De Hollandsche Lelie. Jaargang 28

bron
De Hollandsche Lelie. Jaargang 28. L.J. Veen, Amsterdam 1914-1915

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_hol003191401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

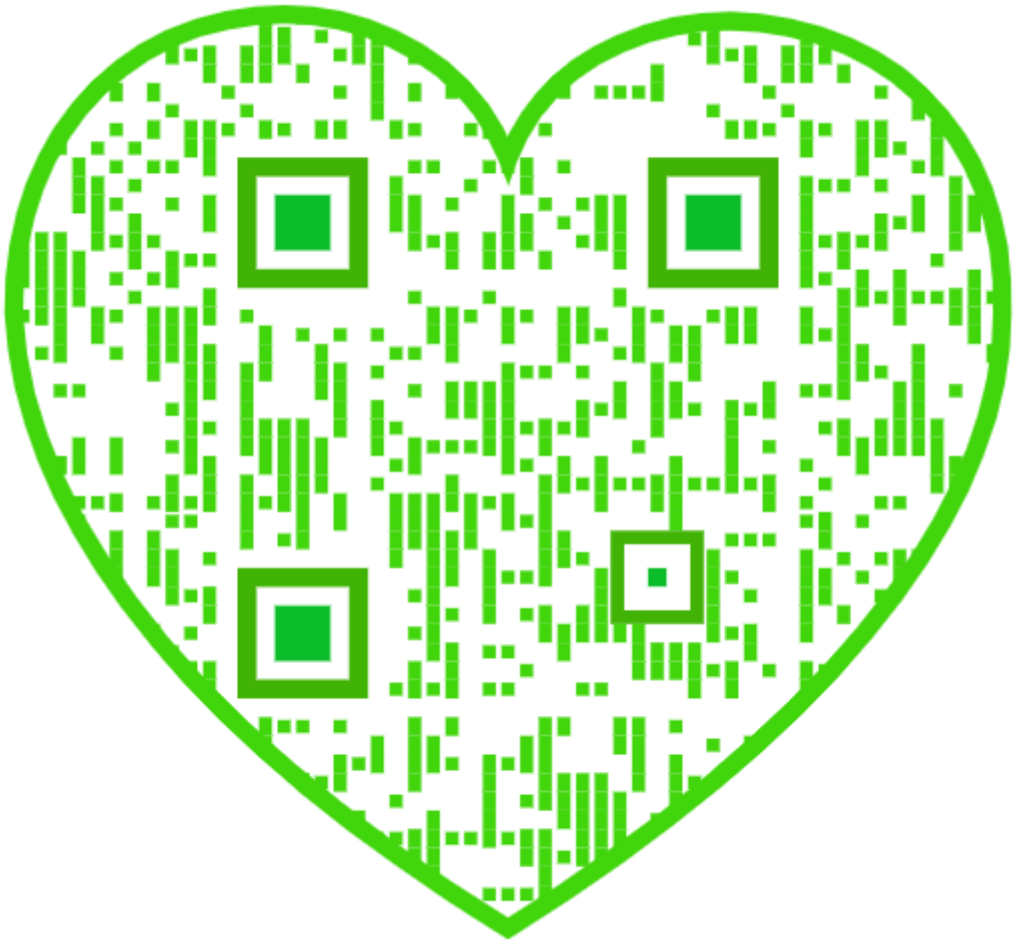

1 Juli 1914.
28ste Jaargang.
No. 1.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Verstandige woorden over de Vrouwenbeweging dóór voorstanders ervan.

Het Vaderland, dat, zooals men weet, zeer is vóór vrouwenkiesrecht, enz., gaf onlangs in een hoofdartikel eenige zeer behartenswaardige beschouwingen ten beste, waaruit ik o.a. citeer:

Huishouden doen.

Het Gerechtshof te Arnhem heeft niet lang geleden een man zijn zin gegeven, die echtscheiding aanvroeg, om reden dat zijne vrouw zich niet met het huishouden bemoeide. Dat rechts-college vond grond daarvoor in de bepaling van art. 158 van het B.W.: 'De echtgenooten zijn elkander wederkeerig getrouwheid, hulp en bijstand

verschuldigd' en gaf daaraan deze interpretatie, dat indien de vrouw beslist nalaat het huishouden waar te nemen en van geen bepaald beletsel om zulks te doen is gebleken, zij ernstig te kort schiet in de ook haar in de wet opgelegde verplichtingen.

Maar wel willen wij, als warm voorstander van de rechten der vrouw, de vraag stellen of de verklaring van hare gelijkwaardigheid met den man als burger van den staat, met zich zal brengen, dat zij zich ontslagen zal rekenen

van de verplichting om het huishouden waar te nemen. Eene vraag, die misschien minder van belang is voor die gelukkigen, die geld genoeg hebben om tegen betaling hulp van buiten te requireeren voor deze taak, maar die eenvoudig levensquaestie is voor die overgroote meerderheid van onze huisvaders, die door werkstaking van hunne vrouwen op huishoudgebied tot den financieelen ondergang zullen gedoemd worden; ongerekend het gevaar voor goede verstandhouding tusschen man en vrouw, de grootste liefde des mans is toch niet bestand tegen een huishouden van Kéja, en feminist of niet, alle mannen zeggen het nog altijd Chrysale na: 'Je vis de bonne soupe et non de beau language.'

Dit hoofdartikel, van een zoo vooruitstrevend blad als 'het Vaderland', is vermoedelijk, ik zou zeggen zeker en stellig, geschreven door een man. En door een die hetzelfde zegt wat ook-ik reeds jaren lang heb getuigd en steeds zal blijven getuigen: In een huwelijk is de taak, is de plicht der vrouw, die welke zij bij het wettige huwelijks-contract op zich nam, te zorgen voor het huishouden, dat waar te nemen in dien zin, dat de finantiën goed beheerd worden, dat de dienstboden de haar opgedragen werkzaamheden vervullen, dat er gezelligheid, regel en orde heerscht, dat de kinderen behoorlijk worden opgevoed, enz., enz.. Zij, die dom genoeg is van te meenen, dat het naloopen van maatschappelijke plichtjes hooger staat dan het vervullen dezer hooge en ernstige en veelomvattende taak, toont, door zulk eene verwatenheid en domheid, hoe ongeschikt zij nog is voor de rechten waarom zij zoo luide roept, en hoe haar integendeel niet meer toekomt dan de rol van onmondige.

Immers, eerst dan kan men waarlijk vrij zijn wanneer men toont die vrijheid te verdienen.

En, is het niet treurig dat de hedendaagsche vrouw hoe langer hoe meer toont het woord vrijheid te verwarren met *tuchteloosheid*? Zij begrijpt niet dat, waar haar echtgenoot het geld verdient, dikwijls het grootste gedeelte van den dag op kantoor of bureau arbeidt, het aan háár is harerzijds te waken voor het nakomen van háár deel der op zich genomen taak, door het huwelijksleven te veraangenamen, en er het middelpunt van te vormen, iets wat zij alleen dan kan doen wanneer zij de waarde van dat huwelijksleven waarachtig beseft, en er voor voelt meer dan voor hare zoogenaamde maatschappelijke plichten. Niemand kan twee heeren dienen. Zoo min als de knapste en vlugste man tegelijkertijd kan uitmunten in zijn eigen vak en toch zijn een Jan-Hen, die op zijn huishouden toekijkt en zijn vrouw naloopt, zoo min kan de vrouw het een of ander beroep of vak vereenigen met dat van huisvrouw en moeder. Dat huisvrouw- en moeder-zijn geenszins gelijk staat met het 'koken van soep' - gelijk mej. Martina Kramers in een antwoord op het Vaderland-artikel tracht te beweren - is zóó vanzelf sprekend, dat de redactie van dit Blad, juist om die reden, eene diepgaande discussie met haar, die zóó weinig begrijpt of wil begrijpen, terugwijst. Dit soort kinderachtig argument, alsof huisvrouw- en moeder-zijn gelijk staat met kopjeswasschen, stof-af-nemen en dergelijke geestdoodende bezigheden, (die een *miniem* onderdeel vormen van het raderwerk genaamd huishouden), werd indertijd ook door mevrouw Goekoop (zooals zij toen nog heette), geboren de Jong van Beek en Donk, tegen mij aangevoerd. Deze dame nu was toenmaals een dier 'bevoorrechten', waarvan het hierboven aangehaalde artikel spreekt, die geld genoeg hebben om zich, tegen betaling, van buiten zooveel hulp aan te schaffen als zij noodig hebben. Desniettemin is mevrouw Goekoop - de Jong van Beek en Donk, weinige weken na bovenbedoeld onderhoud met mij, van haar man gescheiden - hetgeen in

elk geval een bewijs is dat deze bij haar niet vond wat hij zocht. En ik voor mij ben zoo vrij te beweren, hoe ook in de rijkste huishoudingen nimmer eene ideale toestand kan heerschen, wanneer mevrouw het aldus enkel laat aankomen op gehuurde hulp van buiten. Indien zij die niet behoorlijk nagaat, en regelt, en op de hoogte is van aller werkzaamheden, dan zal zij, getuige 'de dienstbodenquaestie', telkens van personeel moeten veranderen, en voortdurend last en ergernis hebben, en.... haren man geven. Maar ook bovendien, wat, in gevallen van ziekte, wat, waar het de opvoeding van kinderen geldt? Enz. Enz.! Is gehuurde hulp óók in staat te vervangen de liefde en zorg van eene voor haar huishouden van ganscher harte opkomende echtgenoote? Juist daarom maakt hetzelfde Vaderland, dat in zijn hoofdartikel zoo verstandig schrijft, een kapitale fout als het zijn Zondagsche medewerker(ster?) laat propaganda maken voor gemeenschapskeukens, en dergelijken nonsens, die niet anders kunnen dan bevorderen den ondergang van het gezinsleven, en, daardoor,

van de goede verstandhouding tusschen man en vrouw.

In de Nieuwe Arnhemsche Courant, insgelijks in een hoofdartikel, betuigt mevrouw Hoogendijk-Hesse, insgelijks eene voorstanderes van vrouwenkiesrecht, hetzelfde:

Eerstens zal er verschil moeten bestaan tusschen gehuwde en ongehuwde vrouwen; want nooit mag worden voorbijgezien, dat de eigendommelijke taak der vrouw is het gezin.

Als zij met den man een gezin gaat grondvesten, is haar onafwijsbare taak en plicht haar gezin; daar behoort zij, en deze is zoo veelomvattend en veel, neen, alles eischend van de vrouw, dat zij geen veplichtingen of werkzaamheden buiten haar gezin kan waarnemen.

Doet zij dit, dan lijdt het gezin een onherstelbaar verlies en de Maatschappij gaat wankelen in haar grondvesten.

Hoe er vrouwen kunnen zijn, die de te huwen vrouw tegelijk in een betrekking willen houden: het is mij onbegrijpelijk.

Als eene in betrekking zijnde vrouw gaat huwen, dan staat het als een paal boven water vast, dat zij haar betrekking niet meer kan waarnemen. Nummer één dienen de vrouwen het Gezin hoog te houden; daarin is de taak der vrouw een geheel andere als die van den man.

Afgezien van welke godsdienstige overtuiging ook, afgezien van de geldkwestie hoe ook, tusschen twee haakjes dient gezegd, dat men zonder geld nog beter een gezin kan vormen dan zonder vrouw, behoort de vrouw aan haar gezin, zij kan daarbuiten geen betrekking waarnemen.

Het lijkt mij zelfs absurd toe, dat een vrouw dat zoo bepleiten moet. De huishouding eischt zoo de geheele vrouw, lichaam en ziel, hoofd en hart, neiging en gedachten, dat het volslagen onmogelijk is daarnevens eene betrekking waar te nemen.

Een gezin zonder moeder, een huishouden zonder vrouw is als een boom zonder wortels, het kan eenvoudig niet bestaan.

Beter geen gezinnen te vormen, dan gezinnen waaraan de levenskracht ontbreekt, zij gaan te gronde en met hen het jonge leven.

Ziedaar zoovele behartenswaardige woorden eener gehuwde feministe in den goeden zin, die ik elke vrouw, welke het waarachtig ernst is met haar eigen toekomst en die harer dochters, ter overdenking aanbeveel. Mevrouw Hoogendijk-Hesse stelt, evenals ik, de huisvrouw-taak - indien zij goed en behoorlijk wordt waargenomen - even hoog als die van dokter, of advocaat, of professor, of wat ook. Evenals ik, wijst zij er op hoe man en vrouw, die samen huwen, *verschillende* plichten hebben waar te nemen in hun verbintenis en hoe daarom het Hilda van Suylenburg-ideaal, van man en vrouw beide advocaat en van elkaar na gedaan werk even in de huiskamer ontmoeten als vrienden, *onzin* is in de praktijk, *onzin*, welke leidt tot echtscheiding en verwaarloosde slecht-opgevoede kinderen!

Evenals ik maakt ook mevrouw Hoogendijk-Hesse een groot verschil tusschen de rol der gehuwde en der ongehuwde vrouw. De laatste is door de maatschappelijke omstandigheden in een geheel andere positie dan de eerste. Voor de laatste is het heden ten dage meesttijds noodzaak den levensstrijd in het openbaar te-voeren, of, zoo zij dat niet behoeft om finantieele redenen, dan drijft behoefte aan bezigheid haar in negen en negentig van honderd gevallen tot het zoeken van maatschappelijk werk, of iets van dien aard. Maar de gehuwde vrouw, die wèl de lusten wil van het huwelijk, maar die op de lasten daarvan neerziet als op iets minderwaardigs, zij is,

laat ons het harde woord maar zeggen, een schande voor haar geslacht. Want, haar terrein is het normale arbeidsveld der vrouw, dat van te zijn de steun en de hulp, *(niet* de minderwaardige) van haren man, de opvoedster van beider kinderen. Indien zij op dit terrein bezig is met al de toewijding en al de talenten waarover zij beschikt, dan vervult zij de mooiste, heiligste, en meest-achtenswaardige vrouwen-roeping die denkbaar is, en staat vrij wat hooger dan dokteressen, en kunstenaressen, en ambtenaressen, en letterkundigen, enz. En, nogmaals, het behoeft wel geen betoog, gelijk ook het Vaderland aanteekent in den noot o.a. het ingez. stuk van mej. Martina Kramers, dat hetgeen hiermede is bedoeld niets heeft te maken met het triviale soepkoken, stof-afnemen, kopjes-afwasschen, enz. Zeker, ook die bezigheden moeten gedaan worden, en, eere die vrouwen, die, waar hare finantiën niet toelaten eene dienstbode te nemen, zich niet schamen voor het verrichten van welken huiselijken arbeid ook, want, wat zou er van den man terecht komen, indien zij dit weigerden, en, in plaats van hare plichten te verrichten, vergaderingen naliepen, en de kunst en de maatschappij dienden! Maar, met dat al, indien wij van huishouden-doen spreken, dan bedoelen wij niet een onderdeel maar het geheel. En het geheel is zóó veelomvattend dat het vereischt de gansche vrouw,

evenzeer als een beroep van beteekenis vereischt den ganschen man. Het is daarom hoogst verblijdend dat uit het kamp der feministen stemmen opgaan, die in dezen den goeden, steeds meer uit het oog verloren weg trachten terug te vinden. Maar tegelijk is het hoogst bedroevend, dat het onder de vrouwen-zelven reeds zoo ver is gekomen als het is. Men behoeft maar rond zich te zien, om te weten hoe de in Arnhem uitgesproken echtscheidingsgrond één voorbeeld is uit duizend anderen.

- En zulke wezens heeten dan ‘nuttige’ vrouwen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Avond.

Als 's avonds gaat de zon in 't Westen sterven
En 't al is overstroomd van stervend zonnegoud,
Dan lijkt de wereld vreemd en droef en oud,
En komen avondnevels stil aanzwerven,

Om alles weg te doez'len met hun donkre verven;
De vogel zwijgt in roerloos staande hout,
De bloemen 't kelkje sluiten, nu het al zoo koud
en kil wordt, nu zij zonnewarmte derven....

Dan voel ik mijn harte van die rust doordringen
En komen avonddroomen zachtkens binnenglijden,
Die heen mij voeren naar herinneringen
Van lang vervlogen droeve- en vreugdetijden.
Dan gaat het zachtjes in mijn ziele zingen,
En weemoedswijze èn zangen van verblijden.

JOHAN VAN GALEN LAST.

Overzicht van de Week.

I. Christendom of.... Leugen, of Tolstoï en de Savornin Lohman.

Dinsdag 16 Juni l.l: werd in de 2de Kamer herdacht de in Albanië gesneuvelde overste Thomson. Wijl de Voorzitter afwezig was, nam mijn oom, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, de leiding der vergadering in diens plaats waar, en zeide het volgende:

Mijne heeren,

Bij afwezigheid van den voorzitter berust bij mij de leiding dezer vergadering. Op verzoek van den heer Goeman Borgesius heb ik de eer het volgende te zeggen:

Wij allen zijn onder den indruk van den heldendood van onzen vroegeren ambtgenoot, *overste Thomson. Wij zijn er trotsch op hem een landgenoot te mogen noemen. Thans op zijn post gesneuveld als een held*, *verdedigende het terrein dat hem was toevertrouwd*, *heeft hij zich als weinigen bekwaam getoond in militaire zaken. Zoowel in den vreemde als in Nederland heeft hij het getoond. Het is ons een behoefte van de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging hulde te brengen aan dezen*

kloeken strijder, *die eenmaal een sieraad was van deze vertegenwoordiging en uitblonk en wiens heengaan een verlies is voor land en volk.*

Moge zijn nagedachtenis in gezegende herinnering blijven!

Deze woorden, *mijne heeren*, *zijn ook de uitdrukking van mijn persoonlijk gevoelen.*

Ik verzoek mijne lezers wèl te willen letten op dien slotzin. Immers, de heer de Savornin Lohman, die zich *durft* noemen een belijder van het evangelie, een overtuigd-geloovige in den *goddelijken* inhoud van den Bijbel, had kunnen volstaan de hem door Mr. Goeman Borgesius opgedragen speech te houden, namens dezen. Daardoor had hij volkomen correct voldaan aan zijn tijdelijk voorzitterschap.

Inplaats daarvan echter heeft hij goed bevonden de mede-verantwoordelijkheid van het bovenstaande op zich te nemen door dien slotzin:

Deze woorden, *mijne heeren*, *zijn ook de uitdrukking van mijn persoonlijk gevoelen.*

En, nu wil ik gevraagd hebben, hoe kan iemand, die werkelijk gelooft in het goddelijke van den Bijbel, die werkelijk is een evangeliebelijder, hoe kan hij aldus toejuichen een menschen- en broeder-moord, dien de Bijbel, bij monde van Jezus Christus, voortdurend verbiedt?

Tolstoï heeft dan ook voortdurend gepredikt en geleerd, hoe de Christenen de leer van Hem, dien zij heeten te dienen, in het aangezicht slaan op de meest-onbeschaamde wijze, door het voeren van oorlogen. Immers, Christus heeft onophoudelijk geleeraard dat wij 'broeders' zijn, allen 'Gods kinderen', dat wij 'elkander moeten liefhebben als ons zelven', dat wij 'dengenen die ons op de eene wang slaat ook de andere hebben toe te wenden', enz., enz. Daarom is èlke oorlog een voortdurende *beleediging* het evangelie aangedaan. En, nog veel onvergefelijker en onchristelijker wordt zulk een oorlogvoeren, waar het niet geldt de gebiedende noodzaak der 'vaderlandsliefde', maar waar men, zooals de overleden overste Thomson deed, dienst neemt in een *vreemd* land, om zich te bemoeien met andermans zaken, om *vreemde*

zoogenaamde ‘opstandelingen’ te bekampen, en dus geheel en al onnoodig het bloed zijner medemenschen gaat vergieten, zonder eenigen dwang van welken aard ook, uit zuivere vrije verkiezing.

Een *waarachtig* Christen daarom kan niet anders dan zulk een handelwijze hoogelijk afkeuren, en haar achten in strijd met het door Christus gepredikte beginsel van naasten- en broederliefde boven alles. Vandaar dan ook dat Christenen - *metterdaad*, als Tolstoï, - vóór en boven alles het oorlogvoeren een indruischen noemen tegen Gods gebod. Een christen-*politicus* echter, als Jhr. Mr. de Savornin Lohman, schaamt zich niet, met anderhalven voet reeds in het graf staande, de ‘heilige’ beginselen, waarvoor hij heet te strijden, te verloochenen op de meest krasse wijze, omdat... hij daardoor zijn kiezers, en zijn partij, en de Koningin, honig om den mond smeert...

Vergelijken we nu nog even deze beide levens van mannen van den adel huns lands.

Graaf Leo Tolstoï was rijk, voornaam, verkeerde in de hoogste kringen, maar zag zich van lieverlede uitgestooten uit die hof-omgeving, veracht en bespot, alles *vóór* en *om* zijn waarachtige Christen-belijdenis, die hij hooger stelde dan welke wereldsche eer ook.

Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman begon zijn loopbaan als onbekend rechterlijk ambtenaar, maar bracht het, dóór zijn zoogenaamd Christendom, tot de hoogste staatsambten, tot de meest-voordeelige eerebaantjes, tot vooraanzittingen bij allerlei gelegenheden, tot in één woord iemand naar de wereld die er ‘gekomen is’.

- - De een was trouw aan het Vaandel van Christus tot in de uiterste consequentie.

De ander gebruikt dat Vaandel enkel als een politieke vlag om zich in te hullen. Maar hij stoort zich in *geen enkel opzicht* aan hetgeen dat Vaandel, volgens de evangelie-voorschriften, gebiedt aan zijn volgelingen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

P.S. Men versta mij wel dat de persoon of de daad van den overste Thomson als zoodanig hier geheel buiten spel blijft. Het geldt hier een *beginsel*, geen personen-quaestie; het geldt niet den overste Thomson, maar het *krijgvoeren* als zoodanig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. ‘Ridderlijkheid!’

Bij gelegenheid der vergadering van de Johanniter-orde, onlangs in den Haag gehouden, sprak de Prins, volgens het Vaderland, de onderstaande pompeuse woorden tot de heeren ‘Ridders’:

Moge het Johanniterkruis, *dat voortaan uwe borst tooien zal, het symbool blijken te zijn van ware ridderlijke gezindheid.*

- De vraag lijkt mij, dit lezende, niet ondienstig:

Wat *verstaat* de Prins der Nederlanden onder ‘ware Ridderlijke gezindheid’?

Ik zou in zijn naam durven antwoorden: Het zwakkere, van ons afhankelijke, beschermen, nimmer noodeloos wreed zijn. - Stellig behoort dit óók tot ‘ware Riddelijkheid’.

Maar, wat dan te zeggen van de Apeldoornsche wilde-zwijnen-jachten, door dezen Prins ingevoerd, en het opzettelijk aankweeken dezer ongelukkige beesten, alleen voor het genot (?) ze later te kunnen opjagen in doodsangst, en aan te schieten, en dan in triomf rond te voeren op een wagen, bij fakkellicht!

Wat te zeggen, o Johanniter-Ridder-Prins-der-Nederlanden, van *dit* soort genot(?) door *U* in Nederland ingevoerd?

Is ook dit een kenmerk van 'ware Ridderlijkheid?'

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Schande!

Overgenomen uit 'Avicultura', wordt mij het onderstaande toegezonden:

Hooggeachte Redactrice!

Vergun mij s.v.p. plaats voor het onderstaande:

Zaterdag de Hondententoonstelling te Amsterdam bezoekende, kwam ik bij de St. Bernards, waar een exposante mij vertelde, dat daar een teef lag, die een verzakking had. Twee veeartsen hadden gezegd, dat het dier ieder oogenblik kon sterven.

Daar ik dacht, dat ze op de tentoonstelling in dien toestand was gekomen, had ik daar den eigenaar van in kennis willen stellen, maar vernam van een der leden van de St. Bernard-club, dat de eigenares zoo onmenschelijk wreed was geweest, het dier zoo te transporteeren van Schoorl naar Amsterdam.

Nu, geachte Redacteur, is mijn vraag: Had het Bestuur dat mensch niet moeten weigeren te exposeeren? Zij kon wel weten, dat het dier niet bekroond zou worden, en het Bestuur, dat ze het niet behoefde te keuren. Gaat nu het inleggeld boven het belang van het dier? Toen ik het genoemde club-lid vroeg, of ik voor mijn rekening veeartsenij-kundige hulp mocht laten

geven, *kreeg ik ten antwoord*, *dat het Bestuur daar geen machtiging toe had*, *en de eigenares het misschien niet eens goed zou vinden. Nu vraag ik U eens*, *of een mensch niet laag staat*, *te moeten veronderstellen*, *dat het kwalijk genomen zal worden*, *wanneer 't dier goed verzorgd wordt. Wanneer ze een besmettelijke ziekte had gehad*, *dan was ze geweerd geworden. Had de stumper die dan maar gehad. Misschien had dat mensch haar dan laten behandelen*, *nu moest ze daar drie dagen liggen. En behalve het ongemak voor het dier zelf - waar het toch om gaat - is het geen verkwikkelijk aanblik. Door zulke gevallen zouden de tentoonstellingsbezoeken niet bevorderd worden*, *vooral waar het gevoelige naturen betreft. Tenminste mij*, *als groote dierenliefhebster*, *speciaal van St. Bernards*, *heeft het geval zoo getroffen, dat het genot van het bezoek heelemaal was vergald. Zoude het dus*, *Mijnheer de Redacteur*, *niet noodzakelijk wezen een artikel in het reglement op te nemen*, *waarin het Bestuur zichzelf machtigt, in dergelijke gevallen handelend op te treden? Mocht bij veeartsen en allen*, *die met dieren iets uitstaande hebben, de liefde tot hen meer voorzitten.*

Mijnheer de Redacteur, *mijn hartelijken dank voor de plaatsing.*

Mej. van Eck, *te Apeldoorn.*

Gaarne, en met volledige instemming, neem ik bovenstaande regelen over, die een bewijs te méér leveren voor de door mij reeds zoo dikwijls uitgesproken stelling, dat hondententoonstellingen zijn een gruwel, een marteling voor het dier, een ijdelheidsuitvinding van de menschen-honden-bezitters, - uitvinding welke niets te maken heeft met *liefde* voor dieren. Immers, wat te zeggen van een bestuur dat zich niet ontziet, een dier ‘dat elk oogenblik kan sterven’ te exposeeren, enkel om het inleggeld deelachtig te worden? Van de eigenaresse van het beklagenswaardige beest spreek ik niet eenmaal. M.i. is zulk een verachtelijk schepsel niet waard dat men andere woorden aan haar wijdt, dan om den hartgrondigen wensch uit te spreken, dat ook zij te eeniger tijd zal liggen sterven ergens, lijdend en onverzorgd, verstoken van geneeskundige behandeling. Misschien denkt ze dan nog eens terug aan wat ze misdeed aan haar weerloos slachtoffer, waarvan ze natuurlijk, op deze laffe wijze, zich heeft trachten te ontslaan, in de hoop dat het daar op die manier wel zou sterven. Van bekroning kon immers, - gelijk mej. van Eck terecht opmerkt - geen sprake wezen. -

Voor de zooveelste maal moet hier met klem en nadruk gevraagd worden: Mag dan in een ‘beschaafde’, ‘christelijke’ maatschappij alles ongestraft gebeuren, zoolang het weerlooze, van ons menschen-afhankelijke *dieren* geldt.? Zal de maatschappij dan nooit zoo *wezenlijk* ‘beschaafd’ worden dat zij hare verplichting inziet in dezen wetten te maken *en* uit te voeren?

Immers, hier is een bestuur van een hondententoonstelling, in de hoofdstad des lands, en dat zich niet schaamt een *stervend* dier te exposeeren, niettegenstaande twee veeartsen hare ernstige ziekte constateerden. En hier is eene weldadige, medelijdende dierenbebeschermster, die aanbiedt voor haar eigene kosten het ongelukkige dier te doen verplegen, *wier* belanglooze hulp wordt *geweigerd*, - om een nonsens-reden!

Schreit zoo iets niet ten hemel!?

Is een hondententoonstelling, waarop ongestraft zoo iets kan voorkomen, niet één dierenmishandeling in het groot?

Voorwaar, bij al het onschuldig vergoten bloed dat - zoo er een laatste oordeel is - eenmaal zal getuigen tegen de quasi-christenen, de schijnheilige huichelaars, die de geordende maatschappij regeeren, zal óók zich voegen het weeklagen der mishandelde dierenwereld, der slachtoffers van vivisectie, van ruwheid, dierenplagerij, hondententoonstellingen, wilde-zwijnen-jachten, wat niet al, dat roept om *wraak*, *wraak* over den verachtelijken, laagstaanden mensch!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Weldadigheid.

De aanslag, die dezer dagen in Parijs plaats had op den bekenden baron Henri de Rothschild, van het schatrijke Rothschildgeslacht, werpt een eigenaardig licht op de 'weldadigheid' zijdens sommig soort rijken dezer aarde.

Het is namelijk een bekend feit, en een dat zich in alle landen voordoet, hoe zekere rijkaards, genre Carnegie, veel liever reusachtige weldadigheids-sommen besteden voor hun reclame voor eigen-ik, voor gestichten naar hen vernoemd, en dergelijke hun in de wereld een eerezuil stichtende geschenken, dan om in stilte, in het verborgen, goed te doen aan onbekenden, zóó dat niemand er iets van weet. Nog onlangs wees 'die Wahrheit' er op hoe een Duitsch millionair, een der rijkste inwoners van Berlijn, bezitter van een der grootste Duitsche Bladen, en 'roemrijk' bekend om

zijne wijdvermaarde ‘weldadigheid’ (wat aangaat het geven van in de couranten druk besproken feesten, schenkingen in het groot, enz.), zich niet ontzag een zijner employés, die jaren lang bij hem in dienst is geweest, en die om ziekte veertien (zegge veertien) dagen moest wegblijven, op staanden voet te ontslaan zonder eenig mededoogen voor zijn gezin en dreigende broodeloosheid. ‘Die Wahrheit’ heeft de brieven openbaar gemaakt, waarin deze ongelukkige man den rijkaard in quaestie smeekte hem althans een voorschot te geven, totdat hij iets anders zou gevonden hebben, brieven die eenvoudig onbeantwoord bleven, niettegenstaande de betrokkene steeds oppassend was geweest, en enkel wegens die ziekte werd ontslagen. Het geval Rothschild nu is eveneens een eigenaardige illustratie van de toestanden welke heerschen in de groote wereld der reclame-makende ‘Weldadigen’. Immers, Henry de Rothschild, wien het op een half millioen meer of minder even weinig aankomt als een ander op een dubbeltje te veel of te weinig, heeft op zekeren dag besloten gansch Parijs van zich te doen spreken, door het scheppen van een ‘weldadige’ inrichting, bestaande in het zonder winstbejag verkoopen van goede melk. Natuurlijk komt het er voor hèm, - wiens vermogen eindeloos groot is - niet op aan of hij uit dit ééne zaakje voordeel trekt of niet; hij is dus ‘de’ weldadige meneer. Maar, even natuurlijk, hebben minder-bevoorrechten dan hij het wèl van noode uit melkhandel finantieel voordeel te trekken. 't Gevolg dan is geweest dat tallooze kleine Parijsche crêmerieën zijn te gronde gegaan, daar zij het, gelijk vanzelf spreekt, niet konden volhouden tegen eene inrichting in het groot, werkend zonder eenige winst. Een dezer crêmerie-bezitters nu heeft in zijn wanhoop onlangs den aanslag gepleegd op de oorzaak van zijn ondergang. De man namelijk had eens een bloeiende zaak, maar, toen in zijn straat een filiaal werd geopend van het ‘weldadige’ werk des heeren Rothschild duurde het niet lang of zijne klanten lieten hem in den steek, om zich daar te vervoegen waar zij beter terecht konden voor minder geld. Hij verhuisde na eenige jaren naar een ander gedeelte van Parijs, doch ook daar vervolgde de ‘weldadige’ baron hem met zijn melk-liefdadigheid. Dertigduizend francs - *niets* voor Henri de Rothschild, die zulk een som, en véél meer, verkwist op één avond aan een of ander feest dat hij der Parijsche beau-monde aanbiedt, maar een *kapitaal* voor een gewoon hard-werkend mensch - gingen op deze wijze te gronde. En uit wraak en machtelooze woede liet daarop de beklagenswaardige zich verleiden tot een revolver-schot dat hem in de gevangenis brengt, en dat voor den baron de Rothschild nog wat extra reclame zal opleveren, daar de couranten natuurlijk thans vol staan van diens ‘liefdadigheid’ en diens toestand op dit oogenblik, enz. enz.

Zeker, ik weet wel, dat het, zoo oppervlakkig beschouwd, heel mooi is om den kleinen Parijschen middenstand voor geringen prijs goede melk te leveren. Maar.... die heel mooie daad kost baron de Rothschild *niets* van eigen-ik, van opoffering, van wat ook. Zijn fortuin is zóó groot, dat hij de gekste dingen doet, - b.v. om zijn theater-producten te lanceeren, - zonder dat het hem in zijn beurs ook maar iets armer maakt. Dus, een winst van 5% beteekent voor hem *niets*. Maar, in anderen zin wint hij wel degelijk op zijn ‘weldadige’ melk, en dat zeer veel zelfs. Immers, hij wint er mede roem en eer en invloed, en verovert zich, door die schijnbare lievigheid, den naam van te zijn een zeer braaf man, bij wiens dood straks de loftrompet luide zal worden geblazen. Maar ondertusschen richt hij te gronde daardoor hard-werkende menschen in eerlijken handel - voor wie 5%, en veel minder zelfs, is een *levensvraag*

- en die, om die reden, niet met een rijkaard als hij kunnen concurreeren in zoogenaamde ‘belangeloosheid’.

De vraag is hier dus gewettigd: Hebben we hier te doen met wezenlijke naastenliefde of met... woekerhandel? - Vroeger namelijk woekerden de Rothschild's met centen, hebben ze, door den oorlog te bekostigen van Pruisen, hun onnoemlijk groot fortuin gemaakt. Nu woekeren ze in.... liefdadigheid. Hun centen kunnen ze niet meer op. Maar een woekerhandel, die hun oplevert naast den nog al te nieuwen ‘baron-titel’, den invloed in hoogste kringen, welke liefdadigheid en goede werken verschaffen, die is thans hun eerzucht geworden. Vroeger kostte hun woekerhandel om centen duizenden menschenlevens in den oorlog. Nu kost hun woekerhandel om weldadigheidsroep den finantieelen ondergang van duizende gezinnen.

M.i. is het een al even erg als het ander.

En, niet alleen de Rothschild's zoeken hun kracht in zulk soort twijfelachtig ‘weldoen’. Er zijn, ook ten onzent, van die edele (?)

rijkaards, die alleen dan geven, en o zoo ruim geven, wanneer de Prins het vraagt voor het Roode Kruis, en zij in 'de krant' komen, of een lintje ermee verdienen bij Kuyper- en andere ministeriën, of om dergelijke redenen van reclame en eigenbelang, maar die het geen oogenblik te doen is om het *werkelijk* wel en wee der minderbedeelden, der armen en verschopten en hongerlijders, die integendeel dezulken uitzuigen soms en gebruiken tot eigen voordeel, dat het een ten hemel schreiende schande is.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Verzoeke s.v.p. alleen uit Uw eigen naam te... sputteren.

Naar aanleiding van den dood van den overste Thomson, heeft de Ned. legatie-secretaris te Weenen, Van Haersma de With, aan een redacteur van de 'Neue Freie Presse' een onderhoud toegestaan, waarin hij het, indien men dat Blad kan gelooven, niet liet ontbreken aan sputterige zoogenaamd vaderlandslievende gevoelens, waarvan ik bepaaldelijk citeer:

'*Het Hollandsche volk is zonder uitzondering bezield door de gedachte*, *dat Thomson niet alleen voor Albanië*, *doch voor geheel Europa is gestorven*, *en dat zijn dood een frissche lauwer in de geschiedenis van Nederland vormt.*'

Den heer Haersma de With is zijn grootheid van legatie-secretaris misschien zóó naar het hoofd gestegen, dat hij zich inbeeldt het geheele Nederlandsche volk 'zonder uitzondering' te verpersoonlijken in zijn 'hooge waardigheid'. - Intusschen, de anarchisten, de vrij-socialisten, de dienstweigeraars, de *wezenlijke*-christenen, zij allen-óók behooren, n'en déplaise dezen legatie-secretaris, tot het Ned. volk, vormen daarvan een lang niet gering bestanddeel, en zij allen, evenmin als ik, kunnen onmogelijk ook maar iets voelen voor den strijd in Albanië, noch voor de uitzending daarheen van Ned. officieren, noch zullen zij beämen dat deze regeeringsdaad, met haar gevolg van den dood van een menschenleven, 'een frissche lauwer vormt in de geschiedenis van Nederland'. Integendeel, waar de éénige verontschuldiging die het oorlogvoeren rechtvaardigen zou kunnen, die namelijk van zelfverdediging, hier geheel en al vervalt, en onze officieren, om welke redenen dan ook, zijn gaan moorden op hun geheel vreemde menschen, die hun niets misdeden, en die voor hunne eigene rechten opkomen, daar is een groot deel der Holl. natie géénszins overtuigd van het nut en de eer der zaak waarvoor de overste Thomson zijn leven liet -, een leven dat hij, mag men al de lofspraken die thans over hem gedrukt worden gelooven, zonder eenigen twijfel vrij wat beter en menschwaardiger had kunnen gebruiken, dan in den dienst van den operette-'Mbrett' Wilhelm von Wied!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I.

Hoogwelgeb. Jonkvrouwe!

Een enkel woord om U te zeggen hoe ik genoten heb van het magnifique stuk van *Meta Nielsen* in de Holl. Lelie van 17 Juni j.l.

Wat een menschenkennis, ontwikkeling en fijn gevoel voor een 26-jarig meisje!

Indien zij medewerkster aan Uw blad blijft is een hartelijke felicitatie wèl op haar plaats.

Wat 'n lief persoontje met zuiveren blik.

Wilt U dit s.v.p. plaatsen in de Lelie?

Hoogachtend,

Uw dw.

VAN LEEUWEN.

Amsterdam, 21 Juni 1914.

II. Is het huwelijk het graf van de liefde?

Men hoort dat tegenwoordig steeds meer verkondigen en talrijk zijn de mannen, die niet trouwen, omdat zij in het huwelijk het graf van de liefde meenen te zien en nog talrijker zijn de getrouwde mannen, die het, uit ondervinding, openlijk uitspraken.

Is het waar? En zoo ja, op welke wijze zou er dan verbetering in dien toestand gebracht kunnen worden of zou het huwelijk gedoemd zijn te verdwijnen om plaats te maken voor een andere wijze van samenleving?

De heer de Jong verwijt aan de vrouwen gebrek aan tact in het omgaan met dienstboden en in het finantieele beheer en nog meer gebrek aan tact dat zij die kleine misères in het huishouden niet alleen af kunnen, maar den man het huiselijk leven er door vergallen. Zeker is dat een groote fout, maar ligt de schuld alleen bij de vrouwen, hoevele mannen zijn er niet, die uit de kleine misères in hun betrekking een onaangenaam humeur mee naar huis brengen en het is maar aan weinig menschen gegeven zich verheven te voelen boven die kleine alledaagsche nietigheden.

Ik geloof echter dat er niets beters is voor een vrouw dan een tijdlang zelf gewerkt te hebben en zelf eens ondergeschikt te zijn geweest om te leeren met dienstboden om te gaan en om hun finantiën te leeren besturen. In dat opzicht ziet de toekomst er hoopvol uit: de tegenwoordige meisjes beginnen te leeren hoe zij zich door de wereld moeten slaan.

Ik geloof echter dat er andere en meer gewichtige redenen bestaan, die van het huwelijk het graf voor de liefde maken en die redenen zoek ik in het sexueele punt. En dat is toch een zeer voornaam punt, want schakelt men dat uit, dan kan men niet meer van liefde spreken, dan kan men het noemen vriendschap, hoogachting, sympathie, Seelenverwandschaft of hoe ook, maar de liefde waarop het huwelijk gebaseerd is, bestaat dan niet.

En nu is het, helaas, een niet te ontkennen feit, dat onze fatsoenlijke Hollandsche vrouwen het sexueele leven in het huwelijk meestal maar een hoogst bedenkelijk iets vinden. Het aantal geslachtelijk koele vrouwen is heel veel grooter dan men het normaal durft te denken (zie daaromtrent bladz. 64 en 91 van 'de Verspreide Opstellen' van Prof. Hector Treub en de talrijke brochures, die vooral in het buitenland daarover verschijnen) en nu mag het huwelijk gesloten zijn op de mooiste voorwaarden en met de mooiste vooruitzichten, als die factor in het spel komt is het graf voor de liefde gegraven. Geen enkele gevoelige man kan er tegen dat zijn hoogste liefdesuitingen koel beantwoord worden, dat kwetst meer dan wat ook en slaat hem machteloos.

Nu zijn er wel mannen, die zich daarover heen zetten, hun recht opeischen onder bedreiging van ontrouw en hun eigen genot zoeken onverschillig of het gedeeld wordt of niet, maar die huwelijken kunnen wij hier gerust buiten beschouwing laten, het spreekt vanzelf dat de vrouw spoedig een walging krijgt van zulk een bruut.

Andere mannen trachten hun geslachtsdrift te verschuiven, door zich met alle kracht op hun betrekking of op de studie te werpen, maar dat neemt niet weg, dat de onvoldaanheid blijft bestaan en de verkoeling tusschen de echtgenooten langzaam maar zeker intreedt.

En meer andere mannen lijden eronder, trachten zich bij de zaak neer te leggen, zijn zoo bescheiden mogelijk in hun eischen, totdat op een bepaalden dag de verleiding komt en het bekende zwakke oogenblik en... 'ce n'est que le premier pas qui coûte'. Het is een treurig maar mooi feit dat de prostitutie grootendeels bestaat van de getrouwde mannen.

En moet die toestand zoo blijven bestaan?

Is daar geen verandering in te brengen?

Naar mijn idee is zeer zeker verbetering mogelijk. Hoewel niet te ontkennen valt dat landaard en klimaat gewichtige factoren zijn in de koelheid van de vrouw, ligt toch de hoofdfactor in de opvoeding en in onze zeden. In de opvoeding, doordat onze jonge meisjes van hun jeugd af aan geleerd worden dat alles wat betrekking heeft op het sexueele leven: vuil, vies, gemeen, slecht en wat niet meer is.

De ouderlijke vloek, uitstooting uit de familie, verachting van vrienden en kennissen zijn de straffen voor het meisje dat daartegen durft te zondigen. En zou men nu heusch denken, dat een dergelijke zware suggestie ineens kan worden weggenomen door een formaliteit op het stadhuis? Altijd heeft het jonge meisje haar intiemste gevoelens moeten onderdrukken, altijd is zij moeten wegkruipen achter het masker van ijskoude onverschilligheid op dit punt, totdat zij het ten laatste geworden is, want in de puberteitsjaren zijn de meeste meisjes het niet en dan begint de strijd, die gewoonlijk eindigt in een totale onderdrukking van zichzelf. De natuurlijke vrouw is een onnatuurlijk kunstprodukt geworden en het eischt van den man een reusachtige zelfbeheersching, een ongelooflijke tact en een enorme kennis van de vrouw om haar uit dien toestand weer te doen ontwaken.

En waar heeft de man die eigenschappen geleerd?

Door geheele sexueele onthouding volgens de eischen van de reinleven-beweging? Neen, dat fokt onanisten, sexueele egoïsten, mannen, die alleen zichzelf liefhebben en van de vrouw geen jota begrip hebben. Of in de prostitutie? Dat is wel de vuilste en de laagste leerschool voor het huwelijk; de man, die alleen daar zijn ondervinding heeft opgedaan, graaft zeker in het huwelijk het graf voor de liefde.

Neen, de liefde kan men alleen leeren door de liefde, alleen als er liefde in het spel is zet men eigen egoïsme op zij en leert men te leven en te denken voor een ander. Alleen in de liefde leert men een vrouw kennen en begrijpen.

Om dien grooten kanker aan het Hollandsche huwelijk te vermijden moeten vooral de zeden veranderen, niet alleen de huwelijkswetten. Want de geslachtelijke koelheid is al wel de grootste kanker van het huwelijk, niet alleen voor den man, voor de vrouw misschien nog grooter, daar haar onvoldaanheid, haar onbevredigdheid haar zal doen twijfelen aan haar man, daarna aan zichzelf en tenslotte leiden zal tot ernstige nerveuse stoornissen, waaraan prikkelbaarheid, slecht humeur en onwil in alles de treurige voorloopers zijn. Hoevele frissche, gezonde, levenslustige jonge meisjes ziet men in het huwelijk niet veranderen in bleekzuchtige, zenuwachtige, prikkelbare vrouwen.

Laten wij toch eindelijk eens het mes in de wond zetten en een ander begrip krijgen van fatsoen, laten wij toch eindelijk eens inzien dat de vrouw evenveel recht heeft op levensgeluk, op liefde, op zingenot als de man, laten wij toch eindelijk eens breken met het eeuwenoude dogma dat zooveel ellende over de wereld heeft verspreid, dat de man polygaam en de vrouw monogaam is aangelegd. Dat is *niet* waar. Hoewel in voelen en uiting geheel verschillend, zijn man en vrouw in dat opzicht precies hetzelfde en wel zijn zij beiden in hun jeugd polygaam en worden zij beiden op lateren leeftijd monogaam. Bij de vrouw is de polygame periode echter sinds eeuwen kunstmatig onderdrukt.

Ik hoor de kreet van ontzetting al van onze brave, koele vrouwen die dit lezen en toch is het waar. Elk jong meisje dat verliefd is in haar jeugd, wil zich geven, spontaan, zonder bijgedachten, maar zij wordt tegengehouden door haar ‘fatsoen’ en hoe dikwijls varieert niet de verliefdheid van een jong meisje. Maar zij onderdrukt zich, zij is sterker dan de man tegen de verleiding, totdat zij tenslotte alleen nog maar platonisch beminnen kan. En ook de verleiding ontbreekt zooveel aan de fatsoenlijke jonge meisjes, de gelegenheid, daarvoor houden zich de jongelui, die nog niet trouwen willen of

kunnen te veel op een afstand, wel wetende dat hun avances dadelijk in de richting van het Stadhuis worden geleid.

Dat de man polygaam is in zijn jeugd is algemeen bekend, maar na zijn eerste hartstocht-jaren en als zijn positie gemaakt is, krijgt hij verlangen naar rust, naar een gezin, naar den huiselijken haard, naar kinderen en als hij dan trouwt, dus bij het aanbreken van zijn monogame periode, dan zal hij zijn geluk vinden in het huwelijk, tenzij hij een vrouw trouwt, die voor het huwelijk ongeschikt is.

En de vrouw, die bemind heeft in haar jeugd, die reeds geluk en liefde heeft gekend, die opgegroeid is als vrouw en niet als een caricatuur, zal weten wat zij doet, als zij zich voor het leven verbindt. Zij zal, evenmin als de man, dien stap luchthartig doen, wetende wat eraan vastzit en als zij hem doet, zal het gebeuren met de overtuiging den man, dien zij liefheeft, gelukkig te maken en door hem gelukkig te worden.

Laten wij toch eindelijk breken met het idee, dat de vrouw maagdelijk moet trouwen, dat wanbegrip, de bron van zooveel ellende en zoo vernederend voor de vrouw, die bewijzen moet meebrengen van haar ‘fatsoen’. Maagdelijkheid zit in het hart en niet in het lichaam en een meisje, dat zich uit vrijen wil en uit liefde geeft, zonder bijbedoelingen, is kuischer en reiner dan de meeste flirtende meisjes, die in elken man den echtgenoot zien, onverschillig of zij van hem houden of niet, als zij maar geborgen zijn. Die maagdelijkheid is maar een fictie van de tyranieke ijdelheid van den man en die er van afstapt, naarmate het hem behaagt, anders zouden er geen weduwen of gescheiden vrouwen trouwen. Het is een verouderd, vastgeroest idee dat er uit moet. Laten de doktoren meehelpen en bij de intrede van zekere periode een noodige zindelijkheidsmaatregel voorschrijven en het zal er gauw mee uit zijn.

En tegenwoordig, nu de meeste meisjes op eigen beenen gaan staan, in hun eigen onderhoud gaan voorzien, een rol gaan spelen op het wereldtooneel en daarmede een blik in het leven gaan slaan, nu hebben zij ook het recht op liefde, op geluk gekregen.

Voor mannen, die uit min of meer sadistische neigingen absoluut een maagd willen trouwen, zal op de huwelijksmarkt nog voldoende keuze zijn, daar er nog tal van ouders zijn bekrompen genoeg om werk voor een meisje onfatsoenlijk te vinden en die onwetendheid een deugd noemen.

In den tegenwoordigen tijd is het een uitzondering als een man een betrekking vindt, die hem in staat stelt een gezin te kunnen onderhouden voor zijn 35ste jaar. Die vroeger trouwen hebben geld, trouwen geld of lijden gebrek en ‘quand la pauvreté entre par la porte, l'amour s'enfuit par la fenêtre’. Er gaan stemmen op om ook de mannen kuisch te doen blijven tot het huwelijk. Ik acht het een besliste onmogelijkheid dit tot het 35ste jaar te eischen (men zie de laatste brochure van Dr. Freud) afgescheiden nog van het feit dat ik geen meisje aan zou raden te trouwen met een man, die zoolang kuisch gebleven is. De onbegrepen vrouw, de miskende vrouw is in den tegenwoordigen tijd, ik zou bijna zeggen het normale vrouwentype en hoe kan dat ook anders. Waar heeft de man het intieme leven van de vrouw leeren kennen?

In de prostitutie, of in de geheele onthouding?

En de vrouw, die zichzelf op dat punt niet kent, die altijd alles onderdrukt heeft, die vol zit met verkeerde begrippen en die haar intieme verlangens, mochten die nog bestaan, voor niets, ter wereld zou willen blootleggen is zichzelf een raadsel. Hoe zou dan de man, die van nature zoo geheel anders is aangelegd, die geen greintje ondervinding heeft of een totale verkeerde ondervinding, dat raadsel kunnen oplossen?

Neen alleen door de liefde leert men liefhebben en begrijpen, doet men ondervinding op, niet door onderdrukking of een laag genot zoeken voor geld. En door de liefde leert men ook zelfbeheersching, daar men eerst het voorwerp zijner liefde moet leeren kennen, daarna liefde moet inboezemen en zich ook daarna schikken moet naar de vrouw, die zich uit vrijen wil uit liefde geeft en nooit tegen haar zin genomen wil worden. In zulk een liefde, ontdaan van valsche schaamte, zal de man de vrouw leeren begrijpen en vooral zal hij leeren zijn egoïsme wat op zij te zetten, zich naar de vrouw te schikken, daar hij geen recht heeft om te eischen.

Wil het huwelijk niet meer zijn het graf voor de liefde, dan eerst weg met de prostitutie, weg met de koele vrouwen, weg met den ontrouw in het huwelijk; maar daarvoor in de plaats, de absolute vrijheid van het jonge meisje. Een hooge moreele opvoeding, zonder valsche schaamte, zonder huichelachtig fatsoen, met werk, degelijk werk en veel sport, dan stel ik onze jonge meisjes hoog genoeg om van die vrijheid geen misbruik te maken en zich te vergooien met jan en alleman. En onze jongens, precies zoo; zij wenschen niets liever dan in banen geleid te worden, waarin zij zich niet behoeven te bevuilen, noch door onanie, noch door prostitutie.

En de kinderen, zal men vragen.

Men behoeft tegenwoordig geen kinderen te krijgen als men niet wil. Doktoren verklaren de middelen voor onschadelijk (zie Treub bladz. 67).

Wel wordt er tegenwoordig weer tegen die middelen geprotesteerd, maar dit noem ik farizeïsme.

Waar ziet men tegenwoordig die groote gezinnen van voor 50 jaren en als ik dan gezonde mannen en vrouwen zie met maar 2, hoogstens 3 kinderen en zij protesteeren zoo luide tegen de Malthusiaansche middelen, dan denk ik er het mijne van. Zij behooren ook tot die zaken ‘qui se font, mais qui ne se disent pas.’ Ik vind het moreeler zich daarvan te bedienen, dan kinderen in het leven te schoppen, die men niet geven kan waar zij recht op hebben en die in de eerste plaats een goede, zorgvolle opvoeding niet kunnen ontberen.

En mocht er al een kind geboren worden, welnu, de ongehuwde moeder zal geen schande meer zijn, zij zal haar kind met trots durven vertoonen en een man van eer zal weten hoe hij zich te gedragen heeft en de anderen zullen door de publieke opinie en de wet op het vaderschap wel gedwongen worden hun verplichtingen na te komen.

Als die toestand intreedt zullen er gelukkige huwelijken gesloten worden, het graf voor de liefde zal gedempt zijn, want bijna elk man verlangt er op zekeren leeftijd naar zich te vestigen, een gezin te stichten, als het jongeluisleven zijn bekoorlijkheid verloren heeft, terwijl toch het moederschap het hoogste geluk is voor elke vrouw en hij zal de vrouw kunnen vinden die hem en die hij gelukkig maakt.

En er zal meer levensvreugde zijn, want de vrouw zal zich dan pas van hare boeien ontdaan voelen en er zullen jaarlijks geen duizenden en duizenden arme ongelukkige schepsels in schande en verachting ten gronde gaan, die nu als prostituée slachtoffer zijn van de huichelachtige, leugenachtige moraal. Eerst als die kanker heeft opgehouden te bestaan zal ons land het recht krijgen zich een beschaafde natie te noemen.

Niet het sluiten van de bordeelen beteekent afschaffen van de prostitutie, ik geloof niet dat het er beter op geworden is sinds de bordeelen gesloten zijn. Neen, alleen dan is de prostitutie afgeschaft als er geen vraag meer naar is. Elk artikel verdwijnt van de markt als er geen vraag meer naar is, en al sluiten wij alle bordeelen en rendez-vous-huizen, de vraag blijft bestaan en alles verplaatst zich.

Geen wet kan de geslachtsdrift onderdrukken, evenmin als een wet een hond kan beletten om te blaffen, alleen de moraal kan de geslachtsdrift in gezonde banen leiden. Het doet pijnlijk aan maar voortdurend te lezen dat die drift een ongezond iets is, die de mannen voor hun liefhebberij aankweeken, om dan als gewetenlooze egoïsten onschuldige vrouwen ten verderve te brengen en dat met een heel klein beetje moeite al die lusten gemakkelijk onderdrukt kunnen worden. Liefst noemt men die drift nog onnatuurlijk ook en men wijst ons dan op de dieren; maar wij zijn nu eenmaal geen dieren en de natuur heeft ons anders geschapen. Een Franschman heeft eens gezegd ‘la différence entre l'homme et la bête est que l'homme peut boire sans avoir soif et faire l'amour en tout temps’.

Laten wij toch niet altijd zoo schelden op die geslachtsdrift, zeker, zij is de bron van veel ellende, maar dit is de schuld van de moraal, die haar in verkeerde banen wil wringen, maar laten wij ook erkennen dat die drift ook de bron is van al wat groot en goed is, want ontvreemd den mensch zijn geslachtsdrift, wat blijft er over, ‘ein harmloses Vieh’, ongeschikt voor eenige krachtsinspanning of uiting van energie. Alle wetten, die naar de studeerkamer ruiken, alle toezicht en politiemaatregelen, het geeft niets, de vraag naar bevrediging blijft bestaan, de natuur kan tijdelijk verkracht maar nooit gebroken worden.

De vraag naar prostitutie echter moet worden afgeschaft en dat kan tot in vrij hooge mate.

Want werkelijk, onze jongelingen stellen zich met tegenzin tevreden met een betaald surrogaat van de liefde, omdat zij een werkelijk jonge liefde niet kunnen krijgen, dan alleen met een huwelijk, waar zij nog geen positie voor hebben en de getrouwde mannen zoeken hun bevredidiging meestal tegen wil en dank in de prostitutie omdat hun vrouw het niet geeft.

Dat dan ook de huwelijkswetten veranderd moeten worden is logisch. Ook in het huwelijk zal in *elk* opzicht de vrouw de gelijke moeten zijn van den man en precies dezelfde rechten moeten hebben. De lezing van de brochure: ‘Is de Prostitutie een noodzakelijk kwaad? door Dr. J. Rutgers wordt ten verduidelijking van het hierboven beschrevene aanbevolen.

EEN MAN.

III. Waarom zwijgen de mannen die spreken moesten?

Zij, die het groote voorrecht hadden, opgevoed te worden door eene moeder, hoogstaand, als mensch en opvoedster; die haar leven van liefde-geven en strenge plichtsbetrachting steeds voor oogen hadden, kunnen zij haar, en in haar ‘de vrouw’, beschouwen als eene minderwaardige, als eene ondergeschikte van den man?

Zij, die in hunne vrouw de ware levensgezellin vonden, met hen deelend lief en leed, naast hen zorgend voor de opvoeding van de kinderen en samen strijdend voor gemeenschappelijke belangen, steeds op haar post en warmte gevend aan allen, kunnen zij die vrouw als eene slavin behandelen en haar onrecht laten lijden?

Zij, die in hunne zusters van jongsaf hunne gelijken leerden zien, met haar dezelfde opvoeding kregen, met gelijke plichten en rechten, kunnen zij later die zusters weer naar beneden duwen, waar zij steeds naast elkander stonden en leerden inzien, dat zij naast elkaar behoorden te staan?

En zij, die in 't maatschappelijk leven hoogstaande, ontwikkelde vrouwen ontmoetten, met haar strijdend voor dezelfde idealen; die haar, als vrienden, leerden hoogachten en waardeeren, kunnen zij met een minachtend schouderophalen spreken over de ‘laagstaande vrouw’ en haar de haar toekomende rechten onthouden?

Waarom zwijgen zij allen bij 't onrecht der vrouw aangedaan?

Waarom *vragen* zij niet *vrijwillig* diè rechten voor de vrouw, die haar nu niet meer onthouden mògen worden, en de plaats naast zich, die haar toekomt?

Waarom *eischen zijzelf* geen vernietiging van dwaze wetten, die niet meer passen voor dezen tijd?

Waarom werken zij niet samen met de vrouw, om betere verhoudingen te krijgen in huwelijk en maatschappij?

Waarom *zwijgen* zij allen, die spreken moèsten, en daardoor een eind konden maken aan den strijd, die aan beide zijden zooveel verbittering wekt?

Waarom??

M.J. AMESZ-POSTHUMUS.

Groningen.

IV.

Geachte Redactrice!

Als U het eene opneemt, wilt U zeer zeker het andere ook wel een plaatsje verleenen. De heer August de Jong van Amsterdam (ik hoop, dat het een pseudoniem is), zegt, dat het huwelijk ‘*het graf voor de liefde is.*’ Daarom is hij zeer zeker ongehuwd gebleven. Maar, zegt hij: ‘Ik heb evenals al mijne kennissen ook een vrien-

dinnetje, daar ik eens per week mede uitga'. - Maar weet mijnheer De Jong wel, dat hij dat 'vriendinnetje' in alle opzichten ongelukkig maakt? Zulke vriendinnetjes beginnen, door vleitaal en geld verleid, met eerst de bijzit van een rijk heer te worden, en als deze genoeg van haar heeft, dan worden ze de bijzit van een minder rijk heer, tot ze tenslotte door armoede gedreven, zich vernederen moeten tot gewone straathoer. Mannen als mijnheer De Jong zijn oorzaak, dat mooie meisjes ten laatste de hoer van iedereen worden.

En wat eenzaam en koud en doodsch is het leven van zulk een ongehuwd heer. *Alles* moet hij betalen, zelfs de liefde. - Betaalde liefde - *een wreed genot!* En als hij sterft - geen traan van liefde, geplengd op zijn graf; wel worden er zuchten gehoord van vrouwen en meisjes, die hem vloeken, als de verderver harer onschuld, de ontroover harer eer, de verwoester van haar toekomst. Zoo'n ongehuwd heer is als een kind, dat bloempjes plukt, zich eerst in het gezicht en den reuk er van verlustigt en ze daarna wegwerpt en vertrapt. En zijn kinderen - *hij kent ze niet*, hij wil ze niet kennen. Ze groeien op als bedelaars, en ze weten niet, dat de rijke heer, die zich in weelde baadt, en dien zij, doch tevergeefs om een aalmoes smeeken - *hun vader is.* Is zulk een ongehuwd leven (dat zeer zelfzuchtig, alleen om eigen genot denkt) *niet het graf van de liefde?*

De heer Joh. G. Schippérus heeft in Uw veelgelezen blad de stelling verdedigd: 'Geef het dier wat des diers is'. - Nu, ik zou niemand adviseeren, om bij iemand, die er zulke theorieën op na houdt, zijn vrouw of dochter met eenigszins knap gezichtje, te laten logeeren. Deze theorie is de leer der onbeschaafden, die in hun ongebondenheid van geen beperking willen weten. De Samojeden sterven uit wegens geslachtsziekten. Het is waar, naar het lichaam is de mensch aan het dier verwant, heeft hij dezelfde behoeften als het dier, is hij, zooals de heer August de Jong het zegt, 'polygamistisch aangelegd', wil hij hebben wat hem begeerlijk voorkomt. Maar in hem leeft een hooger beginsel, dat hem boven het dier verheft, een beginsel, dat hem gebiedt, ten einde een ander niet ongelukkig te maken, de lagere, dierlijke driften het zwijgen op te leggen, een beginsel van liefde en zelfverloochening. En het is juist een eere van den mensch, dat hij, ter wille van een *hooger* belang, een *lager* iets zich kan ontzeggen. Als de mensch steeds aan het dier gaf wat des diers is, dan waren meisjes en vrouwen niet veilig meer op straat.

Mevr. S. Hoogendijk-Hesse ben ik erkentelijk, dat ze eenige aandacht aan mijn vorig ingezonden stuk heeft willen schenken. Volkomen ben ik het met haar eens, dat de vrouw *recht* op een deel der verdiensten van den man heeft. Mannen, die hun loon naar den kroeg of naar hunne bijzitten brengen en hunne vrouwen aan het noodige gebrek laten lijden, zijn ongelukkige, liefdelooze, zelfzuchtige schepsels. Terecht merkt zij op, dat de vrouwenbeweging haar ontstaan vooral te danken heeft aan het feit, dat huwelijken hoe langer hoe schaarscher worden. Mannen, die 's jaars *f* 5000. - à *f* 6000. - verdienen, zijn geroepen een vrouw *gelukkig* te maken, door haar *hart* en *hand* te bieden en niet, om een leventje enkel van plezier te leiden en meisjes te lokken op een hellend vlak, dat haar lichamelijk, zedelijk en maatschappelijk *ten verderve* voert.

Met Mevr. Hoogendijk-Hesse roep ik uit: 'Weg met tweeërlei moraal!' Als de man niet duldt, dat zijn vrouw met een ander omgaat, dan moet hij beseffen, dat het ook hem niet vrijstaat, bijzitten er op na te houden. De ware beschaving bestaat hierin,

dat de mensch, terwille van een hooger goed, de lagere begeerten het zwijgen op kan leggen.

U, geachte Redactrice, dankend voor Uwe gastvrijheid, ben ik, met de meeste hoogachting,

UEd. dw. dnr.

J. KUIPER.

Leeuwarden, 9 Juni 1914.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

F.A.E.W. - Uw bijdrage nam ik aan, en gaf order U de proef toe te zenden. Vriendelijk dank voor Uw begeleidend schrijven. Helaas, het is zoo lang geleden sinds ik daar, waar gij geweest zijt, toefde, dat er wel veel zal zijn veranderd. Met U ben ik 't eens dat het goed doet op den duur eens weg te komen uit een onnatuurlijke en onware groote-stads-atmospheer. Maar voor altijd buiten wonen vind ik alleen aanbevelenswaardig voor hen die geld genoeg bezitten om er nu en dan eens uit te gaan; anders versuft men zoo licht. Althans in Holland is dat het geval. Enfin, in onzen tegenwoordigen tijd heeft iedereen nog wel eens gelegenheid tot een reisje.

'Vertrouwelijk.' - Daar gij dit boven aan Uw brief hebt gezet, gebruik ik het woord meteen als ps: opdat niemand U zal herkennen. Ik ben bereid Uw stukje te plaatsen, maar, daar er in de redactie-kolommen zoo ontzettend weinig plaats is, zult gij lang moeten wachten.

Koba. - Uw stukje is van stijl goed, maar mist datgene wat het maakt tot een geheel, een verhaal, een afgewerkt iets; het is een stijl-oefening, niet anders, en als zoodanig is het een stijl-oefening die belóóft. Ik geef nooit namen op van andere tijdschriften, om de zeer eenvoudige reden dat het een geheel persoonlijke opvatting is van elke redactie, wat zij wil plaatsen en wat niet, en waarom. Er zijn b.v. wel Blaadjes, die dol blij zijn als zij kosteloos copy krijgen, en die dus alles opnemen wat hun gezonden wordt mits ze maar niet behoeven te betalen. En er zijn andere, bij wier redacties allerlei persoonlijke redenen in het spel zijn, waar het geldt al of niet aanname; daarom houd ik mij daar steeds geheel buiten. - Het manuscript zal ik U dus terugzenden.

Mevr. S.v.S., te Nijmegen, dank ik zeer hartelijk voor hare kaart, die mij natuurlijk hoogst aangenaam trof, omdat zij komt van eene dierenbeschermster, en mij werd gezonden uit wederzijdsche sympathie op dit punt.

Mignon. - Het deed mij zoo bijzonder veel genoegen van U te hooren na dat lange stilzwijgen, en na dat misverstand, waarover gij daarenboven thans zoo vriendelijk schrijft. Ik kan volkomen begrijpen, zooals ik U ken, dat gij het eens zijt met hetgeen mevrouw Hoogendijk-Hesse onlangs schreef in de Lelie, maar ik voor mij geloof steeds dat gij en zij, en al de vrouwen die zich op datzelfde standpunt stellen, te veel uit het oog verliezen de *werkelijkheid*, het zoo zijn der dingen. - Gij zegt: waarom spreken de *weldenkende* mannen niet? M.i. omdat deze geen van allen op Uw standpunt staan, en weten dat gij en de Uwen najaagt een ideaal dat nu eenmaal geheel in strijd is met het bestaande, met het nu eenmaal zoo geschapen zijn der mannen. Ja zeker, ik-ook vind met U dat wijvrouwen recht hebben op andere en betere wetten dan er nu zijn. Maar, ook daardoor zult gij nooit veranderen de aard, de natuur van den man. Een vrouwen-regeering zou ik de grootste bezoeking vinden die een land kan treffen. Wie zijn kleinzieliger, jaloerscher, lastiger, valscher jegens elkaar dan de vrouwen *onderling?* Wie oordeelen het meest meedoogenloos over ‘gevallen’ zusters en ongelukkig-gemaakte dienstmeisjes, wie anders dan de zoogenaamd ‘fatsoenlijke’ vrouwen, de gehuwden wier geslachtsdrift is bevredigd daardoor, en de zure oude juffers, die nooit gelegenheid hadden tot ‘vallen,’ omdat zooiets als verleiding natuurlijk niet voorkomt in de hoogere klassen der maatschappij! En, wie misgunt een andere vrouw het felst hare schoonheid of rijkdom of mooie kleeren, of welke voorrechten ook van dien aard? Wie anders dan de vrouwen? Stel U voor dat die de macht in handen hadden! Ik kan mij dan geen recht, geen rust, geen vrede meer denken. Want, aan den anderen kant, wie is gemakkelijker beïnvloed door den man dan de vrouw? Wie aanbidt dominees, doktoren, pastoors, enz? Alweder de vrouw. En daarom zou zij zich door dergelijke invloeden onbegrensd laten leiden ook nog. - Neen waarlijk, ook onder een mannen-regeering is er heel wat schreeuwende onrechtvaardigheid en knoeierij, maar die zal niet verbeteren enkel verergeren wanneer de vrouw in zijn plaats zou treden. Enfin, gij-ook schrijft gelukkig dat gij van een vrouwenregeering niets goeds verwacht.

Volgens Uwe meening zou er ‘voor alle menschen maar één strijd moeten zijn tegen alles wat ons neerhaalt, en één onderlinge samenwerking tot verheffing van den mensch,’ - maar, lieve Mignon, voelt gij dan niet hoe de maatschappij en de menschheid geheel anders zou zijn dan zij nu eenmaal is, indien zij werkelijk slechts

kende één strijd en één samenwerking. Dan *ware* zij immers volmaakt. De menschen *zijn* nu eenmaal voor de grootste helft kleine, laagstaande, bekrompen, in vuile lusten en kinderachtige vermaken hun uitspanning zoekende wezens. Doe daar eens iets aan. - 'Vrouwenbonden' bestaan er immers reeds zoovele. En wat werken zij uit? En, van welk soort zijn dikwijls de bestuurderessen zelven? In de eigen stad Uwer inwoning, waar nu zooveel drukte wordt gemaakt over haar, nu zij dood is, woonde zoo eene dame, van wie ik-zelve 't heb bijgewoond dat zij in een pension in den Haag onder ijselijk nuttigheidsvertoon 'vergaderde', en zich ondertusschen een paar maal per dag liet *telegrafeeren hoe het ging met haren doodzieken man.* Behoorde die zoogenaamd edele vrouw niet daar, aan dat ziekbed, in plaats van zich in een verre stad aan te stellen als 'nuttig'? Zoo gaat het in 99 van de 100 gevallen *juist* met de dames die Vrouwenbonden oprichten tot verbetering van 'den' man. Den eigen man laten zij ondertusschen aan vreemde hulp en verzorging over, en, knoopt hij dan op den een of anderen dag met zoo iemand een verhouding aan (hetgeen hem toch bij zulk een verwaarloozing niet euvel is te duiden, en, waar het daarenboven een dagelijkschen omgang geldt met dienstbode, verpleegster, enz.), dan schreeuwen die nuttige dames, die 'den' man zoo 'rein' willen doen leven, moord en brand over de onzedelijkheid van den hunnen, enz. Maar, waarom beginnen zij niet met het goede voorbeeld te geven in eigen huis en omgeving? Waar kan een vrouw beter en grooter invloed uitoefenen dan daar?

Ik heb eene vriendin voor wier leven en doen aan haar man en gezin ik onbegrensde achting gevoel, en wier zoon verleden jaar naar Indië ging, nog heel jong. Toen dacht ik: Indien die jongen een goed hart heeft, dan zal, zonder twijfel, de herinnering aan hetgeen zijne moeder is in haar gezin, hem behoeden om andere vrouwen ongelukkig te maken en om slecht te worden. Die vrouw schrijft, noch spreekt, noch is nuttig; zij is niets anders dan eene voorbeeldige echtgenoote en moeder. En m.i. zal zij daardoor een grooter zegen zijn, ook voor de toekomstige geslachten dóór hare kinderen, dan alle vrouwenbonden-stichteressen.

Weet gij wel, dat eene der twee dames, die gij mij noemt als volgens U zoo bijzonder geschikt om zulk een Bond te helpen stichten, mij schreef onlangs: Ik heb van de vrouwen veel meer slechtheid en valschheid en gemeenheid gezien dan van de mannen, en ik vind dat de mannen nog méér meehelpen op het gebied zedelijkheid dan de zoogenaamd nuttige vrouwen in de meeste gevallen. Wat de andere aangaat, die ken ik persoonlijk, en zij is m.i. een veel te

harmonische natuur om aan zulk geharrewar lust te hebben. - Daarentegen ben ik het absoluut eens met alles wat gij schrijft omtrent het niet tot hare huisvrouw- en moeder-taak voorbereid zijn der hedendaagsche aanstaande echtgenoote. Op dat punt is het in alle standen allertreurigst. Ik heb nog onlangs een meisje uit de volksklasse, dat ik door toevallige omstandigheden van nabij ken, zien huwen, steeds schimpend op 'hare handen-moeten-vuil-maken later bij poetsen', enz., steeds onnoozele 'artistieke' praatjes verkoopend over een 'stijlvollen' inboedel, dien zij voornemens was zich aan te schaffen, enz., enz. Van een dienstbode was bij dit huwelijk geen sprake om finantieele reden, en toch kende de aanstaande vrouw *niets*, op geen enkel gebied, en, wat erger is, *wilde* ook niets leeren, beschouwde de geheele zaak enkel als een pretje, van nu voortaan 'vrij' te zullen zijn (namelijk vrij om straat te slijpen, lang op bed te liggen, enz.). En in de hoogere klassen gaat het evenzoo. Het vroegere jonge meisje, dat zoogenaamd 'uitging', hielp althans in de ochtenduren het huishouden doen, enz. Maar het tegenwoordige 'studeert' voor 't een of ander, of is 'nuttig' buitenshuis, enz., enz. En de mama-zelve doet evenmin iets in haar huishouden, laat het zijn gang gaan, en bejammert in de courant den dienstbodennood, terwijl zij ondertusschen hare eigene dienstboden het slechtst mogelijke voorbeeld geeft door alijd op de straat te zijn, hetzij om plezier te maken, hetzij om te vergaderen, of een of ander 'maatschappelijk' rolletje te spelen. Wat wilt gij onder zulke hedendaagsche toestanden verwachten van de aldus opgevoede meisjes als zij trouwen? Hoe kan een studie- of academie-leven, of een van zich aan 'de kunst' wijden, haar ook maar eenigszins voorbereiden tot hare plichten later thuis? Het huishouden doen is 'beneden hare intelligentie', en het verzorgen harer kinderen (gewoonlijk komt er maar één), wordt ten spoedigste opgedragen aan een min, pleegzuster, juffrouw, en dergelijke vreemde hulp. Een kenmerkend staaltje van zulke moderne-vrouw-opvattingen, levert bijna onbewust van haar-zelve, Helene Swarth, de ex-echtgenoote van Frits Lapidoth, in haren laatsten novellen-bundel, getiteld: Thea Lelie. Olivia, aldus heet de heldin uit een dezer schetsen, is namelijk eene kunstenaresse voor wie haar kind, het geheele verhaal dóór, niets anders is dan een *last*, die haar belet zich aan het schilderen te wijden. Haar schilderij noemt Helene Swarth een 'ding van schoonheid', de zorgen daarentegen voor haar kindje heeten 'grauw en alledaags' en 'trekken haar naar beneden.' Juist zulke boeken zijn het aller-aller-gevaarlijkst voor jonge meisjes, want zij prediken eene leer, die, onder het mom van 'schoonheid', haar ontheft van alle plichten des huwelijks, en het recht toekent grof egoïst haar eigen gang te gaan. Kousen-stoppen, en andere gewone bezigheden, worden in dienzelfden bundel - waarop ik nog uitvoerig terugkom - voortdurend verachtelijk besproken als iets minderwaardigs. Eilieve, is dan voor den gewonen man het arbeiden op kantoor of bureau zoo hartverheffend? Is het voor een dokter zoo interessant de hoogst-alledaagsche kwaaltjes en zeurige klachten aan te hooren van 99 van 100 zijner patiënten, of zijn de zaakjes van den advocaat alle belangrijke boeiende rechts-quaesties? Neen immers. Het gewone leven *is* sleur. Maar het ongeluk van den tegenwoordigen tijd is nu eenmaal, dat elke vrouw zich houdt voor iets buitengewoons, en het heel vanzelf sprekend vindt, dat haar man voor háár het geld verdient met allesbehalve interessante bezigheden, terwijl zij harerzijds op háár deel van den arbeid, als b.v. kousenstoppen, verstellen, enz., hoog neerziet als 'beneden haar intellect'. De fout zit in de hedendaagsche minachting voor het gezinsleven. - Ik ben zoo vrij te gelooven, waar gij mij het compliment

maakt dat ik in mijne correspondentie als anderszins zooveel goeds doe in deze dingen, dat ik steeds zal blijven eene ‘enkeling’, zooals gij het noemt, onder de massa. De massa namelijk *kan* niet geven ‘het beste wat is in hare ziel’, want... die heeft niets bijzonders van dien aard in hare ziel, die is en blijft *zielloos*. En ziedaar waarom ik niet geloof in een Bond als door U bedoeld; gij zoudt eens zien hoe snel die zou ontaarden, juist dóór het toenemen der leden. Ja-zeker, ik geloof wèl aan de mogelijkheid van verbetering van enkele personen; dat is de groote vreugde en satisfactie van mijn arbeid, dat ik weet velen op de een of andere wijze tot een steuntje te zijn geweest, ten goede te hebben geraden, te hebben geholpen op den rechten weg, maar dat alles bereikt men niet door een ‘Bond.’ Het leven-zelf heeft mij in dezen weg, - dien ik nooit heb begeerd, integendeel tegen mijn zin en lust insloeg - geleid. Misschien is er, zooals velen gelooven, eene leiding die dat alles zoo beschikt. In elk geval, met mij is het zoo en niet anders gegaan uit moeten. Ik sta op eene plaats in den lande, die ik niet zocht, die mij werd gewezen door den drang der omstandigheden. Dat ik er goeds heb mogen uitrichten, aan menschen en aan dieren, dat erken ik met blijdschap en dank, en dat geeft mij ook verder lust en moed bij mijn werken. Gij schrijft zoo heerlijk aan het slot van Uw brief: ‘U bent voor ons de voorgangster en strijdster al jaren, voor al wat recht en goed is.’ Voor die woorden dank ik U hartelijk. Van U iets ‘vergeven’ aangaande dat vroegere misverstand is geen sprake. Het was een ongelukkige samenloop van omstandigheden, en ik begrijp Uw toenmalige ontstemming volkomen. Vriendelijk gegroet.

Febr. II. - Uw doorgekruisde briefkaart kon ik helaas niet heel goed lezen. Ik heb er echter uit ontcijferd, hoe gij 't geheel ééns zijt met mijn opinie over het onware van Emma-bloempjes tegen de tuberculose en van vacantie-kolonies, enz., wanneer men ondertusschen den wortel van het kwaad, nl. de dronkenschap, die jeneverschande van Nederland, niet den kop in wil drukken vóór alles. En ook moest ik lachen om wat gij zoo terecht schrijft aangaande mijne ontmaskering van het Haagsche Dierenasyl: ‘Uitmuntend dat U dat Haagsche Dierenasyl zoo bekend gemaakt hebt. 't Is alweer een bewijs dat de lui er zich voorspannen om familie en vriendjes te helpen, maar niet de arme dieren. Evenals bij de tuberculose-kolonies en dito-vacantie-oorden tal van verpleegsters aan 'n rijk bestaan geholpen worden, nevens de directrices, dames uit deftige kringen,

die geen man krijgen.' - Den goeden niet te na gesproken, - want ik weet dat er ook zelfopofferende en het eerlijk met de goede zaak meenende dames van dien aard zijn - is Uw opmerking in 't algemeen genomen volkomen juist. Hartelijk dank voor de kaart, maar, kruis hem een volgende maal niet over.

Jo. - Ik hoop niet dat het U al te zeer zal teleurstellen te moeten vernemen dat uw schetsje niet geschikt is voor den druk; het is maar een korte ontboezeming, die niet met het woord 'schetsje' kan worden aangeduid. Voor Uw begeleidend briefje en hartelijke woorden over de Lelie dank ik U ten zeerste. Ja, de Lelie-lezers wenschen allen steeds dat het Blad zich nog meer moge uitbreiden. Vergeet echter niet dat de uitgever het Blad van lieverlede reeds tot een 32 kol: heeft vermeerderd, terwijl de vroegere Lelie slechts 24 kol: bedroeg. Een nieuwe vermeerdering van bladzijden zou o.a. veel duurdere frankeering meebrengen, dus óók onkosten voor de abonnés, die dat tenslotte zouden moeten betalen. Ik vind het een heerlijk iets zoo telkens opnieuw te lezen hoe de komst en de inhoud van de Lelie wordt gewaardeerd, en hoe iedereen haar 't eerst inziet om te weten wat *ik* er in schreef; juist daarom zorg ik ook dat ik U daarin geen van allen teleurstel elke week, tenzij door bijzondere omstandigheden. Uw vriendelijke wenschen nam ik in hartelijken dank aan.

E.S.F. - Ik begrijp niet precies wat Uw kennis U heeft verteld. Raad omtrent het wegmaken van overtollige haren deel *ik* niet uit, maar ik veronderstel dat gij bedoelt het artikel onlangs verschenen in de Lelie over het in den Haag geopende Maison de beauté van madame Gimber, 72c Stationsweg. Deze dame wijdt zich aan het verbeteren van fouten in het gelaat, haargroei, enz., hoofdzakelijk door bandages, massages, en andere uitwendige middelen. Verscheidene dames schreven mij hoogst tevreden te zijn over hare behandeling, die o.a. insluit het wegmaken van overtollige haren, en een paar dezer dames maakten hare gunstige ondervindingen openbaar in de Lelie. Indien ik mij niet zeer vergis gold het getuigenis van eene harer speciaal deze behandeling in zake het wegmaken van overtollige haren. Dus, ik vermoed dat gij bij mad: Gimber aan het rechte adres zult zijn.

Mevr. J.K. - De post wordt mij onmiddellijk nagezonden, hetgeen dus nog practischer voor U is dan het opzenden van brieven naar den heer Veen, want deze laatste manier is omslachtiger, maar is even secuur. Het spijt mij zeer dat ik U niet eerder kon beantwoorden, maar tijd en plaatsgebrek zijn twee zeer afdoende beletselen. Ik kreeg juist dezer dagen een brief van iemand, die juist die positie bekleedt sinds jaren, welke gij wenscht, en, dien brief lezend dacht ik weer, hoe wáár het is wat gij mij dienaangaande schreeft, dat namelijk mannen zoo heel anders zijn dan vrouwen. (Gij begrijpt mij?) - Ziet gij, dat hopend-wachtend verlangen maakt dus ook U evenzeer zenuwachtig als het mij het zou doen. Dat vind ik daarom juist een schaduwzijde van het willen doordringen in de toekomst. Maar, gelooven aan voorspellingen doe ik zeer zeker, ofschoon ik, waar het betaalde consulten geldt, steeds zou beginnen zeer wantrouwend tegenover de zaak te blijven. Echter, gelijk gezegd, ik zal er nooit toe overgaan. Het heden is reeds onzeker genoeg, de toekomst laat ik liefst rusten. Ook van het spiritisme, althans van de séances, vind ik dat een gevaar, dat voortdurend hooren van en door afgestorvenen, in min of meer duidelijke aanwijzingen, over toestanden of gebeurtenissen waarvan wij het rechte toch niet afweten. - Dat Uw

man *die* antipathie met mij deelde, tegen dien persoon, doet mij bijzonder veel plezier, omdat juist deze persoon zoo handig weet op te treden dat de groote meerderheid geheel en al is de dupe zijner quasi-rechtschapenheid. Ik kreeg, wat de Duitschers aangaat, juist dezen ochtend een brief eener andere Hollandsche, die, voornamelijk op gezag van haar man, precies zoo schrijft over Holland, en het bekrompene en achterlijke en prozaïsche bij ons, als gij het doet. Als het niet is als 'bij ons', dan deugt het niet bij den rechtgeaarden Hollander pur-sang. Maar, zooals gij terecht schrijft, dat neemt niet weg, dat hij tegelijkertijd alles wat Fransch of Engelsch is aanbidt en, speciaal in den Haag, den meest mogelijken onzin slikt van b.v. advertenties gesteld in een mengelmoes van alle talen door elkaar, als zijnde de hoogste soort van 'fijnheid'. - Alweder een punt van sympathie tusschen Uw man en mij is zijn wensch, ergens alleen met U te gaan zitten 'met enkel dieren om zich heen'. Zoo denk ook ik er over. En, daar de onze zoo oud worden sleepen we ze daarom ook maar mee naar Nauheim. Zonder de kuur daar hield ik het niet vol. Zij doet mij dit jaar, na een *te* vermoeienden winter, bijzonder veel goed. - Natuurlijk zou ik 't heerlijk vinden met de door U bedoelde boeken kennis te maken. Kan ik die dus bij den heer Veen krijgen? Dat begrijp ik namelijk uit den aanhef van Uw brief. En nu heb ik U nog niet eens bedankt voor Uw portret. Ja, inderdaad, ik vind het altijd prettig mijne correspondenten aldus te leeren kennen. Maar tot mijn spijt is het Uwe niet heel duidelijk. Ik hoop dan maar op de kennismaking in den Haag. Hartelijk dank.

Henriëtte. - Hartelijk dank voor Uw warme woorden over mijn opkomen voor het mishandelde dier. Ik wenschte dat ik in dat opzicht nog veel méér kon doen. Ook het openblijven van de kroegen, bij wijze van 'feestviering' voor het volk, is zulk een ergernis, en daarom is uw sympathie ook in dat opzicht mij zoo welkom. Trouwens, in zake drankbestrijding zijn wijvrouwen het vrijwel alle eens, geloof ik. Met mijn aanvallen tegen het jagen, zelfs al geschiedt het door den Prins in hoogst eigen persoon, heb ik buitengewoon veel succes gehad, terwijl uiteraard mijn artikeltje over den Haag slechts door die enkelen kan gewaardeerd worden, die als gij er thuishooren. - Gij zult gezien hebben in de Lelie, hoe gij en ik, inzake de leelijkheid van het Vredespaleis, precies gelijk denken. M.i. is het een ontsiering van den Haag, een monument van den Amerikaanschen geld-trots en Carnegie-poenigheid, dat aandoet als een beleediging der ouderwetsche stille deftigheid van het vernielde Zorgvliet. - Is het niet vermakelijk dat onze

zelfde couranten, die verleden jaar de vredesbeweging-leuterpraat uitkraamden omdat het Vredespaleis werd ingewijd, nu even onnoozel ‘den heldendood’ bewierooken van den overste Thomson, en heel prat doen op de ‘lauweren door Nederland geplukt’ in dezen laffen krijg ginds. En het stomme publiek slikt het eene net even gretig als het andere, de Vredesbetoogingen en het oorlogsgecomplimenteer, 't openen van 't Vredespaleis in tegenwoordigheid der Koningin en haar gelukwenschend-telegram aan de ‘dappere’ officieren in Albanië, 't eene net even gulzig als 't andere! Nooit heeft Multatuli een meer wáár woord gezegd dan toen hij schreef: Publiek: ik veracht U. - Ook over het tuberculose-gedoe denkt gij als ik. Het is, precies als 't Roode Kruis, eene *mode*-quaestie geworden. Voor 't Roode Kruis ‘interesseert’ zich de Prins, in de oogenblikken die hij overhoudt van het wilde-zwijnen-jagen, of op Hohenmark of elders in zijn vaderland verblijf houden, of Johanniter-Ridder-vergaderingen presideeren. Dus, nu ‘interesseert’ heel den Haag óók zich daarvoor. Tuberculose-bestrijding is een stokpaardje, in de mode gebracht door de Koningin-Moeder, omdat zij met Oranje-Nassau-oord niets anders kon doen, en nu hoort het er dus bij, wil men met de mode meedoen, zich voor de tuberculose-bestrijding te interesseeren. Maar, dat ondertusschen de jeneverschande voortwoedt, en een pest is en een kanker des volks, och dat komt er niets op aan. 't Is immers niet te doen om waarachtig te helpen, maar om *in de mode te zijn.* - Gij wilt mijn opinie weten over het te Harderwijk gebeurde? Die gaf ik reeds in de Lelie onder een Overzicht van de Week. Gaarne herhaal ik nog eens hoe ik, met U, de Hollanders over het algemeen een hoogst onhebbelijk en onbeschaafd optredend volk vind, dat iedereen uitlacht en najouwt wiens gewoonten, kleeding, spreekwijze, wat ook, anders is dan ‘bij ons’. Van de stad Uwer inwoning heb ik in dat opzicht ook veel betreurenswaardigs gehoord; den Haag maakt m.i. een gunstige uitzondering; het volk is daar over het algemeen beleefd en voorkomend, ook jegens vreemdelingen; het is ook minder eenzijdig-bot dan de overige Hollanders. - In het zeggen van vuile twijfelachtige dingen munten m.i. alweder de Scheveningers uit; speciaal over de jasjes onzer honden heb ik Scheveningsche vrouwen ‘aardigheden’ hooren uitgalmen van een zoo plat-gemeen allooi, dat men van de gelijktijdig in dit dorp heerschende vroomheid, soort Kuyper, en de de Savornin Lohman-school, in verband met de jenever liefde, een zeer eigenaardigen indruk krijgt. - Ik beloof U dat ik Uw schetsje zoo spoedig doenlijk een beurt zal geven. Gij hebt groot gelijk mij eraan te herinneren, dat neem ik niets kwalijk. Intusschen, vergeten had ik het geenszins - Gij deedt mij inderdaad zeer veel genoegen weer eens van U te laten hooren, want, al heb ik inderdaad een opgehoopte correspondentie, het spreekt vanzelf hoe ik juist dat feit aangenaam en aanmoedigend vind, omdat het een bewijs is van algemeene belangstelling. Hartelijk dank dus.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Spoed-correspondentie.

E.v.V. - Uw brief met dat verzoek zond ik op aan den uitgever. Hartelijk dank voor Uw belangstelling.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

In het volgend nommer wordt een aanvang gemaakt met het artikel: Indisch damestoilet in vroeger tijd, door S. Kalff, terwijl het vervolg van Moderne moeders dan alsmede verschijnt.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Errata.

In het ingezonden stukje van den heer A. Göckel, geplaatst in N°. 52 der vorige jaargang, staat op pag. 843, 2de kolom, 5de regel van onderen: *geestelijk* uit onbekendheid, dit moest zijn: **gedeeltelijk** uit onbekendheid.

Sluiting Red: Ged.

8 Juli 1914.
28ste Jaargang.
No. 2.

Berichten.

In het a.s. nommer verschijnt een lange gedachtenwisseling van mevrouw Lucie Thorbecke, geboren baronesse Cats de Raet, die, wegens plaatsgebrek, niet in dit nommer kon worden opgenomen, - handelend over het Haagsche 'Toevluchtsoord'(?) voor noodlijdende dieren.

REDACTRICE.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
De Vrouw voorheen en thans.

Vanuit een nieuwe wereld treedt
Een vrouw mij toe met hangend kleed,
Zij heeft geen enkel sieraad aan
Van schuwheid en geen enkele waan.

H. GORTER.

De rol, der vrouw van de vroegste tijden afaan ingeprent, is die van schuwheid, van zedige bescheidenheid. Men heeft haar van jongs af ingeprent, dat het tot de vrouwelijke deugden behoorde om zich stil te houden, nederig en onderdanig. Het ondergeschikt zijn aan den man, *het dienen*, paste der vrouw van oudsher. Het was dit begrip dat de oude Bataven en Germanen er zelfs toe bracht hun eega's te verloten en te verdobbelen - een begrip van minderwaardigheid, dat niet uitsluitend leefde bij de heidensche volksstammen, maar ook populair was onder het Bijbelsche, Oud-Testamentische Israël en voortleefde onder het Christendom van Jezus' tijd.

Deze waarheid wordt op bijna iedere bladzijde van den Bijbel bevestigd. Als in Genesis 19 '*de godvruchtige Lot*' zijn huis ziet bestormd door de 'Belialsmannen' van Sodom en zij hem dwingen willen, de mannen die in zijn huis geherbergd zijn, uit te leveren, dan blijkt hij terstond bereid zijn twee dochters op te offeren om de mannen te sparen. Hetzelfde zien wij, nog sterker, in Richteren 19, waar het huis van een oud man, een Benjaminiet, wordt bestormd door de inwoners van Gibea, omdat hij een man gelogeerd had die zij wenschten te mishandelen. De gastheer tracht olie te gieten op de golven, door de bende aldus toe te spreken: 'Siet, mijne dochter, die maegt is, ende sijn bijwijf, die sal ick u uytbrengen, dat gij die schendet ende haer doet dat goet is in uwe oogen, maer aen desen man en doet sulcken dwasen dingh niet!' En dan volgt: 'Maer de mannen en wilden nae hem niet hooren. Doe greep de man sijn bijwijf ende bracht se uijt tot hen daer buijten, ende sij bekenden haer, ende waren met haer besigh den gantschen nacht tot aen den morgen ende lieten se gaen als de dageraet oprees. Ende dese vrouwe quam tegen het aenbreken des morgenstonts ende viel [dood] neder voor de deure des mans huijs daer haer heer in was'[1)]

De tyrannieke toon waarop Paulus in zijn brieven spreekt over de vrouw stelt duidelijk in het licht in welk een gesubordineerde, den mensch onwaardige positie, de vrouw dier dagen verkeerde. Hij vergelijkt den man bij Christus en noemt hem de Christus, de zaligmaker van de vrouw: 'Doch ick wil dat gij wetet, dat Christus het Hooft is eens yegelicken mans, ende de man het Hooft der vrouwe, ende Godt het Hooft Christi'. De man is gezaligd in Christus, de vrouw in het bezit van den man. Zij zal zalig zijn 'in kinderen te baren', (1 Tim 2:15). In de verzen 11-14 van 't zelfde hoofdstuk zegt Paulus: 'Een vrouwe late haer leeren in stilheyt, in alle onderdanigheyt. Doch ick en late de vrouwe niet toe, dat se leere, noch over den man heersche, maer wil dat se in stilheyt zij. Want Adam is eerst gemaekt daerna Eva. Ende Adam en is niet verleydt geworden, maer de vrouwe, verleydt zynde, is in overtredinge geweest.' In zijn eerste brief aan de Corinthiërs zegt hij: 'Want de man is uit de vrouwe niet, maar de vrouwe uit den man. Want ook en is de man niet geschapen om de vrouwe, maer de vrouwe om den man. Dat uwe vrouwen in de gemeynten zwijgen, want het en is haer niet toegelaten te spreken maer bevolen onderworpen te zijn, gelyck oock de wet zegt. Ende so sy yet willen leeren, laet ze te huys hare eygen mannen vragen; want het staet leelick voor de vrouwen dat sy in de gemeynten spreken'. Volgens Paulus mocht ook een vrouw geen eigen oordeel hebben. Dit blijkt uit den raad dien hij Timotheus gaf om de jonge weduwen niet als lidmaat der gemeente aan te nemen: 'Maer de jonge weduwen en neemt niet aen, want als zy weelderigh geworden zijn tegen Christum, so willen sy houwelicken, *hebbende haer* [eigen] *oordeel*, omdat sy haer eerste geloove hebben te niete gedaen. Ende met eenen oock leeren sy ledigh omgaen by de huysen, ende syn niet alleen ledigh, maer oock klapachtigh, ende ijdele dingen doende, sprekende 't gene niet en betaemt.'

Maar het sterkst spreekt hij zich uit in Efeze 5:22-24, waar hij de vrouwelijke onderworpenheid aan den man den Goddelijken maatstaf aanlegt: 'Gij vrouwen, weest uwen mannen onderdanig, **gelijk aan den Heere**, want de man is het hoofd der vrouw, gelijk Christus het Hoofd der gemeente is, en Hij is de behouder des lichaams. Daarom, gelijk de gemeente aan Christus onderdanig is, alzoo ook de vrouwen aan hare eigene mannen in alles.'

1) De bijbel die ik bezig is van 1835.

De vrouwen van dien tijd kwamen volstrekt niet tegen deze in ons oog onredelijke eischen in verzet. Integendeel. Wanneer onze grootmoeders en overgrootmoeders eens uit hun graven konden verrijzen hoe verbaasd, hoe verontwaardigd misschien, zouden zij zijn over het tegenwoordige leven van vele meisjes en vrouwen: 'Waarom, zoo zouden zij vragen, zijn zoovele vrouwen niet meer bezig in de huishouding? Wat beteekent het dat vrouwen bij ratelende machines staan, schrijven op kantoren, pleiten in de rechtzaal, ja zelfs operaties doen in hospitalen en preeken in de kerken. Ja dat zelfs getrouwde vrouwen buitenshuis werken? Wie had dat in onzen tijd kunnen denken?' En onze brave voorouders zouden misschien doen als die bedaagde juffrouw waarvan Bilderdijk zong:

Sibylle vouwt de handen samen
En scheidt ze weer;
'Daar is', dus sprak ze, 'noch betamen,
Noch godsvrucht meer'.

De geest onzer voorouders zou dezen aanblik niet kunnen verdragen. De veranderingen die, vooral in de laatste honderd jaren, zijn ingetreden in het leven en den arbeid der vrouw zijn dan ook wel heel groot geweest.

Het arbeidsveld der vrouw was sinds overoude tijden in het gezin. Daar vonden zij haar arbeid en haar onderhoud. Alles wat het gezin noodig had werd in het gezin gemaakt en dit geschiedde hoofdzakelijk door vrouwen. In het gezin werd het brood gebakken, bier gebrouwen, garen gesponnen, kleederen vervaardigd, de zieken verpleegd.

De dichters dier tijden zongen van het gezin:

> Daar binnen blijft rustig
> De zorgzame huijsvrouw,
> De moeder der kind'ren
> En heerscht er met wijsheid.
> Zij leert er de meisjes,
> Zij weert er de knapen,
> Zij windt om het snorrende spinn'wiel de draden
> En stapelt het linnen in geurige laden,
> Vermeerdert de welvaart met ord'lijken zin.

Helaas, wat is er van dat gezin overgebleven?

De kinderen leeren op de scholen, groote mechanische spinnerijen en weverijen hebben reeds lang spinnewiel en weefstoel naar de sprookjeswereld verdreven; de confectie-industrie vervaardigt meer en meer de kleederen. De machine snijdt de stoffen, stikt, borduurt, breit, stopt, wascht, strijkt en uitvinding na uitvinding doen steeds meer de waarde van het handwerk in huis verminderen. Wat voorheen thuis vrouwenwerk was geweest werd aanvankelijk mannenwerk zoodra het in een bedrijf werd omgezet. Daardoor ontstond voor de vrouw een overdaad van tijd, maar ook een gebrek aan verdiensten en aan geld om te koopen wat zij voorheen zelf maakte.

Een goede zijde is hierbij weer op te merken. Nu het grootbedrijf veel van het huiswerk der vrouw overnam, kwam eerst scherp uit hoe de vrouw had meeverdiend, terwijl de man den naam gehad had alleen kostwinner, ‘behouder des lichaams’ te zijn, hoe haar werk een deel van het inkomen had vertegenwoordigd, waardoor nu een tekort aan ontvangsten ontstond zonder dat het traktement van den man was verkleind.

De machine heeft een omwenteling in de samenleving te weeg gebracht zooals nimmer de bloedigste revolutie vermocht. Zij deed den welvarenden ambachtsman verdwijnen, maakte den meesterschoen- of kleermaker met hun gezellen tot loonarbeiders in de grootindustrie en de duizenden vrouwen en meisjes, geen werk meer vindend in het gezin, moesten hun beschikbaren tijd weer omzetten in geld en werden eveneens loonarbeidsters. Die vrouwen deden dit dus niet als bewuste voorvechtsters van de frank-en-vrije vrouwenbeweging, maar gedwongen door den strijd om het bestaan. Het is de evolutie zelve, die de verdiensten der vrouw, als zelfstandig persoon, duidelijk naar voren bracht. De fabriekspoort werd wijd voor haar opengezet. De enorme machines, over reuzenkrachten beschikkend, maakten veel spierarbeid van mannen overbodig en konden worden bediend door vrouwen en meisjes. Hun arbeid was gezocht omdat die goedkoop was en gedwee, en een gouden bron van winst opleverde voor heeren kapitalisten. Bij de vrouw uit de bezittende klasse (waarvan velen ook nu nog hun tijd verbeuzelen) heeft echter het

betere deel zich van lieverlede toegelegd op het beoefenen van wetenschappen of kunst. In het gezin werd ook bij de vrouw de belangstelling gewekt voor vele zaken die daar voorheen bij dagelijksche conversatie geen bekende kost vormden. De school bood het meisje een plaats naast den jongen en de vrouw kwam alzoo in aanraking met maatschappelijke en politieke, zoowel als met wetenschappelijke vraagstukken. De vrouw is, met haar arbeid, vanuit het huisgezin gebracht in de volle samenleving en staat in bijna elken tak van handen- en geestesarbeid naast den man. Daarmee heeft de maatschappij van thans rekening te houden. Het is een eisch van redelijkheid, van rechtvaardigheid geworden de zich opdringende vraag: 'of de vrouw van heden ook zal meespreken ten aanzien der bepalingen die het wel en wee der gemeenschap beheerschen' ernstig onder de oogen te zien. Met spot en kortswijl komt men er niet meer af. Het zou ook niet redelijk zijn zulks te willen beproeven. Alleen dringt zich in ernst de vraag op, welk soort van kiesrecht de vrouw van heden hebben moet.

En dan zijn onzes inziens tweeërlei omstandigheden die de keuze van ieder redelijk willend staatsburger bepalen. Immers eenerzijds hebben zich, zooals we terloops aanstipten, de vrouwen uit de betere standen laten medegaan op de golven der nieuwe tijdstrooming, zoowel ter verfijning van heur genot als uit dooding van den ledigen tijd en ter verdrijving van de verveling, maar aan het andere uiterste staan de misdeelde vrou-

wen, de arme zwoegsters, die door die nieuwe strooming werden meegesleurd uit hun eertijds zoo gezellig gezin tot overmatig, geestdoodend geslaaf in de fabriek of het werkhuis der rijken. In beide gevallen geschiedt deze arbeid buitenshuis en dus ten nadeele van het gezin. De kleintjes worden uitbesteed zoolang de moeder uit werken gaat en het gezin is hierdoor geheel uiteengeslagen. Het spreekt dus vanzelf dat het kiesrecht voor deze tweede groep van geheel anderen aard is, dan het kiesrecht dat door de beter bedeelde vrouwen wordt beoogd. Deze hebben het kiesrecht noodig, omdat zij tegenwerking ondervinden van den man in haar strijd om zelfstandigheid. Voor hen is overwegend de vraag wie er baas is over alles wat er in huis is en over het loon, enz. Voor de arbeidersvrouw is de vraag van meer gewicht: 'hoe groot is het loon dat mijn man verdient?' Onpartijdig beschouwd is de laatste vraag van veel grooter urgentie. De kibbel partijtjes der burgelijke vrouwen over de vraag: wie de sleutel van de brandkast moet hebben, zij of de man, hoe een piano moet geplaatst, naar haar zin of naar die van haar echtgenoot - dit alles zinkt in 't niet bij de groote, maatschappelijk belangrijke arbeidersvrouwen-kwesties, als vrouwenbescherming - tegen overmatig geslaaf - bescherming van de moeder die werken moet buitenshuis - bescherming van het gezin tegen verwaarloozing door de zelfzucht van den zakenman, wiens vak hem het onderscheid uit het oog doet verliezen tusschen gebruik en misbruik.

Heeft dus de geest des tijds aan onze voorouders het: 'Sterft gij oude vormen en gedachten!' toegeroepen, gewaakt dient te worden, in het belang der menschheid, dat een minder ernstig contingent in de vrouwenbeweging den hoofdtoon voert. Het kiesrecht dat de burgerlijke vrouwen, de dames begeeren, zou de democratie noodwendig verzwakken. Het kan ook niet beschouwd worden als een geleidelijke overgang naar het algemeen vrouwenkiesrecht. De heer C.K. Elout heeft in zijn belangwekkende artikelen in *De Tijdspiegel* dit beweren voorgoed gelogenstraft door het afdoende argument dat de arbeidersvrouwen evengoed, zoo niet beter, de evolutie hebben ondergaan als de vrouw uit de burgerklassen. De arbeidersvrouwen hebben die evolutie gelijk met hunne mannen ondergaan. En het beweren der burgerlijke dames dat *zij* de aangewezen verdedigsters der arbeidersvrouwen zijn en dat zij wel voor die belangen zullen zorgen, raakt kant noch wal. Immers zij zelve waren het, die het in de eerste plaats als een *onrecht* qualificeerden dat *anderen* (de mannen namelijk) hun belangen representeerden. Het beperkte vrouwenkiesrecht zou maken dat naast de bezitters de bezitsters in het regeeringskasteel plaats namen. Het zou de zuiverheid van den vrouwenkiesrechtstrijd doen ontaarden in een goren klassenstrijd en alzoo de kroon zijn op de macht der heerschende klasse.

Terwijl de vrouw uit de bezittende klasse het kiesrecht begeert als *een wapen tegen* haar man, eischt het de arbeidersvrouw als *een steun voor* haar echtgenoot en gezin in den strijd om de volle menschelijkheid. Het algemeen belang, dat immers is gebaat bij gezonde arbeidstoestanden, eischt deelname van alle burgers aan de publieke zaak. Het is derhalve een eisch van democratie en gezonde taktiek dat, inzake vrouwenbeweging, geen steun verleend wordt aan die vrouwenorganisaties, waarin de voorstandsters van 'beperkt vrouwenkiesrecht,' alias 'Dameskiesrecht' den steven wenden. De vrouwen, die aan alle vrouwen het kiesrecht gunnen, werken dit doel tegen door zich bij de burgerlijke dames aan te sluiten. Zij behooren bij die organisatie die uitsluitend streven naar algemeen kiesrecht *voor alle mannen en alle vrouwen.*

H. VISSER.

De Zijp-Looyenga's.
Roman door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 52). (Zie vorigen Jaargang.)

.... 'Meinhard thuis?'

Maria-Anna, die juist in de vestibule stond, eenige orders uitdeelend, keek een beetje verbaasd van het onverwachte bezoek. Want, haar zwager Everard verwaardigde zich maar zelden in de ochtenduren bij hen aan te loopen. Zijn omgang met hen bepaalde zich meest tot een meer beleefde dan intieme conversatie, van over en weer de verjaardagen onthouden, en elkaar een visite maken bij bijzondere gelegenheden. *Als* hij eens een enkele maal zoo onverwachts kwam aanloopen, was het zonder uitzondering om Meinhard zijn ongenade te doen gevoelen vanwege de een of andere aanleiding in de politiek. Daarom gaf Maria-Anna ook maar stijfjes antwoord:

‘Ik weet niet... Ik zal gaan zien... Kom zoolang boven.’

Zij ging hem voor in de huiskamer, waar 't ontbijt nog niet was weggeruimd, omdat Everard vroeg was, en zijzelve zich vanochtend had verlaat. Maria-Anna gebruikte, in tegenstelling met hare schoonzusters, die het pronkerig aan den wand hingen op de nieuwerwetsche manier, het erfstuk-oud-blauw porselein voor ontbijt-schaaltjes en borden. Daarom waschte ze ook alles zelve af, en het was haar elken ochtend een verheugenis voor haar oogen als ze binnenkwam: 't heldere blauw op het witte tafelgoed, en de gele boterballetjes die in dat blauw zoo goed kleurden, en het uitlokkende fransche brood in het midden, met de kaas op het eene schaaltje, en de koek op het andere daartegenover, en bij haar eigen plaats het zilver-glansen van het trekpotje, en het kristal van het zilver-omrand suikerpotje naast het bijbehoorend melkkannetje. Het deed alles haar schoonheidsgevoel sympathiek-huiselijk aan. Ze hield ervan om daarbij te zitten droomen over haar boterham en haar kopje thee, als 't winter was te kijken in de knetterende vlammen van den open haard, ver genoeg van haar verwijderd om haar niet in het gelaat te verhitten. Altijd ook waren er bloemen in haar huiskamer, liefst planten, maar ook afgesnedene in kleurige potjes... Voor bloemen had ze een ware passie, en het speet haar nu dat ze dat ééne mandje, waarin een paar varens waren uitgedord, niet had verzorgd vóór Everard binnenkwam. 't Stond dadelijk zoo onverschillig, verdorde bladeren of takken. -

Maar Everard lette niet op zoo iets, zette zich, met zijn dunne saamgenepen lippen en pedant gelaat, zwijgend in den hem geboden leunstoel. Afkeurend zag Maria-Anna zijn oogen in het voorbijgaan zich vestigen op een opengeslagen deeltje van Beets, waarin zij juist iets had nageslagen van een verjaardag-versje voor 't huwelijk der dochter van een harer kennissen.

En, geprikkeld daardoor, kon ze niet nalaten hem ironisch toe te voegen:

‘Erger je niet. *Ik* ben 't maar die Beets leest. Meinhard vindt hem, net als jij, niet calvinistisch genoeg.’

Everard haalde koeltjes de schouders op:

‘Iedereen moet zelf weten wat hij wil doen of laten in zulke dingen’, - leeraarde hij... ‘Meinhard heeft een positie te verliezen, jij niet...’

Maria-Anna voelde dat er een toespeling school in die schijnbaar achteloos uitgesproken woorden, een soort waarschuwing. - -

Met de overtuiging dat er - voor de zooveelste maal - weer iets onaangenaams was dat haar man zou moeten slikken van zijn jongeren broer ging zij Meinhard roepen. Als altijd in zulke gevallen dadelijk klaar hem à tout prix ter zijde te staan, te steunen, omdat ze was zijn vrouw, op wie hij moest kunnen rekenen. - Een onbeschrijfelijk gevoel van wrevel ten opzichte van Everard's aanmatiging overviel haar, en ze nam zich voor hem, zoo mogelijk, niet met haar man alleen te laten, haar man dien ze immers geënerveerd wist na dien nacht van onvoldane behoefte van man.

Zoo althans kon ze goed maken wat ze in dat andere opzicht te kort schoot...

Zonder hem te antwoorden verder, ging ze naar Meinhard's kamer om hem te waarschuwen. Hij zat met de handen onder het hoofd, zonder te werken, een courant vóór zich waarin hij niet las. Hij zag zelfs niet op toen ze binnentrad, denkend dat het eene dienstbode was... Zijn studeerkamer was haar niet sympathiek. Ze had een hekel aan die groote boekenkasten, aan die platen uit den tijd der hervorming, aan het opgezwollen vollemaans-gezicht van Luther boven de deur, zoowel als aan den huichelachtig-wreeden kop van Calvijn, aan den wand tegenover de schrijftafel in 't

midden. Op die schrijftafelzelve zette ze altoos bloemen neer. Als een stil bewijs voor hem harer tegenwoordigheid daar. Maar ze kwam er zelden in die kamer. Ze vond het er koud en onsympathiek... een afschaduwing van de wreede leer die hij beleed...

'Meinhard', zei ze - en roerde zijn schouder aan, en daarbij trof het haar weer opnieuw hoe grijs hij geworden was reeds: 'Everard is er - om je te spreken.' - -

'Laat hem maar hier komen.'

Hij antwoordde het lusteloos, mat. Hoe kon het ook anders, na dien nacht van gedwongen onthouding, van ongestild verlangen, van lichamelijke onbevredigdheid. -

Als een schaamte kwam het over haar, dat dit mislukte leven hàre schuld was, hàre schuld! Zij had, als de meeste jonge meisjes, toegegrepen zonder weten. En geen ouderlijke bedachtzaamheid had haar ingelicht. Eerlijk had ze geloofd aan liefde harerzijds. Hoe kòn je ook ooit weten vooruit? Je kòn niet. Dat was juist de schaduwzijde van het zich binden voorgoed, door de wet, dat niet vooruit weten kùnnen...

Het flitste haar als een soort aanklacht door het hoofd, hoe onopgelost en raadselachtig het leven is en blijft. Met hem kon je over zoo iets niet praten. Hij vond immers alles, óók het huwelijksleven, 'van God verordineerd'. En daarmee uit...

'Everard is binnen', - zei ze - vooruitvoelend hoe hij er niet tegen zou opgewassen zijn, tegen den aanval. 'Misschien is het gezelliger dat je méégaat - - terwijl ik afwasch.' - -

‘Zooals je wilt’... Hij stond op, en volgde haar. Hij ging alreeds wat gebogen, zijn lippen neerwaarts getrokken, in stroeve Zijp-Looyenga-lijn.

Everard, rechter op, met de zelfverzekerdheid van zijn zich Kuyper-gunsteling-weten, stond al toen zij binnentraden:

‘Bonjour. - Ik stoor toch niet? - Ik wou je even spreken...

‘Ga zitten’...

Everard loerde naar Maria-Anna. Wat deed die er nu bij? Die mocht hij heelemaal niet. En hij hield daarenboven niet van vrouwen-inmengingen. Maar zij nam zoo vanzelf sprekend haar kopjes-bak, en schonk zoo rustig het warme water uit den koperen ketel op de theestoof, dat hij haar tegenwoordigheid terzijde stelde, en begon:

‘Je begrijpt zeker wel dat die deputaten-vergadering een staartje zal hebben.’ - -

Meinhard wreef zich met de hand langs de slapen. ‘O ja, die deputaten-vergadering!’ Ineens glimlachte hij, omdat hij terugdacht aan het verbaasd-nijdige gezicht van den Leider, dien hij in het openbaar had durven tegenspreken, met het gevolg dat de door hem, Meinhard, voorgestelde motie tenslotte was aangenomen tegen den zin van het almachtig partijhoofd. -

‘Dat gezicht van Kuyper was onbetaalbaar’, - zei hij vroolijk. - ‘Ik geloof niet dat de mogelijkheid van zoo iets als tegenspraak ooit in hem opkomt.’

Maar Everard bleef strak: ‘Ik vind het heel vreemd dat jij de zaak enkel uit een grappig oogpunt schijnt te beschouwen’, - wees hij terecht. ‘Maar ik ben juist gekomen om je, als broer, te waarschuwen dat zij een zeer ernstige zijde heeft óók.’ - -

‘En welke als ik vragen mag?’ - Meinhard-ook werd nu strak...

‘Die, dat je den leider onnoodig tot je vijand maakt op die manier. Als je hem te eeniger tijd noodig hebt zal je dat tot je schade en schande ondervinden. - Ik ken hem meer en beter dan jij. - Hij vergeeft niet gemakkelijk. - Waarom je mond niet gehouden? - 't Gold immers niets bijzonders.’ -

‘'t Gold mijn overtuiging.’ - - Meinhard antwoordde het uit de hoogte.

Everard haalde de schouders op. Met zijn superioriteit van partijleider gaf hij zijn eigen beschouwing van de quaestie ten beste:

‘Persoonlijke overtuigingen moeten altijd wijken voor 't belang in 't algemeen van de partij. Altijd. Dat verlies je veel te veel uit het oog. Als de Leider iets wil, dan hebben wij te gehoorzamen. Dat is op dit oogenblik mijn tactiek, en die van elk verstandig anti-revolutionair. Wij moeten er nog komen. Wij zijn nog bezig het zoo ver te sturen dat er een anti-revolutionair ministerie wordt gevormd. Tot zoolang moet men eensgezind blijven. Als het eenmaal zoo ver is dat we de macht in handen hebben, kunnen we verder zien. Onder ons gezegd, ben ik ook niet zoo onverdeeld Kuyper-achtig. Maar, drommels, zonder hem zijn we niets...’

Maria-Anna kon niet langer zwijgen. Ineens vroeg ze, met haar kopjes-doek in de hand, kort en ironisch:

‘Wie versta je toch onder “wij”? De Zijp-Looyenga's??’

- - Het verraste Everard zoo, dat hij niet dadelijk met een uitvlucht gereed was. En, eer hij kon antwoorden, had zij hare verdere gedachte uitgesproken:

‘De Zijp-Looyenga's moeten rijk en voornaam worden door de baantjes die Kuyper straks zal hebben te vergeven. Zoo bedoel je het toch, - niet? - Voor jou zal een vet brok afvallen, en een ander voor Meinhard, en een ander voor François. En voor jullie kinderen-óók. De godzaligheid is niet voor niets tot alle dingen nut....’

‘Maria-Anna’, - - hief haar man afwerend de hand op.

- - Maar Everard was al opgestaan. - ‘Dat komt ervan als we zulke conversaties houden in tegenwoordigheid van de dames; die kunnen nooit personen van zaken onderscheiden,’ geringschatte hij. ‘Je zult mij dus wel ten goede houden, dat ik een andermaal terugkom... als je alleen zult zijn.’

‘Ik zal met genoegen heengaan’, - bood Maria-Anna aan. Zij zag dat ze ook haren man had ontstemd, en richtte zich naar de deur.

Everard hield haar tegen. ‘Niet meer der moeite waard’, - verzekerde hij, zijn hoed nemend. ‘Ik heb al gezegd, wat ik te zeggen had. Willen je man en jij het beter weten dan ik, dat is jullie zaak, nietwaar, en niet de mijne! Ik heb je uit broederlijke belangstelling gewaarschuwd. En meer dan dat kan ik niet doen.’

De beide broeders stonden tegenover elkander, de oudste, Meinhard, met een uitdrukking in zijn oogen van opflikkerende verontwaardiging, de jongere, Everard, koel en bedaard, als altijd zichzelf volkomen meester.

En Meinhard stootte het eruit, heftig:

‘Ik dank je voor je goede bedoeling. Maar ik zal nooit spreken tegen mijn eigen overtuiging in. Nooit. Al kon ik er ook de grootste eer door deelachtig worden.’ -

‘Men kan zijn overtuiging heel goed een beetje schikken en plooien naar de omstandigheden’, - had Everard het laatste woord. ‘Adieu.’

‘Adieu...’

Meinhard ging mee om hem uit te laten. Maar zij wisselden geen woord op de trap.

Bij de deur herhaalde Everard zijn stijf: ‘Adieu,’ en Meinhard beaamde het nog eens: ‘Adieu.’

Toen, met loomen tred, ging hij de trap weer op; Maria-Anna hoorde hem in zijn eigen kamer gaan. Natuurlijk ook, zij was hem immers niets. Dat wat hij in haar begeerde, wilde, kon ze hem niet zijn. En het andere wat ze hem zoo graag geven wilde, stootte hem veeleer af in haar, haar kameraadschap; omdat hij voelde hoe ze anders dacht in zake politiek en geloof dan hij.

Ze zette de porseleinen-schaaltjes weg, hing het afwaschdoekje over het rekje, belde de binnenmeid om het tafelgoed af te schuieren en te bergen. Dan, vastbesloten, ging ze in zijn kamer.

Nu schreef hij - met koortsachtigen haast. In zijn werk zocht hij vergoeding voor zijn teleurstelling in het huwelijk.

‘Stoor ik je?’ - vroeg ze bij de deur.

‘Neen’, - - hij lei zijn pen neer, met een afwezigen blik in zijn oogen.

- - - ‘Het is maar.., ik heb je niets bijzonders te zeggen... Ik wilde je alleen danken dat je zoo anders bent als Everard - zoo eerlijk in je overtuiging - je niet als hij laat influenceeren door de toekomst van Kuyper-grootheid’. - -

Maar, als een smartkreet kwam het antwoord over zijn lippen:

‘Everard is gelukkig. - - Die heeft een vrouw, die zijn vrouw is’...

Zij boog het hoofd. Het wàs waar. Frederique, op hare koude koele manier, hield eerlijk véél van haren man. Daaraan was geen twijfel. Een leugen was het huwelijk van Frederique niet, zooals 't hare was. En toch was zij juist degene die zoo graag wáár wou zijn, in alles wáár...

‘Everard kan slagen in 't leven, want hij heeft immers alles wat noodig is daartoe’... ging Meinhard bitter voort... ‘hoe kan je werken... als je eigen vrouw’...

Maar hij brak af. Waartoe? Hij wilde sterk zijn, zichzelf overwinnen. En, zijn pen weer opnemend, zei hij kortaf:

‘Ik heb véél te doen... Als je zoo goed zoudt willen zijn mij niet verder op te houden’...

Zij zag nog dat hij schreef aan den Leider. Waarschijnlijk een expliceerenden brief... Hij, die zelf loyaal was, geloofde altijd dat anderen-ook dat konden zijn. Zij zag de regels staan: ‘Ik kan en mocht niet anders handelen dan ik deed.’ - En zij was overtuigd dat hij zich den grooten man meer dan ooit tot vijand maakte daardoor.

Wat baatten tegenover hem deze particulíere ophelderingen als men hem eerst in het openbaar te kort had gedaan in zijn waardigheid van partijhoofd, op wien, - zooals hij 't in het Vaandel had gedrukt -: De mantel van Groen van Prinsterer was neergedaald in een droom. -

Ja, Everard had gelijk. Het zou hem, Meinhard, te laat berouwen zijn politieke eerzucht te hebben willen vereenigen met zijn eerlijkheid van oprecht-geloovige. Of het een of het ander. Zoo had Everard-zelf gekozen. Maar hij, Meinhard, meende te goeder trouw dat God en de politiek vereenigd konden worden...

Met een gevoel van weemoed om hare vervreemding van hem, die toch zoo goed was, en tegelijk van weerzin om zijn steil calvinisme, zag ze nog even rond zich in de strenge studeerkamer, waarvan ze de calvinistische boeken, en de portretten van Luther en Calvijn zoo haatte... Haar eigen photo, als jonge vrouw, gedecolleteerd, stond op zijn schrijftafel. Zij kon het bijna niet verdragen dat zij-ook daar toefde,

onder die soort menschen. Zij hoorde immers niet bij hen. - Zij was geen Zijp-Looyenga. Slechts in naam. - Zou nooit eene worden.

(*Wordt vervolgd.*)

Ter bespreking toegezonden.

Stijn Streuvels.
Een beroerde Maandag.
(Veen's Gele Bibliotheek.)

Eigenlijk zou ik boven deze beschouwing willen schrijven: De kunst om *niets* te zeggen!

Want inderdaad, dàt is, als men het *goed* doet, een wezenlijke en lang niet alledaagsche *kunst!* Een boekje als *Een beroerde Maandag* is naar zijn inhoud absoluut niets, en nochtans, om zijn stijl, om zijn eigenaardige bekoring van Vlaamsche genrestukjes van teedere woordekens, en lieflijke landschapbeschrijving is het een wáár juweeltje.

- Altijd, als ik een nieuw boek van Stijn Streuvels ontvang, verheug ik mij! Voor mij behoort hij tot de weinige *wezenlijke* kunstenaars! Ik wil daarmede niet zeggen, dat ik hem reken tot diegenen, die in een later tijdperk, in een volgende eeuw, als zoodanig, als artist-pur-sang, geëerd zullen worden.

Misschien wèl, misschien niet! Niets is vergankelijker dan roem van zulken aard. En hoevelen, die men in hun eigen tijd hoogelijk eerde, worden nu schouderophalend voorbijgegaan als, nu ja, àfgedane grootheden! Ik noem enkel maar ten onzent een van Lennep, in Engeland een Dickens, al vind ik voor mij vooral dezen laatsten van vrij wat meer beteekenis dan de meeste onzer hedendaagsche literatuur-wijsneuzen!

Of dus de ‘onsterfelijkheid’ al of niet voor Stijn Streuvels is weggelegd, wat doet het er toe? M.i. moet men voor zijn eigenaardige taal en zijn eigenaardige gevoelige weeke wijze van kleine details weten uit te werken een zekere verwantschap voelen, om hem zóó te kunnen waardeeren als hij het verdient. Voor de groote meerderheid is hij m.i. te teer, te fijnbesnaard. Schetsen als *Een beroerde Maandag* doen mij denken aan die heel intiem afgewerkte schilderstukjes-landschappen, die op een groote tentoonstelling achteloos worden voorbijgegaan, terwille der reusachtige, de aandacht daardoor vanzelf eischende, met véle figuren bemaalde doeken.... O, zeker, ook deze laatsten kunnen heel mooi zijn; en, Stijn Streuvels-zelf heeft ons meer dan één grooten roman geschonken, die machtig pakt, en breed is uitgewerkt. Maar daarnaast is een genrestukje als *Een beroerde Maandag* zoo recht iets áparts, alléén door hèm te scheppen, zoo iets schijnbaar-dood eenvoudigs, dat hij-alléén kan maken, zóó namelijk dat het, in al zijn schijnbare onbeduidendheid, u tòch treft als een meesterstukje in zijn soort!

In een geval als dit is stijl alles, en is inhoud niets! Ge zoudt denken, als ge den aanvang leest, dat er heel wat bijzonders zal voorvallen op het Vlaamsche dorpje waarmede de schrijver u op dien Maandagochtend laat kennis maken. Lote Sagaert b.v., eene met een andere oude vrouw samen wonende vrouw, is inééns verdwenen, buren scholen bijeen om dat feit te bespreken, maar óók om nog andere merkwaardigheden te bekletsen, als o.a. het niet voor haren te laat thuisgekomen man de deur willen openen door de schoenmakersvrouw, totdat eerstgenoemde zichzelf helpt en de deur intrapt, het op den zoek zijn, door den vader, naar drie broers, die in een naburige tapperij bleven zitten drinken, het gekibbel tusschen de oude rijke moeder van een voornamen boer, wien zij bij diens huwelijk haar vermogen afstond, en hare schoondochter, met wie zij 't niet kan vinden, reden waarom ze zich nu ineens in de gemeente komt opgeven als armlastige, enz, enz.

Dat alles, en nog veel meer van dien beuzelachtigen aard, is opgezet in zoo breede trekken, in die geheel-bijzonder-levendige wijze van u een dorpstafereel voor oogen tooveren, eigen aan Stijn Streuvels, dat ge onwillekeurig verwacht een ontknooping, een geheel bijzonderen afloop van al deze verwikkelingen! En, met een zekere spanning verneemt ge straks de terugkomst uit de vroegmis van den pastoor, door wien al deze gebeurtelijkheden weer in orde moeten worden gebracht! Maar de pastoor haast zich niets! Hij gebruikt rustig zijn ontbijt; hij wandelt daarna zijn tuintje eens door, onderwijl overleggend hoè hij de vernomen zwarigheden zal behandelen; dan, gemoedelijk, zonder zich 't hoofd erover te breken, gaat hij sleurig zijn dagelijksch plichtengangetje, eerst naar de rijke boerderij, waar hij de vergramde schoondochter overreedt het nog maar eens te probeeren opnieuw, dan naar het schoenmakersgezin, waar hij, met een paar neerzettende woorden, den vrede herstelt, terwijl hij ondertusschen onderweg nog gelegenheid heeft de dronken jongelui te vermanen, wier vader zich tenslotte bij hun drinkgelag aansloot, terwijl zijne dienstbode hem, als hij thuiskomt, ten slotte meedeelt, hoe de weggeloopene Lote Sargaert reeds weer is teruggekeerd; in één woord, alles schikt zich vanzelf, eigenlijk een zóó als een nachtkaars uitgaand vertelseltje van niets, dat men zich, bij eene oppervlakkige lezing, afvraagt of de schrijver eigenlijk een loopje heeft willen nemen met zijn lezers!

Maar neen! Dáárvan is geen sprake! Voor hem, die niet alleen inhoud verlangt maar let op stijl en op kunst, voor hem, in één woord, die weet te verstaan het

onderscheid tusschen Machwerk en Literatuur, is er in de uitwerking van heel dit onbeduidende gegeven iets verwonderlijk-moois-ontroerends! De figuur van den pastoor, de eigenaardige rol die zulke zieleherders in Vlaamsche dorpen spelen, treden u tegen als het wèl-uitgewerkte middelpunt waarom alles draait. De pastoor mòet goedmaken. En hij máákt ook goed! Hij doet dat geenszins met van bijzondere vroomheid getuigende stichtelijke vermaningen of godsdienstige toespraken, maar veel meer op grond van zijn invloed en zijn overwicht. In het bijzonder treft zijn optreden waar het de dronkenschap van de drie broers en den vader-zelf geldt, een joviaal, goedaardig over 't gevalletje heenglijden, meer niet:

Aan een draai van den grintweg zag de pastor ineens vier groote mannen-menschen op hem afkomen, en 't dacht hem dat ze iets of wat wakelden; maar toen had hij hen reeds verkend aan hun luide lawaai, en hij kon niet laten te monkelen, om de aardigheid van 't vertoog en de verrassing der tegenkomst.... Pee Praeters die, temidden klaren dag, zijn

drie zeuns naar huis haalt, en zelf een beetje aangeschoten is.... Maar, nu die vier naderden, hield de pastor het wezen strak, in afwachting van 't geen er gebeuren zou.

.... Meneer Pastor - zegde hij, we zijn een beetje.... zat!

'k Zie het, 'k zie het, Pee, en 't en is 't schoonste van uwe historie niet, en toen nog in zulk gezelschap! Is 't alzoo dat gij uw kinderen leert wandelen op het rechte pad!

.... Ge zijt op goê bane, merkte de pastor, ziet maar dat ge nu rechte naar huis gaat. Als ik kan geware worden, dat gij hapert - 'k zal komen zien, en Zalia zal 't me zeggen, - ik preke Zondag in d'hoogmisse op de dronkaards en de dronkenschap, en 'k noeme u alle vier als exempel voor heel de parochie.

Ge meugt! Ge meugt! riepen ze gezamenlijk.

.... Allei, gasten, vooruit, beval Pee, en zij zetten aan, welgezind in hun eigen, omdat 't zoo goed was afgeloopen....

Plaatsgebrek noodzaakte mij uit dit tafereeltje een en ander weg te laten.

Het geeft zoo volkomen juist wéér den toon tusschen pastoor en dorpelingen, veel meer een van verbroedering dan van ernstige vermaning over het drinken. Ook daarom echter schreef ik een en ander woordelijk over, om een denkbeeld te geven, van de zoete lieflijke taal van zijn land, waarin Stijn Streuvels meester is. Zonder die taal ware zijn werk niets, zij behoort bij zijn dorpschilderingen, geeft er de kleur aan en den rechten toon. Evenals zijn joviale dorpspastoor een figuur is die hóórt in zijn genre, zoo goed als diens gedweeë, ietwat bekrompene, niet met de geraffineerde slechtheid der steden besmette gemeenteleden daarbij behooren, zoo goed als men zich geen hunner zou kunnen denken zonder den achtergrond van Vlaamsch landschap, dat Stijn Streuvels met zoo oneindige liefde weet te ontleden in zijn kleurrijke welvarendheid van korenvelden en boerderijen. Nietwaar, gij kunt u Stijn Streuvels niet denken als de auteur van steedsch leven, van mondaine gebeurtenissen! Zijn kracht zit 'm in zijn getrouw blijven aan zijn eigen milieu, waarin zijn kunst is gegroeid, en waardoor hij is geworden die hij werd!

.... Het tweede stukje, dat het boekje aanvult: *Eene Lawine* is van innerlijk doorvoelen dieper en inniger dan *Een beroerde Maandag.*

Het geldt het inwendig zielelijden eener kinderlooze kostervrouw, die in haar huwelijksleven tevergeefs hoopte op een kindje, die deze bittere teleurstelling nimmer vrijuit bekende aan haren zelfgenoegzamen, met zijn bestaan volkomen tevreden man, en die thans in overspannen zenuwachtigheid vervolgt de verschillende stadiums der bevalling van eene buurvrouw, wier kindje wordt geboren met een soort vlek op het lijfje, iets waarin deze bijgeloovige, niet ontwikkelde dorpsbewoners natuurlijk zien: duivelarij, of iets anders bovennatuurlijks van dien aard, waarbij de pastoor huns inziens moet te pas komen - vinden zij - om het te ‘bezweren’. De mengeling van medelijden, Schadenfreude, ontsteltenis, en verluchting tenslotte, omdat haar-zelve, door hare kinderloosheid, een zoo schrikkelijk lot bespaard bleef, heel dit fijne samenweefsel van gemoedstoestanden heeft Stijn Streuvels zeldzaam juist nagevoeld in de ontroerde ziel dezer gansch niet boosaardige, vrome, goedhartige, kortzichtige vrouw! Ook het ‘geheim’ aangaande de vreeselijke vlek, dat de vroedvrouw natuurlijk aan ‘niemand zou vertellen’, en nochtans terstond daarop toevertrouwt aan de kostersvrouw, die dezelfde gelofte aflegt, maar nog dienzelfden avond haren man ervan deelgenoot maakt, is een uitstekend-van-het-leven afgeziene teekening.

- Met dat al zou ik misschien niet aan dit enkele boekje van Stijn Streuvels een afzonderlijk artikel gewijd hebben, ware het niet dat hij zooeven een zeer lijvigen roman de wereld inzond, getiteld *Dorpslucht*, waarvan ik mij de nadere bespreking een volgende maal voorbehoud, en waarvan nog in ditzelfde jaar een vervolg zal verschijnen. Om die reden beschouw ik deze bespreking van heden eenigszins als eene inleiding. Want, gelijk ik hierboven reeds zeide, Stijn Streuvels is niet alleen de man die de kunst meesterlijk verstaat niets te zeggen op hóógst talentvolle wijze, gelijk in: *Een beroerde Maandag*, hij is óók de schepper van diep-doorvoelde, van heel groot-kunnen getuigende groote romans. En het is omdat die romans tegelijkertijd dezelfde eigenaardige typisch-Vlaamsche kenmerken dragen, waardoor ook zijne genrestukjes zich kenmerken, dat hij zichzelf onderscheidt van anderen, als een onafhankelijk, éénig in zijn soort daarstaand artist, iemand voor wiens bijzondere geaardheid en bijzonderen kijk op de dingen men niet anders kàn dan een soort eerbiedige sympathie gevoelen, omdat hij, bij al zijn uitgesproken realisme, toch een heel besliste ‘reinheid’ legt in zijn arbeid, - om dit veel misbruikte woord hier

aan te wenden, - niettegenstaande de zeer schrille kleuren, welke hij aanwendt als hij dit noodig oordeelt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I.

DE VEER KONINGINNEWEG 46, *Amsterdam.*

U hebt een goede gelegenheid laten voorbij gaan om uw mond te houden. Mogen de Hollandsche couranten van 'Les femmes de la Hollande' gesproken hebben zoo kunt U zich bij de Figaro overtuigen, dat het door *mij* afgezondene spreekt van 'une groupe de femmes de la Hollande.'

Ik bedacht nog juist dat in Holland waarschijnlijk de noodige ganzen, misdadige en domme vrouwen gevonden worden, die het met ons wel niet eens zullen zijn. Ik acht de Figaro *zeer* hoog, als litterair blad, niet in lakeien-stijl geschreven zooals zooveel andere Fransche en Hollandsche couranten. De Figaro-zelf blijft buitendien buiten spel. Het betreft hier een moord, een laffe, goed overlegde misdaad, waarvan een ongelukkige het slachtoffer werd. Calmette, een begaafd schrijver, een edel mensch, die in zijn leven meer goed gedaan heeft dan honderd anderen samen, Calmette die zijn land liefhadt, die alleen uit liefde voor zijn land onthullingen wilde doen die (hij wist het) hem het leven konden kosten. Ik ben in Parijs te goed bekend om niet te weten wie Gaston Calmette en wie la femelle rouge, met andere woorden, la Caillaux zijn. Zelfs tegenstanders van de Figaro brengen Calmette eerbiedig hulde, terwijl les intimes van la Caillaux **haar** nu juist niet hetzelfde doen!!! et pour cause!!!

Een politieke moord is *nooit* te verontschuldigen. Jo schrijft: Sommige (vrouwen) verklaarden dat zij in gelijke omstandigheden hetzelfde zouden doen. Dat bewijst dat bedoelde dames(?) met la Caillaux in goed gezelschap zouden zijn en evenals die vrouw eindelijk in het tuchthuis thuishooren, verder, dat het met hun patriotisme al *heel* treurig gesteld is.

Ik hoop in het belang van Nederland dat het niet veel dergelijke exemplaren bezit. Aan 's lands belang zouden zij in geen geval meewerken.

Laten de dames(?) die het *niet prettig* zouden vinden zich toch gerust stellen! Van *alle* Hollandsche vrouwen is er in het afgezonden adres geen sprake.

Dames van *hun* soort vinden in onze 'groupe' geen plaats.

RITA LOGAL.

II. Aan.... J.G.S. Noble.

Mijn vriendelijken dank voor Uw bericht in No. 47 van 20 Mei 1914.

Door ziekte en andere omstandigheden antwoord ik U zoo laat.

Mij zijn ook wel scholen, particuliere inrichtingen, bekend, die ongeveer naar mijn ideaal zijn ingericht, maar ik wenschte dat ook de *Openbare Lagere* Scholen, vooral in *rijke* gemeenten, meer in dezen geest zouden worden gewijzigd, dat *al* het onderwijs aan de jeugd in deze richting hervormd werd.

Ik meen dat het onderwijs aan de jeugd een van de belangrijkste zaken is, waarvoor de overheid niet te veel zorg kan dragen. En die zorg moet dan vooral bestaan in meer uitgaven.

Zoolang echter leger en vloot zoo ontzaglijk veel blijven eischen, komt er voor onderwijs steeds geld te kort.

Nogmaals mijn vriendelijken dank.

C. GROUSTRA.

Sliedrecht, 24 Juni 1914.

III.

Met dezen ben ik zoo vrij U te vragen of U genegen is onderstaand, indien U het waard acht, in Uw blad op te nemen.

Mijnen dank voor uwe bereidwilligheid betuigend, verblijf ik,

Hoogachtend

Uw Dw. Dn.

G. VAN H.

Het Alcoholmonopolie en het Alcoholisme.

Het tweemaal in de maand verschijnend blad ‘Esperanto’ van 20/514 Red. 10, rue de la Bourse, Genève, meldt het volgende:

Het alcohol-vraagstuk, door de geneesheeren voor het tribunaal der publieke meening gesteld, begint de verschillende Europeesche regeeringen zeer te verontrusten. Zij hebben eindelijk begrepen, dat met het alcoholisme alle sociale euvelen in verband staan: misdadigheid, prostitutie, achteruitgang der bevolking, waanzin, tal van ongeneeselijke ziekten. Een samengesteld vraagstuk. De doktoren nemen den strijd op tegen het gevaar dat het ras bedreigt, maar welke oplossing stellen zij voor? Ha! Indien het genoeg ware aan den mensch te zeggen: Niet meer drinken! Want de alcohol veroorzaakt bij den drinker een aanmerkelijke verzwakking van den wil; noch bedreigingen, noch raadgevingen zullen hem tot staan brengen op de noodlottige helling. In dat opzicht moet men een voorkomende sociale kuur voorschrijven. Eenige landen beperken het aantal café's, anderen belasten de alcohol zoodanig, dat de consumptieprijs moet stijgen, terwijl anderen het staatsmonopolie invoerden. Dit laatste stelt men telkens voor als 't voornaamste middel. Is dit geschikt om den toestand te verbeteren? Laat ons dat vragen aan het rijk, dat het voor dat doel toepaste, namelijk Rusland.

In 1892 deed graaf Witte, bevreesd voor de toename van het Alcoholisme in het Rijk, de wet van den alleenhandel aannemen. In den staatsraad beschreef hij op de volgende wijze de grootte van het gevaar: Zeer groot is de macht van de kroeghouders. Zij maken het volk voortdurend dronken, exploiteeren en demoraliseeren het door het verkoopen op crediet, het aannemen als onderpand van dingen noodig voor het leven, door bedrog, door het verkoopen van schadelijke producten.... De belangen van

's lands financiën en der volksgezondheid eischen een geregeld verbruik zonder bedrog, maar de vrije handel van den alcohol door de kroegen kan deze eischen niet vervullen. De kroeghouders hebben er belang bij, dat het volk zooveel mogelijk drinkt, niet alleen om de grootst mogelijke hoeveelheid alcohol te verkoopen, maar ook om van het redeloos en ellendig gemaakte volk hun slaaf te maken. De nieuwe wet had dus niet speciaal ten doel de staatsinkomsten te vergrooten; dat gezichtspunt nam de tweede plaats in de bemoeienissen van graaf Witte. Het hoofddoel, zeide hij in de circulaire van den 22 Dec. 1894, is het volk matig te maken. Ziehier de voornaamste punten van die wet: De Russische regeering voerde het monopolie van de zuivering en den verkoop van den alcohol in. De voortbrenging bleef vrij, werd evenwel tot een maximum beperkt, vastgesteld door de administratie. De brandewijn, geleverd door den Staat, heeft een gehalte van 40°. Ze wordt voorradig gehouden in 5 verschillende flesschen, wier inhoud is respectievelijk 3 liter, 10.60, 10.30, 10.12, 10.06. Maar de politie, die toezicht houdt op den verkoop, stelde daarvoor strenge bepalingen op. De flesschen brandewijn worden slechts afgeleverd in staatsverkooplokalen, gelijkende op de tabakswinkels in de landen met 't tabaksmonopolie. Het aantal is voor iedere provincie bepaald; de depôthouder heeft geen belang bij den bloei van het verkooplokaal, de wet is zoodanig, dat hij wordt aangespoord zoo min mogelijk te verkoopen. In die winkels is geen enkele stoel noch een tafel aanwezig, ze is slechts een kantoor, waar de cliënt tegen betaling een ledige flesch ruilt tegen een volle, goed van zegels en kruisbanden voorzien.

Het is niet toegestaan de flesch in den winkel te ontkurken. Crediet wordt niet verleend, zelfs niet aan de beste klanten. Sluiting om 8 uur 's avonds op het land, om 10 uur 's avonds in de stad, op zon- en feestdagen dadelijk na het einde van den mis. Verboden is het open hebben op Heilige Vrijdag, Kerstnacht en Nieuwjaarsdag.

Men merkt dus, dat die regels bijzonder streng zijn. De straf voor geheime verkoop van alcohol is gevangenisstraf van twee tot vier maanden. Maar de Russische wet deed nog iets meer: zij voorzag in de instelling van curatoren speciaal belast met de taak aan te sporen tot matigheid. Zij ontvangen geldelijke hulp van den Staat (50000 roebels per provincie). Zij maakten goede propaganda. De curatoren van Petersburg hebben uit eigen middelen (d.i. die subsidie) het volkstheater Nikolaas II gesticht; voor 10 kopeken heeft de werkman een plaats en kan de groote nationale meesterwerken toejuichen: ‘Als het leven voor den Tsaar’, van Glinka of ‘Meinacht’ van Remsky-Korsakow. Met grond kan men zeggen, dat het beter is daarheen te gaan dan naar een kroeg.

Welnu, welke zijn de resultaten van die schoone onderneming van sociale matigmakerij, waarvoor geen enkel land, behalve misschien de Scandinavische staten, de moed had het initiatief te nemen?

Laat ons zeer kort antwoorden: uitermate slecht. Graaf Witte hoopte, dat de beperkingen opgedrongen door de wet, te zamen met het opvoedingswerk van de curatoren, langzamerhand vermindering van den alcoholverkoop zou veroorzaken. Hij voorzag een aanmerkelijke verlaging van de belasting-opbrengst, maar dat offer werd met vreugde gebracht, daar ze vergoed zou worden door de tot stand te brengen vooruitgang. Welnu, juist het tegengestelde gebeurde: het alcoholmonopolie verschafte grootere winsten - natuurlijk ten koste der volksgezondheid. Ingesteld in 1894, dekte

het in 1902 alle uitgaven voor den dienst, de fabrieken, de depôts, sorteering en liet reeds een overschot van 27 millioen.

In 1903 bereikte dat overschot 387 millioen, in 1905 443 millioen en wordt sindsdien onophoudelijk grooter.

Wat kwam er van de bepalingen terecht? Worden ze niet toegepast? Geenszins: de dronkaard kan niet meer drinken in de kroeg, hij drinkt op de straat, hij drinkt in de gang van het verkooplokaal, hij drinkt op het trottoir; is de flesch uitgedronken, dan gaat hij het lokaal weer binnen, om de ledige flesch tegen een volle te verwisselen. Met buitengewone handigheid ontkurkt hij de staatsflesch; kurkentrekker onnoodig; een rake slag tegen de bodem doet de kurk wegspringen, en de operatie is volbracht. De drie-liters-flesch neemt hij mee naar huis; inplaats van hem zijn onmatigheid en zijne verspilling te verwijten, zit de vrouw met de kinderen bij hem aan tafel. De Sociologen, welke hoopten op de zedelijk verheffende werking van het familieleven, zijn wreed bedrogen geworden.

Op dien toestand is de publieke aandacht kortgeleden gevestigd door de staatkundige gebeurtenissen die aanleiding gaven tot het aftreden van den Russischen minister-president Hr. Kokovtzoff. Ongetwijfeld de eerste keer, dat een minister wegens de alcoholvraag zijn ontslag vroeg. Men beproeft niet langer iets te verbergen. In zijn rescript eischt de Tsaar dringend dat de financieele staatkunde niet meer het richtsnoer zal hebben de exploitatie van de ondeugden, die de zedelijke en economische krachten verwoesten. Heeft dan het monopolie zich in 't geheel niet in staat getoond om de gevaren te bestrijden?

Kunnen wij ons daarover verwonderen? Heeft in andere landen het monopolie van de tabak, evenwel duur verkocht, het verbruik verminderd? In de handen van den minister van financiën zal het monopolie altijd slechts één doel hebben: zooveel mogelijk de schatkist spekken.

Uit '*Le Journal*'.

Dr. LUCIEN MARIE.

Moderne moeders.
(*Vervolg en slot van No 52*).
(*Zie vorigen Jaargang.*)

Mevrouw Muurling is, zooals ik gezegd heb, een en al goedheid en vriendelijkheid en ik wist dat ze haar verwijt niet duidelijker zou uitspreken, maar ik nam haar wenk ter harte en den volgenden dag vertelde ik de kinderen geen jota meer van den rozen rhinoceros. Ik trachtte echter haar vriendelijkheid in practijk te brengen, en toen de kleine

Paul, op het oneffen boschpad wild wegvloog, en viel en zijn been schaafde, nam ik hem op mijn arm en troostte hem en smeekte hem niet te huilen.

Zijn vader liep achter ons, met Katharina, en wenkte mij naast hem op de bank te gaan zitten. Terwijl de kinderen op een kleinen afstand van ons speelden, zei hij heel ernstig tegen mij:

'Ik weet dat het louter uit sympathie en liefde voor het kleine kereltje was, dat je Paul opnam en hem troostte, maar zijn moeder en ik passen altijd op om iets dergelijks te doen. Wij kennen elkaar toch zoo goed, jij en ik, dat je mij 't zeker niet kwalijk neemt, als ik ronduit met je spreek, is 't niet?'

'Neen, volstrekt niet, dat verzeker ik je, maar ik begrijp je niet goed. Ik ben me in 't geheel niet bewust, dat ik eenig kwaad heb gedaan.'

'Ja, zie je,' zei zijn vader, 'mijn vrouw en ik leeren onze kinderen vóór alles de eeuwige kracht van een natuurwet. Herbert Spencer heeft aangetoond, dat een wetenschappelijke opvoeding van blijvende waarde is voor een kind, en wij beschouwen het als een punt van groot gewicht, dat Paul en zijn zuster reeds vroeg zullen leeren, dat natuurlijke oorzaken natuurlijke gevolgen hebben. Zij moeten leeren dat het Heelal geregeerd wordt door de wet van de universeele causaliteit en de wet van de onveranderlijkheid der natuur. Zie je, wanneer Paul niet achteloos was geweest en gekeken had waar hij liep, zou het hem duidelijk zijn geworden, dat hij op een boschweg liep en dat boschwegen oneffen zijn op sommige plaatsen. Dan zou hij niet gestruikeld zijn en wanneer hij niet gestruikeld was, zou hij zijn been niet geschaafd hebben, begrijp je.'

'Nu,' zei ik, naar een verontschuldiging zoekende, 'ik heb hem ook niet gezegd, dat het niet zijn eigen schuld was. De buil heeft hem dat geleerd, en de jongen was zoo geschrokken.'

'Natuurlijk,' zei zijn vader, 'de buil en de schrik waren juist de middelen van de natuur om hem te leeren. Toen je hem opnam en hem getroost had, toen heb je in zeker opzicht ingegrepen in de demonstratie van een natuurwet. Maar kijk als 't je blieft niet zoo schuldig uit; zoo ernstig is het vergrijp niet.'

Maar het gaf mij veel te denken, en toen ik thuis kwam, nam ik Herbert Spencer's verhandeling over opvoeding en doorlas zorgvuldig het hoofdstuk: 'Welke kennis is voor ons het belangrijkst?'

Toen ik kort daarop een dag doorbracht bij de Meyerings, paste ik wel op niet in te grijpen in de wet der universeele causaliteit. Toen daarom de kleine Marie zich den voet stootte aan de trap en haar behuilde oogen smeekend op mij richtte, weerstond ik met leeuwenkracht mijn verlangen om het kind in mijn armen te sluiten, haar te kussen en de pijn te doen vergeten. Ik zei:

'Zie je, Marietje, je weet heel goed dat het je eigen schuld was. Wanneer jij de trap langzaam was opgegaan, zou je je voet niet gestooten hebben.'

Maar Mevrouw Meyering nam het snikkende kind op, schudde haar heen en weer en zei: 'Kom, Marietje, schatje, het is al weer over. Huil maar niet.'

In een oogwenk had het kind alles vergeten, en haar moeder zei tegen mij:

'Vond je niet dat je een beetje streng was, tegen Marietje te zeggen, dat het haar eigen schuld was?'

'Wel,' antwoordde ik, 'ik bedoelde in 't geheel niet streng te zijn. Maar het *was* toch haar eigen schuld en ik veronderstelde, dat jij haar wenschte te leeren, dat overal

de wet van oorzaak en gevolg heerscht. Ik meende dat men dat de kinderen tegenwoordig leerde.'

'Niet bij mij!' riep Mevrouw Meyerling uit. 'Liefde is sterker dan welke natuurwet of welke fysieke kracht ook, die we kennen, en we trachten Marietje zoo op te voeden, dat zij dat ook zal erkennen. Frans en ik, wij achten dit beide van het grootste belang.'

Dit scheen veel waarheid te bevatten, maar het was in tegenspraak oogenschijnlijk met Spencer's leerstelling en dus zei ik:

'Maar moet Marietje niet op een goeden dag leeren dat natuurlijke oorzaken natuurlijke gevolgen hebben? Zij zal niet altijd iemand bij de hand hebben om haar te troosten. Is het niet gemakkelijker om haar dit reeds nu te leeren?'

De jonge moeder glimlachte medelijdend, met de meerderheid van iemand, die met de nieuwste opvattingen der psychologie van het kind vertrouwd is.

'Ach, dat standpunt is reeds sedert drie of vier jaren overwonnen; heden leeren wij de kinderen dat de voornaamste wet van het Heelal is de wet der Liefde. Wanneer een kind zes of zeven jaar is, moet het dit reeds begrijpen en zijn uiterlijk en innerlijk leven

daarnaar vormen. Ieder die met het kind in aanraking komt, moet er toe bijdragen het kind de wet der liefde te verduidelijken. Dit zal er toe meehelpen het kind een mooi en harmonisch secundair middentijdperk te verschaffen'.

'Wat is dat, een secundair middentijdperk?' vroeg ik verbaasd. 'Heb ik er ook een?'

Mevrouw Muurling lachte. 'Ook jij *had* er een, iedereen heeft er een. Het is de tijdruimte tusschen zeven en elf jaar. Volgens de hedendaagsche opvattingen wordt die uit een psychologisch standpunt, als de meest kritieke periode in het leven van het kind beschouwd'.

Ik dacht zorgvuldig na, omdat ik verscheidene kinderen ken, die nu in hun secundair middentijdperk zijn; sommige ervan, vrees ik, zonder het te beseffen. Tommy Roodenburg moet nu juist in het midden van zijn secundair middentijdperk zijn, want die is negen jaar oud.

De eerstvolgende keer dat ik bij de Roodenburg's kwam, was ik een beetje bang mij met Tommy te bemoeien, omdat ik nog niet de nieuwste verhandelingen over kinderen in hun secundair middentijdperk gelezen had, zoodat, hoe dol Tommy en ik ook op elkaar zijn, ik toch bijna uit alle macht hoopte, dat Tommy en ik niet alleen met elkaar zouden gelaten worden. Maar Tommy in de gelukkige onbekommerdheid van zijn overborrelende jeugd, sloeg mij voor dat wij samen een wandeling zouden maken, en voordat wij nog heel ver gegaan waren, had ik reeds alle psychologie en wetten van het Heelal vergeten. Wij brachten ongeveer een uur bij de beek door en daar Tommy zeer veel belang stelt in het leven en de gewoonten van kikvorschen, vingen wij er eenige. Maar de grootste ontkwam ons.

'Daar hebben wij nu eens echt Pech gehad Tommy,' zei ik, toen de groote kikvorsch weer in het water verdween. 'Het was juist de grootste van allen'.

'Ja, dat *is* werkelijk Pech', lachte Tommy, en aan het avondeten, dien avond, vertelde hij zijn vader en moeder de avonturen van dien middag en bejammerde, ofschoon zonder bitterheid, ons Pech door het ontsnappen van den grootsten kikvorsch.

Later in den avond zat ik met Tommy's vader rustig een sigaartje te rooken op de veranda.

'Het speet mij Tommy te hooren spreken, van wat hij Pech noemt,' zei Mijnheer Roodenburg.

Ik voelde mij schuldig. 'Dat was mijn uitdrukking,' zei ik. 'Tommy citeerde mij eenvoudig. Maar Tommy beklaagde zich niet, hij constateerde slechts dat het Pech was.'

Mijnheer Roodenburg ging zwijgend door met rooken; de stilte werd bepaald drukkend.

'Het *was* toch ook Pech,' waagde ik tenslotte.

Tommy's vader wierp zijn sigaar weg en begon op en neer te loopen.

'Ik moest het je vooraf gezegd hebben Paul,' zei hij. 'Ik wil je er geen verwijt van maken en ik weet dat je het mij niet kwalijk zult nemen als ik openhartig met je spreek. Maar Elsa en ik zijn in dat opzicht bijzonder voorzichtig. Want zie je, wij wenschen de kinderen te doen inzien, dat er niet zooiets als "geluk hebben" bestaat. Mijn jongens zullen later hard moeten werken voor hun brood, en wij wenschen dus dat zij zullen opgroeien met gezonde ideeën.'

‘De menschen spreken van geluk hebben,’ ging mijnheer Roodenburg door, ‘alsof er werkelijk zulk een kracht bestaat die het lot der menschheid beïnvloedde. Waarom moeten kinderen met zulke valsche ideeën opgroeien? Er bestaat niet zooiets als geluk en ongeluk; de domineerende kracht in het Heelal is...’

‘Ja,’ riep ik uit, hem in de rede vallende, want ik voelde dat wij op beganen grond kwamen, ‘ik geef je volkomen toe, de domineerende kracht in het Heelal is Liefde.’

‘Nonsens,’ zei Mijnheer Roodenburg, ‘ik leer mijn kinderen dat de domineerende kracht in het Heelal is de menschelijke wil. Kant had gelijk toen hij zei: “Es giebt nichts Gutes als einen guten Willen”.’

En zoo kwamen wij op ‘Die Kritik der Reinen Vernunft’.

‘Maar Tommy's wil, gevoegd bij den mijnen, konden den kikvorsch toch maar niet krijgen,’ zei ik.

‘Misschien niet,’ zei de philosofische vader, ‘doch wanneer de menschelijke wil maar sterk genoeg is, dan zal hij de gril door het een of ander voorwerp te vervangen weten. Het komt er geheel op aan, van welk standpunt uit wij de zaak beschouwen,’ ging Mijnheer Roodenburg door. ‘Wij spreken nooit met de kinderen over geluk of gelukstoevallen, en dus denken zij ook nooit aan zoo iets.’

Toen ik Tommy medenam voor een lange wandeling den volgenden dag, paste ik wel op over geluk te spreken, want ik houd zooveel van hem, dat ik niet gaarne iets

wilde doen dat schadelijk voor zijn karakter zou zijn. Wij verdwaalden en kwamen pas laat in den middag terug, zoodat wij onzen lunch moesten nemen in een grappig klein logement, een uur van huis. Wij hadden honger als wolven en ik geloof dat wij bijna alles, wat zij ons konden voorzetten, verslonden.

Dien avond maakte Mevrouw Roodenburg mij verwijten over de keuze van mijn menu.

'Jullie mannen zijt toch zoo zorgeloos,' zei zij. 'Tommy vertelde mij dat hij onder anderen aardappelen en rijst en macaroni en nog meer had gegeten.'

'Ja,' zei ik, 'want wij hadden honger als een paard.'

'Maar domme man,' riep zij uit, 'weet je dan niet, dat je in die dingen een gelijkheid van voedingswaarden genomen hebt. Het is precies alsof men een maaltijd uit proteiden of uit phosphaten of slechts uit vetten of eenig en alleen uit koolhydraten wilde samenstellen.'

'Het was een uitstekende maaltijd,' zei ik, niet wetende wat anders te zeggen, want ik wist absoluut niets van voedingswaarden af. 'En Tommy zal er niet dood aan gaan.'

'Het is geen kwestie van doodgaan', legde zij uit, 'maar wij trachten de kinderen groot te brengen met sterke, gezonde lichamen en een van de ergste dingen voor kinderen is wanneer men ze gelijkheden van voedingswaarden geeft. Geloof me, nooit maak ik een menu op, zonder een tabel van vergelijkende voedingswaarden uit te werken. Ik doe het altijd met een stel gekleurde staatjes, die ik kreeg als premie van "De Moeder der Twintigste Eeuw," en ik vind het even interessant als een spel.'

'Want, zie je,' ging zij voort, 'aardappelen en rijst zijn beide zeer rijk aan zetmeel, maar arm aan voedingstoffen. Al de koolhydraten die zetmeel of suiker bevatten, moeten slechts als aanvullende bestanddeelen van een maaltijd gebruikt worden. Macaroni bevat gewoonlijk slechts 12 of 13% voedingsstoffen. Maar natuurlijk heb je over dat alles nooit nagedacht en daarom maak ik je er ook geen verwijt van. Maar je moet mij beloven het niet weer te doen.'

Ik beloofde haar, kinderen geen eten meer te zullen geven tenzij er een ervaren chemicus aanwezig was.

Dolly Roodenburg is een bekoorlijke, zeer wetenschappelijke vrouw en moeder, die voordrachten houdt over: 'Kinderjaren en Evolutie' en 'Ibsen's Leer en hare Beteekenis voor onze Kinderen.' Ik besprak dus de nieuwe opvattingen, zooals ik die bij mijne vrienden had leeren kennen met haar, en zei aan het slot van onze discussie:

'Maar hiermee schijnen toch een massa dingen en opvattingen te verdwijnen, die behoorden tot de geestelijke uitrusting van mijn generatie, toen wij nog kinderen waren.'

'Ja, dat weet ik wel', antwoordde zij, 'dat is het oude argument, maar mijn man zegt ook, en ik ben het volkomen met hem eens, dat wanneer men het kind op zijn levenspad uitzendt, zonder dat het een menigte dingen leeren en afleeren moet, dat dan het leven veel gemakkelijker en veel aangenamer voor hem is.'

Dat was mijn laatste stroohalm.

Den volgenden morgen reisde ik af.

Op mijn weg naar huis in den trein hield ik de volgende alleenspraak:

'Ik moet mijn bezoeken-lijst aan een strenge herziening onderwerpen. Van nu af aan wil ik geen uitnoodiging meer van die vrienden aannemen, die met kleine kinderen

gezegend zijn. Ik voel dat ik op de een of andere manier het slechte element in de kinderkamer, een invloed tot het kwade ben.’

Paria.

Lang en leeg ligt de Wagenstraat voor me. De lichten van lantaarns en enkele nog open winkels weerkaatsen in 't van den regen natte asphalt. Hier en daar een verlate café-bezoeker, in de verte een leeg urbaintje.

Op 't trottoir staat ze, de verlatene. Nauw omsluiten de kleeren haar lichaam, scherp omlijnend de tengere, broze vormen. Een kind nog, nauwelijks achttien, een kind, dat thuis hoorde, bij haar moeder, veilig in 't warme nestje.

En daar staat ze, alleen, onbeschermd, even rillend in de koude van de nachtlucht.

Daar staat ze, weifelend. Schichtig zien de groote oogen mij aan, een blos schiet over 't bleeke gezichtje.

En in haar ziel zie ik den strijd, den hevigen, wanhopigen strijd tusschen vrouwelijk schaamtegevoel, nog niet gedood onder de handen van wellustig-wreede mannen, en een onverschilligheid ten doode toe, een moeheid van veel strijden, nu ze tòch al gevallen is, tòch al verstooten.

Dan worden haar oogen doffer, langzaam komt ze naar mij toe, en spreekt me aan.

't Hart klopt me in de keel. Als een vloedgolf overstelpt me een gevoel van namelooze ellende. 't Is als ligt er een stomme smeek-

bede in die oogen. Ik moét helpen, mijn God' ik moét. Verward schieten de gedachten door mijn hoofd, en, verlegen, weet ik niets anders te stotteren dan: ‘goeden avond’, en loop door.

Achter me staat ze in de stille straat. En 't is, als voel ik hoe weer een nieuw schaamtegevoel haar doortintelt, hoe zij zich beleedigd moet voelen door mij, een man.

Hoe zij nóg onverschilliger zal worden, en zich verslingeren zal aan den eersten den besten, die haar nog dieper zal sleuren door 't slijk, dooden zal 't restje dat daar in haar is van reinheid.

En ik, ik ben daar mede aan schuldig, omdat ik de kracht miste haar méér te geven dan een koud: ‘goeden avond.’

W. FERGUSON.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

H.M. - Particulier antwoord zend ik niet in gevallen als het Uwe. Voor Uwe bijdrage is tot mijn leedwezen geen plaats wegens de vele wachtende en steeds aangroeiende copy; het onderwerp zou Hollandschen lezers niet genoeg interesseeren.

H.F. - Gaarne heb ik aan Uw verzoek voldaan. -

Felix. - Uw artikel aangenomen. Ja, over de politiek denk ik als gij. - Zonder eenigen twijfel zijn de meeste huwelijken, helaas, vergissingen. Vooral heden ten dage nu het hoe langer hoe meer er uitgaat ook maar 't geringste plichtbesef te hebben, en de vrouw in haar trouwen niet anders ziet dan eene zinnelijke bevrediging, een

soort pretje van verandering van bestaan. Valt een en ander haar dan tegen, dan is scheiden natuurlijk de geregelde uitweg, waarvan dan ook steeds meer en meer wordt gebruik gemaakt. - Dat 'Brammetje' een knappe kop is zeg ik U van harte na. Mijn oom, die óók een knappe kop is, kan hem in de verste verte niet aan in handigheid van tactiek. Daarover is zoowat iedereen het eens. Veel groeten.

H.V. - Vriendelijk dank voor Uw briefkaarten. Ik heb U een briefkaart gezonden naar den Haag, hopend dat gij die zult ontvangen. Zijt gij voorgoed verhuisd naar B., of woont gij daar slechts tijdelijk?

Een man. - Uw ged: is reeds geplaatst. Het spijt mij natuurlijk steeds dat inzenders hun naam niet kunnen noemen. In Uw geval echter begrijp ik dat het moeilijk ging. Op Uw andere inzending krijgt gij nog antwoord. - In vredestijd kan men natuurlijk zeer veel goeds doen, óók als militair, dat lijdt geen twijfel. Maar het vak als zoodanig vind ik verfoeilijk. Echter zijn er velen die dien stand kiezen om finantieele redenen, of die door hunne ouders in die richting worden geleid als zij nog te jong zijn om zelf te oordeelen. Beslist-onverdedigbaar vind ik de handelwijze van hen die in den vreemde dienst nemen, enkel uit eerzuchtredenen, om daar de wapens te voeren tegen hen die hun niets misdeden. Immers, het leger, het militarisme wordt steeds goedgepraat met de fraai-klinkende uitvlucht van 'vaderlandsverdediging'. En, al is ook dat niet meer dan eene phrase omdat oorlogen gemáákt worden om geld- en politieke-redenen, nochtans wil ik aannemen dat velen zich door dit schoonschijnend beweren laten blinddoeken te goeder trouw. Geheel deze uitvlucht vervalt echter voor hen die onder een vreemden vorst gaan dienen, en dus zonder noodzaak de hand opheffen tegen hunne naasten, tegen medemenschen die strijden voor wat *zij* recht achten. Daarom kan ik voor mij voor de 'heldendaad' van den overste Thomson ook absoluut niets voelen. Indien hij werkelijk zulk een buitengewoon iemand is geweest, als de verheerlijkende couranten thans beweren, dan is het wèl jammer voor hemzelf dat hij zijn talenten niet waardiger gebruikte dan om Albaneezen, die bedanken een hun opgedrongen vreemden prins als vorst te erkennen, uit te moorden. Zijn dood is m.i. alles behalve een eer voor hem, wel het tegendeel, want hij viel voor eene onrechtvaardige zaak, omdat de prins von Wied niets geen recht, ook niet het geringste, heeft op den hem toegewezen troon. - Nog dezer dagen hoorde ik, bij den tragischen dood van den troonopvolger van Oostenrijk, - die zooals gij weet zéér oorlogzuchtig was - een Oostenrijker de zeer ware opmerking maken: '*Nu* zijn twee menschenlevens geofferd, hetgeen ongetwijfeld zeer treurig is voor henzelven en hunne kinderen, maar, - ware de man Keizer geworden dan zouden zonder twijfel duizenden en honderdduizenden door zijn schuld zijn gesneuveld of aan pestaardige krijgsziekten zijn heengegaan.' Precies zoo denk ik-ook er over. Natuurlijk heeft men, in een geval als dezen moord, het gewone menschelijke medelijden met de slachtoffers. Maar aan den anderen kant denkt men daarbij: Waarom nemen dergelijke, met een zoo groote verantwoordelijkheid toebetrouwde personen hunne plichten ook steeds waar in dien zin, alsof het volk er ware om hen en alsof een oorlog - waarbij zijzelven buiten schot blijven - eigenlijk een zeer eervolle daad is hunner regeering! - Heerlijk vind ik wat gij

schrijft van die paarden. Om U niet te verraden wil ik daarover niet verder spreken op deze plaats. Maar sta mij toe U hartelijk te danken namens de dieren. Want een *man* kan in dezen zoo véél doen. En juist in Uwe positie nog dubbel veel. En het voorbeeld werkt m.i. dan wonderen.

Koos. - Het spijt mij zeer uit Uw schrijven te zien dat gij zoo ongesteld zijt geweest. Dieethouden, als gij moest doen, is zeker niet aangenaam. Laat het U ten troost strekken dat gij het slechts tijdelijk hadt vol te houden, terwijl mijn hart mij steeds dwingt tot een zeer eentonig en streng dieet, waarvan het heel-weinig mogen drinken wel het allerergste is. - Ik zal mij niet opwerpen als onderwijs-specialiteit waar het U geldt. Ook geloof ik wel, dat wij het in veel opzichten met elkaar eens zijn in die zaak. Maar ik let steeds op de *resultaten.* En dan vind ik de hedendaagsche jongelui, de vruchten dus der door U zoo hooggeroemde stelsels, over het algemeen zoo weinig-*wezenlijk*-ontwikkeld, zoo eenzijdig, en, voor een héél groot deel, op hun achttiende jaar en daaromtrent reeds gebrild, bloedarmig, zenuwziek, overwerkt. Vergelijkt men hen bij het vroegere geslacht, dan vind ik dat vrij wat sterker van hersenen, veel meer weerstandsvermogen bezittend. En ziedaar waarom de hedendaagsche onderwijs-methoden mij geenszins onverdeelden eerbied afdwingen. Uwe beschouwing daarover wil ik gaarne ontvangen. Over het feuilleton zal ik de drukkerij schrijven.

Stania. - Hartelijk dank voor Uw lieven brief. Gij kunt overigens gerust alles naar den Haag zenden, wijl de post mij alle mogelijke brieven, enz., direct dóórzendt. - Ja, de kuur in Nauheim doet mij altijd heel veel goed. En ik ben zoo graag in deze lieve vriendelijke omgeving. Dank voor Uw hartelijke wenschen in zake de Lelie. - Ja, alles wat gij schrijft over de Duitschers beäam ik ten volle. Ik-ook houd van hen, om hun gemoedelijkheid, eenvoud, zin voor poëzië. Het stuit mij altijd tegen de borst dat de Hollanders zoo vleierig-fransch-gezind zijn. Wij hebben waarlijk, als men onze historie leest, van de zijde der Franschen nooit veel goeds ondervonden. En wij zijn daarenboven met de Duitschers stamverwant; met de Franschen geenszins. Zelve ben ik van vaderszijde een mengelmoes van Hugenoten- en Duitsche afkomst, en spreek dus volkomen onpartijdig. In Marseille, en die kanten uit, heb ik den naam Savornin dikwijls ontmoet. Gij hebt volkomen gelijk dat niets zoo ontwikkelt (ten minste indien men er voor vatbaar is) dan reizen. Altijd zal ik dankbaar zijn voor hetgeen het leven mij in dat opzicht bood, zelfs al was het soms niet op een plezierige manier. Maar er zijn ook Hollanders voor wien reizen alleen beteekent: schimpen op alles wat niet is als ‘bij ons,’ en naar huis gaan met de zalige gedachte: ‘Bij ons’ is het toch eigenlijk alles veel beter. Eene andere hoogst onsympathieke categorie is die, welke enkel reist om er thuis op te kunnen bluffen. Zoo ook ken ik menschen, die eigenlijk niets genieten van de reis-zelve, die op alles aanmerkingen hebben, maar die, eenmaal thuisgekomen, de wonderbaarste verhalen opdisschen van de schoonheden die zij zagen, en van de genietingen die zij doormaakten. Ik was eens met zulk een familie in Menton samen. Niets deugde daar, noch het klimaat, noch het hôtel, noch de omgeving, noch het carnaval, noch de bloemen-corso's, niets. Maar, toen ze weer terug waren heb ik diezelfde menschen hoog hooren opgeven aan anderen van de wonderen van het Zuiden, het heerlijke klimaat, de eeuwige zon, enz., enz., zoo dat je er wee van werdt. En dan is er ook nog de categorie die nooit

een eigen opinie heeft, die enkel opdischt wat Baedeker zegt. Als je van zulke menschen ansichten krijgt, kan je evengoed een Baedeker opslaan. Het is alles een getrouwe napraterij van wat zij daarin lazen. - Indien Uw man de Hollanders zoo onbeleefd vindt, dan zal het te Harderwijk gebeurde hem wel in die meening bevestigd hebben. Ik-ook vind dat het Hollandsche volk, speciaal waar het geldt anderen uit te lachen om hun spraak of gewoonten, op een laag peil staat. 't Doet mij dan ook innig veel genoegen dat hij in de Lelie smaak vindt, omdat ik zulke en andere dingen durf te zeggen openlijk. Dat durven is wèl noodig in ons land, waar de pers *niets* durft. - Hoe heerlijk-benijdenswaardig is de wijze waarop gij schrijft over Uw huwelijk. Dat is toch een groot voorrecht. En ik ben het zoo volkomen eens met Uw opmerking: 'Ik geloof zeker dat in het grootste percent ongelukkige huwelijken de vrouw de meeste schuld heeft, omdat ze vergeet dat hij is een man met geheel anderen aanleg dan zij, en die moet voelen de liefde, die zijn vrouw hem toedraagt.' O, ik wenschte dat alle gehuwde vrouwen dat inzagen. Maar, integendeel. Zij willen *worden* liefgehad, en *geven* zelve zoo weinig heden ten dage. Want, natuurlijk, het spreekt vanzelven dat men de liefde van den echtgenoot als het ware dagelijks moet veroveren. Hoe weinigen echter doen dat? Hoevelen daarentegen verwaarloozen èn hare plichten van huishoudster en moeder èn zichzelve zoodra zij maar eerst getrouwd zijn. Ze geven zich eerst moeite als er een derde bij is. Ik, die zooveel reis, sla altijd gade de echtparen die alléén zitten. In 99 van 100 gevallen hebben ze dan elkaar *niets* te zeggen, neemt hij de courant, of zit met een zuur gezicht, en zij dito. Maar, eerst als er een derde bijkomt ontstaat er discours, gezelligheid, enz. - Uw feuilleton wil ik gaarne zoo spoedig ik kan een beurt geven. Dat moet ik met de drukkerij regelen. Honorarium ontvangt gij zeer zeker. Geef de nommers op, waarin het feuilleton verschijnt, aan den heer Veen, met Uw naam. Dan ontvangt gij aan het einde van het kwartaal het U verschuldigde. - Neen, gij vergt niets te veel van mijn tijd, integendeel ik hoor gáárne van mijne correspondenten. - Wat het portret aangaat, zoodra een goed van mij bestaat, wil ik U gaarne een zenden. De afdrukken worden steeds zoo leelijk; maar ik laat dezer dagen wel eens een nieuw maken misschien. - Van harte beterschap met Uw patiënt. Ja, laat zij maar moed houden. Zij behoeft niet eens, zooals ik, te werken. En juist rust en kalmte, die gij haar kunt geven, zijn zoo weldadig. - Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

15 Juli 1914.
28ste Jaargang.
No. 3.

Berichten.

Wegens de véle gedachtenwisselingen, (waarvan zelfs nog een páár moesten blijven wachten tot het a.s. nommer,) kon ik geen Overzicht van de Week, Roman, of Correspondentie van mijn hand plaats verleenen.

REDACTRICE.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De Werkelijkheid.

Tegen het einde der eerste helft en het begin der tweede helft van de negentiende eeuw volgt de eene groote gebeurtenis na de andere.

De spectraalanalyse, die de sterren ontraadselt. Darwin.

De wet van het behoud van arbeidsvermogen, die voorgoed wordt gegrondvest.

De voorhistorische ontdekkingen van den natuuronderzoeker Boucher de Perthes worden bekrachtigd.

Voor de eerste maal kan de draad gesponnen worden van eene kosmogonie, op grond van louter werkelijkheden, zooals Haeckel dit op onvergetelijke wijze heeft pogen te doen.

De strijd tegen den bijbel, door Strauss aangebonden, neemt onder den drang van dat positieve materiaal, dat hem moet vervangen, het karakter aan van een

verdelgingsoorlog. Alles wat samenhangt met dogmatischen godsdienst brokkelt af.
Het gezag

der overlevering begint te wankelen, naarmate het gezag der werkelijkheid, het vertrouwen in de werkelijkheid toeneemt.

Eveneens is die aanval tegen het oude gezag van niets dan overleveringen, in het sociale als een lentestorm merkbaar.

Zooals in de wijsbegeerte, gaat het ook in de staatkunde: afkeer van het fantastische en minder geloof aan oude boeken, oude titels, oude verdragen, twijfelachtige documenten van alleen traditioneele heiligheid.

De toenemende sociale beweging tracht zich practisch, nieuw, hechter en meer rechtvaardig te rangschikken. Schijnbaar wordt eene groote massa piëteit over boord geworpen.

Maar inderdaad is dit slechts schijn, omdat er een bepaalde piëteit, overwegend en overweldigend geworden is; de piëteit, 'voor feiten', voor de werkelijkheid.

De darwinistische en de socialistische mensch reiken elkaar in dat piëteitsgevoel broederlijk de hand. En al die dingen, die geheele geest van den tijd, dragen zooveel tastbaar geluk in zich.

Het is, als ademt men verlicht op, nu zooveel denkbeeldigs, zooveel geloofsartikelen, schijnbare vertroostingen, en persoonlijke opvattingen, die met de kracht der autoriteit op ons drukten, van ons zijn afgewenteld.

Het terrein voor nieuwe ontwikkeling schijnt eindelijk weder vrij te zijn, en het bewustzijn daarvan doet nieuwe kracht in alle aderen vloeien.

Overal waar de werkelijkheid flink wordt aangevat, philosofisch, technisch, sociaal - daar gaat steeds een overweldigende stroom van geluk uit.

Alle lichamelijke eischen voor geluk van een in geestelijken zin krachtig organisme worden door die eeuw met kwistige hand uitgedeeld, evenals alle verlangen der ziel door haar wordt bevredigd.

De kerk verzonk, de hemel sloot zich met zijne belooningen, met zijne bestemming van den mensch hiernamaals, met zijne onmiddellijke hulp van God.

Het geheele gebouw van gezag, overlevering, voorgeschreven zedewetten, bevoorrechte stamboomen, kraakte op zijn grondvesten.

Maar de wetenschap openbaarde een nieuwen hemel met millioenen sterren, zij schonk een nieuwen mensch, die in geheel nieuwen, stevigen vorm op de aarde stond. En de techniek, tegelijkertijd moeder en kind van die kennis, zou eens brood en rust voor allen uit dien bodem tooveren, hier op deze aarde.

Nog stichtten hunne machines meer verwarring dan dat zij hulp gaven, maar dat was slechts de laatste nevel vóor zonsopgang.

De sociale nieuwe regeling en organisatie der menschheid zal op aarde een rijk van liefde en rechtvaardigheid grondvesten, opgebouwd op arbeid in de juiste maat. Er zullen geen heerschers en onderdrukten meer zijn, slechts de vrijwillige arbeider zal zegevieren.

En dit alles zal men tenslotte te danken hebben aan den grooten ommekeer van de waardeering der werkelijkheid. Zij is eindelijk de rots in de zee, waarop de arke kan landen. - - -

'De buitengewone grootte der negentiende eeuw is werkelijk van dien aard, dat de toekomst die nooit meer zal kunnen vernietigen.' (W. Bölsche).

Onlangs zei iemand, het komt niet op de werkelijkheid aan, maar op het geloof.

Wat is geloof?

Geloof is ongecontroleerde erkenning van waarheid in de verschijnselen. En omdat zij niet gecontroleerd is, bevat zij ook dwaling in zich. Geloof wordt ook in dien zin opgevat: iets voor waar houden, wat niet bewezen is. (Dr. H. Thoden van Velzen).

Een geloovige vertelde mij eens, dat hij geloofde dat de aarde plat was. Daarop antwoordde ik, dat de wetenschap leert, dat de aarde bolvormig is en dat daarvoor tal van bewijzen voorhanden zijn.

De geloovige echter bleef bij zijn geloof en men kon hem ondanks alle bewijzen, aan de werkelijkheid ontleend, niet van meening doen veranderen.

Zulke menschen, wier geheele wereldbeschouwing op dwaling gebaseerd is, onderwijzen vaak de jeugd.

Ouders, die verstandig zijn, zullen hunne kinderen echter niet aan dergelijke leeraars toevertrouwen.

Waarheid is overeenstemming met de werkelijkheid of met het gevoelen, denken, bewustzijn, willen en de gezindheden, die zich in de werkelijkheid toonen. (Dr. H. Thoden van Velzen).

Darwin's leer is op de werkelijkheid gegrondvest, op feiten gebaseerd.

De grondgedachten van Darwin blijven ten eeuwigen dage waar, ondanks het geschetter van al zijne tegenstanders en van menig onzin leerend theoloog.

Welnu, toch beweerde een theoloog kort geleden, dat alle menschen gedegenereerd

waren en van twee volmaakte menschen afstamden.

Zulk een geloof is op geen enkel feit gebaseerd, druischt in tegen de werkelijkheid en moet dus als verwerpelijke dwaling worden beschouwd.

Scholen, die dergelijke dwalingen leeren, moeten onverbiddelijk worden gesloten en voor andere doeleinden worden ingericht.

De ontelbare en ongetelde bewijzen, die Darwin's leer bevestigen, zal ik hier niet meer opnoemen. Haeckel, Bölsche, Hugo de Vries en honderd anderen hebben zulks meesterlijk gedaan.

In het daaglijksch leven kan ieder tuinier, ieder bloemenkweeker, ieder landbouwer en ieder veefokker U de feiten aanwijzen, die Darwin's leer bevestigen.

Indien ge oogen hebt om te zien, dan toont U de natuur overal de werkelijkheid, waarop Darwin's leer is opgebouwd.

Dan zei een theoloog, dat men volgens zijn gevoel moest handelen.

Maar de een beweert te gevoelen, dat we van Adam en Eva afstamden en we allen in Adam gezondigd hebben en niets goeds bezitten, terwijl eene van gezondheid blozende maagd beweerde te gevoelen, dat ze duizendmaal liever van een zich geen kwaad bewust rein vischje afstamde, dat altijd door het water gewasschen wordt, rein is en rein blijft, steeds omringd door het eeuwig stroomende heldere water dan van den met modder bedekten Adam, die zich gedurende zijn geheele leven niet rein heeft kunnen wasschen. Want in dien tijd waren er nog geen zeepfabrikanten.

Wie gevoelde nu juist, de theoloog of ‘die kleine, liebe, schöne, blühende Fischerin’?

Men moet zijn gevoel toetsen aan de werkelijkheid. Dan komt men niet bedrogen uit.

Nu volgt de geschiedenis van den Rijnzalm (volgens W. Bölsche).

‘De open Noordzee ruischt daarbuiten voorbij de Rijnmonden. Daar zwemmen zalmen, zoowel mannetjes als wijfjes. Elk van hen woont op zichzelf en eet onophoudelijk, totdat zijn balgje zoo vetgemest is, dat in den cellenstaat van zijn lichaam die overproductie ontstaat, welke zulk eene diepe beteekenis heeft en die zich door de afscheiding van eicellen en zaadcellen, kuit en hom, openbaart. Opeens worden de heer en mevrouw zalm zich van eene nieuwe roeping bewust. Zij verzamelen zich tot scholen van een half honderd stuks.

Het eten wordt voor hen bijzaak. Zij vertoonen zich met den vloed aan den riviermond. In het eerst houdt een drinkvraagstuk hen geheel bezig. Want door langzame oefening moeten zij zich aan het zoete water gewennen. Op een goeden dag schijnt de zaak gelukkig weer aangeleerd te zijn en nu begint eene geheimzinnige plechtige opvaart. De optocht der Graalridders. Eerst stijgen de kuiters, dus de voortreffelijke jonkvrouwen, in de rivier op. Ernstig en afgemeten, als op een pelgrimstocht, naar overoud gebruik. Er ligt over al deze visschen eene zekere komische deftigheid, de stijve wijding eener broederschap uit een antediluviaansch tijdvak, wier wetboek der moraal met kolossale verachting neerziet op die paar duizend jaren van de menschelijke zedeleer. Eene oude dikke bedevaartgangster zwemt vooruit en de rest volgt in twee, onder een scherpen hoek naar elkaar toeloopende, lijnen, evenals de wilde ganzen. Eerst later komen, onder hetzelfde ceremoniëel, de ridders, de hommerds, achteraan.

In een voortdurend gelijkmatig tempo wordt de tocht langs den Rijn opwaarts voortgezet. Eerst langs de kleigronden van Nederland, voorbij het heilige Keulen

met zijn klingelende klokken en ontelbare heiligenbeelden, in een boog om Nonnenwerth heen, door het geelachtig-groen gestreepte spiegelbeeld der wijnbergen, die om den muizentoren zeer dicht op elkaar gedrongen zijn. Overal verliezen. Hier barst een net onder den wild aandringenden stroom, maar ginds houdt een ander het uit. Grimmige Laestrygonen visschen van boven de collega's van Ulysses, den martelaar op. Het is daarboven niet alles even heilig. De zalm verdraagt den honger in het zoete water om der liefde wil. Maar de booze mensch hongert naar het heerlijke zalmvleesch, dat juist nu, bij deze opwaarts zwemmende pelgrims, het geheele resultaat van het mesten der zee meevoert en dat met het koninklijke rood prijkt, het rood, dat zich als de snede van een antiek boek voordoet, als het reusachtige lichaam doorgesneden voor u ligt. Een kostbaar boek, goed om te lezen in het rustige kloostercelletje, bij het genot van den gouden Rijnwijn in groene roemers....

Maar de door de fortuin begunstigden ontsnappen ook aan dit noodlot. Zij dringen voorwaarts, tusschen de vlakke grasvlakten van den middenloop der rivier heen. De reis gaat onder de oude brug te Bazel door,

met zijn bont harlekijnstorentje, als door eene donkergroene waterpoort naar Zwitserland. In de verte de witte Alpen als suikerbroodjes aan den horizon. Maar nog een laatste aanloop is noodig. De toegang tot het meer van Constanz wordt door een geweldigen waterval, die van Schaffhausen, versperd. Die gaat hun krachten te boven. Wel springen de mannelijke en vrouwelijke pelgrims met al hun zoeten liefdelast over kleinere hindernissen heen, zooals de gedresseerde visschen in een circus. Met de staart tegen een steen steunend - en rritsch omhoog, - in een boog van drie meters hoog en zes meters ver, in het groot, zooals de maden van een Limburger kaas in het klein over den rand van een bord wippen, - en dan zijn wij er. Als de tocht niet over Schaffhausen verder gaat, dan Zuidwaarts door de Aar en de Limmat. Voorbij het oude Zürich, met zijn stijve kerken en zijn verdroomde zwanen, door het lange blauwe meer van Zürich om Hutten-Ufenau heen, bij zwaarmoedigen maneschijn in het diepe, booze, menschenetende groene, groene Wallenmeer, en dan tot aan den Boven-Rijn. Of onder de bruine, met bonte schilderstukken versierde, houten kapelbrug van Luzern door, dwars door het goudgroene vijgeblad van het Vierwaldstättermeer, voorbij de klassieke punten der heldendaden van Tell en eindelijk, van maalstroom tot maalstroom opklimmend, langs de kokende witte Reuss naar boven tot aan de eerste bouquetjes van bloedroode Alpenrozen op den granieten boezem van het hooggebergte. De oeroude tooneelen der liefde bevinden zich hierboven. Wellicht nog ouder dan de ontzaglijke afdaling van den Rijnstroom naar de eindeloos ver weggevloden zee.

En thans eindelijk, hier bij de penaten hunner voorvaderen, komt het werk der liefde, - het loon voor deze groote kruisvaart door half Europa.

Bij den volwassen, volledig rijpen zalmridder, zwelt ook weer eens, om het zoo uit te drukken, de kam van liefdesverlangen, de buik wordt gloeiend rood en op den kop vloeien de gewone roode vlekken tot getande purpermassa's ineen. Spoedig zijn ridder en dame, evenals bij de forellen, overeengekomen om de liefdekuil te graven. De dame graaft haar in het zand uit, de ridder houdt de wacht. Als de eerste eieren gelegd zijn, stort hij het zaad er over uit, ook hier geheel overeenkomstig het gebruik der forellen.

Wel wordt er van menig komisch intermezzo melding gemaakt, dat aan een Nibelungendichter eene eindelooze stof voor een epos zou kunnen leveren. Er worden daar, evenals bij de herten, allerlei grappen uitgehaald.

Jong manvolk, nog groen in de liefde, maar toch reeds dol van liefde, stort er wel overheen, terwijl alles zoo ernstig mogelijk in gang is. Met ridderlijken toorn stort zich de deftige, rechtmatige heer op elken indringer. Maar terwijl hij bezig is de eer van de echtelijke zandkuil tegen den een of anderen boosdoener te verdedigen, legt de vrouw verder stilletjes hare eieren en weert, als het te pas komt, daarbij een anderen jongen Don Juan volstrekt niet af, als deze van de hitte des gevechts daarginds op sluwe manier weet gebruik te maken en de, toevallig onbewaakte, eieren met den zegen van een huisvriend bedekt. Is het werkelijk zoover gekomen, dan kwispelstaart de vreedzame vrouw veeleer ook over deze bezending een paar beschuttende zandkorreltjes en zet de zaak op denzelfden voet voort. Slechts als haar trouwe eigenlijke galant, in zijn bruiloftsjas, geheel en al verdrongen of op de eene of andere wijze haar ontroofd wordt, begint zijzelf ongeduldig te worden, geeft den brui van de jonge heertjes en knoopt eene andere, oudere en meer ervaren, betrekking aan.

De eieren geven later jongen, zonder dat de ouden meer voor iets te zorgen hebben.

Evenals de ouden zelf, keeren de jongen ter rechter tijd naar de zee terug, eten zich daar rond en beginnen het oude spel, den ouden pelgrimstocht, opnieuw.'

We hebben den zalm-acrobaticus, den liefdezalm, den zalm-avonturier leeren kennen.

Heeft niet ieder van ons iets van den zalm in zich?

Het verbazend eentonig geregelde leven van vele menschen in den tegenwoordigen tijd maakt den mensch eenzijdig.

Men moet den zalm navolgen, den zalm-acrobaticus, door gymnastische oefeningen te onderhouden, den liefdezalm, die, door liefde gedreven, de hooge Alpen bereikt, en den zalm-avonturier door tochten te ondernemen over zeeën en rivieren, door bosschen en bergen en door hinderpalen te overwinnen, die op uw weg mochten liggen.

De zalm bereikt ook, ondanks rotsen en andere hindernissen, tenslotte de hooge Zwitsersche Alpen.

Men moet echter den liefdezalm niet in

alle opzichten volgen, want dan zouden de echtscheidingen ontelbaar zijn.

Welke interessante geschiedenis biedt toch het leven van den zalm! Zoo heeft ieder levend wezen zijne romantische geschiedenis.

En toch is dat alles werkelijkheid!

Dus ontsluiert ons de werkelijkheid het leven van duizenden wezens, wier leven zoo belangwekkend is, dat het de schoonste droomen zoowel als de meest aantrekkelijke sprookjes verre overtreft.

En de wetenschap der werkelijkheid schept idealen, die zelfs ieder geloof zullen vernietigen.

De in de werkelijkheid opgevoede jeugd zal gezonder zijn, bescheidener, warer, idealistischer en godsdienstiger dan de in dogma's, in onware geloofsartikelen onderwezen jeugd.

De oneindige God der natuur leert overal den drang naar voorwaarts.

We moeten scholen hebben, die aan de jeugd de darwinistische grondgedachten leeren en eene religieus-materialistische wereldbeschouwing in het algemeen onderwijzen, die meer geschikt maken om den strijd om het bestaan te voeren dan duizend in de lucht zwevende onbewezen geloofsartikelen.

Altijd voorwaarts! zij onze leus. Overal in de natuur roept de werkelijkheid ons daartoe op.

O.G. THODEN VAN VELZEN.

‘Laat lucht en licht naar binnen stroomen.’

Nooit heb ik de beteekenis van den hierboven geschreven (vers?)regel, - van mij of een ander - zoo zeer gevoeld en begrepen dan nu, gezeten in de zonnige warande van de villa: ‘Bella Vista’, te Doorn; nu ik ‘op den buiten’ zit lucht te happen en het Meizonnetje speelsch naar binnen dartelt door de van een Oostenwind bewogen bladerkronen.

Ik heb altijd veel van licht en lucht gehouden. Ik vond daarin bij intuïtie twee levenswekkers, maar het krachtigst werd ik in deze opvatting gesteund door eene uiting van wijlen den geneesheer Van Tienhoven, toen ik eens het genoegen had een vollen dag met hem samen te zijn, - hij, als raadslid -, ik, als amateur-stemopnemer, - in een der gymnastie-zalen van een Haagsche gemeenteschool, ter gelegenheid van eene raadsverkiezing.

Nauwelijks in het stemlokaal aangekomen, stelde hij ons (mijne mede-amateur-stemopnemer en ik) voor om de gordijnen hoog op te halen, en de ramen open te zetten. Licht (zon) en lucht zijn de uitnemendste bacil-verdelgers, - zoo sprak hij, - en in de daarna volgende oogenblikken van rust (door het wegblijven der kiezers) gaf hij een reeks medische beschouwingen tot toelichting van zijn thema, dat hij op zijn bedaard-imperatieve wijze van spreken kracht en klem gaf.

Ik zal zijne theorieën hier niet trachten weer te geven. Misschien zou ik als leek den bal misslaan, en tenslotte eene verkeerde, en daardoor verderfelijke leer verkondigen. Ik wil alleen zeggen, dat hij mij lachend toevoegde, toen ik hem zeide, dat ik 80 à 90 graden Fahrenheit, in de schaduw, het zonnetje opzocht, ‘nu dan wordt ge wel honderd jaar’.

Ik ben op 't punt om drie kwarten van een eeuw vol te maken, en tot heden heeft het mij niet berouwd op den ingeslagen weg voort te zijn gegaan met licht en lucht

te zoeken, zelfs ten spijt van mode en traditie. Nooit schutten we in ons huis de zon af, en als 't maar eenigszins kan, genieten we van de volle kamerruimte der suite, in plaats van ons op te sluiten in een doodkist, door het toedoen van de schuifdeuren of het afsluiten der serre.

Bij zoovele mijner kennissen bestrijd ik, voor zooverre de wellevendheid mij toelaat waar te zijn, de afsluitingsmethode, en mot en vocht en zilvervischjes en mijten[1] zijn mijne bestrijdingsargumenten, maar helaas doe eens iets tegen de mode, die overal, somtijds drie dik, gordijnen doet ophangen, ware stofnesten, bakermat voor allerlei insecten en voedsterplaats van bacteriën.

En was nu de mode nog alleen maar aan het woord, maar de eigenlijke achtergrond van het afsluiten ligt in het ‘mooi’, en in het ‘mooi houden’.

Dit laatste is nog het ergste, want bang als men voor het verschieten of verkleuren is, wordt ieder zonnestraaltje zorgvuldig geweerd, en onder het motto ‘koelhouden’ lucht en licht weggedrongen.

‘Mooi houden’ van de ontvangkamer, dat is ook de eigenlijke reden, dat vele zich opsluiten in een vierkant van eenige meters, want anders wordt diè kamer stoffig, rookerig en blijft zij niet schoon, alsof er toch geen stof blijft zweven en rust zoekt op alles.

En hoe maakt men het veelal des winters, vooral in voor- of najaar, dan stikt men liever in zoo'n doodkist, dan dat de samenlevings-stiklucht zich kan verdeelen over een groot terrein, waardoor luchtverversching mogelijk is. Een schijnbare en denkbeeldige vijand wordt bestreden om een geduchten tegenstander de overwinning te doen behalen.

Men betaalt dikwerf geld voor armoedig verkregen gelegenheden voor lucht- en zonne-

1) Zie *Corresp.* in 2e Bl. N.v.d.D. v. 23/5 1914

baden, en dikwerf veel geld voor gelegenheden daartoe buitenshuis, maar ter wille van de kleur van een pluche gordijn of het trijp eener stoel, of het tapijt, of een mahonie meubelstuk, brengt men de kamer in een nachtelijk duister, zoodat de kilheid reeds aanwijst waar de schoen klemt.

Er wordt gemopperd als het zonlicht door wolk en nevel wordt verduisterd, maar nauwelijks laat zij zich in haar vollen glans aanschouwen, of de huisvrouw is in rep en roer om met de leuze: ‘anders wordt het zoo warm’, der zonne warmte en stralen af te weren en te bestrijden.

Toen in de Aprilmaand bij betrekkelijk koelen wind de lentezon zich liet gelden, met beloften voor den naderenden zomer, was er slechts eene verzuchting: ‘wat is het warm’. De parasols, zelfs door heeren, de wandelparasols, werden opgestoken, en men vluchtte in zijn *kille* woning, door afsluiting tot een kelder gemaakt. Zoo is de mensch. Pruttelen als 't er niet is wat men wenscht, en als 't er is weer pruttelen en klagen.

Ik heb de eer en het genoegen zeer bevriend te zijn met een hoogbejaarden en nog zeer ge waardeerden en vruchtbaren kunstschilder. Voor mijn vertrek naar hier bezocht ik den bijna 90-jarigen krassen man, en ik vond hem op het balkon zijner woning zich koesterende in het Aprilzonnetje.

‘Heerlijk,’ zei hij, ‘heerlijk dat volle zonlicht,’ en zijn kunstenaarshart liep over van lof over het genot, dat de zon aan hem en aan een ieder schenkt en de kunst zoozeer ten goede komt.

De zon geeft schakeeringen en tinten in de kleuren; zij schept licht en schaduw, - denk maar eens aan Rembrandt, - zij schept atmospheeren. Van haar eerste schemering tot aan haar laatste avondrood is steeds haar palet vol gouden verven. Dat ‘gouden verven’ is geen paradox. Door de zon krijgt alles glans en schittering, en de kleuren zijn immers in het *licht* aanwezig.

Dat is nu alles voor *buiten*, maar men kan datzelfde gulle licht genieten in zijn kamer indien men het niet buitensluit, of buiten houdt door den bouwvorm.

Ik houd van boomen met volle bladerkruinen, breed getakt en rijkelijk lommer gevende, maar zij moeten mijn woning niet te veel op den neus vallen, en mijn licht benemen en de zonnestralen tegenhouden.

Meen nu niet dat ik niet zou kunnen beklagen den arbeider, den militair, en misschien anderen, die door hun beroep, bedrijf, betrekking genoodzaakt zijn den ganschen dag in de ‘barre’ zon hun dagelijksch brood te verdienen, en gevaar loopen van zonnesteek en andere ziekten, maar de ‘barre’, brandende, stekende zon verdient niet den geheelen dag die verachtende qualificaties. De vroege morgenzon op het land is verkwikkend en verfrisschend en onze koele winden temperen op den dag meerendeels de ‘ontzenuwende’ hitte, die m.i. niet ontzenuwt, maar staalt en sterkt. Warmte ontspant zenuwen meer dan koude. Wil men mij dit tegenspreken dan is mij dit goed, maar geef tusschen twee haakjes den raad om's avonds voor het naar bed gaan iets warms te drinken om rustig te slapen, en de vasten wat korter te maken tusschen het diner en het eerste ontbijt van den volgenden dag. Mode is het om na het middagmaal slechts de thee te gebruiken, want de nieuwe leer is: ‘met geen gevulde maag naar bed’, een leer die tegenspraak vindt bij kind en dier, die nog slechts de natuurwet volgen, en slapen na het gebruik van voedsel. Ik ben daar ineens op een glibberig terrein geraakt, de empiricus mag geen geneeskundigen raad geven,

en ik haast mij dus weder terug te treden op mijn pad, en mijn tusschen twee-haakjes te verlaten; het moest eens haken en oogen geven.

Ik kom nog even terug op den verplichten arbeid in ‘brandende’ zon, maar zou 't klagen daarover, - dikwijls klagen anderen voor hen die niet klagen, - niet meer liggen in het *moeten?*

Hoevelen toch zoeken niet juist op als *ontspanning*, wat voor de anderen inspanning *is*, of lijkt. Heel het sportleven is er op aangelegd voor de open lucht, en de open lucht geeft ons de ‘brandende’ zon. Geloof nu niet, dat ik bij elke temperatuur steeds in de zon zal gaan zitten. Lang niet hoor, ik geniet ook gaarne van lommer en schaduw, maar dan ook dubbel genietende van de ‘warme’ lichtpunten, die ik om mij aanschouw, en niet vreezende om straks in de zon terug te treden, en mij te laten ‘blakeren’ (?). Een gebruind gelaat staat nog zoo kwaad niet.

Kan een schilder het licht missen, al zet hij zijn schilderij tegen het Noorden? Denk maar eens aan Klinkenberg's zonnige stadsgezichten. De schets nam hij toch in het zonlicht of wel hij legde het zon-gezicht vast op zijn netvlies of in zijn geheugen. Proef op de som, onze bijna 90-jarige schilder van wien ik sprak; hij bestudeerde in het volle zonlicht het blanke duin achter het waterververschingsstoomgemaal om in zijn noorderatelier in schilderij te brengen.

Laat mij nog eens spreken uit eigen ambtelijke ervaring. Voor mijne Archiefwerkzaamheden had ik een heerlijke zonnige kamer; hoe meer licht dat ik had, des te beter om het dikwerf verbleekte oude schrift te ontraadselen.

Die kamer zou een ander ambtenaar moeten betrekken, en de autoriteiten wilden mij in

de plaats geven een achtervertrek met reflexlicht van een witte muur. Ik protesteerde; een oogarts werd in den arm genomen, en.... kort en goed, hij stelde mij in 't gelijk, en ik bleef waar ik was, en genoot niet alleen voor mijn moeitevollen arbeid van den heerlijken Zonneschijn, maar ook voor mij zelven.

Zeker, er zijn ook schilderijen die misten nevel en waterdampen uitbeelden, maar toch altijd vindt men daarin terug een, zij het ook flauw, en dikwerf zeer flauw *punt*, waarin de lichtbron, de zon, te ontdekken valt, en welke schilder van binnenhuizen, - denk eens aan Pieter de Hoogh, en aan zijn navolger uit onzen tijd, Stroebel, die niet het zonlicht binnen laat dringen om glans en gloed, en leven en bekoring aan zijn schilderij te geven!

Doch, eigenlijk gezegd, behoefde mijn betoog niet zoo uitvoerig te zijn. Ieder weet wel, dat de zon het leven is, maar het is de mode, het nadoen, en voornamelijk het zuinig bewaren die den eersten levensregel: 'Laat licht en lucht naar binnen stroomen', angstvallig bestrijden.

Waar de eene familie 'drie dik' gordijnen hangt, kan toch eene andere familie van stand, waarmede men gelijk staat, of met wie men naar gelijkheid haakt, niet achterblijven, en dit nadoen om hooger te schijnen is reeds zoover doorgedrongen, dat ook de werkmansvrouw der 'Mevrouwen'-ton ook reeds overbrengt in haar huisje of kamer. In mijne vorige woning had ik het gezicht op een rij van die huisjes, en er was al een streven op te merken, om de kleine ramen voor het binnenstroomen van licht en lucht te bewaren, en door allerlei draperieën het bovenlicht buiten te sluiten en van onderen de lucht door andere afkeeringen slechts schaarsch naar binnen te doen komen.

Is echter dat nadoen erg, toch is nog erger de angst voor bederf van stoffeering en meubilair.

Koel wil men zijn huis en vertrekken houden, maar men maakt ze *kil.* Komt des zomers eens in zulk eene koele benedenwoning in den zoogenaamden Zeemanshoek in den Haag, en eene vochtige, verzuurde aardlucht komt u tegemoet, en de klacht wordt geuit, dat erin den Haag zooveel mot is. Eigen schuld; zet de ramen open, laat de zon gul in uwe kamers schijnen, en gij zult dankbaar erkennen, dat iedere lichtstraal en iedere luchtstroom uwe gezondheid ten goede komt.

'Laat licht en lucht naar binnen stroomen' en dank daarbij den Schepper voor zulke goddelijke levensfactoren.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.
Doorn, (*Utr.*),
'Bella Vista'

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I.

Deze brieven van Mevr. de weduwe F.H. Thorbecke, geb. C.L.J.M. barones van Cats de Raet, zijn in den Haag in mijn brievenbus gevonden en me opgezonden.

's GRAVENHAGE, 's avonds 18 Maart.
Groothertoginnelaan No. 160.

Hooggeachte en beste Freule!

Mijn ouders werden te Leiden 's avonds laat op straat gevolgd door een hond, die, toen ze op 't Rapenburg de voordeur van hun huis zoo stil mogelijk met den sleutel openden, absoluut in huis wilde dringen, zoodat ze de voordeur met zeer veel moeite voor zijn neus konden sluiten.

De hond begon hevig te janken en de pas geverniste voordeur van hun Eigenhuis uit al zijn macht met zijn pooten te bekrassen, dus burengerucht te maken en in huis de familie en de dienstbode uit hun slaap te wekken.

't Gejank maakte een allerongunstigsten indruk op mijn ouders, waarom ze den hond toen maar in vredesnaam in huis lieten komen, om hem op de voordeurmat den nacht te kunnen laten doorbrengen, doch dit beviel hem volstrekt niet. Jankende ging hij de deur van de kamer, waarin hij mijn ouders had zien verdwijnen, ruw met zijn pooten bewerken.

Wat nu te doen?

Ze zouden hem dien nacht dan maar in de keuken opsluiten.

In de keuken begon hij alweder zijn klaaglied aan te heffen en de verf van de keukendeur met zijn pooten af te schaven.

Mijn ouders wisten er toen niets beters op dan hem maar bij hen in de kamer te nemen.

Hij kreeg om op te slapen 't kleed dat voor een ledikant lag en hij was 't overige van den nacht zoo rustig mogelijk.

's Morgens kwamen mijn ouders met den hond aan 't ontbijt en vertelde aan hun zoon en vier dochters 't avontuur met den hond, die, na gegeten en gedronken te hebben', op straat werd gezet, om naar zijn huis te kunnen gaan.

De hond bleef slechts een paar minuten op straat en begon 'tegen de voordeur opstaande' zich wéer als een wanhopige indringer te gedragen.

Mijn ouders, die, behalve vijf groote kinderen, nog twee kleine nakomertjes bezaten, hadden dus hondjes genoeg en verkozen den hond nièt te houden.

Een liefderijk toevluchtsoord voor zwervende honden was er te Leiden niet.

Aan onze dienstbode werd order gegeven uit te bazuinen dat we in huis een zijn baas verloren hebbenden houd herbergden.

Mijn familie ging den hond op hun wandelingen medenemen om hem zijn huis te kunnen laten vinden of om hem zijn baas te kunnen laten

tegenkomen, maar ze konden hem niét kwijt raken.

Toen hij al maanden bij ons was en hij en de kindertjes dol op elkander waren, wilde mijne familie hem voor geen 'k weet niet wat missen.

Op een avond ging mijn vader, vergezeld van den hond, een A.B. boekje bij een boekverkooper op de Rijn koopen.

De hond ging daar direct vlak voor de toonbank liggen, waardóór de bediende, achter de toonbank blijvende, hem niet had opgemerkt.

Toen mijn vader den winkel wilde verlaten, werd hij natuurlijk direct gevolgd door den hond, en de winkelbediende, of wie 't ook mocht zijn geweest, riep eensklaps: ‘O, daar heb je Chèrie! Mijnheer hoe komt U aan onzen hond?’ 't Was of mijn vader hem had gestolen!

Vanuit de aangrenzende kamer traden subiet drie dit gehoord hebbende min of meer boos zijnde personen in den winkel.

Mijn vader vertelde hoe hij aan Chèrie was gekomen!

Chèrie herkende zijn vorige verzorgers niet meer of verkoos ze dood te verklaren, stond kwispelstaartende tegen mijn vader op en scheen maar aanstalten te maken om den winkel zoo spoedig mogelijk met mijn vader te verlaten, zoodat deze zei: ‘Hij schijnt meer van mij dan van jelui te houden! Gelijkt hij wellicht maar op jelui Chèrie? Is hij wel van jelui?’

Zonder mijn vader voor de liefde en zorgen aan Chèrie besteed te bedanken en zonder Chèrie te streelen, werd hij door zijn baas eensklaps flink beetgepakt. Hij stribbelde geweldig tegen om mijn vader te kunnen volgen, maar hij kon dit onmogelijk doen, hij was gekneveld, moest vóórtaan aan den ketting loopen, dus werd er in belemmerd ons te komen bezoeken.

Wat leert men hieruit?

Dat onbeschaafde menschen verkeerde gevolgtrekkingen van goede bedoelingen kunnen maken, dat sommige honden verstand genoeg bezitten zich een hen passenden baas te kiezen en dat een zwervende hond, zonder asyl-hulp, wel eens tegen een goeden baas kan aanloopen.

Een dito verhaal van eene zwervende kat, die zonder asyl-hulp terecht is gekomen, zou ik U kunnen beschrijven, zoo dit niet veel te lang zoude duren.

Vroeger waren er genoeg dierenvrienden, die uit verantwoordelijkheidsgevoel moeite wilden doen een zwervenden hond of kat een goed huis te bezorgen, doch dit doen dezen tegenwoordig niet veel meer, omdat men hier nu al jaren geleden een honden- en kattenliefdadigheids-toevluchtsoord heeft gesticht. Door zwervende honden en katten dáár te brengen zijn ze immers dadelijk gered. Mijn liefje wat willen ze meer!

30 October 1912, toen de dieren-asylvergadering was afgeloopen, waren er in de asyl-bestuurskamer nog maar slechts vier personen: De baas, alsóók een gep. O.I. Ambtenaar, een juffrouw en ik.

Aandoenlijk smeekte de juffrouw den baas nog even: alsjeblieft zoo goed te willen wezen de noodlijdende en zwervende honden en katten voortaan altijd direct te laten afmaken?

‘Neen, Juffrouw Bel’, kreeg ze tot antwoord, ‘dat mag volgens Mevrouw van Manen, die 't asyl per legaat heeft gesticht, volstrekt niét gebeuren!’

Freule, U heeft ondervonden, dat 't wel mag gebeuren, dus dat de nagedachtenis van Mevrouw van Manen niét behoeft te worden geëerbiedigd.

Wanneer 't door de wet niet kan worden tegengegaan, dat in een asyl of particulier huis, de dáárin toevertrouwde zwervende honden en katten zonder bijstand of - toestemming van een dierenarts kunnen worden afgemaakt, sóit, maar dan moet 't publiek dáárvan kundig worden gemaakt, door dit te kunnen lezen op een op de voordeur van zoo'n asyl of huis geplakt biljet, want een vijftienjarig meisje, genaamd A.S., schreef: dat ze 't door haar in 't Haagschen asyl gebracht katje, daar in den haast had zien vermoorden. *Dit* te laten doen was volstrekt hare bedoeling niet geweest! Ze was tot tranen toe er door bewogen geweest, en wat had de afmaker tot haar gezegd: 'Hoevele traantjes zal het kosten?'

Een oprecht zijnde Couranten-Uitgever beweerde alles te gelooven wat ik van de vergadering van 30 October 1912 had geschreven, dóch - dat niet één Uitgever mijn geschrijf zoude willen opnemen, vreezende er klanten door te zullen verliezen. Zoo kwam mijn klaag-artikel op recommandatie, in weinig gelezen wordende Argus, die al zeer kort daarna heeft opgehouden te bestaan.

Dit Argusstukje is in minder dan geen tijd tot eene brochure gegroeid. Niet één asyl-lid is tegen mij opgekomen of me komen zeggen: dat mijne vergaderingen-beschrijvingen verzinsels of leugens zijn en dat mijn critiek van 't dieren-asyl-jaarboekje en van 't dierenbescherming-convocatie-biljet onjuist of faux semblant is. De leden hebben in aan mij gezonden brieven mijn ijver en streven zelfs ten volle erkend.

Al spoedig is men me komen waarschuwen, dat de baas had gezegd: dat (om reden ik hem had beleedigd) hij me bij den Officier van Justitie zoude aauklagen en dán vernam ik weer, *dát* hij me al bij hem had beschuldigd. Ik antwoordde: 't Volstrekt niet onteerend te vinden, als 'in 't belang van de noodlijdende dieren,' de couranten vol met mijne woorden van waarheid zouden staan.

Eindelijk kwamen ze me vertellen, dat deskundigen hadden geconstateerd, dat het den baas zijn doel niet *kón* zijn me door 't gerecht te laten vatten op mijn woorden, omdat deze wel degelijk echt waren, zoodat de baas dáárdoor volstrekt geen gewonnen spel zou kunnen krijgen, maar dat hij bij 't gerecht zich er wél over zoude kunnen beklagen, dat ik hem had beleedigd door hem Zweep te hebben genoemd en dat ik de brochures niét had moeten laten drukken, alvorens ik ze had laten lezen door een Advocaat, want dat deze 't woord Zweep beslist zoude hebben geschrapt, omrede één Advocaat dit signalement correct, komiek, grappig en de andere Advocaat dit bijtend zoude hebben gevonden.

Door Uw schrijven in de 'Hollandsche Lelie' met 't asyl te zijn ingenomen, was U bezig geweest de attentie van de noodlijdende dieren te laten aftrekken en dit mocht niet gebeuren.

't Geschrijf van U, een letterkundige, kan veel meer invloed uitoefenen, dan 't geschrijf van mij, eene vrouw met een ordinair verstand, die toch in de massa verloren zal gaan. 'k Heb wel gedacht: dat U door den tijd zoude ontdekken, dat U ‘omtrent de dierenliefde’ in 't asyl was beetgenomen, om Uw toorn af te wenden en Uwe gunst te winnen.

Indien ik maar had kunnen veronderstellen, dat U Uwe ontdekking zoo spoedig bekend zoude kunnen maken, dan zou mijne brochure No. 2, in 't belang der noodlijdende dieren, héúsch niet hebben behoeven te verschijnen.

Dat U de plank was gaan misslaan in kleinigheden, zooáls met verwijzingen naar 't asyl-jaarboekje, enz., zal alleen zijn gekomen, omdat de baas U van uw stuk zal hebben gebracht, met U in 't asyl denkelijk allerliefst te hebben ingepakt, waardoor U zal zijn gaan vermeenen onrechtvaardig en hard in Uw oordeel ‘omtrent 't asyl’ te zijn geweest en U zal, dáárover berouw gevoelende, 't weer goed hebben willen maken, door den baas en zijn asyl te geven een pluim, die U al zeer spoedig heeft moeten uittrekken, bij de ontdekking met een franc menteur te doen te hebben gehad.

Ik, zoo gezond en zoo flegmatiek, ben na 't bijwonen van beide vergaderingen, verontwaardigd en ontstemd thuisgekomen en heb toen wel twee dagen niet kunnen eten door dierenmoord-angst. Deze tast iemands geluk en gezondheid aan.

Vanmorgen 18 Maart 1914 om elf uren, precies één jaar, vier maanden en achttien dagen na de eerste vergadering, die ik met 't woord Zweep heb durven publiceeren, ben ik dan toch eindelijk ‘door toedoen van den baas’ bij den Officier van Justitie moeten verschijnen. Deze heb ik denkelijk in ornaat boven aan de trapbalustrade in 't Paleis van Justitie zien staan.

Hij zal me vermoedelijk hebben laten inquireeren door Zijn Afgezant, een Advocaat, van wien ik den naam, genoemd door een me dáár aangediend hebbenden concierge, al dadelijk ben vergeten.

Deze Inquirent trof ik aan in gezelschap van den zich door me beleedigd gevoelenden baas, mijn aanklager.

In eene zoo kalm mogelijke zielsgesteldheid heb ik daar gezeten over mijn aanklager, die me was persoonlijk onbekend, waaróp hij zich ook direct bij me heeft laten voorstaan. Hij vond ‘als ik iets tegen 't asyl had’ dat ik me dan tot hém had moeten wenden, in plaats van hem in geschriften te krenken. Hij beweerde: dat ik de brochures wél betaald, maar niét geschreven heb.

Ik antwoordde: Dat ik er een eed op deed, ze geheel alleen te hebben geschreven. Hij bracht me onder 't oog: dat hij en ik van fijnen kom af waren en dat hij vrouw en kinderen had.

Hij nam (wellicht was dit de convenance in acht nemen,) zelfs eene tegemoet komende houding tegen me aan, door me te vragen 't asyl onder zijn geleide te komen bezichtigen.

Ik hoop me er nooit toe verplicht te gevoelen iemand bij den Officier van Justitie te moeten aanklagen, máár, zoo ik er toe verplicht mocht worden, dan zal ik tegen dién iemand vermoedelijk onwillekeurig eene trotsche hooghartige houding aannemen.

Ik heb bij mijn aanklager me geëxcuseerd voor zijn invitatie 't asyl onder zijn geleide te komen bezichtigen en gezegd: Dat ik als dame zelfs niet ééns meer op zijn vergaderingen wilde komen en dat ik eigenlijk voor mijn asyl-lidmaatschap zou moeten bedanken.

Hij vond dat *f* 10. - 's jaars eene mooie gave van me was en stelde me voor ál de door me geschonken tien guldens terug te geven.

'k Heb zijn aanbod nièt geaccepteerd en gezegd: dat hij me maar per brochure moest aanvallen en dat *ik* de kosten ervan dan wel zoude betalen.

Van de kosten daarvan te willen betalen zou ik niet hebben durven spreken, zoo hij de niét meer me toebehoorende tien guldens me òòk niet had willen teruggeven.

Hij vond 't jammer, dat ik voor brochures zooveel geld had uitgegeven, dat voor de noodlijdende dieren beter zoude zijn besteed.

De Inquirent beweerde, dat mijn aanklager niet zoo gemeen zoude zijn me per brochure aan te vallen en was (dit behoort er natuurlijk bij) eens van hart en eens van ziel met zijn cliënt.

Hij vroeg me of ik 't gerecht niet vreesde?

'k Antwoordde: dat ik om niets gaf dan om God en mijn geweten.

Hij zei: dat ik dan buiten de maatschappij stond en ik heb hem maar niét geantwoord, dat júist mijn gevoel buiten de maatschappij te staan áltijd waarde aan mijn leven heeft gegeven.

Hij vergeleek me toen bij Mevrouw Pankhurst.

Ik vertelde hem: dat ik géén kiesrecht begeer en géóne socialiste ben.

Hij zei met expressie, dat mijn aanklager door me moest worden gerehabiliteerd en hij vroeg of ik berouw had dezen te hebben gekrenkt?

'k Zei: dat 't mij speet hem te hebben gehinderd.

Mijn hem gekrenkt hebben moest schriftelijk door me worden hersteld. ('t Was, dit begreep ik toen langzamerhand, mijn aanklager alléén maar te doen, om met hulp van den Officier van Justitie van me te kunnen verkrijgen een officieel-schuldbekentenis-waarmerk, behelzende mijne erkenning hem te hebben gekrenkt).

Van hem persoonlijk mijn leedwezen te móéten betuigen of vergiffenis te móéten vragen was volstrekt geen sprake. Toch zei ik uit de hoogte aan mijn aanklager: (niét wetende of dit zoude worden beschouwd als ernst, kwispelstaarten of spotten) Mijnheer W...., ik vraag U op mijne knieën nederig excuus.

De Inquirent zei: *Dit* is voor-den-gek-houderij! Wilt U beloven den Heer W.... niét meer te zullen krenken in woorden en geschriften?

'k Antwoordde: *Dit* kan ik gemakkelijk beloven, want ik heb plan me niet meer met 't asyl te bemoeien.

't Verhoor was afgeloopen, ik mocht vertrekken.

Dáárna wandelde ik in 't geheel niet in 't harnas gejaagd en naar de punten van mijn schoenen kijkende naar lijn 3 op 't Plein, er over denkende, of de zaak goed voor mij zoude afloopen.

Tóén ben ik er over gaan peinzen of werkelijke dierenvrienden en onpartijdigen die kennis van personen en zaken bezaten, er een eed op zouden durven doen, dat 't mijn boosaardig doel is geweest den me onbekenden en me onverschilligen

Heer W...., met aanzien des persoons in een slecht daglicht te hebben *willen* stellen of te hebben *willen* beleedigen.

Dáárna ben ik er over gaan peinzen of voor mij, die niet spitsvondig ben, 't uitvoerbaar zoude zijn geweest, eene omwenteling ten goede in een moord-asyl te veroorzaken, zónder de gezagvoerder van zoo'n huis te treffen.

Vervolgens ben ik er over gaan peinzen of 't niet is de plicht van een Advocaat, zoo goed mogelijk te vervullen de op zich genomen taak, zijn cliënt zijn doel te laten bereiken.

En eindelijk ben ik er over gaan peinzen of ook ik 't recht zoude hebben een Advocaat te engageeren, als de zaak niét naar mijne wensch zoude mogen afloopen.

Verder ben ik me gaan afvragen: Wat ik zoude moeten antwoorden als iemand bijvoorbeeld aan me zei: Ik heb je raad noodig. Mijn buurvrouw is er niet van op de hoogte, dat ik zoo'n bijzonder fijn gehoor bezit, zoodat ze er geene rekenschap mede kan houden, dat ik door den muur kan hooren, dat ze niet goed of slecht is, voor de zich nog niet verdedigen kunnende kinderen van wijlen haar man en als die iemand me dan vroeg: Zou ik dit gaan verklappen of zou ik mijne buurvrouw (ééne of gééne kennis van haar) dáárover maar eens gaan aanspreken of zou ik ‘om in geene moeielijkheden te kunnen komen’ maar zwijgen.

Toen kwam ik tot de conclusie, dat ik, na *dit* te hebben vernomen, zoude *móéten* antwoorden: Je hebt in jouw geval geene keuze van handelen. 't Zou egoïstisch, ja hondsch van je zijn, zoo je dit niet direct gingt verraden. Bezit je dan geen gevoel van verantwoordelijkheid? Wáárom wil je zoo ongepast menschlievend zijn te sparen eene vrouw, die je blijkt te wezen zonder eenige fijnere eigenschappen! Vrees je bij dit mensch in ongenade te zullen vallen? *Jóúw* conscientie neemt wel eene verkeerde richting! Als je je buurvrouw er over zult hebben onderhouden, zal je hare woorden niet meer door den muur hooren klinken, dan zal er *niéts* meer kunnen worden bewezen om de kinderen hulp te laten verleenen en dan zou je buurvrouw de kat wel eens in 't donker kunnen gaan knijpen. Men moet geen complimenten maken met menschen, die niet goed of slecht zijn voor zich niet verdedigen kunnende menschen, kinderen en dieren en daar bonsden vlák voor den winkel van den Confiturier Monchen, Lange Houtstraat No. 1, een heer en ik elkander bijna omver.

We keken elkander aan of we 't in Keulen hadden hooren onweeren. Ziende, dat hij mummelde, iets stumperigs over zich had, en met zijn rug tegen den Patissier's-muur ging leunen, durfde ik hem in zijn wankelende positie niet direct in den steek te laten.

Ons discours volgt.

HIJ. - (aan zijn hoed wippende en zijn handschoen latende vallen). Mevrouw, dat was goed gemikt! 'k Dacht, dat Jupiter (de opperste en machtigste god) de aarde onderste boven keerde! Neem me mijn lompheid toch niet kwalijk?

IK. - (hem zijn handschoen overhandigende). Ik mag *U* mijne excuses wel maken! Ik liep in gedachten verzonken voor me te kijken, alsof ik de straatsteenen was aan het tellen! *U* is er toch niet duizelig van geworden? Wij staan hier voor 't heiligdom, waarin vanuit den hemel gevallen Nektar en Ambrozijn (godendrank en godenspijs)

zijn te verkrijgen! Zou *U* om van den schrik te bekomen hiérin een glaasje water willen gaan drinken?

HIJ. - Mag ik U in dit heiligdom een glaasje port en een pastijtje voor den schrik offreeren?

IK. - Dit is erg vriendelijk van U gepresenteerd, doch ik ben niét schrikachtig, maar wél vegetarïer en van den blauwen knoop.

HIJ. - Ik heb dus te doen met Hygia? (de godin der gezondheid).

IK. - Onder de godinnen durf ik me niet rangschikken!

HIJ. - (zijn leunende positie glimlachende prijsgevende en me naderende). U schijnt toch wél aanpassingsvermogen bij menschen te bezit ten. Mag ik U 'in dit heiligdom' dan een kopje koffie of - thee - of den eenen of anderen godendrank presenteeren?

IK. - Neen, ik dank U heusch!

HIJ. - Dit is eene teleurstelling voor me! Verbeeldt U zich eens dar we waren gevallen!

IK. - Dan zouden ze ons wel van de straat hebben geraapt!

HIJ. - Hoe meent U dit eigenlijk?

IK. - Dat de menschlievendheid 't gevallen menschdom wel weer opraapt!

HIJ. - Nu, dit doet ze niet àltijd; ze laat 't gevallen menschdom nogal eens verder glijden, maar ik ga nu gelooven te doen te hebben met Euphrosyne, (de godin der blijgeestigheid) die met mijn uit den koers loopen en ons carambole nog dagen zal spotten!

IK. - Zooàls de waard is, vertrouwt hij zijn gasten! 't Was een duël; 't wàs geen carambole! Voor carambole heeft men noodig *drié* biljartballen, dus *drié* voorwerpen!

HIJ. - Rangschikt U menschen dan onder voorwerpen?

IK. - Zeker! Alles waaròp men zijn oog kan vestigen en waartégen men kan aanbonzen is immers een voorwerp!

HIJ. - U zal 't biljartspel en alle andere spelletjes zeker wel in de perfectie verstaan?

IK. - Neen. Ik bezit geen esprit de jeu!

HIJ. - Maar toch wél jeu d'esprit. 't Is geene nieuwsgierigheid, doch alleen belangstelling van me. Hieldt U zich met aangename of droefgeestige gedachten bezig, vóór we elkander tot een tweegevecht hadden uitgedaagd?

IK. - Ik was bezig onaangename vraagstukken en in 't duister gehulde raadsels op te lossen.

HIJ. - O, U zal zich verdiept hebben in Apollo's raadselachtige godspraak (orakel) en vergat dáárdoor op de wereld te zijn; is 't niet?

IK. - Wat eene nieuwsgierigheid, ik meen: wat eene groote belangstelling! Ik was in mijne verbeelding er over aan het tobben, niét bij machte te zijn 'zonder hulp' den Augiasstal schoon te kunnen bezemen, een werkje dat Hercules in *één* dag heeft kunnen klaarspelen.

HIJ. (me eensklaps verbaasd en ernstig aanstarende) O, is U eene vrouw van de daad. Wilt U probeeren de maatschappij van misstanden schoon te bezemen?

IK. - Wel neen. Mijn schoonmaaklust strekt zich *heusch* niet verder uit dan één huis (asyl). Soms ben ik wel eens zoo aanmatigend me te bemoeien met 't lot der verdrukten en hulpbehoevenden en met den gezondheidsstaat van onbezonnen wandelende heeren. De maatschappij van misstanden schoon te bezemen laat ik verder maar geheel over aan fijngevoelige, scherpzinnige en vernuftige heeren der schepping! De vrouw, die vermeent deze gaven óók te bezitten, souffreert aan zelfoverschatting! Ik draag mijn hoofd en hart op de rechte plaats, en erken de superioriteit van den man. Zelfs hier, in 't asyl, hebben altijd alléén mannen in 't bestuur gezeten! Is *dit* geen bewijs, dat de man véél meer medelijden met 't zuchtend dierenrijk gevoelt, dan de vrouwen! Ja, nú heeft 't bestuur eene vrouw in 't bestuur geloodsd; ze zal dáár beslist overcompleet zijn, maar *ik* ben op dit oogenblik niet overcompleet in mijn huis, waarin 'de schoonmaak' die ik behoor te controleeren in vollen gang is, dáárom moet ik U nu goeden dag wenschen.

HIJ. - (me weer vriendelijk aankijkende.) Nu U bemerkt, dat de onbezonnen wandelende heer niet duizelig is, acht U 't niet noodig langer zijn beschermgodin te zijn, daarom neemt U Uwe schoonmaak tot voorwendsel, om van hem af te komen, doch dit zal zoo gemakkelijk niet gaan! L'âme est un être pensant! Toe, zeg me nu eens oprecht welke heilige gedachten U zoo geheel in beslag hadden genomen, toen U me over 't hoofd heeft gezien.

IK. - U is nog nieuwsgieriger dan *ik.* Ik dacht over Allegorie, (verbloemde voorstelling) den Augiasstal ('t asyl) en dierenofferen, (asyl-dierenmoord). Ik bad Themis (de godin der gerechtigheid) haar blinddoek af te doen, om goed uit haar oogen en goed in de oogen te kunnen zien, teneinde met haar zwaard precies op 't recht te kunnen mikken. Ik dacht eigenlijk over de wet, de hoop, de overwinning en de voorzienigheid. Ik kom uit een Paleis van Justitie-kamer, tengevolge van iets (dierenliefde) van mijne ouders te hebben geërfd.

HIJ. - Dan is U daar zeker om eene gelden dierenerfenis-quaestie geweest; is 't niet?

IK. - U is er dicht bij. Ik vecht om de dieren, uit vrees, dat ze zullen worden afgemaakt.

HIJ. - Dieren vermoorden; hoe gedegenereerd! Heeft U erfrecht op de dieren?

IK. - Neen, ik heb 'om de dieren' verplichtingen na te komen!

HIJ. - Dan moet U maar om de dieren plukharen! Kan U er geen Advocaat voor nemen?

IK. - Ik heb juist plan dit te doen; maar nu moet ik U héúsch goeden dag zeggen.

HIJ. - Mevrouw, U zal wel hebben begrepen, dat 't me hoogst aangenaam is geweest met U te mogen duelleeren, zonder dat we er zelfs van zijn geschrokken.

IK. - Hoe zou een man van de daad, zooals U is, door schrik kunnen worden bevangen?

HIJ. - Hoe weet U, dat *ik* een man van de daad ben?

IK. - U moet wel een vechtersbaas of intellectualen philosophus van meer dan gewone beteekenis zijn, anders zou U niet zoovele bonte snippers op Uw jasborst dragen (ik maakte eene reverance om hem nu werkelijk te gaan verlaten).

HIJ. - (min of meer aarzelende). Mevrouw, hoor nog eens even! U fopt me, dat U ongevoelig voor ordelinten en eereteekens is! U schertst maar! U is eene gezellige Mythologiste! 'k Heb U er nog niet ééns voor bedankt, dat U zoo goed is geweest

van mijn duizeligheid notitie te nemen! Ik zou zoo gaarne weten met wie ik de eer en 't genoegen heb gehad zoo onderhoudend te hebben mogen railleeren.

IK. - Ik ben eene schrikgodin voor excellenties!

HIJ. - Neen dáár is U veel te veel aristocrate en eene te oolijke spotster voor.

IK. - (met 't ernstigste gezicht van de wereld). Ik schertste maar tegen U om weg te spoelen mijn leed over ongehoorde toestanden, die vooreerst nog wel zullen voortduren. U is een aristocraat, een democriet en geblinddoekt evenals Plutus (de god des rijkdoms). *Ik* ben eene democrate, eene voorvechtster, eene kiesrecht-suffragette, belast met eene belangrijke zending om maatregelen te treffen.

'Hemelsche gerechtigheid, jammer,' mompelde hij huiverende, zijn wenkbrauwen fronsende, geen blik meer me gunnende en zonder hoedgewip, binnensmond morrende me ontloopende op een paar voeten, waarmede hij zijn roer niet al te best meer recht kon houden.

Hij kan nu wel zijn gaan denken, dat *ik*, evenals de feeks, de suffragette Pankhurst, tot brandstichten en molesteeren in staat zal zijn en dat ik bezig ben geweest me te oefenen in 't mannen omverloopen.

Zoo weet ik alweer, dat zelfs gedecoreerde mannen van gezond verstand en geest nieuwsgierig of belangstellend kunnen wezen en van kiesrechtvrouwen geweldig kunnen schrikken!

Ik zou geen stem in 't Parlement begeeren, al had ik verstand van Parlementarisme.

Wel vind ik, dat er verbetering *moet* komen aan de machteloosheid der getrouwde vrouw en der met onmondige kinderen gezegende weduwen.

Ik geloof, dat er onder de wettenmakers zijn geweest van niéts tot iéts gekomen mannen, die bezeten hebben eene 'van tact, intellect en distinctie misdeelde' moeder, waarméde ze niét voor den dag hebben durven komen. Hun moeder tot voorbeeld nemende, hebben ze dáárin zeker 't geheele vrouwelijke geslacht vermeenen te zien en dáárnaar de wetten ingericht.

Men moet *niét* bij den mensch, maar 'met volle toewijding' bij 't kind beginnen aan te kweeken zielsbeschaving, waarin ook dierenliefde is opgesloten!

Ik wensch U niét te ontmoedigen, doch al staat U ook nóg zoo hoog in karaktervorming mag U zich tóch niet - *já*, mag niemand zich over de asyl-misstanden in geschriften uiten! U moet zich maar 'goedschiks of kwaadschiks' aan de door de maatschappij of de wet gestelde eischen onderwerpen. Onze Koningin is *òns* er toch in voorgegaan, zich er aan te onderwerpen, géène Groothertogin van Luxemburg te kunnen worden door eene stommiteit in de wet, waaraan de vrouw niét heeft geholpen.

In 't asyl hebben de bazen 't recht te doen wat in hun kraam te pas komt, bij gemis aan dierenrechten behelzende statuten!

Verkwist uwe zenuwen daarom nu maar niét langer met te willen bestrijden den dieren-asyl-moord, die in handen is van mannen wier éducatie is voltooid, want al breekt nood wetten, veronderstel ik tóch, dat boeten en straffen in naam der wet zelfs niét in praktijk zullen kunnen worden gebracht in 't asyl, omdat dit is een met werkelijk goede bedoelingen opgericht genootschap, dat denkelijk van hooger hand zal zijn goedgekeurd en alzóó zal kunnen bogen op Koninklijke sanctie of decretum confirmatorium, toegestaan voor een bepaald aantal jaren.

't Is noodeloos te zeggen, dat de asyl-dierenmoord toch wel zoude kunnen worden tegengegaan door een zwerm geresolveerde leden. Deze zijn niet onverschillig, maar zullen meer vrees dan durf bezitten.

Nood leert ook bidden! Daarom bid ik, dit geeft troost, dat Geniussen de machthebbenden en onze Koningin (die niet alwetend kunnen wezen) respectueus zullen inlichten, alvorens voornoemd Koninklijk besluit zal zijn verloopen, opdat de genootschapsvergunning, als deze wél zal zijn verloopen, door de wet niét goedgekeurd en door Koninklijk besluit niét gesanctificeerd zal worden, alvorens er vastgestelde, onverbreekbare, onomstootelijke dierenrechten gefabriceerd en strenge bestuursvoorwaarden zullen zijn gesteld.

Geef me s.v.p. 't door U uit de asyl-gasverstikkingsklok geredde hondje, 'k zal 't noemen Pitty (medelijden).*)

Met hoogachting en vriendschap noem ik me:
LUCIE THORBECKE.

's-GRAVENHAGE, 1 Mei 1914,
Groothertoginnelaan No. 160.

Zeer geachte en beste Freule!

Een paar dagen nadat ik in 't Paleis van Justitie ben geweest, is door een Advocaat ter onderteekening me thuis gezonden eene verklaring, die behelsde: mijne belofte den Heer W..... niet meer te zullen krenken met woorden en in geschriften.

Met dit officieel waarmerk zou de Heer W..... hebben kunnen woekeren, om de verschrikkelijke waarheid in den doofpot te stoppen!

't Spijt me wel voor hem, maar niet voor de dieren, dat zijn usurpatie hem is mislukt, daar ik, met behulp van een Advocaat dierenvriend, voornoemde schuldbekentenis niét heb behoeven te onderteekenen, waaruit blijkt: dat 't gezond menschenverstand nog niét ten onder is gegaan en dat de Officier van Justitie dierenliefde géène onbelangrijke nietigheid vindt!!

Omdat mijn aanklager zijn toeleg, eene door me onderteekende schuldbekentenis te bezitten, is mislukt, fleurt eene Haagsche pensionhoudster hem nú maar wat op, met te vertellen: dat de Officier van Justitie aan mijn aanklager heeft gezegd, dat ik gek ben. **U** is, volgens haar zeggen, óók al gek.

Iedereen, behalve ik, steekt den gek met deze krankzinnigheids-adviezen. Ik neem deze ernstig op! Ik gevoel me vereerd door de pensionhoudster met *U* te zijn geïdentificeerd! Ik gevoel me of ik begiftigd ben geworden met l'ordre de la toison d'or, sinds de pensionhoudster *U* en *mij* heeft gebracht onder *één* begrip, al is *dit* - dan ook *alléén* maar: als te zijn gek; omdat ik dan toch *iets* gemeen schijn te hebben

*) Noot RED.
Dit hondje *is* reeds door eene familie aangenomen.

met *U*, die wel zal wezen een genie! U kan zich tenminste nog consoleeren met de idée: dat men 't er nog al véél voor houdt, dat 't genie niet normaal is.

Met hoogachting en vriendschap noem ik me: de U toegenegen
LUCIE THORBECKE.

Antwoord Redactrice!

Mevrouw Lucie Thorbecke-Cats de Raet was zoo vriendelijk mij deze brieven te zenden. In het belang van het dier dank ik haar ten zeerste. Een kort woord ter verduidelijking zij hieraan nog toegevoegd.

Vanwege het zeer-vele *on*gunstige dat ik voortdurend had gehoord omtrent het *zoogenaamde* 'toevluchtsoord' voor 'noodlijdende' dieren alhier, heb ik mij principieel nooit met die inrichting ingelaten, was er geen lid van. Dezen winter echter werd mij ter aankondiging gezonden eene brochure van mevrouw Lucie Thorbecke, waarin deze dame zoo ergerlijke feiten meedeelde omtrent het beheer dezer inrichting en de wijze waarop de 'noodlijdende' dieren er worden behandeld, dat ik in mijne bespreking met nadruk wees op de plicht van àlle dierenvrienden een onderzoek in te stellen naar de al of niet waarheid van het door de schrijfster beweerde.

Hierop ontving ik een zeer beleefd schrijven van den heer Wolterbeek, penningmeester van genoemd 'toevluchtsoord' en schoonvader van den eerst onlangs - en ondanks den geldnood - nieuw-benoemden 'directeur' ervan (die betrekking bestond vroeger niet) in welk schrijven hij beweerde door mevrouw Thorbecke te zijn belasterd, en er speciaal den nadruk op legde, hoe geen enkel 'fatsoenlijk' Blad haar aanval had willen opnemen, enkel Argus. In de Lelie-zelve antwoordde ik hem, dat de angst van zoogenaamd-fatsoenlijke bladen om welken augias-stal-ook schoon te vegen mij te goed bekend is, dan dat ik dáárin een voldoend bewijs zou zien voor de onwaarheid van mevrouw Thorbecke's beweren.

Volgde een tweede zeer beleefd schrijven, waarin de heer Wolterbeek mij *dringend* verzocht mij met eigen oogen te komen overtuigen, of hem althans een onderhoud ten mijnent toe te staan.

Welk rechtvaardig-denkend mensch zou een zoo billijk verzoek weigeren? Ik stemde dus gereedelijk toe.

Nochtans waren verschillende omstandigheden oorzaak, dat er eenige weken verliepen alvorens ik het bewuste bezoek aan het asyl kon brengen. Gedurende die weken overstelpte de heer Wolterbeek - die thans bot zwijgt - mij met smeekbrieven om toch te komen. In een dezer brieven verweet hij mij zelfs, dat ik éérst mevrouw van Heerdt, (eene bekende dierenbeschermster) te

woord stond, want die zou nu wel van hem kwaad spreken.

Dat deed deze dame geenszins.

Mijne bevindingen in het asyl waren gunstig. Ik deelde die dus in de Lelie mede. Voor de rest moest ik natuurlijk den heer Wolterbeek op zijn woord gelooven. En dat deed ik. Hij heeft in zijn onderhoud met mij herhaaldelijk een beroep gedaan op mijn 'woord van eer' dit te zullen zwijgen en dat; daaraan houd ik mij dus. Alleen wil ik zeggen dat ik bij genoemd onderhoud aannam met een fatsoenlijk geloofwaardig man te doen te hebben.

- Mij verheugende, in het belang van het dier, dat de beschuldigingen van mevrouw Thorbecke dus waarschijnlijk overdreven waren, haastte ik mij mijn gunstigen indruk te publiceeren.

Daarop volgde niet ééne stem, schriftelijk noch mondeling, van menschen die het hierin met mij eens waren. Integendeel, allerlei brieven en allerlei dierenvrienden kwamen mij vertellen: 'Freule Lohman, U zijt er ingeloopen; Meneer Wolterbeek maakte U wat wijs.'

Het sterkst trof mij de brief van den meneer, die *getuige* is geweest van het, geheel zonder eenig onderzoek, *onmiddellijk* afmaken van een op straat geplaagd, *niet* ziek hondje, buiten weten der vindster. Die meneer lei er den nadruk op, dat hem alle ruzies van het asylbestuur en de leden, enz., onbekend waren, dat eene toevallige zaak hem daar (hij woont elders) had heengevoerd, en dat de lezing van mijne gunstige beoordeeling hem den plicht oplegde mij onpartijdig in te lichten.

Intusschen, zoolang ik geen bewijzen had, zweeg ik. In het belang van het dier wenschte ik de tweedracht, die reeds bestaat, niet te vergrooten.

Toen echter deed zich de geschiedenis voor van het door eene Amsterdamsche dame in den Haag gevonden hondje, dat zij, per rijtuig, bracht aan het asyl, begeleid door onze Marie, welk hondje zelfs niet is aangeraakt door den directeur Driesse,n maar op een afstand reeds *onmiddellijk* meedoogenloos werd ter dood veroordeeld door hem. De bijzonderheden dezer door twee getuigen bijgewoonde geschiedenis deelde ik mede in de Lelie. Zij komen er op neer dat meneer Driessen, de directeur, 'van zijn koffie moest worden gehaald', omdat de eerste de beste oppasser reeds besliste aan de deur dat het hondje dood moest, en onze Marie daarmee geen genoegen nam, verder dat voormelde directeur weigerde het arme dier zelfs *een paar uur* te behouden, totdat onze Marie onzen eigen veearts had gezonden ter onderzoek, eindelijk dat hij eerst op herhaald aandringen verklaarde tot vijf uur te zullen wachten, en, toen wij hem om half vier telefoneerden dat Marie het hondje kwam terug halen, antwoordde: Als het niet klokslag vijf uur is gehaald, maak ik het toch dood.

Fraai 'toevluchtsoord' voor 'noodlijdende' dieren, nietwaar?!

Het hondje, onderzocht door een kundigen Haagschen veearts, bleek slechts in geringe mate lijdend aan de dagelijks voorkomende hondenkwaal: hondenziekte, *en is nu volkomen hersteld.*

Zie, toen heb ik gesproken, met nadruk gewaarschuwd tegen het lot dat *noodlijdende* dieren wacht in het zoogenaamde 'toevluchtsoord' voor hen, - een lot van onmiddellijken dood zonder eenig onderzoek door deskundigen.

Het antwoord hierop was een stuk in de Lelie van den Voorzitter Jhr. Quarles von Ufford, waarnaar ik alle belangstellenden verwijs, omdat *ér woord voor woord uit blijkt de waarheid van mijn beweren, namelijk dat het* 'toevluchtsoord' *niet* is voor noodlijdende dieren, maar dient om *betalende* hondjes in pension te nemen, ter wille

van welke hondjes de zwervers, de ingebrachte noodlijdenden, dan worden *afgemaakt uit vrees voor mogelijke besmetting.* Terwijl men vervolgens het aldus met het pensionhouden verkregen geld gebruikt om.... o.a. een gehéél nieuwe betrekking te scheppen, namelijk die van directeur, op een jaarwedde van *f* 1000. - plus vrije woning, welke betrekking (heel toevallig!!) precies wordt toegewezen aan den een betrekking-zoekenden schoonzoon des heeren Wolterbeek, penningmeester van het Bestuur.

Verder ontzag de heer Quarles van Ufford zich niet het in zijn Lelie-stuk te doen voorkomen alsof *hij*-zelf mij inlichtingen had gegeven, terwijl in waarheid ik hem niet alleen nimmer zag, noch in het asyl, noch elders, maar openlijk verklaren moet hoe zijne Lelie-beweringen geheel in strijd zijn met de mij gegeven inlichtingen door den heer Wolterbeek. Laatstgenoemde toch verklaarde uitdrukkelijk: Wij bewaren alle zwervende honden levenslang. De heer Quarles van Ufford schrijft: Wij maken ze dood als het ons belieft.

- Het gevolg van deze onthullingen is geweest dat verscheidene menschen, dierenvrienden, mij hunne hartelijke instemming betuigden met mijn moed en durf van eindelijk eens te onthullen de eigenaardige ‘leiding’ van het hoofdbestuur van het ‘Toevluchtsoord’ voor ‘noodlijdende’ dieren in den Haag, dat verscheidene huner ook mij schreven naar aanleiding van mijne onthullingen te hebben bedankt als lid van voornoemd ‘toevluchtsoord’, ja dat zelfs een lid van het hoofdbestuur van de ‘Dierenbescherming’ (óok eene heftige tegenstandster van den heer Wolterbeek) mij onlangs schreef: De menschen zijn nu zoo bang geworden, dat zij het Haagsche toevluchtsoord met de dierenbescherming in het algemeen verwarren met elkaar, omdat *beide* vereenigingen tot penningmeester hebben denzelfden heer Wolterbeek) en om die reden óók bedanken voor de Dierenbescherming.

Dit laatste is m.i. het best daardoor te verhinderen, dat men den heer Wolterbeek in overweging geeft *af te treden.* In het belang van het dier.

En nu zendt mevrouw Thorbecke, die ik nog steeds niet persoonlijk ken, mij bovenopgenomen brieven. Ik plaats die gaarne! Want, het is mij alléén te doen om het *dier*, het verwaarloosde, zwervende, aan menschelijke willekeur overgeleverde dier. Voor *dit* soort ongelukkige stumpers is indertijd het asyl gesticht; *niet* voor ‘directeuren’, die met de dochter van den ‘penningmeester’ trouwen, noch voor ‘levensverzekeringen’ voor een man in de kracht zijns levens als Groen, de hoofdoppasser. Het is mij om niets anders te doen dan om de *zaak*, het

*nood*lijdende dier, dat uitteraard in 99 van 100 gevallen wordt ingebracht lijdend aan een of andere ziekte of wond, of er onooglijk uitziet. *Juist daarom is het noodlijdend.* En ik ben overtuigd dat het ook mevrouw Thorbecke te doen is om het dier te helpen, en evenzeer mevrouw van Heerdt, en vele, vele anderen, die geenszins personen wenschen te benadeelen maar enkel het *noodlijdende* dier willen beschermen, ook tegen zijn *zoogenaamde* vrienden, (als die van hun bestuursrecht gebruik maken om, zonder eenig onderzoek, onmiddellijk de afmakingsmethode toe te passen).

Daarom zij hier mijn hartelijken dank gebracht aan mevrouw Lucie Thorbecke, en aan iedereen die het opneemt vóór het *noodlijdende* dier tégen de almachtige 'besturen', 'penningmeesters', 'voorzitters', 'directeuren', enz., enz.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

1°. Zie Overzicht van de Week I, in N°. 20 van 12 November 1913.

2°. Zie Overzicht van de Week VI, in N°. 22 van 26 November 1913.

3°. Zie Overzicht van de Week II, in N°. 28 van 7 Januari 1914.

4°. Zie Overzicht van de Week I, in N°. 37 van 11 Maart 1914.

5°. Zie Overzicht van de Week II, in N°. 40 van 1 April 1914.

II. Sedatie, 7 Mei 1914.

Aan de Redactrice van de Holl. Lelie.

Geachte Redactrice.

Als lid van een leesgezelschap krijg ik elke week ook de Hollandsche Lelie in handen, welk blad in mij een zeer trouw lezer vindt.

Nu is het niet meer dan natuurlijk dat ik niet altijd mij kan vereenigen met alles wat daarin voorkomt, hetzij door U of door anderen geschreven, en zeer dikwijls bekruipt mij dan ook de lust om op te komen tegen het een of ander dat mij onjuist lijkt. Dat ik zulks niet doe vindt zijn oorzaak in hoofdzaak in twee redenen:

1°. Omdat mijn werkkring mij als regel niet voldoende tijd daartoe laat, en

2°. Omdat door den grooten afstand een repliek pas eenige maanden na het verschijnen van het artikel waarop zij betrekking heeft ter kennis van de lezers kan komen, en dat als regel de actualiteit van die repliek verloren is gegaan.

Na lezing van 'De "geijkte" moraal en het sexueele leven' van den Heer Schippérus in de Holl. Lelie van 11 Februari j.l., wordt het mij echter te machtig en zult U, geachte Redactrice, mij zeer verplichten met opname van dit schrijven.

Laat ik in de eerste plaats verklaren dat ik volkomen instem met de 'Noot' door U aan het artikel in kwestie toegevoegd, en dat het mij bijzonder aangenaam aandeed dat dat opstel niet zonder die 'Noot' verscheen.

De Hr. Schippérus dan kan zich niet vereenigen met de 'geijkte moraal' zooals die op sexueel gebied gehuldigd wordt. Wel, daar kan ik inkomen, ook ik vind die moraal in heel veel opzichten verkeerd. Waar U in Uwe noot reeds opkomt tegen

het ‘overdrevene’ en het ‘onberedeneerde’ van des Heeren Schippérus theorie, wil ik daarover echter niet uitweiden en alleen aantoonen hoe dat ‘onberedeneerde’ een gevolg is van de absolute onkunde die de Hr. Schippérus in z'n opstel ten toon spreidt omtrent het sexueele leven bij mensch en dier en omtrent de natuur.

1°. De Hr. S. noemt de ‘geijkte’ moraal een uitvloeisel van het Christendom. Het schijnt hem ten eenemale onbekend te zijn dat zelfs bij de meest onbeschaafde volken, die nooit iets van Christus of zijn leer gehoord hebben, de moraal ‘één vrouw voor één man’ heerscht en dat bij allen een soort huwelijksinstituut bestaat, in wezen geheel overeenkomend met dat van ons. Zelfs bij de Mohamedanen, wien polygamie volgens hun leer veroorloofd is, komt de *groote praktijk* nog neer op ‘één man met één vrouw’.

Doch *ook onder de dieren* vindt men een zeer groot aantal dat in paren leeft zonder dat het mannetje taalt naar een ander wijfje. (Hiermede beweer ik natuurlijk niet dat zulks ook bij het mensch ‘mannetje’ het geval moet zijn. Het tegendeel is waar. Was het niet Luther die gezegd heeft: ‘Wanneer ik een mooie gezonde vrouw zie begeer ik haar’? De Hr. Schippérus jammert echter om terugkeer naar de natuur en ziet daarbij de veelzijdigheid der natuur glad over het hoofd.)

2°. De Hr. S. heeft het verder over de geslachtsziekten en noemt deze het gevolg van de ‘geijkte’ moraal, en stelt de vraag of deze ziekten, die zoo veelvuldig bij ‘beschaafde’ volken voorkomen, ook aangetroffen worden bij de dieren.

In de eerste plaats is het iets volkomen nieuws voor mij dat geslachtsziekten een gevolg zouden zijn van onthouding. Altijd gemeend dat het tegendeel het geval was. In de tweede plaats komen deze ziekten nog meer voor bij ‘natuur’-volken dan bij ‘cultuur’-volken en in de derde plaats komen geslachtsziekten (ook syphylis) wel degelijk ook bij verschillende dieren voor. Laat de Hr. S. maar eens informeeren bij veeartsen, natuuronderzoekers, enz.

3°. Waar de Hr. S. het heeft over het woestverlangend, schreeuwend jammeren van den kater, zegt hij: ‘Zóó schreeuwen, zóó zijn lichaamsverlangen uitklagen kan een beest nog’. De Hr. S. trof het al bijzonder gelukkig dat er een kattengeslacht bestaat en dat er een maand Maart is, (hier in Indië trekken die beestjes zich van Maart niets aan en zijn ze meerdere malen per jaar bij stem); hij was daardoor toch in staat om zoo te schrijven. Als voorbeeld van wat ‘*een beest nog kan*’ is het echter al erg ongelukkig gekozen omdat juist de katers in dit opzicht vrijwel een unicum in de dierenwereld zijn.

4°. De Hr. S. predikt terugkeer tot de natuur en onbeperkt toegeven aan de geslachtsdrift, omdat niet toegeven daaraan de verderfelijkste gevolgen heeft.

Heeft de Hr. S. ooit opgemerkt dat de ‘reu’ er verderfelijke gevolgen van ondervond wanneer zijn geslachtsdrift zichtbaar opgewekt is en hij daaraan toch niet kan voldoen, omdat geen van de vele wijfjeshonden in wier midden hij zich bevindt iets van paring wil weten. 't Zelfde

komt herhaaldelijk voor bij stieren temidden van een troep koeien of hengsten bij merries. (In Holland niet, maar hier wel een dikwijls voorkomend geval), enz., enz. En heusch, het aantal keeren dat daarbij het mannetjesdier de lust tot paren heeft en zich daarbij zelfs vreeselijk opwindt zonder daaraan gevolg te kunnen geven is veel grooter dan het aantal keeren dat hij dat wel kan doen. En al die dieren zouden dan van die gedwongen onthouding de verderfelijke gevolgen ondervinden! Nog nooit opgemerkt of van gehoord.

Zelfs niet van dieren waaraan stelselmatig geslachtelijk verkeer onthouden wordt.

Hoewel ik nog lang zou kunnen doorgaan met wijzen op onjuistheden in het betoog van den Hr. S. meen ik hiermede wel te kunnen volstaan.

Alleen nog dit: De heer Schippérus zou beter doen niet te schrijven dan zulks te doen over onderwerpen waarvan hij blijkbaar een zeer verward begrip heeft. Het komt mij zoo voor alsof hij z'n waarnemingen van de natuur gedaan heeft op een bovenverdieping ergens in den Haag of zoo, en dan nog zonder ook maar eenige studie te maken van het onderwerp dat hij behandelt uit daarvoor bestaande wetenschappelijke lectuur. Op den Hr. S. is dan ook volkomen van toepassing het aloude gezegde: 'Niemand oordeelt met grooter beslistheid dan de onwetende'.

Voor het overige ben ik het volkomen met U eens, geachte Redactrice, waar U opmerkt dat de ideeën van den Hr. S. anarchistisch zijn. Anarchisme nu leidt m.i. tot zekeren ondergang zoolang de mensch blijft wat hij nu is, n.l. een zeer onvolkomen en vooral zeer egoïstisch wezen.

Met de meeste hoogachting
UEd. dw. dn.
C. VISSER.

Antwoord red.

Ik dank den inzender zeer voor zijn beschouwing. Toen ik het artikel van den heer S. plaatste, meende ik goed te doen den lezers op te wekken tot *nadenken* over de zoo netelige quaestie der *schijn*moraal. Dit is mij gelukt. Want velen hebben naar de pen gegrepen om hunne meening te zeggen. En dat is goed. Er is niets waarin meer sleur, onwaarheid, en, wat de vrouw aangaat, onwetendheid heerscht, dan waar het betreft de quaestie zedelijkheid in den echten zin. Hoe ernstiger en eerlijker mannen en vrouwen deze zaak leeren bekijken, hoe beter het zal zijn voor beider omgang, en voor de toekomst der vrouw speciaal.

REDACTRICE.

III.

Dwaas en belachelijk vindt de heer Schipperus een internationalen voetbalwedstrijd. De heer S. is zeker geen sportmensch, want ware hij het, dan had hij iets dergelijks niet geschreven. Sport, beoefend uitsluitend met het doel het lichaam te ontwikkelen door spieroefening en beweging, kan heel eentonig zijn en zou ons al heel spoedig gaan vervelen. Een bal trappen door een doel, dat niet wordt verdedigd, is geen kunst,

is geen sport. Gaan schermen met een pop, die niet beweegt, die geen kamp geeft, is onzin, Schaken, domino, kaarten, kegelen, wat ook, alleen gespeeld is verbazend vervelend. Er behoort eene tegenpartij, die men tracht te overwinnen, eerst dan wordt sport ‘Sport’. Om een oogenblik bij voetballen te blijven: We krijgen eerst twee elftallen uit één vereeniging. Het doel is toch niet om gelijk te spelen?, Neen, een der beide partijen moet overwinnen. Daarna spelen twee plaatselijke vereenigingen tegen elkaar, dan uit verschillende gewesten, uit verschillende landen, uit verschillende werelddeelen. Bezit de heer S. geen nationaliteitsgevoel? Hier gold het Holland-Duitschland. Ware het een ander land geweest, onverschillig welk, heusch de geestdrift ware even groot geweest. Is dat dan overdreven Vaderlandslìefde? Vindt men die vaderlandsliefde niet bij alle takken van sport? Vindt men datzelfde ook niet terug in Kunsten en Wetenschappen, Handel en Nijverheid, enz.. Mag men er dan heelemaal niet meer trotsch op zijn, als een landgenoot, of een groep van landgenooten, uitblinkt boven anderen? Tracht niet steeds de een uit te blinken boven den ander, onverschillig waarin ook? En dat is maar gelukkig ook. Want was dit niet het geval, dan bleef alles op hetzelfde punt staan, dus stilstand, en stilstand is achteruitgang.

Arnhem, Juni 1914.

NOBLE.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Hengelo 7/7 '14.

Hooggeachte Redactrice,

Nogmaals ben ik zoo vrij U te vragen of U genegen is onderstaand - wanneer de waardeering het toelaat - in Uw veelgelezen blad op te nemen.

Mijnen dank voor uw hooggewaardeerden hulpvaardigheid betuigend, verblijf ik

Hoogachtend,

Uw Dw. Dn.,

G. VAN H.

De Volks-Universiteit in Parijs.

Het tweemaal in de maand verschijnend blad ‘Esperanto’ van 5/6 '14 Red, 10 rue de la Bourse, Genève, meldt het volgende:

't Is nacht. De regen valt. Vanuit den ondergrondschen spoorweg (métropolitain) stijgt men naar boven, daar is het hel verlicht. Wegens de vele tramwagens is het gewenscht voorzichtig te zijn. Daar is het plein van ‘la Bastille’, een van de voornaamste van Parijs. Rechts ziet men een breede straat, dat is de algemeen bekende ‘Faubourg Saint-Antoine’ (voorstad Heilige Antonius), de buurt der meubelmakers. Daar worden de met geraffineerde kunst vervaardigde meubels

gemaakt, die den Parijschen arbeiders sinds lang een wereldberoemdheid hebben bezorgd.

Overdag is daar een onophoudelijk geloop, een bedrijvig steeds werkend mierennest, altijd vol lawaai. Maar op dezen tijd, nu wij er doorloopen, is ze reeds rustig en donker geworden, alle magazijnen zijn gesloten. Slechts in de kroegen is licht, waar de arbeiders in- en uitgaan, gevangen door de scherpe lichten, den schijn van gerief, warmte, en vroolijkheid, welke zij in hun ellendig thuis niet vinden. In die door alcohol, tabak en uitwazemingen bedorven atmosfeer verzwakken de arbeiders hun hersenen en handen, aan welke Parijs de glorie van hare kunstindustrie te danken heeft.

Geen enkel lichtpunt in dien zwarten nacht. De regen valt; doch gaat tot No. 157 van die straat. Geen enkel bijzonder teeken boeit den blik van den voorbijganger. Nauwkeurig kijkend onderscheidt men twee met kleine letters geschilderde woorden: Volks-Universiteit. Terwijl met hellichte vurige letters de naburige kroegen en gelegenheden tot vermaak worden aangekondigd. Misschien, omdat de waarheid niet tot den mensch komt, moeten zij naar de waarheid gaan. Door die kleine deur, door dien donkeren en vochtigen ingang gingen de groote nomen der Fransche Gedachte binnen; wijsgeeren, geleerden, kunstenaars, kwamen goedhartig om onder hunne arme broeders een weinig genoegen, vreugde, licht en vergetelheid uit te deelen.

Sinds 15 jaren wordt iederen avond 't zelfde onderwijs gegeven. Maar volgens welke methode, volgens welke school? Is het doktrinair, is het politiek of godsdienstige richting? Neen, 't is geheel vrij. Om een idée te krijgen van de verscheidenheid en de belangrijkheid van de vraagstukken die er bestudeerd worden, zou men de maandelijksche programma's moeten doorlezen. Dan vindt men de namen van beroemde personen in de wetenschap, staatkunde, literatuur, kunst. Slechts eenigen zullen wij vermelden:

Henri Poincaré, Lippmann, Lacroix, Schrader, Duclaux, Raux, Calmette, Longevin, Legrain, Boutroux, Buisson, Seailles, Chr. Wagner, Rouanet, Fournière, Malato, Yvetot, de prins van Monaco, Marc Sangnier, Brunetière, Maurice, Vernes, Clemenceau, prins Roland Bonaparte, Doumer, Henri Robert, Mounet-Sully, Mevrouw Bartet, Coquelin, Antoine, Harold Bauer, Boucher, Galipaux, Yvette Guilbert, enz. uit deze namen, van wie vele in het buitenland bekend zijn, ziet men, dat de programma's uitgewerkt zijn geheel afgescheiden van partijtwisten. Behalve lezingen, worden er gegeven cursussen in de Fransche taal voor vreemdelingen, in Esperanto, Engelsch en Duitsche taal, in muziek, voordragen, fotografeeren, schaken, enz. Het werk is allesomvattend Men heeft dat programma aangevallen en gekritiseerd, en hare uitgebreidheid, haar gebrek aan methode en plan verweten, maar men bedacht niet, dat het niet is uitgewerkt voor gewone studenten, maar voor vermoeide arbeiders. Ze geeft eenvoudig de ordeloosheid en samengesteldheid van het leven weer. Met onze studieplannen, met de gezichtspunten van de opvoeders bemoeit zich het leven niet.

Het stelt alle vragen gelijktijdig. Wij moeten hen aanvaarden naar gelang van hunne komst, en ons gelukkig rekenen indien wij een bevoegde stem vinden om ons te onderwijzen. Misdaden van dronkaards, van hysterielijders en van ontaarde kinderen, vulkanische uitbarstingen, aardbevingen, sociale wetten, werkstakingen, epidemieën, vliegtochten, nieuwe boeken, nieuwe tooneelstukken, poolreizen,

vrijhandel, protectionisme, de vooruitgang der electriciteit, China, Japan, de groote oorlogschepen, ziedaar onderwerpen dagelijks geput uit de kranten en hier methodisch uitgelegd door deskundigen; zij vormen onderwerpen voor bespreking, voor vragen, en voor verklaringen, dus werkelijk onderwijs. Vlug, eenvoudig en practisch is deze methode; ze past geheel voor ons publiek en komt overeen met de eischen van het leven. Overigens, die wanorde is meer schijn dan werkelijkheid. Ieder spreker heeft zijn vak, en het publiek kiest. De Positivistische school verklaarde in een geregelde serie de leerstelling van Comte. Er waren andere series van lezingen over literatuur, arbeidsorganisatie, sterrekunde, politieke staathuishoudkunde, sociologie, die feitelijk volledige cursussen waren. Onder de leden is een werkzame groep, die de belangrijkste werken (kunst) opvoert. Iederen Zondag heeft een concert of tooneelvoorstelling plaats, hetzij van de tooneelvereeniging hetzij van beroemde artisten, welke in dien kring een oogenblik van gezonde vreugde, van geluk, van vergeten van den levensstrijd brengen.

Er bestaat geen ander theater, waarin tooneel en toeschouwers in zoo goede verstandhouding zijn. De acteurs spelen noch voor het gewone betalende publiek noch voor den roem. Zij spelen opdat de aanwezige broeders mogen deelnemen in dezelfde opvatting van het stuk. En de toehoorders zijn in staat om geheel stil, doch van spanning trillende gedurende meerdere uren zonder klacht te staan, indien het aantal zitplaatsen niet voldoende is, wat immers dikwijls gebeurt. Maar hoe krijgt men toegang? Dat is heel eenvoudig. Men opent de deur, en geeft zijn naam en adres op (niet verplicht), betaalt 50 centimes voor een kaart, die recht geeft om gedurende een maand naar believen deel te nemen aan alle bijeenkomsten, gebruik te maken van de bibliotheek, de verschillende kranten en tijdschriften van de leeskamer te lezen, de cursussen te bezoeken, enz. Wie wil kan zich aansluiten. Er bestaat geen enkele eisch wat betreft vaderland, godsdienst, politiek, leeftijd, sekse. Allen zijn welkom en worden welwillend ontvangen. Hier voert men strijd tegen dat dikwijls geuitte denkbeeld: de ontwikkeling buiten het ambacht interesseert het volk niet. Alleen behoeften van den buik zijn zijn deel, voor de anderen de geestelijke genoegens. Werken om te eten, eten om te werken. In dien cirkel wil men de arbeiders opsluiten. De feiten toonen, dat het volk ook andere behoeften en verder reikende begripsbevattingen heeft. Hier deelt men geestelijk voedsel uit aan allen naar hunne behoeften: laat de hongerenden eten, de dorstigen drinken.

E. SOUCHAY.

(Deligito U.E.A. van Parijs).

22 Juli 1914.
28ste Jaargang.
No. 4.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Het socialisme als regeerpartij.

Vele menschen houden niet van politiek. En men kan dit tot op zekere hoogte van hen begrijpen. Het ideaal correspondeert ook in de politiek niet immer met de werkelijkheid. Men leze b.v. eens het werk van Emile Faguet, lid van de Académie française, dat getiteld is: Le Culte de l'Incompètence, de Vereering der Onbevoegdheid, om genezen te worden van den waan alsof in het feitelijk regeeren van 't partijwezen in onzen tegenwoordigen tijd alles couleur de rose zou zijn. Plato, de Grieksche wijsgeer, was nog zoo dom niet toen hij in zijn Republiek de stelling verkondigde: 't zou nooit goed gaan tenzij de wijzen regeerden en de regeerders wijzen waren. Terwijl bij het huidig parlementarisme zoo veelszins enkel de partij den doorslag geeft, en de kunde wat de regeerkunst aangaat in de tweede plaats in aanmerking schijnt te komen. Juist de vereering van 't democratisch element, de idee van de volkssouvereiniteit, de meening, dat de groote massa 't wéet, is daarvan de

schuld. Merkwaardig, dat bij den bouw van een kunstwerk ieder zijn eigen werk heeft, de schilder bemoeit zich niet met 't werk van den metselaar, terwijl de bouwmeester 't geheel bestuurt, doch bij den arbeid van 't Staatsgebouw ieder van alles verstand schijnt te

hebben als maar de kleur van den candidaat niet verschoten is.

Na deze grieven tegen 't heerschend partijwezen in de tegenwoordige politiek te hebben aangewezen en grootendeels als rechtmatig te hebben erkend, komt het ons voor goed te zijn te verwijzen naar eene studie, die dezer dagen het licht zag en welke het gegeven behandelt: Socialistische Ministers in een niet socialistisch Ministerie. Achtereenvolgens wordt besproken hoe deze quaestie in vier landen reeds aan de orde kwam: in Frankrijk, Italië, Denemarken en Nederland. Er was vooral in Frankrijk in de socialistische partij daarover veel te doen. Een sterke strooming was steeds voor aanvaarding van de regeertaak, doch velen in de partij waren van meening, dat 't socialisme daarmee bankroet ging. Deze laatste richting zag in het revolutionair element de vlag van 't schip. Toch heeft b.v. de socialist Millerand, gelijk Mr. G.A. Dreijenhorst in zijn proefschrift op bl. 95 aantoont, als minister veel voor zijn beginsel gedaan. Uit het werk van Lavy, L'oeuvre de Millerand, citeert hij: ‘Mieux encore; sans méconnaître aucun de ses devoirs si complexes, il s'est inspiré de ses convictions dans la direction du personnel placé sous ses ordres, dans la rédaction des décrets sur les conditions du travail, dans l'application et la réforme de la loi sur les accidents de travail, dans le vôte de cette loi de 1900, si injustement décriée, qui, en dehors de la protection accordée à plus d'un million de femmes et d'enfants, apporte la journée de 10 heures à près de 200.000 ouvriers. Il obéissait encore aux mêmes sentiments, quand il déposait et soutenait ses projets de loi sur l'arbitrage obligatoire et sur les retraites ouvrières.’ (Meer nog; zonder een zijner zoo samengestelde plichten te verwaarloozen, heeft hij zijn overtuiging gevolgd bij het besturen van 't personeel, dat onder zijn bevelen was gesteld, bij de redactie van de besluiten betrekking hebbende op de arbeidsvoorwaarden, bij de toepassing en herziening der wet op de arbeidsongevallen, bij de keuze van die wet van 1900, zoo onrechtvaardig uitgekreten, die behalve de bescherming verleend aan meer dan een millioen vrouwen en kinderen, den 10 uren-dag brengt aan bijna 200.000 werklieden.

Hij volgde nog dezelfde gevoelens, toen hij zijne wetsontwerpen op de verplichte arbitrage en de ouderdomspensioenen voor arbeiders inleverde.)

Volgens Lavy heeft Millerand krachtig meegewerkt tot de geleidelijke ontwikkeling van de democratie, tot de geheele rechtvaardigheid: ‘Et ce sera l'honneur de Millerand d'y avoir contribué à la tête du parti socialiste pratique auquel il a donné un puissant essor et qui, dorénavant, reste, aux yeux de tous, l'une des forces vives de la République.’ (En 't zal Millerand's eere zijne er aan te hebben meegewerkt aan het hoofd van de praktische socialistische partij, waaraan hij een machtige vlucht heeft gegeven en die voortaan in aller oog blijft eene der levende krachten van de Republiek.)

Het aantal vakvereenigingen steeg in Frankrijk van 1 Januari 1899 tot 1 Januari 1900 van 2361 tot 3287, terwijl 't aantal leden klom tot 588.832.

Ook Jaurès zong in La Petite République Millerand's lof.

Echter waren de socialisten Vérecque en Paul Lafargue van een ander oordeel.

In L'humanité nouvelle zegt de eerste: ‘Aux fruits on connait l'arbre, dit le proverbe. Voiçi le résumé de l'oeuvre accomplie par trois années de participation ministérielle. En le lisant, les socialistes et les travailleurs se trouveront pour toujours dégouté d'une pareille méthode de combat.

Ce que les indépendants et les ministériels ont représenté comme une conquête des pouvoirs publics par un socialiste n'était donc qu'une conquête d'un socialiste

par les pouvoirs publics de la bourgeoisie.’ (Aan de vruchten kent men den boom, zegt het spreekwoord. Ziehier de samenvatting van 't werk volbracht gedurende drie jaren deelname aan 't ministerie. 't Lezende zullen de socialisten en de werkers voor altijd genoeg hebben van eene dergelijke gevechtsmethode.

Wat de onafhankelijken en de ministerieelen voorgesteld hebben als eene verovering van de publieke machten door een socialist was dus niet anders dan eene verovering van een socialist door de publieke machten van de bourgeoisie).

We zullen 't materiaal om den strijd in de socialistische gelederen aan te toonen niet verder uitbreiden. In andere landen was 't van 't zelfde laken een pakje. Een deel was steeds van meening: beter een half ei dan een leege dop en daarom voor aanvaarding van een ministersportefeuille in een overigens zoogenaamd burgerlijk Ministerie, doch de onvervalschte socialisten zwoeren bij 't revolutionair accoord. In ons land, zooals men

weet, bedankte men voor de eer minister te worden, al was men van die zijde om 't Burgemeesterambt te aanvaarden niet zóó kieskeurig. Uit dit alles blijkt dus het tweeslachtige van de socialistische partij. Neemt zij door een harer leden aandeel aan de Regeering, dan moet, wil zij zich niet geheel onmogelijk maken, haar revolutionaire bagage overboord en dit juist stuit de kern van de partij tegen de borst. Deze vindt nog immer haar ideaal vertolkt in het lied van Freiligrath, dat in het laatste nummer van het door Marx geredigeerde orgaan, Die Neue Rheinische Zeitung, in roode letteren aan de kop van 't blad verscheen:

Auf der Lippe der Trotz und der zuckende Hohn,
In der Hand den blitzenden Degen,
Noch im Sterben rufend: 'Die Rebellion'!
So bin ich mit Ehren erlegen.
Wenn die letzte Krone wie Glas zerbricht,
In des Kampfes Wettern und Flammen,
Wenn das Volk sein letztes 'Schuldig' spricht
Dann stehen wir wieder zusammen!
Mit dem Wort, mit dem Schwert, an der Donau, am Rhein
Eine allzeit treue Gesellin
Wird dem Throne zerschmetternden Volk sein
Die Geächtete, die Rebellin!'
(= Om den mond een trek van trots en verachting,
In de hand den blikk'renden degen,
Nog stervend roepend: 'De revolutie, zij leve!'
Dan ben ik met eere verslagen.
Als de laatste kroon als glas verbreekt,
Bij het woeden en branden van den strijd,
Als 't volk zijn laatste 'schuldig' spreekt,
Dan staan wij weer schouder aan schouder!
Met 't woord, met 't zwaard, aan den Donau, den Rijn,
Zal als gewaardeerde gezellin van
't Troonenneerhalende volk staan
de Revolutie).

Ofschoon dus de voormannen in de praktijk niet zelden water door den wijn doen, blijft toch de grondtrek van 't socialisme revolutionair, een element, dat om de verkeerde toepassing gevaarlijk is, gevaarlijk vooral in handen van de massa.

Wil dus het socialisme 'regierungsfähig', bekwaam om te regeeren worden, dan moet het onverbiddelijk met haar revolutionair verleden breken, dan moet het laten varen de taktiek van een bekend iemand uit de oudheid, die om beroemd te worden een prachtigen tempel in brand stak, dan moet het toonen de vlegeljaren gepasseerd te zijn, opdat de maatschappij kan worden een pronkstuk, waaraan ieder naar gaven en ontvangen talenten werkt en men ophoude langer den indruk te maken van menschen die hun eigen ruiten ingooien.

J.B. NAAKTGEBOREN.

Overzicht van de Week.

I. De Haagsche tram-staking en de ‘eerbiedig’-geworden Voorzitter van den Raad van Beheer der Haagsche Tramweg-Maatschappij, Mr. D. van Houten.

Neen, *ik* zal er mij niet mee bemoeien, of er een oordeel over vellen. Met eene eenstemmigheid, die men zelden ontmoet waar het een zaak der bourgeoisie tegenover de arbeiders geldt, heeft èn het publiek, èn de pers vrij-wel eendrachtiglijk partij gekozen tegen de tramdirectie, en vóór de stakers. Op welke gronden kan ik niet voldoende nagaan, om zelf een vonnis te vellen. Wel breng ik bij deze gelegenheid gaarne hulde aan de bijzondere beleefdheid en netheid waardoor het personeel van de Haagsche trammen zich steeds onderscheidt, en geef ik ook aan den anderen kant Mr. van Houten toe zijn beweren, dat de Haagsche trammen, wat inrichting, personeel, enz., aangaat, staan op een hooger peil dan dat van andere steden, ook in het buitenland.

Maar, waarover ik 't hebben wil even - omdat ik er om moest lachen - dat is over het ingezonden stuk in het Vaderland van bovenbedoelden Mr. van Houten, geschreven in zijn qualiteit van ‘Voorzitter van den Raad van Beheer der Haagsche Tramweg-Maatschappij.’ In dat stuk, waarin met, - intusschen reeds weer tegengesproken - cijfers wordt beweerd dat de Haagsche Tramweg-maatschappij niet zoo rijk is als men denkt, enz., enz., komt namelijk de volgende schoone zinsnede voor:

Zoolang die bedreigingen voortduren, *zal het niet mogelijk zijn de staking tot een spoedig einde te brengen.*

Doch zoolang behoort ook uw sympathie in de eerste plaats bij die mannen, *die, door plichtsgevoel gedreven*, *hun dienst verrichten; die als zoovele ‘eenlingen’ de massa moeten trotseeren. Daartoe behoort een moed*, *waarvoor ik eerbiedig het hoofd ontbloot.*

Is het niet roerend die ‘eerbied’ welke Mr. D. van Houten, een der rijkste ingezetenen van den Haag, plotseling gevoelt voor die ‘eenlingen’, die zoo goed zijn voor hem, en zijn een ruimen winst-afwerpende tramweg-maatschappij te blijven werken coûte que coûte. Och waarlijk niet, zoo als hij het voorstelt, uit zucht om moedig ‘de massa te trotseeren’,

maar omdat ze de staking niet aandurven, vreezen te zullen worden ontslagen, wat ook van volkomen rechtvaardigen, maar in elk geval persoonlijken aard. En, voelt ge die handige poging het publiek over te halen om juist voor *die* 'eenlingen' 'sympathie' te voelen, en niet voor de anderen, de stakers, niettegenstaande die - volgens het algemeene getuigenis in de pers - buitengewoon bezadigd optreden, en geen enkel relletje veroorzaken.

Wat treft dat toevallig hé, dat de rijke meneer van Houten, voorzitter van den Raad van Beheer van de Haagsche Tramweg-maatschappij, behoefte gevoelt precies voor die eenlingen-minderbedeelden den hoed 'eerbiedig' af te nemen, die.... voor hem en zijn zak sloven!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Het Thomson-gebedel! Bah.

Ik-voor-mij vind àlle standbeelden, monumenten, enz., een vrij-wel overbodige 'hulde' waar het geldt afgestorvenen. Wil men dezulken eeren, laat men dan iets *goeds* doen ter hunner nagedachtenis, een vrijbed stichten in een hospitaal, nog beter een hospitaal-zelf bouwen, of een thuis voor armen, voor kinderen, in een woord iets scheppen wat ten goede komt aan de vele *misdeelden* dezer aarde. Een koud stuk marmer of brons of steen, meestal leelijk óók nog, het is m.i. een ongeoorloofd gebruik van dat geld waarvan zoovele levenden kunnen ja moeten profiteeren. Intusschen, tegen een spontane uiting van enthousiasme is niets in te brengen. Indien het publiek als één massa zijn geld bijeenbrengt voor een bepaald doel, dan moet men er het zwijgen toe doen. Zóó spontaan echter komt geen enkel standbeeld of gedenkteeken er. Wij allen kennen de 'vertrouwelijke' circulaires, waarin commissies U komen afsmeeken eene bijdrage voor meneer deze en juffrouw gene, die dood is en moet worden vereeuwigd, of die nog leeft en moet worden geëerd, of ook voor Quatre-Bras-monumenten, enz., enz. 't Mooiste en meest-blijvende van zulke 'geestdrift' is voor de commissie-leden zelven weggelegd, aangezien zij tenslotte een lintje ermee verdienen, of de Koningin mogen rondleiden, of den Prins, of op de eene of andere wijze zich in de couranten onderscheiden.

Wie er zijn geld voor over heeft, die moet het zelf weten!

Ik geef 't liever aan arme menschen en aan noodlijdende dieren.

Maar, het record in zake zulk weerzinwekkend gebedel slaat 'het Vaderland', dat het volgende schrijft:

Monument voor Thomson.

Morgenochtend komt het stoffelijk overschot van Thomson aan op den vaderlandschen grond. En het zal niet ontbreken aan woorden, die getuigen van grooten eerbied voor hem, die den Hollandschen naam hoog hield voor gansch de wereld, noch aan hulde-betuigingen van allerlei aard, en we zouden deze zeker heel ongaarne missen.

Maar daarnaast zouden wij gaarne zien, dat de dag van den 15n Juli tevens de dag zal worden van een toevloed van bijdragen voor het monument, dat voor hem

zal worden opgericht; dat de duizenden, die gaarne bereid zijn iets te geven, maar dit alsnog verzuimden, op dien dag daarin hunne piëteit aan den dag zullen leggen.

Dat monument moet daar komen te staan als een hulde aan Thomson's nagedachtenis van gansch het Nederlandsche volk, aldus bewijzende, dat het zijn beste zoonen weet te eeren

Om dan in een volgend nommer - daar ook deze dringende bedelpartij, aan het hoofdzelf van het Blad, nog niet schijnt te hebben gewerkt - te berichten, alweder bovenaan:

Voor een Thomson-Huldeblijk.

Men meldt uit Groningen aan De Tel., dat, vanwege de Padvindersvereeniging, heden op verschillende punten van de stad potten zullen worden geplaatst, om een inzameling te houden voor een huldeblijk voor wijlen luitenant-Kolonel Thomson.

't Leger des Heils zet tegen Kerstmis óók 'potten' uit, waarin ge iets kunt werpen voor den arme, die géén Kerstmis wacht straks. *Dat* is aanbevelenswaardig. Maar de 'potten', uitgezet door kinderen-padvinders, om toch, hoe dan ook, geld bijeen te krijgen vooreen monument ter herinnering aan Nederland's nieuwsten 'held', zij doen even belachelijk aan als weerzinwekkend!

Als de hulde eener natie er zóó moet komen!

't Gebrek aan sympathie voor deze 'hulde' strekt m.i. de natie tot eere.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Letterkundig Overzicht.

Dorpslucht, roman door Stijn Streuvels.
Uitgever L.J. Veen, Amsterdam. Ter recensie toegezonden.

Toen ik in een vorig artikel dezen zooeven eerst verschenen nieuwen roman van Stijn Streuvels aankondigde, wist ik nog niet welk een intens genot mij straks bij de lezing wachtte.

Gelijk ik reeds zeide, ik ben altijd een bewonderaarster van Stijn Streuvels. Maar nooit nog heeft hij mij zulk een onbepaalde admiratie afgedwongen als in dit zijn laatste werk, admiratie om zijn kunnen, zijn teer ontleden van de dingen, zijn innig navoelen van zielstoestanden tot in de allerfijnste roerselen en beweegredenen, - welke dikwijls geheel onbekend en onbewust zijn aan den betreffende-zelf.

Want, het is een heel lijvig boek dit: *Dorpslucht*, niet minder dan 332 dichtbedrukte bladzijden, en die nog zullen gevolgd worden door een tweede deel! En toch, als ge u afvraagt wát er eigenlijk *gebeurt* in heel dit lange verhaal, dan is het maar o zoo weinig, dan knoopt zich de draad maar om een o zoo eenvoudig gegeven! En: *Dorpslucht*, enge benauwde dorpslucht, is zoo juist het woord dat past op de verhoudingen, de gedachten, de ambitiën van het menschenbestaan, waarmede Stijn Streuvels u in aanraking brengt, wier leven hij u laat meebeleven, zóó dat ge het spannend-aandachtig volgt....

Want immers, met welk een machtig ontroerend meesterschap in het de roerselen van het inwendige-ik kunnen uitbeelden heeft Stijn Streuvels deze eenvoudige geschiedenis ontvezeld. Ieder der handelende personen is uitgebeeld en tot in de allergeheimste hoekjes van zijn verborgen wezen nàgespeurd met een wezenlijk verwonderlijke nauwkeurigheid - die nochtans niets te maken heeft met langdradigheid of vervelende aanstellerige bestudeerdheid! Dikwijls herinnert de meesterhand waarmede deze personen zijn uitgeteekend aan het onvergelijkelijk scherp-in-blikken in den inwendigen mensch, het hem als het ware naar buiten keeren, van Zola; maar alleen, wat bij dezen altijd iets-meedoogenloos scherps-onomwonden-de-wáárheid van het menschelijk-léélijke blootleggend heeft, dat wordt bij Stijn Streuvels een reusachtig alles omvatten van het teerste zieleleven, alles daarvan begrijpen en weten te verstaan, in een als het ware oneindig mededoogen met het nu eenmaal zoo-zijn dezer dingen! De menschen die hij u laat zien zijn nooit slecht, nimmer booswichten; 't zijn integendeel allemaal zulke typisch gewone echt-menschelijk-kleinzielige-eenvoudigen, die hun eigen leelijken aanleg niet eenmaal begrijpen, daardoor tegelijkertijd, op hun manier, heel ‘braaf’ leven; een onberekenbare massa in een woord op wier eigen onafhankelijk oordeel over goed en slecht geen staat valt te maken, die zich maar lààt voortstuwen zonder zelve te weten in wèlke richting eigenlijk, vandaag toegevend aan een kleinzielige jaloezie, morgen, overtuigd van eigen vroomheid, in de kerk zittend zonder nádenken over het diepere begrip der dingen, zonder inzicht daarin.

Want, daar is b.v. de sublieme tegenstelling, subliem van vinding, tusschen de welvarende, de ‘brave’ bewoners van het dorp, de notabelen, en die van het ‘Gangske,’ waar het ‘gespuis’ woont, de stroopers en luiaards! - Hierin ligt zonder twijfel het zwaartepunt van den roman, in deze meesterlijk-uitgewerkte tegenstelling. Koornaert, de gezeten burger, de rentenier, voor wien zijn tabakplanten àlles zijn, hij begrijpt

niet eenmaal, hij staat er geen seconde bij stil, hoe hij zelf het is, in al zijn deugdzaamheid, die veroorzaakte Poortere's zedelijken ondergang, Poortere die, in een zijner, Koornaerts, huizen een afgezonderd maar arbeidzaam leven leìdde, hard werkend voor zijn gezin, met, als eenige uitspanning, een hartstochtelijke strooperswoede in zich; totdat hij op zekeren dag voor deze liefhebberij in de gevangenis moet, beschuldigd een gendarme, die hem vervolgde, zwaar te hebben gekwetst! Voor zulke menschen als Koornaert, in hun strenge enge bekrompenheid van rechtvaardigen levenswandel, spreekt het vanzelf dat Poortere, door deze gevangenisstraf, wordt onteerd; iemand wien men daarom de huur opzegt, wiens vrouw en kinderen als onwaardigen worden verstooten. En zoo vindt deze in den grond zoo oppassende, van huis uit zoo goed aangelegde man, als hij, na vier jaren gevangenschap, terugkeert, zijn gezin opgenomen in het ‘Gangske’, waar men het uit mededoogen een onderkomen bood; zoo wordt hij zelf genoodzaakt in dat ‘Gangske’ zijn bestaan te slijten, een dezer uitgestootenen uit de samenleving te worden. En ondertusschen laat Koornaert, de brave, deugdzame, zich zoodanig beheerschen door zijn

kleinzielige eerzucht van burgemeester willen worden dat hij terwille daarvan zich vervreemdt van zijn vriend den dokter - die ook aast op het baantje - zich niet ontziet dezen te belasteren en in moeilijkheden te brengen, en tenslotte een gemeene huichelaar te worden, terwijl hij zoowel voor het uitwendige als ook in eigen oogen blijft ondertusschen dóór een heel godsdienstig, zijn plicht getrouw nakomend man, dien daarom het volle recht toekomt hooghartig neer te zien op dezulken als de Gangske-bewoners, stroopers en leegloopers en dronkaards!

Neven dezen Koornaert is een even kostelijk doorvoeld type dat van Agatha, zijn vrome zuster, die elken dag trouw naar de mis gaat, in een van haarzelve onbegrepen mengeling van oprecht begeeren naar 't heilig gewijde dezer godsdiensture, en tegelijk naar het daarop volgende samenzijn met de overige vrouwen uit het dorp, om de nieuwtjes te bespreken, elkaar te bekletsen, enz. De vroomheid dezer in alle oprechtheid van haar eigen groote deugden overtuigd zijnde maagd is, van het begin tot het einde, een stukje innige levenswaarheid! Haar neerzien op al de zondaren uit het 'Gangske', haar hen liefst willen verdrijven van het dorp als onwaardigen, haar berekenende geloofsijver, aangevuurd en gebruikt door den jongen geestdriftigen onderpastoor, zonder dat zijzelve begrijpt hoe veel eerzucht en heerschzucht er steekt in haar verlangen om, als zuster van den burgemeester, goeds te kunnen doen, haar meedoogenloos optreden dientengevolge jegens haar voormalige vrienden, den dokter en diens vrouw, het is alles even ragfijn ontvezeld tot één geheel van het zijn der menschenziel in al haar oneindige samenstellingen van mooie en leelijke beweegredenen beide!

Ook de verhouding van den pastoor en den onderpastoor tot dit dorpsleven, van den ouderen, die de behoudende richting vertegenwoordigt, tot den jongeren, voor wien het ijveren voor de goede zaak des geloofs boven alles gaat, is een meesterstukje van juisten kijk op de dingen! Want hier ook toont zich Stijn Streuvels niets anders dan de objectieve menschenkenner, de als een filosoof de zwakheden van het menschdom gadeslaande, aan wien alle godsdiensthaat of partijdigheid vreemd is. Hij legt bloot de beweegredenen van den onderpastoor, en die van den ouderen beide, ieder in hun eigen opvattingen het goede bedoelende; de oude man gemoedelijk met zijn notabelen drinkend en kaartspelend, en alles in der minne schikkend, niet uit gemakzucht echter, maar omdat hij zulk een wijze van optreden houdt voor de beste manier om zijn gemeenteleden te leiden en tot vrede te stemmen; en daarneven de jongere, pas uit het seminarie gekomen, wien alle halfheid een gruwel is, die het 'Gangske' per-sé wil bekeeren, en Agatha Koornaert wil gebruiken als een werktuig om, door haar geld en haar invloed, de kerk te dienen, doordravend en eenzijdig, maar toch, met dat al, een eerlijkgeloovige, wien het ernst is met zijn herderlijke roeping.

Bladzijden vele zou ik willen afschrijven uit dit kunstwerk bij uitnemendheid, om u een denkbeeld te geven van wat ik bedoel, wanneer ik zeg dat Stijn Streuvels zijn personen návoelt en náspeurt tot in het diepst van hun wezen, dat wezen innerlijk blootlegt voor u, niet met het bloedig-scherpe ontleedmes dat een Zola aanwendt, maar veeleer met een teeder begeeren uw mededoogen te wekken voor het nu eenmaal zoo-zijn-dezer dingen, u te doen begrijpen dat al deze kleinheid van ziel veeleer schouderophalend vergeven verdient dan hard-oordeelen!

Intusschen, indien ik aan het overschrijven ging zou ik eigenlijk wel den heelen roman kunnen aanhalen; immers, de vrome en toch zoo aardsche stemming van

Agatha Koornaert bij de Vroegmis, het weltoebereid en welgenoten diner van den pastoor, het realistisch sterfbed van Busschere, ‘de koning’ uit het ‘Gangske’, al die tafereelen, en nog vele, vele andere, zij vragen om het hardst bewondering voor het fijne ontledingsvermogen van dezen Vlaamschen kunstenaar! Laat mij u enkel herhalen, omdat het zoo pakkend juist is gezegd, en zoo waar gevòeld tevens, wat ‘Satie Kabootere’, óók een der ‘Gangske’-bewoners, uitriep toen hij het overlijden vernam van zijn vriend Busschere, en bij diens verscheiden enkel het kleine beêklokje werd geluid, terwijl eenige dagen vroeger, bij de uitvaart van den burgemeester, den geheelen dag lang plechtig klokgelui diens hemelgang verkondde;

‘*Ja*, *riep hij*, *'t is er een uit 't Gangske die gecreveerd is! Ik zal 't roepen. Ge hoort het wel. Eergisteren was 't met de groote klokke*, *drie dagen lang*, *en nu is 't met 't schelletje!. Dat is... 'k zal 't u zeggen*, *omdat er drie Goden zijn; de eerste is een goudie God*, *en hij is doof*, *ze moeten veel en groot geruchte maken*, *en luide zingen of hij 'n hoort het niet*; *- de*

tweede is een zilvere God, dat is er een voor de plaatsenaars - voor den bakker en zijn weergade; en de derde, dat is er 'n kopere - die is niet doof - dat is de onze, met 't schelletje hoort hij het al dat hij de deur moet opendoen van den hemel om Sissen Busschere binnen te laten!

Bij al het middelmatige, nietszeggende, gewilde, dikwijls ook léèlijke en geméène, waarin onze hedendaagsche literatuur hoe langer hoe meer ondergaat, is een roman als deze van Stijn Streuvels een niet uit te zeggen blijdschap voor den oprechten, eerlijken liefhebber van kunst; en, in plaats van, zooals gewoonlijk, met een zucht van verlichting de laatste bladzijde te begroeten, heb ik in dit bijzondere geval met wezenlijk leedwezen dit eerste deel geëindigd, vol verlangen naar het nog in dit jaar beloofde vervolg... Want ik herhaal, niettegenstaande de enge begrensde omgeving van dit Vlaamsche dorpsgedoe boeit het boek u van het begin tot het einde, om de wonderbaar-fijne karakter-ontleding, om de zoo uitstekende groepeering der handelende personen, hier de braven, de notabelen, daar 'het gespuis', de 'Gangske'-bewoners, die zichzelven ook volkomen bewust zijn als zoodanig, als 'gespuis', beschouwd te worden, die er zich niets van aantrekken, er een eigen zedewet op nahouden, en nochtans, als de dood nadert, niet minder gesteld zijn op godsdienstige gebruiken dan de overige parochianen!

Het éénige wat mij eenigszins gedwongen en gezocht voorkomt, is de intrigue als zoodanig! Ik zou zeggen, men voelt hoe hier, in het leggen van den eigenlijken knoop, de schrijver te kort schiet in kunnen! Zijn dorpelingen ontleden tot in de innerlijkste beweegredenen hunner ziel, hij vermag het als geen ander, hij ziet óók hunne inwendige drijfveeren, doorwoelt ze, laat ze u meebeleven, in hun mengeling van egoïsme, zelfvoldaanheid, en eerlijke goedhartigheid. En, al die menschen treden te voorschijn tegen een achtergrond van Vlaamsch natuurschoon, waarvoor Stijn Streuvels gansch bijzondere lieflijke en tegelijk juiste woordekens weet te vinden, om u haar te doen zien in al haar landelijke bekoorlijkheid. Maar ziet, waar het geldt voor een grooten, dikken, straks nog tot een tweede deel uitgesponnen roman een verwikkelde gebeurtenis te maken, daar wil het mij toeschijnen, dat de auteur zijn fantasie heeft gedwongen zich op banen te begeven die niet thuis hooren in *dorpslucht.* En zoo is hij er toe gekomen zijn stillen, eenvoudigen, droomerigen, enkel voor zijn genoegen levenden rentenier Koornaert te maken tot een geheimzinnigen moordenaar, tot een door allerlei listen dien moord handig verbergenden intriguant! Stijn Streuvels, de karakter-ontleder bij uitnemendheid, moest hier een wonderlijke wending maken, die m.i. niet past bij hetgeen hij ons tot hiertoe liet medebeleven van Koornaert's innerlijk wezen. En uit dezelfde fout ook komt voort de niet met de liefde tot beider nichtje Elvire overeen te brengen plotselinge onverschilligheid van Koortnaert en zijn zuster Agatha voor het verstoorde levensgeluk van deze Elvire, de verloofde van des dokters zoon. Elvire-zelve ook speelt in dit geheele geval een eenigszins onlogische rol, waar zij ons eerst wordt voorgevoerd als zeer verliefd op haren Albert, en thans, als de vijandschap ontstaat, in de daaruit voor háár voortvloeiende scheiding zonder eenig verzet berust.

Wat ik in mijn voorgaande beschouwing over Stijn Streuvels reeds zeide, bewaarheidt zich hier opnieuw; hij is de man van het fijne, teedere, zachte, heel-intieme, niet van groote, ingewikkelde intrigues en hun verloop. Zooeven vergeleek ik hem bij Zola, maar in dit laatste opzicht staat hij ongetwijfeld bij dezen meester achter! Niemand nog evenaarde Zola in de kunst een of ander milieu tot in

de fijnste détails te ontleden om het tegelijkertijd te gebruiken tot het tooneel waarop een zorgvuldig in elkaar gezette groote gebeurtenis zich afspeelt. Denk maar aan: *Le Ventre de Paris*, aan *l'Oeuvre*, aan *Germinal*, aan *l' Assommoir.* Aan den anderen kant echter durf ik gerust beweren dat, waar Zola soms wel eens vermoeiend wordt in zijn tot in het oneindige toe willen uitleggen en detailleeren en de oorzaken aangeven, Stijn Streuvels daarentegen hem hier de kroon spant, omdat deze laatste nooit, en zeker niet in *Dorpslucht*, in zijn ontvezelingen vervelend en gewild wordt, maar integendeel alles beredeneert zoo natuurlijk en boeiend, dat ge, om zoo te zeggen, niet eenmaal merkt hoe diep hij ingaat op elken gemoedstoestand, en des te meer wordt meegesleept, ontroerd, tot tranen toe bewogen, enkel door de macht van zijn ontledingsvermogen en zijn stijl.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan den Heer Aug. de Jong.
Geachte Heer.

Als onze gewaardeerde Redactie het toestaat, wil ik U nog eenmaal gaarne antwoorden op Uw schrijven in de Holl. Lelie van 3 Juni. Verdere gedachtenwisselingen tusschen ons lijken mij echter niet nuttig, omdat wij uit een geheel ander oogpunt de vrouw en het huwelijk bekijken en ons ook in verschillende centra's bevinden. Dit is toch een zekere waarheid dat elk mensch zich bevindt in het milieu waarin hij naar zijn aard past; hij trekt die elementen aan die homogeen zijn met zijne denkwijze en stoot af datgene waaraan hij geen waarde toekent.

U hebt eene schildering gegeven van de vrouwen en huwelijken, die gij kent. Het lijken mij vrouwen toe van een lichtzinnig, cabaretachtig soort, hetzij zij dan hoog of laag op den maatschappelijken ladder geplaatst zijn; en ja gewis, een huwelijk met zoo'n soort meisje brengt in alle opzichten onheil en jammer mede, en is nog onverantwoordelijk voor zijn nageslacht op den koop toe.

Sta mij toe U ook een kijkje te geven in de wereld die *ik* ken. Daar zijn de huisvrouwen of huisdames juist het tegendeel van hetgeen gij beschrijft.

Het zijn in-geroeste huishoudmenschen, zij leven alleen in en voor hunne huishouding. Zij zijn zoo sterk en taai dat ze hunne huishouding tot in de uiterste puntjes in orde hebben, tijd hebben om des middags zich te wijden aan visites, wandelen met haar gemaal als hij dat wenscht, altijd vol plichtsbesef op 't appèl zijn, in een kleeding waaraan niets ontbreekt, en zich het hoofd breken met berekeningen om één cent uit te winnen.

Het zijn zulke verwoede huishoudwezens, dat zij een vrouw die niet zoo ijzersterk is als zij en niet zoo is aangelegd tot wanhoop brengen.

Vrouwen kunnen *niet* met geld omgaan, zegt gij. Lieve hemel, ja natuurlijk Uw soort lichtzinnige persoontjes! In al de lagen en kringen der maatschappij en dat zijn er nogal wat, die *ik* kan beoordeelen, is juist de vrouw degene, die de beurs houdt en die alles bestuurt en bijeenhoudt.

In één ding geef ik U gelijk, waar gij beweert dat de vrouwen nooit iets goedkeuren van wat een andere vrouw doet. Vooral die huishoudwerkers zijn daar sterk in.

Als de vrouwen wat meer algemeen ontwikkeld zullen geworden zijn, dan zal dit euvel wel slijten, denk ik. En.... de meidenkwestie is een lastig vraagstuk, heel moeielijk.

En nu tot slot: het reiner leven predikt geen geheel-onthouding, doch keurt volslagen af het *mis*bruik dat de man maakt van zijn geslachtsfuncties. Het *mis*bruik met zijn verfoeielijke en vreeselijke gevolgen, de bron van de meeste ellende op aarde. De man heeft verloren zijn hoog-kunnend en hoog-willend streven naar meerdere geestelijke volmaking en heeft de vrouw meegesleurd naar de diepten als overgeleverde slavin voor zijn ongebonden lusten.

Wij moeten naar de natuur terug, juist, maar daar heerschen niet de ongetoomde hartstochten en uitingen, elk oogenblik dat de man die voelt opkomen in zijn verhit

en bedorven brein. Daar heeft wel degelijk de Schepper de regeling der sexueele dingen in de vrouwelijke dieren gelegd.

Op dit vraagstuk hoop ik nog eens terug te komen.

Met een groet:

Arnhem.

Mevr. S. HOOGENDIJK-HESSE.

II. Antwoord van August de Jong aan den Heer J. Kuipers, te Leeuwarden.

WelEd. Geb. Heer!

Naar aanleiding van uw stuk in de Holl. Lelie van 1 dezer ben ik wèl verplicht U te antwoorden, want èn gij en de vele lezeressen en lezers zouden van mij een hoogst ongunstigen indruk krijgen welken ik wensch weg te nemen.

Met mijn vriendinnetje maakte ik 3 jaren geleden kennis bij het koopen van een paar handschoenen. Ik vond haar bij de eerste ontmoeting héél mooi en kwam in de volgende dagen nog een paar malen terug om iets anders te koopen. Haar mooie oogen met die zachte uitdrukking en haar prachtig figuurtje trokken mij zoo aan dat ik haar vroeg bij de derde ontmoeting: 'Zoude ik U een vraag mogen doen?' 'Zeker mijnheer,' hernam zij. 'Is U soms verloofd?' 'Neen,' hernam zij, 'dat ben ik niet.'

Toen zeide ik: 'Zoudt U mij op een door U te bepalen plaats en tijd een onderhoud willen toestaan?'

Haar antwoord was: 'a.s. Zondag 2 uur in de Taverne Louis XVI Regul. breestraat.'

Ik was er op tijd en eenige minuten later kwam zij. Ik stelde mij voor en vernam toen ook haar naam.

Ik deelde openhartig mede dat ik zocht een vriendinnetje, die met mij van Zaterdagsnamiddags tot Zondagavond uit wilde gaan naar Antwerpen, Brussel, den Haag of elders.

Dat ik bereid was haar daarvoor finantieel behoorlijk te steunen, en als over en weder de kennismaking goed voldeed, haar toekomst te verzekeren bij een solide levensverzekeringmaatschappij, zoodanig, dat bij mijn overlijden haar een behoorlijk kapitaal zoude worden uitbetaald en anders in elk geval nà 20 jaren.

Van de rente van dat kapitaal zoude zij verder onbezorgd kunnen leven.

Zij deelde mij mede bij hare moeder in te wonen, in wier onderhoud zij grootendeels voorzag en dat zij daarmede bleef samenwonen tot haar dood. Haar moeder had zij, verzekerde zij mij, innig lief en de toegezegde finantieele steun zoude aan haar grootendeels ten goede komen. Om kort te gaan, wij sloten een liefdesbetrekking alléén voor de halve Zaterdagen en Zondagen.

In Antwerpen en Brussel hebben wij tal van malen gedineerd en gelogeerd onder den naam van den heer en mevrouw Kurasier Chénier.

Na drie jaren is zij nog voor mij het liefste schepseltje dat ik op aarde ken.

Zij is mijn masseuse, manicure en pedicure en verricht alle ‘soins de beauté.’

Bij een solide levensverzekeringmaatschappij is haar toekomst in *alle* opzichten verzekerd.

Vóór ze mij haar liefde schonk was ze nooit ‘*uit*’ geweest en geen oogenblik is 't in die jaren in mij opgekomen een tweede vriendinnetje er bij te zoeken.

Ze hield oog op mijne garderobe, nam de zorg van mijn linnen op zich, ging met mij naar concerten en schouwburgen en bleef hare betrekking tot heden waarnemen, waarvoor ze *f* 1400. - salaris geniet.

Al hare blouses en costuums maakt zij zelf en al de hoedjes worden door haar opgemaakt.

In hooge mate discreet, heeft zij mij nog nooit om geld gevraagd. Ik zend 't haar altijd aangeteekend toe en zij en hare moeder hebben 't nu véél ruimer in alle opzichten.

Zij is het ‘*zonnetje*’ in mijn leven en doet mij altijd denken aan Speenhof's prachtig versje:

‘*Het meisje dat men* **NOOIT** *vergeet.*’

Nu zult U wellicht vragen: als dat meisje zoo lief is en begaafd waarom trouwt u beiden dan niet?

U zult mij wellicht niet gelooven, doch het antwoord is van haar kant: ‘*non possumus*’. Zij wil absoluut *niet* met mij trouwen om twee redenen: Op den voorgrond staat dat zij mij mededeelde ‘*zij 't niet anders wenschte*’. ‘Ik ben nu gelukkig’, zeide zij mij ‘in *alle* opzichten. Ik heb mijn gewone betrekking behouden, waarin ik met opgewektheid werkzaam ben, kan uitmuntend voor mijne lieve moeder zorgen en elken Zaterdagnamiddag is voor mij een feestdag als ik met August, die ik zielslief heb, in den trein stap naar Antwerpen en Brussel.’

Kinderen hebben wij niet en die verlangen wij ook *niet* te bezitten.

De twee verdere redenen van haar waren:

I. In welke verhouding zoude ik dan komen tot de familie van mijn man? Met mijn aanstaande *zwagers* zoude het wél gaan. Als zij mij tegenkomen word ik altijd beleefd en vriendelijk gegroet, doch de schoonzusters en eigen zusters?

Ik zoude het niet kunnen verdragen als zij uit de hoogte op mij neer zagen en mijn geluk van vroeger zoude overgaan in ongeluk.

Als wiggen zouden die dames geschoven worden tusschen mij en August!

De tweede reden is, als er dan eens kinderen mochten komen, mijne lieve moeder op den achtergrond zoude geraken, en ook dit wil ik *niet.*

Verder is daarboven nog een allerafdoende reden: het onderscheid in stand; van bescheiden afkomst, en dan te komen in een rijke familie heeft niet te miskennen bezwaren.

Wèl heeft een vrouw een spoediger aanpassingsvermogen dan een man, doch de klove is nooit *geheel* te overbruggen!

Hieruit ziet ge, mijnheer Kuiper, wat er van Uw stuk overblijft! 't Is alles wat u schrijft *oppervlakkig* en zéér beleedigend. Banaal, 't eenig ware woord. Ik vertrouw dan ook als u een ‘*gentleman’* zijt dat u amende honorable doet over uw stuk.

Doet u dat *niet* dan zijn uwe beschuldigingen mij niet waard het oprapen, noch het aanraken, zelfs *niet* met den *voet.*

De eenige maal dat ik met Annie een eventueel huwelijk ter sprake bracht, ontving ik een paar dagen daarna het volgende briefje:

Mijn liefste August!

'Och spreek mij, bid ik u, nooit weder over een huwelijk. Nu zijn wij zoo innig gelukkig en ik ben bang voor die nieuwe toekomst. Ik zie dan onheilen! Doch voor mijne moeder die ik zoo liefheb wil ik 't *niet*, *nu niet*, nooit!

Bedenk eens:

Zij is al oud die goede vrouw
Aan welker borst ik heb gelegen.
Doch immer kloek en flink ter been
Schoon niet zoo kaarsrecht als voorheen
Zoo loopt ze nog door wind en regen.

Zij heeft voor mij met lievend hart
Zoovéél gedaan, zoovéél geleden,
Zij werkte zich de vingers krom
En spaarde 't uit haar mond zich, om,
Ons wèl te voeden, warm te kleeden.'

En nu komt 't mij voor, dat hij die zulk eene liefde mocht winnen *goed* moge zijn, de vrouw die ze schonk is *beter* dan hij.

In afwachting heb ik de eer te zijn met de meeste achting,
AUGUST DE JONG.

P.S. In aansluiting aan het stukje van den heer van Leeuwen breng ook ik een woord van hardgrondige sympathie aan het **mooie** stuk van mej. Meta Nielsen van een paar weken geleden!

Hoe steekt daarbij af de *bekrompen* opvatting van Mevr. Hoogendijk-Hesse, die N.B., als zij 't voor 't zeggen had mijn vriendinnetje en mij 'in de gevangenis wilde zetten'.

Doch stel u gerust, vriendinnetje en ik hebben er hartelijk om gelachen! en mej. Meta Nielsen heeft haar geducht getroefd!!

NOOT REDACTRICE.
In verband, vooral met het eerste gedeelte van dit stuk, zou ik ernstigen lezers eens willen aanraden te lezen dien mooien roman van Marcellus Emants: *Tonia.* (Indien dit niet de juiste titel is, dan is althans Tonia de hoofdpersoon). Uit dien roman valt m.i. véél te leeren wáárom mannen niet huwen in 'wettelijken' zin.

Indisch damestoilet in vroeger tijd door S. Kalff.

De bekende Duitsche humorist en teekenaar Wilhelm Busch sprak vaak over de vrouwen, gelijk een zijner landgenooten het uitdrukt, 'mit feinem Sarkasmus'. (Men bedenke, hij was vrijgezel.) Aan zijne Hollandsche vriendin Marie Anderson schreef hij eens:

'Und die Weiber? Ja, fast hielt ich sie für besser als uns.'

In dat ‘bijna’ lag eene niet geringe beteekenis. Maar zoo hij deel had uitgemaakt

van de vroegere Europeesche samenleving in Indië, hij zou waarschijnlijk gezegd hebben dat hij ze in 't geheel niet beter achtte ‘als uns.’ Want zoo de mannen onder de O.I. Compagnie een welverdienden naam hadden dat ze drank- en zelfzuchtig waren, omkoopbaar, onzedelijk en schraapzuchtig, de vrouwen vormden van dit koloniale menschdom geenszins de betere helft. Niet eens de schoonere.

De ‘meesterachtigheid’ der Hollandsche dames in Indië, door zooveel schrijvers opgemerkt, stond zeker in verband met de beperktheid van het getal. De weinige *totoks* (volbloed) konden zich gemakkelijk iets laten voorstaan, dewijl ze ook gemakkelijk te tellen waren. Van de eerste 36 Hollandsche vrouwen, door de vloot van den gouverneur-generaal Pieter Both naar Indië overgebracht, waren er gedurende de lange reis om de Kaap nog een paar overleden; en wat de afkomst dezer dames betrof mocht men wel denken aan het Fransche gezegde: ‘La canaille de l'Europe fait le beau monde des Indes.’

Over het kostuum dezer pioniersters zijn echter geene bijzonderheden bekend; terwijl men van hare opvolgsters, de befaamde Compagniesdochters, slechts weet dat ze als distinctief een hoed met pluimen droegen. De gouverneur-generaal Jan Pietersz Coen had hen laten uitkomen ten einde in het gebrek aan Europeesche vrouwen te voorzien, doch de premiën en soldijen, welke de Comp. hun uitbetaalde, drukten welhaast zoo zwaar op de geldmiddelen, dat de regeering dezen import begon over te laten aan het particulier initiatief. Later zag men zich zelfs genoodzaakt om hun aantal op de schepen der Indische vloot te beperken tot een half dozijn, iets meer of iets minder al naar omstandigheden. Doch deze maatregel had eene wonderlijke verandering in het vrouwelijk kostuum ten gevolge; men ontdekte nu dikwijls onder de équipage vrouwen boven het vastgestelde getal, die in manskleeren aan boord gesmokkeld waren. En eenmaal in volle zee was er niet zoo gauw kans hen te ‘renvoyeeren’. Het hielp niet of heeren bewindhebbers der Compagnie de straffen, op zulke praktijken gesteld, reeds vóór het vertrek der schepen lieten aflezen, en daarna aan den grooten mast hechten; of ze al bepaalden dat zulke ‘verstekelingen’ bij aankomst aan de Kaap de Goede Hoop zouden worden ontscheept en naar het vaderland teruggezonden. Veelal had de gansche bemanning het er op gezet om de scheepsofficieren in dit opzicht te ‘blindhokken’; en wie onder deze bemanning den verrader speelde ten einde de uitgeloofde premie te verdienen, dien lieten de matrozen hunne grieven wel de nagels uitzweren. Hij moest zijn premie duur betalen.

Vanzelf dat zulke vrouwelijke verstekelingen, wanneer zij door het beleid van belanghebbenden veilig te Batavia waren gekomen, het mannelijk kostuum aanstonds voor het vrouwelijk verwisselden. Liefst voor het javaansch-vrouwelijk; voor de bekende sarong en kabaja, welke de Europeesche vrouw van de inlandsche had afgezien. En behalve in de kleeding volgde zij de dochteren des lands ook in hunne hebbelijkheden, met name in rooken, snuiven en sirih kauwen. Nicolaus de Graaff schreef in zijn *Oostindise Spiegel* over de vrouwen, welke hij te Batavia leerde kennen:

‘Deze Oostindische vrouwtjes zyn byna te luy dat zy over de vloer gaan, en haar handen schynen met zyde draatjes als die van wasse poppen aan haar lichaam gebonden. Ja, zy zyn niet bequaam, of om beter te zeggen te luy dat ze haar eygen kinderen sullen opvoeden; tot geen dingen in staat dan haar wat op te pronken, betel (zirih) kauwen, bonkes (sigaretten) rooken, thee-water drinken, snuyftabak snuiven of op een matte leggen.’

De sirihdoos zoowel als de snuifdoos en het sigarette-kistje hadden, in de 17de eeuw, hun vaste plaats op de toilettafel der Indische dames. En zoo de eerste van den inlander was overgenomen, de tweede en derde niet altijd. Somtijds werden die gewoonten van snuiven en rooken uit het vaderland meegebracht, althans gedurende zeker tijdperk. De vrouwen uit het Gooi b.v. waren bekend voor haar rooken; een uithangbord van een Amsterdamschen tabakswinkel droeg het opschrift: *In de Gooische Boerin* en stelde voor een vrouw met een pijp in den mond. In *Sara Burgerhart* komt een brief voor, waarin Saartje confidences doet aan haar lieve Letje over een zeker Lotje en, om het beuzelachtig karakter van deze laatste te doen uitkomen, van haar zegt:

'Verbeeldt u een klein meisje, dat met moeder voor 't eerst eens voor een poppenkraam gebragt wordt, dat zyn oogjes wyd open doet, beide de vuistjes uitsteekt, en roept en kraait en hippelt en alles wil hebben; dan hebt gy een natuurlyk afbeeldzel van Lotje. De heer R. deed haar een fraye snuif

doos present. Ik excuseerde my met te zeggen dat ik niet snoof, en nimmer presenten aannam. Lotje hield zich alsof zy dit laatste niet hoorde, en nu is zy zoo wys met die doos, dat het zo niet te zeggen is. Alle oogenblikken wordt hy uit het papier genomen, bekeken, met een slip van een zakdoek gevreven en beschouwt. Enz.'

Welk een tijd, waarin een snuifdoos een passend geschenk werd geoo*r*deeld voor een Amsterdamsch Lotje; waarìn de Nederlandsche Maagd met een half onsje rappé in haar reticule liep en juffers zich den tijd kortten met haar *tabatière* op te wrijven als een milicien zijn koppelplaat!

Nog omtrent het jaar 1810, toen de vrouw van den raad van Indië Jacobus Martinus Baljee een kist met Indische presentjes aan de familie in Friesland zond, pakte zij er bij in 'een door haarzelve gebruikte gouden snuifdoos.'

Het is intusschen waar, dat onder dit snuivend en rookend vrouwendom het volbloed-europeesche element gering was. De meesten behoorden tot die kleurlingen welke men spottenderwijs den 'bonten adel' noemde; of ook, naar een soort van grof en geelig katoen: ongebleekte *dongris*.

Met de toenemende weelde, de vaak gemakkelijk, daarom nog niet eerlijk verkregen rijkdommen hield verband de overdaad in de kleeding, zoowel van mannen als vrouwen. Men trachtte elkander in vergulde koetsen en rijkgetuigde paarden, in zilveren serviezen, gouden sirihdoozen, juweelen en sieraden te 'oversnuiven', en het weeldevertoon werd zoo buitensporig dat onder den gouverneur-generaal Jacob Mossel plakaten daartegen uitgevaardigd werden. Vooral bij huwelijken kwam die prachtlievendheid aan den dag. In zijne *Reizen* verhaalt de predikant S. Roorda van Eysinga dat hij ten jare 1821 te Makassar een huwelijk inzegende, waarbij men na afloop van de kerkelijke ceremonie de bruid op eene estrade zag plaats nemen voor een achtergrond gevormd door drie groote spiegels. Vóór de middelste hing een versierde kroon, recht boven haar hoofd. Er waren een compater (gevader of mede-vader) en eene commater, een kroonjonker en een kroonjuffer, benevens een strooijonker en strooijuffer. Het bruidskleed stond stijf van de juweelen aan den benedenzoom, den hals, het ceintuur en op de borst; daaronder sommige van groote waarde. In het haar droeg zij bloemen vervaardigd van kleine edelgesteenten; voorts juweelen diadeem, juweelen oorknoppen, juweelen halssnoer en armbanden. Verder leest men in het reisverhaal:

'De slaapkamer der jonge lieden stond open, en wie binnen kwam om het opgetooide ledikant te zien, werd rijkelijk met rozewater besproeid. Aan de toilettafel ontbrak niets. Ik zag er tot mijne verwondering een gouden sigaarkoker en een snuifdoos van hetzelfde metaal. Mogelijk is men beducht geweest dat het paar niet zoude kunnen slapen, en dan mocht het bruidje eens een *prise* nemen, terwijl haar geliefde aan een sigaar trekt.

Inderdaad, van zulk eene 'gepaarlde pop', als door dominee Roorda van Eysinga in den echt verbonden, zou eene verfijning der zeden, soberheid en matigheid, waarlijk niet komen. Evenwel had men gelegenheid de vaderlandsche mode te bestudeeren en na te volgen telkens wanneer er vrouwen uit Holland kwamen, welke den goeden smaak of een glimp daarvan op 't stuk van kleeding met zich brachten. Weliswaar was die kleeding na een reis van 7 tot 12 maanden juist niet *le dernier cri* van de Europeesche mode. Eerder mocht men er van zeggen met de regelen van Huygens:

> Wegh met den ouden trant - daer komt een andere swier Versleten te Parys,
> en van de nieuwste hier!

Doch voor Indië was 't altijd een gebeurtenis, wanneer er schepen uit het vaderland kwamen en de nieuw aangekomen dames zich voor 't eerst op de receptie bij Zijn Edelheid den gouverneur-generaal, of in de verlichte voorgalerijen van de deftige Tijgersgracht vertoonden. Het liet zich hooren dat bij de toenmalige gebrekkige verkeersmiddelen de Indische dames, vooral de dames die zonder schip in Indië waren gekomen, terstond naar het toilet der *totoks* gluurden. Aldus in 1686 onder de regeering van den gouverneur-generaal (een voormaligen zilver-smidsknecht) Joannes Camphuis, toen bij hem zijne opwachting maakte mr. Gerard van Beveren, heer van Strevelshoek en voormalig lid van de vroedschap van Dordrecht, in den rang van raad-extra-ordinair naar Ned. Indië gezonden. En tegelijk met hem zijne echtgenoote Maria Heussen en zijne twee volwassen dochters Cornelia en Johanna. Het sprak als vanzelf dat zulke jonge vrouwen terstond *en évidence* kwamen op de huwelijksmarkt. Het duurde dan ook niet lang of de oudste van het tweetal trad in den echt met Juriaan Beek, een vermogend vrijburger en koopman. Door een toeval is bewaard ge-

bleven de brief, dien zij richtte aan hare oudtante Maria Sweers de Weerd in het vaderland, hetgeen eenig licht werpt op het huiselijk leven der aanzienlijken in Indië op het laatst van de 17e eeuw, en op den vrouwelijken opschik dìer dagen.

De schrijfster maakt daarin zichzelve en haar echtgenoot bekend als een wel geaccoupleerd paar, 'dewyl onse humeuren soo wel compatiseeren dat ik den Almogende Godt daerover niet genoegsaem kan loven en danken.'

Vervolgens geeft zij aan hare 'waerde moei' het volgende kijkje op eene Indische bruiloft, welke door ongeveer 80 gasten werd bijgewoond en twee dagen en nachten duurde.

'Myn bruytstabbert is geweest van zwart fluweel met een sleep van een elle lanck. De rock was wit satyn, tot boven toe geboord met goude kanten, en de ondermouties van hetzelfde stof, opgenomen met peerlen stricken en diamanten knoopen. De kroonen, waarmede ik ben getrouwt, waren gemaakt alleen van peerelsnoeren en diamanten, die myn bruydegom daertoe had gegeven. Myn kapsel was met zeven boekels (*boucles*) peerelen overstrengelt, gelyck oock al de juweelen tot hals, handen ende borst seer kostelyck syn. Myn bruydegom was ook in 't fluweel en alles seer deftig na malkanderen. De kussens, die men volgens gebruyk op een alcatyf in de kerk ligt (nl. om op te knielen) waren groen fluweel met gout, gelyck oock na proportie in de bruyts slaapkamer alles met groene stoffe was opgeschikt. Het behangsel van het ledekant was van groen gaas met goude sonnebloemen, de twee voorgordijnen werden met 2 goude haken opgenomen, de 4 knoppen op het ledikant waren van silver en de sprey was geborduurd met gout. Het onderste tafelkleed was van groen fluweel met silver geborduurt, daerover een gase kleet met genaide kant!. Ook waren er volgens gebruyck 3 à 4 kisten en 12 stoelen in de kamer gedekt met fluwele geborduurde kleeden en kussens, welkers weergade noyt op Batavia syn geweest. De tafel en comforen, versierd met velerhande silverwerk, waren met groene linten bestrickt, van welke voorgenoemde frayigheden myn bruydegom soo wel was voorsien dat alles kostelyck was gemeubleert. Enz.

Daarna volgt eene beschrijving van het grootscheeps opgezette huishouden; en wel moest de tante in Dordrecht een gat in de lucht slaan waar zij vernam dat het nichtje, 't welk zij in de korte rokken gekend had, thans stijf van de juweelen stond en in een bed met gouden klamboehaken sliep. Dat eene eerzame Dordtsche juffer, die wellicht nooit eene kamenier ter harer beschikking had gehad, thans ongeveer zestig slaven en slavinnen hield, die op haar wenken vlogen. En dat zij een bruidskostuum had gedragen, zooals de gemalin van den prins-stadhouder het niet kostbaarder had kunnen hebben.

(*Wordt vervolgd.*)

De Verzoening door V.S.M.

De aanvankelijke verkoeling, die tusschen de broers van Helmen ontstaan was door het gebeurde bij de boedelscheiding, een jaar nà hun vaders overlijden, toen beiden aanspraak maakten op een paar geschilderde familieportretten, was in den loop der jaren, niet het minst door den invloed hunner vrouwen, tot een formeele brouille aangegroeid. En Willem, die de oudste was, voelde bij ieder olieverf-portret, dat bij

vriend of maag aan den muur hing, zijn drift oplaaien, als hij bedacht hoe die vlegel van een Alfred hem ‘toen’ met zijn advocatenhandigheid had overduveld. Zijn vrouw verzuimde geen gelegenheid om deze gevoelens opnieuw wakker te roepen en verweet hem dan, dat hij destijds niet ‘flink’ genoeg was opgetreden tegen den grooten mond van Alfred. Wèl waren de muren van hun huis met luxe- en kunstproducten overladen en zouden de stijve, houterige conterfeitsels het *artistieke* cachet, dat zij voor hun kamers ambieerden, nu niet bepaald verhoogen; ook viel het moeilijk te veronderstellen, dat de familieband hen deed verlangen dagelijks naar de beeltenissen te kunnen kijken, want ze wisten nauwelijks wie de portretten voorstelden, doch de concurrentie met de kennissen en de illusie voor ‘deftig’ gehouden te worden, die den Hollander zoo eigen is, waren in dezen machtige factoren gebleken. ‘'t Was toch maar een introductie, als de menschen voor 't eerst bij je kwamen’.... En nu geurde Alfred er mee (en meer nog zijn vrouw) in het stille, oude vestingstadje D.’

De jaren verliepen.... En toen, op een vochtigen zomeravond nà tafel drentelende door het bloeiend plantsoen vóór zijn huis, gebeurde het, dat Willem van Helmen op een bank een oud man zag zitten, die hem bij den eersten indruk levendig zijn overleden

vader te binnen bracht. Opeens knaagde het in hem: ‘Was 't maar weer goed met Alfred, beroerd zou vader het toch gevonden hebben.’ Even later stond zijn besluit vast.... hij waagde er een scène met Dora aan.... die ruzie mòest bijgelegd en hij zou als de oudste de wijste zijn.

Moedig doorstond hij thuisgekomen een krachtig gesprek met zijn ega en door geen harer bezwaren liet hij zich van zijn stuk brengen. Nog denzelfden avond, nadat Dora naar bed gegaan was, schreef hij een kort en hartelijk woord aan Alfred en vroeg meteen tegen de volgende week een dag belet voor hem en zijn vrouw. Het antwoord liet zich niet lang wachten: ‘Gijl. zult ons hartelijk welkom zijn’, dat stond er òp en tusschen de regels te lezen.

Op een druilerigen morgen tufte de elegante donkerblauwe auto het echtpaar naar de oude veste. Dora had zich in haar nieuwen zijden tailleur gestoken en een modieuse, doch topzware hoed op haar leelijk hoofdje geplant. Er waren niet veel modeartikelen, die aan haar toilet ontbraken, van de hooggehakte Amerikaansche bobbelschoentjes af tot het zachte leeren handtaschje toe. Naaister, corsetière en kapper hadden uit een volle beurs kunnen putten om het afgodje, dat Dora van haar lichaam maakte, zoo fraai mogelijk uit te dossen en zij hadden het succes, dat ‘men’ Mevrouw van Helmen een elegante vrouw vond, ‘wèl koel als een komkommer, (zei de booze wereld) maar echt goed gekleed.’

Willem zat zwijgend naast haar en staarde door de nevelen naar buiten over de wazige velden. Nu de ontmoeting naderde, begon hij er meer en meer tegen op te zien. Half en half kreeg hij spijt, dat hij aan zijn impuls dien avond gehoor had gegeven. Enfin, die stap was nu eenmaal gedaan en wie A zegt moet B zeggen, redeneerde hij bij zichzelf, in een onbewuste zenuwspanning. Dat Dora meeging was toch bizonder aardig van haar, peinsde hij. 't Was zoo'n heel ander milieu daár ginds, dan zij gewend was. De vrouw drukte toch maar de stempel op een huishouding en die vrouw van Alfred, wàt hij zich tenminste er van herinnerde, was een typisch burgermensch, sans-le-sou.

Na een paar uur snorden zij over de oude keien van het vestingstadje en onder 't langzamer rijden nu, keek hij rond en zocht naar de namen op de hoeken der straten. Al gauw las hij, wat het wezen moest. In een kromme, ouderwetsche straat, eenmaal een hoofdbuurt, met de stil-nette heerenhuizen, waarvan enkele in den loop des tijds tot winkels gedegradeerd waren, sleten de andere van Helmens hun leven. - Overal verschenen er hoofden achter de ramen om het onge wone gebeuren gade te slaan. Bakker van Oppen droeg het afwegen van een pond meel verder aan zijn dochter op en ging op zijn stoep staan, opdat hem maar niets ontgaan zou. Ook slager de Swart staakte even het draaien aan de gehaktmolen, veegde zijn bloederige handen aan zijn voorschoot af en posteerde zich in de deur van zijn winkel. En de vrouwelijke klanten, die juist in de ‘Goedkoope Witte Bazar’ aan de overkant geholpen werden, lieten kinderwagens plus schreiend kroost daar achter, toen zij 'tsnorren van de auto hoorden. Onder al deze blikken deden Willem en Dora hun entrée triomphale in 's broeders woonplaats en men zag hen uitstappen; hij, rood uitkomende boven den groenen ulster; zij met opgetrokken neus, dribbelende op de hooge hakjes, en aanbellen bij den kantonrechter.

De deur ging bijna onmiddellijk open, alsof er iemand daarachter had staan wachten op de schel. Een schichtig kind-meisje gaf zich alle moeite om de eerbewijzen, die men haar de laatste dagen ingestampt had, uit te voeren en geleidde vervolgens door

een lange, donkere gang de gasten naar de ‘salon’, waar het weerzien plaats zou vinden.

Willem, vol goede voornemens nu, week gestemd, trad na zijn vrouw binnen en schreed met groote stappen op zijn broer toe. - Een lange, vaste handdruk hielp hen over het moeilijke eerste moment heen. De dames intusschen stonden eenigszins pijnlijk tegenover elkaar. Dora voelde dat al haar mondaine routine haar ontzonk, toen zij in de klare bruine oogen tegenover haar keek. Ook schoonzuster Mien wist niet recht wat te zeggen en keek glimlachend van den een naar den ander. Eindelijk noodigde zij, met een linksch gebaar, de gasten tot zitten. -

Vanaf de canapé van bronskleurig geplet pluche bekeek Dora critisch de burgerlijke inrichting. Er was niet veel in de keurignette, geboend-notenhouten salon, dat genade vond in haar oogen. Ook over Mien's ‘beste’ japon, een bruine foulard met enorme witte jabot, blijkbaar kersversch door de lokale faiseuse afgeleverd, was zij in gedachten ontzet. Wát schoenen, dacht zij en wàt kapsels draagt men in dit gat!

Het voorwerp dezer opmerkingen, onbewust

van het vonnis, dat reeds over haar geveld was, ging naar de theetafel en schonk de reeds gerangschikte kopjes vol.

En eindelijk zàt men om de notenhouten salontafel en trachtte van weerszijden het ijs te breken....

Angstvallig vermeden de broers bij het ophalen van herinneringen de aanleiding van hun verkoeling, maar als Willem het woord richtte tot zijn schoonzuster, viel zijn blik over haar hoofd heen nu en dan op de portretten aan den muur achter haar. Gewichtig staarden de dikke man in 18e eeuwschen blauwfluweelen galarok en zijne niet minder gezette wederhelft in haar groen damasten toilet op hen neer. Hij hield in de houterige hand een opgerold papier omkneld, zij drukte een uitgespreide waaier, meer stevig dan elegant, tegen den zwaren boezem, die door een geplooiden halsdoek voor ieders oog bedekt werd.

De conversatie wilde niet vlotten en allen voelden het als een verademing, toen lichte kinderstemmen door de open tuindeur naar binnen drongen.

Mien stond op en wenkte de jeugd om oom en tante te komen begroeten. Een jongen van acht en een meisje van 6 jaar kwamen bedremmeld binnen in zondagsche pakjes, en werden half voortgeduwd door moeder om handjes te geven. Het blonde Anneke sloot gauw vriendschap met den grappigen dikken oom, aaide Willem, vleistertje als ze was, over 't gezicht en maakte 't gezelschap op haar nieuwe jurk attent. Karel stond op zijn nagels te bijten en wierp nu en dan ernstige blikken naar de ‘deftige’ tante, waar hij zich zoo ‘netjes’ bij moest gedragen.

Willem en Alfred intusschen hielden zoo goed en zoo kwaad het ging de klank in de kamer. Maar tusschen het verleden en het heden lagen tien jaren waarin ieder zijn eigen leven geleefd had, dat in zoo verschillende lijn verloopen was en eenigszins geforceerd werden de jeugd-herinneringen opgedolven en uitgewisseld. En alle partijen waren blij, toen, na luid geklop het kind-meisje binnentrad en aarzelend meedeelde, dat het eten op tafel stond. Er kwam tenminste ‘schot’ in de partij dacht Dora.

- Toen zij met zijn zessen om de ronde tafel in de eenvoudige, gezellige huiskamer zaten, (‘geforceerd intiem’, dacht Dora) in eene omgeving, die hem meer aan het ouderlijk huis herinnerde, verbeelde Willem zich, dat het ‘ging’. Tersluiks wierp hij nu en dan een schichtigen blik op zijn vrouw, zag de minitieuse hapjes, die zij naar den mond bracht, hoorde, hoe zij nu en dan een paar woorden tot haar buurman richtte. Opeens verhief het kleine meisje haar hoog stemmetje: ‘Tante, vindt u 't niet echt leuk om eene auto te hebben?’ waarop de tante stijfjes glimlachte en antwoordde: ‘Ja, 't is wel gemakkelijk om je te verplaatsen, men kan er niet goed meer buiten, tegenwoordig!’

Mien wierp het kind een bestraffenden blik toe: ‘foei Ant, je mag niet zoo vrij wezen, hoor! Eet je bord eerst eens leeg, gauw wat, anders krijg je niet van 't puddinkje!’

Dora zei ‘maar ze is heel zoet, heusch!’ In stilte dacht ze 't hare van den nieuwaangehaalden familieband. En merkte op, dat de meid niet eens een zwarte japon aan had, dat de etensbakjes op tafel stonden, dat er vingerkommen en vischmessen ontbraken, en dat Alfred en Mien er eene cuisenière op na hielden, die horrible kookte....

Willem trachtte joviaal en hartelijk te zijn, hield den kleinen jongen, die geen oog van hem af had, met kunstjes bezig, en maakte diens opgewondenheid zóó gaande,

dat hij op 't laatst de aanwezigheid der stijve tante, die hem aanvankelijk zoo geïmponeerd had, geheel vergat: ‘Oom, mag ik nou 's? Toe oom, doet u 't nog is met mijn!’ klonk 't boven alles uit.

Terwijl de koffie gepresenteerd werd, hoorde men buiten de auto aanruischen. Even later stond men tegenover elkaar om afscheid te nemen. ‘Nou Willem, kerel je hebt ons machtig veel genoegen gedaan, kom eens terug!’ kwam het goedig van Alfred's lippen. Dora dankte minzaam voor de allercharmantste receptie. ‘Zien wij jullie nu ook eens bij ons?’ viel haar man bij, om ook iets vriendelijks te zeggen. Hij wachtte het antwoord niet af, maar stoeide tot het laatst met de kinderen, die als klissen aan zijn lijf hingen. Eindelijk was het oogenblik van instappen daar. Mien en Alfred deden hen tot op de stoep uitgeleide en keken de auto na, die, langzaam hotsende over de balsteenen, bij de buren weer dezelfde belangstelling oogste als 's morgens. Zij stond tegen hem aangeleund. Samen voelden zij al den weemoed van den dag, die achter hen lag. - ‘Vrouwtje, je hebt ze keurig ontvangen, daar ontbrak niets aan’, zei hij een oogenblik later toen zij op de bank in den tuin hunne indrukken uitwisselden, dankbaar, dat zij weer in hun intimiteit hersteld waren. ‘Och’, zei Mien

terwijl ze even een brok in de keel wegslikte, ‘ik merkte wel, dat ze me burgerlijk vonden; ik heb toch zóó mijn best gedaan en...’ - De zin kwam niet af, want Alfred sloot haar lippen met een kus. ‘Je bent een bovenste beste, wijf, - ik misgun Willem zijn aristocratische hark niet’, klonk het ruw-hartelijk.

Over den smallen dijk snorde de auto voort. Op de polders aan weerszijden viel het lage licht, stil-vredig lagen zij te baden in de avondzon in fulpen onbewogenheid. Daar achter plekte nu en dan een glanzend-zilveren lijn: de rivier in haar kille schoonheid...

Ineengedoken in den hoek van den wagen sliep Willem den slaap der rechtvaardigen.

Dora staarde met brandende oogen naar buiten. Het zien van de kinderen daarginds had even een wonde plek, die de menschen bij haar koelheid niet vermoedden, doen steken, en nu zij den voorbijen dag overdacht, schrijnde het oude, groote gemis weer in haar op. Maar vóór zij thuis waren, had zij de stemming overwonnen en toen Willem geechauffeerd wakker werd bij 't aanzetten van de rem, vlak bij huis, merkte hij niets bizonders aan haar.

‘Nu kind, het wàs een heel ding voor je, maar ik ben toch blij dat we er eens geweest zijn,’ zei hij, met een voldaan gevoel, toen de voordeur achter hen dichtsloeg. - En hij rekte zich uit en greep gapend naar de Rotterdammer, die op de gangtafel lag. -

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Lot. - Ik ben zoo recht blij met Uw besluit. Het zal U misschien interesseeren en genoegen doen te vernemen hoe velen mij schreven na die correspondentie aan U: Welk een goede raad van U! Heeft zij dien gevolgd? Ik kon niemand antwoorden daarop, daar ik zelve het niet wist. Maar o wat ben ik blij thans te weten dat gij het deedt, dat Uw jongen niet is bij vreemden, maar bij U. Ik ben zeker dat gij daarvan nooit berouw zult hebben, maar evenzeer dat het eerste plan U later een zelfverwijt zou zijn geworden. Intusschen, dat al het gebeurde U diep heeft aangegrepen en Uw zenuwgestel een vreeselijken schok gaf, begrijp ik zoo heel goed. Het is voor U een afstand-doen van het verleden Uwer jeugd - dat gij zoo heel lang hebt mogen behouden. Laat U dat een troost zijn als gij ziet op mij, en op zoo vele, vele anderen, die al héél jong het ouderlijk thuis zagen verdwijnen, en alleen rondzwalkten op de onbekende levenszee. Wie daardoor niet ondergaat, die wordt er door opgevoed, dat is zeker, maar ach, zooveel móois en heerlijks, dat nog had kùnnen zijn - gaat nochtans voorgoed verloren. Uwe ondervindingen uit dien treurigen tijd - die achter U ligt - zijn ook de mijne, helaas. Het is wèl bedroevend, maar het is met dat al zoo, dat men in zulke dagen soms het leelijkst behandeld wordt door hen juist, wier plicht het zou zijn steunend op te treden.

Aandoenlijk-wáár, in verband met den tegenwoordigen tijd, is hetgeen gij mij schrijft van dat tooneeltje met Uw kind. Zoo is het helaas: Gezonde moeders zijn bijna zonder uitzondering *uitgaande* moeders. En, wat is treuriger dan dit, een kind dat zijne moeder nog liever ziek wil zien dan zichzelf verstooten voelen naar de straat of de meid omdat mama.... uit is. Onder dit uit zijn versta ik natuurlijk óók nuttigheid - kunstgedoe - sociaalwerk, - al die voorwendsels die huisvrouwen en moeders een heerlijke gelegenheid bieden om hare naaste en eerste *huiselijke* plichten te verwaarloozen. - Vroolijkheid en opgewektheid heeft een kind m.i. nóódig als eerste levensvoorwaarde. In dat opzicht ben ik zelve te kort gekomen door het voortdurende ongesteld-zijn mijner moeder, en ook wel een weinig door de streng-orthodoxe opvatting mijner opvoeding in zake genoegens van den meest-onschuldigen aard. Juist daarom lijkt het mij altijd eene eerste voorwaarde van elke goede-opvoeding, der kinderen levensblije gezichten te toonen. 't Leven-zelf brengt de ernst reeds gauw genoeg. In één opzicht b.v. heb ik aan thuis onvergetelijke herinneringen, en dat is waar het huiselijke feestjes geldt. Geen verjaardag, St: Nicolaas-feest, Oud- en Nieuwjaar, of mijne moeder putte zich uit in het bedenken van iets, dat zulke dagen maakte tot iets bijzonders-gezelligs-huiselijks-feestelijks. - Uw vertrouwen in mij eert mij niet weinig. - Het stuk dat gij mij zendt zou voor de Lelie-zelve te lang zijn, maar kan heel goed dienen als feuilleton. Op 't slot van Uw brief mag ik U niet antwoorden om U niet te verraden. Echter, o hoezeer hebt gij dáárin gelijk. Als gij eens wist hoe dikwijls mijne vriendin en ik - die hier in Nauheim in dat opzicht ook een zeer goede gelegenheid hebben tot dezelfde opmer-

kingen als gij maaktet, - precies hetzelfde feit lachend constateeren. Houdt U nu maar verder goed, en weest hartelijk gegroet van mij!

W.v.V. - Het schetsje zend ik U terug als minder-geschikt bij de vele wachtende copy. Voor zoover ik weet is er in het Noord-einde, den Haag, eene woning, waarop iets staat van Bijeenkomsten voor Christian-Science, of iets dergelijks. Of daar een vaste voorganger of voorgangster optreedt is mij onbekend. Gij schrijft het woord verkeerd, en toont daardoor inderdaad 'nog weinig op de hoogte te zijn.'

J.S. - Wilt gij zoo goed zijn mij den zin op te geven, waardoor gij U beleedigd acht in dat ingez. stuk aan Uw adres? Gij kunt toch moeilijk van mij vergen dat ik al de ingezonden stukken naspoor en gis - bij wijze van raadseltje - wàt U kan hebben beleedigd. Te minder, waar gij-zelf zeer dikwijls een scherpen toon aanslaat, die anderen van U hoogst ongepast vinden. Indien gij dus den zin aanwijst, dan kan ik oordeelen; en, als ik het met U eens ben, zal ik U recht doen wedervaren.

A. de J. - Tot mijn spijt kon Uw stuk niet in het e.k. nommer geplaatst worden. Het geschiedt alsnog. Daar Uw aanvaller met den eigen naam onderteekende, kan ik U ook tevens meedeelen, dat gij niet met een 'hij' maar met een 'zij' te doen hadt. Natuurlijk komt U het recht toe tot antwoorden.

N.v.D. - Ik kan niet anders dan U - als zoovelen - verwijzen naar den *uitgever* waar het zetfouten geldt. Niet ik maar hij moet in dezen zorgdragen. Hartelijk dank voor Uw sympathie met mijn dierenliefde. Het doet zoo goed in dat opzicht zoo vele geestverwanten te ontmoeten.

J.v.E. - Daar ik ditmaal absoluut geen tijd heb U particulier te schrijven, kies ik dezen weg om U te danken voor Uw hartelijk en vertrouwelijk schijven. Hetgeen gij mij meedeelt omtrent de verandering, die gij beiden voorhebt, interesseert mij te méér, omdat ik niet kon begrijpen uit Uw brief wat gij nu tenslotte gaat beginnen? Ik zou zeggen, dé moeilijkheid die gij meedeelt, en waarover gij zoo openhartig schrijft, zal ook elders bestaan. Waarom dan heengaan? En die graven? Ik mag niet duidelijker worden om U niet te verraden. Maar gij zult mij begrijpen. Gij zult ook gezien hebben, hoe het mij toegezonden uitknipsel is geplaatst. Welk een schande! In den Dierenvriend las ik eene bemerking van Uw band, die zeer waar is. Nu moet ik U tot slot nog eens vertellen hoe ik 't zoo natuurlijk mogelijk vind, dat gij en Uw huisgenoot van mij spreken als Anna Lohman. Dat doet immers iedereen, zelfs al heeft hij mij niet eens gekend als kind, zoo als in 't geval van Uw huisgenoot. Ik ben er erg blij om, dat hij en gij beide zoo veel belang stellen in wat *ik* in de Lelie schrijf. En ik hoop maar dat er van Uw plannetje nog iets komt. Maar, als gij mij weer opnieuw schrijft, wilt gij dan s.v.p. stéédS Uw adres er boven zetten, want het is inderdaad een wonder dat mijn brief U bereikte. Ik vernietig steeds alle brieven na beantwoording, en kon mij dientengevolge noch Uw straat noch den naam van Uw huisgenoot - dien ik mij niet meer van vroeger herinner zooals hij 't zich mij doet - te binnen brengen. Hartelijke groeten, ook aan hem. En, wilt gij mij een groot genoegen doen, toe schrijf dan nog eens hoe het gaat met Uw arme zieke papegaai? Wilt gij?

Nora. - Ja, ik-ook vind het zoo gezellig, dat gij de Lelie kunt blijven lezen. Wij kennen elkaar nu reeds zoo lang. - Ja, zoo zijn de hedendaagsche meisjes, juist zooals ik ze in mijn roman beschrijf; ik ben blij dat gij-ook dit vindt. Ja, natuurlijk, in een geval als het Uwe wordt er geknoeid, en Uw werk achtergezet voor dat van een zoo invloedrijk man als de bewuste meneer. Gij zult die rake critiek over hem nu reeds gelezen hebben uit 'Het Vaderland'. Inderdaad is dr. Walch de criticus, en inderdaad schrijft hij óók tooneelstukken, enz. Ik kan mij zoo innig begrijpen, dat gij Uw heengeganen echtgenoot in het bijzonder mist op zulke tot huiselijke gezelligheid uitlokkende feestdagen! Het is wèl een droef verlies geweest. En, dat ziet men zoo dikwijls, dat juist zij heengaan, die zoo noode konden gemist worden, die veel liefde gaven en ontvingen. Van zijn dierenliefde weet ik uit ondervinding. Zoowel om de vriendelijke raden, die hij mij zond door Uw bemiddeling, als ook om zijn gaan kijken naar dien bewusten hond. Weet gij 't nog? Zoudt gij mij het boek-zelf nog niet eens kunnen zenden? Ik wil het U gaarne terugzenden, maar heb het niet hier. Dan voldoe ik aan Uw verzoek. Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting Red: Ged.

29 Juli 1914.
28ste Jaargang.
No. 5.

Berichten.

De actualiteit der ged., enz. dwingt mij de corr. in dit nommer achterwege te laten. Daarvoor hoop ik echter in het a.s. nommer alle nog achterstallige brieven inééns te beantwoorden.

REDACTRICE.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Zondagsrust en Zondagsheiliging.
(Een paar historische aanteekeningen).

Het is een edele strijd, die in onze dagen wordt gevoerd, om den Zondag als *rust*dag[1)] meer tot zijn recht te brengen. Ik juich dien toe en neem daaraan gaarne deel, maar telkens rijst de vraag bij mij op: zal ons strijden de gewenschte vrucht dragen? Het

1) Niet vergeten worde, dat een *rust*dag voor den een meerendeels een *werk*dag is, - soms wel *dubbele*, - voor den ander geeft, in dien zin namelijk indien *rusten* gelijk *uitgaan* wordt beschouwd.

komt mij voor, dat de voorstanders hunne zaak zelve bederven. In twee partijen verdeeld is ook de kracht verzwakt en het veel eischen der eene is eene der oorzaken waardoor de bescheiden wensch der andere niet tot vervulling komt.

Ik heb den meesten eerbied voor hen die Zondags*heiliging* op hunne banier hebben geschreven, maar indien zij dit woord gebruiken naar aanleiding van het geschrevene in het Mozaïsche gebod, dan meen ik, dat zij hun eisch gronden op een voorschrift, dat geene *heiliging* bedoelde, zooals men die nu, - misschien wel gedwongen - wil invoeren.

De *tien geboden*, de grondwet van den Israëlitischen Staat vormden eene burgerlijke wet, die wel op een zedelijk beginsel rustte, maar die met den *godsdienst,* of laat mij liever zeggen met den *eeredienst*, alleen in zooverre verbonden was, als de wetgever de

geheele wet en hare organieke uitvloeisels met het beroep op den God van Israël kracht gaf.

Er is alleen sprake van niet te arbeiden, de gewone dagtaak te laten rusten, wat, gelijk men weet, met groote gestrengheid aan het slavenhoudende en onontwikkelde volk moest worden ingescherpt. Vandaar de bewering, dat God zelf dien dag geheiligd had, en de Israëliet kon dat wel niet anders opvatten, dan dat hij naar dat groote voorbeeld den arbeid staken moest. Dat de wetgever, die, zooals wij thans zeggen, kerk en staat in eenige gemeenschap bracht, later dien rustdag als de juist geschikte van gemeenschappelijke Godsvereering beschouwde en daarom zoovele plechtigheden daaraan verbond, was een gevolg van zijn bestaan en geenszins de oorzaak zijner instelling, en het tabernakel- tempel- of synagogebezoek, dat de Israëlieten van onzen tijd[1] nog zorgvuldig in stand houden, was niet naar een voorschrift van de hoofdwet, maar volgens latere bepalingen door tijd en omstandigheden geboden.

Ik laat de kwestie rusten of de Israëlitische wet ook door den Christen als bevel van den hoogsten wetgever moet onderhouden worden. Ook daaromtrent zijn twee tegenstrijdige gevoelens, maar in geen geval zou ik, wat men nu Zondags*heiliging* noemt: kerkgaan, bijbellezen, psalmzingen, enz. als het onderhouden der *tien geboden* willen beschouwen, veel minder, op grond van art. 4, daartoe willen dwingen.

Wat men nu Zondags*heiliging* noemt, moet eene uiting zijn van 's menschen 'godsdienstig' gevoel en verliest alle waarde, wanneer het een, op hoog autoriteitsbevel (door wet of politieverordening), *gedwongen* plichtsbetrachting is. De *rust* op den Zondag kan als een plicht elken burger, - altijd slechts tot op zekere hoogte, - opgelegd worden, maar indien men *heiliging* van dien dag op andere wijze wil[2] dan moet men die zoeken te verkrijgen door de overtuiging te wekken of te versterken, dat wie aan God als van den Oorsprong aller dingen, als den liefderijken Vader zijner schepselen gelooft, de oprechtheid daarvan toonen moet door toewijding van zijn leven aan dien God en door gemeenschappelijke vereering van Hem, waardoor het godsdienstig leven in de maatschappij wordt gevoed en ontwikkeld.

Doch ik wil daarover hier niet verder uitweiden. Ik wilde er alleen op wijzen, dat de burgerlijke wet wel Zondags*rust* bevelen kan en daardoor de zoogenaamde *heiliging* in de hand werken, maar dat zij niet verder moet gaan en zich op een ander terrein begeven, terwijl eene eeuwenoude geschiedenis geleerd heeft, dat zelfs de natuurlijke eisch tot rusten, hoe ook door strenge bepalingen gedaan, altijd door velen met de daad is bestreden en verwaarloosd. De Kerk heeft den Staat op een verkeerden weg gebracht. Zij zelve onmachtig om dien godsdienstzin op te wekken, die zij meende dat tot de gewenschte Zondagsheiliging kon leiden, prikkelde de burgerlijke overheid door hare vertoogen, aan de klachten in kerkelijke vergaderingen gedaan ontleend; zij dwong tot het geven en herhalen van ordonnantiën en plakaten, liefst met bedreiging van strenge straf. Vandaar dat al die plakaten van vroegeren tijd altijd gegrond zijn in de waargenomen uiterlijke ongodsdienstigheid der burgers, en dat men een verkeerden weg insloeg kan wel daaruit duidelijk blijken, dat de eene ordonnantie even weinig uitwerkte als de andere.

Merkwaardig is het op te merken, hoe men zelf het vruchtelooze zijner pogingen moest erkennen. Ik zou gaarne een overzicht geven van die producten van vaderlijke

1) Voor zoover nog Israëliet.
2) Zeker niet op de wijze, zooals ik aantoonde in de Holl. Lelie v. 17 December 1913, (Ged. w.) bladz. 409. Vergelijk No. 27 v. 31/12, bl. 448.

bezorgdheid uit den vroegeren tijd en later, maar - ik heb reeds elders veel uit de Haagsche kerkeraadsacta medegedeeld, - bovendien staat daarvoor mij niet alles ten dienste, - en het overzicht zou ook te uitvoerig worden, - wat de archieven, inzonderheid der gemeenten, zouden kunnen leeren. Ik bepaal mij dus tot enkele stukken, die mij in den laatsten tijd onder de oogen kwamen, en die toch al genoeg zeggen om het door mij beweerde te staven, en die ik te belangrijker acht, omdat zij tot de laatste anderhalve eeuw behooren.

Vooraf wil ik er nog op wijzen, dat de zorg voor het *rustdag*-houden ook reeds vóór de Kerkhervorming en in de Middeneeuwen een deel van de bemoeiïngen der burgerlijke overheid uitmaakte, voorzeker aangestookt door de Kerk, teekenend vooral daar het hier geldt het *heiligen* van ‘zekere grote heylige dagen.’

Het bewijsstuk is van 10 April 1460, en Philips van Bourgondië doet daarin kond ‘allen luyden’ dat, indien de gewone veer-

tiendaagsche rechtdag valt op ‘enigen heyligen dach’, die rechtdag dan verlegd zal mogen worden op een werkdag, ‘die dan van sulker machten ende waerden wesen sall als off hy des Dynsdaechs te voren geweest hadde.’ Karakteristiek is deze ordonnantie, waar het Roomsche begrip omtrent het ‘heilige’ van een heiligen dag duidelijk spreekt.

Stappen wij nu over tot de 18e eeuw.

Al aanstonds trekt het de aandacht, dat de considerans der ordonnanties altijd van denzelfden inhoud is. In 1747 vingen Burgemeesteren en Schepenen van Goes aan met te zeggen: ‘Alzoo wij in ervaring gekomen zijn, dat, niettegenstaande vorige gereïtereerde waarschuwingen, vele grove sonden en ongeregeltheden van dag tot dag de overhand nemen, waardoor te vreesen staat, dat Gods langmoedigheid wel eens een einde sou kunnen nemen, soo ist’, enz.

Uit het vervolg blijkt dat de Sabbatsontheiliging allereerst moest worden genoemd, waarom dan ook koopen en verkoopen werd verboden.

Vier jaar later, in 1751, luide het alweder: ‘in ervaring komende, dat het koopen en verkoopen op Zondagen thans zoozeer als ooit wederom in swang begint te gaan en dat velen zich niet ontzien sulks onder de prediking van des Heeren Woord te doen.’ Het schijnt, dat men toen wat meer eerbied voor de ordonnantie kreeg, want het duurde, - wij zijn altijd nog in Goes, - tot in 1789, eer men met een nieuw plakaat voor den dag kwam. En het was niet alleen in Zeeland, dat deze klacht ernstige vermaningen uitlokte. Het departementaal bestuur 't Landt van Utrecht verklaarde in 1803 ‘met levendige aandoening opgemerkt te hebben, hoe het verval in de zeden, sinds de laatste tijden, hand over hand was toegenomen, naarmate de godsdienstige gezindheden bij vele der ingezetenen verflauwd zijn, waarvan de verwaarloozing der plechtig tot den godsdienst afgezonderde dagen en de stoornis der noodige rust op dezelve, zoowel als de roekelooze schending van Gods allerheiligste Naam met overtreding der ernstigste Placaten en ordonnantiën, hieromtrent voormaals... geëmaneerd... de bewijzen opleveren.’

Het blijkt dus, dat zoomin op de eene als op de andere plaats de ernstige klachten en bedreigingen ingang vonden, althans niet voor langen tijd.

Ik geloof ook niet, dat aan de vaderlijke bepalingen altijd behoorlijk de hand werd gehouden en waar dit geschiedde daar kwam soms een ernstig verzet. Zoo b.v. deed een der raadsleden te Goes[1)] het voorstel den Baljuw te zeggen dat hij jegens de Sabbatsschenders niet zoo streng moest zijn en het aannemen van dat voorstel bewijst hoe de overheid zelve het verboden kwaad in de hand werkte.

Het voorbeeld van vroegeren tijd leert ook - en het mag wel voor onze dagen ter waarschuwing zijn - dat men, zij het ook met de beste bedoelingen, te veel kan eischen en daardoor als het ware tot overtreding uitlokt.

De Magistraat te Goes verbood tappers en kroeghouders, om t'eenigen tijd, in de week, veel meer op de Zondagen of Bedestonden, ‘in hare huysen, Hoven of Taveernen zelfs te spelen of door anderen te laten spelen op de Viole of andere instrumenten.’ Voorts werd aan chirurgijns verboden des Zondags onder kerktijd iemand te scheeren.

Niet het minst werd de kracht der ordonnantiën verlamd door de uitzonderingen die men verplicht was te maken en die de natuurlijke aanleiding waren, dat men zulke overtredingen in de categorie dier uitzonderingen zocht te brengen. Aan ‘Sieke

1) Volgens eene mij gedane mededeeling.

Reysigers en diergelijke uiterste noodzakelijkheden' mocht men verkoopen, en in 1789 breidde men in Goes dat uit tot 'alle de geene, welke buiten de stad der jurisdictie woonachtig waren mits het geschiedde met gesloote winkels.' De Haagsche Magistraat liet in 1725 het Schippersgilde en de kraanmeesters aanzeggen dat op Zondagen geene goederen mochten worden gelost of besteld, die met paarden moesten vervoerd worden, maar dat die tot den volgenden Maandag moesten blijven liggen, 'uytgesondert alle bederfelijcke waaren of daar praejudicie by leyd', mits die voor negen uur of na vijf uur des avonds plaats had.

Toen het Utrechtsche Departementaal bestuur in 1803 nog eens met zijne Ordonnantie optrad, verbood het *openlijk* drijven van eenigerlei handwerk of dat van anderen te vergen, *tenzij waar het nood ware.* En men nam veel liever een halve maatregel tot stuiting van het groote kwaad als den herbergiers en logementhouders geïnterdiceerd werd, drinkgelagen te *zetten* of spelen hoe ook genaamd toe te laten, *ten tijde der openbare godsdienstoefeningen*, waarin stilzwijgend lag opgesloten, dat men op andere tijden van den dag ruim spel had. Hetzelfde geldt ook

van de bepaling, waarbij ‘alle speelen en ongeschikte geruchtmakingen op de kerkhoven en rondom de kerken’ ten tijde van den godsdienst verboden werden; zoodat ten slotte noch de zondagsrust, noch veel minder de heiliging van den rustdag werd verkregen.

Misschien zou de kerk ook meer invloed op het zedelijk leven hebben uitgeoefend, indien zij niet zoo openbaar van hare machteloosheid had doen blijken door telkens de hulp van den sterken arm in te roepen en de thans weder, door velen, zoo hooggeroemde dagen van ouds zijn een treurig bewijs voor de onvruchtbaarheid der prediking, die met geene mindere bedreigingen dan de plakaten der overheid gepaard ging. Mij dunkt de kerkelijken moeten zich geschaamd hebben als zij den Magistraat verzochten ‘te vermanen dat men zich van alle onzedelijkheid zou onthouden in woorden of gedrag, en vooral van het misbruik van Gods allerheiligsten naam, het roekeloos zweeren bij denzelven, en het onzinnig vloeken en tieren langs de wegen’. Die kerk der 16e en 17e eeuw moge uitnemend gereglementeerd zijn geweest en niets anders dan de zuivere leer hebben toegelaten, alle die getuigenissen omtrent de onzedelijkheid en ongodsdienstigheid der gemeenteleden maken, dunkt mij, niet begeerig om zulke onvruchtbare toestanden weder in het leven te roepen.

Wat nu de beste middelen zouden zijn om het doel te bereiken, zal ik hier niet onderzoeken, en ik vermeet mij nog veel minder eenige aanwijzing te doen. Ik heb slechts in herinnering willen brengen, wat de geschiedenis leert en hoe de menschen van vroegeren tijd de tegenwoordige maatschappij en hare hervormers den weg wijzen. Gaarne weidde ik over een en ander breeder uit, maar daarvoor is hier de plaats niet. Ik weet wel, dat ik voor velen niets nieuws geschreven heb, maar ook dat leert de ondervinding, dat ook zij die het oude kennen, wel eens eene herinnering aan dat oude noodig hebben.

A.J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

's Gravenhage, Nieuwjaarsdag 1914.

Overzicht van de Week.

Meten met twee maten.

De tram-staking brengt natuurlijk een zee van ingez. stukken; (waarom kan de redactie van het Vaderland in *dit* bijzondere geval wèl den eisch stellen dat deze allen geteekend moeten zijn, en in andere gevallen niet?). Onder welke stukken mij één trof als zoo innig en wáár, als mij zoo uit het hart geschreven, dat ik het hier in zijn geheel overneem:

Tramstaking.

Wegens den Zondag bewogen zich op het Plein, dat, ook al is er in het geheel niets bijzonders te zien, de verzamelplaats blijft van nieuwsgierigen, meer menschen dan in de laatste dagen. Maar de politie en de marechaussee bleven zorgen voor de geregelde circulatie, en van tijd tot tijd werden de vele zitbanken, die zich in deze

dagen in de bijzondere belangstelling mogen verheugen, en de bank, die het tramhuisje aan vier zijden omgeeft, ontruimd.

Eén persoon werd opgepakt, die maar niets deed dan met de handen in den zak om de op de standplaats staande trams heendraaien en, op de aanmaning, om zich te verwijderen, wel even wegging, maar even daarna het spelletje weer begon te herhalen. Daar dit wel wat verdacht leek, werd hij overgebracht naar het bureau aan de Nieuwe Haven. Daar bleek, dat hij sterk onder den invloed van sterken drank verkeerde, en werd hij ter ontnuchtering een poosje in bewaring gehouden. Hij had niets verdachts bij zich. (*Verslag van Het Vaderland, 1e Avondblad van 20 Juli.*)

Verschijnt ten tooneele de heer C., lid van de Witte, die een kellner gelast, een tafeltje en een stoel te brengen naar het gedeelte van het Plein tegenover de Societeit. Hij moet weten, dat de vergunning van de Witte voor het gebruik maken van dat gedeelte tijdelijk buiten werking is gesteld.

Men zou nu verwachten, dat de politie den heer C. verwijderde, evenals het bankjespubliek en met wat minder omslag, omdat hij handelde in strijd met een uitdrukkelijk verbod van de politie, wat van het bankjes-publiek niet gezegd kan worden, of wel, dat zij den man evenals den persoon bovenbedoeld ter onderzoek zond naar het politiebureau.

Noch het een, noch het ander. Hoogere politie-autoriteiten worden gewaarschuwd, de tusschenkomst van het societeitsbestuur wordt ingeroepen, enz. enz. En de hoofdinspecteur wilde, naar Het Vaderland schrijft, de zaak niet te ver drijven, door op de tegenwerpingen van den heer C., dat de politie het recht miste om te verbieden, op de plek te zitten, enz. enz., van zijn recht gebruik te maken, en den heer C. te gelasten, zich te verwijderen, 'waaruit, bij weigering, zeer onaangename gevolgen voor

den heer C. hadden kunnen voortspruiten'.

Er ontstond een volksoploop, *dien de politie zich hoogstwaarschijnlijk spoedig genoodzaakt zou hebben gezien met den gummistok of sabel uiteen te jagen*, *zonder daarbij rekening te houden met* '*de zeer onaangename gevolgen, die daaruit voor de betrokken personen hadden kunnen voortspruiten*', *indien niet een kellner de situatie had gered*, *door op een onbewaakt oogenblik stoel en tafel weg te nemen.*

Jammer aan den eenen kant, *want het zou zeer interessant zijn geweest te weten*, *of de politie in haar slappe houding tegenover het lid van de Witte zoover zou zijn gegaan*, *dat deze tenslotte zijn zin had gekregen.*

W.H. KOBES.

Overgenomen uit het Vaderland.

Mij-ook had de beschrijving (in het redactie-gedeelte van het Vaderland) der houding van de Haagsche politie in zake het ergerlijk optreden des heeren C. onaangenaam getroffen, te méér nog waar er in dit vrijzinnige Blad geen enkele comentaar werd bijgevoegd op het onbehoorlijke dezer geschiedenis.

Reeds het feit-zelf immers, dat de pers, waar het dergelijke 'beschaafde' leden der samenleving geldt, zich bepaalt tot een voorzichtigen voorletter, terwijl zij, waar de lagere volksklassen bedoeld worden, zich niet ontziet terstond naam en adres voluit te noemen, treft steeds als hóógst onsympathiek. Of is b.v. het niet pijnlijk-ongevoelig in datzelfde Vaderland te lezen, hoe een 'zekere' Popma doodbleef in Scheveningen, waar de hoogstonhebbelijke C. voortdurend wordt vermeld als 'meneer'. -

Maar dit slechts nebenbei.

Datgene waarop het aankomt in dezen, en waarop ook de heer W.H. Kobes wijst, is de houding der in deze dagen zoo veel geprezen Haagsche politie, die een lastigen, onopgevoeden, onhebbelijken 'meneer' met de meest mogelijke égards behandelt en ontziet, en een omslag voor hem maakt van belang, terwijl zij de gewone voetgangers uit elkaar jaagt bij elk oploopje, daardoor onschuldigen kwetst, en ouderen van dagen zich ernstig doet bezeeren, enz., enz. Dit laatste is waarschijnlijk niet te vermijden waar het geldt het handhaven der goede orde. Maar, zeer zeker is het wèl te vermijden 'heeren' van het slag van C. op een zoo ergerlijke wijze naar de oogen te zien als hier is geschied. Wie is meneer C.? Is hij een vriend van den hoofdcommissaris? Is hij een dier 'invloedrijke' ingezetenen, die zich, dank zij zijn positie of geld kunnen veroorloven de wet te trotseeren? Men *moet* het hier wel denken, waar zoo angstvallig de naam wordt verzwegen, en zoo angstvallig met dit heerschap wordt omgegaan. Juist in deze dagen, waarin de arbeidende klasse met recht zich verzet tegen de overmacht van het kapitaal en der bourgeoisie, doet men, zelfs uit zuiver eigenbelang, óók nog dom door op dergelijke wijzen het volk op te hitsen, en het recht te geven tot de vraag: Wie is nu eigenlijk in Nederland baas, de wet of... willekeur?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

De Zijp-Looyenga's.
Roman door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 2).

Het dubbele verlovingsfeest nam al de gedachten van de jongere Zijp-Looyenga's in beslag.

't Zou een heele partij worden!

Mevrouw Frederique Zijp-Looyenga namelijk was een zeer gulle gastvrouw.

Niet zonder reden.

Zij begreep, dat hare verschillende kinderen vele relatiën noodig hadden voor hun toekomst. En óók dat niets zoo geschikt is om die te maken dan uitgaan bij anderen, en zelve gastvrijheid verleenen. Daarom waren ook alle kennisjes van Louise en Madeleine en Lucie het er over eens, hoe prettig een thuis die toch hadden, en wat een lieve en vroolijke moeder hare mama was.

De jongere kinderen, onder de leiding van ‘fräuleín’, studeerden tableaux-vivants in. Zelfs 't kleine Francinetje en Free, 't ietwat oudere zusje, kregen daarin een beurt, als twee engeltjes, die een palmtak zouden houden over een groot marmeren kruis.

Want, zooals Charlotte het heel oneerbiedig uitdrukte als zij aan haren heimelijken ‘verloofde’ schreef naar ginds: ‘Een beetje christelijkheid hóórt er nu eenmaal bij.’

En nichtje Engel Zijp-Looyenga óók en haar broer Gert waren uitgenoodigd mede te doen, en Wies Verhaeghen smolt weg in zaligheden, omdat Gert - die zich al heel weinig om haar bekommerde overigens - haar partner daarbij zou zijn in een samenspraak, vervaardigd door Charlotte.

In de oude provincie-stad, de bakermat der familie, hadden ze het verlovings-nieuws met groote instemming vernomen. En tante Thilde had geschreven, mede uit naam van de tantes, hoe zichtbaar-duidelijk de zegenende hand des Heeren toch alles leidde en kroonde wat

haar godvruchtige broer Everard begon. Want immers, was het geen leiding des Heeren deze dubbele verloving onderling, van christen-kinderen, grootgebracht in de vreeze des Heeren?

Everard Zijp-Looyenga wist maar al te wel dat zijn aanstaande schoonzoon Johan Loffers geenszins deed naar de hem thuis ingeprente leer van orthodoxie. Maar, wat kwam dàt er op aan! Als de schijn maar gered bleef! En, naar den schijn was het toch immers een zeer 'geloovig' huwelijk, dat hetwelk Louise deed.

Zij, Louise, flink-gebouwd, levenslustig, meer knappe verschijning dan mooi-meisje, zooals Madeleine, zag er in haar licht-blauw japonnetje goed uit naast den nog wat jongensachtigen jongeren Loffers, dien zij uit dépit had genomen toen de oudere haar niet vroeg ten huwelijk - zooals zij had gehoopt.

Zij had de koel-berekenende natuur geërfd harer moeder, wist, als deze, zich onmiddellijk aan te passen aan alle levensomstandigheden, zonder veel gevoel, enkel geleid door verstands-berekening. Nu zij eenmaal Adolph niet krijgen kon, was Johan haar ook goed. Alles liever dan geen man. Dat nooit.

En ze giegelde, - wat nerveus toch om het zoo hoofdpersoon zich voelen, - tot Nina Helledoorn, stijf in 't grijs als een zedige als zij betaamde:

'We moeten de bruiloft óók op één dag hebben, net als nu. Je moet zorgen dat Evert-Jan tegen dien tijd klaar is...'

'Mama zou mij immers toch nog niet kunnen missen - zoo gauw al', - meende Nina berustend; oudste uit een gezin waarin het oud-testamentische veel-kinderen stelsel met groote nauwkeurigheid werd gehandhaafd door den schatrijken vader, zóó, dat mevrouw Helledoorn er, ondanks haar nog geen vijftig jaren, uitzag als een afgeleefde oude-vrouw vol zorgen.

Als Maria-Anna haar man antwoordde: 'ik wil niet behandeld worden zooals die anderen - je weet wie ik bedoel - die jaar op jaar een kind leveren' - dan dacht ze daarbij óók aan goeïge mevrouw Helledoorn, die van al hare rijkdommen niets had dan de moeiten voor een steeds opnieuw aanwassend gezin, waarvoor zij en Nina, hare oudste dochter, gezamenlijk de zorgen deelden, bijgestaan door juffrouwen of verpleegsters. Want, één ziek was er minstens altijd....

Evert-Jan was veel bij de Helledoorn's aan huis genoodigd tijdens zijn studeeren aan de Vrije in Amsterdam, had gezien van nabij Nina's huiselijke deugden, gepaard aan haar groote erfenis, en had, - gepousseerd een beetje door zijn vader en moeder, die dit huwelijk wenschten, - zich niet laten leiden tenslotte door de begeerte naar schoonheid of geest in een vrouw, maar wel door die van een met zijn hevige vleeschelijke lusten overeenkomende verbintenis te sluiten.

Want, dat was het kenmerkend verschil tusschen de twee verloofde paren: bij Evert-Jan en Nina was hùn geloof echt, bij Johan en Louise bleef het een opgeplakt vernis van familie-traditie. Reeds het uiterlijk van de twee meisjes drukte dat uit, Nina, stijf-zedig in haar grijze gesloten kleedje, het haar bescheiden gekapt, opgepronkt met oud-hollandsche 'degelijkheid' meer dan met distinctie, met een paar zware gouden armbanden en een dito groote ketting om den hals; Louise in haar jonge-meisjesachtig dun blauwkleurig neteldoekje, de hals wat laag, de mouwen wat kort. En beider omgang ook met hare verloofden accentueerde diezelfde geestesstemming; Nina was bescheiden-onderdanig, gelijk het past aan de aanstaande echtgenoote, die haren man wil gehoorzaam zijn 'gelijk het betaamt,' zooals in de brieven van Paulus staat, Louise daarentegen coquetteerde met haren op haar zichtbaar

verliefden Johan, liet hem allerlei kleine diensten aan haar bewijzen opdat hare zusters zouden zien hoe goed zij nu af was, verloor nu een zakdoek, had vervolgens eau de cologne noodig, was dan uiterst genadig-dankbaar, en liet hem het volgend oogenblik jaloersch toezien, omdat ze met een der andere heeren zóó druk in gesprek bleef dat ze zijn tegenwoordigheid gansch scheen te hebben vergeten...

Tante Thilde, die zich eigenlijk misplaatst voelde, hier in dezen feestvreugde-kring, was nochtans overreed over te komen, zat, in zwarte zijde, bij de anderen aan het boveneinde der tafel, tusschen meneer Helledoorn in en haar broer François.

En Fenna Zijp Looyenga deed haar best haar spijt te verkroppen over Engel's nog maar steeds niet verloofd-zijn, verzekerde zuurzoet aan meneer Loffers, dat ze het voor hare schoonzuster Frederique heusch een heel ding vond, een heelen slag, dat hare oudste dochter ging trouwen. ‘Je verliest zoo ontzettend veel aan een dochter, nietwaar?’

‘Och’, glimlachte meneer Loffers, ‘eenmaal moet het er toch van komen. 't Is nu eenmaal de aangewezen bestemming van een vrouw, waartoe de Heere haar heeft geschapen. En, al zeg ik 't zelf, Louise krijgt een besten man aan onzen jongen.’

‘O, maar natuurlijk, natuurlijk! Ik ben ook zóó blij voor haar. Ze is altijd zoo'n lievelingsnichtje van me geweest’, verzekerde Fenna lievig. ‘En Engel-ook kon het zoo goed met haar vinden. 't Zal een heel gemis zijn voor haar dat de jongelui niet hier blijven wonen.’

‘Dan moet Uw dochter maar veel bij hen komen logeeren’, - drong meneer Loffers gul. - En daar juist was het dat Fenna, altijd

uit op relaties-maken en ze aanhouden, hem hebben wilde.

Engel, tusschen de Haeff en een vrije-universiteit-studiegenoot van Evert-Jan in, had het gesprek gehoord, gilde, druk als altijd, heen over de tafel: ‘Ja, natuurlijk, natuurlijk; ik kom je huis inwijden, Louis. Ik zal je eerste logée zijn.... Ik inviteer mezelve....’

Ze zag er ordinair uit, met haar veel te overladen kantjapon, over rose grove halfzijde, die afschuwelijk kleurde bij haar tanig vel en haar vettig-donker haar. En zij verdeelde, giegelachtig, haar belangstelling tusschen de drie geëngageerde paren Minnie Verhaegen en de Haeff, en Louise en Johan, en Evert-Jan en Nina, alle drie toekomsthuishoudens waarvan veel viel te halen, die in haar kring beloofden een positie in te nemen straks van invloed, door geld of anderszins; van haren anderen buurman, den vrije-universiteit-student, was maar weinig te hopen; zelf dominees-zoon studeerde hij ook voor dominee, en verwachtte niet meer van 't leven dan een bescheiden dorpspastorie. Enfin, als hij haar ten huwelijk gevraagd had, zou Engel hem nochtans met open armen hebben geaccepteerd. Beter een half ei dan een leege dop. En ze probeerde daarom en-passant ook ook op hem haar schreeuwerige giegelmanieren, die de mannen afstootten in haar omdat ze zoo leelijk was, - zonder dat ze dat ooit begreep.

Maar hij, stille eenvoudige jongen, had veel meer oog voor zijn ander buurmeisje, Wies Verhaeghen, die hem, het provincie-kind, toppunt scheen van elegantie en vrouwelijke bevalligheid en tegelijk van maagdelijken eenvoud, zooals hij zich die dacht als het ideaal zijner aanstaande domineesche.

Wies Verhaeghen wàs eenvoudig. Altijd nommer twee, komend achter aan haar coquette, wereldsche, aanstellerige zuster, had ze nooit veel gedacht aan of over eigen-ik. En daarenboven had Gert Zijp-Looyenga immers reeds vanaf haar backfischtijd haar gedachten in beslag genomen. Dat had haar behoed voor zelf-ingenomenheid of zelf-aanbidding, dat, die hopelooze liefde tot een kwast, die op haar neerzag en met haar speelde. Ze vond zichzelve zoo veel minder dan dien aangebeden Gert.

En ze lette niet op de haar smachtendaanziende, waterig-blauwe oogen van Sjoerd Vreesema, candidaat in de theologie, ze hoorde niet het teedere in zijn stem, als hij verlegen zei: ‘Freule, wat een heerlijke invitatie dank ik toch aan m'n vriend Evert-Jan. Ze vond hem ‘vervelend’, met al zijn goedgemeende beleefdheid. Maar de pedante betweterij van Gert Zijp-Looyenga, die al een paar malen op zijn plaats was terecht gezet door de oudere heeren omdat hij over de politiek 't hoogste woord voerde, en die zich aanstelde als een in zijn ‘carrière’ (van doeniet) verongelijkt genie, dat was 'm zoo je ware, daarvoor boog ze het hoofd in nederige verrukking, aan diens lippen hing ze, als hij haar genadig-welwillend vroeg, of ze ook den moed zou hebben Holland te verlaten - zoo 'n achterlijk land toch eigenlijk - voor wat beters, voor Indië, b.v., of voor Amerika....?

‘Waarom niet... Als’... zij zweeg. En bloosde dan hevig, van ontzetting om wat ze bijna had gezegd.

‘Nu,... als’... wou Gert weten, - die het heel goed wist.

‘Och, 't doet er niet toe.’ - Wies was niet ver in flirten noch in zich er uit kunnen redden... ‘Als je veel van iemand houdt’, - zei ze toen ineens, impulsief...

‘Jij denkt dadelijk aan twee - schijnt het’, kwam Engel giechelig...

En Minnie bestrafte haar jongere zuster:

‘Zeg toch niet zulke gekke dingen - kind. - Hoe kom je erbij...?’

Zij, Minnie, voèlde zich vanavond zoo heel erg, naast haar aanstaanden man, het Kamerlid, gerechtigd, door zijn leeftijd en zijn neefschap, om, ineens om al de zooveel oudere Zijp-Looyenga's te tutoyeeren, Meinhard, en Everard, en François, en zelfs ouwelijke tante Thilde. En ze belette hem, door haar geaffecteerd-verliefd-hem in beslag weten te nemen, zich te wijden aan de gasten van zijn leeftijd, aan Maria-Anna die vlak tegenover hem zat, en aan Frederique, een paar plaatsen verder...

‘*Wij* maken onze huwelijksreis naar Florence en Rome en Napels. - - En jullie...?’ informeerde ze bij Louise.

- - ‘O, zoover zijn we nog niet’, - zei die onverschillig voor het tijdstip van het huwelijk, enkel maar blij omdat ze nu verloofd was gelukkig. - ‘Johan moet eerst méér verdienen, - zegt m'n aanstaande schoonvader.’

Minnie trok een meewarig gezichtje van: ajakkes, hoe vulgair.

- - Maar Louise, niet op haar mondje gevallen, gaf het haar terug, snaauwde:

‘Och, *wij* hebben geen haast - *wij* zijn nog jong...’

Minnie zag ‘woest’ - - zooals Charlotte het later aan haren verloofde beschreef.

En Charlotte-zelve moest er om lachen, want zij harerzijds vond het raak, net goed voor die être-achtige Minnie, die zij niet kon uitstaan.

Madeleine-ook gunde het Minnie... Zij en Charlotte, omdat er heeren-gebrek was, zaten naast elkaar. 't Kon haar geen van beiden veel schelen immers; Charlotte hare gedachten bij den verren vrind ginds, in wiens trouw

zij zoo vast geloofde, en Madeleine, nerveus, gespannen op den komenden avond, waarop, onder de dan genoodigde gasten, ook hij zou zijn, hààr hij, dien zij sinds eenige weken niet had gesproken, wiens prachtige preek van dien laatsten Zondag haar nog in de ooren klonk:

'Niemand uwer kan twee Heeren dienen. Gij kunt niet God liefhebben en de wereld...'

O die mooie, mooie, langzame bewegingen van zijn handen, van zijn langvingerige smalle handen, die ze zoo aristocratisch vond, - al heette hij maar heel gewoon Bertus Velders. En die intonatie van zijn stem, toen hij het middengezang had opgegeven:

> Wien heb ik nevens U omhoog;
> Wat kan mijn hart, wat kan mijn oog
> Op aarde neven U nog lusten...

Zij zag hem weer voor zich, die oogen zoo dwepend, die gebaren zoo vol gratie... En zij beloofde het zichzelve, *als*,... *als*... ze zou hem dan een goede en trouwe echtgenoote zijn, een steun in zijn herderlijk leven, eene vrouw zooals iemand van zijn vroomheid recht had het van zijn keuze te verwachten... Weg dan met al het mondaine in haar, met haar neiging tot opschik, met haar scherpheid ook jegens haar broers en zusters. Evert-Jan en Nina hadden toch eigenlijk wèl gelijk, die twee, die elkaar gevonden hadden in het geloof. En, in een verteedering des harten, nam ze haar glas op, knikte stilletjes haar aanstaande schoonzuster toe; al was ze dan maar leelijk en stijf, Nina ze zou toch wèl een goeie vrouw zijn voor Evert-Jan...

Aan haar andere zijde probeerde roodharige Wim Helledoorn haar beleefdheden te zeggen met zijn kraakstem:

'Zoo'n welgeslaagd dineetje.' - 'Mevrouw Zijp-Looyenga wist toch altijd zulke alleraardigste feestjes te geven. - - En nu van avond eerst. Hij was benieuwd naar wat er dan zou komen'...

'Vanavond - verbeeldt je *als* hij eens - - als zij-ook dan eens verloofd was plotseling...'

'Och,' vermande ze zich om toch iets te zeggen, - 'je moet er je niet zooveel bijzonders van voorstellen. Fräulein heeft enkel een paar tableaux gearrangeerd, met ons en de kinderen...'

Maar er werd tegen een glas getikt, en haar vaders stem kwam luid en speech-achtig...

'Lieve kinderen'... Daarbij keek hij de twee verloofde paren, die neven elkander zaten, aan met de quasi-geroerdheid van iemand die gewoon is in het openbaar bij alle mogelijke begrafenissen en eeredagen van bekende personen toespraken te houden: 'Voor een ouderhart is het altijd een oorzaak tot gemengde gevoelens van vreugde en leed wanneer de kinderen die ze hebben grootgebracht zich gereed maken hen voorgoed te verlaten, om zich in de wereld een eigen thuis te grondvesten. Ook Uwe moeder en ik begroeten daarom dezen dag met gemengde gevoelens. Maar, vóór en boven alles, geven wij eere aan God, die U samenvoerde, en die - ik vertrouw het in ootmoedig gelooven - ook verder zal zijn de Leidsman van Uw levens. Mijn oudste zoon, mijn oudste dochter, de keuze die gij beiden deedt is voor Uw moeder en voor mij eene die wij met de innigste vreugde begroeten, omdat wij onze aanstaande schoondochter, onzen aanstaanden schoonzoon, kennen en... ik mag zeggen liefhebben als onze eigene kinderen. - God zegene U....'

Tante Thilde snikte luide... Wat kon die Everard het toch mooi zeggen.... En zoo godsdienstig....!

Louise, impulsief, sprong op, viel haren vader hartelijk om den hals. Die goeie, beste, welsprekende papa toch....

Dat was het sein tot een algemeene omarming.... Frederique paste daarbij wel op, met hare koele, koude, verstandelijke natuur, dat haar japon vooral niet zou kreuken, en dat Thilde's tranen niet vlekten op de zijde... Fenna deed bijna even aandoenlijk-lievig als Maria-Anna nuchter.... Engel zoende iedereen, den nieuwen aanstaanden neef Johan, en de Haeff, den veel-ouderen achterneef, met veel animo, en Charlotte voelde pijnlijk, op dit oogenblik van algemeene familie-verbroedering, haar alleenzijn van weeze, wier vader en moeder afwezig waren....

'Bij ons moeten jullie het nog eens komen overdoen', zei tante Thilde toen ze weer zaten. 'De tantes zouden 't zoo graag willen... Het is bij ons toch eigenlijk de bakermat van de familie...'

Louise klapte in de handen... 'Graag, graag! Dolletjes. We houden U aan Uw woord, tante.... Dan komen Nina en ik bij U logeeren'....

Maar Nina schudde het hoofd.... 'Mama kan me toch niet missen', - voorzag zij, ziende naar het reeds weer wassende lijf harer moeder.... En deze, glimlachend-geduldig, knikte haar toe: 'Wie weet.... Als 't zoo geschikt kon worden... 't Duurt nog een heel poosje eer'...

'En anders ga je maar niet', besliste papa Helledoorn luchthartig.... 'Een verloofd meisje kan niet beter doen dan zich zooveel mogelijk voor haar aanstaande taak bekwamen. Je doorloopt nu een goede leerschool...'

'Ja, dat doet ze wel', ontviel het een beetje scherp aan Maria-Anna.

Maar haar eigen man viel haar af met de opmerking: 'Groote gezinnen zijn een zegen des Heeren....'

En hare zelf-gewilde onvruchtbaarheid deed

haar, met een gevoel van schaamte, en weerzin tegelijk toch, zwijgen. Schaamte, omdat ze hem geen echtgenoote was als hij met recht kon verlangen. En weerzin, om de wijze waarop deze soort van orthodoxie de zuivere zinnenbegeerte voorschoof als een soort heilige godsdienstdaad, een volbrengen van een hoogeren wil...

(*Wordt vervolgd*).

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Weltevreden, 20 Juni 1914.
Aan Jonkvr. A. de Savornin Lohman!

Het doet mij genoegen in de Holl. Lelie een tijdschrift te hebben leeren kennen dat voor de waarheid durft uit te komen. M.i. is dit nu eens een tijdschrift voor menschen die durven denken; geschreven voor personen die, wars van alle gezindheid en huichelarij, met open vizier de wereld inkijken, voor hen die begrijpen dat het natuurlijk leven altijd hooger zal staan dan het kunstmatig aangekweekte.

Hierbij voldoe ik aan de behoefte U eens mijn oprechte sympathie te betuigen met Uw streven en dat uwer medewerkers en medewerksters. Het zaad dat U strooit valt wellicht nog op menige rots, maar de wind zal het verdrijven, het zal in aarde terecht komen en vruchten dragen.

Het is mij opgevallen dat er nogal eens te velde getrokken wordt tegen de R.K. kerk, hetgeen m.i. wel noodig is, tenminste meer noodig dan tegen elken anderen godsdienst die niet zoo egoïstisch en tyraniek is. Graag wil ik van mijn kant het mogelijke doen om misstanden in die kerk aan het licht te brengen. Wat het eerst moet aangepakt worden is wel de biecht. Het is door de biecht dat de priesters allen mogelijken invloed uitoefenen op het huisgezin en de maatschappij en was het nog maar op eene neutrale wijze dan zou het nog getolereerd kunnen worden, maar neen, alles moet geschieden naar hunne bekrompen zienswijze.

Ik denk niet beter te kunnen doen dan hier eens aan te halen wat Pater Chiniquy schrijft over de biecht. Het zijn onbekende regelen die wel eens onder de oogen mogen gebracht worden van R.K. Ziehier dan de beschuldigingen van P. Chiniquy in het gelaat der kerk geslingerd:

Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, zoo bedriegen wij ons zelven, en de waarheid is in ons niet.

Indien wij onze zonden belijden. Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonden vergeve, en ons reinige van alle ongerechtigheid (1 Joh. I:6-9).

Dat is de taal der profeten en apostelen. Dat is de taal van het Oude en Nieuwe Testament. Aan God en Hem alleen wordt de zondaar uitgenoodigd zijn zonden te belijden. Het is van God en Hem alleen, dat hij vergeving kan verwachten.

De apostel Paulus schrijft 15 blieven, waarin hij spreekt over al de verplichtingen door Gods wetten en door de voorschriften van het Evangelie van Christus aan het menschelijk geweten opgelegd. Duizend maal spreekt hij tot zondaars en zegt hun, hoe zij met God moeten verzoend worden. Maar spreekt hij één woord aangaande de oorbiecht? Neen - geen enkel!

De apostelen Petrus, Johannes, Judas schrijven zes brieven aan verschillende gemeenten, waarin zij met de grootste nauwkeurigheid vermelden, wat de verschillende soorten van zondaars te doen hebben om behouden te worden. Maar wederom geen enkel woord betreffende de oorbiecht.

Jakobus zegt: 'Belijdt elkander uwe misdaden.' Maar dit is zoo duidelijk de herhaling van wat de Zaligmaker gezegd heeft aangaande den weg der verzoening tusschen hen, *die elkander onrecht hebben gedaan* en het is zoo ver verwijderd van het leerstuk van een geheime biecht aan den priester, dat de ijverigste voorstanders van de oorbiecht dezen tekst niet hebben durven aanhalen ten gunste van hunne moderne uitvinding.

Maar indien wij tevergeefs in het Oude en Nieuwe Testament naar een woord zoeken ten gunste van de oorbiecht als dogma, is het wellicht mogelijk, dat dogma te vinden *in de gedenkschriften der eerste 1000 jaren van het Christendom?* Neen, want hoe meer iemand de geschiedboeken der christelijke kerk gedurende deze eerste tien eeuwen bestudeert, des te meer zal hij overtuigd worden, dat de oorbiecht een ellendig bedrog is uit de donkerste dagen der wereld en der kerk.

En zoo is het met de levens van verschillende kerkvaders in de vroegere eeuwen. Geen woord wordt er gesproken van het biechten hunner zonden aan iemand, ofschoon er duizend dingen van hen vermeld worden die van veel minder belang zijn.

Zoo is het met het leven der H. Maria, de Egyptische. De in de kleinste bijzonderheden verhaalde geschiedenis van haar leven, hare in 't openbaar bedreven schandalen, haar bekeering, langdurig bidden en vasten in de eenzaamheid, de omstandig verhaalde geschiedenis van haar laatste dagen en van haar dood, dat alles hebben wij; maar met geen enkel woord is er sprake van, dat zij bij iemand ter biecht ging. Het is klaarblijkelijk, dat zij leefde en stierf, zonder er ooit aan gedacht te hebben ter biecht te gaan. De diaken Pontius schreef ook het leven van St. Cyprianus, die in de derde eeuw leefde; maar hij zegt er geen woord van, dat hij ooit ter biecht ging, of de biecht van iemand heeft gehoord. *Meer dan dat, wij leeren van dezen betrouwbaren geschiedschrijver, dat Cyprianus door den Paus van Rome*, *Stephanus genaamd*, *in den ban werd gedaan*, *en dat hij stierf zonder ooit van iemand opheffing van dien banvloek gevraagd te hebben; iets wat blijkbaar niet verhinderd heeft dat hij naar den Hemel is gegaan*, *sedert de onfeilbare Pausen van Rome, die op Stephanus gevolgd zijn*, *ons verzekerd hebben*, *dat hij een Heilige is.*

Gregorius van Nyssa heeft ons het leven van St. Greorgius, van Nieuw-Cesarea, uit de derde eeuw nagelaten, en dat van St. Basilius uit de vierde eeuw. Maar hij spreekt noch van hun ter biecht gaan, noch van hooren van de biecht van iemand. Het is dus blijkbaar, dat deze twee groote en goede mannen, met al hun

christelijke tijdgenooten, geleefd hebben en gestorven zijn, zonder ooit iets van het dogma van den oorbiecht te hebben geweten.

Wij hebben de belangwekkende levensbeschrijving van St. Ambrosius, uit de vierde eeuw, door Paulunus geschreven; en uit dat boek blijkt zoo duidelijk als twee maal twee vier is, *dat St. Ambrosius nooit ter biecht ging.*

De geschiedenis van St. Martinus van Tours, uit de vierde eeuw door Severus Sulpicius in de vijfde eeuw geschreven, is ook een gedenkteeken door de oudheid nagelaten, ten bewijze dat het dogma van de oorbiecht in die dagen niet bestond; want St. Martinus heeft blijkbaar geleefd en is gestorven, zonder ooit ter biecht te gaan.

Pallas en Theoderet hebben ons de geschiedenis van het leven, het lijden en den dood van St. Chrysostomus, bisschop van Constantinopel, die in het begin der vijfde eeuw stierf, nagelaten, en beiden zwijgen geheel en al over dat dogma. Geen feit is klaarblijkelijker, door hetgeen zij zeggen, dan dat ook deze heilige en welsprekende bisschop leefde en stierf, zonder ooit er aan te denken ter biecht te gaan.

Niemand is dieper doorgedrongen in de bijzonderheden van het christelijk leven, toen hij over dat onderwerp schreef, dan de geleerde en welsprekende Hieronymus, uit de vijfde eeuw. Verscheidene van zijne bewonderenswaardige brieven zijn geschreven aan priesters uit zijn tijd, en aan onderscheidene christelijke vrouwen en maagden, die hem verzocht hadden, haar zijn raad mede te deelen omtrent de beste wijze om een christelijk leven te leiden. Zijne brieven, die vijf boekdeelen uitmaken, behooren tot de meest belangwekkende gedenkteekenen van de gewoonten, gebruiken, beschouwingen, zedelijkheid, het practisch en dogmatisch geloof van de eerste vijf eeuwen der kerk; zij zijn een onweerlegbaar bewijs, dat de oorbiecht, als dogma, toen niet bestond, en een volkomen nieuwe uitvinding is.

Zou het mogelijk zijn, *dat Hieronymus vergeten had, eenige raadgevingen of regels aangaande de oorbiecht te geven aan de priesters van zijn tijd*, *die hem om raad vroegen omtrent de beste wijze om hunne ambtelijke plichten te vervullen*, *indien het hooren van de biecht van het volk een van hun plichten ware geweest?* Wij dagen echter den meest toegewijden priester van Rome van dezen tijd uit, een enkelen regel in al de brieven van Hieronymus aan te wijzen ten gunste van de oorbiecht. In zijn voortreffelijken brief aan den priester Nepotianus, over het leven der priesters, deel II, bl. 203, zegt hij sprekende over de betrekking der priesters tot de vrouwen. '*Zit nooit in het geheim in een afzonderlijke plaats alleen met een vrouw. Als zij U iets bijzonders te vertellen heeft*, *laat ze dan de vrouwelijke verzorgster van het huis*, *een jong meisje*, *een weduwe of een getrouwde vrouw medebrengen. Zoo onwetend kan ze niet zijn omtrent de wetten van het menschelijk leven, om te meenen, dat zij aan U alleen deze dingen kan toevertrouwen.*' Het zou niet moeilijk vallen een groot aantal andere opmerkelijke plaatsen aan te halen, waar Hieronymus zich doet kennen als de meest besliste en onverzoenlijke bestrijder van die geheime gesprekken onder vier oogen tusschen een priester en een vrouw, die, onder het schoonschijnend voorwendsel van onderlinge raadgeving en geestelijke vertroosting, over 't algemeen niets anders zijn dan een bodemloozen afgrond van zedeloosheid en verderf voor beiden. Maar dit is voldoende.

Zoo hebben wij ook het bewonderenswaardige leven der heilige Paulina, door Hieronymus beschreven. En schoon hij ons daarin iedere denkbare bijzonderheid geeft van haar leven, toen zij jong, gehuwd en weduwe was; ofschoon hij ons zelfs

mededeelt, hoe haar bed uit de eenvoudigste en ruwste materialen was samengesteld, zegt hij geen woord er over, dat zij ter biecht ging. Hieronymus noemt de kennissen der heilige Paulina, treedt in de kleinste bijzonderheden omtrent hare reizen, hare weldadigheden, hare kloosterstichtingen voor mannen en vrouwen, hare verzoekingen, hare menschelijke zwakheden, hare heldhaftige deugden, hare zelfkastijdingen en haar heiligen dood; *maar met geen enkel woord spreekt hij over de menigvuldig herhaalde oorbiecht der heilige Paulina; niet een woord over hare wijsheid in de keuze van een voorzichtigen en heiligen (!) biechtvader.*

Hij verhaalt ons, dat haar lichaam na haar sterven ten grave werd gedragen op de schouders van bisschoppen en priesters als een teeken van hun diepen eerbied voor de heilige. Maar nooit spreekt hij er van, dat een dier priesters in een donkeren hoek met haar zat, en haar dwong voor zijn ooren de verborgen geschiedenis van al de gedachten, begeerten en menschelijke zwakheden van haar lang en aan voorvallen zoo rijke leven te openbaren. Hieronymus is de onwraakbare getuige, dat zijne heilige en edele vriendin St. Paulina leefde en stierf, zonder er ooit aan gedacht te hebben ter biecht te gaan.

Prossidius heeft ons het belangwekkende leven van den H. Augustinus uit de 5e eeuw nagelaten; en het is wederom tevergeefs dat wij zoeken naar de plaats waar en den tijd waarop de beroemde bisschop van Hippo ter biecht ging, of de biecht van zijn volk hoorde.

Meer dan dat, Augustinus heeft een uitmuntend boek geschreven, 'Bekentenissen' genaamd, waarin hij ons de geschiedenis van zijn leven verhaalt. Met dat wonderbaar boek in de hand, volgen wij hem van stap tot stap, waar hij ook gaat; wij bezoeken met hem die befaamde scholen, waar zijn geloof en zedelijkheid zoo jammerlijk schipbreuk leden; hij voert ons met zich naar den hof, waar hij, heen en weer geslingerd tusschen hemel en hel, in tranen baadde, onder den vijgeboom zich begaf, en riep: 'o Heer! hoe lang zal ik in mijne ongerechtigheid blijven!' Onze ziel trilt met zijne ziel van aandoening, wanneer wij met hem de zoete en geheimzinnige stem hooren: 'Tolle! lege!' - Neem en lees. Wij spoeden ons met hem naar de plaats, waar hij zijn evangelieboek heeft gelaten; wij openen het met bevende hand en lezen: 'Laat ons als in den dag eerlijk wandelen... doet aan den Heer Jezus Christus...' (Rom. XIII:13, 14).

Dat onvergelijkelijk boek van Augustinus doet ons met hem weenen en van vreugde juichen; het doet ons een blik slaan in zijn geheimste daden, in al zijn droefheid, angst en blijdschap; het openbaart en ontsluiert zijn geheele leven. Het verhaalt ons waarheen hij gaat, met wien hij zondigt, en met wien hij God prijst; het doet

ons met hem bidden, zingen en den Heer prijzen. *Is het mogelijk dat Augustinus ter biecht kon gegaan zijn zonder ons te verhalen*, *wanneer, waar en bij wien hij gebiecht heeft?* Kon hij de absolutie en de vergeving van zijn zonden van zijn biechtvader hebben ontvangen, zonder ons deelgenooten te maken van zijn blijdschap en ons uit te noodigen dien biechtvader met hem te zegenen?

Maar het is tevergeefs dat gij in dat boek naar een enkel woord zoekt aangaande de oorbiecht. Dat boek is een onwraakbare getuige, dat beiden, Augustinus en zijn heilige moeder Monica, van wie het zoo vaak melding maakt, leefden en stierven zonder ter biecht te gaan. Dat boek mag het verpletterendst bewijs genoemd worden, dat 'het dogma van de oorbiecht' een bedrog is van den lateren tijd.

Van het begin tot het einde van het boek zien wij, dat Augustinus geloofde en beleed, dat God allen de zonden der menschen kan vergeven, en dat men aan Hem alleen de zonden moest belijden, om vergiffenis te ontvangen. Als hij zijne bekentenis schrijft, dan is het alleen, opdat de wereld zou weten, hoe genadig God jegens hem geweest is, en opdat zij hem zou helpen, om zijn barmhartigen Hemelschen Vader te danken en te loven. In het tiende boek zijner bekentenissen, hoofdstuk III, verzet zich Augustinus tegen de meening dat de menschen iets zouden kunnen doen, om de geestelijke melaatschheid te genezen, of de zonden hunner medemenschen te vergeven; zie hier zijn welsprekend protest:

'*Wat heb ik met de menschen te doen, dat zij mijne bekentenissen zouden hooren*, *alsof zij in staat waren mijne krankheden te genezen?* Het menschelijk geslacht is zeer nieuwsgierig om eens anders leven te kennen, maar zeer traag om het te verbeteren.'

Voordat Augustinus dat verheven en onvergankelijk gedenkteeken tegen de oorbiecht had opgericht, had Johannes Chrysostomus zijn welsprekende stem daartegen verheven in zijn homilie over den 50sten Psalm, waar hij, in den naam der kerk sprekende, uitriep: '*Wij verlangen van U niet, dat gij Uwe zonden aan een Uwer medemenschen zult belijden*, *maar alleen aan God!*'

Nestorius uit de vierde eeuw, de voorganger van Johannes Chrysostomus, had, bij een openbaar verbod, dat de beste Roomsche geschiedschrijvers hebben moeten erkennen, nadrukkelijk de praktijk der oorbiecht verboden. Want evenals altijd dieven, dronkaards en boosdoeners in de wereld zijn geweest, zoo hebben er ook altijd mannen en vrouwen bestaan, die onder voorwendsel van hun hart voor elkander te openen tot onderlinge versterking en stichting, zich overgaven aan allerlei ongerechtigheid en wellust. De beroemde Chrysostomus gaf alleen de bekrachtiging van zijn gezag, op wat zijn voorganger had gedaan, toen hij, tegen het nieuwgeboren monster te velde trekkend, tot de christenen van zijn tijd zeide: '*Wij verlangen niet van U, dat gij Uwe zonden aan een zondig man gaat belijden*, *om vergiffenis te verkrijgen - maar alleen aan God.*' (Homilie over Psalm 50).

De oorbiecht ontstond onder de eerste ketters, voornamelijk onder Marcion. Bellarminus spreekt er van als iets dat in praktijk gebracht moest worden. Maar laat ons hooren wat de tijdgenooten over dit onderwerp te zeggen hebben:

Zekere vrouwen hadden de gewoonte om aan den ketter Marcion hare zonden te biechten. Maar toen hij op haar schoonheid verliefde, *en zij hem ook liefhadden*, *gaven zij zich met hem aan de zonden over.*'

Hoor nu, wat de heilige Basilius, in zijn verklaring van Psalm XXXVII, over schuldbelijders zegt:

‘Ik ben niet voor de wereld gekomen, om een belijdenis met mijn lippen te doen. Maar ik sluit mijn oogen en belijd mijne zonden in het diepst van mijn hart. Voor U, o God, stort ik mijn verzuchtingen uit, en Gij alleen zijt de getuige. Mijn weeklachten zijn in het binnenste mijner ziel. Er bestaat geen behoefte aan vele woorden om schuld te belijden; droefheid en berouw zijn de beste belijdenis. Ja, de weeklachten der ziel, die Gij behagen hebt om te hooren, zijn de beste belijdenis.’

Chrysostomus in zijne homilie ‘De Paenitentia,’ deel IV, bl. 901, geeft het volgende: ‘*Gij hebt geen getuigen bij uw belijdenis noodig; erken in het verborgen uwe zonden*, *en laat God alleen u hooren.*’

In zijn homilie V ‘De incomprehensibili Dei nature, deel I, zegt hij: ‘Daarom smeek ik u, belijdt altijd uwe zonden voor God! Ik vraag u geenszins, om ze aan mij te biechten. Voor God alleen moet ge de wonden uwer ziel openleggen, en van Hem alleen de genezing verwachten. Gaat dan tot Hem en gij zult niet afgewezen worden, maar genezen. Want voordat gij een enkel woord hebt geuit, kent God uw gebed.’

In zijn verklaring van Hebr. XII, hom. 31, deel 12, bl. 289, zegt hij verder: ‘Laat ons niet tevreden zijn met onszelven zondaars te noemen. Maar laat ons onze zonden onderzoeken en optellen. Verder raad ik u niet om volgens de gril van sommigen heen te gaan en ze te biechten: maar ik zeg met den profeet: ‘Belijdt uwe zonden voor God, erkent uwe ongerechtigheden aan de voeten van uw Rechter; bidt in uw hart en in uwe ziel, zoo al niet met uw mond, en gij zult vergeving ontvangen.’

In zijn homilie over Psalm I, deel V, bl. 589, zegt dezelfde Chrysostomus: ‘*Belijdt elken dag in het gebed uwe zonden. Waarom zoudt gij aarzelen dit te doen? Ik zeg u niet: gaat ze biechten aan een man*, *een zondaar evenals gij zijt, die u mocht verachten*, *als hij uwe gebreken kende. Maar belijdt ze aan God, die ze u kan vergeven.*’

In zijn bewonderenswaardige homilie IV, ‘De Lazaro’, deel I bl. 757, roept hij uit: ‘Zegt mij, waarom zoudt gij u schamen uwe zonden te belijden? Sporen wij u aan, om ze te openbaren aan een man, die ze u den een of anderen dag voor de voeten kan werpen? Wordt het u bevolen ze aan een uwer medemenschen te biechten, die ze kan openbaren en u ten verderve brengen? Wat wij van u vragen is eenvoudig dit, dat gij de krankheden uwer ziel aan uw Heer en Meester openbaart, die ook uw vriend, uw bewaarder en uw geneesmeester is.’

In een beknopt werk van Chrysostomus, getiteld ‘Catechesis ad Illuminandos’, deel II, bl. 210, lezen wij deze merkwaardige woorden: ‘Wat wij het meest moeten bewonderen is niet,

dat God onze zonden vergeeft, maar dat Hij ze aan niemand openbaart, noch wenscht dat wij dit doen zullen. Wat Hij van ons verlangt is onze overtredingen aan Hem alleen te belijden, om vergeving te erlangen.'

Augustinus zegt in zijn schoone Homilie over den 31en Psalm: 'Ik zal mijne zonden aan God belijden, en Hij zal mijne ongerechtigheden vergeven. En zulk een belijdenis wordt niet met de lippen gedaan, maar alleen met het hart. Ik had nauwelijks mijn mond geopend, om mijne zonden te belijden, toen ze reeds vergeven waren, want God had de stem van mijn hart reeds gehoord.'

In de levensbeschrijving der kerkvaders door Migne, deel 67, bl. 614-615, lezen wij: 'Omstreeks het jaar 390 werd het ambt van boet-priester in de kerk afgeschaft, wegens een groote ergernis door eene vrouw gegeven, die zichzelf openlijk beschuldigde tegen de kuischheid gezondigd te hebben met een diaken.'

Ik weet dat de verdedigers van de oorbiecht hunne onnoozele bedrogenen verscheidene plaatsen uit de heilige Kerkvaders voorhouden, waarin gezegd wordt, dat zondaars tot dezen priester of dien bisschop gingen, om hunne zonden te belijden; maar dit is een zeer oneerlijke wijze om de zaak voor te stellen, want het is voor allen, die maar eenigszins met de geschiedenis der kerk van die tijden bekend zijn, duidelijk, dat deze alleen betrekking hebben op de openbare schuldbelijdenis voor in het openbaar gepleegde overtredingen door den dienst van de boete.

Deze dienst bestond hierin: In elke groote stad was een priester of evangeliedienaar aangesteld om voor te zitten in de samenkomsten der gemeenten, waar de leden, die in het openbaar gezondigd hadden, verplicht waren hunne zonden openlijk voor de vergadering te belijden, ten einde hersteld te worden in de voorrechten van hun lidmaatschap; en die dienaar had in last de verklaring van schuldvergeving door de kerk aan de schuldigen voor te lezen, voordat zij weder tot de gemeenschap der kerk konden worden toegelaten.

Dit was in volkomen overeenstemming met hetgeen Paulus had gedaan ten opzichte van den bloedschendige te Corinthe, dien ergerlijken zondaar, die den christelijken naam schande had aangedaan, maar die vergiffenis had gekregen, na over zijn zonden berouw te hebben getoond en ze beweend te hebben ten aanschouwe der gemeente; niet van een priester in wiens ooren hij al de bijzonderheden van zijn bloedschendig gedrag had gefluisterd, maar voor de geheele vergaderde gemeente. Paulus keurt van harte het gedrag der gemeente goed, om den afgedwaalden, maar berouwhebbenden broeder vergiffenis te schenken en hem weer in hun midden op te nemen.

Wanneer de heilige Vaderen der eerste eeuwen van belijdenis spreken, dan verstaan zij onveranderlijk daaronder openbare schuldbelijdenis, en niet oorbiecht.

Er bestaat een even groot verschil tusschen zulke openbare schuldbelijdenis en oorbiecht, als er bestaat tusschen hemel en hel, tusschen God en Zijn grooten vijand Satan.

Openbare schuldbelijdenis dus dagteekent van den tijd der apostelen, en wordt nog in toepassing gebracht in de protestantsche kerken van onze dagen. Maar oorbiecht was onbekend bij de eerste discipelen van Christus; evenals zij nog heden met afschuw verworpen wordt door alle ware volgelingen van Gods Zoon.

Erasmus, een der geleerdste Roomsch-Katholieken, die zich kantte tegen de hervorming in de zestiende eeuw, zoo heerlijk door Luther en Calvijn begonnen, verklaart onbeschroomd en eerlijk het volgende in zijn verhandeling 'De paenitentia,' hoofdst. 5: 'Deze boete-instelling (oorbiecht) ontstond uit de een of andere

overlevering van het Oude of Nieuwe Testament. Maar onze godgeleerden, niet nauwkeurig beschouwende wat de oude leeraars zeggen, zijn op een dwaalspoor geraakt; datgene, wat zij zeggen van algemeene en openbare belijdenis, verdraaien zij langzamerhand tot deze geheime en verborgen soort van biecht.'

Het is een feit van algemeene bekendheid, dat geen geleerde Roomsche ooit heeft ontkend, dat de oorbiecht alleen een dogma en een verplichte praktijk der kerk is geworden op het Lateraansch concilie in het jaar 1215, onder paus Innocentius III. Geen enkel spoor van de oorbiecht als dogma, kan vóór dat jaar gevonden worden,

Dus heeft satan zich meer dan twaalfhonderd jaar moeten inspannen, om dit meesterstuk zijner uitvindingen tot stand te brengen, ten einde de wereld te overwinnen en de zielen der menschen te verderven.

Langzamerhand sloop dat bedrog de wereld binnen, evenals de schaduwen van een stormachtigen avond langzaam aansluipen, zonder iemand in staat is het oogenblik aan te wijzen, waarop de eerste lichtstralen weken voor de donkere wolken. Wij weten zeer goed wanneer de zon scheen; wij weten wanneer het in de geheele natuur duister was; maar niemand kan met zekerheid bepalen wanneer de eerste lichtstralen verdwenen. Zoo spreekt de Heer:

'Het koninkrijk der hemelen is gelijk aan een mensch, die goed zaad zaaide in zijn akker. En als de menschen sliepen, kwam zijn vijand, en zaaide onkruid midden in de tarwe en ging weg. Toen het nu tot kruid opgeschoten was, en vrucht voortbracht, openbaarde zich ook het onkruid. Zoo kwamen dan de dienaars en zeiden tot hem: Heere! hebt gij niet goed zaad in uwen akker gezaaid? Van waar heeft hij dan dit onkruid? En hij zeide tot hem: Een vijandig mensch heeft dat gedaan' (Matth. XII: 24-28).

Ja de goede Meester zegt ons, dat de vijand gedurende den nacht dat onkruid in zijn akker zaaide - toen de menschen sliepen. Maar Hij zegt ons niet, wat het juiste uur van den nacht was, waarop de vijand het onkruid onder de tarwe zaaide.

Maar als iemand verlangt te weten, hoe vreeselijk zwart de nacht was, die het 'Koninkrijk' bedekte, en hoe wreed, onverzoenlijk en woest de vijand was, die het onkruid zaaide, laat hem dan het getuigenis lezen van een der meest toegewijde en geleerdste kardinalen, die Rome ooit gekend heeft: Baronius, Annalen, Anno 900:

Het is duidelijk, dat iemand nauwelijks gelooven kan welke onwaardige, lage, verfoeie-

lijke en afschuwelijke dingen de heilige Apostolische stoel, die de spil is, waarom de geheele Katholieke kerk draait, gedwongen was te verduren, toen de wereldlijke vorsten uit dien tijd, ofschoon zij christenen waren, zich het recht aanmatigden, om de Pausen te verkiezen. O Schande! O Smart! Welke monsters, vreeselijk om aan te zien, namen toen den heiligen stoel in bezit! Welke boosheden volgden! Welke treurspelen voerden zij uit! Met welke bezoedelingen werd deze stoel toen bevlekt, ofschoon hij zelf zonder vlek was! Met welke verdorvenheden besmet. Met welke onreinheden bezoedeld! En door deze dingen met eeuwige schande bedekt!

Hierbij verzoek ik U of den heer Servaas v. Rooyen of wien ook t.g.t. van deze regelen gebruik te willen maken op elke wijze als U mocht goedvinden, als het maar kan strekken tot verlichting of steun van weldenkenden.

Hoogachtend
Uw. dw. dr.
J. JENS.

II. Gorinchem, 15/7 1914.
Voor een man.
Hollandsche Lelie No. 1 1/7 '14.

Is het huwelijk het graf van de liefde?

Natuurlijk, maar alléén door gehuwden te beoordeelen.

Immers Liefde, het *onbewuste* geven en ontvangen, bevruchten en baren, is niet te definieeren in tegenstelling van het *bewuste* stadhuis-contract, waardoor de vrouw de prostituee wordt van den man zonder rekening te houden met de verschillende karakters, constitutie en meer of minder natuurlijken aanleg, waarvan helaas de kinderen de dupe zijn; vandaar staat geschreven: wij zijn in zonde ontvangen en geboren en onbekwaam tot eenig goeds. Of volgens Oscar Wilde de eenigste bekoring van het huwelijk een voor den gek houden van partijen noodzakelijk maakt?

Intusschen is het *onnatuurlijke* Maatschappelijk fondament *Eigendom* en *Huwelijk* niet te veranderen, veel minder af te schaffen, zoodat het alleen als overeenkomst moet worden beschouwd en door karakter wordt gehandhaafd.

Mogelijk is het voorheen anders geweest, zooals uit bijgaand zeer oud versje blijkt, maar een absolute waarheid is dat, door te genieten van den boom der kennis tusschen goed en kwaad, de Liefde (het paradijs) was verloren.

Wat zoekt ge liefde en min?
Mistrouw dat zoet genot,
Geen liefde is als uit God;
Bestendig rein verheven,
Het stoffelijke is zoo zeer,
Met ons bestaan doorweven.
Gij vindt beneden niet wat
Slechts behoort bij God (natuur).

Hoogachtend
D.J. DU CROO Sr.

Indisch damestoilet in vroeger tijd
door S. Kalff.
(Vervolg en slot van No. 4.)

Een dergelijk paar Europeesche rashoenders onder de Indische boerenkippen als de gezusters van Beveren waren de gezusters Boudaen, dochters van Balthazar Boudaen, raadsheer in den Raad van Brabant. Zij waren een paar vroolijke en levenslustige, doch niet geheel onbesproken meisjes; Susanna 22, Constantia 18 jaren oud. De oudste huwde spoedig met Frederik Coyet, gouverneur van Formosa, de jongste kwam uit als ‘handschoentje’. Na den dood des vaders was de familie in den Haag eenigszins in 't achterschip geraakt, en zij had zich ‘om redenen’ verbonden aan een Indisch gast, die haar vader had kunnen wezen, n.l. aan François Caron, raad van Indië, die reeds vijf kinderen had bij eene Japansche huishoudster en wiens oudste zoon te Leiden studeerde tegelijk met den broeder der gezusters. Over de aankomst dezer laatsten te Batavia schreef in 1645 Cornelis Weyland aan een vriend in Suratte:

‘De huysvrouw van d'Heer Caron, genoemt Constantia Boudaen, is alhier verschenen en den 20sten dito naar Tayouan vertrokken. 't Is een seer soete ende schoone juffrouw, oock van treffelick geslachte. Haer suster, die om haer 't accompagneren mede herwaarts gecomen is, heeft haer in den huwelycken staet begeven met Monsieur Coyet. D'Heer Caron's huysvrouwe is oud 19 ende de suster 23 jaren; beyde droegense lockiens, comprides!’

Krulletjes op 't voorhoofd, wilde hij zeggen. 't Waren van die ‘brave bekkeneelcieraatjes’, welke tot de lokken, tevens tot de lokmiddelen der vrouw behoorden, en welke de Bataviasche juffers zich toen misschien haastten na te volgen. 't Was immers de laatste Parijsche, voor 't minst de laatste Haagsche mode!

Zoo de nieuwelingen al in vaderlandschen eenvoud opgevoed waren en gehecht aan de vaderlandsche kleederdracht, de meesten verzaakten die spoedig wanneer ze in Indië zich in de toestanden ingeleefd hadden. Het klimaat had zijne eischen, en het weeldevertoon was aanstekelijk. De opschik werd vooral in juweelen gezocht. Het haar werd behalve met natuurlijke bloemen, met juweelen haarnaalden bestoken, een parelsnoer tooide den hals, al de vingers droegen brillanten ringen en de ooren brillanten oorhangers, terwijl de armbanden dikwijls bestonden uit een gouden slang met robijnen oogen en een diamanten kroontje op den kop. Wel verplichtte de keur van Jacob

Mossel ten dezen tot beperking, doch gelijk zoovele Indische verbodsbepalingen werd ook deze slecht nageleefd, en controle was bezwaarlijk. Of welke baljuw of fiskaal kon, bij 't zien van de opgetooide vrouw eens onderkoopmans, aanstonds beoordeelen of zij, in strijd met het voorschrift, voor meer dan 3000 rijksdaalders juweelen aan 't lijf had?

Op de buitenbezittingen deed het weeldevertoon voor dat op Java niet onder. De vrouw van den gouverneur van Ternate liet zich in gezelschap zien met preciosa in 't haar, in de ooren, aan hals, vingers en kleeren voor eene waarde van ongeveer *f* 40.000. De doopsprei van het dochtertje van dr. Paulus Valckenaar, die later dezelfde functie uitoefende, was bestikt met edelgesteenten tot een bedrag van *f* 10.000. In zijne brieven aan een broeder in 't vaderland schreef deze ten jare 1779 iets omtrent de samenleving te Semarang, ‘waar men in 't generaal zeer splendied leeft, en waar de dames de nieuwe modes uit het vaderland met de Indische pracht gepaard laten gaan.’

Het was vooral in de kerken, dat de dames gaarne hun rijkdom tentoonspreidden. De Graaff geeft in zijn *Oostindise Spiegel* eene voorstelling hoe zulk eene aanzienlijke dame kerkwaarts ging, omhuld met fluweel, satijn en damast, versierd met gouden strikken, met parelen en diamanten. Ook de slavinnen, welke de meesteres hare kostbaarheden nadroegen, waren fraai opgedirkt. De eene kwam met het kerkboek met gouden knippen, de andere met de gouden of zilveren sirihdoos, een derde met den kostbaren waaier, een vierde met den gouden reukflacon, een vijfde met den geborduurden zakdoek, een zesde met de kipersol of zonnescherm, enz. Stavorinus schreef dat de dames zich des Zondags nog wel eens op de vaderlandsche wijze kleedden, met rijglijf en sak. Doch dit werd meer en meer eene uitzondering, en ook de crinoline, die omstreeks het jaar 1860 een poos in zwang was, verdween spoedig uit de Europeesche gezelschappen.

Deze laatste mode was nagevolgd van die uit het vaderland, waar de hoepelrok zelfs op het tooneel gezien werd. In 1763 trad de actrice Fokke als Jacoba van Beyeren op, in het gelijknamige treurspel van Jan de Marre, omhuld door een golvende crinoline. En ofschoon dit als een anachronisme op de planken mocht aangemerkt worden, het hinderde de toeschouwers niet. Nog een eeuw later, in 1868, schreef Mina Kruseman uit Brussel:

‘De crinolines groeien weer fameus, doch zijn van boven zeer smal, dikwijls zelfs geheel zonder veeren, omdat de mode voor de variatie eens “à la recherche de la nature” is gegaan, dus *vormen* avant tout. Hang op, en om, en aan, al wat ge wilt, maar vergeet niet dat de vrouw boven de kleeren gaat.’

In het jaar te voren schreef dezelfde:

‘De crinolines zijn aan het vermageren, tot groote vreugde der kleine dikkertjes en tot groote spijt der lange mageren. Laatst op een bal waren er eenige oude matrones, die afgesproken hadden de crinoline in eer te houden; zij hadden hare dochters en nichtjes van *cages* voorzien, en hadden zichzelve niet minder goed bedeeld. Een jong advokaat, die nogal tot de uitverkorenen behoorde, danste met eene der jonge crinoline-dames, die hem het dansen vrij moeielijk maakte door de veeren van haren hoepelrok. Opeens bleef hij voor de loge der oude dames stilstaan: ‘Je me perds dans votre cage, Mademoiselle,’ zeide hij vrij wrevelig; ‘comment aussi pouvez-vous persister à porter ces choses-là?’ Toen keerde hij zich om naar de oude dames en

met een *geste*, die iedereen deed omzien, vervolgde hij: ‘Songez donc, Mademoiselle, que quarante siècles vous regardent!’

‘Op het volgende bal waren de crinolines afgeschaft.’

Een ander crinoline-incident gebeurde in Indië, waar de zucht om de vaderlandsche modes na te apen aan het nuchter verstand wel eens parten speelde. In den *Ned. Ind. Muzen-almenak* van 1860 kwam een brief voor van eene jonge dame in het binnenland van Java aan hare vriendin te Batavia, aantoonende dat de hoepelrok onder de Europeesche dames toen vrij algemeen in zwang was, ondanks dat die voor Indië een hoogst onpraktisch kleedingstuk mocht heeten. Zelfs nam die rok in omvang steeds toe; hoe grooter de crinoline, hoe indrukwekkender de verschijning! Eerst waren 't de hoepels van een suikertonnetje, die den omvang van het ding of onding bepaalden; daarna werden 't de hoepels van een okshoofd, en ten laatste kregen ze eene afmeting dat de vrouw van den assistent-resident, die in de woonplaats der briefschrijfster den toon aangaf, met haren hoepelrok de geheele kanapé besloeg, waarop zij zich bij hare recepties placht neer te zetten. Het was -

> Ein Kanapé sehr lang und breit,
> Für ihre grosze Sittsamkeit.

De inlanders hadden spoedig een naam bedacht voor dit nieuwerwetsche gevaarte; zij noemden het een *koerongan ajam*, d.i. een van bamboe gevlochten kippenkooi. Bij het bal, 't welk de assistent resident den notabelen van de plaats aanbood bij gelegenheid van de meerderjarigheid van den inlandschen kroonprins, waren alle dames naar den eisch gecrinoliniseerd, en de ruime afmetingen van eene Indische voorgalerij kwamen hier van pas om voldoende speling te laten aan deze

'rokkenrazerny'. Onder de dames bevond zich zekere Julie, lang, mager en geduldig, die voor hare schrale en uitgerekte figuur wel een flinken rok van noode had, en daarin de *scottish* danste met een zeeofficier. Eensklaps verhief zich een rumoer onder de dansende paren, en zag men de lange Julie als aan den grond genageld staan: - zij was haren hoepelrok kwijt geraakt. En de zeeofficier stond er bij met het gevallen kleedingstuk, als een netje in elkaar gerold. Hij scheen zoo'n ding nog nooit gezien te hebben, en mompelde nu, half in zichzelven, half tot de omstanders: 'Wat duivekater is dat voor 'n machine!'

De gastvrouw redde Julie uit de verlegenheid, en geleidde haar naar een der binnenvertrekken. Doch deze aftocht geschiedde niet zonder dat men wederom hoorde lachen en giegelen in de danszaal. Dit gold de tegenstelling tusschen de meer dan slanke Julie, thans ontdaan van hare 'kippenkooi' en de naast haar voortschrijdende omvangrijke assistent-residentse, die wel een wandelenden luchtballon geleek. Kort daarop zag men Julie weer verschijnen *met* een crinoline, en den dans hervatten alsof er niets gebeurd was. Zij had de wijste partij gekozen, zij lachte mee om 't geval En die 't laatst lacht, lacht het best, want zij raakte nog met dien zeeofficier geëngageerd.

Reeds spoedig na het jaar 1860 schijnt de hoepelrok uit de garderobe der Indische dames verbannen te zijn, en een voorname reden kan wel geweest zijn dat in een land, waar zooveel gedanst werd, zulk een anti-tropische kleederdracht op den duur onhoudbaar werd.

Aan de portretten van aanzienlijke vrouwen uit de Indische samenleving is het al of niet volgen dier mode kwalijk na te speuren, doordien die afbeeldingen veelal slechts ten halven lijve zijn uitgevoerd. Aldus in het Rijksmuseum het portret van Elisabeth van Oosten, de vrouw van den gouverneur-generaal Abraham van Riebeek; dat van zijne dochter, gehuwd met Gerard van Oosten, dat van Maria de la Quevellerie, echtgenoote van den stichter der Kaapkolonie Jan van Riebeek, e.a. Een portret in het Groote Huis te Batavia, vermoedelijk de vrouw eens landvoogds voorstellende, is voorgesteld in een samaar of sleepjapon van donkerblauw fluweel, met uitgesneden keurs en een roodzijden doek daaromheen geslagen. Dat van Eva Mente, de vrouw van Jan Pietersz. Coen, in het Westfriesche Museum te Hoorn, vertoont een tamelijk wijd uitstaanden rok, hetgeen echter het gevolg schijnt te zijn van heupkussens, en niet van een hoepelrok. Deze fraaie afbeelding, door eene onbekende hand geschilderd, stelt eene jonge vrouw voor in een kleed van eene blijkbaar kostbare, gebloemde stof, met een zeer grooten kanten kraag om den hals, het hoofd van achteren gedekt door een kanten muts, met geborduurde manchetten die tot aan de buiging van den arm reiken, en een pauwenveeren waaier in de hand. Het portret dagteekent van omstreeks het jaar 1625, d.i. uit de periode tusschen Coen's eerste en tweede landvoogdij, toen hij in de Warmoesstraat te Amsterdam woonde, en er met Eva Mente (of Menten) in het huwelijk trad. Na het overlijden van haren vermaarden echtgenoot in het Kasteel van Batavia, keerde zij naar Holland terug met haar eenig kind, een dochtertje, dat echter nog vóór de aankomst overleed, en hertrouwde in het vaderland nog tweemaal.

Door de keuze van zulke anti-tropische stoffen als brokaat en fluweel voor een galaportret en een 'bruyts-tabbert' trachtte men de vaderlandsche traditie in eere te houden. De meisjes, wanneer zij een poos de *tjelana moujet* of witkatoenen hansop ontwassen waren, maakten hierop geen uitzondering. Toen de Bataviasche stadsgeneesheer, dr. Paulus Valckenaer, door protectie uit het vaderland gouverneur

van Ternate geworden, zijne beide dochtertjes van daar naar Samarang had gezonden ter verbetering van hunne verwaarloosde opvoeding, schreef hij aan zijne familie in 't vaderland:

'Mijne dochters, die welvarend zijn, maar op Ternate weinig gelegenheid hebben gehad om goede manieren te leeren, zijn hier op Samarang gehuisvest bij den heer opperkoopman v. Santen, wiens huisvrouw de dochter is van den generaal Casembroot, die zeer groote bekwaamheden bezit om jonge juffrouwen een goede opvoeding te geven, zoodat ik verzekerd ben dat de kinderen wat goeds bij deze dame leeren zullen. Ook heeft dezelve de goedheid gehad de meisjes geheel op zijn vaderlands op te schikken, daar zij bij mijn eerste aankomst met ouderwetsche kleertjes voor den dag kwamen, en dat op een plaats als Samarang, alwaar de dames de nieuwe modes van het vaderland met de Indische pracht gepaard laten gaan'.

De eischen van het klimaat en de eischen van de gemakzucht waren oorzaak dat de Europeesche en half-europeesche vrouwen in Indië voor hun négligé al spoedig de losse en luchtige kleederdracht overnamen van de dochteren des lands. En verder dat zij het gebruik dier kleeding zoover mogelijk uitstrekten, zoowel buitenshuis als binnenshuis, en ze zelfs van de achtergalerij naar de receptiezaal overbrachten. Niet alleen dat zij zich in een kostbaren sarong en met brillanten versierde kabaja als *salonfähig* beschouwden, maar zij trachtten ook de vijandige invloeden te weren welke de geliefkoosde kleedij zouden kunnen verdringen. Ds. Brumund haalde het

voorbeeld aan van eene Europeesche dame, die in het laatst van de 18de eeuw met haren echtgenoot (in hooge betrekking) was uitgekomen en die, gelijk hare dochter den schrijver vaak verzekerde, te Batavia feitelijk genoodzaakt werd om het vaderlandsch kostuum en kapsel, waaraan zij gehecht was, te verwisselen voor *saja kabaja* en de *kondeh* (Indische haarwrong of chignon). Anders zou zij in alle damesgezelschappen zijn uitgelachen wegens hare 'vreemde en zotte kleeding'. Zij kon er echter niet toe komen, hoe dwaas men het ook vond, om zich de sirihdoos te laten nadragen, een attribuut van gedreven goud, vaak nog met edelgesteenten bezet, dat langen tijd voor de vrouw in Indië een voorwerp van bijzondere luxe en van trots uitmaakte.

Sarong en kabaja werden toen geduld bij gelegenheden, waarvoor later alleen het Europeesche kostuum *de rigueur* was. Bij bezoeken werd het min of meer vormelijke karakter aangegeven door de lengte van de kabaja. Er werd bij eene uitnoodiging al dadelijk gezegd: in korte of lange kabaja. Beide soorten, met kanten, gouden knoopjes en brillanten kabaja-speld opgesierd, waren met de sarongs het voornaamste vulsel van een Indische linnenkast of damesgarderobe. De predikant Jacobus Canter Visscher, auteur der *Mallabaarse Brieven*, schreef dat er geen Europeesche of half-europeesche vrouw in Indië was, die niet van 20 tot 30 kabaja's ('nagtrokken' noemde hij ze oneigenlijk) in haar bezit had, de een al fraaier dan de andere. Inderdaad waren deze kleedingstukken veelal van fijn batist of neteldoek gemaakt en met kostbare kant afgezet; de mouwen waren bij de polsen gesloten met 6 of 7 kleine knoopjes van goud of diamant, terwijl de sluiting op de borst bestond uit een juweelen borstspeld. Daarbij werd een bloedkoralen of parelen halssnoer gedragen, terwijl de sarong werd opgehouden door een gouden buikband bezet met edelgesteenten, en uit een of ander gerenommeerd batik-atelier afkomstig was. Bij die versierde kabaja en somtijds met gouddraad doorweven sarong behoorden de juweelen oorhangers, juweelen haarspelden, gouden ringen en armbanden, zoodat dit Indische négligé vaak kostbaarder was dan in Europa een modieus avondtoilet.

Eerst het veldwinnen van Britsche invloeden, na de verovering van Java door de Engelschen in 1811, verbande het geliefkoosd kostuum uit de receptiezaal. In hun strijd tegen het Indische morgentoilet behielden de toongevende Britsche dames het veld. De echtgenoote van den luitenant-gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles, de vrouwen van de Britsche generaals die het Ned. Indisch leger verslagen hadden en die van de hooge ambtenaren welke met de expeditie van lord Minto meegekomen waren, zagen de sarong en kabaja met denzelfden afkeurenden blik aan als Multatuli's Droogstoppel dat deed tegenover de vrouw van Sjaalman. De aanraking met het Engelsche element bracht spoedig een anderen toon en andere manieren in de Bataviasche gezelschappen teweeg. Toen het nieuwe Britsche bestuur ongeveer acht maanden gevestigd was, kon er in het openbaar reeds op gewezen worden welk eene verandering het damestoilet ondergaan had. Een Engelsch blad liet er zich over uit:

'At the entertainments recently given at Batavia it was remarked how great an improvement has been introduced in respect to the attire of the Dutch ladies, since the British authority has been established. The Cabaya appears now generally disused, and the more elegant English costume adopted. We congratulate our friends on this amelioration of the public taste, because we see in it the dawn of still greater and more important improvements.'

Na de restauratie van het Nederlandsche gezag in 1816 bleef de kabaja uit de receptiezaal verbannen; zooveel had het Engelsche regiment uitgewerkt. Pogingen om haar weder in te voeren werden onderdrukt; onder de regeering van D.J. de Eerens werden de heeren en dames ten aanzien van het kostuum nog eens tot de orde geroepen. Evenals aan de eersten beduid werd dat het witte buisje bij officiëele gelegenheden geen recht van bestaan had, leest men ook dat de echtgenoote van dien gouverneur-generaal, eene jonkvr. de Salve de Bruneton, ‘niets verzuimde om de dames eene meer doelmatige en minder vreemd opvallende kleeding te doen aannemen.’

Allengs kwamen de versnelde verkeersmiddelen tusschen moederland en kolonie aan deze strooming ten goede. Als een soort van *showroom* van modieuse Indische toiletten deed geruimen tijd dienst de door Daendels gestichte societeit. De Harmonie, bij de menigvuldige daar gegeven feesten en danspartijen, Met dat al heeft de losse nationale dracht, door de Javaansche vrouw aan de Europeesche gewezen, zich krachtig gehandhaafd, zoo niet in het openbare, dan toch in het huiselijke leven, en de jeugdige Indische dame in dat kostuum vormt nog steeds de aangename tegenstelling van Huygens' modieus gekleed ‘wereltspoock’.

5 Augustus 1914.
28ste Jaargang.
No. 6.

Berichten.

Door den oorlogstoestand ontvingen wij geen drukproeven van de redactrice, zoodat deze week correspondentie, roman, enz. achterwege moeten blijven.
L.J. VEEN.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.
REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Hollandsche en Indische dienstmeisjes
door Mevrouw M.E. Herrmann-van Charante.

I.

Hoe kunt u die in één adem noemen?' hoor ik eene totok-dame zeggen, nog kortelings hier gearriveerd. Zij zijn eenvoudig niet met elkaar te vergelijken; dat vuil, leugenachtig, diefachtig, bedriegelijk soort menschen hìer, met onze nette Hollandsche meisjes; hè, ik zou er wat voor willen geven, als ik mijn Sientje hierheen had kunnen medenemen; zij heeft mij zoo gesmeekt, mede te mogen gaan naar Indië.

Het is hier niet uit te houden, met dit soort menschen; zij deugen geen van allen!

Ho, ho, Mevrouwtje, uw oordeel is al te kras en te voorbarig; wilt u even hooren, wat eene Indische dame mij zoo juist uit den Haag schreef? Luister dan:

'Het leven hier in den Haag wordt ons dagelijks vergald door die onhebbelijke, slecht gemanierde, veeleischende en luie dienstboden; er is niet mede om te gaan: daarom zijn wij besloten ons huishouden op te breken en in pension te gaan wonen.'

Nu, wat zegt U hierop, Mevrouw? Zijn zij daarginds zooveel beter dan hier?

U ziet, er zijn in Holland, zoowel als in Indië, slechte dienstboden. Er zijn echter ook,

daarginds en hier, tactvolle huisvrouwen en minder geschikte dito's. Ik wil u enkele tafereeltjes schetsen, en u laten zien, hoe ook daarginds dezelfde gebreken zich bij haar openbaren als hier bij ons, en er werkelijk overeenkomst bestaat tusschen de Hollandsche Mietjes en de Indische Sarina's. -

Wij gaan eenige jaren terug en bevinden ons in de gezellige huiskamer van eene oud-Hollandsche familie. Het gezin is gezeten rondom de groote etenstafel; de eerste gerechten zijn verdwenen. Betje, de eenige dienstbode, is bezig de borden te verwisselen.

'Wat krijgen wij vandaag voor toetje, Ma', vraagt een der kleintjes.

'O, ik weet het al', roept een guitige baas en de grappenmaker in de familie, 'kijk maar op het buffet, daar staat de suiker en de kaneel al klaar, wij krijgen rijstebrij.' 'Hè, heerlijk', roepen de kleine stemmetjes terwijl de handjes klappen van blijdschap, 'rijstebrij, ons lievelingstoetje.'. Daar wordt de verlangde spijs al binnengebracht, en in twee groote schalen door Betje op tafel neergezet. Mama neemt de deksels af, begeerige kinderoogjes volgen hare bewegingen, maar.... 'Wat is dat voor rijstebrij!' klaagt de oudste dochter, een huismoedertje in den dop, - 'zoo blauwachtig en waterig, bah'. 'Kees, Kees, Kees, je hebt er water bij gedaan', zingt onze grappenmaker. De ouders kijken elkaar bedenkelijk aan. 'Was de melk zoo dun', vraagt de huisheer zijne wederhelft. 'Integendeel,' luidt haar antwoord, 'ik heb den emmer in den kelder zien staan, met een heerlijke laag room bovenop'.

'Dan heeft Bet ons weer bestolen'! roept verontwaardigd papa; 'hoe kunnen wij haar op heeterdaad betrappen, want natuurlijk heet zij het ons weer liegen.'

'Wacht', zei de vindingrijke huisvrouw, 'ik zal haar om een boodschap sturen, dan kunnen wij intusschen de keuken onderzoeken.'

De tafelschel luidt. Betje komt bedeesd binnen.

'Wat is die rijst waterig, Bet,' zegt de oudste der meisjes. Een gevoelige schop van broer legt haar plotseling het zwijgen op.

Bet heeft intusschen al een antwoord klaar, en zegt: 'Ja, Jongejuffur, de rijst heeft wat al te lang gekookt vandaag, en is door den wasem waterig geworden.' Mevrouw snijdt verder betoog af, zeggende: Betje, er is geen bruine suiker genoeg, ga gauw een pond halen, bij den kruidenier hierover.' Nauwelijks heeft Betje de huisdeur achter zich dicht, of de geheele familie staat van tafel op en ijlt naar de keuken. Het tafeltje, netjes gedekt, staat daar heel onschuldig, met leege borden en schalen; geen spoor van eene extra lekkere portie rijstebrij. Op haar fornuis staan de pannen, alle met eene laag water, te weeken; de oven is leeg. Eveneens de pannen, schalen, borden in de keukenkasten. Zelfs de bergplaatsen voor borstels en schoensmeer, poetsgerei, enz., onder gootsteen en aanrechtbank, worden onderzocht: geen spoor van vette rijstebrij. Teleurgesteld dropen reeds enkele kleintjes af, toen mama eensklaps op het lumineuse denkbeeld kwam: 'de bedsteê!... och, hoe kon ik die nu vergeten; daarin worden immers de geheimen verborgen!' - Allen naar de bedsteê; de deuren worden opengegooid, de groene gordijnen weggeschoven; een muffe lucht komt allen tegen. Hoe is het mogelijk dat iemand in zulk een hokje kan slapen en... gezond blijven. Toch is Bet, volgens haar eigen zeggen: 'mij mekeert nooit niks,' een kerngezonde meid; hare frissche, roode kleur bevestigt hare bewering ten volle. Het bed is netjes opgemaakt, de rood katoenen deken goed ingestopt en keurig plat gestreken, het beddelaken half daarover heengeslagen, er is geen kreukje in te zien. Op de beddeplank bevinden zich hare nachtkleeren en verdere slaapbehoeften. Niets

verdachts te bespeuren. Ja, toch wel! Kijk maar eens goed naar het midden van haar bed. Is de katoenen deken daar niet wat opgebold? Men voelt; ja zeker, die plek is warm. De dekens ijlings teruggeslagen, en... daar komt het Corpus Delicti voor den dag. Een bord, met deksel er op, vast saamgebonden in een servet. Onder algemeen gejuich wordt het vrachtje vanuit de bergplaats opgeheschen en naar de keukentafel gebracht; de doek er afgenomen, het deksel gelicht, en te voorschijn komt... een bord, met goudgele rijstebrij, de room van de melk, het bovenste uit de pan! De rest was natuurlijk met water aangelengd, om aan het kwantum niet te kort te doen. - Voor Bet de room van de brij, voor de familie, het waterige; de familie, die zij zoo zeer genegen is, hetwelk zij toont, door hare geschenken, n.l.: voor kermis een koek, met het opschrift in suiker gegraveerd: ‘Uit vriendschap,’ - en op St. Nicolaasavond, een rose suikeren hart, waarop duidelijk de letters prijken: ‘Uit Liefde’.

Intusschen is Betje met haar pond suiker

teruggekeerd, en, de huiskamer ledig vindende, schuldbewust en met een angstig voorgevoel, naar de keuken gekomen.

'Zoo,' dondert de vertoornde huisheer haar toe, 'zoo, krijg jij hier niet genoeg te eten, en moet je daarom het beste van ons eten verstoppen in je bed? Dan zul je 't nu eten; eten wat je hebt weggeborgen, in je bed. Alles zul je opeten, alles, hoor je; begin maar terstond. Wij zouden zoo graag zien, hoe groot je honger is.' Bet barst in tranen uit, en snikt: 'Het is niet voor me-zelve, Meheer, ik krijg hier net zooveel eten als ik lust; het is voor mijn arme, zieke moeder, die stakkerd lijdt gebrek, en komt bijna van honger om.' 'Praatjes, leugens, je moeder is niet ziek; zij was vanmorgen nog hier. En al ware dat zoo, mag jij haar dan het beste van ons eten brengen, terwijl je ons oneetbare kost durft voorzetten? Het is je gewone snoepzucht en gulzigheid, die je hiertoe heeft gebracht, daarom, eten zul je, en gauw ook. Hier is een lepel, vooruit!'

De kinderen giegelen van plezier; mama begint ietwat ontstemd te kijken, een gevoel van medelijden met Betje komt bij haar op. Het slachtoffer tracht zich al snikkende te verzetten, doch de strenge rechter houdt vol, roepende: 'Eten zal je!' Geen uitkomst ziende, neemt Bet den lepel ter hand en tracht eenige happen naar binnen te brengen, vol belangstelling gevolgd door de omstanders. Elke lepelvol gaat moeielijker naar binnen; tegen heug en meug, kokhalzend, vervolgt zij haar gedwongen maal, voortdurend aangezet door de gebiedende stem haars meesters: 'Eten zal je!' Eindelijk wordt het haar onmogelijk verder te gaan. Mevrouw, vreezende voor de gevolgen, komt tusschenbeide, zeggende: 'Kom, man, nu is het genoeg!' Maar de boosheid van den huisheer is nog niet geweken; ziende dat langer volhouden nutteloos is, voegt hij haar toornig toe: 'Gij begrijpt, dat zulk een ondeugend meisje niet langer bij ons in huis blijven kan; het volgende kwartaal zullen wij ons van eene andere dienstbode voorzien.'

Zoo eindigde deze huiselijke scène; in het naspel echter kwam Betje, in gezelschap harer zieke? moeder, vergiffenis vragen en beterschap beloven. Vanwege hare vele goede eigenschappen, werd zij weder in genade aangenomen, waarna, voor eenigen tijd, de goede orde in huis ongestoord bleef. De beide oudste jongens echter waren niet zoo vergevensgezind; nog mokkend over het verloren lekkere maal, beten zij haar binnensmonds toe: 'Wacht maar, wij hebben nog niet afgerekend!' Zij hielden woord. Den Zaterdag daarna, zagen zij uit school komende Betje bezig met glazen wasschen Een prachtig plan rijpte terstond in hun ondeugend jongensbrein; voor de uitvoering daarvan was de gelegenheid bijzonder gunstig. Juist toen Bet de glazenspuit in haren emmer had geplaatst, om met volle kracht de vensterruiten te bestralen, kwam er een troepje lotelingen aanzwaaien, met de getrokken nummers op de petten, schreeuwende en gesticuleerende, zooals zij dat gewoon zijn te doen. Betje, door het lawaai gestoord, laat haar spuit in den steek, en staat, de handen in de zij, met alle aandacht, dat naderende troepje aan te gapen.

'Bet, daar is je vrijer bij!' zegt een der broêrs, 'kijk, die daar, met nummer elf op zijn pet!'

'Mijn'.... verder komt zij niet, want plotseling bespuit een breede waterstraal mond en oogen en keert zij druipnat, jankend, naar haar emmers terug. 'Dat is voor jou van Lange Jan (pompzwengel); die is voor jou nou ook royaal', roepen de bengels haar nog plagend na, terwijl zij een zijstraatje inhollen, om kort daarna, doodleuk, naar huis te komen. Bet verklikte hen nooit; het tweetal kwam er dus genadig af.

Betje's snoepzucht bleek echter onverbeterlijk; niet lang daarna kwam weer een nieuwe zonde aan het licht. Het was namelijk den heer des huizes meermalen opgevallen, dat de cognacflesch, waaruit hij 's avonds gewoonlijk een grogje gebruikte, minder van inhoud scheen, dan wanneer hij die wegzette. Voor alle zekerheid nam hij op zekeren avond, middels zijne lange Goudsche pijp, de hoogte op van den inhoud der flesch, en, jawel, den volgenden dag bleek, dat deze tot een veel lager peil was gedaald. ‘Wacht’, riep hij, ‘daarvan zullen wij eens een grap beleven.’ Alvorens de flesch weg te bergen, maakte hij in de kachel een kurk zwart, bestreek daarmede den halsmond, deed er heel voorzichtig de kurk op, en zette de flesch in de kast. Alleen mama werd in het geheim betrokken. Toen den volgenden morgen de kinderen aan de ontbijttafel verschenen, waren allen verwonderd daar papa reeds te zien zitten; gewoonlijk stond hij later op, omdat hij dikwijls tot laat in den nacht bleef zitten werken. ‘Goeden morgen, Pa, - U al op? Komt U met de schoolcommissie van-

daag in onze school, of moet U naar eene vergadering?'

'Niets van dat alles, kinderen, gaat maar zitten en eet je boterhammetjes.'

Betje komt binnen om hare boterhammen te halen. Algemeen gelach. 'Hè, Bet, wat zie jij er uit, heb je een schoorsteenveger gezoend?' Allen schateren 't uit. 'Ikke?' stamelt Betje, wat is er dan met me?' 'Kijk maar eens in den spiegel,' zegt mevrouw, met moeite haar lachen bedwingend. Betje doet zulks en, - o wee, nu ziet ze zich verraden. Doch een noodleugen is dadelijk bij de hand. 'O, jee, ik heb een zwarten mond, dat komt omdat ik bezig was met rooje kool te snijen.' Algemeene hilariteit. Doch als de kinderen naar school zijn, wordt Betje nogmaals onder handen genomen en ernstig berispt over hare onbeschaamdheid in liegen en snoepen. Toch werd de vrede weder gesloten en bleef Betje nog vele jaren bij de familie in dienst.

II.

Of onze Hollandsche meisjes dom en verwaand zijn als hare Indische zusters? Er waren er, en er zijn er thans nog, wier domheid vaak den lachlust wekt.

Bij eene mij bekende familie werd eens een haas, als geschenk, thuis gezonden. Met een benauwd gezicht brengt de nieuwe meid het dier binnen. 'Kan jij die lekker klaarmaken'? vraagt mevrouw. 'O, welzeker', luidde het zelfbewuste antwoord. 'Hoe zou je dan beginnen'? herhaalt mevrouw. 'Nou, natuurlijk maak ik eerst heet water, en dan ga ik het beest plukken.' Een schaterend gelach natuurlijk onder alle aanwezigen.

De vischboer had 's morgens een mooi partijtje garnalen afgeleverd, welke de meid dadelijk zou koken. 'Kan jij ze koken, Truitje,?' - 'Jawel, Mevrouw.' 'Denk er aan, dat je ze met koud water opzet.' 'O jawel, dat weet ik heel goed.'

'Maar vergeet niet, als ze gaar zijn, ze te laten schrikken.' 'Welzeker, Mevrouw; ik zal er wel voor zorgen.'

'Hoe is dat, Ma? U zegt, dat zij de garnalen moet laten schrikken, hoe kan dat?' vroeg het dochtertje, dat mama naar de keuken was gevolgd. - 'Dat noemt men zoo, kindje, wanneer men ze doorroert, met de gloeiende tang, even voordat ze worden opgedaan; zij worden daardoor bros en knappend, zoodat men ze gemakkelijker kan pellen.' - 'Dat wil ik toch eens zien,' - hernam de kleine meid. Toen het bewuste oogenblik daar was, gingen moeder en kind achter de keukendeur staan, om Truitje heimelijk in haar werk te volgen. Een uitbundig gelach stoorde dra de bewegingen der meid, toen deze, heel, heel voorzichtig naderend, het deksel van haar pan oplichtte, en, met een snelle beweging naar voren, half over haar kooksel heenboog en een vervaarlijk hu! hu! uitstiet.

Zoo waren er eertijds, zoo zijn er thans nog; ja zelfs met nog meer inbeelding en zelfbewustzijn, nu zij, behalve schoolonderwijs, nog kennis opdoen op kookscholen en cursussen, die in theorie voortreffelijk zijn, doch zonder de zoo noodige praktijk, geen voldoend bewijs van bekwaamheid waarborgen. In vele opzichten zijn onze eenvoudige Mietjes en Truitjes ontaard in veeleischende, ingebeelde, opgeschroefde nabootsels van *dames*, opgestoomd door den modernen geest van onzen tijd. Zij zijn niet meer '*in dienst*,' maar '*in betrekking*'; zij worden door de leveranciers niet meer aangesproken met 'vrijster', of 'meisje,' maar met 'juffrouw'. Dikwijls komen zij zich aanmelden met kaartjes in een étui, met een mof, of fijn parasolletje, keurig

gekleed, met toevoeging van bont of kant, in de hand een lijstje waarop de volgende vragen:

1. ‘Uit hoeveel leden bestaat het gezin?’
2. ‘Op hoeveel loon en verval (fooien van rekeningen en logé's) kan ik rekenen?’
3. ‘Hoeveel waschgeld krijg ik?’
4. ‘Wie poetst de schoenen en het fornuis, wie wascht de vensters en schrobt de straat?’
5. ‘Hoeveel vrije uren krijg ik en hoe laat ben ik 's middags klaar?’
6. ‘Kan ik eene slaapkamer op het Zuiden krijgen, 's middags een uur slapen, - rekenen op een liter melk en twee eieren daags, als extra voeding mij door mijn' dokter voorgeschreven,’ enz. enz.

Zoo zijn er zeker heel velen, maar gelukkig worden er ook nog wel eenvoudige meisjes gevonden, die, nederig van hart, hare positie begrijpen.

De emancipatie gaat echter hard vooruit in patria, - laat ons dus maar niet te modern worden en liever afscheid nemen van het Hollandsche type, om eens rond te kijken onder onze Mina's en Sarina's.

III.

Het is voor eene njonja totok geen gemakkelijke taak, om het schip der huishouding veilig te sturen tusschen de vele klippen die het bedreigen. De Indische meisjes toch zien

al dadelijk, dat hare meesteres, die de landstaal slecht verstaat, niet op de hoogte is van de zoo verschillende toestanden en gewoonten, niets begrijpt van de karakters harer ondergeschikten, gemakkelijk kan worden beetgenomen; in dergelijke gevallen treden hare kwade eigenschappen dan ook het sterkst naar voren. Liegen en bedriegen, zonder veel kans te loopen van te worden betrapt, stelen, voorschot vragen, dat zeer traag wordt ingehouden, met soms zoo verwarde redeneeringen en berekeningen gepaard gaande, dat men er niet uit wijs kan worden, enfin, ieder, die deze eerste lijdensjaren in Indië heeft doorleefd, kan den vollen omvang daarvan beseffen.

Toch is dat lijden wel te overkomen, allereerst natuurlijk door de taal der inboorlingen te leeren; voorts, door zich geheel aan hare Indische huishouding te wijden, veel zelve aan te pakken, alles flink na te gaan, om de moeielijkheden onder de knie te krijgen. Als men dan de Indische meisjes leert kennen, ze goed vóórgaat, voet bij stuk houdt, zoodat zij in hare njonjas werkelijk hare meerdere zien, dan zijn ze over 't geheel nog zoo kwaad niet en valt er wel mede te werken. Voor eene zachte behandeling, een goedkeurend woord, eene vriendelijke daad, zijn ze in den regel gevoeliger, dan voor knorren en schelden, hoewel haar immer effen, strak gelaat zulks zelden doet blijken. Eer eene nieuwelinge het hier echter zoover heeft kunnen brengen, moet zij heel wat onaangenaams ondervinden, en zijn hare verzuchtingen waarlijk niet ongegrond. De reden is vooral daarin gelegen, dat zij hare ondergeschikten dadelijk te veel vertrouwt, ze te veel Europeesch behandelt. Zelve heb ik daarvan de nadeelige gevolgen ondervonden en wel zeer spoedig na aankomst, vooral daar mijne eerste woonplaats in een afgelegen dessa lag.

Wij hadden daar eene oude keukenmeid, die mij spoedig wist te winnen, doordat zij vriendelijk en voorkomend voor mij was; bovendien kookte zij voortreffelijk, waschte en streek de huiskleeren, en deed in alles haar best. Zij genoot mijn volle vertrouwen. Kasten en provisiekamer stonden voor haar open. Op zekeren morgen echter kwam ik tot de treurige ontdekking, dat eene groote hoeveelheid rijst uit de provisiekamer was verdwenen, verder hoorden wij dat zij 's nachts uitliep, en - ofschoon de eerste jeugd al verre achter haar lag, en zij heel leelijk was bovendien, - toch nog jacht maakte op mannen. Ik vond het dus geraden, af te stappen van de open-deur-politiek, sloot zelfs het huis af als wij uitgingen. Ondanks deze voorzorgen, vonden wij op zekeren morgen, thuiskomende van eene wandeling, de achterdeur open, en, bij nader onderzoek, de duidelijkste bewijzen van inbraak en diefstal. Een kastje opengebroken, doozen en trommels met effecten en familiepapieren verdwenen, verschillende voorwerpen weg of ruw vernield. In eene andere kamer mijne naaimachine van hare tafel afgerukt en verdwenen. Natuurlijk wrerd terstond de politie gehaald, die ons gelukkig alle gestolen goederen wist terug te bezorgen, behalve natuurlijk de contanten; deze waren we kwijt, benevens de deliquente, die naar de boei verhuisde, ondanks haar hardnekkig ontkennen. Wie van hare vele lakkies de medeplichtige is geweest (zij had er meer dan een dozijn, die ten koste van ons werden onderhouden) zijn we nooit te weten kunnen komen. De kuische maagd Clarisse, zooals wij haar in de wandeling noemden, bleef drie jaar gevangen, en keerde natuurlijk nimmer bij ons terug.

Kleinere diefstallen uit snoepzucht kwamen bij andere meisjes veelvuldig voor; toen ik echter de dikke santen, die kokkie voor zich zelve hield, wist te onderscheiden van het dunne, waterachtige goedje, waarmede onze spijzen werden bereid en eveneens ontdekte dat van onze sajoer asem klentang het eerste treksel in de keuken

bleef en de aangelengde groenten goed genoeg geacht werd voor ons, om van vele andere eigen bevoorrechtingen niet te spreken, begonnen ze toch te begrijpen, dat ze bij mij dergelijke streken niet langer ongemerkt konden uithalen. Ook het bestelen van passarbenoodigdheden verminderde, naarmate ik zelve op de hoogte begon te komen van de prijzen der verschillende benoodigdheden.

Domheid, of moet men het onbekendheid met Europeesche gebruiken noemen, kwam, vooral bij dat dessavolkje, veel voor. Toen ik den eersten keer eieren wilde laten koken, en zag dat Marsini geen begrip van het gebruik van een zandlooper had, legde ik haar dit uit; was ik misschien niet duidelijk genoeg geweest, of was zij zwaar van begrip, voorzichtigheidshalve volgde ik haar, en kwam nog juist bij tijd om te verhinderen, dat zij, tegelijk met de eieren, den zandlooper in het kokende water liet glijden. Misschien stamt zij af van den een of anderen professor, die vroeger in zijne afgetrokkenheid een dergelijk stukje uithaalde.

Of onze Indische dienstmeisjes ijdel zijn en zelfbewust? - Ja, daarvan kreeg ik ook staaltjes te zien. In de dessa hadden we een meisje van doodarme ouders; - het kind moest door ons geheel in de kleeren worden gestoken. Nadat ze eenigen tijd bij ons geweest was, begon ze zich al te voelen en sieraden aan te schaffen, benevens kleurige kabajas. Op een morgen, toen ik bezig was enkele huiskleeren te strijken, kwam ze bij me staan, om toe te zien, naar ik meende om te leeren. Daarom zei ik welmeenend: 'Garnie, ik zal jou leeren strijken; zoodra jij dat werk netjes kunt doen en ik 't aan jou kan overlaten, krijg jij opslag'. - 'Wat betaalt U aan den waschman, Mevrouw?' - was haar antwoord. - '5 cent per stuk', antwoordde ik. 'Wilt U dan voor een dubbeltje twee kabajas van me strijken?' luidde haar wederantwoord. - 'Zoo, zoo,' zei ik, 'en dan natuurlijk op schuld, niet waar?' - Aldus werden mijne goede bedoelingen beloond. - IJdel en wuft zijn ze tegenwoordig nog meer dan vroeger; ook hier dringt de emancipatie door tot in de armoedigste kamponghuisjes.

Bij onze komst hier ter stede kregen we een exemplaar, dat al geheel doordrongen was van den modernen geest. Fijne neteldoeksche kabajas, strak over geborduurde onderlijfjes gespannen, dure sarongs, een neteldoeksch zakdoekje, gedrenkt in heliotrope, waarvan de geur, vermengd met die van half vuile kleeren, me duizelig maakte. Haar kind, een jongetje van 4 jaar, droeg halve zwarte kousjes in hooge, fijne, bruine knooplaarsjes, een costuum van Europeesch maaksel en hij had eene verzameling hoeden, om dagelijks van hoofddeksel te kunnen verwisselen.

De man natuurlijk in een piekfijn sluitjasje, met stijve kraag, horloge met ketting en medaillon.... was buiten werk. Nochtans leefden ze er goed van, kookten den ganschen dag, - mijn brandstof en mijne pannen natuurlijk, - terwijl ons menu met den dag eenvoudiger werd, steeds slechter gekookt op tafel kwam. Ze hadden in hun huishoudentje alle mogelijke naäperij van Europeesche weelde: een pleetzilveren presenteerblad, fijne kopjes, glazen, borden, schalen, - te veel om op te noemen, soms ook taartjes van Europeesch maaksel, gezellig vereend met allerlei inlandsche viezigheidjes, zeer welriekend en streelend voor ons westerlingen. Natuurlijk was dat exemplaar totaal ongeschikt voor haar werk en na een zeer korte kennismaking.... ging ze, om nooit weer aangeworven te worden - althans niet meer door mij.

Maar genoeg, - er zijn ook goede elementen onder onze bedienden, 't is maar de vraag, zooals de *Genestet* zegt, - ze te vinden en.... te leiden. - Slaagt men daarin naar wensch, dan zijn onze Indische dienstmeisjes even bruikbaar voor ons hier in de tropen, als onze Hollandsche daarginds in Patria.

Rampal Malang.

Mijn Hartehuis.

Mijn hart is zoo leeg als een doodenkamer,
En 't is er zoo akelig stil;
Daar klinken geen blijde, geen vroolijke stemmen;
Het is er heel koud en heel kil.

Eens heeft het weerklonken van vroolijke tonen;
Er brandde een vuur in den haard.
Het was er vol moois en vol geurige bloemen,

Vol kostbaars, heel lang reeds bewaard.

Ik wachtte een bezoeker, met bevend verlangen;
Hij kwam als een vorst'lijke gast...
Toen was het zoo vroolijk in alle vertrekken,
Zoo zonnig en feestelijk was 't.

Hij is maar gebleven zoo'n heel korte pooze,
Niet achtend mijn dringende bêe!
Nu is 't in mijn kamers zoo leeg en verlaten,
Want ach! al mijn moois nam hij mee.

Daar zit ik nu droef in de ledige woning;
Mijn leden verstijfd van de kou!
Geborgen ook heb ik mijn mooi-witte kleeren;
Ik ga nu in diep-zwarte rouw.

Ik rouw over hem, die mijn huis heeft verlaten,
Aan wien ik mijn huis heb gewijd.
Ik rouw over hem, die mij 't al heeft ontnomen,
Om wien ik zoo droevig nu lijd.

R.C.K.

Van een Droom.

Eens, in het wondere land mijner droomen,
Zag ik een wiegje; ach! hoe zoete waan!
Zag ik mijzelve, de handen gevouwen,
Diep over 't wiegje gebogen staan;

Zag ik een kindje, een blank-ròze gezichtje,
Krullende lokjes op witte kant;
Teer, op het zacht op- en neergaande dekje,
Als 'n bleek-rose bloemblad zijn kleine hand.

Blauw waren de oogjes en helder als sterren,
't Halsje en 't borstje zoo zacht en week!
Lachend was alles in 't lieve gezichtje,
Wijl er zijn Moedertje naar hem keek.

'k Voelde mij duiz'len van wondere weelde;
Stil viel op 't dekentje traan op traan....
Is deze weelde, de liefde eener Moeder,
't Hoogste bewijs niet van Gods bestaan!

'k Kuste mijn kindje zijn mollige lijfje,
'k Kuste zijn oogjes, zijn kleine mond,
'k Kuste zijn voetjes, zijn bei bloote beentjes,
'k Kuste zijn haartjes, zoo zacht, zoo blond!

- - - - - - - - - - - - - -
Toen kwam de Dag, als een ijskoude Doode,
Rukte mij wreed uit mijn droom vandaan;
Wees met zijn vinger mij, koud, onmeedoogend,
't Eenzame pad van een dood bestaan.

R.C.K.

't Plaatsje bij Jou.

Eens heb ik gerust met mijn hoofd aan je schouder;
Het was daar zoo heerlijk, zoo dicht aan je hart.
En langzaam, gestadiglijk vloeiden mijn tranen
Zacht neder, in stille, geluidlooze smart.

Het was daar zoo mooi en zoo goed om te rusten;
Wat wenschte ik vurig, nog eens daar te zijn!
Nu moet 'k onderdrukken mijn brandende tranen:
Dat klopt in mijn slapen met duld'looze pijn!

Ik kan mij geen betere troost meer bedenken,
Dan stil zoo te liggen, mijn hoofd tegen je aan,!
Niet achtend mijn tranen, die stil mochten vloeien,
Niets wenschend, dan nimmer meer heen hoeven gaan...

Nu is er geen plek voor mijn hoofd om te rusten,
Want alles is anders dan 't plaatsje bij jou!
Ach, wist je, mijn jongen, ach, wist je, hoe gaarne
Ik eenmaal nog zóó bij je uitschreien wou!....

R.C.K.

Moeders Sprookje.

Mijn kindje, wat zit je te staren zoo stil!
Zeg, denk je aan droevige dingen?
Kom, leg maar je hoofdje in Moedertjes schoot,
Dan zal ik een liedje jou zingen.

Een vroolijk, blij liedje, of een liedje van leed?
Of dat, wat je op school hebt gezongen?
Nee? wil je geen liedje? Dan weet ik wat moois:
'k Vertel je een sprookje, mijn jongen!

Een sprookje van liefde, die nimmer verging....
Zul je heel goed naar Moedertje hooren?
- - - - - - - - - - - - - -
Nu, slaap je?! en hebt er geen woordje gehoord?
Ging Moeders mooi sprookje verloren?

Maar kijk! o, wat lachen je lipjes zoo blij!
Wat zie je dan wel in je droomen?
Is Moedertjes sprookje van liefde dan toch
In droomen zoet tot je gekomen?

R.C.K.

Beleefdheid.

Wanneer gij mij mocht vragen, waarom ik juist dit onderwerp voor mijn artikel gekozen heb, dan geef ik hiervoor in de eerste plaats de voor de hand liggende practische reden, dat beleefdheid den omgang met de menschen verlicht, ja zelfs daarvoor bestemd is, en ten tweede, omdat ze een zaak niet alleen van groot gewicht voor iedereen is, maar de fundamenten der zedelijkheid zeer na raakt. Beide berusten op de geheel gelijke principes der echte menschlievendheid, namelijk niets te doen, wat een ander krenken of slechts ook onaangenaam zou kunnen aandoen, en alles te vermijden wat men zelf niet graag van een ander zou willen ondervinden.

Beleefdheid wordt in het leven van elken ondergeschikte *verlangd;* men beoordeelt bepaald de menschen, die men nog niet nader kent, daarnaar, en een verzuim tegen de beleefdheid kan voor iemands geheele loopbaan dikwijls noodlottiger worden dan vele veel grootere fouten die hij bezit of begaat.

Beleefdheid is meestal een bewijs van een goede afkomst en opvoeding, ja veronderstelt zelfs een goed karakter en is daarenboven een groote hulp voor den mensch zelf, daar

zij hem steeds in een goed geëquilibreerden toestand houdt, waarop het voor hem bij het vooruitkomen in de wereld het allermeeste aankomt.

Als eerste regel voor de beleefdheid geldt, dat zij *veredelde* natuurlijkheid moet zijn, die tevens een zekere waardigheid bewaren en niet zoetig of al te voorkomend moet zijn, wat altijd verdacht is. Het zekerste om iets te schijnen is en blijft daarom het te *zijn*.

Ongetwijfeld moet men daarbij de menschen voor *goed* nemen, ook wanneer ze het niet zijn, tenminste hun goede eigenschappen die ze immers allen hebben, het eerst en bij voorkeur willen zien. Een misanthroop zal het niet verder dan tot een zeer gedwongen beleefdheid brengen, terwijl een mensch, die gaarne het goede in anderen ziet, hen, tenminste momentaan, goed kan maken. Niets prikkelt de menschen meer de beste zijde van hun wezen naar buiten te keeren, dan wanneer men ze voor beter houdt dan ze zijn.

Niet aan de kleeren of aan de leefwijze, doch aan de beleefdheid herkent men den beschaafden mensch. Wanneer gij b.v. de duizenden reizigers ziet, die 's zomers ons land overstroomen, zoo weet ge op het eerste gezicht in het geheel niet, of ge met menschen van hooge of die van geringe afkomst te doen hebt; ze zien er beiden tamelijk gelijk uit. Maar wanneer ge dan waarneemt, hoe zich de eene zonder zich om iets of iemand te bekommeren, alles op zij duwend, van de beste plaatsen in den coupé meester maken en de andere nog snel met hun bagage beleggen, of met den kruier om een dubbeltje twisten, of hun gesprekken in den trein met de luidst mogelijke stem houden, zoodat iedereen, of hij wil of niet, mede moet aanhooren hoe duur het in hun laatste nachtverblijf geweest is, of dadelijk alle raampjes openrukken, zonder te vragen of dit een ander ook hindert, dan weet ge, in verreweg de meeste gevallen, nauwkeurig, met wie ge de eer hebt te reizen en richt U daarnaar, wanneer gij verstandig zijt.

Natuurlijk is ook bij beleefdheid, evenals bij alle dingen, maathouden goed. Te weinig en te veel bederven elk spel. Men kan niet met alle menschen geheel gelijk beleefd zijn, maar toch toont een zekere algemeene gelijkmatigheid in den omgang eene goede afkomst en opvoeding; de parvenus zijn altijd geneigd slechts beleefd naar boven te zijn. Nooit make men een onderscheid in beleefdheid tusschen arm en rijk, iets wat de kooplieden uitermate zwaar valt. Het is n.l. een teeken van een edel karakter (en omgekeerd) wanneer men arme menschen zeer beleefd behandelt, want deze hebben de beleefdheid het meest noodig en hun doet ze het meest goed. Mocht ge eens een onweerstaanbare neiging gevoelen, iets onbeleefds te doen, zoo zoek u als voorwerp daarvoor een recht dikke, poenige millionair uit: dien schaadt het het minst.

Voor 't overige moet men zelfs ook den blooten schijn van *grofheid* vermijden, dus b.v. ook een luiden, harden of schreeuwenden toon in 't spreken, zooals vele zeer goedhartige, zachtaardige menschen als slechte gewoonte bezitten, of een al te krijgshaftig uiterlijk. De koen opgestreken snor b.v. die de vreedzaamste menschen soms dragen, of de reuzen-wandelstokken, die een tijdlang mode waren, geven een schijn van brutaalheid, die voor wilden past, maar niet voor beschaafde Europeanen.

Toorn is altijd onbeleefd, ja zelfs onbeschaafd. Zelfbeheersching ten allen tijde is een der regels der beleefdheid. Het is echter niet gemakkelijk zijn zelfbeheersching altijd te bewaren, en ook scherpe dingen met den noodigen rustigen ernst te zeggen, wat echter toch noodzakelijk is, want toorn schaadt dengene, die hem heeft, meer,

dan hem dien hij treft. Bestendige toorn is de straf der egoïsten of in 't algemeen onideale menschen, wanneer ze oud worden.

Alle *onreinheid* is onbeleefd tegenover anderen. Wanneer ge dus in twijfel verkeert of iets in uw uiterlijk of in uw woning nog netjes genoeg is, of niet, is deze twijfel reeds voldoende om het 'zaakje op te knappen'. Om dezelfde reden zijn sterke parfums steeds verdacht: men denkt licht dat ze iets verbergen moeten. Een dame b.v. die, wanneer ze voorbij ruischt, een wolk van patchouli of iets dergelijks achter zich laat, is geen werkelijke dame. Een echte dame zal parfum slechts op zeer discrete wijze gebruiken. De fijnste en minst opdringerige geur is altijd echte eau de cologne, waarvan b.v. Napoleon zich uitsluitend bediende.

Bij mannen is gebrek aan reinheid meestal aan slechte afkomst en opvoeding toe te schrijven, maar ze veroorlooft toch nog geen onvoorwaardelijke gevolgtrekking op zijn karakter; bij vrouwen is dit meestal wel het geval.

Het allerergste is natuurlijk elegantie die niet geheel, tot op den laatsten draad, is

doorgevoerd, b.v. een elegant pak met een slechten hoed of vuile handschoenen verbonden. Ook een opvallende en overdreven elegantie is altijd ietwat verdacht. Daardoor onderscheiden zich tooneelspelers, winkelbedienden op Zondag, of kooplieden die zich daarmee crediet willen verschaffen. Aan een geheel correct uiterlijk moet nooit iets opvallends zijn, noch te veel noch te weinig.

Nog onbeleefder dan de uiterlijke is natuurlijk de *innerlijke* onreinheid, wanneer ze, zooals dikwijls het geval is, voor den dag komt. Want ‘waar het hart vol van is, daar loopt de mond bij gelegenheid van over.’ Van een mensch of een boek, dat ons iets vuils vertelt of met behagen bij zoo iets stilstaat, behouden we ons geheele leven een ongunstigen indruk.

Ik herinner mij nog heden met tegenzin een bekend criminalist, die in zijn lezingen met groote voorliefde altijd de misdaden van den onzuiversten aard behandelde. Zulke menschen weten niet hoeveel zij zich en anderen daarmee schaden. Elke uitdrukking van zinnelijkheid is in hooge mate onbeleefd, ofschoon dat in het algemeen niet als zoodanig beschouwd wordt, omdat ze bij een ander een genoegen in zulke dingen veronderstelt. Zoolang men dit kwaad in een verschoonend licht beschouwt, oefent het een aantrekkingskracht op de fantasie uit die een geweldige macht bij den mensch is. Men moet het dus, tenminste bij zichzelf, steeds bij zijn werkelijken naam: een teruggang naar het dierlijke, noemen; de edele naturen zullen zich er dan lichter van afwenden, terwijl de zinnelijke langzamerhand tot ware roofdieren en hun gelaatstrekken met de toenemende jaren vaak roofdierachtig worden.

Stiptheid noemt reeds een bekend spreekwoord, de beleefdheid der koningen. Ze is echter ook voor andere menschen van groot gewicht en kan door geen verontschuldigingen vervangen worden. In het algemeen vindt men stiptheid meer bij oudere menschen, die in hun jeugd een strenge opvoeding genoten hebben dan bij de tegenwoordige jeugd, die er veel lichter over denkt. En toch dankt menige jonge man later zijn moeder dat zij hem vroegtijdig stiptheid, reinheid en beleefdheid heeft voorgehouden, dingen die in zijn later leven zoo veel beteekenen.

Hetzelfde geldt voor *betrouwbaarheid* in alle dingen en orde op zaken in 't algemeen, die het leven zeer, voor zichzelf en anderen, verlichten. Zoo zijn b.v. brieven in 't geheel niet of niet prompt beantwoorden, rekeningen niet op tijd betalen, geleende boeken niet spoedig teruggeven, niet alleen onbeleefde maar ook dingen die u veel meer onaangenaamheden veroorzaken zullen dan vele grootere fouten.

Van 't grootste gewicht is natuurlijk, en vooral voor kooplieden, betrouwbaarheid in geldzaken, want daarvan hangt hun crediet waarmee ze moeten werken af. Een Engelsch schrijver zegt daarom terecht: ‘Never treat money-affairs with levity. Money is character.’ Ook op luchthartigen toon over ‘zijn schulden’ te spreken, zooals dat onder studenten veel gebeurt, past niet. Schulden zijn integendeel iets zeer ernstigs, die onder bepaalde omstandigheden het innerlijke zoowel als het uiterlijke leven van den schuldenaar op het onaangenaamste beïnvloeden kunnen.

Weliswaar moet men ook geldzaken niet te gewichtig, namelijk niet te kleinzielig opnemen, want ze zijn toch niet meer dan het middel het leven te verlichten, geenszins het leven zelf en er moet niet alles om draaien. Het is daarom kleingeestig op kleine dingen, b.v. op fooien, uit te zuinigen, zooals zooveel reizigers doen. Zelfs een zekere haast waarmee men ontvangen weldaden dadelijk weer in gelijke mate en munt wil beantwoorden, opdat men toch aan niemand iets verplicht zal zijn, getuigt van een

bekrompen levensopvatting, die reeds Rochefoucauld een soort van ondankbaarheid noemde.

Over *afwezigen ongunstig* of in 't algemeen slechts veel te spreken, wanneer het niet noodig is, is onbeleefd tegenover de aanwezigen, want die kunnen daaruit met zekerheìd opmaken, dat en hoe over hen gesproken wordt, wanneer zij de afwezigen zijn. De reden van het meisje, dat men niet over iemand moest spreken, omdat men nooit kon weten of men later nog met hem trouwde, moet hierbij echter niet maatgevend zijn.

Dat men nooit van dienstboden klachten over hare meesteres aanhoort, moet vanzelf spreken. Zoogenaamde vrienden, die dat doen, zijn zeer gevaarlijk, niet alleen onbeleefd.

Geestigheid is een groote, maar ook een zeer gevaarlijke gave voor het steeds in achtnemen der beleefdheid. Ze mag zich in elk geval niet te vaak en vooral niet ten koste van onschuldige personen doen gelden, anders verraadt ze een slechten karaktertrek. Ook mag ze nooit in het gebied der zoogenaamde ‘moppen’ (en vooral geen vuile)

vervallen. Dat is zeer onbeleefd, want ze veronderstelt bij den toehoorder een onbeschaafden smaak. Zoogenaamde ‘guiten’ worden dikwijls hun leven lang gevreesd en in den grond door niemand bemind.

Eveneens is een overgroote ‘*originaliteit*’ die zich van alle, ook de gewoonste regels der beleefdheid, meent te kunnen spenen, iets, wat slechts domme menschen imponeert en die zich meestal niet zonder een belangrijke toevoeging van zelfbehagen manifesteert.

In sommige gevallen is het zeer twijfelachtig hoe ver men in de beleefdheid gaan moet en vooral is dit op reis en aan de table d'hôte der hôtels en pensions het geval. Ik werd b.v. eens door een beschaafden gast aan den hôtelhouder vormelijk voorgesteld. Dat was weliswaar zeer beleefd tegenover den waard, doch wierp een licht op de niet voldoende opvoeding van den gast.

Moet men de onbekenden, naast wie men komt te zitten, groeten bij het begin en het einde van den maaltijd? Ik zeg daarop ‘ja’.

Met het hôtelpersoneel spreekt men niet veel als 't niet bepaald noodig is. Het beleefdste tegen deze menschen is, ze niet te plagen of onnoodig lastig te vallen en tenslotte goed te beloonen voor de door hen bewezen diensten.

Dat men, zoo mogelijk, niet in berg- of fietscostuum aan de table d'hôte zit, is iedereen duidelijk, behalve Engelschen van mindere afkomst en enkele naäpers van hen.

Op vrouwen, die een hôtel of een pension leiden of daaraan op andere dan in dienende wijze verbonden zijn, slaat dit alles nìet: ze zijn als dames te behandelen. Een rustige, vriendelijke beleefdheid, zonder in opvallende opmerkzaamheid over te gaan, past ook tegenover het fatsoenlijke vrouwelijke dienstpersoneel in 't algemeen.

Dat men in een openbaar lokaal, eetzaal, café, restaurant, en dergelijke, bij het binnenkomen den hoed afneemt, zelfs wanneer men niet lang daarin blijven wil, spreekt bij mannelijke beschaafde personen vanzelf. Eveneens spreekt het voor mannen vanzelf, dat men opstaat, wanneer men in zulk een lokaal door iemand, behalve het hôtelpersoneel zelf, aangesproken wordt.

In den trein is het een gebod der beleefdheid niet meer ruimte in beslag te nemen dan noodig is, geen overmatig veel bagage mee te nemen, of zelfs op de zitplaatsen te leggen, oudere personen, vrouwen en kinderen eerst in en uit te laten stappen, vreemden die oogenschijnlijk graag de streek willen zien, aan 't raampje te laten zitten, de voeten niet op de tegenovergestelde zitplaatsen te leggen, behalve in den slaapwagen en 's nachts.

Of men vreemde menschen in den trein moet aanspreken is twijfelachtig; in elk geval moet men hun de gewone beleefdheden bewijzen, b.v. vensters sluiten, wanneer zij 't niet kunnen, bagage uittillen, gelezen couranten aanbieden, maar geen eetwaren, behalve aan kinderen. Tegenover kleine kinderen en oogenschijnlijk zeer arme menschen moet men, vooral op reis, elke goede gelegenheid hen iets vriendelijks te bewijzen, zonder eenige aarzeling dadelijk aangrijpen en men zal het meestal niet berouwen. Het is altijd een zeer goed teeken voor een mensch, wanneer kleine kinderen (en dieren) vertrouwen in hem stellen, want zij worden door een geheel zeker gevoel geleid.

Een der moeilijkste vragen is die, hoe men *grove* menschen behandelen moet, die zelf geen beleefdheid in acht nemen. Het beste is, ploertige en onbeleefde menschen rustig, maar vastberaden, elke onbetamelijkheid afwerend, tegemoet te treden;

hoogmoedigen te negeeren en geheel in hun teruggetrokkenheid te laten, van coquette maar opvallend gekleede dames geheel geen notitie te nemen, en deze klassen van menschen altijd bij de bescheiden en natuurlijke menschen achter te stellen. Dit zal hun iets leeren, wanneer zij daar tenminste vatbaar voor zijn.

Maak u er een levensregel van, een rijken of oogenschijnlijk rijken, niet licht iets te schenken en zoo mogelijk, niets van hem aan te nemen, wanneer het niet zeer vriendelijk en zonder den minsten schijn van meerderheid U aangeboden wordt. Ik weet dat men hun daardoor dikwijls onrecht aandoet, en dat zij het niet kunnen helpen tot deze klasse te behooren, maar zij hebben daarvan zoovele voordeelen, dat zij zich dit kleine nadeel moeten getroosten. Daarentegen moet men van arme menschen elke, ook de kleinste, gave of dienst met de uiterste vriendelijkheid aannemen en niet dadelijk in geld teruggeven, behalve wanneer het klaarblijkelijk zoo bedoeld is. Het doet hun dikwijls zoo goed wanneer zij ook iets kunnen schenken.

Beleefdheid tegenover *belijders van elken godsdienst*, ook van dien waartoe men zelf niet behoort, is ‘de rigueur’, maar men moet nooit opzettelijk een twijfel laten bestaan tot welk geloof men behoort. Gods-

dienstloosheid of ongeloovigheid sterk te toonen, is altijd een bewijs van slechten smaak; even weinig echter mag men met zijn godsdienstige overtuiging in zekeren zin pronken en anderen daarmee lastig vallen. Dit slaat echter niet op vaststaande gebruiken, b.v. het maken van een kruis bij de Katholieken, die dit niet behoeven te laten wanneer zij zich in gezelschap van andersdenkenden bevinden.

Onbeleefd in hooge mate is het te ijverige '*uitbuiten*' der menschen voor goede doeleinden, of om zich bij derden aangenaam te maken. Dit is namelijk dikwijls een eigenschap van zeer edeldenkende vrouwen, die niemand kunnen leeren kennen, of ze moeten hen dadelijk voor het een of ander doel, of een mensch die hun ter harte gaat, inspannen. Zij bederven daarmee de beginnende verhouding der vriendschap en gelijken, hoewel haar motieven veel edeler zijn, toch op die studenten, welke dadelijk nadat broederschap gedronken is, het nieuwe aera met een verzoek om geld te leenen inzetten.

Vleien is altijd onbeleefd, want men bewijst daarmee, dat men de andere voor dom of ijdel houdt, maar even onaardig is het nooit iets vriendelijks of waardeerends te zeggen, uit vrees dat dit den geprezene zou kunnen bederven. Dit is overigens ook meestal slechts een voorwendsel om een geheime afgunst bij zichzelf te verbergen.

Bij zeer fijnbeschaafde menschen van alle nationaliteiten zal men steeds den volgenden algemeenen karaktertrek opmerken: ze spreken slechts weinig over zichzelf en als ze het doen noch in den goeden noch in den slechten zin. Dit laatste is bijna even onbeleefd als het eerste, omdat het protesteerende complimenten uitlokt en daarom in plaats van bescheiden, slechts onbescheiden werkt. Daarentegen leggen zij een levendige belangstelling aan den dag voor de vreugden en vooral ook voor het lijden van anderen, waarbij men dikwijls niet vermoedt, hoeveel zwaars zij zelf stilzwijgend dragen.

Van zulke menschen moeten vooral de vele egoïstische jonge vrouwen leeren, die onuitputtelijk over haar huwelijksgeluk, haar kinderen, de comfort van haar huis spreken en nog wel in het bijzijn van ongelukkigen, weduwen of kinderlooze vrouwen. Daar ontbreekt zelfs, wat de Franschen noemen 'la politesse du coeur' en wat men met een ander woord 'tact' zou kunnen noemen. Deze gave is enkele menschen aangeboren, anderen niet, en laat zich moeilijk aanleeren.

Nu nog enkele regels, die naar ik vermoed, wel algemeen bekend zijn, doch maar al te dikwijls even algemeen weer vergeten worden.

Bezoeken. Een bezoek of een kaartje wordt algemeen als noodzakelijk beschouwd, wanneer men een annonce (overlijden, engagement, huwelijk, geboorte) ontvangen heeft. Het is niet noodig op zoo'n kaartje iets te schrijven, wanneer men niet nader bekend is, ook niet eens altijd het doel van het kaartje door letter (p.f.; p.c.; p.p.c.) aan te duiden, wanneer het anders duidelijk genoeg is. Een bezoek maken slechts goede bekenden.

Wanneer men door iemand uitgenoodigd wordt die men nog in 't geheel niet kent, zoo moet men voor den bewusten dag nog een bezoek maken, opdat men niet onbekend verschijnt.

Visitekaartjes zelf zijn altijd het fijnste, wanneer zij zoo eenvoudig mogelijk zijn; die met gouden randjes b.v. getuigen altijd van een zeer slechten smaak. Zelfs het aanbrengen van een wapen is overbodig en zelfs belachelijk, wanneer men van twijfelachtigen adel is.

Een dame mag den naam van haar straat niet daarop laten drukken, wanneer zij niet voor een zakenvrouw wil doorgaan.

Heeft het bezoek een meer ceremonieel dan vriendschappelijk karakter, dan mag het niet langer dan een kwartier duren.

Wat de onderwerpen van gesprek betreft, in de hoogere kringen geldt het voor onbeleefd over politiek en godsdienst te spreken.

Het alleronbeleefdste wat er bestaat, is, zooals reeds gezegd, een vertrokken bezoeker dadelijk tot onderwerp van gesprek te maken.

Op een diner mag een heer geen onderscheid maken tusschen de twee dames waarnaast hij zit, maar moet ze gelijkelijk onderhouden.

Gouvernantes, niet bonnes, zijn precies als de vrouw des huizes te behandelen. Men mag haar nooit haar afhankelijke positie laten gevoelen.

Onaardige, opdringerige of luidruchtige kinderen in gezelschap toe te laten, is een onbeleefdheid tegenover de bezoekers, die ze lastig vallen, maar het past voor deze niet om daaraan zichtbaar aanstoot te nemen.

Het geldt voor zeer onbeleefd, wanneer de gastvrouw haar spijzen en dranken prijst of verontschuldigt, of sterk ‘noodigt’ of de be-

dienende dienstboden opvallend commandeert of terechtwijst. Ze moet haar met de oogen en geheel onmerkbaar leiden; er is voor de gasten niets pijnlijkers dan te bemerken, hoe de gastvrouw bestendig op heete kolen zit en angstig op alles let, wat er gebeurt. Van een menschenkenner verhaalt men de anecdote dat hij, om den geest van het huis en het karakter van de vrouw des huizes te leeren kennen, opzettelijk een beetje rooden wijn morste en wanneer dat geen uitwerking had, als verdere proef met de vork in het tafellaken stak. Dit laatste had zelden een huisvrouw met de noodige kalmte en schijnbare onopmerkzaamheid doorstaan.

Bij formeele uitnoodigingen, vooral voor een diner, moet men zeer stipt verschijnen; het is zeer onbeleefd een geheel gezelschap op zich te laten wachten.

Wat misschien overbodig is te zeggen, maar toch te vaak vergeten wordt, is, dat men het brood moet breken en niet snijden, leege eierschalen moet indrukken en vruchten eerst verdeelen en dan van boven naar onder en niet rondom moet schillen. Zeer onbeleefd is het, druiven in een glas water af te spoelen of vorken, messen of borden met een servet af te vegen.

Rooken in tegenwoordigheid van dames is altijd onbeleefd, wanneer zij het niet zelf doen, wat tegenwoordig helaas het geval is.

Op privé bals mag de huisvrouw niet dansen wanneer andere dames geen danseur hebben, maar moet zij ze haar die eerst verschaffen.

Een dame, die vermoeidheid voorwendt om een uitnoodiging voor een dans af te wijzen, mag later niet meer dansen. Bij zulk een weigering mag de heer niet dadelijk de daarnaast zittende dame vragen.

Jonge mannen die op een bal gaan en dan niet dansen willen, zijn, zooals een Fransch schrijver zegt, ‘des sots ou des impertinents’.

Men mag niet de handschoenen uittrekken om zich van de ververschingen te bedienen die rondgereikt worden.

Wanneer er gemusiceerd wordt, is het onbeleefd voor een heer, (omdat het te vertrouwelijk is) voor een dame, tenzij ze dit gevraagd heeft, de bladen om te slaan.

Wanneer men om gezondheidsredenen, of om welke motieven ook, alcoholische dranken vermijdt, moet men dit zich uitsluiten van de algemeene houding der overige gasten zoo onopvallend mogelijk doen: b.v. zich een weinig wijn laten inschenken, bij toosten mede-aanstooten en in ieder geval vermijden zich als zonderling en ongezellig, zichzelf als voortreffelijker dan anderen houdend mensch, te beschouwen.

Wanneer iemand die toevallig tegen etenstijd ergens een visite maakt, gevraagd wordt ‘à la fortune du pot’ te blijven eten, is het niet beleefd zonder reden af te slaan, altijd wanneer de uitnoodiging als een ernstige bedoeld is. Maar even weinig beleefd is het van de zijde der gastvrouw nog eenige opvallende voorbereidingen of veranderingen aan het menu aan te brengen.

Op straat mag een heer niet gearmd met een dame loopen en in de andere hand een stok houden. Loopt men vrij naast elkaar, dan loopt de ondergeschikte links van de hoogergeplaatste, of de heer links van de dame.

Op trappen gaat men naast elkaar, of de heer vóór een dame de trap op en na haar de trap af.

Bij het rijden zit de heer links van de dame of hoogergeplaatste persoon, of rijdt achteruit.

In trams is het niet beleefd voor heeren te blijven zitten, terwijl volwassen vrouwen moeten staan. Even weinig past het, dat vrouwen haar kinderen niet op den schoot nemen, of laten staan, wanneer volwassen heeren moeten staan.

Op straat groet de ondergeschikte het eerst. Wanneer iemand, die men op straat begeleidt, groet, of een groet beantwoordt, moet de begeleider dit eveneens doen.

Op straat of in winkels, enz. spreekt men slechts verwante of zeer goed bekende personen aan, tenzij men hen een dienst wil bewijzen, en in alle gevallen is zeer lang staanblijven en spreken op straat iets wat slechts dienstmeisjes zich veroorlooven kunnen.

Wanneer een dame een voorwerp laat vallen, raapt men het steeds voor haar op, ook wanneer zij het licht zelf zou kunnen doen; een onbekende heer behoeft dit echter niet te doen. Kinderen moet men er aan gewennen voor oudere personen alles op te rapen wat ze laten vallen.

Correspondentie. Geeft men iemand die geen dienstbode of kruier, of in 't algemeen geen ondergeschikte is, een brief mee om over te reiken aan een derde, dus uit welwillendheid, dan mag men den brief niet sluiten.

Duidelijk leesbaar schrift en vooral duidelijke handteekening, zoodat men beide zonder moeite lezen kan, is een groote beleefdheid. Inktvlekken en radeeringen zijn niet veroor-

loofd; men moet den brief dan nogmaals schrijven. De schrijfmachine is slechts voor zakenbrieven veroorloofd. Een met de schrijfmachine geschreven privé brief is een tamelijk groote onbeleefdheid.

De brieven worden nu algemeen in couverts verzonden en dichtgelijmd; beleefder is het altijd nog ze met fijn zegellak te verzegelen. De couverten moeten groot genoeg zijn een slechts eenmaal gevouwen brief (tweemaal gevouwen is onbeleefd) te bevatten.

Briefkaarten en zoogenaamde memorandums zijn voor niet-zakelijke dingen altijd te vermijden.

Voor 't overige moeten brieven prompt beantwoord worden, maar zich niet te snel herhalen.

Wenscht men iets van den ontvanger van den brief, dan moet men het dadelijk bij het begin zeggen, niet eerst een menigte vriendschapsbetuigingen of zelfs lofspraken houden; verder zich ook in brieven van zijn bezoek kunnen scheiden en zich niet aan de deur nog lang ophouden, zooals de slechte gewoonte van vele personen is, die zelfs daar nog een geheel nieuw onderwerp op het tapijt brengen.

Over het huwelijk willen we hier verder niets zeggen, dan dat een groote beleefdheid ook in deze verhouding tusschen menschen, die elkaar dagelijks zien, noodzakelijk behoort, opdat ze niet in trivialiteit overgaat. Niets is voor een fijnbeschaafde derde een weerzinwekkender gezicht en maakt meer den indruk van onbeschaafdheid, dan bij te wonen hoe man en vrouw elkaar onbeleefd behandelen.

Nooit mag men een ondergeschikte of dienstbode de onbeleefdheid of grofheid van den echtgenoot, waaraan zij onschuldig is, laten ontgelden, of iemand een onbeleefde, of ook slechts onaangename mededeeling mondeling door zijn ondergeschikte laten overbrengen. Want òf men stelt haar aan een onaangename ontvangst bloot, die men zelf ten koste van haar ontwijkt, of men riskeert een onnauwkeurig overbrengen.

Iets onaangenaams, van welken aard ook, moet men de menschen, die men het mededeelen wil of moet, zelf en onder vier oogen met de meest mogelijke rust zeggen, en niet schrijven, maar de gevolgen geheel en al op zich nemen. Ernst en kalmte is hierbij noodzakelijk; toorn altijd onverstandig. Zeer verstandige lieden leggen het er soms juist op aan, wanneer zij fouten begaan hebben, hun tegenpartij in toorn te doen ontbranden; daarna komt het dan tot een wederkeerig en voor hen altijd gunstig vredesverdrag.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Huwelijk.

Het meerendeel onzer jonge meisjes denken over een huwelijk zoo licht. Laatst ontmoette ik een jonge dame, die eerstdaags in 't huwelijk treden zou. Zij vroeg mij: ‘Mevrouw, is U ook de meening toegedaan, zooals mijn moeder, dat de eerste huwelijksjaren de gelukkigste zijn?’

Mijn antwoord was:

‘Mijn opinie is, dat 't eerste huwelijksjaar 't moeilijkste is. Verloofden zien elkaar met de oogen der liefde, en jammer genoeg kijken deze niet verder dan de oppervlakte.

't Mooiste deel van 't karakter laat men zien, alleen de huisgenooten kennen de scherpe punten van dat karakter.

Wanneer men getrouwd is gaan de eerste weken als een droom voorbij. Onze tijd wordt in beslag genomen door een reisje, thuiskomst in onze nieuwe woning, enz.

Alles is nog nieuw voor ons, en het lijkt een heerlijk spelletje ‘mevrouwtje’ te spelen, maar wanneer de droom voorbij is, en ons 't leven roept met al zijn zorgen, ja, dan komt het er op aan, hoe diep de liefde is, die men voor elkaar gevoelt. Dan moeten twee menschen ‘één’ worden, twee zielen moeten elkaar vinden, en de jong gehuwden moeten elkaar helpen 't reine en hoogere van ons kort, aardsch leven te zoeken, en mocht eenmaal de tijd er zijn, dat de jonge vrouw moeder wordt, dan moeten zij elkaar steunen in 't zware werk, dat God hun op de schouders heeft gelegd, hun kinderen tot reine, hoogstaande leden der maatschappij op te voeden. Nogmaals zeg ik, dat mijn opinie is, dat 't eerste huwelijksjaar 't moeilijkste is. Laten onze meisjes toch niet denken, dat 't huwelijk niets anders inhoudt dan pleizier en vroolijkheid. Voordat men overgaat de huwelijksband te sluiten, onderzoekt U zelf, of U geschikt zijt de zware lasten op U te nemen, die 't huwelijk meebrengt, om voor uw man een steun te zijn in zijn leven, uw kinderen op te voeden zooals Jezus dit graag had. Wanneer verloofden eerst eens bij hun zelf wilden nagaan welke zware plichten er rusten op den jongen man en de jonge vrouw, ik geloof dat er minder ongelukkige huwelijken en minder echtscheidingen zouden voorkomen.’

COR.

II.

Hooggeachte Redactrice!

Nogmaals ben ik zoo vrij U te vragen of U genegen is onderstaand - wanneer de waar-

deering het toelaat - in Uw veelgelezen blad op te nemen.

Mijnen dank voor uw hooggewaardeerde hulpvaardigheid betuigend, verblijf ik Hoogachtend.

Uw Dw. Dn.

G.v.H.

Meer Zonlicht.

Het tweemaal in de maand verschijnend blad ‘Esperanto’ van 20/6 '14 Red, 10 rue de la Bourse, Genève, meldt het volgende:

Voor eenige jaren deed Hr. Willem Willett in Londen een voorstel, hetwelk reeds een warme instemming in alle streken van de Britsche eilanden vond. Op 't eerste gezicht schijnt het een vreemd idée de uurwijzers in het voorjaar één uur vooruit te zetten en in den herfst één uur terug. Evenwel. dat is het eenvoudig voorstel hetwelk waarschijnlijk binnen korten tijd verwezenlijkt zal worden.

De tegenwoordige werkuren zijn niet zeer geschikt in den zomer, en veroorloven het kantoorpersoneel niet om van de lange zomeravonden te profiteeren, welke zij onder andere voorwaarden voor sport en uitstapjes in de frissche lucht zouden kunnen gebruiken. Na de kantoren om zes uur te hebben verlaten, wordt het ongeveer zeven uur vóórdat zij gereed zijn om naar buiten te gaan. In de groote steden is het nog slechter, omdat ze noodzakelijk groote afstanden moeten rijden, voordat ze buiten de stad kunnen zijn. Veronderstel echter, dat tusschen 2 en 3 uur des nachts op den tweeden Zondag in April alle uurwerken worden vooruitgezet, dan zouden wij, 't is waar, een uur minder slaap genieten in dien nacht zelf, maar gedurende den geheelen zomer zou ons werk inderdaad eindigen om 5 uur volgens den zonnetijd, ofschoon de klokken reeds zes uur aanwijzen. Bijgevolg zouden wij iederen avond den tijd hebben voor gezonde wandelingen, sport, enz. Maar langzamerhand zullen de dagen korter worden totdat er geen tijd meer over is voor die uitstapjes en dan, op den tweeden Zondag van September tusschen 2 en 3 des nachts zullen de klokken een uur stilstaan, en men keert terug tot den werkelijken zonnetijd. Dien nacht zullen wij één uur meer slaap genieten ter vergoeding van het verlies in 't voorjaar. Door dit hoogst eenvoudige middel zou het heirleger van arbeiders 150 uur meer opmonterend zonlicht gedurende zijne vrije uren kunnen ontvangen. Natuurlijk zou men hetzelfde resultaat kunnen bereiken door officieel de werkuren gedurende den zomer te verzetten, maar dat zou verandering van alle parlements-besluiten eischen, waarin werkuren zijn vastgesteld, en van alle spoordiensten, enz.

Bijna alle belangrijke stedelijke lichamen van Groot-Britannië ondersteunen officieel het voorstel. Een Parlements-commissie heeft reeds de vraag bestudeerd, en men heeft gevonden, dat de eenige personen, die zouden klagen over den nieuwen maatregel die beursmannen zijn, die zaken drijven met Amerika, en de verkoopers van gas en electrisch licht, en waarschijnlijk de doodgravers. Overigens zouden een of twee treinen, die internationaal rijden, of volgens de getijen (eb en vloed) een beetje in de war komen. Verder heeft men gezegd, dat de koeien niet voldoende melk voor den tweeden Maandag in April zouden hebben, maar het feit, dat het ei bij het ontbijt dien morgen een uur verscher - of laat ons zeggen minder oud zal zijn -

verschaft daarvoor vergoeding. Rond den Hr. Willett schaart zich een steeds grooter wordend leger van propagandisten, en het dringt reeds in andere landen door, ondanks het feit, dat onze geografische ligging ons in de meest voordeelige plaats stelt voor eene dergelijke verandering. En dit uitstapje op het gebied der internationaliteit overtuigde den heer Willett over de belangrijke behoefte van een Internationale taal. Wij zien dus met bijzonder genoegen zijn naam onder de laatste leden van de Britsche Esperanto-vereeniging en misschien wordt wel de groote groep strijders voor de 'Daylight Saving Bill' eene 'Esperantia Entrepreno'.

H BOLINGBROKE MUDIE.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Hoefijzerverbond.

De plannen voor het kinderherstellingsoord zijn definitief vastgesteld.

Het hoofdgebouw bevat een ruime eetzaal, waarachter keuken, waschkeuken, aanrechtkeuken en provisiekamer; een schoollokaal, twee speelkamers, bad- en kleedkamer, twee garderobes, elk met toiletkamer en W. C's., dokterskamer met onderzoek- en donkere kamer, ziekenkamer voor lichte patiënten met verpleegsterskamer. Verder zal men er vinden: eene groote veranda met balcon, nog een veranda en vertrekken voor directrice en personeel.

Het afzonderlijk ziekenhuisje zal bevatten: 2 ziekenzaaltjes, een verpleegsterskamer, keuken, badkamer, bergplaats en een veranda over de heele lengte.

Tenslotte worden voorloopig 2 lighallen gebouwd.

Het hoofdgebouw is bestemd voor 70 kinderen, het ziekenhuisje voor 10 patiënten.

Het bestuur van het hoefijzerverbond hoopt nog zooveel medewerking tot de hoefijzerweek (1-8 Augustus) te krijgen, dat *15 Augustus het geld bijeen is.*

De *aanbesteding* is dan op *1 September* a.s. bepaald.

Tot 4 Juli kwam in *f 66.669.*

Ingezonden door den Administrateur

Egmond a/Zee, 7 Juli 1914.

A.C. BOS.

Eenzamen.

Evenals vele (andere) dieren is ook de mensch een gezellig wezen, dat groeps- of paarsgewijze leeft.

Groepsgewijze treffen wij hem aan in den familiekring, onder kennissen of vrienden, een clan vormende, steun zoekende

bij de hem omgevenden, wier belangen ook gedeeltelijk de zijne zijn.

Des te meer solidair de aaneensluiting, des te grooter is zijne kans om te slagen in den struggle for life.

Paarsgewijze ontmoeten we hem in vereeniging met een ander, hetzij als gehuwd persoon, hetzij in vrije liefde, of wel met een vriend of vriendin, een elk de belangen van den andere tot de zijne makende en omgekeerd.

Dikwerf verstooten door de maatschappij, in wier midden hij vertoeft, en met wier ideën en conventies hij zich niet steeds vereenigen kan, heeft hij (of zij) een verwante ziel gevonden, aan wiens (wier) zijde hij sterker staat tegenover de hem omringende onsympathieke en vaak vijandige beginselen.

Met de anderen laat hij zich niet meer in dan noodig is, en beperkt zijn omgang met hen tot eene strikt zakelijke.

Behalve de hierboven genoemde toestanden in het leven van den mensch, bestaat er nog eene derde, geheel verschillend van deze.

Een geheel afzonderlijke rubriek van menschen, die wij enkelingen of eenzamen zouden kunnen noemen.

Menschen, die niemand spreken, met niemand omgaan, slechts in hun werkkring, zoo zij er al eene hebben, hun mond openen voor dienstzaken, en verder slechts het noodzakelijke woord richten tot de dienstbode, kellner, leverancier, belasting- of postbeambte.

Hun getal is grooter dan men oppervlakkig wel meenen zou. Zij vallen niet zoozeer op, doordat zij, hunne eenzelvigheid in aanmerking genomen, slechts sporadisch zich vertoonen op die plaatsen, waar de bezoekers en famille komen, zooals op concerten, enz.

In café's, in bibliotheken en op straat daarentegen zijn zij talrijk vertegenwoordigd, in elkanders nabijheid vertoevende zonder zich maar in 't minst om elkander te bekommeren, niet trachtende met elkander kennis te maken, al loopen hunne levenslijnen parallel.

Hunne levensopvatting is dikwijls zoo pessimistisch, hunne ervaring zoo bitter, de omgang met hunne medemenschen heeft zulk een wrangen smaak bij hen achtergelaten, dat zij er toe gekomen zijn om voortaan liever maar alleen door het leven te gaan.

Zij blijven cynisch gestemd jegens de menschen, die hen, bezield met goede bedoelingen, trachten op te beuren, zij zijn doof voor de betuigingen van sympathie van welmeenenden, en gehard tegen de pijlen van degenen, die hen bespotten.

Aan diverse solitaire materieele genietingen, waarbij het hart koud blijft, nemen zij deel, doch anderen mede te laten genieten, daarvoor voelen zij niets.

Zij zijn afgedaald tot het meest volstrekte egoïsme en verloren voor de maatschappij. Het alleen-zijn is hun een tweede natuur geworden en met verachting zien ze neer op de eenvoudige zielen, die met elkander vreugde en smart deelen.

Volgens hen is slechts eigenbelang de stimulus van ieders handelingen en medegevoel eene dwaasheid.

Zij zijn dan ook als een dood blok in de maatschappij te beschouwen, slechts uit een economisch oogpunt waarde hebbende voor den gang van zaken, waarin ze een schakel van den grooten keten vertegenwoordigen.

Het is niet tot deze eenzamen dat wij ons aangetrokken gevoelen. -

De volgende drie categorieën van meer sympathieke enkelingen zijn nog de beschouwing waard.

In de eerste plaats zij, die geleid door godsdienstige of philosophische overpeinzingen zich een kluizenaarsbestaan hebben uitgezocht, mannen in het genre van Thomas à Kempis, die, zich losgemaakt hebbende van de wereld en hare verdrietelijkheden, berusten in hetgeen hun, gedurende het ephemere bestaan, is opgelegd.

Superieure geesten, bereid te lijden en te helpen zonder de nevengedachte van belooning, welke door hen reeds gedisconteerd wordt geacht in de zelfvoldoening die zij gevoelen na elke altruïstische handeling.

Onder deze rubriek zouden wij willen rangschikken diegenen onder de kloosterlingen, welke uitmunten door een vlekkeloozen levenswandel, de R.K. zusters in de ziekenhuizen, de missionarissen, de pleegzusters, die hun leven opofferen om melaatschen en door pest aangetasten te verplegen.

Mogen zij al een korte wijle vereenigd zijn, toch ligt hun arbeidsveld in een zelfstandig optreden temidden eener hen onbekende wereld, terwijl zij na afloop van hun taak de hun sympathiek geworden personen dikwijls moeten verlaten om elders opnieuw te beginnen.

In de tweede categorie vinden wij hen, die hun leven wijden aan het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, mannen en vrouwen, die rusteloos de idee nastreven om het lijden der menschheid te verminderen en te verzachten door tot steeds nieuwere

ontdekkingen te komen op het gebied van middelen ter genezing.

Hier is het niet de kloostercel of ziekensponde, doch het laboratorium, waarin zich hun bestaan afspeelt.

Familie, vrienden en kennissen beslaan zulk een gering deel in hun leven, dat zij in zekeren zin ook eenzamen zijn te noemen.

Niet steeds zijn zij allen zoo geweest, doch voor verscheidenen hebben decepties van intiemen aard er hen toe gebracht zich in de armen der wetenschap te werpen, trachtende hun geschokt gemoedsleven door ingespannen arbeid te versmoren.

Ora et labora! Bidt en werkt! Bidt, dat U niets ergers overkome, dan wat thans uw deel is; werkt, indien 't niet om den broode is, om te vergeten, tot heil van anderen!

Tenslotte komen wij bij hen, die feitelijk het allereerst onze aandacht behoeven.

Bij de breede schare der eenzamen in ons midden, der alleenloopenden van beider kunne, die noch door liefde, noch door vriendschapsbanden hunne positie wisten te versterken, hun leven gezellig wisten te maken, zoekende naar het geluk, dat hun ontbreekt, wijl zij niemand bezitten om hunne gedachten, indrukken en gewaarwordingen mede te deelen, niemand om lief en leed mede te gevoelen.

Op zichzelf wonend, hetzij in eigen gedoe, hetzij gemeubileerd of en pension, alleen ronddolend of reizende met betaald gezelschap.

Of wel levende in een familie-kringetje, waar de denkwijze zoo intens van de hunne verschilt en waarmede zij, zoo zij zich openbaren, telkens in conflict komen, den moed missende om zich aan de fnuikende curateele van ouders, broers of zusters te onttrekken.

Slechts betrekkelijk weinigen is het gegeven om tot een gehuwden staat te komen, die in alle opzichten bevredigt, doch ieder, die wil, kan zich een milieu scheppen, waarin hij zich tehuis gevoelt.

Velen dier eenzamen hechten te veel aan conventies, die hen verbieden dit te doen en dat na te laten, omdat het indruischt tegen de hun van hun jeugd af voorgehoudene en ingeprente levensregelen.

Onbevredigd sukkelen zij het leven door in hun eentje, terwijl het slechts aan hen ligt om hierin verandering te brengen. Menschen, die, veelal financieel onafhankelijk, een beklagenswaardiger lot hebben dan menig behoeftige.

Hunkerende naar genegenheid, die zij om zich heen ontwaren, en nièt in staat zijnde deze te schenken en te ontvangen.

Wij zouden hun willen toeroepen: Staakt uw eenzaam leven, hoe treurig uw ervaring van het menschdom ook zijn moge, er zijn er nog genoeg met wie gij sympathiseeren kunt, zoekt U een wezen uit, aan wie gij U kunt hechten, het behoeft er niet altijd een te zijn uit Uw eigen conventioneel kringetje, waar toch zoo weinig solidariteit gevonden wordt.

Stapt over taaie maatschappelijke vooroordeelen, over geldelijke offers heen, en zoekt tot gij een hem of een haar gevonden hebt, die het overige van Uw tot dusver eenzaam leven kan opvroolijken.

Ontrukt U aan Uwe tegenwoordige omgeving, indien U deze een doorn in Uw oog is, maakt U vrij en leeft zooals dit overeenkomt met Uwe opvattingen, gij zult er dus te gelukkiger om zijn!

Dieren, boeken, tijdschriften, mogen al veel, zeer veel tot verhooging der gezelligheid bijdragen, doch een menschelijk wezen, dat ten volle Uwe genegenheid heeft en deze beantwoordt, geeft toch meer voldoening.

Mocht hen deze beschouwing onder de oogen komen, zoo hopen wij van harte, dat de kennisname er hen toe brenge om hun dor en taai bestaan met bekwamen spoed te gaan veranderen in een, dat meer in overeenstemming is met hun aard en neigingen, en dat alleen verkregen wordt, indien men.... niet uitsluitend voor zichzelf, doch voor anderen leeft.

Den Haag.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Sluiting Red: Ged.

12 Augustus 1914.
28ste Jaargang.
No. 7.

Bericht van den uitgever.

In dezen toestand zijn wij genoodzaakt, - met het oog op den beperkten voorraad gezette stukken, en het niet aankomen van proeven uit het buitenland - het blad voorloopig op halve grootte te laten verschijnen.

L J. VEEN.

Bericht van de redactrice.

BAD NAUHEIM, 2 Augustus 1914.

De oorlogstoestand is hier ingetreden. Alle stukken, die niet in het Duitsch vertaald zijn, - ook de drukproeven van ons blad, - worden geweigerd. Ik heb daarom den uitgever verzocht dit bericht te vertalen en mijn werk door den corrector te doen corrigeeren. Ik heb reeds sedert twee dagen geen brieven of couranten uit Holland of Frankrijk ontvangen en kan dus geen verantwoordelijkheid op mij nemen van datgene, wat mij in de laatste dagen gezonden is of zal gezonden worden. Op dit oogenblik is mijn vertrek onmogelijk, wegens den mobilisatie-toestand. Mijn terugkomst staat in verband met den treinenloop en het goederenverkeer. Ik groet alle vrienden en lezers uit de verte.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Levensonderhoud.

Wie getrouw de dagbladen leest zal daarin herhaaldelijk de volgende aanbiedingen vinden:

Eene dame, over veel vrijen tijd beschikkende, wenscht dezen productief te maken.

Een heer van middelbaren leeftijd zoekt een werkkring als particulier secretaris of rentmeester.

Een oud-officier zoekt eene hem passende betrekking.

Of ooit op de advertentiën van de dame, van den heer van middelbaren leeftijd of van den oud-officier gereflecteerd wordt, kunnen wij natuurlijk niet nagaan, doch wij hebben een sterk vermoeden dat zulks niet het geval is.

Met de plaatsing van dergelijke naïeve annonces gooien de naar verdiensten strevende personen goed geld naar kwaad. De bewoordingen zijn zoo vaag gesteld, toonen zoo'n volkomen gemis aan zakelijkheid, dat 't wel in den bol van geen werkgever zal opkomen, er op in te gaan.

Dames, die over veel vrijen tijd beschikken, zijn er maar al te veel, zij zijn talrijk als het zand der zee en behoeven heusch niet uit de kranten te worden gehaald.

Voor particulier secretaris (dat wel heel voornaam klinkt, maar dikwijls blijkt een vrij inferieure betrekking te zijn) of voor rentmeester, neemt men gewoonlijk niet al te oude gegradueerden of mannen, werkzaam in het notarieele vak, ook wel personen uit de geldwereld of uit wetenschappelijke landbouwkringen.

Uit niet-vakmenschen worden zij zelden gerecruteerd, daar voor de diensten, welke van hen verlangd worden, speciale vakkennis, hetzij van het geldwezen, hetzij van economischen aard, noodig is.

Couponnetjes knippen of huur ophalen kan bij ouderdom of ziekte van den bezitter zeer goed geschieden door een vertrouwden klerk of kantoorlooper, doch het nazien en in orde houden van huizen, het verbeteren en ontginnen van land en het controleeren van ondernemingen in Indië kan alleen door tusschenkomst van vaklieden geschieden.

Nu de laatste advertentie. Deze is wel de dwaaste van alle. Er ligt een zekere mate van naïeve eigendunk in opgesloten. Het is alsof de wereld er van in kennis moet gesteld worden dat meneer X, de oud-officier, eene hem ‘passende’ betrekking wenscht.

Welke betrekking zou zijn Edelgestrenge wel passen?

Liefst eene waaraan den titel van Directeur of Adjunct directeur is verbonden, doch dergelijke titularissen moeten gewoonlijk over een som beschikken, noodig voor den inkoop van het vereischte getal aandeelen in de vennootschap, waarvan meneer de Directeur is.

Daar nu meestal oud-officieren niet tot de begüterde menschen behooren, moet aan iets anders gedacht worden, conform aan den vroegeren maatschappelijken rang van den zoekende.

De Maatschappij heeft echter geen oud-officieren noodig, er zijn uit alle kringen zoovele pas van hoogeschool, academie of technicum komende of nog in actieven dienst zijnde eminente mannen voorradig, dat op deze vage aanbieding wel nimmer geregardeerd zal zijn geworden door ernstige werkgevers.

Wij gaven deze voorbeelden, om er den lezer op te wijzen welken verkeerden weg dikwijls door werkzoekenden wordt ingeslagen.

Het is zeer moeielijk voor menschen van zekeren leeftijd om zonder vakkennis nog te slagen.

Voor rijks- en gemeentelijke betrekkingen bestaat gewoonlijk een leeftijdgrens, varieerende tusschen 35 en 40 jaar.

Hieraan behoeft dus door ouderen, die buiten betrekking zijn, niet meer gedacht te worden.

Het afloopen van audiënties, het bezoeken van hoofdambtenaren, van Kamer- en Raadsleden, is derhalve verknoeide tijd.

Blijven over de agenturen van Levensverzekeringmaatschappijen, Spaarkassen, wijnen, sigaren, thee, linnen, und kein Ende. Wij weten allen, wat het beteekent iemand (maar al te dikwijls tegen zijn zin) iets op te dringen, aan te prediken, wat

evengoed, zoo niet beter, door hem verkregen kan worden, indien hij zich slechts de moeite wil geven naar het betrokken kantoor of naar een grooten goed gesorteerden winkel te gaan.

Neen, dit is niets voor menschen, die dit niet vanaf hun vroege jeugd gewend zijn geweest!

Dan hebben wij nog den stormloop van baantjesjagers naar de opengevallen betrekkingen van administrateur eener Stoomvaartmaatschappij, van een weeshuis, van de een of andere stichting of postjes aan Eigen Hulp.

Men komt dan op een lijst te staan met honderden anderen en nu is 't maar de vraag, wie de gelukkige zal zijn, wie de beste kruiwagens heeft.

Nog eene zeer gezochte betrekking verzuimden wij te vermelden, n.l. die van Collecteur of Collectrice bij de Nederlandsche Staatsloterij.

Is u wel eens op het spreekuur bij den Directeur geweest, geachte lezeres of lezer, b.v. na een pas ontstane vacature, en heeft u dan wel eens acht geslagen op de gezichten der dames die, vol illusie van heinde en ver gekomen, onverrichterzake weer moesten terugkeeren?

Heeft u de (n.b. gezegelde) verzoekschriften, die de arme stumpers van requestranten of supplianten, zooals de ouderwetsche term

luidt, moeten indienen aan den Minister van Financiën, wel eens geteld of gelezen?

Men zou er tranen van in de oogen krijgen, in zulke roerende bewoordingen zijn zij opgesteld, en zulke stapels vormen zij.

Velen kunnen tientallen jaren gezegelde requesten indienen, en reisjes naar den Haag maken, alvorens in serieuze aanmerking te komen.

Een hooggeplaatst ambtenaar, dien ik hier eens over sprak, beweerde lachend, dat men evengoed een uitstapje naar de maan kon ondernemen.

Hier geldt het lasciate ogni speranza, laat alle hoop varen!

Wilt gij er iets bijverdienen, begint dan met u grondig op een vak toe te leggen, wat u belang en liefde inboezemt, en wat gij na een zekeren tijd onder de knie kunt krijgen, hetzij iets van technischen, commercieelen of economischen aard, hetzij een vak op het gebied van vrouwenkleeding, onderwijs, muziek, teekenen, photographie of wat ook.

In iets wat met lust ondernomen wordt, slaagt men gewoonlijk ook, mits men slechts het noodige uithoudingsvermogen heeft, en het voor en tegen goed heeft overwogen.

En zijt gij 't eindelijk meester, biedt dan den werkgevers uwe diensten aan, werpt uw schroom op zijde en loopt ze allen af, tot gij geholpen zijt. Bekwame vakmenschen hebben steeds hun brood.

Of nog beter, indien gij zoo gelukkig zijt over eenige middelen te beschikken, richt dan op een druk punt een kantoor of zaak op.

Wenscht ge u daarentegen in het landelijke te begeven, welnu, gij kunt u toeleggen op de vruchten- of groententeelt, op het kweeken van planten, bloemen en gewassen of b.v. op de pluimveefokkerij.

Groote sommen zijn daar niet mee gemoeid en leerscholen zijn er genoeg.

Gij zijt dan nuttig bezig en werkzaam in eene richting, die naar uw smaak is.

Verhinderen echter ouderdom, ziekte of gemis aan energie u, om nog iets te gaan ondernemen, en dreigt toch het spook van duurdere levensstandaard en van toekomstige mìsère, welnu, wat ligt er meer voor de hand dan om eene goedkoopere woonplaats, waar de belastingen en huishuren minder drukkend zijn, te zoeken?

Ubi bene ubi patria. Waar 't goed is, daar is uw vaderland.

Den Haag.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Sproke.

Daar bloeit in Vrouwen-zielen
Een Bloeme, schitt'rend rein;
De blanke kelk geheven
In Liefde's Zonneschijn.

Doch - wie met onrein wenschen
Zijn hand tot plukken strekt,
Die heeft reeds door zijn *schaduw*,
De blanke Bloem bevlekt.

En duld'loos wordt zijn lijden,
Onheilig zelfs de smart:

Van nu af zal daar woeden
De Hartstocht in dat hart.

Doch - wie met rein begeeren
Tot plukken vraagt **zijn** Heer:
Dien valt de Bloeme smet'loos
Rein voor de voeten neer.

En hemelsch wordt zijn leven,
Geheiligd zelfs de smart:
Van nu af zal daar heerschen
De Liefd' in 't mannen-hart.

FREDERIKE ARMBRUST.

Een lezenswaardig boek.

Nous, les mères.... door Paul Margueritte. Paris, Librairie Plon. 1913

Ik houd eigenlijk niet van de romans van Paul Margueritte. Ze zijn voor mijn -, misschien door het vele moeten-lezen wat al te veel overprikkelden smaak -, te veel fabriekswerk, geschoeid op een eenigszins conventioneelen geest.

Toch, door den titel aangetrokken, kwam ik er toe dit nieuw-uitgekomen werk aan te schaffen. En, ik erken volmondig, het heeft mij niet berouwd. De inhoud heeft me getroffen, zoowel door het nieuwe van het onderwerp dat ter sprake wordt gebracht, als door de uitstekende wijze waarop dat geschiedde.

Immers, er wordt heden ten dage zoo veel geredeneerd over de vrouwenbeweging en over ‘de eeuw van het kind’ en, o ja, óók over de rechten en de plichten en zelfs ook over de zoogenaamde ‘zelfopofferingen’ der moeders. Maar, dat laatste geschiedt bijna altijd met een zekere bravoure, met een zekere zelfverheffing van: ‘Wij hedendaagsche vrouwen weten precies alles te verbeteren wat aan onze eigen opvoeding ontbrak. Wij hebben “het” gevonden. Wij vergissen ons niet. En, als het verkeerd loopt

met onze kinderen, dan is dat niet ònze, maar hun eigen schuld.' -

Op de wijze echter waarop Paul Margueritte - die geen moeder, maar wel vader is -, heeft hij zijn boek niet opgedragen aan: 'Mes chères grandes, à mes filles Eve et Lucie -' de verhouding der ouders tot de kinderen beschouwt, eene verhouding van veel vergeven, veel lijden, veel zwijgend toegeven, en, tenslotte, zich zelven effaceeren ter wille van het geluk der jongere generatie, op die wijze worden heden ten dage weinige romans geschreven die een zóó juist en zóó intiem beeld geven van het hedendaagsche bestaan, met zijn bijna onvermijdelijke verwijdering tusschen ouders en kinderen, tusschen de oudere generatie en de jongere, met zijn als vanzelf sprekend egoïsme zijdens deze laatste, en zijn daaruit voortvloeiende weemoed zijdens de eerste.

Zeker, 't Parijsche leven is niet dat van de overige wereld, althans wat betreft kleinere plaatsen! Een luxe-bestaan, als waartoe de kinderen van Charlotte Gimonès zich laten verleiden, kan men zich nog niet goed denken in den Haag of Amsterdam, al gaat het (naar verhouding van omstandigheden) in die éérste stad steeds méér en méér dienzelfden kant uit. Maar, afgescheiden daarvan, hoe typisch-écht-waar is de verhouding dezer kinderen, Raymond en zijn vrouw Julia, tot beider moeder én schoonmoeder afgezien van de werkelijkheid! Wel zelden of nooit heb ik zoo tot in de fijnste details zien ontleed den slechten invloed eener vrouw op haren man, waardoor zij hem, ongemerkt van zichzelven, en zonder eenige groote intrigues of buitengewone valschheden, maar enkel en alleen door haar overwicht van zijn echtgenoote-zijn, weet te vervreemden van die hem het méést liefheeft, zijn eigen moeder! Misschien komt het omdat ik-zelve van heel nabij zulk een quasi-lieve maar in den grond ijskoude 'Julia' gekend heb, die haren man *slecht* wist te maken onder haar invloed, dat dit Julia-type zulk een bijzonderen indruk op mij heeft gemaakt! Overigens, mij dunkt, wie onzer kent ze niet, de 'Julia's' die aldus stelselmatig haar eigen familie en haar eigen begeerten weten te doen zegevieren over al de den echtgenoot vroeger ingeprente ideeën en gewoonten, en ook over hen, die hem daarin opvoedden, - totdat hij zelf niet anders meer weet of gelooft dan dat hij altijd zoo heeft gedacht en geoordeeld als zijn vrouw 't hem van lieverlede léérde! -

Lees de scène van Charlotte Gimonès' bezoek, bij de bevalling harer schoondochter, om een juist denkbeeld te krijgen van wat ik bedoel. Bijna elke schoondochter toch trekt op die wijze een onzichtbaren muur op tusschen haren man en diens familie. 't Kind mag niet heeten naar den vader van hem, maar naar dien van hààr. De afzonderlijke liefdesnaam eener grootmoeder wordt toebedeeld aan haar eigen moeder. En, elke op of aanmerking, of inmenging zelfs van de eerstgenoemde, de schoonmoeder, wordt hoogstbeleefd maar duidelijk teruggewezen! - Maar, laat mij even den auteur-zelf introduceeren, vooral ook omdat het hier geldt een quaestie, waarin de meeste moeders - ook ten onzent - zich zoo heel handig aan haar naaste plicht weten te onttrekken, onder het motto: mijn gezondheid kan er niet tegen! Ik bedoel natuurlijk de quaestie der voeding. Ook ten onzent toch wordt het zelve de borst geven hoe langer hoe meer beschouwd als iets overdrevens, iets dat men onmogelijk kan eischen van haar aan wie heden ten dage niet vóór en boven alles de toekomst van haar kind, maar wel haar eigene schoonheid, het behoud van haar goed figuur en al dergelijke egoïste dingen het méést is gelegen.

- *Is het werkelijk waar dat uw vrouw niet van plan is zelve haar kind te voeden?*

- *Maar, ik heb u immers van den winter reeds gezegd...*

- Je hebt het me nooit als een uitgemaakte zekerheid meegedeeld, je zoudt de beslissing laten afhangen van de meening der doktoren.

- Juist. - Welnu, Julia lijdt aan bloedarmoede, is vermoeid...

- Raymond, Julia geniet een uitstekende gezondheid; zij zou tweelingen de borst kunnen geven, als het noodig was.

- Excuseert U mij... ik moet werken... U begrijpt toch wel, dat wij deze beslissing niet zonder goede gronden namen.

(*Het is niet vandaag voor 't eerst dat hij de opinie van Julia tot de zijne maakt.*)

- Maar, beste Raymond, niets is te vergelijken met de moedermelk.

- Daarvan is men allang teruggekomen...

- Maar Julia is geschapen om zelve te voeden. Ik heb er verstand van. Luister eens, haar gezondheid is prachtig geweest àl deze maanden vóóraf, en zij zou nog beter hebben kunnen zijn, indien zij zich een weinig haar wereldsche genoegens had willen ontzeggen. Mag ik er met Julia over spreken?

- Waartoe? Gaat u haar niet opwinden. Denkt u aan haar toestand!

- (Inderdaad, waartoe? Maar het is de noodzakelijkheid die ik vóór me zie.

Mijn hart, mijn vleesch en bloed van moeder, verzetten zich tegen deze lafheid dat een jonge, gezonde, en flinke vrouw, die kan, die moet vervullen de heerlijkste der plichten, dat eenvoudigweg weigert.)

- Nog een enkele vraag. Heb jijzelf het gewild dat je vrouw niet zelve voedt?

Hij kijkt onwillig.

- Ik? Neen. Ik vind het onnoodig dat zij zich deze moeite neemt! Ik keur haar besluit goed. Maar, als zij 't absoluut wél had willen doen, dan zou ik mij niet hebben verzet.

- Zoodra ik weder aan het bed van Julia sta, die slaperig de oogen opent, neem ik met zachtheid en kracht haar hand:

- Mijn kind, vergeef mij dat ik je kom spreken over iets, waarvan ik weet dat ge reeds een beslissing naamt. Maar ik heb het gevoel, dat ik in mijn plicht van grootmoeder zou te kort schieten. Waarom geeft ge niet uw eigen moedermelk aan uw kindje?

- Zij vestigt op mij haar groote kattenoogen, en zegt, hare beenen met een soort aanstellerige vermoeienis uitstrekkend, en zich een afgemat air gevend, om op mijn gevoel te werken:

- Och mama, maak het mij niet lastig. Het is een afgedane zaak, - Raymond zal het u toch wel gezegd hebben, - terwille van mijn gezondheid.

- Je gezondheid....

Zij slaat haar oogen neer, en zoekt tegelijk het electrische schelknopje, om hare moeder, of zuster, te hulp te roepen.... Zij neemt een aanvallende houding aan: Waarom zou ik het kind zelve voeden? Die corvées waren goed in een vroegeren tijd, maar tegenwoordig kan je best voeden met gesteriliseerde melk. Massa's kinderen groeien er uitstekend bij op.

- Massa's sterven er óók. Zal jijzelve de flesschen koken, zelve ze schoonmaken, uitstoomen? Eén enkele onvoorzichtigheid, en de ingewandsziekte is er.

- Wij krijgen een uitstekende min.

.... Luister eens Julia; ontroert het denkbeeld je niet als iets heerlijks, dat je kleine Fred het leven heeft te danken aan jou, elk uur van den dag, dat jij als het ware jezelf voelt overgaan in hem, dat hij onder jouw oogen elken dag flinker en mooier zal worden dóór jou....?

- Dank u hartelijk - geeft ze ten antwoord. Hij heeft mij reeds haaruitval veroorzaakt, en ik heb een slechten tand, dien ik zal moeten laten uittrekken, gekregen door hem.

- En dat stelt ge op één lijn met....

- En, als ik leelijk zal zijn, vormloos, zonder figuur....

- Och, wat overdrijf je....

- Dan zal ik niets meer zijn voor Raymond, en hij gaat andere vrouwen 't hof maken....

- Waarom zou Raymond je ontrouw worden? Mijn man is mij óók trouw gebleven.

- O ja, in uw tijd.... En bovendien! Ik zou om u moeten lachen, mama, als ik er toe in staat was. Maar, mijn borst doet mij te veel pijn.

- Als ge Fred laat drinken, zal dat overgaan.

- *Dank u hartelijk. Ik heb genoeg dóórgemaakt. Negen maanden zich niet wel gevoelen, een leelijk figuur, heelemaal geen afleiding! Neen, dank u, ik heb de grootste behoefte om mij zelve nu te gaan verstrooien.*

- *Maar je kind heeft behoefte om te leven....*

Ik *moest* deze scène in haar gehéél overschrijven, want zij is m.i. zoo uitstekend afgezien van het hedendaagsche vrouw-egoïsme, van de verhouding van man en vrouw onderling, óók in de meeste 'gelukkige huwelijken', heden ten dage. Die lafheid van den echtgenoot, die niet den moed heeft zijn moeder gelijk te geven, die wéét dat zij gelijk héét, maar die zich verschuilt achter de 'slechte gezondheid' van zijn vrouw, achter zijn werk dat hem belet de discussie te vervolgen, enz., enz.! En dan dat gesprek tusschen schoonmoeder en schoondochter! Dat matelooze egoïsme van zichzelve vóór en boven alles te willen stellen, die angst eenige wereldsche genoegens voortaan te zullen moeten missen! Het wegredeneeren óók van de zoo onomstootelijke gevaren verbonden aan een voeding door vreemden, onder gehuurd toezicht. En eindelijk, als zij er zich niet meer weet uit te redden, die huichelachtige toevlucht van alle dit soort vrouwen in dergelijke gevallen, namelijk dat zij 't doet òm haar man, om hèm voor zich te behouden, om voor hèm mooi en jong te blijven, dat zij dus.... een offer brengt eigenlijk!

Waarlijk, Paul Margueritte heeft wél diep ingeblikt in de ziel der hedendaagsche vrouw, waar hij schildert deze Julia, haar meesterschap over haar echtgenoot, haar grenzenlooze zelfzucht, haar stelselmatig haar moeder en eigen familie den voorrang geven, niet minder juist gezien is ook de verandering die dientengevolge plaats grijpt met Raymond, oorspronkelijk kind zijner moeder, zoon van

zijn vader, maar die zich van dag tot dag méér laat vervormen tot het product eener Julia en van haar côterie! De man, in het algemeen genomen, subisseert véél meer den invloed der vrouw dan omgekeerd. Dit is een uitgesproken feit, na te gaan in de geschiedenis, in de mémoires van beroemde mannen, enz., enz.! Juist dáárom is het zulk een onzin, wanneer de vrouw beweert dat zij geen invloed kan uitoefenen op de maatschappij, tenzij men haar toestaat alle mogelijke maatschappelijke bedieningen waar te nemen. De invloed der vrouw achter de schermen, als echtgenoote, moeder, maîtresse, zij is een onberekenbare en veelzijdige. En, wil zij dien invloed ten goede aanwenden, dan kan zij van den man àlles maken in den meest subliemen zin! Maar ook omgekeerd, wil zij hem naar beneden trekken - en dat doet zij helaas heden ten dage zeer veelvuldig - dan verstaat zij de kunst alle betere instincten in hem te dooden en hem te doen gelooven, dat háár denkbeelden en levensopvattingen, - die oorspronkelijk lijnrecht van de zijne verschilden, - eigenlijk in den grond ook steeds de zijne zijn geweest.

Nous, *les mères*.... is een droevig-waar boek. Naast de figuren van Raymond en Julia zien wij die van Nicole, de dochter van Charlotte Gimonès en van haar man, van wien zij, Nicole, wil scheiden.

Dit echtelijk drama, dat voor de moeder een vreeselijke teleurstelling is, dient slechts om haar korten tijd haar dochter te hergeven, die dan in een ander huwelijk haar geluk gaat zoeken. Hier heeft de auteur willen doen uitkomen, hoe het lot der ware moeder is, eigen overtuigingen en eigen principes prijs te moeten geven, waar het geldt den wil en de toekomst der kinderen - van een anderen tijd dan de vroegere, en daarom met andere overtuigingen en andere principes.

Helaas, de vraag is niet geheel overbodig, zouden er heden ten dage nog vele wáre moeders zijn in den geest van Charlotte Gimonés? Wij hebben de vrouw van middelbaren leeftijd, de moeder zoowel als de ongehuwde, immers reeds lang afgeschaft. Iedereen, óók de moeder, blijft heden ten dage stéédsjong tot in haar zestigste jaar soms, kleedt zich als jong meisje, danst, gaat uit, beschouwt 't huwelijk harer kinderen als bijzaak, waarover zij liefst zoo weinig mogelijk wil hooren, omdat het haar ‘oud’ maakt.

- Doch neen. Laat mij niet onrechtvaardig zijn! - Want, ik ken ze, óók in den Haag, de moeders, die doen denken aan Charlotte Gimonès, die naast man en kinderen haar eigene intieme taak vervullen, van hen te steunen, van voor hen te leven, die niet vragen voor zichzelve, maar geven, enkel geven....

Helaas, dat ze zoo zeldzaam worden! Hoe langer hoe zeldzamer!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. De mesthoop.
(*Was reeds gezet vóór het uitbreken van den oorlog.*)

Weet ge wat ik daaronder versta, lezers en lezeressen, ik versta daaronder onze ‘welgeordende’, ‘christelijke’ samenleving. Zij is rot, zóó rot dat zij, het leelijke woord *moet* gezegd worden,.... stinkt van alle zijden waarin men haar beroert.

Zij, die met een mesthoop dagelijks omgaan, gewennen zich zoo aan hare geuren, dat ze die niet meer ruiken zelfs, den voorbijganger, die zijn neus dichthoudt, verwijten dat hij zulke overgevoelige reuk-organen bezit.

Om diezelfde reden zal het ook wel zijn dat onze staatslieden, hoogwaardigheidsbekleeders, ‘dienaren van Gods woord’, - hoe ze allen heeten mogen die ik op het oog heb - zelven niet eens meer weten hoe vuil, en verleugend, en min het ‘christelijk’ leven is dat zij leiden. (Ik heb hier niet Nederland op het oog, maar de geheele menschelijke samenleving).

En wij anderen, wij, die in dien ‘christelijken’ mesthoop *moeten* voortbaggeren, omdat we ons zelven niet willen van kant maken om welke reden dan ook, wij hebben geen andere keuze dan zwijgend toezien. Hoe ouder we worden ook, hoe gemakkelijker het berusten gaat. 't Eindje komt immers gauw genoeg. Men gewent zich aan alles, óók aan een christelijke mesthoop-omgeving.

Maar, er zijn dagen waarin de mesthoop, door bijzondere omstandigheden, heviger stinkt dan anders, waarin een of andere beroering van buiten haar zóó doet ruiken dat ge een protest niet kunt binnenhouden. Zoo ook gaat het met die mesthoop die wereld heet. Och, aan haar gewone sleurgangetjes erger je je niet eens meer. 't Is nu eenmaal zoo, en dank zij de lamlendigheid van het menschdom en gros genomen, zal 't ook altijd zoo blijven. Maar zoo nu en dan wordt het je te machtig, gebeurt er iets dat je doet opspringen van machtelooze verantwoording.

Daar heb je ‘het’ groote wereldnieuws, de mogelijke oorlog.

Waarom?

Om niets.

Om de meest onoprechte, gezochtste, onverantwoordelijkste aller redenen wordt het kleine Servië gebruikt als een lont, die het zoo lang reeds smeulende oorlogsvuur misschien in brand zal doen geraken.

Van rechtvaardigheidszin geen spoor. Daarover is iedereen, elke mogendheid, het ééns.

Maar toch wordt in naam van den reeds met anderhalven voet in zijn graf staanden Oostenrijksche keizer een manifest aan diens volk uitgevaardigd, waarin ‘de Voorzienigheid’ wordt uitgespeeld als willend de oorlog. En toch zien de andere mogendheden dezen leugen zwijgend of met Schadenfreude aan, gereed ieder voor zich den buit waarop zij azen naar zich toe te halen, onbekommerd om de duizenden en duizenden menschenlevens die het zal kosten, om de verwoeste gezinnen, de verwoeste welvaart, de verwoeste streken waardoor de krijgsmacht onbekommerd om de rondwarende pestaardige ziekten, cholera en typhus, onbekommerd om de verkrachte vrouwen en kinderen...

Alles in naam der ‘Voorzienigheid’...

In naam van God verrijken zich beurs-speculanten, omlauweren zich vorsten, die zelf buiten schot blijven. In naam van God en (natuurlijk) voor ‘het vaderland’ wordt geroofd, geplunderd, gemoord...

En de ‘christenen’ van alle landen doen *niets*, *niets*, de voorgangers niet, en de gemeenteleden niet...

Moesten zij niet als één man de wapens neergooien en weigeren de hand op te heffen tegen de ‘broeders’ die hun niets misdeden?

Staat zulks niet als het eerste, het grootste gebod in den Bijbel dien zij heeten vereeren als Gods woord.

Maar ook die anderen, de niet-christenen, de groote massa, zij die dezen wereldoorlog moeten betalen met hun goed en hun bloed, waarom weigeren zij niet als één man, alle landen dóór, de wapens op te nemen om een zaak die hun niets deert, die zij niet eenmaal begrijpen, die eigenlijk niet eenmaal bestáát, slechts is een *voorwendsel*.... niets anders.

Waarom?

Omdat de groote massa een veelkoppige, domme, stomme *niemand* is, die niet durft, die zich láát leiden door eenlingen, hebzuchtige slimmerds, egoïsten, omdat zij is tegen zichzelven, verdeeld, in plaats van gemeene zaak te maken in eigen belang....

En daarom verdient zij ook niet beters dan het lot dat haar wacht: straks te worden neergeschoten en verminkt als kanonnenvee.

En nog een andere stank komt doordringender dan gewoonlijk nog tot ons. O, we weten het al zoo lang dat er tweeërlei rechtspraak is, ook in ons land, een voor de invloedrijken, en een voor de misdeelden in dat opzicht. Die stank is ons niet nieuw meer. Maar de vrijspraak eener Madame Caillaux, deze moordenares in koelen bloede, op de laaghartigste manier, zij zet wel de kroon op alle onrecht dat in deze wereld geschiedt onder den naam justitie Neen, ga niet af mijne lezers op de *uittreksels* die U partijdige Hollandsche bladen voorzetten, ik voor mij heb het stenografisch verslag van elke terechtzitting gelezen in de Fransche bladen, ik heb gelezen hoe de president,

en de advocaat-generaal stelselmatig Caillaux, en zijn partij, bevoorrechten in het getuigenverhoor, hoe zij van het proces-moord-Calmette hebben gemaakt een politieke verdedigingsreden van meneer Caillaux, een lofrede op hem door zijn smerigen vriend Ceccaldi, ik heb gelezen, let wel, in het stenografisch verslag, hoe er noch van den *moord* als zoodanig, noch van de *misdaad* als zoodanig, ook maar eenige sprake is geweest, omdat men *wilde* vrijspreken,.... terwille van een schurk, die nu eenmaal is *de* invloedrijke man.

En het is geschied. Het is geschied dat men een wijf - neen *ik* noem haar niet vrouw - die met voorbedachte rade een weerloozen man neerschiet uit laffen angst voor hetgeen hij van haar mans verleden weet en kan openbaren - eenvoudig-weg vrijspreekt, terwijl men de ongelukkige autobandieten onder de geméénste behandelingen heeft ter dood veroordeeld, terwijl men dergelijke mannen en vrouwen, díe stelen of moorden uit *nood*, uit bitteren *nood*, gestreng straft en guillotineert...

Maar het volk... het volk zal toch protesteeren - - zei mij een naïeve ziel. (Naïeve zielen heb je altijd nog).

Ik antwoordde wat ik hierboven reeds schreef: ‘Het volk is een veelkoppigen, domme, stomme *niemand*, die niet durft, die zich làat leiden, door eenlingen, hebzuchtigen, slimmerds, egoïsten, omdat zij tegen zichzelven verdeeld zijn, in plaats van.... een gemeene zaak te maken in eigen belang...

Neen, ook van het volk hebt ge geen recht-

vaardigheid, geen verbetering te hopen. De Fransche revolutie heeft het afdoend geleerd. Gij kunt den mesthoop omkeeren, ten onderste boven, misschien staan we aan den vooravond van zulk een omkeer, - en den tegenwoordigen machthebbers en christenen van alle landen gun ik dat - het resultaat zal hetzelfde zijn: een vuile mesthoop.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. *Van helden gesproken.*

Die Thomson is overal uitgegeven voor een held. Maar waarin bestond dan toch eigenlijk zijn heldhaftigheid? Wij kunnen haar maar niet ontdekken. De man is gaan vechten en nu hij als echte vechtersbaas is neergeschoten door den vijand, nu zou hij een held zijn. Dan is elke spoorwegman, die zich waagt op de machine, elke mijnwerker, die afdaalt in een mijn, elke zeeman, die op schip gaat en door een ongeluk omkomt, elke soldaat, die op 't slagveld blijft, een held. In de geheele daad van dien meneer Thomson schuilt niets om hem tot held te stempelen. Men heeft gesold met dat lijk door erop te bluffen tegen het buitenland. Dat is de zaak. Terzelfder tijd ongeveer werd een Nederlandsch luitenant in Indië doodgeschoten. Heelemaal geen drukte over. En die man stierf nogal voor het vaderland, wat men van Thomson niet zeggen kan.

Neen, dan kennen wij andere helden en heldinnen:

De Voorhoede vertelt van een kind dat in een gasthuis ten prooi was aan duldelooze pijnen, door vuur veroorzaakt. De dokter zegt aan de zusters, die erom stonden geschaard, dat de arm moest worden afgezet en met zoo'n operatie is op dien leeftijd van 3 jaar veelal de dood gemoeid. Het zou misschien nog kunnen genezen, wanneer.... Wanneer?.... viel de moeder-overste hem in de rede.

De geneesheer zei dat er een lap krachtig menschenvleesch in de plaats moest komen van het uitgeteerde in het armpje van de kleine, maar.... en terwijl hij om zich heen zag, zei hij: de moeder is niet hier?

Sinds twee dagen, hernam de overste, is het kind een wees.

De tien zusters, die in de omgeving harer overste zijn, treden nader en met zelfverloochening vragen ze haar met dit korte woord: 'indien ge mij veroorlooft, waarde moeder, ik ben bereid een stuk van mijn vleesch te geven.'

De geneesheer zei getroffen: wilt gij dan allen dit kind ter hulpe komen?

Zeker, hernam de overste. Gij hebt er slechts eene te kiezen uit deze zusterschaar.

De dokter werd innerlijk bewogen, de tranen stonden hem in de oogen. Hij voelde zijn hand beven, maar hij vermande zich, want als het offerlam moed heeft, dan moet de offeraar de noodige kracht bezitten. Zuster Cecilia wordt door den geneesheer uitverkoren. Hij wet zijn lemmet, zij ontbloot haar arm en rekt dien uit. Nogmaals spreekt hij de zuster moed in, maar zij zegt kalm en glimlachend dat hij er dan maar spoedig toe moet overgaan.

De dokter begint te snijden, een langdurige pijniging.

Een bloedig stuk vleesch wordt er uit den arm genomen om het te leggen op de wond van het kind.

En toen zich wendende tot de overige zusters zei hij: '*belast gij u met de zorg voor de zuster*, *die hier de moedertaak op zich nam en bindt spoedig den arm af, dien ik ontvleescht heb.*'

Het eerekruis werd haar verleend, *dat nu sinds 10 jaar hangt op de borst van zuster Cecilia.*

Ziet, *vergelijk deze daad nu eens met hetgeen Thomson deed*, *en durf dan zeggen dat Thomson een held is.*

Neen, *die vrouw was een heldin*, *zij die bewust en spontaan zich aanbood om dat kleine kind te redden.*

Een geheele andere daad toch zeker!

Maar men schijnt niet te weten wat een heldendaad is en schreeuwt ondoordacht mede met den grooten hoop.

Of wel die machinist in Engeland, *die in brand geraakte*, *maar toch op zijn machine bleef*, *omdat hij anders den grooten sneltrein met tal van passagiers een wissen ondergang zou doen tegemoet gaan. Half verbrand weet hij zijn trein binnen te rijden in het station en valt toen dood neer.*

Zoo'n plichtsbetrachting grenst aan het ongelooflijke.

Maar zulke daden worden spoedig vergeten. Wij meenen dat de weduwe werd afgescheept met een pensioen van f 6. - in de week. Maar mevrouw Thomson krijgt 50.000 gulden, door onzen held bedongen als hij daar den dood vond. Juist bijtijds, want mevr. Thomson moet in echtscheidingsproces zijn en toch woonde zij in rouwgewaad met kripsluier al die plechtigheden bij.

O die huichelarij tot zelfs in de ernstige oogenblikken des levens.[*)]

(*Vrije Socialist*).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

*) Vetgedrukte door Redactrice

19 Augustus 1914.
28ste Jaargang.
No. 8.

Bericht aan de lezers en medewerkenden.

Ik ontving van Freule Lohman den volgenden, in 't Duitsch gestelde, brief, dien ik vertaald hieronder laat volgen. Wat het niet ontvangen der stukken uit Nauheim betreft, heb ik reeds de maatregel moeten invoeren 'De Hollandsche Lelie' voorloopig op halve grootte te doen verschijnen, waarvoor ik de welwillendheid van de abonnés inroep. Er staan nog verscheidene stukken gezet, zoodat het blad voorloopig op deze grootte kan blijven verschijnen. Wanneer ik berichten van freule Lohman ontvang, zal ik deze in het blad afdrukken.

Amsterdam, 19/8 1914.

L.J. VEEN.

BAD NAUHEIM, 11 Augustus 1914.

Gij zult zeker wel begrepen hebben, dat U zich op de een of andere manier met 'De Hollandsche Lelie' moet helpen, want ik mag geen *Hollandsch* werk, manuscripten of brieven verzenden, alleen open zijnde, in het Duitsch gestelde postzaken. Daarom kan ik ook de manuscripten van anderen, die ik hier heb, niet zenden. Op 't oogenblik is reizen onmogelijk. Alle Hollanders, die met mij hier waren, zijn eveneens gedwongen te blijven. Kussen, Engelschen, Belgen, Franschen mogen de stad niet meer verlaten. Den 31en Juli reisde een Hollander, een bekende van mij, van hier, en ik ontving eerst den 5en Augustus een bericht uit Kleef, dat hij daar niet verder kon; zijn koffer was verdwenen en hij dacht tot Nijmegen te voet te gaan, omdat de treinenloop enz. had opgehouden. Ik behoef U niet te zeggen, hoe zeer ik naar Holland verlang te komen, maar de toestand is nu voor ons, buitenlanders, zeer onaangenaam, hoewel het goddank heel veel waard is, dat ik hier bij iedereen zoo bekend ben, terwijl men bovendien de Hollanders vriendelijk behandeld.

Ach, ons lief, trouw Nauheim is geheel veranderd! Men mist alle bekende gezichten van die mannen, welke men hier kende uit zaken of anderszins! De dokters, voor zoover niet te oud, zijn ook weg. De anderen zijn met voorbereidingen bezig om gewonden te kunnen opnemen! Want wij krijgen hier tot dat doel een lazaret. De Kurkapel moest mee in den oorlog, het Kurhaus is derhalve gesloten. Ook de uitspanningen zijn daarmede opgehouden. Binnen eenige dagen zullen hier vele inwoners van Metz aankomen, die verpleging enz. noodig hebben.

En over al deze ellende schijnt de zon heden zoo wonderlijk mooi, zoo belovend, zoo vroolijk! Men kan zich in 't geheel niet voorstellen, dat daarginds die jonge gezonde mannen moeten vechten, moeten lijden en sterven....

Wat mij persoonlijk betreft, mijn beste, trouwe vrienden en lezers, het gaat mij, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed. Men moet wel geen gevoel hebben, wanneer men niet dagelijks opschrikt bij het vernemen van zulke treurige gebeurtenissen, als deze wereld-oorlog met zich brengt.

Wij Hollanders, zooals wij hier nu nog zijn, sluiten ons bij elkander aan. Dat is nu het mooie in moeilijke, groote uren, dat men het kleingeestige vergeet om elkander te naderen, helpend en troostend. In dezen geest heb ik persoonlijk ook nu dank te zeggen aan vrienden, dichtbij en ver, nieuwen en ouden.

Vaarwel en laten wij op een spoedig weerzien hopen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nurnmers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
De levende Dooden.

Men treft ze veelal aan in de achterbuurten, de kinderen, die gedoemd zijn, tot de uitgeworpenen der maatschappij te worden gerekend.

Daar in donkere, vuile stegen en sloppen worden zij geboren in een omgeving van ellende, gekoesterd in den schoot der zonden, omhelsd met de armen der verleidingen en voeden zij zich aan de borst der kwade begeerten; daar groeien zij op, leven zij temidden van een poel van kommer, dronkenschap, verliederlijking en verderf; daar knaagt de worm der bittere ongerechtigheden op deze wereld vroeg of laat aan hun gemoed; daar kweekt men grootendeels de bevolking voor tuchtscholen, rijksopvoedingsgestichten, gevangenissen en rijkswerkinrichtingen.

In hoeverre is de regeering in goede richting werkzaam geweest voor hen?

Als de minderjarige proletariërs met de justitie in aanraking komen, worden zij soms gezonden naar een tuchtschool, om een lichte straf te ondergaan, of geplaatst in een rijksopvoedingsgesticht, in het laatste geval wordt de voogdij aan de ouders ontzegd, terwijl de staat die verantwoordelijkheid op zich neemt.

In een paedagogium krijgen de jongens goed onderwijs en leeren zij een ambacht, ook is de voeding er uitstekend en blijven zij niet geheel van kindergenoegens verstoken.

Dat de zorgen aan hen besteed heel dikwijls als een dankbaar werk kan beschouwd worden, dat de resultaten met voldoening worden bekroond, nadat zij op eenentwintigjarigen leeftijd de inrichting hebben verlaten, mag zeker als een verblijdend teeken worden beschouwd, nu de laatste jaren zooveel verbeteringen hebben gebracht.

Of de pogingen door de overheid in het werk gesteld helaas wel eens falen, dit zal, begrijpelijker wijze, niemand ontkennen.

Immers niet allen kunnen weerstand bieden aan de bekoringen, aan het dikwijls voor hen zooveel genotvoller leven van weleer, het leven van vrijheid en bandeloosheid, waar zij reeds mee besmet zijn en vergiftigd, eer de deur der tuchtschool achter hen werd gegrendeld; het leven, dat voor sommigen aantrekkelijker lijkt met zijn gevaren en tuchtlooze belangwekkendheden.

Zou het niet een nog betere voldoening opleveren, als men die ongelukkigen niet eerst liet bezwijken voor de zonde, die lacht en lokt, voordat men hun lot aantrekt; zou het niet een volkomener werk zijn als men hun verwijderd hield van die tragische levens, zoodat voor hun later bestaan geen justitiëel verleden hun aankleeft; zou het niet arbeiden zijn in de beste richting als men ze zoo vroeg mogelijk, reeds in de eerste kinderjaren, onttrok aan de ouderlijke macht, zoodra bleek dat van haar misbruik werd gemaakt; een macht, die dikwijls zulk een verderfelijken invloed op de kleinen uitoefent. Om maar eens iets aan te stippen, hoe dat eigendomsrecht wordt misbruikt, denkt men slechts aan het uitzenden van kinderen om te bedelen of ergere handelingen te verrichten, om te venten in den avond soms, bij slecht en koud weer, op rekening van de tot medelijden wekkende burgerij, om nu nog niet te spreken van de lagere werkzaamheden, die zij in hun omgeving of elders moeten volvoeren, om nu nog niet te gewagen van de meisjes, waartoe zij worden gedreven of komen uit eigen wil, als eerst een afschuwelijk voorbeeld haar heeft gemaakt tot minderwaardigen, paria's, dieveggen, om ze vervolgens te zien als lage en vuile schepsels, waar de beschaafden met minachting op neerzien, terwijl zij er niet aan denken, dat zij, als het lot het had gewild, ook tot een samenleving van ellende hadden kunnen behooren, die niet *de samenleving* is. Nogmaals een zoo vroeg mogelijk verwijderen van het kind met ontzegging van ouderlijke voogdij, om het te plaatsen in een goede omgeving, waar het een strenge opvoeding wacht, zoodat waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk de kwade eigenschappen worden gedood, dat lijkt mij in genoemde omstandigheden de weg.

Neen, het is niet goed het kind te laten in die holen van losbandigheden, waar de zonde aantrekkelijk roept, om, als het ge-

vallen is, veroordeeld te worden en in de gestichten van ouderen en meer ervarenen de ondeugd te leeren in al haar vertakkingen, terwijl de paedagogen er dan toch buiten staan.

Waar vindt men de prostituées dikwijls weer, als zij op lateren leeftijd ondergaan?

Heel vaak in gevangenissen en rijkswerkinrichtingen; daar ondergaan zij hun cellulaire of gemeenschappelijke straf; daar ook vinden zij dan, als zij nog niet tot gewetenlooze misdadigsters zijn verlaagd, gewoonlijk in de zooveel betere inrichtingen, dan die van voor eeuwen met haar kelders en hokken en folterwerktuigen tot lijfstraffelijke rechtspleging, toen barbaarschheid een deugd leek, een veilige herberg voor de verleidingen, die sterker waren dan zij en ook voor de armoede en het leed, hun dagelijksche gasten.

Als het individu zijn celstraf ondergaat (in het gemeenschap zijn meer privilegiën toegestaan) krijgt hij de eerste twee dagen water en brood (roggebrood), vervolgens wordt hem koffie en roggebrood verstrekt, terwijl het middagmaal hutspot of soep oplevert en eenmaal in de week 100 gram of minder vleesch hem wordt toegedeeld. De cantine veroorlooft hem van eigen geld het gebruik van: boter, kaas, haring, bokking, melk, eieren, karnemelk en extra koffie (in alle strafinrichtingen is deze tegemoetkoming niet hetzelfde). Als men nu weet, dat de porties hoogst matig zijn, dat het voorkomt dat zij niet toereikend worden geacht, en dat het gebruik der cantine lang niet altijd van toepassing is, moet men tot de conclusie komen dat het bestaan in de vrijheid verre van rooskleurig is.

En in de rijkswerkinrichting Veenhuizen (bestemd voor bedelaars en landloopers; te Hoorn bestaat zulk een huis voor drankzuchtigen, daar zijn zij in gemeenschappelijke opsluiting) leven en werken velen, daar in die groote heide-eenzaamheid, waar uren ver men niets bekent dan haar dorre winterpij of haar mooi violet zomerkleed, afgewisseld door bosschen, daar waar armoede en zwaren arbeid samengaan, vinden zij, de velen, een toevluchtsoord.

Ik weet wel, dat er onder deze gezonkenen zijn, die uit luiheid of door eigen schuld daar zijn beland, evenals men onder de bevolking der gevangenissen velen vindt die tot de werkelijke booswichten behooren, maar er zijn ook anderen, waarbij geen eigen schuld de oorzaak is, maar de omstandigheden hun brachten ten val.

Zij zijn het, die evenals de onwaardigen door de maatschappij worden uitgesloten, zij zijn het, die moeten boeten voor de zonden van de slechten, zij zijn het, die door het wantrouwen mede zijn ondergegaan, die daar jaren en jaren hun bestaan rekken met tusschenpoozen van vrijheid, terwijl er velen een rustplaats vinden voor altijd, maar dan ook afgescheiden van de bevoorrechten.

In naam der overwinning, klaag ik allen aan, die zich baden in weelde, wentelen in zonden, die worden bemanteld met het geld, het geld, dat dikwijls op zulk een onverantwoordelijke wijze wordt verkwist; klaag ik allen aan, die belijden een God, een Christus, erkennen Zijn nalatenschap, en het geweten sussen met dogma's, als daar zijn: het is God's wil, beproeving, straf en ondoorgrondelijk raadsbesluit; klaag ik allen aan, die niet de reddende hand willen bieden tot steun, bescherming en verheffing van de vrouwelijke bannelingen, maar ze daarentegen verguizen en vertrappen.

Zal de wereld van koude grootheid en gewetenlooze Christelijkheid eerst haar einde vinden in het graf?

Wat zou er niet tot stand kunnen komen als zij allen, die paleizen en lusthoven bewonen, tot inzicht kwamen om mee te werken aan de verheffing van die ongelukkigen; om te steunen waar zooveel smart, strijd en honger, in ruwe naaktheid, als de kiem der zonde, zich aan de oppervlakte openbaart.

Maar wat baat het, als zij zich uit laksheid, onverschilligheid, koudheid of afschuw verwijderd houden van de levende dooden in de diepste ellende?

En wat kunnen zij dan weten van het worstelen, dat pijnigend gepaard gaat met gebrek, als zij niet tot de droevige werkelijkheid willen doordringen? Wat kunnen zij weten van het struikelen, vallen en vergaan op den grooten, wreeden levensweg der vrouwen?

Niets kunnen zij weten daaromtrent of althans heel weinig, evenmin als een religieuze, die zich verbergt in haar kloostercel om te ontsnappen aan de gevaren des levens.

De wereld betitelt een bruid van Christus, die haar tijd grootendeels doorbrengt met bidden in versterving, tot verkrijging van eigen zaligheid, eerwaarde zuster, maar zou zij niet meer eerbied afdwingen als zij beschermd door haar staat en haar kleed rondwaarde, daar waar armoede, ziekten en zonden in al haar verschrikkingen zich vertoonen, om

te helpen te troosten en te redden. Dan zou zij bij het einde van haar leven met haar Bruidegom kunnen zeggen: 'Het is volbracht.' Het is Gods wil niet, dat op de armoede het meest de schande drukt, waar de bijbel spreekt van vergeven en liefhebben en andere opvoedende krachten.

Als het arme meisje bezwijkt voor de verleidingen van haar minnaar en de natuur haar aanklaagt, straft de wereld haar met steeniging en uitsluiting. In het beste geval verstopt zij haar kind en tracht elders brood te verdienen, maar, als haar schande ontdekt wordt, is zij diep te beklagen. In de ergste omstandigheid mist zij den moed om zich te verheffen uit haar staat van ellende en zoekt zij den dood of vermoordt uit angst van ontdekking haar kind en bezoedelt zich daardoor in haar moederschap. Maar, in de meeste gevallen, gaat de vrouw, die eenmaal de verkeerde richting heeft genomen, verder, omdat zij weet, dat de fatsoenlijke wereld haar niet meer erkent en ook omdat zij den steun mist, zoowel geldelijk als menschelijk en moreel, om zich te plaatsen boven genoemde wereld, zij gaat steeds verder, zinkt dieper in een moeras van zonden, waar de mogelijkheid van ontkomen niet meer bestaat.

Noemt haar geen slet, die ongelukkige, die zich geverfd en opgesierd aanbiedt voor geld.

Gij weet niet wat aan dat bestaan is vooraf gegaan en wat er zal volgen als straks armoede en ziekte haar tegengrijnst, als zij niet meer de begeerde is met haar verwoeste gezondheid. O, hoe droevig is toch zulk een levensrest.

Als de wereld niet zoo ontzettend wreed was voor de jeugdige zondares en als sommige mannen konden of wilden begrijpen het leed en de schande, die zij brengen onder menig dak, zou er oneindig minder worden geleden.

Men zal willen beweren, dat zij het slechte leven begeert, omdat het haar een korten of langeren geluksdroom en veel geld soms aanbrengt of dat zij erfelijk belast is ter wereld gekomen; men zal er tegenin willen werpen, dat dan het sekse-instinct geen rekening houdt met wet, noch convenance, dat zij de zonde omhelst enkel uit zingenot.

Hoogstwaarschijnlijk hebben zij gelijk, die hun standpunt willen verdedigen, ik wil dat niet betwisten, maar toch noem ik dat leven een kruisweg, juist omdat de buitenstaande omstandigheden haar maakte tot uitgeworpene en minderwaardige.

Want is het niet droevig, als een kind de verdierlijking ziet van ouders of wie daar voor doorgaan, is het niet treurig, dat het kwaad dikwijls met den paplepel wordt ingegeven en kan het niet ten hemel schreiend genoemd worden, dat een meisje al heel vroeg den weg op moet, die ten verderve leidt, omdat het groote monster, dat honger heet, haar met zijn klauwen omklemd houdt.

Het is mij niet mogelijk te begrijpen, dat de grooten dezer aarde, die zich omgeven weten van een comfortabel leven, alle genoegens kunnen najagen en geld kunnen wegsmijten, zonder ook maar iets te doen, dat tot werkelijke opbeuring leidt voor die wanhopigen en nog minder is het mij duidelijk, hoe zij, die zich een ongestoord bestaan verzekeren achter kloostermuren, rustig kunnen bidden, - al is het dan ook voor de zondaren - zonder zich te begeven naar die profane omgeving om als een barmhartige samaritane zich te wijden aan de noodlijdenden.

Niettegenstaande de vrouw - hoe zij dan ook bestaat - is aangewezen om het gevaar te trotseeren en te overwinnen en de wereld te helpen in stand houden, terwijl het moeilijkste daaromtrent op haar schouders rust, is zij altijd geweest de verdrukte en

de onmondige. Zij is de onmondige als meisje thuis, als gehuwde vrouw, als moeder ten opzichte harer kinderen, en als werkende en alleenstaande.

Voor de vrouwen, die naar verbetering streven, ligt hier een groot arbeidsveld.

DORIS.

Letterkundig Overzicht.

Verzen, door J. van Rees-v. Nauta Lemke.
1ste bundel uitgegeven 1912, 2de bundel uitgegeven 1913, beide bij den uitgever C.A.J. Van Dishoeck, te Bussum.*)

Een dichteres, die m.i. nog te weinig bekend is - maar die in sommige harer verzen herinnert aan het beste wat Hélène Swarth ons gaf - maakte verleden jaar haar intrede bij het gróótere publieke door de uitgave van haar éérsten verzenbundel, welke een zóó gunstig onthaal vondt, dat hij dit jaar terstond door een twééden, bij denzelfden uitgever, werd gevolgd!

*) Ter bespreking toegezonden.

Zeker, lezers van tijdschriften, in het bijzonder van het *Toekomstig Leven*, waren sinds lang bekend met de uiterstgevoelige, fijn-teere stukjes innerlijk zielsleven, die mevrouw van Rees-van Nauta Lemke weet samen te vatten in korte eenvoudige versjes, maar eerst verleden jaar kwam zij er toe een en ander te vereenigen tot een afzonderlijke uitgave, waardoor de aandacht op haar is gevestigd in wijderen kring!

Mevrouw van Rees - dit dient vóóropgesteld - is vóór en boven alles subjectief! Verwacht van haar geen modernen zinsbouw of schetterende woorden-aaneenrijging, geen getoover met kleurrijke tooneelen en verbluffend-'knappe' zinnen en vormen! Wat zij neerschrijft komt regelrecht uit haar eigen persoonlijkheid en haar eigen stemming vóórt, is de uiting eener dóór en dóór harmonische natuur, die, ondanks veel leed en veel levenservaring, niettemin vrede vond voor zichzelve, vrede óók met de onbekende toekomst straks, die zoekt het mooie en vriendelijke en goede om zich heen, en die zacht, héél zacht, oordeelt over anderen hoe ver ze ook afstaan van hare eigen overtuiging, levensopvatting, geloof.

Ik zeide daareven dat zij dikwijls herinnert aan Hélène Swarth; een voorbeeld uit haar eersten bundel moge dit bewijzen:

'Wij knielden bij het bedje neer,
Van onze liev'ling, stil, hèèl stil,
Haar adem ging zoo zacht, zoo zacht,
En samen hielden wij de wacht,
Den heelen langen, donkren nacht.

Wij hielden elk een handje vast,
Alsof dat, dát haar redden zou,
Alsof door wond're toovermacht,
Iets van onze eigen levenskracht,
Zacht in ons kindje werd gebracht.

Wij spraken niet, wij hoopten nog,
O, tegen beter weten in;
Want ach, we hoorden reeds zoo lang,
Soms na, soms ver, der Eng'len zang,
En luisterden, het hart zoo bang.

En toen de Engel van den dood,
Kwam in het bleeke morgenrood,
Toen smoorden wij de bittere klacht,
En kusten zacht, o eind'loos zacht,
Ons eenig kindje goeden nacht.

Treft hier niet in het bijzonder de zéér zangerige, welluidende vorm, waarin deze droefweemoedige herinnering aan eigen zelfbeleefde smart is gegoten? Is het niet dezelfde aandoenlijke oprechtheid van eigen leed uitklagen, die óók bij mevrouw Van Rees, evenals bij Hélène Swarth in haar *Rouwviolen*, de aangeslagen toon zoo diep doet natrillen in uw eigen gemoed?

En, nog een ander voorbeeld, zoowel van dezen zangerigen welluidenden vorm als van de fijngevoelige levensstemming, waardoor deze dichteres de droevigheid van het leven weet te zien in een mooi licht:

Ik zag haar gaan, zoo stil verloren,
Met bleek en droef gelaat,

De jonge weduw met haar kindje,
In somber rouw-gewaad.

Weer was de wreede Dooden-Engel
Gekomen, onverwacht,
En had haar Benjamin, haar jongen,
Naar elders heengebracht.

Zij hield al wat haar nu nog restte,
Haar dochtertje, aan de hand,
En samen gingen zij dien avond
Naar 't eenzaam stille strand.

De zon daalde in het purpren Westen
Vol majesteit in zee,
En deelde gouden gloed en kleuren
Aan de avondwolken mee.

Zie lieveling: naar verren hemel
Is broertje heengegaan,
Omdat hij hier op aarde nimmer
Verdriet mij had gedaan.

Daarom heeft God zijn goede Eng'len
Gezonden in een nacht,
Die hebben in den mooien hemel
Bij vader hem gebracht.

Het kindje drukt haar handje vaster
In moeders hand, om dan...
Och moedertje, wil mij toch zeggen
Hoe 'k u bedroeven kan?

Maar toch, vóór en boven álles is mevróuw van Rees de geestverwante, ik zou bijkans willen zeggen de leerlinge, van de Genestet.

Evenals hij heeft zij 't niet gevonden in de ‘kerken’, evenals hij heeft zij niettemin een zéér sterk geloof behouden uit haar twijfelingen, en, evenals hij sterkt zij duizenden en duizenden ánderen door de juistheid van zeggen, waarmede zij in weinig woorden aantoont wààr de dogma's falen en wààr begint die innerlijke zekerheid, die niemand u kan geven, die ge moet veroveren voor u zelve, ondanks en òp al uw tweestrijd, en temidden van uw opstand tegen het lot en het raadselachtigwreede om u heen.

'k Heb in de kerk naar u gezocht,
Met innig zielsbegeer,
Den tempel, hier aan u gewijd,
't Huis des gebeds, o Heer.

'k Heb in de kerk naar u gezocht,
Gebogen onder 't kruis,
Maar 'k vond u niet.... o, 'k vond u niet,
Is, Vader, dàt uw Huis?

Neen!.... ‘Wee u, Wee u!’ klinkt het
- Een machtige orkaan - luid,
Wat hebt gij met mijns Vaders Huis,
Zijn Bedehuis gedaan?’

En Hij drijft uit, met vaste hand,
Door mensch noch wet gestoord,
Het liefdeloos.... en het àl,
Dat in geen kerk behoort!

En.... 'k zie Hem aan der heuv'len rand,
De schare in het dal,
En 't ruischt vertroostend door mijn ziel,
God's kerk is overal.

Vindt gij hem in de kerken niet,
Vertrouw, geloof in Mij,
De Vader dien gij verre waant,
Is, die Hem zoekt, nabij!

Maar ik moet met mijn aanhalingen ophouden, immers, indien ik al de versjes, die in dezen eersten bundel treffen door hun eenvoud en tegelijk diepte van gevoel, zou willen citeeren, zou ik vrij wat méér ruimte van noode hebben dan waarover ik mag beschikken. De tweede bundel, zoo de zangerige vorm en toon der gedichtjes ook hier steeds zichzelf gelijk blijft, stelt in zooverre eenigszins teleur, dat de inhoud, veel meer dan die van den 1 sten bundel, een bijna uitsluitend spiritualistisch cachet draagt.

Zeker, ook in dien éérsten bundel is in bijna èlk versje de ondertoon hoorbaar van sterk en blij gelooven! Mevrouw Van Rees is een veel te overtuigde spiritualiste, eene die, na het verlies van haar eenig kindje, reeds sinds jaren vrede vond bij die levensbeschouwing, om niet telkens opnieuw, als iets dat vanzelf spreekt, haar innerlijken vrede te uiten in haar poëzie. Bij een zoo dóór en dóór subjectieve dichteres, als zij is, zou dit ook wel niet anders mogelijk zijn; haar gedichten zouden onnatuurlijk, onwezenlijk, bedacht aandoen, als bestelwerk, van het oogenblik af, waarop zij er, met overleg en bewustheid, zou willen uitlaten het fondament van haar zijn, haar geloof in een liefderijken Hemelvader! Ik geloof zelfs niet, dat zij zou kunnen dichten, indien men haar vóóraf deze voorwaarde stellen ging, van haar ‘geloof’ te moeten verbergen! Maar wat ik bedoel, is iets anders! De eerste bundel treft zoovele verschillende snaren van menschelijk gemoed; daar zijn de allerliefste, diep weemoedige gedichtjes, gewijd aan haar gestorven kleine lieveling, gedichtjes van zóó verschillenden inhoud, en gemaakt op zóó verschillende momenten, maar die alle, dunkt mij, het gemoed van wèlke beroofde moeder ook - zelfs van de meest ongeloovige, zullen mede-ontroeren, zullen zeggen van zielsverwantschap, zoo niet in geloof, dan toch in smart! Daar zijn ook enkele gedichtjes gewijd aan haar jeugd, aan reizen, andere weer die verband houden met bijzondere dagen en gelegenheden! In den tweeden bundel nu mist men eenigszins deze verscheidenheid! Hij zou in zekeren zin bijna een stichtelijken bundel kunnen heeten, bijna uitsluitend houdt thans de ziel der kunstenares zich bezig met haar godsdienstige stemming als zoodanig. Toch komen ook in deze nieuwe uitgave enkele versjes voor van meer algemeene strekking, als b.v. *Een stok*, dat, in zijn korte raakheid, zoo kon zijn overgeschreven uit een van De Genestet's *Leekedichtjes*:

Een stok om bij te leunen,
En stevig bij te staan,
Zij ons geloof, géén stok ooit

Om and'ren mee te sláán!

Vooral in ons zoo bij uitstek op theologische haarkloverijen gesteld vaderland, zou het zeker goed zijn en tot heel wat zegen kunnen strekken, indien elke ‘Christen’, van welke richting dan ook in onze zich zonder onderscheid uit ‘Christenen’ samenstellende maatschappij, deze woorden in zijn kamer wilde hangen beter nog in zijn hart schrijven! Zoolang een geloof alléén dient om er over te redetwisten en er elkander door te kwetsen, kan het, naar mijn bescheiden meening, nimmer zijn ‘uit God’. En ik vooronderstel, dat het is omdat mevrouw Van Rees-van Nauta Lemke dit zoo uitgesproken belijdt in haar gedichten, dat zij een gróóte schare bewonderaars en bewonderaarsters vindt onder allerlei richtingen en allerlei gezindten, ook bij geheel ongeloovige menschen zelfs. Het harmonische in haar levensbeschouwing, het zuiver-menschelijke in haar voelen, en vooral méévoelen, pakt ook hen, die ver afstaan van haar spiritualistische richting. Hier zingt een menschenziel uit haar leed en haar liefde, haar hoop en haar weemoed, onopgesmukt, niet om ‘mooie verzen’ te maken, maar, omdat het haar is behoefte, drang des harten. En dáárom spreekt die ziel tot al die andere zielen, wien het evenzoo gaat, voor wien leed en liefde en hoop en weemoed geen ijdele klanken zijn, maar zelf-doorleefde dingen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Klein Vrouwtje
door A.-W.-O.

Een bank staat tusschen de heesters achter in den tuin, 'n eenzaam, stil plekje. Rechts en links tuinen, gescheiden door lage heggen. Veel zon en suizende middagstilte in de lucht.

Van ver komt een zachte geur van hooi. Bijen zoemen in de bloeiende heesters. -

Zwijgend zitten de beide jonge menschen op de oude groene bank. Zij leunt het mooie hoofdje tegen zijn schouder en beide luisteren naar de stille geluiden rondom, - achter de heesters hooren ze het grazen van vee en het zacht plassend geluid van eenden in de sloot.

De jonge man verbreekt het zwijgen:

'Denk je er over, hoe vaak je nog op deze oude bank zult zitten voor je met me mee gaat, kleintje?'

Zij kijkt hem aan met een zachten lach in de oogen en om den mond en schudt het hoofd.

'Nu, waar denkt mijn kleine vrouwtje dan wèl aan?'

'Aan Mies en haar kindje. O Hugo, wat zullen ze gelukkig zijn.'

Ze richt zich op, vouwt de handen op de knieën en kijkt voor zich uit. -

'Hugo, denk eens, zoo'n kindje, weet je, zoo'n heelemaal hulpeloos, klein kindje, dat nu van haar is, dat ze zal zien opgroeien, waarvoor ze mag zorgen. Dat mooie teere van zoo'n kindje, dat gracieuse bewegen van die kleine fijne handjes. O Hugo, is dat niet 't mooiste wat bestaat?'

Hij buigt zich lachend naar haar over:

'Lief, klein dweepstertje.' -

Ans zit in haar gezellige huiskamer. 't Donkert buiten en 't regent, doch binnen is 't warm en behagelijk. Het lamplicht, gedempt door een roodzijden kap, glijdt door 't vertrek en beschijnt 't fijne profiel van de jonge vrouw, die stil in een lagen stoel zit, het hoofd geleund tegen het zachte roode kussen.

Straks komt Huug - altijd weer prettig, vroolijk, zonnig, als Huug thuis komt. Heel die tijd van haar huwelijksleven was zonnig, vroolijk - druk - veel kennissen, veel uitgaan - tennissen, fietsen, wandelen. Maar nu wordt dat anders - alles wordt anders, alles. - Een zacht, blij lachje komt even om den mond - nu zal ze het Hugo zeggen - nu zal ze hem haar heerlijk geheim vertrouwen - nu het zeker is, dat een kindje komt.

Ze peinst, hoe ze het hem zeggen zal. Als iets dat zoo héél mooi, zoo innig is. Ze zal het hem zacht influisteren met eenige weinige lieve woorden en 't zal een mooi oogenblik zijn, mooier dan tot nu toe in al deze heerlijke maanden één geweest is.

Dàt is Hugo's forschen tred, zijn stap in de gang, - nu doet hij zijn natte jas af. - Ze blijft stil zitten en lacht even. Hij zal dadelijk hier zijn, - hij zoekt háár altijd eerst.

'Zoo, vrouwtje, kleine droomster, zit je daar zoo stil bij dat halve licht, zóó, geef je natte man nu eerst 's 'n zoen, kleintje. Blij dat 'k thuis ben, hoor, - 't weer is allesbehalve, druk gehad Ans, druk.' - Hij schuift een stoel aan en gaat zitten.

Hugo is in 'n zeer opgewekte stemming en vertelt van zijn zaken, die uitstekend gaan, en merkt niet, hoe zijn vrouwtje, dat anders zoo geheel oor is, nu zwijgend en afgetrokken luistert.

'Huug - er is 'n briefkaart van Mies gekomen - het gaat zoo goed met hun kindje' - en toen - plotseling - héél anders dan ze van plan was 't te zeggen: 'Huug, zou je óók graag 'n kindje hebben?'

Hij ziet niet het blijde lichten in haar oogen, niet den ingehouden jubel op haar heele gezichtje - hij zwijgt even, en zegt dan: 'Nu Ansje, om je de waarheid te zeggen - neen - nog niet - liever niet. - t Is op 't kantoor zoo druk - altijd jagen en haasten en

dan is 't een verademing, 'n heerlijkheid thuis te komen en je lieve vrouwtje zoo rustig en gezellig op je te zitten wachten. Dan kom je weer bij, dan word je weer mensch - en als er 'n kind komt, 'k heb 't bij Mies gezien, dan is 't de heele dag draven en vliegen voor dat kleine mormeltje, dat alles vergeldt met schreeuwen, zoodat alle rust uit je huis weg is.'

Hij slaat den arm om zijn vrouw, en zegt vroolijk: 'Neen, kindje, als ik 't voor't zeggen heb - laat vriend ooievaar dan vooreerst mijn huis maar voorbij gaan. - Maar ik ga me eerst even kleeden - als 'k terug kom steek 'k 't gas aan hoor, droomstertje, 'k kom nog wat bij je werken.'

De deur valt achter hem dicht. - 't Kleine vrouwtje staat stil, de armen slap naar beneden en kijkt naar de deur. Och - haar heerlijk geheim - als een vlinder is 't, waarvan jonge, onwetende handen 't stofgoud van de teere vleugels geslagen hebben. -

Kunsten en Wetenschappen.

I. Zes voor een.

Dat begint nu een beetje erg te worden.

Daar hebben ze me nu den Heiligen

Martinus uit het Fransche stadje Soudeilles zesmaal nagemaakt en voor *echte* waar verkocht.

Dat is nu nog eens een gemeentebestuur, dat geld weet te kloppen uit de kunstzaken.

Een antiquair in Brussel ging op het gerucht van den *zeldzamen* (?) 'Martijn' er op in, en kocht voor 40.000 francs het onnavolgbare voorwerp. Hij kreeg op den koop toe een wierookvat.

Trotsch op zijn verworven *schat* (?) toog hij er mede naar Londen, waar hij een millionnair-kooper dacht te vinden; hij kwam met de kous op den kop terug. De heilige Martijn was valsch.

Pierpont Morgan zou den echten Martijn bezitten. Tenminste, als we niet mogen gelooven, wat een Parijsch antiquair beweert, dat ook hij, Pierpont Morgan, bedrogen is door valsche certificaten van echtheid.

Op deze wijze moeten er wel zes Martijn's in 't bezit zijn van schatrijke verzamelaars en schatrijke musea - eene zeldzaamheid voor die laatstgenoemde inrichtingen.

De justitie zal thans moeten uitmaken wie in deze zaak de schuldige is, want beweerd wordt, dat het gemeentebestuur geen schuld treft. De echte Martijn zou gestolen zijn, in een vorm gegoten, en als een St. Niklaaspop vermenigvuldigd.

Dat de Heilige naamgenoot in den Hemel zulks toelaat is waarlijk onbegrijpelijk.

II. Uitspattingen in de kunst.

De kunst heeft hare uitspattingen. Op een gegeven oogenblik is zij plat en heiligschennend. Dat platte kan men op vele schilderijen zien. Hondjes en mannen, doen flink-weg hun behoeften. Dit platte ligt misschien aan de meerdere of mindere beschaving van den kunstenaar, en ook oudtijds was men met veel, wat nu ook onkiesch of plat lijkt, minder verholen. Ik haast mij voorop te stellen, dat ik met plat in geen geval het naakte in de kunst bedoel. Naakt is niet plat; plat kan zijn zonder naakt. Daarom mag ik dan ook wel mededeelen, tot staving hiervan, dat eene danseres, in 't bijwezen van niets dan mannen, eenmaal proeven van hare kunst gaf haast ongekleed, en dat zij, toen de geringe bedekking haar dreigde te hinderen in hare kunst-bewegingen, ook die liet afglijden van haar lichaam. De getuigenis der bijzijnde mannen was deze, dat bij hen iedere gedachte van hartstocht was buitengesloten. We kunnen dit lezen in de Revue Illustrée No 16 van 5 Augustus 1908, bl. 105, en vooral bl. 107 in verband met het geschrevene in No. 14 van 5 Juli 1908.

Over 't platte in de kunst zullen we niet verder uitwijden. Hoofdzakelijk wilden we spreken over heiligschennis in de kunst, en daartoe geven ons twee werken aanleiding. Zij houden verband met elkaar, want het eene behandelt Frankrijk, het andere het buitenland, Frankrijk uitgenomen.

De titel is: *l'art profane à l' église. Ses licences symboliques*, *satiriques*, *et fantaisistes.*

We kunnen geen afbeeldingen geven, evenmin beschrijvingen, maar de ongeveer 1200 gravures in de beide deelen kunnen leeren hoezeer de kunstenaar dikwerf in kerkelijke kunst, - de kerk in- en uitwendig, - behoefte had om grof-zinnelijke figuren of voorstellingen, of plat-vulgaire ornamenten aan te brengen, waartegen de geestelijken of burgerlijke autoriteiten niet in verzet schijnen gekomen te zijn.

De schrijver-verzamelaar Dr. G.J. Witkowski heeft met alle zorgvuldigheid alle kerken en gebouwen bekeken en afgeteekend zoodra hij iets tegenkwam wat plat was, dikwerf in hooge mate plat, en dat hij niet tevergeefs gezocht heeft bewijst wel, dat hij voor Frankrijk een oogst had van 636 gravures, en voor de andere landen een van 534 gravures en zestien platen buiten den tekst.

Christelijke kunst, en daarin heiligschennende afdwalingen. Hoe komen zij bij elkaar, en toch bestaan deze uitersten.

De twee werken van Witkowski toonen ons dit zeer duidelijk.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Oud-Gemeente-archivaris.

De wasch bleeken zònder Chloorkalk.

Dat de moderne techniek zulke vorderingen heeft gemaakt, dat het wasschen zònder het gebruik van het schadelijk product chloorkalk een even witten en reinen glans verspreidt op het linnengoed zou men zeker niet verwacht hebben van de electriciteit. En toch is dit zoo! De N.V. v/h Hero B. de Groot, te Bodegraven, heeft zulks mogelijk gemaakt.

Wij hopen, wanneer de gemoederen tot rust zijn gekomen ten opzichte van dezen gruwelijken oorlog, in de toekomst een nadere beschrijving te geven, door cliché's geïllustreerd.

Dit nu te doen, meenden we, zou nutteloos zijn, omdat de algemeene aandacht geheel geconcentreerd is op het punt ‘Oorlog’. Wij komen er dus op terug: naar we hopen spoedig!

T.M.

26 Augustus 1914.
28ste Jaargang.
No. 9.

Bericht aan de lezers.

Zooals in de laatste nummers reeds bericht werd, zijn wij door dezen crisis genoodzaakt, het blad voorloopig op halve grootte te laten verschijnen.

L.J. VEEN.

Aan de Hollanders in Bad Nauheim.
Eer en dankbaarheid.

Mijn vriendin en ik hebben bij de weinige nog hier vertoevende Hollanders persoonlijk geld ingezameld voor het Roode Kruis in Bad Nauheim. Met innigen dank deel ik mede, dat alle Hollanders er vol vreugde en allerliefst aan deelnamen, ook uit de Kurkapel, employés van het Kurhaus, een sedert vele jaren te Londen wonende Hollandsche dame, die hier trouwde, achternicht van Generaal van Swieten, en alle Kurgasten.

Het was een zegenrijk en mooi werk, en ik was zeer trotsch den voorzitter, den Heer Geheimrat Groedel, namens mijn landslieden een aanzienlijke som te kunnen overhandigen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Ernstige tijden.

Mobilisatie! Slechts al te dikwerf het voorspel van den krijg, het begin van ontwrichting van den gewonen maatschappelijken gang van zaken.

Stopzetting van allerlei bedrijf, belemmering van verkeer, storend werkende op alle gemeenschaps-leven, den handel verlammende, de leden van het huisgezin van elkander scheidende, in onzekerheid latende omtrent elkanders verblijf.

Groote vermindering van inkomsten voor den werkenden stand en de neringdoenden, voor de werkgevers en renteniers.

Kwijning van handel, scheepvaart en

nijverheid, inbeslagneming van de voor landbouw en bedrijf zoo onmisbare paarden.

Armoede en ellende op komst, wellicht vergezeld van ziekten.

Toch is - vergeleken met andere landen - de toestand van Nederland - ofschoon verre van rooskleurig - nog benijdenswaard te noemen, daar het wonder boven wonder tot dusver gespaard bleef voor bloedige gebeurtenissen.

Tot dusver, - wat de toekomst zal brengen, moeten wij afwachten.

Hoe verdeeld de sympathieën voor de militante partijen ook mogen wezen, men zal 't er wel over eens zijn, dat het lot van onze zuidelijke buren al zeer droevig is, nu, zonder dat zij er aanleiding toe gaven, hun land wederom het schouwtooneel is geworden van een verbitterden strijd, ditmaal tegen eene bevriende natie, van welke velen bij hen jarenlange gastvrijheid genoten, met wie zij gemeenschappelijke belangen deelden.

Aan beide zijden valt thans het leven van duizenden te betreuren, dezen strijdende ter verdediging van hun vaderland, genen omdat zij er toe genoodzaakt zijn, gedwongen worden, velen hunner zelfs niet bevroedende waarom en tegen wien zij vechten, slechts gehoorzamende aan de hun van hoogerhand verstrekte bevelen, die, op poene van doodstraf, dienen opgevolgd.

Jonge krachtige mannen, nog in het begin van het leven, wier schitterende of goede vooruitzichten thans als zeepbellen uiteengespat zijn, plots vijandig tegenover andere mannen, die zij nimmer ontmoet hebben, uit lijfsbehoud genoodzaakt elkander als wilde dieren neer te schieten.

Scharen, weggevaagd door het moordend vuur van kartetsen en granaten, van mitrailleuse- en geweervuur of door 't zwaard neergeveld.

Allen betreurd door de dierbaren, die zij, verre van het bloedig schouwtooneel, dikwijls onverzorgd achterlaten. Anderen, onduldbare pijnen lijdende in hospitaal of lazareth of kermende op het slagveld! Velen voor hun geheele leven verminkt als eene blijvende herinnering aan dezen modernen verdelgingsoorlog.

Gelukkig zij, die door krijgsgevangenschap niet meer aan dit bloedig bedrijf behoeven deel te nemen.

Nog staan wij aan het begin van dezen onzaligen strijd, pogingen tot vredestichting, tot bezwering van verder onheil, zullen thans hunne uitwerking missen op de verhitte breinen der verbitterde, naar wraak dorstende strijders, op het cynisme der organisatoren, die, coûte que coûte, hun doel willen bereiken. Zij zullen het uitvechten tot het bitter einde, tot faute de combattants of faute d'argent er niet meer te vechten valt.

Ons bloedt het hart bij de gedachten aan hen, die als offer vallen van hunne plichtsbetrachting of vaderlandsliefde, of als willoos werktuig van machthebbenden, die den oorlog wilden, aan de onschuldigen, die niet meer uit het gedrang wisten te ontkomen, aan de uitgedrevenen en van alles beroofden, aan de nog ten doode opgeschreven legioenen en aan de talrijke in diepen rouw gedompelde gezinnen en overblijvenden.

Wie zou niet wenschen, dat er spoedig, zeer spoedig een beslissend einde kwame aan deze slachting op groote schaal, eene slachting zooals nog nimmer, zelfs in de tijden van het ruwste barbarisme, plaats heeft gevonden.

Tot zwijgende werkeloosheid gedoemd, ziet de overgroote meerderheid van het menschdom reikhalzend uit naar het oogenblik van afwikkeling dezer bloedige affaires, tot basis hebbende uitbreiding van gebied en opperheerschappij!

Moge dit oogenblik niet te lang op zich doen wachten!
F.A. EBBINGE WUBBEN.
Den Haag, 13 Augustus 1914.

Eenige Beschouwingen over Vriendschap door Johanna Steketee.

Ik heb weing, heel weinig vrienden. Ik leid een eenzaam leven en 't is slechts een enkele getrouwe, die mij nu en dan bezoekt, en een andere oude vriendin, welke ik nu en dan een bezoek breng.

Maar ik heb vele, vele herinneringen van vriendschap die voorbij is gegaan, en daarvan wil ik heden spreken.

Mijn ondervinding is, dat, hoe jonger men is, hoe oprechter de vriendschap is en dat, naarmate men ouder wordt, de vriendschap, die men ontvangt en geeft, troebeler wordt.

Ja zeker, tijdens mijn Hoogere Burgerschooljaren, in Utrecht sloot ik dikwijls echte, zuivere vriendschap.

We meenden het oprecht met elkaar en we hadden wat voor elkaar over. Maar door vertrek uit die stad heb ik ze verloren, de

een na de ander, en wanneer zoo nu en dan een mij uit dien tijd bekenden naam me voor den geest komt, dan is het met iets van weemoedige vreugde dat ik denk aan de persoon, welke die naam te voorschijn roept.

Op lateren leeftijd, bij nauwkeurige beschouwing, hoeveel baatzucht en berekening schuilt er niet achter elke vriendschap! Men gaat om met degenen, die men noodig heeft. Elk heeft zijn kring. Och ja, zoo is nu eenmaal het leven. Men moet voorzichtig zijn in de keuze zijner kennissen!

Ik herinner me een Indische dame, die in den velen vrijen tijd, welken zij in Indië had, gedurig ellenlange brieven met de teederste ontboezemingen van dankbaarheid schreef aan de menschen, bij wien haar oudste zoon een thuis had gevonden.

'Zoodra ze in Holland was, dan was haar eerste reis naar die menschen,' dat herhaalde ze in elken brief. Ze is in Holland gekomen, ze heeft in den Haag haar intrek genomen, maar de jarenlange verzorgers van haar zoon hebben haar nooit bij zich gezien.

Een Zeeuwsche dame (Terneuzensche) was aan lager wal geraakt. Ze moest van een paar honderd gulden in 't jaar rondkomen, maar ze bleef dame. Dat legde ze zoo aan door beurtelings bij verschillende kennissen te gaan logeeren, of hier en daar eens voor dame van gezelschap te fungeeren.

Op zestigjarigen leeftijd nam ze een ouden, grimmigen weduwnaar van zeventig om zijn geld.

Men zou nu zoo denken: Mooie gelegenheid, om eens iets van al de genoten gastvrijheid terug te geven.

Misgerekend!

Ze hield haar huis gesloten voor de vele vrienden, die haar in den nood hadden bijgestaan.

Een Utrechtsch graanhandelaar van christelijken huize ging vele jaren gezellig om met eene ook daar ter stede wonende nicht, eene weduwe met drie kinderen.

Vele jaren later kwam de schoonzoon van deze dame als koopman in aanraking met den Utrechtschen graanhandelaar.

Deze echter, die niets van dezen concurrent moest hebben, verloochende zoowel den vriendelijken omgang als den familieband met zijne nichten. 'Hij herinnerde zich die menschen niet.'

Een officier, bevorderd tot kapitein, werd verplaatst van den Haag naar Ede. Even pleizierig als 't eerste voor hem was, even vervelend vond hij 't laatste. Noodgedwongen ging hij naar dat dorp om een huis te zoeken.

'n Geluk rekende hij het zich, dat hij er oude vrienden had. Daar ging hij 't eerst op af en weken lang hielpen deze hem met alles, totdat hij een huis naar zijn zin had.

Toen hij er eenmaal woonde, draaide hij zijn helpers den rug toe.

Echt militairistisch mischien?

Of, in duidelijk-hollandsch: lomp.

Zóó, als deze menschen, doen de meesten. Zuivere vriendschap is als een ongekende bloem, nobel van lijn en vorm, die we slechts zelden aantreffen.

Eenigen tijd geleden schreef ik over de 'eerlijkheid' der Nederlandsche recensenten.

Henri van Wermeskerken, de oudste zoon van Johanna van Woude, is ook een van hunne slachtoffers.

En nu valt 't mij den laatsten tijd gedurig op: wat schrijft deze man goed en prettig en aardig en onderhoudend. Zoo las ik van hem een stukje over Hollanders in Indië. Dat stukje lijkt mij echt waar. Er is reeds meer in dien geest geschreven. Juist werd er deze week een stuk tegen geschreven. Ook in de Telegraaf, waarin beweerd werd, dat 't hier in Holland ook zoo rooskleurig niet is en dat de Hollandsche bedienden ook veel last geven.

Dat neemt echter de waarheid van v. Wermeskerken's stuk niet weg.

Ook schreef hij zoo'n aardig stukje over St-Nicolaas in Indië, dat voor hem als Hollander alle eigenaardigheid mist.

De herinneringen aan vroegere jaren blijken dan overmachtig voor hem.

Ook aan mijn stuk over opvoedkunde zou ik gaarne iets willen toevoegen.

In de hoogere standen schijnt 't tegenwoordig mode te zijn de kinderen zoo vroeg mogelijk fransch, of engelsch te leeren.

Zoo komen bijna dagelijks bij mij voorbij een allerliefst klein jongentje en meisje van 4 en 3 jaar ongeveer, die het Kerstfeest bij het kind van de Koningin vierden. Zij hebben ‘'n miss en’ worden in het engelsch toegesproken.

Is 't niet zonde van deze aardige kindertjes, dat zij het leelijke engelsch, vóór het mooie hollandsch leeren?

Over Maeterlinck's boek, ‘De Dood.’

Allermerkwaardigst is het verschil tusschen het boek ‘Wijsheid en Levenslot’ van Maeterlinck - en het laatste over ‘De Dood,’ (uitgever C.L.G. Veldt, Den Haag).

In ‘Wijsheid en Levenslot’ volgt hij het Leven in al zijn smart, geluk en mysterie langs één vaste baan, leidende tot één eindpunt: ‘*het goede*,’ ondanks alles. -

Al de raadselen, al het verraad, al het onrechtvaardige wat den mensch overkomt zal tenslotte slechts een getrouw spiegelbeeld van hém geven, die 't ondervindt: ‘Indien Judas dezen avond uitgaat, dan gaat hij naar Judas toe en zal een gelegenheid vinden voor verraad, maar indien Socrates zijn deur opent, zal hij Socrates vinden op zijn drempel en zal de gelegenheid vinden om een wijze te zijn. Lieg, en de leugens zullen toesnellen; bemin - en alles zal trillen van liefde. - Om het leven te overwinnen is de eenige manier het lot tot zijn slaaf te maken, door *het tegendeel te doen van het kwaad*, waartoe het ons zou willen dwingen.

Eén uitkomst - het overtuigde geloof aan een rechtvaardig God: ‘Laten we het ons maar bekennen, dat de wettigheid voor alle schelmstukken een mooie zaak zijn zou - indien er geen “God” was.’

De ethiek van deze levens-opvatting is - hoe schoon en fijn ook op zichzelf - en - zéér stellig leidende tot blijheid van ziel - ondanks alles - - een zaak van 't puurste geloof alléén - *geen bewijzen* kan men daar voor aanvoeren. De idealist-moralist *voelt* het en daarom zegt hij: ‘*Zóó is het.*’

En daarom verrastte mij de lectuur van ‘de Dood’. Daar is Maeterlinck niet meer de idealist - neen *bewijzen wil* hij hebben op allerlei gebied van het leven aan gene zijde van den dood.

En - zoo er al bewijzen zoogenaamd zijn gegeven, dan laten ze hem nòg koud, omdat ze zoo van luttele waarde zijn, zoo weinig zeggen, zoo weinig licht geven.

Alle hypothesen onderzoekt hij - het voortleven van 't bewustzijn - de theosofische hypothese, de N. Spiritistische hypothese, geestverschijningen, gemeenschap met de dooden, Reïncarnatie, enz. - 't Is ontzettend interessant met dezen scherp-nauwkeurigen onderzoeker al die stelsels door te gaan - maar, hoewel hij 't mooie waardeert in al die stelsels, hij vindt er geen vrede bij, geen oplossing voor het mysterie wat wij ‘dood’ noemen - en wat daarna zal zijn.

Toch vindt hij dat de mensch in 't algemeen onbillijk staat tegenover ‘de dood’. -

‘Wij leveren hem over in de obscure handen van het instinkt en gunnen hem geen enkel uur van ons verstand. - Is het dan te verwonderen, dat de idée van den dood, die de volmaakste en helderste van al onze ideeën zou moeten zijn, omdat zij de meest blijvende en onvermijdelijke is van alle, juist het gebrekkigst en het achterlijkst blijft? - Om hare afgronden te peilen wachten we tot de meest machtelooze oogenblikken van het leven, - wanneer we sterven.

Men vermant zich pas tegen den dood op het oogenblik dat deze verschijnt om ons weg te halen. Heilzaam zou het wezen, dat ieder onzer met zijne ideeën daaromtrent in het reine trachtte te komen in zijn helderste dagen en zich daaraan leerde houden.’

Maar daar zijn de meeste menschen bang voor, omdat er een schrikbeeld bij den dood behoort waar zij zich liever niet indenken: n.l. het onbekende, waarin hij ons nederwerpt.

‘Daar staan we dan voor den afgrond. Hij is ontdaan van al de droombeelden, waarmee onze Vaderen hem hadden bevolkt. - *Zij* meenden te weten wat zich daarin bevindt, - *wij* weten enkel wat er zich *niet* in bevindt.

Buiten de Godsdiensten om zijn er niet meer dan vier oplossingen denkbaar.

Algeheele vernietiging, - voortleven *met* ons bewustzijn van heden - voortleven *zonder* eenig bewustzijn en eindelijk voortleven in het algemeen bewustzijn of met een bewustzijn, dat niet hetzelfde is als dat wat in deze wereld ons deel is. Maar algeheele vernietiging is *onmogelijk.* We zijn gevangen in een oneindigheid zonder uitgangen, waarin *niets* vergaat, waarin alles wordt verstrooid, maar waarin *niets* verloren gaat. Geen lichaam, geen gedachte kunnen vallen *buiten* het heelal, *buiten* den tijd en de ruimte.

Om iets te vernietigen, d.w.z. het weg te werpen in het niet, zou er een ‘niet’ moeten bestaan; en indien dat bestaat onder welken vorm dan ook, dan is het niet langer ‘*het niet*’.

Het ‘ik’ dat volgens theosofische hypothese al meer dan eens heeft bestaan, kán hij niet aannemen.

‘Ik heb geenerlei bewustzijn van mijn

vorig bestaan.' Maar niettemin vindt hij de neo-theosofische en de neo-spiritistische theorie de eenige die men ernstig kan bespreken.

'De eerste is bijna zoo oud als de menschen - maar een beweging des geestes. Nieuw leven en nieuw licht is gekomen over de leer der reïncarnatie of zielsverhuizing; en het valt niet te ontkennen, dat van alle godsdienstige hypothesen de reïncarnatie het aannemelijkst is en het minst in strijd met onze rede. Zij wordt, wat men niet gering moet schatten, gesteund door de oudste en meest algemeene godsdiensten die welke ongetwijfeld aan de menschheid de grootste kern van wijsheid hebben verschaft en wier waarheden en mysterieën wij nog niet tot den bodem hebben uitgeput. In waarheid geheel Azië, vanwaar bijna al wat wij weten tot ons gekomen is, heeft *altijd geloofd* en *gelooft nog* aan de zielsverhuizing.

Maar Maeterlinck wil 'bewijzen' voor dit alles. De idealist, *die weet*, dat het *goede* alleen zal zegevieren, (niettegenstaande *het booze* slechts triumfen viert) - en die zijn wijsheid, neergelegd in het boek 'Wijsheid en Levenslot' verkondigt alléén op zijn idealistisch-moralistische zielsondervinding - ergo *geen bewijs*, geen tastbaar noch zichtbaar bewijs daarvan kan hebben noch zal krijgen - reine geestes-beweging dus is. - Hier in dit boek staat hij als de kil-koude rechter, als bruut ondervrager naar 'bewijzen'. - Temeer verwonderlijk, daar hij inderdaad dit neo-theosofische stelsel zoo rechtvaardig vindt. Hij betreurt hiervoor geen 'bewijs' te hebben. - Als hij op de reïncarnatie terugkomt zegt hij: 'Laten we terugkomen op de reïncarnatie en in het voorbijgaan erkennen, hoe betreurenswaardig het is, dat de argumenten der theosofen geen dwingende macht hebben; want er is nimmer een geloof geweest schooner, rechtvaardiger, reiner, zedelijker, vruchtbaarder, troostrijker en tot op zekere hoogte waarschijnlijker dan het hunne.

Allen *dit* geloof houdt, met zijn leer van eene reeks boetedoeningen en reinigingen, rekenschap met alle physieke en moreele ongelijkheid, met alle sociale onbillijkheid, met alle afschuwelijke onrechtvaardigheid van het lot. - Maar - de voortreffelijkheid van een geloof is *geen bewijs*.'

Ragfijn spint hij alle voorwaarden uit om tot zekerheid te komen.

Wie onbevooroordeeld dit zéér interessante boek met aandacht leest, zal verrast zijn, hoe dikwijls dezelfde vragen hemzelve hebben beziggehouden.

Het N. Spiritisme onderzoekt hij streng nauwkeurig bij de mannen van de Society for Psychial Research, o.a. Myers, Dr. Hodgson, Sir Oliver Lodge, den wijsgeer William James, enz., opgericht 28 jaar geleden te Londen. -

Geen enkel feit wordt opgenomen, dat niet is bekrachtigd door onweerlegbare getuigenissen, geschreven bewijzen of verrassende onderlinge overeenstemming.

Uit al die mededeelingen van de S.P.R. komt hij tot de conclusie, dat de dooden zich bijzonder schijnen te interesseeren voor gebeurtenissen hier op aarde, veel meer dan voor die van de wereld waarin ze zich bevinden. Ze weten alles, stellen hun identiteit vast zoo nauwkeurig mogelijk door de meest vergeten bijzonderheden aan te halen, enz.; ook zijn ze buitengewoon knap om ingewikkelde bloedverwantschap te ontwarren - eigenaardige gewoonten, enz. mee te deelen. -

Maar hij verwacht dat ze zouden kunnen melden *waar* ze zich bevinden, *wat* ze ervaren, *wat* ze doen.

't Schijnt een groote moeilijkheid voor alle geesten te zijn om hunne gedachten, door het vreemde organisme van het medium heen, over te brengen.

Waarom kiezen de dooden toch deze wijze, om allen door mediums tot ons te komen?

Weten ze dan nog niet, dat ze *niet bij ons*, maar *bij hen zelven*, aan gene zijde des grafs het teeken vinden, dat ons ten bewijs zal strekken van hun voortleven? Waarom keeren ze met leege handen en woorden van daar terug? Is dat nu alles, wat men vindt als men baadt in het oneindige?

Wat baat ons het sterven indien al de nietigheden van het leven worden voortgezet? Is het waarlijk de moeite waard te zijn heengegaan door die geduchte engten, die uitmonden in de eeuwige velden, om ons te herinneren, dat onze oudoom den naam van Pieter droeg, en dat Paul, onze volle neef, waterpokken heeft gehad en aan maagziekte leed? - Neen - zonder een groot wonder te eischen, schijnen we toch wel recht te hebben van een door niets meer belemmerde intelligentie andere gesprekken te verwachten dan die welke ze vermeed, toen ze nog aan de stof was onderworpen.

Toch wordt 't hem nu meer en meer duidelijk, waarom de antwoorden zoo weinig beteekenen, die men langs spiritistischen weg krijgt.

‘Ze zeggen niets, omdat ze niets weten.’ - Klaarblijkelijk is het hun onmogelijk verslag

te geven van een toestand die nog niet is opgehelderd. -

Inderdaad is het zeer wel mogelijk als wij de hypothese van de reïncarnatie of van de evolutie na dit leven aannemen, dat de natuur, zoowel hier als elders, niets met sprongen doet.

Er is dan ook geenerlei bepaalde reden voor, dat ze er een wonderbaarlijken en ondenkbaren zou maken tusschen het leven en den dood.

Mijn vraag is niet, om mij het geheim des Heelals te onthullen, want ik geloof niet alsof ik een kind was, dat dit geheim in drie woorden kan worden bevat, of dat het in mijn hersenen zou kunnen doordringen zonder die te doen uiteenspatten. - Ik ben zelfs overtuigd, dat wezens, millioenen malen verstandiger dan de verstandigste onder ons, het ook nog niet zouden kunnen bezitten; dit geheim toch moet even oneindig, even ondoorgrondelijk, even onuitputtelijk zijn als het Heelal zelf. - Ik twijfel er niet aan of de meegedeelde feiten zijn waar en bewezen; - maar - wat nòg ontwijfelbaarder vast staat, dat is dat de dooden, als ze voortleven, ons niet veel bijzonders hebben te zeggen, 't zij dat ze op het oogenblik, dat ze spreken kunnen, ons nog niets te zeggen hebben; 't zij dat ze op het oogenblik, waarop ze wèl iets hadden te openbaren het nìet meer kunnen doen, zich voor altijd verwijderen en ons uit het gezicht verliezen in de onmetelijke ruimten, die zij exploreeren.

Over de zielsverhuizing deelt hij zéér interessante proeven mede, verbluffende ervaringen, van een Kolonel de Rochas, een geleerde, die enkel objectieve waarheid zoekt, met een wetenschappelijke strengheid en eerlijkheid, welke nooit in twijfel zijn getrokken. Dit zou nu te ver voeren, men leze ze zelf in 't boek. -

Nu gaat hij, zoo nauwkeurig mogelijk, den dood onderzoeken, en vindt ook hierin niet hetgeen zoovelen beangstigt en vrees aanjaagt.

‘De idee over den dood mag ons niet treurig stemmen; 't is een vorm van leven dien wij nog niet begrijpen en we moeten hem leeren bezien met hetzelfde oog als de geboorte, die met heerlijke verwachtingen begroet wordt.

En dat de dood ons *verder* brengt dan tot hiertoe is een bevestiging van zijn voorliefde tot het theosofisch standpunt; hij zegt:

‘Wie onzer zou wenschen neer te dalen in een wereld, die hem maar weinig zal leeren, indien hij niet wist, dat het noodig is deze binnen te treden ten einde in staat te zijn er uit te komen en méér te leeren? Zij is de eenige weg die ons leidt naar den tooverachtigen uitgang in dit onvergelijkelijk mysterie, en het is zeer wel mogelijk dat onze hoogste wenschen van het heden de wet zullen aangeven voor onzen toekomstigen wasdom. Het is zeer wel mogelijk, dat onze beste gedachten ons zullen ontvangen aan den anderen oever en dat de aard van ons intellekt den aard zal bepalen van het oneindige, dat daaromheen zal kristalliseeren. Onze idee omtrent het onkenbare *was* en *zal* altijd blijven zonder eenige waarde, dat stem ik toe, maar desniettemin *is* ze en *zal* ze altijd blijven de belangrijkste idée van het menschelijk geslacht; onze gansche zedeleer, al wat er meest dieps en edels in ons leven is, was *altijd* gegrond op deze idée *zonder wezenlijke waarde.* -

Ons weten, over wat aan gene zijde des grafs zal, het onbekende en onkenbare zijn, en zullen misschien altijd blijven noodzakelijk voor ons geluk. - Maar het is kinderachtig, geluk en ongeluk te noemen, waar er sprake is van de oneindigheid.

Het denkbeeld, dat wij koesteren omtrent geluk en ongeluk, is zoo speciaal, zoo menschelijk, zoo broos, dat het niet boven ons uitsteekt en in puin valt zoodra we het uit zijn kleine sfeer halen. Het spruit geheel voort uit eenige toevallige

hoedanigheden onzer zenuwen, die er op ingericht zijn kleine voorvallen te waardeeren, maar ook geheel omgekeerd hadden kunnen voelen, en zich verheugen over hetgeen hen nu smart.

Nogmaals, laten al deze onoplosbare vragen ons niet bevreesd maken.

Uit het gezichtspunt van onze toekomst na dit leven gezien, is het heelemaal niet noodig, dat wij antwoord krijgen op alles.

Al wat ons vergund is in onze kleine, afgeperkte ruimte, dat is daar met alle inspanning te streven naar hetgeen ons *het beste* schijnt en er heldhaftig van overtuigd te blijven, dat niets van hetgeen wij er doen *kan* verloren gaan. - Van het oogenblik onzes doods af, wordt het lot van het Heelal *ons lot.* -

Laat ons niet zeggen ‘wat doet het er toe, wat er gebeure, wij zullen er niet meer bij zijn’ - wij zullen er *altijd* bij zijn, omdat *alles* er bij zal zijn. -

Ik hoop met deze beschouwing over Maeter-

linck's boek ‘De Dood’ bij velen de lust te doen ontwaken, zelve kennis te nemen van deze diepgaande studie, die hij biedt over het al of niet, - het wel of wee over hypothesen, die de menschheid in den loop der tijden heeft leeren stellen.

Den Haag,
ANNIE NAUTA.

Uit den ouden tijd, door A.J. Servaas van Rooyen. *Oud-Gemeente-archivaris.*

XLIX. De Jeruzalemsche Tempel en de Tabernakel.

Bij velen zal nog in het geheugen liggen het model van den *Tabernakel*, eerder tentoongesteld in de woning van den eigenaar, wijlen den predikant Schouten te Utrecht, thans in het bezit van een zijner zonen, en, helaas, opgeborgen.

In bedevaart trok men naar Utrecht om het kostbare stuk te zien en te bewonderen, en de geestdriftvolle verklaring van Dominee Schouten aan te hooren.

Het voorwerp was dit alles ten volle waard. Het was vervaardigd, op ongeveer een vijfde der ware grootte, naar de gegevens, voor zooverre aldaar te vinden volgens de beschrijving van Exodus.

Voornamelijk is dit stuk belangrijk, wijl, de stoffen ter vervaardiging meerendeels uit het Heilige Land afkomstig zijn.

‘Zoo is b.v. het geitenharen dekkleed van den Tabernakel expresselijk voor het doel geweven van onvermengd[1)] geitenhaar uit Syrië. Zoo is 't hout voor 't Brandoffer-altaar uit Jeruzalem; de aarde, waarmede dit altaar gevuld is, van den Tempelberg aldaar, en de ruwe steenen, waarmede die aarde is bedekt, zijn van den buitensten ringmuur van Salomo's Tempel, ‘Klaagplaats der Joden’. De tafel,[2)] waarop de Tabernakel staat, is, om er het voorkomen van woestijngrond aan te geven, met lijm bestreken en daarna met zand belegd, welk zand uit de woestijn Sinaï afkomstig is. De voorhangsels en het onderste dekkleed zijn van zeer fijn linnen en kunstig geborduurd. De beide andere dekkleeden, die op dat van geitenhaar volgen, zijn van roodgeverfde ramsvellen en van zwarte zeekoeienhuiden. Het inwendige van den Tabernakel is, evenals de pilaren, het Reukoffer-altaar, de Tafel der Toonbrooden en de Arke des Verbonds, van hout, met goud overtrokken.

‘De gouden kandelaar, vervaardigd in de fabriek van den Heer Begeer te Utrecht, is een waar kunststuk. Vele kleinere zaken in het gebouw zijn eveneens van goud, andere zijn van zilver, in 't vuur verguld. Ook in den Voorhof is alles naar de beschrijving in Exodus, zoowel de zestig koperen pilaren met zilveren kapiteelen, aan welke de linnen behangselen en de geborduurde “Deur des Voorhofs” hangen, als het Brandoffer-altaar en het Waschvat. Om aan alles levendigheid bij te zetten, zijn er uit hout gesneden beelden van Priesters en Levieten en gewone Israëlieten in verschillende werkzaamheden voorgesteld’.

1) ‘Steeds wordt, vanwege de moeielijkheid om dat haar onvermengd te bewerken, kemelshaar daaronder vermengd. Het kleed werd in 1863 ten geschenke gegeven d or den Heer Meerburg, eigenaar eener wolweverij te Leiden, die het voor dat doel heeft doen weven.’
2) ‘Deze tafel is zóó ingericht, dat het gedeelte, waarop de offerdieren, Levieten, enz. staan, kan worden weggenomen, waarna men in den Voorhof kan omloopen, om het eigenlijke gebouw met Waschvat en Brandoffer-altaar.’

Dit was niet de eenige Tabernakel, in model, in het *Bijbelsch Museum* van Ds. L. Schouten Hzn.

Er was ook nog de Tabernakel van den Zutphenaar Bernard Sebastiaan Cremer (geboren 1633).

Hij was Hoogleeraar te Harderwijk in de Profetische Godgeleerdheid en Gewijde Oudheden, en deed, voornamelijk ten behoeve zijner studenten, eene nabootsing maken van het oudste Israëlitische heiligdom, op ongeveer 1/20 der in het O.T. aangegeven grootte.

Na Cremer's dood in 1750 ging het stuk over van vader op zoon, en kwam zoodoende in de pastorie van Vianen; Mej. Jacoba Geertruida, gaf het stuk ongeveer 1857 aan Dominee Schouten, toen predikant in dat stadje, ten geschenke.

Als *dritte im Bunde* vond men in Schouten's Museum de overblijfselen van het modeltabernakel en het model van Salomo's Tempel van Professor Mill, waarbij we nog even moeten stilstaan.

De geslachtsnaam doet aan Duitschen oorsprong denken, en dit is ook zoo. David Mill werd 13 April 1692 geboren, doch na 't eindigen zijner studiën werd hij om zijne buitengewone kennis van Oostersche talen in 1718 benoemd tot hoogleeraar te Utrecht.

Deze tabernakel wordt vermeld in een redevoering van Sebald Rau; in Schouten's Museum was het karig overschot opgenomen.

Van zijn model-Tempel is meer bekend. De ‘Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden’ maakte er gewag van.

De weduwe van den Professor schonk den Tempel aan de stad Utrecht, en ontving als tegengeschenk 200 gouden ducaten. Door de bemoeiingen van den stedelijken archivaris Sam Muller is Dominee Schouten er na 1879 eigenaar van geworden, dat wil zeggen van

de stukken en brokken, welke overgebleven waren. Onkundig werkvolk vernielden, en, wat erger is, beroofden het stuk zóó zeer, in 1819, toen het eene nieuwe verhuizing onderging, dat men niet anders kon spreken dan van de restes van Mill's Tempel.

Om volledig te zijn, juist in verband met ons onderwerp, vermelden we nog uit Schouten's Bijb. Museum, - dat *was*, - het model van den Tweeden Tempel, zooals die door Herodes vergroot en verfraaid is. Dìt model heeft juist daarom waarde, wijl het onder toezicht van Dominee Schouten vervaardigd is door den timmerman-bediende in het Bijb. Museum, (van weleer), naar een kleiner model van den Beeldhouwer Tenz te Londen.

Indien men zich voor de beschrijving interesseert leze men den catalogus van het Museum, bl. 12, e.v.

Een en ander moesten we vooraf laten gaan, om het eigenlijke onderwerp in te leiden, waar we spreken zullen over *Liez. Gerhard Schotts Modell des Salomonischen Tempels.*

Reeds in 1794 wordt er melding van gemaakt door Schütze in zijn ‘Hamburgischen Theatergeschichte’, die er zich over beklaagt, dat het kostbare stuk na Schott's dood in handen van een particulier te Londen kwam.

Die klacht is te niet gedaan, wijl na vele omzwervingen het model vaste woonplaats heeft gekregen in het Hamburgsch geschiedkundig museum.

Reeds in de 17e eeuw, toen men zich in 't bijzonder beijverde om aan de Hoogescholen de Bijbelsche oudheid te bestudeeren en te leeren kennen en om haar bij leeken populair te maken, meende men daartoe geen beter middel te kunnen vinden dan den Joodschen Tempel plastisch voor te stellen.

Ons Vaderland ging daarmede voor. Dat moet, naar de verschillende parallel loopende geschriften te oordeelen, in 1641 geweest zijn.

Met dit jaartal is een portret in gravure bekend, met het randschrift: Effigies viri doctissimi et clarisssimi Jacobi Yehudae Leonis Hebaei autoris structurae templi Salomonici facti anno 1641. Deze Jacob Jehuda Leo, van oorsprong Spanjaard, woonde te Middelburg.

Onvermoeid, en met buitengewonen vlijt bezield, heeft hij een model van den Joodschen Tempel weten samen te stellen, dat de bewondering uitlokte van binnen- en buitenlandsche geleerden, en waarvan in 1678 Johann Lundius, predikant te Tondern, reeds getuigt, evenzeer als Goeree in de voorrede van ‘de Republyk der Hebreen of Gemeenebest der Joden,’ Amsterdam 1700/1701.

Het was zeer kunstig uit hout gesneden, en was drie el lang, twee el breed en een el hoog.

Hoewel er veel voor spreekt, dat het model den Herodiaanschen bouw voorstelt, is dit niet zeker te zeggen.

Het Schott'sche model heeft zoo goed als zeker zijn oorsprong te danken aan dat van Leo.

Schott bouwde in 1677 een theater op de Ganzenmarkt te Hamburg en het is niet onwaarschijnlijk, dat de opvoering van de opera ‘Die Versthörung Jeruzalem,’ waarvoor Postel den tekst leverde, en Conradi de muziek, aanleiding heeft gegeven tot den bouw van het model. Vorm en grootte echter geven aan, dat het niet gediend heeft voor décor, alhoewel dit beweerd is. Waarschijnlijker is dat Schott het model heeft gebruikt als voorstudie voor het in scène brengen van Postel-Conradi's opera.

In 1694 was het model echter gereed, want bij het pachtcontract van het theater voor 5 jaar bedingt Schott dat het model van den tempel buiten het contract blijft.

Het model werd langzamerhand een der bezienswaardigheden van Hamburg en wordt in zijn 17e eeuwsche Stedebeschrijvingen genoemd.

Waar Leo aan Schott was voorafgegaan, volgde in 1717 te Halle een tot dusver onbekende, zooals uit een geschrift van dat jaar blijkt. Daarna komen onze tabernakels, waarmede we deze notities aanvingen.

Om volledig te zijn noemen we ook het 'Model des Tempelbergs', te Jeruzalem, aldaar vervaardigd naar den maatstaf van 1:200 door Conrad Schick in 1879, sedert 35 jaar aldaar woonachtig.

(Meerendeels ontleend aan Mitteilungen des Vereins für Hamb. Geschichte 1910, met gebruikmaking van de boekjes van Ds. Schouten (1895) en van den Heer Schick (1879).

Vriendschapsmijmering.

Eens, toen de Ziel, gebukt onder 't leed,
Moede, zoo moede, heur lijdensweg schreed,
Daalde, zacht wiekend, de Liefde in ons hart,
Peilend en beurend en lout'rend de smart,
Schonk zij der Ziele heur wondere kracht,
Tot kampen bereid, waar de levensstrijd wacht.

Was het een klank, een blik, een gebaar,
Die 't innerlijk leven ontdekte aan elkaar?
Was het een woord, een lach of een traan,
Door onze Ziel in hun eenvoud verstaan,
Die 't zoekende hart en het peinzend gemoed
Blijvend een rustpunt vinden doet?
T.K.

St. A.-P. 1-'14.

2 September 1914.
28ste Jaargang.
No. 10.

Bericht aan de lezers.

Zooals in de laatste nummers reeds bericht werd, zijn wij door dezen crisis genoodzaakt, het blad voorloopig op halve grootte te laten verschijnen.

L.J. VEEN.

Bericht.

In den brief dato 11 Augustus l.l. van de redactrice, die in No. 8 van 19 Augustus werd gepubliceerd, kwamen eenige pro-Duitsche mededeelingen voor, die wij niet opnamen, eenerzijds, omdat wij beter vonden in deze dagen geen sympathieën voor één der oorlogvoerende landen te hebben, anderzijds, omdat de redactrice schreef dat de publicatie geheel of *gedeeltelijk* kon plaats hebben. Wij namen daarom deze mededeelingen niet op. Achteraf blijkt nu, dat met dit laatste alleen het *zakelijke* gedeelte van den brief bedoeld was en niet datgene, wat over Duitschland gezegd werd. De redactrice schrijft ons nu, dat zij verwacht had, den geheelen brief opgenomen te zien, reden waarom wij dezen hieronder in zijn geheel opnemen, met weglating van het zakelijke gedeelte.

Amsterdam, 2/9 1914.

L.J. VEEN.

BAD NAUHEIM, 11 Augustus 1914.

Gij zult zeker wel begrepen hebben, dat U zich op de een of andere manier met 'De Hollandsche Lelie' moet helpen, want ik mag geen *Hollandsch* werk, manuscripten of brieven verzenden, alleen open zijnde, in het Duitsch gestelde postzaken. Daarom kan ik ook de manuscripten van anderen, die ik hier heb, niet zenden. Op 't oogenblik is reizen onmogelijk. Alle Hollanders, die met mij hier waren, zijn eveneens gedwongen te blijven. Russen, Engelschen, Belgen, Franschen mogen de stad niet meer verlaten. Den 31en Juli reisde een Hollander, een bekende van mij, van hier, en ik ontving eerst den 5en Augustus een bericht uit Kleef, dat hij daar niet verder kon; zijn koffer was verdwenen en hij dacht tot Nijmegen te voet te gaan, omdat de treinenloop, enz. had opgehouden. Ik behoef U niet te zeggen, hoezeer ik naar Holland verlang te komen, maar de toestand is nu voor ons buitenlanders zeer onaangenaam, hoewel het goddank heel veel waard is, dat ik hier bij iedereen zoo bekend ben, terwijl men bovendien de Hollanders vriendelijk behandelt.

Men moet in deze dagen hier in Duitschland temidden van een wereld-badplaats zijn, om op de juiste manier de liefde voor het vaderland te bewonderen, die nu

iederen Duitscher bezielt. Er is geen spoor van klagen, ofschoon toch de vreemdelingen, de buitenlanders, in het bizonder zeer veel Russen (ongeveer 2000 jaarlijks), hier het geld inbrengen.

Iedereen heeft zich kalm, trouw aan zijn plicht, zonder evenwel den Franschen overmoed en bluf, voor den opmarsch gereed gemaakt zoodra de mobilisatie begon. Het doet iemand bizonder genoegen de jonge mannen iederen dag te zien wegtrekken, zingende 'Gott erhalte Franz den Kaiser' of 'Deutschland, Deutschland über Alles', blijmoedig en gereed voor den strijd, *maar niet verhit door alcoholische dranken!* Overigens heeft de regeering hier ook in dit opzicht zeer gewaarschuwd, wat niet genoeg te waardeeren is! En deze orde, deze snelheid, waarmede alles mobiel wordt gemaakt! Wij voelen het allen zoo juist hier, men heeft uit afgunst den oorlog gewild en daarom moet de rechtvaardige zaak van Duitschland zegevieren!

Want - zooals het wetboek met documenten

bewijst - heeft de keizer tot op het laatste oogenblik den eerlijken vrede gewild. Hoe duidelijk en mooi waren zijn telegrammen aan den tzaar en hoe dubbelzinnig en onoprecht heeft deze geantwoord! Dat de Franschen zich zóó zouden houden, kon men zich immers wel denken! Maar de laagheid van de Engelschen is weerzinwekkend! De Amerikanen hebben zich, zooals vanzelf spreekt, allen met een Amerikaansche vlag voorzien, opdat men ze dadelijk herkennen kan. Maar ook de andere nationaliteiten dragen hunne kleuren, voor zoover zij bondgenooten zijn!

Ach, ons lief, trouw Nauheim is geheel veranderd! Men mist alle bekende gezichten van die mannen, welke men hier kende uit zaken of anderszins! De dokters, voor zoover niet te oud, zijn ook weg. De anderen zijn met voorbereidingen bezig om gewonden te kunnen opnemen! Want wij krijgen hier tot dat doel een lazaret. De Kurkapel moest mee in den oorlog, het Kurhaus is derhalve gesloten. Ook de uitspanningen zijn daarmede opgehouden. Binnen eenige dagen zullen hier vele inwoners van Metz aankomen, die verpleging, enz. noodig hebben.

Een groote vreugde was voor ons allen de inname van Luik! Wij rukten elkander de Frankfurter Zeitung uit de handen!

En over al deze ellende - die de huichelachtige Russen en Engelschen *wilden* oproepen - schijnt de zon heden zoo wonderlijk mooi, zoo belovend, zoo vroolijk! Men kan zich in 't geheel niet voorstellen, dat daarginds die jonge gezonde mannen moeten vechten, moeten lijden en sterven....

Waarom?

Omdat de andere mogendheden afgunstig zijn op Duitschland's welvaart en geluk!

Wat mij persoonlijk betreft, mijn beste, trouwe vrienden en lezers, het gaat mij, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed. Men moet wel geen gevoel hebben, wanneer men niet dagelijks opschrikt bij het vernemen van zulke treurige gebeurtenissen, als deze wereld-oorlog met zich brengt.

En Nauheim is mij lief en trouw; daar voel ik het juist dubbel, wanneer ik bedenk, hoeveel er nu wegtrokken om nooit terug te keeren! Aan den anderen kant voelt men zich echter ook verheven door den ernstigen eerbied - de eischende houding van deze bevolking, die bluft noch klaagt, maar het onveranderlijke gewillig en moedig onder de oogen ziet, eensgezind en trouw verbonden in dezen moeilijken tijd, welke zoo onverwachts de bloeiende wereldbadplaats geheel veranderde.

Wij Hollanders, zooals wij hier nu nog zijn, sluiten ons bij elkander aan. Dat is nu het mooie in moeilijke, groote uren, dat men het kleingeestige vergeet om elkander te naderen, helpend en troostend. In dezen geest heb ik persoonlijk ook nu dank te zeggen aan vrienden, dichtbij en ver, nieuwen en ouden.

Vaarwel en laten wij op een spoedig weerzien hopen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
‘Waar voor zijn geld?’

De gerechtigheid wordt gesymboliseerd door de weegschaal.

Plaatsen wij in gedachten een handelsman in de onmiddellijke nabijheid van die weegschaal met het oog gericht op den evenaar, wat zal hij ons dan mededeelen, als wij hem vragen, ‘of hij, op het gebied van burgerlijk recht en burgerlijk procesrecht, waar voor zijn geld krijgt?’

Hij, man van de praktijk als hij is, zal U aanstonds mededeelen, dat hij zeer weinig met het recht in aanraking komt. De aard van den handel is, dat de handelsovereenkomsten tot stand komen en eindigen schier zonder noemenswaardige tusschenkomst van praktizijns en rechters; in den handel kennen de menschen elkander en weten behoudens enkele uitzonderingen elkanders soliditeit met behoorlijke juistheid te schatten. Zeker in den handel kan met recht gesproken worden van wederzijdsche handelsvriendschap; zij, de kooplieden, beseffen in het algemeen genomen het zeer goed, dat hun welbegrepen eigenbelang medebrengt om eerlijk te zijn, om handelsrelaties aan te knoopen en zoo mogelijk te bestendigen, hetgeen alleen duurzaam kan geschieden, wanneer men de beloofde waar levert voor den bedongen prijs. Op die wijze wordt een handelskantoor op goeden grondslag gevestigd en bestendigd. De handelsstand kan met zekeren rechtmatigen trots wijzen op tal van dergelijke goed ter naam en faam staande firma's.

Doch de uitzonderingen, waarvan zooeven melding werd gemaakt, bestaan en zullen blijven bestaan, zoolang misverstand, dwaling en bedrog voorkomen. Er zijn namelijk ook aangeknoopte handelsbetrekkingen, welke aanleiding geven tot actie, kwestie of misschien erger nog, tot het voeren van een proces.

En als wij nu aan den handel vroegen, wat is uwe ervaring op het gebied van het burgerlijk procesrecht, 'krijgt gij waar voor uw geld?', dan ben ik hiervan overtuigd, dat een antwoord in beslist ontkennenden zin op die vraag zal worden gegeven.

De ervaring toch, sinds jaren her met onze civiele procedures opgedaan, is van zeer droeven aard en desniettemin sukkelt en solt men maar door met ons burgerlijk procesrecht, jaar in, jaar uit, zonder dat zich daarin openbaart een krachtig streven naar hervorming.

Eene kwestie tusschen twee personen is een oorlog in het klein, die wortel schiet in het brein en het gemoed der menschen, eene kwestie doemt op in het volle maatschappelijke leven der menschen en als zij nu eenmaal ter kennis is gebracht van den rechter, die daaromtrent een vonnis moet wijzen, is de beslissing omtrent die kwestie inmiddels geworden eene zaak van bloot theoretischen of verstandelijken aard.

De rechter neemt kennis van de stukken of papieren, zooals deze den stand van een geding weergeven. Praktìzijns spreken met hunne cliënten en als inmiddels een geschil niet in der minne is geschikt, stellen die praktizijns de kwestie op schrift: zij vertellen als het ware hare geschiedenis in begin en wording en als dat heeft plaats gehad worden die papieren kinderen met of zonder het houden van eene mondelinge toelichting ter hand gesteld aan den rechter, wiens taak het alsdan is om een vonnis te maken.

Onze burgerlijke rechter maakt als zoodanig (bijna) geene persoonlijke kennis met de procedeerende partijen. Het systeem van verplichten rechtsbijstand, dat geldt opzichtens de procedures voor Arrondissements-Rechtbanken, Gerechtshoven en Hoogen Raad, legt alle burgers en burgeressen de verplichting op om de behandeling eener zaak op te dragen en over te laten aan een procureur. Zelfs een professor in de rechtsgeleerdheid, die betrokken is in eene civiele procedure, is gehouden, zich van de tusschenkomst van een procureur te bedienen.

Gaarne willen wij aannemen, dat alle procureurs door en door bekwaam zijn en bovendien eerlijk zonder weerga. Het is waar, dat zij voor het voeren van processen moeten leven, doch de voorgeschreven eed bij de aanvaarding van hun moeielijk ambt levert zeker een voldoenden waarborg op voor eene nauwgezette plichtsbetrachting. Ook daaraan wordt niet getwijfeld.

Mijne bedoeling is alleen om den aandacht te vestigen op het systeem van procedeeren in ons Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in 1838 neergelegd en thans behoudens enkele uitzonderingen nog geldende.

Dat systeem is schier van zuiver theoretischen aard. Partijen maken persoonlijk geen kennis met den rechter en deze neemt kennis van de stukken in voege als boven is vermeld. Aldus gaat er van den rechter geen persoonlijken invloed uit op de partijen; hij spreekt hen niet en mist dus ook de gelegenheid om door persoonlijke toespraak en behandeling de gedingvoerende menschen te verzoenen.

Hij ontvangt de stukken, bestudeert ze, bespreekt ze in raadkamer met zijne ambtgenooten en dan bestaat de gemeenschappelijke taak in het toetsen van de

beweringen van partijen aan den rechtsregel, zooals deze in de wetboeken is te boek gesteld.

Zooals reeds is gezegd, is en blijft dit eene zaak van zuiver theoretischen of intellectueelen aard.

Het recht is in onze wetboeken uitgewerkt door middel van begrippen. Nu is het de groote vraag voor den burgerlijken rechter, onder welk begrip van recht vallen de gestelde feiten, zooals deze door bemiddeling der procureurs aan hem ter beoordeeling zijn voorgedragen.

Intusschen leert de ervaring ons duidelijk, dat het geestelijk leven der menschen, waarin ook hunne kwesties wortelen, in geenen deele met gewenschte nauwkeurigheid door begrippen kunnen worden weergegeven; het leven der menschen laat zich niet alleen begrijpen, doch dient ook te worden gevoeld.

En hierin schuilt juist de groote fout van ons systeem van procedeeren; dat het gevoel ten eenenmale wordt miskend en waar dit geschiedt is het leven geen leven meer.

Godsdienst, recht en taal eischen de erkenning van het gevoelsleven der menschen. Onze rechter geniet in vele opzichten eene uitstekende reputatie, doch het besproken systeem brengt mede, dat van hem als fijn-

gevoelig man niet de minste invloed uitgaat op de gedingvoerende partijen. Hij mag zoo scherpzinnig zijn als men maar wil, doch hij is niet in staat de twistende menschen in hun gevoelspheer te ontmoeten en hen aldaar te leiden in de richting van verzoening of tot eene oplossing der kwestie in der minne.

Ziedaar eene groote fout van ons burger-procesrecht en iedere hervorming in deze materie dient tot richtsnoer te hebben de erkenning der waarde van het gevoelsleven der menschen, die onberekenbare factor in het menschelijk leven.

Het gevolg van ons huidig systeem is, dat het onderhavige procesrecht ontaard is in een intellectueel dobbelspel, dat geene rekening houdt met de eischen van geheel onze persoonlijkheid en mitsdien uitloopt op eene groote mate van rechtsonzekerheid.

En de handel? Heeft daarvan gedurende driekwart eeuw de zure druiven moeten plukken en wel met dit gevolg, dat onze burgerlijke manier van procedeeren in hooge mate in miscrediet is, zeer tot nadeel van eene gezonde ontwikkeling van ons economisch leven.

Daarom kunnen wij ook van den koopman met zijn blik op den evenaar der weegschaal gericht, aan wien wij den vraag voorleggen, of hij waar voor zijn geld krijgt, geen ander antwoord verwachten, dan ‘ìn geenen deele!’

EEN JURIST.

The Bible in Spain; or, the Journeys, adventures, and imprisonments of an Englishman, in an Attempt to circulate the Scriptures in the Peninsula, bij George Borrow, author of ‘The Gypsies of Spain’, in three volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1843.

Men ziet, dat de titel van bovengenoemd werk nogal omvangrijk is. De ‘*Bijbel in Spanje*’ is het verhaal van de lotgevallen van 't Zigeunergenie George Borrow, agent van het Britsch en buitenlandsch Bijbelgenootschap, bij zijn pogingen om de Heilige Schrift in de Spaansche taal in de meest afgelegen plaatsen van Spanje te verspreiden. En dat omstreeks 1830. Men begrijpt met welke moeilijkheden deze onverschrokken Engelschman te kampen had, in een tijd, toen er in Spanje een burgeroorlog heerschte tusschen de Carlisten en de z.g.n. Nationalisten, tengevolge waarvan het zeer onveilig was om er te reizen, temeer waar tallooze rooversbenden het land doorkruisten.

George Borrow was bovendien niet de eerste de beste.

Veeleer een persoon van buitengewone beteekenis. Hij kende en sprak tientallen van talen en dialecten, verkeerde 2 jaar te St. Petersburg in opdracht van bovengenoemd genootschap ter vertaling van het Nieuwe Testament in 't Mandsjoerijnsch, een zeer moeilijke taal, die eenigszins aan 't Chineesch verwant moet zijn.

Voorts reisde hij veel, bezocht Spanje een drietal keeren, welke reizen uitvoerig in ‘de Bijbel in Spanje’, drie deelen van ieder ongeveer 400 bladzijden, zijn beschreven.

Wellicht is dit boek ten onzent niet zeer bekend en dat zou toch jammer zijn, daar weinig boeken zoo leerzaam zijn op 't gebied van menschenkennis, volkenkunde, reisbeschrijving, enz. Een schat van kennis ligt er in opgestapeld. Men ziet er in den

fanatieken afkeer in die dagen tegen den verkoop van het Boek der boeken in het Roomsche Spanje, leert er uit de groote onkunde, die toen en misschien nog wel hier en daar ten plattenlande heerschte en bewondert den Christelijken moed, waarmee Borrow te paard of op een muildier, vergezeld van een bediende, de meest afgelegen streken bezocht.

Tallooze malen verkeerde hij in levensgevaar, doch zijn geloof in Gods Almacht en Voorzienigheid liet hem nooit in den steek en steeds werd hij dan ook op wonderlijke wijze voor ramp bewaard.

Veel verkeerde hij met de Zigeuners, ook in Spanje. Hij kende hun dialect, was ingewijd in hun gewoonten en door zijn tegemoetkomend optreden stelden velen van hen vertrouwen in hem.

De kracht van Borrow's invloed lag in zijn onwrikbaar geloof, in den eenvoud van zijn verschijning en in den Christelijken adel van zijn Engelsch karakter. Men moge toch van het Engelsche karakter als zoodanig zeggen wat men wil, een zekere bewondering van hun energie, volharding en het overwinnen van moeilijkheden zal niemand hun kunnen ontzeggen.

De Spaansche Regeering was vooral in die dagen voor Engeland beducht en dit heeft

ook Borrow niet zelden in moeilijke oogenblikken en omstandigheden geholpen.

De Engelsche gezant stond hem, toen hij te Madrid na opening van een boekwinkel ter verkoop van Bijbels, die vooral in de Zigeunerstaal vertaald vele koopers vonden, gevangen was genomen, met alle macht ter zijde, zoodat hij dan ook, na eenigen tijd in de gevangenis te Madrid in een kamer te zijn geherbergd, met groote vrijheid om zich temidden van de gevangenen te bewegen, hetgeen zijn ervaringen weer niet weinig verrijkte, met alle eer in vrijheid werd gesteld. De Regeering had slechts gehandeld op instigatie van de geestelijkheid, die het niet kon zetten, dat door geheel Spanje en laatstelijk in Madrid, de Heilige Schrift zonder eenige notities vanwege de kerk in zoo grooten getale werd verspreid.

Merkwaardig was steeds de tact, waarmede Borrow omging niet alleen met 't volk, maar ook met de autoriteiten, met wie hij dikwijls in kennis kwam. Zoo had hij meer dan eens een audiëntie bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, sprak met bisschoppen, rectoren van hoogescholen en allen bewonderden zijn meer dan uitgebreide kennis niet alleen op theologisch gebied, doch op letterkundig en algemeen menschelijk gebied niet minder.

Uit het eerste deel wil ik hier even aanhalen een gesprek, dat Borrow te Madrid bij een bezoek aan het Engelsche Jezuïtencollege hield met den Rector. Om de eigenaardigheid der taal geef ik het eerst in 't Engelsch weer om het daaronder vertaald op te nemen. Borrow toont in dit gesprek het goede in zijn tegenstanders te kunnen waardeeren. Want ofschoon hij bij zijn werk en op zijn reizen zoo noodig flink uitkwam voor zijn Protestant Chr. geloof, nochtans deed hij dit niet met een ijver zonder verstand en wist hij waar mogelijk met waardeering te spreken, gelijk uit 't volgende gesprek ten duidelijkste blijkt.

'I looked through a window, at a great height, and saw about twenty or thirty fine lads sporting in a court below. 'This is as it should be,' said I; 'those boys will not make worse priests from a little early devotion to trap-ball and cudgel playing. I dislike a staid, serious, puritanic education, as I firmly believe that it encourages vice and hypocrisy.'

We then went in the Rector's room, where, above a crucifix, was hanging a small portrait.

Myself. - *That was a great and portentous man*, *honest withal. I believe the body of which he was the founder*, *and which has been so much decried*, *has effected infinitely more good than it has caused harm.*

Rector. - What do I hear? You, an Englishman and a Protestant, and yet an admirer of Ignatius Loyola!

Myself. - I will say nothing with respect to the doctrine of the Jesuits, for, as you have observed, I am a Protestant; but I am ready to assert that there are no people in the world better qualified, upon the whole, to be intrusted with the education of youth. Their moral system and discipline are truly admirable. Their pupils, in after life, are seldom vicious and licentious characters, and are in general men of learning, science, and possessed of every elegant accomplishment. I execrate the conduct of the liberals of Madrid in murdering last year the helpless fathers, by whose care and instruction two of the finest minds of Spain have been evolved - the two ornaments of the liberal cause and modern literature of Spain, for such are Toreno and Martinez de la Rosa.'

Wat in onze taal is: 'Ik keek door een raam, van zeer hoog, en zag ongeveer 20 of 30 flinke jongelui bezig met sport op een plein beneden. 'Dat is zooals 't moet zijn',

zeide ik; ‘deze knapen zullen er geen minder goede priesters om zijn, dat zij zich al vroeg wat bezighielden met voetballen en crocqueten. Ik houd niet van een gemaakte (statige), sombere, puriteinsche opvoeding, daar ik er vast van overtuigd ben, dat het misdaad en huichelarij bevordert.’

Wij gingen daarop naar de Rectorskamer, waar, boven een crucifix een klein portret hing.

Ikzelf: - Dat was een groot en geweldig man, in ieder geval, een eerlijk man.

Ik meen, dat de vereeniging, *waarvan hij de stichter was en die zoo dikwijls verwenscht is*, *oneindig meer goed heeft gedaan dan ze kwaad heeft gesticht.*

De Rector: - Wat hoor ik? Gij, een Engelschman en een Protestant, en dan toch een bewonderaar van Ignatius Loyola!

Ikzelf: - Ik zal niets zeggen van de leer der Jezuïten, want, zooals gij gemerkt hebt, ben ik Protestant; maar ik ben bereid te verklaren, dat er in de heele wereld geen menschen zijn, wie men over 't geheel genomen beter de opvoeding der jeugd kan toevertrouwen. Hun zedestelsel en discipline zijn werkelijk bewonderenswaardig. Hun

leerlingen zijn in hun later leven zelden slechte en losse karakters, en zijn in 't algemeen (meestal) mannen van kennis, wetenschap en in 't bezit van allerlei hen sierende kunde. Ik veracht het gedrag der Madridsche liberalen, die verschenen jaar de hulpelooze vaders vermoordden, door wier zorg en onderricht twee der fijnste geesten van Spanje hun ontwikkeling verkregen - de twee sieraden van de zaak der vrijheid en der nieuwere litteratuur in Spanje, als Toreno en Martinez de la Rosa zijn.' -

Alzoo een loffelijk getuigenis. 't Kwam dan ook in dien tijd, dus ongeveer een eeuw geleden, wel voor, dat Borrow in min of meer afgelegen plaatsen van Spanje geestelijken ontmoette, die zelfs den verkoop zijner Spaansche Bijbels aanmoedigden, overtuigd als zij waren mede tengevolge zijner volhardende en meesterlijke actie ter verspreiding, die voor geen gevaar of tegenstand welke ook week, van zijn goed recht en van de goede uitwerking tenslotte.

Merkwaardig was het verhaal evenwel, dat een geestelijke hem eens deed bij bezoek van zijn winkel te Madrid. Deze verwachtte weinig heil van de verspreiding van de Bijbels. In een havenplaats had deze eens bijgewoond hoe de visschers of matrozen na inkoop van enkele exemplaren en na lezing der Schrift met elkaar op een geweldige manier begonnen te redetwisten, daar ieder den Bijbel op zijn wijze uitlegde. - Dit is natuurlijk de kracht van Rome's verweer in dezen. - Doch onbeschroomd zette Borrow zijn moeitevollen arbeid voort. Men krijgt ook respect voor een genootschap als het Britsche Bijbelgenootschap, dat jaren aaneen zooveel geld beschikbaar stelt en zich zooveel moeite geeft als hier is beschreven ter verspreiding van de Heilige Schriftuur.

Eenig denkbeeld van Borrow's naïviteiten vertrouwen krijgt men bij lezing van zijn verhaal, waarin vermeld wordt hoe hij eens in gezelschap van een Zigeuner bij avond aankwam in een klein Zigeunerkamp bij enkele hem geheel vreemde menschen. Vermoeid door een lange reis legde hij zich in een reisdeken gewikkeld niet ver van de vuren onder de boomen van 't bosch ter ruste en sliep tot den morgen, toen hij opeens gewekt werd door zijn te paard aansnellenden medereiziger, die hem aanspoorde vlug op te stijgen daar de andere Zigeuners bij eene nachtelijke poging om enkele makkers, die wegens roof in een nabijgelegen gevangenis waren opgesloten, te redden, eveneens gevangen waren genomen, en de bereden politie in allerijl het kamp naderde.

Zoo maakte hij meerdere avonturen mee; echter mengde hij zich natuurlijk niet in hun rooverijen en misdrijven, doch wegens de gulheid, waarmee hij deze paria's steeds tegemoet kwam, ook door het spreken hunner taal stelden zij in hem vertrouwen. Alleen hielden zij hem buiten de zoogenaamde 'Zaken van Egypte', waarmee hun geheimzinnig bondgenootschap werd bedoeld.

De in het dialect der Zigeuners vertaalde Bijbel is veel in Spanje gekocht. -

Van verschillende Spaansche steden en van landschap en klimaat treft men prachtige beschrijvingen in 't boek van Borrow aan.

De schitterende Spaansche zon, de groote vlakten, de bergstreken, de bosschen, het heerlijk klimaat van Andalusië, de verschillende typen van de bevolking, dat alles en nog veel meer vindt men geschilderd in 'de Bijbel in Spanje.

Daar Borrow zich steeds temidden van het volk begaf leerde hij het vanzelf beter kennen dan op een afstand en heel merkwaardig zijn in zijn boek dan ook de vele

levensgeschiedenissen, die hem werden verteld. Dergelijke boeken als de Bijbel in Spanje, die ons avontuurlijke tochten en reizen te paard meedeelen, bij storm en bij noodweer soms over de oneindige vlakten, door woeste streken met moeilijk vooral in 't donker begaanbare wegen, door wouden en langs afgronden, gevaarlijk bovendien vanwege het in die dagen rondzwerven van benden roovers, gewapend en te paard, - dergelijke boeken die een schat van menschenkennis, volkenkunde, geografie, enz. bevatten, moesten veel meer bekend zijn en gelezen worden.

Ze wegen toch ontegenzeggelijk op tegen vele romans, die weliswaar letterkundige waarde bezitten, maar niet altijd op zulke betrouwbare gegevens berusten.

Ik weet ook niet zeker of dit boek in 't Nederlandsch is vertaald, wel meen ik dat dit in 't Duitsch 't geval is, doch het zou 't zeker minstens zoo goed verdienen als de Nederlandsche vertaling b.v. als van de Drie Musketiers (Les trois Mousquetaires). Zie wat hij schrijft over Madrid en de bevolking.

'I have visited most of the principal capitals of the world, but upon the whole none has ever so interested me as this city of Madrid, in which I now found myself. I will not

dwell upon its streets, its edifices, its public squares, its fountains, though some of these are remarkable enough: but Petersburg has finer streets, Paris and Edinburgh more stately edìfices, Londen far nobler squares, whilst Shiraz can boast of more costly fountains, though not cooler waters.

But the population! Within a mud wall, scarcely one league and a half in circuit, are contained two hundred thousand human beings, certainly forming the most extraordinary vital mass to be found in the entire world; and be it always remembered that this mass is strictly Spanish. The population of Constantinople is extraordinary enough, but to form it twenty nations have contributed; Greeks, Armenians, Persians, Poles, Jews, the latter by the by, of Spanish origin, and speaking amongst themselves the old Spanish language; but the huge population of Madrid, with the exception of a sprinkling of foreigners, chiefly French tailors, glove makers and peruquiers, is strictly Spanish, though a considerable portion are not natives of the place. Here are no colonies of Germans, as at Saint Petersburg; no English factories, as at Lisbon; no multitudes of insolent Yankees lounging through the streets, as at the Havannah, with an air which seems to say: the land is our own whenever we choose to take it; but a population which, however strange and wild, and composed of various elements, is Spanish, and will remain so as long as the city itself shall exist.

Hail, ye aguadores of Asturia! who, in your dress of coarse duffel and leathern skull-caps, are seen seated in hundreds by the fountain sides, upon your empty water casks, or staggering with them filled to the topmost stories of lofty houses. Hail, ye caleseros of Valencia! who, lolling lazily against your vehicles, rasp tobacco for your paper cigars whilst waiting for a fare. Hail to you, beggars of La Mancha! men and women, who, wrapped in coarse blankets, demand charity indifferently at the gate of the palace or the prison. Hail to you, valets from the mountains, mayordomos and secretaries from Biscay and Guipuscoa, toreros from Andalusia, riposteros from Galicia, shopkeepers from Catalonia! Hail to ye, Castilians, Estremenians and Aragonese, of whatever calling! And lastly, genuine sons of the capital, rabble of Madrid.

....The Spaniard of the lower class has much more interest for me, whether manolo, laborour, or muleteer (than the higher orders). *He is not a common being; he is an extraordinary man.* He has not, it is true, the amiability and generosity of the Russian mujik, who will give his only rouble rather than the stranger shall want; nor his placid courage, which renders him insensible to fear and at the command of his Tsar, sends him singing to certain daith. There is more hardness and less self-devotion in the disposition of the Spaniard; he possesses however a spirit of proud independence, which is impossible but to admire. He is ignorant, of course; but it is singular, that I have invariably found amongst the low and slightly educated classes far more liberality of sentiment than amongst the upper' - etc..

- (Ik heb bezocht de meeste hoofdsteden der wereld, maar over 't geheel heeft geen enkele me zoo geïnteresseerd als deze stad Madrid, waarin ik me nu bevind. Ik wil mij niet ophouden met haar straten, haar gebouwen, haar publieke pleinen, haar fonteinen, ofschoon enkele van deze merkwaardig genoeg zijn; maar Petersburg heeft fijner (mooiere) straten, Parijs en Edinburg statiger gebouwen, Londen fraaier pleinen, terwijl Shiraz op kostelijker fonteinen, ofschoon geen koeler wateren, kan bogen. Maar de bevolking! Binnen een vuile muur, nauwelijks anderhalve mijl in omtrek, bevinden zich twee-honderd-duizend menschen, misschien wel de meest

buitengewone levende massa van de heele wereld; en bedenke men wel, dat deze massa beslist Spaansch is. De bevolking van Constantinopel is buitengewoon genoeg, maar om ze te vormen hebben twintig naties er aan bijgedragen; Grieken, Armeniërs, Perzen, Polen, Joden, de laatste zoo goed als allen van Spaanschen oorsprong, en onder elkaar sprekend de oude Spaansche taal; maar de groote bevolking van Madrid, uitgenomen een klein getal vreemdelingen, voornamelijk Fransche kleermakers, handschoenenmakers en pruikenmakers, is beslist Spaansch, ofschoon een aanzienlijk gedeelte geen inboorlingen uit de plaats zijn. Hier zijn geen kolonies van Duitschers zooals te St. Petersburg; geen Engelsche handelshuizen als te Lissabon; geen menigte brutale Yankies (Amerikanen) lanterfantend langs de straten, zooals te Havanah, met een gezicht dat schijnt te zeggen: 't land is van ons zoodra wij verkiezen het te nemen; maar een bevolking, die, hoe vreemd en wild ook, en samengesteld uit verschillende elementen,

(toch) Spaansch is en zoo zal blijven zoolang de stad zelf zal bestaan. Heil u, waterdragers uit Asturië! die, in uw duffelsche kleeding en met uw leeren hoedenkappen, men bij honderdtallen ziet zitten terzijde van de fonteinen, op Uw ledige vaten, of waggelend met gevulde vaten naar de hoogste verdiepingen van hooge huizen. Heil u, calesero's (koetsiers?) uit Valencia! die lui leunende tegen uw rijtuigen, tabak fijnmaakt voor uw cigaretten, terwijl ge op een vrachtje wacht. Heil u, bedelaars van La Mancha! mannen en vrouwen, die, gehuld in wollen kleeden, om een aalmoes vragen aan de poort van 't paleis of van de gevangenis. Heil u, bedienden uit de bergen, opperhofmeesters en boekhouders (secretarissen) uit Biscaye en Guipuscoa, stierenvechters uit Andalusië, vechters (riposteros) uit Galicië, winkeliers uit Catalonië! Heil u, Castilianen, Estremenianen en Aragoneezen, en hoe ook geheeten! En tenslotte, gij echte zonen van de hoofdstad, janhagel van Madrid!....

De Spanjaard uit de lagere klasse boezemt mij veel meer belang in, 't zij werkman of muilezeldrijver, dan de hoogere rangen. Hij is niet een gewoon wezen; hij is een buitengewoon mensch. Hij heeft niet, 't is zoo, de beminnelijkheid en edelmoedigheid van den Russischen mujik, die liever zijn laatsten roebel geven zal dan dat de vreemdeling gebrek heeft; noch zijn kalmen moed, die hem onvatbaar maakt voor vrees en op bevel van zijn Tsaar hem zingend een zekeren dood tegemoet zendt. Er is meer hardheid en minder zelf-opoffering in den aard van den Spanjaard; hij bezit echter een geest van stoute (trotsche) onafhankelijkheid, die men onmogelijk anders dan kan bewonderen. Hij is onwetend, zeker; maar het is buitengewoon, dat ik onder de lagere en slordig opgevoede klassen meer mildheid van zin heb gevonden dan onder de hoogere standen).

Een duidelijk beeld van hoog zelfgevoel bij den Spanjaard geeft b.v. 't verhaal van Borrow's bezoek aan een herberg in Madrid, in een buurt, die bekend stond wegens roof en moord. Vermoeid als hij was ging hij er binnen om zich een verfrissching te koopen. Daar zag hem een stierenvechter, die hem kende. Na begroeting wendde deze zich tot het ruwe gezelschap met de woorden: ‘Cavaliers, and strong men, this cavalier is a friend of a friend of mine. There is none like him in Spain. He speaks the crabbed Gitáno though he is an Inglesito.’ (Heeren, en sterke mannen, deze heer is de vriend van een vriend van mij. Er is geen ander als hij in Spanje. Hij spreekt de ruwe Zigeunertaal ofschoon hij een Engelschman is.) Men wil dit eerst niet gelooven, doch Sevilla, de stierenvechter, roept een der roovers, die iets van die taal afweet en verzoekt onderwijl Borrow een en ander in die taal tot dezen te zeggen, waarop Borrow een soort speech afsteekt in de Zigeunertaal. De roover begrijpt er echter niet veel van. Doch nu moet men uit dit tooneeltje tenslotte de speech hooren van den stieren vechter: ‘Did I not say to you’, cried the bull-fighter, ‘that you knew nothing of the crabbed Gitàno. But this Inglesito does. I understood all he said. Vaya, there is none like him for the crabbed Gitáno,... next to myself, there is none like him, only he rides with stirrup leathers too short. Inglesito, if you have need of money, I will lend you my purse.

All I have is at your service, and that is not a little; I have jùst gained 4000 chulés by the lottery. Courage, Englishman! Another cup. I will pay all. I Sevilla.’

And he clapped his hand repeatedly on his breast, reiterating ‘I Sevilla! I.’ -

(‘Zei ik je niet’, riep de stierenvechter, ‘dat je niets wist van 't plat Zigeunersch? Maar deze Engelschman wel. Ik verstond alles wat hij zeide. Er is niemand als hij voor 't plat Zigeunersch.... Na mij is er geen als hij, alleen rijdt hij met te korte leidsels.

Engelschman, als ge geld noodig hebt, wil ik je mijn beurs leenen. Al wat ik heb is tot uw dienst, en dat is niet weinig; ik heb pas 4000 chulés uit de loterij getrokken. Moed, Engelschman! Aanneme. Nog een glas. Ik zal alles betalen. Ik Sevilla!' En hij sloeg met zijn hand herhaaldelijk op zijn borst, telkens zeggend 'Ik Sevilla! Ik.')

Van kaap Finisterre tot Cadix, van Oost naar West trok Borrow door Spanje. Ook Tanger in Noord-Afrika bezocht hij.

Alles saamgenomen acht ik het een buitengewoon merkwaardig boek, dat weliswaar reeds geruimen tijd geleden te Londen verscheen, maar desniettemin nog alleszins waard is ook door ons Hollanders te worden gelezen. Het geeft tevens een kijk op het groote werk van het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap, dat blijkbaar geen kosten ontziet, om de Heilige Schrift in de eigen taal onder de volkeren te verspreiden.

Strijen.

J.B. NAAKTGEBOREN.

9 September 1914.
28ste Jaargang.
Nº. 11.

Bericht aan de lezers.

Zooals in de laatste nummers reeds bericht werd, zijn wij door dezen crisis genoodzaakt, het blad voorloopig op halve grootte te laten verschijnen.

L.J. VEEN.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Als het getij verloopt door E. Overduyn-Heyligers.

Mevrouw van Breukelen had dien middag *jour* gehad.

De laatste bezoekster was heengegaan; en nu drukte ze even op het electrische knopje, half verborgen achter de zware pluchen draperie van vieil-or, waarachter de deur schuil ging, luisterde of Marie, het tweede meisje, wel oplette, om uit te laten.

Enkele woorden tusschen de bezoekster en Marie gewisseld, stelden haar gerust.

Ze deed een paar passen in den ruimen salon, tusschen de Italiaansch-noten meubels, die ordeloos waren weggeschoven, en waarin nog iets was achtergebleven van de intimiteit, die er geheerscht had. Op kleine élégante tafeltjes stonden kopjes van oud blauw porcelein, en in den zilveren bouilloir, waaronder een spiritusvlammetje zachtjes brandde, zong nog het water.

Bij den schoorsteen zeefde wat kwijnend licht door de roze zijden lampekap, die boven het groen onixen voetstuk oplook als een fijne lichtbloem.

Op den paravent van vieil-or zijde, bij de deur, waren paarse irissen geborduurd, met zacht groene lintvormige blaren, en op de tafel voor de kanapee lichtte wit op een

bouquet narcissen, nog ongerept temidden van de kleine luxevoorwerpen, die vaag contourden in het lampeschijnsel.

Mevrouw van Breukelen nam de *cosy* van den zilveren trekpot, ordende de kopjes op de theetafel, en bedacht zich, of ze Marie zou bellen, om haar te helpen opruimen....

- Nee, toch maar niet....

Ze wilde liever nog wat ongestoord blijven voortdroomen; er hing haar iets in de gedachte, een mededeeling, die haar bezig hield, en waarover ze moest nadenken.

Bij den hoogen schoorsteenspiegel bleef ze even staan, staarde in gedachten verzonken naar het beeld daarin teruggekaatst; en het was nu of zij een gesprek begon, een vragen en antwoorden tusschen twee die elkander begrepen.

In haar nauwsluitend kleed van heliotroop duchesse, dat haar nog mooie figuur gunstig deed uitkomen, scheen ze veel jonger dan haar zestig jaren; en het mooie zilverwitte haar, dat, zacht geonduleerd, haar nog frissche gezicht, met fijn profiel, omgaf, contrasteerde prachtig met de levendige donkere oogen.

De bezoeken hadden haar toch wat vermoeid; er lagen donkere kringen onder haar oogen. Ze merkte het op.... En plots overviel haar een matheid, die was de reactie na een rusteloozen middag van zich inspannen, van met al de haar eigen energie zich willen voordoen als een gelukkige vrouw, die men haar schoonheid en fortuin benijdde.

Ze liet zich neer in een fauteuil bij den haard, waarin een zacht vuur verglom achter de mika ruitjes, soms een metaalblauw vlammetje zich rekte in het donkere kratertje, en dan geluidloos wegplofte.

Mevrouw van Breukelen keek er naar, in volslagen apathie daar weggedoken in den diepen fauteuil die haar koesterend omgaf.

En toch, terwijl ze zich liet gaan, was er iets in haar gerezen dat haar denken vasthield.

Die *jours*, wanneer zij haar kennissen bij zich zag, wanneer haar kamers overvuld waren met mondaine menschen, die daar tot vertrouwelijkheid aangedreven wegdoezelend in diepe intimiteit, elkaar op gedempten toon, onder giegellachjes, - zich latend gaan in weelde van eigen onaantastbaar fatsoen, - vertelden van de *chronique scandaleuse*, waren voor Amelie van Breukelen het criterium van haar eigen wenschen en handelingen.

Na een *jour* bij haar-zelve, voelde ze heel beslist, in haar weifelingen, den aangewezen weg.

Het was als een moreele dwang, die suggestief op haar inwerkte, het haar klaar deed worden, dat wat ze wilde niet kon....

En toch vandaag.... vandaag, na die lange jaren van onderworpenheid aan de publieke opinie, was er een bewustheid in haar gekomen, die haar overwegingen deden wankelen. Voor het eerst was mevrouw de Lygne, een schrijfster, die zij al meermalen bij anderen ontmoet had, op haar *jour* gekomen.

En in tegenstelling met gewone gesprekken, waarbij geheimzinnig over alles wat niet in den volmaakt conventioneelen regel lag werd geoordeeld, en veroordeeld, scheen de meening van deze ‘wel-wat-geavanceerde-vrouw’ haar uit den langen twijfel te hebben wakkergeschud.

Het gesprek liep over een aanstaande scheiding van een in de uitgaande wereld bekend echtpaar.

En de moeders verzuimden niet haar afkeuring te doen blijken over een vrouw, die haar kinderen verliet voor den man dien ze liefhad.

Toen was het ineens gekomen, bij die verdediging door mevrouw de Lygne, die de gesprekken plots door haar overtuigenden toon deed verstommen.

'Vindt u het werkelijk zoo erg, dat een vrouw, die in haar huwelijk geen liefde heeft gekend, die altijd door haar man bedrogen werd, eindelijk toegeeft aan een mooi groot gevoel voor een ander,' vroeg ze met verheffing van stem.

Er hing na die vraag even een stilte, toen waagde er een een kleine tegenwerping. 'Neen, lieve mevrouw, zoo erg zou dat niet zijn; maar die vrouw is moeder, heeft twee kinderen: zij kan als echtgenoote falen, maar als moeder,... ziet u,... als moeder...'

'Alsof het begrip moeder alle begrip van verdere eischen aan het leven doodzwijgt. Kent u haar?' vroeg mevrouw de Lygne.

'Neen, en ik wil ook geen oordeel in deze zaak vellen....'

'O, ik wel!' viel mevrouw de Lygne heftig in. 'Ik wil heel graag een oordeel in deze zaak hebben, ik ken mevrouw van Rechten heel goed; en ik weet hoe dor en kleurloos haar leven is geweest. En haar kinderen? Zullen die ooit hun moeder een opoffering van eigen geluk vergoeden?

'Binnen korten tijd gaan ze elk hun eigen weg, en wat dan? In hun eerste jeugd is ze alles voor hen geweest, zij was een moeder, aan wie vele vrouwen zich spiegelen kunnen;

nu gaan de kinderen al een paar jaren naar school, en zullen zeer zeker het gemis aan hun moeder voelen; maar is dat niet eerder aan den vader te wijten dan aan haar?'

'En mag nu aan deze vrouw verweten worden, dat zich ook bij haar het leven doet gelden, dat zij snakt naar een beetje geluk? Elkeen heeft toch recht te leven zou ik meenen, en niet de man alleen. Nu blameert men haar om de kinderen. Maar daar steekt het niet. Niet omdat zij haar kinderen verlaat, maar omdat zij durft reiken naar nieuwe liefde, naar nieuw geluk. Och kom, zou zij iets minder goed zijn dan de vrouwen, die haar kinderen overlaten aan dienstboden, een schijnleven lijden naast den man, dien zij bedriegen met een amant, en alleen samen blijven, omdat.... nu ja omdat het zoo'n opzien zou baren als ze gingen scheiden - als niet nog minder nobele drijfveeren hen weerhouden. In onzen tijd moesten we ons toch eigenlijk schamen voor een leven van enkel huichelarij. Wie kan zeggen hoe het leven van mevrouw van Rechten is geweest, hoe ze moest dulden dat haar man met zijn maîtresse, met wie hij zich overal vertoont, de kinderen van school haalde en er mee ging wandelen. Zelfs waar de liefde dood is heeft men toch nog plichten tegenover elkaar.'

'Ja, ziet u, dat gedrag van hem is niet te verdedigen, 't is infaam, bepaald infaam; maar toch kan het met haar niet door den beugel. Waar zou het met de maatschappij naar toe moeten, als de vrouw niet meer aan den kant van de moraal was....' zei een van de bezoeksters.

Maar mevrouw de Lygne liet zich niet uit het veld slaan. 'Ik voor mij geloof dat wij beter de moraal dienen door waar te zijn, dan door te schijnen wat we niet zijn. Zeer zeker is het te betreuren, dat niet alle huwelijken gelukkig zijn; maar daarom kan men toch niet zonder onderscheid veroordeelen, alleen omdat die vrouw gaat scheiden. Elk geval behoort op zichzelf beschouwd te worden, en 't is gevaarlijk te generaliseeren. Als mevrouw van Rechten een leelijke, onsympathieke vrouw was kwam ze in het beklag; nu ze mooi is, zich goed kleedt, een man, die voor anderen een begeerlijke partij lijkt, haar lief heeft, steenigt men haar. Het is zoo gemakkelijk oordeelen als men er buiten staat.'

'Ja u hebt daarin ook weer gelijk mevrouw de Lygne; maar ziet u, dat de kinderen door de rechtbank den man zullen worden toegewezen, is de uitspraak van het hoogste gezag, en dat is voor de vrouw, op zijn zachtst genomen, bedenkelijk, altijd louche....' waagde kordaat een jonge vrouw, die zich nog verheugde in de aanbidding van een onbeproefde liefde.

'Volstrekt niet louche, voor die op de hoogte zijn. Onze wet eischt nu eenmaal *het flagrant délit*, en ik zou wel eens willen zien hoe mevrouw van Rechten dat zou kunnen bewijzen. En als hij niet scheiden wil, tenzij zij afstand doet van de kinderen, is zij wel noodgedwongen daarin toe te stemmen, of het voorbeeld van haar man te volgen en in vrije liefde te leven met den man dien ze lief heeft. Dit zou men misschien nog eerder tolereeren. Zij kiest evenwel het eerste. Onze wetten zijn nu eenmaal gemaakt door de mannen, voor de mannen, voilà tout.'

'Moeten wij ons nu maar geduldig laten knevelen, omdat het recht steeds aan hun kant is? Is de handeling van meneer van Rechten niet veel meer te laken dan die van zijn vrouw?'

'In dit geval zeer zeker', viel een lieve oude dame bij, die mevrouw de Lygne al half voor haar pleit had gewonnen; 'maar.... haar kennissen zullen toch wel'....

‘O, dat geloof ik ook wel’, gaf mevrouw de Lygne grif toe,; ‘toch, er is meer in het leven dan wat oppervlakkige kennissen. En als zij te kiezen heeft tusschen een paar van die oppervlakkige kennissen en den man dien ze lief heeft, dan lijkt me die keuze niet moeielijk’....

Mevrouw van Breukelen had ademgespannen toegeluisterd.

't Leek haar plots een openbaring. En 't was of er een lichtfakkel werd ontstoken in de duisternis van haar zielebestaan, waarin zij altijd zoekend had rondgetast, nergens steun vindend, nergens een uitkomst ziende waarop ze kon aansturen....

Ineens werd het klaar in haar, dat zij zelve...., dat zij....

Maar toen riepen haar weer haar plichten van gastvrouw, en weg waasde uit haar denken wat daar plots was gerezen.

Ze schonk thee, beantwoordde vriendelijk afscheidsgroeten, stelde weer anderen voor, onwezenlijk als in een droom.

En nu ze zat weggedoken bij het haardvuur, raadpleegde ze haar herinnering.... Wat was het ook weer geweest, dat haar sensatie had gegeven van opbloeiend geluk, een nieuwe

horizon waar ze zichzelve zag. Zij, wier leven jaarlang was geketend door de conventie *vrij.... vrij*.

O, was dat denkbaar, was het mogelijk! Niet meer te voelen dien druk van te moeten schijnen wat ze niet was, eindelijk zichzelf te kunnen zijn, eindelijk....

Die toekomst-illusie bloeide voor haar open, als een heerlijk geluk. Ze zou nu niet langer dat beschamende voelen van een scheiding, 't tartende van het: ‘we moeten maar van elkaar gaan....’

En dat alles was plots in haar gerezen door een simpel gesprek....

Maar nog kon ze haar gedachten niet rangschikken, 't was alles zoo ineens op haar aangestormd, en terwijl leek wat ze gehoord had haarzelf afkeurenswaardig. Ja, ja, de vrouwen behoorden aan den kant van de moraal. Maar wat zij van plan was te doen was niet immoreel, geen plichten weerhielden haar.... dat wist ze heel zeker.

Loom stond ze op, en ging naar haar slaapkamer om haar ontvangtoilet te verwisselen tegen een huiskleed.

II

Later dan gewoonlijk kwam de oud-generaal van Breukelen dien middag thuis.

Zijn vrouw wachtte hem in de eetkamer. Iets in zijn houding zei haar dat zij zich in acht moest nemen om een minder aangenaam gesprek te voorkomen.

Zij was er aan gewoon geraakt zich naar zijn luimen te schikken; maar vandaag was 't of iets van haar gewone lankmoedigheid haar had begeven.

Op de besognekamer had de generaal dien middag een ernstig gesprek gehad met zijn vrienden, alle oude heeren gelijk hij. ‘Je moet door een zuren appel heen bijten’, zeiden ze hem. Een paar onaangename weken dan ben je er doorheen.

En de oude generaal besloot dien raad op te volgen, met het vaste voornemen in zich den tegenstand van Amelie te breken.

Lang te voren was hij het al met zichzelf eens geweest, dat er een eind aan moest komen: 't kon zoo niet langer. Het leven met zijn vrouw verveelde hem, werd hem ondraaglijk.

‘Vrouwen, die oud worden, zijn ongenietbaar’, was zijn stopwoord wanneer zijn vrouw het niet met hem eens was.

Even de zeventig voorbij hinderde het hem, dat zijn eens zoo gevierde vrouw, voor wier bezit hij heel wat moeite deed, ook oud was geworden; nog wel tien jaar jonger dan hij, maar toch oud. Te oud om de nog altijd jeugdige gevoelens van den generaal te begrijpen.

Het ergerde hem, dat zij niet in alles met zijn neigingen meeging, meeleefde in het zich jong voelen van den grijsaard.

‘Jij bent natuurlijk jaloersch, omdat je oud bent, en ze van jou geen notitie meer nemen’ zei hij smalend, als hij haar even het voorhoofd zag fronsen, wanneer hij zich in haar oogen belachelijk maakte, en zijn galanterie een jong meisje een ondeugend spotlachje ontlokte.

‘Jij kunt de zon niet in het water zien schijnen, jij gunt me niks,’ norschte hij dan.

‘Wat drommel, het leven is er toch om van te genieten!’ Dat konden vrouwen maar nooit inzien als ze oud werden. Stom om je te verbinden door een huwelijk.

Je bleef zoo van alles verstoken, en hij hield er nog wel van, eens een aardig bekje onder de kin te strijken.

Vanavond heviger dan anders voelde hij den wrevel opkomen tegen Amelie.

Na den eten waren ze in de suite gaan zitten, - die hun huiskamer was, - van het gezellige huis aan de Laan Copes in den Haag.

Mevrouw, met in zich het voorvoelen van iets onaangenaams, schonk rustig thee.

Haar zilverwit haar ving het schijnsel van de zijde-omkapte lamp.

De bouquet narcissen stond nu temidden van couranten en tijdschriften op de tafel waaraan zij zaten. In de dreigende houding van den generaal voorvoelde mevrouw van Breukelen een naderenden storm. Maar zij suggereerde zich niet langer de lijdelijke rol daarbij te spelen. Dien middag, toen hij van zijn besognekamer terugkeerde, en de begroeting uitbleef, wist ze dat ze zich op iets onaangenaams had voor te bereiden.

Het onder dreigend stilzwijgen hardhandig omgaan met deksels en schotels, het zich met den rug naar haar toewenden gedurende den maaltijd, en vóór dat zij met haar dessert gereed was opstaan van tafel, waren onmiskenbare teekenen, dat de minste kleinigheid aanleiding kon geven tot een uitbarsting.

En ofschoon het gebrek aan vormen, die hij tegenover zijn vrouw overbodig achtte, haar hinderde, meer nog om de ervaring, de teleurstelling, dat het vernisje van vroegere galanterie slechts een vernisje geweest was, dan om de beleediging, die hij haar aandeed,

had zij lang afgeleerd dit in hem te verbeteren.

Heel kort na hun huwelijk, toen nog jong en opbruisend van karakter, had ze hem wel vriendelijk maar op beslisten toon verzocht, dit kleine decorum tegenover haar in acht te nemen. Daarna was hij op zoo een onheusche manier tegen haar uitgevaren, had hij haar zoozeer vernederd en bespot, dat zij zich voelde ineenschrompelen als een bloem, waaroverheen de nachtvorst gaat. Tevergeefs zou men die willen koesteren en verzorgen: geen weldadige zonnestralen vermogen haar weer tot vorige schoonheid en bloei te brengen.

Zoo ging het Amelie van Breukelen als jonge vrouw.

Zij bleef de plaats innemen naast haar man, verbergde voor iedereen haar smart, als ze met hem bezoeken aflegde, of ontving, en zij hem aanzag oneigenlijk, vreemd, wanneer hij zich uitputte in beleefdheden tegen anderen, en zijzelve straks zijn ruwheden zou moeten ondergaan.

Het deed haar koel en ongenaakbaar schijnen, en men vond mevrouw van Breukelen geen aardige vrouw.

Van Breukelen, die haar anders gekend had, haatte die houding in zijn vrouw, moest zich inhouden tot zij samen weer thuis waren, om aan haar zijn bedwongen woede te koelen.

Een andere maal ontzag hij zich niet haar in tegenwoordigheid van anderen iets onaangenaams te zeggen.

Maar intuïtief voelde hij, dat hij dit moest vermijden, wilde hij zijn reputatie van man van de wereld handhaven. En hieraan hechtte de generaal van Breukelen groote waarde.

Een onbeschrijflijke teleurstelling was die verbintenis geweest voor Amelie. Zij hield van van Breukelen met de algeheele overgave eener eerste liefde. Zij, het gevierde jonge meisje, zag in den slanken, knappen jongen man, met zijn hoofsche manieren, zijn innemenden glimlach, zijn neerbuigende zachtheid, en zijn mooie theorieën over het huwelijk, haar ideaal.

Een poosje mocht Amelie zich in dien geluksroes laten gaan. Toen, plots, op een dag nog kort na hun huwelijk kwam de ontgoocheling.

(*Wordt vervolgd.*)

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Amsterdam, 24 Juli 1914.
Aan de Dames Hoogendijk-Hesse en N.v.E. (Holl. Lelie 22 Juli).

Hooggeachte Dames!

Als trouwe lezeres der Holl. Lelie heb ik met buitengewone belangstelling gevolgd de stukken van *u beide*, die van den heer *August de Jong* en van de dames *Nora Bakker* en *Meta Nielsen* en om niet te vergeten van *L.M.* (de moeder met de witte haren).

De heer August de Jong heeft naar mijne meening de behandelde kwesties uit het ware oogpunt bezien.

Dat jongelui als hij en zijne vrienden van het trouwen zijn afgeschrikt, wèlnu, ik kan hen geen ongelijk geven, integendeel, in hunne positie deed ik evenzoo.

Ik zal dat even toelichten.

Laat ik beginnen met te zeggen dat ik *niet* te Amsterdam woon, maar hier voor een maand de huishouding waarneem eener familie, die om gezondheidsredenen beterschap zoekt aan een Engelsche badplaats.

In de ruimschoots vrijen tijd maak ik gebruik, met goedvinden onzer geachte redactrice, een stuk in de Holl. Lelie te schrijven.

In de betrekkelijk kleine plaats mijner inwoning ken ik een drietal gezinnen uit den gegoeden midden-stand, waarvan ik u iets zal mededeelen, en die ik zal noemen de gevallen A, B en C.

Geval A. Huwelijk zonderkinderen. Mevrouw moet een *rustkuur* doen en zich met niets in huis bemoeien. Daar de heer des huizes van 's morgens 9-4 uur op zijn bureau buitenshuis is, fungeert n.b. de meid als huishoudster. ‘Van eens anders mans leer is het gemakkelijk riemen snijden’. De meid schrijft n.b. de boekjes op en toen de man mij die eens liet zien, toen schrok ik. Wat veel brandstoffen en nog wel zomers alléén in de keuken! en wat een petroleum! en de voorraden melk! boter en eieren! Niemand zag er in het huis zoo gezond uit als de *meid*, die stal als de raven!

En de man, die er zoo hard voor moest werken! De meid had éénmaal een ‘wit voetje’ bij mevrouw en als hij eens een enkel woord zeide, dan was 't antwoord: ‘nu, jij gaat ook wel eens uit en geeft misschien je geld aan heel wat andere dingen uit’!

Erg logisch!

Geval B. Huwelijk met één kind; mevrouw moet een *ligkuur* doen. Dezelfde toestand. De meid heeft de sleutel van de *provisiekast* en *kelder* en schrijft *boekjes op!!* Ze koopt groenten aan de kar en betaalt de som die gevraagd wordt. Iets afdingen, ho maar! 't is immers haar geld *niet* en mijnheer moet 't maar betalen!

Geval C. Huwelijk met twee kinderen, mevrouw moet een *mestkuur* doen. Op het boekje der meid stonden over één maand 250 eieren! niettegenstaande de man des huizes mij verzekerde er nooit één te gebruiken; evenzoo ging het met de melk, die de man des huizes zelf nooit gebruikte en toch *f* 0.50 per dag bedroeg!

In tal van huwelijken die ik ken ontbijt de man alléén en schenkt de *meid* de thee! Mevrouw komt niet voor 10 uur beneden en zijn de groenten, brood en petroleum reeds door de *meid* gekocht en *voorgeschoten*! Velen dier vrouwen zitten of *hangen* den geheelen dag in hun stoel, commandeeren de meid en doen zelf niets!

Zij *zien* graag *werken!*

En de man werkt voor zulke luie wezens van 's morgens tot 's avonds, óók voor de hooge uitgaven van levensverzekering, opdat ze na zijn dood hun *luie leven kunnen voortzetten!*

Van een liefde-leven is in die drie gezinnen geen sprake en dan is 't toch te verklaren, dat een jonge, gezonde man *buitenshuis* zoekt wat hij *in eigen huis* niet vinden kan.!

Om dergelijke huwelijken volledig te beoordeelen moet men 't *ontstaan* dier huwelijken nagaan.

Die drie huwelijken waren '*koppelhuwelijken*'.

De vaders van die meisjes hadden die koppelarij bewerkstelligd met hulp der moeders en verdere familie. Zoo spoedig een ongehuwd heer op de plaats mijner inwoning komt wonen worden de 'strikken' uitgezet. De 'docter', 'de gepensioneerde kolonel', 'de dominée' en verdere notabelen! met volwassen dochters (zonder of met weinig middelen) doen alle moeiten om het jonge mensch te vangen! Want als die menschen sterven en de dochters waren nog ongehuwd zouden zij '*in betrekking*' moeten!

En nu wordt er niet gevraagd: behooren die menschen bij elkaar, hebben zij gelijke neigingen en smaak, hebben beide éénzelfde soort opvoeding genoten, komen de families bij elkander! neen! *niets* van dat alles. Mijn dochter moet *geborgen* zijn! Dat is alles!

Leg nu hiernaast het *lieve liefde-leven* van August de Jong ons geschilderd in de Holl. Lelie van Woensdag 22 Juli met zijne Annie!

Heerlijk en wèldadig doet het aan het te lezen!

Dáár heeft men nu een innig, gelukkig liefde-leven!

Een zéér hoogstaand meisje die Annie die 't huwelijk met een rijk jong-mensch afwees om te ontkomen aan de vernederende blikken van zusters en schoonzusters!

Ik geef de jongelui als hij groot gelijk dat zij zulk een leven prefereeren. Ze zijn van al die misère af van de tegenwoordige *zenuwachtige*, *liggende*, *rustende* en *zich mestende* vrouwen!

Ze hebben geen misères en ergernis van stelende dienstboden, hun leven is veel goedkooper en Personeele belasting behoeven zij *niet* te betalen!

En daarom zeg ik tegen de moeders der volwassen dochters en tegen hen-zelve:

Alvorens gij u beklaagt over de jongelui: **Herziet u zelf!**

CLARA DONSELAAR, geb. CARP.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

De Heer Klaver uit Hoorn doet in ‘Eenheid’ van 8 Aug. een gemeenen aanval op De Holl. Lelie, dien ik niet geheel onbesproken wil laten.

Hij zegt o.m. dat het blad door allerlei stukken, als die van den Heer de Jong contra Mevr. H. - H., uit Arnhem, het gemeene aankweekt en dat redactie en medewerkenden allen onevenwichtige zielen zijn, met wie hij meelij heeft.

Nu haal ik voor het medelijden van een onbeduidend man, als dien Hoornschen predikant is, (wat voldoende blijkt uit zijn onnoozel geschrijf in genoemd blad) de schouders op en ik hoop dat anderen dit ook zullen doen.

Ik ook ben het in het geheel niet eens met de theorieën van genoemden Heer de Jong, noch met die van Joh. Schippérus, maar daar dit geschrijf behoort tot de vrije gedachtenwisseling, protesteer ik tegen het feit, om, baseerende op dat geschrijf, het blad gemeen te noemen. De Heer Klaver zou dan ook goed doen nauwkeuriger te lezen, eer hij de pen weer opvat tegen de Lelie.

Wat nu het standpunt der Holl. Lelie, in zake het sexueele leven, betreft, het duldt in dezen geen gehuichel, geen voorgewende preutschheid, maar het is natuurlijk wars van alle onreinheid en gemeenheid.

Wat mij zelf in dezen betreft, ik geloof dat de meeste menschen minder sexueele behoeften hebben, dan de Lelie aanneemt en voorts, dat onthouding in vele gevallen nuttig kan zijn, al blijf ik dan ook de door de Rein-Leven-beweging aangewezen onthouding onzinnig vinden.

JOHANNA STEKETEE.

Boekbeschouwing.

Les Anges gardiens van Marcel Prévost.

Dit up-to-date, modem, ècht Fransch boek, bevat vóór-in waarschuwingen, die m.i. ook nóódig *moeten* voorafgaan, n.l.:

Avertissements.

1°. Ce livre, que l'auteur croit utile aux mères françaises, n'est pas destiné à leurs filles.

2°. Toute généralisation absolue est imprudente: il y a des exceptions en bien comme en mal, dans un groupe social quel-conque.

Au surplus, touchant les 'Anges gardiens', le lecteur entendra l'opinion exacte de l'auteur, exprimée par le préfet Lehoux, à la page 333.

M.P.

Deze bedoelde pagina 333, zal ik, met het behandelen van dezen roman, later uitduiden, aangezien 't vóórkomt in 't laatste gedeelte van het verhaal.

Wat 'n boek! Zeker, 't is boeiend, vloeiend geschreven, èchte Fransche toestanden en dat alles teweeggebracht door buitenlanders!

Goed, dat de schrijver vooruit annonceert, dat het geen boek is voor jonge meisjes - neen, om den drommel niet; wèl, voor de moeders, opdat zij op hun hoede zouden zijn, wèl voor de vaders, opdat zij paal en perk stellen aan hun onbeteugelde hartstochten!

Er komen dan in dit boek 4 Fransche families voor, die buitenlandsche gouvernantes of institutrices hebben aangenomen voor hunne kinderen.

De familie Corbellier heeft een Italiaansche, Sandra Ceroni genaamd, die heel mooi, tevens musicienne is en Duitsch onderwijst. Muziek en Italiaansch moest ze kennen, aangezien de zoon, 20 jaar oud, zingt en zich verder in die taal wil bekwamen; de dochter, een meisje van 16 jaar, krijgt les in het Duitsch van haar.

De familie Croze heeft een Duitsche gouvernante voor hun eenige dochter Josette; zij heet Mag Riemann, is niet zoo bijster jong meer, maar ziet er knap uit en heeft iets heel aantrekkelijks.

De familie Haumont-Segré heeft een Engelsche governess, Fanny Smith, die wat ouder is dan de anderen en haar leerling Berthe, een meisje van ± 18 jaar, aanbidt letterlijk. Deze governess is nu eigenlijk een soort abnormaliteit, verafschuwt elken man en raakt dikwijls éprise van jonge vrouwen. Zij heeft zulk een invloed op haar leerling, dat deze alles doet wat zij wil, haar zelfs van allerlei jongelui afhoudt en maakt, dat het mooie meisje slechts oogen heeft voor haar en haar alleen gehoorzaamt; hare ouders tellen voor haar zelfs niet meer.

De familie Ropart d'Anay heeft een mooie, héél jonge Luxemburgsche institutrice, Rosalie Boisset genaamd, voor hun dochter, doch zij helpt ook meê in 't huishouden en assisteert den baron met de administratie van zijn boerderij. -

Mag Riemann heeft een liaison met een Oostenrijker, Bolski genaamd; deze heeft voor haar gehuurd een woning, waar zij bij elkander komen en deze appartementen

zijn zóó ingericht, dat ale men den eenen kant er in gaat, men aan den anderen kant, door een 2e woning uitgaat en in een andere straat terecht komt, dus heel ingenieus.

Bolski is eigenlijk een soort spion en wil nu Mag voor politieke doeleinden gebruiken.

Op deze kamers nu wordt beschreven een lunch, waarop Mag de drie andere gouvernantes heeft geïnviteerd: dit tooneeltje is zoo raak beschreven. Daar worden nu de verschillende families over den hekel gehaald en allerlei toestanden van de Franschen besproken. Onder het babbelen gedurende de lunch, komt dan ook uit, dat de Baron Ropart d'Anay 't eens is met de Luxemburgsche, die zijn dochter onderwijst, dat Fanny Smith een abnormaliteit is en dat Sandra haar invloed laat gelden op den jongen, abnormalen Corbeiller, die eigenlijk meer genegenheid koestert voor zijn jonge vrinden. En als de 3 dames weg zullen gaan, dan verschijnt Mag in een kimono en op de vraag van de anderen, of ze gaat slapen, antwoordt zij, dat ze Bolski wacht. De Engelsche vindt zoo iets 'shocking', de twee anderen lachen en wat *nu* Mag antwoordt, is gedurfd en toch natuurlijk en komisch:

'*Cela vous choque? Que voulez-vous, moi*, *je ne suis ange gardien que dans mon service. Hors du service je laisse mes ailes blanches au vestiaire.*' Is dit niet ècht Fransch, aardig gezegd? Wij, Hollanders, zouden zeggen: het particuliere leven heeft niets met den dienst te maken, maar wat kan een Franschman dat nu leuk, typisch weêrgeven!

Door deze vier 'Anges gardiens' nu worden de vier families totaal moreel verwoest en aan de kaak gesteld.

Sandra heeft 't zóó ver gebracht, dat de

jonge Corbeiller doodelijk van haar wordt (ofschoon zij hem meer verleidt, dan hij haar) en hij haar ten huwelijk vraagt, doch de ouders willen dit huwelijk niet, want het is een meisje van niets, zegt mevrouw Corbeiller. Sandra krijgt nu haar ontslag en de familie denkt als ze nu eenmaal weg is, dan denkt de jongen niet meer om haar, zooals ook gebeurt.

Doch Mevrouw Corbeiller heeft een amant, Mr. Croze, de vader van Josette. Hun liaison duurt reeds 11 jaar. Ze houdt niets van haar man en wel van haar amant, van wien zij billets-doux van vroegeren datum in haar byouteriekistje bewaart. In een onbewaakt oogenblik nu heeft Sandra uit dat kistje de minnebrieven weten machtig te worden en nadat zij in den vreemde, in geen maand iets hoorde van den jongen Corbeiller, heeft ze uit wraak de eene helft van die brieven gezonden aan den ouden heer Corbeiller en de andere helft aan Mevrouw Croze. De Corbeillers scheiden en aangezien Mr. Croze, minister van Oorlog is, is hij doodsbenauwd dat het een schandaal wordt en alles in de courant komt.

Deze Croze is eigenlijk een onzedelijk heer, want tijdens zijn vrouw een paar dagen uit logeeren is, probeert hij 's nachts, de gouvernante van zijn dochter, Mag, in zijn slaapkamer te krijgen. Zij doet 't ook, maar alleen om een belangrijk document uit 't Ministerie van oorlog machtig te worden, dat zij dadelijk aan haar amant, den spion Bolski, brengt.

Uit al die verwikkelingen ontspruit een groot politiek schandaal en Mag is meteen verdwenen uit Frankrijk.

Rosalie verwacht een baby van den Baron en is weggegaan, quasi om een zieke tante op te passen; op een gegeven oogenblik is de Baron ook verdwenen en later komt 't uit (door de politie) dat zij beiden zijn scheep gegaan naar Amerika. De Barones, een goede christin, gelooft steeds in haar man en tegenover de wereld houdt zij fier vol, dat haar echtgenoot tot een lage handelwijze niet in staat is.

Mevrouw Croze, die niet meer van haar man houdt, na al die onthullingen van zijn liaison met Mevrouw Corbeiller, wil hem toch niet alleen laten in zijn ongeluk: hij is natuurlijk Minister af, na verdwijning van het belangrijke document, dat later toch terugkomt, na betaling van een heel groote som.

Bij verdwijning daarvan kwam natuurlijk de politie op de proppen en nu staat er op pagina 333, het volgende: De Commissaris van Politie zegt aan Croze als Minister van Oorlog, dat er eigenlijk een speciaal bureau moet zijn, die de gangen van de gouvernantes, uit het buitenland komende, nagaat

Ook raadt hij aan geen buitenlandsche gouvernantes in huis te nemen; want waarom gaan die jonge meisjes naar Parijs, waar ze aan zooveel gevaren worden blootgesteld?

Meestal is er ook een steekje aan los, ze willen misschien hun geluk beproeven, enz., enz.

De familie Haumont-Segré is failliet, wil het geld toucheeren dat hun dochter toebehoort, maar de Engelsche Fanny verhindert dat en gaat weg met Berthe. Mevrouw sterft van verdriet, Berthe negeert haar ouders door den invloed van Fanny en later wurgt Haumont-Segré deze; dit is 't einde van dit emotie-volle boek.

Maar ik vraag u, wat 'n toestanden! Wat hebben die ‘anges gardiens,’ een ellende gesticht; doch laat ik rechtvaardig zijn: de heeren des huizes hebben er toch ook het hunne toe bijgedragen om ze zoo te maken. La bête humaine! La passion! 't Is altijd ‘die alte Geschichte’, maar de kinderen zijn hier de dupe er van.

Mevrouw Corbeiller is de typische française, luchtig, heeft natuurlijk een liaison. Rosalie Boisset is nog de eenige, die een goed fond vertoont. Zij weet, dat 't zoo ver is dat ze een kindje verwacht en dan heeft ze een afschuw van zichzelf, want - de Barones is altijd zoo lief voor haar en vertrouwt haar zóó ten volle! Ze had er niet aan moeten toegeven, maar waarom moest de Baron haar ongelukkig maken? -

Doch de auteur zegt ook in zijn voorrede, dat 't onvoorzichtig is te generaliseeren, want in de maatschappij zijn er altijd excepties, in 't goede zoowel als in 't kwade; laten wij de personen dan nemen zooals ze zijn, en betreuren dat zulke gebeurtenissen hebben plaats gehad. Hartstocht en liefde zullen steeds blijven regeeren op deze wereld en abnormaliteiten, ziekelijke karakters, zullen steeds voorkomen, onder welke vormen dan ook; deze laatsten zijn eerder te beklagen dan te straffen of te veroordeelen.

C. ARNTZENIUS.

16 September 1914.
28ste Jaargang.
No. 12.

Bericht aan de lezers.

Zooals in de laatste nummers reeds bericht werd, zijn wij door deze crisis genoodzaakt, het blad voorloopig op halve grootte te laten verschijnen.

L.J. VEEN.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Machtige bescherming.

Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt,
wenn es stets zu Schutz und Trutze bruderlich zusammen hält,
von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt.
Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt!

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Wir Preussen sind überall.
Wilhelm, Kaiser von Europa.

Holländer, bitte schonen.
Die Holländer sind unsre Freunde.

Gevleugelde woorden van Officier, Feldwebel en soldaat, die te denken geven.

Indien wij het al niet gisten, weten wij het nu met zekerheid, wij zijn de vrienden der Duitschers en moeten worden ontzien; de oorlogsgod, bij monde van den Machthebber van het Duitsche rijk, heeft geproclameerd ons (althans voorloopig) met rust te laten, iets, dat ons hoogst aangenaam is.

Waaraan hebben wij deze goedgunstige gezindheid van onzen oppermachtigen oostelijken buurman te danken?

Wat mag wel de oorzaak zijn van deze buitengewone welwillendheid, die wij niet genoeg op prijs kunnen stellen!

Ons dunkt, dat naast hoogere politiek, hiervoor verschillende redenen bestaan.

Wij Nederlanders zijn, de bejegening van een enkelen soldatesken Grobianer uitgesloten, gewend om door de Duitschers met welwillendheid behandeld te worden, zijn in Duitschland geziene gasten.

Dat er wel eens landslui, meest uit de arbeidende klasse, als lästige Ausländer over de grenzen worden gezet, valt niet te ontkennen, doch hiervoor zullen wel grondige redenen bestaan.

De Duitscher wenscht nu eenmaal stipte gehoorzaamheid aan de wetten, heeft het land aan praatjes, tegenstribbelen of lijdelijk verzet en houdt niet van aanranding van het gezag door oneerbiedige uitlatingen over vorstenhuis of autoriteiten.

De vreemdeling, die niet genegen is zich daaraan te onderwerpen, wordt een, twee, drie naar zijn land geëxpedieerd en kan dan over zijne onvoorzichtigheid nadenken.

Dat er wel eens vergissingen kunnen plaats hebben is mogelijk, doch deze zijn uitzonderingen, geen regel.

Hoe verschillend de landaard ook moge zijn, sluit de Nederlander zich over het algemeen gemakkelijk bij den Duitscher aan en omgekeerd, ofschoon den eersten het onderwerp Deutschtum begrijpelijkerwijs maar eene matige belangstelling inboezemt; ook gevoelt hij wel bewondering doch geen enthousiasme voor het schneidige Militär.

Behalve over deze twee punten begrijpen Duitscher en Hollander elkander goed, al koeterwaalt en radbraakt de laatste diens taal wel eens, wat vroeger meer voorkwam dan tegenwoordig.

Nooit wordt dan ook over den verdammten of verrückten Holländer gesproken, doch wel laat de Duitscher zich in dergelijken trant uit over eene andere natie, die toch ook veel geld bij hem verteert.

Tusschen Nederland en Duitschland bestaat een uitgebreide handel; beide landen betrekken en consumeeren elkanders produkten.

In den zomer wemelt het van Hollanders langs den Rijn, op de badplaatsen, in de Harz, in den Eiffel, in het Schwarzwald, enz. en omgekeerd frequenteeren de Duitschers onze zeebaden.

Wij zijn dus overbekend in Duitschland en worden, geheel ten onrechte, door vele Duitschers als de plat-Duitsche neven beschouwd.

Kortom, de verstandhouding tusschen beide staten laat niets te wenschen over, is uitstekend, wat echter niet wegneemt, dat hun stelsel van schrikbewind in tijd van oorlog ons hoogst onsympathiek is.

Daarbij komt de vereering, die men ook in Duitschland koestert voor ons Vorstenhuis, verwant aan den Keizer, niet alleen door de banden des bloeds en die van de taal, doch ook uit een historisch oogpunt, hebbende beiden denzelfden beroemden voorzaat, den admiraal de Coligny, den grooten voorvechter van het Protestantisme, vermoord in.... Frankrijk.

Verder niet te vergeten Duitschlands bewondering voor het Nederlandsche volk, dat tachtig jaren voor de vrijheid streed, een geliefkoosd onderwerp van Duitsche schrijvers van naam.

Een roem, waarvan wij, de nakomelingschap, nog in zekeren zin de vruchten plukken.

Wij Nederlanders gevoelen geene bizondere voorkeur voor eenige natie, mogen er al eens enkelen dwepen met Frankrijk, Engeland of Duitschland, eene unanieme sympathie bestaat er niet.

Wij blijven het liefst wat wij zijn - Nederlanders met eigen constitutie, en zoo neutraal mogelijk.

Slaan wij een blik in de geschiedenis, die de lessen bevat van de ervaring onzer voorvaderen, dan zouden wij daaruit kunnen concludeeren, dat van eene inmenging van Frankrijk of Engeland voor ons geen heil te verwachten is, ofschoon wij erkennen, dat de volken van beide landen eigenschappen bezitten die wij bewonderen, en wij b.v. door Napoleon nuttige instellingen rijker zijn geworden, waarvan wij vermoedelijk anders zouden verstoken zijn gebleven.

It is an ill wind that blows nobody any good!

Van eenige stamverwantschap met beide landen is echter geen sprake.

Mocht onze zelfstandigheid behouden blijven, des te beter, doch zoude deze vroeger of later gevaar loopen, dan dunkt het ons rationeeler om aan een eventueel compromis met een machtigen bevrienden staat den voorkeur te geven boven noodeloos bloedvergieten en vruchteloos verzet.

Vaderlandsliefde is een zeer loffelijke eigenschap, het natuurlijk uitvloeisel van liefde en gehechtheid aan den geboortegrond, en sluit in zich den moed om deze te verdedigen.

Zij mag echter nimmer ontaarden in roekeloosheid en misdadige dwaasheid.

Steeds behoort te rade te worden gegaan met de situatie, waarin zich het betrokken land bevindt.

Wat zal een staat als Nederland met een klein leger en vloot, met uitgebreide verafgelegen bezittingen, reeds moeielijk te verdedigen door een eerste-rangsmogendheid,

uitrichten tegen een machtig Duitschland met zijn goed gedrilde legioenen, militaire geest, superieur geschut en sterke moorddadige luchtvloot?

Immers niets! Hoe ervaren, hoe geschoold, hoe dapper officieren, kader en manschappen ook mogen zijn en in welken uitstekenden staat het weinige materiaal zich moge bevinden, wij leggen het immers spoedig af!

Beter goedschiks dan kwaadschiks! Het is verstandiger om het op een accoord te gooien, dan tegen de bierkade te vechten!

Wij zijn weliswaar nog niet zoover en Nederland kan wellicht nog geruimen tijd een bufferstaat blijven, een onzijdige zône tusschen concurreerende grootmachten, doch mocht het er eenmaal toe komen, onze nationaliteit in zekeren zin gevaar loopen, dan is eene zelfstandige vereeniging met onzen machtigen oostelijken buurman te verkiezen boven elke andere aansluiting, boven prachtige beloften van andere mogendheden, wier belangen nimmer paralel met de onzen zullen gaan.

Op het eerste abord moge men het hiermede niet eens zijn, bij eene kalme overweging zal men toch, hiervan zijn wij overtuigd, noodzakelijk tot deze zienswijze moeten komen, al ware het slechts met het oog op eene verdediging onzer koloniën, waartoe hulp van buiten nu eenmaal noodig is.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag, 7 September 1914.

Actualiteiten
door A.J. Servaas van Rooyen.

Candidaten van veertig.

Het grootste deel der mannelijke bevolking van Nederland is kiesgerechtigde (kan het tenminste zijn) voor 2e kamer, provinciale staten en gemeenteraden. De intellectueelen en de bezittende klasse maakt daarvan het grootste deel uit. Dat is gelukkig. Naarmate men dommer is, en minder bezit, kan men des te gemakkelijker geleid of gedreven worden en zou de vrije (?) verkiezing een wasse neus worden.

Is zij dat al niet? Is men vrij in zijn verkiezing? Verre van daar. Al zou ik nog zoo graag mijn stem uitbrengen op mijnheer A., ik kan het onmogelijk doen, indien hij niet door tenminste veertig kiezers candidaat is gesteld.

Nu kan ik gemakkelijk negenendertig medekiezers overtuigen van het nut om dien mijnheer A. te candidateeren, maar wie onzer zal de schromelijke onkosten betalen, die het steunen, reclame maken en propageeren vordert.

De Kiesvereenigingen nemen nu zulk een duur dwang- en drijfwerk over, maar daardoor is mijnheer A. van de veertig niet gebaat. Zij stellen haar eigen candidaten, en zij stellen juist die, van wie ‘naastbij’-familie of vrienden groote geschenken kunnen doen aan de verkiezingskas. De delinquent in quaestie moet de zuiveringseed kunnen doen, en dat kan hij dan ook altijd, want uit zijn privébeurs is voor zijn persoonlijke verkiezing geen cent betaald. Wat ‘naastbije’-familie of vrienden deden gaat tenminste buiten zijn beurs om.

Mijnheer A., candidaat van de 40, blijft dus, met precies dit stemmental verre, zeer verre ten achter bij den candidaat der meest rumoermakende kiesvereeniging. Toch heet dit vrije verkiezing.

Ik wilde hierop eens wijzen; het helpt mij wel niets, want ter wille van deze regelen zal men de kieswet niet veranderen.

Nu wil men, - het is mij goed als er verbetering door zou komen, - algemeen kiesrecht, ook voor de vrouwen, maar zal de *vrijheid* van verkiezing daardoor waarheid worden? Ik betwijfel het. Nog meer dan vroeger zal men aan den leiband moeten loopen, en nog meer dan vroeger zal geïntrigeerd worden, nu niet alleen met geld, maar met schoone oogen, en dan is de vrijheid geheel naar de maan. Als de vrouw in het spel komt, dan zijn we toch allen zwakke Adam's.

Proefnemingen zijn kostbaar en gevaarlijk. Toch zou ik wel willen, - denkt nu niet aan spot, - dat de wetgevende macht 't besluit nam om zich in zake de verkiezingen er niet verder mede te bemoeien dan een bepaalden dag aan te wijzen voor de verkiezingen, en nu eens ieder zijn gang te laten gaan. Dan zou je eens wat zien. Ik zou niet anders dan vrouwen kiezen; alleen om in dien drogen boel eens een vroolijke noot te brengen. Wie weet hoevelen het met mij deden, en dan waren we meteen af van al dat kiesvereenigingsgedoe. Dan behoefden zij (de kiesvereenigingen) geen candidaten uit hun clubgenooten te stellen, dan behoefden zij geen vragen te doen, en geen comedie te spelen, waar men toch al dadelijk weet wie de aangewezen candidaat is. Het zou een

heel stuk werk zijn voor de stemopnemers, maar de ouden van dagen waren dit gewoon. Met Utrechtsche kermis kregen b.v. Wolschläger, Blanus, en meer andere kermisvertooners *welsprekende* stemmen.

De Provinciale Staten verkiezen de 1e Kamer, alzoo heeft het kiezers volk, in zijn onmondigheid van de 40, slechts door de kiesvereenigingen invloed. Buiten die is het onmachtig. Laat het daarom maar worden zooals het oudtijds was. Laten B. en W. knusjes hun gemeenteraadsleden kiezen; de gemeenten hun afgevaardigden ter 2e kamer, en laten de Provincialen, - eigenlijk gezegd diner-leden, - maar thuis blijven, en maak dan van de Gedeputeerden beroepsbaantjes, zooals zij nu al zijn. Het volk heeft toch geen stem in het kapittel; trouwens het doet er niet veel toe. Of men van het hondje of van het ‘poesje’ wordt gebeten; een litteeken houdt men over.

Als het getij verloopt
door E. Overduyn-Heyligers.
(Vervolg van No. 11.)

Diep ongelukkig voelde zij zich na den eersten tijd. Maar te trotsch om iets van haar smart te doen blijken, boog ze geresigneerd het hoofd en ze nam zich voor zich in het onvermijdelijke te schikken, en te aanvaarden.

Te veel opgevoed in de conventioneele begrippen van haren tijd, verkeerde ze in de wereld zonder ooit iets te verraden van de klove die er gaapte tusschen haar en van Breukelen. Haar huwelijk bleef kinderloos.

Amelie besefte binnenin haar heel sterk het gemis aan moedervreugde, dat haar veel zou vergoeden het tekort aan liefde.

Maar ook hierin had ze zich leeren schikken, zichzelf suggereerend, dat kinderen bij haar een smartelijke jeugd zouden hebben.... en geleidelijk, bijna onbewust had ze haar leven ingericht naar de luimen van den generaal. Een enkele maal voelde ze een groote weerzin tegen zichzelf: als ze zich indacht, dat ze niets meer was dan een pop, van welke men tevoren wist, als men aan de touwtjes trok wat ze zou zeggen. Dit waren de oogenblikken dat er hevige scènes voorvielen in het huis van de van Breukelen's, als een wilde opstand in haar gloeide en Amelie haar opinie uitte; en die scènes wilde zij vermijden, het kostte wat het wilde....

Het gebeurde wel eens dat Amelie iets van haar jeugdopgewondenheid terug kreeg, dat waren de keeren dat een jeugdvriend van hen 's avonds thee kwam drinken en haar met zijne goedige oogen zoo stil kon bestaren.... Zij beiden wisten....

Toch had Amelie aan de Vree nooit haar nood geklaagd.

‘Ik zal probeeren Koen weer eens in zijn humeur te brengen’, zei hij wel eens, ‘want ik geloof dat het vandaag heelemaal mis is’, en dan zag hij goedig naar Amelie, maar toch met iets als wrok in hem om haar vroeger de voorkeur geven aan Koen boven hem. Koen, die tien jaar in leeftijd verschilde, terwijl hijzelf....

Hij vond het nog altijd genoegelijk bij de van Breukelen's thee te drinken, en binnen in hem benijdde hij den generaal diens gezellig interieur.

Hij zelf was ongetrouwd gebleven; eerst teleurgesteld in zijn liefde, vond hij zich later te oud, durfde hij het niet meer aan. En zoo had hij zich leeren wennen aan het kamerleven bij andere menschen in huis.

‘Zie je, zooals de Vree, moest ik het ook hebben; die is tenminste vrij, kan doen wat hij wil, heeft niet altijd zoo'n vervelend gezicht bij zich, dat de barometer is van al je handelingen. Dat gezanik thuis begint me danig te vervelen, ik verkies niet meer als een kleine jongen je goed- of afkeuring te vragen over dingen die ik doen wil; en anders.... anders moeten we maar van elkaar....’ Ook vanavond kwam weer die tartende bedreiging. Mevrouw van Breukelen lei bedaard het handwerk waaraan ze bezig was op tafel.

‘Je hebt 't daar nu al zoo dikwijls over gehad, Koen, waarom zouden we er niet toe overgaan? Het is beter dat we elk afzonderlijk leven dan het elkaar zoo onaangenaam te maken.’

‘O zoo....’ kleineerde hij, toch wel wat geschrikt door die onverwachte meegaandheid.

Maar dadelijk herstelde hij zich, wilde er nu maar ineens op ingaan.

Vanmiddag hadden ze het er nog juist lang en breed over gehad. ‘Je leefde waarachtig maar eens. Thuis moest je je altijd intoomen, kon je nooit vrijuit praten over onderwerpen, waarin hij nu eenmaal belangstelde. Dat thuis komen eten was hem altijd een ergernis, dan was je ineens er uit. De anderen gingen te zamen in het hotel dineeren, bleven nog wat nakletsen, maar hij.... het

verveelde hem;.... hij wilde leven, zoolang hij kon.

Hij liep de kamer uit, en eenige oogenblikken later viel met een smak de voordeur dicht.

'De ouwe is d'r weer tusschen uit,' giegelden de meisjes in de keuken.

'Toch wel zielig voor mevrouw', zei Sien, de oudste.

'Kom, mensch, die is blij, dat ze een beetje alleen is, zooveel heb ze an hem ook niet.'

'Nou, as ik wist, dat 't met mijn ook zoo most gaan, zou ik Piet bedanken, daarvoor ben je niet getrouwd....'

'En dan zoo'n mensch, dat cente heb als mevrouw; mijn most ie niet voor hebben. Je word 'r al akelig van, als je hoor, hoe ze altijd prebeert 'm an 't praten te krijgen. Ze heb ook niet veel an d'r leve.'

'Ach, dat was nog minder, as ie de meissies maar met rust kon laten. Net of je d'r van gediend ben, van zoo'n sukkel angehaald te worden. Ik vin 'm 'n engert, met z'n magere kou we hande, die altijd beve.'

'Ja, as 'k geen kepassie had met mevrouw, zou 'k 't d'r al lang gezegd hebben.'

'Net of ze 't niet weet....'

'Nou ja ze weet 't netuurlijk; maar 't is toch nog anders as je zoo d'r mee aankomp, dat je om meneer weg wil.'

'D'r wor gescheld,.... ga jij effe Sien. Zeker de Vree weer, dat is d'r liefde.'

'Nou 't mensch mag wel wat hebben, een boel aardiger man dan meneer hier. Mevrouw heit 'n heele anspraak an 'm', zei Sien, en lei haar naaiwerk zuchtend op de keukentafel, repte zich dan naar voren.

'De familie thuis!'

'Jawel meneer.'

Sien tikte even, diende aan: 'Meneer de Vree.'

De Vree, een zestiger, kort stevig ineengedrongen, met kort geknipt haar, al grijzend; en frisch, blozend gezicht, kleinen knevel, en mooie gave tanden, hield er van zich netjes te kleeden, bezag zich even in het spiegeltje in de vestibule, kwam toen in.

'Koen er op uit?' vroeg hij na de wederzijdsche begroeting den aangewezen stoel nemend tegenover mevrouw van Breukelen.

Ze overlegde met zichzelf of ze weer het gewone uitvluchtje zou verzinnen: 'een luchtje scheppen, of zoo iets.'

Maar 't was of iets haar dreef, tegenover de Vree nu maar het masker af te leggen. Onbewust was een plan in haar gerijpt. En de Vree, die wel wist, intuïtief voelde, zou de eerste zijn aan wien zij haar besluit wilde vertellen.

Het besef dat zij er misschien toch nooit toe zou overgaan, deed haar er altijd over zwijgen.

'Ja, Koen is uit,' zei ze na een stilte.

'Wil je een kopje thee?'

'Als je nog hebt graag.'

De Vree, met zijn kalme blauwe oogen, de armen gekruist over de tafel, bleef zwijgen, scheen te wachten op wat ze hem te zeggen had.

Het was geen uitzondering, wanneer hij 's avonds kwam, dat van Breukelen uit was. Hij vond het wel zoo aangenaam Amelie alleen te ontmoeten, pijnlijk als hij

het vond, de min of meer hatelijke toespelingen aan te hooren, die hem in van Breukelen hinderden.

‘Een beetje down?’ vroeg hij, toen zij nog altijd bleef zwijgen.

Zij trok met de schouders, en probeerde een vroolijk gezicht te zetten, wat haar slecht afging.

‘Niet meer dan anders,’ zei ze, en liet er dadelijk op volgen: ‘maar ik wilde je toch wat vertellen. Koen zinspeelt telkens op een scheiding.... en ik ben van plan er nu maar eens op in te gaan’...

De Vree stond op, en deed een paar passen in de kamer, kwam dan voor haar staan.

‘Ben je daar werkelijk toe besloten?’

‘Ja,’ zei ze beslist.

‘Nou, ik vind het de beste oplossing.’

Dat rechtstreeksche antwoord schokte haar even. ‘Het zal wel een heele verandering zijn,’ ging ze half tot zichzelve voort. ‘Ik ben zoo aan mijn huishouden gewoon. En dan moet alles anders worden.’

‘Wel, wat let je om alles te laten zooals het is?’

‘Neen, dat gaat niet, de Vree, dat zou me bovendien ook onmogelijk zijn. Je begrijpt toch, dat ik zoo ver mogelijk van den Haag af wil wonen? Ik kan hier niet blijven. En dat weegt wel een beetje zwaar, ik ben aan mijn huis gehecht. Maar dat kan eenmaal niet anders, ik zou’....

‘Bijvoorbeeld?’....

‘In Berlijn kunnen gaan wonen, en daar en pension gaan. Ik heb er nog wel enkele kennissen, die me er niet om zouden mijden.’

‘Wel neen, daar zijn we nu wel een beetje boven verheven’.

‘En ik kan daar in den omtrek van de

philharmonie kamers zoeken, dan vind ik terug wat ik hier ongaarne miste.'

'Ja, je hebt altijd nog een faible voor het orkest', plaagde de Vree. En je neemt een stukje van Holland mee'.

'Het is tenminste van overwegenden invloed bij de keuze van een woonplaats. En het vooruitzicht diezelfde bekende gezichten weer dagelijks te zien vind ik prettig. Misschien lach je er om....'

'Dat weet je beter, ik kan me voorstellen dat die muziek je aantrekt'.

'Ik heb ze hier vijf en twintig jaar lang hooren spelen, en ze hebben me heel wat gelukkige oogenblikken gegeven. Het zal het vreemde van zoo'n groote stad wat wegnemen.'

'Als het eenmaal zoover is, zal je blij zijn, dat je het gedaan hebt, Amelie.'

'Och, het kan wel niet anders', zuchtte ze, even zich latend gaan in een vage melancholie.

'Kom, een vrouw maakt zich overal een home. En jij met je aangeboren zin voor gezelligheid, je neemt wat prullerijtjes van hier mee, dingen waaraan je gehecht bent, dat maakt alles dadelijk intiem. En als je goed en wel geïnstalleerd bent, kom ik je eens opzoeken. Als het jou daar goed bevalt kom ik er misschien ook wel wonen.

Ik zal je erg. missen',.... zei hij mat.

Zij lachte. 'Een man mist eigenlijk nooit iets, vindt altijd wat anders terug; je hebt de Witte.'

'Dat is dan ook alles, daar moeten we onzen troost maar zoeken. Het zal Koen niet meevallen.'

'Hij wil het toch.... En het zal hem een groote ergernis minder zijn mij niet meer te zien. En zoo gaat 't niet meer op den duur.... Als je jong bent kom je overal gemakkelijker overheen,.... nu begin ik ook naar rust te verlangen. Er zal heel wat gebabbeld worden, denk je niet?'

'Dat is onvermijdelijk, maar dat gaat buiten je om, daar hoor je niets van.'

Zij knikte. 'Dat heeft me er vroeger van terug gehouden; ik heb het nooit aangedurfd; 't was beter geweest als we het eerder gedaan hadden. Koen heeft er lang genoeg op gezinspeeld; maar ik ben er nooit op ingegaan, altijd om de menschen.... Daar heb ik me nu overheen gezet.'

'Dat is verstandig, Amelie, je moet doen wat je zelf goed vindt, en je hebt gelijk, dat je er een eind aan maakt, als het niet langer gaat.'

De Vree, gezond, krachtig, man van de daad, hield niet van lange discusssies, wat had je aan dat wikken en wegen. Je moest het voor- en tegen overwegen, en als je een besluit genomen had, niet dralen het ten uitvoer te brengen.... Jammer vond hij het, dat de van Breukelen's hun huishouden gingen opbreken, maar Amelie had gelijk, dat ze den knoop doorhakte. Haar leven was niet benijdenswaardig; hijzelf had er zich dikwijls aan geërgerd. En aan Koen viel niets te veranderen. Amelie had vroeger niet zoo volgzaam moeten zijn, niet zoo lijdzaam moeten toegeven, en wat meer van zich moeten afspreken, nu was het te laat. Die amours van Koen, hij wist er alles van.... hij trok er zijn schouders voor op. Er kwam toch eens een tijd in je leven, dat je verstandig moest zijn; hij maakte zich gewoon belachelijk; dat had hij hem al dikwijls onder het oog gebracht. Zonde van Amelie,.... ze was zijn eenige liefde geweest.

Hij stond op, vond het beter nu maar weg te gaan.

'Ga je al weg?' vroeg ze met teleurstelling in haar stem.

‘Ja, 't heeft me overrompeld, ik moet 't verwerken,.... beroerd vind ik 't....’

‘En je gaf me gelijk....’

‘Dat doe ik nog; maar toch vind ik 't beroerd, enfin, ik zal er wel aan wennen.... 't kwam zoo onverwacht. Ben je van plan al gauw naar Berlijn te gaan?’

Zoodra ik met Koen heb overlegd over onze zaken; en ik had je nog wat willen vragen: wil je, als ik niet hier ben, voor mij 't een en ander in orde maken, wat ik niet zelf kan doen?

‘Natuurlijk, je kunt over mij beschikken, dat weet je wel....’

Hij gaf haar een hand. ‘Ik kom nog wel eens aan, om te hooren hoe je doet; nu is het beter dat ik wegga....

Toen de voordeur achter hem dichtviel, sloeg Amelie haar beide handen voor het gezicht, en een groote eenzaamheid overviel haar.... Ze zou sterk moeten zijn; ze mocht zich niet laten gaan in haar smart om de scheiding van wat ze hier achterliet. En ze wilde al haar zelfbeheersching behouden, als straks Koen thuis zou komen, en er weer over ging beginnen.

Ze wilde probeeren zonder huiselijke scène haar plan door te zetten, dat zou veel van haar krachten vragen, want Koen, nu hij haar tegenstand gebroken zag, zou dit als een argument om woedend te worden in zich

voelen opbruisen. En Amelie behoefde al haar energie, om dien storm te beheerschen....

Haar vrees voor een uitbarsting van Koen bleek ditmaal ongegrond.

Heel kalm was hij, toen hij, laat in den nacht thuiskomende, Amelie bereid vond op zijn herhaald verzoek in te gaan.

't Was, alsof hij, nu zij niet langer tegenstand bood, zich ontwapend voelde. ‘Doe zooals je wilt’, zei hij op alles wat zij hem voorstelde.

‘We moeten toch in ieder geval bespreken hoe we onze financiën zullen regelen’, bracht Amelie er tegenin.

‘'t Kan me niet schelen. Ik houd mijn pensioen, en doe jij met je geld wat je wilt; 't is immers toch allemaal van jou.’

‘Dat is niet het eenige, waarover we spreken moeten. Welke houding zullen we aannemen tegenover de wereld?’

‘Een houding? Tegenover de wereld? Kan me ook niet schelen. Wij gaan elk onzen eigen kant; wat heeft de wereld daarmee te maken?’

‘Zooveel, dat je toch weten moet wat te antwoorden als ze je naar mij vragen. Dan kan je niet antwoorden: we gaan elk onzen eigen kant.’

Van Breukelen dacht even na. Van dien kant had hij de zaak nog niet bekeken. Behalve zijn vrienden, die hij in het vertrouwen had genomen, zouden er ook nog anderen naar Amelie kunnen vragen.

‘Voorloopig zal ik zeggen dat jij voor je gezondheid naar het buitenland bent gegaan,’ norschte hij. ‘Wat we later verder doen zullen ze wel merken.’

Amelie boog geresigneerd het hoofd. Gelukkig zou zij niet zooveel onbescheiden vragen te beantwoorden hebben. Ze wilde ook maar liever, zonder afscheid nemen van de kennissen, vertrekken. Ze zou er ook niet den moed toe hebben.

‘Ik zal de meubels bij de Groot en Batenburg laten bewaren, dan kan het huis te huur gehangen worden zoodra jij met een kamer geslaagd bent. Morgen zal ik de meisjes zeggen dat ze met Mei kunnen vertrekken.’

‘Met een kamer zal ik gauw slagen, ik heb al lang wat op 't oog in de van Speykstraat....’ Amelie's fijn glimlachje over deze bekentenis veinsde hij niet op te merken.

‘We hebben nu zoowat het voornaamste bepraat,’ zei ze, zich niet langer meer meester, en toch tegenover Koen zich goed willende houden.

Het gesprek over die toebereidselen ontstemde hem, gaf hem een verschiet van beslommeringen, waaraan hij het land had. Liet Amelie nu maar alles zoo eenvoudig mogelijk behandelen, dan viel 't nog het minste in 't oog.

Zonder goeden nacht te wenschen ging hij naar zijn kamer, waar hij onrustig heen en weer bleef loopen.

Bij tusschenpoozen stond hij even stil, bedacht zich of 't mogelijk was, dat zijn wensch eindelijk in vervulling zou gaan. En sensatie van groote blijheid doorhuiverde hem. Het was hem een raadsel hoe Amelie zoo op het onverwachtst toegaf. Maar, hij wilde daar nu niet lang over nadenken, 't was hem eigenlijk ook onverschillig.

De kamers in de van Speijkstraat bevielen hem goed en de hospita kende hij ook: een heel geschikt mensch....

't Was alles zoo eenvoudig mogelijk. De meubels van zijn eigen kamer zou hij er heen laten brengen. En dan behoefde hij slechts er heen te trammen, en de zaak was gezond.

Amelie bracht intusschen een slapeloozen nacht door; ze martelde haar hersens met alles nog eens te overwegen, en telkens betrapte ze zich er op dat naast haar onomstootelijk besluit, onwillekeurige plannen rezen, waarbij Koen, waarbij haar huis, waarbij zij beiden betrokken waren.

Even schrijnde iets van spijt door haar ziel, nu ze voor het feit stond, nu ze wist, dat het gebeuren ging. Het vooruitzicht van die groote ommekeer in haar leven drukte met looden zwaarte op haar neer. En haar hart begon luide te kloppen, als ze zich indacht, dat ze binnen enkele dagen al wat haar lief was zou moeten verlaten.

Maar dadelijk suggereerde ze zich, dat het moest, dat het niet anders kon. Ze had het toch zeer zeker tijden lang voelen dreigen, dat Koen haar in die richting wilde sturen.

Bij het rusteloos schijnsel van het nachtlampje bezag ze alle schilderijtjes aan den muur, meest familieportretten, en, ze overwoog, wat ze mee zou nemen, wat niet.

Haar aandacht werd getrokken door de voetstappen van Koen boven haar hoofd. Nu ruim een jaar geleden had hij door de meisjes zijn ledikant naar een kamer van de bovenverdieping laten brengen; en sedert dien dag was hun verhouding nog vijandiger geworden.

Weer voelde Amelie al de smart in zich

herleven. Met opzet riep ze in haar herinnering terug wat haar toen zoo diep had gegriefd, en dat gaf haar weer kracht in haar weifelingen, deed ze overslaan naar den kant van haar genomen besluit. 't Kon niet anders, 't moest.

Dit was de slotsom, waarop haar denken uitliep.

Doodmoe viel ze tegen den ochtend in een diepen slaap.

Toen ze daaruit ontwaakte was het helder dag, viel een zonnestraal door het gordijn in haar kamer.

Als een benauwden droom drukte de herinnering aan den vorigen dag op haar neer, ze moest zich even bezinnen. 't Was of er een eeuwigheid lag tusschen haar besluit en thans. En toch waren er nog geen vierentwintig uren verloopen. Ze zag naar buiten, waar wat versch gevallen sneeuw blankte in de voorjaarszon. En plots was het of met den nieuwen dag ook weer haar oude veerkracht terugkeerde.

Ze kleedde zich vlug aan, en ging naar beneden. Er bleef haar nog veel te doen, en 't moest maar vlug in zijn werk gaan, des te minder tijd tot nadenken zou ze hebben.

III

Het was een prachtige voorjaarsdag in April, toen mevrouw van Breukelen, in een zwart tailleurcostuum, de wachtkamer binnentrad van het station van de Hollandsche spoor.

Wat zenuwachtig zag ze rond, zocht in haar taschje om een fooi gereed te houden voor den dienstman, die haar laatste bagage de trappen van het station had opgedragen....

Straks zou ze daar te weinig tijd voor hebben, vreesde ze. En vast in de hand omsloten hield ze het kwartje.

Ze zocht een leege plaats, en zag een van de banken in een hoek onbezet. Hier zette ze zich neer, nu wat uitrustend van haar jachten om den trein te halen. Gelukkig, ze was nog wat te vroeg.

Er waren veel passagiers, en onwillekeurig zag ze om, als de deur van de wachtkamer openkierde, of ze niet een kennis kon ontmoeten. Ze wou maar liever ongezien weggaan.

Niemand was er om haar uitgeleide te doen; niemand wist ook van haar weggaan.

Temidden van de verhuisdrukte was de Vree nog even komen oploopen, en samen hadden ze wat zitten praten, bij de koffers die ze bezig was geweest in te pakken.

Heel prettig was het, overwoog ze, dat niemand van haar weggaan wist. Het maakte het heengaan lichter.

‘En hier ook geen kennissen, gelukkig, zuchtte ze’, nog een en al agitatie, en zette zich wat gemakkelijker op de bank.

Het af en aan geloop vermoeide haar, en ze sloot even de oogen, overwegend of het niet het beste zou zijn om maar vast naar het perron te gaan. Ze geloofde, dat de trein er al stond.

De dienstman kwam naar haar toe om de bagage. Ze zou nu ook maar meegaan.

‘Dames eerste klas voor Berlijn?’ vroeg de dienstman, vooruitloopend.

‘Ja, een hoekplaats,’ zei ze.

De coupé was nog leeg, en Amelie slaakte de verzuchting, dat 't zoo blijven mocht. Ze stelde zich wat op haar gemak, zette haar hoed af, en ging naar buiten zitten kijken.

Op het perron kwam de aangroeiende drukte, die het vertrek van een trein voorafgaat. Langs haar coupé liep de bloemenkoopman met viooltjes. Ze kocht een bosje als laatste herinnering, en stak dat tusschen haar mantel. Plots schokte ze op: vlak langs haar heen liep de Vree zoekend langs de wagens.

'Ik kom je nog even goeden dag zeggen,' zei hij, de coupé binnenstappend, en gaf haar wat bloemen. Amelie deed zich geweld aan haar ontroering te verbergen voor deze attentie. 'Dank je wel', fluisterde ze toonloos.

Hij ging naast haar zitten, en ze praatten over onverschillige dingen, elk voor zich vermijdend, dat aan te roeren wat hen beiden zoozeer vervulde.

'Je hebt een goede plaats, achteruit, en 't zonnetje schijnt zoo lekker,' zei hij, en er stokte iets in zijn keel....

Een conducteur kwam om de kaartjes te knippen, waarschuwde dat het tijd werd om de portieren te sluiten.

Even was er een stilte, toen stond de Vree op. 'Ik geloof, dat ik weg moet; laat je gauw wat van je hooren?'

Zij knikte, zag hem aan met door tranen omfloerste oogen....

'Tot weerziens hè? 't ga je goed, Amelie...'

Zij gaven elkaar een langen handdruk, en Amelie zag dat zijn oogen vochtig werden.

'Dank je, dat je gekomen bent, de Vree; en ook nog wel voor de bloemen.'

(*Wordt vervolgd.*)

23 September 1914.
28ste Jaargang.
No. 13.

Bericht.

Met innigen dank aan allen die mij de reis vergemakkelijkten, (waarover ik in het a.s. nommer uitvoerig hoop te berichten), deel ik mede, dat ik weder ben teruggekeerd uit Bad-Nauheim; te laat om nog voor dit nommer, dat heden verschijnt, te zorgen, maar geheel gereed om voor het vervolg weder de redactie te aanvaarden. Er is veel gebeurd in de laatste weken mijner afwezigheid, waarover ik van allerlei heb te vertellen. Ditmaal wil ik slechts volstaan met de dankbare erkentenis, dat iedere Hollander, zoowel in den vreemde als op reis hierheen, mij met de gróótste hulpvaardigheid en vriendelijkheid bijstond. Ook voegt het mij den uitgever mijn hartelijken dank te betuigen voor zijn bereidwilligheid geduld te oefenen, en mijne lezers mijne excuses aan te bieden voor mijn noodgedrongen lang stilzwijgen, - waarvoor ik hen hoop schadeloos te stellen in de volgende weken. -

Brieven, stukken, etc., wordt men verzocht voorloopig *niet* naar den Haag te zenden, maar, onder mijn adres, te willen doen toekomen aan den uitgever, den heer L.J. VEEN, 485 Keizersgracht, Amsterdam, want ik ben tijdelijk nog niet in mijn eigen thuis, maar bevindt mij bij lieve vrienden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Hoofdartikel
In volle actie.

Man's ignorance of the Future.

Heaven from all creatures hides the book of fate.
All but the page prescrib'd, their present state:
From brutes what men from men what spirits know;
Or who could suffer being here below?
Hope springs eternal in the human breast!
Man never is, but always to be blind;
The soul uneasy, and confined from home
Rests, and expatiates on a life to come.

ALEXANDER POPE.

Allerwege schalt de krijgstrompet, laait de oorlogsfakkel. In de geteisterde landen langs bloedige slagvelden en vertrapte akkers, door de eenzame straten en wegen

van verwoeste steden en dorpen, in de neutrale staten nog in vreedzame stemming temidden van leven en bedrijf, in afwachting van wat komen kan.

Kinderen, niet beseffende den vreeselijken ernst, bootsen het oorlogsspel na, met houten sabels en papieren steken, marcheerende in gelid onder tromgeroffel.

Bewolkt is de toekomst, gecompliceerder dan ooit de toestand. Geheel Europa staat in vuur en vlam, bevindt zich in het teeken van Mars, den uit een lichten sluimer ontwaakten oorlogsgod.

Ginds in het verre Oosten houdt zich een hoogst intelligent doch cynisch volk, geel van kleur, klein van gestalte, doch groot in aantal gereed om, wanneer hunne belangen dit

eischen, in versneld tempo, uitgerust met de meest moderne verdelgingswerktuigen den opmarsch te beginnen, hetzij naar het Westen, hetzij naar de koloniën der Westersche mogendheden.

Krijgshaftig van aard, den dood gering achtende, durfden zij den Russischen Goliath met succes trotseeren en hebben zich thans gekeerd tegen hun vroegeren leermeester, dien zij weldra in slagvaardigheid en organisatietalenten zullen overtroffen hebben.

Nu nog op den achtergrond nadert in een wellicht niet ver verschiet dit niet te onderschatten gele gevaar, in aanmerking genomen het groote intellect van elk individu, gepaard aan een maximum van uithoudingsvermogen en het juiste begrip van tucht.

Bepalen wij ons echter tot het tegenwoordige.

Wanneer de huidige oorlog zal uitgewoed zijn, wie kan het met zekerheid voorspellen?

Welke verrassingen zal hij nog brengen, hoe zal zijne ontknooping zijn? En hoe zijne ver strekkende gevolgen?

Een ding is zeker: hij zal een nameloos wee achterlaten in de harten der tallooze treurenden, in die van de door den krijg tot den bedelstaf gebrachten, en dit gevoel zal veelal vermengd zijn met haat en afschuw.

Er wordt wel gezegd dat de oorlog den oorlog doodt, doch juister zou het zijn te beweren dat hij verbittering zaait, rancune kweekt, in zich de kiem van nieuwe oorlogen bevat.

Helsche uitvindingen zullen onverpoosd worden gedaan, de eene de andere in demonisch vernuft overtreffende, voor hare proefnemingen vele menschen en groote financieele offers eischende, om, zich niet storende aan conventies, te worden toegepast wanneer de tijd daartoe rijp zal zijn.

Tractaten zijn geschonden, beloften en eeden hebben geen waarde meer, leugenachtige persberichten worden opgenomen en verspreid, de algemeene verwarring nog vergrootende, hospitalen en roode-kruiswagens, woningen van onschuldigen, non-combattanten, niets wordt meer ontzien.

Niemand zal voortaan zijn leven meer zeker zijn.

Menschen en dieren zullen doelloos worden opgeofferd aan eene krankzinnige zucht tot vernietiging, geheele landstreken, eeuwenoude historische kunstgewrochten dreigt vernieling.

Vandalisme en brutaal geweld vieren hoogtij.

A la guerre comme à la guerre, heette het, en dit is gebleven, doch zóó is het nog nooit geweest.

In den oorlog schijnt alle menschelijkheid op te houden, de humane gevoelens schijnen verstikt door de moord- en brandatmosfeer.

Waarom toch, vragen wij ons af, waarom toch deze verspilling van menschenlevens, deze verstoring van geluk en welvaart, dit weggooien van geld voor moorddadige doeleinden, deze terugkeer tot het barbarisme, thans voorgegaan en geleid door het meest geraffineerde intellect?

Waarom? Wellicht omdat 't een noodzakelijk uitvloeisel is van de geweldige opgedrevene oorlogsbegrootingen der laatste jaren, van de enorme uitbreiding van oorlogsmateriaal, van het steeds meerder in aantal geworden contingent manschappen onder de wapenen, en het daarmede gepaard gaand en toegenomen militairisme, dat

in tijd van vrede geen recht bestaan meer hebbende, zich uiten moest door in actie te treden.

Daarbij de heersch- en hebzucht der mogendheden, de eene niet onder willende doen voor de andere. Terecht zeide La Fontaine het reeds:

> La raison du plus fort est toujours la meilleure.
> La paix est fort bonne de soi
> J'en conviens; mais de quoi sert elle
> Avec des ennemis sans foi?

Doch ook:

> La Fortune se plaît à faire de ces coups
> Tout vainqueur insolent à sa perte travaille.
> Défions-nous du sort, et prenons garde à nous
> Après le gain d'une bataille.

Moge eenmaal het betere in den mensch, laat ons zeggen het vreedzame, het zachte, de overhand verkrijgen op het ruwe, hier belichaamd door het oorlogszuchtige, want de hedendaagsche gang van zaken leidt onherroepelijk tot het zuiverst anarchisme, tot geheele verwildering. Wij hopen het, doch zullen het niet meer aanschouwen.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag, 28 Augustus 1914.

Als het getij verloopt
door E. Overduyn-Heyligers.
(*Vervolg en slot van No 12*).

Hij zei niets meer, wilde zijn ontroering, die hij nu niet langer meester was, verbergen, en liep langs de coupés het gangetje uit het perron op. Daar wachtte hij, tot de trein zou vertrekken. Amelie kwam voor het glazen raampje staan, knikte hem toe.

Een lange blik, toen doorsneed een schril gefluit de stilte, en de trein zette zich in beweging.

‘Dag....’ knikte Amelie. ‘Dag....’

Hij zag haar aan, nam zijn hoed af, en wuifde haar nog een paar maal toe....

Op het perron was het leeg geworden: de eenzaamheid, na de woelige drukte van een vertrekkenden trein.

De Vree stond nog een poosje in de richting te staren waar de trein was verdwenen.

Een looden zwaarte lag op hem, en iets als haat voelde hij wrokken tegen van Breukelen, die het zoo had gewild, voor wien Amelie een sta-in-den-weg was geworden.... Als zij beiden jonger waren....

Hij verdreef met een hoofdbeweging die opkomende gedachte, en slenterde in loomen gang het perron af, den stationsweg op.

Trammen wilde hij niet, hij had behoefte aan versche lucht. Een wandeling zou hem goed doen. De bloemperken van het plantsoen langs den stationsweg lagen in de volle Aprilzon, en in de uitbottende struiken kwetterden de musschen hun lied van jonge liefde.

't Leek hem een bespotting, die glorieuze herleving van de heele natuur, die den spot dreef met alle menschenellende.

Hij overwoog of hij zich verder nog wel met Koen zou inlaten, na het gebeurde.

't Stuitte hem tegen de borst gewoon vriendelijk te doen. Hij had eigenlijk nooit veel sympathie voor Koen gehad, kwam er meer voor Amelie.

Maar hij bedacht dat, nu hij voor Amelie zaken te regelen had, een samenkomst met Koen onvermijdelijk was.

Veertien dagen na Amelie's vertrek, lag 's morgens een brief uit Berlijn voor hem op zijn ontbijttafel.

‘Eindelijk’, zei hij, het handschrift van Amelie herkennend. Al lang eerder had hij wat van haar verwacht. Een zekere beklemming kwam over hem toen hij de enveloppe verscheurde.

‘Het bevalt me tot nu toe heel goed’, schreef ze. ‘Ik heb mooie appartementen gehuurd bij een schilderes in Grunewald, en met het mooie weer ga ik maar veel uit. Het is een genot niet de beslommeringen te hebben van een huishouden, en eens geheel vrij te zijn. Als je oud wordt ben je daar niet meer voor geschikt. Ik had nooit kunnen denken, dat het mij zoo goed zou bevallen; ik zag er wel wat tegen op. Mijn plan is na een poosje mijn meubels hier te laten komen. Als ik het met mezelf eens ben, stuur ik je wel een lijstje van 't een en ander, dat ik hebben wil, dan kan de Groot en Batenburg me dat toezenden.

Ofschoon ik een beetje veraf woon, heb ik al heerlijk genoten van de muziek in de philharmonie; hier in Berlijn zijn eigenlijk geen afstanden. Voor tien pfennig kom je overal met de electrische tram. De kennissen zijn heel aardig voor me, kwamen me dadelijk opzoeken, toen ik nog in Kaiserhof logeerde, en ze hebben me goed geholpen met het zoeken van kamers; je weet dat dit hier in Berlijn heel gemakkelijk is, je kunt overal terecht. En de Leipzigerstrasse is een gedeelte van Berlijn waar je onvermijdelijk je kennissen ontmoet; den eersten dag toen ik er wat ging koopen, ontmoette ik in een winkel Marie Merens, je herinnert je haar nog wel uit onze jeugd! We gaan elken dag samen teaën, en daarna dineeren in een van de vele restaurants.

De tea's zijn hier heel chic, vooral in Kaiserhof, of in de Esplanade, en je hoort er goede muziek. Ik zou je nog veel willen schrijven van mijn indruk van Berlijn, nu ik er alleen woon - 't bevalt me eigenlijk beter dan den vorigen keer - maar ik moet naar een Ausstellung van waaiers, waar ik met Marie heen zou gaan; dus voor vandaag genoeg. Een volgenden keer schrijf ik je meer uitgebreid. Verbeeld je, ik was nauwelijks een paar dagen hier, of ik kreeg een papier van de Polizei, waarin ze me allerlei onbescheiden vragen deden: hoe oud ik was, waarvandaan ik kwam, of ik al meermalen in Berlijn was geweest, en hoe dikwijls. Dat moest ik invullen en teekenen. Dit is, om, in geval er een ongeluk gebeurt, je indentiteit te kunnen vaststellen. Lugubre vindt je niet? Het bracht me in herinnering dat ik verzuimde, voor mijn vertrek, aan Koen mijn familiepapieren te vragen; hij heeft ze in bewaring. Wil je ze bij gelegenheid voor mij halen, en ze mij dan opzenden?

Bij voorbaat mijn dank. Met een vriendelijken groet: Je toegenegene Amelie'....

De Vree bleef, toen hij den brief gelezen had, geruimen tijd met het papier in zijn hand voor zich uitstaren. 't Scheen Amelie goed te bevallen in Berlijn. Dat deed hem pleizier. Zijn vrees, dat zij zich daar in den beginne wat eenzaam zou voelen bleek dus ongegrond: dat schrijnde even als een verwijt....

Nu die vraag om de familiepapieren.... hij zou daarvoor naar Koen moeten gaan. Hij was er na Amelie's vertrek nog niet geweest. En tien tegen een, dat hij Koen niet thuis trof, dacht hij. 's Morgens deed hij zijn wandeling, 's middags Besognekamer, en 'savonds.... was er bijna heelemaal geen kans hem te ontmoeten.

't Beste was er tegen koffietijd even heen te gaan, en als hij niet thuis was, zijn bezoek voor den volgenden dag aan te kondigen, overwoog hij.

Hij zou maar eerst ontbijten, daarna zich kleeden, en aan de huismenschen zeggen, dat hij niet kwam koffiedrinken.

Als hij zich bij Koen wat verlaatte, kon hij wel op de Witte lunchen.

Toen hij tegen twaalven aanbelde aan de van Speykstraat, verrastte het hem, dat een docters-koetsje voor de deur stond.

'Is de generaal van Breukelen thuis?', vroeg hij.

'Jawel meneer, meneer is al een paar dagen niet uit geweest, meneer is niet al te best', zei de hospita, een klein, onooglijk vrouwtje, met slordig, onopgemaakt haar, en een vuile voorschoot voor, waaronder zij haar groezelige handen poogde te verstoppen.

'U moet niet kwalijk nemen, ik ben nog niet gekleed', zei ze verlegen onder de Vree zijn blik, en streek zich de verwarde haren uit het gezicht.

'Wil meneer naar boven gaan? De dokter is er net', lichtte ze toe.

'Dan wacht ik maar liever tot die weg is.'

'Zooals u wil. 't Zal wel niet lang meer duren: hij ìs er al een poossie. Ik geloof, dat ik al wat hoor, boven; misschien gaat ie wel weg.'

De Vree wachtte, zag den docter de trappen afkomen.

'Wil u maar naar boven gaan, daar is de dokter, weet u den weg?' teemde de Juffrouw, in gedienstig liefdoen met haar slordig hoofd aldoor knikkend.

De Vree zag haar even aan. 'Moest die Koen nou bedienen?....' hij griezelde, zei in 't voorbijgaan: 'Ik zal den weg wel vinden, dank u.'

'Op de eerste étage, de voorkamer', fleemde ze hem nog na.

'Ja, ik zal 't wel vinden....'

Boven tikte hij aan, stapte op het geroep 'binnen' de kamer in.

'Zoo, wat kom jij doen?' vroeg van Breukelen, blijkbaar verbaasd de Vree op dit uur bij zich te zien.

'Ik kom met een verzoek van Amelie: zij moet haar familiepapieren hebben, en die heb jij nog in bewaring. A propos, wat hoorde ik beneden, ben je aan den sukkel?'

'Ja, van 't oogenblik, dat ik mijn huis uit ben gegaan, heb ik me niet lekker gevoeld hè, beroerd.'

'Wat heb je dan, toch geen influenza? Ik zag dat je den docter hebt.'

'Ja, ik ben er met zulke dingen maar gauw bij, ik heb overal pijn, kan me niet verroeren, en 't slapen 's nachts gaat ook al niet. Een treurige boel, en dan moet je zoo op kamers zitten, van je huismenschen afhankelijk zijn. Ga zitten, zeg, en drink met me koffie. Waar is de juffrouw?'

'Ik heb ze daarnet gesproken, ze ziet er niet heel erg gesoigneerd uit, hè?'

'Och, 't is een goed mensch, maar een beetje slordig; ze is in haar werk, moet je rekenen.'

'Ja, ja, als straks de coiffeur er is geweest zal ze d'r wel anders uitzien. Hoe bevallen je overigens de kamers? Je hebt hier een aardig uitzicht, in je erker.'

‘Jawel, de kamers zijn niet kwaad; och, en de menschen eigenlijk ook niet, 't beroerde is, dat ik niet uit kan, en heelemaal van ze afhankelijk ben. Zulke menschen weten niet wat je toekomt. Een thee krijg ik 's morgens, die is gewoon ondrinkbaar! En als je er wat van zegt, kijkt ze je met de grootste verbazing aan.’ ‘Gut meneer, en de vorige meneer vond juist dat ik die zoo lekker zette.’ ‘Nou, dan ben je uitgepraat.’

‘En nou ik niet uit mag, moet ik me contenteeren met wat zoo'n mensch me voorzet. 's Middags mijn eten a-b-o-mi-na-bel! En 't servies.... ik heb al genoeg als ik er aan denk.’

‘Arme kerel’, beklaagde de Vree, wat spotachtig.

‘Wat zegt je dokter ervan’?

‘Mijn dokter? Dat is een oud wijf, die praatte God betere 't van mijn ouden dag. Ik ken veel jongere kerels, die 't hebben. Ik moet dieet houden, rust nemen, niet in de avondlucht komen’.

‘Nou, rust nemen doe ik vanzelf wel, als je je niet verroeren kunt.’

‘Dat andere is een onaangename factor, he’?... spotte de Vree.

‘Verduiveld onpleizierig. Als ik alles geweten had, zat ik nog in de Laan Copes.’

‘Zooiets was anders toch wel te verwachten, op jou leeftijd’.

‘Wat leeftijd! Ik heb nooit iets gemankeerd.

't Komt me zoo ineens op 't lijf gevallen’.

‘Dat heb je meer. Volgens de kansrekening heb je dan nog wat te wachten’.

‘Vroolijk vooruitzicht’!

‘Zoo bedoel ik 't niet. Je zult wel weer gauw opknappen. En, dat 't kamerleven je zou tegenvallen, was te verwachten. Daarin moet je je leeren schikken. Je zult 't nooit hebben zooals thuis, waar een beschaafde vrouw het huishouden bestuurde’.

‘Ik had 't eigenlijk nooit moeten beginnen. Maar Amelie wou 't. Och, zie je, ze werd een beetje oud voor 't huishouden, geloof me, 't begon 'r te vervelen’.

‘Zoo’?.... zei de Vree veelbeteekenend.

‘Heb je 't niet gemerkt?’

‘Nee, 't tegendeel. Ik heb haar altijd bewonderd, en jou heb ik benijd, om je prettig interieur. Jongen, je had 't zoo gezellig, en Amelie, altijd tip top. 't Deed je waarachtig goed, die atmosfeer van gezelligheid en comfort om je heen. Jij bent daar natuurlijk aan gewend, merkte 't niet meer op. Maar voor zwervelingen als ik, was 't altijd een feestavond, als ik bij jullie at, of theedronk’.

‘Ja, ja.... ik geloof wel dat Amelie slag had. Maar ze was zoo vervelend correct, hè.... Dat begon dadelijk na ons trouwen.

‘Les défauts de ses qualités’.... viel de Vree in de rede. ‘'t Kon wel niet anders’.

‘Ze heeft nooit geprobeerd zich een beetje naar mij te schikken, jammer dat ze dat niet gedaan heeft. Dat was maar muziek, en nog eens muziek, 's winters Mengelberg, en 's zomers 't Kurhaus’.

‘Ik dacht dat jij d'r ook wel van hield. Waarom gingen jullie niet samen’?

‘'t Amuseerde me niet meer, en ik liet Amelie vrij, ik heb er me nooit tegen verzet’.

‘Daar stak 't juist, m'n waarde, jij vond die liefhebberij van je vrouw voor muziek wel goed, 't gaf jou gelegenheid om op je eigen houtje uit te gaan. We hebben 't daar al meer over gehad. Ik wil me niet met je zaken bemoeien, maar nu je er zelf over spreekt’.....

‘Wel nou nog mooier! Als mijn vrouw uit is, kan je van mij toch niet verwachten dat ik thuis blijf zitten’....

De Vree zag hem sarcastisch aan. ‘Je bedoelt, dat je je vrouw alleen liet gaan, om zelf vrij te zijn’.... Dat is heel wat anders. Komaan, gedane zaken nemen geen keer. Wat helpt 't, of we alles weer eens herhalen. 't Is gebeurd. Tracht je nu in 't onvermijdelijke te schikken. Geef mij de papieren maar voor Amelie, of laat ik ze uit je bureau halen, als je ze zelf niet kunt geven. In Duitschland zijn ze zoo verbazend lastig op dat gebied.

‘Ik geloof niet, dat er zoo'n haast bij is, ik kan ze geven als ik beter ben.... bovendien....’

‘Bovendien?....’

‘Ik zou Amelie terug kunnen laten komen...’

‘Ben je gek!....’ beet de Vree hem toe.

‘Neen heelemaal niet.... Waarom?....’

Er volgde een stilte, terwijl ze elkaar aanzagen:.... van Breukelen brutaal, tartend en de Vree met onverholen minachting in zijn blik.

De Vree stond op, schoof zijn stoel langzaam weg. ‘Ben je er zeker van, dat Amelie zal willen?’

‘Willen?’....

Van Breukelen maakte zich woedend. De aderen zwollen tot koorden op zijn bleeke voorhoofd.

‘Er valt niet te willen.... Als ik 't eisch, zou ik wel eens willen zien wie mij dat zou beletten. Er is geen wettelijke scheiding, ik heb 't recht aan mijn kant.’

De Vree voelde ontembare woede in zich opbruisen; hij had dien man daar tegenover hem kunnen vernielen; maar.... hij wist hem weerloos.... En zich geweld aandoende kalm te blijven, sloeg hij zijn armen over elkaar, en zag hem sprakeloos aan, aldoor lichtelijk knikkend.

‘Ik zal Amelie natuurlijk niet op een onheusche manier dwingen,’.... ging van Breukelen voort, met een poging zijn stem wat zachtheid te geven. ‘Ik zou het haar kunnen vragen.... een ander zou dat voor mij kunnen doen.... 't schrijven gaat te moeielijk.... Jij,.... jij.... zou 't voor me kunnen doen.... Wil jij voor me schrijven?....’

Met een ruk verschoof de Vree zijn stoel tegen de tafel, en met van woede schorre stem zei hij, van Breukelen met verachtelijken blik aanziende: ‘Neen!’

En zonder groet ging hij de kamer uit, en stormde de trappen af naar buiten.

‘'t Recht aan zijn kant...’ kreunde hij, en hij balde zijn handen tot vuisten.

Dat mankeerde er nog maar aan, Amelie te dwingen....

Hevige woede joeg in zijn heet hoofd rond. Hij, Koen, kon eischen....

Alles in hem kwam tot verzet.

‘O! te weten van Koen...., te wéten.... en hem dan te hooren: ‘Wie zou mij dat beletten....’

In zijn rood verhitte kop rijpte een plan: er mocht van komen wat wilde.... maar hij zou Amelie redden van die ellende! Hij, hijzelf, zou 't hem beletten; zelfs, al moest hij Amelie met zijn bewijzen kwetsen....

De buitenlucht deed haar kalmeerenden invloed gelden; en langzaam aan begon hij zijn gedachten te rangschikken.

O, Koen was er toe in staat, tot die daad, van grenzeloos egoïsme, Amelie terug te laten komen, om hem te verplegen, haar laatste levensjaren te vergallen met zijn smadelijke behandeling.

Maar.... en een hoonlach wrong zich door zijn keel, als het zoover kwam, zou hij, de Vree, hem in niets ontzien.

Op zijn kamer gekomen, zette hij zich dadelijk tot schrijven.

Voorloopig maar een kort briefje, bedacht hij zich, en hij schreef. ‘De gevraagde papieren kan ik je nog niet sturen, ik ben bij Koen geweest, hij is ziek: een hevige aanval van rheumatiek. Zoodra ik ze heb, zal ik ze je zenden....’

Den brief bracht hij zelf naar het hoofdpostkantoor.

‘Neen, van zijn gesprek met Koen wilde hij haar niets zeggen. Laat Koen maar een ander zoeken, dien hij met de vereerende opdracht belast. Tot zoolang zou Amelie onkundig blijven. En wie weet, bedacht hij zich nog wel....’

Den volgenden dag, bij het opstaan, had hij het besef van iets onaangenaams, dat hem drukte.

Aan het ontbijt berekende hij, dat Amelie nu zoowat zijn brief kon hebben. Jammer toch, dat hij dien zoo kort gemaakt had. Ze zou er niets van begrijpen, dat hij haar langen, opgewekten brief met die enkele mededeeling beantwoordde. En hij besloot haar spoedig weer te schrijven.

Een zacht tikje op de deur stoorde hem in zijn overwegingen....

‘Een telegram, meneer....’

Hij zag even verschrikt op, nam het telegram aan, en teekende het bewijs.

Toen verbrak hij bedaard het zegel....

Met wijdgesperde oogen staarde hij op de enkele woorden. Hij las.... en herlas het telegram, als drong de inhoud niet tot zijn bewustzijn door....

En nog eens, met bevende handen, hield hij het papier dichter onder zijn oogen.... Droomde hij?....

Maar, met tartende duidelijkheid stond het daar:

‘Ik kom. Amelie.’

EINDE.

Actualiteiten
door A.J. Servaas van Rooyen.

I. Weldoen.

Telkens leest men in de couranten, dat schatrijke Amerikanen millioenen weggeven. Ik lees dat geld-strooien met genoegen. Indien slechts één dollar van die millioenen nut doet, en den rechten man helpt, kan ieder er zich over verblijden.

Ik plaats mij echter aan de zijde van Helmsley uit Marie Corelli's ‘de Schat des Hemels’, als hij zegt (bl. 197): ‘Het is het moeielijkste wat er is in de wereld, om

met geld goed te doen'. De aangehaalde bladzijde is het lezen overwaard, en ik durf dan ook wijzen op de vele gevallen van *fatsoenlijke armoede*, die niet gekend worden, en die nooit of hoogst zelden bereikt worden door die millioenen-regens, en daardoor bewijzen, dat deze veelal onnut zijn.

Hoe vele dames zijn er niet, en weduwen, groote huisgezinnen, kleine ambtenaren, die *stand* moeten ophouden, en wier beperkte inkomsten onmogelijk kunnen bestrijden de dagelijksche levensrampen als hulpeloosheid, ziekten, enz., waardoor zij geteisterd worden. Ik ken er in mijn beperkten kring zoo velen. Niet hun schuld is 't, dat de inkomsten gering zijn, niet hun schuld is 't, dat zij hun ouders en de ambten die hunne vaders bekleedden nog eeren moeten door eenig vertoon, maar het is de schuld der Maatschappij, die altijd eischt geld voor allerlei vereenigingen, inrichtingen, kerken, stichtingen, doch wier besturen nooit de bevoegdheid hebben om *de* f a t s o e n l i j k e a r m o e d e te steunen.

Wel haalt de Maatschappij nog zooveel mogelijk van die minimum-levenden of aan belasting, duurte der levensmiddelen, collecten, et tutti quanti, waaraan zij zich onmogelijk onttrekken kunnen.

Ik wilde wel dat ik eens in contact kon komen met de rijken en rijksten onder ons om zoo vele gezinnen, wier f a t s o e n l i j k e a r m o e d e mij van nabij bekend is, wel te doen.

Ik weet, dat dezen rillen zouden bij het denkbeeld, dat hun namen genoemd werden, maar dat behoeft ook niet, want er zijn dagen genoeg in een kalenderjaar, die aanleiding kunnen geven om in stilte wel te doen, zonder de eigenwaarde een oogenblik geweld aan te doen, en er zijn somtijds slechts hon-

derden noodig, terwijl duizenden worden weggeschonken, waarvan niet het minste nut wordt gezien. Ik spreek niet over de armsten der armen; ook niet over die armen die steeds wel hulp krijgen, omdat zij zoogenaamd in beklag zijn (dezen vindt men ook onder goede standen), maar ik kom op voor de ‘eenloopende’ *dames*, en weduwen, en klein-ambtenaars-gezinnen, die steeds in druk verkeeren en zedelijk lijden wijl de finantiën nooit kunnen aangroeien, maar waarvan telkens door de Maatschappij nog afgeknabbeld wordt, zooveel in haar vermogen is.

‘Armenzorg’ bestaat, maar armenzorg mag zulk weldoen niet heeten. Er behoort toch tact toe, en een hooge mate van kieschheid om *fatsoenlijke armoede* te lenigen.

II. Een kleinigheid.

Uit Engeland en Amerika komen dikwijls heel goede dingen; dat komt omdat men daar practisch is. Zoo las ik voor jaren, dat zich in Londen een dames-bond had gevormd, waarvan de leden zich verplichtten sinaasappelschillen en anderen afval van vruchten en groenten van de trottoirs en geasphalteerde wegen te verwijderen, opdat daarop niet uitgegleden kon worden, en dus ongelukken voorkomen.

Ik liet dit over mijn kant gaan. Toen ik echter geruimen tijd later eene vrouw in de Vlamingstraat achterover zag slaan over een sinaasappelschil, herinnerde ik mij niet alleen dien Londenschen bond, maar ik werd een ijverig *werkend* lid, zonder lid te zijn. Ik trotseerde sedert jaren de verbaasde blikken en schampere gezegden, maar ging mijn weg.

Een nieuw gevaar is er sedert bijgekomen. De bananen schijnen straatsnoeperij geworden te zijn, en ieder zal in zijn geheugen wel een feit hebben bewaard, dat (volgens een courantenbericht) tot milieu heeft: een ongeluk veroorzaakt door het uitglijden op een bananenschil.

In verband met al die ongelukken wil ik mijn best doen den bond te propageeren. In de eerste plaats vind ik, dat 't op den weg onzer ‘Padvinders’ ligt, onder welken naam en vorm ook, om actief in deze zaak op te treden, en dan zou ik willen, dat de agenten van politie recht en macht hadden om op hun rondwandelingen eveneens in actie te zijn. Een goed voorbeeld doet goed volgen, en als het eene deel van het straatpubliek ziet, altijd door ziet, hoe gehandeld wordt, zal het onverschillige andere deel wellicht niet meer lachen of schelden, en er zelfs toe komen om eveneens actief te zijn, en ook het neerwerpen na te laten, en van de menschen zal het ook wel op de kinderen overgaan. Dat gaat alles wel niet in een dag, maar na verloop van tijd zal er beterschap intreden. Nu de winter in aantocht is, mag ik er meteen wel op wijzen, dat zoovelen de onvoorzichtigheid hebben om water op straat te smijten of te morsen, bij vriezend weer, en strooide men dan meteen maar zand of asch, of ledigde men desnoods de kachelbak er op, dan zou dat plonsen en spoelen en plassen zoo erg niet zijn, maar daaraan denkt niet één.

Komt ‘Lelianen’, nu eens allen de handen ineengeslagen en flink opgetreden. Ik zal u gaarne rapende of schoppende, of met paraplui en parasol wegschuivende, op 'sHeeren straten ontmoeten, maar dan ook uw ‘doen’ aan anderen oververteld, en er op aangedrongen uw voorbeeld te volgen.

1 Maart 1913.

Tot over het graf
door Johanna Steketee.

- ‘Eugène, Eugène,’ kreunde de zieke weer wanhopend.

De jonge verpleegster, die aan haar bed zat, schudde bedrukt 't hoofd.

Neen, 't was alles tevergeefs wat zij deed voor haar moeder.

Zonder den man, die haar leven had verwoest, en aan wien zij niet goed meer kon denken als aan haar vader, was er geen redding mogelijk voor de zieke.

En wat zij eerst zoo ver van zich had afgeworpen, als iets wat niet kon, noch mocht gebeuren, dat begon nu langzaamaan aannemelijke vormen voor haar aan te nemen.

Och, als 't was om die arme, doodzieke moeder te redden, dan wilde zij overgaan tot 'n daad, die haar als onwaardig en vernederend tegen de borst stuitte.

En als er geen redding meer mogelijk was, maar haar laatste levensdagen door dat weerzien konden worden verhelderd, dan ook nog moest er toe worden overgegaan, meende Suze Mercier.

Zij stond op en boog zich over de zieke. De ingezonken borst piepte schrijnend. Het hoofd tusschen de hooge schouders lag diep in de kussens. Het gezicht zag blauw-wit.

Alleen de mooie, zwarte oogen hadden iets van hun vroegeren, tintelenden glans behouden. Arme moeder, fluisterde het jonge meisje.

O, dat hij haar zooiets had kunnen aandoen, waardoor hij haar leven totaal vernield had!

Suze had haar moeder niet meer vroolijk gezien, sinds haar vader hen had verlaten, dien zomer juist twee jaar geleden.

In de serre-kamer, die op een kleinen tuin uitliep, begon 't te schemeren. 'n Koelte drong nu binnen, die weldadig aandeed.

'n Heerlijke, stille zomeravond, peinsde Suze.

En als scherp contrast met wat daar buiten leefde en bloeide, overstelpte haar de vrees voor den naderenden dood.

Och, als zij haar moedertje moest missen, wat hield zij over!

En wie verloor zooveel aan haar als zij, de jongste, de zwakste, de minst-bedeelde der drie kinderen, zoowel uiterlijk als innerlijk.

Titia, de oudste, studeerend te Groningen, kon zich al gauw vestigen als arts.

Pierre, was als ingenieur in Duitschland werkzaam.

Alleen haar plannen stonden in verband met haar moedertje.

Sinds die alleen was gebleven, hadden zij zich nog inniger aan elkaar gehecht.

Van haar vader had zij nooit gehouden, voelend, dat hij haar niet vergaf, dat ze leelijk was en zwak, tot weinig in staat.

En toen hij haar moeder had verlaten voor een danseres van een Vlaamsche opera, met wie hij nu was getrouwd, was zij gaan werken voor verpleegster.

Nu was ze in haar eersten dienst.

- 'Suze,' klonk het kreunend.

Het meisje vloog op.

- 'Lieveling, luister eens.... kom eens hier bij me zitten.... kan niemand ons hooren?'

- 'Neen, Maatje neen....'

Suze hield nu de bleeke hand der zieke in de hare.

- 'Suze.... nu moet je niets meer zeggen van onwaardig en vernederend,' klonk het aarzelend, 'want ik voel dat ook wel, maar o als je wist, hoe ik verlang, Suze, kind, ik wou hem nog eenmaal zien....

Al is 't maar even Suze.'

Haar woorden klonken nu smeekend en de uitgeteerde handen wrongen zich krampachtig.

'Van Gent hiernaar Doorn is wel een heele reis, maar toch Suze, toe, haal hem. - Op een brief komt hij niet, Suus. - Ik ken hem.

Dan zal ik beter kunnen worden, Suus, als ik hem eerst nog maar eens heb gezien.... dan zullen we samen genieten van de lieve, kleine villa, die we hier bewonen.

Dan zal ik nooit meer over hem spreken, Suus.'

- 'Ik zal er voor zorgen,' beloofde het meisje eindelijk.

Uitgeput zonk de zieke neer, 'n glans van hoop en vertrouwen op 't gezicht en voor 't eerst dien avond sliep ze wat rustiger.

De trein stuwde door de zomerlanden, het Zuiden tegemoet.

Ze droomde haar eigen droom niet, 't jonge verpleegstertje.

Ze dacht aan het verleden, aan het huwelijk van haar ouders, aan hun leven in Gent, waar haar vader was werkzaam geweest aan het Conservatorium, waar hij nu en dan was opgetreden als musicus, roem had ingeoogst.

Hoe hij hun moeder, meer dan tien jaar ouder dan hij-zelf, en contrefaite, meer en meer had verwaarloosd.

Totdat 't în de stad bekend was geworden, dat hij ging met een zangeres van de opera, en hun gezin de vreeselijkste smaad was aangedaan die denkbaar was.

Daarop was de echtscheiding gevolgd en hun vertrek naar Holland.

O, dat hij zooiets had kunnen aandoen een vrouw, met wie hij toch zooveel jaren had saamgeleefd, die hij eens, geheel vrijwillig, om geen enkele bijreden, had getrouwd, van wier kinderen hij de vader was, een vrouw, zoo lief en zacht, als hunne moeder; 't ging haar begrip te boven.

Ze deden samen de lange reis, meest zwijgend, als vreemden.

Eugène Mercier was nog in de kracht van zijn leven.

Bitter dacht Suze aan het contrast, dat hij vormde met haar arme, oude, zieke moeder.

Toen zij thuiskwamen en zij haar moeder had voorbereid, liet zij haar ouders alleen.

Ze begreep, dat haar moeder hem nu alles vergaf.

Hoe lief moet zij hem hebben gehad, om dat te kunnen doen, bepeinsde zij.

Dien nacht fluisterde de zieke: - ‘Ik ben zoo gelukkig geweest.

Verwijt hem nooit iets, Suus, ook niet, als ik er niet meer zijn zal. En als hij je nog eens noodig mocht hebben, Suze, ga dan. - Om mijnentwil.... zeg dit ook aan Titia en Pierre, Suus, en heb dank voor dit laatste vooral.

Zoo sloot zij de oogen, om nooit weer te ontwaken, in de herinnering aan haar liefde, die reikte tot over het graf....

30 September 1914.
28ste Jaargang.
No. 14.

Bericht.

De redactrice deelt, onder verwijzing naar het bericht in het voorgaand nommer, mede dat zij weder in Holland is teruggekeerd, en de redactie geheel heeft hervat. Zij verzoekt brieven, manuscripten, enz., nog voorloopig aan den uitgever, *niet* naar den Haag te zenden. Het ligt in hare bedoeling hare indrukken, in Duitschland gedurende den oorlog opgedaan, in de Lelie mede te deelen; plaatsgebrek belet haar dat heden reeds te doen, omdat de uitgever voorloopig de Lelie nog slechts op halve grootte wil doen verschijnen. Eene overgebleven corr:, afgezonden op den dag der mobilisatie en te laat aangekomen, zal insgelijks nog in het a.s. nommer worden opgenomen. De onder berusting zijnde manuscripten en brieven moesten alle in Bad-Nauheim achterblijven, wijl het te gevaarlijk was in dezen oorlogstoestand met zoovele in een vreemde taal gestelde papieren van allerlei aard te reizen. De corr: in dit nommer is dus eene beantwoording van die brieven, die sinds mijn terugkomst hier bij den uitgever inkwamen, behalve van die welke voor de beantwoording in dit nommer te laat waren afgezonden, en welke zullen worden behandeld in het hieraan volgende nommer. Gelijk vanzelf spreekt zal ook met den roman: De Zyp Looyenga's weder voortgegaan worden.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Waanzin

> Jedoch der schrecklichste der Schrecken,
> Das ist der Mensch in seinem Wahn.
>
> SCHILLER.

Schrijf eens iets over den oorlog,' zei iemand tot mij.

Over den oorlog? Maar de couranten staan er immers vol van, te vol misschien. We lezen, we kunnen nu eenmaal niet anders, maar we sidderen. Ontzetting grijpt ons aan, vol afschuw, met erger dan droefheid, met schaamte en wanhoop in het hart leggen we het blad terzijde.

O het martelt, het pijnigt onze ziel. Is dat alles wáár? Kàn het waar zijn in onze verlichte, beschaafde eeuw? Al die droefheid, die jammer en ellende; al die gruwelen, geraffineerde wreedheden, moord en sluipmoord, is dàt nu oorlog?

Maar dan is het krankzinnigheid, volslagen waanzin.
Neen, ik schrijf er niet over. Alleen dit, wat ik voel diep in mij, met volkomen ze-

kerheid; deze oorlog zal en moet en *kan* de laatste zijn. De blinden, de geestelijk blinden zullen zien en de dooven zullen hooren. Het geweten, het sociale geweten der volkeren zal worden wakker geschud. De mensch zal eindelijk inzien, eindelijk begrijpen dat hij een geestelijk wezen is, geen barbaar, geen duivel, geen hyena, maar *mensch*, geschapen naar het beeld van God.

'Schrijf dan over den vrede,' zoo hield mijn bezoeker aan.

Over den vrede? Neen, dat nog minder. Ik zou evengoed tegenover een diep-bedroefde, iemand die veel, die alles had verloren, kunnen uitweiden over de vreugde des levens.

Ik kan vrede wenschen met mijn gansche ziel, aan vrede denken met groote intensiteit, maar er over schrijven, neen, dat gaat niet, nù niet.

Vergeten wij het echter niet, dat gedachten van grooten invloed zijn. Elke gedachte, elke wensch brengt het gedachte, het gewenschte nader. O, hij zal komen de wereldvrede, wanneer velen, telkens meerderen, - God geve eenmaal *allen*, - hem wenschen, hem tot zich trekken, hem roepen, met brandend heimwee en heilig verlangen. De dingen, waarvoor wij onze ziel openstellen, komen altijd. We zullen vervuld worden van dien geest van liefde en vrede, waardoor rassenhaat en klassenhaat onmogelijk worden. En het leven op aarde dat nu een vloek schijnt, een het is, o nu voor zoovelen, zal een zegen worden.

Och wanneer? -

Als het leven ons bedroeft en teleurstelt zooals nu, dan, meer dan anders, zijn het de herinneringen onzer jeugd die ons omzweven. Men heeft ze niet geroepen, maar ze zijn gekomen, stil en geruischloos, en ze strekken de armen naar ons uit met smeekend gebaar. Ze raken onze ziel aan, zacht en teeder en ze kloppen steeds dringender aan alle deuren en vensters om te worden binnengelaten.

Door treffende gebeurtenissen, door vreugde en smart, door een invallende gedachte, soms ook door het gesproken of geschreven woord kan een herinnering in ons wakker worden en het verleden wordt weer heden.

Zoo ging het mij bij het lezen van: 'Er stâon ja oms ménschen veur!' door Joris Groenenwoud Kzn. in 'Ons Godsdienstig Leven.'

Zooals er nu gedurende dezen oorlog wel eens het een en ander wordt aangehaald uit den oorlog van 1870, zoo geschiedde dit in 1870 met den oorlog van 1830.

Gedurende den Fransch-Duitschen oorlog woonden wij, als kinderen, in het lieve, boschrijke heidestadje Assen, waar mijn vader lid van het Gerechtshof was. Natuurlijk deed het verhaal van den eenvoudigen Drent uit den oorlog van 1830, waarover J.G. het heeft, daar de ronde.

Omdat Joris Groenenwoud dit stukje leven weergeeft, zoo heerlijk mooi, verzocht ik hem het in de Lelie te mogen overnemen, wat hij mij toestond.

'In deze benauwende dagen vol oorlogsgerucht' - aldus J.G. - 'komt mij een verhaal in de gedachte uit den tijd toen de krijg nog een ietwat gemoedelijker karakter bezat. Het was in het roemruchte jaar 1830, het jaar van de oud-strijders en van het metalen kruis. Het vaderlandslievende hart popelde onder den smaad, door de trouwlooze Belgen den goeden Koning Willem aangedaan. Elk rechtgeaard Nederlander tintelde van begeerte naar wraak, en vrijwilligers boden zich aan van allen kant om voor God, Oranje en Nederland de wapenen aan te gorden.

Kooplieden en kantoorbedienden, studenten en handwerkslui, landbouwers en daglooners, ze werden te zamen in rij en gelid gezet, om straks als flankeurs en schutters naar de grenzen te snellen.

Het was voor de plattelanders in hun eentonig bestaan een prettige tijd. Want uit de stad kwamen een paar heusche sergeants om den nieuwbakken troep te drillen. De Dokter werd aangesteld tot majoor, de meester werd kapitein, de bakker en de molenaar luitetenants, een paar boeren onderofficier en de rest van de mannelijke dorpelingen vormden het bataillon van de mobiele schutterij.

En dat marcheerde in heusche uniformen naar de dorpsweide en hield daar met heusche geweren schietoefeningen op de schijf. De sergeants onderlegden hen in laden, mikken en vuren, en de vrouwen, tantes en kinderen der strijdbare helden stonden op een afstand huiverend te luisteren naar het knetteren en ploffen van het geweervuur.

Men moet de verhalen gehoord hebben uit den mond der oud-strijders, of hun dagboeken hebben gelezen, met welk een eerbetoon ze werden uitgeleid uit hun dorp, omstuwd door hun trotsche familie; hoe ze te voet van het hooge noorden marcheerden heel naar het uiterste zuiden, en ingekwartierd werden bij gezinnen, die hen als helden verwenden, en hoe ze eindelijk kwamen te staan tegen-

over den vijand, en deze versloegen, en toen naar huis terugkeerden met roem overladen en met feest en vlaggen ingehaald. Ja, 't was een prettige tijd!

Toen moet het gebeurd zijn, dat een Drent, die ook terdege door den sergeant uit de stad was geoefend in het laden, mikken en vuren op een schijf, die den vijand verbeeldde, met zijn bataillon tegenover den werkelijken vijand kwam te staan. En evenals thuis op de dorpswei, klonk ook nu uit den mond van zijn kapitein het commando: ‘Vuur!’ Maar de goedmoedige Drent hield eensklaps zijn hart vast, want, - of de onvoorzichtige kapitein het niet had gezien? - vóór de schijf, waarop zij hun vuur moesten richten, wemelde het van menschen, soldaten ook deze!

Nog was het tijd onheil te voorkomen, en de Drent stapte uit het gelid en schreeuwde zijn krijgsoverste toe: ‘Maar kapitein, er stâon ja oms mènschen veur!’

* * *

De goedmoedige man kon zich niet voorstellen, dat er op levende menschen moest worden geschoten! Hij is om zijn onnoozelheid braaf uitgelachen. Toch geldt ook van dezen argelooze het woord van Jezus, dat wat voor wijzen en schranderen verborgen blijft, aan eenvoudigen wordt geopenbaard.

Deze Drent, hij bestaat nog. Wijze regeerders en schrandere diplomaten mogen spreken over Russische belangen in Servië, over Drievoudig Verbond en Triple Entente, over schending van neutraliteit en uitbreiding van invloedssfeer, zoodra op het door hen gegeven teeken het commando: ‘Vuur!’ weerklinkt, roept de eenvoudige onthutst: ‘Maar kapitein, er staan immers mènschen voor!’

De wijze en schrandere grootwaardigheidsbekleeder ziet slechts *dingen*: beursbelangen, speculaties, afzetgebieden; de eenvoudige man uit het volk ziet vóór die schijf, waarop door hem moet worden geschoten, de *menschen.* De menschen stuk voor stuk, die te zamen die zooveel duizend dooden en gewonden vormen, waarvan de oorlogsberichten gewagen; hij ziet de moeders en vrouwen, en de kinderen, die thuis vergeefs op hun verzorger wachten. Achter de gesprongen banken, de duurdere levensmiddelen, de verwoeste oogsten, ziet hij de menschen, wier zorg en liefde en lot ook hem beweegt.

En als dan de verwekkers van den volkerenkrijg, die slechts papieren plannen zien, het wreede commando uitgeven: ‘Vuur!’ dan kermen de lijdende volkeren: ‘Hoe kunt gij tot vuren bevelen, er staan immers menschen voor de schijf!’

Maar de domme Drent is gegroeid. Hij is niet meer zóó argeloos als in 't jaar '30. Zijn kreet: ‘Er staan immers mènschen voor!’ is niet langer louter een kreet van ontzetting en angst; het is geworden een woord van verzet, een bedreiging. En nu lacht de kapitein niet meer om de argeloosheid van zijn recruut, hij hoort hoe de verontwaardiging over zijn bevel als een dof gemompel langs de gelederen vaart; hoe die stem van verzet aangroeit tot stormgeloei. En 't is of de grond onder hem siddert, en hij beeft, de permantige kapitein. Straks durft hij niet langer ‘Vuur!’ commandeeren, want hij wordt niet verstaan onder het luide, hemel en aarde doordreunende wachtwoord: ‘Vrede op aarde! Oorlog aan den oorlog! Er staan immers menschen voor!’

* * *

Mijn tweede herinnering is van meer recenten datum. Het was in den oorlog der Engelschen tegen de Boeren, dat ik mijn nichtje uit de bewaarschool haalde. Ze was

in den tuin druk in gesprek met een vriendinnetje. Ze zaten te zamen op een bankje met de ruggen naar mij toe, zoodat ik, zonder dat ze het hadden gemerkt, achter haar was gekomen en het volgende hoorde. Hoe het gesprek was begonnen weet ik niet.

Het vriendinnetje: 'Zegt jouw moeder, dat alle kinderen in den hemel komen?'

'Ja.'

'En de groote menschen dan?'

Het antwoord kwam niet terstond. Misschien had moeder zich hierover nooit uitgelaten en was het kleine ding ernstig aan het nadenken. Ik had er wat voor gegeven als ik het gezichtje had kunnen zien, maar ik was zoo nieuwsgierig dat ik mij niet durfde bewegen.

Eindelijk kwam het antwoord, eenigszins bezijden de vraag om, met groote beslistheid: 'weet je, wie *niet* in den hemel komt? Die man met zoo'n raren naam, die gezegd heeft tegen de soldaten: "Schiet", want moeder zegt dat God niet wil, dat de menschen elkaar doodschieten.'

Het vriendinnetje was zeker minder philosophisch aangelegd en had er nu genoeg van, want ze sprong van de bank, waardoor ze mij zag en het gesprek een einde nam. Het gesprek, waarbij een kinderhand de poorten des hemels sloot voor Chamberlain.

En toen, evenals nu, was het of ik hèm

hoorde, den vriend der eenvoudigen, der kleinen en geringen, den grooten kindervriend: ‘Voorwaar zeg ik u, indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderen, gij zult het koninkrijk der hemelen geenszins ingaan.

J. VAN REES VAN NAUTA LEMKE.

Van Vrede en Strijd.

Het vredige landschap
vol zomersche kleuren,
Zich badend in zonlicht....
Idylle van rust.
Door rijpende halmen
ruischt zachtkens het koeltje;
O, kalme natuur,
van geen onheil bewust.

De erica bloeit
en de heide is purper,
Het bijtje zoemt rond
in de zonnige lucht;
Geheimzinnig ruischen
aan d'oever van 't meertje,
Waar 't windeke zacht
door de riethalmen zucht.

Maar donkere wolken
bedekken den hemel,
Losbarstend verwoestend
het schoon der natuur.
Vergeefs tracht de menschheid
het onheil te keeren,
Vergeefs zoekt het oog
naar het wolk'loos azuur.

Kanonnengebulder
en wapengekletter,
Gejammer, gekreun,
dat de lucht thans vervult;
Waar, waar bleef de pracht
van de hei en de velden,
Als d'avond de aarde
in schemering hult?

Een huis eens vol welvaart....
nu: rookende puinhoop,
Het rijpende graan
ligt vertrapt op het veld.
Vergeefs zoekt ge vrede
en rust op de heide,
Waar d' oorlog gewoed heeft
met bloedig geweld.

Ze liggen dooreen ginds,

verminkten en dooden,
Jong leven, gegeven
voor d'eer van het land.
Hoe kort nog tevoren
vol kracht en vol hope,
Drenkt nu reeds hun bloed daar
het vaal-bruine zand.

Zoo ligt dan de aarde
vol lijden en strijden,
En deernisvol dekt haar
de komende nacht.
De worst'lende menschheid
ziet op in haar duister,
Terwijl zij al biddend
des Vredeskomst wacht.

FR. H. KUYPER.

Amsterdam, September 1914.

Reisverhaal.

Vermoedelijk zal het mijnen lezers wel eenigszins interesseeren op welke wijze ik tenslotte terugkwam in ons vaderland, en ook waarom die terugkomst zoo lang duurde. Om met dit laatste punt te beginnen zij hier gezegd, dat het veel moeilijker is in oorlogstijd met honden, enz., te reizen dan met kinderen of koffers. Raken de laatsten weg, enfin, hoe onaangenaam dat ook is, men kan zich nieuwe kleeren koopen, of ook desnoods zijn goed in den vreemde achterlaten. En kinderen, hoe lastig en ongezeggelijk en onopgevoed ook, hebben nu eenmaal het recht mee te reizen. Maar de ongelukkige dieren! Reeds in vredestijd zijn er heel wat menschen die van oordeel zijn dat men hen zoo ruw en meedoogenloos mag behandelen als het elk toevallig individu invalt. In oorlogstijd echter vervallen alle bepalingen ten hunnen gunste. Derde klasse met hen reizen was daarom uitgesloten in Duitschland, waar juist die afdeelingen zijn overvuld met militair, gewonden en gezonden. De boot naar Mainz of Biebrich kon men vanuit Bad-Nauheim niet bereiken, wijl auto's niet meer te verkrijgen waren (om van de hooge onkosten niet te spreken), en bovendien kon men geen dag zeker zijn van het vertrek dezer booten, daar zij dan eens wel, dan weer niet voor het publiek gebruikt konden worden vanwege het vervoer van gewonden. Daarbij komt dat Bad-Nauheim aan een zijlijn ligt, zoodat men of in Giessen of in Frankfort, of, indien men met de boot wil reizen, in Biebrich moet overstappen. Och dat alles is zoo vanzelf sprekend gemakkelijk in vredestijd, maar werd nu zoo heel moeilijk, nu alle aansluitingen vervielen of

waren gewijzigd. Ik heb in den beginne na de mobilisatie dan ook verscheidene Hollanders gekend, die dag aan dag zich afvroegen: 'Hoe kom ik weg?' En die nochtans geen van allen een hondengezin hadden mee te voeren. Maar de quaestie der koffers was voor de meesten reeds een afdoend bezwaar. Natuurlijk werd mij daarom ook nu en dan den lieflijken raad gegeven: 'Laat die beesten toch achter; men moet nu vóór alles voor zichzelf zorgen.' Op zulke praat haal ik steeds de schouders op. Mijne honden hebben mij een liefde en trouw gegeven, die ik daarmede hoop te vergelden, dat ik hen nooit in den steek zal laten, afgescheiden nog van het m.i. diep-verachtelijke een weerloos dier aldus in den vreemde over te laten aan zijn lot. Indien er eene bovenaardsche macht is die ons regeert, dan heeft deze ons zeker óók eene verantwoording opgelegd aan het zwakke en verlatene in de dierenwereld, en dan is het m.i. reeds uit dat oogpunt beschouwd laf en min voor zichzelf te zorgen ten koste van onschuldige beesten, die zeker allerminst kunnen helpen dat de 'christelijke' beschaving dezen afschuwelijken krijg doet woeden, - ook ten hunnen koste. (Denk maar eens aan die tallooze paarden, die op het slagveld worden verminkt en vermoord).

Één mogelijkheid bleef ons, en die hebben wij dan ook dikwijls met ernst onder de oogen gezien, namelijk die van onze Marie achter te laten met het hondengezin, iets waartoe zij, met een niet genoeg te waardeeren en te eerbiedigen trouw en toewijding aan ons, volkomen bereid was. Echter, waar de geruchten uit Holland soms allesbehalve geruststellend luidden wat betreft de mogelijkheid van in den oorlog te kunnen worden betrokken, waar aan den anderen kant het uitbreken van besmettelijke ziekten niet is uitgesloten, zelfs in een zoo goed georganiseerde verwonden-verpleging als die te Bad-Nauheim, daar vonden wij het een bijna niet van Marie te vergen offer dat zij-alleen zou achterblijven in het zelfs in vredestijd in den winter reeds vrijongezellig badplaatsje, terwijl wij zonder haar naar Holland zouden terugkeeren.

En toch riep en drong mijn werk mij naar hier.

En ik geloof dat die dagelijksche twijfel: 'Wat zullen we eigenlijk besluiten tenslotte', alle goede vruchten van de badkuur wel zal hebben te gronde gericht, bij mij, als bij zoo velen. Want, dat bij ons allen de reactie te eeniger tijd komen moet, dat staat bij mij vast. Alleen menschen die totaal gevoelloos zijn - en dat zijn hartlijders meestal niet - kunnen dergelijke emoties ongestraft doormaken.

Maar, dat wat ik juist in dezen vreeselijken tijd hoe langer hoe meer ben gaan gelooven (ook daarover hoop ik te eeniger tijd te schrijven), namelijk dit, dat er een Onbekend Iets is dat ons helpt en steunt en leidt, ik heb het óók ondervonden wat aangaat deze reismoeilijkheden. Ik heb er behoefte aan het hier openlijk neer te schrijven: nooit waren wij er gekomen zonder de onwaardeerbare hulp en de toewijdende liefde eener mij geheel onbekende Lelie-abonnée, die ik onverwacht in Nauheim leerde kennen, en die zich aan mij en aan mijn hondenjongens heeft betoond als een reddende engel in den nood in den waren zin des woords. Neen, ik voor mij geloof niet dat het 'toeval' was dat haar juist in die mobilisatie-dagen, toen niemand aan badkuren dacht, voerde op mijn weg naar Bad-Nauheim, en, juist door het bijzondere der omstandigheden, terstond met mij in een veel nauwere aanraking bracht dan anders wellicht het geval ware geweest. Hoe dit zij, ik leerde haar kennen, ik leerde ook kennen hare onbegrensde dierenliefde, en zij was het die met ons allen

te saam één coupé 1ste klasse afhuurde, en er niet tegen opzag vier honden, een katje en een papegaai, tot gezelschap te hebben drie dagen lang, om van het tallooze niet-levende 'Gepäck' niet eens te spreken. Want wij durfden niet zooals in vredestijd onze koffers aangeven, uit vrees voor wegraken, en pakten dus alles zooveel mogelijk in reismanden die wij konden meevoeren in de coupé. Tot eer van mijn hondenjongens durf ik het zeggen: lastig waren ze geen van allen, maar met dat al is hetgeen kleinigheid telkens Bennie en Frits onder den arm te nemen, en Gé en Pieter in een korf te dragen, en de papegaai in een kooitje en de kat in een mandje mee te sjouwen, en daarbij een wakend oog te houden op de rest der zeer talrijke goederen, en op elkaar óók, dat we niet van elkander wegraakten! Want o dat telkens overstappen thans, waar men anders direct van Nauheim over Giessen-Keulen kan reizen in één kleinen dag, vergezeld van Speisewagen! 't Begon reeds in Giessen, waar we, dank zij de groote vriendelijkheid van den stationchef in Bad-Nauheim, opnieuw een gereserveerde coupé voor ons vonden. Nauwelijks zaten we echter of daar was Bethsdorf. Weer eruit.

In het ontzettend gedrang van den trein naar Keulen raakten we elkaar bijna kwijt, de eene helft van ons, we waren 5 in getal, stond op het eene perron, de andere op het andere. Enfin, we kwamen er dan toch allemaal weer in, en bereikten Keulen om half twee ongeveer. Daar zou geslapen worden, en was de aanblik van het vele militair, van de telkens aankomende gewonden, even indrukwekkend als diep-droevig. Indrukwekkend om de uitstekende orde, droevig om den aanblik dier jonge mannen, die, hetzij nog gezond ter slachting werden gevoerd, hetzij verminkt en te gronde gericht naar den Duitschen bodem wederkeerden, de jassen doorboord soms met kogels, de gezichten verbonden, sommigen met den dood reeds onwedersprekelijk in hunne oogen.

Wat ons allen echter diep trof, dat was de vastberaden moed en wilskracht die uit al die ernstige gelaatstrekken sprak. Daar was niet één gezicht dat tegenzin of ontevredenheid uitdrukte, allen, zelfs de meest verminkten, hadden eene expressie van gelaten berusting, van blijde bereidwilligheid zelfs. Wat men moge zeggen of denken van de Duitschers, geen onpartijdig mensch zal kunnen ontkennen dat zij een onbeschrijflijke vaderlandsliefde bezitten en éénig zijn in oorlogstijd, als geen ander volk. Nergens ook was sprake van snoeverij of overmoed. Spreekt men met een Duitscher over den oorlog, dan hoort men steeds hetzelfde woord: 'Wir müssen siegen', maar daarbij bepaalt het zich. De ernst van den toestand is allen te veel bewust, dan dat zij zouden willen pralen op de behaalde voordeelen. Allen ook zijn diep doordrongen van het vreeselijke verlies van zoovele menschenlevens, die moeten geofferd worden, reeds zijn geofferd.

Het eenige onhebbelijke wezen dat wij op de geheele reis ontmoetten, was een Duitscher, den volgenden dag aan het station in Keulen, welke meneer (?) ons met alle geweld wilde beletten in de voor ons gereserveerde coupé plaats te nemen. Omdat deze coupé de eenige eerste klasse aanwezig was, en hij beweerde een doorloopende kaart te hebben, werd hij onbeschoft. Maar de Duitsche conducteur zette hem, met de in Duitschland zoo roemwaardige orde, handig en netjes op zijn plaats, stopte hem ergens anders, en.... vaarwel Keulen! O weemoedige herinnering! Toen ik den vorigen keer van het station wegstoomde, ditzelfde voorjaar, was het Rosenmontag van het carnaval, en moesten we ons een weg banen door drommen gemaskerden, die van alle omstreken van Keulen kwamen of weer terugreisden. Alles ademde toen feestroes en jubel. Nu hing over ditzelfde station de droeve ernst van den dood. Gewonden overal! Een trein, gereed naar Parijs te vertrekken, stond klaar, was reeds met militairen gevuld die tot afscheid wuifden, goedsmoeds, wetend nogtans, als wij allen, dat zij bestemd waren tot slachtvee voor daarginds. Groene takjes sierden, als een hoopvolle belofte van zege, de wagons. Maar de tranen sprongen ons in de oogen bij het bedenken van het lot dat deze jonge mannen wachtte, ook in het beste geval, verminking, ellende, sterven ver van huis. Toch was er in aller oogen slechts geestdrift en blijde toekomstverwachting. Wij ook wuiven hen een laatste afscheid toe. Vaarwel, arme slachtoffers van de 'christelijke' regeering van alle groote landen van Europa....

In den namiddag bereikten we Crefeld, waar we eenige uren moesten wachten alvorens een andere trein ons doorvoerde tot Kleef. In deze stad Crefeld bemerkten we nog het minste van den toestand, en ging alles rustig en kalm toe, maar toen we, na om 3 uur ongeveer de reis hervat te hebben, eindelijk in den avond in Kleef arriveerden, toen was het eerste wat we zagen en hoorden één groote aandoening over de zooeven aangekomen gewonden, en de door de Belgen op hen gepleegde

gruwelen, speciaal wat betreft het uitsnijden van tong of uitsteken van oogen. Met diepe verontwaardiging vertelden de op het perron aanwezigen ons van hetgeen zij daaromtrent hadden te zien gekregen. Zwaar geteisterd was ook het stadje Cleve en omstreken wat aangaat het aantal dooden uit die streek afkomstig De Oberkellner, van het hôtel waar we sliepen liet mij een geheel lijstje zien van de reeds gesneuvelden, waaronder verscheidene officieren. Zelf had hij twee zonen in dienst, een stond in Frankrijk, een lag lichtgewond in een lazareth. En, evenals iedereen dien wij spraken, legde hij die eigenaardige eerbied-afdwingende berusting, en dat rotsvaste vertrouwen in de eindelijke overwinning aan den dag, elken Duitscher eigen. Den volgenden ochtend ging het met de electrische tram verder tot Beek. Daar zagen we aan de Duitsche grens de laatste Duitschers, en namen van hen, evenals van allen die ons op reis van dienst zijn geweest, een recht aangenamen indruk mede, want zij waren ons met onze tallooze bagage

uiterst behulpzaam, lieten ons slechts een paar dingen van ons vele 'Gepäck' openmaken, en namen o.a. terstond genoegen met mijn beleefd verzoek het mandje, dat ons poesje inhield, gesloten te mogen houden, daar zij, vanwege hare schuwheid, anders zou ontsnappen. Te voet ging het nu naar de Hollandsche grenzen, waar we zijn behandeld beide door de douanen en de militairen met een niet genoeg te loven vriendelijkheid. Daar de Hollandsche tram geen honden vervoert, moesten we tot Nijmegen een rijtuig nemen, dat deze heeren beambten zoo vriendelijk waren ons te bezorgen, en we waren hun recht dankbaar voor de ons afgestane stoelen terwijl we daarop wachtten, evenals we dankbaar in deze eerste landgenooten zulke sympathieke, kalmredeneerende menschen begroetten. Van Nijmegen reisden we over den Haag naar Amsterdam, natuurlijk een groote omweg; maar zij, aan wie ik voortaan zoo oneindig veel dank, wilde het niet anders, omdat we dan Marie veilig en wel konden doen uitstappen met ons levend gezin aan het Haagsche station. We hadden, eerlijk gezegd, juist tegen dit laatste gedeelte der reis nog het allermeest opgezien vanwege de hondenmoeilijkheid in Holland. Maar, o hoeveel hulp en vriendelijkheid genoten we van alle zijden. Dat Benjamin zich in Nijmegen op het station, als overal, de noodige vrienden wist te maken onder de beambten, dat behoef ik wel niet te zeggen. Hoe onwaardeerbaar-hulpvaardig echter waren die en waren allen in het ons een 3de klasse verschaffen, en ons alle mogelijke inlichtingen verstrekken. Bij het overstappen in Rotterdam werd het zulk een toeloop van menschen dat er van plaatsvinden geen sprake meer zou zijn geweest, hadden niet de conducteurs ons hun eigen dienstruimte afgestaan. - Daar zaten we toen, moe en verlangend eindelijk tot rust te komen, maar zoo dankbaar, o zoo dankbaar, aan al degenen die ons door deze moeilijke dagen hadden heengeholpen, beide in Duitschland en in Holland. - Gelijk ik reeds eens schreef, dat is het mooie van deze moeilijke tijden, dat het in den goeden mensch het kleine en leelijke doodt en hen doet kennen aan elkaar van hun besten kant. Niemand heeft dat misschien zoo sterk ondervonden als ik, vanaf het oogenblik der mobilisatie tot nu toe. - Ik wil dan ook niet ontkennen dat ik, ondanks alle waaroms die juist deze ellende op de lippen brengt, toch in mij voel een wassend geloof aan een leidende en helpende hand, aan een Iets dat ingrijpt, en dat ons toeroept: Tot hiertoe en niet verder; mijne wegen zijn niet de uwe. Maar daarover een anderen keer. Nu wil ik slechts eindigen met datgene waarmede ik begon, namelijk met dank en nog eens dank aan iedereen, maar bovenal aan haar die mij door haar hulp en haar lief ingrijpen deze reis mogelijk maakte, die het, ondanks eigen toestand, nimmer te veel was honden te helpen sjouwen, of goed te helpen dragen, die in alles dezelfde blijmoedige opgewektheid bleef bewaren, en die mij daardoor aan haar verplicht heeft, - juìst door die hulpvaardigheid wat de hondenquaestie aangaat speciaal, - levenslang. - -

Bij haar, en hare lieve familie, die ons als oude bekenden opnam, vertoef ik op dit oogenblik met een hart vol innige erkentelijkheid.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

F.A.E.W. - Ik schreef U terstond na mijn terugkomst reeds particulier om U te danken voor Uw medewerking. De uitgever overhandigde mij een nog bij hem onder berusting zijnd artikel van U, dat ik gaarne aanneem.*)

Mevr. W.v.d.M. te L. - Prettig Uw handschrift te vinden bij het door den uitgever ontvangene. Ik zond het schetsje reeds ter drukkerij. Hartelijke groeten, ook aan Uw man.†)

Mej. H.B. te R. - Ik heb Uw artikel gaarne aangenomen. Gij deedt zeer verstandig het direct aan den uitgever op te zenden, want inderdaad ging er zeer veel tijd heen met het opzenden

*) Uw brief intusschen in dank ontvangen.
†) Uw brief intusschen in dank ontvangen.

van brieven, enz., naar Bad-Nauheim, en bovendien kon ik, gegeven de omstandigheden, van daar uit de redactie niet waarnemen, wijl alle correspondentie in het Duitsch moest worden geschreven, en daarna geopend werd doorgezonden naar het Generaal-Commando in Frankfürt. Door die bepaling ging te veel tijd verloren natuurlijk waar het manuscripten of andere spoedeischende zaken gold. Met den inhoud van Uw artikel ben ik het in hoofdzaak zeer eens. Bertha von Suttner heeft in haar, 'Die Waffen nieder' (ach hoe weinig heeft dat magnifique boek geholpen) zoo prachtig aangetoond het onheilige van het God bij den oorlog halen, waar het datgene geldt wat immers juist in strijd is met Zijn eerste gebod: Hebt elkander lief. In alles ben ik het niet met U eens; waarschijnlijk heb ik op een andere plaats wel gelegenheid U te doen bemerken wat ik bedoel. Hartelijk gegroet.

Jo. - De uitgever gaf mij Uw gedichtje, maar, hoezeer het mij vreeselijk spijt juist *U* te moeten teleurstellen, ik kan het niet opnemen, omdat de vorm te gebrekkig is. Wilt gij echter iets anders ter beoordeeling zenden, dan ontvang ik het gaarne. Leg U toch vooral toe op juiste regels en goede maat. Als gij Uw gedichtjes hardop overleest, moet gij, dunkt mij, zelve wel hooren dat de vorm niet in orde is. Veel groeten.

Een onpartijdig Nederlander. Uw stuk is door U naar Nauheim opgestuurd, hetgeen nogal dom van U was, waar uitdrukkelijk in de Lelie is vermeld, dat ik in de gegeven omstandigheden geen gelegenheid had de redactie van dáár uit te voeren. Indien gij met Uw naam hadt onderteekend, dan zou ik het misschien aan den uitgever hebben opgezonden. Waar gij echter daartoe niet den moed hadt, spreekt het vanzelf dat ik dat niet deed. Laat mij U op deze plaats echter zeggen, dat gij in het geheel niet schijnt te begrijpen waarom het gaat m.i., namelijk *niet* om het behoud van kunstschatten, maar wel om dat van duizenden en duizenden menschenlevens. Deze verschrikkelijke oorlog brengt zulk een ellende teweeg op allerlei gebied, dat het m.i. een eenigszins kinderachtige aanstellerij is voortdurend te jammeren over de verwoesting van Leuven en van de kathedraal in Reims, alsof die gebeurtenissen ten slotte belangrijker zijn dan iets anders ter wereld. De een praat in dit opzicht de ander na, en verbeeldt zich, vermoed ik, dat het zeer 'intellectueel' staat en zeer kunstdoenerig aandoet, indien hij zich vreeselijk te keer stelt met groote woorden over die bejammerenswaardige verliezen aan kunstschatten in Leuven en Reims. Maar hij die eerlijk nadenkt moet toegeven dat deze vernieling een *noodzakelijk gevolg* is geweest van den krijg als zoodanig, en een dat ten slotte maar van geringe beteekenis is, indien men haar vergelijkt met de afschuwelijke ellende waaronder de onschuldige menschen en dieren in alle landen moeten lijden door dezen oorlogstoestand. - Dat ik mij verheugde over de inname van Luik is dan ook natuurlijk *niet* omdat ik de daarmede onvermijdelijk gepaard gaande gruwelen goedkeur of toejuich, maar wel omdat ik, nu de oorlog er eenmaal is, geloof dat de zegepraal der Duitschers zal zijn in het belang van Europa en zeker in de eerste plaats van Nederland. Of ik mij daarin vergis of niet, doet er ter dezer plaatse niet toe. Ik leg U slechts met een enkel woord uit waarom voor mij de inname van Luik een vreugde was, enkel omdat ik haar beschouw als een stap nader tot de overwinning der Duitschers, en daarmede tot den spoedigen vrede. Hoe sneller hoe beter schijnt het mij toe in dit geval. De Duitschers hebben, met ontzaggelijk groot menschenverlies,

zich als een lawine gestort op de vijanden die hen van alle kanten bestoken. Hoe eerder zulk een afschuwelijke slachting tot een einde komt hoe wenschelijker. Ik voor mij heb het recht een persoonlijke meening te hebben zoo goed als ieder ander, en die meening is zeer beslist dat hier in dit geval den Duitschers, uit jaloezie op hun handel en welvaart, een groot onrecht is geschied zijdens de bondgenooten, die hopen het machtige land ten val te brengen, en er niet op hebben gerekend dat zij met een zoo goede organisatie te doen zouden hebben als die welke Duitschland vanaf den eersten dag toonde te bezitten. Dat Duitschland klaar was voor den strijd, al sinds jaren klaar, wie kan het euvel duiden? Het wist dat het met leede oogen werd aangezien door zijn groote naburen, speciaal door Engeland, juist om zijn voorspoed; het wist dat deze naburen zich gereedmaakten tot den een of anderen aanval. Zijnerzijds heeft het daarom gezorgd voor alle mogelijkheden terstond klaar te zijn. Dat bewijst echter niet dat het zijnerzijds den strijd *wenschte*, wèl dat het dien verwachtte, en er zich tegen wilde verweren. Indien ik reden heb te vermoeden dat mijn buurman jaloersch is op mij, en hij te eeniger tijd daarom tracht mij te gronde te richten op de een of andere slinksche manier, is het dan mij euvel te duiden dat ik mijn voorzorgsmaatregelen neem, en die streken tracht te verijdelen? Duitschland deed niets anders dan dat, toen het b.v. die 42 c.m. kanonnen in stilte aanvaardde. Hoe dit alles zij, wilt gij een ged. over dit onderwerp plaatsen, dan zult gij die eveneens met Uw eigen naam moeten onderteekenen als ik het deed met den mijnen. Dat is niet meer dan fair, vindt gij-zelf ook niet?

C.G. - Hartelijk dank voor Uw bereidwilligheid. Het deed mij echter veel leed uit Uw briefje te vernemen dat gij zoo ernstig ongesteld zijt geweest, want juist met zoo iets moet men zeer voorzichtig zijn. Intusschen vind ik het oogenblikkelijk resultaat prachtig. Deze tijd is er overigens ook niet naar om iemand, die ongesteld is, spoedig te doen genezen, zelfs al staan, zooals in Uw geval, zenuwen er geheel en al buiten. Toch blijft men die zenuwen hebben, en spreken zij hun woordje mede waar het zooveel verschillende aandoeningen geldt als in den tegenwoordigen tijd. Vriendelijke groeten.

F.H.K. Amsterdam. - De uitgever zond mij Uw versje, en ik hoop dat Uw oom, die U naar hem verwees, U eveneens dit nommer zal toezenden, want particulier wordt slechts bij hooge uitzondering geantwoord, indien daartoe bijzondere aanleiding bestaat. Daar ik het gunstig oordeel van Uw oom deel, heb ik Uw bijdrage opgenomen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

7 October 1914.
28ste Jaargang.
No. 15.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
De juiste kijk.

Indien wij door eenige personen, die de teekenstift weten te hanteeren, eene afbeelding laten vervaardigen van een ons bizonder goed bekend persoon of landschap, zullen er onder die afbeeldingen steeds zijn, die het origineel, zooals wij ons dit voorstellen, meer of minder nabijkomen. Weer anderen echter laten ons den persoon of het landschap zien in een vorm, aanmerkelijk afwijkende van de voorstelling, die wij er ons van gemaakt hebben.

Gesteld dat A. en B. als jurist werkzaam zijn in eene belangwekkende procedure, dan zullen beider opvattingen in meerdere of mindere mate verschillen, evenals die der diverse berichtgevers, die der beide partijen en die van het veelhoofdig publiek.

Om nog uit vele een voorbeeld te geven, zullen de vertolkingen van componisten door, laat ons zeggen, geschoolde musici, steeds van elkander verschillen.

De een zal echter de bedoeling van den meester meer nabij komen dan de ander, zal meer of minder den geest, die dezen bij de vervaardiging der compositie bezielde, weten weer te geven; wie het feitelijk bij het rechte einde, wie gelijk, wie den juisten kijk heeft gehad, wie er in geslaagd is datgene voort te brengen, wat het meest overeenkomt met de bedoeling, met de waarheid, 't is moeilijk om dit vast te stellen.

Ieder is er gewoonlijk van overtuigd zelf het beste werk geleverd te hebben, de juiste opvatting te bezitten.

De waarheid of hetgeen wij veronderstellen de waarheid te zijn bestaat, doch dikwijls gaat zij schuil en is dan, evenmin als de volmaaktheid door ons waarneembaar.

Het gaat evenzoo met de berichten over den oorlog, berichten die elkander veelal tegenspreken, daar zij hun oorsprong hebben uit bronnen van antagonisten, die niet altijd vervaard zijn voor een leugen.

Chacun prêche pour sa paroisse, dit laat zich denken. Toch doen tegenstrijdige berichten niet aangenaam aan, een van beide moet toch zekerlijk leugens bevatten of de waarheid verbloemen.

Deze, die nimmer het licht heeft geschuwd, laat zich echter veelal tusschen de regels door speuren.

Bij gewichtige gebeurtenissen, men herinnere zich slechts het Dreifusproces, schijnt de waarheid schuilevinkje te willen spelen, om later, wanneer de wolken zijn opgeklaard, gelijk de zon voor allen duidelijk zichtbaar te worden, ontdaan van de door partijdige menschen omhangen leugens.

Dat in deze tijden de sympathieën verdeeld zijn is begrijpelijk.

Nederlanders, die geruimen tijd in den vreemde vertoefd hebben of vertoeven, het buitenland geregeld bezoeken, ginds hunne relatiën bezitten, zullen, zonder dat zij zich dit bewust zijn, zich veelal plaatsen op het standpunt van de onderdanen van het betrokken land.

Wonen zij er, zoo zullen de lezing der bladen van het land, de gesprekken, de geest van de hun omringende bevolking niet nalaten in te werken op hunne gevoelens, en zullen deze in overeenstemming zijn met hen, in wier midden zij vertoeven.

De Nederlander assimileert zich bovendien zeer spoedig aan zijne omgeving, in tegenstelling met den Engelschman of Franschman, die, al zijn zij genaturaliseerd, toch de kenmerken hunner nationaliteit behouden.

Hij leert spoedig vreemde talen aan en uit zich daarin correct, schikt zich in de wijze van leven in zijn nieuw vaderland en verliest door zijn bizonder assimilatievermogen vele bestanddeelen van zijn Nederlanderschap.

Wij hebben er ontmoet, die, door een langdurig verblijf buitenslands, niet meer van buitenlanders te onderscheiden waren en alleen de spreekwoordelijke Hollandsche zindelijkheid, de liefde voor een Hollandsche sigaar en de appreciatie van den vaderlandschen borrel hadden overgehouden.

Zij, die slechts de Nederlandsche nieuwsbladen lezen, welke vrij eenstemmig zijn, wat betreft hunne kleurlooze, voor een neutraal land correcte houding, nemen toch ook alweer ieder een geheel persoonlijk standpunt in.

Een standpunt in verband met hetgeen zij uit de telegrammen en berichten als geloofwaardig beschouwen, rekening houdende met vroegere sympathieën of antipathieën jegens de strijdende partijen.

Over de wit- blauw- of eventueele groen- of oranje-boeken zullen wij maar niet uitweiden.

Het is curieus om te vernemen, hoe elke mogendheid tracht de schuld op den antagonist te werpen.

Het doet denken aan kinderen, die elkander verwijten: ‘Niet ik, maar jij hebt het gedaan’, of: ‘jij hadt kunnen voorkomen dat het gebeurd is.’

Trouwens, wat zijn menschen anders dan groote kinderen?

Sommigen uit het publiek willen de hoofden der betrokken staten aansprakelijk stellen, en beweren bij kris en kras, dat, indien Tsaar, Keizer, Koning of President het niet hadden gewild, er geen oorlog zou zijn gekomen!

Naar onze bescheiden meening houdt deze redeneering geen steek om de dood-eenvoudige reden, dat er wel degelijk in aanmerking moet genomen worden, dat deze persoonlijkheden, hoe machtig zij ook moge schijnen in de oogen van het gewone menschdom, toch ook al weer onderhevig zijn aan stroomingen rond hen, stroomingen, die zoo sterk zijn dat zij er zelven physiek of moreel door zouden verpletterd kunnen worden.

Buiten den nimbus van hooge geboorte en macht, die niet steeds even reëel is als hij gelijkt, zijn zij toch maar menschen gelijk wij, die onder invloeden kunnen staan.

Al mogen vredelievende gedachten hun niet vreemd zijn, heeft het hun wellicht aan het noodige zelfbedwang ontbroken om deze te doen zegevieren.

Of hebben vrees voor vernedering, heerschzucht of andere motieven hen er toe gebracht om de begraven strijdbijl weder te voorschijn te halen? Wie zal het zeggen?

De oorlog is er, hij is gekomen als eene

plaag, als eene bezoeking, evenals ziekten, hongersnood, aardbevingen, orkanen of overstroomingen.

Hij heeft er moeten zijn in verband met de orde der dingen.

Wij zullen er pas later, wanneer het kaf van het koren gescheiden is, wanneer de leugens door de waarheid zijn weggejaagd, den juisten kijk op krijgen.

Thans dienen wij ons oordeel op te schorten, evenals het beter zou zijn niet van onze sympathieën of antipathieën, die geheel persoonlijk zijn, in ons neutraal land te doen blijken.

Vooralsnog wordt er van onze zijde niet gevochten en hebben wij ons derhalve in het openbaar op geen partijdig standpunt te plaatsen.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag, 16 September 1914.

Niet stil in mij.

Het is me als hoor ik aarz'lend fluist'ren
Heel ver, van 't Land der Overzij;
Maar 'k kan het fluist'ren niet begrijpen,
Want o, het is niet stil in mij.

Hoe zou het stil nu kunnen wezen
In 't fel geslagen menschenhart?
Teleurgesteld en diep vernederd,
Te diep, te wreed voor stille smart.

Zou ooit de stilte wederkeeren?
In vrede en liefde opgebouwd
Uit harmonie in 't zieleleven,
Aan beiden: vreugd en smart vertrouwd.

Mijn hart snikt uit, maar heeft geen tranen
Bij moord en sluipmoord, schande en wee,
Krankzinnigheid, o oorlogsgruwel,
Orkaan op donk're levenszee.

Gij demon in der volk'ren leven
Met wreed barbaren-aangezicht,
Een het vol wanhoop wordt deez' aarde
Waar gij uw heilloos werk verricht.

En angstiger steeds wordt het fluist'ren,
Zoo ver, zoo eindloos ver van mij,
Maar 't gaat héél droef en onbegrepen
En sidd'rend aan mijn ziel voorbij.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Laat God er buiten!

Is het niet weerzinwekkend, dat de verschillende volken, die elkaar thans beoorlogen, alle op hun beurt de handen omhoog heffen tot hun God, om Zijn zegen af te smeeken over *hunne* wapenen?

Is het niet hinderlijk in hooge mate, zij men dan geloovig of ongeloovig, dat zij ieder voor zich wat voor hen het hoogste en heiligste is, hun God, betrekken in deze slachtpartij op groote schaal, die des wilden beestes is? Terwijl daar voor allen toch staat geschreven: 'Gij zult niet doodslaan', en 'Gij zult Uw vijanden liefhebben gelijk U zelven'.

'Heer zegen onze wapenen,' dat beteekent: laat ons het geluk hebben zooveel bloed te kunnen vergieten als maar mogelijk is, stel ons in de gelegenheid méér te branden, te plunderen, te verwoesten, méér wreedheden te begaan dan onze vijanden, ja dat beteekent: Heer, stel U *aan onze zijde*, dus: vecht, vermink, moordt met ons.

Algemeen wordt in de Kerken door de dominées en priesters tot God gebeden om hun volk den zegen te doen behalen. Is ze niet belachelijk, deze veronderstelling, waarin ze allen verkeeren, dat ze God door hun gebed zullen kunnen bepraten, overhalen, om *niet* te luisteren naar de even vurige gebeden van hun vijanden, maar partijdig hun partij te kiezen?

Zelfs in onzijdige staten als ons land wordt God gemoeid in deze menschonteerende moordpartijen.

De Limburger Koerier schrijft dat God ons dezen oorlog heeft opgelegd om de vrijmetselarij en haar duistere werken, het liberalisme en zijn goddeloozen invloed, het socialisme met zijn misleiding te tuchtigen.

De Protestantsche Orthodoxie beschouwt ook den oorlog als een straf van God voor de zonde. 'Laat ons volk beven', aldus ds. M.M. den Hertog in 't weekblad de Gereformeerde Kerk, 'beven bij de gedachte dat Hij onze zonden heden bezoekt.'

En zelfs de vrijzinnige godsdienstige woordvoerders gelooven dat God de hand heeft in dezen ongehoord gruwelijken menschen-moord partij, al beschouwen zij hem dan niet als een straf van God, maar als een waarschuwing door God gegeven, waaruit leering voor de toekomst, derhalve ook hoop voor de toekomst is te trekken.

En de Christen-socialisten op hun beurt

beschouwen den oorlog als een oordeel Gods over kapitalisme, imperialisme, militairisme en misschien nog ettelijke isme's meer.[1)]

Welk een tegenstelling van meeningen, wáárom God den oorlog gaf en wat dwalingen, gispartijen dus!

Maar allen zijn het er roerend over eens, dat God dezen oorlog over ons heeft gebracht, waarin tienduizenden, neen honderdduizenden menschen vallen, *die Hij schiep naar Zijn Beeld.*

En niet bedenken de Roomsch-Katholieken, en niet bedenken de Protestanten dat doodslag en roof en brandstichting door den God, die thans 'de zonden bezoekt', verboden zijn en Hij dus den mensch, tot straf voor zijn zonde, zoude dwingen tot wat als *zonde* bestempeld staat. En dan de straf voor die nieuwe zonden weer, zal nog gruwelijker die komen?

En de vrijzinnigen, die het oorlogmonster niet beschouwen als een straf, maar als een waarschuwing van God, gelooven zij dan ook dat een groot en heilig God in Zijn naam en door Zijn hand de zonden zal laten begaan, die in strijd zijn met al wat Jezus Christus ons leeraarde? Gelooven zij dat een God in staat is aan te wakkeren in den mensch de leelijkste hartstochten, ja, al wat des duivels is, als haat, wraak, bloeddorst, kwelpartijen, dronkenschap, enz. enz?

En de socialen? Als God den oorlog liet branden over heel Europa om het kapitalisme te straffen, waarom dan worden zij, die weinig hebben, en de arbeiders en armen het zwaarste gestraft van allen, waarom treft hun het wreedste en hardste lot? Als het militairisme gestraft moet worden, waarom dan worden de non-combattanten dood geschoten en heele dorpen van *burgers, arme* burgers (dus geen kapitalisten, geen militairen), ver gedreven van huis en haard, ja de vrouwen en kinderen, gescheiden van hun natuurlijken beschermer, den man en vader, als vee de wijde wereld in gedreven om van medelijden en barmhartigheid van anderen te leven?

Zoo zou men eindeloos kunnen doorgaan en de betweters kunnen vastpraten met hun veronderstellingen, die m.i. méér dan weerzinwekkend zijn. Maar ik zou hun willen toeroepen: Laat God buiten dezen orkaan van gruwelijke zonden, die over schier heel Europa te woeden begon, laat Hem buiten de thans ontketende dierlijke moordpartij, die des satans is, maar niet, nooit des Hemels zijn kan.

Tot slot schrijf ik een gedicht over van Charivarius in de Groene Amsterdammer, waarvan de grondgedachte was genomen uit mijn hart, en waarom ik dan ook den laatsten regel, die deze gedachte weergeeft, als titel van mijn artikel koos.

H.B.

Charivarius dicht in de Groene:

De Bloedgebeden
(Oorlogsrijm, verzoek van een neutraal).

Wij leven in een donkren tijd,
Want twee partijen zijn in strijd,
Die ik, uit onpartijdigheid,
Maar A en B zal heeten.

1) Een en ander is ontleend aan de N.R.C. Avondbl. 7 Sept. onder Kerk-nieuws.

Den vrede minnen beide teer,
Zij zeggen 't zelven keer op keer,
Dus daaraan twijfelt niemand meer,
Zij kunnen 't 't beste weten.

En daaglijks stijgt tot God 't Gebed
Van A en B, als een duet:
'*Ik* trek ten strijde onbesmet,
Mij duwt men 't zwaard in handen!
Help onzen vijand te verslaan,
Op 't land en op den Oceaan,
O, Heer! hoor onze beden aan,
En zie onz' offeranden!'

En na het winnen van een strijd,
Zegt A: 'slechts God zij dank gewijd!'
En tijgt, vervuld van dankbaarheid,
Ter kerk, in diepen ootmoed;
Knielt met gevouwen handen neer.
Eerbiedig preevlend: 'God zij d' eer!
Het is besloten door den Heer,
Dat *onze* vijand dood moet.'

Maar B zegt: 'A is een barbaar,
Hij zocht den krijg, die huichelaar!'
En A weer: 'God, het is niet waar,
B lastert. 't Is verfoeilijk!'
O, A en B, en B en A!
Nu vraag 'k je. Is *dat* logica?
Kom, laat die race in 't bidden na!
Je maakt het God maar moeilijk.

Hij ziet op d' aard', waar 't menschdom krielt,
Millioenen A's terneergeknield,
En evenzooveel B's bezield
Met hoop op steun van Boven;
En A bidt, op zijn eerewoord,
Dat hij slechts voor den Vrede moordt...
Als God van B nu 't zelfde hoort,
Wien moet Hij dan gelooven?

Daarom, Partijen A en B,
Spreek ik nu ook een woordje mee,
Ik zeg het tegen alle-twee,
Omdat ik zoo neutraal ben;
Partijen, A en B dus, hoort
Naar mijn neutraal en nuchter woord
(Ik hoop niet dat 't den Vrêe verstoort,
Pardon, dat 'k zoo brutaal ben!)

Rolt, menschen, u in bloed en slijk,
Dat niets voor Hart of Rede wijk',
Wie 't sterkste is, die heeft gelijk!
Dat is nu de Wet van 't Leven.
Blijft, uw beschavingsplicht bewust,
Vernietigen naar hartelust,
Kweekt armoê, hongersnood, gerust:
Het schouwspel is verheven,

Schiet, steekt en hakt en moordt en brandt,
Verminkt, vertrapt, schopt, schendt, ontmant,
En laat, ter eer van 't Vaderland,
De jammerkreten klinken,
Vergiftigt, decimeert, verkracht,
Verbrijzelt, scheurt en spietst en slacht,
Laat weg en weide, sloot en gracht
Van wond- en lijklucht stinken,

Verwoest landouwen, beemd en bosch,
Pleegt woordbreuk, spreidt uw mijnen, los,
Graaft lanspunt kuil voor man en ros,
Bindt mannen aan d'affuiten,
Noemt razernij en moordlust ‘moed’,
Snuift óp de lijklucht! zwelgt in 't bloed!
Ik vind het allemaal mooi en goed...
Maar, toe! laat God er buiten!!

CHARIVARIUS.

Overzicht van de Week.

I. Een vraag?

Op onze doorreis naar hier kochten we onderweg een ‘Soldaten-Courant’. Ik zag daarin een plaatje met het hieronder volgend onderschrift:

Hierboven geven we de portretten van zeven Fransche officieren van gezondheid, die thans in Den Haag vertoeven. Voor niet lang echter: zij gaan naar hun land terug. De geneesheeren waren te Luik, toen de Duitschers die stad bezetten; dezen lieten hen niet gaan, maar presten hen om de Duitsche gewonden te verzorgen. Toen dat niet meer noodig was, mochten zij naar hun land terugkeeren, echter.... niet door België. Zij werden aan de Nederlandsche regeering overgegeven, en deze zal nu zorgen, dat zij over Engeland naar het vaderland teruggaan. Zij logeeren thans op kosten van onze regeering te den Haag, en een Nederlandsche officier is aangewezen om hen rond te leiden.

In verband met dat onderschrift, en tegelijk met de vele steuncomite's die in ons land arbeiden voor de door den oorlog werkeloozen en ongelukkigen, veroorloof ik mij de vraag: Waarom logeeren *Fransche officieren op kosten van de Nederlandsche regeering in den Haag?* Waarom, indien deze heeren-zelf het niet kunnen betalen, wordt hun logies niet vergoed door de *Fransche* regeering? En waarom moeten zij

worden rondgeleid door een Nederlandschen officier? Is dat voor hun plezier? Wie betaalt dan dit? Onze regeering?

Mij dunkt, in ons eigen land is de ellende zeer, zeer groot. Hier in Amsterdam, waar ik tijdelijk vertoef, wordt iedereen pijnlijk aangedaan door den aanblik der vele werkeloozen. Bovendien vindt Nederland het plicht de Belgische vluchtelingen op te nemen en te steunen. Dat laatste is menschelijk en lofwaardig. Maar waarom wordt er, onder zulke omstandigheden van eigen nood, maar één enkelen cent verkwist door de Nederlandsche regeering aan het aangenaam verblijf in den Haag van zeven, zegge *zeven*, Fransche officieren.... die immers door hun eigen land dienen te worden onderhouden? Waarom deze beleefdheden aan buitenlandsche *meneeren* waar het eigen *volk* bittere *armoede* lijdt?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Misselijk.

Vrouwen zijn in staat, - als ze *deugen*, - tot oneindig meer zelfopoffering dan mannen; ze kunnen in zoo'n geval oneindig veel meer ellende doorlijden dan deze het vermogen, kunnen dat, zonder daarbij één oogenblik aan eigen-ik te denken; in één woord, *als* ze deugen dan zijn ze, zooals b.v. de R.K. liefdezusters ook zoo dikwijls het zich betoonen, ware engelen van zelfverloochening... Maar, aan den anderen kant, de grootste helft deugt ongelukkig *niet* in onzen tegenwoordigen verdwaasden derde-geslachtstijd, waarin het de nieuwmodische opvoeding steeds meer gelukt alle ècht-vrouwelijke eigenschappen te vermoorden in het opgroeiende meisje, om van haar te maken een quasi-man, een naar en weerzinwekkend derde-geslachtsproduct.

Ja, een quasi-man. Want, dat is het weerzinwekkende speciaal, dat de trouwlustigheid, die in vroegeren tijd tenminste bescheidenlijk, maar tegelijk als iets dat vanzelf sprak, werd erkend als *de* toekomst van het meisje, nu wordt verborgen achter allerlei zoogenaamde mannen-verachting, studentikoosheid, kunstdoenerij, enz., - terwijl het ondertusschen *juist* bij al zulke derde-geslachtswezens nog veel heviger meestal te doen is om een man dan bij gewone jonge meisjes. - Op misselijke wijze kijkt deze coûte que coûte man-verovering, zelfs ook in deze angstige tijden van oorlog, om den hoek. God wat is dat aandoenlijk-lievig, nietwaar, al die Duitsche jonge dametjes, die plots flatteerende

pleegzuster-pakjes aantrekken, nood-cursussen doormaken bij het Roode Kruis, en daarbij..... mannen trachten te vangen. Neen, de beschuldiging is geenszins van *mij*, maar van onvervalscht Duitsche zijde. Uit de Frankfurter Zeitung citeer ik woordelijk:

Het doet zeer pijnlijk aan, dat sommige jonge dames ook in deze ernstige tijden zich niet schamen bij de ontvangst van doortrekkende militairen op zeer in het oogloopende wijze zich op te schikken. - Tot geen prijs ook mag het weer voorkomen dat vrijwillige verpleegsters toesnellen op gewonde officieren en de gewone soldaten aan hun lot overlaten; deze laatsten hebben evenzeer hun uiterste best gedaan als de eersten. En in de tweede plaats kan men niet genoeg afkeuren het opvleien van gewonde vreemde officieren, waar de eigene soldaten aan hun lot worden overgelaten.

Dit citaat is er één uit vele andere van denzelfden aard in Duitsche bladen.

In Stuttgart en Baden kwam het zoo ver zelfs, dat de gemeenteraad maatregelen moest nemen om de coquetterieën van zulke quasi-verpleegsters jegens Fransche officieren tegen te gaan. Dr. Rachel Hirsch, assistente-professor aan de kliniek van professor Kraus in Berlijn, heeft harerzijds, in een zeer waar artikel, in de Frankfurter Zeitung, het laakbaar coquette optreden van zulke man-zoekende 'verpleegsters'-dametjes gehekeld. In de Nauheimer Zeitung ook heeft een artikel gestaan, waarin werd gewezen op het weinig-voegzame doen van sommige dames, die zich openlijk op het station den gewonden militairen opdrongen, onder den doorzichtigen schijn van hun lafenis willen bieden, waarde werkelijke bedoeling van met hen te flirten zoo heel zichtbaar was.

Moet men zich niet schamen een *vrouw* te zijn als men zulke misselijkheden leest? - Er is geen de minste schande in zinnenbehoefte of in paringsdrang, ook niet voor de vrouw. Maar wel is het weerzinwekkend en walgelijk in de hoogste mate, wanneer juffertjes, en helaas ook menige vrouw van hoogeren leeftijd, zich voordoen als verpleegsters en zelfverloochenende liefdezusters, terwijl de geile begeerte, *niet* naar liefde, maar naar minnehandel of naar een goed huwelijk, voortdurend om den hoek kijkt....

Als je zoo iets leest - en ik heb het meermalen gelezen in Duitsche Bladen, - dan zeg je tot je zelve: Tot zulk misselijk *huichelen* met de mooiste gevoelens, in de ernstigste tijden, zijn toch alleen *vrouwen* in staat!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Dierenbescherming.

Gaarne neem ik het onderstaande dat mij door een onbekende hand is toegezonden over uit 'Nederlandsche Sport' van 26 Sept.:

Wie heeft niet gehoord van vivisectie? Tot nog toe had ik mij met die kwestie nog niet ingelaten, had er wel een en ander over gelezen en was ze ook wel eens ter sprake gebracht in kringen waar ik mij bevond, maar mij erin verdiept, het voor en het tegen ervan gewikt en gewogen, dat had ik nog nooit gedaan. De heele zaak maakte op mij den indruk, dat, als sommige doktoren genoodzaakt waren om wetens en willens dieren pijn te doen, zij dat alleen deden omdat het noodig was in het belang der menschheid, ter bevordering van een ieders gezondheid en dus ook van de mijne. Ik vond het goed en daarmee basta. Nn wilde het toeval dat, toen ik, op een mooien

morgen, mijn Times in handen kreeg, mijn oogen onmiddellijk werden geboeid door het opschrift: Vivisectie een misdaad. Ik liep het artikel door en kwam tot de conclusie, dat het moest geschreven zijn door een dokter, en toen ik aan het eind den naam van den schrijver las, was ik er niet weinig over verbaasd, dat het die van een mijner vroegere vrinden, van een oud schoolkameraad was. Onze wegen waren destijds uit elkaar geloopen en in jaren hadden wij elkaar niet meer gezien. Het artikel behandelde de vivisectie, zooals zij volgens hem op de colleges der hoogeschoolen werd uitgeoefend; daar kwam hij heftig tegen op. Omdat zijn argumenten indruk op mij gemaakt hadden, kwam het verlangen bij mij op, om de oude betrekkingen weer aan te knoopen en mij verder te laten inlichten over een kwestie, die zoo verschillend werd beoordeeld. Ik liet mijn ouden vriend dus weten dat ik hem gaarne eens zou raadplegen en ontving kort daarop, antwoord, een uitnoodiging om bij hem te komen dineeren.

Op den vastgestelden dag en het aangegeven uur stond ik op den stoep van zijn comfortabel huis in Harleystreet en werd onmiddellijk bij hem toegelaten. Naast hem, den kop zeer familiaar op zijn knie leunend, zat een prachtige deerhound, die onmiddellijk opstond toen ik zijn werkkamer binnen kwam en zeer aan hem scheen gehecht te zijn. Die vriendschap tusschen mijn ouden schoolkameraad en dien hond verwonderde mij, want voor zoover ik mij kon herinneren was hij vroeger geen dierenvriend en hield zeer zeker niet van honden. Voorloopig sprak ik daar echter niet over; maar na het diner, onder een glas port en het genot van een heerlijke sigaar, wist ik het gesprek te

brengen op zijn artikel in de Times en trachtte hem aan 't praten te krijgen over vivisectie.

Ik begrijp het al, zei hij onmiddellijk, ge zijt hier gekomen om de geschiedenis van mijn bekeering te hooren. En waarom zou ik u die niet vertellen? Als zij u begint te vervelen, zeg het dan maar ronduit en we praten over iets anders. Ze is overigens wel de moeite van vertellen waard, maar wat lang.

Een jaar of zes geleden woonde ik in een heel ander deel van Lenden, mijn ramen kwamen uit op een der volkrijkste straten en elken morgen had ik er pleizier in om het doen en laten te volgen van een kleinen jongen, wiens ouders aan den overkant woonden. Ik kon het kind aanzien dat het pijn had, en voor zooveel ik er uit de verte over oordeelen kon, leed het aan een heupziekte. Iederen morgen op hetzelfde uur kwam hij mij voorbij, en iederen morgen ook vergezelde hem een soort terrier, een basterd, die niet van hem weg te slaan en altijd vlak naast hem liep. Het was inderdaad aardig om te zien hoe zorgvuldig de hond over zijn baasje waakte; men zou gezegd hebben, dat hij zich rekenschap gaf van de moeilijkheid om van den eenen kant der straat over te steken naar den anderen, en het dier meende bepaald dat het in opdracht had om over de veiligheid van den jongen te waken.

Maar uiterst zelden, en alleen wanneer het op straat niet druk was, waagde hij een slippertje voor hem uit, kwam dan echter onmiddellijk terug, liep om het manke kereltje heen, als om hem aan te zetten om mee te spelen, en als hij dan begreep dat zulks niet mogelijk was, kwam hij weer naast hem loopen en betuigde hem, op zijn eigen hondenmanier, zijn medegevoel en zijn medelijden. Het paartje boezemde mij ten slotte zooveel belang in, dat het op den duur een soort behoefte voor me werd om het 's morgens te zien voorbijgaan. Toen ik het dan ook op een morgen niet zag en het den volgenden en den derden morgen eveneens weg bleef, begon ik me af te vragen wat er met het ventje zou kunnen gebeurd zijn. Juist ging een agent mijn deur voorbij en dien klampte ik aan: Manke Dicky, zeide hij, is al eenige dagen ziek en gister vertelde mij zijn moeder, dat hij in 't geheel niet goed was.

Ik schreef het adres op en zoodra 's avonds mijn werk was afgedaan, ging ik den kleinen zieke opzoeken. Ik vond hem in een klein, donker, vrij onzinlijk vertrek. Toen ik hem wilde onderzoeken maakte de hond het mij erg lastig, maar ik slaagde er ten slotte toch in en constateerde longontsteking met koorts. Ik keerde meermalen terug en op den duur was Jimmy ervan overtuigd, dat ik tegen zijn baasje niets kwaads in het schild voerde. Lang voordat mijn zieke weer op de been was, was ik met den hond de beste maatjes. Er gingen eenige weken overheen en op een mooien dag ontmoette ik den armen kleine in een straat, die een heel eind verwijderd was van die waar hij woonde. Hij leek mij oververmoeid en had de oogen rood van het weenen. Ik nam hem mee naar een theehuis, liet hem daar wat eten en vernam toen alles. Jimmy was op een niet te verklaren wijze verdwenen en hij had den geheelen dag naar hem gezocht. Ik beloofde hem dat ik mijn best zou doen om het arme dier terug te vinden en zond den kleinen Dick in een cab naar huis. Eerst liep ik verscheidene politieposten af, en toen alles vruchteloos bleek, plaatste ik een advertentie, maar Jimmy bleef weg.

Nu moet ge weten dat ik mij destijds veel met vivisectie bezighield en ik, als leeraar in de physiologie, was verbonden aan een inrichting van het hospitaal te... Ik was toen zooveel jonger en legde mij met hart en ziel op mijne taak toe; een tijd lang stelde ik mij gouden bergen voor van onderzoekingen en dacht niet anders of ik zou

naam maken. Maar, om de waarheid te zeggen, hoe dieper ik doordrong, des te meer werd mijn vroegere overtuiging aan het wankelen gebracht, en sinds eenigen tijd had mijn vroeger enthousiasme plaats gemaakt voor een soort tegenzin in mijn proeven. In die gemoedstemming kwam ik, eenige dagen na mijn ontmoeting met Dicky, in mijn laboratorium. Mijn leerlingen stonden reeds op mij te wachten; mijn assistent had alles klaargemaakt en ik zou op het lichaam van een levenden hond, een zich onlangs voorgedaan hebbend geval uitleggen. Het was een geval waarvoor ik toestemming gevraagd en ook gekregen had om te opereeren zonder verdovende middelen. Bij mijn binnenkomen zag ik dat het dier reeds op de operatietafel was vastgemaakt, en ik kon mijn demonstratie dus onmiddellijk beginnen. Ik ging naar het toestel en zag onmiddellijk, dat het 'sujet' niemand anders was dan mijn arme viervoetigevriend, de verloren gewaande Jimmy. Hij ook scheen mij te herkennen. Zijn mooie oogen, die zooeven nog dien onuitsprekelijken angst verrieden, welke ik vroeger in de oogen van andere slachtoffers opgemerkt had, waren nu op mij gevestigd met iets als verbaasde vrees, maar tevens met een glimp van hoop. Deze laatste indruk nam steeds toe, hij herkende mij nu goed, trachtte met zijn vastgebonden staart te kwispelen en scheen te willen zeggen: Ik ben gered.

Wat mijn leerlingen van mij gedacht hebben, ben ik nooit te weten gekomen; voor het minst meenden zij dat ik volslagen gek geworden was. Met een sprong stond ik naast de tafel, wierp mijn assistent haast onderstеboven, sneed de riemen door, waarmee arme Jimmy was vastgebonden, en verdween uit de zaal met het hondje onder mijn arm. Ik streelde en aaide hem en deed wat mogelijk was om het kloppen van zijn hart te stillen, dat door verscheiden dagen van ellende en angst op een zware proef werd gesteld. Langzamerhand keerde het vertrouwen terug en werd de oude, vroolijke Jimmy van vroeger weer. Ik sprong in een taxi en snel mogelijk reed ik naar de schamele woning, waar een kreupele dreumes sedert dagen reeds op mij wachtte.

En kerel, al zal ik honderd jaar worden, nooit zal ik het oogenblik vergeten waarop die twee wezens elkander terugzagen. Ik moest zoo vlug mogelijk de kamer verlaten en telkens wanneer ik aan dat tooneel denk, komen de tranen mij nog in de oogen. Dien nacht stelde ik mij tal van vragen. Mijn wetenschappelijke onderzoekingen beschouwde ik van een geheel ander standpunt; ik trachtte verontschuldigingen te vinden, mij zelf ervan te overtuigen dat mijn werken wel iets had kunnen bijdragen tot verzachting van het menschelijk lijden. Maar dan vroeg ik mij ook weer af, of de prijs, dien men er voor betaalde, niet te hoog was. Nu ik er getuige van geweest was, wat een enkele hond waard was voor een klein kinderhart, nu moest ik wel aannemen dat er honderden en honderden andere waren, die eveneens de vreugde hadden uitgemaakt van honderden en honderden andere kinderen en die toch den dood gevonden hadden onder het ontleedmes van den geleerde en van den student. En in denzelfden nacht nam ik mij vast voor om voortaan mijn studies voort te zetten, zonder ooit proeven te nemen op den inderdaad besten vriend van den mensch, den hond.

En terwijl ik onder het naar-huis-gaan nadacht over wat de dokter vertelde, zag ik iets, wat eenigszins overeenkwam met mijn overwegingen. Voor de deur van een kroeg lag een menschelijk wezen, wiens luide ademhaling en door sterken drank misvormde gelaatstrekken duidelijk den staat aangaven. Dicht bij hem, en vlak tegen zijn zijde aan, zat een hond, in wiens diepe, vreesachtige oogen men duidelijk lezen kon de verantwoordelijkheid die op hem rustte. Juist kwam er een politieagent hij, die zijn dievenlantaarntje op het gezicht van den slaper liet schijnen; ik gaf hem een geldstuk, en zeide hem: Bob wees goed voor den hond!

En nog steeds denkende aan wat de dokter vertelde, vervolgde ik mijn weg naar huis.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Avis.

En raison que toutes les communications entre Paris et Bruxelles sont interrompues

Marie Derwel Corsetière Française,

19 Anna Paulownastraat La Haye, annonce qu'elle peut copier n'importe quel modèle.

Gaarne wil ik op deze plaats de aandacht vestigen op bovenstaande mededeeling van mevrouw Derwel, Anna Paulowna-str. 19, den Haag, dat zij, waar het verkeer met Parijs en Brussel is stopgezet, alle van daar komende modellen van corsetten, enz., enz., volkomen kan copieeren. Madame Derwel heeft hare sporen verdiend, hare clientèle kent haar, en zij, die voor het éérst tot haar komen, keeren alle dankbaar terug. Ook doktoren van naam, - die ik in de Lelie noemde op verzoek, - recommandeeren haren arbeid, uit een hygiënisch oogpunt. Nog dezer dagen vroeg mij eene dame haar adres, die later woordelijk schreef: ‘Uw raad was uitstekend. Ik ben zeer tevreden, en zal zeker voortaan steeds Madame Derwel blijvend dankbaar zijn.’

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Deze Correspondentie was 1 Aug. afgezonden, **en is toen blijven liggen**.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Mej: M. Kievits, Parijs. - Gij zijt reeds lang per Lelie-corr: beantwoord. Het is dus niet mijne schuld maar Uw eigene dat gij het antwoord niet hebt gelezen. Ik druk thans Uw naam voluit, opdat een of ander onder Uw kennissen U hierop attent maakt. Er bestond niet de minste reden U particulier te antwoorden, nietwaar?

C.B. te Schiedam. - Indien gij mij Uw stuk deedt toekomen 'langs een omweg', meldt mij dan s.v.p. waarin die heeft bestaan, en welken titel het stuk voerde. Alsdan eerst kan ik U nader inlichten of ik het al dan niet ontving. Particulier antwoord zend ik niet in gevallen als het Uwe.

Mej: A.E. te Z. - Ik ontving Uw uitknipsel, maar, indien ik mij niet zéér vergis, dan geldt het hier eene etiquette-quaestie waaraan niets valt te veranderen. Wanneer vorsten aan zoo iets deelnemen, dan gaan zij vóór boven iedereen, en daarom kon men hier geen uitzondering maken; men zou dan de bedoelde hulde hebben moeten weigeren, iets waarvan natuurlijk geen sprake was bij al de er mede gepaard gaande drukte en reclame-makerij zijdens de overlevenden. Overigens meen ik dat Uw 'medelijden' in dit bepaalde geval overbodig was. Het is natuurlijk onmogelijk daarover hier in nadere bijzonderheden te treden. Vriendelijk dank voor Uw warme instemming met mijn opkomen tegen likkerij, enz.

Cor. - Wat het gedeelte van Uw brief betreft, aangaande die smart, die niet genoeg is geëerbiedigd door de menschen, meen ik U - onder verwijzing naar het slot van bovenstaand corr: - gerust te kunnen stellen.

Over het algemeen geloof ik trouwens niet dat zij die bij zulke drukte-gelegenheden zoo aanstellerig 'geen woorden kunnen vinden', 'snikkend' dit of dat 'aandoenlijks' doen, enz., enz., nu juist de allerbedroefdsten in hun hart zijn. Want, waren zij dat, dan *konden* zij eenvoudig zulke ellenlange publieke tooneelen niet doormaken. Ik voor mij geloof dat bij heel veel eere-begrafenissen van bekende persoonlijkheden de aanwezige *on*bekende overlevenden den *bekenden* afgestorvene in stilte kunnen bedanken voor de opmerkzaamheid, die daardoor óók hun ten deel valt in de couranten. De pers-gewoonte alle nieuwtjes en handelingen van dien aard te ontleden en te beschrijven wordt zóó weerzinwekkend dat zij, die werkelijk diepbedroefd zijn, zich daaraan onttrekken of door hunne afwezigheid, of door een dergelijke drukte-begrafenis *niet* te wenschen. -

Gij schrijft over vredes-huichelarij. Lieve Cor, op het oogenblik waarop ik dezen Uwen brief beantwoord, en alles hier in Duitschland in beweging is wegens den dreigenden krijg, schijnt die huichelarij nog zoo oneindig veel jammerlijker. Maar helaas, óók Bertha von Suttner heeft zich m.i. in de laatste jaren haars levens veel te veel laten leiden door congresbeleggen en andere aanstellerijen, die uitdraaien op onderlinge bewierooking, feestmaaltijden, lintjes, vooraanzittingen, enz., enz.

Daardoor is zij mij van lieverlede hoe langer hoe minder sympathiek geworden. - Wat Uw stukje aangaat, ik nam het op als ged., want ik ben het er woord voor woord mee eens, maar voor een hoofdartikel gaat het te weinig diep, gelijk gij zelve bij lezing zult erkennen. - Hartelijk gegroet. Ja, wij maken het allen gelukkig goed, en de kuur doet mij steeds veel baat vinden voor mijn hart.

Mevr. van E. (**Ned.-Indië**). - Hartelijk dank voor Uw lang epistel. Eén verzoek zou ik U, en velen mijner Indische correspondenten willen doen: Schrijf toch s.v.p. op één zijde van Uw papier wanneer gij mail-papier gebruikt; daardoor vergemakkelijkt gij voor mij de lezing zoo buitengewoon. De inhoud van Uw schrijven is, in het belang van Uzelve en de Uwen, natuurlijk niet voor bespreking op deze plaats geschikt (ik meen mij trouwens te herinneren dat gij mij in Uw vroegeren brief reeds uitdrukkelijk hebt verzocht U niet te verraden, om die reden); echter, ik voor mij geloof gaarne dat alles zoo is als gij het schrijft. In ditzelfde nommer heb ik in het Overzicht v/d Week[1)] de maatschappij genoemd een mesthoop. Ons Ned. Indië en zijne 'geordende' toestanden aldaar maken op die meening geen uitzondering. Bovendien, hoe verder van het laadje, hoe méér er geknoeid wordt, daarom zal er zonder twijfel in de binnenlanden van Indië heel wat voorvallen dat het licht niet kan zien, en waarvan tenslotte de weerloozen, de bevolking, èn de dieren, de slachtoffers zijn. Heerlijk dat gij Uw hond nog hebt zooals ik zie uit Uw brief. Wat zult gij blij zijn als de tijd tot repatrieeren dáár is. Hartelijk gegroet.

A.L.v.P. te Hilversum dank ik vriendelijk voor het bericht van zijn abonnement op de Lelie; adresveranderingen moeten echter aan den uitgever, niet aan mij, worden opgegeven. Ik kon den laatsten letter van Uw naam niet goed lezen.

C.B. - Gij zult thans wel weer thuis zijn; mijn vriendelijken dank voor Uw briefkaart uit B. Nietwaar, die plaats valt tégen; althans mij ging het zoo. - Wiesbaden wordt er, sinds het zoo steedsch wordt, ook niet beter op voor vreemdelingen. De badplaats verdrinkt nu hoe langer hoe meer in het groote-stads-gedoe.[2)]

Getrouw Lezer Holl. Lelie. - Ik hoop dat gij U-zelven herkent, daar ik Uw letters niet geheel kan ontcijferen, en daarom koos als ps. Uw mededeeling, dat gij 'getrouw lezer' wenscht te blijven van de Holl. Lelie. Dank voor de circulaire-toezending, waarmede ik mij zeer heb geamuseerd. Zulke dingen zijn de best-mogelijke reclame!

Oidar. - Wil het niet toeschrijven aan gebrek aan belangstelling in Uw zending, dat ik U eerst nu antwoord. Integendeel, ik stel Uw vriendelijk

1) In de Lelie van 12 Aug. 1914.
2) De uitgever zendt mij Uw brief dóór. Lees s.v.p. mijn antwoorden aan Oorlogshaat, e.a. in de nieuwe corr. Méér kan ik U niet zeggen, dan dat gij blijkbaar mij *niet* hebt begrepen.

briefje, zoowel als de reden waarom gij mij slechts zoo kort schrijft, zeer op prijs, en verheug er mij ten zeerste in dat gij de Lelie steeds getrouw volgt, en mij de plaat zondt als bewijs van instemming met mijn werk. Inderdaad, *blinde* padvinders zijn wel de onzinnigste uitvinding denkbaar. Toch heb ik met die zaak niet den draak willen steken, omdat ik haar beschouw als een noodwendig uitvloeisel van de dwaze bewegingzelve, in dien zin, dat men aan ongelukkige misdeelden niet heeft willen weigeren zich óók op te pronken met die kinderachtige 'apenpakjes' (ik verheug mij dat gij mijne uitdrukking hebt overgenomen). Het is immers een bekend feit dat misdeelden, van welken aard ook, graag willen meedoen aan al datgene wat de normale menschen kunnen verrichten, en het is m.i. niet meer dan plicht hun in die opzichten in alles toe te geven voor zoo ver mogelijk. Het was mij dan ook reeds bekend dat er in Engeland 'blinde padvinders' zijn, maar m.i. verdienen *die* ongelukkigen veel minder spot dan de zienden, - èn hunne ouders. - Bij de schoone krijgstoerustingen, die ook *ons* vaderland maakt, (dat intusschen niets heeft in te brengen, dan dat wat de groote mogendheden van onze regeering zullen eischen), kan onze padvinderij nu ook gevoegelijk nog een rol spelen. Bij ons soldaatjes-spel zal het padvinders-spel precies op zijn plaats zijn. Ik voel me bepaald veilig bij de gedachte aan de drommen padvinders die onze grenzen zullen verdedigen tegen de vereenigde mogendheden. Och arme! - Indien gij mij bij gelegenheid eens wilt schrijven of dit antwoord onder Uw oogen kwam, zult gij mij zéér verplichten. Nogmaals veel dank.

Louke. - Bij den brief Uwer vriendin ingesloten vond ik den Uwen - Zeer eigenaardig en gezocht vind ik Uw uitlegging omtrent de 'aanbidding' (ik gebruik Uw eigen woord) door de massa van vorstelijke personen. Volgens U moet men die 'aanbidding' beschouwen als een behoefte iets te aanbidden wat hooger staat dan zij, de massazelve - waaruit dus volgt dat gij vorstelijke personen van een hooger maaksel schijnt te vinden dan de massa? Nu is m.i. het *doen* en *laten* der vorstelijke personen meestal zóó laagstaand, dat Uw geheele redeneering daardoor in het water valt, want, vorstelijke personen brengen hun leven door met jagen, tennissen, reizen, zich laten bewierooken, zich oppronken met ordeteekens, enz. - Zeker, indien gij of ik Koningin was, zou de massa ons óók bewierooken. Juist omdat zij niet let op den *persoon*, maar op de *positie.* - Gij haalt er de mystiek bij. Maar m.i. is die idee veel meer toepasselijk op de beelden en heiligen, enz. van de R.K. Kerk. Dáárin ziet de massa namelijk het bovenzinnelijke, dat waaraan zij hare ingeboren behoefte iets te aanbidden kan uiten. En het getuigt van de menschenkennis der R.K. kerk en van de Kerkleiders, dat zij op deze ingewortelde eigenschap der massa hun kerkdienst bouwden.

- Dat de hooggeplaatsten steeds een goed voorbeeld mogen geven, ik help het U wenschen. Met alle genoegen wil ik ook verdere corr. van U ontvangen.

B.B. - Aan Uw verzoek de drukkerij 'een duwtje te geven' voldeed ik reeds. Maar ik moet U meteen meedeelen, dat niet deze maar ik de copyplaatsing regel, zoodat aan haar niet de minste schuld toekomt. Zij handelt alleen dan, in overleg met den uitgever, buiten mij om, als er door bijzondere omstandigheden van plaatsgebrek *plotselinge* aanleiding is daartoe. - Lieve B.B., gij weet, dat ik in de corr. niet gaarne ged. bespreek. Wilt gij dus den heer Aug. de Jong antwoorden, dan staat die rubriek

voor U open. Maar, laat mij U in verband met Uw brief voor de zooveelste maal er op wijzen, dat gij verwart Uw individueel standpunt van ongehuwde en van eenigszins-geloovige met dat algemeen-menschelijke waarmee men nu eenmaal heeft rekening te houden als men dergelijke vraagstukken objectief bekijkt. Niet wat gij denkt of vindt omtrent den 'natuurlijken mensch', maar wat deze nu eenmaal aan behoeften en begeerten en lusten in zich heeft als hij geschapen wordt, dáárop komt het aan. Een man, een jonge man, heeft andere behoeften dan een jonge vrouw (meisje), maar ook deze laatste heeft zeer zeker zinnelijke behoeften. En dat is absoluut geen schande m.i.

M.i. beschouwt gij den man geheel en al van Uw vrouw-standpunt uit. Wij vrouwen echter moeten ons *verplaatsen* in zijn karakter en wezen. Dat doen de vrouwen, de moeders bovenaan, veel te weinig. M.i. zouden heel veel echtgenooten en moeders oneindig meer invloed op hunne mannen en zonen bezitten, indien zij op deze punten minder conventioneel dachten, wisten te *begrijpen.* En nu eerst de ongehuwde vrouwen! - 't Geen gij mij van Uw persoonlijke herinneringen vertelt is natuurlijk te intiem om het te dezer plaatse te bespreken, uit vrees dat ik U zou verraden. Met U ben ik het geheel ééns dat zulke dubbelzinnige gesprekken heel dikwijls onder jongelui van beiderlei geslacht gehouden worden, en ook ik begreep ze, evenals gij, gansch niet toen ik jong was, en ook ik ben overtuigd dat elk hedendaagsch backfischje ze thans wèl begrijpt. Hetgeen m.i. een zeer betreurenswaardig gevolg is van het Nellie van Kol-onthullings-systeem aan onrijpe kinderen, alsook van de gemengde opvoeding. - Lieve B.B., nog eens opnieuw doe ik een beroep op Uw welwillendheid in zake het duidelijk schrijven. Als gij U laat gaan, dan vliegt Uw pen over het papier, dat kan men zoo dikwijls zien aan Uw schrift, en dat vind ik ook zeer begrijpelijk, maar.... daardoor is het soms heel moeilijk te lezen. Hartelijk gegroet. En dank voor Uw lieve woorden aan mij-persoonlijk.

M.K. (**of M.H.?**) - Uw gedichtjes neem ik alle aan, behalve 'Verwachting', dat ik wat onvolkomen-uitgewerkt vind. Gij zijt zeer vooruitgegaan, vooral in den vorm. - Op Uw verzoek beantwoord ik het vertrouwelijk gedeelte van Uw brief niet. Ik-ook geloof dat dit het beste is. Arm kind! - Van harte hoop ik dat gij op het reisje in Zwitserland goed weder hebt gehad, want dat heeft men dáár wel noodig. En ik ben zeker dat het natuurschoon daar U heeft doen voelen het kleine van alle menschenleed. Zoo is het mij steeds gegaan. Nooit heb ik mijn leed zoo weinig gevoeld als wanneer het mij gegeven was de wonderen der natuur te aan-

schouwen. Dat gij Uw beroep niet liefhebt, begrijp ik, ik-ook zou het een afschuwelijk werkje vinden, en m.i. heeft het niets te maken met kinderen-liefhebben. - Daarentegen wil het mij voorkomen, ook op grond van hetgeen meerdere correspondenten mij dikwijls schreven, dat kinderen uit de laagste volksklassen veel meer voldoening geven dan de zoogenaamd hoogere standen. Kinderen uit de heffe des volks zijn namelijk zoo dankbaar voor een weinig liefde en goedheid. Zou het niet komen omdat gij zoozeer vervuld zijt met uw eigen leed en lot, dat gij te weinig stilstaat bij hetgeen die anderen aangaat? Kinderen merken zulk een onverschilligheid zoo goed, en, waar ge mij schrijft: ik ga elken dag met tegenzin er heen, daar ben ik ervan overtuigd dat die kinderen-zelven dat heel goed voelen, en *daardoor* onaardig en onvriendelijk jegens U worden. Begrijp mij wel dat ik U niet hard val hierover. Ik-zelve ben ook jong geweest, en weet uit eigen ondervinding hoe moeilijk het dan is zichzelve te vergeten, en geheel en al op te gaan in het lot van anderen, ons-zelven onverschilligen. Om dat te kunnen doen moet men eerst min of meer hebben afgerekend met eigen wenschen en eigen toekomst-plannen. Ik helder U slechts op waarom gij zoo weinig voldoening vindt in Uw arbeid, en die kinderen zoo vijandelijk beschouwt. - Elke vrouw, die waarachtig *vrouw* is, zal 't U toegeven dat ons wezenlijk beroep, het mooiste en heerlijkste, is dat van moeder. Maar, wanneer we dat beroep niet bereiken kunnen, dan is er nog heel veel toch over om lief te hebben. In mijn eigen omgeving weet ik dat, en merk het op van andere vrouwen. Niet de schreeuwerige feministen geven zulke liefde, maar zij die vroolijk en blijmoedig, met een glimlach om de lippen, door het leven gaan, en hun werk of hun beroep blijmoedig vervullen, vriendschap en liefde schenkend aan hen die op hun weg komen of dagelijks zijn - en, geloof mij, dat alles dan ook dikwijls terug ontvangend. - Met Uw diploma's en ontwikkeling zult gij wel een of andere ondergeschikte betrekking aan een courant of zoo iets kunnen vinden. Daarbij komt het tenslotte minder aan op bekwaamheid dan op relaties. De vraag is maar of gij kruiwagens hebt van dien aard, die U kunnen introduceeren. - Ik hoop dat gij het mij voortaan weer terstond schrijft als gij iets leest in de Lelie dat gij mooi vindt of fijn-gevoeld. Maar ik begrijp heel goed dat gij onder die omstandigheden geen lust hadt tot schrijven. - 't Slot van Uw brief is reeds zooveel opgewekter dan het begin. Gij zult zien dat gij hoe langer hoe meer zult leeren waardeeren wat U wordt gegeven in het leven, inplaats van enkel stil te staan bij wat gij hadt willen ontvangen, en niet ontvangt. Als we jong zijn bederven we zoo dikwijls onze mooie jeugd met dat in opstand-zijn tegen het onvermijdelijke; en dat is dan ook misschien de grootste weemoed van het leven, dit, dat we het eerst begrijpen als het reeds voor een goed deel, of soms nog meer dan dat, voorbij is. Ja, ik heb een heerlijk thuis. Maar, vergeet niet dat ook mijn leven niet altijd zóó was als nu, en dat ik geheel alleen op de wereld rondzwierf op een leeftijd waarop andere jonge meisjes van mijn stand in rijkdom en plezier genieten van alle heerlijkheden des levens, en dat bovendien zonder dat ik ook maar eenigszins was voorbereid op dien harden levensstrijd, integendeel in luxe en zorgeloosheid was grootgebracht. - Schrijf mij steeds zooveel als gij wilt.

Jack, (**inzender van een Ontboezeming**). Ik kon Uw letters niet goed lezen, en hoop daarom dat gij U-zelven zult herkennen. Ik ben bereid uw ‘ontboezeming’ aan te nemen, indien gij mij toestaat haar eenigszins te wijzigen, daar zij m.i. in dezen vorm te beleedigend is voor de R.K. Kerk bepaaldelijk. Immers niet deze alleen

maakt zich aan de door U gegeeselde fouten schuldig, maar alle zoogenaamd ‘christelijke’ kerkgenootschappen doen dat. Indien ik er dus een meer *algemeene* strekking aan mag geven, dan wil ik mij daarmede belasten. *Meldt het mij dus s.v.p.*

J.M. - Ik vrees, dat gij dit nu niet meer onder de oogen krijgt. Ik had U zoo gaarne eerder willen antwoorden. Hoe jammer, dat gij daar in den vreemde terstond ziek werdt. Gelukkig dat ‘zij’ bij U was, en dat het haar zoo goed gaat. Toe, meldt mij eens of gij dit misschien hebt gelezen. Ik blijf van harte in Uw lot belangstellen.

F.A.E.W. - Artikel reeds ter drukkerij. Vriendelijk dank voor de mij gezonden uitknipsels, waarvan ik te zijner tijd waarschijnlijk gebruik maak. Ja, gij hebt mij in die warme dagen met recht benijd. Dan geniet men hier zoo ècht, in een kalme en toch vroolijke badplaats als deze. Inderdaad zou onze woning in den Haag in den zomer veel te heet zijn. De heele straat is héét, vanaf het voorjaar, maar zij heeft het voor mij onschatbare voorrecht van windstil te zijn, althans voor den Haag. - Helaas, op dit oogenblik is de hemel hier al even triestig en somber als de stemming. Alles denkt over en vreest den krijg - die voor een badplaats de ondergang is. Reeds nu zijn zoowat alle Oostenrijkers en Hongaren afgereisd wegens dienstplicht. En de Russen haasten zich!

Eene medestrijdster. - Ja-zeker, gij hebt mij zeer goed begrepen dat ik het aangenaam en wenschelijk vind een ps. boven of onder aan de mij toegezonden corr.-brieven vermeld te vinden. Vriendelijk dank. - Met bijzondere instemming las ik Uw beschouwing over Rein-leven-beweging, in dien zin, dat ook naar Uwe meening L. van Mierop en zijn richting veel te ver gaat; ook Johanna Steketee schreef in dienzelfden zin. Met volle sympathie schrijf ik Uw zin over: ‘In een huwelijk staat elk geval op zichzelf, men kan daar niet generaliseeren.’ Alleen, - vindt gij niet met mij dat dit evenzeer geldt voor ongehuwden, en dat men ook dan niet kan noch mag generaliseeren, allerminst waar het de mannen geldt? - Heerlijk dat Uw hond door U wordt meegenomen naar den Haag; ik vind menschen, die hun trouwen viervoeter eenvoudig wegdoen omdat ze en pension gaan, steeds zoo in-gemèén. - Laat nog eens van U hooren,

Mevrouw Annie, **te Singapore**. - Ik vrees dat gij dit niet onder de oogen krijgt als ik U het Blad niet zend. Ik wil dat dus doen, en U langs dezen weg danken voor Uw kiekje, waarop gij

zoo vroolijk en gelukkig uitziet als een jong meisje, en ik wil U vertellen hoe blij ik ben, dat het U thans zoo goed gaat. Inderdaad, zoodra ik de zending Uwer moeder ontving, wist ik dadelijk wie gij waart. Ik geloof dat gij dáárom mij zoo in de gedachten zijt gebleven, omdat gij zoo lief en sympathiek schreeft van Uw thuis - in tegenstelling der meeste hedendaagsche klagende, eigenwijze, de ouders veroordeelende meisjes van Uw toenmaligen leeftijd. Alles wat gij toen verteldet gaf mij de overtuiging, dat Uw ouders U inderdaad een zeer gelukkig interieur moeten hebben bereid. En, waar helaas de ouders in dat opzicht zoo dikwijls te kort schieten aan hunne kinderen, daar had ik daarom voor de uwen eerbied en sympathie.

- Op alles wat gij mij vertelt, zoo lief en zoo openhartig-eerlijk, mag ik niet ingaan op deze plaats. Dank ervoor. Ik geloof, dat *ik* U begrijp, beter dan de meesten 't zullen doen. Ik wenschte dat ik Uw levensondervinding en levensbeschouwing kon overdrukken voor B.B. Hoe anders zou zij vele dingen leeren bekijken daardoor. Ja-zeker, ge moogt meewerken aan de Lelie; ik zal U dit ex. zenden, daar ik vrees niet terstond tijd te zullen hebben tot particulier antwoord. Brieven uit Singapore b.v. kunnen heel interessant zijn, maar ook Uw levensbeschouwing over de *vrouw* kunt gij gerust neerschrijven. Hartelijk gegroet.

Nieuwe Correspondentie na het aanvaarden der redactie na mijn terugkomst.

Van eene abonnée: *Stania*, ontving ik een brief, dien ik zoo vrij ben hieronder gedeeltelijk *woordelijk* af te drukken, omdat ik naar aanleiding van den inhoud een en ander in het algemeen heb te zeggen.

Zeer geachte Freule.

Zooeven las ik in 'de Lelie' Uw terugkomst in Holland. Heerlijk bericht, na al die teleurstelling elke week, wanneer 'de Lelie' niets van Uw hand bracht. Hoe dor en saai was nu het blad, het bezielende, het geestige ontbrak; en de rake, scherpe, maar van groote waarheidslief de doordrongen Overzichten der week, hoe misten wij ze, en vooral nu in de laatste weken. O, het blad was als een schip zonder roer; zonder U als Redactrice zou het gedoemd zijn te worden gelijk de vele geestelooze tijdschriften, saai en vervelend zijn leven uit te leven, niets zeggend voor de lezers. Goede, geachte Freule! U kan niet gemist worden; Uwe woorden zijn als goud waard voor hen die het leven hooger stellen dan goed eten en drinken, die behoefte gevoelen aan gedachtenwisseling met een hoogstaande edele Vrouwe begaafd met een heerlijken frisschen geest, met een zuivere opmerkingsgave, geschonken om anderen tot een zegen te wezen. Want dit is U Freule! We hebben het geleerd in deze laatste weken welke een onbewuste macht U heeft over vele harten, wat Uw woord veel vermag. God! we hebben U zoo gemist. En daarom zijn we blij en dankbaar dat men U veilig in Holland deed brengen. 'De Lelie' komt zoo overal, in allerlei kringen, en al is men het niet altijd met U eens om Uwe scherpe, maar ware, klare antwoorden, toch hecht men altijd en immer weer aan Uw oordeel, hoort men zoo gedurig 'Wat zal Freule Lohman hiervan zeggen'? En als U dan gesproken hebt, klaar en duidelijk, dan hoort men toch, trots alle meeningverschil, eene bewondering doorstralen over

zooveel durf en moed. O! ik merk dit zoo vaak op, ook bij Uwe zoogenaamde tegenstanders, die, wanneer je het hun op den man afvraagt, of zij Uwen moed bezitten, en het zoo kunnen zeggen, in de war raken en zich liefst met een onbenullig antwoordje er uit redden, quasi doende als zijn ze beleedigd. En dezulken zeg ik het liever ronduit terug in mijn antwoord, dat ze niet het duizendste percent bezitten van Uw eerlijke waarachtige overtuiging, geen grein persoonlijkheid bezitten; ze weten het wel, maar durven het niet bekennen: een groote dosis van lafheid is het wat hunne karaktereigenschappen betreft. En dan hun meening, dat ze nobel zijn door anderen niet te kwetsen; hetgeen niets anders is dan een naar den mond praten, daar waar voor hun het meeste belang op den voorgrond treedt.

Wat deze Lelie-abonnée zoo uitvoerig schrijft, dat mocht ik, met blijdschap en dank aan hen allen, vernemen in deze dagen van vele zijden: uien *miste* mij in de Lelie, men vond het Blad zonder mij niets meer. Ook de uitgever-zelf was van diezelfde voor mij op zichzelf beschouwd zeer streelende opinie, dat ik dus terugkomen *moest* op mijn post, in mijn qualiteit van door de lezers gewilde redactrice. Waar hij mij in ziektegevallen steeds een niet genoeg te waardeeren tijd liet tot herstel, daar schreef hij nu zeer terecht: U zijt noodig voor het Blad, en *moet* komen. Ik herhaal, eenerzijds doet mij deze behoefte aan *mijn* persoonlijkheid, door den persoonlijken toon dien *ik* geef aan het Blad - onverschillig of men het met mij eens is of niet - innig goed. Maar anderzijds, en ziedaar waarom ik het noodig vind dezen bovenstaanden brief hier gedeeltelijk af te drukken, anderzijds ben ik voor het eerst van mijn leven *gedwongen* veel te zwijgen wat ik zou willen zeggen. De uitgever heeft mij altijd volkomen vrijgelaten mijne eigene meening onomwonden neer te schrijven, en zich daarbij nooit gestoord aan ergernissen die ik gaf, aan bedankjes die inkwamen om zulke ergernissen, enz., enz. Ook nu laat dat alles hem even koud als mij. Maar hij is van meening dat er thans een ander, een hooger belang op het spel staat dan wat ook, dat der neutraliteit-handhaving. Hij en ik hebben op dat punt meer dan eene conferentie gehad. Ik moet mij buigen voor een macht die op dit oogenblik alles beheerscht in ons land, die der vrees voor neutraliteit-schending, - waarvan in beslagname van Bladen, enz. het gevolg is. - Daarom verzoek ik alle correspondenten mijne dikwijls in hunne oogen misschien te korte of te weinigzeggende beschouwingen aangaande sommige quasties *niet* te willen toeschrijven aan iets anders dan aan de macht waaronder ook ik mij heb te buigen. Indien ik alles kon zeggen en schrijven wat ik vind en denk en voel, dan zouden deze Lelies en de volgenden een heel anderen inhoud hebben, maar dat mag ik helaas *niet.*

Wat ik wel zeggen kan, ook aan Stania, dat is dit,

dat ik het anti-militarisme van haren man geheel deel. Het is een schande, vind ik, voor elke beschaafde natie dat zij hare jonge gezonde mannen offert voor oorlogen die onnoodig zouden zijn indien de regeeringen werkelijk beheerscht werden door een *eerlijke* begeerte den vrede te handhaven. Hoe sympathiek deed niet aan de laatste daad van den afgestorven paus, een persoonlijke poging tot behoud van den vrede, door het schrijven van een eigenhandigen brief aan den Oostenrijkschen Keizer! Ook zijn opvolger heeft zich terstond in dienzelfden zin geuit, en daarmede zijne nieuwe waardigheid op eerbied-afdwingende wijze ingewijd. Helaas, wat helpt het bij hen die zich christenen noemen! En evenmin kan men zeggen dat de socialisten of anarchisten iets hebben in praktijk gebracht van de mooie theorieën die zij verkondigen! Heel in den begin van den oorlog las ik in Het Vaderland een door een Mr: in de rechten met zijn naam onderteekend ingez: stuk, waarin hij zeer terecht betoogde dat enkel eene algemeene 'werkstaking' in zake het krijgvoeren de regeeringen van alle landen zou dwingen met deze afschuwelijke menschenslachtingen op te houden. M.i. heeft deze meneer het bij het rechte eind. Wanneer zal het zoover komen dat de volken-zelf weigeren tegen elkander ten oorlog te trekken en elkanders geluk en leven en welvaart te verwoesten? Is het b.v. niet vreeselijk dat de Belgische bevolking, die hoogstwaarschijnlijk niet eenmaal wist waarom het ging, of wat er eigenlijk broeide zijdens Duitschland en Frankrijk, het slachtoffer werd van een moorddadigen krijg, dien zij zeker in geen enkel opzicht wenschte of had uitgelokt! Aan wien de schuld? We mogen dat niet beoordeelen, - gebiedt de neutraliteit. Maar dat mogen we wèl zeggen, dat de volken als massa genomen *allen* schuld hebben aan hun eigen ellende, omdat zij niet weigeren de wapenen tegen elkander op te nemen. Zooals ook Stania mij schrijft, van weerszijden ontstaan door handelsbetrekkingen, reizen, enz., allerlei vriendschapsbanden tusschen verschillende natiën. En dan, ineens, onvoorbereid, worden individuen gedwongen die banden te verbreken en stuk te scheuren, omdat de geheime diplomatie het zoo gebiedt. Op welk een laag peil staat nog de menschheid dat zij zelve zich niet vrijmaakt van zulke kluisters, - als één man zich vrij maakt! - Mijn portret, lieve Stania, wil ik U gaarne toe zenden zoodra ik een goed bezit, maar Uw novelle heb ik met de andere manuscripten in Duitschland moeten achterlaten, wijl het te gevaarlijk was met al die in een vreemde taal geschreven papieren te reizen. Met de mogelijkheid daardoor voor spion of iets dergelijks te worden aangezien moest ik immers rekening houden. Echter is alles veilig bewaard gebleven ginds, en ik wil hopen dat ik het, zoodra de vrede gesloten is, kan doen terugzenden. Vriendelijk dank voor Uw brief.

C.T. van V. - Ik heb wel eene herinnering van de toezending van Uw bijdrage, moet echter U, evenals iedereen, verwijzen naar vredestijd, want de mij naar Nauheim toegezonden manuscripten, etc., kon ik in dezen oorlogstijd niet meenemen, uit vrees in moeilijkheden te zullen geraken. Of ik Uw bijdrage reeds aannam dan wel weigerde, weet ik uit het hoofd niet meer te zeggen.

G. - De bijdrage ontving ik in dank, na Uw schrijven. Ja, inderdaad heeft Uw briefkaart mij bereikt in Bad-Nauheim. Natuurlijk zal er, vrees ik, ook wel een en ander zijn zoekgeraakt. - Uw verhaal van het gezegde van Uw zoontje heb ik hier in huis voorgelezen, ik vond het namelijk zoo echt-lief van hem dadelijk aan Benjamin te hebben gedacht. Neen, die liep in Bad-Nauheim al heel weinig gevaar Tot het

laatste toe bedelde meneer zijn suiker en koekjes af in de hem bekende winkels. Van verhoogde prijzen was trouwens in Bad-Nauheim geen sprake. Natuurlijk leed de handel enorm onder het stilstaand vreemdelingenverkeer, vooral met luxewinkels moest men het diepste medelijden hebben; deze verkochten niets gedurende de oorlogsweken. - Ja, heel, heel dankbaar en gelukkig voelen we ons hier bij deze onwaardeerbare lieve vrienden in den nood. Ik heb er Amsterdam voor altijd door liefgekregen, door wat ik hier heb ondervonden, zóó veel goeds en liefs dat men, als het in een boek voorkwam, zou zeggen: 'Hoe onwaarschijnlijk-bedacht! Zoo gaat het niet in de werkelijkheid.' - Ja, ik ben het geheel met U eens, eene vergelijking met den tachtigjarigen oorlog valt geheel en al uit ten nadeele van de hedendaagsche 'beschaving.' Immers, in dien tijd werd er gestreden op een veel eenvoudiger en daardoor minder verfijnd-gemeene manier dan tegenwoordig, maar, vooral ook, toen ging het in elk geval om beginselen, om godsdienst-quaesties, om vrijheid. Thans echter heeft de diplomatie een kunstmatigen twist willen zaaien. Iedereen weet hoe reeds sinds jaren alle groote natiën zich vóórbereidden tof deze vreeselijke slachting, hoe daarom het militarisme werd opgedreven tot het uiterste. En juist dat maakt de heele zaak zoo weerzinwekkend-treurig. - Maar hoe heerlijk is het voor U dat Uw eigen gezin zoo geheel vrij blijft. Dat is wèl een meevaller in deze dagen waarin zoo velen moeten opkomen. Hartelijk gegroet.

Eene medestrijdster. - Uw vriendelijken brief beantwoord ik de volgende week, maar ik wil U alvast meedeelen dat ik Uw ged. over ds. Klaver en Johanna Steketee daarom liever niet opneem, omdat eerstgenoemde *niet* schreef in de Holl. Lelie, zoodat daardoor m.i. de geheele quaestie niet zeer belangrijk is voor de lezers van ons Blad. Ware ik hier geweest, toen mevr. Steketee hare ged. inzond, ik had die om dezelfde hierboven genoemde reden *niet* opgenomen; nu is zij buiten mijn voorkennis geplaatst toen ik nog in Nauheim was. Heeft ds. Klaver ons wat te zeggen, dan moet hij het *in* ons Blad doen, en dan zullen we hem antwoorden; anders niet. Vriendelijk gegroet.

Oorlogshaat. - Ook Uw brief neem ik gedeeltelijk over. Hij typeert voor mij een *ideaal-abonnée*, namelijk iemand die een eigen meening heeft, die meening eerlijk zegt, maar die óók indenkt en begrijpt de meening van een ander:

Hooggeachte Freule,

Met verlangen heb ik Uwe thuiskomst verbeid om

U eens te kunnen schrijven; daarom was ik blij de vorige week in de Lelie te lezen, dat U weder gearriveerd waart. Ik las heden in de Lelie dat U zoo vol moeilijkheden Uwe thuisreis hebt volbracht, en ik kan mij daar zoo goed indenken, daar eene kennis van mij uit Zwitserland kwam, en ook zooveel moeite heeft gehad, en deze reisde nogal alleen, dus wat zult U het moeilijk gehad hebben met Uw talrijk gezin en 't gepak wat daarmede gepaard gaat! Ik hoop echter voor U dat U den eersten tijd Uw werk wat kalmpjes kunt opvatten om eerst wat van de vermoeienissen te bekomen, en ons dan weer veel van Uwe hand te genieten zult geven.

Ik ben eerst heel boos op U geweest, doch dat is nu voorbij; ik hoop dat ik U verkeerd beoordeeld heb, en daarom wilde ik U schrijven. Ik ben reeds lang genoeg Lelie-abonnée - ofschoon mij steeds den tijd ontbrak U te schrijven - om in U te hebben leeren waardeeren eene persoonlijkheid, die bovenal voor 't recht strijdt, en in de hoogste mate leeft voor al wat verdrukt wordt, en daarin tracht te helpen. Daarom waren Uwe artikelen betreffende oorlog, militarisme enz. mij als uit mijn eigen hart geschreven, en dáárom stond ik verslagen toen ik in de Lelie las hoe men elkaar de Frankfurter Zt. uit de handen rukte, en U juichte over de inneming van Luik. Ik stond verslagen! Want allerminst had ik dat van **U** *verwacht. Spontaan riep ik uit: 'wat valt me Freule Lohman tegen, ik bedank voor de Lelie.' Ik had van U verwacht dat U die tijding met een blik van geringschatting en hardnekkig stilzwijgen (dit laatste terwille onzer neutraliteit) zoudt hebben beantwoord. Had ik 't verhaal in de Lelie van eene andere hand dan de Uwe gelezen, dan zou ik gezegd hebben: 'die kan bij die Duitschers goed met de stroopkwast omgaan' Doch de Lelie is 't grootste bewijs dat U die kunst niet verstaat. Nu moet U niet van mij denken dat ik partij kies, maar ik ga van de idée uit: oorlog is oorlog, en elke overwinning van welke partij ook is mij een gruwel, want het heeft slachtoffers en diepen rouw gebracht, en juist dat had U toen zoo prachtig kunnen toonen, en U op voorzichtige wijze kunnen uiten hoe U den oorlog verfoeit. Nu zult U zeggen: 'ik verkies mijn eigen meening te hebben.' Goed, dat spreekt vanzelf, doch U, die steeds iedereen ruiterlijk, zonder doekjes erom te winden, Uwe opinie zegt, eischt toch dunkt mij 't zelfde van anderen volgens recht. En wrijving van gedachten werkt toch steeds opbouwend. Toen ik dan ook later er over nadacht, over Uw verzuim daar in Duitsche omgeving eene enkele opmerking over 't afgrijselijke van den oorlog te maken, of beter gezegd, eene stilzwijgende houding aan te nemen, toen bedacht ik toch hoe in-menschelijk Uwe handeling feitelijk was. Kon 't anders, dan dat U met Uw medelijdend hart werd medegesleept door al de verhalen, die natuurlijk uit Duitschen mond klonken van den mooisten kant, en waar U daar vermoedelijk niet anders dan Duitsche berichten te lezen kreeg.*

Ik heb reeds in de vorige Lelie een anderen lezer trachten op te helderen *wáárom* ik mij verheugde over de inname van Luik, *namelijk om geen andere reden dan dat deze inname m.i. een stap nader was tot den spoedigen vrede.* Men moet in Duitschland-zelf geweest zijn juist in die dagen om te weten welk een beteekenis de Duitschers-zelf hechtten aan den val van Luik. Misschien was die hoop hunnerzijds zeer overdreven, maar in elk geval heb ik voor mij geloofd dat zij recht had van bestaan, en er daarom in gezien een belofte van heel snel overwinnen. Uw opinie: 'oorlog is oorlog en de slachtoffers zijn in diepen rouw gebracht,' deel ik *volkomen.* Maar.... de oorlog *is* er. Niemand kan hem méér verafschuwen dan ik. Maar hij *is*

er. De vraag is dus nu: Hoe komt hij ten spoedigste tot een goed einde? Ik heb die vraag beantwoord, onder den indruk van de omgeving waarin ik verkeerde, naar mijne eigene eerlijke overtuiging, maar het is mij een raadsel hoe iemand ter wereld er in kon lezen dat ik met de ongelukkige onschuldige *slachtoffers* van de inname van Luik geen diep medegevoel heb, of dat ik den oorlog op zichzelf goedkeur. Zeker, ik verkies mijne eigene meening te hebben, maar gij hebt mij zeer zeker heel juist beoordeeld - en dáárvoor ben ik U innig dankbaar - toen gij bedacht dat ik ook steeds die van een ander respecteer, en gaarne opneem. In dit bijzondere geval geloof ik trouwens niet dat de uwe en de mijne zooveel van elkander verschillen als gij eerst hebt gedacht. Want ik verfoei elken oorlog evenals gij dat doet. Eén ding echter hebt gij - en misschien menigeen met U - m.i. uit het oog verloren, namelijk dit, dat die door U bedoelde 'Brief' aan den heer Veen, den uitgever, was geschreven in het Duitsch, en eerst moest worden gelezen door het Duitsche General-Commando. Die twee omstandigheden maakten kortheid en voorzichtigheid noodzakelijk. Gij vergist U overigens dat ik mij liet influenceeren door welke Duitsche stemming ook. Ik oordeel natuurlijk alleen over die te Bad-Nauheim, en die was diep-ernstig, en gedrukt, en zeer vriendelijk jegens de vele aanwezige vreemdelingen, Russen, enz. In een wereld-badplaats is het voor de hand liggend, dat de relaties met andere natiën vele en van blijvenden aard zijn, en dat dientengevolge groot leedwezen ontstaat van weerszijden door het uitbreken van een zoo plotselinge vijandschap, - waarmede de individuen-zelf niets te maken hebben.

Over de quaestie der van weerszijden gepleegde gruwelen schijnt het mij moeilijk voor buitenstaanders een oordeel te vellen. Elk volk heeft zijn wreedaards, wij-ook; denk maar aan de dierenkwellers. De oorlog wekt de laagste instincten op in den mensch; drank, honger, wraak maken hem tot een monster in menig geval. Daarom spreekt het vanzelf dat er van *alle* zijden gruwelen zijn gepleegd, die onnoodig waren: dat ligt niet aan de een of andere natie maar aan de individuen. En voor de rest moet gij niet vergeten dat het meerendeel der in de pers de rondte doende verhalen overgenomen en ongeteekende berichten zijn: 'van Engelsche zijde', 'van Duitsche zijde', enz., enz., of wel: Een vluchteling vertelt dit: Een gewonde deelt dat mede, en al dergelijke *on*bewezen bladvullingen. Op Uw beschouwing over Duitschland mag ik niet ingaan, hoewel ik geloof dat gij U in menig opzicht zeer vergist. Maar wel mag ik U eerlijk danken voor Uw zeer eerlijke en loyale en hartelijke wijze van schrijven. Het ware te wenschen dat iedereen Uw voorbeeld volgde, dat zou m.i. heel wat misverstand kunnen voorkomen.

Mimosa. - Hartelijk dank voor Uw lieven brief en Uwe verwelkoming. Het doet mij zoo goed zoo zeer gemist te zijn in de Lelie, en ik hoop dat ik, gegeven de omstandigheden, zooveel aan U allen zal kunnen geven, en voor ieder zal mogen zijn, als steeds het geval is geweest. Want ach, daar is veel, ook in Uw brief, waarop ik heel uitvoerig zou willen antwoorden, maar het niet zoo *mag* zeggen als ik 't voel. Men beoordeelt een zaak zoo geheel anders uit de verte dan wanneer men haar mee *beleeft.* Ik verzeker U dat ik geen enkelen Duitscher gesproken heb, die den oorlog niet even afschrikwekkend en afschuwelijk vond als gij het doet. Maar bedenk toch dat, nu hij er eenmaal *is*, of de eene partij of de andere zoo snel mogelijk moet overwinnen, wil men tot een spoedig einde dezer menschenslachting geraken. Begrijpt gij dan niet dat eene wekenlange belegering van Luik nog veel erger ware geweest voor die stad dan haar *spoedige* inname.? Niet over de ellende van den oorlog zal ik, of zal welk verstandig mensch ook, zich verheugen, maar slechts over den *spoed* waarmede men geraakt tot een oplossing. Enkel uit dat oogpunt was voor mij, en voor al degenen die ik sprak, de inname van Luik een stap nader tot den vrede. Het is diep-bejammerens-waardig dat België, een geheel neutraal land, is betrokken geworden in dezen krijg. Maar bedenk toch dat de schuld van den oorlog ligt bij iedereen, bij elke regeering die den oorlog wilde, en dat het daarom voor elk land waar de krijg-zelf woedt even verschrikkelijk is, of zou zijn, daarvan het slachtoffer te worden buiten eigen schuld of wil. Want, iedereen zal toch wel moeten toegeven dat het volk overal, in massa genomen, zoowel in Duitschland als in Rusland, zoowel in België als in Frankrijk of in Engeland of in Oostenrijk veel liever begeert rust en vrede dan den geesel van den oorlog met al de daaraan verbonden rampen, van stilstand in den handel, verlies van fortuin, enz., om van al de geofferde menschenlevens niet te spreken. Daarom juist ook schrijf ik U hierboven, dat men zulk een toestand zelf moet *meebeleven* om hem te kunnen beoordeelen. Want *ik* verzeker U, nergens in Bad-Nauheim heb ik snoevende, pralende, of zich over den oorlog verheugende Duitschers ontmoet, enkel steeds diepernstige beschouwingen van hen gehoord omdat men het eenmaal gebeurde accepteerde als een *droevig* 'Es muss'. - Indien gij alle, meestal ongeteekende, couranten-verhalen gelooft over den Duitschen keizer, of over wien ook, dan doet gij m.i. heel oppervlakkig. Deze krijg is een te verwikkelde en een te lang voorbereide door de diplomatie, dan dat alle pennelikkers, bij ons of elders, precies zouden weten hoe het alles is toegegaan achter de schermen. Het spreekt vanzelf dat ieder zich eene persoonlijke meening tracht te vormen, ik-ook heb die, maar zeer zeker is het heel gevaarlijk zich daarbij te laten beïnfluenceeren door Bladen van allerlei richtingen, van wier redacties niemand weet welk vreemd geld ze betaalt, welke oorlogs-correspondenten ze hebben, enz. enz. - In het algemeen gesproken beaam ik Uw verontwaardiging ten volle, waar gij U ergert aan het verachtelijke van oorlogvoeren door bommenwerpen, onderzeesche mijnen, enz. M.i. is onze zoogenaamde 'beschaving' een heel eind achteruit bij den vroegeren tijd, toen er man tegen man werd gevochten, en de vorsten-zelf meetrokken, en in gevaar waren. Daarom echter herhaal ik steeds opnieuw: nooit kan er een betere toestand geboren worden vóór de massazelve weigert te vechten, weigert, op bevel van welke regeering ook, te handelen tegen het eerste en grootste gebod der christelijke liefde, dat van elkander niet dood te slaan.

Indien men dieper doordenkt, dan ligt daarom de schande van al deze vreeselijke onafzienbare ellende, voor mensch en dier beide, niet in de eerste plaats bij de

regeering van welk land ook, maar wel bij alle onderdanen van alle regeeringen, waar deze onderdanen, inplaats van als één man den oorlog te weigeren, zich als slaven laten gebruiken - voor een geschil door de diplomatie kunstmatig uitgedacht - tot moordenaars van elkander. Ik herhaal hetgeen ik schreef in mijn artikel even vóór de oorlog werd verklaard, getiteld: De mesthoop, ik herhaal: tenslotte verdienen de volken-zelf niet beter dan het droevig lot dat hun thans treft, omdat zij zoo laag staan en zoo dom zijn, van zich te onderwerpen aan zulk een willekeur der diplomatie inplaats van zich, geheel Europa door, te verbroederen in eigen belang en tot behoud van eigen welvaart.

Nu wil ik nog het begin en het einde van Uw brief beantwoorden, het begin waar gij mij vertelt van Uw belangstelling in ons wedervaren, eene belangstelling die ik temeer waardeer, waar Uw eigen lot zoo weinig benijdenswaardig is. Gelijk gij reeds zult hebben gelezen, nooit was ik er doorheen gekomen indien ik niet geheel onverwachts eene zoo lieve en hulpvaardige en dierenminnende Lelie-abonnée had leeren kennen, aan wier onwaardeerbare hulp en vriendelijkheid ik de eindoplossing, die ons naar huis voerde, dank. Ik kan mij zoo heel goed begrijpen dat zij, die niet veel reizen en die daarbij niet weten wat het is met *dieren* te moeten reizen, geen van allen begrepen waarom *ik* wegbleef waar zoovele anderen reeds wederkeerden. Ook dat is alweder iets dat men zelve moet kennen uit eigen ondervinding om het te kunnen beoordeelen. Reeds in vredestijd is het een met allerlei bezwaren verbonden onderneming, om honden, enz., te vervoeren, omdat de bepalingen dienaangaande zoo willekeurig zijn, en in elk land verschillen. Om U b.v. één ding te noemen: een poesje mag onder geen omstandigheden mee in welk klein mandje ook in de coupé; daarentegen mag een papegaai wèl in de coupé worden meegenomen, mits in een kooitje volgens voorgeschreven grootte. Enz., enz. Indien wij naar Menton reizen, nemen wij altijd den langeren en veel meer vervelenden weg over Frankfort, omdat wij tusschen Brussel en Parijs de honden niet in de coupé mogen meenemen, wel daarentegen vanaf Parijs naar het Zuiden van Frankrijk. Van al die lastigheden en willekeur raak je zoo van lieverlede op de hoogte gedurende het geregelde verkeer in vredestijd, maar, waar in oorlogstijd alle gewone regelingen vervielen ook voor menschen, en alles moest wijken voor het militair, daar stond men bij het ondernemen van een reis met honden aan de mogelijkheid bloot van op elk station te zullen hooren: ‘Stap uit; U moogt niet

verder met dieren.' En, indien men dan een onbegrensd fortuin tot zijn dienst heeft, om auto's te nemen, of overal te overnachten, dan kan men het er nog eens op wagen in zoo'n geval. Maar bij mij ontbreekt nu eenmaal die factor om het leven te veraangenamen en te vergemakkelijken. Dus, de eenige oplossing ware geweest dat Marie met het heele dierengezinnetje achterbleef. Maar het scheen ons toe, ondanks hare groote bereidwilligheid, dat wij die opoffering niet mochten vergen van haar, en meer dan ooit bij elkander behoorden. Alles is tenslotte boven verwachting goed gegaan, omdat wij door deze oplossing eene coupé 1ste klasse alléén voor ons vijven hadden, ook omdat de station-chef in Bad-Nauheim ons een schrijven meegaf, waarin hij de spoorwegbeambten beleefd verzocht ons te willen voorthelpen. Ook in Holland is iedereen even aardig en behulpzaam voor ons geweest. Maar dit alles neemt niet weg dat ik er nooit op deze wijze was gekomen zonder de groote toewijdende liefde en hulp, ons zoo opeens geboden door haar van wie ik hier spreek. - Wat mijne gezondheid aangaat, om de zwakte van mijn hart mag ik nooit heel veel baden achtereen hebben, en lag het dus in de bedoeling van professor Groedel mij in September een tweede aantal te doen nemen. Maar het spreekt vanzelf dat de omstandigheden dit plan hebben verijdeld. Zijn beide zonen, die met hem te samen, en ook ieder afzonderlijk, een zeer drukke praktijk uitoefenen, waren vanaf de mobilisatie niet meer in Bad-Nauheim; de een is als Stabs-arzt meegetrokken, de ander, een groote beroemdheid op het gebied Röntgenstralen, werd naar Frankfort gecommandeerd teneinde daar de voor den velddienst zich meldende pleegzusters te helpen onderrichten op dat speciale gebied. Waar nu professor Groedel-zelf dus meer dan ooit in beslag werd genomen, zoowel als Voorzitter van het Roode Kruis als voor de gewonden-verpleging, daar was ik hem reeds uiterst dankbaar voor de vriendelijke wijze waarop hij nochtans den tijd vond zich steeds om mij te blijven bekommeren, maar mijn eigen hoofd stond er niet meer naar hem met de vervolgbadkuur lastig te vallen. Ach, gij hier in Holland, gij kunt U dat niet voorstellen, welk een indroeve schaduw valt over een plaats juist als Bad-Nauheim, internationaal bij uitnemendheid, wanneer plotseling oorlogsgeweld den vrede en de handelsbelangen en de welvaart eener gansche bevolking komt verwoesten. - Neen, wij zijn niet in den Haag maar nog steeds te Amsterdam. Uw vooronderstelling in dat opzicht is dus mis. - En wat nu het slot van Uw brief aangaat, ik durf U daarop niet veel antwoorden, wijl het een vertrouwelijke meedeeling betreft. Het spijt mij dat mijn goed bedoelde raad voor U nog die onaangename gevolgen had. Zelve ken ik den man in het geheel niet. Zooals ik U reeds vroeger schreef, men moet in zulk een geval steeds opnieuw probeeren en nog eens probeeren, en zich niet laten afschrikken door onvriendelijkheden. Maar het lijkt mij dat gij thans een veel verstandiger en voor Uw gezondheid minder zenuwachtige oplossing hebt gekozen. Dat gij *mij* een zeer groot genoegen zult doen met het beloofde, dat behoef ik U zeker niet eerst te verzekeren. Maar, zal het U niet te véél inspannen? In dat geval zoudt gij iemand kunnen nemen die het voor U doet met de schrijfmachine. Dat is niet eens zoo heel kostbaar. En gij zoudt haar bij U kunnen doen komen, en het haar zelve dicteeren. Wat dunkt U daarvan? Nogmaals hartelijk, hartelijk dank voor Uw lieve verwelkoming, en, moge het gebeuren rondom ons Uw gezondheid niet al te zeer aangrijpen. Hetgeen gij mij vertelt van Uw omgeving vind ik eene sympathieke wijze van doen, wat den raad daaromtrent aangaat.

Eikenblad. - Uw vriendelijk briefje kwam juist na mijn beantwoording van Uw toezending aan den heer Veen. Wat aangaat de kuur te Bad-Nauheim, verwijs ik U naar de correspondentie hierboven aan Mimosa. Goedgedaan heeft zij mij oorspronkelijk zeer zeker enorm, want ik was zeer ziek toen ik heenging. Maar het spreekt vanzelf dat de gebeurtenissen voor en na 1 Aug. elk mensch met ook maar éénig gevoel diep moesten schokken, en dat bovendien op mij-speciaal de zenuwachtige twijfel: hoe kom ik met mijne honden terug naar Holland, naar mijn werk, een zeer slechte uitwerking heeft gehad. Ik heb, gelijk vanzelf spreekt, nooit een oorlogstoestand bijgewoond. Ik had dus zelfs geen voorstelling van al de om's en bij's verbonden daaraan, ook voor mij, wat aangaat mijn Lelie-arbeid. Toen men mij den 1en Aug. aan het postkantoor zeide, dat ik, vanwege den oorlogstoestand, geen enkel stuk meer in het Hollandsch mocht verzenden, dat alles geopend moest gezonden worden naar het General-Commando in Frankfurt, en in het Duitsch moest zijn geschreven, toen was ik geheel en al uit het veld geslagen. Want, nog één dag te voren had ik de zaak bepraat met een kennis, een Hollander, die zich den oorlog van '70 nog zeer goed herinnerde, maar die nochtans van deze bezwaren blijkbaar geen 't minste vermoeden had, en die mij daarom had aangeraden geheel gerust de komende mogelijkheden af te wachten.

- Ja, ik kan mij daarom ook zoo begrijpen hoe treurig het bij U gesteld is. Want elk fijnvoelend mensch lijdt hevig onder het onmenschelijke en onrechtvaardige dezer menschenslachting. Ja, ik ook vind het bedoelde hoofdartikel van den heer Ebbinge Wubben heel waar. Wat mij zelve aangaat, heel veel dat ik zou *willen* zeggen *moet* ik helaas zwijgen. Hartelijk dank voor Uw lieve belofte als wij weer in den Haag terug zullen zijn. Gij zijt altijd zoo vriendelijk in dat opzicht. Groet ook Uw man zeer.

F.A.G.W. - Brief en bijdrage in dank ontvangen. Wil trachten U even particulier te antwoorden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de correspondentie voor **Nora** tot een volgend nommer wachten.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

14 October 1914.
28ste Jaargang.
No. 16.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Middenstandsbelangen.
Iets over ‘bewijzen’.

Bewijzen is het aantoonen der waarheid van feiten. Het is de plicht van dengene, die eene vordering in rechten instelt. (B.W. 1902).

Een zeker Franschman beweerde eens, dat alle eigendom diefstal is, terwijl onze wet een ander standpunt inneemt; zij namelijk huldigt het beginsel der *goede trouw*: wat gij in eigendom hebt, is het uwe op rechtmatige wijze verkregen. En als ik nu vermeen, dat een stuk land of een huis b.v. hetwelk thans ten uwen name als eigendom is geboekt, het mijne is, dan kan ik U in rechten aanspreken en als ik daartoe overga, dan rust op mij de verplichting om de waarheid der door mij beweerde feiten aan te toon en of te wel te bewijzen.

Het is bekend, dat het succes der eischende partijen in de rechtzaal niet altijd evengroot is. Integendeel: de gedaagden over het geheel genomen hebben meer succes dikwijls dan zij, die als eischende partij optreden. En geen wonder, vermits op den eischer volgens artikel 1902 van het Burgerlijk Wetboek de 'bewijslast' rust. Zoodra iemand als gedaagde wordt aangesproken, kan hij voorhands den eisch der tegenpartij (de eischer namelijk) begroeten met een algeheele ontkenning of met een gedeeltelijke erkenning der door den eischer gestelde feiten, waarvan *in beide gevallen* het gevolg is, dat de eischer de door

hem gestelde feiten dient te bewijzen, waaraan intusschen vele praktische bezwaren zijn verbonden, hetgeen ons duidelijk wordt, zoodra wij maar letten op aard en wezen der zoogenaamde bewijsmiddelen, waarvan art. 1903 melding maakt.

Gemeld artikel noemt in de eerste plaats op als bewijsmiddel: **het schriftelijk bewijs.**

Schriftelijk bewijs bestaat in twee vormen:

a. de authenthieke acte.
b. de onderhandsche acte.

De eerste biedt meer rechtszekerheid dan de laatste, jammer maar, dat de authenthieke acte zoo duur moet worden betaald. Rechtszekerheid is op zichzelf een artikel, waarmede de maatschappij in haar geheel is gebaat; alzoo ligt het voor de hand, dat ieder Middenstander voor zichzelven de wenschelijkheid zal bepleiten, dat de authenthieke acte weinig kosten met zich brengt.

Waar dit niet het geval is, spreekt het vanzelf, dat wij hier te doen hebben met een tastbaar en praktisch middenstandsbelang, hetwelk van lieverlede meer en meer voorwerp van middenstandsbelangstelling dient te worden. De authenthieke acte wordt in wettelijken vorm opgemaakt door de Regeering voor dat doel benoemde ambtenaren.

Intusschen is het een gelukkig verschijnsel in ons rechtsleven, dat men bijna nimmer er van hoort, dat eene authenthieke acte valschelijk is opgemaakt of wel later vervalscht is.

De *bewijskracht* van het bewijsmiddel, hetwelk als authenthieke acte bekend staat, is zeer groot. In vele gevallen staat eene dergelijke acte met een vonnis gelijk en kan evenals dit tegen den betrokken schuldenaar ten uitvoer worden gelegd. (Art. 436 v. B.R.V.)

Bewijzen, bewijsmiddel en bewijskracht staan met elkaar in zeer nauw verband. Zoo weten wij, dat de verklaring van één getuige door de Romeinen niet als volledig bewijsmiddel werd aangemerkt. Kort en bondig zeiden de Romeinsche juristen: ‘Eén getuige geen getuige’, of met andere woorden: de verklaring van slechts één getuige kon in rechten niet als *volledig bewijs* worden aangenomen. Dit is volgens ons recht wel het geval met de authenthieke acte, welke gewoonlijk in tegenwoordigheid van twee getuigen wordt opgemaakt.

De onderhandsche acte staat in bewijskracht niet in alle opzichten gelijk met de bewijskracht der authenthieke acte.

Bovendien heeft deze nog een groot voordeel opzichtens de plaats waar zij wordt bewaard.

Zij wordt (gewoonlijk) in ‘minuut’ verleden ten overstaan van den notaris, die dezelve onder zich houdt en daarvan afschriften (bekend onder de benaming van grossen) aan belanghebbende partijen afgeeft.

Gewoonlijk worden zulke gewichtige documenten opgeborgen in een brandvrije kluis.

De notaris is verantwoordelijk voor eene goede bewaring; zijn eigenbelang brengt dus mede, dat hij doeltreffende maatregelen neemt tot opberging en bewaring.

Dat voordeel van een goede verzorging en bewaring geniet de onderhandsche acte niet altijd. De mogelijkheid bestaat, dat deze tengevolge van slordigheid of door brand verloren gaat.

Maar ook heeft de authenthieke acte dit voor, dat zij wordt opgemaakt door een deskundige, die daarvoor heeft gestudeerd, daarin is geëxamineerd en bovendien door het verplichte praktisch werkzaam zijn op een kantoor eene groote ervaring heeft gekregen.

Zoo gelukkig is de onderhandsche acte niet; deze blijkt maar al te dikwijls te zijn het geesteskind van 'Jan en alle man'.

Op die wijze wordt meermalen 'goedkoop' 'duurkoop' en moet de belanghebbende partij later daarvoor ernstig boeten.

Alzoo brengt het praktisch middenstandsbelang mede, dat met het oog op de rechtszekerheid de authenthieke acte als bewijsmiddel met zijn volledige bewijskracht hoe langer hoe meer toegankelijker wordt voor den Middenstand in zijn geheel. Daaruit blijkt al wederom van hoeveel belang het is, dat de Middenstanders zich voor recht en rechtspraktijk gaan interesseeren.

Juist door het georganiseerd optreden, door het op den voorgrond plaatsen van deskundige personen in dienst der georganiseerde vereenigingen kan hier zooveel goeds tot stand worden gebracht.

De onderhandsche acte is goedkooper, doch de praktijk wijst uit, dat in deze materie zich bevinden voetangels en klemmen, welke ook wederom op hunne beurt door deskundige voorlichting stelselmatig kunnen worden ontweken en vermeden.

Indien de middenstandsbeweging 'arbeidsmoede' besloot zich alleen te gaan interesseeren voor recht en gerechtigheid, dan zou nochtans de ervaring na verloop van eenige jaren uitwijzen, hoeveel op dit terrein is te verrichten en door hare actie tot stand zal kunnen worden gebracht.

EEN JURIST.

Overzicht van de Week.

I. De inname van Luik.

Het lijkt mij niet ondienstig met mijnen lezers een kalm woord te spreken naar aanleiding van den Brief dien ik den heer Veen, uitgever van dit Blad vanuit Bad-Nauheim, schreef, en die daarin is opgenomen op mijn verzoek. Want een zinnetje dat ik in dien Brief neerschreef schijnt geheel verkeerd te zijn begrepen, namelijk dit: '*Eene groote vreugde was voor ons allen de inname van Luik; wij rukten elkander de Frankfurter Zeitung uit de handen!*' - Ik erken volmondig, toen ik in het begin hoorde van eenige lezers, - meestal vrouwen - die zich aan dat zinnetje hadden gestooten, toen haalde ik de schouders op, geloovende aan hunne kwaadwilligheid van een voorwendsel te willen zoeken om in deze dure tijden van hun abonnement af te komen, - of ook aan hun grenzenlooze domheid. Wat nu die kwaadwilligheid aangaat, die laat ik alsnog voor wat zij is. Er is altijd eene categorie menschen, eene zeer talrijke categorie zelfs, die, inplaats van fatsoenlijk en eerlijk te werk te gaan en ronduit te zeggen: 'Het convenieert mij thans niet de Lelie aan te houden', of wel: 'De Lelie en freule Lohman bevalt mij niet', liever de toevlucht neemt tot eene schijnheilige leugen van met mooie gevoelens pralen. Een zeer sterk voorbeeld kreeg ik daarvan door den uitgever onder de oogen, van eene dame die zeker allerminst heeft vermoed hoe de uitgever mij haren brief aan hem opzond, en hoe ik daardoor een vermakelijk kijkje kreeg in hare valschheid van doen jegens mij. Wel, *deze* categorie laat ik ook nu nog geheel buiten beschouwing. Iets anders echter is het waar het misverstanden te goeder trouw en domheid geldt. Nu ik weer de redactie heb aanvaard, nu ben ik gaarne bereid diegenen, die mij éérlijk verkeerd begrepen, uit te leggen, wat ik heb bedoeld met den bewusten zin: namelijk geenszins vreugde over de inname van Luik of van welke stad ook, maar enkel over *den kans op een zeer spoedig sluiten van den vrede*, *die m.i.*, *en naar het oordeel mijner Duiische omgeving, ontstond dóór die inname van Luik.* - Mijne lezers, die zich zoo verbaasden over mij, of zich in mij teleurgesteld voelden, zouden goed doen de woorden te lezen die ik elders aanhaal van professor P.J. Blok uit Onze Eeuw, *namelijk dat eene oorlog nu eenmaal niet is te voeren met glacé handschoenen aan.* Daarop toch komt het geheele geval neer. Dat de inname van Luik afgrijselijkheden na zich moest sleepen, dat zij voor de ongelukkige, geheel onschuldige inwoners een diep-rampzalige ramp is, wie zal het tegenspreken! Maar de oorlog *is* er. De Duitschers *zijn* België binnengetrokken. Of dat geoorloofd is of niet, doet niet af en toe aan het eenvoudige feit dat zij er nu eenmaal *zijn*, en dat het in ons aller belang is wanneer aan dezen geesel van den krijg hoe eerder hoe beter een einde komt. In Duitschland nu hechtte men juist aan die inname van Luik gróóte waarde, men sprak (ik bedoel met 'men' hoofdofficieren en dergelijke bevoegde menschen), van den onmiddellijk daarop volgenden val van Antwerpen, van de thans eveneens zeer spoedig te wachten inname van Parijs, van den *door dat alles* met zekerheid te verwachten *spoedigen* vrede, - alles als een *consequent gevolg* van de inname dezer zoo sterk-geachte vesting Luik. Onder den indruk dezer intusschen ijdel gebleken hoop, heb ik mijnerzijds geschreven dat 'ons', (namelijk iedereen die den vrede wenschte, van welke nationaliteit ook), de inname van Luik een groote vreugde was, en dat wij, om de bijzonderheden ervan te vernemen, elkander de Frankfurter Zeitung uit de handen rukten. Ik kan mij

begrijpen dat men hier in Holland - waar de stemming zoo geheel anders is - deze hoop voorbarig en ijdel achtte, ik kan mij óók begrijpen, dat men van achteren beschouwd zegt: het is jammer dat U dat alles niet wat *duidelijker* hebt toegelicht (dat laatste vind ik-zelve ook, maar het gaat met zoo iets als met het ei van Columbus), maar ik kan mij *niet* begrijpen, hoe iemand ter wereld ter goeder trouw uit dezen zin kon lezen, dat ik mij zou verheugen over het ongeluk en de ellende den slachtoffers van de inname van Luik aangedaan. Ik zou wel een bloeddorstige tijger moeten zijn indien ik mij verheugde over de gruwelen en den jammer, die onvermijdelijk *elk* oorlogvoerend land, vooral wanneer de oorlog in dat land zelf woedt, *moeten* treffen. Hoe kan iemand ter wereld, die mij uit de Lelie kent, dus ook maar één oogenblik aannemen, dat dit het geval zou wezen met mij, eene anti-militariste pur-sang, met mij die steeds heeft gepredikt de dienstweigering, en die *elken* oorlog verfoeit. Vrouwen echter, - want ik herhaal, dat ik al die op- en aanmerkingen voornamelijk uit vrouwenpennen en vrouwenmonden hoorde, - redeneeren meer met hun

gevoel dan met hun verstand. Hun gevoel veroordeelt zeer terecht de gruwelen en rampen waarvan België het slachtoffer is. En nu slaat hun verstand op hol, en vergeten zij dat, de zaak eenmaal zoo zijnde, de oorlog eenmaal er zijnde, die gruwelen en die rampen niet meer te vermijden waren, en dat, zooals proffessor P.J. Blok zeer terecht zegt in 'Onze Eeuw', noch de Duitschers, noch de Franschen, noch de Belgen, noch wie ook ter wereld, een oorlog *kunnen* voeren 'met glacé handschoenen aan'; waaruit dus volgt m.i., dat eene *spoedige* inname van Luik, nu het eenmaal *werd* belegerd, nog beter was voor de bevolking-zelve, dan eene wekenlange uitputtende belegering, met bombardement, enz. De vraag in hoeverre Duitschland België's neutraliteit schond, en dus wederrechtelijk handelde, is eene geheel andere, eene die ik, in een van uit Duitschland geschreven brief, welke werd dóórgelezen door het Duitsch General-Commando, niet eenmaal zou *kunnen* aanroeren, maar die ik ook hier, in ons eigen land, niet wensch te beoordeelen, omdat zij geldt de hoogere diplomatie, en omdat het dus, zooals de Duitschers-zelf het uitdrukken, 'Bier'-politiek is over dergelijke kwesties op hoogen toon te zwetsen, waar zelfs de diplomatie die het wéét, niet mag spreken. De vraag echter waarmede *ik* te doen had in dien bewusten brief, was enkel die of de inname van Luik zou leiden tot spoedigen vrede of niet, en m.i. was het eerste het geval. Daarmede, met de vreugde daarover, over die kans op vrede, verheug ik mij immers *niet* over de er aan verbonden gruwelen en rampen en ellende der slachtoffers. Ik herhaal, het is mij een raadsel hoe één verstandig mensch zoo iets te goeder trouw van mij kon denken!

En daarmede kom ik - vergeef het mij mijne lezers - tot de grenzenlooze domheid waarvan sommigen Uwer blijk gaven door zoo iets van mij aan te nemen. Immers, gesteld ik ware zulk een *on*mensch, ik had dus al die jaren dóór zóó gehuicheld met mijn anti-militarisme en mijn bespotting van het vredespaleis, enz. enz., gesteld ik ware zóó eenzijdig van de Belgen, die mij nooit een stroobreed in den weg legden, alle mogelijke wreedheden te gunnen in het belang der Duitschers, (die ondertusschen toch óók bij duizenden hebben geleden en zijn gesneuveld bij Luik), welnu, zou ik dan niet al héél onnoozel zijn geweest, hadde ik mij-zelve plotseling zóó dom verraden? Welk doel, welk voordeel zou ik daarbij gehad hebben? Immers niets. Wèl nadeel! - De uitgever òòk zou immers, ook ondanks mijn aandringen, den zin *niet* hebben afgedrukt, had hij-zelf hem niet juist zoo begrepen als ik hem bedoelde.

Ziedaar dus waarom ik de moeite doe eene opheldering te geven die ik eerst, eigenlijk gezegd, beneden mij achtte. Eerst vond ik al dien ophef, dien storm in een glas water, *te* bespottelijk om er notitie van te nemen. Later heb ik tot mij-zelve gezegd: Er zijn te vele abonnés die mij lief hebben, en die mij te goeder trouw blijkbaar gansch verkeerd begrepen, dan dat het beneden mij zou zijn hun de opheldering te geven waarnaar zij verlangen, hetzij blijkens reeds door mij ontvangen brieven, hetzij misschien stilzwijgend... Ik heb mij over de inname van Luik verheugd, zoo als ik mij, ware de oorlog in een ander land gevoerd, verheugd zou hebben over den val van welke sterke vesting dáár, enkel dus omdat ik in dien val zag eene nadering tot den *vrede.* Daarmee gepaard gaande onnoodige *gruwelen* kan ik niet anders dan diep betreuren en innig verachten *wie*- ook ze beging, Duitschers, Russen, Engelschen, wie ook.

P.S. Dit artikel was reeds geschreven en afgedrukt toen de val van Antwerpen het 'Vaderland' een artikel deed geven, waaruit ik citeer

Antwerpen is gevallen, en, vergissen wij ons niet, dan is met die stad ook iets van algemeene beteekenis gevallen, althans tot in zijn fundamenten geschokt, n.l. het geloof aan de verdedigbaarheid van thans bestaande vestingen tegen het belegeringsgeschut waarvan de Duitschers zich bedienen.

Het schijnt ons toe, dat met Antwerpen meer vestingen gevallen zijn.

Wat hier, volgens het Vaderland, dus bleek uit den val van Antwerpen, dat was, volgens de Duitschers, reeds gebleken uit den val van Luik. En *daarom* beweerden zij, dat een spoedige vrede zou volgen dientengevolge, en, om dien spoedige vrede, *als gevolg van de inname van Luik*, verheugde *ik* mij. Het spijt mij dat ik dat niet duidelijker heb gezegd, en ook trouwens niet kon zeggen van uit Bad-Nauheim; juist daarom wil ik het gaarne alsnog toelichten voor hen die mij te goedertrouw verkeerd begrepen, maar ook

alleen voor hen. Want de oorlog *is* er, en voor mij geldt thans niets anders dan de vurige wensch dat hij *ten spoedigste* ophoude. Die mij uit de Lelie kennen, moesten *dat* van mij begrijpen en gelooven.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De Klok.

Ach.... dat was nog in dien heerlijken, dien mooien tijd toen het *vrede* was, toen de verschillende volkeren van Europa nog niet tegenover elkander stonden in haat, verbittering, nijd, wreedheid, o niet tegenover elkander individueel, maar enkel als een domme, onnadenkende, opgezweepte massa, omdat de geheime diplomatie het zoo wil...

Hoe dikwijls heb ik het toen gehoord in die onvergetelijke dagen van een toen nooit genoeg gewaardeerden vrede, als mijn klok speelde met zijn helderen slag het Westminster-abbey-lied:

Wat hebt U een prachtig-klinkende klok in Uw huis....

't Waren *Duitschers* die dat zeiden, mijn dokter, mijne buren, mijne huis-eigenaresse; telkens opnieuw hoorde ik diezelfde bewonderende opmerking....

Want, *toen* was er nog geen haat tusschen Duitschland en Engeland.

Ja, *mijn* klok!.... Herinnert ge U 't nog, lezers, hoe ik eens, verleden winter geloof ik, heb verteld van diezelfde klok, die ik toevallig had gezien in den Haag, en waarvan de ontroerend schoone klank mij toen zóó bijzonder had getroffen dat ik er van heb gesproken in de Lelie!

Welnu, dezen zomer ben ik, door een mij geheel onbekende, wier naam ik nog steeds vergeefs zoek te weten te komen, verrast met het geschenk van zulk een klok, maar een veel grooter, en mooier, en sierlijker bewerkt dan die welke ik had gezien,.... een heel eenvoudig staandklokje maar, terwijl de mijne is een magnifique groote hangklok.

En waarom?...

Zie, het doet me zoo innig goed hier openlijk te kunnen vertellen *waaraan* ik dit niet genoeg te waardeeren geschenk dank.

Aan mijn groote dierenliefde.

Hoe dikwijls word ik daarom, om die dierenliefde, belachelijk gemaakt, veracht, beleedigd.

God, dat alles laat me zoo heel koud. Ik zou kunnen zeggen: ik ben immers dienaangaande in goed gezelschap, want de meeste menschen van beteekenis of van diep gevoel denken er alle precies zoo over als ik. Maar zelfs dat goede gezelschap is mij onverschillig. Al stond ik ook heel alleen, ik zou me evenmin ook maar één oogenblik schamen omdat ik het zwakke, hulpelooze, aan den mensch weerloos overgeleverde bescherm tegen willekeur en tegen wreedheid.

Indien ik dus blij en dankbaar ben dat ik deze lieve verrassing dank juist aan mijn dierenliefde speciaal, dan is het, omdat ik in het belang van *de arme dieren-zelf* altijd zoo innig blij ben wanneer ik medestanders ontmoet. Dezer dagen zeide eene voorstandster van Vrouwen-kiesrecht tot mij: ‘Indien wij vrouwen in het Parlement zaten, dan ware er nooit oorlog gekomen, en dan zou de dierenbescherming reusachtig vooruitgaan’. In dat laatste oogpunt althans geef ik haar onbepaald gelijk. Want,

inzake dierenbescherming voelen wij-vrouwen dikwijls veel dieper dan mannen, en vrouwelijke dierenkwellers zijn uitzonderingen, Goddank. Hoe dit zij, ik kan mijne vriendelijke onbekende geefster niet anders bereiken dan langs dezen weg; de omstandigheden van den oorlog verhinderden dat ik dit reeds eerder deed. Bij den fabrikant, die de klok afzond, heb ik tevergeefs haren naam trachten te weten te komen. Wat haar geschenk voor mij is, weet zij-zelve misschien niet half. Want er zijn vriendelijkheden zóó uiterst kiesch en fijngevoelig dat het niet onder woorden te brengen is *welke* dankbaarheid zij opwekken, en deze vriendelijkheid behoort daartoe zeer zeker. -

O Lord, our God,
Be Thou our Guide;
That by Thy help
No foot may slide.

Zoo is de melodie; eene waarnaar Duitschers en wij, en Engelschen en Russen, al wie rondom ons woonden in Bad-Nauheim, zoo héél graag luisterden, de melodie van mijn klok, de melodie van de Westminster-abbey. - Zegt dan dat gebed niets aan hen die thans in Londen het dagelijks hooren? Waarschuwt het hen niet dat God *vrede* wil, en *liefde* tot elkander, en geen broeder-doodslag?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Een zéér waar woord.

(Zie ook s.v.p. ‘De inname van Luik’, door A. de Savornin Lohman.

In Onze Eeuw schrijft Professor P.J. Blok o.a.

Es ist eine alte Geschichte.... Zij begint al bij Babel en Nineveh, en zij loopt aldoor

met sprongen tot in de laatste dagen '*Und dem sie just passiret*, *dem bricht das Herz entzwei*'. *Met ontzetting heeft de geheele beschaafde wereld de verwoesting van Leuven*, *Dendermonde en Dinant, thans weder van het oude koninklijke Reims vernomen. Zelfs al is de schade aan de Leuvensche, Mechelsche en Reimsche kunstwerken niet zoo zwaar als bij den eersten schrik werd ondersteld en al is er misschien veel te* '*restaureeren*', *het verlies voor de algemeene cultuur blijft groot*, *blijft ten slotte onherstelbaar. Want het echte oude en echte schoone is er toch van af!*

Is dan alle schuld bij de Duitsche troepen, *bij de* '*moderne Hunnen*', *bij de* '*woeste barbaren*', *zooals zij door velen in woord en schrift worden uitgemaakt? Verdienen zij*, *en zij alleen den smaad zoo heftig hun in het gelaat geworpen? Is het billijk de schuld in het aangezicht te slingeren van den Duitschen Keizer*, *den* '*modernen Attila*', *en zijn militaristische* '*trawanten*'?

Laat ons deze vraag eens met de meeste onpartijdigheid onder de oogen zien. Wij neutralen. Wij vragen het antwoord erop niet aan de verbitterde partijen zelve.

Bewijs, *voldingend bewijs van voor of tegen te geven is in deze tijden zelf zoo goed als onmogelijk. De een beweert*, *de ander ontkent.*

Let men op de verschillende berichten en leest men soms - zooals in zulke gevallen noodig is - tusschen de regels door, *dan is het duidelijk*, *dat*, *al mocht deze of gene Duitsche* '*sabreur*' *- er zijn er zoo! - zich te buiten gegaan hebben, al mocht dikwijls*, *te dikwijls*, *een gewone misdadiger in uniform*, *zooals er zich natuurlijk bij alle legers bevinden, zijn slag hebben geslagen*, *over het algemeen de kunstwerken in België en Frankrijk door de indringende Duitsche legers niet opzettelijk vernield zijn, integendeel door het legerbevel zooveel mogelijk gezorgd is ze te sparen of te redden.*

maar het is even natuurlijk dat de aangevallen Duitschers dergelijk optreden van niet als militairen erkende of te erkennen personen voorbeeldig en volgens streng oorlogsrecht meenden te moeten straffen. Of in oogenblikken van woede en opwinding bij de aangevallenen of wel tengevolge van gruwelijk misverstand bij het hooren van een schot wel eens niet te ver is gegaan - dat behoeft ons niet te verwonderen. Het zijn allen menschen, *menschen met temperament*, *menschen in buitengewone omstandigheden*, *in oorlogsstemming. Het is alles onvermijdelijk oorlogswee in een oorlog*, *die niet met glacé-handschoenen wordt gevoerd.*

Bij al de *on*geteekende 'brieven', 'correspondenties', oordeelvellingen, enz., waarmede onze Hollandsche couranten dagelijks worden overvuld, lijkt het mij niet ondienstig op deze zeer ware beschouwing van professor Blok eens de aandacht te bevestigen.

'Het staat toch in de krant.' - Hoe dikwijls is mij die eigenaardige bewijsvoering niet ten antwoord gegeven, speciaal door vrouwen, maar ook wel door mannen. Velen weten niet eenmaal *wat* het Reuter-bureau, het Wolff-bureau, 'Havas' enz., eigenlijk zeggen wil, letten er dus in de verste verte niet op dat zij met een Engelsch, Duitsch of Fransch bericht te doen hebben, och neen, ''t staat in de krant.' En dat is dan voldoende. Geeft nu die 'krant' b.v. drie kolommen gruwelen te lezen over wat in België is geschied, dan lezen ze die drie kolommen veel gretiger (gruwel-lectuur valt, schijnt het, altijd in den smaak), dan een kort *zakelijk* bericht over iets anders van den oorlog. En dan worden die aan elken oorlog helaas onvermijdelijk-verbonden

gruwelen uitgesponnen tot in het oneindige, en de hoofdzaak, dat waarom het gaat, raakt daarbij in het niet. Geschiedenisschrijven is *altijd* heel moeilijk, zelfs die van onzen eigen tijd. Een onzer grootste diplomaten zeide mij dat nog voor een paar jaar wat aangaat onze eigen historie: 'Als men alles achter de schermen *bijwoont*, dan gaat het voor ons, die *weten*, zoo heel anders toe dan wanneer men het in couranten, door hen die *niet* weten of kùnnen weten, ziet besproken en beoordeeld. Hoe wil dan nu ons publiek, voorgelicht door een pers die zich angstvallig *verplicht* weet den schijn der neutraliteit te moeten bewaren, oordeelen over nog in gang zijnde gebeurtenissen en oorzaken, waarvan eerst de toekomst, als alles is afgeloopen, zal leeren wie er de *ware* schuldigen van zijn! Zou het niet beter zijn in dit speciale geval het: 'Oordeelt niet' een weinig meer zich voor oogen te houden dan het geval is onder de Nederlandsche dagblad-lezers? Het Reuter-bureau is een Engelsch persbureau, dat zijn berichten verspreidt over de geheele wereld met een buitengewoon organisatie-talent, het Wolff-bureau is speciaal Duitsch, de Agence Havas is een Fransche instelling. Dit deel ik mede

ter opheldering voor hen, die in het geheel geen rekening houden met de *afkomst* der door hen geciteerde couranten-berichten. Het spreekt dus vanzelf dat elk dezer pers-bureaux zijn eigen opvatting en voorstelling van zaken geeft naar gelang van het belang van het land waartoe het behoort. Maar ook bovendien, meer dan ooit hebben onze couranten als *bladvulling* noodig oorlogsnieuws. Ze mogen echter geen eigen meening hebben; ze moeten neutraal blijven om er niet in te loopen. Dus, wat blijft hun anders over dan allerlei *on*bewezen en niet te controleeren praatjes van X en Y en Z mee te deelen, bij wijze van interessantigheid. En dan is er helaas een breede categorie van lezers, die dat alles voor zoete koek opeet, en geduldig-onnoozel zegt: ‘Het staat in de krant, dus... 't is waar.’

Och arme, wat zijn de menschen nog dom!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Nog een waar woord.

Uit ‘het Vaderland’ knip ik onderstaand ingezonden artikel van een mij geheel onbekenden meneer:

Geachte Redactie.

Zou ik eenige plaatsruimte mogen verzoeken voor de navolgende regelen.

In deze tijden wordt heel veel geschreven over het barbaarsch optreden der Duitsche troepen. De geschiedenis zal leeren, in hoeverre al deze verhalen waarheid bevatten. Is het feit, dat de Engelsche en Fransche Regeering niet aarzelen allerlei wilde en half-wilde volksstammen in den Europeeschen krijg te betrekken niet aan eenige bedenking onderhevig?

Zou een dergelijke handelwijze niet voor het blanke ras een groot gevaar kunnen opleveren?

Het zij me vergund, dit een oogenblik aan velen in Nederland ter overdenking aan te bevelen.

Met dank voor de plaatsing, verblijf ik
Hoogachtend,
Uw dnw.
Apeldoorn.
H.H. VAN LINGE.

Het wil mij voorkomen dat eene overdenking van deze bovenstaande woorden niet overbodig is. En in aansluiting daarmede wil ik óók nog zeggen, dat, waar wij Hollanders zoo voortdurend jammeren over de Belgische gruwelen, en de Duitschers daarom beschimpen, het misschien niet geheel overbodig zou zijn de hand in eigen boezem te steken, en eens stil te staan bij de door ons zelf bedreven gruwelen bij de verovering in Ned. Oost.-Indië, niet alleen in het ver verleden maar nog stéédsd, o.a. door een eerst onlangs overleden generaal, die toch steeds door ons als een ‘held’ wordt vereerd en van wiens mishandelingen, der inlandsche bevolking aangedaan, elk Indischman, van welke richting ook, U kan vertellen. Steeds, indien ik daarop wees als op een gruwel der *zoogenaamde* beschaving waar het de kolonisatie geldt,

is mij ten antwoord gegeven door bevoegden en onbevoegden beiden: ‘Dat *kan* nu eenmaal niet anders. Zonder zulk een streng optreden is geen overwinning mogelijk.’ Waar men daarvan nu zoo overtuigd is als het geldt de overheersching van minder-goed bewapende, door de omstandigheden minder ter verdediging-uitgeruste *gekleurde* rassen, die in hun *eigen* land worden aangevallen en overwonnen, daar lijkt het mij aanbevelenswaardig zich de vraag te stellen of de Duitschers in België, de kozakken in Oost-Pruisen, enz., zooveel erger handelen dan wij brave vrome Nederlanders het deden, en nog *doen* in b.v. Atjeh?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Voor couranten-napraters.

De heer J. Jacobson schrijft een ingez. stukje in het Vaderland, waaruit ik citeer:

In zijn artikel: De oorlog en het volkenrecht, opgenomen in de Gids van October, zegt mr. W.H. De Beaufort het volgende:

‘*Het valt niet te ontkennen, dat ook in den thans uitgebroken oorlog, waarin de beschaafdste volken van Europa betrokken zijn, daden worden verricht die eveneens den schijn hebben van in strijd te zijn met de vastgestelde regels. Intusschen is het ongeraden om een oordeel uit te spreken over veel wat gebeurd is, zoolang niet een op rijp overwogen getuigenissen, door vertrouwbare menschen daarvan opgesteld verhaal, voor ons ligt. Gedurende een oorlog heeft de verbeelding vrij spel op de gemoederen der oorlogvoerenden. Zij nemen slecht waar, zij hooren slecht, zij gelooven alles wat gezegd wordt ten nadeele hunner vijanden, zij bezwijken zeer licht voor de verleiding om de zaken voor te stellen zooals zij zouden wenschen dat die zich hadden toegedragen. Men zal dus wel doen met kalmer tijden af te wachten, voordat men zijne slotsom omtrent de plaats gehad hebbende overtredingen vaststelt.*’

Niet genoeg kan men den couranten-napraters deze verstandige woorden ter behartiging aanbevelen. Zoo is het precies. Over geschiedenis oordeelen, zelfs al ligt zij achter ons als een afgesloten tijdperk, kan niemand, die niet zelf geheel en al is ingewijd in de roerselen der diplomatie. Op dit moment echter is het eenvoudig *onmogelijk* uit te maken wat er gebeurt. En het is lichtvaardig in de hoogste mate, en daarom *schandelijk*, wanneer courant A, bij wijze van bladvulling, deze correspondentie van het oorlogsterrein publiceert, en courant B gene, en courant C weer wat anders. Dat alles dient alleen *ten voordeele* der zakken van hh. redacteuren, die op die manier hun courant er in weten te krijgen, maar *niet* van het Nederlandsch publiek, dat wordt verhit en opgehitst, en op het een of andere moment *zijn eigen slachtoffer zal worden.* Want geen der groote mogendheden laat op dit oogenblik met zich spotten, en, als Nederland, door de ophitsing der pers, zichzelf in den strijd verwikkelt, dan gaat het tien tegen een hetzelfde lot tegemoet als België. Die dan echter zullen *lijden*, dat zijn geenzins de *rijke* couranten-redacteurs, die zich wel bijtijds zullen weten te bergen, maar wèl hunne domme lezers en *napraters*.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.

Het was een stralende zomer-Zondag!

De geheele bloeiende schepping scheen te genieten van den blijden zonneschijn.

Met lieve vrienden hadden wij des avonds vroolijk gedineerd in het hôtel Kaiserhof, een der luxe-hôtels van Bad-Nauheim. Opgewekten zorgeloos kwamen we van het terras naar de hall. Daar trad de portier ons tegemoet, en zeide met ontsteld gelaat:

'Hebt U reeds vernomen van het zooeven uit Frankfürt aangekomen telegram? Men heeft den Oostenrijkschen troonopvolger en zijn vrouw vermoord.'

Wij waren geheel en al verbaasd, en vervuld tevens met innig medelijden. Maar ook waren we nog zonder eenig vermoeden van de verschrikkelijke gevolgen, die deze moord na zich ging sleepen. Bovendien hoopten we nog dat de zaak wellicht was overdreven. Op Zondag toch komen in Bad-Nauheim, in vredestijd, natuurlijk geen extra-telegrammen of couranten aan. Wij dachten dus aan een of ander loopend gerucht, meer niet.

Helaas, het droeve nieuws bleek den volgenden ochtend maar al te waar. En de meeste couranten gaven dadelijk beschouwingen ten beste, in meer of minder bedekte termen gesteld, over het oorlogszuchtig karakter van den afgestorven Aartshertog. Want allen, Fransche, Duitsche, Engelsche Bladen waren het er over eens dat nu althans één gevaarlijke vorstelijke vredes-verstoorder was verdwenen. Nog zoo levendig herinner ik mij hoe een Oostenrijker in die beteekenisvolle dagen tot mij zeide (God weet of hij-zelf thans niet reeds sinds lang ergens op het een of ander slagveld is gesneuveld): 'Gnädiges Fräulein, U moet niet vergeten dat de dood van deze twee menschen, al is hij op zichzelf beschouwd een gruwel, nochtans het leven zal redden van millioenen en millioenen anderen, want immers, ware deze troonopvolger straks keizer geworden, dan zou hij hoogstwaarschijnlijk een wereld-oorlog hebben weten te doen ontvlammen!'

Ach, hoe anders is alles gekomen! Hoe weinig heeft dit offer van deze twee vermoorden geholpen om den zoo vurig begeerden vrede te bewaren! Hoe moest

integendeel hun dood dienen tot voorwendsel om geheel Europa tegen elkaar te doen te velde trekken.....

En weder een Zondag! En weder scheen de zomerzon zoo helder en zoo vriendelijk! En wij waren vol levensvreugde!

Des ochtends ontmoette ik een vriend die mij vroeg: 'Hebt ge het ultimatum van Oostenrijk aan Servië reeds gelezen? Ge zult zien dat we oorlog krijgen.'

Ach, ik, - die gewoonlijk nog al heel pessimistisch ben, - ik was ditmaal de optimist. Ik wilde, ik kon zoo iets niet gelooven. Het scheen mij te onmogelijk, te onaannemelijk, dat het 'beschaafde' 'christelijke' Europa zich in zulk een ellende zou willen dompelen. En ik haalde de schouders op. Neen, hij moest het te zwart inzien....

- - Dienzelfden avond waren we met een paar kennissen in het Tennis-Café ('het' café der Kurgasten van Bad-Nauheim, gelegen aan den hoofdweg tusschen de badhuizen en het Kurhaus, en verpacht aan dezelfde directie als die van het Kurhaus). Het is daar des Zondagsavonds altijd druk, maar nooit heb ik het zoo overvol gezien, beide van Nauheimers

en van vreemdelingen, als op dien avond. - Op eenmaal breekt een groote opwinding uit. De directeur verschijnt onder ons met een oplaag extra-bladen van de Frankfürter Zeitung, die zooeven zijn aangekomen van Frankfürt. Er ontstaat een ware bestorming. Men rukt hem bijna de couranten uit de handen. Mijn vriend gelukt het een Blad deelachtig te worden, waarvoor een oogenblik later een minder gelukkige meneer hem een vrij hooge som biedt, hetgeen natuurlijk wordt geweigerd. - - -

Wij lezen ademloos het antwoord van Servië aan Oostenrijk... het onbevredigende antwoord, dat de lont in het kruit stak.

- - En zie, plotseling, impulsief, barst het los uit honderden kelen:

Gott erhalte Franz den Kaiser!

Intusschen volgt nog een week van betrekkelijke rust. Alles hoopt nog op vrede. Juist in een plaats als Bad-Nauheim, die leeft van het internationaal verkeer, heeft men den vrede zoo noodig, heeft men ook van weerszijden persoonlijke vrienden onder alle natiën. Elken ochtend worden de telegrammen aangeplakt, en staan wij, staat ieder, reikhalzend te lezen welk nieuws ze brengen.

Zoo weinig, ach zoo weinig.!

Maar toch, altijd nog geen mobilisatie zijdens Duitschland. Hier en daar hoort men zelfs een heethoofd die daarover moppert. De overgroote meerderheid echter twijfelt er niet aan of het geschil zal zich bepalen tusschen Servië en Oostenrijk. Wel reizen reeds velen af! Speciaal de Oostenrijkers en Hongaren (de laatsten zijn zeer talrijk steeds vertegenwoordigd in Bad-Nauheim) verdwijnen alle. Een beklagenswaardige oppassende werkman, vader van vijf kinderen, gehuwd in Bad-Nauheim, maar zelf Oostenrijker van nationaliteit nog gebleven, wordt wegens dienstplicht opgeroepen. Met hem vertrekt het eerste slachtoffer van de komende gebeurtenissen, die nog niemand onzer vermoedt.

De Vrijdag brengt plotseling een soort herademing. Engelands aanbod tot een vredesbijeenkomst staat telegrafisch aangeplakt. Alle Duitschers die wij spreken zijn even blijde als wij-zelven. Zoo is dan het gevaar bezworen. Men drukt elkander stom de hand; men maakt weer toekomstplannen.

Maar des Zaterdags neemt de zaak eene andere wending. De gezichten worden weder ernstig. En plotseling wordt het één optocht van rijtuigen naar het station. Als ware de cholera uitgebroken, zoo onophoudelijk verdwijnen Kurgasten met koffers. Helaas, velen keeren terug, want reeds wordt, wegens de dreigende mobilisatie, geen bagage meer vervoerd. En ook worden van iedereen thans passen geeischt, waarvan de meeste der uit het Westen van Europa komende reizigers natuurlijk niet voorzien nog waren. Wat ons-zelven betreft, wij leven als in een droom. Wij *willen* het niet gelooven. Het is *te* vreeselijk ineens. Wij zijn op het Kurhaus te zamen met een lieven vriend, die ons geruststelt, die zich den oorlog van '70 nog herinnert, stellig gelooft dat de menschheid thans te ver reeds is gevorderd in beschaving om zulk een oorlogsgruwel te willen. Wij spreken met hem een samenkomst af voor den volgenden avond... Maar in den vroegen ochtend reeds staat hij voor ons, gereed af te reizen. Hem ook hebben de gebeurtenissen overvallen. Hij vertrekt plotseling, een valiesje in de hand, met het plan te zien hoe ver hij kan dóórkomen. En wij huilen beide als wij hem de hand drukken, huilen omdat we het onbeschrijfelijk eenzame gevoel hebben van achter te blijven als *ballingen*...

En weder een schitterende heerlijke Zondag van den vliedenden zomer!

Nooit, nooit zal ik dien dag vergeten.

Wij allen wachtten in stomme, angstige onzekerheid af wat ging gebeuren. Wij, die den vrede zoo vurig begeerden, wij *wilden* in hem, nog steeds, gelooven...

Maar als een zwijgende druk lag het nogtans over de reeds stilgeworden badplaats, dat wat komen ging, dat vreeselijke wat ieder onzer nu *wist* dat komen ging...

En om 5 uur stond het aangeplakt met groote wreede letters aan allerlei gebouwen en op allerlei boomen: '*Duitschland mobiliseert*'...

In stillen ernst stonden de menschen, - voor wien anders de Zondag in Nauheim een zoo blijde verpoozingdag is, voor henzelven zoowel als voor velen ver uit den omtrek, - thans verslagen bijeen. Zij wisten het: vaders en zonen, echtgenooten en verloofden, allen, allen werden straks geroepen tot den strijd. En in aller harten was een stil: Waarom?

... Ik ging, zooals steeds des Zondags, naar de post om de Lelie-drukproeven te gaan bezorgen per expresse, opdat zij bijtijds in Amsterdam kunnen zijn voor het des

Dinsdags-avonds verschijnende nommer, maar toen ik ditmaal kwam versperde een gansch buitengewone menschendrom den ingang. Want iedereen wilde telegrapheeren over zijn terugkomst, of om geld. En, toen eindelijk ook mijn beurt kwam, toen zeide de beambte tot mij op beleefden toon: 'U moogt niets meer verzenden in andere talen dan in het Duitsch, en dan nog enkel in open enveloppe, zoodat het Generaal-Commando in Frankfürt het eerst kan lezen.'

Ik was geheel en al verbaasd, want van dergelijke om's en bij's van den oorlog, voor ons neutrale staten, had ik natuurlijk geen flauw vermoeden gehad.

'Mag ik de drukproeven en de onder mijne berusting zijnde manuscripten niet eenmaal verzenden aan den uitgever; ik ben immers volkomen bekend bij den postdirecteur,' - vroeg ik nog.

Ja, inderdaad, ik was volkomen bekend. Maar, op den strengen krijgsmaatregel mocht voor niemand, ook niet voor mij, uitzondering gemaakt worden, luidde het steeds zeer beleefde bescheid. Zoo bleef mij dan niets anders over dan den uitgever in het Duitsch mijn plotselinge werkeloosheid te telegrapheeren, waarbij ik nog de troostvolle mededeeling kreeg, dat een telegram in dezen mobilisatietijd waarschijnlijk dagen achtereen onderweg zou blijven...

Inderdaad vernam ik naderhand dat mijn telegram veel te laat is aangekomen bij den heer Veen, zoodat deze zich zoo goed en zoo kwaad als het ging zelf moest zien te redden...

Neen, nooit zal ik dien dag vergeten. Somber en zwijgend neigde de schoone zomeravond, die de aanvang zou zijn van zooveel vergoten bloed...

De menschen, de Kurgasten, bleven steeds stroomen naar het station... en steeds keerden de meesten teleurgesteld huiswaarts... Op aller gezichten, ook van de Duitschers, lag een uitdrukking van ontsteltenis. - Niemand onzer was nog recht in staat zich het vreeselijke in te denken...

En, als een ironie, was het *Zon*dag, de dag dien de christenen van alle oorlogvoerende natiën heeten te vieren 'ter eere Gods', ter eere van Hem die gezegd heeft: 'Hebt elkander lief, Gij zult niet doodslaan, Gij zijt allen Broeders.'

(Wordt vervolgd).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

'Een koningsdroom'
door Nellij Hoekstra-Kapteijn.

Zijne Majesteit, de machtige koning, woelde zich om en om in zijn prachtig gebeeldhouwd ledikant. De vorst kon den slaap niet krijgen.

Lang na middernacht had hij zich ter ruste begeven, en nu gloorde de nieuwe dag reeds, en nog wilde de slaap niet komen.

Toch had zijne Majesteit veel en zwaar gedronken oude wijnen, en champagne.

't Was heden dan ook een bijzonder gelukkige dag geweest, zijn leger had een schitterende overwinning behaald, die met gouden letteren in de geschiedenis der wereld geboekt zou worden.

De vijand verslagen, vermorzeld, totaal verpletterd tot den laatsten man....

En men had hem, den koning, toegejuicht, bejubeld: ‘Leve de koning’. Ha, de zegen aan hem en het vaderland. En het banket dat op dezen glorierijken dag volgde was schitterend geweest. Telkens en telkens weer had men hem, den koning, toegedronken, met schuimende champagne. En als muziek hadden hem de woorden ‘Overwinning’, vijand vernietigd, eere het leger, leve den koning, in de ooren geklonken.... Wel, daar kwamen ze weer de menschen om hem te bejubelen; daar naderen ze.... Maar wat is dat? Neen, nu geen geestdriftige massa die hem, den koning, vol begeestering het ‘Leve de koning’ toeroept.... Een troep holoogige, bleeke menschen uit wier smartelijk verwrongen gelaat honger, ontbering, en verdriet spreekt, gezichten waarop het noodlot zijn wreeden stempel gedrukt heeft.

Eerst een oud vrouwtje, vergrijsd en gebogen voor haar tijd, in heur doffe oogen gloeit een vonk van haat en dreigend spreekt ze: ‘Waar is mijn zoon, mijn eenigst kind, mijn steun en troost, mijn broodwinner. Wat hebt ge met hem gedaan o koning?.... Zie, we waren zoo gelukkig met ons beiden, hij werkte voor mij, zooals ik vroeger jaren geleden voor hem gewerkt heb, want ik was al vroeg weduwe. Mijn eenige troost in die moeilijke dagen was mijn kind, mijn lieve jongen. Voor hem werkte en zwoegde ik, maar met intrest heeft hij het mij betaald, 't was een edel kind. En we leefden tevreden, gelukkig, totdat het vaderland hem riep. Hij is gegaan, en nu dood, weg van mij voor eeuwig. Kanonnenvleesch, hij mijn groote

knappe jongen. Neen, ik roep niet ‘Leve de koning’, maar ‘wee u vorst, wee u’.

Wuivend wendde de vorst zich af, mijn God, dit was al te vreeselijk.... doch daar treedt een bleeke vrouw met een mager kindje in lompen gewikkeld naar voren. ‘Waar is mijn man?’ vraagt ze snikkend, de vader van mijn arme kinderen gebleven? Wat hebt ge met hem gedaan, o koning? zie dit wurmpje, hoe mager en bleek het is, ik heb geen melk meer voor haar. Ze werd geboren juist toen het vaderland mijn man opriep. Er zijn nog vier kinderen, die hun vader nog zoo noodig hebben.... maar de koning riep, voort naar het slagveld, voort, wat kan de koning het geschrei van vrouw en kinderen schelen, die hun man en vader nog zoo noodig hebben. Verpletterd door een granaat, nooit zien we hem weer. Majesteit, wee u, wee u.’ De koning sidderde, wat kon hij de ongelukkige vrouw zeggen, banale troostwoorden: dat haar man als een held zijn leven voor het vaderland geofferd had, gevallen wras op het veld van eer, bah! wat zou ze daaraan hebben, daarmede had ze immers zijn dierbaar leven niet terug.... Daar trad een schoon jong meisje, een jonge bruid op hem toe, bleek en schoon door heilige ontroering. ‘Mijn bruidegom’, schreit ze, ‘waar is hij, gewond, gedood misschien door zulk een wreeden kogel. Ha.... ha... ha...’ lachte ze waanzinnig van smart. ‘We zouden trouwen, hoort ge, Majesteit, ons huisje hadden we zoo gezellig en prettig ingericht, alles hadden we zelf gekocht, bespaard op ons karig loon. We waren zoo gelukkig. Mijn bruidsjapon en het takje oranjebloesem lag al gereed, ha.... ha.... ha.... oranjebloesem, nu zijn die reine witte bloemetjes veranderd in bloed, roode rozen bloed, overal bloed; wee u, wee u, o koning. Nu ben ik ongelukkig, ik die vroeger zoo gaarne een vroolijk liedje zong, die zoo veel en graag lachte, neen, nu zing en lach ik niet meer, maar schrei mijn arme oogen blind.’ Wanhopig staarde de machtige vorst voor zich uit. Al die menschen kwamen met een aanklacht tegen hem. Mijn God, hij had ze toch niet gedood, 't was de vijand geweest, 't was immers oorlog, ja oorlog die in al z'n verschrikking woede, de wereld teisterde, die moordde, brandde, vernielde, vrouwen tot weduwe, kinderen tot weezen maakte, verloofden hun bruidegoms ontstalen.... doch dit alles was noodzakelijk: 't was oorlog.... Ziet, daar kwamen zelfs de kinderen zich om hem scharen, de magere, bleeke handjes tot vuisten gebald, de onschuldige reine mondjes vragen ‘waar is vader? waar is mijn groote broer, waarom spelen ze 's avonds niet meer met ons? waarom huilt moeder altijd, en krijgen we geen boterham meer voor we naar bed gaan?’

.... En ziet, daar achter al die wanhopige menschen ziet zijne Majesteit de Koning nu ook de dieren, edele paarden, gewond stuiptrekkend, brullend van pijn, koeien in doodsangst loeiende, half verbrand, honden en katjes verhongerd.... en ziet daar heffen de reeën hun zielvolle oogen op en vragen: was het niet genoeg, dat ze in vredestijd onder ons een moordpartij aanrichten? Moeten nu ook de menschen geslacht worden?

.... Snikken ontwringen zich aan zijn keel.... o daar trekken ze allen zijn oog voorbij, de arme wanhopige slachtoffers, de menschen en de prachtige edele dieren, de raspaarden, de zachte reeën, wier oogen schijnen te vragen: spaar me, ik deed u nimmer eenig kwaad en in al die oogen van menschen en dieren leest hij, de koning, een vreeselijke aanklacht tegen hem, en zijn machtige ministers, die dezen vreeselijken menschenonteerenden oorlog gewild hebben.

.... En boven zijn legerstede zweeft zacht de blonde duive, de vredesduif, maar het zwaard verplettert de vredesbode, en het bloed dringt op den machtigen vorst, die, na een dag van schitterende overwinning, zich in wanhoop opricht en zinkt.

'O God, o God wat heb ik gedaan?'

Edam, 1914.

Varia.

Up to date.

Ik heb, eerlijk gezegd, in deze dagen een verbazenden hekel aan deze Engelsche woorden, omdat zij *Engelsch* zijn. Maar zij drukken nu eenmaal zoo goed uit wat ik wensch te zeggen, dat ik ze - getrouw aan de internationalistische levensbeschouwing die de mijne is - toch maar zal gebruiken.

Welnu dan, ik ben hier in Amsterdam tijdelijk, en ik ben voor de zooveelste maal getroffen door de up to date inrichting van de firma Huyser, Heiligeweg 4-6 in zake alles wat corsetten en aanverwante artikelen betreft. Neen heusch, ge behoeft niet naar Parijs of Brussel te reizen om, inzake een goed figuur, geholpen te woorden. Reeds de verschijning-zelve van mevrouw Huyser waarborgt U dit. Het passen bij haar is een

genot; het gaat zoo vlug en zoo vlot, en alles zit als een handschoen. Het zou mij te ver voeren indien ik alle dingen, die ik in dit eerste-rang-Huis heb gezien, ging opnoemen, maar in het bijzonder verwijs ik naar de 'Nouvelle Brassière Completa' die in zich vereenigt Bustehouder, cache-corset en sous-brashouder, en die, van sterke tulle gemaakt, de leelijke lijn, die soms zichtbaar wordt door den bovenrand van het corset, geheel verbergt, terwijl zij bovendien dienst doet als corsetlijfje. De prijs is voor normale maten *f* 2.50, dus in ieders bereik. Aanbeveling verdient het de catalogus-zelve aan te vragen, die de firma Huyser zeker iedereen met genoegen gratis wil toezenden. Wat mij-zelve aangaat, ik zou bij deze gelegenheid wel eens willen antwoorden in het algemeen op een vraag, die mij soms is gedaan, namelijk, waarom ik madame Derwel, den Haag, en de firma Huyser, Amsterdam, beide even warm kan recommandeeren. *Mij* dunkt, het antwoord op die vraag is nogal gemakkelijk, maar toch wil ik het gaarne geven. Beide firma's ken ik sinds jaren, uit eigen ondervinding, beide maken corsetten die algemeen in den smaak vallen, beide worden door vele doktoren gerecommandeerd. Het gebeurt dikwijls dat iemand, die veel in Amsterdam komt, of in de buurt daarvan woont, uitteraard naar de firma Huyser gaat, eveneens als Haagsche dames om dezelfde reden naar madame Derwel hare schreden richten. Maar wat mij-persoonlijk aanbelangt is het toch nogal natuurlijk dat ik, evengoed als ik niet elke japon of elke blouse van dezelfde firma betrek, eveneens over twee verschillende corsetières uiterst voldaan kan zijn uit eigen ondervinding. Wanneer ik iemand recommandeer op dien bepaalden grond van eigen ondervinding, dan zeg ik het er steeds bij; en dat is hier het geval. Daarbij komt nog dat ik, gelijk ik hierboven zeide, het passen bij beide dames een genoegen vind, door den takt en den goeden smaak dien zij beide bezitten, en door hun oog voor datgene wat elk figuur afzonderlijk behoeft. Ik herinner mij dat ik een bezoek kreeg van iemand die bij mevrouw Huyser een corset had laten aanmeten tengevolge van eene Lelie-recommandatie, en die tot mij zeide: 'Toen mevrouw het mij aanpaste kreeg ik al dadelijk zoo'n gevoel alsof ze instinctief begreep wat *ik* noodig had. En nu ik het draag, nu voel ik niet dat ik een corset aan heb'. Zóó juist moet het ook zijn, indien een corset zal beantwoorden aan hygiënische voorschriften. Juist de reform-beweging gaf daarom aan de zaak van den heer en mevrouw Huyser eigenlijk nog een te grooter bloei. Want de fouten aan het niet-corset-dragen verbonden werden uitgewischt door hunne practische en met de eischen der doktoren overeenkomende uitvindingen. - Ga en zie, dat kan ik U niet genoeg raden; buikgordels, buikbanden, corsetten in alle genres, enz., enz., van alles wat, in één woord, zult gij vinden, zoowel terstond klaar, als naar wensch op maat gemaakt.

P.S. Toevallig hoorde ik, dat de heer Huyser behoort tot hen die in deze slappe tijden **doen** weldadig, - namelijk door zijn personeel aan te houden. Ook daarop mag wel eens openlijk worden gewezen, want, indien een groot koopman aldus aan zijn eigen personeel goeddoet dan is het de plicht van het publiek hem te steunen door bij hem, en niet in het buitenland, alles te betrekken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

John. - Indien *gij* ‘echt blij’ zijt dat ik weer terug ben, *ik* kan U in alle oprechtheid antwoorden dat *ik* ‘echt blij’ ben zulke hartelijke brieven te krijgen als de Uwe er een is. Ik ook voel het zelf wel dat de Lelie heel iets anders is als ik er niet in schrijf, maar, met den besten wil ter wereld, kon ik ditmaal de redactie niet waarnemen vanuit Duitschland. Want, het in het Duitsch moeten schrijven, dat was een kleinigheid, daar de uitgever immers alles kon laten vertalen. Het groote bezwaar zat 'm veel meer in die door-

zending naar het Generaal Commando in Frankfurt. Daardoor ging ten eerste enorm veel tijd verloren, en ten tweede wist niemand wàt deze heeren zouden schrappen, en wat niet. Onder zulke omstandigheden voor de Lelie werken was dus eenvoudig onmogelijk. Ja, dat is het ergste voor mij dat, gelijk gij schrijft: '*Iedereen in deze tijden juist van mij mijne meening verwacht*'.... en dat ik die niet kan zeggen. Ik *kan* niet. De uitgever wil het niet, omdat hij zich wil houden aan de neutraliteits-bepalingen. Naar mijne meening houdt de helft van de Ned: pers zich *niet* daaraan, en kan men hare antipathie tegen Duitschland, en haar sympathie vóór de bondgenooten lezen uit elken regel bijna harer zóógenaamd 'onpartijdige' berichten, want zij geeft b.v. één halve kolom 'van Duitsche zijde' tegen minstens drie heele kolommen 'van Engelsche zijde.' Dientengevolge heb ik dan ook in de Duitsche bladen *ernstige* protesten gelezen over de houding aangenomen door de Ned: pers, waarvan o.a. de Kölnische Zeitung een hoofdorgaan ten onzent met name noemde. Ik ben blijde dat mijn Overzicht v/d Week: 'Een Vraag' Uw instemming wegdroeg. Mij stuit het altijd zoo bijzonder tegen de borst dat men zelfs in de ernstigste en droevigste tijden onderscheid maakt, en dat men het geld, dat den eigen noodlijdenden zoo zeer te stade zou komen, gaat verkwisten aan de genoegens van buitenlandsche meneeren. - Waar gij het eens zijt met mijne correspondentie aan Mimosa over het gevaar van alle onbewezen en ongeteekende couranten-praatjes maar dadelijk te gelooven, daar zult gij het zeker eens zijn met hetgeen ik daaromtrent schrijf in het Overzicht v/d week van dit nommer. Ik-ook denk er over als gij: Indien er *vrede* moge komen, hoe dan ook, dan ben ik dankbaar en voldaan. Gelijk gij ook schrijft: Wat baten al die mooie praatjes zijdens de socialisten, enz., van den oorlog niet te willen, indien zij nu toch als één man 'hun vaderland'' gaan dienen en hunne 'broeders' van vroeger helpen vermoorden! Ik heb nooit veel kunnen voelen voor die socialistische phrases, maar tegenwoordig schijnen ze mij beslist weerzinwekkend. - Ja, dat geloof ik-zelve ook wel, dat de reactie van al deze ellende voor ons hart-lijders *moet* komen te eeniger tijd. Niemand, die zoo iets niet zelf *meemaakte en meebeleefde*, kan zich de opwinding en de aandoening voorstellen van het zien wegtrekken dag aan dag van zoovele bekende gezichten, of van het opeens 's nachts gewekt worden, omdat al de klokken luiden ter eere van eene of andere overwinning, waarbij dan drommen van menschen door de anders bij nacht doodstille stad juichten en vaderlandsche liederen zongen, enz., enz. En daarbij kwam voor mij persoonlijk het buitengewoon zenuwachtige van niet te weten hoe ik ooit terugkomen zou met mijne dieren. *Ik ben er U ten hoogste dankbaar voor dat gij in dat opzicht niet hebt gewijfeld aan mijn trouw aan hen*, *want inderdaad zou en zal ik hen nooit in den steek laten.* Maar de uitgever schreef en telegrafeerde zoo dringend, en mijne lezers-zelf verlangden zoo beslist mijn terugkeer, en anderzijds ried iedereen, die er buiten stond, ons zoo beslist af met de honden die moeilijke reis te ondernemen, dat wij dientengevolge geen dag wisten wat te doen, ook al omdat de bepalingen in het reisverkeer òòk steeds elken dag veranderden, zoodat men den eenen dag hoorde dat er wél booten gingen, den anderen dag weer dat die niet voor het publiek beschikbaar waren, enz., enz. - Ja, dat is waar, dat ik hier thans uitrust bij lieve vrienden, die ik zeker niet had kunnen droomen te zullen hebben. Maar, waar gij schrijft dat dit voor mij een 'genoegdoening' moet zijn, door de Lelie mij zulke onbekende vrienden te hebben verworven, daar wil ik mijnerzijds liever een betere uitdrukking daarvoor gebruiken, en U zeggen: Ik ben er even verbaasd als beschaamd over dat ik zoovele

onverdiende vriendschap en liefde zoo dikwijls ondervind. Want ik kan mij heel dikwijls zelve niet begrijpen dat zooiets mogelijk is. Naar Uw drukproef bij den uitgever zal ik onderzoek doen. Wat die mij nu gezonden versjes aangaat: *Zwerver* wil ik heel gaarne aannemen, maar het andere gedichtje lijkt mij in zijn slot niet goed afgewerkt; dat heb ik dus maar vernietigd. Het is te mat in het einde.

Lily. - Ik erken eerlijk dat Uw brief mij de tranen in de oogen bracht van dank. Want het *is* heerlijk te weten dat er, bij alle vijandschap en verkeerd begrijpen, te goeder of te kwader trouw, toch ook zoo velen zijn die mijn eerlijkheid en mijn moed van het durven zeggen op prijs stellen, en mij daarom liefhebben. Ja, met dank aan U wil ik zeer zeker Uw brief gaarne, gedeeltelijk althans, afdrukken, want juist in *deze* dagen doet het mij weldadig aan dat zoovelen *mijne* opinie wenschen te weten, al mag ik die opinie dan helaas niet zoo krachtig en beslist zeggen als *ik* 't zou willen.

Maar nu, in deze vreeselijke tijden, nu wij de Lelie kregen zonder iets van Uw hand, heb ik gevoeld, hoe veel U voor mij zijt! Lieve freule, ik heb U gemist - waarlijk, ik heb U smartelijk gemist. Zonder U is de Lelie.... niets. Ik onderschrijf met geheel mijn hart de woorden van Stania.[1] *En, nadat ik haar stukje gelezen had, kwam de gedachte in mij op: Iemand, die zooveel voor mij, voor zoovele anderen is, mag, moet dat weten. Daar heeft zij recht op.*

Laat U deze wetenschap tot troost zijn in de moeilijke uren, die U zoo vaak heeft door Uw niet sterke gezondheid! Mij dunkt, het moet U kracht geven, te weten dat zoovelen hunkeren naar Uw woord, naar Uw gedachten, die U zoo zeldzaam vrijmoedig, eerlijk, en met bewonderenswaardigen moed en durf neerschrijft! - Ik wil U niet langer verzwijgen wat er, betreffende U, in mij omgaat. Ik herhaal: U heeft daar recht op!

Ik dank God, aan en in Wien ik, trots alles, geloof, voor Uw behouden terugkomst. En vurig hoop ik dat U, mijn lieve Freule Lohman, nog tal van jaren zult gespaard blijven om ons, Uwe minderen in waarheid en moed, van Uw edelaardige beginselen, van Uw werkelijke, Uw waarachtige menschenliefde, mede te geven, en ons daardoor misschien wat beter te maken!

Indien U mijn brief wilt afdrukken heb ik daartegen niets geen bezwaar. Ik weet dat mijn

1) Zie het vorig nummer Corr.

woorden zullen vertolken hetgeen in menigen Lelie-abonné omgaat.

Het is namelijk, juist *omdat* ik in deze 'neutraliteits'-dagen *gedwongen* word mijne persoonlijkheid eenigszins aan banden te leggen, dat ik, zoowel schriftelijk vanuit Nauheim als mondeling, nu ik hier tijdelijk in Amsterdam vertoef, telkens met den uitgever heb gewisseld van gedachten. Want ik erken, het feit, dat hij-ook, evenals mijne lezers, van mijn persoonlijk cachet alles voor de Lelie verwacht, en daarom mijpersoonlijk als redactrice terugverlangde op mijn post, dat was, op zich zelf beschouwd, voor mij een groote voldoening en groote blijdschap. Maar aan den anderen kant voorzag ik ook, dat ik niet zou kunnen vermijden te voldoen aan de neutraliteits-eischen, die de uitgever zelf mij oplegt. En dat heeft mij veel innerlijken strijd gekost. Zoo gaarne zou ik, als altijd, iedereen *geeselen*, die dat *geeselen* m.i. verdient, in zake den oorlog en het geschrijf er over. Alleen, ik kàn niet, ik moèt over sommige dingen zwijgen. Dat echter kan ik U en iedereen openlijk verzekeren: zwijgen kan ik desnoods, maar mijne opinie wijzigen, of verdraaien naar believen der publieke meening, **dat doe ik nooit**. *Veel liever ga ik in de gevangenis*, *of verlies mijn redactrice-schap*, *dan dat ik ook maar een woord tegen mijne eerlijke overtuiging zou willen schrijven.* Dat laat ik over aan diezelfde pennelikkers, die, toen de Duitsche Keizer-dochter huwde, *zulke walgelijke vleitaal* in hun courant schreven, dat ik hen in de Lelie belachelijk maakte, en die nu, nu de publieke opinie tegen Duitschland is, dienzelfden Keizer en zijn Huis elken schimpscheut geven dien zij kunnen plaatsen, en die coquetteeren met de verwoeste Belgische kunstschatten als kwam het er op de verwoeste Belgische *zoowel als Duitsche* menschenlevens gansch niet aan.*)

- Over 'alles schrijven,' - zooals gij het wenscht, ik *mag* het helaas niet. Maar, *dat* wat ik schrijf, dat is mijn *eerlijke onomwonden meening*, of die het publiek bevalt óf niet. - Neen, Uw vriendelijke groeten aan al mijn huisgenooten, menschen en dieren beide, vind ik niets overdreven. Zij allen behooren zoo bij mij, ook onze Marie, dat ik U integendeel hartelijk dank voor Uw fijngevoeligheid van aan hen te denken. Wilt gij mij nog eens opnieuw schrijven, daarmede zult gij mij zeer, zeer veel genoegen doen.

H.B. - Zooals gij intusschen zult hebben gezien, had ik Uw stukje geplaatst in de Lelie die de vorige week is uitgekomen. Ik schrapte er een paar volzinnen in, toen ik de drukproef zag, niet omdat *ik* het er niet mede eens was, maar omdat ik vreesde, dat zij de neutraliteits-opvattingen niet zouden kunnen weerstaan. Het dwaze namelijk is, dat niemand precies schijnt te weten, *waarin* het neutraliteit-schenden eigenlijk dikwijls bestaat. - Gij zult 'Die Waffen Nieder' eens moeten overlezen, indien gij U niet herinnert hoe vaak zij, Bertha von Suttner, terecht den draak steekt met de dankgebeden aan God, nu van Oostenrijksche dan van Duitsche zijde (in 66) wegens bevochten overwinningen. Waarlijk, haar boek is in deze dagen actueeler dan ooit.

Ik heb Uw artikel aangenomen, *niet* de uitgever. Zoodra ik terug was, meldde ik mij bij hem aan, en overhandigde hij mij alle ingezonden copy, dus ook Uw artikel. Ik geloof dat datgene, waarmede ik het niet geheel eens ben in Uw artikel, niet geschikt is voor bespreking hier. Kunt gij het niet raden? Het is trouwens niet de hoofdzaak ervan. - Ik moet altijd lachen wanneer men mij schrijft, zooals gij ook het mij doet: 'U hebt dat alles niet zoo kunnen weten in Duitschland als wij het hier weten'. Begrijpt gij dan niet lieve H.B., dat hier in Holland *iedereen* alles slechts uit

*) Ik denk dat iedereen, die het door mij bedoelde Blad leest weet wát ik bedoel.

de **tweede** hand weet, nog veel meer dan het Duitsche publiek. Want, dat de Duitsche Bladen natuurlijk partijdig zijn, en alles eenzijdig voorstellen, dat is zóó vanzelf sprekend, dat het geen compliment is voor mijn gezond verstand, wanneer gij vooronderstelt dat ik dit niet zelve begreep toen ik ze las in Duitschland. Onze Hollandsche couranten echter, - naar ik meen met uitzondering van de Nieuwe Rotterdammer Courant, - geven zelfs in vredestijd maar napraterij van de buitenlandsche groote Bladen. Sommige onzer groote Bladen b.v. geven soms kolommen vol afdruk van Le Matin, verhalen en beschouwingen daaruit, die men *woordelijk* eerst in dat Blad leest (ik spreek steeds van vredestijd), en waarvan zij er *niet* bij vertellen uit welke bron zij hunne nieuwtjes hebben. Nu echter dwingt de *neutraliteit* tot dubbele voorzichtigheid. En nu meent gij nochtans dat elke ongenoemde pennelikker zoo maar mir nichts dir nichts *de* waarheid, (die niemand misschien weet dan de hoogste diplomatie) in Hollandsche couranten zou kunnen *en* mogen zetten, of zou weten te beoordeelen! Heusch, dat is zóó belachelijk, dat het mij nu eens open- lijk van het hart moet, *hoe* dom-verwaten deze inbeelding en illusie is zijdens het Hollandsche publiek. De Engelsche, Fransche, Duitsche, Oostenrijksche, Russische, Belgische Bladen geven uitteraard slecht eenzijdige voorstellingen, ieder naar gelang van het belang dat zij vertegenwoordigen. Maar de Hollandsche couranten *praten na.* Dat doen zij in vredestijd. En dat doen zij thans nog veel beslister. Niemand, onder het *publiek*, ook in Duitschland, kan beoordeelen 'hoe alles is geweest'. *Maar de Hollanders kunnen het zeker geenszins, want onze diplomatie heeft niets in te brengen*, *en onze couranten krijgen hun berichten altijd uit de tweede hand*, '*van Engelsche*, *Duitsche*, *Belgische en Russische zijde.*' -

Over dien 'vlek', waarover gij schrijft, geloof ik daarom óók niet dat iemand onzer een juist oordeel kan vellen. De eene zijde beweert dat er een geheim verbond bestond, de andere dat dit niet het geval was. Maar, hoe dit zij, de ongelukkige bevolking van België is diep, is oneindig te beklagen, en er zijn geen woorden te vinden om het medelijden met hen uit te zeggen. Elke bevolking echter, waaronder de krijg woedt, is op die wijze het slachtoffer, die van Frankrijk en van Oostpruisen evengoed als die van België. Waarom leest men toch alleen van 'de arme Belgen' en niet van de evenzeer beklagenswaardige inwoners van den Elzas of van Oost-Pruisen of van de omstreken van Parijs? Is dat geen meten met twee maten.? En wat die verloren kunstschatten aangaat, waar zoovele menschen en dieren zijn verminkt en zijn te gronde

gericht, daar vind ik het een flauwe aanstellerij om aldoor over die verloren kunstschatten te zeuren, en ik ben daarenboven zoo vrij te gelooven dat zij, die dit het luidst doen bij ons, het hardst zouden schreeuwen als de oorlog henzelven maar één effect kostte, en dat zij met plezier alle kathedralen van Reims of van Antwerpen zouden offeren om het behoud, niet eens van hun eigen beenen of armen, maar van hun *brandkast.* Vriendelijk gegroet.

Nora. - Hartelijk dank voor Uw verwelkoming in ons vaderland. - Wat het couranten-lezen aangaat, geloof me, hoe minder gij er van leest, hoe verstandiger gij zult doen. Want het meeste is gelogen, of partijdig-voorgesteld; in het beste geval te goeder trouw onwaar; om de eenvoudige reden dat elke regeering alles van *wezenlijk* belang zoo geheim mogelijk *moet* houden. Dit feit is zoo bekend, dat gij er zeker van kunt zijn hoe zoowel de 'officieele berichten' als de particuliere correspondenties 'van Belgische, Engelsche, Duitsche of Fransche zijde' behooren tot het gebied der verdichting. Ja, wáàrom gebeurt dit alles? Mij schijnt het toe, bij alle raadselachtigheid, alsof juist *in* dit vreeselijke tot ons spreekt een stem van Ginds, van Boven. Hoe verdwaasd en excentriek en oververzadigd zijn de menschen niet geworden in de laatste tientallen jaren! Welke verfijnd-onzinnige ideeën voerde Parijs in, en werden in Londen en in Berlijn met groote sympathie nagebootst, onzinnige ideeën, modes en dwaasheden op het meest verschillend gebied. Misschien hebben we daarom een geesel noodig die tot inkeer brengt, en waarschuwt dat het zoo niet langer kan voortgaan. Het is wèl bejammerenswaardig echter *dat* de menschheid-zelve zulk een geesel schijnt te behoeven zoo nu en dan, maar het is toch een feit dat die geesel haar tot inkeer brengt in menig geval. Ik-voor-mij heb een soort van geloof in het Onzienlijke gekregen juist dóór deze raadselachtige ellende die over ons kwam, maar die de menschenzelf toch hebben *uitgelokt*, nietwaar? - Voor ons allen is het, óók op finantieel gebied, een moeilijke tijd, dat kan ik U geheel navoelen. Maar, wat is er aan te doen.! Gelukkig dat gij nog wat afleiding vindt in die medewerking voor dat goede doel. Zoodra gij mij Uw werk zendt, door den uitgever, zal ik het bespreken. - Nietwaar, de dieren blijven steeds een troost. Maar, is het niet vreeselijk, dat zij-ook moeten mee-lijden door de schuld der menschen! Die arme, arme, paarden! Voor mij is dit hetgeen mij het meest raadselachtig voorkomt indien er werkelijk een God is, Die dit alles wilde, dat Hij aldus de onschuldige dieren laat offeren en laat bloeden voor de dwaasheid en zonden der menschen. Die immers hebben alles aan zichzelven te wijten, die verdienen wellicht wat ze thans ontvangen. En ook, ze behoeven niet te vechten indien ze niet willen, *als één man niet willen.* Maar de dieren moeten wreedaardig lijden,... en hebben part noch deel aan al de gemeenheid. Daar sta ik dan weer met mijn twijfel *of* er wel een Almacht is. - Hartelijk gegroet.

C.A. van G. - Hartelijk dank voor Uw uitknipseltje, waarvan ik gaarne zal gebruik maken. Ook ik geloof dat wellicht de algemeene degeneratie leiden *moest* tenslotte tot de menschenslachting die nu is uitgebroken. Zulk een geloof echter is een menschelijke opvatting, die zonder twijfel niets te maken heeft met het gebazel van den door U bedoelden dominee. Het gebod van Christus: Wij zijn allen Broeders, Hebt elkander lief, is zóó duidelijk, dat m.i. elke predikant zich moet schamen, indien hij, uit likkerij, tracht den oorlog goed te praten.

Leo II. - Ik heb Uw beide manuscripten aangenomen, en vertrouw dat zij, gegeven de omstandigheden, nu wel niet zoo heel lang op plaatsing behoeven te wachten. - Ja, mijn hart is vol dank dat wij de hondenfamilie hebben kunnen overvoeren zonder moeilijkheden. Ik verzeker U dat de bezwaren - die in vredestijd al niet gering zijn - nu onoverkomelijk schenen een langen tijd. Gij-ook schrijft dat de Lelie haar 'cachet' miste door mijn afwezigheid. Dat voelde ik zelve óók wel, en dat maakte mijn begeeren om aan de wenschen van den uitgever te voldoen, en terug te keeren, des te sterker. Maar ik ben overtuigd dat al degenen die nooit zulk een oorlogstoestand bijwoonden zich dientengevolge niet kùnnen voorstellen welke moeilijkheden en bezwaren van allerlei aard hij meebrengt, waarover men nimmer denkt in vredestijd. Vriendelijk gegroet.

Eene Medestrijdster. - Ik vond het prettig weer eens van U te hooren. En ik stel het steeds zeer op prijs indien gij, of wie ook, mij Uw meening ronduit zegt. Zooals gij 't schrijft, zoo is het: Ik *tracht* waar te zijn. Dat daaruit geenszins volgt hoe ik mij ook maar één oogenblik zou verbeelden *de* waarheid te bezitten, spreekt vanzelven, gelijk gij terecht hebt ingezien. Gij kent toch het zoo rake versje van de Genestet:

> Gij hebt de waarheid edle vrouw:
> Vergeef dat ik meteen
> Het nog maar half gelooven wou.
> Ik dacht: God had ze alleen.

M.i. hangt onze levensbeschouwing en onze opvatting van vele dingen ook zeer nauw samen met onze ondervindingen van de wereld. Wanneer ik b.v. menschen ontmoet - en zoo ken ik er vele - die hun heele leven lang in één stad woonden, in een comfortabel huis, omgaand met éénzelfde coterietje, één lijfscourant lezend, dan kan ik mij zoo heel goed begrijpen dat dezulken te goeder trouw een veel engeren kijk hebben op de oneindigheden van levensomstandigheden, dan ik-zelve, en dat zij dientengevolge honderden en duizenden dingen uit de hoogte veroordeelen, omdat zij die ten eenenmale niet begrijpen noch kunnen begrijpen. Dat bovendien domheid en ijdelheid de groote meerderheid van het menschdom regeeren, en beletten naar goeden raad of opheldering te luisteren, is een zeer ware opmerking uwerzijds, die getuigt van Uw juisten kijk. - Voor Uw juisten kijk getuigt het eveneens dat gij mij zoo eerlijk, zoo openhartig, zoo *lief*, laat ik maar zeggen, Uw meening zegt. Neen, die kwetst mij niet, die eert mij. Maar ik kan U daarop hier niet openlijk zóó antwoorden als ik het zou doen onder vier oogen, omdat er vele dingen zijn die niet kunnen gezegd worden in het publiek, temeer waar gij bepaalde personen noemt. Echter, dit wil ik U wel zeggen: mijn

vaste overtuiging is dat men het *schijn*fatsoen en de *schijn*moraal moet laken, en de oogen moet openen voor veel wat tot hiertoe, juist door vrouwen en meisjes, niet is begrepen, en wat hen daardoor zenuwziek en hysterisch maakt. Zoodra zij maar eerst inzien dat zij zich voor gezonde zinnelijkheid niet behoeven te schamen, zullen zij lichamelijk gezonder en geestelijk eerlijker worden dan nu het geval is Dat echter veel wat onrein is kan voortvloeien uit deze zoo kiesche quaestie, wie zal het, U tegenspreken? Juist op dien grond hebben immers ouderwetsche opvoeders, en zelfs moeders, steeds den m.i. verderfelijken stelregel gevolgd van per-se te *zwijgen*, - zonder te bedenken dat spreken met anderen, onzuivere bedoelingen nastrevenden, daarvan het gevolg zou zijn voor hare kinderen. Ieder ding van beteekenis heeft zijn voor of tegen; zoo is het ook met de door U aangeroerde quaestie. Het tegen ontken ik niet, maar het vóór is m.i. hier overwegend. Daarmede is ook Uw slotvraag beantwoord. Men kan niet trachten een moeras te hervormen tot een vruchtbaar veld, zonder vuile en stinkende dampen te doen opstijgen. De schuld van die dampen ligt niet bij de bewerkers, maar bij het moeras. En het zoogenaamd 'fatsoen' onzer opvoeding, plus het zoogenaamde 'fatsoenlijke' 'wettige' huwelijk *is* een moeras waarvan duizenden vrouwen en meisjes, gehuwd of ongehuwd, het slachtoffer worden, juist omdat niemand de zaak, de kern, onder de oogen wil zien. Begrijpt gij mij? Schrijf dan nog eens opnieuw. En wees hartelijk gedankt en gegroet.

X. - Hoezeer het mij spijt mag ik in deze dagen Uw ged: niet opnemen. Ik-persoonlijk zou het gaarne doen, maar de uitgever heeft ook een woordje mee te spreken. Ik ben het volkomen eens met U dat het leven zoo oneindig veel beter zou zijn te leven, indien wij allen den zedelijken moed bezaten eenvoudig *menschen* te zijn. Maar de groote meerderheid van het menschdom is helaas niet meer dan een domme, napratende, egoïste massa, die nog altijd zich gedraagt als voor eeuwen: Heden Hosiannah, morgen: Kruisigt Hem. - Waarlijk het spijt mij dat ik Uw woorden niet mag plaatsen, maar ik mag niet om der zoogenaamde neutraliteitswille (zóógenaamd neutraal, want een groot deel onzer pers is dat geenszins).

Tonius. - Ik moet U waarschuwen dat ik dergelijke met potlood geschreven brieven niet beantwoord voortaan. Gij verontschuldigt U met ziekte, en dat spijt mij ten zeerste voor U, maar, met den besten wil ter wereld kan ik zulk onleesbaar schrift niet ontcijferen, en dus is het in zoo'n geval beter dat gij Uw herstel eerst afwacht, of een ander namens U laat schrijven. Het door U bedoelde stuk is eene vertaling. Het spreekt vanzelven dat *ik* mij niet verantwoordelijk stel voor de meeningen geuit in vertalingen of in stukken in de Lelie, die niet van mijn eigen hand zijn. Dan zou het Blad immers eenzijdig worden.

J.S.T. - Hartelijk dank voor de zeer geestige briefkaart, voorstellend het 'faillissement' van het Vredespaleis. Het is een echt rake kaart die voorstelling.

Hulp in de huishouding. - Ook mij is het adres dier vereeniging niet bekend. Ik herinner mij, dat eene correspondente uit Zeist mij vóór een paar jaar schreef over die Vereeniging. Vermoedelijk bedoelt gij dus die correspondentie. Indien er onder de lezeressen zijn, die het juiste adres weten, dan zal ik het gaarne voor U bekend maken.

P.S.D. te Soerabaya. - Ik hoop dat dit onder Uw oogen komt, want particulier antwoorden is ondoenlijk bij mijn zeer druk leven. Hoezeer het mij ook grootelijks spijt, Uw versjes zijn niet geschikt voor de Lelie. Zoudt gij niet door het leveren van proza-artikelen, Brieven uit Indië, of zoo iets, zooveel kunnen verdienen dat gij Uw abonnement daardoor kunt bekostigen? Dit is de eenige raad dien ik U kan geven. Ik vrees dat het U lang niet gemakkelijk zal vallen voor deze kindergedichtjes een uitgever in Holland te vinden. Voor den druk werken tegen betaling is namelijk niet zoo gemakkelijk als het velen toeschijnt. Hartelijk dank voor Uw raad omtrent schurft bij honden. Voor anderen neem ik dien hier openlijk over: inwrijven met perubalsem, en het eten met een weinig zwavel dooreenmengen; dat laatste deden wij thuis bij mijne ouders steeds, ook bij gezonde honden, en werd ook later door mij gedaan, maar onze tegenwoordige veearts beweert dat het 'niets geeft'. Indien gij mij nog eens wilt schrijven, zult gij mij veel genoegen doen. Tegenslag heeft iedereen in het een of ander in het leven, maar, wanneer men kan getuigen van zooveel huwelijksgeluk als gij doet, dan *is* men gelukkig, want de volmaaktheid is nu eenmaal niet van deze aarde; de een heeft dit, de ander dat, vergeet dat niet.

J.S. - Ik heb van U een stukje gekregen dat ik te onbeduidend vind voor plaatsing (schets); hartelijk dank overigens voor Uw vriendelijk briefje.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest van het Overzicht van de Week een stukje getiteld: Nonsens, nog wachten, alsook een Ingezonden stukje: Het Modemagazijn, winter-1914, door Johanna Steketee, en de Correspondentie aan Leo I.

RED. HOLL. LELIE.

Sluiting Red: Ged.

21 October 1914.
28ste Jaargang.
No. 17.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Iets over sexueele opvoeding
door Norma.

't Is ruim twee jaar geleden. - Moeder poes verkeerde voor de zooveelste maal in zalige verwachting; broer, toen zoo ongeveer zes jaar, was voor de zooveelste keer aangezegd om poes wat met rust te laten, niet er mee te sjouwen, want.... *poes was ziek.*

Had hij dat ziek zijn van poes tot nu toe rustig geaccepteerd, nu scheen hij ineens zich niet bij die verklaring neer te kunnen leggen.

‘Hoe weet je toch altijd dat ie ziek is?’

‘Nu,’ probeerde ik me met een grapje er af te helpen, ‘dit vertelt Bonnie me altijd als we samen alleen zijn, want moeder verstaat de kattentaal, weet je!’

Even keek hij me onderzoekend aan - zou mam werkelijk een toovermensch wezen? Dan, als hij mijn lachende oogen zag: ‘nee, toe nou, hoe weet je dat toch altijd?’

‘Dat zie ik aan Bon, broertje.’

‘Wat zie je aan hem? Hij schreeuwt toch niet en zit rustig te slapen!’

‘Als Bon zoo 'n dik buikje krijgt, is ze niet goed, dan moet ze met rust gelaten worden.’

‘Maar ik móet juist dik worden en veel eten en melk drinken, waarom geef je Bon altijd mekkie? Geef hem dan water.’

‘Bon moet juist goed melk drinken, 't is juist best voor haar.’

‘En hij mag niet dik worden, want dan is ie ziek!’

Ja, wat nu? Broer zette me leelijk schaakmat - en steeds wachtten de groote vraagoogen op een afdoende verklaring.

Toen hakte ik den knoop maar door. ‘Hoor eens, broertje,’ zei ik en nam hem op mijn schoot, ‘moeder zal je eens wat vertellen, iets heel moois en echt waar. Die groote

jongen van me kan het nu al best begrijpen. Wil ik je eens zeggen wat poes scheelt? Over een poosje, wanneer weet ik niet zoo precies, laten we maar eens wat noemen: twintig dagen, krijgt Bon weer kindertjes.

Je weet wel, die leuke kleine katjes en die groeien nu bij Bon, daarom wordt ze zoo dik. En als dan die kleintjes sterk genoeg zijn, worden ze geboren. Fijn he? En dan hopen we maar, dat er eentje in leven blijft en dat wordt dan heelemaal jou poes. Begrijpt nu mijn groote kerel, waarom hij niet met poes mag sjouwen? Dan gaan die jonkies dood.'

'Waarom gaan die later toch zooveel dood? Ik sjouw toch nooit met Bon als ie ziek is. Als ik wakker word, zijn ze toch weer allemaal dood en begraven ook al.' Broer voelde zich blijkbaar wat teleurgesteld. Moest hij dáárom Bon met rust laten voor de kleine katjes? Die bleven immers toch bijna nooit in leven?

Natuurlijk hielden wij hem altijd geheel onkundig van het afschuwelijke moeten verdrinken van al die jonge leventjes.

'Kom', troostte ik hem, 'we zullen nu maar hopen, dat dit een gezond en sterk stelletje zal zijn, en blijven ze dan niet allemaal in leven - misschien toch wel een of twee. Weet je wel van die aardige Beer, die is ook een kind van Bon.' Toen leidde ik zijn gedachten zoo ongemerkt in een andere richting.

Een week of vier later - broer zat op zolder te knutselen, - kwam hij ineens holder de bolder naar beneden. 'Mam, mam, kom toch es gauw kijken, ligt Bon in de papiermand aldoor maar zoo'n klein katje te likken, en daar is er geloof ik nog een, een zwarte, en Bon spint!'

Ik mee, en jawel, de ondeugende oude poes had voor kraambed, inplaats van haar zacht nestje, een groote mand met oude Lelie's en Prinsen verkozen. Dat was een vreugde voor ons nestkuikentje. 't Gaf me heel wat moeite hem mee naar beneden te krijgen; hij wilde de gebeurtenis tot 't einde toe bijwonen. Alleen mijn bewering, dat Bon anders bang zou worden, deed hem besluiten het kraambed te verlaten.

Een paar dagen daarna, toen moeder poes met twee van de acht in haar mandje lekker lag te spinnen en broer op den grond, vlak er bij, zijn kapotten spoortrein trachtte te repareeren, lieten ineens de kleine banden het speelgoed met rust en klonken er zware zuchten.

'Wat is er lieverd, wil 't niet?' informeerde ik.

'Nee, och - dat is 't niet - 'k wou, dat jij een kat was - en ik ook'.

'Ik zou je lekker danken, een kat? en dat waarom?'

'Dan was ik heelemaal je kind, net als Bon zijn kinderen en nou ben ik maar je stiefkind. He, ik wou, dat er geen ooievaars op de wereld waren!'

En toch ben je mijn eigen lieve schat, moeders eigen baby!' en ik trok hem tot me.

'Nietwaar', hield hij ook vol, ''k ben toch maar je stiefkind', en weer zware zuchten terwijl hij zijn kopje stijf tegen me aanduwde.

Dat was me te machtig.

'En als je nu eens net als de kindertjes van Bon bij je moeder gegroeid was, zou je dat heerlijk vinden?

'Nou....'

En terwijl ik hem in mijn armen koesterde en dat lieve snoetje zoende, vertelde ik hem dat 't heusch waar was, dat hij moeders jongen was, bij zijn moeder gegroeid, van zijn moeder melk gedronken en dat we daarom zoo heel veel van elkaar hielden. Zoo houdt een stiefkind toch niet van zijn stiefmoeder? Dat ik 't mijn groote jongen

nu wel kon vertellen, want dat hij 't wel begrijpt. Dat kleine kinderen dat ooievaars-sprookje maar verteld wordt, maar dat mijn groote jongen er nu ook niet met andere kinderen over mocht spreken, dat moest hij moeder vast beloven, want dat er wel ondeugende jongens zijn, die er mee zouden spotten en zijn moedertje voor den gek houden en dat mijn eigen kind dat niet zou willen.

En o, die juichkreet van hem: ‘Is 't heusch waar? Ben 'k eerlijk je eigen kind? Zeg je 't niet om me maar te paaien?’ En woest zoende me mijn kereltje en telkens weer moest ik verzekeren, dat het *heusch* waar was. Toen gaf hij de hand er op, er met geen ander dan met vader, moeder en de broers over te spreken - en hij hield woord.

Nu, kort geleden, maakte ik kennis met een lid van de Rein-Leven-beweging en als gevolg daarvan nam ik inzage van verschillende Rein-Leven-lectuur, o.a. ook: ‘De sexueele opvoeding onzer jeugd’, door J. Stärcke, arts.

't Trof me, dat ik de ooievaarskwestie met broer op dezelfde wijze had behandeld als in dit boekje geschiedde, al bleven dan bij broer,

dank zij de groote vreugde over zijn echt mijn kind zijn, verschillende vragen achterwege, waarop men in dit boekje bedacht was - b.v. waar het in moederslijf gegroeid was - hoe de kindertjes er uit kwamen - enz.

Mijn kleine jongen vroeg niet verder, sprak er bijna niet meer over, maar was, als 't kon, nòg liever, nòg hartelijker dan anders.

Mijn twee groote jongens, 'k meen het al eens vroeger in de Lelie te hebben verteld, waren 12 en 10 jaar, toen we, ergens logeerend, voor 't eerst van heel nabij een ooievaar konden bereiken. Toen zei mijn oudste ineens: ‘Nou, mam, maak me nou toch niet wijs, dat zoo'n klein diertje een heel kind in zijn bek kan dragen?’ Nu, toen vertelde ik ze natuurlijk hetzelfde, wat ik later aan broertje deed, gaven ook zij me de belofte er met geen andere jongens over te praten.

En ook toen ze wat ouder werden, vooral vóór de oudste als veertienjarige het huis al uit moest voor zijn studie, konden wij, vooral vader, vrijuit met hen spreken over sexueele zaken, ernstig waarschuwen - en dat dit noodig is geweest, bleek me nog deze week.

Onze tweede zoon, thans 20 jaar en in Amsterdam in betrekking, was een paar dagen over. Samen hadden we een avondwandeling gedaan en toen ineens op een stille, wat donkere gracht begon hij: ‘nou, moeder, dat hadden we ook niet gedacht, dat die Ernst H. zoo'n vuillak was.’

‘Ernst H.?’

‘Ja, die was ook in A., hij logeerde bij zijn zuster. Ik ontmoette hem op een keer, we dronken een glaasje fosco en toen zouden we nog een poosje krakken. Begon hij al zoo gek te doen, alle meiden nakijken, toeroepen en ineens zegt hij, toen we weer zoo iets fijns passeerden: ‘zeg, willen we met die twee meegaan? dat zijn een paar lekkere diertjes.’ Ik vroeg, of 't hem in zijn kop scheelde en toen begon hij me toch zooveel te vertellen, van dat het noodzakelijk was voor een jongen zoo nu en dan, dat het een ziekte uitspaarde, enz. - Nou, ik zei dat ik het, afgescheiden daarvan, dat ik het zwijnerij vond, bovendien echt gevaarlijk achtte, hij moest maar eens weten, hoeveel soldaten op 't oogenblik in de hospitalen liggen; maar hij weer met zijn argumenten van ‘meiden van een rijksdaalder b.v. die er hygiënsche middelen op na hielden en wel te vertrouwen waren’, enz., enz., om kort te zijn, moeder, als hij een groenen jongen voor zich had gehad, die er nooit van hoorde en die door al die praatjes wat opgewonden was geworden, hij had hem meegekregen, geloof dat - maar gelukkig was ik thuis zoo gewaarschuwd en 't goede voorgehouden, dat ik sinjeur gauw zijn congé gaf en een trammetje pakte om hokwaarts te gaan.’

Even praatten wij er nog over door, toen bracht ik het gesprek op wat anders, maar een half uur later in tegenwoordigheid van vader en den oudsten broer, daar in het heldere lamplicht, herhaalde ik nog even het op een donkere, stille gracht gevoerde gesprek en week het ietsje schuwheid, dat er misschien nog school. Maar nu nog even teruggekomen op het boekje van Dr. Stärcke.

Het ooievaarsvraagstuk had ik dan in den geest van den schrijver behandeld met mijn kind; kwamen we aan de tweede vraag, waarvan Dr. St: zelf zegt, dat het het moeielijkste vraagstuk is. De kinderen zullen zeggen: ‘waarom moet er altijd een vader bij’ - ‘wat is trouwen?’, enz.

Zoo zijn we dan genaderd tot het onderwerp: paring, en al zegt de schrijver dat nu heel mooi en voor groote menschen, o, zoo begrijpelijk, ik acht zoo'n vroegtijdige inlichting beslist ongewenscht. Een normaal, onschuldig kind van, laten we zeggen,

acht jaar, denkt nog niet over sexueele dingen. Waarom moet ik nu mijn jongen b.v. al inlichten over het verschil in geslachtsorganen tusschen een jongen en een meisje, over de bevruchting, hem meenemen naar het kippenhok en de intimiteit van den haan met de kippen laten zien en verklaren - alles zooals de schrijver dat wil. - ‘Want’, zegt hij, ‘we moeten de school vóór zijn’.

't Is waar, onder de zeven- en achtjarigen zijn soms al aardig gemeene jongetjes, maar als men zich heel veel met zijn kinderen bemoeit, nauwlettend toeziet welke vriendjes ze hebben, door zelf in alle opzichten eerlijk tegen je kind te zijn, zoo zijn volle vertrouwen bezit, kan de invloed van verkeerde schoolmakkers nooit zoo heel groot zijn.

Ik kan het niet helpen, al deed ik volgens Dr. St: glad verkeerd, maar toen van de week onze jongste uit school kwam met een verhaal van twee honden, die met de staarten vastgekleefd zaten: ‘daar was zeker zoo'n ondeugende jongen geweest, die ze met lijm vastgeplakt had’, en dat er toen een hoop straatjongens om heen stonden, die de dieren met een stok het kanaal injoegen, ‘en, mam, dat was toch wel goed, want toen weekten

ze los', heb ik niet netjes volgens Dr. St: gezegd: 'neen, broertje, dat was geen lijm, maar de dieren waren in de paring gestoord', enz., doch ik raadde hem aan, als hij weer eens zulk dierenplagen zag, om er niet naar te kijken en gauw naar huis te gaan.

'Als het niet een heeleboel jongens zijn en niet erg groot en ik kan ze aan, mag ik dan met ze knokken, als ze 't weer doen?'

Nu, dat beloofde ik maar van te voren op goed geluk.

Zoo heerlijk die onschuld! Waarom die jonge ziel reeds zoo vroeg het diepste raadsel van het leven verklaard? Waarom een kind zoo vroeg in te wijden, opdat hij de schuine praatjes en gemeene woorden beter leert verstaan, wat nu langs hem heenglijdt, zonder hem te deren? Zal zoo'n kind, als men hem, volgens Dr. St., zoo mooi vertelt, dat als twee menschen bij elkaar slapen en ze kruipen dan zoo heel dicht bij elkaar en ze houden zooveel van elkaar, het wel eens kan gebeuren, dat er dan een kindje moet komen, - zal hij dan nog met dezelfde onschuldige blijdschap zondagsmorgens een halfuurtje tusschen vader en moeder inkruipen, schoolliedjes zingend, zoentjes uitdeelend aan weerskanten?

Neen, dan zullen die klare onschuldoogen vertroebeld worden door geheime gedachten, 't is niet meer die open blik van engelenziel, daar schuilt weten in.

Neen, ik kan en wil 't niet, maar waak en wacht af en komen ook bij hem de puberteitsjaren, begint het jonge lichaam zelf mee te spreken, dan hoop ik op mijn post te zijn. Tot zoolang mijn lievelingen: - 'weest kind.'

Overzicht van de Week.

I. Ziekelijke opvattingen.

Het heele land is vol van Belgische vluchtelingen, ongegoede meestal, want de gegoeden prefereeren over het algemeen de wijk te nemen naar Engeland, (waar zij op die wijze geld inbrengen, - waarvan de Engelsche handel profiteert, terwijl de onze lijdt).

Maar.... het heele land is helaas óók vol van *Hollandsche* werkeloozen, door den oorlog buiten eigen toedoen broodeloos-gewordenen, van *Hollanders*, die het zeker evenmin kunnen helpen als de Belgen het kunnen, dat de oorlog uitbrak en hen beroofde van hun kostwinning....

O zeker, ik weet wel dat er voor dezen steuncomité's zijn gevormd, dat er voor hen veel is gedaan in den beginne. Maar toch.... als men b.v. in Amsterdam verneemt van een rijke dame, die plotseling haar eigen huis aan een der mooiste grachten openzet voor deze haar geheel onbekende vluchtelingen van verre, die ze dagelijks spijzigt en laaft, alles ten aanschouwe der *Amsterdamsche* werkeloozen, als men de stad ziet doorrijden van auto's gevuld met oningepakt beddegoed, speelgoed, etenswaren, enz., terwijl aanstellerige juffers daarin zitten, een grooten band om den arm met: Hulp voor de Belgische Vluchtelingen, en als men dan in diezelfde stad honderden bleekneuzige *Hollandsche* kindertjes aanschouwt, en weet van uitgehongerde uitgeteerde *Hollandsche* vaders en moeders, die dat alles, ongevoed en onverzorgd, mede aanzien, zie dan rijst inwendig de vraag: Is zulk doen nu eigenlijk ware weldadigheid of... een ziekelijke bevlieging ervan door den oorlog...? Van al die vluchtelingen weet men *niets*, van de broodeloos gewordene *Hollandsche* armen

wèl. Moeten nu per-se alle onbekende vreemdelingen voorgaan boven onze eigen landgenooten alleen omdat het... zoo ijselijk ‘gekleed’ staat in deze dagen te voelen voor Belgische vluchtelingen!? De bevolking van beide landen, van België *en* van Holland, is absoluut onschuldig aan den oorlog, heeft hem niet gewild. Maar de regeering van België heeft gemeend Duitschland's aanbod niet te moeten of niet te kunnen aanvaarden, en Engeland en de overige bondgenooten hebben zich daarop hunnerzijds verplicht België te helpen. Nu is dientengevolge de ramp gebeurd, en de Belgische bevolking is het slachtoffer geworden der handeling harer regeering. Maar waarom moet nu de onze, die, even onschuldig, toch óók reeds zwaar genoeg lijdt onder den oorlog, óók nog achteruit gezet worden ten koste der Belgen? Laat *Engeland* geld sturen en helpen; de Engelschen zijn rijk, zeer rijk. Zij echter hebben de *gegoede* Belgen, en wij sloven ons uit voor de armen... en vergeten onze eigen armen. Ik voor mij erken volmondig, véél heb ik helaas niet te missen in deze moeielijke tijden, maar, wat ik missen kan, dat geef ik allereerst aan de mij bekende oppassende *Hollandsche* gezinnen, die door den oorlog in nood geraakten, en niet links en rechts aan vreemdelingen van wie niemand weet

wie ze zijn, en wat hen precies dreef zoo overhaast naar Holland te trekken, *wezenlijke* armoede of... gemakzucht. Het doet eenigszins bespottelijk aan telkens opnieuw in de couranten met voldoening te zien geconstateerd, hoe 'tevreden' de Belgische vluchtelingen zich verklaren over de ondervonden behandeling ten onzent, en hoe onwillig zij dientengevolge zijn terug te keeren. Het ontbreekt er nog maar aan dat zij niet 'tevreden' waren, waar rijk en arm zich uitslooft om het hun beter te geven dan menigeen hunner het misschien in Antwerpen zelf ooit gehad heeft. Hoe brutaal zij dientengevolge optreden blijkt uit de volgende advertentie, die ik zooeven uitknip uit 'het Vaderland':

Belgische vluchtelingen.

Gevraagd voor 3 verschillende gegoede Belgische Families gemeub. kamers met gebruik van keuken.
Wie is genegen, deze gratis, of voor zeer billijken prijs, te verhuren.
Liefst niet op Scheveningen.

Welke Hollandsche 'gegoede' familie zou het *durven* wagen, juist in deze dagen, waarin wij allen finantieel in moeilijkheden zijn, *gratis* of *tegen zeer billijken prijs* een woning te vragen, nog wel met de pretensie erbij van 'liefst niet op Scheveningen'. Men moet wèl overtuigd zijn van de verstandeloosheid, waaraan een groot deel onzer Nederlandsche natie schijnt te lijden tegenwoordig, om het in zijn hoofd te krijgen zulk een advertentie te drukken. Zij geeft een prachtig bewijs van de ingenomenheid jegens ongelukkige *vreemdelingen* ten koste van de eigen ongelukkige landgenooten, die een eigenschap schijnt te zijn der Nederlandsche liefdadigheid. Naar den Balkan-oorlog stroomde het indertijd ambulances en doctoren, terwijl voor de pest in onze eigen Indiën noch deelneming noch enthousiasme zijdens verpleegsters of geneesheeren was te vinden. Zoo is het ook thans. De verborgen ellende, die dergenen die door dezen oorlog, waaraan zij part noch deel hebben, plotseling broodeloos zijn gemaakt, is oneindig groot. Maar ik geloof niet dat deze het zijn die bij voorkeur in drommen langs de hoofdstraten trekken, of op de grachten staan te luieren, evenmin als ik geloof dat die Belgische vluchtelingen de grootste ellende doorstonden, die lust hebben, terstond na aankomst in Amsterdam, rond te zwerven in en om de winkels, en blootshoofds, met gescheurde kleeren, in de hoofdstraten, op het gevoel der menigte werken. En evenmin geloof ik dat die weldadigheidszin is van het reinste soort, die zich uit in het door de stad rondrijden in auto's met *on*ingepakte goederen, de reikhalzende begeerte opwekkende der niet-bedeeld-wordende *Hollandsche* broodeloozen, goederen van allerlei aard, kleedingstukken, beddegoed, lekkers. - Ik weet b.v. van een 'liefdadige' juffrouw, die het steun-comité bad en smeekte toch te mogen meehelpen, en die niet kon worden aangenomen, omdat er reeds veel te veel 'liefhebbers' zijn; (voor *zulk* soort liefdadigheid, waarbij je een rolletje in het publiek speelt, en je naam in de courant staat, en je rondrijdt in auto's, zijn er *altijd* 'te veel liefhebbers'). En aan den anderen kant: - ik was onlangs op den Dam, toen een jongen een Duitsche courant te koop aanbood voor 10 cts. Mijn eerste impulsie was die courant te koopen, mijn tweede, waaraan ik gehoor gaf: ik kan die 10 cent tegenwoordig beter gebruiken. Geen vijf passen verder zag ik twee o zoo

interessant-uitziende ‘haveloozen’, of het Belgen of Hollanders waren weet ik niet, maar wél weet ik dat zij geheel en al het type vertegenwoordigden der tegenwoordig de hoofdstraten vullende ‘ongelukkigen’. Wel, een venter van Het Leven duwde hun een Blad onder hun oogen, èn, zonder zich te bedenken, kwam onmiddellijk de beurs uit den zak, en werd deze geheel onnoodige genoegen-uitgave gedaan. Zie, m.i. illustreert zoo iets den tegenwoordigen toestand. Het is allemaal zoo ijselijk-aandoenlijk, de lang-uitgesponnen courantenberichten over de vluchtelingen, en de druktedoenerige liefdadigheid van de rijken, en de druktemakerij van de leegloopende juffers, en de uitgemergelde aanblik van den volkshoop, met bleeke gezichten, en zonder hoeden, en met radde tong allerlei niet te controleeren verhalen opdisschend van doorgestane ellende.... Het is ijselijk-aandoenlijk, en heel dikwijls óók is het *wáár.* Maar.... met dat al, de *ware* liefdadigheid zoekt te lenigen een geheel andere categorie van menschen, wijdt zich, óók in vredestijd, aan *Hollandsche* armen, en de *ware* noodlijdenden loopen niet bij voorkeur in de Kalverstraat en op den Dam te slenteren, en het *ware* medelijden gaat niet uit van diegenen, die, om het eigen voordeel, hunne couranten trachten te vullen met afgrijselijke maar o zoo graag *juist* door *het gegoede* publiek verslonden akelige verhalen van de Belgische vluchtingen.... verhalen die niemand kan contro-

leeren, terwijl de *Hollandsche* ellende wèl is te onderzoeken.[1)]
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

In verband met het bovenstaande zij nog overgenomen een redactie-artikel van het Vaderland, waarin wordt gezegd:

Een goede raad.

Het doet zeker aan het schitterend hulpbetoon in ons heele land niets ten kwade, als we ten slotte moeten verklaren, dat we die heele vlucht ten zeerste betreuren, aangezien zij overbodig was. Zeer groote schade hebben de vluchtelingen zichzelf toegebracht door hun goed en have zoo maar in den steek te laten en wat zij trachten

1) Dit was reeds geschreven toen ik in het Handelsblad een ingez. stukje vond dat mijne meening bevestigt:

> *STEUNT BEIDEN.*
> *Aan de Redactie!*
> *Waar een ieder zich beijvert naar kracht en vermogen onze zuidelijke buren de ellende die zij doorstaan hebben te doen verzachten, doet het aangenaam aan, de dankbare gezichten te zien van jong en oud, die zich binnen onze veste bevinden. Voor hen die zich met dit edele werk bezighouden en zich geheel voor de goede zaak geven, past hier zeer zeker een woord van lof. Wanneer men onze padvinders en -vindsters ziet langs de huizen gaan met wagens en karren welke volgeladen worden met kleedingstukken, bedden, dekens, enz. bewijst dit hoe groot het medelijden thans onder alle klassen is. Er kan echter met niet genoeg kracht op gewezen worden, dat het zenden van giften voor ons Steuncomité bij lange na niet voldoende is, om den grooten nood te lenigen. Laat de actie toch niet verflauwen en de onzen niet de dupe worden van hen die thans aller aandacht vragen.*
> *Laten de giften niet uitsluitend in de kas voor de Belgische vluchtelingen komen, maar steunt beiden. Laat men toch niet vergeten, dat door de onzen ook zooveel geleden wordt. Laat het medelijden voor hen die men thans door Amstel's straten ziet trekken, niet grooter zijn, dan voor hen die binnenshuis lijden en waar geen stukje meer voor den lombard aanwezig is. Steunt ook de onzen.*
> *Een treffend staaltje waarvan ik gisteren getuige was, noopte mij dit te schrijven. In een portiek zitten eene moeder en twee kinderen (geen bedelaars) zeer schamel gekleed, en bleeke gezichten. Dit ongelukkige trio trok de aandacht van verschillende voorbijgangers. Allen verkeerden in de meening dat het Belgische vluchtelingen waren. Een der omstanders vroeg hun: Waar komt u vandaan? Toen het antwoord luidde: 'Ik woon in Amsterdam', gingen de menschen met een 'O! ik dacht, dat het Belgen waren' verder. Niemand vroeg naar haar adres. De arme vrouw zeide mij later: 'Was ik ook maar een Belgische'. Land- en stadgenooten, steunt de Belgische vluchtelingen, maar vergeet de onzen niet. Ook zij hebben dringend steun noodig.*
> *Onder dankzegging*
> *F.M.*
> *Amsterdam, 13 October 1914.*

te vermijden, kunnen ze zich juist thans berokkenen, wanneer de Duitschers bij hun komst het heele land verlaten zullen vinden.

Wij raden zoo spoedig mogelijke terugkeer naar de haardsteden aan, en, wanneer ook de Duitsche Regeering zulks gewenscht mocht achten, zal zij veel kunnen bereiken wanneer zij openlijk zou willen verklaren: 1°. dat zij alle particulier eigendom wenscht te ontzien; 2°. dat zij geen mannen voor haar leger zal wegvoeren; 3°. dat vreedzame non-combattanten niets van haar soldaten te duchten hebben.

Nogmaals verklaren wij met eigen oogen te hebben gezien, dat de overgroote meerderheid van Antwerpen's bevolking thans nog haar woningen volkomen ongedeerd zal terugvinden, en dat de branden, welke men van verre zag, hoofdzakelijk golden de olietanks, de houtopslagplaats, een blok huizen op de Zuider-Lei, een azijnfabriek en een sigarenfabriek in het centrum der stad.

Eindelijk zij nog gemeld, dat de meest welvarende vluchtelingen over Vlissingen naar Engeland de wijk namen.

Waar wij onze ontstemming over het gebrek aan onderling hulpbetoon bij vele Belgen niet verzwegen, maken wij gaarne melding van een Antwerpschen brouwer, die met zijn heele personeel en hun familie op de vlucht was, en alles voor het kolossale gezin betaalde.

Men ziet hieruit dat ook Het Vaderland de komst der Belgische vluchtelingen betracht uit een ander dan enkel het sentimenteele oogpunt, verder, dat zij verklaart uit *eigen aanschouwen* te weten, hoe de overgroote meerderheid van Antwerpen's bevolking 'hare woningen ongedeerd zal terugvinden', (waaruit dus volgt dat deze vluchtelingen volstrekt niet alle zóó diep te beklagen zijn als het hier te lande toeschijnt aan opgewonden gevoelsmenschen), en eindelijk, dat de Belgenzelf vrij wat minder deden voor elkander dan de Hollanders het doen voor hen.... iets wat m.i., gegeven de tijdsomstandigheden, eenigszins onbillijk wordt tegenover onze eigene dakloozen en hulpeloozen door den oorlog. Indien 'het Vaderland' het namelijk reeds als iets héél bijzonders gaat vertellen dat althans één Antwerpensche bierbrouwer 'alles voor het kolossale gezin-zelf betaalde,' wat geeft dit dan te denken omtrent de houding der meerderheid van de Antwerpenaars? Welnu, verdienen deze het dan dat de Amsterdammers, de Hagenaars, enz., geld, beddegoed, kinderspeelgoed, lekkers, wat niet al, met auto's vol brengen aan de Belgische vluchtelingen (aan wien het Vaderland-zelf verzekert *uit eigen aanschouwen*, dat zij hunne haardsteden ongeschonden zullen terugvinden), terwijl ondertusschen de Amsterdamsche en Haagsche en geheel de Nederlandsche bevolking evenzeer bittere armoede lijdt, en

dat even onverdiend? ‘Charité bien ordonnée commence par soi-même is geen mooi spreekwoord, maar hier is het volkomen toepasselijk en gerechtigd. Want, het gaat niet aan in deze ernstige dagen voor vreemdelingen, van wien wij niets afweten, en die *kunnen* terugkeeren maar geen lust daartoe toonen, datgene te besteden wat thans *hoognoodig* is voor de eigene landgenooten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Bah.... of draaien met den wind.

Jarenlang heeft de heer Domela Nieuwenhuis, redacteur van de Vrije Socialist, mij dat Blad toegezonden, uit achting voor mijn eigen streven, waarmede hij het overigens even weinig eens is in menig ding als ik het ben met het zijne....

Maar, in één opzicht heb ik mij altijd geheel en al geestverwant gevoeld van de ‘Vrije Socialisten’, en dat was waar het gold hun anti-militarisme. Zij verdedigden dienstweigeraars, zij predikten: ‘oorlog aan den oorlog’ op alle wijzen, met het woord èn met de daad.... Dat was naar mijn hart.

En zie, nu lees ik dat ‘De Vrije Socialisten Vereeniging’ en de ‘anarchistische propaganda-clubs’ in Amsterdam een bijeenkomst hebben uitgeschreven, waarin de heer Chr. Cornelissen behandelde de vraag: ‘Moet Nederland, als neutrale Staat, België bijstaan bij den terugtocht der Duitschers’. Ziehier het slot van 's man's lang en ophitsend betoog, (waarvan de Telegraaf een uitvoerig verslag geeft; *natuurlijk*, - nu het *dit* onderwerp geldt, en *deze* wijze van het te behandelen):

Laten wij ons, *zegt spr.*, *vereenigen met de Belgen en laat ons zeggen*, *dat hun neutraliteit ook onze neutraliteit is. Neutrale landen moeten elkaar steunen. Als wij het bloedbad konden stuiten*, *ook al zou het met de wapens geschieden*, *dan zou dat anti-militarisme zijn.*

Spr. kondigde tenslotte aan, *dat hij der vergadering een resolutie zou voorleggen*, *waarin aan de Nederlandsche Regeering en het Nederlandsche volk wordt verzocht*, *de houding van laksheid te laten varen*, *zich bij België aan te sluiten*, *en de neutraliteit van België te helpen verdedigen*, *opdat tenminste nieuwe gruwelen voorkomen worden.*

- - - Waar blijft nu de dienstweigering, waar het mooie: ‘wij zijn allen broeders,’ waarvan het Vrije Socialisme zich steeds tot tolk maakte? Zeker, ik weet wel dat, volgens het verslag, deze meneer Cornelissen is bestreden door anderen, maar dat neemt niet weg dat hij dan toch optrad voor ‘de Vrije Socialistische Vereeniging’ te Amsterdam, en dus in die kringen thuisbehoort....

Het ware te wenschen dat onze regeering niet alleen dergelijke soort van ophitsende ‘vergaderingen’, die ons volk duur te staan kunnen en zullen komen, verbood, maar óók dat zij een einde maakte aan het uitvoerig verslaggeven ervan in zeker soort van partijdige couranten, waarvan de redacties wel zullen zorgen bijtijds in Engeland een onderkomen te zoeken, als het hun eerst gelukt is door hunne opruiïng ons volk in dezelfde rampen te brengen, die thans de Belgische bevolking treft. Hoe men ook moge denken over Duitschland, dat het een Staat is die kan en die weet wat hij wil, de laatste weken hebben het aan België afdoend genoeg bewezen; en de malle

courantenpraatjes zullen er te zijner tijd nog toe leiden, dat ook wij ons deel krijgen tengevolge van de kunstmatig-aangekweekte ophits-stemming zijdens zeker soort menschen, die, onder het veelverbergend woord ‘de redactie’, niet openlijk hun naam noemen, maar die grootendeels met hunne *kapitalen* betrokken zijn in dezen zuiver *kapitalistischen* oorlog, en daarom heusch niet uit vaderlandsliefde, of uit medelijden met de Belgen, zoo lief redeneeren als zij het doen, maar enkel om in troebel water te visschen, om, wanneer de tijd voor hen dáár is, en het gevaar uitbreekt, te vluchten *met hun kapitaal* naar Engeland, en het Nederlandsche volk, dat hun laffe ophitserij *in oorlog bracht met Duitschland*, dan vanuit die veilige wijkplaats te beklagen met mooie phrases.

Nederlanders, die *geen* geld hebt, die niet *kunt* vluchten, die *eerlijk* wilt den vrede, geloof mij, laat U niet opruien door raddraaiers, noch door de *zoogenaamd* ‘onafhankelijke’ en zoogenaamd ‘neutrale’ pers. Die raddraaiers zitten achter de schermen, en hitsen op in *eigen* voordeel, *niet* in dat van het vaderland. Straks echter, als het te laat is, dan steken *zij* het Kanaal over, en *gij* kunt U dan laten uitplunderen en uitmoorden.... zonder dat *gij* een land zult vinden waar men U gastvrij opneemt. Ieder is het er over eens dat we hier te doen hebben met een *kapitalisten*-oorlog. Nederlandsch publiek, denk er eens over na dat er ook *Nederlandsche* kapitalisten zijn, óók achter de schermen, óók in de persredacties; denk na, en onderzoek, en laat U

dus niet gebruiken om hunne zakken te mesten ten koste van Uw bloed en Uw have.... onder het schijnheilig mom vaderlandsliefde.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Naschrift.

Ik had het bovenstaande geschreven, en reeds ter drukkerij gezonden, toen ik het laatste nommer van ‘de Vrije Socialist’ ontving, waaruit blijkt dat de redactie-zelve het optreden van dezen meneer Cornelissen ten hoogste afkeurt:

Uit de Hoofdstad.

De laatste poging van Cornelissen. - De groepen hadden Donderdagavond Cornelissen in de gelegenheid gesteld in breeder kring nog eens zijn ideeën te ontwikkelen inzake den oorlog. Een dergelijk voorstel bij het N.A.S. ingekomen, werd in een bestuurs-vergadering verworpen. Of de groepen er wèl aan deden om Cornelissen nog eens weer zijn oorlogszuchtige gevoelens te laten uiten? De voorzitter zei Donderdagavond: ‘wij willen 't licht van iedereen laten schijnen, wij zijn geen dompers. Domperij beteekent echter iemand belemmeren in 't uiten van zijn meening, maar iedereen gelegenheid geven, dat is toch geen werk van groepen die een bepaald beginsel willen propageeren. Die hebben waarachtig de handen vol in dezen tijd om eigen meening te verkondigen en kunnen derhalve andersdenkenden op eigen gelegenheid laten werken. Hoevelen hebben dezer dagen geen afwijkende meening? Waar moet 't heen, als wij hen allen in de gelegenheid zouden stellen? 't Is nu tijd om stelling te kiezen: hier of daar, vóór of tégen den kapitalistischen oorlog en het militarisme.

En Cornelissen is vóór den kapitalistischen oorlog. Juist als op de vergadering in de Geelvinck heeft hij Donderdagavond gesproken. Wat waren zijn motieven om ons te bewegen België te hulp te snellen, het leven van onze jonge mannen en 't beetje welvaart en geluk hunner gezinnen te offeren? Cornelissen deed allerlei politieke voorspellingen; met de beslistheid van een kaartlegster wist hij te vertellen wat uit dezen oorlog zou resulteeren als Duitschland won of als de geallieerden wonnen.... zelfs scheen hij niet eens te overwegen of de hulp van Holland wel eenigermate van invloed zou zijn en wij ons zonder eenig succes de rampen van den oorlog op den hals zouden halen. Neen, Cornelissen wist op z'n vingers na te tellen: dit zouden wij winnen, dàt verliezen. En die voor- en nadeelen, zij wogen veel zwaarder dan 't verlies dat wij als socialisten in èlk geval te boeken zouden hebben: het prijsgeven van onze anti-militaristische beginselen en 't wegschrappen van ons anti-nationaliteitsgevoel: het steunen van dit schandelijk kapitalistisch oorlogsbedrijf.

Dit is zóó flink gezegd en zoo ruiterlijk, dat ik zou kunnen volstaan met mijn eerste stuk eenvoudig te schrappen, ware het niet dat ik de aandacht wil vestigen op het dubbelzinnig doen van het bourgeois-dagblad, dat juist van deze *opruiende oorlogpredikende* vergadering een zoo *uitvoerig* verslag gaf, terwijl anders de vergaderingen en het doen van de Vrije-Socialisten stelselmatig worden doodgezwegen door de groote Pers. Nu echter gold het eene bijeenkomst, die openlijk predikte den oorlog tegen Duitschland, en ziet.... de brave Telegraaf zorgt plots dat

juist deze bijeenkomst onder de oogen van het publiek komt, vooral ook onder de oogen van het groote volkspubliek, dat leest bij voorkeur ‘De Telegraaf’ of ‘De Courant’, het goedkoope volksblad van de Telegraaf....

Let eens op lezers: indien het stoken gevolgen heeft, en de oorlog met Duitschland uitbreekt, *wie* dan zullen zorgen het eerst en het vlugst in veiligheid te zijn over het Kanaal!

Het *stoken* namelijk geschiedt gewoonlijk niet door dezelfde menschen, die later de gevolgen hebben *uit te vechten.* De laatsten, de dommen, zijn de slachtoffers, de eersten, de kapitalisten, kunnen zich *en hun geld* intijds in veiligheid brengen....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Nog eens De Vrije Socialist en Ophitserij.

In verband met bovenstaand artikel wijs ik op de volgende ophitserij voorkomend in ‘De Vrije Socialist’, welke ophitserij m.i. zeer zeker is *schending der neutraliteit*, en als zoodanig onder de oogen van bevoegde autoriteiten dient te worden gebracht:

Ziet, met zulke mannen als deze burgemeester,[*)] *als de kommandant Leman van Luik, ja als de koning van België, die zonder reklame op eenvoudige wijze zijn plicht doet en temidden zijner troepen is - heel wat anders dan die schreeuwleelijk Wilhelm, die met al de hulp Gods niet de voorste is, zooals den vorst betaamt, maar de achterste - met zulke mannen*

*) *Die van Brussel.*

komt men een eind verder, *in elk geval: zij wekken in hooge mate elks sympathie*, *en zij leveren het bewijs dat niet alle karakter en persoonlijke moed onder de menschen zijn verdwenen. Zij wekken het gevoel dat er nog flinke krachten onder de menschen schuilen.*

Dat de burgemeester van Brussel in den smaak valt van 'de Vrije Socialist' is geen reden om in deze dagen van 'neutraliteit' een vorst van een anderen Staat te beleedigen door de uitdrukking 'Schreeuwleelijk'.

Het is juist *door* al deze geheel ongecontroleerde praatjes dat de publieke opinie wordt beïnvloed en meegesleept, zoolang, totdat te eeniger tijd, indien de regeering niet bijtijds ingrijpt, het volk-zelf zich te laat zal berouwen dat het niet wijzer was, en zich niet intijds spiegelde aan het lot van België. De Vrije Socialist verdient, dunkt mij, thans met allen ernst in het oog te worden gehouden door de bevoegde autoriteiten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Nog eens naar aanleiding van de inname van Luik.

In het vorig nommer, zie de Lelie van 14 Oct. l.l. Overzicht v/d Week I, heb ik mijnen lezers een uitlegging gegeven van het door mij ingenomen standpunt, namelijk dat ik heb gezien in de inname van Luik eene *bespoediging* van den vrede, dien ik vóór en boven *alles* wensch, *hoe* dan ook, zoodat ik enkel dáárom mij verheugde over die inname. In verband daarmede is het niet ondienstig een en ander te citeeren uit een hoofdartikel van het Vaderland van Zondag 11 Oct. 1914, geteekend H.P. Staal:

Is de oorlog eenmaal uitgebroken dan komt in werking wat men '*oorlogsnoodzaak*' *noemt*, *dat is: de noodzakelijkheid waarin tijdens den oorlog de oorlogvoerenden verkeeren om handelingen te doen*, *waartoe zij in gewone tijden niet zouden overgaan*, *en die zij slechts doen en meenen te mogen doen*, *onder den drang van het feit*, *dat zij hun leven*, *hun bestaan verdedigen en dat*, *voor wat de Staat betreft*, *alles heeft te wijken voor den eisch: dat hij wil leven*, *terwijl de strijders zelf zich beroepen op het: nood breekt wet.*

Eilieve, geachte lezer!, die u dezer dagen zoo fel uitlaat over sommige geweldhandelingen van strijders op het oorlogsveld, weet gij wel heel zeker, *hoever in geval van doodsnood uw moraal en uwe beschaving bestand zouden zijn tegen den drang om te blijven leven? Zijt ge wel eens op een zinkenden Titanic of in een brandende feestzaal geweest*, *en is het toen gebleken*, *dat gij uw redding niet hebt gezocht door het vertreden en naar den dood dringen van medemenschen?*

Want, *vergeten wij het niet: èn de Staat èn zijn strijders verheeren tijdens den oorlog in doodsnood!*

Als de zaken eens anders hadden gestaan, *ben ik beslist van meening*, *dat de Verbondenen*, *op hunne beurt*, *ook door oorlogsnoodzaak gedreven*, *(ik heb dat reeds in mijn artikel: Namen en Luik*, *in het Eerste Avondblad van 28 Sept. l.l. betoogd*) *hun offensief door België heen hadden moeten nemen*, *waartoe althans voor hen alle aanleiding had kunnen bestaan.*

Ook bij het verdere verloop van een (dezen) oorlog doen zich bij herhaling gevallen voor, welke door de buitenstaanders onbillijk beoordeeld worden als zij geen rekening houden met den invloed, welke de oorlogsnoodzaak op verschillende maatregelen en handelingen uitoefent.

Het is waarlijk *hoogst aanbevelenswaardig* deze beschouwingen, in een Blad als Het Vaderland als Hoofdartikel opgenomen, geschreven door een militair en Hollander, eens met aandacht te overwegen. Vooral waar de heer Staal U er op wijst, geachte lezers, dat gij-*zelf* eerst eens zoudt moeten zijn in oorlogsgevaar en doodsnood, om te weten of ook dan uw menschlievende moraal steek zou houden. Heusch, het is zoo ijselijklievig onder een kopje thee, met een sigaar, of een koekje, te zitten couranten-lezen, en U daarbij, gemakkelijk voor den brandenden haard gezeten, heel verontwaardigd aan te stellen over die 'schanddaden in België' en die 'verwoeste kunstschatten'. Maar, als ge-zelf eens weken lang niet uit de kleeren waart, en moest belegeren een vesting onder voortdurend levensgevaar, en onder honger en dorst, weggerukt opeens van uw gezin, uit uw werkkring, uit uw prettig interieur... en ge werdt dan opeens overwinnaar, en de kelders met wijn stonden voor U open en de winkels met levensmiddelen, en met dranken, en de haat gloeide in U, de onbe-

redeneerde monsterachtige háát, die wordt gekwéékt door den oorlog, door den dagelijkschen aanblik van bloed en wonden en dood en afzichtelijkheden, och, of ge zelven dan wel zoo veel beter zoudt zijn dan die 'barbaren', die 'Hunnen' - en of ge dan heusch nog zoo kunstdoenerig-teeder zoudt voelen voor de cathedralen en de musea...? In de binnenkamer is het alles zoo makkelijk praten. Maar het *doen... Dat* hebt gij niet, o brave verontwaardigde Hollanders...

Dat *doen* is aan de ongelukkige, onschuldige Duitschers, ongelukkig en onschuldig evengoed *als bevolking genomen* als de Belgen en de Franschen en de Russen en de Engelschen dat zijn *als bevolking genomen*, als alle volken het zijn die hunne regeeringen dwingen tot den oorlog...

... En dan ook verwijs ik nog speciaal naar de woorden van den heer Staal aangaande de zekerheid, z.i., dat de Verbondenen evengoed België waren binnengetrokken indien zij daarin *hun* voordeel hadden gezien. Zoo is het. De Duitschers hebben misschien wederrechtelijk gehandeld, maar de Bondgenooten lieten hunnerzijds die wederrechtelijkheid geenszins na uit een edel motief, maar enkel omdat hun *belang* elders lag. De oorlog wordt *van geen enkele zijde gevoerd uit een edel motief*, en juist daarom schreef ik indertijd: Hij *is* er nu eenmaal, *dus*, ik verheug mij over den val eener vesting, die beschouwd wordt als zeer noodzakelijk tot het verkrijgen van den vrede....

Het verheugt mij te constateeren dat, waar een zeker deel der pers voortgaat door ongeteekende correspondenties en dito artikelen allerlei ophitserij te verspreiden, tegelijkertijd mannen van beteekenis als Mr. De Beaufort, professor Blok, professor Kernkamp, de heer Staal, enz., enz., verstandige en weldoordachte beschouwingen geven van een geheel anderen aard, beschouwingen die het volk *voorlichten* in plaats van het te verdommen opzettelijk.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Nonsens.

Ik heb te veel achting voor het gezond verstand van de Koningin, om den nonsens, die meneer Aart van der Leeuw haar in een 'zangspel' in de 'Beweging' in den mond legt, ongestraft te willen voorbijgaan. Er bestaat bij ons geen censuur, hetgeen waarlijk jammer is, want dergelijke onnoozele praat verdiende verboden te worden.

De koningin.

(Zingend bij het bed van het prinsesje.)

De nacht is groot
Voor een wichtje bloot;
Het wil niet slapen
Onder de wol van schapen;

Ziezoo, meneer Aart van der Leeuw, nu kunt ge me straks anonym in de een of andere 'critiek' over de Holl. Lelie, of over mij, of over mijn werk, uitschelden naar hartelust tot wraak, of ook een Uwer côterie-vriendjes met die taak belasten, ga gerust Uw

gang, dat zal mij niet weerhouden te zeggen, hoe Uw gedicht zóó belachelijke leuterpraat is, dat elke redactie van eenige *werkelijke* literaire beteekenis er zich stellig voor zou schamen zoo iets te laten drukken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 16*).

Nu is het iederen dag afscheid nemen...

Want ach, ik ken hen allen sinds jaren, de bekende gezichten, die thans verdwijnen... de meesten voorgoed verdwijnen waarschijnlijk, - om te sterven op slagvelden of in hospitalen. Ik ken hen allen, deze Nauheimer jonge mannen, die door de mobilisatie gedwongen worden uit te trekken, ik ken hen uit zaken, of als doctoren, als employé's bij de Bade-Verwaltung, of als post- en telegraaf-beambten, als politie-agenten of als kellners, als koetsiers of als sjouwers, allen, allen ken ik hen, rijk en arm, voornaam en gering. Nauheim is een plaatsje waarheen niet alleen de Kurgasten, maar ook degenen die er in den zomer de eene of andere betrekking bekleeden gaarne wederkeeren elk seizoen. En dit juist is immers het gemoedelijke en aantrekkelijke van zulk eene 'Sommerfrische', dit, dat wij allen, rijk en arm, vreemdelingen en inwoners, elkaar kennen, en elkaar elken zomer opnieuw begroeten als oude vrienden bijna.

O zoo diep-diep-weemoedig is het iederen ochtend opnieuw een schaar van die jonge gezonde mannen te zien heengaan, velen hunner reeds gehuwd, anderen zonen van weenende moeders, verloofden van jonge bruiden, die het zich in stilte bekennen moeten de groote waarschijnlijkheid, dat het zwarte rouwkleed eerder haar deel zal zijn dan het witte

huwelijksgewaad.... Nog een laatsten groet gaat met hen mede in den vorm van bloemen, die de voorbijtrekkenden gereikt worden. Zij zingen hun vaderlandsche liederen, zijn hoopvol, jong, velen hunner geven zich misschien ook niet eenmaal duidelijk rekenschap nog van het vreeselijke dat hun wacht. Toch staan de gezichten ernstig, vastberaden, somber óók dikwijls...

En wij, wij die achterblijven, wij hebben slechts tranen... Tranen voor al dat bloed, dat straks zal vloeien; - zal vloeien waarom..... Omdat enkelen, die de macht in handen hebben, het in het geheim der diplomatie zoo wilden....

De zon schijnt elken dag even heerlijk... de 'Sprudel', de bron, die Nauheim's welvaart is, springt vroolijk op tegen den achtergrond van donker dicht gebladerte, en de in Hessischen stijl gebouwde badhuizen, zoo sierlijk en zoo vriendelijk, roepen U uitlokkend toe een belofte van herstel, van verzachting van lijden althans... O de natuur, de schepping, predikt vrede, predikt blijdschap! Maar de menschheid wil vernietigen, wil bloed zien, wil elkander te lijf, uit broodnijd, zooals het eene verscheurende dier het andere aanvalt, zonder reden, enkel uit pure boosaardigheid....

Ach waarom kunnen de vorsten, de diplomaten vooral, niet zelf hun zóógenaamde geschillen uitvechten? *Zij* zijn het die deze afschuwelijke oorlogen maken. Voor hun verantwoording komt de schuld, niet voor deze tot uittrekken *verplichte* Duitschers, die, man voor man, veel liever thuis waren gebleven, bij vrouw en kind, bij vader of moeder of verloofde - in het welvarende thuis, in hun Bad-Nauheim, dat leeft van vreemdelingenverkeer, dat zijn bloei dankt bovenal aan Russen en Engelschen.... Neen, niet aan hen de schuld. Zij gaan gewillig, omdat zij geen andere keuze hebben, omdat zij zijn doordrongen ook van dat sterke vaderlandsbegrip, dat elken Duitscher is aangeboren, en dat hem niet doet redeneeren noch mopperen, maar blijde doet zingen onder àlle omstandigheden, ook de moeilijkste des levens: 'Deutschland, Deutschland über Alles, über Alles in der Welt.' Dat méénen zij. En dààrom gaan zij gewillig. Maar zij gaan *niet* met oorlogsbegeerte, of met vijandschap in hun hart jegens Frankrijk of Rusland....

Vaartwel! - Vaartwel, lieve vrienden van zoo menigen zomer! O nu, nu ik U misschien nooit zal wederzien, nu schijnt het mij toe als waart ge allen mij even dierbaar, als zoovele trouwe vrienden, zelfs diegenen onder U die ik slechts van aangezicht ken, met wien ik nimmer een woord wisselde.

.... Want ach, de bange vraag ligt op ons aller lippen, de vraag die niemand onzer durft uitspreken hardop:

Zullen wij U ooit terugzien, en zoo ja - - hoe dan nog? Verminkt wellicht? Zoodanig verminkt, dat de dood beter voor U ware geweest?

- - Stiller en stiller wordt het elken dag om ons heen. Hier in dit café ontbreekt een kellner, in dezen winkel een zoon, in genen de eigenaar, in dat restaurant de directeur. Gymnasiasten bezorgen de telegrammen, de badehuizen worden gedeeltelijk gesloten, de Kurkapelle kan niet spelen wegens het te kort aan krachten....

Ach Nauheim, lieflijk rustgevend Nauheim, gij zijt niet meer de badplaats voor hen die bij U genezing zochten voor ziekte en lijden. .... Het wreede oorlogsmonster heeft ook U met zijn klauwen beet.... Het ontrooft U uw beste zonen.... Ons die achterblijven, ons breekt het hart,.... het hart dat bij U zocht genezing....

Wie onzer, die ooit in Nauheim was, kent ze niet de paarden van den professor, de mooie, Hongaarsche, vlugdravende paardjes, die gij telkens kondet zien stilstaan

voor elk groot hôtel, voor elk pension van éénige beteekenis, wachtend op hun eigenaar, den geneesheer en vriend van zoovelen sinds zoo vele jaren reeds, van Engelschen en van Russen, van Duitschers en van Hollanders, van Oostenrijkers en van Bulgaren, van zoo velen, velen onzer in een woord, terwijl op den bok de oude koetsier zat, fier op zijn tweespan dat hij zoo wèl bestuurde, zijn prachtig tweespan dat gij heel uit de verte reeds kondet herkennen, als het kwam aandraven vanuit de Terrassen-strasse, dat gij kondet hooren aankomen tot achter in de Ludwigstrasse, zoo licht was hun trappelende sierlijke gang...

Arme, lieve paarden, waar zijt gij nu?... Gij-ook hebt, als die van alle doktoren en alle koetsiers, moeten meetrekken in een krijg waarvan gij niets wist, waarvan niemand U kan uitleggen waarom hij ook U doemt tot verschrikkenis en ellende. Toen Uw trouwe verzorger U de laatste maal heeft te eten gegeven, kon hij U niet vertellen wáárom

niet zijn hand U meer zou streelen, waarom niet langer zijn meester zou worden gedragen door U... Hij moest het zwijgend aanzien dat gij werdt weggevoerd naar een vreemd land, onder vreemde menschen, onder kanongebulder en in lijkenlucht. Van zijn zoon heeft hij kunnen afscheid nemen, terwijl beiden althans wisten wààrom dat afscheid moest, maar van U, arme, arme paarden, kon hij dat niet. Gij hebt moeten denken dat Uw meester en Uw verzorger U verstieten, dat beide U plotseling uit willekeur overlieten aan vreemde handen, overgaven meedoogenloos aan matelooze ellende.....

Nog een laatste maal hebben ze de aldus voor den oorlog opgeëischte Nauheimsche paarden doen paradeeren in de stad... en de paarden van den professor waren óók daarbij. En hun weg voerde langs den stal, dien ze waarschijnlijk nooit meer zullen betreden... Toen kwamen ze ineens uit het gelid, wilden terug naar de plaats die zoolang was geweest hun thuis, waarvan ze immers niet wisten *waarom* die plaats opeens niet meer mocht zijn hun thuis...

De oude man, de koetsier, heeft zelf het mij verteld, toen ik hem vroeg wáár ze nu zijn. 'In Frankrijk staan ze, als officieren-paarden', - antwoordde hij. 'Ik heb nog dezer dagen bericht gehad over hen, van iemand die beide levend heeft gezien nog'...

'En zullen zij, die hier altijd zoo vredig en rustig door het vredige en rustige Nauheim draafden, of welverzorgd stilstonden voor de hôtels, zich nu opeens kunnen gewennen aan kanongebulder en krijgslawaai?'...

'Es muss ja,'... zei de oude koetsier... En zijn stem sloeg over.... En zijn oogen werden vochtig...

'Es muss'... Dat houdt de Duitschers er boven op, wàt ook de oorlog van hem vordert: 'Es muss'...

Maar, *is* dat waar? *Moet* het dan waarlijk? Moeten ook de arme onschuldige dieren lijden, onzeggelijk, onbeschrijfelijk lijden om de gemeenheid der menschen? Want immers, oorlog *is* gemeen, *deze* oorlog, wie dan ook hem maakte, is dat zeker. Hij is niet een om beginsel, om vrijheid, om welk ideaal ook; hij is een van enkel nijd en hebzucht, van elkander willen verdringen van de éérste plaats... Waarom moeten óók de dieren van zooveel gemeenheid het slachtoffer worden? - Waarom worden ook zij aldus verminkt en geofferd? Is er dan niemand onder de diplomaten die een geweten heeft, of een medegevoel voor het zwakke en onbeschermde, - voor het dier?... O God, o God, indien Gij waarlijk zijt, en de wereld bestiert, hoe oneindig groot is dan niet jegens U de verantwoording van hen die dezen oorlog wilden, die daarmede een onbeschrijflijke ellende brachten over gansch Europa, - over mensch en dier...

We moeten wachten.... steeds maar wachten.... Er 'gebeurt' niets op het oorlogsterrein.

O, wel in onze zoo geheel anders geworden bad-plaats-zelve gebeurt veel. Doktoren zien we bijna niet meer, want de jongere zijn alle mee uitgetrokken, en de oudere wijden zich geheel aan den verplegingsdienst, waarop alles wordt voorbereid als straks de eerste gewonden zullen aankomen. Immers, ook wij, hier in Nauheim, krijgen weldra gewonden. Het Konitzkij-stift, een geschenk door een rijke dame gebouwd voor minder-bemiddelde Kurgasten, en aan de stad vermaakt, zal worden veranderd in een lazaret. Reeds ziet men de eerste jonge-dametjes, met coquette verpleegster-pakjes aangedaan, druktemakerig rondslenteren, in afwachting van ernstigen arbeid. Vele winkels sluiten van lieverlede, uit gebrek beide aan clientele

en aan bediening. Het Kurhaus ook gaat toe omdiezelfde reden. Over alles en allen hangt een stemming van depressie. Kurgasten verdwijnen, en anderen komen, want geheel Wiesbaden wordt ineens ontruimd, omdat het behoort tot de vesting Mainz. In het bijzonder ook vele Russen zoeken in het steeds Russisch-vriendelijk-gezinde Bad-Nauheim (is niet de Tsarin eene eigen zuster van den regeerenden groothertog van Hessen, waartoe Nauheim behoort) een veilig onderkomen voorloopig....

(Wordt vervolgd).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Het Modemagazijn-winter-1914.

Toen de oorlogstoestand pas was ingetreden, scheen het er voor de modemagazijnen, als voor zoovele andere zaken, slecht te zullen uitzien dezen winter. Maar de mensch, veerkrachtig van natuur, is niet gewoon lang te tobben en bij de ellende te blijven zitten. En zoo ziet alles er dan ook al weer heel anders uit dan in de eerste dagen van Augustus. Ik was deze dagen bij de firma Theunissen in Arnhem. Al was er minder verkocht, van verslagenheid geen sprake. Het opgewekte leventje ging daar weer zijn gang.

De directrice vertelde mij met genoegen, dat niemand van het personeel om de tijdsomstandigheden was ontslagen. Voor den aanstaanden winter hadden zij een prachtige keuze: mooie mantels, mantelpakken, deze veel in ruiten en warme, heldere kleuren, ook avondtoiletten in allerlei keuze. In Januari houdt steeds de Commissaris van de Koningin in Arnhem receptie. Vele van de schitterende toiletten, die men daar ziet, zijn geleverd door de firma Theunissen.

Waaruit is af te leiden, dat men daar zeer goed terecht kan.

JOHANNA STEKETEE.

Oorlog.

't Was in den namiddag van een zonnigen herfstdag, een warme goud-gele gloed lag over bosch en hei. Donkere schaduwen vielen langs den boschrand, omsluierend de duisternis van het dichte hout.

Een vreemde stilte huiverde als een beklemmende angst in de lucht. Onzichtbaar schreed de dood over de bloeiende hei, langs het doode bosch. Geen vogel vloog aan, alle leven scheen vernietigd.

Bewegingloos lag daar een slank wit paard, de zon bescheen het hoofd en lichtte in de edele bruine oogen van het jonge mooie dier, het rustte nu, het was dood. Met het hoofd er tegen geleund lag een jonge soldaat, heel jong nog zijn blozend rond gelaat, om zijn mond trilt een pijnlijke trek, tranen vloeien langs zijn wangen. Hij tracht zich op te richten, maar grijpt naar zijn borst, en valt steunend achterover. Angstig kijken de blauwe oogen om zich heen, en hij roept:

'Moeder! Moeder!'

Maar niemand hoorde hem, wel lagen niet ver van hem enkele gesneuvelden, maar dooden kunnen hem immers niet hooren.

Stervend steunt hij, 'moeder... moeder', dan valt het blonde hoofd opzij: hij rust.

De zon is ondergegaan en zacht blauwe nevelen dekken het jonge mooie leven van jongeling en dier. Weenend spreien de Engelen een doodskleed over hem uit, en fluisterend zeggen ze: 'Hij was bewustgoed, opzettelijk heeft hij verkeerd geschoten, hij volgde Christus' bevel: gij zult niet dooden'.

'Tot een hoogere orde is hij nu geroepen, schooner, edeler en dieper zal zijn ziel voortleven onder de menschen, als een lichtende ster in de duisternis van onwetendheid. Goedheid, wijsheid en edelmoedigheid zullen zijn deel zijn, Christus' liefde zijn leven vervullen'.

Enkele uren van het slagveld op een klein dorp woont zijn moeder. Zij buigt zich over een geopende lade en strijkt met bevende handen over de kleeren van haar jongsten zoon. Alles lag gereed, netjes opgevouwen, voor de zooveelste maal gingen haar handen liefkoozend over zijn Zondagsche pak.

Peinzend keken haar oogen als in de verte, dan zag zij haar jongen op het witte paard, en tegenover hem den vijand. Plots beving haar dan een vage angst, heftig bonsde haar hart om wat zou kunnen gebeuren. Maar neen, haar Frederik, haar braven jongen zou de goede God wel bewaren, als een zonnestraal scheen dan die hoop in haar hart, en zij bad voor hem.

Het ergst waren de donkere stille nachten, dan bestormde de twijfel haar angstig hart, en zag zij hem liggen: bebloed, lijdend, eenzaam op het slagveld, vergeten.

Viel zij eindelijk in een onrustigen slaap, dan hoorde ze hem roepen: moeder, moeder, verschrikt zat ze overeind in bed, meenend werkelijk zijn stem gehoord te hebben. Misschien, wie weet, stond hij buiten, in de donkerte, wachtend om binnen gelaten te worden, ja, misschien was het vrede, en kwam hij thuis.

Lang ook waren de eenzame dagen. Wanneer Frederik om halfeen thuis kwam van zijn werk stond het eenvoudig maal gereed, maar nu, ze vergat dikwijls te eten, het bord met dampende aardappelen voor haar, dan steunde ze zachtjes, of ze lichamelijk leed. Ze was immers alleen, niemand hoorde haar, niemand zag den smartelijk vertrokken mond, den blik vol wanhoop.

Drie weken was het nu geleden dat hij afscheid van haar nam, en zei: ‘Moeder, je haalt maar van het boekje, ik bezweer je, Moeder, dat je het doen zult’.

Toen had hij haar hand in zijn stevigen knuist genomen, en in dien laatsten blik lag beider ziel ontsloten.

Groot en sterk was haar Frederik. Wanneer hij fluitend de huisdeur opende, kwam de zon mee in het stille propere huisje.

Zuinig hadden ze geleefd, hij ijverig hard werkend dag aan dag, en moeder met overleg het kleine huisgezin behartigend. Zij spaarde ieder stuivertje dat ze missen kon, voor haar trouwen Frederik, alles was voor hem. Nu kreeg zij drie gulden van de gemeente, och 't was al mooi, er waren er zooveel. Gewoonlijk bracht Frederik haar dertien of veertien gulden thuis naar het overwerk berekend.

Zij maakte zichzelve wijs dat het genoeg was drie gulden, er ging wel een gulden vijftig af voor huishuur, maar ze had immers zoo weinig noodig, eten kon ze toch bijna niet. Gebogen ging ze, en zij verbeeldde zich dat de ouderdom haar overviel.

Zoo verliep de eene droeve dag na den anderen, en iedere post die haar huis voorbij ging was er een nieuwe kwelling, en als een

zwaard sneed de angst door haar bange ziel. Bij oogenblikken kon ze het in huis niet meer uithouden, dan kwam een benauwdheid in haar op tot stikkens toe, wankelend naar de deur keek ze in de verte, haar oogen beschuttend met de hand.

Was hij dat niet, die groote kranige soldaat, haar hart stond stil van blijdschap, maar dichter bij was het een vreemde; zij greep zich aan den deurknop vast.

Toen zij daar zoo stond, zij wist zelve niet hoe lang, viel haar oog op de bloeiende asters, rose, witte en donkerroode. Bij zijn vertrek stonden ze in knop, en had hij gezegd: ‘Moeder, binnen een week bloeiende asters; zal je niet vergeten ze te gieten nou ik er niet ben’.

Nu was er een overvloed van groote mooie bloemen door hem geplant en verzorgd.

Zuchtend zette ze zich neer op de bank die voor het huis dicht bij de bloemen stond. Het trof haar hoe stil en verlaten het er overal uitzag. Was het de droeve stilte voor den dood.

Den volgenden dag hoorde men overal spreken over de nadering van het vijandelijke leger. Ontsteltenis lag op ieders gelaat, men vertelde van wreedheden en afbranden van huizen.

En 't gerucht bleek maar al te waar; in den namiddag drong een vijandelijke patrouille het dorp binnen, en onder bedreigingen de huizen in brand te zullen steken, vluchtten de angstig gillende vrouwen en kinderen het dorp uit.

‘Buurvrouw, je moet mee, haast je wat, neen je kan hier niet blijven, hoor ze eens te keer gaan, God, o God, neem je geld en je boekje, dat heb je toch ook, gauw, gauw toch,’ en ze duwde Frederik's moeder naar de deur. Maar opeens snelt ze terug, en onder haar schort verbergt ze haastig Frederik's harmonica. Die zouden ze tenminste niet hebben, neen, die niet, het eenige wat ze zou bezitten als hij terugkwam, ja als hij terugkwam, dan....

Vrouw en kinderen verborgen zich in het bosch, met sidderende handen grepen ze elkaar vast. In wilde angst staarden ze naar de hoogoplaaiende vlammen, zij hoorden het knetterend en dreunend gekraak van neervallende balken. Een siddering voer door allen toen de kerk met dof dreunend geluid instortte.

‘O God, O God’, gilden ze, en verborgen haar verwrongen gezichten in de trillende handen.

Arm moedertje houdt de harmonica tegen haar borst gekneld.

Twee weken zijn voorbij gegaan, in de naburige stad hebben allen een onderdak gevonden. Arm Moedertje hebben ze gebracht in het oude mannen- en vrouwen-huis.

Zij zit voor het venster en staart naar buiten, onder haar schort houdt zij krampachtig iets verborgen.

‘Och, ze kan hier wel blijven’, zegt de goedhartige moeder van het huis, ‘zij is versuft de arme vrouw, haar zoon is gesneuveld, maar zij wil het niet gelooven’.

Al spoedig moet zij het bed houden, uitgeput legt zij het moede hoofd neer. Nog enkele dagen wachtte arm moedertje op haar Frederik. Eindelijk komt er licht in haar dofstarende oogen, zij hoort hoe men haar troostwoorden toespreekt over 't verlies van haar zoon.

Dan richt ze zich op in bed, en zegt: ‘vervloekt, vervloekt is de oorlog, die mij alles ontnomen heeft, mijn steun, mijn toeverlaat, mijn eenige troost’.

Daarop klaagt zij: ‘Ik ben zoo moe’. Een blijde lach trilt om haar zachten mond, fluisterend zegt ze: ‘Het Koninkrijk Gods binnen in U, dat - is vrede.’

Engelen drukken haar oogen toe, dan gaat zij naar haar Frederik.

Frederik's harmonica lagen ze bij haar in de eenvoudige kist.

TH. VAN DER MEY-UNGER.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Hulp in de Huishouding. - In antwoord aan de lezeres, die in het vorig nommer verzocht het adres te mogen weten van deze bovestaande Vereeniging, zond eene Lelie-lezeres mij het hierondervolgende adres: *Tijdelijke Hulp in Huisgezinnen*, Presidente, mevrouw Fortuijn Drooglever-Jarman, Arnhem Apeld: weg 67; mej. J.H. de Waal, 1ste secret: Arnhem Apeld: weg 65.

Bij deze twee dames zijn dus alle gewenschte inlichtingen te verkrijgen; kosteloos zijn bij de secret: lijsten verkrijgbaar, die door de hulp-*aanvragende* familie zoowel als door de hulp-*gevende* dame nauwkeurig moeten ingevuld worden.

Eene *Lelie-lezeres*, die mij het gewenschte bovenstaande adres terstond, toezond, betuig ik hiermede mijn hartelijken dank voor hare vriendelijkheid.

M.S. (Oorlogshaat II). - Omdat gij zoo instemt met den brief van Oorlogshaat, in het voorlaatste nommer afgedrukt, heb ik, daar gij geen ps: opgeeft, ditzelfde ps: voor U toegevoegd aan Uw voorletters, in de hoop dat gij U-zelve nu wel zult herkennen. Ik begin met U recht hartelijk te danken voor Uw zoo verstandigen brief. Het ware te wenschen dat iedereen zoo kalm en onpartijdig de dingen beschouwde als gij het doet. Ik veronderstel dat gij het ll: nommer van 14 Oct: nog niet hadt gelezen, toen Uw brief werd afgezonden; de inhoud van dat nommer toch (Overzicht v/d Week I) zal U zeker nog veel méér genoegen hebben gedaan dan mijn antwoord in die corr: aan 'Oorlogshaat'. Het is mij nog steeds een raadsel hoe men mij, te goeder trouw, zóó verkeerd heeft kunnen begrijpen, maar het geval ligt er nu eenmaal toe, en daarom raad ik ieder aan het bedoelde Overzicht v.d. Week in het 14 Oct: nommer ll:, getiteld: De inname van Luik, met aandacht te lezen, dan zal hij of zij zeker overtuigd worden hoe niemand meer dan ik den oorlog verafschuw, en hoe mijn medelijden met alle onschuldige slachtoffers ervan gelijkelijk even groot is als dat van anderen. Wat gij schrijft van de Belgische vluchtingen, waaronder vele waren, hebt gij gezien, die een hondje hadden meegebracht, is ook mij-hoogst-sympathiek. En evenzeer breng ik gaarne met U alle mogelijke openlijke hulde aan die Padvinders, die deze hondjes hebben verzorgd en te eten gegeven, zooals gij uit eigen aanschouwen kunt getuigen. Maar, men moet een systeem niet verwarren met de individuen-zelf. Dat gebeurt zoo dikwijls. Gij zelve verklaart 'tegen de padvinderij te zijn'. Welnu, dat is héél gelukkig, want die malle, uit Engeland overgewaaide padvinderij als zoodanig doet niets af en toe aan het zeer natuurlijke feit, dat er onder de jongelui, die er aan meedoen, een heele boel flinke, handige, brave, gevoelige jongens kunnen en zullen voorkomen. Die deugden hebben ze echter niet *door* de padvinderij maar integendeel *diens ondanks.* Want de padvinderij is een zuiver-militair-drilstelsel, geschikt, en ook bepaaldelijk door den Engelschen veldheer, den overwinnaar der Boeren, Lord Roberts, *bedacht*, om kinderen, vanaf hun vroegste jeugd, op te kweeken tot a.s. 'vaderlandsverdedigers', m.a.w. tot juist zulke gruwelbedrijvers als waarvan wij nu getuige zijn in alle oorlogvoerende landen. Nog dezer dagen zag ik op Zondagochtend een optocht padvinders, in hun malle apenpakjes, vaandel voorop, geheel en al *nadoende* de volwassen militairen, en daaronder waren *kleine* kinderen die in dien vroegen ochtend gezonder en beter in hun bedjes hadden gelegen dan op de straat voor malle jan soldaatje te spelen. Het is dit verderfelijke *nadoen* van het militairisme door kinderen, dat in hen stelselmatig kweekt datgene waarvan wij nu allen het slachtoffer zijn, namelijk *de geest des oorlogs.* Daarom is de padvinderij, - uitgevonden door Lord Roberts, den overwinnaar der Boeren - *uit den booze*, hetgeen niet wegneemt dat er diens ondanks onder de individuën, die er aan mee doen zeer vele aardige, hulpvaardige lieve jongens zullen zijn. - Een zeer verstandige opmerking in Uw brief vind ik eveneens die, welke gij, - ondanks Uw groot medelijden met de Belgen - maakt over onze eigen landgenooten: 'Alleen is het te betreuren dat er in normale tijden nog zoo weinig wordt gedaan voor

eigen landgenooten'. In dat opzicht verwijs ik U naar mijn Overzicht v.d. Week in ditzelfde nommer. - Nogmaals hartelijk dank voor Uw lieve vriendelijke verwelkoming.

P.B., Amsterdam. - Door den uitgever ontving ik twee stukjes van U, waarvan ik het eene als feuilleton, het andere als artikel wil aannemen; ik moet U echter verzoeken mij Uw *volledig* adres te doen toekomen voor hon: en pres: ex: -

L.A.E.N. den Haag. - Op de advertentie-rubriek heb ik niet den minsten invloed, óók niet persoonlijk bij den uitgever. Ik wil nochtans gaarne Uw verzoek aan hem overbrengen, maar ik kan U wel vooruit zeggen dat het niet zal helpen, want voor hem zal zijn handelsbelang gaan boven dat waarvan gij spreekt. Hij zal mij antwoorden: 'Er gebeuren wreedheden op elk gebied; er zijn beroepen die óók voor den mensch wreed zijn of ongezond, dus, op dien grond zou ik dan bijna elke advertentie moeten weigeren. Intusschen, Uw verzoek aan hem overbrengen wil ik van ganscher harte gaarne; de door U bedoelde brochure las ik natuurlijk, maar, gelijk gezegd, ik heb over het al- of niet-opnemen eener advertentie niet het geringste te zeggen of te beslissen, weet niet eenmaal hoe ze erin komen, omdat die geheele zaak behoort tot het gebied van den uitgever en niet van de redactie.

Thelma. - Het is jammer dat gij Uw schetsje niet wat meer hebt uitgewerkt, want het is nu wel wat héél onvolkomen. Toch wil ik het plaatsen. Gij hadt echter van het onderwerp zooveel méér kunnen maken. - Ja het wàs een heel ding met al die dieren te reizen in dezen oorlogstijd, maar alles is, dank zij onze lieve reisgenoote, tenslotte boven verwachting goed gegaan. Hóe innig heb ik met U te doen om het verlies van Uw hond; het is een geluk dat hij zoo gauw uit zijn lijden was, maar het is vreeselijk voor U, omdat hij nog zoo jong was. Ach neen, gij moet *niet* 'Uw woord gestand doen' en voortaan geen honden meer willen nemen, want, als een of andere stakkerd op Uw weg komt, dan is het Uw plicht hem Uw huis te openen. Enfin, gij-zelf laat ook reeds doorschemeren dat gij-ook er zoo over denkt. Een hond koopen, om zijn ras, voor zulk een reden van genoegen, zou ik voor mij nooit meer doen, maar er zijn zoo dikwijls arme kleine zwervelingen of verlatenen, voor wien het een zegen is als ze hondenvrienden als gij en ik en zoovele anderen op hun weg tegenkomen; die *mogen* we niet voorbijgaan, als wij hen kunnen opnemen. En dan het asyl.! Ieder, die daaruit een hond redt, doet een gróóte weldaad. Ik heb er een hier

in Amsterdam gezien, die op die wijze is gekomen van den hel in den hemel. Hij of eigenlijk zij was een heel lief jong diertje, dat de bewuste dame ging halen uit het asyl voor een ander, maar dat den volgenden dag zoo hevig aan hondenziekte lijdende bleek, dat zij het bij zich behield, en er maanden lang de grootste ellenden mee doormaakte en het de zorgvuldigste verpleging moest geven. Nu is het niet alleen een schat van trouw, aanhankelijkheid, en lieftalligheid, maar bovendien ook nog een héél mooi en aanvallig diertje geworden, een klein juweel wezenlijk. En een dat door de grootste zachtheid en liefde vergeldt en beloont het vele goede dat aan haar is gedaan. -

Leo I. - Was dit niet een uwer vroegere ps.? De éérste artikelen van U wil ik gaarne plaatsen; dat andere echter schijnt mij niet geschikt onder de tegenwoordige omstandigheden, evenmin als de door U aangekondigde vervolgen. Wilt gij dat ik het U terugzend? Daarentegen ben ik zeer bereid een artikel te plaatsen over den Stichter van het Roode Kruis; dat lijkt mij zeer actueel. Vriendelijk gegroet en steeds beterschap toegewenscht.

Deze corr: aan U was wegens plaatsgebrek blijven liggen, zoodat ik intusschen nog meerdere bijdragen van U ontving, die ik om de bovengenoemde reden liever niet wil plaatsen. Gaarne wil ik eerst het 'Schoolblad' zien waarin gij Uw artikel hebt geplaatst, want, als de inhoud van beide artikelen te veel overeenkomt, dan is plaatsing in een zoo veelgelezen blad als de Holl: Lelie uitgesloten. - Het is wèl heerlijk dat Uw ziekte tenminste pijnloos is; houdt U nu maar goed aan de U gegeven voorschriften. Vriendelijk gegroet.

F.A.G.W. - Ik zal U te zijner tijd mijn terugkomst doen weten. Om U de waarheid te zeggen vind ik den inhoud van Uw particulieren brief in flagranten strijd met Uw artikel. Voor bedoelden brief mijn dank.

H.V. den Haag. - Er is geen quaestie van dat ik een zoo eenzijdig artikel als het Uwe zou kunnen of willen opnemen in deze 'neutraliteits'-dagen. Waar gij echter meent alles zoo precies te weten, en te kunnen beoordeelen vanuit de verte, daar verwijs ik U naar de oordeelvellingen dienaangaande, overgenomen in dit Blad, van de heeren Mr. de Beaufort, Professor P.J. Blok, Staal, e.a. En, tegenover een zin, die mij opviel in Uw artikel, waarin gij Engeland's taktiek in dezen oorlog zoo bijzonder hoog stelt, neem ik voor U over het volgende uit: De Vragen des Tijds van Oct. 1914, geschreven door Professor Kernkamp:

'*Maar wij spraken over de schoone krijgsleus*, *die Duitschland aan Engeland heeft verschaft: bescherming der kleine staten; is er voor een groote mogendheid een eervoller reden om den strijd aan te binden, dan de zwakken te beschermen tegen het geweld der sterken? Zeker*, *indien Engeland om die reden Duitschland den oorlog had verklaard*, *dan verdiende het te worden verheerlijkt als de paladijn der vertrapte onschuld. Maar onder de redenen*, *die ons weerhouden dat te gelooven*, *is er één*, *die wij zeer kort kunnen aangeven: Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Naar onze meening heeft Engeland alleen partij gekozen in den oorlog*, *omdat zijn staatsbelang dit eischte. Wij zeggen hiermede niet, dat Engeland niet den wil heeft het zelfstandig bestaan van België en Nederland te beschermen; wij gelooven integendeel juist, dat er onder de groote mogendheden geene is*, *die meer reden heeft voor de*

onafhankelijkheid van ons volk en het Belgische volk te waken. Maar niet om ideeële motieven; omdat Engeland's belang dat medebrengt.'*)

Dat er dus ook andere meeningen zijn op dit punt dan de Uwe blijkt hieruit voldoende, en ook daarom zou ik, in dit bijzonder geval, Uw artikel zelfs niet *willen* opnemen, zelfs al mocht ik het ook doen; (iets wat beslist *niet* het geval is), namelijk omdat gij bij alles zegt: Het is zoo, het staat vast, enz., enz. Waar zelfs de hoogste diplomatie zwijgt, òf omdat zij niet weet, òf omdat zij niet wil en kan zeggen wie-eigenlijk de ware schuldigen zijn, daar is het voor iemand uit het publiek, een buitenstaander, beslist *on*mogelijk te weten en met zekerheid uitspraken te doen. Hij moge zich een eigen opvatting vormen, eene persoonlijke anti- of sympathie hebben, maar hij heeft niet het recht in het openbaar te schrijven: 'Het is uitgemaakt zeker', 'Het is een vaststaand feit', enz., enz. - Ook het Duitsche, Fransche, Engelsche *publiek* weet niet, maar het Hollandsche, dat *van verre* het toekijken heeft, nog veel minder. Houdt mij deze eerlijke opmerking ten goede, ik ken U genoeg om te weten dat Uw eerste impulsie zal zijn op mij heel boos te worden, maar ik heb ook reeds van U ondervonden, dat Uw tweede gewoonlijk is tot nadenken te komen, en weer te bedaren. Dus, denk eerst eens na of ik geen gelijk heb in deze mijne beschouwing der zoo netelige oorlogsquaestie, eene quaestie waarover iedereen hier in Holland dadelijk met beslistheid U weet te zeggen hoe alles is geweest, en hoe alles is toegegaan - als had hij of zij in eigen persoon met den Duitschen Keizer-zelf, of met den Tsaar, of met den Engelschen Minister Grey geconfereerd er over.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het Ingezonden stuk: 'Indië verloren, Rampspoed geboren', door O.P. Hondius, tot een volgend nommer wachten.

RED. HOLL. LELIE.

*) noot redactrice:
Spatieering is van mij.

28 October 1914.
28ste Jaargang.
No. 18.

Berichten.

De redactrice bericht dat zij alle stukken de Hollandsche Lelie betreffende vanaf heden weder aan haar adres: **Hugo de Grootstraat 64**, **Den Haag,** kan ontvangen.

REDACTRICE.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Weg met den Oorlog
Oorlog aan den Oorlog.

Dit zijn de leuzen, die men tegenwoordig tegenkomt in de Vrouwenbladen van binnen- en buitenland met de aanmaning zich te vereenigen.

Al deze vrouwen vergeten één ding, waardoor al dat vereenigen waardeloos gedoe blijft: namelijk, dat zij nog niet in tel zijn in de mannenmaatschappij, en nog beschouwd worden als een nullige massa.

Wat baat al het vereenigen, zoolang het gros der vrouwen nog niet is gestegen in haar eigene achting en in die der wereld?

Wat het eerst-noodige is om tot een beter, hooger tijdperk te geraken, een tijdperk, waarin geen menschenslachtingen meer zullen plaats hebben?

Dat de vrouwen leeren begrijpen, dat zij eene eigene waarde hebben, niet eene verleende door den man, doch eene eigene waarde, de waarde van ook mensch te zijn, en dat er van de vernieuwde vrouwen nog ongekende krachten kunnen en zullen uitgaan naar hooger, reiner, vredebrengend stadium.

De denkbeelden omtrent de vrouw moeten geheel anders worden.

Zij moet beteekenis krijgen in eigen oogen en in die der wereld.

Het is nog niet zoolang geleden, dat bij de

geboorte van haar werd gezegd: ‘'t is maar een meisje.’

Als een dochter geboren wordt, moet het worden:

‘Godlof, dat we een meisje hebben.’

Doch nu is ze nog: eene afhankelijke, eene ondergeschikte, eene rentelooze, eene niets beteekenende nul, die alleen beteekenis krijgt door een man met huwelijk.

Wat wonder, wat natuurlijker, dan dat èn opvoeding èn invloed èn omgeving, alles aangewend werd, dit meisje te leeren behagen, ijdeltuiten, veinzen, zich opdirken, zich in allerlei bochten wringen, om toch maar een man machtig te worden; dit beteekende voor haar: brood, huis, plaats, geborgen zijn.

Wat wonder dat het meisje een zotte modepop werd, niets hooger bejagende dan een man te verstrikken.

Een jonge man uit den hoogeren stand, een saletjonker, hoe denkt die over de vrouw? Wel, met een air de dédain strijkt hij zijn kneveltje eens op, bij dit niet op te lossen probleem: ‘mais, c'est la femme’, maar vindt zoo'n ‘femme’, als hij 't eens zichzelf in ernst zou afvragen, zoo'n mengelmoes van onbetrouwbaarheid, coquetterie, wispelturigheid en raadselachtigheid, dat hij instinctmatig maar liefst zoo ver mogelijk van haar verwijderd blijft.

En de man van de straat zegt:

‘'t Is maar een meid!!!’

In zijn oogen een wezen, dat er alleen is voor zijn pleizier.

Vrouwen en meisjes gevoelt ge niet hierbij het schaamrood uwe wangen bedekken door zoo grove beleediging?

Waaraan, aan wie de schuld, dat deze vernederende beschouwing over de vrouw nog steeds loopende munt is??

Aan de zich noemende Christelijke Kerk, aan den zoogenaamden Christelijken Godsdienst, zooals deze is samengesteld door de heerschzuchtige en eigengerechtigde mannen.

De leer van Jezus heeft hieraan geen schuld, nergens heeft Jezus één woord geuit om de dienstbaarheid der vrouw te leeren; leest Lucas 10:40, 41 en 42; Marcus 12:25. Zelfs in het O.T. vindt men in Genesis 1:26 in het eerste Scheppingsverhaal de gelijkwaardigheid van man en vrouw beiden zeer bepaald uitgedrukt.

Aan de zoogen. Christelijke Kerk de groote schuld, dat de menschheid nog geen schrede heeft kunnen naderen tot het Rijk des Vredes van onzen Heiland Jezus Christus. Zij predikt leugen, zij predikt grof mannen-egoïsme, zij galmt over liefde en vrede, de schijnheilige, doch in waarheid vernedert, verguist en hoont zij de mede-Beelddraagster Gods, en daarom heeft zij belet dat de Christenheid geen stap heeft kunnen naderen tot het Rijk van Vrede-Reinheid-Liefde, tot het Rijk van Christus.

Verheft U vrouwen en meisjes, weest fier op Uw vrouwzijn, gevoelt Uwe groote waarde en werpt van U dat leugen-schijngedoe.

Weest Uzelf. Volgt Jezus, neemt in U op Zijn reinigende, heiligende leer en gij zult U gevoelen als herboren.

Houdt aan Hem en aan Hem alleen en gij zult worden Priesteressen des Vredes.

-

Vrouwen en meisjes, gaat werken, duizendmaal liever dan U op te pronken voor den man, die er U om uitlacht. Gaat de wereld in, vormt uwe gedachten en uw oordeel

duizendmaal liever dan uw tijd te verbeuzelen, zotte modes na te apen en U als gekkinnen aan te stellen, alles voor den man, die er U om minacht.

Wat bejaagt ge toch met het tegenwoordige huwelijk?

Denkt ge, dat dit U één grein zal geven, van wat ge U bergen denkt?

IJdelen waan! (Kijkt om U heen, waar zijn de gelukkige huwelijken?)

Dat *kan* niet, want gij huwt uw heerscher en gij zijt zijn dienares.

Hij neemt van U: uw geld, uw goed, uwe krachten, uw lijf, uw ziel, hij buit u uit voor zijne moordende geslachtelijke lusten.

Er *zijn* uitzonderingen, maar tallooze vrouwen hebben mij bij monde van hun bleeke lippen en met lichtbestorven oogen toevertrouwd: ‘als wij *geweten* hadden wat het huwelijk is, dan waren wij *nooit* getrouwd.

- Dit zijn Christelijke huwelijken met Christen-mannen. -

Ten hemel schreien die arme vermoorde vrouwenzielen. De mannenslachting is gruwelijk wreed, maar veel gruwzamer wreeder is de vrouwenslachting: de mannen verliezen hun leven, doch de vrouwen hun ziel.

In de afbeulende menschonteerende vrouwenmisbruiking sterft in haar al wat vrouwelijk is en goed, en met haar ten ondergaan sterft meteen het Ideaal der menschheid.

Dit moet begrepen worden!!

Het is lichter zijn leven te verliezen, dan verminkt te worden voor tijd en eeuwigheid.

Frissche meisjes, mooie wezentjes, als geschapen tot vreugde en zonneschijn, tooit u op, buigt u in allerlei vormen, behangt u

met al de zotte versierselen van pronkende lichtekooien, behaagt en glimlacht en.... als de poort des huwelijks achter u in het slot valt, dan verwacht ge een rozenhof nietwaar? doch.... gij zult u bevinden in een grafgewelf, beladen met ketenen, of op een slachtbank waar uw teer lichaam wordt vermoord! Of op een koude, droeve, eenzame, naargeestige vlakte, zonder steun, hulp of liefde.

Daarom, mocht ge niet weten, wat er achter dien huwelijkspoort schuilde: dat weten stond niet mooi voor het meisje! Begrijpt ge het nu?

Liefde! o ja een prachtwoord, dat de Christelijke leeraars druk exploiteeren. Reeds 19 eeuwen lang preeken ze Zondag op Zondag in al de Christelijke kerken over de geheele aarde over de liefde, zonder één grein liefde te wekken, zonder één grein liefde te zaaien.

Waarom?

Omdat hun preeken over de liefde schijnheilige Godslastering is en waarmede zij Christus in het aangezicht slaan, terwijl zij liefdeloos, meedoogenloos, wreed de vrouw offert aan de ongebreidelde zelfzucht en heerschzucht des mans.

Wij vrouwen, wij hebben genoeg van die gehuichelde liefde, daar zijn wij en de wereld niet mede gebaat. Wij willen recht, recht om te zijn, recht op onze eigene plaats in de wereld, recht op de plaats die de Schepper ons gaf; rechten in de maatschappij, rechten in het huwelijk, onze onvervreemdbare rechten als Moeder.

Weg met alle aanstellerij en onwaarheid en geveins, om als je blieft een plaatsje te krijgen als rechteloos-onmondige slavin van den man: wij moeten onszelf worden. Weg met onze vernedering.

Wij moeten eerlijk zijn en waar en rein, en gaan werken en ons brood gaan verdienen en niet wachten tot het ons *geschonken* wordt. Want het wordt u niet geschonken om niet; de man eischt van u in ruil uw lichaam, uwe krachten, uwe gedachten, uwe persoonlijkheid.

Weet gij wat dit beteekent?

Gij wilt het wel, gij vrouwen, wier innerlijk wezen opoffering en liefde is.

Gaat in de wereld en leert en ontwikkelt u en oordeelt dan en werkt zoodoende aan de *hervorming* van het huwelijk.

Want zeker is het huwelijk eene van God gezegende instelling, waar man en vrouw beiden dezelfde rechten zullen hebben, waar zij elkander dan in waarheid kunnen achten, waardeeren en liefhebben.

Geen waardeering, geen vertrouwen heerscht er, ziet maar om u heen, in het tegenwoordige zoogenaamde Christelijke huwelijk; geen waardeering koestert de heerscher voor de onmondige en de dienares is maar al te dikwijls verplicht te schijnen wat ze *niet* is.

Het tegenwoordige huwelijk delft het gras voor de menschheid.

De onmondigheid en de kleineering der vrouw beletten dat het huwelijk is de gezonde grond voor een betere maatschappij, waar onrecht en oorlogen kunnen verdwijnen.

Het huwelijk moet komen in hooger, reiner banen, waar vrede en liefde zullen heerschen. Dan eerst zal de menschheid kunnen naderen tot beter, heiliger bestaan, tot het Rijk van Christus, waar Vrede zal wonen.

Mevr. S. HOOGENDIJK-HESSE.

Arnhem.

Oorlog.

Het poenendom neemt schrikbarend, onheilspellend toe, en daardoor het grenslooze materialisme der massa. De massa blijft nog even dierlijk als in oude tijden, en zij wordt op dezelfde wijze geregeerd. De massa heeft hersenen die nog slechts laag-dierlijke capaciteiten bezitten, en dus indrukken ontvangen en uiten naar den aard harer capaciteit.

Zij zijn nog rudimentair en dierlijk. Geheel van verheven indrukken ontbloot laat het massakuddedier als vee zich drijven, echter alléén door hen die materieel hooger staan dan hij; - door Koningen, Keizers: - vertegenwoordigers van materialisme en militairisme. Deze imponeeren de domme massa zoo, doordat zij schitteren met voor hen onbereikbaar stoffelijke dingen, b.v. kronen of gouden koetsen. Het stoffelijk rijke of schitterende is voor de materieel of dierlijk aangelegden het Ideaal. En omdat zij daarvoor kruipen, buigen zij zich voor den vertegenwoordiger van den staat, die voor hen onbereikbaar is en kostbare dingen bezit.

Een Beethoven (geestelijk aangelegde) werkt op de massa niet; maar een Koning, méér nog een Keizer. En hoe meer de massa bevolen wordt des te meer gehoorzaamt zij.

Oorlog komt voort uit het poenendom in de maatschappij; wegens het geestloos, uiterlijkoppervlakkig leven. Hoe meer geest iemand heeft, hoe minder haakt hij naar stoffelijke dingen! -

Zijn geest richt zich op de dingen buiten de aarde, naar het onsterfelijke. Oorlog dus is het gevolg van de toename van algemeene domheid, ik bedoel domheid in den vorm van geestloosheid, zieleleegheid of rudimentaire ontwikkeling van die hersenen waardoor de geest of de ziel zich uit. Het eenig goede gevolg van oorlog is,

dat de dommen, die zich in hoofdzaak terwille van de instandhouding van een of anderen Vorst en diens geslacht (want, wat is een troontje zonder menschen die voor hen vechten? dus zonder leger, dat zich voor dat geslacht laat slachten) vechten, valschelijk meenende dat zij voor het domme begrip vaderland vechten, (ach, ieder der vechtende bezit persoonlijk geen duimbreed grond, waarvoor hij zoogenaamd strijdt). Hij is materiaal, die hoogstens de Staat verrijkt en de Keizer of Koning in zijn betrekking doet handhaven. O mensch, word wijs! en besef waarvoor men U misbruikt. Oorlog schudt eenigen (helaas geloof ik niet allen) wakker en brengt hen door het lijden en de smart een millimeter verder op den schier eindeloozen weg der geestelijke ontwikkeling. En een millimeter, gewonnen op een weg van duizend kilometer, is misschien reeds veel in de oogen der Godheid, die wil dat wij slechts langzaam tot haar naderen. Veel is dan reeds gewonnen als men bedenkt, dat de aarde wellicht nog millioenen jaren moet bestaan.

J.C. VAN DER HAAR.

Wolfgang van der Meij. †

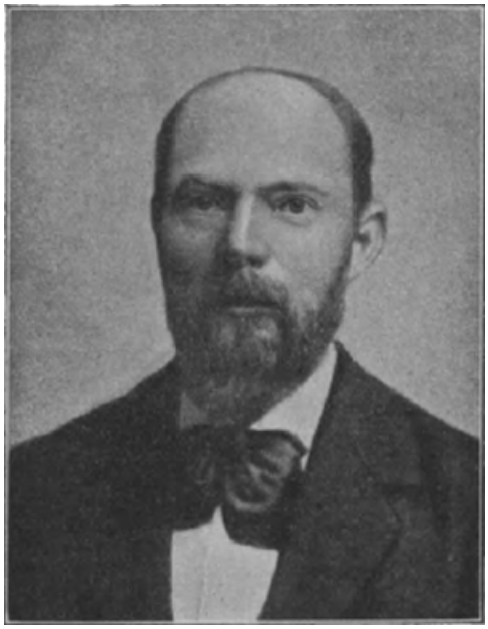

WOLFGANG VAN DER MEY. †

Elk jaar neemt den een of anderen vriend weg. Hoe ouder we worden, hoe méér we het diep-weemoedige gevoelen van dat eenzamer en eenzamer zien worden rondom ons....

Want, al sluiten we ook nieuwe banden, de oude, die verscheurd zijn door den dood, die vergeten we nooit, die zijn uit een vervlogen tijdperk, een tijdperk dat ook voor ons, de nog levenden, nimmer wederkeert, en dat we daarom herdenken met weemoed en met tranen, als we staan aan het open graf van een lieven doode....

Het is al zoo lang geleden dat ik zijn eersten brief kreeg, een brief waarop ik, - 't jonge ding dat zooeven ‘Miserere’, haar eersteling, in de wereld had gestuurd, - zoo héél trotsch was.

Want, was het niet een brief van een groot criticus, van den man die de veelgelezen litteraire beschouwingen schreef in den toenmaals zoo hooggewaardeerden Spectator, rake, pittige beschouwingen!

En hij had van ‘Miserere’ goeds gezegd, en mij geprezen!

- - - O, ik was toen nog in de backfisch-periode van een ‘critieus’-oordeel op prijs te stellen toen.... toen ik nog niet had gezien achter de schermen! - Maar daarna is hij mijn *vriend* geworden, en den *vriend* herdenk ik hier, niet den criticus. De laatste heeft mij nooit gespaard als hij dit noodig vond, en, ik erken het volmondig, noch om zijn gunstig, noch om zijn ongunstig oordeel zou ik mij, - zooals *ik* denk over kritiek, - iets bekommeren, niettegenstaande hij mij altijd bewondering heeft afgedwongen om zijn aardige wijze van schrijven en zijn helder oordeel. - Neen, wat mij hier hem doet herdenken, dat is zijn vriendschap voor mij, een vriendschap van vele jaren, vriendschap van een trouwe correspondentie, vriendschap gegrond op de sympathie die mij afdwong zijn onafhankelijk optreden.

‘Ik heb U 't eerst ontdekt’ - zoo schreef hij mij in een van zijn aardige hartelijke brieven. Uit die ‘ontdekking’ ontstond een geregelde correspondentie, die eerst ophield in den allerlaatsten tijd, toen zijn gezondheid hem daartoe dwong, maar die ik ook toen heb dóórgevoerd steeds met zijne lieve, trouwe echtgenoote En ik ben er trotsch op van haar te hebben gehoord na zijn overlijden: ‘Hij stelde U hoog’.

Ja, daarop ben ik trotsch, omdat ik weet dat hij was een élite-natuur, een dergenen die niet alleen om hun talent iets beteekenen maar ook als mensch. Het is aan anderen, aan hen die met hem hebben samengewerkt op litterair-gebied, hem als zoodanig allen lof te brengen, die hij ten volle verdient, en, zoo zij dit niet doen, dan laten zij het na uit nijd en afgunst, want weinigen onder onze letterkundigen verstonden als hij de kunst zoo goed en zoo kernachtig iets te zeggen... Aan mij echter is het in hem te herdenken een dierbaren vriend, een die behoort reeds tot het allereerste tijdperk van mijn litterairen arbeid, die mij, ik herhaal het, nimmer vleide

of spaarde, maar aan den anderen kant ook immer steunde en van dienst was wáár hij maar kon. Zulke vrienden tel je niet te veel in het leven, en, als ze zijn heengegaan, dan eerst sta je er bij stil wàt ze voor je waren, iets zonnigs in je leven, de stille wetenschap van hun bezit als iets heel-moois en heelkostelijks....

'Ik zal U uwe brieven aan hem terugzenden' - schreef mij zijne vrouw... Ik weet niet meer wàt ik hem alles schreef in den loop der jaren. Dit echter weet ik dat ik hem vertrouwde, hem als zoodanig lief en leed opbiechtte, hem hoogschatte, hem heb liefgehad in oprechte vriendschap...

En nu behoort ook hij tot de rij van hen die mij voorgaan naar het Groote Onbekende.... Ik herinner mij, hoe hij me eens schreef in spontane hartelijkheid, bij den dood van een mispunt dat mij placht uit te schelden in de courant wáár hij maar kon: 'Dat is een vijand minder voor U.' Zie, toen haalde ik de schouders op, want, een *vijand* meer of minder, och, dat doet er niet toe, dat laat me koud! Maar met hem, met zijn dood, tel ik een *vriend* minder. En mijn vrienden kan ik zoo noode missen! Mijn vrienden ween ik na in stilte. En ik roep U toe, Wolfgang van der Mey, als een laatst vaarwel: Heb dank voor wat gij voor mij zijt geweest, heb dank voor uwe vriendschap, en zij uw rust zacht!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Afwijkingen.

In het vorig nommer schreef ik een artikel getiteld 'Ziekelijke opvattingen', waarin ik wees op het eigenaardig verschijnsel, dat de Hollandsche weldadigheid bij voorkeur uitgaat naar vreemdelingen, en daardoor wel eens vergeet hoe er ook in Holland-zelf veel nood te lenigen valt, bittere, maar *verborgen* nood. Ik zal de laatste zijn om te ontkennen dat de Belgische vluchtelingen geholpen moeten worden, of wel om het hun te misgunnen dat gansch Nederland is begaan met hun lot. Maar met dat al vind ik het hoogst onbillijk wanneer iedereen zich met deze geheel onbekende vreemdelingen bezighoudt, en daardoor vergeet in welk eene namelooze ellende onze eigene bevolking is gestort evenzeer door den oorlog, dien ook zij, evengoed als de Belgische bevolking, niet wenschte. - En zie, wanneer ik dan lees dergelijke berichtjes als het onderstaande, dan vraag ik mij af: Schamen nu eigenlijk de Hollandsche heeren en dames zich niet voor hun eigen 'weldadigheid', die aldus openlijk *te koop loopt* met hetgeen de broodelooze Belgen voor hen bijeenzamelden uit dankbaarheid:

Hedenmiddag, na het gebruik van den maaltijd, hebben de vrouwelijke vluchtelingen in het circus te Scheveningen aan de dames van het gemeentelijk comité fraaie bloemstukken aangeboden, waarbij een harer namens allen getuigde van haar groote dankbaarheid voor de goede zorgen, die het ondervonden leed zoozeer hebben verzacht en door allen in onvergetelijke herinnering zullen bewaard blijven.

In gelijken geest sprak een der mannen namens zijn landgenooten den heer L. Thonus, hoofdinspecteur van politie, toe, hem den vader-directeur der vluchtelingen noemende, onder aanbieding van een fraaien wandelstok met zilveren knop.

Door allen zonder uitzondering was voor deze blijken van erkentelijkheid bijgedragen.
Vaderland.

Ik wil de vraag laten rusten: Hoe komen deze zoo broodelooze en zoo in noodgeraakte vluchtelingen aan het geld voor bloemstukken en voor wandelstok met zilveren knop? Mijnentwege. Misschien hebben zij werkelijk uit dankbaarheid hun laatste centen gebruikt voor deze geschenken. Des te veroordeelenswaardiger echter vind ik dan het gedrag der Hollandsche comité-leden die deze geschenken aannamen, *en zorgden dat het openlijk werd vermeld in de couranten.* - Een Hollandsche arme, bedeeld door Armenzorg, of door welke liefdadige vereeniging ook, moest zooiets eens in zijn hoofd krijgen, en in het openbaar geschenken durven gaan aanbieden aan zijn beschermers. Gij zoudt eens zien hoe gauw er gezegd werd: O, maar dan heeft zóó iemand geen bedeeling noodig. Ik herinner mij hoe ik-zelve iets dergelijks ondervond zijdens eene inspectrice, door een liefdadige vereeniging aangesteld om te waken over de bewoners van een hofje in den Haag. Een der daar wonende familiën had van mij eenig geld gekregen, waarop de bewuste inspectrice mij liet weten ‘dat die familie het niet waard was en mijn geld verkwistte.’ Op mijn verzoek dit nader toe te lichten deelde zij mij mede, dat voor mijn geld, inplaats van ‘iets nuttigs’, boter, wittebrood, chocolade en kaas waren aangekocht, en dat zij het gezin ‘be-

trapt' had deze versnaperingen gebruikende. *Ik* kon het misdadige ervan niet inzien, en zie het nog niet in. Maar juist dáárom haal ik dit voorbeeld aan als een bewijs hoe streng men op Hollandsche armen toeziet of zij wel werkelijk *gebrek* lijden, en niets voor hun genoegen besteden. Thans echter, nu het de Belgische vluchtelingen geldt, nu worden deze, zonder eenig nader onderzoek, overal gespijsd, gelaafd, onder dak gebracht. Dat zij ondertusschen niet geheel en al ontbloot zijn van geld blijkt uit bovenstaand bericht. Desniettemin wordt dit van hen heel natuurlijk gevonden, wordt het ook heel natuurlijk gevonden dat zij het omzetten *niet* in hulp voor hunne *Hollandsche* lotgenooten, o neen, maar in bloemstukken en wandelstokken met zilveren knoppen, die zij met in de courant vermelde hoogdravende toespraken aanbieden aan de 'weldadige' comité-leden - welke laatsten zich niet schamen aldus zich openlijk te laten huldigen voor hun 'weldadigheid'. Vraag: waarom is het zulke comité-leden te doen, om *wezenlijke* weldadigheid of om... in de courant te komen en straks een ordelintje te verdienen als de Koningin haar verjaardag-uitdeeling houdt?

II.

Nog fraaier is hetgeen de Telegraaf te lezen geeft, (natuurlijk nog veel uitvoeriger en strooperiger dan het Handelsblad het deed over diezelfde zaak:)

Er wordt in dezen tijd ontzaglijk veel voor de rampzalige Belgen gedaan, en iedereen beijvert zich zeker om het leed zooveel mogelijk te verzachten. Gelijk bekend hebben verschillende groote instellingen hunne lokalen voor de vluchtelingen disponibel gesteld. In het bijzonder geldt dit voor de diamantslijperijen van den heer Asscher en van die des heeren Eduard van Dam. We waren hedenochtend in de gelegenheid de inrichting van laatstgenoemden fabrikant te bezichtigen, en, wat wij daar zagen, is zeker aanleiding er iets van te zeggen. Waar anders in 't schaftuur vele werklieden bezig zijn in de groote cantine hun middagmaal te gebruiken, zitten thans aan lange, keurig gedekte en met bloemen versierde tafels de uitgewekenen aan een heerlijk maal te smullen.

De piano brengt afwisseling tijdens de bediening, die, door medewerking van vele jonge dames, onder leiding van mevr. Chris. Groenheim, snel van stapel loopt.

Mevr. en mijnheer van Dam zijn van den ochtend tot 's avonds laat, als het concert is, hetwelk den vluchtelingen iederen avond wordt aangeboden, onafgebroken bezig. Mevrouw zorgt voor de intendance, alles gebeurt onder haar hoofdleiding.

(*Telegraaf.)*

De spatieeringen zijn door mij aangebracht. Want ik vraag U lezers, die nog éénig gezond verstand overhoudt, welke *liefdadigheid* erin steekt deze van huis uit arme menschen te verwennen door 'tafels met bloemen versierd', door 'muziek onder het eten', en door het 'aanbieden van concerten iederen avond'?! Het spreekt vanzelf, dat de meeste dezer vluchtelingen daardoor voor hun gansche leven uit hun sfeer zijn gerukt. Welk een inbeelding zij nu reeds krijgen bewijzen de 'klachten', die zij zich van uit Roosendaal veroorloven, wanneer de een of andere winkelier het waagt hen niet geheel gratis te bedienen. Indien meneer en mevrouw Van Dam zooveel geld te missen hebben, dan doen zij beter het noch aan bloemen noch aan piano of concerten des avonds te besteden, maar het weg te schenken aan de *Amsterdamsche*

hongerlijders, die er óók zijn, o zoo talrijk, en voor wien niemand, schijnt het, feesttafels dekt met bloemen, of concerten arrangeert, om niet te spreken van de 'heerlijke maaltijden' zelve. Die *Amsterdamsche* werkeloozen mogen van dat allemaal lezen in de strooperige lik-verslagen van de Telegraaf en van de Courant, en meneer en mevrouw Van Dam voelen zich ondertusschen van wat ben je me, als de heeren 'reporters' hun inrichting komen bezichtigen, en hen lekker maken met het prachtvol lof-relaas in het avond-blad. Ziedaar de weldadigheid van *zeker* soort rijken heden ten dage, eene weldadigheid die *niets* te maken heeft met die *ware* die geeft in het verborgen, waarvan de linkerhand niet weet wat de rechter deed, - zooals Jezus het leeraarde. Die láátste weldadigheid echter beoefent dientengevolge óók de Telegraaf en de Courant niet. Want dan immers kwamen meneer en mevrouw Van Dam, en hun 'bloemen', en hun 'concerten', en hun 'van den ochtend tot den avond bezig zijn' óók niet in die Bladen, onder de oogen van het publiek....

En dáárom, om dat door het publiek bewierookt worden, is het juist te doen bij zulke reclame-makerij voor eigen-ik....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De andere zijde.

Het is niet ondienstig hen, die per-se alle ongeteekende correspondenties en ongeteekende couranten-leuterpraat gelieven te gelooven, ook eens nadrukkelijk te wijzen op hetgeen een zeer groot man van deze leugens, *niet* ongeteekend zegt, maar met zijn eigen beroemden naam er onder:

Sven Hedin over Duitschland.

De beroemde Zweedsche onderzoekingsreiziger Sven Hedin, die zich op het Duitsche front in het westen bevindt, zond op 5 Oct. aan een vriend een brief, die thans in 'Sydsvenka Dagbladet' gepubliceerd wordt. Daarin schrijft Hedin, dat hij van den eersten dag af geen oogenblik in twijfel heeft verkeerd hoe de oorlog zou afloopen. Nu hij met eigen oogen zooveel heeft gezien en in het middenpunt der gebeurtenissen is, begrijpt hij beter dan ooit, dat het Duitsche volk, dat strijdt voor zijn bestaan, overwinnen moet. Het is een groote volksverhuizing van Germanen naar het westen om voor eigen voortbestaan, toekomst en grootheid te strijden, een volksverhuizing, zooals de wereld er nooit eene heeft gezien. Van de tegenovergestelde zijde, van het front naar Duitschland, gaat ook een sterke stroom van gewonden en gevangenen.

Hedin heeft gezien hoe de gevangenen worden behandeld, en heeft gesproken met eenige honderden Fransche krijgsgevangenen.

Deze gewagen, zonder een enkele uitzondering, met lof van de zachte, humane behandeling, die hun te beurt valt. Zij krijgen hetzelfde krachtige, warme voedsel als de Duitschers.

Hij wijst verder op het ridderlijk optreden der Duitschers, en verklaart, dat Duitschland geen enkele kogel over de grens zou hebben gejaagd, wanneer het daartoe niet gedwongen was geworden.

Hij geeft den bewoners der neutrale staten den raad de berichten in de bladen kritisch te lezen, daar nooit zulke grove leugens over Duitschland in de wereld zijn verspreid als thans.

Hedin heeft den Keizer gezien, en weet dat hij op zijn post is als een voorbeeld voor zijn geheele leger, dat hem verafgoodt.

Hedin verklaart verder op zijn eerewoord te kunnen verzekeren, dat de Keizer tot het uiterste alles heeft beproefd om den oorlog af te wenden.

De spatieeringen zijn van mijn hand. In het bijzonder zou ik mijne lezers willen wijzen op hetgeen Sven Hedin den neutralen staten aanraadt, waar hij hun zegt dat zij de courantenverhalen *critisch* moeten aannemen, omdat er nog nooit zoovele grove leugens over Duitschland zijn verspreid als thans. Ook zijn verklaring, *op zijn woord van eer*, dat de Keizer naar zijn vaste overtuiging alles deed om den vrede te behouden is m.i. méér waard dan het ongeteekende geschrijf van onze 'Parijsche', 'Londensche' en andere correspondenten, aan onze Bladen die alles uit de tweede hand krijgen óók nog, met uitzondering van de Nieuwe Rotterdammer, van welk laatste Blad het wèl opmerkelijk is, dat juist dat, het best-geredigeerde en meest-goedingelichte, tegelijkertijd óók het eenige is dat door de Duitsche regeering in Brussel wordt ter lezing toegestaan.

II.

De verhalen der Belgische gruwelen, door de Duitschers bedreven, neemt zeker deel der Ned: pers gretig over. Maar de Russische gruwelen, door de Russen bedreven, verzwijgt diezelfde pers. Uit Weenen wordt aan de Frankfürter Zeitung gemeld:

'*Onze troepen zagen tusschen Tarnow en Rzeszow barbaarsche handelingen van Russische troepen jegens de bevolking - die alle militaire regels in het aangezicht slaan. Alle dorpen zijn verwoest. In Dembica werd een deel van de stad in de asch gelegd. Het fraaie slot Zawada werd, omdat de eenige persoon die met het toezicht was toevertrouwd weigerde het hem toevertrouwde eigendom over te geven, volkomen uitgeroofd, de geheele omtrek met petroleum begoten en aangestoken. Alle heerenhuizen bieden een treurig beeld van verwoesting. De meeste meubelen zijn vernield, spiegels gebroken, matrassen bevuild, kostbare schilderijen doorgesneden. De bewoners werden op straat onderworpen aan een lijfsonderzoek, niets van eenige waarde werd hun gelaten. Bij het stelen van horloges maakten de officieren zich zeer verdienstelijk. De R.K. geestelijkheid werd onbeschaamd behandeld. In een hospitaal in Rzeszow werden twintig zieke Oostenrijksche soldaten uit hunne bedden gejaagd. In het bijzonder moet de nadruk gelegd worden op het bericht uit sommige districten dat vrouwen en meisjes zijn onteerd.*

Juist omdat men hier, in dit *Duitsche* Blad, volstrekt geen overdreven 'gruwelen' leest, kan men te eerder gelooven dat het meegedeelde waarheid bevat. Want, wreedaards en ellendelingen zijn onder elke natie en in elk leger, en bovendien worden zij nog extra gekwéékt door de afschuwelijkheid van den oorlog, die de menschen máákt van lieverlede tot monsters. Het is dus niet om de Duitschers te vergoelijken dat ik er op wijs hoe óók de Russen gruwelen bedrijven. Datgene waarop ik wil neerkomen is op de partijdigheid der Ned. pers, die bij voorkeur enkel Duitsche gruwelen verkiest mee te deelen, en óók wijs ik op de grenzenlooze bevooroordeeldheid, èn domheid der lezers van deze pers, die enkel blijven stilstaan bij *die* gruwelen, inplaats van zich eerlijk rekenschap ervan te geven hoe iedereen op zijn beurt ze begaat, vooral zoodra hij, als overwinnaar, de overmacht krijgt, en zich over de geleden ontbering, honger, en ellende kan wreken op onschuldigen, - die plotseling voor hem 'de vijand' vertegenwoordigen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. 'Pro-Duitsch'.

Den heer generaal Staal, oud-militair en Hollander, die in 'het Vaderland' schrijft zeer lezenswaardige hoofdartikelen over den oorlog, is het verwijt gedaan 'pro-duitsch' te zijn. Hij schrijft dienaangaande het volgende:

Ik heb in eenige mijner artikelen trachten aan te toonen, dat men ten onrechte de Duitschers beschuldigt van sommige hoogst afkeurenswaardige, volstrekt wederrechtelijke, en zelfs verfoeilijke handelingen, en ik gaf aan, dat noodzaak tot oorlog en oorlogsnoodzaak het m.i. onvermijdelijk noodzakelijk maakten (althans konden maken) dat zij zoo en niet anders handelden.

Bewijs ik daardoor te zijn pro-Duitsch?

Als gij, onverschillig of gij overigens vóór of tegen mijnheer A zijt, hem hoort beschuldigen van een misdrijf, dat naar Uwe innigste overtuiging niet als zoodanig is te beschouwen of door hem niet is begaan, zijt ge dan pro-A? Voldoet ge dan slechts niet aan een eenvoudige menschenplicht, als ge aantoont wat in die beschuldiging Uws inziens valsch is? Hier is geen sprake van een voorkeur of van een voorliefde; hier is alleen aan het woord: eerlijke neutraliteit.

En ik meen het recht te hebben mij er op te beroepen dat men, tot neutraliteit verplicht, niet minder verplicht is tot eerlijke beoordeeling.[*)]

Ik neem die woorden over, omdat ze m.i. geheel en al weergeven wat ik-zelve voel, wanneer ik aan sommige mijner lezers - die onbekookt beschuldigen zonder eenig bewijs, enkel hun lijfscourant napratend, - tracht uit te leggen dat zij zich m.i. geheel en al vergissen. Beter dan de heer Staal het hierboven zegt kan ook-ik het niet zeggen. *Ik* geloof niet dat de Duitsche Keizer en de Duitsche regeering aan al de misdrijven schuldig zijn, waarvan ons volk, - voorgelicht door een voor een groot deel zéér partijdige pers, - hen klakkeloos beschuldigt, elkander napratend zonder eenig *bewijs*. Omdat ik dat niet geloof, en die meening eerlijk uitspreek, volgt daaruit *niet* dat ik den oorlog als zoodanig toejuich, of de doortocht door Belgie, of de aan

*) Spatieering is van mij.

elken oorlog verbonden rampen en gruwelen *goedkeur*. Integendeel, dat alles verafschuw ik. Maar de oorlog *is* er. En ik voor mij geloof niet, - zooals men het Ned. volk tracht wijs te maken, - dat alléén de Duitsche keizer en diens regeering daarvan de schuld dragen; (zie ook hierboven wat de beroemde Zweedsche ontdekkingsreiziger Sven Hedin daaromtrent getuigt).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Het onbaatzuchtige Engeland.

Men weet dat Engeland verklaart dezen oorlog alleen te voeren om het 'behoud der neutrale staten', met name Holland. In verband daarmede is het niet onaardig te lezen welke uitingen de Engelsche pers zich reeds nu, nog terwijl de oorlog in vollen gang is, veroorlooft. De Saturday-Review, een weekblad van naam en invloed, verklaart, volgens het Handelsblad:

'*Wij hebben wellicht eerlang een zware taak voor ons*, *welke ons millioenen geld en duizenden levens kan kosten. Wij zouden op beiden bezuinigen kunnen als wij Zeeland kochten of pachten (De Saturday Review spatieert), en dit aan België afstonden. Deze grens moet de toekomstige grens van Nederland zijn*, *wanneer er van vrede weder sprake is. Het is beter diplomatische moeielijkheden te voorkomen door voor geld een koop te sluiten tijdens den oorlog. Het zal ons de kosten van een vloot of twee, en een menigte zorgen besparen. Laat in het budget van marine geld worden genoteerd voor landaankoop*, *al*

was het maar voldoende voor een station voor luchtschepen, om dus onzen vijand nader op het lijf te komen. Voor geld is men bezig Turkije als een nieuwen bondgenoot te koopen voor Duitschland en Oostenrijk. Laat ons toonen dat wij over een even lange beurs beschikken om neutraal territoor te koopen. In oorlogstijd moet de gewone wet de vlag strijken voor oorlogswet.[*)] *Oorlogswet, welke feitelijk de wet van den sterkste is, moet haar vervaardigers in staat stellen hun eigen code en verplichtingen vast te stellen, ten einde gewapend te zijn tegen de nieuwe oorlogsmiddelen onder water en door de lucht.*'

Zeeland *moeten* wij dus verkoopen. De rijke Engelschen weten immers dat zij met hun geld alles kunnen dwingen en kunnen doen bukken. Maar vooral ook het slot van dit artikel is kostelijk, want onomwonden wordt daarin verklaard, dat *de gewone wet de vlag moet strijken voor de oorlogswet.* Precies dezelfde leer dus die de Duitschers in praktijk brachten ten opzichte van België, en die hun zoo euvel is geduid! En die leer durft hetzelfde land verkondigen, dat met zijne eerlijke bedoelingen met de kleine staten zoo lief coquetteerde!

Het Handelsblad vestigt de aandacht van den Engelschen gezant op deze *beleediging* ons aangedaan. Helpen zal dit intusschen niets, om de eenvoudige reden dat wij tegen geen enkele groote mogendheid iets anders vermogen in te brengen dan mooi weer spelen, willen wij niet als België *geteisterd* worden. Maar ik ben blij dat deze *beleediging* zóó afdoend is, dat *zelfs* het Handelsblad er voor de oogen opengingen.

Nog beter zorgt voor dat opengaan der in Holland verblinde oogen de 'Spectator', eveneens een invloedrijk Engelsch Blad. Het laat namelijk de bedoeling van ophitserij duidelijk zien, door openlijk te zeggen en onomwonden, dat het in *Engeland's* voordeel is wanneer wij tegen Duitschland in oorlog geraken. Luister maar:

'*Wat Groot-Brittannië het meest helpen kon, zou het partij kiezen van Holland voor Duitschland zijn, zoodat het een ons vijandige Staat werd. Dat Holland onzijdig is, is geen hulp maar een belemmering voor ons. Die onzijdigheid heeft ons van onze vrijheid beroofd in de Noordzee.*'

Onomwonden wordt dus hier de zoogenaamde lievigheid, dat het te doen is om 'het behoud der neutrale kleine staten' overboord gegooid, en integendeel cynisch erkend, hoe het Holland in een oorlog verwikkelen (die op alle manieren, met wien ook, onze ondergang zal zijn) voor *Engeland* veel voordeeliger is dan onze vrede! Nu kunt ge dus zwart op wit lezen, gij die gelooft in Engeland's edele bedoelingen, wáárom het dit edele godsdienstige volk, of liever zijne regeering, te doen is, *niet* namelijk om ons behoud, maar om onzen *ondergang.* En, let wel, dat niet *ik* deze dingen voor U citeer, maar dat het Handelsblad dit doet, en dat niet *ik* den nadruk leg op de invloedrijkheid en beteekenis dezer Engelsche Bladen, maar alweder dat het Handelsblad dit doet. Het Handelsblad ook roept de bescherming in van den Engelschen gezant, waar het geldt zulke 'beleedigingen'.

Engeland komt er dus reeds nu openlijk voor uit, dat wij, na den vrede, Zeeland moeten missen. *Engeland* aast op ons. Terwijl daarentegen *Duitschland* nooit metterdaad heeft getoond, dat er ook maar eenige reden bestond voor de Hollandsche nachtmerrie, van een Duitsche Bonds-staat te zullen worden. Wie dus zijn nu eigenlijk met blindheid geslagen, zij die zich de Engelsche leugens laten wijsmaken, of zij die eenvoudig constateeren de *feiten*, namelijk die, dat Engeland openlijk erkent Zeeland

*) Spatieering is van mij.

te willen eischen, en ons een oorlog te gunnen, terwijl Duitschland daarentegen zich in geen enkel opzicht met ons bemoeit.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Gruwelen-fantasie.

Onder dit opschrift deelt het Handelsblad het onderstaande mede:

Er was ons medegedeeld, dat zich te Rijswijk, onder de Belgische vluchtelingen, een meisje zou bevinden, dat beide handen miste, aldus gruwelijk verminkt door Duitsche soldaten.

Onze zegsman had het vernomen van een zijner collega's ambtenaar, die het zelf gezien zou hebben.

Wij achtten de zaak, in verband met de vele gruwelverhalen, waarvan de meesten in rook opgaan als men ze onderzoekt,[*)] *belangrijk ge noeg om haar eens tot de bron op te sporen.*

Bij ons onderzoek bleek, dat de betrokken ambtenaar er niet zelf bij geweest was, doch zijn dochtertje, dat met een vriendinnetje op Rijswijk mede geholpen had met het uitdeelen

*) Spatieering is van mij.

van spijzen. Daar was 't beiden opgevallen, dat één meisje zich achteraf hield, en niet gretig, als de anderen, het voedsel aanpakte. Naderbij gekomen bleek dat dit kind de armen op den rug hield en dat zij aan beide handen verminkt was; ze werden nog in verband gedragen.

Toen we verder in Rijswijk informeerden wist men daar echter niets van een der gelijk geval af; en ook een bezoek van onzen verslaggever bij de vluchtelingen zelf leidde tot geen resultaat.

Wel vernamen wij tenslotte nog, dat het Rijswijksche meisje, dat met haar vriendinnetje bij de vluchtelingen hulp verleend had, erg aan fantasieën lijdt, welk euvel in de tegenwoordige tijdsomstandigheden was toegenomen. Zij moet het geheele verhaal verzonnen hebben, daartoe misschien geïnspireerd door een kindje, dat aan een der handen onbeduidend verwond was.[*)]

(N. Ct.)

Ik beveel dit feit ter overdenking degenen aan, die bij alles zeggen: ''t Staat immers in de krant dus... 't is waar'. In ditzelfde nommer antwoord ik aan een correspondent (A.N.G.), die verklaart alles te gelooven 'omdat onze Bladen immers hunne eigene correspondenten hebben, die het weten uit eigen aanschouwen'. Bedoelde correspondent, - en velen met haar - kan nu eens zien wat de berichtjes van de verslaggevers der Bladen, op den keper beschouwd, wáárd zijn, hoe eigenaardig, door kinderleuterpraat, zij er aan komen, hoe weinig ze worden gecontroleerd. Met dezen 'gruwel' zal het zijn als met velen, die dagelijks de rondte doen: 'men zegt' - Maar o wee als die 'men' nader wordt bekeken. Dan reduceert zich alles tot de overspannen fantasie van een leuterend kind...

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Reclame of De brave Telegraaf.

De brave Telegraaf, die plotseling zóó vroom doet, dat ze voor de Belgische vluchtelingen bijeenzamelt onder het bijbelsch motto: 'Wat gij aan dezen zult doen'... is heel aardig in de kaart gekeken door het volgende stukje, overgenomen uit 'het Volk':

EEN WENK.

Geachte Redaktie.

Het was ontroerend te vernemen dat de direkties van het dagblad 'De Telegraaf' en van 'De Courant' ieder f 1000. - hadden geschonken ten behoeve van de Belgische vluchtelingen. Het is mijn oprechte wensch dat het een aansporing voor velen zal zijn om nog zeer veel voor deze slachtoffers van dezen vervloekten oorlog te doen. Waar echter deze direkties ineens zoo menschlievend zijn geworden, wensch ik haar in overweging te geven ook te denken aan het groot aantal slachtoffers, reeds bij het begin van den oorlog (7 Augustus) geheel onnoodig door haar gemaakt, door het stop zetten van 'Het Nieuwsblad voor Nederland', waardoor een groot aantal ijverige

*) Spatieering is van mij.

werklieden broodeloos is, *waaronder met 30 dienstjaren. Men mocht anders eens denken dat die giften voor de Belgen slechts reklame voor hun onderneming beoogden.*
J.H. REIJNEN.

Ziet ge, dat is zoo je ware liefdadigheid.! Met vrome bijbelspreuken bijeenverzamelen (uit de beurs van anderen in hoofdzaak) voor Belgische vluchtelingen, en ondertusschen de eigen werklieden, - waaronder er zijn met *30 dienstjaren* - ontslaan.

Zegt het voort, hoe hierdoor de Telegraaf zichzelf te schande maakt...

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Amsterdam, 16 October 1914.
Aan de Lezeressen en Lezers der Holl. Lelie.

't Zij mij vergund naar aanleiding der zoo goed geschreven stukken in de Holl. Lelie van 14 Juni van mej. *Meta Nielsen* en van 9 Sept. van mevr. *Donselaar-Carp* ook een enkel woord in het midden te brengen en ik hoop niet tevergeefs een beroep te doen op de welwillendheid onzer geachte Redactrice.

Eerst eenige dagen geleden maakte ik, tengevolge van afwezigheid, met beide stukken kennis.

Dat van mej. Nielsen las ik met groote instemming en waar zij zoo juist ter sprake bracht het afschuwelijk bestaan van de '*hemden-naaisters* te Manchester' dacht ik aan dat bekende Engelsche gedicht van welk ik hierbij de twee eerste coupletten overneem.

(The Song of the Shirt, van Th. Hood).

With fingers weary and warm
With eyelids heavy and red
A woman sat in unwomanly rags
Flying her needle and thread.

Stisch - Stisch - Stisch!
In poverty, hunger and dirt
And still with a voice of dolorous pitch!
She sang the song of the shirt.

Work, work, work!
While the cock is crowing aloof!
And work, work, work!
Till the stars shine through the roof!
It 's oh! to be a slave
Along with the barbarian Turk
Where woman has never a soal to save,
If this a christian work.

Doch het geheele stukje van mej. Meta Nielsen vond ik mooi, o.a. komen er drie stellingen in voor die verdienden in elk huisgezin in gouden letters te worden gezet en opgehangen:

I.	'*De vrouw moet de man bekoren'*.
II.	'*De man moet minstens 10 jaren ouder zijn dan de vrouw*'.
III.	'*De vrouwen zijn zelf de schuld als de liefde verdwijnt en een andere vrouw hun levensweg kruist.'*

en Mevr. van Donselaar-Carp:

IV.	Ouders maken door '*koppelen*' hunne kinderen ongelukkig.'

Ik hoop dat een ondernemende uitgever deze stellingen op mooi papier gedrukt in den handel brengt met de daarbij behoorende onderteekening. Dan kan men 5 December duizenden in den lande er eentje zenden op wie een en ander van toepassing is.

Mej. Meta Nielsen vertoeft naar 'k hoor nog altijd in Weenen en zij zal 't mij wel niet euvel duiden als ik iets van haar vertel dat mij uit goede bron werd medegedeeld, want ik ken haar tot mijn groote spijt niet persoonlijk.

Als eenig kind van welgestelde ouders zag zij in de Provincie Utrecht in 't jaar 1888 het levenslicht. Zij groeide voorspoedig op, kon goed leeren en droeg als kind reeds aardige verzen voor. Onder hare kameraadjes was zij gezien en bemind om haar altijd prettig humeur en opgewekten geest.

Daar de ouders een Fransche gouvernante hadden sprak zij reeds vroeg en vloeiend het Fransch en verzen van Victor Hugo en Alfred de Musset kende zij toen reeds van buiten.

Als 14-jarig meisje vertoefde zij een jaar te Genève om zich in het Fransch nog meer te perfectioneeren.

Het huwelijk harer ouders behoorde niet tot de gelukkigsten. Haar vader *zéér* intelligent, in *alles* belangstellend, de moeder bekrompen en verbitterd. De vader

maakte op 70-jarigen leeftijd met de destijds 17-jarige Meta fietstochten en in plaats dat de moeder zich daarin verheugde waren booze woorden de eerste begroeting bij elke terugkomst. Moeder kon nooit alléén zijn. Dàn verveelde zij zich. De moeder stamde uit een verkeerd milieu. Ouders en grootouders van haar waren helaas niet vrij van drankzucht. Meta's vader was geheel het tegendeel. Sterke drank en bier, peper en mosterd, Eng. sauzen: men zag het den man nooit gebruiken. Hij dronk slechts een matig glas roode wijn en hehield de nimmer verstorende vroolijkheid bij zijn minder gelukkig huwelijksleven.

Daarbij kwam dat deze menschen in ‘alles’ verschilden.

Papa zat vrijwel dag en nacht, winter en zomer met nagenoeg alle ramen open en heb ik nog nooit hooren hoesten.

Mama had in hare apartementen steeds alles toe vanwege de ‘tocht’ en was altijd verkouden en had om de frissche lucht nog meer er uit te houden twee katers op haar slaapkamer vanwege de ‘gezelligheid’.

Papa ontbeet met Meta half negen en mama kwam niet voor 10 uur beneden. Papa reed op zijn 75en jaar nog fiets en mama wandelde nooit.

Toen mama Nielsen stierf, braken vader en dochter de huishouding op en gingen op reis, eerst naar Egypte, en reisden zoo 3 jaren. Gelukkig waren beide met elkander en Meta omringde hem met een schat van liefde en genegenheid. Toen eerst klonk haar vroolijk lachje door huis. 's Avonds las zij 't een en ander voor, op verjaardagen was er een gezellig dineetje en zij vergezelden altijd elkander op de wandelingen.

Het is waar dat Meta aan haar vader moest beloven een man te trouwen minstens *10 jaar ouder* dan zij en die belofte zal zij houden als ze trouwt. De vader placht dikwerf te zeggen: ‘Een meisje van 20 jaar beschouwt een jongen van 20 jaar als een kwajongen’ en daar heeft ze gelijk aan.

Ik hoop echter dat Meta nog vele stukken in de Lelie schrijven mag, want het ontbreekt haar allerminst aan talent.

Thans nog een enkel woordje aan mevr. Donselaar-Carp.

Met groote instemming las ik ook haar stuk en deel volkomen haar meening dat het lieve liefde-leven van August de Jong met zijne Annie aan duizenden huwelijken mag worden ten voorbeeld gesteld. Och die meeste huwelijken!

Door koppelarij van oppervlakkige ouders tot stand gebracht, zonder te letten op leeftijd, aanleg, milieu, beklagen zij zich als het te laat is! En als de man op zijn weg een andere vrouw ontmoet dan is ‘Holland in last’. Want nog eens neem ik over de zoo ware woorden van Meta Nielsen:

‘De vrouwen zijn *zelf* de schuld als de liefde verdwijnt en een andere vrouw hun levensweg kruist’

U dank zeggend voor de opname verblijf ik met de meeste achting,

Uw bestendige lezeresse en dienarese

ANNA DE VRIES-DIJKSTRA.

Het is met goedvinden van mej. Meta Nielsen dat ik bovenstaande particulariteiten mededeel.

Varia.

Uit eigen ervaring.

Onder deze rubriek had ik reeds lang iets willen vertellen van het Magazijn de ‘Kunstnijverheid’ 56 Veenestraat, den Haag, ware het niet dat de gebeurtenissen van

1 Aug. en daarna mij hadden belet aan mijn voornemen gevolg te geven. Even vóór ik namelijk den Haag verwisselde voor Bad-Nauheim heb ik in bovengenoemd magazijn iets besteld, dat moest worden nagemaakt en opgezonden.

En nu weet iedereen hoe er in zoo'n geval altijd een zekere, risico is verbonden aan het nabestellen, waar men dan blootstaat aan minder goede afwerking of niet goede uitvoering van de gewenschte veranderingen, enz. Ik erken dan ook dat ik het postpakket later met eenige vreeze ontving, maar des te aangenamer werd ik verrast door den inhoud, want niet alleen zat het bestelde uitstekend en geheel volgens de door mij opgegeven veranderingen, maar ook was de zijde van zeer mooie qualiteit, en het ensemble in een woord veel mooier dan het oorspronkelijke model.

Wanneer ik nu nog hierbij voeg dat de voorkomendheid en gedienstigheid der firma (waar ik bij die gelegenheid voor het eerst had gekocht), boven allen lof verheven is, dan zal het wel niemand verwonderen dat ik haar gaarne en van ganscher harte in de aandacht der Haagsche en der den Haag bezoekende lezeressen aanbeveel. En wat mij betreft, als ik er voorbij kwam trof mij steeds de smaakvolle etalage van allerliefste, niet dure blouses, japonnen, enz. Juist daárom kon ik dan ook ten slotte de verleiding niet weerstaan tot een nadere kennismaking met al dat aanlokkelijke over te gaan, want immers, het spreekt vanzelf dat ik, over het algemeen, mijn vaste magazijnen heb waar ik mijn geregelde inkoopen doe. Zoo nu en dan echter wordt ook mij, als een echte vrouw, de verleiding wel eens te machtig, en ditmaal heb ik daarvan geen berouw gehad, want, integendeel, ik reken mij door de ondervondene goede behandeling voortaan beslist tot de cliëntele van bovengenoemde firma.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Carmen Sylva. - Wat hebt gij mij verbazendlief geschreven! Juist van *Uw* standpunt waardeer ik dat dubbel.! Want gij ook hebt mij immers verkeerd begrepen, schijnt het, en toch zijt gij niet terstond boos geworden, maar hebt ingezien hoe er éérlijk tweeërlei meeningen kunnen bestaan. De mijne is namelijk zeer beslist - en daarbij steun ik mij o.a. op de door mij reeds in de Lelie geciteerde beschouwingen van mannen van naam, - dat het *publiek* niet kan beoordeelen wie eigenlijk dezen oorlog op zijn geweten heeft, en ook geloof ik dat gruwelen worden bedreven van *alle* zijden, en niet alléén door de Duitschers. Het is omdat men ten onzent zéér anti-duitsch is dat de couranten stelselmatig alléén de Duitsche gruwelen overnemen in ellenlange kolommen, terwijl zij die welke de kozakken in Oost-Pruisen begaan stelselmatig verzwijgen. Meermalen heb ik aan menschen, die zéér ontdaan zijn over 'de Belgische gruwelen', gevraagd wáárom zij dit niet evenzeer zijn over de wreedheden der kozakken, van wien toch ieder weet dat zij een bijzonder ruw volk zijn, zóó zelfs dat de Duitsche officieren, die naar Oost-Pruisen worden gezonden, allen strychnine bij zich dragen om in te nemen zoodra zij in handen vallen dezer verwilderde ruwaards. Altijd opnieuw krijg ik dan het m.i. zonderlinge antwoord: 'Och dat is zoo ver weg; dat interesseert mij zoo niet.' - En ziedaar juist waarop de couranten-verslaggevers speculeeren, op dat 'interessantige,' dat voor het groote publiek verbonden is aan 'de Belgische gruwelen.' 'Het *ware* medelijden toch strekt zich m.i. uit over *alle* geteisterde landen en *alle* slachtoffers, onverschillig of het Rusland of Duitschland, Frankrijk, België of Engeland geldt. Want, geloof mij, gruwelen worden overal bedreven, en iedereen is op zijn beurt het slachtoffer, van welke natie hij ook is. Als natie genomen geloof ik dat de Belgen, Duitschers, en Franschen in beschaving gelijk staan, maar als individuen beschouwd zijn er natuurlijk evengoed afschuwelijk-wreede Duitschers als er ook afschuwelijkwreede Belgen of Franschen zullen zijn. De Russen zijn m.i. alle veel meer 'barbaren' dan de Duitschers, als natie genomen, en het Engelsche leger is een van huurlingen, en moet daardoor uitteraard uit minderwaardiger elementen bestaan dan de Fransche, Duitsche of Belgische troepen, welke worden samengesteld uit de geheele natie zonder onderscheid. Waar nu de Duitschers overwinnaars zijn in België, daar ligt het voor de hand dat de wreedheid van het *individu* zich veel meer kan botvieren dan die van den overwonnene. Dat ligt aan de zaak, aan het overwinnaar zijn, na wekenlang ontbering en na wekenlang lijden en strijd. Ik verwijs U naar de vorige Lelie, naar de zoo verstandige woorden; daarin ópgenomen, uit het hoofdartikel van het Vaderland, waarin wordt gevraagd aan ons allen of gij en ik anders en beter zouden doen waren *wij* in zulke vreeselijke

omstandigheden. - Wat nu de quaestie aangaat in hoeverre Duitschland recht had aldus België's neutraliteit te schenden, ook in dat opzicht verwijs ik U naar wat ik citeerde in voorgaande Lelies. Zoo is het namelijk, als deze mannen van naam en beteekenis het zeggen: Het volkenrecht is een recht op *papier;* breekt de oorlog uit, dan schendt elke natie op haar beurt dit recht, zoodra haar belang dat meebrengt; had Duitschland het niet gedaan, dan hadden de Verbondenen het evenzeer gedaan indien *hun* belang dat zoo verlangde; (zie Overzicht van de Week in het vorig nommer, citaat uit het hoofdartikel van het Vaderland). Overigens echter leg ik er nogmaals allen nadruk op hoe ik het 'Bier'-politiek noem, - zooals de Duitsche uitdrukking daarvoor luidt, - om uit de verte, en zonder eenige kennis van zaken, te willen uitmaken wie hier de ware schuldigen zijn, Duitschland dan wel Engeland. Alleen de diplomatie weet dit. Engeland heeft in elk geval België laten zitten in de ure van nood, terwijl Frankrijk toen met zichzelf de handen vol had. Duitschland heeft België een hooge oorlogsvergoeding aangeboden indien dit land het Duitsche leger vrij wilde laten doortrekken. Datzelfde is ook geschied met Luxemburg. Luxemburg nam het aanbod aan - omdat het niet anders kon. Naar mijne bescheiden meening had België evenzeer veiliger gedaan door het zekere voor het onzekere te nemen, en de Duitschers, de sterksten, te laten doortrekken tegen oorlogsvergoeding, inplaats van een zóó ongelijken strijd te beginnen, waarin de Bondgenooten niet veel hebben geholpen óók nog. Aan de Belgische regeering is daarom de verantwoording van deze hare handelwijze, maar de Belgische *bevolking* verdient het grootste medelijden, omdat zij het geheel onschuldige slachtoffer is van een door haar niet gewilden oorlog. Dit is zóó menschelijk-natuurlijk, dat ik nog altijd niet begrijp, hoe iemand ter wereld, - te goeder trouw althans, - in mijn woorden heeft kùnnen lezen vreugde over de in Luik begane gruwelen als zoodanig. Ik herhaal, ik zou wel de bloeddorstigste onmensch ter wereld moeten zijn om mij daarover te verheugen, en, ware ik dat, welk voordeel zou ik er dan bij gehad hebben zoo iets zoo openlijk te verkondigen!?

Op een andere plaats in het volgend nommer zult gij echter lezen, in een andere correspondentie, dat de *mannen* er inderdaad verstandiger over denken dan de vrouwen, en dat zij mij, ook al zijn zij anti-Duitsch, beter begrepen; - hetgeen ook bewezen wordt door de opname van mijn brief over Luik door den uitgever. Deze is namelijk een veel te verstandig en te bezadigd man, om - had hij-ook zulke bloeddorstigheden in dien brief gelezen - hem te willen plaatsen.

Het is dan ook heel lief en vriendelijk van U, dat gij mij zoo warm hebt verdedigd jegens die familie, die mij 'een barbaar' vindt, en ik hoop, dat gij haar thans zult opmerkzaam maken op het artikel van 14 Oct. l.l., getiteld: De inname van Luik; maar met dat al, indien die familie te goeder trouw zoo over mij oordeelt, dan blijft het mij toch een raadsel hoe zij zulk een nonsens kòn lezen in dat bewuste zinnetje. Het spreekt m.i. vanzelf, dat nu de oorlog er eenmaal *is*, de een of andere partij veldslagen moet winnen en vestingen moet nemen ten einde *daardoor* tot een spoedigen vrede te geraken, Juist nu, nu de slag in Frankrijk duurt tot in het oneindige, vallen er immers nog veel, veel meer slachtoffers, door sneuvelen, maar ook door uitputting, ontbering, ziekte, wat niet al; is het dus 'barbaarsch' wanneer ik zeg: 'Goddank dat Luik is gevallen.' Daarmede bedoel ik immers alleen: Des te eerder krijgen wij vrede. Maar het is en blijft mij een raadsel hoe iemand ter wereld er uit kàn lezen: Ik verheug mij over de Belgische gruwelen, of over het lijden der Belgische

bevolking. Indien men hier te lande niet zoo heftig *anti*-duitsch was gezind, dan zou men het ook niet zoo hebben *kùnnen* lezen. Immers het vooroordeel doet véél in zulke dingen. Daarom spijt het mij van harte aldus zoo verkeerd te zijn begrepen door hen die te goeder trouw zijn.

Wat Uw dieren aangaat, gij kunt mij nooit genoeg vertellen van hen, want ik ben het geheel met U eens dat zij veel meer liefde teruggeven meestal dan de menschen doen. Juist daarom beklaag ik ook speciaal de dieren in dezen oorlog, want zij zijn in èlk geval heelemaal onschuldig; en voor hen wordt natuurlijk nog minder gedaan dan voor de gewonden onder de menschen. Gij schrijft van Uw paarden, waarover gij mij een volgende maal wilt vertellen. Zijn zij U dan niet afgenomen thans voor de mobilisatie? Dat interesseert mij zeer, want in dat opzicht hoor ik ook in ons land véél droevigs en ook veel onzeggelijk-leelijke dingen, b.v. van bezitters, die ze later niet terug willen nemen, en die dus de arme dieren, als zij hun terug worden gezonden, gaan verkoopen voor sleeperspaarden of voor zoo iets. Zulke mispunten maken op die manier een 'zaakje' ervan, en de diepbeklagenswaardige paarden zijn de slachtoffers. Ik eindig met den wensch uit te spreken dat Uw slotzin zich bewaarheidt: 'Het ijs is nu gebroken, misschien schrijf ik U spoedig weer.' Geloof mij, zulke brieven als de Uwe zijn mij steeds zeer welkom, brieven waarin correspondenten eerlijk hunne meening zeggen, ook al verschilt die van de mijne, maar zonder daarom terstond zich boos te maken, of uit te varen tegen mij. Ja, ik ben zelve ook recht blij nu weer terug te zijn, en daardoor weer persoonlijke voeling te hebben met U allen. Het is zoo heerlijk te weten dat ik word gemist in de Lelie, want dat geeft mij lust en kracht tot den arbeid, ook ondanks misverstand of kwaadwilligheden. Vriendelijk dank dus.

J.C.v.d.H. - Uw tendenz-stukje nam ik op als artikel.

J. Maat, **v. Oldebarneveldstraat 7, Arnhem.** - Mij blijft slechts over Uw volledig adres af te drukken, omdat ik vooronderstel, dat gij géén lezer zijt der Holl. Lelie, uit Uw geheel foutief adres: Scheveningen, zonder vermelding zelfs van straat, enz., terwijl mijn adres, in *den Haag*, voluit staat opgegeven aan het hoofd van dit Blad. Indien gij dus geen lezer zijt, is het niet mijne schuld maar U eigene, dat gij vergeefs

schrijft, want in elke Lelie staat uitdrukkelijk vermeld, hoe slechts bij uitzondering, waar ik daartoe bijzondere aanleiding vind, particulier door mij wordt geantwoord. Uw manuscript is, - geweigerd of aangenomen, - in elk geval thans niet in mijn bezit, daar ik, wegens den oorlog, alles van manuscripten in Bad-Nauheim moest achterlaten. Dat gij zoo vele postzegels verbruikt voor 'herhaalde briefkaarten' is Uw eigen schuld; die zouden onnoodig zijn indien gij de Lelie leest, alvorens mij ongevraagde bijdragen ervoor toe te zenden. Ik heb daarom Uw naam voluit gedrukt, omdat ik hoop, dat een Uwer bekenden U thans op dit antwoord zal attent maken.

Lezeres Br. - Omdat ik het briefje voor de overige medewerkers zoo fijn-gevoelig en hartelijk vind, veroorloof ik mij Uw lief schrijven hier af te drukken onder oprechte dankbetuiging.

Ofschoon het niet in mijne bedoeling ligt, het groote aantal correspondenties van instemming met het weder-aanvaarden Uwer redactie van de H.L. te vermeerderen, zoo heb ik toch wel behoefte door een paar regels ook mijn blijdschap daarover te uiten. Gelijk voor zoo menigeen had het blad ook voor mij heel veel van zijn waarde verloren tijdens Uwe afwezigheid, maar voor de verschillende medewerkenden vind ik het toch een hard ding, nu eenigszins te worden genegeerd. Al herinner ik mij niet meer nauwkeurig, van welken aard verschillende artikelen waren, daar ik mede-lezeressen aan het blad heb, en het dus na lezing niet meer onder oogen krijg, daarbij gerekend zooveel andere lectuur, waardoor vaak het een hei ander verdringt, er waren er toch, als b.v. Mevr. van Rees-v. Nauta Lemke, wier namen ik evenmin gaarne mis. Ik ben het echter volkomen eens met de velen, die zich verheugen Uw eigen woord weer te hooren, en hoop daarom van harte, met die allen, dat U ons nog heel lang van Uw gaven kunt blijven geven.

Deze fijngevoelige woorden geven mij meteen aanleiding de hierboven bedoelde verschillende medewerkers(sters) mijn eigen hartelijken dank te betuigen. Er is onder hen een kleine 'staf' - zou ik willen zeggen - op wier trouwe hulp ik steeds kan staat maken, die ik slechts behoef te vragen: Help mij, want ik kan niet schrijven om de een of andere reden, en ziet... zij zijn altijd tot helpen bereid. Daarvoor verdienen zij inderdaad onbepaalden dank, en ook geloof ik dat zij evengoed als ik zéér gemist zouden worden, verdwenen hunne artikelen gansch uit ons Blad. Immers, 't spreekt vanzelf dat ik er mijn persoonlijk cachet op druk, maar 't spreekt toch óók vanzelf dat de Holl. Lelie eenzijdig zou worden, indien niet juist die andere medewerkers evenzeer als ik hunne gedachten en denkbeelden erin vertolkten en uitspraken vrijuit. Juist daarom vind ik het heel lief van U, lezeres Br., dat gij de moeite naamt mij te schrijven, en de zaak ook eens van dien kant te bekijken, en ik dank U heel hartelijk.

Mevr. A. de Vr. D. - Zooals gij ziet heb ik Uw ged. geplaatst.

A.T. - Lieve A.T. Gij vraagt mij aan het slot van Uw vertrouwelijken brief: 'Toe, zegt U hier eens iets over in de Lelie. Wat moet ik volgens U doen.' - Laat mij dan beginnen met te zeggen dat ik U enkel kan antwoorden wat *ik* zou doen, indien ik mij in Uw geval indenk. Want het is m.i. onmogelijk en, juist daarom onverantwoordelijk, in dergelijke intieme zaken algemeene regels vast te stellen. De eene vrouw verschilt in hare liefdesbehoeften en hare zinnelijkheid zoo oneindig veel van de andere, dat slechts ieder onzer voor zichzelve kan beslissen. Welnu dus, *ik* zou zulk een huwelijk *niet* aandurven, èn *niet* aanwillen, niet aandurven omdat ik

zeker weet dat het mij-zelve te veel zou degouteeren, zoodat ik het niet zou volhouden; en niet aanwillen, omdat ik het een lichaamsverkoop vind, waartegen mijn vrouwelijk gevoel van eigenwaarde in opstand komt, zoodra de liefde is buitengesloten. Maar het spreekt vanzelven dat ik ook wel vrouwen ken, die in zulk een soort verkoop-huwelijk volmaakte bevrediging vinden, die zich dagelijks gewillig laten nemen in ruil voor het gemakkelijke leventje, en die met deze rol tevreden zijn, en er van lieverlede aan gewennen dat zij de huwelijksplichten, zonder behoefte eraan harerzijds, *moèten* vervullen, vrouwen die dus, alles samengenomen, voor hare echtgenooten 'goede vrouwen' zijn. Over dezulken oordeel ik daarom liever niet. Die categorie echter, die mij het meest tegen de borst stuit, en die juist heden ten dage het talrijkst is vertegenwoordigd, is die welke een dergelijk rijk huwelijk doet met de voorbedachte bedoeling van daarna te scheiden en zich alsdan een ruim jaargeld te laten uitkeeren door den ex-echtgenoot. Zulk een berekening vind ik zoo intens-min en vies, dat ik eene publieke vrouw, die openlijk van haar lichaam leeft, veel minder verachtelijk vind dan dergelijke 'fatsoenlijke' gescheiden-vrouwen, wier slimme berekening erin heeft bestaan, voor een paar nachten zich te verkoopen voor de wet, om dan achterna den erin geloopen man te kunnen *dwingen* tot haar levenslang onderhoud. Ik kan U dus niet raden, ik kan U alleen zeggen: *ik* zou het niet willen in Uw geval, te minder nog waar gij U bewust zijt den ander nog altijd lief te hebben. Maar ik veroordeel U niet als gij het wèl doet, want ik ken noch Uw persoon, noch Uw omstandigheden, noch Uw a.s. echtgenoot en zijn omstandigheden. Wel schijnt het mij toe, dat het Uw plicht is hem niet op het láátste oogenblik de dupe te laten worden. En, wat Uw toekomst betreft van alleenstaande vrouw, wie zegt U dat gij stéédsalleen zult blijven? Gij zijt nog jong. Zooals gij-zelve eerlijk getuigt uit Uw ervaringen: Uw mooi gezichtje doet U veel vooruit hebben op andere werkende vrouwen, omdat iedereen onder de mannen beleefd is voor U en U protegeert. Dus, ik zie nog niet zoo dadelijk in, dat gij zoo heel ongelukkig zult worden indien gij het niet doet, en nog wacht. Aan den anderen kant echter spreekt het vanzelf, dat ik te goed weet wat het leven is eener werkende vrouw, om het U euvel te duiden indien gij daartegen optornt op den duur, te meer waar ik Uw luxe-smaken, enz., uitstekend kan navoelen. Neen, *ik* geloof niet dat in een huwelijk sympathie voldoende is. Maar *ik* heb eene zeer hartstochtelijke natuur, en ik geloof wel dat er andere vrouwen zijn voor wie sympathie voldoende kan wezen in haar huwelijk. En wat betreft Uw

andere vraag: of sympathie ooit liefde kan worden in het huwelijk, ik heb hooren zeggen: ja. Ik herinner mij van mijne ouders een geval te hebben gehoord uit beider kennissenkring (beide betrokkenen zijn nu reeds lang dood), dat bewijst hoe een mariage de raison soms heel gelukkig kan worden. Zij had namelijk een ongelukkige liefde gehad, en hij eveneens. Zij trouwden met elkander volkomen van deze wederzijdsche bijzonderheden op de hoogte, enkel uit behoefte niet geheel en al alleen door het leven te gaan. En ziet... weinig menschen zijn tenslotte zoo innig gelukkig geworden als dit echtpaar. Intusschen moet ik er bijvoegen dat zij finantieel even onafhankelijk was als hij, en ook dat beider jeugd reeds was vervlogen grootendeels.

Ja, dat kan ik mij volkomen begrijpen, dat gij tot chefs liever mannen hebt dan vrouwen. Ik-ook heb oneindig liever met hen te doen in zulke opzichten dan met vrouwen. En dat is ook heel natuurlijk, want een man is uitteraard veel beleefder en hulpvaardiger voor eene vrouw, die maar eenige aantrekkelijkheid nog heeft, dan eene vrouw het is voor hare ondergeschikte van hetzelfde geslacht als zij. Dan integendeel komt er in 9 van 10 gevallen jaloezie bij te pas en geniepige plagerijen, enz. Wat het begin van Uw brief aangaat, ik dank U heel hartelijk voor Uw lieve verwelkoming, en ik ben blij dat gij mij kunt navoelen in mijne bezwaren en moeielijkheden van de terugreis, want heusch, die waren niet gering. - Heel wáár vind ik Uw zinnetje: ‘Er zijn menschen zoo kleinzielig, dat ze elkaar niet kunnen vergeven wanneer de een vóór België is, de ander vóór Duitschland, enz.’ - Neen ik-ook heb met het woord neutraal niets op. Neutraliteit bestaat evenzeer slechts op papier als volkenrecht. Hebt gij ooit één vaderlandsche geschiedenis gelezen, die ‘neutraal’ was, waarin de persoonlijke anti- en sympathieën van den auteur niet telkens om den hoek kwamen kijken? En zijn op onze ‘neutrale’ scholen niet alle geschiedenis-boeken merkbaar geschreven doór *protestanten*? Het kàn immers ook niet anders dan zoo zijn. - Ja, het God er steeds bij halen vind ook-ik in de hoogste mate ergerlijk. En ook ben ik het eens met U en met die plaat die gij zaagt in ‘De Notenkraker’, waar de gekleurde rassen tot elkander zeggen, die Europeesche courant lezend: ‘Gebeurt dat alles nu bij menschen die ons de beschaving willen brengen’. Inderdaad is dat volkomen wáár. Maar juist daarom vind ik de Engelschen dubbel huichelachtig, die de Indiërs laten overkomen om tegen de blanken te helpen vechten. Hetzelfde geschiedt ook door de Fransche regeering, die troepen aanvoert uit de koloniën, maar in elk geval speelt de Fransche regeering niet metéén nog een godsdienstige rol zooals de Engelsche. Uw beschouwing over de ongeoorloofde inmenging der burgers in den strijd is m.i. onlogisch, en eene zuiver vrouwelijke, waardoor gij verwart een noodzaak met een gevoelsquaestie. Noodzaak namelijk is het voor de oorlogvoerenden diegenen ten strengste te straffen, die oproer maken en niet behooren tot het strijdvoerende leger. Maar de drijfveer dier oproermakers is een zeer natuurlijke en zeer menschelijke, gelijk gij terecht schrijft. Het ongeluk is echter nu eenmaal dat de oorlogvoerenden, zoodra de oorlog er eenmaal *is*, geen rekening meer *kùnnen* houden met menschelijk gevoel maar alleen maar met wat hun de ‘doodsnood’, - zooals de heer generaal Staal het uitdrukt in het Vaderland, - voorschrijft tot zelfbehoud. - Ik geloof dat er heel wat minder misverstand zou zijn indien de vrouwen, die dagelijks op de couranten aanvallen om zich te *laven* aan allerlei bedreven oorlogsgruwelen, eens wat meer trachtten te redeneeren met haar hoofd, en zich rekenschap wilden geven van het feit dat de oorlog *is* afschuwelijk,

absoluut afschuwelijk, maar dat hij er nu eenmaal *is*, en dus nu niet *kan* worden gevoerd ‘met glacé handschoenen aan’ - om de uitdrukking over te nemen van professor Blok. Ware dat mogelijk, dan was er immers ook geen oorlog meer. De oorlog ontketent alle lage instincten in overwinnaars en overwonnenen beide. Lees toch eens La guerre et la paix van Tolstoi, of Zola's Debâcle, om dat alles goed te begrijpen. Juist daarom vind ik voor mij alles wat kan leiden tot een *spoedig* einde van deze menschenslachting veel gelukkiger dan een voortdurend worstelen, zooals thans b.v. in Frankrijk en in Oost-Pruisen geschiedt. Op deze laatste wijze gaan nog honderden en duizenden méér menschen te gronde, door ziekte, uitputting, sneuvelen, dan in geheel België, juist *omdat* thans de strijd zoo lang duurt, terwijl België betrekkelijk heel spoedig is veroverd.

A.N.G. - Gij schrijft uit dezelfde stad waarin mijne vorige correspondente woont, maar Uw brief is vrij wat minder objectief dan de hare. Laat mij U voor alles zeggen, dat niet *ik* sprak in de Holl. Lelie van 14 Oct. van ‘domme vrouwen’, maar dat *gij* zoo vrij zijt deze aanhaling te fantaseeren. Lees s.v.p. het bewuste artikel na, dan zult gij zien, hoe ik slechts sprak van vrouwen die meer met haar gevoel dan met haar verstand redeneeren, en dat ik er nergens het adjectief ‘dom’ aan toevoegde. Door zulke fantasieën levert gij een juist voorbeeld van hoe het gewooniijk toegaat. A. schrijft iets, en B. zegt dat hij of zij het las, en voegt er iets aan toe, waardoor het geschrevene geheel verandert van beteekenis, en C. heeft het heelemaal niet gelezen, maar enkel van hooren vertellen door B., maar doet er toch óók nog wat bij, en tenslotte, als X. het verhaal van A. vertelt, dan lijkt het in geen enkel opzicht meer op wat A. schreef, - terwijl nochtans al de betrokkenen geheel te goeder trouw waren.

Het schijnt, dat gij precies weet ‘wat men in Duitschland zou willen’, althans gij geeft mij in Uw brief daarvan een nauwkeurig verslag, waarop ik echter niet van plan ben in te gaan, om de eenvoudige reden dat *ik* bescheidenlijk erken *niet* te weten ‘wat men in Duitschland eigenlijk wil’. Volgens U: ‘Een overwonnen Europa, waarin dan de Duitschers zouden worden voorgeschoven en de Duitsche cultuur zou moeten zegevieren.’ - Ik herhaal, die het weet moet het zeggen. Dus, als gij zoo precies zijt ingewijd in de geheimen der Duitsche diplomatie, dan is dat voor U heel interessant, maar *ik* ben dat niet, en denk er dus niet aan met U in beschouwingen daaromtrent te treden. ‘Ik juich niet toe’ wat ik gaarne openlijk verklaar in de verste verte niet te

kunnen beoordeelen. Ook wat ‘Engeland en Rusland niet zullen dulden’, weet gij even precies als wat ‘Duitschland wil’ - schijnt het. Alweder, die het weet moet het zeggen. *Ik* weet het niet. Over de quaestie, wie eigenlijk de schuld draagt aan den oorlog, verklaart gij bescheidenlijk, dat het moeilijk is een oordeel te vellen, maar gij wijst mij op ‘hetgeen algemeen bekend is’. Sta mij toe, geachte A.N.G., over ‘hetgeen algemeen bekend is’, de schouders op te halen. Er *kan* niets ‘algemeen bekend zijn’ dan.... couranten-leuterpraat, - om de eenvoudige reden, dat de hoogere diplomatie - die alleen *kan* weten, want *zij*-alleen maakte den oorlog - zorgvuldig zwijgt en de schuld heen en weer kaatst. Wilt *gij* geloof slaan aan anonyme correspondenties in couranten, aan hetgeen volgens een ‘Amerikaansch Blad’ is gezegd, en ‘volgens het Leven’ is geconstateerd (nog wel door een Belg, die als zoodanig niet tot de onpartijdigste ‘ooggetuigen’ behoort), dat alles is *Uw* zaak, en ik veroorloof mij alleen daarop te antwoorden, dat *ik* het niet doe, omdat ik daarvoor goddank te veel verstand heb. Want zeker, ‘onze groote dagbladen hebben hunne verslaggevers en correspondenten’, maar in hoeverre die heeren *werkelijk* iets gezien hebben dan wel fantaseeren om hunne couranten te vullen, hebt gij dat ooit **onderzocht?** Weet gij hoe zij heeten, wie zij zijn, of zij onafhankelijk staan tegenover de richting van hun Blad, of de redactie van dat Blad eerlijk is of partijdig, enz., enz.?*) Of gij mij al, met een extra dikken streep er onder, schrijft: ‘*Het is bewezen*’, daardoor *wordt* het nog geen bewijs. Vertel mij dan eerst eens waarop dat bewijs zich grondt, en *wie* het heeft onderzocht. - Tenslotte spreekt gij nog eens opnieuw een heel beslist oordeel uit over ‘het land hetgeen het minst de sympathie verdient’. Nu, ik herhaal voor de zooveelste maal, het is prettig voor U, dat gij, waar zoovele mannen van naam openlijk erkennen niet te *kunnen* oordeelen, Uwerzijds alles zoo precies schijnt te kunnen beoordeelen. Meer dan U met die gave van helder-oordeel gelukwenschen, kan ik mijnerzijds niet doen.

F.M.K.N. te Gr. - Hartelijk, hartelijk dank voor Uw lief briefje. Het doet zoo goed zoo opeens zoo hartelijk te hooren, van iemand die reeds sinds jaren op de Lelie is geabonneerd, en die zoo ineens dan hare sympathie wil komen zeggen om de een of andere reden. Daarom ben ik dan ook oprecht dankbaar aan U dat gij nu eindelijk Uw plan hebt uitgevoerd en mij hebt geschreven. Ik kan mij zoo heel goed begrijpen, dat men het plan maakt om iets van dien aard te doen en het toch telkens uitstelt, maar, geloof me, voor mij die het heerlijk vindt voor U allen iets te mogen zijn, voor mij is het heusch een groote steun te vernemen dat ik dat ben, voor deze om die, voor gene om een andere reden. Dat gij door mijn afwezigheid mij zóó hebt gemist, dat dit u er toe bracht mij zoo ineens zoo warm Uw gevoelens te zeggen, waarlijk dat heeft mij oprecht goed gedaan, misschien nog te meer omdat ik niet *kan* begrijpen hoe sommigen - volmaakt te goeder trouw - van mij hebben kunnen gelooven, ook maar één oogenblik, dat ik mij zou verheugen over het den slachtoffers in België aangedane onrecht. Vriendelijk dank.

P.B. te A. - Ik dank U zeer voor Uw schrijven en heb thans Uw ingez. stuk, ingevolge Uw wensch, vernietigd. Wat Uw brief aangaat, het spreekt vanzelf dat ik niet twijfel aan Uw onafhankelijke en oprechte meening. Ik dank U dat gij aan mij schrijft: Geheel eens ben ik het met Uw flinke woorden: ‘Zwijgen kan ik desnoods, maar mijne opinie verdraaien naar believen der publieke opinie, dat doe ik nooit.’ Ziet gij, ik dank U daarom voor die instemming, omdat zij is een bewijs dat gij-zelf

*) Zie s.v.p. Overzicht v/d Week ‘Gruwelen-fantasie’.

zoo denkt als ik in dat opzicht. - Met allen nadruk moet ik U er op wijzen dat ik, toen ik in den brief aan den heer Veen, opgenomen in het nommer van 2 Sept., schreef over de lofwaardige houding der Duitsche regeering in zake het alcoholverbod aan de militairen, *geen oogenblik heb gedacht* aan eene vergelijking met of toespeling op de Fransche soldaten; maar veel meer aan ons eigen vaderland, en dat wel voornamelijk omdat ik juist in diezelfde dagen had gehoord, door een Hollander, van een ergerlijk in ons land voorgevallen feit. Deze Hollander namelijk vertelde mij hoe zijn zoon, officier, hem had geschreven dat in de plaats zijner inwoning de opgeroepen militairen zóó verregaand dronken waren geweest, dat men hen onmogelijk kon verwijderen uit café's en restaurants, reden waarom de officieren tenslotte hun toevlucht moesten nemen tot alarm-blazen teneinde hen in de kazernes terug te krijgen Ik erger mij *steeds* aan de zeer vele dronken militairen, die ik in *ons* land zie op straat, des Zondags speciaal, en ik heb, in dien gedachtengang, de bewuste lofspraak op de Duitschers geschreven, want van het al- of niet alcoholgebruik in Frankrijk weet ik niets. Wel erken ik gaarne dat ik voor mij de Fransche natie blufferig vind en de Engelsche huichelachtig. Ik herhaal dat ik absoluut niet kan noch wensch te beoordeelen de Belgische politiek. Mij schijnt het toe dat het, in het belang der bevolking, 't verstandigst ware geweest de aangeboden oorlogsvergoeding aan te nemen en Duitschland te laten doortrekken. Luxemburg ook deed dat. Men zegt: Wat kon Luxemburg met 600 man? - Zeker - maar wat kon België met 300.000 of wat meer.? Evenmin als Luxemburg kan het Duitschland aan. Het moest dus vertrouwen op de hulp der Bondgenooten; en wat, daarvan het gevolg is geweest, dat zien wij nu allen. Ziedaar eene persoonlijke opvatting mijnerzijds. Zij is wellicht zeer onjuist, ik geef haar voor niet meer dan eene persoonlijke meening, juist *omdat* ik onbegrensd medelijden heb met de Belgische *bevolking*, die het slachtoffer is, terwijl de Belgische *regeering* veilig zit in Havre, en ook de koning en de koningin niet het lijfsgevaar loopen, noch de finantiëele verliezen lijden waardoor hunne onderdanen zijn getroffen. Vriendelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het vervolg van den Roman en het vervolg van Indrukken, alsook de Correspondentie aan Edo en Eene Medestrijdster, nog wachten.

REDACTRICE.

4 November 1914.
28ste Jaargang.
No. 19.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Bericht.

Wegens de actualiteit kan ik in déze dagen van oorlog niet altijd alles eenige dagen vóóruit gereedmaken, zooals waar het vredes-tijd geldt. Er komen dikwijls op het laatste oogenblik ingezonden stukken in, die hunne waarde zouden verliezen, indien ik ze een gansche week liet liggen. Om die reden dus verzoek ik mijnen lezers eventueele zetfouten te excuseeren, daar een gedeelte van dit nommer eerst op het allerláátste oogenblik, in de schóóne proef, werd opgenomen. Een groot gedeelte van het Overzicht van de Week en het hoofdartikel bleef wegens plaatsgebrek achterwege.

Bij mijn thuiskomst in den Haag werd ik door velen zóó vriendelijk verwelkomd, met bloemen of anderszins, dat mijn hart er warm van werd! Ik dank allen innig, en hoop dat ook déze voor ieder onzer zware dagen den band tusschen de Lelie-lezers en mij stéédsnauwer moge toehalen!

Tenslotte maak ik er mijne lezers nog eens op attent, dat ik thans de correspondentie geregeld èlke week afdoe, maar dat er uitteraard *gedurende* de week vóórtdurend brieven bijkomen, die dus weder moeten blijven liggen tot het a.s. nommer.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Overzicht van de Week.

I. Van Engelsche zijde over ‘Duitsche gruwelen’.

Uit het Vaderland knip ik het onderstaande, waarvan ik mijnen lezers verzoek goede nota te nemen, dat het is geschreven door een *Engelsch* officier, die zijn *naam* noemt, en dat het is gepubliceerd in het *Engelsche* Blad: The Times. Commentaar omtrent de geloofwaar-waardigheid is dus uitgesloten:

Een Engelsch officier in een Duitsch lazaret.

De gewonde Engelsche officier, majoor P.G. Petavel, van de Duke of Cornwalls inf. heeft aan den uitgever van de Times den volgenden brief geschreven:

In de bladen zijn zoo veel misleidende artikelen verscheiden, dat een eenvoudig bericht van

ervaringen, vrij van elke persoonlijke meening en vooroordeel en enkel hooren-zeggen, van belang kan zijn.

Ik werd in een achterhoede-gevecht bij X. gewond. Onmachtig mij te bewegen, lag ik op het veld. Daar kwam een Pruisische soldaat bij mij, sprak zijn leedwezen uit dat ik zoo zwaar gewond was, en voegde er aan toe, dat het niet zijn schuld was. Achter een schutterslinie kwam een R.K.-wagen met een verpleger, die mij wat wijn gaf, mijn wonden verbond en beloofde terug te zullen komen. Na korten tijd kwam hij terug, beval een soldaat een wagen te requireeren, en liet mij in de stad brengen. Juist was daar een legercorps binnengerukt en de straten waren vol troepen. De soldaten verdrongen zich om mij, maar zij gedroegen zich zeer vriendelijk en beschaafd. Ik vroeg een mij wat eten te brengen, waarop hij mij zijn heele brood gaf, elke betaling weigerend. Mijn velduitrusting, als revolver, kijker, enz. had men mij afgenomen, maar mijn geld en zaken van waarde bleven onaangeroerd. Eindelijk werd ik in een stal gebracht en men maakte het mij en eenige mijner soldaten op versch stroo recht gezellig. De Pruisische soldaten waren uiterst goedig en zij behandelden mij zoo zorgvuldig als verpleegsters. Zij noemden mijn soldaten kameraden en deelden alles met ons, zoodat wij weldra een menigte koeken, vruchten, en wijn, zooveel we maar drinken konden, hadden.

Na een paar dagen kwam ik in een hospitaal, waar mijn wonden onderzocht werden en mij 'n gemakkelijker bed verschaft werd. Ik deelde het ziekenvertrek met twee Duitsche onderofficieren en zes officieren, van welke twee op den vloer hun bedden hadden. Zij behandelden mij als een der hunnen en deelden alle private luxe met mij, en wij toerden spoedig zulke goede vrienden, dat hel aan weerszijden groot leedwezen deed ontstaan, toen zij naar Duitschland gezonden werden. Pas toen zij weg waren, bemerkten de Duitsche beambten, dat ik een Engelschman en geen Duitscher was en zij overlaadden mij met vriendelijkheden. Later werd ik naar Duitschland gebracht. De treinreis duurde 40 uur. Een Duitsche officier deed al het mogelijke voor ons, leende ons zelfs zijn mantel voor den nacht, en, toen geen voedsel te krijgen was op zeker oogenblik, gaf de verpleger ons zijn eigen soep.

Hier bevinden wij ons in een goed ingericht ziekenhuis van 450 bedden. De kost is eenvoudig maar in den regel goed toebereid. Onderscheid tusschen officieren en manschappen wordt niet gemaakt. Wij eten alles met een lepel, daar het gebruik van messen niet toegestaan is. Onderofficieren genieten een traktement van 60 M. en de andere officieren 100 M. per maand, waarvan ⅔ voor onderhoud. De zwaargewonden genieten elk comfort en zij ontvangen de beste geneeskundige hulp.

Ik heb dezen brief geschreven, omdat ik in de Engelsche couranten zooveel brieven van soldaten gelezen heb, die totaal onjuiste berichten en dikwijls uitvoerige beschrijvingen van gevechten bevatten, waaraan hun regimenten niet hadden deelgenomen, alsmede verhalen over Duitsche gruwelen, welke slechts op hooren-zeggen berustten.

Ik neem dit stuk, waarin *ik* gespatieerd heb, dat ik knip uit een *Hollandsch* Blad, daarom over, omdat het bewijst hoe een fatsoenlijk denkend *Engelschman* zich geroepen acht tegen de in de geheele wereld verspreide leugens omtrent ‘de Duitsche gruwelen’ te protesteeren, uit eigen ervaring. Ik herhaal wat ik reeds zoo dikwijls zeide, elk land heeft zijn wreedaards en monsters, in vredestijd reeds, maar zeer zeker in oorlogstijd. Want de oorlog máákt monsters. Het is zoo waar wat generaal Staal schreef in het Vaderland: ‘Laat ons eerst een zien wat gij en ik zouden doen in zulke

afgrijselijke toestanden, alvorens we zoo uit de hoogte oordeelen over de oorlogvoerenden.' Maar óók heeft elk land zijne menschelijk-voelende soldaten, Duitschland evengoed en misschien nog meer dan menige andere natie. Waarom wordt er alleen stilgestaan bij de Duitsche, heel dikwijls niet onderzochte 'gruwelen', en nooit bij de Fransche, of Russische, of Engelsche? Men mag een geheel volk niet verantwoordelijk stellen voor wat individuen doen, allerminst in oorlogstijd. Uit *onverdachter* bron dan deze, kon de tegenspraak wel niet komen. Dezen Engelschen officier zij de hulde gebracht die hij ten volle waardig is.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Nog een getuigenis.

In de Londensche Daily Telegraph (dus óók van Engelsche zijde), wordt 17 Oct. geschreven:

Een soldaat van het Regiment Black Watch, thans opgenomen in New Castle, vertelt: Ik lag

bij Aisne urenlang gewond neer. Een Duitscher kwam bij mij en verbond mij onder het zwaarste geweervuur. Toen hij klaar was wilde hij heengaan, maar een kogel trof hem, en dichtbij viel hij dood neer.

De korporaal Houston, van de Seaforths, vertelt: ik lag na den slag bij Soissons zwaargewond neer. Dicht bij mij lag een jonge man van het Northamptonshire-regiment. Een Duitsche infanterist hield hem een veldflesch met water aan den mond en trachtte hem te troosten. De verwonde was buiten kennis en riep voortdurend: 'Moeder, zijt gij daar?'

De Duitscher trachtte hem te kalmeeren, want hij streek zacht met zijn hand over het koortsig voorhoofd, en streelde den armen jongen zoo zacht als een vrouw het slechts zou vermogen. Tenslotte kwam de dood, en toen de ziel van den verwonde heenging naar de groote afrekening daarboven, zag ik hoe de Duitscher met zijn tranen worstelde.

Nog eens, mijne lezers, hier kunt gij uit onverdachte woorden, die van *Engelschen*, lezen hoe weinig men alle Duitsche soldaten mag verantwoordelijk stellen voor 'de gruwelen der barbaren', zooals de schimptaal luidt die ik dagelijksch tegenkom in de *Fransche* couranten. Even weinig mag men dat doen, als men de Engelsche *natie* mag vereenzelvigen met de handelwijze harer regeering. Dat er onder deze natie eerlijke en der waarheid-getrouwe individuen zijn blijkt uit bovenstaande mededeelingen, blijkt óók uit de eerlijkheid waarmee zelfs de Times die getuigenissen overneemt. Het andere is opgenomen in de Daily Telegraph. Wat hier in dezen oorlog *afschuwelijk* is, dat is de verantwoordelijkheid der *regeeringen*, niet die der enkele individuen. Dat wordt al te zeer vergeten, door hen die enkel medelijden hebben met Belgische vluchtelingen en daardoor vergeten Hollandsche armen, of die enkel veroordeelen Duitsche 'gruwelen', en niet stilstaan bij die welke diezelfde Duitschers op hunne beurt moeten lijden van Fransche of Belgische of Russische individuen, noch bij het goede en menschelijke dat diezelfde Duitschers eveneens bedrijven, en waarvan het bovenstaande een onpartijdig getuigenis aflegt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Waarheid en fantazie.

Hoezeer er gecoquetteerd en daardoor gelogen wordt in zake 'de Belgische gruwelen' blijkt wel uit het volgende stuk, overgenomen uit een correspondentie uit het neutrale Vaderland:

Te betreuren echter is dat men daarbij er toe komt somwijlen aan den overheerscher wandaden toe te schrijven, die door de bevolking zelve worden gepleegd. Ons is overkomen dat in een dorp bij Antwerpen, op een oogenblik dat de auto stil stond bij het uitgebrande raadhuis, de bevolking, (die natuurlijk niet wist dat wij vreemdelingen waren) kwam vragen om een wacht van Duitsche soldaten in het dorp te plaatsen. Op onze vraag hoe men tot dit verzoek kwam, kregen wij ten antwoord, dat elken nacht, bij afwezigheid van burgemeester, schepenen en politie (die naar Holland gevlucht waren) de onderste lagen der bevolking met kar en paard de gesloten huizen afrijden, ze openbreken, en al wat van hun gading is rooven. Een der ingezetenen toonde ons zijn geplunderd huis, waarin hij zelfs geen bed om op te

slapen had teruggevonden. En toen wij opperden, of het mogelijk was, dat Duitsche soldaten daaraan niet vreemd zouden kunnen zijn, werd ons met de meeste beslistheid te kennen gegeven dat het Belgen waren, die zich zoo aan het goed van hunne medeburgers vergrepen. Trouwens, wij zagen hoe een individu trachtte een deur van een eenigszins van den weg staand landhuis te openen, en zulks op klaarlichten dag. Wanneer wij een en ander eenigszins breedvoerig hebben meegedeeld, is dit ook geschied met het oog op de in ons land nog aanwezige Belgische vluchtelingen. Wij bedoelen daarmede niet een oordeel uit te spreken over de vluchtelingen, ambtenaren der gemeenten, die door te vertrekken en vooral door nu niet weder te keeren, zulke toestanden in de hand werken. Over hen zal later in hun eigen land wel geoordeeld worden. Maar wij wilden allen, die nog hier zijn, aansporen in hun eigen belang en in dat van hun land terug te gaan.

De spatieering bracht ik aan. Want men ziet uit dezen zin hoe zelfs de Belgen-*zelf* de mogelijkheid uitsloten van de schuld der *Duitsche* soldaten. En ook het slot, waar wordt gewezen op de noodzakelijkheid der terugkeer der Belgen, schijnt mij zeer lezenswaardig. Ik spreek den goeden niet te na. Ik heb medelijden met *elk* slachtoffer van den oorlog, van welke nationaliteit ook. Maar ik vind het, om een zacht woord te gebruiken, verregaand oppervlakkig alles te gelooven van de 'Duitsche gruwelen' zonder eenig persoonlijk onderzoek. En men ziet uit het bovenstaande hoe dit

persoonlijk onderzoek (ontleend aan de beschrijving eener autotocht naar België) dikwijls leidt tot vrijspraak der beschuldigden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Een mooie handeling.

Ik ben recht blijde in de nu weer geregeld in mijne handen komende Fransche Bladen eene mededeeling aan te treffen, die spreekt voor het goede hart dezer natie in zake de arme dieren, de onschuldige slachtoffers van dezen moorddadigen krijg:

'*De vereeniging tot bescherming van dieren*' - *aldus de Matin* - '*zendt aan den minister van oorlog een som van 5000 francs als eerste bijdrage tot het pogen den nood te lenigen van in den oorlog gekwetste paarden'.*

Zulk een daad verdient onbepaalde toejuiching en... navolging. Want, hoe men ook denke over den oorlog, en voor welke der strijdvoerende partijen men ook partij kiest, mij dunkt, indien men het dier liefheeft, dan moet men daarvoor welonbegrensd meevoelen. Uitgerukt uit zijn gewone leven, dikwijls een van vertroeteling en goede zorgen (al is het dan ook maar uit eigenbelang om de wáárde), om ineens te worden gejaagd, zonder eenig begrip wáárom, temidden van kanongebulder en oorlogswreedheid, om te liggen op slachtvelden, afgrijselijk verminkt, onverzorgd, dorst en honger lijdend, tevergeefs wachtend op de verlossende hand die het afmaakt.

Denkt U zulk een lijden eens in... en... **doe** iets, - zooals de Fransche dierenbeschermers *doen.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 17*).

In mij ontwaakt het geloof....

Neen, niet het bekrompen, eigengerechtige, kortzichtige, calvinistische geloof, waarin mijn oom en diens côterie zichzelf grootmaken naar de wereld, onder het motto 'den Heer te dienen', maar een onberedeneerd wonderbaar-mooi geloof aan Een Daarboven, Die de wereld-gebeurtenissen leidt, ook al begrijpen wij ze niet, aan Een Wien al het jarenlange gehuichel van vredespaleizen en vredesaanstellerij te machtig werd, zoodat Hij nu toevoegt aan hen die naar Zijn stem luisteren willen: 'Wat vermoogt gij allen tenslotte tegen mij, den Almachtige! Tot hiertoe, en niet verder zeg ik U.... Keer tot U-zelven in door bloed en door tranen, door leed en door ontbering. Kom terug van Uw menschelijke inbeelding, en herinner U dat gij stof zijt, niets dan stof, dat niet weet van waar het komt noch waarhenen het gaat.....'

Daarom is het mij, trots alles, trots alle zorgen en angst, soms zoo wonderbaar-hoopvol-vertrouwend te moede....

Ja, zorgen en angst....

Staat niet ook mijne eigene existentie op het spel.! Ik weet immers niet eenmaal hoe het zal gaan met de Lelie. Voor Indië mag ik evenmin werken, omdat ik geen in het Hollandsch geschreven manuscripten mag verzenden. Van mijn lezers, van mijn

uitgever, hoor ik niets. Ik weet dat mijn terugkeer naar Holland, om al die redenen, absoluut noodzakelijk is, en toch *kan* ik niet gaan, want mijne honden wil ik niet in den steek laten, en het is onmogelijk met hen te reizen.

Wellicht ben ik door dezen oorlog mijn betrekking, mijn levensonderhoud, kwijt....

En nochtans...

Het geloof in mij groeit, - groeit juist dóór dat alles.

Wat ook moge komen, - hoopvol en blijde groeit mijn geloof aan U, den Onzienlijke...

O deze eerste weken zijn de vreeselijkste van alle! Overal ziet men slechts bedrukte gezichten, zenuwachtige Kurgasten, die zoeken heen te gaan, en niet kunnen afreizen, om het ongeregelde vervoer wegens de mobilisatie, die nog steeds voortduurt.

Is het mogelijk dat dit is dezelfde 'Kastanieënplatz', waar wij allen anders zoo gaarne des ochtends ons bijeen verzamelden in den rustigen vrede van het zware lommer, om op de rondom staande banken de courant te lezen, of met elkaar gezellig te kouten...! Och nu óók is 't er nog vol,... van menschen die niet weg kunnen, van Russen en Engelschen wien dat heengaan is verboden, van Amerikanen die wachten op een schikking met hun land om met extra-treinen te kunnen afreizen. Maar niemand praat over iets anders dan over dat vreeselijke, den oorlog. En de meesten zitten zwijgend gebogen over hun dagblad, volgend angstig-gespannen het laatste nieuws... dat geen nieuws is...

Dan ineens vlagt gansch de stad. Luik is

gevallen. De slag bij Dieuze volgt, dan die bij Lagarde, dan die bij Metz onder den kroonprins van Beieren, en die bij Longwy onder den kroonprins van Pruisen. En Namen ook geeft zich over,.. Als een verademing gaat het van mond tot mond, het woord: Vrede. - Want, *vrede* dat is het wat iedereen, tengevolge van deze overwinningen, hoopt en wenscht... O ja, de vlaggen worden uitgestoken, de klokken luiden jubelend! Maar uit elken mond hoort ge dezelfde meewarige klacht, die geldt beide de eigen dierbaren en ook die anderen, die onbekende menschen, die plotselinge 'vijanden', die zooeven nog waren zoovele vrienden van menigen, menigen zomer: 'Hoevele, vele menschenlevens kosten deze overwinningen.! Hoe bitter duur zijn zij betaald.! O God, als het nu maar vrede wordt!'

En een moeder, die ik gelukwensch omdat haar eenige zoon, haar oppassende flinke zoon, althans tot hiertoe ongedeerd bleef, geeft mij schreiend ten antwoord:

'Ach, wat baat het! Uit dezen moorddadigen oorlog komt tenslotte niemand heelhuids terug.'

Eene andere, die hare twee jongens moest afstaan, voegt er verbitterd bij:

'Waarom kon Oostenrijk en Servië het niet samen uitvechten? Waarom dwingt men *ons* zich te mengen in dezen gruweloorlog.'.

Ja, waarom? Dat vraag ik-óók me dagelijks af. Wie is hier de schuldige? Wie heeft dit ontzettend misdrijf uitgebroeid in duivelachtige gemeenheid? Wie? De diplomatie? De beurs-speculanten? De eer-zuchtigen? Wie?

Wie ook het deden, - moge hen vervolgen tot in hun uiterste ure het visioen der met lijken opgehoopte slachtvelden, der stuiptrekkende ongelukkigen, der afschuwlijk verminkten, der tevergeefs om hulp en verzachting van hun lijden jammerenden. Moge hen vervolgen tot in hun uiterste ure dat vreeselijk droombeeld van de afgrijselijke ellende die zij *wilden*, van de tot machtelooze stompen en afzichtelijke hoopjes van bloed en vuil geworden menschen- en dieren -lichamen, - die, gansch de wereld door, thans getuigen van de 'christelijke beschaving' dezer eeuw, die roepen om wraak en vergelding tot den Allerhoogste....

Maar Bad-Nauheim lééft nu eenmaal van het vreemdelingen-verkeer. Het gaat een badplaats als deze zooals het den clown gaat, die moet lachen in het circus, terwijl zijn geliefd kind nog boven aarde staat. Bad-Nauheim óók moet glimlachen... opdat de Kurgasten, die er nog zoo talrijk zijn, niet àl te zeer zich zullen vervelen. De inwoners moeten zwijgend dragen hun smart, hun angst, hun zorg, zij *moeten*.... Want het gaat om hun bestaan, hun toekomst....

En, achter de 'Dankeskirche', die men heeft gebouwd vóór eenige jaren als een dankbaarheidsuiting van Nauheim's welvaart, die gelegen is in het centrum van het plaatsje, tegenover het Tennis-café, achter de Dankeskirche bij de groote 'Trinkhalle', daar speelt dientengevolge thans weer elken middag een soort geïmproviseerde Kurkapelle, samengesteld uit de nog aanwezige krachten, gedirigeerd door den dirigent professor Winderstein-zelf, die in gewone tijden slechts bij uitzondering zich hiertoe verwaardigt bij feestgelegenheden. Overeenkomstig de algemeene stemming, - zijn niet bijna alle aanwezigen, ook de niet-Duitschers, betrokken in dezen wereld-oorlog, - staan op het programma slechts ernstige nommers, terwijl het slot bestaat uit het zingen van volksliederen. Door de heldere stille lucht klinkt het met een animo, waarin ook vele vreemdelingen deelen: 'Die Wacht am Rhein',

‘Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt’, ‘Gott erhalte Franz den Kaiser’, ‘Heil Dir im Siegerkranz’....

Maar óók het Wien Neerlands Bloed hebben ze gespeeld. En ik ben er trotsch op dat wij, mijn vriendin en ik, daarvan eigenlijk de oorzaak zijn. -

Dat is zóó gekomen.

Mijn lieve vriend, mijn professor, wiens beide zonen óók zijn weggeroepen voor den oorlog, (beide zijn in vredestijd zeer-geziene doktoren in Bad-Nauheim, en practiseeren zoowel ieder afzonderlijk als te zamen met hun vader), heeft het dientengevolge ontzettend druk. Want, iedereen die Bad-Nauheim kent, die weet met mij, dat onder de bijna zeventig aanwezige doktoren niemand een zoo reusachtige praktijk uitoefent als bovengenoemde professor Groedel, bij wien ook de Keizerin van Duitschland voor twee jaren genezing zocht en vond...

Diens ondanks is hij nochtans, niettegenstaande ook zijn huisgezin is uiteengerukt, en zijn bediening grootendeels mede moest uittrekken, immer op zijn post waar iets valt

te helpen en te genezen. En zoo spreekt het vanzelf dat hij, als Voorzitter van het Roode Kruis te Bad-Nauheim, thans nog extra een zeer drukken werkkring heeft, waar het geldt de toebereidselen voor de straks komende gewonden, die zullen worden ondergebracht in badhuizen, villa's, hôtels....

Toch, met zijn nooit genoeg te waardeeren vriendschap, gunt hij zich nog een oogenblikje elke week om mij vriendschappelijk te komen opzoeken, en het is bij een van die gelegenheden dat hij mij antwoordt, als ik vraag of ik dan niets, niets kan *doen* op mijn manier:

'Zeker, kunt U dat - U kunt bij Uw landgenooten collecteeren voor het Roode Kruis. Er zijn hier immers nog verscheidene Hollanders. En, hoe ze ook over den oorlog denken, voor gewonden en zieken zullen ze toch zeker gaarne geven, van welke nationaliteit die ook zijn.'

Even schrik ik... 't Is zoo niets voor mij, dat gaan 'bedelen' bij geheel onbekende menschen, bij menschen die misschien wel een hekel hebben aan mij, of die graag hun hand op den zak houden....

Ik heb altijd zoo'n gevoel alsof je iets voor je-zelve vraagt, als je zoo iets doet....

Ik *durf* niet goed....

Maar... bah... Ik schaam me voor mezelve... Het geldt hier immers een goed werk, een werk van wezenlijke liefdadigheid.

'Es muss'. - Dat woord is *hier* op de rechte plaats... En samen gaan wij op het pad, mijn vriendin en ik,... op een o zoo heeten, gloeienden zomermiddag.

Maar we denken daarbij aan die arme, arme menschen daarginds, die menschen en die dieren, die moeten marcheeren, en moeten vechten, in diezelfde gloeiende hitte...

... O maar iets, hoe gering dan ook, kunnen bijdragen om hun nood te lenigen...

En zie het valt alles zoo mede, zoo heerlijk mede... 't Begin is al zoo aanmoedigend.

Want, 't eerst gaan we natuurlijk naar iemand dien we kennen, van wien we zeker zijn.... Dat geeft moed....

Nu zijn we er doorheen. - Ons volgend bezoek-óók is nog bij persoonlijke kennissen, die evenzeer vriendelijk en bereidwillig teekenen op de door mij opgestelde lijst...

Maar dan geldt het Hollanders van wien we slechts bij name, toevallig, weten dat ze er zijn... En er hoort een klein beetje zelfoverwinning toe ook hen lastig te durven vallen.

Allen, allen echter zijn even voorkomend. Niet één afwijzend onheusch bescheid.! Iedereen, dien we aanklampen, brengt zijn of haar offer...

In het bizonder herdenk ik U, verengelscht Hollandsch echtpaar, dat reeds zoo vele jaren in Londen woont, wier sympathieën daarom uiteraard Engelsch zullen zijn geweest, maar dat terstond ontsloot Uw beurs, *trotsch* erop zich Hollanders te bekennen bij deze gelegenheid, daarom te teekenen op een lijst van bijdragen door *Hollanders* geschonken.

'En U-ook, die verwant zijt met een beide in Indië en in Holland hooggeëerden naam, nicht van onzen generaal van Swieten, door Uw huwelijk sinds lang eene Duitsche, eene Nauheimsche geworden, U-ook herdenk ik, zooals gij ons, de U geheel-onbekenden, hebt ontvangen in de wachtkamer van Uw man, den Sanitätsrat, zoo eenvoudig-hartelijk-voorkomend, U-zelve excuseerend dat ge nog niet mèèr kondet geven, vertellend zoo èchtmoederlijk van Uw jongen dien gij hadt moeten

afstaan aan de mobilisatie, Uw jongen, die U zoo dierbaar was, zoo oneindig-dierbaar, dat Uw stem bijna oversloeg.

'Goddank, dat U ten minste nog andere kinderen overhoudt' - zeide ik...

En nog hoor ik haar zachte, treurige stem, toen zij antwoordde:

'Ach God, voor een moeder blijft dat hetzelfde of zij één kind bezit of velen. Het verlies, het sterven, blijft even hard,... of we slechts één bezitten, of meerderen'...

Hoevelen, de geheele wereld dóór, zullen evenals zij aldus voelen, aldus nameloos lijden...!

Ja, tenslotte is het een heerlijk werk geweest dat inzamelen voor het Roode Kruis, een werk van verbroedering en van vrede. Hebt dank gij allen die gegeven hebt, allen zonder onderscheid, hoog en laag beide, hebt dank in de éérste plaats om het doel-zelf, om de leniging van den nood, maar hebt òòk dank voor Uw vriendelijk welwillend optreden, *blijmoedig* geven... dat het vragen zoo licht maakte voor ons...

.... En ziedaar waarom er dan Wien Neerlands Bloed gespeeld werd op een van de middag-concerten, Wien Neerlands Bloed ter eere van de nog aanwezige Hollanders. - -

Professor Winderstein wist namelijk, dat de heer Johannes Snoer, een lid van zijn Kurkapelle, - wiens harp-solo's een der attracties uitmaken elken zomer van het Kur-

programma, - óók had gegeven, als Hollander van geboorte, niettegenstaande hij thans is een genaturaliseerd Duitscher...

Professor Winderstein wist óók daardoor van onze inzameling, want hij-zelf immers had ons met den heer Snoer in kennis gebracht....

En op eenmaal klonk het, als een groet uit het verre vaderland:

Bescherm O God, bewaak den Grond
Waarop onze adem gaat....
De plek waar onze wieg eens stond
Waar straks ons graf eens staat...

.... Die laatste regels! Zullen ze aan ons bewaarheid worden.? Of zal het oorlogsmonster óók de onzen nog dwingen straks tot meevechten, tot sterven in den vreemde, ver, ver van huis, van vader en moeder, van vrouw en kind, - tot sterven, zooals reeds zoovele dezer Duitschers gestorven zijn.... sterven om een ellendig geschil, kunstmatig gekweekt door de gemeenheid der diplomatie...!

O God - Gij zijt! Ik geloof in U.... Het is mij als ruischt Uw stem door de bladeren, als spreekt Gij tot ons in de schoonheid van dezen wonderbaar-blauwen Augustushemel. - -

O God, laat het nu genoeg zijn. - - Geef ons vrede....

(Wordt vervolgd).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

De Zijp-Looyenga's.
Roman door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 5).

Niemand wist later precies hoe het gebeurd was.

... Engel Zijp-Looyenga, in haar jaloezie op 't geluk van Louise en Nina, die beide nu een man kregen, had 't 'm aan Madeleine geleverd! Louise, die er later met Charlotte, en ook met hare tante, mevrouw Frederique, over praatte, was dáárvan overtuigd.

Want, wat behoefde zij, Engel, die alle nieuwtjes altijd opscharrelde eerder dan een ander, maar die juist daarom óók heel goed immers wist van dominee Velders en van Madeleine's hoop op hem, dat wat zou gaan gebeuren zóó wreed ineens te pas te brengen!

'Zeg, Wies,' had ze over de tafel heen geroepen, zóó dat Madeleine, die immers naast Wies Verhaeghen zat, het wèl moest hooren: 'Jij logeert toch zoo vaak in Utrecht, heb jij dat daar óók hooren vertellen al, dat dominee Velders inééns geëngageerd schijnt te zijn met een meisje van daar, een heel rijk meisje, een freule Canterstede, of zoo iets...'

Wies had een kleur gekregen, van schrik en medelijden om Madeleine, als gold het haar-zelve. Ze had nog met haar oogen geknipt tegen Engel van: Zwijg dan toch. Maar de Vrije-Universiteit-student, zelf wonend in de buurt van Utrecht, niets vermoedend, had het feit bevestigd:

'Canterstede de Laet; ze hebben 's zomers een buiten bij ons op het dorp, en 's winters wonen ze in de stad... O ze zijn heel rijk... En ik heb 't óók gehoord; 't moet freule Angelique zijn, de jongste, een heel mooi meisje óók...'

Madeleine was daarop heelemaal wit geworden, had heelemaal haar zelfbeheersching verloren. ‘'t Is niet waar, ik weet zeker dat het niet waar is’ - had ze binnensmonds gemompeld... ‘'t kan niet...’

‘'t Is tòch zoo’, had Engel volgehouden, boosaardig...

Louise en Johan beiden hadden daarop heel luidruchtig toegeroepen aan Minnie Verhaeghen en aan de Haeff, dat ze op hun gezondheid dronken, en die hadden 't begrepen, en hadden ook heel lawaaierig gedaan, om Madeleine tijd te geven zich te herstellen....

En Wies Verhaegen had ondertusschen door heel zenuwachtig geredeneerd tegen den Vrije-Universiteit-student, over Utrecht, en of hij 't geen ècht-mooie ouwe stad vond; zoo liefdoend ineens tegen hem, in haar hartelijk pogen om Madeleine te hulp te komen in afleiding, dat de arme jongen er heelemaal de dupe van werd, en van haar geloofde, naïef, hoe ze zijn stille admiratie voor haar begreep, en accepteerde...

't Leek ook eerst alsof Madeleine zich wist in te houden... Ze at dóór... deed tenminste zoo... ze dronk water - en toen wijn... En ze lachte, met een vertrokken gezicht, om iets dat de Haeff tegen haar zei, goeiïg, om haar maar af te leiden, iets van dat Francinetje toch zoo op haar, Madeleine, ging gelijken, met net zulk mooi haar en zoo'n rose kleurtje.... Maar toen, ineens, werd ze weer wit, héél wit... ze zakte tegen Charlotte aan...

... Voor mevrouw Frederique was het een héële schande, iets dat haar heele triomf over de dubbele bruidspartij bedierf, 't feit dat nu iedereen het wist ineens hoe hare Madeleine zich niet goed had weten te houden tegenover de wereld...

‘'t Is ook zoo warm hier... ze is nu eenmaal niet sterk’... zei ze tegen de ontstelde

gasten, ook nu hare tegenwoordigheid van geest niet verliezend. Maar ze las, terwijl ze opstond om met haar kind mee te gaan, de stille Schadenfreude in de oogen van Fenna en van François.

Zij en Fräulein brachten Madeleine de kamer uit, tusschen hen in hangend... hardop snikkend nu...

Everard sprak er luide overheen, bijgestaan daarin door Louise, die heelemaal den takt had geërfd harer moeder, èn metéén ook de koelheid en de berekening van deze. En de overigen, voor zoover zij 't begrepen, deden of ze niets vermoedden, terwijl de oningewijden, de Vrije-Universiteit-student, en ook goeïge tante Thilde, zich onhandig beijverden in beklag en gevraag:

'Ze had zich zeker veel te veel vermoeid met al de voorbereidselen... ze had ook zoo druk gestudeerd aldoor met de kleintjes - even vóór ze zich moest gaan kleeden nog... Tante Thilde had het zelve gezien, en toen nog gezegd: 'Kind, je maakt het je veel te druk met Free en Francinetje... 't Is niet goed voor je. - En toen had ze nog zoo lachend geantwoord:

'Maar tantetje, als ik nu eens zelf zoo'n paar lekkere kleine schatten had'. - - Zoo was ze nu altijd, zoo heelemaal 't moedertje van de kleintjes zich voelend...'

Maria-Anna had heusch moeite om haar gezicht in de plooi te houden, om die goeie Thilde, die altijd bêtises zei. Met die arme Madeleine had ze overigens zielsmedelijden. Zoo'n mispunt van 'n dominee Velders, die haar eerst het hof had gemaakt, en haar nu ineens liet zitten voor nog rijker en nog mooier partij dan zij. Maar wat kon die diplomaat van 'n Everard met z'n uitgestreken tronie toch effen alles verbergen! - Hij liet Thilde heelemaal niet merken op wat voor een gevaarlijk terrein ze kwam, antwoordde heel gewoon:

'Ja, dat is zoo, 't is Madeleine nooit te veel iets voor de kleintjes te doen. Maar daardoor overspant ze zich wel eens. Dat zie je nu weer. Ze kan er nu eenmaal niet tegen... De dokter moet er maar eens weer bijkomen...'

Frederique kwam weer binnen, en knikte reeds bij de deur geruststellend:

'Ze ligt nu wat op de canapé. - - Maar ze komt vanavond weer binnen. - - Ze wou het zóó graag dat ik 't haar niet wou weigeren, ofschoon ik 't veel beter had gevonden dat ze maar liever naar bed was gegaan...'

'Veel beter...' beaamden tante Thilde en tante Fenna beiden, maar uit zeer verschillende motieven echter.

... ''t Is zoo hard het haar te verbieden... Zoo'n dubbel verlovingsfeest als dit... Jullie begrijpt hoe graag ze er bij wil blijven toch'.... verklaarde Frederique schijnheilig. 'Ik vond het heusch een beetje àl te wreed.... Ze moet dan morgen maar eens heelemaal blijven liggen en goed uitrusten...'

.... Boven in de meisjeskamer, waarheen haar moeder en Fräulein haar gebracht hadden, lag Madeleine roerloos, met strakke oogen, voor zich uit te staren.

Eerst had ze gesnikt, al maar door, hartstochtelijk: 'Ga toch weg.... ga toch uit de kamer..,. ik wil alleen zijn.... alleen....'

Frederique had Fräulein dan ook dadelijk weggezonden. 'Ik roep U wel als U noodig zijt. Wacht U maar even in Uw eigen kamer', had zij verordeneerd.

Want Fräulein, - al was zij 'n oude getrouwe, - behoefde in elk geval niet méér ervan te weten dan 't onvermijdelijke.

Maar toen, toen ze alleen waren, toen zei ze hard en koel: ‘Je moest je schamen Made... je schijnt alle gevoel van eigenwaarde te hebben verloren....’

‘Ik schaam me niet.... Ik wou dat ik dood was.... o, ik wou dat ik dood was....’, snikte Madeleine tot alle antwoord.

‘Madeleine, ik wil geen godslasteringen hooren. Je weet hoe je vader denkt....’, trad Frederique zeer calvinistisch-gestreng op, nu zij dit tot haar doel noodig oordeelde.... ‘Komaan, drink een glas water, en neem wat broomnatrium in, en doe je best dan wat te slapen; want ik verwacht je vanavond onherroepelijk weer beneden....’

‘Ik kan niet.... ik wil niet.... ik wil niemand meer zien’..., jammerde Madeleine. ... ‘Gaat U toch weg, gaat U toch weg’... En, in een plotselinge schaamte voor haar thans blootgelegd geheim, dat nu voor niemand meer was een geheim, sloeg zij de handen voor haar gezicht, en klaagde nogmaals: ‘Ik wil niemand meer zien... ik wil niemand meer zien.... nooit meer’....

Frederique stond voor het bed, in hare zware violet-zijden japon, met haar geelrood haar, en haar bloedelooze dunne lippen:

‘Je moet’, - - zei ze onverbiddelijk. - - ‘Je hebt niet te willen, je moet. - - Het gaat me niet aan waarom je huilt, en je zelve zoo mal aanstelt. Ik wil het zelfs liever niet weten. Maar ik wil niet dat je er aan toegeeft, aan zulke meisjesgrillen, versta je me, ik wil niet... Ik wil dat mijn dochters ingetogene en zichzelve beheerschende christelijke meisjes zullen zijn... En daarom wil ik dat je je weer aankleedt, en straks beneden komt...’

Het was als een soort reddingsplank die zij hare dochter toestak, dit diplomatisch doen alsof ze niets vermoedde, niets begreep. Het hergaf Madeleine iets van kalmte. Het leek haar minder zwaar te dragen, wanneer

papa en mama tenminste deden alsof ze niet begrepen.... Want, op dit oogenblik was haar vrouwelijk schaamtegevoel, omdat ze zich ten aanschouwe van iedereen had blootgegeven, haast even sterk als haar wanhoop om het bedrog van dominee Velders...

Frederique zag dat ze veld won, en ging daarom handig op het thema voort:

'Ik wil gelooven dat je-zelve niet weet hoe vreemd je hebt gedaan, het wàs warm binnen, en je hèbt je oververmoeid', - leuterde ze. - - 'En je weet wel, dat het jou speciaal altijd opbreekt naderhand, als je je overspant.... Maar het staat natuurlijk heel mal tegenover de gasten. Ze moeten er, God weet wat, van denken dat je ineens, zonder reden hoegenaamd, flauw valt. En daarom raad ik je aan, in je eigen belang, zoo gauw mogelijk weer voor den dag te komen... Je weet bovendien heel goed hoe tante Fenna en Engel zijn, hoe graag die leelijke praatjes verspreiden....'

'Engel is valsch.... O ik háát Engel...' stoof Madeleine ineens op bij de herinnering aan de wreedheid van haar nichtje....

'Dat is ze ook.... Ze is jaloersch op ons allemaal, net als haar moeder dat is... Juist daarom zou *ik* 't haar niet gunnen als ik jou was'... porde Frederique nog voor het laatst aan, eer ze naar beneden terugging....

't Hielp inderdaad.... Madeleine lag er over te peinzen toen hare moeder weg was. Ja, die had gelijk, ze moest het die nare Engel en die nare tante Fenna niet gunnen. - - Ze moest zich goedhouden.... al was het alleen daarom.... En toen, ineens, als een lichtstraal in de duisternis, glimde de hoop weer op:

Als Engel 't eens gezegd had enkel maar uit jaloezie, zoo maar heen, als een on-dit, omdat ze natuurlijk blij was er haar, Madeleine, door te kunnen grieven.... Je hoort zooveel on-dits..... Bertus Velders was zoo'n ècht-knappe man, zoo'n echte mode-dominee! Als ie met 'n mooi jong meisje maar wat lang sprak, was dat dadelijk al genoeg om hen beiden de aandacht te doen trekken. En dan had je van die menschen die dadelijk van alles er uit distilleerden. - Geen haar op zijn hoofd dacht misschien aan een engagement met die freule uit Utrecht...

Maar die Vrije-Universiteit-student dan, die Sjoerd Vreezema, die had het toch óók gehoord, die had het dadelijk beaamd... Als het toch eens wèl waar was... wèl waar... In geen drie weken was dominee Velders bij hen aan huis geweest. Anders vond hij nog wel eens daartoe een voorwendsel, in een boek dat hij kwam brengen, in een protégée over wie hij wilde spreken met mama... Als het toch eens wèl waar was...

- - - - - -

Met een ruk hief ze zich op van haar bed... God neen, neen, 't kòn niet waar wezen, 't kón niet. Iemand kijkt je niet zóó in je oogen, en drukt niet zóó je hand, en spreekt niet zóó van zijn toekomstdroomen, als hij niet van plan is 'dat' te vragen aan je straks, dat wonder-zoete-heerlijke... Waarom aan hem twijfelen eer ze wist,... met zekerheid wist...!

Ze begon zich koortsachtig-gehaast te kleeden, bette telkens opnieuw haar oogen... Zoo, met wat poudre de riz, ging het wel, zag ze eruit als iemand die het door de warmte te kwaad heeft gekregen, de oogleden nog alleen wat verdacht rood...

O hij zou komen, hij zou stellig komen vanavond... hij had immers de invitatie aangenomen...

En dan wou ze toch er goed uitzien, te zijner eere goed uitzien...

Fräulein klopte op de kamerdeur... Ze kwam eens kijken hoe het nu ging. ‘Mevrouw had haar dat besteld voor ze naar de gasten terugkeerde,’ - verontschuldigde zij zich.

En Madeleine dwong zich tot glimlachen. ‘O, Fräulein kwam net op tijd, precies van pas om haar japon dicht te haken en, als ze zoo vriendelijk wou zijn, heur haar wat te arrangeeren. Van dat liggen was het zoo in de war geraakt, en Fräulein kon zoo handig kappen... Gek, zooals die oververmoeidheid en die warmte haar ineens hadden bevangen... Ze begreep zelf niet hoe ze zoo dwaas het te kwaad had gekregen...’

Fräulein deed of ze 't allemaal geloofde... ‘Ja-zeker, Madeleine had ook veel te veel gedaan in de laatste dagen. Ze moest nu maar niet dansen vanavond... Zou ze kunnen meedoen aan de tableaux...? 't Zou zóó jammer zijn als zij uitviel...’

‘Natuurlijk deed ze mee... En dansen wou ze ook... Veel dansen... Ze was nu heelemaal beter... O heelemaal...’

Tante Fenna en Engel waren eenstemmig in hare luidruchtige vreugde- èn medelijdenbetooningen toen ze weer binnentrad. ‘Hoe voelde ze zich nu? - Ze zag toch wel nog wat bleekjes... Was ze nu werkelijk niet te vroeg opgestaan...?’

Maar, ook in Madeleine Zijp-Looyenga vloeide heur moeders diplomaten-bloed, als in al hare broers en zusters. Ze was nu zichzelve weer meester, deed alsof ze heelemaal niet begreep, accepteerde Engel's lievigheid en tante Fenna's moederlijke bescherming, als geloofde ze er aan van ganscher harte...

En ondertusschen stroomden de voor het avondfeest genoodigde gasten binnen; de

deur ging onophoudelijk open, telkens nieuwe namen werden afgeroepen... En al verraderlijker steeg Madeleine's zwak blosje, al luider werd haar gecoquetteer met Ber van Googh, met den veel ouderen, dikken, vulgairen Ber van Googh, die, na in een wijnhandel rijk te zijn geworden, zich, om erin te komen, in goede kringen, had 'bekeerd', en thans optrad als steunpilaar van Vrije-Universiteit en calvinisme.

Bij de Helledoorns, met wien hij verwant was, kwam hij dientengevolge veel aan huis. Die ook hadden hem 't eerst geïntroduceerd in hun orthodoxen kring, ingevoerd ook bij de Zijp-Looyenga's. Om 't heerengebrek, onvermijdelijk verbonden in den Haag aan groote partijen, was hij geïnviteerd voor heden, van uit Amsterdam, had gráág aangenomen, als altijd, waar een pretje viel te genieten, - onbehagelijk type van den rijkgeworden burgerman, die zich indringt in hoogere kringen...

De meisjes Zijp-Looyenga plachten om hem te lachen, vonden hem ordinair, niet van hun stand, tolereerden hem voornamelijk om hun vader, die in hem zag en waardeerde een rijken verkiezings-campagne-ondersteuner, een Vrije Universiteits-steunpilaar in finantieelen zin...

Vanavond echter stootte Lucy verbaasd haar oudste zuster aan: 'Zie je hoe opvallend Made doet met van Googh.? Zij houdt hem in het openbaar voor den gek.'

Louise keek op haar nog naïef zusje glimlachend neer: 'Van Googh wordt nog onze schoonbroer.... let eens op'.... riep ze, opgewonden door de pret van het feest en de champagne en het dansen....

'Ajakkes, schei uit! Wat gemeen om zooiets van Made te zeggen....!' stoof Lucy verontwaardigd op...

Louise lachte nog luider...

'Jij bent nog een kind,' smaalde ze.... 'Jij begrijpt dat nog niet.... Geen Velders gekomen hé?'

'Dominee Velders....? Nee, dat is waar, die is er nog steeds niet'....

'Die komt ook niet meer.... *Die* is gemeen tegen Made.... *ik* niet'....

Zij zag Johan op haar afkomen, de ijslimonade in de hand, die zij hem belast had te halen. En zij duwde haar zusje weg als een lastige derde:

'Ga jij nu maar dansen zeg... Amuseer je....'

't Slot-tableau werd gevormd door de twee kleintjes: Free en Francinetje, den palmtak houdend over het groote marmeren kruis... Tante Thilde weende erom van aandoening.

't Dansen had ze eigenlijk, heel in een hoekje van haar hart, wel wat héél wereldsch gevonden. Maar ze nam onderworpen genoegen met de uitlegging van haar broer, die haar zei dat David immers toch ook heeft gedanst voor de arke Noachs, waaruit dus volgt dat de Bijbel-zelf het dansen als zoodanig niet verbiedt...

't Was wel een ander soort dansen, dat van David bij die gelegenheid, als dit dansen van deze gedecolleteerde jonge meisjes en deze zinverhitte heeren, - dacht zij in stilte - maar enfin, Frederique, die haar had gezegd dat je er zoo moeilijk tegen in kan gaan in al zulke dingen, als je jongelui hadt op te voeden, zou wel gelijk hebben. Frederique was immers zoo'n verstandige moeder, en zoo'n goeie vrouw voor broer Everard. En bovendien, als broer Everard-zelf het nu toch óók goedkeurde....

Daarmede bracht ze, partijdig voor alles wat haar lievelingsbroer deed, haar gewetensbezwaar tot zwijgen. Maar ze vond het toch wèl eene verademing toen de tableaux kwamen. En dit allerlaatste, van die twee onschuldige lieve kindertjes, dat was nu weer zoo ècht vroom! Want Frederique, naast wie ze zat, legde haar uit wat

het beteekenen moest: Het kruis dat elk huwelijksleven, óók het gelukkigste, niet zal bespaard blijven op deze zondige wereld, maar dat voor hen, die gelooven in Gods liefde, wordt gezegend door Hem, door Zijne over alles den eeuwigen vrede spreidende engelen....

'Amen', - - antwoordde ze eerbiedig, toen Frederique, - ondertusschen zorgvuldig oplettend of Madeleine niet opnieuw het te kwaad kreeg - ze deed zoo overdreven opgewonden met Ber van Googh - haar explicatie ten einde had gebracht....

En Frederique, de gedachten nog steeds bij die lamme deceptie door dominee Velders hun aangedaan, herhaalde plechtig: 'Ja Amen. Dat mag je wèl zeggen, Thilde.... Het is een heele rust voor een moeder te weten dat haar kinderen van haar gaan met God....'

Thilde gaf haar een stillen handdruk. Wat had Everard toch een goeie keuze gedaan! Heusch, Frederique, die uit een zoo heel anderen kring kwam dan de hunne, had zich wèl heelemaal bekeerd, wèl wezenlijk heelemaal bekeerd....!

(Wordt vervolgd.)

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. *Aan de lezeressen en lezers der 'Holl. Lelie'.*
De inname van Luik.

Juist nu, in deze dagen van zich een angstig houden aan de neutraliteits-belangen, het zich wachten voor eene besliste meening te durven uitspreken over den wereld-krijg, doet het je goed, de eerlijke, openhartige uitlegging te lezen, die Freule Lohman in het artikel 'de inname

van Luik' in No. 16 der 'Holl. Lelie' schreef.

En toch aan den anderen kant, deed het me pijnlijk aan, dat juist de Redactrice van een blad als de 'Holl. Lelie,' bekend door hare strikte waarheidsliefde, hierover verklaring moest geven, om daardoor eene einde te maken aan de fatale opvatting als zou Freule Lohman zich verlustigd hebben aan al de gruwel-ellende van eene belegerde stad.

Voorwaar! een treurige eenzijdige opvatting van den kant van die lezers. Iemand die logisch denkt en redeneert, kan toch naar m.i. er geen andere reden voor vinden als de oplossing van het vraagstuk 'hoe komen we aan een spoedige vrede'? En juist dat antwoord lag in dien zin opgesloten, die Freule Lohman in de bewuste brief schreef. En daarnaar verlangen wij doch allen, dunkt me. Uit dien zin iets anders uit te denken of achter te zoeken, vind ik naar mijne bescheiden meening, dom.

Juist, omdat het geschreven werd door iemand, die altijd en immer getoond heeft, gevoel en medelijden te hebben, met alles wat lijdt, mensch en dier beide.

Mogelijk zijn er, die precies hetzelfde denken als ik, die ook die meening daarover hebben, maar wellicht hunne gedachten niet gedrukt wenschen te zien. Laten zij dan, als bewijs van instemming en met eerbied voor de eerlijke verklaring van de Redactrice der 'Holl. Lellie' hun naamkaartje naar Freule Lohman zenden, dit zijn we dunkt me verplicht, na hare ridderlijke uiteenzetting.

STANIA.

Antwoord red.:

Ik dank Stania zéér hartelijk. Uit haar artikel blijkt dat óók vrouwen mij goed begrepen. Daaraan twijfel ik ook geen oogenblik trouwens. Maar ik dank haar voor haar *openlijk* erkennen van de waarheid dat ik niet zou hebben *kunnen* bedoelen -, gegeven mijn karakter, - wat sommigen er, bevooroordeeld, in wilden lezen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Een Brief.

Brief van den Belgischen gezant te Berlijn aan den Heer Davignon, Belgisch Minister van Buitenl. Zaken.

BERLIJN, 4 Aug. '14.

Mijnheer de Minister.

Ik heb de eer U hierbij te doen toekomen het gedeelte van de redevoering heden op het spreekgestoelte van den Rijksdag uitgesproken door den Rijkskanselier, betrekking hebbend op de smadelijke schending van onze neutraliteit.

'Wij bevinden ons in staat van wettige verdediging en de noodzakelijkheid kent geen wetten. Onze troepen hebben Luxemburg bezet en zijn misschien reeds in België binnengedrongen. Dit is in strijd met de bepalingen van het volkenrecht. Frankrijk heeft, 't is waar, verklaard dat het besloten was de neutraliteit van België te eerbiedigen, zoolang de tegenstander haar zou eerbiedigen. Maar wij wisten dat Frankrijk zich klaar hield om België binnen te dringen. Daarom zijn wij genoodzaakt geweest over de gerechtvaardigde protesten van de Luxemburgsche en Belgische regeeringen heen te stappen. Het onrecht dat wij op die manier plegen zullen wij

herstellen zoodra ons militair doel zal zijn bereikt.*) Hij die bedreigd is, zooals wij - wij staan zijde aan zijde naast Oostenrijk - mag enkel en alleen denken aan het middel om zich vrij te maken.

Opgemerkt zij, dat de Heer Von Bethmann Holweg onomwonden erkent dat Duitschland *het internationale recht schendt* door Belgisch grondgebied binnen te dringen en dat het te dien aanzien *een onrecht* pleegt.

(get.) Baron Beyens
gezant v. België.

Het bovenstaande verzoek ik U beleefd te willen opnemen tegenover Uwe bewering, geachte Redactrice, als zou het twijfelachtig zijn of Duitschland België's neutraliteit schond. Tot hiertoe las ik in Uw blad nog niets anders dan propaganda voor het Pruisische militaire systeem.

Hoogachtend,
Uwe abonné, die dit gaarne blijft,
H. VISSER.

Antwoord redactrice.

Geachte Heer Visser.

Wie beschuldigt moet ook kunnen *bewijzen.*

Wààr hebt gij in de Holl. Lelie gelezen: 'propaganda voor het *Pruisische militaire systeem*?' Vergun mij U te antwoorden, dat dit een lasterlijke aantijging is. Gij kunt in de Holl. Lelie lezen: *sympathie* voor Duitschland, mijn eerlijke persoonlijke overtuiging (die slechts eene persoonlijke kan zijn), dat niet Duitschland den oorlog wilde maar er toe is genóódzaakt tenslotte. Nergens echter kunt gij lezen: 'propaganda voor het Pruisische militaire systeem'. Ik ben eene besliste anti-militairiste; ik vind de sociaal-democraten, die thans àlle beginsel overboord gooien, en meevechten, verraders van hun eigen 'broeder'-principe, ik herhaal onophoudelijk, òòk nù, dat ik vóór en boven alles den *vrede* wensch, maar ik herhaal óók, wat ik in de voorlaatste Lelie overnam uit het hoofdartikel van het Vaderland van de hand van generaal Staal, dat het verdedigen van een naar onze éérlijke overtuiging *ten onrechte* beschuldigde persoonlijkheid niet behoeft in te sluiten instemming met alle diens handelingen. De heer Generaal Staal schreef dat naar aanleiding van de ook tot hèm gerichte beschuldiging van 'pro-duitsch' te zijn - waar hij enkel éérlijk-*on*partijdig tracht te oordeelen. In dit geval bevind ik mij liever in zijn gezelschap dan in het uwe, - waar gij, ik herhaal het, tegen mij een lasterlijke aantijging uitspreekt zonder één bewijs voor uw woorden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

*) Zooals bekend, was het Duitsche leger van plan Frankrijk aan de *oversterkte zijde*, de Fransch-Belgische grens, binnen te rukken.

III. Mr. S. van Houten over den oorlog.

'Onze internationale stelling'.
Brochure v. *Mr. S. van Houten.*

Op bldz. 12, regel 9, schrijft Van Houten: 'Geen staatsman zal er aan denken Engeland een verwijt te maken dat zij als geschikt moment om dezen strijd, die komen moest, te voeren, het tijdstip benutte waarin de tegenstander om Oostenrijk te steunen met Rusland en Frankrijk in oorlog geraakte en bovendien de ongehoorde fout beging de ook door hemzelf gewaarborgde onzijdigheid van België te schenden enkel om een militair voordeel tegen Frankrijk te behalen.'

Op dezelfde pag. onderaan schrijft v. Houten, na beweerd te hebben dat de oorlog te wijten is aan de slechte diplomatie van Duitschland: 'Het *Berl. Tagebl.* van 7 Sept. geeft een verslag van een zeer toegejuichte rede van prof. von Wilamowitz Möllendorff over de historische oorzaken van den oorlog. Ik vind daarin zeer terecht geen woord van beschuldiging van Engeland's optreden, wel echter deze opmerkelijke woorden: 'Auf dem Felde der Diplomatie sind wir glatt geschlagen und unsere Heere haben nun die Aufgabe das auszubessern.'

Het leger moet goedmaken wat de diplomatie bedorven heeft, zoo redeneert de professor verder, wat Mr. v. Houten op bldz. 15 aanleiding geeft te vragen: 'Wat maakt het Duitsche leger goed als het door bloedbaden en verwoestingen aan de Belgen hun militaire inferioriteit bewijst, doch meteen in een hen tot dusver welwillend volk een onuitwischbare verbittering kweekt?'

Van iemand als Mr. van Houten kan toch zeker geen ophitzerij of kortzichtige partijdigheid worden ondersteld. Ik vertrouw dan ook, zeer geachte Redactrice, dat misplaatste partijdigheidsvrees U niet zal weerhouden dit op te nemen, temeer waar deze vrees U zelf niet weerhield te beweren: 'Duitschland strijdt voor een rechtvaardige zaak! Het zal zegevieren!' Wat hebt Ge nu hierop te antwoorden, freule?

Met veel hoogachting Uw dv.
H. VISSER.

Geachte Heer Visser.

Ik heb U alléén te antwoorden, dat ik uit 'partijdigheids-vrees' nimmer een stuk weiger, en dat gij mij beter moest kennen dan gij schijnt te doen, door het neerschrijven van dezen voor mij beleedigenden volzin, - dien ik U overigens gaarne vergeef, waar iedereen, schijnt het, in deze dagen verkeert in opwinding, en daardoor weleens vergeet wat hij den ander schuldig is. - Voor de rest: Ja, ik heb geschreven dat m.i. Duitschland strijdt voor een rechtvaardige zaak, nl. om het behoud van zijn handel en industrie. En, omdat ik geloof in eene Gerechtigheid, daarom geloof ik dat Duitschland zal zegevieren. Het kan echter zeer goed zijn dat ik mij in deze mijne persoonlijke meening vergis; juist, daarom, omdat het slechts is eene *persoonlijke* meening, zal ik er niet over redetwisten in het publiek.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. An die Wohllöbliche Redaktion vom: 'Amsterdamsch Weekblad', (De Groene).

'Der wahre Freund ist derjenige der mir meine Fehler zeigt'. So ungefähr lautet der Inhalt eines holländischen Sprichwortes. In Betracht dieser Aussage, der zweifellos eine grosze Wahrheit zu Grunde liegt, soll auch Ihr offener Brief vom 6 September d. J. Ihren und unsren deutschen Freunden nicht unwillkommen sein, wenn auch hin und wieder Ihr Urteil nicht besonders schmeichelnd ist. Jedoch Sie haben ganz Recht, für Schmeichelei sind die Zeiten nicht besonders geeignet. Es gilt vielmehr jetzt unsren Freunden zu sagen was uns auf dem Herzen liegt. Soll das 'Freundschaftsurteil' jedoch den erzielten Erfolg haben, soll es einschlagen, maszgebend sein, so ist es unbedingt erforderlich, dasz dasselbe der reinen Wahrheit entspricht und absolut rechtfertig ist. Dies ist jedoch keine sehr leichte Sache. Die absolute, seltene, einzig dastehende Wahrheit ausfindig und anschaulich zu machen ist eben bei Angelegenheiten in engem Kreise eine sehr oft unerlösliche Aufgabe, weil es nun einmal menschlichen Augen nur selten gestattet ist die Wahrheit zu sehen. Wie unendlich viel schwerer noch ist die Aufgabe wenn es sich handelt um Welt-Ereignisse wie jetzt. Die Aufgabe wird schlieszlich unmöglich, wenn man bedenkt, dasz in Kriegszeiten dasjenige was wir 'Recht' zu nennen pflegen einfach zur Seite gestellt wird, um Platz einzuräumen für die Rechte des Stärkeren. Dies zu beobachten sind wir bei allen Völkern und durch alle Zeiten hin im Stande gewesen. Dazu brauchen wir eben nicht auf unsren östlichen oder westlichen Nachbarn zu sehen, im Gegenteil, können wir vielmehr bleiben wo wir sind. Recht und Krieg sind leider nun einmal unvereinigbare Sachen. *Dies isteben der grosze Fluch des Krieges an und für sich*, *und nicht etwa der Bann eines besonderen Fluches befangenen einzigen Volkes, wie Sie schreiben.*

Jedoch ich will nachgeben, 'Deutschland hat von normalem Standpunkt aus ('normal' im Gegensatz zu 'kriegerisch') schwer gesündigt. Jedoch, es ist dafür auch schwer gestraft worden. Und dabei hat es sich angeblich mehr Feinde gemacht wie ihm augenblicklich wohl lieb sind.

Dasz deutsche Krieger beim Einfall angefangen haben auf wehrlose Bürger zu schieszen? Dies erscheint mir aus zweierlei Gründen sehr zweifelhaft, denn erstens: ist der deutsche Soldat zu gut diziplinier t, dasz er Etwas machen sollte was ihm nicht besonders befohlen ist, und zweitens: was für Nutzen würde es doch um Himmelswillen haben Krieg gegen Bürger zu führen, dadurch die Art seiner Gegner, in Gestalt von Francs-Tireurs oder Freischützen zu verschlimmeren, deren Zahl um das Vielfache zu vermehren, und dabei den Fluch der ganzen zivilisierten Welt auf sich zu laden? Das macht doch ein stark bedrohtes Land nicht um Nichts?

Dasz belgische Bürger auf deutsche Krieger geschossen haben? Ich halte es gar nicht für ausgeschlossen. Im Gegenteil finde es sogar einigermaszen begreiflich. Wenn der Krieg so

ganz unerwartet, ganz unvorbereitet kommt? Wenn der Vater oder die Mutter, der Bruder oder die Schwester vermutet oder sogar weisz, dasz eigne Söhne, eigne Brüder oder der Verlobte dem Eindringer zum Opfer gefallen sind? Wenn man zusehen musz, dasz seine Felder zerstört, das Vieh ermordet, sein Haus, wenn auch nicht immer absichtlich, zertrümmert wird? Weshalb die Doppelflinte dann nicht von der Wand genommen? Aber auch dann erst ist der Krieg in seiner schrecklichsten Gestalt ausgebrochen. Denkt Euch ein Leser wenn der Soldat in dem Bürger und der Bürger in dem Soldaten den Todfeind erblickt. Jedoch ich wiederhole: *Das ist aber der Fluch des Krieges an und für sich und nicht etwa der Bann des Fluches eines einzigen kriegführenden Volkes*, *wie Sie meinen.* Sie werden doch nicht behaupten, dasz der Krieg in Belgien nicht zu einem Bürger- und Zerstörungskriege Anlasz gegeben hätte, falls der deutsche Einfall in den Augen der Welt ordnungsmäszig 'völkerrechtmäszig' vor sich gegangen wäre?

Dasz sogar Dörfer und Städte zerstört werden ('Von der Dörfer von der Städte wildem Brande schrecklich strahlt'. 'Schillers Glockenlied') wobei wertvolle Kunstwerke und Geschichtliches aller Art auf immer verloren gehen, ist ebenfalls unendlich bedauerlich, doch mir trauert mehr um die schwer getroffene Bevölkerung als um alle irdischen Kunstschätze zusammen. Ich stelle das Geschöpf nun einmal über seine Schöpfung und werde ich hoffentlich auch wohl darin nicht ganz allein stehen.

Was ich zum Ausdruck zu bringen versucht habe ist in den nachstehenden wenigen Worten zusammen zu fassen.

Ich werde nach französischem Beispiel nicht sagen: 'Alles wissen ist Alles verzeihen'. Ich glaube allerdings, wenn man Alles wüszte, so würde auch noch Manches zu verzeihen sein. Jedoch mir scheint, dasz man in seinem Urteil der Gerechtigkeit und der Unparteilichkeit halber äuszerst reserviert sein soll, denn 'A la guerre comme à la guerre - Im Kriege wie im Kriege' wird so lange gelten bis die letzte Schlacht geliefert sein wird. Daran zu arbeiten ist die heiligste Pflicht der Menschheit und immer mehr und immer kräftiger schalle die internationale Lösung Frauen wie Männer: '*der Krieg an den Krieg*'.

Leeuwarden, Oct. 1914.

S.S. SEVENSTER.

Dit m.i. zeer gematigde stuk is door de redactie van de Groene geweigerd (!!) Ik ontving daarop het beleefd verzoek van den onderteekenaar het te willen opnemen in de Holl. Lelie, hetgeen ik, getrouw aan mijn stelregel: hoort iedereen, bij dezen doe.

REDACTRICE.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Edo. - Onder vriendelijke dankbetuiging voor Uw schrijven deel ik U even mede dat gij inderdaad waart bedoeld met Leo II. Voor die vele vrouwen, die enkel met hun gevoel redeneeren, is het niet ondienstig hier Uw briefje van U als *man* over te drukken:

Uw artikel: De inname van Luik, (*zie 19 Oct. l.l.*) *heeft mij verbaasd. Ik had het niet mogelijk geacht dat men 't ooit in den door U bestreden zin van U kon opvatten.*

't Geen U zegt in 't Overzicht der Week, over de domheid van 't krantenlezend publiek, *is wel zeer waar*, *maar 't is vervelend voor U*, *dat O daartegen telkens moet ageeren. Ik geloof dat dit meestal of bijna uitsluitend vrouwen zijn. Niet dat ik de mannen voor veel of maar een weinig verstandiger houd, maar deze spreken geen oordeel uit*, *als zij de zaak niet begrijpen; de vrouwen daarentegen wel*, *die babbelen maar raak; hoe dommer ze zijn hoe meer ze dan kakelen.*

Vooral die aanhef deed mij genoegen. 'Ik had nooit gedacht dat men van *U* het in dien zin kon opvatten.' - Inderdaad is er geen gebrek aan copy, maar de reden waarom ik Uw artikelen niet plaatste zult gij reeds hebben gelezen. Met andere artikelen doet gij mij steeds zeer veel genoegen.

Eene medestrijdster. - Uw 'Oorlog aan den Oorlog' neem ik gaarne op. Het vlugschrift wil ik met genoegen als artikel opnemen. Uit het feit, dat ik het ontving van den heer Veen met Uw brief, leid ik af, dat hij-zelf het niet afzonderlijk wil uitgeven. Gij vraagt om 300 ex., ingeval het in de Lelie verschijnt, maar daarover heb *ik* niets te zeggen, alleen de heer Veen beslist hierover. Wil dus zoo goed zijn hem eerst te vragen hoe hij daarover denkt en wat het moet kosten, want ik ben in dit opzicht niet in staat iets te beloven. Alleen het redactioneele gedeelte gaat mij aan. En hiermede hebt gij meteen het antwoord op Uw vraag. Gunstige beoordeelingen namelijk, door vrouwenbladen over Uw opstel, hebben niets te maken met het handelsbelang dat een uitgever ziet in een al of niet uitgeven ervan. Een opstel moge in de oogen van alle vrouwen heel wáár zijn, zoolang echter de uitgever vreest geen goede zaken te

zullen maken door de uitgave ervan, zoolang zult gij niemand vinden die het accepteert, of het moet dan iemand zijn, die tot dat doel het geheel en al doet uit een ideaal-oogpunt. En uitgevers zijn meestal geen idealisten maar handelslui. Waarschijnlijk is U mijn eerste antwoord aan U ontgaan, namelijk dat ik over de quaestie J. Steketee tegen dominee Klaver geen stukken opnemen wil, omdat laatstgenoemde niet in de Lelie-zelve schreef, zoodat hetgeen achteraf gezegd wordt over of tegen hem voor alle lezers onduidelijk en zonder belang is. Ware ik niet afwezig geweest, zoodat de heer Veen zich zonder mij moest behelpen, dan had *ik* zeer zeker óók dat stuk van mevrouw Steketee tegen ds. Klaver niet opgenomen, om bovengenoemde reden. Dat opnemen is echter buiten mijn medeweten geschied, en nu kan ik slechts herhalen wat ik reeds ééns aan U schreef: Alleen indien ds. Klaver *in* de Lelie zegt wat hij te zeggen heeft, alleen dan zal ik hem antwoorden of anderen toestaan dat te doen. Op alle on-dit's, die *over* de Lelie de rondte doen, ingaan - of zij van ds. Klaver komen of van een ander - vind ik beneden mijne waardigheid. Wie ons aanvalt moet het ruiterlijk doen, en niet achterbaks in een of ander blaadje. En nu heb ik U nog hartelijk te danken voor Uw lieven brief, waarin gij U zoo verheugt over mijn antwoord aan U. Maar, lieve Medestrijdster, gij kent mij nog heel slecht, indien gij ook maar éép oogenblik hebt gevreesd, dat mijn antwoord anders zou uitvallen. 't Spreekt immers vanzelf, dat gij mij zoo moest schrijven als gij het eerlijk hebt gevoeld, en ik dank U recht van harte voor die eerlijkheid! - Meldt mij nu s.v.p. nog even of ik dus Uw ‘pleidooi’ zal plaatsen; namelijk: of gij met den heer Veen Uw maatregelen hebt getroffen aangaande de verlangde 300 ex.

Lelie-abonnée Drente. - Ik herinner mij dat dit een Uwer vorige ps: is geweest. Daarom neem ik het thans, want gij geeft ditmaal geen nieuw op, ofschoon ik zeker weet dat gij daarna reeds àndere aangaaft; maar die weet ik niet meer uit het hoofd. Vóór alles verdient gij het door U gevraagde ‘pluimpje.’ Want heusch, nu was Uw schrift zoo prettig leesbaar. En dan, hartelijk, hartelijk dank voor dien brief, dien *verstandigen* brief, zou ik willen zeggen, bij zooveel onverstand en eenzijdigheid en ziekelijkheid dezer dagen. Waarlijk, toen ik hem las dacht ik: de groote-stadslucht maakt héél dikwijls de menschen verdwaasd, terwijl daarentegen de provincie-bewoners het nuchter gezond-verstand bewaren. Want, hoe geheel anders schrijft gij over den oorlog en over de Belgische vluchtelingen dan men erover hoort praten in Amsterdam en in Den Haag, vooral in die eerste stad, ‘voorgelicht’ door zekere partijdige ophitsende pers.

Wat U zegt over den oorlog ben ik zoo met U sens. Ik reisde voor een maand ongeveer met eene Duitsche dame, wonend te Groningen, en twee uit Limburg. Dat ging over die Duitschers! Toen - ik wou me niet langer stilhouden, en zei ongeveer: ‘Wel dames, in vredes-tijd werd er in mijn dorp door een paar arbeiders met een meid, die van 't land kwam, 's morgens in de vroegte, wat uitgehaald, dat mij met ontzetting vervulde en dacht ik: o, als zulke kerels eens in den oorlog zijn!! En dacht U, dat er in andere landen dus ook niet zulke wezens waren? Zoudt U het billijk, rechtvaardig vinden, wanneer ik de geheele Holl. natie over één kam scheerde met zulk volk! En bovendien ook dit nog: Wilde het Duitsche volk graag oorlog? Het Belgische volk? De minister drukte op een knopje, en een groot deel werd opgejaagd en gestuurd als een willooze troep. Wil ons volk oorlog?

- - Ziedaar precies uitgedrukt mijne meening, en, ik durf zeggen, die van elk dóórdenkend mensch! - En dan verder in Uw brief:

Eene deftige aankondiging, aan de boomen geplakt, dat er des middags eene collecte gehouden zou worden voor de Belgische vluchtelingen. Het fanfarekorps zou de jonge dames collectanten mee bijstaan. Toen dacht ik, zooals U zei: Is er bij ons geen armoede?

Zoo óók is het precies! De armoede bij ons doet er niet toe, schijnt het, voor dit soort 'weldadigen', zoolang zij maar reclame kunnen maken voor eigen-ik. door deze nieuwste sport inzake 'weldadigheid', namelijk in dit geval: 'De Belgische vluchtelingen'. Ik verwijs naar het Overzicht van de Week dienaangaande, opdat gij, en velen met U, kunnen zien wat er in wáárheid soms aan is van de beklagenswaardigheid dezer ons-geheel onbekende vluchtelingen, terwijl men immers in eigen land meer dan genoeg nood heeft te lenigen. - Bijzonder trof mij Uw meedeeling over die soort 'voorspelling' - zal ik het maar noemen, - die gij kreegt van te voren. Zij is werkelijk een bewijs uit velen voor de waarheid van het bovenzinnelijke - waardoor ook-ik sinds lang, maar in den laatsten tijd in het bijzonder, géén ongeloovige ben. - Voor Norma wil ik nog gráág overnemen dat haar artikel Uw sympathie zoo wegdroeg. Ik wil u wel verraden dat ik haar persoonlijk een weinig ken, en dat zij mij zeer sympathiek aandeed. Nogmaals hartelijk dank; in deze opgewondene zenuwachtige dagen doet het goed zulke een kalme bezadigde beschouwing te ontvangen als de Uwe.

Mevrouw M. - Ik vind het heerlijk van een nieuwe abonneé - en die daarenboven schrijft in menig opzicht met mij in levensopvatting te verschillen, - te hooren hoe zij nochtans zoo graag de Lelie leest, en hoe zij mij om mijn dierenliefde waardeert, want ik ben altijd zoo innig blij voor de dieren-zelf wanneer ik medestrijders ontmoet. En ik geloof inderdaad dat het hun ten goede komt in dit opzicht vóórtdurend in het openbaar te getuigen. Er zijn zoovelen die laks of flauw zijn of zich schamen uit vrees 'sentimenteel' te zullen lijken, en al diegenen kan ik niet genoeg toeroepen: Ziet dan toch, - indien gij niet onafhankelijk genoeg voelt om U-zelve te durven zijn, - op al de groote en beroemde mannen de geheele wereld door, die, bijna zonder uitzondering, dierenliefhebbers zijn of waren. Elk mensch met **gevoel** waardeert het dier, en komt op voor het onbeschermde, zwakke, van den mensch afhankelijke.

En nu moet ik U nog speciaal danken voor Uw warme instemming met mijn Overzicht v/d

Week: ‘Ziekelijke opvattingen’ in het voorlaatste nummer. Zooals gij hierboven ziet heeft gelukkig niet iedereen het verstand verloren, en zijn er meerderen die er zoo over denken als gij en ik. Gij zult intusschen hebben gelezen in het laatste nummer over de feesttafels ‘met bloemen versierd’ en ‘de avond-concerten’, door het reclame-echtpaar-diamantslijperij van Dam, in Amsterdam, dagelijks den Belgischen vluchtelingen aange boden, en ook van het nobel (?) gedrag van de Telegraaf-redactie, die daarvoor reclame maakt met ellenlange beschrijvingen, en eigen werklieden met *dertig dienstjaren* ondertusschen reeds den 7den Aug. broodeloos maakte, volgens een inzender in Het Volk. Men kan heusch niet genoeg wijzen op dergelijke schanddaden om eigen eer, onder de leuze ‘weldadigheid’ - Voor het rondzenden van het bewuste nummer der Lelie betuig ik U mijn hartelijken dank, en ik neem 't U niets kwalijk een woord geschrapt te hebben dat naar Uw meening aan mijn pen was ontsnapt. Om U de waarheid te zeggen weet ik niet wàt gij bedoelt, daar ik de bewuste Lelie niet bij de hand heb. Misschien hebt gij dus gelijk. En, in elk geval, schrijft gij over den inhoud van het stuk zoo waardeerend, en vind ik het zoo prettig dat gij het iedereen ter lezing gaaft, dat ik er niet aan denk U Uw handelwijze in het minst euvel te duiden. - Misschien hoor ik nog wel eens opnieuw van U?

H.v.H.S. - Uw bijdrage kwam voor de Lelie van 28 Oct. l.l. te laat, maar ik zond haar naar de drukkerij voor die van heden. Gij geeft echter niet op Uw volledig adres voor de door U gevraagde drukproeven. Daarom verzocht ik de drukkerij dat adres bij den uitgever aan te vragen.*) Denk er echter om voortaan, ook voor hon. en pres. ex., Uw volledig adres s.v.p. in elken brief met bijdrage te herhalen. Deze laatste wil ik wegens de actualiteit zeer gaarne plaatsen.

Gij schijnt te meenen dat ik in Nauheim enkel *Duitsche* bladen las; de Hollandsche echter werden dóórgezonden, niet de Fransche of Engelsche, dus, eenzijdig kòn ik niet ingelicht zijn. Overigens zijn wij het echter geloof ik thans vrij wel eens over die zaak. - Wat gij schrijft over de begeerte der Lelie-lezers naar een op de hedendaagsche wereldgebeurtenissen betrekking hebbenden inhoud trof mij bijzonder, omdat gij daarmede volmaakt uitspreekt zoowel mijn eigen overtuiging als mijn bezwaar, juist om die reden, om terug te komen. Dit schijnt U misschien niet met elkaar te rijmen, en daarom wil ik het U uitleggen. Dat de Lelie, ondanks de hulpvaardigheid en bereidwilligheid der medewerkers, haar cachet had verloren gedurende mijne afwezigheid, dat zag ik zeer goed in, en ik begreep dus volkomen den wensch van den uitgever dat ik zou en moest terugkomen, hoe eer hoe beter. Maar ik vreesde de neutraliteit te zullen schenden. Het ligt nu eenmaal niet in mijn karakter ‘voorzichtig’ te zijn en ‘neutraal’ te blijven, op welk gebied dan ook. En toch was het nog méér indruischend tegen mijn natuur dan maar liever over wat anders te schrijven dan de hedendaagsche wereldgebeurtenissen, m.a.w. te leuteren over ditten en datten, die op dit oogenblik niemand interesseeren. Vandaar dat ik na mijn terugkomst meer dan eene conferentie had met den uitgever. Ik wil namelijk alleen dan schrijven als ik het kan doen met een eerlijk geweten, en als ik mag zeggen wat der moeite waard is gelezen te worden. Daarom herhaal ik dan ook nogmaals: ‘*Zwijgen* kan ik desnoods over sommige dingen, maar mijne opinie verdraaien, ten

*) Het stuk was voor dit nommer bestemd; maar gij ziet dat zelfs het hoofdartikel moest uitvallen. Dus a.s. week.

believe van wien ook, dat doe ik nooit, dan ga ik liever in de gevangenis'. Hartelijk dank voor Uw brief.

Vrouwtje C. - Toen ik Uw brief las, toen dacht ik van ganscher harte: Wat ben ik blij dat ik die opheldering heb geschreven: De ininname van Luik in het 14 Oct.-nummer. Immers, het zou mij vreeselijk hebben gespeten, had ik trouwe vrienden, als ook gij blijkbaar een zijt, verloren door een ongelukkig misverstand. Immers dat was het. Ik herhaal wat ik schreef in dat bewuste artikel: in den beginne dacht ik heusch: het is beneden mij van dergelijke opmerkingen notitie te nemen; omdat ik mij niet *kon* voorstellen dat *ter goeder trouw* menschen mij zoo verkeerd begrepen. Eerst van lieverlede, na mijn terugkeer in Holland, werd mij dat duidelijk door de daar, vooral in Amsterdam, heerschende éénzijdige stemming. Maar toch blijft het mij nog steeds een raadsel dat men mij, *eene anti-militariste pur-sang,* heeft kùnnen verdenken van vreugde over den oorlog als zoodanig, tegen België of tegen wien ook. Ik haat den oorlog, en hen die hem maakten, met onbepaalden haat. En ik heb evenveel medelijden met de slachtoffers-Belgische-bevolking als met de slachtoffers-Duitsche, of Engelsche, of Fransche, of Russische-bevolking. Maar, ik kan niet genoeg herhalen, nu de oorlog *is* gemaakt, nu moet hij toch *door* inname van steden, enz., tot een einde komen. Hoe spoediger dan, hoe beter. En ik voor mij heb eerlijk geloofd, dat de inname van Luik een zeer groote bespoediging zou zijn tot dien vrede. Alleen daarom, en daarom alleen, verheugde ik mij dus.

Gij zegt dat ik pro-duitsch ben. Wel, mij dunkt, voor een of ander *volk* kan men meer sympathie hebben dan voor een ander, zonder daarom alles goed te keuren wat in het land gebeurt of wat de *regeering* ervan doet. Ik erken gaarne dat het Duitsche *volk* mij sympathiek is, en dat ik steeds gaarne onder de Duitschers vertoef. Maar ik vind het Duitsche militairisme, de aanmatiging der officieren, den geest van de oorlogzuchtige 'Junker'-partij onbepaald-afkeurenswaardig. Herinnert gij U dan niet hoe dikwijls ik, juist *om* zijn oorlogzuchtige praatjes, tegen den Duitschen Kroonprins ben te velde getrokken in de Lelie? Precies echter als de abonnée uit Drente het hierboven schrijft, zoo is het: De *bevolking* als zoodanig mag men niet verantwoordelijk stellen voor wat een klein deel der natie doorzet. Naar wat *ik* gezien heb van de Duitsche *bevolking* was deze niet oorlogzuchtig, maar het tegendeel ervan. Ook heb ik vele moeders in Nauheim gesproken, die alles behalve gaarne hare zonen afstonden aan het vaderland. Maar, wat konden zij er tegen doen?

En nu wil ik U nog zeggen hoe blij ik ben te

lezen dat de Holl: Lelie er toe bijdroeg U van Uw Hilda van Suylenburg-ideeën te genezen. Zoo heerlijk als gij mij thans schrijft, na Uw twaalfjarig huwelijk, is het werkelijk een blijdschap te lezen van Uw huwelijks-ondervinding. En het is wèl waar wat gij schrijft: Uw man zal U beter gekend hebben dan gij-zelve U toen kendet, toen hij U, ondanks Uw 'neuswijze' moderne-vrouw-opvattingen, toch durfde trouwen. O ik vind het heerlijk zoo iets te lezen, en het is mij zulk een voldoening een klein stukje te hebben bijgedragen tot den omkeer in Uw denkbeelden. - Ook in onze dierenliefde stemmen wij geheel overeen, want ook ik ben geneigd te zeggen, als gij, dat de arme dieren haast nog meer medelijden verdienen in dezen oorlog dan de menschen. De dieren toch kunnen in geen geval anders dan gehoorzamen aan de wreedheid der menschen, - die hen op zoo smartelijke wijze laten lijden en sterven. Het breekt iemand het hart indien hij zich ook maar één oogenblik verdiept in de afgrijselijkheden die op de slachtvelden zullen worden dóórgeleden, door paarden-speciaal. - Nooit had ik onze arme honden in Nauheim in den steek gelaten, en toch waren er verscheidene menschen die ons dat als een heel natuurlijk iets aanraadden: 'Nu moet ieder voor zichzelf zorgen, en kunt U terwille van die beesten niet hier blijven' - werd dan schouderophalend gezegd. Zooiets vervult je met zoo'n diepe innerlijke minachting voor het menschdom.

Rosaliis. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke begroeting bij mijn terugkomst. Neen, ik heb van U géén kaart ontvangen in Nauheim, vermoed dat die in dien oorlogstijd is zoek geraakt. - Het doet mij genoegen dat gij dien brief over Luik beter hebt begrepen dan de meesten. Maar ik ben blij dat ik het geval heb opgehelderd in het 14 Oct.-nummer. Wat de recensies aangaat, als er plaats is zal ik ze opnemen. Het is moeilijk U dat te beloven bij al de actueele bijdragen in dezen tijd. Maar ik zal zien wat ik kan doen. Hartelijk gegroet.

Nora. - Vriendelijk dank voor Uw schrijven. Inderdaad, het *is* voor mij een groote voldoening door zoovelen op prijs gesteld en gaarne gelezen te worden. Zooals gij ziet wordt Uw wensch naar het vervolg van den roman in ditzelfde nummer vervuld. In het vorige was geen plaats. - Weet gij wat eene dame, die zich zeer verdienstelijk maakt inzake de Belgische vluchtelingen, te Amsterdam, tot mij zeide: 'Men moet niet vergeten dat deze ongelukkigen dikwijls overdrijven. Dat ligt in den aard der zaak na al hun leed. Wanneer men zoo dagelijks met hen omgaat, dan leert men natuurlijk het kaf onderscheiden van het koren.' - Dat moet gij-ook niet vergeten. Deze menschen spelen nu op dit oogenblik ten onzent zulk een hoofdrol, dat zij uitteraard zich zelf 'interessant' gaan maken. Natuurlijk den goeden niet te na gesproken. Diegenen die hunne honden hebben meegenomen vind ik daarom hoogst sympathiek. - Met Uw schoonmoeder heb ik diep medelijden. Zoovele familieleden onder de Duitsche troepen! - Dank voor Uw vraag naar mijn gezondheid. Natuurlijk blijft de reactie niet uit. Ik ben overigens thans weer thuis. De bijdrage neem ik aan, maar, zendt niet te veel bijdragen in schetsvorm.

Stania. - Hartelijk dank voor Uw woorden, die ik in dank plaats. Neen, ik kon geen manuscripten meenemen vanuit Duitschland. Ik hoorde nog dezer dagen van iemand die het wèl had gedaan, en die men telkens heeft onderzocht met het pistool op de borst. De Lelie-manuscripten, enz. vullen een groote handkoffer, die ik steeds, om

het mogelijke wegraken uit te sluiten, in de coupé meevoer; indien ik dit nu in dezen tijd had gedaan, zouden al die in vreemde taal geschreven papieren op mij de verdenking hebben geworpen van spion, of zoo iets. Het werd mij door alle Duitsche vrienden beslist ontraden het te wagen. Dank voor Uwe vriendelijke woorden aan mij.

A.T. - Daar Uw brief aan beide zijden is beschreven, veronderstel ik dat hij als zoodanig, als brief, en dus voor de corr. is bedoeld: niet als ingez. stuk. Mijn antwoord kan kort zijn. Gelijk gij ziet uit de corr. hierboven hebben anderen mij beter begrepen dan gij. Wat heeft mijn medelijden met de dieren te maken met mijn protest tegen de *overdreven* liefdadigheid den Belgischen vluchtelingen bewezen door *sommige* reclame-menschen? In het algemeen heb ik met Belgische vluchtelingen evenveel medelijden als met Hollandsche armen. Maar mijn stuk in de voorlaatste Lelie gold 'ziekelijke afwijkingen', *niet* werkelijke weldadigheid. *Dat* ziet gij over het hoofd. Ik verwijs U naar de thans algemeene klacht dat de Belgische vluchtelingen niet meer weg *willen*, omdat ze het hier *te* goed hebben, terwijl onze eigene armen broodsgebrek lijden, en oppassende werklieden door dezen gruwel-oorlog geheel zonder arbeid zijn. Vindt gij dat een zuiveren toestand? Over den *tegenwoordigen* toestand in Antwerpen verklaart gij zoo maar, mir nichts dir nichts, dat zij niet *kunnen* terugkeeren. De Duitsche regeering verklaarde het tegendeel. Hebt gij deze zaak *onderzocht?* Of verlaat gij U op courantengeschrijf. 'Het Vaderland' verklaart 'uit eigen aanschouwen' te weten dat vele haardsteden ongedeerd bleven, en raadt om die reden beslist en dringend aan tot terugkeer. Het Handelsblad schreef: Het hemd is nader dan de rok - sprekend van de Belgische vluchtelingen en onze eigene werkeloozen. Gij ziet dus dat ik niet alleen sta. Ik herhaal echter, ik schreef over *Ziekelijke afwijkingen*, geenszins over de weldadigheid aan Belgen in het algemeen genomen bewezen. Uw strijd is dus een tegen windmolens.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Tot mijn spijt moet het artikel: Een sinistere Autotocht, nog één week wachten.
RED. HOLL. LELIE.

11 November 1914.
28ste Jaargang.
No. 20.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Bericht.

Wegens de actualiteit kan ik in deze dagen van oorlog niet altijd alles eenige dagen vóóruit gereedmaken, zooals waar het vredestijd geldt. Er komen dikwijls op het laatste oogenblik ingezonden stukken in, die hunne waarde zouden verliezen, indien ik ze een gansche week liet liggen. Om die reden dus verzoek ik mijnen lezers eventueele zetfouten te excuseeren, daar een gedeelte van dit nommer eerst op het allerlaatste oogenblik, in de schoone proef, werd opgenomen. Een groot gedeelte van het Overzicht van de Week bleef wegens plaatsgebrek achterwege.

Tenslotte maak ik er mijne lezers nog eens op attent, dat ik thans de correspondentie geregeld èlke week afdoe, maar dat er uiteraard *gedurende* de week voortdurend brieven bijkomen, die dus weder moeten blijven liggen tot het a.s. nommer.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Hoofdartikel

Een sinistere Autotocht.

Na den oproep van Prof. Burgers in de groote bladen verschenen, en de hartverscheurende berichten van correspondenten, zijn tal van auto's met levensmiddelen en warme kleedingstukken naar de arme vluchtelingen aan de grenzen in het Zuiden van Brabant en Zeeuwsch-Vlaanderen getogen.

Van zulk een transport heb ik deel kunnen uitmaken, en ontzettend is de ellende die ik door vele duizenden van onze medemenschen gedurende dien tocht heb zien lijden.

Maar laat ik bij het begin aanvangen.

Onze autotros bestond uit drie particuliere auto's met dames en heeren, die de voedingsmiddelen bij elkaar hadden gebracht en nu

meegingen om alles onder de vluchtelingen te verdeelen, en verder uit drie groote vrachtauto's, volgeladen met 4000 brooden, 4000 flesschen melk, vele kisten met pakjes boter en blikken melk, een aantal kazen, kistjes met chocolade, kaakjes en.... een aantal luiers voor de zuigelingetjes, waaraan groot gebrek moest zijn.

Het was twee uur in den namiddag toen de stoet van Feijenoord vertrok en met een snelheid van 50 à 60 K.M. per uur ging het toen af op het doel.

Door een defect aan een der auto's en het langdurig oponthoud, dat het overzetten met de veerpont over het Hollandsch Diep veroorzaakte, doordat een geheele, file van auto's tegelijk over moest, daalde de zon reeds ter kimme toen wij daar op het water waren.

Prachtig hing zij daar de roodkoperen bol boven de donkere stapelwolken, die zij met haar rossen weerschijn als oververfde, en hel verlichtte zij met gouden glans de koppen dier wolken toen zij daarachter langzaam, als zonk ze in grauwdonzen bed ter neer, voor ons geboeid oog verdween. En rimpeloos strekte zich voor ons de groote waterplas, waardoor de zwaarbeladen veerpont voorzichtig haar weg baande.

Het was frisch - de frischheid van den vallenden avond - toen wij uit de auto's stapten, opdat deze gemakkelijker de pont zouden kunnen verlaten en huiverend ijsbeerden we even heen en weer aan den overkant van het groote water.

De lantaarns van de auto's werden meteen aangestoken en voort ging het nu weer, het onbekende tegemoet.

En al grauwer zonk toen de avond neer over de vruchtbare landouwen, die wij passeerden, over de mooie, gladde wegen, die wij met de auto's als verslonden. Deze begonnen echter allengs langzamer te rijden in de donkere duisternis die ons dra omgaf en waarin slechts de lantaarns van de wagens een breeden lichtschijn om zich heen verspreidden. Nergens in het rond was een huisje te ontwaren met ook maar één lichtje borend in de duisternis.

Slechts bij Zevenbergen en Oudenbosch plots de machtige gebouwen der suikerfabrieken met hun vele flauwe lichtjes als evenveel bewijzen dat daar doorgewerkt werd op dezen Zaterdagavond in den korten maaltijd van 6 weken, die immers deze fabrieken maar in bedrijf zijn in een héél jaar, verwerkend dan de reuzenhoeveelheden van suikerbieten, zooals ze daar op bergen gestapeld lagen op de groote terreinen.

Verderop weer alom diepe rust in den stillen nacht van dezen zomerschen herfstavond, diepe rust en stille vrede, zoodat het ons oneigenlijk en vreemd voorkwam, dat wij op weg waren naar de ellende van den oorlog, dat wij die zoo straks zouden aanschouwen.

Tot eenige huzaren voor onzen korten gezichtseinder als bereden schimmen in het duister opdoken en even snel daarvan weder waren verdwenen. Van dat oogenblik af werd hetons telkenmale daadwerkelijk geopenbaard, dat wij het land tegemoet gingen waar het staat van oorlog was, want bij alle kruiswegen of bruggen die wij passeerden traden gewapende soldaten, opheffende hun lantaarn, onze auto's in den weg ten einde naar onze pas te vragen, die ze in het licht der autolantaarns éven inzagen om ons dan dadelijk den weg weer vrij te laten.

Gemoedelijke jongens onze Hollandsche soldaten, heel niet met een uitdrukking van moord-, brand-, plunderlust op de gunstige gezichten. Of die, onvermijdelijk, in werkelijken oorlog bij hen ook komen zou? Of zouden zij, het hoogste Gebod

indachtig, dan moorden met tegenzin, maar nochtans zich moedig betoonen onze goede soldaten? Laten wij het hopen en gelooven.

Wij tuften door een prachtige allée van statige boomen, waarvan zich de takken met het dichte bladerloof tot een koepel boven onze hoofden plechtig te zamen bogen.

Nog steeds de duisternis wijd rondom, de zwarte duisternis dezer maan- en sterlooze nacht èn de wijding der vredige stilte.

Dan duiken in de verte over een breede uitgestrektheid tal van lichtjes op en teekent zich de zwarte silhouet van een stad af tegen den horizont van den daar ietwat opgehelderden hemel. Dat moet Roosendaal zijn.

En meteen ontmoeten wij de eerste groepjes van arme vluchtelingen. In een oude huifkar met een mager afgejakkerd paard bespannen, dat langzaam voortsjokt, zit daar een heele familie dicht neergehurkt op wat schamel beddegoed en temidden van eenig huisraad.

Daar gaat een eenzaam mannetje den nacht tegemoet, leidende een paar geiten, blijkbaar zijn eenige bezitting. Is hij, alleen als hij is, als zoovelen, zijn familie, zijn vrouw misschien of zijn kinderen kwijt geraakt in de vlucht?

En meer en meer vluchtelingen komen wij tegen, in de meest primitieve vervoermiddelen gezeten of wel heele groepjes te voet, die de ruggen veelal van kommer gebogen, met een armoedig bundeltje voortschuiven over de donkere, eenzame wegen. Blijkbaar zijn ze uit Roosendaal, overvuld al, verderop gezonden, maar waar gaan ze heen? Zouden ze dat zelf wel weten?

En dat was het wat ons met zoo oneindig mededoogen vervulde, die ongelukkigen, ze wisten blijkbaar niet wáár ter ruste te leggen de afgetobde hoofden, waar in den nacht eens te strekken, eindelijk, de moede soms bijna doorgebogen lichamen, waar, wáár te vergeten in een gerechtvaardigden slaap, die toch zelfs den dieren nog toekomt, deze ontzettende ellende, die als een last, haast niet te dragen zoo zwaar, op hen drukte en waarvan zij de verlossing niet zagen.

Daar liepen ze, de zwervers, met een koebeest of met hun kinderwagentje, sportkar; men zag het ze aan, heel hun wezen drukte het uit, dat ze zelf niet wisten het doel van hun tocht.

In Roosendaal zelve tal van zwervers in de straten, en overal soldaten die hen begeleiden, die kinderen dragen voor de vermoeide moeders in hun sterke armen, die, belast en beladen soms met pakken van allerhande vorm, zich te bemoeien schijnen om den ongelukkigen nog een onderdak voor den nacht te bezorgen. Daar heeft er waarlijk één een oud moedertje op de armen, dat in vertrouwen de magere armen om zijn hals houdt geslagen.

Wij voelen wat prikken in de oogen van aandoening even; wat hebben ze een warm hart onze soldaten!

Aan het station een opéénhooping van Belgen, die elkaar bijkans verdringen om te komen in beter haven, waar ze huisvesting zullen vinden voorden nacht. Doch Roosendaal was niet het doel van onzen tocht en voort ging het met onze tufs naar Bergen-op-Zoom, waar *honger* werd geleden.

Welige weilanden moesten het zijn de donkere vlakten, die zich aan weerszijden van den weg wijd strekten, maar wij onderscheidden het niet in den zwarten nacht die ons omgaf. Tot onze spiedende oogen, aan de duisternis reeds gewend, grillige silhouetten zich zagen afteekenen op de donkere velden. Onze verbeelding was toen aanstonds bereid daarin vreemdsoortige teuten van vluchtelingen te zien, die hier in den omtrek van Bergen-op-Zoom immers in de velden verbleven. Maar toen zoo'n donkere silhouet zich dicht bij den weg vertoonde en zoodoende door den buitensten lichtkring van de autolantaarns even werd belicht, toen zagen wij dat onze gespannen verbeelding ons parten had gespeeld, want de silhouet was die van een koe, die in het gras te grazen stond! Even verdrong toen toch hilariteit het sinistere van onze gevoelens!

Wij tuften vervolgens door een larixlaan. De statige boomen rechtten zich van weerszijden strak en machtig ten hemel, in groote regelmaat, alsof het soldaten waren in het gelid en geen takje bewoog er in den windstillen avond. Daar zagen we tusschen de boomen plots in deze mooie natuur wat branden: het was een vuurtje, waaromheen soldaten en vluchtelingen gemoedelijk te zamen zaten. Steeds meer soldaten nu, af en toe een aardig schildwachthuisje, en dan groepjes van vluchtelingen weer, steeds meerdere, totdat we binnen reden in Bergen-op-Zoom, waar de straten overvuld van menschen waren. Hier slenterden ze doelloos bij honderden rond, omdat ze al zeker waren geen onderdak meer te zullen vinden, ze zaten er op de koude stoepen ter neer, op rijtjes in de kozijnen der winkels. Zoo'n groote menschenmenigte was er op de

been, dat een oningewijde stellig op het eerste gezicht gedacht zou hebben aan een volksfeest. Maar dan dadelijk zou hij aan de verslagenheid, aan de droeve uitdrukking van al die gezichten, wel gezien hebben hoe een treurig contrast deze wreede werkelijkheid met de gedachte aan een feest wel vormde! Arme Belgen! Hoe diep ellendig moesten zij zich gevoelen, weggejaagd uit de hun vertrouwde omgeving, waar zij hun huisje en hun brood hadden, nu hier in het vreemde land van barmhartigheid en genade, zonder een dak boven hun hoofd, te moeten leven. Het is niet overdreven te zeggen, dat elke vezel van ons trilde van mededoogen.

Zoo kwamen wij op het Marktplein aan, waar de heeren zich bij den burgemeester op het Raadhuis zouden melden. Nauwelijks stonden daar onze auto's stil of wij zagen er een Belgische vrouw wegleiden door twee onzer soldaten: zij was plotseling krankzinnig geworden, de arme. En aanstonds werd ook de hulp van een onzer doctoren noodig voor een vrouw, die daar op straat temidden harer kinderen in barensnood verkeerde! Wat een ellende, bittere ellende, waarvan wij al dadelijk getuige waren, nog geen vijf

minuten vertoevende in slechts één der vele vluchtelingencentra die zich in ons land bevonden.

Toen de arme vrouw, die zich in hoogsten nood bevond, met een onzer auto's door den dokter naar het ziekenhuis was gebracht, kon de bespreking met den burgemeester beginnen. Inmiddels zagen de dames, die in de auto's zitten bleven, een aantal geïnterneerde Belgische en Engelsche soldaten voorbijtrekken, die tijdelijk in de kazerne te Bergen-op-Zoom werden ondergebracht. Zij zagen er heel niet mismoedigd uit, zooals ze daar ordelijk in het gelid naast en achter elkaar marcheerden, wel was heel ernstig de uitdrukking van hun meest jeugdige gezichten. Wat hadden de stakkerds ook al niet voor verschrikkingen en vernederingen medegemaakt en nochtans zonder resultaat!

Ik kon niet nalaten, eerbied te gevoelen voor deze mannen, die uit duizenden aangewezen waren om hun land, hun vrouwen en kinderen tegenover den zooveel sterkeren vijand tot het laatste te verdedigen. Hoe zij zich thans wel voelen zouden in het vreemde land, ver van hun makkers, hun Koning, ver ook en zonder eenige berichten van hun familieleden, omdat ze van elkaar niet wisten waar ze waren?

Intusschen hadden de heeren van den burgemeester vernomen, dat onze gaven wel het meeste noodig waren in een klooster, waar 400 weeskinderen waren ondergebracht, die sedert den vroegen morgen geen eten hadden gehad, omdat er niets meer te krijgen was in Bergen-op-Zoom met haar 70.000 vluchtelingen; dan verder werd er in de kerken honger geleden, maar vooral was dit het geval in de bosschen tusschen Hoogerheide en Putte, waar, zooals de burgervader bevestigde, er nog duizenden onder den blooten hemel verblijf hielden.

Dus eerst naar het klooster waar de arme meisjes met hun nonnekens een onderkomen hadden gevonden.

Wij schelden aan de groote kloosterpoort, waar we door een nonnetje werden opengedaan. En blij dat dit al dadelijk was, dat daar uitkomst kwam voor haar zwervelingetjes! Het was aandoenlijk het te zien, hoe haar gezicht opleefde en zij de handen van blijdschap dankend ten hemel sloeg, dat daar zooveel dames kwamen, die brood brachten, en melk voor de kindertjes, die zij den geheelen dag niets te eten hadden kunnen geven. Er werden spoedig meer maseurkens*) geroepen, die ons nu hielpen om de 200 brooden, de heerlijke flesschen melk en de pakjes boter - die haar den kreet ontlokten: ‘hebt ge bòter, madameke, hebt ge waarlijk boter voor onze kinders’ - naar binnen te dragen. Uit dankbaarheid vroegen ze ons toen of wij ze even zien wilden hun kleintjes, hoe ze daar te slapen lagen, en het is niet te beschrijven, wat er in ons omging, toen wij ze daar zagen de rijen kindertjes, alle onder de zeven jaar, enkel maar op een dun kleedje uitgestrekt op den harden houten vloer, zonder matrasjes, ja zonder kussentjes of zelfs maar stroo onder de arme hoofdjes en alleen maar dichtgedekt met de dekens, die de nonnetjes liefderijk van hun eigen bedden hadden afgestaan - en nochtans slapende!

Arme, onschuldige wichtjes, slachtoffers van den gruwelijken, menschonteerenden monsteroorlog, die zich hier in al zijn ontzetting in zijn gevolgen aan ons openbaarde.

Arme, arme kleinen! Daar waren er bij die door de soldaten uit de puinhoopen in Antwerpen waren gered, één met een zuigfleschje nog, en dit alleen lag met het teere hoofdje op een schamel kussentje, maar het lijfje op den harden grond toch.

*) Vlaamsch woord voor nonneken, bagijntje.

En zacht, heel zacht legden we toen boven hun slapende hoofdjes voor ieder een tabletje chocolade neer, opdat bij het droeve ontwaken voor de stumperdjes toch éven een kleine vreugde door hun verdriet zoude lichten, en misschien hebben ze er wel van gedroomd van het veelbelovend pakje in 't glinsterend zilverpapier, dat al wat heerlijk is voor hen bevatte!

Door vier zalen met groote kinderen, alle weesjes, gingen wij toen. Zij zaten er op banken in het rond, voor hen was geen leger nog bereid, maar zachter dan voor de kleintjes zou het zeker niet zijn. Ze zaten er zoo vreemd in de hun onbekende omgeving deze oudere meisjes al, die er meer van begrepen, en er waren er dan ook onder die maar stil te snikken zaten.

Ook hen gaven wij een tablet chocolade en ze waren zoo dankbaar voor die kleine liefdegave in dezen onbarmhartigen tijd, waarin zij, toch al achtergestelden in het leven, weezen als zij waren, nu ook nog ontvluchten moesten het hun vertrouwde huis in Antwerpen, waar zij zoo rustig en vriendelijk te zamen waren.

Over het klooster lag een R.K. kerk. Daarheen gingen thans onze schreden, want ook daar hadden de van alles beroofden die

er gehuisvest waren dien dag nog geen eten gehad.

En nameloos was het wee, dat zich daar aan onze oogen, die wij niet gelooven wilden, openbaarde. Daar zaten de ongelukkigen in de banken in het gelid rechtop te slapen of ze lagen terneer op alle open plekken daartusschen, en als ze wakker werden uit hun sluimering hongerden ze, met hun van al de doorgemaakte ellende verbijsterde gezichten naar een sneedje brood, smeekten ze om een gave voor hun kinderen, die daar, veelal in pakken lompen, op de banken of op de paden te slapen lagen temidden der volgepropte kerk met menschen, mannen èn vrouwen.

Er waren vele handen die gaven en spoedig ging het dan ook voort met onzen tocht, want wij gingen, was het mogelijk, naar nòg grooter ellende, naar de buiten in de bosschen verblijvende *menschen.*

(wordt vervolgd).

Neutraal of.... Ophitserij tot oorlog?

Terwijl 'het Vaderland' zich verheugt in een militairen medewerker, den heer generaal Staal, wiens artikelen uitmunten door onpartijdigheid en eerlijkheid, heeft datzelfde Blad een, - ik kan er geen ander woord voor noemen - *misselijken* correspondent uit Parijs, die, - natuurlijk - *on*geteekend (enkel met den letter S.) geen gelegenheid laat voorbijgaan om de Franschen op te hemelen en de Duitschers naar beneden te halen. In het zooeven verschenen Avondblad van 6 Nov. j.l. echter gaat hij nog verder, en citeert een artikel van Clemenceau, uit l'Homme libre, dat openlijk ons *aanhitst* - bijna *bedreigt*, als we het niet doen - tot het deelnemen aan den Bondgenooten-oorlog tegen Duitschland. Bepaalde hij zich tot de enkele overneming van dat artikel, dan ware dit, gegeven de ernstige tijdsomstandigheden, reeds niet te excuseeren. Maar de anonymus S. gaat nog verder, en dikt telkens *zelf* aan de woorden van den Franschman door *eigen* bemerkingen over hunne belangrijkheid, over den man van invloed die ze schreef, enz., enz. Hoor maar:

De heer George Clemenceau, die juist tien dagen geleden in zijn blad L'Homme Enchainé zulk een vriendelijk compliment aan Nederland bracht over de nauwgezette (scrupuleuse) wijze waarop onze Regeering over de neutraliteit van ons land waakte - een compliment dat, van zoo'n invloedrijk man afkomstig, op waarde moet gehouden worden, - laat nu, in een artikel dat een parallel trekt tusschen de neutraliteit van België en die van Nederland, doorschemeren, dat het met die nauwgezetheid niet zoo gesteld is als het wel zijn moet. Beide landen zijn, zegt de schrijver, slachtoffers der economische binnendringing van Duitschland, beider grootste havens, Antwerpen en Rotterdam, bevinden zich voor een groot deel onder Germaanschen invloed; ernstige middelen ter verdediging hunner neutraliteit hebben noch het eene noch het andere land; maar terwijl België zich op een wijze, de antieken waardig, verzet heeft tegen de schending van zijn grondgebied en het zijn eer en waardigheid, 'alles wat de grootheid en de schoonheid van het leven uitmaakt', stelde tegenover de kans van zijne steden en zijne akkers te zien verwoest, zijne gezinnen te zien uitgedreven en de leden ervan verjaagd en vermoord... wijst de heer Clemenceau daarnaast op la Hollande, dat wel niet zoo rechtstreeks bedreigd was - 'om de eenige reden dat men het niet noodig had' - en zijn hoogste heil heeft gezocht in het bewaren van zijn neutraliteit. Dat deze in het begin van den oorlog even geschonden is, was een gerucht

dat de Nederlandsche regeering heeft tegengesproken '*en hoewel nog eenige twijfel moge bestaan*,[1] *heeft niemand het recht haar goede trouw in twijfel te trekken.*' '*Maar er bestaan redenen, waarvan sommigen buiten het volk zelf omgaan*, *die de publieke meening in Nederland doet neigen tot een politiek van toenadering tot Duitschland.*[2]

Het Nederlandsche volk is fier en onafhankelijk en houdt aan het recht de tradities eener schoone historie voort te zetten. De Nederlanders verzuimen geen gelegenheid te verzekeren dat zij geen Duitschers willen worden; maar dat verhindert hun niet een politiek te voeren ondergeschikt aan de Pruisische autocratie;[3] *zij hebben hun land zonder eenigen tegenzin opengesteld voor de economische*, *zelfs voor de politieke binnendringing van Duitsche zijde. Toen dan ook de oorlogswolken zich boven den Europeeschen hemel begonnen op te hoopen*, *en*, *terwijl in België de meening in de richting van Frankrijk ging*, *werd hier menigen brief uit Amsterdam of uit Den Haag ontvangen*,

1) Spatieering van mij. Let op de perfide verdachtmaking hierin.
2) Dat dit van a-z *gelogen* is, omdat men hier beslist anti-duitsch is, weet *iedereen.*
3) Spatieering is van mij.

waarvan het einde in het algemeen aldus luidde: 'Ik mag u niet verbergen, dat de meening hier u beslist ongunstig is.'[1)]

De ophitserij wordt nog brutaler en onbeschaamder, waar Clemenceau het volgende durft beweren:

'*De welwillende, zelfs meer dan welwillende neutraliteit der Nederlanden ten opzichte van Duitschland is onder de tegenwoordige omstandigheden inderdaad van een belang dat men niet mag verwaarloozen.' - Maar ons land staat in dit opzicht niet alleen, er doen zich ook in de Skandinavische landen, in Zwitserland, in Italië verdachte verschijnselen voor, die er op wijzen dat Duitschland ook van daar van oorlogscontrabande en proviand wordt voorzien.*

En dan schaamt deze anonymus, deze in *Parijs* wonende 'S', (*wie* is hij, *wie* betaalt hem?) zich niet de ophitserij van den Franschman aan te dikken met deze woorden:

Het slot van het artikel bevat een waarschuwing en een raad, die, komend uit de pen van een man van gezag als de heer Clemenceau, wel eenige overweging verdienen.

Hoor nu welke 'waarschuwing' en 'raad' ten beste wordt gegeven:

'*De inname van Antwerpen zal waarschijnlijk Nederland in een nog kiescheren toestand brengen, want alles schijnt er op te wijzen, dat, zonder met de traktaten rekening te houden, de Kaiser trachten zal, onder welken vorm dan ook, van de Schelde gebruik te maken. De Triple Entente heeft het recht erop te rekenen dat Nederland geheel zijn plicht zal doen. Zoo kan dan de oorlog zijn loop volgen, zonder dat de onzijdige landen ons de schade opleggen hem te verlengen door zich te leenen tot zijdelingsche pogingen van approviandeering ten voordeele van Duitschland. En Nederland, evenzeer door den Germaanschen inval bedreigd, als België zelf, Nederland (militairement indifférente), dat door de over winning van Duitschland onder het gezag van Berlijn zou worden gebracht, kan zijn onafhankelijkheid gered zien door de Triple Entente en, met de Triple Entente, door België zelf - wat voor de toekomstige geschiedschrijvers wel een mooi voorwerp van studie zal zijn.'*[2)]

Een 'Nederlandsch' correspondent aan een Nederlandsche courant moest zich schamen aldus de neutraliteit in het aangezicht te durven slaan. Want, dat is dit in het openbaar *ophitsen* tot deelname aan den oorlog. En, let wel, lezers, meneer Clemenceau en meneer 'S' zitten, als die oorlog hìer uitbreekt, veilig in Frankrijk, maar gij wordt platgeschoten precies als België. Hebben de Bondgenooten België *geholpen*? Zijn niet de Belgen-zelf diep-verontwaardigd over het in den steek gelaten zijn door hen, door Engelschen en Franschen?

O, zeker, meneer Clemenceau - die lang over de 70 jaar is - zal ongetwijfeld een heel 'mooie studie' maken over onze dapperheid en trouw aan de Bondgenooten, maar *wij* zullen *offeren* onze mannen, vaders, zoons, ons bloed en ons goed. Wij zullen als België *ondergaan.* - -

Het is een *schande*, dat ophits-correspondenties, *ongeteekend* nog wel, worden geplaatst in een blad als Het Vaderland. Ik voor mij ben eerlijk en onbepaald voor den *vrede*, voor het behoud van onze menschenlevens, voor de redding van wat er nog te redden valt. Daardoor wordt er misschien een 'mooie studie' minder geschreven

1) Noot redactrice.
Gelogen. Absoluut *gelogen.*
2) Spatieering is gedeeltelijk van mij.

voor de latere geslachten, maar het tegenwoordige geslacht wordt er door gered voor *gruwelen* en *ellenden* als die waaronder thans België is te gronde gegaan.

Ik durf het hier openlijk uitspreken: Schande over den anonymus 'S', die, om meneer Clemenceau naar den mond te praten, veilig, vanuit de verte, zulke ophitserij durft overdrukken. -

Waakt Nederlanders, houdt Uw oogen open, loop niet in de val, maar bedenk dat het gaat om U te lokken naar deze of naar gene zijde der oorlogvoerenden, maar, in elk geval, - *als* gij er op ingaat - te lokken in de val, waaruit noch de Bondgenooten, noch de Duitschers, noch wie ook, U zullen trachten te halen, zoo min als België er is uitgehaald.

Laat België U een waarschuwend voorbeeld zijn....

Tot elken prijs *vrede*.... en nog eens *vrede*.... En laat U niet blinddoeken met phrasen van 'eer' en 'plicht' en al dat moois waarmee men U wil belazeren.... uit puur eigenbelang.[1)]

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

1) Ik had dit artikel geschreven aan den avond van 6 Nov., na ontvangst van het Vaderland. Gelukkig brengt een *zeer verstandig* hoofdartikel der redactie, van 7 November, alles weer in orde. Ik citeer uit dat hoofdartikel een en ander, waaruit voldoende blijkt hoe de redactie zèlve denkt:
En dan verheugt het ons aan den eenen kant (*n.l. ter wille van de waarheid en van de gevoelens die men ons land in den vreemde toedraagt*), *maar het spijt ons aan den anderen kant* (*n.l. voor den heer Clémenceau*, *die hier te lande zoovele vrienden en bewonderaars heeft*), *met de meeste stelligheid te moeten verklaren*, *dat zijn oordeel over Nederland's houding in dezen oorlog en over Nederland's sympathieën gegrond is op onjuiste inlichtingen.*

- -

Het past ons in deze voor ons land zoo moeielijke tijden niet, te zeggen tot welke der oorlogvoerende partijen naar ons gevoelen de volkssympathie in Nederland overhelt. Maar dit kunnen wij wèl verklaren (*en wij gelooven dat weinig Nederlanders het zullen tegenspreken*), *de heer Clémenceau dwaalt*, *en dwaalt zeer ernstig door te meenen dat de Nederlandsche Regeering en het volk van Nederland* '*boos gezind*' *ten opzichte van Frankrijk zijn.*

- -

Maar welk ernstig mensch kan van ons verwachten, dat ons volk en onze regeering zich ook maar één oogenblik zouden laten bewegen, *om zich tot meerder gerief van een der oorlogvoerende partijen te mengen in een oorlog, die niet gevoerd wordt tegen ons?*[1)]

- -

Maar dat wij, *terwille van een gevoel van ridderlijkheid tegenover België*, *ons bloeiend land en ons nijvere volk, dat geen reden tot oorlogvoeren heeft*, *zouden moeten prijsgeven aan de ellende*, *de verwoesting en de gruwelen*, *die over België*, *Noord-Frankrijk, Oost-Pruisen*, *Polen en Galicië zijn uitgestort*, *dat zou een Don-Quichoterie wezen.*[1)]
Maar van ons te vergen, *dat wij ons in de ellende van den oorlog zullen dompelen*, *om onverschillig welken anderen staat* (*hij moge ons dan nog zoo sympathiek zijn*) *in staat te stellen, zijn plan van aanval of verweer beter uit te voeren*, *dit is te veel gevergd!*[1)]
Het Vaderland doet hier zijn plicht, - waarvoor ik het gaarne hulde breng -, door met ernst te waarschuwen tegen de gevolgen van een oorlog - met *wien* ook, - voor ons land. Het moge echter bedenken, dat ophitserige corr., als die des *on*geteekenden Parijschen correspondent, een kwaad kunnen stichten, dat door latere verstandige redactie-hoofdartikelen niet altijd meer is te herstellen.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

1) Spatieering is van mij.Spatieering is van mij.Spatieering is van mij, redactrice.

Overzicht van de Week.

I. Wie helpt?

Ik weet wel dat er in dezen tijd zooveel gedaan wordt voor menschen, dat de arme dieren geheel op den achtergrond geraken. Maar.... is dat billijk? Verdienen zij niet, evenzeer als in vredestijd, ons medelijden, onze hulp? Wat weten zij van oorlog, van daardoor ontstaan gebrek? En ook, waar men de thuisblijvende *menschen* helpt in naam der liefdadigheid terwille van die andere menschen, die 'het vaderland dienen', daar mag er wel eens op worden gewezen dat óók de paarden, en vele soorten van honden, 'het vaderland dienen', en dat daarom hunne achterblijvende stamgenooten om *hunnentwille* evenzeer verdienen medelijden en steun.

Welnu, er is een ongelukkig, uitgemergeld hitje uit zijn lijden te redden voor *f* 30. -. Het arme schepsel is afgeleefd, aamborstig, *kàn* niet meer. Zijn eigenaar verlangt *f* 90. - voor een nieuw, waarvoor dan afgaat de *f* 30, -, die een slager wil geven voor het ongelukkige beest, indien het wordt afgemaakt. Wie onder U draagt daartoe bij? Wie doet dat goede werk der barmhartigheid? Toe *helpt.* Helpt niet alléén vluchtelingen uit België, helpt óók het dier! Giften tot dat doel zijn te zenden aan mevrouw Baronesse van Heerdt, Deli-straat, den Haag (nommer onnoodig), of ook aan de ondergeteekende. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Een zeer verstandig woord.

De presidente ten onzent van den 'Natìonalen Vrouwenraad', mevrouw van Biema geb. Hymans, heeft aan die van den Duitschen Vrouwenraad een zeer waardigen en zeer verstandigen brief geschreven, waaruit ik, overgenomen uit de N. Rotterdammer, het volgende citeer:

Het eenige echter, dat wij volkomen zeker weten, en dat ik hier getuigen zal, is de waarheid, dat in dezen oorlog, dapperheid, die tot den dood bereid is, en barbaarsche vernielwoede hand aan hand gaan, en dat deze waarheid evengoed doorgaat voor het Duitsche leger als voor de andere legers. En hoe zou het anders kunnen zijn?

Gij, vrouwen van Duitschland, kunt dit wellicht nog niet begrijpen, en toch hebt gij evengoed als wij reeds lang toegegeven, dat onze beschaving nog zeer onvolkomen is, en gij hebt gestreden voor het vrouwenkiesrecht, om in den strijd voor de beschaving beter te kunnen medewerken. Evengoed als wij, wist gij, dat in Duitschland, zooals in alle landen in tijden van vrede, meisjes verkocht, vrouwen onteerd worden, en dat in de meeste gevallen de politie daartegen niets vermocht, dat de schuldigen zelfs niet te vinden waren. Wanneer gij hierover nu verder denkt, doordenkt, zult gij mede moeten erkennen, dat onder de soldaten nog heel andere elementen voorkomen dan de echtgenooten en zonen van hoogstaande, fijngevoelige vrouwen.

De souteneurs van Berlijn zijn b.v. ook erbij, en tallooze misdadigers van verschillenden aard, die hebben gezondigd, zonder dat hun misdrijf is ontdekt. En, meent gij, dat zij, die zich in vredestijd reeds aan de gemeenschap vergrijpen, dit zullen nalaten in den oorlog, waar het zooveel gemakkelijker is de ontdekking te ontloopen?

Zou men niet veel eerder mogen beweren, dat de slechte elementen, die door de dienstplicht overal in het leger worden opgenomen, ook overal zich aan gelijksoortige misdaden zullen schuldig maken, zonder dat de betere elementen in staat zijn dit te beletten.?

Wij moeten daarom niet vragen, wie gelijk heeft, wij moeten niemand van wreedheid beschuldigen, want iedere oorlog is wel het wreedste, het verschrikkelijkste dat men zich kan voorstellen, en tegen zijn wreedheid bestaat geen middel.

Onze gedachtenwereld is geschokt, en troosteloos zien wij neer op het leven en zijn ellende. En wij gevoelen sterker dan ooit, dat slechts door de overtuiging van elk individu, dat men zijn vaderland het beste zal dienen door bestrijding van de oorlog sidee, slechts door den vrede als het hoogste goed te leeren erkennen, de echte beschaving in de toekomst ingang zal vinden.[*)]

Ziehier een onverdacht getuigenis der bezadigde kalme waarheid, waarvoor ik alle achting heb, en dat ik allen lezeressen maar ook lezers aanbeveel ter ernstige overdenking. Ik ben geen lid van de partij die den Nationalen Vrouwenraad stichtte, ik laat mij (zonder er evenwel tegen te zijn, zooals velen verkeerdelijk meenen nog steeds) nimmer in met de quaestie vrouwenkiesrecht. Het is dus een oordeel van eene geheel *anders* dan ik denkende vrouw dat ik hier gáárne overneem, - omdat het getuigt van verstand en doordenken. Zooals mevrouw van Biema-Hymans het zegt, zoo *is* het: in elk leger, ook in het Duitsche, zijn de slechtste elementen evengoed vertegenwoordigd als de betere. Wie zal ontkennen dat óók in vredestijd, in èlke natie, de hoogstaanden en fijngevoeligen verre in de minderheid zijn tegenover de ruwaards en ellendelingen.!? En nu eerst in oorlogstijd, waarin ieder, die jong en gezond is, misdadig aangelegd of niet, *moet* dienen, waarin het toezicht is vervallen in menig opzicht zoodra de overwinning is behaald, en dientengevolge zulke minderwaardige elementen zich naar hartelust kunnen botvieren.! -

Maar ook het slot vind ik bijzonder behartenswaardig. Inderdaad, de vraag is hier niet: Wie heeft gelijk, want, dat kunnen wij, uit het publiek, van welke nationaliteit we ook zijn, niet beoordeelen niet alleen, maar bovendien, we kunnen gerust zeggen: *iedereen* heeft schuld aan dezen reeds zoo lang broeienden wereldoorlog, *elke* regeering. - Maar de wreedheid, *dat* is het verschrikkelijke dat voortvloeit uit elken oorlogstoestand, en daarom moeten we dien toestand, den oorlog, bestrijden, daarom hadden alle volken als één man moeten weigeren te vechten, daarom hadden in de éérste plaats de socialisten dat moeten doen. Zij hadden hunne zoogenaamde 'verbroedering' moeten bewijzen metterdaad, de geheele wereld door. En in Frankrijk en in Duitschland en in Rusland zijn zij zóó talrijk, dat alleen *hunne* weigering reeds eene groote wijziging had kunnen brengen in den krijgstoestand. In plaats daarvan hebben echter juist zij zich in die drie landen aangesteld op de lafste en kruiperigste wijze. Zij hebben thans bewezen metterdaad dat hun heele 'internationalisme' larie

*) noot red: de spatieeringen zijn van mijn hand.

is en niets anders, en dat zij in den grond even bang zijn zichzelf op te offeren voor de zaak die zij heeten te dienen als de grootste bourgeois.

Nogmaals, gij eenzijdigen, lees deze kalme bezadigde woorden, - van iemand die op een geheel ander standpunt staat dan ik, - eens kalm en bezadigd over. Want zij zijn wáárd gelezen te worden.

Juist had ik het bovenstaande geschreven, toen mij uit Excelsior het onderstaande bericht in handen kwam, door dit Fransche zéér opruiende, Blad natuurlijk geschreven tegen de 'Barbaren', maar een bericht dat m.i. juist dáárdoor bevestigt de woorden hierboven van mevrouw van Biema-Heymans. Luister maar, ik vertaal letterlijk:

M. Max (*de burgemeester van Brussel*) *heeft het stadhuis niet verlaten dat de Duitschers zich haastten te bezetten. Zijn zelfverzekerd optreden en zijn kalmte maken indruk op de Duitsche onbeschaamdheid.*

Niet alleen heeft hij de vandalen belet met

schennende hand de kunstschatten te vernielen waarop Brussel trotsch is, maar hij verdedigt ook met een sublieme flinkheid de algemeene belangen die hij heeft te vertegenwoordigen.

- Onlangs kwam een Duitsche officier, zonder zich eerst te doen aanmelden, met een sigaret in den mond, ineens in zijn particulier vertrek.

M. Max stond op bij den aanblik van den indringer, en zei koeltjes:

'*Meneer, gij zijt de eerste die het waagt, zonder daartoe volmacht te hebben, bij mij binnen te treden*'.

En, zich daarop wendend tot een van de beambten, dien hij meteen opbelde, voegde hij erbij:

'*Verzoek dezen heer heen te gaan, en ga aan generaal von Arnim verzoeken mij een minuut te willen te woord staan.*

De Duitsche generaal heeft vijftien dagen arrest opgelegd aan zijn onbeschaamden officier, en zijne excuses aangeboden aan den burgemeester Max, wiens flinke houding hij bewondert.

Ik spatieer dit slot, omdat het bewijst hoe de betere elementen óók in Duitschland weten te bewonderen een flinke houding, en weten te straffen een brutaal ongepast optreden. - Juist daarom haal ik het feit aan in *verband* met het schrijven hierboven van mevrouw van Biema-Hymans. Zooals zij zeer terecht zegt: slechte elementen zijn in elk leger, óók in het Duitsche; dat er goede óók zijn, ook in het Duitsche, bewijst het gedrag van generaal von Arnim, meegedeeld uit de onverdachte bron eener tot in het belachelijkste toe steeds schimpende en scheldende Fransche courant. Helaas echter, de *slechte* elementen hebben steeds, óók in vredestijd, overal de meerderheid boven de enkele fijngevoeligen en hoogstaanden. En, waar zij in oorlogstijd worden tot overwinnaar, daar ontketent zich in hen al het lage en leelijke veel onbeheerschter nog, dan toen de vrees voor politie-toezicht in vredesdagen hen althans uit angst voor straf in toom hield.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Een bezoek.

Hij is bij mij geweest.

Herinnert ge U nog, lezers, hoe ik over hem schreef in het nommer l.l. van 11 Maart en daarna in dat van 1 April? Ja, ik wéét dat gij het U herinnert, want talloos waren de bewijzen van instemming, en de uitingen van verontwaardiging, die ik daarna ontving, over de handelwijze van den directeur van het 'asyl voor noodlijdende! dieren' in den Haag, - voor wien een *nieuwe* betrekking werd geschapen op *f* 1000. - salaris, en vrije woning (de man is schoonzoon van een der invloedrijkste bestuursleden van bovengenoemd asyl), en van wien ik het volgende moest getuigen helaas:

Dezer dagen, in den ochtend, schelde eene mij geheel onbekende dame uit Amsterdam bij mij aan, en verzocht mij haar het adres te willen opgeven van het Haagsche honden-asyl. Zij had een zwervenden jongen hond bij zich, die haar op straat naliep - vertelde zij - en die blijkbaar in zijn verlatenheid herkende in haar instinctmatig de dierenvriendin, daar hij, toen zij ergens een visite maakte, buiten

de deur op haar was blijven wachten. Zelve had ze reeds meerdere in haar bezit, ze wist dus niet wat met dezen verlaten stumperd aan te vangen, slechts één dag in den Haag zijnde, en was daarom op den inval gekomen zich tot mij te wenden, daar ze, Lelie-abonnée zijnde, van mijn hand goeds had gelezen over het Haagsche asyl.[*)] *- Vergezeld van onze Marie ging zij, voorzien van een kaartje van mij, per rijtuig, (wegens den verren afstand), inderdaad naar deze inrichting. Op dat kaartje had ik geschreven aan den bezoldigden directeur, den heer Driessen, hoe zijn schoonvader, de heer Wolterbeek, mij uitdrukkelijk had verzekerd: 'Noodlijdende dieren worden niet afgemaakt, maar terstond opgenomen, levenslang'. Wegens de hier in den Haag heerschende geruchten omtrent de neiging van den almachtigen hoofdoppasser om de honden nochtans terstond af te maken, had ik onze Marie aan de dame meegegeven en haar, onze Marie, opgedragen een onderhoud met den heer Driessen-zelf, den bezoldigden directeur, te verlangen, en zich niet door den hoofdoppasser te laten afschepen. De dame en onze Marie - twee getuigen dus - kwamen van dat bezoek terug met de volgende ondervinding.*

Onmiddellijk nadat ze aangescheld hadden ontving hen een knecht, die hen terstond, vóór ze nog iets hadden gezegd, toevoegde: 'Gaat U in de wachtkamer, maar die hond moet worden afgemaakt: die heeft hondenziekte.'

Antwoord van onze Marie: 'Wat weet jij daarvan, jij bent toch geen veearts. Ik moet den heer directeur spreken'.

*) *Door, gelijk tenslotte gebleken is, niet met de waarheid overeenkomende inlichtingen aan mij, van bovengenoemd bestuurslid, schoonvader van den directeur.*

'Die drinkt nu koffie. Ik zal den hoofdoppasser roepen'.

Hier maakte die dame uit Amsterdam de zeer ware opmerking, dat een bezoldigd inwonend directeur toch wel, evengoed als elk ander bezoldigd ambtenaar, van zijn 'koffie' kan worden geroepen, waar het zijn plicht geldt. - Enfin, dank zij dat volhouden, verscheen dan ook inderdaad de heer Directeur, zag den hond aan, en zeide onmiddellijk:

'Die hond heeft hondenziekte, die moet worden afgemaakt'.

Zeer verbaasd natuurlijk verzetten zoowel de dame als Marie zich tegen dat vonnis, door een niet-deskundige geveld, zonder eenig onderzoek, over een vroolijk springenden hond, die zooeven met heel veel smaak de hem door de dame gekochte kaakjes had verorberd, en enkel het ziekteverschijnsel vertoonde van tranende oogen.

De heer Driessen voegde er hierop bij:

'Ik zeg ook niet dat de hond door goede zorgen, enz., niet heel goed kan herstellen, maar dat doen we hier niet. Hier maak ik hem af.'

'Dan zal ik zijne verpleging betalen geheel en al. Hier is toch ook een kliniek voor zieke honden' - antwoordde de dame.

'Jawel. Maar hondenziekte behandelen we niet. Dus, neemt U den hond onmiddellijk mee. Ik houd hem niet.'

Als een groote gunst - na veel heen en weer praten - kreeg Marie tenslotte gedaan dat het arme dier (het was ongeveer half een) tot vijf uur mocht blijven leven, totdat de dame en zij met mij hadden geconfereerd wat nu te doen. Daarna werd hij zonder pardon afgemaakt. - Wij hebben daarop in gemeenschappelijk overleg onzen eigen veearts verzocht onmiddellijk naar het asyl te gaan, om te onderzoeken of het dier inderdaad moest worden afgemaakt. Om half vier was deze terug van zijn bezoek, en ten onzent, en verklaarde mij dat hij het dier volstrekt niet hopeloos vond (dit had immers ook de heer Driessen-zelf erkend); wij telefoneerden hierop naar het asyl, dat Marie dus den hond zou komen terughalen, en wij, de dame en ik, voor de verdere verpleging zouden zorgen.

Telefonisch kwam het van bijzondere liefde voor 'noodlijdende' dieren getuigende antwoord: 'Als U maar weet dat we het dier geen seconde langer dan vijf uur houden; als hij dan nog niet gehaald is, wordt hij, volgens afspraak, gedood.'

Haast je rep je, is Marie, vol èchte liefde voor noodlijdende dieren, het arme schepsel, dat aandoenlijk blij was, en haar reeds herkende, gaan redden uit de klauwen dezer quasi 'verzorgers' van noodlijdende dieren, en heeft hem, op onze gemeenschappelijke kosten, uitbesteed bij eene mij bekende daartoe bereid zijnde familie. -

Ziehier een feit, een naakt feit. - -

Zoo schreef ik in het begin van Maart in dit jaar. En thans, na een afwezigheid van maanden en maanden, op den 2^{den} November j.l., heeft de bewuste juffrouw, bij wie het dier is verpleegd, en die hem daarna voor *eigen rekening* in huis behield, mij opgezocht om mij met trots haren *lieveling*, en dien van gansch haar gezin, te toonen. Ik zag een grooten, flinken, vroolijken hond, die vol levenslust opsprong rondom zijn 'vrouw', met enkel den angst in zijn oogen dat zij zonder hem zou heengaan. Onze Marie, die wel eens komt in dat gezin, zegt dat hij van man en vrouw en kinderen om het hardst wordt geliefkoosd, maar die liefde ook betaalt met de grootste aanhankelijkheid.

Ziedaar dan de belooning die de dame uit Amsterdam en wij hebben voor onze moeite. Maar ook.... ziedaar de *schande* voor het Haagsche asyl voor 'noodlijdende' dieren, dat, onder dat mom, het geld in den zak steekt van goedgeloovige dierenvrienden, om er vervolgens *nieuwe* betrekkingen van te scheppen voor schoonzoons van bestuursleden, welke schoonzoons, zonder *voorkennis van eenigen deskundige*, terstond, gemakshalve, een ingebrachten hond willen afmaken. - -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Ter navolging.

Wat zijn er toch verschillende menschen en verschillende karakters! Nóóit kwam dat zóó sterk uit als in deze dagen! De een schijnt enkel medelijden te hebben met de Belgische vluchtelingen, zonder zich om andere slachtoffers van den krijg te bekommeren, de ander wordt al rood als een kalkoensche haan als je het woord Duitschland slechts uitspreekt, nommer drie staat enkel stil bij zijn eigen belang, want, omdat *hij* die en die papieren heeft, is het voor hèm 't beste - zegt hij naïef - dat die en die overwinnen. Nommer vier schrijft mij: 'Ik zeg het in het publiek zus, en ik meen het achter de schermen net andersom.' Enz. Enz.

Mevrouw van Rees-van Nauta Lemke, van wie ik wèl durf zeggen, dat zij tot de meest geliefde medewerkers behoort bij alle lezers(essen) van dit Blad, van welke richting

ook, schreef mij zoo eenvoudig en waar:

Ik heb *met iedereen medelijden.*

Zóó moet het zijn! Laten we dat toch wat méér bedenken, in plaats van elkaar in de haren te vliegen, en ons boos te maken over dingen waarvan we niets afweten, maar die in elk geval, *als geheel genomen*, als *oorlog*, zoo afschuwelijk zijn dat ze onbegrensd medelijden verdienen met *alle* slachtoffers ervan.

En heden schrijft diezelfde lieve medewerkster mij een practischen raad, dien zij mij veroorlooft op te nemen in de Lelie:

Heel veel succes hebben in Denemarken de zoogenaamde soldatendekens. Eenige dames zijn op 't idee gekomen dekens te maken of liever te voeren met gelezen couranten. De couranten worden gekreukeld, tot een bol gefrommeld, en weer uitgelegd net zoo lang tot ze niet meer kraken. Precies zoo als men vroeger, toen het nog niet kant en klaar kon worden gekocht, met vloeipapier deed voor lampekappen enz. Daarna worden ze, telkens de helft verspringend, op elkaar gelegd tot 7 à 8 lagen. Bij wijze van watten wordt die courantenlaag dan gelegd tusschen een aardig frisch katoentje. Hier en daar vastgehecht bijv. op een afstand van 20 cM., en de deken is gereed. Zulke dekens zijn beslist zuiverder dan gewatteerde en wollen dekens. Zelve heb ik het nog niet geprobeerd, maar dat papier warmte behoudt is een feit. Op de kostschool wordt bijv. naast een hooikist een laag couranten aanbevolen om het eten warm te houden, en ik ken iemand die dit steeds in praktijk brengt Men zou het eens kunnen probeeren.

Ja, laat ons dat nu eens probeeren, ieder uwer die tijd heeft. Doe het voor de Belgen, voor de Franschen, voor de Engelschen, voor de Duitschers, voor de Russen, maar *doe* het. M.i. is zulk doen een zoo veel mooiere levensopvatting dan al dat onzinnige geharrewar over 'wie gelijk heeft'. - Mevrouw van Rees-van Nauta Lemke geeft ons alleen een goed voorbeeld.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Oppassen.

In het Duitsche Blad 'Die Wahrheit' wordt zeer terecht gewaarschuwd tegen de reclamemakerij van Wiesbaden - welker Kurverwalting de badplaats Wiesbaden durft aanbevelen als bijzonder rustig verblijf gedurende den oorlog onder de uitdrukkelijke bijvoeging: 'Opname van vreemdelingen is toegestaan, en deze ondervinden geen last van de Overheid.' - Des te ongepaster is deze reclame, waar juist uit Wiesbaden, gedurende den oorlog, *alle* vreemdelingen, en ook Hollanders, zijn uitgewezen, binnen vier en twintig uur, omdat Wiesbaden behoort tot de vesting Mainz. Op zichzelf is tegen zulke krijgsmaatregelen, die *noodwendig* zijn in oorlogstoestand, niets in te brengen, en die Hollanders die zich daarover boos maakten als gold het eene persoonlijke beleediging, deden m.i. zéér onredelijk; maar het is aan den anderen kant onbeschaamd om thans te durven adverteeren, dat vreemdelingen juist dáár in Wiesbaden zoo bijzonder veilig zijn. Wat dezen zomer is gebeurd, kan, gedurende den oorlog, elken dag opnieuw, noodig zijn inzake zulk een uitwijzing. En ik vind de op- en aanmerking van Die Wahrheit daarom zeer welverdiend, en zou integendeel allen Hollanders willen toeroepen: In Wiesbaden is een vreemdeling niet

veilig voor overlast, want het behoort tot de vesting Mainz, en vreemdelingen staan er dus aan bloot om die reden plotseling te worden uitgewezen, óók al behooren zij tot de neutrale staten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. De Waarheid.

Steeds opnieuw heb ik herhaald, en zal ik blijven herhalen, of men het mij kwalijk neemt of niet, dat ik, na een maandenlang verblijf in Duitschland, kan getuigen uit eigen aanschouwen: Wie ook de oorlog heeft gewild, welke regeering ook, de Duitsche of eene andere, de Duitsche *natie* als zoodanig *niet.* Nu deelt een correspondent van de Engelsche Daily News, - een zeer onverdacht getuige dus, - het onderstaande mede, naar aanleiding van een door hemzelf dezer dagen in Berlijn gebracht bezoek.

Een van de dingen, waardoor ik het meest getroffen werd, was het gedrag der bevolking. De café's waren vol, maar er was niets te bespeuren van de gewone luidruchtige vroolijkheid. De menschen zijn anders geworden.

Dit getuigenis stemt ten volle overeen met mijne eigene waarnemingen. Men kan een *volk* niet verantwoordelijk stellen voor wat enkelen onder hen, - in dit geval de Junkerpartei, - willen. De oorlogzuchtigen in Duitschland heb ik voor mij steeds verafschuwd, en, toen ik vóór twee jaren in Berlijn

ziek lag, toevallig veel met militairen in aanraking komend, heb ik daarover menige ruzie met hen gehad. Maar de Duitsche *natie* begeerde even weinig den oorlog als b.v. de Belgische. En deze ernstige stemming, waarvan deze Engelschman eerlijk gewaagt, heeft ook mij getroffen gedurende den ganschen oorlog, ook waar het overwinningen gold; en zij steekt m.i. gunstig af bij het voortdurend gezwets van Le Matin en Excelsior en andere Fransche bladen, die U willen doen gelooven dat Parijs precies even luidruchtig en vroolijk zou zijn als in vredestijd. *Ik* geloof dat niet,*) maar ik vind dat het der Fransche pers niet tot eere strekt wanneer zij, uit bluf, zulk een klad werpt op hare eigene landgenooten. Immers, het strekt eene natie geenszins tot eer maar tot schande, indien de thuisblijvenden - ook al overwinnen hunne soldaten, - zich amuseeren en pretmaken alsof er daarginds niet onzaggelijk geleden werd en gestreden zoowel door de eigen vaders, zonen, broeders, verloofden, als door die van anderen, thans 'vijanden,' voor korte maanden echter nog vrienden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Aan Mevr. A. de Vries-Dijkstra op haar woord aan 'de Lezeressen en Lezers van de Holl. Lelie' dt. 28 Oct.

'de vrouw moet den man bekoren'.

'de vrouwen zijn zelf de schuld als de liefde verdwijnt en een andere vrouw hun levensweg kruist.'

Vergeef het mij als ik soms in krasse bewoordingen mijne meening neerschrijf; dit is geen verontwaardiging of geen boosheid: 'Ieder Vogeltje', enz. En nu ter zake.

'De vrouw moet de man bekoren', maar hiermede wordt in mijne oogen de man zoo gruwelijk neergehaald en voorgesteld als zoo'n prullig, nullig laf, karakterloos wezen, dat ik om den dood niet graag één woord van dezen zin tot het mijne zou willen maken.

Ja zeker, een baardelooze jongen, een flaneur, een saletjonker, hij verkeert in de periode van bekoord te worden door een of ander lief, frisch, mooi jong meisje, dat behoort bij dien leeftijd. Men kan een meisje volkomen vergelijken bij de bloesem van het menschelijk bestaan.

Maar wat gebeurt er met de bloem als zij overgaat tot vrucht? Haar kroon verwelkt en haar uiterlijke schoonheid gaat weg!

Wee het huwelijk dat met het verdwijnen van dat kinderlijk geschijn in twist en krakeel uit elkander spat. Als dan de ernst, het ideale, het heerlijke levensdoel niet te voorschijn treedt als de hoogste bekoring.

Wee het huwelijk waar man en vrouw beiden missen de ernst van karakter, waar ze niet gevoelen de hoogste bekoring die er uitgaat van den huiselijken haard, waar man en vrouw beiden willen zijn onzelfzuchtig en rein, dienende het ideaal.

Nu wil ik hiermede volstrekt niet zeggen of beweren dat een vrouw die gehuwd is in een zoutzak moet veranderen of haar uiterlijke verschijning moet gaan verwaarloozen.

*) Zie ook het Overzicht van de Week 'Parijsche corr.' in het volgend nommer.

Doch een vrouw voor te schrijven dat ze een man moet blijven bekoren, dat is haar doemen tot een onwaar, zenuwspannend, overprikkeld schijnbestaan, wreed en onwaardig.

Neen, als de tijd van de *bekoring* achter hen ligt en man en vrouw treden te zamen den dikwijls zoo zwaren levensweg op, dan ware het te hopen dat beide menschen elkander zullen leeren, achten, waardeeren en liefhebben.

Hoe, de bekoring in het huwelijk zou verdwijnen?

Waar gaat grooter, edeler bekoring uit dan van de vrouw als moeder.

Als de man, de krachtige, zelfbewuste, rechtgeaarde man dat heerlijke levensbeeld ziet, zijn vrouw met het kind in de armen! dan zal hij eene bekoring gevoelen zoo overweldigend groot, dat uitstraalt van het levensmysterie-zelve, dat hij in volle menschenweelde die moeder en dat kind in zijn armen zal sluiten, met een heilige liefde.

- Zóó moest 't zijn als het goed was, - dit is Liefde van tijd tot eeuwigheid.

Maar een man met allerlei middeltjes, roode lipjes, vlekkeloos gezichtje, lieve gebaartjes, mooie kleertjes en zoete woordjes te moeten trekken tot zich!

O, foei hoe vreeselijk!

Een hoog-rechtschapen, zelfbewust man behoeft niet bekoord te worden door zijne eigene vrouw om niet terecht te komen in de armen van een lichtekooi. God beware ons, wat een voorstelling.

Arnhem.

Mevr. S. HOOGENDIJK-HESSE.

Kunsten en Wetenschappen.

De Keramische Kunst.

Er is toch iets eigenaardigs in gelegen om zoowat een eeuw mede te leven. Zonder nu juist zoo'n medeleven merkwaardig te vinden om de vooruitgangssprongen, die men mag opmerken, en den geheelen omkeer van vele zaken, waaruit wel eens de vooruitgang niet blijkt, maar integendeel de achteruitgang, is het belangrijk om het meeningsverschil op te merken, dat zich in den loop der jaren heeft doen kennen.

Het heugt mij nog als de dag van gisteren, dat de zoogenaamde ‘porseleinkast’ tot keukenkast was gedegradeerd, en 't mooiste Chineesche goed, meerendeels Oost-Indisch porselein genoemd, naast het Japansch, en eveneens het Nederlandsche aardewerk, -

Haarlems, Delftsch, Haagsch, Rotterdamsch, Friesch. Schiedamsch, en in welke plaatsen werd het, met den algemeenen naam ‘Delftsch’ aangewezen, niet gemaakt, - teruggedrongen werd naar hoeken en gaten om er naderhand meerendeels beschadigd weder uittekomen.

Men voelde voor dat alles niets meer. Kostbare schotels, - b.v. in mijn ouderlijk huis, - werden nonchalant gebruikt, als waren het stukken van enkele centen, en zoo ging het overal, totdat plotseling de meening was veranderd, zoozelfs, dat leelijk goed op zich zelf *mooi* werd gevonden, omdat de modezucht het in miscrediet gebrachte eenmaal onder hare vleugelen bracht, en de waarde tot honderdvouden deed rijzen.

Die nieuwe strooming deed wonderen, en waar eertijds boeken over de keramische kunst spaarzaam verschenen komen zij nu de markt overstroomen, en het blijkt dat in bijna iedere stad oudtijds de keramische kunst werd beoefend, hetzij in den oudsten vorm: de pottebakkerij, of in de latere verfijning: het porseleinbakken.

Nu wederom geeft Dr. Ernst Zimmerman een pracht-boek uit over de uitvinding van het Meissner-porselein. Joh. Friedr. Böttger, de grondlegger van deze soort werd tot heden verkeerd beoordeeld. Archief-studies hebben anders geleerd, en Böttger krijgt nu het voetstuk, dat hij verdient.

Terzelfdertijd wordt ook het zoogenaamde ‘boerengoed’ in eere hersteld. In de Antiq. Zeiting van 24 Febr. 1909 wordt op de ‘Bauernkeramik’ gewezen in een opstel, getiteld: ‘Zur Hausindustrie des Töpfergewerbes’.

Als nu maar niet bij dat alles overdrijving tot buitensporigheden overslaat. Het is immers gemakkelijker wat leelijk is mooi te vinden, dan het leelijke te onderkennen en het mooie te vinden.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.
Oud-Gemeente-archivaris.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

G.J.M. te W. - Uw stukje heb ik met genoegen aangenomen.

S. te Rotterdam. - Reeds eenmaal verzocht ik U beleefdelijk mij niet die vele manuscripten in huis te zenden, omdat ik ze niet kan plaatsen. Nu vond ik thuiskomend weer een gansche verzameling in de bus. Ik herhaal, ik kan ze niet plaatsen, en heb ze daarom vernietigd.

Mevr. J.F.A. den Haag. - Reeds heb ik U met een woord particulier gedankt voor Uw heerlijke mand, die nog even frisch en mooi staat als den eersten dag. Nu wil ik Uw briefje ook nog op deze plaats beantwoorden, om U te zeggen hoe veel goed het mij deed. Want heusch, gij vergist U, indien gij denkt dat correspondenten mij ooit 'lastig vallen', hoe druk ik het ook heb. Integendeel, indien zij, zooals gij thans, mij iets liefs of vriendelijks te zeggen hebben dan zijn zij mij een groote steun bij mijn werk, dat juist in deze dagen dubbel moeielijk is. Want niemand zal mij ooit bewegen tegen mijn eerlijke opinie in te schrijven. Ik weet wel dat die opinie indruischt tegen die van een groot deel der Nederlanders, maar ik wil mijne eerlijke opinie niet verdraaien ten believe van eigen voordeel. Zwijgen, ja dat kan ik. Maar, daar tegenover staat dat men juist in deze dagen mijn opinie wil weten, omdat het dagen zijn van algemeene belangrijkheid. Ja, wij *zijn* blij weer thuis te zijn in ons eigen lief, klein, gezellig interieur, waar onze Marie ons met zooveel liefde verwelkomde en onze hondenjongens - die ik dadelijk namens U heb gemokkeld - zoo recht blij waren ons weer te zien. - Ik vind het heerlijk dat gij het eens zijt met brieven als die van Stania (14 Oct.) of van Lily (14 Oct.) - heusch, gij drukt Uw gevoel zeker niet minder warm uit dan zij. - Ik kan niet anders dan oprecht zijn, en ik ben U daarom in deze dagen, waarin er zoo gedraaid en gekonkeld wordt, dubbel dankbaar, omdat gij die eigenschap in mij appreciëert.

Een medewerker schreef mij b.v. heel cynisch: 'In het publiek schrijf ik zus; onder vier oogen wil ik U wel zeggen dat ik er gansch andersom over denk.' Ziet gij, als ik zulke dingen lees, dan zijn dergelijke karakters mij een raadsel. Hoe *kunnen* zij het doen.! Al werd ik er nog zoo duur voor betaald, ik zou niet anders *kunnen* schrijven dan naar mijn eigen eerlijke overtuiging. Dat ik daarin *dwalen* kan, dat is heel wat anders. Ik beweer immers niet onfeilbaar te zijn Bovendien, hoevele opvattingen zijn niet louter persoonlijk; gevolg van omstandigheden, enz. Maar, mijzelf kronkelen naar believen van de meening der meerderheid, ik zon het niet alleen niet willen maar ook niet kunnen. Alle geestdrift zou uit mijn werk verdwijnen daardoor, - Ik ben, als altijd, zoo blij wanneer ik geestverwanten

ontmoet in zake de arme dieren. Zij kunnen nooit genoeg beklaagd worden. Dat heb ik nu weer gezien, voor de zooveelste maal, toen menigeen met zóógenaamd 'gevoel' bedeeld mensch mij kalmweg aanraadde in Nauheim 'die oue dieren nu maar achter te laten'. Alsof niet juist hun ouderdom het te meer tot mijn plicht maakt ze thans evengoed te verzorgen als toen ze jong en mooi waren. Ik vroeg den in alle opzichten hoogst-hulpvaardigen stationchef in Bad Nauheim, of hij mij niet een extra-bevel kon schrijven om de honden te helpen onderweg. Weet gij wat hij mij toen vertelde? In vredestijd kwam een dame aan, een Amerikaansche, die met hare dochter alléén zat in een éérste klasse coupé; bij haar een klein wit konijntje in een allerliefst blauw zijden hokje. Iemand uit de 2de klasse, dien het geval dus niets aanging, zag dat, en, daar het reizen met dieren in de 1ste klasse feitelijk is verboden, gaf hij uit *louter boosaardigheid* den stationchef een waarschuwing dat het konijntje er uit *moest*, of anders zou hij, de reiziger, hem, den stationchef, aanklagen. Deze was dus *genoodzaakt* de dame en hare dochter te verzoeken het konijntje in den goederenwagon over te brengen, waarop zij - eere aan haar - prefereerden met een auto verder door te gaan naar Frankfort. Ten eerste echter, niet iedereen is zoo rijk dat te kunnen doen, en ten tweede, wat doet die oplossing af en toe aan de valsche minne handelwijze van dien 2de klasse-reiziger, die, uit *louter boosaardigheid*, aldus het arme konijntje het slachtoffer wilde maken van zijn eigen gemeen karakter.!! - Als je zulke dingen hoort, gun je het dezulken, dat zij thans misschien moeten lijden op slachtvelden.! - Niets vind ik minner dan het plagen en kwellen van dieren uit overmacht van menschen.! - Nogmaals mijn innigen dank, lieve mevrouw, voor Uw zoo gewaardeerd schrijven en Uw prachtmand. Ik ben blij dat gij mijn Amsterdamsch adres niet wist, want hier in ons eigen huisje maakt hij alles mooi.

Lelie Drente. - Ik nam het aan. - Voor mevr. Hoogendijk-Hesse neem ik over Uw 'Hoch', voor haar laatste Hoofdartikel in de Lelie.

Julie v.d. V. - Op dergelijke brieven antwoord ik niet. Intusschen zooeven Uw tweeden brief ontvangen.

Poesjes-Vriendin. - Indien gij de Lelie geregeld leest in een leesgezelschap, dan moest gij toch reeds lang weten, hoe ik bereid ben ook met-abonnés steeds te beantwoorden per correspondentie, mits zij slechts zorgen de Lelie te lezen, omdat ik geen present-ex. stuur. Het zal mij dus hoogst aangenaam zijn van U te hooren. Gij behoeft U geen oogenblik te laten weerhouden door het niet-abonnée zijn. Ook hebt gij kunnen lezen in vele Lelie-nommers, dat ik, na de helaas opgedane treurige ondervindingen, nooit meer tracht 'een goed thuis te zoeken' voor de honden of katten van anderen. Gij-zelve deelt mij mede hoe een Uwer katten, 'voor wie gij meendet een heel goed thuis te hebben gevonden', na een maand U werd teruggebracht, 'omdat het te lastig was'. Dergelijke ervaringen maakte ook ik, speciaal met een ongelukkigen zwervelinghond, die met moeite en onkosten naar Oud-Beierland is vervoerd, over wien de eigenaresse mij de liefste brieven schreef over hare ingenomenheid met hem, en dien zij mij, *na een vol jaar,* weer op mijn dak wilde sturen, 'omdat hij toch eigenlijk zooveel at'. Van het zoeken van zóógenaamde goede tehuizen heb ik daarom genoeg, als ik niet dóór en dóór de menschen kèn. Ook onze eigen Gé is op dezelfde wijze behandeld. Een confiseur

hier ter stede moest en zou een hondje van onze thans overleden Jobje hebben; dagelijks verheugde hij er zich op. Toen Marie onze Gé bracht, een blauw lintje om zijn hals, was de geheele familie **verrukt**. Maar den volgenden dag kregen wij hem terug, daar hij ‘'s nachts zoo had geschreeuwd’. Wij hielden Gétje toen bij ons. Maar ik herhaal U, ik heb er door al zulke ervaringen, genoeg van ‘goede tehuizen te zoeken’. De menschen zijn op dat punt zonder eenig besef van verantwoordelijkheid. Kunt gij nog niet eens op het beter gevoel Uwer familie werken? Want ik ken vele oudere dames, die wel degelijk zulk een verzorging op zich nemen, al zijn zij ook niet meer zoo sterk als vroeger. Bovendien, welke verzorging heeft een kat noodig? Niet half zooveel als een huishond. Mij is hier ter stede een moeder en dochter bekend, waarvan laatstgenoemde uit verplegen gaat, en de eerste, de moeder, twaalf katten, alle arme zwervelingen, onderhoudt op een àparte kamer. Kan zij er eene elders plaatsen, dan graag. Maar zij neemt nogtans steeds elke zwervelinge of mishandelde poes er bij op. Laat Uw familie daaraan een voorbeeld nemen! - De door U bedoelde dame heeft zelve reeds een klein asyl, háár kan ik het dus niet vragen. - Het spijt mij zeer. dat ik U hierin moet teleurstellen, maar een vraag als de Uwe wordt mij dagelijks gedaan, zoodat ik niemand zou weten óók nog. Overigens, ik herhaal, gij moogt mij schrijven zooveel gij wilt.

Huisvrouw. - Wat zijt U een **heerlijk** mensch! Zoo'n flinken brief krijg ik niet alle dagen! Ik *moet* er geheele stukken uit overnemen. Hij is mij zoo uit het hart geschreven. Maar eerst moet ik U even ophelderen dat ik mij heel goed herinner dien brief van U van vóór twee jaar te hebben gekregen, maar dat ik toen reeds *te* ziek was om hem te beantwoorden. Hij is gebleven bij die overgebleven correspondentie van vóór twee jaar, gedurende die ziekte, - welke correspondentie thans achterbleef in Bad-Nauheim. Dat gij in dien brief iets zoudt hebben geschreven dat mij niet beviel, kan ik mij zelfs niet herinneren. Want, zooals gezegd, ik lag reeds ziek te bed, en heb hem zeer vluchtig doorgezien. - Wel echter heb ik-zelve mij soms verwonderd nooit iets van U te hebben gehoord daarna, en, omdat gij mij steeds sympathiek waart, deed mij dat oprecht leed. Zoo ziet men weer hoe de misverstanden in de wereld kunnen komen. Want, nu blijkt uit Uw schrijven dat gij gelukkig nog even zoo denkt over mij als vroeger, ja óók dat gij behoort tot hen die mij terstond goed begrepen over België, en die het ééns zijn met mij. Want, in zake die vluchtelingen is het precies als gij schrijft: Op zichzelf verdienen zij medelijden, maar waarom wordt hun ruimschoots gegeven, waar diezelfde gevers de hand op den zak houden als het de verborgen liefdadigheid geldt aan Hollandsche armen!

En dan ook, het is toch àl te erg dat die Belgen zeggen: wij hebben geen lust terug te keeren, en dat ons eigen toch reeds zoo zwaar geteisterd land dan maar *blijft* voor hen zorgen! Onlangs nog stond in de courant te lezen dat 'de mannen wèl wat lui zijn, maar dat ze tegen eenige vergoeding toch wel bereid zijn hunne eigene slaapplaatsen, enz., te helpen in orde brengen aan het IJ.' Nu vraag ik allen verstandigen menschen of zulke luiaards verdienen nog *betaald* te worden, waar ten onzent zooveel gebrek heerscht onder *oppassende* werklui, plotseling ontslagen, en ook vraag ik welke weldadigheid er in steekt dergelijke luie vreemdelingen - van wien niemand iets weet - te bevoordeelen boven de eigen ongelukkige landgenooten. - Och, het antwoord weet *ik* wel. In het eerste geval krijg je bloemstukken, wandelstokken met zilveren knop, eervolle vermeldingen in de couranten, lik-berichten in de Telegraaf, en, last not least... straks een lintje. In het laatste... merkt niemand iets van je weldadigheid dan de ongelukkigenzelf. En dáárom is het diegenen die ik bedoel immers niet te doen maar enkel om het eerste. - Nu kan ik niet nalaten Uw m.i. zoo ware woorden over te nemen over de Belgische regeering:

Ja juist, *Freule! Had de honing van België maar het voorstel van Duitschland aangenomen! Dat heb ik gezegd in het bijzijn van heeren, die mij daarover zóó aanblaften*, *dat zoo iets nu weer echt vrouwelijk was*, *alsof eene regeering het recht zou hebben het land zulk een daad van oneer en plichtverzaking op te solveren*, *en zijne tractaten te schenden voor eenige milioenen marken! Ik vroeg toen nog of de eer van het vaderland beter bewaard werd door dood en verminking van duizenden bloeiende menschenlevens en verminkte zieltogende paarden, aan welke laatste stumperds geen enkele correspondent één woord wijdt*, *dan alleen om te vertellen dat hunne stinkende cadavers een groot gevaar voor besmetting opleveren Nietwaar? Die paarden! Voor hen geen dokter*, *geen lafenis, geen hysterische verpleegsters! Met hunne door granaten opengereten lichamen kunnen ze blijven liggen zieltogen*, *tot ze, misschien niet eens heelemaal dood*, *in den grond gestopt worden*; *dat zijn maar dieren! De mensch-beesten hebben wel wat beters te doen*, *met alles plat te branden en te vermoorden. De wreedheden zullen wel bij alle oorlogvoerenden hetzelfde zijn*, *al krijgen we ze maar alleen naar het Duitsche recept te smullen*, *denkt U ook niet? Ik geloof dat is ook heel begrijpelijk; mij dunkt, onder het krijgsgeschreeuw en gevloek*, *de kogelregen en het vuur*, *moet je wel ¾ krankzinnig worden!*

Ofschoon er velen zijn die *mij* deze met U door mij geheel gedeelde opinie zeer kwalijk zullen nemen, zal ik haar *blijven* verkondigen. M.i. heeft geen regeering het recht het volk te offeren voor een zóógenaamd nationaal eergevoel. En hier gold het *offeren* Want de Belgische regeering wist met zekerheid dat de Duitschers zouden invallen in België indien het voorstel der Duitsche regeering, van een groote schadevergoeding, zou worden geweigerd. Wat daarentegen de Bondgenooten *zouden* doen wist zij *niet.* En tenslotte hebben deze België zelfs in den steek gelaten inplaats van te helpen. Waarom dus niet het zekere genomen voor het onzekere? Ik verwijs ook speciaal naar hetgeen een zoo bevoegd beoordeelaar als generaal Staal hieromtrent zegt (zie Overzicht v.d. Week in het volgend nommer). Een geheel en al voor België 'begeisterte' dame zeide tot mij: 'Indien een moordenaar in Uw huis binnendringt, dan zoudt gij-ook U tot het laatste verdedigen in plaats van toe te geven'. Ik antwoordde haar: 'Integendeel, juist *omdat* ik verantwoordelijk ben voor het leven van mijne vriendin en van onze Marie, zou ik in èlk geval toegeven; *misschien* zou

ik, *alleen* zijnde, mij verdedigen, maar, verantwoordelijk voor het leven van anderen, zou ik die vóór alles trachten te redden'. Ik vind daarom dat Koning Albert en zijne regeering hetzelfde hadden behooren te doen in plaats van een bevolking prijs te geven, die voor een groot deel niet eenmaal wist wat er eigenlijk gebeurde toen de Duitschers ineens in hun vreedzame dorpen binnenvielen. Werkelijke 'vaders' en 'moeders' van den Staat hebben 't éérst en boven alles aan de welvaart hunner landskinderen te denken. De Belgische regeering zit thans veilig in Havre, en het spreekt vanzelf dat Koning Albert en Koningin Elizabeth, al treden zij nog zoo flink op, toch in de verste verte niet de schade lijden finantieel, noch het *onmiddellijk* gevaar loopen, dat hunne onderdanen in Antwerpen, Visé, enz., treft. Het is malle aanstellerij dit niet te willen toegeven. *Nooit* loopt een vorst het gevaar, noch lichamelijk, noch finantieel, dat de gewone arbeider loopt in een oorlog. Daarom heeft deze laatste oneindig meer te verliezen dan de regeering en de Koning of de Keizer of de President. - Ik heb in lang niet zulke verstandige woorden uit vrouwenmond gelezen of gehoord als de Uwe. En dan die paarden! Mij ook treft het telkens, dat het éénige wat men leest over hen is de egoïste klacht, dat hunne lijken de lucht verpesten. Waarom ze dan eerst tot lijken *gemaakt*? *Zij* hebben heusch geen oorlog gewild. Het hart breekt iemand als hij denkt aan hun lot! Maar wat komt dat er op aan! 't Zijn 'maar' dieren! O, men komt er hoe langer hoe meer toe de menschen te verachten.

En nu druk ik over wat gij zegt van de socialisten, want dat óók is mij uit het hart geschreven:

Maar die mispunten van socialisten! Waar blijven ze nu? Als het gaat om 2 centen uurloon, *schreeuwen ze moord en brand en zetten het heele raderwerk stop, de helden. Nogal glad! Dan staan ze tegenover één werkgever, die van hen afhankelijk is*, *maar nu staan ze tegenover de regeering*, *en als ze nu, zooal niet den oorlog verhinderd*, *toch zeker door een reuzen-weigering om te vechten de zaken bemoeielijkt hadden*, *zouden de leiders hoogst waarschijnlijk achter slot en grendel zijn gegaan*, *en daar passen de heertjes voor! Wèl is de oorlog, het leger en de politie alleen dáár om het kapitaal te beschermen: 'daarom mannen, vecht niet, want in negen van de tien gevallen zult ge een broeder-arbeider treffen'* (*woorden van Troelstra*) *maar nu hebben ze allemaal plotseling een bacil van vaderlandsliefde opgedaan*, *en*, *waar ze om eenige centen uurloon alles onderste boven gooien*, *laten ze nu duizenden jonge menschenlevens verwoesten*, *heele gezinnen berooven van hunne kostwinners*, *om in 't gevlei van de regeering te komen*,

en te meijeren over de eer van het vaderland, *God betere 't!*

Ik hèb, meen ik, reeds meer dan eenmaal mijn *verachting* uitgesproken over dit soort socialisme, dat zich nu laat kijken van den waren kant, namelijk van dat der verkapte bourgeoisie. In alle landen zijn zij precies hetzelfde, in België is Vandervelde 'Staatsminister', in Frankrijk brullen de socialisten nog harder vóór den oorlog dan de overige partijen, in Duitschland is de Vorwärts, het orgaan der socialisten, zoo mak als een lammetje, en de Duitsche socialisten zijn er 'trotsch' op hun vaderland te mogen dienen. Kropotkine, de groote Rus, op wien het vrije-socialisme zoo prat ging, zond aan den tsaar een betuiging van instemming, en van offervaardigheid. En Frans Verhelen, ook een Belgische vrije-socialist, scheldt zijn 'broeder' Rijnders hier te lande voortdurend uit, omdat deze, tot op dit oogenblik althans, nog niet meedoet aan het militairisme en zijn, Verbelen's, veranderd standpunt wraakt. Het is alles oud lood om oud ijzer, en ik blijf er bij: Het volk is in den grond een zoo domme en stuurlooze massa, dat het eigenlijk niet beter verdient dan wat het thans krijgt, namelijk doodgeschoten te worden om de finantieele speculaties en de eer van enkele hooggeplaatsten. Een Napoleon, die hen den voet op den nek zet, dien verdienen dezulken Ze kunnen niet buiten een tyran. Dat toonen ze nu meer dan ooit, de lafbekken, die alle gewillig de wapens opnemen 'voor het vaderland'.

Wat gij schrijft over Engeland beäam ik *volkomen.* En, als Uw man zijn plan uitvoert, dan ga ik 't liefst met Ulieden mee. Gij begrijpt mij? Er zijn dingen die ik niet màg zeggen in het publiek, maar ik voor mij sta geheel en al op Uw standpunt. En nu nogmaals *hartelijk dank.* Het was heusch zulk een genoegen Uw hand en Uw pseudoniem terug te zien.

Rosalius. - Het artikel heb ik gaarne aangenomen.

Edo. - Ja, deze artikelen wil ik gaarne aannemen. Met de overigen *moest* ik rekening houden met de eischen van den uitgever. Gij kunt mij geen grooter compliment maken dan gij deedt door te schrijven: 'De Lelie is zich gelijk gebleven na Uwe terugkomst.' Dat is het juist waarin ik mijn eer stel, waar zoovelen draaien en wenden naar gelang der omstandigheden (zie wat ik hierboven schrijf dienaangaande in de corr. aan mevr. J.F.A., den Haag). Steeds van harte het beste toegewenscht.

P.B. te Amsterdam. - Vertaalde gedichtjes wil ik liever niet plaatsen waar er zooveel actueele copy is, en wij bovendien op het punt gedichtjes zoo weinig plaats hebben. Ook het proza-stukje is ongeschikt, omdat het niet in het Hollandsch is, en bovendien ook reeds vroeger was opgenomen elders - ook al heeft dat Blaadje dan maar kort bestaan.

M.A. - Het schetsje is te onbeduidend. Het wordt vernietigd, want er zijn geen postzegels bijgevoegd voor terugzending.

J.W. - Ik vooronderstel dat dit Uw ps. is? Het schetsje is niet geschikt, omdat het te onbeduidend is. Zulke schetsjes kan iedereen maken, die niet geheel en al is ontbloot van het talent iets in elkaar te zetten. - Voor den druk is zoo iets echter nog niets.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

P.B. te A. - Ik geef U groot gelijk, dat gij de Lelie 'niet meer wilt inkijken,' want heusch, als zij U zóó overstuur maakt, dat gij niet eens meer kunt lezen wát er stáát, dan zou zij voor Uw geschokt zenuwgestel levensgevaarlijk worden! Immers, in het door U bedoelde Reisverhaal van 30 Sept. (waaraan ook geen sterveling ter wereld aanstoot nam behalve gij), staat slechts dat de inwoners van Kleef *beweerden* onder de zoo even aangekomen gewonden met eigen oogen velen gezien te hebben, aan wien tong of oogen waren uitgestoken door Belgen. Over de quaestie of dit gelogen is of niet velde *ik* in bedoeld nommer geen oordeel hoegenaamd, ik deelde enkel, als een daadzaak, mede dat de zeer talrijke op het perron aanwezige Kleefsche bevolking dit bewéérde, en er zich over opwond. Wat hebben daarmede de beweringen te maken van mevrouw Goekoop of van een correspondent van 'De Tijd' over door Duitschers begane gruwelen? Die beweringen zullen wel waar zijn, mijnentwege; maar zij sluiten toch niet uit dat ook *aan* Duitschers gruwelen kunnen zijn begaan. Dr: de Groot heeft toch niet, stuk voor stuk, *àlle* gewonde Duitschers bezocht, denk ik! Maar, in èlk geval, ik deelde slechts, geheel zakelijk, mee wat wij hóórden vertellen in Kleef. - Indien gij bij toeval dit nochtans leest, dan raad ik U eens kennis te nemen van het zeer verstandige stuk van mevrouw van Biema-Hymans (zie Overzicht v/d Week). En voor het overige hoop ik dat de oorlog ook in *Uw* belang niet te lang meer duurt, want hij schijnt U geheel van streek te brengen wat *Uw* zenuwgestel aangaat. Kalmte, mijn waarde, kalmte, dat is heusch voor U het beste recept.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het navolgende Overzicht van de Week tot een volgend nommer wachten: Hoe sommigen liegen, Parijsche corr. I en II, Nog eens the Queen, Onder de Bondgenooten, De fatsoenlijke Fransche pers, België - en neutraliteit, Gevoelloosheid of aanstellerij... maar *niet* Gevoel, Voorspellingen I, II en III, Weder een getuigenis.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

18 November 1914.
28ste Jaargang.
No. 21.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Bericht.

De belangrijkheid der gebeurtenissen is zoo overstelpend, dat het onmogelijk is alle Overzichten van de Week, Correspondentie, beantwoording van vragen afzonderlijk, enz., hier te plaatsen. Ik moet daarom een groot gedeelte laten overblijven wegens plaatsgebrek, n.l.: de artikelen: ‘Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar’, ‘Sympathieën en Antipathieën’ met naschriften, ‘Geloof’ (voor Graaf Otto), en het vervolg van ‘Indrukken’; de Overzichten van de Week: Hoe sommigen liegen; Onder de Bondgenooten; De fatsoenlijke Fransche pers; Gevoelloosheid of Aanstellerij.... maar n i e t : Gevoel; Wat men op straat ziet, of: Politie afwezig; ‘Lammeling’; 't Zijn ‘maar’ paarden; Wéér een pers-‘gruwel’ ontmaskerd; Hoe men ‘vaderlandslievend’ wordt gemaakt!; ‘Christelijk’, of te wel ‘Vrede op Aarde’; Fransche bluf; Geen bluf maar een d a a d ; de Correspondentie aan: **H.v.L.; E.K.E. te Z.; Mevr. M.; Mevr. M. de J...., den Haag; Jet; Graaf Otto; H.V.** De overige corr. is te laat gekomen voor dit nommer, en moet dus nog beantwoord worden.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

Wie helpt?

(Verantwoording).

In het vorig nommer heb ik onder bovenstaanden titel een oproep gedaan om een ongelukkig hitje, - over wiens lot de bekende Haagsche dieren-, speciaal trekhonden-vriendin, baronesse van Heerdt mij schreef, - uit zijn lijden te helpen verlossen. Daartoe zijn *f* 30. - noodig. Met innigen dank aan de gevers mocht ik tot hiertoe ontvangen: van mej. S.F. van Cleeff, te Amersfoort *f* 1. -, van mej. H. Keursing, te Maastricht *f* 2.50, van den heer L. Braam te Oost en West-Souburg *f* 2.50, van M.K., te O. *f* 2.50. (14 Nov.).

Alles reeds afgedragen aan baronesse van Heerdt voornoemd.

Wie helpt verder?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nog ontvangen van mevr. Ovink-Soer, den Haag *f* 1. -. Evenzeer afgedragen.

Hoofdartikel
Een sinistere Autotocht.
(Vervolg van No. 20.)

Maar eerst ging het terug naar de markt om te zien of een der vrachtauto 's, die onderweg was achtergebleven, inmiddels op het

punt van samenkomst aangekomen was. Het baarde ons zorg toen dit niet het geval was, want het was de wagen die gevuld was met het meerendeel der brooden, en van de kleinere hoeveelheid, die in de andere wagens was bijgeladen, was niet veel meer over. Goede raad was duur, ongeduldig als we waren om thans zoo spoedig mogelijk daar te gaan, waar de nood wel op het allerhoogste was. Gelukkig stelde één der heeren voor op de marktplaats achter te blijven, om er de komst van den wagen af te wachten en ons daarmede bij aankomst dan te volgen. En in zuidelijke richting verlieten wij toen Bergen-op-Zoom.

Tot Ossendrecht niets dan duisternis, geen vluchtelingen daar thans meer op de wegen, aan weerszijden blijkbaar weer weiland, dat wijd rondom zich strekte, want nergens was ook maar één lichtje te bespeuren in den zwarten nacht.

In het plaatsje zelve slechts een enkele olielantaarn hier en daar, die de aaneengerijde boerenhuisjes, alle gesloten reeds en in den diepen rust van den nacht, nauw verlichtte.

Op den dorpsstraatweg weer heel zielig in deze verlatenheid een stilstaand groepje van vluchtelingen, dat hier blijkbaar nog een onderdak zocht, maar 't niet kon vinden, en nu in het reeds tjokvolle kerkje nog zal worden ondergebracht, zooals wij van de militairen hooren, als wij even, op een kruispunt, uitstappen om den weg naar Putte te vragen. Die militaire wachtposten verwachtten zeker nog transporten van aan de grens geïnterneerde Belgische soldaten, want twee luitenants en een kapitein bevonden zich er bij, welke officieren voor het interneeren de verantwoordelijkheid dragen en er hun handen mede vol hebben in deze dagen, zoodat ze dan hier, dan daar weer zijn waar hun tegenwoordigheid het meeste noodig is. Mijn eigen broeder is als kapitein hier in den omtrek en ik kon niet nalaten, aan een der officieren te vragen waar hij op het oogenblik is, om te weten of ik nog de verrassing kon hebben hem te zien. En ik hoorde dat hij in Zundert was. Als 't noodig was geweest faciliteiten te verkrijgen om tot ons doel te komen, dan was het plaatsje per auto vlug genoeg te bereiken geweest, maar ‘staat van oorlog’ voor een streek beteekent in ons land blijkbaar niet dat alle burgers er ver moeten blijven, noch dat hun eenige belemmering om zich daar op te houden, in deze spannende dagen, in den weg wordt gelegd.

Wij hoorden dat de bosschen, waarin zich de vluchtelingen bevinden, thans zeer nabij waren en, weder ingestapt zijnde, werd er daarom slechts langzaam voortgetuft over den smallen weg, die zich in het onbekende donker voor ons rechtte. De lichten der auto 's boorden hel in het duister en al maar scherp spiedende, de heeren staande in hun open auto om beter te zien, zochten onze oogen vol spanning tusschen de denneboomen, die daar dra aan weerszijden van den weg over een onafzienbare uitgestrektheid te droomen stonden, zochten er naar levende menschelijke wezens. En bij voorbaat ging reeds heel ons hart in oneindig medelijden hen tegen.

Tot daar plots op zij van den weg, als een sein, een vuurtje oplaaide tegen den donkeren achtergrond der boomen. Toen, dadelijk, stopten de auto's en met onze eigen oogen, vol ontwaring, zagen wij 't nu dat het dan toch waar was, waar zijn kon, dat daar, als gruwelijk gevolg van denbarbaarschen oorlog, menschen waren, die, ver gevlucht van hun woonplaats, in deze koude herfstnachten met hun kinderen overnachten moesten onder den blooten hemel en ver van de bewoonde wereld, ver dus ook van de bronnen met de allernoodzakelijkste levensbehoeften, als brood en drinken dan toch zijn. Want daar lagen zij de eerste stumpers, ze lagen er te slapen

bij hun vuurtje, twee koebeesten bij zich aan de boomen gebonden, en spookachtig verlichtte de gele schijn der opkronkelende vlammen hun kommervolle gezichten.

Tijd tot mijmeren was er echter niet. Hier lag immers voor ons het arbeidsveld open.

De manden met brood werden dan ook fluks voor den dag gehaald, de flesschen met melk, al wat wij hadden medegebracht, en daar begon het heerlijk werk eerst goed. Eerst begrepen de vluchtelingen niet wat er aan de hand was. Verstompt en verbijsterd als ze waren van het leed dat zij leden, drong het niet tot hen door, dat daar menschen waren, die zich om hen, verschoppelingen op aarde, bekommerden en bij hen met daden van barmhartigheid kwamen. En toen ze begrepen, dat wij kwamen spijzigen en laven hen die hongerden en dorstten reeds dagen lang, toen aanvaardden ze de gaven met groote kalmte en heel gelaten. Blij waren ze niet, en hoe zouden ze ook blij kunnen zijn, de zwaar beproefden, de zoo wreed getroffenen door het lot. Daar was in hun harten, vol van nameloos leed en pijnigende zorg, geen plaats voor de kleinste vreugde

meer. Loodzwaar drukte op hen de ellende: hun huisjes ontvlucht, die misschien reeds in de vlammen waren opgegaan en dus van den aardbodem verdwenen, hun bestaan, hun brood weg en daarvoor in de plaats slechts armoede en nijpend gebrek, honger en koude, voor heden en morgen voor oogen.

Maar al lichtte er geen oogenblik vreugde in hun verdofde oogen, dankbaar waren ze ons wel, heel dankbaar. Daar was een man, een flinke, sterke kerel, die van dankbaarheid uitbarstte in tranen van opgekropt leed nu daar eindelijk, eindelijk dan toch hulp was gezonden in hun grooten nood, en voor zich zelf weigerde hij het eten, als het maar gegeven werd aan de 'duizenden kinderen', die verderop in de bosschen lagen en in geen acht en veertig uur te eten hadden gehad. Want ons transport was blijkbaar het eerste dat de vluchtelingen bereikte. Wij stelden den man gerust, dat de kinderen hun eten zouden krijgen en stopten hem alvast zijn portie in de armen.

Daar er nu allengs honderden menschen uit de bosschen te voorschijn kwamen, af op de drukte, het licht der lantaarns, werden ze voor de goede orde in rijen aan weerszijden van den weg geschaard en ieder kreeg toen zijn brood - of meerdere brooden, al naar gelang zij kinderen hadden -, zijn flesch of blikje met melk, zijn pakje boter, zijn stukje kaas ook, en.... voor elk hunner kinderen een pakje chocolade, een hand vol kaakjes. En het eigenaardige was, als we vroegen hoeveel kinderen ze hadden, dat het antwoord geregeld was: zes, zeven, acht, negen kinders, maar heel zelden klonk het 'drie, vier kinders madammeke'. En uit oneerlijkheid was dat niet, want, hoe begrijpelijk hier in deze ellende de hebzucht zoude zijn, als ze soms kregen wat ze al hadden gehad, dan zeiden ze dat eerlijk. Sommigen waren gansch beduusd. 'Hebt ge boter', kreten ze ongeloovig uit over deze weelde, en als ze dan hun pakje kregen, waren ze wel héél dankbaar. Nooit vergaten ze hun 'merci', maar meestal werd het twee, drie maal herhaald.

Met de geregelde rijen was het echter spoedig uit, daar drongen maar steeds nieuwe drommen om ons heen, de handen naar ons uitgestoken in natuurlijke begeerigheid, maar nochtans bescheiden. Dat was wel het aandoenlijkste in deze oogenblikken, de bescheidenheid van deze menschen, die blijkbaar niet, nooit gewend waren geweest te vragen en nu ook niets aannamen alsof het hun toekwam, alsof het natuurlijk was dat ze eten kregen van menschen, als zij, die het beter hadden op de wereld. Want was het feitelijk niet heel natuurlijk, hadden zij, mensch zijnde, geen recht op eten en drinken om in stand te houden ten minste hun lichamen? En was het geen natuurlijke plicht van menschen die zoo zeer begenadigd waren boven hen, om iets mede te deelen van hun overvloed aan deze ellendigen, die toch hetzelfde recht hebben van bestaan op deze wereld?

Waarlijk, hun bescheidenheid was zeer aandoenlijk, en in haar aandoenlijkheid een openbaring voor wie meer hadden dan zij: openbaring, dat het taak is er zich nauwkeurig rekenschap van te geven, dat er zoovele heel slecht bedeelden zijn, die aanspraak mogen maken, alleen omdat ze ook mensch zijn, op onze hulp, onze ondersteuning....

Toen eindelijk allen aan den weg waren bedeeld, zijn we met de lantaarns de bosschen ingetogen, om daar de hongerlijdenden te zoeken die niet te voorschijn waren gekomen. En al spoedig vertoonden zich toen voor onze verbaasde oogen de meest primitieve tentjes, van plaggen of takken van denneboomen en grauwe lakens samengesteld. Sommige waren zoo laag mogelijk bij den grond, zoodat de bewoners door de opening moesten kruipen, om toch maar zooveel mogelijk de warmte er in

te houden. En in dichte rijen lagen ze daarin dan bij elkaar, de gezinnen met kinderen en met oude besjes. Vaak moesten we de mannen wakker roepen, omdat we niet zóó maar het eten neer wilden leggen bij hun hol. Verbijsterd wreven ze dan de oogen open, niet zoo vlug begrijpende dat daar voor hen in hun ellende dames en heeren kwamen, die hun het voedsel brachten dat zij ontbeerden. Sommigen schrikten op in hun slaap, niet anders verwachtende of ze werden geroepen voor nieuw onheil. Want de angst voor den 'Duuts' zat dezen menschen in het bloed, die verliet hen zelfs niet in den slaap. Dat hebben we overal ondervonden en hen daarvan af te brengen, dat behoefden we niet te probeeren!

(*Slot volgt*).

De taak der Vrouw.
(Voor Johanna).

Eene lezeres wenscht mijn opinie te weten over het volgende stuk, voorkomend in ‘Allen Weerbaar’ van 30 Oct: ll.:

Onze vrouwen in oorlogstijd.

Zouden meisjes en vrouwen, die klagen dat zij achtergesteld worden hij den man, dat zij geen invloed hunnen oefenen, wel eens bedacht hebben, dat integendeel in de hand van de liefhebbende vrouw de grootste invloed ten goede berust welke denkbaar is?

Door haar kind liefde te leeren, voor recht en rechtvaardigheid, vormt zij de krachtigste stuwkracht om te komen tot betere maatschappelijke toestanden. Door den man, die haar tot makker voor het leven koos, te doen gevoelen, dat zij in hem gelooft en op hem vertrouwt, maakt zij dezen tot een strijder en kampvechter voor wat beiden goed en schoon achten.

Gelukkig zijn er vrouwen, die beseffen - wellicht onbewust - welk een ontzaggelijke beweegkracht zij kunnen zijn. Dezer dagen werd ons een brief ter lezing gegeven, geschreven door de vrouw van een onzer officieren aan de grens, op een dag dat de toestand zich voor ons land zeer dreigend liet aanzien.

Wij laten hier een gedeelte van het schrijven volgen - en prijzen den man gelukkig, die zulk een krachtvrouw in den levensstrijd aan zijn zijde weet....

‘*Ik ben er echter van overtuigd, dat, als 't noodig is, mijn man z'n plicht zal doen, niet alleen uit ‘Vaderlandsliefde’, of ‘Trouw aan 't Vorstenhuis’, of ‘Zelfverdediging’, maar ook omdat hij, met mij, gelooft dat deze oorlog en ieders persoonlijke rol, die hij daarbij zal moeten vervullen, Gods wil is, zoodat we dus ook, met een volkomen zelfovergave, niet zullen bidden dat dit gevaar van ons weggenomen worde of dat we gespaard zullen blijven, doch ‘Uw wil geschiede’.*

Ik geloof, dat wanneer ge nu reeds tracht te breken met alle aardsche verlangens, hopen en wenschen, en ge ten strijde gaat, met de overtuiging: mijn leven beteekent niets bij al die duizenden, die verloren gaan, zoodat ge je gewone kalmte behoudt, de overwinning je dan verzekerd is. Want ik weet ook, dat mijn man, door z'n groote kalmte, in de hachelijkste oogenblikken een reusachtigen invloed op z'n troep zal hebben, en hierdoor in een schijnbaar verloren zaak toch de overwinning zal kunnen behalen.

W.N.

(*Allen Weerbaar, 30 Oct. l.l.*)

Ziehier mijn antwoord:

Mij dunkt, dit artikel moet beschouwd worden van twéé kanten, van dien algemeenen kant waaruit de inzender in Allen Weerbaar het bekijkt in den aanhef, en dan van dien bijzonderen, waarop de vrouw van den officier staat, die den in het tweede gedeelte van het artikel afgedrukten brief schreef aan haar man.

In het algemeen genomen ben ik het geheel en al met den schrijver in Allen Weerbaar eens dat eene vrouw nooit nuttiger en invloedrijker en zegenrijker werkzaam kan zijn dan wanneer er van haar in haar *gezin* een goede, mooie, opvoedende kracht uitgaat. Zeker, ook ik heb dat duizendmaal gezegd in de Lelie: 'Door haar kind liefde te leeren, voor recht en rechtvaardigheid, vormt zij de krachtigste stuwkracht om te komen tot betere maatschappelijke toestanden. Door den man, die haar tot makker van het leven koos, te doen gevoelen dat zij in hem gelooft, op hem vertrouwt, maakt zij dezen tot een strijder en kampvechter voor wat beide goed en schoon achten.' - Meer wáár, méér naar mijn eigen innerlijkste overtuiging van de roeping der *ware* vrouw, kan men het werkelijk niet zeggen dan deze schrijver het doet...

Maar... Maar... Leert eene moeder haar kind 'liefde voor recht en rechtvaardigheid,' voedt zij het op 'om te komen tot betere maatschappelijke toestanden,' wanneer zij het grootbrengt in de *onware leugenachtige* voorstelling dat vaderlandsliefde en oorlog ook maar iets met elkaar gemeen hebben? Is er iets *on*rechtvaardigers denkbaar dan een oorlog, waarin duizenden en honderdduizenden onschuldige menschen verminkt en geslacht worden, ter wille van een kunstmatig *gezocht* geschil, om beurs-speculaties of vergrooting van grondgebied, waarin duizenden en honderdduizenden paarden en andere dieren moeten lijden en sterven op afgrijselijke slagvelden, waarin vreedzame streken worden verwoest en uitgemoord!? Is dat nu heusch 'liefde voor recht en rechtvaardigheid?' Is het niet veel meer *schijn* en *on*waarheid, waarin eene moeder haar kind opvoedt door het te leeren dat oorlog en 'vaderlandsliefde' bij elkaar behooren? En is het werkelijk kampen voor 'wat goed en schoon is' wanneer eene echtgenoote haren man aanmoedigt een onbekenden medemensch, die hem nimmer iets misdeed, dood te slaan, in hinderlagen te lokken, te verwonden, enz.?

Neen, duizendmaal neen! De taak der vrouw,

die hare kinderen opvoedt tot 'liefde voor recht en rechtvaardigheid,' die met haren echtgenoot een ideaal deelt voor wat 'goed is en schoon,' die taak is *den oorlog per-sé te verachten*, hem als een barbaarsch *on*recht te beschouwen, hem uit te bannen uit den gedachtenkring van haar zonen als iets hunner onwaardig. De taak der vrouw in haar gezin is de mooiste, de edelste die er bestaat, maar zij is *niet* eene van ophitsing tot onechte denkbeelden, tot phrasenmakerij, zij is eene van verbroedering in den mooisten zin, van leeren hare kinderen dat wij allen zijn menschen, die elkaar van noode hebben, die geduld moeten hebben met elkander, die elkanders rechten (ook *volks*rechten) moeten eerbiedigen, evenzeer die der blanke als der gekleurde rassen, die niet mogen misbruiken het dier, óók niet voor oorlogsdoeleinden. Ziedaar m.i. eene opvoeding welke in zich sluit 'liefde voor recht en rechtvaardigheid,' en gezamenlijk arbeiden voor wat 'goed is en schoon.' -

Maar nu staat de schrijfster van dezen brief op een geheel afzonderlijk standpunt, namelijk dat der beslist-geloovige, die den oorlog beschouwt als 'Gods-wil.' Zich op dat bijzondere standpunt plaatsend moet men erkennen, dat haar brief getuigt van *werkelijke* vroomheid, van een overgegevenheid aan Gods raadsbesluit, van een afgedaan hebben met alle eigen wenschen en verlangens, waarvoor men den grootsten eerbied moet koesteren, omdat hier betracht wordt de uiterste consequentie van zulk een steil orthodox-gelooven - een uiterste consequentie, die bij de naam-orthodoxen - en dat zijn de meesten, - gewoonlijk geheel en al ontbreekt.

Iets anders is de vraag of zij, óók van een geloovig standpunt, gelijk heeft in hare overtuiging dat 'God dit wilde.' Ik geloof niet dat ook vrome, in Gods Albestier geloovende christenen daarvan allen zoo beslist overtuigd zullen zijn als zij. - Wat de menschen over zich brengen in hun eigen verdorvenheid is volstrekt niet altijd vóóraf een raadsbesluit Gods - óók niet volgens de orthodox-geloovige Christenen. Evenmin geloof ik dat deze haar allen zullen toegeven hoe zij zelfs niet zouden mogen bidden: 'Laat deze drinkbeker aan mij voorbij gaan' (heeft dan niet Christus-zelf dat gebed in den Hof van Gethsemanè gesmeekt vóór de kruisiging?), maar dat enkel het 'Uw wil geschiede' zou passen in dezen! Zulke *steile* geloofs-opvattingen echter zijn zuiverpersoonlijk, en kan men dus moeilijk beredeneeren noch veroordeelen.

Deze officiers-vrouw schijnt eene zeer steil-calvinistische vroomheid te bezitten, - *én* in praktijk te brengen. - Dáárom, om deze praktijk, heb ik voor haren brief alle sympathie en allen eerbied; al ben ik het er totaal oneens mee. Zij méént haar geloof. Het is haar een steun in de ure van den nood. En daarom heeft de schrijver ook zonder twijfel gelijk als hij zegt dat de *man* te benijden is, die naast zich heeft zulk een krachtvrouw.

Ook het slot van haar brief, waarin zij, door haar onbepaald vertrouwen in hem uit te spreken, hemzelf steunt en bijstaat, getuigt van een mooie opvatting van haar huwelijkstaak, - eene waaraan die velen een voorbeeld kunnen nemen, die heden ten dage alles beter weten dan den echtgenoot, - dien zij juist goed genoeg achtten om haar het mevrouw-titeltje te verschaffen of finantieel te onderhouden, maar voor wien zij overigens noch liefde, noch zelfs achting toonen, vanaf het oogenblik dat het 'wettige huwelijk' hem tot haar prooi maakte.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Parijsche corr: I.

Onze Holl: couranten hebben hunne Parijsche correspondenten, die zeer franschgezind zijn. De Fransche groote Bladen geven zich insgelijks het air, als ware alles in Parijs couleur de rose. Thans ligt voor mij *de Engelsche Queen,* een Blad dat uitteraard bijna niet op het vasteland maar slechts in Engeland-zelf wordt gelezen, en er dus minder belang bij heeft de waarheid te verdraaien. Dit Blad bevat steeds, elke week, eene correspondentie uit Parijs, en ziehier wat ik citeer uit het *24* Oct.-nommer:

Een andere moeilijkheid is de hopelooze toestand van den trein-dienst rondom Parijs. Om een reis van drie uren te maken kan men nu gerust het dubbele voor den tijd rekenen, en zelfs dan maken de autoriteiten het enkel nemen van een kaartje tot iets zoo gewichtigs als het teekenen van een contract. Daarbij de gezegende onzekerheid van elken trein die vertrekt.! Hij vertrekt, komt terug, vertrekt weer, stopt aan elk station, en tusschen elk station, staat precies daar stil waar geen platform is, zoodat het uiten instappen voor de oude menschen, de kreupelen, of zelfs de zwaarlijvigen, een zaak van gewicht wordt. - - A la guerre comme à la

guerre, *maar*, *met dat al is het duidelijk dat de spoorweg-directies* '*een slaatje uit den oorlogstoestand maken*'. *Zooals een Fransche vrouw dezer dagen zeide: Geen land evenaart ons in bovenmenschelijke inspanning*, *gelijk de mobilisatie bewees*, *maar wij houden niet vol. (spatieering van mij*, *red.*) *En inderdaad*, *zij heeft geen ongelijk. Frankrijk is ongetwijfeld in staat tot bovenmenschelijke inspanning*, *maar of het in staat is die vol te houden*, *dat is de vraag.* (*Spatieering is van mij*, *red).*

Ziedaar een oordeel *van achter de schermen*, en van een *Engelsche*, van bondgenootenzijde, maar een oordeel *niet* bestemd voor het vasteland doch voor Engeland-zelf. En het is een zeer juist oordeel m.i. De Franschen zijn inderdaad te oppervlakkig, te weelderig, te zeer luchthartig om iets te bezitten van dien 'Ausdauer', die den Duitscher doet zeggen: Sterven of overwinnen, - en die ook ons-Hollanders eigen is. Geen wonder ook, wij zijn, evenals de Duitschers, Germanen, terwijl de luchthartige Franschen tot het Latijnsche ras behooren. Rasverschil laat zich niet wegredeneeren. Het komt telkens opnieuw voor den dag. Nergens merkt men dit zoo goed als in Zwitserland. Zwitserland heeft één regeeringsvorm, maar welk een reusachtig verschil is er tusschen den Fransch-Zwitser in Montreux en Lausanne, en den Duitsch-Zwitser in Bern, enz., of de Italiaansch-Zwitser van het Engadin.! Al vormen de verschillende provinciën één land, de inwoners hebben niets met elkander gemeen, en de vreemdeling voelt dit terstond als hij, zooals ik, een tijdlang wóónt onder hen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Parijsche corr: II.

Uit dit zelfde Blad: *the Queen*, dat óók geeft een wekelijksch overzicht van de oorlogsgebeurtenissen, knip ik tevens een cynische beschouwing over den val van Antwerpen, waaruit zonneklaar het ècht-egoïstische Engelsche karakter blijkt:

De val van Antwerpen was een tegenvaller, *maar het is onnoodig het te beschouwen als een tegenvaller van ernstigen aard. - Voor Antwerpen-zelf is het treurig, voor de natie zeer hard, maar het is uit een oogpunt van strategie niets erg. De Duitschers hebben zich te goede gedaan er op dat zij Antwerpen konden gebruiken als basis van operaties tegen Engeland. Indien hiermede is bedoeld dat de Duitsche vloot het eerst te voorschijn komt*, *dan zou onze marine dat uitstekend vinden. - Maar 't voornaamste is dat*, *hoe ook de vesting zal worden gebruikt*, *zij voor ons veel geschikter is om te worden bestookt dan de tot hiertoe door de Duitschers bezette plaatsen.*

Ziedaar *alles*, al het medelijden, dat dit, speciaal voor *vrouwen* geschreven *Engelsche* Blad over heeft voor het lijden, den nood, de verschrikkingen, geleden door de Antwerpensche bevolking! Alleen en enkel het *Engelsche* voor- en na-deel wordt beschouwd, alleen uit *dat* gezichtspunt wordt de zaak bezien wat voor Engeland noodig en prettig is. Maar *medelijden - geven* - er wordt niet aan gedacht zelfs. Dat laat men liever over aan Hollanders, en neemt zelf de rijke *betalende* Belgen.! En, ik herhaal, let wel dat dit Blad een specifiek *Engelsch* orgaan is, geschreven voor een Engelsch publiek, er op rekenend daarom dat het vasteland niet onder de oogen krijgt wat er *achter de schermen* wordt gedacht over België in het schijnbaar-vrome Engeland.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Nog eens ‘the Queen’.

In dit zelfde Blad kan men ook nog lezen:

Het is zeer treurig dat de drankzucht steeds toeneemt onder de vrouwen, *die*, - *nu de natie min of meer zorgt voor haar bij afwezigheid van de mannen*, - *zichzelven niet gedwongen meer voelen tot arbeid. Velen harer ontvangen meer geld dan anders, op grond van die afwezigheid van den broodverdiener dan toen deze thuis was en verdiende.. En zij verontschuldigen zich dan dat zij drinken om haar verdriet over de afwezigen te vergeten. (*Spatieering is van mij*).*

Men moet wèl tot de huichelachtigen behooren om zulk een excuus te durven aanvoeren voor dit in een *vrouw* dubbel afzichtelijke misdrijf: drinken!

Vele mijner lezeressen schrijven mij - *en ik ben het met haar eens* - dat zij de Duitsche vrouw en móeder niet kunnen navoelen in haar zóó bereidwillig den man of den zoon afstaan ‘voor het vaderland’. Maar met dat al heb ik voor deze berusting vrij wat méér eerbied dan voor de Engelsche ‘vrome’ vrouwen, die zich laten bedeelen om te *drinken*, en die deze vuile gewoonte dan excuseeren met haar ‘verdriet’. Dáárvoor moet men tot in hart en nieren huichelachtig zijn. Ik wijs er nogmaals uitdrukkelijk op, dat ik het bovenstaande vertaal uit het *Engelsche* Blad: *the Queen.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. België - en neutraliteit.

Men heeft mij reeds meer dan éénmaal verkeerd begrepen in zake de netelige, en door leeken overigens niet uit te maken quaestie of Duitschland België's neutraliteit schond of niet. Herhaaldelijk betoogde ik reeds, dat ik die quaestie kan noch wil beoordeelen, enkel geloof hoe het dom was van de Belgische regeering zich te wagen aan een zoo ongelijken strijd. Van een zoo bevoegde hand als die van Generaal Staal wil ik heden uit het Vaderland citeeren:

Nog op 4 Augustus deed nu de Belgische Minister van Buitenlandsche Zaken een beroep op Engeland, Frankrijk en Rusland om, als garanten, samen te werken tot de verdediging van België's grondgebied, en trad op die wijze feitelijk tot de Verbondenen toe, vermits de oorlogstoestand tusschen Frankrijk en Duitschland in den avond van 3 Augustus was ingetreden.

Naar mijn bescheiden meening zou, als de Belgische Regeering niet het initiatief had genomen tot het verbreken van de diplomatieke betrekking, zij geen beroep had gedaan op Engeland, Frankrijk en Rusland als garanten van België's neutraliteit, en zij zich bepaald had tot een verwijzing naar de artikelen 5 en 10 van het Verdrag, tot het motiveeren van haar besluit om de schending der neutraliteit met alle middelen te keeren - zij sterker hebben gestaan bij het sluiten van den vrede, en niet zwakker gedurende den strijd, aangezien de Verbondenen geheel bereid zouden zijn geweest om de neutraliteit van België te verdedigen, ook zonder dat zij daartoe door België als garanten waren opgeroepen.

Ziehier hetzelfde wat *ik* bedoel, wanneer ik zeg dat m.i. de Belgische regeering niet verstandig handelde. Ik kan niet genoeg herhalen dat ik mijne persoonlijke meening voor niet meer wensch te geven dan eene *persoonlijke*, maar ik ben blij dat hetgeen ik ongeveer bedoel in *mijn* gedachtengang, thans zoo helder en klaar is gezegd door een *militair* als generaal Staal.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Voorspellingen.

I.

Misschien herinneren mijne lezers zich nog hoe Le Matin indertijd schimpte en smaalde op waarzegsters, enz., toen het gold den moord op den Franschen fabrikant, wiens lijk is gevonden enkel en alleen tengevolge der aanwijzingen van eene zeer bekende Fransche zieneres uit Nancy. Diezelfde Matin echter vindt het thans ineens niet meer beneden zich aan voorspellingen te hechten, nu het geldt den oorlog, voorspellingen namelijk met zijn eigen wenschen overeenkomende. Het Blad schrijft:

Op een Zondag van het vorig jaar ontstak over Parijs een hevig onweder, en de bliksem sloeg in op het schild van de Gare du Nord; in het midden daarboven bevindt zich het beeld van de stad Parijs en van Petersburg, en ter linkerhand dat van Londen en van Weenen.

Het beeld van de stad Weenen ontving den schok. Zijn kroon was gebroken en werd weggeslingerd; de stukken vielen ter aarde, terwijl de beelden van Parijs,

Petersburg, *Brussel en Londen onbeschadigd bleven. Volgens de oudheid hebben de voorteekens een verschillende beteekenis al naar gelang zij plaats vinden rechts of links. Rechts loerden zij als gunstig beschouwd*, *links als ongunstig. En zie*, *het beeld van Weenen bevindt zich op het schild van de Gare du Nord links.* -

II.

Ik-zelve heb van bevriende hand de bekende 'almanachs' van madame de Thèbes ontvangen omstreeks het vorig Nieuwjaar, toen er dus van geen oorlog sprake nog was, die van 1913 en van 1914. Nu neem ik ze ter hand - ik had ze niet mede genomen naar Nauheim - en het trof mij thans hoevéél reeds is uitgekomen van hetgeen deze zoo bekende waarzeggeres voorspelde. *Ik* ben niet als le Matin, die vandaag zich schaamt voor het geloof aan het bovenzinnelijke, en er morgen mee coquetteert uit eigenbelang. *Ik* heb stéédsgezegd, dat ik gelóóf aan bovenzinnelijke machten, en aan de gave van sommigen, die méér zien van de toekomst dan wij. Juist daarom zou ik-persoonlijk nooit tot dezulken willen gaan om inlichtingen over eigen lot. Het geluk komt vroeg genoeg, en het ongeluk óók. Waarom dus vooruit willen loopen op wat ons onvermijdelijk wacht.! Maar thans acht ik het voor mijne lezers niet van belang ontbloot de gedane voorspellingen, voor zoover zij op de belangrijke hedendaagsche gebeurtenissen betrekking hebben, te herhalen. Mijne lezers mogen dan zelf oordeelen:

1913 Nieuwjaar. (terugblik van voorspelling in 1912).

Duitschland bedreigt Europa in het algemeen genomen, en Frankrijk in het bijzonder. Wanneer de oorlog zal uitbreken, heeft Duitschland het gewild, maar daarna zullen er geen Hohenzollerns meer zijn, en geen overheerschend Pruisen.

Ik heb gezegd, en ik herhaal het thans in 1913: De dagen van den Keizer zijn geteld, en na hem zal alles in Duitschland veranderd zijn. Ik zeg: zijn dagen van regeering, ik zeg niet: zijn levensdagen.

1913. (*terugblik van voorspelling in 1912*).

Het is twijfelachtig of België nog langen tijd den vrede zal kunnen behouden, waarvan het thans geniet.

1913. (*voorspelling voor 1914*)

Parijs zal subliem zijn en verschrikkelijk wanneer, zooals alles aanwijst, het leger aan de grenzen staat en het vaderland in gevaar is. - Is het mogelijk - zullen wij dat zien? - -! Is er onder ons, of ergens anders, een wil, die iets vermag, wat ook, tegen het onvermijdelijk gevolg van de smeulende geschillen, plotseling in vlam geraakt door het meedoogenlooze noodlot!

1913. (*voorspelling voor 1914*).

Een nieuwe koning misschien; een nieuwe paus stellig.

1913. (*voorspelling voor 1914*).

Duitschland zal al zijn troeven in 1913 uitspelen. Welk een verandering in dat Rijk.! De oorlog zal het noodlottig zijn. Het weet dat. Het vreest dien. Het zou hem willen vermijden. Het is te ver gegaan, te snel, te hoogmoedig opgetreden.

1913. (*voorspelling voor 1914*) (*Oostenrijk*)

Het uur is nabij der openlijke vijandschap tusschen slaven en germanen. Hij die dacht te zullen regeeren zal het niet doen, en een jonge man, die niet op de opvolging rekende, zal regeeren in zijn plaats.[*)]

- - - In Weenen is alles onzeker, alles weifelt tusschen het slavisme en het germanisme, het catholicisme en het protestantisme en de orthodoxen, zonder zelfs te noemen het islamisme.

Voorspelling 1913 (*voor 1914*).

België, meegesleept in den oorlog, en in staat dien uit te lokken, heeft langer bestaan dan het nog zal bestaan. Uit een congres geboren, zal het door andere congressen zien wijzigen wat het nu is. Brussel en eenige andere groote Waalsche steden zullen zeer hebben te lijden, vooral Brussel dat door vuur wordt bedreigd.

Voorspelling 1913 (*voor 1914*).

Polen, Polen! Gij hebt gelijk niet te wanhopen! U lacht de toekomst tegen. Heerlijke en bloedige dingen zullen voorvallen in Warschau binnen korten tijd. - - -

*) noot redactrice.
Wie denkt hierbij niet aan den moord in dit jaar 1914 op den troonopvolger en diens vrouw! En aan de erfopvolging door een zéér jongen man!

Voorspelling 1914 (*gegeven in het jaar 1913. Omstreeks November*, *bij de uitgave van dit boekje*).

Gelukkig jaar voor ons (*de Franschen) wier harten slaan voor groote idealen*, *redders en hernieuwers van volken; ondanks tranen. Jaar van roem, jaar van haat*, *dan van liefde*, *jaar van scheuring*, *dan van onderling verbond tusschen de volkeren van Europa en andere groote volken van over zee. De tijden zijn vervuld; wij krijgen den oogst na zooveel zaaitijd. - - - 1914 zal voldoende zijn om ons de geboorte te toonen van een nieuw Europa*, *van een nieuwen geest. - - - Vrede zal ontstaan uit den oorlog. - - - Wij hebben niets te vreezen van de beproevingen van het lot. Frankrijk zal daaruit te voorschijn treden hernieuwd*, *door den oorlog of door de bedreiging van den oorlog*, *die wordt verwacht en noodlottig zal zijn.*

Een zeer belangrijk staatsproces, *dat het geheele land in beweging zal doen geraken*, *waarin - als altijd - de justitie*, *in dienst van de politiek*, *partijdig zal handelen. Oproertjes in de straten.*[*)]

- - - Voor het overige, *de tijden die komen zullen verbazingwekkend zijn door de menigvuldigheid der gebeurtenissen*, *zooals een stuk*, *gezien in een kaleidoscoop*, *- waarin de handeling wordt bestierd door het Lot. -*

*) Noot redactrice.
Proces Caillaux?

Duitschland! Alles is angstwekkend in het Lot van Duitschland. Alles is onzeker en verdeeld. Ik heb het vorig gaar zulke vreesaanjagende aanduidingen gevonden, dat ik achterna als het ware verschrikt was zoo pessimistisch te zijn geweest ten opzichte van een land naar den schijn zoo almachtig. - - Maar ik zeg, en herzeg, dat Duitschland is onder de landen die het meest van allen zijn bedreigd door veranderingen, door ernstige omkeeringen in zeden en instellingen. - - Het. naastbijzijnd lot van de regeerders van het groote Duitschland zal waarschijnlijk plotseling een keer nemen. De Keizer zelf wordt het meest door het Lot bedreigd. Het is niet de Adelaar der Overwinning dien de Keizer draagt op zijn helm. Hij, die gelukkig en machtig schijnt voelt zich ongelukkig en zwak, door het verleden vervolgd. Men is er door gevangen gehouden. Men verblindt zich en bedriegt zichzelf; maar, hoe meer men zich uiterlijk groothoudt, hoe meer men onder zich de grond voelt wankelen.

Oostenrijk! Ongelukkig Oostenrijk! - - -

Het keizerlijk drama, dat ik voorspelde, zal weldra geschieden. Niemand kan het Lot verhinderen zijn gang te gaan.[1] *-*

België! Dit land, zoo dicht bij het onze, heeft tot hiertoe kunnen ontsnappen aan de gevaren die het bedreigen. - - België zou kunnen voortbestaan onder een verstandige regeering.[2] *Alles echter kondigt aan dat het langer heeft geleefd dan het nog zal leven, - - Arm klein land! Arm klein Hof! Dat alles zal verdwijnen.*

Engeland! Ook dat groote Rijk heeft slechte dagen te wachten. Buiten- en binnen-landsche oorlog! Revolutie of iets dergelijks à propos van Ierland. Engeland is misschien het land dat het meeste wordt bedreigd door een algeheele verandering. Geheel Europa is bezig te veranderen. - - Engeland, verdeeld, alleenstaande-concurrent, en tegelijkertijd inwendig uitgeput, geruïneerd door het meedoogenloos egoïsme van de rijkelui en de financiers, die het land bezitten ten koste van het volk, heeft minder kans om aan de opstanden weerstand te bieden.

Het spreekt vanzelf dat ik uit deze twee zeer interessante boekjes van madame de Thèbes alleen datgene overnam wat mij, in verband met wat wij thans aanschouwden, uiterst opmerkelijk toescheen. Ook over de overige landen - *niet* over Holland echter - bevatten de twee vóór mij liggende almanakken allerlei voorspellingen. Nogmaals wijs ik er uitdrukkelijk op dat ze zijn *gedrukt*, alvorens ook maar eenige mogelijkheid bestond iets af te weten van hetgeen thans ging gebeuren, namelijk die van 1913 in 1912 omstreeks Nov., en die van 1914 in 1913, omstreeks November. -

Ik zeide onlangs, - in het door mij in Bad-Nauheim aangehouden Dagboek, - dat ik publiceer onder den titel: Indrukken, - hoe juist deze wereldgebeurtenissen mijn geloof in het Onzienlijke versterkten. Welnu, mijn geloof in het Onzienlijke wordt óók versterkt waar het dergelijke voorspellingen betreft. 'There are many things between heaven and earth which your philosophy never dreamt of.' Ziedaar een zeer waar woord van Shakespeare.

1) Nood red:
In Juli werden de Oostenrijksche troonopvolger en diens vrouw vermoord!
2) *Mij* trof deze Voorspelling bijzonder, in verband met mijne persoonlijke opvatting omtrent het *onverstand* der Belgische regeering.

III.

Ook de Petit Parisien vindt thans, evenals Le Matin, voorspellingen, - die naar zijn zin zijn tenminste, - niet langer beneden zich. Paul Lagardére schrijft daarin, omtrent een bezoek bij bovengemelde madame de Thèbes, die in Parijs zéér wordt gewaardeerd in alle, ook de hoogere, kringen.

Ik zag op den schoorsteenmantel van het kleine werkkamertje van madame de Thèbes een photographie, die van Wilhelm II.

'*Hebt U ook in zijn hand gelezen?*' - vroeg ik.

'*Neen - niet in zijn eigen hand. Maar*, *ongeveer tien jaar geleden, heeft een voorname Duitsche dame mij den pleisterafdruk gebracht van een rechterhand*, *behoorende*, *zeide zij*, *aan een zeer hooggeplaatste persoonlijkheid. Dat afgietsel was zeer nauwkeurig genomen*, *en ik werd zeer geboeid door de studie der lijnen ervan. De hoofdlijn*, *breed*, *zeer goed zichtbaar*, *gaf blijk van een zeer groot verstand*, *maar ook van een ongeordende fantasie en van een onmetelijken hoogmoed. Zij boog plotseling*, *na twee derde van zijn loop*, *en daalde naar den top van de maan; teeken van krankzinnigheid. - De voorname dame zeide tot mij: Gij hebt zooeven de hand bestudeerd van den Keizer van Duitschland.' - - - - - - - - - - - 'Wat den kroonprins' aangaat - aldus madame de Thèbes: - 'Ik heb zijne photographieën gezien*, *en afdrukken zijner handen. Zij dragen het onwedersprekelijk teeken van een gewelddadigen dood.*

Ook zijn geboortedatum, zijn eerste levensuur plaatsen hem onder noodlottige invloeden.

Wilhelm II zal sterven in krankzinnigheid en in physieken ondergang. Zijn zoon zal vermoord worden. En, als zij dood zijn, dan is het einde der Hohenzollerns daar...'

Ik laat deze profetie, die tot ons komt uit den mond van meneer Lagardère, en niet uit dien van madame de Thèbes-zelve, voor wat zij is. Alleen om de curiositeit vestig ik er de aandacht op hoezeer de 'verlichte' Fransche pers, - die indertijd zoo verachtelijk neerzag op de waarzegster van Nancy, - thans angstvallig grijpt naar die voorspellingen welke naar haren zin zijn, omdat zij het huis Hohenzollern den ondergang voorspellen. Hoe dat alles zij, dat er een 'tweede gezicht' *is*, en dat sommigen onzer zijn ingewijd, gedeeltelijk althans, in het vooruitzien van wat gaat komen, dat staat bij mij persoonlijk reeds lang vast.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Weder een getuigenis.

Tegenover al de gemeene *on*geteekende leugens, die een zeker deel onzer pers gretig herhaalt uit de meest-verdachte bronnen, leugens over zoogenaamde 'Duitsche gruwelen' zal ik *blijven* voortgaan die berichten te publiceeren, die *geteekend*, en uit *on*verdachte bron, tot ons komen om het tegendeel te getuigen. *Ik* word niet betaald door Duitsch geld - zooals zéér velen dat worden door Engelsch geld - *ik* getuig alleen eerlijk *de waarheid*, onverschillig of die aan anti-duitsche lezers bevalt of niet. *Niet* doe ik dat uit sympathie voor de Junkerpartij of voor het militarisme, maar wèl uit eerlijk rechtsvaardigheidsgevoel, dat mij doet getuigen: De Duitsche *natie* is in geen geval verantwoordelijk te stellen voor wat hare regeering of voor wat de Junkerpartij *misschien* deed, noch voor de gruwelen bedreven door sommige individuen in haar leger:

De Deensche dirigeerende officier van gezondheid Thorson schrijft in de Berlingske Tidende over den Duitschen geneeskundigen dienst in den oorlog. Hij zegt o.a.: Ik schrijf deze regelen in het belang van de waarheid en uit aandrang ook iets er toe bij te dragen, dat men met een iets minder bevooroordeeld en blik de Duitsche natie beschouwt dan thans het geval is in dezen oorlog. Om de beschaving van een volk in den oorlog te kunnen beoordeelen is de quaestie der behandeling van gewonden, met name van de gekwetste vijanden.

Daar ik op dit gebied gelegenheid had mij een persoonlijke meening te vormen, zou ik dit willen zeggen: Van het oogenblik aan, dat een slagveld wordt doorzocht door den geneeskundigen dienst, wordt elke gewonde, vriend of vijand, gelijkmatig behandeld, en wordt niet het minste onderscheid gemaakt. Dat geschiedt in waarheid bij het Duitsche Roode Kruis. De ambtenaren van den geneeskundigen dienst, artsen en soldaten, transportmateriaal, ambulance, verbandstation, enz., verkeeren in idealen toestand. Ik heb alle groote hospitalen bezocht van Keulen, Aken en Berlijn, met de Russische, Fransche, Belgische en Engelsche gewonden heb ik gesproken en kon, zonder getuigen, vrij met hen praten, ze uitvragen, alles onderzoeken; niets werd geheim gehouden, de autoriteiten wenschten slechts één ding, nl. dat ik de

waarheid zou bekend maken. De waarheid is dat alle gewonden zonder onderscheid van nationaliteit dezelfde behandeling genieten. Niet één der gewonde vijanden beklaagde zich.

Een volk, dat zijn gewonden behandelt als het Duitsche doet, mag niet als 'barbaren' gekenschetst worden. Wanneer de behandeling bij de geallieerden maar bijna even goed is, kan de menschheid trotsch er op zijn zulk een hooge beschaving te hebben bereikt.

De spatieeringen zijn van mijn hand. Het stuk heeft geen commentaar noodig. Het spreekt voor zichzelf.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VII. Hollandsche 'Gruwelen'.

Het onderstaande wordt door mij overgenomen uit een socialistisch Blad. Voor de waarheid ervan kan ik moeilijk instaan, waar de schrijver zich - om in dit geval zéér begrijpelijke redenen - niet met zijn naam onderteekent. Intusschen, het lijkt mij toch niet onwaarschijnlijk dat onze 'vaderlandverdedigers' aan deze behandelingen blootstaan - uit *noodzaak.* Juist dáárom immers is de oorlog zoo afschuwelijk, zoo onverdedigbaar, juist daarom *kwéékt* hij ten slotte *monsters!* Wat kan men anders doen dan de manschap, pen, haast je, rep je, overal onderdak bren-

gen.! Van de plotselinge mobilisatie zijn zulke toestanden het natuurlijk gevolg. En daarom neem ik het onderstaande dan ook niet op als een aanklacht tegen het in Tilburg gebeurde, maar als een getuigenis van achter de schermen van wat er vastzit aan de *phrasen:* vaderlandsliefde, vaderlandsverdediging, enz. enz., vastzit voor die ongelukkige 'dienstplichtigen', die daarvan het slachtoffer zijn, - alleen omdat een kleine minderheid van regeerders en beurs speculanten, in verschillende Europeesche landen, een afschuwelijken oorlog wil.

Wij kwamen dus vermoeid van den marsch in Tilburg aan, alwaar de indeeling compagnies-gewijze begon. Fabrieken, oude magazijnen of soortgelijke ruimten schenen de ideaalplaatsen te zijn om ons te loodsen.

Ik smaakte het twijfelachtige geluk van met mijn 'lotgenooten' in een gedeeltelijk ontruimde 'voddenfabriek' onder dak te worden gebracht. Zoodra wij binnenkwamen keken wij elkaar verbaasd aan! Was dat ons kwartier? Zouden we daar moeten slapen, eten, drinken, poetsen, enz.!! Stel u voor, lezer, een ruimte van circa 12 M. lang en 10 M. breed, bewoond door ongeveer 45 à 50 man. Maar het ergste van alles was de ligging. Op vuile, vunzige juttenzakken, gevuld met dito stroo, zouden we onze vermoeide ledematen uitstrekken; om uit te rusten zoogenaamd. De vloer was met een dikke laag stof en modder bedekt. Zelden heb ik een smeriger slaapvertrek voor menschen gezien. Daar hebben nu vóór ons al 6 weken soldaten in doorgebracht, en nu zijn wij aan de beurt. Doch het wilde er niet bij mij in daar te moeten slapen. Ik vroeg per verzoek den kapitein te mogen spreken en wilde hem wijzen op den treurigen toestand waarin wij verkeerden. Ik wilde hem vragen dat smerige kwartier te mogen reinigen, zóódat het tenminste bewoonbaar was. Eenige dagen te voren had ik een boekje ontvangen, waarin allerlei nuttige wenken voor de gezondheid te lezen waren. Aan de hand van deze gegevens zou ik opkomen voor den meest bescheiden eisch: behoorlijke ligging. Doch voor de zooveelste maal leerde ik dat de militaire hierarchieke weg dood loopt. Al te beginnen met onzen majoor, die mij de verzekering gaf dat het nog wel een tijdje zou duren vóór ik den kapitein te spreken zou kunnen krijgen. En inderdaad, de kapitein was er niet. Hier moesten we dus rustig blijven wachten.

(*Een soldaat in H.M.'s dienst.*)

Plaatsgebrek belet mij de rest over te nemen, waarin de schrijver verhaalt hoe hij en een paar kameraden *weigerden* onder ongedierte en vuil te slapen, en dus elders onderdak zochten en vonden, hoe zij daarvoor *gestraft* werden, en hoe nochtans de kapitein-zelf hun *gelijk* erkende door de ruimte grondig te laten reinigen. Hij wijst dan op het onrechtvaardige van gestraft worden waar men *gelijk* heeft, en zegt - iets waarin ieder onpartijdig mensch hem gelijk moet geven - dat de militaire dienst alle persoonlijkheid doodt, en de menschen maakt tot slaven, en van hun vrijheid berooft.

Zoolang echter de massa-zelve, diens ondanks, voortgaat zich aan dezen slavendienst te onderwerpen, zoolang is het toch tenslotte haar eigen schuld dat zij aldus wordt behandeld. Hadden de volkeren van Europa, de legers zelf, de wapens neergegooid, en gezegd tot hunne vorsten en presidenten: Vecht-zelf, dan ware al deze vreeselijke ellende hun en ook ons land en onzen gemobiliseerden bespaard gebleven.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VIII. Nuttige wenken.

In het vorig nommer nam ik den goeden raad over door Mevr. Van Rees-van Nauta Lemke gegeven in zake het maken van dekens gevuld met papier. Thans wil ik de aandacht vestigen op een niet alleen voor militairen of armen, maar voor ons allen zeer nuttig iets, namelijk op *zuinigheid*, zooals die betracht wordt in het uitstekend Kookboek voor den oorlogstijd van mevrouw M.J. Catenius-van der Meyden (128 recepten voor de bereiding van goedkoop en smakelijk voedsel: De zuinige Keuken, Kookboek voor den Oorlogstijd, uitgave Rotterdam, Nijgh en van Ditmar's uitgeversmaatschappij, prijs 20 cts.) - Eigenlijk is het ongepast dat een zoo onbevoegde, als ik ben in dat speciale opzicht van koken, eene zoo bevoegde specialiteit als mevrouw Catenius zou willen beoordeelen in zake hare ‘recepten’. Zij heeft haar naam schitterend gevestigd, getuige menige eervolle vermelding en medaille. Maar ik schrijf dit ook niet om te beoordeelen, ik schrijf slechts om *aan te bevelen*, nog te meer waar de hulpvaardige samenstelster der recepten een deel van de opbrengst afstaat aan het steuncomité. Alle deze recepten zijn berekend op den tegenwoordigen tijd van duurte en van *moeten* zuinig wezen; zij zijn echter alle ècht gezonde

huiselijke kost, als b.v. pannekoeken, hutspot, spek met boonen, ham, eieren, groenten, enz. In het bijzonder het recept genaamd ‘mobilisatie-boter’ is een op dezen tijd toepasselijk. Het is geen ‘geknoei’, want het bestaat uit tarwemeel, melk, echte boter en eieren. Wie het precies wil weten koope het boekje, en sla op: blz. 12. Op een andere plaats in dit zoo helder geschreven boekje staat de zeer ware opmerking, dat vet en spek nu eenmaal *volks*voeding zijn inplaats van het zoo dure vleesch, reden waarom het aanbevelenswaardig is dat de regeering nimmer déze artikelen in prijs laat stijgen.

Ik kan slechts zeggen: wat wij zelven probeeren, dat vinden we altijd even smakelijk als we het ontleenen aan een recept van mevrouw Catenius, en de groote gewildheid harer kookboeken bewijst dat het anderen evenzoo gaat. In dit bijzondere geval echter zou ik er allen huisvrouwen, die de moeite doen zelve op hare huishouding toe te zien, in plaats van dit beneden zich te achten, op willen wijzen hoe ook de beste keukenmeid, ja die gewoonlijk 't meest, niet ‘zuinig’ omgaat met de gebruiksartikelen der keuken, onder het motto: ‘Het moet nu eenmaal zijn eisch hebben.’ Maar, indien men werkelijk *wil* sparen, dan zijn er massa's gerechten te vervaardigen die evengoed smaken, of die tot het zelfde genre behooren als de duurdere, en waarin soms heel wat minder eieren of boter wordt verbruikt dan in den ouderwetschen tijd. Doet er uw voordeel mee, met dit *20 cents* kookboek, en helpt daardoor metéén het steuncomité.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Bericht.

In de eerste plaats moet ik al diegenen hartelijk danken, die mij, ingevolge van het ingez. stukje van Stania (zie Lelie van 4 Nov. l.l.), hunne blijken van instemming betoonden, de meesten zelfs door vriendelijke brieven inplaats van door kaartjes. Het was een lieve gedachte van Stania, en al de zeer velen, die aan haren oproep gevolg gaven, ben ik van harte dankbaar.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Paulus. - Het schetsje zal ik zoo gauw mogelijk plaatsen. Maar er staat nogal heel wat copy, die eerst geplaatst *moet* worden. Gij geeft geen bron aan waaruit het is vertaald. Doe dat s.v.p. - Hartelijk dank voor Uw briefje. Ja, als ik mij weer geef aan de Lelie, dan doe ik 't héélemaal. Het speet mij daarom genoeg in Duitschland van haar gescheiden te zijn, juist op een tijdstip waarop mijn pen zoo dikwijls had *willen* schrijven in deze belangrijke dagen. En ook nu nog is er heel wat dat ik zou *willen* zeggen, maar helaas niet mag. Daarom herhaal ik maar steeds mijn leuze in deze dagen: ‘Zwijgen kan ik desnoods, maar mijne opinie verdraaien, dat zal ik nóóit doen, ten pleziere van niemand, noch ten voordeele van mijzelve.’ Daarop kan elke lezer(es) gerust rekenen, of 't hem of haar bevalt of niet. - Hartelijk gegroet.

Carmen Silva. - Ik ben ècht blij dat mijn wensch, in mijn eerste antwoord uitgesproken, van spoedig opnieuw van U te zullen hooren reeds zoo gauw is vervuld. En niet minder ben ik blij om den *inhoud* van Uw brief, omdat gij, inplaats van steeds over de verloren doode kunstschatten te jammeren, (hetgeen hier in Holland blijkbaar de láátste kunstdoenerige en zéér *goedkoope* mode is), - in de eerste plaats denkt aan het *levende*, en daarbij uitdrukkelijk aan de dieren. Want, het is zoo waar wat ‘*Huisvrouw*’ mij verleden week schreef: Het eenige wat al de oorlogscorrespondenten en pennelikkers zeggen over de ongelukkige, diepbeklagenswaardige, door granaten van-één gereten paarden is dat ‘hunne lijken zoo stinken!’ *Dat* is de dank aan die arme trouwe beesten voor hetgeen de wreede oorlogmakende menschen van hen vergen. Alsof *zij*, die arme paarden, het kunnen helpen dat ze tot stinkende lijken zijn *gemaakt!* Door wie anders gemaakt daartoe dan door de *menschen*? Zooiets maakt je inwendig zoo woedend. Maar och, eigenlijk is dit een tijd om je voortdurend woedend te maken over het grenzeuloos egoïsme van den mensch, dat thans onverholen voor den dag komt. - Ik ben voor U zoo innig, innig blij dat slechts twee Uwer paarden zijn goedgekeurd, en vooral ook dat Uw lieveling niet behoefde mee uit te rukken. Alles wat gij daaromtrent schrijft is zoo wáár. Men moet zich maar niet verdiepen erin wàt er gedurende de mobilisatie gebeurt met

die arme schepsels. Hier hoorde ik van een kennis wier buitengewoon-goed-verzorgd en door haar en haren koetsier *liefgehad* eigenrijtuigpaard terstond een dikken poot heeft gekregen, omdat het voor zware kanonnen werd gespannen, en natuurlijk niet gewoon was aan dergelijke afmattende manoeuvres! Zoowel eigenares als koetsier zijn diep-ongelukkig over het lot van beider lieveling, die nu reeds weer ergens anders in het land is. En, zooals gij zegt, *wie* gaat met hen om, *wie* behandelt ze? Diezelfde wreedaards, die zooveel gruwelen bedrijven onder de menschen, die zullen nog veel misdadiger omgaan met de weeriooze dieren! En helaas, wreedaards heb je overal, óók in vredestijd, óók ten onzent. - O, ik heb het zoo dikwijls gezegend, in Duitschland zijnde, dat onze eigen honden geen van allen mooie, sterke, groote rashonden zijn, geschikt om 'dienst te doen'. Telkens verschenen namelijk in de Duitsche Bladen oproepingen waarin gewezen werd op het groote nut van honden bij het leger. Zeker, ik zou mij niet bedacht, en stellig de onze doodgeschoten hebben, veel liever dan ze voor welk 'vaderland' ook, 't onze incluis, te offeren. Want het gaat niet om 't 'vaderland', maar om een ellendige kapitalistenoorlog. Maar ook dat is toch *verschrikkelijk*, dat men een geliefd gezond dier zou moeten doodschieten om de willekeur van den oorlog. - Elk Uwer woorden is mij uit het hart geschreven. Hoe meer men omgaat met dieren, hoe meer men hen leert liefhebben, en ook, hoe dieper men wordt doordrongen van het besef dat de menschen een gróóte verantwoording hebben aan hen, eene die zij *niet* nakomen over het algemeen. Daarom heb ik alle dierenvrienden in het bijzonder zoo lief, en voel ik in U zulk een geestverwante. Schrijf mij dus stellig óok over de honden, en wees niet bang dat het ooit te veel is. Nogmaals van harte gefeliciteerd dat van een zoo grooten stal tenminste zoo velen mochten achterblijven bij U. En welk een dubbele vreugde nadat gij zulk een angst moest doormaken, toen gij hen zaagt heengaan voor de keuring. - Speciaal ook wil ik U nog *danken*, U en Uw man, omdat gij dien eenen, Uw lieveling, het genadebrood wilt laten eten. Ik vind het zoo heerlijk, dat er, bij zooveel wreedheid en egoïsme, ook tenminste *goede* menschen zijn voor dieren!

A.J.W.P.M. te Amsterdam. - Ik zond U de manuscripten terug. Er is zooveel copy van actueelen aard, dat er geen plaats is voor zulke schetsjes.

Johanna. - Ik zond U de courant terug, en wil gáárne voldoen aan Uw verzoek. Wegens de belangrijkheid van het onderwerp doe ik het echter liever in een Overzicht van de Week of in een artikel. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden dat gij zooveel prijs stelt op mijn onpartijdig oordeel.

H.B. - Tot mijn spijt moest Uw artikel nog één nommer langer wachten dan ik U beloofde. Gij hebt natuurlijk gezien dat het thans is verschenen. Het vervolg is reeds ter drukkerij. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijk briefje. Ja, wij zijn nu wèl heel blij weer met onze Marie en onze hondenjongens vereenigd te zijn; wij behooren bij elkaar, dat voelden we, mijn vriendin, Marie en ik, nooit zoo sterk als in dezen ernstigen tijd sinds 2 Aug. En ook, nergens werkt men beter en rustiger dan thuis, waar men alles wat daartoe noodig is bij elkander heeft.

J.C. te B. - Hartelijk dank voor Uw uitknipsel, waarvan ik misschien gebruik maak. Ja, alles van dien aard doet mijn 'dierenhart' goed, en ook doet het mij steeds goed

wanneer abonnés of lezers zoo vriendelijk zijn dit nà te voelen door zulke toezendingen. - Ja, nietwaar, het schrijven van Lelie-lezeres Br. was fijngevoeld, en daarom haastte ik mij de vrijheid te nemen het over te nemen in dat nommer van 28 Oct. l.l. - Men leert de menschen zoo kennen in deze dagen! Ik weet wel dat *ik*, zooals gij het uitdrukt, 'de pit' geef aan de Lelie, maar juist daarom sta ik óók bloot aan heel wat vijanden naast heel veel vrienden. Het eene gaat samen met het andere, omdat ik wáár ben, en mij zelve zoo heelemaal geef. Maar dat neemt niet weg dat de andere medewerkers allen dank en alle waardeering verdienen voor hunne artikelen, dikwijls over speciaal onderwerpen ook, als b.v. onderwijs, spiritisme, rechtskundig gebied, enz. waarvan ik lang niet zoo goed op de hoogte ben als zij. En daarom deed ook mij die vriendelijke bemerking aan hun adres zijdens Lelielezeres Br. véél plezier.

Ik moet altijd glimlachen wanneer de een of ander lezer(es) mij verwijt, dat ik het eene geslacht *boven* het andere stel in de Lelie. Zoo nu en dan krijg ik een brief van een man, die zich woedend maakt, omdat ik den mannen hun dronkenschap, liederlijk studentenleven, enz. verwijt, dan weer gebeurt het mij, dat eene vrouw, evenals gij nu doet, zich beklaagt over mijn volgens hare meening de eigene sexe te veel op den kop geven. Gij haalt Uw eigen leven en ervaringen aan als een bewijs vóór Uw stelling, (die ik ten volle beaam), dat er evengoed verstandige en goede vrouwen zijn als mannen met diezelfde eigenschappen. Wel, ik zou U willen antwoorden: *Mijn* eigen leven is daar om precies hetzelfde te bewijzen. Woon ik niet sinds ruim 14 jaren samen met twee vrouwen, die ik, ieder in haar soort, mijne vriendin, en onze Marie, heel hoog stel? Heb ik niet zoowel onder mijne persoonlijke kennissen als onder mijne Lelie-correspondenten vele vrouwen, die mij zeer lief zijn, en voor wier eigenschappen ik de grootste sympathie of bewondering gevoel. Evengoed ook heb ik *vrienden*, die ik ten hoogste waardeer, die ik heel liefheb. M.i. begrijpt gij mij verkéérd. Want ik stel niet het eene geslacht *boven* het andere, ik geloof enkel dat het eene geheel *andere* eigenschappen heeft, zoowel ten goede als ten kwade, als het andere. B.v., over het algemeen genomen heeft m.i. de vrouw eene neiging tot valschheid, eene uitgeslepenheid in het zich lief-voordoen naar den *schijn*, die de man niet op die manier bezit. Daarentegen zal een man zich aan drank veel gauwer te buiten gaan, ook veel ruwer en wreeder dikwijls wezen, dan eene vrouw, enz. enz.

- En nu wil ik wel erkennen - daarvan komt vermoedelijk Uw misverstand, - dat de eene ondeugd mij veel méér afstoot dan de andere, en

dat ik speciaal valscheid en zich schijnheiliglief-voordoen een *weerzinwekkende* eigenschap vind. Omdat nu juist *deze* eigenschap zoo bijzonder sterk zich uitspreekt in de vrouw als massa genomen, is deze mij, als massa genomen, niet sympathiek. Maar heusch, als massa genomen is de man mij óók zoo sympathiek niet. De massa, man en vrouw beide, vind ik, - om met Nurks uit de Camera Obscura te spreken - 'niet veel zaaks'. - Indien gij bij gelegenheid eens wilt melden of gij mij thans beter hebt begrepen, zal mij dat hoogst aangenaam zijn. Nogmaals vriendelijk dank.

M.E. - Ik ben zoo innig, innig met U begaan. Alles wat gij mij van dat heengaan hebt geschreven, herinner ik mij nog zoo goed.! Reeds toen was ik zoo begaan met U, omdat het mij zoo vreeselijk lijkt een kind zoo ver te moeten zien heentrekken. Dikwijls, als ik dat zie van mijn kennissen, denk ik: Gelukkig maar dat ik geen kinderen heb, want ik zou gek worden van angst om hen. - En daarenboven weet ik alles nog zoo goed mij te herinneren van dien eersten keer, zoo lang geleden reeds, toen gij mij over hem hebt geschreven, van zijn liefde in zijn ziekte tot dien vogel. Is het niet treurig dat juist dezulken, degenen die een mooi karakter hebben, zoo dikwijls zoo vroeg reeds worden afgeroepen.? Een troost vind ik in dat opzicht in de mooie verklaring die ik daarvan wel eens heb hooren geven van geloovige (spiritualistische) zijde: 'Dezulken hebben hun aardsche oefening slechts kort noodig. Zij zijn reeds heel spoedig gereed voor een hoogere sfeer ginds.' - Voor de achterblijvenden is - vind ik - in die gedachte een heerlijke vertroosting opgesloten, nietwaar? - En dan vind *ik* het op dit oogenblik óók een troost voor àlle moeders, die hare zonen verliezen door ziekte, dat zij in èlk geval niet stierven den 'heldendood voor het vaderland.' Want dat laatste vind ik iets zóó monsterachtigs-onrechtvaardigs, dat ik er nooit in zou *kunnen* berusten: dat wegrukken door veldslagen van jonge gezonde menschenlevens, enkel ten pleziere van diplomatie en beurs-speculaties, onder het motto: vaderlandsliefde. Een *vader* zei mij zooeven, over den oorlog sprekende: 'Dat *zijn* geen moeders meer, die zich verheugen over den "heldendood" van hun zoon'. - Zie, zoo denk ook ik er over. Ziekte is een *noodlot* waartegen wij aardsche menschen niets vermogen, maar den dood onzer dierbaren vrijwillig te bewerken door de schande en de gruwelen van den oorlog, dat is iets zóó monsterachtigs, dat alle moeders en alle vrouwen van Europa zich behoorden te vereenigen om hunne zonen tot *dienstweigeraars* op te voeden. -

Ja, het leven, 'wie verklaart het ons?' - Aldus, vraagt gij. En vragen wij allen, die dóórdenken. Het is en blijft één groot raadsel. In deze verschrikkelijke dagen meer dan ooit vraagt men zich af: Waartoe geboren worden, waartoe strijden om het bestaan, waartoe eigenlijk zich zooveel moeite geven? Welke geheimzinnigheid bergt niet dit alles in zich? -

En Uw arm lief hondje! Ook over hem weet ik alles nog zoo goed wat gij mij hebt geschreven. Altijd als ik zoo iets vreeselijks lees, denk ik (egoïst *blijft* helaas elk mensch) onwillekeurig dadelijk aan mijn eigen lieveling, mijn Benjamin, die nog steeds zoo recht is de vreugde en de levendigheid van ons thuis! Ik denk steeds: ik zal hem niet *kunnen* missen. En toch, waarom zou mij 't lot bespaard blijven dat U en anderen treft.! Het is mij na den dood van mijn armen kleinen fox, Moosje, gegaan als Uw zoon, ik-ook wilde geen nieuwen *fox* meer hebben, niettegenstaande ik het soort op zichzelf bijzonder aardig vind. Enkel indien ik uit medelijden een fox *moest* nemen, zou ik over dat bezwaar heenstappen, maar, voor het overige, neen het is

onmogelijk hetzelfde ras van een verloren lieveling terug te nemen; dat vind ik-ook. Ik kan begrijpen, lieve mevrouw, dat Uw hart en hoofd niet staan naar iets anders dan naar Uw eigen onmetelijk groot leed te vertellen; ik waardeer het reeds zeer bijzonder *dat* gij het mij geschreven hebt. Ja, het is als gij schrijft: wij moeten strijden en volhouden tot het einde. Ik voor mij geloof toch, ondanks alles, dat er iets Onzienlijks is, eene oplossing, hierna. Ik geloof dat die overtuiging, die hoop laat mij liever zeggen, ons staande houdt, mij althans. - Vriendelijk dank nogmaals. - En, houdt U goed voor de overigen; die hebben U thans dubbel noodig! Het stukje plaats ik. Maar wilt gij voor honorarium en bewijs-nummer Uw juist adres den *uitgever* melden.?

Mej. W.P. te Utrecht. - Ik vond het bijzonder aardig ook van U een bewijs van instemming te krijgen met het stukje van Stania, omdat ik zoo zelden hoor van U. Hartelijk gegroet.

Mevr: F.M.K. - U. - De plaatsnaam was *mijn* schuld. Ik bad dat niet goed begrepen uit Uw brief. Nu ik zie dat gij zoo lang elders woondet, begrijp ik te beter Uw ruime opvatting der dingen, want de meeste Hollanders oordeelen zonder eenige *kennis* van andere landen, alleen maar naar wat 'de krant' zegt. Vandaar dat ik dan ook Indische menschen meestal zooveel ruimer van kijk vind. Niets voedt ons zoo ruimdenkend op dan de wereld leeren kennen. En het steeds in ons eigen kleine land blijven hokken maakt daarentegen droevig eng van begrip en opvattingen. Nogmaals hartelijk dank.

A.B. - Gij zijt bij mij zoo weinig 'in het vergeetboek geraakt', dat ik reeds dikwijls aan U gedacht heb, en mij afvroeg of gij *mij* hadt vergeten. En zie, inplaats daarvan schrijft gij mij een brief zoo warm en zoo innig en zoo uit het hart komend, als ik er nog nooit een van U kreeg. Zie, daarvoor ben ik U recht, recht dankbaar. Want heusch, ik geloof dat iedereen, die mij persoonlijk kent, U *dat* zal weten te vertellen: 'koud en gevoelloos' zijn ondeugden die al heel weinig op mij toepasselijk zijn. Gij zegt zooveel liefs aan mij, dat ik gaarne wil erkennen dat alles niet te verdienen, maar ik geloof wèl Uw oordeel te durven aanvaarden, dat dergelijke beschuldigen, als van koudheid en gevoelloosheid, al heel ongegrond zijn. Mijn 'durf' van het zoo te kunnen zeggen, bewondert gij. Wel, dien durf heb ik inderdaad, maar natuurlijk vloeit daaruit voort dat ik een menigte vijanden heb óók. Niets wilde mensch-

heid minder graag hooren dan de eerlijke waarheid. En die tracht ik onomwonden te zeggen naar mijn beste weten. (Waarmede geenzins wordt bedoeld door mij dat *ik* altijd gelijk *heb*, enkel, dat ik éérlijk ben in mijn streven naar waarheid zonder aanzien des persoons). Zoo b.v. spreekt het vanzelf dat mijn strijd tegen het onrecht den 'noodlijdenden' dieren in den Haag aangedaan, (die men gauw, gauw *afmaakt*, zonder eenig onderzoek door een deskundige, zooals uit het door mij meegedeelde feit afdoende is gebleken), mij een groote kliek van heftige vijanden bezorgde zijdens de bestuursleden van het Asyl, enz. Maar ik zou een *lafaard* zijn indien ik uit inenschenvrees de arme dieren liet afmaken, (voor wie *werkelijke* dierenvrienden jaarlijks betalen zonder te weten wat er gebeurt in het asyl). Er wordt genoeg gekeven en gemompeld in den Haag over dat asyl, en door de echte dierenvrienden gestreden tegen zulke misbruiken, maar de *pers* laat het zaakje rusten), 't zijn immers 'maar' dieren). En zoo is er zooveel van allerlei aard waardoor ik mij vijanden maak - en óók vrienden. Dáárom vindt men de Lelie, zoodra *ik* er niet in schrijf, vervelend. Dat ligt niet aan de medewerkers, maar aan mijn eigen persoonlijk cachet dat ik heb gedrukt op het Blad, omdat ik *durf.* En in deze dagen óók durf ik. Ik *wil* niet draaien en konkelen en valsch zijn - ten gerieve van 'men'. Daarom ben ik U, en de velen die mij graag lezen, steeds oprecht dankbaar voor hun steun. Ik kan niet genoeg herhalen wat ik reeds menigmaal zeide: ik heb den strijd in een openbaar leven niet gewenscht; ik heb nimmer voor mijn genoegen naar de pen gegrepen zooals ingez. stukken-schrijvers het zoo gaarne doen. Maar mijn leven leidde er toe dat ik op deze plaats van publiciste kwam te staan. En, nu ik er sta, nu wil ik haar ook waardig en naar mijn beste krachten vervullen, zonder vrees en zonder angst, en met vóór alles voor oogen de verdediging van het weerlooze en het zwakke, het dier! - Wezenlijk, gij hebt mij met Uw lieven brief héél véél goed gedaan. - Natuurlijk ben ik blijde te hooren dat gij het over het geheel eens zijt met mijn beschouwingen over den oorlog. Wat zegt gij nu van de socialisten over wien gij mij eens hebt geschreven? Vermoorden zij thans niet even bereidwillig hunne 'broeders' als alle andere richtingen het doen? Ik spreek niet van de ongelukkige massa, maar van de *leiders*, die het vechten aanmoedigen, 'vaderlandslievend' durven noemen, die in alle landen tot den oorlog *opwekken.* Indien die leiders integendeel gezegd hadden: Mannen, legt als één man de wapens neer, dan had dit van ontzaggelijken invloed kunnen zijn op den loop der gebeurtenissen, omdat in Rusland, Duitschland, Frankrijk, bijzonder veel socialisten zijn. Maar... dan waren de hh. leiders in de *gevangenis* gekomen. Misschien wel *gefusilleerd.* Dat hadden ze er niet voor over. In plaats daarvan is de socialist-Belg Van der Velde Staatsminister, en de socialistische Duitsche 'Vorwärts' koek en ei met de regeerings-organen in Duitschland, en houden de socialistische Rijksdag-afgevaardigden thans heel 'vaderlandslievende' redevoeringen vol ophitserij regen de voormalige Fransche 'broeders', en bericht Kropotkine, de Russische socialisten-leider, openlijk dat de tsaar een *rechtvaardigen* oorlog voert, enz., enz.. En ten onzent Troelstra! Wat doet die? Och, 't is alles oud lood om oud ijzer.! 't Is te doen om *zelf* aan het laadje te komen, en, of de massa daarvoor wordt vermoord, en zich onder elkaar vermoordt, wat komt dat er voor de *leiders* van het socialisme op aan.! Als die maar zelf buiten schot blijven! Nogmaals hartelijk dank.

Oorlogshaat. - Vóór alles wil ik U even verzekeren - en ik wéét dat gij aan mijn waarheidsliefde gelóóft -, dat ik, wel verre van door Uw éérsten brief 'gegriefd' te

zijn geweest, hem integendeel héél oprecht en waardeerend-gesteld vond, en heb gerangschikt onder die brieven die mij bewezen daf men van meening kan verschillen, en iemand kan misverstaan, zonder daarom terstond boos en verontwaardigd te worden. - Uw brief deed mij integendeel juist zéér sympathiek aan (gij ziet de misverstanden tusschen ons zijn nog niet de wereld uit). Ik weet slechts één brief die mij 'gegriefd', heeft omdat hij kwam van een jarenlange abonnee, die steeds beweerde o zoo goed mij te kennen en te begrijpen, van wie ik-zelve dat ook steeds heb geloofd, en die toch maar dadelijk, zonder zelfs opheldering te vragen, verklaarde dat die ééne zinsnede voor haar gevoel alle banden met mij had verbroken. Juist omdat het in dat geval een koele, bedaarde, maar, voor zoover ik het kan beoordeelen, óók eerlijk-doórdenkende natuur gold, heeft mij die behandeling *gegriefd.* Maar ik erken dat dit ook het éénige geval is waarop dit woord van toepassing zou zijn. Want immers, dat sommige menschen valschheden achter mijn rug begaan of dat andere mij-geheel-onbekende abonnés of lezers plotseling uit den hoek schieten om mij onzinnige verwijten te doen, zie, dat laat mij geheel koud, en doet mij de schouders óphalen. En dan is er nog die derde categorie, die waartoe juist *gij* behoort, en die oorzaak is geworden dat ik mijn eerste voornemen opgaf van de zaak stilzwijgend, als iets beneden mij, te laten rusten, die categorie welke kalm en vriendelijk om opheldering vroeg, zonder boos worden, en óók zonder vleierij. Voor dezulken, en dus óók voor U, heb ik mijn opheldering over de inname van Luik geschreven. - En nu ben ik heel blij uit Uw antwoord te lezen dat *gij* mij nimmer hebt verdacht van de wreedheid mij te 'verheugen' over den oorlog als zoodanig, noch van vreugde over de aan de inname van Luik verbonden rampen. Gij schrijft thans dat gij mij slechts kwalijk hebt genomen dat ik het den Duitschers gunde te overwinnen, 'wijl zij daar in Luik niet thuishooren'.

Dat laatste nu ben ik volkomen eens met U, maar ik geloof dat gij die zaak uit een ècht vrouwlijk standpunt beoordeelt, namelijk uit het ideale, in plaats van uit dat der rauwe treurige *werkelijkheid.* Dat ik namelijk een even besliste anti-militariste ben als gij, dat zult gij toch nu reeds sinds lang uit de Lelie weten. Ik ben een der zeer weinigen, die in het openbaar de dienstweigeraars durf toejuichen, als dragende de uiterste consequentie van hun beginsel. Echter, niet *ik* maakte den oorlog. Hij *is* er, geheel en al buiten *mij* óm, nietwaar? En nu *zijn* de

Duitschers in België ingevallen. En *nu* is dus het niet meer de vraag of gij en ik dat slecht en afschuwelijk vinden, maar enkel: Hoe komt er het gauwst vrede.? Zooals de zaken toen stonden heb *ik* gemeend dat de overgave van Luik daartoe een besliste stap was, omdat ik toen, - en trouwens nog steeds - geloof dat de Duitschers tenslótte op al hun vijanden zullen zegevieren, wegens hun wijze van oorlogvoeren, hun militair-stelsel, hun éénheid, enz.

Dat zij echter Luik niet zullen behouden tenslotte, dat heb ik door verstandige en invloedrijke Duitschers-zelf hooren zeggen, omdat het immers vanzelf spreekt dat er tenslotte, *als* er maar eerst vrede is, een congres of zoo iets zal moeten komen dat al deze quaesties regelt. - Ik herhaal dat ik sympathie heb voor de Duitschers als natie, dat ontken ik geenszins. Ik behoor niet tot hen die hunne vrienden verloochenen zoodra zij niet meer in tel zijn. Maar op eene andere plaats zal ik zeggen, in een hoofdartikel, hoe die sympathie niets te maken heeft met mijn dankbaarheid voor in Duitschland gevonden genezing, (tot twee malen toe zelfs, eerst in Bonn van die trionalvergiftiging, en daarna in Nauheim voor mijn hart). Wel heb ik in Duitschland veel liefs en goeds ondervonden, maar dat ondervond ik b.v. ook, in ruime mate, in Schotland. En toch is het Schotsche volkskarakter mij niet sympathiek, wèl de levenswijze van het land en de wonderschoone natuur.

- 't Geen gij dan verder schrijft over Uw gedachten bij het uittrekken van dat regiment is *mij* uit het hart geschreven. Dat moet gij toch wel weten, als zijnde een zoo langjarige Lelie-abonnée. Immers, heb ik niet, juist toen het de Keizerparade in Wiesbaden gold, die zóó heftig aangevallen, dat Duitsche militairisme toen zóó veroordeeld, dat vele Hollanders (ik was toen óók in Nauheim) daar tot mij zeiden: ‘Als men dat hier leest, wordt gij nog opgepakt’. - En heb ik niet evenzeer in de Lelie stéédsgewezen op den voor mij treurigen aanblik van die knappe aardige Alpenjagers-regimenten, die ik in Menton en Nice zoo dikwijls heb zien defileeren, en die men als slachtvee naar Marokko zond? Daarin denk ik juist als gij inzake de Belgische Regeering; zij had moeten toegeven inplaats van eene slachting toe te laten, die niet anders dan *moest* eindigen in den ondergang. Let wel, dat gij-ook hier weder de fout maakt van zoovelen en praat van: ‘het Belgische *volk* zal zoo hebben geredeneerd als die oud-militair’ (over wien gij schrijft), terwijl gij bedoelt: de Belgische *regeering.* Het volk, - dat is juist het groote ongeluk - heeft niets in te brengen, en gaat als slaven naar de slachtbank, onder het motto: vaderlandsliefde. En wat nu dien oud-militair betreft, die kan, - zittend voor zijn raam, - heel gemakkelijk allerlei prachtige praatjes houden, maar ik zou eerst nog eens moeten *zien* hoe hij zou *doen* als de vijand bij ons inviel. Gij hebt misschien in het laatste nummer de corr. aan *Huisvrouw* gelezen, waarin ik hare eigene woorden aanhaal als zij vertelt van eenige haar ‘aanblaffende’ heeren, omdat zij-ook van meening was dat de Belgische regeering maar beter had gedaan in het belang der bevolking toe te geven in plaats van den oorlog te aanvaarden. Die heeren hadden, evenals Uw oud-militair, haar ‘aangeblaft’ met prachtigmooie praatjes - van hun *stoel.* Maar, weet gij wat iemand tot mij zeide, die deze corr. aan Huisvrouw had gelezen: Juist *zulke* blaffers loopen het gauwst weg *als* er oorlog wordt verklaard, en zijn het bangste voor eigen-ik *en* geldzak als het aankomt op het in praktijk brengen dier mooie theorieën. - Zoo denk ook-ik er over. Onlangs zat ik in den trein, waar drie met elkaar kennismakende heeren het natuurlijk binnen minder dan geen tijd hadden over den oorlog. Nommer één zei: ‘Voor mijn vaderland wil ik wel leven, maar liever niet

sterven'. Nommer twee verklaarde hierop: 'Nu ja, vaderlandsliefde is ook een verouderd denkbeeld'. En nommer drie klaagde steen en been over het noodbrood. Ik geloof dat de Hollanders over het algemeen gemaakt zijn uit *dit* soort van hout. Ik neem hen dat niet kwalijk. Ik-ook zou liever den vijand binnenlaten in mijn eigen huis, dan de mijnen en mijzelf laten doodschieten *niet* voor het vaderland, maar voor de intrigues en beursspeculaties van de Europeesche machten. Maar juist daarom ergert mij al dat gebazel en gedoe, vanaf den stoel en onder een kopje thee, over België's heldhaftigheid en plichtgetrouwheid en moed, en weet ik wat! - Nu wil ik U tenslotte nog *hartelijk* danken voor dat lieve slotwoord, want heusch dat doet mij innig goed, juist van U, die mij tot hiertoe nog nooit hebt geschreven, (dien éénen brief onlangs daargelaten). Nietwaar, nu zal ik U toch wel hebben overtuigd dat ik niet ben gegriefd geweest door dien éérsten brief. Integendeel. Nogmaals, het is veel beter en prettiger voor mij een misverstand op te helderen, dan het te laten voortduren door stilzwijgen. Een zoo natuurlijke en kalme redeneering als de Uwe *kon* ik niet kwalijk nemen, moest ik integendeel hoogelijk op prijs stellen. En dat deed ik ook. Veel dank.

Een medestrijdster. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden. Ik meen echter daaruit te begrijpen dat gij Uwe artikelen óók elders plaatst. Daartegen is géén bezwaar, mits gij ze 't éérst aan de Holl. Lelie zendt, en de plaatsing daarin afwacht. Denk daaraan s.v.p., want de Lelie wordt zóó veel gelezen dat ik *nooit* iets opneem als artikel, dat éérst in een andere courant verscheen (hetzij dan om zeer buitengewone redenen). Hoe zit het met dat 'Pleidooi'? Is dat óók reeds elders verschenen? En wáár? Met vriendelijke groeten.

Graaf Otto. - Ik verwijs U naar de correspondentie in dit nommer voor 'Johanna'. Evenals aan haar vraag, wijd ik ook aan de Uwe een afzonderlijk artikel. Wel verre van Uw vraag verkeerd op te vatten, waardeer ik Uw belangstelling en Uw brief *ten zeerste.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

25 November 1914.
28ste Jaargang.
No. 22.

Bericht.

Niettegenstaande de gróóte onkosten, verbonden aan de uitgave van een *dubbel*-nommer, is de heer Veen zoo vriendelijk mij toe te staan dit eerstdaags te doen verschijnen, mede als vergoeding voor mijn lange afwezigheid, en den gekortwiekten inhoud der daardoor tot op de helft verkleinde Lelie. In dat dubbel nommer zullen wij trachten veel van wat reeds lang op plaatsing wacht mede een beurt te geven.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De belangrijkheid der gebeurtenissen is zoo overstelpend, dat het onmogelijk is alle Overzichten van de Week, Correspondentie, beantwoording van vragen afzonderlijk, enz., hier te plaatsen. Ik moet daarom een groot gedeelte laten overblijven wegens plaatsgebrek, n.l.: het slot van het Hoofdartikel: Een sinistere Autotocht, door H.B.; en mijne eigene artikelen: ‘Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar’, ‘Geloof’ (voor Graaf Otto), en het vervolg van ‘Indrukken’; de Overzichten van de Week: Hoe sommigen liegen; Onder de Bondgenooten; ‘Christelijk’, of te wel ‘Vrede op Aarde’; Fransche blut; Geen bluf maar een d a a d ; Verplegingsinrichtingen voor paarden; Het onafhankelijke Nederland; Woorden; Als het wáár is...; ‘Engeland vecht

voor het behoud der neutrale staten'; 'Die Waffen nieder' I. en II.; Die waarachtig d o e n ; de Correspondentie aan: **E.K.E. te Z.; Mevr. M.; Mevr. M. de J...., den Haag; Jet; Graaf Otto; H.V.; M.K.; A. te Amsterdam; A.M.L. en H.M.L.; Oidar; H.K. te M.; John; Mevr. A. N-G. te H.; J.H.D. (den Haag); E.W.** De overige corr. is te laat gekomen voor dit nommer, en moet dus nog beantwoord worden.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

Wie helpt?
(Verantwoording).

In het nommer van 11 Nov. heb ik onder bovenstaanden titel een oproep gedaan om een ongelukkig hitje, - over wiens lot de bekende Haagsche dieren-, speciaal trekhonden-vriendin, baronesse van Heerdt, mij schreef, - uit zijn lijden te helpen verlossen. Daartoe zijn *f* 30. - noodig. Met innigen dank aan de gevers mocht ik tot hiertoe ontvangen: van mej. S.F. van Cleeff, te Amersfoort *f* 1. -, van mej. H. Keursing, te Maastricht *f* 2.50, van den heer L. Braam te Oost en West-Souhurg *f* 2.50, van M.K., te O. *f* 2.50. (14 Nov.).

Alles reeds afgedragen aan baronesse van Heerdt voornoemd.

Wie helpt verder?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nog ontvangen van mevr. Ovink-Soer, den Haag *f* 1. -. Evenzeer afgedragen.

2de Verantwoordings-lijst.

Alsnog ontvangen:
door mevrouw Baronesse van Heerdt:
Van Cor *f* 0.50.
door mijzelve:
van A.A. Beek, te Nijmegen *f* 2. -; van baronnesse van Till, geboren baronesse Thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, te Hilversum, *f* 1. -; van mevrouw Hoekstra-Kapteijn, te Edam, *f* 1. -; van den heer Wolff, te Haarlem, *f* 2. -; van mevrouw D. Dekker-Mooijboer, te Amsterdam, *f* 2.50; vaneen 'Onbekende' *f* 2.50.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Alsnog ontvangen:
Van N.N. *f* 1. -: van mej: Werner en mej: Gitzelman, te Zutphen, te zamen *f* 4. -; van mevr: Gimber, den Haag, *f* 1. -; 'Voor het goede doel' *f* 1.-.
Alles afgedragen aan baronesse van Heerdt.
Hartelijk, hartelijk dank aan allen.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Hoofdartikel
Het Haagsche Steuncomité.

Door ruim 400 jonge dames wordt elken Donderdagmorgen in den Haag gecollecteerd ten bate van het Haagsche Steuncomité. Ik schrijf 'jonge' dames, maar dat is eenigszins bezijden de waarheid. Stel je voor 400 jonge dames in den Haag, die het niet véél te druk zouden hebben met... nu ja met allerlei - en met uitslapen daarna - om elke week eenige uren voor 'zoo iets' beschikbaar te hebben. Ondenkbaar nietwaar? In tegenwoordigheid van een dame tusschen de 60 en 70 jaar, werd een jong meisje gevraagd of ze zich disponibel wilde stellen, maar ze had het zóó druk en zoo weinig lust, en zooveel vijven en zessen, dat de ruim 60-jarige dame zei: och wilt u er *mij* voor opschrijven, ik wil het héél graag doen.

De jonge en oudere dames dan collecteeren in verzegelde bussen en halen centen en halve centen, dubbeltjes en kwartjes, soms wel eens een gulden en een rijksdaalder op voor de Haagsche armen en... voor zichzelf zóóveel menschenkennis, dat alle bussen te zamen er veel te klein voor zouden zijn.

Vol hoop en moed - het was haar eerste huis, en ze had nog nooit in haar leven gecollecteerd - belde het collectantje aan een groot heerenhuis: 'Mijnheer en mevrouw geven nooit aan de deur,' met een smak gaat de deur dicht, en het piep-jonge ding,

niet gewend aan de vriendelijke manieren van zich ‘meneer’ voelende huisknechtjes, is zeer uit het veld geslagen.

‘Nou, omdat jij het bent zal ik maar een dubbeltje geven’ zei een goede kennis harer moeder, ‘maar ik geef ook al aan die andere dubbeltjes-collecte voor de Belgische vluchtelingen.’

Deze, ook wekelijksche collecte, oorspronkelijk ten bate der Belgische vluchtelingen, nu slechts gedeeltelijk, heeft niet geheel dezelfde strekking als die voor het Haagsche Steuncomité. Dit is de reden, waardoor het aan het hoofdcomité niet is mogen gelukken samenwerking te verkrijgen. Ik vind het jammer, want ‘l'union fait la force’, maar dit te vergeten, en personen en zaken niet van elkaar te kunnen scheiden, is één der meest typeerende eigenaardigheden van ons, Hollanders. Maar *juist omdat de strekking niet geheel dezelfde is* en *beider* doel goed, wil het mij voorkomen, dat er hier geen sprake behoeft te zijn van elkaar in de wielen rijden en benadeelen. Er is hoegenaamd geen reden één der twee te negeeren, omdat men reeds aan de andere geeft. Och, waar in het groot zoo fel wordt gestreden, menschen tegen zichzelf, tegen menschen; waar zoo bitter wordt geleden en menschen elkaar dat leed aandoen, laat ons in het kleine, zoo veel in ons is, toch eendrachtig zijn. Laat ons elkaar geen teleurstellingen en droefheid bereiden, maar vreugde. En na deze intermezzo keer ik tot de collectante terug.

Zij waagde de opmerking, dat het juist *niet* was voor de Belgische vluchtelingen, maar voor de Haagsche armen, omdat het onrechtvaardig zou zijn eigen armen te vergeten ter wille der Belgen.

‘Och, ik behoef niet eens naar binnen te gaan’, zei een oude keukenmeid, ‘het is schande zoo gierig als *ze* zijn, *ze* geven nooit iets.’ (Dat *ze* ergert mij altijd; maar zou het niet dikwijls de schuld zijn van de weinige achting die *ze* aan het dienstpersoneel afdwingen?)

‘Zou je het niet eens probeeren?’

Het mislukte, en daarna deed de keukenmeid zelf maar iets in de bus.

Na ruim een kwartier te hebben gewacht bij een gefortuneerde dame kreeg de collectante de kaart, (die allen bij zich hebben om aan mijnheer of mevrouw te laten zien) volbeschreven terug, dàt en waaròm mevrouw er niet aan deed’. Een niemandal dus, plus een koopje, daar de kaart voor de verdere huizen onbruikbaar was geworden.

Een moeder met haar dochter, die niet hadden gegeven, vertelden den volgenden

dag in de tram, dat ze wel aan andere dingen te denken hadden. Ze deden juist hun best den oorlog te vergeten. (!!)

Deze deprimeerende voorbeelden zou ik met verscheiden andere kunnen vermeerderen, maar met een weinig fantasie kan ieder dit voor zich wel doen. Eigenlijk ben ik hartelijk blij er van af te stappen en andere voorbeelden aan te halen, die het hart verwarmen en navolging verdienen.

Twee dienstmeisjes hadden een briefkaart aan het hoofdcomité geschreven of zij óók elke week een dubbeltje mochten geven. Ze hadden niet begrepen, dat er gecollecteerd werd, maar Donderdag gaven ze beiden met een stralend gezicht hun dubbeltje in de bus.

Een heer, die juist zijn huis verliet, zei zoo echt van harte: 'Wel, dàt tref ik', en de bus werd een gulden zwaarder.

In een hofje had men er de eerste keer niet veel van begrepen, maar de tweede keer had men er blijkbaar plezier in en behoorde een weigering tot de uitzonderingen.

Een oud vrouwtje stond reeds aan de deur te wachten, om haar vijf overgespaarde centen in de bus te doen.

Een oude man vroeg of 'een cent èn een dubbeltje' ook wel mocht, (op de bus staat een cent òf een dubbeltje) en beide gingen er in.

Een jongen, die met een groentekar loopt te venten, bracht aan een lid van het hoofdcomité 32 centen, uit de straat van 16 huizen, waarin hij woont. Ze vonden het allen zoo jammer, dat de collecte niet óók in hun straat werd gehouden.

Dit gebeurde de eerste week, toen nog niet alles goed geregeld was. Nu is alles in orde en wordt overal gecollecteerd.

Uit verscheiden ervaringen maak ik de gevolgtrekking, dat niet allen het goed begrijpen en wil ik trachten in dit veelgelezen blad het duidelijk te maken.

Zoo weet ik o.a. van drie gefortuneerde gezinnen, waar niets werd gegeven, dat de menschen volstrekt niet gierig zijn, integendeel veel wèldoen.

Ter wille van het goede doel, heb ik de stoute schoenen aangetrokken en ben ik er heen gegaan om alles eens goed uit te leggen.

Het heeft geholpen, want alle drie hebben verleden Donderdag gegeven, één zelfs een zeer ruime gave.

Van deze drie gezinnen was het mij bekend, maar het spreekt vanzelf dat er meerderen zoo zijn, en daarom dus het volgende:

Omdat er overal, reeds nu, ook in den Haag, zoo heel veel armoede geleden wordt en werkeloosheid heerscht, heeft het Hoofdbestuur de vergunning van burgemeester en wethouders gevraagd voor een wekelijksche collecte van 1 cent of een dubbeltje in de gansche stad. Natuurlijk mag men meer en ook minder geven. (Er waren een massa halve centen).

Terwijl ik dit schrijf is er driemaal gecollecteerd. De eerste collecte bracht ruim *f* 1700. -, de tweede ruim *f*1900. - en de derde weer ruim *f* 1700. - op. De opbrengst dier derde keer viel mij tegen. Ik had verwacht dat het noodweer in hoogere mate het medelijden der menschen zou hebben opgewekt. Alleen in het hofje was *niemand* die niets gaf. Allen stonden reeds met hun centen klaar om de juffrouw niet te laten wachten. Nietwaar, het penningske der weduwe, toen en nu, is gegeven uit het volle menschenleven.

Voor hoevelen in onze stad, die honger lijden en koude, kan dit een uitkomst wezen. Zou het daarom niet jammer zijn, o zoo jammer, zou het geen schande zijn voor het rijke 's Gravenhage indien dit fiasco leed?

Ik heb zorgvuldig vermeden namen te noemen. Ieder, die dit leest, kan zichzelf herkennen, maar in één onzer aanzienlijkste straten kreeg een collectant van de 150 huizen (het aantal dat elke collectante heeft) bij ruim 60 huizen nul op het request. Dit als maatstaf genomen, zou de wekelijksche collecte ⅓ meer kunnen opbrengen en *f* 3000. - kunnen worden. Hòe heerlijk zou dat zijn, welk een zegen! En, ook in onzen droeven, in-droeven tijd hebben we wel wat zon noodig, wel eens iets dat méévalt.

Uitgezonderd natuurlijk zij, die zelf elke cent hoog noodig hebben of elk dubbeltje eenige malen moeten omkeeren vóór ze het uitgeven, kan toch bijna iedereen elke week wel een cent of een dubbeltje missen.

Om van zoo héél veel noodelooze uitgaven voor luxe en uitspanning niet eens te spreken, een paar sigaren en een trammetje minder, en we zijn er. Bovendien zou dit de meesten veelmeer goed dan kwaad doen. Neen, ik wil en kan niet gelooven dat ze nadenken, dat ze begrijpen waarom het gaat, de bewoners van luxueux ingerichte huizen, die door hun ‘aristocratische’ knechts aan de deur laten zeggen: ‘mijnheer en mevrouw doen niet aan zulke dingen.’

Het hoofdcomité bestaat uit een president en vier leden en verder heeft elk der 41 kiesdistricten van den Haag een subcommissie, die eveneens bestaat uit een president en vier leden. Elke subcommissie heeft 10 collectanten met een kleine reserve, voor het geval een der collectanten verhindering heeft. De subcommissie en de collectanten worden, zooveel mogelijk, gekozen uit het kiesdistrict zelf, wat zeer goed is ingezien.

Toen bijv. een lid van 't hoofdbestuur, bij de regeling, in een der armere districten kwam, zei iemand tegen hem: ‘wat ben ik blij, dat u oòk hier komt, ik was al bang, dat onze buurt te min was.

‘Te min? neen hoor, ik wilde je juist vragen lid te worden der subcommissie. En misschien heb je onder je kennissen wel jonge meisjes, die zoo vriendelijk willen zijn te collecteeren.’ En in dat kiesdistrict marcheert alles prachtig! Lezers der Hollandsche Lelie, wier redactrice ons allen voorgaat in waarachtige, heilige liefde en mededoogen voormenschen en dieren, voor alle misdeelden, allen die arm zijn en afgetobd en zwaar beladen, voor zoovelen die willen werken maar niet kunnen, omdat er geen werk is, voor paria's der maatschappij - met of zonder hun eigen schuld - schipbreukelingen op de levenszee, voor de kinderen vooral, arme kleinen, die er niet om vroegen te worden geboren, laat ik niet tevergeefs een beroep doen op uw menschenliefde. Ik wil heel graag gelooven, dat gij ineens een flinke som geeft aan verschillende steuncomités, maar och het leven bestaat uit kleinigheden, verzuim het kleine niet. Een kleine vriendelijkheid kan zooveel goed doen, kan zelfs in de koude winterdagen, die voor de deur staan, ook de collectanten verwarmen naar lichaam en ziel, kan ook hen goeddoen, omdat ze niet hun geloof in de goedheid der menschen verliezen. Veel kleine giften maken een groote - één cent, één dubbeltje in de week is voor u zoo weinig, maar met *f* 1700. - en *f* 1900. - worden zoovelen geholpen. En... wie weet, als allen die uit een soort nonchelance, omdat ze er zich niet indenken, het niet begrepen, dit nu wèl doen, wie weet of die *f* 1700. - en *f* 1900. - niet meer worden! Welk een aanmoediging, welk een voldoening zou dit zijn voor hen, die eerst op dit denkbeeld zijn gekomen, voor hen die er hun hart en hun tijd en hun krachten aan gaven om deze idée werkelijk te doen zijn. Welk een satisfactie ook voor de collectanten en eindelijk welk een zegen voor hen, die het noodig hebben! De één in mindere, de ander in meerdere mate, zijn wij menschen allen zelfzuchtige wezens, dat is voorloopig nu eenmaal zoo; daarom wil ik er tenslotte op wijzen, dat het wèl-begrepen eigenbelang is: deze wekelijksche collecte te steunen. Wanneer armoede en werkeloosheid hun hoogtepunt hebben bereikt, wanneer ze zóó overweldigend zijn geworden, dat hulp, zoo al niet onmogelijk, toch heel moeilijk zal zijn... dan zouden wel eens grootere en andere offers van ons kunnen gevraagd worden dan één cent of één dubbeltje per week.

J. v. REES-VAN NAUTA LEMKE.

Sympathieën en Antipathieën of Regeeringen en Volken.

In deze dagen van opwinding, eenzijdigheid, elkaar napraten, en zich boos maken zonder reden, hoort men gedurig spreken, en leest men ook in onbekookt couranten-geschrijf in verband met den oorlog, van: ‘Duitschland’, ‘België’, ‘Frankrijk’, ‘Engeland’, ‘Rusland’, enz. - over welker handelingen de sprekers en schrijvers dan een zeer beslist oordeel uitspreken, terwijl zij in waarheid bedoelen

de *regeeringen* van die landen. - ‘Duitschland heeft den oorlog gewild’, ‘Engeland heeft hem niet gewild’, ‘Frankrijk was bang voor een oorlogsverklaring’, enz., enz. - Met al deze phrasen, op den keper beschouwd, weten degenen die ze uitspreken even weinig *wat* ze eigenlijk bedoelen, als wanneer ze zeggen, zooals óók voortdurend geschiedt: ‘Het is alles de schuld van Keizer Wilhelm’ of ‘President Poincaré heeft geen oorlog uitgelokt’ of ‘De Tsaar vond den oorlog vreeselijk’, enz., enz. Immers, evenmin als men een land, een geheele natie, kan verantwoordelijk stellen voor wat de *regeering* ervan doet, evenmin kan men den vorst of den president - als ware hij een alleenheerschend tyran - in persoon gehéél aansprakelijk stellen voor de handelingen zijner regeering. Hij beïnvloedt ze misschien meer of minder, dat hangt af van de grondwet van elk land, maar in geen geval gaat zijn macht zóó ver dat hij en hij alléén de volle verantwoording draagt voor een oorlog. Wie dezen, die thans wordt gevoerd, gewild heeft? Het is waarlijk niet aan mij dat te beoordeelen, in de verste verte. Maar het doel van dit artikel is slechts er mijne

lezers op te wijzen dat zij dom doen en ondoordacht, door vorst en regeering en volk voortdurend dooréén te warren. De *volkeren*, die in dezen krijg zijn betrokken, hadden alle *zonder onderscheid* liever den vrede gewild. Dat is zoo zonneklaar mogelijk, want vrede is in hun aller belang, en noodig voor aller welvaart en aller geluk. Nu de oorlog is uitgebroken mogen zij zich laten ophitsen tot 'vaderlandsliefde', 'vaderlandsverdediging', en al dergelijke phrasen, men moge hen opwinden door patriotische liederen en door valsche of ware zege-berichten, zoolang het vrede was kon geen enkele bevolking als zoodanig, in massa genomen, den oorlog *gewenscht* hebben. Ik spreek niet eenmaal van de ongelukkige, geheel en al buiten de Europeesche geschillen staande Belgische bevolking, maar ik denk evenzeer aan die van Frankrijk, waar b.v. de gansche Riviera zoodanig leeft van vreemdelingen, maar vooral van speciaal de Duitsche bezoekers, dat bijna alle winkels en hôtels in Duitsche handen zijn, of ook aan die van Duitschland en Oostenrijk, waar de tallooze badplaatsen, Wiesbaden, Nauheim, Ems, Karlsbad, Marienbad, Meran, hun grootste verdiensten halen bepaaldelijk uit de Engelschen en de Russen. - In Frankrijk echter is een *kleine* partij, die der chauvinisten, - steeds bestreden door de overgroote meerderheid, - welke wenschte steeds een 'revanche'-oorlog om Elzas-Lotharingen terug te winnen. In Duitschland is evenzeer een *kleine* partij, de 'Junker'-partij, die het militarisme aanbidt, en die in een oorlog steeds heeft gezien, onder aanvoering van den Duitschen Kroonprins, een middel tot vooruitkomen, tot in-rang-opklimmen, enz. - Kan men nu voor de plannen van dergelijke *kleine* gedeelten eener bevolking het gansche volk aansprakelijk stellen? Neen immers. Deze kleine gedeelten hebben thans hun zin gekregen. Hoe? Waarom? Deze vraag te beantwoorden ligt niet op mijn weg. Maar het ligt wel op mijn weg er uitdrukkelijk op te wijzen dat zij slechts zijn *kleine* gedeelten van de *geheele* natie, zoowel in Frankrijk als in Duitschland, en ook dat de *regeeringen* van de verschillende landen ten slotte degenen zijn die het conflict tot een uitbarsting brachten. Hetzelfde geldt namelijk van Rusland, Engeland, België. 'Men' zegt dat de Tsaar-zelf zich drie dagen in zijn vertrekken heeft opgesloten van verdriet om wat hij niet kòn keeren. Zooveel dus voor den *oppermachtigen* heerscher-zelf. En wie Uwer gelooft dat de bewoners, in massa genomen, van zijn onmetelijk rijk opnieuw een oorlog zouden wenschen, naden tegenslag van vroeger nog daarenboven met Japan? De Russische bevolking heeft niets te winnen bij een oorlog, met wien ook, heeft slechts goed en bloed te verliezen. Zij moest zich onderwerpen aan de mobilisatie, zooals de Duitsche en de Fransche, en de onze, maar zij wilde even weinig den oorlog als wij dien willen. - Wat Engeland en België aangaat geldt hetzelfde. Engelsche staatkunde heeft niets te maken met de opinie der natie als geheel genomen, Belgische staatkunde evenmin. Vele Belgische vluchtelingen beklagen zich met recht dat zij niet zijn geholpen door de Bondgenooten. Die arme menschen wisten niet eenmaal wáárom het ging immers. - De *regeeringen* van al die landen, Duitschland inbegrepen, dragen de verantwoordelijkheid; zij hebben de zaak op hun geweten, maar, m.i. ligt in zooverre de schuld bij de volkeren, bij *elke* natie, dat deze niet *éénstemmig* weigeren tegen elkaar op te trekken. Indien zij, - als één man, - dat deden, dan ware oorlog onmogelijk, terwijl thans, terwijl iedereen weet dat dit is een *kapitalisten*-oorlog, een gevoerd noch om beginsel, noch om vrijheid, maar enkel om hebzucht en heerschzucht, de volkeren zich dom en slavenziel-achtig laten gebruiken door een troepje diplomaten en een paar oorlogzuchtige vorsten of regeerders. - Is het dus ook

maar eenigszins logisch te spreken van: ‘Duitschland heeft het gewild’, of: ‘Engeland wilde het niet’, of: ‘Frankrijk zon reeds lang op een revanche-oorlog’, of ‘België was bereid tot den laatsten druppel bloeds te vechten’?

Menschen, denkt toch eens na! Begrijpt toch eens dat men al dat gebazel U voorleutert, rekenende op Uw *domheid als massa.* Vanaf het moment toch waarop gij begrijpt dat de *regeeringen*, en die alleen, U gebruiken als slachtvee voor hun *eigen* voordeel, vanaf dat oogenblik gaan U immers de oogen open voor de kolossale dwaasheid die gij begaat door U voor dergelijke oorlogen als deze te laten gebruiken. Wie ook hem gemaakt heeft, de Bondgenooten-regeeringen of die van Duitschland, de *volkeren* hadden hem kunnen beletten indien ze, als één man, geweigerd hadden op te trekken. Maar ze laten zich blinddoeken, altijd weer. Dat ziet men nu immers aan de verachtelijke slavenzielen van de socialisten in *alle* landen, die - o ja, in vredestijd vergaderden op algemeene congressen, en inter-

nationale liederen zongen, en spraken van 'broedermoord' - maar die met dat al nu even dom zich laten opzweepen tot dien broedermoord als de overigen; in Duitschland bij monde van de Vorwärts, het orgaan van de socialisten, terwijl zoon Liebknecht-zelf gewillig onder dienst is, in Rusland onder de leiding van Kropotkine, in België onder die van Van der Velde (Staatsminister thans), en door den hier te lande vertoevenden Frans Verhelen, die schettert van belang tegen den nog zijn gezond verstand tot hiertoe behoudenden Rijnders, in Engeland en in Frankrijk evenzeer. Nergens ziet men iets van die 'verbroedering', die zeker *nu* op hare plaats ware geweest, en die zéér zeker een krachtig element had kunnen zijn tot den vrede.

Uit een Fransch, zeer ophitsend Blad: Excelsior, dat dus in dit geval zeer zeker een *on*verdachte bron mag heeten, knip ik het onderstaande als bevestiging mijner woorden:

Het Duitsche volk weet van dit alles niets. Het gelooft wat men hen wijsmaakt. Het gaat zonder enthousiasme ten oorlog. Wij hebben gansch Duitschland doorkruisd op den dag der mobilisatie. Wij hoorden hoe de reservetroepen werden toegejuicht, maar wij hebben geen vlag gezien, geen kreet gehoord ter eere van den uitbrekenden krijg.

Ik spatieer deze laatste woorden. Maar het gehééle stukje is een bewijs vóór mijne stelling: geen enkel volk *wenscht* den oorlog; noch het Duitsche, noch het Fransche, noch het Russische, noch het Belgische of Engelsche. Want, niet het *volk* heeft daarbij voordeel, maar enkel een klein gedeelte ervan uit de regeeringskringen, en óók de regeerders-zelf. Het volk echter betaalt dat alles met zijn goed en zijn bloed; in België hebben wij dat gezien in de allerergste mate; maar wordt ook niet het Fransche, Duitsche, Russische volk *uitgemoord*, gerukt uit gezin en welvaart en bezigheden? En alles waartoe? Om een geschil uit te vechten dat het niet begrijpt, en dat het niets aangaat, waarvan het alleen weet dat het is een *voorwendsel* der diplomatie, - die den oorlog wilde.

- - - En dan nog iets. Wat verstaat gij nu eigenlijk onder 'Duitschland', 'Rusland', 'Frankrijk', enz.? Duitschland is een vereeniging van *verschillende* landen, onder *verschillende* bestuurders, met een bevolking van *verschillende* eigenschappen, al naar gelang men komt in Noord- of Zuid-Duitschland, in Pruisen of in Pruisisch Polen (dat toch óók Duitschland heet), of in Saksen, of in Beieren, enz. - Pruisen, met zijn militair-systeem, is een geheel ander soort van land dan b.v. het gemoedelijke Beieren. Hessen is veel gematigder wat allerlei verordeningen en regeeringsmaatregelen betreft dan Pruisen. Zoo gaat het ook met de bevolking. Men kan, van 'Duitschland' sprekende, onmogelijk alle inwoners van dat groote Rijk over één kam scheren. Silezië óók behoort tot Pruisen, en toch is er een onmetelijk verschil tusschen den voorvaderlijk-gemoedelijken Sileziër en den strengen hooghartigen Pruis. Ik kan over beide soorten van menschen oordeelen, omdat ik in Silezië bijna een geheel jaar woonde en in Berlijn eveneens. Wiesbaden óók is Pruisisch, maar welk een verschil weder wat deze levendige Zuid-Duitschers aangaat met de koele Berlijners! Ook daar heb ik lang gewoond, evenals in Bad-Nauheim, dat tot het vriendelijke Hessen behoort. Over Beieren, Wurtemburg, de Harz, enz., wil ik, wegens korter verblijf daar, niet in bijzonderheden treden, ik wil er slechts op wijzen dat, bij eenig nadenken, iedereen moet toegeven hoe 'Duitschland' een veel te algeméén en te vaag begrip is, om alle 'Duitschers' met denzelfden *maatstaf* te meten. En hetzelfde geldt van Frankrijk. Wie, die de Riviera kent en Marseille, weet niet welk een

diepgaand verschil van karakter er is tusschen den Zuid-Franschman en den Parijzenaar! Heeft niet Daudet in zijn pracht-roman Nouma Roumestan dit zoo duidelijk mogelijk blootgelegd? Heeft ook Zola het niet telkens in het licht gesteld? En is niet de plattelandsbewoner van het katholieke Bretagne een geheel ander mensch dan b.v. die van groote steden als Lyon of Bordeaux of Hâvre?

En Engeland? Kom eens op het eiland Whight en in Londen, en zie het reusachtig verschil tusschen deze menschen, die toch allen Engelschen zijn. Of, nog sterker, aanzie de Schotten (onder wien ik insgelijks lang vertoefde), de Schotten, die nu óók strijden voor het Vereenigde Koningrijk Groot-Brittanje, en hoor uit hun eigen mond welk een intensen *hekel* zij hebben aan hun overheerschers, de Engelschen, met wien zij verschillen in alles, in levensbeschouwing, in kerkdienst, (een Schot is Calvinist, terwijl de Engelsche Kerk veel R.K. gebruiken heeft overgehouden), in levensgewoonten, tot zelfs in hunne veel soberder en donkerder kleeding. Hoezeer Ierland diezelfde Engelschen *háát* is overbekend uit de worsteling om onafhankelijkheid, die nog voortdurend plaats grijpt inwendig.

En toch vertegenwoordigen alle deze menschen bij ons in het buitenland: 'Engeland'. Evenzeer als Rusland bestaat uit een mengelmoes van tegenstrijdigheden, uit nihilisten en vijanden van de regeering naast verdrukte joden en stijf-Grieksch-orthodoxe oud-Russen, uit onderdrukkers in de hoogste kringen en uit onderdrukten in de laagste, met wien gansch de wereld medelijden heeft. 'Rusland' is een woord zonder beteekenis, zoo goed als 'Duitschland' of 'Engeland' of 'België' of 'Frankrijk', waar het geldt de geheele natie verantwoordelijk te stellen voor onze persoonlijke sympathieën en antipathieën voor hen. 'Men' heeft mij herhaaldelijk meegedeeld dat ik 'pro-Duitsch' was. Eene zeer lieve en vriendelijke correspondente schreef mij o.a. hoe zij dat een bewijs vindt van mijn 'dankbaar hart,' omdat ik in Nauheim genezing vond, gedeeltelijk althans, en nu daardoor uit dankbaarheid veel voel voor de Duitschers. Hoe vleiend deze opvatting ook is voor mijn karakter, ik kan haar niet aanvaarden. Want immers, ik vond óók in Menton genezing, dáár zelfs het éérst, omdat ik, op raad van een arts uit Wiesbaden, daar eenige winters doorbracht, wijl hij de Hollandsche vochtige lucht voor mijn gestel absoluut verkeerd achtte. En nog sterker, ik houd buitengewoon véél van Menton en van de geheele Fransche Riviera. Ik ken geen natuur op den ganschen aardbodem die mij sympathieker en lieflijker aandoet; Cap Martin bij Menton, waar ook de vermoorde Oostenrijksche Keizerin Elizabeth zoo gaarne vertoefde, is voor mij het ideaal om te wonen. Indien ik dus, enkel om die bovengenoemde reden van dankbaarheid, hield van 'Duitschland', dan zou ik het zeker minstens evenveel moeten doen van 'Frankrijk,' maar ik erken volmondig dat mij-persoonlijk de Duitsche *aard*, de Duitsche *gemoedelijkheid*, (*niet* de Pruisische aanmatiging), de *eenvoudige levenswijze*, het ietwat *sentimenteele,* dat den Duitscher aankleeft, veel meer aantrekt dan het opsnijerige van den Zuid-Franschman, of het wufte en blufferige van den Parijzenaar, terwijl ik bovendien beiden vuil vind in gewoonten en doen en kleeding, en de Duitschers m.i. veel meer gesteld zijn op hygiëne dan de Franschen. Nice b.v. is vuil, beslist vuil, zoodra men het vreemdelingen-kwartier verlaat, bestaande uit de boulevard des Anglais, de place Masséna, de Avenue Victor Hugo, enz. De trams ruiken hinderlijk naar knoflook, omdat de geheele bevolking léèft èn stinkt van dit vieze goedje. De postkantoren zijn goor en onfrisch; aan de politie heeft men niets. Enz. Enz. In sommige opzichten, althans wat vuilheden aangaat, vind ik Parijs niets beter. Behalve de mooie hoofdstraten is ook deze stad goor, mist zij het cachet van innige zindelijkheid. De bevolking heeft iets ruws en onvriendelijks, dat m.i. die in Berlijn (ofschoon ook deze mij *niet*-sympathiek is) niet heeft, noch die van b.v. Frankfürt. - Schotland en Engeland daarentegen munten uit door zindelijkheid in de hoogste mate, *véél méér dan Holland.* Ik heb daar gewoond in een echt fabrieks-stadje, en ik heb nooit een fabrieksbevolking gezien, die netter en fatsoenlijker voor den dag kwam bij de 'week-ends', dan die in Schotland. Voor mijn smaak is de Engelsche levenswijze ideaal, de over het algemeen door vreemdelingen zoo gehate Engelsche Zondagen neem ik er bij incluis. En geen man heeft, als hij werkelijk welopgevoed is, betere en aangenamere manieren tegenover een vrouw dan de Engelschman. Ook *is* de Durchschnitt-Engelschman een 'heer', in den zin van goede manieren, en verzorgd uiterlijk, en goede kleeding, evenzeer als de Engelsche vrouw zich met goeden smaak kleedt, en, zelfs al is zij leelijk om aan te zien, nochtans eene eigenaardige distinctie behoudt, die haar van andere, speciaal van de Duitsche meestal vulgaire verschijningen onder vrouwen, opvallend gunstig onderscheidt. Over België kan ik minder goed

oordeelen. Brussel is mij-persoonlijk hoogst onsympathiek, wat stad en wat bevolking aangaat, en Vlaanderen is mij daarentegen zeer sympathiek. Van hen, die thans veel met Belgische vluchtelingen omgaan, hoor ik eenstemmig: 'Het zijn geen aangename menschen; zij zijn te beklagen, maar zij zijn niet sympathiek.' En wat Rusland betreft wil ik-persoonlijk gansch geen oordeel vellen, ik wil slechts verwijzen naar den algemeenen *haat*, dien de Russische Joden-vervolgingen *hier te lande speciaal* opwekten, naar de ellenlange stukken telkens in onze couranten verschenen om te wijzen op het *onrecht* dat in Rusland geschiedt, op de knoeierijen die zich de hooggeplaatsten daar, in Petersburg, volgens diezelfde couranten, veroorloven. Ik-zelve was nooit in Rusland, ik ken slechts enkele Russen, die mij sympathiek waren als ze tot de beschaafde klasse behoorden, en in de hoogste mate vuil en weerzinwekkend aandoen zoodra zij tot de minder gegoeden zijn te rekenen, zooals zij te zien zijn op de badplaatsen: Menton, Meran, Wiesbaden, Nau-

heim, enz., waar men juist dit láátste soort in zeer talrijke mate vindt vertegenwoordigd.

Welnu, waar ik nu, gelijk uit het bovenstaande blijkt, het goede en het slechte zie van *verschillende* volkeren, daar zie ik niet in wáárom het plotseling de verbazing, zelfs de woede, wekt van sommigen, dat ik dit goede, zoowel als ook het kwade, *ook nu* blijf zien in de Duitschers, onder wien ik veel verkeer, en wier gewoonten en maatregelen ik lang niet àlle prettig vind, maar die ik nochtans, over het algemeen genomen, prefereer boven die van andere landen. Wij zijn van één stam, wij-Hollanders en de Duitschers, nl. den Germaanschen stam. Is het dan zoo vreemd, dat ik, ook in oorlogstijd, dien bloedsband blijf voelen, en voel hoe mij de Duitscher stamverwant blijft meer dan de Franschman van het Latijnsche, of de Rus van het Slavische ras? En, in elk geval, het feit *is* zoo. Ik zie niet in wat het hebben eener *persoonlijke* sympathie voor dit of dat *volk* te maken heeft met *afschuw* van dezen afschuwelijken oorlog, - omdat, gelijk ik hierboven zeide, geen der oorlogvoerende *volken* den oorlog wilde of maakte. Indien er menschen zijn zóó eenzijdig, dat zij dit niet begrijpen, dan kan ik er niets aan doen, maar *ik* pleeg mijn sympathieën niet te verloochenen uit menschenvrees, omdat zij, met wie ik sympathiseer, niet gewild zijn op *dit* oogenblik. *Met den oorlog als zoodanig* heeft die sympathie niets te maken. Want, ik herhaal, Menton en de geheele Fransche Rivièra, zijn mij zéér lief, Parijs vind ik een ideaal-stad om te gaan plezier-maken een poosje, Berlijn daarentegen is mij onsympathiek in elk opzicht, Brussel trekt mij niet aan, Vlaanderen wèl, en Engeland en Schotland beschouw ik als ideaal-landen om in te wonen, terwijl ik de Russen niet ken, noch ten goede, noch ten kwade, althans niet genoeg om over hen als natie te oordeelen. Dus, mijn sympathie is niet een van dankbaarheid voor genezing, noch van eenzijdigheid, maar zij is eene gegrond op ras-overeenkomst, óók misschien gegrond op onze historie. Want, heeft Duitschland ons land ooit kwaad gedaan? Danken wij niet integendeel aan Duitschland de juist in het protestantsche Nederland zoo hooggeloofde hervorming? Maar wat deed integendeel Frankrijk? Het beoorloogde ons onder de regeering van Lodewijk XIV en Lodewijk XV vóórtdurend, het bracht ons toen aan den rand van den ondergang, het schold onzen Stadhouder Willem III, koning van Engeland, een ketter, die in de hel moest branden, het heeft ons later Lodewijk-Napoleon opgedrongen tot Koning. En, met wien voerden de Ruyter en Tromp en de Evertszens zee-oorlogen? Met *Engeland* of met Duitschland? Zijn hunne namen niet onafscheidelijk verbonden aan die van *onze* grootheid *en* van Engelands *vijandschap* tegen ons? Terwijl de Belgen, met wien we ons thans zoo aandoenlijk verwant beschouwen, in 1830 zoozeer zelf *voelden* dat ze *niet* van ons ras zijn, dat ze de scheuring eischten, en met de wapens in de hand doorzetten, gesteund achter de schermen door Frankrijk, dat ons ten slotte dwong toe te geven. M.i. hadden toen de Belgen van hun kant gelijk, zij behooren inderdaad niet bij ons, zij hebben ons, als katholieken, steeds gedwarsboomd in den langen worstelstrijd om onze onafhankelijkheid, zij *zijn* niet van onzen stam, en daarom was hun optreden *tégen* ons in 1830 natuurlijk en billijk. Maar *ik* mijnerzijds voel daarom òòk dat *ik* niet behoor tot hun ras, noch tot dat der Franschen of Russen of Engelschen, ik voel mij een Germaansche, ziende op onze historie voel ik dat Duitschland mij méér vertrouwen inboezemt, en meer aantrekt dan de overige landen van Europa - al keur ik bij lange na niet alles goed wat de *Duitsche regeering* doet. En hen, die zich aan mij ergeren wegens dat gevoel, zij bij dezen eens en vooral gezegd, dat ik

nooit zoo *laf* zal zijn eene eerlijke meening te verbergen uit vrees voor ergernis-geven, juist *nu* niet, nu het schijnt dat de Duitschers tegenspoed hebben, en iedereen hen dientengevolge gauw een extra duwtje geeft. Laten zij eens overwinnen tenslotte, gij zult eens zien hoe dan juist diezelfde menschen, die thans zich krommen voor de Bondgenooten, zich buigen en draaien zullen naar den Duitschen wind, en zullen verzekeren dan, dat ze 'altijd zooveel voor Duitschland voelden'.

Maar, één ding wil ik aan het slot van dit artikel nog gevraagd hebben, waar het 'pro-Duitsche' sympathieën geldt. Menigmaal heeft men mij 't kwalijk genomen, dat ik mij eene of andere opmerking veroorloofde over ons Vorstenhuis, want, - schreven dezulken, - de Koningin en de Koningin-Moeder en de Prins waren zoo ijselijk-goed, zoo ijselijk-bemind, zoo ijselijk-braaf, enz., enz. Welnu, waarom wordt er dan nu ineens vergeten, dat die Koningin is van eene *volbloed-Duitsche* moeder, dat die Koningin-Moeder is eene *volbloed-Duitsche,* eene geboren prinses van Wal-

deck-Pyrmont, wier broeder stierf in de *Duitsche* gelederen, dat die Prins-Gemaal is een *volbloed-Duitscher*, een Prins van Mecklenburg! Waarom wordt vergeten dat Prinses Juliana is *zijn* kind, het kind van een *volbloed-Duitschen* vader en van een met *Duitsch* bloed *rijkelijk* doortrokken moeder, zelve het kind van een *Duitsche* prinses? - Vergeet men dit uit *vrees*? Vrees voor een mogelijkheid van Duitsche invloeden op hen? Welnu, dan zeg *ik* dat de heele *voorgewende* liefde voor ons vorstenhuis van dezulken *onecht* is, want, liefde *vertrouwt* en liefde wantrouwt *niet.* En, vergeet men het uit domheid en eenzijdigheid, - wat ik liever wil aannemen, - dan zij dit artikel eene opwekking om zich in deze dagen voor oogen te houden dat wij een met Duitschland *stamverwant*, een *bijna-geheel Duitsch-bloedig* vorstenhuis hebben in eene, volgens algemeene verklaring, door de natie geliefde Koningin, Koningin-Regentes, Prins-Gemaal en Prinses Juliana.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Naschriften.

Dit artikel is blijven liggen wegens plaatsgebrek. In dien tusschentijd kwamen mij de onderstaande courantenberichten onder de oogen, die verband houden met mijn artikel, en die ik daarom in aansluiting dáármede bespreek.

I.

Het Fransche Blad ‘Excelsior’ deelt mede dat zijn chef-directeur (Pierre Lafitte) den onderstaanden aandoenlijken (émouvante) brief ontving:

Lieve vriend! - Herinnert gij U nog dat gesprek, dat wij hadden voor ongeveer twee maanden in de heerlijke en vredige tuinen van het oude slot van Hastings? Daar waren onder ons verscheidene Franschen van beteekenis, die mij hun vrees toevertrouwden omtrent wat zij noemden de Duitschgezinde neigingen der Belgen.

- - - En waarachtig zij waren er niet verre van af aan te nemen dat, op den dag waarop de Duitsche veroveraar zich aan onze poorten zou aanmelden, wij die voor hen op een kier zouden zetten zonder al te grooten tegenzin.

En gij zult U mijn antwoord herinneren, dat dit was een miskenning van het ware volkskarakter, van onzen Belgischen ziele-aard, die, ondanks eenige op het tegendeel wijzende verschijnselen, is gebleven grondig en beslist van latijnsch ras.

- - - - - Hebt gij thans de Belgische ziel en hare werkelijke qualiteiten leeren kennen? Het is een éénig volk (de zonen van Vlaanderen en van het Walen-land mengen eenstemmig hun bloed), dat den aanvaller te weer staat.

Firmin Van den Bosch,

Advocaat-generaal.

Boven dit artikel heeft de redactie van Excelsior als titel geplaatst: *De Belgische ziel, zusterziel van de latijnsche ziel...* En inderdaad, de heer Firmin van den Bosch zegt het hier volkomen wáár: de Belgen behooren tot het *latijnsche* ras, en de Vlamen en de Walen voelen zich in dat opzicht *één*, - nu het er op aankomt tegenover de *germanen.*

- Welnu, dat neem ik hen niets kwalijk!

Maar, laat niemand het *mij* kwalijk nemen - of, als hij het wèl doet, *ik* zal er mij niet aan storen - dat *ik* mij voel van het *germaansche* ras! Even sterk als thans de Belgen voelen hun verwantschap met het latijnsche ras, - even sterk voel *ik* de mijne met het germaansche. Ik méén dat het de heer Marcellus Emants was die mij eens particulier schreef: 'Niemand kan wereldburger zich voelen - (of iets dergelijks) - want het ras spreekt tenslotte altijd.' - Dat *is* zoo. De Belgen zijn nooit met *ons* stamverwant geweest. Dat toonden zij den geheelen 80-jarigen-oorlog dóór; dat toonden zij afdoend in 1830, toen zij zich op dien grond van ons losscheurden. De Duitschers daarentegen zijn wèl met ons stamverwant; ons vorstenhuis is van Duitsch bloed; de Nederlanders zijn germanen, géén latijnen. En daarom voel ik voor mij méér verwantschap met de Duitschers en Oostenrijkers dan met de Franschen of Belgen, - om van de Russen niet te spreken.

II.

In 'het Vaderland' geeft de heer K.J. Pen een geschiedkundig overzicht van hetgeen wij te 'danken' hebben aan onze verbroedering met de Franschen. Het artikel is tot mijn leedwezen te lang om het hier over te nemen, maar ik citeer er enkele gedeelten uit, in verband met hetgeen ik schrijf in mijn eigen artikel:

Het was in 1793.... Nog wankelde wel even het krijgsgeluk, maar in den winter van '94 op '95 trokken de Fransche troepen ook ons land binnen.

En met open armen werden ze door een deel van 't volk hier ontvangen; zij, onze 'vrienden', onze 'broeders', opgetrokken tot onze bevrijding.

Tot die Franschgezinden behoorden veel van de 'intellectueelen' van dien tijd.

Op de opgewonden dansjes om den vrijheidsboom volgden de onderhandelingen met Parijs over het loon voor de bevrijding, en, al spoedig leerde men, dat de politiek wars is van alle sentimentaliteit, al mogen uitlatingen van onverantwoordelijke particulieren nog zoo gemoedelijk klinken[1] *Lodewijk XIV stelde, hoewel hij zegevierend vijand was, ons niet eens zoo hooge eischen als onze 'vrienden' konden doorzetten in Mei '95.*

De heer Pen noemt dan op welke zeer bezwarende eischen onze 'vrienden', de Franschen, ons stelden, en gaat voort:

De schijn werd echter gered, het heette dat wij 'onafhankelijk' bleven.

Nu waren we feitelijk aan onze 'vrienden' overgeleverd, en ze begonnen ons uit te knijpen, want hier is het niet bij gebleven. In den loop van enkele jaren teerden onze handel, onze nijverheid, onze welvaart ziender oogen weg.

Onderwijl ging de oorlog met Engeland sedert 1803 weer zijn voor ons noodlottigen gang.

De heer Pen vertelt hoe Napoleon *onze* havens en *onze* schepen daartoe gebruikte, hoe hij, terwijl de rijke republiek der Nederlanden het niet had kunnen betalen, ons, nu we arm waren, tot dat betalen dwong, hoe hij aan de Schelde een groote werf liet bouwen, omdat Antwerpen was 'het pistool op de borst van Groot-Brittanje.' Hij vertelt hoe in 1809 Walcheren moest worden afgestaan voor de meerdere veiligheid van Antwerpen, en hoe onze Regeering in 1810 werd gedwongen tot een tractaat waarbij Zeeland, Brabant, en het Zuiden van Gelderland ook nog werden ingelijfd.

Dan gaat hij voort:

We hebben toen den bitteren beker tot den bodem geledigd; en in 1813 zat er waarachtig nog een bewijs van leven in ons arm, lamgetrapt, en uitgemergeld vaderland. Op het congres van Weenen werden we weer opgeholpen; dat was géén philantrhopie, want - eens vooral - daaraan doet geen goede politiek;[2] *maar we moesten als een sterke dam dienen tegen het toen nog gevreesde Frankrijk.*

En, aan het slot:

Dat was in 1814. En nu in 1914...? De geschiedenis leert - zegt men - dat volken van de geschiedenis nooit iets hebben geleerd.

Neen, natuurlijk niet, want - (antwoord *ik* hierop) - want, zij *kennen* die geschiedenis niet. Men prent ze den kinderen, als een onbegrepen lesje, in op school, maar de volwassenen interesseeren zich er niet voor. Wie, behalve enkele uitzonderingen, léést later voor zijn genoegen geschiedenis, mémoires, enz.! - Het volk is, de gegoede klasse evenzeer, onwetend in de hoogste mate van wat zijn eigen verleden aangaat. Juist daarom praat het *na* couranten-gezwets, geschreven door onbekende, anonyme, dikwijls met vreemd geld betaalde 'correspondenten'. - Daarom is het goed en noodzakelijk voor de massa wakker geschud te worden, zich te herinneren wat wij in het verleden 'dankten' aan Frankrijk en aan Engelsche 'onbaatzuchtigheid'. O, ik zeg niet dat Duitschland onbaatzuchtig is. Zooals de heer Pen terecht zegt: Nooit is politiek onbaatzuchtig. Maar, juist daarom moeten we zien uit *eigen* oogen, niet door die van beursspeculanten-pennelikkers, die, als ze tot *eigen* voordeel hun zin hebben gekregen, het Kanaal zullen oversteken en het 'vaderland' en de natie aan den ondergang zullen overlaten.

1) Spatieering van mij.
2) Spatieering van mij.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. De fatsoenlijke Fransche pers.

Ik heb in Duitschland alle groote Bladen gelezen, de Franfurter Zeitung, de Kölnische Zeitung, het Berliner Tageblatt, enz., en nooit heb ik de gemeene schimptaal daarin ontmoet, waarin *dagelijks* de Fransche Bladen, die ik nu weer geregeld ontvang[*)], nu ik in Holland ben, zich te buiten gaan. Hoor maar eens:

- *Eindelijk om negen uur was ik in het Anhalter Bahnhof (Berlijn*). *Ik was in Berlijn*, *de hoofdstad van het Duitsche rijk*, *stad der vervloeking*, *van waar zijn weggevlogen*, *om de aarde in bloed te drenken*, *alle roofvogels belust op prooi; ik was in Berlijn*, *het hol waar alle gemeenheden worden uitgebroeid*, *alle verraad*, *alle schaamtdooze leugens*, - - *Berlijn*, *in een woord, de hoofdstad*, *het hoofd van dat onmetelijke rijk van gehelmde roovers.* -

Meneer Max Aghion, die deze schandtaal schrijft in een hoofdartikel in de Matin, bewijst m.i. daardoor enkel de zwakheid van zijn eigen redeneering. Want, wie zóó krankzinnig, als een vischwijf, scheldt, die toont slechts *zwak* te staan. De Duitschers hebben, *zelfs* over de Engelschen, die zij bitter

*) (Dit is reeds weer uit. 't Schijnt dan toch niet erg couleur de rose te zijn met de post.)

haten, nimmer zulk een onzinnige zwetstaal gevoerd als hier wordt gehouden in een zoo veelgelezen Blad als le Matin. En waarlijk, door *zulke* taal onteert men niet den vijand, wie hij ook is, maar enkel zichzelf.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Gevoelloosheid of aanstellerij.... maar niet: Gevoel.

Excelsior, dat zich uitput in typisch-Fransche opsnijerij-verhalen, heeft óók over den generaal de Castelnau, bij den dood van diens zoon, een dito opsnijerig verhaal opgedischt, dat op *mij* precies de omgekeerde uitwerking had van hetgeen er mede is bedoeld:

Men heeft gisteren gelezen de eervolle vermelding van den gesneuvelden luitenant de Castelnau. Deze jonge officier diende in het leger door zijn vader gecommandeerd. De heldhaftige wijze waarop deze het droevige nieuws ontving verdient te worden verteld:

Generaal de Castelnau dicteerde bevelen toen een officier op hem toetrad.

'*Wat is er*' - *vraagt de generaal, zich omwendend.*

'*Generaal*', *antwoordt de officier, met trillende stem*: '*Uw zoon Xavier is zooeven gedood door een kogel, terwijl hij den vijand aanviel, die is teruggeslagen.*'

De generaal bleef een seconde stil. Toen richtte hij zich tot zijn staf:

Mijne Heeren: laat ons voortgaan.

En hij herneemt het dicteeren van de bevelen voor den strijd.

Laat ons hopen voor de menschelijkheid van dezen generaal, dat de opschroeverige Fransche couranten dit verhaaltje *verzonden* hebben. Immers, welke 'heldhaftigheid' steekt er in, dat men geen *gevoel* heeft, en bij het zóó plotseling vernemen van den dood van zijn kind zich aanstelt als een steenen beeld? Van tweeën één - *als* het waar is - òf deze man heeft nooit een steek gegeven om zijn zoon, òf de oorlog heeft hem gemáákt tot een ruwaard, een monster.

Helaas, *dat* is juist wat ik steeds herhaal, de oorlog máákt, kwéékt *monsters.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Wat men op straat ziet, of: Politie afwezig.

I.

In het belang van de dieren is het noodig te wijzen op de onhebbelijkheden van sommige dierenbezitters, die het door hun eigenmachtig optreden bederven voor de dieren in het algemeen, want daardoor aanleiding geven tot *rechtvaardige* klachten; waarvan dan natuurlijk de dieren*haters* dadelijk een fel gebruik en óók *mis*bruik maken. -

Zoo was ik onlangs in een der drukste winkelstraten getuige van het volgend feit: In een auto, geheel open, waarin bezitter en chauffeur neven elkaar zaten, stond alléén achter hen een groote boxer woedend te keer te gaan tegen het in de nauwe straat natuurlijk bijna tegen den zeer langzaam rijdenden auto *aangedrukte* publiek,

- met het gevolg dat hij een heer bijna in het gelaat beet. Deze, blijkbaar een groot dierenvriend, nam het geval heel kalm op, en wist daardoor dan ook een ongeval te voorkomen. Ik behoef echter niet te zeggen welk een *woedend* ingez.: stuk in de couranten zou zijn verschenen, ware onder de aanwezigen een dieren*hater* geweest.

En dan.... met *recht.*

Immers, het komt eenvoudig niet te pas dergelijke groote blaffende honden, - die, zelfs al doen zij geen kwaad toch een verschrikking zijn voor angstige kinderen, oude menschen, enz., - in een open auto, in de drukste, nauwste straten, mede te voeren zonder eenig toezicht op hen te houden, tot ongerief en last voor voetgangers. Zulke honden*bezitters* zijn *geen* dieren*liefhebbers*, daarvan ben ik overtuigd, anders zouden zij noch hun eigen hond, noch andere honden willen blootstellen aan rechtmatige aanmerkingen, en daardoor helpen *uitlokken* verscherpte politiebepalingen, waar juist in die twee opzichten de ongelukkige dieren- en honden-wereld reeds zooveel heeft te lijden. Het is daarmede precies als met het meebrengen van losloopende honden in café's, enz.. Deze losloopende honden maken het anderen lastig, bedelen, brengen kinderen aan 't schrikken, gooien iets om, bevlekken een of ander mooi toiletje, - alles omdat de eigenaar niet op hen past. En het natuurlijk gevolg daarvan is dan dat men, als zooiets gebeurt, het meebrengen van *alle* honden voortaan verbiedt, en dientengevolge vele arme dieren tot thuisblijven veroordeeld worden - terwijl de kleine moeite van den eigen hond behoorlijk vast te houden, aan de lijn, of op de schoot, al dat rechtmatig beklag kan voorkomen.

II.

Onlangs op een hulppostkantoor van bij-

zonderen aard zijnde - ik wil het niet noemen om niet al te duidelijk te worden - bleek het mij dat de ingang, en het zeer kleine voorportaal, dienden als *geregelde* speel- en vechtplaats voor de straatjeugd. Als iets dat vanzelf sprak hield deze zich daar op, sloeg elkaar, maakte het binnengaan hoogst bezwaarlijk. Eerst het dreigement dat ik iemand van het postkantoor te hulp zou gaan roepen, deed de vuile bende besluiten behoorlijk plaats te maken. Toen ik er uit kwam, - na een vrij lange aanwezigheid, - was een andere troep van deze vuile straatjeugd met hetzelfde spel bezig. En het in- en uitgaande publiek scheen dat zoo gewoon te zijn, dat het er, als iets dat vanzelf sprak, doorheen *worstelde.*

Reeds vroeger wees ik in dit Blad op de uitstekende orde die in Duitschland heerscht, in zake al dergelijke voor het publiek bestemde inrichtingen. Daar zorgt de politie wel dat niemand op straat last heeft van ditten en datten van zulken aard, en dat de gebouwen, voor het publiek bestemd, daartoe blijven bestemd, en niet dienen tot kinderspeelplaatsen.

De hooggeloofde Nederlandsche 'vrijheid' echter ontaardt in al dergelijke gevallen in een volslagen *gebrek aan politietoezicht*, waarvan het fatsoenlijk publiek het slachtoffer is.

III.

Ik ken een 'vischboer' op Scheveningen, - een der weinigen dien ik verleden jaar het genoegen had, bij de onafhankelijkheidsfeesten aldaar, *nuchter* te zien rondwandelen, naast zijn eveneens nuchtere vrouw, - van welken Scheveninger ik onlangs dacht, toen hij-ook zijn opinie over den oorlog ten beste gaf: 'Uit den mond der eenvoudigen hoort men de waarheid'. - -

'De Engelschen', - zei hij - 'je mot maar bij ons zeelui kommen om te hooren wat de Engelschen voor menschen zijn. - En daar hebben we nou onzen de Ruyter, dip toch maar heeft gevochten om de zee vrij te krijgen. *Nou* zullen de Engelschen hem gaan nemen.' - -

Toon en blik geven aan zulke uitingen eerst hun volle beteekenis. - Wat mij betreft, ik ook heb zoo dikwijls gedacht als ik sommige Hollandsche couranten las: Hoe zouden en de Ruyter, en Tromp, en de Evertzens zich met afkeer afwenden - -!

Gelukkig maar voor hen dat ze dood zijn. *Zij* konden een bezem in de mast voeren...

Wij bezemen niet meer - wij... *likken.* Vandaag dezen, morgen genen, al naar gelang het oorlogsblaadje zich keert.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Lammeling.

Dit niet zeer fraaie woord kwam uit mijn mond, toen ik het onderstaande las. Is het immers geen *schande* dat zoo'n vent zulk een ongelukkig dier niet achterliet bij de moeder aan wie hij schrijft, in plaats van het mee te sleepen naar het front, bloot te

stellen aan allerlei ontberingen en aan koude en aan misschien wreedheden, totdat het straks tien tegen een zal worden gedood, of, nog erger, verminkt. En zulke berichten schijnen nog ‘grappig’ te worden gevonden, daar de bladen ze overnemen zonder commentaar.

Fox aan het front.

‘*Lumpi*’, *een stekelharige, witte foxterrier met een zwarte vlek aan het oog, eigendom van een sedert Augustus in het veld staanden Oostenrijkschen officier, heeft reeds negentien groote en kleine gevechten meegemaakt, en kwam er altijd ongedeerd af. In een veldpostbrief van den officier aan zijne moeder, opgenomen in de* ‘*Kieler Zeitung*’, *zijn aan* ‘*Lumpi*’ *ook eenige regels gewijd. Wij lezen daar:* ‘*.... En nu nog iets over onzen Lumpi. Schieten verdraagt hij al, dank zij de manoeuvres, dat weet u, maar toen de eerste maal Russische groeten naar ons toe gevlogen kwamen, werd Lumpi nerveus. Hij wilde overal tegelijk zijn, en onderzoeken wat zich daar wel achter ons in het veld bewogen had; want, waar zoo'n klein kogeltje terecht kwam, veroorzaakte het een heele stofwolk. Wit van kleur zou men Lumpi wel niet meer kunnen noemen, maar toch bood hij nog een doelpunt voor onze vrienden aan den overkant.*

Echter heeft een der manschappen aan dit euvel een einde gemaakt, door Lumpi een soort jasje uit een haas-kleurigen Russischen soldatenmantel te maken. Ja, men heeft zelfs een stukje chocolade aan Lumpi geofferd, en dit gesmolten, waarmee kop en pooten van onzen trouwen metgezel bruin geverfd zijn. Het is wel jammer, dat zijn mooie zwarte monocle nu ook niet te zien is, maar Lumpi is nu voor de heeren Russen dan toch ook onzichtbaar. Wat mij verwondert is, dat Lumpi nog niet gevangen genomen is. Laatst was hij een heelen dag afwezig...

(Vaderland).

Ja, *lammeling!* Voor een leelijk karakter is een *leelijk* woord op zijn plaats - vind *ik.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. 't Zijn ‘maar’ paarden.

In de veldslagen in Oost-Pruisen zijn zoowel van Russische als van Duitsche zijde zooveel duizenden paarden gevallen, licht of zwaar gewond, dat het onmogelijk is de dieren behoorlijk te verplegen en zoo op deze wijze weer voor den militairen dienst geschikt te maken. Bovendien zijn met een en ander te veel kosten verbonden. Men heeft dus besloten de dieren te slachten.

(Vaderland.)

Schreien zulke meedeelingen niet ten hemel van afgrijselijke wreedheid! Denk toch eens aan het goede leven (uit eigenbelang) dat de meeste paardenbezitters hun paarden geven, juist die bezitters in de eerste plaats wier paarden goedgekeurd zijn voor den dienst, - want dat zijn natuurlijk de jongere en sterkere en gezonde en welverpleegde dieren! En nu heeft men hen inééns gesleept op slachtvelden, verminkt, afgebeuld, laten honger lijden, wat niet al ellende doen doorstaan, om ze ten slotte, nu ze hun dienst volbracht hebben, af te maken zonder pardon.

En, hòe afgemaakt? - -

In dezen tijd, waarin zelfs de menschen niet meer behoorlijk begraven worden, schijnt het, op de slagvelden, kan men zich dat ‘afmaken’ voorstellen!

En toch wordt er naar de kerk gegaan, en straks ‘Vrede op aarde’ gevierd, als 't 25 Dec. is!

God, o God wat een gemeene huichelboel toch, deze wereld!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Wéér een pers-‘gruwel’ ontmaskerd!

Indertijd ging door alle Bladen een afgrijselijk bericht van afschuwelijke ‘gruwelen’ door een - natuurlijk-*on*geteekenden - oorlogscorrespondent van De Tijd volgens hem bijgewoond op een perron in België. In Duitschland is die zaak *onderzocht*, en wordt thans officieel medegedeeld:

Het te Amsterdam verschijnend dagblad ‘De Tijd’ publiceerde op 16 October uit Maastricht een bericht van zijn oorlogscorrespondent, waarin deze beweerde, dat op 9 Oct. een trein, waarin meer dan 2000 gewonden vervoerd werden, op het station Landen in België, tusschen Tienen en Waremme, was aangekomen. Hier zou, ten einde de gewonden van voedsel te voorzien, een oponthoud hebben plaats gehad van 40 minuten. Op het station heen en weer wandelende, zou de berichtgever hebben gezien, hoe voor een der laatste wagons van den trein, 200 à 300 Duitsche soldaten en de lichtgewonde manschappen van de bezetting van Landen met razende smaadwoorden tegen 3 in de wagon liggende zwaar gewonde Engelschen te keer gingen. Zij hielden uit de verte koppen met dampende soep aan de hongerigen voor, die zij ellendig van gebrek daar lieten liggen. Men zou hen ook onder ruw gelach de geweren voorgehouden hebben, en op hen gespuwd hebben.

Deze beweringen van den berichtgever van ‘De Tijd’ gaven aanleiding om door de bevoegde autoriteiten een onderzoek te doen instellen. Volgens dit onderzoek is over de beweerde gebeurtenissen op het station te Landen het volgende vastgesteld:

Op 9 Oct. is geen trein met 2000 gewonden op het station te Landen aangekomen, doch slechts kleine transporten, wier aantal nauwkeurig uit de verplegingsstaten blijkt. Samenscholingen van 200 à 300 soldaten bij een wagon kunnen niet voorkomen, omdat de stationswacht de opdracht heeft het pad langs den trein vrij te houden. Bovendien bevindt zich steeds een officier van de stationswacht bij het vertrek van een trein gewonden. Het is onmogelijk, dat de soldaten hun geweren op de Engelschen aanlegden, omdat de manschappen, aan wien in de eetzaal kost verstrekt wordt, en ook het bedienend militair personeel steeds ongewapend zijn. Andere soldaten hebben geen toegang tot het station. De Engelschen zijn noch geslagen, noch gestoken, noch bespuwd; evenwel zijn hun borden warme soep aangeboden, die door twee hunner geweigerd werd. Dit is door de verklaringen van aanwezigen bevestigd.

Natuurlijk blijft de *anonyme* correspondent van 'De Tijd', - die dit vanuit Londen (!) seint - telegrafisch *en* anonym zijn bericht volhouden. Maar in het Vaderland verklaart thans de heer Dr. van Leeuwen, (*niet* anonym dus) het volgende, dat geheel overeenkomt met de Duitsche tegenspraak:

Dr. van Leeuwen alhier schrijft ons: toen ik voor eenigen tijd de mededeelingen las in uw blad, overgenomen uit de Tijd, kwam over mij een gevoel van verbazing, en wel om deze reden, dat ik gedurende mijn reis door België, als geneesheer, geheel andere indrukken kreeg van de behandeling der gewonde krijgsgevangenen van de zijde der Duitschers, dan deze correspondent meende gezien te hebben. Alvorens hierin één woord (*in verband met mijne ervaringen) mee te spreken, heb ik*

eerst afgewacht wat de Duitsche pers op het betoog van dezen correspondent zou antwoorden.

Heden las ik nu in 'Het Vaderland' de resultaten van het onderzoek, gepubliceerd door de Nordd. Allg. Ztg. Naar aanleiding van hetgeen dit blad mededeelt, kan ik verschillende feiten bevestigen:

1°. Toen ik mij den 21n October, des namiddags 3 uur op het perron te Schaerbeek bevond, te midden van een massa soldaten, die evenals ik per militairen trein zouden doorreizen naar Leuven, kwam plotseling het bevel van den Bahnhof Hauptmann (persoonlijk de orde gevende) het geheele perron te ontruimen. Alle soldaten, spoorwegcompagnie, en burgers, werden verzocht op het plein voor het station te gaan wachten. Toen ik informeerde waarom deze maatregelen genomen werden, werd mij medegedeeld, dat er een trein gewonden aankwam, en dat in deze gevallen het perron geheel ontruimd moest worden, door allen, alleen het Roode Kruis-personeel (zeer ruim aanwezig) mocht op het perron zijn.

2°. Den dag daarna, zijnde op het station te Leuven voor mijn doorreis naar Antwerpen, speelde zich aldaar hetzelfde af. Een zeer lange trein gewonden kwam door naar Luik en zou het tweede perron passeeren. De trein kwam aan; eenige nieuwsgierige soldaten wilden op het 2e perron gaan zien of er vrienden of kennissen bij waren, doch werden onmiddellijk door den daar dienstdoenden officier en zijn Feldwebel teruggezonden naar het 1e perron, zoodat gedurende het korte oponthoud van den trein alleen Roode Kruisbanden langs den trein te zien waren.

Dit zijn twee feiten op twee zeer drukke stations; het zou mij bevreemden als deze maatregel alleen in deze plaatsen bestond, wijl dergelijke orders meest algemeen zijn.[*)] *Voorts kan ik er aan toevoegen, dat de medische dienst schitterend is bij onze Oostelijke naburen, en vriend en vijand in de lazaretten op gelijken voet behandeld worden.*

Mijne lezers zullen zich herinneren hoe ik in het nummer van 28 Oct. 1914, een stukje overnam uit het Handelsblad, naar aanleiding van een insgelijks in de pers de rondte gedaan hebbend *leugen*bericht over een door de Duitschers verminkt meisje, dat zich te Rijswijk bevinden zou. Het Handelsblad deelde mee, hoe de eerlijke correspondent, die dit bericht had uitgevonden, het had van zijn.... dochtertje, die 'aan fantazieën lijdt', en hoe niemand der Belgische vluchtelingen te Rijswijk zulk een verminkt meisje kende noch van den 'gruwel' had gehoord.

Commentaar overbodig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VII. Hoe men 'vaderlandslievend' wordt gemaakt!

De recruteering in Engeland.

Het ministerie van oorlog heeft thans besloten op meer directe wijze een beroep te doen op de vaderlandsliefde der jongemannen, door middel van optochten met muziek

*) Noot red:
Ook in Bad Nauheim, waar ik zeer vele gewonden-treinen zag aankomen, moest het perron door *iedereen*, behalve door de Roode Kruis-verpleging, *ontruimd* worden.

door de straten - een plan dat kortgeleden in een hoofdartikel van de Times aan de hand werd gedaan. Fanfarecorpsen en kapelmeesters werden uitgenoodigd hun diensten te verleenen. De muziekcorpsen zullen uitgezonden worden aan het hoofd van de recruten. Verscheiden corpsen hebben hun diensten reeds kosteloos aangeboden, en de personen, die met de aanwerving belast zijn, hopen dat een dergelijke stemming niet alleen te Londen maar in het gansche land zal heerschen.
(Het Vaderland.)

Het doet je denken aan het vangen door handgeld van dronkengemaakte kolonialen, aan de dronkengemaakte lotelingen, enz., enz.. En dat heet dan straks - als een aantal ongelukkigen zich op déze manier hebben laten verleiden - 'Onze dappere strijders', 'Onze trouwe verdedigers van den dierbaren bodem des vaderlands', enz., enz..

Ondertusschen gaat het, volgens datzelfde bericht, bitter slecht met de recruteering in Engeland:

De werfofficieren konden Zaterdag hun teleurstelling niet verbergen. Zij hadden minder dan een tiende aangeworven van het aantal manschappen, waarop gerekend was. Hoe ontmoedigend de resultaten van deze week waren, blijkt uit de cijfers van het centrale werfbureau bij Whitehall. Elken dag was er een snelle achteruitgang te bespeuren, zoodat het aantal personen, die zich Vrijdag aanmeldden, slechts de helft was van het aantal nieuwe recruten op Maandag. Het daalde namelijk van 383 tot 192.

Terwijl een later bericht, ook aan het Vaderland ontleend, meldt:

Het officierengebrek in Engeland schijnt buitengewoon nijpend te zijn. Generaal Hunter voert b.v. op hei oogenblik het bevel over 100.000 recruten, van welke 9/10 nooit een geweer in handen hadden. Er is op de 200 recruten gemiddeld maar één officier beschikbaar.

Des te beter; hoe wijzer deze menschen, -

die niet *willen* vechten, - zijn, hoe eerder er een einde komt aan den algemeenen moord, die geschiedt in het jaar onzes Heeren 1914, in de twintigste eeuw der ‘christelijke beschaving’, in deze dagen vóór wij het geboortefeest vieren van Hem, van Wien straks alle christenen schijnheilig zullen zingen: Vrede op aarde, of zij Hem als mensch beschouwen of als God, in elk geval als hun aller Voorbeeld, van Hem die gepredikt heeft: Hebt elkander lief. Gij zijt allen Broeders.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Als één, al was 't een dief of een moordenaar, door *drie* aangevallen werd, dan zou men toespringen om dien eenen te verlossen, of te verdedigen, nietwaar lieve Christenen?

Pardon, onze tegenwoordige nieuwmodische Christenen *niet*, die halen eerst nog meer hulp, om zich bij die *drie* te voegen, en vallen dan tegelijk, dien éénen aan, aan alle kanten, omdat ze *nu durven*, de helden!

Menigeen met mij was benieuwd wat voor een uitbarsting er zou volgen, na de schending van de neutraliteit van Kiautschau door Japan met hulp van Engeland. Hier toch, waar 't zooveel erger is dan in België; want hier was 't geen *noodweer* van één Staat door vier tegelijk aangevallen, hier was 't geen Christenvolk tegen zooveel Christenvolken, maar hier is 't *Japan*, met *hulp van een Christenvolk*, tegen een *klein hoopje Christenen,* die vredig bewonen een gepacht stuk land van China!!

Hier was 't Japan met *hulp van een volk* dat *beweerde* de *wapenen op te nemen* tot *bescherming* van de *neutraliteit* van kleine landen!!

Geen enkel protest tegen deze daad! Een daad, die door onze nakomelingen geminacht en verafschuwd zal worden! Een daad, die door onze echte Christenen later duur betaald zal moeten worden. Maar, wat nood, als dat zoogenaamde Christenvolk 't met kaffers, negers, hindoes, enz. enz. maar wint van dien éénen, dan is iedereen van dat soort *karakter*, en dat soort *eer*, tevreden!

Schande over die zoogenaamde Christenen en Neutralen, die dat toelaten. 't Zijn menschen zonder eer of karakter, menschen die alleen hun hebzucht willen bevredigen.

Zutphen.

HENRIËTTE VAN LAAK.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

H.v.L. - Zooals gij ziet heb ik Uw stukje opgenomen. Ik heb deze opinie van U door meerdere éérlijke menschen hooren uitspreken. En ik voor mij deel haar. Het zal ook hier wel weer zijn als met de gruwelen der kozakken: ‘Och, *dat* is zoo ver weg, dat interesseert mij niet.’ - Nu Japan, - dat verklaarde Kiautschau voor *China* terug te willen hebben, en dáárom te vechten, - die bloeiende kolonie veroverd heeft, nu zegt het kalmpjes en brutaal: ‘Wij houden het voorloopig, en dan zullen we dáárna wel eens zien wat we doen.’ En dáárover zwijgen al diezelfde menschen die zoo ijselijk verontwaardigd doen over de schending van België's neutraliteit. - En met U vind ook ik het een schande, dat er zelfs geen wapenstilstand wordt gesloten om de lijken te begraven, dat een Roode Kruis-trein wordt aangehouden, enz. Dat Frankrijk en Engeland *onze* schepen hebben aangehouden, is evengoed een neutraliteitsschending geweest. Maar ik vind dat *wij* tot elken prijs den vrede moeten trachten te bewaren, in het belang van ons land, maar óók omdat oorlog *altijd* is een schande. Daarom eer ik onze Koningin en onze Regeering onbegrensd zoolang zij dat standpunt van vrede boven alles blijven innemen. Wat aangaat Uw bewering over de pers en het domme publiek, met de grootste instemming neem ik die over:

En dat opstoken in ons land in de couranten, zoo in 't geniep, door allerlei steken onder water tegen de Duitschers door onze Holl. pers, is 't niet schandelijk!? En wat praten die domme menschen de pers na, menschen die nooit in Duitschland, Engeland of België gewoond hebben, dus die volken niet kennen.

Ik verwijs U ook speciaal naar mijn artikel in dit blad, wat aangaat dien slotzin van U. Want gij hebt volkomen gelijk. Men moet toch eenigzins de menschen kennen als naties, onder hen gewoond hebben, om over hen te kunnen mee-spreken. Onze pers echter, behoudens een enkele uitzondering hier en daar, heeft de opstokende gewoonte om van elk van *Duitsche* zijde komend bericht erbij te voegen: ‘'t zal wel niet waar zijn’, en integendeel die van Fransche en Engelsche zijde (Reuter-telegrammen) zonder eenig commentaar op te nemen als *feiten.* 't Domme publiek zegt dan: ‘'t Staat in de ‘krant’, dus...

't is wáár'. - Lees nu b.v. in 't Overzicht v/d Week eens *wat* er waar is van dat opzienbarende bericht van den correspondent van 'De Tijd'. Het wordt van Duitsche èn Hollandsche zijde met zeer duidelijke onwederlegbare gegevens weersproken. Maar denkt gij dat de menschen in het algemeen het daarom zullen gelooven? Och neen! Een ongenoemde 'correspondent' van De Tijd heeft dat praatje in de wereld gestuurd. En *dat on*bewezen praatje leutert nu de een den ander na, maar de tegenspraak met *bewijzen* wordt eenvoudig genegeerd. En ook Uw beschouwing omtrent die dronkenschap der Duitschers deel ik volkomen:

De Duitschers kwamen in leege huizen, *geen thee, geen koffie, niets voor hun doodvermoeide dorstige lichamen*, *'t lag toch voor de hand*, *dat ze zochten en dronken wat ze vonden. Is 't hun schuld dat ze niets vonden dan alcohol en wijn, overal! Is 't hun schuld, dat ze dronken werden?*

Juist ditzelfde heb ik-ook honderden malen gezegd. Het is best mogelijk dat het alles wáár is wat omtrent die dronkenschap wordt bewéérd, maar het past in elk geval allerminst de *Nederlandsche*, bij volksfeesten zich steeds walgelijk aan jenever te buiten gaande bevolking, om zich nu zoo huichelachtig aan te stellen over die Duitsche dronkenschap in *abnormale* vreeselijke toestanden. Gelijk gij terecht zegt, na ontbering en ellende en honger en dorst is het vrij wat vergefelijker wanneer, bij de eindelijke zegepraal door den oorlog, de tot monsters *gemaakte*, *gekweekte*, ongelukkigen zich te buiten gaan aan met stroomen vloeienden wijn, dan wanneer, b.v. op het vrome Scheveningen (wat ik met eigen oogen zag), op klaarlichten dag reeds de gansche visschersbevolking, kinderen incluis, *stomdronken*, walgelijk-jenever-vol langs de straat schreeuwt, ter eere van de geboorte van prinses Juliana of van de onafhankelijkheidsfeesten. Daarover *zwijgt* gansch onze pers. Toen heette het: ze waren vol 'feestvreugde', de café's (m.a.w. de *kroegen*), waren overvol van 'vroolijke menschen', en dergelijke dubbelzinnigheden van dien aard, waarin de 'eerlijke' pers zoo ver is. Maar thans wordt het zich aan wijn te buiten gaan der uitgeputte en overspannen Duitsche soldaten voorgesteld als een 'barbaarschheid' alleen aan *die* natie eigen. Ik herhaal wat ik steeds heb getuigd: In *vredestijd* heb ik in Duitschland, Berlijn en Frankfurt inbegrepen, nooit de helft ook maar gezien van de walgelijke dronkenschap die ten onzent regel is, zelfs maar op een gewonen Zondag als je in de volksbuurten komt. Ik waag mij ten onzent nooit op straat bij volksfeesten, of op den 2den Paasch- of Pinkster-dag, enz. In Duitschland daarentegen kan men dat *overal* doen, zonder ooit dronken menschen tegen te komen. In Zwitserland ook. Maar *niet* in Parijs. En in Engeland drinkt juist de hoogere klasse, de vrouw speciaal, zéér veel. Over *dat* alles echter zwijgt men ten onzent tegenwoordig per-se. Terwijl in waarheid wij de laatste natie zijn die het recht heeft aldus over *dronkenschap* te durven verontwaardigd doen. *Wij en België!* Want, herinneren mijne lezers zich nog hoe ik onlangs een statistiek overnam uit het Vaderland, waarin stond dat *België* de meeste *kroegen* heeft van alle Europeesche landen, in verhouding tot de bevolkingen? - Ik vind U een ideaal-eerlijk mensch, en *ik dank U hartelijk voor Uw schrijven aan mij.*

Nora. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven; dat echter helaas weer veel treurigs bevat. Speciaal ook voor Uw moeder moet dit wèl een hard ding zijn! - Welk een verandering voor iedereen geeft deze oorlog! -

Ik kan mij zoo begrijpen dat gij U nog steeds verdiept in het lot dier arme zwervelingen. Want wij-óok zeiden steeds toen onze Gé in Zwitserland, in Chur,

was ontkomen uit zijn reismandje: 'Alles liever dan dit. '*Wisten* we dat hij dood was, dan zouden wij tenminste weten dat hij niet lijdt'. Ge kunt U dan ook voorstellen hoe *dat* weerzien was, een volle week later! En het arme dier zag er zoo gehavend uit. Wij gelooven dan ook dat zijn verstand er onder geleden heeft. Nadat hij als jong hondje dien zonnesteek heeft gehad is hij steeds vreemd gebleven in sommige opzichten, maar, na die zwerfweek, en zijn zwemtocht door de Inn, is hij geheel en al in de war. Maar hij is echt-goedig, en ook, ècht-gezond, en, aanhankelijk in de hoogste mate aan Marie. Ik noem hem altijd lachend 'G.G.' (hetgeen wil zeggen voor Marie: Ge'tje-Gek, want hij is heusch verzwakt van geestvermogens daardoor.)

Indien gij den heer Veen die nieuwe abonnée opgeeft, dan hebt gij recht op een gratis-boekwerk van hem; ik maak U daarop attent, omdat gij veel houdt van lezen, en er zeer waarschijnlijk veel tijd toe zult hebben. -

Ik zie tot mijn genoegen dat van lieverlede steeds méér stemmen opgaan die thans erkennen hoe de Belgische regeering beter had gedaan geen oorlogsverklaring te doen, maar liever af te wachten; (zie in het vorig nommer wat ik uit het Vaderland citeerde, van de hand van Generaal Staal). Ja, zooals gij terecht schrijft: 'Wat heeft het zich *thans* op den hals gehaald!' - Neen, één woord is *niet* juist in dien aangehaalden zin, want, *niet* 'het' (namelijk België) heeft zich deze ellende op den hals gehaald, doch *de Belgische* **regeering** *bracht die over een onschuldig van niets wetend volk.* En *die regeering* zit nu veilig en wel in Havre. Zóó gaat het in èlk land; als de regeering haar onmacht ondervindt dan pakt die bijtijds hare biezen *en* haar geld. - Maar de inwoners worden vermoord, beroofd, hunne dorpen verwoest, hun akkers platgetreden.

De dieren maken het allen uitstekend*). Wat mij aangaat, ik heb zóó veel te zeggen in dezen tijd, dat gij mijn gezondheid niet moet beoordeelen naar den inhoud van mijn hand in de Lelie. Want, ik zou nog wel drie Lelies èlke week willen en kunnen vullen - (als ik maar mocht.) -

L.B. (**Zeeland**). - Ik hoop dat gij U-zelf hierin zult herkennen. - Voor Uw vriendelijk schrijven over den inhoud der Lelie en voor Uw belangstelling daarin, maar bovenal voor Uw met de daad getoonde sympathie voor mijn dierenliefde heb ik U namelijk hartelijk dank te zeggen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

*) Weinig vermoedde ik, toen ik dit schreef, dat bij het afdrukken een van ons viertal zou zijn heengegaan. Een van Marie's tweetal, onze kleine Piet, is in 5 minuten tijd, aan een plotselinge hartverlamming, overleden, zonder eenige pijn of doodstrijd, gelukkig.

2 December 1914.
28ste Jaargang.
No. 23.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Bericht.

Wegens den grooten overvloed van actueele stukken, correspondentie, enz., is de uitgever zoo goed dit nommer te doen verschijnen in dubbel formaat, van 64 in plaats van 32 kol., niettegenstaande de zéér gróóte onkosten daaraan verbonden. Mede ter vergoeding voor mijne lange noodgedrongen 'werkstaking', door mijn verblijf in oorlogstijd buitenslands. Nog is overgebleven de reeds afgedrukte correspondentie aan: **A. te Amsterdam; Oidar; E.K.E. te Z.; Mevr. M. de J...., den Haag; Graaf Otto; Vera; Gé II; Jet; A.M.L. en H.M.L.; Mevr. A.N.-G. te H.; 1813;** alsmede 'Geloof' voor Graaf Otto, en een gedeelte Overzicht van de Week. Met den roman zal worden voortgegaan zoodra de actualiteit dezer dagen zulks toelaat, met het oog op de plaatsruimte. De overige corr. kwam te laat voor dit nommer.

REMACTRICE HOLL: LELIE.

Wie helpt?
(Verantwoording).

In het nommer van 11 Nov. heb ik onder bovenstaanden titel een oproep gedaan om een ongelukkig hitje, - over welks lot de bekende Haagsche dieren-, speciaal

trekhonden-vriendin, baronesse van Heerdt, mij schreef, - uit zijn lijden te helpen verlossen. Daartoe zijn *f* 30. - noodig. Met innigen dank aan de gevers mocht ik tot hiertoe ontvangen: van mej. S.F. van Cleeff, te Amersfoort, *f* 1. -, van mej. H. Keursing, te Maastricht, *f* 2.50. van den heer L. Braam, te Oost en West-Souburg, *f* 2.50, van M.K., te O. *f* 2.50. (14. Nov.).

Alles reeds afgedragen aan baronesse van Heerdt voornoemd.

Wie helpt verder?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nog ontvangen van mevr. Ovink-Soer, den Haag, *f* 1. -. Evenzeer afgedragen.

2de Verantwoordings-lijst.

Alsnog ontvangen:
door mevrouw Baronesse van Heerdt:
Van Cor *f* 0.50.
door mijzelve:
van A.A. Beek, te Nijmegen *f* 2. -; van baronesse van Till, geboren baronesse Thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, te Hilversum, *f* 1. -; van mevrouw Hoekstra-Kapteijn, te Edam, *f* 1. -; van den heer Wolff, te Haarlem, *f* 2. -; van mevrouw D. Dekker-Mooijboer, te Amsterdam, *f* 2.50; van een 'Onbekende' *f* 2.50.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Alsnog ontvangen:
Van N.N. *f* 1. -: van mej: Werner en mej: Gitzelman, te Zutphen, te zamen *f* 4. -; van mevr: Gimber, den Haag, *f* 1. -; 'Voor het goede doel' *f* 1. -.
Alles afgedragen aan baronesse van Heerdt.
Hartelijk, hartelijk dank aan allen.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

3de VERANTWOORDINGSLIJST.
Alsnog ontvangen:
door Baronesse van Heerdt:
per postwissel *f* 1. -; van mej. Aletta van de Watering, den Haag, *f* 1.
door mij:
van 'Het Paard', *f* 10. -; van mevrouw Fauel-van Roggen, den Haag, *f* 1.50; van mej. Jeanne Cramer, Bussum, *f* 1. -.
Niet had ik *durven* verwachten, dat mijn bede, in deze dagen van algeméène bezuiniging, zulk een héérlijk resultaat zou hebben. Allen geefsters en gevers den innigen dank van baronesse van Heerdt en van mij! Het arme hitje is thans uit zijn lijden! Het heeft nog eenige dagen volkomen rust gehad bij den stalhouder bij wien mevrouw van Heerdt het heeft uitbesteed; zij is het daar dagelijks gaan opzoeken, en alle lekkernijen gaan brengen die hij nog kòn eten. Daarna heeft de stal-houder-zelf het in hare tegenwoordigheid doodgeschoten. Het heeft het daardoor beter gehad tenslotte dan zijn arme makkers in den oorlog.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Hoofdartikel
Het moderne Volkenrecht.

Wie herinnert zich niet de fiere woorden waarmede Keizer Wilhelm de volken van Europa opriep ter verdediging van hunne heiligste belangen? De vijand van Europa waarop de Duitsche Keizer doelde heeft tot nu toe niets van zich laten hooren, maar

de door den Duitschen Keizer zoo gewenschte vereeniging der volkeren van Europa is der verwezenlijking nog verre van nabij. Een ander gevaar voor de Europeesche beschaving dreigde uit Rusland. Het is te begrijpen, dat Duitschland, het land der beschaving, zich daartegen wapende. Het ongeluk was echter, dat Rusland verbonden was met Frankrijk. Van dat ongelukkige verbond is Bismarck de schuld. Ook voor Frankrijk had hij in 1871 een gouden brug moeten bouwen, zooals in 1866 voor Oostenrijk. Toenadering tot Frankrijk ware mogelijk geweest, indien Bismarck Elzas en Lotharingen aan Frankrijk gelaten had. Nu dat echter niet gebeurd was, had Duitschland ook te maken met Frankrijk bij een eventueel conflict met Rusland. Dat Engeland stond aan de zijde van de zwakkeren is niet te verwonderen. Dat deed Engeland steeds, niet uit liefde of medelijden voor de zwakkeren, maar om den sterke, dat is de concurrent van Engeland op ieder gebied, te vernederen. Rusland wist, dat Duitschland op de hoogte was van de toekomstplannen van Rusland, en daarom werd door Duitschland de eisch gesteld: demobilisatie. Niet om die demobilisatie te bereiken. Men wist toch vooraf, dat het antwoord niet toestemmend zou zijn, maar om het conflict uit te lokken. De Duitsche Keizer is de vredevorst bij uitnemendheid. Een feit is, zooals bewezen is door het Engelsche Witboek, dat Duitschland door eenig uitstel den oorlog had kunnen voorkomen. Dat staat onomstootelijk vast, officieele mededeelingen van welke zijde ook zijn *de* waarheid, moeten in elk geval als zoodanig beschouwd worden door de neutrale mogendheden.

Eerst later, als het heden geschiedenis is geworden, mag men zeggen, zooals van Metternich: ‘il mentait à miracle’.

Duitschland wist, dat het conflict nu te voorkomen was, doch dat dit slechts een uitstel, geen afstel kon zijn. Na Napoleon's terugkeer uit Elba wenschte Europa vrede te houden; het doel van het verbond tegen Frankrijk was: ‘le but, le maintien de la paix’. Het middel om den vrede te behouden was zooals in het verdrag tusschen de mogendheden geschreven stond ‘pour moyen la guerre’. In diezelfde droeve noodzakelijkheid zag zich het hedendaagsche vredelievende Duitschland gebracht. Men wenschte vrede te houden en moest daarvoor oorlog voeren, kon die zelfs geen paar dagen uitstellen. Maar die oorlog bracht ons op den duur geen wapenstilstand, maar een eeuwigdurende vrede, onder opperleiding van het meest beschaafde land ter wereld, Duitschland. Voor dat toekomstbeeld is het hedendaagsche lijden der menschheid geen te hoogen prijs. En zelfs de grootste aanhangers van den vrede

moeten dezen oorlog toejuichen om het edele doel.

Vele berichten willen het ons nu doen voorkomen alsof vooral de Duitschers bij het najagen van dat doel niet kiesch zijn bij het uitzoeken der middelen daartoe. Met name zoude Duitschland herhaaldelijk in strijd komen met ons moderne volkenrecht.

Niets is minder waar dan deze beschuldiging. Een der groote mannen op het gebied der wetenschap, die men het moderne volkenrecht noemt, is Prof. Bluntschli. Indien wij aan de hand van dien geleerde nagaan wat wel en wat niet geoorloofd is, dan zien wij, dat er inderdaad niet veel tegen de humanitaire begrippen gezondigd wordt, als men ten minste het oorlog voeren op zichzelf uitzondert of humaan noemt.

Bluntschli geeft in zijn standaardwerk, 'Das moderne Völkerrecht der zivilisierten Staten', ons precies aan, hoe een humane krijg gevoerd moet worden en aan welke bepalingen neutralen en strijdenden moeten voldoen.

Neutralen zegt Bluntschli moeten neutraal zijn en blijven. Het gelukkigste zijn die landen er toe waaraan, zooals aan België, een 'immerwährende Neutralität' door Europa gegarandeerd is. Bij het Verdrag van Londen van 15 Nov. 1831 werd België in het bezit dier eeuwigdurende neutraliteit gesteld, terwijl bij de verdragen van 9 en 11 Augustus 1871 die neutraliteit nog 'mit weiteren Garantien' versterkt werd. In 1870 dreigde Bismarck in zijn depêche van 3 December Luxemburg's neutraliteit te schenden. De Oostenrijksche Rijkskanselier, Graaf Beust, zeide 22 Dec. 1870 hierover, dat wegens de 'europäischen Garantie' van deze neutraliteit, 'die Prüfung und Beurteilung der Tatsachen, welche eine Verletzung der Neutralität durch den neutralen Staat begründen und den Schutz der Neutralität aufheben sollen, sei principiell den Signatairmächten des Neutralitätsvertrages zugefallen und dem Ermessen einer einzelnen kriegführenden Macht zunächst entzogen werden.'

Men begrijpt dus van welke onschatbare waarde die verdragen voor België zijn, en hoe onnoodig het eigenlijk was Namen, Luik en Antwerpen te maken tot vestingen van den eersten rang. Men had toch de garantie van geheel Europa en als dat niet helpt, helpt niemendal.

Men heeft Duitschland hard gevallen wegens het schenden der neutraliteit van België en om de woorden van Bethmann Holweg, die dat verdrag een vodje papier noemde. Maar eerstens zou ik willen vragen of men een groot nobel volk als het Duitsche in zijn geheel lastig mag vallen om een onhandige uitlating van een Rijkskanselier. En verder schijnt het, volgens de officieele Duitsche mededeelingen wel vast te staan, dat de Franschen begonnen met de neutraliteitsschending. Aan het station te Brussel heeft men toch voor den oorlog Fransche officieren gezien en wat deden die in Brussel anders dan de neutraliteit schenden. Om uit te gaan waren zij daar niet, daarvoor hebben zij toch het groote Brussel: Parijs. En nog, gesteld dat werkelijk Duitschland moedwillig die neutraliteit schond, dan is dat uit een burgermans begrip van fatsoen en recht streng af te keuren, maar wij weten dat staten en staatslieden niet volgens kruideniersbegrippen handelen. Staatslieden stappen heen over die kleinigheden, die men in het gewone leven onfatsoenlijk noemt, vanwege het groote doel. En nu het Duitsche volk deze schrikkelijke oorlog opgedrongen werd, was het nu niet plicht van de Duitsche regeering zorg te dragen dat die oorlog zoo kort mogelijk duurde en zoo min mogelijk menschenlevens, Duitsche wel te verstaan, zou kosten? De voortdurende remise-stand van den strijd aan de Vogezen toont reeds aan hoe goed het van de Duitsche Regeering gezien was, dat men de beslissing verhaasten moest door Frankrijk vanuit België binnen te trekken.

Tot in de verste toekomst zal het als een blaam op het Belgische volk en vooral op de Belgische Regeering van heden blijven rusten, dat zij dit niet ingezien hebben. Uit een humanitair oogpunt, niet slechts uit belang voor eigen landzaten, had België het Duitsche leger vrijwillig moeten toelaten. België ware niet verwoest, en Frankrijk waarschijnlijk reeds totaal verslagen. De vrede in West-Europa zou ten minste te land hersteld zijn, en wij konden met belangstelling den zeeoorlog en de verdere overwinning van het beschaafde en beschavende Duitschland volgen. Jammer en driewerf jammer is het, dat de bravour der Belgen die schoone toekomst vernietigd heeft. België verwoest en daarbij de kans groot, niet slechts dat de oorlog lang duurt, veel langer dan noodig was, maar zelfs de kans, dat Duitschland verliest en daarmede het autocratische Rusland wint. Daarom ook heeft Oostenrijk nu niet geprotesteerd tegen de neutraliteitsschending van Luxemburg en België zooals het in 1870 deed. Beust begreep de bedoeling niet van

Bismarck. Maar de tegenwoordige staatslieden, die de Oostenrijksche politiek de laatste jaren met zooveel succes leiden, weten nu wel beter. Duitschlands bedoeling was edel en nobel, maar werd niet begrepen.

Zeer te recht zegt Bluntschli ook: 'Neutralität bedeutet nicht Gleichgültigkeit und Unparteilichkeit gegenüber den Kriegsparteien und dem Fortgang des Krieges.'

En als toelichting van deze woorden voegt hij er aan toe: 'Ein Staat kann ein *lebhaftes Mitgefühl* mit der einen Kriegspartei haben und *seinem Unwillen* wider die andere Kriegspartei einen offenen Ausdruck geben und *trotzdem neutral bleiben.*

Bloss Meinungen und Meinungsäusserungen über Recht und Unrecht und über die Gegensätze der Politik sind keine kriegerische Acte und keine Teilnahme am Krieg.' Hieruit blijkt dus, dat de neutralen recht hebben zich uit te spreken over oorlogsdaden en dat zij dit ook in afkeurenden zin mogen doen zonder dat dit voor de oorlogvoerenden reden kan zijn dit kwalijk te nemen. Men ziet dan ook als men Zwitsersche, Italiaansche, Amerikaansche, Noorsche, Zweedsche en Deensche bladen naleest hoe onverholen die hunne afkeuring uiten over het gebeurde te Leuven, Reims, enz. Of zij daarin recht hebben zal de geschiedenis ons leeren. Reeds van Napoleon hoorden wij: 'Les journeaux ne sont pas l'histoire.'

Men zegt dat een der neutrale landen daarop een uitzondering maakt. In dat land der vrijheid zouden alle uitingen over den oorlog verboden zijn, ja zelfs zouden journalisten en teekenaars van geïllustreerde bladen vervolgd worden. Wij, Nederlanders, kunnen ons zoo iets niet voorstellen en weigeren ook te gelooven, dat de regeering van een neutrale staat de rechten der neutralen zou beknibbelen.

President Grant zeide in zijn Neutraliteitsproclamatie van 22 Augustus 1870 dat de wetten der Vereenigde Staten de vrije uiting der sympathie met een der strijdende partijen niet beletten. Rolin-Jacquemyns bespot in de Revue de Genève du Droit international de gedachte van een absolute neutraliteit, waarbij de neutrale staat zich absoluut niet uit tegenover wie of wat ook. Hij noemt zoo iemand, zoo'n staat, als volgt: 'Il n'est d'aucune parti, mais il s'engraisse scrupuleusement aux dépens de tous deux.'

Wij noemden reeds met een enkel woord Leuven en Reims de groote grief tegen Duitschland. De Duitsche opvatting is altijd geweest, strijd tegen de legers, niet tegen de bevolking. Vandaar dat de 'levée en masse' in Frankrijk in den Revolutietijd hun een doorn in het oog was. Wel werd ieder Franschman opgeroepen, maar zij zijn daarmede nog maar geen geregelde soldaten. Blücher verzette zich ook sterk tegen het medevechten van niet-soldaten in dien zin. In 1814 werd Athies door de Franschen onder Arrighi gedurende den eersten dag van den slag bij Laon genomen. De vluchtende Duitschers staken Athies in brand. Houssaye onderstelt dat zij dit wellicht deden 'par simple sauvagerie', maar Blücher zeide in zijn Proclamatie van 10 Maart 1814: 'Quelques paysans, égarés par les proclamations de l'Empereur Napoléon, ont pris les armes contre les Alliés et tirés sur eux. L'incendie du village d'Athies, dont Napoléon a été témoin, aurait du lui ouvrir les yeux sur le terrible châtiment auquel il expose les Français par cette mesure à laquelle il les anime.'

Die uitdrukking van Blücher is bij de Duitschers blijven hangen, 'terrible châtiment'. Die pasten zij toe bij ieder vergrijp in 1814, ja zelfs in 1815, toen zij als vrienden van Lodewijk, en van Frankrijk, alleen tegen Napoleon streden. Hun verblijf in 1815 in Frankrijk staat in de geschiedrollen van Frankrijk genoteerd als 'la terreur prussien'. Toen was bijv. in Laon zelfs op straffe van boete en gevangenisstraf aan

ieder ingezetene gelast ieder Pruisisch officier te groeten. En in dien tijd kon men zeggen: ‘Nulle pitié à espérer des chefs’. Welk een verschil met thans, na honderd jaar vooruitgang in beschaving.

Toen werd bijv. het lijk van een Pruisischen kapitein gevonden in het veld bij Capelle. Houssaye zegt: ‘chose surprenante’, de beschuldigde boer werd door den krijgsraad vrijgesproken. Generaal Zieten noemt dat geen ‘terrible châtiment’, veroordeelde den boer tot tien jaar vestingstraf in Pruisen en laat het dorp verbranden.

Zulke dingen, die men lezen kan in het Rapport du préfet de L'Eure van 1 October en die te vinden zijn in het Archive nationale en waarvan Houssaye zegt, dat deze executie ‘anachronisme monstrueux, semble avoir été ordonnée par quelque juge imbécile et féroce du 13 ou du 14 siècle’ komen nu niet meer voor.

In de Brusselsche verklaring lezen wij, dat de krijgsvoering in den dertigjarigen oorlog

nog ontzettend ruw was, evenals in de tijden van Lodewijk de Veertiende. ‘Alle solche widerrechtliche und verwerfliche Grausamkeit wird von der heutigen Kriegssitte und dem zivilisierten Kriegsrecht als *barbarisch untersagt.*’

Het denkbeeld dat ‘dem Feind wider den Feind Alles erlaubt sei’ is niet meer van onzen tijd. Maar wel is van onzen tijd het ‘Etiam hosti fides servanda’, Auch dem Feinde muss man Treue halten’.

Op verzoek van Rusland is men in de verklaring van 11 Dec. 1868 overeengekomen, ‘Considérant que les progrès de la civilisation doìvent avoir pour effet d'atténuer autant que possible les calamités de la guerre’, het gebruik van barbaarsche oorlogsmiddelen te verbieden. Wat is barbaarscher dan het optreden van vrijscharen, franc-tireurs? Wel wordt in de Duitsche Geschiedenis het optreden van de vrijscharen van Schill hoogelijk geprezen, maar tegenwoordig is men daarvan niet meer gediend, vooral als het vijandelijke vrijscharen zijn.

Een van de hoofdstellingen van het moderne volkenrecht is, zegt Bluntschli:

‘Der Belagerer soll möglichst dafür sorgen, dass Kirchen, Spitäler, Kunstsammlungen, u.s.f. der Beschiessung eines verteidigten Platzes verschont werden. Der Belagerte ist hinwieder verplichtet, derartige Gebäude erkennbar zu bezeichnen und darf dieselben nicht zu Kampfeszwecken benutzen.’

Dit zelfde vindt men in de Brusselsche verklaring art. 17. De Belgen kunnen dus niet zeggen dat zij dit niet wisten. De Franschen evenmin. De kathedraal te Reims zal waarschijnlijk niet van een kenteeken voorzien zijn geweest waaruit de Duitschers konden opmaken dat het een kerk was. Dan is toch te verontschuldigen, dat men het gebouw voor een fort aanziet, vooral nog als de toren ervan gebruikt wordt als observatiepost voor draadlooze telegraphie of voor opstelling van geschut. En zelfs indien het officieele Fransche bericht waarheid bevat, dat men die kathedraal niet voor oorlogsdoeleinden misbruikte, dan moet men dat gelooven; maar zijn de Duitschers niet volkomen in hun recht met die kerk in elkander te schieten als zij te goeder trouw geloofden dat dit wel het geval was. Dichterbij komen om eens nauwkeurig te zien of dit al of niet het geval was ging niet door het Fransche geschut, dan moest men toch in het belang van eigen soldaten wel optreden en die kerk platschieten. Daarmede werden menschenlevens gespaard en daarvoor te zorgen is de plicht van het legerbestuur. Heeft buitendien Hauptmann niet gelijk, dat geen kunstwerk opweegt tegen het leven van een mensch.

En wat Leuven betreft, daar is de bevolking opgetreden als ‘Freischaren, welche ohne staatliche Ermächtigung in selbsttüchtiger Absicht kriegerische Gewalt üben’, en zulke menschen zijn volgens het Moderne Kriegsrecht geen vijanden, ‘sondern Verbrecher’ en moeten als zoodanig behandeld worden. Dan is de straf niet eens zwaar genoeg, als men denkt aan het vermoorden van die onschuldige Duitsche soldaten, die in Leuven rondliepen als in Duitschland en plotseling beschoten werden. De Belgische lezing van het geval, namelijk, dat teruggeslagen Duitsche troepen door hunne kameraden beschoten werden en zoo het gruwelijke misverstand ontstond, geeft geen recht de Duitschers te laken en Vandalen of Hunnen te noemen. Zij vermeenden, desnoods ten onrechte, dat de burgers het deden, dus moesten zij, krachtens de proclamatie van Blücher, die burgers doodschieten en de stad verbranden. Blijkt het later een misverstand, dan is Duitschland rijk genoeg om wat nieuwe boeken naar Leuven te zenden en de familie der getroffenen schadevergoeding te geven.

Ook wordt den Duitschers verweten, dat zij open steden beschoten, terwijl een der regels van het volkenrecht is: ‘offene Städte, die nicht verteidigt werden, dürfen besetzt, aber nicht ohne Not beschossen werden.’

Of in een dergelijk geval ‘Not’ bestaat, moet toch werkelijk aan het Duitsche legerbestuur worden overgelaten. Anders toch hadden zij het zeker niet gedaan.

Bluntschli erkent zelf, dat de moreele impressie van zulk een beschieting nooit doel treft. ‘Sie erbittert wohl und reitzt zum Hass und zur Rache.’

Verder vindt men in het Moderne Volkenrecht overal gewaarschuwd tegen ‘alle unnötige Grausamkeit’ en tegen ‘alle barbarische Zerstörung’, en op grond daarvan is het den Duitschers ook kwalijk genomen, dat zij met hun Zeppelins non-combattanten gedood hebben in Antwerpen, Parijs en Ostende.

Die gute Kriegssitte verlangt, ‘dass der Belagerer vor dem Bombardement eines Platzes die Absicht dazu ankündige, damit die Nichtstreiter, insbesondere Weiber und Kinder, entfernt oder sonst in Sicherheit gebracht werden.’ Op grond van dit artikel worden

de Duitschers hard gevallen, maar vergeten wij niet dat het einddoel van hun oorlog is tot een eervollen vrede te geraken met alle vijanden van thans. Dat Duitschland hoopt na dien vrede in goede vriendschap te leven met Frankrijk zoowel als met Engeland, en dat men verlangt dat dit zoo spoedig mogelijk het geval moge zijn. Is het dan af te keuren dat zij alle middelen te baat nemen om dat doel te bereiken. Nu is het best mogelijk dat die Franschen en Belgen zich door die Zeppelins maar niet laten intimideeren, en dus het beoogde doel niet bereikt wordt. Ja, dan is het jammer van die paar non-combattanten. Maar als het doel was met opoffering van die paar non-combattanten de oorlog maanden vroeger te doen eindigen, en daardoor duizenden soldaten te redden voor het leger der toekomst, het vredeleger van den arbeid, dan is die poging, het Zeppeliniseeren van open steden, niet af te keuren.

Bluntschli zegt nog: 'Die Träger der militärischen Autorität sind nicht entbunden von den Gesetzen der Menschlichkeit, der Gerechtigkeit, der Ehre und des zivilisierten Kriegsgebrauchs.'

Zonder in het minst te willen beweren, dat onze zuidelijke en westelijke buren aan die gestelde eischen niet voldoen, is het zeker, dat deze Duitsche stelregel angstvallig nauwkeurig door de Duitschers wordt opgevolgd en waarschijnlijk is daarin wel de oorzaak te zoeken van de algemeene sympathie van de geheele neutrale wereld voor het roemrijke Duitschland. Indien men door stemming kon uitmaken aan wien men de eindoverwinning toewenschte, dan zou van die stemming den uitslag niet twijfelachtig zijn. En het resultaat van die stemming zou voor een overgroot gedeelte gevolg zijn van de humane oorlogvoering der Duitschers, van hun angstvallige nauwkeurige toepassing van het 'Moderne Völkerrecht der zivilisierten Staten'.

P.J. DE BRUINE PLOOS VAN AMSTEL

Herfst-stemming!

Voorbij het zonnige herfstweer! Er hangt een kille, vochtige lucht in de straten, die het uitzicht belemmert en loodzwaar drukt op de ziel der menschen! De zon is weg en met de zon het prachtige weer der laatste dagen, het zeldzaam mooie herfstweer, waarbij alles zoo licht, zoo warm, zoo vroolijk scheen buiten, als ware het zomer!

De hemel blauw! Niet het peilloos diepe blauw van het voorjaar of het schitterend helblauw van den zomer, neen, minder warm, maar helder en klaar, als menschenoogen, die, wijd open, stilzwijgend vragen naar het waarom der dingen!

De boomen nog geheel in blad, dragend hun kleurrijken bladerschat fier en krachtig, als menschen, die met opgeheven hoofd en krachtigen tred door den herfst van hun leven gaan!

De bloemen! Ach! de bloemen, die kleuren en geuren onder den voorjaarshemel, zijn heengegaan, zooals ook de jeugd der menschen voorbijgaat; de schitterende bloemenweelde van den zomer is ook voorbij, zooals ook de zomer in het menschenleven heengaat, maar de rozen, de rozen zijn gebleven! Nog knoppen en bloeien de Octoberrozen, als wilden ze den menschen wijzen het mooie dat ook in den herfst van het leven is! -

Nu is het herfst geworden! De zon is schuil en met de zon veel licht en warmte en de herfstnevel drukt loodzwaar op de ziel der menschen. En door den nevel is het of

er tot ons doordringen smartkreten uit de menschenwereld, eindelooze zuchten van nameloos wee!

In deze sombere herfstdagen gevoelen we als een ontzettenden druk het groote leed dat over de menschen gekomen is: de *oorlog!* De onzalige, algemeen Europeesche oorlog met zijn onberekenbare gevolgen! *De* oorlog, lang voorzien, dien men vreesde als een der grootste rampen, die het maatschappelijk leven zou kunnen treffen, waarvoor men huiverde en zelfs in gedachten terugdeinsde; *de* oorlog, waarvan men hoopte en vertrouwde, dat niemand den moed zou hebben de verantwoordelijkheid ervan op zich te nemen!

En toch kwam deze oorlog!

De moderne oorlog met zijn vreeselijke vernielings- en verdelgingsmiddelen, bij de samenstelling waarvan de scherpzinnigheid van het menschelijk brein gemeene zaak gemaakt heeft met den aangeboren, duivelschen moordlust van het menschelijk individu!

De oorlog, die niet past in onze samenleving, welke met handel en nijverheid, met het credietwezen, met heel het wereldverkeer is ingericht op vrede! Wij voelen, we zien hoe heel de maatschappij uit zijn verband is gerukt, we zien de welvaart vernielen, het menschdom verdelgen!

En al die namelooze ellende voorzagen en begrepen ze allen, de politici, de kapitalisten,

de beurskoningen, de regeeringen, de vorsten en ze wendden dezen vreeselijken oorlog niet af!

Ze voerden struisvogelpolitiek en bouwden het vredespaleis, hielden breedsprakige redevoeringen over de weldaden en zegeningen van den vrede, vorsten omhelsden elkaar uit louter vredelievendheid en - *toch* kwam deze oorlog!

Arme menschheid! Eeuwen en eeuwen hebt ge gearbeid aan het werk der beschaving en zóó weinig zijt ge gevorderd op den weg der Christelijke liefde, dat ge dezen oorlog niet vermocht af te wenden!

Het werk Uwer handen, dat ge als het beste, het hoogste hebt gevoeld, als het mooiste hebt gedacht, doet ge teniet als waardeloos tuig en het moest getuigen van uwe grootheid aan wie na u komen! Wat ge hebt opgebouwd en gewrocht in het zweet uws aanschijns, laat ge in vlammen opgaan en het moest getuigen van uwen ondernemingsgeest, van uwe vlijt en arbeidzaamheid!

Arme menschheid! Om één enkel menschenleven te behouden, getroost ge u de grootste opofferingen, geeft ge onuitputtelijke liefde, de teederste zorgen en het verlies doet uwe haren vergrijzen, omfloerst het zonnige in uw leven met rouw, breekt u geestelijk en lichamelijk en - wat *dan* te zeggen van den vreeselijken menschenmoord op de slagvelden, van de duizenden menschenlevens, die opgeofferd worden aan de baatzucht van enkelen?

In doodsangst hebt ge in oorlogsnood gevolg gegeven aan den meest natuurlijken en krachtigsten drang in den mensch, de zucht naar zelf-, naar lijfsbehoud, hebt ge uw kostelijk bezit, bij velen het hoogste goed, achtergelaten en zijt ge gevlucht, gevlucht om te vinden een veilige plaats om uw moede hoofd neer te leggen, hebt ge uw eigen huiselijken haard verlaten om als ballingen te zijn in een vreemd land, waar de mensch in spontane uiting van medelijden den medemensch helpt, gedachtig wellicht aan het: ‘heden ik en morgen gij’!

Arme menschheid! Ge haat den oorlog met al zijn vreeselijke gevolgen en toch! - in uwe samenleving, in uwen dagelijkschen omgang kweekt ge en tieren welig de kiemen van den oorlog, want door alle tijden heen zijn *hebzucht, eerzucht en onderlinge jalouzie* oorzaken geweest tot oorlog, en zoo heden ten dage! Ge haat den oorlog - en maakt oorlogswinsten; ge hongert naar vrede - en voedt den oorlog! En thans! - thans staat ge voor de consequenties van uw eigen daden en hebt ge de feiten te aanvaarden!

En straks! - Zullen de menschen zich bewust worden, hoe afhankelijk ze van elkaar zijn en hoe afhankelijk ze zich van elkaar gemaakt hebben in hunne dagelijksche samenleving, in heel het wereldverkeer, dat in elkaar grijpt als een tandraderwerk, waarin de geringste afwijking storing en stremming brengt in den geregelden loop?

Dan zal - het klinke paradox - *dan* zal deze vreeselijke oorlog de *meest droevige*, maar de *beste* propaganda zijn voor: ‘vrede!’

M.E.

Herfst.

De zoele zomer gaat al langzaam sterven,
De boomen zingen droef hun doodenlied,
Nu komt de Herfst wreer met zijn wond're verven,
Die weemoed brengt, en toch nog schoonheid biedt.

Het loof der boomen gaat nu al verkleuren,
De blaren fonk'len soms als louter goud;
Een enkle late roos geeft nog haar geuren;
Maar toch, de aarde wordt zoo droef en oud.

Van tak naar tak spannen de glinsterdraden,
Als glanzend webbe uit een sprookjesdroom,
En 's avonds hechten blauwe nevelwaden,
Als waaz'ge sluiers zich om elken boom.

Maar dan gaan ook de bonte blad'ren sterven,
Zij vallen af tot speelbal van de winden,
Die wild ze jaagt of rust'loos ze om doet zwerven,
Totdat ze in veil'gen hoek een rustplaats vinden.

Nu staan de boomen dor en kaal, wijd open
De moede takken, die ten hemel steken
Als wilden zij vandaar nog meelij hopen.
't Is of ze klagend om erbarming smeeken.

JOHAN VAN GALEN LAST.

‘Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar.’ - -

- - ‘Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar’, - - aldus ongeveer schreef dit voorjaar de heer de Fremery, de ex-redacteur van het spiritistisch Tijdschrift: Het Toe-

komstig Leven, in zijn afscheidswoord aan de lezers van dat Blad.

Er is namelijk een scheuring ontstaan tusschen hem en zijn mede-redacteur, den heer Göbel, naar aanleiding eener in Amsterdam gehouden séance, waarbij sommigen, ook de heer de Fremery, van meening zijn geweest een medium, Mrs. Harris, te hebben 'ontmaskerd', terwijl andere spiritisten haar nog steeds voor volkomen te goeder trouw verklaren. - De heer de Fremerij maakte zijnerzijds zijne ervaringen en zijn twijfel onmiddellijk aan de pers bekend, en werd zoo de aanleiding tot een groote verdeeldheid onder zijn geestverwanten, waarvan het gevolg tenslotte was dat hijzelf ontslag nam als mede-redacteur van 'het Toekomstig Leven'.....

'Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar'. - - Toen ik die woorden van den heer de Fremery las, dacht ik aan mij-zelve, en ik herhaalde ze ten volle inwendig, met betrekking tot een gehéél ander geval, mijzelve aangaande, namelijk mijn ziekte-geschiedenis van gewrichtsrheumatiek, vóór twee jaar in Bad-Nauheim afgespeeld.

Want zie, ik heb, - door over dat alles terstond in de Lelie te schrijven, - daardoor een heel groot onrecht aangedaan aan iemand, die het in geen geval kon helpen, namelijk aan professor Groedel, bij wien ik vóór 5 jaar, toen ik voor het eerst in Bad-Nauheim kwam, genezing zocht en vond (althans gedeeltelijk; hij zeide mij reeds toen, volkomen eerlijk, dat geheel en al genezing was uitgesloten), en bij wiens zoon ik eerst daarna in behandeling kwam.

Deze zoon trouwens volgde wat de hartbehandeling aangaat geheel en al de methode van zijn vader, en *heeft mij voor mijn hart niets dan goeds bewezen...* De geschiedenis die daarna voorviel was een afzonderlijk ziektegeval van gewrichtsrheumatiek.

En zie, toen kreeg ik verleden jaar een geheel andere methode, de 'Schottsche' genaamd in de medische wereld, onder behandeling toen zijnde van professor Schott. Het spreekt vanzelf dat *ik* die methode niet beoordeelen kan noch wil. Maar ik-persoonlijk ondervond verleden winter dat ik - na eerst oogenschijnlijk zeer gunstige resultaten -, mij tenslotte veel minder wel voelde dan toen ik de geheel andere voorschriften volgde van professor Groedel en van diens zoon dr. Theo, en baden nam naar hunne aanwijzing.

En... toen heb ik professor Groedel geschreven. En ik heb toen gezien en ondervonden dat er naast zoo vele, vele bekrompen, slechts op eigen hoogmoed bedachte artsen, óók geneesheeren zijn die het slechts te doen is om te *helpen*, die zóó hoog staan dat ze werkelijk den *patiënt*, den *lijder*, zien in hun naaste, en niet denken aan eigen-ik en aan beleedigde eigenwaarde in de eerste plaats.

Professor Geheimrat Groedel namelijk heeft mij als patiënte teruggenomen, zonder één woord van verwijt, zonder één woord over het gebeurde te wisselen, heeft mij zoo grootmoedig, zoo vriendelijk, zoo fijnvoelend, en zoo kiesch behandeld, als ik niet had kunnen hopen, en, toen de oorlog uitbrak, toen heb ik nog dubbel gevoeld, in onze eenzaamheid en zorg en ballingschap, welk een wàren, oprechten vriend ik bezat in hem dien ik zooveel verdriet heb gedaan door mijn heftigheid van optreden.

Professor Geheimrat Groedel is een beroemd man. Hij heeft de Duitsche Keizerin vóór twee jaren behandeld in Bad-Nauheim, in zijn eigen sanatorium. Hij heeft daar jaarlijks grootheden en rijkaards uit alle oorden der wereld onder zijn reusachtige praktijk, een praktijk, die hij juist daarom deelt met zijne, echter óók elk afzonderlijk praktizeerende, twee zoons. Om al die redenen, omdat hij is een beroemdheid, gesierd

met tallooze ridderorden, een beroemdheid in zijn vak, die vele geleerde werken schreef en schrijft, erken ik volgaarne, dat ik, na mijn optreden vóór twee jaar, toen ik overging tot professor Schott, niet den moed had mij zoo maar rechtstreeks tot hem te wenden met mijn verzoek om weder-aanname als patiënt.

Daarom heb ik mij toen gewend tot zijn trouwens óók reeds zeer beroemden tweeden zoon, dr. Franz Groedel, (die speciaal ook vele Hollanders heeft onder zijn patiënten,), en die een zéér grooten naam heeft als specialiteit in zake Röntgen-stralen-onderzoekingen. Hij staat als zoodanig aan het hoofd van een groot hospitaal in Frankfürt, en heeft een werk geschreven over deze wetenschap dat ten behoeve van het Duitsche leger onmiddellijk is herdrukt voor dezen oorlog. Hij-ook is het die thans in Frankfürt de voor deze taak van Röntgen-stralen-onderzoekingen voor den dienst bestemde Roode-Kruis-zusters moet onderrichten - zoodat hij om die reden onmiddellijk na het oorlog-uitbreken daarheen, naar Frankfürt, werd teruggeroepen. De onlangs in den krijg door een hartzwakte overvallen zoon van den Duitschen keizer, prins Oscar, is thans ook onder zijn behandeling geweest daarna.

Dus, ook dr. Franz Groedel is reeds een beroemd man, zooals zijn vader. En ik wist daarenboven van een zijner patiënten, dat hij - om het nu maar heel zacht uit te drukken - mijn gedrag alles behalve aardig had gevonden, van die ziektegeschiedenis zoo dadelijk te publiceeren. Ik kende hem bovendien óók niet persoonlijk.

Toch besloot ik *hèm* te schrijven om zijn voorspraak te vragen voor mijn verzoek aan zijn vader.

Want, ik had *veel* van hem gehoord, beide van Hollandsche en van Duitsche patiënten, hoe vriendelijk, hulpvaardig, innemend hij is. - -

Ik heb het resultaat van mijn poging reeds hierboven neergeschreven. Dezen zomer heeft hij, dr. Franz Groedel, mij, in vereeniging met zijn vader, tot aan den 1 Aug., die hem naar Frankfürt riep, stéédsbehandeld. Nu weet ik dus uit *eigen ondervinding* dat hij *is* vriendelijk, hulpvaardig, innemend.

En nu is het mij een behoefte hier openlijk te zeggen wat ik in den aanvang schreef: 'Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar'. - - Het eenige wat ik doen kan om dat goed te maken is thans evenzeer hier in het openbaar te zeggen, hoe innig leed mij dat doet, en hoezeer ik mij beschaamd gevoel door de mooie nobele handelwijze van Professor Groedel en van Dr. Theo en Dr. Franz Groedel, welke bewezen hebben dat zij *artsen* zijn in den idealen, den hoogsten zin van het woord. Ja, ik had ongelijk, - na al de verplichtingen die ik reeds van vroeger had aan Professor Groedel, - terstond die ongelukkige gewrichtsrheumatiek-geschiedenis van vóór twee jaar zoo publiek te gaan maken. Iedereen heeft wel eens iets met zijn dokter van dergelijken aard. Vandaag gebeurt dit onverklaarbaar feit, dat de nieuw erbij geroepen arts geneest, of anders behandelt, morgen echter geneest deze laatste U weer niet, en herinnert gij U dat gij den vorigen te hard waart gevallen. Zoo is het ook hier gegaan. Ik ben steeds dankbaar geweest aan Dr. Theo Groedel voor zijn hart-behandeling. Die lange gewrichts-rheumatiek-ziekte, meens er tusschenin komend, heeft hem en mij beiden misschien geënerveerd. Hoe dit zij, in elk geval was zij een afzonderlijk iets, dat niet af en toe deed aan mijn verplichting aan zijn vader - die mij vóór vijf jaar maakte tot een bijna weer gezond mensch, - van het wrak dat ik was geworden na de typhus. Dat had ik moeten bedenken, en mij ook al het goede en lieve van dr. Theo moeten herinneren, alvorens zoo gauw naar de pen te grijpen toen het een enkel afzonderlijk iets gold.

Wat ik aan Dr. Franz Groedel en aan professor Geheimrat Groedel schreef particulier, dat wil ik hier thans in het openbaar herhalen: *Het eenige wat een mensch kan doen om zijn ongelijk te herstellen is het althans te erkennen.* Daarom doe ik dat hier openlijk. Ik had moeten zwijgen, en moeten denken aan al het goede dat ik voor mijn hart heb te danken aan beide, professor Groedel en *ook aan zijn zoon dr. Theo*, inplaats van dadelijk in het openbaar die afzonderlijke gewrichts-rheumatiek-geschiedenis te gaan vertellen in den breede. En ik ben diep beschaamd omdat, - inplaats van, nu *ik* met hangende pootjes terugkwam, zich op mij te wreken door mij hooghartig af te wijzen - alle drie, want ook dr. Theo en ik hebben gansch en al vrede gesloten, mij dadelijk weer tot patiënte hebben aangenomen, en omdat juist speciaal *deze* zomer er een is geweest, waarin ik dubbel gelegenheid had te ondervinden hoe zij het *goed*, heel *goed*, heel *echt hartelijk* met mijn lot meenen. Zij hebben aan mij niet alleen op geneeskundig gebied al de zorgen en al het geduld en al de kennis besteed die ik *zeer* noodig had, na een winter van veel ziekte en veel sukkelen, maar zij hebben zich bovendien ware, trouwe vrienden

in den nood getoond toen de oorlog uitbrak, en ik als vreemdelinge zoo dikwijls raad noodig had of bijstand in allerlei opzichten.

Dr. Theo is thans aan het front onder de in het veld dienst doende geneesheeren, en mijn beste en hartelijkste wenschen volgen hem oprecht. Dr. Franz Groedel is in Frankfürt, leider van de Röntgen-straleninrichting aan het daartoe zeer magnifique ingerichte hospitaal, waarvan die Röntgenafdeeling onder zijn opperleiding staat. En professor Geheimrat Groedel, sinds Aug. van deze zijn beide trouwe helpers en medeartsen beroofd, werkt in Bad-Nauheim als Voorzitter van het Roode Kruis, als Chef-leider van de lazaretten, in vereeniging met den militairen Chef-dokter van het militaire hospitaal. Zij, alle drie, die anders in dezen tijd uitrusten gingen van een zeer drukke en reusachtige praktijk, en in den winter nieuwe studies maakten en schreven over hun speciaal vak, zij-ook zijn thans in den dienst van hun vaderland onafgebroken bezig. Maar hun taak is niet een van vernietigen en dooden, maar van genezen en verzachten.

Dat zij daartoe de waarachtige geneesheerqualiteiten bezitten, dat zij niet denken aan zichzelf maar aan hunne patiënten, dat hebben zij aan mij getoond en bewezen!

En ik vraag hun alle drie daarom hier openlijk vergeving, voor mijn ondoordachte, heftige handeling, en ik dank hun openlijk voor hun nobel antwoord daarop.

Naschrift. Dit artikel is geenzins bedoeld om de deugden of qualiteiten van professor Schott te verminderen. Hij heeft mij in die gewrichtsrheumatiek-geschiedenis liefdevol en zorgvuldig behandeld, en het feit, dat *ik* den daarop volgenden zomer van verleden jaar niet kon tegen zijne geheel aan de gewone hartbehandeling tegenovergestelde 'Schottsche' hartbehandeling, bewijst niets tegen die methode op zichzelf. Anders immers zou die ook niet ingang hebben kunnen vinden bij andere artsen. Ik heb professor Schott dan ook dit standpunt beleefd uiteengezet, en denk er niet aan iets tegen zijn kunde of bekwaamheid te willen inbrengen, of te willen terugkomen op mijn verklaring dat hij mij in die gewrichts-rheumatiek-ziekte goed en lief heeft behandeld.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Hoe sommigen liegen.

In een Fransch Blad vind ik de volgende mededeeling eener Engelsche, die op 2 Sept., den Sedan-dag, in Nauheim beweert te zijn geweest, en het volgende verklaart in de Daily Mail:

'Ongeveer 1 uur 's middags (op den Sedandag) werd een optocht gevormd, die al schreeuwend voorbij het hospitaal trok. Hier werd stilgestaan, en het laatste nieuws aan de gewonden toegeschreeuwd: 'Men heeft den tsaar gevangen genomen', 'Het Fransche leger is verslagen', 'De Engelsche vloot is geheel vernietigd.' Alles onder herhaalde bravo's.

Dit verhaal is van a - z *gelogen.* Ik heb in mijn Indrukken óók den Sedan-dag beschreven, en, wanneer het zoover is, zullen mijne lezers zien dat deze op de meest waardige en hoogst-ernstige wijze verliep. Den Sedan-dag heb ik steeds *gehaat* in vredestijd, ook steeds dit gezegd tot alle Duitschers, omdat ik de *feestviering* van zulk een slachting een gruwel vind, en daarenboven een onnoodige ophitserij, en kwetserij van Fransche gevoelens. Maar deze keer is er *niet* feestgevierd, en slechts een zeer mooie toespraak gehouden gedurende het hoog-ernstige middagconcert. Al het hierboven afgedrukte, geschreven door eene miss Wrench, is **gelogen.** Er is nergens in Bad-Nauheim het gerucht verspreid dat de tsaar gevangen genomen, het Fransche leger verslagen, of de Engelsche vloot vernield was. Er is geen optocht gehouden met bravo-geroep. Als *ooggetuige* verklaar ik, met de meest mogelijke beslistheid, dat dit alles is **gelogen** op eene een fatsoenlijke vrouw onwaardige *laster*-wijze.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Onder de Bondgenooten.

Engeland en Frankrijk passen in den grond even weinig samen als Duitschland en Engeland. Nu het eerste nieuwtje er af is, be ginnen den Franschen de oogen reeds open te gaan. Ziehier een brief, een zeer *waren* brief, dien een Franschman schreef aan het groote Engelsche Blad: The Morning-Post.

'*Engeland moet zich inspannen op een wijze zijner zaak en der inspanning zijner bondgenooten waardig. Mag ik u mededeelen, dat een groote menigte Franschen dagelijks precies ditzelfde zegt? Frankrijk leeft slechts voor den oorlog. Zijn volk, zijn geld, en zijn verkeersmiddelen staan alle in dienst van den oorlog. Onze fabrieken zijn gesloten, onze handel is gelijk nul. Wij hebben maar één gedachte, en wel deze, dat onze 2.600.000 man Duitschland terneder werpen. Wat doet Engeland? Engeland zond ons 200.000 man, en deed een oproep aan zijn zonen. Het Engelsche contingent, dat op het vasteland strijdt, telt nog niet de helft van het aantal Franschen, dat reeds buiten gevecht is gesteld. Uw oproep om rekruten heeft bereikt, dat op een bevolking van 40.000.000, tot dusver 600.000 voor den oorlog geschikte mannen meenen dat zij hun leven op het slagveld moeten wagen, waar het lot van hun land op het spel staat. Elken dag proclameert de Engelsche pers de absolute noodzakelijkheid, om Duitschland te vernietigen. De bladen betoogen in schitterende artikelen, dat Engeland een, twee, en desnoods twintig jaar zal strijden: en een, twee, zelfs drie millioen soldaten uitrusten zal. Deze verklaringen geven blijk van de beste voornemens. Doch, wanneer gij veel soldaten op de been brengen kunt, doet het dan onmiddellijk in het belang van uw en van ons land.*'

Ik herhaal: wanneer de onzen in vuur staan waarom dan niet de uwen?
(Overgenomen uit het Vaderland).

Het éénige wat de Morning Post op deze zeer ware woorden weet te antwoorden is de verklaring, dat het 'later wel eens zal gebeurenzooals deze Franschman het wenscht,' en 'dat men nu eerst troepen moet oefenen.' - Heb ik geen gelijk lezers wanneer ik beweer: Franschen, Belgen, Russen, Duitschers, strijden als geheele natie, maar Engeland laat de kastanjes uit het vuur halen door een troep ongeoefende *huurlingen*, en de natie-zelve houdt er zich handig buiten. Hoe langer deze verschrikkelijke oorlog duurt, hoe meer den overigen Bondgenooten de oogen zullen opengaan voor wie hier achter de schermen heeft gestookt, om eigen voordeel. Helaas, dan is het te laat! Geheel de gezonde levenskrachtige jeugd van België, Rusland, Duitschland, Frankrijk, zal dan zijn uitgemoord! Terwijl ondertusschen de Engelsche regeering zijn ongelukkige, van niets afwetende, gekleurde onderdanen liet overkomen om voor haar te vechten, en een leger van *huurlingen* in het veld zond!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Fransche bluf.

De hoofdredacteur van Excelsior, Pierre Lafitte, die in vredestijd zijn blad geheel en al overliet aan zijn medewerkers, verfraait (?) het, sinds de oorlog uitbrak, elken dag met een kort hoofdartikeltje van zijn eigen hand, een dat gewoonlijk den lachlust opwekt door de overdreven schimp- en scheld-taal over 'de Barbaren,' gepaard aan den meest-krank-zinnigen bluf over wat er alles *zal* gebeuren, als de Bondgenooten *zullen* overwinnen. Een enkel staaltje, dat heusch extra vermakelijk is, zij hier vertaald:

Wat Duitschland telde aan groote mannen, artisten, philosophen, enz., het behoort hun voortaan niet meer toe, (den Duitschers). Zij hebben hen voor altijd verraden, en zij hebben niet meer het recht van hen noch de herinnering noch de werken te bewaren.

Evenzeer ontzeggen wij hun het recht ook maar iets te bewaren van datgene wat tot de geschiedenis der menschheid behoort.... Aan andere handen moeten worden toevertrouwd de beeldhouwwerken en de schilderijen der musea in Duitschland. Men moet behoeden voor een onteerende beroering de Raphaels van het museum in Dresden, de Rembrandts van Cassel, men moet ontruimen de Pinacotheek in München van alles wat zij nog bevat aan onsterfelijke meesterwerken. Het moet. Als het uur der vergelding zal slaan, laat ons dan daaraan denken. De Barbaren, die zich op bibliotheken en musea wierpen, hebben niet meer het recht die zelf te bezitten. Wij zullen hen die voor altijd ontnemen. En, omdat zij het gewild hebben, omdat zij, in blinde razernij, overal waar zij verschijnen den fakkel onzer voorvaderen blusschen, daarom zullen wij hen vernietigen zooals dat noodzakelijk is, en wij zullen hen in de duisternis neerstorten.

Nietwaar, men moet een Franschman zijn om zooveel *bluf* bij elkaar te flansen! De Duitsche bladen zijn vervuld van *haat*, vooral tegen de Engelschen, maar dergelijk *gezwets* kom je alleen tegen in een *Fransch* blad. Intusschen lijkt het er vooreerst nog niet naar dat meneer Pierre Laffitte de Dresdener en Münchener en Casseler

musea leeghaalt. De Franschen staan niet in Duitschland, maar de Duitschers in Frankrijk.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Geen bluf maar een daad.

In afwachting van de inbezitneming, zoo maar eventjes, van de Dresdener, Casseler, Münchener kunstschatten, en van de algeheele vernietiging van de Duitschers, volbrengt Excelsior reeds nu een grootsche *daad.* Het Blad herdoopt namelijk met fierheid Eau de Cologne in.... Eau de Bruxelles. Na eerst, (nogal naïef) erkend te hebben, in een brief van een parfumeur, dat het grootste deel der Fransche ‘eau de Cologne’ eigenlijk gansch niet komt uit Keulen, dus is *bedrog*, verklaart het Blad met gróót patriotisme hoe inderdaad des parfumeurs overwegingen zeer juist zijn, en hoe geen betere naam zou zijn te bedenken voortaan dan... eau de Bruxelles.

Nu, met dat denkbeeld stem *ik* volkomen in. Beter de Fransche *namaak*-eau de Cologne een naam te geven die den *namaak* accentueert, dan haar onder een valsch merk in handen te stoppen dergenen die nu eenmaal de èchte, onvervalschte Keulsche prefereeren boven elk ander fabrikaat - waartoe ondergeteekende behoort.

Waarlijk, tot zulk een *daad* behoort heldenmoed!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Woorden.

‘Und eben wo Begriffe fehlen
Da stellt ein Wort sich trefflich ein;
Mit Worten lässt sich trefflich streiten.’
(*Faust*).

De commandant van het Britsch-Indische leger heeft aan de Indische troepen, die Engeland liet overkomen uit zijne koloniën, om tegen de Duitschers te vechten, een dagorder gericht, waaruit ik o.a. letterlijk citeer:

Gij moet denken aan den roem van uw ras. Hindoe en Mahomedaan zullen zij aan zij vechten met Britsche soldaten en onze dappere Fransche bondgenooten.

In den slag zult gij denken aan uw godsdienst, die u leert, dat de hoogste belooning is, zijn leven te mogen geven bij het vervullen van zijn plicht.

Het oog van uw geloofs- en landgenooten is op u gevestigd. Van het Himalaya-gebergte, de oevers van de Ganges en Indus en de vlakten van Hindoestan, wachten allen begeerig naar nieuws omtrent uw gedrag. Uit moskeeën en tempels stijgen de gebeden tot God omhoog, en gij zult hun verwachtingen beantwoorden met de bewijzen uwer dapperheid.

Gij zult vechten voor uw Koning-Keizer en uw geloof, zoodat de geschiedenis de daden van Indië's zonen zal opteekenen, en uw kinderen trotsch zullen vertellen van de daden hunner vaderen.

(*Vaderland.*)

Indien ik *alles* zei wat ik van dezen legerorder denk, ik vrees, dat ik mij zou schuldig maken aan ‘de neutraliteits-schending’. Maar, dit wil ik zakelijk zeggen: Let op het feit dat hier, in de dagen vóór Kerstmis, de vrome Engelsche regeering, *Hindoes* en *Mahomedanen* doet overkomen uit hun verre vaderland, om te bevechten *christenen*, diegenen in wier land die Hervorming ontstond waaruit óók de Kerk van Engeland, van het *protestantsche* Engeland, is geboren. Let op het feit, dat deze ‘Christen-Engelschman’, de Hindoes en Mahomedanen ophitst tegen ‘den vijand’ door hun ‘geloof’ er bij te pas te brengen (ditzelfde ‘geloof’, dat wij-christenen immers héében te gaan uitroeien om de ‘heidenen’ te ‘bekeeren’ als wij hunne landen gaan inpalmen voor ons eigen bezit, iets *wat ook Engeland deed* toen het Britsch-Indië aan zich onderwierp). Let op het feit, dat thans diezelfde ‘heidenen’ worden aangevuurd met phrases over een ‘God’, tot Wien uit moskeeën en tempels gebeden zouden omhoog stijgen van Hindoes en Mahomedanen, opdat N.B. hunne overweldigers, *de Engelschen*, zullen zegevieren. Let op het feit, dat dezen menschen wordt wijsgemaakt hoe zij strijden voor *hun* ‘Koning-Keizer’, en ‘*hun*’ geloof. - - - Ik vraag U die dit leest: *denkt eens over dat alles na.* Eene Lelie-abonnée schrijft mij daareven, dat zij dit het mooiste vindt in de Lelie dat zij de menschen *dwingt tot zich rekenschap geven van de dingen.* **Geeft U rekenschap van dezen dagorder.**

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Als het wáár is....

Sinds eenige dagen heb ik in Hollandsche couranten een berichtje de rondte zien doen dat de haren van den Duitschen Keizer vergrijsd zijn sinds den oorlog. -

De 'Matin', die natuurlijk later dan anders in mijn handen komt deelt ditzelfde nieuwtje mede onder het triomfantelijk opschrift: '*De haren van den* "*Kaiser*" (in het oorspronkelijke staat er steeds "Kaiser" in de Fransche bladen) *zijn wit geworden*', en laat dan volgen de bron waaraan hij dit verhaal ontleent. Eene Engelsche heeft het verteld, na hare terugkomst uit Berlijn onlangs. Zij vertelt nog een heele boel meer over Berlijn, maar het slot van haar verhaal luidt: '*Een ding staat in elk geval vast, namelijk, dat sinds het uitbreken van den oorlog de haren van den Keizer wit zijn geworden*'. -

Héél betrouwbaar is een dergelijke anonyme meedeeling zeker geenszins. - Helaas!

Want, - *als* het waar is, dan strekt dit, met zekere Schadenfreude, door de Matin meegedeeld feit den Keizer tot *eer.* Dan bewijst het m.i. dat hij méér gevoel heeft in elk geval dan de Fransche generaal de Castelnau, die, volgens het Fransche Blad Excelsior, het sneuvelen van zijn zoon vernam zonder één bewijs van ontroering en terstond met het dicteeren van bevelen doorging.

De Keizer, ik herhaal de woorden van generaal Staal uit het Vaderland, is tot hiertoe geweest een 'Vredesvorst.'

Hiertegenover stel ik: dat de Duitsche Keizer, die 26 jaren lang als vredesvorst regeerde, die - dit mag men veilig aannemen - zichzelf (*terecht of ten onrechte, dat laat ik geheel in het midden*) *als een duchtig tacticus en strateeg beschouwde, desalniettemin tot nu toe een oorlog voorkwam, blijkbaar in*

het volle besef van de schromelijke oeconomische en andere gevolgen aan den modernen oorlog verbonden - dat deze vorst, niet dan door de uiterste noodzakelijkheid gedreven, tot een oorlogsverklaring is overgegaan, waarbij hij én voor zijn volk, en voor zijn Rijk èn voor zichzelf zóóveel op het spel zette!

(*Spatieering van mijn eigen hand).*

Welnu, spreekt het dan niet vanzelf, eert het hem dan niet, dat hij thans, temidden der troepen, temidden der ellende van den oorlog, dagelijks hoorende van de reusachtige verliezen, die ook de Duitsche overwinningen kosten evengoed als de Duitsche nederlagen, dat hij, die reeds 8 prinsen van zijn eigen geslacht van 18-22 jaar zag sneuvelen, die 6 zonen bij het leger heeft, dat hij, zelfs al gelóóft hij nog zoo stellig in de zegepraal, zelfs al is hij nog zoo overtuigd van tot den oorlog te zijn gedwongen, nochtans diep-diep-doordrongen is van de vreeselijke verantwoording die op hem rust, van de eindelooze droefheid die rondom hem wordt geboren, iedere minúút - kan men zeggen - van den dag. -

De Franschen mogen het bijzonder mooi vinden (bij *hun* aard en levensopvatting vind ik dat niet vreemd), om tot het laatste toe een soort bravoure te toonen van: 'het kan me niets schelen' en à la Cyrano de Bergerac zich voor te doen, ik voor mij vind het sympathieker wanneer iemand, door al het leed waarvan hij getuige is, zelf méélijdt en wanneer hij - ook al gelooft hij het niet te hebben kunnen verhinderen - grijze haren daardoor krijgt. - Deze grijze haren, die men den Duitschen Keizer toeschrijft als een soort bewijs van gedrukte stemming, zij zullen m.i. een schoone kroon zijn die hem later siert, óók bij de overwinning. - Want die-ook zal nimmer kunnen uitwisschen de smartelijke herinneringen aan wat zij kost aan menschenlevens, aan tranen, en bloed, en verwoesting. -

Als het wáár is! - - Ik hóóp dat het waar is - evenzeer als ik hóóp dat het bravoureverhaal[*)] over generaal de Castelnau niet wàár is. - -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VII. 'Engeland vecht voor het behoud der neutrale staten'. -

Toen ik nog in Bad-Nauheim was, had de heer Veen de goedheid mij ter voorlichting van mijn gevoelens de brochure te zenden, die onder dien bovenstaanden titel verscheen; (dit meteen voor de lezers die meenen dat ik daar enkel 'Duitsche' berichten las, en *mocht* lezen).

Ik heb er de schouders voor opgehaald, voor die brochure. Ziende op onze geschiedenis, op Engeland's handelwijze aan Transvaal (o, wat was toen de stemming van de Hollanders anti-*Engelsch*, en diep-verontwaardigd, want... dat was *toen* 'mode'), ziende op Engeland's handelwijze met alle landen en alle koloniën, denk ik zoo 't mijne van die onbaatzuchtigheid inééns van de Ruyter's en Tromp's doodsvijanden.

En nu vind ik in het Handelsblad een stuk, ontleend aan een elders verschenen beschouwing van professor de Louter, waaruit ik woordelijk citeer:

*) noot red.
Zie Lelie van 25 November 1914.

Tegenover het driehonderd jaren oude Mare liberum van onzen beroemden landgenoot Hugo de Groot, door de beste Engelsche en Amerikaansche schrijvers als den grondlegger van het Volkenrecht erkend en geëerd, ontziet Engeland zich niet een van de gewichtigste deelen van den Oceaan, nagenoeg de gansche Noordzee, nog wel in het bijzonder beschermd door de collectieve verklaring van 23 April 1908, tot militair gebied te verklaren en den neutralen handel openlijk te waarschuwen, op gevaar van leven en eigendom, dien alleen volgens de aanwijzingen en onder toezicht der Britsche marine te bevaren.

Deze maatregel is zonder voorbeeld, en treft den neutralen handel in het hart: in de eerste plaats dien der omringende landen, Nederland, Denemarken en Noorwegen, maar tevens dien der neutrale Amerikaansche staten, die met Europa handel drijven en van de Noordzee een ruim gebruik maken. Hij strijdt niet alleen met de grondbeginselen van de vrijheid der open zee, doch evenzeer met de jongste collectieve verdragen, welke door uitdrukkelijke bepalingen zoowel als door hunne grondslagen en gevolgtrekkingen dergelijk misbruik van macht onvoorwaardelijk veroordeelen. Deze aanslag tegen den neutralen handel wordt verontschuldigd met een beroep op het voorbeeld van Duitschland, dat mijnen strooide langs de Iersche kusten en België's onzijdig grondgebied binnentrok, maar is in lijnrechten strijd met de voorstellen en houding van Groot-Brittannië bij de behandeling van no. VIII *in de reeks van 18 October op de tweede Vredesconferentie van 1907, en ontzegt aan deze mogendheid tevens alle aanspraak op*

den pas verworven roem van op te treden als de beschermer der kleine staten en der meest gewichtige staatsverdragen. Deze laatste zijn wel aanvankelijk op den voorgrond geplaatst, maar worden thans ook door Engeland schaamteloos over boord geworpen, de rechten en belangen der neutralen met ijskoude minachting vertredend.

Ziezoo, nu voel ik mij, met mijn bescheiden leekenoordeel, in goed gezelschap, nu een man als professor de Louter het zóó klaar en duidelijk zegt dat Engeland, wel verre van om het behoud der neutrale staten te kampen, den handel dier staten op de brutaalste wijze treft, en daarmee zichzelf het recht ontneemt tot bovenvermelde grootspraak en huichelarij. En daarom wil ik óók nog herhalen de volgende woorden van denzelfden professor, om dat zij verduidelijken ook *mijn* taak:

Alleen krachtdadig verzet van de aaneengesloten neutrale mogendheden kan de oorlogswoede extensief en intensief beteugelen. Het is de plicht van elken neutralen staat, ja van elk neutraal persoon, daartoe naar de mate zijner krachten mede te werken, en te waarschuwen tegen lauwheid en karakterloosheid.

Van elk neutraal persoon-óók acht professor de Louter het de *plicht* op te komen tegen lauwheid en karakterloosheid. Zie, dat ben ik zóó volkomen met hem eens in deze dagen van elkaar napraten uit modezucht *en* beangstheid. - Laf en karakterloos is het namelijk géén opinie te hebben - indien men staat op een plaats waar die opinie gevraagd wordt, - in plaats van eerlijk voorlichting te geven in rechtvaardigen zin. Aan die lafheid en flauwheid maakt zich onze pers in hooge mate schuldig, zoo zij niet nog erger doet, en integendeel beslist *ophitst*, gelijk enkele organen doen. - Daarom stel *ik* er eene eer in hier te herhalen wat hierboven gezegd wordt door professor de Louter.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VIII. Chic.

Wie kent niet mej: Duymaer van Twist, een van de sterren van Verkade's theater! Dezer dagen zag ik haar heel toevallig in een zeer elegante costume-tailleur van taupekleur, en versierd met een coquet hoedje, dat *cachet* had. - Een allerliefste verschijning in één woord!

En, weet ge wààr ik haar zag?

Bij madame Derwel, Anna Pauwlona-str: 19, den Haag, bij wie zij extra kwam een bezoek afleggen - vertelde deze mij later - om hare groote blijdschap uit te drukken over haar volmaakt-zittend corset, waarvan ze verklaarde dat het zonder twijfel haar groot succes, bij hare laatste kunst-creatie, zeer had bevorderd. 't Geen ook zeer natuurlijk is, want, al speelt een actrice ook nog zoo goed, 't oog wil voor en boven alles een elegante verschijning waar het de vrouw geldt. Dat weten de Parijsche en Londensche actrices wèl, en daarom is bij háár het toilet nog meer hoofdzaak dan het spel, en is het oordeel van den Franschen criticus meestal in de éérste plaats gebaseerd op het goede uiterlijk van de dame die hij beoordeelt. -

Om op mej: Duymaer van Twist terug te komen, 't spreekt vanzelven dat ik het niet zou wagen haar bekenden en beroemden naam hier in dit verband in het publiek te noemen, indien ik daartoe geen vrijheid had gekregen van madame Derwel-zelve.

- Waarom ook niet? Is het geen satisfactie voor eene vrouw dat zij eene andere vrouw treft door haar smaakvolle verschijning en haar elegant figuur, en is het dus niet eigenlijk heel natuurlijk dat haar in dezen openlijk de eere wordt gebracht die haar toekomt!

Intusschen, niet iedereen heeft een figuur à la Duymaer van Twist. Ook de beste corsetière kan niet altijd alles verbeteren of wegmaken wat moeder-natuur nu eenmaal zus of zoo wilde. Dat mag ze ook niet trouwens - als zij is een goede corsetière, die denkt aan gezondheidsvoorschriften. En de hedendaagsche vrouw is trouwens zelve ook zóó verstandig van dat niet te willen meer. - Daarom zij hier ook nog even verteld van een ander, een echt practisch maar toch zeer goed-kleedend model, dat madame Derwel mij vertoonde, waar juist mij zoo dikwijls wordt gevraagd naar gemakkelijk-zittende corsetten. Het was van voren slechts 10 a 15 c. M. hoog, en werd met breede elastieke banden aaneengehouden, zoodat de rug geheel de normale vormen kreeg van het lichaam. Men moet eigenlijk zoo iets *zien* om het te begrijpen, evenals men moet zien de nieuwe cachecorsets en buste-houders. Van welke laatste mij een typisch backvischje onlangs vertelde, (zij was wat zwaar voor haar jaren), dat zij zonder zoo'n buste-houder van mevrouw Derwel ‘niet meer kon leven’. - Men moet de benijdenswaardige zorgeloosheid van eene

zeventienjarige hebben, om aldus te overdrijven, maar met dat al is het een feit dat jeugd, schoonheid, en gezondheid drie dingen zijn, welke het leven veraangenamen voor zichzelven en voor anderen, en dat het dus allerminst 'geld-weggooien' kan genoemd worden indien men er zich op toelegt met alle geoorloofde hulpmiddelen het behoud daarvan te bevorderen en te verlengen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 19*).

O, die vreeselijke, vreeselijke 'verlieslijsten'! Dat is het verschrikkelijke, het hartbrekende, het afschuwelijke....

Elken ochtend brengt thans de Frankfürter Zeitung die verlieslijsten, klein-gedrukt, en toch ellenlange kolommen vormend! En daar staat het dan koud en wreed: dood, gewond, vermist, enz., enz. O God, hoe hebben die ongelukkigen waarschijnlijk geleden eer de dood hen verloste, geleden op die afgrijselijke slachtvelden ginds! En hoe vele, vele tranen zullen er onophoudelijk vloeien in gansch het groote, groote Duitsche Rijk, - in gansch Europa! Hoevelen ook blijven achter, weduwen en weezen, broodeloos geworden plotseling, omdat de kostwinner stierf daarginds, stierf 'den heldendood voor het vaderland', - zooals de schijnheilige phrase luidt.

Ach, in dit militaristische land loopen zelfs de kleinste kinderen rond, bij elke overwinning, zegevierend vaandeltjes voor zich uit dragend, gekleed soms reeds in uniform. En zingen: 'Deutschland, Deutschland über Alles.' En verheugen zich, - omdat ze niet begrijpen de droeve werkelijkheid. Maar wij volwassenen, wij denken daarbij met vochtige oogen: Arme, arme kleinen, wie weet of ondertusschen niet ginds, in een verre streek, uw vader, uw broeder, smartelijk ligt uitgestrekt op een of ander slagveld, waar niemand hem vindt, niemand weet van zijn nameloos lijden...

Intusschen, altijd opnieuw wordt men getroffen door de bereidwilligheid om offers te brengen, waardoor zich het Duitsche volk kenmerkt als het geldt 'het vaderland'. Ik sprak dezer dagen met eene moeder wier eenige zoon, wier hoop en trots, moest mee-uittrekken als reserve-officier. Ach, hoe bitter weende zij! Maar ook, hoe berustend sprak ze van de mogelijkheid, de zekerheid bijna, van zijn nooit-terug-zullen-komen. Het schoone woord, dat de beroemde Von Roon, de man van het driemanschap uit den oorlog van 1870: von Moltke, Bismarck en hij, schreef aan een vriend, het schijnt het parool van elk Duitsch ouderenpaar:

Wij hebben onze zonen reeds afgestaan op het oogenblik waarop zij in den oorlog trekken. Indien zij terugkeeren mogen, dan zijn zij ons opnieuw van God-zelf geschonken.

Gisterenmiddag en heden-nacht kwamen de eerste verwonden aan. - Neen, ik was niet onder de nieuwsgierigen om het droevig moment bij te wonen, bij wijze van amusement, zooals het helaas steeds het geval is bij dergelijke gelegenheden wanneer de meerderheid van het menschdom zichzelf zoekt te *prikkelen* door het lezen of bijwonen van akeligheden en ongelukken; hoe erger ze zijn, hoe 'interessanter' zij het vinden. Gansch Nauheim was zonder eenigen twijfel op de been tusschen het

station en het Konitzkijstift, waarheen de gewonden in hoofdzaak werden vervoerd. Maar, ondanks die algemeene opwinding en drukte, ging alles toe met bewonderenswaardige orde. De arme stumperds werden overgebracht in rijtuigen die het teeken van het Roode Kruis droegen; zooals ik reeds hierboven zei, naar het Konitzkijstift in hoofdzaak, maar ook naar het militaire hospitaal (dat in het bijzonder voor de Fransche en andere tot den vijand behoorende verwonden is ingericht), en ook naar het Eleonorenstift, - in vredestijd een bloeiend en vriendelijk uitziend hôtel-pension hier.

Het hoofd van alles, van geheel het Roode Kruis, is mijn hooggeachte professor Groedel, in vereeniging met den militairen-chef-dokter van het militaire hospitaal: dr. Schrade. En de overige nog hier aanwezige oudere doktoren, want de jongeren staan allen in het veld, behooren tot hun staf, en helpen getrouwelijk mede. Zooals vanzelf spreekt zijn alle vrouwen en meisjes, die voor ziekenverpleging werden opgeleid, in welke inrichting dan ook, thans opgeroepen om haar voormalig vak weer uit te oefenen. Iedereen treedt bereidwillig en flink op. Men bemerkt niets van eene troostelooze stemming, van een zich overgeven aan een op dit ernstig oogenblik misplaatst treuren met de handen in den schoot. In het bijzonder wordt men getroffen door de handigheid en het organisatietalent waarmede terstond een ge

heel corps is gevormd van vrijwillige Roodekruis-helpers en helpsters om de gewonden uit den trein en in de rijtuigen te dragen. Deze mannen en vrouwen treden even geschoold op als waren ze al hun leven tot dat doel bestemd geweest, en toch zijn zij samengesteld uit de meest verschillende klassen der maatschappij, van den meest verschillenden leeftijd en stand. Maar, men voelt het: zij *willen. En zij zijn gedrild in enkele weken tijds tot een volmaakt geordend corps.*

.... Uit Holland schrijft men mij van gebrek aan levensmiddelen, van verbod om onbegrensd licht en water te gebruiken, van bestorming der finantieele inrichtingen, van een zeer zenuwachtige stemming. Ook van andere Hollanders hoor ik dat zij zulke tijdingen krijgen. In al die opzichten zitten we hier veel rustiger, schijnt het. We betalen geen hoogere prijzen, men valt ons niet lastig met quitanties, niemand maakt eenige aanmerking op licht- of water-verbruik. En dat alles danken wij, naar mijne bescheiden meening, aan de uitstekende maatregelen die van het begin af zijn genomen. O, zeker, wij-ook voelen dat we niet meer zijn Kurgasten, maar *vreemdelingen*, die van geluk mogen spreken tot de neutrale staten te behooren. Het toonen van een pas - (den eersten dien ik ooit heb gehad in mijn leven -) wordt van iedereen, ook al behoort hij tot een neutralen staat, verlangd als men wil telegrafeeren, of telegrafisch geld ontvangt; (en, langs anderen weg dan telegrafisch gaat dat niet). Hollanders, die niet zoo algemeen bekend zijn als wij, dragen de driekleur, evenals óók de Amerikanen en de Bulgaren zichzelf op zulk een wijze onderscheiden van de Russen en de Engelschen, (Belgen zijn er niet veel in Bad-Nauheim), - van 'de vijanden!' En het gebod voor die laatsten, de vijanden, luidt: om 9 uur thuis zijn, en zich niet in de nabijheid begeven van het station op 100 meter afstands. Onwillekeurig ziet men dientengevolge elkander terstond aan tot den 'vijand', dan wel den tot een neutralen staat behoorenden, of den Duitscher-zelf.

En, terwijl mijn uitgever mij steeds heftiger begint te dringen terug te komen, wordt ondertusschen de kans op die afreis steeds geringer. Immers, de derde klasse, die waarin ik anders onze honden laat reizen met onze Marie, bestaat niet meer. Alles wordt nu ingenomen door 'das Militär.' De spoorwegmaatschappijen weigeren elke garantie. Gij kunt een kaartje nemen, maar, als gij vanwege 'das Militär' onderweg wordt uitgezet, dan verliest gij Uw recht op vergoeding. En koffers kunnen nog steeds niet vervoerd worden. Hoe is het dan mogelijk te reizen, met vier honden, een kat, een papegaai, en nog bovendien de vele bagage van een gansch lang zomerverblijf van drie personen! Daarbij komt dat juist alles aan den Rijn, in de richting van Keulen, is bezet door militairen, en dat juist dáár de krijgsverrichtingen (men houdt alles zéér geheim) schijnen plaats te grijpen. Daardoor is ook de mogelijkheid uitgesloten een Rijnboot te nemen, want die varen zeer ongeregeld, worden meestal voor de verwonden gebruikt. En, ook, hoe die booten te bereiken? Een auto naar Biberich, waar men aan boord moet gaan, is niet te krijgen, omdat alle auto's zijn opgeëischt voor den oorlog, en benzine niet meer verkocht wordt.

Ondertusschen verdwijnen de Amerikanen, voor wie extra-treinen zijn gehuurd. Ook enkele Hollanders gaan op die wijze heen. Zij echter hebben niet, als ik, een geheel dierenwereldje mee te sleepen. Die arme dieren namelijk zijn de grootste moeilijkheid! Door hen juist loop ik de gróótste kans, veel meer dan een ander, onderweg te zullen worden uitgezet, indien dat den Duitschen autoriteiten invalt. En, wat dan? Dan zitten

we ergens in den vreemde, waar niemand ons kent, waar we zullen worden geplukt als ‘rijke vreemdelingen,’ reizend immers met een dienstmeisje en een geheele menagerie, dus, natuurlijk, ‘schatrijk.’ En dat terwijl mijn beurs alles behalve is ingericht op zulke extra-uitgaven!

‘Laat ze achter. Dat spreekt immers vanzelf’, - raadt mij een meneer, die het tegelijk uiterst gek vindt als ik *hem* aanraad zijn elf koffers, *zijn* bezwaar tot vertrekken, voorloopig in de goede hoede achter te laten van het 1ste klasse-hôtel waar hij logeert. - -

‘Die koffers *moeten* mede’, verklaart hij, bijna huilend om het feit dat zij hem ondertusschen zijn afreis beletten, want hij wil er mede naar Biberich, naar een Rijnboot, en kan geen auto voor zoovéél bagage krijgen. -

En ondertusschen vindt hij het van mij bijzonder mal dat ik mijne levende trouwe dieren, - die van geen oorlog weten - niet zoo maar, mir nichts dir nichts, achterlaat in een vreemd land, onder vreemde menschen.

Ik redetwist er niet eens over. Indien de

levensbeschouwingen zóó verschillend zijn, dan is het maar het beste te zwijgen. Maar in stilte weet ik dat noch ik, noch mijne vriendin, noch onze Marie, onze lieve arme dieren óóit zullen achterlaten. Het ga dan hoe het ga. De uitgever moge mij desnoods als redactrice bedanken. Mijn dieren zal ik trouw blijven, - zooals zij het mij zijn.

Groote opwinding heden in ons klein thuis! De negentienjàrige zoon van eene Russin, eene geborene Duitsche maar door haar man natuurlijk Russin geworden, is inééns gevangen genomen als 'spion', in het pension waarvan onze afzonderlijke woning de dépendance is. De arme moeder, wier gansche hart aan dezen lievelingszoon, dezen 'Moritz', hangt, heeft op dit oogenblik zenuwtoeval op zenuwtoeval. Weer een der tallooze onvermijdelijke wreedheden van den oorlog! Zij, zoowel als haar Moritz, zijn veel meer Duitschgezind dan Russisch. Zij wenschen den Duitschers van harte alle succes. Maar hun nationaliteit belet hun het afreizen naar Petersburg. En zoo wachten zij dus hier geduldig op een pas, die hun veroorlooft althans naar Leipzig te gaan, naar een familielid dáár. Reeds heeft, als bij de meeste Russen, bij hen-óók eene huiszoeking plaatsgehad, die leidde tot een inbeslagname van alle aanwezige papieren, brieven, enz. Tot zelfs onder de matrassen werd gezocht. Hedenochtend nu vervoegden moeder en zoon zich op het Polizei-ambt om te vragen of zij de passen konden ontvangen. In plaats daarvan luidde het antwoord:

'Sie kommen mir gerade recht. Wir müssen Ihren Sohn verhaften.'

Wij waren juist in het pension-zelf, om met onze lieve huisbezitster een praatje te maken, toen men haar van het Polizei-ambt telefoneerde, dat zij terstond met een rijtuig moest komen ten einde de flauwgevallen Russin, Frau K., af te halen. - Groote ontsteltenis! Want moeder en zoon behooren tot de daar in huis sinds jaren geregeld wonende Kurgasten, zijn evenzeer in Nauheim algemeen bekend als wij-zelven het zijn.

En, toen ik eenige oogenblikken later buiten op straat stond, zag ik toevallig hoe de 'spion', de negentienjarige 'Moritz', kwam aanrijden, om naar Frankfürt gebracht te worden, naast hem een gebaarde, streng-uitziende soldaat, met een geladen geweer rechtop vóór zich, de jongen-zelf zoo wit als een lijk! En daarachter volgde een tweede rijtuigje, waarin, onder dezelfde begeleiding, een Engelschman zat, schoonzoon, meen ik, van den Engelschen admiraal John Fisher, en die was in hechtenis genomen wegens een bij hem gevonden telegram van deze Engelsche grootheid op militair gebied. Het is intusschen een feit dat dergelijke onder verdenking staande personen *niets* geschiedt in Frankfürt, indien zij werkelijk onschuldig zijn. Maar het is óók een feit, dat de schrik en ontsteltenis voor henzelven zoowel als voor de achterblijvenden natuurlijk ontzettend groot is, temeer waar men hier te doen heeft met zieken, in een badplaats. 'Moritz' wordt door zijne mama, eene nog zeer jeugdig zich voordoende oude mevrouw, buitengewoon vertroeteld. Geen wonder dus dat zij thans een groot spektakel maakt, en ook werkelijk geheel en al van streek *is.* Naar ik verneem van Duitschers moet haar lieveling thans op een soldatenbed slapen, en gewone soldatenkost eten, dingen die hem ongetwijfeld vreemd zullen aandoen, waar hij hier dagelijks op het Kurhaus dineerde, en op het Tennis-café nimmer ontbrak. - Natuurlijk maakt de achtergebleven vrouw van den in hechtenis genomen Engelschman nog veel méér lawaai dan de Russin, schijnt het. Bij háár is

het namelijk veel minder de angst, dan wel de beleedigde trots van de Engelsche, die zich ‘zoo iets niet wil laten welgevallen’.

Buiten kijf zijn zulke misverstanden, - want die zijn het tenslotte, - voor de betrokkenen heel onaangenaam, maar, wanneer men denkt aan de duizenden en honderdduizenden Duitsche moeders, wier zonen op het slachtveld ginds lijden en sterven, of ook in Rusland gevangen zitten, (hetgeen met vele Duitschers, óók van hier, het geval is), dan kan men niet al te veel medelijden hebben met deze in elk geval in Frankfürt zeer fatsoenlijk behandelde vreemdelingen.

Wat wreedheid bedreef men niet in Petersburg, in het gebouw-zelf der Duitsche legatie, waar men den achtergelaten Hofrat Katzner, een in Petersburg sinds vele jaren bekende en geziene persoonlijkheid, door het plebs liet *vermoorden!* Hoe ruw is in Marseille de Duitsche consul behandeld op zijn doorreis, zóó zelfs dat hij verwond is in het gelaat! Daarentegen getuigt elke vreemdeling, ook ‘de vijand,’ dat iedereen, die zich hier in dit stukje van Duitschland waar wij ons bevinden ordelijk en rustig gedraagt, absoluut veilig is, - al behoort hij zelfs tot de hier thans het méést gehate natie: de Engelsche...

Ofschoon iedereen, ook de Hollanders, hunne passen moeten vertoonen bij het telegrafeeren, zijn wij hier zóó bekend dat men van ons, zelfs thans, dit niet verlangt. - Met ons zijn nog altijd eenige andere Hollanders hier. Wij kennen ons nu allen persoonlijk onder elkaar. De oorlog verbroedert.

Maar helaas, anderen ook reizen nu dagelijks af! Hoe mist men elk bekend gezicht, dat in deze dagen dubbel dierbaar werd! En hoe innig verheugt men zich op een wederzien in het vaderland, in de 'Heimat,' zooals het Duitsche woord zoo mooi luidt! - Ach hoe heerlijk is toch de vrede! Wanneer ik des nachts wakker word - en hoe dikwijls geschiedt dat - dan komt het mij steeds onmogelijk voor dat dit alles, wat rondom ons thans gebeurt, is rauwe werkelijkheid. Het is mij dan alsof mijn hart ineenkrimpt van jammer.... Men wil, men kan niet dóórdenken.... De dag belet dat ook, dwingt tot handelen en werken. Maar de bange, bange, slapelooze nachten....

En wij zijn eerst aan het begin van den oorlog!

Hoe lang nog!? Hoe lang nog!?

Heden staat op alle hoeken van straten, bekende winkels, enz., het hieronder volgende vers aangeplakt, dat wel een bewijs is hoe de stemming niet zoozeer is uitsluitend tegen Frankrijk of een der andere Bondgenooten, maar wèl tegen speciaal Engeland:

Alt-England, ach schämst du dich nicht?

Hast du beim Doppelmord der Serben
Dich nicht entrüstet abgewandt?
Hast du den Ruffenvoltsverächtern
Nicht einst den Fehdebrief gesandt -?
Boll Ehre einst - heut s o l c h e i n W i c h t,
Alt-England, ach, schämst du dich nicht?!

Hast du nicht mit auf deutschen Rosten
Dir deinen Reichtum heimgetan?
Du hast zerstört mit deutscher Hilfe
Französischen Zäsarenwahn.
Durch uns tamst du empor zum Licht.
Alt-England, ach, schämst du dich nicht?!

Entartet Rind derselben Mutter,
Die unsere Stämme auch gebar,
Die dir bis in die jüngsten Zeiten
Erhalterin voll Lieve war.
So sagt vor furzem dein Bericht. -
Alt-England, ach, schämst du dich nicht?!
Ein drittel deiner Schiffssoldaten
Hat ihre Wieg' in unfrem Land,
Weiszt du, wer an Bittorias Seite
Als vielgeliebter Gatte stand?
Ein d e u t s c h e r F ü r s t, so edel schlicht.*)

*) Noot red:
Een aardige commentaar op dit in Bad-Nauheim algemeen-verspreide vers levert London Life, dat mij de vorige week in handen kwam, en waaruit ik woordelijk citeer, uit een artikel over den Duitschen invloed in de hoogste kringen van Engeland:

Alt-England, ach, schämst du dich nicht?!

Hast du den Entel dieses Mannes
Richt oft als deinen Fieund geseh'n?
Sahst du nicht gern auf eignem Schlosse
Der Hohenzollern Banner wehn?
Heut' willst du helfen, dasz es bricht -
Falsch-England, sag, schämst du dich nicht?

Du bist fürwahr in saubrem Kreise:
Mit Nuss' und Serben Hand in Hand.
Einst schienst du weis', heut glaub ichs gerne
Du hast verloren den Berstand.
Du schaffst dir selbst noch streng Gericht.
Rein, England, nein, Scham tennst du nicht.

An Herzensstell' ruht dir im Busen
Ein Geldsact, unerforschlich tief.
Bei deinem talten, falschen Düntel
Geht doch einmal die Sache schief.
Du löschest weg Ehrschilde Licht.
Denn England, ach, du schämst dich nicht!

C.-A.-c.-B.

Oorlog.*)

Als het dan *moet*, voor de eer van het land,
Als het dan mannenplicht heet,
Te kwetsen, te dooden, zooveel men maar kan,
Verspreidend alom bitter leed.

In verband hiermede moeten we niet vergeten dat tot nu toe de betrekkingen tusschen het Engelsche en het Duitsche Hof bijzonder vriendschappelijk waren.
Dat Koningin Victoria zeer Duitsch-gezind was is van algemeene bekendheid. Haar echtgenoot was een Duitscher; (zie het vers hierboven red:) *en al hare dochters*, *met uitzondering van eene, prinses Louise*, *zijn gehuwd met Duitschers. De Duitsche Keizer was haar meest geliefde kleinzoon, en, gedurende haar lange regeering was de Duitsche invloed aan het Hof overheerschend; Duitsch werd gesproken liever dan Engelsch, en Koningin Victoria's kinderen, en zelfs haar kleinkinderen, zijn in hun eerste jeugd grootgebracht door Duitsche zorgen. Eerst onlangs nog is de Duitsche gouvernante van Koningin Mary gestorven.*
Men ziet het - volgens deze onverdachte getuigenis uit *Engelsche* bron - wordt volmondig erkend hoe hoog de in Engeland zoo algemeen-beminde Koningin Victoria schatte *Duitschers* en *Duitsche* beschaving en *Duitsche* invloeden, en hoe hare liefde tot haren *Duitschen* gemaal zich had overgedragen op haren *Duitschen* kleinzoon, den Keizer van Duitschland.
Dat alles wordt nu in het aangezicht geslagen...

*) Noot red.
Dit versje werd geïnspireerd door de slotwoorden van mijn laatste artikel ‘Indrukken’ (zie nommer van 4 Nov.)

Als vele moeders hun zoons zagen gaan,
Hun man, hun steun, hun ontviel,
Dan komt in het hart van die vrouwen een wrok,
Dan komt in opstand hun ziel!

Zij haten dien oorlog, die alles hun nam,
Zij haten dat veld van eer!
't Laat *koud* hen 'wie wint', want niemand op aard'
Geeft hun, wat hun lief was, *ooit* weer.

Wànneer zal 't volbracht zijn, 't vernielingswerk?
Wànneer de bloeddorst gestild?
Wànneer komt het eind' van dien vreeselijken strijd,
Dien niemand (zoo 't heet) heeft gewild? -
- - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - -
En als dan een God dat alles aanschouwt,
Al die smart, al die zielepijn.....
O God, *grijp* dan *in*, met machtige hand,
En laat het *genoeg* dan nu zijn!

CORA.

Asyl-Varia.

'S-GRAVENHAGE, 17 November 1914, Groothertoginnelaan N°. 160.

Beste Freule!

Verleden jaar was er in 't asylbestuur hoog noodig eene dierenvriendin, om toezicht over de in 't asyl gebrachte jonge hondjes te houden.

't Bestuur stelde 'op instigatie van den Voorzitter Jhr. L.J. Quarles van Uffort' tot candidaat: Mevrouw de weduwe G. IJssel de Schepper geb. A.E. Vernède. Déze is tòen gekozen. Kort daaròp is ze naar Rotterdam vertrokken. Haar naam staat niet ééns meer in 't Haagschen Adresboek en schijnbaar vervult ze tóch nog maar steeds hare op zich genomen taak.

't Is natuurlijk geen ernst geweest haar te engageeren voor toezicht te houden op de jonge hondjes want ze worden nog steeds vermoord.

Een bestuurslid van 't asyl, tevens voorzittter van de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren, heeft openlijk op de dieren-asyl-vergadering verklaard: Dat 't dieren-asyl geene dierenbescherming is. Toen dacht ik: Als Mevrouw van Manen, de stichteres van 't asyl voor noodlijdende dieren, had geweten, dat zoo'n inrichting niets met dierenbescherming heeft te maken dan zou ze hare familie wel hebben laten erven in plaats van haar geld voor eene stichting voor noodlijdende dieren (haar ideaal) te laten gebruiken. Ook dacht ik: 'Wanneer de erfgenamen van Mevrouw van Manen wisten, dat Mevrouws asyl voor noodlijdende dieren buiten dierenbescherming staat, dan zouden dezen 't legaat van Mevrouw gerechtelijk kunnen opvorderen.

Op eigen houtje een dieren-hôtel naast Mevrouw van Manen's asyl op te richten, om met meerdere inkomsten de noodlijdende dieren 't zoo best mogelijk te kunnen geven, is van een dierenasyl-bestuur eene grootsche onderneming, maar dan moet dit bestuur aan de noodlijdende dieren de gelegenheid ook geven dáárvan te kunnen profiteeren, door ze niet te vermoorden; óók behoort 't bestuur elkander geene traktementen toe te duwen en geen thee-fonds op de rekening-courant uit te trekken.

Wie maar een beetje ziel in zijn lichaam heeft drinkt geene thee op kosten van noodlijdende dieren.

Aan den Heer of Man, dien me mijn tien guldens-quitantie voor mijn asyl-lidmaatschap is komen presenteeren, heb ik gezegd: Dat ik niét aan mijne betaal-verplichting behoef te voldoen, want dat men aan mij de verplichting toch óók niet is nagekomen, me mijn gedrukt biljetje met stemuitnoodiging te zenden.

Toen ik dit aan een asyl-lid vertelde kreeg ik tot antwoord: ‘U is er geheel en al in de war mede. Er was ‘toen de man met de quitanties rondging’ nog geen sprake van gedrukte convocatie-biljetjes te hebben moeten ontvangen. Pas geleden is dit wél moeten gebeuren, maar 't asyl heeft geene ‘oproeping’ om te komen stemmen ‘gedaan per gedrukt biljetje, doch wél per kranten-berichtje, dat bijna niet kan zijn gelezen, want van de 618 leden waren er maar slechts 2 dames ter vergadering gekomen,[1] om de eenzaam-

(1) Wat weinigen weten, is, dat de bestuursvergaderingen vroeger werden gehouden, zooals met deze laatste vergadering 't geval is geweest, n.l. met de opkomst van hoogstens 2 à 3 leden. 't Bestuur, dat deze manier van vergadering houden erg in de smaak is gevallen, om in verband met 't asyl te kunnen doen wat 't verkoos, is het dáárom hoogst onwelkom geweest, dat op de voorlaatste twee vergaderingen, ware dierenvrienden 't hoofd begonnen op te steken, om van hunne belangstelling blijk te geven. 't Bestuur toonde zich er boos over. De voorzitter vond, dat 't eene agitatie was en toonde daarmede 't ongepast te vinden dat er van de 618 leden circa 60 waren opgekomen. Met de laatste vergadering is het dan ook, door 't niet rondzenden van convocatiebiljetten, aan 't bestuur gelukt, hunne ouderwetsche vergadering terug te krijgen.

heid van de overal leeg staande stoelen te verbreken, zoodat de ‘Grootwaardigheidbekleeders’ om hun mal figuur te redden ‘de dames toen maar zeer galant hebben uitgenoodigd aan hunne bestuurstafel plaats te komen nemen. Een asylverslag of - jaarboekje krijgen we van 't jaar óók al niet.’

'k Antwoordde: ‘De zoo goed als niet gelezen stem-oproeping zal vermoedelijk zijn geschied op raad van een Intellectus, om 't bestuur niet te laten bloot staan aan ledenoppositie en lesjes van opvoeding. Zóó konden de voorstellen van 't bestuur, waaronder de herbenoeming van Jhr. L.J. Quarles van Uffort was, wel met algemeene stemmen worden aangenomen!

Je behoeft er altijd niet ééns Advocaat voor te wezen, om je er op te hebben toegelegd voor geen gat te kunnen worden gevangen.’

Een precies op Bobbie van mijn nichtje gelijkende hond sprong in de Passage tegen me op. Bobbie mag volstrekt niet alleen op straat loopen, zoodat ik plan had hem te gaan thuis brengen; maar jawel. Hij zette het, nog eens naar me omkijkende, op een loopen.

Een paar dagen na dien kijk ik toevallig in de krant waarin 't vleesch van mijne dieren verpakt was geweest. 't Was het tweede Avondblad van de Nieuwe Courant van 19 October 1914 en daarin las ik onder de rubriek gevonden voorwerpen, dat er was terug te bekomen een overreden jachthond bij Hooigracht No. 2.

's Anderen daags ben ik er op uitgegaan om te weten te komen of de overreden hond kon wezen mijn Nichtje's Bobbie.

Bij Hooigracht No. 2 was géén overreden hond gehuisvest. Dáár vernam ik, (er wonen dierenvrienden), dat ze met genoemden hond alleen maar in betrekking hadden gestaan. Om raad te schaffen had men hun Zondagavond bij dien overreden hond geroepen. Om reden er op de asylvoordeur is te lezen: ‘Voor zwaar gewonde dieren telephoneeren,’ telephoneerden ze naar 't asyl om per fietswagen onmiddellijk een overreden hond op 't Smitswater te komen halen. De vrouw van den Hoofd-oppasser (ze woont eenige huizen vanaf 't asyl), telephoneerde terug, dat, ‘om reden 't Zondag was’ er niemand in 't asyl was. Ze hadden haar daarna gevraagd of de Heer Driessen per telephoon te bereiken zoude wezen.

Ze telephoneerde terug: De Heer Barendregt, stalhouder, weet zijn adres.

Driessen zal dáár op theevisite zijn geweest, want vandaar telephoneerde hij terug, dat er Zondagavond in 't asyl niemand was die zich met zoo iets zoude kunnen bemoeien.

Toen 't bijna middernacht was heeft de eigenaar van de Vieux-Doelen, (de Heer van Santen, die niet kon gelooven, dat 't dierenasyl Zondag-avond à l'abandon kon worden gelaten) ook nog eens om hulp naar 't asyl getelephoneerd, maar ook *hij* kreeg 't bescheid, dat er Zondagavond niemand was, waardóór de Heer van Santen natuurlijk geheel zal zijn ontgoocheld omtrent de dierenliefde en 't plichtgevoel van een asyl-directeur.

Dank zij de goede zorgen van de tot hulp geroepen dierenvrienden is er alles kunnen worden gedaan om 't lijden van 't armen dier te kunnen verzachten en heeft het een door hen geïmproviseerd nest kunnen vinden in de buurt waarin het was overreden en wel in den stal van den Heer Starrenburg, Smitswater No. 5. Een bij den hond ontboden Dierenarts heeft hem door hem eene morphine-inspuiting te

hebben gegeven, tijdelijk nog wat rust kunnen bezorgen. Na drie uren 's nachts was hij gelukkig voorgoed uit zijn bitter lijden verlost.

Toen de stalhouder Henning, Hugo de Grootstraat 2 en 4, eigenaar van den overleden hond 's anderen daags in 't asyl kwam vragen of Bruno, zijn door hem vermiste hond, dáár ook als zwerver was opgenomen, loog Driessen van niets te weten.

Nadat Henning achter de leugen en de waarheid was gekomen was hij erg ontroerd en - dankbaar voor de aan zijn Bruno verleende liefdediensten.

De uren, waarop honden niet overreden mogen worden, moesten door 't asylbestuur eigenlijk worden vastgesteld.

't Is wel vreemd dat een bestuur, dat 't niet de moeite waard vindt een offer voor een dier te brengen, zich er tóch wel op heeft willen toeleggen, voor noodlijdende dieren legaten af te bedelen, waarvoor de blanco-formulieren steeds in de jaarboekjes rondgezonden werden.

Met vriendschap en gevoelens van hoogachting noem ik me:

LUCIE THORBECKE,
geb. VAN CATS DE RAET.

Zoo zijn er.

O, daar zijn priesters, die het volk verachten,
Laatdunkend zien zij op de schare neer;
Zij wanen toch alleen zich zelven heilig,
En goed, en welgevallig voor den Heer.

O, daar zijn priesters, die den eenvoud preeken,
Terwijl het vuur der hoogmoed hen verteert,
Zij hebben gestudeerd, maar nooit begrepen,
't Eenvoudig woord, dat 't Evangelie leert.

O, priesterschaar! Gij wilt de menschen leiden?
Gij - zelf zoo blind en doof? Gij - zelf zoo zwak?
Straks slaat des levens storm Uw waan te pletter,
En blijft van al Uw glans... een hulp'loos wrak.

Hoe lang nog zult gij Jezus' woord verdraaien
Om eigen grootheid, aardsche macht en eer;
En ied'ren mensch de zaligheid ontzeggen,
Die niet gelooft in *Uw* 'onfeilbare' leer?

O, God! Laat toch de Waarheid zegepralen,
Bescherm ons, Vader, voor die vuige schaar,
Die in Uw naam vervloekt, ons, Uwe kind'ren,
Wier lage geest ontheiligt 't Hoogaltaar.

C.M.V.

Varia.

1903-1908/09.

Ik kan mij best begrijpen, dat Gerard van Eckeren (pseudoniem) zes jaar noodig heeft gehad om zijn winkeljuffrouw-gedoe[1)] samen te stellen. Dergelijke woord- en zinswending-(verdraaiing is beter) geknutsel vordert tijd. Laat de auteur eens de verzen van Soera Rana lezen[2)], en dan eens eene bladzijde uit zijn boek, en mij dunkt hij zal volkomen genezen zijn, en zijn lezers niet langer op die wijze plagen!

Ik zet het hem om eens een twintig regels te 'ontleden', want hij moet toch bedenken, dat de lezer dit ook moet doen onder het lezen, al zij het ook geestelijk. Er wordt gespot, en terecht, met het futurisme in de schilderkunst, en nog meer met een overbrengen van die knutselarij in de literatuur, maar de schrijfwijze van van Eckeren heeft er al heel veel van. Hij schijnt de voorlooper ervan te zijn. Het verwondert mij nog, dat de titel ook al niet zijn zinverdraaiings-systeem weêrgeeft; zoo iets van 'juffrouw-in-den-winkel-roman.' Ik noem 't eenvoudig krom praten. Met graagte lees ik Gerard van Eckeren in zijn 'Gulden Winckel', maar zijn roman-proza is voor mij de massa glasgruisjes uit een kaleidoskoop, die in ruste is. Over den inhoud zwijg ik. Het winkeljuffrouwen-wereldje, waarin de auteur thuis

1) Guillepon Frères.
2) Licht en Schaduw, 1874. De dichter moet zich ook wel verdedigen tegen 'onbeholpenheid in de taal', maar dat was geen *gezochtheid*, maar 't gebruik maken van verouderde woorden.

is als misschien geen ander, ken ik slechts van buiten af, maar toch zou ik willen vragen of die dames, onder wie een papa-zegster, in een café gaan en.... biljarten? Ik begrijp dat er onder die meisjes velen zijn die 'uitgaan', 'meer dan uitgaan' en ook niet uitgaan, en ook dat een 'zeepzolder'[1] als danscursus gefrequenteerd wordt, maar het biljarten zal wel meer in des auteurs brein gespookt hebben, omdat dat wel door dames der hautevolée geschiedt. Schrijve hij eens een boek in goed Nederlandsch!

A.J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Nieuwe uitgaven.

In de eerste plaats vermeld ik mijn ouden vriend: De **Internationale Scheurkalender,** die als altijd verscheen bij de firma W.J. Thieme, te Zutphen, en mij een in de huiskamer onmisbare gezelligheid is geworden, waarvan ik menige schoone spreuk, en menig wáár gedichtje heb bewaard.

Bij de uitgevers van der Haar en van Ketel, den Haag, verscheen een bundel gedichten: *Droomland*, door J.G. van der Haar; dezelfde dichter, die vroeger uitgaf bij denzelfden uitgever: *Het levend Verleden.* Is het uiterlijk van den laatsten bundel fijner en gesoigneerder dan van den eersten, voor mijn smaak is de inhoud van den eersten rijker aan gevoelige verzen dan die van den laatsten, - waaruit ik als het meest naar mijn smaak citeer: 'Gij Dagen', blz. 29, of ook 'Gij-Calvinisten', blz. 21. - Uit den vorigen Bundel neem ik over, om meteen een denkbeeld te geven van den aard dezer gedichten:

Kerstfeest.

Gij Christus, open wijd de doode oogen!
De schoone Dag is ver, en nacht nog grijnst.
Op vaan der schoonheid gloeit de haat en logen!
De wereld spot U, en de mensch nog veinst!

1) 'Zeepzolder' voor Amsterdam; 'Jan de p.. p' voor Utrecht;.... a/d L. weg voor 's Gravenhage.

In 't kerstboomlichtje trilt Uw stille traan,
Wijl men niet *wil* Uw god'lijk-ware Woord:
Hebt lief elkaar! Ach Liefde's zonn'ge baan
Gaat geên; men liegt en huichelt eindloos voort.

Klinkt daar een lied, een Kerstlied, U ter eer?
Welk schrijnend leed moet gij steeds wedervaren:
Doch zie, één kerstboomlichtje brandt niet meer!...

Men pijnigt U, der door'nen scherpe kroon
Perst weer Uw bloed, wie zal de drop'len garen?
Men roept Uw naam, en 't echót altijd: hoon!

Ziehier voor mij deze dichter op zijn allerbest. En dit zijn in 1910 uitgegeven 'Kerstfeest' is wél heel toepasselijk op den droevigen 25sten Dec. dien wij in dit jaar tegengaan.

Wat de Anti-Trekhondenbond wil, waar Hij dat wil, Hoe Hij dat wil. Deze brochure wordt, op aanvrage, gratis en franco verzonden door de secr. van den Bond mevr. Jhr. M.J. Hooft, Elburg. Met zeer aanschouwelijke plaatjes toont zij aan hoe *absoluut* ongeschikt tot trekken de hond is, hoe hij daarbij wordt *gemarteld*, door slecht tuig, slechte ligging, te weinig voedsel, bovenal door wreedheden van den eigenaar, welke hem *wonden veroorzaken waarmede hij nochtans moet trekken.*

Want, deze brochure toont óók aan dat de wet geenszins voorziet in deze *schande voor Nederland*! Dat zij haar integendeel *aanmoedigt.*

Laat ons dáárin ten minste het goede overnemen van Engeland, dat we - evenals deze Staat reeds lang deed - de trekhonden wettelijk afschaffen. Maar dit doel wordt alleen bereikt indien wij ons verbinden *niet meer te koopen* bij hen, die trekhonden gebruiken. Alleen door ons in *dat* opzicht te vereenigen bereiken wij het goede doel.

Waarom komen wij in zulke *goede* dingen steeds achteraan bij andere Staten?

Het Geluksbloempje en andere Verhalen door **Nelly Hoekstra-Kapteijn.** Uitgever: G.J. Slothouwer, Amersfoort. - Deze zoo eenvoudig-lief vertellende schrijfster is den Lelie-lezers niet onbekend, en treedt ook in andere Bladen als auteur op, - dikwijls, gelijk ook in dit boekje het geval is, speciaal voor kinderen, maar óók voor groote menschen. Hare vertellingen leeren den kinderen zin voor het goede, medelijden met mensch en dier, zacht omgaan met bloemen, al datgene dus wat door zoo vele ouders wordt verwaarloosd helaas. De druk is prettig groot voor kinderen, en een omslag met een aardig plaatje geeft er het gewenschte 'cadeau'-uiterlijk aan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Een sinistere Autotocht.
(*Vervolg en slot van No. 21*).

Daar was een vrouw, op leeftijd al, die wakker werd en het verslagen aanzag, dat wij onze gaven neerlegden bij haar leger en dat van haar man, en toen snikkend neerviel op haar bosje stroo, 't uitklagende 'dat zij brave lieden waren' en nu moesten aannemen liefdegaven, wat nooit nog was noodig geweest! En aandoenlijk troostte haar toen de man, haar al maar beter en dichter toedekkende, en wij ook, we susten

haar, zeggende dat zij het toch niet helpen kon, dat deze toestand gekomen was over hun land en zij zich dus heel niet behoefde te schamen. Onder deze scène voederde intusschen een zoontje den lammen grootvader in zijn karretje van ons brood, wat ons even opnieuw ontroerde, omdat waarschijnlijk heel groot zijn eigen honger was en hij toch het eerst dacht aan den ouden man, die niet begreep misschien waarom ze hem zijn eten onthielden.

Het was alles hartverscheurend wat we hier in de bosschen zagen.

Ik voelde het schamele hoofdkussentje aan van een kindeke dat op den grond te slapen lag en dat kussentje was doornat van de nachtdampen. Welke ziekten doen zulke stumpers niet op voor heel hun verder leven!

Elders slechts een witte uitgestrektheid op den grond, een vierkante massa; we lichtten de lakens even op om te zien of daar waarlijk ook menschen onder lagen en zagen toen twee mannen, vrijgezellen zeker, in de kracht van hun leven en tot nietsdoen gedoemd als zoovelen. Ze hadden het laken over hun hoofden heen getrokken om de eigen lichaamswarmte er in te bewaren.

En die diep in de bosschen verbleven, wisten niet eens dat Antwerpen al gevallen, in handen der ‘Duutsen’ was, doch dat beteekende voor hen geenszins dat ze nu terugkonden, om te zien of hun wel schamele maar dan toch warme woningen, waar ze een dak hadden boven hun hoofd, nog bestonden, want dan moesten de mannen meevechten tegen het eigen volk, en de meest fantastische fantasieën hadden ze van wat er wel gebeuren zou met de vrouwen en kinderen. Daar was heel geen praten tegen. Enkelen werden wantrouwend als we dat deden, al begrepen ze dan wel dadelijk dat dit toch tegenover ons niet op zijn plaats was.

Daar waren er ook, die vroegen: ‘ge zijt zeker Belsen, dat ge ons dit alles komt brengen’, en die zich dan heel verwonderd toonden dat wij Hollanders waren en ‘heel van ginder wijd’ kwamen om tot hen door te dringen in de bosschen en hun eten en drinken te geven.

Eén vrouwtje, oud besje van 87 jaar, vonden wij er, die gansch verlaten was, haar broer kwijt, en die verwezen op een stoel in het bosch ter neder zat, de rug van ouderdom gebogen, het gezicht blauw van een val, de handen ijskoud omdat niets haar dekte, ze hield slechts een bundeltje vodden op den schoot. Dat vrouwtje vroegen we of ze mee wilde met ons naar Rotterdam, waar ze dan een onderdak zou krijgen en een bed om in te slapen, maar ze wilde niet, schudde maar aldoor van neen en bleef daar liever van alles verstoken zitten in den kouden nacht. Of we al zeiden dat we zouden trachten haar broer voor haar te vinden, het hielp alles niets en ook de buren konden haar niet overreden. Of zij alle geloof in de menschheid verloren had en nu in dezen rampzaligen toestand zou sterven? Want onze dokter zeide dat ze zeker het niet lang meer maken zou.

Een andere vrouw, wier man hier een bloedspuwing had gehad, was heel verrast toen daar plots, als een wonder in deze afzondering, een dokter kwam en haar morphine gaf om daarmede haar man, zooals ze meer deed, een inspuiting te geven. Want de dokters vroegen het overal of er zieken waren, die zij helpen konden.

Het was een onwezenlijke tocht, dien wij gingen door deze bosschen in het diepst van den nacht, waar soms de vluchtelingen, als behoorden ze tot een wilden volksstam, om een vuurtje ter neer gehurkt zaten, of mannen met een deken om de schouders geslagen, wat heen en weer liepen om de koude te verdrijven, ons denken doende aan vreemdsoortige spookgestalten of minstens toch aan Bedouïnen of Arabieren, die immers hun attila's als losse lappen om de schouders dragen. En het kwam ons voor, alsof het geen werkelijkheid, maar een booze droom was, waarin we verkeerden en waaruit we zoo straks weer zouden ontwaken.

Eerst later, toen ik in eigen omgeving terug was en het zich in volle beteekenis aan mij opdrong, dat het alles treurige werkelijkheid was geweest wat ik had medegemaakt, eerst toen voelde ik hoe mijn zenuwgestel er door geschokt was, want ik kon er niet aan terug denken noch er van vertellen, zonder dat mij de rillingen langs den rug liepen en rust in slaap kon ik niet vinden. Slechts langzaam aan schonk het me een gevoel van tevredenheid, dat ik toch iets, een kleinigheid, voor deze beklagenswaardigen had mogen doen.

Het was middernacht toen wij terugkwamen in Bergen-op-Zoom met een klein overschot, dat wij daar in twee kerken nog wilden onderbrengen. En daar vonden wij nieuwe verschrikking, want in die kerken daar lag het opgepropt in de leeggemaakte ruimten van de allerarmsten en schunnigsten onder de menschen en een atmosfeer kwam er ons tegemoet, zoo vuns en zoo bedorven, dat het ons op de keel sloeg en het ademhalen letterlijk belemmerde. Toch deelden wij er aanvankelijk onze gaven uit, maar we moesten het opgeven het zelf verder te doen, want ze drongen zich daar zoo als kluwen rond elk onzer heen, naar ons uitrekkende de magere armen, en zóó begeerig, zoo opdringerig was hier in tegenstelling met hun lotgenooten in de bosschen, dit volk, dat blijkbaar tot de allerminste lagen der Antwerpsche bevolking behoorde, dat wij ons met de handen niet roeren konden en door hun hebzucht hier door hen zelven belemmerd werden verder uitdeeling te houden. Zóó dicht hingen ze om ons heen, dat we hun adem in het gezicht voelden, en toen, voor het eerst,

dachten wij aan het gevaar van besmettelijke ziekten waaraan wij ons onnoodig bloot stelden, waar wij dames er ons toch nauwelijks konden staande houden. We droegen dan ook het uitdeelen hier op aan de soldaten, die tot hulp zich in de kerk bevonden, de trouwen, die al vier nachten niet uit de kleeren waren geweest om al maar, al maar orde te houden en te waken, te helpen ook waar ze konden. In deze kerk, die wij moesten ontvluchten, hadden de menschen in geen vier en twintig uur ook te eten gehad, omdat het er niet was in Bergenop-Zoom voor al die monden.

Nameloos was de ellende die werd geleden in de tempelen Gods te Bergen-op-Zoom. Hoe lagen ze daar als vee ter neer de armen, alles dooréen: mannen, vrouwen èn kinderen, of, als ze geen plaats daarvoor hadden, hoe armzalig zaten ze dan tegen den muur in hun povere plunje, zéker niet slapen kunnende, waar zoovelen in de meest bedorven atmosfeer te zamen waren en de doorbrandende lichten dat bovendien belemmerden. De werkelijkheid was hier om ons als een nachtmerrie

en nooit heeft iemands verbeelding zich zoo groot en droef een nood voorstellen gekund. Het was ontzettend, en geen pen is er die het ook maar bij benadering zou kunnen omschrijven, het leed dat hier moest worden geleden.... en waarom? Dat vragen wij ons af, maar antwoord krijgen wij niet.

Half zes was het, de dag begon al te gloren, toen wij, de wagens leeg, onzen terugtocht aanvaardden. Nóg liepen daar toen de zwervers over de straten, nog zag het zwart aan het station te Roosendaal van de stumpers die niet konden worden vervoerd, en aan een handkar, waarin kleine kinderen te zamen waren gezeten, reikten we nog even onze laatste flesch melk over, die wij voor ons zelf bij ons hadden gehouden, omdat wij sedert het ontbijt van den vorigen dag niet hadden gegeten. Onder de groote ellende die wij van andere menschen aanschouwden hadden wij echter geen honger of dorst noch vermoeienis gevoeld, ja, zoude het niet mogelijk zijn geweest zich tijd te gunnen om te eten.

Laatste treurige ervaring toen op onzen sinisteren tocht: in Roosendaal werden om half zes in den kouden morgen, de vluchtelingen met hun kinderen en zuigelingen uit de kerken, *de Godshuizen*, de straat opgedreven, omdat er de vroegmis moest worden gelezen!

Op onzen terugweg werd uit den somberen, gruwzamen nacht, zoo stralend en vreedzaam een Zondagmorgen vol gouden zonneschijn geboren, dat het wel een symbool leek, hoe na dezen monsteroorlog vol ontzetting, eens zal komen de grooten dag, waarop de *vrede*, de vurig begeerde, alom plechtig en vol belofte voor de toekomst zal worden ingeluid.

H.B.

Henri Dunant, de stichter van het Roode Kruis.

Niet alleen is Henri Dunant de stichtervan het Roode Kruis, maar hij is ook de vader van de Conventie van Genève.

Het jaar 1914 is geen gepaste tijd om de stichting van vijftig jaar, het gouden feest van het Roode Kruis, feestelijk te herdenken. Maar wel geeft het gelegenheid om in ruime mate de zegenrijke instelling toe te passen en haar liefdevol werk te loven temidden van de ijselijke gruwelen van dezen wereldkrijg.

Henri Dunant werd den 8sten Mei 1828 te Genève geboren. Zijn vader Jean Jacques Dunant was een in die stad bekend philantroop, zijn moeder Anne Antoinette Colladin was de zuster van een beroemd man, den ontdekker van het toepassen van saamgedrukte lucht voor 't boren van tunnels (St.-Gothardt-tunnel). Zij stelde veel belang in zijn werk, maar nam nog meer deel aan het menschlievend streven en werken van haar echtgenoot.

Reeds op jongen leeftijd was Henri getuige van menschelijk lijden en hierdoor waarschijnlijk werd zijn aandacht gevestigd op het edel voorbeeld van miss Florence Nightingale, de engel van den Krimoorlog (1854), en hij besloot haar werk te vervolgen en zoo mogelijk te voltooien.[1)]

1) Florence Nightingale, Engelsche menschenvriendin, geboren in 1823 te Florence. Zij studeerde in de heel- en geneeskunde, richtte in Harby-street te Londen een hospitaal op, waarvan zij zelve de leiding op zich nam, en vertrok in 1854, bij 't uitbreken van den Krim-oorlog, met een veertigtal dames naar Scutari, waar zich de Engelsche hospitalen bevonden. Vandaar

Toen in 't jaar 1859 de oorlog uitbrak tusschen Italië, gesteund door Frankrijk en Oostenrijk, woonde hij den verschrikkelijken slag bij te Solferino (1859)[2], waar ruim 40,000 man sneuvelden en 80,000 ziek werden tengevolge van de brandende zonnehitte, de overspanning van 't vechten en onvoldoende verzorging. En weinig, zeer weinig vermocht Dunant met eenige geestverwanten en helpers daartegen te doen, maar het vreeselijke tooneel had hem zoozeer aangegrepen, dat hij er een indrukwekkende schildering van kon geven. Zijn geschrift, getiteld: 'Souvenir de Solferino', werd weldra in de meeste talen overgezet en heeft duizenden diep ontroerd en geschokt. Sedert stelde Dunant zijn leven en werken, zijn groot vermogen en al zijn krachten in den dienst van de lijders op het slagveld.

Ten einde de gewonden in den slag te kunnen opnemen en verzorgen, moesten de strijdende partijen zijn overeengekomen de gewonden te neutraliseeren en was het noodig reeds in vredestijd vereenigingen te stichten voor het verleenen van vrijwillige hulp aan de gekwetsten in oorlogstijd.

't Eerst werd zulk een vereeniging opgericht in zijn geboorteplaats Genève en Napoleon III steunde het werk van Dunant, die met brieven en bezoeken aan alle hoven van Europa zijn plannen toelichtte en er sym-

ging zij naar Balaklava in de Krim, richtte daar den hospitaaldienst in, werd aangetast door de cholera, doch genas en bleef er haar liefdewerk uitoefenen tot aan het einde van den oorlog. In Engeland teruggekeerd, werd zij aan het hoofd gesteld van een inrichting tot opleiding van ziekenverpleegsters. Zij schreef: Hints on hospitals (3e druk, 1863) en Notes on nursing (2e druk, 1868).

2) Solferino, een dorp in de Italiaansche provincie Mantua. Den 24sten Juni 1859 versloegen hier de Franschen en Sardiniërs onder aanvoering van keizer Napoleon III de Oostenrijkers.

pathie voor wist te winnen. Op een internationale vergadering van geneesheeren te Berlijn werd het besproken door den lijfarts van onzen Koning Willem III, dr. Basting, die het warm aanbeval.

Het Comité van Genève belegde den 16-en October 1863 in deze stad een internationale conferentie, waar 14 Staten zich lieten vertegenwoordigen en bijna zonder eenig debat de voorstellen van hulp aan in den slag gewonden onveranderd werden aangenomen. Nu bereidde Dunant een tweede congres te Genève voor, dat den 8-en Augustus 1864 begon, maar op aanstichting van Napoleon III nam de Zwitsersche Bondsraad de leiding in handen en verzond de uitnoodigingen aan de verschillende staten. Zoodoende kreeg dit congres een meer officieel karakter.

Op dit congres werd de zoogenaamde Conventie van Genève gesloten, den 22-sten Augustus 1864.

Er werd een oorkonde vastgesteld in 10 artikelen en door de vertegenwoordigers der verschillende staten onderteekend. Overeenkomstig het plan van Dunant werd de hulp aan en de verpleging van gewonden geïnternationaliseerd door het Roode Kruis, terwijl de in 't vorige jaar gesloten voorloopige overeenkomst nu in de Conventie van Genève een vasten vorm aannam, waarbij de in den oorlog gewonden, dus ook de ambulances, en gevangengenomenen neutraal werden verklaard.

Dunant had zijn doel bereikt. Vorsten schonken hem ridderorden, de zaak, Dunant's werk, was officieel geworden en - de stichter trad op den achtergrond. Men vergat hem.

Maar als weer de oorlog woedde, gedacht men den edelen menschenvriend. Na den krijg tusschen Pruisen en Oostenrijk werd hij in 1866 gehuldigd te Berlijn. In 't jaar 1870 wist hij van de strijdende partijen verlof te krijgen om gedurende het beleg van Parijs vrouwen, kinderen, grijsaards en zieken te brengen naar nabijgelegen steden en dorpen, die ‘neutraal’ waren verklaard.

Hij was echter al te vredelievend, naar 't schijnt, in de oogen der Franschen: men vertrouwde zijn liefdewerk niet. Zoo iets internationaals leek verdacht. En menigmaal was men op het punt hem als spion gevangen te nemen en te fusileeren.

Later vernam men dat hij in Engeland verblijf hield. En daarna hoorde men lange jaren niets meer van hem, tot hij in zijn vaderland werd aangetroffen ten prooi aan de diepste ellende.

Dr. Altherr werd geroepen bij een zieken grijsaard te Heiden aan 't meer van Constanz en hij herkende in den bedlegerigen oude... Henri Dunant, die zijn rijkdom en zijn gezondheid ten offer had gebracht in dienst der menschheid en die door de menschheid was vergeten.

Door zorgvuldige en liefderijke verpleging herstelde Dunant en toen de wereld uit Zwitserland vernam, wat er geworden was van den edelen stichter van het Roode Kruis, wilde zij goedmaken wat zij zoo ondankbaar had nagelaten. Hem werd door de Keizerin-Weduwe van Rusland levenslang een jaargeld geschonken en in 1901 kreeg hij, tegelijk met Frédéric Passy[1)], den Nobelprijs.

1) Frédéric Passy, een Fransch staathuishoudkundige en staatsman, werd geboren te Parijs den 20sten Mei 1822. Hij hield lezingen over staathuishoudkundige vraagstukken en maakte inzonderheid propaganda voor de vredesidee en voor de internationale scheidsgerechten, waarvoor het Noorweegsche Sthorting hem in 1901 (zie boven) den Nobelprijs toekende. In 1877 werd h i j gekozen tot lid der Fransche Academie. Zijn voornaamste werken zijn: Mélanges économiques (1858); De l'enseignement obligatoire (1859); De la propriéte

Toch kon deze lafenis den verzwakte de vroegere veerkracht niet teruggeven. Dunant was oud geworden. Hij bleef wonen te Heiden en bracht er rustig zijn laatste levensjaren door.

Den 30-sten October 1910 overleed deze edele geest, die verdraagzaamheid, vrede en liefde plantte temidden van den haat en den nijd van den menschenmoord.[2)]

C. GROUSTRA.

intellectuelle (1839); La guerre et la paix (1867); De l'importance des études économiques (1873).

2) Dunant schreef nog: La charité internationale sur les champs de bataille (internationale barmhartigheid op de slagvelden 1863); La fraternité internationale en temps de guerre (internationale broederschap in oorlogstijd, 1864); Notice sur la régence de Tunis (1857); Essai sur l'esclavage dans les pays musulmans et aux Etats-Unis 1863; l'Empire romain reconstitué (1839); la rénovation de l'Orient (1865).
Behalve de in den tekst genoemde onderscheidingen vielen hem ten deel de prijs Binet-Fendt van den Federatieven Raad (van Zwitserland) als ‘fondateur de la Croix-Rouge et initiateur de la Convention de Genève du 22 août 1864’ grondvester van het Roode Kruis en aanstichter van de Geneefsche Conventie van 22 Aug. 1864) en de prijs ‘voor uitnemende diensten aan de lijdende menschheid’ van het internationaal geneeskundig congres te Moskou.

‘*In dit boek vertelt een wandelaar vluchtig van wat hij alzoo heeft ondervonden en wat hem door het hoofd is gegaan bij uitstapjes langs en over de Zuiderzee. Als je alles goed zou vertellen van al die aardige steden, al de mooie landschappen, en van alles wat er in den zomer en in den winter langs die stranden leeft*, *dan waren daar wel tien albums voor noodig, dat zou om zoo te zeggen* ‘*une mer à boire*’ *worden. We hebben ons echter beperkt en als ge nu zelf de zee gaat bevaren en haar oevers betoeren, dan kunt ge 't genoegen hebben, nog weer veel nieuws er bij te ontdekken*

Wenckebach en Voerman hebben al weer twee derden van de plaatjes geteekend, de overige zijn gemaakt door een schilder, die zijn woonplaats niet ver van 't Zuiderzeestrand heeft, de Heer Eduard Koning, te Nunspeet.

Ga nu de Zuiderzee zien, eer het te laat is. Want lang zal 't niet duren, of groene polders vervangen de kabbelende golfjes. Hoe dat in zijn werk zal gaan, en wat het te beduiden heeft, *vertelt een man van zaken in een afzonderlijk hoofdstukje.*’

Hoe boeiend en prettig weet Thijsse van zijn tochten te vertellen. Hij leert daarbij zijn lezers zoo veel, zonder ook maar een oogenblik ‘droog’ te worden of te vervallen in den stijl van schoolboeken. Lees eens het hoofdstuk Zeevaart. Hoe echt frisch en levendig is dat geschreven. Dat is lectuur die in den smaak van onze Hollandsche jongens valt!

Wat de plaatjes betreft zal het u opvallen, dat deze, in verband met den tekst, nu uitsluitend afbeeldingen geven van landschappen, stads- en zeegezichten, aardige hoekjes in oude dorpen en havens. Een groote kaart van de Zuiderzee en de kleinere van de droogleggingsplannen verhoogen nog de waarde van het boek.

Wenckebach maakte ook ditmaal weer de penteekeningen die den tekst versieren. Hoe verdienstelijk deze artist in zwart en wit het Hollandsche stedenschoon en landschap weet weer te geven, bewijst hij hier opnieuw. Van zijn hand is ook het ontwerp voor den stempelband, een Havengezicht te Huizen.

Zooals u bekend zal zijn brengt zij deze albums voor den geringen prijs van 50 cents in den handel, terwijl de gekleurde plaatjes gratis bij alle artikelen worden verspreid. Zelfs in deze dagen van algemeene bezuiniging zal men dit bedrag gaarne besteden aan een boekwerkje, waarvan de kinderen, ja feitelijk het geheele gezin, jaren lang genoegen hebben. Men zal dan ook bezwaarlijk tegen het a.s. St. Nicolaasfeest een doelmatiger boekgeschenk kunnen vinden dan een album: Langs de Zuiderzee.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve

geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

M.K. - Prettig vind ik het weer eens van U te hooren, en gelukkig opgewekter dan de vorige keer. Gedurende dezen zomer heb ik dikwijls aan Uw mooie reis gedacht, en mij afgevraagd of die juist in die ongelukkige mobilisatie- en oorlogstijden zou zijn gevallen, en nu zie ik uit Uw P.S. dat het omstreeks dien tijd is geweest, maar dat gij nog juist intijds thuis waart; zoo ongeveer althans begrijp ik het. En dat doet mij voor U zulk een genoegen! Want, nietwaar, het is zulk een heerlijke, wezenlijk vertroostend-mooie natuur in Zwitserland, en daarom speet het mij zoo voor U dat gij het nu juist zoo ellendig zoudt treffen! - Een héél waar en behartenswaardig woord schrijft gij: '*En tegenwoordig is het er bovendien de tijd niet voor om je zoozeer met eigen beslommeringen bezig te houden, waar deze toch vaak zoo klein zijn in verhouding van het heel groote leed, dat nu over zoo'n groot deel van de wereld is gekomen.'* - Het ware wezenlijk te wenschen dat velen, zeer velen aan deze opmerking van U een voorbeeld namen. In Bad-Nauheim, te midden van al die ellende van gewonden, die dagelijks aankwamen, van beroofde en in ongewisheid verkeerende gezinnen, was het wezenlijk *ergerlijk* hoe sommige Kurgasten te midden van dat alles nog steeds over niets anders redeneerden dan over de paar baden die zij nog moesten nemen, over hun kwaaltjes, en over hun eigen dierbare-ik in een woord. In 't bijzonder herinner ik mij een Zweedsche dame, wier jeuzel-jammerstem mij reeds wee maakte als ik die maar hoorde. O, geen jeuzelen en jammeren over den oorlog, maar enkel over 't voor háár onaangename daarvan, dat ze nu geen kans zag naar Zwitserland te gaan als anders, maar in Wiesbaden zou moeten blijven. Waarlijk, indien men in zulke omstandigheden nog geld en tijd heeft om, vanuit het eigen verre vaderland, den ganschen winter weg te blijven in een dure plezier-stad als Wiesbaden, dan moet men zich schamen daarover zóó aanhoudend te zuchten en te steenen bij zóóveel ellende en kommer en armoede rondom. - Veel dank ook voor Uw vriendelijke woorden aangaande dat misverstand over dien brief van mij, waarin ik dien zin gebruikte over de inname van Luik. Ik geloof dat de kortheid van dien zin, gevoegd bij het gansch niet zich verplaatsen in mijn gedachtengang, omdat men hier te lande zeer anti-Duitsch is, de oorzaak was van het niet-juist-lezen wat m.i. toch zeer duidelijk was. *Kort* moest ik zijn. Indien men weet dat alles eerst wordt doorgelezen door het Generaal Commando, dan kan men op zijn vingers natellen dat die heeren *lange* brieven naar het buitenland gemakshalve zullen vernietigen inplaats van de moeite te doen ze te ontcijferen. En mij was het erom te doen dat die brief - die ook een zuiver zakelijk gedeelte voor den heer Veen-persoonlijk inhield - hem zou bereiken. - Zóó, als gij het overigens in Uw beschouwing daarover uitdrukt, zoo is het mij inderdaad gegaan. Het spreekt vanzelf dat men, nu de oorlog er eenmaal

is, sympathieën en antipathieën heeft. Indien ik b.v. hoorde dat Menton, tot Frankrijk behoorend, Menton dat mij zoo bijzonder lief is, door de Duitschers werd platgeschoten en verwoest, dan zou ik dat vréése lijk vinden uit een zuiver-persoonlijk gevoel, en

daarom kan ik mij dan ook best begrijpen dat zij, die lang in België woonden, of er veel familie of kennissen hebben, met een persoonlijke sympathie zijn vervuld wat aangaat de rampen die dat land thans troffen. - Degenen, die ik verachtelijk vind in deze quaestie van sympathieën en antipathieën, dat is de groote meerderheid van het menschdom, die welke elkaar napraat èn hun lijfs-courant, enkel omdat dit nu eenmaal *mode* is op dit oogenblik, *mode* om te jammeren over 'de verwoeste Belgische kunstschatten', enz. Die meerderheid zal, - *indien* de Duitschers mochten overwinnen - terstond nederig op den grond gaan liggen voor die natie, en dan opeens voelen de 'stamverwantschap', en er prat op gaan dat ons vorstenhuis van Duitsch bloed is, - de pers vooraan. Let eens op mijn woorden! - Ja, alles wat gij schrijft over de Duitschers, als volk genomen, beaam ik ten volle. *Ik* vind die natie sympathiek, en ik verloochen mijn sympathie geen oogenblik nu het geldt daardoor het hof te maken aan de groote 'men'. De Duitschers hebben evengoed hun slechte eigenschappen als welke andere natie ook ter wereld, (de Nederlanders incluis). Maar alles saamgenomen mag ik hen gráág, om hun zin voor het ideale, hun eenvoudige levenswijze in vele dingen, hun liefde voor natuur en muziek, hun gemoedelijkheid, hun levensernst in uren van nood. - 't Geen gij schrijft over 'de gruwelen', namelijk dat die natuurlijk van *alle* zijden worden bedreven, en niet alléén door Duitschers, is zoo vanzelf sprekend, dat alleen blinde partijdigheid of kwadetrouw (zooals bij een zeker deel der pers) kan willen ter zijde stellen deze waarheid. Ik wijs daarop in elk Lelie-nommer, door het overnemen van alle bewijzen, die ik in dat opzicht kan verzamelen; *bewijzen* namelijk noem ik *geteekende* verklaringen, geen anonyme verhaaltjes van 'Een soldaat', of 'Een oorlogscorrespondent', of een meneer of mevrouw die zich X of Z teekent, óók niet al staat al die ongeteekende *anonyme laster* onder den schuilnaam: 'de redactie'. Wie vraagt er naar bij 'de redactie' wie hun oorlogscorrespondent is, of hij *betrouwbaar* is, of hij niet misschien wordt *betaald* ginds, in Parijs, in Londen (waar die heeren *wonen*), met Engelsch geld? - Ik vind het lief van U dat gij mij geschreven hebt in plaats van Uw kaartje te zenden. Hartelijk dank daarvoor.

H.K. te M. - *Bijzonder* trof mij Uw brief, om het leven dat gij leidt, en omdat gij, diens ondanks, reeds zoolang een Lelie-abonné zijt, en zoo juist en zoo zuiver hebt gevoeld *mijn* leven en *mijn* gedachtengang. Misschien zult gij mij niet gelooven als ik U zeg dat ik U het thuis (ik bedoel de plaats waar gij zijt) benijd. Toch, indien gij oude Lelie-jaargangen doorbladert, zult gij stellig vele plaatsen tegenkomen waaruit gij zult zien dat ik steeds een dergelijk leven heb beschouwd als de beste en veiligste uitkomst, althans voor menschen die denken, en daardoor aan eigen-ik genoeg hebben, in hoogeren zin bedoeld. Maar, mijn leven is zoo geheel tegenovergesteld aan dat wat ik *zou* gewenscht hebben, dat ik reeds lang tot de vaste overtuiging ben gekomen: Wij meenen te gaan waar *wij* willen, en wij *worden* tenslotte, geheel buiten onzen eigen wil om, geleid; en gebracht juist dáár waar wij niet *wilden* wezen in het begin. - Hoe en waarom dit alles zoo is,.... ik weet het niet, maar ik gelóóf dat er Eén is die het tenslotte doet naar Zijn wil, en ik wacht hierbeneden nu maar af.... - De aanleiding van Uw schrijven tot mij is uitvoerig behandeld in een artikel (voor 'Graaf Otto',) getiteld: Geloof. Daarom kom ik er op deze plaats niet uitvoerig op terug. - Want, duidelijker dan ik het dáár zeg kan ik het niet uitdrukken. En ik vind *Uwe* opvatting, van Uw standpunt, zoo buitengewoon ruim van opvatting. Immers, wat gij zegt van

mij persoonlijk, met voor mij vleiende woorden, dat geloof ik dat eenigszins toepasselijk is op ons allen, op elk menschenkind; niet de Kerk, niet de Richting, niet de Belijdenis is tenslotte datgene wat het 'm doet, want de een wordt langs dit pad geleid en de ander langs dat, de een gaat door vriendelijke dalen en de ander moet moeielijke wegen bewandelen, dus, hoe zou het dan mogelijk zijn dat die allen, zoo verschillend van opvoeding en ondervinding, toch slechts op één manier, of door één Kerk, zouden kunnen leeren geloovig worden!! - Nooit voelde ik dat zoo sterk als toen ik in Bad-Nauheim de eerste gewonden uit den strijd (in de lazareths bezweken), zag begraven. Ik zal daarvan uitvoerig vertellen in mijn 'Indrukken', die ik opschreef onmiddellijk na mijn thuiskomst van het kerkhof; ik wil alleen hier dit zeggen, dat de een R.K. was en de ander protestant, zoodat eerst de pastoor en toen de dominee (beide zéér eenvoudig-mooi) een toespraak hielden. Er was toen in mij zulk een diep gevoel van het *on*vergankelijke van de eeuwige Waarheid tegenover het vergankelijke van alle 'kerk'-begrippen, - omdat geen der aanwezigen blijkbaar op dat oogenblik dacht aan 'verschil van godsdienst', omdat *allen* op dat moment enkel voelden: de nabijheid van het Onzienlijke, het eerbied-afdwingende. - -

Dáárvoor buig ik mij, voor dat eerbied-afdwingende, dat ik niet kàn begrijpen, dat zulke oneindige raadselen en wreedheden toelaat, en waarvan ik toch voel in eigen leven en rondom mij: Hij *is*....

..... En nu wil ik U tot slot nog iets zeggen omtrent Uw groote dierenliefde; zooals gij mij Uw 'afgezonderd' leven beschrijft, vind ik het oneindig nuttiger dan dat van honderden en duizenden 'nuttige' vrouwen. Want gij zoekt in waarheid op het zwakke en het verlatene en het verstootene. Een oogenblik heb ik er over gedacht die zinsneden over te nemen uit Uw schrijven, maar ik was bang U daardoor te zullen verraden, en dáárom deed ik het niet. Maar o, ik vind het zoo heerlijk van zulke 'nuttigheid' te lezen, nuttigheid die niet zoekt een roem naar het openbaar, maar die zich aan de dierenwereld geeft juist onder het volk, juist aan die dieren, die het méést worden mishandeld en geplaagd, misschien dikwijls nog meer uit gebrek aan nadenken, uit ruwheid en drankverhitting, dan uit die ingeboren verfijnde wreedheid van de gegoede klassen, die staarten en ooren coupeeren, kennels voor tentoonstellingen inrichten, laten afmaken wat hun verveelt, enz., enz.. En ook, gelijk gij zoo juist voelt, *die* dieren hebben be-

hoefte aan voedsel, ligging, verzorging, waar hun eigenaar-zelf in dat opzicht ook dikwijls min of meer te kort schiet, en hen dus aan hun lot overlaat. - Het is daarom heerlijk van zulke menschen als gij te hooren. En ik ben U heel, heel erkentelijk, voor Uw briefje ineens, door deze bijzondere aanleiding.

John. - Ik ben nu zóó woedend op dat wezen - gij begrijpt wel wie ik bedoel - dat ik wenschte het maar niet te hebben vernomen van U wat er met dien armen stumperd is gebeurd. Want, gij hebt niet gelezen wat-huichelachtig-lieve-aandoenlijke brieven zij mij indertijd schreef over hem. Waarom dat een vol jaar lang te doen, waarom het ongelukkige schepsel eerst aan te nemen en om hem te *vragen*, terwijl er in dien tijd ook nog andere aanvragen zijn geweest, indien zij ten slotte zóó weinig gevoel had voor hem als nu blijkt. Neen, 'moeielijke omstandigheden' kunnen *dat* nooit verontschuldigen. Waarom mij die dan niet uiteengezet, indien die zóó overstelpend en zóó wettig waren.? Het is een min karakter, al ware het alleen maar om zooveel huichelachtigheid, een vol jaar lang, wanneer men dan ineens tot 'afmaken' *kan* overgaan. Het bevestigt mij meer dan ooit in mijn vast voornemen mij met zulke mij onbekende 'dierenvrienden' nooit meer in te laten waar het geldt een thuis te zoeken voor honden of katten. Want, nu heb ik het gevoel alsof *ik* er mede aan verantwoording heb. En toch meende ik dat hij nu zoo goed bezorgd was. De dame die hem had gered, had reeds zoo veel moeilijkheden met hem doorgemaakt, de een vond hem te groot, de ander te wild, de derde te sterk, enz. Ten einde raad verzocht men toen mij die vraag in de Lelie te doen - waarop verscheidene aanbiedingen inkwamen. Ik herinner mij hoe de dame met veel onkosten en groote moeite het arme dier dien moeilijken tocht liet doen naar zulk een uithoek - enkel omdat háár verzoek (die van dat minne wezen) het beste en geschikste leek. En o, zij schreef daarna zoo verrukt over haren 'lieveling', een vol jaar lang! - Ik moet er niet aan denken. Het maakt mij woest. - En het is ten minste een groote troost tegelijk van die andere vriendin van U te hooren, die zich zóóveel moeite geeft voor den haren, en hem verpleegt, en met hem uitgaat. Zeg haar toch dat zij dien eersten veearts, die maar dadelijk van 'afmaken' spreekt, niet te gauw gelooft, want er zijn in dat opzicht evenveel ervaringen van 'vergissingen' als waar het de medische wereld in zake het menschdom geldt. Zoo herinner ik mij hoe een Lelie-abonnée mij schreef van haren prachthond, die, volgens haren veearts, ongeneeslijk schurft zou hebben, die onder diens behandeling daarvoor dan ook steeds verergerde, en die, geheel toevallig, omdat zij ook niet dadelijk wou gelooven daaraan, geraakte onder de oogen van een Duitschen veearts, in Keulen, welke laatste iets geheel anders constateerde, en hem in veertien dagen radicaal genas. Met onzen eigen kleinen Frits hebben we ook zulk een vergissing doorgemaakt. Hij was (vóór eenige jaren) ziek, volgens onzen toenmaligen veearts lijdend aan kinkhoest. Daar deze hem een zwak hondje vond, drong hij aan op sterke voeding, en nog zie ik hem zitten op den schoot mijner vriendin, terwijl ik hem het eten in zijn bekje duwde, en hij, geduldig maar met steeds grooteren tegenzin, slikte. Dat duurde zoo een paar dagen. De toestand werd erger, en op een avond, nadat de veearts in quaestie er dienzelfden ochtend nog was geweest, had hij zoo zichtbaar koorts en maakte een zoo ècht-zieken indruk, dat onze Marie nogmaals bij den dieren-dokter aanklopte. Daar kreeg zij echter het bescheid dat 'hij er immers nog des ochtends was geweest, dat het dier toen nog niet zoo erg was, en dat het dus wel tot morgen zou kunnen wachten.' Nu wil ik hier terstond bijvoegen dat de bewuste

arts reeds de honden mijner ouders *goed* behandeld heeft, dat hij ook voor de mijne, speciaal voor mijn armen kleinen Moosje, steeds zorgvuldig is geweest, en dat zijn weigering om zoo laat nog te komen mij dus op *dat* oogenblik speet, omdat ik hem graag had gehouden. Maar ik zie niet in met welk recht een veearts uitmaakt dat een hondje, dat ‘'s ochtends nog niet zoo erg was,’ dientengevolge 's avonds niet plotseling zeer veel erger kan zijn geworden en in levensgevaar kan zijn gaan verkeeren. Waar zulke feiten zich dagelijks voordoen met volwassen menschen, bij oogenschijnlijk lichte ongesteldheden, daar vond ik die boodschap zóo onredelijk, en was bovendien onze angst om Fritsje zóó groot, dat wij nog denzelfden avond, door bemiddeling van een kennis, een anderen zeer bekenden veearts deden ontbieden. Deze nu verklaarde dat er geen quaestie was van kinkhoest maar wel van een maag-aandoening, en dat voedsel, om die reden, bijna niet mocht gegeven worden. Dat *hij* gelijk had bleek afdoende uit het vervolg, want Fritsje begon te herstellen vanaf *dit* ingrijpen. Hij kreeg een warm-water-verband om, werd op zeer streng en sober dieet gehouden, en kwam zienderoog bij vanaf dat oogenblik waarop de gedwongen voedsel-ingeving werd gestaakt. - Dat ik U dat alles zoo uitvoerig vertel is geenszins om mijn vroegeren veearts hard te vallen, want, gelijk gezegd, ik weet uit eigen ondervinding veel goeds van hem, en ook door anderen, maar enkel om U daarmede te bewijzen hoe licht een vergissing mogelijk is. Misschien zult gij, door een en ander aan de betrokkene mee te deelen, haar nog meer versterken in haar besluit tot volhouden. -

Hoe langer hoe meer ondervind ik, zooals nu ook weer uit Uw brief, dat er velen zijn wien dat partijdig overnemen door de pers van *enkel* ‘Duitsche gruwelen’ begint te walgen. Met veel genoegen ook constateer ik wat gij mij schrijft van de ondervinding Uwer vrienden:

Ik heb een paar vrienden die nu Zondag uit Antwerpen en Leuven zijn teruggekeerd, van een pleizierreisje, en die niet genoeg kunnen roemen de hoffelijkheid en vriendelijkheid der Duitschers, en die meerdere Belgen in Leuven gesproken hebben, die zelf getuigden dat het hun landslieden eigen schuld was geweest van dat vreeselijke bombardement, want die landslui hadden zelf op de Duitschers geschoten, vanuit de ramen.

Ik heb deze beschuldiging méér, gehoord, en ik kan mij, op zichzelf beschouwd heel goed begrijpen dat óók burgers op den ‘vijand’ gaan

schieten, zonder zich rekenschap te geven van de gevolgen. De heer Sevenster heeft dat in de Lelie van 4 November heel juist uiteengezet, in zijn Duitsch stuk, door hem aangeboden aan de Groene, en door de redactie daarvan geweigerd. Hij-ook erkent dat niets tenslotte natuurlijker is dan zulk eene zelfverdediging in toorn en wraak, maar het is juist het verschrikkelijke van den oorlog, dat den overwinnaars dan niets anders overblijft dan op hunne beurt tot de strengste maatregelen over te gaan; zij kunnen zich toch van hun kant niet laten uitmoorden door de burgers.

'Gij kunt U niet begrijpen dat de menschen ten onzent maar niet willen inzien hoe de Bondgenooten er 'België lekker voor lieten opdraaien' - zooals gij het letterlijk uitdrukt. Ik-ook niet. Of eigenlijk wel. *De menschen praten elkander na.* En waar nu de pers, voor een groot deel althans, de meest partijdige voorstellingen van zaken geeft in dezen, - ónder 'voorlichting' van in Londen en in Parijs wonende 'correspondenten' - (*wie betaalt deze heeren voor hun partijdigheid?*), daar is ten onzent de publieke meening heel handig anti-Duitsch *gemáákt*, temeer waar daartoe, gelijk gij zeer terecht zegt, niet héél véél noodig is, omdat men in Holland toch reeds zich inbeeldt te 'vrijheidslievend' te zijn voor het 'Duitsche systeem'. Dat zijn namelijk zoo van die phrases zonder zin, waarmee 'men' graag om zich heen gooit, ook alweer in een heerlijk-onnoozel nagepraat van elkaar. Want, gelijk gij terecht schrijft, in Duitschland heerscht *orde* en *regel*, en bij ons op de straat wanorde; (zie mijn vorig Overzicht v/d Week: Wat men op straat ziet[*]. De gewone ordelijke burger ontvangt niets dan goeds door die zóógenaamd gestrenge Duitsche wetten (die in elken Bondsstaat verschillen daarenboven) zie mijn hoofd-artikel: Sympathieën en Antipathieën.[**] - In Parijs ziet men in de hoofdstraten, op de boulevards, (de l'Opéra, Capucines, enz.) hoe de vrouwen, en zelfs elegant gekleede 'dames', hare kinderen kalm-weg op den rand van het trottoir laten neerhurken om hun behoeften te verrichten. Indien men daar een paar uur lang vóór een café zit, kan men dit telkens aanschouwen, evenals in Nice. Nu, *ik* heb dan de orde en de wetten liever van een meer geciviliseerd land.

Uw versjes nam ik beide aan. Dat kleinste klinkt zoo lief en zoo zangerig - vind ik.

J.H.D. (den Haag). - Hartelijk dank voor Uw vriendelijk schrijven, dat mij te méér welkom was omdat ik in zóó lang niets van U had gehoord dat ik mij reeds afvroeg of daar een reden voor kon zijn. En ook reeds vreesde ik dat Uw ongesteldheid, (waarvoor gij eenigen tijd te U. hebt vertoefd), zich had herhaald. - Ik ben óók blij dat gij mij terstond hebt begrepen in den juisten zin wat Luik aangaat. - Ja ik-ook geloof dat bijna iedereen in deze dagen door overspanning en onzekerheid van de toekomst en door zorgen van allerlei aard heel dikwijls eenzijdig oordeelt. - Vriendelijk dank nogmaals.

E.W. - *Hartelijk* dank voor Uw brief. Voor alles wil ik U zeggen dat ik *graag* wil voldoen aan Uw verzoek, maar op dit oogenblik geen bezit. - Als het nog bijtijds in orde kan komen, dan zend ik het U. - Ik ben het met den inhoud van Uw brief, óók met de daarin gegeven opheldering, op dat speciale punt, wèl eens, maar kan daarover niet duidelijker zijn op deze plaats, ook niet, omdat ik vrees U dan te verraden èn

*) In het nommer van 25 Nov. l.l.

**) In hetzelfde nommer van 25 Nov. l.l,

om ..... de neutraliteit. Echter hoop ik U nog particulier te schrijven. De inhoud van Uw brief deed mij bijzonder veel genoegen, en ik ben U recht dankbaar.

Mevr: M. - Ik heb U de vorige maal onder dit ps: beantwoord, en neem het dus opnieuw. Onder hartelijken dank voor Uw moeite mij de zaak op te helderen, kan ik U antwoorden dat Uw brief mij deed uitbarsten in lachen om het *misverstand*, en, als gij de uitlegging verneemt, dan zult gij-zelve zeker óók dat doen. *Verdommen* heb ik namelijk gansch niet bedoeld in dien ècht-Hollandschen zin dien gij eraan geeft; maar, in dien van *dom-maken*, - hetgeen een germanisme is, en wel een dat ik voor enkele dagen eerst had opgevangen uit den mond van een zoogenaamd Hollandsch-sprekenden Duitscher, en dat mij toen was bijgebleven vanwege het misverstand dat het uitlokte. Het gebeurde gedurende onze terugreis, in Kleef. De grens-bewoners daar willen natuurlijk allen per-sé 'Hollandsch' spreken; met het gevolg dat zij een heel eigenaardig geradbraakt taaltje er op nahouden. De Oberkellner nu, van het hôtel waar wij dien nacht sliepen, een volbloed Duitscher, vertelde mij van de Hollandsche gezindheid *tegen* Duitschland, volgens hem (en m.i. met recht) veroorzaakt door de partijdige inlichtingen der pers ten onzent, en hij eindigde zijn in zeer eigenaardig dialect gehouden betoog met de woorden: 'Ziet U, alle Hollanders zijn verdomd.' Eerst keken wij elkaar aan in stomme verbazing over dit afdoend vonnis. Totdat mij het licht opging dat de goeie man bedoelde 'alle Hollanders *laten* zich dom maken, worden dom gehouden,' - of iets in dien geest. - Den bewusten zin in dat artikel van 21 Oct: jl: neerschrijvend, vond ik voor mij het zóó uitgesloten dat iemand er eene *andere* beteekenis aan zou *kunnen* geven dan de hierboven door den Oberkellner bedoelde, dat ik het werkwoord van hem overnam als iets nieuws, weinig vermoedend hoe het nochtans verkeerd zou worden opgevat, - nog wel van zoo welwillende zijde als de Uwe, - namelijk in de gewone beteekenis. Ik wil den bewusten zin uit het Overzicht van de Week (nommer V: Nog eens naar aanleiding van de inname van Luik) in het nommer van 21 Oct: jl: hier nog eens in zijn geheel overnemen:

Het verheugt mij te constateeren, dat, waar een zeker deel der pers voortgaat door ongeteekende correspondenties en dito artikelen allerlei ophitserij te verspreiden, tegelijkertijd mannen van beteekenis als Mr. de Beaufort, professor Blok, professor Kernkamp, de heer Generaal Staal, enz. enz., verstandige en weldoordachte beschouwingen geven van een geheel anderen aard, beschouwingen die het volk voorlichten, in plaats van het te verdommen opzettelijk.

Ik erken volmondig, dat ik nog steeds niet kan begrijpen hoe gij daarin eene andere be-

doeling hebt gelezen dan de ware, namelijk die van dom-maken. Aan den anderen kant echter erken ik óók volkomen, dat het woord een spik-splinter-nieuw germanisme is, opgevangen voor enkele dagen eerst, en gehoord voor het eerst van mijn leven uit den mond van een Duitscher pur-sang, en waarvan ik dus niet mocht gebruik maken eigenlijk in het Hollandsch. - Gij ziet echter hoe ik in dit geval onschuldig ben aan hetgeen gij mij toedichtte, al erken ik gáárne van sterke, krachtige woorden in het algemeen te houden, en al wéét ik ook, dat ik daarmede wel eens aanstoot geef. Gelijk gij-zelve terecht zegt: ik houd van een flinken peperkorrel erin, (omdat ik over 't algemeen onze pers zoo akelig flauw en bang en laf vind); echter, *deze* peperkorrel was slechts een in schijn en geen echte.

- Overigens zou ik U niet eenmaal willen lastig vallen met zulk een lange opheldering, ware het niet dat ik het misverstand, en de wijze waarop ik aan het gewraakte woord kwam, onlangs eerst, nogal amusant vind. Dezelfde Oberkellner vertelde mij b.v. ook van een zeer voorname dame in de buurt van Kleef, wier 'jong', - zooals *hij* het uitdrukte, - ook reeds was gesneuveld. 'Van haar tweeden man heeft zij nu weer een 'jong', vertelde hij erbij, zoodat men, ondanks het in-droeve van al die verhalen, soms moeite had niet te lachen. - Alles wat gij over de trekhonden-quaestie schrijft ben ik volmaakt ééns met U, en ik weet ook dat hier eene invloedrijke en moedige dierenvriendin, die zich bepaaldelijk aan trekhonden wijdt, met het plan reeds bezig is waarover gij schrijft. De oorlog echter, zooals gij-zelve ook erkent, is ook in dit opzicht er al heel ongelukkig tusschen-in gekomen. Wat bekommert men zich thans om de dieren, nu het geldt elkaar uit te moorden, ten koste van die arme stakkerds, die worden gedwongen tot meehelpen. O het schreit ten hemel, het bloed en de kwellingen en de martelingen den dieren aangedaan! - Het verhaal van Uw eigen hond vind ik zoo vreeselijk, dat ik, zoo iets lezend, altijd denk: Zulke ellendelingen krijgen *nu* misschien hun vergelding, nu zij moeten lijden en gekweld worden op hun beurt. Maar ach, dat gaat ook al weer niet op, want immers, de dieren worden evengoed gekweld en gemarteld door den oorlog. En bovendien, 't feit is in Nederland gebeurd; het is een *Nederlandsche* 'gruwel'. Want, al dergelijke minne, onverschoonbare, in koelen bloede, om geen enkele andere reden dan pure *boosaardigheid* aan weerlooze dieren begane wreedheden, noem *ik* gruwelen, en ik vind het teekenend voor de aanstellerij en de *on*ware, *on*oprechte *quasi*-gevoeligheid voor 'gruwelen' onzer pers, dat zij alle dierenkwellerij-gruwelen *of* in 't geheel niet, *of* heel terloops, als een gemengd nieuwtje, vermeldt, maar thans, nu het *mode* is, bij Duitsche gruwelen alléén in ellenlange kolommen stilstaat. - Een gruwel aan een *dier* bedreven is nog veel intenser-gemeen dan een aan een mensch. Om van *doode* dingen, al zijn zij nog zoo mooi op artistiek gebied, niet eens te spreken! - Onze Benjamin heeft eveneens nog altijd een haat behouden tegen straatjongens, die hij dan ook steeds aanblaft. Ik dacht dadelijk daaraan toen ik Uw droevig verhaal las. M.i. zijn het menschen die zelf geen gevoel hebben (want hoevelen zijn er niet van dat slag), die steeds in den mond voeren: 'Een dier heeft geen gevoel', enz. Neen, lieve mevrouw, gij hieldt mij volstrekt niets te lang op. Integendeel, ik ben U hartelijk dankbaar voor Uw brief, en het slot beaam ik volkomen, en vind ik zoo behartenswaardig, dat ik het hier overneem:

Mijn hart bloedt ook als ik aan die arme paarden in den oorlog denk, daar nog zoo weinig of niets voor gedaan wordt. Laat ons allen, van wat richting wij ook zijn,

een bede omhoog zenden, dat het God moge behagen aan dien vreeselijken toestand voor mensch en dier een eind te maken.

H.V. - Geen ps. van U vindend neem ik Uw voorletters. Gij zendt mij een uitknipseltje met een ironische toevoeging: 'Laat Uw rechterhand niet weten wat Uw linker doet'. Maar ik geloof dat gij der dame in quaestie daarmee onrecht aandoet, daar ik bijna stellig weet ergens te hebben gelezen hoe zij *openlijk* collecteert voor het steuncomité. Dus, dan moet zij het ontvangene toch ook openlijk afdragen, en is er niets tegen dat *dit* in de couranten wordt vermeld onder haar naam. Ik geef U toe dat het berichtje niet zeer duidelijk is gesteld in de Avondpost, en daardoor wellicht bij U een misverstand deed ontstaan, maar ik méén dat hier de dame in quaestie vrij uitgaat. Verder heb ik nog Uw brief te beantwoorden. Met genoegen zag ik daaruit dat gij inderdaad niet boos zijt geworden over mijn weigering. Gij hebt gezien dat ik, waar ik het mòcht doen, U geheel ter wille ben geweest daarna. - Laat ons voor de rest nu maar niet weer van voren af aan beginnen over die quaestie België. Gij staat in dat opzicht op een geheel ander standpunt dan ik, namelijk dat van alles 'per-se' (gij ziet dat ik mijn lievelingswoord weer gebruik) te willen gelooven wat beweerd wordt zijdens de bondgenooten. Mijnentwege. Maar laat mij nu óók mijn standpunt, namelijk dat ik vind: wij, ver-af-staanden, kunnen niets beoordeelen noch weten. Wanneer gij 'officieele' bescheiden gelooft, *ik* niet. In onze sympathieën aangaande de volkeren loopen wij lijnrecht uiteen; (zie mijn hoofdartikel:*) Sympathieën en Antipathieën). - Het kan zijn dat het 'een onvergankelijke eer' is voor de Belgen dat zij zich hebben verzet. Maar ik voor mij denk over eergevoel geheel anders. Ik zie er niets bijzonder 'eervols' in zich te laten doodtrappen en doodslaan voor het pleizier van *andere* Staten, om dan daardoor genoodzaakt te worden in neutrale landen te gaan bedelen. Dit laatste is echter evenmin de schuld der Belgische *bevolking* als het *hare* 'eer' is dat de oorlog aan Duitschland werd verklaard. Beide die 'eer' en die bedel-schande (*en* ellende) komen gansch en al voor rekening van de Belgische *regeering.* Waarmede ik *niet* wil beweren dat het aannemen der door Duitschland aangeboden oorlogsvergoeding zou hebben gebaat ten slotte; alleen, m.i. had de regeering dan tenminste *beproefd* der bevolking den oorlog, de gruwelen ervan, te besparen, terwijl zij door hare 'eervolle' weigering met *zekerheid* wist dat het Belgisch terrein de plaats zou wezen waar de oorlog terstond zou worden gevoerd. - Ja, daarvan kunt

*) Zie Hollandsche Lelie van 25 November 1914.

ge zeker zijn dat ons volk en onze pers zullen meedraaien met de overwinnaars, en, - zoo Duitschland dus tenslotte zegeviert - in het stof zullen buigen voor 'de Barbaren'. Daarvoor ken *ik* het menschdom al lang genoeg. En daarvoor behoeft men ook slechts terug te zien in onze geschiedenis, hoe b.v. die zelfde menschen, - met name Bilderdijk, - die eerst kropen voor Lodewijk-Napoleon, hem daarna bespuwden, toen er weer een Oranje-vorst was. Zóó laf is de 'onafhankelijke' massa stéédsl In antwoord op Uw P.S. in zake het Engelsche volk verwijs ik U nog even naar het artikel: Sympathieën en Antipathieën. - - En verder herhaal ik van ganscher harte Uw vriendelijke slotwoorden: Hartelijk gegroet.*)

H.B. - Dank voor Uw instemming met het ingez: stukje van Stania. - Ja, ik-ook ben de idee toegedaan van mevr. van Rees-van Nauta Lemke, dat allen ons medelijden verdienen in dezen oorlog, want immers, wat kunnen die ongelukkige volkeren er aan toe of aan af doen, dat hunne regeeringen oorlog maakten. Er komt altijd een innige verontwaardiging op in mijn ziel als ik hier in den Haag kom voorbij Het Vredespaleis. Laten zij het nu maar noemen, *wat het trouwens steeds is geweest:* Het symbool der Huichelarij en van den Geldhoogmoed - der Huichelarij van de regeeringen, en van den Geldhoogmoed belichaamd in dat van Niets tot Iets geworden bluf-wezen genaamd Carnegie, dat met zijn weerzinwekkenden naam voor altijd ontsiert en verontreinigt, - thans na al wat nu is gebeurd, - ons mooi lieflijk plekje van oud-hollandsche grootheid, herinnering aan Jacob Cats, 'Zorgvliet' in *waarheid*, waar nu alles daar evenzeer in waarheid mag heeten: *Leugen!*

In mijn artikel in het vorig nommer zult gij reeds hebben gelezen, hoe ook ik veel méér voor ons verwacht van een zegepraal der ons aanverwante Germanen dan van die der andere rassen. Men behoeft slechts te zien op onze historie om daarvan te zijn overtuigd. Duitschland, althans wat vroeger kon worden verstaan daaronder, heeft nimmer anders dan goeds gedaan aan ons, in tegenstelling met Frankrijk en Engeland, waarmede we steeds in oorlog zijn geweest heel onze lange roemrijke geschiedenis dóór. Men moet wel heden ten dage met blindheid zijn geslagen om dat alles over het hoofd te zien, en ineens te gelooven aan zoogenaamde edelmoedige beweegredenen van 'kampen voor het behoud der kleine staten,' enz.

Dat Engeland de Japanners en de Hindoes liet overkomen is m.i. voldoende gequalificeerd door de toespraak die de Engelsche opperbevelhebber der Indische troepen hield tot deze menschen, en die ik elders behandel (zie Overzicht v/d. Week). Grooter humbug is wel zelden verkocht, maar het erin mengen van hun 'geloof', en dat zijdens de vrome Engelschen, dat doet beslist *walgelijk* aan. - Ik heb uit Uw brief niet goed kunnen opmaken of die interessante meedeeling omtrent dien Amerikaan een soort profetie van hem was, dan meer een beredeneerde beschouwing van mogelijkheden. In elk geval heeft hij het bij het rechte eind. Het gele mannetje heeft zijn tijd afgewacht, maar het uur der vergelding zal óók voor Engeland nog wel slaan.

- Wat de hulp aan de Belgen aangaat, ja natuurlijk, zij die aan beide soorten van ongelukkigen veel geven èn aan Hollanders èn aan Belgen, hen zal ik van harte toejuichen. Maar er zijn een menigte reclame-menschen die dat niet doen, en, zonder

*) Intusschen een laatste schrijven van U ontvangen dat nogmaals deze quaestie behandelt, en waarvan ik dus geen verdere notitie zal nemen, temeer daar de toon geheel en al in strijd is met de voorgeschreven neutraliteits-eischen. Ik heb mijn *persoonlijke* opinie uiteengezet; behoudt gij de Uwe, en daarmee basta.

eenig onderzoek, de hand openen voor ‘de Belgische vluchtelingen’, waar zij steeds die dicht houden voor zelfs zéér oppassende armen in Holland. Ook zijn er velen die per-se bezuinigen, hunne omgeving van armen datgene onttrekken waarop deze vroeger jaarlijks staat konden maken, en die dan wèl ruimschoots geven aan al wat komt uit België. - Intusschen, het spreekt vanzelf dat gij in dezen te rade gaat met Uwe persoonlijke ondervindingen, ik met de mijne. Maar in een ander opzicht is mij Uw standpunt, en dat van velen, een beslist raadsel, dat is Uw ‘bewondering’ voor den Belgischen Koning. Ik vind hem eerder *dom.* Waarom niet afgewacht, in plaats van zelf den oorlog te verklaren! (Generaal Staal heeft onlangs die mogelijkheid uiteengezet in het Vaderland, waaruit ik zijne woorden letterlijk citeerde). En, nu de oorlog *is* verklaard, nu is het toch wel het minste wat hij kon doen, dat hij-zelf blijft op zijn post. Een vlucht naar Engeland zou toch al te laf zijn geweest! Gelooft gij nu werkelijk alles wat de partijdige couranten schrijven over het ‘gevaarvolle’ van die post? *Ik* niet. Ik geloof geen on-dit's, geen anonyme correspondenten, die dit of dat zoogenaamd ‘met eigen oogen gezien hebben’. Niet alleen van den Koning van België geloof ik zulke berichten niet, maar van geen enkelen regeerenden vorst. - Intusschen, nu laat ik het er verder bij, want ik wil niemand mijne opinie opdringen, evenmin als ik-zelve mij laat dwingen die van anderen na te praten. In 1830 was iedere Hollander vol vuur en vlam om de Belgen, die hun scheuring van ons wilden doorzetten, te bekampen. Thans zijn diezelfde Belgen ons plotseling de dierbaarste bloedverwanten - schijnt het. En zij van hun kant schijnen *thans* òòk geen rasverschil meer te bespeuren maar zich *thans* bijzonder op hun plaats te gevoelen in ons alles voor hen betalend landje. Tijdens de Boerenoorlog was niets méér chic dan een Boeren-hoed te dragen, het Transvaalsche volkslied te galmen, over Paul Krüger te jeremieeren, en op de Engelschen af te geven. Thans is dat alles vergeten, de brave knoeierrenegaat Botha vischt méér dan ooit in troebel water, en *wij* loven Engeland, dat ‘kampt voor het behoud van de neutrale staten’... Zoo zijn de menschen...

M.S. - Zelden ben ik zóó verbaasd geweest over een brief als over den Uwen, want, van dien kring, waarin gij thuishoort, deed hij mij buitengewoon veel genoegen om den inhoud. Er is zeer veel in uw lief schrijven, waarop ik slechts particulier *kan* antwoorden, hetgeen ik gaarne wil doen zoodra ik tijd heb, maar ik heb niet goed begrepen of gij mij toe-

staat op het overige per Lelie-corr: te antwoorden. - In zake de theosofie veronderstel ik dat *gij* behoort tot de aanhangers van mrs. Tingsleij en niet tot die van Annie Besant? *Of* is het omgekeerd? Ik heb de artikelen van mevr: van Rees niet genoeg in het hoofd, om te weten wat gij bedoelt, maar meen mij te herinneren dat zij steeds de theosophie bekijkt uit het oogpunt Besant. Ik-persoonlijk voel mij tot het doen en laten van mrs. Tingsleij veel méér aangetrokken. In elk geval is *dit* dus slechts een voorloopig antwoord, om U mijn grooten dank te betuigen.

J.S. - Als het eenigszins kan zal ik het Kerstmis-artikel plaatsen. Ook het andere zal, reeds afgedrukt zijnde, nu spoedig een beurt krijgen. - Het door U bedoelde Vrouwenblad bestaat nog, onder denzelfden hoofdredacteur van die courant, waaraan gij hebt medegewerkt reeds.

Carmen-Sylva. - Vóór alles moet ik U mijne excuses maken dat ik Uw eigen naam opgaf 'voor het hitje' in plaats van het door U opgegeven ps. Die verwarring is gekomen doordien Uw brief eerst een paar dagen na Uw postwissel arriveerde, terwijl ik terstond na inning van den postwissel, waarop Uw eigen naam stond, dien naam noteerde op mijn lijst. Vergeef mij.

Verder hebt gij volkomen gelijk in Uw zeer ware opmerking: Een mensch is nooit te oud om te leeren, en ik ben U dan ook van harte dankbaar voor Uw inlichting dat men, sprekend van een paard, niet mag zeggen: poot, maar wel: been, of voet. - Gij hebt volkomen gelijk overtuigd te wezen dat ik U voor Uw opmerking slechts dankbaar zal zijn.

Wat gewrichtsrheumatiek is weet ik te goed uit eigen ondervinding, om er niet van harte voor te kunnen meevoelen. - Wensch Uw patiënt dus uit mijn naam geduld en beterschap. Ons klimaat is niet bevorderlijk om die kwaal uit de wereld te helpen. Wat doet hij ertegen?

Ja, ik zal het recht prettig vinden zoo dikwijls van U te hooren als gij tijd vindt daartoe. Alle dierenvrienden moeten elkander waardeeren. - Het is zoo waar, helaas, dat wat gij schrijft van de door de Engelschen ingestelde verpleging voor gewonde paarden, namelijk dat dit veel meer iets is uit eigenbelang dan uit werkelijke dierenliefde, omdat men anders over een paar maanden geen enkel paard meer zou overhouden. Lees maar eens in de Lelie van 25 Nov. mijn stukje: 't Zijn "maar" paarden' (Overzicht v/d Week). Gij kunt daarin lezen welke een afschuwelijke slachting plaats vond, onder deze stumperds, in Oost-Pruisen.

Maar, óók wáár is wat gij schrijft: '*Als* zij maar genezen worden, - om welke reden dan ook - dat is het voornaamste.' - Het is echter zoo vreeselijk dat zij hoogstwaarschijnlijk slechts halfgenezen, zwak, en lijdend, reeds weer opnieuw zullen worden afgebeuld, totdat zij er dood bij neervallen... wat nog maar het beste is voor hen! O het lot van de paarden schreit ten hemel. Gisteren zag ik een zoo allerliefste 'Ansichtskarte', een type-koetsier, die zijn paard een afscheidszoen op den neus drukt, met het onderschrift: 'Adieu Lotte'. De uitdrukking van het gezicht was magnifique weergegeven, óók de intelligentie in de paarden-oogen.

Wat aangaat het hitje, gij kunt in dat opzicht gerust zijn. Het is niet eenmaal in het abattoir geweest, maar doodgeschoten, in tegenwoordigheid der dame zelve, door een stalhouder bij wien zij het eerst nog eenige dagen heeft laten stallen om geheel uit te rusten en goed verzorgd te worden. Daar bracht zij-zelve hem elken dag klontjes

suiker, en ging naar hem kijken. Zoo als ik U zeg, zij-zelve is er bij tegenwoordig geweest.

Ik vind het heerlijk dat gij het eens zijt met mijn artikel: 'Bah - of draaien met den wind' in het nommer van 21 October. Wij kunnen niet anders dan verliezen door een aan den oorlog deelnemen, maar het gestadig ophitsen der pers zal ons nog tenslotte zoo ver brengen, in welk geval gij eens zult zien hoe gauw de *rijke* directies en dito aandeelhouders van de door mij bedoelde Bladen dan zullen zorgen in veiligheid te zijn in Engeland. Let eens op mijn woorden. - Neen, den heer D.N. ken ik niet persoonlijk. - Ik wil niet eindigen zonder U te vertellen hoe heerlijk ik het vind dat gij alle zwervende honden en katten bij U opneemt. Het is zulk een troost te weten dat er ook dierenvrienden zijn onder zoovele dierenbeulen. En, zooals het bij U gaat, zoo is het dikwijls, zij, die veel met de dierenwereld moeten in aanraking komen, leeren steeds meer inzien hoeveel liefde en goedheid zijdens ons menschen zij verdienen, en hoe zij veel meer teruggeven dan zij ontvangen. Nogmaals hartelijk dank.

Mej: W. en mej: G. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden ter begeleiding van Uw gift. Ik verheug er mij speciaal in dat zoowel mijn dierenliefde alsook mijn beschouwingen over den oorlog Uw sympathie wekten. -

Want waarlijk, het is zoo prettig, en geeft zoo veel voldoening, wanneer het gelukt de oogen te openen, en tegen eenzijdigheid te waarschuwen.

Mimosa. - Hartelijk dank voor het lieve schrijven. Gij zijt wel een uitzondering op velen, waar het geldt de gelatenheid waarmede gij Uw eigen lot draagt, ziende op dat vreeselijke thans om U heen. De meeste menschen, de overgroote meerderheid hunner, is terstond vervuld met eigen leed, en geeft er zich geen rekenschap dan hoe oneindig groot dat is van hen, die daarginds lijden en sterven, en op slagvelden liggen te wachten op een langzamen dood, onder dorst en pijnen. Indien men zich dit alles indenkt, dan begrijpt men niet hoe één diplomaat of vorst ter wereld langer zulk een verantwoording *durft* dragen. - Het spijt mij zoo dat Uw briefje zoo kort moest zijn wegens die ziekte. Maar ik hoop nu maar weer op een beteren tijd voor U. - Hartelijk het beste steeds.

A.H. te Amsterdam. - Ik dank U vriendelijk voor Uw opheldering. Gij zult mij wel willen gelooven dat ik het niet wist, en voor het eerst dit alles van *U* hoor. Zooals ik reeds hierboven schreef aan Carmen Sylva, zoo ook zeg ik tot U: Een mensch is nooit te oud om te leeren.

K. van L. - Met alle genoegen wil ik aan Uw verzoek voldoen, en zal U zenden wat ik nog heb. Misschien hebt gij het reeds ontvangen als U dit onder de oogen komt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

9 December 1914.
28ste Jaargang.
No. 24.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Wie helpt?
(Verantwoording).

In het nommer van 11 Nov. heb ik onder bovenstaanden titel een oproep gedaan om een ongelukkig hitje, - over welks lot de bekende Haagsche dieren-, speciaal trekhonden-vriendin, baronesse van Heerdt, mij schreef, - uit zijn lijden te helpen verlossen. Daartoe zijn *f* 30. - noodig. Met innigen dank aan de gevers mocht ik tot hiertoe ontvangen: van mej. S.F. van Cleeff, te Amersfoort, *f* 1. -, van mej. H. Keursing, te Maastricht, *f* 2.50, van den heer L. Braam, te Oost en West-Souburg, *f* 2.50, van M.K., te O. *f* 2.50. (14 Nov.).

Alles reeds afgedragen aan baronesse van Heerdt voornoemd.

Wie helpt verder?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nog ontvangen van mevr. Ovink-Soer, den Haag, *f* 1. -. Evenzeer afgedragen.

2de verantwoordings-lijst.

Alsnog ontvangen:
door mevrouw Baronesse van Heerdt:
Van Cor *f* 0.50.
door mijzelve:
van A.A. Beek, te Nijmegen *f* 2. -; van baronesse van Till, geboren baronesse Thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, te Hilversum, *f* 1. -; van mevrouw Hoekstra-Kapteijn, te Edam, *f* 1. -; van den heer Wolff, te Haarlem, *f* 2. -; van mevrouw D. Dekker-Mooijboer, te Amsterdam, *f* 2.50; van een 'Onbekende' *f* 2.50.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Alsnog ontvangen:
Van N.N. *f* 1. -: van mej: Werner en mej: Gitzelman, te Zutphen, te zamen *f* 4. -; van mevr: Gimber, den Haag, *f* 1. -; 'Voor het goede doel' *f* 1. -.
Alles afgedragen aan baronesse van Heerdt.
Hartelijk, hartelijk dank aan allen.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

3de verantwoordingslijst.

Alsnog ontvangen:
door Baronesse van Heerdt:
per postwissel *f* 1. -; van mej. Aletta van de Watering, den Haag, *f* 1.
door mij:
van 'Het Paard', *f* 10. -; van mevrouw Fauel-van Roggen, den Haag, *f* 1.50; van mej. Jeanne Cramer, Bussum, *f* 1. -.

Niet had ik *durven* verwachten, dat mijn bede, in deze dagen van algeméène bezuiniging, zulk een héérlijk resultaat zou hebben. Allen geefsters en gevers den innigen dank van baronesse van Heerdt en van mij! Het arme hitje is thans uit zijn lijden! Het heeft nog eenige dagen volkomen rust gehad bij den stalhouder bij wien mevrouw van Heerdt het heeft uitbesteed; zij is het daar dagelijks gaan opzoeken, en alle lekkernijen gaan brengen die hij nog kòn eten. Daarna heeft de stal-houder-zelf het in hare tegenwoordigheid doodgeschoten. Het heeft het daardoor beter gehad tenslotte dan zijn arme makkers in den oorlog.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Voor het af te maken hitje.

Alsnog ontvangen:

bij baronesse van Heerdt..... *f* 3.50

bij mij-zelve:

Van iemand die onbekend wil blijven. ‘1. -

Alles is nu aan baronesse van Heerdt afgedragen.

Onder verwijzing naar het bericht hier en in het vorig nommer, deel ik mede dat de benoodigde som nu bijeen is, en dank ik nogmaals allen, die zoo bereidwillig gaven, *zeer zeer hartelijk.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Hoofdartikel
Sans pitié.

Hun drift, aan snood bedrog verbonden,
Spitst daaglijks zich op listigheên.
Hun hart, hun binnenst' peinst alleen
Op valsch' en eerelooze vonden,
Om elk te wonden.
Psalm 64 Vs. 6.

Deze wereldoorlog is er een zonder erbarmen, zonder mededoogen, zonder kwartier, waarin niemand en niets wordt ontzien.

Mogen er al van weerszijden krijgsgevangenen gemaakt worden, indien de bepalingen van het volkenrecht dit niet verbieden blijft de kans bestaan, dat zij in grooten getale uitgeleverd en ingewisseld worden om ten slotte aan het front tegenover elkander niet meer te ontkomen.

Hands up, slechts leidende tot uitstel van executie!

‘Den heldendood gestorven voor het vaderland,’ ziedaar eene pathetische phrase, die we telkens en telkens weer aantreffen in de overlijdensberichten. In de werkelijkheid is die dood wel eens heel anders.

Velen toch der ter slachtbank geleiden worden gruwzaam afgemaakt door uniformdragende Apachen, door verbitterde franctireurs, ware desperados, wier bloedverwanten vermoord, verkracht, mishandeld of geruïneerd zijn, of met bajonet en mes bewerkt door Turcò's, niet onbekend uit den oorlog van '70.

Of wel zij worden gedood door uiteenspattende shrapnels en bommen uit onzichtbaar, op vele kilometers afstands, opgesteld geschut en onmerkbaar naderende vliegtuigen.

Zij, die in dezen onmeedoogenden strijd plotseling zonder lijden uit het leven worden gerukt, zijn te benijden, veel leeds is hun bespaard gebleven.

De tooneelen in Frankrijk, België, in het Oosten, in de lucht en op zee afgespeeld, liggen nog te versch in ieders geheugen om er lang bij te verwijlen.

Wreedheden zijn gepleegd van weerskanten en zullen steeds gepleegd worden. Gevallen van uitgestoken oogen, afgesneden tong, om van andere niet te noemen verminkingen te zwijgen, moeten ondanks tegenspraak zijn voorgekomen. Indien de wreedheid al niet in de natuur van het individu ligt, zoo is zij de uiting van diepen wrok, van blinden haat.

Gesteld, geachte lezer of lezeres, dat voor Uwe oogen het dierbaarste wat gij bezit werd gefusileerd, geschonden of verminkt, dat Uwe have en goed platgebrand werd en gij als een diep rampzalige overbleeft, hoe zoudt gij dan handelen?

Zou niet Uw eenige gedachte zijn den belagers en al wie tot hunne partij behooren op Uw beurt zonder genade te dooden tot ook aan Uw vreugdeloos bestaan een einde kwame?

Het moge al niet christelijk genoemd worden, menschelijk en verklaarbaar is het.

Oog om oog, tand om tand.

Zijn aldus verbittering en blinde haat de drijfveeren, zoo is dit begrijpelijk, doch het plegen van wreedheden in koelen bloede wijst op een zeer lage trap van ontwikkeling. Bij gesalarieerde bravo's, huurlingen uit darkest Afrika, (men kan thans ook spreken van darkest Europa) kan echter van haat geen sprake zijn.

Voor hen is hier het moorden een handwerk, een sport, een lust; als bloedhonden wordt hun op een wenk des meesters de vrije hand gelaten en zij trekken er op los, evenals zij in de wildernis een leeuw of luipaard zouden bevechten.

A la guerre comme à la guerre, in den oorlog houdt alles op; alles wat in lange tijdperken van vrede tot stand is gekomen wordt geannuleerd.

Het schijnt dat in den modernen strijd fair play een onbestaanbare factor is.

Wreedheden en ploertige, minne handelingen, die in tijd van vrede allerwege luide protesten zouden uitlokken, worden getolereerd, zelfs natuurlijk gevonden.

Zij schijnen noodzakelijk bij het oorlogvoeren te behooren.

In vredestijd worden auto-bandieten als wilde dieren opgejaagd en doodgeschoten, terwijl de tooneelen, die ons thans worden afgeschilderd geheel analoog zijn, zoo niet erger.

Thans zijn het echter niet alleen verworpelingen, doch vindt men er ook fijn beschaafde gentlemen onder, wier aangeleerde goede manieren niets meer blijken te zijn dan een vernis, dat door de kruitdamp gesmolten, het bête humaine in al zijn naaktheid doet zien.

Zonder oude koeien uit de sloot te willen halen, memoreeren wij even hoe in 1900 de Engelschen, welk gallant people zij ook mogen zijn, zich gedurende den worstelstrijd der Afrikaners gedroegen, de laatsten thans zij aan zij met hen strijdende!

Men denke slechts terug aan de concentratiekampen, waarbij de vrouwen en de kinderen der Boeren aan opzettelijke verwaarloozing en schandelijke mishandeling hebben blootgestaan.

Was het niet eene Engelsche dame, Miss Hobhouse, die den buitengewonen moed had de smet van hare natie uit te willen wisschen door zich in de bres te stellen voor die ongelukkigen? Neen, het zijn niet alleen Duitschers, Russen, Serviërs of Franschen, die zich in den oorlog van een minder fraaie zijde doen kennen. Alle strijdende partijen maken zich schuldig aan incorrecte handelingen, bij sommige naties heeft dit stelselmatig plaats, behoorende tot hunne wijze van oorlogvoeren, bij de anderen is de uiting spontaan.

Hoe dikwijls ook worden aan weerszijden de krijgsgevangenen slecht behandeld, getreiterd en beschimpt!

Egards kent en wenscht men in dezen oorlog niet meer, zelfs dames, die krijgsgevangenen versnaperingen aanbieden, wordt dit kwalijk genomen en verboden.

Tot het weghalen of verzorgen van gewonden en zieltogenden schijnt niet altijd tijd en wil aanwezig te zijn.

Te dikwijls belemmeren zij de voortschrijdende actie!

Wat te denken van de dum-dumkogels, van welk gebruik of misbruik beide partijen elkander beschuldigen?

De listen zijn legio; voor niets wordt meer teruggedeinsd. Het gaat hard tegen hard en représaille-maatregelen zullen niet uitblijven. Onophoudelijk is men er op uit om elkander nadeel toe te brengen en aan de waanzinnige menschenslachting komt geen einde.

De groeiende internationale samenwerking op allerlei gebied, de intellectueele saamhoorigheid der natiën, is, nu het verdwaasde menschdom op elkander inhakt, weer voor onbeperkten tijd stop gezet.

Veeten gelijk deze zullen niet spoedig vergeten zijn.

Opnieuw vragen wij ons af, tot hoelang nog deze onzinnige strijd?

Tot in elke woning diepe rouw en van de groote kunstwerken geen steen meer op de andere is?

Of tot plots de rede terugkeert en een verlicht vredesvorst zijn ‘tot hiertoe en niet verder’ den krankzinnigen, leven en geluk verspelenden strijders toebuldert?

Mieux vaut un bon accord qu'un mauvais procès.

Indien de grootmachten, onder welke er zijn, wier strijd doet denken aan van broodnijd barstende neringdoenden, hun trots, heerschen hebzucht hadden weten in te toornen en zich met elkander hadden verstaan, ware dit alles niet geschied. Waren andere staten niet aan den rand van het bankroet komen te staan!

Had dit geld, in plaats van tot demonische doeleinden weggeworpen te zijn, kunnen aangewend worden tot leniging van armoede, tot verbetering van sociale misstanden, tot verhooging van geluk.

Hadden millioenen menschenlevens kunnen blijven voortbestaan en ware evenzoo het lijden voorkomen van tallooze onmondige medeschepselen!

Stomme metgezellen van den mensch, voor wier lijden geen Roode Kruis zich interesseert, arme paarden, die mede ten strijde moeten trekken, beklagenswaardig hoornvee, dat verwaarloosd en wreed gedood wordt, lieve honden en katten, die door het fusileeren of het wegvoeren huns meesters aan hongersnood worden prijs gegeven, indien zij al niet den dood onder invallend puin hebben gevonden!

En vele andere dieren, gelijk het gevogelte, wier onbezorgd bestaan ruw verstoord werd!

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag.

Gebed.

De zon is weggegleden,
Nu sterft de gouden dag,
En scheem'ring komt getreden,
Met stillen weemoedslach.

Nog zie 'k in 't West verblinken,
Het laatste zonnegoud.
Straks zal ook dat verzinken....
Dan wordt de aarde oud.

Och, mocht na schoonheidsdroomen,
Zoo vredig, stil en teer,
Mijn levensavond komen....
'k Leg me even zwijgend neer.

JOHAN VAN GALEN LAST.

Overzicht van de Week.

I. Het onafhankelijke Nederland.

I.

Een van de dingen, waarop alle extra-vaderlandslievende menschen bijzonder prat gaan, is onze *taal.* 'Een volk dat geen achting heeft voor zijn taal is niet waard zijn vrijheid te behouden', aldus luidt een geliefde en véélgebruikte phrase, bij alle taal- en letterkundige congressen, toasten van vaderlandslievenden aard, enz.

Intusschen geeft de residentie een heerlijk voorbeeld - ik heb daarop reeds vele, vele malen gewezen - van laffe en misselijke aanbidding van Fransche en Engelsche uitdrukkingen. 'Tailors', 'Fournisseurs', vooral 'de la Cour', 'de sa Majesté la Reine', enz., enz., zijn alleen dan in tel hier in den Haag wanneer zij met dergelijke malle uithangborden zichzelf verdwazen. En hunne deftige clientéle, het echte high-life (èn wat er voor wil doorgaan) gilt elkander op straat, of in een winkel of in een restaurant, luide een mondje vol Engelsch toe. Vooral geen Hollandsch! - Fi donc!

Het Hotel-Central in den Haag, onlangs verbouwd tot een 1ste klasse inrichting, geeft zich de gróótst-mogelijke moeite in dit opzicht aan écht-Haagsche eischen te voldoen. Lees maar de hieronder volgende advertentie, die gij gedurig in verschillende couranten, vetgedrukt, kunt vinden:

Grand Hôtel-Restaurant CENTRAL
Zaterdagavond 14 Nov., van 12-2 uur:
'AFTER THEATER SUPPER BY CANDLELIGHT'.
(HOTEL-INGANG).
Madelle ENCLA et son danseur.
ORCHESTRE PALI.
Mr. KAPPEL..... Hullebroeck-repertoire enz.
SOUPERS à f 2. - en à la Carte.

IMPERIALE OESTERS *f* **1.50** per dozijn - CAVIAR.
Aanbevelend**, J. SASSEN,** *Directeur.*

Is het geen prachtvol mengelmoes?

Echt chic-Haagsch!

In Duitschland schaamt men zich thans eindelijk voor dit soort een eer stellen in het de eigentaal-verknoeien, en worden angstvallig alle Fransche en Engelsche woorden uitgebannen en veranderd.

Moet er bij ons ook eerst een *oorlog* losbarsten om de 'fiere' Hollanders tot het besef te brengen van hun eigen lamlendigheid en belachelijkheid in dit speciale opzicht -?

II.

In aansluiting en ter bevestiging van het bovenstaande zij hier een andere advertentie afgedrukt ten bate van (let wel *Nederlanders*): *Onze* beeldende Kunstenaars:

Ten bate onzer Beeldende Kunstenaars.

ALFRED STEVENS,
le peintre de la femme du second Empire.
Lezing met Lichtbeelden
door **M.P. LAMBOTTE** Directeur des Beaux-Arts, te Brussel, **Donderdag 3 December 8,30** 's avonds in **PULCHRI STUDIO,** Lange Voorhout 15.
Entrée *f* 2.00 en *f* 1.50, plaatsen bespreken.

Het Comité:
W. MARTENS.
H.J. HAVERMAN.
J.H. VAN MASTENBROEK, *Secretaris-Penningmeester*

Eere Comité:
Madame VAN DEN BERG VAN HEEMSTEDE, née Comtesse DE LANNOY.
Madame HUYSSEN VAN KATTENDIJKE, née VAN BREUGEL DOUGLAS.
Madame LOUDON, née EUSTIS.
Mademoiselle L. DE RANITZ.
Madame REPELAER VAN DRIEL, née VAN TETS.
La Bar^sse^ DE SMETH VAN ALPHEN, née Bar^sse^ DU TOUR VAN BELLINCHAVE.
Dr. A. BREDIUS.
M. J A FREDERIKS.
Dr. C HOFSTEDE-DE GROOT.
Dr. W. MARTIN.
Dr. M.P. ROOSEBOOM.
Jhr. V.E.L. DE STUERS.

Meneer Stevens, die overigens nogal een ècht Hollandsch-klinkenden naam heeft, wordt met een *Franschen* zin versierd om hem voor den Haagschen wind, (o pardon, ik bedoelde het Haagsche high-life), aanlokkelijk te maken.

En, op dezelfde wijze als de Hotel Central-advertentie, bestaat de geheele aankondiging uit een belachelijk mengelmoes van Fransch en Hollandsch dooreen.

Maar, 't aller-belachelijkst èn weerzinwekkendste is de wijze van onderteekening dezer hoog-adelijke dames, die héél prat gaan op hare vaderlandsliefde:

'*Madame* - - '*née*' - - '*La baronesse*', *Mademoiselle* L. de Ranitz (deze laatste heeft, wetende dat 'freule' geen Fransch woord is, en jonkvrouw vermoedelijk te 'burgerlijk' vindend, haar zéér nieuwbakken adel bij deze gelegenheid terzijde gesteld). Enz. Enz.

Er is een versje van de Genestet, dat wèl toepasselijk is op dezen nonsens:

Bij U geen heil of hulp te zoeken,
Uws adels diep gezonken kroost,
Wier wufte lippen Holland vloeken,
Wier fletse wang voor Holland bloost.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Die lieve Belgen!

I.

Tot dank voor al het eindeloos-goede dat aan hen en hunne landgenooten wordt bewezen door de zelf-armoede lijdende Nederlandsche bevolking, hebben de hh: geïnterneerde Belgen goedgevonden een zóó hevig oproer te maken in het kamp te Zeist, dat de Hollandsche militairen ten slotte genoodzaakt waren op hen te schieten, zoodat niet minder dan zes dooden vielen, en verscheidene gewonden, waarvan óók reeds eenige zijn overleden.

- - Men kan er wèl zeker van zijn, bedenkend de ten onzent heerschende sentimenteel-lievige stemming voor al wat Belgisch is, dat een dergelijke maatregel niet dan door den uitersten nood zal zijn genomen!

- 'n Dankbaar, sympathiek soort menschen toch, die Belgen! -

O, ik hóór het al: 'Maar, freule Lohman, hoe kunt U nu, voor 't geen een páár soldaten doen, al de dappere Belgische militairen willen verantwoordelijk stellen? Dat is toch heel bevooroordeeld!'

Groot gelijk, mijn waarden, die aldus redeneeren, maar... legt dan ook dienzelfden maatstaf aan aan de *Duitsche* soldaten, en bedenkt dat men ook hen, als geheel genomen, niet kan verantwoordelijk maken voor de gruwelen en wreedheden die enkelen onder hen bedreven.

Bovendien, hier is het geval veel erger. In België stonden de Duitsche soldaten in een vijandelijk land, had de oorlog hen opgehitst en verbitterd en uitgeput, zij vonden leege huizen, slechts wijn om hun dorst te lesschen. Dat alles heeft hen gemáákt, gekweekt tot monsters, en verontschuldigt hen indien zij hier en daar werkelijk gruwelen begingen. Deze geïnterneerde Belgen daarentegen bevonden zich in een land dat hun buitengewoon goedgezind is, dat alles doet, tot in het overdrevene toe, om hun het leven aangenaam te maken, en dat hunne landgenooten vertroetelt en

bederft, - kan men gerust zeggen. Daarom hadden deze Belgen geen enkele der verontschuldigingen, die gelden voor de Duitschers in België.

Toch, ik geef 't U toe, het zou onbillijk zijn alle Belgen verantwoordelijk te maken voor dit oproer. Wat ik U alleen onder de oogen wil brengen, naar aanleiding van dit weerzinwekkend feit, is dit: Het is even onbillijk alle Duitschers verantwoordelijk te maken voor de gruwelen, die hier of daar in België zijn bedreven door enkele onverlaten. - -

II.

Onlangs schreef ik, dat al degenen onder mijn persoonlijke kennissen, die zich beijveren Belgische vluchtelingen te helpen, volmondig erkennen hoe zij het volk als volk al heel weinig sympathiek vinden. Een schril licht op den Belgischen volksaard (de soldaten worden gerecruteerd uit het volk) werpt het onderstaande, overgenomen uit het Utrechtsch Dagblad, naar aanleiding van het oproer in het Zeister Kamp.

Naar het Utr. Dbl. verneemt, werd in het kamp herhaaldelijk diefstal gepleegd op reusachtig groote schaal. Van alles verdween er. Toen er onlangs een cantine werd gemaakt, waar de geïnterneerden gelegenheid zouden hebben hun familieleden te ontvangen, was op een goeden dag zoo ongeveer de halve inventaris van dit gebouwtje.... verschwunden. Bordjes, messen, kopjes en schotels - het was bij ritsen en tientallen verdonkeremaand. En niemand wist er natuurlijk iets van. Hout, dat bestemd was voor den bouw van meerdere loodsen, verdween als sneeuw voor de zon. De bezoekende familieleden zullen waarschijnlijk - zoo vernamen wij - behoefte hebben gehad aan een souvenir uit het kamp. Ook is het herhaaldelijk voorgekomen, dat die familieleden kleedingstukken meebrachten, z.g. politieke kleedij, waarvan de

geinterneerden gebruik maakten om hun uniform te kunnen uittrekken, en ongemerkt de contrôle te passeeren. Alles bij elkaar was het ten allerhoogste noodzakelijk met strenge hand te regeeren.

III.

Hieronder neem ik in de Lelie een getuigenis over, van den directeur van het gymnasium te Mechelen, die met *beslistheid* verklaart hoe de Belgen-zelf in zijn huis hebben **gestolen** op de meest onbeschaamde wijze. Uit het Vaderland citeerde ik onlangs een getuigenis van een Hollander, die, uit persoonlijke ervaring, (op een auto-tocht door België) kon verklaren dat de Belgen bescherming vroegen tegen.... *de Belgen*, **niet** tegen de Duitsche soldaten. -

Zou het dus niet eerlijker en beter zijn, na al deze staaltjes van den diefachtigen onbetrouwbaren aard der Belgen, af te wachten totdat een zorgvuldig onderzoek beslist in hoeverre de Belgen-zelf dan wel de Duitschers de oorzaak zijn der in België gepleegde onrechtvaardigheden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Belgische gruwelen.

I.

Uit het Vaderland citeer ik het volgend bericht:

BRUSSEL, 14 Nov. (W.B.) - Uit een door den minister van oorlog bij zijn vlucht uit Antwerpen achtergelaten brief, door dezen ontvangen van den directeur van het gymnasium te Mechelen, blijkt, dat de directeur klaagt over plunderingen, welke het in de schoollokalen ondergebrachte 3e Belgische linie-regiment in zijn woning deed[*)]. *Hij verklaart, dat de soldaten 350 flesschen wijn en alle mondkost gestolen hebben. Uit gesloten kasten werden de spaarpotten van zijn kinderen ontvreemd en bovendien schoenen en linnengoed. De directeur zegt zelfs in zijn 26 Sept. gedateerden brief: De plundering had plaats onder het oog van verantwoordelijke, militaire leiders*[*)]. *Deze plaats van den brief zegt woordelijk: 'Pillage incroyable commis sous la surveillance des chefs militaires responsables'.*

Hoevele 'Belgische gruwelen' zijn nu reeds ontmaskerd als leugens, of wel komen voor rekening der Belgen-zelven, gelijk uit bovenstaand getuigenis blijkt!

Waarmede ik natuurlijk geenszins wil zeggen dat de Duitschers géén gruwelen zullen hebben bedreven. Integendeel, ik heb reeds meermalen herhaald tot in het oneindige dat elk oorlogvoerend leger, - vooral waar het overwinnaar wordt - in zich een menigte slechte elementen bergt, die dan hunne misdadige hartstochten botvieren - om niet eens te spreken van de door de verwildering en den nood gekwéékte monsters, die in vredesdagen nimmer aan zooiets zouden hebben gedacht. -

*) *Ik* spatieer.

*) *Ik* spatieer.

II.

In een zeer Belgischgezind Blad, dat mij, wegens mijn ‘pro-Duitsche’ gevoelens, uitschold dat het een lust is om te lezen (dus uit een in dit geval zeer *on*verdachte bron) citeer ik:

In een der provincieplaatsen deed zich Zaterdag het volgende geval voor. Een Belgisch echtpaar, man en vrouw, vluchtelingen, waren met zes kleine kinderen in een der openbare gebouwen ondergebracht.

Zaterdag maakte het echtpaar aanstalten om naar hun land terug te keeren, echter met achterlating van al hun kinderen. De politie kreeg lont van het plan en begaf zich naar het station, waar ze op het perron het echtpaar vond wachten op den trein. Ze hadden hun vrije reisbewijzen reeds in den zak.

De politie bracht den ouders aan het verstand, dat ze hun kinderen hadden mee te nemen, en dwong hen naar het gebouw terug te keeren, ten einde hun kroost met hun verdere bagage naar hun land mee te voeren.

(Vrije Socialist).

Ik zeg niet dat alle Belgische vluchtelingen zóó zijn. Ik wijs er alleen op dat hieruit weder blijkt, hoe dit soort van onbekookt *mode*-weldoen aan al wat uit België komt niet alleen heel dikwijls wordt verkwist aan onwaardigen, maar ook leidt *regelrecht* tot het *kweeken* van monsters. ‘De Belgen willen niet meer weg’. Dit is reeds de algemeene klacht. Natuurlijk ook. Die menschen zijn het tot hiertoe thuis niet gewoon geweest, door diamantslijperij-bezitters in hoogst eigen persoon te worden ontvangen aan met bloemen versierde tafels, onder gratis concert. Als gij hen daarna ten slotte dwingt naar hun land terug te keeren, dan laten ze dus maar liefst hun kroost achter. De Hollanders zijn er immers voor om daarvoor te zorgen!

Schoone ‘weldadigheid’ toch!

Want, inplaats van de kinderen van zulke

ontaarde wezens te *redden* van zulke ouders, heeft de politie deze ouders gedwongen hen mede te voeren.

Men behoeft niet te vragen welk een toekomst van mishandeling en honger deze arme wezentjes wacht!

Ik noem dergelijke in vredestijd hier te lande bedreven misdaden, door zulke ontaarde ouders, evengoed *gruwelen* als die welke verhitte en met wraak bezielde Duitschers bedreven ginds.

Maar.... over dezen *Belgischen* gruwel zal wel gezwegen worden.

Want, tegenwoordig zijn alleen 'Duitsche gruwelen' gewild.

III.

In verband met al het bovenstaande is het niet ondienstig ook nog eens te herhalen wat generaal Staal schrijft in het Vaderland aangaande die Belgische gruwelen-quaestie:

Ten slotte: de noodzakelijkheid om steden en dorpen te verwoesten. Ik heb het tot heden daar niet over gehad, omdat nog niet is na te gaan of, en in hoeverre, daartoe voor de Duitschers noodzaak kan hebben bestaan. Bestond die niet, dan zal ik zeker die verwoesting niet goedkeuren. Maar die noodzaak, het is niet te ontkennen, kan bestaan: 1e als de burgerbevolking van zulke steden of dorpen op eigen wijze deelneemt aan den kamp, ik bedoel langs den weg van sluipmoord, wreedheid en marteling tegen en van geïsoleerde vijandelijke strijders, en 2e als die steden en dorpen door den verdediger worden bezet en opgenomen in de gevechtslinie.

Over 't geen ter zake tot nu toe voorviel kunnen wij m.i. heden nog niet richten. Wij zijn daarvoor nog veel te eenzijdig ingelicht.

Vooral die door mij gespatieerde slotwoorden zijn zoo heerlijk-wáár! Ze verdienen méér een overdenken, komend uit de pen van een oud-generaal die zijn naam eerlijk noemt, dan het anonyme ophits-gezwets van over de 'verwoeste' kunstschatten quasi-ijselijk-ontdane 'oorlogscorrespondenten' van deze en dat Blad - van wien het later soms blijkt dat ze er in 't geheel niet bij waren zelfs, maar hun nieuws hadden van hunne aan verhitte 'fantazieën' lijdende dochtertjes. (Zie Lelie van 28 October).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Neutraliteit? of Ophitserij.

Dat ik onze pers niet zonder *ernstige* reden beschuldig van ophitserij en partijdigheid, blijkt zoowel uit de *klachten* over haar van *Duitsche* zijde, als uit de brutale triomfkreten die opgaan uit de pers der Bondgenooten, aangaande ons partij-kiezen vóór deze bondgenooten. Zoo ontziet de Matin zich niet een lang artikel te drukken onder het met zeer vette letters gedrukte hoofd:

'*De Hollanders zijn voor de Bondgenooten*,' in welk artikel dan 'vanuit den Haag wordt gemeld', dat de Hollanders de Fransche heldendaden toejuichen, dat geen enkele courant vóór de Duitschers is, enz., enz.

Natuurlijk kan niemand vóór leugens. Maar, wél maakt het een zonderlingen indruk van 'neutraliteit', wanneer Het Vaderland, zonder *eenig commentaar*, een ellenlang artikel overneemt uit de Eclair, om met zoovele duidelijke woorden ons op te hitsen tegen een zóógenaamd 'Duitschen' druk, op ons uitgeoefend.

Onze neutraliteit.

In de Eclair schrijft Maurice Rondet-Saint over onze neutraliteit, op welke, naar hij meent, Duitschland voortdurend druk uitoefent, volgens den stelregel: Wie niet voor ons is, is tegen ons.

Voorts betoogt de schrijver, dat Duitschland, dank zij ongeoorloofde 'filtreering' door onze havens, den oeconomischen strijd nog heeft kunnen volhouden. Daarom hebben Engeland en Frankrijk het besluit tot versperring van de Noordzee moeten nemen.

Ik heb geen lust - ten genoegen van dezen Eclair-schrijver - hem den dienst te bewijzen dit schandalige *ophits*-artikel verder af te drukken.

Maar - - ik vraag mij af: Waarom Het Vaderland wèl dien lust heeft?*)

*) Dit was afgedrukt toen ik in het Vaderland onderstaande ingez. stukken vond, waarmede ik het geheél ééns ben, speciaal aangaande de opmerking over Raemaekers.

NEUTRALITEIT DER NEDERL. PERS.

Naar aanleiding van de behandeling van diverse in Duitsche bladen geuite grieven tegen de Nederlandsche pers in uw geëerd blad, meen ik, dat het zijn nut kan hebben, het volgende onder uwe aandacht te brengen:

Het is m.i. maar de quaestie, welke oorzaken de Duitsche bladen deze meeningen hebben opgedrongen en alhoewel ik ten volle uwe bewering onderschrijf, dat er in het algemeen een ernstig streven in de Hollandsche pers is, om de lezers onpartijdig voor te lichten, kan ik mij daarentegen voorstellen, dat b.v. de karikaturen van den heer Raemaekers in de Telegraaf voor de Duitsche bladen een slecht beeld vormen van wat men neutraal noemt.

Ik moet eerlijk bekennen, dat dikwijls de vraag bij mij is gerezen, of de kunstenaar Raemaekers alleen anti-Duitsche plaatjes weet te fabriceeren, terwijl toch de tegenpartij genoeg stof aan de hand gegeven heeft en geeft. Ik voor mij zou het practischer en meer gewenscht vinden, dergelijke in beeld gebrachte eenzijdige meeningen achterwege te laten.

Met dank voor de plaatsing.

E. TILLEMA.

II.

NEUTRALITEIT DER NEDERL. PERS.

Mijnheer de Redacteur.

Met groote instemming lees ik, in uw avondblad van gisteren, het schrijven van den heer Tillema. Intusschen zijn er, behalve de teekenaar Raemaekers, ook een paar bladen, die niet het flauwste begrip schijnen te hebben van de in het belang van Nederland zoo noodige neutraliteit onzer pers, Daar behalve de N. Rott. Courant en de Nieuwe Courant, benevens vele andere organen onzer pers, ook uw blad - vooral door de belangrijke opstellen van den heer Staal - de zoo gewenschte objectiviteit betracht, wil ik hier de vraag stellen - reeds vroeger door mr. van Stipriaan Luiscius in de N.-Courant besproken, hoewel zonder resultaat - waarom de autoriteiten het bestaan van art. 100 Wetb. van Strafrecht schijnen vergeten te hebben. Voortdurende en scherpe aanvallen uitsluitend tegen een der oorlog voerende partijen kunnen niets dan verbittering wekken en - wanneer de regeering niet daartegen optreedt - onze onzijdigheid in gevaar brengen.

Wanneer ik een mijner buren te recht of ten onrechte verdenk van leelijke handelingen, en ik iedere week voor zijn deur ga staan en hem in scherpe bewoordingen die handelingen verwijt, dan stel ik mij zonder reden bloot aan veel ernstiger représailles. Wat de schrijvers

Zonder eenig commentaar dergelijke partijdige praatjes van een Franschman gaan afdrukken, dat maakt *niet* den indruk van neutraliteit, maar, op zijn zachtst genomen, van een hoogst betreurenswaardige onachtzaamheid der hoofdredactie in zake hetgeen in deze netelige dagen al of niet gepast is, in het belang van ons land, welks belang meebrengt neutraal te *blijven.*

- - Er kan bovendien niet genoeg op gewezen worden dat er óók zijn, enkelen zijn, onder de groote massa, wier *eigenbelang* meebrengt een oorlog. Dezulken, - die achter de scher-

dier partijdige aanvallen tot hun schrijven brengt, weet ik niet, doch wat ik wel weet is dat hun optreden niet getuigt van groote vaderlandsliefde. Ieder onzer hoopt dat Nederland voor de rampen van een oorlog moge gespaard blijven; laat dan ook geen onzer zich te verwijten hebben door zijn optreden ons land aan gevaren te hebben blootgesteld.
Met dank voor de plaatsing
Mr. D.S. VAN EMDEN.

men hitsen, - zijn het grootste gevaar voor onze neutraliteit.

Wilt gij een paar staaltjes, ontleend aan de Telegraaf:

Door de vaststelling van een maximumprijs voor suiker van den groothandel is voor de 35 raffinaderijen in ons land te wachten een buitenkansje van 5 ½ millioen.

De rijsthandelaren zullen, omdat rijst 35% duurder is dan in Juli, 7 millioen extra verdienen. 12 firma's drijven groothandel in rijst. En bovendien is er nog 12 ½ millioen extra verdiend aan uitgevoerde rijst.

Zoo ziet men weer: Des eenen dood is des anderen brood. (En, méér dan brood; - is diens *rijkdom*).

Daarom, opgepast Nederlanders! Laat U toch niet ophitsen door partijdige, wellicht omgekochte menschen, die *anonym* in de couranten schrijven, en, als ze eerst millioenen aan den oorlog verdiend hebben, dan later, heel 'weldadig', een *f* 10.000 komen geven aan Roode-Kruis-hulp of iets dergelijks. - *Door eigen oogen zien.* Dat is in deze dagen meer dan ooit ons eigen belang, in den meest volstrekten zin.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. De fatsoenlijke Telegraaf of Hoe men oorlog aanhitst.

In het 'Vaderland' komt het volgende ingez. stukje voor:

WIE IS DE PARTIJDIGE?

Geachte Redactie,

Daar een inzender in 'De Telegr.' u van partijdigheid beschuldigt wegens afwijzing van een (*blijkbaar tegen Duitschland gericht*) *stuk van zijn hand, vind ik mij genoopt om in uw blad algemeen bekend te maken, dat de redactie van* '*De Telegraaf*' *alle bestrijding der schandelijk partijdige* '*Brieven uit de veilige wereldstad*' *(Londen*) *afwijst.*

Uw dw.

Dr. W. ZUIDEMA.

Dit geteekend schrijven zegt weder boekdeelen van de 'eerlijkheid' dier 'Telegraaf', waarvan indertijd de toenmalige directeur, de heer Holdert, mij, in tegenwoordigheid des heeren Schröder, nog stéédsen hoofd-redacteur van de Telegraaf, verzekerde, dat het Blad zijn bijzondere eer stelde in zijn *on*partijdigheid. Naderhand werd mij meegedeeld dat zoowel de bedoelde hoofdredacteur Schröder als de schrijver van 'de Brieven uit Londen' zijn ex-sociaal-democraten, die overliepen naar het bourgeois-blad de Telegraaf, toen zij daaraan een baantje konden krijgen. Commentaar overbodig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Geachte Freule Lohman.

Is 't niet ongeveer 20 jaar geleden ‘De overval op Lombok’??

Onze soldaten en officieren werden door de bewoners van Lombok op dezelfde manier behandeld als de Duitschers in België. Heeft men toen ook zoo'n herrie gemaakt over 't gaan van onze soldaten over een andermans grond?

Heeft men toen ook onze Hollanders uitgescholden voor Barbaren en voor al wat leelijk was?

Integendeel, men heeft onze soldaten en officieren geeerd en gehuldigd.

Waarom meet men met twee maten?

Waarom worden dan nu de Duitschers zoo uitgescholden en belasterd?

Toen was 't toch geen noodweer, onze regeering verwachtte toch geen zeven oorlogsverklaringen? Wat beteekent dan nu dat gelaster en gedoe tegen Duitschland?

Denkt men, omdat Duitschland verzekerd heeft onze neutraliteit stipt te zullen eerbiedigen, dat men nu maar, zonder gevaar, zijn gang mag gaan??

De Hollanders mogen heusch hun mond wel dicht houden, als ze aan Lombok, Atjeh, enz. denken! Daarbij vergeten diezelfde Hollanders, dat ze onze Koningin daarmede ten zeerste moeten beleedigen. En dat heeft nu juist onze Koningin niet verdiend, want, onder Haar beleid, in samenwerking met onze regeering, zijn wij gespaard gebleven van een *bondgenootschap,* dat ons anders zeker ten verderve had gevoerd.

Nu zijn de Hollanders *vrij* en *zonder oorlog*, tot nu toe.

Laten ze dan ook nu hun dankbaarheid toonen op *vaardiger wijze*, dan door 't beleedigen van onze stamverwanten, met 't gevolg dat er dan bij ons 'tzelfde zou kunnen gebeuren als in België, en met recht!

HENRIËTTE VAN LAAK.

Zutphen.

Antwoord red. - Ik ben het van a - z ééns met de geachte inzendster, en beveel hare verstandige woorden aan ter ernstige overdenking. Zie ook Overzicht v/d Week.

‘Mevrouw’.
door Johanna Steketee.
(Speelt in Terneuzen (Zeeland) in den jare 1880-1890),

Júffrouw, daar is de groenteboer,’ zei de meid brutaal, sarrend, even haar slordig hoofd binnen de kamerdeur stekend en toen weer dadelijk weg, als om een standje te ontgaan.

Mevrouw Blijk voelde een vuurroode kleur haar naar 't kleine, net gekapte hoofd stijgen.

Jawel, dat was Kriena's wraak, omdat ze haar de dienst had opgezegd.

En wèl trof haar die wraak, want niets vond Mevrouw Blijk verschrikkelijker, dan geen Mevrouw te worden genoemd.

Als de meid boos was, dan mompelde ze altijd iets onverstaanbaars, wat meer Jè, dan Mevrouw beteekende, en wat voldoende was, om Mevrouw voor den heelen dag uit haar humeur te brengen.

De meid met haar blik negeerend, ging Mevrouw naar buiten, waar de groenteboer voor de deur stond.

- Júffrouw, mooie andijvie en komkommers heb ik ook al.

Ajasses, daar had je 't weer, natuurlijk had Krien hem opgestookt.

- 'Andijvie, of komkommers heb ik niet noodig,' zei ze bits. 'Als je mooie doperwten hebt, kun je wel voor een kwartje geven, en anders heb ik niks noodig vandaag.'

Ze keek even de straat in, waar niets bijzonders was te zien en ging toen het huis in, zonder een woord te zeggen, uit louter vrees, dat de man opnieuw juffrouwen zou.

Het was een warme Julidag en in het kleine huis, dat zij bewoonden met negen kinderen, hing een benauwde lucht.

Mevrouw, in de drukte van den morgen, begon nu van alles te redderen, terwijl ze de meid achter op 't plaatsje aan 't doppen van de erwten zette, waar ze dan tevens 't oog had op de drie kleinste kinderen, die daar speelden.

Ondertusschen vergat zij haar grievend Mevrouw-schap een weinig.

Alleen nu en dan stak 't haar even als een speldeprik.

Om twaalf uur gaf het een heele drukte. Mijnheer Blijk, die als 2de ambtenaar op 't stadhuis werkzaam was, kwam dan thuis, en voor zes schoolgaande kinderen moest er dan genoeg zijn, wat Mevrouw bij hun matig inkomen een heele zorg gaf.

Toen ze echter dien middag rustig voor 't venster zat, waar ze een spiegeltje had, waardoor ze de heele straat kon overzien, nam ze opeens een kloek besluit. 't Hoofd heel achterover, de japon sleepend, zich echt Mevrouw-achtig voelend, ging ze naar de keuken.

'Kriena,' zeide ze, 'je bent nu nog drie volle weken in mijn dienst, maar ik moet niet meer hooren, dat je van Juffrouw spreekt,' klonk 't cordaat.

Onthutst keek de meid haar aan.

Dat gaf Mevrouw Blijk nog meer moed.

- ‘Mijn oudste dochters, waarvan de een nu met Augustus van school komt en de ander voor onderwijzeres studeert, dat zijn Juffrouwen, versta je, ik ben Mevrouw.’

Maar de meid nu ook brutaal:

- ‘Och Juffrouw, mijn moeder zegt ook, dat is allemaal maar kale drukte. Een echte Mevrouw geeft in de eerste plaats genoeg te eten en ik kom dikkels met honger bij mijn moeder thuis.’

- ‘Je kunt altijd aardappels en brood eten, zooveel je maar lust,’ verdedigde zich Mevrouw. ‘De rest is natuurlijk met zoo'n groot huishouden wel eens afgepast.’

Dien avond klaagde Mevrouw weer bij haar man over al de lasten van haar Mevrouwschap.

- ‘Och,’ zei hij wat wrevelig en vermoeid: ‘Noem je dan Juffrouw. Als de menschen hier te Terneuzen dat nu eenmaal niet willen! Je zult er niets minder gelukkig door zijn. De vrouwen van mijn collega's en van den opzichter, dat zijn ook allemaal maar Juffrouwen. En dan je moeder, die is toch ook Juffrouw.’

- ‘De vrouw van een brigadier, maar jij kunt secretaris worden,’ verdedigde zij zich.

- ‘De vrouw van den secretaris wordt ook nog meest Juffrouw genoemd.’

- ‘Maar dat is toch te bar.’

- ‘Och!’ Blijk haalde de schouders op.

- ‘Ik zou nog liever willen, dat 't hier was, zooals in België.’

- ‘Dan was er ook geen aardigheid aan,’ zei hij, haar kennend.

- ‘De officiers-vrouwen, al hebben ze 't nog zoo kaal, dat zijn allemaal Mevrouwen,’ mopperde zij weer benijdend.

- ‘Och ja, dat is nu eenmaal de stand, maar overigens zijn de Mevrouwen meest de vrouwen van bestudeerden als dokters, advocaten en dan de vrouw van den notaris en den controleur natuurlijk.’

- ‘Controleur, of ambtenaar ter secretarie, 't scheelt ook wat,’ mopperde Mevrouw.

- ‘Maar als de menschen 't nu niet willen.... nu maak je je bespottelijk.

Iedereen weet 't, wanhoopte Mijnheer Blijk. Dikwijls vragen ze me op 't bureau:

- Hoe is 't met Mëvroüw?

En op 1 April, toen kon ik mijn plezier wel op, neen ik dank je voor die aardigheid.

Wees verstandig.’

Maar Mevrouw wilde de strijd nog niet opgeven; ze had nu al zoolang gestreden; dat zou niet voor niets zijn, maar door een goed einde bekroond worden: ‘De aanhouder wint.’

Die volgende maand ging ze met haar twee oudste dochters, zooals meer menschen dat in Terneuzen doen, naar Gent, om boodschappen te doen.

's Avonds keerde ze huiswaarts in het prettige gevoel dien ganschen dag niet geergerd te zijn.

Madame leek in ieder geval meer op Me-, dan op Juffrouw.

Maar - prijs nooit de dag vóór d' avond laat - in de coupée trof ze, huiswaarts keerend, de muziek-leeraar van het dorp.

- ‘Dag Juffrouw Blijk,’ zei hij, ‘wèl dat is aardig dat ik u tref.’

- ‘Wie bedoelt u?’ zeide Mevrouw, zich dom houdend en op haar twee dochters wijzend, ‘Juffrouw Willy, of Juffrouw Lize?’ - ‘Geen van beiden, ik bedoel u zelf, ik ben gewoon de moeder te begroeten, vóór de dochters.’

- ‘Pardon, “Mevrouw” dan s.v. pl.,’ zeide de Juffrouw geërgerd.

Maar de muziek-leeraar, die ook uit was geweest en allicht wat te diep in 't glaasje had gekeken, zeide: ‘Allo malligheid. Juffrouw Blijk, dat zegt toch God en de wereld tegen oe.’

Mevrouw zei geen woord meer en haar uitgaans-dagje was weer totaal bedorven door den kleingeestigen strijd, dien ze voerde en die ze maar niet kon opgeven.

De Terneuzenaren, nogal grappig en plaaglustig van aard, hielden niet op, met haar Mevrouwschap den gek te drijven.

Het kleinste kind in Terneuzen kende ten slotte dat zwak van Mevrouw Blijk en de straatjeugd blèrde haar dikwijls na van Mevrouw en Juffrouw, in joligen overmoed door elkaar.

We zijn twintig jaar verder en het menschdom is wijzer geworden.

Het onderscheid tusschen Mevrouw en Juffrouw is genivelleerd.

We noemen nu een beschaafde, getrouwde dame gaarne Mevrouw, alvorens eerst te onderzoeken, of haar man wel Dr. of Mr. is, of een andere hooge betrekking bekleedt.

Maar ‘Mevrouw’ Blijk zal toch ten eeuwigen dage Juffrouw blijven.....

Nuttige Wenken en Raadgevingen.

I. La Maison de Beauté.
(Voor een Lelie-lezeres).

Op verzoek eener ‘trouwe Lelie-lezeres’ geef ik nog eens opnieuw een beschrijving van het Maison de Beauté in den Haag, 72 C Stationsweg, waarover reeds meerdere Lelielezeressen in dit Blad-zelf hare gróóte tevredenheid betuigden, maar waarvan het doel nog steeds door sommigen wordt misverstaan.

Want, neen, duizendmaal neen, het doel van een verstandige hygiënische huidverpleging is niet om ‘jong te lijken’, of zoo iets, doel daarvan is enkel en alleen het gelaat te onderhouden,

evengoed als het lichaam, waarvoor immers elk verstandig mensch, maar de vrouw in het bijzonder, zoowel uit- als inwendig, goede zorgen draagt.

Vindt ge het ‘overdreven’ of ‘ijdel’ om een bad te nemen!?

Ik hoop voor U van niet...

Welnu, evenmin is het ‘overdreven’ of ‘ijdel’, dat ge Uw huid een bad geeft geregeld door een daarvoor noodzakelijke crême (iedere huid heeft een verschillende behandeling noodig), dat ge die huid beschermt tegen onze ruwe winden, en dat ge haar zacht en lenig houdt, door het aanwenden van het een of ander middel dat de schadelijke invloeden neutraliseert van ons bij uitstek hard water. Enz. Enz.

Dat alles, en nog veel meer, dus zuiver *hygiënische* voorschriften, leert gij van Madame Gimber.

Reeds terstond als zij U ontvangt doet U een weldadige omgeving aan van licht en vroolijkheid.

Zij-zelve, innemende, volstrekt niet ‘opgemaakte’ persoonlijkheid, helpt U, en geeft U haren goeden raad, in een zoo aantrekkelijkingericht, helder en frisch boudoir, dat ge het voelt en ziet: hier heerscht goede smaak, zin voor wat bekoort...

En, is het niet veel bekoorlijker een jong en frisch gelaat te behouden zoo lang mogelijk, in plaats van rond te loopen met gesprongen lippen of handen, en een rooden neus, en vermoeide trekken -?

Neemt ge tegen allerlei kleine dagelijksche inwendige kwalen geen pillen in of poeders? Of laat U masseeren, of doet aan gymnastiek?

En waarom zou dan alleen Uw gelaat zijn uitgezonderd van die *noodzaak* tot lichaamsonderhoud? Is ook ons gelaat niet met huid overtrokken, huid die, veel meer nog dan het bedekte lichaam, is blootgesteld aan de invloeden van slecht weer, regen, wind, mist. - Evengoed als deze vrouw dat middeltje noodig heeft voor dit kwaaltje, en gene dit dieet volgt om slank te blijven, en nommer drie dat corset draagt, omdat haar rug het van noode heeft, enz., enz., evengoed is er bijna geen gelaat, vooral als men ouder wordt,

dat niet van noode heeft *zorgvuldig onderhoud*, hetzij door crêmes, hetzij door massage, hetzij door verzachting van het dagelijksche

water, hetzij - indien abnormaliteiten zich voordoen - door aanwending van andere middelen, als b.v. het dragen van een gelaatsmasker

tegen een onderkin of tegen verslapping van de spieren, enz. -

Want, abnormaliteiten doen zich evenzeer voor in het gelaat als waar het ons overige lichaam geldt. Verleden week schreef ik - naar aanleiding der prachtcorsetten van madame Derwel, die op mej. Duymaer van Twist zoo zeer tot hun recht komen - niet iedereen echter is nu eenmaal volmaakt van figuur. Daarom komt daar eene goede cor-

setière te hulp voor ieder onzer afzonderlijk. Maar.... evenmin is elk gelaat geheel normaal van vorm of huid. En zij, die b.v. lijden aan die leelijke kwaal: overtollige haren, of wier hals en buste geen mooien vorm heeft, of wier gelaatsspieren zijn verslapt, zij allen hebben natuurlijk weer àparte behandelingen noodig. Ik herhaal echter, die behandelingen zijn uitwendig, en hebben dus in elk geval vóór op de gewone medische voorschriften voor inwendige ziekten, (waarvoor toch niemand eenigen angst heeft), dat degeen die er zich aan onderwerpt wéét wat met haar gebeurt, weet wat op haar wordt toegepast, zich van dag tot dag kan overtuigen van het al of niet succes van het pogen. -

Ga en overtuig U met eigen oogen. Ik heb reeds verscheidene getuigenissen gepubliceerd in dit Blad-zelf, van dames, die, op mijn aanraden, naar den Stationsweg 72c gingen, en die hare dankbaarheid openlijk uitten. Ik-zelve ook erken gaarne, dat ik menigen goeden raad dank aan madame Gimber, die, ik herhaal het, niets heeft van de 'charlatan', maar die U raadt wat ieder onzer afzonderlijk behoeft, om ons te vrijwaren tegen de slijtage waaraan het gelaat blootstaat zoo goed als het lichaam.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

De Kunstnijverheid.

Het was een heel apàrte blouse die ik dáár zag!

Een ècht 'snoesje' in den tegenwoordigen tijd van militarisme en mobilisatie.

Een blouse van donkerblauw laken, met rooden officierskraag, en roode omslagen, en met vergulde knoopen, en epauletten.

'O, maar ik ben tegen het militair; ik ben er *tegen*', - zult gij mij antwoorden.

Ik ook. - Uit het diepst van mijn hart. Maar, daarom kan men toch een aardige en chic-gemaakte blouse, in de sprekende roodblauwe-kleuren, smaakvol, apart, en kleedend vinden, nietwaar?

Tenminste - zoo gaat het mij.

Deze blouse flatteert. - - -

En, *dat* willen wij-vrouwen. -

En dan ook is zij ápart.

De Kunstnijverheid nu zoekt het juist in dat genre. Zij wil ápart zijn. Zij geeft eigene ècht-gedistingueerde modellen. Kom maar eens door de Veenestraat; gij zult steeds voor het raam, Veenestraat 56, eenige dames zien opgehoopt, die den weg versperren, omdat ze met gretige oogen verslinden wat de uitstal-kast voor bijzonders biedt. - -.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

P.S. Van deze gelegenheid wil ik tevens gebruik maken om te vertellen, hoe ik, door mijne aanbeveling onlangs, een gesprek had met een kennis van mij, die mij zeide: 'Ik las dat artikeltje van je over de Kunstnijverheid, en ik moet je toch eens vertellen, dat ik-ook er juist zoo over denk, en dezen zomer daar een japon kocht, omdat ik ineens iets noodig had voor een bepaald doel, waarover ik heel tevreden ben, en die daarenboven niet te duur was ook voor hare waarde. Een aardige winkel vind ik het.'

Aldus mijn kennis!

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

A. te Amsterdam. - Ik meen mij met zekerheid te herinneren dat gij, wat die vroegere inzending aangaat, reeds zijt beantwoord, niet particulier, maar in de correspondentie-rubriek. De copy is in Nauheim achtergebleven, althans indien zij is aangenomen (wat ik niet geloof). En, indien zij is geweigerd, dan is zij vermoedelijk vernietigd wegens het niet-insluiten van postzegels ter terugzending. Deze postzegels ontbreken namelijk óók bij Uw stuk dat gij mij thans zendt, en dat ik, wegens het zeer groote plaatsgebrek, juist waar het zulke ‘schetsjes’ aangaat, onmogelijk kan aannemen. Er is nu *te* veel van actueelen aard.

E.K.E. te Z. - Gij schrijft mij dat gij steeds zoo gaarne de Overzichten v/d Week hebt gelezen sinds vele jaren. Maar, neem mij niet kwalijk indien ik U eerlijk antwoord: Gij hebt mij desniettegenstaande toch nog heel weinig

leeren *kennen* uit de Lelie, indien gij meent dat ik een karakter ben ‘om met de wolven in 't bosch mee te huilen’, en dat ik dus *daarom* dien zin zou hebben geschreven over den val van Luik, omdat ik toen in Duitschland was. Gij schrijft letterlijk: ‘Steeds is in Holland bekend geweest dat men in 't bosch met de wolven moet meehuilen’. 't Compliment dat gij daarmede den Hollanders maakt is niet groot, vind ik, maar *ik* behoor in elk geval niet tot dit *overal ter wereld* wijd en zijd verspreide menschensoort, dat ‘meehuilt met de wolven in het bosch’. Indien ik van *dat* hout ware, heusch dan zou ik nu meehuilen met de wolven in Holland, die allen spuwen en schimpen op Duitschland (zonder een steek af te weten van de zaak), en die zich te goede doen op hun geestelijke ‘ontwikkeling’ en ‘kunstzin’ door al maar door te jammeren over die ‘verwoeste kunstschatten’, terwijl zij voor de verwoeste menschen- en dierenlevens al heel weinig schijnen te voelen. Ik ben mijzelve *gelijk*, hier en in Duitschland. Ik heb mij verheugd over den val van Luik, omdat ik er eerlijk in zag een groote bespoediging tot den vrede - zooals alle Duitschers, die ik toen sprak, dat allen geloofden en hoopten. Ik heb mij daardoor geenszins eenstemmig verklaard met de geschonden neutraliteit van België. Maar die *was* nu eenmaal geschonden; de vraag was toen nog slechts: hoe eer hoe beter een *einde*! Het is wezenlijk *onnoozel* van U te meenen dat het Generaal Commando in Frankfürt, onder de duizenden en tienduizenden brieven die het had te sorteeren en door te lezen, zou opmerken hoe een vreemdeling den zin neerschreef: ‘Wij verheugen ons over de inname van Luik.’ En dan nog! Wat voor invloed zou dat dan hebben op de *spoorwegdirectie*, de *geheele* lijn over! Waarlijk, dat gij, ondanks Uw sympathie voor mijn Overzichten v/d Week, zulk een *gemeene* berekening zocht achter mijn toenmalige woorden, is al op zichzelf erg genoeg, maar het getuigt ook bovendien van een totale onbekendheid met den heerschenden oorlogstoestand in Duitschland. Ik heb daar *persoonlijk* invloedrijke vrienden, die mij, ware het *mogelijk* geweest, gemakkelijker hadden kunnen helpen aan een vrijen doortocht met de honden, dan langs dien *onzinnigen* omweg dien gij U voorstelt door één enkel zinnetje te schrijven, op hoop dat het Frankfürter General-Commando het misschien zou opmerken. - Dat intusschen dat zinnetje in Holland zóó verkeerd zou worden begrepen, dat heb ik in de verste verte niet vermoed. En daarom, toen ik bemerkte uit de brieven van trouwe abonné's hoe zij mij, geheel en al te goeder trouw, verkeerd hebben begrepen, zag ik in hoe noodig een opheldering was. Dat, die opheldering, is mij een eerlijke behoefte, omdat ik niet graag verkeerd word begrepen door hen wier meening ik op prijs stel. - Dat de Overzichten v/d Week in deze dagen uiteraard veel handelen over den oorlog, dat is helaas een gevolg der omstandigheden. Er gebeurt bijna niets ter wereld of het heeft daarop betrekking. In binnen- en buitenland beide. *Ik* kan 't niet helpen dat de ‘beschaafde wereld’, het ‘christelijk Europa’, in deze tegen Kerstmis gaande dagen nog wel, geen andere stof geeft ter overdenking dan oorlogs-gruwelen, en valsche berichten-verspreiding over elkander, en schimp- en smaad- en leugentaal over den ‘vijand’, - die heden vijand is, en morgen weer bondgenoot en vriend, al naar gelang het pure eigenbelang het meebrengt.

- Neen, aan Uw dierenliefde twijfel ik geenszins, na de heerlijke opsomming die gij mij doet van al Uw eigen verschillende dieren, en ik vestig daarom ook speciaal Uw aandacht op de ongelukkige paarden in den oorlog, en óók op hetgeen ik schreef in het Overzicht van de Week, getiteld: Een bezoek. (Zie Lelie van 21 November 1914). Uw op- en aanmerkingen neem ik U niets kwalijk. Men kan van verschillende

meening zijn, en toch op goeden voet blijven, nietwaar? Ik geloof trouwens, zooals ik U reeds schreef, dat gij U van mijn karakter een geheel-verkeerde voorstelling maakt, waar gij aan mijn daden zulke eigenaardige uitleggingen geeft van zoo ingewikkelden aard!

Mevr. M. de J...., **den Haag,** (**als lid van 't Leesmuseum**.) - Ik voeg deze toevoeging erbij, om Uw aandacht op mijn antwoord aan U te vestigen. - Uw eerste schrijven heeft een andere voorletter dan Uw tweede, overigens komen nummer, straatnaam, handschrift geheel overeen. Hoe zit dat? Zijt gij een en dezelfde persoon, of kreeg ik van twee samenwonende zusters brieven? Ik zal in afwachting van opheldering, U maar beschouwen als een en dezelfde persoon, en dan beginnen met Uw eerste schrijven te beantwoorden, dat eerst nu in mijn handen kwam.

Ik was recht blijde dat gij-ook de Thomson-verheerlijking overdreven vindt. - Dat de weduwe Thomson een ridderorde kreeg van den vorst van Montenegro wist ik niet; overigens, een héél groote eer vind ik 't niet van *die* zijde een lintje te krijgen. Maar enfin, met een lintje, van waar 't ook komt, is iedereen over 't algemeen verguld! - In een der voorgaande Lelies besprak ik opnieuw de geschiedenis hoe in het Haagsche asyl voor ‘noodlijdende’ dieren wordt gehandeld door den directeur, (bezoldigd op *f* 1000. - plus vrije woning, en, toevallig, precies schoonzoon van een der meest invloedrijke bestuursleden.) Naar aanleiding daarvan neem ik met blijdschap over wat gij mij op 22 Juli hebt geschreven:

Ik heb hier voor mij liggen de Holl. Lelie van 17 Juni, *waar het Asyl voor Noodlijdende Dieren nogmaals wordt besproken. Hoe meer bekend wordt de werkelijke toestand*, *die daar heerscht, hoe beter het zal wezen.*

Een andere dame schreef mij onlangs: Na lezing van Uw artikel over het hondenasyl bedankte ik voor het lidmaatschap daarvan, en gaf de reden óp, namelijk de kennisneming van het door U meegedeeld feit. - En ik weet dat vele, vele anderen evenzoo als zij handelden, want, een lid van het Hoofdbestuur van de Vereeniging tot Bescherming van Dieren verzocht mij dezen zomer, ter voorkoming van misverstand er op te willen wijzen hoe het Haagsche Asyl en de Ned. Ver. tot Bescherming van Dieren twee verschillende dingen zijn, want - schreef die dame - er kwamen zoovele bedankjes in voor laatstgenoemde vereeniging, vanwege mijn artikel hierboven bedoeld.

Intusschen hebben beide vereenigingen, het Haagsche asyl voor noodlijdende dieren *en* de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren *een en denzelfden penningmeester*, namelijk den *heer Wolterbeek*, *den schoonvader van den directeur van het asyl voor noodlijdende dieren in den Haag*, *voor welken schoonzoon-direkteur die betrekking extra* is *geschapen*, *daar er vroeger géén post van dien aard bestond.*

- Ik vind dat vivisectie op alle dieren moest verboden zijn, maar in elk geval is het nog beter ze althans op honden te verbieden - zooals gij meedeelt dat in Engeland geschiedt - dan niets te doen, zooals bij ons. - Met veel genoegen verneem ik dat ook Uw echtgenoot gaarne de Holl. Lelie leest. En, wat nu Uw tweede schrijven aangaat, ik begin met U daarvoor hartelijk te danken. Want het getuigt van zooveel fijngevoeligheid en zooveel meebegrijpen. In deze dagen leert men de menschen kennen, dat verzeker ik U, van hunne goede en van hunne valsche zijden. - Gij moogt het dan anders zeggen dan Lily in het nummer van 14 Oct., gij doet het niet minder warm. En ik voor mij erken van ganscher harte dat ik U daarvoor dankbaar ben. Want ik schaam er mij niets voor te erkennen dat het mij leed doet indien ik te goeder trouw verkeerd begrepen word.

De uitknipsels over Indië las ik met belangstelling, en het kan zijn dat ik ze gebruik. Zonder éénigen twijfel zou men wegens mishandeling van Europeanen andere straffen opleggen dan nu het 'maar inlanders' geldt, en ook ben ik het geheel eens met U dat koelies evengoed menschen zijn als blanken, en dat de herhaaldelijk voorkomende moorden een gevolg zijn meestal van de wreedheid en de schandelijke misbruiken, waaraan deze ongelukkigen blootstaan zijdens de Europeanen, vooral in de binnenlanden. Aan de schoone phrase, - uitgevonden door egoïsten en ruwaards: 'Men kan die koelies niet zachtzinnig behandelen', geloof ik geen oogenblik. Zij druischt in tegen alle rechtvaardigheids- en menschelijkheids-gevoel. Ik herinner mij nog zoo goed hoe wij, toen mijn vader in Suriname als gouverneur aankwam, daar onder de bedienden een volbloed-blanke vonden, getrouwd met een *inlandsche* vrouw nog wel, die voortdurend de overigen, negers en kleurlingen, bemoeielijkte en beleedigde wegens zijn meerderheid van blanke. Toen mijn vader hem, (bij was overigens een zeer oppassend mensch) daarover eens gemoedelijk onderhield, gaf hij, evenzeer gemoedelijk, ten antwoord: 'Och Gouverneur, U zijt nog maar zoo kort hier, U kunt dat zoo niet begrijpen nog, maar heusch, die zwarten zijn geen menschen, die *kan* je niet behandelen als een van ons.' Indien ik U nu erbij vertel dat die man streng R.K. was, en, gelijk ik U reeds zeide, overigens in geen enkel opzicht zich te buiten ging aan slechte of ruwe handelwijzen, dan kunt gij misschien begrijpen dat hij zoo recht het type was van den durchschnitt-Europeaan in de tropen. Natuurlijk stel ik de R.K. Kerk in het minst niet verantwoordelijk voor zulke opvattingen, ik deel U zijn godsdienst slechts daarom mee, omdat hij dien streng hield, en dus op zijn manier zeer 'christelijk' leefde. Neen, het *kan* niet anders dan slecht zijn om menschen, die wij in onze macht hebben, - zooals alle kleurlingen, koelies, enz., dat zijn in de verschillende koloniën van ons en van andere staten, - te mishandelen op grond van het zóógenaamd onmogelijke hen zachtzinnig te regeeren. Dat is niets dan een laf voorwendsel voor eigen wreedheid en gemeenheid, precies zooals het gaat met de dieren. Het is in dat opzicht geheel zooals gij terecht schrijft: men kan een dier valsch *maken.* Onze eigen Benjamin was dat stellig geworden indien hij niet ons gevonden had. Uit bangheid en schuwheid beet hij in den begin ook steeds naar ons, uit gevoel van zelfverdediging, terwijl hij nu zich zou *laten* bijten, zoo goed van

vertrouwen is hij geworden. En nog onlangs zag ik een ongelukkigen fox, die vroeger lief en zacht was, maar die, door een tijdelijk verblijf bij plagende wreede jongens, boos en schuw was gemáákt, en nu zelfs bijt naar degenen die hij vroeger absoluut vertrouwde, en die nog steeds onbepaald goed voor hem zijn. - Neen, nooit zou ik onze honden in Nauheim hebben achtergelaten zonder Marie, en nooit ook zal ik genoeg waardeeren hare bereidwilligheid met hen daar te blijven desnoods. Maar, dit was een uiterste waartoe wij niet durfden overgaan bij de mogelijkheid dat ons land-óók wordt gewikkeld in den oorlog, en dat Marie dan misschien van ons zou zijn gescheiden in een 'vijandelijk' land; daar men immers niet kan weten hoe alles nog loopt en aan welke zijde wij, in geval van oorlog, komen te staan. Zooals gij terecht zegt: onze couranten en tijdschriften, de eersten vooral, zijn *niet* neutraal, en, als we tenslotte nog in den krijg betrokken worden, dan hebben de eerlooze anonyme 'correspondenten van het oorlogsveld', die allerlei nonsensverhalen opdisschen om het publiek op te hitsen, dat op hun geweten. Die zitten dan veilig in Engeland of Amerika, en spekken hunne beurzen, terwijl Holland het rampzalig lot treft van België, *van wèlke zijde ook de oorlog verklaard wordt*, daàrvan kan men *in elk geval* zeker zijn. Nogmaals hartelijk dank.

Gé I. - Ik weet wel dat gij het steeds druk hebt, en neem U dus een lang stilzwijgen nooit kwalijk, hoor! - Maar nu zal er dan toch een heerlijke tijd voor U komen, nu gij zulk een oude vertrouwde hulp terug krijgt. Daarmede wensch ik U van harte geluk. En gij hebt het ook wel noodig, en verdient het wel bij al die ongesteldheden telkens. Het spijt mij zoo voor U. - Gij hebt gelijk dat gij niet terstond op alle 'snijerijen' ingaat; daarmede is de eene arts veel gauwer bij de hand dan de andere. - Ja, het is voor mij altijd een heel onaangename overgang naar onze Haagsche vochtige lucht, maar tot nog toe kom ik er nogal wel af. Enfin, de winter is ook nog maar nauwelijks begonnen. - Gij hebt gelijk dat ge eerlijk alles opbiecht over Luik, maar die geschiedenis is nu ook voor U voldoende opgehelderd, gelukkig. Dat de menschen hier in Holland zóó dolzinnig-verwoed-anti-Duitsch zouden zijn als mij dikwijls gebleken is, speciaal in Amsterdam, neen, dat kon ik inderdaad niet vermoeden. Eerlijk-gezegd, dáárvoor zag ik het gros nog *te* verstandig aan om zich dadelijk zóó te laten meesleepen door

wat ‘de krant’ of wat ‘men’ zegt. Maar de massa, het gros van 't menschdom, is totaal zonder ziel, en zonder gedachten, is enkel een product van hetgeen de leiders uit haar kneden willen, tot hun eigen voordeel.

In antwoord op Uw vraag: neen, op *dit* oogenblik is de voorraad copy overstelpend groot, waar er nog zooveel oude copy reeds afgedrukt staat. Ik dacht dat de uitgever die oude copy gedurende mijn afwezigheid had laten afdrukken; maar het blijkt dat zij voor het grootste deel nog steeds is overgebleven. Dus, die moet ik thans helpen opruimen, en toch ondertusschen mijne lezers niet onthouden mijn eigen actueel werk, waarop zij nu eenmaal zoo gesteld zijn. - Later echter houdt de Lelie zich steeds aanbevolen. Hartelijk gegroet.

Eene medestrijdster. - Indien gij iets zendt, dan zal ik het voortaan onmiddellijk plaatsen. Dan kunt gij daarna doen wat gij goedvindt. Kan ik het niet onmiddellijk plaatsen, dan deel ik U dat vooraf mede. Een zelfde *gedachte* uitwerken voor twee Bladen op *verschillende* wijzen en in *verschillenden* vorm, daartegen is geen bezwaar voor mij tot opname. Het pleidooi zal ik plaatsen, wijl het ‘gekortwiekt’ verscheen in dat andere Blad, maar vooreerst nog niet. (zie hierboven corr: aan Gé). Is dat goed?

1813. - Wat een narigheid! - En wat houdt gij U er flink onder! - Gij zijt toch een éérlijk mensch mij dadelijk ronduit te zeggen dat gij eerst óók zoo geheel en al dacht als degenen die mij mijn Duitsche sympathieën kwalijk namen. Nu, ik ben blij dat gij alles reeds lang beter hebt ingezien, ook dank zij anderer voorlichting. Nietwaar, die reclame-makerij van de diamantslijperij van van Dam in Amsterdam was weerzinwekkend! ‘Tafels met bloemen versierd’, ‘Iedere avond concert’. Enz., enz. Nu, de belooning zal niet uitblijven. Een lintje zal weldra 's mans borst sieren, van Albert, of van onze Koningin. En, in èlk geval, hij heeft van zich doen spreken, met ellenlange kolommen, in de Amsterdamsche couranten. De Telegraaf heeft hem belikt van onder tot boven. Dat is het voornaamste voor dezulken!*)

A.M.L. en H.M.L. dank ik nog afzonderlijk voor de vriendelijke toevoeging aan hunne kaartjes.

Mevr. A. N-G. te H. dank ik hartelijk voor de toezending van het bericht uit Light, dat ik gaarne overneem.

Jet. - Ofschoon ik begrijp hoe droevig te moede deze nieuwe verandering U maakt, geloof ik nochtans dat een plotselinge overgang naar een geheel nieuwe omgeving misschien voor U allen juist tenslotte heel goed zal zijn, en U het gauwst zal heenhelpen over deze treurige herinneringen; juist omdat gij in dit huis zooveel hebt zien lijden, is het misschien goed voor U dat gij het moet verlaten voor iets gehéél nieuws. - Bijzonder trof mij wat gij mij meedeelt van dat vooruitvoelen van zijn eigen sterfdag, vooral ook omdat dit reeds meer in Uw familie is voorgekomen. Het staat vast voor mij dat er een ‘tweede gezicht’ is bij sommigen onzer. Wat mij betreft, ik ben innig dankbaar het niet te hebben, en ik zou mij ook nooit met waarzeggers willen inlaten, juist omdat ik zeer zeker geloof aan de werkelijke zienersgave van sommigen onder hen. Ik ben er kortweg bang voor. - Ik zal maar niet met U

*) Intusschen uw laatste schrijven ontvangen.

redetwisten over de meer of mindere wreedheid van dit of dat leger. Ik heb op dat punt reeds zoo dikwijls hetzelfde gezegd: Vele individuen zijn wreed, onder alle natiën, de oorlog *kweekt* daarenboven wreedaards, en, ten slotte, indien de overwinning dan daarenboven zulke uitgeputte en uitgehongerde individuen tot meesters maakt van een stad of een streek, dan ligt het voor de hand, dat zij inderdaad vreeselijke gruwelen zullen bedrijven. Maar, hoogst onredelijk vind ik het eene gansche, steeds om hare cultuur als hoogstaand bekende natie dáárvoor te willen verantwoordelijk maken. Ik heb menschen gesproken die mij zeiden dat geheele troepen van door hen naar Roosendaal teruggebrachte gevluchte Belgen *zelf* erkenden geen enkelen Duitscher ontmoet of gezien te hebben. Hoe zoudt gij het vinden als *ik* nu daaruit wilde de gevolgtrekking maken: 'De' Belgen hebben geen last gehad van 'de' Duitschers? Laat ons daarom niet te veel generaliseeren. *Elke* oorlogvoerende natie begaat wreedheden wat velen onder hare individuen aangaat. - Laat nog eens van U hooren zoodra gij U wat opgewekter gevoelt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Spoed-correspondentie.

Bestendige Lelie-abonnée schrijft mij een zéér welkomen brief, om in *dit* nommer te worden opgenomen. Hij kwam daartoe te laat, maar ik zal hem gáárne openbaar maken in het a.s. nommer, en verheug mij alvast zéér, dat madame Derwel zulk een schitterend getuigenis ontvangt over haar corsetten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Naar aanleiding van eenige St: Nicolaas-verrassingen deel ik mede dat ik eerst in het volgend nommer daarop kan terugkomen, daar ik dit weinige nog juist vóór het afdrukken kan zeggen. Hartelijk, hartelijk dank.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

16 December 1914.
28ste Jaargang.
No. 25.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Kerstmis 1914.

> Tous ceux qui sont fatigués de la tâche quotidienne, parcequ'ils n'en voient pas le résultat final, tous ceux qui ont leur part de la grande souffrance universelle et qui trouvent cette part lourde, trop lourde, tous les découragés, tous les désespérés, tous les pessimistes peuvent reprendre courage à la pensée que leurs douleurs ne resteront pas vaines ni stériles, s'ils les apportent au grand Médecin du corps et de l'âme, qui s'appelle Jésus Christ.
> FRANK THOMAS.

December 1914. De kalender vertelt ons, dat we zijn in de hoopvolle adventdagen en dat Kerstmis voor de deur staat.

Och, andere jaren wisten we dit wel zonder den kalender, maar waaraan zouden we het *nu* kunnen weten? Hoe zou de kerststemming over ons kunnen komen? Hoe zouden wij vrede en vreugde kunnen voelen diep in ons, hoe zouden we in harmonie kunnen zijn met ons zelf, met allen en alles om ons heen?

Hoe zouden we de kerstklokken kunnen hooren luiden terwijl het kanongebulder alles overstemt? En de Engelen-zangen: 'Vrede op aarde, in menschen een welbehagen?'

Ach, we hooren slechts het donderen van het geschut, de krijgstrompetten die schallen, de granaten die uiteenspatten, en menschen en dieren aan stukken scheuren, moord werktuigen, die dood en verderf en ellende zaaien om zich heen. We hooren de kogels, die fluiten door de lucht en wegmaaien al die

levens, jonge krachtige mannen, soms de kinderschoenen ternauwernood ontwassen.

We hooren de kreten van doodsangst en wanhoop, van ondraag'lijk naamloos lijden der gewonden, de kreten ook van verbittering en haat, die als een zwellende stroom gaan door de rijen. We hooren het smartelijk weenen der moeders, der echtgenooten, der bruiden, die beroofd werden van het liefste, dat ze op aarde bezaten en eenzaam verder door het leven moeten gaan.

Het martelt, het pijnigt onze ziel, al die droefheid, die zee van smart, al dat verwoeste geluk, die gebroken levens, die donkere, onzekere toekomst voor zoo eindeloos velen.

In het Verslag van het Noodhospitaal voor Belgische Vluchtelingen te Bergen op Zoom door Dr. van der Goot las ik daar juist wat een der verpleegsters der kinderzaal schreef: ‘Het jammerlijke geschrei van die 30-40 kinderen, dat geen seconde ophield, klonk ons nog dagen lang na in de ooren. 't Was als moesten ze het uitschreien, de ellende over de wereld gebracht. Bijna allen zagen er allerellendigst uit; trots de zeer goede verzorging stierven er vele. Een heerlijk blond kindje van 1 ½ jaar lag maar stil te kijken, volgde ons overal met de blauwde vraag-oogen. Wij hadden geen minuut om 't kind een oogenblik te vertroetelen, waar het blijkbaar behoefte aan had. In 't voorbijgaan een knikje en “dag lieverd”, was al wat wij vermochten. Het stierf na enkele dagen; de wanhoop der moeder was onbeschrijfelijk.... Arme, arme kleinen, wat moesten ze al vroeg veel lijden!’

‘Vrede op aarde!’ Klinkt het niet als een bespotting? ‘In menschen een welbehagen.’ Welbehagen in moordenaars? En Bethlehem's Ster, hoe zouden we haar kunnen zien stralen over de slachtvelden, waar de oorlogsfakkel hoog oplaait en de hel schijnt losgebroken. Over de nachtelijke slachtvelden daarna, eenzaam en verlaten, met bloed van mannen en vrouwen en kinderen en edele paarden gedrenkt?

Gisteren zag ik een foto of teekening, in één der illustraties, die mij zeer trof. Een zwaar gewonde steunde met zijn lichaam, vooral met zijn hoofd, tegen een dikken boom. In een klein straaltje sypelde het bloed uit den linkerslaap. De hand lag liefkoozend, met oneindige teederheid op den kop van een prachtig paard, ook gewond, aan den hals. Het ontroerde mij diep en de uitdrukking der oogen van man en paard zal mij bijblijven mijn leven lang. En dat is één voorbeeld uit vele. O, de hopelooze droefheid, de wreedheid, de onmenschelijkheid van dit alles! En dan Bethlehem's Ster!

Hoe zouden wij haar heerlijk licht kunnen zien over de nog smeulende puinhoopen van verbrande en verwoeste steden en dorpen en platgetrapte akkers en weiden? Bethlehem's Ster, de lichten aan den kerstboom kunnen niet stralen en gloren in dien roof- en brand- en moord-atmosfeer van donker Europa.

Arm Europa, arme menschheid, hoe droef, hoe eindeloos droef is dit alles. Wat zijn wij blind, geestelijk blind voor de waarheid, voor de werkelijkheid, voor het Leven.

‘The whole murderous system is one long monstrous and concerted sin against God and humanity’. (Campbell).

Bij den geboortedag van iemand, die is heengegaan, staan wij doorgaans een oogenblik stil. Duidelijker dan anders staat hij dan weer voor ons, en temidden der eenzaamheid, der groote leegte, die hij achterliet, door alle smart en weemoed heen, zijn we dankbaar, dat we hem gekend hebben en liefgehad, dat hij een ruime plaats innam in ons leven.

Lief*gehad*, toe*behoorde*, o we weten wel beter. We weten, dat liefde eeuwig is en dat liefdebanden nooit worden verbroken. Het is niet het lichaam, het kleed van stof, dat liefheeft, maar de ziel, en de dood heeft geen macht over haar.

En.... is het niet altijd geweest, juist met Kerstmis, dat Hij ons nader scheen te komen, de groote Godsgezant, de Heiland der wereld, dat wij hem beter begrepen in al zijn grootheid, in al zijn liefde?

En nu? In deze adventdagen, die hoopvol moeten wezen, vol blijde verwachting en die zoo donker zijn en zoo koud?

Er is iets gebroken in ons, de teleurstelling was zoo groot en we zijn zoo bedroefd, zoo zielsbedroefd. De gansche wereld rondom ons is in vrees en angst en onrust en we voelen zoo heel smartelijk al dat droeve menschenleed. Het stormt in ons wild en woest en we kunnen niet tot rust komen, we kunnen geen vrede vinden en toch.... Stralend als de zon door de nevelen heen, door allerlei verkeerde voorstellingen van zijn persoon en geschiedenis, blijft het beeld van den grooten menschenzoon helder lichten alle eeuwen door. Zóó stralend, zoo schitterend, dat het mij is of ik eenig licht zie in den stikdonkeren

nacht, eenig licht over de donkere aarde en de woedende kokende zee van smart en jammer en ellende en nameloos wee. Alsof ik licht zie, steeds meer, over de met gewonden en dooden overdekte slachtvelden, en of ik Hem zie met zijn millioenen engelen, die zich neerbuigen over al die droeven en verlatenen, slachtoffers van geestelijke blindheid.

Is het een visioen? Maar ik zie hem, o ik zie hem zoo duidelijk, en zijn oogen stralen van goedheid en deernis; hij zal hen genezen, hen redden, al die kranken naar lichaam en ziel, al die gebrokenen van hart.

En hij breidt de armen uit, die sterke, trouwe armen, waarin hij al die dwalende, verkleumde, vereenzaamde menschenzielen uit den kouden, donkeren nacht der aarde wil dragen naar het licht.

En ik hoor de stem, de vriendelijke stem, vol mededoogen en ontferming en onbegrensde liefde: 'Komt herwaarts tot mij, gij allen, die vermoeid zijt en beladen en ik zal u rust geven, rust voor uw ziel.

O het klinkt als een liefkoozing, als een ontwaken uit een boozen droom, als een belofte van betere dingen, die komen zullen. Het klinkt als een gebed, een stil, héél stil opleven van hoop, waarin alle dissonanten zich oplossen in eeuwige harmonie.

'Komt herwaarts tot mij', en.... over eenige dagen is het Kerstmis, het geboortefeest van den Vredevorst.... we *zullen* komen.

We zullen luisteren naar zijn woorden, die het edelste wekken dat sluimert in de menschenziel.

Juist nu, o dat voelen we allen, hebben we er meer behoefte aan dan anders, want het water der smart is buiten zijn oevers getreden en heeft groote verwoestingen aangericht in het menschenhart.

We zullen luisteren, en beter dan ooit begrijpen de woorden, die eenmaal ruischten over de heuvelen van Galilea's meer. Wij zullen luisteren ademloos, met heilig verlangen, om te begrijpen, *waarom hij gekomen is*, en het zal wederom stil worden in onze ziel.

Jezus' woorden, beschenen door het licht, dat het spiritualisme ons schenkt, zullen ons moed geven opnieuw voor den strijd des levens.

'Meent niet, *dat ik gekomen ben*, om vrede te brengen op aarde, ik ben niet gekomen, om vrede te brengen, maar het zwaard'. Matth. 10:34.

'Die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan'. Matth 26:52.

'De Zoon des menschen *is gekomen* om het verlorene te behouden'. Matth. 18:12.

'Gij zult niet dooden'. Matth. 19:18.

'Zalig zijn de vredestichters want zij zullen Gods kinderen genaamd worden'. Matth. 5:9.

'Gij kunt niet God dienen en den Mammon'. Matth. 6:24.

'Dit gebied ik u, dat gij elkander liefhebt. Joh. 15:17.

'Ik zal u geen weezen laten, want ik leef en gij zult leven'. Joh. 15:19.

'Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen'. Luc. 23:34.

'Vrede laat ik u, mijn vrede geef ik u; niet gelijkerwijs de wereld hem geeft, geef ik hem u'. Joh. 14:27.

'Indien iemand mijn woorden hoort en niet gelooft ik oordeel hem niet, want *ik ben niet gekomen* om te oordeelen, maar om zalig te maken'.

Nadat ik in ‘Waanzin’ de woorden had aangehaald: ‘Wie het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan’, vroeg iemand mij of ik wel wist, dat Jezus evengoed had gezegd: ‘ik ben niet gekomen om vrede te brengen op aarde, maar het zwaard’.

Uit die vraag bespeurde ik dat hij, en misschien anderen mèt hem, van meening was, dat deze twee teksten met elkaar in strijd zijn.

Geheel ten onrechte dunkt mij, hoewel het misschien niet terstond in het oog valt, zijn alle teksten, die ik liet voorafgaan in volmaakte onderlinge harmonie.

O, ik weet wel, dat men, zelfs vanaf den kansel, den oorlog, òòk dezen oorlog, heeft willen goed praten met Jezus' woorden: ‘ik ben niet gekomen om vrede te brengen op aarde, maar het zwaard.’

Hoe heeft men het *kunnen* doen?

Dat onverschillige menschen, die aan niets en niemand geloovende, slechts leven voor zichzelf of beter, slechts voor hun lichaam, zoo iets beweren, kan niemand verbazen, maar menschen die zich ‘christenen’ noemen!

Oorlog is de natuurlijke uitwas van het slecht geleide leven der menschen, de miskenning van dat leven, de ontkenning van het goddelijke in den mensch. Daarom ook moet men zich niet al te zeer verbazen, dat de sociaal-democraten in dezen oorlog zoo jammerlijk fiasco hebben gemaakt.

Het Christendom met zijn: ‘hebt liefde onder elkander,’ en ‘oorlog’ verdragen zich niet te zamen.

Alsof Jezus met ‘het zwaard’ oorlog heeft

bedoeld. Een oorlog nog wel als deze, waar geen hooge ideé, geen ideaal, zelfs geen beginsel aan ten grondslag ligt. Een oorlog, waarvan Frank Thomas eenige jaren geleden reeds voorspelde, dat hij alles zou overtreffen, wat men ooit aan gruwelijkheden had beleefd, dat hij zou gevoerd worden: 'sur terre, sur mer, sous mer et dans les airs.' Een oorlog, die niets is dan egoïsme, ijverzucht en hebzucht, niets dan roof en moord op groote schaal.

Mag ik hier even in herinnering brengen wat Paulus schrijft in zijn brief aan de Epheziërs 6:13 'Daarom neemt op: de geheele wapenrusting Gods,.... neemt aan het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods woord.'

Jezus de Vredestichter, de liefdevolle zachtmoedige Jezus is gekomen om de menschen wakker te schudden, om de ziel in hen te wekken, is gekomen, niet om vrede te brengen d.i. rust, - die akelige rust, die niets is dan gemak- en zelfzucht en eer en aanzien bij de menschen - maar: het zwaard, dat is: strijd.

Strijd *nu* in de eerste plaats om evenwicht te houden tusschen ons geloof en dezen oorlog, dit menschonteerend gebeuren, dit Satan's werk. Strijd tusschen ons hooger en ons lager zelf, een strijd, die voor hen, die dezen oorlog hebben ontketend, en voor hen, die niet alles hebben gedaan wat in hun vermogen was, om hem te keeren en òòk voor hen, die hem nu nog goed praten en verheerlijken met de nederlaag is geëindigd. De lagere natuur heeft in hen allen overwonnen, de duivel heeft den engel gewond, diep gewond. Met lamgeslagen vleugels ligt hij daar, God weet voor hoe lang.

Slechts dáárdoor, doordat de lagere natuur in den mensch heeft gezegevierd werd de oorlog mogelijk.

De Vredevorst is gekomen op aarde om het zwaard te brengen, dat is: strijd tegen leugen en bedrog en huichelarij, strijd tegen ongeloof en bijgeloof, tegen zelfzucht en grof materialisme, strijd in één woord tegen de zonde in ons en de zonde om ons heen.

Ieder, die zonder vrees verkondigt, wat hij voor wáár houdt, hij kent dien strijd. Er komen voor hem oogenblikken, dat hij bedroefd is en moedeloos, dat de strijd hem te zwaar toeschijnt, dat de verleiding hem haast te machtig wordt om het zwaard in de schede te steken en rustig en gemakkelijk, 'in vrede' te leven. Maar dan, misschien onbewust, ruischt het door zijn ziel: 'ik ben niet gekomen om vrede te brengen op aarde, maar het zwaard.'

Alle pioniers voor waarheid en recht, alle baanbrekers hebben dien strijd gekend, hebben, evenals Jezus, hun Gethsemané gehad.

'In de wereld zult gij verdrukking hebben, maar hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen.'

'Al het leed, alle ellende in de wereld komt door de begeerte,' zegt Buddha, 'onderdruk, dood de begeerte, alle lijden zal zijn geëindigd en er zal vrede zijn.'

Neen, zegt Jezus, dat zou vrede zijn gelijkerwijze de wereld hem geeft, zelfzuchtige, lafhartige rust. Niet de begeerte is slecht maar de *zondige* begeerte. Neemt het zwaard, het zwaard des geestes, strijdt tegen zelfzuchtige, lage, dierlijke hartstochten, strijdt tegen de zonde, en vrede, niet zooals de wereld hem geeft, maar Gods vrede zal uw deel zijn.

Het zwaard! Ja de Vredevorst heeft dat zwaard, dien strijd, gebracht òòk in den oorlog, òòk op de slagvelden. En met dat zwaard kunnen zegevieren evengoed de overwonnenen als de overwinnaars op het slagveld.

Het gebeurde in dezen oorlog op de Russische grenzen. Men had den ganschen dag gevochten en toen de avond was gevallen zocht men de hoognoodige rust. Een Hongaarsch officier miste zijn oppasser, een braven kerel, aan wien hij zeer was gehecht.

Hij dacht niet anders dan dat hij gesneuveld was. Na eenige uren kwam echter de oppasser in het kamp bij zijn luitenant. Gescheurd en gehavend, doodelijk vermoeid, zag de man er uit, alsof hij niet meer op zijn beenen kon staan.

Wat was het geval?

Juist toen hij het slagveld wilde verlaten, hoorde hij het hartbrekend gekerm van een Russisch soldaat, wien een been was afgeschoten. De man leed ontzettend en smeekte den Hongaar hem niet zoo te laten liggen om te sterven.

De Hongaar nam den vijand (?) op, droeg hem een uur lang naar de Russische voorposten en keerde daarna langs een korteren weg, hem door de vijanden (?) gewezen, naar zijn kamp terug,

Als tegenhanger het volgende uit Walter Bloem's ‘Volk wider Volk’:

‘De eerste slag is geslagen, de eerste Fransche doode gevallen. Die hem velde, een jonge kerel voor het eerst in het vuur, ziet verbijsterd op zijn slachtoffer neer.

Het was een flinke jongen, met een knap, goedhartig gezicht, bruin verbrand door zon en wind.

Hij lag op den rug, de linker hand op de borst geperst.

Rosenberg lichtte die op. In het lichte blauw van de uniformjas kwam een grijs gat te zien, waaruit nu een paar taaie zware bloeddruppels te voorschijn siepelden.

'Mijn compliment Kraus,' zei Rosenberg en lei de vingers salueerend aan zijn helmrand. 'Dat was een gat in de roos!'

De brave Kraus stond met wonderlijk domme, holle oogen te kijken, zijn lippen trilden.

'Honderd thaler Kraus, en een decoratie!' zei Rosenberg. 'Jij kunt lachen jongen.'

Plotseling barstte Kraus in snikken uit. 'Och God, moeder,' stotterde hij, 'och moeder!'

'Flauwe lummel!' knorde Rosenberg. Hij trok zijn mes en sneed den gevallene de linker epaulet af. 'Daar Kraus, een souvenir.' -

Hier werd gestreden heel cynisch met het zwaard van valsche eerzucht en zelfzucht tegen het zwaard door Jezus gebracht op aarde, het zwaard, waarmee de mensch moet strijden tegen alles wrat den mensch, ge schapen naar Gods beeld, onwaardig is, opdat eenmaal het kind van God zegeviere in allen.

Er was oorlog tusschen de Vereenigde Staten van Amerika en de Apache Indianen.

Op zekeren dag verdwaalde een klein Indiaansch meisje en kwam terecht in een Amerikaansch kamp.

Zij schreide bitter, en om haar te troosten gaf de bevelvoerende officier haar een pop van zijn dochtertje, haar daarna onder goed geleide naar haar vaders wigwam terugzendende. De moeder kwam den volgenden dag de pop terugbrengen, maar mocht die tot haar vreugde weer meenemen.

Dit kleine voorval bracht verandering in de stemming van de Indianen, en het eind was dat ze zich neerlegden bij de besluiten van het Amerikaansche gouvernement.

Zoo werd met het zwaard, door Jezus gebracht op aarde, het zwaard der christelijke liefde, de overwinning behaald.

Het was Kerstfeest, maar de Kerststemming wilde niet over hen komen, over den bedroefden vader die pas zijn dochtertje verloren had. Luther kon niet berusten, want Greta was zijn lieveling, en nu juist met Kerstmis, waar zij nog het vorige jaar de ziel was geweest van het feest, kon hij niet vroolijk zijn.

De Kerstavond is weer aangebroken, de kinderen zijn als altijd in blijde afwachting, maar Luther kan zichzelf niet overwinnen, de strijd is zwaar.

Met somber gelaat staart hij in de duisternis, worstelt met God.

Daar treedt zijn vriend Melanchton binnen en legt hem de hand op den schouder: 'Luther, vriend, zijt gij zwak geworden, gij, die zoo vaak anderen hebt gesterkt en doen voelen, dat de aardsche smart ons nooit de hemelsche vreugde mag rooven? Luther, de kinderen wachten, laat hen niet ervaren, dat hun vader het Kerst-evangelie vergeten kon'.

Toen stond Luther op en schudde den last van zijn ziel en troostte zichzelf en de zijnen, en zijn stem weigerde hem haar dienst niet, zelfs niet, toen hij met de zijnen den Kerstzang aanhief.

Laat ons dan doen als Luther, ook nu op dit Kerstfeest, al is onze ziel bedroefd en al schijnt het haast onmogelijk, dat de ware Kerststemming over ons zal komen. Laat

ons lichten ontsteken in de harten der onzen, in vele harten. Van ons spiritualisten, wien veel werd gegeven, kan veel worden verwacht.

Laat ons strijden met het zwaard, door Jezus gebracht op aarde. Het zwaard, dat als overwinning geeft *niet* den vrede, zooals de wereld hem geeft, maar Gods vrede diep in de ziel. Gods vrede, waarvan de Engelen zongen bij de geboorte van den Vredevorst:

'Vrede op aarde, in menschen een welbehagen.' -

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Het Moderne Volkenrecht.
La raison du plus fort est toujours le meilleur.

In aansluiting aan ons artikel van 2 Deceember over hetzelfde onderwerp, wenschen wij nog enkele opmerkingen te maken, als bewijs dat gedurende den oorlog zich ongeveer niemand aan de voorschriften van het Moderne Volkenrecht houdt, zoodat de wederzijdsche verwijten der oorlogvoerenden op de neutrale, koele toeschouwers slechts een komischen indruk maken kunnen.

De rechten der neutrale staten zijn door verschillende traktaten vastgesteld. Vooral op de Brusselsche Conventie is het Handelsverkeer der neutralen een ernstig punt van beraadslaging geweest.

Algemeen erkend wordt het volgende artikel. Die Angehörigen der neutralen Staaten sind berechtigt, mit den Angehörigen der Kriegsstaaten während des Krieges wie im Frieden Handel zu treiben.'

Een andere bepaling zegt echter: 'Die Zufuhr von Kriegskontrebande aber ist kein Friedensgeschäft. Jede Kriegspartei ist berechtigt, die Lieferung und die Zufuhr von Kriegskontrebande zu verhindern, auch wenn dieselbe von Neutralen und auf neutralen Schiffen besorgt wird.'

Deze twee artikelen maken de zaak zoo eenvoudig mogelijk. Er rest slechts de vraag wat men onder oorlogskontrabande te verstaan heeft. Ook dit is bij de verschillende verdragen vastgesteld. 'Als Kriegskontrebande sind zu betrachten diejenigen Sachen, welche einer Kriegspartei zum Behuf und zur Unterstützung der Kriegsführung als Kriegsmittel und Kriegsausrüstung zugeführt werden.'

Terwijl deze bepaling reeds geen strijd toelaat, heeft het Instituut voor Volkenrecht te Zürich zich nog speciaal met dit onderwerp bezig gehouden en in 1877 bepaald dat in beslag genomen worden 'diejenigen Gegenstände, welchen für den Krieg bestimmt oder zu unmittelbare Verwendung im Kriege geeignet sind. De oorlogvoerende mogendheden 'sollen bei Beginn des Krieges zum voraus die Gegenstände bezeichnen, welchen sie dahin rechnen.'

Over deze zaak zijn mannen als Bluntschli, Rolin-Jacquemyns, Wheaton, Phillimore, Dudley-Field, Heffter, Calvo en vele anderen het eens, en terecht zegt Bluntschli, dat indien mannen van dergelijke beteekenis op het gebied van het Volkenrecht het eens zijn over een punt, dat punt beschouwd mag worden als een der artikelen van het Moderne Volkenrecht.

Over het begrip kontrabande is ook ieder het eens. In verschillende staatsverdragen toch wordt met name genoemd wat daaronder te verstaan is. En daarbij is nog bepaald dat de toevoer van alle stoffen 'welche auch dem friedlichen Gebrauche zudienen, wie insbesondere Kleidungstücken, Geldsummen' geoorloofd is, tenzij dit bij speciale verdragen anders geregeld is.

Op dit gebied echter, het gebied der zoogenaamde relatieve kontrabande, loopen de meeningen uiteen, al naar het belang dat de betreffende mogendheid heeft bij de uitlegging van dat begrip.

Zoo zegt een der artikelen van het Moderne Volkenrecht: 'Es ist wider die gute Sitte, die Zufuhr von Lebensmitteln als Kriegskontrebande zu behandeln, wenn gleich dieselben zur Ernährung des feindlichen Heeres dient'.

Engeland heeft zich steeds tegen dit artikel verzet. Zoo heeft het o.a. gedurende de Revolutie-oorlogen met Frankrijk getracht de korenhandel met Frankrijk te verhinderen. De neutralen van toen hebben daarin niet berust en Engeland moest toegeven. Wel huldigt Engeland op het oogenblik nog de opvatting van Vattel en Hautefeuille, dat in dergelijke gevallen wel de kontrabande en niet het vervoerende schip gekonfisceerd wordt, maar eigenlijk is Engeland van de meening dat het ook daartoe recht heeft.

Maar nog sterker wordt het aanhouden van levensmiddelen, indien die gestuurd worden naar een neutrale staat. Uitdrukkelijk toch wordt bepaald: 'Der Kriegsstaat darf sich keineswegs solcher Schiffe und Waren bemächtigen, welche zwar für die Kriegsführung brauchbar sind, aber nicht dem Feinde, sondern einem neutralen Lande zugeführt wird'. Natuurlijk moet hierbij de uitzondering gemaakt worden, dat artikelen niet naar de neutrale staat gezonden worden met directe geheime bestemming naar

den vijand. Een dergelijk geval kwam voor met een Engelsche bark, de Springbok, die door de Amerikanen gekonfisceerd werd gedurende den Burgeroorlog.

Uit het oogpunt van het geschreven volkenrecht is dus de aanhouding en het opbrengen van onze schepen door Engelsche en Fransche kruìsers onwettig. Het daaruit konfiskeeren van een gedeelte der lading is dit nog meer, ondanks het feit dat die lading door Engeland betaald wordt. In oude tijden, in den tijd van de Ruyter, zouden wij onze schepen doen vergezellen door oorlogsschepen. Het Volkenrecht zegt toch, dat de Neutralen daartoe recht hebben. Wanneer de neutrale staat de koopvaardijschepen laat vergezellen door oorlogsschepen en door den kommandant van een oorlogsschip de verzekering wordt gegeven ‘dass die begleiteten Schiffe keine Kontrabande enthalten, so darf keine weitere Durchsuchung vorgenommen werden’. Engeland zou zich met die verklaring echter niet tevreden stellen daar het een andere opvatting heeft omtrent kontrabande als de in de verdragen geschrevene. Daarom is het zeer wijs gezien, dat wij ons onderwerpen en aan het onderzoek en aan het van boord nemen van

een gedeelte der lading. Wij moeten niet vergeten dat de tegenwoordige oorlogen slechts economische oorlogen zijn. Het hoofddoel is, na den oorlog aan economischen invloed gewonnen, nieuw afzetgebied verkregen te hebben. En in dien economischen oorlog wordt met economische middelen gestreden en daartoe behoort het uithongeren van een geheel volk. Waarom ook zou men in den modernen oorlog een stad belegeren en uithongeren en waarom niet hetzelfde doen met een geheel land?

Een andere bepaling van het Moderne Volkenrecht is deze: 'Wenn friedliche Auswanderer, obwohl sie vielleicht die Absicht haben, sich in dem kriegführenden Lande anwerben zu lassen, demselben zugeführt werden, so ist dieser Transport doch nicht als durch das Kriegsrecht untersagt zu betrachten'.

Wij zien dus, dat ook het gevangen nemen van reservisten aan boord van neutrale schepen onwettig is. Het is onwettig volgens alle verdragen. De Amerikanen laten het vervoer van ieder vrij 'unless they are officers or soldiers and in the actual service of the ennemy', terwijl de Franschen zeggen dat ieder vrij is 'à moins qu'ils ne soient militaires, et alors engagés au service de l'ennemi.' Wij zien dus, dat niet slechts het neutraliteitsverdrag aangaande België een 'scrap of paper' is, maar dat dit eigenlijk van alle verdragen geldt.

De studie van het Moderne Volkenrecht is geen moeilijke studie. Dat geheele recht is saam te vatten in de woorden, die wij als motto boven onze verhandeling schreven: 'La raison du plus fort est toujours la meilleure' en dat moderne volkenrecht, dat van de grijze oudheid afstamt en 'ewig neu' blijft is geen 'scrap of paper'. Integendeel.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Overzicht van de Week.

I.

Eene inzendster is zoo vriendelijk mijn aanaandacht te vestigen op het onderstaande, dat zij de goedheid had voor mij over te schrijven ten behoeve van het ongelukkige paard:

VERPLEGINGSINRICHTINGEN VOOR PAARDEN.

In 'Light', het bekende Engelsch Spiritistisch Orgaan, kwam in het nummer van den 24sten Oct. l.l. de volgende mededeeling voor, die vele dierenvrienden zeker met belangstelling zullen vernemen.

'Miss Lind-af-Hageby, in spiritistische kringen in Engeland wèl bekend, heeft eenigen tijd in Frankrijk doorgebracht, om te onderzoeken wat het lot der gewonde paarden was, die in den tegenwoordigen oorlog gebruikt worden. Na dat onderzoek heeft zij zich beziggehouden met het organiseeren van een 'Purperen Kruisdienst', die het lijden van de getroffen dieren moet trachten te verzachten, of er een eind aan te maken. Tot op heden verleent het 'Roode Kruis' geen bescherming aan hen, die met dit doel de slagvelden bezoeken; maar de bovengenoemde 'Dienst' zal eene internationale aktie op touw zetten, om de toestemming daartoe te verkrijgen.

Onderwijl zijn er toebereidselen gemaakt voor het oprichten van veeartsenijkundige hospitalen, zoo dicht mogelijk bij de plaats waar gestreden wordt; en voor het bezoeken van de slagvelden, om de gewonde, verlaten en verminkte dieren op te zoeken, ze te verplegen, en finantieelen steun te geven aan hen, die voor de dieren zorgen.

Het werk van den 'Purperen Kruisdienst' geschiedt in opdracht van de Vereeniging tot Bescherming van Dieren en ter Bestrijding der Vivisectie.

170 PICCADILLY W. LONDON.

- Zooals mijne correspondente terecht schrijft: Althans van ééne zijde wordt er een begin gemaakt om iets te doen tot verpleging van de paarden.

- Ja, daarin moet men den Engelschen de eer geven die hun toekomt, dat zij vooraangaan inzake de dierenbescherming. Juist daarom is het mij steeds een raadsel hoe zij tegelijkertijd zulk een wreed behagen kunnen scheppen in de verfijnde jacht- en vischwreedheden, méér misschien dan eenig ander volk ter wereld. Want, bij de meesten dezer is de jacht- en vischliefhebberij een modenadoen der Engelschen, der toonaangevers in 'chic'. Bij de Engelschen-zelf is echter die liefhebberij ingeboren. En toch is ook aan hen-speciaal ingeboren een veel grootere dierenliefde en gevoel voor onze plichten jegens verwaarloosde dieren dan aan andere natiën.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Niet alles over één kam scheren of de leren zijn geen 'Engelschen'.

Herinneren mijne lezers zich hoe ik in het artikel Sympathieën en Antipathieën (zie Lelie van 25 November) er op wees dat de Ieren,

die door ons overigens allen worden gerekend tot de Engelschen, allesbehalve Engelschgezind zijn, en daarom niet kunnen worden gerekend tot de Engelsche natie als zoodanig. Een onverdachte bevestiging van dit mijn beweren komt onder mijn oogen in het volgende:

Irich Freedom schijft: Tot onzen hoogst gedistingeerden patroon en weldoener Engeland zeggen wij: Vecht uw strijd zelf uit. Wij willen niets weten van den roem van uw opgeblazen imperium. In den slag bij Fontenoy, waar wij u versloegen, hebben wij meer roem geoogst dan in 1000 veldslagen, welke wij voor u gewonnen hebben. De verlegenheid, waarin ge u bevindt, gaat ons niets aan, behalve dan de hoop, dat gij verslagen wordt.

Iresh Volonteer merkt o□: Engeland roept het lersche volk ten strijde tegen een natie, die nooit den leren ook maar een haar gekrenkt heeft, maar integendeel met de bevolking van dat land sympathiseerde, zooals een Iersch-Amerikaansch en Duitsch-Amerikaansch bondgenootschap bewijzen. Wanneer de Duitschers komen en ons land met geweld nemen, zullen zij daartoe evenveel recht hebben als de roovers, die het met geweld vasthouden.

Ook de meest verblinden onder ons weten thans, dat de zeeroover Engeland dezelfde onbarmhartige vredeverstoorder gebleven is, die het was, toen het de Deensche vloot voor Kopenhagen vernielde, en Egypte's strijd voor een constitutie door het bombardement van Alexandrië onmogelijk maakte.

(Vaderland).

Men ziet hieruit hoezeer ik gelijk had toen ik in dat artikel Sympathieën en Antipathieën zeide dat een groot rijk bestaat uit te veel verschillende elementen om alle inwoners ervan over één kam te mogen scheren. Indien men ten onzent steeds op een vijandelijke wijze spreekt van ‘de Duitschers’ dan begaat men dezelfde domheid als wanneer men spreekt van ‘de Engelschen’, en daaronder verstaat iedereen die vormt ‘Het Vereenigde Koninkrijk Groot-Brittannië en Ierland’.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Op het oogenblik, waarop ik dit ter drukkerij zend, komt onderstaande nieuwe bevestiging mijner bewering onder mijne oogen.

Duitsche couranten bevatten het bericht, dat de Iersche aanvoerder van de arbeiderspartij James Larkin in de Vereenigde Staten een propaganda tegen Engeland begonnen is. In een lokaal te Philadelphia hield hij een rede, waarin hij de Ieren aanspoorde geld, wapens en munitie naar Ierland te zenden, ‘voor den glorieusen dag der afrekening met Engeland’.

‘*Waarom zou Ierland, vroeg hij, in dezen oorlog voor Groot-Brittannië vechten? Wat heeft Groot-Brittannië ooit voor ons volk gedaan? Wij zullen voor de verdelging van het Britsche rijk en voor de oprichting van een Iersche republiek vechten, niet voor het behoud van een vijand, die 700 jaar lang de velden van Ierland met dood en verwoesting doortrok. Wij zullen strijden, om Ierland van de omklemming van die ruïne, Engeland genaamd, te bevrijden*’.

Welk een schitterend antwoord geven deze Ieren op de laffe kruip-houding van een Botha in Z.-Afrika! Neen, deze door Engeland ingepalmde ‘kleine staat’ heeft niet leeren vergeten, uit *lafheid*, zooals Botha, en zij die hem navolgden! Neen, de Ieren hebben niets te maken met de Engelschen, zoo min als de Schotten. *Zoo min als het ingepalmde Transvaal.*

(Spatieering is van mij.)

III. Een onverdacht getuigenis.

Stijn Streuvels, in tegenstelling van zijn door den oorlog geheel en al verdwaasd-geworden landgenoot Maeterlinck, behoudt ook thans zijn eerlijk en onpartijdig oordeel over menschen en dingen. Lees maar eens wat hij schrijft, volgens de Maasbode:

In den beginne, zeide hij, schenen de Duitschers mij geheel met rust te zullen laten. Allengskens echter raakten zij met de bevolking op meer vertrouwlijken voet, en zoo kreeg ook ik op een dag bezoek van een achttal officieren en adjudanten.

Terstond voelden zij zich bij mij zeer goed thuis, en verschillende dagen heb ik met hen in vollen vrede en alle huiselijkheid om gegaan. Zij waren niet indringerig of lastig, maar gedroegen zich doorgaans als deftige menschen, die mij niet den geringsten overlast wilden aandoen. Wij aten gezamenlijk, en onze gesprekken waren ongedwongen en gul.

Er waren een paar hartstochtelijke lezers onder hen, die een druk gebruik maakten van mijn bibliotheek, zoodat zij tot l□aat in den nacht bleven snuffelen en lezen. Zij brachten alles evenwel behoorlijk terug op de plaats, waar zij het genomen hadden, zoodat ik, ofschoon in den beginne daarvoor vreezende, geen enkel boekje mis.[*)]

Zoo is het mij uit meerdere dingen gebleken, dat het waarlijk oprechte kerels waren. Op een der dagen hadden zij gemeend een verren tocht te moeten maken. Ze vroegen mij toen, of ik hun niet wat wijn kon medegeven. Natuurlijk voldeed ik aan hun verlangen, maar als zij

*) Spatieering van redactrice.

voor den tocht gereed stonden, *kwam er opeens een tegenbevel*, *en moesten zij thuis blijven. Een der adjudanten zag daarin een schoone gelegenheid om voor zichzelf beslag te leggen op de flesschen*, *die zij mij hadden gevraagd. Ik liet hem begaan, maar toen de tijd van vertrek gekomen was*, *nam ik den overste even ter zijde en vroeg hem*, *of hij tevreden was over het verblijf ten mijnent.* '*Gewiss*', *antwoordde hij.* '*Welnu*,' *zeide ik daarop*, '*wanneer ik u dan goed ontvangen en gehuisvest heb*, *door u alles voor te zetten wat ik geven kon*, *zou het mij toch verdrieten*, *wanneer uw bezoek mij de onaangename herinnering liet*, *dat ik daarbij nog noodeloos van den geringen voorraad*, *dien ik heb*, *ben ontlast geworden.*'

'*Wel hoe*,' *sprak de overste*, '*wat wilt ge daarmee zeggen*?'

Ik deelde hem het geval van den adjudant mede, *en hoe deze nog een dozijntje flesschen wilde meevoeren tegen den dorst in later tijd. Terstond moest de adjudant verschijnen*, *en*, *vrij onvriendelijk*, *werd hem gelast de flesschen weer netjes neer te leggen*, *waar hij ze genomen had.*

Ik verzoek mijnen lezers vooral ook hunne aandacht te willen schenken aan dit slot. Want daaruit blijkt hoe deze poging tot diefstal terstond werd verijdeld door den Duitschen officier. Dit getuigenis, van een Belg-zelf, van een Belg die eerlijk zijn naam noemt, beteekent méér dan duizend *anonyme* verhaaltjes in de Telegraaf en andere Bladen van datzelfde 'hoogstaande'(?) soort door: 'Een ooggetuige' zag dit en 'Een geloofwaardig persoon' vertelt dat, enz., enz. 'Ooggetuigen' en 'Geloofwaardige personen' zijn, waar het dergelijke beschuldigingen geldt, *lasteraars* zoolang zij hun naam niet durven noemen. - Daarop kan niet genoeg worden gewezen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. De 'ridderlijke Franschen.'

Gelijk ik reeds meermalen opmerkte in dit Blad, de toon van de Fransche pers is zóó dóór alles heen *min* en *on*fatsoenlijk en *schamper*, dat die pers er voor altijd door verliest het recht op den naam van hoffelijkheid en galanterie, welke deugden de Franschen zich zoo gaarne, maar m.i. soms zéér ten onrechte, toeëigenen als hun monopolie. Hoor maar eens hoe Excelsior zich uitdrukt:

Wanneer wij spreken van het '*Bête-Boche*,' *van den Bloeddorstigen Keizer van Bochenland*, *dan noemen wij hem gewoonlijk Guillaume.*

Let wel, dat ik deze in de achterbuurt thuishoorende straattaal niet zou overnemen, ware het niet om het vervolg:

'*Wij zeggen nooit: Wilhelm.*

Wanneer wij echter spreken van de Koningin der Nederlanden, *dan zeggen wij steeds: Wilhelmine.*

Waarom zeggen wij juist dan niet Guillaumette?' -

Op die vraag is *ons* antwoord, o beschaafd Fransch Blad, dat wij U danken voor eene *verfranschte* koningin. Zij is onze Wilhelmina, en met Guillaumette heeft zij niets te maken. Hare voorzaten waren Willems, en heetten oorspronkelijk, op hun stamslot Dillenburg, Wilhelm. Guillaume's zijn zij *niet*, en wenschen wij ook niet hier te zien.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Amusant of Een onverdachte hulde aan de ziel der ‘Barbaren’.

Ter gelegenheid van den naamdag van Koning Albert, en later van dien van Koningin Elisabeth van België heeft de fransche pers zich uitgeput in vleierij en loftuitingen en huldebetoon. Geen wonder ook, waar Koning Albert en Koningin Elisabeth immers de kastanjes uit het vuur hebben moeten halen voor de Bondgenooten, daar is het zeker wel het minste wat de Fransche pers voor hen doet, als zij hen thans als halve heiligen vereert en in de hoogte steekt.

Mijnentwege. Ik heb er niets tegen. Ik geloof ook gaarne de verzekeringen, waarvan al de Bladen *vol* zijn, dat Koningin Elisabeth van België zich in deze rampen niet alleen koninklijk-waardig maar óók vrouwelijk-beminnelijk gedraagt, dat zij helpt en lenigt waar zij kan, dat zij verpleegt de gewonden, dat zij haren echtgenoot ter zijde staat, dat zij niet denkt aan eigen ik, maar, eenvoudiggekleed, en bescheiden, zich beweegt onder haar diep te beklagen volk.

Ja, ik geloof dat alles gáárne.

Maar ik moet schaterlachen wanneer de Fransche Bladen zich daarbij te goede doen dat het een lust is aan hare ‘schoone ziel’, enz.

Want, die ziel is een onvervalscht-*germaansche* ziel - - die is eene uit ‘*Bochenland*’, eene ziel, die de ‘Barbaren’ kweekten.! - -

De Fransche pers slaat, door al deze lofspraken op koningin Elizabeth's schoone ziel haar eigen laffe beschuldigingen, als waren alle Duitschers onbeschaafde, gevoellooze

laagstaande wezens, in het gezicht, en maakt zichzelve hoogst belachelijk. -

Nog onlangs b.v. had zij een verachtelijk verhaal verzonnen over de dochter van den Keizer, en een door deze eerst zelve opgekweekt en daarna voordeelig verkocht zwijntje... met de bedoeling daardoor voor de zooveelste maal te accentueeren, dat een Duitscher, hoog of laag, vrouw of man, per-se is een verachtelijk monster. -

Ondertusschen echter is Koningin Elisabeth van België even *onvervalscht Duitsch* als de Keizers-dochter, of als wie ook der Duitsche vrouwen. Zij is eene Beiersche prinses, dochter van den hertog Karel van Beieren, den bekenden oogarts, overgeplaatst toevallig aan het Belgische hof door haar huwelijk, maar zelve *Duitsch*, pur-sang *Duitsch*, van bloed en van opvoeding beide. -

En daarom, indien zij zich kenmerkt door al die lofwaardige eigenschappen waarom gij, Fransche pers, haar zoo hoogelijk prijst, dan dankt zij dat niet aan hare *Latijnsche* maar aan hare zuiver *Germaansche* ziel, dan is zij het levend, en aan U-zelve eerbied en bewondering-afdwingend bewijs, dat gij even kinderachtig als verachtelijk doet door alle Duitschers te brengen onder één scheldnaam van 'Boches' of van 'Barbaren'. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan mevr. S. Hoogendijk-Hesse, Arnhem.

Naar aanleiding van haar stuk in de Holl. Lelie dd. 28 Oct. 1914.

> 'Toutes les filles enragent de ce qu'elles ne sont pas mariées; la plupart des hommes enragent de ce qu'ils le sont.'

Geachte Mevrouw!

Vergun mij een enkel woordje tot U te mogen richten. Als alle getrouwde vrouwen oordeelden over het huwelijk als U, dan was het met het huwelijk in de goede standen spoedig gedaan en ook de jonge mannen van hun kant zouden voor 't huwelijk afschrikken en daar geef ik hen dan gelijk aan.

Foei! Foei! wat een pessimistische opvatting!

Er zijn spreekwoorden die U niet schijnt te kennen als: 'Men vangt eerder vliegen met honing dan met azijn'; doch ook de Génestet's poëzie is U blijkbaar onbekend.

De jeugdige dichter schreef indertijd over:

Zachtheid.

Schoonste deugd in schoonste zielen,
Liefste trek in 't lief gelaat,
Mannentrots en eerzucht knielen
Waar ge Uw vriendelijke oogen slaat.
Zachtheid zal de dwingland leiden
In 't heiligdom der trouw;

Heerscht onmerkbaar en bescheiden
d'Almacht van de stille vrouw.
Haar *gebod* ruischt als een *bede*
En haar *wenken* is *gebod*;
Voor haar voeten dauwt 't vrede
En haar zonen zegent God!

Doch wellicht is J.J. Rousseau voor U een grootere autoriteit. Deze geniale man schreef in 'La Nouvelle Héloïse':

'Chacun doit garder le ton de son sexe; un mari trop doux peut rendre une femme impertinente; mais à moins qu'un homme ne soit un monstre, la douceur d'une femme le ramêne, et triomphe de lui tôt ou tard.'

Zie, geachte mevrouw, èn met de Génestet èn met Rousseau ben ik 't veel meer eens dan met U.

Ik ben zelve eenige jaren hoogst gelukkig gehuwd geweest. Mijn man en ik hielden oprecht véél van elkander.

Ik voorkwam al zijn wenschen. Ik wist waar hij veel van hield en voorkwam alles wat ik maar vermoeden kon dat hem onaangenaam was. Met dienstboden-kwesties heb ik hem *nooit* verveeld. Ik ging steeds een uur eerder naar bed om s'morgens een uur vroeger beneden te zijn en wilde niet hebben dat mijne dienstboden maar deden en niet deden wat zij wilden.

Mijne blouses en japonnen maakte ik zelve met hulp eener naaister en hoewel wij niet veel meer dan *f* 3000. - jaarlijks hadden te verteren bewoonden wij een huis van *f* 600. - huur en hebben mooie stukken in den schouwburg nooit behoeven te verzuimen en maakten gedurende ons tienjarig huwelijk nog reisjes naar Stockholm, Londen, Parijs, Kopenhagen en Dresden.

Mijn man zeide altijd: 'Paula, gij zijt mijn goede fee.'

En waar U schrijft over uitbuiten eener vrouw zoude ik U helaas meerdere gevallen kunnen noemen waardoor jonge *mannelijke* levens zijn verloren gegaan door de ontembare zinnelijkheid van enkele vrouwen.

Ik veroordeel deze zusteren *niet*, doch daarom had U die zin op pag. 210 in de pen moeten houden.

Het slot van uw stuk: 'Het huwelijk moet komen in hooger, reiner banen, waar vrede en liefde zullen heerschen.'

Zie, mevrouw, dat is nu een *phrase* en niet anders.

In hetzelfde no. der Holl. Lelie staat een lief stukje van mevr. Anna de Vries-Dijkstra, blijkbaar een aanvulling aan het mooie stukje van *Meta Nielsen* (no. van I4 Juni 1914). Daarmede ben ik 't véél meer eens.

De stellingen:

1. De vrouw moet den man bekoren.
2. De man moet minstens 10 jaar ouder zijn dan de vrouw.
3. De vrouwen zijn zelf de schuld als de liefde verdwijnt en een andere vrouw hun levensweg kruist.

Deze stellingen acht ik volmaakt *juist.*

En het 26 jarige jonge meisje heeft vrij wat beter haar oogen en verstand gebruikt dan menige getrouwde vrouw.

Leg deze stellingen vóór aan elken arts met eenige ondervinding en hij zal de juistheid ervan toegeven.

Dat tal van mannen gedurende hun huwelijk *afdwalen* is de schuld hunner vrouwen en van niemand anders.

Dit heeft meer dan een medicus ons verzekerd. Behalve de gewone liefdes-uitingen komen ook *masochisme* in de hoofd- en hofstad helaas ook *veelvuldig* voor!

En met deze ongelukkige lijders hebben wij *innig* medelijden!

Volkomen waar zijn dan ook de woorden van Carmen Sylva:

'De vrouwen zijn slecht door de schuld der mannen, de mannen zijn slecht door de schuld der vrouwen'.

Toen mijn man overleed, liet ik een levensgroot portret van hem maken en er onder plaatsen de woorden van Reijnvis Feith, die ik tot de mijne maakte:

> 'Met U ontvlood mij d'aard en al haar heerlijkheid,
> Met U 't laatst genot dat ik in 't stof nog minde;
> En de eerste reine vreugd die m'immer weer verbeidt,
> Zal zijn als ik bij God, geliefde, U wedervinde'.

Met dankzegging voor de plaatsing heb ik de eer te zijn met de meeste achting

PAULA SCHOONHOVEN
WED. MEIJER.
Utrecht, 27 Nov. 1914.

II.

'S-GRAVENHAGE, Sint Nicolaasdag 1914.
Groothertoginnelaan No. 160.

Hooggeachte en beste Freule!

't Dieren-asyl-bestuur heeft de leden 'die op hun jaarlijksche stem-oproeping zaten te wachten' gedesoriënteerd met dezen voor 't eerst geen stem-uitnoodiging te hebben willen zenden.

't Bestuur vermeende natuurlijk 't best met een krantenberichtje te kunnen volstaan, vermoedelijk om zoo véél mogelijk van leden-opkomst bevrijd te blijven.

Weinige leden schijnen te hebben gelezen 't volstrèkt niet verwachte krantenberichtje, dat het stem-uitnoodiging-biljetje heeft moeten vervangen. Dit krantenberichtje was een nieuw systeem, waarop de leden nièt hebben kunnen rekenen.

Eene dame vertelde gisteren, dat ze de stem-oproeping niét in eene krant had gelezen en dat een kennis van haar (die de stem-oproeping per krant toevallig van een heer had vernomen.) hààr er toe was wezen overhalen ter vergadering te komen; óók vertelde ze: dat er wel 20 personen ter vergadering waren geweest in 't kleine 'aan de straatzijde gelegen' lokaaltje van Diligentia.

Of er 2 (zooals ik éérst heb vernomen) óf, dat er wel 20 van de 618 leden ter vergadering waren gekomen, doet eigenlijk ook minder ter zake; als 't maar eene

geldige stem-uitvoering is geweest en niét eene ongeldige, die voor geldig heeft moeten doorgaan, zooals 30 October 1912 heeft plaats gehad om den Heer Driessen door de leden, met behulp van gefingeerde leden, gekozen te laten worden.

Uitgeslapen leden, die er eerlijk naar streven 't verlaten, 't noodlijdend, 't zuchtend dier gelukkig te laten worden, zullen er vóórtaan wel voor gaan zorgen het op tijd te kunnen weten, zoodrà er ‘eene annonce ter stem-oproeping in eene krant’ zal zijn verschenen, dus ze zullen zich ten tweede male niét laten verschalken door 't bestuur, dat hun tusschenkomst in asyl-zaken niet begeert.

Dat de dieren-asyl-bestuursleden ook zitting hebben in 't bestuur der Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren geeft te denken.

Tóén ‘na 't overlijden van Jonkvr. Elias’ was gebleken ‘dat ze 20 duizend gulden aan de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren had gelegateerd, vond mijn man dit erg jammer, bewerende: géén heil in een dieren-bescherming-bond te zien, wijl men zonder tot dezen bond te behooren ‘zich toch evengoed voor zwervende dieren en dierenmishandeling zoude kunnen interesseeren; hij hield staande, dat onze tante voornoemd legaat had moeten schenken aan een gesticht voor verwaarloosde, arme, kleine kindertjes òf aan een asyl voor noodlijdende dieren, om reden *hij* en *ik* de resultaten dàárvan, dàn nog wel eens waargenomen zouden kunnen hebben.

Wijlen mijn man en ik hebben nòòit vermoed: dat een *Asylum* (toevluchtsoord of vrijplaats voor vervolgden) nièts meer dan een Abattoir voor verlaten, daklooze dieren zoude kunnen wezen.

Menschen, die tot dierenmoorden in staat zijn, zullen wel nièt in den smaak zijn gevallen van Mevrouw van Manen, Fondatrice van 't asyl.

Aan de onbarmhartige, afzichtelijke, onmenschelijke asyl-dierenmoord zal voorgoed toch wel ééns een eind worden gemaakt door menschen, waarin 't verantwoordelijkheids gevoel zal zijn ontwikkeld. Weinige fijngevoelige leden doen nog maar een stap in deze richting. Wáárom nemen zeggingskracht bezittende leden (zoo ze werkelijk van dieren houden) 't allergewichtigst reddingswerk niet onderhanden, 't verstooten, 't noodlijdend dier werkdadig ‘vooràl tegen moord’ te beschermen?

Hoogstaande zielen behooren aan 't hoofd van een dieren-asyl te staan, want deze vernietigen geen levende dieren, ‘hun medeschepselen’, als onbelangrijke nietigheden, als straatvuilnis, uit gemakzucht en om onderhouds-kosten te ontgaan. Deze zullen zelfs partijtrekken voor àlle zich nièt verdedigen kunnende, verstooten schepselen, die hiér en dáár op genade en ongenade aan de heidenen zijn overgeleverd.

Als men aan 't peinzen gaat over álle op de wereld voorvallende ongerechtigheden, dán schaamt men zich mensch te zijn!

Met gevoelens van hoogachting, waardeering en vriendschap noem ik me:

LUCIE THORBECKE geb. VAN CATS DE RAET.

Kunsten en Wetenschappen.

Een minnebrief uit den tijd van Abraham, den aartsvader.

Het kunsttijdschrift ‘American antiquarian’ deelt het een en ander mede over opgravingen in Egypte en Chaldea, waardoor buitengewoon belangrijke dokumenten, betrekking hebbende op het gevoelsleven der bewoners dier landen, ten tijde van Vader Abraham, bekend worden.

Voornamelijk is een rijk materiaal gevonden omtrent het leven der vrouw voor ruim 2000 jaren.

We komen er door tot de wetenschap, dat de Chaldeesche vrouw veel rechten had; zij konden haar eigen geld beheeren, handel drijven, klachten indienen, ja zelfs voogdesse zijn.

De vrouw genoot eene vrijheid die haar nu nog in vele landen ontbreekt.

Eigenaardig is een voor den dag gekomen minnebrief, die moet geschreven zijn ten tijde van den Aartsvader. Liefdeliederen zijn er ook vele gevonden, die eenigszins bedekte liefdesverklaringen bevatten, en het liefdegevoel voor eene bepaald aangewezen vrouw uitdrukken. Zelfs schijnt zoo'n lied wel de aangewezen en gebruikelijke vorm geweest te zijn.

De eigenlijke minnebrief, hiervoren genoemd, zegt ongeveer het volgende: ‘Aan Mejuffrouw Kasbuya richt Gimil Marduk deze woorden: moge de zonnengod en Marduk uw leven eeuwig doen zijn. Ik schrijf omdat ik gaarne iets over uwe gezondheid weten wil. Zend mij toch mededeelingen daarover naar Babylon, waar ik tegenwoordig ben, en U niet zien kan, wat mij zeer bedroefd maakt. Bericht mij ook wanneer ge tot mij komt en mij gelukkig maakt. Kom in de maand Macheschnan (zoowat October). Moge gij eeuwig voor mij blijven leven.’

In die maand hadden groote godsdienstplechtigheden plaats, waarom Babylon dan door velen bezocht werd. Het meisje woonde in het huidige Sippara.

De Vrouw in den Godsdienst.

We moeten met de ‘zedenwet’ op onze hoede zijn.

Gaat het als in Engeland, dan is zelfs het noemen van een titel verboden kost. Zoo deelt het Nieuwsblad voor den boekhandel[1)] mede, dat Reuter te Londen tot zeven maanden gevangenisstraf is veroordeeld, omdat hij ‘in zijn magazijn-catalogus’ vermeld had eene Engelsche editie ‘Kama Sutra’, en eene Fransche vertaling van ‘Straparola’.

Men moet wel doorkneed zijn in pornographische literatuur om het waarom te begrijpen.

Ik voel mij, - misschien gelukkig - onbekwaam om het raadsel op te lossen.

Doch dit alles gelieve de lezer tusschen twee haakjes te nemen, want ik wilde slechts spreken over een nieuw geïllustreerd zedenboek van Rudolf Quanter, dat tot titel draagt: ‘Das Weib in den Religionen der Völker unter Berücksichtigung der einzelnen Kulte’.

Dit kultuurhistorische werk is ingedeeld in niet minder dan 22 hoofdstukken.

1) 1911, n°. 100, bl. 1631.

Het eerste hoofdstuk geeft antwoord op de vraag: *wat is godsdienst*, en het antwoord wordt gegeven, voornamelijk in betrekking tot het liefdeleven.

Dan volgen hoofdstukken over menschen-offers, de Egyptische cultuur, Babel, de Godin Istar en de Phoenicische Istarte-dienst, de Amazonen, de Nornen (de drie Godinnen van den tijd en het noodlot, met name Urdhr, het verledene, Verdhandi, het tegenwoordige, en Skuld, het toekomstige), de Heksen, Mohammed, en andere dergelijke belangrijke hoofdstukken. In een 'terugblikkend' slot krijgen zelfs toover- en liefdesdranken een beurt.

Indien men de titels leest der deelen en onderdeelen dan komt men met het getal 400 niet klaar. Wel een bewijs, dat de schrijver alles geeft, en den kooper niets onthoudt.

Welk eene tegenstelling bij vroeger. Op het gebied der kultuurgeschiedenis, vooral waar van de vrouw sprake was niets, of bijna niets, en nu we krijgen zulke uitvoerige werken, aan de beste bronnen ontleend, dat de leek het zonder de bronnenstudie kan stellen.

Zoo oppervlakkig zou men meenen, dat de liefde der vrouw buiten den kring der godsdiensten aller volken lag, maar in werkelijkheid heeft haar liefdeleven de godsdiensten beheerscht. Zij het ook gezegd, dat de Godsdienst dikwerf alleen uit de vrouw bestond.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.
Oud-Gemeente-archivaris.

Nuttige Wenken en Raadgevingen.

I. Een verklaring.

De volgende brief werd mij toegezonden, te laat voor het vorig nummer van 9 Dec.

Als bestendige lezeres van Uw blad wensch ik U te zeggen, dat ik met bijzondere belangstelling kennis nam van uw nummer van 2 Dec., waarin U vertelt van de uitstekende cor-

setten, geleverd door madame Derwel, naar aanleiding van mej. Duymaer van Twist's elegante verschijning, welke dame mevrouw Derwel veroorloofde haren naam te noemen in het Blad. Dit geeft mij aanleiding U mijnerzijds te vertellen, dat ook ik een corset niet alleen mooi voor het figuur acht, maar ook uit een gezondheidsoogpunt noodzakelijk. Verscheidene mijner kennissen zijn evenals ik door de Lelie bij madame Derwel gegaan, nadat, de eene hier, de andere daar, had getracht, dikwijls op een 'koopje', zich iets naar haren zin te verschaffen dat dan achterna echter niet deugde. Want, heeft men zulk een slechtzittend corset een uurtje gedragen voor visites of zooiets, dan is het eerste werk het uit te gooien, omdat het benauwt. Wat mij betreft, sedert ik bij madame Derwel ben gekomen door U, denk ik er niet alleen niet aan mijn corset vóór den avond uit te trekken, maar ik zou het zelfs ongemakkelijk vinden het niet te dragen, omdat het den aangenamen en vereischten steun geeft. Daarom maak ik van deze gelegenheid gebruik U, uit naam van mij en mijn kennissen, die ik bedoel hierboven, en van mijzelve in het bijzonder, te vertellen hoezeer wij aan de Holl: Lelie verplichting hebben. Terwijl ik er eerlijkheidshalve nog bijvoeg dat ik mijn corset reeds 2 jaren draag, en het toch nog geheel en al onversleten en in het fatsoen is. Zelfs geen enkele balein brak nog, hoewel ik eerder zwaar ben dan tenger. Ik ben noch zoo knap van figuur noch zoo beroemd als mej. Duymaer van Twist - tot wier admiratrices ik behoor - daarom noem ik liever niet mijn naam openlijk, maar U moogt mijn brief publiceeren onder mijn voorletters:

Mevr: G.L.

Het spreekt vanzelven, gelijk ik reeds zeide in het vorig nummer, dat ik deze mijne correspondente zeer dankbaar ben voor haar lieven brief, en mij voor madame Derwel bijzonder verheug over het succes dat zij heeft. Eene andere dame schrijft mij particulier (zie corr:)

'*Tot slot moet ik U nog even in dankbare stemming vertellen dat mad: Marie Derwel, op Uw aanbeveling, ook lang reeds een goede kennis van mij is. Ik heb in.... een corset van haar gekregen, dat buitengewoon voldoet aan alle eischen van hygiëne en gemak.*'

Om mijne corr. niet te verraden, heb ik de maand en het jaar van haar komst bij madame Derwel niet ingevuld. Ik hoop en en vertrouw dat zij het mij toestaat deze woorden van haar hier over te nemen. Voor mij-ook is het namelijk een groote voldoening wanneer mijn raad goede resultaten heeft.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Firma Gerzon.

Deze firma, die ik tot hiertoe, al kende ik haar en kocht er gaarne, niet in dit Blad noemde, heeft mij, gedurende mijn verblijf in Amsterdam, zóó getroffen door hare beleefdheid, vriendelijkheid, voorkomendheid, dat ik haar hier openlijk daarvoor hulde wil brengen. Want, al hare goede artikelen gaan opnoemen, dat is niet noodig. Dat die goed zijn en daarenboven elegant, en, last not least, volstrekt niet duur, wie onzer weet dat niet, zoowel uit ervaring van den Haag als van Amsterdam of van de verschillende provincie-steden waar de firma insgelijks is gevestigd! Maar het is zóó bijzonder aangenaam, zoo welwillend en zoo solide bediend te worden als ik, door

bijzondere omstandigheden, dat in Amsterdam ondervond, dat het mij wezenlijk een aangename plicht is daarvan te vertellen; waarbij ik niet onvermeld wil laten, dat ik over alles wat ik zoowel daar als hier in den Haag kocht steeds uiterst tevreden ben, evenals over de ruime keuze in alles, en de zeer up to date modellen, wat aangaat blouses, rokken, japonnen, wat dan ook van dien aard, dat zoo dikwijls, als het klaargekocht is, een zeker aardig cachet heeft, door een strikje of een kwikje, dat geheel ontbreekt aan de veel-duurdere aan huis of door een costumière vervaardigde dingen van hetzelfde soort.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

St: Nicolaas-attenties.

I.

Dengene, die mij op St: Nicolaas een geestigheid zond over den Duitschen Keizer, dank ik hiermede gaarne; hetzij hij hatelijk wou wezen, hetzij niet, in elk geval amuseerde hij mij, en verdient dus mijnerzijds mijn dank om die reden. Daarom wil ik hem dus gaarne van dienst zijn met het gevraagde pruik-adres, en verwijs hem naar den coiffeur van onze Koningin, den Heer Hamburger, Noord-Einde, den Haag, die zeker aan al zijn verwachtingen zal voldoen.

II.

Wie moet ik danken - en dat bijzonder innig - voor de allerliefste attentie van een pracht-azalea, die vergezeld ging van een zoo gracieuse gift aan onze Marie? Ik heb een stil vermoeden op iemand die mij onlangs, juist over Marie, zoo heel-waardeerend schreef, maar ik durf haar niet bedanken, want zij overlaadt mij reeds met zoovele

vriendelijkheden dat het indiscreet lijkt ook dit alweder op hàre rekening te schuiven, alvorens ik zekerheid heb. Ik hoop daarom dat zij die mij zoo lief bedacht zich alsnog bekend maakt, en ik wil haar alreeds langs dezen weg vertellen dat wij alle drie - want Marie viert dezen avond mèt ons - bijzonder getroffen waren door de wijze waarop speciaal aan haar, Marie, is gedacht, zoo èchtfijngevoelig. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Vera. Ik dank U heel hartelijk voor Uw lieven en vertrouwelijken brief, die mij buitengewoon trof. - Gij toont daarin wel een bijzonder ruimen blik te hebben voor dingen waarvoor vrouwen soms zoo geheel ontoegankelijk zijn. Het leed heeft u jong gerijpt, en geleerd te begrijpen, waar de meesten slechts veroordeelen. Over dit alles durf ik niet veel zeggen, omdat ik U dan misschien zou verraden. Maar het moet mij toch even van het hart hoezeer het mij tot U aantrekt, dat gij in deze dingen zoo anders, zooveel zachter voelt en návoelt, dan verreweg de meesten het zouden doen in Uw omstandigheden. - Gij zijt, de correspondentie onlangs aan Poesjes-vriendin bedoelend, het niet met mij eens dat katten-verzorging minder groot is dan hondenverzorging. Ik erken dat *Uw* beschouwing van de zaak juist is, want dat het aanhoudend moeten waken voor het niet-wegloopen des nachts of niet-gestolen-worden van katten zeker minstens evenveel moeite vereischt als de

dagelijksche wandelingen met een hond met zich brengen. Wij-zelf hebben steeds bijzonderen angst dat ons poesje, als ook bij haar de natuur spreekt, en zij dientengevolge er op uitgaat, nog eens zal zoekraken. En toch is zij, door hare groote schuwheid, en dientengevolge gehechtheid aan huis, een gunstige uitzondering op de meesten. Ik dacht toen ik dit schreef onlangs eigenlijk meer aan de lasten die een hond met zich brengt, in dien hij door zijn vroolijkheid en levenslustigheid voortdurend in huis overal bij wil wezen; maar dergelijke dingen hangen veel af van ras, opvoeding, gewoonten van omgang met hem, enz. De quaestie der voortdurende familievermeerdering van katten beschouw ik niet zoo tragisch als gij, omdat ik in dat opzicht nooit met de natuur redetwist. Die heeft dat zoo ingesteld, en die moet dat nu ook maar verantwoorden. Wij-menschen kunnen niet meer doen, dan onze plichten jegens de dieren zoo goed mogelijk vervullen. En daaronder reken ik óók het onmiddellijk, vóór zij nog iets ervan weten, dooden van die tallooze katten-kindertjes, die, indien men ze allen liet opgroeien, geen thuis zouden vinden, en dus dientengevolge zouden worden mishandeld en wreed-geplaagd. Waar men aan den anderen kant één jong bij de moeder moet laten, daar moet men trachten dat eene zoo goed mogelijk onder dak te brengen, anders het bij zich behouden. Dat laatste is natuurlijk heel lastig. Maar daar staat tegenover dat een kat althans minder duur is aan onderhoud dan een hond, omdat alleen deze laatste in de belasting valt, en ook omdat een kat minder eet. - Heerlijk vind ik Uwe opvatting omtrent de plicht van alle onderwijzers, opvoeders, godsdienstonderwijzers, enz., den kinderen dierenbescherming in te prenten van jongs af. Op het vrome Scheveningen wordt in dat opzicht treurig gezondigd tegen *wezenlijke* vroomheid, want daar, waar de steil-calvinistische leer in hoog aanzien is en het wemelt van bijzondere scholen op Kuyperiaanschen- en de Savornin Lohman-grondslag, daar ziet men de straatkinderen, en ook volwassenen, als Zondags-*uitspanning* de dieren in het water werpen, honden en katten, en zich aan hun doodstrijd verlustigen. Onze Marie heeft meermalen zulke stumperds gered, als wij zulk een tooneel zagen van uit onze ramen. En, toen ik mij tot mijn toenmaligen buurman wendde - een der bekendste steil-orthodoxe predikanten van Scheveningen - met een beléefd verzoek tot samenwerking in dezen, *kreeg ik zelfs niet eenmaal antwoord.*

Commentaar is overbodig.

Ik vertel U dit laatste bepaaldelijk naar aanleiding Uwer eigen opmerking:

Ik ben zoo dikwijls in christenen teleurgesteld, *omdat ik juist bij hen zag die verwaarloozing van hunne huisdieren - en ik zag dit in 't bijzonder bij predikanten.* -

Indien gij mij nog eens van U laat hooren, zult gij mij steeds veel genoegen doen.

Gé II. - Ik herinner mij zeer goed dat indertijd een abonnée wenschte handschrift-beoordeelingen te zien opgenomen. Dat gij dit waart, heb ik vergeten. - Met veel genoegen zie ik uit Uw schrijven, dat gij, ondanks ziekte en leed, toch met moed een nieuwen werkkring aanvaardt. - Het is mij bij mijn drukke bezigheden niet mogelijk aan Uw wensch naar particulier antwoord te voldoen, vooral waar ik aan het verzoek, in Uw brief gedaan, geen gevolg kan geven. De corr: aan John, onlangs, in een vorig nommer, zal U dit hoop ik voldoende ophel-

deren. Ik ken *U* evenmin als ik die dame uit Oud-Beierland kende, die zich zoo schandelijk heeft gedragen jegens dien hond, over wien zij een vol jaar lang even lief aan mij schreef als ik-zelve 't doe over mijn Benjamin - en welke dame, gelijk nu blijkt, intusschen gemakshalve het arme dier, jong, mooi, en sterk, liet afmaken toen hij haar verveelde. Na *die* laatste en droevigste van alle ondervindingen in zake het een goed thuis-zoeken voor dieren bij mij-persoonlijk *on*bekende menschen, heb ik daarvan voorgoed afgezien, want *ik* wil tenminste geen verantwoording hebben aan zulke gemeenheden achter mijn rug om. Ik zeg niet dat gij-ook zoo zoudt doen, maar ik *ken* U niet, heb in geen jaren van U gehoord zelfs, en zie dus geen enkele reden om voor U een uitzondering te maken. Indien gij het waarachtig méént dat gij dien hond wilt redden, dan kunt gij daarop toch wel iets vinden, wat het door U bedoelde bezwaar betreft.

Oidar. - Ja, ik hoor van velen dat zij, gedurende mijn gedwongen afwezigheid, de Overzichten v.d. Week zeer misten, en ik ben recht blij dit te hooren, thans ook weder van Uw kant. - Gij zijt in Uw lees-portefeuille een heel eindje ten achter, bemerk ik uit het door U aangegeven nommer, waarin gij de corr. aan U-zelf vondt. Ja, dat begrijp ik héêl goed dat gij niet hebt bedoeld den draak te steken met die blinde Engelsche padvinders als zoodanig, maar enkel mijn aandacht hebt willen vestigen op de belachelijke *zaak* als zoodanig. En, in dien zin heb ik dan ook terstond heel goed Uw bedoeling begrepen. - Gij zult gezien hebben intusschen in de volgende nommers, dat ik, zooveel als eenigszins doenlijk, en zonder vrees of schroom, ook nu mijn meening éérlijk zeg, en mijn sympathieën niet verraad en verloochen, zooals dat tegenwoordig mode is bij velen. - Met bijzonder veel belangstelling las ik Uw opmerking aangaande de Duitsche officieren, die in Alkmaar zich vrij kunnen bewegen terwijl de soldaten - zooals gij het uitdrukt - ‘in een soort kennel’ zitten. - In verband hiermede vestig ik Uw aandacht op hetgeen ik op een andere plaats overneem[*)] aangaande de Belgische officieren en soldaten, met wien, schijnt het, precies dezelfde onrechtvaardigheid geschiedt. - Nietwaar, het *is* misselijk dat zelfs het hoogste en mooiste wat er is: het helpen van zieken en gewonden, door vele vrouwen en meisjes, en reeds bedaagde vrouwen, wordt verlaagd en onteerd tot een weerzinwekkend geflirt en gecoquetteer om ‘den man’ (de ‘vijand’ is dan zoolang vergeten) te behagen en in te palmen. Ik heb daarvan in Nauheim uit eigen aanschouwing ook het noodige gezien, en ik nam expresselijk over wat de Duitsche Bladen-zelf dienaangaande getuigen over de schandalige houding van een deel der Duitsche vrouwen in Heidelberg, Baden-Baden, Stuttgart, enz. Trouwens, ook in Fransche couranten heb ik, thuiskomend en die nu weer geregeld ontvangend, dezelfde klacht gelezen. De vrouw blijft zich in dit speciale, opzicht overal ter wereld gelijk. - Wat Uw slot aangaat, 't ontvangen van correspondentie, alsook van uitknipsels, is mij steeds aangenaam als een blijk van belangstelling in de Lelie; dus, de vrees dat gij er mij door lastig vallen zoudt behoeft U nooit te weerhouden. Vriendelijk dank voor Uw betuigde belangstelling met den inhoud der Lelie.

Mevr. F.M.K.W. - Bijzonder veel genoegen doen mij de twee getuigenissen uit Uw brief. Het eerste herhaal ik vooral ten behoeve van ‘Stania’[*)], die in hare omgeving

*) In een volgend nommer, uit plaatsgebrek.
*) Zie volgend nommer, uit plaatsgebrek.

wèl noodig heeft deze bevestiging mijner woorden: dat men hier in den Haag veel verstandiger is in zake de anti-Duitschheid dan in Amsterdam en in vele provincie-steden.

Alleen voel ik bepaald behoefte, om U te zeggen ook, dat ik niet geloof, dat men hier in den Haag, of geheel Nederland, zoo anti-Duitsch is. In onzen kennissenkring zijn maar enkele kennissen anti-Duitsch, mijn man is zeer zeker pro-Duitsch, en deelt geheel Uw bewondering voor het degelijke, flinke Duitsche volk. Speciaal ook voor den Duitschen Keizer, dien hij het voorrecht heeft gehad persoonlijk te ontmoeten. Hoe men als goed Nederlander pro-Engelsch kan zijn, is mij een raadsel, en kan ik niet gelooven dat er inderdaad velen zoo zijn.

Door mijn lectuur van vele Hollandsche bladen, alsook door mijn uitgebreide Lelie-corr: uit allerlei plaatsen van ons land, moet ik helaas getuigen, hoe Stania's ondervinding op waarheid berust, en hoe zeer velen, vooral in de provincie, vooral ook door de partijdige voorlichting van een zeker deel der pers, niet in staat schijnen te zijn hun oordeel over de Duitsche *natie* billijk en rechtvaardig te doen blijven, ondanks het al- of niet- in België voorgevallene, dat dan toch in elk geval slechts geschiedde door *enkelen.* - Echter mag ik ook met genoegen en blijdschap constateeren hoe de Lelie er zéér toe bijdraagt de oogen te openen, omdat ik datgene waarover wordt heengelezen in een dagblad, of wat opzettelijk wordt verzwegen door de Hollandsche couranten, steeds accentueer, en toelicht, en aan het licht breng. Hier in den Haag is de stemming, vooral wat Engeland aangaat, aanmerkelijk omgeslagen ten nadeele van dat laatste land. Wat mij aangaat, ik herhaal nog eens wat ik schreef in het artikel Sympathieën en Antipathieën, de Engelsche natie heeft heel veel goeds, de Engelsche pers slaat ook in deze dagen een veel fatsoenlijker toon aan tegenover de Duitschers dan de scheldende en beleedigende Fransche het doet, maar de Engelsche *staatkunde* is m.i. altijd eene geweest, wat ons land aangaat, zoowel als ten opzichte van andere rijken en koloniën, van *intense perfidie.* Engeland heeft steeds de kunst verstaan in troebel water te visschen. En wanneer ik mij herinner hoe opgewonden-anti-Engelsch en diep-verontwaardigd de Hagenaars waren, toen Paul Kruger hier was als balling, hoe zij voor zijn hôtel in dichte drommen geschaard stonden te zingen, om hem te huldigen, dan vind ik het *verachtelijk*, dat dit alles thans wordt vergeten, nu Engeland het in zijn belang vindt te coquetteeren met zijn zoogenaamde zorg voor het 'behoud der kleine Staten', en met zijn zoogenaamde verontwaardiging over de geschon-

den neutraliteit van België. *Wat deed datzelfde Engeland met Transvaal.?*

Ik voor mij heb de grootste sympathie voor een De Wet en een Maritz, en de meest innige verachting voor een Botha - voor welken laatsten niets heilig is dan een zoeken van eigen grootheid. Onlangs zag ik in een Engelsche Illustratie, the Sketch, meen ik, Generaal Botha en zijn vrouw afgebeeld, en toen herinnerde ik mij den tijd, waarin in ons land voor dienzelfden Generaal Botha en echtgenoote werd *gebedeld*, omdat hij-ook was een slachtoffer van den vrijheidsoorlog. Nu is hij *de* man van de Engelschen. *Ik* vind hem een verrader.

En nu dank ik U nog bovendien voor Uw tweede getuigenis dat mij om Madame Derwel zooveel genoegen doet. Ik neem dat op eene andere plaats over, wil het hier echter eveneens uitspreken hoe véél blijdschap het mij geeft, dat zij zooveel succes heeft, en ook hoe vriendelijk ik het van U vind het mij te schrijven. Hartelijk dank dus voor Uw brief.

M.v.E. - Op deze plaats wil ik U antwoorden, terwijl Marie het wel particulier aan U zal doen, om dank baar Uw invitatie aan te nemen. En nu wil ik beginnen met U eens iets te vertellen, lieve 'M.v.E.', namelijk dit, dat gij mij nog heelemaal niet *kent.* Ik hoop, als gij met Marie spreekt, dat zij U een beetje een kijkje zal geven op mijn karakter. Want, als gij mij kendet, dan zoudt gij weten dat ik om *Uw* oordeel evenveel geef als om dat van den meest hooggeplaatsten mensch ter wereld, omdat het bij mij aankomt niet op rang of stand, maar op het *innerlijke* wezen. En daarom wil ik U wel eerlijk zeggen, dat het mij wezenlijk heel veel verdriet gedaan heeft dat gij terstond zoo leelijk over mij dacht, wijl gij één enkelen zin verkeerd hadt begrepen, en dat Uw lieve lange brief thans mij een heel groote voldoening en vreugde is geweest. Want, van 'vergeven' is geen sprake. Ik ben er niet boos om geweest; het heeft mij enkel verdriet gedaan, dat menschen mij, te goeder trouw, konden verdenken van oorlogzuchtige denkbeelden of van plezier aan gruwelen. Waarlijk, het is mij nog steeds een raadsel hoe iemand *dat* kon denken van mij, die openlijk steeds de dienstweigeraars toejuich, en die het militarisme verafschuw. Maar het spreekt immers vanzelven dat ik, toen de oorlog er eenmaal was, hopen moest dat de vrede zoo spoedig mogelijk tot stand kwam, en, dat ik dus - *toen* de Duitschers eenmaal in België *waren* - heel blij was dat ze goed voorwaarts kwamen, hoe eer hoe beter. Zij-zelven twijfelden er niet aan, toen, dat ze onmiddellijk daarop Antwerpen zouden innemen, en dan daardoor Parijs heel gauw in handen zouden krijgen. Uit dat oogpunt was ik blij. 't Spreekt vanzelf dat ik de vreeselijke verliezen en dooden en gewonden en ellenden, onder menschen en dieren beide, precies zoo erg vind als gij, en ook dat ik met de Belgische bevolking heel veel medelijden heb. Die menschen zijn diep te beklagen, want zij zijn de slachtoffers geworden. Maar, wie ter wereld zal ooit zulke gruwelen verdedigen of goedkeuren? Alleen, men moet ten eerste niet alles aannemen wat de couranten vertellen zonder de namen der berichtgevers te noemen, en ten tweede, men moet niet vergeten dat elk land en elk leger zijn slechte elementen heeft, en dat die zich eerst recht kunnen uitvieren als zij overwinnaars zijn, en daarenboven zijn opgehitst door wraakzucht en dorst en dronkenschap. Uit het artikel Sympathieën en Antipathieën zult gij reeds hebben gelezen hoe ik de *Duitsche* natie heel iets anders vind dan de Pruisen-afzonderlijk en dan de militairen. Ik heb de Duitsche officieren altijd onuitstaanbaar gevonden om hun hoogen toon en hun oorlogzuchtige praatjes, en *ik* ben degene geweest die openlijk den Duitschen kroonprins in de Lelie durfde

geeselen om zijn oorlogzuchtig boek, toen dezelfde Telegraaf, - die nu zoo geheel anders schrijft, - hem over dat boek allerlei complimentjes durfde maken, en toen geheel de overige pers zweeg. Zooals toen, zoo denk ik er nog over. Men mag echter den Duitschen kroonprins en zijn partij en het Duitsche militarisme niet verwarren met de Duitsche *natie* als geheel. *Die* wenschte geen oorlog, *die* is noch wreed, noch blufferig, maar integendeel gemoedelijk en innemend, en heeft vele heelsympathieke gewoonten. En die-óók is te beklagen, zoo goed als België, waar haar jonge mannen worden *uitgemoord*, terwijl de Engelschen tot dat doel alle mogelijke gekleurde volken laten overkomen, wreed en boosaardig, en afgericht in het verzinnen van afschuwelijke krijgsbedrijven. - - Gij hebt mij heusch zoo heel veel genoegen gedaan met uwen brief, en, hoewel ik U eerlijk beken dat we het een offer vinden Marie af te staan, wil ik het toch graag doen, voor háár ook, want zij vindt het natuurlijk een heel pretje. En een pretje, dat zij wèl heeft verdiend bij alles wat zij voor ons doet steeds. Dus, ik hoop dat het nu zal gebeuren, en dat wij-ook nog eens kennismaken. Het is jammer van Amsterdam; graag had ik U daar ontmoet. Wat betreft die photo's, ja natuurlijk wil ik die heel graag van U ontvangen. Al de honden van mijn correspondenten hangen bij mij in mijn kamer. Voor dien armen papegaai is het een geluk dat hij uit zijn lijden is, maar ik kan mij zoo voorstellen hoe gij hem zult missen. Ik herinner mij nog hoe ik U hem benijdde toen gij mij hebt geschreven van zijn praten over alles, en zeggen: 'Is dat lachen!' De onze is wel lief en zacht, maar hij bepaalt al zijn talenten tot huilen en lachen, en zeggen: 'Juffrouw,' en verder schreeuwt hij verbazend luid steeds. - Marie zal U wel van alles vertellen. Benjamin zal haar vreeselijk missen. Hij vindt het verschrikkelijk als zij uitgaat zonder hem. - Het Blad, dat gij bedoelt, is niet finantieel vrij; het staat onder den finantieelen invloed van een zekeren meneer, die stellig de oorzaak was dier weigering. Ik vind dat gij gelijk hebt dat gij hebt bedankt. Wees nogmaals hartelijk bedankt en gegroet.

V.S. - Ik voldeed gaarne aan Uw verzoek.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

23 December 1914.
28ste Jaargang.
No. 26.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Kerstmis
door Johanna Steketee.

Eere zij God in de Hoogste Hemelen, Vrede op Aarde, in Menschen een welbehagen'.

Zoo klonk het engelenwoord boven de velden in den heiligen Nacht.

En elk jaar opnieuw wijdt het menschdom eenige uren aan deze schoone herinnering.

Maar dit jaar!

Zullen we aan het einde van dit jaar, het bloedjaar, het oorlogsjaar, 1914, ook het Kerstfeest vieren?

Alsof daar niet millioenen een vreeselijken dood vonden op het slagveld....

Alsof de kanonnen niet onafgebroken donderden....

Alsof niet steden en dorpen werden gebombardeerd....

Alsof er niet werd gevochten, man tegen man, met de bajonet op elkaar in....

Alsof 't niet was, gelijk een slachting, daar in die afschuwelijke loopgraven aan Aisne en Yser.

En zullen we, ondanks al dat ontzettende en afschuwelijke, daar staan in onze kerken, gebeden prevelende van Vrede en Liefde, woorden aanhoorende van deemoed en ontzag voor den Allerhoogste, Hij, die Liefde en Almacht is, aanheffende gezangen des Vredes.

Neen, dat kunnen we niet en dat zullen we ook niet.

Wars van zulk gehuichel, zullen we ons aloude Kerstfeest opbergen als 'n kleinood.

En in onze herinnering zal 't dan worden als 'n sprookje, 'n sprookje van 'n Kerstfeest, met als symbool 'n lichtende Kerstboom, lichtend over armen en rijken, geen vijandschap kennend, 'n legende, die geen werkelijkheid meer kan zijn voor den mensch, die haat en vecht en moordt....

Kerstmis!

Lang en donker zullen de nachten zijn, kort en somber de dagen, de daken besneeuwd, de hemel beneveld. Dan zullen de kerstklokken luiden, zingend van liefde en vrede.

Misschien dat de herinnering aan zoovele jaren terug ons toch te machtig zij en wij ons, als geïnspireerd, scharen tot viering van Kerstmis.

O, maar dat 't dan zij met de vurige bede op aller lippen: ‘De Wapens neer!’ En dat daar Vrede zij....

En Eendracht tusschen de Volkeren, gelijk weleer.

En wij daar niet staan als huichelaars met woorden van liefde op de lippen, 't bloedig zwaard in de hand.

Zal dan niet God onzen vrede-wensch in vervulling brengen?

‘Eere zij God in de Hoogste Hemelen, Vrede op Aarde’.

In Menschen 'n wèlbehagen.’

Voor de Poort van 't Geesten-rijk.

Wéér klopt' ik aan....
‘Wat wil 't Menschen-kind?’ -
‘Ach, *Iemand* sprak eens:
‘Ga, zoek en - gij vindt.’

‘Ik zoek reeds lang
Bij velen - 'k word moe:
Dringend klopt' ik,
De poorte - bléef toe....’

‘Wat zoekt ge, vrouw?
Wilt ge **Rijkdom, Pracht,**
Schoon des Lichaams,
Roem, Kennis of **Macht?’** -

‘NIETS van dat al!
Geen Licht zie ik meer,
Zóó Duister thans:
Ik? - zoek Waarheid, Heer!’

Geen Stem meer vroeg,....
De Poort bleef wéér toe.
‘Waarheid, Gods Licht,’
Smeekt' ik vruchteloos-moe....

FREDERIKE ARMBRUST.

Ons Vorstenhuis.

De pers in het buitenland, die der *Bondgenooten* namelijk, doet al het mogelijke om óók ons in den oorlog te betrekken. In tegenstelling met Duitschland, dat ons onze neutraliteit gáárne ziet behouden, zou het Engeland en Frankrijk zéér welkom zijn, indien ze ook ons konden ten verderve voeren zooals België is te gronde gegaan om hunnentwille, want.... dan had Duitschland nòg een vijand méér! Telkens opnieuw worden daartoe in de Bondgenootenpers ophitsende pogingen aangewend, die m.i. zijn in den grond een bewijs van zwak-staan. Herhaaldelijk reeds wees ik er op hoe *onverantwoordelijk* het is *en* partijdig, wanneer onze Bladen zulke ophits-artikelen overnemen zonder commentaar. Daarom is het thans dubbel noodig eens de aandacht te vestigen op het meer dan schandalig artikel, door den bekenden auteur en académicien Frédéric Masson geleverd aan Excelsior, onder den titel: 'Raad aan de Neutrale Staten.' In dat artikel worden *alle* Neutrale Staten, Zwitserland, Zweden, Noorwegen, enz., namelijk opgezweept om zich te zuiveren van Duitschen invloed, en maatregelen te nemen tegen de Duitsche overheersching, terwijl het daarbij aan ons adres letterlijk heet:

En de Hollanders, *aan wien het voorbeeld van Luxemburg ter waarschuwing moge dienen*, *en die weten welk lot hun wacht door de daadwerkelijke inlijving van België..... Laten zij*, *en al de volkeren van Europa die zich niet aan de Duitsche cultuur willen onderwerpen en geen lust hebben om zonder tegenspraak de orders van den Berlijnschen Keizer te ontvangen*, *laten zij allen slechts een onderzoek instellen bij hunne nieuwe medeburgers*, *de genationaliseerde Duitschers*, *zij zullen er de bewijzen dan vinden*, *dat zij werden en worden bespioneerd*, *verraden en verkocht.*

Ik wensch er allen nadruk op te leggen dat, wat ons land aangaat, deze woorden van den Franschen auteur een *schandelijke beleediging* inhouden aan het adres van ons *vorstenhuis.* Onze Prins-Gemaal is een *volbloed Duitscher*, onze Koningin is het eenig kind eener *volbloed-Duitsche* moeder, wier broeder stierf

onlangs strijdend in de Duitsche gelederen. Willem de Zwijger, de grondlegger onzer onafhankelijkheid, wiens standbeeld staat voor het paleis te Wiesbaden, stamt uit *Dillenburg*, uit *Duitschland.* Daarom is ook van vaders zijde dus onze Koningin, en is hare toekomstige opvolgster, Prinses Juliana, eene *Duitsche.*

- - - Ik heb het meermalen geschreven in vroegere dagen, wanneer ons volk in ijdel feestgedruisch schreeuwde: Leve de Koningin, en wanneer de pers haar dan met leege phrasen hulde bracht: eerst in tijden van nood en leed, eerst dan blijkt het *wie* zullen zijn de ware trouwe onderdanen van Koningin Wilhelmina, eerst in tijden van nood en leed, - wanneer menigeen zich uit voordeel of winstbejag van haar zal afkeeren, - zal zij ondervinden wie *waarlijk* zijn hare bewonderaars en hare vrienden, de jenever-zuipers en de op eeretitels en ridderorden jachtmakenden, dan wel degenen die *steeds* den moed hebben hunner eerlijke overtuiging, ook al is die overtuiging niet de gewilde van het publiek, ook al druischt zij in tegen het belang van eigen lieve-ik.

Welnu, *die tijd is thans gekomen!*

Koningin Wilhelmina heeft thans getoond, in deze dagen, deze zeer moeilijke dagen, dat zij waarachtig het belang wil van haar volk, dat zij den vrede wenscht, den vrede, vóór en boven alles. Daarvoor verdient zij ons aller onbepaalde toewijding en dank! In plaats daarvan echter legt een zeker deel onzer pers er zich op toe bij elke gelegenheid een verachtelijk duwtje of een steek onder water toe te dienen aan het land waaruit Zij stamt, waar Haar Gemaal is geboren en is grootgeworden, als officier in het *Duitsche* leger, en van waar eenmaal Hare Koninklijke Moeder tot ons kwam, die Koningin-Moeder, die *Duitsche* Prinses von Waldeck Pyrmont, die zich ten onzent zoo geliefd wist te maken onder alle klassen der bevolking, en die, als Koningin-Regentes, onze Koningin opvoedde en leidde.

Het is, bouwend op dit soort van verachtelijk en leugenachtig *deel* der Nederlandsche pers, dat een Frédéric Masson zulke beleedigende taal durft schrijven.

Maar hij vergist zich. Aan *ons* adres behoeft hij zijn ophitserij niet te richten. *Wij zijn Germanen*, Franschman, kind van *latijnsch* ras, wij behooren tot dienzelfden stam die voortbracht een Willem de Zwijger, een Luther, een Schiller en Göthe, een Koningin-Weduwe Emma der Nederlanden, een Prinses Juliana. Niet bij *ons* zijt gij aan het rechte adres.

Onze lange roemrijke geschiedenis is dáár om Uw laffe ophitserij in het aangezicht te slaan, onze lange worstelstrijd om vrijheid en godsdienstvrijheid, toen het R.K. Frankrijk ons steeds poogde te vernietigen, en te berooven van onze rechten op onafhankelijkheid. In dien strijd hebben wij gezegevierd *ondanks* Frankrijk, meneer Masson! En later is *Uw* Napoleon gekomen, en heeft ons den voet op den nek gezet. En *Duitschland*, meneer Masson, heeft hem helpen verjagen, en ons de vrijheid doen herkrijgen. Frankrijk en Engeland, meneer Masson, zij zijn alle eeuwen door geweest onze *vijanden*, ter land en ter zee, *niet* Duitschland! Tromp, en de Ruyter, en de Evertsens en zoo vele andere onzer voorvaderen, zij sneuvelden strijdend tegen onze *vijanden*, de Engelschen, de Franschen, nimmer tegen de Duitschers. - En de Belgen, - op wier 'zusterziel' Uw Frankrijk met recht zoo prat is, want zij zijn inderdaad, als de Franschen, *latijnen*, - de Belgen hebben zich juist op *dien* grond van ons afgescheurd in 1830, en het was Frankrijk dat toen aan ons de verraderrol speelde, en ons dwong in dien afstand te berusten. Van Rusland spreken wij niet eenmaal. Ieder die van germaanschen stam is zal er, als ik, trotsch op zijn geen *slavisch* bloed

in zich te hebben, zoomin als hij van het gele Mongoolsche ras zou willen zijn, waartoe Uw lieve bondgenooten, de gele Japanners, behooren.

Neen, duizendmaal neen, aan *ons* is Uw ophitserij verspild! Wij zijn *Germanen*, en wij willen in vrede leven met allen, ook met de Bondgenooten, maar wij denken er niet aan, als België, ons bloed en ons goed dom te offeren voor *Uwe* zaak (en die van Engeland)! Wij zien inderdaad op Luxemburg, ja, maar om ons te verheugen dat dit land gespáárd bleef voor de ellende van België, dat er vrede heerscht in plaats van verwoesting en gejammer zooals dáár, en wij zijn er onze Koningin en onze Regeering dankbaar voor, dat zij vóór alles neutraliteit en vrede willen handhaven, en zich niet laten verlokken door mooie woorden en mooie beloften en mooie phrasen.
-

Indien wij 'verraden, bespioneerd, verkocht' worden, meneer Masson, dan is dat *niet* zijdens degenen die *gij* daarvan beschuldigt, dan geschiedt dat integendeel door zulke minne, laffe artikelen als het Uwe, door huichelarij zijdens dat Engeland, dat ons wil wijs maken hoe het 'kampt voor het behoud der Neutrale Staten' of door Franschen bluf in Uw genre, meneer Masson, maar *niet* door hen die

gij bedoelt, die in ons vaderland gewoond hebben of nog wonen, als eerlijk hun geld verdienende en ons hun arbeid gevende nijvere burgers en handelslieden, *niet* door hen, die tot dienzelfden stam behooren waaruit ons Vorstenhuis wortelt, het Vorstenhuis dat ons regeert, het *Duitsche* Vorstenhuis van *Germaanschen* stam.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Naschrift.

Nadat ik dit artikel in de ochtenduren had geschreven, voerde mijn weg mij in den namiddag voorbij het Koninklijk Paleis, juist op het moment waarop Onze Koningin van een rit te paard huiswaarts keerde. Een oogenblik later verscheen zij aan een raam van het Paleis, met Prinses Juliana, die der menigte vriendelijk toewuifde. - Zie, toen heb ik mij eerbiedig gebogen voor Haar, die op dit oogenblik in mijne oogen ons aller sympathie verdient, om de wijze waarop zij hare taak opvat in deze hoog-ernstige dagen, voor Haar die is opgevoed door eene Vorstin, die uit *Duitschland* tot ons kwam, en die zelve is de Moeder van het kind van een *Duitschen* vader. -

En ik herhaalde nogmaals inwendig: ‘Meneer Masson, Uw ophitserij is aan *ons* vergeefs. Wij zijn en wij blijven *Germanen* - als Zij die ons regeert, en als heel haar geslacht.’ -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Geloof.

Een correspondent schrijft mij het volgende:

Wat die dierenliefde betreft, gaat het mij evenals U in deze donkere dagen, nl. het telkens weer denken aan het lot der dieren in het algemeen, maar dat der honden in het bijzonder in de door den oorlog geteisterde streken. Zij verdienen zeker wel het grootste medelijden, meer nog dan de menschen daar. De dieren toch weten niet wat er gebeurt; zoovelen toch zullen plotseling verlaten zijn, zoeken tevergeefs hun tehuis, dat verwoest is, hun baas, die ten strijde is, of wel met zijn gezin is gevlucht. In het oorlogsrumoer nergens rust vindende, geen eten, geen drinken, geen liefdevolle hand meer, die hen koestert en verzorgt.! O, 't is verschrikkelijk; als men zich daar goed indenkt wordt je het hart zóó vol om al dat wee dat gevloekt zullen worden allen, die den oorlog gewild hebben.

En nu kom ik tot de reden van mijn schrijven aan U, nl. hoe juist U - (bij al die onschuldige dieren-slachtoffers, honden, katten, paarden, vogels, kortom juist de ons zoo sympathieke huisdieren in de eerste plaats) - nu voelt groeien een geloof in een God, die dat alles zoo zou bestieren.

U laat dat uitkomen in Uw ‘Indrukken’ (vervolg van No. 17[*)].

*) Tot goed verstand van de zaak laat ik hieronder volgen wat mijn correspondent bedoelt uit de Lelie van 4 Nov. l.l. (vervolg van No. 17 ‘Indrukken’):
In mij ontwaakt het geloof....
Neen, niet het bekrompen, eigengerechtige, kortzichtige, calvinistische geloof, waarin mijn oom en diens côterie zichzelf grootmaken naar de wereld, onder het motto ‘den Heer te dienen’, maar een onberedeneerd wonderbaarmooi geloof aan Een Daarboven, Die de wereld-gebeurtenissen leidt, ook al begrijpen wij ze niet, aan Een Wien al het jarenlange

Dat begrijp ik niet. Wat moet het dan een vreeselijk wreede God zijn, die dan toch ook het onschuldige dier, dan toch ook zijn schepping, op zoo'n gruwzame wijze bezoekt. Ik wil hier het menschdom buiten laten; dit heeft misschien zoo'n zware straf verdiend. Maar het onschuldige dier? Kunt U een God liefhebben, die onschuldigen geeselt en vernietigt? Als ons land door den oorlog werd bezocht en Uzelf werd door het noodlot op een of andere wijze van Uwe U zoo geliefde honden afgenomen, zoodat zij ook van gebrek zouden moeten moeten omkomen, kunt U dan dien God liefhebben, of zoudt U hem vloeken? Ik geloof het laatste. Neen, Freule, in een Almacht, die aldus bestiert, kan ik niet gelooven. Om aldus duizenden en duizenden dieren te doen omkomen van honger en dorst, duizenden paarden en mitrailleuse-honden op vreeselijke wijze te verminken en uren lang te doen sterven, zoo'n God is wreeder dan de ergste dierenbeul.!

Ik vind deze vraag zóó natuurlijk, en het onderwerp zóó belangrijk, dat ik gaarne een afzonderlijk artikel wijd aan de beantwoording. In de eerste plaats dan zou ik mijn correspondent, en al degenen die met hem

gehuichel van vredespaleizen en vredesaanstellerij te machtig werd, zoodat Hij nu toevoegt aan hen, die naar Zijn stem luisteren willen: 'Wat vermoogt gij allen ten slotte tegen mij, den Almachtige! Tot hiertoe, en niet verder zeg ik U.... Keer tot U-zelven in, door bloed en door tranen, door leed en door ontbering. Kom terug van Uw menschelijke inbeelding, en herinner U dat gij stof zijt en niets dan stof, dat niet weet van waar het komt noch waarheen het gaat....'
O God - Gij zijt! Ik geloof in U.... Het is mij als ruischt Uw stem door de bladeren, als spreekt Gij tot ons in de schoonheid van dezen wonderbaar-blauwen Augustushemel....

in deze zaak belangstellen, willen verwijzen naar mijn corr: in het 14 Oct: nommer ll., aan Nora, waarin ik schreef:

Ja, wáárom gebeurt dit alles? Mij schijnt het toe, bij alle raadselachtigheid, alsof juist in dit vreeselijke tot ons spreekt een stem van Ginds, van Boven. Hoe verdwaasd en excentriek en oververzadigd zijn de menschen niet geworden in de laatste tientallen jaren! Welke verfijnd-onzinnige ideeën voerde Parijs in, en werden in Londen en in Berlijn met groote sympathie nagebootst, onzinnige ideeën, modes en dwaasheden op het meest verschillend gebied. Misschien hebben we daarom een geesel noodig die tot inkeer brengt, en waarschuwt dat het zoo niet langer kan voortgaan. Het is wèl bejammerenswaardig echter dat de menschheid-zelve zulk een geesel schijnt te behoeven zoo nu en dan, maar het is toch een feit dat die geesel haar tot inkeer brengt in menig geval. Ik-voor-mij heb een soort geloof in het Onzienlijke gekregen juist dóór deze raadselachtige ellende die over ons kwam, maar die de menschen-zelf toch hebben uitgelokt, nietwaar? -

Die arme, arme paarden! Voor mij is dit hetgeen mij het meest raadselachtig voorkomt indien er werkelijk een God is, Die dit alles wilde, dit, dat Hij aldus de onschuldige dieren laat offeren en laat bloeden voor de dwaasheid en zonden der menschen. Die immers hebben alles aan zichzelven te wijten, die verdienen wellicht wat ze thans ontvangen. En ook, ze behoeven niet te vechten indien ze niet willen, als één man niet willen. Maar de dieren moeten wreedaardig lijden.... en hebben part noch deel aan al de gemeenheid. Daar sta ik dan weer met mijn twijfel of er wel een Almacht is.

Vooral op die slotwoorden wijs ik speciaal, want zij geven mijn correspondent het bewijs hoe zijn eigen twijfel en bezwaren ook die zijn, die mij het méést in de war brengen. Ik kan mij namelijk wel indenken dat God een zoo huichelachtige, verdwaasde, minne, egoïste wereld, als de onze is, aan haar eigen welverdiend lot overlaat, en daardoor als het ware haar tot inkeer brengt misschien, althans wat de betere elementen onder de menschen aangaat. Men kan ook van de menschen niet zeggen: de onschuldigen laat Hij meelijden met de schuldigen, want, niemand onzer is ten slotte onschuldig onder de menschen, en de gróóte algemééne schuld van allen is in elk geval dat zij zich aan zulke heerschers en zulke regeeringen willoos onderwerpen, en aldus alle zóógenaamde christelijkheid en alle menschen- en naastenliefde met voeten treden. Maar, dat de dierenwereld óók het slachtoffer is van zulk een menschelijke gemeenheid, dat zij-ook moet lijden en sterven onder de wreedste martelingen, terwijl *zij* geheel onschuldig is aan dezen moordlust, zie dat is ook voor mij 'het' groote Raadsel. Daarom moet men ook niet uit mijn geloofswoorden opmaken dat ik thans het afgebakende, wel-omlijnde, alles-verklarende geloof in mij voel wassen, dat de zoogenaamd 'geloovige christen' er op nahoudt, en dat hem ondertusschen niet belet zijn naasten dood te slaan, op de preekstoel te prediken dat zulks Gods wil is, en ondertusschen dan den 25sten Dec: met een uitgestreken gezicht: 'Vrede op aarde' te zingen, neen, wat ik in mij voel groeien, dat is die eerbied voor dat Onbekende, dat Almachtige, dat Iets, waarvan wij-menschen niets begrijpen, niets weten, niets ons kunnen verklaren, en waarvan we toch zoo dikwijls *gevoelen* in ons zelf, juist in de donkerste uren: Het *is* er. - Wat Het is, Wie Hij is, dat laat zich niet beredeneeren, maar ik heb het gevoel: Er *is* een Hand die ons vasthoudt boven de wateren des levens. Met de Genestet zeg ik:

Niet *omdat* alles Hem ons verklaart,
Maar *ondanks* alles dat twijfel baart.

En ook herhaal ik met Göthe uit Faust:

Wer darf sagen:
Ich glaube an Gott!
Magst Priester oder Weise fragen
Und ihre Antwort scheint nur Spott
Ueber den Frager zu sein.
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - -
Wer darf ihn nennen?
Und wer bekennen:
Ich glaub ihn!
Wer empfinden,
Und sich unterwinden
Zu sagen: ich glaub ihn nicht.

Deze laatste drie regels geven zoo juist mijn eigen gevoel weer gedurende deze laatste maanden. Vraagt gij mij dat alles te *beredeneeren*, dan geef ik U volmondig gelijk, dan is er geen antwoord op al Uw vragen, dan is inderdaad een God, die zooiets toelaat, *wreed*, onbeschrijflijk *wreed.* Maar... vergeet niet dat we hier ook te doen hebben met dat ondoorgrondelijk vraagstuk van den ‘vrijen wil’. God heeft geen machines geschapen, maar menschen met een vrijen wil tot goed en tot kwaad. Hoever gaat die vrije wil

echter? ‘Door Adam's val zijn wij voortaan allen in zonde geboren en ontvangen’ - leert de Bijbel. *Mij* is dat óók al weer een onverklaarbaar raadsel, want daarmee houdt immers op onze vrije wil om *goed* te zijn. Maar, *of* men dat nu gelooft of niet, dat van het in zonde geboren zijn door Adam's schuld, in èlk geval *is* het feit toch zoo dat geen kind ter wereld komt of het draagt reeds *in* zich de kiem tot kwaad-doen; niemand komt ter wereld in staat tot enkel goed-zijn. - Zoo blijft dus alles *Raadsel* en nog eens *Raadsel.* En toch *voel* ik een geloof, een *on*beredeneerd geloof. En daarom meen ik ook dat Uw vooronderstelling onjuist is wat aangaat Uw voorspelling, dat ik *God* zou vervloeken indien de rampen, die gij opnoemt, mij door dezen oorlog zouden treffen. Wel zou ik de *menschen* vervloeken, die dezen oorlog maakten. Maar ik geloof dat ik er *God* buiten zou laten. Ik zeg bescheidenlijk, ik gelóóf dat, want, niemand onzer kan vooraf weten hoezéér het leed hem zal verbitteren misschien. Zooals ik echter op dit oogenblik alles in mij voel, schijnt het mij toe, alsof God te ver af is, te hoog boven ons staat, om Hem verantwoordelijk te mogen maken voor wat de wreede, egoïste, domme, verachtelijke menschheid elkaar aandoet. De menschheìd vind ik zoo diep-diep-verachtelijk in deze dagen, dat er geen woorden voor te vinden zijn.

Ik herhaal, zoodra men gaat *redeneeren* heeft mijn correspondent in al zijn bezwaren volkomen gelijk, maar ik kan slechts antwoorden: ik *voel* dat er Iets is, Iets Onbegrijpelijks, maar toch Iets dat deze minne, kleine, laffe menschenwereld bestuurt. En, daarenboven, let wel, indien gij de door U bedoelde woorden uit de Indrukken van 4 Nov. l.l., die ik hierboven herdrukte, nog eens overleest, dan zult gij zien hoe ik daarin nergens spreek van een *liefdevol* God, van Een die dat alles uit *liefde* zoo heeft ingericht op dit oogenblik. Neen, integendeel, naar wat wij-menschen hier op aarde kunnen zien en oordeelen omtrent Hem, maakt Hij *niet* den indruk van ‘liefdevol’. Ook dat zeg ik de Genestet na:

‘Natuur, Gij predikt geen liefderijk God....’

En het is juist daarom mijn groote grief tegen de zoogenaamde modernen, dat zij ons met speciaal die phrase van een ‘God der Liefde’ willen afschepen. Want het is een phrase. Maar.... hebben wij menschen het er naar gemaakt om enkel liefde en goedheid van een God te verwachten? Gedragen wij ons niet integendeel als ellendelingen en minne huichelaars, niet alleen thans, maar evengoed in vredestijd!? En kan het daarom niet mogelijk zijn dat ook God in *toorn* kan ontsteken en in verontwaardiging, dat Hij ons straft, en ons loslaat zooals wij het verdienen? Altijd echter blijft óók dan die *on*opgeloste quaestie van de onschuldige gemartelde dierenwereld, eene quaestie die voor mij altijd ‘het’ grootste bezwaar is om te gelooven. - Ik-ook kan die quaestie niet oplossen. Zij is voor mij een even groot bezwaar als voor iedereen die gevoel heeft en nadenkt. Maar.... wie verkláárt ‘God’?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(Zie verder corr.)

Overzicht van de Week.

I. Met allen nadruk.

Het gebeurt tot mijn verbazing *en* leedwezen nog steeds, dat sommige menschen mij houden voor eene dochter van den nog *levenden* staatsman Jhr: Mr: A.F. de Savornin Lohman, oud-minister, lid van de 2de Kamer, enz. enz.

Tot mijn *verbazing*, omdat deze heer gefortuneerd is gelijk mijn overige familie - waar mijn vader zijn fortuin verloor en ik *dientengevolge* deze loopbaan insloeg; tot mijn *leedwezen*, omdat ik, niettegenstaande de beroemdheid van bovengemelden oom, niet gaarne *zijn* dochter zou willen zijn, maar er integendeel fier op ben die te wezen van den overleden Jhr: Mr: M.A. de Savornin Lohman, oud-advocaat-generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden en Oud-Gouverneur van Suriname. - -

Ja, fier! Want, waar ook mijn vader, als mijn oom, de orthodox-christelijke richting geheel en al was toegedaan in theorie, daar heeft *hij* die óók betracht tot in hare uiterste consequentie - en tot schade van zijn aardsch voordeel - in de practijk.

Dat laatste nu kan men geenzins zeggen van mijn oom bovenbedoeld. Ik herinner mij hoe de toenmalige Spectator, - toen ik nog een kind was - een plaat leverde, waarop ontelbare Lohman's waren afgebeeld, alle 't type van mijn oom hebbend, en alle voorzien van vette baantjes, eeretitels, enz., met het hatelijk onderschrift: *De godzaligheid*

is tot alle dingen nut. Die plaat moge toepasselijk zijn op mijn oom, den vader o.a. van den zooeven benoemden president van den Hoogen Raad der Nederlanden, Jhr: Mr: W.H. de Savornin Lohman, op mijn vader was zij 't *niet.* Die heeft voor zijn beginselen gestreden, consequent, en óók *geleden.* - -

Dáárom wil ik liever *zijn* dochter zijn, wil ik óók dat het publiek dit *wete.*

En, waarom ik dit juist *nu* zoo accentueer? - Om hetgeen mijn oom dezer dagen sprak in de 2de Kamer (verslag Vaderland):

Spr. (*De heer de Savornin Lohman*) *richt zich niet tegen de theorie van het machtsbeginsel*, *welke ten nadeele van de kleine mogendheden is*, *zij worden dan opgeofferd aan wat voor de groote mogendheden goed is. Gaandeweg is in de laatste 100 jaar het begrip verdwenen dat een kleine staat gelijke rechten heeft als een groote mogendheid. De rijkskanselier heeft eerst de schending van België's neutraliteit erkend*, *maar thans doet Duitschland al zijn best te betoogen dat 't in zijn recht is. Engeland heeft zich voor het recht van de kleine staten gespannen*, *dat is de psychologische rede*, *waarom de geheele wereld aan de zijde van Engeland staat.*

De Voorzitter merkt op, dat de spreker zich te zeer in uitwijdingen verliest.

De heer De Savornin Lohman zegt dat hij lang zoo ver niet gaat als gisteren de heer De Beaufort.

De Voorzitter verklaart dat de heer De Beaufort zeer in het algemeen sprak; maar de heer Lohman heeft dingen gezegd, *die voor andere mogendheden onaangenaam zijn.*

Het zou mij ten hoogste grieven, indien iemand zou kunnen meenen dat *mijn* vader zulke *partijdige* woorden, als de door mij gespatieerde, zou hebben willen spreken. *Daartoe was hij te verstandig*, *kende hij te goed zijn geschiedenis.* Mijn vader voelde zich - als ik - een germaan; zijn sympathieën, dat wéét ik, waren in '70, en daarna, steeds vóór Duitschland. Hoe hij thans zou oordeelen kan ik natuuriijk niet weten. Maar wel kan ik zeggen dat hij een te door en door onpartijdig en te eerlijk en te intelligent man was om te gelooven aan het sprookje van '*een Engeland dat zich spant voor het recht der kleine staten.*' Ik wensch in het midden te laten welke beweegredenen mijn oom, wien het evenmin als mijn vader aan gezond verstand ontbreekt, dreven zulke woorden te spreken, die den Voorzitter-zelf noodzaakten tusschenbeide te komen, maar ik weet zeker dat *mijn* vader nóóit *die* woorden had willen gebruiken, - daargelaten nog dat zij *onwaar* zijn, want 'de geheele wereld' staat *geenszins* aan de zijde van Engeland - verre van dien. Dat is weer een dier *phrasen* waarin mijn oom als handig diplomaat ongetwijfeld verre de meerdere is geweest steeds van mijn overleden vader, die *waarheid* placht te spreken - ook al kostte hem dit zijn voordeel.

Dus, lezers, let op, Jhr: Mr: A.F. de Savornin Lohman, lid van de 2de Kamer, is mijn *oom*, niet mijn vader. Mijn *beide* ouders zijn reeds sinds vele jaren *overleden.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De afkeurenswaardige partijdigheid van een deel der Ned. pers.

In het belang van ons vaderland kan er niet genoeg op gewezen worden, hoe onverantwoordelijk-lichtzinnig een zeker deel der Ned. pers ophitst tegen Duitschland.

In de Nieuwe Arnhemsche Courant kwam onlangs het onderstaande ingez. stuk voor, dat ik, met het antwoord der redactie, in zijn geheel overneem:

Geachte Redactie!

Zoudt U mij willen toestaan om ter wille der onpartijdigheid, ook mijne meening te uiten, die lijnrecht ingaat tegen de opinie èèn dezer dagen geuit in Uwe courant.

Ik vind, dat het gehakketeer op Duitschland in één woord onuitstaanbaar wordt.

Niet dat ik vóór Duitschland ben. Ik ben in hart en nieren een Nederlandsche Oranjeklant, en ben noch voor den een, noch voor den ander; maar dat Duitschland nu alle steenen naar zijn hoofd krijgt vind ik zeer onrechtvaardig. Hoe heeft Engeland oorlog gevoerd tegen de Boerenrepublieken. Op de meest geraffineerde wijze trof hij het Boerenvolk in zijn slagader, door tienduizenden vrouwen en kinderen met voorbedachten rade op de meest onmenschelijke manier uit te delgen. Deze kleine republieken volkomen schadeloos voor het groote Britsche rijk.

Wat deden en doen de Russen nog wel in vredestijd? Uitmoorden en uitdelgen de Joodsche bevolking en hunne haardsteden verwoesten, ook mooi!

Als andere landen oorlog voeren? Schenken ze hun tegenstanders soms een kopje afternoon tea? Oorlog is oorlog.

En nu Duitschland oorlog voert, in zijn oogen

voor zijn volksbestaan, nu wordt er op Duitschland op een onzinnige manier los gesteenigd. Of ik het verwoesten en verdelgen van België en zijne bewoners niet verschrikkelijk vind? Meer dan vreeselijk en ontzettend. Maar daar draagt Duitschland niet alleen de schuld aan. Deze is de moker in de handen van het noodlot.

Ik geloof, dat het gluiperige Engeland indirect daaraan meer schuld heeft dan Duitschland.

Engeland, dat zelf achter de schermen bleef, maar België gebruikte als schild om Duitschland's eerste kracht te breken.

In mijn oogen heeft koning Albert dom en dwaas gehandeld om het liefelijk bloeiende land met al zijn schatten en een in hem vertrouwende bevolking grijs te geven aan de vernieling en verwoesting ten gerieve van de twee opstokers die achter de schermen zaten.

België beleeft niet veel pleizier van zijn koningen en zijn volksbestaan. Leopold was met zijn geheele huis een carricatuur op het koningschap. Van 'Noblesse Oblige' kende hij met zijn huis nog niet de eerste letter, en deze dwazelijke Albert geeft het voetstoots prijs aan de vernietiging en de verwoesting.

Ik ga nog verder en beweer dat de keizer van Duitschland den oorlog niet heeft gewild.

Hij heeft het tot het laatste oogenblik tegengehouden, dat is mijn vaste overtuiging. Wilhelm II was de vredebehouder al de jaren zijner regeering, de geschiedenis zal het uitmaken. En nu dit!!.... Het noodlot der tijden moest vervuld worden! Ik geloof dat de keizer van Duitschland een zieleproces doormaakt, peilloos, zooals weinigen zullen kunnen begrijpen.

Of ik deze menschenslachterijen niet meer dan gruwelijk vind! De volkeren van Europa moesten als één man opstaan, en zeggen: wij scheiden er uit en vechten niet langer, laten de gekroonde hoofden of de diplomaten maar zelf den boel uitvechten, maar ons langer laten slachten voor hun pleizier, wij bedanken er hartelijk voor.

En zoover zal en moet het komen, wellicht zal deze menschenverdelging er wel een groote stoot aan geven.

Maar om Duitschland nu daar alleen de schuld van te geven en dit te uiten door allerlei steken en hakken en flauwe verhalen van nederlagen altijd en overal, ik vind 't laf en kinderachtig.

Wat doen Engeland - Rusland - België - Frankrijk in den strijd?
Schieten-moorden-branden. Dat is oorlog. De oorlog moet afgeschaft.

EEN NED. VROUW.

(Wij denken er niet aan, de plaatsing van uw artikel te weigeren, al zijn wij 't er niet mee eens. Ook uwe meening heeft recht gehoord te worden. Of u evenwel alles kunt goedpraten met een beroep op uwe overtuiging en op het noodlot, betwijfelen we. Woordbreuk, mevrouw, blijft onder alle omstandigheden, en onder welk voorwendsel ook, een afkeurenswaardige daad; temeer af te keuren, waar zij gepleegd wordt door een grooten Staat tegenover een kleinen en onder omstandigheden als wij thans beleven. Indien u zich voorts de moeite had getroost de mededeelingen der Italiaansche regeering te lezen, kennis hadt genomen van de geheime Duitsche nota, waarvan de echtheid niet is betwist, zoudt u uw inzichten omtrent het ontstaan van den oorlog wellicht gewijzigd hebben.

RED. 'N.A. Ct.'

Let wel, lezers, dat ‘de redactie’ (dit woord staat hier in dergelijke gevallen gelijk met *anonym*) hierbij aanteekeningen maakt welke kant noch wal raken. Tegenover hare *anonyme* beschuldiging, als zou het zijn uitgemaakt dat Duitschland België's neutraliteit schond, staat de *niet*-anonyme uitspraak van een zoo hoogst onpartijdig man als generaal Staal, de hoofd-artikelen-schrijver in het Vaderland, die uitdrukkelijk verklaart, dat deze quaestie nog volstrekt *niet* is uitgemaakt, noch *kan* uitgemaakt worden, alvorens alle gegevens bekend zijn. Daartegenover óók staat de Duitsche bewering, dat geheime diplomatieke stukken zijn gevonden in de archieven te Brussel en Antwerpen, waaruit blijkt hoe België reeds lang van te voren aan Frankrijk zijn Bondgenootschap had beloofd. Let wel, dat *ik* mij hier niet opwerp als arbiter. Ik wijs enkel op het onverantwoordelijk anonyme geschrijf van ‘de redactie’ der Nieuwe Arnhemsche Courant, die evenmin weet, noch kan weten, als ik, en die nochtans eenvoudig op *hoogen toon* anti-Duitsche uitspraken doet van zoo gevaarlijken aard. Het aanhalen enkel en alleen van de Italiaansche nota, zonder te spreken van de Duitsche beweringen, zoowel als van de *tegen* de Belgische onpartijdigheid getuigende handelingen, waarop herhaaldelijk is gewezen van allerlei zijden, getuigt op zijn zachtst genomen van een bevooroordeeldheid die al heel weinig correct is. Hier hebt ge nu, lezers, een sterk voorbeeld van mijn bewaren: ‘De redactie’ (een louter *anonym* iets), (soms een kwajongen van 16 of 17 jaar, denk maar aan de Pisuisse-onthullingen, toen hij met

den Telegraafrecensent kibbelde), verklaart heel apodictisch: 'Het *is* zus of zoo.' En de lezers praten het dan onnoozel na: 'De krant zegt het toch'. - Wat hier in deze noot der redactie van de Nieuwe Arnhemsche Courant staat is *niet* bewezen. En *daarom* is het een *on*betrouwbare, en in onzen toestand van strikte neutraliteit zeer laakbare wijze van 'voorlichting'.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

In verband met het bovenstaande zij ook het onderstaand telegram afgedrukt, dat in elk geval *bewijst* hoe **eenzijdig** 'de redactie' der Nieuwe Arnhemsche Courant 'voorlicht' - of.... ophitst:

Berlijn, 14 December. (*Wolff. Officieel.*) *De Norddeutsche Allgemeine Zeitung schrijft over 'Engelands spel met België's onzijdigheid':*

Voor de Engelsch-Belgische medeplichtigheid zijn nieuwe klemmende bewijzen gevonden. Eenigen tijd geleden is te Brussel de Engelsche gezantschapssecretaris Grant-Watson in hechtenis genomen, die in het Engelsche gezantschapsgebouw vertoefde en onlangs betrapt werd bij een poging om bescheiden, die hij ongemerkt uit het gebouw had weggehaald, te doen verdwijnen. Daaronder waren documenten met de meest intieme bizonderheden over de Belgische mobilisatie en de verdediging van Antwerpen uit de jaren 1913 en '14, bevelen in circulaire-vorm aan hooge Belgische bevelvoerders met gestempelde handteekening van den Belgischen minister van oorlog en den chef van den generalen staf, zoomede aanteekeningen omtrent een bijeenkomst van de commissie voor de verplegingsbasis Antwerpen van 27 Mei 1913. Het feit dat deze schrifturen zich in het Engelsche gezantschapsgebouw bevonden, toont genoegzaam aan dat de Belgische regeering in militaire zaken geen geheimen voor de Engelsche had, en dat beide voortdurend in de nauwste militaire verstandhouding stonden. Bizonder opmerkelijk is de volgende geschreven aanteekening:

'*Renseignement: primo. Les officiers français ont reçu ordre de rejoindre dès le 27 juillet après-midi; secundo: le même jour le chef de gare de Feignies a reçu ordre de concentrer vers Maubeuge tous les wagons fermés disponibles en vue du transport de troupes. Communiqué par le brigade de gendarmerie de Frameries.*'

(*Kennisgeving: ten eerste. De Fransche officieren hebben order gekregen op te komen in den namiddag van 27 Juli; ten tweede: de stationschef van Feignies heeft order gekregen alle gesloten spoorwagens geschikt voor troepentransport in de richting van Maubeuge samen te trekken. Mededeeling van de brigade gendarmerie te Frameries.*)

Beide plaatsen liggen aan den spoorweg Maubeuge-Bergen, Feignies op ongeveer 3 K.M. van de Belgische grens in Frankrijk, Frameries in België op 10 K.M. van de grens.

Hieruit kan worden opgemaakt dat Frankrijk reeds op 27 Juli de eerste mobilisatiemaatregelen heeft getroffen en het Engelsche gezantschap hiervan onverwijld door België op de hoogte werd gesteld.

Het gevonden materiaal bevat aanvullingen van beteekenis van de tot nog toe geleverde bewijzen voor de betrekkingen tusschen Engeland en België. Het toont opnieuw aan dat België zijn onzijdigheid prijs heeft gegeven ten gunste van de

Entente, dat het een werkzaam lid was geworden van het verbond, dat gevormd is ter bestrijding van het Duitsche rijk. Voor Engeland beteekende de Belgische onzijdigheid inderdaad niet anders dan 'a scrap of paper' (een vodje papier), waarop het zich beriep voor zoover het met zijn belangen overeenkwam en waarover het zich heenzette zoodra dit zijn oogmerken dienstig was. Klaarblijkelijk heeft de Engelsche regeering de schending van de Belgische onzijdigheid door Duitschland slechts als voorwendsel gebezigd om den oorlog tegen ons voor 't oog van de wereld en van het Engelsche volk rechtvaardig te doen schijnen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Nogmaals de partijdigheid der Ned. pers.

Gelezen in het 'Vaderland':

NEDERL. JOURNALISTENKRING.

In het Maandblad van den Nederl. Journalistenkring lezen wij in het verslag van een bestuursvergadering, d.d. 28 November, dat officieus de tusschenkomst van het Kringbestuur was gevraagd voor de organisatie van eene reis van een beperkt aantal Nederlandsche journalisten, op kosten der Duitsche regeering, door Duitschland, ten einde onzen dagbladschrijvers de gelegenheid te geven zich met eigen oogen te overtuigen van de toestanden daar te lande, met name in de nijverheid, en wat betreft de ziekenhuizen, de interneeringskampen, en wellicht ook aan het front. Het Kringbestuur besloot, met het oog op de tijdsomstandigheden en als neutrale vertegenwoordiging van de pers van een

neutraal land, *hiertoe zijne bemiddeling niet te moeten verleenen.*

Is dit nu verregaand *anti-Duitsch*-partijdig - of niet? Het blijkt immers hieruit dat de Duitsche regeering *op haar eigen kosten* een aantal Ned. journalisten in staat wilde stellen zich met eigen oogen te overtuigen van hare, de Duitsche, inrichtingen, ziekenhuizen, interneeringskampen, zelfs aan het front van hare wijze van strijdvoeren. Doch ziet, diezelfde Ned. journalisten - die, zonder met *eigen oogen* te zien, moord en brand schreeuwen over de Duitsche wreedheden, - die *willen* niet gaan onderzoeken, waar Duitschland hun aanbiedt met eigen oogen zich te overtuigen, op Duitschlands kosten. Zij *willen* niet. De neutraliteit is hier een voorwendsel. Er is immers niets partijdigs in te constateeren als zoovele *feiten* dat wat men ziet en opmerkt in Duitschland. Ieder kind kan dit begrijpen. Maar onze pers *wil* zich niet overtuigen, omdat zij anti-Duitsch *wil* zijn.

Twéé dingen blijken zonneklaar uit dit bericht, waarover gewone dagbladlezers gewoonlijk heenlezen:

I. *De Duitsche regeering is volkomen overtuigd dat zij enkel goeds en moois heeft te laten zien èn in hare lazarethen èn in hare interneeringskampen èn in haar legerbestuur aan het front*, *want*, *sterk zich voelend in dit opzicht*, *heeft zij dit aanbod gedaan*, *dat zij achterwege zou hebben gelaten*, *ware zij zich ook maar eenigszins schuldbewust.*

II. De Ned. pers begrijpt dit ook zeer goed natuurlijk, en *wil* zich juist dáárom niet *laten* overtuigen, omdat zij liever wil *blijven* schrijven anti-Duitsch, en wil *blijven voorliegen* aan hare lezers.

Welk een slag in het aangezicht van ons vorstenpaar van Duitschen stam.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. ‘Christelijk’, of te wel ‘Vrede op Aarde’.

Ik ontving de onderstaande briefkaart met uitknipsel van ‘Het Nieuws v/d Dag’:

Hoe sommige ‘*christenen*’ *denken. - In het christelijke Maandblad voor Letterkunde komt de volgende ontboezeming voor:*

‘*Rondom Nederland davert en suist de prachtige oorlog.*

De oorlog, die wij lief kunnen hebben om zijn brute, reëele kracht, *om zijn ruwe*, *vernietigende geweldigheid*, *om zijn klaar*, *koel intellekt*, *dat ons te bewonderen geeft*, *de meesterzetten op het groote schaakbord*, *dat krijgsspel heet*, *en zijn breede velden in het heden over alle kultuurlanden onzer wereld slaat.*

Nog zijn wij Nederlanders een blank veld, *spelen maar amper mee*, *maar zijn niettemin klaar, om*, *zoo noodig*, *ook onze stukken te offeren.*’

(*Door een Lelie-lezeres gelezen in het Nieuws v.d. Dag.*)

Vermoedelijk is de bedoeling dezer lezeres, dat ik van zulke mallepraat het mijne zeg. Maar, om haar eerlijk te antwoorden, er zijn praatjes zóó mal dat men ze de eer niet waardig keurt er zijn pen voor te gebruiken.

Daaronder nu rangschik ik deze. Want, wie een oorlog ‘prachtig’ noemt, wie haar ‘liefheeft’, die is *of* een *monster* of, wat in dit geval waarschijnlijker is, een aanstellerige *gek*, die zich verbeeldt dat hij door zulke holle phrasen en nonsensachtige schetterij iets heel ‘literairs’ produceert.

Schande echter over de redactie van het *christelijke* Maandblad voor Letterkunde, dat zulke taal durft brengen onder de oogen van de ‘christelijke’ lezers, en daarmede het volste recht geeft tot het ironische hoofd waaronder het Nieuws van den Dag de aanhaling plaatste: Hoe sommige ‘christenen’ denken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Die waarachtig doen.

Bij al het vredesgehuichel, en al het verdraaien van opinies in deze tijden, is het een heerlijk iets dat er óók mannen zijn die hunne beginselen *trouw* bleven, die niet, als de socialist, de Belg Van der Velde, ten einde staatsminister te worden, hunne beginselen overboord gooien, maar liever terugkeeren in het particuliere leven dan een geheel verleden in het aangezicht te willen slaan. Tot deze eerlijke mannen behooren drie Engelsche ex-ministers, omtrent wier onafhankelijke houding op den 1 Aug. l.l. ik ontleen aan het Vaderland:

Lord Morley, *Voorzitter van den Ministerraad*, *en Burns*, *Minister van Bedrijven*, *bleven bij hun meening*, *dat Rusland's houding*, *noch Frankrijk's noch Engeland's goedkeuring verdiend heeft*, *dat Sir Edward Grey met meer kracht te Parijs had moeten optreden*, *en dat de triple entente in de gegeven omstandigheden Engeland niet ver-*

plichtte het zwaard uit de scheede te trekken[*)].

Bij deze twee sloot zich aan de heer C.P. Trevelyan, vice-Minister van Onderwijs.

Lord Morley heeft, - hij was een vriend van Gladstone - zijn geheele leven lang gewerkt voor den vrede; dat bekrachtigt hij thans eerlijk en waardig door de daad.

John Burns is een werkman van oorsprong, die het bracht tot minister, die steeds geijverd heeft voor den vrede, en die door zijn nobele houding bij deze gelegenheid den eerenaam ten volle verdient, dien hij reeds lang draagt: 'honest John.'

De heer Trevelyan heeft zich in deze opzichten nog geen bindend verleden geschapen. Temeer getuigt dus zijn thans zoo opvallend onpartijdig gedrag van eerlijkheid en rechtschapenheid.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 23*).

Een ware kanker voor vele badplaatsen, Meran, Menton, Karlsbad, Marieënbad, en óók Bad-Nauheim is het overgroote aantal Russische vuile Joden, (meestal afkomstig uit Polen), dat in het hoogseizoen deze oorden overstroomt, en meestal onhebbelijk-brutaal optreedt, allerlei voorrechten op finantieel gebied geniet vanwege de spoordirecties, Kurhausverwaltung, enz., (onder het motto dat zij zoo 'arm' zijn), en dientengevolge het betere publiek, juist in die mooiste zomermaanden, voor een groot deel verdrijft. Het is bekend dat zij deze willekeurige bevoorrechting, - want een groot deel hunner is geenszins arm in werkelijkheid, enkel dóór en dóór *vuil*, - te danken hebben aan de protectie hunner rijke geloofsgenooten, de Rothschilds, e.a.. Zoo b.v. is er in Nauheim vóór eenige jaren ernstig sprake van geweest een apart Badehaus ter hunner beschikking te stellen, omdat zeer vele fatsoenlijk gekleede badgasten van alle nationaliteiten ter wereld geen lust hebben in éénzelfde wachtkamer te moeten ademen (in het hoogseizoen moet men ondanks het groote aantal 'Badehäuser', (12 in aantal) toch soms uren lang zijn beurt afwachten), met deze onsmakelijk-uitziende, in smerigheid een soort eer stellende Polen, gekleed in lange langs den grond sleepende kaftans wat de mannen aangaat, de vrouwen blootshoofds of met een zwart-gewéést-zijnd kanten-doekje om het vette, van olie glanzende haar. Dit zeer verstandige voornemen stuitte echter af op de tegenwerking der rijke Duitsche Israëlieten, die hun wil doorzetten, en er in slaagden dezen maatregel als volgens hen 'beleedigend' voor hun geloofsgenooten te verijdelen. Teméér nog ondervinden zij speciaal in Bad-Nauheim deze eenigszins willekeurige bescherming, omdat de Hessische groothertog een broeder is van de tsarin, zoodat al wat Russisch is tot hiertoe daar met een vóórliefde werd ontvangen, waaraan de oorlog thans een plotseling einde heeft gemaakt. Men had de uitdrukking van haat moeten zien, waarmee een flink-gebouwde politie-agent onlangs tot mij zeide, van den tsaar sprekend: 'En op dien man hebben we hier zóó moeten passen toen hij hier voor een

*) Noot van mij. Red.
Deze meening is die welke ook ik had *terstond* na lezing van het in de Frankfurter Zeitung reeds in de eerste dagen in zijn *geheel* gepubliceerde Weissbuch; eene meening, die ik dus in elk geval deel met *drie Engelsche ministers* uit het kabinet-zelf, dat den oorlog verklaarde.

paar jaar in de buurt gelogeerd was op het slot van den groothertog! Dáárvoor zullen we nu voortaan bedanken.' -

Maar dit tusschen twee haakjes. - Wat ik vertellen wil is: dat de Russische-Polentoevloed, - reeds een bedenkelijk verschijnsel in vredes-dagen, waardoor de badplaats haar roep van fashionable dreigt te verliezen tot ergernis van alle pension- en hotel-bezitters, - na het uitbreken van den oorlog een ware plaag wordt.

Ten eerste mogen deze menschen, voor zoover zij dienstplichtig' zijn, niet weg, ten tweede *willen* zij niet weg, omdat zij geen vaderlandsliefde hoegenaamd bezitten voor Rusland (wat hun niet kwalijk is te nemen bij de daar heerschende toestanden, speciaal ten opzichte der Joden), ten derde beweren zij geen reisgeld te hebben, en ten vierde neemt hun aantal steeds toe tengevolge van de uitzetting uit Wiesbaden en omliggende streken van al wat 'vreemdeling' is, van welke nationaliteit ook. Komt men thans in het bovengedeelte van de Parkstrasse, waarin de Karl-strasse en andere tot het 'Judenviertel' behoorende straten uitmonden, dan is het voor een fatsoenlijk mensch bijna ondoenlijk zich daar te bewegen, zoo dicht saamgeschoold staat dat vuile onsmakelijke zoodje, drukgesticuleerend, onder de nog lommerrijke boomen, om niet te spreken van de onbe-

schaamdheid waarmede zij zich op de banken neerzetten, - die daardoor voor ieder ander te onoogelijk makend om er noch naast noch zelfs na hen plaats te durven nemen. En daarbij ontzien zij zich niet dikwijls beleedigende uitingen te doen, of Duitschers in het voorbijgaan pralende bedreigingen na te roepen - alle welke dingen worden door de vingers gezien met een m.i. soms *te* ver gaande verdraagzaamheid, die wel eendeels zal zijn toe te schrijven aan het belang dat elke badplaats er bij heeft, en Bad-Nauheim waar zoovele *rijke* Russen óók komen jaarlijks in het bijzonder, de vreemdelingen niet al te veel te ontstemmen, met het oog op latere vredesdagen, en anderdeels aan de hierboven vermelde partijdigheid vóór Rusland door de nauwe bloedverwantschap van het Hessische en het Russische hof.

Hoe dit zij, aan een even sentimenteel als misplaatst medelijden is het zonder twijfel toe te schrijven, dat onlangs in de Frankfurter Zeitung een oproep werd gedaan dit meer dan onbeschaamde volk te steunen finantieel - waar toch tegelijkertijd de Duitsche nood, ook hier in Bad-Nauheim, uiteraard zoo dringend nijpt in het verborgene. Zooals ik reeds hierboven zeide, deze Polen doen zich arm voor, maar zijn het *niet.* Elke pensionhouder kan U vertellen dat zij aankomen als schooiers, met bijna geen lijfgoed, dat zij op elken pfenning afdingen, maar ondertusschen rijk met baar geld zijn voorzien, zich in Duitschland (waar kleeren, koffers, enz., veel goedkooper zijn dan bij hen-zelven), uitstekend uitrusten, en genieten van alle heerlijkheden en genoegens, terwijl ze ondertusschen echter groote reductie ontvangen op hun spoorweg-billetten, op hun bad-kaarten, enz., enz. Dat, gelijk vanzelf spreekt, de oorlog thans een streep door hunne rekening maakte is natuurlijk. Zij jammeren dus den ganschen dag over hun armoede en verlatenheid en weldadige Nauheimers, ook onder hunne geloofsgenooten, richtten daarom reeds ten hunnen behoeve gemeenschappelijke kostelooze maaltijden in, en geven zich in elk opzicht de grootste moeite hun terugkeer te bespoedigen. - Het gaat echter toch *te* ver óók nog openlijk voor hen, verblijf houdende in een vijandelijk land, in een land, dat met Rusland in oorlog is, de *Duitsche* liefdadigheid af te smeeken, waar ik niet behoef te zeggen hoezeer de Duitschers zelf die behoeven, óók hier in Bad-Nauheim, waar men immers sinds Aug., sinds de oorlog uitbrak, niets meer verdient aan de weggevluchte rijke badgasten, terwijl anderzijds de kostwinners en zonen zijn uitgetrokken in den strijd, en de hôtels en het Kurhaus terstond werden gesloten, enz., enz.

Zie, daar werd ze mij te machtig, de verontwaardiging, en greep ik - hoe afkeerig ook van ‘ingezonden stukken’, - naar de pen, en verzekerde den Duitschers, dat wij-Germanen, tot wien ik trotsch ben mij te rekenen, de *Duitschers* behooren te steunen in den nood, niet de vijanden, dat het is aan het *rijke* Engeland thans geld over te zenden om hunne onbemiddelde ‘Bondgenooten’ te helpen verlossen van het verblijf bij ‘de Barbaren’, maar niet aan hen die zelf nood lijden in de eigen-zaak. Wat mij betreft, - aldus schreef ik - iederen pfenning dien ik kan sparen wil ik graag geven om Duitschen nood te helpen lenigen, maar het rijke Engeland, dat Japan tot den oorlog ophitste, dat moge thans helpen de Russen; niet aan ons-Germanen is het dat thans te doen. Het is en het blijft daarenboven de vraag *of* deze Russische Polen werkelijk en waarachtig zoo hulpeloos zijn in finantieelen zin als zij het thans beweren, maar, ook al ware dat zoo, dan is er in elk geval te veel *verborgen* nood in Duitschland, ook in Bad-Nauheim, om thans niet in de eerste plaats te denken aan hen, aan de Germanen.

Menschen, die vinden dat men steeds in de eerste plaats aan eigen-ik moet denken, vroegen me later, na de verschijning van het stuk: ‘Hoe ik het had durven doen’. ‘Of ik dan niet bang was voor de een of andere wraakneming van die tallooze Russen om zich te wreken’. Er zijn er inderdaad onder hen, wien de gemeenheid en ruwheid op hun van ‘wodka’ verdronken aangezichten te lezen staat. (Hiermede bedoel ik de echte *Russen*, niet de Polen-Israëlieten; die drinken niet). - Ik haal de schouders op. Indien ik ergens mijn plicht zie, denk ik nooit aan angst en alles van dien aard; dat valt me niet in. Er steekt daarin mijnerzijds geen bravoure. Want het komt eenvoudig niet in me op zelfs. Eerst als naderhand ‘men’ zulke dingen oppert, dan sta ik er bij stil dat het mogelijk zou zijn. - Maar ik laat nooit mijn plicht na uit angst. In dat opzicht heb ik een zeer beslist ‘geloof’. Wat men doen *moet*, dat *moet* men doen. Dat *mag* men niet nalaten.

Zeker is het intusschen dat vele vijandelijke

blikken mij sinds volgen, want, vooral nu, nu bijna alle vreemdelingen zijn afgereisd, kent iedereen hier ons van aanzien en nationaliteit, Nauheimers zoowel als de vreemdelingen; waar wij bijkans de eenigen zijn tot deze laatste categorie behoorend die vrijwillig blijven, en niet noodgedrongen als 'vijand', - die niet weg *mag* reizen.

Maar zeker is het óók dat ik een zeer groote voldoening mag smaken van mijn stuk bij de Duitschers. Van alle zijden worden mij Duitsche handen toegestoken. Van alle zijden hoor ik het uit Duitsche monden: 'Hoe heerlijk dat U den moed hadt *dat* te zeggen!' Menschen zelfs, die ik tot hiertoe nimmer heb ontmoet, glimlachen mij thans over de straat heen toe, met een blik van dankbare verstandhouding; hoeden gaan af van mannen, wier naam zelfs mij onbekend is. Maar het meest voldoening geeft het mij dat dr. Hahn, een zeer bekende geneesheer hier, op dit oogenblik leider-chef van het Eleonoren-Stift, dat als lazareth werd ingericht, in een uiterst warm-gesteld artikel zijn instemming betuigde met het mijne. Had *ik* die uitnoodiging gelezen in de Frankf. Zeitung - aldus dr. Hahn - ik-zelf zou er tegen geprotesteerd hebben, tegen deze *schande* voor ons, dat wij onze vijanden zouden bevoorrechten boven onze eigen noodlijdenden. - Ofschoon ik Dr. Hahn niet persoonlijk ken, enkel van uiterlijk, spreek ik hem op straat aan om hem te danken voor zijn mooie en ware woorden. Wij drukten elkaar de hand als de trouwste vrienden.! Nooit heb ik mij zóó met Bad-Nauheim één gevoeld, nooit zóó gevoeld dat stamverwantschap zich niet laat loochenen, als in deze dagen.!

Met een enkel woord roerden hij, dr. Hahn, en ik, bij dat onderhoud óók de verachtelijke houding aan van een deel der Duitsche vrouwenwereld, die zich niet ontziet vijandelijke officieren bloemruikertjes en cadeautjes aan te bieden, en de eigen soldaten daarbij te laten versmachten van dorst en ellende. Herhaaldelijk hebben verscheidene Duitsche bladen met diepe minachting gewezen op deze walgelijke verzaking van alle vrouwelijk eergevoel. Speciaal Baden-Baden, Stuttgart, Heidelberg, werden genoemd als plaatsen waar op de perrons zich weerzinwekkende tooneelen afspeelden in dit speciale opzicht. Maar ook Bad-Nauheim gaat helaas niet vrij uit. Zelfs de zoo tamme Bad-Nauheimer-Zeitung wees er op, dat sommige vrouwen en jonge meisjes de 'Liebes-gaben' zijn gaan uitreiken in een alles behalve passend, zeer opzichtig toilet, en dat zij daarbij coquetteeren, en meer den indruk maakten van uit te gaan voor flirtgenoegens dan voor hulp aan zieken en lijdenden. -

Een welverdiende les deelde in dat opzicht uit een Belgisch officier, op het station te Dusseldorf. Volgens de Kölnische Zeitung snelde een Duitsche jonge dame op hem toe, toen men hem gewond uit den trein droeg, en reikte hem een dronk, en eenige rozen. Dezen dronk aanvaardde hij gretig, (dat was een *noodzaak* voor een zieke), maar de rozen smeet hij verachtelijk op den grond.

Het feit dat de Kölnische Zeitung, een Duitsch blad dus, die daad, met lof voor den officier, meedeelt, bewijst vóór de onpartijdigheid der Duitsche pers. Maar het feit bewijst óók jammerlijk tegen 'de' vrouw. O, wat is zij, in massa genomen, toch een akelig schijnheilig wezen! Zelfs hare vaderlandsliefde misbruikt zij om te coquetteeren op een weerzinwekkende wijze! En van heel hare zoogenaamde menschenliefde blijft niet veel anders over, in 99 van 100 gevallen, dan plezier aan 't flatteerende pakje, met het coquette mutsje, en zucht om de officieren te behagen. Want, de klacht wordt herhaaldelijk geuit dat zij de *soldaten* verwaarloost, de soldaten, die toch waarlijk niet minder dank verdienen en medelijden dan de officieren, wèl meer m.i.

- - - - Zeker, den goeden niet te na gesproken! Er zijn er ook velen, velen, die *waarachtig* verplegen, die alles ten koste leggen aan liefdediensten, op welke wijze dan ook. - Waarlijk, men moet hier in Duitschland-zelf zijn om dat te verstaan, die heilige geestdrift voor een 'groote zaak.' Dat de Duitsche natie met bange zorg den oorlog zag uitbarsten, zeker in èlk geval hier in Nauheim, een badplaats die lééft van de vreemdelingen, dat staat voor mij vast, maar, nu hij er eenmaal *is*, welk een matelooze zelfopoffering, geestdrift, berusting, gewilligheid alles te offeren!

En dan deze onwrikbare *wil* te overwinnen! Ik geloof, dat is het wat het meest treft en ontroert, deze *wil*: als een man overwinnen of ondergaan!

... Wij waren verleden Zondag-avond op het Tennis-café. Men tracht er bij iedereen de stemming eenigszins in te houden door muziek-uitvoeringen. Maar het eigenlijke moment van geestdrift is steeds slechts dat waarop vaderlandsche liederen worden ge-

zongen! Dan breekt het los eenstemmig en ontroerend met een hartstochtelijkheid die men moet bijwonen om haar te kunnen navoelen, en die je de tranen in de oogen brengt van eerbied voor deze menschen, die weten dat het gaat om hun alles, die hunne zonen en hunne mannen, hunne verloofden en hunne vrienden blijmoedig afstonden, wier welvaart voor jaren in de toekomst is vernietigd, zelfs in het beste geval, maar voor wien slechts één denkbeeld bestaat: 'Deutschland, Deutschland, über alles, über alles in der Welt...' NASCHRIFT IN HOLLAND GESCHREVEN.

'Ich bin ein Deutscher.... *will* ein Deutscher sein.'

Nog hoor ik die volle jonge stem naast me! Nog zie ik dat baardelooze bijna kinderlijke gelaat, met dien vasten mond... Zeventien jaar ongeveer zal hij geweest zijn! - Mij sprongen de tranen in de oogen, zóó innig als hij, die aankomende jongen, die woorden zong uit het diepst van zijn innerlijk wezen: 'Ich *will* ein Deutscher sein.'

Zóó, ja zóó moet de schare zijn gestemd geweest, die onlangs 'zingend' in den dood ging, de schare jonge recruten, zooeven nog schooljongens, wier moedig strijden en sterven aan iedereen eerbied afdwong, en waaraan zelfs de vijandelijke pers eenstemmig hulde bracht.

Misschien, mijn onbekende Nauheimer vriend, waart gij-ook onder hen, gij, met Uw kloeke volgroeide gestalte, Uw begeeren naar *doen* in de stralende jonge oogen. - Misschien ligt gij-ook in dat verre massa-graf ginds - - een offer méér aan dat vreeselijk monster, dat verslindt de beste krachten van gansch Europa.... O, ik ken Uw naam zelfs niet. Maar ik eer U. In U eer ik - de anti-militariste die ik steeds ben en zal blijven - die jonge helden, wier vaderlandsliefde geen bravoure met den mond is geweest noch avontuur-zucht, maar die het getoond hebben *metterdaad*, dat gij niet alleen wist te zingen van Duitschland onder een lachenden blauwenden hemel, ver af van den strijd, maar ook wist te sterven voor dat dierbare vaderland, in oorlogsverschrikking en oorlogs-moord, in al de krijgs-gruwelen, die gij bijwoondet voor de eerste maal in Uw jonge leven, - wist te sterven, zingend nog Uw fier vaderlandslied 'Ich bin ein Deutscher, *will* ein Deutscher sein.'

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(*Wordt vervolgd*).

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den

correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Graaf Otto. - Zooals gij ziet heb ik noch Uw brief onbelangrijk geacht, noch ook U-zelf vergeten. Integendeel, ik herinner mij zeer goed Uw warm schrijven van het vorig jaar, en ook Uw portret-verzoek. Die belofte is nog niet in het vergeetboek, en zal ik zeer zeker te eeniger tijd uitvoeren. Voor Uw vriendelijke instemming met het ingezonden stukje van Stania dank ik U hartelijk. En ook voor Uw opmerking dat gij niet begrijpt hoe iemand iets *anders* in mijn woorden kon lezen dan de ware beteekenis. Dat ik voor het Duitsche volk sympathie heb, dat steek ik hier te lande evenmin onder stoelen en banken als in Duitschland-zelf. Maar dat is toch geen reden om zich te gaan verheugen over de ellende en het oorlogslijden eener andere geheel onschuldige bevolking. Alleen, nu de oorlog er eenmaal *is*, nu *moet* een der beide partijen overwinnen, en dan, hoe spoediger hoe beter. - Zooals gij, zoo denk ook-ik er over: de Duitsche beschaving staat zeker even hoog als die van andere beschaafde landen, maar het spreekt van zelf dat de verschrikkingen van den oorlog thans alle slechte en leelijke elementen gelegenheid geven zich te buiten te gaan. Men kan een gansch *volk* niet daarvoor aansprakelijk maken, noch voor hetgeen de Junker-partei en het Pruisische militairisme hebben gewild.

Dat er van kwalijk-nemen geen sprake *kon* zijn bij mij, zult gij nu wel reeds hebben begrepen. Integendeel, juist zulke verstandige gedachtenwisselingen brengen m.i. de menschen tot elkaar beter begrijpen, en elkaar beter waardeeren soms daardoor. Hartelijk gegroet dus.

Nora. - Hartelijk dank voor Uw kaart en Uw schrijven. Ja, als er iets is dat ik U kan navoelen, dan is het zeker Uw gevoel van eenzaamheid en treurigheid, - in deze sombere dagen nog dubbel - na een lang, gelukkig samenleven. Het achterblijven-alleen daarna moet

wel het allerergste zijn wat er bestaat. En anderen kunnen daarin niet troosten. Men moet ‘gather the fragments’. En één ding hebt gij in elk geval: Uw dierenliefde. Ik-voor-mij zie nimmer eenzame menschen of ik beklaag hen uit den grond van mijn hart, wanneer zij niet in staat zijn te begrijpen en te waardeeren de oneindige liefde en teederheid en trouw, die een dier geeft, de gezelligheid die het aanbrengt, de vroolijkheid waarmee het U verwelkomt. Zulke menschen komen mij steeds zoo dor van ziel voor! En, nietwaar, diegenen wier ziel verdorde, of misschien nooit heeft verstáán de oneindigheid van liefhebben-kunnen en liefde-geven en liefdeontvangen, die zijn nog het allermeest te beklagen! - Nietwaar, de dringende nood in ons eigen land verplicht ons m.i. vóór en boven alles te denken aan onze *eigen* armen! - Met belangstelling las ik 't slot van Uw brief waarop ik hier niet nader mag ingaan natuurlijk. 't Verwondert mij overigens niets. Ik vind het juist iets voor die vrouw. - Houdt U nu maar zoo goed mogelijk in deze dagen van beproeving en herinnering.

Stania. - Ook Uw brief is er een van leed. - Ik kan mij zoo begrijpen dat gij het heengaan Uwer lieve moeder in dezen zwaren tijd dubbel hebt gevoeld. Vooral waar zij nog was op een leeftijd waarop gij mocht hopen haar nog lang te behouden. Aan den anderen kant echter is het toch ook een groote troost dat gij haar nog zooveel hebt kunnen geven, en voor haar mocht zijn. Ja, dat weet ik-zelve, uit eigen jonge ondervinding, hoe droef het is eene moeder te verliezen. Gij hebt een gezin, en een man dien gij zeer liefhèbt, ik was toen nog zoo jong, en zoo aan het begin van een zeer onzekere toekomst. En ik weet nog zoo goed dat die vraag: ‘Waarom’? ‘Waarom?’ ook mij op de lippen kwam telkens, omdat ik wist dat mijne moeder-zelve nog zoo heel graag had willen blijven leven, dat haar hart nog zeer hing aan het aardsche bestaan, en aan wat zij moest verlaten. En toch is het mij naderhand zoo dikwijls duidelijk geweest dat het zóó voor haar-zelve-juist het beste was, dat haar heengaan, juist op dat tijdstip, haar heeft bewaard voor veel, veel verdriet dat juist zij niet had kunnen dragen. Daarom zeg ik ook steeds: In eigen lot herken ik dikwijls eene Leiding. Dat wat raadsel blijft, en twijfelen doet, dat is de ellende en de smart rondom ons, het dierenleed óók! -

En dat brengt ons weder op dat vreeselijke van deze dagen, den oorlog! Hoe lang nog, hoe lang nog! Mijn lieve Stania, dat kan ik getuigen uit eigen aanschouwen en uit eigen ondervinding, dat de Duitschers, als geheel genomen, het volk en de beschaafde kringen beide, den vrede wenschen, en vóór en boven alles steeds denken aan de vele, vele menschenlevens, die óók hunne overwinningen hun kosten. Nergens heb ik pralerij en bluf gezien, en ik was immers juist in Duitschland toen de gróóte zegepralen bevochten werden van België, Luik, Leuven, Reims, Longuy, Lagarde, Oost-Pruisen. - Altijd echter is er, ook in de pers, een waardige ernstige toon aangeslagen, waartegen het gezwets en gescheld en geschimp van de Fransche pers smadelijk afsteekt. Maar, zooals de zaken thans staan, is deze oorlog voor Duitschland een geworden van kamp om zijn *zelfbehoud. Dat* voelt iedere Duitscher. Daarvoor heeft hij goed en bloed over. En daarom verdient hij eerbied en hulde. Ik ben en ik blijf een anti-militarist. Ik vind dat zij die dezen oorlog op hun geweten laadden de hellenstraf ruimschoots verdienen, als die bestaat, maar, nu hij er is, nu heb ik onbepaald respect voor de eenheid en de zelfopoffering van het Duitsche volk, en ook heb ik met dat rijkgezegende schoone sympathieke land en met zijn mij zeer sympathieke inwoners diep medelijden, waar het mijn vaste eerlijke overtuiging is,

dat Engeland het toelegt op de vernietiging van Duitschland's handel, scheepvaart, van zijn existentie in één woord - uit pure afgunst!

Wat nu de eenzijdige stemming ten onzent aangaat, gij hebt groot gelijk dat die een gevolg is van het misdadig en verachtelijk ophitsen van een deel onzer pers. Dat deze is omgekocht door Engelsch geld staat voor mij vast. Gelukkig echter begint er reeds eene kentering te komen, en gaan er steeds meer stemmen op die getuigen tegen deze knoeierij en oneerlijkheid, en die de aandacht der regeering er op vestigen, en die zich met walg afwenden van zulke leugenverspreiders.

Hier in den Haag vooral heerscht over het algemeen een betere en verstandigere geest, en is men, vooral in zake de ‘onbaatzuchtige’ bedoelingen der Engelschen, zeer op zijn hoede geworden.

Ik dank Uw man recht hartelijk voor zijn vriendelijke woorden aan mijn adres. Onder verwijzing naar het hoofdartikel: Sympathieën en Antipathieën, zie Lelie van 25 November, dat gij zult hebben gelezen, kan ik U verzekeren, dat ik mij voel van Germaanschen stam, en dat mijne sympathieën zijn met de Germanen, (niet met de militaristische Junker-partij in Duitschland), maar met het Duitsche volk, met zijn gemoedelijken aard en zijn beminnelijke aantrekkelijke eigenschappen, en zijn hooge ontwikkeling en ernstige, maar toch niet sombere levensopvatting. - Ja, het *is* diep-treurig dat verschil van meening aanleiding geeft in deze dagen tot onderling gekibbel en tot minder-aangename gesprekken. 't Beste is dus maar die te mijden. Waarom onze persoonlijke vrienden van ons vervreemden, omdat zij anders denken daarin dan gij of ik.! Elkaar overtuigen doet men gewoonlijk toch niet. Op de plaats waarop *ik* gesteld ben is het niet alleen mijn plicht ronduit en moedig mijne meening te zeggen, maar ook eene die ik gaarne en blijde vervul, want ik kan op die wijze iets goeds uitrichten, en de oogen openen, door geteekende getuigenissen te herhalen, en leugens te ontmaskeren, en dingen, waarover wordt heengelezen, of die onze eerlijke (?) pers verzwijgt, over te nemen, en er de aandacht nadrukkelijk op te vestigen. Maar in het particuliere dagelijksche leven raad ik iedereen aan den vrede te bewaren onderling, en, is men van een geheel tegenovergestelde meening, liever het onderwerp te vermijden. - Hartelijk dank nogmaals.

M.K. - Hartelijk dank voor Uw lieve briefkaart. Het is zeer zeker voor mij niet ‘lastig’ dat

gij mij zoo vriendelijk Uw sympathie betuigt met dat artikel, en ik dank U daarom hartelijk, óók voor de doorzending der Lelie naar anderen.

- Ook voor Uw brief dank ik U zeer. Zooals ik reeds in die vroegere corr. uitlegde, de schuld was in elk geval bij mij, omdat ik een germanisme gebruikte, en nog wel een dat geheel onbekend is, voor zoover ik weet. - Ik geloof dat *ik* U wèl kan uitleggen waarom de anti-Duitschgezinde menschen heftiger zijn in hun optreden dan de Duitschgezinden. De eersten voelen zich sterk, omdat zij-zijn in de meerderheid, omdat zij napraten 'de krant', en dus weten dat zij zich steunen op anderen, op anonyme 'oorlogscorrespondenten', enz. De laatsten daarentegen zijn zich bewust eene zaak te verdedigen, die stelselmatig verkeerd wordt beoordeeld, en zij beschikken ook niet over bewijzen (juist daarom verzamel *ik* die zoo zorgvuldig ten hunne behoeve, want de groote pers verzwijgt die); dientengevolge voelen ze zich onzeker, en kunnen niet zoo gemakkelijk met groote woorden rond zich gooien als de tegenpartij. Dat dames natuurlijk in dergelijke heftigheid vooraangaan is van-zelf-sprekend. Dat is nu eenmaal vrouw-natuur. Er zijn sommige dames onder mijn persoonlijke kennissen met wie ik het onderwerp vermijd om die reden, van wie ik namelijk het gevoel heb: Er over redeneeren baat niet; het staat in 'de krant', dus, ze gelóóven het per-se. En ze worden kwaad als men haar antwoordt: *Ik* geloof het niet. Dus... dan is zwijgen maar het verstandigste. - Ik vind het héérlijk dat gij-ook zoo denkt over de dieren als ik. Ja zeker, afmaken is het eenige wat zou overblijven, in geval van oorlog of mobilisatie. Maar, gelijk ik reeds zeide, ook dat is ten slotte toch iets vréése lijks: een gezond, geliefd dier inééns moeten dooden om zulk een reden! Ik tenminste kan het mij niet indenken hoe ik te moede zou wezen, indien ik mijn Benjamin tot zulk een lot moest veroordeelen, terwijl hij thans hier zoo vroolijk en gelukkig neven mij ligt. En toch zou ik mij niet bedenken, en het doen, alles liever dan een hond of paard aan de gruwelen van den oorlog prijsgeven.

Een Scheveninger, die af- en toe- wel eens de Lelie leest. - Zie s.v.p. wat in elk nommer staat aangaande *anonyme* brieven. -

G.E.T. - Gij schrijft mij:

Met Uwe in de Holl. Lelie gepubliceerde artikels van Uwe welversneden pen, over den Europeeschen Oorlog, ga ik grootendeels accoord.

Ik zeg grootendeels, want het frappeert mij dat U op pag. 291 - en ook reeds vroeger - spreekt van 'kapitalistischen' oorlog.

Gij verzoekt mij 'het kapitalistisch karakter' van dezen grooten oorlog nader toe te lichten, en zendt mij, in verband daarmede, een beschouwing van den heer Marchant: lid v/d Tweede Kamer, gehouden in uw woonplaats. Uit die beschouwing nu ben ik niet heel veel wijzer geworden, om U de waarheid te zeggen, aangezien de heer Marchant steeds op besliste wijze uitspraken doet over dingen die hij m.i. nog geenszins *kan* weten. 'Het staat vast dat deze verklaring absoluut onwaar is'. 'Het is uitgemaakt dat dit plan vooruit was beraamd,' enz. enz. Niettegenstaande de heer Marchant volstrekt niet partijdig is vóór deze of gene der strijdende partijen, wil het mij nochtans voorkomen dat hij niet objectief staat tegenover de zaak als zoodanig, maar veel te beslist verklaart dat dit of dat vaststaat, of zoo of zus is, alles omdat dit zoo past in zijn gedachtengang. Ik voor mij houd het met de reeds door

mij geciteerde woorden van Generaal Staal uit het Vaderland, ‘dat wij nog veel te eenzijdig zijn ingelicht om reeds nu een oordeel te kunnen vellen.’

Zoovéél dus voor de beschouwing van den heer Marchant. Wat nu uw vraag aangaat, het wil mij voorkomen dat niemand zal tegenspreken hoe deze oorlog er niet een is om beginselen of om vrijheid, van welken aard ook, maar enkel een lang voorbereide worsteling van de grootmachten tegen elkander, om op het gebied van handel en industrie de baas te worden. Onder die groot-machten versta ik bepaaldelijk Engeland en Duitschland. Want, dat Frankrijk er zich heeft laten bijsleepen door de revanche plannen, en, an und für sich, geen oorlog wenschte, wordt van alle kanten toegegeven. Maar, den toenemenden bloei van Duitschland's handel en industrie, en de uitbreiding zijner koloniën, heeft Engeland reeds sinds jaren met leede oogen aangezien, en op alle mogelijke wijzen zich er op toegelegd zijnerzijds in dat opzicht nummer een te blijven. Vandaar dat de quaestie van in handelsopzicht er op of er onder tenslotte voor deze beide strijdende partijen, Engeland en Duitschland, de hoofdzaak is. Een van beiden moet baas blijven in eigen oogen ten koste van den ondergang van de andere partij. Indien Engeland zich buiten dezen krijg had gehouden, dan ware hij stellig reeds lang beëindigd. Door Engeland kwam Japan erbij, dat Duitschland in Kiautschau zoo verraderlijk trof.

Het spreekt vanzelf dat ik hier slechts in hoofdtrekken aangeef wat ik met de door U aangehaalde worden heb bedoeld. Ik heb er mee willen zeggen: het gaat hier niet om een ideaal, van welken aard ook, maar om lage en verachtelijke bedoelingen van heerschzucht en jaloezie en *broodnijd.* - Het Blad zond ik U in dank terug.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Correspondentie aan: **1813, Het Paard, Mevr. J.F.v.R., J.C., Lelie, C.J.W.v.d.B., Mevr: W-N., Eene medestrijdster, Lot, Leo, Gé** en **M.S.,** nog wachten.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

30 December 1914.
28ste Jaargang.
No. 27.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Berusting.

Glaube mir, in diesem Leben
Ist die allergröszte Kunst:
Ruhig lächelnd auf zu geben
Was man hielt für Glück und Gunst.

E. CLAAR.

Berusting en Zelfbedwang, Hoop en Tevredenheid, vier zusters, dochters eener zelfde moeder, de gestrenge onverbiddelijke Noodzakelijkheid. De eersten, tweelingzusters, zacht en zwijgend, stil berustende onder den drang der omstandigheden in het harde Noodlot, dat haar ten deel is gevallen, niet anders kunnende dan ferm doch gedwee het hoofd buigen voor den sterken arm der Noodzakelijkheid.

De derde, gelijk hare oudere zusters zich eveneens ten volle bewust van het onherroepelijk gebeurde, doch zich vleiende met de hope op betere, zonnige, vroolijker dagen. -

De jongste, Tevredenheid, nog niet geknakt onder de hevige slagen van het Fatum, de opgeruimde der vier.

Ofschoon haar evenmin als hare zusteren verdriet en beproeving zijn bespaard gebleven, en zij behalve ontbering zich ook dikwerf opofferingen moet getroosten, neemt zij het leven van de lichtste zijde op, en zooals haar naam reeds aanduidt, zij is tevreden met haar lot, begrijpende dat 't zuchten en kermen niets baat en dat

'de last des jammers, dien men draagt, temeer maar drukt hoe meer men klaagt.'

Berusting en Zelfbedwang! Het onveranderlijke wachtwoord voor den strijdenden en lijdenden mensch, nog meer in deze dagen dan in de tijden die men gewoon is te noemen normale.

Was voor het aanbreken van dezen geweldigen oorlog reeds menig sterveling veroordeeld het hem overblijvend stukske levensbaan in stille berusting door te blijven sukkelen en daarom beklaagd door de hem omringenden, die nog gezond naar lichaam en hart waren, thans zijn ook velen dezer bezocht en dikwerf in nog grootere mate dan de eersten.

Menschen, wier levensgeluk in enkele weken of dagen verwoest is geworden, wier liefste betrekkingen door het moordend staal, ziekte of ontbering de levensdraad werd afgesneden.

Anderen weer, die door een werkzaam en spaarzaam leven op middelbaren of bedaagden leeftijd tot welgesteldheid gekomen, zich nu plots zien gebracht tot den bedelstaf, moetende leven van de genade en barmhartigheid hunner medeburgers.

Talloozen, niet meer in het gewaardeerde bezit van eigen haard en hof, van kinderen en ouders om zich henen, omgeven door hunne stomme vrienden, de huisdieren, alle wezens, wier liefelijke beelden nu nog slechts in hunne herinnering voortleven.

Tout passe - tout lasse - tout casse!

Dan nog zoovelen door de economische crisis gedéclasseerd, niet meer in hun vroegeren kring zich kunnende handhaven.

Zij allen moeten leeren berusten, berusten in het onafwendbaar Noodlot, waarbij murmureeren ten onpas is, daar het in stede van verbetering, verergering van den toestand tengevolge heeft.

To take it coolly, dat is de eenige raad, die men hun kan geven.

Men dient zich nu eenmaal aan te passen in de nieuwe omstandigheden, anders is het leven geen leven meer.

Nicht hänge mit müsziger Klage
Entschwundenen Zeiten nach!
Geniesze der Gegenwart Tage
Bewuszt und wach.

(A. STIER.)

Niet even licht valt dit steeds, doch het zal ook al weer den eenen mensch gemakkelijker afgaan dan den anderen en wij weten het nu eenmaal:

.... de tijd baart rozen.

Er wordt wel eens beweerd, dat de mensch aan alles went en het valt niet te ontkennen, dat van deze bewering heel veel aan is.

Wanneer de acute gemoedsverstoring voorbij is, een rustiger tijdperk is ingetreden en de steeds schokkende weemoedige herinneringen minder scherp naar voren treden, dan - dan zal de zwaar bezochte weder in gaan zien, dat ook in geestelijken zin stilstand achteruitgang is, dat het mijmeren over verloren geluk tot niets leidt, slechts tot verstomping en zenuwlijden kan voeren, en dat men verstandig handelt door weder mede te gaan leven met de levenden en door te trachten zich het leven zoo in te gaan richten, dat het geen voortdurende kwelling meer is.

Nieuwe bezigheden zullen de plaats der vorige moeten innemen, de tegenwoordigheid van andere wezens zal niet nalaten in te werken op het

gemoedsleven, verstrooiïngen dienen gezocht te worden. De geest moet worden afgeleid, zonder dat daarom de heengeganen, met wie men eenmaal zoo innig gelukkig was, behoeven vergeten te worden.

Voortdurend met de dooden te blijven leven gaat niet op voor menschen, die nog in het bezit zijn van een organisme, bestemd voor deze wereld, en in staat hier nog een zekeren tijd te functioneeren.

Zelfs bij een donkeren hemel komt af en toe het zonnetje eens door de wolken kijken. -

Zelfs voor den meest zwaarmoedigen mensch kunnen er oogenblikken aanbreken, waarin het hem gegeven zal zijn zonneschijn te verspreiden in de harten van hen, door de verandering van omstandigheden in zijne nieuwe omgeving geplaatst.

Eene omgeving dikwijls van menschen, die diep begaan met zijn lot, zullen trachten hem door genegenheid en liefde te vergoeden het onuitwischbare leed.

Het dient dan aanbeveling van appreciatie te doen blijken. Door alle sporen van wrevel en ontevredenheid in zijn binnenste te begraven en uit zijn hart te bannen en de nieuwe wereld een vriendelijk gezicht te toonen.

Iedereen toch heeft zijn kruis te dragen, wordt aanhoudend bezocht door teleurstellingen en rampen, dit vergete men nimmer.

Leed, waarmede te koop wordt geloopen, kan geen aanspraak meer maken op belangstelling en medegevoel, daar het eene uiting is van egoïsme, in tegenstelling met stil gedragen smart, die berusting heet.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag, December 1914.

1814-1914.

Geheel de wereld volgt met buitengewone belangstelling het verloop van den Europeeschen oorlog op het Westelijke oorlogsterrein en de daar plaats vindende opmarsch ‘à vol de l'aigle’ van het Duitsche leger naar Parijs.

Na de overwinningen in Noord-Frankrijk en de terugtocht van het Fransch-Engelsche leger, verplaatste het terrein van den oorlog zich naar de omstreken van Parijs, en wel tusschen de rivier de Aisne, de Marne en de Seine. Geen enkel plaatsje is in de laatste weken daar genoemd, of het was historisch reeds bekend door den vorigen inval in Frankrijk, juist honderd jaar geleden, toen nog Napoleon aanvoerder was van het dappere Fransche leger. In verband met den tegenwoordigen toestand is die inval wederom actueel geworden en waar de zeer interessante bijzonderheden daarvan hier vrijwel onbekend zijn, meen ik dat het den lezers aangenaam zal zijn daarover iets te hooren.

De Geallieerden hadden toen een buitengewoon groote numerieke meerderheid tegenover de kleine Fransche legercorpsen, en daarbij kwam, dat Frankrijk den moed geheel verloren had. Zoo schreef de Hertog van Vicence 31 Januari: ‘La soumission des habitants encourage les Alliés’, en een paar dagen later schreef hij: ‘Il n' y a plus d' énergie en France.’ Dat is nu natuurlijk niet het geval.

Toen waren de verschillende corpsen van Marmont, Victor, Macdonald en Ney samen 46000 man sterk. Daartegenover stonden de legers van Blücher en Schwarzenberg, totaal 250000 man, gevolgd door meerdere legers, die het aantal vijanden op ongeveer een millioen man bracht.

Den 26 Januari waren de beide legers van Blücher en Schwarzenberg geconcentreerd tusschen de Marne en de Seine, dus ongeveer dezelfde toestand als na het vooruitrukken der tegenwoordige Duitsche legers naar Parijs.

Napoleon, wiens taktiek altijd bestond in het verslaan van geïsoleerde deelen van het groote leger, kwam 26 Januari van Chalons, viel Blücher aan te Brienne en versloeg hem daar. Blücher was echter in staat te replieeren op het zich te Bar-sur-Aube bevindende leger van Schwarzenberg, waarop de nu vereenigde legers Napoleon bij la Rothière aanvielen. Hier strijden de Franschen één tegen drie, maar weten toch vrijwel ongedeerd te retireeren naar Troyes.

De Geallieerden waren buitengewoon blijde met die halve overwinning, terwijl nu ook het Fransche leger allen moed verloor. De Geallieerden, ja iedereen, beschouwden de oorlog als geëindigd, alleen Napoleon zag in dat die pas begonnen was. Teruggetrokken op Nogent-sur-Seine vernam hij, dat Blücher een flankmarsch op Parijs uitvoerde. In den nacht van 7 op 8 Februari volgde Napoleon de bewegingen van Blücher op de kaart.

Toen de Hertog van Bassano s'nachts binnenkwam om dépêches voor Chatillon te laten teekenen, vond hij Napoleon op den grond liggende met kaarten voor zich, waarin spelden gestoken waren ter aanduiding van de legerposities. Napoleon zeide hem toen: ‘Je suis en ce moment à battre Blücher de l'oeil.’

Den volgenden morgen gaf hij daartoe zijne orders. Victor moest te Nogent-sur-Seine blijven om de Austro-Russen de overtocht van de Seine te betwisten. Het corps van Marmont, de Garde en de cavallerie van Grouchy moesten zich op weg begeven naar Sézanne, waar Napoleon zich 10 Februari ook heen begaf. Het corps van Marmont nam toen posities in voor het défilé van Saint-Gond. Hier werd

nu het Russische corps onder Olsufjew aangetast, vandaar verjaagd naar Champaubert en daar ongeveer geheel vernietigd. Meer dan twee duizend gevangenen, onder wie Olsufjow zelf, werden naar Parijs opgezonden. De geheele artillerie en alle vaandels vielen Napoleon in handen. Het bosch van Champaubert werd door de enthousiaste Fransche soldaten ‘le bois enchanté’ genoemd. Door die overwinning was het leger van Blücher in twee deelen gescheiden. Den volgenden dag werden nu de corpsen van Sacken en York bij Montmirail volkomen geslagen, waarop zij vluchtten naar Chateau-Thierry, om daar opnieuw geslagen en teruggeworpen te worden achter de Ourcq.

Blücher zelf was intusschen opgerukt tot aan Fromentières. Toen kreeg Marmont order de Pruisen aan te vallen. Hij deed dit zoodanig, dat Blücher teruggeslagen werd naar Vauchamps, om hier te stuiten op Napoleon zelf aan het hoofd van zijn Garde. Hier was het, dat een schitterende charge van Grouchy, de nederlaag van Blücher in een paniek deed eindigen.

Napoleon had het plan de overblijfselen

van het leger van Blücher te vervolgen tot Chalons om dan via Vitry-le Fran§ois het leger van Schwarzenberg aan te tasten. De voorposten van dat leger waren echter intusschen reeds genaderd tot aan Provins, Nangis, Montereau en Fontainebleau. De berichten omtrent Blücher deden Schwarzenberg besluiten voorloopig niet verder te avanceeren. Napoleon besluit nu van plan te veranderen en onmiddellijk met Schwarzenberg af te rekenen. Den 15 Februari is hij reeds te Meaux, om van daar met geforceerde marschen te gaan naar Guignes. Den 17 worden de bataillons van Pahlen bij Mormant verslagen. Ook Macdonald en Oudinot jagen de vijanden voor zich uit terwijl Napoleon zelf met zijn Garde oprukt naar Nangis. De Wurtembergers werden nu verjaagd van het plateau van Surville, Wrede werd door Macdonald teruggeworpen op Bray, zoodat Schwarzenberg tot de terugtocht besloot, welke voortgezet werd tot aan Troyes.

Onmiddellijk rukte Napoleon met zijn geheele leger naar Troyes om nu het leger van Schwarzenberg te vernietigen. Ongelukkigerwijze zag Schwarzenberg dit resultaat in en besloot met zijn 150000 man verder te retireeren, te vluchten voor het 76000 man sterke leger van Napoleon. Het leger van Schwarzenberg retireerde nu tot achter de Aube. Den 26 Februari nam Napoleon Troyes opnieuw in, waar hij nu met een leger van 74000 man en 350 kannonnen stond tegenover 130000 man der Geallieerden tusschen Chalons en Langres. Blücher deed met 48000 man opnieuw een uiterst gevaarlijke poging om Parijs door een flankmarsch te naderen en te nemen.

Napoleon begreep, dat Blücher voor de tweede maal zijn slachtoffer kon zijn en besloot tegen hem op te treden. De Geallieerden daarentegen hadden besloten onmiddellijk het Fransche leger aan te vallen zoodra Napoleon tegen Blücher optrok. Dit plan had den slag bij Bar-sur-Aube ten gevolge waar Oudinot geslagen werd. Toch vervolgde Napoleon zijn marsch tegen het leger van Blücher.

Napoleon vertrok 27 Februari van Troyes, was den volgenden dag te Sésanne, en den 1 Maart was zijn voorhoede reeds bij Ferte-sous-Jouarre. Zijn leger was wel maar 35000 man sterk, maar het leger van Blücher was verloren, toen er ongelukkigerwijze iets zeer onverwachts geschiedde. Soissons gaf zich over. Soissons was bezet met een voldoende Fransche bezetting onder generaal Moreau, en zonder eenige noodzaak gaf die de stad over aan Winzingerode, al was het dan ook met alle krijgseer. Het leger van Blücher kon nu via Soissons ontsnappen en zich versterken met de corpsen van Bülow en Winzingerode.

Napoleon versloeg nu wel de vereenigde legers van Blücher en Winzingerode bij Craonne, maar dit was geen Entscheidungsschlacht. Daarop volgde de slag van Laon, die twee dagen duurde en door Napoleon verloren werd door ‘le hurrah d' Athies’, de verrassing van Marmont gedurende den nacht door de Pruisen.

Opnieuw moesten de Fransche legers retireeren, maar nog eenmaal wist het genie van Napoleon te triompheeren over het aantal. Hij wist Reims te hernemen en het daar aanwezige corps van Saint-Priest geheel te verslaan. Dientengevolge kon Napoleon ook opnieuw offensief aan de Aube optreden. De ontzettende numerieke meerderheid der Geallieerden was echter te groot. Bij Arcis-sur Aube streed Napoleon twee dagen met afwisselend geluk, en wist daar met 30000 man honderd duizend vijanden te weerstaan. Het einde was echter de terugtocht, ondanks de dapperheid der Franschen. Chassé was één der helden van Arcis-sur-Aube.

Na dien slag besloot Napoleon de communicatielijnen van den vijand aan te tasten en zich te vereenigen met de bezettingen der verschillende vestingen. Marmont en

Mortier streden met grooten moed twee dagen bij Fère Champenoise, terwijl Napoleon zich met zijn leger naar Saint-Dizier begaf. Hier versloeg hij de cavallerie van Winzingerode en hoorde, dat de Geallieerden hem niet volgden maar op weg waren naar Parijs. Onmiddellijk ging hij nu ook naar Parijs, doch kwam te laat. Na den slag van Parijs, had Parijs gecapituleerd, en door het later volgende verraad van Marmont, die met zijn geheele legercorps zijn posities aan de Essonne verliet en naar den vijand overliep, moest Napoleon abdiceeren en was de eindoverwinning aan de Geallieerden.

Tot nu toe ging alles als in 1814. De Duitschers bereikten de omstreken van Parijs heel gemakkelijk. Parijs zou wel niet lang weerstand bieden, daar men het niet belegeren wilde, doch slechts den toegang forceeren. Evenals toen begint nu de tegenspoed voor het Duitsche leger. Het is alsof Napoleon evenals toen vanuit Parijs komt om zijn getrouwe soldaten ter overwinning aan te voeren, Ook nu wordt Soissons en Reims opnieuw door de

Franschen bezet. Zal echter ook nu evenals toen het succes der Franschen slechts tijdelijk zijn? Om die vraag te beantwoorden moeten wij èèn zaak niet uit het oog verliezen. Toen was het Fransche volk niet eensgezind, 'de guerre las'. Toen eindelijk Parijs was ingenomen kwam ook Wilhelm in de Fransche Opera waar Henri IV door het orkest gespeeld werd gedurende de pauze van de voorstelling van 'La Vestale.' De acteur Laïs zong toen:

Vivent Guillaume
Et ses guerriers vaillants!
De ce royaume
Il sauve les enfants.
Par sa victoire
Il nous donne la paix,
Et compt' sa gloire
Par ses nombreux bienfaits.

Dat schandelijke liedje werd zoo ontvangen, dat 'La salle trépignait d'enthousiasme'. Nu is er geen spoor van een dergelijken geest onder de Franschen. Ook toen zouden de geallieerden ten slotte verjaagd zijn zonder een dergelijk optreden der zoogenaamde Royalisten, en liberalen van het domme slag als La Fayette.

Duitschland moge er alles op zetten, Frankrijk doet dat nu evenzoo. En al is nu het eindresultaat nog niet te voorspellen, dan kunnen wij den toestand met dien van 1814 vergelijkende zeggen, dat de Franschen nu, al worden zij niet aangevoerd door Napoleon, er beter voor staan dan in 1814, omdat alle Franschen nu Franschen zijn, terwijl toen een groot aantal hunner verraders waren.

Had Duitschland dien geest van het Fransche volk begrepen, dan had het dezen oorlog trachten te vermijden. Ook een overwinning zal nu meer kosten dan de inleg waard is.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Overzicht van de Week.

I. 'Engeland kampt voor het behoud der neutrale staten.' (!!)

Hoe langer hoe meer komt de aap uit de mouw, waar het dit bovenstaande lieve vrome huichelpraatje geldt, dat in een fraaie brochure de wereld werd ingezonden aan het begin van den oorlog. Openlijk b.v. predikt thans Blackwoods' Magazine van December, dat Holland zich maar liever had moeten aansluiten bij de Bondgenooten, want dan..., *had Engeland de Schelde vrij!*

'*Door niet toe te laten dat Britsche oorlogsschepen de Schelde opvoeren*, *heeft Holland de taak der geallieerden onmetelijk veel moeielijker gemaakt. Indien een Britsche vloot naar Antwerpen had kunnen opvaren*, *ware die edele stad wellicht niet gevallen.*' (Aldus dit Engelsch Blad.)

En dan volgt de gewone ophitserij, de gemeene leugen waarmee voortdurend geschermd wordt, terwijl intusschen geheel onze lange geschiedenis dáár is om het tegendeel te bewijzen:

'*In ieder geval zal de overwinning van Duitschland onvermijdelijk het verlies van Nederland's onafhankelijkheid beteekenen, terwijl het, hoe langer het wacht zich met*

de geallieerden te verbinden, *des te minder waardeering kan verwachten van dezen*, *wanneer het einde hun de overwinning schenkt.*'

Ongezouten kunt ge het dus hier lezen wáárom het den lieven braven 'voor onze neutraliteit kampende Engelschen' te doen is in den grond, namelijk om ons te *dwingen* ons in hetzelfde ongeluk te storten als dat waarin België viel. Nu het niet gelukte door honig om den mond te smeren, nu worden we bedreigd. Natuurlijk, België haalde 't éérst de kastanjes uit het vuur. *Dat* opzet is heel handig gelukt. Maar, er zijn er nog verscheidene méér uit te halen. Dat moeten *wij* nu verder doen. Wat nood, of wij-ook daarbij platgeschoten en platgebrand worden en onze Koningin geen onderdak straks meer heeft, lief-Engeland zal dan óók prinses Juliana wel 'gastvrij' opnemen evenals de kinderen van het Belgisch Koningspaar, en de Engelschen zullen stellig ook genadiglijk 'bidden' voor ons. Voor de rest '*zullen ze maar vooral niet te veel spreken over den oorlog; dat is maar bederven van je stemming*' - zooals ik onlangs *woordelijk* las in 'the Ladies Pictorial'! '*Elken ochtend tien minuten om de couranten te bepraten, en dan verder basta.*'

Ondertusschen kunnen wij-platgeschoten Hollanders, dan, evenals thans de Belgen, een goed heenkomen zoeken. En, als het straks eindelijk vrede wordt, dan zal Engeland verder onze Schelde 'bewaren voor ons,' en 'zorgen dat Duitschland vooral niet te veel over ons den baas speelt', door zelf ons onder zijn vrome protectie te nemen!! Dan kunnen we Engelsche onderdanen worden, als de Ieren, en de Schotten, en de Transvalers - onder een onafhankelijkheid in *schijn.*

Het '*Vaderland*' erkent, met een niet genoeg te loven eerlijkheid, hoe weinig gevaar er is

dat Duitschland ons tracht te bemoeilijken:

'*Wij hebben over de wijze van optreden van Duitschland ten opzichte van ons land geenszins te klagen... Wij zouden hoogst onbillijk handelen indien wij niet erkenden de zorg waarmede Duitschland bij het binnenrukken van België, en ook later, gewaakt heeft tegen iedere ook maar de geringste schending van onze neutraliteit door zijne troepen.*

Niet genoeg kan er daarom op gewezen worden, dat het gevaar *niet* dreigt van Duitsche zijde. Niet genoeg kan het vreeselijk schouwspel van België ons ter leering strekken van wat *ons* te wachten staat, indien ook-wij geofferd worden aan de politiek van het zoo 'onbaatzuchtige', zelf zoo handig zich achterbaks houdende Engeland. M.i. hebben koning Albert en zijne regeering een groote fout begaan aan volk en land, die onze Konngin en onze regeering op niet genoeg te loven wijzen vermijden, en waartoe het huichelachtig Albion hen alsnog wat graag zou willen verleiden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Stemmen uit Z. Afrika.

Onlangs wees ik op het laffe geknoei van een generaal Botha in Transvaal, die heel zijn verleden in het aangezicht sloeg, om, als een ware verrader, te worden Engeland's handlanger. Met groote vreugde lees ik daarom hoe 'een Afrikaander' schrijft; aan de N.R. Ct.:

DE OPSTAND IN ZUID-AFRIKA.

Waar Beyers en De Wet gefaald hebben met het geweer, zal Hertzog met zijn trouwe aanhangers, onder wie het allergrootste gedeelte van Jong Zuid-Afrika, de hoop des vaderlands, den strijd aanvaarden langs constitutioneelen weg; Hertzog, die op 'n eere-maaltijd, hem in het jaar 1911 door de jonge Afrikaners aangeboden te Pretoria, zei: 'Met de toekomst verzekerd, is alles gewonnen; met de toekomst verzekerd, is alles op 't spel. Door u, de jonge Afrikaners, blijft de toekomst verzekerd.' Ze zullen hem niet temmen, den Afrikaanschen leeuw!

En Botha? Ja, hij beweert, dat, nu de rebellie geëindigd is, 'zijn de verschiliende deelen der bevolking vereenigd gelijk nooit tevoren'. Onze offers in bloed en geld zijn aanzienlijk, maar ik geloof, dat ze niet buiten verhouding staan tot de groote resultaten die alreeds zijn verkregen of die in de toekomst voor Zuid-Afrika te wachten zijn.' Twaalf jaar geleden moesten de republieken hun onafhankelijkheid opofferen ter wille van Engeland's heerschappij in Zuid-Afrika. En nu? Nu moesten de Boeren, volgens Botha, om hun loyaliteit aan Engeland tetoonen, Duitsch Zuid-West aanvallen, en wee hem, die tegenstand biedt, hij wordt verpletterd! Inderdaad, onze offers zijn aanzienlijk - mannen als De Wet en Beyers waren de trots van ons volk, en De la Rey was klaarblijkelijk ook tegen de politiek van Botha. Ze zijn zoovele offers, direct of indirect, die wij hebben moeten brengen om Engeland een goeden dienst te bewijzen.

En de resultaten waarvan Botha spreekt? Hij is nogal optimistisch! Maar de velen die in de gevangenissen zitten, omdat zij zich tegen de Regeering durfden uitspreken? Zullen zij de eenheid bevorderen als zij weer vrij zijn? Zullen de Hertzog-mannen Botha huldigen als den held der helden? Zullen de gevangen genomen rebellen op hun knieën vallen en om vergiffenis smeeken? Ik geloof het niet. Het is ondenkbaar.

De strijd zal voortwoeden, de verbittering zal scherper dan ooit zijn, en de vereenigde Zuid-Afrikaansche bevolking blijft een herschenschim, want het zal beteekenen de opslorping van ons volk in alles wat Engelsch is, daar er geen afzonderlijke Britsch Zuid-Afrikaansche nationaliteit bestaat (Stelling van J.H. De Waal, een van de voormannen van Jong Zuid-Afrika en redacteur van de Goede Hoop).

De spatieeringen zijn van mijn hand. Het doet je goed hier te lezen hoe wáár een eerlijk Afrikaander de handelingen beoordeelt van dezen Botha, die tot verrader is geworden van zijn eigen land, die de inpalmers daarvan nederig dient, nu zij hem met goud en eeretitels betalen voor zijn lafheid. In verband daarmede doet het je niet minder goed te lezen wat professor Kernkamp, ten onzent, zegt aangaanden dienzelfden Botha:

Zijn (prof. Kernkamp's) sympathie is echter met den opstandige. 'Cristiaan De Wet strijdt voor een verloren zaak; maar wij voor ons zouden liever met hem vallen, dan met Botha overwinnen'.

(Vaderland).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Een nobel mensch, en Een fijnvoelend kunstenaar!

Rodin, de ‘groote’ Rodin, de man die naar *mijn* meening door een verstandiger nageslacht ongetwijfeld zal beoordeeld worden naar een geheel anderen maatstaf, dan dien welke de hedendaagsche malooten hem aanleggen, is... gevlucht naar Londen.

Weet ge waarom?

O, hij vertelt het héél naïef aan de couranten-pennelikkers, die hem komen interviewen. Hij is niet gegaan, omdat zijn hart ineenkromp van wee om zooveel ellende rondom hem in Parijs, om zooveel nood dien hij niet kon lenigen, om zoo vele gewonden die hij zag lijden in de hospitalen, om zoo menigen vriend dien hij had verloren door het oorlogsmonster, om al degenen die men onder zijn oogen wegvoerde naar het front, o neen, zóó fijngevoelig is deze groote (?) man geenszins...

‘*De gedachte dat op zekeren dag de vijanden konden komen en al mijn bezit vernietigen*, *greep mij te veel aan.*’

Zoo staat het er *letterlijk*, uit een interview met een Italiaanschen reporter. - Is het niet hartverheffend? Getuigt het niet van dien edelen, onbaatzuchtigen geest, waarop de Fransche natie zich zoo graag te goede doet? - **Zijn** bezit - dat zéér aanzienlijk is - alleen dááraan denkt deze ‘patriot’. - Ik voor mij kan mij niet voorstellen dat één Duitscher - laat staan een van beteekenis als deze Rodin dan toch wil zijn - zulke cynische praat over zijn lippen zou *kunnen* krijgen. Om *die* praat naïef te houden en te laten publiceeren, moet je zeker eerst de hoogte van waanzin en van zelfvergoding hebben bereikt, waarvan Rodin voor mij reeds lang blijk geeft in zijn ‘kunstwerken’.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Het vrome Engeland.

Onlangs nam ik in de Lelie de dagorder over van den Engelschen opperbevelhebber aan de gekleurde troepen die Engeland laat overkomen uit al zijn koloniën, om, in deze dagen van Kerstmis, het feest bij uitnemendheid der Christenheid, de Duitschers *uit te moorden.* Ik wees er toen op hoe Engeland-zelf indertijd diezelfde koloniën inpalmde onder het schijnheilig motto er ‘het christendom te gaan brengen’, terwijl de bovengenoemde opperbevelhebber thans diezelfde Mohammedanen en Hindoes *ophitst* tegen de *Christen*-Duitschers, door een openlijk beroep op *hun* geloof, *hun* God, op de gebeden die zullen opstijgen uit *hunne* ‘tempels en moskeeën’. -

Wilt ge thans eens hooren het oordeel van een militair ten onzent, van generaal Staal, over diezelfde handeling:

Ten eerste: het aanwenden door de Verbondenen van Indische en Afrikaansche troepen als hulptroepen in dezen oorlog. Ik vind die aanwending wreed voor die hulptroepen zelf. Die stumpers worden onbarmhartig naar Europa overgebracht, *hoewel zij in ons klimaat*, *vooral in het winterseizoen*, *gruwelijk moeten te lijden hebben en*, *zooals uit de berichten blijkt*, *ook werkelijk lijden!*

Juist, zoo is het! Reeds nu liggen er duizenden dezer ongelukkigen ziek! Wat nood! 't Vrome Engeland zal straks zich opmaken om Kerstmis en Oud- en Nieuwjaar te vieren. ‘Met een bloedend hart’ en ‘onder biddend opzien’, - natuurlijk!

Is het dunkt mij toch duidelijk, dat, indien bijv. Engeland en Frankrijk zulke stammen en volken in Europa doen komen '*upon terms of equality*', *zij na den àorlog kunnen en zullen komen te staan voor die vraag van dezelfde volken: wat doet gij nog verder in ons land; op grond van diezelfde door u erkende* '*equality*' *vragen wij u, waarop grondt zich verder uw recht om ons te houden onder uwe overheersching of uwe voogdij?*

Ik meen, dat het oogenblikkelijk voordeel dat uit hun '*gelijkstelling*' *getrokken wordt, wordt gekocht tot een prijs, die waarschijnlijk door de koopers later wel eens te hoog zou worden geacht, als hij zou blijken te zijn een grond voor de leus:* '*geen voogdij van Europeanen meer over ons;* '*Azië voor de Aziaten*'.

Op dit laatste punt mag heusch wel speciaal gewezen worden. Immers, waar thans deze machtige Aziatische stammen worden opgehitst om zich *als gelijken van de blanken* te keeren tegen een blank ras dat men wil *uitmoorden*, daar zal het niet anders dan natuurlijk, en ook *welverdiend* zijn, wanneer deze Aziaten daarna hunne wapens keeren tegen diegenen, hunne **eigene overweldigers,** die hen hier in Europa brachten, wanneer zij die overweldigers, de *Engelschen*, dan óók uitmoorden, en laten voelen dat ze niet vergeefs hebben geofferd hun bloed en hun leven voor een vréémde zaak, dat ze thans vechten in de **eigene**, die **der onafhankelijkheid en bevrijding** van het Engelsche juk.

Dat is de Gerechtigheid.

En zij komt.

Want, ik geloof in eene Gerechtigheid...

Dan, in *waarheid*, zullen er ‘gebeden opstijgen uit moskeeën en tempels’, gebeden van lang onderdrukte Hindoes en Mohammedanen, maar.... of *die* de Engelschen óók zullen behagen?

Het uur der wraak slaat ééns.... dat geloof ik zeker. En dàt troost mij.... bij al de ongerechtigheid van thans.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Uit den ouden tijd, door A.J. Servaas van Rooyen. *Oud-Gemeente-archivaris.*

L. Het treurspel Jeptha of offerbelofte van Joost van Vondel.

De groote dichter Joost van Vondel heeft niet het leeuwendeel gehad in deze letteren oudheidkundige schetsen.

Indien ik mij niet vergis, heb ik, - buiten enkele aanhalingen, - alleen gesproken over zijn landspel: ‘*De Leeuwendalers.*’

Dat is een groot verzuim.

Hij verdient meer en beter.

Meen echter niet, dat moedwil of onwil daarvan de schuld dragen.

Maar alle letterkundigen uit de 17e eeuw hebben hunne rechten, en de gelegenheid is er nog, om dikwijls over Vondel te spreken, tenminste als ons blad en de schrijver het beleven. Voor 't eerste zal wel geen vrees zijn, zoolang Nederland vrouwen telt, en voor 't andere?.... in de toekomst valt moeielijk te lezen!

Het aandoenlijke bijbelverhaal uit het boek der Richteren van Jeptha's dochter is zeker aan velen bekend. Onze groote zanger Ter Haar heeft, als zoovele anderen, - hij echter met meesterschap, - die droeve gebeurtenis bezongen, en waar zij niet uit den Bijbel bekend mag geacht worden, heeft die dichter er wellicht toe medegewerkt om Jeptha's ondoordachte belofte te vereeuwigen, die den vroegen dood van de dochter des landvoogds der Hebreen tengevolge had.

Ook Vondel heeft die ‘treurstof’ tot onderwerp van een treurspel gekozen. Hij deed dit in 1659.

Hij koos tot titel: ‘Jeptha of offerbelofte,’ en droeg het stuk in een gedicht op ‘Aen Mevrou Anna van Hooren, Gemaelin van Kornelis van Vloorwyck.’ Hij spreekt haar o.a. aldus toe:

‘En ghy, Mevrou, die Franschen, Italjaenen,
Als neêrduitsch dicht, in hunne spraeck verstaet,
En menighmael tooneelen zaeght in traenen,
Gewaerdigh toe te luistren naer dees maet.
Ghy zult de zon van zege, hier betogen
Met eene wolck van druck, niet zonder gunst,
Zien schilderen tapijt, en regenbogen
Van beeldewerck, te schicken naer de Kunst
Magh deze maeght op uw behaegen stappen

Ten offer, tot een' spiegel van de jeught,
De Schouburgh zal in zijne handen klappen:
De rou des volcks verkeert in volle vreught.'

Vondel heeft jaren over dit treurspel nagedacht, eer hij het schreef; 'maer het spel bleef steecken', zooals hij het noemde. Hij meende, dat de twee maanden uitstel aan de dochter toegestaan om haar aanstaanden dood te beschreien op de bergen, een beletsel was voor het leveren van een kunstwerk naar de eischen der tooneelwetten. Zoo wil b.v. Aristoteles: 'dat het treurspel allermeest begrijpt den handel van eenen Zonneschijn, of luttel min of meer'.

Niettemin heeft Vondel er een middelweg op gevonden, en daar de uitspraak over zijn werk: *Jeptha*, niet bij allen gelijken tred houdt, wil ik, voordat ik eenige aanhalingen doe, mijne gedachten erover mededeelen.

Het zich onbewust scheppen van een kunstvorm strekt niet alleen tot waarborg van zijne oorspronkelijkheid, maar stempelt tevens zijne degelijkheid.

Omgekeerd schijnt de toeleg om naar de regelen der kunst, die uit de kunst geboren zijn, te arbeiden en op die wijze iets grootsch te leveren, veelal te mislukken.

De geschiedenis der letteren is daar, om zoowel het eene als het andere te bewijzen.

Toen de ridderpoëzie een nieuwen factor kreeg, en men er zich op toelegde om inhoud en vorm met elkaar in overeenstemming te brengen, en een aesthetisch stuk te leveren wat den vorm betrof, onderging de inhoud langzamerhand eene vermindering in gehalte, ja verliep zelfs zoodanig, dat armoede van gedachte het rammelend rif was, dat, in rijk gewaad getoond, nog heenwees naar verloren grootheid, naar vroegeren roem.

De Karel- en Arturromans kunnen dit staven.

Waar de gedachte op den voorgrond stond, was de vorm meerendeels van mindere waarde.

Zoo ook was het met de didactiek, die onder Maerlant's leerlingen en navolgers zich wijzigde. De inhoud wees een lager peil aan, naarmate dat van den vorm hooger stond.

De Rederijkers met hun knutselen naar vaste voorschriften, de ‘Nil Volentibussers,’ de mannen der gevoelspoëzie, zijn allen daar om te doen zien, dat het werken naar de wetten der aesthetiek, waar of echt, de kunst in den weg staat, en de stelling geen bewijs meer behoeft die, in andere woorden herhaald, zegt: het zich onbewust scheppen, dat heenwijst naar een zoeken en tasten, stoot de zuiverste en strengste theorieën der aesthetica omver.

Letten we op Maerlant, den schepper der didactiek, op Brederode, den blijspeldichter bij uitnemendheid, op Hooft, den historieschrijver, op van Effen, op Betje Wolff, op van Haren, e.a. dan bewijzen zij allen, dat het angstvallig vasthouden aan de regelen der kunst, of aan de uitnemende voorbeelden, juist de kunst verlamt, en dat die kunst dikwerf zichzelve vindt.

Vondel heeft gemeend een kunstwerk te leveren. Hij heeft er naar gezocht; hij heeft er over gedacht; een kunstwerk stelde hij zich voor, dat op zichzelf een *ars dramatica* was, en al de tot dien tijd door hem gedichte treurspelen zou overtreffen.

Zelfs heeft hij het noodig geoordeeld, zooals ik zoo straks even zei, het stuk uitvoerig in te leiden, ja zich in die meening rekenschap te geven, waarom hij zoo en niet anders werkte. Hij koos zelfs een anderen dichtmaat dan hij tot heden had gevolgd, en hield zich nauwgezet aan de zoogenaamde tooneelwetten van Aristoteles.

En zie, waar hij een kunstwerk, een meesterstuk dacht te leveren, omdat hij het geheele wetboek nauwgezet naleefde, met eene hardnekkigheid eene betere zaak waardig, bleef hij beneden peil, om niet te zeggen, dat zijn Jeptha alle voorwaarden mist om den hedendaagschen kunstrechters te voldoen, zelfs in het geval, dat zij geneigd zijn om den stelregel toe te passen: *il faut juger les écrits d'après leur date.*

We zijn het van Vondel gewoon, dat hij de bijbelsche tafereelen, die hij in treurspelvorm bracht, getrouw navolgde. Tot op zekere hoogte slechts hield hij zich daaraan bij Jeptha, want de twee maanden schreiens van 't meisje offerde hij aan de zoogenaamde éénheid van tijd op en stelde daardoor het voornaamste, maar mijns inziens het meest moordende artikel, boven de traditie. Bij hem ging met recht nu de leer boven de natuur, hoewel dit meerendeels andersom geschiedt.

In plaats van een tafereel met beide handen aan te grijpen, waarmede de dichter-dramaticus Vondel, lyrisch zanger bij uitnemendheid, wonderen had kunnen doen, liet hij om der eenheids wille de eerste ontmoeting van vader en dochter achterwege, en maakt het reeds van den aanvang af tot eene uitgemaakte zaak, dat Ifis, Jeptha's dochter, door de ondoordachte en dwaze belofte tot eene offerande aan God is bestemd. De tweestrijd en zielsstrijd bij twee der hoofdpersonen daalt daardoor af tot eene blinde volgzaamheid en leidzaamheid die bij de dochter een oorsprong vindt in het langdurig verblijf in de bergen, en bij den vader in een stijfhoofdig geloof, waaruit misschien meer ijdelheid dan godsdienstig gevoel spreekt.

Had Vondel, toen hij eenmaal de moeder, onder den naam Filopaie, in het spel bracht, den moed gehad verder te phantaseeren, dan zou hij door de ontmoeting te schilderen van die vrouw met haar eenige dochter nog goed hebben kunnen maken, wat hij eerst had bedorven.

Het zwaartepunt zou dan wel verplaatst zijn van den man op de vrouw, maar bij de voorstelling, zooals zij nu is gedaan, kan niet één der personen onze sympathie opwekken.

Filopaie, de moeder, was daartoe bestemd, maar zij wordt door Vondel verre gehouden, en eerst dan op het tooneel gebracht, en in de volle handeling gevoerd,

wanneer het te laat is, en zij zich moet vergenoegen met de lijkbus te beweenen, waarin zij de assche harer dochter terugvindt.

‘*Filopaie.* Och. Ifis, och, ick scheidde flus;
Ghy trockt ten berge met uw reien,
En komt me t'huis in deze bus
Ghy scheide, om eens voor al te scheien.
Godtvruchte lentebloem, ghy zyt
Ontydigh, als een damp, verdweenen
In 't vrolyckste van uwen tijt
Uw morgenzon heeft uitgeschenen.
Een wolck benijdde uw' schoonen glans.’

Opmerking verdient het, dat Vondel's langdurig nadenken en weifelen om zijn Jeptha te schrijven ook invloed schijnt gehad te hebben op de taal die in het stuk wordt gesproken, welke taal dikwijls zeer alledaagsch is en het proza nabij komt. De regel: ‘en komt me thuis in deze bus’, doet zoowat aan thee of koffie denken.

Dat gespierde, dat forsche, dat krachtige, somwijlen overgaande in de smeltendste tonen van zangerigheid en zoetvloeiendheid, zoo ruimschoots te vinden in Vondel's poëzie, is hier in dit stuk bijna geheel afwezig.

Vloeit Vondel's dichttaal in zijne andere stukken als een bruischende bergstroom voort, het is hier niet meer dan het effen beekje, dat over een even effen bodempje heenschiet, en binnen kantige en hoekige boorden wordt gevangen gehouden.

Die eenheid heeft dan ook al wat kwaads gebrouwen, want zoowel in de letterkunde als in andere zaken was de tweedracht nabij, waar de eenheid het sterkste sprak en Vondel, met hoeveel eerbied ik tegen dien Prins aller dichteren opzie, heeft het bewijs gegeven, dat angstvallig vasthouden aan een eenheid, die geen eenheid blijkt te zijn, doodelijk en verderfelijk werkt.

'Geen eenheid blijkt te zijn.' Zeer zeker. Evenzeer als de toeschouwer zich tusschen de bedrijven een tijdruimte van half-uren en uren kan denken, zoodat hij in zijne verbeelding seconden en minuten tot het zestigvoudige van dien uitbreidt, evenzeer mag verondersteld worden, dat die verbeelding wel zoover kan gaan om er dagen en weken en maanden, ja desnoods jaren er voor in de plaats te denken.

Van Lennep, onze welbekende romanschrijver - hij, noch zijne romans, om van zijn anderen letterkundigen arbeid niet te spreken, zijn U zeker niet onbekend, - van Lennep, de apologeet (lofredenaar) van Vondel, noemt dan ook den Jeptha een zijner zwakste stukken. Hierin gaat Jonckbloet gaarne mede, maar op het punt van de taal staan beide kunstrechters lijnrecht tegenover elkaâr.

Waar van Lennep den dramaturg Vondel niet durfde prijzen, hield hij de hand boven het eerbiedwaardig hoofd van den eerbiedwaardigen Vondel als dichter.

Er zijn dan ook lichtstralen in het verongelukte kunstwerk, het kunstwerk, dat gestrand is op het knutselen naar bepaalde voorschriften, welke geen weerstand kunnen bieden aan den knagenden tand des tijds.

Die lichtstralen vallen, we zeiden het reeds, op den dichter, op den lyricus.

In zijn Reien is Vondel de oude Vondel. Daarin is de dichter zichzelf geworden. In eenige pennetrekken wischt hij daar den minder goeden indruk uit die het treurspel heeft nagelaten.

Aan het volgen der klassieken wordt veelal toegeschreven, dat sommige scheppingen der zeventiende-eeuwsche letterhelden zijn mislukt.

Ik kan daarmede wel instemmen.

Het slaafsche navolgen geeft aanleiding tot feilen en fouten, tot grove zelfs.

Bij Vondel is die meening niet toepasselijk op zijn Jeptha. Waar hij zich de Iphigenia herinnerde is hij meerendeels gevoelvoller en aangrijpender.

Die plaatsen zijn niet vele; zij zijn ook niet overwegend, maar niettemin moet er de aandacht op gevestigd.

Als onder andere Ifis in het 4e bedrijf zegt, - in verzen waaruit geheel Vondel spreekt, -

> 'Nu kerm, nu klaegh niet meer.
> Ghy waert dus lang mijn vader, mijn behoeder:
> Nu ken ick God: geen vader, geene moeder
> Heeft langer deel aan Ifis, als voorheen:
> Die naem heeft uit, de Godtheit is alleen
> Mijn vader, en mijn moeder beide t'zamen,

en wat daar verder volgt, - zoo straks kom ik er nog op terug, - mogen we verschil zien met Coster's Iphigenia, groot verschil zelfs; dan mogen we die plaats naast het

klassieke stuk leggen en vergelijken, maar steeds blijft de gedachte ons bij, dat Vondel zijn ouden roem handhaaft.

We willen nu te zamen de lichtstralen, zoo straks genoemd, eens opzoeken.

In de eerste plaats treft ons oog uit den III^{en} Tegenzang na het 1^{e} bedrijf, wanneer Ifis, zich bewust van het droevig lot dat haar te wachten staat, zingt:

> ‘De roos van Jericho gaat open,
> In 't opgaen van den morgenstont.
> Zij heeft den koelen dan gezopen.
> Het manne viel haer in den mont:
> En Ifis hart luickt op van weelde
> En blyschap, nu zij dezen dagh
> Het offer, dat ze zich verbeeldde,
> Naer vaders eisch, voltrecken magh,
> Den vaderlande en 't volck ten zegen,
> Ten prijs van Godt, den eigenaer
> Van al, die door verborgen wegen
> Zijn heiligen, zoo wonderbaer,
> En boven hun begrijp, kan leien.’

Droevig klinkt zij uit Ifis' mond de jammerklacht, wanneer zij wanhoopt, voor het zich ten offer geven, nog eenmaal haar moeder te zien:

> ‘Zoude ick voor 't lest mijn moeder zien, noch spreecken?
> O onbescheit! moght vader dit van 't hart?
> Ick ben den schrick des doots voorbij, ick tart
> De doot, en zie haer rustigh onder d'oogen,’

maar

> ‘Ick sterf niet. eer ick moeder zie en spreeck.’

En nu roept zij haar ‘joffrenrei’ toe:

> ‘Gij reien, volght me: al weder naar de streeck
> Der heuvelen: vangt weder aen te treuren,
> En met misbaer 't gewaet van 't lijf te scheuren,
> De vlechten uit te trecken: weer verstockt
> In rou, gezucht, gesteent, gekermt, genockt,
> Den galm geweckt, die lust schept na te baeuwen,
> Tot dat gehuil, en jammerklachten flaeuwen,
> Van rots in rots.,.....
> .....
> Zou ick voor 't jongste oock moeders aenspraeck derven!
> 't Is noodigh haer te spreecken, en een blijck
> Van danckbaerheit want quaem zy op mijn lijck
> Te zwijmen, 't bloet zou mij van zelf ontspringen,

Het leste woort gelijck ter keele uitwringen,
Tot een bewijs van kinderlijcke trou,
Haer jongsten troost, te kleen in grooten rou.'

Wie gevoelt zijn hart zich niet samentrekken van weemoed en droefheid, als Ifis tot haar vader zegt:

'Ter goeder uure omhelze ick vader weder,
En schrey van vreught; een maegdenhart is teder;'

en dan:

'Nu is er niets dat my vervaeren kan;
Indien ick noch de kroon in 't harte span,
Gelijck voorheen, laet my mijn liefde blussen:
O, vader, gunne uw' mont noch eens te kussen

Wat wort mijn hart van droefenis verlicht,
Nu Godt my gunt uw hemelsch aangezicht
t' Aenschouwen! kon oit zon, op tin en daecken
Vant hof, my meer verquicken, meer vermaecken
Dan uw gezicht, genaedigh my gegont!'

Hoor, hoe Ifis later haar vader troost:

'.... ay vader, treur niet meer'

na 't voorafgaande:

'Een schoone doot wort minnelijck gekust,
Voor haeren mont, en roozeroode kaecken.
Ick voel mijn' geest naer zulck een affscheit blaecken.
Een ander sterve en quijne op 't muffe bedt,
Van schreienden en huilenden bezet,
En teer' schoon uit op hongerige koortsen:
My lust het, op het licht van offertoortsen,
Op blijden galm van vedel en schalmey,
Gelijck een bruit bekranst, van rey by rey
Bestuwt, niet zwack, maer moediger en stouter,
Mijn groene jeught de Godtheit, op het outer,
Op t'offeren, ay vader, treur niet meer;
Uw dochter schijnt geschapen tot deze eer,
Die weinige ter werelt magh gebeuren
Ick sta bereit, de tijd is uit van treuren.
De hemel biet van verre my de hant,
En zijne trou; ick kus dat dure pant.'

In het derde bedrijf vraagt de Priester aan den Hofmeester, in welk gewaad Ifis den offerdood tegemoet zal gaan. 'Ick denck geheel in rouw', zegt hij. Neen, antwoordt de Hofmeester:

'In bruitsgewaet, als eene die haer trou
En blijde hant den bruidegom zal schencken,
Hier komt noch doot, noch leven in bedencken.
De lelien van gout, int sneeuw gespreit
Van 't onderkleet der maeght, haer zuiverheit,

Onnozelheit, en vast geloof afmaelen
Het opperste gewaet, vol zonnestraelen
In purper, en doorgloeit van 't zonneroot,
Sleept achter na, vloeit met zijn rijcken schoot
Van vore om laegh; geen ring, noch halskarkanten
Van perlen, noch onschatbre diamanten
Ontbreecken hals en hant; het blonde hair,
Met geur gepoêrt, vloeit neder, als een baer
Van gout in zee, van achter met zijn glanssen,
Waerop de kroon om 't hooft sluit, met dry transsen
In top, gelijck een mijter opgehaelt,
Die met gesteente en met karbonklen praelt.'

Dit derde bedrijf, - en ik wil er vooral nadruk op leggen, dat ik al de voorafgaande regelen heb aangehaald als schoone proeven der poëzie, en vooral niet als bewijs van juiste beshrijving of karakterteekening, - dit derde bedrijf sluit met een der schoonste kooren die Vondel heeft gegeven.

De Hoogleeraar Jonckbloet kon zich dan ook niet weerhouden, het in zijn geheel uit te schrijven. Hij zegt ervan: 'Dat schoone koor, waarin wordt gewezen op de uitkomst door God aan Jochebed in haar angst geschonken, en de bede geslaakt: mocht ook Ifis' moeder zoo getroost worden.'

Ik hoop dat velen Jonckbloet's Geschiedenis der Letterkunde, of Vondel's Jeptha zelf, daarvoor eens zullen willen opslaan.

Mij resten nog enkele aanhalingen. Vooreerst een gedeelte van het bemoedigend woord, waarvan ik hiervoren reeds repte, in het 4^{e} bedrijf, toen ik zei dat Vondel daar Vondel was. Ifis is gereed om te sterven:

'Nu kust me noch voor 't leste; ay, feestgenooten,
Ay, schreit niet meer; al nats genoegh vergoten!
Genoegh geschreit twee maenden achtereen.
'k Verlaet u, en dees weerelt, ['k] ga daer geen
Ontsteltenis, geen Staetsveranderingen
Opwellen; nooit de starren ondergingen;
En nu, Godt lof, aenvaerde ick mijne reis.
Vaer eeuwigh wel, ò vaderlijck paleis,
Daer ick geboren, opgevoedt in weelde,
My zooveel staets en ydelheit verbeeldde.
Aertsvaeders, neemt als een danckofferpant,
Ontfangt mijn ziel, tot heil van 't vaderlant.
Zy raeckt geen aerde, en zweeft u vrolijck tegen.'

Het offer is gebracht.

'In haer lentedagen,
Willig op 't altaer
Godt zich op te draegen'.

heeft Ifis de wereld verlaten.

De 'rey van Maeghden' weeklaagt en roemt haar tevens in een ander koor.

Waar Vondel optreedt als reizanger, waar hij den roskam hanteert, of den rommelpot roert, waar hij het Vaderland of huiselijk leven bezingt, of in 't lief en leed zijner vrienden deelt, steeds komt hem de eerekroon toe van den meest begaafden dichter te zijn, wiens werken eeuwen zullen tarten. Alleen dan, wanneer hij zich vaardig maakt om treurspelen naar *de* regelen te maken, schiet hij wel eens te kort. Wij zagen het in zijn Jeptha.

Gelukkig dat hij niet enkel treurspeldichter was. Zijn arbeid is van zulk een omvang, van zulk eene verscheidenheid, van zoo veelsoortigen inhoud en vorm, dat er oneindig meer te prijzen valt dan te laken.

Den Haag.

Zenuwachtigheid en hare Oorzaken.

'Overspanning', 'zenuwachtigheid', 'neurasthenie'!

Gedurende de laatste vijf en twintig jaren hebben deze zoogenaamde zenuwziekten zich in alle beschaafde landen énorm vermenig-

vuldigd, en hoewel ook bepaalde *physieke* ongesteldheden indirect in deze groote toename begrepen zijn, moeten we toch erkennen, dat de *geestelijke* toestand er het meeste mee heeft uit te staan.

Gezonde menschen zullen van tijd tot tijd wel eens meer of minder zenuwachtig zijn, maar als regel lost een goede nacht slaap de moeilijkheid bij hen op; bij zekere 'zenuwachtige' personen echter is deze toestand dikwijls acuut, en wanneer hij lang aanhoudt, zien we gewoonlijk daaruit voortkomen eene algemeene malaise - een lichamelijke instorting - die overgaat in wat gewoonlijk genoemd wordt 'zenuwuitputting', 'zenuwzwakte'.

De twee groote zonden van de moderne beschaving tegen de gezondheid zijn slechte voeding en de toenemende neiging om 'op onze zenuwen te leven'.

Zenuwachtigheid is in geenen deele, zooals sommigen schijnen te denken, beperkt tot rijken en gegoeden. Onze klinieken zijn vol met dagwerkers, fabrieksarbeiders en dienstboden, om niet te spreken van de zittende werkers, als typisten, onderwijzers enzoovoort; allen lijden aan 'zenuwachtigheid'.

De toestand komt voor in alle klassen der maatschappij en wij moeten hem beschouwen als bestaande uit twee factoren:

Ten eerste: Vermeerderde prikkelbaarheid van het zenuwstelsel, te wijten, in vele gevallen, aan een vergiftiging van den bloedstroom, gevolg van onvoldoende lichaamsbeweging, indigestie en constipatie.

Ten tweede: Aan onvolkomen beheersching van het zenuwstelsel door de hersens, den wil en het hoogere zenuwcentrum.

Ieder van deze factoren kan 'zenuwachtigheid' veroorzaken, maar in de meerderheid der gevallen zijn *beide* vereenigd, in verschillende verhoudingen.

'Zenuwachtigheid' is niet eene werkelijke ziekte, doch alleen een toestand van geest en lichaam. Ze is meestal gebaseerd op zenuwachtige geïrriteerdheid, overspanning en gebrek aan beheersching.

De onmiddellijke of aanleidende oorzaak kan soms niets anders zijn dan een eentonige wijze van leven, chronische tobberijen, een geneigdheid om van kleinigheden dingen van gewicht te maken en onbelangrijke lichaamlijke aandoeningen te vergrooten; of ook kan het zijn eene buitensporige neiging toe te geven aan emoties - b.v. een zich overgeven aan uitbarstingen van toorn.

Wanneer een enkele of eene vereeniging van deze invloeden lang op het zenuwstelsel heeft ingewerkt, is ze in staat de gewoonten van het lichaam en den geest zoodanig te veranderen, dat 'zenuwachtigheid' in verschillenden graad en heftigheid er het gevolg van kan zijn.

Wie heeft niet Mevrouw Onrust gezien en beklaagd, zooals zij wriemelt en draait en zich kronkelt in haar kerkbank, zoo zenuwachtig, dat rustig, kalm zitten oogenschijnlijk een physieke onmogelijkheid voor haar is? Haar geheele lichaam schijnt te werken onder een voortdurenden zenuwachtigen zweepslag.

De kracht van geest en lichaam wordt op die wijze verkwist met buitensporige hand en de voorraad kracht van het zenuw-centrum voor geheel overbodige, onnoodige doeleinden aangewend.

Zoo'n persoon stil te doen zijn, zou gelijk staan met haar te dwingen een gevangenisstraf in eenzame afzondering te ondergaan.

Het is zoo goed als onmogelijk voor sommige slachtoffers van onrust, gedurende vijf minuten den geest te concentreeren op eenig voorwerp, zonder elke zenuw en

spier van hun lichaam in te spannen - zonder hun vuisten dicht te knijpen en hun spieren strak te houden. Op deze wijze wordt een groote hoeveelheid kracht verspild op honderderlei dingen, die gespaard had kunnen worden.

Normaal is het menschelijk lichaam de zuinigste machine die er bestaat; dat wil zeggen, met dezelfde hoeveelheid brandstoffen zal ze meer warmte en kracht voortbrengen dan eenige andere machine.

Niet zoo bij het *abnormale* geval van 'zenuwachtigheid'. Dan wordt het lichaam een zeer buitensporig en verkwistend mechanisme. Dan gaat gepaard met minimum geestelijk werk een maximum geestelijke uitputting en lichamelijke vermoeidheid.

De persoon, die zich overgeeft aan uitbarstingen van zenuwachtige woede, voert een menigte nuttelooze bewegingen uit: bijten op de nagels, ballen der vuisten, stampen op den vloer, werpen met voowerpen of andere vertooningen van ontaarde en onvoldoende zelf beheersching. Zoo'n uitbarsting vertegenwoordigt het hoogste punt - de climax van zenuwachtigheid.

Gedurende een aanval van opvliegendheid geschieden de lichamelijke functies in een overdreven snel tempo, terwijl al het geestelijk en physieke werk verricht wordt met een groot nadeel.

Deze toestand moet men beschouwen als gevolg van een abnormaal punt in de hersens, waardoor bepaalde gevoelens of gedachten in staat zijn het lichaam in een toestand van nuttelooze opwinding te brengen - een toe-

stand, waarin de machinerie handelt, onafhankelijk van zijn gewone regulateur - den wil.

'O, ze vliegt altijd dadelijk op!'

'Gij kunt haar met niets lastig vallen; ze is zoo 'zenuwachtig.'

Deze en andere dergelijke opmerkingen hooren wij dagelijks. Zulke 'zenuwachtige' personen, die heden zoo over-actief zijn, moeten noodzakelijkerwijze morgen of overmorgen een ongewone geestelijke uitputting en een onnatuurlijke physieke vermoeidheid gevoelen. Zij zeggen van zichzelf, dan, en heel terecht, dat zij het gevoel hebben alsof ze geheel 'afgeloopen' zijn, wat al bewijst dat zij te voren geheel 'opgewonden' waren.

De natuur zorgt ervoor dat uitputting hen overvalt, expres met het doel, de zenuwen te behoeden voor 'breken'.... of de 'stoomketels voor springen.' De groote zwakheid, die volgt op opwinding, is een groote en verstandige veiligheidsklep, een nuttig levensbeschermer.

Wij kunnen geen lang-durende *over-werkzaamheid* hebben zonder een daarop volgend stadium van *onder-werkzaamheid.*

Diezelfde zenuwachtige menschen beginnen dan te klagen zoo vermoeid te zijn.... altijd vermoeid, vermoeid 's morgens, en vermoeid 's avonds. Zij vertellen voortdurend aan iedereen dat zij zoo uitgeput zijn, en herhalen eeuwig hetzelfde bij zichzelf, weinig vermoedende, dat deze overwegingen van 'vermoeidheid' direct toevoegen aan hun som van moeheid.

Suggestie is op zichzelf een machtige vermoeier van zoowel lichaam als geest. Een klein beetje minder zenuw- en spierbeweging, een beetje minder 'zenuwachtigheid', gepaard met meer geestelijke beheersching.... *tegen-suggestie*.... zou onmiddellijk veel menschen genezen van tenminste de helft hunner gewone vermoeidheid, als ze dit maar wisten.

Gij moet niet voortdurend denken noch weerstand bieden aan uw vermoeidheid. Wanneer gij U 's avonds moe en uitgeput gevoelt, redeneer dan eenvoudig als volgt: 'Ja, ik ben vanavond heel moe, maar dat is heel natuurlijk. Ik wil gaan slapen en uitrusten, dan zal ik morgenochtend weer beter en heel goed zijn.'

Het aanvaarden van uw vermoeidheid zal u meer of minder en onmiddellijk doen uitrusten. Wij moeten leeren van ons af te schudden het overdrijven van onze uitputting en het den nadruk leggen op onze vermoeidheid, en dit is vooral wenschelijk gedurende de maaltijden en tegen bedtijd.

Voedsel, de opbouwer van versleten weefsels, en slaap, het ware levenselixir, moeten respectvol behandeld worden: zij vragen dat men ze tegemoet komt, met al den eerbied, verschuldigd aan hun gewichtigheid.

Sommige menschen ruineeren zichzelf door zoo krachtig en vlug te spreken, dat de zenuwen en spieren, in verband met hun gezichtsuitdrukking, in een voortdurenden staat van buitengewone spanning zijn. Natuurlijk raken zij vroegtijdig uitgeput.

Wij zien dezelfde onnoodige en vermoeiende concentratie aan den dag gelegd, die hardop lezen, naar een voordracht luisteren, boodschappen doen, visites maken en op velerlei andere wijze. Zij vermoeien zichzelf vroegtijdig en onnoodig door deze onnatuurlijke spanning.

Iemand heeft dan ook gezegd, dat de meeste menschen in de kerk 'luisteren met hun ruggegraat en niet met hun ooren.'

Onlangs in een spoorwegcoupé reizende, zat ik tegenover een dame, die in een staat van hooge spier- en zenuwspanning was, gedurende de geheele reis. Zij wilde zich niet ‘ontspannen’ en haar lichaam met de beweging van den trein ‘meegeven’ maar volhardde er in rechtop en stijf op haar plaats te zitten en den ‘trein te helpen voortduwen’ naar de plaats zijner bestemming. Aan het einde van haar reis, toen zij uit den trein stapte, hoorde ik haar zeggen: ‘O, Marie, ik ben gewoon “geradbraakt” ik ben doodop!’

Op dezelfde wijze zien we menschen, wier oogen gauw vermoeid worden door lezen, wat dikwijls te wijten is niet alleen aan de inspanning van het oog, maar ook aan die der zenuwen.

Anderen kunnen geen visites maken zonder onnoodig vermoeid te worden. Sommige vrouwen zijn niet in staat te naaien of een halve dag uit te gaan, zonder een vermoeid pijnlijk gevoel tusschen de schouders te krijgen, voor 't grootste deel te wijten aan onnoodige zenuw- en spier-inspanning.

Want bij ons dagelijksch werk gebruiken we niet alleen die zenuwen en spieren, die noodig zijn voor het verrichten van onze taak, maar we staan eveneens het geheele zenuw-mechanisme toe, zich in te spannen, uit noodelooze sympathie met de actief zijnde spieren.

Er is iets bepaald verkeerds in iemands zenuwen, wanneer iedereen er voortdurend ‘op werkt’. Ze zijn óf ziek, óf abnormaal sensitief. Deze onnatuurlijke sensitiefheid, die gewoonlijk wordt uitgedrukt door de klacht, dat menschen ‘zoo op mijn zenuwen werken’ kan men vergelijken bij de physiologie van een schichtig paard. Wanneer een paard schichtig wordt voor het een of andere hem onbekende voorwerp, is het gewoonte het herhaaldelijk voorbij dat voorwerp te brengen, om het er aan te laten gewennen. Zoo zou het ook voor sommige zenuwachtige menschen uitstekend zijn, ze direct met degenen, die op hun zenuwen werken, samen

te brengen en ze flink gade te slaan.

Wanneer gij u onbehagelijk voelt, omdat Mevrouw B. suiker op haar tomaten doet in plaats van zout, zou het heel goed voor u zijn iemand te engageeren, om tegenover u plaats te nemen, die suiker op tomaten eet, zoo lang totdat gij u zelf er geheel aan gewend hebt en uw zenuwen zich met tomaten met suiker verzoend hebben.

Iemand heeft eens gezegd: 'Elke vrouw is een slavin van elke andere vrouw die haar irriteert.'

Elke vrouw moet zichzelf vrij maken van deze eigenaardige slavernij - deze tyrannie van onbeheerschte zenuwen. Wat kan het u schelen of Mevrouw H. onophoudelijk op haar stoel zit te wriemelen, of dat Mevrouw J. haar voet heen en weer slingert terwijl zij u een visite maakt? Er is geen enkele reden wraarom deze dingen op uw zenuwen moeten werken. Als uw vrienden wenschen te wriemelen, laat ze wriemelen! Verhef u boven deze onbeteekenende kwellingen!

Een groot gedeelte van de opwinding, drukte en beweging van ons elken-dag-leven is voor geen enkel doeleinde noodig. Wanneer het echter *noodig* is haast te maken, doe het dan kalm, zonder opwinding en noodelooze inspanning, wrant de inspanning noodig voor deze hurry en beweging, trekt zoo de spieren samen, dat zij geen vlugge beweging meer kunnen doen zonder zich overmatig in te spannen, en dientengevolge onnoodig zich te vermoeien.

Sommige menschen zijn zoo chronisch in een hurry, dat zij geen tijd kunnen vinden te eten, adem te halen, of te slapen op eene natuurlijke en normale wijze. Zij hebben de gewoonte van te 'vliegen' zoo geheel en al aangenomen, dat zij de trap op en af racen, van de eene kamer in de andere vliegen, en alle soorten van niet-vereischte inspanning doormaken, eenvoudig omdat zij ''t zoo ontzettend druk hebben, of zooveel te doen hebben, dat ze er haast bij neervallen.'

Den een of anderen dag zullen we meer zorg besteden aan het spier-en zenuw-vraagstuk en misschien komen tot oplossing van het punt, hoe we zullen leeren de ongebruikte deelen van het lichaam te doen uitrusten, terwijl de actieve zenuwen en spieren bezig zijn het noodige werk te verrichten.

Hoewel de *geestelijke* gesteldheid het voornaamste element bij gewone alledaagsche 'zenuwachtigheid' vertegenwoordigt, - het doorsnee-geval ontstaat uit de gecombineerde overschrijding van geestelijke en physieke wetten - zijn zekere stoffelijke invloeden bijna altijd onveranderlijk meewerkende factoren.

Er kan geen twijfel aan zijn dat thee en koffie, medicijnen, tabak en alcoholische dranken ook min of meer verantwoordelijk zijn voor het ontstaan van 'zenuwachtigheid', ofschoon men in vele gevallen tot deze narcotische middelen zijn toevlucht neemt, om te trachten daarmee de genezing van een toestand van 'zenuwachtigheid', die reeds bestaat, te bevorderen.

Naar Prof. S.

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, én voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

1813. - Ik dank U hartelijk voor Uw tweede schrijven. Ik begrijp dat het moeilijk is om onder zulke omstandigheden de voorschriften van den arts te volgen, maar ik zou in Uw geval toch niet willen, dat de eene zich aldus offert voor de andere. Dat mag toch niet. En leidt bij deze laatste misschien tot zich steeds meer toegeven. Ik vind het zoo jammer, indien Uw lieve patiënte tenslotte geheel en al te gronde gaat bij dezen toestand. Want, zij *moet* toch doen wat haar is voorgeschreven. - Ik durf er niet meer van zeggen op deze plaats, dan alleen dit dat ik het alles wèl, wèl heel treurig vind voor U allemaal, en zoo van harte hoop hoe Uw geduld zal beloond worden. Hartelijk gegroet.*)

Het Paard. - Ik dank U heel hartelijk voor Uw gift, en kan U verzekeren dat ik U heel dankbaar ben voor Uw groote vriendelijkheid. Ik heb U nog particulier te schrijven hierover. - Uw sympathie met mijn boeken, en mijn werk, is voor mij natuurlijk een groote voldoening, waar gij er bijvoegt het over het geheel steeds met mij eens te zijn. En ook ben ik blij dat gij mijne wijze van het te zeggen naar Uw zin vindt. Ik kan het niet anders doen, dan zoo als ik het doe; mijn natuur is nu eenmaal zoo, en niet anders.

Het treft mij, en dat zeer aangenaam, hoe steeds méër Lelie-lezers hun sympathie uiten vóór Duitschland, naar aanleiding mijner artikelen. Zooals ik onlangs schreef aan een anderen cor-

*) Intusschen van U en Uw dochter opnieuw gehoord! Antwoord volgt.

respondent, zoo is het: De overgroote meerderheid, gesteund op *partijdig* courantengeschrijf, heeft tot hiertoe het woord alleen gehad, en de anderen worden daardoor tot zwijgen gedwongen. Nu ik echter den moed heb mijne opinie niet onder stoelen of banken te schuiven, zijn er velen die dat waardeeren, of die ik de oogen open, waar zij tot hiertoe werden geblinddoekt door de partijdigheid van zekere Bladen.

- De Oostenrijkers ken ik minder goed dan de Duitschers. Tyrol echter, dat natuurlijk tot Oostenrijk behoort, is mij buitengewoon sympathiek. Ik vind de Tyrolers een bijzonder sympathiek soort menschen. Na lang in Schulz gewoond te hebben, in het Engadin, waar de Zwitser iets bijzonder stugs en geslotens heeft, was mij een verblijf in Tyrol een ware weldaad, door de vriendelijke, opgewekte, gemoedelijke manieren der bevolking. -

Ja, ik-ook bewonder de 'grootsche stemming, van de Duitschers'; die woorden van U drukken: het zeer juist uit. Men *moet* onder den indruk raken; hunner zelfopoffering en eensgezindheid, nu het geldt hun land en hun eer. En ik vind b.v. roerend die jonge soldaten, zoo even van de schoolbanken weggeroepen, die onlangs moedig in den dood gingen bij duizenden, zingend: 'Deutschland, Deutschland über Alles, über Alles in der Welt'. Zelfs de vijandelijke pers moest dien waardigen heldendood bewonderen.

Ja, indien gij mij met de honden uit Nauheim hadt kunnen meenemen, al was het ook per fiets, ik was zeker gegaan Ik verzeker U dat ik er niet voor mijn genoegen bleef, doordien de uitgever mij stéédsen zoo pertinent terugverlangde, en ik-zelve begreep dat hij daarbij in zijn volle recht was. De bagage, zelfs de handbagage, hadden we wel achtergelaten, maar de honden nóóit. - Nietwaar, het is wèl treurig dat de 'dierenbescherming' zoo weinig nut sticht, omdat de verschillende bestuursleden zoo dikwijls heel weinig conscientieus zijn. Men hoort dat van alle kanten! Uit alle steden en streken! - Gij-ook schrijft weder over de Belgen zooals iedereen over hen oordeelt, die persoonlijk met hen in aanraking komt, namelijk dat zij niet sympathiek aandoen. - En die 'malle aanstellerij' met hen keur ik, gelijk gij in elk nummer kunt zien, even sterk af als gij. - Gij schrijft: 'de Engelschen hebben het bij mij verkorven door Z. Afrika.' Wel, bij mij óok. Lees wat ik hierover schrijf. - Evenals gij heb ik een afkeer van 'malle aanstellerij', zóodat ik, toen het hier in den Haag, voor eenige jaren, een mode-dweeperij was om voor het hotel waar Kruger woonde ovaties te brengen aan hem, om met Boerenhoeden te loopen, om voor de Boeren te breien en te naaien, en om sentimenteel te jammeren over het hun aangedane onrecht, precies als nu over de Belgische 'gruwelen', mij veel kalmer en onverschilliger gedroeg dan al deze mode-menschen. Maar... ik *vergeet* niet, zooals zij. Mij is reeds daarom de Padvinderij een weerzin wekkende uitvinding, omdat zij in de wereld kwam door dienzelfden Baden-Powell, aan wien Transvaal zijn ondergang dankt, en omdat deze Engelschman *onze* jongens kwam 'inspecteeren'. En *mij* is noch het den Boeren aangedane onrecht, noch de gemeene draaierij van een Botha uit de gedachten gegaan terwille van Engelsch schijnheilig geleuter over 'het Behoud der Neutrale Staten'. - Ik behoef U wel niet te zeggen hoe zeer ik Uwe opinie deel omtrent het voorbehoud waaronder men 'de Belgische gruwelen' moet aanvaarden. - De rest particulier.

Mevr. J.F.v.R. - Hartelijk dank voor Uw schrijven, waarin gij onder anderen zegt hoe het U zoo goed doet dat Marie zoo lief en hartelijk is voor ons, zooals nu onlangs weer, toen zij ons met zooveel liefde verwelkomde bij onze terugkomst. Marie verdient deze lofspraak heusch zoo van harte. Het is beschamend zooveel als zij voor ons over heeft en voor ons doet. En ik waardeer het zoo innig dat er zijn die dit in hààr waardeeren. Er zijn er zoovelen die daarbij zoo weinig stilstaan, *te* weinig m.i., wat anderen, onze dienstboden, voor ons zijn in ons dagelijksch leven; ik ben er mijne ouders steeds zoo dankbaar voor in dit speciale opzicht van hen een goed voorbeeld en een goede leerschool te hebben gehad. - Nietwaar, is het niet treurig dat den dieren zooveel leed wordt aangedaan dat onnoodig is, leed hun berokkend door liefdeloosheid der menschen! Gisteren heb ik voor mijn oogen een fox zien overrijden door een auto. Wij lieten hem nog gauw naar onze woning brengen, maar onderweg reeds overleed hij. Aan wien behoort hij? Is hij weggeloopen, of eenvoudig verwaarloosd door zijn eigenaar? De auto vloog natuurlijk onverschillig door. - Ik heb dan altijd zulk een verbittering tegen zulke ellendelingen; ik zou hen àlle kwaad kunnen aandoen op zoo'n oogenblik. - Ja, het is een heele leegte in huis, dat een onzer honden dood is. De andere is nu steeds bij Benjamin en Frits, omdat wij bang waren dat hij anders zou gaan treuren om zijn onafscheidelijken medgezel. Gelukkig gaat dat goed. De gestorven kleine hond was echter juist van die twee de vroolijkste en bij-de-handste. - Ja, graag ontvang ik van U de photo van Uw eigen hond als gij er een laat maken, want ik heb al de hondenphoto-'s van mijn onbekende vrienden rondom mij hangen in mijn kamer. Weest U nogmaals hartelijk gedankt, ook voor wat Uw man denkt over mij.

J.C. - Ik geloof dat gij en ik het in den grond vrij wel eens zijn. Gij schrijft:

Ik ben het met U eens wat betreft de neiging tot valschheid in de vrouw, en het lief doen naar den schijn, maar ik kan niet zoo heel goed hebben dat ze door andere vrouwen wordt hard gevallen daarom. Van jongsaf, dat weet U ook, werd eene vrouw in onwaarheid opgevoed, en de man niet. Van kind af wordt een meisje ingeprent wat naar het oordeel van **men** *een meisje niet mag doen en wat ze als meisje behoort te doen en te laten, met totale veronachtzaming van haren aard.*

Als een meisje zus is aangelegd en men vindt dat ze zóó behoort te zijn, nu als ze dan niet zóó is, moet ze zich maar zoo voordoen, want zus te zijn komt niet te pas voor een meisje. Hoe jong wordt het eene vrouw al niet ingeprent dat ze ingetogen moet zijn in het bijzijn van mannen, en voorkomend, en wat niet al, en, als ze dat alles van natuur niet is, dan is ze immers al onwaar en liegt ze, wanneer ze doet wat haar, als zijnde behoorlijk, geleerd wordt. Daarbij is het leven van een vrouw

zooveel moeielijker, omdat haar opvoeding zooveel meer bekrompen is. Voor hetgeen U in eene vrouw het meest tegenstaat is nog oorzaak te vinden in haar opvoeding; voor hetgeen U tegenstaat in een man, toch eigenlijk niet. Meestal toch wordt hij veel minder in onwaarheid opgevoed en leeft hij er zeer dikwijls toch in, denkt U eens aan het verdraaien van courantengeschrijf, waar U, zoo terecht, met verontwaardiging over kunt schrijven. Tot voor niet zoo'n langen tijd werd een meisje, op enkele uitzonderingen na, maar voor één positie opgevoed, voor die van getrouwde vrouw, en om die te veroveren moest ze zich wringen en plooien, en liefdoen, kortom alles schijnen wat ze veeltijds niet was; is dit alles geen leugen? Wat vindt men van dit alles in de mannenopvoeding.? Hun egoïsme, hun drinken, en hun vaak ongebreidelde handelingen met vrouwen, waartegen geen beter ik opkomt omdat het er niet is, (anders zouden ze het immers niet doen) ergert mij nog meer dan de vrouwenondeugden, omdat een man veel minder vaak de dupe is van eene opvoeding, waarin de ondeugden worden aangekweekt, zooals bij het meisje de schijn en de leugen, al geef ik toe dat vaders voorbeeld in dezen niet altijd opbouwend werkt voor een jongen. -

Zoo oppervlakkig beschouwd is er veel waarheid in deze Uwe klacht over de verleugende opvoeding der vrouw. Maar het komt mij voor dat die opvoeding haar thans niet meer verontschuldigt. Want, veel van wat gij schrijft omtrent die opvoeding is van toepassing op een verleden tijd. Het hedendaagsche meisje wordt over het algemeen veel vrijer en eerlijker grootgebracht dan het vroegere. De resultaten echter daarvan zijn m.i. gansch niet bevredigend. Onder de vrouwen van een vroegeren tijd vindt men namelijk naar verhouding nog veel meer eerlijke en oprechte krakters dan onder de tegenwoordige, die, onder de motto's kunst, nuttigheid, maatschappelijk werk, wat niet al van dien aard, even graag een man willen veroveren als het vroegere geslacht, en die onder die motto's precies even huichelachtig en valsch zich voordoen als de op trouwen en den man behagen speciaal afgerichte 'jonge dame' van vroeger. M.i. zijn daarom deze ondeugden van valschheid en onoprechtheid in den grond der vrouw *aangeboren*, al geef ik U toe dat menige opvoeding ze nog extra aankweekt. En, aan den anderen kant, ik ben het wèl met U eens dat de jongen niet wordt grootgebracht tot huichelen, maar ik kan U niet toegeven dat zijne opvoeding niet hem *africht* tot speciale man-ondeugden. Integendeel. Gij noemt b.v. drinken. Weet gij dan niet hoe, juist in den beschaafden stand, aan de academie speciaal, de oudere studenten de 'groenen', de pas-aankomende jongelui, dwingen tot zich te buiten gaan aan drank, *en* aan vrouwen, op de walgelijkste wijze. Weet gij niet hoe het slechte voorbeeld wordt aangekweekt, zoowel in zake drinken als waar het geslachtelijke buitensporigheden geldt, niet alleen door slechte vrienden, maar óók door professoren en zoogenaamde opvoeders, die een jongenman uitlachen om zijn brave-Hendrik-achtigheid indien hij tracht zich te onthouden.? Waar gij dan echter schrijft dat gij tracht onpartijdig te oordeelen, ondanks het vele leed dat juist vrouwen U aandeden daar wil ik U antwoorden: Dat zelfde tracht ik-óók. Ik heb niet eenmaal, zooals gij, bijzonder veel leed ervaren zijdens speciaal vrouwen. Maar wel heb ik, evenals gij, vele vrouwen onder mijn persoonlijke kennissen die ik hoogacht en lief heb, gehuwde en ongehuwde, oudere en jongere, arbeidende, en van hare renten levende. Dus, onze opvatting staat niet ver van elkaar ten slotte. -

Het is een feit dat de menschheid, als algemeen genomen, mannen en vrouwen beiden, valsch is en leugenachtig, en niet durft uitkomen voor de éérlijke waarheid,

maar de manieren van een vrouw zijn daarbij m.i. valscher, genieperiger, katachtiger dan die van een man. - Ik ben U dankbaar voor Uw indruk van mijn karakter en van mijn rechtvaardigheidszin, waardoor gij er toe kwaamt mij over deze quaestie te schrijven. Ik antwoord U daarop: Ik zou niet zoovele persoonlijke vrouwelijke kennissen bezitten van wie ik houd, en die van mij houden, indien ik niet in staat ware rechtvaardig te oordeelen en te begrijpen en te waardeeren.

Ja - ik-ook vind dat de mannen veel meer elkaars partij trekken dan de vrouwen het doen voor elkaar. Dat ligt aan hare onderlinge jaloezie en kleinzielige opvattingen. Zeker, ik geef u toe: indien men de diepste oorzaken nagaat, dan is er voor alles, ook daarvoor, een excuus te vinden. Maar, daarmede komt men dan ten slotte tot het nieuwerwetsche stelsel van algeheele *on*verantwoordelijkheid zijner eigene daden, waarvoor ik niets voel. Opvoeding en erfelijkheid worden tegenwoordig als uitvluchten gebruikt door alle zwakkelingen. Daarin schuilt m.i. het gevaar dezer nieuwerwetsche leer. - Ik vind het zoo heerlijk te vernemen dat gij-ook de Lelie zoo gaarne leest omdat zij zoo veelzijdig is. - Waarom hebt gij niet geschreven indertijd over de door U thans behandelde huwelijkskwestie? Ik-ook vind zoo iets niet 'ideaal,' maar, gegeven dat wat ik zie en weet van zoo menig wettig huwelijk, kan ik mij best begrijpen dat menig man het niet aandurft, en ik verwonder mij zelfs steeds, dat er nog zoo velen zijn die het wèl aandurven. Welnu, wat blijft er in het eerste geval dan anders over dan den in die ged: gekozen weg? *Dat* juist is de schuld der hedendaagsche vrouw-opvoeding, m.i., eene opvoeding gepaard gaande met luxe-eischen waaraan geen man bijna kan voldoen, daar de hedendaagsche echtgenoote niets zelve doet, geen dienstboden kan houden, ze nochtans veel meer noodig heeft nog dan de vroegere, en voor hare uitgaven, toilet, enz., een inkomen verbruikt dat geen enkel tractement geeft, zoodat particulier fortuin van weerskanten steeds noodzaak is. - Ik vind het prettig dat gij mij hebt geschreven, en hoop zeer dat gij, waar ik U misschien nog niet bevredigde, opnieuw zult antwoorden. Vriendelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Gedachtenwisseling van C. Groustra alsmede de Correspondentie aan: **Lelie, C.J.W.v.d.B., Mevr: W-N., Eene medestrijdster, Drente, Lot, Leo, Gé** en **M.S.**, nog wachten.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

6 Januari 1915.
28ste Jaargang.
No 28.

Bericht.

De laatste dagen van dit jaar dat achter ons ligt, die van Kerstmis, de eerste van 1915, brachten mij véle lieve bloemengroeten en gelukwenschen, zoodat mijn woning er zoo feestelijk uitzag, en ook mijn hart verkeerde in de rechte feest-stemming, die der dankbaarheid! Allen, allen zij, langs dezen weg voorloopig, gedankt; ik hoop dit ook schriftelijk particulier te doen, echter ik ontving één allerliefst bloemstuk zonder naamkaartje uit L... Is mijn vermoeden juist, dan moet ik daarvoor Stania danken, wijl L... hare woonplaats is? Maar, wil zij zoo vriendelijk zijn mij dat even te melden? Het is een buitengewoon smaakvol arrangement van witte bloemen, met een Nieuwjaarsklokje erin, en het kwam zoo frisch en mooi over, als van een bloemist van hier bezorgd! - Waarlijk, men heeft mij véél vreugde bereid, en allen mogen overtuigd zijn van mijn innige erkentelijkheid, en van mijn wederkeerige goede wenschen voor hen, en voor allen die dit lezen!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De Verborgenheid des Geloofs
door H. Visser.

Mysterie 't leven!
Mysterie 't lot!
De schepping predikt
Geen liefd'rijk God!

DE GÉNESTET.

't Is een wonderbaar aangename geur van eerlijkheid en gedachtenrijkdom die den op-

merkzamen lezer van 's dichters ‘Peinzens moede’ verkwikt.

De groote, benauwende vraag, die door alle eeuwen heen de arme, zoekende, in raadselen wandelende menschheid heeft afgemat, hangt boven heel dit fijn gebouwde vers: ‘Waarom?’

De schepping, de natuur, zij moge van grootheid, van macht, van majesteit gewagen - van liefde getuigt zij niet. Die liefde moge er zijn - de natuur getuigt er niet van. Zeker, het schoone, het verhevene er verheffende, het moge in de natuur aanwezig zijn, evenals het leelijke, het afzichtelijke het onpractische, het wanstaltige - het één zoowel als het ander is er in ons oog zoo zin-, zoo zielloos. Het grootsche, ontzagwekkende onweder zuivert den dampkring, maar slaat tegelijkertijd een koe in het veld, een man op den weg te morsel of steekt met zijn bliksems een hooischelf, een boerenerf aan brand en vernietigt in enkele uren de vlijt, de energie, de hoop en de verwachting van lange jaren.

Grootheid, ontzagwekkende grootheid moge de natuur te aanschouwen geven, zachtbekorende, stralende weelde moge ons in verrukking brengen - 't is alles zoo zinloos in ons oog, zoo zonder samenhang, dat wij er alles in kunnen zien behalve Gods *liefde.*

De duivel hoort weer ons zingen van ‘vrede op aarde’ en hij schatert zijn lach. Ja, zulk een vroomheid mag hij wel, zulk een vroomheid, die nu nog welbehagelijk van vrede zingt, amuseert hem.

De Natuur?...

> Wat deert haar uw vreugde, uw leed?
> Ze is zielloos lief'lijk en redeloos wreed!

Waarom schijnt de zon als daar een Huberte van Uitweerde, met doodelijke smart in het hart, op het graf van haar lieven doode treurt,[*)] *waarom* lacht die zon als daar op de slagvelden van Europa het jonge leven uit duizend keelen kermt van schrijnend, folterend leed, als de dood rondwaart, overal, in de afgrijselijkste vormen, als daar met driest geweld weerlooze vrouwen worden verkracht en tot weduwen, kinderen tot weezen worden gemaakt, als daar korenvelden worden vertrapt en vreedzame hoeven verbrand, als blind gezag de rede met ruwe hand vermoord... *Waarom? Waarom...?*

En het Engelenlied in Efrata's velden?

Vrede op aarde?

In menschen... *in menschen* welbehagen?

Wat beduidt het toch?

Is het dan niets anders dan een lied, een mooi lied, maar slechts een lied? Een lied zonder zin? Zonder ziel?

Een ijdel geroep?

Een nobele poging?

Een goedbedoelde poging, evengoed bedoeld als die van den stichter van het Vredespaleis, de manifestanten der vredescongressen... maar ook even hulpeloos en armzalig van uitwerking?...

> En Hij die allen is voorgegaan
> Liet zonder antwoord ons ‘*waarom*’ staan?

*) ‘Vragensmoede’, Anna de Savornin Lohman.

Somber is dit lied, somber in zijn nuchtere objectiviteit, in zijn beschouwing van de dagelijksche dingen om ons heen.

O, zeker, er zijn er genoeg die terstond een antwoord klaar hebben op al die 'Waaroms', er zijn er genoeg die het ze zullen geven dat antwoord, in een vloek en een zucht, zelfs zonder dit, menschen, die niet half zoo ernstig, zoo serieus zijn als De Génestet - die U zullen zeggen dat het 'de zonde' is die de oorzaak is van al die ellende - de zonde - de zonde. En dan zijn er geen vragen meer voor hen.

De vraag vanwaar dan het ontzag'lijke verschil tusschen den eenen en den anderen goddelooze - de brooddronkenheid aan den eenen, de broodeloosheid aan den anderen kant - die vraag raakt hen niet en zij praten er over heen en zij zingen maar door, zij zingen maar door als gekken: Vrede op aarde, vrede op aarde, in menschen een welbehagen! Je reinste idiotisme.

Wat zullen wij dan tot deze dingen zeggen?

Waar is, in deze dagen van tastbaar onrecht, waarin duizenden menschen worden opgejaagd uit hun woningen als vee om een onderdak te zoeken aan dat der beesten gelijk - waar is nu de liefde van den Almachtigen God, die immers met hoorbare stem gesproken heeft tot Abraham, tot Jakob, tot Mozes?

Daar was eens een Abraham die de Vader der Geloovigen genaamd werd, omdat hij ons moest leeren *hoe* wij gelooven moesten.

De volkeren [heidenen] rondom hem offerden hunne zonen ter eere van hunne goden en hierin ziet hij zijn roeping. Zou hij minder zijn dan die heidenen, zou hij minder liefde hebben tot den God waarin hij **gelooft.** En hierin ziet hij de vingerwijzing van zijn God of - volgens het Bijbelsche spraakgebruik - hij hoorde God zeggen: 'Offer mij Uwen

zoon!' Heeft God het dan niet met hoorbare stem gezegd? - Neen! Ten eerste kan God geen moord eischen en ten tweede zou het geen *geloof* zijn, als Abraham met zijn vleeschelijke ooren God hoorde praten, maar wetenschap. Abraham gaat naar den berg, natuurlijk niet zonder zielestrijd. Hij aarzelt. Daar ziet hij een ram in de struiken en daarin, in dat feit, hoort hij de stem Gods: 'Doe den jongen geen kwaad!' Zoo is het met al de bijbelheiligen gegaan. 't Was steeds *geloof* - nooit *weten*, nooit *aanschouwen!*

't Is hetzelfde wat De Génestet bezingt aan het slot van zijn overpeinzing:

Maar toch al gloeit soms
Mijn hoofd van smart,
In U mijn Schepper
Vertrouwt mijn hart.

Trots ieder raadsel
Het kwaad zóó groot,
De smart zoo schrikkelijk,
Trots rouw en dood.

Ja tóch ik meene
Dat ik Uw Hand
Wel speurde in 't leven,
Uw Vaderhand.

Hetzelfde geloof wat ook de schrijfster van '*Herinneringen*' gedurig weer doet spreken, ondanks alles van 'die Hand, die leidde toch!' Hetzelfde geloof, dat, wonderbaar en heerlijk, zoovelen doet instemmen met dezen aantrekkelijken dichter:

'k Meen dat mijn ziele,
Ter stille nacht,
Uw stem wel hoorde,
Zoo teêr, zoo zacht.
Na vuur en stormwind
Zweefde ook soms mij,
Schoon geen Elia,
De Heer voorbij.
Daar is geen priester die U verklaart,
Maar U zoekt niemand vergeefs op aard!

's Hage, 25 December.

Terugblik.

Zoo heet een der gedichten van den man, uit wiens woorden ik van kind-af troost, opbeuring, geestelijke hulp putte: de Genestet.

Straks komt daar een uur in 't leven
Dat de mensch zich vraagt:
Wie zijn weg stiert en zijn streven?
Wie hem leidt en draagt?

Over 't land van zijn verleden

Slaat de zwerver 't oog;
- - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -
In zijn vaart, wie hield hem tegen
Met een stroohalm?
Wie heeft bergen weggeschoven
Voor zijn matten voet?
- - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -
Speelden onbekende machten
Met zijn hart, zijn lot?
Of wel leidden hem gedachten,
Van een zeegnend God. - -

Zie, mij dunkt, dat zijn zoovele 'terugblik'-gedachten die in ieder onzer - voor zoover tot nadenken in staat - opkomen bij het einde van elk jaar, bij dat van dit droevige oorlogsjaar in het bijzonder. - Immers, nooit liet de twijfel aan een 'zeegnend God' zich luider en wreeder hooren dan thans, waar we in het achter ons liggende jaar van bloed en van tranen, van oorlogshaat en van gemeenheid, van gruwel en uitmoording en verwoesting, terugzien op de huichelachtige vredes-paleis-betoogingen, waaraan alle diezelfde natiën eenstemmig deelnamen, die ondertusschen zich heimelijk voorbereidden tot den afschuwlijksten, verfijndst-gemeenen krijg, dien ooit de 'beschaving' uitdacht met hare duizenderlei kunstmiddelen van wetenschap en kennis.

En toch, wááraan is het toe te schrijven, dat juist diezelfde oorlog nochtans een herleving van het religieus gevoel baarde, niet alleen in het door den langen vrede-voorspoed overmoedig en zelfverzekerd geworden maar in den grond toch steeds kerkelijk-gezinde Duitschland, maar ook in het in zijne ongeloovigheid een eer stellende sociaal-democratische Frankrijk, dat korte jaren geleden alle priesters en liefdezusters uitdreef, en wier groote Pers, tot op 1914 Aug. toe, den draak stak met al wat geloof heet. Men spreekt zelfs van een aanstaande verzoening tusschen de afvallig geworden 'oudste dochter' van Rome, Frankrijk, en den Heiligen Stoel! Dááraan moge de baatzucht der politieke belangen niet vreemd zijn, zeker is het in elk geval dat óók het Fransche volk een anderen, ernstigeren toon aanslaat in zake godsdienst, dan vóór de verschrikking van den krijg. - De mensch voelt dat hij *stof* is, - dat woord bewaarheidt zich thans op zóó vreeselijke wijze aan hem, dat hij zoekend en tastend de hand uitstrekt naar een Ginds, naar een Wederzien, naar een Ontwaken, - waar geen scheiding zal zijn en geen smart.

Waan of Waarheid.... Wie onzer zal het zeggen....?

Niemand. - Hier op aarde *niemand!* Geen theoloog, hoe geleerd ook, zal U ooit het 'Godsbestaan' kunnen uit elkaar zetten, noch

kunnen bewijzen logisch dat: *God is liefde.* Integendeel, al wat wij rondom ons van Hem zien is Raadsel, is géén liefde, is onbegrijplijkheid. -

God is *onbegrijplijk.* - Dàárbij moeten we ons neerleggen wat aangaat dat wat we zien rondom ons op aarde.

Een mijner zeer orthodoxe familie-leden antwoordde me eens, toen ik tot hem kwam met de vraag: Waarom doet God al dat leed aan, aan onschuldigen, en dieren, en armen?

'Die anderen gaan U niets aan. Zie op Uw eigen leven, en verdiep U niet in dat van anderen.'

- Zie, dat antwoord is dat van het calvinisme in al zijn steile, koude, harde egoïstheid. - 'Als God 't mij maar goed geeft, als ik maar behoor tot de uitverkorenen, wat gaan me dan die overigen aan!' - - Het zijn zulke gezegden, zulke antwoorden, die doen sterven de kleine zaadjes van geloof, welke daar trachten te ontkiemen in stille zoekende gemoederen. -

Neen, de anderen gaan ons wèl aan. Wèl mogen we, *moeten* we, steeds opnieuw, ons verdiepen in hun lot, hun strijd, hun verleiding, hun leed; wel mogen we vragen: Waarom deze, en niet ik? Ben ik dan zooveel beter? Heb ik het méér verdiend? Was ik in Gods oog waardiger tot zegen dan gene? -

Al die vragen stemmen tot zelf-onderzoek, tot zacht-oordeelen, tot alles-vergeven dóór alles-begrijpen. - Maar tegelijk-óók, al erkennen we Gods Onbegrijpelijkheid, al is en blijft het een onware phrase te zeggen: God *is* liefde, tegelijk-óók moeten we hooren naar de stem van eigen-ik, naar hetgeen wij ons herinneren van eigen ondervindingen, eigen gemoedsleven. -

Niet over noch vóór anderen wil ik daarom mijn terugblik schrijven bij wijze van een soort bekentenis van: 'Nu weet ik het' of 'Zoo is het'. O neen, 't lot van die anderen, de vreeselijkheid van dezen oorlog, de schande der wreedheid den dieren aangedaan, 't blijft mij nog steeds even onbegrijpelijk, juist zoo onbegrijpelijk als armoede en ziekte en ellende en leed. - -

Maar, dit jaar van algemeene ellende en ook voor mij van veel tegenspoed is nochtans voor mij-zelve innerlijk een geweest van rijke ervaring op geestelijk gebied, van inwendig beleven van datgene wat niet is te bewijzen, maar slechts is te *voelen.* -

> Niet omdat alles hem ons verklaart
> Maar, ondanks alles dat twijfel baart -

Daar wordt ergens in den Bijbel gesproken van een 'Wolk van Getuigen' Daaraan denk ik dikwijls wanneer ik naga de merkwaardige ervaringen op geestelijk gebied van allerlei menschen uit allerlei kringen. Het tweede gezicht, het vooruitzien van komende gebeurtenissen, de profetie-gave, alles van dien aard, het is, alle eeuwen dóór, te veelvuldig voorgekomen dan dat men het kan wegredeneeren met de kinderachtige bewering: Inbeelding. In onze dagen is er gelukkig dan ook een breede schare onderzoekers van wetenschappelijke vorming, doktoren en anderen, die volkomen erkennen de gegrondheid dezer verschijnselen, en die ze bestudeeren en gadeslaan, afgescheiden van alle 'geloof'. -

Ik ken menschen van allerlei richtingen, spiritisten, maar ook velen die nimmer eene seance bijwoonden of zouden *willen* bijwonen zelfs, wier getuigenis omtrent persoonlijke bovenzinnelijke ervaringen rotsvast staat als hunne geloofwaardigheid

in dat opzicht. Maar, behalve hen, roomsch-katholieken en orthodoxen, modernen en christian-scientisten, theosofen, of hoe ze zich ook noemen mogen, die allen onder ons, die zoeken het Licht, den Weg naar het Onbekende, zouden ze niet, ieder op hunne wijze, een klein, een ondeelbaar klein deel bezitten van de groote Waarheid - die aan ieder onzer afzonderlijk misschien wordt geopenbaard langs den afzonderlijken weg dien ieder onzer afzonderlijk noodig heeft om er te komen? -

Zie, dat is *mijn* geloof, op dit oogenblik. Ieder onzer heeft zijn eigen afzonderlijken weg noodig, zijn eigen afzonderlijke opvoeding des levens. - Het leven is *de* groote opvoeder. Het neemt U bij de hand en voert U - - waarheen ge *niet* wildet. Ge slaat de verzenen tegen de prikkels. Ge geraakt in opstand. Ge vindt Uw lot onrechtvaardig, wreed. Ge denkt dat het Kruis U te zwaar wordt, en tracht het ongeduldig van U te werpen.... Maar een onbekende Macht drukt het U nog zwaarder op de moede schouders.... En ge moet vóórt, 'vóórt op de onbekende wegen.' - - En ge gaat 'steile bergen op.' - - En ge wordt 'zoo moede, zoo mat.' - -

En dan komt dat oogenblik - ik herhaal, ik spreek niet van anderen, ik spreek slechts van eigen ervaring - waarop ge U buigt en zegt: Ik begrijp niet, ik weet niet, het *blijft* alles raadsel, maar toch *voel* ik dat het goed is zoo met mij, dat ik aannemen moet

wat me gegeven wordt, wordt gegeven te dragen, en wordt gegeven te lijden, en moet danken voor wat me wordt gegeven te genieten. - En in UW hart wordt het vrede. - -

Niet de eigengerechtige vrede van hem die zich Gods uitverkorene acht tegenover ‘de zondige wereld’ maar die weemoedige vrede, die afwacht, en hoopt, en berust....

> Pas gisteren en zoo ver,
> Zoo ver reeds op de stroomen
> Van 't wondere diepe meer - -

Pas gisteren....! Is het mogelijk dat er tientallen jaren achter me liggen sinds ik uit de Afgescheiden kerk in Assen naar huis ijlde op den Oudejaars-avond, om er dien blijgezelligen atmosfeer te vinden, welke mijne lieve moeder wist te geven aan ons huisvertrek, atmosfeer van feestelijk-plechtige Oudejaars-avond-stemming, van laat naar bed gaan en bijbellezing, en chocolade en wafels!

En dan Nieuwjaarsdag! - - Dag van naar de voordeur heen en weer loopen, om de tallooze kaartjes op te vangen, van 's middags geluk gaan wenschen in de ‘Zondagsche jurk’ bij familie-leden, van zich voelen, met het vooruitjagen het kind ingeboren: één jaar nader weer tot dat heerlijke iets: volwassen zijn! - -

Helaas! Met het volwassen-zijn komt het leed - het groote, groote leed. Voor de eene zus, voor de andere zoo. Voor sommigen uiterlijke slagen, van verlies van positie, of van finantieelen aard, voor hen die diep voelen in èlk geval dat innerlijke leed, dat veel zwaarder is om te dragen dan welke uiterlijke ramp ook, dat leed dat ontbladert de levenslente, dat verwoest alles wat eens daarbinnen bloeide en vruchtdroeg, maar dat óók rijpt en máákt tot *mensch.* -

En de graven om ons heen worden steeds méérdere. - Steeds méérdere dierbaren legt ge weg. - Steeds méérdere plaatsen rondom U worden leeg. - - Steeds waarschuwender klinkt Het lied der Dooden: Heden ik en morgen Gij. - -

Maar ach, er is nog iets veel droevigers dan de scheiding van het graf, het is die van het leven. O, waarom is het verzoenen zoo moeilijk? Ik erken het volmondig, ik mijnerzijds heb het zoo menigmaal ondervonden, dat zij, die zich beleedigd achten, te recht of ten onrechte, de uitgestoken hand der verzoening stéédsafwijzen. Hoe menigmaal heb ik het beproefd, zelfs al was ik volkomen overtuigd van mijn eigen gelijk, hoe zelden nochtans, ach hoe zelden, is het mij gelukt! -

Bedenkt ge het dan nooit, gij, die zoo onverzoenlijk zijt, gij die u-zelven zoo terstond verongelijkt acht, dat gij-ook misdeedt aan anderen op Uw beurt, dat gij voor Uw misslagen zoekt voor U-zelven verontschuldigingen of verklaringen, welke gij hardnekkig terugwijst waar ze U werden aangeboden door een die in Uwe oogen misdeed aan U?

Vergeven *en* vergeten, hoe weinigen onzer kunnen het! En toch, hoe veel lichter zou het leven niet zijn, indien we *die* kunst wat méér nastreefden! Dood, armoede, ellende, ziekte, het zijn zoo vele levensraadselen, waartegen wij-menschen niets vermogen; maar waarom al dat leed nog verzwaard door wat we elkaar aandoen door eigen verbittering, eigen egoïsme, eigen onverzoenlijkheid.? Zie, we struikelen allen dagelijks in velen, *dat* zal nooit zijn te vermijden, maar, als we gestruikeld zijn, waarom wil dan degene, die ons *kon* helpen, ons zoo zelden het opstaan vergemakkelijken? Waarom laat hij ons liever liggen dan ons op te helpen? Dit althans kan ik van mezelve getuigen, dat ik-persoonlijk nimmer nog een uitgestoken

hand afwees, nimmer een poging tot verzoening niet heb willen aanvaarden. Helaas, meestal heb ik juist aangaande dezen karaktertrek van mij de opmerking gehoord: 'Hoe is het mogelijk! Dat zou *ik* nooit kunnen. Nooit zou ik willen ongelijk erkennen,' enz., enz. - Waarom niet - als ge ongelijk *hebt*? - Maar, zelfs al zijt ge dáártoe niet instaat, in elk geval behoeft ge toch niet af te wijzen de U aangeboden verzoening, kunt ge aannemen wat U geboden wordt, de hand des vredes.

Hoe kan ooit de menschheid-zelve komen tot wereldvrede, zoo lang er zoo weinig begeerte daarnaar heerscht in het particuliere leven, zoo lang de hoogmoed en de boosaardigheid nog hoogtij vieren in zoovele, vele gezinnen, en in zoo vele, vele harten - ook van hen die op den thans afgeloopen Oudejaars-avond zich opmaakten om hem godsdienstig af te sluiten in de kerk, met God. - -

Vrede op aarde. - Het lijkt er verder dan ooit van af in dezen tijd! - - Maar hoe kan dat ook, waar er slechts in zoo weinige harten nog *vrede* woont? - - - Zoek en gij zult vinden. Zoek óók den vrede - - langs den weg dien gij-persoonlijk noodig hebt - - die voor U waarschijnlijk een andere is dan voor mij of voor gene, maar, ik zou ieder Uwer willen toeroepen: *Zoek* hem, *zoek* hem, eer het te laat is. - -

Waarvan komt het dat zoo vele, vele gelaatstrekken van ouder-wordende menschen iets zuurs, iets verbitterds, iets onaantrekkelijks krijgen? O, het komt niet door de jaren, niet door den ouderdom, maar het komt door den onvrede met eigen-ik. Als we jong zijn, dan hopen we, en wachten we, en jagen we koortsig vooruit. En de lente van het leven overbloesemt dan daarenboven nog het merk van levens-desillusie, dat zich straks gaat grieven om onzen mond, gaat accentueeren in rimpeltjes op onze wangen en kin, in doffer-geworden oogen. - - Maar een vredig, met het leven-verzoend ouder-worden geeft een nieuwe schoonheid, geeft de glimlach der berusting, geeft de helderziendheid van het alles-begrijpen, geeft de blijdschap-uitdrukking van het leven-hebben-leeren verstaan. Ik ken zulke ouderen. Ik ken helaas echter ook velen, velen, die tot de eerste categorie behooren, die ik noch hun geld, noch hun maatschappelijke voorrechten, noch hun uiterlijk geluk benijd, omdat zij niet verstaan van dat alles te genieten, omdat het hun van dag tot dag ontglijdt, tot ergernis en angst van henzelven, waar zij zien de jaren vlieden, en er spijtig en ontevreden door worden dat straks het graf hen verslindt. En ik ken óók, en hen allen zou ik willen danken hier, ik ken óók velen, velen, die mij, van allerlei levensrichtingen, uit allerlei kringen, langs allerlei wegen, brachten in dit afgeloopen jaar een eindje verder - - een eindje verder op den weg van berusting. - Zij die dit stuk lezen zullen misschien weten dat ze bedoeld zijn. Anderen ook zullen het niet eenmaal vermoeden wat ik aan hen dank. - - Maar, vóór en boven alles dank ik het groote, wonderbare leven-zelf, dat mij bracht zoo ver, tot hiertoe; dat mij nam aan de hand, en leidde waar ik niet wezen wilde, en thans toch doet zeggen ondanks alles: Het is goed zoo, - ik was een onwetende aan den opgang van het leven, - - met schade en schande heb ik menige ondervinding betaald - - maar toch, ik had die lessen nóódig. - - En daarneven, hoeveel, hoeveel reden tot dank en nogmaals dank! Hoe veel werd mij gegeven, hoeveel liefde en vriendschap, en zegen van allerlei aard! - Hoe oneindig veel! Ik begrijp niet, ik weet niet, wáárom het leed, wáárom de zegen! Waarom *ik* deze smart, waarom gene zooveel geluk, waarom *ik* deze bevoorrechtingen, waarom gene zooveel berooving. - En het klinkt ook uit *mijn* ziel:

> Nochtans wel menigwerf is 't donker in mijn ziele,
> De frischheid van mijn vreugd werd lang des levens roof,
> En daar zijn uren dat ik neerval maar niet kniele,
> En roep tot U.... maar niet geloof....
>
> Helaas, ik zag meer rouwe en raadselen in dit leven
> Dan waar mijn zorgloos hart, mijn ijdle jeugd aan dacht.
>
> - - - - - - - En menig stille wond
> Waaraan mij 't harte bloedt tuigt van des levens strijd,
> Ik ken Uw jammeren thans: Dood, Armoe, Krankte, Zonde,
> 'k Weet hoe de weemoed lacht en hoe de weelde lijdt....

O, hier op deze aarde zal het altijd blijven: afwachten; méér niet. Afwachten, totdat we, zooals mijn overleden vader het uitdrukte, ‘een station verder zullen zijn’ - door den dood -.

Maar, we kunnen dat komende station afwachten hier op aarde in opstand en in verbittering, of ook in berusting en in overgegevenheid. Ik heb den laatsten weg gekozen. Ik weet niet, ik *hoop*....

Trots 't onverklaarbre
Dat huiveren doet,
En 't onbewijsbre
Der hoop die 'k voed!
Trots ieder raadsel,
Het kwaad zoo groot,
De smart zoo schriklijk,
Trots rouw en dood....

Ik smacht, vermoeide
Van 's levens loop....
Mijn hope is weemoed,
Mijn weemoed hoop!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Zoo is het of Een welverdiende satyre...

Punch, het Engelsche humoristische weekblad, dat méér uitmunt door geestige teekeningen dan door geestige stukjes, heeft één medewerkster, die, onder den titel: ‘Blanche's letters’ (Blanche's brieven), reeds sinds jaren op een allergeestigste manier den draak steekt met high-life, kunst-doenerigheid, modefratsen, alles van dien aard waarin de vrouwen van den hedendaagschen tijd uit-

munten in alle landen ter wereld, en óók in Engeland. Thans ligt voor mij een harer 'brieven', sinds de oorlog is uitgebroken, waarin zij op meesterlijke wijze bespot het onware, onechte, zelfverheerlijkende modegedoe van zeker soort 'verpleegsters' uit de hoogste kringen, voor wie zelfs al deze oorlogs-ellende niets anders is dan een modesport, een reden om zich te laten photographeeren en bewierooken:

'*Stella Clackmannan heeft een veertiendaagsche cursus doorgemaakt voor verpleegster en is nu afgereisd. Ik ging haar zien vóór haar vertrek. Zij had geposeerd voor een photograaf in haar Roode-Kruis-pakje, voor uren en uren achtereen, en ze was bijna halfdood, maar de heldhaftige ziel zei, dat ze bereid was nog zelfs meer dan dat te doen voor haar vaderland. Op een van de photo's zit ze naast een krib, met gevouwen handen; ze ziet er heel treurig uit, maar o zoo lief! Op een ander staat ze, en zingt: 'It 's a long way to Tipparary' en op een derde verbindt ze iemand* (*voor die photo heeft ze een van haar lakeien gebruikt*)*; naar mijn oordeel is dit de minst gelukte. 't Lijkt wel of ze den armen man laat stikken. Enfin, ze zijn onbeschrijfelijk snoezig, en ze komen allemaal in de 'Aristocratische engelen van Barmhartigheid'-bladzijde, van het aanstaande nommer van 'Menschen van Rang.*'

Hierin is géén woord overdreven. En het is aardig en eerlijk, dat juist een Engelsch-Blad-zelf deze parodie geeft op de speciaal-Engelsche voorliefde voor groote-dames afbeelden in illustraties als 'nurses.' Alle Engelsche illustraties geven thans b.v. 'A duchess' (de aanstellerige hertogin van Sutherland, die, hoewel reeds grootmoeder, nog steeds een jong-meisje wil lijken) als verpleegster in België, in verschillende opnamen. Men kan geen Engelsche illustratie opslaan, of men vindt er magnifique en flatteerende beeltenissen in van Lady Zoo en 'The honoured' Zus, als Red-Cross-Nurse, enz. -

Ik zeg niet - zie een vorig overzicht v/d week - dat alléén Engelsche dames zich schuldig maken aan deze akelige weerzinwekkende aanstellerij, integendeel, ik wil haar zelfs gaarne de eer laten dat zij, over het algemeen, meer geest- en wilskracht hebben dan speciaal hare Fransche zusteren van den zelfden rang, maar slechts leg ik er den nadruk op, dat geen land ter wereld, behalve Amerika, zóó tuk is op het verspreiden van de meest-flatteerende photo-opnamen van dames der aristocratie als 'nurses,' met ophemelende onderschriften erbij, als speciaal Engeland. En, dat ik hierin gelijk heb, bewijst de door mij vertaalde passage uit Punch, - van welk blad, neven de uitstekende teekeningen, 'Blanche's letters' steeds een der grootste aantrekkelijkheden zijn.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. 'Die Waffen nieder'.

O, wat vond 'men' dat boek 'prachtig' toen het uitkwam!

Hoe sentimenteel moesten moeders en echtgenooten erom huilen van aandoening!

Hoe eerbiedig hebben mannen de schrijfster gehuldigd, met toasten en eerbewijzingen, op vredescongressen en diners!

Maar.... hebben die moeders, die vrouwen hunne kinderen geléérd de waarheid van dat boek te betrachten, hun echtgenooten gesmeekt die in praktijk te brengen.?

Hebben zij niet veeleer met ‘trots’ hunne dierbaren afgestaan èn in Duitschland èn in Frankrijk èn in Engeland èn in België.? - Zijn zij ook ten onzent niet ten volle daartoe bereid straks?

En de mannen! Hebben niet diezelfde heeren diplomaten, die met Bertha von Suttner solden op vergaderingen en vredes-bijeen-komsten, die haar hoogelijk prezen, en haar betoastten, hebben ze niet ondertusschen, jaar in jaar uit, Europa toegerust tot den afschuwelijken moord-krijg die thans is uitgebroken, waaronder niet alleen de soldaten en de verwoeste landstreken lijden, maar waardoor ook tallooze ongelukkigen, die er oogenschijnlijk niets mee te maken hebben, te gronde gaan? -

Over die laatsten wil ik het thans hebben.

Over de slagvelden, en over de dooden en de verminkten, over hen is reeds zooveel gezegd - - al kan er nooit *genoeg* van gezegd worden, nooit *genoeg* tegen worden getuigd!

Het is ‘maar’ een gemengd nieuwtje uit een Fransche Courant, en het geldt ‘maar’ een doodgewonen werkman. Doch, het zegt boekdeelen voor wie nadenkt.

‘*Emil Benesmans was gedurende zijn geheele leven - hij was 64 jaar - werkman geweest... een vroolijke man*, *door zijn patroon zeer geacht, zeer gezien bij zijn kameraden...*

De oorlog brak uit...

Benesmans, die sinds twintig jaar bij denzelfden baas werkte, *Avenue Saint Ouan, Parijs*, *was plotseling broodeloos. Hij was te oud om nog*

elders werk te vinden, en zocht tevergeefs elken dag naar een of ander karweitje.

- Toen werd het leven hem te zwaar. Hongerig en ziek ging hij naar zijn kamertje 14 Passage du Mont Cenis. Met beverige hand schreef hij een kort briefje aan den politiecommissaris Mr. Lefil, toen nam hij een oude revolver, laadde deze, zette den loop tegen den rechterslaap, schoot.

De buren, die op het geluid van het schot toeijlden, vonden nog slechts een lijk.

Zoo staat het er in wreeden eenvoud. - Zegt het niet boekdeelen? Hoevelen worden niet aldus broodeloos, en sterven, - misschien niet, als deze ongelukkige, vrijwillig -, maar, uit honger en ellende, een langzamen marteldood?

Hoevele vrouwen en kinderen gaat het niet aldus?

Op een andere plaats, onder rechtszaken, een ander voorbeeld!

Een moeder, ongehuwd, op de Fransche manier levende in vrije liefde met een oppassenden werkman, vernam dat hij onmiddellijk zou moeten uittrekken! Dat beteekende voor haar, de als ongehuwde voor de meeste liefdadige bedeelingen niet in aanmerking komende, dubbelen nood. En hij-ook zijnerzijds verkoos een zekeren vreedzamen dood met haar boven dien waarschijnlijken afschuwelijken ginds. Ze trachtten daarom zichzelven en hunne twee kleine meisjes te doen verstikken door gas. Bijtijds gered, werd zij, degene die het plan had bedacht, (hem kan men immers voor slachtvee te goed gebruiken) tot 5 jaren opsluiting veroordeeld!

En haar kleine meisje? (De jongste van het tweetal was de eenige die in de verstikking den dood vond). Wie zorgt gedurende die vijf jaren voor haar? De een of andere inrichting waarschijnlijk waar het kind zedelijk te gronde gaat.

Maar, zelfs al is dat laatste niet het geval, dan nog? Dit oppassende gezin is nu voor goed uiteen-gerukt. Waarom? *Omdat deze vrouw en moeder man en kinderen liefhad tot in den dood.* Met hen wilde sterven. -

Hoevelen, hoevelen, de geheele wereld door, gaan niet op de een of andere wijze aldus, ongemerkt, te gronde door den oorlog, ook ten onzent?

- En toch is de kreet van Bertha von Suttner, de kreet waarom vrouwen zoo sentimenteel huilden en waarom mannen haar zoo fraai betoastten, ongehoord verklonken: Die Waffen nieder.! -

Wanneer? Wanneer?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Die Waffen nieder.

II.

En het is de massa, de groote massa, zij is het, die in dit opzicht zich moest vereenigen, omdat zij het is die betáált, waar de enkele hooggeplaatsten winnen, (óók als zij verliezen, want, zij winnen in èlk geval eer, roem, ridderorden, enz.); het is de massa die betáált met goed en bloed en welvaart en leven. -

Hoor hoe le Matin in enthousiaste woorden beschrijft het bezoek onlangs van den President Poincaré aan Koning Albert van België. Samen hebben ze intiem gedineerd met hun wederzijdschen generalen staf, samen hebben ze getoast, en samen in auto's

gezeten, en de troepen voor zich laten défileeren. En daarna - aldus besluit le Matin heel naief: -

'*Daarna is de President gaan décoreeren en gaan omhelzen eenvoudige soldaten.*' -

Voelt gij de *genadige geringschatting* in die meedeeling.? De President wil zich wel verwaardigen 'eenvoudige' soldaten te gaan omhelzen.

Welk een buitengewone goedheid nietwaar!

Maar, die 'eenvoudige soldaten', *zij* zijn het, die moeten strijden, en nacht en dag vechten, en in de loopgraven lijden en sterven, en koude en honger trotseeren.

Staat er toch eens bij stil, gij menschen, die zelf straks misschien óók staat voor het *vreeselijke,* die nu reeds sinds maanden zijt gemobiliseerd, dank zij den wil der groote mogendheden, welk een minachting, onbewust, dit oogenschijnlijk zoo lievige bericht inhoudt! Staat er bij stil, en geeft U zelf rekenschap.

En het is niet alleen in Frankrijk, het is overal zóó! Uit een Hollandsch blad knip ik omtrent ten onzent geïnterneerde Belgische militairen het volgende:

Terwijl de officieren op hun eerewoord beloofd hebben niet te zullen ontvluchten en de vrijheid hebben gekregen om zich binnen zeker gebied vrijelijk te bewegen, geldt dit niet voor de soldaten. Die hebben blijkbaar geen eerewoord.

Van geheel andere zijde werd mij, in een particulieren brief, precies hetzelfde geschreven aangaande het onderscheid dat gemaakt wordt ten onzent in de behandeling van gevangen Duitsche officieren en Duitsche soldaten. De eersten mogen vrij rondloopen, op hun 'eerewoord'. De laatsten schijnen er geen te be-

zitten in de oogen der autoriteiten. - - Begrijpt ge het dan niet, zult ge het dan nóóit begrijpen, o massa, dat al die phrasen van Uw ‘heldenmoed’, Uw ‘dapperheid’, Uw ‘trouw aan het Vaandel’, Uw ‘strijden voor vaderland en vorst’, slechts zoovele *phrase*n zijn, omdat de regeeringen noodig hebben **slachtvee.**

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

Wat moet er gedaan worden?

Wat moet er gedaan worden om voortaan de menschheid te behoeden voor de gruwelen van den oorlog; hoe moet de oorlog onmogelijk worden gemaakt?

Deze vraag houdt duizenden, wellicht millioenen hoofden en harten bezig, nu de ontzettende gruwelen van de menschenslachting ons met medelijden en walging vervullen.

Wij weten het, niet het volk wil oorlog. Als de soldaten tegen elkaar strijden, is het omdat zij moeten. Alweder als voorheen zoo ontelbare malen hebben zij gehoor gegeven aan den oproep: hun plicht te doen Hun plicht!? Een plicht die in strijd is met het hoogste gebod dat er geschreven staat in hun ziel: de liefde tot den naaste. Een plicht, die regelrecht indruischt tegen al het goede, edele, menschwaardige; een plicht, die menschen maakt tot erger dan wilde dieren, tot monsters!

O, indien er één wil, één stem onder hen was, die sprak: wij **weigeren** onze naasten te vermoorden; wij wenschen **in vrede** te leven met onze medemenschen; wij willen God, die Liefde is, meer gehoorzamen dan de menschen, welke bevelen tegen Zijn geest; dan, ja, dan zou het uit zijn. En, zoo dacht ik tot voor korten tijd, ook dan eerst. Niet vóór deze werkstaking zal het uit zijn.

Maar, ik ontvang daar No. 1, van de Uitgaven van het Comitee ‘*De Europeesche Statenbond*,’ getiteld: ‘*Het Eenige Redmiddel*, *Een Europeesche Statenbond*’ door Jhr. Dr. Nico van Suchtelen, M^{ij}. voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam; 't is een overdruk van 't artikel in *'t Handelsblad*, met een korte toevoeging en een *Oproep* (van het Comitee) tot sympathiebetuiging en steun; de prijs is per exemplaar 5 cts., per 1000 ex. *f* 15.-; en ik zie duidelijk in dat Jhr. dr. Nico van Suchtelen het eenige redmiddel gevonden heeft, **mits** *wij allen*, *vrouwen en mannen*, *aanzienlijk en gering*, *ontwikkeld en onontwikkeld*, *ons aansluiten*, *het luide en krachtig doen hooren dat wij*, *het slachten moe*, *vrede* **willen!** *Mits* wij niet twijfelen, niet aarzelen, niet blijven staan toezien; *mits* wij allen meedoen, meedoen met den vasten, onwrikbaren *wil* te bereiken het schoonste doel op deze wereld: vrede!

Dat nu eens geen lauwheid en laksheid ons weerhoude!

Dat niemand zegge: och, dat zal ook wel weer mislukken!

Want: het behoeft niet te mislukken, 't *zal* er toe komen.

Maar: als allen meedoen, als allen willen, komt het *in de naaste toekomst*, onder nog één **mits** n.l. dat tevens *het recht van oorlog te verklaren* komt *aan het volk in zijn geheel.* Dan verrichten *wij*, de thans levenden, de grootste en meest grootsche daad: wij bannen den oorlog, wij stichten den eeuwigen vrede!

Leest '*Het Eenige Redmiddel*' en grijpt het aan! Gij zijt het om Christus' wil en aan u-zelf verplicht!

C. GROUSTRA.

Als het vaderland roept, door Nellij Hoekstra-Kapteijn.

Ze lagen languit in het malsche groene gras, het jong verloofde paartje, droomerig staarden ze naar den strak blauwen hemel, die zich als een onmetelijk koepeldak boven het lachend zomerlandschap welfde. Alles op dezen heerlijken mooien herfstdag ademde rust en vrede, en toch zou daar straks het gedonder der kanonnen gehoord worden, toch weerklonk de afschuwelijke kreet 'Oorlog' en zou straks de vruchtbare aarde gedrenkt worden door bloed, warm menschenbloed van jonge, krachtige mannen, pas aan den ingang van het leven, vol idialen en hoop op een gelukkige toekomst. Mannen, die niet gemist konden worden, vaders van groote gezinnen, zonen, broeders die zouden vallen op het veld van eer, of verminkt uit den krijg terug zouden keeren, voor hun geheel verder leven ongelukkig gemaakt door den wreeden oorlog.... Ze lagen in het gras moe van de lange wandeling, hij, de knappe nog heel jonge man, met zijn zwarte krullebol en fluweelig donkere oogen, die hem een Oosterschen prins deden gelijken, zij, blond, gracieus en teer, zag weemoedig naar hem op.

'O ja,' zuchtte ze 'ik kan het me nog niet begrijpen dat je morgen om dezen tijd al zoo ver van me afbent. He, die afschuwelijke oorlog toch.'

'Zeker kindje,' klonk zijn sympathieke stem, terwijl hij heur blonde haren streelde, 'die oorlog is afschuwelijk, onmenschelijk wreed, dat geef ik je volkomen toe, maar wij hebben hier God zij dank nog vrede.'

'O Jo, maar Papa zegt dat Nederland ook wel in het Europeesche conflict betrokken zal worden,' klonk het gewichtig.

'Kom, kom, ze zullen onze neutraliteit bewaren Liesje,' trooste hij.

'Ja, en daarom moet jij zoover van me af, naar zulk een on mogelijke negerij. Henk

zegt, je kunt den naam niet eens op de kaart vinden.'

'Dan heeft broer Henk met z'n neus gekeken. Raadwijk ligt wel op de kaart. 't Is een station. Neen, zoo min moet je er nu niet over denken, Liesje.'

'Och het doet er ook niet toe,' klonk het moedeloos. Maar ik vind het zoo zielig dat je zoo opeens uit je carrière gerukt wordt en,...' fluisterde ze, het blonde kopje aan zijn breede schouder verbergende, 'dat je zoo ver mij af bent daar, zoo erg ver.'

'Kom snoes, niet zoo moedeloos,' troostte hij, 'kijk eens, waterlanders, is dat nu mijn flinke moedige Lies, foei, wil je wel eens gauw een vroolijk gezichtje zetten, weg met die tranen... kijk ze lacht alweer. Och kindje heusch zoo erg is het niet. Ik ben van plan daar flink te gaan studeeren, tijd in overvloed, en dan is 't wel een heele reis, maar toch wel te bereiken, je moet maar eens bij me komen, kleintje, dat zal me troosten in mijn eenzaamheid.'

'Om aardappels met spek te eten?' lachte ze door haar tranen heen. 'Ik kom hoor, dat beloof ik je.'

'Wat zal je een bekijk hebben, Liesje, jij gracieus, blond poppetje, tusschen de dikke blozende boerinnetjes van 't dorp.'

'Och, malle jongen. Ja ze zullen me wel een erge nuf vinden, maar dat kan me niet schelen, als ik maar bij jou ben... Zeg Jo, zal je heel veel aan me denken?' 'Altijd lieveling, iedere minuut van den dag.' 'Zoo, dan heb je meteen wat te doen.'

'Ondeugende meid, zoo hoor ik je liever,' zei hij haar teeder kussend.

'Zeg Jo?'

'Ja lieveling?'

'Als er nu toch eens oorlog hier komt?'

'Als als, dat is nog ver van ons af. Geen zorgen voor den tijd. Haal je geen muizenesten in je lieve kopje. Het ziet er niet naar uit dat wij in den strijd betrokken zullen worden, we blijven neutraal.'

'.... We moeten weg,' zei ze op eens, ''t is zoo theetijd, en vooral vanavond mogen we niet te laat komen, 't is de laatste keer dat we met elkaar....' Hij sloot haar den mond met een kus.... 'Begin je nu weer sentimenteel te worden, vrouwtje? Laten we het ons nu niet zoo moeilijk maken, we zullen trachten ons zoo goed mogelijk in den toestand te schikken, he? Kom, hupsa, sta beenen! En nu gauw naar huis kind, één twéé drié met de looppas....'

't Was een bijzonder knap paar zooals het daar voortwandelde. Lies Vermeer, in de wandeling 'Lies van dokter' genoemd en Jozef de Blox van Weelderen, zoon van baron de Blox van Weelderen, burgemeester van het lieve schilderachtige Limburgsche dorp. Ze spraken niet veel, af en toe drukte hij heur arm innig tegen zich aan. Beiden hielden zich goed, doch waren zeer onder den indruk der aanstaande scheiding.

.... 's Avonds na de thee werden nog eens de lieve oude liederen gezongen. Hij had een prachtige bariton, waarbij zich haar goed geschoolde zuivere sopraanstem wonderwel voegde. De landlieden, die van hun arbeid terugkeerden, bleven onwillekeurig even staan om naar hun heerlijk gezang te luisteren. En allen in de lieve gezellige huiskamer, waar de geheele familie van weerszijde vereenigd was, hadden tranen in de oogen toen hij zoo innig mooi en gevoelig zong van 'Die beiden Grenadieren'.

's Morgens al heel vroeg moest hij op appél zijn. Liesje bracht hem naar het station, en haar bleek beschreid gezichtje was het laatste wat hij zag op dezen heerlijken

herfstmorgen, die wederom een prachtigen dag voorspelde. En daar stormde de trein heen met hem en veel jonge mannen, die evenals hij op mobilisatie moesten. Ze trachtten zich de lange reis te verkorten door het zingen van vaderlandsche liederen, vertellen van moppen en gissingen over den oorlog hoe lang het wel duren zou? Eindelijk bereikte men de plaats van bestemming. Een klein boerendorpje. De hoeven lagen ver van elkander verspreid. Hier en daar blafte een hond tegen de vreemde mannen, die in hun kleurige uniformen het anders zoo stille dorp een levendig aanzien gaven. Johan de Blox van Weelderen werd tegelijk met een kolossalen milicien met dom sproetig gezicht en wat men in de wandeling melkboerenhondenhaar pleegt te noemen, in een klein buitenlogement, waar ook een winkel aan verbonden was, ingekwartierd. Men wees hem een somber kamertje, waar de atmosfeer alles behalve frisch was onder de pannen aan, dit was zijn vertrek. De boerin vertelde hem in heur plat dialect, as dat meheer nog van geluk mocht spreken dat ie een vrij kamertje had, de korreperaal moet op zolder slapen, want zoo in eene bij je groote huishouden twee van die soldaten te krijgen, het was je wat, maar de mannen zouden het best bij hun hebben, iederen mid-

dag spek en Zondags vleesch. Ja er wonen veel menschen op het dorp die er over mopperden dat ze een of twee mannen in de kost kregen, maar zij en de boer vonden het best, bovendien wat kon je er aan doen, het was burgerplicht had de burgermeester gezeid. Jo liet de woordenstroom over zich heengaan en zag zijn kamertje eens rond, 't was erg klein en zeker slecht gelucht, wat 'n verschil met zijn appartementen in Utrecht. Hoe moest hij het in dit ongelukkige hokje uithouden?...

Buiten was ook al niet veel te zien. In den reeds invallenden schemer zag Jo land en koeien, weinig menschen passeerden, af en toe een boer die van z'n werk kwam. Wat zou Jo met zijn langen avond beginnen? Aan Liesje schrijven? dat het hem nogal meêviel hier, och ja, waarom niet, het arme schepseltje was zoo bedroefd geweest vanmorgen, had zich doodsbleek, wanhopig schreiend aan hem vastgeklemd, alsof het een afscheid voor eeuwig geweest was. Telkens ziet hij die beschreide oogen, die wel verdronken vergeetmijnietjes geleken, nog voor zich. Komaan, spoedig pen en inkt gevraagd en aan Liesekind geschreven, dat verkorte meteen den tijd. En hij schreef zijn meisje een langen brief, trachtte zoo opgewekt mogelijk van de menschen en zijn omgeving te schrijven. 't Viel alles mee, Lies moest maar druk schrijven, liefst elken dag, een brief van haar was hem zoo welkom. Morgen zou hij het dorp en de omgeving eens in oogenschouw nemen, haar, de broertjes en zusjes ansichten zenden, dan konden ze zich eenigszins een voorstelling maken van het dorp waar hij op mobilisatie was. Nog was de brief niet geheel voltooid, toen de boerin aan den trap met veel neus- en keelgeluiden kwam verkondigen as dat de pap op tafel stond en of Meheer beneden kwam. Jo eindigde zijn brief dus schielijk met veel groeten voor allen thuis, en duizend kussen voor zijn Liesje... Beneden gekomen vond hij de geheele familie om de tafel geschaard, de vader een forsche boer, vijf vlasharige kleuters, en een dikke roodwangige dienstbode, die hem met heur glundere oogen zeer verliefd aanzag. Geen onknappe meid. De korporaal was ook aanwezig en zag met leede oogen het verliefde gedoe van de meid naar Jo.

‘Gaat zitten, Meheer,’ noodigde de boer, en eet 'n bordje pap mit ons, of heit uwe liever een boerenmik mit spek? ‘Strakkies, eerst een bordje pap,’ zei de vrouw des huizes. ‘Meheer zal onze pap niet versmaden, 't is van echte zoete melk hoor....’ Jo werkte met veel moeite de flauwe pap naar binnen, at daarna met echte jongens eetlust 'n paar boerenboterhammen met spek. De andere familie at luid-smakkend hun avondbrood, en sprak met volle mond, 't geen Jo onuitsprekelijk ergerde.

‘We motte weg, kameraad,’ liet de korporaal die druk gekheid gemaakt had met de meid Marijtje, zich opeens hooren, ‘'t is tijd hoor.... je weet het toch?’

‘Ja zeker,’ antwoordde Jo stijf, ‘de familiariteit van dien man ergerde hem.’

‘Nou dan gane we maar zoover samen he?’

‘'n Avond samen.’

‘'n Avond mannen.’

Buiten was het inmiddels geheel donker geworden, zoodat Johan telkens struikelde.

‘Je bent dronken van de pap,’ lachte de korporaal, zichzelf heel geestig vindende, ‘zeg, die Marijtje, wat 'n knop stel van een meid is dat hé?’

Zoo, ik heb er niet op gelet.’

‘Waar heb jij je oogen dan? Nou ik wel hoor, ik had het dadelijk in de smiesen.’

‘Zeg, willen we strakkies in het dorp een glas bier gaan drinken?’ stelde hij voor.

Neen, dank je, antwoordde Jo kortaf.

‘Nou, zooas je wilt, as mijn gezelschap soms Meheer niet voornaam genoeg is, ik ben maar een eenvoudige jongen, baronnen en graven zal men hier niet vinden. Nou, ajuw, Groote Meheer. ‘Gelukkig, dacht Jo, toen hij van het vervelende gezelschap bevrijd was en vervolgde alleen zijn weg, in het duister in een miniatuur winkeltje kocht hij eenige ansichten, en vroeg den weg naar het fort.... 's Nachts woelde hij zich om en om in de benauwde vunsige bedstede die zoo onfrisch rook. Eindelijk sliep hij in, 't was een onrustige sluimering, waaruit de boerin hem wekte met een ‘Meheer, je mot opstaan, 't is tijd’. In een wip is Johan uit de bedstede en vlug in de kamers. Een waschtafel was niet aanwezig, dat scheen men overbodige luxe te vinden. Dus moest hij zich beneden bij de pomp wasschen, echt primitief alles hier, dat moest Lies eens zien. Het frissche water knapte hem op, lekker liet hij de stralen over zijn hoofd loopen, tot groot vermaak van de kinderen die lachend riepen: ‘Kaik, hij doopt zijn eigen’.

Jo nam zijn omgeving eens op, bij daglicht kreeg hij een geheel anderen indruk dan gisterenavond toen alles donker en somber was, om

heimwee te krijgen vond hij, doch nu in de heerlijke morgenzon leek het hem heusch wel lief. Zijn dienst was al heel gauw afgeloopen en met zijn langen dag geen raad wetende besluit Jo 'n flinke wandeling te gaan maken. Onderweg had hij veel bekijk, men zag de knappen, slanken, donkeren jongen man vol bewondering na, en menig meisjesoog rustte vol welbehagen op hem. Voor men het stadje inkwam, dat zeer lief in het groen lag, waar Jo's wandeling maar toe was, moest men een nauwe straat passeeren, waar nu juist de chiek van het stadje niet woonde. Een heel minne buurt met veel lugubere kroegen en huizen, waar het minder fatsoenlijk toeging. Natuurlijk trok zijn verschijning zeer de aandacht in deze achterbuurt. In een kroegdeur, met vuurroode lantaarn, verscheen een groote, knappe, blonde meid in hel roode blouse, ze wenkte Jo. ‘Kom je us kijken, we hebben lekker bier’, noodigde ze lachend hem heur witte tanden toonende. Jo schudde het hoofd, neen, hier wilde hij beslist niet binnen gaan, tusschen hem en de mooie blonde meid zag hij het lieve kopje van Liesje, 't was hem of haar onschuldige blauwe oogen zeiden: ‘Neen Jo, denk aan mij’.

Hij zou in deze straat niet vaak meer komen, het leek hem een verdacht buurtje met al die meiden en kroegen. ‘Je hebt geen tuk, hij komt niet’, lachte een gemeen uitziende jonge vrouw met een smerig kind op haar arm.

‘Bemoei je met je eigen’, mompelde de meid. ‘'n Chieke vent anders, maar 't gaat jou neus echt voorbij’ plaagde de andere.

'n Hevige ruzie volgde... Jo trad in een der hoofdstraten een café binnen waar hij 'n kop koffie dronk. 't Was hier ook stil, maar toch weer wat anders dan in Raadwijk, hij nam zich voor hier eens meer te komen, er lagen couranten en tijdschriften, hier leefde je weer... De dagen werden korter, het mooie najaarsweer had plaats gemaakt voor regen en wind, troosteloos viel uit den vaalgrijzen hemel den geheelen dag de regen bij stroomen neder, maakte de wegen slijkerig en onbegaanbaar... De Europeesche oorlog woedde nog in al heur heftigheid voort, maakte elken dag duizenden slachtoffers en heel de beschaafde wereld zag met afgrijzen die moordpartijen aan... de dagen waren voor Jo nu haast niet om door te komen, hij had veel hinder van het natte klimaat, voelde zich moe en koortsig, met veel hoofdpijn. Hij kreeg van huis manden met delicatessen gestuurd, het boereneten kan hij met geen mogelijkheid door zijn keel krijgen. Zijn huismenschen vonden hem trotsch en stijf, 'n groote Meheer, die voor alles z'n fijne neus optrok, neen, dan was de korperaal een andere, die had altijd schik, was met alles tevreden, nou ze hadden het ook best bij hun, zei de boerin, en die Meheer kon eten wat de pot schafte, ze was niet van plan om aparte schoteltjes voor hem klaar te maken. Marijtje, die wel gemerkt had dat Jo koud voor haar bekoorlijkheden bleef, begon kwaad van hem te spreken, vertelde dat hij een stiekemerd was, die de kat in het donker kneep, en die praatjes werden gretig geloofd, en verder rondgestrooid.

.... Blonde Lien uit de ‘roode lantaarn’ was al een paar keeren op het dorp geweest, dit trok temeer de aandacht der Randwijkers, omdat je haar anders nooit zag. Ze was fijn gekleed, prachtige mantel en hoed met 'n massa witte veeren, ze had in het winkeltje bij de herberg koekjes gekocht, en poeslief gevraagd aan de boerin of ze ook zoo'n zwarte Meheer in huis hadden, iedereen had immers militairen op het dorp?

De vrouw had norsch ‘ja’ geantwoord, ‘was niet erg gesteld op de bezoeken van blonde Sien’ die op haar vijftiende jaar al een zeer beruchte naam in den omtrek had,

met iedereen uitging en lang niet netjes leefde. Marijtje had de mooie verschijning vol bewondering nagestaard.

‘Wat is ze prachtig gekleed, het lijkt wel een prinses’, zei ze tegen de vrouw.

‘Nou maar die kleeren benne niet eerlijk verdiend hoor meid’, kwam de vrouw minachtend, ‘as ik jou was 'k zou niet eens naar zoo'n slet willen kijken.’

.... Ook Jo had de mooie verschijning gezien toen hij landerig met hevige migraine op zijn kamertje zat.

't Was wel koud hier, want het kleine kacheltje wilde niet trekken, en rookte voortdurend, maar toch nog beter hier te zitten, dan in de huiskamer waar de kinderen voortdurend drensden, of in de gelagkamer waar de boerenjongens aan het biljarten waren, en gemeene bakken vertelden, die gretig aangehoord werden.... Daar ging blonde Lien, groot, forsch en elegant, geheel misplaatst in deze boersche omgeving.

Het gaf Jo een vreemde sensatie. Wat toch zou ze hier zoeken? De boeren kwamen met de biljartqueue in de hand naar buiten,

riepen haar aan, wilden tracteeren, doch Lien schudde het mooie blonde kopje ‘neen, ze wilde niet getracteerd worden’. Dan ineens naar boven ziende, ontwaart ze hem, en groet lachend, om zich dan schielijk te verwijderen.... Dus om hem was ze hier gekomen, flirt het door zijn brein, om hem, wat is ze toch mooi en elegant, ze gaf hem een sensatie van de groote stad, de wereld daar buiten. Als hij haar eens achterop liep, samen verder wandelde naar de stad, de dag en avond zou zoo eindeloos lang zijn, niet om door te komen.... doch neen dat zou bedrog zijn tegenover zijn Liesje, hij wilde niet.... De herfst op het dorp was saaier en troosteloozer dan ooit. Jo werd mager, had telkens koorts, verteerde van heimwee naar de beschaafde wereld, studeeren wilde door de hoofdpijn niet meer vlotten, niets boeide of interesseerde hem. Thuis vond men, toen hij voor 'n paar dagen met verlof kwam, dat hij er slecht uitzag, hij was de vroolijke Jo niet meer. De dagen daar waren al te spoedig omgegaan, voor Liesje had hij zich goed gehouden, maar o, het koste hem moeite, en nu hij weer hier op zijn kamertje zat voelde hij de ellendige eenzaamheid weer dubbel op zich drukken. Bah, wat 'n leven toch, hier altijd te zitten in dat rookhok bij 'n klein lampje dat heel slecht licht gaf... en die hoofdpijn alle dagen. Komaan, hij zou er maar eens uit loopen, 't verfrisschte nog eens, alles beter dan hier te blijven zitten mokken....

't Was een mooie avond, zacht najaarsweer. Jo liep stevig door en voor hij het zelf wist stond ie voor ‘De roode Lantaarn’ Vroolijke tonen klonken hem tegen, ha, hier was muziek, licht, warmte.... kom, geen gekheid, doorloopen, even bij Willems 'n kop koffie drinken, 'n beetje gezelligheid zoeken, er was veel lectuur,.... wat zoekt hij hier toch? had hij nog geen week geleden zijn meisje niet in de armen gehad en innig gekust.... Plotseling gaat de deur open, blonde Lien verschijnt mooier en verleidelijker dan ooit in heur licht groene blouse, die zoo wonder goed kleedde bij het dikke aschblonde haar. Met een juichkreet begroette ze hem.

‘O lieveling, ben je daar, ik wist wel dat je eens komen zoudt,’ zei ze zich dicht tegen hem aan vleiende, ‘kom ga je mee?’

't Duizelde Jo, er ging een zachte geur van haar uit die hem bedwelmde, vleiend, bijna smeekend zag ze hem met heur groote schitterende oogen aan.... en hij was nog zoo jong, vond geen kracht om weerstand te bieden.... daar bij haar wachtte hem alles; licht, warmte, liefde.... en ginds die troostelooze eenzaamheid, die hem bijna krankzinnig maakte.... en hij volgde haar naar een kamer vol bonten opschik.... doch hij bemerkte niets van de hel schreeuwende kleuren van het gebloemde tapijt vol vlekken, de leelijke kunstbloemen in smakelooze vazen, hij zag alleen de vrouw die zich aan hem gaf.... Toen hij haar laat in den avond verliet, was hij naar lichaam en ziel te gronde gericht.

Edam, 1914.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

C.J.W. v.d. B. - In de Lelie zult gij gelezen hebben dat ik alle manuscripten heb moeten achterlaten. Intusschen staat er nog zoo veel vroegere copy reeds gezet, en is er zooveel actueel, (voor het vervolg van mijn roman kan ik zelfs geen plaats vinden tot hiertoe), dat ik U vooreerst geen plaats kan beloven voor Uw bijdrage. Ook niet als feuilleton. Wilt gij wachten, meldt het mij dan. Met den inhoud van Uw brief ben ik het zéér eens. Ik neem het slot ervan over, omdat ik het zoo zeer waar vind:

Zooeven lees ik in de courant, dat men 's morgens de lijken op een slagveld in Oost-Afrika gedeeltelijk verscheurd vond door hyena's. - Nu blijft de vraag: wie waren de grootste verscheurende beesten, die hoogstaande menschen, die elkàar verslonden, of de hyena's, die, in al hun laagheid en honger, nog te hoog stonden om elkaar af te maken, maar liever een ander dier aten, dat niet tot hun soort behoorde.

Juist zóó denk ook-ik er over.- Ook over ‘de domme massa’ denken gij en ik geheel gelijk; die zal zich helaas nooit veranderen, noch zich laten de oogen openen door wèlke ellende ook, - die haar-zelve in de eerste plaats treft.

Lot. - Ik was blij eindelijk weer eens iets van U te hooren. Neen, ik heb Uw stilzwijgen geenzins toegeschreven aan onvriendelijkheid, wetend Uw omstandigheden. - Natuurlijk, al die emoties hebben invloed op elk mensch met gevoel, en dus zeker ook op mij, die daar in Duitschland innig meeleefde met die allen, dien de oorlog ineens zoo zwaar beproefde. De meestaangrijpende aanblik is het aankomen der gewonden. Van alles wat ik zag en bijwoonde heeft mij dat het meest ontroerd, dat, en het wederzien van Keulen, - alles militair, komend en gaand, vele gewonden-óók, andere met ernstige gezichten vertrekkend, - nadat ik diezelfde stad dit voorjaar had verlaten in den zwijmel en den roes der carnevals-vreugde. -

Nietwaar, indien ik mijn persoonlijkheid niet óók nu had kunnen en mogen geven in de Lelie, dan ware zij niets geweest; dat heb ik den uitgever bij mijn terugkeer terstond gezegd. Ik schrijf niet anders dan wat ik méén. - Ik heb met den door U bedoelden 'vereerder' meermalen gecorrespondeerd, maar juist nu, na mijn terugkomst, nooit meer iets meer van hem vernomen. Dat verwonderde mij reeds lang, zoodat ik blij ben uit Uw schrijven te ontdekken, dat hij tenminste nog lééft. Misschien leest hij dit wel het éérst, nog vóór U, en dan hoop ik dat hij zich betert. Of is hij zóó anti-Duitsch dat hij niets meer wil weten van mij? - Ja, mij dunkt, ondanks alle leed moet gij U toch 'rijk' voelen, zooals gijzelve het dan ook uitdrukt, waar gij zulk een heerlijkheid bezit aan Uw jongen. En dan, mij dunkt, alle Hollandsche moeders, die thans hunne zonen aanzien, moeten wèl dubbel dankbaar zijn, dat ze niet behoeven te worden geofferd voor het vaderland, zooals die der moeders onder de oorlogvoerende partijen. Misschien herinnert ge U nog hoe ik in de Lelie wel eens vertelde van die moeder in Duitschland, die, toen ik, als jong meisje, in Duitschland eens te velde trok tegen den oorlog, ineens opstond, mij de hand toestak, en zeide: 'Fräulein von Lohman: Ich danke Ihnen im Namen aller Deutschen Mütter.' Haar toen klein jongetje zal, als hij in het leven is gebleven, nu ook mede zijn uitgetrokken, is misschien reeds lang gesneuveld. En ik denk aan een anderen jongen, dien ik een paar jaar geleden zag in Wiesbaden bij de Kaiserparade. Hoe schitterden die oogen! Hoe drong hij zich neven mij om vooraan te zijn als de Kaiser voorbijreed! En, toen dat moment dáár was, hoe luide, hoe aanhankelijk klonk zijn: 'Hoch, Hoch, Hoch,' met zijn luide onschuldige jongensstem! Hij-óók kanonnen-vleesch nu! O arme, arme moeders! *Ik* zou gek worden, geloof ik. Ik kan mij zulk een toestand niet indenken. Juist daarom vind ik thans onze Koningin zoo sympathiek, omdat zij den vrede *wil*, zoo oneindig sympathieker is zij mij, dan de Koning van België, die zijn land offerde. Hij had toen in elk geval éérst kunnen probeeren, of het doortrekken der Duitschers, met de hem aangeboden oorlogsvergoeding, niet nog veel voordeeliger was voor zijn onderdanen, dan de *wisse* ondergang die hen wachtte bij een weigering. Hij-zelf heeft toch zijn kinderen in veiligheid kunnen brengen naar Engeland. Maar zijn onderdanen *moesten* vechten. Neen, ik vind zijn handeling veel meer dom en ondoordacht dan bewonderenswaardig, en ik voel heel veel voor onze Koningin, wier begeerte naar vrede zoo uitgesproken zich openbaart. - De pro-Engelschheid en vooral pro-Franschheid van de Hollanders is een questie van onnoozelheid, die zich steeds heeft herhaald in onze geschiedenis, tot onze eigen schade en schande. Overigens is men hier in den Haag in dat opzicht veel wijzer dan in Amstesdam en in de provincie. De groote 'massa' laat nu eenmaal zich door 'de krant' wat wijsmaken. En 'de krant' is in 9 van 10 gevallen van een weerzinwekkende partijdigheid. - Zonder twijfel is het gedoe met de Belgen voor

een groot deel ‘mode’ geweest. Ik spreek veel menschen, integendeel van U-zelve, en ik heb nog niemand gesproken, ook niet de meest anti-Duitsche-dame (vrouwen zijn veelal anti-Duitsch), die niet erkende: Als je met de Belgische vluchtelingen *omgaat* zijn zij onuitstaanbaar. - Ook schijnt het geldgebrek niet zoo nijpend, als velen zich voordoen. De snoepwinkeltjes maakten nog nooit zulke goede zaken - erkennen alle. Maar, wat ik nog erger vind, dat is het gedrag dezer Belgen inzake kleeding. Meer dan eene dame vertelde me hoe gedragen kleeding door deze arme (?) vluchtelingen op hoogmoedigen toon wordt geweigerd als niet ‘naar de laatste mode’. Anderen hebben gezien hoe het, na met weerzin te zijn aangenomen, onmiddellijk vertrok naar de lommerd. Het dreigement: wij zullen naar Engeland schrijven hoe slecht we behandeld worden (!!) is aan de orde van den dag. En daarbij schijnt de vuilheid en de *opzettelijke* onvriendelijkheid groot. Volwassen gezonde mannen weigeren naar de water-closets te gaan, en bevuilen des nachts hunne bedden, zeggende tot de hulpvaardige dames: ‘Daar zijn jullie toch immers voor.’ Anderen werpen het bruine brood weg met de verklaring: ‘Dat lust ik niet.’ Enz. Enz.. Dit alles heb ik gehoord van ooggetuigen, zich wijdend aan het liefdewerk onder de Belgen totaal vrijwillig, en, voor het meerendeel: anti-duitsch-gezind. Als ge die bewuste ‘fuif’ geeft (herinnert ge U wat ge schreeft,) dan kunt ge aan mij denken, dan geef ik-óók er een, wees daarvan zeker. - Neen, voor dienst-nemen, indien men niet behoeft te dienen, kan ook-ik niets voelen. Het is toch ten slotte niets anders dan elkaar doodslaan. En dat zelfs nog niet eenmaal op een ridderlijke wijze. Het is moorden, laaghartig en verraderlijk. En dat van menschen, die ons nooit iets misdeden! Ik zou het onvoorwaardelijk afkeuren dat te doen. - Ik zou dan ook *niet* alleen uit een egoist oogpunt van moederliefde mijn zoon smeeken niet te gaan, neen, ik zou het hem òòk afraden als een heilige plicht, omdat het *slecht* is elkaar uit te moorden, en, zonder voorbehoud *slecht* is indien daartoe geen noodzaak bestaat van moeten-dienen, indien men zich vrijwillig aanmeldt. Ik geloof daarom ook wèl dat het misschien een jongen zou verweekelijken, en zelfs tot ‘lafaard’ stempelen - zooals men tot U zeide, - indien hij enkel bleef ‘terwille zijner moeder’. Maar het zou hem integendeel tot de hoogste eer strekken, bleef hij uit eigen *overtuiging*, uit zedelijke hoogstaandheid. Daartoe toch behoort een moed, veel grooter dan het mee ten strijde trekken, want daartoe behoort

de moed van het zich laten beleedigen en verkeerd laten beoordeelen liever dan een daad bedrijven tegen de eigen overtuiging in. O, indien de ouders en opvoeders het eens zóó ver brachten hunne kinderen in dien geest, tot dien moed van niet *willen* vechten, groot te brengen!

Voor mevrouw Henriëtte van Laak (zij is eene mevrouw) neem ik Uw woorden over, die ik ten volle beaam:

Met wat mej. Henriëtte van Laak schrijft in de Lelie ben ik het zóó van harte ééns, dat ik, als ik haar kende, haar de hand er voor zou willen drukken.

Nietwaar, haar optreden, tot meermalen toe, is zóó flink en sympathiek dat ook-ik haar van harte hoogacht en toejuich, om haar eerlijk getuigenis. - Het verzorgen van paarden in den oorlog heeft helaas - zooals ik van verschillende zijden hoor - een leelijke nevenbedoeling, namelijk om ze zoo gauw mogelijk weer geschikt te maken tot den krijg, waarbij ze natuurlijk dikwijls, nog slechts half genezen, worden uitgezonden voor een tweede maal. Toch is het wáár wat iemand mij schreef: '*Als* ze maar geholpen worden; met welk doel dan ook.' Daartegenover staat intusschen dat een dadelijk afmaken - zooals in Oost-Pruisen is geschied - nog minder wreed is dan ze opkweeken om ze, half-genezen, opnieuw af te zenden. Ik vind de geschiedenissen van al die achtergebleven honden - waar of verzonnen - zóó afschuwelijk dat ik ze niet lees. Want, helpen kan ik immers toch niet van uit de verte. En, het is zóó vreeselijk zich daarin te verdiepen, juist als je er niets aan kunt doen, dat het tenslotte je gek zou maken. - 't Geen gij schrijft over die bewuste ged. beaam ik ten volle. Ik denk er ook zoo over. Maar indien, zooals ook hier het geval was, de menschen onderteekenen met hun eigen naam, dan moeten zij-zelven de verantwoording dragen; niet ik. - - Eigen omgeving vind ik altijd onmisbaar om het gezellig te hebben; hoe eenvoudig ook, en hoe bescheiden, men kan er toch altijd een cachet van eigen-ik op drukken; ik geloof niet dat wij iets bezitten in ons klein, heel bescheiden thuis of het *zegt* ons iets, het is een souvenir, een samen-gekocht ding, een handwerk, een geschenk, wat dan ook, waardoor het voor ons is iets van wáárde. - En de honden-photo's nemen daarbij een groote plaats in. Die van mijn onbekende Lelie-vrienden hangen allen in mijn eigen klein heiligdom.

Den raad van Uw dokter zou ik zeker volgen in Uw geval. Het zal U misschien over veel verdrietelijkheden heenhelpen. Zooals gij terecht schrijft, zulke dingen doen ten slotte toch pijn, vooral als men, zooals gij, zooveel alleen is, en daardoor kan nadenken over al die speldeprikken. Wat doen de menschen elkaar toch een onnoodig verdriet! Ik kan mij begrijpen dat je boos *wordt.* Niet dat je boos *blijft* indien de ander het weer in orde wil maken. En toch heb ik mijn gansche leven dóór opgemerkt dat de menschen, als zij eenmaal zich 'beleedigd' achten, te recht of ten onrechte, onvatbaar zijn voor elke poging tot verzoening, hoe goedgemeend ook. - En dan vinden zij er plezier in het ondervonden 'onrecht' steeds te blijven uitmeten, en te blijven wrokken erover, en den ander erom te haten en te plagen. En daarbij gaat dan het korte leven voorbij! Ik voor mij ben dan ook tot dezelfde conclusie gekomen als gij: 'Als men het gevoel heeft naar zijn beste weten gehandeld te hebben, dan moet men er zich ten slotte bij neerleggen nochtans verkeerd begrepen en beoordeeld te worden.' - Vóór dat de oude copy, die welke gezet is, is opgeruimd, kan ik niets nieuws plaatsen dan zeer actueele stukken. Maar natuurlijk wil ik Uw bijdragen met genoegen ter inzage ontvangen, en bewaren tot later. Vindt gij dat goed; dan zendt ze gerust. - Ik vind het zoo heerlijk dat de dieren in het hart van Uw

jongen zulk een groote plaats innemen. Laat hij mij eens een photo zenden van het poesje! Of een kiekje. Dan komt die bij de verzameling. O, ik vind het zoo heerlijk, dat gij beiden samen zijt. De jaren vlieden zoo gauw. Nu is hij nog heelemaal van U. Gauw genoeg ontneemt het leven U hem, of eene schoondochter doet het. Waardeer dus Uw bezit toch zoo veel als mogelijk is. Dat zou ik allen ouders steeds willen toeroepen, zoolang hunne kinderen nog klein zijn! Hoe is het Gods ter wereld mogelijk, dat zoovelen juist dan hen alleen laten ter wille van uitgaan-genoegens, of 'nuttigheden' of 'vergaderingen', enz. enz.

Leo. - Enkel plaatsgebrek doet mij wachten met de opname Uwer stukken. Die oude-copy-quaestie is zeer lastig, wijl er nog zoo véél gezet staat. Hartelijk gegroet.

Gé. - Hartelijk dank voor Uw sympathie met dat stukje: 'Ik had het niet moeten meedeelen in het openbaar...' - Ja, ik heb aan dien man een vriend, dien ik oneindig véél dank, niet alleen als geneesheer, maar ook om de zedelijke kracht die van hem uitgaat. - Zie aangaande de Belgen, - die gij 'niet kunt uitstaan', - wat ik hierboven schrijf aan Lot. Alles wat ik haar vertel weet ik van ooggetuigen, die ik persoonlijk zeer goed ken. Ik-ook vind het type even onsympathiek van uiterlijk als gij het vindt. Ik was nog in Amsterdam toen de eerste bezending aankwam, en de modedrukte op haar hoogst was, en ik herkende altijd op de straten de 'vluchtelingen' aan hun onhebbelijke manieren en brutale gezichten, geheel en al in het Montreuxgenre, dat mij ook zoo veel onsympathieker is dan dat van Duitsch-Zwitserland of van het Engadin. Ja, ik-ook vind dat wij het 'bezinksel' hebben van België. Daaraan is geen twijfel. - Juist zooals gij schrijft, zoo is het: De Duitschers *zijn* een gemoedelijk vriendelijk volk, en de onmenschen zijn in den oorlog niet enkel bij hen maar in *elk* land te vinden. De oorlog brengt dat bovendien mee dat men onmensch *wordt*, maar bovendien ook brengt de algemeene dienstplicht mee dat de slechte elementen even goed moeten dienen als de nobele en brave karakters. Die laatsten zijn stéédsin de minderheid, in alle landen ter wereld. Dus, óók in den oorlog. - Ik was bepaald onder den indruk van 't geen gij me schrijft van Uw jongen. M.i. is het niet uitgesloten dat hij mediamiek is, na 't geen gij me vertelt van dien droom. Maar zeer zeker is het een reden om heel, heel voorzichtig met hem om te gaan, en hem van al die akeligheden niet het geringste te vertellen. Als *ik* een kind had, zou ik mijn

best doen het altijd mooie en lieve voorstellingen te geven omtrent *alles*. Het leven ontgoochelt zoo gauw. En een kinderziel behoudt de indrukken zoo *diep*, dat weet ik uit eigen ervaring. - Houdt U nu maar goed.

M.S. - Gij vindt het 'mooi en flink' van mij dat ik, ondanks de anti-Duitsch-gezinde stemming, eerlijk mijne meening blijf zeggen, en blijf erkennen mijne sympathieën voor het Duitsche volk. Wel, ik vind het van U 'mooi en flink' dat gij, het niet met mij ééns zijnde, nogtans in staat zijt zulk een eerlijk oordeel te vellen! Immers, juist dat ondervindt men in deze dagen meer dan ooit, dat zij, die eene andere meening zijn toegedaan, daarop niet alleen door dik en dun heendraven, maar het U óók nog hoogst kwalijk nemen indien gij-zelf Uw eigene behoudt. Daarom begin ik met U vóór alles hartelijk te danken voor Uw brief. Uw opvatting is overigens voor een groot deel de mijne, en is zoo eerlijk-objectief dat ik haar hier overneem:

Het is echter uiterst moeilijk de zaak volkomen objectief te beschouwen, mijns inziens hebben al de regeeringen schuld aan dezen oorlog. Ik ben ook er bijna van overtuigd dat de Belgische regeering heel wat menschenlevens had kunnen besparen, indien ze de Duitschers hadden laten doortrekken.

Van a-z. is juist dit ook mijne meening. De regeeringen hebben schuld, niet de natiën, en de Belgische regeering had kunnen *afwachten,* inplaats van zelf de Bondgenooten te hulp te roepen. Bovendien, waarom na Luik geen vrede gesloten, toen Duitschland dien opnieuw aanbood.? Hoeveel ellende ware dan het overig België niet gespaard gebleven! Neen, voor mijn gevoel beging de Belgische Koning, voorgelicht door zijn regeering, een besliste fout, die zijn slimme voorganger Leopold *nooit* zou hebben begaan. Die had er een voordeelig 'zaakje' van gemaakt. *En in dit geval ware dat voor zijn volk een zegen en geluk, het behoud van hun welvaart geweest.* Terwijl koning Albert thans de kastanjes uit het vuur haalt voor de bondgenooten, hij-zelf, maar zijn geteisterde bevolking nog veel meer dan hij. Iets 'heldhaftigs' kan *ik* daarin niet zien. Men moet voor en boven alles denken aan zijn onderdanen, aan hen voor wier lichamelijk en geestelijk heil men de verantwoording draagt; men moet die arme menschen sparen voor verwoesting, mishandeling, verlies van have en goed en leven, - zelfs al zou men daarom *schijnen* te zijn een 'lafaard'... Dat is m.i. de hoogste en de schoonste vorstentaak. De questie of België óók dan toch nog het kind van de rekening ware geworden zijdens de Bondgenooten is m.i. zeer twijfelachtig, waar deze nog niet kláár waren, zoodat de Duitschers waarschijnlijk België waren dóórgetrokken eer ze slag met de Bondgenooten konden leveren. Maar, in elk geval, Koning Albert en zijn regeering hadden dàn het uiterste beproefd, dan ware de zaak buiten hun verantwoording geweest; en óók, de groote oorlogsvergoeding door Duitschland aangeboden hadden ze dàn in elk geval gehad om den nood te lenigen. - Ik heb reeds elders gezegd dat ook-ik de franc-tireurs wel kan nàvoelen, en hen geenszins veroordeel, maar dat ik aan den anderen kant evenzeer begrijp hoe de overwinnaars *genoodzaakt* zijn in zoo'n geval dergelijke opstandelingen te dooden. Dat juist is het *afschuwelijke* van den oorlog, zulke toestanden! Ik geloof dan ook dat ge U vergist indien gij schrijft dat de Duitschers den franctireurs hun gedrag 'kwalijk nemen'. Integendeel, elke Duitscher zal dat even juist ná voelen als gij en ik het doen. Maar, als de stad eenmaal is ingenomen, dan *kan* men immers niet toestaan dat de bevolking oproer maakt, en de eigen soldaten des overwinnaars doodschiet; vandaar dat de Duitschers daartegen zoo *moesten* optreden. Waren de

Franschen in Duitschland of de Engelschen, zij-zelf zouden precies zoo handelen als nu de Duitschers in België. Lees b.v. maar eens hoe uit Frankrijk en Engeland alle handeldrijvende Duitschers, alle kellners, wie ook die Duitsch is, worden verdreven. Dat is even onrechtvaardig. Maar ook dat is, nu het eenmaal oorlog *is,* onvermijdelijk. Vrouwen verwarren m.i. veel te veel gevoel en verstand-redeneeringen. Uw gevoel is het mijne ook - Uw gevoel geeft den franctireur gelijk. Maar mijn verstand zegt mij dat, nu de oorlog er eenmaal *is*, een gestrenge straf niet anders dan onvermijdelijk is, waar het franctireurs geldt. - Heerlijk vind ik het, dat gij-ook het zoo ééns zijt met mevrouw Henriëtte van Laak, en dat gij ook vindt dat wij, die in Lombok indertijd zoo optraden als wij deden, ons in elk geval maar moesten stilhouden. Zooals gij terecht zegt, wij wilden toen *veroveren*, Duitschland wiide alleen *doortrekken. Ik* weet er alles van, want ikzelve was toen op Batavia, en heb dus die geheele geschiedenis uit de eerste hand bijgewoond. Uw groote grief is tegen het Duitsche 'militairisme'. M.i. echter zal het militairisme alleen dan niet meer bestaan, wanneer de menschen-zelven *dienstweigeraars* worden. Verliest Duitschland, dan krijgt het militairisme evenmin een knak als wanneer het wint. Integendeel, ik geloof dat in het laatste geval een gewapende vrede langer zal duren dan in het eerste, want in het eerste geval zal Duitschland niet eer rusten aleer het opnieuw een oorlog heeft uitgelokt om zijn 'eer' te herstellen. Neen, ik ben een even groote anti-militairist als gij, m.i. kunnen de menschen-zelf alleen zich vrijmaken, door *zelf* als één man te weigeren tegen elkaar te vechten. Zal het echter ooit zoo ver komen? - Ik heb den notaris Brants mijn naamkaartje gezonden, maar ik vrees dat zijn plan niet zal slagen. Hoe kunt ge vreezen dat ik 'boos' zou zijn over Uw in beslagname van mijn tijd! Uw brieven zijn mij stéédsmelkom. Deze ook is het, al ware het alleen maar omdat ge zoo verstandig en bezadigd schrijft. Hartelijk dank ervoor!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Correspondentie aan: **Lelie Drenthe, Mevr. J.M.** en **Eene Medestrijdster** nog wachten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

13 Januari 1915.
28ste Jaargang.
No. 29.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Een en ander over oorlog.

Iederen dag lezen wij, dat de toestand hetzelfde is, doch dat de verliezen voor beide partijen ontzettend groot zijn.

Bulgarije had in de beide Balkanoorlogen een leger op de been, dat 600000 man, sterk was. Daar de bevolking toen was 4330000 personen, was dus van iedere drie mannelijke personen één soldaat. Van Bulgarije werd toen gezegd: ‘Nicht ein Heer, sondern ein Volk ist zu Felde gezogen und hat sich auf die Türken geworfen.’

Van dit leger zijn gesneuveld of vermist 52655 man en verwond 157241 man totaal dus 26.2% van de legersterkte. Dit is bijna het dubbele van de Duitsche verliezen in 1870-71. Volgens Fischer, ‘Kriegschirurgische Rück- und Ausblicke vom asiatischen Kriegsschauplatze,’ was het verlies der Russen in den Russisch-Japanschen oorlog 29% en dat der Japanners 40.9%. Schrikbarende cijfers inderdaad. De Bulgaren verloren totaal aan dooden 72000 man, te weten de gesneuvelden en de later aan

hunne wonden gestorvenen; dat wil zeggen, dat in dien oorlog één man gesneuveld is per 30 mannelijke

inwoners. Dit cijfer is te meer daarom zoo hoog, omdat niet 600000 man van den aanvang van den oorlog af medestreden.

Aanvankelijk toch was het Bulgaarsche leger niet sterker dan 350000 man.

Sir Charles Bell deelde in zijn 'Letters' mede hoe hij na den slag van Waterloo gedurende drie dagen gewonden daar opereerde. Hij vertelt daaromtrent: 'All the decencies off performing surgical operation were soon neglected. While I amputated one man's thigh, there lay at one time thirteen all beseeching to be taken next. It was a strange thing to feel my clothes stiff with blood, and my arms powerless with the exertion of using the knife.'

Gelukkig is die tijd voorbij. De chirurg is nu niet meer voortdurend aan het amputeeren. Integendeel, de konservatieve chirurgie is bij den Balkanoorlog opnieuw gebleken de beste te zijn. Clairmont deelde mede, dat amputaties betrekkelijk niet meer voorkwamen, terwijl de meest veelvuldige operaties waren incisies van abcessen.

Om de konservatieve chirurgie goede resultaten te doen opleveren is het noodig de wonden zoo aseptisch mogelijk te behandelen. Clairmont en Tintner zeggen terecht, dat men daartoe met de eenvoudigste middelen het verste komt en wel met een droog aseptisch verband. Verder moet iedere onnoodige manipulatie van den patiënt vermeden worden en mag in geen geval de wond met de hand aangeraakt worden. Bij het Bulgaarsche leger was een groote fout, dat de soldaten niet in het bezit waren van een pakje verband. De Servische soldaten hadden ieder twee pakjes verband. Ook de Turken, de Grieken, ja zelfs de Montenegrijnen waren er van voorzien. Hoe goed die verbandpakjes ook voldoen hebben zij toch de fout te klein te zijn voor groote wonden, zooals die door granaatscherven ontstaan. Buitendien blijven dergelijke verbanden dikwijls slecht zitten, waarom men wenschte, dat er voldoende hechtpleister aan toegevoegd - of dat er met masticolverband gewerkt werd. Naar aanleiding van de gunstige resultaten verkregen met het masticolverband door Stierkin en Fischer is dit nu in het Zwitsersche leger ingevoerd. Ook is voorgesteld, dat iedere tiende soldaat een grooter pak verband zou ontvangen.

Evenals men nu leest, dat de arme soldaten dagen in modderige loopgraven moeten doorbrengen, slecht gevoed en zonder eenige rust, zoo was het ook toen. Widenmann zegt terecht, dat men dergelijke gewonden niet dadelijk moet opereeren, maar ze eerst rust, voedsel en goede verpleging moet geven. Zonder die voorzorgen verdragen die patiënten de operatie niet. En ook tegen reeds ingetreden infectie is rust en immobiliseering van het gewonde lichaamsdeel beter hulpmiddel dan operatie. Tintner zegt: Möge die Wunde noch so belegt, die Eiterung noch so stark, die Entzündung noch so schmerzhaft sein, so kann man dem Arzt nicht genug ans Herz legen, mit der Operation zu warten'. Een geheel andere opvatting en handelwijze dus als van sir Charles Bell. Daarbij komt nog, dat het steeds aanvoeren van nieuwe verwonden een rustig opereeren onmogelijk maakt, tenzij men als Bell kan zeggen 'my mind is calm amidst such a variety of suffering'.

De eenige directe operatieve hulp moet bestaan in het bestrijden van bestaande hevige bloedingen.

Over het algemeen heeft Hildebrandt gelijk, dat het beter is de zwaar gewonden te verplegen in de Hospitalen in het front en ze niet te spoedig te doen vervoeren naar de betere ziekenhuizen in groote steden. Vooral gold dit in den Balkan-oorlog, omdat het vervoer langs slechte wegen zoo uiterst moeilijk ging. De Fransche gewonden zijn er in dit opzicht veel beter aan toe. Ook de Duitschers hebben

betrekkelijk niet ver van hun front goede ziekenhuizen in hun vaderland. In den Fransch-Duitschen oorlog bestond aan weerszijden ook geen gebrek aan goede artsen en chirurgen, in den Balkan-oorlog wel. In geheel Bulgarije zijn slechts 657 artsen, ongeveer het dubbele aantal van Amsterdam. Langzamerhand kwamen daarbij gedurende den oorlog ruim 600 vreemde artsen. Ook in Servië, dat slechts ruim 300 artsen had, was groot gebrek aan geneeskundige hulp en moest ook daar de hulp komen van de buitenlandsche artsen. Het beste was de toestand in Griekenland, het slechtste in Montenegro, dat slechts vijf artsen tot zijn beschikking had. Van het buitenland kwamen 79 artsen Montenegro te hulp.

Of onder de gewonden geweerkogelwonden of wonden door schrapnells veroorzaakt overwegen, hangt van verschillende omstandigheden af. Zoo verloren de Bulgaren bijna niemand door geschutvuur, omdat de Turken zoo slecht schoten. Bij Tschataldscha echter schoten de Turken veel en veel beter en was

het verlies der Bulgaren door het Turksche geschutvuur ontzettend groot. Depage vindt de schrapnellwonden zoo ernstig, dat hij een gemeenschappelijke actie der militaire artsen voorstelde om te komen tot een verbod van schrapnellvuur. Zoo'n verbod zou in de praktijk neerkomen op een 'scrap of paper', niet in staat om de ijzeren schrapnells te verdringen. Herhaalde malen werd ook waargenomen, dat één soldaat door meerdere schrapnellkogels getroffen werd. Zoo zag Friedrich een soldaat, die nog tien dagen in leven bleef na door 32 schrapnellkogels getroffen te zijn. Sabel- en bajonetwonden kwamen weinig voor. De tijd voor de schitterende charges van Ney te Waterloo en van de Fransche kurassiers bij Wörth is voorbij.

Overigens kan men zeggen, dat terwijl in de laatste honderd jaar de krijgschirurgie veel vooruit gegaan is, de oorlogvoering nog niet veel humaner is dan in den tijd van Tilly en Wallenstein.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Een chronisch verloop.

Wel, meneer A., wat is als zakenman wel Uwe meening omtrent den oorlog, zal hij nog lang duren?

Och meneer, antwoordde de aangesproken handelaar met een licht schouderophalen, wat zal ik U zeggen, daar is het einde niet van te voorzien.

Het kan nog jaren aanhouden; de Engelschen zoowel als de Duitschers hebben rijke hulpbronnen, wat reserve en wat materiaal betreft en aangezien beide volken den baas willen spelen en hoogmoedig zijn, zie ik voor mij de vrede nog niet geteekend.

Wat mezelf aangaat, voegde hij er zelfgenoegzaam bij, heb ik heelemaal niet te klagen; in het begin was de clientèle een beetje benauwd, maar nu marcheert mijn zaak weer als van ouds.

Trouwens, wij hadden rekening gehouden met de gebeurlijkheid en varen er nu wel bij. Natuurlijk zijn er uit een economisch oogpunt beschouwd offers gevallen, en wel in de eerste plaats onder de speculanten en financieel-zwakken, maar wij zelven bemerken niet veel van den oorlog.

Het publiek, dat gewoonlijk onze artikelen afneemt, blijft ze consumeeren. (Volgde eene voor den lezer minder belangwekkende opsomming van ingeslagen voorraad.)

Gelijk het gros der menschheid bekommert de heer A. (in casu een voorzichtig en ervaren zakenman) zich meer om zijn eigen voorspoed dan om de ellende der talloozen, die er het loodje bij neerleggen.

Ja, langzamerhand begint men zich al meer en meer te assimileeren aan den nieuwen toestand, en de op eenige kilometers van onze grenzen woedende strijd kan bij een brand vergeleken worden, die wel in de verte zichtbaar is, doch tot dusver niet nadert, derhalve ons niet deert. Het gewone gedoe, zoowel het werkzaam bedrijf als de amusementen, het ontspannend flaneeren en winkelen blijft zijn gang gaan, al zijn de figuranten niet allen dezelfde meer.

Er kan evenwel niet ontkend worden, dat ook hier te lande tal van personen door de crisis uit hun sfeer zijn gerukt en stil en vergeten zoo zuinigjes mogelijk, zoo niet armoedig, voortleven.

Menschen, dien het wel gaat, ziet men, hetzij in gezelschap, hetzij op straat, goed gekleed en in opgewekte stemming, doch de gestranden schijnen, om zoo te zeggen, zich te eclipseeren.

Men ziet hen niet, men verneemt niet, men gewaagt niet meer van hen in de conversatie, dan vluchtig met een medelijdend hoofdschudden. Trouwens geen wonder, het is ook niet alles zich te vertoonen in schamele of oud-modische kleedij, te moeten wonen in een wijk, die men in betere dagen vermeed, zich te moeten behelpen in een eenvoudig vertrek met als voedsel kost, dien men niet gewend was te nuttigen en gemeden te worden door zijne vroegere côterie. Alles went, doch het gedéclasseerd zijn went zeer moeilijk, valt bitter zwaar, vooral wanneer zulks, zooals in deze tijden, plotseling heeft plaats gevonden, en niet het gevolg is van dronkenschap of verdierlijking, waarbij de degradatie geschiedde langs 'lijnen van geleidelijkheid'.

Wanneer wij over eenige maanden of jaren wellicht den heer A. weder eens interviewen over het voortwoeden van den gigantesken menschenmoord, dan riskeeren wij, dat hij ons met verwondering zal aanstaren en tot ons zeggen:

Maar meneer, hoe heb ik het met U, waar praat U nog over, de oorlog, die ons van nabij niet deert, raakt ons feitelijk niet, boezemt ons maar een matig belang meer in, evenals in vroegere tijden ons een spoorwegongeluk in Amerika of een vliegersaccident in Italië slechts flauwtjes interesseerde.

U zult mij dit wel willen toestemmen nietwaar? Hoe droevig ook, heeft in zekeren zin de man gelijk, en zooals wij laatst iemand hoorden zeggen, de oorlog wordt ‘vervelend’, 't is altijd maar hetzelfde. De strijd aan beide fronten doet denken aan eene harmonika of aan een zuig- en perspomp, die afwisselend opzuigt en uitstoot, aan ebbe en vloed, waarbij strand en zee op gezette tijden meester van een strook gronds zijn, gelijk de vijanden, die elkander om beurten een loopgraaf, eene hoeve of een duin betwisten, maar er verre van zijn elkander als natie te vernietigen. Gelijk eene roulette, waarbij rouge het eene oogenblik den boventoon heeft en noir 't daaropvolgende predomineert, doch het spel doorgaat en slachtoffers blijven vallen.

Aan de speeltafel zijn deze offers desperado's en verdwaasden, daar aangeland uit eigen verkiezing, doch in den grooten wereldstrijd zijn 't welvarende menschen en intellectueelen, die opgecommandeerd worden, of veelbelovende jongelieden door het zoet gefluit van den vogelaar gelokt uit alle oorden van de wereld, in den steek latende het geluk, dat hun deel was gevallen.

Strijders komen en verdwijnen bij groote drommen, worden weer aangevuld tot in het oneindige en... de beslissing blijft uit. De gevallen dooden, de lijdende gewonden, de rondstrompelde, dikwijls treurig verminkten, de ongelukkige achtergeblevenen in al hunne droefheid mogen al een fijngevoelig gemoed steeds voor oogen staan, steeds in gedachten blijven, doch zij zijn allen zóó ver van ons verwijderd, dat hun beeld verdrongen wordt door het alledaagsch gedoe om ons heen, door het ons onmiddellijk rakende individueeleen gemeenschapsleven, dat nabij is.

De oorlog is geworden als een chronisch lijden, als eene langdurige ziekte, die door haren permanenten toestand soms minder schijnt te drukken en te pijnigen, en den omstanders minder belang gaat inboezemen, dan eene acute aandoening.

Den Haag, Januari 1915.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Donkere Dagen.

De dagen zijn zoo koud en donker,
Beneveld ons gezicht,
De wereld schijnt zoo hoop'loos treurig,
O, geef ons licht, geef licht.

Zoovelen zijn vermoeid, beladen,
De droefheid is zoo groot,
Een golf van smart trilt door de wereld
In bangen levensnood.

O, geef ons licht, opdat wij voelen
Door zonde en wanhoop heen,
Het Land, waar goedheid, waarheid, liefde,
In eeuwigheid zijn één.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Christus Consolator. (Troost).
Rossita W. Raymond.

Ik knielde naast mijn doode neder;
Gebed bracht troost aan mijnen geest.
Zie! Jezus stond daar, trouw en teeder,
En sprak: ‘Wees niet bevreesd!’

‘Gij Heer, Gij hebt den dood vertreden,
Wek Gij haar op, Uw macht is groot;
Zij stierf nog slechts een uur geleden!’
Hij sprak: ‘Zij is niet dood!’

‘Indien zij slaapt, ontsluit haar oogen,
Die zij in sluimer vallen liet;
Wees met ontfermen, Heer, bewogen!’
Hij sprak: ‘Zij sluimert niet!’

‘Ik weet, zij leeft in reiner sferen,
Daar waar geen rouw is, noch geween;
Doch Heer, ik kan haar niet ontberen!’
Hij sprak: ‘Zij ging niet heen!’

‘Helaas! de leegte moet geleden;
Geen hoop ontneemt mij dit verdriet,
Eer 'k zelf het doodsdal zal betreden.’
Hij sprak: ‘Dat is er niet!’

‘Toch zijn zij niet bij ons gebleven,
Die dooden, ons onmisbaar schier;
Wel weet ik, dat zij bij U leven.’
Hij sprak: ‘En Ik ben hier!’

‘O Heer, hoe zullen wij het weten,
Dat zij met ons, en U nabij,
Niet eindloos ver zijn, of vergeten?’
Hij zeide*:* ‘Blijf in mij.’

Noot Red:

Van bevriende hand werd mij dit gedicht toegezonden voor mij zelve; omdat ik het zeer schoon-gedacht vind, meen ik velen te zullen genoegen doen, indien ik het hier laat opnemen.

Vredes-literatuur en.... gehuichel.

Meermalen reeds wees ik op het huichelachtig optreden van de Kerkvoorgangers, in alle landen ter wereld, in zake den oorlog. Een nieuw bewijs van de waarheid van dit mijn beweren levert thans weer de bisschop van London (protestant), die zich niet schaamt in een 'nieuwjaar-boodschap' de aandacht te vestigen op 'de lichtzijde van den oorlog', en daarbij openlijk durfde zeggen dat:

Dapperheid is de meest schitterende Christendeugd.

Kan men het evangelie, het: Vrede op aarde, deze *liefde-leer* die de geboorte van Christus kwam brengen, schandelijker in het aangezicht slaan dan door zulke huichel-phrasen! En verder:

Ook de oorlog kan de wereld verlossen; verlossen van zelfvoldane middelmatigheid en wassend materialisme. Hij kan geven een bewijs van de algemeene plicht, welke nooit mag uitsterven, hij vermenge de klassen in een broederschap die nooit meer verbroken wordt; hij moge uit Europa verdrijven den kwaden geest, al zal deze, uitgaande, Europa verscheuren, en eindelijk moge hij, wanneer de kwade geest is uitgegaan, den altijddurenden vrede brengen!

Zie, het zijn juist zulke misdadige huichelpraatjes, waardoor de Kerk van alle richtingen de verachting opwekt van alle *wezenlijk*-godsdienstige menschen. O, indien deze machtige Kerk-vorsten, beide in Engeland en in Duitschland, zich eens hadden willen vereenigen om te prediken *tegen* den oorlog, zooals hun Christenplicht dat meebracht! Indien zij liever eer en aanzien hadden verzaakt, dan hun evangelie *des vredes* verloochend hadden! Maar ach.... dan waren ze immers thans geen bisschoppen en hofpredikers meer!

Daar zit 'm de kneep!....

En toch, ik ben overtuigd dat een machtig ingrijpen van de landskerk, zoowel in Engeland als in Duitschland, beide protestantsche landen, een schitterend resultaat had kunnen hebben, indien de Kerkvoorgangers hadden *gewild*, eendrachtig hadden op touw gezet een campagne tegen den oorlog - dien zij thans durven verheerlijken en durven goed heeten. De Paus zou het R.K. gedeelte voor *zijn* deel hebben genomen in R.K. landen. Dat hebben beide, de tegenwoordige Paus en zijn voorganger bewezen. Maar de protestanten! Hoe natuurlijk is het dat *wezenlijk*-religieuse menschen zich met afkeer afwenden van een Kerk, die aldus huichelt en spot met de heiligste beginselen van elken waarachtigen godsdienst. Noch christian-scientisten, noch theosofen, noch spiritisten, noch een der andere nieuwe vrije richtingen van dien aard zal, - daarvan ben ik overtuigd, - willen roemen als christendeugd de dapperheid van den oorlog (m.a.w. het doodslaan en vermoorden op de meest-gruwelijke manier van ons geheel-onbekende evenmenschen, die ons nooit iets misdeden), die durven noemen de 'schitterendste christendeugd'. - Zij allen integendeel zoeken en loven den vrede, en, in verband daarmede, wijs ik dan ook met allen nadruk op een boekje dezer dagen uitgekomen, getiteld *Oorlog en Christendom*, een getuigenis door Hilbrandt Boschma, evangelist, met een voorrede van Dr. Louis A. Bähler (uitgave Administratie 'Licht en Liefde' - Ruurlo). - Op den omslag staat:

Hoe lang hinkt gijlieden op twee gedachten?
.... Zoo de Heere God is, volgt Hem na,
Zoo het Krupp is, volgt hem na!

En ziehier wat Dominee Bähler schrijft in zijn voorrede:

Ik wensch onze Nederlandsche Christenheid, of wat daarvan nog is overgebleven, van ganscher harte geluk met Uw opschrift. Gij zijt een evangelist waardig het evangelie te verkondigen.... Gij hebt zijn engelenklank niet valsch gemaakt met draaierijen en accoorden en overgangen van wereldlijke vinding, (adres aan den bisschop van Londen, enz.; opmerking red.). - *Hij, die mij heeft opgeroepen om, met al de kracht mijner zwakheid, mijn stem te verheffen tegen de compromitteerende compromissen, welke het Christendom met de machten der wereld heeft aangedaan, heeft ook U gegeven tot evangelist. .... Gij zijt orthodox, ik ben modern. En toch zullen alle eerlijke zielen moeten betuigen dat Boschma en Bähler één zijn, één in de erkenning van Gods volle recht op onze toewijding aan Zijn geestelijk, zedelijk, en maatschappelijk heilsplan met ons arme aardbewoners.*

Juist, zóó is het. Orthodox of modern, voor ieder die éérlijk is doet dat er niet toe, waar het geldt een consequent doorvoeren van het *liefde*-beginsel, dat alle godsdiensten hebben tot hun grondslag, waarover alle voorgangers, van welk kerkgenootschap ook, prediken met den *mond*, terwijl zij metterdaad durven goedpraten, ja verheerlijken zelfs, den alle liefdebeginsel in het aangezicht slaanden gruwel van dezen wereld-oorlog!

Zoowel de Engelsche landskerk als de Duitsche is beslist christelijk-orthodox, d.w.z.

bouwt hare leer op de goddelijkheid van Christus. Moet dus niet voor de dienaren dezer Kerken *elk* woord van den Christus *heilig* zijn, en is het dus niet huichelarij in de hoogste mate om elk zijner geboden: Hebt elkander lief, Vergeef ons onze schulden gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren, Vrede op aarde, Wie U op de eene wang slaat, dien wendt ook de andere toe, enz. enz., te durven vergeten en verloochenen, in deze dagen van naar den mond praten der koningen en keizers en groote heeren diplomaten en kapitalisten, die den oorlog maakten?*)

En dan de ook ten onzent bij dominees zoo veelvuldig voorkomende dubbelzinnigheid, van zich er te willen uitredden met het woord van Christus: Ik ben niet gekomen om Vrede te brengen maar het Zwaard. Alsof Christus die woorden heeft gesproken in dit zin verband, van een wereldoorlog om de laagste nevenbedoelingen, als die welken wij thans hebben zien ontbranden.! Christus sprak toen hij dat woord zeide, van *Ik.* Hij bedoelde: Zijn Leer, *Zijn* Hervorming, die de wereld ging veranderen. Maar de verachtelijke bende huichelaars die, tegen zoo en zooveel guldens, zoo en zoo vele malen per jaar op den kansel klimt om 'Gods Woord te verkondigen' *in naam,* maar het te verdraaien in *waarheid*, die bende, de geheele wereld dóór, rukt dat ééne, op Hem-zelf ziende Woord van Christus uit zijn verband, om daardoor te kunnen honig om den mond smeren aan degenen dien zij vóór en boven alles naar de oogen zien, de regeerders, de diplomaten, de kapitalisten, allen in één woord voor wien deze oorlog is een voordeel voor eigen belang en eigen zakken. En daarom, eere, luide eere aan hen, die, als dominee Bähler en de evangelist Boschma, durven protesteeren tegen zulk Farizeïsme. Elke eerlijke ziel - en ik ben er trotsch op mij daaronder te rekenen - moet achting hebben voor hun *doen* naar de leer die zij, ieder op hunne wijze, belijden, de leer van Christus: Hebt elkander lief.

Op blz. 44 haalt de heer Boschma een preek aan, gehouden in de eerste dagen der mobilisatie voor de Koningin, naar aanleiding waarvan hij zeer terecht zegt: 'Waarlijk, als de vorsten en regeerders van Europa veel zulke preeken hooren, dan is het geen wonder indien er geen enkel protest tegen den oorlog van hen uitgaat. Immers, in deze preek krijgt "God" van alles de schuld. "God" heeft België verwoest, "God" heeft den oorlog gewild, enz. enz.'

Door zulke huichel-preeken maken inderdaad degenen zich er van af, die worden geroepen te prediken voor de hooggeplaatsten, door zulke huicheltaal en zulke vleierij, ten onzent en in het buitenland, beide. - En het is volkomen wáár wat dominee Bähler zegt, aan het slot zijner voorrede: In plaats van de brochure van den heer Boschma te behartigen, zal men hem uitmaken voor dwaas en dweepziek, of, liever nog,

*) De bekende Engelsche arbeidersleider Macdonald zegt naar aanleiding eener bespreking van het Engelsche Witboek:
Tot zoover de feiten. Het is dus een oorlog, welke een half dozijn diplomaten verwekt hebben. Tot het oogenblik, waarop de gezanten naar huis geroepen werden, leefden de volken vreedzaam naast elkaar en zonder haat en nijd. Een half dozijn mannen heeft Europa aan den rand van den afgrond gebracht, en Europa is er ingestort.
Ziedaar eene eerlijke Engelsche meening, die de mijne geheél bevestigt, namelijk die, dat eenige weinige diplomaten den oorlog maken, en daardoor duizenden menschen; geheele volkeren, die tot hiertoe er niet aan dachten elkaar te haten, opzweepen tot de laagste hartstochten en gemeenheden. En *dat* heet dan plotseling, om hen te blinddoeken, 'vaderlandsliefde', 'moed', 'de dapperste christendeugd' (zie bisschop van Londen op Nieuwjaar,) enz., enz.

doodzwijgen. Dat is zoo de gewone tactiek wanneer der machtige Kerk de waarheid wordt gezegd door iemand onder hare eigene leden.

Toch, het zaad zal ontkiemen.! Dat geloof ik zeker. Het zal ontkiemen, totdat het heeft verstikt eindelijk dat *monster,* dat thans heet: Christendom, zoowel ten onzent, als in Engeland, als in Duitschland, totdat er, uit al de nieuwe, zoekende, eerlijke richtingen van de laatste tijden, zich een meerderheid vormt, die ineentrapt dat rotte, verachtelijke, onwaardige Iets, dat zich durft noemen naar Christus, en in Zijn naam predikt, en in Zijn naam eet van de staatsruif, terwijl het in waarheid elke eerlijke ziel afstoot van oprecht geloof, door zijn huichelarij en menschendienerij. -*)

II.

Het zijn krachtige woorden, die me daar uit de pen zijn gevloeid. Dat komt misschien wel door de bezieling die een ander geschriftje, op mijn schrijftafel vóór me, mij geeft geschriftje van de hand eener vrouw, die het ons allen vrouwen toeroept: Op voor het Wereldrecht (door J.D.W. Reeringh-Beekhuis), en die hare brochure eindigt met de zeer behartenswaardige woorden:

Het moet vanzelfsprekend worden dat ieder mensch alles doet ter verkrijging van dien vrede.

*) Prijs der brochure Boschma 40 cts.

Ieder doe wat zij kan, ieder naar de mate harer krachten.

Zoo is het. *Ieder!* Indien de vrouwen, als één massa, naast elkander wilden staan om hunne zonen op te voeden tot dienstweigeraars, dan ware een oorlog onmogelijk. In plaats daarvan durf ik echter wel van mijzelve getuigen, dat ik een der zeer *weinigen* ben, die den moed heb openlijk het dienstweigeren te loven. De anderen, de zoogenaamd-vrijzinnigen, geven U binnenskamers wel toe 'ook voor die richting te zijn' maar.... openlijk *durven* ze niet. En ze blinddoeken zichzelven en anderen met het praatje: 'De tijden zijn daarvoor niet rijp nog'. Alsof ze ooit rijp zullen worden zonder den moed die algemeene moord-inrichting het militarisme te *verachten*, als een onwaardige staat, als een moordenaarsbaantje, als een lafheid, zoowel waar het geldt de blanke broeders, die ons niets misdeden, dood te slaan en te verminken gelijk thans geschiedt, als waar we willen veroveren, koloniseeren, enz., en daartoe invallen bij onvoldoender dan wij-zelven bewapende gekleurde volken, niet voorbereid op de gruwelen onzer 'beschaving', genoopt tot een verweer van *hun* vaderland tot den dood - een verweer dat wij van hen, de aangevallenen, durven noemen wreedheid, ruwheid, enz. (Atjeh, Lombok, Britsch-Indië, Madagascar, Tonkin, Duitsch Oost-Afrika, enz., enz.)

Men heeft het indertijd kwalijk genomen dat ik de Thomson-vereering een onzedelijke vertooning vond. *Ik herhaal die opinie nogmaals openlijk.* Den overste Thomson kende ik niet; wat ik van zijn persoon hoorde was enkel goeds. Daarom geldt mijn aanval niet zijn persoon, maar het principe. Uit principe vind ik zijn daad, van tegen de Albaneezen, of welk volk ook, *vrijwillig* gaan vechten beslist afkeurenswaardig, ja zelfs laf in plaats van dapper, (omdat die menschen minder goed de krijgskunst verstonden dan hij.) Men heeft dit trachten goed te praten met het antwoord: Hij is ook niet gegaan oorspronkelijk om tegen de Albaneezen te vechten maar om de gendarmerie te organiseeren. - Maar dit argument is er geen, want, vanaf het oogenblik waarop de opstand uitbrak, had hij immers zijn ontslag kunnen nemen. In plaats daarvan gaf hij er de voorkeur aan in dienst van den den Albaneezen opgedrongen vreemdelingvorst te strijden tegen zijn *medemenschen.* Intusschen, dat was ten slotte zijne zaak, dáárover zou ik gezwegen hebben toen de dood hem achterhaalde; maar ik heb gesproken, en ik zal *blijven* spreken tegen de verheerlijking zijner zóógenaamde 'heldhaftigheid', door gansch een natie, door orthodoxe-christenen en Kamerleden vooraan, door heel de pers, en door allerlei sentimenteel-lievige maar *niet* nadenkende vrouwen. -

Want, zoo lang zulke onnadenkende vereeringen van *misdaden tegen den vrede* nog mogelijk zijn, zoo lang de vrouwen nog bewondering hebben voor 'de dapperheid' - die er in wordt gespoeld omdat den soldaat 's ochtends vóór den slag een borrel wordt ingeschonken om hem 'moed' te geven tot zijn moordhandwerk, - zoolang zal er nooit quaestie kunnen zijn van wereldvrede. Die is alleen dan te verkrijgen, indien de vrouwen hare zonen opvoeden tot dienstweigeraars, en indien de mannen-zelf leeren begrijpen hoe noch vaderlandsliefde, noch trouw aan den Vorst, noch geloof en godsdienst, ook maar iets te maken hebben met die heb - en eer - en verovering-zucht, die de oorlogen maakt door middel van eenige weinige diplomaten, van wier onderhandelingen aldus afhangt het wel en wee, de dood en de verminking, de ondergang en de vernietiging van geheele volken! - Ook de schrijfster van de bovengenoemde goed-bedoelde, en ten bate van het Nat. Steuncomité uitgegeven brochure zoekt het in allerlei praatjes over toekomstige vredes-conferenties, waarop

de ‘oorlogsrechten’ moeten veranderd worden, en al dergelijke goedmoedige leuterpraat meer. Want, dat *is* leuterpraat. Dat noch vredes-congressen, noch vredes-paleizen, noch tractaten, noch afspraken, noch volkeren-rechten, iets geven of iets waard zijn, zoodra de oorlog uitbreekt, en de overmacht van het brutale geweld aan het woord komt, dat hebben we nu dunkt me afdoende genoeg gezien.! Waarom ons dan opnieuw blinddoeken? Het is aan de menschen-zelven zich vrij te maken. Degenen die *Christenen* zijn, van welke richting ook, orthodox of modern, protestant of Roomsch Katholiek, zij allen zijn, reeds uit kracht van hun geloof, *verplicht* tot den vrede mee te werken, ieder individueel. De ongeloovigen echter, de atheïsten, zij voor wien de leer van Christus, op welke wijze dan ook opgevat, niets beteekent, zij zijn het aan hun *eigenbelang verplicht* den vrede te bevorderen, zich niet meer te laten gebruiken tot slachtvee. - Ieder, die met open oogen om zich ziet, kan opmerken hoe bitter elk land, elke natie, lijdt onder dezen oorlogsgruwel. Van ons neutrale staten spreek ik niet eenmaal, maar zie op Duitschland, op Rusland, op

Frankrijk, op België, op Engeland-óók! Overal armoede, tranen, angst, haat, verbittering, vreeze voor de onzekere toekomst, verwoeste welvaart, verwoeste gezinnen, verwoeste levens! - - Weduwen en weezen - massagraven, en voor hun leven verminkte mannen, in de kracht hunner jaren! - -

Dat is het wat de diplomaten en de kapitalisten op hun geweten hebben, een dozijn misschien hoogstens allen bij elkaar.! Door dit dozijn ellendelingen is de wereld geworden tot één fellen uitslaanden brand van verbittering en woede, brand jarenlang in stilte vóórbereid door dit dozijn ellendigen, met schatten van geld en met de geheimste uitvindingen van menschelijk vernuft om schade te doen en te vernielen. -

Is het nu nog steeds geen tijd om wijs te worden, wijs, o volkeren! Trap Uw bisschoppen en Uw hofpredikers van den kansel, luistert, indien ge *Christenen* zijt, naar het vredeswoord van den paus, van den orthodox-protestant-evangelist Boschma, naar dat van den modernen dominee dr. Louis A. Bahler, en, zijt ge het niet, handel dan evenzoo in Uw eigen belang, grijp dan naar zelfverdediging, gooi Uw regeeringen overboord, en zet Uw diplomaten aan den dijk, en maakt vrede... vrede...

En wij-vrouwen, laten we toch eindelijk ophouden met te raaskallen over vredesbonden, en vrede door recht, en al dat moois op papier.! Laten we *doen*, door het elken militair in zijn gezicht te durven zeggen, dat we zijn baantje minder nuttig vinden, en minder eervol, dan dat van straatveger of van wien ook, die iets *wezenlijk nuttigs* verrichten, dat we een afkeer hebben van het doodslaan van onschuldigen, dien men ons opdringt als 'de vijand', dat we bommenwerpen, en brandschatten, en al wat behoort tof de geoorloofde krijgs-gemeenheden net even laf en min vinden als welken anderen verraderlijken moord ook, dat we vaderlandsliefde en liefde voor vorst of koning of keizer beschouwen als iets geheel anders dan het zich willoos laten uitmoorden, of zelf tot moorden uitgaan, ten einde daardoor de zakken te vullen van de H.H. Krupp e.a. en ten einde de eerzucht te bevredigen van domme, verwaten diplomaten en hun aanverwante kringetjes. - -.

III.

In verband met het bovenstaande zij gewezen op de praatjes van Blokzijl, in het Handelsblad, - de begeleider van Pisuisse. - Daar heb je het weer.! Bij monde van dezen beter aan den vleugel dan als volksopvoeder op zijn plaats zijnden zwetser-soldaat-van-vredes-tijd gaat een groote courant, als het Handelsblad, propaganda maken voor de onnoozelste onwaarheden.

Als de lauwe, besluitelooze jongelingen, die op de een of andere manier aan den dienst ontkomen zijn, nu ook nog maar willen inzien, dat het land op hun krachten rekent, als zij het woord van collega Feith nu maar ter harte nemen, en zich aansluiten bij den vrijwilligen landstorm.! En wij, reeds geoefenden, gaan intusschen voort met het hoofd omhoog te houden, en te zorgen, dat de moed erin blijft en de geoefendheid toeneemt.

Ik denk zoo, dat de oorlogvoerende naburen zich nog wel tienmaal bedenken zullen, eer zij zich tot vijand maken een klein, maar uiterst taai volk, dat zich geduldig

verschanst heeft in zijn waterland, *en dat de moderne oorlogswapenen te hanteeren weet zoo goed als elk ander.*

Wat we daartoe in de eerste plaats noodig hebben, zijn bewuste soldaten - dat zijn dus jonge mannen, *die het wáárom van dezen lastigsten aller nationale plichten beseffen en er naar handelen.*

Ja, zwetser! Dat is hier *het* woord! Want, iedereen is het er over eens dat ook de Belgen deden wat ze konden, en welgeschoold zijn, en wisten partij te trekken van hun landsgesteldheid, en dat, daarom óók wij, evengoed en even zeker als zij, zullen ondergaan in een oorlog, met wien ook der groote mogendheden. Wat nood, meneer Blokzijl vindt, (althans nu, nu hij de verschrikkingen van een oorlog nog niet aan eigen lijve ondervindt), dat het heel 'dapper' zou staan dien ongelijken strijd te beginnen, en zich te laten uitmoorden en plattrappen, enz., precies als met België is geschied.! Om dat schoone resultaat te bereiken hoopt hij dat nog heel wat jongelingen zich zullen aansluiten bij den vrijwilligen landstorm. - Neen, duizendmaal neen, hoe minder zich zullen aansluiten hoe beter.! In naam van alle menschelijkheid en alle plichtsgevoel en alle godsdienstigheid: *niet* vechten maar zich overgeven is *heiliger* daad, dan een moord- en doodslag te beginnen, als dien we rondom ons zien, heel de wereld dóór. Mocht het zoover komen dat wij er in betrokken worden, dan is het de schoonste en hoogste regeerings- en vorsten-plicht een vreedzamen uitweg te zoeken, welke offers en van welken aard ook dit

kosten moge, waardoor de bevolking wordt bespaard die dubbele gruwel: ondergang van welvaart en geluk, maar óók *zedelijke* ondergang! Want, de oorlog is een *zedelijk kwaad.* Geen leugen-preeken van bisschoppen en hofpredikers kunnen dit feit ooit goed-praten dat de oorlog is tegen elk godsgebod, en dat hij leidt tot al wat laag is en gemeen en wreed en boosaardig, en de door den drank opzettelijk opgewonden gemaakte soldaten brengt tot afschuwelijke buitensporigheden, welke haat en vijandschap kweeken, die vroeger niet bestonden. - De overwinnaar immers wordt een roover, en wellusteling, de overwonnene zint op alle mogelijke middelen tot wraak, van welken aard ook! -

En de ontketening van al dergelijke hartstochten zou méér waard zijn dan het offeren onzerzijds van wat ook!? Neen, duizendmaal neen! In naam der hoogste zedelijkheid *en* van het laagste egoïsme beide is het onze puurste plicht te waarschuwen tegen de Blokzijlphrasen, waarvan het Handelsblad zich den tolk maakt, toe te juichen de éérlijke woorden van een dominee Bähler en een evangelist Boschma!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Neutraliteit.

Meermalen reeds wees ik op het groote gevaar, waarin Nederland wordt gebracht telkens door de partijdigheid van zeker deel der Ned. pers. Thans is het reeds zoover gekomen dat onze gezant te Parijs openlijk moet *waarschuwen* tegen de berichten van een Blad ten onzent, waarvan iedereen weet de ‘onpartijdigheid’ (?) en waarom:

De Echo de Paris vertelde onlangs op grond van een Telegraaf-artikel aan zijn lezers, dat de vluchtelingen in ons land onvoldoende verzorgd zouden worden.

Op last onzer Regeering is onze gezant daartegen opgekomen, door het volgende stuk in de N.-Y. Herald:

Nederlandsche Legatie,

Parijs, Maandag.

Aan den hoofdredacteur van de ‘N.-Y. Herald’,

Mijnheer!

Een Parijsch blad haalde dezer dagen een artikel in het Nederlandsche blad ‘De Telegraaf’ (Amsterdam) aan, volgens hetwelk de kampen, door de Nederlandsche regeering ter opneming van Belgische vluchtelingen ingericht, onvoldoende zouden zijn, uit een oogpunt van inrichting, voeding, en geneeskundige verpleging.

H.M.'s regeering heeft mij opgedragen, de krachtigste ontkenning tegenover deze kwaadwillige critiek te plaatsen.

Ik acht mij gelukkig, te kunnen bevestigen, dat de gezondheidstoestand der Belgische uitgewekenen zeer bevredigend is.

De verblijven zijn behoorlijk ingericht en verwarmd; slechts twee kampen, dicht bij de grens, zijn nog niet definitief gereed gemaakt wegens het voortdurende doortrekken van nieuwe aankomelingen.

De voeding is overal voldoende.

Wat dit betreft, hebben de Belgische minister, M. Van Helleputte, en baron Fallon, vertegenwoordiger van koning Albert, na een bezoek aan de kampen, de regeling geprezen, en de uitgewekenen zelven geven onophoudelijk hun dankbaarheid te kennen.

Voor de regeering en het volk van Nederland steekt er des te meer verdienste in deze hulp aan de beklagenswaardige Belgen, wier aantal ongeveer 1.200.000 bedraagt, wijl het land zeer zwaar onder den oorlog lijdt, en een leger van 350.000 man reeds gedurende vijf maanden over het geheele Koninkrijk verdeeld is ter verdediging van zijn grondgebied.

Hoogachtend

A. DE STUERS.

Gezant van H.M. de Koningin van Nederland.

(Overgenomen uit het Vaderland).

Hierbij zij opgemerkt, dat de Telegraaf is de lijfscourant van de Bondgenooten-Bladen, waaruit deze alle hare onpartijdige (?) nieuwtjes over Holland halen. Hoe betrouwbaar dit Hollandsch Blad is blijkt thans afdoend uit het getuigenis-zelve van niemand anders dan van onzen gezant te Parijs, *op last der regeering.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Vrede op aarde!

I.

Indien het niet zoo vreeselijk-ernstig, zoo boven alle beschrijving vreeselijk-treurig ware, men zou moeten glimlachen om een Reuter-telegram als het onderstaande:

Uitgesteld.

BOULOGNE, 28 December. - Reuter's bij-

zondere correspondent bericht, dat de viering van het Kerstfeest aan het front uitgesteld moest worden. Er was een overvloed van lekkernijen, maar de troepen hadden het te druk met het vechten tegen de Duitschers. Het aantal en de toestand der gekwetsten, die in de hospitalen worden binnengebracht, toonen aan hoe hevig de strijd is.

(*Vaderland*).

Zoo staat het er, droog en naïef. Men stelt het 'Vrede op aarde'-feest maar wat uit omdat.... men het te druk heeft met elkaar op de gruwelijkste, wreedste, laaghartigste wijze *uit te moorden*! - -.

II.

Intusschen kunnen deze ongelukkige vechtende en stervende Engelsche soldaten er zich mee troosten, dat hun Koning en diens familie Xmas vierden op de meest aangename wijze, zij het dan ook op wat minder luidruchtige manier dan andere jaren. De prins van Wales zou - volgens de Engelsche Bladen - zelfs een vierdaagsch verlof krijgen om vooral niet te ontbreken bij den Kerstboom. Of zulks geschied is, weet ik niet. Maar de Koningin-Moeder Alexandra (volgens de Duitschers, met hare zuster de Keizerin-Weduwe van Rusland, de ziel steeds van de oorlogspartij, toen haar brave man Edward nog leefde, die óók anti-Duitsch was) had een groote familiepartij om zich heen verzameld, terwijl de Koning en de Koningin zelven, na een 'busy week', een beetje zijn gaan uitrusten op York-Cottage, ten einde daar alles in orde te brengen voor hun Kerstmis-viering in tegenwoordigheid van al hun kinderen (*Ladies Pictorial*).

- Intusschen moeten de ongelukkige soldaten datzelfde Kerstfeest maar wat 'uitstellen', wegens de 'drukte van het vechten.'

En dan schimpt men nog op den Duitschen Keizer, die niet genoeg in het gevecht komt, volgens sommigen. *Ik* weet dit niet te beoordeelen. Maar, in elk geval *is* hij ten minste nog aan het front, en vierde *hij* Kerstmis zonder zijn familie, en temidden zijner officieren en soldaten, in een kamp. De Engelsche Bladen beweren zelfs dat een bom van hunne zijde de feestvreugde verstoorde, en dat de Keizer toen uit angst er een eind aan maakte. Waar of niet, het Engelsche bericht bewijst in elk geval dat de Keizer méér meeleeft met zijn troepen dan Koning George.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Vorst en Volk.

Dat overigens een vorst *nimmer* de ellenden en de gevaren doorlijdt die zijn volk treffen, ook al gaat het hem bij toeval, zooals in het geval van Koning Albert, buitengewoon slecht, heb ik, naar aanleiding van het Belgische Vorstenpaar, herhaaldelijk betoogd wanneer sentimenteele menschen steeds weer opnieuw alles

verkiezen te gelooven wat men ons wil wijsmaken van den eenvoud hunner levenswijze, enz. Dat die levenswijze naar verhouding van vroeger inderdaad zeer eenvoudig is, geef ik gaarne toe, maar zij behouden - in tegenstelling van hunne tot den bedelstaf gebrachte onderdanen - het *noodige*, en meer dan dat. Hoor maar uit den eigen mond van den correspondent der Westminster-Gazette, (*Engelsch* dus):

Den volgenden morgen zat ik in de vroolijke voorkamer van hetzelfde huis. Deze was eenvoudig en comfortabel ingericht. Aan de muren hingen een paar mooie moderne schilderstukken. Zachte tapijten op den parketvloer, *een keurig theeservies op een tafeltje*, *gaven haar een huiselijk aanzien.*

Heb ik nu geen gelijk, lezers, indien ik beweer, dat *elk* volk zichzelf offert voor *elk* vorst, en voor hèm de kastanjes uit het vuur haalt! Immers, het is een feit dat de Belgische Koning en zijn regeering den oorlog verklaarden aan Duitschland, zonder dat de plattelandsbevolking, die is uitgemoord en neergesabeld, en wier welvaart is verwoest, zelfs ook maar *wist* van oorlog, noch waarom, noch met wien. De Duitschers stonden vóór hen eer ze begrepen. Toen boetten zij *alles* in, waren opeens bedelaars en dakloozen. Terwijl de Belgische regeering naar Hâvre ging *bijtijds,* en er thans dineert met de voorname Franschen, en terwijl de Belgische Koningin hàre kinderen in veiligheid bracht *bijtijds* in een paleis in Engeland, en terwijl zij en haar man thans zitten in een ‘vroolijke voorkamer’, ‘confortable’, versierd met ‘mooie moderne schilderijen’ en ‘zachte tapijten’, onder het genot van ‘keurig’ opgediende spijzen en dranken. Heusch, al is dit alles zeer eenvoudig voor een koning en koningin, zóó ‘eenvoudig’ is het met dat al toch nog wel uit te houden totdat straks weer betere dagen zullen aanbreken, en *zij*, Koning en Koningin, hunne kinderen, paleizen en land terugkrijgen, of, in het ergste geval, voor het verlies van het laatste een groote schade-

loosstelling ontvangen. - - Maar... wie stelt het Belgische volk schadeloos? Wie geeft het terug vermoorde mannen en vrouwen en kinderen, en wie herstelt de honderdduizenden uitgebrande en verwoeste haardsteden?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Het opengaan der oogen.

Onlangs heb ik in de Lelie aangetoond, door een brief voorkomend in de Morning-Post - *dat artikel van mijn hand werd uit de Holl. Lelie geciteerd in de Frankfürter Zeitung* - dat Engeland en Frankrijk in den grond niet samenpassen, reden waarom den Franschen reeds de oogen beginnen open te gaan voor de dubbelzinnige rol die Engeland speelt in de Bondgenooten-rei, die van ophitsen achter de schermen, maar zelf op den achtergrond blijvend en de kastanjes uit het vuur latende halen door België, Frankrijk, en Rusland.

Thans schijnt het ook in Rusland in dat opzicht daglicht te worden voor de oogen der tot hiertoe verblinden. Ziehier een citaat uit het Vaderland, dat dit bewijst:

De stemming in rusland.

De Russkoje Slowo, een Moscoviaansch blad, dat geacht wordt het officieus orgaan van den minister van buitenlandsche zaken te zijn, bevat een merkwaardige beschouwing.

Hel artikel zet uiteen, dat Rusland weinig belang heeft bij een aanvalsoorlog tegen Duitschland en Oostenrijk-Hongarije, in ieder geval niet genoeg, om zoo'n oorlog tot het einde voort te zetten. Rusland moet, zooals ook Frankrijk en Servië, op het gunstige oogenblik een eervollen, afzonderlijken vrede sluiten. Het doorzetten van den oorlog tot het eind is alleen een levensquaestie voor Engeland.

De spatieering is van mijn hand; volgens het Vaderland is dit Russisch Blad het orgaan van niemand minder dan den Russischen minister van buitenlandsche zaken. Indien dat feit inderdaad zoo is, dan bestaat de mogelijkheid op een scheuring in het Bondgenootschap, die den vrede zou bespoedigen, althans gedeeltelijk mogelijk maken.

Zoo zij het!

Ook Clemenceau, de groote Clemenceau, ‘de’ ex-minister bij uitnemendheid van Frankrijk, geeft te kennen dat Engeland méér kan doen dan het doet. Hij-ook schijnt eindelijk te ontdekken wie hier raddraaier is, en wie de dupes zullen zijn. Hij schrijft namelijk:

Toen lord Kitchener, de sindsdien telkens herhaalde verzekering uitsprak, dat de oorlog in zes maanden uit kon zijn, maar ook 3 jaar zou kunnen duren, toen heeft hij zeker daarbij niet gedacht, dat hij op die manier juist op onze schouders (die van Frankrijk) *den zwaarsten last aan verliezen en ontberingen legde.*

Een zeer aanzienlijk deel van ons gebied is door den vijand bezet, en het is duidelijk, dat op ons deze vreeselijke dingen het allerzwaarst drukken.

Engeland bevindt zich tot zijn geluk in een heel anderen toestand. Zijn gebied is nog ongedeerd. De uit den oorlog voortgekomen economische toestand heeft zich geheel tot ons nadeel ontwikkeld, terwijl hij aan Engeland, tegenover de ongehoorde uitgaven, voor welke het intusschen niet terugdeinsde, ook zeer aanzienlijke voordeelen gebracht heeft.

De spatieering is van mijn hand, want juist *die* woorden zeggen boekdeelen. Voor Engeland tot hiertoe het voordeel.... voor de andere landen den oorlogsgruwel in het eigen land; voor Engeland een gehuurd leger en in hoofdzaak een van gekleurde, tot den oorlog *gedwongen* troepen, voor de andere landen de geheele naties, de bloei, de kern, de gezondste jonge mannen - -

Als straks het vaste-land elkaar gansch heeft uitgemoord met bijstand van de halfwilde Engelsche hulptroepen uit hunne koloniën, gedrild daartoe door 'the most-christian-gentleman'*) lord Roberts, den vernietiger van de Transvaal, wie gaat dan strijken met de buit....?

Wie....? *Engeland!*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Varia.

Wie is waar? Kan men waar zijn?

'Om u de waarheid te zeggen', moet ik op de eerste vraag, *niemand* antwoorden, en op de tweede, *neen*, *nooit.* Zelfs *de* waarheid, naar conventie en in verband met opvoeding en wellevendheid, is o n *waar!*

Ik heb eens, in Nederlandsche vertaling, een Engelschen roman gelezen, waarin eene jonge dame het in haar hoofd krijgt om voortaan *waar* te zijn, en in humoristischen

*) Zie de levensbeschrijving van hem in Engelsche Bladen en óók corr. in dit Blad.

trant wordt daarvan het resultaat verteld. Zij krijgt het met heel de wereld aan den stok, en komt tenslotte tot de volle overtuiging dat onwaarzijn het eenige middel is om met ieder in vrede te leven.

'Om u de waarheid te zeggen, enz.' is eene spreekwijze, die al getuigt voor een voortdurend onwaarheid spreken, en die de onwaarheid in zich draagt.

Ik spreek nu niet van liegen om te bedriegen. Die ondeugd laat ik geheel buiten rekening. Het is meer mijn doel om in deze de conventie der opvoeding en beschaving eens even onder handen te nemen.

Hoe licht men over onwaarheid denkt bewijst het spreekwoord, dat 'een leugentje om bestwil geen zonde' is, en het ziet er met ons onwaarheid-spreken dan ook veel erger uit dan men zou meenen.

Wil men in de samenleving waar zijn, dan wordt men onbescheiden, onbeschaamd, onbeschoft; in parlementaire taal is men op de grens van schelden. 'Kinderen en gekken zeggen de waarheid' wordt gesteund door de beteekenis, gelegen in: 'iemand eens goed de waarheid te zeggen', dat in andere woorden wil zeggen, dat men dien iemand eens een goeden uitbrander zal geven.

Het on waar zijn zit er zoo diep bij den mensch in, dat hij er zich niet over verwondert, dat hij de leer is toegedaan van 'een waarheid zeggen en een waarheid verzwijgen', eenigszins krachtiger uitgedrukt door 'een halve waarheid zeggen en een heele waarheid verzwijgen', wat bij hem gesteund wordt door 'de waarheid wil niet gezegd worden' en 'de waarheid moet men in 't midden laten.'

Wil men zeggen waar het op staat dan loopt men kans in de knel te komen, al staat er ook geschreven: 'de waarheid zal u vrij maken.' We hebben daarvan een illustre voorbeeld in Jezus, die *waar* wilde zijn, maar er door stierf aan het kruishout; we hebben het gezien aan onze martelaren die voor hun *waar* zijn ten brandstapel gedreven werden; we zien het dagelijks om ons heen: zich uitspreken, is veelal zich in het nauw brengen.

Moet men dan niet *waar* zijn? Zeker, maar dat waar zijn moet ons eigen leven raken. We moeten waar zijn voor ons zelven, voornamelijk in het zien van eigen gebreken, en bij anderen den mantel der liefde tot bedekking doen dienen; dan behoeven we niet onwaar te zijn.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Eene Mobilisatieschets.
door Thelma.

Mijn man mobiliseert en ik heb hem een paar dagen gezelschap gehouden, heb dus ook gemobiliseerd.

Toen wij 's avonds laat met den trein aankwamen in het kleine, mooie dorpje in Noord-Brabant en alles zoo geheimzinnig donker en sprookjesachtig er uit zag, overviel mij een vreemd, droomerig gevoel. Het was net of ik het niet was, die daar ineens uit de drukte van Amsterdam naar die landelijkheid was verplaatst. En toen wij den volgenden ochtend wakker werden en de herfstzon zoo heerlijk scheen, voelde ik me kinderlijk blij en tevreden. En die stemming is gebleven al die dagen die ik er geweest ben. Wat maakte ik met plezier kennis met de inwoners, die goede, hartelijke Brabanders. Ik ging bepaald van de juffrouw, waar mijn man eene kamer

had, houden. Ze was zoo lief en goed voor ons. Wat schitterde het dorpje van al de uniformen, wat een nooit gekend leven in de breede dorpsstraat. De menschen werden uit hunne apathie opgewekt, ze beleefden eens iets anders dan de dagelijksche sleur.

Men kon in geen huis of winkel komen of er waren een of meer officieren ingekwartierd. En ze werden zóó verwend; die eenvoudige menschen zagen tegen een officier op, als tegen een godheid, daar ze niets dan weldaden aan konden doen.

O, die heerlijke landschappen, wat een natuur. Hoe prachtig staken de hooge boomen af tegen den helderen hemel, die zoo mooi was met de drijvende witte wolken. Wat neemt eene reine atmospheer je ineens gevangen, wat een heerlijk moreel bad krijgt men in die dagen, wat men heusch wel eens noodig heeft, als men altijd in eene groote stad is.

De dagen vlogen daar om. Ook H.M. de Koningin is er geweest om het klooster te bezoeken, waar de soldaten lagen. Ik stond in den tuin van het klooster en kon dus alles goed zien. Het merkwaardigste van dezen dag was, dat ik daarna zelf in het klooster mocht, begeleid door katholieke kennissen. O, zoo'n klooster, het was altijd mijn wensch het eens te zien, dat heerlijke vredige daar in. Al die nonnetjes opgeruimd en te-

vreden, tenminste dat leken ze met hare vrome gezichtjes.

Wat grappig denkbeeld, nu gevuld met soldaten, hare kamertjes en bedden vol heiligheid, nu, ik zal niet zeggen ontwijd, maar toch ingenomen door misschien ruwe mannen. Wat moet er in hare harten omgaan, wie zal het zeggen?

Wat had ik graag uren en uren in die kapel willen zitten, aan niets denken, dan aan mijne mooie stemming, want die krijgt men er als men binnen komt. Ik weet niet of andere menschen dat ook hebben, maar ik ben altijd onderhevig aan stemmingen en had ik geen kind thuis gehad, ik zou nog gebleven zijn.

Maar ik moest weer naar huis, alleen, zonder mijn man. En hoe lang zal de oorlog nog duren, dat vele menschen gescheiden zijn, die vreeselijke menschonteerende oorlog, waar zoovele levens, die zoo noodig waren, verwoest worden.

O, ik kan er me niet indenken in al die ellende en men kan de courant niet met droge oogen lezen. Het zijn stakkerds allemaal.

Wanneer zal de vredesengel zijn scepter weer eens zwaaien, ja, wanneer?

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Lelie-Drenthe. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. Het is zooals gij het zegt, nooit zal de massa anders worden, zich laten overtuigen wáár het recht is en de waarheid. De massa laat zich trappen en leiden door die enkele individuen, die weten misbruik te maken van haar ten eigen voordeel. Ook een brochure zal daarin geen

verandering brengen, zij zullen haar *misschien* lezen, maar in elk geval zal het niet blijvend verbetering geven. - Nooit zoo afdoend als in deze oorlogs-dagen heeft men het kunnen zien wat 'beschaving', 'opvoeding', 'verlichting', hoe men het alles wil noemen, wáárd is ten slotte! - Het raadsel van *Waarom* is grooter en oneindiger dan ooit te voren sinds wij dit moeten beleven. - En nochtans zijn er nog menschen, die nog steeds schijnen te denken, dat er na dezen oorlog een verandering ten goede zal komen; *ik* behoor niet tot hen. Van Uw uitknipsel zal ik een dankbaar gebruik maken. - Hartelijk gegroet.

Mevr. J.N. - Ik was eenigszins verbaasd Uw briefje te ontvangen na Uw optreden lang geleden. - Wat mij aangaat ligt het niet in mijn natuur daarover een kleinzielige rancune te behouden. - Het is mij echter onmogelijk vooreerst bijdragen van U op te nemen, door het plaatsgebrek, dat zéér groot is. Het spijt mij dat het U niet zeer goed schijnt te gaan, althans in sommige opzichten.

Eene Medestrijdster. - Het Pleidooi komt dan zoodra er plaats is. Dat was een flink stuk, dat gij in die andere courant hebt geschreven, en mij toezondt. Nietwaar, de menschen *zijn* verblind-eenzijdig; maar ik ben overtuigd dat een deel der pers dat opzettelijk is, om eigen voordeel te behalen - Engeland is niet voor niets een machtig land in finantieelen zin.*)

A.G. - Het door U mij toegezonden blad bevat een mededeeling uit een plaats in het Noorden, waar een Antwerpsche familie *Jacot* is opgetreden, allen vroeger van beroep musici in de stad Antwerpen, en, voor zoover ik het bericht begreep, nu min of meer broodeloos. Wat echter moet *ik* daarmee doen.? Dat is mij een raadsel!

H.V. - Hartelijk dank voor Uw laatste bijdrage, die ik recht van harte blij was te kunnen aannemen waar ik gedachtenw., als die welke gij mij toezendt, immers noch in oorlog- noch in vredestijd zou kunnen plaats verleenen, gedachtenwisselingen waarin gij bepaalde personen op de meest besliste wijze beschuldigt, hun naam noemend. Overigens, ik schreef U reeds eens, laat ons toch niet redetwisten over die quaesties, en veel liever elkanders opinie eerbiedigen. Alleen meen ik U, ter voorkoming van misverstand, nogmaals met allen nadruk te moeten verwijzen naar mijn artikel: Sympathieën en Antipathieën of Regeeringen en Volken (zie Lelie van 25 November 1914). Want immers, waar gij zegt dat Uw bloedverwant eene Engelsche is, en toch niet huichelachtig noch aanmatigend, daar kan ik U slechts herhalen wat ik schreef in bedoeld artikel: De natiën als geheel hebben immers niets met de huichelarij of de wreedheid der regeeringen te maken, en onder alle volken vindt men sympathieke en beminnelijke naturen zoowel

*) Intusschen Uw laatsten brief ontvangen. Wordt nog beantwoord.

als onbeminnelijke en huichelachtige. Van harte gáárne geloof ik dus Uw verzekering omtrent Uw bloedverwante, ik-zelve ook ken beminnelijke Engelschen, en ik ken onbeminnelijke Duitschers en.... Hollanders óók van beide soorten. Dat is toch immers van-zelf sprekend.! Ja, gij hebt volkomen gelijk, ik heb Fransch (Hugenooten) bloed in me (de Savornin's), en ik geloof zelfs dat mijn bijzonder impulsieve, hartstochtelijke, weinig-hollandsche natuur daarmee verband houdt; maar de Lohman's stammen uit Hanover, en van moeders zijde heb ik Hollandsch bloed; (zij was een freule Alberda van Ekenstein). Daarom meen ik ten volle gerechtigd te zijn te zeggen: Ik ben een germaan. - Ook Uw andere bijdrage nam ik gaarne aan (die over het dierenleven, maar, wegens de mindere actualiteit, kan die wel een weinig wachten). Vriendelijke groeten.

Jet. - Ach welk een somberen 'Nieuwjaarswensch' zondt gij mij.! Gelooft ge werkelijk dat we de ellende rondom ons beter maken door het hoofd erbij te laten hangen.? Neen immers. Maar, eerlijk gezegd, ik schrijf Uw neergedrukte stemming ook veel meer toe aan Uw droevige eigen-omstandigheden in het afgeloopen jaar, dan enkel en alleen aan Uw verontwaardiging over den oorlog. In die droefheid van U kan ik U zoo gansch en al navoelen, ook waar ge nu weer nieuwe zorgen hebt.! Het spreekt vanzelf dat alleen de tijd hier kan helpen, en leeren berusten.

- Wat nu Uw beschouwing aangaat in Uw brief, waarop gij zoo gaarne een antwoord wilt ontvangen van mij, lieve Jet, ik neem Uw eigen slotwoorden over:

Mij is een Duitscher heelemaal niet sympathiek, *ik vind hem brutaal*, *blufferig*, *jaloersch*, *enz.*

Wat wilt ge nu dat ik, - waar iemand zóó bevooroordeeld is, - U zal antwoorden anders dan: Wel, indien het U gelukkig maakt zóó te denken, mijnentwege, overtuigen zal *ik* U toch niet, want, gij zijt niet te overtuigen, gij hebt namelijk reeds van te voren een *vooropgezette* meening, *zonder eenige ondervinding van de Duitschers als volk.* Immers, ik meen vrij zeker te weten dat gij niet of althans heel weinig hebt gereisd, en stellig nooit *langeren* tijd in het buitenland vertoefd hebt. Wat kunt gij dan weten van 'de' Duitschers 'de' Engelschen, 'de' Franschen, als *volk*? Misschien hebt ge wel eens hier of daar een Duitscher ontmoet op wien al de ondeugden door U opgesomd ten volle toepasselijk waren. Wel, zoudt ge den vreemdeling héél verstandig en ruimdenkend vinden, die 'de' Hollanders ging beoordeelen naar het een of ander ploertig exemplaar, dat hij toevallig ontmoette, of naar de een of andere ouderwetsch-burgerlijk optredende familie, met wie hij in aanraking kwam op een Rijnreisje of elders? Om, bij benadering althans, te kunnen oordeelen over een geheel volk moet men het ten minste eenigszins kennen uit *ondervinding.* Gij echter behoort tot dat soort Hollanders dat, zonder eigen ondervinding, 'de' Duitschers, en 'de' Belgen, en 'de' Engelschen, en 'de' Franschen ondeugden en deugden toekent, in den meest algeméénen zin, afgaande op couranten-praatjes van meestal *on*geteekende stukken. - Vooral de vrouwen munten uit in zulk soort van bevooroordeeldheid. Een zeer ruimdenkende 'vrije-vrouw' in den méést goeden zin gaf mij nog dezer dagen dit toe, en erkende - zij was zelve meer anti-duitsch dan pro-duitsch - veel liever met mannen te discussieeren over den oorlog dan met vrouwen, omdat de laatsten 'steeds *doordraven* zonder eenige logica.' - Wat mij aangaat, ook tot U zeg ik, wat ik reeds honderden malen, geloof ik, hier neerschreef: Verwar toch niet diplomaten-gedoe en militarisme met het *volk* als zoodanig. Dat geldt zoowel voor de Duitschers als

voor de Bondgenooten. Mij is de Engelsche staatkunde een gruwel, een toonbeeld van huichelarij. Maar daaruit volgt niet dat ik, - zooals gij ten opzichte van 'de' Duitschers - generaliseer over 'de' Engelschen, en hen opeens alle mogelijke ondeugden toeken. Lees mijn artikel Sympathieën en Antipathieën, of Regeeringen en Volken (zie Lelie van 25 November 1914) nog maar eens over, dat zal U het antwoord geven op de meeste Uwer vragen in Uw beschouwing in Uw brief. - Indien ons moet overkomen wat den Belgen trof, dan komt onze Koningin de *groote* verdienste toe van het niet te hebben gewild of uitgelokt, maar integendeel al het mogelijke te hebben beproefd hare onderdanen te redden van den wissen ondergang, - wis, met wien ook we in oorlog zouden geraken. Daarom eer ik haar thans gáárne, en, omdat m.i. de koning van België (zie ook de beschouwingen van generaal Staal in het Vaderland hieromtrent) in datzelfde opzicht veel te gauw partij koos, en zijn volk daardoor offerde, daarom kan ik dien man niet hoog stellen noch bewonderen volgens het thans heerschend modegebruik. Had hij afgewacht, of wel de oorlogsvergoeding hem aangeboden aangenomen, en ware dan toch zijdens de Bondgenooten de strijd aangevangen in zijn land, welnu dan had hij-óók het uiterste beproefd, en ging dan vrij-uit. M.i. echter gaat hij dat thans niet, waar hij terstond den oorlog verklaarde, en de Duitsche beschuldiging dientengevolge, dat hij van te voren reeds een geheim verdrag had met de Bondgenooten daardoor den schijn der waarheid krijgt. Hij moge thans in de loopgraven zich heel dapper gedragen, dat neemt niet weg dat *hij* toch nog een zeer comfortable villa bezit, en dat *zijn* kinderen veilig naar Engeland konden reizen (zie Overzicht van de Week), terwijl zijn onderdanen daarentegen broodeloos en dakloos rondzwerven, om van hunne zieken en dooden niet te spreken. Dat deze onderdanen, de Belgen, die, wat de plattelands bevolking aangaat, zóó plotseling door den oorlog zijn overvallen dat ze niet eenmaal wisten wat er eigenlijk gebeurde met hen, verbitterd en verontwaardigd zijn op de Duitschers, dat vind ik zoo menschelijk en zoo natuurlijk mogelijk. - Ik heb met den besten wil ter wereld géén plaats om *alle* oorlogs-beschouwingen te herhalen in de Lelie, van welke richting die ook zijn. Daarom herhaal ik meestal alleen die, waarover het groote publiek heenleest, of die ik ontleen aan buitenlandsche bladen. De door U aangehaalde beschouwing b.v. van die Amerikaansche geleerden is zóó verspreid door de groote pers, dat er niet de minste reden bestaat om die hier òók nog af te drukken. Overigens; wie zal het U tegenspreken, dat óók de Duitschers wel eens dingen doen

'die niet fraai zijn'. - Dat spreekt immers zóó vanzelven, dat elk verstandig mensch het U zal toegeven. Juist daarom behoef *ik* het dus niet nog eens extra te accentueeren, waar ik hen verdedig tegen de zeer vele *on*verdiende beschuldigingen. - Ik vind het erbij halen van God - door Duitschers en door Engelschen beiden - beslist afkeurenswaardig. De gezegden van den Keizer 'uit den mond van een Duitschen officier', beschouw ik als een van die anonyme lasterpraatjes, die ik, *van* en *over* wien ze ook komen, schouderophalend links laat liggen. Indien straks X., die zich 'eene Haagsche dame' of wat ook van dien aard, teekent, verklaart iets te hebben gehoord 'uit den mond van Anna de Savornin Lohman', dan zoudt gij of een ander het misschien óók gelooven, maar m.i. zijn zulke meedeelingen alleen dan vertrouwenswaardig, indien die X. haren of zijnen naam noemt openlijk. Echter, dat de Duitsche Keizer-zelf in zijn telegrammen en toespraken steeds God noemt, is buiten allen twijfel. M.i. houdt Hij zichzelf voor een Iemand, door God op die bijzondere plaats gesteld, voor een 'werktuig Gods'. Maar dat hangt natuurlijk samen met zijn geloof, - dat *ik* niet deel. In Engelsche Bladen heb ik het bidden voor 'onze zegepraal' (die der Bondgenooten) eveneens herhaaldelijk zien aanbevolen, óók door de Kerk. Ik herinner mij in het bijzonder een groot portret van den Koning in Engelsche Bladen, met het onderschrift: 'Koning George, voor wiens zegepraal zijn trouwe onderdanen bidden tot God'. En bij den dood van Lord Roberts, den chef van het wreede Indische Gurka-regiment, den onderdrukker van Transvaal, de man die op zijn 80ste jaar naar Frankrijk reisde om zijn voormalige Indische troepen te inspecteeren, en van wien men daarom kan zeggen dat hij stierf te midden van het meest weerzinwekkend *on*christelijk gedoe dat men zich kan denken: den oorlog, van dezen *moordenaar in het groot*, las ik in enthousiaste levensbeschrijvingen van hem in Engelsche Bladen dat hij was vóór en boven alles: 'A most christian-gentleman'. - Gij ziet, zoodra men er God bijhaalt, geven Duitschers en Engelschen elkaar niet veel toe; in Duitschland doet de Keizer-zelf het, in Engeland de pers. - Indien *gij* zeker weet wie de oorlog maakte, dan weet gij meer dan de meeste diplomaten, maar, zelfs dan is het nochtans Uw plicht *meelijden* te hebben met het Duitsche *volk*, evengoed als met de andere natiën. Het volk als massa kan het toch niet helpen dat de diplomaten en de oorlogspartij onder de regeering een zoo verschrikkelijken krijg maakten. *Alle volken* zijn de slachtoffers. Ik begrijp niet hoe men zoo bekrompen kan zijn van dat niet in te zien. Wat mij aangaat, *ik* verfoei gelijkelijk alle diplomaten en regeeringen die in dezen schuld dragen, een schuld gezamenlijk, al kan men de grootte van ieder afzonderlijk thans nog niet geheel uitmaken, maar eveneens heb ik zielsmeelijden met *alle* slachtoffers, Engelschen en Russen, Franschen en Duitschers, Serviërs en Oostenrijkers en Hongaren. Wanneer ik denk aan die vreeselijke slagvelden, aan die massa-graven, waarin deze allen naast en op elkander zijn begraven, die 'vijanden' van zooeven, dan heb ik een oneindige deernis met *ieder* hunner van welke nationaliteit ook, en dan begrijp ik niet hoe zij, die aan dezen gruwel eene verantwoording dragen van welken aard ook, nog *een* rustig oogenblik hebben. Waarom grijpt de Kerk niet in? Indien zij hare plicht deed, dan moest zij als *een* man, roomsch-katholiek, protestant, modern, en orthodox, getuigen tegen deze schanddaad. De paus deed wat hij kon, maar de machtige Engelsche kerk met hare aartsbisschoppen, (protestanten) zwijgt, en dat doet óók de

Duitsche synode! *Die* menschen ook dragen een groote verantwoording aan het kwaad dat thans geschiedt.

Van ‘kwalijk-nemen’ is geen sprake. Waarom zoudt gij mij Uw meening niet eerlijk zeggen? Dat vind ik veel prettiger dan zwijgen. Uw stukjes neem ik aan, maar, zooals gij-zelve reeds schrijft te begrijpen, zij moeten nog wachten tot er plaatsruimte komt. Er is van U-ook reeds sinds lang een stuk gezet, dat nog eerst een beurt krijgt. Van harte beterschap met uw patiënt en.... houdt den moed er in. Na regen komt weer zonneschijn, is een zeer banaal maar toch een zeer wáár woord. Hoe meer we verslappen door het leed, hoe meer het ons overweldigt en ten onder krijgt. - Zie op de lichtzijden. Die hebt gij zeker. - Hartelijk gegroet.

Lot. - Hartelijk dank voor Uw Nieuwjaarbriefje. Ja, ik begrijp dat ge het eenzaam hebt gehad, maar óók dat de gedachte aan zijn vroolijkheid U zal hebben opgebeurd. Onze gedachten zijn óók vrienden, - als men alleen is. Hoe is het mogelijk op Oude-jaarsavond naar ‘verstrooiing’ te zoeken, naar de comedie te gaan b.v.! Al was ik ook geheel alleen, ik zou mijn gedachten beter en stemmender gezelschap vinden, dan welke verstrooiing ook! Hoe weinig menschen echter kunnen aan zichzelven genoeg vinden! Indien ze den avond niet ‘in gezelschap’ doorbrengen, dan maar liever zich verstrooien met een of ander genoegen buitenshuis! Zoo iets gaat zoo geheel en al om buiten mijn eigen levensbegrip! Ik vind het dor en arm.

Carmen Sylva. - Ja, dat weet ik uit eigen ondervinding maar al te goed, dat gewrichts-rheumatiek een even pijnlijke als langdurige ziekte is. Ik heb het in Indië als jong meisje, en, nu twee jaar geleden in Bad-Nauheim opnieuw, weken lang gehad, en ik geloof dat wij-vrouwen ons beter weten te schikken in pijn en lijden en ziekte dan het manlijk geslacht. Dat is in die dingen zoo veel meer bevoorrecht dan wij, dat het er dientengevolge nog dubbel zoo erg aan toe is, als het noodlot ook hen nu en dan treft.! Intusschen begrijp ik uit Uw briefje, dat het nu toch beter gaat, en het hoogtepunt achter den rug is. Moge 1915 nu maar heel veel goeds brengen in dat opzicht. Ik waardeer het zeer dat gij nog den tijd en den lust vondt mij te schrijven, en ik begrijp best dat het slechts zoo kort kon zijn. Veel dank.

Toetia. - Met bijzondere belangstelling èn waardeering las ik Uw stuk, waarvan gij de drukproef waarschijnlijk reeds hebt ontvangen als dit onder Uw oogen komt. - Wanneer ik

brieven krijg als de Uwe er een is, dan schijnt het mij toe alsof we reeds lang vrienden van elkaar zijn, door geestverwantschap. Immers, belangstelling in het bovenzinnelijke èn dierenliefde, ziedaar twee dingen die mij steeds bijzonder aantrekken tot mijn evenmensch. Mijn overleden vader heeft mij steeds van jongs af grootgebracht bij iets anders en hoogers dan het aardsche alleen.! Op mijn lange wandelingen, en zwerftochten door de wereld met hem, heb ik steeds geleerd iets anders dan alleen het aardsche te bepraten; ziedaar óók waarom ik hierboven schrijf aan een anderen correspondent, dat een Oudejaars-avond in de comedie of op een andere 'uitgaan'-manier mij zoo dor en triviaal aandoet. Toen mijn vader nog leefde was het een tijd, waarin spiritisme en spiritualisme werden be schouwd op veel minachtender wijze dan thans, zijdens de 'wetenschappelijk'-gevormde heeren. Hij-echter, schoon zelf uit orthodox-geloovig beginsel een tegenstander van het *beoefenen* van spiritisme, was nochtans volkomen overtuigd van het bestaan van vele verschijnselen van bovenzinnelijken aard, en las en sprak er veel over. - Wat de dierenliefde aangaat, ik geloof dat geen mijner lezers onbekend kan zijn met mijn gevoelens omtrent honden, katten, paarden, enz. Ik behoef U dus wel niet te zeggen, hoezeer het mij altijd verheugt geestverwanten te ontmoeten op dit speciale gebied, vooral waar zij zóó warm schrijven als gij het doet over Uw poes. Gij doet mij denken in Uw enthousiasme over haar aan mijn eigen overtuiging, dat Benjamin iets geheel anders is dan een gewone hond. Dat *is* hij ook. M.i. ligt dat eensdeels aan het ras, maar óók aan de wijze waarop wij-zelven omgaan met onze dieren. Want, het eene kind is immers toch ook veel geslotener of onhandiger dan het andere, *niet* alleen uit aangeborenheid maar óók tengevolge van de ontvangen al of niet-leiding der ouders. Indien b.v. deze steeds uit zijn, en hunne kinderen overlaten aan school, gouvernante, meiden, eigen-ik, dan zal de ontwikkeling geheel anders zijn, dan waar er steeds in den huiselijken-kring-zelf wordt gestreefd naar onder linge vertrouwelijkheid en zich aan elkander leeren geven. In den omgang met de dieren is het óók zoo. Hoe meer wij met hen praten, en van hen maken onze kameraden, onze vrienden, hoe meer zij dat worden in wezenlijkheid. Benjamin is een intelligente hond, en hij heeft zich, door zijn voortdurend bij ons zijn, ontwikkeld tot een wezenlijken huisgenoot, aan wien men veel meer vreugde èn troost èn hartelijkheid beleeft, als aan menig dom, stug, of valsch kind. - Ik heb het boekje, waaruit gij die mij zoo sympathieke passage citeert, niet hier, maar vermoed dat het in Nauheim is achtergebleven, waar ik alles van manuscripten, papieren, boeken, enz. van dergelijken aard, opborg bij mijn vertrek, onder deze oorlogsomstandigheden. Misschien wilt gij mij nog een ex: zenden?

Het is ook mijne overtuiging - en ook die van sommige mij bekende spiritisten - dat er voor de dieren evenzeer een opstanding kan zijn in de geestenwereld als voor de menschen. Men heeft op seances geesten gezien, in gezelschap van dieren (van welke de levende aanwezigen dan de bijzonderheden konden meedeelen en controleeren). Maar bovendien, de bekende ziener Swedenborg zag evenzeer de dieren als de menschen in een wereld aan de overzijde....

Ik hóóp dat ik den naam van het ps: juist heb gelezen? Ik bracht hem in verband met Indië. Is mijn gissing juist?

Ja-zeker, de heer Veen betaalt alle bijdragen; behalve natuurlijk de ingez: stukken en gedachtenwisselingen.

Ik waardeer het echter zéér dat ik in dit geval Uw honorarium aan een zoo goed doel als het steuncomité mag doen toekomen. - Hartelijk dank.

Jim. - Ik zond U het schetsje terug, *on*gelezen, wegens de onmogelijkheid het terstond te plaatsen, terwijl het natuurlijk niet kon dienen voor volgende nummers. Ook kan ik met den besten wil ter wereld niet ingaan op verzoeken als het Uwe, van zelve datgene te veranderen wat verbetering behoeft. Daartoe heb ik geen tijd, en ik geloof óók niet, dat het zich loont in het werk en den gedachtengang van anderen te gaan veranderen.*)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Tot mijn leedwezen moesten wegens plaatsgebrek tot een volgend nommer wachten: 'Varia over de oude en nieuwe Amsterdammer', alsook het artikel: 'Thea Lelie', beide van mijn hand; een belangrijk Ingezonden stuk van den heer P. Baerends, Veearts te Arnhem, en een groot deel der Correspondentie.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

*) Intusschen een tweede briefje van U ontvangen. Wordt nog beantwoord.

20 Januari 1915.
28ste Jaargang.
No. 30.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De twee kanten.

> La raison a deux bouts, le bon et le mauvais.
> Il n'y en a qu'un sur lequel vous puissiez vous appuyer avec solidité: c'est le bon.
> On le reconnaît à ce que rien ne peut le faire craquer, ce bout-lâ, quoi que vous fassiez! quoi que vous disiez!

Deze kernachtige boutade van den onvergelijkelijken Rouletabille, den reporter-detective, bekend uit de twee interessante romans, die eenige jaren geleden in de Illustration verschenen, geven ons aanleiding tot de volgende beschouwingen.

Iets bij het goede eind aan te pakken en het verkeerde te vermijden, zij steeds ons doel.

De gezonde logica, door geene ingezogen en dikwijls uit den tijd zijnde vooroordeelen, door geene partijdige inzichten, door geene dogmata verblind, wijst ons meestal als van zelve den weg aan, dien wij hebben in te slaan.

Desondanks dwalen wij al te dikwerf en zien pas later in, dat wij de zaak van den geheel verkeerden kant bekeken hebben; onze logische gedachtengang heeft ons toen in den steek gelaten, wij verzuimden door te denken.

Gesuggereerd door de meening van anderen, beïnvloed door stemmingen of door een eenzijdigen, bekrompen, onjuisten kijk op de dingen, gezien uit een milieutje, dat wij als

onze wereld beschouwden, terwijl het feitelijk niets meer was dan een atoompje in de reeks van gebeurtenissen en voorvallen, die elkander in overstelpende wijze met groote snelheid opvolgen.

Ter zake.

De topic, waar de nieuwsbladen ons twee à driemaal daags de nieuwste snufjes van geven, waar de geïllustreerde tijdschriften vol van staan, waar de geestelijken over prediken, waar, malgré nous, onze gedachten steeds bij verwijlen, is, en blijft helaas, - de oorlog.

De oorlog, dien elk weldenkende verafschuwt wegens de gewelddadigheden op mensch, dier en (andere) stof gepleegd, deels behoorende tot de levende natuur, deels weergevende de hooge geestesstroomingen van voorbijgegane generaties.

Verstomd staan wij dus nog menschen te ontmoeten, die terwijl de halve wereld in smarten is, dezen onzaligen strijd als een zegen beschouwen.

Een Haagsch predikant, Dr. J.H. Gerritsen, schreef in het Kerkelijk Weekblad aan het eind van een betoog over den oorlog, waarin naar zijne meening ons land nog kan betrokken worden, dat het ‘hoopvolle tijden zijn, die wij beleven’.

Hoe is 't mogelijk, zouden wij geneigd zijn ons in gemoede af te vragen, dat er in een verlicht land als het onze, tot dusverre bevrijd van verschrikkingen, nog intellectueelen (in casu nog wel een geestelijk opvoeder) gevonden worden, die den moed hebben goedkeurend te knikken bij het nameloos wee aan millioenen toegebracht!

Denken wij echter na en beschouwen wij deze zienswijze niet te oppervlakkig, dan vermoeden wij dat het standpunt ingenomen door dezen predikant is het volgende:

Alle rampen aan het menschdom toegebracht, ook de tegenwoordige, zijn de uitdrukkelijke wil van het Opperwezen, als harde lessen voor bedrevene zonden door het levende en door vorige geslachten.

Als een soort Sodom- en Gomorrha-kastijding, als strenge tuchtiging dienende tot een Mene-tekel voor de overblijvende en de komende generaties.

Wij bevroeden dus dat des heeren Gerritsen's zinspeling op hoopvolle tijden in zich sluit eene verbetering van het in zonde geboren en zonde bedrijvende menschdom, eene verbroedering der menschheid, zich (voor zoo lang het duurt) nu reeds uitende door onderling hulpbetoon. Van die goede verhouding der menschen in het algemeen zou dan het gevolg zijn de onbestaanbaarheid van den oorlog in de toekomst.

Of echter de realiteit hier ooit mede accoord zal gaan is een geheel andere vraag.

Het dierlijke in den mensch, de bij zoovelen aangeboren lust tot ruziemaken en vechten, thans bij geheele naties nog aanwezig, zal ook individueel nooit een einde nemen, evenmin als de heerschzucht, de zelfverheerlijking, het egoïsme en de neiging tot uitspattingen.

De voortplanting van psychische eigenschappen van vroegere geslachten zal steeds blijven plaats hebben. Indien wij uitgaan van de ongerijmde veronderstelling dat door selectie alle menschen op een gegeven oogenblik de volmaaktheid nabij waren, dan zal op het daaropvolgend moment (tienduizenden worden dagelijks geboren) de aarde weder vermeerderd zijn met tal van individuen, waarin de kiemen tot verderf aanbrengende eigenschappen aanwezig zijn, eene erfenis van ontelbare voorgangers, een atavisme. Daar nu slechts één individu voldoende is om millioenen te electriseeren en tot den strijd aan te wakkeren, - de geschiedenis leert ons dit, - blijft de kans op

oorlog zelfs in dit gunstige geval bestaan en zullen alle rampen geene andere gevolgen hebben, dan dat er tijdelijk de schrik ingebracht is. Zijn de onheilen voorbij en is het aangedane leed vergeten, dan vervalt na een tijdperk van rust, herstel en bloei, het menschdom van voren af aan weer in zijn oude feilen, tot eenmaal de aarde geen of weinig plaats meer voor de stervelingen aanbiedt. Ja, zelfs onder de laatste weinige bewoners, zullen er nog zijn, die het Bijbelsch gezegde, dat het luipaard zal nederleggen bij het lam, logenstraffen.

De ervaring toch heeft geleerd, dat er steeds ten allen tijde volken opkomen en ten ondergaan, evenals zulks bij geslachten het geval is. L'histoire se répète. Hierin zal nooit verandering komen, althans verandering, die van langen duur zal zijn.

Één volk van broederlijken zin is een absurditeit, er zullen steeds verschillende stroomingen zijn, steeds ongelijkheid zooals overal in de natuur. Anti- en sympathiën zijn bovendien onuitroeibaar en zullen steeds aanleiding geven tot wrijving en worstelingen; wat op individuën toepasselijk is, geldt ook voor volken. Den mensch veranderd te zien in

een wezen met lammeren-natuur is en blijft een utopie. Strijd en nogmaals strijd zal er blijven, het is nu maar de hoofdzaak den strijd op de minst barbaarsche wijze te voeren.

Het ontwennen van dierlijk voedsel, alcohol en andere prikkels moge op enkele individuën, b.v. op hen, wier ouders dronkaards of zenuwlijders waren, een heilzamen invloed uitoefenen, algemeen zal de onthouding nimmer worden, zoodat het getal onthouders steeds beperkt blijft.

De meening dat de aard van den geheel-onthouder in zoodanige mate eene verandering ondergaat, dat hij daardoor onder de noncombattanten gerangschikt kan worden, berust op eene dwaling.

Wij zien o.a. dat thans alle Sociaal-Democraten, waarvan zeer velen geheel-onthouder, vegetariër en matig gebruiker zijn, wel degelijk medestrijden, evenals andere tee-totallers, die niet tot deze fractie behooren.

Ook bij volken, wier régime dusdanig is, komen twist en doodslag voor.

Het een en ander sluit natuurlijk het ijveren voor pacificatie-doeleinden niet uit en er dient in dien geest steeds gewerkt te worden, vooral in gezaghebbende kringen.

Wij blijven echter betwijfelen of men ooit tot een afdoende oplossing zal komen, daar unaniem door *alle* volkeren gecoöpereerd moet worden, wil men althans tot tijdelijke gunstige resultaten komen.

Gesteld b.v. dat ons land eens in gebreke ware gebleven te mobiliseeren of geheel ontbloot was geweest van militairen, zoo zou dit het noodzakelijk gevolg hebben gehad, dat de strijdende volken ons grondgebied hadden betreden.

Ons land zou dan gelijk België het schouwtooneel van den strijd zijn geworden.

De heerlijke woorden van Bertha von Süttner ‘wir wollen dem Kriege den Krieg erklären’, zijn gemakkelijker gezegd dan uitgevoerd.

Doch om terug te keeren bij den in hope levenden Ds. Gerritsen, twijfelen wij, of Z. Eerw. wel le bon bout te pakken heeft, daar het o.i. tegen de gezonde rede indruischt dat zoovele onschuldigen bij wijze van straf zouden moeten boeten voor het werk van enkelen.

Wij deelen deze zienswijze geenszins en zijn er van overtuigd, dat het meerendeel der denkende menschheid het niet met dezen Evangeliedienaar eens is.

In de (gereformeerde) Wachter wordt ons een verhaal opgedischt van eene preutsche Duitsche vrouw, die ook vond, dat het hoog tijd was dat God den oorlog zond.

De nauwe en opengespleten rokken, kousen àjour, bizarre hoofddeksels, onzedelijke tijdschriften, enz., enz. hebben er volgens haar schuld aan.

Zij hoopt dat de krijg ‘met ijzeren bezem’ die gruwelen zal wegvegen. - -

We zullen deze theorieën laten voor wat zij zijn en ons liever een oogenblik bezighouden met de publicatie van gevaarlijker ideeën dan deze, om reden, dat zij in vollen ernst gepredikt worden door een Duitschen generaal en als leiddraad kunnen dienen voor de gezaghebbenden der strijdende partijen.

De geschiedkundige Heinrich von Treitschke (zie N. Rott. Ct. van 5 Oct, j.l., Ochtendblad: De onzijdige landen en de oorlog) heeft n.l. leerstellingen verkondigd, welke door den generaal von Bernardi zijn verwerkt onder den titel ‘Duitschland en de volgende oorlog’ (uitgegeven 1911) en waarin de volgende principes worden verkondigd:

1. De oorlog op zichzelf is goed.

2. Hij is onvermijdelijk, ideëel, en een zegen.
3. Hij is de grootste factor ter bevordering van beschaving en macht.
4. Pogingen tot vrede, die buitengewoon verderfelijk zijn, zullen nooit doel treffen in een gewapende en egoïstische wereld.
5. God zal er voor zorgen, dat er steeds oorlog komt als een krachtig geneesmiddel voor het menschelijk geslacht.
6. Pogingen tot opheffing van den oorlog zijn niet alleen dwaas, maar volstrekt onzedelijk.
7. Blijvende vrede zou leiden tot algemeene ontaarding, gelijk overal in de natuur, waar de strijd om het bestaan is opgeheven.
8. Arbitrage-hoven zijn gevaarlijke begoochelingen.
9. De hoogste zedelijke plicht van een Staat is zijn macht te vermeerderen.
10. De Staat is gerechtigd veroveringen te maken, zoodra zijn voordeel uitbreiding van grondgebied schijnt te eischen.
11. De Staat is de eenige rechter van zijn daden (God wordt hier dus uitgeschakeld), hij staat boven de zedelijkheid, (m.a.w. al wat noodzakelijk is, is zedelijk).
12. Erkende (verdragsrechten) zijn nooit volstrekte rechten, ze zijn van menschelijken oorsprong, derhalve onvolmaakt en veranderlijk. In sommige gevallen schijnt inbreuk op het recht zedelijk gerechtvaardigd.

13. Macht gaat boven recht.
14. Zwakke natiën hebben niet hetzelfde recht om te leven als een machtige en krachtige natie.

Wij hebben het bovenstaande uit de N. Rott. Courant overgenomen, daar wij dit wel de moeite waard vonden voor hen die dit dagblad lezen.

De huldiging dezer veelal Draconische leerstellingen geven derhalve aan dat het een machtigen Staat vrijstaat verdragen te schenden, zijn grondgebied uit te breiden ten koste van andere Staten en verder zoodanige handelingen te verrichten als hij noodzakelijk oòrdeelt.

In dit laatste ligt zoo'n onbeperkt begrip, dat wij er onder moeten verstaan alle handelingen, die mogelijk zijn, de meest willekeurige zelfs.

Wij laten het aan 't oordeel van de lezers over om te beslissen of de historicus von Treitschke en de generaal von Bernardi het beiden ook, althans wat eenige dezer principes betreft, niet bij het verkeerde eind hebben.

Gelukkig dat er nog gezaghebbenden zijn, die tot uitgangspunt hunner redeneering ‘le bon bout’ nemen, het zou er anders in onze wereld nog treuriger uitzien dan reeds het geval is.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Den Haag, 1914.

Varia

over De Oude en de Nieuwe Amsterdammer.

Een heel stapeltje proef-nommers van beide bladen, de oude Groene en de Nieuwe Amsterdammer, ligt op mijn schrijftafel, vermeerderd met een brochure des heeren Wiessing, voormalig hoofdredacteur van de oude Groene, over de redenen die de uitgevers van dit Blad deden besluiten hem zijn ontslag te geven, en hemzelf een nieuw Blad deden oprichten. - -

Bij het ‘critiek’-uitoefenen in een zaak als deze kan men niet anders dan een persoonlijk standpunt innemen - - altijd tenminste als men eerlijk is; (en, hoe ‘eerlijk’ de critiek zich gemeenlijk gedraagt, dat hoop ik straks, naar aanleiding der brochure des heeren Wiessing, aan te toonen met een erin-slaand bewijs).

Een persoonlijk standpunt, al naar gelang men méér voelt voor de oude richting, die de heer Wiessing bewandelde met zijne medewerkers, dan wel voor de nieuwe, ingeslagen door de tegenwoordige redactie van de oude Groene: Prof. Mr. J.A. van Hamel, Prof. Dr. Brugmans, Frederik van Eeden, enz. - Wat mij aangaat, stel ik deze namen tegenover die van b.v. een Bernard Canter, wiens onhebbelijke persoonlijke toon jegens Jhr. de Kock (in de voormalige oude Groene), naar aanleiding van diens brochure over Multatuli, nog versch ligt in het geheugen van elk fatsoenlijkdenkend mensch, vergelijk ik de inhoudsopgaven van de twee bladen, de nieuwe onder redactie van Mr. Wiessing, de oude Amsterdammer (de èchte Groene) onder die van Prof. Mr. van Hamel, Prof. Brugmans en Frederik van Eeden, dan vind *ik* voor mij het geschrijf van de onbekendheden en anonymi van de nieuwe Amsterdammer van vrij wat minder beteekenis dan de opinie der mannen van naam, die thans in de oude

Groene schrijven, - waarbij ik echter voor de verzen van Charivarius, in de nieuwe Amsterdammer, een uitzondering maak; ook mij komen die meestal zeer waar en raak voor.

Ik herhaal echter, tenslotte is en blijft dit een quaestie van persoonlijken smaak; het feit is niet te ontkennen dat bijna geheel de oude staf des heeren Wiessing met hem overging tot het door hem opgerichte nieuwe Blad, en dat dus zij, die prijs stellen op dit genre van literatuur, meer hun gading zullen vinden in de nieuwe dan in de oude Amsterdammer (de echte Groene van weleer).

Iets anders is het met de plaat. - Ik geloof dat Mr. Wiessing in dit opzicht een zwaren strijd zal hebben te voeren om zijn Blad erin te krijgen, want, de oude Amsterdammer dankt voor 9/10 zijn bekendheid *niet* aan zijn tegenwoordige of vroegere medewerkers, maar enkel en alleen aan ‘de’ plaat van Braakensiek. Die plaat wil iedereen gezien hebben; die plaat *doet* het 'm bij het groote publiek. En, zonder iets aan de verdiensten van den heer van der Hem als teekenaar te willen te kort doen, geloof ik dus toch niet dat hij er zal inslaan als Braakensiek, nu deze eenmaal bezit het oog en de belangstelling van ‘de’ Amsterdammerlezers, - waarvan de meesten, dit is mij herhaaldelijk gebleken, niet eenmaal weten waarom het gaat, noch wat er eigenlijk is gebeurd, *noch ook daarin eenig belang stellen,* - zoolang ze hun plaat van Braakensiek maar krijgen in het hun oude welbekende groene omslag van de Amsterdammer, waarvan ze

de redactie-verandering niet eenmaal opmerkten. - -

'Kunstenaars', die zich den geheelen dag onder elkaar druk maken over Kunst (met een hoofdletter), en over de hun onderling aangedane tekortkomingen en beleedigingen, hebben er heusch geen flauw vermoeden van hoe koud, hoe ijzig-koud hun eigen vermeende 'grootheid' het publiek laat, vooral waar het dergelijke onder-onsjes-ruzies geldt! Zij worden hoogstens even uitgelachen... En daarmee basta!

Alles saamgenomen, ik voor mij zal de oude Amsterdammer, de èchte Groene, onder de nieuwe redactie liever lezen dan de nieuwe, omdat ik de medewerkers van dat laatste Blad, behoudens enkele uitzonderingen, over het algemeen van een min en onwaardig allooi vind. Onder die goede uitzonderingen reken ik óók den heer Wiessing-zelf, van wien ik goed noch kwaad weet aangaande zijn redacteurschap. Ik bedoel, wat mijn antipathie betreft, bepaaldelijk den toon van het Blad onder zijn redactie en het weerzinwekkend gehalte zijner medewerkers. In dit opzicht geef ik dan ook zijne uitgevers volmaakt gelijk dat zij hem, blijkens zijne (des heeren Wiessing) eigen brochure het volgende schreven:

'*Ons persoonlijk stuitte dikwijls de inhoud van vele artikelen, en de richting, waarin het weekblad gestadig geduwd wordt*, *dermate tegen de borst dat wij de sympathie voor onze eigen uitgave verliezen.*'

(*Brief der uitgevers van 12 Jan. 1914.*)

Het schijnt, volgens de volledige briefwisseling in deze brochure opgenomen, dat deze richting, op politiek en sociaal gebied vooral, óók den lezers meer en meer tegen de borst is gaan stuiten, reden waarom de uitgevers hun eigen finantieel belang bedreigd zagen door een achteruitgang van het Blad in abonnés-aantal, enz. Toch deden zij den heer Wiessing een m.i. *zeer redelijk* voorstel tot reorganisatie, waarbij hij hetzelfde honorarium behield, maar nog een tweeden redacteur neven zich zou krijgen. Hij echter weigerde elke wijziging van dien aard op zeer hooghartigen toon, en beriep zich daarbij op de sympathie voor hem van zijn voorganger, de Koo. Het is naar aanleiding *daarvan*, dat toen bleek hoe de Koo hem, met dat al, achter zijn rug om, heeft aangevallen tegen de uitgevers-zelf:

En ook in deze quaestie beroept gij U op de Koo, *op iemand die*, *een jaar nadat U bij het weekblad werkzaam waart, er herhaaldelijk bij ons met kracht*, *doch tevergeefs*, *op aandrong dat wij onze overeenkomst met U zouden verbreken.* (Spatieering is van mij).

(*Brief der uitgevers van 21 Jan: 1914*).

Mij dunkt, deze onthulling omtrent de houding van de Koo, ten zijnen opzichte buiten zijn weten, moet op den heer Wiessing een teleurstellenden indruk hebben gemaakt, gelijk dan ook blijkt uit zijn antwoord aan de heeren van Holkema en Warendorf, de uitgevers, in zijn brief van *2* Febr: 1914.

In dit verband moet ik U melden dat niets mij pijnlijken is geweest in onze correspondentie dan Uw meedeeling, *dat de heer de Koo U tegen mij heeft opgezet op grond van mijn socialistisch cachet. Pijnlijk is mij dat*, *want deze houding is in volle tegenspraak met zijne houding*, *en zijn woorden jegens mij, vóór mijn benoeming*,

en hij heeft - met reden! - niet aldus gesproken in de correspondentie die voor mij bestemd was, en die U bekend is...

In een noot in zijn brochure tracht de heer Wiessing dit zijdens de Koo dubbelzinnig doen aan het publiek goed te praten met de meedeeling, dat deze in dien tijd 'hevig geprikkeld' was. Mijnentwege! *Ik* heb de Koo nooit gekend. Ik heb alleen, naar aanleiding van zijn redacteurschap van de toenmalige Groene, een briefwisseling gehad met bovengenoemden Mr. Wiessing, eene briefwisseling die dezen laatsten thans, dunkt mij, tot dubbele eere strekt, omdat *hij* de Koo's reputatie ter harte nam en verdedigde tegen mij, - in een niet op te helderen zaak, daar de betrokkenen zijn overleden, en de bewijsstukken mij ontbreken. Ik heb namelijk (ik geloof in mijn Herinneringen) vóór eenige jaren het volgende verteld: Na de verschijning van Vragensmoede bemoeide zoowat iedereen in de pers zich met dit boek, mijn persoon, mijn levensrichting, enz. Ik was ineens een 'iemand' geworden. Alle 'critieken', of wat er voor moest doorgaan, waren doorgaans vriendelijk, belangstellend, prijzend, wat dan ook, maar niemand nog viel het toen in mij uit te schelden of aan te vallen. Daartoe was immers ook geen reden. ik kwam nog pas kijken in de letterkundige wereld, deed niemand kwaad, had nog geen vijanden.

Te midden dezer door mij-zelve nooit-gedachte algemeene belangstelling ontving ik een dreigbrief van een sedert overleden 'letter-

kundige' van de jongere richting, (eerst veel later heb ik ontdekt dat hij 'schreef,' en zelfs als een groot licht werd beschouwd in zijn kring, want ik stond toen geheel buiten alles van dien aard, was nauwelijks in het vaderland terug na jarenlang verblijf buitenslands). Welnu, in dien dreigbrief werd mij op de meest onbeschaamde wijze de eisch gesteld *of onmiddellijk een som gelds hem te zenden* (*o*, *niet groot*) *aan het nauwkeurig door hem opgegeven adres*, *of te kunnen rekenen op een zeer smalende critiek over* '*Vragensmoede*' *in een onzer meest-bekende bladen.* Ik was toen zoo onnoozel-jong-dom nog, zoo weinig vermoedend van de letterkundige loopbaan die mij wachtte, dat ik dien dreigbrief schouderophalend verscheurde, in plaats van hem als goud te bewaren, hem en de nog daarop volgende dreigbrieven. Want, ik kreeg er nog twee of drie, die allen steeds dringender denzelfden eisch bevatten *of* het geld zenden *of* mij blootstellen aan de wraak eener zeer smalende critiek op 'Vragensmoede'.

- Welnu, waar ik, gelijk vanzelf spreekt, het laatste koos, daar is het een feit dat, in tegenstelling van alle andere Bladen en Tijdschriften die zich uitlieten over Vragensmoede op min of meer vleiende wijze, enkel en alleen de *Groene Amsterdammer, na afloop van den door den* '*letterkundige*' *gestelden termijn, een critiek over Vragensmoede leverde ongeteekend,* meen ik, (althans *niet voluit*) *van het meest afbrekend*, *smalend*, *en geringschattend gehalte.* - - -

Voor mij is commentaar hier overbodig.

De heer Wiessing echter heeft mij, na kennisneming van het bovenstaande, warm geschreven, om zoowel de nagedachtenis van den 'letterkundige' schoon te wasschen, als om de Koo's mogelijke mede-schuld per-se te ontkennen. Wat het eerste betreft veronderstelde hij dat iemand anders misschien dien naam had misbruikt; wat het 'toeval' aangaat, dat, overeenkomstig met het dreigement, inderdaad de Groene Amsterdammer een zóó afkeurende critiek over Vragensmoede opnam, voor hem, Mr. Wiessing, was het uitgesloten in zijn brieven aan mij, dat de Koo zich ooit, door wien ook, zou laten gebruiken tot partijdigheid, van welken aard ook. - Ik voor mij herhaal dat *ik* de Koo nooit heb gekend, en, dom-genoeg, de bewuste dreigbrieven heb verscheurd, in mijn afkeer van alles wat laag is, zonder er toen bij stil te staan welk een waarde deze brieven later moesten hebben als bewijsvoering en aanklacht. Daarom kan *ik* dus het verband tusschen een en ander niet vaststellen. Het is m.i. zeer wel mogelijk dat de bewuste 'letterkundige' behoorde tot de vaste medewerkers van de Koo, en dat deze dus diens 'critiek' argeloos plaatste, zonder eenig vermoeden van de voorafgegane dreigbrieven aan mij; dit is niet alleen mogelijk, maar m.i. zelfs hoogstwaarschijnlijk. Maar het bewijst dan tevens hoe lichtvaardig de 'eerlijke critiek' was, die de Koo, - de 'groote' de Koo, - in zijn Blad liet opnemen, onder zijn zoogenaamd onafhankelijke vlag.

Welnu, in verband met deze geschiedenis, vind ik *zijn* houding jegens zijn opvolger, waar hij de uitgevers achter diens rug om aanviel over Mr. Wiessing, vrij wat minder loyaal dan die van Mr. Wiessing ten zijnen opzichte, waar deze laatste hem in een particuliere briefwisseling aan mij door dik en door dun, en op de meest besliste en hooghartige wijze, stéédsverdedigde. - -

Voor Mr. Wiessing als mensch geeft mij dit groote achting. -

En nu nog iets over de waarde van critiek, over welker waarde het bovenstaande, (dat ik onder eede kan verklaren letterlijk aldus te zijn geschied) dunkt mij een eigenaardig licht werpt.

In den brief van de uitgevers Holkema en Warendorf aan den heer Wiessing, dagteekenend van 21 Jan. 1914, staat letterlijk het volgend verwijt:

Een ander voorbeeld is de weinige welwillendheid, waarmede onze uitgaven in ons eigen weekblad worden behandeld.... Een aardig boekske als van Barbarossa, dat overal une bonne presse vond, wordt in ons blad geen woord waard gerekend.

De heer Wiessing antwoordde hierop in een brief van 2 Febr. '14, dat hij en zijn medewerkers het 'aardig boekske' van Barbarossa, den hoofdredacteur van de Telegraaf, - dus, een machtig pers-man, - niet anders dan zóó afkeurend zouden kunnen beoordeelen. dat het den uitgevers ervan, (tevens uitgevers van de Groene) onaangenaam zou stemmen. Daarom gaf hij er de voorkeur aan te mogen zwijgen. M.i. is dit standpunt volkomen correct. Het is een standpunt dat ook ik inneem ten opzichte van de uitgaven van den heer L.J. Veen, tevens uitgever van de Holl. Lelie. Kan ik ze niet anders dan beslist-afkeurend beoordeelen, dan laat ik ze, zoo eenigszins mogelijk, liever geheel rusten. De heer Veen zijnerzijds oefent hierin geen de minste pressie op mij uit. En dat strekt hem tot groote eer.

Maar ziet, is het niet eigenaardig, *in verband met het bovenstaande*, thans in de oude Amsterdammer, (de echte Groene), onder de nieuwe redactie plotseling een *zeer* enthousiaste, een gansche Amsterdammer-kolom vullende *gunstige* critiek te ontmoeten over weder een 'aardig boekske' van dezen zelfden Barbarossa, zijnde weder een uitgave der heeren Holkema en Warendorf, uitgevers tevens van de oude Amsterdammer, de echte Groene, waarin deze 'critiek' verschijnt in het nommer van 3 Jan. 1915. - Wie, die eerst kennis nam van het verwijt door de uitgevers gericht tot den heer Wiessing, den toenmaligen hoofdredacteur, aangaande diens stilzwijgen over hunne Barbarossa uitgave, kan thans nog aannemen dat deze brutale ophemeling van den herdruk van het onbeduidende Barbarossa-couranten-vulsel iets anders is dan eene *concessie der nieuwe redactie* aan de uitgevers. -

Zóó komt 'eerlijke critiek' tot stand. Twee voorbeelden ervan deel ik U hierboven mede uit een onzer meest-gelezen weekbladen, en waarbij ik in beide gevallen alle vermoedens van kwade trouw zijdens de redacteuren uitsluit; maar nochtans gevallen, waaruit zonneklaar blijkt, hoe de criticus in quaestie noch door kunstoordeel, noch door eerlijkheid, noch door onpartijdigheid werd bezield, maar wel door de meest dubbelzinnige bijredenen. - (Om het den uitgevers vooral naar den zin te maken wordt ook de vorige uitgave van Barbarossa en-passant nog eens goed opgevleid).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

(Zie ook in verband met I en II, het artikel hierboven over de beide Amsterdammers).

I. Anonym, of te wel lasteren.

Met héél vette letters trachtte onlangs de Haagsche Post, - een nieuw Blad dat al het mogelijke doet om er in te komen, - de aandacht op zich te vestigen door de onderstaande advertentie:

De volgende week brengt de H.P. een novum. Iemand die er buitengewoon goed over kan oordeelen, maar die om begrijpelijke redenen in een driedubbelen sluier van anonimiteit gehuld wil blijven, zal in het vervolg elke week eerlijk in H.P. vertellen, welke tooneelstukken gij moet gaan zien wanneer gij naar stad komt, en welke gij moet mijden wanneer gij in stad woont. Wees voorbereid op critiek waar de vonken van afvliegen.

Let op lezers, welk een *edele* houding! 'Om begrijpelijke redenen' zal deze 'criticus' zich hullen in een 'driedubbelen sluier van anonimiteit.' M.a.w. hij zal U, *zonder dat iemand kan nagaan in welke betrekking hij staat tot de directies van schouwburgen en tot de verschillende acteurs en actrices, want hij noemt zijn naam niet,* het eene tooneelstuk ophemelen en voor het andere waarschuwen, enz., enz. Om U vooral op een abonnement op de Haagsche Post te verlekkeren wordt gij daarenboven aangelokt met de aanprijzing, dat 'de vonken er zullen afvliegen,' m.a.w. dat hij zal schelden en beleedigen dat het een lust is. *Dat kan hij immers ongestraft doen, want niemand kan hem een pak slaag geven, daar niemand weet wie hij is.*

Zoo komt eerlijke (?) critiek tot stand. En maak je metéén goedkoope reclame voor je Blad.

In wáárheid is deze criticus misschien een kwajongen in den geest van de zestienjarige Pisuisse en Blokzijl's, die gezegd hebben openlijk, hoe men hun met allerlei hoogdravend 'redactie-werk' betrouwde bij zeer veel gelezen Bladen, toen zij pas als jongmaatjes aankwamen. Wie hij echter ook zijn moge, een fatsoenlijk man is hij niet die aldus tracht zichzelf te *verschuilen*, al adverteerend dat hij voornemens is anderen voortaan openlijk te trappen *of* op te hemelen 'dat de vonken er afvliegen', zonder dat iemand er iets aan kan doen vanwege zijn anonym-optreden, noch kan bewijzen zijn partijdigheid of zijn onkunde. -

'n Mooi ding toch 'critiek' van dit edele soort.!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Wat critiek waard is....

Uit de Haagsche Post knip ik uit het volgend *on*geteekend stukje.

In de theaterwereld is een relletje gaande, waarop we geamuseerd onze binocle richten. De heeren Jhr. van Riemsdijk, schrijver van vele roemruchtige tooneelen en Dr. Jan Walch, recensent van Het Vaderland, zitten elkaar hoogst onaesthetisch in de artistieke haren. De Dr. is den Jhr. in het tijdschrift Groot Nederlang nog al heftig aangevallen over diens benoeming tot Lid van den Raad van Beheer der

Kon. Ver. '*Het Nederl. Tooneel*'. *In dat artikel beweert de Dr. o.a.*, '*het tooneel lief te hebben en zoo hartstochtelijk graag tot een altaar van zijn edelste gevoelens te willen maken*'. *De Jhr. verklaart nu in De Telegraaf, dat die liefde en edele gevoelens daarop neerkomen, dat de Dr. zelf* '*schier bovenmenschelijke pogingen*' *gedaan heeft, in dien Raad te worden opgenomen. Ook werden stukken van den Dr.* '*afgepoeierd*'. *Dit alles zou den Dr. nu tot een wraakneming op den Jhr. verleiden.*

Wij kiezen in deze minder verkwikkelijke zaak natuurlijk geen partij. Heeft de Dr. 't baantje van Beheerling geambieerd? Daar hij in àlles wijlen Van Nouhuys heeft mogen opvolgen, zou het ons niet verwonderen. Hij heeft zelfs in Parijs een zeer uitgebreide studie van het theater gemaakt, en 't resultaat daarvan in lijvige artikelen in het tijdschrift De Nieuwe Gids neergelegd. Op dit alleszins voldoende examen had de Raad van Beheer hem dan toch werkelijk wel kunnen toelaten. De Dr. antwoordt echter zelfs nooit over dit invloedrijk baantje gedacht te hebben. Opnieuw breekt de Jhr. los in een vloed van toornende zinnen. Enz. enz. De Telegraaf stelt reeds aan de heeren voor, gezamenlijk een klucht te gaan schrijven, getiteld: 'A verbis ad verbera': '*Van woorden tot slagen*'. *Zouden Hollandsche ridders van de pen het tenslotte nog brengen tot een héusch duel*? *Wij voor ons achten het niet kwaad, dat het publiek door dit twistgeschrijf eens een kijkje krijgt op de schermen àchter de schermen.*

In de hier behandelde quaestie-zelve heb ik hoegenaamd geen partij te kiezen, zij gaat mij niet aan, en ik ben er niet van op de hoogte. Ik herhaal slechts, naar aanleiding ervan, wat ik reeds duizendmaal uitsprak: zij, die achter de schermen kunnen zien, weten dat niets partijdiger en beteekenisloozer is dan 'critiek'. - In verband daarmede is de slotzin van het aangehaalde artikel, door mij gespatieerd, behartenswaardig.

Intusschen, de hij of de zij die dit alles ten papiere brengt in de Haagsche Post is zelf geen haar beter want... doet het *naamloos.* Niemand kan dus weten welke persoonlijke bedoelingen of wraaknemingen hier in het spel zijn. *Dat* is juist het perfide van naamloos geschrijf en naamlooze critiek. - -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Inbeelding of... Getuigenissen?

Uit Nijmegen wordt aan Het Toekomstig Leven gemeld, dat mevrouw Göbel-geb. Nierstrass daar een lezing hield over Jeanne d'Arc als medium, bij welke gelegenheid verscheidene aanwezigen een soort stralenkrans achter haar zagen, en een ander den geest van den nog levenden heer Göbel duidelijk neven haar zag zitten; (deze bevond zich op dat oogenblik in den Haag). Spiritisten achten dergelijke plotselinge uittredingen van den geest uit het lichaam zeer goed mogelijk. Hoe dit zij, deze getuigenis is onderteekend door de navolgende personen:

A.E.L. Steens-Zijnen, *Ant. Ahlrichs*, *A. de Groot*, *F. Leentvaar-Dijkstra*, *S.v. Beugen-Balsem, J. van Reenen-Alpherts*, *W.A. Timmermans, T.A. Engelen, H.S. Engelen-Bramer*, *E. Bouma-v.d. Veen.*

Van die allen, die hun naam openlijk durven noemen, nu maar met één pennestreek uit te maken dat zij zouden zijn of te kwader trouw of wel leidend aan 'hallucinaties', zie, dat lijkt mij meer gemakkelijk dan overtuigend.

Terwijl ik geboeid werd door de bezielde taal van de spreekster, hoorde ik plotseling mijne buurvrouw fluisteren: 'Juffr: St: Z: Kijk eens naar dat schitterend licht dat mevrouw Göbel omringt. Het straalt aan alle kanten!'

Ik spande mij in, wilde zoo zielegraag iets zien, maar helaas! ik zag niets. Dit schitterende licht is door vier mij bekende personen in de zaal gezien. Na de pauze werd het wederom gezien; toen zag ik echter, en met mij de heer en mevr. E., een zacht zeegroen licht, dat hare gestalte omgaf, en den geheelen achterwand van het podium verlichtte. Mej. T. zag tijdens de lezing de overleden dochter der spreekster naast haar staan 'nog veel mooier dan op het portret'.

Ook zag zij den geest van den heer Göbel, die door ziekte verhinderd was mee te komen, in de pauze naast zijne echtgenoote zitten; ook mevr: B. heeft hem gezien.

Ik deel dit feit - *een* getuigenis slechts uit duizenden anderen van voorheen en thans - om der merkwaardigheid wille mede, nu er juist tegenwoordig zooveel belangstelling bestaat, en met recht, in het bovenzinnelijke. 'Een wolk van getuigen', schreef ik in het artikel Terugblik, en inderdaad dat kan men naar waarheid zeggen waar het geldt ervaringen op bovenzinnelijk gebied. M.i. zijn de *ware* dommen niet zij die daar-

aan gelooven, maar wèl diegenen die, *zonder eenig ernstig onderzoek*, de schouders *blijven* ophalen voor wat zij gelieven te noemen 'inbeelding' - - uit pure eigen oppervlakkigheid.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Brief van professor Dr: G.K. Anton. (Jena).

Ik ontving zooeven onderstaanden brief, dien ik mij haast op te nemen.

Ik heb er weinig aan toe te voegen. In de eerste plaats een woord van oprechten dank aan den schrijver - die zoo juist begrijpt mijne bedoeling, namelijk die van *onpartijdig* te zijn.

In de tweede plaats leg ik mij bij zijne opheldering volkomen neer. Uiteraard kon mijn antwoord aan den door hem bedoelden correspondent slechts een kort en daardoor onvolkomen zijn. Volkomen ben ik het met professor dr. Anton eens dat het Engeland te doen is om den *ondergang* van Duitschland.

En in de derde plaats zou ik allen *on*bevooroordeelden Nederlanders willen vragen dezen bezadigden en kalmen brief met aandacht te lezen, omdat hij m.i. zoo recht uiting geeft aan *de* stemming van het Duitsche volk als gehéél, van dat Duitsche volk, dat mij achting, eerbied, sympathie afdwingt.

Dat professor dr: Anton mij volkomen *on*bekend is, wil ik hier ten overvloede nog bijvoegen. Blijkbaar heeft hij door 'De Toestand' van de Holl: Lelie en van mij voor het eerst gehoord.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sehr verehrtes gnädiges Fräulein!

In Nr. 121 der im Haag erscheinenden Zeitung 'De Toestand, Algemeen Dagblad voor Nederland', lese ich die Antworten, die Sie in Ihrer Zeitschrift 'De Hollandsche Lelie' einem Ihrer Abonnenten*) erteilt haben. Es heisst darin, dass Sie 'die deutschen Sozialdemokraten, die jetzt ihre Grundsätze über Bord werfen und mitfechten, für Verräter an ihrem eigenen Bruderprinzip halten' und dass nach Ihrer persönlichen Meinung 'Deutschland für eine gerechte Sache kämpft, nämlich für die Erhaltung seines Handels und seiner Industrie.'

Ihre Bemühungen, die vorwiegend anti-deutsche Stimmung Ihrer Landsleute nicht in eine pro-deutsche, wohl aber in eine unparteiische zu verwandeln, verdienen den aufrichtigen Dank nicht nur derjenigen Holländer, die die beste Bürgschaft für die Zukunft ihres Vaterlandes in der strengen Wahrung seiner Neutralität erblicken, sondern ebenso der Menschenfreunde aller Länder, die vom hohen Werte der Verbreitung unparteiischer Urteile für die baldige Beendigung des Krieges durchdrungen sind.

Gestatten Sie mir, zu Ihren Bemühungen beizutragen durch die Feststellung, dass schwerlich unser Volk bis zum letzten Sozialdemokraten einig sein würde, wenn es

*) H. Visser.

‘für die Erhaltung seines Handels und seiner Industrie’ kämpfte. Für sein Geschäft entfesselte England den Krieg; es will seinen stärksten wirtschaftlichen Konkurrenten niederzwingen, hierdurch und infolge der Schwächung auch der übrigen Völker Europas, insbesondere Frankreichs und Russlands sein wankend gewordenes Monopol der Meere für absehbare Zeiten verankern, und die industrielle Werkstatt der Welt wieder werden, die es bis in die sechsziger Jahre des neunzehnten Jahrhunderts war. Deutschland aber kämpft um mehr: es ringt in diesem ihm aufgezwungenen Kriege um sein nationales Dasein, und um die Kulturgüter, die mit ihm der Menschheit verloren gehen würden.

Wenn so viele Holländer das verkennen, und uns vorwerfen, dass wir Belgien nicht wie die Niederlände unberührt gelassen haben, so übersehen sie zweierlei. Ganz abgesehen davon, dass Belgiens Neutralität von ihm selbst, England und Frankreich schon vor unserem Einmarsch verletzt worden war, konnten wir unmöglich um der Autorität des Völkerrechtes willen unsere Existenz auf das Spiel setzen. In der gleichen Lage würde jede holländische Regierung ebenso gehandelt haben.*)

Dass es sich für uns in diesem furchtbaren Zweifrontenkriege um Sein oder Nichtsein handelt, hätte das Ausland schon in seinen ersten Tagen aus dem Verhalten der deutschen Sozialdemokraten entnehmen müssen. Indem diese, wie Sie sagen ‘das Bruderprinzip verrieten’, und wie ich es ausdrücken möchte, alle Hoffnungen unserer Gegner auf unsere Uneinigkeit zu Schanden machten, bewiesen sie für jeden Unbefangenen die Heiligkeit der Motive, die das friedliebendste Volk der Welt zum Ergreifen der Waffen zwangen. Sie bewiesen es umsomehr als sie bisher an internationaler Bruderliebe die Sozialisten anderer Länder stets weit übertroffen hatten. Wenn eine Partei, die im

*) Noot red.
Zie ook wat Generaal Staal hieromtrent schreef in het Vaderland, door mij in de Holl. Lelie geciteerd.

Gegensatz z. B. zu französischen und englischen Sozialisten nur zu häufig Anlass zu der Meinung bot, dass ihre nationalen Instinkte erloschen seien, Schulter an Schulter sich zusammenfindet mit ihren heftigsten Gegnern zur Verteidigung des vaterländischen Bodens, so sollte auch das blödeste Auge erkennen, dass die Gründe ihres Verhaltens tiefer liegen und sehr ernste sein mussten. Das für sie besonders schwere Opfer des Bruderprinzips würden sie gewiss nicht gebracht haben, hätte sie sich nicht gesagt, dass wir Deutschen in diesem Kriege für die gerechteste Sache kämpfen, die ein Volk haben kann, und die jeder Nation höher stehen muss als internationale Betätigung für Heimat und Herd.

Wie sehr unsere Sozialdemokraten noch heute von dieser Ueberzengung durchdrungen sind, erhellt aus den Neujahrsbetrachtungen ihrer Presse. Ich entnehme dem Jahresrückblick der Gewerkschaften Deutschlands in ihren 'Korrespondenzblatte' und dem Wochenblatt des sozialdemokratischen Bauarbeiterverbandes, dem 'Grundstein' folgende Sätze:

'*Kein Mensch weiss, ob wir jetzt im Mittelpunkt stehen, ob wir uns dem Ende des Krieges nähern oder noch in den Anfängen der Kriegsjahre stecken. Nur eins wissen wir, dass wir durchhalten müssen und durchhalten werden, dass unser Vaterland durch keine Ueberzahl von Feinden, durch keine Ueberlegenheit der Waffen und durch keine Aushungerung unterzukriegen ist. Dieses Selbstvertrauen stützt sich nicht allein auf die Stärke unserer Heeresmacht und auf ihre gute Organisation, Ausbildung und Disciplin, sondern vor allem auf die Vaterlandsliebe, in der alle Deutschen ohne Ausnahme einig sind und bereit für dessen Verteidigung jedes Opfer zu bringen. Mag der Krieg noch Monate oder Jahre dauern, er wird das Volk eher fester zusammenschweissen und seine Kräfte ins Ungeahnte wachsen lassen. Die Hoffnung, dass Deutschland in diesem Ringen schliesslich doch noch unterliegen werde, mögen die Feinde getrost aufgeben.*'

'*Das deutsche Volk weiss, wofür es diesen Kampf führen muss. Der Letzte im Volke weiss es, und ist nicht Hundsfott genug, um sein Land in diesem fürchterlichen Ringen, wo die halbe Welt es bedroht, zu verlassen.... Dies Volk wird alle Opfer bringen, zu denen es fähig ist.... Das wollen wir den Opfern des Krieges zeugen: sie sind nicht gefallen, um wankende Throne zu stützen, um die Dividenden der Aktionäre der Rüstungsindustrie zu erhöhen, sie sind gefallen für ihre Heimat und für ihr Volk. Und darum mischt sich in unsere Trauer nicht das niederdrückende Gefühl, dass alle diese unsere Freunde und Kollegen ihr Leben einem fluchwürdigen Ziele geopfert haben, sondern das erhebende Bewusstsein: sie starben für die Grösse und das Glück der Gesamtheit.*'

Von allen neutralen Staaten werden sicherlich die Niederlände am meisten durch die Wirkungen des Krieges in Mitleidenschaft gezogen. Ich habe volles Verständnis für ihre äusserst schwierige Lage und bewundere Ihre Regierung, die sich mit grossem Geschick bemüht, ihr gerecht zu werden. Dass es ihr nicht immer gelingt, die Unparteilichkeit der öffentlichen Meinung zu wahren, - beispielsweise verunglimpft der Amsterdammer 'Telegraaf' Deutschland in einer Weise, die die Censurbehörde einem holländischen Blatte England gegenüber niemals dulden würde*) - erscheint in milderem Licht, wenn man der grossen holländischen Interessen in Ostindien

*) Noot red.
Volkomen waar!

eingedenk ist, und sich ferner des Anteils erinnert, den die deutsche Presse selber an der Erzeugung falscher ausländischer Urteile über deutsche Staatseinrichtungen genommen hat. Ich erwähne nur das auch in Holland spukende Phantom des ‘deutschen Militarismus’, in dem kürzlich eine russische Zeitung das apokalyptische Untier erblickte. Es würde die Gemüter im Auslande nicht in Schrecken versetzen, hätten die Lügen unserer Feinde nicht einen Boden gefunden, der durch einen Teil unserer Presse bereits empfänglich gemacht worden war. Ich meine hierbei keineswegs nur sozialdemokratische Organe, möchte aber hervorheben, dass gerade in unseren sozialistischen Kreisen, wo man es zuletzt erwarten sollte, sich jetzt die ersten Stimmen einer Umkehr und besseren Erkenntnis in dieser Beziehung vernehmen lassen. Besonders lehrreich für die Psychologie der Missachtung und des Hasses, denen Deutschland sich so vielfach im Auslande ausgesetzt, ist das Bekenntnis, das ein sozialdemokratischer Führer, Fritz Kummer, im Stuttgarter Organ des Deutschen Metallarbeiterverbandes der grössten deutschen Gewerkschaft, die vor dem Kriege fast 400000 Mitglieder zählte am 9. Januar abgelegt hat. Es heisst darin:

‘*Wenn wir jetzt auf dem ganzen Erdenrund herzlich wenige treue Freunde finden*, *wenn ehrliche Zuneigung zu unserem Lande in verteufelt dünnen Halmen gewachsen ist*, *wenn Genossen von Ländern mit sechs Zehntel Analphabeten glauben berechtigt zu sein*, *uns die kulturelle oder sozialistische Würde absprechen zu dürfen, so ist das nicht einzig und allein der Unmöglichkeit unserer herrschenden Klasse*, *moralische Eroberungen zu machen*, *zuzuschreiben*, *auch wir*, *die organisierte Arbeiterschaft*, *tragen Schuld daran. In der Tat!*

Unsere Kritik an den Zuständen unseres Landes war und ist notwendig, allein sie war zuviel auf Verneinung gestimmt. Dabei kamen aber das tatsächlich Gute, das Besserwerdende, unsere Errungenschaften viel zu kurz. Unsere ätzende Kritik aber lieferte dem Auslande, besonders den uns jetzt Kultur, sozialistische Würde und was sonst noch absprechenden ausländischen Genossen, den Stoff zu dem Bilde, das sie uns nun als das Deutschlands, nein, als unser eigenes vorhalten. Von dem, was diesem Bilde anziehende Formen, lichtere Töne hätte geben können, erhielten sie zu wenig, nein gar nichts von uns. Schade! Denn kaum in einem anderen Lande der Welt ist in den letzten paar Jahrzehnten der wirtschaftliche, soziale und geistige Fortschritt des arbeitenden Volkes so gross gewesen.

Dies und noch viel Aehnliches zu sagen hätten wir über unsere Kritik nicht unterlassen dürfen; und wir hätten es der Welt mit aller Deutlichkeit unterlassen dürfen; und wir hätten es der Welt mit aller Deutlichkeit verkünden müssen. Das ist nicht geschehen. So wurde der bezahlten Hetzpresse die Verleumdungsarbeit erleichtert. So musste die schlechte Meinung der Welt von den Zuständen unseres Landes erhalten, verschlimmert werden. So konnte sich in den Köpfen ausländischer Genossen der scheussliche Wahn festsetzen, der Sieg des Zarismus und seiner Verbündeten über Deutschland sei nicht nur ein Segen für sie, sondern vor allem auch für uns.'

Wenn solche vorbildliche Selbsterkenntnis, zu welcher hier der grosse Lehrmeister Krieg ein führendes Organ unserer organisierten Arbeiterschaft erzog, schon vor ihm, und auch denjegenen Teil unserer bürgerlichen Presse gekommen wäre, der sich in derselben Weise versündigt hat, so würde es heute den neutralen Staaten viel leichter fallen, die Unparteilichkeit ihrer öffentlichen Meinung zu wahren. Und nicht nur das. Sie würden sich auch viel leichter zusammen finden zu einer bewaffneten Neutralität als dem einzigen Mittel, durch das die Neutralen nicht blos den zerstörenden Wirkungen des Weltkrieges für ihr Wirtschaftsleben begegnen, sondern auch den Wiedereintritt des Friedens beschleunigen können. Die Niederlände würden sich ein unvergängliches Verdienst um die Menschheit erwerben, wenn sie als das Land der Friedenskongresse und des Friedenspalastes die Initiatieve ergriffen, und es ihren Bemühungen gelänge die neutralen Staaten zu solcher Neutralität zusammenfassen.

Ich bitte um Entschuldigung, weil dieser Brief so lang geworden ist, und um Gewährung mildernder Umstände. Da Sie, mein gnädigstes Fraulein, in der Antwort an Ihren Abonnenten, den Satz 'dass Deutschland für eine gerechte Sache kämpft' als Ihre rein persönliche Meinung hinstellten,[*)] und dabei betonten, dass Sie sich hierin irren könnten, so glaubte ich, Ihnen die vorstehenden Ausführungen schreiben zu sollen, die sich nicht kürzer geben liessen, wenn sie Ihrer Urteilsbildung eine brauchbare Unterlage gewähren sollten. Ich tat es umsolieber als mich langjährige Beziehungen mit Ihrem schönen Vaterlande verknüpfen.

Mit hochachtungsvollsten Empfehlungen,

*) Noot red.
Ja, het is en blijft mijne eerlijke overtuiging dat Duitschland's zaak rechtvaardig is, en de uiteenzettingen van professor dr. Anton hebben die overtuiging zeer zeker versterkt. Mogen zij *on*partijdige Nederlanders de oogen openen voor veel wat hun door een partijdige pers stelselmatig wordt verborgen gehouden. -

Ihr sehr ergebener,
G.K. ANTON.

II. 's-Gravenhage, 13 Jan. 1915.

Zeer geachte Redactrice.

Ik lees daar in Uwe correspondentie aan J e t (H.L. v. heden, bl. 415, 5e kolom): '..., waar hij [de Koning van België] terstond den oorlog verklaarde, enz.', en in de 'Kroniek van den Oorlog' (N.R. Ochtendbl. A. van 20 Dec. 1914):

'1 Aug. Duitschland stelt een ultimatum aan België.

3 Aug. Duitschland verklaart Frankrijk en *België* (ik onderstreep) den oorlog.'

Ik meende aan mijn neutraliteitsgevoel verplicht te zijn U dit stuk 'kroniek' ter vergelijking toe te zenden.

Plaatsing zal aangenaam zijn aan
Uw Dw.
A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Antwoord Red:

Ik verwijs in antwoord hierop naar hetgeen Generaal Staal schreef in het Vaderland. Deze generaal legt uit in een uitvoerig artikel, hoe z.i. de positie van België sterker ware geweest had het, na de weigering de Duitsche troepen te laten doortrekken, *afgewacht.* (Zie Lelie van 18 Nov. j.l.), waaruit ik citeer:

België - en neutraliteit.

Men heeft mij reeds meer dan éénmaal verkeerd begrepen in zake de netelige, en door leeken overigens niet uit te maken quaestie of Duitschland België's neutraliteit schond, of niet. Herhaaldelijk betoogde ik reeds, dat ik die quaestie kan noch wil beoordeelen, enkel geloof hoe het dom was van de Belgische regeering zich te wagen aan een zoo ongelijken strijd. Van een zoo bevoegde hand als die van Generaal Staal wil ik heden uit het Vaderland citeeren:

Nog op 4 Augustus deed nu de Belgische Minister van Buitenlandsche Zaken een beroep op Engeland, *Frankrijk*, *en Rusland om, als garanten*, *samen te werken tot de verdediging van België's*

grondgebied, en trad op die wijze feitelijk tot de Verbondenden toe,[*)] *vermits de oorlogstoestand tusschen Frankrijk en Duitschland in den avond van 3 Augustus was ingetreden.*

Naar mijn bescheiden meening zou, als de Belgische Regeering niet het initiatief had genomen tot het verbreken van de diplomatieke betrekking, zij geen beroep had gedaan op Engeland, Frankrijk en Rusland als garanten van België's neutraliteit, en zij zich bepaald had tot een verwijzing naar de artikelen 5 en 10 van het Verdrag, tot het motiveeren van haar besluit om de schending der neutraliteit met alle middelen te keeren - zij sterker hebben gestaan bij het sluiten van den vrede, en niet zwakker gedurende den strijd, aangezien de Verbondenen geheel bereid zouden zijn geweest om de neutraliteit van België te verdedigen, ook zonder dat zij daartoe door België als garanten waren opgeroepen.

Ziehier hetzelfde wat *ik* bedoel, wanneer ik zeg dat m.i. de Belgische regeering niet verstandig handelde. Ik kan niet genoeg herhalen dat ik mijne persoonlijke meening voor niet meer wensch te geven dan eene *persoonlijke*, maar ik ben blij dat hetgeen ik ongeveer bedoelde in *mijn* gedachtengang thans zoo helder en klaar is gezegd door een *militair* als generaal Staal.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 23*).

Weder een groote veldslag! Officieel wordt gemeld (telegrafisch aangeplakt) dat 60.000 Russen zijn gevangen genomen aan de Oostgrenzen! Ook een bataillon Engelschen is geheel en al op de vlucht gedreven... De Duitschers staan nog slechts 80 K.M. van Parijs verwijderd. Velen beelden zich in dat zij reeds op den Sédan-dag (heden is het de 31ste Aug.) in de stad Parijs zullen binnentrekken. Maar deskundigen achten dit uitgesloten. In elk geval kan men wel aannemen dat Frankrijk overwonnen is. Parijs maakt zich reeds tot de verdediging gereed.[*)]

... Wij hooren hier uiteraard weinig van Frankrijk, want mijn Hollandsche couranten komen slechts ongeregeld, raken dikwijls zoek. Wat ik hier te lezen krijg van Poincaré en de Fransche regeering doet mij onsympathiek aan. Overigens, ik heb mij reeds sinds maanden vóór de oorlog uitbrak van harte geërgerd aan de smaadartikelen van Le Matin, vooral in den tijd van het proces van hoogverraad, gevoerd tegen den teekenaar Hansi, dezen laffen vluchteling, die zijn woord brak, en niet den moed had

*) Noot Red:
De spatieering is van mijn hand.

*) In Holland geschreven.
Ik verzoek, mijne lezers hij het bovenstaande niet uit het oog te verliezen dat dit dagboek is geschreven en aangehouden in Bad Nauheim, gedurende den loop der gebeurtenissen. Het doet daarom thans vreemd aan te lezen dat wij-allen toen in Duitschland bijkans zeker waren van dien spoedigen intocht in Parijs, van die overwonnenheid van Frankrijk. - Men drukte elkander de hand bij de gedachte aan den spoedigen terugkeer der dierbaren. Uit alle huizen bleven voortdurend de vlaggen wapperen. - De toestand toen en nu is zóó verschillend, dat men in Duitschland-zelf moet geweest zijn gedurende die eerste 6 à 8 weken om zich dat met juistheid te kùnnen voorstellen.

de consequentie te dragen van zijn ophitserij. Intusschen, zoodra de toestand dreigend begon te worden in zake de mogelijkheid van oorlog, werd een verandering van toon merkbaar in deze Matin- -artikelen; een zekere angst voor de mogelijkheid dat men niet klaar zou zijn werd steeds voelbaarder, Neen, ik voor mij geloof niet, en de Duitschers ook gelooven het niet, dat Frankrijk den oorlog zou hebben gewenscht - ware slechts Engeland er niet geweest om achter de schermen het vuurtje aan te wakkeren.

Wat wij in deze dagen uit Holland hooren getuigt van algemeene verwarring en agitatie. De een schrijft ons dat het militair de steden overvult; de ander dat men nog slechts levensmiddelen bezit gedurende de eerstvolgende weken. Licht en water, die twee eerste levensbehoeften, schijnen slechts voorwaardelijk te mogen worden gebruikt in Holland. Indien men bedenkt dat men ondertusschen daar nog verkeert in vredes-toestand, terwijl wij ons bevinden te midden van een oorlogvoerend, dóór en dóór militair land, dan moet men dankbaar erkennen er *goed* aan toe te zijn hier in Bad Nauheim. Immers wij bemerken van dat alles niets, noch van verhoogde prijzen, noch van een paniek op welk gebied ook. Alles gaat geregeld en ordelijk zijn gang als altijd. De weinige badgasten die er nog zijn doen hun ‘kuur’: de overgebleven doktoren bezoeken hen, te midden hunner drukke lazareth-praktijk; door muziekuitvoeringen tracht men de stilte van het gesloten Kurhaus minder voelbaar te maken; zelfs in de winkels dringen de vrouwen en moeders hare eigen zorgen op zij om den aanwezigen vreemdeling een althans beleefd, zoo niet opgewekt, gezicht te toonen. Daarbij geeft de voorspoed der wapenen aan allen moed, en hoop op een spoedigen vrede.

Helaas de gewonden! Zij *zijn* er. En *hun* aanblik is genoeg om elk voelend hart te herinneren aan de ellende en de wreedheid ginds.

Voor het grootste deel zijn zij onder dak gebracht èn in het Ketteler-heim (R.K. pension van den eersten rang in vredestijd, en bediend steeds door R.K. zusters), èn in het Konitzkijstift (eene stichting van een rijke vreemdelinge voor niet-gefortuneerde kurgasten, welke thans aan de stad behoort), en in het Eléonoren-

hospiz en andere hôtel-pensions en groote villa's. De ‘vijanden’, de Belgen en Franschen, zijn onder de strenge bewaking van het militaire hospitaal in de Frankfürter Strasse, waar natuurlijk steeds een post de wacht houdt. Al deze ongelukkigen worden uitstekend verzorgd, en ontvangen bovendien van particuculieren ruimschoots liefdegaven in den vorm van vruchten, sigaren, enz. Het spreekt vanzelven dat men in de tuinen dezer inrichtingen, of ook op de straat, slechts de licht-gewonden te zien krijgt, die den arm in een verband dragen, of wier hoofd is verbonden, of die op een kruk loopen. Maar ook dan zelfs breekt iemand het hart bij den aanblik dier bleeke, vermoeide trekken van jonge, eertijds gezonde mannen, - die men opkweekt en vertroetelt slechts om ze zoo gauw mogelijk opnieuw tot slachtvee te kunnen gebruiken. - Overigens hoor ik door hen die verplegen, en door de doktoren, de vreeselijkste verhalen van geheel àndere verwondingen, (die, welke men niet ziet natuurlijk), van afgeschoten armen en beenen, van ongelukkigen die dagen lang met hetzelfde nood-verband aan in den trein moeten liggen, omdat er geen tijd was hun de met bloed-bedekte uniform uit te trekken, of hen opnieuw te verbinden. -

En, altijd weer, als ik stil zit onder het lommer van het lieflijke Kurpark, nu zoo verlaten en droevig, terwijl intusschen de natuur nog steeds zoo wonderschoon blijft, juist in dit najaar, altijd weer als mijne gedachten zich kunnen verzamelen, moet ik denken aan dat prachtboek van Bertha von Suttner: ‘Die Waffen nieder’. Hoezeer zij in elken regel van haar aanklacht gelijk heeft gehad, dat zie ik eerst nu volkomen. Want, zelfs in de besten onzer doet deze vreeselijke oorlog de slechtere instincten ontwaken. Een verlangen naar wraak, naar het bloed dergenen die dezen gruwel op hun geweten laadden, vorsten en diplomaten, ontbrandt in je.! Rassenhaat dien men weleer niet kende, doet zich thans gevoelen.! Telkens opnieuw moet b.v. ook ik het mij voorhouden, als ik Engelschen zie, dat het toch in de hoogste mate onbillijk zou zijn hen, individueel, aansprakelijk te gaan stellen voor wat in mijne oogen de Engelsche staatkunde misdeed in deze dagen. Want immers, voor ieder individueel, van welke nationaliteit dan ook, is dit alles slechts een bron van ellende, van jammer, iets dat ons veeleer moest verbroederen inplaats van ons van elkander te vervreemden. Of men Rus is of Franschman, Duitscher of Engelschman, of Amerikaan, of Hollander, of Belg, of Balkan-bewoner, of Oostenrijker, geen onzer-persoonlijk heeft immers dezen oorlog gewild, geen onzer die hem niet haat en vervloekt uit het diepst van zijn ziel. En toch, ik die altijd mij-zelve beschouwde als een internationalist, ik heb thans moeite mijn antipathie tegen elken Rus, maar vooral tegen elken Engelschman te verbergen, hoezeer ik mij ook voortdurend zelve onder het oog breng dat ik ongelijk heb, en dat geen hunner verantwoordelijk is voor wat de Russische of de Engelsche regeering doet. - Zoo doet de oorlog, - geheel en al gelijk Bertha von Suttner het zoo wáár aantoont - alle betere en zachtere gevoelens verstommen ten slotte. Wat mij persoonlijk, geloof ik, zoo bijzonder verbittert, dat is het onrecht dat men in het buitenland Duitschland aandoet, door eenstemmig, en zonder onderzoek aan te nemen, dat dit land, deze natie, den oorlog heeft *gewenscht.* Wanneer men zooveel in Duitschland heeft meebeleefd als ik, dan kan men dat niet anders dan onrechtvaardig, en eenzijdig vinden in de hoogste mate, want iedere Duitscher (nietmilitair), is ervan overtuigd integendeel, dat het behoud van den vrede zou zijn geweest in het belang van Duitschland's welvaart en geluk en uitbreiding. - O zeker, in Berlijn, wat aangaat de Junkerpartij, heeft men steeds gehitst. Maar, was niet juist de Keizer-zelf de grootste vriend steeds van den vrede, de uitgesproken vijand van deze Junker-partei,

waardoor hij immers meermalen vervreemd geraakte van zijn zoon, den oorlogzuchtigen kroonprins! En ook, heeft niet de Keizer in zijn zeer-mooie telegrammen aan den Tsaar tot op het laatste oogenblik toe dezen bezworen den vrede te bewaren, onder een beroep op zijn gestorven grootvader Wilhelm I. Ik zou wel eens willen weten of *al* deze telegrammen, dit *volledige* Duitsche 'witboek' evengoed in alle Hollandsche couranten is gepubliceerd als het Engelsche, waarvan mijn uitgever mij onlangs een afzonderlijkgedrukt exemplaar toezond! - Nergens namelijk heb ik in Hollandsche Bladen een *volledigen* afdruk gelezen van het Duitsche witboek. Zie, daar wordt het iemand soms te machtig van verontwaardiging, en verliest hij alle sympathie voor het buitenland dat zich zoo stelselmatig *wil* laten blinddoeken in zijn haat tegen het thans zoo geïsoleerde Duitschland. In het byzonder ook kan mij de Hollandsche onzinnige angst ergeren voor een 'annexatie' door Duitschland, indien het overwinnen zal. Die angst is het verbeeldingsspook waarmee steeds geschermd wordt ten onzent, zonder eenige reden hoegenaamd. Want, Duitschland denkt er niet aan om te annexeeren, zal ons stellig gaarne onze onafhankelijkheid doen behouden. Daarvan ben ik overtuigd. Overigens, ik voor mij persoonlijk geloof dat het ligt in de lijn der geschiedenis, dat kleine landen zullen verdwijnen, en zullen worden bonds-staten van groote rijken. En ik voor mij zou in dat geval Holland dan veel liever een bondsstaat zien

van Duitschland, zooals Beieren of Wurtemberg, met een eigen regeering en een eigen taal, dan het een vazal van Engeland te zien worden, evenals Transvaal dat thans is, of van Frankrijk, welk land niet eenmaal in staat zich toont in het eigen rijk orde en zindelijkheid en goede wetten te handhaven. Wanneer ik op dit oogenblik vergelijk de voorbeeldige orde en tucht, die hier heerscht in het door den oorlog geteisterde land, met de berichten van paniek en schrik, welke van alle zijden tot ons komen uit Holland, waar nog vrede heerscht, dan geloof ik heusch dat wij heel wat kunnen leeren van Duitschland in al zulke opzichten. Bovendien, is onze zoo geliefde en zoo verstandig geroemde Koningin-Moeder niet een volbloed-*Duitsche* prinses, vloeit er dientengevolge geen *Duitsch* bloed in de aderen van Koningin Wilhelmina, is haar echtgenoot, de vader van prinses Juliana, van onze toekomstige vorstin, niet een *volbloed Duitscher*? Waarom zou dan een aansluiting met Duitschland voor ons zóó vréése lijk zijn? Ik voor mij kan het niet inzien. Maar in èlk geval.... ik geloof er geen oogenblik aan dat Duitschland dit wenscht. Het heeft ons steeds met rust gelaten, veel meer met rust gelaten dan Engeland en Frankrijk het deden. En toch is de Hollandsche angst voor inlijving steeds gericht tegen Duitschland...

- - - - Heden gaat het gerucht dat de Engelschen in Holland hebben willen landen, dat onze regeering, gelijk vanzelf spreekt, dat beslist weigerde, en dat dientengevolge Engeland ons den oorlog zou hebben verklaard, waarop onze regeering zich tot Duitschland zou hebben gewend met het verzoek 10.000 man te hulp te zenden. Daarop zou dan de Keizer hebben geantwoord telegrafisch: niet 10.000 maar 80.000 man. Dit gerucht gaat van mond tot mond, maar het is niet ambtelijk bevestigd, en zal dus waarschijnlijk een leugenverhaal zijn. Zoo leven we hier echter van de eene zenuwachtigheid in de andere. *Moeten* we er in betrokken worden, dan hoop ik voor mij dat we zullen staan aan den Duitschen kant. - Maar o, ik hoop zoo innig dat althans *ons* volk moge bespaard blijven de gruwel van den oorlog. Onze regeering en de Koningin doen tenminste in dit opzicht wat ze kunnen. Voor hen heb ik alle respect, terwijl de ophitserijen van sommige Hollandsche Bladen - om niet te spreken van den toon der Bondgenooten-pers, - mij met weerzin vervullen. - -

- - En elken dag blijft het weder even heerlijk-mooi! Met een onmachtige woede denk ik dan telkens aan dat Vredespaleis in den Haag, dat daar staat op onzen wonderschoonen ouden-Scheveningschen weg, een ontsiering en een bespotting. O, hoe weinig vermoedde ik verleden jaar nog hoe *vreeselijk*-wáár ik schreef, toen ik met de feestvieringen van die vredeshuichelarij den draak stak, en zeide dat de naam vrèdespaleis en het geheele Carnegiegeschenk is een *leugen*, en een ijdelheid van dien Amerikaanschen geld-woekeraar - **niets anders!**

Tot op de tanden toe gewapend hebben de natiën dat toonbeeld van huichelarij ingewijd, terwijl ondertusschen dóór de belastingen steeds hooger werden opgedreven om de staande legers uit te kunnen breiden, en steeds meer verniel-werktuigen te kunnen vervaardigen. En nu, nu de uitbarsting is gekomen, nu staat dat leelijke, smakelooze gebouw op onzen Ouden Scheveningschen weg als een ironie, enkel om het te ontsieren. En de man, die het uit reclame-zucht voor eigen-ik schiep, die heeft nu achterna - nadat men hem in Berlijn, evenals overal ter wereld, vleiend bewierookte - de brutaliteit den volke te verkonden: 'De Duitsche Keizer is *de* eigenlijke vredes-verstoorder.'

- Ik voor mij denk dikwijls: Wat zullen we straks nog beleven zijdens Amerika? Als ze daar maar eerst hun schepen binnen hebben met de tallooze toeristen, die thans nog in Europa, speciaal in Duitschland, vertoeven, zullen ook zij dan niet zich keeren tegen Duitschland, tot dank ervoor dat dit al het mogelijke doet hun tevreden te stellen.*)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bij mevrouw Content-Duitz
Damstraat 16. Amsterdam.

Mevrouw Content-Duitz en hare costuumschool zijn voor mijne lezeressen géén onbekenden. Meer dan éénmaal had ik gelegenheid te vertellen van de uitstekende patronen, die men, uit alle journalen, op aanvrage, door haar kan laten vervaardigen naar eigen maatopgaven - (zij levert óók de patronen voor het bekende mode-tijdschrift de Gracieuse) - alsook van de uitstekende handleidingen door haar geschreven, inzake het naaien en knippen van Dames- en Kinderkleeding, handleidingen welke bij het onderwijs op vele scholen in gebruik zijn. - -

Wat ik ditmaal zag, en waarvan ik thans wil vertellen, is de tentoonstelling, door mevrouw Content-Duitz en haren in hare zaak opgenomen zoon georganiseerd om verschillend werk, zoowel van reeds gediplomeerde dames als ook van leerlingen te exposeeren. Ben ik onbescheiden wanneer ik verraad dat het sinds vijf- en twintig-jarig bestaan

*) In Holland geschreven:
Intusschen is de stemming in Amerika omgeslagen ten gunste van Duitschland - schijnt het; - dank zij de Engelsche nota.

der School niet vreemd is aan deze tentoonstelling -, die met heel wat méér luister zou zijn gepaard gegaan, ware niet die algemeene ramp, waarvan wij allen vragen: hoe lang nog, hoe lang nog - de oorlog!

Neen, ik durf 't wèl vertellen, want, al was er dan van geen feest*vreugde* sprake, de feest-*stemming* lag toch op aller opgewekt gelaat, dat van mevrouw Content, die, met recht, zoo trotsch mag zijn op de hulp thans van haren bekwamen, in het buitenland gevormden zoon, op dat van dezen zelf, vervaardiger van tailleur-costumes, die wij vrouwen plegen te noemen 'ideaal', 'wat een snoes', enz., op dat ook van de aan wezige leerlingen en oud-leerlingen, welke, dankbaar en voldaan beide mogen wezen over haren tentoongestelden keurigen arbeid. -

Zie, dat is het wat U dadelijk prettig aandoet, lust geeft zelve daar leerlinge te wezen, de gezellige, huiselijke, hartelijke toon, die onderling heerscht tusschen leeraressen en leerlingen! -

En.... wat ik zag....!

Ik hoop niet dat ik een van de dames beleedig, indien ik eerlijk zeg dat *mijn* smaak, onder al het overige moois, 't méést nog werd gefrappeerd door de gedistingueerde coupe van het tailleur-costuum dat de heer Content Zoon zooeven had afgeleverd aan eene dame, - dank zij wier bereidwilligheid het alsnog werd tentoongesteld vóór ze het gaat dragen. - Het is nu eenmaal een feit dat een man, in zake de eischen van een èchten tailor-made, volmaakter werk levert dan welke vrouw ook. Het zit 'm bij dit soort arbeid in de 'kleinigheden', die echter juist 'het' cachet geven, kraag, buste, rug, enz. -

De heer Content is niet voor niets in het buitenland lange jaren ter schole geweest; zijn werk draagt het cachet van kunnen, van oog voor lijn en vorm. Ik zag van hem nog een andere jacquette, met een zeer kunstig bewerkten kant-kraag; hier was de grondstof zijde, iets wat veel moeilijker zich plooit naar het lichaam dan laken of serge, en, daar degene voor wie dit kleedingstuk bestemd was zich onder de aanwezigen bevond, kon ik mij met eigen oogen overtuigen, dank zij hare welwillendheid het even aan te trekken, hoe de coupe uitstekend mocht genoemd worden. -

Wat nu de leerlingen aangaat, niemand harer zal 't mij zeker euvel duiden, als ik begin met het bijzonder mooie werk te vermelden van eene harer, welke dame reeds sinds jaren geheel zelfstandig hare eigene zeer elegante costumes vervaardigt, dank zij de uitstekende opleiding die zij indertijd ontving bij mevrouw Content-Duitz - over wier even gemakkelijke als practische methode zij dan ook steeds spreekt met den gróótsten lof.

Dank zij haar goed figuur en smaak is deze dame een ware reclame voor mevrouw Content; ik zag van haar bekwame hand meerdere toiletten, waaronder een zeer nieuwmodischen rok, van zwart satin-grenadine, met een lijfje van witte mousseline de soie, waar zwart mousseline overheen was gedrapeerd, met fluweelen bloemen erin. Ook een tailleur-costuum, door dezelfde dame vervaardigd, trof door den gedistingueerden eenvoud; terwijl een aanneem-japonnetje van zwart fluweel, met zwart moiré-zijden ceintuur, vervaardigd, als ik mij niet vergis door eene haar eind-diploma verkregen hebbende jonge dame, in hooge mate allen lof verdient.

Eene jonge dame-leerlinge werd mij voorgesteld, wier werk, na slechts één jaar leertijd, zwart-japonnetje, een benijdenswaardig goeden indruk maakte, terwijl zijzelve, in haar insgelijks door haar-zelve vervaardigde witte zijden blouse, de beste

reclame was voor de deugdelijkheid der methode. Eene andere jonge dame was zoo goed voor mij aan te trekken een zwart fluweel jacquette, door haar zelve vervaardigd, zeer modern, met de lage ceintuur, en de niet-geheel strenge tailleur-lijnen, en dat uitstekend zat op haar slank figuurtje. Ook een zacht-groen-getint Liberty-costume trok mijn aandacht door den goeden smaak ervan. Maar... 't baby-goed! ‘Och’, - zouden alle moeders roepen: ‘Hoe dodderig’, ‘Hoe knusjes’, ‘Om te stelen’, enz.! Mij frappeerde’ vooral dat àlles hieraan, èlke versiering van mutsjes, jurkjes, enz., op de school-zelve wordt vervaardigd, en wordt geleerd.

En dat brengt mij er toe U metéén van die school en van de wijze van opleiding iets te vertellen. Niet alleen jonge meisjes die voor haar eigen plezier leeren naaien, maar óók vele toekomstige coupeuses en beroeps-naaisters ontvingen hier hare opleiding. Men begint met het allereenvoudigste, een naailap! Daarop wordt geleerd het maken van knoopsgaten, van versieringen, van verschillende steken, enz. Een cursus kan twee a drie jaren duren, dat hangt ook een weinig samen met den aanleg of de vóóraf-bekwaamheid der leerlingen. - Vele harer verkregen, na de ontvangen opleiding, óók dikwijls door de bemiddeling van mevrouw Content-zelve, uitstekende positiën als coupeuses, enz. Andere dames vinden in haar eigen intérieur een altijd wederkeerende voldoening, in het voor eigen-ik de meest flatteerende costumes kunnen vervaardigen, tegen een veel geringer prijs natuurlijk dan waarvoor men het buitenhuis moet laten doen; - om niet te spreken van het goede-zitten, van de zekerheid dat alles werkelijk nauwkeurig wordt gedaan, enz.

Ja, op die nauwkeurigheid, dáárop komt

het aan, wil men goed werk leveren, dat zeiden mij èn de leermeesteres mevrouw Content, èn de leerlingen beiden! Hoe velen onzer weten ook trouwens niet uit eigen ondervinding, dat men zelfs van de gróótste éérste firma's maar al te dikwijls dure japonnen en costumes thuis krijgt, die, bij het lostornen om de een of andere reden, blijken heel zonderlinge fouten te verbergen van dit scheef ingezet, die baan niet heelemaal precies gelijkloopend aan deze, enz., - fouten die meestal de leermeisjes begingen, of die ook, waar het fabriekswerk geldt, zijn toe te schrijven dááraan, aan de massa-afleveringen naar vaste maten. -

Daarom is nauwkeurigheid een eerste voorwaarde bij de methode, welke mevrouw Content hare leerlingen inprent. Als men daaraan zich van den begin af houdt, dan is mevrouws methode o zoo gemakkelijk aan te leeren - zeide eene voormalige leerlinge mij. En mij dunkt, wel het gróótste bewijs vóór de deugdelijkheid dezer methode is, dat zij en haar zoon les geven aan de R.K. Zuster-scholen, óók in het costuumnaaien; want, ieder onzer weet dat hetgeen R.K. gestichten presteeren op naaigebied steeds bijzonder uitmunt, zoodat het door de Zusters te ontvangen onderwijs uiteraard prima moet zijn.*)

Een *vak*-school dus is die van mevrouw Content, een school waar men - hetzij om beroeps-redenen, hetzij voor eigen genoegen, het naaien, knippen, maatpassen, enz., in *alle* détails, met *alle* aanverwante bijzonderheden, leert, van meet af.

Maar óók kunnen de dames daar aan huis àlles laten vervaardigen, evenals bij iederen tailleur, zoowel wandel-pakken als de meest elegante toiletten, en, naar gelang van eigen verkiezing, zelf de stof leverende, of dat overlatende aan mevrouw Content. - Het spreekt vanzelf dat hier de prijzen afhangen van de modellen die gekozen worden. - Mevrouw Content en haar zoon leveren dan den arbeid.

Op één bijzonder iets, - waarop ik reeds vroeger wees - zij nogmaals de aandacht gevestigd, dat is op het patroon-knippen, waartoe mevrouw Content ten allen tijde bereid is. Uit elk tijdschrift kunt gij het modeplaatje kiezen dat U bevalt, en het háár toezenden, onder opgave Uwer maten. Zij zendt U dan het gewenschte patroon. En, dat dit goed is, dat weet ik uit eigen ondervinding, ik weet óók dat meerdere Lelielezeressen dit met mij ondervonden. Ook hier hangt de prijs van het patroon samen met het gekozen model.

Ten slotte verwijs ik nog even naar de op aanvrage te verkrijgen prospectussen aangaande de verschillende cursussen; (van één jaar, of langer, 's ochtends, 's avonds, 's middag's, enz.). Want, het spreekt vanzelven dat zij, die van het vak later een beroep willen maken, andere en uitgebreidere cursussen moeten volgen, dan zij die slechts voor eigen-ik wenschen te leeren, en ook dat zij, die op haar 14de jaar beginnen, (de vereischte leeftijd), bij andere groepen worden ingedeeld dan reeds volwassene, gedeeltelijk-bekwame dames, enz., enz. -

Ik geloof dat het niet de eerste keer is dat ik het zeg, maar ik herhaal het bij dezen nog eens: Alle meisjes kunnen niet met haar hoofd werken; (ik zie het nut daarvan ook geenszins in). Had ik daarom dochters, en, waren zij ook maar éénigszins geschikt tot leeren-naaien, ik zou haar zeker in deze voor elke vrouw, rijk of arm beide, zoo hóógnoodige kunst zich laten volmaken, op een costuumschool als b.v. die van mevrouw Content! Immers, ook al maakt men er geen broodwinning van, dan nog is het voor eigen ik uiterst aangenaam zelve de verleidelijke stofjes te kunnen

*) O. a. geeft mevrouw Content les aan de St: Maria-School Da-Costa-kade, te Amsterdam.

verwerken tot blouses en japonnetjes, - om van de voldoening niet te spreken van een eigen tailleur-costuum te vervaardigen. -

En, als broodwinning...! Lees eens dat uitstekende boek van von Wolzogen: Das dritte Geschlecht! Daar wordt een middelmatige 'kunstenaresse' een first-rate modiste, die door haar goeden smaak en elegantie zich een groote cliëntele verwerft in München! Wij-vrouwen hebben *die* eigenschappen *in* ons... Maar het schijnt, getuige alle tailleurs van naam, en alle 'chefs' in groote restaurants en hôtels, dat we, zelfs waar het speciaal vrouwelijke vakken geldt als naaien en koken, niet kunnen buiten 'den' man! Daarom is, zonder twijfel, de verandering van de zaak Mevrouw Content in: Mevrouw Content en *Zoon* een groote verbetering in alle opzichten. Ik eindig gelijk ik begon, dat tailleur-costume van meneer Content, dat dééd het 'm bij mij...!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens het niet tijdig aanwezig zijn der cliché's bij het stuk over den heer en mevrouw Huyser, Heiligenweg 4-6 Amsterdam, moest dit tot een volgend nummer wachten. Ook het stuk van den heer Baerends, veearts, moest blijven liggen wegens de uitgebreidheid van mijn antwoord en het gebrek aan plaatsruimte.

Wegens den toevloed van stukken moest ik ditmaal de corr. laten overblijven tot het a.s. nommer. Ook de spoed-corr. aan **Gé** en **Anna te Hilversum.**

REDACTRICE HOLL. LELIE.

27 Januari 1915.
28ste Jaargang.
No. 31.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

(In het belang der Dieren wordt men verzocht dit artikel in zijn geheel te lezen.)
Wat is Dierenbescherming?
Arnhemsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren.
Secretariaat: Sweerts de Landasstraat 6.

Onder de edelsten van 't land,
Al schat hij ook zichzelf 't minst,
Reik ik dien man 't liefst de hand,
Die, zonder zucht naar eer of winst,
In 't stadsgewoel de vriend durft zijn
Van 't hulpeloos dier in nood en pijn.

naar LONGFELLOW.

Ik ontving het onderstaand schrijven, dat ik, naar aanleiding van mijn ware dierenliefde, met groote instemming opneem. De reden dat het

eerst nu wordt gepubliceerd is enkel: plaatsgebrek, want, ik acht het in de hoogste mate in het belang van het dier de door den heer Baerends hier aangeroerde quaestie uitvoerig toe te lichten. De hierboven afgedrukte kaart werd mij door den heer Baerends gezonden. *Ik* liet haar voor de Lelie afdrukken, omdat ik het versje zoo wáár vind, en mij innig verheug dat de Arnhemsche Dierenbescherming zulk een mooi devies koos:

Arnhem, 26 December 1914.

Hooggeachte Redactrice!

Naar aanleiding Uwer artikeltjes in de Hollandsche Lelie onder het motto: 'Wie helpt?' in de nommers van 11 November en 2 December j.l. wensch ik gaarne het volgende op te merken. U vroeg *f* 30. - om een hitje uit zijn lijden te helpen. Was U er zeker van, dat dit dier zooveel leed, dat het leven een last was; dat het dus, zoo dit mogelijk was, tot ons het verzoek zou richten het van het leven te berooven? U schrijft alleen, dat het arme schepsel afgeleefd, aamborstig was, dat het niet meer kòn. Goed, werken zal het zeker niet meer kunnen doen, doch kon het dier ook niet meer leven zonder voortdurend pijn te lijden, en zou het werkelijk, indien het had kunnen kiezen, den dood verkozen hebben? Was het hier niet veel beter op zijne plaats geweest, dit dier het z g. genadebrood te geven in eene goede stal met uitstekende verzorging? Dierenbescherming is prachtig, doch het moet goed toegepast worden. Dat afmaken der dieren, dikwijls z.g. om ze uit hun lijden te verlossen, is veelal de ware dierenliefde niet. De stumperds willen evengoed als de meeste menschen, welke een ongeneeselijke kwaal hebben, hun leven zoo lang mogelijk rekken. Het streven der dierenvrienden moet zijn hun het leven zoo aangenaam mogelijk te maken, doch niet willekeurig hun dit ontnemen.*)

Het is natuurlijk heel wel mogelijk, dat het in Uw geval met het hitje werkelijk een 'dierenlievende' daad geweest is het af te maken, doch uit hetgeen U er van mededeelt blijkt dit niet, en daarom heb ik gemeend U, die steeds blijken geeft veel voor dierenbescherming te voelen, dit te moeten schrijven.

Met de meeste hoogachting,
Uw dienstw. dr.
P. BAERENDS, *Veearts.*
Antwoord Red.

Ter verduidelijking van het bovenstaande, en ter rechtvaardiging van mij-zelve zij allereerst herhaald het door den heer Baerends bedoelde verzoek, in het nummer van 11 Nov. l.l., waar ik schreef als volgt:

Wie helpt?

Ik weet wel dat er in dezen tijd zooveel gedaan wordt voor menschen, dat de arme dieren geheel op den achtergrond geraken. Maar... is dat billijk? Verdienen zij niet, evenzeer als in vredestijd, ons medelijden, onze hulp? Wat weten zij van oorlog, van

*) Noot red:
Juist! Juist! Adres aan het Haagsche 'Toevluchtsoord'!? (Zie de rest van dit artikel).

daardoor ontstaan gebrek? En ook, waar men de thuisblijvende menschen helpt in naam der liefdadigheid terwille van die andere menschen, die 'het vaderland dienen', daar mag er wel eens op worden gewezen dat óók de paarden, en vele soorten van honden, 'het vaderland dienen', en dat daarom hunne achterblijvende stamgenooten om hunnentwille evenzeer verdienen medelijden en steun.

Welnu, er is een ongelukkig, uitgemergeld hitje uit zijn lijden te redden voor f 30. -. Het arme schepsel is afgeleefd, aamborstig, kàn niet meer. Zijn eigenaar verlangt f 90. - voor een nieuw, waarvoor dan afgaat de f 30. -, die een slager wil geven voor het ongelukkige beest, indien het wordt afgemaakt. Wie onder U draagt daartoe bij? Wie doet dat goede werk der barmhartigheid? Toe helpt. Helpt niet alléén vluchtelingen uit België, helpt óók het dier! Giften tot dat doel zijn te zenden aan mevrouw Baronesse van Heerdt, Deli-straat, den Haag (nommer onnoodig), of ook aan de ondergeteekende. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Dit geheele verzoek nu werd gedaan voor een *niet* door mij maar door mevrouw baronesse van Heerdt gered hitje, waarvan *zij* mij heeft verklaard dat het, op voorschrift van den *veearts*, moest worden gedood, en waarvan zij mij nog later schreef, hoe zij het zoolang het genadebrood liet geven - in den stal waar zij-zelve het had uitbesteed en elken dag opzocht, - totdat de *veearts* haar zeide dat afmaken nu noodzakelijk was.

Alleen om *die* reden, het *veearts*-vonnis, heb ik in dit bijzondere geval de bewuste giften gevraagd. Want *ik*-persoonlijk ben het volkomen eens, woord voor woord, met alles wat de heer Baerends schrijft aangaande het *on*geoorloofde van dieren-doodmaken zonder uitdrukkelijk voorschrift van den veearts. - Ik-persoonlijk laat mijne dieren *nooit* wegens ouderdom, of gebreken, afmaken; ik bezit onder onze honden een zeer oud diertje, Frits, omtrent wien hondenvrienden (?) herhaaldelijk ons den raad geven hem 'in zijn eigen belang' te laten afmaken. Wij denken er niet over, zelfs daar hij gezond is, en, bij de goede zorgen die hij ontvangt, van zijn leven geniet. Het spreekt echter vanzelf dat hij veel zorgen en geduld noodig heeft. En *daartegen* zien de meeste honden-eigenaars op wanneer hun hond oud wordt, zijn schoonheid, zindelijkheid, of zoo iets, verliest. Hij was hun in gezonde dagen een vriend om mee te *pronken*, om mee te *wandelen*, een aangenaam gezelschap zoolang hij enkel *lusten* gaf, maar, als de lasten van den ouderdom komen, dan maken ze hem meedoogenloos af. En dat heet dan 'in zijn eigen belang'. Of,... in dat van de *zelfzucht* der eigenaars? - Slechts eens heb ik een hond *moeten* doen afmaken op *voorschrift van den veearts*, wegens een ongeneeslijke, hoogst-besmettelijke ziekte, en in hoogen ouderdom. Maar ik herhaal, op voorschrift van den veearts.

Zooveel over mij-zelve.

Echter. het stuk van dezen heer veearts Baerends geeft mij aanleiding nogmaals met allen nadruk allen *Haagschen* dierenvrienden toe te roepen: *Neemt van deze opinie van een deskundige* kennis, en leest dan nogmaals nauwkeurig wat er geschiedt in het Haagsche 'asyl voor noodlijdende dieren', wat dáár geschiedt *inzake afmaken willekeurig en, zonder eenig deskundig toezicht.* Ik heb die geheele zaak uitvoerig behandeld in het nommer der Holl. Lelie van 1 April 1914. Maar ik acht haar zoo ernstig, dat ik haar nogmaals letterlijk

overneem, opdat elke *ware* dierenvriend, na lezing van het stuk van den heer Baerends, veearts te Arnhem, voor zichzelf oordeele of hij goed doet lid te blijven van deze inrichting, die zich *durft* noemen: 'Toevluchtsoord' voor *noodlijdende* dieren!

Ik heb geschreven in het nommer van 11 Maart 1914 het onderstaande artikel:

Het Asyl voor 'noodlijdende' dieren, den Haag.
Deze naam: voor 'noodlijdende' dieren is een leugen.

Een zelf-ondervonden feit noodzaakt mij - helaas - dit droeve getuigenis neer te schrijven.

Mijne lezers zullen zich herinneren hoe ik, - naar aanleiding eener tegen het asyl hierbovengenoemd, en bepaaldelijk tegen een der bestuursleden ervan, gerichte brochure, van de hand van mevr. Thorbecke - geb. baronnesse Cats de Raet, mij ter bespreking toegezonden, - verklaarde mij tot hiertoe (wegens alles wat ik ervan hoorde door anderen) verre te hebben gehouden van deze inrichting, en thans met schrik, ja afschuw, te hebben kennis genomen van de door mevrouw Thorbecke uitgesproken beschuldigingen.

- Ook zullen zij zich herinneren hoe ik - naar aanleiding dier bovenbedoelde bespreking uitgenoodigd door het betrokken bestuurslid, den heer Wolterbeek, om met eigen oogen mij te komen overtuigen van de inrichtig van het asyl, - aan die uitnoodiging bereidwillig voldeed, en daarna openlijk verklaarde in de Lelie, dat inderdaad het bezoek bij mij een gunstigen indruk heeft nagelaten.

Het spreekt vanzelf, dat ik daarbij de mij door den heer Wolterbeek gegeven verzekering, dat het asyl voor noodlijdende dieren dus wezenlijk opneemt noodlijdende dieren, en ze niet af maakt, heb geloofd op zijn woord. 'Alleen' - aldus de heer Wolterbeek - 'alleen', wanneer de heer Woudenberg, de veearts van het asyl, verklaart dat een hond ongeneeslijk ziek is, wordt hij afgemaakt. Alleen op diens voorschrift'.

- - Daar ik, gelijk ik in beide hierboven bedoelde artikelen met nadruk verklaarde, en nogmaals wensch te verklaren, niet op de hoogte ben der particuliere vijandschappen en intrigues, welke een bijzonderen tak van sport schijnen te zijn der bestuursleden en leden der Haagsche dierenbescherming onderling, en daar het mij-persoonlijk alleen te doen is om het noodlijdende dier te helpen, verheugde ik mij oprecht over het in het asyl geziene, en door den heer Wolterbeek mij hierboven meegedeelde.

Het is dan ook alleen om het belang van het noodlijdende dier, dat ik thans openlijk en verontwaardigd getuig: Het Haagsche asyl voor 'noodlijdende' dieren is een inrichting waar men de honden gemakshalve, zonder voorkennis van den heer Woudenberg, den veearts, afmaakt, zoodra zij geen luxe-honden zijn.

Ziehier mijn feit.

Dezer dagen, in den ochtend, schelde eene mij geheel onbekende dame uit Amsterdam bij mij aan, en verzocht mij haar het adres te willen opgeven van het Haagsche hondenasyl. Zij had een zwervenden jongen hond bij zich, die haar op straat naliep - vertelde zij, - en die blijkbaar, in zijn verlatenheid, herkende in haar instinctmatig de dierenvriendin, daar hij, toen zij ergens een visite maakte, buiten de deur op haar was blijven wachten. - Zelve had ze reeds meerdere honden in haar

bezit, ze wist dus niet wat met dezen verlaten stumperd, slechts een dag in den Haag zijnde, aan te vangen, en was daarom op den inval gekomen zich tot mij te wenden, daar ze, Lelie-abonnée zijnde, van mijn hand goeds had gelezen over het Haagsche asyl. - Vergezeld van onze Marie ging zij, voorzien van een kaartje van mij, per rijtuig, (wegens den verren afstand) inderdaad naar deze inrichting. Op dat kaartje had ik geschreven aan den bezoldigden directeur, den heer Driessen, hoe zijn schoonvader, de heer Wolterbeek, mij uitdrukkelijk had verzekerd: 'Noodlijdende dieren worden niet afgemaakt, maar terstond opgenomen, levenslang'. Wegens de hier in den Haag heerschende geruchten omtrent de neiging van den almachtigen hoofd-oppasser de honden nochtans terstond af te maken (hierover meer straks), had ik onze Marie aan de dame meegegeven, en haar, onze Marie, opgedragen een onderhoud met den heer Driessen-zelf, den bezoldigden directeur, te verlangen, en zich niet door den hoofdoppasser te laten afschepen.

De dame en onze Marie - twee getuigen dus - kwamen van dit bezoek terug met de volgende ondervinding.

Onmiddellijk nadat ze aangescheld hadden ontving hen een knecht, die hun terstond, vóór ze nog iets hadden gezegd, toevoegde: 'Gaat U in de wachtkamer, maar die hond moet worden afgemaakt; die heeft hondenziekte'.

Antwoord van onze Marie: 'Wat weet jij daarvan, jij bent toch geen veearts! Ik moet den heer Directeur spreken'.

'Die drinkt nu koffie. Ik zal den hoofdoppasser roepen'.

Hier maakte de dame uit Amsterdam de zeer ware opmerking, dat een bezoldigd inwonend directeur toch wel, evengoed als elk ander bezoldigd ambtenaar, van zijn 'koffie' kan worden geroepen waar het zijn plicht geldt. Enfin, dank zij dit volhouden verscheen dan ook inderdaad de heer Directeur, zag den hond aan, en zeide onmiddellijk:

'Die hond heeft hondenziekte, die moet worden afgemaakt.'

Zeer verbaasd natuurlijk verzetten zoowel de dame als Marie zich tegen dit vonnis door een niet-deskundige geveld, zonder eenig onderzoek, over een vroolijkspringenden hond, die zoo even met heel veel smaak de hem door de dame gekochte kaakjes had verorberd, en enkel het ziekte-verschijnsel vertoonde van tranende oogen.

De heer Driessen voegde er hierop bij:

'Ik zeg ook niet dat de hond door goede zorgen, enz., niet heel goed kan herstellen, maar dat doen we hier niet. Hier maak ik hem af.'

'Dan zal ik zijne verpleging betalen, geheel en al. Hier is toch ook eene kliniek voor zieke honden' - antwoordde de dame. -

'Jawel; maar hondenziekte behandelen we niet. Dus neemt U den hond onmiddellijk mee. Ik houd hem niet.'

Als een groote gunst - na veel heen en weer praten - kreeg Marie tenslotte gedaan dat het arme dier (het was ongeveer half een) tot vijf uur mocht blijven leven, totdat de dame en zij met mij hadden geconfereerd wat nu te doen. Daarna werd hij zonder pardon af gemaakt. Wij hebben daarop

in gemeenschappelijk overleg onzen eigen veearts verzocht onmiddellijk naar het asyl te gaan, om te onderzoeken of het dier inderdaad moest worden afgemaakt. Om half vier was deze terug van zijn bezoek en ten onzent, en verklaarde mij dat hij het dier volstrekt niet hopeloos vond, (dit had immers óók de heer Driessen-zelf erkend); wij telefoneerden hierop naar het asyl dat Marie dus den hond zou komen terughalen, en wij, de dame en ik, voor de verdere verpleging zouden zorgen.

Telefonisch kwam het van bijzondere liefde voor 'noodlijdende' dieren getuigende antwoord:

'Als U maar weet, dat we het dier geen seconde langer dan vijf uur houden; als hij dan nog niet gehaald is, wordt hij, volgens afspraak, gedood.'

Haast je, rep je, is Marie, vol échte liefde voor noodlijdende dieren, het arme schepsel, dat aandoenlijk blij was, en haar reeds herkende, gaan redden uit de klauwen dezer quasi 'verzorgers' van noodlijdende dieren, en heeft hem, op onze gemeenschappelijke kosten, uitbesteed bij eene mij bekende daartoe bereid zijnde familie, waar men ook Rosita, als wij van huis zijn, steeds verzorgt, en overigens bereid is hem later voorgoed te houden. -

Ziehier een feit, een naakt feit. - En dat ik daarom openlijk meedeel, omdat een ieder hierdoor gewaarschuwd zij een ongelukkigen hond of kat argeloos in zulk een moordhol te brengen. - Immers, van een onderzoek door den aangestelden veearts, den heer Woudenberg, is geen quaestie geweest. Natuurlijk, indien deze het vonnis had uitgesproken, ik zou hebben moeten zwijgen. Echter, reeds bij de deur, zegt de eerste de beste knecht[*)]*: 'Die hond moet worden afgemaakt.' Dan verklaart de eerst onlangs benoemde bezoldigde directeur, die géén deskundige is zonder eenig onderzoek hetzelfde, weigert met de meest mogelijke beslistheid het dier zelfs ook maar voorloopig op te nemen, weigert zelfs tegen betaling hem een onderdak te verschaffen, en dat alles zonder dat er ook maar eenige sprake is geweest van een onderzoek door den aangestelden veearts, den heer Woudenberg.*

Behoef ik 't nog te zeggen dat natuurlijk, in de meeste gevallen, een zwervende hond of kat enkel aan het asyl zal worden afgegeven, in het goed vertrouwen dat men het dan daar verzorge, - zonder dat de vinder zich den tijd neemt te onderzoeken, en vol te houden, en door te dringen - gelijk mijne dame en onze Marie het deden.

Welnu, wat wordt er dan van zulke stumperds? - Op die vraag heb ik nu zelve een duidelijk antwoord gekregen. En ik voeg hier nog bij hoe drie weken geleden een niet in den Haag wonend heer mij hetzelfde ongeveer schreef, namelijk hoe hij, toevallig in het asyl zijnde voor zaken, er getuige van is geweest dat een hond, door eene argelooze juffrouw daar afgegeven, 'wijl een kwajongen hem plaagde,' onmiddellijk in den ketel werd gestopt, - 'ik hoor nog zijn wanhoopsgeschreeuw in mijn ooren' - schreef mij die meneer! - De juffrouw ontdekte eerst dóór dien schreeuw wat er was gebeurd, en ging diep-verontwaardigd heen. - Mijn correspondent schreef mij, dat hij, naar aanleiding mijner hierboven bedoelde verdediging van het asyl, zich geroepen gevoelde mij dit zelfaanschouwd feit mee te deelen, overigens volkomen onbekend zijnde met de harrewarrerijen der personen, de brochure van mevrouw Thorbecke, en al die kinderachtigheden meer.

Welnu, mij-ook ging 't juist zoo. Ik ken mevrouw Thorbecke nog steeds niet; ik heb gehóórd dat zij weer een nieuwe brochure uitgaf, maar ik heb die ditmaal niet ter bespreking ontvangen en dus ook niet gelezen. Ik heb den heer Wolterbeek, den

*) *Niet de hoofdpasser Groen.*

penningmeester door haar aangevallen, (ook wegens de benoeming van zijn schoonzoon, den heer Driessen, tot bezoldigd directeur), gesproken, op zijn eigen verzoek, en ik heb hem daarna geloofd op zijn woord, en eerlijk in de Lelie medegedeeld wat ik-zelve zag in het asyl, en wat hij mij vertelde.

Maar, even eerlijk verklaar ik nu: Een asyl, dat aldus wordt beheerd, mag zich niet noemen: een asyl voor 'noodlijdende' dieren. Het geheele geval, hierboven naar waarheid meegedeeld, bewijst dat er van dierenliefde geen sprake is in dezen. En daarom verklaar ik thans openlijk, dat ik mij aansluit aan de woorden, die onze Marie tot afscheid richtte tot den bezoldigden directeur van het asyl voor 'noodlijdende' dieren in den Haag: 'Als U een noodlijdend dier terstond, zonder onderzoek door den veearts, afmaakt, dan zal freule Lohman wel een middel vinden om een noodlijdend dier werkelijk te helpen.' En, ten vervolge op die woorden, meen ik dan ook voortaan mijn geld beter te kunnen gebruiken dan om de bezoldigde betrekkingen te helpen betalen van directeuren en oppassers, die, zonder voorkennis van den aangestelden veearts, een noodlijdenden hond terstond afmaken, hem zelfs een voorloopig onderdak weigeren.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

P.S. De dame uit Amsterdam, die aldus is bejegend, lid van de Amsterdamsche Dierenbescherming, heeft mij gezegd van de geheele behandeling der zaak een 'hoogst ongunstigen' indruk te hebben gekregen. De meneer, van wiens brief ik hierboven spreek, machtigde mij, als het noodig is, zijn naam onder vier oogen te noemen.

Op heden, waarop ik dit schrijf, is de hond nog steeds springlevend, en heel vroolijk, en dankbaar voor de goede zorgen.[*)]

Naar aanleiding van dit artikel ontving ik van den Voorzitter van het 'Toevluchtsoord' voor noodlijdende Dieren in den Haag, den heer Jhr. Quarles van Ufford, onderstaanden brief, dien ik in het nommer van 1 April 1914 insgelijks in zijn geheel opnam, evenals thans.

Nederlandsch Toevluchtsoord voor Noodlijdende Dieren.

Aan de Redactrice van 'de Hollandsche Lelie'.

Mejonkvrouwe.

Een dezer dagen werd mij ter lezing toegezonden nummer 37 van Uw blad om kennis te nemen van een daarin door U geplaatsten aanval tegen de Inrichting, waarvan ik de eer heb Voorzitter te zijn.

Veroorloof mij eene vraag te stellen: 'Gelooft 'U nu werkelijk, dat dergelijke artikelen zijn in het belang der dieren?' Er is zooveel door U aangehaald, en zelfs tot in familieomstandigheden

*) *Wegens plaatsgebrek bleef dit stukje veertien dagen liggen. De hond is nu bijna hersteld!!*

afgedaald, dat ik mij afvraag of dat wel door U, door eene Jonkvr. de Savornin Lohman, gesteld is.

Het is niet altijd, zelfs zeldzaam, mogelijk om in dagbladen pro en contra te zamen op te nemen, maar in een weekblad is dat wel degelijk mogelijk niet alleen, maar naar mijne opvatting een plicht van de Redactie om een aangevallene gelegenheid te geven zich in hetzelfde nummer te kunnen verdedigen.

U hadt zulks ook moeten doen, dat zou fair geweest zijn. U deedt dat niet, niettegenstaande Uw artikel 14 dagen moest wachten op plaatsruimte.

Bij het lezen van Uw artikel dacht ik zoo bij mezelf: 'What next?!' Het was met recht een donderslag bij helderen hemel. En daarbij, de manier waarop ge U uitdruktet doet mij erg leed.

Dit is nu de derde maal dat U het over ons hebt. Eerst was alles slecht, toen was alles prachtig, en is nu het ergerlijk. Zou er nu niet evengoed een reden zijn voor ons optreden als de eerste maal? Met opzet spreek ik hier van 'ons', want ik trek mij Uw woede zeer aan, daar zij geheel onverdiend is.

Wij hebben U toch verteld en voorgerekend, dat zonder de kosthonden het bestaan van het Asyl algeheel onmogelijk is. Hondeneigenaars moeten op ons kunnen vertrouwen, en daarom weigeren wij alle beesten met besmettelijke ziekte[*)] *onvoorwaardelijk. Daaronder is hondenziekte wel no. 1, en de meest gevaarlijke, ook voor oude honden. Men kan wel het onmogelijke vergen. Dr. Woudenberg is in het Asyl tusschen 11 en 12½ uur; daarna heeft Z.W.E.G. zijne praktijk in en buiten de stad, en zijne consult-uren. Hoe is het dan mogelijk hem te laten verschijnen voor iederen zieken hond? Ik zei voor iederen hond, want, waarom kunnen er niet meerdere op één dag komen?*

Een hond met 'hondenziekte' mag nu eenmaal niet in het Asyl komen - zelfs geen zieke dieren.[**)]

De bewuste hond was ziek volgens Uw eigen verklaring, en is nog ziek want, hij is bijna hersteld, dus een gansche dertig dagen. Wat hadden wij daarmede moeten doen?

Alle zieke dieren van de straat opnemen, genezen en weer vrijlaten? of levenslang de kost geven?!

En zou Groen daar niet over kunnen oordeelen?[†)] *Stelt U toch eens voor dat hij er niet over zou kunnen oordeelen, wat zou U dan gegronde reden hebben om ons te verwijten, dat wij een oppasser hadden die niet eens over hondenziekte kon oordeelen!*

Groen achten wij, en velen met ons, wel degelijk desbevoegd. Het audi et alteram partem ware beter door U in toepassing gebracht.

En dan nog iets. U zegt dat de noodlijdende dieren levenslang door ons worden bewaard. Dat is volkomen waar, maar niet juist! Een wezen leeft zoo lang het.... niet

*) *Noot red.*
Fraai 'asyl' voor **noodlijdende** *dieren!!*

**) Noot red.
Fraai 'asyl' voor **noodlijdende** dieren!!

†) Noot red.
Hoezeer men den heer Quarles v. Ufford heeft voorgelogen, blijkt uit zijn hier den naam Groen noemen, daar deze niets met dit geval te maken heeft.

dood gaat. Wanneer wij een dier afmaken dan hebben wij het gehouden tot zijn dood, dus levenslang.

Maar dit is Uwe bedoeling niet, maar ook de onze niet. Wij behouden de dieren, volgens Uwe opvatting, niet levenslang. Hoe zou dat mogelijk zijn!? Die daarover nadenkt zou het zelfs - met reden - afschuwelijk kunnen vinden, ook U.

Wij houden de beesten niet levenslang, maar wij maken ze af als wij het noodig achten.

In Uw artikel spreekt U ook over een klacht van iemand, die zijn naam niet durft noemen. Ik noem dat een anonieme klacht, en U zult begrijpen, dat ik op anonieme zaken niet verkies in te gaan.

Door Uwe handeling zullen verscheidenen wellicht blijven onder den nadeeligen invloed van Uw artikel, die mijn antwoord niet lezen. Dat heb ik in hoofdzaak tegen Uw optreden.

Wij handelen naar ons beste weten, en naar ondervinding, en denken maar 'dat de beste stuurlui aan wal staan'.

Met mijne beleefde groeten en mijn dank voor de plaatsing van mijn antwoord,

Hoogachtend,

L.J. QUARLES VAN UFFORD,

Voorzitter v/d Ver^{g}. Ned. Toevluchtsoord voor Noodlijdende Dieren.

Naschrift.

Even wil ik bovenstaand schrijven van Jhr. L.J. Quarles van Ufford, uit een hygiënisch oogpunt beschouwd, nader toelichten.

Het ligt voor de hand, dat, in een inrichting als het Asyl, waar geregeld een honderdtal zwervende honden verpleegd worden, besmettelijke ziekten zooveel mogelijk geweerd moeten worden. Hondenziekte nu is in zeer hooge mate besmettelijk. Het brengen van een hond, door de ziekte aangetast, zwerver of niet, in de omgeving van, al is het niet eens in direct contact, met andere honden, is dus voor alle dieren hoogst gevaarlijk. Geen wonder dus, dat het Asyl deze ziekte zoo ver mogelijk buiten hare muren houdt.

Niet alleen zwervende honden worden geweigerd, ook de honden van betalende eigenaars worden zelfs niet in de ziekeninrichting opgenomen, wanneer zij door deze ziekte zijn aangetast. Waar moest het heen als we dit wel deden?

De beoordeeling: hondenziekte of niet, is aan mij. Ik ben echter aan het Asyl tusschen 11 en 12.30. Ik kan toch niet voor ieder hondje, dat na dien tijd ingebracht wordt, naar het Asyl rijden om te zien of het al of niet die ziekte heeft. Mijn overige bezigheden nemen mijn tijd te veel in beslag om daarvoor steeds ter beschikking te zijn.

Dr. N.P. WOUDENBERG.

Hierop werd door mij, insgelijks in het 1 April-nommer van 1914, geantwoord door nogmalige *algeheele* opname van mijn beschuldiging-artikel hierboven afgedrukt, opdat een ieder de feiten zou kunnen vergelijken. En mede door het volgende naschrift:

Inderdaad, ik meen tot recht verstand dezer zaak niet beter te kunnen doen dan mijn gehééle door den heer Quarles van Ufford bedoelde artikel nogmaals hierboven

in zijn geheel op te nemen, ook opdat mijne lezers zich daarin kunnen overtuigen in hoeverre de heer Q.v.U. reden heeft tot zijn zeer vinnigen en zeer ongerechten aanhef.

Immers, waarom, op welke gronden, stelt deze heer zich de vraag of een zóó zakelijk, zonder eenige persoonlijkheden gesteld artikel 'geschreven kan zijn door eene jonkvrouwe de Savornin Lohman?'

Omdat ik de zeer nauwe familiebetrekking tusschen den heer Driessen, bezoldigd Directeur van het asyl voor 'noodlijdende' dieren, en den heer Wolterbeek, penningmeester daarvan, heb ter sprake gebracht?

Ik *moest* dit doen waarde lezers, de heer Quarles van Ufford-zelf weet zeer goed wáárom, namelijk omdat men er van vele zijden, - van leden der dierenbescherming en van het dieren-asyl voornoemd, - den heer Wolterbeek in quaestie èn het hoofdbestuur, waarvan de heer Quarles van Ufford de voorzitter is, een ernstige grief van heeft gemaakt dat de schoonzoon des heeren Wolterbeek plotseling is benoemd tot bezoldigd en inwonend directeur van het liefdadigheidsgesticht, niettegenstaande er andere candidaten waren die geen bezoldiging verlangden.

De heer Wolterbeek zelf zeide naar aanleiding dezer grieve tot mij, toen hij mij letterlijk *dwong* het asyl te komen bezichtigen: 'Vindt U dat nu zóó erg dat ik mijn schoonzoon graag benoemd zag?'

Waarop ik hem heb geantwoord:

'Neen, dat is zeer menschelijk, en vind ik van Uw standpunt zeer begrijpelijk.'

Ik kende toen den heer Driessen niet in zijn optreden jegens 'noodlijdende' dieren, en ik vond de partijdige benoeming, als hij zijn *plicht* deed, dus geen reden om het asyl aan te vallen.

Het hierboven door mij meegedeelde *feit* heeft mij daarna de oogen geopend voor de wijze waarop deze schoonzoon van den heer Wolterbeek zijn met vrije woning en *f* 1000 betaald 'baantje' waarneemt.

En ziedaar waarom ik dus thans openlijk diegenen gelijk geef, die het betreuren dat de penningmeester van het Haagsche asyl voor 'noodlijdende' dieren zijn *schoonzoon* liet benoemen tot *bezoldigden* directeur van het asyl, waarvan Jhr. Quarles van Ufford de Voorzitter is.

Vervolgens noemt de heer Quarles van Ufford het unfair, dat ik het bedoelde Overzicht van de Week niet aan den aangevallene zond om in hetzelfde nommer nog zich te kunnen verdedigen.

Maar.... hier was geen sprake van een 'aanval'. Ik deelde een naakt, onder twee getuigen voorgevallen *feit* mee, dat dan ook als zoodanig nergens is ontkend, noch door den heer Driessen, noch door den heer Quarles van Ufford, noch door wien ook.

En, - let wel lezers - nu er tenslotte eene verdediging komt, nu is die geenzins van de hand van den beschuldigde, den heer *Driessen*, noch van die van den heer Wolterbeek, welke heer mij indertijd inlichtingen gaf, maar van die des heeren Quarles van Ufford, dien ik *nimmer* outmoette *in* noch *buiten* het asyl, en die bij het geheele feit hierboven beschreven *niet* tegenwoordig was, zoodat hij afgaat op de hem door den heer Driessen gegeven verklaringen. -

Welke verklaringen *niet* overeenkomen met de waarheid. Ik zal dit terstond nader aantoonen. Maar ik wil het stuk van Jhr. Quarles van Ufford geregeld volgen.

Hij zegt dat het de derde maal is waarop ik mij bemoei in de Lelie met het asyl. Inderdaad. Zooals ik reeds bij de eerste maal opmerkte in het eerste artikel, ik heb helaas steeds zooveel onsympathieks gehoord van deze inrichting, en van de eigenaardige wijze waarop er wordt gehandeld, dat ik mij er principieel nooit mede

heb bemoeid. Totdat ik dezen winter eene brochure ter bespreking ontving van de hand van mevrouw Thorbecke, geboren baronesse Cats de Raet, die zooveel afschuwlijks bevatte, dat ik het mijne *plicht* achtte in *het belang van het dier* op den inhoud van die brochure te wijzen, te vragen: Is dit waarheid of niet?

Daarop volgde brief op brief van den heer Wolterbeek, in die brochure speciaal aangevallen, penningmeester van voornoemd asyl, om mij te *smeeken* letterlijk het asyl te komen bezichtigen, en hem een onderhoud toe te staan.

Niettegenstaande mijne zeer drukke bezigheden voldeed ik noodgedrongen aan de steeds dringender wordende beden des heeren Wolterbeek, om hem gerechtigheid te verschaffen door met eigen oogen te komen aanschouwen.

- Gelijk ik daarop verklaarde in de Lelie - dat was dus de tweede maal dat ik over het asyl schreef - hetgeen ik dien dag zag maakte zonder twijfel een gunstigen indruk, en voor de rest geloofde ik natuurlijk den heer Wolterbeek op zijn woord.

Thans echter wil ik mededeelen wat ik tot hiertoe verzweeg, hoe ik, na dat tweede artikel, van allerlei zijden, *mondeling en schriftelijk*, te hooren heb gekregen: ‘hoe ik er in was geloopen’, ‘hoe de heer Wolterbeek alles op z'n mooist had voorgesteld’, ‘hoe jammer het was in 't belang van 't asyl dat ik mij tot die verdediging had laten gebruiken’, enz., enz.

Niettegenstaande de meeste dezer menschen, die aldus getuigden, *echte onvervalschte* dierenvrienden zijn, wier getuigenis ik daarom geloofwaardig acht, heb ik gezwegen, want ik had geen bewijs.

Tenslotte ontving ik den brief, aangehaald in het stuk van 11 Maart, hierboven afgedrukt, van den meneer, die mij schreef niets af te weten van de ruzies tusschen meneer Wolterbeek, mevrouw Thorbecke, enz., en enkel te willen vertellen een door hem zelf beleefd *feit.* Dat feit was in het kort het volgende: Hij moest voor zaken in het asyl zijn. Hij zag toen zoovele zooeven eerst afgemaakte houden, dat die aanblik hem pijnlijk aandeed, en hij den hoofdoppasser Groen daarop de vraag stelde: ‘Worden er hier vele honden jaarlijks afgemaakt?’ Waarop deze antwoordde: ‘Honderden’.

Tegelijk kwam een juffrouw een hondje afgeven, **niet** ziek, maar dat zij op straat had gered, *wijl kwajongens het plaagden.*

Terwijl de juffrouw in de wachtkamer was, stopte Groen het *zonder eenig onderzoek in den ketel.* De hond gaf een vreeselijken schreeuw - waarvan de meneer mij schrijft: ‘dat die hem nog in de ooren klinkt.’

De juffrouw hoorde dien schreeuw, vroeg wat het beteekende, en vernam daarop, op hoogst onverschillige wijze, wat er was gebeurd met haren ‘geredden’ beschermeling. Diep verontwaardigd ging zij heen. -

Ik nam terstond de moeite mijn correspondent te vragen of ik eventueel zijn naam mocht noemen, hetgeen hij mij, als dit noodig was, toestond. (Zie mijn stuk hierboven van 11 Maart).

Nog steeds zweeg ik in het openbaar.

Totdat eindelijk het door mij hierboven meegedeelde *zelf-ondervonden* feit mij *bewees*, hoe degenen gelijk hebben die zeggen tot mij: Het asyl voor 'noodlijdende' dieren *is* geen 'toevluchtsoord,' maar wel eene inrichting waar Groen, of een ander, *geheel willekeurig*, zonder voorkennis van den veearts, de ingebrachte honden *terstond* afmaakt.

Zie, toen heb ik gesproken in de Lelie, voor de derde maal, *in het belang van het dier.* Omdat ik het - en ziedaar mijn antwoord, meneer Quarles van Ufford, waar U begint met mij te vragen of ik zulke artikelen nu waarlijk acht in het belang van het dier: - omdat ik het zeer zeker acht in het belang van het dier dat elkeen gewaarschuwd zij gevonden of geplaagde of verdwaalde of verwaarloosde dieren argeloos af te geven aan een inrichting, die zich *onwaar* noemt: 'Toevluchtsoord voor noodlijdende dieren', en die, op kosten der leden, daarvoor een bezoldigden directeur en dito oppasser aanstelt, terwijl in waarheid deze directeur en die oppasser, zonder voorkennis van den veearts, en *zonder eenig toezicht*, onmiddellijk *doodmaken.*

Want, nu kom ik tot de zoogenaamde verdediging van den heer Quarles van Ufford. Deze toch beweert, afgaande op den heer Driessen, dat de bewuste hond leed aan een hoogst-gevaarlijke besmettelijke hondenziekte, die zelfs oude honden aansteekt, en dat het asyl zulke besmettelijke dieren per-se weigert. Welnu, dat beweren is *niet* waar. En, het is juist **omdat** niet-deskundigen als de heer Driessen, die wel aspirant-inspecteur van politie, enz., maar nimmer veearts was, zich in dezen *terstond* het recht van dood en leven veroorloven, dat zulke vergissingen voorkomen. *Niet* de heer Woudenberg, de veearts, noch Groen de hoofdoppasser, maar wel de eerste de beste knecht die de deur opende, en later de heer Driessen, zeiden, zonder eenig onderzoek: Die hond moet worden afgemaakt wegens het ernstig gevaar dat hij oplevert voor anderen. Welnu, diezelfde 'hoogst-besmettelijk-zieke' hond was dienzelfden ochtend in mijne eigene woning geweest in aanraking met mijne *vier* honden. Het spreekt dus vanzelf dat ik mijn veearts, die den hond in quaestie aan het asyl voor mij onderzocht, terstond ondervroeg naar het mogelijk aanstekingsgevaar, waarop hij mij volkomen geruststelde met de verklaring: *Die hond heeft geen besmettelijke hondenziekte.* Hier staat dus de verklaring van een *deskundige,* een *veearts*, *na onderzoek,* tegenover de verklaring *zonder onderzoek* van een *niet-deskundige*, exaspirant inspecteur van politie.

Geen enkele mijner vier honden heeft dan ook hondenziekte, of wat ook, gekregen na die aanraking.

Maar, - en *hier ligt het hoofdpunt mijner redeneering* - gesteld dat het beweren dezer besmetting wáár ware geweest, dat de hond in quaestie wel degelijk besmettelijke hondenziekte had, dan nog verdient het asyl geen seconde zijn eerenaam: *Toevluchtsoord voor noodlijdende dieren.* Immers, het spreekt vanzelf dat juist **noodlijdende** dieren, zwervende, verlaten honden, in 99 van 100 gevallen met min of meer besmettelijke kwalen zullen zijn behept, als daar zijn: uitslag, hondenziekte, schurft, enz. Welnu, de meest gewone voorzorgsmaatregel is dan toch die van elk ziekenhuis, en van elke inrichting voor verwaarloosden, namelijk, dat men heeft een *barak*, een *afzonderlijke* bewaarplaats waar een *verdachte* hond zoo lang wordt

opgesloten, van de anderen verwijderd, totdat de *veearts* hem komt onderzoeken, en over zijn lot kan beslissen.

Indien dus 'het toevluchtsoord voor noodlijdende dieren' geen geld beschikbaar stellen wil voor zulk een eenvoudigen maatregel, of wel, wat waarschijnlijker is, dien maatregel onnoodig vindt, dan blijkt daaruit zonneklaar hoe weinig het de bestuurderen te doen is om 'noodlijdende' dieren te redden, en hoe het hun veeleer gemakshalve in hun kraam te pas komt *terstond* dood te maken, onder de vlag van mogelijke besmetting.

Indien, gelijk de heer Quarles van Ufford meedeelt, het asyl *niet* opneemt zulke zieke dieren, en ze *niet* levenslang verzorgt, dan kan ik alleen zeggen dat de heer Wolterbeek mij wat heeft wijsgemaakt daar *hij* mij uitdrukkelijk het tegendeel verklaarde.

Want, *ik wijs er hier uitdrukkelijk op* - de heer Quarles van Ufford spreekt steeds van: 'Wij zeiden U toch, wij vertelden U toch', - enz., enz. Maar, dat is een *on*ware voorstelling. *Nimmer* toch heeft de heer Quarles van Ufford mij ontmoet, veel minder nog in het asyl mij eenige inlichtingen daaromtrent gegeven. De heer Wolterbeek, persoonlijk, drong en smeekte mij het asyl te bezichtigen, ontving mij *alleen*, leidde mij *alleen* rond. Hoe durft nu dus de heer Quarles van Ufford steeds spreken in het meervoud: 'Wij'? - Zijn mededeelingen hierboven druischen lijnrecht in tegen die van den heer Wolterbeek.

Ik heb in het stuk van 11 Maart *niet* gesproken van het niet-deskundig zijn van Groen, den hoofd-oppasser. Deze was bij het geheele voorval *niet* tegenwoordig voor zoover ik weet. De heer Driessen, de directeur, heeft het geheele onderhoud gevoerd met de dame en mijne Marie, en heeft geweigerd den hond op te nemen; ik sprak dus van *zijne* niet-deskundigheid. Dat Groen, de hoofdoppasser, verstand van hondenziekte heeft wil ik gaarne gelooven, maar dit geeft hem nog geen recht op eigen gelegenheid dood te maken. Echter, ik herhaal, en ik verzoek iedereen het stuk hierboven nauwkeurig over te lezen, *niet* Groen is in dit geval bedoeld, maar de pas-benoemde, ex-aspirant-inspecteur van politie, niet deskundige directeur Driessen.

'Wij houden de beesten niet levenslang, maar wij maken ze af als *wij* het noodig achten', - schrijft thans de heer Quarles van Ufford. - Ik verklaar, op mijn woord van eer, dat de heer Wolterbeek mij precies het omgekeerde verzekerde. Ik heb hem dat nog nagevraagd, en hij herhaalde toen uitdrukkelijk: 'Levenslang, tot aan hun dood toe'. - De vraag is hier niet wat men het beste vindt voor de dieren, maar wèl: wat te denken van een Hoofdbestuur waarvan Voorzitter en Penning-

meester aldus elkander tegenspreken. Worden dus de leden opzettelijk voor den gek gehouden? Dat overigens de heer Quarles van Ufford de waarheid spreekt, is afdoend gebleken uit het gebeurde.*)

De heer Quarles van Ufford wil niet ingaan op 'anonieme klachten'. Ik verzoek hem beleefdelijk mijn stuk, hierboven afgedrukt, nog eens te herlezen. In het P.S. staat namelijk uitdrukkelijk dat de meneer in quaestie mij machtigt onder vier oogen, - dus óók aan meneer Quarles van Ufford - zijn naam te noemen. *Dat is dus het tegendeel van anoniem.*

- - - - Wat tenslotte het naschrift des heeren Woudenberg aangaat, dat deze heer, als bezoldigde veearts van het asyl, zulk een nietszeggend stukje schrijft is zoo vanzelf sprekend, dat antwoord erop eigenlijk overbodig is. Toch wil ik er nog even op wijzen hoe deze heer erkent: **'De beoordeeling: hondenziekte of niet, is aan mij.**'

En toch zegt een knecht reeds aan de deur, zonder *eenig* onderzoek: 'Dien hond maak ik af.'

En toch wil de heer Driessen ditzelfde doen, zonder op den veearts te wachten, en moest onze Marie hem, als een hooge gunst, *smeeken* het hondje althans zoolang in *leven* te laten totdat zij mij had geraadpleegd.

Hier is commentaar overbodig.

Want, het argument van den heer Woudenberg, hierboven óók door den heer Quarles van Ufford desbetreffend aangevoerd, dat de veearts maar een korten tijd in 't asyl aanwezig kan zijn, verder zijne eigene bezigheden heeft, en niet voor elk hondje kan terugkomen, is geen argument, zooals ik reeds hierboven aantoonde. *Dat spreekt vanzelf*, evenmin als een dokter in een ziekenhuis steeds aanwezig kan zijn. Maar, het spreekt óók vanzelf dat men juist daarom - als men niet doodmaken **wil** - een gelegenheid afzondert, waarin een verdachte hond wordt bewaard totdat de veearts den volgenden dag terugkomt. -

En nu nog een slotwoord. Uit het geheele stuk thans van den heer Quarles van Ufford, evenals indertijd uit de particuliere brieven aan mij van den heer Wolterbeek, blijkt duidelijk hoezeer het Hoofdbestuur van het Haagsche 'Toevluchtsoord' voor 'Noodlijdende' dieren vréést de publiciteit, vréést de veelgelezenheid van de Holl: Lelie.

Ik ben daarover zeer blijde in het belang van het dier.

En om geen àndere reden.

Van animositeit is bij mij geen sprake.

Ik heb mij nooit ingelaten met de kibbelpartijen van de Haagsche dierenbeschermers, ik ken noch mevrouw Thorbecke en hare partijgenooten, noch den heer Quarles van Ufford, noch den heer Driessen, en mijn eenige kennismaking met den heer Wolterbeek gaf mij een aangenamen indruk.

Maar het gaat bij mij om het belang van het noodlijdende dier.

En ik erken thans openlijk, hoe ik weet dat er van alle zijden steeds wordt geklaagd dat het Haagsche 'Toevluchtsoord voor Noodlijdende Dieren' niet beantwoordt aan *dien* naam, hoe velen zeggen dat de zwervende honden er worden doodgemaakt meedoogenloos, dat het meer eene inrichting is waar men hondjes fokt, en ze voor geld in pension neemt, (zie ook het artikel van den heer Quarles van Ufford hierboven), dan eene voor 'noodlijdende' dieren. Enz., Enz..

*) Lees in verband hiermede hoe de heer Baerends, *veearts*, hierover denkt.

Welnu, ik hoop en vertrouw, juist *om* de veelgelezenheid der Lelie, dat deze geschiedenis en deze gedachtenwisseling er toe zal bijdragen in deze beschuldigingen meer klaarheid te brengen *ten behoeve van het dier.* Ik gun den heer Driessen, den schoonzoon van meneer Wolterbeek, zijn bezoldigde betrekking van harte, maar ik acht het de plicht van elken dierenvriend er voor te zorgen, dat hij en dat Groen, en wie ook is aangesteld aan het op liefdadigheidsgronden gestichte 'toevluchtsoord', hun plicht nakomen, en er zich niet gemakshalve van afmaken, door noodlijdende dieren mir nichts dir nichts in den ketel te stoppen zonder voorkennis van den veearts.

En het spreekt vanzelf dat het de plicht is bepaaldelijk van het *hoofdbestuur* hiervoor te waken. Wil of kan het dat niet, laten de leden dan een nieuw hoofdbestuur kiezen. Als het wáár is wat 'men' fluistert, dat de heer Wolterbeek, de penningmeester, almachtig is in het hoofdbestuur, laten dan de leden zorgen dat hij die almacht gebruikt *ten bate* van het *noodlijdende* dier. Al zouden er dan mijnentwege tien schoonzoons van hem aan het asyl baantjes krijgen, wat nood! 't Gaat hier niet om personen, maar om de 'noodlijdende' dieren.

Omgekeerd echter, worden die dieren het slachtoffer van personen, dan moeten die personen *eruit*, en moeten er nieuwe krachten komen.

Leden van de Haagsche Dierenbescherming houdt U *dat* voor oogen.

(Lelie van 1 April '14.)

Waarlijk, het is niet om eenige persoonlijke reden jegens wien ook, dat ik dit alles *steeds opnieuw* breng onder de oogen van die ware dierenvrienden, die hun contributie betalen aan het toevluchtsoord voor noodlijdende dieren in den Haag zonder te vermoeden dat men daar de dieren afmaakt, buiten voorkennis van een vee-arts, willekeurig, naar geheel-persoonlijke opvattingen van niet-deskundige oppassers, directeuren, enz. - *Het stuk van een deskundige als de heer Baerends, veearts in Arnhem*, legt een schitterend getuigenis in de schaal *tegen* dit soort van dierenbescherming (?) Laat ons dus daaraan ons geld niet geven, *laat ons er tegen strijden totdat wij dit kwaad hebben uitgeroeid.* De weerlooze dieren, die in dit zonderlinge 'Toevluchtsoord' worden ingebracht, en in den ketel gestopt zonder dat iemand het weet of merkt, zij *kunnen* niet schrijven. Daarom doe *ik* het namens hen. Ik weet dat ik mij, neven vele vrienden, daardoor ook vele vijanden op den hals haal, maar ik voel mij sterk in het bewustzijn dat ik enkel getuig uit eerlijke dierenliefde zonder eenige bijreden van welken aard ook. Nooit, vóór de heer Wolterbeek-zelf er mij letterlijk toe *dwong*, heb

ik mij met het Toevluchts-oord willen bemoeien. Ook nu ken ik-persoonlijk uit het Bestuur alleen hem; van dat eene bezoek, toen wij zeer aangenaam praatten. Zijn medebestuursleden en zijn schoonzoon, en de vijandschappen die, volgens hen, zich tegen hen beiden vormen, het is mij-persoonlijk alles geheel onbekend, ik sta er buiten; ik getuig alleen tegen het 'toevluchtsoord' (?) om den *wille van het dier*, om het verkwiste geld, dat heet te dienen het zwervende dier een 'toevluchtsoord' te verschaffen, terwijl het in waarheid is overgeleverd aan de grootst mogelijke *willekeur.* (lees den brief van den Voorzitter-zelf, van den heer Jhr. Quarles van Ufford, in zake hun leven en dood.)

Ik schrijf en beklad niet anonym, zooals zoovele pers-dapperen dat doen. *Ik* geef mijn eigen naam; omdat ik dien een *eerlijke* zaak; die van het *weerlooze*, *noodlijdende*, *verlaten*, *zwervende* dier. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Hollandsche 'gruwelen'.

Van verschillende zijden heeft men mijn aandacht gevraagd voor onderstaand in vele couranten opgenomen bericht:

DIERENMISHANDELING.

Wij herinneren ons, zegt de 'N.R. Ct', indertijd eens van een korperaal te hebben gehoord, hoe deze - 't was al jaren geleden - met soldaten in kamp op de heide, tevergeefs had getracht zijn mannekes te beletten, kikkers op te blazen. Dit was een vermaak, waarvan de 'jongens', die daarbuiten niet veel te doen hadden, zich niet wilden spenen. Dat zij sedert nog maar weinig vooruitgegaan zijn in volksbeschaving, schijnt te blijken uit het volgende staaltje van dierenmishandeling, dat wij in de Levende Natuur vermeld vinden.

'Mijn neef, die wegens de mobilisatie te Monster ingekwartierd is, vond met eenige andere soldaten in den omtrek van dit dorp een mantelmeeuw in deerniswaardigen toestand. Het dier was aan een der zwemvliezen gewond en kon niet meer vliegen. Eenparig besloten de soldaten de arme meeuw mee te nemen. In een leegstaand kippenhok van de boerderij, waar zij ingekwartierd zijn, werd het dier ondergebracht en zoo goed verzorgd, dat de meeuw spoedig genas. Daar zij echter niet vliegen kon, besloten de soldaten het dier nog eenige dagen te houden, alvorens het de vrijheid te hergeven. 't Heeft niet zoo mogen zijn.

Een andere troep soldaten haalde bij afwezigheid der verzorgers de meeuw uit het hok, en begaf zich er mee naar een naburig weiland, waar zij met de meeuw gingen voetballen.

Eenigen tijd later werden de verzorgers van den vogel op dit barbaarsche vermaak opmerkzaam. Hun tusschenkomst kwam echter te laat. Tengevolge van de ruwe trappen en schoppen der wreedaards was de vogel reeds dood. Een der pooten was gebroken, een oog ingetrapt, en overal vertoonden de veeren vuile plekken, die aangaven, waar de schoenen het dier aangeraakt hadden. 't Ergste was, dat dit verheffende spel onder leiding stond van een sergeant en een korporaal. Een der

toegesnelde soldaten schroomde niet, *den sergeant ondubbelzinnig de waarheid te vertellen over zijn lage daad.*

Commentaar, helaas, in zake de wreedheid van zooiets, is *niet* overbodig, waar het geldt de dieren! Als een schoolmeester (pardon, onderwijzer) 't waagt een kwajongen op de vingers te tikken op hardhandige wijze, dan zal er moord en brand geschreeuwd worden door de geheele pers over zoo'n wet-schennis! Maar de dieren... Die zijn onder en boven de wet, die stumperds! Ik echter zou willen vragen: Met welk *recht* durven wij-Hollanders de Duitsche 'gruwelen' in België zoo uit de hoogte veroordeelen als bewijzen van de grootst mogelijke laagstaandheid, wanneer onze eigen militairen in *vredestijd*, dus, zonder een enkel excuus van uitputting of driftopwinding, *zulke ongehoorde gruwelen begaan aan weerloozen?* In den oorlog is er voor elken soldaat, van welk land ook, een excuus in het abnormale van den toestand. Gelijk Generaal Staal het onlangs zeide in 'het Vaderland': Hoe zouden wij-allen misschien zelven handelen in den verhitten opwindingtoestand van zulke vreeselijke tooneelen! - Echter, in rustigen vredes-tijd te gaan footballen met een armen weerloozen vogel, daarvoor bestaat geen enkele verontschuldiging, zulke kerels verdienen niet een eervollen kogel maar een *strop.* En, als er straks eens ook ten onzent oorlog uitbreekt, hoe dan denkt ge dat *zulke* wezens zich zullen gedragen jegens weerlooze vrouwen en kinderen en dorpsbewoners! - *Elk* land en *elk* leger heeft zijn slechte en zijn goede elementen, en gij, die zoo uit de hoogte oordeelt over de Duitsche gruwelen, onderzoek en straf dan in elk geval eerst die gruwelen welke onze eigen militairen begaan. -

De hand in eigen boezem steken!

Meestal komt die er dan zóó vuil uit, dat men geen lust meer gevoelt den naaste met slijk te werpen.

Door een anderen lezer toegezonden:

ARME BEESTEN!

Vrijdag kwam te Amsterdam (*Rietlanden*) (*veelading*) *per Staatsspoor een wagen vee aan van*

Etten-Leur, waarin 9 koebeesten geladen waren; bij opening van den waggon, een zoogenaamden speciaalwagen, met dikke wanden, die anders alleen gebruikt wordt voor bananen-vervoer, bleken de dieren alle gestikt te zijn. De opgezwollen koelijken vertoonden een ontzettenden aanblik. Er bleek dat de eenige ventilatie-gelegenheid dicht zat en zelfs de dieren bijna hermetisch gesloten waren.

De eigenaar der omgekomen dieren zal ongeveer f 1500. - schade hebben, maar een woord van afkeuring over de schandelijk-nalatige wijze waarop met de beesten is omgegaan, zal zeker ieder op de lippen komen.

Wordt dit spoorweg-bestuur, worden deze beambten *gestraft*, streng *gestraft*? Ik lees er niets van! 't Zijn immers 'maar' dieren. En, alweder, als straks de oorlog uitbreekt, dan zullen ook deze ambtenaren worden opgeroepen om 'het vaderland te verdedigen', en dan zullen ze hun verachtelijke inborst zeker evenzeer toonen jegens weerlooze menschen als thans jegens weerlooze dieren, want, dan hebben ze nog in zich de oorlogs-roes en de oorlogsopwinding bovendien! Wilt ge voor zulke mispunten dan 'de' Hollanders verantwoordelijk stellen? Ge zoudt moord en brand schreeuwen als een ander dat deed! En met recht. Maar wèl zijn 'de' Hollanders verantwoordelijk voor het ontbreken van *wetten* die zulke misdaden streng straffen *gelijk in Engeland en Zwitserland zonder eenigen twijfel terstond zou geschieden. Leer van Engeland het goede, Gij Nederlanders!*

Dat laatste, dien slotzin, herhaal ik nog eens met nadruk wat aangaat het onderstaande bericht door mijzelve uit het Handelsblad geknipt:

- In Londen heeft men het Honden-Asyl opengezet voor de honden en katten van hen, die het onderhoud van die dieren in deze moeilijke tijden niet kunnen bekostigen.

De 'North Londen Home for Stray Dogs', Bridgeroad, Willesden, voedt die beesten niet alleen geheel gratis zoolang het noodig is, maar geeft ze ook later bij aanvrage weer aan den eigenaar terug. Ook kunnen de dieren, die ziek zijn of oud, er gratis en pijnloos worden afgemaakt.

Het valt moeilijk om afscheid te nemen van een huisdier, dat men reeds eenige jaren heeft, maar, aan den anderen kant, als het eten voor de menschen schaarsch wordt, kan het niet anders of de dieren moeten er onder lijden. Voor velen zal het een uitkomst zijn, dat ze hun dieren een tijdlang goed uit kunnen besteden.

Een aparte afdeeling heeft men ingericht voor de huisdieren van soldaten en zeelieden, die in den oorlog zijn, en die niet weten aan wie hun 'pets' over te laten.

Vergelijk deze ècht-dierenlievende handeling van een waarlijk 'Toevluchtsoord' voor noodlijdende dieren nu eens met hetgeen ik op een andere plaats in dit nommer meedeel over ons Haagsch Toevluchtsoord (?); *bevestigd* door het eigen getuigenis van den voorzitterzelf van die inrichting, Jhr. Quarles van Ufford.

Vergelijk.... en verberg U-zelven van schaamte, gij Haagsch Bestuur, als gij *Uw* handelingen toetst aan die van dat Engelsche Bestuur van het Toevluchtsoord te Londen. Zij, die daar aan het hoofd staan, zijn dieren*vrienden.* En gij...?

- - Waak op èchte Haagsche dierenbeschermers, besteedt Uw geld voor een nieuwe inrichting, *die zulk goed werk doet als het hierboven-medegedeelde,* maar geef het *niet* aan een inrichting waar men, zonder deskundìg toezicht, op gezag van een oppasser of een ander *on*bevoegde, elken ingebrachten zwerver onmiddellijk doodmaakt, zonder contrôle van wien ook, hoe, waarom, om welke redenen - -.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De oorlog.

In aansluiting met mijn artikel Vredesgehuichel en Litteratuur (6 Jan.) neem ik uit het artikel over dat onlangs in Harpers Weekly stond, en waaruit blijkt dat meerderen zoo denken als ik:

Dat dit alles kan gebeuren zonder de toestemming van deze millioenen die worden geslacht, dat het zoo kan voortgaan - niet ten spijt van de protesten, maar integendeel met de goedkeuring der beschaving en van de christenheid, dat is het droevige ervan. Indien de maatschappij in opstand geraakte, indien de Kerk het deed, indien de politieke partijen en geleerden er tegen getuigden, indien elke groote en machtige kracht in de wereld ontmaskerde en aantoonde de onzedelijkheid om de levens van millioenen menschen te verkwisten, het geluk te gronde te richten van millioenen vrouwen en kinderen... dan zou het niet zoo verschrikkelijk, niet zoo hopeloos zijn. Wat het verschrikkelijkste nog is van alles, dat is het oogpunt waaruit de beschaving het beschouwt.

De spatieering dezer slotwoorden is van mij. Dit artikel is van Amos Pinchot in Har-

pers-Weekly van 14 Nov. 1914! Ziedaar althans één eerlijk onafhankelijk man tenminste, onder zoo vele napraters!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Fransche gruwelen.

Pruisen, *Beieren*, *Saksers*, *Badenaars*, *Wurtembergers*, *Oostenrijkers*, *Mecklenburgers*, *Hessen*, *Pommeranen*, *Brandenburgers*, *of Westfalen*, *ze zijn allen éénder*, *het zijn de voornamen van hen die als geslachtsnaam hebben: Duitscher. Dezelfde heilige haat moet ons tegen die allen vervullen*, *die optrekken onder de vaandels van Wilhelm-Attila.*

(*Matin*).

Behoef ik 't U te voorspellen hoe Franschen, die zulke ophitswoorden lezen, zullen optreden tegen die ongelukkige Duitschers, die zij kunnen in handen krijgen, weerloos en als hun slachtoffers!? Indien het Fransche leger in Duitschland stond, zou het, opgehitst door zulke schandtaal, niet evenzeer *gruwelen* bedrijven als de Duitsche soldaten die wellicht hier of daar inderdaad óók begingen?

Maar, *zulke Fransche ophitserij tot gruwel - die verzwijgt onze geheele Hollandsche* '*on*' *partijdige pers!* - Daarom neem *ik* ze over, omdat *ik* eerlijk ben.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

'Waarom zoudt ge mij Uw meening niet eerlijk zeggen'.

Voor mevr. W.

Het is deze zin, dien ik schreef aan een anderen correspondent in het Lelie-nummer van 13 Jan. 1915 (no. 29), welke U zóó trof, dat gij er U door genoopt voelt ook Uwerzijds met Uw bezwaren tot mij te komen, onder aanhaling mijner dan volgende woorden: 'Dat vind ik veel prettiger dan zwijgen'. - Welnu, laat me nu vóór alles zeggen, dat ge heel goed deedt aan dat besluit, en dat ik U dank voor Uw waardigen en vriendelijken toon. Juist om die reden wil ik U op deze plaats een afzonderlijk antwoord geven, omdat dit antwoord misschien ook voor anderen - die wèl zwijgen - zijn nut kan hebben.

- Ziet U eens, mijn waarde mevrouw, gij zijt reeds sedert jaren abonnee van de Lelie, omdat deze *(*ik citeer letterlijk*)* '*Uw waardeering heeft voor mijn flink en eerlijk optreden*, *om mijn* **krachtige persoonlijkheid** *in een woord.*'

Welnu, heeft het U dan in al die jaren, waarin gij die '*krachtige persoonlijkheid*' hebt gewaardeerd, ook al waart ge het soms niet met haar eens, (gelijk gijzelve uitdrukkelijk getuìgt), nooit getroffen dat zij met hart en ziel, met vuur en overtuiging, met haar heele wezen, partij trok vóór elke zaak waarin ze anderen *verongelijkt* achtte? Is niet juist die moed, die durf, die innige overtuiging, het geheim-zelve der 'krachtige persoonlijkheid', die gij steeds hebt gewaardeerd?

En zie, thans breekt er een *wereldgebeurtenis* uit van zoo ingrijpenden, zoo vreeselijken, zoo ver-strekkenden aard als niemand onzer tot hiertoe nog ooit beleefde.

Vindt gij het nu heusch, gegeven mijn ‘krachtige persoonlijkheid’, zoo vreemd dat ik ook dáárin eene uitgesproken opinie heb, eene besliste *eerlijke* opinie, en dat ik daarvoor getuig, en ervoor opkom, en ervoor *lijd* als het moet, even zooals ik dat doe voor de verongelijkte dieren, voor zoo menige andere zaak, waarover een ander zwijgt, of meepraat met de *mode*-opinie! Gij zijt het niet met mij eens. Dat doet er niet toe in dezen. Andere lezers weer zullen het niet eens zijn met mijn dierenliefde, weer andere niet met mijn geloof in zake bovenzinnelijke dingen, weer andere niet met mijn opvattingen over de dienstbodenquaestie, of over het ontgroenen, of over alcohol. Enz., Enz.

Nooit heb ik mij daaraan gestoord. Altijd heb *ik* eerlijk mijne meening gezegd, waarover ook, zonder aanzien der personen, en zonder vrees voor spot of smaad.

En thans zou ik *kunnen* zwijgen, zou ik *kunnen* onverschillig toeschouwster zijn van de grootste, de afschuwelijkste ellende die er geschiedt op de wereld? Denk zelve eens even na. Zoudt gij, - na mijn terugkomst uit Duitschland, waar ik getuige was van het uitbreken van den oorlog, waar ik-zelve alles heb meebeleefd van de stemming daar, - zoudt gij mij niet een *laffeling* hebben gevonden indien *ik*, bij *mijn* karakter, toen in Holland angstvallig had gezwegen (omdat hier de stemming dikwijls anti-Duitsch is), ten einde daardoor de meeste mijner abonné's naar den mond te praten. Zou die ‘krachtige persoonlijkheid’ - die U stéédsachting en sympathie afdwong, - U dan niet bitter zijn tegengevallen? Nooit heb ik mijne meening in zake Duitschland anders voorgesteld dan als die zuiver*persoonlijke*, welke een leek slechts kàn hebben waar het de geheimen der diplomatie geldt. Voor de rest echter acht ik het evenzeer mijn eerlijke plicht de *leugens der pers* over *Duitschland* te ontmaskeren als die

van een bestuur van een dieren-asyl, of die van welken aard, of van wien ook, waaronder *onschuldigen* lijden, *onversaagd en zonder aanziens des persoons* aan te toonen.

Neutraliteit is iets anders dan kleurloosheid. Wat de wet onder het eerste verstaat, *dat* zal ik hebben te eerbiedigen. Maar voor de rest zou ik Anna de Savornin Lohman niet meer zijn, indien ik niet, - met al de kracht die in mij is, - bleef getuigen tegen elk onrecht, en elke leugen die ik zie dat de pers verspreidt, eendeels door middel van particuliere ongeteekende 'brieven' door anonymi, anderdeels door het *weglaten* van al die buitenlandsche berichten uit Fransche en Engelsche bladen, die op het karakter en het doen van het Fransche of Engelsche volk een leelijken kijk geven; terwijl diezelfde pers integendeel stelselmatig alles overneemt uit de *Duitsche* pers wat op den Duitschen volksaard een minder mooi licht werpt. - De gewone Hollander, gij-ook vermoedelijk, is niet, als ik, geabonneerd op Duitsche, Fransche en Engelsche couranten, en kan dus niet lezen en oordeelen voor zichzelven; hij of zij bepaalt zich tot een of twee Hollandsche dagbladen, en gelooft wat die hem voorpraten. Welnu, *onze dagbladpers is voor een groot deel eenzijdig, in het beste geval uiterst voorzichtig.* En ziedaar waarom *ik* mijne lezers telkens weder voorhoud andere onbekend-blijvende berichten, uitknipsels uit buitenlandsche bladen, die deze mijne beschuldiging der partijdigheid onzer pers *bewijzen.*

Den oorlog verafschuw ik (mijn artikel Vredes-gehuichel... en litteratuur no. 29 van 13 Jan., heeft U dat overtuigend bewezen); ik heb den moed, als geen ander in Nederland, openlijk te prediken dienstweigering, als het eenige radicale middel. Maar, de oorlog *is* er. En, wie hem nu ook maakte, in géén geval verdient de Duitsche *natie*, het Duitsche *volk*, die laffe verachtelijke houding, die een groot deel onzer pers ten hunnen opzichte aanneemt, uit pure jaloezie, broodnijd, in den zakkruiperij van Engeland en Frankrijk, en, nog veel erger, baatzuchtige redenen van financieelen aard. Om *die* reden trek ik de partij van het *verongelijkte* Duitsche volk, omdat het wordt aangevallen, en verongelijkt, en omdat ik van hen houd, en hen respecteer, en hen beschouw als met ons stamverwant, en omdat onze Koningin-Moeder - door het Ned. volk zoo hoog gesteld, - is een *Duitsche* prinses, evenzeer en even onwederspreekbaar als de Belgische Koningin dit *is* en dat *blijft.* Al zijn de eene en de andere, als volwassen vrouwen, door haar huwelijken, overgeplant naar vreemde hoven, en in vreemde landen, naar geboorte, bloed, opvoeding, zijn zij dóór en dóór en onvervalscht *Duitsch.* -

En ik herhaal, waar ik voor elke zaak die mij dierbaar is, steeds moedig partij *durfde* kiezen, zonder vrees of blaam, daar is het mij een raadsel hoe het U kan verwonderen, dat ik ook thans eene opinie, eene eigene, eerlijke, zelfstandige opinie bezit en uitspreek, waar het geldt de grootste ramp, en den grootsten gruwel dezer eeuw. - Indien ik die opinie *niet* had, of haar niet durfde uiten, dan zou ik niet meer zijn die ik ben, dan zou ik datgene hebben verloren wat gij in mij waardeert: mijn *krachtige persoonlijkheid.*

- O zeker, ware ik nu maar heftig-Engelsch of heftig-Fransch-gezind, dan viel ik in den smaak van de algemeenheid. Want, *dat* is hier op dit oogenblik veel méér de manier om in het gevlei te komen, dan door zich begaan te toonen met Duitschland's geïsoleerdheid en de *leugens* over die natie verspreid. Dat geef ik U volkomen toe. Maar ik heb nooit mijn opinie willen noch kunnen draaien of wenden naar gelang wat *de mode* meebrengt. Ik schreef het reeds vroeger in dit Blad; toen het *mode* was

zich over den Transvaal-oorlog en Paul Krüger walgelijk-sentimenteel aan te stellen, (speciaal hier in den Haag), toen heb *ik* daaraan niet kunnen meedoen. Zeker, ik was verontwaardigd op Engeland, maar ik bleef kalm bij het geval, waar anderen zich mal opwonden. Toen de Russische Joden-vervolgingen hier te lande de geheele pers in beweging brachten, heb ik steeds mijn oordeel daaromtrent opgeschort, omdat ik over de zaak niet kon oordeelen naar eenzijdige, conventioneele berichten (dikwijls komende uit Israëlitische bronnen, want de meeste buiten- en binnenlandsche bladen staan onder Israëlitische finantieele invloeden). Thans weer brengt de mode mee om zoowel den Engelsch-Transvaalschen-oorlog als de Russische 'barbaarschheid' tegen de Joden gansch en al te vergeten, en geheel en al vóór de Bondgenooten te zijn. Mijnentwege. Het is voor mijn populariteit misschien jammer dat ik niet toevallig óók zóó denk, maar zus. Doch, *ik denk nu eenmaal zus.* En nu zou ik niet zijn die ik ben, indien ik mijne eerlijke innige overtuiging vóór mij hield uit laffen angst en menschenvrees, en ging schrijven in de Lelie over koetjes en kalfjes. - Begrijpt gij datzelve niet?

Voor de rest wil ik slechts zeer kort op Uw vragen antwoorden, omdat die vragen onderwerpen gelden, die ik nu reeds duizend en eenmaal besprak in de Lelie, en waarover ieder zijn persoonlijke meening heeft, zoodat het vervelend wordt voor de lezers om steeds opnieuw hetzelfde te lezen. Daar is Uw beschouwing over Luik, enz. M.i. verwart gij, als de meeste vrouwen, hier geheel en al gevoel en verstand. Uit een gevoels-oogpunt moet ieder mensch zoowel de inname van Luik als het bombardement van Yarmouth of de belegering van Reims een gruwel vinden. *Natuurlijk*; *juist daarom vind ik elken oorlog per-se een gruwel*, *en ben ik voor algemeene dienstweigering door alle natiën*, *waar het oorlogen geldt.* Uit een verstands-oogpunt echter *is* de oorlog uitgebroken, en *moet* er dus een einde aan komen door bloed, en door overwinningen, en door gruwelen (want alle veldslagen en bombardementen komen op gruwelen neer). Welnu, dan spreekt het toch vanzelven, dat men de eene partij liever de overwinning gunt dan de andere, en dat men, nu de Duitschers eenmaal in België invielen, een zeer *voorspoedigen* veldtocht, enz., die tot een *spoedigen* vrede leidt, een betere oplossing vindt dan een over en weer blijven rondscharrelen, gelijk nu reeds maanden lang geschiedt, waarbij de winter, het leven in de loopgraven, enz., enz., nog tallooze slachtoffers méér maken, dan indien alles binnen enkele weken ware afgeloopen. (En het laatste had immers toch slechts alléén dan *kunnen* geschieden indien of de Duitschers, of de Bondgenooten, *aanhoudend* hadden gezegepraald). - Dan het Belgische Koningspaar! Ik heb met de Belgische *bevolking* het grootste medelijden. *Niet* met den Belgischen Koning, althans niet in eenig ander opzicht dan dat wat aangaat het medelijden dat elk mensch verdient, die het slachtoffer werd der omstandigheden. Hij en zijn vrouw namelijk houden ruimschoots het noodige over, en zullen naderhand ruimschoots schadeloos gesteld worden, *wie* ook overwint; maar de *bevolking blijft* het slachtoffer. En daarom, zeer zeker, m.i. *zijn* er wel degelijk gevallen, waarin een vorst de plicht heeft liever in het belang van zijn onderdanen een 'zaakje' te maken van zijn eigen zoogenaamde 'eer' (die met *hun* bloed, en *hun* goed, en *hun* leven wordt betaald), dan die onderdanen op te offeren aan het *on*ware begrip van eer en plicht dat hier werd voorgeschreven door den ongelijken oorlog. Luxemburg heeft zich aan de *noodzaak* onderworpen, en België-óók had dit *kunnen* doen, en daarna kunnen *afwachten* (zie ook de meening van generaal Staal in dezen). - Ten slotte de quaestie van dienst-weigering. Officiers-vrouw of niet, als men eerlijk gelooft dat oorlog en vaderlandsliefde *niets* met elkaar te maken hebben, dan mag men, óók als officiers-vrouw, de kinderen *niet* opbrengen in leugen en onwaarheid. Niet elke officier heeft daarenboven uit 'vaderlandsliefde' dat beroep gekozen. De meeste jongelui integendeel worden het om allerlei andere redenen. Waarom dus zou dat niet het kind aan het verstand te brengen zijn? Maakt dan óók elke moeder haar kind wijs, dat haar man uit 'roeping' advocaat werd, of rechter, of leeraar, of wat ook?

Over de absolute begeerte naar vrede tot elken prijs, die onze Koningin bezielt, heerscht slechts één gevoelen hier in den Haag. En Zij bevestigt dit door haar geheele doen metterdaad. Juist daarom dwingt Zij mij thans zooveel sympathie af. En ik voor mij geloof dan ook zeker, dat Zij niet zou hebben gehandeld als de Koning van België het deed. - Dat bewees en bewijst Zij voortdurend.

- Zooals ik begon, zoo eindig ik. In de bijna veertien jaren, waarin ik de Lelie redigeer, heb ik haar gemaakt tot wat zij is, een veelgelezen Blad, door mijn 'krachtige persoonlijkheid', die den moed heeft eerlijk en onbevreesd over alles hare meening

te zeggen, maar ook, die dat doet hartstochtelijk en impulsief, uit waarachtig *meevoelen.* Indien ik niet zulk een uitgesproken met alles méélevend temperament bezat, ik zou niet zijn die ik nu eenmaal ben. Ik zou noch tegen de dieren-mishandeling, noch tegen het onrecht op moreel gebied der gevallen vrouw uit de volksklasse aangedaan, noch over het lot van de bedelkinderen, van de verwaarloosde *jeugd* der armsten onder de armen, het kroost der dronkaards en gedenegereerden, zoo te velde trekken uit diepen innerlijken aandrang als ik het steeds doe. Ook over alle deze onderwerpen loopen de meeningen van alle mijne abonnés uiteen; de een respecteert mij, of heeft sympathie voor de Lelie, om geheel tegenovergestelde redenen waarom de ander haar gaarne leest. Maar allen - *daarom is zij zoo veelgelezen* - voelen mijne oprechtheid, mijn eerlijkheid, mijn mij-zelve-geven aan de zaak die ik voorsta, mijne 'krachtige persoonlijkheid'. Welnu, ik ben ervan overtuigd, die

allen, - gij-ook, waarde mevrouw, - zouden bitter in mij zijn teleurgesteld, indien ik dezen winter een angstvallig stilzwijgen had bewaard over eene zaak waarover wij allen eene besliste opinie hebben, omdat zij ons allen raakt tot in onzen levens-kiem. Van tweeën een, hadde ik uit *onverschilligheid* gezwegen, ik ware dan mij-zelve niet meer, ik ware verzwakt. Goddank ben ik dat niet. Hadde ik echter uit *angst* gezwegen, uit vrees den een of anderen abonné of lezer te zullen krenken, ik zou de *minachting* verdienen van alle eerlijke menschen onder U. - Toen ik in October in Amsterdam kwam, en de uitgesproken anti-Duitsche stemming in Holland (speciaal daar ter stede) leerde kennen, toen ware het zeer zeker voor mij-persoonlijk het gemakkelijkst en veiligst geweest, in overleg met den uitgever die dat wenschte, mijn roman als vervolg te geven, en den oorlog per-se te vermijden. Maar ik heb integendeel den uitgever terstond gezegd, hoe ik dit niet zou *kunnen* noch willen doen, waar ook-ik, als elk denkend mensch, leefde met mijn gansche ziel mèt en in den vreeselijken gruwel die rondom ons geschiedt. Dat ik mij aan de wettelijke neutraliteits-voorschriften moet trachten te houden, dat spreekt vanzelven. Al is het opmerkelijk hoe weinig de censuur toeziet op *anti*-Duitsche pers-artikelen.! Dit laatste echter gaat die censuur aan, niet mij. Ik heb alleen te rekenen met eigen eer en geweten en inborst. - Thans is de oorlog min of meer op een dood punt, en is er daarom uitteraard niet zooveel aanleiding over hem te spreken en te schrijven als in het begin. Nochtans, telkens wanneer er *onrecht* geschiedt in mijne oogen, op welk gebied ook, op dat van dieren- of van menschenmishandeling, op dat van leugensverspreiding over de Duitschers, of van doodzwijgen van wat er zijdens Engeland met Transvaal is geschied, telkens kan en zal ik niet anders dan dat doen wat ik steeds gedaan heb: *Getuigen* naar mijn heilige, eerlijke overtuiging, *getuigen tegen* de leugen, *voor* de waarheid - zonder aanzien des persoons.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

N.N. te B. - *Hartelijk dank* voor Uw brief. Ik hoop dat mijn niet heel uitvoerig antwoord U niet zal afschrikken mij opnieuw te schrijven; deze maal echter *moet* ik kort zijn, daar de corr: zich heeft opgehoopt, en ik haar liever ineens doorwerk, dan weer een zoo groote achterstallige corr: te krijgen als vroeger wel eens het geval was. In de eerste plaats, hartelijk dank voor Uw schrijven in zake mijn gevoelens over den oorlog, en hetgeen gij daaromtrent hebt geleerd uit de Lelie. Want, gij zijt juist een dergenen die ik bedoel in het artikel voor mevr: W. (in dit nommer), die slechts *Holl.* couranten lezen, en dus uitteraard niet zoo veelzijdig worden op de hoogte gehouden als ik, die op Fransche, Engelsche, Duitsche e.a. couranten en week- en tijd-schriften ben geabonneerd. Mijne uitknipsels, die ik in de Lelie citeer, zijn steeds *geteekend*; let eens op het verschil in dit opzicht tusschen *mijne* citaten en die in Holl: couranten, welke laatste alle komen van 'ooggetuigen', 'wel-ingelichte personen', en andere *anonyme* berichtgevers. Ge kunt ervan overtuigd zijn dat men in Duitschland *precies* wordt ingelicht door het gezantschap omtrent onze stemming en onze pers hier, en dat zoowel mijne als die andere oneerlijke beschouwingen in Duitschland worden gelezen en opgemerkt. De Frankfürter Zeitung b.v. citeerde de Lelie onlangs. Professor dr: Anton uit Jena schreef zijn 'Brief' in het vorig nommer, naar aanleiding van een artikel van mij dat hij elders gelezen had en schreef uitdrukkelijk hoe de Engelsch-gezinde houding der Telegraaf in Duitschland wordt opgemerkt (zie prof: Anton's 'Brief' in de Lelie van 13 Jan: l.l.). Het verheugt mij ten zeerste dat gij en uw man het met *mijne* opvattingen eens zijt, en ook dat men in geheel uw woonplaats zoo eerlijk over de Duitschers oordeelt, en niet is tegen hen. - Wat de dieren aangaat, vind ik het heerlijk in U een geestverwante te ontmoeten, 'die haar hondje niet meer zou willen missen.' Zooals gij terecht schrijft: 'Onbekend maakt onbemind.' Nu gij de liefde en trouw van een dier, een hond, mocht leeren kennen, nu begrijpt gij eerst hoeveel liefde een hond kan geven! - Er bestaat een boek over Goede manieren, vertaald door Jonkvrouw van Rappard*), dat geloof ik zeer goed is, en dat elke boekhandelaar U zal kunnen bezorgen. - Stellig zie ik in een Industrie-school

*) Uitgever Visser, Haarlem.

wel iets voor vrouwen. Indien een meisje aanleg bezit, zal zij met een diploma van zulk een school zeker wel een goede betrekking kunnen krijgen later. - Nogmaals hartelijk dank. Ik vind het heel prettig dat gij mij hebt geschreven, en hoop dat de eerste niet de laatste keer zal blijven.

Mevr. C.H.H. (Honden-inlichting). - Ik vind U een heerlijk mensch, dat gij Uw honden meeneemt, en wil U graag zoo vele inlichtingen geven als mogelijk is. - Maar *in* oorlogstijd is alle mogelijkheid, zich aan vaste regels te houden, uitgesloten. Intusschen, gij wilt eerst *na* den oorlog gaan. Ik hoop dan, dat mijne ondervinding alsnog van kracht zal zijn. Die ondervinding is, dat gij over Duitschland en Zwitserland Uw honden *in* de coupé kunt meenemen tegen betaling van hondenkaartjes. In Duitschland heeft men op enkele trajecten, vooral Pruisen, speciale honden-coupés, alleen 3de klasse; ik gelóóf dat dit ook in Zwitserland op enkele lijnen het geval is. *Ik* ben steeds blij zulke lijnen te treffen, dan heeft niemand iets aan te merken, en is men evenzeer in zijn volle recht als de rooker dat is in een rook-coupé. Overigens, met een hondenkaartje zijt gij ook gerechtigd Uw hond los bij U te houden, indien er natuurlijk geen onzindelijkheid voorkomt. *Wij* zijn niet van Holland uit naar Montreux gereisd met de honden, maar kwamen daar vanuit Interlaken; dat is dus maar een korte reis van weinige uren. Geheel Zwitserland dóór heb ik, op booten, in treinen, en in trams nooit eenigen last gehad, overal waren hondenkaartjes verkrijgbaar; soms zelfs mochten kleine honden voor niets mede. - Daar gij zoo dicht bij onze grenzen zijt, zou *ik* in Uw geval met een rijtuig naar de Duitsche grens gaan, daar voor de honden honden-kaartjes nemen, en vervolgens zoo veel mogelijk per slaap-wagon reizen direct dóór. Dit is nog goedkooper dan overnachten in een hôtel, (vooral waar gij in hôtels 1ste rang steeds véél voor honden moet betalen), en heeft bovendien het voorrecht dat gij en Uw man dan geen mede-passagiers hebt, wijl slaapwagons voor twee personen steeds voorradig zijn, ook 2de klasse. Ook zal de conducteur U, voor een kleine fooi, dan waarschijnlijk met alles van dienst zijn. Gij kunt dan direct tot Bazel gaan, en van daar over Lausanne naar Montreux. Mocht ik U nog verder van dienst kunnen zijn, dan schrijf mij gerust; ik vrees, dat de vrede nog wel eenigen tijd op zich zal laten wachten. Laat U niet door quasi-inlichtingen van reis-bureaux in de war brengen *in zake dieren.* Want, hoe weinig deze reisbureaux *daarvan* afweten, dat heb ik reeds vele malen ondervonden. Cook is nog het meest te vertrouwen in zake reis-inlichtingen over honden, maar zijne kaarten zijn tegenwoordig in Duitschland niet meer gangbaar, wijl het een Engelsche firma is. Het best is steeds het fooien-systeem òòk een weinig krachtig in werking te zetten, òòk al heeft men honden-kaartjes. Ons eigen land levert m.i. het *grootste* bezwaar in zake reizen met honden. De Holl. Spoor staat het toe derde klasse, maar de Staatsspoor slechts ‘met goedvinden van alle mede-reizigers’, en dan óók alleen in de 3de klasse.

B. de S. de P. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. Ik had in zoo lang niets van U gehoord dat Uw naam onder aan Uw brief mij zeer veel genoegen deed. - Naar aanleiding van hetgeen gij schrijft over het missen van mijn ‘durf’ in de Lelie tengevolge van mijn gedwongen afwezigheid, verwijs ik U naar mijn artikel voor mevrouw W. in dit nommer. Dat artikel zult gij dus wel beamen. - Ik vind het heerlijk

dat gij zoo denkt over de Duitschers als gij mij schrijft te doen. - 't Spijt mij zóó dat gij niet wel waart gedurende 't schrijven van Uw brief aan mij, maar ik hoop dat gij thans van Uw ongesteldheid zijt genezen. Nietwaar, dieren geven zulk een troost, en zooveel liefde! Hartelijk dank voor het uitknipsel. Van verschillende zijden is het mij toegezonden. Het wordt behandeld. Vriendelijke groeten.

Opmerker. - Ik verwijs U naar het stuk voor mevr. W. inzake Uw uitknipsels, zijnde twee *on*geteekende verhaaltjes uit een paar *provinciale* Holl. Bladen, welke die stukjes overdrukten uit andere bladen; het eene bericht komt daarenboven *over* de Duitschers uit... Hâvre, dus uit *Frankrijk.* Gelooft gij nu werkelijk dat zulke *voorlichting* ook maar iets beteekent? *Ik* neem steeds op *geteekende* stukken tegen of voor Duitschland, Frankrijk, Engeland, enz. geen *on*geteekende, en ik citeer de *bronnen.* - Ik verwijs U naar den geheelen Lelie-jaargang sinds de oorlog uitbrak, in zake mijn opinie over de al of niet geloofwaardigheid van *zulk on*bewezen couranten-geschrijf. Het is onmogelijk telkens opnieuw hetzelfde te herhalen.

J.H.v.H. - Ik kan niet eenmaal zeggen: Ik *dank* U voor de toezending van de Telegraafplaat, want daarvoor is die plaat veel te weerzin wekkend-grof. Liever dank ik U dus voor Uw instemming met mij, en voor Uw weerzin tegen zulk partijdig optreden. *Hoe* over deze zaak geoordeeld wordt in Duitschland dat hebt gij kunnen lezen in den brief van professor dr. Anton uit Jena in het 13 Jan.-nommer.

Jo. - Vriendelijk dank nogmaals voor Uw zoo hartelijk nieuwjaars-schrijven en goede wenschen. Ik wil, in verband met hetgeen ik op een andere plaats schrijf voor mevr. W. Uw vriendelijke woorden citeeren.

En, *dat U nog lange jaren Redactrice moge wezen van onze Holl. Lelie. Zeker*, *in dezen tijd schat ik de Lelie nog hooger dan andere jaren*, *en wel om deze reden*, *dat 't een blad is waar ieder zijn meening in mag zeggen*, *hetzij anti-Duitsch, anti-Engelsch*, *enz.*

Dit is volkomen wáár, getuige de bereidwilligheid waarmede ik de zeer anti-Duitsche heer Visser vóór eenigen tijd liet citeeren het geheele artikel van mr. S. van Houten (in zijn, den heer Visser's geest); zie ged. in de Lelie van 4 Nov. 1914.

't Geen gij mij schrijft over het eerewoord vind ik zoo merkwaardig-wáár. Ik heb daaromtrent een discusie gehad met iemand, die vindt dat ik die zaak uit een verkeerd oogpunt beschouw. Want, volgens hem, wordt daarom aan het ‘eerewoord’ van den officier zooveel waarde gehecht, omdat deze, indien hij het breekt, zich onmogelijk zou maken (en de Belgische officieren dan?), terwijl een soldaat niets te verliezen heeft van reputatie. Nu, als *die* redeneering de juiste is, dan vind ik zoo'n ‘eerewoord’ al héél laag-

staand van beteekenis. Inderdaad begrijp ik dan wel dat men de officieren vrij-laat op dat soort van 'eerewoord', en niet hecht aan dat der soldaten. Maar... eerewoord is dan m.i. een ironie, en niets anders.

Zeer juist vind ik de opmerkingen van Uwen man, dat het zijn aan het front van Koning Albert niets anders is dan zijn gewone plicht, na al het gebeurde met zijn onderdanen. En ook heeft hij volkomen gelijk, dat men onze Koningin op hare inspectie-tochten natuurlijk alleen dat laat zien wat in orde is. Dat is steeds zoo bij alle dergelijke poppenkasterij van zulke hooge bezoeken, van welken aard, en op welk gebied ook. Maar de Koningin-zelve doet wat zij kan voor den vrede. En haar positie is niet gemakkelijk. Om die twee redenen heb ik alle sympathie voor haar. Ook om nog een derde, namelijk omdat zij zooveel gaf aan het Steun-comité. - Het kiekje wil ik heel graag hebben. Al de honden-vrienden hangen bij elkaar in mijn 'kantoortje'. Dat verhaal van Uw hond's jaloezie is nu net een streek voor Benjamin. Die doet precies zoo coquet, als ik 't waag de papegaai of Frits te lief kozen. Een van zijn ergste wraaknemingen is dan niet te willen eten. Dan doet hij of hij ziek is, wel wetend dat ik dan in doodsangst geraak, en hem vlei en lief koos tot hij eindelijk begint. Komiek is ook hoe hij begrijpt dat onze Marie die aardigheid doorziet, want, als die er bijkomt en zegt: 'Kom, je mankeert niets', dan gaat hij ineens aan den gang.

Ja, *natuurlijk* heeft Uw hond die thuiskomst van Uw man zoo vroeg vooruit gevoeld. Als onze Marie naar A'dam is, begint Benjamin tegen den tijd dat haar trein aankomt (zij komt *niet* altijd met denzelfden trein) onrustig te worden, wel een kwartier of een half uur vooraf, en gaat telkens naar de voordeur. Veel liefs aan U. -

Mevr. J.U.M. - Hartelijk dank voor de moeite die gij deedt mij te schrijven in zake *Uw groote tevredenheid*, zoowel over het corset van Mad. Derwel als over de producten van Maison de beauté, die gij naar Indië meeneemt. Dat gij, na steeds in Parijs te hebben laten werken, thans, bij mevrouw Derwel, zóó naar Uw zin zijt geslaagd, doet mij in de eerste plaats voor U en haar maar ook voor mijn eigen aanbeveling genoegen, en ook Uw ingenomenheid met het Maison de beauté is voor mij een groote voldoening. - Voor Uw vriendelijke woorden aan mij in zake den inhoud der Lelie dank ik U ten zéérste. Het is voor mij een aangenaam iets zooiets te lezen; juist dat wat gij zegt aangaande mijn oprechtheid, van ook *nu* voor mijn opinie te durven uitkomen, doet mij goed (zie het artikel voor mevr. W.). Welk een heerlijke reis! Maar hoe zult ge die in den oorlogstijd volbrengen? - Ik hoop dat dit U nog bijtijds onder de oogen komt!

Lelie-Drente. - Dat is nu waarlijk een mooie getuigenis voor mij, in verband met het artikel voor mevrouw W.:

U wekt tegenwoordig elke week zulk een stroom van de beste gewaarwordingen, gevoelens in mij, dat ik na lezing der Lelie me telkens gedrongen gevoel, U te schrijven, te zeggen, hoe niet genoeg te loven het is, zooals U de **echte** *neutraliteit: d.w.z. alle Geest der Rechtvaaardigheid, volgens het beste in U, handhaaft. En dat treft me zóó, dat ik me soms als opgeheven gevoel, en dan weer bitter denk: 'Och het is toch zoo wáár wat Freule Lohman zegt.*'

Ik ben U oprecht dankbaar voor dit m.i. welverdiende getuigenis. Ik ben niet pro-Duitsch, ik tracht eerlijk *on*partijdig te zijn. Maar men is hier te lande *anti*-Duitsch,

en daarom ziet men in elke onpartijdigheidspoging iets van pro-Duitschen-aard. Den goeden natuurlijk niet te na gesproken.

Mevr. M.W. - Hartelijk dank voor Uw schrijven. Ja, dat weet ik, dat de vrees voor een inlijving bij Duitschland het angstspook is der Nederlanders (zie s.v.p. mijn artikel voor mevr. W.). Ik wil ook in dat opzicht niet te veel in herhalingen vervallen, en verwijs U dus naar mijn herhaaldelijk uitgesproken meening, dat Duitschland er niet aan denkt ons te willen inlijven, en dat in onze gehééle geschiedenis *afdoend* bewees. Ik verheug mij zeer dat mijn artikel 'Ons Vorstenhuis' bij U zooveel instemming vond. Het had bij velen succes - gelijk mij bleek, - en schijnt óók geciteerd te zijn in Duitschland. - Vriendelijk dank, ook voor Uw goede woorden.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

S.v.R. - U hebt gevraagd, ik heb geantwoord onder verwijzing mijner bronnen. Mij dunkt, èn wegens het plaatsgebrek èn wegens het onderwerp, is het beter thans verder te zwijgen hierover.

Gé. - Hartelijk dank voor het aardige versje. Gij en Uw jongen zijt den geheelen middag tegenwoordig geweest; ik heb U op mijn schrijftafeltje gezet onder de bloemen. Wat gelijkt gij beiden *uitstekend!*

Anna te H. - Dank voor Uw kaart. Uw brief vindt gij beantwoord in hoofdzaak in het artikel in dit nommer voor mevr: W. Ik zie niet heel goed in waarom Uw kaart dien somberen toon had. Mijn hart was integendeel vol van dank, voor al de mij bewezen liefde en vriendschap dien dag. Men maakt er noch anderen noch zichzelven gelukkiger door wanneer men het hoofd laat hangen in dezen tijd. En ik kan U dan ook verzekeren dat ik een heerlijken, opgewekten, en door vele lieve vrienden *hartelijk*herdachten dag mocht doorbrengen, - die als een mooie herinnering in mijn geheugen staat...
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens het niet tijdig aanwezig zijn der cliché's bij het stuk over den heer en mevrouw Huyser, Heiligenweg 4-6 Amsterdam, moest dit tot een volgend nommer wachten. Wegens plaatsgebrek moest een Gedachtenwisseling van Meta Nielsen, alsook de correspondentie aan **W.v.E. (N.-Indiè), Nora. Jim, S. de J.-W., Mara, Rosalius, V.H.K. Amsterdam, L.R., Thelma, Eene Medestrijdster, Graaf Otto, A.F.R. (Indische), Hulst, L.-H.-P., B. (Brievengaarder), Wanhopige, Mevr. K., Februari II, Mevr. v. M.-v. G., Oidar, Gerrit, 1813, Vera** en **O.R.E.** tot het volgend nommer uitblijven.
REDACTRICE HOLL. LELIE.

3 Februari 1915.
28ste Jaargang.
No. 32.

Bericht.
(*Ongecorrigeerd geplaatst).*

Ik heb een woord van gróóten dank te richten tot den heer VEEN, uitgever van de Holl: Lelie, die zich herinnerde hoe ik op 1 Febr: j.l. 12½ jaar hoofd-redactrice was der Holl: Lelie, en mij op dien dag verraste zóó hartelijk en vriendelijk als ik niet had kunnen vermoeden! -

- Het lag niet in mijn bedoeling aan deze herinnering openbaarheid te geven, maar de vriendelijkheid van den heer VEEN verplicht mij hem openlijk mijne erkentelijkheid te betuigen voor onze goede en aangename samenwerking, gedurende die 12½ jaar!

Tevens wil ik niet onvermeld laten hoe de heer VAN OIJEN, bloemist, Piet-Heinstraat den Haag, (voorheen Noord-einde), dien ik meermalen in de Lelie noemde, zich van de hem gegeven opdracht op een buitengewoon smaakvolle wijze kweet, en een waar prachtstuk leverde.

Ik ben den heer VEEN zeer dankbaar voor zijn herdenking van het feit, en waardeer het zéér, wat hij mij schreef. Slechts zeer enkelen wisten het; maar zij allen droegen er het hunne toe bij dezen 1sten Febr: voor mij tot iets bijzonders te maken. Wat mij echter is toegezegd door een dierenvriendin-schilderes van náám, een portret van Benjamin, zie dat is iets zóó onverhoopt kostelijks, dat ik geen woorden kan vinden om mijn blijdschap te zeggen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Hoofdartikel
De Spiritualist tegenover den Oorlog.

Wanneer de eerste schok doorstaan is van bitter leed, verontwaardiging en twijfel, dan vragen wij ons af: wat is gebleven van onze idealen omtrent menschelijkheid, beschaving en vooruitgang?

'Vreest niet degenen, die het lichaam dooden, maar de ziel niet kunnen dooden'.

Goddank! - Wordt ook op de vreeselijkste wijze het kleed der ziel verscheurd dat wij ons lichaam noemen, de geest stijgt boven al die jammeren uit, ongedeerd, onverwoestbaar, onsterfelijk. Onze geestelijke gaven zijn onaantastbaar, ja het is alsof zij door de omverwerping en verkrachting aller aardsche illusiën, worden opgevoerd tot hooger stadium. Aan onze onvergankelijke goederen klemmen wij

ons vast met des te grooter overtuiging. Het geloof is de rots in de branding der zeeën, de hoop is het anker vastgelegd in de veilige haven, waar wij tot overdenking en herademing kunnen komen. Gods geest ontwaakt in ons zoodra wij in een toestand zijn naar Zijne stem te luisteren. Die toestand zal wederkeeren; hij keert reeds weer. Geen oogenblik heeft God Zijn Kinderen verlaten en zich juist te midden van het oorlogsgeweld in de menschheid geopenbaard door verdubbelde liefde, door hemelsch medelijden, hulpvaardigheid en zelfopoffering. Liefdebanden werden nauwer toegehaald; door het

wreed contrast werden juist de innigste gevoelens verlevendigd. Een harde leerschool doorging menig gemoed, en die al zijn hopen stelde op het verkrijgen van aardsche goederen erkende derzelver vergankelijkheid. Systemen werden omvergeworpen en klein-ijdele dingen, gewichtig door den mensch gewaand, werden blijkbaar tot een bespotting: hoogmoed, aanmatiging, zelfvergoding ontving een doodelijken slag. De oogen, zoolang afgewend van onze eeuwige belangen, wendden zich weer omhoog om raad en uitkomst. Over de geheele wereld wordt vuriger dan ooit gebeden: 'Uw Koninkrijk kome, Uw wil geschiede op aarde gelijk in den hemel.'

Deze schoone aarde door God tot een doorgangshuis voor ons bestemd naar hooger oorden, wordt nu gemaakt tot een plaats van verwoesting, van tranen en gekerm, van jammer en ellende. Indien het Koninkrijk der Hemelen in ons zelven ligt besloten, zoo staat het aan ons reeds van deze aarde een hemel te maken.

Maar de menschen bereiden er een hel voor zichzelven en anderen.

Hoe dikwijls hoorden wij in deze tijden der verschrikking vragen: Waar is nu die God waaraan gij zegt te gelooven? Waarom komt Hij niet tusschenbeide wanneer Hij waarlijk almachtig is?'

Wij noemen God ook: de Voorzienigheid. Wat zou het baten Zijn menschenkinderen hier te dwingen, wanneer de vrede niet van binnen uitgaat? Om het minste geschil zou opnieuw de oorlog uitbreken. Zijn wij vrije schepselen en toch gebonden aan een zeker noodlot, zoo moeten wij ons weder aan dat lot ontworstelen om een hooger vrede in te gaan.

De voorspellingen eener Madame de Thèbes, onlangs in de Lelie opgenomen, wijzen op een vóórbeschikking - evenzeker als wij een onweer en een storm kunnen voorzeggen wanneer de atmosfeer zwanger is van opgehoopte electriciteit. Het onweer en de storm moeten de luchten zuiveren en het natuurlijk evenwicht herstellen; het goddelijk evenwicht zal worden hersteld, juist na dezen wereldkrijg.

De volkeren moeten een geweldige en ontzaglijke les leeren. Zij moeten inzien dat overheersching en ruw geweld een revolutie baart, dat oorlogvoeren eigenlijk geworden is tot een onmogelijkheid, dat uit den strijd alles is verdwenen wat die vroeger maakte tot een kans voor ridderlijkheid, dapperheid en edelmoed - dat het is een verschalken, spionneeren en elkaar te slim afwezen, dat het geworden is een ondermijnen, overvleugelen en letterlijk overdonderen. Niet die de meeste moed heeft en het grootste recht heeft, maar die beschikken kan op de wreedst uitgedachte wapenen, op kanonnen, onderzeebooten, vliegtuigen, enz....

Het is zeer zeker een edel en verdienstelijk streven der menschen om op alle wijzen propaganda te maken tegen den oorlog, maar *de oorlog* kan alleen een einde maken aan den oorlog door te doen inzien dat hij een onmogelijkheid geworden is.

Vaderlandsliefde moet worden opgevoerd tot algemeene menschenliefde. Men dient zijn vaderland het best en op de hoogste wijze door kunst en wetenschap te beoefenen en te bevorderen; de industrie, de landbouw aan te moedigen en te beschermen, door de kinderen op te voeden niet in haat tegenover het een of andere volk, maar met verstand en inzicht alles uit de jonge harten te weren wat later aanleiding geven kan tot misverstand en vijandschap.

Des nachts denkende over Vaderlandsliefde en in de eerste ontzetting over al die gruwelen, eigenlijk de idee zelve verwerpend, ontving ik des anderen daags van geestelijke zijde een antwoord.

Vraag: Is Vaderlandsliefde een deugd?

Antw.: Vaderlandsliefde is een kracht, en kracht is deugd in groote zielen.

Toen ik al die jonge en krachtige levens beklaagde, die worden weggemaaid en vroeg of dit voor hen niet vreeselijk was, ontving ik door de planchette deze woorden tot antwoord:

'Neen, zij juichen in de bevrijding.' -

Nadenkend moest ik erkennen dat hoe het ook mocht gesteld zijn met den toestand hunner ziel, zij toch ineens, vanuit de hel der aarde, worden overgeplaatst in de rust van het geestenrijk.

Dáár zullen al die krachten en talenten, hier ontijdig tot een eind gebracht, zich kunnen ontplooien en ontwikkelen, daar zal de verloste geestelijke persoonlijkheid kunnen opstijgen tot hooger bewustzijn en wetenschap. Er is daar een sfeer van studie en onderzoek; geen enkele gave is daar verloren. Zich te verdiepen in een heilig onderzoek naar vele raadselen die langzaam voor ons ontsluierd worden; het grootsch verband in te zien dat er tusschen alle geestelijke werelden bestaat. Op te klimmen, geleid door hooger geestelijk inzicht, tot onzen waren

oorsprong; het goddelijke in ons, niet langer verkracht en ten dienst gemaakt aan de materie, maar zich ontplooiende, gelijk de gestalte van den vlinder zich uit de rups ontvouwt; een nieuwe en heerlijke gedaante hebbend, aangepast aan de nieuwe sfeer waarin wij leven, lief te hebben, te bewonderen en te aanbidden ons dagelijksch zielevoedsel. Alle schoonheid van werelden en hemelen te leeren begrijpen, de krachten die het Universum bewegen, in en om ons, te onderkennen.

Dan zal alles van deze aarde ons een droom lijken, voor velen een bangen droom. Daar zullen de woorden bewaarheid worden 'dat alle jammeren zijn voorbijgegaan gelijk de wateren die voorbijspoeden.' Wie kent de plaats nog van hun eerste stuwende kracht? Alle golven zullen zich uitstorten in de groote levenszee.

Zijn wij van God uitgegaan, zoo zullen wij tot Hem wederkeeren wanneer eens de profetie vervuld zal worden in de schoone woorden der Openbaring: 'God zal eenmaal alles zijn in allen.'

Wij, door het lichaam verhulde godenkinderen, zullen, als wij deze aardsche woning verlaten, heenreizen naar dat heerlijke, zonnige land, waar geen krijg meer gevoerd wordt, geen tranen geweend, waar alles Vrede is, Waarheid, Liefde, Schoonheid.

JOSEPHINE GIESE.

Overzicht van de Week.

I. Hollandsche gruwelen.

De vorige week haalde ik in het voorgaande nommer een paar bewijzen aan der ergerlijke *gruwelen* die ten onzent bedreven worden aan de dierenwereld, en knoopte daaraan de beschouwing vast, dat een bevolking, en een pers, die over zulke laffe verachtelijke *misdaden*, begaan aan weerlooze beesten, hardnekkig zwijgt, waarlijk zich niet zoo overdreven-verontwaardigd behoeft aan te stellen over de 'barbaarschheid' der Duitschers in zake den oorlog.

Wat zeggen thans mijne lezers van het onderstaande, waarvoor het Handelsblad niets anders over heeft dan het enkele opschrift: 'Ergerlijk', en dat de geheele pers stilzwijgend voorbijgaat:

Ergerlijk.

Onder dit opschrift meldt men uit Halfweg aan het Hbl.:

Aan den Osdorperweg bij Halfweg viel Dinsdagavond een paard van den melkrijder Spruit tengevolge van een beroerte en daardoor verlamming in de voorpooten. Niettegenstaande Woensdag de aandacht der politie werd gevestigd op het feit, dat het dier daar maar in de open lucht, zonder eten of drinken, lag, bleef de toestand onveranderd, tot het Donderdag ter plaatse is gestorven. Van dit treurige feit is proces-verbaal opgemaakt; het heet dat het paard kort na het ongeval door de Verzekeringmaatschappij is overgenomen.

Waarlijk, indien ik zulke wandaden aldus, zonder eenig commentaar, zie opgenomen in onze edele (?) pers, dan denk ik bij mijzelven: Als een paar Zeppelins,

of Engelsche, of Fransche bommen onze Nederlandsche persbureaux uit elkaar deden spatten, dan had dat heele zoodje, dat daar, *quasi*-verontwaardigd, zit te pennen over ‘de Belgische gruwelen’, zijn loon verdiend! Want, al dat geschrijf is *quasi*-verontwaardiging, welke alléén voelt voor één soort ‘Belgische’ ellende, en voor verwoeste *doode* kunstdingen, en zich geen enkel oogenblik verontrust over het vreeselijk lot van het levende dier, - het dier dat niemand heeft om het te verdedigen dan de mensch, en de pers in de eerste plaats. Heel dit geschrijf is quasi-verontwaardiging of uit aanstellerij, of omdat men er voor *betaald wordt door 't buitenland*, maar het is geen *echt waarachtig medelijden*, dat eerlijk de partij trekt voor het verongelijkte, en overgeleverde, en lijdende medeschepsel, mensch of dier, Belg of Duitscher, of wie ook! Dit schandaal, in een stad als Amsterdam, geschied op den openbaren weg, het roept veel meer om wraak dan alle beschoten en verwoeste kunstschatten en cathedralen ter wereld. -

Maar, over *dit* schandaal maakt geen enkele pennelikker zich warm. - -

Want.... 't geldt máár een *dier.* - -

En.... noch van Fransche, noch van Engelsche zijde wordt ge ervoor beloond als ge dáárvoor thans de partij neemt, *beloond met geld of ordelintjes.* - -

Dus, dan behoeft het ‘medelijden’ en de ‘verontwaardiging’ niet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De inval van de Duitschers in Engeland.

Naar mijne meening geeft het Deensche blad Extrabladet zeer juist weer de *noodzaak* die er voor de Duitschers bestaat den Engel-

schen schrik aan te jagen. Dit blad schrijft, volgens het Vaderland:

Daar vele onschuldige grenslanden onder de vreeselijke gevolgen van den oorlog lijden, steden en dorpen vernield, vrouwen en kinderen verjaagd worden, kan Engeland, dat zich tot nog toe door zijn insulaire ligging veilig gevoelde, er niet over klagen, dat ook steden, welke aan de Engelsche kust liggen, door den oorlog geteisterd worden. Wat beteekent de dood van eenige menschen tegenover de algemeene oorlogsgruwelen?

'*Wij hebben als Denen geen reden, om de Duitsche wijze van oorlogvoeren te verdedigen. Maar toch willen wij zeggen, wat in het eene geval recht is, zulks ook in het andere is. De Duitsche luchtschepen-aanval werd niet gedaan, om eenige burgers of vrouwen en kinderen te dooden, doch om den vijand nadeel toe te brengen, die Duitschland wil laten uithongeren. Waarschijnlijk bestaat het voornemen, een heele reeks van dergelijke luchtaanvallen te doen, die vermoedelijk met een aanval op Londen zullen eindigen.*

Daarbij komt vooral de moreele werking in aanmerking, die ongetwijfeld voorhanden is, hoewel Engeland het tracht te ontkennen'.

Vooral ook de slotzinnen zijn zéér waar. Wie, zooals ik, *vele* Engelsche Bladen en couranten leest, kan zich gedurig ergeren aan den toon waarop deze *allen* zich cynisch verheugen over het feit dat *anderen*, de Belgen, de Franschen, voor *hen* de kastanjes uit het vuur moeten halen 'omdat er immers voor Engeland-zelf geen gevaar bestaat.' Gedurende het Kerstfeest ging de Koning van Engeland een *jacht-partij* houden op York-cottage. 'De lieve man had dat zoo hoognoodig', - schreven de Engelsche Bladen, en zij voegden er eenstemmig bij dat er immers ook niet de minste reden bestond voor Engeland geen 'Merry Xmas' te vieren, aangezien het immers in geen enkel opzicht ontbrak aan feest-stemming. Officieren van het front waren in ruime getale met verlof over, dus, waarom geen dances en suppers georganiseerd in the Savoy en andere bekende restaurants? Aldus schrijven de Engelsche Bladen op de meest-onbeschaamde wijze, terwijl geheel Frankrijk en België *lijdt* op de vreeselijkste wijze onder de oorlogsramp, en aan geen feestvieren denkt. *Alleen reeds daarom is de les der Zeppelin-invallen noodig en nuttig voor den Britschen hoogmoed.* Nu er eenmaal oorlog *is*, nu mag men de eene zijde niet anders beoordeelen dan de andere, en den eenen euvel duiden wat men in den ander recht en billijk vindt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Uit onverdachte bron.

Welk een verschil van geestdrift heerscht in Engeland en Duitschland inzake den oorlog, dat komt ongezocht uit in een citaat uit The Sketch, een *Engelsch* weekblad dus, dat ik woordelijk vertaal:

Wat in dezen oorlog het meest treft, dat is het gebrek aan enthousiasme, uitgezonderd onder de jeugd, de sterksten, en de vaderlandslievenden. Nochtans, ten spijt van al onze inspanning, hangt een eigenaardige somberheid en apathie over ons land, hetgeen te vreemder is, waar wij, dank zij onze vloot, leven in veiligheid, comfort en zelfs weelde - dingen die in treffend contrast zijn met de ellende en het lijden in Vlaanderen en Frankrijk. Hier in Londen trekken onze recruten voorbij

zonder dat iemand hen toejuicht. Bij den intocht van den Lord Mayor was een mooie en flinke parade van vrijwilligers, waaronder velen uit Canada. Nochtans werden zij door de menigte bijna geheel stilzwijgend ontvangen, met afwezige en geestdriftlooze oogen.

Naïef verraadt deze Engelsche auteur, in een zoo véélgelezen Blad als the Sketch, hoe weinig het Engelsche *volk* voelt voor de staatkunde van Grey, die Engeland in dezen oorlog sleepte ondanks de overtuiging van *drie* zijner toenmalige ministers (die op dien grond het cabinet verlieten, na de oorlogsverklaring tegen hun zin). Het Engelsche *volk* strekt dat gebrek aan enthousiasme, deze ijzige houding tot groote eer. Want, daardoor bewijst het rechtvaardig te voelen hoe deze oorlog niet is eene, welke Engeland lof strekt en roem aanbrengen. Vergelijk met zulk een onverdacht getuigenis, uit Engelsche bron zelve, het tot in den dood toe tot elk offer bereid zijn van gansch de Duitsche natie, haar taai weerstandsvermogen, haar volhouden tot op het uiterste, haar door niets te schokken offervaardigheid. Waarlijk, indien ge eerlijk zijt, dan moet ge immers begrijpen hoe dit verschil van houding juist daarin zit, dat het eerste volk, het Engelsche, door Grey een oorlog werd opgedrongen, terwijl het andere, het Duitsche, weet hoe het kampt om zijn behoud, om zijn vrijheid, om het dierbaarste wat het kent: het vaderland....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Getuigenissen.

Het doet mij uitteraard altijd bijzonder veel genoegen, zoowel voor de betrokkenen in de eerste plaats, alsook voor mij-zelve, wanneer mijne recommandaties zooveel succes hebben als steeds het geval is. Zoo mocht ik dezer dagen een brief ontvangen, waaruit ik het volgende letterlijk citeer:

'*t Is me een behoefte U te schrijven, dat ik me gaarne voeg bij de vele dames, die Madame Derwel zoo prijzen om hare corsetten.*

Door den oorlogstoestand was ik verhinderd mijn corset als andere jaren te Parijs bij Mme Carrère te laten aanmeten, en, daar ik geen tijd tot wachten had, daar we binnenkort naar Indië vertrekken, besloot ik, aangespoord door de warme aanbevelingen in de Hollandsche Lelie, naar Mme Derwel te gaan. En ik ben zoo uiterst ingenomen met haar werk, ja, stel het zelfs boven dat van Mme Carrère. Ook kan ik Mme Derwel zoo bijzonder aanbevelen voor de jongemeisjes-corsetten, die meer rechthouders, dan wel corsetten zijn. - Mijn dochterje van 14 jaar, die door haar sterke groei neiging tot kromloopen had en steeds daarvoor heilgymnastiek had, heeft een rechthouder van Mme Derwel in enkele maanden tijds heel veel goed gedaan. Nog een nichtje van me, een meisje M....., dat zich slecht hield, en daardoor een leelijk figuur leek te hebben, bracht ik bij Mme Derwel, en de resultaten van het nieuwe corset zijn werkelijk verrassend.

Ik kan U verzekeren, hooggeachte Freule, dat ik de Holl. Lelie zeer dankbaar ben voor het adres van Mme Derwel, en zeker ook niet minder voor het adres van Madame Gimber, met wier behandeling en produits ik ook zoo hoogelijk ingenomen ben.

Zie, dat doet me nu waarlijk goed dat deze correspondente, die me tot hiertoe nooit vroeger schreef, zoo vriendelijk is hare ervaring zoo uitvoerig aan mij bekend te maken. Ik wil er iets aan toevoegen wat ik-zelve dezer dagen ondervond. Mijne lezers herinneren zich misschien nog hoe ik verleden voorjaar vertelde in de Lelie van een Westminster-klok, die ik had gezien bij den heer ten Boom, uurwerkmaker, Noordeinde 44, hier, en waarvan het bijzonder mooie geluid mij zóó had getroffen, dat ik haar met warmte van gevoel beschreef. Hoe ik-zelve, door dìe aanbeveling, van een onbekende geefster een *prachtige* Westminster-klok cadeau kreeg (van gebr. Pruijs, Apeldoorn afgezonden) vertelde ik later eveneens in de Lelie. De mijne is een juweel, óók van uiterlijk, veel grooter dan die welke ik vroeger zag bij den heer ten Boom, en is van wonderbaar mooien klank. En, dat ik die fijngevoelige gift had te danken aan mijn dierenliefde, dat maakt haar voor mij van dubbele beteekenis. Doch zie, nu sprak ik dezer dagen toevallig den heer ten Boom, en, tot mijn verbazing en voldoening, liet hij mij een vijf en twintig brieven zien, die hij alle had ontvangen over en naar aanleiding van die *eene* aanbeveling van mij, brieven uit Oost- en West-Indië zoowel als uit Nederland. De heer ten Boom-zelf had er plezier in - want ik had haast - mij even terug te houden om mij van die gróóte correspondentie inzage te geven, en ik erken dat ik geen berouw had van mijn oponthoud, zóó véél genoegen verschafte mij die aanblik.

V. Een plan.

Eene lezeres-dierenvriendin zendt mij het volgende idee dat ik gaarne plaats verleen:

In 't weekbl. 'de Dierenvriend van 23 Jan. lees ik dat f 750. - is ingekomen als eerste zending voor hulp aan de dieren aan het front.

Maar tevens schrijft men dat nog vele dierenvrienden zich onbetuigd lieten.

Dit bracht mij op het volgende idée.

Veel, heel veel wordt er gevraagd nu, en wellicht zijn er velen die een klein bedrag gaarne geven maar niet durven zenden.

De wekelijksche collecte alhier van één dubbeltje ten bate van 't Steuncomité brengt telkens veel op.

Indien in 't weekblad 'de Hollandsche Lelie', gevraagd werd om allen als minimum bedrag deze som in postzegels te zenden, wellicht zouden dan vele kleinen één groot maken.

Hoogachtend,

Uw. dw.

Mevr. wed. W.

Ook Jhr. W. Engelen, te Hilversum, de secretaris van het comité dat de giften overmaakt naar Engeland, verzocht mij-persoonlijk de aandacht te willen vestigen op dit goede

doel, hetgeen ik bij dezen gaarne doe. Ik heb het reeds méér gezegd: Laat ons het *goede* van de Engelschen overnemen. En dat is zeker in de allereerste plaats hun dierenbescherming en dierenliefde. In Engeland, in Londen, zou een misdaad als die welke ik hier op een andere plaats overneem uit het Handelsblad, zeker *niet* stilzwijgend door geheel de pers worden voorbijgegaan. In Engeland worden dierenkwellers *gestraft*, streng *gestraft*, en... door elken man **veracht.** In Engeland *doet* men..., ten onzent vergadert men en... doet *niets.* Wie Uwer, die zooveel voelt voor de Bondgenooten, voelt óók iets voor hunne **paarden.** Laat ieder Uwer iets zenden aan Jhr. W. Engelen, Koninginneweg, Hilversum, maar, niet alleen Bondgenooten-vrienden, ook gij Duitsch-gezinden bedenkt: *paarden* kunnen 't niet helpen dat de menschen zóó laag staan van elkaar dood te slaan. Paarden kennen noch nationaliteit, noch haat, noch handelsgeest. - *Zij* zijn de slachtoffers, die zonder voorbehoud hulp noodig hebben.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Tram-overdenkingen of Vrouwenkiesrecht en... hoedenpennen.

Ik ben lid geworden van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.

Waarom?

Lieve lezers en lezeressen, reeds véle malen heb ik U verteld hoe ik in *beginsel* het vrouwenkiesrecht, gegeven de hedendaagsche maatschappelijke toestanden, een eisch der rechtvaardigheid vind, al maak ik mij-zelve niet warm over de quaestie, omdat ik van de verkrijging van het recht weinig practisch nut verwacht.

Maar... eensdeels ben ik van lieverlede steeds meer tot de overtuiging gekomen dat het de plicht is der *werkende* vrouwen, waartoe ook ik behoor, op alle mogelijke wijzen samen te werken en zich aan te sluiten, anderdeels heeft het uitbreken van dezen schandelijken oorlog aan deze overtuiging den laatsten steen toegevoegd. Immers, in hare openings-rede van de l.l. jaarvergadering van 27 Jan: van bovenbedoelde Vereeniging zeide de presidente, dr. Aletta Jacobs, ongeveer precies datgene wat ook ik vind: Wij vrouwen staan machteloos en weerloos tegenover het grootste en ontzettendste onrecht dat geschiedt, omdat men ons verkiest te behandelen als onmondigen. - Zich daartegen, tegen die onmondig-verklaring, te verzetten, dat is onze plicht van zelf behoud, en ziedaar in hoofdzaak waarom ik dus gemeend heb mij bij de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht te moeten aansluiten....

Ik zat in de tram op weg naar de vergaring... met nog een paar heeren en vele dames...

Verschijning plots van een grooten forschen man, een politieagent; (wij hebben hier in den Haag ook verscheidene kleine ventjes onder dit politie-gilde, doch deze was zeer groot en zeer martiaal). Met dreigende blikken werden onze hoofdversieringen (?) gemonsterd, van ons *vrouwen* alléén. En, nog donkerder en dreigender werd het aangezicht van den man der wet waar zijn moeite vergeefs bleek, en niemand onzer kon worden bekeurd wegens dat vreeselijk misdrijf, een te lange hoedepen...

Een oude dame tegenover mij, die er noch manhaftig, noch moderne-vrouw-achtig uitzag, lachte hem smadelijk na toen hij aftrok...

En ik ook lachte eens tegen haar...

Toen lachten we allemaal, de mannen ook, in gansch christelijke verbroedering en verzustering...

.... Op den thuisweg dezelfde vertooning. - Weer invasie in onze overvolle lijn 3 door een reusachtigen vervaarlijken politie-agent. (Het schijnt dat het bepaald noodzakelijk is voor *dit* dapper en levensgevaarlijk werk, van weerlooze dames bekeuren in de trams, de stevigste en pootigste agenten uit te zoeken; waarschijnlijk is het dáaraan dan ook toe te schrijven dat die soort geheel ontbreekt in volksbuurten, bij dronkenmanspartijen, opstootjes, enz. Als ze dan ook *zulk* nuttig werk in de trams hebben te verrichten...)

En wéér begluurden de gestrenge oogen van den gerechtsdienaar ons-vrouwen vijandig en onderzoekend. En wéér moest hij afdeinzen zonder éénig succes. Niemand had zich aan het 'misdrijf' schuldig gemaakt. Wel hoorde ik twee dames elkaar toevertrouwen hoe ze er onlangs getuige van waren geweest, dat een van-niets-wetend arm-burgerjuffie werd bekeurd, tot haar grooten schrik natuurlijk. Het goede menschje wist niet eenmaal wáárvoor ze haren naam ineens moest opgeven, ontstelde zóó van de opgelegde boete, dat er door een hulpvaardige tramgenoote in de tram-zelve voor haar werd gecollecteerd ten

einde de vereischte som bijeen te brengen...

- Zie, toen dacht ik terug aan die zooeven verlaten vrouwen daar op de Witte Brug, vrouwen waarvan een groot deel werkt en kampt om haar dagelijksch brood, met, en naast, en ondanks den man. - -

En ik dacht...: Ongelijk hebben zij niet, die den draak steken met de wijsheid (?) van mannen-wetten!

Een bepaling tegen het hoedenpennen-Gevaar (laat mij het woord schrijven met een hoofdletter) wordt door deze hoogwijzen ingesteld op het moment waarop niemand onzer meer draagt groote hoeden, noch lange pennen - zoodat het Gevaar denkbeeldiger is dan ooit. - -

En, om dat Gevaar nochtans te keeren, wordt plots in werking gesteld een flinke baardige politie-agent, met een dreigend gezicht, alsof hij een verschrikkelijk gewichtig en moeilijk ambt uitvoert... Terwijl ondertusschen iedereen het er over eens is, hoe juist hier in ditzelfde den Haag de flinke baardige politie-agenten, (maar ook zelfs de kleine en nietige), absoluut *ontbreken* altijd als ze noodig zijn, namelijk bij opstootjes, ruzies, drukke punten, enz.

Op rolschaatsen overrijdt U in de hoofdstraten, in 't Noord-einde speciaal, de Haagsche jeugd...

Bij Liberty, Bakker, en andere ingangen, dringt het vuilste bedelgedoe zich onbeschaamd tegen U op, als ge er blijft staan kijken, of schuilen voor den regen, en *dwingt* U tot doorloopen wegens het onhebbelijk gebedel...

Dan, steeds vergeefs, zoekt Uw oog een helpende politie-agent. En, komt ge er bij toeval een tegen, als ge b.v. getuige zijt van de meest ergerlijke dierenmishandeling van te zwaar geladen voertuigen, door paarden of honden getrokken, en ge roept zijn hulp in, dan krijgt ge steeds hetzelfde lamlendige antwoord: ‘Ik kan er niets aan doen...’

Maar de vrouwen, de hoedenpennen-draagsters, zie, *die* zijn een heerlijke bliksemafleider geworden voor den moed en de dapperheid van het regeerend mannelijk geslacht.

Met welk een nobele fierheid zullen ze zich des avonds ter ruste leggen, als ze weten dat zoo en zoo vele ‘bekeuringen’ hebben plaats gehad van slachtoffers van deze nieuwste manlijke willekeur...

Met je stok onder den arm loopen op de meest gevaarlijke wijze - ik ken hier ter stede een predikant die *steeds* aldus loopt... de trams *verpesten* door bitter- en jeneverstank..., spuwen zóó onhebbelijk dat overal, tot in de 1ste klasse wagons van spoorwegen toe, moet worden aangeschreven: ‘men wordt verzocht niet te spuwen’ (let wel dat hier slechts van ‘verzoeken’ sprake is,) - dat alles veroorloven zich de *heeren der schepping.* - Maar zie, op onze niet eens meer in de mode zijnde onschuldige hoedenpennen trekken ze in edele verontwaardiging los.... Daartegen maken ze ‘wetten’.... van belang.... Wetten, ijverig uitgevoerd door heldhaftiguitziende dienaren van het gerecht....

Terwijl er ondertusschen zoo'n gebrek heerscht aan voldoende politiemacht om de volksbuurten na te gaan, dat men zich steeds dáárachter verschuilt als wéér een schandaal ongestraft zijn gang ging. *Dat* excuus wordt immers steeds opgegeven waar het de algemeene klacht geldt over de *afwezigheid* der politie overal waar zij *behoort* te zijn....

- - Waarlijk.... Vrouwenkiesrecht is misschien zoo kwaad nog niet. Erger en belachelijker dan de mannen zullen de vrouwen het allicht *niet* maken. En misschien... een beetje beter....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Aan de Lezeressen en Lezers van het Tijdschrift ‘de Holl. Lelie’.

Met goedvinden onzer geachte Redactrice begin ik met een woord van hartelijken dank uit te spreken aan allen die met blijkbaar genoegen mijn artikel (opgenomen in het n^{o}. van 17 Juni 1914) in de Holl. Lelie hebben gelezen, zooals mij uit verschillende Nrs. gebleken is. Ik houd 't er nu óók maar voor dat ik mevr. Hoogendijk-Hesse, te Arnhem, heb overtuigd en 't valt H. Ed. blijkbaar moeielijk daar openlijk van te getuigen.

Nu, dat doet er dan ook minder toe.

Daarentegen deed 't mij zooveel genoegen Paula Schoonhoven in het laatste n^{o}. aan mijne zijde te zien. Ik ontving gedurende mijn verblijf te Weenen de Holl. Lelie geregeld, doch het intens drukke leven in die wereldstad was oorzaak dat ik nooit een gelegenheid vond kalm mijn gedachten aan het papier toe te vertrouwen.

Ik was hier met genoegen geruimen tijd en leefde veel interessants mede.

Och, die ongelukkige oorlog! Te Weenen moest ik helaas ook van véél getuige zijn! Militairen met armen of gezicht in verbanden gewikkeld kon men in de Ringstrasse en aan de Franz-Josepskai en in de Herrengasse dagelijks zien en een diep lichaams- en zielelijden kon men op hunne aangezichten lezen en 't was mij altijd of ik madame Ackermann hoorde:

‘O guerre, guerre impie, assassin qu'on encense
Je restirai navré et dans mon impuissance,
Bouche pour te maudire et coeur pour l'exécrer.’

En als ik de mooie gebouwen langs wandelde, zooals het Nieuwe Raadhuis, het Gebouw van den Rijksraad, het museum voor Kunstgeschiedenis en het Nijverheidsmuseum, en ik bedenk, dat deze prachtstukken van architectuur eens het lot mochten ondergaan van dien zeldzamen mooien Lakenhal te Yperen in België of van dien Europeesch beroemden Cathedraal te Reims, dan word ik innig droevig gestemd, en dan zoude ik met U kunnen zeggen, dat menschen, die zich aan zulk *vandalisme* schuldig maken, véél lager staan dan dieren.

Als ik aan mijn kleine fox-terrier denk die ik moest achterlaten, doch gelukkig vroolijk en gezond wedervond, en ik zie in die lieve, trouwe oogjes, waarboven de mooie, bruine vlekjes zijn geteekend, dan lag er in die trekken een verwijt over een zoo langdurige afwezigheid der vrouw. Doch ik liet hem achter bij goede menschen en dat was een heerlijke troost.

Weenen lijdt anders geducht onder de ‘Krieg’ en de groote meerderheid hoopt van harte dat ze spoedig een einde neemt. In alle huisgezinnen heerscht groote zuinigheid: vooral met petroleum en melk; zaken in luxe-artikelen lijden 't meeste en opvallend is ook het aantal huwelijken sinds Augustus in den goeden stand geducht in Weenen afgenomen.

Het huwelijk wordt thans als een ongepermiteerde luxe beschouwd. Nu moet ik erkennen dat 't een heele slechte tijd is (althans in Weenen) voor jongelui om een huishouding te beginnen.

De étage-woningen (van geheele heerenhuizen zooals in Holland is geen sprake) stijgen in huurprijs, de belastingen beginnen een buitengewonen hinderlijken druk uit te oefenen en de prijzen van alle levensmiddelen zijn stijgende en in de kringen waar ik in Weenen veel kwam en het onderwerp trouwen kwam ter sprake, zoo hoorde men van alle heeren der schepping: ‘Trouwen dat is thans *on*mogelijk, tenzij men schatrijk is’, en het gevolg is dat *duizende* jonge Weener meisjes *on*gehuwd blijven! Daar komt nog bij dat het Weener meisje gewend is aan een goed leven. De theaters worden druk bezocht en dit brengt vele uitgaven mede voor toilet. Als men haar ziet in haar loge in een bescheiden décolleté, met een smaakvolle sortie soms om haren hals geslagen, met een goed verzorgde coiffure en mooie bloote armen, dan gaat er van hen een groote bekoring uit.

Doch wellicht denken de heeren aan de woorden van comp^{esse} de Diana:

‘une belle femme est le paradis des yeux, l'enfer de l'âme et le purgatoire du portemonnaie’

Das Wiener Mädl! Men denkt onwillekeurig aan Wiener Walzer, Wiener humor en niet te vergeten aan de muziek van Strauss en Schubert! Het zijn zulke aardige verschijningen die Weener meisjes!

En ik dacht in Weenen bij het lezen van een stuk van August de Jong over zijne Annie aan M. te Leeuwarden (volgens de schrijver een *heer* en volgens de Redactrice een *dame*): Wat zou daar een intelligent Weener meisje een alleraardigst stuk over geschreven hebben! Daarin had zij al hare gaven van talent en lieftalligheid zoo heerlijk kunnen ontplooien! Doch de aangevallen dame zweeg en wellicht gaf ze bij nader inzien den schrijver gelijk.

Want Henri de Régnier heeft eens zoo geestig gezegd, toen men hem vroeg: '*Hoe moet de moderne vrouw zijn?*'

'Thans, nu de vrouwen dokter, advocaat en huurkoetsier worden, meen ik haar slechts één ding te kunnen wenschen: dat zij *vrouw* zullen blijven en dat de aantrekkingskracht, uitgeoefend door snijkamer, toga en zweep, haar niet al te zeer zal doen vergeten, dat zij geschapen zijn *om te bekoren.* Als alle vrouwen ten slotte alleen nog maar dachten aan genezen, pleiten en roskammen, zou de wereld er al heel droef gaan uitzien.'

En nu ik toch citeer, zij 't mij veroorloofd ook eens neder te schrijven wat de talentvolle tooneelschrijver Brieux geantwoord heeft, toen men hem bovenstaande vraag ter beantwoording voorlegde:

'De ouders van het jonge meisje beijveren zich van hare prille jeugd, die zich door valsche schaamte laten leiden, tusschen het jonge meisje en de wereld een sluier te weven van dwaalbegrippen en huichelarij. Door velerlei omstandigheden is het huwelijk in de meeste gevallen een schaamtelooze *geldzaak* geworden en het vervolg van dezen verwrongen toestand is, dat twee wezens, die elkander absoluut niet kennen, worden gekoppeld. Als het niet al te gewaagd is, zou ik elke jonge vrouw een moed toewenschen, zich los te maken van de jammerlijke vooroordeelen, die een gevolg zijn van een slechte opvoeding, ik wensch haar het intellect, te *begrijpen* en te *weten*, *lief te hebben* en te *vergeven.*'

Doch ik moet hiervan afstappen. Vele lezeressen en lezers zouden wellicht zeggen: wat jammer, dat Meta Nielsen niet vroeger heeft geleefd en gehuwd was met Honoré de Balzac, de schrijver van dat standaardwerk '*La physiologie du mariage*' (verschenen te Parijs in 1830). Dat zou een goed paar zijn geweest!

Nu, als dat voorrecht mij ten deel was gevallen, had ik in elk geval een man tot wien ik heel hoog zou moeten opzien en dat is wel haast alles waard; doch laten wij nooit vergeten de ware woorden van de Koningin van Rumenië (Carmen Sylva), door Paula Schoonhoven zoo juist van pas neergeschreven: '*De* '*vrouwen zijn slecht door de schuld der mannen,* '*de mannen zijn slecht door de schuld der vrouwen.*' -

Mijn reis naar Holland verliep geregeld doch duurde twee dagen langer. Een reisbureau had voor alles gezorgd en ik kwam met al mijn bagage gelijk in Amsterdam. Twee avonden later genoot ik in de Stadsschouwburg van '*de Koopman van Venetië* en 't was voor mij, die dat stuk tot heden nooit zag, een genot het prachtige spel te bewonderen van *Louis Bouwmeester* als Shylock, van mevr. *Rika Hopper* als Portia, van *Schulze* als de oude Gobbo, van mevr. *Emma Morel* als Nerissa en van de jonge *de Vos* als de Prins van Arragon! Een heerlijke avond, om *nooit* te vergeten!

En nu, Freule, moet ik 't hierbij laten, want

een nieuw reisplan is weder gereed. Ik vertrek morgen naar Edinburgh, voor geruimen tijd. Laten wij hopen als ik in Holland terug ben de oorlog een einde heeft genomen en dat iedereen nog eens zal luisteren naar Byron:

> ‘We want no flag, no flaunting flag for liberty to fight
> We want no mur'derous guns to struggle for the right!
> 't Is not in blood that liberty inscribes her civil laws
> She writes then on the peoples heart in language clear and plain
> True thoughts have made this world before and so we shall again.’

Ik hoop U dezen in den besten wèlstand moogt ontvangen en maak van deze gelegenheid gebruik U de verzekering te geven mijner gevoelens van hoogachting.

Amsterdam, 15 Jan. 1915.

META NIELSEN.

Bij den heer en mevrouw Huyser, Heiligenweg 4-6, Amsterdam.

Wij willen maar hopen - hoop doet leven zegt het spreekwoord - dat tegen het voorjaar en den zomer de vrede komt, en daarmee ook aan de reislust, voor gezondheid of voor genoegen, weer kan voldaan worden. -

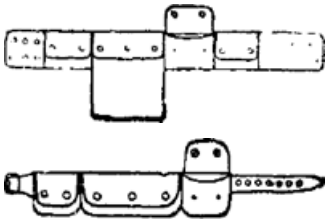

In elk geval reizen er ook thans heel veel menschen uit *noodzaak.* -

Zooals zij gedragen worden.
Keptonu onder de kous.

Kantluze boven de kous.

En dan bovendien, zelfs als ge thuis blijft in Uw eigen stad, dan nog is het wel der moeite waard een veilig plekje te hebben waar ge Uw geld, bankpapier, goud, juweelen, enz., verbergt. Vooral wij-dames met onze handtaschjes zijn er in dat opzicht heel misdeeld aan toe. Zakken in onze japonnen bezitten wij al lang niet meer. Om van daaronder niet te spreken! O gruwel van wansmaak! En daarbij geven we nochtans meer dan ooit dagelijks geld zelfstandig uit, omdat we den heelen dag ‘zelfstandig’ op straat zijn, inplaats van zooals vroeger vergezeld van den onvermijdelijken vader of broer (bij gebrek aan beter), - die weleer voor het decorum mee moest...

Dat de Engelschen practische lui zijn waar het al zulke bezwaren geldt, wie zal het ontkennen! Evenmin als het feit te ontkennen is, dat hunne uitvindingen gewoonlijk smaakvol en solide mogen heeten! - Zoo kan ik

dan ook onbepaald aanbevelen de ‘kouseband-beurs’, waarvan de heer Huyser, corsetier, Heiligenweg 4-6, Amsterdam, tot nog toe den *alleen*-verkoop heeft voor Nederland, en waarvan hij mij vertelde buitengewoon veel aftrek te hebben, in het

bijzonder ook zijdens naar Indië vertrekkende dames en *ook heeren.* Wilt ge liever het Engelsche woord van de Engelsche firma: ‘The Kantluze’. Deze dient meer speciaal voor geldswaarden alleen, en wordt over de kous gedragen. Het is een in zachte tinten van rose, bruin, blauw, wit, enz. gehouden gemsleeren band, met zakjes voor de verschillende geldswaarden. Prijs *f* 2.75. Terwijl de Keptonu daarenboven nog een extra afdeeling heeft voor juweelen of ringen; deze Keptonu wordt gedragen op het bloote been, en wordt alleen gemaakt om die reden (gevaar voor bloedvergiftiging) in natuur-kleur, terwijl de voering uit zijde bestaat. De prijs is *f* 5.75. De sluiting is aan de band op het bloote been met drukknoopen, en aan die op de kous gedra-

Kantluze.

gen door een riempje. Het geheel maakt een even mooien als practischen indruk, en is als men het ziet de prijs volkomen waard.

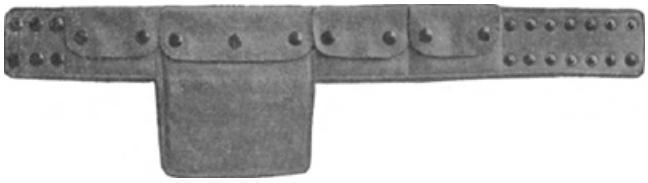

Keptonu.

Daarom eigent het zich ook zeer als geschenk b.v. voor gemobiliseerden. Want de bedoeling van de bloote-been-soort kousebandis

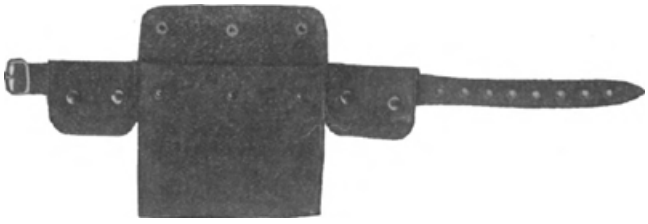

Kantluze met extra groote zak.

speciaal die òòk des nachts te kunnen dragen, tegen diefstal, enz. - Gelijk ik hierboven zeide, de alléén-verkoop voor geheel Holland heeft tot hiertoe alleen de heer Huyser, te Amsterdam, Rotterdam en Arnhem. En het is voor hem een groot succes - 't geen mij ook geenszins verwondert, wijl het een ècht-Engelsch (in den goeden zin), namelijk een ècht-gedistingueerd en toch practisch toiletartikel is, in onzen tegenwoordigen tijd vooral voor dames onmiskenbaar; terwijl intusschen heeren de uitvinding, ook speciaal voor *sport*-doeleinden, eveneens hoogelijk apprecieeren.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

‘Blücher in Briefen’.

De Duitschers beschouwen den tegenwoordigen oorlog als een soort ‘bevrijdingsoorlog’, iets dergelijks als den strijd tegen Frankrijk in 1813 en 1814. Toen ging er een tijd van tegenspoed en nederlagen aan vooraf, terwijl Duitschland nu zelf toegeslagen heeft, juist om dat nare tijdperk, dat aan 1813 voorafging te voorkomen.

Het is daarom zeer goed te begrijpen, dat de Pruisische held, Blücher, nog meer populair is dan ooit te voren. De correspondentie van Blücher wordt gelezen en herlezen en ieder leest daarin allerlei specifiek edele Pruisische, of beter Duitsche eigenschappen. Niemand zal tegenspreken dat Blücher inderdaad een dapper man was, iemand aan wien het geheele Duitschland zeer veel te danken heeft. Een groot veldoverste is hij nooit geweest. Wolseley spreekt over hem in zijn werk: ‘Le déclin et la chute de Napoléon’ als ‘ignorant de la science de la guerre, avec une audace irréfléchie’. Zeldzaam juist teekende Wolseley met die enkele woorden den generaal Blücher. Wij weten hoe hij in de slagen bij Auerstädt, Lützen, Bautzen, de Katzbach, Leipzig, La Rothière, Vauchamps, Parys, Ligny en Waterloo blijken gaf van die ‘audace irréfléchie’.

Natuurlijk wordt dat door de Duitsche geschiedschrijvers anders beoordeeld, te meer omdat de eindresultaten voor Blücher gunstig waren. Hij overwon toch aan den Katzbach, bij Leipzig en bij Waterloo, en droeg vooral door zijn optreden bij Waterloo het meeste bij tot den val van Napoleon.

Zijn brieven worden in den laatsten tijd echter ook vooral als voorbeeld aangehaald van den krijgsman, die midden in het slaggewoel steeds aan zijn vrouw denkt en haar van alles op de hoogte houdt. Inderdaad deed hij dit. Zijn brieven aan zijn vrouw worden in verscheidene geschiedkundige werken geciteerd. Het zijn als het ware berichten van den Grooten generalen staf, met dat verschil dat er boven staat 'Lieve Maaltje' en voor zijn onderteekening, Blücher, ook een of ander vriendelijk woord. De Duitschers beschouwen die brieven echter als voorbeeld voor het goede (Duitsche) huwe-

lijksleven, en enkele Hollandsche bladen zijn het met die opvatting eens. De Haagsche Post bijv. deelt in haar rubriek, 'Hare Majesteit de Vrouw' mede hoe uit die brieven blijkt, dat 'de krijgsman kracht en hoop vond in de gedachte aan de levensgezellin'.

Hoe oneindig veel meer is die opvatting de juiste, als men de brieven van Napoleon aan Joséphine de Beauharnais naleest.

Als men op dat verschil wijst, dan moet erkend worden dat Maaltje van Blücher, Amalie von Colomb, diens tweede vrouw was en tevens dat Blücher ondanks diens moed en voortvarendheid in de Duitsche bevrijdingsoorlogen, toch een oud man was. Herinneren wij hiertoe slechts aan de door Müffling in zijn 'Aus meinem Leben' medegedeelde uiting van generaal Langeron na den slag bij Laon toen Blücher' malade, sans forces et sans volonté', was. Langeron riep toen uit: 'Pour Dieu! quoi qu'il arrive, emportons ce cadavre avec nous!' Die vriendelijke woorden betreffende Blücher hielden rekening met het feit dat Blücher zoo lang hij slechts leefde, de tegen elkander vijandig gezinde Russen en Pruisen bij elkander hield.

Napoleon ontmoette Joséphine voor het eerst bij Madame Tallien en werd onmiddelijk verliefd op haar, 'dans toute l'ètendue du mot, dans toute la force de sa plus grande acception', zegt Marmont. Joséphine was de eerste liefde van Napoleon. Joséphine van haar kant was minder verliefd en waarschijnlijk heeft zij wel aan haar vriend Barras gevraagd of Napoleon het opperbevel zou krijgen over het leger van Italië. Even onwaar als het mooie verhaaltje, dat Napoleon met haar in kennis kwam, doordien Eugenius de Beauharnais hem den degen van zijn vader terug vroeg, is het praatje, dat Napoleon protectie zocht en daarom met de vriendin van Barras trouwde. Napoleon trouwde uit liefde, niet uit berekening. Toen reeds voelde hij, dat hij geen protectie noodig had en zeide o.a. tot Joséphine: 'Mon épée est à mon côté, et avec elle j'irai loin'. Joséphine was volstrekt niet ingenomen met datgene wat zij noemde 'cette assurance ridicule'. Maar toch had zij vertrouwen in de toekomst van Napoleon, wànt van haar kant was het huwelijk met Napoleon wel een 'mariage de raison'.

Twee dagen na zijn huwelijk vertrok Napoleon met Junot naar het leger van Italië. Men weet hoe Napoleon met dat leger wonderen verricht heeft, dat leger waarvan hij zeide: 'la patrie vous doit beaucoup et ne peut rien vous donner'.

Terwijl hij dat leger in alle opzichten reorganiseeren moest om het geschikt te maken voor zijn plannen, was zijn vrouw hem geen oogenblik uit de gedachte. Marmont zegt, dat terwijl Napoleon's geest geheel en al ingenomen was met zijn toekomstplannen, hij toch nog tijd wist te vinden om andere gevoelens te doen spreken, 'il pensait sans cesse à sa femme.' Hij schreef haar enkele dagen na zijn vertrek: 'Chaque instant m'éloigne de toi, adorable amie, et à chaque instant je trouve moins de force pour supporter d'être éloigné de toi.. Tu es l'objet perpétuel de ma pensée; mon imagination s'épuisse à chercher ce que tu fais. Ecris-moi, ma tendre amie, et bien longuement, et reçois les mille et un baisers de l'amour le plus tendre et le plus vrai.'

Terwijl hij de bekende grootsche wapenfeiten verricht schrijft hij haar voortdurend en vraagt haar bij hem te komen. Joséphine vond het leven te Parijs als de gevierde vrouw van Napoleon, den held van Italië, veel aardiger dan een samenzijn met hem in Italië en bleef waar zij was. Over zijn billijk verlangen zijn vrouw bij hem te zien wist zij slechts te zeggen: 'Il est drôle, ce Bonaparte.'

Het viel al haar vrienden op, dat zij zoo onverschillig voor haar man wras. Bekend is, dat een harer vrienden, Bailleul, die haar daarover eens onderhield, tot antwoord kreeg: Oui, je crois Bonaparte un fort brave homme.'

Als hij eenige dagen zonder brief van haar is, denkt hij dat Joséphine ziek is.

Hij schrijft haar dan: 'Si elle est dangereuse, je t'en préviens, je pars de suite pour Paris.'

En ook lezen wij van hem: 'Ma bonne amie, aie soin de me dire que tu es convaincue que je t'aime au delà, de tout ce qu'il est possible d'imaginer; que tu es persuadée que tous mes instants te sont consacrés, que jamais il ne m'est venu l'idée de penser à une autre femme; qu'elles sont toutes à mes yeux sans grâce, sans beauté et sans esprit.'

Joséphine heeft er wel voor gezorgd, dat Napoleon eindelijk ook oog kreeg voor andere vrouwen, zoo zelfs, dat men een boek heeft kunnen schrijven over 'Napoléon et les femmes'.

Toen Joséphine eindelijk geen uitvlucht meer wist om in Parijs te blijven, ging zij 24 Juni 1796 met Junot en Murat mede naar Milaan. Napoleon was in de wolken, zij

'sanglotait comme si elle allait au supplice', zegt Arnault.

Na het korte samenzijn in Milaan volgen de brieven van Napoleon elkander snel op, en allen zijn even hartelijk en verliefd van aard. En dat, niettegenstaande de dagen in Milaan hem de oogen wel eenigszins geopend hebben. Zoo schreef hij in een zijner brieven: 'Mille baisers aussi brûlants que tu es froide.' Toch schreef hij haar den volgenden dag weer: 'Il y a deux jours que je suis sans lettre de toi. Voilà trente fois aujourd'hui que je me suis fait cette observation: tu sens que cela est bien triste.'

Wederom twee dagen later schrijft hij dat hij naar Verona vertrekt om vandaar over Mantoua naar Milaan te gaan, waar hij haar hoopt te ontmoeten, 'pour ne plus me quitter. Adieu, belle et bonne, toute nonpareille, toute divine; mille baisers nouveaux.'

Ondanks zijn brieven, ondanks zijn heldendaden wordt Joséphine hoe langer hoe onverschilliger. Steeds treft men in Napoleon's brieven passages als deze: 'Trois jours sans lettres de toi; je t'ai cependant écrit plusieurs fois.'

Als Napoleon eenige dagen later haar mededeelt dat Wurmser als eenig redmiddel overblijft zich te laten opsluiten in Mantoua, en dat de Republiek nu meester is over Italië en Tirol, eindigt hij dat schrijven met: 'Sous peu de jours, nous nous verrons; c'est la plus douce récompense de mes labeurs et de mes peines. Mille baisers ardents et bien amoureux'.

In zijn brief van 24 November 1796 schreef hij: 'Tout va bien, Wurmser a été battu sous Mantoue. Il ne manque á ton mari que l'amour de Joséphine pour être heureux.'

Dat geluk werd hem ten deel, maar te laat. Toen Napoleon zelf onverschillig voor Joséphine was geworden begreep zij wat zij in hem verloor, en begon zij pas van hem te houden. Tot dien tijd gaf zij de voorkeur aan allerlei onbeteekenende officiertjes boven haar man. Napoleon was niet gelukkig in de keuze zijner echtgenooten. Later moest hij ondervinden, dat Maria Louisa een Neipperg boven hem stelde.

Gedurende zijn verblijf in Egypte vernam Napoleon dat Joséphine de vriendschap hernieuwd had met een gewezen huzaren-officier Hippolyte Charles. Dit gaf den laatsten stoot aan zijn vereering en liefde voor haar en had tot direkt gevolg dat hij in Egypte zich sterk aangetrokken gevoelde tot Paulina Fourès, de vrouw van een officier der jagers, welke dame daarom door de soldaten genoemd werd 'Notre Souveraine de l'Orient.'

Reeds toen dacht Napoleon aan echtscheiding, maar kwam er niet toe uit een gevoel van piëteit tegenover haar, die hij zoozeer bemind had. Later kwam de echtscheiding toch, maar om politieke redenen. Ware Joséphine van den aanvang af voor Napoleon de liefhebbende vrouw geweest, die zij had moeten zijn, dan zou Napoleon nooit van haar gescheiden zijn. Nooit ware dan het voor Frankrijk ongelukkige verbond met Oostenrijk gesloten en de wereldgeschiedenis had een geheel andere loop gehad. Bij het 'waarom?' in de Napoleontische geschiedenis is het ook: 'cherchez la femme'.

Vanaf dien tijd veranderen de brieven van Napoleon van karakter, zij worden meer gelijk aan die van Blücher. Alleen weidde hij niet zoo uit over de door hem doorleefde geschiedkundige gebeurtenissen. Zijn brieven verraden nog steeds groote zorg voor de gezondheid en het geluk van zijn vrouw. Zoo lezen wij in een zijner brieven uit

Duitschland: ‘Paris achèvera de te rendre la gaieté et le repos, le retour de tes habitudes, la santé’.

Het opmerkelijke van zijn brieven aan haar is ook, dat Napoleon niet tracht mooi te schrijven. Geen enkele zijner brieven doet denken aan de prachtige stijl van zijn proclamaties en ultimata. Het zijn hartelijke maar zeer gewoon geschreven brieven.

Na zijn teleurstellingen wat zijn huwelijk betreft bleef Napoleon een zeer goed echtgenoot. Thibaudeau zeide: ‘Une fois appaisées les querelles des premières années, c'était en tout un trés bon ménage.’ Daarbij kwam, dat hij de kinderen van Joséphine geheel als zijn eigen kinderen behandelde, hij was een vader voor de kinderen van zijn vrouw zegt Thibaudeau en ‘il en avait toute la tendresse.’ De eenige vrouw, die Napoleon op zijn levensweg ontmoet heeft, die hem waard was, is de schoone Gravin Maria Walewska. Zij was een der weinigen, die hem ook in tegenspoed trouw bleef en hem gedurende zijn verblijf te Elba met hun zoontje kwam bezoeken.

Niettegenstaande zijn verdwenen liefde voor Joséphine viel het scheiden hem later toch zeer moeilijk en was werkelijk de eenige reden daarvan, dat hij een zoon moest hebben voor de bevestiging van zijn dynastie en van de macht van Frankrijk. Ook na zijn

huwelijk met Maria Louisa bleef hij vriendschappelijke betrekking met Joséphine onderhouden en zijn brieven aan haar uit dien tijd zijn ook allen even lief en zorgzaam.

Napoleon was in ieder opzicht een goed huisvader, zoodat hij voor zijn tweede vrouw ook een zeer goede echtgenoot was.

Gedurende zijn verschrikkelijken strijd met geheel Europa na 1812, en zelfs in de treurige dagen van den inval in Frankrijk in 1814 heeft hij tijd en lust aan haar te schrijven en voor haar te zorgen. Zoo schreef hij in een zijner brieven in 1814: 'Tenez gaie l'Impératrice, elle se meurt de consomption'.

Een zijner treffendste brieven is wel die aan Maria Louisa, geschreven voor zijn vertrek naar Elba. 'Ma bonne amie, je pars pour coucher à Briare. Je partirai demain matin pour ne plus m'arrêter qu'à Saint-Tropez. J'espère que ta santé te soutiendra et que tu pourras venir me rejoindre.'

Ja, dat kon Maria Louisa wel, maar de Oostenrijksche Prinses, de Keizerin van Frankrijk was liever de maîtresse van een Neipperg en liet niets meer van zich hooren.

Toen Napoleon van Elba te Parijs terugkwam liet zij zich door Neipperg een brief dicteeren aan Metternich, waarin zij verklaarde geheel en al vreemd te zijn aan de plannen van Napoleon en zich onder de bescherming der Mogendheden te stellen.

Joséphine de Beauharnais is geen sympathieke figuur in de wereldgeschiedenis, maar zoo verachtelijk als Maria Louisa is zij zeker niet. Zij kon niet buiten emotie, moest flirten en pleizier hebben, maar nooit zou zij Napoleon in het ongeluk verlaten hebben.

Maar hoe dit zij, zeker is dat er geen beter en beminnenswaardiger echtgenoot te vinden was dan Napoleon en dat zijn brieven aan zijn vrouw het toonbeeld zijn van brieven van een man, die in de ernstigste omstandigheden, die al zijn tijd en energie in beslag nemen, toch tijd en lust weet te vinden, om zijn hart uit te storten aan haar, die hij boven alles lief heeft.

De brieven van Blücher aan zijn tweede vrouw zijn daarmede niet te vergelijken.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

W.v.E. (in N. Indië.) - Gij hebt volkomen gelijk dat de Holl. Lelie '*overal*', zooals gij het onderstreept, wordt gelezen. Ik heb er dan ook niets tegen van U bijdragen te ontvangen over Indische toestanden, maar het spreekt vanzelven dat gij ze éérst ter inzage moet zenden. Schrijf dan s.v.p. wat duidelijker dan deze keer...

Nora. - Hartelijk dank voor de mooie briefkaarten, en voor Uwen laatsten brief meteen. -*) Mijn roman zal nu, hoop ik spoedig weer kunnen doorgaan in de Lelie. Wij raken nu althans eenigszins heen door de oude copy, en ook is de oorlog op een dood punt gekomen, waardoor er in een weekblad als het onze minder over valt te zeggen dan in het begin het geval was. - Ja van het artikel over ons Vorstenhuis heb ik veel satisfactie gehad. Ook voor Uw instemming daarmee dank ik U ten zeerste. - Het spreekt van zelf dat de artikelen in de Telegraaf door een Belg als Monet (waarover gij mijne opinie vraagt) niet anders dan partijdig kunnen zijn. Overigens geloof ik ook niet dat *een* mensch in Nederland in dit opzicht de dupe is van de Telegraaf-redactie. - Wat Transvaal aangaat, de menschen-zelf gedragen zich daar - de goede uitzonderingen niet te na gesproken - als echte lammelingen. Hadden ze zich aangesloten bij de Wet, dan hadden ze nu kunnen *vrij* worden. Botha vind ik een verrader van zijn eigen principes. Zoo zijn er méér! Ook in Holland! - Ik ben recht blij dat gij, wat Uw gezondheid aangaat, nogal tevreden zijt. Ook ik weet wat het is zich aan een leefregel te moeten onderwerpen, maar, als het maar helpt, dan geeft dat kracht en lust tot volhouden, nietwaar? Zoo althans gaat het mij-óók. - Dank zij den goeden raad van professor Groedel, en zijn behandeling, ben ik, zelfs ondanks het vochtige klimaat en mijn zoo druk leven, tot hiertoe bijzonder-wèl. - Hartelijk dank ten slotte voor al Uw goede wenschen voor 1915. Wij beiden zeggen steeds: 'Als we maar bij elkaar mogen blijven, dat is het voornaamste ten slotte!' Veel, veel liefs en goeds wensch ik ook U toe.

Jim. - Ik ontving Uw tweede briefje toen juist het antwoord aan U was opgenomen in de

*) Uw allerlaatsten eerst zooeven ontvangen.

Lelie van 13 Jan. - Gij zult uit dat antwoord reeds gezien hebben, dat ik onmogelijk oude-jaars-avond-schetsjes kon aanvaarden wegens het dringend plaatsgebrek. - Ik ben recht blijde dat mijn 'Terugblik' U iets zeide tot Uw eigen gemoed. - Het spreekt vanzelf dat men zulk een blik op de dingen méér en méèr krijgt naar mate men ouder wordt, *maar vooral veel ondervindt.* Sommige menschen - daaronder behoor ik - hebben op hun 25sten jaar al méér achter den rug in- en uitwendig, dan anderen op hun 60sten, die maar als planten voortleven op hetzelfde plekje; - soms in hetzelfde huis waar ze werden geboren, hunne ouders zagen sterven, broers of zusters zagen trouwen, terwijl voor henzelven de dagen grauw en emotie-loos bleven verglijden.

S. de J-W. - Hartelijk dank voor de uitknipsels. Ongetwijfeld staat de Engelsche dierenliefde hooger dan die van de meeste andere natiën, speciaal dan die der Hollanders. Immers, waarom wordt bij ons het trekhonden-stelsel niet, evenzeer *als daar sinds een halve eeuw reeds geschiedde*, afgeschaft!? Ook dat uitknipsel over de dienstweigering beaam ik ten volle. Het dringend plaatsgebrek belet mij helaas alles van dien aard over te nemen.

Mara. - Ja, een zóó gruwelijke dierenmishandeling verdient inderdaad aan de kaak te worden gesteld! Het is mij raadselachtig hoe het bestuur van spoorwegen zulke toestanden toelaat! Hebben zulke besturen dan geen geweten noch gevoel? Zwaar moeten die ambtenaren gestraft worden - schrijft gij! Morgen brengen! Dat gebeurt nooit als het dierenmishandeling geldt; althans *ten onzent.* - Ja, ik kan mij levendig uw angst begrijpen voor Uw hond. *Wij* zegenden het in Duitschland steeds zoo vurig geen groote rashonden te bezitten bij het uitbreken van den oorlog. En hier niet minder! Ik zou zoo'n arm beest doodschieten liever, dan het op die wijze te laten gebruiken. Maar, ook dat is toch een *vreeselijke* eisch! Die vriendin van U vind ik een vrouw en moeder naar *mijn* hart; zóó zou ook-ik voelen voor *mijn* jongen. - Het doet mij zoo goed wat gij schrijft over den Engelschen oorlog indertijd tegen Transvaal, waarover zoo gemakshalve wordt gezwegen in Holland! - Uw naam herinnerde ik mij zoodra ik Uw brief kreeg. Ik heb mijn correspondenten steeds goed in het geheugen, en herinner mij alles van onze vorige correspondentie. Gij zoudt goed doen lid te worden van den anti-trekhonden-bond, Voorzitter: Jhr. de Kock, den Haag, secretaresse: mevr. 't Hooft, te Elburg, welke bond ijvert voor de *eenige* manier om die arme dieren te redden, namelijk de wettelijke afschaffing, door te boycotten alle trekhonden-gebruikers. Inderdaad, alleen indien men niet koopt bij hen, dan richt men hunne nering te gronde, en vervalt dus hun bedrijf. Lidmaatschap 50 cts., meen ik. - Indien gij een papegaaien-kooi zorgvuldig schoonhoudt, dan is er niets geen sprake van stank of vuilheid; wat het schreeuwen aangaat, dat hangt af van het soort; onze tegenwoordige schreeuwt veel, onze vroegere deed het zeer weinig, en ik ken er een die het nooit doet, maar integendeel beeldig zingt. Onze jongens maken het goed, maar Frits en Gé worden ècht oud! Mijn roman komt, hoop ik, spoedig.

Jim. - Gij zult mijn correspondentie over Uw schetsje, welke corr. Uw tweeden brief kruiste, nu reeds gelezen hebben? Ik ben blijde dat gij in Terugblik van mijn hand zooveel troost vond, dat mocht ik van vreemden vernemen. Ik vind Uw brief zoo

gevoelig, op veel punten veel meer in den geest van de vrouw dan van den man. Mij dunkt, ook dat leed is voor ons-vrouwen zoo véél moeilijker dan voor de mannen. Wij kunnen het niet eenmaal laten bemerken. Wij *moeten* het verbergen. - Wilt gij mij nog eens opnieuw schrijven?

Vera. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. Ik-ook vind de corr: met U heel prettig, wijl gij zoo fijn gevoelt op vele punten. Aangaande het lot der dierenwereld verwijs ik U speciaal naar den inhoud van het vorig nommer. - Op dat bepaalde punt, waarin ik U wist te begrijpen, oordeelen de menschen inderdaad hard. Maar dat doen zij in véél dingen, vooral de groote 'men'. - Die door U bedoelde brochure, - die gij zoo mooi vindt, - heb ik intusschen reeds besproken in de Holl: Lelie. Zooals gij ziet denken gij en ik geheel hetzelfde daarover. Ik ook vind die brochure (zie 6 Jan:-nummer) een mooie daad. - Ja, zendt een photo van Uw hondenjongen; hoe meer kiekjes, hoe gezelliger in mijn kantoortje. Gij hebt volkomen gelijk, juist in eenzame oogenblikken zijn zij zulk een lieve troost. - Hartelijk gegroet.

Q.R.E. - In hoofdzaak verwijs ik U naar het artikel voor mevr: W., waarin gij op veel in Uw brief antwoord vindt. Ik kan onmogelijk aan elken correspondent steeds *herhalen* mijn opinie over den oorlog. Behoudt gij Uw meening, en laat mij de mijne, dat is in zoo'n geval het verstandigst. - *Ik* ben niet, evenals onze geëerbiedigde Koningin, 'van vreemde afkomst,' want mijn voorouders van vaders-zijde wonen sinds een paar eeuwen in Holland, en mijne moeder was van een geheel door en door Hollandsch geslacht. De Koningin echter is van ouder tot ouder van buitenlandsch bloed, van vaders en van moederszijde, tot op den *huidigen* dag toe. Gij schijnt het verschil niet te kennen tusschen *ras* en nationaliteit. Van ras zijn wij, noordelijke volkstammen, allen Germanen in tegenstelling van de Latijnen en de Slaven, (ik noem de drie groote Europeesche rassen). Van nationaliteit zijn gij en ik Nederlanders. Dus kan men zich zeer goed voelen een tip-top Nederlander, zooals in Uw geval, en toch erkennen tot den Germaanschem *stam* te behooren, van het Germaansche *ras* te zijn. - Ja-zeker, om ook maar *eenigszins* een rechtvaardig oordeel te kunnen vellen over een land en zijn inwoners, moet men er m.i. gewoond hebben, althans veel verblijf hebben gehouden. Zoudt gij b.v. vinden dat ik over de Z... sche toestanden en gewoonten kan meepraten, waar ik slechts een páár inwoners van deze Uw stad ken, die toevallig precies andersom denken als gij? Dat het gevolg van deze Uw eigen stelling is, dat inderdaad het groote meerendeel van het publiek onbekookt oordeelt en napraat, dat geef ik U van a-z toe. Dat doet het publiek in vele gevallen, maar zeker

inzake het gezwets over ‘de’ Duitschers, ‘de’ Engelschen, ‘de’ Franschen, enz., door *die* Hollanders-speciaal die nooit buitenlands waren, of hoogstens 4 weken in Kleef of aan den Rijn vertoefden nu en dan (in een liefst vooral veel door *Hollanders* bezocht pension of hôtel dan nog). - De door mij bedoelde Engelsche grootmoeder, die zich zoo graag aanstelt als jong-meisje nog, is de Duchess of Sutherland. Maar zij is de eenige niet. En, ook in andere landen zijn er zoo. Wel echter is dat jeugdig-blijven-doen, en zich als jong-meisje-blijven-kleeden, een zeer bepaald Engelsche karakter-trek, waarschijnlijk óók omdat Koningin-Weduwe Alexandra, die onlangs 70 jaar werd, in dat opzicht zulk een mal voorbeeld geeft. Zij is geheel geverfd, bepruikt, en van valsche buste voorzien, en ziet er, met haar slank figuur, op een afstand uit als een jong vrouwtje. Ter voorkoming van alle misverstand wil ik U even meedeelen dat ik-persoonlijk, gedurende mijn redactie-werk aan de Telegraaf, steeds zeer aangenaam en voorkomend ben behandeld, beide door den toenmaligen directeur Holdert als door den nog steeds aanwezigen hoofdredacteur Schröder. Ik-zelve verzocht, na één jaar tijd, vanuit Zwitserland, mijn voor drie jaren gesloten verbintenis te mogen verbreken wegens den toestand van mijn hart, daar mijn Zwitsersche dokter mij dien zeer vermoeienden werkkring beslist ontried. De directie heeft mij toen vrijgelaten zonder schadevergoeding te vragen, dus volkomen correct gehandeld. De toenmalige medewerkers, met uitzondering van den heer Knaap, - sinds met ruzie vertrokken, - kende ik zelfs niet van naam. Zij wisselen overigens voortdurend aan de Telegraaf, gelijk bekend is. - Mijn vriendelijke groeten terug aan Uw vrouw. -

Rosalius. - Ik heb Uw bijdrage opgegeven voor het feuilletongedeelte. Hartelijk dank voor Uw begeleid-briefje; en vr. gr.

V.H.K., Amsterdam. - Uit Uw schrijven aan den uitgever vermoed ik, dat gij geen Lelie-lezeres zijt, dus is het Uw eigen schuld als dit antwoord niet onder uw oogen komt. Uw gedichtjes zijn niet geschikt, hadden geen postzegel tot terugzending, zijn dus vernietigd.

L.R. - Ik verwijs U naar het artikel voor mevr. W., overigens U den raad gevend, waar ‘gij en Uw geheele familie in groote verontwaardiging geraakt telkens als gij de Holl. Lelie ter hand neemt’, dat Blad, om Uw aller kostbare gezondheids-wille, vooral liever te laten liggen. *Begrijpen* doet ge het blijkbaar niet, dus, waartoe Uw zenuwen van streek maken?

Thelma. - Is reeds geschied, gelijk gij zult hebben gezien.

Eene Medestrijdster. - *Altijd* eerlijk Uw meening zeggen. Dat vind ik veel prettiger. - Overigens zijt gij de eenige die mij dit schreef. Integendeel, van vele andere zijden werd mij juist het omgekeerde geschreven. Wat ‘gewoonlijk’ geschiedt doet er voor mij niet toe, maar alleen wat wáár is. En in dezen dient juist *deze* waarheid eens krachtig gezegd te worden, juist omdat ‘men’ haar liever niet hoort, en *verloochent.* - Hartelijk gegroet. Het stukje zond ik U wegens het dringende plaatsgebrek terug.

Graaf Otto. - Hartelijk dank voor Uw schrijven. Ik ben blijde dat mijn antwoord U mijn gevoel verduidelijkte. Misschien deed mijn terugblik dat nog opnieuw? Want, 't geen gij thans schrijft is eigenlijk hetzelfde geloof dat ook-ik heb. -

A.F.R. (Indische). - Waarom, indien gij de kennismaking met de Lelie sinds vijf jaar 'zegent', en mijn artikelen er in zoo waardeert, nochtans zóó lang gewacht mij te schrijven, zoo lief en hartelijk als gij het thans doet? Dan moest gij mij toch eigenlijk uit de corr. reeds veel te goed kennen om niet te weten hoe graag ik met iedereen correspondeer die mij wat heeft te zeggen. Ik weet wel dat mijne lezers graag van mijn hand lezen in de Lelie, en daarom speet het mij-zelve zoo, dat ik in Duitschland zat, juist toen mijn vingers jeukten om telkens het een of ander te getuigen of te vertellen. Maar, gelijk gij-ook schrijft, mijn hondenjongens opofferen: *nooit*! - Heerlijk, zooals gij schrijft over honden! Het doet mij steeds zoo goed dat zoo velen hen waardeeren ook, nevens al het onrecht dat hun geschiedt zijdens wreede menschen. Gij ontvangt dit antwoord in elk geval nog vóór Uw vertrek. - Wat een ontmoeting aangaat, schrijf me precies wanneer ge weggaat, wilt ge? *Na* 1 Jan., den dag van Uw brief, had ik het zoo druk dat ik U niet kon antwoorden, ook niet particulier, daar gij Uw adres niet duidelijk hebt vermeld, (straat).

Hulst. - Ik bewonder U dat ge met die pijnlijke ongesteldheid toch nog zulk een langen en prettig geschreven brief wist te maken, want inderdaad is juist vooroverbuigen dan al heel pijnlijk. Dat weet ik-zelve. Ik ben blij dat mijn stukje in het O. v/d Week van 9 Dec. over het onafhankelijke Nederland U zoo deed lachen. Is zulke aanstellerij ook niet even belachelijk als kinderachtig! Gelijk ik hierboven schrijf aan eene Medestrijdster, ik durf op zulke punten veel te zeggen wat 'men' geen gewoonte vindt. Natuurlijk, juist daarom ook maak ik mij vele vijanden, omdat ik geen kliekjes-mensch wil zijn, maar eerlijk mijn eigen weg ga. - Dat die meneer, dien gij mij signaleert, feitelijk plagiaat pleegt door uit de Holl. Lelie en uit het Nieuw v/d dag te durven overdrukken zonder de bronnen te vermelden, als ware het dus zijn eigen werk, is zeer zeker strafbaar volgens de nieuwe auteurswet. Gij zoudt goed doen zoo'n ex. van zoo'n courant eens op te zenden aan den heer Veen, mijn uitgever, of aan de redactie van het Nieuws v/d Dag, vooral waar gij schrijft dat dit laatste artikel *woordelijk* daaruit was overgedrukt. - Ja, van napraterij leeft de maatschappij. De meeste menschen *denken* niet. Zij praten na wat de couranten en hunne kennissen zeggen, in zake mode, kunst, litteratuur, vaderlandsliefde, mode-begrippen, oorlog, àlles. - Dat gij mijn oorspronkelijkheid waardeert, en daarom de Lelie liefhebt, waardeer ik dan óok zeer. Gij zult dan ook zeker - welke ook Uw gevoelen zijn inzake den oorlog - kunnen begrijpen mijn artikel aan mevrouw W. in het vorig nommer. Hartelijk gegroet.

L. - H. - P. - Hartelijk dank voor Uw briefkaart, en goede wenschen. Gij zijt dus terug in Holland. - Schrijf eens!

B. (Brievengaarder). - Ik kan niet nagaan wat gij bedoelt. Want voor zoover ik weet heeft nooit iemand in de Holl: Lelie (*ik* in geen geval) een middel aangeraden tegen suikerziekte. Of het moet een advertentie geweest zijn. Kunt gij *mijn* naam niet verwarren met dien van mijn oom Jhr: Mr: A.F. de Savornin Lohman, die een middel Orvieoze (ik meen juist tegen suikerziekte) hielp aanbevelen, en daardoor flink op de vingers werd getikt door het Maandblad tegen Kwakzalverij. Van dat middel weet *ik* niets. Zijt gij zeker van Uw zaak, namelijk iets van dien aard in de *Holl: Lelie* te hebben gelezen, schrijf dan aan den *uitgever*, dan kan die het nazien voor U.

Wanhopige. - Ik hoop dat dit U nareist! - Ja, wat zal ik U antwoorden? Gij hebt gelijk. Maar, wat wilt ge er aan veranderen? Laat mij een gedeelte uit Uw brief citeeren:

'*De mannen*, *ze kunnen en mogen alles*, *niemand zal er iets van zeggen. In hun verleden verknoeien ze hun flink gestel, en als ze er dan eindelijk genoeg van hebben*, *en afgeleefd zijn*, *nemen ze een jonge*, *gezonde vrouw*, *die dan later door hun schuld ziek wordt, ziekelijke en zwakke kinderen ter wereld brengt*, *en daarvoor allen mag zorgen.*'

Dit is alles volkomen juist. Echter, *waarom* neemt een gezonde, jonge vrouw altijd dadelijk graag nog zoo'n afgeleefden vent.? Dat is toch *hare* verkiezing. En dáárop rekent de man. Tegenwoordig weet elk jong-meisje reeds volkomen aan welke gevaren zij zich blootstelt, van ziek-worden door zoo'n huwelijk, maar, zelfs afgescheiden daarvan, een wezenlijke *verliefd*heid bestaat er niet op een viezen afgeleefden meneer, maar het is in alle dergelijke gevallen trouwlustigheid of zich-verkoopen-voor-geld, of al zulke bijredenen. Dat is zeker alles heel stuitend. Maar de natuur maakte de menschen nu eenmaal zoo dat zij op dit gebied naar mijne meening steeds zoo zullen blijven handelen onder de wet en zonder de wet; en, dat daarbij de vrouw aan het kortste eindje trekt, *dat staat voor mij vast* ondanks alle mooie theorieën en toekomstige wetten in haar belang. Want dat hangt samen met haar heele wezen en zijn, en behoefte aan kinderen-krijgen, en haar spoediger leelijk en oud worden dan de man, enz, enz. Het is alles heel hard, en daarom heb ik ook bitter meelijden met U, maar het is m.i. een natuurwet die zich herhaalt in alle vrouwelijke wezens, in de menschen en in de dierenwereld. Schrijf mij eens of gij dit hebt gelezen.?

Mevr: K. - 'Woedend' word ik slechts als het der moeite waard is. In Uw geval is het dat *niet.* Gij hebt - in tegenstelling met alle anderen die ik bedoel - achter mijn rug om gehuicheld. De anderen schreven het *mij.* Gij echter schreeft mij het omgekeerde in vredestijd, en naamt toen den oorlog te baat om van Uw abonnement af te komen. Vermoedelijk deedt gij het juist *daarom* achter mijn rug om, omdat gij mij in vredestijd zoo geheel andersom hadt geschreven. Juist daarom dus vind ik 't nù beneden mij met U verder te correspondeeren. - Gij zijt de eenige *mijner* correspondenten die *valsch* handeldet jegens mij. Want, zij die nooit vroeger aan *mij* schreven, handelden natuurlijk geheel en al correct als zij ook nu achter mijn rug om zich tot den uitgever wendden. Daartoe hebben *zij* het volste recht.

Gerrit. - ‘Eindelijk’, zult gij stellig uitroepen! - En nu ben ik nochtans háást bang dat mijn antwoord U leed zal doen. Want, ziet gij, ik geloof dat ge op een zoo verkeerden weg zijt, dat ge U-zelve iets wijsmaakt. Dat kan geen *liefde* zijn. Van hem niet, omdat hij misbruik maakt van Uw goedheid, en van U niet, waar gij, als gij nadenkt, toch onmogelijk zulk een zwakkeling, een die zooveel jonger is dan gij, kunt *liefhebben.* Geloof mij, dit is een ziekelijke bevlieging, door de gewoonte tot een behoefte geworden, maar waarvan gij U-zelve hoe eer hoe beter moet vrijmaken, door hem te zeggen dat gij zulk een omgang beneden Uw waardigheid vindt, en beneden elken man die zichzelf respecteert. Gij begrijpt wat ik met dat laatste bedoel? - Geloof mij, hij *profiteert* van U. Het is hard dat ik zoo iets neerschrijf, maar... zachte heelmeesters maken st... wonden, Gij zult U te laat beklagen U zoo voor den gek te hebben laten houden. Zeker werkt zulk een toestand nadeelig op het hart, wat *zenuwen* aangaat. Een hart*kwaal* krijgt men er niet van, maar Uw zenuwgestel richt gij natuurlijk geheel te gronde en.... het geluk Uwer omgeving plus Uw eigen. Komaan, op Uw leeftijd zult gij toch niet willen zeggen: ‘Ik *kan* het niet laten’. Ge *moet* kunnen. Ge moet met U-zelve redeneeren en U zelve vragen: Verdient zóó iemand, die mij zóó behandelt, dat ik hem liefheb.? Is hij het wáárd.? Dan zult ge wel inzien hoe zijn lieve manieren en praatjes *baatzucht* van het laagste allooi zijn, en niets anders. - Ook vind ik Uw leeftijdverschil veel te groot. Ik voor mij geloof dat een vrouw, die zooveel ouder is, altijd de dupe wordt naderhand, en, wat ik daaromtrent zag, heeft steeds deze overtuiging bevestigd. De man kan zeer goed zooveel ouder zijn dan de vrouw, maar omgekeerd is tegennatuurlijk. Wees niet boos over mijn rondborstig antwoord. Ge zijt zulk een lief flink karakter, dat weet ik; daarom vind ik het jammer voor U dat een mispunt U zal te gronde richten voor zijn voordeel alleen. En U misschien nog uitlacht tegen zijn vrienden, omdat gij zoo zijn dupe zijt!

1813. 't Meeste van Uw brief is te vertrouwelijk om te beantwoorden. Ik begrijp uit den tweeden, dat gij zijt geweest aan dat adres in den Haag? Is dat naar Uw zin? Nietwaar, zij maakt een prettigen indruk. Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens gebrek aan plaatsruimte moest de correspondentie aan: **Februari II, Mevr. v. M. - v. G.,** en **Oidar** nog wachten.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

10 Februari 1915.
28ste Jaargang.
No. 33.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Anti-Duitsch!

Wie geschiedenis van ons volk nagaat en de balans opmaakt van het van anderen ondervonden goed en kwaad zal tot de slotsom komen, dat van alle ons omringende volken onze Oostelijke stamverwanten het best bij ons moeten staan aangeschreven.

Noch in stoffelijk, noch in geestelijk opzicht ondervonden wij ooit van Duitschland eenig nadeel, althans geen nadeel dat in de verte te vergelijken is bij dat ons door de overweldiging van de Boerenrepublieken door Engeland werd berokkend. Integendeel heeft de snelle stoffelijke en geestelijke ontwikkeling van het Duitsche volk na 1870 de onze mee opgevoerd. Stel U voor, dat onze oostelijke buren geen Duitschers waren geweest, doch Russen, bij wier overwinningsberichten een deel van ons volk thans openlijk juicht!

De bevolking onzer Oostelijke provinciën is door banden des bloeds en door haar taal nauw aan het Duitsche volk verwant; hare taal, het plat, wordt met kleine wijzigingen tot aan de Elbe gesproken.

Wij onderhouden velerlei betrekkingen met Duitschland; honderden Nederlanders ontvangen en ontvingen hunne opleiding aan Duitsche scholen; duizenden arbeiders trekken jaarlijks naar Duitschland om in de industrie en den landbouw te werken.

Nu kan men zoeken naar overeenstem-

mingen en tegenstellingen in zeden, karakter en geschiedenis van het Duitsche volk en het onze, zonder eene redelijke verklaring voor eene anti-Duitsche stemming te vinden. Ik meen te mogen aannemen dat de redenen, als men ze zoo noemen mag, zeer aan de oppervlakte liggen.

Velen, die niet eens een denkbeeld hebben van den om vang onzer eigen industrie en handel, hebben een tikje beet van den Engelschen naijver op Duitschland's welvaart.

Komt bij de boeman van het militairisme.

Beseffen zij al dat het militairisme, bij gebrek aan zedelijker middelen, een noodzakelijk kwaad is om eigen verworven welvaart te verdedigen, dan is het toch juist het *volmaakte* Duitsche militairisme dat zoo'n afkeer inboezemt.

Alsof dat volmaakte niet alleen voortspruit uit de groote eenheid van een zedelijk zeer hoogstaand volk, waar elk individu door de bloedige ervaring hartgrondiger anti-militairist zou zijn dan elk rechtgeaard Hollander, mits hem slechts de betere middelen werden aangewezen om zijne welvaart te verdedigen.

Vriendlief, als de Duitsche legioenen voor U iets afschrikwekkends hebben, waarom dan niet Engeland's zeemacht, die het in staat stelt om de bedreiging te uiten en misschien ook te volvoeren om een half werelddeel uit te hongeren?

Is het omdat de gruwelen en verwoestingen in België meer tot U spreken dan het ellendig omkomen van duizenden kinderen en zwakken, daarna van de sterken?

Maar het is toch juist België, roept men dagelijks, waar de Duitschers getoond hebben ware Vandalen te zijn!

Hoe komt men aan de wetenschap?

In de eerste plaats uit de dagbladen.

Sommigen zagen zelf de verwoestingen.

Anderen hoorden de tallooze verhalen van vluchtelingen.

Nu hebben wij met de herberging van vluchtelingen getoond in een opzicht groot te zijn, waarin een klein volk groot kan zijn; wij zouden ons ongetwijfeld nogmaals dezelfde opofferingen willen getroosten om gastvrijheid te verleenen aan elk volk, dat onder zulke omstandigheden tot ons mocht komen.

Maar gaat de plicht der gastvrijheid zoover, dat wij alles hebben te gelooven wat het Belgische volk, vriendelijke redacteuren en verslaggevers believen op te disschen, plaats weigerend voor redelijke op- of aanmerkingen?

Dat de Belgen al hetgeen in hun land geschiedde op rekening der Duitschers trachten te stellen is, zooal niet te verontschuldigen, dan toch te verklaren.

Stelselmatig hunne verhalen vol te houden en aan te dikken is de eenige kans op materiëele vergoeding, van welke zijde deze ook moge komen. Toch dacht men aanvankelijk anders: kort na den val van Antwerpen ontmoette ik in België verscheidene menschen, die over de verwoestingen van meerdere steden en het bombardement van Antwerpen sprekende, mij vol bitterheid zeiden: zulke dwaasheden zouden onder onzen koning Leopold niet gebeurd zijn!

Hetgeen te Antwerpen geschiedde, geeft daarvan een zeer duidelijk beeld. Toen de buitenste forten der stad genomen waren, (Waelhem, St. Cathelyne, enz.) was de stad feitelijk gevallen, omdat ze onder het bereik lag van het vijandelijke geschut. Toen kwam de hooghartige proclamatie van den bevelhebber de Gluise: de stad zal tot het uiterste verdedigd worden. Inderdaad zag men en ziet waarschijnlijk nog de dichtbebouwde streek tusschen die forten en de stad doorploegd met loopgraven, de wegen bezet met barricaden en prikkeldraad versperringen, waarachter het Belgische

en Engelsche leger zich tusschen de bebouwingen nestelde en aldus Mortsel en de voorstad Berchem aan het vijandelijke vuur opofferde. Toen vielen als eene waarschuwing de Duitsche granaten midden in de stad, in de Schoenmarkt. Laat Antwerpen God danken, dat er geen Hunnen voor de poorten stonden, wie het om verwoesting te doen was.

Het toppunt van dwaasheid der Belgische of Engelsche legeraanvoering was ongetwijfeld de poging om door prikkeldraad versperringen, bedekkingen voor geschut e.d. de binnenste fortenlijn, die, let wel, vlak tegen de bebouwde kom der stad ligt, in staat van tegenweer te brengen (Merxem in het Noorden, Berchem in het Zuiden).

In een dezer dagen verschenen mededeeling van den burgemeester van Antwerpen laadt deze dan ook, al moge 't niet zoo bedoeld zijn, de verantwoordelijkheid van de verwoesting in en om Antwerpen op het eigen legerbestuur en daarmede ook de vlucht en de ellende van honderdduizenden inwoners.

En wij Nederlanders, onbekend met de gevolgen van den modernen oorlog, hebben alles aangegaapt en zijn in koor gaan medeschelden op de Germaansche Hunnen!

Toen zijn wij gegaan naar Lier, in welks,

let wel, onmiddellijke nabijheid de Belgen aan de Duitschers den overtocht van de Nethe betwistten en hebben de treurige verwoestingen aanschouwd, wij zagen de puinhoopen in de welvarende streek tusschen Waelhem en Mechelen door de Belgen en Engelschen zelve plat geschoten, gelijk ze Dendermonde en Mechelen uit oorlogsnoodzaak waarschijnlijk niet konden ontzien, en hebben nog harder geschreeuwd: dat hebben de Duitschers gedaan!

Wij hebben bij kris en kras volgehouden, dat er in Leuven geen franctireurs geweest zijn, alsof wij ons daarvan persoonlijk hadden overtuigd. Wanneer men eenige verbeeldingskracht heeft, dan kan men zich voorstellen dat de burger in opgewonden toestand naar de wapens grijpt en kan men desnoods den franctireur verontschuldigen. Doch klakkeloos aan te nemen, dat er niets gebeurd is, dat gaat toch al te ver. Want ook in ons land zouden dergelijke uitspattingen voorkomen, indien de regeering niet met uiterste gestrengheid zorgde voor inlevering der wapenen!

Wat de neutraliteit van België betreft: indien het geen afspraak had met zijne tegenwoordige bondgenooten, waarom bouwde het dan forten langs de Maas en liet het zijne Fransche grens en zijne kust (Ostende en Zeebrugge) onverdedigd?

Wij zijn de schanddaden tegen Duitsche families in België, bij het uitbreken van den oorlog gepleegd, zoo stilzwijgend mogelijk voorbijgegaan, doch de onnatuurlijkste gemeenheden en gruwelen, die door Duitschers gepleegd zouden zijn en waar de leugenachtigheid dik op ligt, doen dag aan dag door onze pers de rondte. Misschien spant het hoofdartikel in de Delftsche Courant (uitg. Gaade) van 13 Jan. jl. in dit opzicht niet eens de kroon!

Wij roepen ach en wee over het drama in het interneeringskamp te Zeist, veroorzaakt door het schandelijk optreden van ontevreden Belgische soldaten en roepen met de speciale commissie uit de S.D.A.P. om enquête op enquête, ondanks de uitvoerige inlichtingen van den Minister van Oorlog! (zie bijv. N.R. C^{t}. 5 Jan. 1915 Avondblad C.)

Wij gaan de schandelijke vernielingen in de kazerne te Amersfoort, door dergelijke menschen gepleegd, zonder commentaar voorbij!

Wij vergasten ons dagelijks aan kolommen mededeelingen over Duitsche knevelarijen en gewelddadigheden, die ‘men’ uit Sluis en andere grensgemeenten ons believen op te disschen! Wij namen met genoegen over de rhetorische vuilheden over den Duitschen keizer en zijn gezin, voortgesproten uit den overspannen latijnschen geest!

Wij gaven onder den titel ‘een pijnlijk geval’ een paar landgenooten, die er te goeder trouw invlogen, prijs aan een zekere publieke opinie, terwille van de gekwetste vaderlandsliefde van den heer Tinsley, denzelfden man die eenige jaren geleden door onze Regeering het land werd uitgezet! Zou men zelfs in Engeland niet om onze houding gelachen hebben?

Naar aanleiding van de dwaze Belgische spionnenberichten, zeisenkooplieden en betonvloeren werden wij aangestoken door betonnitis en radiotelegraficis en berokkenden aan veel menschen leed en schade en gaven een schitterend getuigenis van gezond verstand!

Naar mate wij in woord en beeld ons schandelijker over Duitschland uitten, gingen onze sympathieën steeds meer naar de andere zijde.

Bij de telegrammen over bommenaanvallen op Engeland, waarbij ‘een grijsaard, een zieke vrouw en een zuigeling worden gedood’ (geijkte uitdrukking) hebben wij ach en wee geroepen, zonder op te merken, dat wie kaatst, den bal moet verwachten.

Wij juichen bij een overwinningsbericht der Russen, vrienden van godsdienstvrijheid en intellect!

Men ontzag zich niet vanuit Amsterdam naar Engeland den komst der Zeppelins te seinen, alsof wij tot de bondgenooten behoorden!

Wij hadden steeds kolommen in onze bladen over voor de heldendaden der Engelschen aan het front en bespraken den opstand van de Wet en zijne volgelingen zeer ‘neutraal’.

Één oogenblik althans hadden wij mogen en moeten opbruischen van geestdrift, toen ons de namen dier helden weer in de ooren klonken!

Maar wij waren onszelf niet meer!

Men gaat daarom zelfs van onzen naam gebruik maken.

Vroeger bestond een Belgische commissie uit drie Franschen en één Vlaming, doch thans zond het Belgische gouvernement drie Vlamingen en een Franschman naar Amerika om het volk te bewerken, dat altijd nog gehecht is aan den ouden *Hollandschen* naam van de stichters hunner hoofdsteden.

Wij hebben de verwisseling goedmoedig aangezien.

Thans zal men, zoowaar, onze stamverwanten, de Boeren, gaan wijsmaken, dat de *Belgische* gasten hun verwanten zijn.

Ook bij dit boerenbedrog zullen wij ons grootmoedig neerleggen?

Tot zoover heeft de partijdigheid ons gebracht.

Laat Nederland tot zichzelf komen!

Het wordt tijd.

Anti-Duitsch te zijn op gezag van eenige agitators is dom; vergelijkt men onze houding met die van andere neutrale landen: Zwitserland, Denemarken, Noorwegen en Zweden, dan zijn wij wel aartsdom.

Het is ook schadelijk, want mocht Duitschland ook al in dezen oorlog verliezen, dan zal het toch altijd een machtige nabuur blijven met wiens gezindheid wij hebben rekening te houden.

Het is ook gevaarlijk, omdat het ons volk verdeelt in anti-Duitsch en Duitschgezind in een tijd dat de eenheid bovenal gaat.

Het is ook gevaarlijk, omdat door partijdig en leugenachtig courantengeschrijf, door schunnige spotprenten, de neutraliteit eene bespotting wordt en kleine menschjes kunnen worden aangezet tot onverantwoordelijke daden.

Wij hebben weliswaar het besef, dat courantenleugens, vuile geschriftjes en schandelijke spotprenten op zichzelf ons geen oorlog zullen berokkenen, maar als die uitingen eens het voorwendsel zouden moeten zijn voor een opgedrongen oorlog, met welk een geestdrift zou men in den strijd gaan! en hoe zou de volkswoede zich koelen!

Laten zij, die dag aan dag ophitsen, denken aan de dagen van 1672 toen de regeering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos was.

TUBANTER.

Zwerver.

Er woelt in mij een eindeloos verlangen,
Om weg te trekken, altijd, altijd voort.
Het stille heimwee naar een wonder-oord,
Waarvan vermeende schoonheid me houdt gevangen.

En nauwlijks voel 'k van de rust omhangen,
Nauw heeft de schoonheid ergens me bekoord,
Of 'k voel me als door sterk, onzichtbaar koord
Getrokken, verder, door een nieuw verlangen.
En altijd, altijd moet ik verder streven,
En nergens vind ik meer de wijde rust!
Wie zal mijn ziel haar stille vree hergeven,
Nu haar dat vreemd verlangen heeft gekust.
O, 'k moet soms voor de donk're toekomst beven,
Als nooit dat wild verlangen wordt gesust!

JOHAN VAN GALEN LAST.

Indrukken.

(*Vervolg van No. 30*).

Het is de *stemming* hier, de overgegevene, tot elk offer bereide *stemming*, die zulk een intensen eerbied afdwingt. - Geen klagen, geen morren, geen zelfverheffing ook. 'Es muss'. En daarmee, met dat eene woord vol plichtsbetrachting, neemt ieder zijn dagelijkschen arbeid waar....

'Es muss'. 'Want het geldt onze vrijheid, ons vaderland, en daaraan offeren we gaarne alles, óók ons leven, óók dat van die ons dierbaar zijn.' Zoo redeneert iedere Duitsche man of vrouw met wien men spreekt. Moeders, die in weken niets hoorden van hare aan de grenzen vechtende zonen, vaders, op het punt uit te trekken om wellicht nooit terug te keeren, zij allen hebben steeds datzelfde eerbied-afdwingende antwoord: 'Wir nehmen es eben hin; es muss; Gott wird helfen'.

Zie, dat is het wrat mijn eigen geloof doet groeien, juist in dezen raadselvollen tijd doet groeien! Een Rechtvaardigheid *moet* er zijn. Er *moet* iets zijn, dat deze domme wereld regeert, en dat haar thans loslaat op dit oogenblik tot haar eigen bestwil, om haar te leeren terug te keeren van den weg van zelf-overschatting en zelf-inbeelding en degeneratie - die wij allen min of meer bewandelden van lieverlede.
- -

De vraag, hoe het met mijn eigen toekomst zal gaan te midden van dit alles, komt, daartusschen door, dikwijls bij mij op. Op dit moment, afgesneden van mijn arbeid en van Holland, ben ik broodeloos, want de uitgever stelt mij, met volle recht zijnerzijds, voor het dilemna òf terugkomen òf het redactrice-schap neerleggen. De onoverkomelijke bezwaren voor mij aan dat terugkomen verbonden kan hij uitteraard niet beoordeelen, hij die niet hier is in dezen toestand van oorlogsverkeer, waardoor het reisvervoer van honden onmogelijk wordt gemaakt. - Maar ook-ik geef dat alles

berustend over.... Het ga hoe het ga. - Ik zal nooit *tegen* mijn overtuiging in schrijven. En mijn uitgever deelt mij mede dat hij, bij de heerschende stemming in Holland, bezwaar maakt mijne artikelen te plaatsen die ik aanbood hem vanuit Duitschland te zenden, om ze dan door hem te laten vertalen. - Dus moet ik zwijgen, ik die zoo veel zou *willen* getuigen. Maar, als ik in Holland terugben, dan zal ik met hem spreken, en hem zeggen dat ik nooit anders zal willen noch kunnen schrijven dan naar mijn eerlijke meening, die namelijk, dat Duitschland, het Duitsche *volk*, onrecht wordt aangedaan, groot onrecht - en, indien hij mij dat niet toestaat, dan zal ik de pen neerleggen als redactrice van zijn tijdschrift. - -

Alles vlagt en jubelt. Want 'ambtlich' wordt zooeven aangeplakt dat 70.000 Russen, waaronder 300 officieren, zijn gevangen genomen in een prachtige overwinning.

En ondertusschen krijg ik Hollandsche couranten, die de onzinnigste leugenverhalen opdisschen, als b.v. dat de Duitsche soldaten zich over de Fransche grenzen zouden moeten terugtrekken, omdat de Russen reeds op weg zijn naar Berlijn!! En daarbij die ergerlijke partijdigheid steeds! Zoo bijvoorbeeld lees ik heden in één en hetzelfde nommer van een Hollandsch Blad, dat onze regeering wenscht hoe de pers absoluut neutraal zal blijven, en om die reden niets zal mededeelen vóór noch tegen Duitschland, terwijl een volgende kolom desniettegenstaande de leugenachtigste berichten over 'de Belgische gruwelen' en over de zoogenaamd precaire toestand in Oost-Pruisen, ten opzichte van de Russische invallen, op breedsprakige en hatelijke wijze meedeelt. - Is zoo iets niet ten hemel schreiend van onbillijkheid.! Werkelijk, ik geloof dat men in Holland het verstand heeft verloren van louter angst en vrees voor dat angst-spook dat wij een Duitsche Bonds-staat zullen worden indien Duitschland zegeviert.! M.i. zit *die* egoïste angst achter heel die zoo plotseling ontwaakte sympathie voor België! Want, wàt hebben wij, die steeds onze protestantsche gevoelens zoo gaarne luchten, te pas en te onpas, thans plotseling gemeen met dat dóór en door Roomsch-Katholiek landje, dat ons, vanaf den tachtig-jarigen-oorlog af, enkel moeilijkheden in den weg legde, totdat het eindelijk in 1830 - van zijn eigen standpunt beschouwd met het volste recht - zich van ons losscheurde juist op grond van het *diepgaand* verschil tusschen onze rassen, het hunne, het Latijnsche, het onze, het Germaansche....

Men heeft op den Tsaar geschoten! Na een revue! - En slechts een totaal onschuldige kozak is het slachtoffer geworden! - De Russen hier - die wezenlijk in letterlijken zin Nauheim verpesten in deze dagen, want zij zijn meest alle arme, vuile, Russische Joden uit Polen, die niet weg mogen, of wel beweren geen reisgeld te bezitten, - staan in dichte drommen bijeen, en bespreken hevig gesticuleerend het gebeurde. Nooit is dit door alle badplaatsbezoekers van ook maar eenigszins fatsoenlijk gehalte steeds innig gehate zoodje van vuilikken mij zóó onsympatiek geweest als sinds deze oorlog uitbrak.! O, ik weet wel dat zij het niet helpen kunnen, zoo min als ik. Maar, wat doen zij hier, welke geheime complotten broeien ze uit, met hunne valsche, sluwe tronies, en hunne smerige kaftans, waaronder zij gewoonlijk een goed gespekte beurs verbergen! Verbergen onder den schijn van armoede, welken schijn zij zoo kostelijk verstaan aan te nemen!

- - - Wij kwamen eenige verwonde soldaten tegen, die gezond genoeg zijn om te mogen rondwandelen. Het is een onbeschrijflijk droevige aanblik deze jonge, kort

te voren nog zoo gezonde mannen, in hunne blauw en wit gestreepte lazareth-kleederen, op pantoffels, alle met een lijdende uitdrukking op het bleeke vermagerde gezicht, en met verbonden hoofd, of sleependen voet, of den arm in een draagband. Maarmet dat al zijn dezulken natuurlijk nochtans de benijdbaarsten! - - Stellig lazen ze op onze gezichten onsinnig medelijden, want ze glimlachten ons vriendelijk toe. Wij onzerzijds liepen een sigaren-winkel in, en kochten voor hen eenige sigaren, die wij hun aanboden. Want helaas, wij-zelven hebben niet véél te geven in de tegenwoordige omstandigheden.! O, hoe heerlijk moet het thans zijn *rijk* te wezen, veel, veel te kunnen wegschenken in al dezen onzegbaren nood! -

- 2 Sept. - Nooit, nooit zal ik *dezen* Sedan-dag, deze Sedan-viering vergeten, die ik zoo menigmaal reeds in Duitschland meemaakte. Een wonderbare, diep-treurige, zielverheffende, van hoop-op-zegepraal-doordrongen, jammervolle, en toch blij-eindende dag was het!

In vroegere jaren, in dagen van vrede, heb ik-voor-mij dien Sedan-dag steeds gehaat, als zijnde een onnoodige en ongepaste ergernis voor de Franschen. Maar thans, nu m.i. Rusland en Engeland te samen, Duitschland en Oostenrijk en Frankrijk en België in dezen wereldramp stortten, thans voor de eerste maal in mijn leven voelde ik mij op dezen historischen dag één met het groote Duitsche Rijk, welks zonen zich zoo bereidwillig offeren om het, nu gevaar dreigt, te behouden. Van een feestviering - dat juist wat mij steeds in den Sedan-dag stuitte vroeger - was trouwens ditmaal ook geen sprake! Ach, hoe anders was dat alles verleden jaar, toen des avonds een werkelijk buitengewoon-mooi avond-feest, met wonderschoone park-illuminatie, werd aangeboden aan de Kurgasten, en duizenden en duizenden vreemdelingen en inwoners naar het vriendelijke Kurhaus stroomden om van dien wonderbaar-mooien avond te genieten - zonder eenig vermoeden toen van de verschrikkingen die het volgend jaar, op dien zelfden 2^{den} Sept., ons aller deel zouden zijn! O, nooit eigenlijk moest men in vredestijd klagen of ontevreden wezen! Nu, sinds ik deze verschrikkelijke ellende van den oorlog doorleef, nu is dat mij zoo weemoedig duidelijk! Deze afschuwelijke gruwel rondom ons doet alles wat klein is, wat de eigen persoonlijkheid betreft, op den achtergrond treden, en men verwondert zich dat men er eigenlijk zelf nog *is*, en nog *leeft.*

Wij vierden dus, gelijk vanzelf spreekt, geen feest ditmaal. Slechts werd het middagconcert van de Kurkapel heden gegeven op een meer plechtige wijze dan anders, en op een andere plaats. Het begon met het choral: 'Nun danket alle Gott,' en werd, als gewoonlijk, besloten door een groot aantal vaderlandsche liederen. Ook het zoo mooie 'Alt-Niederländische Dankgebet' behoorde tot het programma. Maar het eigenlijke hoogtepunt van de stemming werd bereikt toen Herr dr. Adolf Strecker, iemand met een zeer gunstig uiterlijk en een zeer sympathieke stem, staande te midden der muziek-kapel, een rede hield tot de duizenden eerbiedig-toeluisterenden. Deze keer was het concert in de 'Trink-Anlagen', dáár waar in vredestijd steeds het ochtend-concert plaats vindt. De ruime uitgestrekte 'kolonnaden' waren vol van menschen, die thans, nu dr. Strecker sprak, zich rondom de waterpartij schaarden welke zich in het midden bevindt, vóór den koepel waar de kapel speelt. En over ons allen hing de hemel zoo helder-zomer-blauw en vredig, zonder dat een zuchtje de lucht beroerde. - -

Het was doodstil. - Daar klonk de krachtige, geestdriftige stem van den spreker. Hij herinnerde aan de 44 jaren die Duitschland in vrede mocht doorbrengen, nadat het leger op den 2^{den} Sept., den Sedan-dag, de beslissende overwinning mocht behalen. Hij sprak ook van de steeds toenemende jaloezie die deze voorspoedige vredes-jaren van lieverlede wekten bij de andere groote mogendheden, welke het met leede oogen aanzagen hoe Duitschland, tot één Keizerrijk vereenigd, groeide en bloeide, en groot werd en machtig, en in zijn handel en industrie zich steeds nieuwe wegen schiep in welvaart en geluk. Dan kwam dat ons allen nog zoo versch in het geheugen liggende uur, waarin de Oostenrijksche troonopvolger en zijne echtgenoote vielen op de verraderlijkste wijze door sluipmoordenaars-hand, en, te midden der algemeene verontwaardiging, nochtans niemand vermoedde welke vreeselijke gevolgen deze misdaad na zich ging sleepen voor gansch Europa. Naar zijne meening kon men van Rusland - 'dat zich immers reeds kan beroemen heel wat konings- en sluipmoorden op zijn geweten te hebben' - gemakkelijk begrijpen dat het gemeene zaak maakte

met de ‘Servische koningsmoordenaren’*) Maar het onverwachte, dat was voor hem, dr. Strecker, geweest het verraad zijdens Engeland, ‘zijdens het land dat zoo gaarne wil staan aan de spits der Beschaving, en zich zoo huichelachtig-vroom gedraagt.’

Met in een Duitscher begrijpelijke verontwaardiging hoonde de spreker dit Engelsche ‘verraad’ en die ‘jaloezie’ en ‘huichelarij’. Maar daar bij bleven nochtans zijn woorden sober en waardig. - Wat mij aangaat, ik-ook vind de houding van Rusland en Frankrijk veel vergefelijker in geheel dit conflict dan die van Engeland - dat m.i. had kunnen vrede-stichten, althans niet had behoeven mee te doen. En, dat ik in deze mijne meening niet alleen sta, dat bewijst de uittreding uit het Engelsche ministerie, op den dag-zelf der oorlogsverklaring, van *drie* ministers, *op grond dat zij deelname van Engeland aan den oorlog niet noodig achtten.* Ik herinner mij hoe ik onlangs in de Frankfürter-Zeitung de woorden las aangehaald van een Duitsch generaal uit de 70er jaren: ‘Europa zal eerst dan vrede krijgen, duurzamen vrede, wanneer Engeland volkomen is vernietigd.’ In verband met

*) Ik herhaal hier de woorden van dr. Strecker uit Nauheim, niet de mijne.

deze rede van dr. Strecker treffen mij die woorden opnieuw als wáár. Engeland is m.i., achter de schermen, veilig zich voelend in zijn geïsoleerdheid, de èchte baatzuchtige onruststoker, veel meer dan Duitschland - dat de schuld krijgt van dit onrust-stoken door zijn militarisme, - m.i. een zaak van *zelfverdediging*, niet van oorlogstoerusting.

Toen wij tenslotte, nadat dr: Strecker had geëindigd, uitbarstten in een enthousiast: 'Hoch, hoch, hoch' heb ik dan ook zóó oprecht meegejuicht als de beste Duitscher, en ook heb ik, - mijn gebrek aan zangstem vergetend, - de Wacht am Rhein uit volle borst meegezongen. Men moet zulk een moment van geestdrift *meemaken* om het te kunnen begrijpen. Ik voor mij zal die oogenblikken, dat enthousiasme, heel die omgeving, nooit vergeten. Want neen, duizendmaal neen, dit was geen ophitserij, deze Sedan-herdenking - waaraan ik mij in vredesdagen placht te ergeren - dit was de plechtige overgegevene stemming van een volk dat tot den oorlog werd *genoodzaakt*, den oorlog voor zelfbehoud en vrijheid, en dat zich als één man daarvoor offeren wil, bereidwillig en moedig, en omdat het *moet*....

Maar dienzelfden avond heb ik het verschrikkelijkste beleefd wat ik in deze dagen nog heb doorgemaakt.

De komst van een nieuwen trein met gewonden werd aangekondigd. - Gelijk ik reeds vroeger schreef, nooit zou ik uit *nieuwsgierigheid* daarnaar zijn gaan kijken. Een gevoel van medelijden en piëteit hield mij tot hiertoe daarvan terug als anderen zich gretig daartoe opmaakten. Maar ik ben gaan inzien van lieverlede - waar ik een dagboek houd van alles wat hier gebeurt ten behoeve der éérlijke waarheid later in Holland - dat het mijn *plicht* is van journaliste om alles, ook dit droevige en afschuwlijke, met eigen oogen te gaan aanschouwen. En zoo nam ik dan al mijn wilskracht bij elkaar, en ging dien avond naar het station om van de aankomst daar getuige te zijn. - -

Reeds de geheele omgeving op dezen helderen wonderbaar-mooien avond was aangrijpend. In gewone dagen toch stroomt het uit en in van Kurgasten, uit en in dat stationsgebouw, waar dagelijks in den zomer ruim 70 treinen aankomen. Dan staat een rei van open rijtuigjes op het plein ervoor gereed, neven de auto's van de meeste grootere hôtels. Witkielen en portiers voegen zich gezellig koutend bijeen, in afwachting van het straks aankomend publiek; en langs de Bahnhofs-allee beweegt zich een vroolijke menigte van wandelaars, terwijl men vanaf het stations-plein een prachtigen aanblik geniet op de Badhuizen recht vóór zich en op den 'grooten Sprudel', 'de' welvaart-bron der badplaats, die zoo schitterend uitkomt tegen den donkeren achtergrond der boomen van het Kurpark. Altijd opnieuw zeg ik tot mijzelve, als ik dien aanblik geniet bij het terugkomen in Nauheim na een dagje in Frankfurt of elders, hoe reeds deze station-aankomst voor hem, die hier voor de eerste maal genezing komt zoeken, een belofte inhoudt van zoo al niet geheel herstel dan althans verzachting van lijden, zóó hoopvol-vriendelijk doet deze omgeving, doet gansch dit vredige-schoone tooneel aan!

Helaas! En thans?

Overal doodsche stilte!

Met de hier in Duitschland zoo bewonderenswaardige orde en tucht zorgt de politie dat de aanwezigen kalm en bedaard achteruitgaan achter het dikke touw dat rondom gespannen wordt, opdat de eigenlijke Bahnhofs-platz vrij zal blijven voor het

gewondenvervoer straks. Dan klinkt het tot de talrijke jongelui van beiderlei geslacht, die het Roode-Kruis-teeken om den arm dragen, als bewijs dat zij tot de Sanitäts-colonne behooren: ‘Antreten’. En een stille zwijgende stoet beweegt zich onmiddellijk naar boven, links van het station, vanwaar straks de gewonden naar beneden zullen worden gedragen, langs dienzelfden langzaam stijgenden weg, dien wij, hartlijders, vroeger moesten nemen inplaats van de steile hooge stationstrappen te beklimmen, toen Nauheim's station nog geen lift rijk was. Ook wij anderen, die daar werkeloos achterblijven, zwijgen als vanzelven, in stomme somberheid.

Gode zij dank is het door de politie streng verboden dat Russen, Engelschen, Belgen, Franschen, zich bij een gelegenheid als deze op of in de nabijheid van het station bevinden. Wij zijn dus de eenige vreemdelingen, geloof ik, onder de Duitschers. Want de overige Kurgasten die tot de neutrale Staten behooren, - de Amerikanen waren noodgedrongen nog het langst aanwezig, - zijn thans alle vertrokken. Ons echter kent iedereen hier. Wij behoeven niet eenmaal onze driekleur aan ons te steken als teeken van onderscheiding. Dat wij geheel met de Duitschers meeleven en meevoelen, dat óók weet ieder Nauheimer.

- - En thans komen ook de auto's met het teeken van het Roode Kruis, komen de rijtuigen die datzelfde teeken dragen. Zij ook rijden langzaam naar boven. -

Een fluit...

Een bang, bang wachten...

En daar komen ze, de eerste gewonden... Zij zijn de minst-zwaar-gekwetsten. Zij zitten of liggen in deze voertuigen, en, al zien ze er bleek en ellendig uit, al dragen ze verbanden aan hoofd of armen, toch groeten ze nog terug met een moeden, dankbaren glimlach, en wenken ons vriendelijk toe ten teeken van vriendschap. Één echter onderscheid ik die, wit als een lijk, bijna bewusteloos, in elkaar ligt gezonken zonder op iets of op iemand acht te slaan.

En daarna.

Nooit zal ik het verschrikkelijke wat ik toen heb gezien kunnen vergeten....

Vlak aan ons voorbij, want ik sta geheel vooraan, draagt men de brancards met de zwaargewonden. Slechts ternauwernood bedekt door een deken, haastig over hen heengeworpen, liggen op die brancards lichamen neer van jonge mannen met uitgeputte, uitgemergelde gezichten, met verwrongen gelaatstrekken, die getuigen van onuitsprekelijk lijden, van onbeschrijfelijke pijnen. Een hunner is geheel en al door zulk een deken verborgen. Niets van hem is zichtbaar. Is hij dood? Of wel - wat ik voor waarschijnlijker houd - zijn zijne verwondingen zóó afschuwelijk, dat men hem niet wil laten zien? Een ander, blijkbaar stervend, houdt nochtans krampachtig in zijn hand een paar verdorde rozen. Wie gaf ze hem? Waar? Wat lieflijk beeld van schoon verleden tooveren ze voor zijn geestes-oogen? En weer anderen krimpen zichtbaar in elkaar van ingehouden pijnen, of liggen gansch uitgeput, als reeds ter dood veroordeelden, zonder blik voor, of begrijpen van de omgeving. En daarbij die bevlekte uniformen! En de groote jeugd van al die verminkte ongelukkigen! - Velen, die niet bepaald een brancard behoefden, worden ook vervoerd in die zelfde ziekenwagentjes, die hier in Nauheim zoo veelvuldig worden gebruikt voor hartlijders, - waarin ik zoo menige mooi-opgedirkte Engelsche uit louter aanstellerij des morgens - quasi-lijdend - naar het Badehaus zich heb zien doen brengen, om des middags mooi-opgesierd en geverfd alle ‘kwalen’ aan den kant te zetten en op het Kurhaus rond te wandelen in vluggen parade-pas. -

Welk een aanblik! In diezelfde wagentjes liggen thans deze voor eenige weken nog zoo gezonde krachtige mannen! Geschoven door gymnasiasten of door heel jonge meisjes, die tot een Sanitäts-colonne werden gevormd zoodra de oorlog uitbrak!

Zie, ik heb geweend, innig en hartstochtelijk, zóó geweend als ik slechts ééns in mijn leven heb geweend vóór dien vreeselijken dag, - toen mijn onvergetelijke vader van mij is is heengegaan. Maar toch! Dat was een ander weenen! Want toen wist ik dat hij die heenging *mij* wel alleen liet, maar *zelf* troost en vrede ontving na veel, veel zorg en moeite en leed. Maar hier weende ik van onzeggelijk medelijden met anderen, - maar ook van onmachtigen toorn - -

Ja, in dat nooit te vergeten moment heb ik begrepen dat er zoo iets kan zijn als een *heilige* toorn, heb ik het gevoel gehad dat het een *goed* werk moest zijn de *oorzaken* van dezen gruwel te vermoorden, wie ook ze geweest zijn, welke diplomaat, of welke vorst ook! En ik weet, ware een hunner op dat moment onder mijn bereik geweest, ik *had* hem vermoord, ik ware hem naar de keel gevlogen. En ik had er een *goed* werk aan gedaan! Want, *zij* zijn het geweest die dezen gruwel op hun geweten hebben, zij, de diplomaten en de regeerders. -

En te denken daarbij dat dit vreeselijke, dat wij hier zagen, nog slechts zoo weinig is, zoo onnoembaar weinig, bij de rest vergeleken! Want immers, deze gewonden zijn nog gered van het slachtveld, worden straks nog verpleegd in goede bedden, door kundige doktoren, door liefdevolle hulp. Maar die anderen, die tallooze anderen, die ginds gebleven zijn, die geleden hebben alléén, dagen, dagen lang, in honger en dorst, en onder hitte en smarten. - - - - - -

En óók diegenen, die gevallen zijn in de handen der 'vijanden', der kozakken, der slagvelden-roovers, der op wraak-beluste Belgen - zij die men heeft mishandeld, in hun weerloosheid van gekwetsten wreed heeft verwond en verminkt. - - - - -

Want, wat men ook wil ontkennen, wat men ook wil beweren van Duitsche gruwelen - die natuurlijk óók worden bedreven - de Franschen en Belgen en Russen óók begaan die evengoed! Het feit is *bewezen.* Wat mij betreft, ik heb lang genoeg gewoond onder de ruwe, dierenplagende Zuid-Fransche bevolking, om mij te kunnen voorstellen hoe dezulken zullen optreden, verhit door bloed-

dorst, en door wraakzucht, en in een oorlogsroes! Men behoeft speciaal de weerzin wekkende Nizzaër bevolking slechts te kennen, om te weten waartoe, tot welke excessen van ruwheid, deze in staat is! En dan die van Marseille! Die van Parijs trouwens ook! En die van Brussel! Rilt men niet reeds als men de valsche oogen, de gemeene gebaren ziet! dezer typen van het latijnsche ras, zoo anders, zoo veel afstootender dan de Italianen in hun verfijning en beminnelijkheid, óók latijnen, maar zoo anders, zoo veel sympathieker....

- - - Ik weet niet hoe ik thuis ben gekomen! Mijn vriendin heeft mij met een slaappoeder in bed gekregen. - Ik had een soort zenuwtoeval, geloof ik, van opwinding, en verontwaardiging, en medelijden - ik rilde, en kon niet meer warm worden - ondanks het heerlijke weder. - - -

Maar.... slapen zou ik niet - n'en déplaise dien poeder. - Want, nog waren de aandoeningen van dezen wonderlijken dag niet ten einde!

Nog eenmaal zouden we Sedan herdenken op aangrijpende wijze!

Plotseling toch begonnen in den stillen nacht alle klokken te luiden - zoo jubelend en toch zoo diep-ernstig.! Dat klonk zoo innigontroerend in de plechtige nacht-stilte. - En dan, op eenmaal, volgde een stormachtig gejubel! Als een triomfkreet klonk het door gansch ons kalm stadje. En wij allen ijlden uit onze woningen, en stonden in de straten bijeen, en hoorden de blijde boodschap: 'De Keizer en de Kroonprins hebben, tusschen Reims en Verdun, een groote overwinning behaald over geheel de vijandelijke linie, terwijl tegelijkertijd van het Oostenrijksche Generaal-Commando bericht is gekomen, dat de Russen een groote nederlaag leden: '160 kanonnen genomen, en algeheele terugtocht van den vijand.'....

En aldoor jubelen de klokken! Van alle kerken!

Stom staan we onder de menschen-massa, die opeens is samengestroomd uit gansch Nauheim! Ontzetting en vreugde tegelijk doet ons zwijgen. Ontzetting om de vreeselijke offers die deze oorlog vergt, die elke overwinning eischt, offers van onschuldigen, offers van bloed en van tranen en van verwoesting. En vreugde, omdat ons hart, onze sympathie is met Duitschland, omdat we - nu de oorlog eenmaal *is* - hopen en verlangen de zegepraal van het Duitsche volk. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Eerewoord.

Geachte Freule.

In de Hollandsche Lelie van 27 Januari j.l. zegt u ter plaatse der 'Correspondentie', aan Jo:

''t Geen gij mij schrijft over het eerewoord vind ik zoo merkwaardig-wáár. Ik heb daaromtrent een discussie gehad met iemand, die vindt dat ik die zaak uit een verkeerd oogpunt beschouw. Want, volgens hem, wordt dáárom aan het "eerewoord" van den officier zooveel waarde gehecht, omdat deze, indien hij het breekt, zich onmogelijk zou maken (en de Belgische officieren dan?), terwijl een soldaat niets te verliezen heeft van reputatie. Nu, als *die* redeneering de juiste is, dan vind ik zoo'n "eerewoord" al heel laagstaand van beteekenis. Inderdaad begrijp ik dan wel dat men de officieren

vrijlaat op dat soort van “eerewoord”, en niet hecht aan dat der soldaten. Maar.... eerewoord is dan m.i. een ironie, en niets anders.’

Ik geloof dat u met dien ‘iemand’ *mij* bedoelt. Is dit juist, dan moge u de goedheid hebben het volgende in uw Blad op te nemen.

De bovenstaande tirade heeft mij wel wat teleurgesteld.

Eerstens, omdat ik meende, u bij onze ‘discussie’ overtuigd te hebben. Ik had dus veeleer een erkennen van uw ongelijk verwacht, dan dezen hernieuwden, onbillijken en onjuisten uitval.

Tweedens, omdat hetgeen ik u zeide, in geen enkel opzicht rechtvaardigt de conclusie die u trekt.

De kwestie waar het tusschen ons om ging is, zooals u weet, deze: In een der vorige nummers van de Hollandsche Lelie, (dat ik niet te mijner beschikking heb en dus niet ten overvloede kan naslaan) hadt u uwe afkeuring uitgesproken over het feit, dat vreemde officieren, die op hun eerewoord verklaren niet naar hun land terug te zullen vluchten om daar opnieuw zich bij het leger te voegen, *niet* geïnterneerd worden onder bewaking, terwijl men aan de onderofficieren en manschappen ter zake geen eerewoord vraagt, maar ze *wel* onder bewaking interneert.

Ik heb dat stuk veroordeeld, omdat u daarmede (ik neem dadelijk aan, onbewust) ontevredenheid moet hebben gezaaid. Dit was te minder verdedigbaar, wijl de reden uwer afkeuring op een onjuiste basis berust, terwijl bovendien stukken van zulk eene uitwerking, in de tegenwoordige ernstige omstandigheden niet goed te keuren zijn.

Eerewoord! dat woord geeft te kennen, dat men als waarborg voor de nakoming van zijn gegeven woord het hoogste stelt dat een eerlijk man heeft: zijn eer. Een eerlijk man die zijn woord breekt maakt zich ‘onmogelijk’, wat ook een officier overkomt die hetzelfde doet.

Maar.... merken we dadelijk op, ieder die zijn eerewoord geeft is daarom nog geen eerlijk man. Daarin zit de moeielijkheid.

Al dadelijk rijst de vraag: Als een eerlijk man tegenover een ander, *die hem niet kent*, zijn eerewoord geeft en die andere wenscht dat eerewoord

niet *onvoor- waardelijk* (attentie s.v.p. voor dat woord) te aanvaarden, wordt dan daardoor dat eerewoord ook maar eenigszins aangetast in zijn *innerlijke* waarde? Als men u een goudstuk, laten we zeggen van.... Vuurland ter betaling aanbiedt (ik veronderstel dat u nooit in Vuurland gereisd hebt) en u weigert de aanneming, is dat muntstuk dan geen goud?

Een eerewoord, hoe hooge waarde het dan ook heeft voor den eerlijken man die het gaf, heeft (zoo is de praktijk des levens) evenals het Vuurlandsche goudstuk, *tegenover derden* alleen waarde, wanneer het door een bijkomstige omstandigheid gewaarborgd wordt.

Een eerewoord wordt dus door derden nooit *onvoorwaardelijk* aanvaard.

U zelve vertrouwt het eerewoord van iemand *omdat de bijkomstige omstandigheid* bijv. is, dat hij is uw Vader, uw broeder, uw vriend. Zoo aanvaardt u het eerewoord van een u vreemden persoon, *omdat de bijkomstige omstandigheid* is, dat uw Vader, uw broeder, uw vriend voor hem borg staat.

Het eerewoord als zoodanig van een officier heeft evenveel of evenweinig waarde als dat van een ander. Maar *tegenover derden*, in dit geval tegenover het Legerbestuur, heeft zelfs van officieren, niet persoonlijk daarbij bekend, het eerewoord de waarde van dat van een eerlijk man, omdat *voor derden*, daaraan de waarborg verbonden is, die u daareven uitspraakt, n.l. dat een niet naleven van dat eerewoord hem, den officier, onmogelijk maakt tegenover het Leger.

Wel verre dus dat die *tegenover derden* geldende omstandigheid, dat eerewoord in waarde vermindert, wordt het daarentegen daardoor juist verhoogd. Want het eerewoord wordt in het Leger zoo hoog gehouden, dat alle kameraden, zonder onderscheid, borg staan voor het eerewoord van elk hunner, een feit dat zich, voor zoover mij bekend, in de burgermaatschappij niet op zulk een schaal voordoet. En juist om die reden wordt een officier, die zijn eerewoord geeft om niet te zullen ontvluchten, *niet* onder bewaking geïnterneerd, doch doet men het de manschappen wel, omdat bij hen die waarborg tegenover derden ontbreekt, al kan ook bij velen hunner het eerewoord volkomen zijn dat van een eerlijk man.

In dat onderscheid zit niets onrechtvaardigs, evenmin als in het onderscheid dat uzelve maakt als u iemand, die van u geld wil leenen op eerewoord van teruggave, hem dit geeft, omdat hij is uw Vader, broeder, vriend, terwijl u het een ander weigert, omdat hij u voor zijn eerewoord, dat evenveel waarde hebben kan als dat van uw Vader, broeder, vriend, geen waarborg geven kan.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dunkt mij, helder, dat het verre van juist is, wanneer u spreekt van een ‘heel laagstaand eerewoord’; van dat ‘soort’ van ‘eerewoord’; als u het eerewoord van een officier noemt ‘ironie en niets anders.’

Aan het hierboven betoogde wordt niet in het minst te kort gedaan door de door u bedoelde, aan enkele Belgische officieren ten laste gelegde handelwijze. Want niet bewezen is dat die officieren hun eerewoord hebben gegeven om niet te zullen vluchten; niet bewezen is dat zij herplaatst zijn; dat de chefs de vermeende omstandigheden wisten waaronder die officieren heetten te verkeeren, toen zij ze weder in dienst namen; niet bewezen is dat die officieren niet later hun gerechte straf zullen ondergaan, zooals de naar men zegt teruggezonden Duitsche officieren, waarvan beweerd wordt dat zij ook hun eerewoord gebroken hebben, ongetwijfeld eenmaal zwaar hun verkeerdheid zullen boeten.

Evengoed als dat weleens Vaders, broeders, vrienden hun eerewoord breken tegenover kinderen, broeders en vrienden, zijn er ook officieren, die te kort schieten in hun verplichting in deze.

Heeft men niet ook *gevallen* engelen?

Een uitzondering bewijst niets tegen de juistheid van een regel.

In de hoop dat het mij gegeven moge zijn u spoedig op prettiger en vreedzamer terrein te ontmoeten, teeken ik mij, op mijn 'eerewoord'

Uw dienstw. dien.

DE KOCK.

Den Haag, 2 Febr. 1915.

Antwoord redactrice.

Waarde Heer de Kock. Ja, inderdaad heb ik gedacht aan het aangenaam en gezellig onderhoud, ten Uwent gevoerd; en, waar niemand anders daarbij tegenwoordig was, daar kon ik Uw uitdrukking gerust overnemen in het openbaar, in de zekerheid dat alleen U-zelf zich zoudt herkennen. Nu U echter zoo openlijk den strijd hervat, nu wil ik U gaarne antwoorden dat U mij op den bewusten avond - zooals ik U ook heb gezegd - in zóóverre wèl hebt overtuigd, dat ik mij dan zou vergissen - Uw stelling juist zijnde - in mijn opvatting der beteekenis van het eerewoord van een officier of soldaat. Naar mijn opvatting toch is dat eerewoord juist voor een militair iets zóó hoogstaands, dat het verbreken ervan voor hem gelijkstaat met een verachtelijk iets. In dien zin schreef ik mijn door U gewraakt artikel over het onbillijke onderscheid ten onzent gemaakt tusschen het eerewoord van een officier en dat van een soldaat, waar het de interneeringen geldt. Naar Uw uitlegging echter heeft het eerewoord eigenlijk alleen waarde, om wat er bij den *persoon* als zoodanig 'um und d'ran' hangt, m.a.w. om hetgeen hij-zelf te verliezen heeft aan eigen positie zoo hij zijn eerewoord breekt. Nu, indien deze opvatting de ware is, *dan* begrijp ik dat men aan het eerewoord van een soldaat minder hecht dan aan dat van een officier. Maar, ik herhaal, dan vind ik het eerewoord een belachelijke *phrase*, en niets anders.

Wat mij-aangaat, ik geloof iemand niet *omdat* hij is mijn vader, of broer, of familielid, maar omdat ik - zoolang ik het tegendeel niet weet - in hem tracht te zien een fatsoenlijk man. Stand noch familiebetrekking heeft voor mij daarmede iets te maken. Maar ik erken volmondig dat ik o.a. *juist daarom* den heer Wolterbeek, penningmeester van het Toevluchts-oord (?) voor noodlijdende dieren in den Haag, te eerder heb geloofd op zijn woord toen hij mij verzekerde: '*Bij ons wordt geen enkel dier afgemaakt dan op voorschrift van den veearts, dr: Woudenberg*', *omdat hij*, *de heer Wolterbeek, is een gep:* **officier,** *met den rang nog wel van hoofdofficier gepen-*

sioneerd. Van zoo iemand heb ik zijn woord te eerder geloofd; totdat mijne eigene ondervinding, neven die van vele anderen, mij overtuigde hoe ik mij had vergist, en eindelijk de Voorzitter-zelf van het Toevluchtsoord (?), Jhr: Quarles van Ufford, in de Lelie-zelve (van 1 April 1914) cynisch verklaarde: *Wij maken de dieren af als wij dat noodig oordeelen, en houden ze niet levenslang.* Commentaar is hier overbodig. - Ook over mijn gevoelens in zake het woord van officieren tegenover soldaten. Zijn 'eerewoord' gaf de heer Wolterbeek misschien niet bepaald. Maar ik dacht dat zijn gewoon woord van *officier* voldoende was.

Het zou mij bijzonder veel genoegen doen indien de een of andere militair (officier) zijn meening over het eerewoord wilde meedeelen in de Lelie, opdat wij vernemen wie van ons het bij het rechte eind heeft. Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II Finsterwold, 1 Febr. 1915.

prov. Groningen.

Mejonkvr. Anna de Savornin Lohman, te 's Gravenhage.

Hooggeachte Freule Lohman!

Ik ben een eenvoudig buitenman, ongeletterd en ongeleerd, maar die toch jaren lang, - in 't algemeen gesproken, - met genoegen abonné is geweest en nóg is van de Holl. Lelie.

Reeds meermalen heb ik mij gestooten aan de meening in het buitenland, dat Nederland als zoodanig is 'anti-Duitschgezind'.

Ik vrees dat ook U niet volledig ter dezer zake is ingelicht, dáár waar U zegt in de corr. 27 Jan. j.l. met Lelie Drente: 'men is hier te lande anti-Duitsch,' en verder in de corr. met Mevr. M.W.: 'ja, dat weet ik, dat de vrees voor een inlijving bij Duitschland het angstspook is der Nederlanders,' let wel, *der Nederlanders*.

Nu meen ik reden te hebben, beide meeningen ten zeerste te betwijfelen, althans voor zoover het de Noordelijke provinciën betreft.

Wat is het geval? De pers schijnt niet mee te tellen het oordeel der plattelandsbevolking, die, naar ik meen, voor 90% pro-Duitsch is.

In de steden hier, groote en kleine, is de verhouding blijkbaar tegenovergesteld. Zou die tegenstelling misschien ook in de overige provinciën bestaan, en zoo ja, wat kan de reden zijn van dit verschil in meeningen? Interessant en loonend zou het zijn hiernaar een onderzoek in te stellen door hem of haar die daarvoor bekwaam en in de gelegenheid is.

En dan.... er is *hier* bij de buitenbevolking hoegenaamd geen vrees voor inlijving bij Duitschland. Is dan ook niet de geschiedenis dáár om te bewijzen dat het juist Duitschland is van wien we, al de tijden door, het minst hadden te lijden?

Neen, waarlijk, *hier* bestaat geen vrees voor kwade bedoelingen die Duitschland ten dezen zou kunnen hebben!

Wilt U mij s.v.p. ten goede houden dat ik zoo vrij ben het bovenstaande onder Uwe aandacht te brengen.

De pers in 't algemeen toch schijnt alleen de meeningen te verkondigen van de stedelingen. Worden de stemmen van ons landbewoners meêgeteld, dan meenen wij dat die anti-Duitschgezindheid in de minderheid blijft.

Hoogachtend van U H. Wel. Geb.

de dienstv. B. ROELOFS.

Antwoord redactrice.

Geachte Heer. Ik heb aangenomen dat Uw bedoeling was dezen brief publiek te zien gemaakt, en ik doe dat van ganscher harte gaarne, omdat Uw getuigenis mij zoo innig verheugt. Inderdaad, de groote pers neemt veel te weinig notitie van de opinie der plattelands-bewoners, en, al kent zij die opinie ook, dan nog tracht zij die te verzwijgen zoodra dat in haar kraam te pas komt. *Daarom* wordt de pro-Duitsche stemming der noordelijke provinciën, die gij meedeelt, zonder eenigen twijfel *opzettelijk* verheeld, en daarom ben ik U ten hoogste verplicht dat gij mijn aandacht vestigt op dit feit. Ik voor mij verheug mij daarover zeer, en niet minder over Uw zoo ware opmerking dat we in heel ons verleden steeds het minst van Duitschland hadden te lijden, en dat daarom de vrees voor inlijving zijdens Duitschland is een *on*gegronde...

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. De Nieuwe Groene

AMSTERDAM,
REGULIERS GR. 19

Geachte Redactrice,

Met belangstelling nam ik kennis van Uw stuk over de oude en de nieuwe Groene. Voor zoover U daarin mijn persoon op welwillende wijze vermeldt, bedank ik U daar voor. Ik zie uit het artikel echter ook, dat U een aanhaling uit mijn brochure (op welke U zich baseert) niet geheel juist overbrengt.

U schrijft:

'*... reden waarom de uitgevers* (van de oude Groene) *hun eigen finantieel belang bedreigd zagen door een achteruitgang van het blad in abonnésaantal*, *enz....*'

Uit mijne brochure blijkt echter duidelijk het tegendeel, n.l. dat de oude Groene onder mijn redactie, het eerste jaar van overgang niet meegerekend, is *vooruitgegaan* in abonnenten-aantal en ook is vooruitgegaan in Uw 'enz.' (de advertenties.) Dit blijkt niet alleen uit de brochure in haar geheele verband, maar zelfs bij goede lezing uit de (overigens onbetrouwbare) brieven van de uitgevers. Ik ben bovendien ten allen tijde bereid te bewijzen, dat het abonnenten-aantal met eerst 20%, later met 35% is vermeerderd, en dat de krant onder mij per slot dubbel zooveel winst opbracht als in de laatste jaren van den heer de Koo. Ik moet dit wel zeggen waar 'belanghebbenden' telkens een andere voorstelling van zaken willen doen doordringen.

Ik kom tot een belangrijker punt.

U vermeldt de particuliere briefwisseling, die ik met U had, jaren geleden, toen U den naam van mijn blad en de nagedachtenis van een overleden jongen letterkundige, m.i. zonder voldoende zekerheid te hebben, in verdenking

bracht. U zeidet toen: *Ik ontving dreigbrieven*, *ik gaf geen geld en ziedaar: de niet-vleiende critiek kwam in de Groene zooals gedreigd was...*

Welnu, ik schreef U en herhaal thans: dat ik voor iederen bevoegde kan bewijzen (en zelfs voor iederen onbevoegde kan hoogstwaarschijnlijk maken), dat de geheel ongeteekende critiek, die in de Groene over Uw 'Vragensmoede' verscheen, een critiek was *niet* van den jongen artiest, dien U op 't oog hadt, maar een critiek van hem die *als redacteur* het recht had (en m.i. het *goede* gebruik huldigde) van niet te teekenen, n.l. van *de Koo zelf.* Ik ben verder bereid aan een rechtbank, gevuld met louter tegenstanders en persoonlijke vijanden van de Koo, de (dwaze) slotsom mede te deelen, waartoe U, in het licht van het bovenstaande, *moet* komen: n.l. dat dus de Koo zich tot het schrijven van een slechte critiek tegen U zou hebben laten verleiden door een jong en wraakzuchtig letterkundige, tevens chanteur; en ik ben bereid Uw Hollandsche Lelie, al wandelend op schoenen met harde erwten gevuld, tot de romantische wouden aan de boorden van den Ganges te dragen, indien deze rechtbank van vijanden van de Koo, die hem tenminste *van reputatie gekend hebben*, niet glimlachen bij Uwe veronderstelling.

Want, wat men hem moge verwijten - al of niet op gezag van uitgevers, wier uitlatingen ik heb leeren inzien niet voetstoots te mogen aanvaarden -, de Koo in eenig verband brengen met chantage, of zich hem voorstellen als 'slechte' critieken schrijvende op bestelling van een jongen man, is werkelijk 't zelfde als van den Haag vertellen dat 't nu en dan in Overijsel ligt.

Ik hoop dat men van U later niet op even losse gronden dergelijke dingen vertelt als Gij doet over dien artiest, bijgeval over de Koo. Onderteekening of niet-onderteekening behoedt dáárvoor niet. Ieder onzer staat na zijn dood tegen lichtvaardige bespreking machteloos.

Ten slotte nog een klein verweer voor mijzelf.

U vertelt hoe ik in mijn brochure zou hebben gezegd, dat ik en mijn medewerkers over een boek, bij mijn toenmalige uitgevers verschenen, liever het zwijgen bewaarde dan mijn (onze) uitgevers onaangenaam te zijn.

Dit is geheel onjuist. In mijn brochure is te vinden, dat een mijner medewerkers 'om alle partijen te ontzien' (daarbij was door hem aan de uitgevers niet als 'partij' gedacht) een bespreking weigerde te leveren. Daarin is echter niet te vinden, dat *ik* dit zou hebben *goedgekeurd. Integendeel* weten de betrokkenen, dat ik het zeer heb betreurd geen critiek van hem of een ander (later speelde ziekte een rol) te hebben gekregen.

U schrijft nu (en dit is erg):

'*M.i. is dit standpunt volkomen correct. Het is een standpunt*, *dat ook ik inneem ten opzichte van de uitgaven van den heer L.J. Veen*, *tevens uitgever van de Holl. Lelie. Kan ik ze niet anders dan beslist afkeurend beoordeelen*, *dan laat ik ze*, *zoo eenigszins mogelijk, liever geheel rusten.*'

M.i. is dit standpunt voor een redactrice of redacteur *allerminst correct*, en ik verzoek U beleefd op grond van een verkeerde lezing van mijn brochure niet *dit* als óók *mijn* stelregel openbaar te maken. Zoowel in de oude Groene als in de nieuwe Groene heb ik geen voorrechten aan mijn uitgevers geschonken en dit acht ik redacteursplicht. Menigmaal is dan ook van een boek, door mijn vroegere uitgevers bezorgd, (zeer terecht) geen stuk heel gebleven in 'hun' Groene, en daarentegen heeft

het ironieke toeval gewild, dat een van hun boeken in mijn nieuwen Amsterdammer - hun 'concurrent' - hemelhoog is geprezen. Ik heb altijd gemeend, dat een uitgever - voorzoover hij *uitgever* is - een blad enkel *exploiteert*, d.w.z., voorzoover de geestelijke beteekenis van het 'orgaan' dit toelaat, er winst uit haalt, maar dat de redacteur het *redigeert*, d.w.z., dat *hij* uitsluitend en zonder égards voor den exploitant (dan de égards van den beleefden omgang) de geestelijke leiding ervan behartigt.

Met dank voor de plaatsing, ben ik hoogachtend gaarne Uw dw. dr.

31 Jan. '15.

Mr. H.P.L. WIESSING,

Redacteur van de Nieuwe Amsterdammer

Antwoord Redactrice.

Ik heb maar weinig toe te voegen aan deze redeneeringen. M.i. kan de heer Wiessing niet bewijzen wat hij niet weet. De heer De Koo is overleden, de bewuste letterkundige, wiens naam en adres onder de geld-afpersings-brieven stond, evenzeer; ik-zelve was zoo dom die brieven onmiddellijk te vernietigen. Dat de heer Wiessing nochtans niet twijfelt aan de goede trouw van De Koo moet hij weten, *ik* herhaal, dat ik, blijkens de brieven die deze achter des heeren Wiessings rug om aan de uitgevers van de Amsterdammer schreef, een allesbehalven oprechten indruk kreeg van de houding van dien mij-persoonlijk gansch onbekenden meneer De Koo. In hoeverre hij te goeder of te kwader trouw recensies opnam of zelf anonym schreef in zake de bewuste dreigbrief-geschiedenis, kan Mr. Wiessing zeker te minder 'bewijzen', waar hij-zelf van het geheele geval eerst dóór mij hoorde. Overigens heb ik de zaak slechts daarom ter sprake gebracht, omdat zij mij weer in den zin kwam in verband met het thans gebeurde tusschen de heeren van Holkema en Warendorf en den heer Wiessing, waarbij de eersten zich beroepen op brieven *tegen* Mr. Wiessing *van* den heer De Koo - van welker brieven deze eerstgenoemde geen flauw vermoeden had, en die hem dus 'pijnlijk aandeden' - schrijft hij-zelf.

In zake de spitsvondige rest verwijs ik belangstellenden naar de brochure-zelf van Mr. Wiessing. Hij ontziet misschien meer de *schrijvers* dan de *uitgevers*; dat is zijn zaak, niet de mijne. *Ik* echter verklaar gaarne, dat ik een ontwikkeld uitgever evengoed recht van meespreken in zijn eigen Blad toeken als mijzelven. Alles hangt af van de ontwikkeling van den uitgever, in èlk geval afzonderlijk. Men heeft domme, zelfverwaten 'redactie-leden' en intellectueel-zeer-hoogstaande uitgevers. Waarom zouden de laatsten niet evengoed een oordeel mogen hebben als de eersten? Echter, ik heb mijn eigen blad en Mr. Wiessing het zijne. Dus, hiermede staak ik, na het Hoor en Wederhoor in toepassing te hebben gebracht, deze gedachtenwisseling over een zaak die enkel en alleen den heer Wiessing en zijn vroegere uitgevers aangaat.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV.

Den onderstaanden brief ontving ik particulier, zonder vermelding of hij bedoeld was voor opname in de Holl. Lelie. Ik vind hem thans in 'Het Padvindersblad' off: orgaan van de Ned. Padvinders, enz., van 20 Jan., welk nommer mij werd toegezonden; en ik haast mij dus hem hier thans over te nemen, en tevens te beantwoorden.

Open Brief aan
Jonkvrouwe A. DE SAVORNIN LOHMAN.

Den Haag 19/1/1915

Mevrouw,

Door een toevallige omstandigheid kwam mij heden Nummer 17 der Hollandsche Lelie in handen. Het doorlezende, *trof mij in de rubriek* '*Correspondentie*' *iets in uw antwoord aan M.S.* (*Oorlogshaat II).*

In genoemd artikel geeft U onder meer de verklaring tegen de Padvinderij te zijn.

Op zichzelf beschouwd is dat iets waarmede niemand wat te maken heeft, *maar U motiveert Uw meening dusdanig*, *dat ik mij veroorloof UEd. eenige opmerkingen te maken, die U misschien een eenigszins ander gezicht op de zaak zullen geven.*

U zegt:..... '*dat er onder de jongelui*, *die er aan deelnemen*, *een heele boel flinke*, *handige*, *brave*, *gevoelige jongens zullen en kunnen zijn*, *is een zeer natuurlijke feit.*' *Maar zoudt U denken*, *dat*, *als de Beweging in kwestie eens werkelijk zoo mal was*, *als U meent*, *en er inderdaad niets anders gedaan werd dan soldaatje spelen*, *dat er dan werkelijk zooveel flinke jongens aan zouden deelnemen? Het wil mij voorkomen*, *dat jongens van het slag als U daar aangeeft méér zullen zoeken in en méér gevonden zullen hebben in hun Padvinder zijn dan een nabootsen van militairen!*

Verder schrijft U: 'die deugden hebben ze niet dóór de Padvinderij maar DIENSONDANKS!'

Mevrouw!: *die laatste conclusie lijkt mij toch wel wat heel erg!; en ook beleedigend voor hen, die de Padvinderij hier ingevoerd hebben, alsmede voor hen*, *die de P.V. 's leiden moeten. En waar ik zelf tot die laatste groep behoor*, *zoo wensch ik hiertegen een woord van protest èn van rechtvaardiging te doen hooren.*

Het schijnt mij toe, dat U niet bekend is met het feit, *dat een van de voornaamste oogmerken van de Padvinderij hier te lande* (*en als zoodanig schreef U er toch over, niet waar?*) *is het bijbrengen van die deugden aan de Nederlandsche Jeugd*, *op wier bezit elkeen prijs stelt*, *maar die helaas bij onze jeugd nogal eens gemist worden!*

Een padvinder moet zijn: Eerlijk, *Trouw*, *Hulpvaardig*, *Menschlievend en Kameraadschappelijk. En ook*: *een Dierenvriend!*

En geen enkel leider zal nalaten om zijn boy's die begrippen in te prenten, *en hun gevoel en gemoed in die richting te ontwikkelen!*

Uw meening blijkt te zijn, *dat de Pavinderij niets anders is dan een militair drilstelsel!*

Maar Mevrouw, laat U zich hier niet een beetje te veel onder invloed brengen van het uiterlijke?

Heeft U zich wel rekenschap gegeven van het feit, of het wel mogelijk is een zóó groote massa jongens, echte onvervalschte Hollandsche jongens, vol lust tot kattekwaad en guitenstreken, onder appèl te hebben zonder militaire tucht en orde?

En dat in elke maatschappij tucht en orde onontbeerlijk zijn, zult U mij toch wel willen toegeven niet waar?

Bovendien geldt voor de P.V.'s óók: Vroeg geleerd is oud gedaan!

En dan ons pakje! Vindt U heusch, dat dat zoo mal, zoo aapachtig is?

Afgezien nog van het praktische der kleeding, zou ik U willen vragen: Voelt U dan niets van de bekoring, die uitgaat van een frisch, open jongensgezicht, versierd met een paar heldere oogen die van jeugdigen levenslust en overmoed schitteren, zooals dat zich aan U voordoet, van boven begrensd door den breedgeranden hoed en van onder door een hel gekleurde das?

Heeft U nooit een troepje P.V.'s bijgewoond of gadegeslagen, terwijl zij om hun kampvuur vereenigd waren, luisterende naar wat de leider vertelde, terwijl de hoog-oplaaiende vlammen hen met een gloeiend rood overgoten, waardoor hun gezichten tegen de donkere randen der hoeden nog beter, mooier, uitkwamen?

Mevrouw! Zoo U werkelijk iets voelt voor ons Jong Holland, dat U dan de P.V.'s eens gaat gadeslaan tijdens hun oefeningen, hun spelen en hun kampen, en ik geloof, neen, ik weet haast zeker, dat U dan ook uw meening over ons zijn en ons streven wel zult wijzigen.

*Als leider der P.V. 's kan ik hieraan nog toevoegen, dat de Padvinderij in ons land beoogt ontwikkeling in den meest algemeenen zin des woords, ontwikkeling op geestelijk, op moreel en op lichamelijk gebied Karaktervorming, gepaard gaande met een harmonische ontwikkeling in wetenschappelijke en lichamelijke richting, dat is het doel dat elk leider zich voor oogen heeft te stelle*n,

Velen zien dit niet in of weten dit blijkbaar niet, maar het viel mij op óók U een zoo geheel andere meening over ons te hooren verkondigen. Daarom schreef ik U dit, in de hoop ons daardoor, zij het dan ook gebrekkig, verdedigd en gerechtvaardigd te hebben tegen de aanklacht, dat Padvinderij iets militairs en niets anders is.

Mevrouw, aanvaard de verzekering mijner hoogachting.

Uw dw. dr.

J.H. DRUIF,

Vaandrig 3e Rotterdamsche Troep.

Ziehier mijn antwoord.

Het verheugt mij zeer dat de heer Druif zulk een waardigen en aangenamen toon aanslaat in zijn ‘open brief’. Mijnerzijds wil ik trachten hem zakelijk op den voet te volgen. - Dat de Padvinderij goed zou zijn *omdat* zij algemeen is geworden, dat is een stelling die aan grooten twijfel onderhevig is. Want, elk mensch van ook maar eenige ondervinding weet immers hoe nadoen, modezucht, enz., de gansche menschheid, ook de betere elementen onder hen, is *ingeschapen*, en hoe juist de *jeugd* zich daaraan 't allermeest bezondigt, hetgeen in haar ook zeer te verontschuldigen is. Dus, waar nu eenmaal de Padvinderij er is ingegaan - *juist door die malle apenpakjes* - daar is het m.i. zeer begrijpelijk dat ook flinke, handige, brave, gedienstige jongens graag aan die vereeniging (die voor hen natuurlijk veel aangenaams meebrengt bovendien) meedoen. De eene vriend is erbij, dus wil de andere ook niet thuisblijven. Enz.

- De heer Druif vindt mijn woorden beleedigend ‘voor hen die de Padvinderij hier invoerden’, en noemt daaronder zichzelven. Ik kan hem verzekeren dat ik noch hem, noch welker Hollander ook, heb willen beleedigen, noch zulks wenschte te doen. Maar m.i. is zoowel hij, de heer Druif, als de Duitsche of de Fransche of de Belgische meneer, die de Padvinderij in die landen invoerde, niets anders geweest dan een.... nadoener. Namelijk van den ellendigen *uitvinder* van de heele Padvinderij, den Engelschman-militair Generaal Baden Powell, *den onderdrukker van Transvaal.* Deze Engelsche *Generaal*, deze *militair*, heeft dit militaire opvoeding- en dril-systeem bedacht, en, daar het nu eenmaal op het gansche vasteland een kinderachtige mode is om alles wat van Engeland komt *na te doen*, zijn zoowel Duitschland als Frankrijk, België zoowel als Nederland die uitvinding gaan na-apen. Mij-persoonlijk heeft dat in ons Nederlanders nog te méér tegen de borst gestuit, omdat Baden-Powell *de* man is die de dappere Transvalers heeft beroofd van hun vrijheid. En toen deze ellendeling (Baden Powell) vóór een paar jaren in ons land is geweest, en onze Hollandsche jongens-padvinders kwam ‘inspecteeren’, toen reeds heb ik verontwaardigd geschreven tegen zulk een misdrijf tegen Transvaal, en sommige provinciale Bladen-óók waren daarover verontwaardigd. *Dit alles - ik verzoek mijne lezers wel daarop te willen letten - schreef ik*, *en getuig ik steeds*, *lang voor dezen oorlog; - vanaf het begin der Padvinderij*.

- Daarom dan ook, omdat de Padvinderij is uitgevonden door dezen *militair* bij uitnemendheid, en heel handig is berekend op de uniform-zucht aan alle kinderen eigen, daarom is en blijft de Padvinderij, van alle mooie doekjes ontdaan, *een opleiding tot het militairisme.* De door den heer Druif opgenoemde deugden worden óók den militair ingeprent, speciaal trouw aan het Vorstenhuis, enz. Overigens, tegen die deugden-inprenting op zichzelf heb ik niets. Maar die is *bijzaak.* Hoofdzaak is: het zich mal-aankleeden, daardoor de aandacht-willentrekken, in ‘kampen’ leven, als militaire troepen door de straten trekken, enz., enz. Tucht en orde juich *ik* zoo van ganscher harte toe, dat *ik* juist daarom tot hen behoor die het tegenwoordige opvoeding-systeem van vele ouders en opvoeders hoogst-afkeuringswaardig vinden, omdat het den kinderen brengt tot zelfoverschatting en waanwijsheid. Maar, daar zit 'm juist de kneep. Tucht en orde moeten uitgaan van het *gezins*-leven, en van de *school*, maar niet langs militairen weg, door ‘leiders’, welke soms, - ik spreek van niemand persoonlijk, - zelf de kinderschoenen nauwelijks ontwassen zijn. Getuige het door mij indertijd in de Lelie overgenomen bericht over een afdeeling Padvinders, die elken avond door haren ‘leider’ in *kroegen* werd gevoerd! Ik nam dit bericht over uit een courant, die op het gevaar van zulk een ‘kamp’-leven wees. Al hetgeen de heer Druif met zooveel geestdrift schrijft over het ‘pakje’, het versterkt mij slechts in de overtuiging dat het *daarom* den kinderen te doen is, precies op dezelfde wijze als zoo menige jongen adelborst wordt of kadet, alleen om het mooie uniform. De heer Druif-zelf beschrijft heel juist hoe ‘fier’ de kinderen zijn op die malle opgetakelde kleedij, waarin zij zich vermoedelijk heele helden voelen, terwijl elk verstandig mensch er integendeel om lacht. Immers, ‘practisch’ kan men een kind, een jongen vooral, toch waarlijk heden ten dage stéeds kleeden zonder in padvinderij-opschik van het malste soort te vervallen. Denk maar aan de sport-kleeding, de Engelsche Tweeds, enz. Heel de beschrijving door den heer Druif - die *ik* spatieerde - is een schitterend getuigenis *waarom* het dezen kinderen te doen is, namelijk om de aandacht te trekken. Hun neem ik dat niets kwalijk. Maar *wel* degenen die zulke gevaarlijke

'opvoeding'-spelletjes spelen ten koste van het toekomstig geslacht, de ouders en de opvoeders namelijk.

- Het blijkt uit den brief van den heer Druif, dat hij mijn vroegere herhaaldelijk-geuite meeningen over de Padvinderij, - uitvoeriger dan de door hem aangehaalde, en gestaafd met citaten, - nimmer las. Ik moet hem dus naar die vroegere Lelies verwijzen, want het plaatsgebrek belet mij alles nogmaals te herhalen. Dit nog slechts tot slot: ik herhaal hoe m.i. *ontdaan* van alle mooie doekjes en leuzen, de Padvinderij is en blijft reeds dóór dat uniform, die gelofte, enz., een opleiding tot militairisme, en, juist omdat het een verkapte opleiding is, daarom is zij te gevaarlijker voor onze jeugd. Echter, ook afgescheiden daarvan vind ik het *hoogst betreurenswaardig* jonge kinderen voor aangekleede aap te laten spelen op de straat, te leeren de aandacht te trekken door met vaandels en groote hoeden rond te loopen, in 'kamp'-leven hen bloot te stellen aan allerlei verleiding, verkeerden omgang, geheel ongecontroleerde 'leiders', enz. enz. Hetgeen daartegen opweegt: de opleiding tot maatschappelijke deugden, algemeene ontwikkeling, enz., het moet uitgaan van ouders en opvoeders, het gaat m.i. *niet* uit van deze Baden-Powell-uitvinding. - Integendeel.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen daarin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Februari II. - Ik kan Uw briefkaart niet heel goed lezen, maar begrijp er toch uit hoe gij, het niet met mij eens zijnde, toch evenzoo denkt over mij als vroeger. Daarvoor *hartelijk dank.* Maar, gij hebt mijn beschouwing verkeerd gelezen als gij denkt dat ik *God* voor dezen oorlog verantwoordelijk maak. Ik denk integendeel dat God de menschen, die dezen ramp op hun geweten hebben, *loslaat*, omdat zij-zelven niet anders willen dan elkander vermoorden en doodslaan, en onschuldigen het slachtoffer maken van eigen winst- en eer-bejag.

Mevr. v. M. - v. G. - Gij ontvangt de proef van Uw laatste stuk. Ook Uw reeds zoo lang afgedrukte bijdrage komt thans spoedig. Maar... wie kon, toen ik dat stuk ter drukkerij zond, den oorlog en de daaraan verbonden actualiteit vermoeden? Wat aangaat Uw briefkaart over Rodin, neen, er staat uitdrukkelijk: *zijn bezit*, dat is dus iets geheel anders dan zijn kunstwerken, die immers in een Parijsch museum veel veiliger zouden zijn dan op een *reis* over zee naar Engeland. Hartelijk gegroet.

Oidar. - Ja-ook-ik denk over de dieren als gij. En geloof zeker en stellig aan hunne bewuste handelingen. Zooals gij terecht zegt, het is enkel uit zucht den *meerdere* te schijnen, dat de groote domme menschen-massa deze bewustheid tracht te ontkennen, waar juist de hoogstaande intellectueelen onder het menschdom haar zeer zeker toegeven gewoonlijk.

Brievengaarder (zie vorige Lelie cor.). - Een Lelie-lezer maakt mij attent op hetgeen gij vermoedelijk bedoelt. Ik heb namelijk overgenomen indertijd een Telegraaf-ingez. stuk door den heer Dirk Beerends, welke heer schreef naar aanleiding van het artsen-monopolie-vraagstuk:

Het artsen-monopolie.

Een onweerlegbaar feit.

Allerlei paradoxale stellingen van voor- en tegenstanders van het artsenmonopolie worden dezer dagen in tijdschrift en lezing als axioma's opgedischt. Noch aan deze, noch aan gene zijde is men blijkbaar geneigd, het oor te luisteren te leggen bij wat elk der partijen ter motiveering van haar standpunt in het midden brengt, waardoor dan ook voorshands de kwestie niet nader tot hare oplossing zal kunnen worden gebracht. Te midden der rauwe botsing der meeningen, kan misschien de vermelding van een feit de meeningen een weinig tot elkaar brengen.

De heer Abrahams, arts, zei gisteren bij een voordracht van jhr. mr. van Holte tot Echten voor de juridische faculteit, dat hem een diabeticus bekend was, die nog jaren had kunnen leven, maar dan diëet moest houden. Fiet Bijsterveld, de bekende piskijker, gaf hem kruiden. De man hield nu zijn dieet niet meer en was na vier maanden dood. Ne sutur ultra crepidam, ik mag niet oordeelen over dingen, waaraan ik geen kennis heb, maar de arts Abrahams evenmin; zijn bewering, dat de man aan de kruiden doodging hebben wij maar niet zoo klakkeloos aan te nemen; ik meende als leek dat de therapeutische waarde der kruiden diende te worden afgeleid uit hare physiologische werking, vaak veel heilzamer is dan dr. A. beweert. Ik zal het volgende aantoonen:

In Brussel, waar ik vier jaren woonde, was ik lijdende aan suikerziekte; mijn urine bevatte 3½% suiker, de productie aan urine was 4000 C.C.: dit is ongeveer 3 *maal meer dan bij een normaal mensch.*

Vruchteloos nam ik een streng regime in acht, gebruikte zeer weinig koolhydraten, maar mocht geen genezing vinden. Bij een bekende Hollandsche maatschappij werd ik dan ook onvoorwaardelijk afgekeurd. In ons land teruggekeerd, gebruikte ik geregeld aburonaatbrood, wat mij veel verlichting gaf, maar het procent der urine bleef tusschen 1½ à 2½ schommelen, der urine-productie 3000 C.C.

Door een toeval zocht ik heil bij iemand die noch het propadeutisch, noch het eerste of tweede natuurkundig examen, noch de andere examens, met vrucht heeft afgelegd, tot het verkrijgen van het bekende praedicaat van bevoegdheid tot uitoefening der geneeskunde.

Hij gaf mij in allen eenvoud een briefje, waar slechts stond opgeschreven: aftreksel van Duizendblad (Achillea millefolium) 10 cents, en Gezegend distelkruid (Carduus benedicti) 10 cent.

Ik bestelde telkens, zonder ook maar een keer over te slaan, bij Jacob Hooy, Nieuwmarkt, de genoemde planten, dronk iedere twee uur een lepel van het aftreksel, op de wijze als thee gezet en mocht mij na 3 maanden gebruik verheugen volkomen genezing te hebben gevonden. Zoowel dr. Hart (Sarphatikade) als dr. J. de Hartogh vonden hoegenaamd geen suiker meer in mijn urine: de laatste achtte het volkomen overbodig, dat ik mij aan een bepaald diëet zou houden. Bij de maatschappij welke termen vond mij in Brussel wegens diabetes mellitus af te keuren, werd ik in het vorige jaar als geheel normaal risico aangenomen.

Ik zeg niet, dat misschien later door een of andere gelegenheidsoorzaak de ziekte niet weer in een lichteren vorm kan te voorschijn treden, alhoewel de doctoren meenen, dat hiervoor niet de minste vrees behoeft te bestaan: maar het feit, het waarachtige feit, dat ik geheel van suikerziekte genezen ben door kruiden, waarop de officieele wetenschap met zijn fabriekmatige chemische geneesmiddelen tot nu vanuit de hoogte neerziet, is wel de vermelding waard. Duizenden kunnen er hun voordeel mee doen.

Een weinigje eerbied ook voor de niet-officieele geneesmiddelen en geneesmethoden zou de allopathie waaraan gelukkig duizenden zullen blijven hechten als de eenige wetenschappelijke geneeskunde, niet misstaan. Het geeft zoo'n indruk van eigengenoegzaamheid als niet het publiek, maar een kaste, hoe verdienstelijk en hoogst nuttig ook, uitmaakt of men zich van verouderde kruiden, of van fabriekmatige praeparaten, van Meisner's, Hanemann's Koch's of Pasteur's methoden mag bedienen.

w/g DIRK BEERENDS.

P.B. - Ik dank U vriendelijk voor Uw hulpvaardigheid, en heb, zooals gij ziet, terstond van Uw inlichting gebruik gemaakt.*)

J.P. - Ik moet ook U verwijzen naar mijn artikel onlangs voor mevr. W. Immers, mijne opinie is nu eenmaal zoo, de Uwe zus, daaraan

*) Nog andere abonnés schreven mij dezelfde inlichting. Voor dit blijk van opmerkzaam lezen mijn hartelijken dank!

valt niet te veranderen. De post zooeven bracht mij een brief van een zeer bekende dame-auteur, die mij letterlijk schrijft: '*Evenals het U gaat verwijt men ook mij* "*Duitsch*" *te zijn. 't Laat mij koud. Wat beteekenen al die opgeschroefde opinies omtrent menschen en dingen die men niet kan beoordeelen? Hoe kort blijkt het geheugen der menschen omtrent de vreeselijke dingen door Engeland in Transvaal bedreven, hetzelfde Engeland, dat nu zoo would-be verontwaardigd doet.*' - Ziet gij, zoo ook denk ik erover. En, ik zou bijkans zeggen: het feit *dat* Duitschland zoo geïsoleerd staat, dat pleit *voor* de rechtvaardigheid van zijn zaak. Want, nog steeds is de minachting welverdiend, die Ibsen aan den dag legt in zijn Volksfeind voor de 'compacte meerderheid'. - Als men die achter zich heeft - zegt hij - dan is men gewoonlijk juist op het verkeerde leugenachtige pad, want de gemeenheid regeert de wereld veel meer dan de eerlijke rechtvaardigheid. En de 'compacte meerderheid' is te dom om dat te begrijpen, en gaat dus mee met de gemeenheid. - Onzinnig is Uwe beschuldiging dat de Duitschers alleen daarom op-mij-persoonlijk een goeden indruk maken, omdat ik er als 'adelijke dame mijn geld verteer, en zij daarom voor mij kruipen'. Ten eerste vergist gij U geheel en al in mijn zeer eenvoudige levenswijze op een wereld- en luxe-badplaats als Nauheim, waar ik met mijn zeer bescheiden gedoetje en toilet *in het niet* zink naast de schatrijke Amerikanen en dito Engschen en Russen, waarvan zulk een badplaats en zulke wereldberoemdheden als professor Groedel, enz., hun voordeel moeten hebben, en niet van meine Wenigkeit. Maar ook voor de rest heb ik juist in Duitschland, in Berlijn en in Silezië, gewoond als een geheel en al van geld ontbloote, haren weg nog zoekende jonge vreemdelinge, en ook in *die* omstandigheden heb ik van die Duitschers daar precies denzelfden indruk gekregen dien ik van hen heb sinds ik des zomers in Nauheim woon, namelijk eene van gemoedelijkheid, van levens ernst, van religieus gevoel, van eenvoud, van zin voor kunst, muziek, zang, van liefde voor familie-leven, enz. Terwijl overal de Duitsche tucht en orde in het openbaar leven voorbeeldig is, en vrij wat meer respect afdwingt dan onze ordeloosheid en lamlendigheid op de straat, waar het volksfeesten of bedelpartijen, of gedrang, enz., enz., geldt. - Zeker, mijn adelijke titel is een voorrecht dat óók in Duitschland zijn waarde heeft, voor 'de' menschen in het algemeen, maar heusch niets *meer* dan hier in Holland, en speciaal in den Haag, waar elke juffer zich 'freule' laat noemen van louter angst anders niet beleefd genoeg te zullen worden behandeld. Die eigenschap van zich te laten imponeeren door titels, lintjes, enz., zij is een algemeen-menschelijke zwakheid, waaraan de Duitschers niets erger lijden dan elke andere natie. Integendeel, ik voor mij constateerde steeds dat zoogenaamde republikeinen, als b.v. Amerikanen en Franschen, nog veel poeniger zijn in dit speciale opzicht dan de inwoners van landen waar openlijk aan vorstenrang en aan adel wordt gehecht. Alleen de Zwitsers maken m.i. hier een prachtige uitzondering. Die zijn wél vatbaar voor de geldvoornaamheid der rijke vreemdelingen omdat zij daarvan profiteeren), maar titels en rangen en al die menschelijke ijdelheden laten hen geheel koud. Iedereen die Zwitserland kent is het er echter ook over eens, hoe het Zwitsersche volk *ontwikkelder* is dan eenig ander van Europa. En de Hollanders kunnen in dat opzicht zeer zeker véél van hen leeren waar het geldt wezenlijke *innerlijke* beschaving. Ik zeg dat te onpartijdiger omdat ik - gelijk ik meermalen zeide - ondanks mijn groote liefde voor de Zwitsersche natuur en de Zwitsersche eenvoudige levenswijze - *niet* houd van het volk-zelf, dat voor mijn eigen aard te koel, te gesloten, te berekenend is om mij aan te trekken.

Gij hebt het in Uw brief over de ‘waanzinnig hoogmoedige uitlatingen’ van sommige Duitsche professoren. Zonder twijfel zijn er, die tot die uitdrukking aanleiding geven. Daartegenover staan anderen, zooals b.v. professor Anton uit Jena (zie zijn brief in de Holl. Lelie, óók overgenomen in ‘De Toestand’), die zeer verstandig schrijven. Onze pers haalt de eerste soort boosaardig aan en zwijgt het laatste soort dood. Overigens zijn geleerden helaas heel dikwijls ‘waan-zinnig-hoog-moedig’, óók ten onzent, en óók in andere landen. Dat groote geleerdheid leidt tot razernij is een bekend spreekwoord, maar zeker leidt zij héél dikwijls tot groote pedanterie en eenzijdigheid. Het is dus al heel onbillijk naar *zulke* uitingen een gansche natie te beoordeelen.

- Neen, er is mij geen woord bekend gelijkend op Schadenfreude. Maar de Duitsche taal bezit méér niet te vertalen woorden dan dit, die men niet elders aantreft, zoo b.v. Heimat, Heimgegangen, enz. Ik schrijf dat toe aan haren rijkdom, en aan niets anders. Overigens maak ik van ganscher harte Uw slotwoorden tot de mijne: ‘Sans rancune’. - - Men kan van meening verschillen, en nochtans voor elkaar alle achting behouden, nietwaar?

Dierenvriendin. - Het stukje heb ik gaarne aangenomen. - 't Geen gij mij schrijft ben ik *volkomen* met U eens. Vriendelijke groeten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Mimosa. - Gij hebt Uw naam niet gevonden, omdat de corr. aan U nog niet in proef staat; alleen die, welke reeds in proef staat, wordt vermeld, als er plaatsgebrek is haar op te nemen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Het aantal gedachtenwisselingen, met antwoorden van mij-zelve, is oorzaak, dat ik de correspondentie slechts gedeeltelijk kon beantwoorden, en evenzeer dat het Overzicht van de Week, en een ingezonden stuk van den Anti-Oorlog Raad, moesten blijven liggen wegens plaatsgebrek.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

17 Februari 1915.
28ste Jaargang.
No. 34.

Berichten.

De ondergeteekende dankt alle correspondenten hartelijk voor de vele gelukwenschen ontvangen naar aanleiding van 1 Febr: jl: -

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Het Christelijk Barbarendom in Europa.

> Ga uwen onmerkbaren gang, eeuwige Voorzienigheid! Alleen, laat mij wegens deze onmerkbaarheid niet aan U vertwijfelen, ook dan niet, wanneer uwe schreden mij mochten schijnen terug te gaan!....
> LESSING.

Eenige jaren geleden had ik een scheurkalender cadeau gekregen, ik meen uitgegeven door den Nederlandschen protestanten bond. De blaadjes waren aan beide kanten beschreven, zoodat er heel wat op te lezen stond.

Hoewel ik om verschillende redenen, die alle heel persoonlijk zijn, voor mij zelve niet veel van scheurkalenders houd, gebeurt het wel eens, dat ik een blaadje dat mij bijzonder treft, niet verscheur, maar bewaar.

De vorige week, het een en ander opruimende, kwamen mij enkele van die totaal vergeten blaadjes in handen en kwam ik geheel onder den indruk van het volgende, dat op den achterkant van drie blaadjes te lezen stond.

'Het Christelijk Barbarendom in Europa' is een boekje, geschreven door een Boeddhist ter bekeering van ons Christenen. De Boeddhisten meenen even zoo goed als de Christenen den eenig waren godsdienst te bezitten. Het Boeddhisme is ons inziens niet voor het Westen, niet voor Europa. Maar eigenaardig is het, zooals de schrijver onze dwaasheden beziet. Hij spreekt van een Boeddha (Jezus) die den

menschen wijsheid heeft gepredikt, door de vijanden der waarheid ter dood veroordeeld en gekruisigd.

O menschelijke dwaasheid! In plaats van *zijn leer na te leven*, beelden zij zich in, dat de kruisiging van hun leeraar voldoende is om hun vergiffenis voor hunne zonden en het bewustzijn der onsterfelijkheid te geven.'

Na onze dwaasheden worden onze zonden gehekeld. Helaas naar waarheid.

'De beste krachten worden onttrokken aan de nijverheid en den landbouw om ze, in geval van oorlog, bij de hand te hebben. En terwijl duizenden menschen tengevolge van deze lasten tot armoede, bedelarij, prostitutie en misdaad zijn vervallen, worden ontzettende sommen vermorst aan verbetering van vernielingswerktuigen.

Hoe gelukkig, dat het ons tot nog toe gelukt is, ons buiten een dergelijke beschaving te houden. *Komt de godsdienst niet te hulp dan kunnen de tegenwoordige toestanden onder de barbaren enkel op een verdelgingsoorlog uitloopen.*[*)]

Intusschen is het niet het gangbare kerkelijke bijgeloof, dat tot die hulp in staat is, maar alleen de erkenning van *Gods aanwezigheid in den mensch.*

Door deze erkenning worden alle menschen tot gelijkberechtigde broeders en verbindt de liefde hen allen tot een ondeelbaar geheel.

Een nog erger kwaad dat te wijten is aan hunne volslagen onbekendheid met hun hoogere natuur, is de zucht der barbaren, om zich van hun verstand te berooven door middel van bedwelmende dranken.

Ja, er zijn velen die er zoo waar een eer in stellen beestachtiger te zijn dan het beest. Zij weten niet, dat de organen, waarmee men de goddelijke dingen waarneemt, door deze bedwelmende dranken verlamd en ten slotte onbruikbaar worden.

Ja, bij het meerendeel dier menschen zijn deze organen reeds verschrompeld of van geslacht op geslacht verzwakt en eindelijk verdwenen. Gij zoudt het ongelooflijk vinden, zoo ik u vertelde hoe groote sommen daar ieder jaar op die wijze tot verderf van de menschheid worden uitgegeven in plaats van besteed tot haar heil'.

Toen ik, waarschijnlijk vijf of zes jaar geleden, deze blaadjes las, troffen ze mij zeker, waarom ik ze bewaarde, maar ze maakten toch niet zoo'n overweldigenden indruk op mij als *nu*, in deze dagen, nu het werkelijk tot dien gruwelijken oorlog is gekomen.

Och, men gelooft zoo gaarne wat men wenscht; ik heb nooit gedacht, dat een oorlog, zoo'n oorlog nog wel, mogelijk zou zijn in onze beschaafde, verlichte eeuw, de eeuw van vooruitgang op allerlei gebied. Deze oorlog het resultaat van twintig eeuwen christendom.

Vooruitgang op allerlei gebied! Is dàt waar?

O àls het waar is, dat we zijn vooruitgegaan, dan is het toch zeker in verkeerde richting. Dan - het kan niet anders - zijn we het spoor bijster geraakt en verdwaald.

Wanneer een misdaad is gepleegd zoekt men naar den schuldige. Bij een diefstal moet de dief worden ontdekt, na een moord rust men niet voor de moordenaar is gevonden. Geen wonder dus, dat men zoekt, rusteloos zoekt naar de oorzaak, naar den schuldige of de schuldigen van dezen oorlog, dezen afschuwelijken menschonteerenden moord op groote schaal.

Velen zoeken de schuld bij den Duitschen Keizer. Och, arme, waarom zou hij den oorlog hebben gewenscht! Den oorlog, waarbij hij niets had te winnen.

En de Franschen?

*) Ik cursiveer. J.v.R.

Op onze moeilijke terugreis uit Zwitserland naar huis, over Parijs en Brussel, een reis, die duurde van Vrijdagmorgen tot Dinsdagavond, waarvan we drie dagen en nachten niet uit de kleeren waren en geen eten konden krijgen dan 's morgens wat koffie en brood, hebben we zooveel Fransche militairen gesproken uit alle rangen, gewone soldaten, hoofd- en andere officieren. Het was in de eerste dagen van Augustus, den mobilisatietijd, dat feitelijk alle treinen voor militairen waren bestemd en het ons heel wat moeite heeft gekost mee te komen. Zonder onzen verlofpas zou het zeker niet zijn gelukt.

We hebben geen enkelen militair gesproken die enthousiast was voor den oorlog, - al wilde men ons dat in de nieuwsbladen doen gelooven - laat staan iemand, die den oorlog wenschte.

Een kapitein, die, pas weduwnaar, zijn twee jonge kinderen in veiligheid had gebracht, - zijn sympathiek gezicht zie ik nog altijd voor mij - zei met tranen in de stem: ‘oh, c'est la misère! la misére pour nous tous’. Een oogenblik toen al die droefheid om ons heen mij te machtig werd, de diepe smart, telkens het afscheid nemen in den trein, de grenzenlooze eenzaamheid, de verlatenheid daar buiten in de dorpen en steden, waar we langs kwamen,

en men behalve militairen slechts vrouwen en kinderen zag, het wanhopige geroep van die vrouwen, ook uit de hooge standen, om 'la gazette' - toen dat alles mij te machtig werd en ik mij niet langer goed kon houden, knikte hij mij toe zoo vol begrijpen. En toen hij uitstapte, ik meen te St. Quentin, gaven allen hem een hand, spontaan, en wenschten zeker uit het diepst van hun hart: God zegene u.

Hoe lang, hoe eindeloos lang schijnt dit alles geleden. Waar zou hij nu zijn?

Verminkt als zoovelen, een wrak, een schipbreukeling op de levenszee? Of in veiligheid in het groote Onbekende? In veiligheid in een wereld, waar niet meer heerscht bruut geweld, maar zedelijke orde, een wereld, Goddank, die eenmaal deze terecht brengt.

Waar gij dan nu ook zijt, God zegene u kapitein, God helpe en zegene allen die strijden, van welke nationaliteit ze dan ook zijn, allen die *moeten* strijden, al weten ook de meesten niet waarom en waarvoor, God helpe en zegene de arme slachtoffers van al dit bruut geweld.

Maar we zoeken een schuldige. Is het dan Engeland?

Och wat kunnen wij allen, die er buiten staan, eigenlijk oordeelen over politiek, 'hooge politiek' nog wel?

Zou het eenigen grond hebben, als men spreekt van 'perfide Albion' en zijn zelfzuchtige politiek? Zou, nadat Gladstone, 'the grand old man', dien men, niet ten onrechte, noemde *het goed geweten van Engeland*, was heengegaan van de aarde, ook werkelijk het goed geweten zijn ingeslapen en verdwenen uit Engeland's politiek?

Wie zal het zeggen, wie kan met zekerheid beweren dat Engeland dezen oorlog had kunnen voorkomen, den vrede had kunnen bewaren.?

Den vrede bewaren! Maar die vrede, reeds zoovele, vele jaren, tot de tanden gewapend, was hij eigenlijk geen ironie, geen onwaarheid, geen bespotting van *Vrede*? Och de spanning was zóó groot, dat een kleine aanleiding voldoende moest zijn voor een uitbarsting. De emmer was boordevol, één droppel nog en hij moest overloopen. De atmosfeer om ons heen was drukkend en zwaar, er was zooveel giststof in de lucht, de bom *moest* springen en is dan ook gesprongen.

Maar de schuldigen dan, de oorzaak van al deze noodelooze ellende, van dit duivelenwerk, waarin de gruwelijkste zonde hoogtij viert, de oorzaak van al dat namelooze leed, dat menschen elkaar aandoen?

Met eindelooze droefheid in de ziel, droefheid voor het leven, droefheid over onze onmacht en kleinheid, vol diepe verontwaardiging, met verbeten woede soms over al dit wreede gebeuren, erkennen wij met schaamte en berouw, dat de Boeddhist de spijker op den kop heeft getikt, dat hij gelijk heeft van A tot Z.

Drankmisbruik is haast de wortel van *alle* kwaad, ook indirect van dezen oorlog, en zeer zeker de directe oorzaak van de noodeloos barbaarsche, onmenschelijke wijze, waarop hij hier en daar gevoerd wordt door alle natiën, die er in betrokken zijn.

Drankmisbruik met al zijn gevaarlijke trawanten, al zijn noodlottige gevolgen als onzedelijkheid, grof materialisme, valsch begrip van eer en moed en deugd, verloochening der ziel; in gedachten, woorden en daden slechts dit: 'Stof zijt gij, tot stof zult gij wederkeeren'; laat ons eten en drinken en vroolijk zijn, want morgen sterven wij.

Drankmisbruik, waardoor niet slechts het individu, maar de maatschappij, de menschheid physiek en moreel ten gronde gaat. De kinderen en kleinkinderen van

dronkaards, vele volgende geslachten zullen - heel dikwijls physiek, maar zeer zeker moreel - als blinden en dooven en lammen, als arme stakkers en misdadigers door het leven gaan.

Wanneer men de ziel, het goddelijke in zich, ons ware ik miskent, verloochent, wanneer men het lichaam, het kleed van stof, waardoor de geest zich openbaart hier op aarde, aanziet voor de persoonlijkheid zelve, hoe kan het anders of - op hooge uitzonderingen na - physieke kracht, hebzucht, zelfzucht, dorst naar geld, dorst naar genot en eer en aanzien bij de menschen moeten hoogtij vieren overal.

Naijver onder de individuen, onder verschillende partijen, naijver en hebzucht in het klein en in het groot onder menschen en volken.

Door de opvoeding, zoowel in het huisgezin als op de scholen, wordt de gedachtengang der jeugd, de kijk op het leven reeds vertroebeld en bedorven. De partijdige geschiedboeken, die ik prikkellectuur zou willen noemen, zorgen er wel voor, dat haar wordt ingeprent een valsch begrip van eer en moed, dat de kinderen wedijveren met elkaar om de knapste, de eerste te zijn, waardoor naijver en zelfzucht worden aangekweekt. In één woord: er wordt voor gezorgd, bij onze kinderen

op te wekken, in te stampen zou ik haast zeggen, dat het vaderlandslievend, dat het plicht is en heel gewoon en natuurlijk, trotsch te zijn op die afschuwelijke menschenslachtingen.

Er valt een kentering waar te nemen, het zou ondankbaar zijn, dat te ontkennen, maar toch om carrière te maken, om vooruit te komen in de wereld, wordt slechts gevraagd naar het verstand. Of het karakter door die eenzijdige, dwars-verkeerde opvoeding heeft geleden, niet tot zijn recht is gekomen, of het hart schade heeft geleden en is verkoeld, of het gevoel is verstompt, och daarop wordt niet gelet, dat doet er minder toe. - 'Jij houdt niet van vaderlandsche geschiedenis', zei eens een heer tegen mij, toen hij mij een pres. ex van zijn pas verschenen boek aanbood.

Och, vaderlandsche geschiedenis of algemeene, het is de ééne oorlog vóór, en de andere ná, het is dikwijls slechts bluffen op eigen voortreffelijkheid.

Nu ja natuurlijk, was zijn antwoord, oorlogen zullen er altijd zijn, *een gezond*, *flink*, *sterk lichaam wil vechten.*

Nietwaar de Boeddhist heeft gelijk: *Gods aanwezigheid in den mensch*, de geest, een vonk van den Algeest, wordt niet meer erkend.

Och, die gewapende vrede reeds was onbestaanbaar met de erkenning van het goddelijke in ons. Die gewapende vrede, dat tot waanzin, tot krankzinnigheid opgevoerde militairisme, dat schatten kostte en - nu al die tranen, al dat leed.

O, met dat geld hoeveel tranen had men kunnen drogen, hoeveel leed kunnen verzachten, hoeveel armoede kunnen lenigen, hoeveel vreugde en troost en warmte had men kunnen brengen, hoeveel licht had men kunnen ontsteken in diepe, diepe duisternis!

Ergens een redevoering houdende zei generaal Booth: 'als de regeering mij wil leenen den prijs van een enkele dreadnought (zegge 23 millioen gulden) dan zal ik 20.000 gezinnen, te samen 100.000 zielen tellende, op kleine pachtboerderijen op het land zetten en de leening in 44 jaar aflossen. Ik zal de mannen uit de werkeloozen kiezen.

'Bestond niet de massa zelfs der beschaafde menschheid,' gelijk Carlyle zegt, 'voor 't meerendeel uit gekken, dan ware er zonder twijfel een groote verlichting aan te brengen door onmetelijke sommen te besparen, thans verkwist aan krijgstoerustingen zonder voorbeeld in de menschelijke annalen. En de verwijdering van alle vrees voor oorlog zou zelfs een nog grooter gewin zijn.'

Er is van verschillende kanten gevraagd; en de sociaal-democraten, waar blijven die nu met hun prachtige theorieën?

Waar ze zijn gebleven, wat ze zijn geworden? Dupes van de tot chauvinisme opgevoerde vaderlandsliefde. En dan is er nog iets, het is jammer en zorgwekkend, dat de soc.-dem. voor 't meerendeel atheïsten en materialisten zijn, dat is hun zwakheid, dat is de reden, waarom het bij hen blijft bij groote woorden en mooie hoogdravende beloften en verwachtingen.

Ik herinner mij niet meer wie eens iets dergelijks gezegd heeft als: 'wanneer gij u verbeeldt dat mooie woorden en schitterende redevoeringen, zonder de daad, iets vermogen, dan zal ik u eens laten smullen door u veel goede recepten in een kookboek te laten lezen.'

Als de godsdienst niet te hulp komt.... zegt de Boeddhist, en dat is het juist: de soc.-dem. missen godsdienst, of beter en juister uitgedrukt 'religie, ernstige, religieuse diepte.'

‘Gij kunt de menschen niet in uw macht krijgen, tenzij gij hun zielen bemachtigt, zelfs ‘den uitgehongerden schooier niet,’ (uit Aurora Leigh van Elizabeth Barrett Browning). Dàt hebben de soc.-dem. vergeten. Wie 't goddelijk leven in den mensch ontkent, kent den mensch niet, en kan op den duur de menschen niet beïnvloeden. Juist als het er op aankomt zal hij falen. Zonder goddelijk instinct, den drang naar 't hoogere, zonder het ideaal van waarachtige broederschap, verbroedering van *allen* die van goeden wille zijn, kan men de menschen, den eenling, de maatschappij, de menschheid niet beter, niet gelukkiger maken, omdat bevrediging van alle aardsche van alle menschelijke behoeften geen geluk *is*.

En wat den oorlog betreft, wij allen, ook de soc.-dem., moeten vervuld zijn van dien geest van broederschap en algemeene d.i. internationale liefde en eenheid, die de ware, de hoogere vaderlandsliefde is. De ware vaderlandsliefde, die berust op iets goddelijks en die voelt, dat de vaderlandsliefde van een ander volk, van elk volk daar ook op berust, althans daarop berusten moet en eenmaal berusten zal. De ware vaderlandsliefde, die samengaat met het welzijn, met liefde voor de menschheid.

‘De ontzettend gevaarlijke geest van het nationalisme,’ schrijft de Zürichsche hoogleeraar L. Ragaz in het tijdschrift *Neue Wege*, ‘haat ik met vurigen haat. Want in den grond is hij de geest van het egoïsme, van

het dwepen met de voortreffelijkheid van het eigen volk, het zich verheffen boven anderen, de heimelijke ergernis over de voordeelen dier anderen en het brandend verlangen ze die te ontrooven.

Jaren lang zagen wij den nationalen vloed al hooger stijgen. Aangewakkerd ook door mannen, die tot iets beters bestemd waren, maakte het chauvinisme zich in het bijzonder meester van de beschaafde kringen, de "intellectueelen," en wekte geestdrift bij de jeugd. De beweging van de jeugd werd grootendeels aan zijn doeleinden dienstbaar gemaakt' - (padvinder-beweging).

De materialistisch getinte wetenschap heeft ons zoo héél knap en geleerd gemaakt en daardoor *weten* we zoo weinig. We kennen noch ons zelf, noch het leven, noch deze aarde. We weten niet wie we zijn, en evenmin waarom we hier zijn in deze wereld. Doelloos en nutteloos schijnt het leven en moeilijk en vermoeiend de weg, die doodloopt in het stille, donkere graf.

Het verstand is de eenige maatstaf geworden voor iemands superioriteit. Karakter, plichtgevoel, reinheid, zedelijke grootheid, tellen niet meer mee. 'De toekomst van het menschengeslacht hangt af van het *lichamelijk* gehalte van het individu, zooals onlangs een professor beweerde.

Is het dan vreemd, dat aan die ijselijk knappe geleerden veel ontsnapt, veel blijft verborgen, wat aan de kinderen, de eenvoudigen wordt geopenbaard?

Is het dan vreemd, dat zoovelen, die zichzelf niet kennen, die het groote heilige leven beperken tusschen wieg en graf, het spoor bijster zijn geraakt, dat ze vooruit zijn gegaan, nu ja, maar in de verkeerde richting?

Die richting is bergaf, naar de donkere dalen, waar dichte, koude nevelen hangen van zelfzuchtig winstbejag, niet bergopwaarts naar het eeuwige licht. Bergaf naar de vlakte, de duisternis in, waar god Mammon wordt aangebeden, waar twist en tweedracht, hebzucht, nijd en haat en krankzinnigheid heerschen en oorlogen woeden. Niet bergopwaarts naar de zonnige hoogten der vreugde, waar Gods vrede woont.

Ik kan de verzoeking niet weerstaan hier iets aan te halen uit 'het Spiritualisme' van prof. Henri Bergson, een der grootste, zoo niet *de* grootste philosoof onzer eeuw. In zijn Matière et Mémoire schrijft hij o.a.:

'Het geestesleven *ontstaat* niet in de hersenen, maar de hersenen brengen het over. Van alle kanten door den geest omgeven is het hun taak verbindingsorgaan te zijn tusschen den geest en de buitenwereld.'

A. Sujol, aan wiens bespreking van: 'Het Spiritualisme van prof. Bergson',[1)] ik dit alles ontleen, voegt hieraan toe: 'Ziedaar een stelling van beteekenis, niet het minst voor het metafysisch en religieus geloof in een toekomend leven'.

In *l'Evolution créatrice* teekent hij het Leven als een actieve kracht, die naar haar werkelijk wezen Geest is. Haar reden van bestaan, haar hoogste wet is op de stof in te werken, zich als van een werktuig van de stof te bedienen ten bate van steeds meer samengestelde en steeds rijker doeleinden.

Door een spontane beweging, uit het diepst van haar wezen voorkomend, zonder uit zichzelf uit te gaan, schiep de levenskracht het *instinct.*

Het tweede werktuig, het *verstand,* is door de levenskracht langzamerhand, in den loop der eeuwen, gefatsoeneerd, gesmeed op de eigenschappen en eigenaardigheden van die stof, die zij tot elken prijs wou bezitten, vermeesteren en aan haar doel dienstbaar maken.

1) Overgenomen in de Hervorming van December 1912.

Evenals een slotenmaker een sleutel smeedt op den vorm, het model van een slot, evenzoo heeft de levenskracht allengs in den geest van een bevoorrecht dier, den mensch, de eigenschappen en hoedanigheden van het verstand gesmeed, door deze nauwkeurig pasklaar te maken op de vormen van de anorganische lichamen, hun manier van zijn, hun acties en reacties.

Zóó is er derhalve niets verbazingwekkends in, dat ons verstand zoo uitermate goed in staat stelt de geheimen te doorvorschen - bijna zei ik: de sloten te openen - van de stoffelijke natuur. Het is er geheel expresselijk voor geschapen! Niets verbazingwekkends, dat het zoo goed de kunst verstaat om machines in elkaar te zetten, luchtschepen te bouwen, den loop der hemellichamen te volgen en vooraf te beschrijven, in een destilleerkolf chemische levensstoffen te scheppen zooals bijv. eiwit.

In dit alles is niets wat ons behoeft te verbazen; het verstand is er op ingericht om dit soort dingen te doen; *het is geboren om op de doode stof in te werken,* - dáárvoor, en daarvoor alleen! -

Maar evenmin, ter anderer zijde, valt het ons moeielijk te verstaan het gemis aan zekerheid, te begrijpen de fouten, teleurstellingen,

misgrepen van het intellect, wanneer het, verlatend de stoffelijke wereld, die zijn vertrouwd domein is, zich inbeeldt, op eigen hand, de diepste geheimen des levens te kunnen uitvorschen, het wezen der ziel open te leggen, het vraagstuk van 's menschen afkomst en bestemming op te lossen.

Deze metafyzische kwesties behooren niet tot zijn bevoegdheid. Men ontzegge met beslistheid aan het intellect het vermogen, niet natuurlijk om deze kwesties te stellen of ze te onderzoeken, maar om ze op te lossen alleen met eigen hulpmiddelen en naar eigen beginselen.

In deze opvattingen bestaat het anti-intellectualisme van Bergson. Hij is niet, - zooals Le Dantec terecht zegt - een ‘handig spreker’, die met een kaartgreep het gevoel op de plaats van het verstand wil brengen, maar een denker, die weigert in het intellect een sleutel te erkennen, die op alle sloten past, een licht, dat elke duisternis verdrijven kan.

Volstrekte waarde heeft, volgens hem, het intellect alleen op het trouwens ontzaglijk groote gebied van het anorganische, het niet bekende.

Zijn we dan veroordeeld, waar het betreft de dingen, die buiten dit gebied omgaan, ons tevreden te stellen met louter verwarde of valsche begrippen? Ontbreken ons dan voor onze ontdekkingstochten op den Oceaan van het zijn, voor zoover het Leven en Geest is, alle hulpmiddelen?

Aldus zou het geschapen staan, indien we alleen langs den weg van het intellect tot kennis konden komen. Maar de ervaring leert ons anders. Zij toont ons nog andere wegen: die van *het instinctieve weten* en die van *het intuïtieve weten.*

Hoe duidelijk, hoe glashelder toont Bergson ons aan, dat de geest (de werkman) het lichaam (het werktuig) gebruikt en als het ware bezielt. En hoe diep doet hij ons voelen dat de richting waarin wij vooruit zijn gegaan, waardoor wij met zooveel ophef durven spreken van deze eeuw van vooruitgang, eenzijdig intellectueel, dus geheel verkeerd is.

Nog eens, die richting is bergaf, steeds dieper de duisternis in der aarde, niet beschenen door het licht des hemels. De duisternis, waar intellect en zoogenaamde geleerdheid, materialistisch gezinde wetenschap aan het woord zijn en de stem des harten, het goddelijk instinct, of de stem der intuïtie voorgoed tot zwijgen zijn gebracht.

Een andere richting moet worden gegeven aan het denken en voelen der menigte, zullen eenzijdig begrip van moed en valsch eergevoel eenmaal verdwijnen.

‘Vervloekt’, zegt Jaurès in zijn vóór den oorlog geschreven: ‘Le Courage’, ‘vervloekt is de menschheid, indien zij om haar moed te bewijzen er toe is veroordeeld eeuwig te dooden. De moed van thans bestaat niet meer in het instandhouden der sombere oorlogsbedreiging, de duistere donderwolk, waarvan men nog altijd kan hopen, dat zij boven de hoofden van anderen zal losbarsten. Neen, de moed van thans, de moed van elk uur van ons leven is: ongebroken te dragen de lichamelijke en geestelijke beproevingen van allerlei aard, welke het leven rijkelijk over ons uitstort’.

Och neen, we verbazen ons niet meer, dat deze oorlog, die de slechtste hartstochten ontketent en jammer en ellende zaait om zich heen, nog mogelijk was in deze ‘verlichte’ - laat ik liever zeggen - donkere eeuw van ‘vooruitgang’.

Diep teleurgesteld en ontnuchterd, troosteloos en moedeloos door dit alles, vragen velen: is dit het resultaat van 20 eeuwen Christendom?

En wederom verwijs ik naar de scheurkalenderblaadjes: ‘het christelijk barbarendom in Europa’ ‘*In plaats van zijn leer na te leven*’...

Twintig eeuwen van Christendom! en zoo naïef, zoo ijselijk primitief vertellen christelijke predikers van den kansel, dat deze oorlog is een straffe Gods voor onze zonden.

Weten ze dan nog niet, na twintig eeuwen van christendom, dat uiterlijke straffen, die, nu ja, door menschen aan menschen worden opgelegd en daarom des menschen zijn, op geestelijk gebied behooren tot de kinderjaren der menschheid. Hij, naar wien men zich christenen noemt, heeft toch in woord en daad gepredikt: ‘zoo wat de mensch zaait, dat zal hij maaien’

Elk kwaad straft zich zelf, elke zonde draagt haar eigen straf in zich. Die wind zaait oogst storm. ‘Die het zwaard opneemt zal door het zwaard vergaan’.

Maar de zoogenaamd christelijke godsdienst heeft niets gemeen met de leer van Christus. De Christus-geest is in lijnrechten strijd met het Christendom der kerken. Twintig eeuwen van Christus' leer zouden dezen oorlog, zouden iederen oorlog onmogelijk hebben gemaakt, want ‘hieraan zal men zien of gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander’. Oorlog en liefde!!

De goede Herder, die zijn leven heeft gesteld voor *alle* schapen, ook voor 'de andere schapen, die niet van dezen stal zijn,' opdat het zou worden ééne kudde onder één herder, behoort niet aan een bepaalde partij, niet aan dit of dat uitverkoren volk, meer aan de menschheid.

Liefdeloosheid, zelfvergoding, blinde vooringenomenheid met eigen land en volk, chauvinisme, de oorlog en alles wat er toe behoort zijn in strijd met den geest van Christus, zijn *on*christelijk en *on*menschelijk.

Niet slechts zijn woorden en daden, zijn leven en sterven, maar Hij zelf, de zoon van Israël, de groote Godsgezant is een protest niet enkel tegen antisemitisme, maar tegen alle rassen- en klassenhaat, tegen moord en massa-moord, want boven alle natiën stond bij hem de menschheid.

Boven alle wetten en geboden en instellingen, of liever de quintessence van alle wetten, was bij hem de eenige heilige wet der liefde, liefde tot God en wat hetzelfde is: liefde tot de menschen.

Liefde - en moord, massa-moord!!

Spiritualisten, die ons bewust zijn, dat het spiritualisme de heiligste openbaring is van Jezus' liefdeleer, laat ons trachten spiritualisten te *zijn.* Laat ons kleine persoonlijke grieven, miskenning en teleurstelling vergeten en vergeven. Waarlijk bij al dat groote, eindelooze menschenleed valt dat niet moeielijk.

Laat ons getrouw zijn in het kleine en getrouw in het groote. Laat ieder, stuk voor stuk, hart aan hart, schouder aan schouder, doen wat hij kan, doen wat onze hand vindt om te doen. Oorlog wortelt in haat, heb- en zelfzucht. Laat ons trachten, elk individu voor zich, minder zelfzuchtig en meer liefdevol te zijn.

Laat ons de Vredesbanier ontplooien voor de wereld en er ons onder scharen, vol vertrouwen en hoop en moed, vol geloof in het groote, heilige ideaal van Wereldvrede, want elk ideaal, dat men stevig vasthoudt en in zichzelf verwezenlijkt, wordt eenmaal werkelijkheid.

O sterk en overweldigend, allesoverheerschend is de wensch, het brandend verlangen naar Vrede nu overal, de gansche wereld door. De hartverscheurende kreten van millioenen zielen, lam-geslagen, verbitterde, vereenzaamde, tot wanhoop en vertwijfeling gebrachte zielen, van gebroken levens vereenigen zich tot een machtig koor: 'o God, geef Vrede'.

Vrede zoo spoedig mogelijk.

Wie de overwinning moet behalen en wie overwonnen worden? Och met mijn gewoon leeken-verstand, mijn zwak vrouwenhart zou ik wenschen, dat niemand een beslissende overwinning mocht behalen, dan werd ook niemand vernederd en vertrapt ten doode toe, en er werd minder haat gezaaid.

Ik kan niet anders dan intuïtief voelen, dat dit voor alle volken, voor alle menschen, voor de gansche wereld het beste zou zijn. En - de meest betrouwbare belofte ook voor een duurzamen vrede.

De scheidende geest van den vriendelijken, zachtmoedigen, nederigen paus Pius X zou hij op de grenzen van twee werelden dat ook hebben gevoeld bij zijn afscheid van de aarde.

Toen de Oostenrijksche gezant bij den Heiligen Stoel den paus zijn zegen vroeg op de wapenen van hen, die tegen de Serviërs ten oorlog trokken, antwoordde hij niet. Tweemaal werd de bede herhaald; de paus bleef zwijgen, peinzen. De gezant hield aan en ten slotte antwoordde Pius X: 'Ik zegen den Vrede.'

J. v. REES - v. NAUTA LEMKE.

‘Slaapliedje’ eener in ‘vrije liefde’ gelukkig levende moeder door P. Hübscher, Scheveningen. *Humoristisch-Rijmelaar.*

Alle rechten voorbehouden.

Slaap kindje slaap!
Jij klein onnoozel schaap!
Moeder zingt je een wiegelied;
heb jij nu nog maar geen verdriet.
Slaap kindje slaap!

Slaap kindje zacht!
Moesje waakt dag en nacht.
Over jou, dierbaar pand van mij;
je komst maakte gelukkig mij.
Slaap kindje slaap.

Slaap kind en rust!
Je wordt in slaap gesust.
Goddank al zijn we niet getrouwd,
natuur daarmee geen rekening houdt.
Slaap kindje slaap.

Slaap kindje zoet!
Je vader is zoo goed;
Hij houdt zooveel van jou en mij,
al leven we in liefde vrij.
Slaap kindje slaap.

Slaap rustig kind,
door ons zoo teêr bemind.
Al ben je niet echt voor de wet
door ons wordt daarop niet gelet.
Slaap kindje slaap.

Slaap en wordt groot!
Allen zijn idioot,
die denken dat jij minder bent,
dan kinderen uit huw'lijksconsent.
Slaap kindje slaap.

Slaap kindje voort!
Niemand heeft het gehoord,
toen vader en moeder werden een;
pronken daarop leek ons gemeen.
Slaap kindje slaap.

Slaap liefste schat,
vreugd van mijn levenspad!
Wij hebben zonder 'schrift' vertrouwd,
op oprechtheid geluk gebouwd.
Slaap kindje slaap.

Slaap liefste pand!
Ons bindt een hechter band,
dan die van huw'lijksvorm en sleur
met bruidschatten en standenkeur
Slaap kindje slaap.

Slaap zachtkens door,
je bent ons kindje hoor!
De wereld zal - ben jij eens groot -
wellicht zijn minder idioot.
Slaap kindje slaap.

Overzicht van de Week.

I. Toeval of.... Bovenzinnelijk verschijnsel.

Excelsior deelt het volgend feit mee:

Een onzer meest bekende dames-violisten, die een maand vóór den oorlog uitbrak in het huwelijk was getreden, werd door haren man gezegd, toen hij moest uittrekken: 'Lieveling, indien ik zal sneuvelen, dan zal ik zorgen dat je het nog eerder weet dan langs den officieelen weg....' De echtgenoote dacht niet meer aan deze zonderlinge belofte, uitgesproken op het zenuwachtig moment der scheiding, maar l.l. Zondag werd zij aangegrepen door een onweerstaanbaar begeeren om een melodie te spelen, welke haar dierbare Rémi, de naar het front vertrokken echtgenoot, zoo zeer gaarne hoorde. Zij deed hare vioolkist open, nam haar viool, en werd doodsbleek: Twee snaren waren gesprongen: Re en Mi.

- '*Ik versta de boodschap*', - *mompelde ze, neerzinkend....*

En Maandag daarop, tegen den middag, werd haar officieel meegedeeld dat de sergeant Rémi L.... was gesneuveld op het veld van eer....

Excelsior noemt dit feit 'natuurlijk slechts een verschrikkelijk en ontroerend toeval.' *Ik* zie er iets anders in. En velen met mij zullen zoo denken. 'There are many things between Heaven and Earth, your philosophy never dreamt of'.... Aldus Shakespeare.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De lieve Engelschen.

Wat *wij* doen voor de Belgen, wat rijk en arm hun geeft, hoe men zich voor hen opoffert op alle mogelijke wijzen, *ik* behoef het wel niet te vertellen in de Lelie. Wilt ge thans uit een onverdachte bron, namelijk uit een *Fransch* Blad, hooren hoe het *rijke* Engeland handelt ten hunnen opzichte, (het Engeland dat België meesleepte in den strijd, en waarvoor koning Albert en zijn bevolking de kastanjes uit het vuur haalden). Letterlijk vertaal ik voor U wat Thérèse Pierre Berton schrijft in Excelsior, (de echtgenoote van den onlangs overleden zeer bekenden Franschen auteur: Pierre Berton). Onder den titel: 'La Belgique à Londres' verschijnen van hare hand regelmatig brieven uit Londen, waaruit ik thans citeer:

Sedert ik hier in Londen ben, heb ik heel wat Belgen gesproken uit alle klassen der samenleving. Ik ben getuige geweest van de wijze waarop de Engelsche gastvrijheid werd aangeboden, en ook van die waarop de Belgen haar aannamen. Dat geeft mij den moed een zeer kiesch onderwerp aan te roeren, maar dat ik niet stilzwijgend mag voorbijgaan.

Er is een onweerlegbaar en treurig feit: de eerste impulsie van Engelsche gastvrijheid is verminderd. Ik moet de waarheid zeggen, omdat men mij verzoekt te getuigen. Kerstmis zag het eind-oogenblik van sommige door Engelschen vriendelijk-aangeboden verblijfplaatsen voor Belgische vluchtelingen. Den Belgen is het sinds eenigen tijd recht moeilijk een onderdak te vinden in Engeland, tenzij tegen betaling (natuurlijk; de Engelsche koopmansgeest!; noot van mij), - - - *Voeg hierbij dat er tusschen de Belgische gewoonten vol van eenvoud en den Britschen* '*cant*', *die in alle Engelsche klassen heerscht, een onoverkomelijke afgrond bestaat....*

- - - Ik heb thans alles gezegd.... De toestand der Belgen in Engeland is zeer moeilijk, zeer kiesch, *soms zelfs zeer tragisch. De Engelsche weldadigheidszin mag niet verslappen*, *en dat zal zij ook niet....*

Aldus, in een *Fransch* Blad een *Fransche* getuige; die eerlijk teekent met haren eigen naam.

Maar, never mind! De lieve Engelschen hebben immers zoo'n mooi boek gemaakt voor 'Koning Albert', en schrijven zulke lievige artikelen over zijn 'heldenmoed'. Daarmee moeten deze koning zonder land en zijn beklagenswaardig volk toch immers héél vereerd wezen, daarmee, dat de zelfbewuste Engelschen zóóveel genadige notitie van hen nemen, tot dank voor het offer van hun goed en bloed.... Zij zijn immers 'maar' Belgen.... En ze mogen dus God danken dat ze voor Engeland hebben *mogen* bloeden en lijden....

En Transvaal....

Ja, ik wéét het wel, we moeten, om in de mode te zijn, het onrecht Transvaal aangedaan, - door datzelfde Engeland dat thans heet te vechten 'voor het behoud der kleine staten', - nu maar vergeten.... Zoo wil het de mode. Maar er *zijn* er, die, goddank, evenmin willen vergeten als ik het doe. In de Beweging komt een gedicht voor van Albert Verweij, naar aanleiding van de terechtstelling van Fourie, welk gedicht aldus eindigt:

De moord,
Door wet gewijd, *gebeurde. 't Trefschot joeg*
Zijn bloed de wangen uit, *maar wangen in*
Het bloed van andren. Botha bloost en Smuts, *En elk die schijnrecht boven waar recht houdt. Scherp recht voor meer dan menschelijken zin. Schaamte verteert hen. De innerlijke bluts Deukt hun geweten, en hun hart wordt koud.*

Juist, juist! Botha, de verrader, hij verdient zulke taal. Maar gij-allen, gij, die eertijds uit *modezucht* Krüger hebt beweeklaagd en Engeland hebt veroordeeld, gij-ook verdient denzelfden smaad, want, al Uw toenmalige 'verontwaardiging' zij was aanstellerij, niets anders. Thans, nu het *mode* is dat ten hemel schreiend onrecht te *vergeten*, thans doet gij dat zonder blikken en blozen, en juicht het toe, dat Kiautschau wordt veroverd uit hebzucht, en dat Mahomedanen en Hindoes worden opgezweept om Europeanen uit te moorden, en dat men een gansch volk tracht uit te hongeren uit broodnijd en afgunst op zijn handel en voorspoed....

Maar, wacht uw beurt af, gij stommerikken.... De deksel zal U op den neus vallen.... *Als* Engeland zijn zin krijgt, dan gaan wij-ook, wij, kleine staat, welks behoud het héét te verdedigen, maar op wier koloniën het ondertusschen aast. Engeland doet niets voor niets.... Lees toch onze geschiedenis.... En, als ge dáártoe geen tijd hebt, *herinner* U dan wat ge zelf hebt *beleefd:* **Transvaal!**

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Onverdachte getuigenis....

Ik-zelve had het onderstaande reeds uitgeknipt ter opname, toen een Lelie-abonnée mij hetzelfde Vaderland toezond, met dringend verzoek het bewuste gedeelte onder de aandacht der Lelie-lezers te willen brengen. Haar en mijn gevoel stemmen dus overeen.

Hetgeen ik bedoel is geschreven in het Vaderland, naar aanleiding van Keizer Wilhelm's geboortedag, 27 Januari, j l., en het houdt in een overdruk uit de Kölnische Zeitung, die de aandacht vestigt op hetgeen in Engeland werd geschreven over dezen zelfden Keizer vóór de oorlog uitbrak, namelijk in 1912 en daarna. Woordelijk zeide toen de Daily Chronicle:

Hij is de heerscher dien Europa in den tegenwoordigen tijd moeilijk zou kunnen ontberen, een heerscher van de edelste bedoelingen. -

De Evening Standard and St. James Gazette schreef in 1913:

Het is zeer juist dat Engeland den keizer wegens zijn opofferend plichtsgevoel en zijn onvermoeide werkzaamheid voor het heil van zijn volk bewondert. Zijn regeering is niet alleen voor Duitschland, *maar*, *wij mogen het met vaste overtuiging zeggen*, *ook voor Europa gezegend geweest.*

In 1914 zegt de Daily Graphic: *Is niet de Duitsche Keizer een Britsche admiraal*, *en wel een op wien alle Britsche zeelieden trotsch zijn?*

Wij in Engeland verheugen ons over elke gelegenheid aan Z.M. onze groeten te zenden, *niet alleen als den zeeman en bestuurder van een groot rijk*, *maar als een model van gemeenschapsleven en correctheid in alle levensomstandigheden.*

Zoo oordeelde dezelfde Engelsche pers, die nu dezen zelfden Keizer uitscheldt en beleedigt, en beschimpt als *de* oorzaak van al de tegenwoordige ellende. Men ziet er weer uit, voor de zooveelste maal, wat de pers-opinie

wáárd is. *Niets.* Zij is de omkoopbaarste, lafste, kruiperigste, en meest onbetrouwbare inrichting der maatschappij die er bestaat, niet alleen in Engeland, maar overal, ook ten onzent. Zij wordt geleid door finantieele invloeden, dikwijls van het vuilste soort, door jacht naar ordelintjes, door diplomaten achter de schermen, door Israëlieten wier groote kapitalen boven *elk* ander belang gaan, enz. enz.; zij draait met *alle* winden.

Indien Duitschland straks over wint, pas eens op, dan buigt de Telegraaf, en de Amsterdammer, en de heele rommel, van dat soort weer net zoo nederig voor dat land in het stof, als zij nu onmachtig naar datzelfde land trappen, en dan worden de jacht-avonturen van den kroonprins weer even gedwee als vroeger opgehemeld, en de eventueele huwelijken der Duitsche prinsessen worden weer in even likkende vleitaal beschreven als toen meneer Simons van de trouwplechtigheid van prinses Victoria Louise kruiperig verslag deed, enz. enz. Want... het eigenbelang brengt dan die lik-rol mede, evenals thans de omgekeerde...

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Aan Mej. Meta Nielsen.

Neen, geachte Mejuffrouw, gij moet niet zoo boud spreken: ‘mij te hebben overtuigd’ (Holl. Lelie 3 Febr.). Hoe komt Gij tot deze zonderlinge gedachte? Grappig ook doet Uwe uitdrukking aan: ‘dat het mij moeilijk zou vallen, openlijk van mijne meeningen te getuigen’.

Maar hoe heb ik 't nu met U? Lieve ziel, het is een wanhopig pogen, sommige menschen wat aan hun verstand te brengen!

Eilieve, sla even op de Holl. Lelie No. 31, No. 44, No. 49 jrg. 1913-1914 en lees vooral mijne Overwegingen van een Vrouw v. Vrouwen. Lees vervolgens het hoofdartikel van Jonkvr. A. de Savornin Lohman, onze hooggewaardeerde Redactrice, in No. 1 van dezen jrg.

Verder een stuk van mijn hand dat als hoofdartikel werd geplaatst in No. 18 getiteld: ‘Weg met den Oorlog’, enz. enz.

Verder kan ik U nog een reeks couranten en tijdschriften opnoemen waarin artikelen van mij voorkomen.

En nu komt zoo'n pas kijkend vreemdelingetje in Jeruzalem mij vertellen, dat het *mij* wel moeielijk zal vallen mijne meening te uiten.

Vergeef me, maar ik heb er eens hartelijk om gelachen, want dit is nu toch al te gek.

Vòòr ge u weder aan het schrijven zet, doe dan eerst s.v.p. een beetje kennis van zaken op, lees, herlees en bestudeer ijverig *mijne* stellingen, uitspraken en gedachten, toets ze aan de waarheid en het leven, ga de waarheid ervan onderzoeken met de vraag op de lippen: is het zoo of is het zoo niet? Leg hierbij Uwe onbezonnenheid af, want de tijden zijn hoogst ernstig.

En als Gij gaat gevoelen hoe diep de vrouw is vernederd, en Uwe hoogvrouwelijke natuur is ontwaakt en gij gevoelt dat Gij als Vrouw verplicht zijt voor het Recht van

de Vrouw op te komen als mensch, tot zoolang Mejuffrouw schakel mij dan uit Uw verder geschrijf aan de Lezeressen van dit Blad, want zulke beuzelpraat te beantwoorden: ik heb er geen lust in en geen tijd voor.

Achtend,
Mevr. S. HOOGENDIJK-HESSE.
Arnhem.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

I. Nederlandsche Anti-Oorlog Raad.
(Opgericht 8 October 1914.)

Secretariaat:
Januari 1915.
Theresiastraat 51, 's-Gravenhage.
Geachte Redactie,

Beleefd verzoeken wij U het onderstaande, dat aan ongeveer 2000 bladen hier te lande wordt toegezonden, in Uw blad van 1 Februari op te nemen, hetzij als ingezonden stuk, hetzij op eenige andere plaats, waarvoor wij U bij voorbaat beleefden dank betuigen.*)

Lezers van dit blad, heden is het eerste halve jaar van den oorlog vol. Een vol half jaar staan nu millioenen mannen, in de kracht van hun leven, ontrukt aan hun gewonen maatschappelijken arbeid en aan hun gezinnen, in twee reusachtige machtsgroepen tegenover elkander met geen ander onmiddellijk doel dan om zoovelen hunner 'vijanden' als slechts mogelijk is, dood, verminkt of gewond buiten gevecht te stellen.

Een vol half jaar offeren deze millioenen gewapenden, door het sterkst-gespannen menschelijk verstand en vernuft en door de hoogst-opgevoerde menschelijke arbeidsinspanning, voorzien van afzichtelijke vernielingswerktuigen ter eigen verdediging, alles wat hun in den weg treedt op aan hun eischen van zelfbehoud, vernietigen geheele landstreken en sparen ook kunstwerken niet. Wij zijn ervan overtuigd, dat niemand Uwer zich de gruwelen van den modernen oorlog zoo groot heeft voorgesteld als zij nu in werkelijkheid zijn. Maar wij zijn er evenzeer van overtuigd, dat er niet velen onder U zullen gevonden worden, die niet van harte verlangen, dat deze oorlog de laatste zal zijn in de geschiedenis van Europa, en die niet het hunne er toe zullen willen bijdragen om te voorkomen dat, na den thans woedenden wereldoorlog, een nieuwe, nog geweldiger wereldoorlog zal kunnen uitbreken.

Die gevoelens, gij hebt deze wel geuit in persoonlijke gesprekken, in eigen kring; maar ook op andere wijze?

Hebt gij deze gevoelens ook zóó uitgesproken, dat Uw stem, doordat zij zich samenvoegde in een koor van anderen, althans kans had te worden

*) Wegens plaatsgebrek bleef dit stuk liggen.

gehoord, misschien niet reeds gedurende den oorlog, maar dan toch wellicht later, wanneer bij den vrede over de toekomst zal worden beslist?

Zoo gij dat nog niet gedaan hebt, doet het dan nu nog! Immers dat verlangen naar een vrede, die niet een nieuwen oorlog met zich zal brengen, die gevoelens van protest en van afschuw, zij leven toch nog in U even sterk, als in die eerste dagen van Augustus, toen zij alle andere gedachten schenen te hebben verdrongen?

Laat dan nù Uw stem hooren! Gij kunt dit doen door U aan te sluiten bij den 'Nederlandschen Anti-Oorlog Raad' (Secretariaat Theresiastraat 51, 's-Gravenhage), wiens streven er in de eerste plaats op is gericht, de vredesvoorstanders van alle richtingen in Nederland te vereenden in ééne gemeenschappelijke organisatie, die, in samenwerking met overeenkomstige organisatie's in alle andere landen, welke onmiddellijk belang bij den aanstaanden vrede zullen hebben, zal versterken de openbare meening ten gunste van een zoodanigen vrede, dat daarin niet meer de kiem van een nieuwen oorlog aanwezig zal zijn.

Wij wekken U op, aan deze beweging Uwen steun te geven, Uwen zedelijken steun, door te zijn wederom een nieuwe medestander van dien Raad; Uwen financiëelen steun door een bijdrage van minstens *f* 0.25 te zenden; Uwen daadwerkelijken steun, door deze organisatie steeds met nieuwe elementen zoodanig te versterken, dat haar stem steeds grootere kans zal hebben te worden verhoord!

Het Bestuur van den Nederlandschen Anti-Oorlog Raad:

Mr. H.C. DRESSELHUYS, *Voorzitter.*
J.H. SCHAPER, *Onder-Voorzitter.*
Prof. Dr. D. VAN EMBDEN.
Mr. Dr. D.A.. P.N. KOOLEN.
Mr. V.H. RUTGERS.
Mevr. W. ASSER-THORBECKE,

Penningmeesteres, Oosteinde 1, Amsterdam.

Jhr. Mr. Dr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK, *Secretaris,* Theresiastraat 51, 's-Gravenhage.

II. Blindenverzorging.

Het 'Te Huis' voor alleenstaande blinden van alle gezindten, te Wolfhezen, is in haar soort eenig in Nederland. Geen *gesticht* met den verlammenden gestichtsgeest, maar een *Te Huis*

met vrijheid, liefde, gezelligheid en huiselijkheid. En geen vragen naar godsdienstige of politieke overtuiging, noch naar kerkelijke belijdenis. Hier zetelt de liefde zonder eenig exclusivisme.

Het Bestuur der Vereeniging voor Nationale Blindenzorg, beschermheer Prins Hendrik der Nederlanden, heeft aangedurfd een *Te Huis* te stichten op geen anderen basis, dan op het vertrouwen in den liefdadigheidszin van de Nederlanders van alle gezindten. Het is tot nog toe in dit vertrouwen niet beschaamd. Alsof het over schatten kon beschikken, nam het van de ellendigste onder de ellendigen - blinden zonder steun! *alleenstaande* volwassenen, w.o. zelfs voortdurend lijdenden en ouden van dagen - in het *Te Huis* op, thans reeds acht en dertig in getal, geheel kosteloos of met een geringe betaling, en het put zijn vertrouwen in het geloof daarmede een heerlijk en droevig noodzakelijk

werk te doen. Ja zeer droevig noodzakelijk inderdaad.

In dit vertrouwen verricht het zijn zeer zwaren arbeid.

Nu er zooveel van de offervaardigheid in Nederland geëischt wordt, is die arbeid dubbel zwaar geworden. Een prachtige loterij, waarvan de trekking 24 Maart a.s. in den Haag zal gehouden worden, ten bate van het *Te Huis*, is nu voor het Bestuur een nieuw belangrijk nummer op zijn program van arbeid; de prijs der loten is 25 cent.

Daaraan kan ieder helpen - loten verkoopen ten bate van het *Te Huis*, terwille van de liefde tot den naaste, die er toe dringt - wie wil er aan mee doen?

De Penningmeesteres, Mej. Joanna Desmons, Archimedestraat 48 te 's-Gravenhage, wacht met een hart vol hoop de brieven af, die haar om loten zullen vragen, of prijzen die men daarvoor beschikbaar stellen wil.

Hier is een mooi, een heerlijk, een gezegend werk te doen.

Z.d.B.

Voor L.G.v.W.

In antwoord op Uw vraag wil ik U een kleine geschiedenis vertellen, die onlangs ten mijnent voorviel.

Het was een vrouw met een goed figuur en met een smaakvol toilet, die vóór me zat... En die danig lostrok tegen het mannelijk geslacht, tegen haar eigen echtgenoot in het bijzonder.

‘Je doet al je best.... Je zorgt voor je huishouden.... Je komt voor alles op.... 't Mocht wat! De eerste de beste juffer van de straat, die er goed uitziet, doet 'm steelsch omkijken, gluren.... En je krijgt dan nog aanmerkingen toe over je eigen ouder-worden, en over alles wat vroeger mooier aan je was....’

Opeens zag ze dat ik onwillekeurig haar zéér opnam, en ze vroeg eenigszins stekelig: ‘Of er wat bijzonders aan haar was, dat ik haar zoo bekeek?’....

‘Neen’, antwoordde ik. ‘Integendeel; ik zat te overdenken, hoe U zichtbaar een corset draagt dat héél goed zit.... En een mooi tailleur-costuum hebt U aan!’

Ze keek zelf-voldaan....

‘Ja, ik ben nogal gesteld op m'n figuur’..., verklaarde ze. ‘Daarmee kan ik voor den dag komen tenminste.... O, ik weet wel dat er aan mijn gezicht heel veel ontbreekt, maar ik ben nu eenmaal geen jong meisje meer....’

‘Als U echter géén corset droeg, zoudt U waarschijnlijk nog tien jaren ouder lijken dan nu... Waarom zou gelaats-hygiëne U niet evengoed jonger maken als de behoorlijke lichaamssteun van een corset dat doet?’

‘Gelaats-hygiëne.... Denkt U dat ik me zou willen opverven...!’

Ze lachte nerveus....

‘Ik sprak van *gelaats-hygiëne*, mevrouw. Weet U wat dat is...?’

‘Neen.... Al die poeiertjes, en al die zalfjes.... 'k heb er geen idee in.’

‘Ik spreek niet van zalfjes of poeiertjes... Ik denk aan massage, aan reiniging van Uw huid, aan stoombaden, aan electrische behandeling.... Aan verbeterden bloedsomloop, waardoor Uw gelaatskleur waarschijnlijk weer normaal zal worden als Uw poriën zich gaan sluiten...’

Zij zette groote oogen op....

‘Daarvan heb ik nog nooit gehoord.... Wat bedoelt U eigenlijk....? Ik dacht dat U poudre de riz, of rose, of zooiets met me vóór hadt....’

Ik heb haar toen verteld van Madame Rubinstein in Londen en Parijs, en van Mrs. Pomeroij, die andere groote huidspecialiste, daar in Londen, en van Mrs. Adair, onder wier behandeling zoovele Engelsche actrices zijn.... En ze is geëindigd met mijn raad te volgen, en madame Gimber op te zoeken, aan den Stationsweg 72*c*, hier in den Haag.

Eenige weken later schreef ze mij heel vriendelijk:

‘Ik dank U van ganscher harte.... Ik voel me tegenwoordig na die gelaatsmassage een ander mensch.... Ik heb in den laatsten tijd veel last gehad van hoofdpijn. Dan kreeg ik aan tafel een rood verhit gezicht, en vooral een rooden neus. En ik zag dat dit mijn man opviel. Dan werd het nog erger natuurlijk van zenuwachtigheid.... Nu voel ik dat die gelaatsmassage door madame Gimber mijn bloed normaal maakt.... Ik kom prettig verfrischt thuis van haar.... Ik zie er veel minder mat uit na zoo'n bezoek.... En ik stond ervan verbaasd den eersten keer, hoeveel onreinheid door het stoombad uit mijn gezicht is gekomen.... Wat is madame Gimber een prettige, vertrouwen-wekkende persoonlijkheid....’

En nu wilt gij, lieve L.G.v.W, van *mij* weten *wat* mevrouw Gimber eventueel *zal* doen met *U!* Dat kan *ik* U niet zeggen. Want, dat hangt geheel en al af van 't geen gij-persoonlijk noodig hebt; b.v. van uw huid, van uw leeftijd, van uw bloedsomloop, enz. Ik wil U daarom slechts vertellen dat er crêmes bestaan voor een te droge huid maar

ook voor een te vettige, dat een leelijke teint in negen van tien gevallen een gevolg is van slechten bloedsomloop, en heel veel kan verbeterd worden door gezichtsmassage of door stoombad, of door iets van dien aard, en ook dat vele dames onwetend zelven haar teint bederven door ondoelmatige en schadelijke poudre, omdat alleen een deskundige weet wat ieder harer voor de huid, die zoo enorm verschilt, noodig heeft. Om al die redenen is een onderhoud-persoonlijk absoluut noodzakelijk voor *U.* Met Mei komt Madame Gimber in uw buurt wonen, daar zij hare zaak gaat uitbreiden, en dientengevolge verhuist van den eenigszins ongelegen Stations-weg naar de eerst-klassige Laan van Meerdervoort, vóóraan in het mooie gedeelte. Haar allerliefste inrichting geeft óók aan haar woning op den Stations-weg een zoo eigenaardig cachet, dat men de leelijke buurt gaarne voor lief nam. Nu echter verdwijnt ook dat bezwaar, en kan haar clientele haar voortaan vinden in een onzer hoofdstraten. Wilt ge dus tot Mei wachten, dan zijt ge vlak in haar nabijheid. Zoo niet, dan moet ge in uw geval per tram gaan natuurlijk, en *vooraf* een onderhoud aanvragen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Gé. - Hartelijk dank voor Uw briefje. Daar ik geen bontmuts bezit, noch iets wat daarop gelijkt, en op den bewusten avond bovendien ook niet ben uitgegaan met een

avondmantel, kunt gij mij onmogelijk in zulk een toilet zijn tegengekomen. Het was jammer van Uw mislukt bezoek. Heerlijk dat het met Uw jongen weer in orde is. -

M.B. - Hartelijk dank voor inlichting. Zie vorige Lelie.

Narcis. - Inderdaad hoorde ik in lang niets van U, en vind het dus prettig weer eens te vernemen hoe het bij U staat, en ook dat een nieuw geluk U wacht. Wat Uw vraag dienaangaande aangaat, zeker geloof ik dat een stukje daarover - dat gij in de ged: gratis kunt plaatsen (eenmaal) - misschien succes zal hebben. Ik heb althans meermalen op die wijze abonnés of lezeressen kunnen helpen van weerszijden. Zelve weet ik niemand die mij persoonlijk voldoende bekend is om haar te durven recommandeeren. Ik ben in dat opzicht zeer voorzichtig. - Dus, maak zelve een stukje, inhoudend Uw eischen en wenschen, en zendt het mij dan maar. - Ja, natuurlijk herinner ik mij heel goed alles wat ge indertijd mij schreeft omtrent Uw zuster, en ik heb diep medelijden met haar.... M.i. is Engeland en zijn verrader-rol de schuld van alles. Waarom ook zijn anders drie eerlijke Engelsche ministers terstond uit het kabinet getreden, indien ook zij niet - zooals zij trouwens openlijk verklaarden - deze onoprechte politiek afkeurden! Engeland wil in troebel water visschen; dat is altijd zijn tactiek geweest, de geheele geschiedenis dóór. - Ja, indien men meebeleefde, zooals ik, de Duitsche toestanden vlak vóór en gedurende den oorlog, dan wordt men *innig* geroerd door zulk een eendracht, vaderlandsliefde, en vertrouwen in het beleid des Keizers! Men kan zich dat niet voorstellen als men het niet zelf heeft gezien met eigen oogen. De *bezieling*, die uitgaat van de Duitschers, die kennen onze koelere, nuchtere Hollanders eenvoudig niet, en begrijpen hen daarom niet. Het is juist zooals gij zegt: het is onzin te spreken van 'Duitsche' gruwelen, '*oorlogs*'-gruwelen, dat is het woord dat hier op zijn plaats is, want, alle slechte hartstochten worden in elk volk ontketend door zulke toestanden van wreedheid, ellende, wraakzucht. En daarenboven, hoe gedragen wij-zelven ons, den goeden niet te na gesproken, reeds nu in vredestijd! Om van onzen Atjeh-oorlog en de daar begane gruwelen niet eens te spreken! Enfin, elk onpartijdig mensch denkt er zoo over als ik. Het kwaad begaat de pers, die in dezen wordt betaald (behoudens natuurlijk de eerlijke uitzonderingen) om te stoken, en de 'Duitsche gruwelen' dienstbaar te maken aan Engelsche belangen. - Hartelijk dank voor Uw goede wenschen.

Jenny. - Het doet mij altijd veel genoegen van nieuwe correspondenten te hooren dat zij mij gaarne lezen. Dat is dus niets te veel van mijn tijd gevergd. Ik geloof inderdaad dat ik eerlijker ben dan de meeste vrouwen (en mannen); dat ligt nu eenmaal in mijn natuur. - Wat nu Uw vraag aangaat, gij behoeft er niet aan te twijfelen dat heel velen onder de journalistiek zich laten betalen door buitenlandsch geld voor hun zoogenaamde verontwaardiging. Zij, die achter de schermen kunnen zien, weten dat ook heel goed, en gij zijt nog heel naïef indien ge U zooiets niet kunt voorstellen van 'ontwik-

kelde, beschaafde menschen', want helaas, die zijn dikwijls nog veel erger dan de rest, omdat zij, juist door hunne positie, zooveel meer gelegenheid hebben tot bedriegen en liegen, onder den schijn van rechtschapenheid en betrouwbaarheid, dóór hun stand en invloed. Het spreekt echter vanzelven dat ik de namen van zulke menschen en personen niet openlijk kan noemen, indien ik niet de meest-afdoende, voor *de rechtbank* deugdelijke bewijzen in mijn bezit heb. Juist daarop komt het aan, op die bewijzen voor de rechtbank. Niets is onzekerder en meer afhankelijk van allerlei nietigheden dan een proces, en niet zonder reden placht daarom mijn overleden vader, die, als advocaat-generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden, ons hoogste rechts-college, een jarenlange ondervinding achter zich had, te zeggen: Hoe rechtvaardiger een zaak is, hoe méér kans dat men haar voor het Gerecht verliest....

Eene medestrijdster. - Alles komt zoo spoedig mogelijk. Hartelijk dank voor Uw vriendelijke toevoeging voor mij bestemd.

E.R. te Apeldoorn. - Gáárne voldoe ik aan Uw wensch... De volgende week denkelijk.

P.V. - Vriendelijk dank voor Uw briefje. Ik heb zooveel plaatsgebrek, dat ik het bijgevoegde niet kan plaatsen. - Intusschen vriendelijk gegroet.

Jet. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijk briefje. Verontschuldigingen zijn heelemaal overbodig. - Heerlijk dat die zorg althans nu weer vooreerst van U is afgenomen; zooals gij terecht schrijft, het andere leed moet de tijd U leeren dragen. En gij zult zien dat hij dit ook doet. - Ja, als het *moet* en als men *wil* dan krijgt men altijd kracht naar kruis in zulke omstandigheden. Dat heb ik zoo dikwijls gezien, en ook zelve ondervonden. Onze zenuwen helpen dan mede om ons er boven op te houden. Tóch ben ik het óók met U eens dat er een Iets is dat ons leidt en vasthoudt in die donkerste uren... Neen, ik vind wel degelijk dat men door het spiritisme veel leert verstaan wat men vroeger niet begreep. Vele dingen ook, die mijzelve niet klaar waren, zijn mij in den laatsten tijd duidelijker geworden door de gesprekken die ik er over voerde met ernstige spiritisten. Het is met die zaak als met elk ding van beteekenis, men moet het onderzoeken, er over nadenken, met anderen, die er meer van weten, erover spreken. Aan de openbaringen van séances hecht ik-voor-mij dan ook nog minder dan aan degelijke studie. Dat séances niet altijd bedrog noch inbeelding zijn, dat is zoo afdoend en zoo overtuigend bewezen, reeds sinds eeuwen, dat ik voor mij dat séance-bewijs sinds lang niet meer noodig heb. - - Neen, lieve Jet, den Duitschers is de geestdrift *aangeboren*, wordt die niet 'ingegeven' - zooals gij denkt. Heusch, men moet dat land, die bevolking *kennen*, om over hun aard te kunnen oordeelen. Gij praat in dat opzicht zoo recht de geijkte Hollandsche couranten-praatjes na. En, wat *weet* ge toch af van de straffen opgelegd door Duitscherszelf aan hen die werkelijk misdrijven begingen? Herinnert ge U niet hoe ik in de Lelie vertelde (ontleend aan een zoo onverdachte bron als een *Fransch* blad: Excelsior) van dien Duitschen generaal in Brussel, die de onhebbelijkheid van een zijner officieren jegens burgemeester Max terstond strafte met arrest van den officier, terwijl hij-zelf den burgemeester zijn excuus liet aanbieden. Of ook, herinnert ge U die mededeeling van Stijn Streuvels, dat de Duitsche onderofficier, die bij hem wijn trachtte te stelen, terstond alles moest teruggeven op last van zijn luitenant. Het spreekt immers vanzelf

dat er menigmaal gruwelen gebeuren (in oorlogstoestand), waarvan de officieren, Duitsche, noch Fransche, noch Engelsche, eenig vermoeden hebben. En, aan den anderen kant spreekt het óok vanzelf, dat wij hier te lande niet bericht ontvangen van elken *gestraften* gruwel. (Al zou dat trouwens ook het geval zijn overigens, geloof maar gerust dat *partijdige* Bladen, als b.v. de Telegraaf, *die* berichten niet eens zouden opnemen). Al kent gij hier te lande ook eenige of meerdere Duitschers, toch kunt ge niet oordeelen over het volk, de natie, als ge nooit zijt geweest in het land-zelf, zelfs niet eenmaal tijdelijk. Want, hier te lande blijven die menschen vreemdelingen, uit hun omgeving gerukt, dikwijls zelf zich niet gelukkig gevoelend hier. En dan ook, naar enkele individuen mag men toch geen geheele natie beoordeelen! Die moet men leeren kennen in haar verband van *samenleving*, als *maatschappij*. Overigens hebt gij groot gelijk dat elk volk en elk land op zijn beurt zeer leelijke bladzijden heeft in zijn geschiedenis.

Woord voor woord ben ik het met U eens dat het stilzwijgen van predikanten en onderwijzers over den oorlog-gruwel is een *misdaad* en *lafhartigheid.* Juist daarom is de brochure, die ik onlangs besprak, zulk een edele daad. - Wij-vrouwen echter, wij-ook hebben ons veel te verwijten nog steeds, omdat we niet durven; althans de anderen niet, *ik* wel. *Ik* durf het in 't openbaar zeggen dat ik oorlog en militairisme verfoei, maar de meeste vrouwen verschuilen zich in dit opzicht achter phrasen. En juist dáárom gaat er zoo weinig kracht uit van de vrouw, omdat zij zoo *laf* is en zoo *bang.* Hartelijk dank voor Uw schrijven. -

Jim. - Na lezing van Uw stukje en Uw laat sten brief heb ik besloten het stukje te behouden voor het a.s. Oude-Jaar. Ik vind het zoo jammer, dat gij niet wat duidelijker schrijft, want dat zou de lezing veel veraangenamen. Uw stijl is vlot en levendig, maar gij maakt U schuldig aan de gewone fout van dillettanten, gij werkt namelijk Uw gegeven niet uit, het is niet meer dan een episode, zonder eigenlijken inhoud. - Wat Uw hartelijk schrijven aanbelangt, ik geloof dat leed loutert *of*... verbittert. En ik durf wel van mijzelve zeggen dat het leed op mij die laatste uitwerking niet heeft gehad, integendeel mij leerde heel veel ruimer te denken, te oordeelen, heel veel meer te begrijpen en te vergeven, dan toen ik een jong overmoedig ding was. Daarom zou ik mijne ervaringen - al zijn ze soms heel droevig geweest - niet willen missen. De een heeft dezen weg noodig, en de ander dien. Datgene wat absoluut troosteloos is, dat is het niet weten te leeren van en door het leven, het *blijven* staan op hetzelfde doode punt.

Treurig-genoeg zijn er velen van wien men op hun ouden dag dien indruk krijgt. Alles wat het leven ons had te zeggen, dat is als het ware nutteloos en noodeloos aan hen voorbijgegaan. De spiritisten gelooven dat dezulken hierna opnieuw zullen moeten leeren van voren af aan, en ik vind in die opvatting iets vertroostends, en tegelijk ook bevredigends voor veel raadselachtigs, aangaande hen van wien wij niets meer hooren, en die misschien reeds in een hooger sfeer zijn, van waar ze ons niet meer kunnen bereiken, omdat hun geestelijk leven en geestelijke ontwikkeling hier op aarde hooger was dan van de groote massa, die nog opnieuw een leerschool dóór heeft te maken.

Ik heb voor iedereen tijd, maar gij hebt goed geraden dat ik uit Uw kort zakelijk briefje niet vermoedde hoezeer gij prijs zoudt stellen op mijn uitvoerig antwoord en belangstelling. Het gebeurt mij zoo dikwijls dat ik van geheel onbekenden - soms niet eenmaal Lelie-lezers, - bijdragen ontvang alléén om de opname, en onder die laatste rubriek rangschikte ik, eerlijk-gezegd, ook U. Intusschen, Uw terughouding, ook ten opzichte van dat andere geval, kan ik mij zeer goed indenken. Mij-ook zou het zoo gaan als U; men zou zijn deelneming willen uiten, maar de vrees ons op te dringen, althans dien schijn op zich te laden, weerhoudt ons. ‘Likken’ is een zoo algemeen verbreide eigenschap, dat ik niet eenmaal meer verwonderd ben over hen die in dat opzicht zich vlijtig onderscheiden. - Ja, dat ik U kan navoelen, daarvan kunt ge verzekerd zijn. Het is zoo eenvoudig wáár, het korte woord van Heine:

Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passiret,
Dem bricht sie das Herz entzwei.

Wij denken dan dat we zullen doodgaan, of het nooit zullen te boven komen. Maar, we komen het toch te boven. En de meesten onzer trouwen daarna, en worden heel gelukkige menschen. Nogtans, als het echt is geweest, zie dan blijft de scheur een litteeken nalaten, dat ons innerlijk veranderde, voor altijd maakte tot een nieuw wezen....

Indisch-Gast. - ‘Wat ik wel van U denk’ - vraagt gij. Wel, heel-eerlijk gezegd: dat gij niets aardig noch hartelijk zijt geweest. Et voila! ‘Ik zeg de waarheid.’ Gij schijnt van mijn gangen bijzonder goed op de hoogte te worden gehouden. Ik geloof namelijk dat ik nog nooit ergens ben geweest, of ik vernam later van U dat ik er ben gezien door een Uwer talrijke vrienden (of vriendinnen (?)) In het laatste geval heb ik daar niet ‘getead’, was er wel aanwezig omstreeks dat uur; ik was er te dineeren gevraagd door kennissen, maar bedankte, en zocht hen toen op na de vergadering. Nu zal Uw nieuwsgierigheid wel tevreden zijn gesteld? - Ik geloof dat gij een erg gemakkelijk leventje hebt, en veel te weinig ernstige zorgen; dat maakt U week voor U-zelven. Zoo stel ik mij U voor, óók naar wat onze gemeenschappelijke kennissen over U zeggen of schrijven. - Als gij niets leest over den oorlog, dan kunt ge ook moeilijk beoordeelen of en in hoeverre Duitschland daaraan méér schuld draagt dan een andere mogendheid. Maar toch kan ik mij Uw standpunt volkomen begrijpen als gij schrijft: ‘*Ik lees geen enkele courant; 't is allemaal leugen*, *alles wat wordt weerlegd en weersproken.*’ Zoo is het inderdaad. Niemand kan als leek en als buitenstaander

oordeelen noch veroordeelen. Heerlijk wat ge schrijft over Koning Albert. Dat herhaal ik woordelijk:

Ze hopen zeker allen op de kleine kans er heelhuids van af te komen. Ik zou er voor bedanken. Al die vorsten nu vind ik mispunten en ellendelingen. Zij zijn verantwoordelijk, en ik zou wel eens willen zien welk minister mij - als ik koning was - tot oorlog dwong als ik niet wou. Ik zou niet willen, tot in der eeuwigheid niet. Daarom haat ik ook koning Albert, en ben 't eens met U: hij had dóór moeten laten, en zeggen: Passez, mais je proteste, en dan dadelijk 't zelfde tegen Frankrijk en Engeland berichten. Maar ik geloof dat koning Albert 't al ééns was met die twee.

Zoo juist denk ook ik er over; maar de meeste menschen schijnen het integendeel vreeselijk 'dapper' te vinden een ander, een geheele natie, op te offeren voor eigen diplomatieke bedoelingen. Indien men weet, - zooals in het geval België - niet te zijn opgewassen tegen een groot Rijk, dan *moet* men toegeven; of dit onrechtvaardig zij of niet, het is in het *belang* der ongelukkige bevolking. - Uw beschouwing over de door U genoemde verschillende nationaliteiten deel ik im grossen und ganzen, alleen heb ik wèl Duitschers ontmoet die óók 'heeren' waren, en heb wèl sympathieke officieren-ook gekend onder hen, al zijn zij in de minderheid. Uw oordeel over de Fransche natie is m.i. zéér juist. Hare zoogenaamde 'ridderlijkheid' is er sinds lang uit, en veranderd in een grofheid van optreden die sterk afsteekt bij de distinctie van den welopgevoeden Durchschnitt-Engelschman uit alle klassen. -

Ik kan wel zien dat gij veel omgaat met vrouwen, want gij hebt een verbazend goeden kijk op hare eigenschappen in zake valschheid jegens elkaar, en onoprechtheid en veranderlijkheid. Toch geloof ik dat ook een vrouw heel dikwijls, evengoed als een man, kan lijden aan gekwetste ijdelheid, en, evengoed als hij, heel licht op haar teentje is getrapt. En, of zij dan zoo veel verzoenlijker is gestemd dan hij, dat zou ik nog zéér betwijfelen. De man is zonder twijfel evengoed ijdel als de vrouw. Dat feit heb ik duizenderlei malen geconstateerd, en mij er mee *geamuseerd.* - Zijt gij niet een beetje verliefd? Uit het slot van dit gedeelte van Uw brief leid ik namelijk af wel spoedig iets naders daaromtrent te zullen vernemen? Misschien is dat dan ook wel meteen het excuus voor Uw lang stilzwijgen. -

Ja, doe dat, zend mij de honden-photo's. Ik vind het zoo prettig die photo's mijner onbekende of bekende hond- en poes- en paard-vrienden alle om me heen te hebben. Ze bedekken met hunne lieve trouwe gezichten een gróót gedeelte van den wand boven mijn schrijfbureau. - - Onder hunne eigenaren zullen er misschien wel zijn, die het valsch met mij meenen, maar zij-zelven zijn in elk geval allen steeds dezelfden in trouw en aanhankelijkheid. En dáárom heb ik hen allen lief. - -

De woorden van Uw vroegeren leeraar zijn eigenlijk dezelfde van Ibsen's Volksfeind. Die Volksfeind, dr. Stockmann, veracht de ‘compacte Majorität’. Uw leeraar placht te zeggen: ‘De minderheid heeft doorgaans gelijk. Zij zijn 't die nadenken, die een waarachtige opinie durven hebben, zij zijn 't die niet met de groote massa meepraten, zooals de meerderheid.’ Volmaakt mijn opvatting! Ik geloof dat ik dáárom Ibsen's Volksfeind dan ook zoo bijzonder liefheb, omdat hij juist *die* idee zoo prachtig uitbeeldt. Voor de ‘compacte Majorität’ heb ik een hartgrondige minachting. En, gelijk ik onlangs aan een anderen corr. schreef, het pleit daarom m.i. ook vóór Duitschland, dat het geïsoleerd staat en véél vijanden heeft in de wereld. - Ik durf op Uw vertrouwelijk slot niet véél antwoorden op deze plaats. Alleen dit, dat Uw hartelijke wijze van mij van dit alles deelgenoot maken ineens heelemaal uitwischt Uw schijnbare onverschilligheid jegens mij, van veel weken achtereen. Dat ge juist onder *die* behandeling zijt, lijkt mij in Uw geval heel verstandig. En voor de rest: Waarom zorgen vóór den tijd! Heusch, dat brengt Uw gestel slechts van streek. En wat geeft het! Ik-zelve heb juist op *dat* punt zoovéél doorgemaakt, en zit er soms nog midden in. Maar men moet er zijn schouders tegenin zetten, en de dingen aanvaarden zooals ze nu eenmaal zijn. - Of men zich al van te voren verontrust, wat helpt dat? Alles komt zoo anders gewoonlijk dan we het verwachten, of vreesden. Wilt ge U nu voortaan beteren ten mijnen opzichte? Dan vergeef ik U héélemaal. - - -

Mevr. M.K. - Graag voldeed ik aan Uw verzoek.

Mimosa. - Vriendelijk dank voor Uw beide brieven. Mijn gezondheid is gelukkig tot hiertoe bijzonder goed - hetgeen wel noodig is dezen winter. Het verheugt mij zeer dat mijn ‘Terugblik’ bij U zooveel sympathie en instemming vond. Alles wat gij daaruit aanhaalt is wèl een bewijs hoezeer het stuk U trof, en hoe gij het hebt nagevoeld. Neen, de bewuste medewerker door U bedoeld is *geen* onderwijzer. Over zijn artikelen wil ik in de corr. niet schrijven natuurlijk. Christus Consolator deed *mij* in het geheel niet ‘spiritistisch’ aan; enkel wáárgeloovig in den mooisten zin. Zeker, de spiritisten zeggen ook: Hij of zij is niet dood. Maar datzelfde zegt iedereen die gelooft in een persoonlijke opstanding, óók b.v. een Roomsch-Katholiek. - Uw tweede schrijven berust dunkt mij een beetje op een vergissing; het gold toen niet 12½, maar 10 jaar, en ik herinner mij Uw bloemgeschenk nog zeer goed. - Vriendelijk dank voor een en ander.

Carmen Silva. - Hartelijk dank voor Uw photo, met het zeer benijdbare prachtvolle haar. Overigens, ik beken eerlijk dat ik niets ervan begrijp. Want gij ziet op die photo uit als een jong meisje. En toch schijnt zij eerst onlangs gemaakt - indien ik Uw brief goed begrijp. En tegelijk vertelt gij in den vorigen brief over 17 jaar geleden, toen gij reeds ergens in betrekking waart (die hond-geschiedenis), en over een 2de huwelijk van U, en over kinderen (in het meervoud). Leg mij dat alles eens uit. Als ik eens in Amsterdam kom, zal ik trachten den tijd te vinden U dan op te zoeken. Gij interesseert mij. En onze gemeenschappelijke dierenliefde daarenboven is zulk een band. Gij moet niet denken dat mevrouw v. H.... niet héél véél geld besteedt aan dieren. Vriend en vijand is het erover eens dat zij haar halve fortuin voor hen weggeeft, maar, àlles kan ook zij niet doen, en daarenboven is hare opvatting eene zeer afzonderlijke in

veel opzichten. - Die geschiedenis van dien hond vond ik zoo ècht-natuurlijk (die van vóór 17 jaar, door U-zelve meegemaakt). Zoo zijn zij, zoo onbeschrijflijk lief in het troosten, en willen helpen; en dan hebben hunne oogen zulk een niet weer te geven uitdrukking van zachte aanhankelijkheid. Onze vroolijke ondeugende Bennie kan dat soms ook zoo hebben; er is dan een wereld van stille weemoedige sympathie in zijn anders zoo stralende levendige kijkers. - - Het verhaal van dien Franschen hond heb ik gelezen in een Fransche courant; vermoedelijk heeft het N. v/d D. het daaraan ontleend. Arm beest, opnieuw naar het front te moeten! Om de arme dieren haat ik den oorlog nog het allerméést. Dat de spoorweg-maatschappijen in zake het vervoer van levend vee onder en boven de wet schijnen te zijn, is een *schande*, een *schande* voor Nederland. Maar het *is* zoo. Meermalen, wanneer we met de twee hondjes van Marie per ijlgoed reisden, liet men juist dat mandje met *levende* dieren staan 'wegens plaatsgebrek', terwijl kóffers met levenlooze waar stééds vóórgingen, óók herhaaldelijk in Frankrijk. *Nooit in Duitschland.* Wij zorgen nu zelven ervoor dat ze, bij overstappen, enz., meekomen, door ze - zooals men in Engeland met alle bagage moet doen - persoonlijk er uit te gaan halen, uit de wagons met koffers. Maar, is het geen *schande* dat zoo iets moet gebeuren, waar ingeschreven ijlgoed volgens recht *terstond* meemoet, hetgeen met *koffers* ook stééds geschiedt! Onze zwervelinge-poes hebben we Mieke gedoopt, maar noemen we meestal tegen elkaar 'Poesje'. Zij is zoo klein en teer, en blijft maar schuw, hoe goed we ook voor haar zijn. Toch wil ze steeds bij ons in de huiskamer wezen zoodra Benjamin maar even uit is. Komt die echter binnen, dan rent ze weg, en zet hijzelf een vreeselijk gehuil op, want in den grond is hij, geloof ik, bang voor haar. - In die behandeling geef ik U groot gelijk. Ik-ook zou het stellig doen in Uw geval. Op dat punt kan ik U de hand reiken in zake ondervindingen. En mijn leer is dan in zoo'n omstandigheid, dat ieder zichzelf het naast is, en dat men *alles* moet beproeven. Overigens hoort men op dit punt zóóveel buitengewoons dat ik er gaarne in geloof. Zelve heb ik het echter nog nooit beproefd, en gelukkig ook niet noodig thans. - Ja, dat hoop ik zéér, dat ik nog veel van U zal *blijven* hooren. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het vervolg van den roman: De Zijp-Looyenga's, door Anna de Savornin Lohman, alsook de correspondentie aan: **Annie K.H.** nog wachten tot het volgend nommer.

RED. HOLL. LELIE.

24 Februari 1915.
28ste Jaargang.
No. 35.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Het Eerewoord.

Omtrent eene discussie over het eerewoord tusschen de Redactrice en den heer de Kock, zij ons 't volgende vergund: Men dient daarbij in 't oog te houden, dat een officier bij zijne beëediging als zoodanig zweert of belooft:*)

Trouw aan de Koningin,
Gehoorzaamheid aan de wetten,
Onderwerping aan de krijgstucht.

Door deze drieledigen aanhef, die bij alle beschaafde landen ongeveer op hetzelfde neerkomt, en waarbij plechtig Gods hulp wordt ingeroepen, stempelt men den pas benoemden officier tot een man, wiens eerlijkheid in daden en woorden niet wordt betwijfeld.

*) Zie Lelie van 10 Febr: jl: (Redactr:)

Hij heeft natuurlijk als elk mensch zijn gebreken en tekortkomingen, temeer waar hij op zoo jeugdigen leeftijd (± 21 jaar) dien eed moet afleggen; en ook zal hij zichzelf rekenschap moeten geven van gewaarwordingen en ontmoetingen in zijn pas begonnen carrière in aanpassing met het leven in de maatschappij, die de jonge officier tevens intreedt.

Zooals vanzelf spreekt vindt hij daarbij steun en voorlichting bij zijn oudere kameraden en bovendien leiding bij zijn chefs. Reeds op Cadettenscholen en andere opleidingen voor officier beginnen de begrippen omtrent eerlijkheid en trouw door te dringen

als onmisbare eigenschappen voor den aanstaanden officier. Er begint zich een band te vormen.

Voor de officieren van Leger en Vloot [het intellectueel gedeelte] geldt dus de gulden spreuk:

'een man een man, een woord een woord.'

Het andere deel [de mindere militairen] wordt deze spreuk uit den aard der zaak wel voorgehouden en duidelijk gemaakt, doch men verwondere zich niet als de soldaat liever zijn eigen opvatting daaromtrent heeft. Een band als hierboven kan hier bezwaarlijk bestaan.

Zooals vanzelf spreekt hebben we bij dit laatste de doorsneê-soldaat op 't oog, aangezien in dezen mobilisatietijd onder de mindere militairen zelfs zeer ontwikkelde personen zijn, vooral bij reserve en landweer, en die evengoed als eervol zouden zijn aan te merken, en er ook naar handelen.

Toch onderscheidt men:

Een categorie van officieren, waaronder reserve- en landweer offn. die allen beëedigd zijn, en

Een categorie van mindere militairen, onbeëedigd.

Het ligt alzoo voor de hand om in ons land de geïnterneerde troepen naar onze gebruiken in bovenbedoelden zin te splitsen, waarbij aan officieren dus een eerewoord wordt afgevraagd, en aan de mindere militairen niet.

In de oorlogvoerende landen handelt men met de krijgsgevangen officieren en minderen evenzoo.

Naar wij hopen diene het voorafgaande om duidelijk te maken, dat de Redactrice het 'eerewoord' verkeerdelijk eene 'ironie' noemt, en waarom aan dat der soldaten niet gehecht wordt.

Met den heer de Kock zijn wij het volkomen eens, dat een officier, die zijn eerewoord breekt, zich 'onmogelijk' maakt; zoo iemand verdwijnt al gauw uit een korps, waar hij niet in thuis behoort.

Het hoogst onaangename geval van 2 Duitsche officieren, die te Bergen hun eerewoord braken, en vroeger van Belgische offn., was dan ook wel geschikt om elk eerlijk mensch paf te doen staan, doch het mag daarom geen reden zijn een eerewoord als 'laagstaand van beteekenis' aan te merken [Redactrice].

In de burgermaatschappij wordt den ambtenaar bij de aanvaarding van zijn ambt eveneens een eed afgenomen van eerlijkheid en trouw. Ook hier zien we eene splitsing van beëedigde ambtenaren en onbeëedigde beambten; m.a.w. de woorden en daden van eerstgenoemden worden boven allen twijfel verheven in tegenstelling van die der laatsten, hoewel wij hiermêe volstrekt niet willen beweren, dat onder de beambten geene erlijke menschen te vinden zouden zijn, integendeel.

Evenals bij den officier is ook bij den ambtenaar de grootere verantwoordelijkheid oorzaak, dat men door een eed een waarborg wil zien in de trouw te volgen loopbaan, en waardoor tevens een verschil in stand in 't leven wordt geroepen. Wanneer dus een ambtenaar zijn eerewoord breekt, maakt hij zich evenzoo 'onmogelijk' als 'n officier in 't zelfde geval.

Behalve de militaire- en de ambtenarenwereld zijn er tal van menschen, die men allen als particulieren zou kunnen samenvatten en die vreemd zouden opkijken wanneer men aan hun eerewoord ging twijfelen. Een dergelijk geval is dan wel lastig, doch door een bijkomende omstandigheid, zooals de heer de Kock die aangeeft,

wordt zoo'n aangelegenheid al gemakkelijker gemaakt. Bestaat er geen bijkomende omstandigheid, welnu de weg tot informatie is er dan nog altijd.

Het breken echter van een eerewoord bij 'n particulier maakt dezen niet ‘onmogelijk’ zooals in de beide voorafgaande categorieën van personen, doch wel ‘onbetrouwbaar’, en dit woord bezit zulk eene rekbare beteekenis, dat de onbetrouwbare persoon toch vrij uitgaat.

Men voelt dus wel, dat in een korps officieren, die door een uniform direct te herkennen zijn, een band behoort te bestaan van trouw en eerlijkheid onderling zoowel als tegenover buitenstaanden, *dat* zij behooren te zijn de steunpilaren van het Staatsgezag, *dat* men vooral in tijde van gevaar op hen moet kunnen vertrouwen als op een rots, *dat* een smet, op een hunner geworpen, door het geheele Korps gevoeld wordt, *dat* zij zich dus door handhaving van eer en trouw eerbied van buiten afdwingen, en *dat* zij tenslotte door een ‘eerewoord’ verplicht zijn, dit niet te breken, omdat een geheel Korps officieren zich daarvoor zou moeten schamen.

Alles te saam genomen scharen wij ons daarom liever aan de zijde des heeren de Kock, en hiermêe hopen we aan 't verlangen van de Redactrice te hebben voldaan.

In aansluiting echter met hetgeen over 't

eerewoord is gezegd, meer in 't bijzonder wat officieren betreft, komt ons de vraag gewettigd voor, hoe het toch komt, dat de Redactrice zich meermalen als beslist antimilitair heeft uitgesproken.

Toen we nog vrede op aarde hadden, deerde deze uitspraak weinig, daar men bezwaarlijk voor alles sympathie kan gevoelen bij alles wat om ons heen voorvalt, dat laat zich hooren. We kunnen ons best voorstellen, hoe iemand, zelf hoogstaand, niets of weinig voelt voor eene betrekking, waar het intellect aangewend wordt om zijn medemenschen van een andere natie onschadelijk te maken, met deze verschooning evenwel, dat wederkeerig de tegenpartij precies hetzelfde beoogt. In dit licht beschouwd, zonder bijkomende omstandigheden, zou niemand daar iets voor voelen, ook een laagstaande niet, al ware het enkel uit 'n gevoel van christelijkheid.

Maar de zaak verandert als bij tooverslag, nu de oorlog is uitgebroken.

Tot ons aller heil is ons dierbaar Vaderland tot nu toe ‘neutraal’ gebleven, maar wie zorgt voor de handhaving dier neutraliteit?

Wie zorgt, dat wij burgers en burgeressen vreedzaam onze werkzaamheden kunnen voortzetten, waaronder toch ook behoort het op tijd laten drukken van de Holl. Lelie?

Zou het dus niet noodzakelijk kunnen zijn, dat er eene wetenschap beoefend wordt omtrent strategie, tactiek, bewapening, verpleging, voeding, enz. van een Leger en een Vloot, om zoo noodig een vijand van 't lijf te houden?

Is het dan redelijk eene beslist anti-militaire meening te blijven uitspreken?

Nogmaals begrijpen we best, hoe een flinke persoonlijkheid geen duimbreed wijkt van een meermalen uitgesproken meening, doch er is geen regel zonder uitzondering, en we gelooven thans dat die er is.

Ter afwending van den oorlog werden verleden jaar in Juli ook vele blikken gewend naar de sociaal-democraten, want, zeide men, als alle militairen nu eensgezind weigerden de wapens op te nemen, dan kwam er vanzelf geen oorlog; nu kunnen we ons overtuigen van de macht dier partij. Maar jawel, zij vochten om 't hardst mee!

De Vrijmetselarij met haar schoone beginselen van broederschap over de geheele Aarde verbreid en verbonden, heeft evenmin den oorlog kunnen voorkomen; geen enkele christelijke godsdienst zelfs.

Het blijkt dus duidelijk, dat een militaire macht niet gemist kan worden, zonder in 't minst iets ten nadeele van partij of geloof te willen beweren. -

J.H. DIBBETZ.

Gep. Kapt. Inf. N.I. Leger.

De voorspellingen over den oorlog in 1914 door M.C.A. Stakman.

De ontzettend moorddadige oorlog, met ongekende wreedheden, verwoestingen en woede gevoerd, die thans over de geheele wereld zijn invloed doet gevoelen, zooals nooit te voren, is herhaaldelijk voorspeld en voorzien. Men zoude daaruit kunnen opmaken, dat zij onvermijdelijk was en dat geen vorst of diplomaat die heeft kunnen voorkomen.

Wie beheerscht het denken en de daden der menschen? Hangt alles wat geschiedt van eigen inzicht en wil af? Of wordt de mensch zonder dat hij het zelf gevoelt

gedwongen te doen wat onafwijsbaar is? Wordt alles niet beheerscht door ‘oorzaken’, die veelal liggen in veraf gelegen tijden, en langzaam en onmerkbaar als een zuurdesem voortwerken tot het oogenblik gekomen is, dat beslist dat nu de tijd gekomen is om de ‘gevolgen’ aan het licht te brengen.

Nu kijft men er over wie de oorlog heeft verklaard; wie de oorzaak is van dezen strijd? En ieder rijk of vorst of minister geeft de schuld aan den ander, zonder te bedenken dat de brandstof reeds jaren lang opgehoopt is en slechts één vonk noodig was die te doen ontbranden op het oogenblik daartoe van Hooger hand bepaald en noodig geacht.

Er zijn spiritistische leiders die niet kunnen aannemen dat Hoogere machten daartoe door den Schepper en Bestuurder van alles wat bestaat en leeft, opgeroepen; op het door Hem bepaalde oogenblik deze, door Hem noodig geoordeelden strijd, in het leven hebben geroepen, voor doeleinden alleen aan Hem bekend; maar die zeker zullen strekken tot hooger opvoeren van het menschdom in geestelijken, verstandelijken en zedelijken zin. Zij beoordeelen wanneer de ophooping van door den vrijen mensch in het leven geroepen toestanden zoodanig zijn verward, dat een geweldige losmaking noodig is om de vooruitgang van het menschdom met één sprong vooruit te brengen, hetgeen zeker *na* deze worsteling zal geschieden.

Zij kunnen zich niet indenken dat de 'God der Liefde' zoo iets vreeselijks zoude kunnen verordeneeren of toestaan. Neen, die oorlog kan alleen in het leven geroepen zijn onder den invloed van 'lage demonen zonder den wil van den Hemelschen Vader'.

Zij bedenken niet dat Jezus zelf, volgens Matheus 10 vers 34 c.s. heeft verklaard: 'meen niet dat ik gekomen ben om vrede te brengen op de aarde: ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard'. En dat heeft de christelijke kerk ook ten volle bewaarheid. Er is geen wereldgodsdienst, die meer bloed en tranen gestort heeft om den naam van den Allerhoogsten hoog te houden en van alle smetten vrij: als de Christelijke kerk, door alle eeuwen heen.

Staat er niet geschreven 'dat geen muschje op aarde valt zonder den wil van den Vader', en zoude dit met den mensch dan niet even zoo zijn?

Het leven hier op aarde wordt door velen beschouwd als *Het* leven, terwijl het slechts is als een ademtocht in vergelijking van het eeuwig geestelijk leven dat '*het ware leven*' is; terwijl het *hier* slechts een korte ontwikkelingstijd is en dat beproevingen, als deze vreeselijke oorlog, blijkbaar noodig zijn voor de evolutie van het geheel.

Bovendien wat is in het algemeen in de natuur een menschenleven waard? Nu wordt gejammerd, en terecht, over de millioenen ongelukkigen die gedood en verminkt worden. Maar wat doet de natuur zelf? Worden niet jaarlijks duizenden eensklaps gedood door aardbevingen, uitbarstingen, overstroomingen, orkanen, schipbreuken, epidemieën en blijven ook dan niet vele weeduwen en weezen in ellende achter waarvan alles, evenals in den oorlog, is verwoest, terwijl de schoonste bouwwerken zijn ingestort; en doen dat dan ook alleen 'lage demonen', zonder den wil van God? Neen, *dat alles* geschiedt door en met den wil van Hoogere machten, zonder dat wij kleìne menschen de reden en gevolgen ervan na kunnen gaan hier op aarde en in de geestelijke sferen; noch weten waarvoor dat alles noodig is. Alleen weten wij hierdoor dat een mensch-leven hier op aarde in het algemeen beschouwd weinig waarde heeft. Dit zoude wel het geval zijn als het leven *hier* alles was, maar niet nu wij weten dat de zoogenaamde dooden vol leven zijn en zich in de meeste gevallen gelukkiger gevoelen dan voor hun sterven.

Het is een vreeselijk zware beproeving aan het geheele menschdom opgelegd, doch waaruit de enkele mensch ieder voor zich hier of hiernamaals zeker voordeel zal trekken.

Al het kwade leidt tenslotte tot het goede, ook hier. Het is geen door demonen of duivelen in het leven geroepen en ontwikkelende strijd. Neen een zuiverende orkaan door besturende machten opgewekt om met geweld de volkeren te bevrijden van de lage hartstochten en neigingen: de verkeerde begrippen, de vastgeroeste constellaties en zoo veel meer door den vrijen wil van den mensch in het leven geroepen en gekoesterd. -

Ik laat hier volgen het oordeel van den Staatsraad Professor Struycken in het tijdschrift 'van onzen tijd' gegeven:

'Wie ernstig aan het herstel en de bestendiging eener vreedzame kultuurontwikkeling der volken wil medewerken, zij het bewust - hij heeft het thans opnieuw kunnen leeren - dat het geweldige proces der menschen-ontwikkeling voor het grootste deel geleid wordt door krachten, die de mensch in aard en omvang niet kan kennen noch beheerschen, terwijl het einddoel, aan de bereiking waarvan wij,

geslacht op geslacht, sinds eeuwen arbeiden, ons verborgen is en blijft; dat dus ook niemand zich heeft op te werpen als de architekt van een grootsch plan, naar hetwelk de wereldorganisatie, de gemeenschap der staten, zou moeten worden opgetrokken.

Rassen, volken, staten wil men ordenen in hunne ontwikkeling als ware het individuen en men kende de ziel niet van het volk waarin men leeft.'

En onlangs in een lezing te Leiden over den oorlog en het volkenrecht: 'Slechts hij, die in den oorlog den machtigsten cultuurfactor ten goede ziet, zooals Joseph de Maister in zijn "Oeuvre Divine par excellence," kan een lichtstraal zien in deze duisternis.' -

Duizenden in ons land en elders, alleen geleid door hun gevoel en oppervlakkig oordeel, geven de schuld aan één der machthebbenden; zonder geheel objectief het gebeuren te beschouwen; zonder voorbarig oordeel te vellen over Imperialisme, Maritisme of Militairisme of wel af- en wangunst: van een of ander persoon of land.

Alleen dat kunnen wij nagaan, dat deze oorlog onvermijdelijk was en *moest* plaats hebben, op het juiste oogenblik.

Een nieuwe aera moet ingeleid worden.

Vastgeroeste en de ontwikkeling belemmerende toestanden moeten, door vuur en vlam heen, worden losgewrongen om te kunnen komen tot een betere vermenging van volken en rassen; tot een hoogere opvoering van het Gods-idee en de moraliteit; tot het sluiten van een nauweren band tusschen de verschillende rijken, zonder ijverzucht, haat en wangunst onderling; met opheffing van alle belemmeringen die de onderlinge vrije gemeenschap belemmeren en kan leiden tot de geheele ontwikkeling van het Vredes-idee op aarde en om een of meer bonden van Staten met gelijke belangen en gelijke beschaving, in lateren tijd, mogelijk te maken.

Men moet eerst beginnen de macht van het materialisme: van het verstand boven den Geest te verbreken. De Geest moet zich weder verheffen boven het koele verstandsbegrip, om te komen tot een meer Geestelijk leven van vrede en geluk.

Zal dit alles door dezen grooten strijd tot mogelijkheid worden?

Het is te betwijfelen; 'oorlog baart oorlog,' maar dat hierdoor een grooten stap voorwaarts zal gedaan worden, na mogelijk nog zware naweeën, die de rijken zullen uiteen scheuren, dat is zeker. En wordt hierop gewezen in de verschillende voorspellingen en voorzieningen omtrent dezen oorlog en zijne gevolgen.

Waar komen nu die voorspellingen op neder? De voornaamsten wil ik hieronder laten volgen, zonder zelf te veel waarde te hechten aan hetgeen zij voorspellen. De loop der gebeurtenissen tot nu toe leiden daartoe allerminst.

Velen zijn ingegeven door vrees zooals die van de Berlijnsche zienster of door voorliefde voor haar land als die van Mad^{m}. de Thebes of uitingen van wat men graag wenscht, of denkt, zooals van de Haagsche ziener.

Ik herinner eerst aan een oude voorspelling uit de 12e of 13e eeuw, waarin gewezen wordt dat in de 20e eeuw een groote volkerenslag zal plaats hebben in Thüringen of het Schwarzwald, waarin de overwinning zoude behaald worden door een vorst die rechts te paard stijgt, en als gevolg zal hebben een groote verandering in de constellatie der verschillende rijken.

Deze geheel oude voorspelling latende voor wat zij is, wijs ik op die van de Berlijnsche zienares, overgenomen in den eersten jaargang 1897 van 'het Toekomstige Leven'.

Hierin voorspelt zij, onder meer:

Ie Onder de wereldberoemde oorlogen die in den aanvang der komende eeuw zullen uitbreken, zal het Duitsche rijk in de eerste plaats te lijden hebben. Vooral het jaar 1913 / 14 / zal een gewichtig oorlogsjaar voor Duitschland worden. De zienster ziet in een visioen: vreemde troepen voor Berlijn. De straten der stad bieden een aanblik van groote wanorde en verwoesting; de zegenzuil ingestort en staat nog slechts voor de helft; in de straten brandt geen licht. Doch een glansperiode zal wederkeeren; de zoon van den tegenwoordigen Keizer zal men de 'Leeuw' noemen en op den langen duur zal een groot rijk, machtiger dan nu, ontstaan.

IIe De Slavische volken zullen in niet te verwijderde toekomst een kolossale macht verkrijgen. - Oostenrijk zal van zijn hoog standpunt afdalen.

IIIe Frankrijk krijgt een Koning, welke echter weder verjaagd wordt.

IVe De Oostelijke Middelandsche zeelanden ondergaan ten gevolge van oorlogen, aardbevingen, verzakkingen en pest uitgestrekte verwoestingen.

Ve De geestelijke wereldhervormer, wiens geboorte ongeveer 1900 zal plaats hebben, zal van Duitsche ouders afstammen.

Tolstoy zegt in zijn toekomst-visioen dat het een Mongoolsche slaaf is en dat tot zijn komst in 1925, Europa zal beheerscht worden door een tweede Napoleon, die omstreeks 1915 zal optreden; een man van geringe militaire ontwikkeling, schrijver en journalist, uit het Noorden afkomstig.

Een somnambule uit Parijs - madame de Thèbes - had dergelijke visioenen als de Berlijnsche; in haar almanak voor 1914 en '15, o.a. het volgende:

Polen, lacht de toekomst toe - onze kinderen zullen het formeeren van een geheel nieuwe wereld beleven. -

1914 zal ons de geboorte brengen van een nieuw Europa. Eerst echter moeten de stroomen rood gekleurd zijn van bloed. -

Wij hebben niets te vreezen van de beproevingen van het lot. Frankrijk zal er vernieuwd uit te voorschijn komen.

Alles is onrustbarend in het lot van Duitschland. Het is niet de Adelaar van de overwinning dien de Keizer op zijn helm draagt. De worsteling tegen den Turk zal opnieuw beginnen, want deze moet heengaan, en hij zal heengaan. 1915: In het algemeen in de wereld een jaar van droogte en vulkanische werking. Jaar van woedende golven in

brandende zeeën. Landen overdekt (overstroomd?) en landen ontdekt. Oorlog eindigt tusschen Maart en Juni, '15.

Hetgeen uit dezen oorlog zal te voorschijn komen is reusachtig en geheel verschillend van hetgeen men denkt. Verrassingen zullen volgen op verrassingen.

Ik zie een Duitschland dat zichzelf verscheurt, Zuid tegen Zuid, Noord tegen Noord, het is de revolutie, de woede tegen de militaire aristocratie en de barbaarscheid van de landjonkers. - Een imitatie van het vroegere Frankrijk van de groote revolutie. Gijzelaars, moordpartijen, vonnissen, schavotten, alles bij elkaar, èn onderwijl is de vijand over de grens getrokken.... maar in elk geval geen Hohenzollern meer.

Oostenrijk valt uiteen. De Slavische elementen zonderen zich af van de Germaansche en deze laatsten sluiten zich aan bij Duitschland, enz. enz.

En ook een ziener in Nederland aanschouwde allerlei schriktooneelen van oorlog en ellende, die ook ons land niet zouden gespaard blijven.

In stemmen uit Hooger Wereld van September j.l. komt o.m. voor: Den 25 Maart schilderde een medium te 's-Gravenhage een op handen zijnde Europeeschen oorlog, die door Rusland zou begonnen worden. Zij spreekt van stapels lijken en veel bittere ellenden. In Rusland zou een revolutie uitbreken, die eindigen zou met het uitroepen van de Republiek. Nederland zoude er in betrokken worden. Zij schilderde dezen oorlog in tal van bijzonderheden.

5 dagen later werd dit visioen door een ander medium bevestigd.

Ook hij sprak van een grooten oorlog, die spoedig zoude uitbreken, door Rusland begonnen worden en alle landen van Europa zoude medesleepen. Hij sprak van millioenen dooden. Ook Nederland zoude er in betrokken worden. Voor Rusland zoude deze oorlog eindigen in een groote omwenteling, waarop volgen zou de uitroeping van de Republiek.

De redacteur schrijft: ‘Merkwaardig is nog, dat in beide voorzeggingen verzekerd werd: dat, *na* deze groote omwenteling in Europa, betere tijden voor de wereld zullen aanbreken en het licht zal worden.’

‘Hieruit blijkt dan, dat ook in de geestenwereld de naderende bloedige crisis bekend is, ja zelfs de bijzonderheden ervan voorzien worden.’

In het September-nummer van ‘Het Toekomstige Leven’ komen visioenen voor van een clairvoyant in den Haag op 25 Augustus 1914.

1e De Duitschers zullen er niet in slagen Parijs in te nemen.

2e De Duitsche Keizer zal *twee* zijner zonen verliezen en tevens *al* zijne koloniën.

3e Het Duitsche rijk valt uit elkander.

4e Enorme legers van gele (gekleurde) soldaten zullen landen in Brest en Marseille.

5e Deze legers zullen de nachtmerrie worden van het Duitsche leger.

6e De Russen, Franschen, Engelschen en Hollanders (sic) komen allemaal in Berlijn. Ook de Belgen trekken met een handjevol soldaten, dat van hun leger is overgebleven, met hun vaandel voorop, door de straten van Berlijn, bij wijze van demonstratie.

7e De Hollanders krijgen een stuk van Westfalen. (sic)

In het volgende nummer van dat tijdschrift komt nog van denzelfden helderziener voor: dat alles is een gevolg van Bismarck's testament, (sic). Hij liet een kaart zien waarop Duitschland, zooals Bismarck het wilde, zoude moeten omvatten: Nederland, België, een stuk van Noord-Frankrijk, het tegenwoordige Duitsche rijk, Denemarken,

de Westelijke en Poolsche provinciën van Rusland, Oostenrijk-Hongarije en een deel van het Balkan-Schiereiland.

Anderen wijzen of spreken van een testament van Edward VII, waarin Engeland de wereldheerschappij moet veroveren door Duitschland's handel en industrie te verpletteren.

'Testamenten, die zeker hoogstwaarschijnlijk niet bestaan.'

'De eerste zoude een prachtige kern vormen voor een algemeenen statenbond, doch dan zonder Eén hoofd als Keizer?'

'De vrede zal in Maart 1915 en in Zweden gesloten worden. Daarna komt een algemeene ontwapening.

Over twee jaren zal nog een groote oorlog uitbarsten in het verre Oosten.

Mogelijk worden nog meer voorspellingen aan het licht gebracht.'

Wij zullen deze voorspellingen, met hare verschillen, mogelijkheden en onmogelijkheden niet ontleden. Tot nu toe blijkt niet dat een van allen bewaarheid zal worden, tot in de uiterste gevolgtrekkingen; doch men weet niet wat nog gebeuren kan.

Zijn dergelijke voorspellingen gedachte visioenen van den ziener, beeld gegeven door

zijn herhaald denken aan politieke mogelijkheden of wenschen? òf ingevingen van geestelijke wezens, die oorzaak en gevolg beter kunnen volgen en bestudeeren dan wij menschen door onze beperkte vermogens kunnen doen en daardoor gevolgtrekkingen maken, die meer waarschijnlijkheid hebben dan wij kunnen nagaan?

Ik wil er alleen op wijzen dat hieruit blijkt dat de oorlog lang voorgevoeld is en men moet wel aannemen: onvermijdelijk was.

In de geestenwereld gevoeld is en van daaruit geleid wordt tot doeleinden die tot hooger ontwikkeling van het geheel moet voeren, en dat ook prof. Struycken meent, zooals ik reeds vroeger heb aangehaald: 'dat het geweldige proces der menschenontwikkeling voor het grootste deel geleid wordt door krachten, die de mensch in aard en omvang niet kan kennen noch beheerschen.'

Wij moeten dus als vast aannemen dat deze oorlog ontstaan is uit vroegere oorzaken niet alleen; maar dat het oogenblik waarop is bepaald door Hoogere machten, die den loop der dingen op aarde regelen en het juiste tijdstip vaststellen.

Zijn die geestelijke bestuurders dan ook aansprakelijk vooral de gruwelen die onnoodig plaats hebben? *Neen, duizendmaal neen!*

Ieder individu, elk afzonderlijk mensch is aansprakelijk voor zijn eigen daden, zijn denken en handelen en uitspattingen zooals nu plaats hebben. Het zijn persoonlijke daden, die afhangen van 'den vrijen wil' der oorlogvoerenden en van de personen die er bij betrokken zijn, opgewekt door wraakgevoel, haat of welke aandrift ook en voornamelijk bedreven onder den invloed van de bedwelming door het misbruik van alkoholische dranken veroorzaakt. De mensch wordt daardoor tijdelijk ontoerekenbaar voor zijn daden, daar hij daardoor de macht over zijn wil heeft verloren. Wij kunnen nagaan dat vele gruwelen, verwoestingen, misdaden en schendingen juist hierdoor en onder dezen invloed zijn gepleegd; daden waarover men later innig berouw betoont en zooveel mogelijk tracht te vergoelijken.

(Wordt vervolgd).

De Zijp-Looyenga's.
Roman door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 19).

'Ieder krijgt zijn beurt - vroeg of laat - dat is *mijn* geloof...', zei Fenna Zijp-Looyenga zuur....

En de innerlijke Schadenfreude van dit haar 'geloof' straalde daarbij uit hare oogen, - al trok haar mond een deelnemende plooi...

'Maar, met dat al... wat een handige diplomaat toch Uw zwager... U zal zien, hij wordt nog minister..!'

Fenna keek zuurzoet... 'Och-kom! Gelooft U dat werkelijk...? Ik niet...! Everard...' ze trachtte een soort minachting te leggen in haren toon - 'Everard is vréeselijk over het paard gebeurd, maar, of hij nu werkelijk zóó knap zou zijn...'

'Om minister te worden hoef je wraarachtig zoo "knap" niet te wezen - mevrouw -' lachte de ouwe heer, die zooeven de opmerking had gemaakt, 'maar, overigens, knap, en vooral slim, dat *is* Uw zwager! Dat kan niemand hem afspreken... Hij heeft die heele wordings-geschiedenis van de doleantie, en van de Vrije Universiteit, op een meesterlijke wijze benut voor zich en zijn partij. En, gelooft U me, de Leider zal

nu wel zorgen dat hij te zijner tijd zijn belooning daarvoor krijgt. Die neemt dan het volk voor zijn rekening en Uw zwager de aristocratie...'

Fenna, in haar burgerlijkheid, voelde zich, ondanks hare jaloezie, ineens tòch wèl gevleid er van in zulk een voorname familie te zijn ingetrouwd. Al gunde ze Everard die complimentjes en die mooie toekomst niet, toch voelde ze dat zijn aristocratische relaties ook haar-zelve releveerden, en dat deed haar dus volmondig beamen:

'Ja, ja, natuurlijk! Everard is *de* man hier in den Haag... Zonder Everard zou de heele partij niets beteekenen... 't Spreekt toch immers ook vanzelf dat zoo'n burgerjongendominee als de Leider...'

Maar ze moest afbreken, omdat de deur openging voor een nieuwen bezoeker.

't Was Maria-Anna, die overigens maar zelden verscheen op de ontvangdagen van hare schoonzuster. - Dan was de gedrapeerde piano in den hoek geschoven om meer plaats te maken; op de ouderwetsche canapé troonde Fenna-zelve, dik en ordinair, en aan de theetafel, in de porte-briseé, maakte Engel luidruchtig-giegelachtig het zich druk met de jongelui en jonge meisjes welke ze om zich heen trachtte te verzamelen onder het een of ander voorwendsel van hun bijstand te behoeven. Voor Maria-Anna's fijnere beschaving was in dit soort van schijngedoe altijd iets stuitends, waaraan zij zich, zoo eenigszins doenlijk, onttrok. Aan den anderen kant echter kon ze, terwille van haar man, een enkele 'jour'-visite nu en dan niet vermijden. Fenna lette scherp op dat wat haar vormelijk toekwam in zulke dingen.... - -

't Was de gewone onwaar-lievige vrouwenbegroeting, van dames die elkaar in den grond niet kunnen uitstaan. - -

‘Zoo aardig van je eens aan te komen...’ En Fenna kuste hare schoonzuster met spitse lippen, terwijl Engel ‘aan “tantetje” gauw gauw, een lekker kopje thee zou inschenken, - ze had ze net gezet. - -’

‘Ik kom van Frederique’, - vertelde Maria-Anna. - -

In het stilzwijgen dat haar komst had veroorzaakt viel die naam zoo ineens, dat ze er dadelijk door merkte hoe men zooeven had gesproken over Everard en diens vrouw. - -

En Fenna kwam meewarig-valsch: - -

‘Och-zoo, die arme Frederique.! - - En hoe gaat het er thuis? - - We spraken juist van haar zorgen. - -’

‘Ik vind dat Madeleine er heel slecht uitziet... Ze zal naar buiten moeten waarschijnlijk. - - Maar het ergste is dat met Francinetje; - - dat kindje kwijnt weg.’ - -

Iedereen keek visite-achtig-belangstellend... Maar Fenna herhaalde met onverholen genoegdoening haar ‘geloof’, daareven uitgesproken:

‘Ja, ieder krijgt zijn beurt - dat zei ik daar juist nog aan de de Witten. - - Everard en Frederique kunnen toch niet enkel geluk en voorspoed hebben. - -’

‘Och, enkel geluk en voorspoed! Wie kan dàt zeggen’ - antwoordde Maria-Anna, met een afwezigen blik in haar oogen. Want, voor haar geestesblik zag ze plotseling haar eigen koud, eenzaam interieur, waarin ze geen liefde wist te geven aan den man dien ze dat toch eenmaal eerlijk en oprecht had beloofd voor God. Het was de tweestrijd van haar leven. Ze kwam zichzelve voor als een bedriegster. Waarom liep ze niet van hem weg, als hij niet wilde scheiden van haar! En toch, had ze daartoe het recht? Maakte ze door zoo'n schandaal hem gelukkiger, en zichzelve beter? Of was deze berusting in den schijn slechts een uitvlucht, omdat haar opvoeding en fatsoen-opvatting zich verzetten tegen een opzienbarende daad, waardoor zij in haren kring onmogelijk zou worden? Ze wist niet; benijdde dikwijls in stilte de koele berekening-natuur of de ordinaire ijdelheids-zucht van karakters als Frederique en Fenna. Wat hadden die het voor zichzelven gemakkelijk...!

Fenna, nieuwsgierig, wou méér weten...

‘Hoe is Frederique er onder?’ - informeerde zij. - ‘Maakt zij zich niet ongerust?...’

‘Ik geloof het wel... Het treft ook wél ongelukkig! Want, je weet toch zeker hoe van de week de aanbieding plaats heeft van het schrijfbureau en den stoel, die cadeaux die de Amsterdamsche doleerenden Everard gaan geven, voor al zijn moeite en toewijding aan hun gekibbel. Dan moet er natuurlijk receptie zijn, en een dineetje daarna, aan de feestcommissie...’

‘Uw schoonzuster is in al die dingen wèl een kranige vrouw... dat moet men haar laten’, - prees de ouwe heer de Wit, - tot groote ergernis van Fenna, al knikte zij instemmend. - -

Maria-Anna harerzijds beaamde het volmondig. Ja, het was waar, Frederique was voor Everard ‘de’ echtgenoote bij uitnemendheid. En, al paste de rol die zij thans speelde ook volkomen in haar eigen eerzuchtsdroom, toch viel het niet te loochenen dat zij Everard wèl liefhad, en eerlijk enkel om zijnentwil steeds, van hun eersten huwelijksdag af, zich willig had aangepast aan zijn leven en zijn plannen. Dat Meinhard hem om die reden benijdde met recht, dat was voor haar, Maria-Anna, de doorn in haar eigen vleesch. Haar huwelijk was een vergissing geweest, een oplaaiing van haar jonge gevoel, die ze had gehouden toen voor levenslange liefde; Frederique

echter was door haar trouwen werkelijk één geworden met haren echtgenoot. Was het niet daarom dat Meinhard's kracht te loor ging, daarom, omdat zij, die hem liefde had beloofd, hem niet was dat wat hij van noode had: een hulpe tegenover hem in èlken zin, maar slechts optrad als zijn huishoudster, eene haar plichten nakomende vreemdelinge in zijn huis, die haar hart voor hem gesloten hield, zooals ze haar lichaam hem weigerde...?

'Ja, Frederique houdt zich magnifique', - prees ze daarom oprecht. 'Ze laat nooit iets van haar zorgen merken aan Everard - geloof ik. En daardoor kan hij zoo heelemaal zich geven aan zijn arbeid in de Kamer...'

Engel, in een flodderachtig toilet, van goedkoop fluweel en katoenachtige zijde, en groven kant, alles opgedirkt tot een quasi gekleede japon, kwam nieuwsgierig neven haar tante staan, het blaadje met het kopje thee in de hand: 'Madeleine kan er toch zeker niet bij zijn, bij die receptie?' - vroeg ze met kwalijk verborgen dezen ziekte-toestand haar nichtje wèl gunnen... 'Haar stem is bijna weg... En ze mag immers ook niet staan...'

'Neen, maar ze zal er zittend bij zijn... Je tante vindt dat beter... Ze behoeft immers ook niet véél te zeggen...'

Engel begreep wel dat tante Maria-Anna, als gewoonlijk, haar niet veel wijzer zou maken. Ze troostte zich dus door naast mevrouw de Wit te gaan zitten, en deze fluisterend te vertellen: 'Hoe die arme Madeleine het zich zoo vreeselijk aantrok... Daarvan kwam die plotselinge zenuwziekte... Mevrouw wist toch immers...?'

Neen, mevrouw wist niet... deed althans zoo... En Engel had dus de voldoening dat ze aan mevrouw de Wit en hare twee dochters kon vertellen, al quasi-medelijdend gesticu-

leerend en quasi verontwaardigd doende, ‘Hoe gemeen die dominee Velders - die nu geëngageerd was met die rijke, mooie freule uit Utrecht - aan die arme Madeleine het hof had gemaakt, zóó, dat Madeleine zich eigenlijk wel wat had gecompromitteerd met hem - van achteraf beschouwd... Maar enfin... Wie had ook kunnen denken dat...’ -

‘Engel!’ - vroeg Maria-Anna ineens, effen: ‘Hoe staat het met dien vriend van je.... hoe heet hij ook maar weer... luitenant... O ja,.... Sweerts Wyborgh?’....

Indien Engel's tanig gezicht voor blozen vatbaar ware geweest, zij had op dat oogenblik zeker een kleur gekregen van ergernis. Want, zij en hare moeder hadden een tijdje geleden héél opgeschroefd gedaan over luitenant Sweerts Wyborgh, - dien Engel toevallig tweemaal achtereen op een dineetje had ontmoet, en wiens tantes vlak tegenover hen woonden. Door dien gemeenschappelijken band hadden ze zich dadelijk heel wat illusies gemaakt over Joop Sweerts, die, volgens Fenna's verhalen, Engel terstond bijzonder opvallend had onderscheiden door allerlei attenties...

Nu, ineens, nadat ze hem heelemaal niet meer had ontmoet daarna, wist ze niet wat te antwoorden op tantes vraag, woedend op Maria-Anna, die heel veel bij de dames Sweerts aan huis kwam, en dus waarschijnlijk reeds lang wist, hoe al de verhalen over Joop's zoogenaamde hofmakerij aan Engel als gewoonlijk bluf van haar moeder en haar-zelve waren geweest...

Fenna spreidde beschermend de moederwieken uit over haar kieken:

‘O, Joop,... Jopie Sweerts’.., begon ze met een verteederde uitdrukking in haar stem, alsof de luitenant dagelijks bij haar aan huis kwam... ‘Ja, dat 's zoo'n aardige jongen, - - zoo vroolijk - - zoo'n aanwinst dat wij hem hebben’...

En ze wilde knipoogen naar Anna de Wit, om die in den waan te brengen hoe het iets heel bijzonders reeds was tusschen Joop en Engel. Maar, zooals het haar wel méér ging in zulke gevallen, ze had een gróóten flater gemaakt in haar zich willen groothouden. Want Maria-Anna, een veel intiemere kennis van de dames Sweerts Wyborgh dan zijzelve, antwoordde, met een onverholen spotuitdrukking om haar lippen:

‘Dan is 't wel jammer voor jullie dat hij weg is.... Je zult toch wel weten dat hij is overgeplaatst naar Amersfoort.... al sinds een week of drie...’

Noch moeder noch dochter waren op deze teleurstelling verdacht.... Engel liet haar ontsteltenis onverholen bemerken in den uitroep: ‘'t Is niet waar....?’ En mevrouw Fenna viel snibbig uit: ‘Nu, dat hadden Louise en Emma Sweerts me dan ook wel eens eerder kunnen vertellen.’

- - - - ‘Hé, noemen jullie elkaar tegenwoordig bij den naam?’ vroeg Maria-Anna, weer heel effen. Zij kende namelijk die hebbelijkheid harer schoonzuster, van allerlei menschen, met wien zij op den voet van meneer of mevrouw of freule stond, in te voeren achter hun rug om als intieme naamkennissen. - En het gaf haar een soort voldoening vandaag, door hatelijk te wezen, voor 't ongeluk van de afwezige Madeleine op te komen, hoe weinig sympathiek deze en hare ouders haar overigens ook waren.

- - - Op straat giegelden de meisjes de Wit er om. - -

‘Hoe vondt je die van Engel!.. Die zich vóórdoet alsof ze heel intiem is met Joop Sweerts, - en ondertusschen niet eens weet dat hij allang niet meer hier woont...’ - - stootte Anna hare zuster Eef aan.

‘Zulke “gaffes” zou mevrouw Everard Zijp-Looyenga niet maken; die is veel te diplomatisch voor zulke stommiteiten’, - hemelde papa de Wit, een collega van Everard toen hij nog rechter was in de provincie, diens vrouw op. -

Want Frederique, niet mooi, met een leelijk figuur, bezat nochtans dat zekere charme aan sommige vrouwen eigen, van weten lief te luisteren en weten lief belang te stellen schijnbaar, waardoor de meeste heeren haar héél hoog stelden...

‘Of dat waar zou zijn, wat Engel vertelde van Madeleine's zenuwziekte, en van dien dominee Velders?’ opperde mevrouw de Wit, goeiige dikkerd, heel blij omdat haar eigen oudste twee meisjes al getrouwd waren, en de andere, die nu in de wereld kwamen, er goed uitzagen, en blijkbaar zéér in den smaak vielen van de jongelui...

... ‘Ik weet niet... Die Engel is 'n nare kwaadspreekster’, veroordeelde Eef de Wit, - van Louise Zijp-Looyenga's leeftijd - het oudere, in hare héél jeugdige oogen reeds totaal gepasseerde meisje dat nog zoo graag wou jong doen... ‘Heusch mama, ik vind de andere Zijp-Looyenga's, de ouders van Louise, veel gedistingueerder om mee om te gaan...’

‘Ik-ook’, beaamde Anna volmondig...

Want, dat was inderdaad de algemeene opinie in den Haag. Niettegenstaande François en Fenna veel langer reeds in de residentie woonden dan Everard, die er zich eerst had gevestigd na zijn Kamerlid-verkiezing, toen hij zich geheel en al aan de politiek wilde wijden, was het toch een feit dat de voornaamheid en chic van de Zijp-Looyenga's eigenlijk eerst dóór dezen laatste was ingegaan in ècht Haagsche kringen. Komende uit het

Noorden, van waar ze stamden, en waar ze vermaagschapt waren met alle eerste families, voelden ze zich daar, in de oude provincie-hoofdstad, veel meer thuis en op de rechte waarde geschat, dan wáár ook elders in Nederland. Door Everard's komst in de Kamer echter namen ze in de residentie van lieverlede de positie in die hen ook daar toekwam. Everard verstond de kunst, van elke relatie die naar de wereld iets beteekende te maken, en daarna aan te houden. Zijn vrouw ondersteunde hem daarbij in alle opzichten, met takt en distinctie. Zijn dochters ook, Louise en Madeleine, vielen algemeen in den smaak, hadden de handigheid geërfd harer moeder in het zich weten te plooien en te schikken. Aan Fenna Zijp-Looyenga daarentegen had altijd in den weg gezeten hare vulgaire bluftoon, haar te veel laten merken dadelijk, hoè blij ze was met een Jonkheer te zijn getrouwd. En François, ofschoon zelf een deftig type van geposeerd rechtelijk ambtenaar, zat te veel onder haar, durfde te weinig zijn persoonlijken wil en persoonlijke opvattingen dóórzetten, om hare fouten in den mondainen omgang te kunnen verhelen. Zoo was ook Engel taktloos opgevoed, eenerzijds heel quasi-chic, met een gouvernante in plaats van naar school te gaan, en met Fransche en Engelsche conversatie-wandellessen, in gezelschap van een adelijk vriendinnetje; maar anderzijds toch weer heel burgerlijk; burgerlijk, door quasi-mooie maar heel slechtzittende japonnetjes, en door denzelfden vulgairen bluf-indringtoon harer moeder... Zij had heel veel kennissen. Maar de meeste dezer duldden haar slechts als iemand die men niet kon over het hoofd zien om haren stand, die men echter nochtans slechts accepteerde uit noodzaak. Hare nichtjes Louise en Madeleine daarentegen waren door diezelfde kennissen terstond opgenomen in hare exclusieve côterie, als iets dat vanzelf sprak, waarover niet werd geaarzeld. Ook dat was een stille wrok van jaloezie in den familiekring der Zijp-Looyenga's. Fenna toch voelde hoe ze hare schoonzuster met dat al eigenlijk moest dankbaar zijn, hoe de komst van deze eerst voorgoed had bevestigd hare eigen nog wankele positie. Daarom ontving ze haar gráág, en kroop haar in den zak, - en misgunde haar toch in stilte alles.

Wat Meinhard en Maria-Anna aangaat, zij-ook hadden zich nooit veel in het Haagsche leven ingeleefd; zij hadden, geen van beiden, éénige behoefte daaraan, zij, eene zoekende voor haarzelve onbevredigde natuur, die het leven onbestuurd leefde, zonder te weten wat er van te maken, zich niet thuis voelend in den orthodoxen kring waarin ze was ingetrouwd, hij, heelenal in zijn politiek en zijn eerzuchtplannen verdiept, te eerlijk-geloovig om de wereldsche bijpaden te willen bewandelen, waarvan zijn broer Everard wel wist hoezeer noodig zij zijn tot bereiking van een eerzucht-doel, eenzijdig daardoor, en exclusief in zijn veroordeelen en afkeuren. - -

Men - dat wil zeggen die ‘men’, die in den Haag meetelt, die den toon aangeeft, - sprak dus eigenlijk eerst van de Zijp-Looyenga's, beschouwde hen eerst als een der hunnen, sinds Everard en Frederique in de residentie waren komen wonen, sinds deze diners aanboden aan invloedrijke Kamerleden van welke richting ook, of van welke partij ook, mits zij maar van invloed en van naam waren, sinds deze zich wisten te pousseeren overal waar iets te halen valt van eer of van aanzien, - op welke twijfelachtige wijze ook - - maar... altijd met grooten takt en uitnemende distinctie.

(*Wordt vervolgd.*)

Gedachtenwisselingen.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. De plaats van den Pacifist.

Bij de beschouwing aan welke zijde een pacifist in dezen oorlog behoort te staan met zijn oordeel en sympathieën is het ten eenen male overbodig, de z.g.n. 'diepere oorzaken' na te gaan, die dan naar verluidt schuil gaan achter de mysterieuse wolken der diplomatie. De echte, eerlijke Pacifist, de anti-militairist, heeft uit den aard der zaak weinig crediet voor het geheimzinnig gedoe der diplomaten.

Voor hem ligt de schuld bij den aanvaller.

Hij kan onmogelijk eenige waarde hechten aan de bewering dat eenig land of volk tot den oorlog gedwongen kan zijn. Zulk een bewering, al ware die bewezen - wat bij geen der oorlogvoerenden van heden het geval is[1)] - heeft voor den pacifist geen waarde; aangezien in dit opzicht geen dwang kan bestaan. Geen zaak kan voor den pacifist zoo gewichtig zijn dat een oorlog er door gewettigd wordt.

Dit stelsel, consequent doorgevoerd, maakt een oorlog inderdaad onmogelijk en indien de idee van den eerlijken pacifist ingang vond bij alle mogendheden, dan ware er ook nimmermeer oorlog - de oorlogsuitgaven konden dan tevens enorm verminderen.

Alle mogendheden der wereld zouden zich dan hebben te verplichten aan te vallen die mogendheid, die, in eenig geschil, met geweld te werk ging en pacificatie weigerde, onverschillig of zulk een mogendheid gelijk had of niet - wat natuurlijk altijd een kwestie van appreciatie is. Dan ware oorlog onmogelijk.

Een mogendheid kon dan ultimatums stellen, desnoods troepen samentrekken - zoodra hij evenwel aanstalten maakte op eens anders erf

1) Ook in de bewering van Prof Anton dienaangaande zoek ik vruchteloos naar bewijs. Trouwens zulks is niet te bewijzen, omdat het altijd een kwestie van appreciatie blijft.

binnen te vallen, haalde hij zich de actie van alle volkeren der wereld op den hals, die, eenmaal begonnen, niet ophielden hem te tuchtigen, totdat hij met ootmoed en in deemoedige termen erkende dat hij had gezondigd door met geweld zijn eigen rechter te zijn, inplaats van zijn geschil te onderwerpen aan het oordeel van de geheele beschaafde pacifistische wereld.

Ware zulk een streven, zulk een taktiek reeds in Augustus j.l. gevolgd er zou geen sprake van oorlog zijn geweest.

Oostenrijk zou het niet hebben gewaagd zijn eigen rechter te zijn. Het zou geweten hebben, dat, zoodra het met zijn leger de Servische grens was overschreden, niet slechts Rusland, maar ook Duitschland en Frankrijk, Italië, Rumenië, enz. enz. zijn land waren binnengevallen en dat het zich een aderlating op den hals zou halen, die het den lust tot vechten voorgoed benam.

Zoodoende zou een oorlog totaal onmogelijk zijn. Want immers de beste waarborg is - helaas - het eigenbelang. Het zou in het belang van ieder land zijn er voorgoed van af te zien, zijn eigen rechter te zijn. Want iemand die zijn eigen rechter is, is altijd partijdig.

De vraag nu: ‘of het dan niet billijk was, dat Oostenrijk los trok op Servië, het land dat tegen hem kuipte en waaruit een moordenaar een prins en een prinses vermoordde,’ laten we liever aan de beoordeeling van de lezers. Wij voor ons, als goede pacifisten, zien niet in, waarom om de daden van een regeering of enkele partijdrijvers een geheel volk, een paar honderduizend onschuldige vrouwen en kinderen moeten lijden al de gruwelen van den oorlog. Waarlijk, die schuldigen zijn altijd persoonlijk wel te vinden. Onder deze omstandigheden zou het onmogelijk zijn een land tot oorlog te dwingen. Men kon dan politieke kuiperijen op touwzetten tegen eenig land - goed, zulk een land had er zich niets van aan te trekken of kon desverlangd hetzelfde doen tegenover zijn tegenpartij. Men kon het uitschelden in couranten - het beleedigde land kon hetzelfde doen of in een waardige houding zijn superioriteit bewijzen. Maar nooit zou men kunnen komen tot handtastelijkheden. En daarom zou dan ook zoo'n klein kakelpartijtje zoo erg niet zijn, want de spanning ervan was weggenomen.

Neem bijv. Servië. Men zegt dat het door politieke agenten Bosnië wou losmaken van Oostenrijk - echter louter *door propaganda* - dus *niet* door geweld. Welnu, Oostenrijk had dan natuurlijk volle vrijheid een propaganda daar tegenover te stellen. En waarom zou men door geweld een volk bij zich trachten te houden dat niet bij U wil zijn - zooals Freule Lohman zoo terecht zei van België en Nederland.

Het eigen rechter zijn, dat is het wat de wereld uit moet. Eerst dan is er hope voor de toekomst.

H. VISSER.

II.

Ik ontving onderstaanden brief, die ik aanneem bedoeld te zijn als gedachtenwisseling, wijl hij geschreven is op afzonderlijke vellen, en dien ik zeer gaarne publiceer omdat hij mij gelegenheid biedt een groot misverstand weg te nemen:

DEN HAAG, 18 - II - '15.

Jonkvrouwe A. de Savornin Loman.

Hier.

Uw blad ‘de Hollandsche Lelie’ lees ik altijd met genoegen; het spijt mij echter, dat ik dit keer zoo onaangenaam getroffen ben door een stuk van Uw hand, getiteld ‘Onverdachte getuigenis’ en wel door Uw uiting tegen ‘Israëlieten, wier groote kapitalen, enz.’ Waarom gaan hun kapitalen den Israëlieten (ik zou liever zeggen Joden) meer ter harte dan andere groot-kapitalisten.? Wanneer die Joden zulke materialisten volgens U geworden zijn, is dit niets anders dan een gevolg van het uitsluitingssysteem, door de volkeren, waaronder zij leefden, op hen toegepast.

Ik ben zelf Jodin, en heel trotsch er op tot dat volk te behooren, een volk, wat naar uw meening niets dan sjacheraars en woekeraars onder zich telt, naar mijn meening echter is een volk van de hoogste cultuur, het grootste idealisme, en de oudste beschaving.

Met de meeste hoogachting,

LOUISE VAN PRAAG.

Huijgensstraat 20.

Antwoord red:

Tot goed verstand van de zaak zij hier nauwkeurig de geheele bedoelde passage herhaald:

Zij, (*de pers) wordt geleid door finantieele invloeden, dikwijls van het vuilste soort*, *door jacht naar ordelintjes*, *door diplomaten achter de schermen*, *door Israêlieten*, *wier groote kapitalen boven elk ander belang gaan*, *enz. enz.*, *zij draait met alle winden.* (*Lelie van* 17 *Febr. blz. 490.*)

Het is mij eerlijk gezegd een raadsel, hoe Louise van Praag in deze opsomming van verschillende oorzaken, die de pers partijdig maken achter de schermen, kan zien of lezen iets beleedigends voor de Israëlieten als zoodanig. Immers, dat die door hunne zeer groote kapitalen den wereldhandel en de wereldpers méér beheerschen dan de christenen, dat toch is een feit dat niemand, ook geen enkel onpartijdig Israëliet, kan tegenspreken. Daardoor hebben deze heeren allerlei belangen achter de schermen van internationalen aard. Denk maar eens aan den reusachtigen invloed op finantieel gebied der Rothschild's, Oppenheimer's, dien van Sir Ernest Cassell (den boezemvriend van wijlen Eduard VII), die van de van Raalte's (Amerikanen), enz. *Ik* heb in bovenstaande *mijne* woorden noch van ‘sjacheraars’ noch van ‘woekeren’ gesproken. Veel minder aan zulke hatelijkheden gedacht. Ik ben b.v. overtuigd dat de Christen-firma Krupp opkomt voor *hare* reusachtige belangen, zoo goed als de Israëlieten opkomen voor de hunne.

Heeft mevrouw van Praag zich door mijn uitdrukking gegriefd gevoeld, ik bied haar van ganscher harte mijn excuus aan, haar de verzekering gevende hoe ik in de Lelie, jaar in jaar uit, heb getuigd van mijn achting voor die Israëlieten juist bepaaldelijk, die, als zij, hun afkomst en oorsprong erkennen en hooghouden, terwijl ik bovendien onder mijne eigen persoonlijke kennissen vele vrienden bezit die gedoopte of ongedoopte Israëlieten zijn, rijke zoowel als arme, menschen met wien ik even gaarne omga, als met welken anderen ‘Christen’ ook; evenzeer als ik onder de Engelschen en de Franschen vele persoonlijke goede vrienden tel, hetgeen mij

even weinig belet over de Fransche en de Engelsche staatkunde en de pers in die landen thans eerlijk mijn afkeurende meening te zeggen, als mijn groote sympathie voor Duitschland en voor mijn Duitsche vrienden mij niet weerhoudt te erkennen dat menig Duitscher vulgair of hoogmoedig optreedt, dat menige Duitsche vrouw zich heel slecht kleedt, en dat ik het Duitsche bier-drinken en duelleer-systeem hoogst afkeurenswaardige gewoonten vind. Ik herhaal, ik kan mevrouw van Praag eerlijk verzekeren, dat ik er niet aan heb gedacht haar of haar volk te willen grieven, of met de mogelijkheid zelfs rekening hield te zullen worden misverstaan. Ik bied daarom zoowel haar als allen die hare opvatting deelen *gaarne* mijne verontschuldigingen aan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Open Brief aan Jonkvr. Anna de Savornin Lohman, Den Haag. Deventer, 15 Febr. '15.

Geachte Freule,

In de 'Hollandsche Lelie' van 10 dezer komt in Uw stuk 'Indrukken' de volgende passage voor:

'*Men heeft op den Tsaar geschoten! Na een revue! - En slechts een totaal onschuldige kozak is het slachtoffer geworden! - De Russen hier - die wezenlijk in letterlijken zin Nauheim verpesten in deze dagen, want zij zijn meest alle arme*, *vuile*, *Russische Joden uit Polen*, *die niet weg mogen*, *of wel beweren geen reisgeld te bezitten*, - *staan in dichte drommen bijeen*, *en bespreken hevig gesticuleerend het gebeurde. Nooit is dit door alle badplaatsbezoekers van ook maar eenigszins fatsoenlijk gehalte steeds innig gehate zoodje van vuilikken mij zóó onsympatiek geweest als sinds deze oorlog uitbrak! O, ik weet wel*, *dat zij het niet helpen kunnen, zoo min als ik. Maar wat doen zij hier, welke geheime complotten broeien ze uit*, *met hunne valsche*, *sluwe tronies en hun smerige kaftans*, *waaronder zij gewoonlijk een goed gespekte beurs verbergen! Verborgen onder den schijn van armoede, welken schijn zij zoo kostelijk verstaan aan te nemen*'*!*

Ik heb als Jodin aan dit stukje 'stichtelijk' proza hevig aanstoot genomen, en het heeft mij verbaasd, dat het uit de pen heeft kunnen vloeien van iemand, die te pas en te onpas den lezers van haar blad onder de oogen brengt, dat zij een 'persoonlijkheid' is, een 'karakter', iemand, die niet bekrompen denkt als de groote massa, maar een ruimen blik heeft op menschen en zaken.

Het heeft mij verbaasd. Immers bovenstaande regelen geven blijk van groote oppervlakkigheid en domme bevooroordeeldheid, eigenschappen, welke met die van een 'persoonlijkheid' niet te rijmen zijn. Er spreekt eenvoudig uit de onberedeneerde Jodenhaat van de massa, die niet denkt, dikwijls onjuist voelt en haar oordeel vormt naar uiterlijkheden. En dit, terwijl U in Uw blad bij gelegenheden meermalen de phrase lanceerde, dat U tegen de 'Israëlieten' als zoodanig niets hebt!

In dezen oorlog nu gaat Uw hart uit naar de Duitschers en is fel gekeerd tegen de Russen, iets, wat Uw goed recht is. Maar zij, die het nu 't eerst bij U ontgelden moeten, zijn de Russische Joden, welke U in Nauheim ontmoet hebt, menschen, die natuurlijk

part noch deel aan de gebeurtenissen hebben, die, in hun land teruggekeerd, zoowel tijdens als na den oorlog met hun rasgenooten van alle Russische staatsburgers het zwaarst te lijden zullen hebben, menschen, van wie bijna met zekerheid te zeggen is, dat zij weer voor de zooveelste maal het kind van de rekening zullen worden.

En wat hebben zij misdaan? Zij zagen er niet gesoigneerd uit! Hun kaftan was te veel gedragen en misschien in eenige dagen niet afgeborsteld, hun handen waren waarschijnlijk niet schoon. Ik verlang dit allerminst te verdedigen. Integendeel. Maar is dit een motief voor U, die naar ik dacht, meer ziet dan de oppervlakte om met zoo'n minachting te spreken van ‘innig gehate zoodje van vuilikken’? Wat weet U inderdaad van deze menschen af? Kent U hen al, als U hun kaftan ziet? Geeft deze een kijk op hun karakter, op hun gemoedsleven? Acht U het onmogelijk, dat menschen met een dergelijke kaftan een hoogstaande levensopvatting hebben, een nobele levenswijze? En natuurlijk hadden zij de traditioneele goed gespekte beurs! Immers welke Jood ter wereld heeft die niet?! Maar is het U werkelijk ernst, wanneer U zichzelf afvraagt, ‘welke geheime complotten ze uitbroeien’? Hebt U inderdaad in elken Rus (in casu Russischen Jood), die voor zijn gezondheid in Nauheim was, een spion gezien? 't Is bijna niet te gelooven!

O, de ironie, de bittere ironie, die ‘beschaving’ heet! Het wordt ons telkens opnieuw bevestigd, dat wij Joden van haar niets te verwachten hebben. Als een pantser, waarop de pijlen van vijandigheid en onverdiende minachting afstuiten, beschermt ons de leuze ‘selfhelp’. Wij Zionisten bouwen voor ons veel gesmade en onrechtvaardig bejegende volk een eigen huis, en wij weten, dat het eens tot stand zal komen, ondanks de ontzaglijk groote moeilijkheden, die zich juist in dezen tijd weer boven onze hoofden opstapelen. Het is ook niet, omdat Uw giftige woorden mij persoonlijk diep getroffen hebben, dat ik U het bovenstaande schrijf, slechts om Uwen lezers te toonen, dat wij Joden ons niet zonder meer beleedigen laten.

Overigens zult U in de toekomst nog veel liefelijks over Joden schrijven kunnen, zonder dat ik in de gelegenheid zal zijn te protesteeren, daar ik ‘de Lelie’, na het blad verscheiden jaren gelezen te hebben, sedert Januari j.l. niet meer lees (het nummer van 10 dezer kwam mij toevallig in handen). Vroeger interesseerde een groot gedeelte van den inhoud mij, in den laatsten tijd vind ik Uw blad hoogst onbelangrijk en Uw geschrijf over den oorlog zeer onverkwikkelijk. En dat nog wel, terwijl ik, evenals U, sedert het uitbreken van den oorlog pro-Duitsch ben geweest. De wijze, waarop U het goed recht van de zaak der Duitschers bepleit, is mij zóó onsympathiek, dat ik voor dergelijke spijze van hoofd en hart heb bedankt.

Ik vlei mij allerminst met de gedachte, dat deze mededeeling U ook maar eenigszins treft, doch ik achtte het niet verkeerd, U eens te doen

weten, dat er buiten hen, die U (zie de correspondentie-rubriek in Uw blad) zoo kwistig lof toezwaaien, menschen zijn, die Uw werk niet apprecieeren kunnen, die Uw blad in den laatsten tijd absoluut ongenietbaar vinden en uitzien naar lectuur, die wat meer verheft.

ETLINE VAN SON.

Noot Redactrice:

De toon van dit schrijven - die zoo hemelsbreed verschilt van dien eener beschaafd optredende Israëliete als Louise van Praag - doet mij helaas eenigszins denken aan dien van die achterbuurt-kijvende, op luiden toon scheldende Israëlieten, die de oorzaak zijn dat 'Jodenbuurten' dikwijls angstvallig gemeden worden door Christenen, en die door hunne scheldende gedragingen en gesticulaties de dankbare stof leveren voor zekere caricatuur-teekenaars in de Fl. Blätter, enz. Mej. van Son zal mij dan ook ten goede houden, dat ik mij inderdaad - zooals zij aan het slot van haar schrijven terecht zelve veronderstelt - met háár *niet* inlaat.

Indien ik haar schrijven publiceer en beantwoord, dan is het enkel om het zakelijke gedeelte erin, overgenomen uit Indrukken, welke zinnen wellicht evenzeer verkeerd kunnen worden opgevat, als die andere uitdrukking welke Louise van Praag onaangenaam aandeed. Voor degenen, die het zeer aparte soort 'kaftan'-Israëlieten, dat de badplaatsen overstroomt, niet kent, en misschien even weinig van hen op de hoogte is, als Etline van Son, zij hier ter opheldering uitdrukkelijk verzekerd, dat ik aan geen hatelijke bedoeling tegen de Israëlieten als natie heb gedacht, maar nochtans, zonder eenige aarzeling, herhaal mijn uitdrukking: Nooit kan dat zoodje van vuilikken mij onsympathieker zijn geweest. Immers, deze vuilikken - een ander woord is niet voor hen gebruikelijk - verpesten in de oogen van alle fatsoenlijk-denkende menschen, zoowel Israëlieten als Christenen, van alle natiën, alle badplaatsen waar een aangenaam klimaat is, speciaal Bad-Nauheim, Wiesbaden, Carlsbad, de geheele Fransche Rivièra, Montreux, enz. Zij komen daarheen (van zeer verre, dus *kunnen* niet 'arm' zijn) uit Russisch Polen, uit Gallicië, (*Oostenrijk*) en uit Posen (*Duitsch* Polen). Zij doen zich zeer schunnig voor, maar betalen met dat al goede pension-prijzen, dure artsen, dure baden. Hunne smerige kleederen maken hen tot een gevreesd gezelschap op elke bank op publieke plaatsen, daar zij meestal een zeker niet nader te omschrijven ongewenscht gezelschap op hoofd en lichaam mede-voeren. Door deze *opzettelijke onbeschaamde* vuilheid toonen zij dus zeer zeker een innerlijke minderwaardigheid. Alle fatsoenlijk-denkende menschen, ook Israëlieten, leggen er dan ook een angstvalligen nadruk op, dat dit geheel àparte genre van Israëlieten uit Polen (Russisch, Duitsch en Oostenrijksch Polen) *niets* te maken heeft, noch met het Russische volk, noch met het Duitsche of Oostenrijksche, *ook niet wat het Israëlitische gedeelte daaronder aangaat.* Dat zij een geheimen invloed en een geheime onderlinge samenwerking hebben, is evenzeer een algemeen bekend feit. *Dat* is juist de reden dat men hen vreest en ontziet, ondanks hunne zoo algemeene onwelkomheid, dat, èn hunne in den grond goedgespekte beurzen, onder alle schijnbare armoede verborgen. Van *welken* aard deze geheime invloeden zijn kan ik niet nagaan; ik deed in mijn Indrukken dienaangaande slechts een *vraag.* -

Tot slot nog dit: ik heb in Duitschland, waar de artsen bijna zonder uitzondering Israëlieten zijn, gedoopte of ongedoopte, maar dan toch in elk geval naar hun *ras* Israëliet, bijna steeds Israëlitische artsen gehad. Van hen weet ik hoe zij deze bovengenoemde cliëntele niet altijd durven noch willen weigeren, maar ze in afzonderlijke wachtkamers moeten ontvangen om hun uitgesproken *vuilheid.* Overigens dat ik, ook hier in Holland, onder mijn persoonlijke vrienden, vele Israëlieten heb, dat ik over dit volk herhaaldelijk en met de meest mogelijke sympathie voor hunne deugden heb geschreven in de Lelie, dat is overbekend, dat zal ik blijven doen, en ik zal mij steeds blijven aanbevolen houden voor eerlijke opmerkingen of bezwaren, gesteld in den fatsoenlijken toon van Louise van Praag.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Annie K.H. - Gij schijnt niet te weten, dat Uw feuilleton reeds lang is opgenomen in de Lelie, op Uw eigen verzoek aan den uitgever. Er is echter geen sprake van dat ik méér dan dat eene feuilleton van U plaats waar daartoe geen enkele reden bestaat, noch om op al Uw particuliere klachten in te gaan. De Lelie is ten eerste geen liefdadigheids-inrichting om wat te verdienen, en ten tweede zijt gij-persoonlijk, dank zij Uw omstandigheden, geenszins zoo bijzonder bemedelijdenswaardig. Het komt mij, om een eenigszins zacht woord te gebruiken, zéér zonderling voor dat gij, noch abonnée noch zelfs blijkbaar Lelie-lezeres zijnde, U-zelve nochtans het recht toekent telkens ‘op weg naar mijn huis te zijn’, U telkens beklaagt mij dan niet thuis

te vinden, en van mij thans op vrij hoogen toon *particulier* antwoord verlangt. Misschien leeft gij in Uw herinnering nog in de dagen mijner voorgangster, maar, *die* dagen zijn voorbij.

Jo. - Ook gij zijt het geheel eens met mijn antwoord aan den Padvinder Druif. En vooral doet het mij-persoonlijk plezier wat gij naar aanleiding daarvan schrijft omtrent Baden Powell:

Laten wij eens eenige jaren teruggaan. Jaren geleden waren wij Nederlanders diep verontwaardigd over Engeland. De handelwijze van dit land tegenover Transvaal was min. Onze regeering liet een harer booten gaan om Paul Krüger te halen. Hij werd door ons, oud- en jong-Holland, gehuldigd. En, wat gebeurde er verleden jaar? De man, die, zooals U terecht schrijft, de Transvalers beroofd heeft van hun vrijheid, werd door ons jong Holland het militaire of padvinders-saluut gebracht.

Och, wij Nederlanders zullen wel altijd blijven: menschen die met den wind meedraaien. Want kijkt nu in dezen tijd eens! Al wat Duitschland doet, wordt veroordeeld. Deed Engeland niet insgelijks met Transvaal; en wat doen wij, Nederlanders, met Atjeh? Zoude 't niet gelijk staan met wat Duitschland deed met België, ofschoon ik dit niet goedkeur. U moet niet denken dat ik de gruwelen, die gebeurd zijn, goedkeur, maar, wanneer er eenmaal ook hier oorlog is, zoude er dan ook door ons eigen volk niet 't zelfde kunnen gebeuren? Onder elk volk is schuim, en zeker ook wel onder ons Nederlanders. Laten wij toch nooit vergeten dat wij Germanen zijn, slaat de geschiedboeken op; en voor Christus' geboorte leefden de Batavieren, die van Germaanschen oorsprong waren, in ons land. Maar de menschen laten zich ompraten door mooie opgesmukte verhalen van couranten.

Ziet ge, elk Uwer woorden is mij zoo uit het eigen hart geschreven, dat ik ze *moest* overnemen letterlijk. Het doet me zoo goed namelijk als er menschen zijn die *niet* vergeten, die over die schandelijke ‘inspectie’ indertijd, door een Baden Powell, onzer Hollandsche jongens, denken met dezelfde minachting en dezelfde schaamte die ik voel over zulk een vernedering van ons volksbewustzijn. En ook in zake Atjeh hebt gij zoo volkomen gelijk. Elk eerlijk Indischman zal U dat toegeven, en elke eerlijke militair eveneens. En dien Atjeh-oorlog óók danken we feitelijk aan **Engeland**!

Denkt ge overigens niet met mij, dat elke rechtgeaarde Duitscher de Belgische gruwelen evenzeer zal afkeuren als gij en ik dat doen, voor zoover deze gruwelen op wáárheid berusten! Maar, het is daarmee als gij-zelve schrijft: Indien *wij* er in betrokken worden, dan zullen wij óók onze monsters tellen onder onze soldaten en gemobiliseerden, wij, en èlke natie.... 't Slot van Uw brief, hierboven door mij geciteerd, teekent de menschen juist zooals zij *zijn* in al hun kleinzieligheid. De courant praat hen om, de lijfscourant bij wie zij zweren. En zij geven er zich geen rekenschap van welke financieele belangen de *machthebbers*, de *aandeelhouders* dezer courant, achter de schermen drijven om zoo en niet zus te schrijven, noch welk pennelikker-zoodje, zonder eenige eigen meening of eigen oordeel, zich laat *gebruiken* tot dit nobel werk (zoodat er b.v. vele ‘journalisten’ zijn, die heden, aan *dit* Blad geplaatst, *deze* richting luidkeels verkondigen, en morgen, aan *dat* Blad overgegaan, precies de omgekeerde hebben, enz., enz.). Voorbeelden daarvan weet ik te over. - Maar het stomme publiek slikt alles.... In zake het Eerewoord was de heer Dibbetz,

die als oud-militair het kan weten, zoo vriendelijk een artikel te schrijven, waarop ik Uw aandacht vestig...

H.v.W. - Ik beantwoord U liever per Lelie-corr. wijl uw vraag eene is die wellicht meerderen interesseert. Allereerst echter betuig ik U mijn innige deelneming met uw verlies. Wat nu de daaruit voor U volgende verandering aangaat, ik zou zonder voorbehoud zeggen dat gij geen betere woonplaats kunt kiezen dan den Haag. Voor alleenstaande dames in 't algemeen gesproken is de residentie steeds het Eldorado, maar in uw bijzonder geval is zij zeer zeker bovendien de plaats die het meest zal beantwoorden aan uw cosmopolitische levensopvatting. Ik-voor-mij vind den Haag de ruim-den-kendste en meest internationale stad van Nederland, reden waarom ik er *blijf* wonen ondanks het voor mij beslist ongunstige klimaat. De Fransche opera, die U zoo aantrekt, kunt gij hier hooren; men heeft hier ook op ander kunstgebied zeer véél, ook speciaal in zake Fransche lezingen, enz., waar uw smaak en belangstelling zoo franschgezind zijn. In zake duurte is het hier in sommige opzichten, speciaal kleeding, duurder dan b.v. in Amsterdam, maar woningen zijn daarentegen hier goedkooper. De belasting is overal, in elke groote stad, hoog. Pensions, gem: kamers, huishoudens waar men 'betalende logés' opneemt, in een woord alle soorten van onderdak, en tegen alle prijzen, vindt gij hier overvloedig in alle stadsgedeelten. Het beste zou zijn een advertentie te plaatsen. Ik zou U echter alles om en bij het Holl: spoor (waartoe ook de door U genoemde straat moet gerekend worden) in Uw omstandigheden ontraden; voor een dame als gij is die buurt niet dat wat gij vermoedelijk zoekt. Duinoord daarentegen wemelt van dames van uw genre, en ook van pensions, enz., waar zij even fatsoenlijk als veilig, en toch niet te duur, wonen, en dikwijls daardoor ook aangename aansluiting vinden. Echter, het *is* daar inderdaad zéér koud, en het waait er voortdurend. Hiermee kom ik op de klimaatquaestie. Daarin kan noch durf ik U raden. Naar wat gij mij schrijft, vrees ik dat het klimaat - hier, vochtig, voor rhumatieklijders ongeschikt, - óók voor U even weinig zal deugen als voor mij, die eigenlijk de droge Geldersche lucht moest hebben, en geen zeelucht. De vraag is dus in hoeverre gij Uw gezondheid overwegender acht dan Uw begeerte naar het Haagsche leven. Ik ken de lucht Uwer tegenwoordige verblijfplaats niet, maar meen dat die uitteraard een andere zal zijn dan de Haagsche... Kunt gij niet òf het tijdelijk probeeren òf anders Uw medicus om raad vragen? Blijkbaar gaat het U als mij, en zoudt ge eigenlijk in gansch ons vochtig landje niet mogen wonen, maar het droge klimaat van Zwitserland of de Riviera behoeven. Waar gij echter na den oorlog vrij zijt te gaan waarheen ge wilt, is er dunkt mij geen bezwaar tegen om het zoolang hier in den Haag te probeeren, tot we vrede

krijgen. Ge kunt dan daarna Uw geliefd Frankrijk opzoeken, en *ik* zal U benijden uit den grond van mijn hart als ge de heerlijke lucht inademt van Menton en Cap-Martin. Of nog beter, maar óók verder, die van Egypte... Daar zult ge echter des zomers niet kunnen blijven; aan de Riviera desnoods wel, overigens is de reis van daaruit naar een koelere streek ook niet zoo duur dan eene elken zomer vanuit Egypte naar Europa.

A.O. te Dusseldorf. - Door bemiddeling Uwer Holl. vrienden ontving ik Uw schrijven, waarop ik *fier* ben, reden waarom ik het hieronder dankbaar afdruk:

Düsseldorf, *28.1.15.*

Freule A. de Savornin Lohmann

Uitg. der '*Holl. Lelie*'.

In het '*Düsseld. Tageblatt*' *van gisteravond las ik een artikeltje*, *overgenomen uit Uw tijdschrift*, *en stond ook in hetzelfde blad:* '*Der Soldat und sein Kaiser*' *van Walter Bloem. Daar het laatste*, *zoo te zeggen*, *een antwoord is op het eerste*, *neem ik de vrijheid U het nummer der courant toe te zenden*, *in de meening*, *dat het U interesseeren zal. U kunt niet begrijpen hoe goed het mij*, *als* '*Holländerin*', *doet dergelijke berichten als het Uwe te lezen. Voor couranten als de* '*Telegraaf*' *en consorten schaam ik mij diep. Uit deze spreekt maar al te zeer den invloed van het Engelsche Kapitaal.*

Met de meeste hoogachting

A.O.

Ik heb de courant met het stukje van Walter Bloem echter tot hiertoe *niet* ontvangen. De post uit Duitschland is in de laatste dagen zeer lang onderweg. Dus komt zij misschien nog.? Mijn zeer hartelijken dank.

Vereering. - Hartelijk, hartelijk dank voor uw schrijven. O ge weet niet half hoeveel genoegen gij mij deedt met uw geschenk. Maar, ook thans door uw woorden aan mij. Ik wil trachten U ook particulier nog te schrijven, doe het in elk geval voorloopig langs dezen weg. Wat heeft die bloemist uw order mooi en tevens eerlijk uitgevoerd! Ieder, die het zag, vond het iets *bijzonders.* Natuurlijk interesseert het mij zeer te vernemen welke dame (uit den vroegeren tijd) door U met zooveel sympathie wordt bedoeld. Maar, ik mag niet onbescheiden wezen, nietwaar! Het is heerlijk zulke herinneringen te hebben aan iemand die een goeden invloed op ons had! Hartelijk gegroet, voorloopig langs dezen weg.

Eene Medestrijdster. - Ik zond U dat stuk enkel terug uit *dringend plaatsgebrek.* Ik wil namelijk zoo graag eerst een spoedige beurt geven aan Uw ander artikel. En er is zooveel dat wacht, terwijl de lezers altijd boos zijn als ik-zelve óók niet mijn wekelijksch aandeel lever. Prettig en opwekkend is dit alles natuurlijk zeer, maar het gevolg daarvan is dat ik wel eens moet weigeren. - Ach, lieve mevrouw, U zijt nog een idealiste m.i., waar U gelooft dat 'de' vrouw en 'de' menschheid ooit zullen leeren *denken.* Al organiseert gij ook nog zoovele avonden, en al schrijft gij ook nog zoovele artikelen, gij zult nooit méér bereiken dan het overtuigen van *enkelingen.* Daarom ook ben ik het in principe wèl eens met U dat de vrouw het toekomstig geslacht in haar hand heeft. Maar... gij zult de vrouw, als algemeenheid nooit maken tot iets anders dan wat ze nu is: een oppervlakkige ijdeltuit, evenzoo goed als de man, als algemeenheid, niet meer is of ooit wordt, dan een oppervlakkige egoïst. - Het is juist *omdat* de menschen zoo laag staan, dat men de dieren hoe langer hoe

meer gaat hoogstellen, indien men veel ondervinding opdoet. Ik ben waarlijk niet de eenige die dat getuigt. Ik deel deze meening met duizenden geleerden en kunstenaren en hoogstaande menschen, de geleerde wereld door, in verleden en in heden. -

M.J.K. (Ned. Indië). - Het gedichtje plaats ik gáárne. Gij hebt voor U-zelve een moeilijk karakter *omdat* gij *nadenkt.* Diegenen die dat niet doen in het leven (de groote meerderheid dus), die hebben het voor zich-zelven zoo gemakkelijk. Maar ik denk erover als gij: het is een negatief geluk, dat ik hen geenszins benijd. - Ge wilt mijn opinie weten over die door U meegedeelde voorbeelden. Wel, ik geloof dat ge die dingen zoo ernstig opneemt omdat ge nog jong zijt. Hoe ouder men wordt, hoe meer men dergelijke gezelschappraatjes beschouwt als iets zoo onbenulligs, dat men er geen oogenblik bij stilstaat nadat ze gesproken zijn. Zij, die ze houden, staan zelven er óók niet bij stil, voelen, geloof ik, soms óok hunnerzijds wel achterna dat ze taktloos deden, of dat hun 'geestigheid' eigenlijk flauwheid was. Maar zij ook geven zich gemeenlijk niet in gezelschap zooals ze zijn, evenmin als gij het doet uwerzijds. Dat is de vloek van het gezelschapsleven. Ware ik niet in de positie waarin ik ben, maar een rijk onafhankelijk mensch, ik zou 't liefst op een mooie groote villa wonen, en met slechts die heel enkele uitzonderingen omgaan, die mij bevallen voor intieme vriendschap, en voor de rest mij *geheel* wijden aan de dieren. En toch zou ook dat eenzijdig zijn, want, óók zij die ons in het ééne opzicht soms stuiten, toonen zich in andere dingen soms weer zoo heel lief en beminnelijk. Daarom moet men den eenen om die eigenschap waardeeren, den anderen om een andere. Hoe ouder ik word, hoe meer ik tracht in den dagelijkschen omgang het goede mijner evenmenschen te zoeken, en maar niet stil te staan bij hunne oppervlakkigheden. - Ik geloof dat gij ontzettend véél te danken hebt aan Uw man, en dat gij door Uw huwelijk zoo heel gelukkig werdt. Maar, heb ik U niet steeds geschreven vroeger datzelfde wat gij nu inziet daaromtrent. 'Afschuwelijk' kan ik het echter geenszins vinden. Wat natuurwet is, dat is m.i. nooit 'afschuwelijk'. Het is wèl treurig dat zoovele vrouwen te gronde gaan omdat zij niet intijds gered worden, zooals met U het geval was, - gered door eene wezenlijke oprechte liefde.

- 't Geen gij bedoelt omtrent het huwelijk van den militair van lageren rang in N.I., werd indertijd geschreven door een soldaat-zelf van dat leger. Het 'inlandsch' huwelijk is echter, geloof ik, heel wat anders dan het Europeesche. Het treft mij dat gij over de inlanders reeds geheel en al de gewone Europeesch-Indische opvatting hebt, namelijk alsof zij van een ander soort zijn dan andere menschen. En het prachtboek van 'Raden Kartini' dan.! Dat geeft toch wèl een bewijs van een geheel andere hoogstaandheid van

ziel, dan die welke de Europeaan gemakshalve gelieft toe te kennen aan ‘de inlanders’. Zeker, als algemeenheid genomen, geloof ik gaarne dat zij niet diep voelen, maar dat doen de Europeanen *als algemeenheid genomen net even weinig.* In zake de ‘hoogmoed’-beschuldiging begrijp ik volkomen hoe het U gaat. Uw eigen definitie dienaangaande is m.i. de juiste. Met *hoogmoed*, dommen trots, heeft dat gevoel van innerlijke eigenwaarde, dat ook ik heb, niets te maken. Maar, zulk een verschil begrijpt de domme, zelf zeer verwaten ‘men’ natuurlijk niet. Daarom vindt deze ‘men’ *U* ‘trotsch’, inplaats van te begrijpen hare eigen bekrompenheid. Ik ben zeer benieuwd wat de inhoud der Lelie na mijn terugkomst uit Bad-Nauheim U zal hebben gezegd. Naar het mij toeschijnt is geheel Ned. Indië, uit angst voor Engeland, vrij wel antiduitsch, Althans te oordeelen naar de artikelen uit Ind. Couranten die in mijn handen kwamen. - Hartelijk gegroet. Schrijf nog eens.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moet het Overzicht van de Week, alsmede de Correspondentie aan **John, Nora, M.S., 1813, J.C. te B., H.V.M.S. te B., Mevr. v. M. - G. te D., Toetie** en **Heide** tot een volgend nommer wachten.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

Sluiting Red: Ged.

Ingezonden.

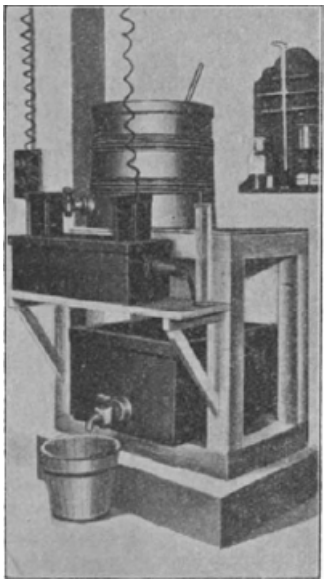

Iets over huismoeders over het electrisch bleeken.

Ofschoon de electrische bleekerij reeds zoo algemeen is, dat tegenwoordig vele gerenommeerde wasscherijen haar toepassen, willen wij toch beginnen met een misverstand weg te nemen, dat hier en daar nog bestaat, omtrent het wezen der

electrische bleek. — Sommigen meenen namelijk nog, dat het de electrische stroom is, welke het goed bleekt. — Dit is echter niet zoo; bij de electrische bleekerij wordt evengoed als bij de oudere bleekmethoden, gebleekt met een vloeistof. — In zoo verre bestaat hierbij dus niets bijzonders. —

De vloeistof waarmede gebleekt wordt is heel gewone pekel, water waarin goedkoop steenzout is opgelost. — Alvorens dit water als bleekloog kan worden gebruikt, doorstroomt het echter een eigenaardig geconstrueerden electrolyseur en wordt tijdens deze doorstrooming blootgesteld aan de inwerking van den electrischen stroom.

Door dezen laatsten heeft er eene scheikundige verandering plaats in de zoutoplossing, op welk scheikundig proces we hier niet dieper zullen ingaan; daardoor verandert echter de gewone pekel in een krachtige bleekvloeistof, welke in een verzamelbak vloeit, waarin men haar bewaart en van waarult men haar al naar behoefte in de waschmachine brengt. -

De gewone wijze van bleeken, die door bijna alle kleine wasscherijen wordt toegepast, is de ouderwetsche chloorkalkbleek. — De bereiding daarvan is, dat zuivere chloorgassen op dezelfde wijze verkregen, door eene ontleding van zout, over versch gebluschte kalk worden geleid. Deze bewerking geschiedt alleen om de chloorgassen, waarom het in werkelijkheid te doen is, verhandelbaar te maken. In elken anderen vorm zou het transport en vooral de verpakking te duur worden voor het gebruik in bleekerijen. — De kalkdeelen moeten door den bleeker door filtratie en toevoeging van soda worden verwijderd wat zeer moeilijk gaat. — Bij eenige onachtzaamheid komen dus de kalkdeelen in aanraking met Uwe goederen en oefenen eenen verwoestenden invloed uit. —

Onze electrische bleekmethode stelt den bleeker in staat om het zout zelf te ontleden en zuiver chloorgas toe te passen, dus zonder eenig gevaar voor Uwe goederen. — Waar het een feit is, dat de electrische energie, voor deze bleekmethode benoodigd, niet alleen in onze groote steden, doch ook in kleinere plaatsen en zelfs op het platteland verkrijgbaar is, daar kan het bezwaar vervallen, dat men over de benoodigde electriciteit geen beschikking zoude hebben.

Uit bovenstaande zal U duidelijk geworden zijn dat de electrische bleek volstrekt niet duurder is dan de chloorkalkbleek, omdat eene geheele manupulatie vervalt, n.l. het in verbinding brengen der chloorgassen met kalk aan de chloorkalkfabrieken en het verwijderen der kalk aan de wasscherij, dat *nimmer* geheel volkomen kan geschieden. — Wij willen niet nalaten U te melden dat de groote stukgoedfabrieken in Twente bijna alle de electrische bleekmethode toepassen, omdat men heeft ingezien dat deze methode veel beter is dan de vroegere chloorkalk-bleekmethode. — Ook reeds vele stoomwasscherijen passen de electrische bleekmethode toe, getuige verschillende attesten, die de fabrikante in haar bezit heeft. — Menige wasscherij ziet echter tegen de eerste uitgaven op, noodig voor de aanschaffing der apparaten. — Een gevolg van dit alles is dat Uwe goederen aan onnoodige slijtage en gevaren voor bederven worden blootgesteld. — Met het oog daarop geven wij U in overweging van Uwen bleeker te eischen dat Uwe goederen electrisch worden gebleekt. Zooals U in de advertentie-rubriek kunt zien is de fabrikante van deze apparaten de N. V. v/h HERO B. DE GROOT, te BODEGRAVEN.

Wil men aan Uw verzoek tot electrisch bleeken niet voldoen, dan geeft zij gaarne enkele adressen van bleekerijen die hunne goederen uitsluitend electrisch bleeken, opdat U zich werkelijk zelf zult kunnen overtuigen van de vele voordeelen. —

Na vorenstaande lijkt het ons gewenscht nog op een ander voordeel der electrische bleekerij te wijzen, n.l. het desinfecteeren van Uwe goederen. — Het is U allen bekend dat in eene stoomwasscherij de goederen door koken en stoomen zooveel mogelijk worden gedesinfecteerd.

Voor eene goede desinfectie zijn echter nog andere hulpmiddelen noodig, die veelal verwaarloosd worden. — Bij het gebruik van de electrische bleekinstallatie zorgt de electrolytloog echter voor het verdere. - Mede om deze redenen wordt genoemde bleekmethode dan ook toegepast door enkele van de grootste Ziekenbuizen in binnen- en buitenland. —

Voor het verstrekken van alle gewenschte inlichtingen, ook aan particulieren, is de genoemde fabrikante steeds gaarne bereid.

3 Maart 1915
28ste Jaargang.
No. 36.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De voorspellingen over den oorlog in 1914
door M.C.E. Stakman.
(*Vervolg en slot van No 35*).

Voor deze daden zijn zij persoonlijk aansprakelijk en dronkenschap geeft allerminst reden tot mindere aansprakelijkheid. -

En toch, het zijn niet die uit hun aard grootendeels goedmoedige mannen die dit doen, het is ‘de oorlog’ die van allen op hun beurt woestelingen maakt; die branden, vernielen, verpletteren en dooden, omdat nu eenmaal ‘de oorlog’ de mensch tot ontoerekenbaren, tot krankzinnigen maakt, die uit vrees doodt, brandt en uit weerwraak vernielt en verwoest.

Het worden allen overspannen zenuwlijders, die zelf niet meer weten wat zij doen; overal, nu met dat vreeslijke geschut onophoudelijk de lucht is vervuld met de afgrijselijkste, helsche geluiden, die het oor verscheuren en het verstand benevelen.

Laten wij dan lankmoedig en vergevingsgezind zijn bij het beoordeelen hunner daden; vreeselijke daden, gepleegd door nog voor eenige weken eerzame burgers, die geen vlieg kwaad zouden doen; die werkten voor vrouw en kinderen, voor ouders en geliefden, en nu handelen als duivelen, moorden en schenden zonder maat en zich daar zelfs op verhoovaardigen.

Het is ‘de Oorlog’ die hen zoo maakt. Het is Bellona die hen leidt, zonder het zelf te willen; daden, waarvoor zij zich later in den grond van hun hart schamen zullen, wanneer de oorlogsroes is uitgebluscht; als weder de morgenzon van een nieuw, veredeld leven aan den horizon is verschenen, tot nu toe door donkere donderwolken verduisterd?

Daden die door de faam duizend malen worden vergroot en overdreven en eerst na den oorlog, na kalm en *onpartijdig* onderzoek zullen blijken tot een minimum te kunnen worden teruggebracht.

Een correspondent uìt Aardenburg schrijft daarover:

‘Terwijl nu door die faam het landvolk overal in wilden angst vlucht, vooruit, naar zee, de zee over of wel zijwaarts naar Holland, opgejaagd, niet door de Duitsche troepen zelf, maar door hun eigen schrikkelijke fantasieën. De gruwelen uit de eerste periode, duizendvoudig vergroot, dan nog gezien door de schelgekleurde verbeelding van dit onwetende kindervolk.

Wat zij vreesden? Het is niet te zeggen: moord, brand, mishandeling van vrouwen, en alle mannen tot gevangen werkdieren gemaakt. En heel Vlaanderen vlucht. Uitgenomen enkele steden als Brussel, Gent, Eerlo, Brugge, waar de meesten tot hun voordeel bleven.’

Tegen deze donkerste duisternis staat een opvlammend hel licht van heldenmoed, menschenliefde en hulpvaardigheid, niet van enkelen, maar van een geheel volk, met opoffering van eigen gemak en eigen zorg.

Als altijd staat ook in oorlogstijd Goed tegenover Kwaad, Licht tegenover Duisternis en het Licht zal de overhand behouden en alles en allen weder brengen tot kalm geluk.

Het verhevenste schouwspel van de geweldige vervorming van een geheel werelddeel, van een geheele wereld misschien, geleid door Hoogere machten en verordend, *moet* doelmatig zijn en de toekomst zal schooner worden dan het verleden geweest is.

Het is maar jammer dat elke vernieuwing, ook van de natuur, gepaard moet gaan met vernieling en verwoesting van het oude en dat menschenlevens oogenschijnlijk geen waarde hebben; maar als insecten worden vertrapt en vernietigd, met massa's gelijk en dat millioenen arme verminkten, vrouwen en kinderen, van alles beroofd achter blijven.

Zal deze monsteroorlog nog gevolgd worden door de groote, sociale revolutie, die ook voorspeld wordt en die alles zal omverwerpen, wat nog is blijven staan? Laten we dit aan de toekomst over met de overtuiging dat alles wat geschiedt *moet* leiden tot vooruitgang, tot verbetering. Zouden de volgende illusies onmogelijk zijn?

Nijmegen.

M.C.E. STAKMAN.

Een Utopie?

Volgens Arthur Balfour wortelt deze oorlog diep in het verleden. Hij is niet begonnen om de redenen, die vroeger zoo dikwijls de volken tegen elkander in het harnas hebben gejaagd; zijn oorzaken liggen dieper. Schrede voor schrede heeft een niet te vermijden noodlot geleid tot de vreeselijke tragedie die wij thans beleven.

Mr. H.G. Dresselhuys, voorzitter van den anti-oorlograad, zegt in zijn openingsrede: ‘waarom deze ontzettende oorlog wordt gevoerd, wij weten het niet, evenmin als die millioenen die strijden en sterven gaan.... en als hij gedaan is, zal men begrijpen dat een wereldverdwazing heeft geheerscht.’

Zou dit werkelijk zoo zijn? Zal integendeel niet blijken in zijn gevolgen dat deze oorlog, waarvan men de oorzaken niet kan naspeuren, onvermijdelijk was en op het daartoe geschikte oogenblik moest zijn uitgebroken daartoe door den Bestuurder van Hemel en Aarde bepaald? Ik wil hierover niet verder ingaan, daar ik dit in een ander artikel heb trachten te verdedigen. Maar wat zullen de gevolgen *kunnen* zijn van deze schrikkelijken strijd? Ik voorzie na den vrede door de vorsten gesloten, wanneer uitputting van allen finantieel en materieel daartoe genoodzaakt hebben en tot het bittere einde is gestreden, met zooveel mogelijke verwoestingen en dooden van weerlooze steden en burgers, door vliegers en luchtschepen, mijnen en onderzeëers, waardoor het volk wanhopig is geworden: een onvoldane menigte, die dien uitslag niet geëvenredigd acht met de ontzettende verliezen die zijn geleden. Een uitslag, die de toestanden in de verschillende rijken en landen laten zooals zij waren; ja oneindig ellendiger en armer achterlaten dan zij vroeger waren, zonder eenig voordeel te hebben opgeleverd, als mogelijk alleen voor eenige vorsten, groote oorlogsfabrikanten en financiers. De militaire druk op de burgers blijft bestaan, ja zal nog zwaarder worden ook in de kleine neutrale landen en vrees voor

spoedige herhaling van dezelfde gruwelen, uit onvoldaanheid en wraakgevoel van verliezenden, zal niet kunnen uitblijven. Zij, de groote menigte, gevoelt den druk dat het van enkele personen afhangt die weder in het leven te roepen; allen gevoelen zich slaven van enkele machtigen die hen regeeren. Zij zullen dat niet meer dulden willen, vooral nu zij de afgrijzelijke ellende zien en ondervonden hebben, die de gevolgen zijn van die hoogmoeds-ideeën van enkelen, die zich beschouwen als 'de Uebermenschen' zooals Nietzsche die beschrijft, die alleen het recht hebben te oordeelen en te beslissen.

Ontzettende opstanden en revoluties moeten onvermijdelijk hiervan de gevolgen zijn. Men wil zich niet meer door die zich denkende 'Uebermenschen' laten trappen en ongelukkig maken; men wil nu eenmaal voorgoed 'zijn eigen leven leven', een leven van ontwikkeling en opheffing, van kalmen vrede en innerlijk geluk, niet meer gedrukt door het denkbeeld dat één persoon de macht heeft, hem, zijn vrouw en kinderen ongelukkig te maken.

Een gevolg van deze denkbeelden kan alleen zijn het ineenstorten van de groote rijken en het ontnemen van de macht om willekeurig oorlogen te verwekken aan die enkele personen die nu die groote rijken besturen.

Het volk wil zelf oordeelen en beslissen wat het meent dat goed is en zooveel mogelijk alle beletselen opheffen die tot geschillen aanleiding kunnen geven. Zij zullen zelf willen regeeren, elk land, elk ras en elke stam naar hun eigen beschavingstoestand.

En om te voorkomen dat enkelen misbruik maken en anderen aan zich en hunne ideeën zouden willen onderwerpen, moeten allen medewerken dit, als het kan, onmogelijk te maken.

Ieder volk, ieder ras regeert in het vervolg zichzelf, doch allen te zamen waken dat niemand hier inbreuk op kan maken en dit kan alleen mogelijk gemaakt worden, als allen zich tot één bond te zamen verbinden, waar aan het hoofd niet één persoon, één Keizer, Tzar of Koning staat; maar een Parlement, door allen uit de besten in ieder land gekozen, afgescheiden van hen, die het eigen land besturen.

Een Parlement, dat op vaste tijden te zamen komt in een daarvoor aangewezen plaats - neem bijv. s'Gravenhage, omdat nu daar eenmaal door alle rijken een paleis voor vrede is gesticht - en de algemeene belangen behandelt. Onderlinge geschillen worden door arbitrage vereffend.

Dit Parlement alleen is aangewezen om met de buiten den bond staande rijken in verbinding te staan op de reeds nu gebruikelijke wijze, en dat alleen heeft recht om oorlog en vrede te verklaren, wanneer niet op andere wijze geschillen met andere landen en bonden kunnen vereffend worden, zoonoodig verdubbeld door de medewerking der verschillende parlementen der bondsstaten.

Door de verhoudingen met vreemde rijken zoo ruim mogelijk op te vatten en ook met hen bepalingen te maken van vrijen doorvoer van goederen zonder rechten te heffen, zullen oorzaken om strijd en oorlog met elkander te krijgen al zeer weinig, zoo in het geheel niet, voorkomen.

Geen der bondsstaten heeft een leger, alleen een uitgebreide rijkspolitie, voor de handhaving der innerlijke rust en orde. Alleen het algemeen Parlement beschikt over een staand leger en marine voor mogelijke verdediging der algemeene belangen tegenover vreemden.

Natuurlijk worden onderling alle tollen en douanekantoren, tusschen de verschillende bondsrijken en zoo mogelijk ook tusschen aangrenzende rijken opgeheven. Een maatregel die in de eerste plaats zal voorkomen commercieelen naijver en belemmering der vrije industrie en handel. Iedere bondsstaat regelt zijn eigen finantieën, met inachtneming van bovenstaande regelen en het algemeen Parlement die van het geheel. De voorzitter hiervan wordt telkens voor één jaar gekozen, die zelf zijn ministerie samenstelt.

Een persoon mag niet langer dan 3 hoogstens 5 jaren achtereen voorzitter zijn, om machtsovertreding te voorkomen.

In alle bondsstaten heerscht volledige vrijheid van godsdienst, met dien verstande dat geen enkele kerk zich mag mengen in de wereldlijke verhoudingen van den staat, noch daarover toezicht uitoefenen door een algemeen hoofd: Paus, Patriarch of Kalif. Hun bestuur en opzicht mag alleen zuiver geestelijk zijn.

Overal zal gaan heerschen kalme tevredenheid. De levensstandaard verbetert, omdat de prijzen der levensmiddelen en andere voor het leven noodige zaken goedkooper zullen worden door de afschaffing der douanerechten en vrijen invoer, daar waar

ze gevraagd worden. Door de groote vermindering der enorme uitgaven voor legers en vloten, zijn de belastingen tot een minimum teruggebracht en veel geld beschikbaar gekomen voor noodige verbeteringen van allerlei aard. Armoede bestaat niet meer, daar ieder die werken wil en kan werk vinden zal.

De fabrieken van oorlogsmateriaal zijn grootendeels omgezet in machinefabrieken en werktuigen voor landbouw en industrie. Vooral landbouw en veeteelt bloeien en elk land legt zich toe op alles waarin het in het bijzonder het beste en goedkoopste kan leveren en voorzien daar de andere landen van in ruil voor producten waarvoor dat land zich bijzonder eigent.

Daardoor zal een geheele omkeer ontstaan van bedrijven en toestanden, omdat elk land slechts zich toelegt op datgene waarvoor het zich het beste eigent, òf handel, òf industrie òf landbouw, en visscherij. Daardoor tengevolge meer algemeene tevredenheid en niet meer de felle concurrentie-woede als nu bestaat.

De arbeidsduur kan daardoor veel verminderd worden en ieder meer vrijen tijd gegeven om die te gebruiken voor eigen geestelijke ontwikkeling en genoegen.

Ook daardoor niet meer die groote verschillen in maatschappelijke positie.

Elk werkman, die dagelijks niet meer dan 6 of 8 uur heeft te arbeiden, die buiten dien tijd, door zijn te verkrijgen hoogere ontwikkeling en beschaving de gelijke kan worden van de andere klassen, waardoor wangunst en afgunst verdwenen zijn. Het onderwijs van allen is tot de hoogsten graad opgevoerd en overal vindt men hoogere-, middelbare- en lagere scholen, ook vakscholen waar het beste onderwijs kosteloos wordt gegeven aan ieder die neiging toont zich meer dan zijn vakkennis geeft te willen ontwikkelen.

De kunsten bloeien en in elk land vindt men geschikte gelegenheden zich in schilderen beeldhouwkunst, in muziek, in één woord in alle schoone kunsten te oefenen, ieder die daar aanleg voor gevoelt. Door de gelijke beschaving, ontwikkeling, welvaart, die in alle landen tot de verst afgelegenen heerscht, vervloeit langzamerhand het verschil in rassen en de nuances vervloeien onder elkander en verminderen de aanleidingen die tot geschillen kunnen voeren. Geen enkel ras of land kan voordeelen verwerven boven anderen, daar alles gelijk is geworden en ieder op de gemakkelijkste wijze kan bekomen wat noodig is voor zijn bestaan. Daarom zijn groote, overheerschende rijken niet meer noodig en feitelijk onbestaanbaar.

Iedere streek, bewoond door welk volk of ras ook, regeert zichzelf volgens eigen inzichten en lost zich verder op in het geheel, waardoor ten laatste bij veel verschillen, een groote gelijkheid zal bestaan, evenals dit nu reeds het geval is bij de verschillende provinciën in elk land.

Ik zou nog lang kunnen uitwijden over de voordeelen van dezen toekomstigen toestand; maar zal het hierbij laten zonder zelfs aan te geven hoe ik mij denk de verdeeling van de tegenwoordige groote rijken in kleinere complexen en de landen die zich geneigd zullen gevoelen zich tot één band bijeen te voegen. Laten wij hopen dat dit alle Europeesche landen mogen zijn, om tenslotte op te gaan in een algemeenen wereldbond.

Zou deze Utopie onbereikbaar zijn in de niet al te verre toekomst? Ik geloof bij goeden willen niet.

M.C.E. STAKMAN.

Nijmegen.

Nederlandsche Anti-Bakteriën-Raad.

Als kind reeds was ik aanhanger van de vredes-idee. Wel deed het mijn toch nationaal hart goed, op school steeds te hooren van de permanente heldendaden van onze voorvaders. Waar die menschen zich vertoonden, waren zij bij uitstek dapper. De eenige man, die zich in onze oorlogen misdroeg, niet zijn plicht deed, was de kolonel Pain et Vin. Die man was niet dapper, ontruimde de hem toevertrouwde post en gaf daardoor den Franschen gelegenheid straffeloos in ons land huis te houden, zooals in onze moderne oorlogen mode is geworden. Maar natuurlijk is die kolonel geen Hollander, in elk geval geen onvervalschte, zoodat mijn illusie kon blijven bestaan. Later las ik het bekende boek van Bosscha, ‘Neerland's Heldendaden te land’, en opnieuw bleek mij, dat onze Voorouders steeds alle krijgsmansdeugden ten toon spreidden, de dapperste soldaten der wereld waren, onverschillig of zij het benarde en geliefde vaderland verdedigden of in dienst van den overweldiger en den onderdrukker van dat Vaderland voor diens belangen en tegen die van het Vaderland streden. Het doet je goed te behooren tot zulk een dapper

volk. Maar toch hinderde mij steeds dat opnieuw oorlog voeren en vond ik ondanks al dat moois de Vaderlandsche Geschiedenis, de aaneengeschakelde geschiedenis van een groot aantal ruzies, roof- en moordpartijen niet mooi.

Dat kwam doordat ik aanhanger ben van de gedachte Vrede op Aarde, niet in één bepaalde nacht, de Kerstnacht, maar voortdurend, en dan ergert dat voortdurend vechten je maar, al deden je voorouders het ook nog zoo dapper.

Toch kwam ik, toen wij op school de Geschiedenis van Napoleon leerden, onder de bekoring van den Grooten Man, Napoleon. En die bekoring kon blijven bestaan, omdat onjuist is de opvatting, dat de Napoleontische oorlogen door hem geprovoceerd werden. De Geschiedenis heeft bewezen, dat Engeland de schuldige was.

'Le trop en tout nuit' zeggen de Franschen en dat was het geval met de Napoleontische oorlogen. Men had er genoeg van en wenschte nu verder in Europa vrede te houden. De Heilige Alliantie zou daarvoor zorgen. Het Verbond van Engeland, Rusland, Oostenrijk en Pruisen bedreigde ieder en Frankrijk in het bijzonder, bij het beginnen van een oorlog. Dat verbond wenschte vrede en zou dus vijand zijn van ieder die oorlog voerde. In het desbetreffende artikel wordt gezegd, dat men had 'pour but le maintien de la paix, pour moyen la guerre'.

Ik herinner mij nog den Homerischen lach van mijn Geschiedenis-leeraar, toen ik uitriep: 'dus na 1815 komen er geen oorlogen meer voor.' Inderdaad verder doordringende in de Geschiedkundige Wetenschap zag ik, dat er na 1815 helaas meer oorlogen voorkomen dan ooit te voren. De schuld daarvan ligt echter niet aan de vredelievende Mogendheden van 1815. Het middel om vrede te houden, 'oorlog', pasten zij toch ieder oogenblik toe. En laten wij erkennen, dat het middel steeds doeltreffend bleek te zijn. Iedere oorlog, met dat edele doel begonnen, eindigde steeds met den zoo gewenschten vrede. Het publiek was dom genoeg om in die oorlogen niet de belichaming van de Vredesidee te zien, zoodat het boek van Bertha von Suttner, 'Die Waffen nieder', als iets nieuws begroet werd. Inderdaad is dat boek wel aardig, maar wat beteekenden de Krimoorlog, de oorlogen van 1866 en van 1870 anders als 'Die Waffen nieder'. Steeds was er een onwillige, die daartoe niet over te halen was en zoo iemand moest gedwongen worden. Dat gebeurt toch in onze vredemaatschappij ook met iemand, die niet naar het politiebureau wil. Volkomen juist gezien was het echter van Prof. van Vollenhoven, dat al is dat middel, oorlog, ook uitstekend, het toch voor de betrokken volken zeer onaangenaam is. Daarom ontwierp hij het nooit volprezen denkbeeld van een internationale politie, die met geweld op zou treden tegen iedere Mogendheid, die oorlog wenschte. Min of meer dezelfde gedachte van 1815 dus; Roosevelt, ook een zeer scherpzinnig man, heeft op zijn doorreis in ons land een redevoering gehouden waarin hij hetzelfde vertelde, alsof die gedachte van hem uitging.

Er werd zelfs aan gedacht Nederland het bestuur van die internationale zee- en landpolitie op te dragen. Prachtig, en eigenlijk schande, dat men die gedachte niet uitgewerkt heeft, dan toch ware deze schrikkelijke oorlog voorkomen. Duitschland had zich toch wel bedacht, roekeloos tegen Frankrijk en Rusland oorlog te voeren indien het wist, datde politie van Prof. van Vollenhoven dan ook mede ten strijde trok. En zou Engeland, dat weer volgens Duitschland den oorlog provoceerde, dat hebben durven onderstaan, indien het wist dan de politie-vloot van genoemden Professor tegen zich te zien. Pruttelaars, maar die heeft men altijd, beweerden dat de gedachte van die internationale politie onmogelijk was, omdat men die nooit tot

voldoende sterkte zou kunnen opvoeren tegen legers en vloten als die van Engeland en Duitschland, maar men had het toch op de een of andere wijze kunnen probeeren, bijv. door ons land, waarin toch de dapperste soldaten ter wereld wonen, te bestemmen als de kern van die nieuwe politie-macht. Maar hoe het zij, er kwam niets van.

Een groote troost is echter het oprichten van den 'Nederlandschen Anti-Oorlog-Raad' op 8 October 1914.

'Op het Nederlandsche Volk rust de plicht naar krachten mede te werken aan een beeindiging van het bloedige geschil, op een wijze dat onze beschaving niet wederom door een zelfde ramp worde getroffen.' Daar is opnieuw mijn kinder-ideaal: Vrede op Aarde en nu voorgoed. Het is te begrijpen, dat in een tijd nu wij, en terecht, bijzonder op neutraliteit gesteld zijn, wij niet gaan dreigen met optreden van ons 'dapper' leger tegen den onwilligen hond, die 'het bloedige geschil' niet wenscht te eindigen op een wijze, die

nieuwe bloedige geschillen voor de toekomst onmogelijk maken.

Maar ook zonder dapper leger is veel te doen om het beoogde doel te bereiken. Het Bestuur van den N.A.O. Raad deelt mede, dat daartoe in de eerste plaats bestudeerd zal worden door welke oorzaak deze oorlog eigenlijk ontstaan is en welke oorzaken in de toekomst tot nieuwe oorlogen zouden kunnen leiden.

Wij juichen die zeer breede opvatting der gestelde taak zeer toe. Ieder, die iets aan Geschiedenis doet, weet, dat de Geschiedenis van het bestaande geslacht slechts juist geschreven kan worden door een later geslacht. De oorzaken van den tegenwoordigen oorlog blijven voor ons slechts gissingen, maar de Ned. Anti-Oorlog-Raad is niet opgericht voor den duur van dezen oorlog, maar zal ook blijven bestaan tot geschiedkundigen als Houssaye opgestaan zijn en de waarheid over dezen oorlog tot gemeen goed van allen gemaakt hebben. Hoeveel jaren heeft het bijv. geduurd voor men wist dat de oorlog van 1870 niet geprovoceerd is door Napoleon, maar door Bismarck?

Het tweede deel van de taak die de N.A.O. Raad op zich neemt is schitterend: Bestudeeren van de oorzaken die in de toekomst tot nieuwe oorlogen zouden kunnen leiden. Hier is aan de fantasie een zeer ruim veld gelaten, zoo ruim, dat ook romanschrijvers deel kunnen nemen aan datgene wat hier studie dier oorzaken genoemd wordt.

Verder bemoeit de N.A.O. Raad zich met ‘het onderzoeken der middelen, welke zouden kunnen bevorderen, dat de tegenwoordige oorlog wordt beëindigd en een vrede wordt gesloten welke niet de kiem van nieuwe oorlogen in zich draagt.’ Hoe juist gezien dat de Nederlandsche geleerden zich aan die studie wijden zouden; de Duitsche, Engelsche en Fransche geleerden, die zich daarmede bezig zouden kunnen houden, zijn aan het front of te chauvinistisch om koel te kunnen denken. Ik heb, als Vredes-vriend, mij op raad van den Anti-Oorlog-raad, ook op die studie toegelegd en hoewel ik mijne opinie gaarne geef voor iets beters leek het mij het beste voor een spoedige vredessluiting, dat één der partijen beslissend geslagen werd. Zou de N.A.O. Raad daartoe niet een beweging op touw kunnen zetten om alle neutrale Mogendheden der wereld partij te doen kiezen tegen één der beide vijandelijke groepen.

Het vredesluiten, zonder dat daardoor de kiem van nieuwe oorlogen ontstaat, is zeer moeilijk. Daarvoor toch moest alles bij het oude gelaten worden en dan bleef ook al weer bestaan de oorzaak van dezen oorlog. Doch de nadeelige gevolgen van het bestaan van die kwaadaardige kiem zal de N.A.O. Raad wel weten te voorkomen door haar ‘streven naar een krachtige nationale en internationale organisatie van alle tegenstanders van den oorlog.’ Als die organisatie maar krachtig genoeg is, dan vervangt zij als het ware de edele internationale politie van Prof. van Vollenhoven, en treedt met geweld op tegen den oorlogzuchtigen staat, dus alweer ‘pour moyen la guerre’. Er schijnt werkelijk niets nieuws onder de zon te bestaan. Oorlog schijnt alleen te vermijden te zijn door oorlog, tenzij de N.A.O. Raad er in slaagt punt vier van haar programma zoo uit te voeren dat daardoor die ramp voor de menschheid vermeden kan worden. Dat punt luidt ‘hervormingen te overwegen, welke in de nationale en internationale verhoudingen moeten worden aangebracht om oorlogen in de toekomst te voorkomen’. Dat is de kwestie. Als men hervormingen instelt, waardoor oorlog voorkomen wordt, dan is er geen oorlog meer, en helpen die hervormingen niet, dan hebben wij nog altijd onze krachtige organisatie. Juist om

die laatste voel ik meer voor den N.A.O. Raad dan voor het overigens ook schitterende plan van den Notaris Brands, waarvan Ds. Drijver min of meer de geestelijke vader is. Kaartjes van adhaesie zenden aan dien Notaris, die ze doorzendt aan de Koningin. Daarop worden ze aan den Duitschen Keizer gestuurd, die versteld moet staan over het groote aantal vredesvrienden in dezen oorlogstijd, en daarop onmiddellijk vrede sluit, zonder die te dicteeren. Prachtig, maar geen heil voor de toekomst. Notaris Brands kan dan wel voor de volgende oorlogen een permanent kaartjesverzendbureau oprichten en dat is te lastig en te tijdroovend, voorkomt buitendien de oorlogen niet.

Een Duitscher, dien ik met trots wees op onzen Nederlandschen Anti-Oorlog-Raad, antwoordde daarop 'lächerlich,' op een toon zooals alleen een Duitscher dat woord uit kan spreken. Natuurlijk niets dan jaloezie, dat wij Hollanders, het Volk der wetenschap en cultuur dit denkbeeld afgesnoept hebben. Toen ik hem dit op een beleidvolle wijze onder het oog bracht, daarbij oppassende onze Neutraliteit niet te schenden, antwoordde hij o.a. 'Es giebt kein Weltfriede, so lange

Engländer bestehen'. Gedachtig aan onze Neutraliteit waagde ik het niet op te merken, dat het minstens voorbarig is de schuld van den oorlog op Engeland's schouders te laden, doch erkende de waarheid zijner woorden in zooverre, dat ik toegaf dat wereldvrede onmogelijk is zoolang er nationaliteiten bestaan. Dat was echter een punt waarop de Duitscher niet wenschte in te gaan. De wereld kon wel in zooverre hervormd worden dat er geen verschillende rijken meer bestonden, maar dan moest de Aarde één Duitschland zijn. Daargelaten of mijn Duitscher daarmede niet wat ver ging, is het een feit dat alleen opheffen der grenzen, met een tegelijk opheffen van het verouderde begrip vaderlandsliefde, in staat is het einddoel, wereldvrede, te bereiken. Doch die konsekwentie willen de vredesvrienden niet aan, vooral niet in dezen vaderlandslievenden tijd, nu men uit zuivere vaderlandsliefde aan den Staat der Nederlanden geld leent tegen 5%. Zoo weinig wil men deze konsekwentie erkennen, dat zij, die op het voetspoor van Jhr. van Suchtelen e.a. het denkbeeld bepleiten van een Europeeschen Statenbond, protesteeren als men er op wijst dat daarin opgesloten ligt, dat ook ons Nederland zijn onafhankelijk bestaan inboet. Neen heel Europa moet één Staat worden en Nederland de tweede. Niet in onze daden, maar in ons denken zijn wij niet veel minder chauvinistisch dan de Duitschers.

Maar zoo nadenkende over het edele doel der oprichters van den N.A.O. Raad kwam ik op een ander denkbeeld. Nemen wij aan, dat één der volken van Europa, Duitschland, Engeland of welk ander land ook de vredeverstoorder is, dan moeten wij toch erkennen dat dat volk, nu en dan, ons jaren lang met rust laat. Ja, geheel Europa moet voortdurend geld opbrengen voor bewapening tegen dat vijandelijke volk, maar jaren en jaren leven die menschen achtereen in vrede met hunne naburen, drijven handel en laten hun aanstaande vijanden geld verdienen. Dat volk moge dus nu en dan vijandig en gevaarlijk zijn, maar is toch lang zoo gevaarlijk niet voor de menschheid in het algemeen als de bakteriën. Van het bestaan der menschheid af waren die onze vijanden zonder genade. Het is waar, dat de wetenschap tegen die bakteriën front gemaakt heeft en wij vooruitgaan in het bestrijden van die vijanden, maar dat is lang niet genoeg. Wij weten dat de sterfte aan tuberculose oneindig grooter is dan de verliezen die oorlogvoerende Staten door den Oorlog lijden. Daarom zou ik wenschen op te richten, op het voetspoor van den grootschen Ned. Anti-Oorlog-Raad een Nederlandsche-Anti-Bakteriën-Raad. Na den oorlog kunnen wij er een Internationalen Anti-Bakteriën-Raad van maken. Misschien dat men mij tegen zal werpen dat dit uitsluitend het werk der artsen is, doch dat ben ik niet eens. Eerstens weten wij dat het leekenpubliek bijzonder goed op de hoogte is van medische zaken, zoodat men best ook aan niet-artsen de genezing der zieken kan overlaten. Buitendien echter heeft de Ned. Anti-Oorlog-Raad zich ook niet uitsluitend gewend tot Diplomaten, de aangewezen vakmenschen voor de beweging, die zij om de gewenschte resultaten te bereiken op touw gezet heeft.

Ik wil bij de oprichting van een dergelijken ook zeer nuttigen Raad mij niet op den voorgrond plaatsen en doe dus mijn denkbeeld gratis over aan den Nederlandschen Anti-Oorlog-Raad, in de hoop, dat die heeren ook als punt van hunne studie willen opnemen den strijd tegen de bakteriën, voor ons nog veel gevaarlijker vijanden dan Duitschers of welk ander volk ook. En indien de Ned. Anti-Oorlog-Raad ook deze nieuwe arbeid wil verrichten, dan twijfel ik er geen oogenblik aan of de verkregen resultaten zullen na verloop van tijd in beide richtingen blijken even groot en grootsch

te zijn. Laten wij dus trotsch zijn op het initiatief onzer Ned. Anti-Oorlog-Raad's mannen!

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Overzicht van de Week.

I. Fransche 'geest'... en onze Koningin!

De Franschen doen zich altijd zoo gráág te goede op hun ridderlijkheid en geestigheid en verfijnde beschaving, in tegenstelling met de 'grofbesnaarde' Duitschers, die volgens hen uitmunten in gebrek aan innerlijke verfijning! Ook ten onzent is het mode zich aan te stellen alsof een Franschman eigenlijk heel bijzonder hoog staat in hoffelijkheìd en welopgevoedheid, en alsof niets aardiger en geestiger is dan een Fransche 'causerie'. Voor dezulken vertaal ik daarom letterlijk uit de *Fransche* courant *Excelsior* het volgende buitengewoon kiesche en geestige bericht over onze Koningin. Ter opheldering zij hier nog bijge-

voegd hoe *Excelsior* een mondain, *algemeen* gelezen, groot dagblad is, dat geen politieke partij-kleur heeft, en wordt geprotégeerd door de 'fine fleur' der Fransche aristocratie en artisten-wereld, zoodat het daarom ook zijn bijzonder werk maakt van het in den zak kruipen dezer soort menschen, en zich steeds ijselijk te goede doet op zijn distinctie en wellevendheid. Toen onze Koningin onlangs Frankrijk bezocht, gaf het dan ook lange lik-beschrijvingen van Haar, nevens vele phot. opnamen. En ziehier hoe 'geestig' over Haar het thans schrijft onder zijn dagelijksche rubriek: 'Echo's'.

Wilhelmina en Wilhelm.

Koningin Wilhelmina is evenzeer bekend om hare ironische opmerkingen als om haren buitengewonen eetlust. De Hollandsche couranten publiceeren soms de lijst harer zes dagelijksche menu's.[*)] *En de Koningin is de eerste om zelve te lachen om deze indiscretie. Onlangs, toen zij een maaltijd beëindigde die bijzonder overvloedig was, bracht men haar een telegram dat een Duitsche nederlaag in Polen meedeelde. Wilhelmina dacht even na, nam nog wat marmelade, en bemerkte:*

'*Het is wel mogelijk dat ik een zeer grage eetster ben. Maar mijn neef Wilhelm is nog begeeriger dan ik. Er is echter een verschil. Ik eet namelijk slechts naarmate ik honger heb, terwijl hij, in zijn verlangen alles te verslinden, nog zal sterven aan een indigestie.*'

Is het niet verbazend 'geestig' èn kiesch om aldus een jonge vrouw te bespotten om haren *zoogenaamden* grooten eetlust! Van de leugenachtigheid van het verhaal-zelf spreek ik niet eens. Dezelfde Hollandsche couranten, die zich dezen zomer *ergerden* over hetzelfde onzinnige *Fransche* verhaal omtrent de reuzen-menu's, die onze Koningin dagelijks zou gebruiken, kunnen uit bovenstaande beschuldiging aan onze pers thans opnieuw vernemen, hoe *betrouwbaar* de Fransche meedeelingen steeds zijn blijkbaar, (óók over den oorlog; evenals thans die over onze Koningin Wilhelmina). Maar, dáárom gaat het hier niet; het gaat om den toon en den inhoud van deze 'geestigheid', komend uit het land dat zich het air wil geven van te staan aan de spits der beschaving en der verfijning - en dat daarin *kruiperig wordt bewierookt door de onderdanen-zelf der aldus openlijk verguisde Koningin Wilhelmina* -, verguisd als ware zij een veelvraat ongeveer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De Noordzee-quaestie.

Professor Steinmetz schrijft dienaangaande zéér gematigd, zeer zakelijk, zonder eenige hatelijkheid, in hét Vaderland van 13 Febr. j.l.:

Engeland daarentegen wil door het uithongeren der bevolking het leger en den staat murw maken. Met zijn overmachtige vloot ontrooft het Duitschland allen levensmiddelen-toevoer van buiten, doet wat het maar kan om het Duitsche volk, dus ook de niet-combattanten, vrouwen, kinderen, ouden en zwakken uit te hongeren, en

*) Hoe wáár, en hoe betrouwbaar toch, die Fransche pers!

des te luchthartiger gaat het hiertoe over, daar het, bouwende op zijn oppermacht ter zee, zeker meent te zijn van onbegrensden toevoer van al wat het zelf behoeft. Het meent ongestraft te kunnen blijven en toch fel te slaan.

De Engelschen beweren, natuurlijk, dat de Duitschers zich hiermee buiten alle recht en beschaving plaatsen. Maar, komt het Engeland toe zoo te spreken, waar het in strijd met het volkenrecht en met alle humaniteit handelde, door de rechten der private personen aan te tasten, en het plan na te streven een heel volk van 68 millioen zielen uit te hongeren, door gebrek te dwingen zichzelf op te geven.? Hebben de neutrale volken zich ooit het verschrikkelijke van dit Engelsche plan helder voorgesteld? Hebben mijn landgenooten, de Nederlanders, zich ooit goed ingedacht, wat dit eigenlijk zeggen wil? Ja, deden de betere Engelschen zelven dit wel? Zoo ja, dan is het onbegrijpelijk, of wel zeer naïef menschelijk, en vooral echt Engelsch, dat zij ontzet, bona fide verontwaardigd zijn, nu ditzelfde wapen eenvoudig tegen hen gekeerd wordt. Geen stem verhief zich tegen het Engelsche plan, wie mag dus tegen het Duitsche optreden?

Het is waarschijnlijk, dat Engeland zijne bondgenooten van het sluiten van vrede afhoudt, daar het zelf onder den oorlog het minst te lijden heeft: het zou dus een zekere bevrediging geven, zoo Engeland nog eens anders dan door het verlies van huurlingen en bondgenooten de nooden van den oorlog leerde kennen.

De spatieering van deze laatste zinsneden - tot mijn leedwezen belet plaatsgebrek mij

het gansche belangrijke artikel over te nemen - is van mijn *eigen* hand. - Dit artikel nu werd door de redactie van het Vaderland eenigszins angstvallig opgenomen, met een voorzichtig bijschrift: dat het geheel en al buiten verantwoordelijkheid der redactie werd geplaatst, *alleen* omdat de inzender zijn naam er onder zette, zoodat deze-zelf de alleen-verantwoording droeg voor zijn stuk; m.a.w., de Vaderland-redactie zat zichtbaar in doodsangst van misschien een paar anti-Duitsche abonnes te zullen verliezen door de opname eener eerlijke anti-Engelsche opinie. Kwam dan ook in de volgende dagen een stroom van soms bijna beleedigend-gestelde, persoonlijk-hatelijke, hoogst-oppervlakkige tegen-artikelen, om professor Steinmetz' eerlijke meening te bestrijden, - welke artikelen *alle* zijn geplaatst door dezelfde Vaderlandredactie, *maar thans zonder eenige toevoeging harer niet*-verantwoordelijkheid, en... zonder eenig protest.

Commentaar is hier overbodig. Ik erken dan ook dat zulk een laffe en flauwe partijdigheid mij dusdanig ergerde, dat ik op het punt stond voor mijn abonnement te bedanken, (maar het Vaderland behoort met dat al tot onze goede pers-uitzonderingen), toen gelukkig een hoofdartikel van generaal Staal over dezelfde quaestie mij hiervan weerhield. Deze absoluut-onpartijdige militair schrijft o.a.:

Toen Engeland op 2 November jl. overging tot de gedeeltelijke afsluiting van de Noordzee, legde het beslag op een internationalen weg, en een internationaal gebied. Het maakte voorts strenger bepalingen in zake de contrabande; de uithongeringsmethode zou in al hare gestrengheid en wreedheid worden toegepast.

Was nu te verwachten, dat Duitschland zich kalmweg zou laten uithongeren en zijn uitputtingsdood lijdelijk zou afwachten?

Het nam - en ik zou zoo zeggen: natuurlijk - zijn tegenmaatregelen. Het duel à mort kwam in vollen gang, en aan de omstanders kon men slechts één raad geven: grijpt in òf houdt U buiten het bereik der wapenen van de strijdenden.

Het eerste kon niet, zeide men; welnu, dan is er slechts plaats voor het tweede.

Engeland kan en mag zich echter in zake oorlogsgebruiken en geoorloofde oorlogshandelingen niet meer op den strijd van Nelson beroepen. Deed het dat (Nelson sneuvelde in 1805) dan zou het Duitschland in zake België niets kunnen verwijten, omdat het zelf in 1807 - dat is dus nog wel in 'Nelson's tijd' - in het belang van zijn strijd met Frankrijk de intégriteil van het Deensche grondgebied schond, Kopenhagen aanviel en bombardeerde, en de Denen dwong tot overgave van hunne vloot.

Neen, Engeland moet, nu het Duitschland's handelwijze tegenover België als motief voor zijn oorlogsverklaring aan Duitschland gaf, wel erkennen, dat de oorlogsgebruiken en handelingen van Nelson's tijd niet meer van toepassing zijn in onze dagen.

En wie zich bij de maatregelen door Engeland genomen zou neerleggen, als zijnde deze door oorlogsnoodzaak en door nood verontschuldigd, die legge zich om dezelfde reden neer bij den maatregel der Duitschers. De onpartijdigheid eischt in ieder geval, dunkt mij, als men tot protest komt, een naar beide zijden even krachtig protest.

Juist, zoo is het.! Helaas.... dat wat men mij zelf van alle zijden, óók uit Duitschland, gedurig schrijft: Er behoort *moed* toe om tegenwoordig in Holland onpartijdig en eerlijk op te treden in zake den oorlog, dat heeft deze prof: Steinmetz-geschiedenis weer opnieuw bewezen m.i. Zeg éérlijk Uw oordeel, gematigd,

zonder eenige hatelijkheid, het is nochtans voldoende dat ge niet pro-Engelsch schrijft, om U-zelf onmiddellijk te zien blootgesteld aan openlijke verdachtmaking en beleediging. - *Mij* kan dat alles niet schelen. *Ik* zal geen haarbreed afwijken van mijn eerlijke overtuiging - welke is, dat een groot deel onzer pers (de finantieele krachten ervan) is verkocht aan Engeland, Engelsche papieren bezittend, enz., en evenzeer dat Indië, en al wat Indisch pensioen geniet, wordt beïnvloed door oogendienerij van en vrees voor Engeland - omdat dit land aast op onze koloniën in geval van oorlog. Wij Hollanders zijn nu eenmaal èchte kruideniers in zake politiek, wij kennen noch geestdrift noch onafhankelijk oordeel, wij kennen alleen de eigen-dubbeltjesquaestie. - En *die* beheerscht daarom óók onze zoogenaamde anti-duitsch-gezindheid en onze zóógenaamde België-sympathie en zóógenaamde 'gruwelen'-verontwaardiging. Die... en *niets* anders!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Engelsche huurlingen of Hoe de Engelschen anderen voor zichzelf laten vechten.

Uit de zeer *onverdachte* bron de Times, 'de' Engelsche vaderlandslievende courant bij uitnemendheid, druk ik het volgende over:

I. Hebt gij een kamerdienaar, een chauffeur, een tuinman, een bediende van welken aard ook, die op dit oogenblik zou kunnen in dienst gaan voor koning en vaderland?

II. Hebt gij een huisknecht die een kanon zou kunnen bedienend?

III. Hebt gij iemand die in uw tuin werkt, en die de loopgraven zou kunnen helpen onderhouden?

IV. Hebt gij iemand, die uw auto bedient, en die dus een transport-wagen zou kunnen begeleiden?

V. Hebt gij den een of ander in uw huis, die voor uw belangen zorgt, en die dus zou kunnen helpen die van uw land te dienen?

Groote verantwoordelijkheid: Wilt gij uw persoonlijk gemak laten vóórgaan boven den nood van uw vaderland?

Zoo neen, zeg dan aan dengene die ten uwent verblijf houdt, dat hij zich nog heden in dienst stelt.

De laatste spatieering is *niet* van mij maar van de Times-zelf. - Kan men cynischer en onbeschaamder het *bewijs* leveren van eigen verregaand egoïsme dan door aldus der aristocratie en den rijkdom openlijk, als iets dat vanzelf spreekt, het recht toe te kennen de *dienstbaren* te dwingen tot een gevaarlijken veldtocht, terwijl men zelf prettig thuisblijft, of naar Monte Carlo of Zwitserland of Egypte gaat!

Want, dit laatste *doen* de rijke Engelschen. De Engelsche society-papers publiceeren voortdurend de lijsten van vele adelijke of gefortuneerde mondaine menschen, die, als elk jaar, óók nu den geheelen winter vertoeven in Cannes, Menton, Nice, Algiers, Caïro, St. Moritz, enz. Zij gaan er *trotsch* op dat de oorlog hun persoonlijk niet raakt, en dat in de Kerst- en Nieuwjaar-dagen zoovele voorname officieren van het front waren overgekomen, dat men in 'the Savoy' en andere moderestaurants groote diners kon arrangeeren 'als gewoonlijk'. Op het schandalig flirten en uitgaan met officieren der zoogenaamde Engelsche liefdezusters, de 'ladies' X, Y en Z, is dientengevolge zelfs openlijk zoo voortdurend gegronde aanmerking gemaakt, dat Lord Kitchener en generaal French de verdere uittocht naar het front dezer Engelsche freuletjes en hertoginnen, als quasi-ziekenverpleegsters, enz., heeft verboden. - En ondertusschen schaamt de Times zich niet openlijk dezen bovenstaanden raad te drukken, een raad die getuigt van den meest onbeschaamden *druk* durven uitoefenen door de overmacht van geld en positie op de dienstbaren, de aldus *gedwongen*-'vrijwilligers'.

Kan men zich én in Duitschland én in Frankrijk *zulk* een walgelijken toestand voorstellen? Dienen daar niet allen, rijken en voornamen, náást hunne voormalige bedienden? Voor *die* opvatting heeft men tenminste eerbied. Voor deze Times-vragen daarentegen slechts onbepaalde **minachting.**

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Eleonore Duse... en ik.

Wees maar gerust lezers en lezeressen, ik heb geen plan deze geniale vrouw en mijzelve op één lijn te stellen in zake kunst. Ik wil enkel slechts met vreugde vertellen hoe zij *als vrouw*, in zake liefdadigheids-reclame (voor eigen ik), precies hetzelfde voelt en oordeelt als ondergeteekende. Men heeft haar gevraagd te willen meewerken aan een liefdadigheidsvertooning naar aanleiding van de aardbeving in Italië. En ziehier wat zij schreef aan de vriendin, van wie deze uitnoodiging uitging:

Neen, *neen*, - *dan heb ik wat beters te doen. En de anderen ook konden wat beters doen. Mochten ze allen alles geven*, *den prijs van hare mooie japonnen*, *en van hare theaterplaatsen. Zij hebben geld genoeg*, *en kunnen dat doen. Laten zij het geven zonder aanstellerij*, *zonder reclame*, *zonder tralala*, *zonder bekende namen en personen te pas te brengen erbij*. *Laat in dit jaar van ongeluk en droefenis die barmhartigheid op die wijze worden uitgeoefend, zonder gala-voorstellingen*, *zonder dansen en* '*sauteries*'.

(*Die Wahrheit.*)

Honderden malen heb ook ik mijn minachting uitgesproken voor de dames die, al comedie-spelend, dansend, coquetteerend, bloemen verkoopend, enz., zoogenaamde liefdadigheid uitoefenen, aldus roode kruisen van verdienste (!) veroverend, enz. Terwijl ondertusschen de ware nuttigen, de èchte helpsters en helpers, in alle stilte hun onbaatzuchtig

liefdewerk verrichten, en nauwelijks worden aangezien door, laat staan bekend zijn bij het groote publiek.

Moge in Nederland de liefdadigheid-aanstellerij een *flinken* knak krijgen door het woord van eene beroemdheid als Eleonore Duse.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Hooggeachte Redactrice.

In de Nieuwe Rott. Courant kwam eenigen tijd geleden onder het opschrift: 'Landsverdediging en Aanbesteding' een stukje voor, overgenomen uit de Fakkel, dat niet anders dan eene sluwe verdachtmaking is.

Als abonné op eerstgenoemd blad wilde ik door een ingezonden stuk tegen den inhoud en de strekking verzet aanteekenen, onder opmerking, dat daartoe de gelegenheid dient te worden geboden, nu het bericht eenmaal door de Nieuwe Rott. Courant in wijden kring werd verbreid. Mijn protest werd door den hoofdredacteur geweigerd met de mededeeling, dat ik bij het blaadje de Fakkel behoorde te beginnen, het aan de waarheidsliefde van de grootere bladen overlatend om het al of niet over te nemen. Een onbegonnen werk in dezen tijd, nu er van onpartijdigheid geen sprake is.

Mag ik U een plaatsje in de Holl. Lelie vragen?

Landsverdediging en Aanbesteding. Alweer Spionnitis?

In de N.R. Ct. van 13 Febr. jl. Avondblad C en ook in andere bladen komt een bericht voor onder het opschrift 'Landsverdediging en Aanbesteding', dat weer onrust en verdenking moet wekken en dat zooals het daar staat aan eene nadere beschouwing mag worden onderworpen. Het bericht komt blijkbaar niet van eene der partijen, die van de zaak op de hoogte zijn, dus noch van de H.S.M. die de bruggen aanbesteedde, noch van de firma Aug. Klönne te Dortmund, die het werk uitvoerde.

Het bericht komt van de bekende 'betrouwbare zijde.'

Dat nu juist die firma de bruggen op de spoorlijn Gorinchem-Geldermalsen, dwars loopende door de inundatielijn Arkel-Leerdam, maakte, is op zichzelf niets bijzonders. Vanaf den bouw onzer groote spoorwegbruggen heeft die firma hier te lande een zeer goeden naam en voerde zij een groot aantal van deze en dergelijke werken uit. Dat is ieder technicus bekend; nog slechts kort geleden bijv. werkte zij aan de versterking der spoorbruggen over onze groote rivieren. De opzet om te spionneeren wil men nu in het bewuste artikel waarschijnlijk maken met de mededeeling 'dat door de firma Klönne tegen een zoo lagen prijs werd ingeschreven, dat naar *ieders* overtuiging daarop een groot bedrag verloren moest worden. Ofschoon dus voor de hand lag, dat bijzondere omstandigheden haar zoo begeerig moesten doen zijn het werk te krijgen, werd het haar, als verreweg de laagste inschrijfster, toegewezen.'

We hebben hier nu maar weer op gezag van die ‘betrouwbare zijde’ aan te nemen, dat op het werk verloren *moest* worden. Zelfs wanneer wij dit doen, dan dient men toch in 't oog te houden, dat tal van andere redenen dan spionnage zoo'n aannemer kunnen bewegen om zeer goedkoop te werken. Ik noem slechts als voorbeeld de regelmatige voortzetting van zijn bedrijf of zijne verplichting tegenover zijn leverancier van ijzer om eene bepaalde minimum-hoeveelheid te betrekken. Dit zijn o.a. redenen, die iederen technicus bekend zijn. Daarom is het bericht, zooals het daar ligt, niet anders dan de schandelijke verdachtmaking van eene firma, aan wie ons land veel te danken heeft.

Het werpt een blaam op het Ministerie van Oorlog; alsof er geene genieofficieren en opzichters van fortificatiën waren om spionnage tegen te gaan.

Het is even belachelijk als dat over het wegnemen van Duitsche reclameborden-wegwijzers op de Veluwe; alsof iedere mogendheid niet in het bezit kan zijn en ook is van onze topografische en waterstaatskaarten, die eenen vijand nauwkeurig den weg wijzen.

Na de belachelijke en droevige geschiedenissen van de betonvloeren van den watertoren op Zuid-Beveland en op de gasfabriek te Oude-Tonge mocht het nu eens uit zijn met zulke ongeteekende verhalen.

Wie, als ondergeteekende, in dienst is of is geweest bij lichamen, die groote werken uitvoerden, weet, dat het geen kunst is om op dergelijke wijze geheel onverdiend den naam of de nagedachtenis *ook* van goed vaderlanders door het slijk te sleuren. Dankend voor de plaatsing.

Breda.

W. VAN VEEN.

Civiel-ingenieur Oud ingenieur S.S.

Varia.

I. De uitgaande ‘groote wereld’ in den Haag.

Eerst heden had ik gelegenheid te lezen het indertijd nogal besproken, naar het realisme zweemende, boek van Mr. H.L. Rigail Certon, getiteld: *Bij den Vijver der Sfinx.* Oorspronkelijke Roman.

Ik laat mij niet uit of het tijdstip dat ik daartoe koos te laat of te vroeg is. Ik vind het boek een roman, op Franschen leest geschoeid; trouwens de lezer wordt ook in de diplomatieke wereld geïntroduceerd en die is half Fransch.

Er is een andere reden om er een paar woorden over te zeggen. Ik meen eens gehoord te hebben, dat er een sleutel op zou zijn te geven, en nu wilde ik wel weten of werkelijk toen levende personen zijn uitge-

beeld, of dat de geheele (Haagsche) roman fictie is.

Ik spreek niet van de karakters. Van Adam af, tot op, - en nog in - onzen tijd, zijn er menschen geweest, zoo mannen als vrouwen, die de vleeschelijke lusten nommer één stelden, en in een huwelijk het middel zochten om aan hunne hartstochten vrijelijk te voldoen, waarvan we in het Sfinx-achtige boek de bewijzen ontvangen, onder vermomde namen.

Nu is 't mij niet te doen om de ware namen te kennen, maar ik zou willen weten of de Haagsche zedenspiegel een juiste is, en dat is het nu wat ik betwijfel, want waar er sprake is van een piquante *photographie*, voorstellende een intiem diner van een 'viertal vrouwen en mannen' (uit de uitgaande Haagsche (?) 'groote wereld', te Baden-Baden gemaakt,) in een 'kostuum, dat geen kostuum was', komt de bedenking: 'welke photograaf heeft dan wel dat "viertal" gephotographeerd,' mijn twijfel ter hulpe. Of had men toen al zelfwerkende photographietoestellen? Ik weet wel, dat er kunststukken en kunstjes in de photographie worden uitgehaald, - laatst zag ik nog hetzelfde jongetje 4-maal aan een tafel zitten, - maar een *nu* te photographeeren, zooals hier bedoeld is, lijkt mij eene onmogelijkheid, tenzij het 'viertal' een niet minder *intiem* vriend heeft gehad, die het 'kiekje' nam.

Ik vind, dat de romanciers wel eens te onnadenkend schrijven, en zich daarvoor vooral moesten wachten, indien 't geldt een zedenspiegel. Evengoed als wij nu de oude tijden bespieden door de toen uitgegeven romans,[1)] zullen onze naneven ook de romans onzer dagen ter hand nemen om onze zeden te toetsen, maar dan moeten zij grond hebben onder hunne voeten. De photo doet lachen en twijfelen aan elk woord.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

II. Meten met twee maten.

Er zijn museums in ons land die half leven moeten van het gegeef. Dit zijn de misdeelden, wier ouders nog wel eens den naam van 'gemeentebestuur' dragen. Dat ligt niet alleen aan het dagelijksch bestuur van zulk een gemeente, maar ook wel degelijk aan den Gemeenteraad. Geen van die autoriteiten hebben er voldoende hart voor; de subsidie is te gering, en zoo'n armlastig museum moet het van derden hebben. Zulk een toestand kan uit nood voortkomen, maar waar geschenken van derden 't te kort moeten aanvullen moesten die autoriteiten er op bedacht zijn zulk geven aan te moedigen, en niet af te stooten door stroefheid en hoekerigheid; vooral niet met twee maten te meten, en bij het wikken en wegen in welke termen men de dankbetuiging zal uitdrukken te doen gelden den stand van den schenker.

Ik praat hier maar niet op de pof. Zonder maar even te willen onderzoeken of het Haagsche Gemeente-museum tot de stiefkinderen behoort, wil ik toch even wijzen op het onderscheid dat gemaakt wordt indien een geschenk *is* aangeboden en *wordt* aangenomen.

Het pluizen in de Handelingen van den Gemeenteraad met hare bijlagen is leerzaam, en vooral bij deze mijne bewering.

30 Augustus 1910 (bijlage no. 920) wordt den Gemeenteraad door het dagelijksch bestuur geadviseerd te aanvaarden een paar portretten (familieleden), gravures, reeds

1) De ridderromans; de romans van Scudéry, Wolff en Deken, om slechts een greep te doen.

in het Gemeente-museum aanwezig, en vrijwat gehavend, ter waarde van eenige *centen*. Het geschenk werd aangeboden door een Commissaris der Koningin in een onzer provincies. De schenking wordt '*op hoogen prijs gesteld*', en de '*bijzondere*' dankbetuiging voorgesteld.

14 November 1911 (bijlage no. 1386) is er sprake van een zeldzaam kunstwerk van niet minder dan van Mathijs Maris; nu honderden *guldens* waard, straks wellicht duizenden. Een kunstwerk, dat naam heeft, en zelfs in kunsttijdschriften met lof werd vermeld, o.m. in 'Studio'. Het op 'hoogen prijs stellen' blijft weg. Met de 'bijzondere dankbetuiging' moet de kunstmaecenas, die het schonk, tevreden zijn.

Wij schrijven 1912. Een schilderij van een bekend schilder ter waarde van tusschen de zes honderd en duizend gulden wordt door een twintigtal kunstvrienden, door hen aangekocht van den schilder, aangeboden, en nu blijft niet alleen het 'op hoogen prijs stellen' weg, maar ook de 'bijzondere dankbetuiging'. Koud en kil luidt het: 'met dankzegging'. Welk een verschil in het accepteeren van deze drie geschenken.

Bij den *hooggeplaatsten* autoriteit, waar de aanbieding *centen* geldt, heet het 'op hoogen prijs, met bijzondere dankbetuiging'. Bij den kunst-maecenas, die een voortreffelijken Math. Maris schonk, heet het alleen 'bijzondere

dankbetuiging', en, waar het gold een dank te brengen aan een twintigtal vrienden en vereerders van een ook nog in leven zijnd Haagsch schilder, moesten zij met een *gewoon* bedankje tevreden zijn.

Dat is niet de weg voor een Gemeentebestuur om anderen op te wekken tot het verrijken van hun Museum.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

John. - Dank voor Uw schrijven. - Ik vrees dat plaatsgebrek het onmogelijk maakt die artikelen, die ge mij eenigen tijd geleden zondt, op te nemen; de nu gezonden gedichtjes kan ik echter aannemen. Moet ik U dat andere terugzenden? Voor eventueele zet- of correctie-fouten moet ge U nooit tot mij maar tot den *uitgever* wenden. Ik kan dit niet genoeg herhalen. - Anonym geschrijf vind ik zoo laf en zoo verachtelijk, dat ik het publiek dat dit aanmoedigt door (zooals gij óók ditmaal doet) 'het toch wel aardig te vinden' bijna nog verachtelijker vind dan de anonymi-zelf. Ge moet me niet kwalijk nemen, indien ik dat zoo ronduit zeg, maar heusch, er zou geen anonym geschrijf mogelijk zijn, stond het publiek-zelf in dezen hooger, door het *anonyme* gelaster eenvoudig niet te willen accepteeren. Aan den anderen kant beklaagt gij U, omdat thans ook *Uw* naam is verzwegen. Dat verdient gij echter ten

volle in dit geval. Want, al dat anonyme geknoei leidt óók juist tot zulke willekeurige weigeringen als waarvan gij-zelf nu het slachtoffer werdt onlangs bij die redactie. Immers, ik ben er zeker van dat die redactie, die Uw werk aldus weigerde, haar eigen vriendjes stéés helpt, en volstrekt niet wordt geleid door onpartijdig kunstoordeel; maar, natuurlijk, 't gebeurt immers allemaal - juist zooals gij 't zoo 'aardig' vindt, - in de duisternis en de stilte, zonder namen te kennen. Indien *ik* niets goeds zag in Uw gedichtjes, zou ik ze natuurlijk niet plaatsen. Ze doen mij van gedachte gevoelig en van vorm welluidend aan. - Dat geval van de Groene, indertijd met mij gebeurd, en die dreigbrieven, en die *on*geteekende critiek, dat alles dat U zoo interesseert, dat is óók alweer één bewijs uit duizenden wat *anonym* geschrijf wáárd is .... De af brekende critieken van een Bernard Canter over Verkade zal deze laatste zich wel niet zwaar aantrekken. Het komt er op aan *wie* naar je spuwt. Er zijn vele gevallen waarin je dat eerder kunt beschouwen als een eer dan als een beleediging.... Daarom geloof ik dan ook dat Uw uitdrukking onjuist is: ''k Geloof dat iemand de handen zouden gaan jeuken als je op zoo'n manier je beste werk door zoo iemand zag afkeuren.' Want immers, juist in Uw eigen uitdrukking 'zoo iemand' ligt het zwaartepunt van de heele quaestie. Over wat men verstaat onder 'zoo iemand' haalt een wezenlijk artist of een wezenlijk verstandig mensch verachtelijk zijn schouders op, en daarmee basta....

In de versjes van Speenhoff vind ik heel veel moois en gevoeligs. -

Zeker, ik-ook verheug mij buitengewoon over den brief, in het vorig nommer, van den heer Roelofs, die zoo eerlijk komt vertellen hoe de noordelijke provinciën wel degelijk pro-duitsch zijn. Gij hebt gelijk dat de groote meerderheid angstvallig zwijgt, maar, is dat wonder, waar elk onpartijdig oordeel vóór Duitschland wordt verguisd en vertrapt op de liederlijkste manier, terwijl men daarentegen in de grootste gunst is als men Engeland en de Bondgenooten ophemelt! Onlangs, toen prof: Steinmetz in het Vaderland een eerlijk stuk zette, op den meest zakelijken toon, over het goede recht van Duitschland in zake het Noordzee-conflict, is hij terstond door ingez: stukken overstroomd van den meest hatelijken en beleedigenden toon tegen hem-persoonlijk. En de redactie, die angstvallig onder *zijn* stuk een aanmerking had geplaatst over hare absolute onverantwoordelijkheid daarvoor, scheen diezelfde verplichting overbodig te achten toen het gold de meest oppervlakkige en hatelijk-gestelde stukken *tegen* hem op te nemen. En, als men dan daarbij nog bedenkt dat het Vaderland heusch nog een onzer beste en eerlijkste. Bladen is, ook in deze oorlogsquaestie! Ja, m.i. was de Padvinder-brief van den heer Druif inderdaad *door zijn eigen inhoud* een bewijs te méér vóór mijn stelling, hoe den kinderen het apenpakje speciaal aanlokt en naar de hersens vliegt, totdat zij er mal bij worden; ik deel Uw meening, dat men hen op die wijze opleidt voor het gekkenhuis, dan ook volkomen. - Het is volkomen wáár wat ge eerlijk erkent, namelijk dit, dat de Lelie goed honoreert vergeleken bij andere tijdschriften. Er zijn er vele die naderhand, na de opname, *niets* betalen, maar die eerst den auteur in den waan laten dat hij honorarium krijgt. Alles daarentegen is in dezen bij ons geregeld naar vaste regels.*)

Nora. - Vriendelijk dank voor het gezondene. - - - Ja, ik erken volmondig dat gij gelijk

*) Intusschen een tweede schrijven van U ontvangen.

hebt: er behóórt in ons zóógenaamd neutraal land wezenlijk moed toe om voor een eerlijke produitsche overtuiging uit te komen. Dat ondervind ik inderdaad elken dag. En dat ondervindt iedereen met mij, die dien moed heeft, zooals nu onlangs weer professor Steinmetz in het Vaderland het evenzeer kon ondervinden. Wat mij betreft, ik zal nooit verloochenen mijn eerlijke meening, om daardoor de partijzucht, en in dit geval zeer zeker mijn eigenbelang te dienen. Indien ik dwaal, dan dwaal ik in mijn opvatting ter goeder trouw, maar ik zou *te kwader trouw* zijn, zoo ik iets anders zeide in zake Duitschland dan dat wat ik steeds heb beweerd, en blijf beweren, namelijk dat het mij sympathie en eerbied afdwingt, in deze dagen meer dan ooit, dat ik daarom innig hoop hoe het uit dezen strijd zegevierend zal te voorschijn komen, dat ik *niet* geloof aan eenig gevaar zijnerzijds ten onzen opzichte, en dat ik de geheele politiek van Engeland, ook in de Noordzeequaestie, **verfoei**, en beschouw als een veel grooter gevaar voor ons, ook in de toekomst, dan de zoo gevreesde Duitsche invloed zou zijn; (waarvan men nog niets anders dan *goeds* bemerkte ten onzent, de geheele geschiedenis door, in de Hervorming, in den Nassau-Dillenburger-Wilhelm van Oranieën-Nassau, den 'Zwijger', en thans in de Koningin-Weduwe Emma, geboren prinses van Waldeck-Pyrmont). Hartelijk, hartelijk dank voor de rest van Uw brief, waarop ik natuurlijk niet antwoord. -

M.S. - Ik ben verbaasd met een man te doen te hebben, daar ik U hield voor een vrouwelijke correspondente. Dat de gedachtenw. met mij U steeds zoo aantrekt, doet mij natuurlijk veel genoegen. Ik geef mij eerlijk zooals ik ben; ik vind het heel natuurlijk dat een ander er anders over kan denken; hetgeen ik onuitstaanbaar, laf, verachtelijk vind, dat is het draaien met alle winden, het napraten, het uit *eigenbelang* onoprecht zijn, in een woord de duizenderlei *on*waarheid, die doorgaat voor 'een eigen meening'. Iedereen die eerlijk is weet al lang dat de Lelie *niet* is een 'dames'-blad, maar dat de concurrentie van minder-voorspoedige bladen póógt langs deze wijze, door het verspreiden van laster, haar voor iets anders te laten doorgaan dan zij reeds lang is. Echter, de Lelie wordt zoo overal en in alle leesgezelschappen gelezen, dat deze soort van onderkruiperij noch den uitgever noch mij ooit iets kan schelen. - En nu ter zake. Zonder twijfel verdienen de Serviërs medelijden, wijl zij, gelijk gij terecht zegt, de dupe werden van den wil der groote mogendheden, die den moord op den troonopvolger van Oostenrijk eenvoudig gebruikten als *voorwendsel*. In dat opzicht zijn wij-allen, kleine-staten, elk op onze beurt, geheel en al overgeleverd aan de willekeur der groote mogendheden, en juist dáárom vind ik-voor-mij het nog zoo onvoordeelig niet om te zijn aangesloten aan een gróoten Staat, op dezelfde wijze als de Duitsche kleine staten zich vereenigden ná '70 tot één Keizerrijk. Afgescheiden daarvan ligt overigens de schuld bij de *volkeren*, die zich bij eene oorlogsverklaring steeds onderwerpen aan de regeerders. Weigerden zij als één man de wapens op te nemen voor zulke diplomatische geschillen, dan kon geen enkel Rijk den oorlog doorzetten. Hoort echter maar eens ten onzent-zelf, waar niemand toch den oorlog wil, hoe dom-bekrompen het publiek steeds redeneert. Eerst schimpt men op oorlog, hoopt dat 'wij er buiten zullen blijven,' enz., enz. En dan ineens: 'Ja, maar, als ze ons den oorlog verklaren, dan moeten we toch net evengoed als België ons verdedigen'. Met uitzondering van een of twee mannen, heb ik deze domme gewilligheid in de laatste maanden gehoord uit honderden monden, van menschen uit alle klassen der maatschappij. Die paar uitzonderingen daarentegen zeiden (als

ik): ‘Laat “de vijand” maar komen; indien hij slechts mijn vrouw en kinderen spaart, is hij mij welkom, want hij *is* mijn vijand niet, hij is een slachtofler van zijn *regeering*, evenals ik, en daarom reik ik hem graag de hand, want ik *wil* niet vechten’ M.i. staan zij, die zoo verstandig redeneeren, veel hooger dan zij die zich blindelings tot slachtvee laten gebruiken.

Wijl gij het *niet* eens zijt met Fred. van Eeden, behoef ik op dit gedeelte van Uw brief niet in te gaan. Om U de waarheid te zeggen, ik voor mij vind dergelijke uitspraken van hem een beetje onnoozel-pedant. Frederik van Eeden verbeeldt zich nu eenmaal van àlles verstand te hebben, dus thans óók precies te kunnen beoordeelen wáárom de oorlog uitbrak. Mijnentwege; indien hij dat zichzelf wil wijsmaken. In elk geval echter is hij zeer pro-Engelsch, vind ik, en zeer anti-Duitsch. - De Engelschen zijn Anglo-Saksers, maar, dat zij als zoodanig méér bij de Germanen behooren dan bij de Latijnen, dat is zóó waar, dat juist daarom de Duitschers-zelf hen hun ‘verraad’, zooals zij het noemen, dubbel kwalijk nemen. Herinnert gij U niet dat versje, door mij geciteerd in mijn Indrukken, en overal in Nauheim verspreid: ‘Alt England, ach schämst du dich nicht’. Daarin komt de regel voor:

> Entartet Volk derselben Mutter,
> Die Eure Stamme auch gebar.

Wat ons en de Belgische stamverwantschap aangaat, de *Vlamingen* hebben, zoo goed als de *Walen*, steeds tegen ons gekampt in vroegere eeuwen, en in 1830 hebben de Vlamingen nevens de Walen gestreden vóór hunne ‘vrijheid’ van het Noord-Nederlandsche ‘juk. Ondanks de zeer kunstmatige ‘verbroedering’ der laatste jaren tusschen ons en de Vlamen, springt m.i. het groote rasverschil tusschen hen en ons steeds sterk in het oog, en *ik* heb dan ook nooit iets gemerkt van hunne sympathie voor ons - vóór ze als bedelaars (en tegelijk met een brutalen toon erbij) hier in ons land invielen, om door ons gespijsd, gevoed, gekleed te worden. (Iets wat ik overigens natuurlijk onze menschelijke plicht vind).

Wat onze Koningin aangaat, zeker, Zij heeft in Frankrijk in haar toast gezegd: trotsch te zijn op haar Fransch Bloed. Indien gij de vroegere Lelies uit dien tijd nog bezit, dan zult gij daarin vinden hoe ik dat gezegde toen heb afgekeurd. Vergeet echter niet dat zij daar een toast *moest* slaan, bij een officieele gelegenheid, en dat zulke toasten worden gemaakt door de diplomaten, dus volstrekt niet altijd weergeven de eigen meening

van den vorst(in). Ik voor mij geloof: indien onze Koningin vrij ware Hare meening thans te zeggen, dan zou zij nu hare eeuwen-lange stamverwantschap met Duitschland, en het bloed harer volbloed-Duitsche moeder sterker in Haar voelen spreken, dan het druppeltje Coligny-bloed, dat nog in haar vloeit van zijdelingschen Franschen kant. Echter, de vraag is niet wat zij persoonlijk vindt of denkt of prettig acht, maar wat zij *is* En zij *is*, van vaders- en van moeders-zijde, eene bijna zuiver Duitsche vorstin, en daaren boven is zij ook nog gehuwd met een Duitschen prins, voormalig officier in het Duitsche leger. Die *daadzaken* kan niemand loochenen, onverschillig wat de Koningin-zelve het prettigste of het chicste zou vinden wellicht.

Voor de zooveelste maal moet ik ook U attent maken op een verwarring in Uw denkbeelden, waar gij het niet kunt begrijpen dat ik - een anti-militariste - mij nochtans één voel met het Duitsche volk, dat thans strijdt voor zijn onafhankelijkheid en vrijheid en behoud. Maar, mijn waarde vriend, de oorlog *is* er nu eenmaal, ik keur hem af uit den grond van mijn hart, maar, hij *is* er, en zie, nu hij er *is*, nu voel ik mij een met het moedige volk dat men wil uithongeren, en wil te gronde richten, en ik heb eerbied, onbegrensden eerbied, voor zijn volharding en uithoudingsvermogen en taaien moed. Dat is iets geheel anders dan de Belgische quaestie. Toen gold het een door Duitschland gevraagde *doortocht*, tegen een hooge schadevergoeding. Die schadevergoeding aan te nemen weigerden de Koning en zijn regeering, en *zij* maakten dáárdoor het land en de bevolking ongelukkig en broodeloos. Had toen deze laatste bevolking geweigerd zich aan zulk een willekeurig opofferen der welvaart te onderwerpen, en eenvoudig regeering en vorst aan den dijk gezet, dan had ze m.i. in het eigen belang vrij wat verstandiger gehandeld dan nu. Overigens echter geloof ik dat ze niet den tijd hebben gehad te begrijpen wat er eigenlijk gebeurde; daarvoor is alles te geheim en te gauw gegaan. Maar, juist daarom te méér vind ik de verantwoording van een Koning Albert en zijn regeering zoo dubbel ontzettend, en kan noch deze eerstgenoemde noch de laatste mij éénige sympathie afdwingen. Uw meening dat ‘al de oorlogvoerende volken schuld aan den oorlog hebben, niet de volken maar de diplomaten’, deel ik van ganscher harte. En, indien het waar en bewezen is, dat de Duitschers wijn *eischen*, dan keur ik dat zeer zeker evenzeer af als gij. Maar, *on*bewezen Telegraaf- en dito-verhalen geloof ik *niet.* Wel geloof ik dat er voor veel dronkenschap verontschuldiging is in het feit dat de overwinnaars in de ontruimde dorpen van België en Frankrijk uitteraard veel alcohol vonden achtergelaten. En eindelijk, wij-jenever-zuipende Hollanders, wij moesten maar zwijgen over ‘alcohol-misbruik’ zijdens andere natiën. Weet ge wel dat men in Atjeh de soldaten zoo en zooveel borrels inschenkt op de nuchtere maag vóór ze op expeditie (dus op moord op Atjehers) uitgaan? Vindt ge soms die door de *regeering ingestelde* alcohol-zwijnerij geen ‘gruwel’? Laat de eerlijke ex-sociaal-democraat Schröder, hoofdredacteur van de Telegraaf, dáárover eens ‘gruwelen’. Maar... dan zou hij vele alcohol-zuipende lezers verliezen bij de vleet. Nu integendeel wint hij ze, door in den zak te kruipen der anti-Duitsche Amsterdammers.

Ik geloof er helaas niets van dat er door dezen krijg later een verbroedering zal ontstaan tusschen de volken van Europa. Integendeel, nooit heb ik geloofd aan vredes-utopieën, en deze oorlog heeft mij meer dan ooit overtuigd dat het menschdom altijd even laag zal *blijven* staan, en even dom zich zal laten gebruiken als slachtvee ten bate van diplomaten en vorsten. Gaat Duitschland onder, dan zal het steeds zinnen op revanche, zooals thans Frankrijk het deed; leggen de Bondgenooten het af, dan

zal Engeland blijven visschen in troebel water, en stoken achter de schermen; en, wordt er voor alle partijen een ‘eervollen vrede’ gesloten, welnu dan is niemand in den grond tevreden, en zal het, vrees ik, blijven voortgaan als nu: nieuwe uitvindingen, nieuwe toerustingen, nieuwe legers op de been brengen, tot ‘gewapende verdediging’. Alleen een volk-zelf kan zich vrij maken. *En dat doet de massa toch nooit.* Die is nu eenmaal geboren tot slavenziel. Vrij maakt zich alleen hier en daar de *éénling.* -

1813. - Gij schijnt tegenwoordig wèl Uw deel te krijgen. Maar ik moet zeggen dat gij allen er U bewonderenswaardig onder houdt. - Wanneer zal er eens een eindje komen aan al die misère met Uw patiënte? - En die is ook steeds zoo flink! Met dat al zou ik haar toch raden voorzichtig te zijn. Men is maar eens jong. Ik ben blij dat gij mijne pro-Duitsche artikelen opzendt. Er zijn heel velen in den lande die ze graag lezen. Men heeft hier van den begin af een grooten mond opgezet (de pers) tegen al wie in het openbaar een eerlijke eigen meening durfde hebben in zake Duitschland. Vandaar dat heel velen zwegen, die nu blij zijn dat ik eindelijk *hun* opinie openlijk vertolk. Hartelijk gegroet.

J.C. te B. - Ik wacht dan maar af Uw uitvoeriger schrijven, om U verder te kunnen overtuigen. In afwachting daarvan durf ik wel veronderstellen, hoe het U zeker zal hebben goedgedaan dat ik lid werd van Vrouwenkiesrecht. Dat zal toch zeker zijn in Uw geest? Gij kunt mij gerust Uw opinie meedeelen; ik zal die gaarne vernemen. Verder goed succes met Uw patiënt.

H.V. - Het spijt mij zeer dat ik op den bewusten dag niet thuis heb kùnnen zijn. Ook dan gaan werkzaken vòór. Het was zeer vriendelijk van U. - De twee stukken die gij mij zondt kan ik niet plaatsen. Zij zijn m.i. te partijdigbondgenoot-achtig dan dat ik ze wil opnemen in de Lelie. Er wordt in de geheele pers reeds méér dan genoeg geschetterd ten hunnen voordeele. Zeker, een onpartijdige anti-Duitsche opvatting verleen ik steeds plaats, maar Uwe opvatting is niet onpartijdig maar door en door hartstochtelijk-persoonlijk-eenzijdig. Zoo b.v. Uw verheerlijking van een Lord Roberts. Dat laat *ik* over aan de Engelsche huichelpers zulk ‘the most christian-gentleman’ (onderdrukker van Engelsch-Indië) bewierooken. ‘Nichts für Ungut’. Gij

en ik zijn nu eenmaal beide uitgesproken hartstochtelijke menschen, geloof ik. Daarom neem ik Uw optreden van Uw standpunt U niets kwalijk. Maar ik wil niet meewerken tot de verbreiding Uwer opvattingen. - Om U mijn goeden wil te toonen neem ik een Uwer bijdragen op als ged.

M.S. te B. - Vriendelijk dank voor uw schrijven. Ik geloof dat gij en ik aan elkaar voorbij praten. Gij wilt dat ik per-se zoo denk als gij. Dat *kan ik* niet. Daarvoor heb ik mijn gronden, die ik elke week in de Lelie uiteenzet. M.i. ben ik veel onpartijdiger dan gij; en heel veel lezers roemen die *on*partijdigheid. Het gaat mij echter precies zoo als het generaal Staal gaat in het Vaderland, die onlangs schreef: 'Niettegenstaande ik er mij op toeleg zoo onpartijdig mogelijk te oordeelen, wordt mij toch steeds mijn pro-Duitschland verweten.' Zou dat nu niet juist daarin zitten, dat gij-anti-Duitsche menschen vreeselijk bevooroordeeld en eenzijdig zijt? Wat gij onrecht vindt, dat vind ook ik onrecht, namelijk die doortocht door België. Maar gij vergeet een hoofdzaak: de Duitsche regeering bood aan een vreedzame regeling tegen een zeer *hooge* schadevergoeding. Die regeling, die zijn volk had gered, weigerde koning Albert, gerugsteund door zijn regeering. Daarom ligt de hoofdschuld m.i. bij België (de Belgische Regeering) *niet* bij Duitschland. En zie, toen Duitschland daarna die doortocht aanving, toen bood het, na de inname van Luik, opnieuw aan vrede. *En weer wilde de Belgische regeering dien vrede niet.* Dat alles laat gij ter zijde bij uw beoordeeling der zaak. - Opzettelijk kom ik nu maar niet uitvoerig terug op een en ander. Veel liever herhaal ik ook mijnerzijds van harte uw slotwensch: 'Ik hoop dat wij na deze abnormale tijden elkander weer beter zullen kunnen begrijpen.' -

Mevr. v. M. - G. te V. - Ja, drukproeven s.v.p. *steeds* terugzenden aan de drukkerij-zelve, niet aan mij. Hartelijk dank voor Uw instemming met mijn overname uit het Toek. Leven aangaande de lezing in Nijmegen van Mevr. Göbel - Nierstrass. En wat zegt gij dan wel van hetgeen Excelsior een 'toeval' noemt? (zie de Lelie No. 34) - Ik onderschrijf Uw gevoelens over de Duitschers van a-z. Ook in zake het militairisme. Ik verzeker U dat ik daarover in Duitschland-zelf menigen strijd voerde. Hun muziek, maar ook hun muziek-*gevoel*, (dat van de groote 'men') is m.i. veel inniger en dieper dan de Fransche composities en de Fransche voorliefde voor muzikale frivoliteiten. - Wagner is voor mij, voor zoover ik hem kan bevatten, een openbaring. Ook in Nietzsche vind ik, met U, veel moois. - Inderdaad, deze oorlog is een van 'waan'. Uw gedachte, als gij een soldaat ziet: 'Arm slachtoffer van den waan' herinnert mij aan mijn eigen gevoelens bij het aanschouwen der sympathieke, algemeen-geliefde Alpenjagers aan de Fransche Riviera. Steeds als ze paradeerden, en iedereen in een soort geestdrift geraakte, dan wendde ik mij geërgerd af, en noemde het een schande deze jonge gezonde menschen op te kweeken tot slachtvee voor een mogelijken oorlog. Thans schijnen zij, volgens de Fransche Bladen, in dezen krijg wonderen van dapperheid te verrichten, en telkens denk *ik* dan: arme, arme jongens, die Uw jonge levens moet offeren, erger nog, die worden verminkt en ongelukkig gemaakt levenslang, voor een onnutte gewelddaad, voor een *schande* van geheel Europa! Ik ben het volkomen met U eens dat het geheele *voorwendsel* tot den krijg, namelijk: de vermoording van den Oostenrijkschen troonopvolger, een zonde is tegen elk christelijk geloof van welken aard ook. Juist daarom is het mij een raadsel, dat het ingrijpen van den Paus, bij een R.K. vorst als Keizer Frans-Jozef, niets kon baten;

zelfs al heeft men dezen vorst-zelf er misschien buiten gehouden door zijn ouderdom, dan nog begrijp ik niet dat zijn R.K. regeering niet is beïnvloed door den wil van den Paus, die toch éérlijk vrede wilde. Is dan bij die menschen *alles* huichelarij? Men moet het wèl aannemen, helaas! - Ik vind dat gij voor de Duitsche handelwijze veel te veel den *persoon* van den Duitschen Keizer verantwoordelijk stelt; m.i. is deze niet vrij geweest te handelen zooals hij-zelf wellicht verkoos. M.i. heeft hij-persoonlijk tot het laatste toe den vrede gewild; ook zijn prachtig-gevoelde persoonlijke telegrammen aan den Tsaar *bewijzen* dat naar mijne meening. Maar, vergeet niet dat de Duitsche Keizer geen alleenheerscher is, maar een vorst met een invloedrijke regeering achter zich. En, wat België aangaat, ik verwijs U naar mijn corr: hierboven. Men *wil* vergeten hier in Holland, dat aan België, evengoed als aan Luxemburg, een groote schadevergoeding is aangeboden. Had het die aangenomen, dan waren de Bondgenooten in geen geval *tijdig* klaar geweest om hunnerzijds in te vallen in België. Dáárom staat voor mij-persoonlijk België's *geheim* bondgenootschap met Engeland en Frankrijk vast. Indien Koning Albert even wezenlijk *neutraal* ware geweest als onze Koningin, dan had hij kunnen aanvaarden de Duitsche oorlogs-vergoeding. En dan daarna kunnen afwachten wat er gebeurde. De Bondgenooten waren niet kláár, zoodat Duitschland dóór België ware geweest eer eerstgenoemden hunnerzijds hadden kunnen invallen in België. - Ja, ik dank U van gansche harte dat gij zoo onpartijdig, kalm, en waardig schrijft. Zoo is het discussieeren een even aangenaam als leerrijk iets. Want, gij hebt gelijk: over oorlog en onrecht en over het *medelijden* dat de bevolking, ook de Belgische, verdient, daarover denken gij en ik geheel gelijk. - Dat er in het spiritualisme een gróóte troost is, dat zie, en dat geloof ik. Ik zou bijkans zeggen, dat ondervind ik. Maar ik ben te veel een buitenstaander om dit openlijk te *durven* zeggen. In de laatste tijden echter heb ik veel geléérd dienaangaande, en veel is mij duidelijk geworden omtrent hetgeen ik vroeger op dit gebied niet begreep. - Hartelijk gegroet. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

10 Maart 1915.
28ste Jaargang.
No. 37.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Eene Opwekking tot de Daad.

Laat de komende tijd heen wijzen naar verbetering, verheffing, stijging.

Laten wij niet meer afbreken.

Het Vredespaleis staat daar!!

Laat het geen verontwaardiging meer bij ons opwekken en geen kleinachting voor den geest, die het schiep; want die geest is goed, de denkbeelden waren toen eerlijk gemeend; laten wij dankbaar zijn dat het verrijzen *kon*: de menschheid is *nog niet rijp* voor de vredes-idée. Dat allen, allen, de denkers, de pioniers op dien nog onontgonnen weg, laten allen elkander helpen, steunen en te zamen komen tot de daad.

Verkeerd is het zondebegrip; hieruit vloeit voort eene geheel verkeerde gedachtenstrooming.

Er moet aangestuurd worden op het Rijk des Vredes dat er is!! maar... nog zoo ver.

Neen, het menschdom ligt niet in zonde, maar het verkeert nog in zijn kindsheid, wat de geestelijke wasdom betreft.

De mensch is gekomen tot de hoogte van waarlijk heerscher te zijn over de gansche aarde met haar omgeving. De aardbol heeft voor hem geen geheimen meer. Het verstand van den mensch heeft doorvorscht de aarde, de zee, de lucht; hij gebruikt dat alles naar zijn willekeur. Hij beheerscht de aarde, de zee, de lucht, de stof.

Doch de geestelijke mensch verkeert nog in zijn kindsheid.

Ik geloof in God den Vader, den Schepper van Hemel en van Aarde.

Ik geloof in den Christus, den Heiland der Aarde.

Ik geloof in de(n) Heilige(n) Geest(en).

Dit *gelooven* was nuttig en noodig voor den mensch in zijn kindsheid; doch nu.... moeten wij een wenteling hooger stijgen; en dat *gelooven* moet nu worden *weten.*

Het gelooven was voldoende voor het kind; het rijpere verstand vraagt meer: het wil weten.

Ik weet dat God, de Vader er is.

Ik weet dat de Christus er is.

Ik weet dat de heilige geesten er zijn, gezonden door God om de menschen te stemmen, te steunen, te leiden tot hun heil, tot het Koninkrijk Gods.

Alle Godsdienstvormen, die de menschen scheiden, dienen te worden opgeruimd om te komen tot dit eene.

De geest des tijds wijst heen naar het hooger *kunnen.*

Nieuwe openbaringen zijn tot ons gekomen, doch de kleinheid van den geestelijken mensch belet dat zij doordringen tot zijn verstand, tot in zijn hart.

'Hij is nog ziende blind en hoorende doof,' zooals Jezus zeide toen Hij nog op aarde was; en de geestelijke mensch is sedert dien tijd eerder achteruit dan vooruit gegaan, doordat de groote ontwikkeling van zijn verstand den geestelijken aanleg heeft onderdrukt.

Zijn verstand wil de heerschappij hebben, en kent geen recht van bestaan toe aan den hoogeren mensch die in hem zetelt.

Hij doet als het kind, dat zijn oogen dichtknijpt, en dan in de verbeelding verkeert, dat hetgeen het niet wil zien er ook niet is.

Doch de kentering is begonnen; de dageraad eens nieuwen levens begint te gloren. Velen reeds gevoelen de werking van den Geest van God en zij weten dat het Rijk van Christus geen sprookje is, maar dat allen er naar toe worden gedreven - aangetrokken.

De menschheid verkeert in lijden, in lijdensweeën zoo verschrikkelijk, zoo afgrijselijk, dat een pen het niet kan beschrijven, en zij moet dat lijden door om te komen tot het nieuwe Licht. Wil de menschheid er niet door leeren, dan.... gaat zij haren ondergang tegemoet onherroepelijk.

De oorlog! dit is de gruwel, die in al zijn dadelijk zienbare en tastbare vreeselijke ellende de menschen wakker schudt, de meest dooven, de meest blinden, de ongevoeligsten, de hoogmoedigsten; allen, allen gevoelen - weten - dat dit de laatste uitbarsting moet wezen van het kinderstadium der aarde. Het tijdperk van den man als gebieder over de vrouw als zijn slavin, en hiermede komen wij aan dien anderen gruwel, nog veel ontzettender en veel afgrijselijker ook in zijne gevolgen: het is de *ontucht.*

Aan het oorlogswee bezwijken de mannen, maar aan dit weedom gaan de vrouwen ten onder, daaraan worden geofferd millioenen vrouwen meer, dan ooit de oorlog mannen kan verslinden.

Aan dit afgrijselijke hellewee worden millioenen teere, reine, heilige vrouwenlevens geofferd, waarvoor?? voor vermeend pleizier van den (kind)man.

Wee de vrouwen, de ziel, de kern van het menschdom, en de geheele mannenwereld wordt er door verkankerd en verpest; de aarde één ontuchtig hol der duisternis.

Zooals het slagveld moet worden een veld van krankzinnige zotternij, zoo moet de ontucht worden verafschuwd, uitgeroeid, als de meest mensch onteerende, onnutte afgrijselijkheid, die van de aarde gifdwalmen doet opstijgen, die alles verwoesten wat goed is en edel en waar... Wat er noodig is om te komen uit de geestelijke kindsheid van het menschdom met zijn toestand van dierlijke platte zelfzucht en heerschzucht, tot een hoogere wending van ons aardsch bestaan? d.i. De Opheffing der Vrouw als gelijkwaardige en gelijkgerechtigde van den man, de kuischheid des Mans en de erkenning van de Waarheid des Evangelies. Nieuwe gedachtenstroomingen moeten ontstaan; de geheele publieke opinie moet om, zooals: De oorlog kweekt geen helden, maar dwaze domooren.

De bordeelen en de prostitutie kweeken van jongelingen geen mannen, maar vuile, bedorven zwakkelingen.

De beheersching over zichzelve, *dat* kweekt mannen.

De in onwetendheid en slavernij liggende vrouw kan geen hooger geslacht baren. Begrijpen de menschen dat niet!?!

Alleen de wetende, ontwikkelde, vrijgeworden vrouw opgericht als mensch, kan met en naast den krachtigen, kuischen man een geslacht voortbrengen, dat hooger, krachtiger kunnend het goede, is aangelegd.

Kunnen de menschen dit klaar-duidelijke niet begrijpen? Waarom doen ze dan niets?

En slaan de handen niet aan den ploeg, en blijven maar willoos afwachten tot de moddergolven ons allen zullen meesleuren naar het verderf. Want het gaat dien kant op. Hoort naar de woorden van Jezus.

Een reuzen-omwenteling zal er moeten plaats hebben in de begrippen der menschen.

'Vrouw, ken Uw plaats, en ken Uw waarde', schreef Lodew. van Mierop eens boven een stuk van mijn hand. Levenskr. Mei 1913.

De Vrouw heeft ontvangen van den Schepper het vermogen den grootsten invloed uit te kunnen oefenen om de menschheid te brengen tot den weg naar het Vrederijk.

In haar zetelt de macht om het wordende geslacht den weg op te stuwen naar reinheid - waarheid - vrede; doch zij kan dat niet alleen en in den toestand waarin zij zich thans bevindt; daartoe is noodig de erkenning van den man van hare hooge waardij, de erkenning van haar rang als mensch evenals hij en het bezitten van dezelfde rechten in het gezin.

Onnadenkende napraterij is de bewering, dat het meisje alleen moet opgeleid worden voor het huwelijk.

Kan het meisje soms alleen een gezin grondvesten?

Beiden, man en vrouw, behooren opgeleid te worden voor het gezinsleven. Daartoe is noodig; een ernstig streven naar kuischheid, naar zelfbedwang en onthouding voor den man, en geestelijke en verstandelijke ontwikkeling voor de vrouw.

Hoe velen, massa's nog, mannen en vrouwen zien totaal voorbij dat het grondvesten van een gezin hen plichten oplegt en groote verantwoordelijkheid jegens hun kinderen, jegens de maatschappij en de menschheid.

Met onbegrijpelijke zorgeloosheid en roekeloose onverschilligheid wordt gezwegen over de hooge belangen en plichten van het huwelijk.

De man is hier de schuldige; want hij beschouwt het huwelijk als een instelling alleen voor *hem.* Zoodra is het huwelijk niet geteekend of de vrouw is geworden zijn dienares, zijn slavin; zij heeft geen rechten meer, heeft niets te zeggen in het gezin, noch over geld, noch over woning, noch over kinderen; en de man kan gebruiken haar geld, haar goed, haar lichaam, haar kinderen, alles naar zijn eigen welbehagen, lust of gril; want: zij is hem *gehoorzaamheid schuldig* volgens art. 162. B.W.: hij is haar *heerscher* volgens de voorschriften der Chr. kerken: en haar lichaam moet hem slaafs terwille zijn voor al zijne ongebonden lusten volgens de geijkte publieke opinie.

Wie helpt mede de nieuwe aera voor te bereiden?

De hand dient aan den ploeg geslagen!

Wie helpt mede een staf te vormen, die uitgaat of die uitzendt werkers, die de vrouw gaan leeren, *alles* wat er te leeren is voor hare heilige taak, vóór alles haar te brengen tot het besef van hare menschenwaarde, tot het besef dat zij is evengoed geroepene voor en om haar taak naast den man.

Een staf, van ernstig willende mannen en vrouwen, die de teekenen des tijds verstaan, die gaan werken om de bedding der opvoeding te zuiveren, te reinigen, te veranderen, het jonge geslacht op te voeden naar het ideaal van reinheid-waarheid, tot jonge menschen krachtig in zelfbeheersching, die kunnen maken van de aarde een lusthof en van het gezin een tempel Gods.

S. HOOGENDIJK-HESSE.

Overzicht van de Week.

I. De edele en dierenlievende natie bij uitnemendheid.

Hoe vaak heb ik in deze dagen - waarin het mode is pro-Engelsch te zijn, evenals het in den Transvaal-oorlog mode was anti-Engelsch zich aan te stellen - niet te hooren gekregen:

'*Maar freule Lohman*, *U, die zóó vóór de dieren zijt*, *U kunt toch niet ontkennen*, *dat de Engelschen méér doen aan dierenbescherming dan eenige andere natie.*' Enz. Enz.

In zekeren zin hebben zij, die aldus redeneeren, volkomen gelijk. De Engelschen schaften af, *sinds meer dan een halve eeuw reeds*, het afschuwlijk trekhondenstelsel, dat bij ons nog bloeit tot schande van Nederland. De Engelschen hebben op het continent nimmer eenige kolonie van eenige beteekenis gevestigd op fashionable modeplaatsen, als aan de Riviera, in Zwitserland, Wiesbaden, enz., of, naast en neven hun onvermijdelijk méér sociaal dan geestelijk vereenigingspunt: The Church verrijst óók een afdeeling van Dierenbescherming.

Maar, met dat al, geen mensch ter wereld is in den *grond* wreeder, *verfijnd*-wreeder, dan diezelfde Engelschman, zoodra het geldt zijn eigen plezier, zijn eigen-ik. Visschen, jagen, al wat sport is ten koste van het *dier*, wordt nergens zoo met voorliefde, zoo stelsel-

matig-meedoogenloos beoefend, als in Engeland, waar al deze soort *wreede* sport dan ook haar bakermat heeft; de continentbewoners zijn niet meer dan navolgers.

Neen, die laatste bewering is *niet* van mij. Ik neem, ter staving van bovenstaande woorden, het onderstaande over, uit de Revue der Sporten:

Deze week een praatje over de Foxhounds! Een praatje met een plaatje uit Engeland. Dat voorstelt het ter jacht optrekken van de Berkshire meute te Streatley. Berkshire, bij verkorting ook wel Berks genoemd, is een Britsch graafschap in het Zuidelijk gedeelte van Engeland, aan de Theems gelegen. De foto is eerst kort geleden gemaakt, en bewijst, dat, alhoewel niet zoo druk als in vredestijd, toch ook thans nog aan parforce-jacht in Engeland wordt gedaan. Hoe zou 't ook feitelijk anders kunnen? Is Brittannië niet de bakermat van het jacht-vermaak?) En is de beoefening ervan op het Vasteland niet slechts een surrogaat van de prestatiën der talrijke Engelsche meutes? Ja, meute, zoo noemt men de verzameling, de koppel jachthonden. Meute is een Fransch woord, dat 'troep jachthonden', ook wel 'jachtstoet' beteekent. Het stamt van het midden-Latijnsche movita, beweging, als 't ware het Latijnsche movitus voor motus, het participium voor movere: bewegen. Parforce-jacht, daarom zoo in trek, wijl zij de drieëenheid is van honden-, jacht- en rijsport, geschiedt meestentijds op vos en hert, terwijl ook wel eens op haas of ree gejaagd wordt. De wijze van jagen is verschillend. Een vos wasemt een eigenaardige geur uit, en laat zoodoende een spoor na voor de Foxhounds, speciaal geoefend om bedoeld spoor na te jagen. Dit noemt men het jagen op den scent. In ons land is een groote, uitgebreide jacht niet wel mogelijk. Men jaagt hier dus slechts gedeeltelijk op het spoor van den vos, hetgeen men jagen op de slip heet. Daartoe zoekt de Master of the hounds eenige dagen voor het sportief vermaak het te volgen parcours uit, waarbij hij vooral natuurlijke hindernissen prefereert. Een helper volgt den Master, en sleept langs den weg wat stroo uit het vossenhok, welk stroo men bij slecht weder drenkt met eenige druppels anijsolie. Bij de jacht worden de honden op de scent gebracht, en een dartele ren vangt aan. De meute verliest wel eens het spoor, en het is de taak van den Master de dieren er op terug te leiden. Is het einde van de slip bereikt, dan laat menden vos, die in een hok naar die plek is gebracht, los, en is deze 2 à 300 meter weg, zoo laat men de honden de vervolging beginnen, aan welke vervolging natuurlijk het jachtgezelschap deelneemt. Gaandeweg vermindert de voorsprong van Reintje op de luid gevende viervoeters totdat meestal een der rakkers het sluwe ding te pakken krijgt, en in zijn woesten sprong den vos den rug breekt.*) De andere honden zorgen ras voor de algeheele overrompeling.*

Wat zegt gij, lezers, van zulk een *Engelsche wreedheid?* Eene dierenbeschermster bij uitnemendheid, hier in den Haag, die mij ook al weer aan boord kwam met de zoogenaamde heerlijkheid der Engelsche dierenbescherming, wees ik op de afschuwelijkheid dezer 'lange jachten'. Ik kreeg het gewone antwoord dat helaas geldt voor 1000 en één gevallen: 'O, dáárvan heb ik nooit gehoord, dat weet ik niet.' Juist, zóó gaat het. Men oordeelt er in den blinde op los, maar men heeft nooit van de tegenbewijzen iets gehoord, of willen hooren (zoo óók thans inzake de Belgische gruwelen, enz.). Wel, deze dame, en vele, vele anderen met haar, beveel ik ernstig aan te onderzoeken wat de lange jacht, de parforce-jacht, door Engeland ingesteld, inhoudt aan *wreedheid.* Stel U het afschuwelijke 'vermaak' voor, aldus ongelukkige

*) Spatieering is van mij.

*) Spatieering is van mij.

vossen en herten op te jagen in doodsangst, om ze te laten vervolgen uren lang, verhit en uitgeput, door boosaardige, verscheurende honden. O ja, de taak van den 'Master' is dat dit verscheuren niet geschiedde! Maar, iedereen weet (en kan ook met eenig gezond verstand begrijpen), hoe het *stéédsgeschiedt*, hoe de arme gemartelde, opgejaagde, vervolgde dieren dikwijls uren lang gewond en aangeschoten blijven *zieltogen*, eer de genadestoot hen verlost.

Echter, zelfs al ware alle verscheuren door de honden uitgesloten, dan nog: Is er iets diep-verachtelijkers denkbaar dan het 'plezier' dezer zoogenaamd beschaafde en rijke menschen in het aldus den *doodsangst* genieten van **opzettelijk** opgejaagde, door velden en bosschen en over stroomen en heuvelen voortgedreven vossen en herten, opzettelijk aangekweekt en aangeschaft tot dit bij uitstek 'edele' vermaak *van hen den rug te breken!*

'De Engelschman uit het volk is geboren dierenbeschermer' - zei mij iemand onlangs. *Dat vind ik ook.* Maar de 'beschaafde' Engelschman, die van diezelfde klasse van Lords en van rijkaards die thans dezen oorlog, dit uithongerings-systeem van Duitschland, op hun ruim huichelgeweten laadden, die is *dierenbeul*, veel, veel meer nog dan welke

andere natie ook ter wereld. De Revue der Sporten vindt het, blijkens dit artikel, en den inhoud ervan, een soort deftigheid die Engeland toekomt, 'de bakermat' te zijn van zulk een gruwel; ik voor mij vind het een *schande*, want ik vind niets zoo schandelijk en zoo min en zoo laf, dan misbruik maken van onze menschenovermacht op weerlooze dieren. Rijke, voorname menschen, - en dat zijn zij die de lange jachten organiseeren stéédS, want het is een zeer kostbare sport, - zij moesten zich *dubbel* schamen, dat zij van al de vele voorrechten, door hun geboorte en hun rang en hun geld hun geboden, zulk een diep-verachtelijk misbruik maken, inplaats van te trachten den nood en het leed, ook den dierennood, te lenigen. Het leven heeft voor hen zooveel voorrechten, die anderen missen moeten, dat het van hen dubbel min is zulk een bevoorrecht leven aldus te verspillen, tot schade en ellende van beklagenswaardige weerlooze dieren. -

Van tijd tot tijd gebeurt er op zulk een parforce-jacht een ernstig ongeluk met zulk een edelen meneer of edele vrouwe; o.a. is een paar jaar geleden de jonggehuwde, levenslustige, zeer-gevierde dochter van de hertogin van Westminster zoo ongelukkig gevallen van haar paard (bij zulk een lange jacht), dat zij, na jarenlang liggen, voor altijd een invalide is en blijft; een andermaal bleef een Lord Zoo en Zoo, wiens naam ik mij op dit oogenblik niet herinner, op een lange-jacht-partij dood, door een dergelijk ongeluk. Wel, telkens als ik zoo iets lees, dan wrijf ik mij in de handen van plezier. Hoe meer dezen van zulke *minne* wezens aldus aan eigen lichaam ondervinden wat zij de arme dieren wreeds aandoen, hoe beter.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De hand van God.

In het Fransche Blad Excelsior lees ik, van 27 Febr. gedateerd, het volgende:

In Milaan heeft een zeer indrukwekkende betooging plaats gehad. De socialistische afgevaardigde van Rome, M. Bissolati, verdedigde de plicht van Italië om aan den oorlog deel te nemen....

.... M. Mosti, afgevaardigde van Ferrara, nam hierop het woord in naam van de groep der radicalen in de Kamer. Hij verzekerde dat zoowel de Kamerleden als de burgers met ongeduld het oogenblik van ingrijpen der Regeering afwachten, ten einde Italië's vrijheid, zoo nauw aan die van België? en van Frankrijk verwant, te verdedigen. -

Opzettelijk neem ik de juiste woorden uit het *Fransche* Blad over. Het schrijft dan verder:

Reeds gedurende deze rede werd de stem van M. Mosti zwakker, en, op het oogenblik-zelf waarop luide toejuichingen losbarstten, zonk hij ineen, door een beroerte getroffen. Naar zijn hôtel overgebracht stierf hij in den nacht, om één uur.[*)]

Lezers, begrijpt ge nu waarom ik meer dan eenmaal schreef in den laatsten tijd, dat de oorlog mij gelooviger maakt? O ja, ik weet het, velen onder U begrijpen mij zeer goed. Maar, er zijn er ook, 'die zich niet kunnen voorstellen hoe een God van liefde zulke gruwelen, aan mensch en dier beide, wil toelaten', en dengenen antwoord ik: Maar ziet gij dan niet, zegt een voorval als het bovenstaande U niet, dat God *waarschuwt*, dat Hij de menschen loslaten *moet* en aan hun eigen verderf *moet*

*) Spatieering is van mij.

overlaten tenslotte, als ze niet *willen* luisteren? Eerst, op het moment zelf waarop de deelname aan den oorlog zijdens Italië elk oogenblik stond te verwachten, kwam plotseling een vreeselijke aardbeving der Regeering en den Koning als het ware toeroepen: Ge hebt waarlijk genoeg met U-zelven en Uw eigen rampen te stellen, waarom onnoodig, uit aardsche knoeierij, ellende scheppen, terwijl er reeds zooveel niet te keeren nood en leed heerscht, door onbekende bovenaardsche krachten geschapen! -

En thans, in hetzelfde uur waarin een lichtvaardige mond openlijk durft ophitsen tot den grootsten en onrechtvaardigsten en onverdedigbaarsten gruwel die er bestaat, den oorlog, thans wordt die mond, die zooeven nog bralde, en speelde met phrasen waar het gold de vreeselijkste en ernstigste belangen, voorgoed gesloten, plotseling, ineens, als door God-zelf, die den aanwezigen toeroept: Tot hiertoe en niet verder.

Zal Italië luisteren? Zullen wij, en alle Staten, luisteren naar zulke duidelijke waarschuwingen om ons te houden *buiten* den oorlog?

Zoo niet, zeg dan niet naderhand dat *God* Uw oorlog wil, dat *God* hem toelaat, dat *God* hem dus eigenlijk op Zijn geweten heeft. Neen! duizendmaal neen! God heeft U *gewaarschuwd*, God heeft U toegeroepen: Laat aft Maar, gij zijt geen automaten, geen machines. Er is een vrije wil tot goed en kwaad. Wil Italië nogtans luisteren naar de thans verklonken stem van den dooden Mosti en diens gezwets,

in plaats van naar die van den levenden God, welnu, dan is de schuld van den oorlogsgruwel niet aan Hem, maar aan Italië.

Die waarschuwing echter, zij geldt niet alleen voor Italië, zij geldt voor *elken* thans nog van den oorlogsgruwel bevrijden Staat, *ook voor ons.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Een dienaar van Hem die gezegd heeft: Hebt elkander lief. Zoo wie U op de eene wang slaat, dien wendt ook de andere toe. Enz., enz. of Een door Engeland betaalden huichelaar?

Volgens een Reuter-(Engelsch)-telegram in het Vaderland, heeft de Amerikaansche **geestelijke,** ds. Thomas Mc. Leod, tot een vertegenwoordiger van de New-York Herald (een groote Amerikaansche courant) zich aldus uitgelaten:

Neutraal te blijven ten opzichte der groote grondbeginselen bij dit conflict betrokken, *staat gelijk met het miskennen dezer* (*de puriteinsche!*) *beginselen*, *en een volk, hetwelk in zulk een tijd er slechts aan denkt de eigen ziel te redden*, *zal deze juist verliezen.*

Waarlijk, ziehier een dienaar Gods, een man des vredes, een prediker van het evangelie der liefde, bij uitnemendheid!!!

Intusschen, ik zou wel eens in 's mans brandkast willen zien hoeveel Engelsche of Fransche of Russische waarde-papieren hij daarin bewaart, die stijgen of dalen naar gelang van de oorlogskans; of ook willen vernemen hoeveel hij in stilte van Engeland betaald krijgt voor zijn edele propaganda *tegen* het evangelie van dien Christus, dien hij heet te verkondigen. - - -

Bah! Bah!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Thea Lelie*)
door Helene Swarth.

Voor mij is de poëzie van Helene Swarth iets zoo afzonderlijks, dat, juist daardoor, haar proza mij altijd teleurstelt. In haar poëzie toch is de vorm van zeggen, gepaard aan de weemoedige gedachte van den inhoud, het oorspronkelijke van haar talent, terwijl daarentegen dat oorspronkelijke, dat, ik zou het willen noemen Helene Swarth-achtige, ten eenenmale ontbreekt aan haar proza-werk, hetwelk slechts is dat van honderden andere vrouwen, niet slechter, maar ook niet beter.

En dan is er nog iets.

Aan de sonnetten waaraan Helene Swarth haar meesterschap als dichteres dankt, stelt ge zoo andere eischen dan aan een uitgewerkt verhaal. Indien zij daarin, in hare poëzie, beweent, altijd opnieuw, verloren geluk en verloren liefde, en droeve dingen zegt over het leven, en over haar verloren jeugd, zie dan hebt ge dat alles lief *omdat* het zóó wordt gezegd, zoo dichterlijk, zoo eenvoudig mooi, zoo dat het nazingt in de eigen ziel.

*) Uitgevers van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Maar, met een ‘verhaal’ is het wat anders.

Indien ge daarin ontmoet, steeds weer, verongelijkte, zeurige, in haren man teleurgestelde vrouwen, dan gaan ze U vervelen, en vindt ge die levensvoorstelling op den duur hinderlijk-eenzijdig. Neem nu b.v. eens de verschillende novellen waaruit deze lijvige bundel: Thea Lelie is samengesteld: Thea Lelie, onvoldaan met haren man, het kousenstoppen een bezigheid vindend beneden haar huwelijksgeluk, zich voortdurend troosteloos en teleurgesteld voelend, zonder bepaalde reden daartoe, want, haar huwelijksleven is er een als duizend andere; vervolgens ‘Zonnejongen’ (overigens m.i. het meest-gelukte der verhalen), waarin de hoofdpersoon nog maar is een heel jong meisje, Madeleine, maar die zich reeds precies evenzeer van alles teleurgesteld en van iedereen vervreemd gedraagt als Thea Lelie de gehuwde vrouw, en van wie het ons dus eerlijk-gezegd dan ook niet kan verwonderen, dat zij niet in staat is, bij zulk een weinig opwekkend gedrag harerzijds, haren ‘Zonnejongen’ blijvend aan zich te boeien, zoodat hij haar, vóór het tot een openlijk engagement komt, in den steek laat, en eindelijk ‘Olivia’, wier schilderes-onbegrepenheid tot héél tragische gevolgen leidt in haar huwelijk, daar zij ten slotte blind wordt, op het oogenblik-zelf waarop haar man haar de vrijheid tot schilderen hergeeft; maar ook deze echtgenoote en moeder *is* zoo weinig dit alles, en is daarentegen zóó geheel en al de zichzelve verongelijktachtende *kunstenares*, dat men het m.i. heusch haren man niet zoo heel kwalijk kan nemen indien hij haar heur gebrek aan zorg voor hem en voor de kinderen heftig verwijt, en haar te veel opgaan in haar eigen-ik haar heel euvel duidt; al geschiedt dit verwijt dan ook met belangzuchtige redenen. Wat ‘Najaarsbloei’,

het vierde der verhalen, aangaat, ook daarover ligt dezelfde grauwe, grijze, sombere tint als over de overige drie. Hier geldt het een man als hoofdpersoon, die een meisje beneden zijn stand huwde, en die, terwijl hij met deze, aan den drank verslaafd intusschen, hoogst ongelukkig is, en reeds volwassen dochters van haar bezit, wordt opgezocht door zijn vroegere jeugd-vriendin, innig naar hem verlangend, en tot hem gekomen met het plan in zijn buurt om zijnentwil te gaan wonen, - welk plan zij echter opgeeft, omdat zij er de onmogelijkheid van inziet na nadere kennismaking met zijn gezin. - Het opmerkelijke van alle deze vrouwtypen is dit, dat van geen harer uitgaat een frissche, jonge, gezonde bekoorlijkheid, een levenslust en levenskracht, die haar macht geeft over het mannenhart. Integendeel, men kan het, eerlijk gezegd, zoo heel goed begrijpen hoe èn de man van Thea Lelie èn de knappe buurjongen van Madeleine èn de echtgenoot van de schilderes Olivia hun eigen weg gaan, en zich in het minst niet aangetrokken voelen door de voortdurende weemoedigheid en diepzinnigheid en treurigheid, en, laat ons het woord maar eerlijk uitspreken, zwaar-op-de-hand-heid van de dames Thea, Madeleine, en Olivia. Terwijl ook de Lize uit 'Najaarsbloei' haren ongelukkig-getrouwden jeugdminnaar niets brengt van zon en gloed en kleur en blijdschap, maar integendeel den éénigen dag van hun samenzijn zóó ernstig en weemoedig optreedt als al de andere heldinnen van Helene Swarth's fantazie dat stéédsdoen - met het natuurlijk gevolg dat zij hem achterlaat nog veel melancholieker geworden, dan zij hem vond.

Om U te bewijzen dat ik niet overdrijf verwijs ik naar de vier verhalen woordelijk:

Een kinderachtige lust in huilen kropte haar in de zwellende keel. Vroeger gaf zij daar wel aan toe, in de schemering. Dat luchtte dan wel even op, maar later kreeg zij hoofdpijn, zóó erg, dat zij naar bed moest, waar zij dan, bij het wankel vlammetje van een nachtlichtje, een nieuwe huilbui uit moest snikken.

- - - - Sedert jaren zag zij de dingen niet meer waartusschen haar dagelijksch leven eentonig en sleurig voortloomde.

(*Thea Lelie uit 'Thea Lelie'*.)

Als eenige afleiding bleven de wandelingen in de middaguren met de zusters, of de visites aan de schaarsche kennissen, met mama. Op de wandelingen voelde zij zich te veel, voor de bezoeken deinsde zij bang terug.... Zoo kwam zij er toe, op een somberen Novemberdag, zich angstig af te vragen, wat er nu verder van haar moest worden.... Hoofdpijnachtig en lusteloos verlangde zij de trage daguren door, naar den tijd van naar bed gaan, sliep slecht, droomde akelig, en stond onverkwikt op.

(*Madeleine uit 'Zonnejongen'*.)

Lize zuchtte. Waarom kon zij hier niet komen tot de rust, die zij van het buitenleven had verwacht. - - - Treurig en traag stond Lize op. O, als zij nu op zijn arm had mogen leunen, haar hoofd vleien aan zijn schouder. Zwijgend wandelden zij naast elkaar, langs de klagende avondzee.

- - - Met al haar plichtbesef, met àl haar goeden wil, had zij haar man niet kunnen gelukkig maken.... O, was zij maar niet gegaan naar Freddy. Nu had zij hem zien lijden en, al wist zij nu voorgoed dat haar vriendschap liefde was, gelukkig maken kon zij hem niet....

(*Lize uit 'Najaarsbloei'*.)

Als Hein verkoos dat zij voortaan de zorg van het kind op zich nam, zou zij tenminste beproeven haar werk er niet om op te geven. Inspanning zou 't wel kosten op het kleintje te letten, terwijl zij aan het schilderen was. Als zoo'n Juf, aan onnoozel

verstelwerk, waarvan zij telkens de oogen kon opslaan, niet eens bij machte was haar taak te vervullen.... De kinderen hadden zorg en hulp noodig, en eischten elk oogenblik van haar tijd als een recht op.

(*Olivia uit* '*Olivia*'.)

Indien Helene Swarth niet ware de *dichteres* Helene Swarth, deze onbeduidende verhalen der proza-schrijfster, waarvan men niet veel beters kan zeggen dan dat zij zijn geschreven in vlot Hollandsch, zij zouden niet verdienen dat men er eene afzonderlijke beschouwing aan wijdde. Immers, noch Thea Lelie, wier negatieve onvoldaanheid die is van duizenden andere vrouwen, noch Madeleine, wier jongemeisjesleed bestaat in een zichzelve dwaas overschatten, noch Lize, die het geluk vóór zich ziet maar die niet den moed noch den wil heeft moedig toe te grijpen, niettegenstaande zij daardoor niet alleen gelukkig zou worden maar ook gelukkig zou maken den aan een dronken wijf geketenden geliefde, verdienen eenige bijzondere belangstelling, waar zij zich in hare karakters en gedragingen in geen enkel opzicht onderscheiden van de groote 'men', en waar de schrijfster er niet in slaagde door stijl of gedachtengang iets bijzonders of oorspronkelijks te geven aan hare uitbeeldingen.

Iets anders echter is het met Olivia, de

groote kunstenares, naar wie het laatste der verhalen is verdoopt. - De inhoud van dit verhaal is m.i. zóó teekenend voor de hedendaagsche opvatting van de rechten en plichten der gehuwde vrouw-kunstenaresse, dat ik het wèl der moeite waard acht dien inhoud wat nader te bespreken, juist omdat zij, die hier aan het woord is, zelve is eene ware kunstenares, en wàs eene gehuwde-vrouw, - vóór hare scheiding van Frìts Lapidoth.

Deze Olivia dan is gehuwd met haren vroegeren leermeester, een schilder in haar eigen genre, van landschappen. Zij, rijk en uit goede familie, heeft hem, arm en van bescheiden stand, genomen uit wezenlijke liefde, terwijl bij hem daarentegen waarschijnlijk eenige berekening in het spel was, vanwege haar fortuin. Maar, in èlk geval heeft hij m.i. absoluut gelijk, indien hij, bij den aanvang van het verhaal, haar, de moeder van een *klein* kindje, heftig verwijt dat zij dit wezentje geheel overlaat aan eene juffrouw, en haren eigen tijd zoekbrengt met schilderen, in plaats van vóór alles op haar kindje te passen.

Hoor nu welke overwegingen zij harerzijds daartegen inbrengt:

De zorg voor kleine To zou haar leven niet vullen, dat wist ze, *uit ondervinding van dat ééne jaar. Hoe vurig had zij toen niet naar haar werk verlangd! Hoe leeg en onvoldaan lieten de eentonige bezigheden van zoogen, baden*, *kleeden, ontkleeden*, *wandelen en te slapen leggen van het kind*, *haar artiste ziel.... Was zij er minder vrouw en moeder om*, *nu zij de lichte uren wijdde aan het scheppen van schoonheid?.... Als een gevangene in zijn cel liep zij het atelier op en neer. O*, *àls zij de kleine To niet had....*

En elders:

Lieten niet àlle moeders van haar stand en fortuin de kinderen over aan een kinderjuffrouw, *bijna den heelen dag.... Was zij dan een slechte moeder*, *omdat zij deed voor haar levenswerk wat die anderen deden voor haar genoegen!*

Let wel op de ècht-moderne vrouw-opvatting die Helene Swarth hier, onbewust van haar zelve, geloof ik, verdedigt. Toen zij, Olivia, haar schilderij: 'Bloeiende Kersenboom' had geschilderd, toen had zij gevoeld dat ze een 'ding van schoonheid' had gemaakt. Maar het *moeder*-gevoel, het fiere triomf-gevoel der normale vrouw, die voelt dat haar *kindje* voor en boven alles is 'een ding van schoonheid', zie dat gevoel is dezer kunstenares blijkbaar gansch vreemd. Voortdurend is haar 'To' haar een last om op te passen, een hindernìs bij haar werk, een noodzakelijke plichtsvervulling, nu zij, naar den wil van haren man, de juffrouw heeft weggestuurd; maar nimmer is haar eigen kindje haar 'een ding van schoonheid', zooals haar schilderij haar dat is. Zegt zij niet een eindje verder over datzelfde schilderen, dat het is 'de grootste vreugde van haar dagen'! Let wel, niet moeder-, niet echtgenoote-zijn is voor Olivia, de schilderes, de grootste vreugde, maar *schilderen.* Helene Swarth-zelve vindt dat alles zóó natuurlijk, dat zij geheele bladzijden vol schrijft om het harde lot harer heldin te doen beweeklagen, als deze absoluut wil gaan schilderen mèt den lastpost 'To' naast zich, de kleine To, het eigen kindje, en het werk dientengevolge telkens niet lukt. En, als er dan meerdere kinderen komen, dan luidt het:

En al lager en lager smeulde de vlam van haar schoonheidsverlangen in de grauwe ziel der kleine, alledaagsche moederplichten weg. (*spatieering van mij*).

Kleine, grauwe, alledaagsche moederplichten, - aldus oordeelt eene kunstenares, (iets wat Helene Swarth-zelve *is*) - over het vervullen van de normale

vrouw-bestemming. Zij ziet niet het mooie, het leven-vervullende daarvan in; bij haar gaat vóór en boven alles ‘de kunst’. - Maar, - ex-mevrouw Lapidoth, - niemand kan twee heeren dienen, de vrouw kàn niet zijn wezenlijke moeder, en tegelijk wezenlijke kunstenaresse. Of het eene, of het andere. Onbewust van haarzelve predikt Helene Swarth daarom hier datgene wat óók ik steeds predik: eene èchte moeder, en èchte echtgenoote, zij heeft méér dan genoeg te doen met haar gezin, zelfs al is zij rijk, zooals óók Olivia dat is. Zij *kan* niet daarneven de kunst *wezenlijk* dienen. En, wil zij dat toch doorzetten, dan moet of het eene of het andere lijden, en haar eigen leven zal te gronde gaan tenslotte.

Om die *waarheid,* neergelegd zonder het te bedoelen, in Olivia, heeft de bundel van Helene Swarth, getiteld Thea Lelie, mij zéér getroffen. Want, zij die hier aan het woord is, behoort tot de *echte* kunstenaressen; juist dáárom is elk harer zinnen in Olivia een onbewust getuigenis geworden omtrent het onoverbrugbaar verschil tusschen eene waarachtige *vrouw* en eene artiste, - wier sexe steeds achterstaat hij haar ‘kunst’, - tot ondergang van haar gezinsleven.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan Fr. Anna de Savornin Lohman.

Vergun me 't volgende schrijven tot u te richten naar aanleiding van uwe benaming ‘vuilikken’ van menschen uit Russische en andere Poolsche landen, en nader door u aangewezen als Joden. Dat de kaftan door die menschen gedragen niet naar uw en anderer smaak valt, hierover is niet te redetwisten; dat zeer dikwijls onder die zoogenaamde uiterlijke onproperheid en de meest reine zielen leven neemt u wellicht (niet) aan, doch ik ben ervan overtuigd; dat dit zich armer voordoen zijn oorsprong vindt bij het régime waaronder die menschen nog leven, waar, zooals mij persoonlijk bekend is, een commissaris van politie bijvoorbeeld, die op een gegeven oogenblik geld wil slaan, bij die joden soms onder een of ander voorwendsel de dochters laat arresteeren, en ze voor een zekere som weder vrij laat, neemt u wellicht ook (niet) aan, doch kortweg: 't is zoo; dat zooals u zegt zelf joodsche artsen die patiënten in andere lokalen ontvangen dan u en anderen, kan ik zeer goed beschouwen als een bewijs dat die doctoren niet die joden minder achten, doch gewoon rekening houden met die nog niet op 't standpunt staande menschen van gelijkheid en weet ik nog niet juist wien ze daarmede treffen, dat er onder de Duitsche, Russische, enz. geldmannen, die van den oorlog profiteeren, ook Israëliten zijn, zoude ik de volgende vraag op willen stellen. Is 't dan aan de niet joden alléén toegestaan alles te doen wat *niet goed* is? En daarop zoudt u me kunnen antwoorden: ja..... want den joden is 't geboden een heilig volk te zijn; dat dit een grootsche en moeielijk te volbrengen taak is geef ik toe, maar dat dit gevoel 't grootste deel van hen bezielt daarvan ben ik ook overtuigd, maar dat 't hun door alle eeuwen heen van buitenaf bijna onmogelijk is en wordt gemaakt is eene waarheid die nog elken dag blijkt. Ik hoop geachte schrijfster dat uwe ideeën omtrent de joden dan ook niet minder zullen zijn dan over andere menschen, en u bij diverse gelegenheden hen niet extra de eer zult aandoen, doch ze met de volken waaronder ze leven tegelijkertijd te noemen.

Met de plaatsing dezer regelen in uw blad zoudt u zeer verplichten
UEd. Dr. B. MEERLOO.
N. Molstraat 32. *Den Haag.*

Antwoord Redactrice.

Geachte Heer.

Ik meen dat U geheel en al afwijkt van de bedoelde zinsneden, en U gaat verwarren in algemeenheden, waarin ik U gaarne gelijk geef. *Kent U die geheel àparte soort Poolsche* Kaftan-Joden, uit Russisch, Oostenrijksch, (Galicië) èn Pruisisch Polen (Posen)? Ik denk het niet, want zij zijn een bepaald kenmerk der fashionable modeplaatsen in het *buiten*land, met een zacht klimaat; dáár alleen worden ze in dichte drommen aangetroffen, dáár spelen zij die geheimzinnige rol, die hen gevreesd maakt, en gehaat om hun vuilheid en onhebbelijkheid, en nochtans welkom doet zijn aan de pension-houders en restaurants, om het vele geld dat zij - heel arm oogenschijnlijk - deze doen verdienen.

Welnu, *alleen* over hen heb ik het gehad. En dat daarenboven zeer terloops. Over de rol die de Israëlieten in den oorlog spelen heb ik geen woord ten hunnen nadeele

te zeggen, aangezien ik geloof dat de Christenen in dat opzicht geheel en al aan hen gelijk zijn. Er zijn Christenwoekeraars te over de gansche wereld door! En de quaestie der ‘heiligheid’ van het Israëlitische volk haalt *gij* erbij, want ik, die het gehuichel der christelijke orthodoxen zoo zeer verfoei, *ik* zal toch waarlijk de laatste zijn om den Israëlieten iets van dien aard te verwijten, waar ik integendeel steeds wijs op het gehuichel der R.K. vorsten en regeerders, en der Engelsche en Duitsche protestantsche geestelijkheid en hoogwaardigheidsbekleeders, welke allen, door dezen oorlog te hebben gewild, toonen geen *Christenen* te zijn, maar huichelaars. - Waarlijk, ik verzoek U, en allen die in dit onderwerp belang stellen, te lezen het stuk voorkomend in mijn bundel *Jonge Roeping*, uitgever L.J. Veen Amsterdam, in welk stuk, getiteld: ‘Israëlieten en Christenen’ (overdruk uit de Holl: Lelie) ik op de meest *afdoende* wijze blijk geef van mijn sympathie voor het Joodsche volk.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Apeldoorn, 24 Febr. '15.

Redactrice ‘Holl. Lelie’, 's Gravenhage.

Hooggeachte Freule!

Aangezien ik weet dat U met de Telegraafredactie goed op de hoogte kunt zijn, zou ik U gaarne beleefd iets willen vragen.

Wie is toch wel die *eenzame* die ‘*Kantteekeningen*’ schrijft in de Telegraaf? Bromt-ie? Heeft-ie ‘eenzaam’ (celstraf) zooals 't in den volksmond heet?

Of zit-ie ergens in Medemblik, Zutphen, Wolfhezen of Meerenberg.

Z'n pennevruchten? doen, eerlijk gezegd, meer recht aan 't laatste vermoeden, want de analyse van z'n ‘letter*rats*’ (ik veroorloof me een soldatenterm) zou dunkt me a.v. kunnen luiden:

50 proc. krankzinnigheid (ongevaarlijk).
10 proc. zwetszucht,
35 proc. engelsche ziekte.
5 proc. fransche bluf.
Logica en gezond begrip: absoluut afwezig. -

Niet dat zijn ‘kantteekeningen’ zoozeer mijn aandacht trokken (ofschoon ze 't wel waard zijn!), maar Hector Treub noemt hem: ‘mijn vriend Giran’.

'k Heb intusschen prof. Treub gefeliciteerd met zoo'n vriend. -

Kunt U mij misschien ook nog even zeggen wat kant-tee-ke-nin-gen beteekent?

Kan het ook zijn: teekeningen die kant noch wal raken?
Met beleefden dank bij voorbaat
Uw. dw.
J. WATERMAN.
(Onderofficier, Apeldoorn.)

Geachte Heer.

Met de Telegraaf-redactie ben ik - gelukkig - in het geheel *niet* bekend. Ik weet dat de hoofdredacteur is de ex-sociaal-democraat Schröder,... et voilà, tout. -

Uw misverstand komt waarschijnlijk daardoor, dat ik vóór eenige jaren één jaar lang voor de Telegraaf optrad als tooneel- en letterkundigcriticus, echter daarna mijn voor drie jaar gesloten contract verbrak wegens gezondheidsredenen, na het bovengenoemde tijdsverloop van slechts één jaar. Ik verbleef toen, om die gezondheidsredenen, geruimen tijd achtereen buitenslands, en geloof dat in die jaren verschillende redactie-veranderingen plaats vonden (hetgeen trouwens, meen ik, aan de Telegraaf steeds het geval is). In elk geval heb ik-zelve met niemand te doen gehad dan met bovengenoemden hoofdredacteur, en met den, naar ik meen, thans niet meer die betrekking-bekleedenden toenmaligen directeur, den heer Holdert. Ik lees de Telegraaf niet geregeld, nam indertijd de bovengenoemde betrekking enkel aan om finantieele redenen, gaf haar dan ook zonder leedwezen op toen mijn gezondheid mij daartoe dwong, en vind het Blad, wanneer ik het tegenwoordig bij toeval onder de oogen krijg, van een zoo achteruitgegaan gehalte, dat ik er mij voor geneer, ooit te hebben behoord tot de medewerkers ervan - hetgeen overigens niet wegneemt dat ik gaarne verklaar gedurende dien tijd, zoowel door den heer Schröder als door den heer Holdert, mijn beide toenmalige chefs, steeds zeer fatsoenlijk te zijn behandeld.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bij mevrouw van Koert
Bazar-straat hoek Anna Pauwlona-plein. Den Haag.

Ondanks de Maartsche sneeuwbuien komen de sneeuwklokjes toch reeds schuchter te voorschijn.... als eerste lenteboden.

En wij-vrouwen zinnen op de eerste voorjaarsmodes, - discreet en schuchter als de bescheiden bloemen, de violettes en de sneeuwwitte sneeuwklokjes, of brutaler en opzichtiger, zooals de tulp in haar schelle kleuren! -

In *Aux Violettes*, - zooals mevrouw van Koert haar smaakvolle inrichting doopte - zag ik modellen van het eene èn van het andere soort, veelal ‘steeken’, welke zich bij uitstek eigenen voor ons winderig Holland, klein, eng aan het kapsel aansluitend. Men zal vermoedelijk òf deze kleine voorjaarshoeden òf zeer groote hoeden gaan dragen in het komende seizoen! In het laatste genre zag ik een model dat zéér chic en gedistingueerd aandoet, zwart, met heel zacht-rose struisveeren rondom den rand gegarneerd, terwijl een twééde zwarte rand, daarover heen gelegd, een eigenaardig teedere schaduw wierp over dit rose van de struisveeren. Een ‘flattante’ hoed was

dit voor bijna elk gezicht! Dan ook zag ik voor de dame van middelbaren leeftijd een héél smaakvolle toque, met zwarte veeren, een steekje met grooten tulle strik, een steekmodel met reiger gegarneerd, even kostbaar als schijnbaar eenvoudig, een ècht ápart iets bij een goed-zittende eerste-rang tailleur-costume, een anderen, steek, minder duur, maar, met de witte aigrette, evenzeer uiterst sober-kleedzaam, een eenvoudigeren, waarvan de witte versiering bestond uit twee kleine witte vlerkjes van voren, enz. enz.. - Zooals mijne lezeressen reeds zullen vermoeden, de komende mode zal uiteraard, - waar zij althans komt uit Parijs, zooals het geval is met de modelhoeden van madame van Koert, óók nú, - eene zijn van zwart en wit en violet, - van *rouw*kleuren! Voor haar die daarvan niet willen weten vermeld ik nog even een bijzonder kranigen geheel in bruin gehouden amazone-hoed, met bruingetinten paradis, een wezenlijk buitengewoon kleedzaam modelhoedje, terwijl een ander, zwart, met een eenigszins brutale pluim van violette en roode bloemen, dat in de hand meer vreemd dan aardig scheen, op het hoofd eener bevallige jonge dame tòch tenslotte zéér voldeed, hetgeen óók het geval was met een kleurig groen-strooien steekhoedje gegarneerd met ruikertjes violettes! In zulke gevallen geve ieder zich rekenschap van haar gelaat, van haar kapsel, van haar figuur, van wat zij-persoonlijk àl of niet kan dragen. Mevrouw van Koert, zelve smaakvol en elegant, is dáár om hierin goeden raad te geven! Tenslotte wil ik niet onvermeld laten, als een bewijs van het zeer up to date zijn dezer zaak, hoe ik bij háár het genre ècht-Parijsche zijden voile aantrof, dat ik bijna nooit in den Haag of in Amsterdam kan vinden, - men heeft hier te lande niet veel oog voor flatteerende voiles, - en daarom bijna steeds koop in, of láát komen, uit het buitenland. Waar de oorlog thans deze postzendingen zeer bemoeilijkt, heb ik den ganschen winter gezocht hier naar dat wat ik nu terstond aantrof bij mevrouw van Koert, - die het dan zooeven ook had laten komen uit *Parijs*.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vivisectie en Chirurgie.

> Ik zag in de oogen der arme dieren de menschelijke ziel mij tegenblikken;
> ik zag haar onder veeren en bont.
> Ik ving den zich aan mij vastklemmenden, stommen blik van het gevangen
> beest op en zwoer bij mij zelf dat ik het helpen zou.

Een jong medisch student zei onlangs tegen mij:

'Zooveel menschen denken, dat er in de laboratoriums proeven op dieren worden genomen zonder verdoovende middelen toe te passen. Dit is niet juist. Er wordt geen enkele proefneming gedaan zonder chloroform. *Men placht dit te doen*, *maar nu niet meer*'.

'Wanneer er zulk eene verandering in de laboratorische methodes heeft plaats gevonden', was mijn antwoord, 'wat ik trouwens betwijfel, dan is dit enkel en alleen, omdat verontwaardiging geleid heeft tot onderzoek en het onderzoek zulk een ontstellende wreedheid aan 't licht heeft gebracht, dat eene verandering is gemaakt uit vrees voor de publieke opinie.'

Alles wat de anti-vivisectie-vereenigingen voorloopig kunnen hopen uit te rìchten, is het verkrijgen van een vrij onderzoek naar de methodes, toegepast door doctoren bij hun rage voor onderzoekingen op dieren.

Ontegenzeggelijk is het zenuwgestel van dieren minder scherp sensitief dan dat van den mensch, omdat dieren *niet nadenken over hun pijn en lijden*, *zooals wij doen.*

De studie van katten van nagenoeg zuiver ras, gedurende de jaren waarin deze aristocratische diertjes gefokt werden, overtuigde mij van dit feit.

Ziekten en ongelukken, die elke man of vrouw aan bed gekluisterd zouden hebben, met gediplomeerde ziekenverpleegsters om ze te verplegen en doctoren om ze te behandelen, werden door hen gedragen met slechts lichtelijk onbehagen en weinige blijken van pijn.

Dit bewustzijn alleen heeft mij in staat gesteld onder de oogen te zien het groote onrecht, onschuldige dieren overal aangedaan, en het te verdragen zonder lichamelijk en geestelijk een wrak te worden.

En toch heb ik katten en honden zien lijden met bijna menschelijke hevigheid.

Nadat herhaaldelijk beweerd was, dat vele Universiteiten noodeloos proeven deden op dieren, nam de New-Yorksche Anti-Vivisectie-Vereeniging detectives in dienst, die een cursus volgden in het Rockefeller Instituut, om zich te overtuigen van hetgeen daar gebeurde.

Hier volgt eene van de beëedigde verklaringen:

'Ik ging naar het Rockefeller Instituut in November 1908 en verliet het in Juni 1909. Ik kon het gezicht van het lijden der dieren niet verdragen en ging weg, omdat ik niet wenschte te werken in de operatiezaal.

Ik nam de plaats in van verschillende assistenten van verschillende doctoren, op verschillende tijden.

Eens op een morgen kwam ik om ongeveer half acht binnen, opende de deur, leidende naar de hondehokken, en zag daar verscheidene honden, die den dag te voren aan den poot geopereerd waren voor been-enting. Een van hen had de riemen en de steken, waarmee het verband was dichtgemaakt, doorgebeten, en trachtte te loopen op zijn drie pooten, terwijl het vierde, waarop geënt was, er bij bengelde.

Het was een afschuwelijk gezicht en de hond was in een ellendigen toestand. Zonder iemand te raadplegen, chloroformiseerde ik het arme dier en toen ik dit dr. Carrel vertelde, zei hij dat ik goed had gedaan.

Dr. Carrel hield één hond gedurende drie of vier weken speciaal onder observatie. Gedurende den laatsten tijd van zijn lijden was hij in zijn kamer, liggende op de vloer, waar hij geheel en al tot een skelet uitteerde, totdat hij stierf.

De honden kermden en huilden soms als kinderen. Dikwijls nam Dr. Carrel ze van het vastgetimmerde zeildoek, waarop zij, nauwelijks zich kunnende bewegen, waren vastgebonden, om een insnijding in de wond te maken en een tube van rubber er in te plaatsen om de etter op te vangen.

Of hij pakte den poot van een hond beet en draaide en wrong het geënte deel, om te zien of de beenderen samengegroeid waren of niet. Dit deed den hond natuurlijk vreeselijk pijn.

Het was een allerellendigst gezicht, zoo ellendig, dat ik flauw viel.

De honden begonnen op te zwellen ongeveer drie uur na de been-operatie; het opzwellen begon altijd aan den poot en ging verder door het geheele lichaam.'*)

*) Uit: 'De Beëedigde Verklaringen betreffende de Wreedheden en Misbruiken van Vivisectie in Laboratoriums', gepubliceerd door de New-Yorksche Anti-Vivisectie-Vereeniging.

In vele dezer Instellingen wordt een hond gegrepen en neergelegd, levend, op de snijtafel, waarop de zenuwen langs den nek en onder het vel van de pooten blootgelegd of de beenderen van den schedel weggenomen en bepaalde gedeelten van de hersens geprikkeld worden.

Terwijl het arme dier in dezen toestand met een riem is vastgebonden, wordt hem dikwijls een plotselinge wonde toegebracht door het plaatsen van een gloeiend, vuurrood ijzer op een bepaald gedeelte van de hersens, waarop de hond begint te blaffen. De professor zegt dan koud-weg tot zijn omstanders:

'Zie, hoe wij een hond kunnen laten blaffen, door dit bepaalde gedeelte van de hersens te prikkelen!'

Indien het nu van het allergeringste belang ware, voor eenig menschelijk wezen, om te weten, dat een hond zal beginnen te blaffen wanneer een bepaald gedeelte der hersens geprikkeld wordt, dan zou hiervoor uit een wetenschappelijk oogpunt nog een verontschuldiging te vinden zijn, doch om het te doen, eenvoudig om iets te bewijzen, wat iedereen weet, is niet alleen het dier kwellen, maar bovendien het geweten en de gemoederen afstompen van de jonge mannen, die doodsangst leeren zien met onverschilligheid en de stuiptrekkingen van het gekwelde dier met nieuwsgierigheid.

Wanneer Mr. John D. Rockefeller en zijn vrouw de juiste feiten zouden weten, betreffende proeven, die genomen werden in hunne Instelling, zouden ze waarschijnlijk zulke handelingen niet gedoogen.

Wanneer het echter bekend wordt, dat ze zullen komen om alles in oogenschouw te nemen, worden - volgens diegenen welke in dit verschrikkingsoord gewerkt hebben -, alle pogingen in het werk gesteld, om elk bewijs van wreedheid, voor zoover het mogelijk is, uit de martelkamer te verwijderen, zoodat ze een geheel verkeerden indruk mee naar huis nemen.

Den bezoekers wordt verteld, dat de dieren met ether worden ingespoten of gechloroformiseerd, voordat er proeven op hen genomen worden. Maar dit is niet altijd waar. En zelfs wanneer het waar is, voorkomt het niet altijd een groot lijden.

Een bediende, die de Instelling verliet, omdat hij het gezicht van dat naamlooze lijden niet kon verdragen, zag een hond, waarop proeven waren genomen, met een dichtgenaaid verband naar boven brengen, naar het hondenhok op het dak. Twee dagen later lag de hond nog steeds daar, met zijn ingewanden uit zijn lichaam hangende. Hij leefde nog. Zijn blaas was vreeselijk opgezwollen en niemand keek daar naar om.

De bediende vroeg waarom de hond niet werd dood gemaakt, en kreeg ten antwoord, dat de dokter zijne proefnemingen nog niet geëindigd had.

Was chloroform hier gebruikt om pijn te voorkomen?

Wij weten dat het onmogelijk was.

In Juni 1913 werd Dr. J.E.S., assistent van den professor in de chirurgie aan de Universiteit van P., door het Hof veroordeeld tot eene boete van duizend gulden op een aanklacht van wreedheid, die was ingediend door vrouwen uit de groote wereld.

Dr. S. werd veroordeeld op het getuigenis van een der dames, die verklaarde dat zij gedurende zes maanden elken Vrijdag door een gat in den muur gekropen was, opdat zij toegang tot de hondehokken van het Academiegebouw en bewijzen kon krijgen die dienen konden om aan de gepleegde misbruiken een einde te maken.

Zij deed iedereen ontstellen door het bekend maken van een ruggegraat-brekende machine, die gebruikt werd in de laboratoriums om het leven uit de honden te persen, met het doel ruggegraat-breuken te bestudeeren.

De machine wordt het best beschreven als een miniatuur-galg. Een zwaar ijzeren gewicht, in beweging gebracht door touwen en katrollen, wordt met zoodanige kracht neergelaten, dat de ruggegraat van welk dier ook, dat er onder wordt gelegd, breken moet.

'Wij erkennen, zij het ook noode, het recht van de Universiteit om de noodige proeven op dieren te nemen, maar er is geen straf streng genoeg voor iemand die zulk een toestel als dit uitvindt of er gebruik van maakt', zei de rechter.

In het proces-verbaal wordt verder ten laste gelegd, dat de chirurgen en academische doctoren zoo onmenschelijk waren, twintig honden van het dak van het medische laboratorium te gooien, met de bedoeling den ruggegraat van dieren te breken, opdat zij de functies van de hersens-centra in het ruggemerg konden bestudeeren.

Doctor W., een van de grootste autoriteiten ter wereld op het gebied van zenuwziekten en achtereenvolgens aan drie van de grootste

hospitalen in Londen verbonden, diende in 1911 een adres in, waarin hij zeide, dat veertig-jarenlange studie van de behandeling van geestesziekten niet had geleid tot het verkrijgen van een enkele diagnose of genezing, welke hij te danken had aan de vivisectie.

'In mijn tegenwoordige positie als oudste dokter van het groote Londensche Hospitaal voor geesteszieken, kan ik verklaren, dat geen der medische mannen, daaraan verbonden, op eenigerlei wijze genezing hebben te danken aan de door vivisectie zoogenaamde ontdekkingen,' zei hij.

De Theosophische Vereeniging is ten strengste gekant tegen de vivisectie. En deze Vereeniging bestaat uit vele der grootste geesten ter wereld. Deze Vereeniging verklaart, dat een beschaving, die zulke misdaden toelaat als vivisectie en ze wettigt, van de wereld verdwijnen moet om plaats te maken voor eene betere.

De rage voor opereeren op het menschelijk lichaam, die in de laatste jaren zoo onrustbarend is toegenomen, is een uitvloeisel van de vivisectie-manie, verklaart zij verder.

Wanneer doctoren beginnen te hunkeren naar het gezicht van bloed, en alle gevoel van medelijden of sympathie verliezen in hun verlangen om te snijden en te experimenteeren, spreekt het vanzelf dat ze niet voldaan zijn alleen stomme schepsels als hun slachtoffers te gebruiken.

Duizenden jonge vrouwen zijn tot onvruchtbaarheid gedoemd door de noodelooze operaties door chirurgen op hen verricht. Huiselijke vrede, moederhoop en levensvreugde worden elk jaar in honderden huisgezinnen gedood, zonder de minste gewetenswroeging van de chirurgen, die bepaald in een roes zijn gebracht door het gebruik van het mes.

Onlangs ontving ik een brief van een jong vrouwtje, die dol is op nieuwe ervaringen en emoties. Zij vertelde mij, dat ze geplaagd werd door af en toe pijn in de streek van den blinden darm, en daarom besloot zich te laten opereeren.

Zij was juist herstellende, schreef zij mij, en zij eindigde met de woorden:

'De doktoren en de pleegzusters zijn echter nog niet zeker of de operatie werkelijk noodig was.'

De schrijver van dit artikel werd door eminente doctoren sterk aangespoord om een afschuwelijke, verminkende en ontsierende operatie te ondergaan, drie jaar geleden, voor een heel klein gezwel, een gezwel dat geheel verdween door een eenvoudige, natuurlijke behandeling: door het toepassen van een paar violet- en X-stralen.

Wij weten sedert lang dat proeven op dieren den chirurg op dwaalwegen kunnen leiden.

Een van de meest bekende vivisectors is Dr. C. Het Geneeskundig Tijdschrift van 30 Augustus 1913 zegt, zijn artikel over een zekere operatie recenseerende, dat er 'twee' sterfgevallen waren en deze twee juist de oogenschijnlijk meest belovende van alle gevallen. De verwachting omtrent den vermoedelijken afloop dier gevallen scheen zoo gunstig, dat hij waagde de geheele voorafgaande kleine operaties achterwege le laten. In het eene geval stierf de patiënt na vijf weken, in het andere zeer kort na de operatie. Dr. C. is overtuigd, dat, had hij de voorafgaande operatie verricht, de patiënten zeker hersteld zouden zijn.

Commentaar op zulk een biecht is overbodig. Hij waagde het de geheele voorafgaande kleine operaties achterwege te laten.

Elke docter, die een operatie aanraadt, moest verplicht zijn zijn advies op schrift te staven, zeggende, dat het het eenige geneesmiddel is dat het leven van den patiënt kon redden. Mocht de patiënt toch weigeren tot een operatie over te gaan, en desalniettemin herstellen zonder die operatie, dan moest dit openbaar gemaakt worden.

Wanneer deze handelwijze werd toegepast, zouden vele doctoren zich nog wel eens bedenken alvorens zooals nu het geval is, voor alles, de kleinste kleinigheid, een operatie aan te raden.

De dokter der toekomst is iemand, die de menschen zal leeren hoe adem te halen, hoe lichaamsbeweging te nemen, hoe te denken, en hoe te eten en te drinken.

Menschen die op deze wijze worden grootgebracht, zullen weinig medicijnen en operaties noodig hebben.

En chirurgen zullen alleen noodig zijn om ongelukken of gebreken te herstellen.

In het Medisch Weekblad van 11 November 1911 leest men het volgende:

‘Van de zes gevallen van hersen-meningitis, behandeld door Dr. O., werden vier behandeld zonder serum en herstelden, terwijl twee behandeld werden met injecties van Flexner's serum en dit met den dood moesten bekoopen.

Het is belangrijk te vernemen, dat het serum geen ‘heilzame uitwerking’ had op

Doctor A. en D., in 1911, die beide stierven, ofschoon het serum werd toegediend door Dr. Flexner zelf.

Dat vele eminente personen diezelfde opinie over het toedienen van serum hebben, blijkt wel uit het oordeel van den beroemden Dr. Max Meyer, die zegt:

'Het is ons duidelijk, dat serumtherapie niet alleen onwetenschappelijk en gevaarlijk is, maar ook onzeker en misleidende. Daarom moeten wij het pad dat we tot dusverre gevolgd zijn (niet proeven op dieren te nemen) verlaten, en daarvoor in de plaats nauwkeuriger en volledige bestudeeren het plantenen delfstoffenrijk, omdat wij daar de substanties kunnen wegen, afmeten en analyseeren.

Hier hebben wij den sleutel op de oplossing van het probleem.

Laten medici, die nog niet bezeten zijn door duivelsche dierlijke proeven, hun aandacht wijden aan dit onbegrensde nieuwe veld, waar de voren nog nauwelijks beploegd zijn en waar verborgen schatten op ontdekking liggen te wachten.

De natuur houdt in haar schoot geneesmiddelen en voorbehoedmiddelen voor elke ziekte, uitgevonden door den mensch.

Hij die zoekt, zal vinden.

Roem zal kronen met een onvergankelijken lauwerkrans den werkelijk grooten wetenschappelijke, die dit rijk wil ontginnen, en aan het licht zal brengen zijne gezegende en heilzame geheimenissen.

(*Vertaald.*)

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Heide. - Door bemiddeling van den uitgever, *niet* door de mijne, hebt gij, als abonné, het recht een 'vraag' in de Lelie te plaatsen om voor Uw hond een thuis te zoeken. Ik-zelve tracht, na de ondervonden treurige ondervindingen, geen thuis meer te vinden voor honden van mij *on*bekende zoogenaamde dierenvrienden. Ook Uw eigen ondervinding met den Uwen bewijst helaas weer hoe weinig ernst het den meesten menschen is met de op zich genomen verantwoording. Overigens begrijp ik van *U* niet, dat gij, die mij schreeft hoe Uw hond zooveel liefde noodig heeft, en hoe gij hem zóó noode afstondt, thans ineens een thuis voor hem zoekt bij *on*bekenden inplaats van hem, waar gij weer bij Uw moeder thuiskomt, al is het dan ook maar tijdelijk, althans gedurende dien tijd bij U-zelve te nemen. Ook om die reden wensch *ik* mij met Uw soort dierenliefde niet verder in te laten. -

Van Z. te U. - Ik ben zoo vrij Uw vriendelijke briefkaart - met weglating van Uw naam - over te drukken, omdat zij mij zéér goed doet bij al de tegenkanting en miskenning die mijn deel is inzake mijn pro-duitsche opvatting. Hartelijk dank:

Geachte Jonkvrouwe!

Veroorloof mij, mede uit naam van velen, U mijn sympathie met Uwe zoo moedig geuite gevoelens omtrent onze stambroeders a/d. overzij der Eems mee te deelen. - U staat niet alleen! -

We denken aan den bruinen rat, die door den zwarten werd verdrongen in deze landen; wij, Friezen en Saxen, schamen ons niet Germanen te zijn, en wij zijn er nog, trots alle vreemde inmenging. - De nakomelingen van vroegere 'vluchtelingen' schijnen ons te willen regeeren en richten. - Neutraal, maar met eere! Men verlaat zijne vrienden niet in den nood.

Brievengaarder. - Nog twee corr. zonden mij het bedoelde recept van Dirk Beerends, (ingez. stuk in de Telegraaf). Ook aan hen mijn hartelijken dank voor het nauwkeurig lezen.

Impressioniste. - Uw schetsjes zond ik U terug. Zij zijn te onbeduidend van inhoud en vorm voor den druk. - Vriendelijk dank voor Uw begeleid-briefje.

De Vrouw en de oorlog. - Gaarne zou ik willen vernemen of de schrijver van een briefkaart, geteekend B.H.G. van de B.... de inzender is van bovenstaand niet-aangenomen stukje. Ik kan niets anders van hem vinden; zijn handschrift op de kaart is echter zeer slecht te lezen.

J.H.D. - Uw schrijven, dat ik met belangstelling las, heeft mij zeer versterkt in mijn overtuiging, dat footballen een ruw en niet aanbevelenswaardig soort van sport is, waarvan ik in geen enkel opzicht het nut kan inzien. - Vriendelijk gegroet. En tevens ten zeerste gedankt voor de genomen moeite.*) -

P.B. te A. - Vriendelijk dank voor het uitknipsel, - ik kan er geen gebruik van maken

*) Intusschen Uw tweede schrijven ontvangen.

omdat het reeds, behalve in dat ééne veelgelezen Blad, ook nog in andere werd geplaatst. Trouwens, bewijzen van de schranderheid en gehechtheid en trouw van het dier, wij kunnen ze dagelijks zien om ons heen, en elk mensch kent ze. Alleen, hij vergeet ze terstond als dat in zijn kraam te pas komt, uit louter egoïsme en gemeenheid. *Dat* juist verdient telkens opnieuw gegeeseld te worden. Uw gedichtjes nam ik aan *mits zij niet elders reeds zijn geplaatst.* (Gij schreeft mij zoo iets bij een vorige toezending, die ik toen om die reden weigerde). Correctie zult gijzelf willen bezorgen.

Jim. - Uw brief heeft mij diep getroffen, misschien nog temeer omdat hij van een man is. Want helaas, vrouwen hebben op ditzelfde gebied zoo menige biecht reeds aan mij gedaan, lijden zoo intens dóór den man. Het omgekeerde is m.i. veel minder 't geval. De man troost zich gemakkelijker en gauwer, heeft daartoe ook duizenderlei meer gelegenheid dan de vrouw. Daarmede beweer ik dus ook geenszins dat deze laatste zooveel dieper voelt dan de man; alleen, zij heeft door haar leven en toestand meer aanleiding en reden te *blijven* voorttreuren en voortlijden. Wat U aangaat, Uw besluit, waarop ik hier niet nader durf ingaan, om U niet te verraden, schijnt mij van zooveel en zoo ingrijpend gewicht dat ik U zou willen vragen: Neem het niet te overhaast, bedenk hoeveel er aan vastzit, ook voor háár, bedenk dat gij daarmede feitelijk beslist over Uw gansche leven. Waarschijnlijk zult gij wèl slagen in Uw wensch, Uw leeftijd zal daartoe geen bezwaar zijn, maar ik herhaal, ik vrees dat de vervulling U misschien nieuwe desillusie zal brengen. Het levenzelf brengt soms zulke geheel andere oplossingen dan die welke wij-zelf forceeren door zulke overijlde handelingen. - Ik begrijp thans volkomen Uw extra groote belangstelling in den roman (dat deze intusschen juist opnieuw is vervolgd, dat hebt gij zeker gezien?). Ook verder zal het karakter van Maria-Anna, in verband met wat U zoo in haar trof, waarschijnlijk overeenkomst hebben, vermoed ik. De bewuste vroegere corr: met haar, kan ik alleen dan thuisbrengen indien ik haren naam weet, want, gelijk ik hierboven schreef, ik heb op dit punt zooveel achter de schermen onder de oogen gekregen van zoo vele, o zoo vele lezeressen -! Gij zijt beiden te beklagen. Maar ik zou zoo zeggen: gij verreweg het meest. -

Wat de rest aangaat van Uw brief, ik wil U heel gaarne het genoegen doen van plaatsing, onder die bijzondere omstandigheden, en ik vind Uw bijvoeging voor mij dienaangaande bijzonder fijngevoelig-gedacht, en ik dank U hartelijk. Ja ook-ik vind in mevr. van Rees en hare artikelen een grooten steun voor de Lelie, ik bewonder het harmonieuse in hare levensopvattingen, en met U geloof ik, dat het leed haar niet ongelukkig maakte, maar ophief. Lange jaren, vóór zij zelve mij ineens schreef, ik was toen in Bad-Soden, volgde ik steeds met bijzondere voorliefde hare artikelen en verzen in Het Toekomstig Leven, en ik was daarom bijzonder aangenaam verrast haren lieven spontanen brief toen plotseling te ontvangen, die mij daarna met haar in aanraking bracht. Steeds heb ik dat feit beschouwd als een dier vele ‘toevallen’ in mijn leven, waarvoor ik veel hever gebruik het woord ‘leiding’. - Op den mij gegeven raad wil ik hier openlijk niet ingaan, het onderwerp leent zich niet daartoe, ik wil alleen U heel oprecht danken, en de verzekering geven, dat ik dien raad beschouw als een bewijs van groote belangstelling en vriendschap, en van niets anders. - Wilt gij mij nog eens laten hooren van Uw plannen, en of het besluit tot uitvoering komt? Ik hoop eigenlijk maar van niet. -

L.S.M. - B. te D. - Een *on*geteekend stukje, als het Uwe, gaat in de papiermand. Waar ikzelve mijn naam noem, daar is dit een rechtvaardig standpunt, nietwaar? Overigens komt het mij voor dat gij zeer eenzijdig leest; datgene wat gij wenscht, dat geschiedt èlke week.

E.J.S. te B. - Uw brief trof mij dubbel omdat hij komt uit het, gelijk gij-zelf óók getuigt, zoo anti-Duitsche Nederlandsch-Indië. Ik neem hem letterlijk over in hoofdzaak om een reden, die ik hieronder laat volgen:

Nu wil ik 't niet langer uitstellen, U mijn warme sympathie te betuigen voor alles, wat ik over den oorlog in de Lelie aantref van uwe hand. In alle opzichten ben ik 't volkomen eens met uwe opinie over deze moordpartij op groote schaal, die, ook in haar gevolgen, zóo verschrikkelijk is, dat ik, als ik er mij goed tracht in te denken, mij er over verbaas eigenlijk, hoe wij allen hier zoo rustig voort kunnen leven, bij zulk vreeselijk gebeuren!

Maar de voornaamste aanleiding tot dit schrijven, geachte Freule, is mijn groote blijdschap over het feit, dat U een der heel weinigen zijt, die de partij opnam voor het in dezen wereldoorlog zoo zeer miskende Duitsche volk. Het was mij een blijde verrassing, toen ik, de eerste Lelies na 't uitbreken van den oorlog lezende, opmerkte dat uw oordeel over de Duitschers geheel anders uitviel, dan dat der meeste dagbladen hier. Leggen deze er zich nl. op toe, om zooveel mogelijk en uitsluitend alle slechte berichten over de Duitschers en hunne handelingen op te nemen, U verdedigdet hen niet alleen, doch bracht ook onder 't oog van uwe lezers vele goede getuigenissen over hen die inderdaad aantoonen, dat de Duitschers geen grootere barbaren zijn dan andere volken in oorlogstijd.

Ik vraag mij dikwijls af, hoe komt de stemming in Nederland en Indië zoo algemeen Anti-Duitsch? En 'Sympathieën en Antipathieën' las ik met de grootste instemming. Wat u daar aanmerkt is zoo juist: Wat heeft Duitschland ons ooit voor kwaad gedaan? Is het z'n schenden van België's neutraliteit dat 't Duitsche volk voorgoed in discrediet bracht bij 't Nederlandsche? Ja, ik moet bekennen dat 't mij ook echt leed deed, toen het bericht kwam: Duitschland heeft België's neutraliteit geschonden en het den oorlog verklaard', dat viel mij heel erg tegen, en ik beschouwde dat als een groote fout. Mijn man zegt: 't moest zoo handelen voor zijn eigen veiligheid'. Enfin, ik hoop en vertrouw dat 't werkelijk niet anders kon.

Maar is dit nu reden, dat er absoluut geen goed meer is aan de Duitsche soldaten, die voor 't grootste gedeelte den oorlog toch ook niet gewenscht hebben? Zijn dezen nu plotseling allen veranderd in 'monsters', 'barbaren' 'moordenaars' 'brand-

stichters' en wat niet al meer schimpnamen men voor hen heeft uitgedacht?

Reeds jarenlang abonnée der Lelie, kwam de wensch menigmaal in mij op, u ook eens te schrijven mijne groote waardeering voor Uw blad. Echter, 't mij-niet-bekwaam-genoeg gevoelen mijne gedachten goed op papier te zetten, weerhield mij. Doch nu kon ik 't niet nalaten U mijne warme hulde te brengen voor Uw ruiterlijk opkomen voor de waarheid.

De reden dat ik Uw brief met grooten dank overneem is, omdat hij eenigszins een antwoord inhoudt op de vraag van sommige mijner lezers: *waarom* schrijft U over den oorlog inplaats van te *zwijgen*? Omdat, zooals gij, lieve mevrouw, dat zoo terecht voelt, iemand met karakter en temperament en rechtvaardigheidsgevoel niet *kan* zwijgen, elke week, wanneer hij getuige is van het schreeuwend onrecht door de groote pers in gansch Nederland voortdurend den Duitschers aangedaan. *Voor* de Bondgenooten wordt voortdurend geschreven in alle bladen en blaadjes, en, niemand die er ooit aanstoot aan neemt. Alles daarentegen wat er te zeggen valt ter verdediging of verontschuldiging van Duitschland, dat zwijgt men stelselmatig dood. Telkens beklagen zich degenen, die in dat laatste opzicht stukken aanbieden aan onze couranten, over de *partijdigheid* dienaangaande, en over den onwil om iets op te nemen vóór Duitschland. Is het daar te verwonderen dat *ik*, die elke onrechtvaardigheid bestrijd, en de partij opneem voor al wien ik verongelijkt acht, dat *ik* thans óók voor de Duitsche zaak strijd, en haar verdedig. Toen ik nog in Duitschland was, toen gaf men mij na, dat ik het deed omdat ik dáár onder Duitschen invloed verkeerde, en omdat de Duitsche overwinningen van het begin mij influenceerden. Thans kan men noch net een noch het ander meer zeggen. Juist echter omdat thans iedereen Duitschland alleen laat staan, omdat het wordt uitgehongerd, en wordt belasterd, daarom *kan* ik niet zwijgen waar ik een orgaan ter mijner beschikking heb om te getuigen vóór de waarheid - ook al ware het zonder twijfel zéér in mijn eigen belang dat wèl te doen, en den oorlog geheel te laten rusten. Daarom, lieve mevrouw, deed Uw stem uit Ned.-Indië, waar men óók zoo anti-Duitsch is, mij innig goed. En ik dank U van ganscher harte.

Veteraan-abonné. - Vermoedelijk is dit Uw ps.? Ik begin met Uw slotwoorden tot de mijne te maken, en het U na te zeggen, dat het ver-weg goed discussieeren is over de Zeppelins en shrapnells. Zoo denk ook-ik er over, en, gaat het dan nog daarenboven in den aangenamen vorm, dien gij kiest, dan heb ik er niets tegen te discussieeren. (Vraag: waarom wordt een man over het algemeen veel minder gauw persoonlijk-hatelijk, waar het zulk verschil van meening in zake pro en contra geldt, dan eene vrouw?) - Voor het overige lijkt mij Uw bewijsvoering niet heel logisch, want, aan den eenen kant drijft gij den spot met den verduitschten 'Brit' Chamberlain en aan den anderen wilt gij zijn woorden laten doorgaan voor een bewijs van 'den' Duitschen geest. Mij dunkt, het is zooals gij-zelf zegt: zij, die zijn overgegaan tot iets anders dan waartoe ze vroeger behoorden, vervallen gewoonlijk in uitersten. Bekeerlingen zijn steeds fanatiek. De Brit Steward Chamberlain is verduitscht, en voelt zich in zijn nieuwe vaderland innig gelukkig. M.i. zijn zijne uitingen dus van zuiver-persoonlijken aard, en mogen niet beschouwd worden als bewijzen vóór of tegen 'de' Duitsche opvatting der dingen. Overigens, ik heb het boekje gelezen, en, zooals het gaat met alle aanhalingen, zoo ook in dit geval, gij hebt juist de overdrevene gekozen, er staan echter ook andere dingen in, die m.i. wèl de aandacht verdienen.

Pour le besoin de la cause kan men uit elk boek of uit elk artikel precies datgene citeeren, wat men noodig heeft om het of af te breken of op te kammen; dit is een kunst die elke handige criticus verstaat. En dan die beschouwing van prof. v. Hamel! Waarom legt wat deze zegt meer gewicht in de schaal dan dat wat prof. Steinmetz zegt? Overigens spreekt het vanzelf dat niets gemakkelijker is dan oude redevoeringen op te diepen van vroegere Duitsche staatslieden, die in tegenspraak zijn met de handelingen der tegenwoordige. Geldt dit niet voor elk volk en elke regeering, voor Engeland en voor ons-zelf evengoed? Vandaag zus, morgen zoo, al naar gelang het eigenbelang het meebrengt, dat is politiek, overal ter wereld! Waarom het iets tegen Duitschland moet bewijzen, dat het, wetend hoe het van alle kanten werd belaagd, bespionneerd, en benijd, zich gereed hield tot een mogelijken oorlog, en tot dat doel zorgde in elk opzicht *gewapend* te zijn, begrijp zóó weinig, dat ik in dit argument enkel kan zien een van jaloezie en van teleurstelling der Bondgenooten, juist *omdat* het kláár was. Immers, welk particulier zal niet evenzeer zorgen - wetend dat hij geïsoleerd woont, en wordt omringd door dieven en moordenaars - de noodige verdedigingsmiddelen stéédsin zijn huis te hebben voor een onverwachten inval. Bewijst die voorzorgsmaatregel dan dat *hij* eigenlijk de beginner is geweest, als te eeniger tijd de aanval inderdaad geschiedt, en hij toont daarop volkomen te zijn voorbereid geweest? Ik heb Uw brief met aandacht en dank gelezen, en herhaal dat ik hem zeer op prijs stel. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

In klein gezin (P.G.) wordt eene dame gevraagd, genegen tijdelijk als logée mee te gaan naar Tilburg, en de vrouw des huizes, die half Juli haar tweede kindje verwacht, bij lichte huish: bezigheden behulpzaam te zijn.

Brieven aan den uitgever van dit Blad.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Gedachtenwisseling: Aan Mevr. Hoogendijk-Hesse, door Willy Bas, alsook het overige Overzicht van de Week, door Anna de Savornin Lohman, en de Correspondentie aan **Narcis, Mevr. H., Indisch-gast, Mevr. F. den Haag, H.v.H.S., Toetie** en **Mevr. S. de J. - W.** nog wachten.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

17 Maart 1915.
28ste Jaargang.
No. 38.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Oorlog en Vaderlandsliefde.

Wat velen misschien nooit, tot vóór het wezenlijk gebeuren, hebben durven vermoeden is werkelijkheid geworden; alom in ons z.g. beschaafde Europa, of laat ons liever zeggen, over den ganschen wereldbol, waart het oorlogsspook rond en viert den teugel van dood en vernieling bot.

Volkeren, aan de spits der beschaving staand, trekken tegen elkander op, gewapend met de meest verfijnde vernielingswerktuigen de vruchten der allerlaatste ontwikkeling van wetenschap en techniek. Zij storten zich op elkaar met het eenig doel, hun medemensch te vermoorden, zijne bezittingen te vernielen en de heiligste gedenkteekenen hunner voorouders, van eeuwen terug, verwoestende, als om deze stomme getuigen dezer 20e-eeuwsche barbaarschheid te toonen, dat alle streven van het beschaafde menschdom gedurende eeuwen, slechts broze stoffelijke dingen zijn,

ondergeschikt aan heerschzucht, veroveringszucht of welke egoïstische neigingen van den enkeling dan ook.

Van den enkeling!?

Waar millioenen en nog eens millioenen met hetzelfde doel voor de oogen, zich op elkander storten? - met een hartstocht, als gold het het verdedigen van een eigen innerlijke overtuiging, welke vóór alles heilig is!?

Voorwaar! - elke strijd, waaraan zulke gevoelens ten grondslag liggen, kan niet anders dan heiligen eerbied afdwingen; voor dusdanige gevoelens moeten wij ons berustend buigen....

Hoevele echter zullen zich bewust zijn, wáárvoor zij het zwaard trekken, wáárvoor zij bereid zijn, hun heiligst goed op te offeren, ten einde hun medemensch te berooven van alles wat hem dierbaar is?

Of is het hier een in beweging stellen van stelselmatig gevormde, bezielde menschenmassa's, willooze werktuigen, bestaande uit individuen, waaraan elk persoonlijk willen of weten is ontzegd en voor wien alleen geldt het eene wachtwoord: 'gehoorzamen'; menschen, dienstbaar gemaakt aan enkelingen ten einde dezer laatsten stoffelijke belangen te dienen?

Wie kent de drijfveer tot dezen oorlog, als deze niet het resultaat is van het in botsing komen der belangen van stoffelijke macht-hebbers van verschillenden landaard, die onder de groote massa de valsche gedachte verspreiden, dat het te strijden heeft voor de rechten van het 'Vaderland'.

Vaderland! - Vaderlandsliefde!

Wat is Vaderlandsliefde?

Is dit een gevoelsuiting, een rechtsidee, waaraan stoffelijke zaken ten grondslag liggen, die alleen gemeengoed zijn van menschen van denzelfden landaard? Deze stoffelijke belangen bestaan toch overal, zijn toch in alle landen in hun wezen hetzelfde, kenmerken toch niet den landaard?

Vaderlandsliefde? - - Is dit liefde alleen jegens menschen, geboortig uit hetzelfde land en die zich uiten in dezelfde taal? - - Alsof niet elke taal verandert met elke oppervlakte gronds van enkele honderden vierkante kilometers van onzen wereldbol.

Vaderlandsliefde?... Is dit een gevoel van verwantschap, dat eindigt bij menschen, wonende binnen dezelfde landsgrenzen, menschen, ons even onbekend als zij, daarbuiten wonend?

Dit zou al een der meest bekrompen denkbeelden zijn, welke een beschaafd, ontwikkeld mensch zich eigen kan maken.

Wat is dan toch Vaderlandsliefde?

Is dit iets anders dan een gevoel van verwantschap, saamhoorigheid van geestelijken aard, waaraan alle stoffelijke belangen vreemd zijn; is het iets anders dan een zedelijke band, welke vroeger reden van bestaan had, toen door gebrek aan verbindings- en verkeersmiddelen de volken, met verschillende zeden, gewoonten en overtuigingen van godsdienstigen aard van elkaar afgezonderd leefden en alle vreemde invloeden, welke daarop inbreuk wilden maken, met argwaan en vijandschap bejegenden?

Maar is dan dit begrip van Vaderlandsliefde niet verouderd, moet dit niet overboord geworpen worden als een drogreden, nu geen taal, geen grenzen, geen verkeersmiddelen, geen bekrompen godsdienstige denkbeelden meer verhinderen, dat alle volken, hoe ver ook in afstand verwijderd, het zedelijk besef hebben, dat zij elkander noodig hebben in hun gemeenschappelijk streven naar hetzelfde, onbereikbaar 'goede', elk op zijne wijs en evenzeer elkaar noodig hebben in de voorziening hunner stoffelijke behoeften.

Moet dan het bekrompen idee van Vaderlandsliefde niet plaats maken voor dat van Algemeene Menschenliefde, in den meest uitgebreiden zin bedoeld?

Menschenliefde, opgevat in dien zin, dat in elk individu het recht erkend wordt, zijne belangen te dienen op elke wijze, niet in strijd zijnde met de maatschappelijke

orde en wetten en alzoo de rechten van anderen niet te na komend. Zulk een menschenliefde kent geen landsgrenzen van werelddeelen, is los van elken bepaalden landaard. Doch dit recht van den individu om zich naar zijnen aard vrij te ontwikkelen gaat over op elke gemeenschap en alles, wat dit recht met geweld in den weg treedt of daarop inbreuk wil maken, is onrecht plegen. Dit werkt niet alleen den algemeenen vooruitgang tegen, doch wekt tevens tegengeweld.

Wat doen de verschillende staten anders?

Elk land is uit den aard van zijn klimaat, ligging en gesteldheid van den bodem, aangewezen op een bijzondere wijze van voorziening in zijn behoeften. De nijverheid daaruit ontstaan, levert voortbrengselen op zoo ruim mogelijke schaal; is deze hoeveelheid te groot voor eigen behoeften, wordt dit te veel uitgevoerd naar andere landen, waar van die voortbrengselen een tekort bestaat, en aangezien er geen land is, dat al zijne behoeften in voldoende hoeveelheid voortbrengt, ontstaat deze handel over en weer.

Deze handel is noodig voor het levensbestaan van het menschdom en uit het oogpunt van zedelijkheid mogen daaraan geen beletselen in den weg gelegd worden, terwijl geen rechtsgevoel bestaat dat erdoor wordt aangetast.

Wat doet men echter?

Aan alle landsgrenzen wordt dien vrijen handel hindernissen in den weg gelegd in den vorm van in- of uitvoerrechten, met het doel, éénzijdige begunstiging van hoogerhand (wetgevende macht) uit te oefenen; ziehier een bron van onrecht, van geweld, van oorlog.

Braakliggende, delfstoffenrijke velden in onbewoonde streken, aan geen land nog ter wereld, dan alleen aan den onkundigen inboorling, toebehoorend, worden ontdekt. Eigenmachtig wordt zulk een landstreek door de een of andere landsregeering in bezit genomen, zonder daarin de wereldgemeenschap ook maar eenigszins in te erkennen en acht zijne belangen bedreigd, wanneer een ander land in de onmiddellijke nabijheid, met even veel of even weinig recht, een ander grondgebied in bezit neemt.

Zoolang geen wereldgemeenschap bestaat, welke handelingen van dien aard, volgens algemeen geldende wereldwetten, in het belang van die wereldgemeenschap regelt en naast rechten, van ontginning van zulke gebieden, ook verplichtingen jegens de gansche wereldgemeenschap oplegt, de nakoming van welke verplichtingen eveneens door een wereldmacht, samengesteld door alle landen te zamen, moet kunnen worden afgedwongen -, zoolang zal een oorlog, zooals nu is uitgebroken, nooit kunnen worden voorkomen.

Burgeroorlogen woedden, toen elk gewest zijn eigen grenzen, zijn eigen regeering had en eerst nadat al zulke gewesten met denzelfden volksaard, tot één geheel onder één en dezelfde regeeringsvorm waren vereenigd, waarbij binnen veel uitgebreider grenzen geen handelshinderpalen meer werden in den weg gelegd en door welke regeeringsvorm de belangen van elk gewest onpartijdig werden behartigd, was aan deze gewestelijke twisten, burgeroorlogen, een eind gekomen.

Geeft den landenbond der wereld eene onpartijdige regeering, samengesteld uit de zedelijk hoogst-staande personen uit alle landen; geeft deze wereldregeering een wereldpolitiemacht, waartoe bijgedragen wordt door alle landen; heft alle handelsgrenzen of bevoorrechten handel op en een veroveringsoorlog, als heden woedt, zal niet meer plaats hebben.

Voegt na dezen oorlog de bestaande oorlogsvloten bij elkaar, houdt de legers gezamenlijk gereed en ter beschikking van de wereldpolitiemacht; laat de landsgrenzen zooals ze zijn, doch laat de geheele wereldgemeenschap bijdragen in de *nu* afzonderlijk gemaakte oorlogskosten; ze zullen door de geheele menschheid met liefde worden gedragen in ruil voor het ophouden van den tegenwoordigen wedstrijd in afzonderlijke oorlogsuitrustingen.

Laten alle onzijdige staten als protest tegen dezen algemeenen veroveringsoorlog hunne grenzen bewaken, met een ‘tot hier toe en niet verder’, niet uit onbegrepen ‘Vaderlandsliefde’ doch uit diepgevoeld rechtsbegrip en uit onbaatzuchtige menschenliefde, welke geen onderscheid maakt tusschen verschillenden landaard.

Als onder dergelijke voorwaarden, onder druk der onzijdige staten, de vrede wordt gesloten, dan zal deze oorlog van een wereldramp verkeeren tot een wereldzegen en zal hij eindigen zonder een gevoel van wrok bij een der partijen achter te laten.

M. ROBAARD.

Op velerlei verzoek herdruk ik dit artikel uit: J o n g e R o e p i n g, een bundel *samengesteld uit Holl. Lelie-artikelen van mijn hand*, die bij den heer Veen

afzonderlijk verscheen. Ik doe dit speciaal ook voor dien Israëlitischen briefschrijver, dien ik in een volgend Lelienommer hoop te beantwoorden, maar dien ik reeds nu hartelijk dankzeg voor zijn warme en vriendelijke en rechtvaardige woorden.

A. DE S.L..

Christenen en Israëlieten.
(Voor M.v.H. te G. en Mona.)

M.v.H. schrijft mij:

'*Op blz. 76 van het werk Nacht-Silene van Mevr. Marx-Koning frappeerden me de volgende regelen, welke ik letterlijk afschrijf: -*

En op de waarde komt 't maar aan!' grinnikte een loos jodenhoofdje boven een weegschaal. Hij was bezig te wegen, en deed door een klein duwtje van den middelvinger der linkerhand de balans overslaan. 'Geld is alles.' -

't Staat er zoo onschuldig met die verkleinwoorden, maar behelst niettemin een groote beschuldiging.... Waarom moet de Jood juist als schurk getypeerd worden die enkele keer dat Mevr. M.K. hem de eer toekent in haar werk te worden genoemd? - Juist in dit ééne boek dat ik van haar gelezen heb leerde ik haar kennen als een teergevoelige, geloovige Christin, en zoo iemand moest toch zeker weten

dat een dergelijke uitdrukking kwetsend is. -

Ik ben Jodin.... Men wordt in 't dagelijksch leven vaak genoeg er aan herinnerd, meestal op onaangename wijze, een Jood te zijn. - *'t Trof me in die mate, dat ik den lust niet kon weerstaan U hierover eens te schrijven*'....

En, uit een anderen brief, (van Mona) citeer ik: -

'*Weet U wel dat ik een Jodin ben....? Toen ik verleden week het stuk van den heer J.J. Breedveld in de Holl. Lelie las, voelde ik lust hem een open brief te schrijven naar aanleiding van zijn woorden:* '*Een Christen mag niet haten*'. - '*Ik wilde hem eens vragen of hij dan niet de Israëlieten kende, dat door Christenen gehate, verachte, bespotte volk bij uitnemendheid*[1)]*.... Nu wéét U dus, dat ik als Jodin geboren ben, maar ik weet dat U mij hierom niet zult verachten of haten.*' -

.... Toen ik deze brieven, de eerste een kalm protest, de tweede een vurige, hartstochtelijke aanklacht, had ten einde gelezen, voelde ik een zeer groote blijdschap, dat deze beide, mij persoonlijk gehéél vreemde, van naam en levensomstandigheden mij geheel onbekende correspondenten, dit geloof hebben gehad in mijn liefde voor de rechtvaardigheid hunner zaak. -

En héél dankbaar ben ik aan M.v.H. dat zij mij, door haar vraag omtrent de passage uit Nacht-Silene, het recht gaf openlijk over deze quaestie te schrijven in de Holl. Lelie.

Voorop zij gesteld, dat *ik* mij niet het minste oordeel aanmatig over 't geen Marie Marx-Koning al of niet bedoeld heeft met de gecursiveerde woorden. 't Spreekt vanzelf dat het alleen aan haar is *hierop* te antwoorden, en niet aan mij.- Wat *ik* wil neerschrijven, naar aanleiding van den brief van M.v.H., die mijn opinie vraagt, is *niet* een explicatie van de zinsnede uit 'Nacht-Silene,' het is eenvoudig een eigen, diep-innerlijk in-mijgegroeid getuigen voor de Israëlieten, tegen de Christenen.

Een diep-innerlijk in-mij-gegroeid getuigen!

Want: waarop baseert zich voor een groot deel de vijandschap der Christenen, (Christenen in maatschappelijken, niet godsdienstigen zin genomen), tegen de Israëlieten?

- M.i. in hoofdzaak op een gevoel van *onmacht* tegenover de méérdere gaven van verstand en scherpzinnigheid van 't Joodsche Volk. -

Er wordt, door de Christen-maatschappij, o zoo veel gebazeld over de 'slimheid', de 'bedriegelijkheid', enz. der Israëlieten. - Alsof Christenen, (ik gebruik het woord hier steeds als collectief-naam in maatschappelijken zin), *wanneer zij er kans toe zien*, niet even stelselmatig en ijverig in 't bedriegen zijn, als Israëlietische vakgenooten! - Gewoonlijk echter leggen zij het -, *niet* in deugdzaamheid, - maar eenvoudig in kennis en bekwaamheid - af tegen den Israëliet in dezelfde omstandigheden verkeerend; en daardoor komt het dat deze laatste gewoonlijk gemakkelijker geld verdient, en er eerder bovenop komt, dan de in maatschappelijke positie met hem gelijkstaande Christen. - Ik denk hier in de allereerste plaats aan den handel, in welks uitgebreide vertakkingen de Israëlieten zich op allerlei wijze plaats weten te veroveren, en waarin ze dikwijls dientengevolge den naam krijgen van oneerlijk te zijn, te knoeien, enz. - Het spreekt vanzelf -, waar Israëlietische bankiers en Israëlietische kooplui dikwijls verreweg de meerderheid vormen, - dat men eerder en meer hoort spreken van hùn bedrog, dan van dat dergenen die verreweg de minderheid uitmaken; althans in rijkdom. Maar, is die minderheid daarom éérlijker,

1) Noot redactie. De schrijfster is den heer Breedveldzelf zéér dankbaar voor *zijn* ruime opvatting.

deugdzamer, kieschkeuriger? - Ga eens na in Uw naaste omgeving wat gij weet van de handeldrijvende en bankzaken beheerende Christenen? - Ze zijn niets, absoluut niets beter, (als gehéél genomen), dan de Israëlieten 't zijn, (als geheel genomen).

Op ander gebied, dat der studie, is het Israëlietische volk véél begaafder en scherpzinniger dan wij Christenen 't zijn; en het kenmerkt zich daarenboven door een zeldzame mate van volharding in 't willen-bereiken-van-een-doel. Gevolg is: dat de scherpzinnigste advocaten, de knapste doctoren, de helderste koppen op allerlei studie-gebied gewoonlijk zijn: Israëlieten van afkomst. - En de Christen-maatschappij, machteloosjaloersch, in aantal verreweg de meerderheid, maar naar den geest de minderheid, wreekt zich over dit overwicht in intellect door schimpen en smalen op de Israëlieten, door laffen, goedkoopen spot, door alles wat klein, laag, min is; door die soort van geringschatting in één woord waarover mijn beide correspondenten zich zoo nadrukkelijk beklagen, en waarvan de Christen-abonnés van dit Blad allen evenveel afweten als ik zelve; want

we hooren en zien het dagelijks om ons heen, op allerlei manieren: dat geringachten en smalend spreken van ‘de Joden.’ -

.... Terwijl ik dus eenerzijds ontken dat er reden is het Israëlietische volk zooveel bedriegelijker te noemen dan de Christenen 't zijn, voeg ik er bij dat de Israëlieten hun voorspoed m.i. ook te danken hebben aan *volks*-deugden, die wij Christenen missen; namelijk in de allereerste plaats aan hun matigheid. Wie ziet ooit de dronkenschap, - die een volkskanker is in alle Christelijke landen, - in dezelfde mate woeden onder de Israëlietische bevolking? - Een dronken Israëliet is een bepaalde uitzondering. - En in de hoogere klassen, waar Christen-rijkeluis-zonen zich op allerlei vuile wijze aan de academie te buiten gaan, is het een feit dat de Israëliet van goeden huize, bijna zonder uitzondering, fatsoenlijk, kalm, verstandig leeft, en zijn geld, in plaats van het te versmeren, (ik weet geen mooier woord voor 't studenten-leven onzer ‘aristocraten’), gebruikt voor oorbare en verstandige dingen, als daar zijn: reizen, boeken, kunst, enz. enz.!

Ik hoor reeds de tegenwerping van sommigen, dat de Israëlieten: ‘als zij er kans toe zien, den Christenen zoo graag kwaad doen willen, zoodat de vijandschap dus bestaat van wéérszijden.’ Wel mogelijk, dan hebben de Israëlieten echter m.i. groot gelijk. Hebben de Christenen het er dan niet naar gemaakt, eeuwen en eeuwen lang, door hun vertrappen en mishandelen van 't volk-zelf, waaruit hun ‘Heiland’ is geboren? - Lees maar eens dat magnifique beeld: ‘Jozef de Droomer’ uit Zangwill's: ‘Droomers van het Ghetto’, lees er van de wandaden, de godslasterlijke beleedigingen en martelingen, den Israëlieten aangedaan in de stad zelf van den Paus, ònder diens oogen; lees, heel de middeleeuwen door, welk een vloek het ‘Christendom’ op zich geladen heeft jegens het Israëlietische volk!.... En durf U dan nog beklagen, dat de Israëliet den Christen niet ‘liefheeft’, dat een wrok van erfelijken haat zich in hem heeft vastgeworteld, misschien hemzelf onbewust, jegens *al* wat Christen heet. - Ik voor mij, ik kom er rond voor uit, dat ik, - ware *ik* Israëliet -, den Christen zou haten uit al mijn macht, den Christen die, onder 't mom van ‘Christendom’, schande, ellende, moord, vervolging, wreedheid, spot, gruwelen van allerlei aard, gebracht heeft over het volk, waartoe te behooren ik 't mij dan geen schande zou aanrekenen maar een eer. - Juist zooals Da Costa, - na zijn bekeering tot het orthodox-Christendom, - er een *eer* in bleef stellen zijn Israëlietische afkomst hoog te houden, juist zoo voel *ik* het ook. - En ik geloof dat ik daarom, om die aristocratische fierheid van zijn *Jood*-willen-heeten, al was hij naar den godsdienst een vroom-Christen, Da Costa steeds zoo héél liefheb, zoo héél hoogstel in zijn hartstochtelijke bekeerings-zangen voor zijn volk; dat hij op een dwaalspoor achtte van ongeloof, maar dat hij als *ras* geen oogenblik verloochende of ontrouw werd; al stonden hem voortaan ook de deuren open der aristocratische Christenen, die den ‘bekeerden’ Jood wel willen genadiglijk ontvangen. -

Want, dit brengt mij op het twéède gedeelte van mijn betoog.

Ik sprak namelijk tot hiertoe alleen van ‘de Christenen’ in *maatschappelijken* zin. - En ik heb nog een grooter aanklacht waar 't geldt de Christenen, die zich noemen *godsdienstige* Christenen, naar den uit het Joodsche volk geboren ‘Heiland’, die telkens en telkens weer gepredikt heeft: - Zachtheid - Liefde - Toegevendheid-Goedheid - Erbarmen. - Hoe kunnen déze menschen, *déze* godsdienstige Christenen, - en zij doen het toch bijna nog méér dan de anderen, - hoe kunnen *zij zulk* een ‘Christendom’ verantwoorden aan eigen geweten! - Een

staaltje, een uit vélen, dat ik reeds vroeger in 't Soer. Handelsblad ten beste gaf[1)], moge hier ter illustratie dienen dat ik niet overdrijf indien ik zeg dat juist *zij*, de Christenen in *godsdienstigen* zin, zich op *die* wijze bezondigen.

't Gebeurde in een Haagschen salon, waarvan de aristocratische gastvrouw een steunpilaar is der orthodoxie.

- Toen ik binnenkwam zat ze aan een Franschen predikant en eenige andere bezoekers een relaas te doen van haar laatste zomeruitstapje. - 'Ja, 't hôtel was zéér goed, de natuur was heel mooi; maar.... ze had toch een zeer onaangename zes weken doorgebracht. Ze was bepaald hoogst onvoldaan. Want.... er waren zeer veel rijke Israëlietische families in 't hôtel geweest, en dus met haar Hoogwelgeboren aan één tafel.'

't Geheele aristocratische en christelijke gezelschap, predikant-incluis, schudde verontwaardigd 't hoofd over zoo ongehoord een ongepastheid, dat Israëlieten, - die 't zelfde, en misschien méér, betaalden dan de aristo-

1) Naar aanleiding van Zangwill's boeken.

ratin, - 't wagen durfden *hun* voeten te zetten op denzelfden heiligen hôtelgrond, dien *zij* betrad met haar christelijke zolen!

Ik vroeg of zij reden had gevonden zich te beklagen over 't *gedrag* van een dezer familiën, waardoor een bepaalde aanleiding was geweest tot haar ergernis.

'O neen. - In géénen-deele! - - Maar ik vond het nu eenmaal bepaald hoogst onaangenaam met "Joden" in één hôtel te zijn.' - - En de gewone 'Fliegende-Blätter' conversatie volgde; door den predikant overgoten met een sausje van 'degelijke beschouwing': 'Dat 't in Parijs ook al zoo erg werd met die quaestie, en dat mevrouw dus groot gelijk had', enz., enz. - -

Zie, toen *kòn* ik niet langer zwijgen, en, hoewel ik met het woord niet zoo vlug ben als met de pen, en hoewel ik, gelijk zij die mij persoonlijk kennen wel weten, 'verlegen' ben in gezelschap, toen raapte ik mijn beste Fransch bijeen, en zei ronduit, dat ik 't vrij *on*christelijk vond van 'christelijke' menschen om zóó te redeneeren!

- - De predikant nam alvast zijn cylinder van onder zijn stoel, om heen te gaan. - Ik had hem blijkbaar 't christelijk-intieme van 't aristocratisch theeuurtje bedorven. - Maar ik kreeg eerst nog een fraaie repliek: - Hij had alleen gesproken van *on*bekeerde Israëlieten; van vijanden van ''t christendom' - - 'Als ze maar eerst den Heiland hadden leeren kennen,' maar eerst 'bekeerd en gedoopt' waren, o dàn had hij niets meer tégen hen! Dan werden ze inééns allerliefste, beminnelijke menschen! Het was opmerkelijk hoe hoogstaand ze dàn zelfs werden!'

En 't gezelschap knikte verheugd: -'Zóó was het! De eer van 't "christendom" was door deze "christelijke" toespraak (ik noem 't huichelpraat), gered!'

Mij wou 't voorkomen dat *ik,* die me niet naar Christus noemen wil, omdat ik wéét niet te doen wat hij eischt, dat *ik,* in *dat* 'christelijke' gezelschap, de éénige was die 'christelijk' handelde.

En, in aansluiting aan dit persoonlijk-beleefde feit, wil ik nu ook nog vertellen van een gehéél ander persoonlijk-beleefd feit. - Hoe ik op een Zondag kerkhield, in 't Haagsche Bosch, bij héél arme Israëlieten! - - Wij, een kennis en ik, wandelden daar, toen 't geluid van gezang ons in de richting trok van waar de stemmen tot ons kwamen; en wij, op een stil plekje, bijeenvonden veertig of vijftig héél armelijk-gekleede Israëlieten, die zich te zamen oefenden in een Hebreeuwsch gezang. (Want, toen ze bemerkten dat onze bedoeling niet was om te spotten, maar om eerbiedig te luisteren, boden ze ons een papier waarop de muziek en de Hebreeuwsche woorden stonden afgedrukt.) - In héél lang ben ik Zondags niet in zulk een 'goede' Zondagsstemming geweest als op dien middag; boven ons de blauwe voorjaarshemel, heenlichtende door de toppen van de zich groenende, omhoog-wijzende boomen, en om ons héén die harde-werkers voor 't dagelijksch brood, in gelapte kleeren en lompige schoenen, die hun vrijen dag doorbrachten met gewijde muziek, in onderling kunstgenot; in plaats van, zooals 'Christenen' van denzelfden stand het plegen te doen, langs de straten te schreeuwen en te tieren, met straatmeiden aan den arm, in echt of nágemaakt dronkenmans-lawaai....

Zie, ik ben blijde dat M.v.H. en Mona mij hiermede de gelegenheid geven openlijk van mij te gooien dat malle côterie-vooroordeeltje, dat kleinzielige stands-ideetje, geboren uit een huwelijk van verwaande 'Aanzienlijkheid' en bekrompen-godsdienst-Hoogmoed, waarin de aristocraten en Christenen hun kracht zoeken *tegen* de Israëlieten.

Nog onlangs is 't mij gebeurd dat mij een dame, (die zeker toch voor ‘beschaafd’ wou doorgaan), zei: ‘Och ja, een Joodschen rechter of advocaat ontmoeten we nogal eens in onze kringen. Bij de betrekking van mijn man is dat onvermijdelijk. Maar...., met hun *families* omgaan! - Neen, *dat* doe ik niet!!’

.... En zoo iets gaat dan naar de Kerk, vooral goed vooruithoudend het met goudensloten bepronkte kerkboek, en zingt daar van:

> Ai ziet hoe goed hoe lieflijk 't is,
> Als zonen van hetzelfde Huis
> Als broedren samenwonen....

.... (Een psalm uit het Oude Testament, vóór Israëlieten, en, dóór een Israëliet gemaakt, mijn vrome christenschare!)....

.... Of ik wist dat gij ‘een Jodin zijt’ - vraagt gij mij, lieve Mona?

Wel, de photographie, die gij mij eens toezondt, de naam dien gij draagt, deden mij dat reeds gissen. En ik heb er U, (al ken ik U niet,) te liever om gehad, dat gij niet zoo dwaas waart U daarvoor te schamen, door naamsverandering, of door zoo iets. O, ik weet wel, de *Christenen* zijn het, laffe kleinzielige christenen, die U en de Uwen tot die valsche schaamte soms drijven, soms noodzaken.

Maar, te méér acht ik U waar gij U zelf blijft, trouw aan Uw volk, Uw naam, Uw ras! - Geef ze terug, met woeker, de geringschatting, den trots van de sommigen die U durven ‘verachten.’

De waarlijk kleinzieligen zijn altijd 't gauwste geïmponeerd door zulk flink optreden! En de anderen, de beteren, waarin 't goede sluimert en wacht op ontwaken, hùn zullen de oogen van lieverlede opengaan voor Uw verstandig gedrag! Ze zullen leeren daardoor U te respecteeren,.... en lief te hebben!

Wat mij betreft, mij zult gij, en ieder van Uw volk, dien ik om zijn of haar *karakter* en *persoon* kan waardeeren, welkom zijn in mijn huis, en tegenover mijn familie en christen-kennissen, onverschillig of die *anders* over de zaak denken dan ik het doe, of niet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Herinnering.

Toen het vrede was, - die nu als een sprookjestijd aandoende vrede, waarvan wij niet geloofden dat er ooit een einde aan zou komen ondanks alle oorlogstoerustingen, en die thans zoo afschuwelijk-plotseling is verstoord; toen geloofde ik eigenlijk niet recht aan zoo iets als nationaal bewustzijn. Toen spotte ik er wel eens mee.

En dacht dat *ik* althans het niet meer bezat.

Maar zie nu weet ik sinds 1 Aug. dat ik mij daarin vergiste. Ik weet het, sinds Engeland zijn begeerige klauwen heimelijk laat zien onder 't huichelachtig masker ‘van te kampen voor 't behoud der neutrale staten’, sinds Frankrijk bralt in ijdele zelfverheerlijking, sinds Rusland zijn wilde kozakken uitzendt om Oost-Pruisen te vernielen, sinds het ons stamverwante Duitschland, het vaderland van een Schiller en een Göthe, van een Heine en van een Prins Willem de Zwijger, geïsoleerd staat in den reuzenkamp, sindsdien weet ik het, en voel ik het, dag aan dag, ik ben nog in mijn innerlijk wezen dezelfde Anna de Savornin Lohman die, als klein meisje, in geestdrift geraakte over onze vaderlandsche geschiedenis, die met schitterende oogen las van onzen grooten stadhouderstijd, en van onze heldenfeiten ter zee en te land, en die in enthousiaste vervoering ontstak over de mannen waarvan ik leerde, en die mij eerbied afdwongen - die Holland groot hebben gemaakt....

Sindsdien weet ik het... ik ben Germaansche met hart en ziel....

- In Delft heb ik dezer dagen gestaan aan de graftombe van dien Prins Willem de Zwijger, wiens vier *Duitsche* wapenborden zijn laatste rustplaats sieren, Nassau, Hessen, Stolberg, Königstein, van dien *Duitschen* prins, uit het *Duitsche* Dillenburg tot ons gekomen, die de grondlegger was van onze onafhankelijkheid, en van wien ons hedendaagsch vorstenhuis afstamt, ons *Germaansch* vorstenhuis. -

Aan de graftombe óók stond ik van dien Maarten Harpertzzoon-Tromp, die, gesneuveld in den zeeslag bij ter Heide, gesneuveld is in den oorlog t e g e n E n g e l a n d ...

Het was zoo stil, zoo intens stil om me heen in de groote mooie Oude Kerk, die zoo vele eeuwen reeds beleefde, eeuwen van opkomst en van verval, van praal en van achteruitgang, eeuwen van eer voor Nederland, toen het groot was dank zij de

de Ruyter's en de Trompen en de Piet-Hein's en de de Witten en de Prinsen uit het huis van Oranje-Nassau, en eeuwen ook van schande en achteruitgang - toen het lag gebonden in den greep van Franschen druk en van Napoleon's overheersching, en van Engeland's optreden in het ons stamverwant Transvaal...

En de gedachten bestormden mij.-

- - Wáárvoor hebben die mannen, dien het dankbaar voorgeslacht hier een zoo schoon gedenkteeken bereidde, hier in deze Kerk in Delft, *waarvoor* hebben ze gestreefd en gestreden, voor wèlke zaak? - Voor welke onafhankelijkheid?

Voor die van onze onafhankelijkheid van Frankrijk en van Engeland.

Eén eeuwenlange worsteling tegen die b e i d e l a n d e n, daarvan vertellen hun graftomben.

En die andere graftombe, die van Prins Willem de Zwijger, zij vertelt van ons stamverwant-zijn met Duitschland, zij vertelt van ons dáàr thuisbehoorend tegenwoordig Vorstenhuis, van dat verre Dillenburg, in Duitschland gelegen, waartoe hij behoorde dien elk Nederlander beschouwt als de grondlegger zijner vrijheid, Prins Willem van Oranje-Nassau-Dillenburg.

Neen waarlijk, geen Fransche of Engelsche sympathieën ontwaken in U waar ge staat aan de graftombe van een Tromp en een

Piet Hein, en van een Willem de Zwijger, wèl haat welt in U op, *haat om het verleden, haat aan Engeland!* Haat óók om dat nog niet gewroken Zuid-Afrika, waarin thans een verrader als Botha een eerlijk man als de Wet durft knevelen - onder 't goedkeuren van... Hollanders.

O Tromp, o held onzer schoonste jaren, hoe zoudt ge U thans minachtend afwenden van dat volk, waarvoor gij in den strijd tegen *Engeland* Uw leven liet, en dat nu zich niet schaamt zijn jeugd, zijn jongelingschap, te laten 'inspecteeren' door een *Engelschman*, een Baden-Powell, door den overwinnaar van dat gekneveld Transvaal, dat *ons* stamverwant is, dat is vertrapt en vertreden onder Engeland's reuzenvoet! -

- Toen ik heenging trof me nog een andere herinnering, een schild aan den muur, waarop de namen staan van een paar Hollandsche officieren, gevallen in den strijd bij Antwerpen in 1830, *toen de Belgen zich vrij vochten van* '*het Nederlandsche gehate juk*', - daarin achter de schermen bijgestaan door F r a n k r i j k en E n g e l a n d . -

O bittere ironie der geschiedenis!
O verleden met Uw nooit genoeg te waardeeren lessen!
Wel hem die luistert naar dat verleden, - dat verleden, dat nooit sterft. - -

Over dien 1sten Eng. zeeoorlog, waarin M.H. Tromp sneuvelde bij ter Heide, zegt Wynne, onze bekende geschiedschrijver:

Nog grooter werd het nadeel toen ook andere natiën, even ijverzuchtig op den bloei der Republiek als de Engelsche, *(spatieering is van mij*), *het voorbeeld van dezen ging navolgen. Frankrijk vaardigde in 1655 en 1659 een verordening uit, volgens welke het omtrent f 1.25 per ton hief voor alle vreemde schepen*, *welke in zijn havens kwamen laden. Andere mogendheden stelden dergelijke bepalingen in. Toen voorzeker moest het getal der Nederlandsche vrachtschepen wel dalen.*

- - - De oorlog met Engeland was de schatkist op zulke zware offers te staan gekomen, en de handel zoo zeer verloopen dat de rampen van den tachtigjarigen oorlog geringer schenen dan die van dezen krijg. (*Spatieering van mij.)*

Heb ik geen gelijk, wanneer ik zeg dat M.H. Tromp en de Ruyter (die als jong vlootvoogd aan zijn zijde was in dien slag bij ter Heide), zich met minachting zouden afwenden van een pers en een natie als onze tegenwoordige, *kruipend* voor Engeland, de geschiedenis vergetend of loochenend, hare jeugd in *Engelsche* uniform stekend, en Transvaal laaghartig negeerend!

Wat ooit van dien aard deed Duitschland ons aan! **Niets.**

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Dierenbescherming... enz....

Ik schijn een vergader-mensch te zullen worden. Eerst de vergadering van vrouwenkiesrecht. Nu l.l. die van de Dierenbescherming (algem. jaarvergadering van 27 Febr. l.l.). - Wel, niemand onzer ontkomt geheel en al aan den tijd waarin hij leeft. Hoezeer ik ook geloof en blijf gelooven aan de nuttelоosheid der meeste vergaderingen en besturen, enz., er zijn wel eens redenen die iemand noodzaken af te wijken van zijn stelregel dergelijke bijeenkomsten te vermijden, - redenen van plichtsbesef, omdat acte de présence gewenscht, ja gebiedende plicht is.

Wel, in dit bijzondere geval had men mij bovendien gezegd: ‘Gij zult als auteur Uw tijdverlies U niet beklagen: het is namelijk voor iemand, die zin heeft voor humor en oog voor 't “lächerliche”, werkelijk amusant zoo'n “dierenbescherming”-vergadering, waarbij de menschen elkaar meer aanvallen dan ze de dieren beschermen’. Enz., enz.

Nu, ik moet zeggen, ‘men’ had mij in dit opzicht niets *te veel* gezegd. Inderdaad vielen er, na de voorlezing van het jaarverslag door den voorzitter, Jhr. Mr. Klerck, méér harde woorden over en weer over de reorganisatie van het Bestuur, dan er gelegenheid werd gegeven te beraadslagen in het *belang van het dier.* Ik leg er natuurlijk gaarne allen nadruk op, dat ik, zijnde vóór deze reorganisatie, die op de lange baan *blijft,* den voorzitter Jhr. Mr. Klerck gaarne alle hulde breng voor wat hij sinds vele jaren deed en doet, en dat mijne bezwaren niet *zijne* leiding gelden. Ook wil ik, als voor de eerste maal op de vergadering aanwezige, mij niet openlijk uitlaten over al hetgeen ik zag en hoorde en opmerkte in zake de quaestie dierenbescherming, Haagsch asyl, enz. Dat zou op dit oogenblik voorbarig zijn. Liever wil ik alle hulde, die zij zoo ruimschoots verdienen, brengen aan die heeren die *durfden,* die hunne meening zoo flink en zoo zakelijk

voorstonden, en dien het daarbij zoo zichtbaar te doen was om het *dier*. Zeker, naast en met hen waren er ook anderen, ook dames, die het woord voerden om voor de dierenzaak op te komen, maar ik kan niet nalaten den afgevaardigde van Breda, den heer gep. kap. ter zee Fabius en generaal Prins (insgelijks een buiten-af-lid) afzonderlijke hulde te brengen voor hunne beslistheid en wilskracht, eigenschappen wèl noodig, geloof ik, waar het geldt in het onder-onsje der Dierenbeschermersvergadering een weinig te roeren.

Om op het 'lächerliche' terug te komen. Wel zelden hebben twee dames zoo netjes en zoo welverdiend de onhebbelijkheid en onwelopgevoedheid van zeker soort heeren (?) getuchtigd, als is geschied op bovenvermelde vergadering, door mevrouw Coster en door eene dame uit Rotterdam (?), wier naam ik niet ken. Eerstgenoemde mevrouw maakte het hoofdbestuur attent, in zeer rake en welgekozen woorden, op de verregaande lompheid van uitdrukkingswijze van een zijner leden, (welke heer(?) zich intusschen uit de voeten had gemaakt), de laatste wees, insgelijks in zeer beschaafde taal, op de *on*beschaafdheid toe te staan het rooken in gezelschap van dames; nog wel aan de hoofdbestuurstafelzelve geschiedde dit. Ik erken, zelve geen den minsten last van rook hebbend, en daarom elken heer gaarne een sigaar toestaande ten mijnen huize, had het mij terstond getroffen als een gebrek aan totale opvoeding sommige heeren in deze door dames bijgewoonde vergadering groote rookwolken te zien zitten uitblazen. Bij zulke gelegenheden denk ik altijd opnieuw: de innerlijke beschaving heeft zoo weinig te maken met den toevalligen titel of den rang in de maatschappij, want, tot de rooker-hoofdbestuurders behoorde b.v. zeker getiteld iemand, die het zich dan ook in den zak kon steken toen de voorzitter, Jhr. Mr. Klerck, in zijn antwoord erkende hoe z.i. het rooken in tegenwoordigheid van dames beter achterwege ware gebleven.

Ik herhaal, de beide aldus optredende dames hadden groot gelijk, en het *was* amusant, omdat zij het zoo flink zeiden. Maar voor de rest.... bij heeren (?) zonder innerlijke beschaving zijn en blijven hare woorden boter aan de galg.

En de dieren....? waarom het toch heet te gaan! In het jaarverslag heeft Jhr. Mr. Klerck ons van de werkzaamheden van de Vereeniging uitvoerig op de hoogte gebracht. Na de voorlezing daarvan scheen echter de vergadering op de, naar men mij reeds vooraf had meegedeeld, 'gebruikelijke wijze', te ontaarden in een gezellig en vermakelijk menschengekibbel, waarbij van de dieren geen sprake meer was; (behoudens de reeds vermelde goede uitzonderingen).

III.

Het bovenstaande was geschreven, en ter drukkerij verzonden, toen het Ochtendblad van het Vaderland van l.l. Woensdag mij het onderstaande ingez. stuk onder de oogen bracht:

Ned. ver. tot bescherming van dieren.

Mijnheer de Redacteur!

Met eenige verwondering heb ik in Uw avondblad van Zaterdag het verslag gelezen van de Vergadering van de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, welke Zaterdagmiddag hier ter stede is gehouden. Dit verslag is al geheel onvolledig. Zóó zelfs dat de hoofdzaak in 't geheel niet is vermeld, en daarentegen een zeer ruime plaats is gegeven aan het jaarverslag van het Hoofdbestuur, dat binnenkort in druk zal verschijnen, en waarvan een ieder dan dus kennis zal kunnen nemen. Hoe belangrijk ook de werkzaamheden in het afgeloopen jaar geweest mogen zijn, van veel meer gewicht is de vraag wat de toekomst van de Nederl. Ver. tot Besch. van Dieren zal wezen, welke vraag in de op het verslag volgende debatten in den breede is besproken. Van deze debatten vermeldt Uw verslag intusschen geen woord. Het zij mij daarom vergund nog even een korte aanvulling te geven.

Sinds 7 jaren reeds is in de Vereeniging de quaestie van de statutenherziening aanhangig. Zooals de toestand op 't oogenblik is heeft de afdeeling den Haag, waar het Hoofdbestuur gevestigd is, de alleenheerschappij en hebben de andere afdeelingen niets in te brengen. Het is een begrijpelijk verlangen van die andere afdeelingen om in dezen onredelijken toestand wijziging te brengen. Het Hoofdbestuur heeft zich echter tegenover deze pogingen tot nog toe steeds zeer weinig meegaande getoond, integendeel heeft het op alle mogelijke manieren veranderingen op de lange baan geschoven. De Nederl. Ver. tot Besch. van Dieren, zooals zij op het oogenblik is ingericht, bereikt volgens velen niet wat zij bereiken kon wanneer ze was georganiseerd als andere vereenigingen in den lande. Zeven jaar reeds is men doende om tot een dergelijke organisatie te komen en in de

vergadering van Zaterdag zijn er opnieuw luide stemmen vernomen, die op statutenwijziging aandrongen.

Dat had in Uw verslag zeker vermelding verdiend. Generaal Prins van de afdeeling Renkum en de heer Fabius van Breda hebben beiden krachtig vóór statutenherziening gepleit, en eindelijk op afwikkeling van deze aangelegenheid aangedrongen. Ongetwijfeld zouden zij opnieuw met een kluitje in 't riet gestuurd zijn, als de heer Fabius zich minder volhardend had getoond. Nu heeft hij het Hoofdbestuur tenminste de verklaring weten af te persen, dat er binnen een maand opnieuw een vergadering zal belegd worden in welke de statutenherziening zal worden behandeld.

Zoo ver zijn we dus thans. Het resultaat van deze vergadering zal intusschen voor een groot deel afhangen van de opkomst van degenen in den lande, die het goed meenen met de dierenbescherming. Blijven zij in gebreke dan is te vreezen dat het Hoofdbestuur, dat altijd dadelijk klaar staat om de portefeuille-quaestie te stellen, er ook nu in zal slagen de zaak in het oude en naar de meening van velen verkeerde spoor te houden.

Een lid van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren.

Waarom mist deze inzender van een zéér wáár stuk den moed met zijn of haar *naam* te onderteekenen, zooals *ik* het doe! Jammer! Jammer! - Juist omdat de *inhoud* zoo volkomen juist is. Mij-ook heeft het eveneens zeer bevreemd, dat het zoogenaamde ‘verslag’ der algemeene vergadering van Dierenbescherming, voorkomende in het 1ste avondblad van l.l. Zaterdag van het Vaderland, niets anders inhield dan de voorlezing van des Voorzitters jaarverslag - welk Jaarverslag nog daarenboven in druk zal verschijnen. Waarom wordt het *waardig* optreden van de H.H. generaal Prins en kapitein Fabius *verzwegen,* waarom dat van mevrouw Coster over de verregaande lompheid, jegens *al* de aanwezigen begaan door een der hoofdbestuursleden, toen hij durfde zeggen: ‘Ik kan (naar aanleiding der sprekers) 't geklets niet meer aanhooren.’

De reden dat ik dit hierboven afgedrukte stuk overneem is deze, dat het zet de puntjes op de i in zake de reorganisatie-quaestie - waarover men nu *zeven jaren* reeds doende is. Alles wat in dit ingez. stuk staat is letterlijk wáár. Hadden de heeren generaal Prins en kapitein Fabius niet volgehouden op even waardige als flinke wijze, weer had men hen met een kluitje in 't riet gestuurd. Over de quaestie der reorganisatie als zoodanig wil ik op dit oogenblik slechts dit zeggen: Verscheidene leden van het hoofdbestuur der Dierenbescherming zijn tevens bestuursleden van het *zoogenaamde* Haagsche Toevluchtsoord voor Noodlijdende dieren. Voor mij zegt dat genoeg. (Zie Lelie van 27 Jan. j.l. blz. 435). Ik ben bereid dienaangaande iedereen, die werkelijk voelt voor noodlijdende dieren, en voor een *toevluchtsoord* voor hen inplaats van een moordhol, alle mogelijke gewenschte inlichtingen te geven, en deel overigens openlijk mede, hoe ik, naar aanleiding mijner Lelie-artikelen betreffende een onder getuigen *gestaafd* feit in bovengenoemd toevluchtsoord (?) voorgekomen, en tengevolge van een brief van den Voorzitter-zelf van het Haagsche asyl, voorkomend in de Lelie van 1 April '14, zijdens een Hoofdbestuurs-lid der Dierenbescherming een brief heb ontvangen, die mij dringend verzocht in de Lelie er op te willen wijzen hoe de Dierenbescherming en het Haagsche Toevluchtsoord (?) voor noodlijdende dieren twee *verschillende* instellingen zijn, want - aldus schreef het Hoofdbestuurs-lid - men ontving zoovele bedankjes voor de Dierenbescherming

tengevolge van mijn hierboven bedoelde onthullingen, bevestigd door den verdedigingsbrief-zelf van den heer Quarles von Ufford.-

Natuurlijk! Een groot deel van het Hoofdbestuur van de Dierenbescherming is namelijk tevens Hoofdbestuur van het Toevluchtsoord (?) voor noodlijdende dieren in den Haag. Vandaar die vele bedankjes dus vermoedelijk, en met recht. Dat is, zoolang er nog geen reorganisatie heeft plaats gevonden van deugdelijken en ingrijpenden aard, *zeer goed.* Lezers van de Lelie, neemt U de bovenstaande slot-vermaning van het ingez. stuk in het Vaderland ter harte, komt, voor zoover gij lid zijt, allen, allen op op de a.s. buitengewone Dierenbescherming-vergadering, en... laat U dan door niets anders leiden dan door dierenliefde, niet door menschengekibbel, noch door eerzucht of wat ook, maar door zuivere *dierenliefde.* -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Waarom?

Een paar vragen.

Waarom neemt niemand ten onzent notitie van de door den oorlog geheel verwoeste Mazurische streek in Oost-Pruisen, terwijl daarentegen iedereen, in de pers zoowel als particulier, het grootste medelijden heeft voortdurend met het 'verwoeste' België?

De Duitsche Keizer-zelf erkende in zijn dank-betuiging aan von Hindenburg, hoe zijn vreugde over de in Oost-Pruisen behaalde overwinning geheel en al wordt bedorven door zijn smart om de algeheele verwoesting dezer streek. En het spreekt trouwens ook vanzelf dat het niet anders zijn *kan,* waar sinds maanden daar is oorlog gevoerd op de ontzettendste wijze, en waar de wreedheden en ruwheden der kozakken van *algemeene* bekendheid zijn. -

'Oost-Pruisen is zooveel verder-af' - heeft men mij geantwoord. Wel, indien het medelijden van dergelijke lieden, die dus spreken, bepaald wordt door de al- of niet nabijheid der verwoeste streek, dan rijst bij mij de twijfel of *wezenlijk* medelijden dan wel vrees voor eigen hachje hen zoo anti-Duitsch maakt. - Ik zou denken - den goeden niet te na gesproken, want die zijn er - dat het laatste het geval is. Helaas! Zoo is de *menschelijke natuur!*

II. Waarom heeft men, de groote 'men', zoo weinig medelijden met het *vreeselijk* lot van het *Duitsche volk* als zoodanig, indien het Engelsche uithongerings-systeem gelukt? Verplaatst gij U dan nooit eens, gij zelfwel-doorvoede Nederlanders, in het lot van die groote, eindeloos-groote massa, (die toch in *elk* geval absoluut onschuldig is aan de oorlogsverklaring), welke het Engelsch uithongeringssysteem straks gaat prijsgeven aan de grootste en vreeselijkste ellende denkbaar, die van uithongering door den *nood!* O zeg niet, met spitsvondige redeneeringen, dat het daarom niet gaat. Lees maar elken dag de Fransche couranten (die gij, het overgroote publiek, echter *niet* leest). Gij kunt daarin dag aan dag de afschuwelijkste Schadenfreude lezen over de oneetbare bestanddeelen van het K.K. brood, over het gebrek spoedig aan aardappelen in Duitschland, over het straks zullen moeten wedijveren met de varkens in zake het vuilste en onverteerbaarste voedsel, enz. enz. Tot welk een verruwing en ontaarding de oorlog leidt, dat zegt elke Fransche courant U, die zich op deze wijze boosaardig vermeit in de weerzinwekkendste schilderingen van het oneetbare voedsel waartoe 'les Boches' weldra zullen zijn genoodzaakt. Let wel dat de vraag niet is of die couranten overdrijven, de vraag is slechts of dus niet uit deze *dagelijksche* artikelen afdoende blijkt, hoe het wordt toegelegd op een *uithongering* in den meest volstrekten zin.

Welnu, wie dus ook den oorlog maakte, -mijnentwege de Duitsche regeering en de Duitsche keizer en de Duitsche kroonprins, dat alles voor een oogenblik U toegegeven, - wat doet dat af en toe aan het oneindig medelijden dat afdwingt geheel het Duitsche *volk* als zoodanig, dat volk dat als één man zich schouder aan schouder rijt, dat afstand doet van alle kleinzieligheid en alle twistlust, om zich gewillig, moedig, zonder klacht en zonder vrees, te geven in *alle* opzichten, naar *alle* zijden, voor zijn vrijheid, zijn welvaart, zijn behoud! -

Zie, ik, die medelijden heb met al wat *on*rechtvaardig wordt behandeld, die juist dáárom ook zoo steeds opnieuw in de bres spring voor het dier, omdat het weerloos in de macht is van den mensch, en omdat deze die macht *misbruikt* op de

schandelijkste wijze, ik geloof dat juist dáárom van dag tot dag mijn sympathie stijgt voor het Duitsche volk, daarom, omdat het zoo geïsoleerd staat, zoo is overgeleverd aan den laster en de willekeurige leugens van belanghebbenden in de pers, in den handel, enz. Toen ik in Duitschland was, gedurende het uitbreken van den krijg, en nog daarna een paar maanden, toen dwong de onbegrensde, tot elk offer bereide, eenstemmige vaderlandsliefde van den Duitscher mij gróóten eerbied af, en sleepte mij mede tot geestdrift voor hunne in mijn oogen rechtvaardige zaak. Thans, nu hunne kansen minder voorspoedig staan dan in dien aanvang, thans, nu juist dáárdoor de haat en de gemeenheid en de boosaardigheid en de afgunst des te brutaler durft het hoofd opsteken in het buitenland en bij ons, (omdat de *angst* voor overwinning wijkt), thans heb ik met dat Duitsche volk, - dat in *elk* geval onschuldig is aan de kunsten en streken der diplomatie - zulk een grenzenloos *medelijden.*

En ik vraag het mijnen landgenooten, voor zoover zij eerlijk zijn, af: Waarom voelen zij dit medelijden - dat de Belgen hun zoo ruimschoots inboezemen, terwijl zij tegelijkertijd erkennen de onbeschaamdheid en on-

dankbaarheid van dit Belgische volk - zoo in het geheel niets voor gansch de nijvere arbeidzame Duitsche natie, voor die vrouwen en die kinderen en die ouden en die zwakken onder de Duitschers, die straks het slachtoffer zullen worden van de verachtelijkste wijze van 'oorlog-voeren' welke er m.i. denkbaar is, die van het Engelsche *uithongering*-systeem - een *verachtelijk* systeem m.i. de huichelachtige Engelsche staatkunde van alle eeuwen dóór volkomen wáárdig!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Een nationaal Iets.

Bij ieder onzer is in deze dagen min of meer ontwaakt het 'nationaal bewustzijn'. De tegenwoordige toestanden hebben er van lieverlede toe geleid, dat de oogen hoe langer hoe meer opengaan voor de bronnen, die men in eigen land bezit tot handel en welvaart en bevordering van industrie. Reeds uit dat oogpunt schijnt mij dus het tijdstip bijzonder gelukkig gekozen, waarop H o l l a n d -H u i s , *Amsterdam*, *7 Willemsparkweg*, voor den dag komt met door de artistieke leidster geheel en al zelf-vervaardigde hoogst-smaakvolle artikelen, tea-cosy's, aangekleede poppen, sachets, etc. Uit eigen aanschouwen kan ik getuigen naar waarheid: *artistiek*, want ik kan niet genoeg loven den bijzonderen smaak voor kleur en tinten, de gróóte distinctie, waarvan al het werk, op het atelier van mevrouw Lotsy vervaardigd, in de hoogste mate blijk geeft. Dat atelier is gevestigd te Watergraafsmeer, Hoogeweg 86, en een aantal jonge meisjes houdt er zich bezig met de vervaardiging van allerlei, door de vinding en het vernuft der begaafde leidsvrouw, mevrouw Lotsy, uitgedachte luxe-artikelen, als: tea-cosy's in verschillende genres en stijlen, duur en goedkoop, sachets voor zakdoeken en handschoenen, bonbonnières (beschilderd uit de hand), werktasschen, theatertasschen, speldekussens in den vorm van poppen, hoedepennen-kokers, ondergoed in de elegantste genres, en óók aangekleede poppen van de meest verleidelijke soort, zoowel in onze verschillende nationale costumes als in fantasie of up to date moderne toiletjes. - Ik heb o.a. een prachtige Sara Burgerhard-tea-cosy bewonderd, die ik, ware ik van een diefnatuur, graag zoo dadelijk in mijn groote mof had meegesmokkeld. En dan was er onder de poppen een leuke baby, met zoo schalksche oogen, in zijn onderkleeding zoo natuurlijk-'lekker', dat men hem zou willen knuffelen als een ècht klein-kindje. Vermelding verdient in het bijzonder hoe alles, b.v. de echte prachtige pruiken der tea-cosy's in het dure genre, pruiken van prachthaar, wordt vervaardigd op het atelier-zelf, zoodat, zoo ooit, dan zeker hier sprake is van een *Hollandsche* industrie. En eene die dan ook zeer wordt gewaardeerd om die reden door... Amerikanen. Natuurlijk, als die in Amsterdam komen, dan willen ze vóór en boven alles ìets typisch Hollandsch meenemen, en in dat opzicht vinden ze precies wat ze zoeken in Holland-huis, omdat elke nationale kleederdracht, ook in de tea-cosy's, wordt vervaardigd, en elke aanwijzing van hetgeen men, op welk gebied ook, verlangt, voldoende is voor de begaafde eigenares om het te kunnen leveren, waar zij-zelve schildert, teekent met de pen, ontwerpt, en dus elk gegeven en elken wensch terstond weet te verwerken tot iets àparts, iets wezenlijk-smaakvols, iets *moois*.

'Maar...' (ik hoor het dunkt me Amsterdamsche dames reeds zeggen) 'Holland-huis heeft toch óók thee en koffie.' - Zeker, dit is zoo. In de zaak Willemsparkweg 7

verbindt mevrouw Lotsy aan een tea-room, dien zij opent op den dag-zelf waarop dit Blad uitkomt, ook een onder-afdeeling, onder den naam *Indo-theeonderneming,* in welke afdeeling natuurlijk ook te verkrijgen zijn Japansche artikelen van allerlei aard en in allerlei prijzen, terwijl de thee-soorten zijn eigenmerk: Toppeng-thee en eigen-merk Toppeng koffie, en ook van Houten's en Blooker's cacao behooren tot de te verkrijgen gebruiks-artikelen. Mevrouw Lotsy zeide mij zeer terecht, dat een tea-room een welkome gelegenheid zal bieden, om, al uitrustend, haar eigenlijke 'show-room' van bovenvermelde luxe-artikelen te bezichtigen. In een aangename omgeving, en voorgelicht door een beschaafde vrouw van smaak, komt men dikwijls, als men een apart geschenk noodig heeft en niet weet wat te kiezen, op het een of ander nieuw en oorspronkelijk idee. Juist daarvoor is Holland-Huis *de* plaats. Want, voor zoover ik over dit eerste bezoek kan oordeelen, lijkt het mij dat mevrouw Lotsy in dit opzicht eene zéér bijzondere gave bezit; alles wat zij mij toonde heeft een *cachet*, een cachet van bijzonderen smaak, en van eigen vinding, heeft een zin voor kleur en vorm, waardoor het aanwezige afdoend zich onderscheidt van de gewone overal voorkomende koopwaar - zonder m.i., wat die artikelen aangaat, die zijn

te vergelijken, zooals poppen in nationaal costuum of cosy's, hooger in prijs te worden.
-

Ten slotte nog iets, dat mij wèl noodig schijnt hier even afzonderlijk te vermelden. Ik vertelde onlangs dat ik lid ben geworden van Vrouwenkiesrecht. Ik wil er geen geheim van maken, hoezeer véél tot dit besluit heeft bijgedragen de verstandige en gematigde argumenteering van eene mijner kennissen - een vrouw die zich geheel en al door eigen kracht en wil een magnifique finantieele positie verwierf in de wereld. Zij zeide tot mij: 'Wij vrouwen moeten elkander stéédsen helpen in den strijd om het bestaan. *Ik* tracht elke vrouw te helpen. En het is m.i. alleen reeds om die reden noodzakelijk dat wij ons onder elkaar aansluiten.' - Welnu, haar voorbeeld, want ik wéét dat zij inderdaad *doet* naar hare woorden, deed mij besluiten mij bij de groote groep van vrouwenkiesrecht-vraagsters te voegen, niet zoozeer om dat kiesrecht-zelve, als wel omdat ook-ik meen dat wij-vrouwen elkaar moeten steunen en helpen in den strijd des levens wáár we kunnen, door onderlinge samenwerking, inplaats van over bijzaken te kibbelen en te kletsen. En, uit dat bijzondere oogpunt nu vestig ik thans óók de aandacht *juist der vrouwen* op deze Hollandsche industrie, in het leven geroepen sinds korten tijd nog maar door de energie en de begaafdheid en de wilskracht eener *vrouw*-alleen, aan wie het reeds is gelukt van haar klein begin te maken een bloeiende groote onderneming, met een eigen atelier te Watergraafsmeer, en met vele opdrachten (o.a. voor een zeer groote firma in Amsterdam wat een bepaald luxeartikel aangaat, waarvan ik een ontwerp zag, hoogst smaakvol uitgevoerd). Verdient zulk een ècht-sympathiek streven eener vrouw van beschaving en kunstzin, om met het aangeboren talent te woekeren, zonder valsche schaamte en flauwe standsvooroordeelen, niet ons aller bijzondere sympathie? Ik herinner me steeds hoe ik, toen mijn ouders nog leefden, eens met mijn moeder in de Groote Koninklijke Bazaar hier in den Haag kwam, waar eene juffrouw ons steelsgewijze een paar beschilderde groote vazen aanwees, door de freule Zoo en Zoo, 'die het zoo erg noodig had' op die wijze geëxposeerd. 'Maar de familie wilde natuurlijk volstrekt niet dat haar naam genoemd werd.' Reeds toen, toen ik-zelve nog een oogenschijnlijk gefortuneerd jong-meisje was, weinig vermoedend hoe ik ineens zou worden genoodzaakt 'mijn eigen brood te verdienen', toen, in een tijd waarin domme stands-vooroordeelen ook mij werden ingedrenkt, minder nog door mijn ouders-zelf dan door mijn geheele omgeving en kennissen-kring, trof mij die geheimzinnigheid, waar het eerlijk-brood-verdienen geldt, als iets kinderachtigs en minderwaardigs, en dacht ik bij mijzelve, dat ik liever *openlijk* goed werk zou exposeeren onder mijn eigen naam, dan aldus als een soort heimelijke schande het aan den man te brengen. Thans zijn de tijden veranderd en verbeterd, maar toch zijn er nog velen helaas, die liever clandestine knoeien, en den schijn aannemen rentières te zijn, terwijl zij in stilte zaken doen en handeldrijven, in plaats van openlijk haar vak te durven uitoefenen. Ik weet dat er zulke 'dames' zijn in Amsterdam, maar ik voor mij heb oneindig meer eerbied en sympathie voor degenen die als mevrouw Lotsy een magnifique zaak openlijk drijven, met evenveel goeden smaak en kunstzinnigheid als verstand van administratie en wat er bij behoort in dien zin; of die, als mijn bovenbedoelde kennis, zichzelve eene door elkeen hooggeachte positie weten te scheppen in de handelswereld, niet stiekem, maar openlijk, en tot eere van haar-zelve en van 'de' vrouw...

Ga, en maak kennis met *Holland-Huis*, *Willemsparkweg 7*, *Amsterdam*. Het zal U niet tegenvallen. Daarvan ben ik overtuigd. Voor mij was het een bijzonder aangenaam en interessant bezoek - aan iets nieuws en oorspronkelijks, dat verdient gezien te worden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Aan Mevrouw Hoogendijk-Hesse te Arnhem.

Geachte Mevrouw!

't Zij mij vergund, met goedvinden onzer hooggeachte Redactrice, een enkel woordje aan U te schrijven naar aanleiding van Uw stukje in het no. van 17 dezer aan mej.: Meta Nielsen. Deze schrijfster, die ik tot mijn groot leedwezen nog niet het voorrecht had te ontmoeten, schijnt in hare beide zéér goed geschreven stukken van 17 Juni 1914 en 3 Febr. 1915 Uwe verontwaardiging te hebben opgewekt.

Immers in Uw stuk van 17 dezer schreef U over haar '*een pas kijkend vreemdelingetje in Jeruzalem*', dat ze nog 'kennis van zaken' moest opdoen, enz.

Nu, geachte mevrouw! nu heb ik toch heusch om Uw stuk moeten lachen! En nu vraag ik U in gemoede: is dat nu schrijven over een hoogst intelligent meisje dat zoo véél van de wereld gezien heeft en 'goed-gezien' ook? (Zie haar stuk in het no. van 17 Juni 1914). En die beschikt over een zoo goede pen! en de mooiste roosjes uit onze en uit buitenlandsche literatuur voor ons plukt en ze ons in de Holl. Lelie aanbiedt als een frisch en wèlriekend bouquet!

Toen gij Uw stukje schreeft, geachte mevrouw, waart U zeker zooals het spreekwoord zegt 'met het verkeerde been uit bed gestapt' en in al

Uwe stukjes mist U ruimheid van blik! Dit blijkt o.a. uit Uw overdreven schrijven over de 'Rein Levens'-beweging! Ik kan U niet zeggen hoe door en door ziekelijk ik die beweging vind!

Ze is geheel in strijd met de menschelijke natuur en al die Rein-Leven-bewegers zijn geen echte mannen en vrouwen, doch behooren tot een onnatuurlijk 3e geslacht.

De heer August de Jong heeft indertijd dit zeer juist in de Holl. Lelie uiteengezet. Ook verwijs ik U nog naar een zéér goed geschreven stuk van mevr. Anna de Vries geb: Dijkstra in het No. van 28 Oct. 1914.

Heusch, lieve mevrouw, in de kwestie mej: Meta Nielsen hebt U groot ongelijk! Zoudt U nu heusch denken dat een oudere in leeftijd van een veel jongere nog niet heel wat kan leeren?

Een jong meisje, zoo begaafd en zoo bereisd als zij, krijgt onwillekeurig een veel ruimeren blik in het leven. Zij, die nu weder volgens haar stuk van 3 Februari j.l. in Edinburgh vertoeft, zag veel meer dan de meesten onzer ooit vermochten te genieten; en wij als lezeressen genoten van alles wat zij zag. Als Busken Huet nog leefde zoude hij zeggen: 'Hoe weinig menschen weten zoo onderhoudend te keuvelen als die schrijfster'.

Nu ik toch aan het schrijven ben zoude ik gaarne ook een woordje richten aan mej.: M. te Leeuwarden, die indertijd schreef, dat, aangezien de heer A. de Jong *f* 5000 à *f* 6000 jaarlijks te verteren had, deze heer trouwen moest!

Toen heb ik bij het lezen van dat stuk het uitgeschaterd van lachen! Want ik dacht: waar bemoeit in hemelsnaam een Leeuwarder dame zich mede of een haar geheel onbekende man gaat trouwen of niet!!

De heer de Jong zal vermoedelijk meer gedacht hebben aan Plato, want toen men aan hem vroeg op welken leeftijd een man moest trouwen, zeide hij: 'Si vous êtes jeunes, ne vous mariez pas 'encore, si vous êtes vieux, ne vous mariez plus.'

Want dit moet ik U als jong meisje eerlijk zeggen: Ik geef de jongelui groot gelijk als ze niet trouwen. Ze kunnen heusch *meer* pleizier van hun geld hebben! Ziet de meeste huwelijken! De vrouwen lijken wel concubine huishoudsters waarvan velen nog geld toegeven! En als men dan later het voorrecht heeft een serie van volwassen dochters te hebben, dan kent het ongeluk van den gelukkigen (!) vader geen grenzen!!

Dan moeten die dochters vrijwillig of gedwongen '*aan den man*' worden gebracht, alzoo koppelarij op groote schaal!

En zie daar de *sleutel* van tal van ongelukkige huwelijken! Ik heb geen zusters, doch het voorrecht vier broeders te hebben allen met een goede positie in de maatschappij. Geen hunner is gehuwd. De huwelijken hunner kennissen hebben hen zoo afgeschrikt dat ze besloten ongehuwd te blijven.

Mijn oudste broeder, die dezer dagen 45 jaar werd, (hij is 16 jaar ouder dan schrijfster dezer) is een hoogst intelligent iemand en daarbij allerbeminnelijkst in den omgang en heusch een minnaar der dames!

Ik schreef hem verleden week bij gelegenheid zijner verjaardag: 'Trouwt gij nu nooit'?

En het antwoord was:

'Lieve Willy! op Uw vraag een kort antwoord. De woorden van *Alfred de Musset* maak ik tot de mijne:

'L'amour est la seule chose ici-bas qui ne veuille d'acheteur que lui-même. C'est le trésor que je veux donner ou enfouir à jamais, comme ce marchand, qui dédaignant

tout l'or de Rialto, jeta sa perle dans la mer plutôt que de la vendre moins qu'elle me valait.'

Aanvaard intusschen, geachte mevr. en mejuffrouw, de verzekering mijner gevoelens van hoogachting.

Uw dw: dienaresse
WILLY BAS.
Amsterdam, 26 Feb. 1915.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Indisch-gast. - Het eerste gedeelte van Uw brief moet ik of onbeantwoord laten of particulier beantwoorden, iets waartoe ik grooten lust gevoel omdat ik er het niet mee ééns ben. Zoo mogelijk doe ik dat laatste dus, indien de tijd het tenminste toelaat. - Ook over de rest is het in hoofdzaak beter particulier te antwoorden, daar ik U anders stellig verraad. In zake ged: weet gij mijn standpunt. Hoe ik-zelve die en haren inhoud vind, dat zeg ik alleen dan als de ged: tot mij persoonlijk zijn gericht. Daarom kan ik U dus wèl van harte danken voor Uw vriendelijke woorden aangaande het stuk Etline van Son. Gij schrijft:

Uw antwoord is weer 't zooveelste bewijs dat U punctueel, duidelijk, en eerlijk beantwoordt, waarover U aangevallen wordt. Dat is een bijzonder talent in U, dat U zoo juist en duidelijk weet uit een te zetten waarover 't gaat. Bijna een ieder maakt er zich met een Jantje van Leijden af.

U gaat nergens vlug over heen, maar behandelt het zoodanig dat er niets te wenschen overblijft.

Ik geloof dat dit rake antwoorden van mij daardoor gemakkelijk mij valt, omdat ik *eerlijk*

ben, óók waar het geldt ongelijk te erkennen. De meeste menschen zijn dit niet; zij willen noch in het particuliere leven noch veel minder in het openbaar ooit toegeven eenig ongelijk. Vandaar dat zij bij openlijke aanvallen er zich vluchtig van af maken. Wat mij aangaat, als ik iets zeg dan heb ik er mijn gegronde reden voor, die ik kan verdedigen. Vergis ik mij ten slotte in die gronden, of in de door mij gekozen uitdrukkingen, dan ben ik volkomen bereid dat te erkennen. En daardoor valt het mij dus nooit zwaar of moeilijk duidelijk en oprecht te antwoorden. Gij herinnert ook aan het asyl-geval, en aan de raakheid waarmede ik Jhr. Quarles van Ufford toen op zijn 'brief' versloeg. Wel, deze meneer verried zelf in zijn eigen brief zijn eigen zwakheid van verdediging. Men moet natuurlijk het talent hebben in het wederantwoord zulke zwakke punten op te merken, en ze te doen uitkomen. Dat talent heb ik, gelukkig. Wat de eerewoord-quaestie aangaat, als militair heeft de heer Dibbitz den heer de Kock gelijk gegeven, en deze laatstgenoemde héét inderdaad gelijk, van militair standpunt beschouwd, gelijk mij óók reeds was gebleken uit een onderhoud met een generaal dien ik - hem particulier ontmoetend - de vraag had voorgelegd, en die mij geheel en al hetzelfde zeide wat later de heer Dibbitz dienaangaande schreef. Had ik diens *geteekend* artikel niet ontvangen, ik zou mijnerzijds eerlijkheidshalve die generaal-opinie hebben vermeld, maar ik mocht in dat geval, waar het een particulier gesprek gold, natuurlijk geen naam noemen, en verheugde mij dus zéér een door een officier geteekend hoofd-artikel te kunnen publiceeren. - Voor de rest, waar de heer Dibbitz het heeft over mijn anti-militaire richting, hoop ik hem persoonlijk nog te antwoorden, in de Lelie. Het komt mij voor dat hij zich in dezen op een zuiver-militair standpunt plaatst, en daardoor niet navoelt mijn meening en opvatting. - Zooals ik hierboven aanving, zoo mogelijk beantwoord ik de rest van Uw schrijven particulier.

Mevr: F. den Haag. - Zooals U uit de corr: aan Indisch-gast zal blijken, zijt gij niet de eenige die mijn antwoord aan Etline van Son goedkeurt. Ik dank ook U, evenals hem, hartelijk voor Uw vriendelijke woorden aan mij dienaangaande. En ik dank U ook voor Uw herinnering aan het artikel van mijn hand: Israëlieten en Christenen, voorkomend in 'Jonge Roeping', in welk artikel ik, zooals gij zeer terecht herinnert, op de meest afdoende wijze uitsprak mijn groote achting voor het Israëlitische volk. Als ik overigens dergelijke geheel uit de lucht gegrepen aanvallen lees als die van Etline van Son, dan ben ik voor mijzelve overtuigd dat er iets anders achter zit, en dat het gekozen onderwerp slechts dient tot wraakneming over iets geheel anders, waarmede de betrokkene niet kan of niet durft voor den dag komen. Gij kunt ervan overtuigd zijn dat het in 99 van 100 gevallen zóó toegaat met dergelijke aanvallen. Ik heb b.v. een brief in mijn bezit van iemand die mij schreef: 'U hebt mijn boek afgekeurd, terwijl *ik* indertijd een van U heb aanbevolen. Nu zal ik voortaan U wel weten te vinden, en óók U naar beneden halen.' Wel, deze man zegt althans nog heel eerlijk-naïet *wat* hij gaat doen uit *wraak*, de groote meerderheid echter wreekt zich over het een of ander van dien aard achter de schermen, door middel van een ander persoon, of ook door iets geheel anders te baat te nemen als voorwendsel. Elk in het openbaar optredend mensch staat aan zulke geniepigheid bloot, en, iemand die zoo ronduit als ik hare meening durft zeggen, die is nog duizendmaal meer aan geniepige wraaknemingen overgeleverd dan een ander. Men moet dat alles beschouwen zooals ik het doe... met een schouderophalenden glimlach. - Ja, soms *is* mijn werk mij heel

lief, maar over het algemeen betreur ik het toch van harte dat mijn finantiën mij niet toelaten op een villa te gaan wonen, en me heelemaal aan vele, vele dieren te geven. Voor hen zou ik de pen *blijven* voeren; zij hebben namelijk niemand om hen te verdedigen en te beschermen dan de menschen. En daaronder zijn maar zoo heel weinigen dien het enkel en alleen te doen is om het *dier* - - en niet om bijredenen van allerlei en soms zelfs heel laagstaanden aard; (waarvan dan die arme dieren het slachtoffer worden, onder het motto dierenbescherming, of dieren-asyl, of dieren-liefde.) - Mijn gezondheid houdt zich uitstekend, maar toch verg ik zonder eenigen twijfel veel te veel van mij-zelve; dat kan nu eenmaal niet anders waar ik zoo ontzettend veel te doen heb. Het is juist dáárom dan ook heel jammer dat ik dezen zomer niet naar Bad-Nauheim zal kunnen gaan, want die kuur daar heb ik steeds zeer noodig voor mijn hart. Ik vind elk Uwer woorden over de Duitschers heerlijk om te lezen! - Lieve mevrouw, vóór ik eindig nog dit: ik-ook geloof *niet* dat een liefderijk God dezen oorlog wil noch dit vreeselijk lijden van de dieren goedvindt, maar integendeel geloof ik dat Hij de menschen thans loslaat geheel en al. Er is toch zoo iets als een vrije wil tot goed en tot kwaad, anders waren we immers automaten. Alleen, dat de *dieren* het slachtoffer zijn van *onze* slechtheid en gemeenheid, en dat God ook *dit* goedvindt, *dat* is voor mij het raadselachtige in de zaak. Maar, wat de *menschen* aangaat kan ik mij heel goed indenken dat zij een les noodig hebben, een *harde* les, zij willen immers zelven niet anders dan, dom en verblind, zich *laten* gebruiken tot diplomatieke knoeierij en eerzucht van enkelen, tot slachtvee van vorsten en financiers - -!

Toetie. - Allereerst moet ik U even verzekeren dat Uw excuus, in den aanvang van Uw tweeden brief, heelemaal overbodig is. Ik ben thans in ieder geval den leeftijd te boven om zoo gauw iets van dien aard kwalijk te nemen, maar ook vroeger heb ik nimmer daartoe eenigen aanleg gehad. Integendeel, zulke quasi-preutsche dames doen *mij* steeds verdacht aan. Gyp beschrijft die quasi-zedigheid zoo raak in haar boeken, o.a. ‘Totote’; Gyp-ook is m.i. een eerlijke oprechte vrouw. - Ik moest lachen om wat gij, als man, zoo raak en wààr schrijft over de werkelijk weergalooze eenzijdigheid der vrouw, waar het geldt redeneeren over den oorlog. Die zinnetjes uit Uw brief geven zoo precies weer ‘de’ vrouw:

Wat mij het meeste treft is uw vaste ideeën over den oorlog en de Duitschers, *zoo geheel afwijkend*

van veel der z.g. ontwikkelden in ons land; zooals ik tot mijn groote verbazing heb bespeurd. In het begin heb ik daar heftig meeningsverschil over gehad, vooral met dames. Vrouwen gaan alleen af op 'het gevoel'; weinigen laten, zooals u, het verstand daarbij werken. Ik wees haar op de geschiedenis, waaruit blijkt dat wij nooit van Duitschland eenig nadeel hebben ondervonden, integendeel, en wel in groote mate, van Frankrijk en Engeland; en dat onze handel, landbouw, en nijverheid steunt op ons achterland Duitschland. Men antwoordde mij: 'Spreek me nu niet van die akelige geschiedenis, wat heb ik daaraan. Keizer W. heeft tegenover België zijn woord gebroken, en daarom haat ik alle Duitschers' (*sic.*). *Heel logisch.*[*)]

Zelve eene vrouw zijnde, en dus mijne sexe kennende, heb ik hartelijk gelachen om die door mij gespatieerde èchte vrouwen-logica. Dat juist maakt het zoo *on*mogelijk met een Durchschnittvrouw een discussie te voeren. Zij redeneert noch discussieert, zij heeft een vooropgevatte meening, en *die* houdt zij vast, zonder naar argumenten te willen luisteren. Dat het gevoel bij ons sterker spreekt dan bij den man, dat geloof ik met U, en dat vind ik zeer natuurlijk. Ik-zelve meen het aan den jarenlangen vertrouwelijken omgang met een zoo ontwikkeld man als was mijn overleden vader te danken te hebben, indien ik daardoor wat meer gewoon ben een eigen onafhankelijke meening te bezitten, dan de meeste mijner geslachtsgenooten, ofschoon ik bovendien óók meen, dat men in de eerste plaats daarvoor moet zijn - overschillig of men is man of vrouw - een *persoonlijkheid*, een *karakter*, iets wat de meeste menschen niet zijn, ongelukkig.

Ik wenschte dat gij Uwe zoo ware beschouwing over België's houding in zake de zoogenaamde neutraliteit-schending van Duitschland alsnog wildet verwerken tot een artikel voor de Lelie. Ik ben het met die beschouwing geheel eens, en geloof beslist dat voorlichting in dat opzicht hoogst gewenscht **blijft.** - Zooals gij terecht schrijft over de laakbare houding der Ned: pers, zoo *is* het. Om U niet te verraden zal ik al de door U genoemde groote Bladen, en hunne houding, niet herhalen, maar elk Uwer woorden over hun gedrag is zuiver wáár, en het verheugt mij wat gij schrijft van die vele bedankjes dientengevolge voor zulke Bladen, waarvan gij weet. Velen hebben daarentegen voor de Lelie bedankt om de eerlijkheid mijner pro-Duitsche meening in strijd met de algemeen-gewenschte, maar ook velen waardeeren andererzijds in *elk* geval mijn eerlijkheid en onpartijdigheid, afgescheiden van eigen opvattingen. - En, is het niet treurig dat men in het plaatsen van pro-Duitsche artikelen steeds wordt belemmerd door geheel onze pers, terwijl daarentegen pro-Engelsche of pro-Fransche steeds overal gaarne plaatsing vinden. - Over Uw instemming met de artikelen van den heer de Bruïne Ploos van Amstel verheug ik mij zeer. Ook ben ik 't zoo gehéél met U eens in wat gij schrijft over de moreele laagstaandheid der Fransche pers en de meerdere fatsoenlijkheid der Engelsche. Ook alweder in dat opzicht geldt voor iedereen, èn man èn vrouw, hetzelfde wat gij hierboven vertelt van de onbekendheid der vrouw met onze geschiedenis: 'Men' leest noch Fransche, noch Engelsche Bladen. 'Men' praat dus na de geheel-onvolledige, geheel-partijdige uitknipseltjes eruit der Hollandsche pers. Kreeg men daarentegen dagelijks onder de oogen de 'reptiel'-bladen, (zooals gij ze noemt met recht), uit Frankrijk, men zou dan tenminste kunnen spreken met oordeel des onderscheids. Evenals gij erken ook ik in dit opzicht: bij de Fransche pers vergeleken is de Engelsche pers althans

*) Zie Overzicht v/d Week.

fatsoenlijk van toon; maar ‘men’, het groote publiek ten onzent, is en blijft.... **oliedom** in al zulke opzichten.

Bij het overlezen van Uw tweeden brief betreur ik het van harte U niet den 27^{en} Febr: hier te hebben gezien op de Dierenbeschermingvergadering. Wij hebben juist dezulken als gij zoo noodig, en ik geloof dat het voorbeeld van den *man* in dit opzicht zoo oneindig veel meer nog vermag dan dat der vrouw. Dat is nu wel heel onrechtvaardig en heel onbillijk tegenover haar, maar het *is* nu eenmaal zoo. En men moet rekening houden met de *feiten*, wil men een doel bereiken. Nu is het een *feit* dat men in een vrouw, vooral in een ongetrouwde, dierenliefde ‘ziekelijk’ vindt of ‘week’, enz., waar men diezelfde liefde in den man eerbiedigt, en deze dikwijls jongeren of minder-nadenkenden dan hij-zelf daardoor plotseling de oogen opent, en durf geeft.

Het doet zoo symphatiek aan, alles wat gij vertelt van Uw vroegere en tegenwoordige huisdieren; indien ik er niet nader op inga, dan is dat enkel uit vrees U te zullen verraden daardoor. *Als* trekhonden goed verzorgd werden - zoudt gij er niet tegen zijn. Maar, ze worden nooit goed verzorgd. Ze worden mishandeld, misbruikt, gewond voortgesleept. In dit opzicht, van *afschaffing* van de trekhonden, staat m.i. Engeland oneindig hooger dan wij. Wat Engeland en Amerika kunnen, waarom kan Nederland dat niet? Op welken *afdoenden* grond?

Mij treft het dat Uw opvatting over den oorlog, uit een godsdienstig oogpunt beschouwd, met de mijne overeenkomt. Tenminste, indien ik U goed begrijp, dan ziet ook gij in deze zaak een soort les, die God voorheeft met de menschheid, een soort opvoeding van haar... Toch blijf ik steeds zitten met het raadsel van het vreeselijke lot der dieren door dit alles. Echter, het is een feit dat ook in vredestijd in de gansche wereld-orde de onschuldigen moeten meelijden mèt de schuldigen. - Laat s.v.p. nog eens opnieuw van U hooren. Uw brieven en Uw artikel verheugen mij zéér.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Een paar Gedachtenwisselingen welke te laat kwamen voor dit nommer konden hierin niet worden opgenomen, alsook moest wegens plaatsgebrek overblijven het Overzicht van de Week: I. Bijschrift bij de kaarten. II. Aan Cyriel Buysse: Waarom... liegen? III. Partijdige Voorlichting. IV. De eerlijke Telegraaf. Ook een Varia: Nog eens madame Derwel alsmede de Correspondentie aan: **Narcis, Mevr. H..H.v.H.S., Mevr S. de J. - W.,** en die in manuscript aanwezig welke nog niet in proef staan.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

24 Maart 1915.
28ste Jaargang.
No. 39.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Overzicht van de Week.

I. Bijschrift bij de kaarten.

De bovenstaande afdrukken - waarvan i k de veel grootere photo's, die veel duidelijker zijn, in mijn bezit heb - zijn mij uit Duitschland toegezonden als bewijs hoe reeds in 1909 en 1912 in het Engelsche ministerie werd vastgesteld de overeenkomst met België. Ik vertaal letterlijk den Duitschen tekst bij deze kaarten:

Onlangs heeft de krijgskunst ons in staat gesteld een bewijs-stuk te leveren van de voorafbestaande deelname van Frankrijk en Engeland aan dit voor het Belgische Koninkrijk zoo noodlottig geworden krijgsplan:

Bij de gevechten rondom Mons op den 24en Aug. 1914 werden in den ransel van een zwaar verwonden Engelschen officier verscheidene Generaalstaf-kaarten gevonden van België, waarvan het merk bewijst, dat zij in 1909 en 1912 reeds waren vervaardigd in het Engelsche departement van oorlog. De kaarten zijn uit militair oogpunt zeer nauwkeurig bewerkt, en voorzien met zeer vele belangrijke aan- en opmerkingen aangaande de wijze van den oorlog te voeren, in de Engelsche taal gesteld. Zij bewijzen dus dat Engeland sinds jaren reeds zich voorzag met een

materiaal van Belgische kaarten op krijgskundig gebied, en bovendien het grondgebied van zijn beschermeling, het zoogenaamd neutrale België, uit militair oogpunt zeer grondig en systematisch heeft bestudeerd. Op de kaarten staat gedrukt: Slechts voor den dienst bestemd, hetgeen bewijst het geheime karakter ervan. -

De persoon, die mij deze kaarten verschafte, heeft eerst aan den generalen staf in Duitschland toestemming aangevraagd tot den afdruk ervan in de Holl. Lelie. En die toestemming verkregen. Op de vierkantjes in

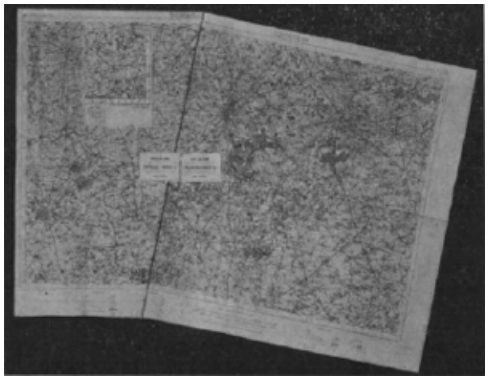

het midden zijn op mijn groote kaarten zeer duidelijk zichtbaar de op deze afdrukken veel minder leesbare Fransche en Engelsche aanwijzingen. - Op de Fransche kaart staat:

1909: Cartes de Mobilisation. Il est formellement interdit d'ouvrir ce paquet.. Il ne sera ouvert qu'en cas de mobilisation.

Op de twee vierkantjes van de andere kaart staat:

Belgium Tournai-sheet 5.

Belgium Brussels-sheet 6.

Terwijl bovenaan rechts staat: *For official use only.*

Voor zoover ik weet zijn deze kaarten in Holland nog niet bekend geworden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Aan Cyriel Buysse.
Waarom... liegen?

Het is een leelijk woord dat ik hier *moet* neerschrijven. Maar... liegen *is* liegen. En daarom gebruik ik het juiste woord. De schuld is niet aan mij, maar aan dengene die... *liegt.*

Zie eens, meneer Cyriel Buysse, - want, tot mijn leedwezen, heb ik het woord tot U te richten in dit verband, - dat gij, een geboren Belg zijnde, tegen mij in de Vlaamsche Stem te velde trekt, dat vind ik, van Uw standpunt, heel natuurlijk; al had ik het, waar gij van den vorm ‘open brief’ aan mijpersoonlijk gebruik maakt, naar aanleiding van een Lelie-artikel, fatsoenlijker gevonden dien ‘open brief’ aan

de Holl. Lelie-zelve aan te bieden. Intusschen, dat is bijzaak; bijzaak is het óók dat gij, een sìnds jaren in den Haag woonachtige, zeer gefortuneerde, met een zeer gefortuneerde Hollandsche dame gehuwde meneer, U in Uw 'brief' thans heel aandoenlijk vereenzelvigt plotseling met Uw zwervende en uit hun land verjaagde exlandgenooten, en spreekt van: (*ik* citeer letterlijk):

Het is onze schuld niet dat wij hier als bedelaars gekomen zijn. Wij waren liever niet gekomen, *maar wij moesten. Wij hebben de onafhankelijkheid van ons land tot het uiterste met al onze krachten tegen den wreeden overweldiger verdedigd.* - -

Voor elkeen, elken Hagenaar in het bijzonder, die kent Uw gefortuneerde positie, hier in Holland sinds jaren, meneer Cyriel Buysse, is het een beetje belachelijk dat gij, - hier te lande sinds jaren en jaren woonachtig, - spreekt van: '*Wij* zijn hier als bedelaars gekomen', en van: '*Wij*' hebben ons land tot het uiterste verdedigd.' - Enfin, indien gij lust hebt U-zelf in een onwaar daglicht te stellen, dat gaat *U* alléén aan. Maar... erger is het dat gij liegt, in rond Hollandsch gesproken *liegt*, waar gij durft beweren dat ik ooit ook maar iets heb geschreven ten nadeele der Belgische Koningin. ('*Nu eens moeten onze koning en onze koningin het ontgelden*'*).* - Integendeel, zeer uitdrukkelijk heb ik geschreven hoe ik elk woord dat ten goede van haar wordt getuigd gaarne wil gelooven; en nooit of nergens heb ik ook maar een enkele op- of aanmerking gemaakt tegen haar. Eerste leugen dus!

- En dan *liegt* gij ten tweede male, door mijne woorden slechts g e d é é l t e l i j k te

citeeren, en in Uw 'brief' enkel mijn eersten zin over te nemen: dat de Belgen als bedelaars tot ons kwamen, door ons gevoed en gekleed werden, en tot dank slechts aansloegen een brutalen toon. Terwijl gij opzettelijk weglaat uit dit uw citaat den daaraan volgenden zìn van mij, d a t i k d e z e g o e d e m e n s c h e l i j k e b e h a n d e l i n g o n z e r z i j d s o n z e m e n s c h e l i j k e p l i c h t a c h t. Die laatste toevoeging namelijk ontzenuwt Uw geheele betoog als zoude ik géén medelijden hebben met de beroofde en verjaagde Belgische bevolking, brutaal of niet brutaal. En juist daarom, omdat gij niet eerlijk *wilt* zijn in Uw aanval, *daarom liet gij dien slotzin boosaardig uit.* Dat valt mij van Uw fatsoen tegen. Ik heb steeds, en telkens als ik in de Lelie schreef vóór Duitschland, en over de zoogenaamde Belgische gruwelen, herhaald tot in het oneindige toe hoe ik innig en oprecht medelijden gevoel met de Belgische bevolking, met de *slachtoffers* van den Belgischen koning en zijn regeering. Gij weet dit even goed als ik. Maar ik heb dit ook bovendien gezegd in h e t z e l f d e stuk waaruit gij slechts gedeeltelijk citeert.

En *dat* láátste medelijdende gezegde laat gij opzettelijk uit. - -

Daarom... *liegt* gij.

Misschien vindt gij het heel 'ongracielijk', en heel weinig 'zacht' van mij U aldus openlijk de waarheid, de harde waarheid, - (die noch zacht is gemeenlijk, noch gracielijk) - te durven zeggen in het woord: *liegen.* Laat mij U dan antwoorden, dat ik het beroep van eene werkelijk éérlijk de waarheid zeggende journaliste alles behalve 'gracielijk' vind voor eene vrouw, die, volgens U, vertegenwoordigt het symbool van gratie, en zachtheid, en naastenliefde, en dat het daarom dubbel te betreuren is, indien dat beroep haar, die het koos omdat ze *moest*, nog verzwaard wordt door de opzettelijke *leugens* harer collega's. Dan toch blijft haar niet anders over dan die collega's te geeselen zóó als ze 't verdienen, namelijk door hen de *harde* waarheid te zeggen, dat ze *liegen.* - Overigens, - en ziedaar de reden waarom ik *U* antwoord, waar ik het vuil waarmede sommige anderen mij in deze zelfde quaestie werpen beschouw als iets dat alleen henzelf verontreinigt en niet mij, en dus links laat liggen, - ik geloof dat de opwinding en de hartstochtelijkheid dezer dagen U heeft gevoerd op een dwaalweg van onridderlijkheid, dien gij anders niet pleegt te bewandelen, en waarvan ik hoop en geloof dat gij zult terugkeeren ook ten mijnen opzichte als de vrede is weergekeerd, ook voor Uw vaderland België. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Dierenbescherming.... enz.
(Zie Lelie van 17 Maart l.l.)

In de Lelie van 17 Maart l.l. heb ik met een paar artikelen (in het Overzicht v/d Week) gewezen op de zeer eigenaardige algemeene Jaarvergadering der Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, gehouden hier in Den Haag op 27 Febr. l.l. Ik wees toen óók op de waardige maar uiterst besliste wijze waarop de h.h. Generaal Prins en Kapitein ter zee Fabius aandrongen op de nu reeds sinds 7 jaren, *zegge zeven jaren*, opzettelijk op de lange baan geschoven reorganisatie van het Hoofdbestuur dezer Vereeniging van Dierenbescherming, eene reorganisatie welke dringend noodzakelijk is, wegens het *Haagsch* onder-onsje waarvan thans alle Ned. afd. der

Dierenbescherming, de geheele provincie door, absoluut afhankelijk zijn. Slechte opkomst der gewone leden is helaas oorzaak dat bij de stemmingen niet genoeg wordt uitgericht. Iedereen, die het wel meent met de dieren-zaak, zij daarom steeds opnieuw erop gewezen dat opkomst plicht is, ten einde mannen als bovengemelde heeren te *steunen* in hun even moeilijk als flink strijden voor de goede zaak. -

Thans komt mij de Bredasche Courant onder de oogen, bevattend het verslag der l.l. vergadering gehouden door de afdeeling der Bescherming van Dieren aldaar (Breda); van welke afdeeling bovenvermelde door mij genoemde heer, gep. kap. ter zee G.J. Fabius, is de ijverige Voorzitter. - In dit verslag nu lees ik, met betrekking tot de hierboven vermelde zaak der reorganisatie van het Hoofdbestuur, het volgende:

Vervolgens besprak de Voorzitter de samenstelling van het hoofdbestuur. Dit bestuur bestaat uit dezelfde personen, als waaruit dat der afdeeling 's Gravenhage is gevormd. Hierin moet verandering komen, het is noodzakelijk, dat er een hoofdbestuur kome, dat boven de afdeelingen staat.

Op 2 Juni jl. zijn de statuten rondgezonden, zooals zij dienen te worden gewijzigd. Er is toen eene kommissie benoemd, die echter niets heeft tot stand gebracht.

Toen spreker als afgevaardigde der afdeeling

Breda de laatste algemeene vergadering bijwoonde[*)], *heeft hij deze zaak aldaar besproken*, *en gevraagd hem binnen eene maand te doen weten, hoe ver dan zal zijn gevorderd. Spreker wees er op, dat*, *indien de onderhavige reorganisatie niet wordt doorgevoerd*, *er eene nieuwe vereeniging zou geboren worden*, *waarna het tegenwoordige hoofdbestuur alleen met de afdeeling 's Gravenhage zou overblijven.*

Het bestuur der afd. Breda wilde dus thans toestemming vragen om nog eenigen tijd toe te zien, hoe de kwestie zal verloopen. Mocht evenwel blijken, *dat de zaak weer wordt uitgesteld*, *dan zal met de andere afdeelingen worden getracht een einde aan dezen toestand te maken.*

Ik heb in dit verslag een paar zinnen gespatieerd, omdat zij de kern der zaak raken. Indien *na zeven jaren* de tot onderzoek benoemde commisie alweder niets tot stand heeft gebracht, gelijk inderdaad uit alles bleek op de algemeene jaarvergadering, dan inderdaad wordt het *plicht* een nieuwe vereeniging in het leven te roepen, eene *nieuwe* vereeniging; - en die van Den Haag alleen te laten staan met haren penningmeester van het Toevluchtsoord (?) voor noodlijdende dieren Den Haag, welke penningmeester toevallig óók is penningmeester van de tegenwoordige algemeene Dierenbescherming, en toevallig wist door te zetten, dat zijn toevallig betrekkingloozen schoonzoon kreeg aan voormeld toevluchtsoord (?) een toevallig nieuw-ingestelde betrekking van directeur op salaris van *f* 1000. - plus vrije woning.

Artikel 13 der Statuten van de Algemeene Dierenbescherming zegt:

Het hoofdbestuur kiest uit zijn midden een voorzitter, *een onder-voorzitter*, *een penningmeester, en een secretaris.*

Wanneer ìk U nu meedeel, dat dit Hoofdbestuur voor een groot deel bestaat uit dezelfde Hagenaars, die tevens zijn Bestuursleden van het Haagsche Toevluchtsoord (?) voor noodlijdende Dieren, dan zal het U niet verbazen, dat dit Hoofdbestuur den Haagschen Toevluchtsoord (?)- penningmeester, schoonvader van den met duizend gulden bedeelden directeur Driessen, tevens maakte penningmeester van de Algemeene Dierenbescherming!

Een ‘onder-onsje’ schreef ik verleden week. - Niet zonder ernstige reden schreef ik dat.

Een ‘onder-onsje’ - waarin de heeren Fabius en Prins op de meest lofwaardige wijze durfden te roeren, met het gevolg dat een der heeren hoofdbestuurs-leden, *tevens bestuurslid* van het Haagsche toevluchtsoord (?), zich verwijderde, omdat hij ‘het geklets niet meer kon aanhooren’ (Aldus had *hij* de lompheid te zeggen.) Wij - die meer weten - denken er het onze bij); met het gevolg ook, dat er van de zijde der bestuurstafel aan het adres der beide sprekers heftige woorden vielen. *Maar deze lieten zich niet uit het veld slaan...*

Opdat een ieder duidelijk begrijpe wáárom het hier gaat, zij hier afgedrukt de aanhef eener circulaire, door den Voorzitter der afdeeling Breda, gep. kap. ter zee Fabius, rondgezonden, gedateerd van Juni 1914.

Het Bestuur van de afdeeling Breda heeft de eer het navolgende onder Uw welwillende aandacht te brengen.

De groote fout van onze Vereeniging is o.i. dat het Hoofdbestuur tegelijkertijd Bestuur is van de Haagsche leden, *en dat er dus geen afzonderlijke afdeeling 's-Gravenhage bestaat. Daardoor heeft 's-Gravenhage en zulks nog meer indien de*

*) Noot redactrice:
Dit is die van 27 Febr. l.l., door *mij* behandeld in het 17 Maart-nommer.

Algemeene Vergaderingen 's avonds gehouden worden, *waardoor dan bijna geen afgevaardigden aanwezig zijn*, *te veel macht*, *en hebben de Afdeelingen weinig of niets te zeggen. Het is dringend noodig dat zulks verandert*, *en het Hoofdbestuur geheel los wordt van de leden te 's Gravenhage*, *die een eigen Bestuur moeten krijgen. Verder behoeft er dan niet heel veel in de statuten gewijzigd te worden.*

Juist! Op deze fout kan niet genoeg gewezen worden, en, indien het Hoofdbestuur zich blijft stellen op het nu sinds *zeven jaren* ingenomen standpunt van zijn reorganisatie tegen te werken, stelselmatig, zoowel openlijk als achter de schermen, dan is het radicale middel van kap. Fabius dat waarop ook ik, namens zeer vele dierenbescherming-leden, met kracht aanstuur: Oprichten *eener nieuwe vereeniging*, en de Haagsche links laten liggen.

Reeds is mij, na de door mij indertijd vermelde toevluchtsoord (?) geschiedenis omtrent het Haagsche asyl, en omtrent de handelingen van de hh. Wolterbeek en Driessen, bekrachtigd door de zoogenaamde verdediging van hen door den heer Jhr. Quarles van Ufford, Voorzitter van bovengenoemd toevluchtsoord (?) *en* lid van het Hoofdbestuur der algemeene Dierenbescherming, reeds is mij naar aan-

leiding dezer in de Lelie van 1 April '14 en 27 Jan. '15 uitvoerig besproken *feiten* meegedeeld door een Hoofdbestuurs-lid-zelf van het Hoofdbestuur der algemeene Dierenbescherming hoe dit Bestuur zoovele bedankjes had gekregen tengevolge van mijn optreden, omdat 'men' de twee Besturen dooreenwart. Natuurlijk. Waar die twee besturen *een zelfden penningmeester*, en vele Haagsche leden *gemeen* hebben. Daarom reorganisatie. Tot elken prijs *spoedige* reorganisatie. Of... een **nieuwe vereeniging.** Hulde, onbepaalde hulde aan het initiatief van den heer kap. ter zee Fabius, Voorzitter der afd. Breda. - Zulke mannen zijn niet eigen-ik-bewonderaars, maar... **dierenbeschermers**!

Daarom gaat het hier. Niet om een baantje of een lintje,... En óók niet om betrekkingen te scheppen voor betrekkinglooze schoonzoons. Maar enkel en alleen om de **dieren.**

Daarom, leden van de Algem. Dierenbescherming, komt zoo trouw en zoo voltallig op als maar mogelijk is, en laat U door niets leiden dan door de billijke eisch: **reorganisatie.**

In aansluiting aan het bovenstaande wijs ik ook nog op hetgeen een evenals ik, te *'s Gravenhage* woonachtig dierenvriend èn dierenbescherming-lid schreef aan den heer P.M. Schelling over deze zelfde zaak (ik heb den afzonderlijken herdruk vóór mij liggen, doch weet niet waarin een en ander het eerst voorkwam.) - Jhr: de Kock schrijft:

Mijn antwoord aan den Heer Schelling kan kort zijn.

Sinds tal van jaren wordt er geweldig geklaagd over de huidige inrichting van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren. Waarin het vicieuse van die inrichting ligt, heb ik breedvoerig en duidelijk aangetoond in mijn door den geachten inzender bedoeld artikel. Overeenkomstig den tijdgeest toch, willen de verschillende afdeelingen medezeggingschap hebben, medezeggingschap in de algemeene belangen hunner Vereeniging. Daarop hebben zij recht. Al 7 jaren lang dringen zij daarop aan, want zij wenschen niet langer als quantité négligeable te worden behandeld. Tevergeefs! Hare wenschen worden al maar door op de lange baan geschoven. Men eischt verandering of anders dreigt men met afvalligheid.

De Turken staan dus voor de deur! Aan dat in het oneindige vergaderen behoort eindelijk eens een einde te komen.

Er is oorlogsnoodzaak! Dus, er behoort eenvoudig dwars door het als beletsel in den weg liggende, neutraal verklaarde gebied van artikel 23 der Statuten te worden heengetrokken, naar het Parijs van het medezeggingschap! Trouwens, wie kan den leden van het ressort den Haag beletten, een eigen afdeeling met een eigen bestuur te vormen? Veroorlooft artikel 23 hare eventueele erkenning door het Hoofdbestuur niet, welnu! dan behoort dit Hoofdbestuur artikel 23 in overeenstemming te brengen met den intusschen geworden, noodigen toestand.

Artikelen van een reglement moeten zich richten naar de wenschen der leden; de wenschen der leden niet onderdrukt worden door een artikel! Wil het Hoofdbestuur tot die overeenstemming niet medewerken, dan sluite de intusschen geworden afdeeling den Haag zich aan bij de bestaande overige afdeelingen, die medezeggingschap eischen.

Plaatst het Hoofdbestuur zich dus, zooals met de kathedraal van Reims gebeurde, in de vuurlinie, dan moet het zich niet beklagen als het gebombardeerd wordt. Buiten de vuurlinie zal het als Brussel geëerbiedigd worden!...

DE KOCK.

Met de geestige pen, waarover Jhr. de Kock beschikt, is dit even raak en juist als met betrekking tot den tegenwoordigen oorlog actueel gezegd.

Zoo *is* het. Nu om deze dan om gene reden wordt sinds *zeven*, zegge *zeven* jaren, eene billijke reorganisatie op de lange baan geschoven uit.... onwil der Haagsche hoofdbestuursleden, die hun onder-onsje prefereeren, - den goeden onder hen niet te na gesproken. *Daaraan kome een einde in het belang van de dieren.* Het geldt hier *dieren*bescherming, niet die van *menschen* die per-se willen blijven zitten op hun bestuursstoel, en er zich krampachtig aan vastklemmen. Om welke reden? Ziedaar een zéér vele gedachten opwekkende vraag voor de ingewijden!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

An die gefallenen Deutschen Helden. 1914-1915.

O ruht in Frieden im stillen Grab,
Vieltausend Sterne schaun mild herab.
Schneeflocken decken Euch sanft und weich.
Die Deutsche Heimat, sie segnet Euch.

Fürs Vaterland hattet Ihr alles feil;
Euer Leben gabt Ihr für Deutschlands Heil.
Und decket fremde Erde Euch gleich,
Die deutsche Heimat gedenkt an Euch.

Ihr habt gekämpfet mit Heldenmut,
Mit Freuden geopfert das junge Blut.
Ihr Heldensöhne, ach, tot und bleich,
Die deutsche Heimat, sie weint um Euch.

Doch einst wird die Siegesfahne wehn,
Alt-Deutschland wird nimmer mehr untergehn.
Ihr habt gerettet das heilige Reich.
Die deutsche Heimat, sie danket Euch.

L. RUDOLPH.

Nagedachtenis.

Ach hoe weinig vermoedde ik, toen ik het bovenstaande mij door eene Hollandsche aangeboden gedicht gáárne aannam, dat het zoo héél toepasselijk zou zijn weldra op een mijzelf zoo goed-bekenden Duitschen gesneuvelde - wiens doodstijding ik helaas vóór eenige weken vernam. - 'Op het veld van eer gesneuveld' - aldus stond van hem in de Duitsche courant, die mij werd toegezonden. En, zoo ooit, dan is dat woord *hier* ten volle van toepassing. Want, dr. T h e o G r o e d e l uit Bad-Nauheim stierf niet als menschend o o d e r, maar als menschenr e d d e r, stierf bij de uitoefening van het schoonste en zelfopofferendste beroep dat de afschuwelijke en vreeselijke en onverdedigbare krijgs-gruwel meebrengt: dat van *arts.*

S t a b s a r z t: dr. T h e o G r o e d e l † Aan ieder die ooit in Bad-Nauheim was zoo welbekend als de oudste zoon van den beroemden Geheimrat dr. Professor Groedel aldaar, maakte deze arts den veldtocht mede vanaf het begin, was als arts in België en Frankrijk stéédsaan het front, werd nog onlangs, wegens zijn zelfopoffering en moed, met het ijzeren kruis beloond, en is thans bij Sedan gesneuveld op een autotocht, terwijl hij in gezelschap van een paar officieren een dienstreis deed, en een granaatkogel de auto trof, hem doodde, en de andere inzittenden zwaar verwondde. Zeer gefortuneerd, en in den vollen bloei zijner jaren, echtgenoot en vader, bezitter van een prachtpraktijk, en tevens van een magnifique sanatorium, waarin o.a. voor 2 jaar de Duitsche Keizerin genezing zocht en vond bij hem en zijn vader en broeder, ging dr. Theo Groedel offerwillig en als iets dat vanzelf sprak onmiddellijk, toen de oorlog uitbrak, dáár waar zijn plicht hem riep, plicht van Duitscher en geneesheer, - aan het front. Hoe innig wenschten wij, die zijn vader professor Groedel zoo zéér vereeren, reeds om dienswille de behouden terugkomst van zijn zoon en trouwen medehelper; hoe gunden wij het echter ook van harte dezen-zelven. Het heeft niet mogen zijn. Hij sneuvelde, en, ik herhaal, in waarheid kan men van hem, als zijnde geneesheer, zeggen: hij viel op het *veld van eer.* Moge *die* gedachte de troost zijn van zijn familiebetrekkingen.

O Mannen, Vaders, Broeders,
Aan huis en volk zoo nut!
O Zonen, van Uw moeders
Het sieraad en de stut!
Gij, keur en kern van 't heden,
En hoop der toekomst, spreekt:
Wie zal Uw plaats bekleeden?

Wie komt, waar gij ontbreekt?

Gij kunt geen antwoord geven.
Stil zwijgt gij in Uw bloed;
Zooeven nog vol leven,
Vol levenskracht en moed.
Gedachten, wenschen, beden,
Scherts, ernst, en luim, en lust
Op eenmaal afgesneden,
En alles uitgebluscht.

(Aldus zong onze Nicolaas Beets in den oorlog van 70, toen hij óók dichtte '*De Britsche luipaard scheeloog vrij*, *zijn hulp is overbodig.*' En elders: Aan Keizer Wilhelm van Duitschland: '*Vervolg Uw weg voorspoedig Held.*'

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 33*).

Een zonnige weg zonder eenige schaduw... Ik ken hem enkel van een paar vroolijke tochtjes, als wij, door kennissen geïnviteerd, op de een of andere gezellige rijtoer er langs reden....

Helaas, heden wordt hij te voet begaan door vele, vele, stille, ernstige menschen, die langzaam voorttreden, aangedaan en zwijgend.... Want heden, op dezen heerlijken wonderschoonen zomermiddag, heden brengen wij hier in ons vredig Bad-Nauheim de eerste slachtoffers ter ruste, die de oorlog óók hier heeft gemaakt, die hier, in den vreemde, in onze lazaret's, stierven, hierheen getransporteerd van het front, beide vóór enkele weken twee jonge levenslustige mannen en die thans, ver van alles wat hun dierbaar is geweest, ver van het eigen engere vaderland, ver van bloedverwanten en thuis, in ons Bad-Nauheim de oogen sloten voorgoed, waarheen ze waren getransporteerd in een dier lange droeve gewondentreinen, waarvan ik de aankomst nooit meer zal gedenken zonder elkeen die oorlog op

zijn geweten durft nemen te *vervloeken* uit den grond van mijn hart....

Ach, het is een zoo diep weemoedige aanblik als wij daar allen bij elkaar staan op dat kleine vriendelijke kerkhof van Bad-Nauheim, en als eerst de Pastoor, want een der twee afgestorvenen was R.K. naar zijn godsdienst, en na hem de dominee eene korte maar aangrijpende toespraak houdt. Hoe diep treft het mij als een soort openbaring dat er immers geen verschil *kàn* zijn tusschen een R.K. en een protestantschen God, maar dat Een regeert over ons allen. Want wij, protestanten, wij zijn immers evenzeer geroerd door den katholieken dienst, wij bidden even oprecht mede, de mannen ontblooten even eerbiedig het hoofd thans, als daar straks, wanneer de meer eenvoudige evangelische wijze van begrafenis plaats heeft voor den anderen afgestorvene.

- Op het oogenblik, waarop de kisten in de versch-gedolven graven verdwijnen, zinken langzaam-plechtig de vaandels neer; het zijn zij die nog den oorlog van '70 meemaakten, de oude krijgers van die jaren, die thans hun jonge wapenbroeders deze laatste aandoenlijke militaire eer bewijzen. En zoo innig-weemoedig klateren de salvo's door de heldere lucht. Al zijn zij die daar begraven werden voor ons allen vreemden, van verre gekomen, onze oogen staan vol tranen, - om de *oorzaak* van hun dood, om de gedachte aan die duizenden en nogmaals duizenden, die aldus ter ruste gaan nu, dag aan dag, overal, in allerlei streken, of ook die niet eenmaal zulk een graf, zulk een vredige laatste rustplaats vinden, die liggen te sterven en te verrotten op de slagvelden, of die men wegstopt haastig, nauwelijks dood misschien, in een ‘massengrab’. - - - Nog andere sprekers volgen de beide geestelijken op, een jonge luitenant legt een krans neer ‘uit naam van alle kameraden’. De chefgeneesheeren ook zijn aanwezig, voor zooverre ze uit de lazaretten konden gemist worden! Dan dekken handen vol liefde de arme jonge dooden toe met bloemen, vele, vele bloemen! Wij-ook hebben een paar rozen, teere zachte rozen, voor hen meegebracht, wij, die hen nooit zagen, die ‘neutralen’ zijn, maar wier vrouwenharten ineenkrimpen van medelijden en jammer om zooveel oneindig leed, wien het ook treffe, Duitscher, of Engelschman, Oostenrijker of Franschman, Belg of Serviër.

De eersten! - - Hoe velen zullen nog volgen straks! Ook hier volgen.... Op deze rustplaats! Of wel, - behoorend tot de inwoners van dit beminnelijke Bade-ort, - gedoemd straks, als nu dezen, begraven te worden in een verre, verre streek....

Wij weenen - - mannen en vrouwen - - wij weenen om den vrede - - die niet meer is....

- - O gij warme, schoone, liefdevolle zon, hoe helder en blijde bestraalt gij dit tooneel van jammer en ellende! Is het mogelijk dat gij ons werkelijk belooft, gij blauwe ondoordringbare hemel; een wederzien in een beter leven, in dat land aan de Overzijde, waarvan de beide geestelijken met zulk een verzekerdheid spreken! Ach, men kan het nauwelijks gelooven noch mogelijk achten, indien men moet aannemen dat God-zelf zulke gruwelen zou willen toelaten als thans in gansch de wereld geschieden, - onder aanroeping daarenboven van Zijn heiligen naam!

En toch! Mij troffen zoo bijzonder de bijbelwoorden, die de dominee tot grondslag van zijn toespraak had genomen: Gij zult het eerst Hiernamaals leeren verstaan.

Want zie, dat is ook meer en meer mijn eigen geloof temidden van allen twijfel: Gij zult het Hiernamaals verstaan. En juist dit geloof houdt mij staande thans in dezen verschrikkelijken tijd! Het is een geloof dat in mij oplaait juist dóór en ondanks al het onbegrijpelijke. Is de geheele wereld in de laatste tientallen jaren niet

onbeschrijfelijk kinderachtig en oververzadigd, men kan bijna zeggen krankzinnig van ijdelheid en dwaasheid geworden van lieverlede? Verdient ze dus niet een tuchtiging, een als het ware door God-zelf losgelaten worden tot haar eigen verderf...? Zijn er juist in deze dagen niet reeds velen die worden gebracht tot inkeer, tot *nadenken* vooral....!

- - Hoe dit alles ook zij, deze beklagenswaardige jonge offers van den krijg, die wij hier ter ruste brachten in eerbiedige piëteit, zij, beide Duitschers, zij vonden althans een laatste ruste op Duitschen grond, zij werden liefdevol verzorgd door trouwe artsen, en zij zijn grafwaarts gedragen door een in lijden en droefenis eensgezind geworden eerbiedige menigte, die hen oprecht en innig beklaagde om der wille hunner jeugd, en om de oorzaak waarom ze moesten sterven temidden van hun levenskracht....

Maar ach, toen heden de Nauheimer Courant de eerste doodsberichten bracht van diegenen van hier die gesneuveld of ge-

storven zijn op *vijandelijk* grondgebied - God alleen weet *hoe* gestorven, want immers op het slagveld gebleven - toen greep ons zoo recht het besef aan der onzegbare eenzaamheid en ellende van diegenen, die aldus ver-weg sneuvelden, - die wij zoo kort geleden hebben zien heengaan, jong en gezond, uit ons midden, en die nooit zullen weerkeeren nu, jonge flinke mannen toen ze uittrokken met het bloemetje aan den hoed of in 't knoopsgat, en het vaderlandslievende lied op de lippen. - En thans.... O God, *welke* afschuwelijke verminkte, bloedige lijken thans!

- Ik herinner mij hem zoo goed, dien jongen sjouwer van het station! Hij was 28 jaar - staat in het doodsbericht. Hij was eerst één jaar geleden getrouwd, en bezat een klein kindje. Vele jaren achtereen heb ik hem elken zomer, als ik hier kwam, en elk najaar als ik terugging, gezien in zijn werk, altijd vlijtig, altijd keurig netjes, en met dat eigenaardig-gemoedelijke in zijn doen, den Zuid-Duitscher zoo eigen. Als ik, om kennissen weg te zien gaan of te gaan begroeten, aan het station moest wezen, was hij het steeds die mij met de lift naar boven hielp, (wijl hartlijders de trappen niet mogen beklimmen). En toen wij verleden jaar*) naar Holland terugkeerden, en het hier juist 'het' groote najaarsfeest der Nauheimer bevolking was: 'De Kirchweih', wanneer zij geniet van de inkomsten van het afgeloopen vreemdelingenseizoen, geniet bij jool en vroolijkheid en dans, toen drukte ik hem, om die reden, uitdrukkelijk op het hart bij de afspraak des daags te voren dat hij ons goed zou afhalen ondanks dien feest-Zondag: 'Maar, ge zult ons toch waarlijk niet in den steek laten, wegens Uw zoo bijzonder volksfeest.' En goedmoedig-lachend antwoordde hij: 'Wees U maar volkomen gerust. Als er iets te verdienen valt, ben ik erbij; eerst mijn werk, en dan de pret.' - En inderdaad, hij was er stipt op tijd, en zonder zich vooraf aan bier of wijn te hebben te buiten gegaan niet tegenstaande we eerst des Zondags-*middags* zijn vertrokken. - Iedereen hier kende hem als een in alle opzichten te vertrouwen, vlijtigen en arbeidzamen man. En zie,... thans is hij verdwenen voor altijd! Nooit meer zullen wij zijn vroolijk jong gezicht zien bij onze aankomst hier, als hij druk bezig was onder de tallooze koffers!

O zeker, ik weet het wel, hij is maar één, een o zoo niets beteekenende niemand onder zoovele, vele duizenden en tienduizenden en honderdduizenden, mannen van naam, van beteekenis, van invloed, maar hij is de eerste dien ik persoonlijk *kende* onder hen die vielen op het slagveld. Hij is de eerste onder de Nauheimers dien ik niet meer zal wederzien, omdat hij zijn leven *moest* geven voor een hemzelf onverschillige zaak, zijn jong, gelukkig, vreedzaam leven. En dáárom komt mij heden een brok in de keel als ik lees dat hij dood is, gesneuveld daarginds, in dat verre Frankrijk, en ik zeg het in stille oprechtheid de doodsadvertentie na:

'Sanft möge Ihnen die Erde drücken im Feindesland.'

- 'Feindesland'! O bittere ironie! - In '66 waren de Oostenrijkers de 'Feinden!' Nu zijn zij integendeel de dierbare Bondgenooten van Duitschland! En, wat wist deze zorgelooze jonge man vóór eenige weken nog af van Frankrijk als 'Feindesland'! Het was hem en elken Nauheimer totaal onverschillig, en, als het maar vele badgasten toezond, zelfs heel sympathiek, evenzeer als de Russen werden gewaardeerd hóógelijk in Bad-Nauheim, omdat ze er veel geld verteren, en er in talrijke menigte steeds komen; - totdat de oorlog hen plotseling maakte tot gehate 'vijanden'!

Het zou zijn om te glimlachen - - ware het niet zoo onzegbaar, onzegbaar treurig - - en zoo onzegbaar dom - zoo *dom* - - dat de menschen zich op die wijze laten

*) 1913 dus natuurlijk.

gebruiken tot slachtvee, laten gebruiken door diplomaten en geldwoekeraars en eerzuchtigen....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Nederland en de Onzijdigheid.

Wij schrijven Maart 1915.

Het volk op zware lasten, duizenden kostwinners onder de wapenen, ieder in angstig gespannen afwachting van wat de toekomst brengen zal.

'Ook Nederland, zij het dan langzamer en op zachter wijze dan België, moet tot blijvende dienstbaarheid aan Duitschland worden gebracht.'

'Nederland, België en Denemarken moeten een Statenbond vormen tegen de aanmatiging van Duitschland.'

Zoo sprak niet de landgenoot, zoo propageerde de vreemdeling dr. Frans van Cauwelaert in de vergadering van den Rotterdamschen Kring*).

*) N. Rott. Courant van 10 Maart 1915, Ochtendblad B.

Wij Nederduitschers, de afstammelingen van hen, die onzen grond op de golven veroverden en ze met het zwaard tegen den vijand verdedigden, wij zijn sedert de ontvangst der refugiés, door Lodewijk XIV verjaagd, en de jodenvervolgingen in andere landen, steeds trotsch geweest op de deugd der gastvrijheid. Maar het is een schandelijk misbruik, dat in *dezen* tijd en onder *deze* omstandigheden de vreemdeling - want dat is deze Belg evengoed als de Duitscher, de Franschman en de Engelschman - in een onzijdig land zóó mag ophitsen en zóó propaganda voor een gevaarlijk bondgenootschap mag voeren. En dat hij duizenden Nederlanders, die door hun taal en gewoonten met Duitschland verwant zijn, mag kwetsen met de verdachte verhalen over Duitsche veroveringszucht. Zijn wij door onze eigen pers reeds niet genoeg verdeeld, dan dat de vreemdeling nog het zijne moet bijdragen? Worden niet reeds in Fransche bladen tal van Nederlanders met eere (?) om hunne neigingen met name genoemd?

TUBANTER.

II. Aan Mej. Willy Bas.

Geachte Mejuffrouw Bas.

Nu heb ik eens om *Uw* stuk moeten lachen.

Hartelijk gelachen. Ja waarlijk. Want U schrijft al even aanmatigend als mej. Meta Nielsen. En wat een toon neemt U aan tegenover Mevr. Hoogendijk-Hesse. Weet U wat ik U wel zou willen raden: Wacht eens met schrijven, totdat U eenige jaren ouder zijt en ‘meer ondervinding’ hebt opgedaan, want heusch, op dat ‘meer ondervinding’ komt het bij U erg op aan. Kent U mej. Nielsen? *Weet* U, dat zij zoo ‘hoogst intelligent’ is? Me dunkt dat een ieder wel een stuk in elkaar kan fabriceeren vol met citaten uit gedichten van *anderen.* Dat kan men zelfs zonder literarisch goed ontwikkeld te zijn. 't Staat wel, of men heel wat weet en gelezen heeft, dat geef ik toe, en de groote ‘men’ en U loopt er in, maar après tout zegt 't niets.

Ik ook heb veel gereisd, woonde lang te Parijs, heb ‘heel veel’ gezien en begrepen, wat jonge meisjes nog niet zien en begrijpen kunnen, en toch zou ik *nooit* er toe kunnen komen, ook al was ik het geheel oneens met een ander, om zoo aanmatigend, alwetend en onbeleefd (om 't zacht uit te drukken) te schrijven als U doet aan Mevr. Hoogendijk-Hesse, een veel, oudere’ dame dan gij-zelf zijt.

Denkt U heusch, dat een jong meisje een oudere dame veel kan leeren, zooals in dit geval Meta Nielsen aan Mevr. Hoogendijk? Denkt U dat werkelijk? Maar dat is belachelijk. Neen ik zeg: bijna nooit! De oudere heeft het voornaamste voor, dat is: ondervinding. Hoe kunt U dat trouwens weten, die zelf nog jong zijt. Als men jong is kan men alleen vertrouwen op zijn intuïtief weten hoe dit of dat zijn zal of zal gebeuren, en och, dat is maar een zwakke steun en maatstaf tegenover de ondervinding die men pas krijgt in later jaren.

Dan schreef U nog: De huwelijken hunner kennissen (van Uw broers) hebben hen zoo afgeschrikt, dat ze besloten ongehuwd te blijven.

Nu over zoo iets kan ik slechts pijnlijk glimlachen. Weet U wat dat zeggen wil? Weet U wel dat Uw broers het geheel in hun ‘eigen hand’ hebben gelukkig te worden in een huwelijk? Dat kan een ieder, die waarachtig wil; mits men niet met een idioot trouwt.

Ik lees de Lelie al jaren; 't eenige stuk dat mij heel onaangenaam aandeed is juist mej. Nielsen's artikel geweest, en ik dacht wel dadelijk: jonge dames vinden dat artikel prachtig. Of mej. Nielsen en U nog zoo schrijven zullen na een tiental jaren!

Ik hoop van niet.

Hoogachtend

L.A.A. v. HAAFTEN.

Varia

I. Bij den heer Ebner.
Den Haag-Amsterdam.

Nu ik eindelijk de belofte vervul reeds sinds een paar jaar gedaan aan zoovelen mijner abonnés en lezers, hun een photo van mij te geven in de Lelie, nu wil ik hun niet verhelen hoe ik dit telkens uitstelde omdat ik een *goede* opname wilde hebben. Reproducties worden, als de photo niet zeer goed is uitgevoerd, namelijk afschuwelijk. Dat heb ik reeds een paar malen ondervonden met een oorspronkelijk vrij-goede photo, waarvan latere reproducties in den druk eenvoudigafschuwelijk uitvielen, door verwisseling van alle lijnen en vormen.

Zeker, ik weet reeds lang - iedere Hagenaar weet dat - hoe de heer Ebner, Laan van Meerdervoort 60, Den Haag, uitstekend werk levert, en een artist is van naam, zoowel als photograaf als ook waar het kunstschilderen geldt, maar ik ben zooveel buitenslands, en, als ik hier ben, dan heb ik zooveel te doen, dat ik tot hiertoe geen gelegenheid vond een opname bij den heer Ebner te laten maken, temeer waar ik dezen als artist genoeg ken, om te weten dat hij een overhaaste photo, van gauw, gauw, niet graag zou zien gepubliceerd, zoodat óók mijn toilet - in dit geval een wit Liberty-costume met avond-mantel - moest wezen naar zijn en mijn zin beide. Voor Liberty-costumes voel ik véél, tusschen twee haakjes. -

Ja, elke Hagenaar, die een beetje op de hoogte is van goeden smaak, kent het mooie atelier in de Laan van Meerdervoort (60) tusschen van de Spieghelstr: en Bronovo, - gesloten huis natuurlijk, - waar de heer Ebner sinds 1898 is gevestigd, en zoo ongeveer iedereen heeft gephoto'd en opnieuw photo't uit de

rijke, voorname, en uitgaande residentiekringen, zoodat men aan de wanden terstond herkent die en die in avond-toilet, heel-gelijkend-geschilderd, of bij het doorbladeren der albums opnieuw steeds wordt getroffen door de uitstekende en toch zoo natuurlijke poses van die U welbekende dames uit de eerste Haagsche kringen, die de heer Ebner zoo magnifique verstaat te nemen, al pratend, en daardoor zoo vlug en ongemerkt, dat juist daardoor de uitdrukking van het gelaat en de houding van het lichaam natuurlijk blijft en ongedwongen. -

Was dus ook voor mij de inrichting hier ter stede in Louis XVI stijl geen onbekende, met de zachte blauwe tinten en den breeden blauwen looper die naar het atelier leidt, in A/dam, waar de heer Ebner sinds enkele jaren mede een atelier vestigde (Keizersgracht 684), was ik nog nooit ten zijnent geweest. Daar toevallig zijnde, kreeg ik lust er een kijkje te gaan nemen, en zeker is de in rood en goud gehouden Louis XIV-inrichting daar, in die deftige omgeving van het oude Amsterdamsche Huis, aan de ouderwetsche gracht, niet minder aanlokkelijk voor een schoone vrouw om er te poseeren, dan die in den Haag. Nu, aan die aanlokkelijkheid was dan ook geen weerstand geboden, want ik zag verscheidene portretten hangen, zóó mooi-uitgevoerd dat het een lust was voor de oogen, o.a. van eene jonge dame, wier mooie hals en buste heerlijk tot hun recht kwamen in het smaakvol decolleté, terwijl eene andere in de zachte tinten van haar wandeltoilet, met een grooten hoed op, een echt Engelsch plaatje geleek. Over die portretten in Amsterdam durf ik gerust schrijven, wijl ik niet wéét, zooals van die in den Haag, wie ze voorstellen. Wel weet ik dat de heer Ebner alles zelf doet, photographeeren en schilderen, ook in Amsterdam, waarheen hij daartoe geregeld vertrekt, eens of meermalen in de week. Zijn photo's maakt hij in bruin-zwarte uitvoering (sepia). En het is omdat hij *artistiek* werk levert op dit gebied, waarop heden ten dage zoo veel wordt geknoeid, dat wij-Hagenaars hem zoo hoog stellen, gelijk blijkt uit zijn 1ste rang clientèle, waaronder ook de beeltenissen van H.M. en de Prins natuurlijk niet missen. Als kunstschilder is hij uitteraard bereikbaarder voor de gewone beurs, dan de schilder van naam, al is in het laatste geval de reputatie lang niet altijd een waarborg voor de goede gelijkenis.... iets wat bij den heer Ebner wèl het geval is. Dat weet ik uit hetgeen ik heb gezien. - In den trant van Gainsborough en van Reynolds is zijn speciaal genre, omdat hij vooral van vrouwen-portretten zijn bijzonder werk maakt. Ik zag in Amsterdam ten zijnent buste-portretten, met tulle en bont gedrapeerd, die wèl bewijzen hoe veel daar wordt werk gemaakt èn van toilet èn van goeden smaak, in die kringen die weten hoe het boort en zin hebben voor distinctie en kleurenharmonie. De heer Ebner doet zoowel aan pastel als aan olieverfschilderen, en in beide genres zag ik van hem heel mooie opnamen, in den Haag kan ik over de uitstekende gelijkenis ervan oordeelen, in Amsterdam troffen mij speciaal prachtvol-uitgevoerde pastels van bijzondere distinctie en fijnheid en opvatting. - Intusschen, voor ons meer-bescheiden menschen geldt het niet uit het oog te verliezen, dat de heer Ebner is en blijft *photograaf*, en in dat opzicht zijn roem hier in den Haag sinds lang vestigde. Zijn opnamen zijn meestal groote photo's, zoodat men niet bij hem vindt de jan-en-alleman-clientèle, die het voor en boven alles te doen is om goedkoope album-formaten, zonder eenigen zin voor détails, van die afschuwelijke soort photo's waarop je kunt zien hoe het slachtoffer van achteren werd vastgehouden door een machine voor zijn hoofd, en tientallen keeren werd toegeroepen: Lacht U eens; niet te véél; nu het hoofd links;

nu de mond wat meer open; nu wat meer dicht, enz., enz., totdat het geheele gelaat een vertrokken ‘photo-uitdrukking’ heeft aangenomen of van veel te grooten ernst of wel met een onnatuurlijken grijns. -

Neen, aan zulk werk begint de heer Ebner niet. Moeite is hem niets te veel, maar ge merkt nauwlijks dat hij zijn opnamen doet, zoo vlug gaat het, al drapeerend, en met U koutend. Ik heb bij hem óók een photo laten maken met Benjamin, en ik verzeker U dat die magnifique uitviel, niettegenstaande Benjamin het, als altijd, vreeselijk druk had met snuiven en rondkijken. Daarom ben ik dan ook den heer Ebner zeer erkentelijk, dat hij mij in staat stelde nu eindelijk te kunnen voldoen aan den zoo herhaaldelijk uitgesproken wensch mijner lezers: ‘Wanneer komt er nu een portret van U in de Lelie.’? Heel graag had ik óók dat men Benjamin, waar ik, zelve zittend, hem op schoot heb, vertoond, maar, zij die bij mij aan huis komen, zullen dat dáár wel eens te zien krijgen. Het was moeilijk uit zoovele welgeslaagde proeven een keuze voor de Lelie te doen, intusschen, die velen, die steeds schrijven: ik wil zoo graag eens zien hoe U

er uitziet, kunnen zich dunkt mij van een stáánde persoonlijkheid ten voeten uit nog beter voorstelling maken dan van eene zittende. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Wij-vrouwen moeten elkaar helpen.

In de vorige nummers, van 17 Mrt. en van 10 Mrt. j.l. schreef ik, in het ll. nommer: 'Een Nationaal Iets': 'Wij vrouwen moeten elkaar steeds helpen in den strijd om het bestaan,' en in het voorlaatste vertelde ik een en ander van de hoedenzaak Aux Violettes Bazar-str. 42 den Haag. Eene Leliecorrespondente brengt deze twee feiten met elkaar in verband, en vraagt mij nu óók eens het werk te willen gaan bezichtigen eener Parisienne, thans, sinds den oorlog, werkzaam bij den heer coiffeur Hamburger, Noord-Einde den Haag. '*Mlle Josso*, - aldus die correspondente, - verdient ten volle den lof, dien der èchte Parisienne stéeds toekomt in zake chic en élégance. Ik heb haar, in Parijs zijnde, dikwijls ontmoet, en ik was prettig verrast - onlangs bij den heer Hamburger een hoed koopende - háár op eens dáár terug te vinden, toen zij werd binnengeroepen om een door mij gewenschte verandering aan te brengen. Het was een Engelsche modelhoed; maar zij gaf er terstond die wijziging aan, die paste voor mijn gelaat en haarkleur; door die echt Fransche kwikjes en strikjes, waarin de françaises zoo uitmunten, weet zij van niets iets te maken. Nu is mijn verzoek dat U-persoonlijk eens gaat zien naar haar arbeid, want, al is de zaak-zelve natuurlijk van den heer Hamburger, toch komt het háár ten goede als U met haar werk zijt ingenomen, en, dat zult U zeker zijn. Waar U vindt, dat wij-vrouwen elkaar moeten steunen, zult U zeker het toejuichen, dat ook in dit opzicht een beroep wordt gedaan op Uw belangstelling.' - Wel, ik wil deze correspondente gaarne beloven dat ik aan haar verzoek zal voldoen, en dat met te meer belangstelling waar ik de zaak van den heer Hamburger ken uit persoonlijke ervaring, en weet, als elke Hagenaar, dat hij niet alleen is de coiffeur onzer Koningin en van prinses Juliana, en daardoor van *de* uitgaande wereld, maar dat hij aan dat vak verbindt, als vele zijner collega's, een first-class hoedenzaak. Voor zoover ik tot hiertoe wist maakte hij zijn specialiteit van Engelsche hoeden uit Londen, maar, volgens mijn zegsvrouw, schijnt Mlle Josso bepaaldelijk Fransche modellen te vervaardigen. Zij schrijft van een beeldig blauw hoedje met witte aigrette, van een ander in zwart en rood, beide toques voor de wandeling, en óók van groote Fransche modelhoeden, waaronder een zwarte met een zeer mooie garneering in eigenaardig getint blauw lint met bijkleurende blauwe bloemen, en een bruine, in heel fijn stroo, met genuanceerde struisveeren, die haar bijzonder troffen door den exquis en smaak! - Nu, ik beloof haar dat ik zal gaan zien en oordeelen uit eigen aanschouwen, en het geziene hier wil vermelden. Het verbinden eener élégante Parisienne aan zijn zaak is in èlk geval van den heer Hamburger zeer goed-gezien, en voor Mlle Josso hoop ik, dat zij bij hem gróót succes moge hebben met haar ècht-vrouwelijk en ècht-fransch vak.

P.S. Naar aanleiding van het bovenstaande wil ik meteen op deze plaats beantwoorden mej. J.J. van der H., die zich niet kan begrijpen, dat eene dierenvriendin als ik tegelijk hoeden met aigretten en reiger-veeren bespreek, wijl daarvoor vogels dienen. Haar zij hier medegedeeld, dat ik-zelve, *juist om die reden*, nóóit zulke hoeden

draag, maar andererzijds anderen vrij laat. Indien ik hierin eene modezaak beschrijf, dan heb ik rekening te houden met de vraag of die naar de mode *is*, of niet, en het is dan aan de lezeressen-zelven te kiezen door welke *beginselen* zij zich willen laten leiden. Mijn persoonlijke opvattingen zeg ik vrijuit, op elke wijze, in dit zelfde Blad, maar zij hebben niet te maken met die dergenen die, voor hun dagelijksch brood werkende, *verplicht* zijn de eischen van àlle soorten van cliëntele te voldoen. Daarenboven bedenke mej. J.J. van der H. wèl, dat óók de gróótste dierenbeschermers in dezen niet consequent zijn, of altijd kùnnen zijn. De een is vegetariër, de ander niet, de een draagt bont, de ander niet; allen bijna dragen schoenen en handschoenen, (terwijl nochtans het daartoe vereischte leder wordt verkregen op een wijze, die ik afschuwelijk vind). In al deze en dergelijke gevallen oordeele dus ieder voor zichzelven. Ik voor mij ben het in de hoeden-quaestie geheel eens met mej. J.J. van H., maar ik heb er nochtans geen bezwaar tegen ook die hoeden aan te kondigen die reiger-veeren of aigretten hebben, want, het staat immers elke lezeres vrij in dezen haar eigen oordeel te volgen, even vrij als zij is om geen bontmantel te koopen, of

geen visch of vleesch op haren disch toe te laten. Indien het *publiek-zelf* in dezen meewerkt, dan, heusch, zullen de mede-winkels de éérsten zijn om deze zeldzame en kostbare vogels niet meer in te koopen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

Redactrice.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

H.v.H.S. - Over Uw hon: schreef ik den heer Veen. Maar het *is* juist-gezien dat hij zulke lange aanhalingen aftrekt. - Hartelijk dank voor het uitknipsel. Uit plaatsgebrek kan ik helaas niet alles overnemen wat ik zou willen. - Met heel veel belangstelling vernam ik in Uw brief het ‘laatste nieuws’ over mij-zelve, namelijk hoe ik ‘getrouwd’ ben, en hoe ‘iedereen dat weet in den Haag’. Mag ik óók vernemen bij een volgende gelegenheid met *wien* ik dat genoegen heb? Zeker met een Duitscher? Dat is dan toch natuurlijk *de* oplossing van mijn duitschgezindheid? En, heb ik ook een kind,... of kinderen? Jongens of meisjes? - Ik heb altijd gehoord dat Rotterdam - dat ik-zelve zeer weinig ken - heel ‘vooruit’ is; en ik ondervind nu, door Uwen brief, hoe die reputatie welverdiend mag heeten waar men in die stad zóóveel méér schijnt te weten omtrent mij dan ik-zelve of dan mijn vriendin-huisgenoote en onze Marie het doen!

Aangaande de Duitschland-verdediging geloof ik gaarne dat gij 't moeilijk hebt, aangezien de menschen, schijnt het, op dat punt verbazend prikkelbaar zijn Overigens verwijs ik U naar het Overzicht v/d Week in het vorig nommer, omdat gij het meer

bepaaldelijk hebt over Uw medelijden met hen, de Duitschers. Ik herhaal in dit opzicht geheel en al Uw woorden:

De sterke behoeft geen medelijden of sympathie, *terwijl ook alle landen hun goede eigenschappen hebben*, *zelfs Rusland*, *waarvan toch het alcoholverbod een flinke daad is*, *om respect voor te hebben.*

Ook in Frankrijk heeft men het absinth-gebruik verboden. Waarom kan men alleen ten onzent de jenever *niet* verbieden? Wij kunnen wél schimpen en smalen op de ijselijke gruwelen der dronken Duitsche soldaten in België, maar zelf kunnen we geen enkel volksfeest vieren in vredestijd, zonder dat de afzichtelijkste jeneverzwijmel aanleiding geeft tot de weerzinwekkendste tooneelen, tot onzedelijkheid, en tot moord- en dood-slag. In oorlogstijd is er voor dronkenschap althans een groote verontschuldiging, vooral waar de soldaten, verhit, en uitgeput, en belust op wraak, zich plotseling meester zien van achtergelaten groote alcohol-voorraden van allerlei aard. Maar, welk excuus is in *vredestijd* voor het jenever-zuipen der Scheveningers, (de fine fleur der orthodoxie nog bovendien) of voor die van het grootste deel der zuidelijke provinciën? De laatste ken ik niet persoonlijk, heb alleen maar véél gehoord van de treurige toestanden daar, door iedereen die er wèl is bekend. Maar, over Scheveningen kan en zal ik getuigen uit eigen aanschouwen. En Scheveningen is overigens niet het eenige jenever-zuipende deel van ons land! De *heeren* van de Witte en van andere societeiten doen het evengoed! Men behoeft de statistiek maar in te zien. Heusch, laten *wij* maar zwijgen van absinth- en wodka-drinkers, evengoed als van de Duitsche bier- en wijn- 'gruwelen'. - Dat Duitschland voorbereid was, ten volle voorbereid, op den oorlog, dat is m.i. slechts een bewijs dat het een verstandige en plichtbewuste regeering bezit. Immers, een groot Rijk als Duitschland moet ten allen tijde bedacht zijn op de jaloezie der andere groote mogendheden, die onmiddellijk zouden gebruik maken van zijn niet-gereedheid, om het door een oorlogsverklaring te verrassen. Ik herinner mij hoe Generaal Staal diezelfde idee, voor eenigen tijd, zoo mooi en zoo duidelijk uiteenzette in het Vaderland, toen hij ongeveer schreef: Een huisvader *moet* voorbereid zijn op een inbreker, al is hij ook nog zoo tegen doodslag, vooral waar hij is gewaarschuwd dat zijn buren gereed staan bij hem in te dringen. In een dergelijke positie verkeerde Duitschland ten opzichte der andere mogendheden. - Ik heb thans dat artikel van generaal Staal niet meer vóór mij, en gebruik dus mijn eigen woorden, maar zijn gedachtengang was ongeveer de hierboven weergegevene. - Met heel veel genoegen breng ik Uw mededeeling onder de oogen van alle Lelie-lezers:

U hebt indertijd zoo dikwijls onzen Prins gelaakt om zijn jachtpartijen. Hebt U in het begin van den oorlog, *toen U nog in Duitschland waart*, *het bericht gelezen*, *dat de Prins order had gegeven dat alle wilde zwijnen in de bosschen van Apeldoorn gedood moesten worden*, *en 't vleesch geschonken worden aan noodlijdenden in den omtrek.*

Of mijn Open Brief indertijd aan den Prins gericht dat feit uitgewerkt heeft, zooals gij hoopt, weet ik niet. Laat ons liever wenschen, dat zijn eigen goede ik het besluit uitwerkte. In elk geval ben ik heel blij erom. Ik heb het bericht indertijd niet gelezen. - Heelemaal óók ben ik 't met U eens dat deze ernstige tijdsomstandigheden geschikt zijn geweest om ons het *ware* karakter onzer Vorstinnen te openbaren. Heb ik niet altijd geschreven in de Lelie: in den *ernst* der tijden, eerst dan zal het blijken wie de *ware* aanhangers van het Vorstenhuis zijn, de laffe strooplikkers, of wel zij die,

als ik, de waarheid durven zeggen ten kwade en ten goede *onverschillig van de publieke meening en het eigen voordeel.* De Koningin toont in deze dagen een vredelievend hart te bezitten, en een onafhankelijke, écht-voor-haar-volk-meevoelende natuur. Zij toont den vrede, de welvaart, het geluk van haar volk te stellen boven alles. Daarom dwingt Zij mij oprechten eerbied af, en breng ik Haar alle hulde die Zij toont te verdienen. - Ik geloof niet dat wij buitenstaanders kunnen beoordeelen of de Koning van België eerlijk handelde naar eigen overtuiging, dan wel zich liet beïnvloeden door zijn sympathieën en antipathieën vóór de Bondgenooten en tegen Duitschland, met terzijdestelling van de *ware* belangen van zijn thans zoo diep ongelukkig volk. Hoe dit echter ook zij, m.i. heeft hij in elk geval heel *dom* gehandeld, en blijk gegeven weinig doorzicht te hebben. Wat gij hoort vertellen over zijn moed en zijn dapperheid 'van een kennis van U, die het weer heeft van zijn broeder' (ik citeer Uw eigen woorden), vindt gij-zelve dat niet, - nu ge het zoo zwart op wit leest - een beetje belachelijk, en precies even 'betrouwbaar' als de Telegraaf-gruwelenberichten van ongenoemde oorlogsgetuigen en de Tijd-gruwelen-onthullingen van dito betrouwbare anonymi? Eerlijk-gezegd geloof ik dat regeerende en aanstaande regeerende vorsten heel weinig in werkelijk levensgevaar komen, tot welke natie zij ook behooren. Er sneuvelden wel vele Duitsche prinsen van kleinere staten, maar over het geheel gaan de Duitsche vorsten in elk geval méér nog in het vuur dan de overige van Europa dat doen. Ik heb indertijd mijn kaartje gezonden aan den Notaris Brandts te A'dam, omdat ik ben vóór den vrede, maar ik geloof niet dat Nederland iets wezenlijks kan uitrichten tenslotte. Hartelijk dank voor Uw sympathie met: 'Indrukken'.

B.E. van N. of v.H. (niet duidelijk leesbaar). - Gij zendt mij een briefkaart met uitnoodiging propaganda te maken voor het gratie-vragen van Chr: de Wet, welk gratie-vragen uitgaat van Engelsche vrouwen. Dat is háre zaak. Ik, als Hollandsche vrouw, ben dezelfde meening toegedaan door een der laatste 'Toestand'-artikelen uiteengezet, namelijk die dat Chr. de Wet geen gratie wil. Uit dit artikel neem ik voor U en anderen over:

Wij voor ons betwijfelen zeer sterk of de Wet gratie verlangt. De grijze Afrikaansche strijder is er inderdaad de man niet naar om gratie te verlangen. Wanneer hij zich verzet heeft tegen het Engelsche gezag in Zuid-Afrika, wanneer hij zich nog meer verzet heeft tegen een aanvallenden oorlog, dien hij onrechtvaardig achtte, dan heeft hij dat gedaan, omdat hij meende daarmede recht te doen. Men kan ervan verzekerd zijn, en alle berichten, die men in verband hiermede uit Zuid-Afrika kreeg, wezen er op, dat de leiders van den opstand in Zuid-Afrika met hun geweten in het reine waren. Zij mogen betreuren, dat de opstand mislukt is, dat deze misschien te vroeg is uitgebroken, hunne handelwijze op zichzelf zullen zij niet betreuren. Wij zijn er absoluut van overtuigd, dat Christiaan de Wet geen gratie verlangt.

Wat Christiaan de Wet persoonlijk betreft, zijne populariteit onder de Boerenbevolking is zoo groot, dat wij sterk betwijfelen of de regeering hem 'aandurft'. Een adres om gratie zou voor de Zuid-Afrikaansche regeering dus een politiek fortuintje zijn. Men moet dit goed bedenken, en men moet bovendien bedenken, dat verzoeken om gratie tevens eene erkenning van schuld in zich houdt. Men herinnere zich dat de weduwe van Johan van Oldenbarneveldt gratie verzocht voor harenzoon, maar, toen deprins haar vroeg, waarom zij destijds geen gratie verzocht had voor

haren echtgenoot, antwoordde de vrouwe van Oldenbarneveldt fier '*Omdat mijn zoonschuldig is*, *maar mijn man was niet schuldig.*'

Wij willen hier geen verdachtmakingen uiten, maar het zou ons toch wel bijzonder verwonderen, *wanneer de Engelsche dames, die deze beweging op touw zetten*, *niet wisten*, *dat het verzoeken om gratie erkennen van schuld in zich houdt. Daarbij komt dat op zichzelf het* '*sympathiek doen*' *van deze Engelsche dames ons verdacht voorkomt. De opstand der Boeren en deuithongeringspolitiek van Engeland tegenover Duitschland heeft de sympathieën van het Nederlandsche volk voor het Britsche Rijk niet verhoogd.*

Het zou ons niet verwonderen, *wanneer hier weer eens eene poging werd gedaan om de oppervlakkige menschen*, *die niet verder kijken dan hun neus lang is*, *sympathiek te stemmen voor die* '*buitengewoon fijngevoelige Engelschen. die zich als overwinnaars zoo bijzonder grootmoedig toonen.*' *Wij voor ons kennen die grootmoedigheid var Engeland uit den Boeren-oorlog*, *en daarom zijn wij, ook tegenover deze beweging*, *bijzonder achterdochtig gestemd. Er is geen land*, *dat op politiek gebied zoo geslepen is als Engeland*, *geen land, dat beter detrucskent om de domme, kortzichtige volksmenigte bij den neus te nemen.*

Elk dezer woorden, en de door mij gespatieerde zinnen speciaal, zijn mij uit het hart geschreven. - Ik denk er dan ook niet aan mijn eigen naam te geven om aan te sporen tot het gratie-vragen voor een man als de Wet. Ik eerbiedig en acht *hem*, en ik veracht die laffe Hollanders, die in den Transvaal-oorlog zóógenaamd diep-verontwaardigd deden, en nu dat alles ineens vergeten, om de Engelschen te loven als degenen: 'die kampen voor het behoud der kleine staten.' En, juist daarom vind ik de Wet verre verheven boven het gratie-vragen, daargelaten nog de zeer ware opmerking van De Toestand, dat men daarmede der Engelsche regeering een grooten dienst bewijst door hare zoogenaamde 'edelmoedigheid' te kunnen toonen, terwijl zij hem in den grond niet zal *durven* veroordeelen.

D.B. - Daar gij geen ps: opgeeft, en ik U niet mag verraden, hoop ik dat ge U-zelf herkennen zult, indien ik U zeg dat ik van U ontving kort na elkander twee brieven, de laatste mede inhoudend een uitknipsel. Voor alles, maar vooral voor Uw hartelijke woorden, veel dank. Met U geloof ik dat ik de eenige *man* ben onder de vrouwelijke journalisten, en juist daarom zijn zij zoo woedend op mij, want andere vrouwen durven noch willen haar 'gracielijkheid', om

met Cyriel Buysse te spreken, in haar geschrijf niet opgeven, en leveren dientengevolge beuzelwerk en leuterpraat. Terwijl ik - het beroep van journalist allesbehalve vrouwelijk noch gracielijk vindend - waar het een beroep is dat inzonderheid wordt uitgeoefend in *ons* land door een minderwaardig, onbeschaafd, niet-opgeleid, en in 99 van 100 gevallen tot de allerlaagste volksklassen behoorend soort lieden, - nochtans, nu ik mij eenmaal *moet* bewegen in het vuile persgedoe, die taak verricht onversaagd, en zonder valsche schaamte den smerigen rommel aanvat en opruim, overal waar dit eenigszins mogelijk is. Voor zóó iets moet men inderdaad durf en moed in zich hebben, en ik waardeer het dat gij mij daaromtrent zoo sympathiek en uitvoerig schreeft. Overigens, met mijn werkpakje, werp ik elken dag in overdrachtelijken zin zoowel als in werkelijken alle gemeenschap weg met mijn vak. Ik leid twee geheel afzonderlijke levens, ieder die mij persoonlijk kent weet dit, een voor mijzelve en mijn vrienden, en een voor mijn beroep. - Wat het door U meegedeelde voorval in de Kerk aangaat, het doet mij denken aan wat ik onlangs zag in een der twee groote oude Kerken te D., waar ik zag op een groot bord gedrukt: 'Onverhuurde zitplaatsen mogen niet worden ingenomen alvorens de predikant den kansel heeft beklommen.' Wie deze verordening maakte, of welke oorzaak ze heeft, weet ik niet, maar zij lijkt mij in elk geval een droevige parodie op de Brieven van Paulus, die uitdrukkelijk verbieden de 'Vooraanzittingen in het Godshuis. Zoo ergens dan is men, dunkt mij, in de Kerk geheel en al gelijk voor God, rijken en armen. Al die instellingen van verhuurde plaatsen, eerebanken, enz., schijnen mij steeds in strijd met dit gelijkheid-van-God-beginsel. Maar zulk een eisch, van niet te mogen gaan zitten zelfs vóór de predikant op den kansel staat, die is toch al héél onchristelijk - wil het mij voorkomen. - Ik durf niet uitvoerig zijn, om U niet te verraden, wil U echter zeggen dat Uw brieven behooren tot diegenen die ik bewáár om hun bijzonderen hartelijken inhoud.

M.S. te A. - Met hartelijken dank Uw brief ontvangen. Ik geloof dat ge U onnoodig ongerust hebt gemaakt, want ik heb heelemaal niets van dien aard, waarover ge U verontschuldigt, in Uw brief gelezen. Om U de waarheid te zeggen schijnt het mij toe dat we het in den grond heelemaal ééns zijn, want Uw zin onderschrijf ik volkomen: *M.i. zijn de Franschen*, *de Belgen, de Buitschers*, *enz.*, *de dupe van de diplomaten.* Zoo is het zonder twijfel. Voor de rest echter kan men toch diens ondanks wel voor de eene natie in het algemeen genomen (behoudens de individueele uitzonderingen) meer sympathie hebben dan voor de andere. De Engelsche b.v. heeft een ingeboren netheid, heeft uitstekende manieren, de Fransche en de Belgische is vuil, de Duitsche gemoedelijk, enz., enz. Zulke algemeene kenmerken zijn volkseigenschappen. Evenals b.v. geslotenheid een algemeen Hollandsche eigenschap is. Nog eens, individueel zijn daarop uitzonderingen natuurlijk. Het doet mij genoegen hoe gij-zelf eerlijk inziet Uw 'gruwelen'- en andere anti-Duitsche inlichtingen te hebben geput enkel uit *onze* partijdige pers, die ze meedeelt onbewezen, of, zooals in het geval van de Telegraaf, door een **Belg** verhaald. - Dat alcohol niets met het volkskarakter te maken zou hebben, dat ben ik niet met U eens. In zuidelijke landen is men over het algemeen veel matiger dan in de noordelijke, de Fransche Riviera en Italië zijn veel minder verpest door alcohol-misbruik dan Engeland, Holland, België. Ook de Zwitser is matig in het gebruik van alcohol.[*)] -

*) Intusschen zooeven Uw laatste schrijven ontvangen.

Carmen Sylva. - Het speet mij zeer, maar ik kon onmogelijk den tijd vinden.

Sering. - Ge doet me een zoo droevig verhaal over eene gestorven vriendin van U. Gij wilt nu achterna weten: Hield hij van haar, hij, die de oorzaak was van al haar geluk èn al haar leed. Lieve Sering, ik zou zeggen: Ja; zooals een *man* nu eenmaal houdt van een vrouw, als het is op die hartstochtelijke en temperament-volle wijze waaraan zij-zelve behoefte had, en die haar dan ook deed besluiten zich te geven. - Het eene volgt logisch uit het andere. Zulke mannen, die zoo liefhebben, die *zijn* zoo, die maken gelukkig, maar die kunnen niet zichzelf later offeren. Dat kunnen de anderen, die welke meer plichtbesef en minder temperament hebben, meestal véél beter; want die andere, die welke haar alles vergaf, die toont daardoor dat hij haar wèl heel, heel liefhad, dat hij wèl heel, heel hoog staat, en dat hij zonder twijfel in latere jaren, als zij tot kalmer en rustiger levensopvatting zou zijn gekomen, haar een duurzaam geluk zou hebben gegeven. Hare en zijn liefde (van dien eersten) is eene geweest van temperament en hartstocht; de zijne (die van den anderen) is de trouwe, beschermende, waarachtige, waarvan de vrouw later, als haar zinnen bedaard zijn, dankbaar zal erkennen het mooie en nobele. - En zij-zelve? Ik oordeel of veroordeel zoo iets niet. Ik ben het heelemaal eens met U dat een *mooi jong* meisje, nog nauwelijks volwassen, in 99 van de 100 gevallen zichzelve en hare behoeften en begeerten niet begrijpt als zij ten huwelijk wordt gevraagd. Het honderdste geval is de uitzondering, die waartoe ik me zelve reken, omdat ik, niettegenstaande een buitengewone *on*wetendheid in alle dingen waarin thans hedendaagsche schoolkinderen reeds wetend zijn en ingewijd in alle opzichten, nochtans instinctief voor mijzelve zeer juist heb weten te voelen en vooruit te zien datgene wat de groote meerderheid van zulke heel-jonge meisjes heel onduidelijk is, inzake het verschil tusschen verliefdheid en liefde. De gevolgen zijn niet altijd zoo tragisch als in het geval Uwer gestorven vriendin, want ook dat hangt samen met levensomstandigheden en verzoeking en temperament. Echter, dat zij zoo *eerlijk* handelde, als zij deed, dat is m.i. een afdoend bewijs van haar niet *slecht* zijn; zij is in heel moeilijke en zeer verleidelijke omstandigheden steeds zwakker geworden, en hij heeft haar dat niet gemakkelijker gemaakt door zijn volhouden. Zeker hebben diegenen gelijk gehad, die haar spraken van haar plicht aan haren man en haar gezin, ofschoon ik het met U eens ben, dat die plicht niet zóó ver behoeft te gaan van het allerintiemste; m.i.

sloot hare bekentenis-zelve dat reeds uit. In elk geval echter lijkt het mij toe, mijn lieve Sering, dat Uw vriendin nog heel gelukkig had kunnen worden, omdat zij-zelve haar zwakheid en onrecht inzag, en bereid was alles te erkennen - maar ook omdat het mij zoo voorkomt alsof zij reeds op den weg ware een weinig kalmer en gematigder zich te voelen. De vrouw heeft naast het recht op eigen geluk óók de *plicht*, vooral aan hen die zij het leven gaf. Die plicht vooral scheen óók Uwe vriendin te beseffen, en m.i. bond die haar voor en boven alles aan een absoluut afbreken van het bestaande. - Dat het zijn plicht ware geweest *toen* heen te gaan, dat ben ik met U eens, want hij had m.i. meer schuld dan zij. Hij wist dat hij haar tot een bedrog verleidde, en dat hij de gevolgen niet kon nemen voor zijn eigen rekening, door zijn positie. Ook dat veroordeel ik niet, omdat ik geloof dat wij allen op dit speciale gebied zeer zwakke menschen zijn, en dat het zoo veel lichter is voor buitenstaanders om plichtsbesef, en eer, enz., te prediken dan om zelf te handelen naar die principes waar het hartstocht en begeerte geldt, en men jong is en heetbloedig. Echter, als het gebeurd is, dàn ongelijk bekennen en trachten uit te wisschen, en goed te maken, dat is *de* weg voor den een zoowel als voor den ander, voor vrouw en voor man, in zoo'n geval als dat Uwer vriendin. Mij lijkt het toe uit Uw beschrijving dat zij juist op weg was deze haar goede richting terug te vinden toen de dood haar wegnam. En voor hem (nommer een) vind ik het zeer zeker nu het best in elk geval nog heen te gaan. Het is alles zoo gemakkelijk oordeelen in zulke quaesties over anderen, maar och ge hebt m.i. zoo gelijk in wat ge zegt over het natuurlijke van een flirtnatuur in een mooi, jong ding. Ik geloof altijd dat die vrouwen, die daarover zoo hard oordeelen, in 99 van 100 gevallen jaloersch zijn. Gewoonlijk zijn het dan ook juist zulke mooie jonge dingen, die het best opschieten met mannen, omdat hare vriendinnen jaloersch zijn, welke jonge mooie dingen dan heel gauw geëngageerd raken.

En dan: 'Mit dem Kranze und dem Schleier reisst der schöne Wahn entzwei'. Maar gelukkig en te benijden is zij, die dan tenslotte zulk een verstandigen liefhebbenden man bleek te hebben gehuwd als Uwe vriendin. Had zij langer geleefd, zij zou hem zeker naderhand hebben leeren liefhebben, dat geloof ik stellig. Nu schijnt het me toe dat gij hare nagedachtenis niet behoeft hard te vallen noch te veroordeelen. Zij handelde eerlijk en oprecht. *Dat zegt zeer veel.* Zondigen, de een zus, de ander zoo, dat doen we allemaal. Voor haar, die niet in verzoeking komt, is het rein-blijven, of trouw, heel gemakkelijk. Dat wordt door 'les honnêtes fenmes' veel te veel vergeten! Maar ook hem, nommer een, zou ik niet te hard vallen; aan de oprechtheid van zijn liefde voor haar, daaraan geloof ik. Een man *is* nu eenmaal zoo, juist indien hij die voor haar zoo aantrekkelijke eigenschappen van hartstocht en temperament bezit; daaraan valt niets te veran. deren. De trouwe en sterke liefden, die zich weten te offeren tot in het uiterste, die gaan helaas, noch bij den man noch bij de vrouw, altijd tegelijkertijd gepaard met groote uiterlijke bekoring of met die zinnenvervoering die nu eenmaal een huwelijk tot een waarachtig volledig huwelijk maakt. Hoe menige oude-vrijster ken ik, zonder eenige schijnbare bekoring, waarvan ik zeker ben dat ze een ideaal echtgenoote- en moeder ware geweest. En hoe menige man 'met een verleden' kan daarentegen dáárdoor juist elk meisje inpakken, waar de brave Hendrik-man haar per-sé koud laat. Het is alles heel ongelukkig, maar het *is* nu eenmaal zoo. En juist daarom vind ik voor mij het 'wettige huwelijk', indien het de *godsdienstige* beteekenis heeft verloren, een zeer weinig afdoende oplossing dezer

moeilijkheden, waarvan vele mannen en vrouwen en hunne kinderen de slachtoffers zijn, zonder eigen schuld. -

v.d. S. te W. - Uw artikel nam ik aan, en gaf order aan U-zelven de proef te zenden ter correctie. -

H.A. - Iets dat mij door U is gezonden - wanneer (?) herinner ik mij niet, indien gij titel noch inhoud noch tijd van zending kunt aangeven. De brochure van Hilbrand Boschma, die gij mij aanraadt te lezen, heb ik reeds met warme instemming aanbevolen in de Lelie, in een artikel getiteld: Vredesliteratuur en vredesgehuichel.... Als Portefeuille-Lelie-lezer hebt gij dat nommer nog niet in handen gekregen, of wel het artikel is U ontgaan. -

Mevr. E. van B.B. te B. - Uw brief deed me zooveel genoegen. Want, eerlijk gezegd, ik had U reeds uitgedaan door Uw lang stilzwijgen, als zijnde waarschijnlijk zoo anti-Duitsch dat ik het bij U had verkorven. Dat speet me, want ik hield van U uit Uw brieven. Maar ik kan niet onoprecht schrijven of mijne opinie verloochenen. En zie, nu blijkt het ten slotte hoe gij integendeel zelfs ingenomen zijt met mijn pro-Duitsche artikelen, en hoe zij U voor menige leugen in onze pers de oogen hebben geopend omdat *ik* citeer uit de door onze pers opzettelijk verzwegen Duitsche en Engelsche en Fransche *bronnen*-zelf. Ook wat gij mij meedeelt, namelijk hoe in de streek waar gij woont de bevolking over het algemeen pro-Duitsch is, verneem ik natuurlijk met groote blijdschap. Ik geloof zeer zeker dat de middenstand door handelsbelangen en persinvloeden (die weer finantieele achtergronden hebben) wordt beïnfluenceerd, terwijl de aristocratie, de hoogere beamtenwereld, èn de volksklassen in de provincie veelal een meer onpartijdige meening hebben, en hun Germaansch ras onbevooroordeeld bij hen spreekt. - Als Duitschland wint, dan geloof ik niet dat België zal Duitsch worden; toen ik nog in Duitschland was, en men daar toen een veel voorspoediger einde van den oorlog tegemoet zag dan nu is ie verwachten, heb ik door mannen van invloed, die er over konden oordeelen, altijd gehoord hoe zij de bezetting van België beslist als *tijdelijk* achtten. En thans houd ik-voor mij een zóó uitgesproken zegepraal, die deze verovering blijvend zou *kunnen* maken, uitgesloten.

Over deze quaestie en over den oorlog schrijf ik maar niet verder uitvoerig, omdat gij en ik het ten opzichte van dat alles geheel eens zijn. Hoe heerlijk dat Uw kindje zoo flink is, en zoo houdt van dieren. Ik heb het reeds zoo menigmaal gezegd, dat m.i. niets zoo wezenlijk opvoedend

werkt, dan de omgang met huisdieren; want daardoor leert een kind, bij verstandige leiding, zachtheid, medeleden, goedheid, zorg, nadenken, eerbied voor het zwakkere, allerlei deugden in een woord door den omgang met het dier *en* van het dier. -

Ik moet tòch nog even den oorlog aanroeren om mijn vreugde uit te drukken dat gij-ook zoo denkt over koning Albert als ik. Het sentimenteele gedoe met dezen 'held' (die zijn volk m.i. vrij dom erin liet loopen) is eenvoudig kinderachtig. Wat tenslotte aangaat Uw vraag naar mevr. Gimber 72c Station-weg hier (na Mei Laan van Meerdervoort), ik ben overtuigd dat een persoonlijk onderhoud met haar U zeer zal bevredigen, want zij zal U moeten zien om te kunnen beoordeelen of een stoombad goed is voor U, al dan niet. Het is moeilijk van duur of goedkoop te spreken, wanneer elke behandeling wordt bepaald naar hetgeen ieder persoonlijk behoeft voor huid, haar, buste, of wat ook. Gij zoudt echter een bezoek bij haar kunnen maken om b.v. eenige harer artikelen van poudre de riz of zoo iets U aan te schaffen, om dan meteen kennis te maken. - Dit zou ik U zeer aanraden. - Iedereen die dezen raad volgde heeft mij later haren dank betuigd, en ik-zelve vind haar een zeer sympathieke, eenvoudige, en toch smaakvolle vrouw, die vertrouwen inboezemt.

Narcis. - Ik hoop dat het plan succes moge hebben. Laat mij eens weten of dat het geval is geweest? Gij zult nu zeker spoedig naar Uw oude woonplaats terugkeeren. Juist dezer dagen kreeg ik dat portretje in handen van Uw lieveling en U-zelve. Het is zóó allerliefst als ik wel zelden een baby-photo zag. Oók de kleeding en de houding. Wat zal zij nu al een heel meisje zijn!

- Ja, zoo gaat het, 't eene geslacht gaat, en het andere komt. Ik kan mij begrijpen hoe weemoedig U die aanblik zal aandoen van dien patiënt. Maar, het ligt in den loop der dingen. Dat is een sóort troost. En het is heerlijk hem zoo goed verzorgd te weten.

Wat ik denk van ons land in verband met de Noordzee-quaestie, vraagt gij. Ik ben te veel een buitenstaander om mij hier te gaan wagen aan voorspellingen. Maar ik heb veel geloof in het verstandige beleid waarvan onze Koningin en onze regeering voortdurend blijk geven. Zij wenschen blijkbaar met allen ernst het belang van ons land en van ons volk, en laten zich noch ophitsen, noch meesleepen door partijdigheid. Daarom hoop ik op goede gronden dat wij, als het van ons afhangt, er buiten zullen blijven. De vraag is echter steeds m.i. in hoeverre Amerika zal neutraal blijven. Tot nog toe bewaart ook daar de regeering, ondanks de verachtelijke drijverij van een zeker deel der pers, een nuchter en koel hoofd - Goddank. -

Mevr. S. de J.-W. - Ook U betuig ik zeer mijn dank voor Uw vriendelijke woorden aangaande den toon van Etline van Son, en mijn antwoord aan haar. Ook Uw gelukwenschen en hartelijke woorden betreffende mijn redactrice-schap onlangs, sinds 12 ½ jaar, aanvaard ik dankend. -Het spijt mij vreeselijk dat ik Uw uitknipsel (over Antwerpen) niet bewaard heb, want nu kan ik Uw vraag niet beantwoorden, en dat spijt mij zoo bijzonder, waar gij, zooals nu blijkt, zooveel waarde hecht aan mijne meening. Kunt gij U den inhoud nog herinneren? Zoo ja, dan wil ik gaarne alsnog de zaak bespreken, indien ik slechts weet wat gij bedoelt. Vermoedelijk hield ik het uitknipsel voor iets mij gezonden door U, met betrekking tot den oorlog, en dat ik niet opnam noch besprak wegens plaatsgebrek. Ja, waarom zou ik niet van harte graag aan mevrouw Louise van Praag mijne oprecht-gemeende excuses

aanbieden voor hetgeen ik h.i. onjuist schreef, en zeer zeker *niet* zoo bedoelde als zij het opvatte! Hartelijk dank. Schrijf mij nu s.v.p. spoedig over dat stukje van Antwerpen. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moesten blijven liggen: een Hoofdartikel van den heer de Bruïne Ploos van Amstel en een artikel van den heer Servaas van Rooyen; de Overzichten van de Week: Partijdige Voorlichting en De Eerlijke Telegraaf; de Gedachtenwisselingen van J. Waterman, N.N., Wilhelmina Kramer en W.B. Ganzevoort; de Ingezonden stukken van Hondius en Bos, alsmede de Correspondentie aan: **Mevr. H., C.G.J.** en **J.H.D.**

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Sluiting Red: Ged.

31 Maart 1915.
28ste Jaargang.
No. 40

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De reorganisatie van de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren.

In de Hollandsche Lelie van 17 en 24 dezer wordt de laatste, op den 27en Februari j.l. gehouden, algemeene vergadering van de in hoofde dezer genoemde Vereeniging besproken. Ik heb, tot mijn leedwezen, die bijeenkomst niet kunnen bijwonen. Op dien dag toch was er in Rotterdam eene algemeene vergadering van den Anti-trekhondenbond en als bestuurslid van dien Bond kon ik dus daar niet wegblijven. Die samenkomst uitstellen ging ook niet vanwege de groote kosten verbonden aan het bijeenroepen van zulk eene vergadering, kosten die toch niet weggesmeten konden worden. Achteraf doet het mij nog meer leed dat ik de Haagsche vergadering niet heb kunnen bijwonen, nu ik verneem dat daar ook ter sprake is gekomen de reorganisatie, die al 7 jaar lang op het vuur staat te prutsen. Ik heb nl.

over die reorganisatie een artikel geschreven dat opgenomen is in de nummers van October en November 1914 van het maandschrift ‘De Dierenvriend.’ Daarop is door den Heer Schelling kortelijk geantwoord in hetzelfde maandschrift dat ook mijn wederwoord opnam. Dat wederwoord is het stukje dat de Hollandsche Lelie van 24 dezer besprak. Het moge mij vergund zijn, ter wille van de lezers van de Hollandsche Lelie, in het kort weder te

geven wat mijne artikelen van De Dierenvriend bevatten, artikelen die op de laatste vergadering blijkbaar doodgezwegen zijn. De zoogenaamde ‘reorganisatie’ is een doodeenvoudige, glasheldere zaak. Maar, zooals gewoonlijk gebeurt, wordt ook thans deze duidelijke aangelegenheid, volkomen noodeloos, vertroebeld. Waarom toch? Wij menschen zijn toch niet geparenteerd aan inktvisschen? Wij *zijn* toch geen inktvisschen?!..

Ziehier de kwestie:

Verscheidene afdeelingen waren ontevreden over den gang van zaken bij de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren. Dit leidde tot de volgende eischen:

1e de vorming van eene afdeeling den Haag *onder een eigen afdeelingsbestuur*:

2e behoorlijke vertegenwoordiging der afdeelingen in het Hoofdbestuur en op de algemeene vergaderingen.

Die eischen zijn om de volgende redenen volkomen billijk en logisch.

Wanneer den Haag eene afdeeling is, wel te verstaan *onder een eigen afdeelingsbestuur*, dan worden, hetgeen nu *algemeene* vergaderingen heeten, *afdeelings* vergaderingen van de afdeeling den Haag, waarop alleen en uitsluitend behandeld en geregeld worden *afdeelings*belangen van die afdeeling en niet, zooals nu gebeurt, *algemeene* belangen van de Nederlandsche Vereeniging van dierenbescherming. Daardoor zal dan worden voorkomen, dat uitsluitend de in den Haag wonende en onder het *Hoofdbestuur* ressorteerende leden beslissen over *algemeene* belangen, omdat de elders domicilie hebbende *afdeelings*leden, door de verre afstanden, moeilijk ter vergadering kunnen komen.

Op de tegenwoordige *algemeene* vergaderingen worden ook de leden van het Hoofdbestuur gekozen, zoodat dit Hoofdbestuur onder de bestaande omstandigheden vrijwel is een Haagsch côterietje, dat niet vertegenwoordigt de Nederlandsche Vereeniging van dierenbescherming.

Uit den huidigen toestand volgt ook, dat over de gelden die de afdeelingen in de *algemeene* lasten moeten bijdragen (het zoogenaamde quotum) alleen door de Haagsche leden zou worden beschikt, reden waarom de afdeelingen niets meer wenschen te betalen, zoodat de vicieuse toestand ontstaan is dat alles drijft op de contributies van de Haagsche leden en van die leden, die elders vertoeven, maar niet bij eene afdeeling zijn aangesloten, doch rechtstreeks contribueeren aan het Hoofdbestuur.

Soms denkt men dat men in Mexico woont!

Het vormen van een afdeeling den Haag *onder een eigen afdeelingsbestuur* is dus hoofdzaak, is *urgent.*

Verder zal, als er eene afdeeling den Haag zal zijn, vanzelf verandering komen in de wijze van kiezen van leden voor het Hoofdbestuur. Immers *alle* afdeelingen zullen dan in die zaak gelijke rechten hebben, want de keuze zal plaats vinden op eene bijeenkomst van afgevaardigden van afdeelingen. En, als er niet meer zullen zijn, hetgeen nu *algemeene* vergaderingen wordt genoemd, omdat alles wat *algemeene* belangen zal zijn afgedaan zal worden op de evengenoemde bijeenkomsten van afgevaardigden der afdeelingen, dan vervalt vanzelf, als geen reden van bestaan meer hebbende, de eisch van vertegenwoordiging op de *algemeene* vergaderingen.

Dit nu is de kwestie der ‘reorganisatie’ ontdaan van alle inktvischachtige sepiabespuiting!

Dus, de eisch der afdeelingen had zich kunnen bepalen tot dien eener vorming van eene afdeeling den Haag met een eigen afdeelingsbestuur. Al het andere komt dan vanzelf in orde, ook de quotumkwestie, die dan als het ware op rolletjes komt te staan en maar zal zijn voort te duwen.

Men had zich dus kunnen bepalen tot een eisch om artikel 23, die versteening uit Silurische en Devonische lagen, die eene vorming van eene afdeeling den Haag onder een eigen afdeelingsbestuur in den weg staat, te verwijderen en aan een antiquair cadeau te doen. Daarvoor was geen ‘Commissie’ noodig. Maar, het is nu eenmaal zoo, in dierbaar Nederland kan niets tot stand komen zonder ‘Commissie’. Dat staat deftig en zonder deftigheid gaat het niet.

De Commissie in deze doodeenvoudige, glasheldere kwestie draagt den wijdluftigen naam van ‘Commissie tot voorbereiding eener wijziging van de Statuten der Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, ingesteld bij besluit van de Algemeene Vergadering van 12 Februari 1912’ (of... ja! ja! het is 1912, na Christus gelukkig!). Zij bestaat uit 7 leden.

Had de Commissie tot enz. zich nu maar bepaald tot een voorstel om artikel 23 te wijzigen en tegelijk eene redaktie aangegeven, dan had zij der Nederlandsche Vereeniging een onschatbaren dienst bewezen. Maar... ‘in den loop harer beraadslagingen is der Com-

missie de wenschelijkheid gebleken ‘een concept van geheel nieuwe statuten vast te stellen’ waarbij zelfs gedacht is ‘om het economische zwakke volksdeel den toegang tot de Vereeniging gemakkelijker te maken’. Toen is het gedon.. ik bedoel de ellende opnieuw begonnen, want de Commissie tot enz. heeft een ‘concept van nieuwe statuten’ ingediend en de eerste keer de beste dat dat concept voorkwam, kroop, door een noodlottig voorstel van een der leden, het kuiken weder in de schaal, en is er in blijven zitten, nu al twee jaren lang!

Was de Commissie tot enz. bevoegd om haar mandaat uit te breiden? Ik kan dwalen, maar ik geloof te kunnen zeggen: neen, daartoe was zij *niet* bevoegd. Uitbreiding van een mandaat kan verontschuldiging vinden in noodzakelijkheid. Maar dan moet, wat onderwerpelijk *niet* gedaan is, die noodzakelijkheid aangetoond worden, omdat vóór dien de noodzakelijkheid van nieuwe statuten nooit gebleken is.

Als de Commissie tot enz. zich bepaald had tot een voorstel om artikel 23, alsook die artikelen te wijzigen waarvan eene verandering noodig werd als samenhangende met de wijziging van artikel 23, zou de ‘reorganisatie’ al lang afgeloopen zijn. Door die noodlottige uitbreiding van haar mandaat zullen nu over allerlei artikelen, die met de hoofdzaak niets uitstaande hebben, ellenlange discussies gevoerd worden, die de aandacht van de billijke, urgente eischen zullen afleiden. En.... door het nog noodlottiger voorstel Struben, waarvan de Commissie door haar ongemotiveerde mandaatuitbreiding feitelijk de schuld draagt, zal bij de eindstemming het gansche concept misschien vallen. In elk geval zal de vervulling der eischen, die nu reeds 7 jaar traineert, weder op de lange baan geschoven worden.

Laten de afdeelingen aan dit gezeur toch een einde maken!

Laten *alle* afdeelingen van de Nederlandsche Vereeniging van dierenbescherming, nu het nog tijd is, dat wil zeggen: vóórdat de vergadering tot behandeling der nieuwe Statuten bijeenkomt, zich aansluiten om te *eischen* dat er eene wijziging kome in artikel 23, het artikel dat bezig is om de Nederlandsche Vereeniging van dierenbescherming naar de maan te helpen, zeer ten nadeele van de belangen der dieren!

DE KOCK.

Den Haag, 26 Maart 1915.

Nog iets over de Rein-Leven-Beweging.
door Johanna Steketee.

In een nummer van ‘Levenskracht’ is de redacteur weer op een schitterend nieuw idee gekomen.

Hoort hem zelf aan het woord:

- ‘Maar toch - al heb ik sinds jaren de overtuiging bezeten, dat ik zelf, ware het niet om andere beweegredenen, reeds uit Rein leven-oogpunt beslist een vegetarische leefwijs moest volgen - ik heb het nimmer zo sterk en zo dringend in 't algemeen als een bepaalde eis op den voorgrond gesteld, als dat ik mij van de noodzakelijkheid daarvan tans bewust ben geworden.

Tot dat inzicht ben ik gekomen door de opstelling van het referaat, dat ik op het onlangs gehouden Intern. Veg. Kongres heb uitgesproken, aangaande het verband tussen het vegetarisme en het Rein-Leven vraagstuk. Merkwaardig genoeg ben ik door mijn eigen referaat zelf het eerst bekeerd. (Stelt u voor, mijne dames en mijne heeren!) Geen vegetariër zijnde, kan men dus geen aanspraak meer maken een rein mensch te zijn.

Toen het af was, toen ik het als geheel voor mij had, met nog fris in mijn herinnering alle gegevens en losse overdenkingen, die in de uren van voorbereiding aan de beurt waren gekomen, toen kwam ik opeens tot de erkenning, dat ik zelf in de voorafgegane jaren ten opzichte van dit punt tekort was geschoten. Weliswaar onbewust, doch niettemin tekort geschoten. Voor het vervolg zal ik derhalve een ander standpunt innemen.

Niet enkel zal ik het vegetarisme als een bondgenoot voorstellen in den strijd tegen de onkuisheid, maar ik ga het vegetarisme van nu af noemen een **Rein-Leven-Eis**[*)].'

Allereerst zij medegedeeld, dat de schrijver de nieuwe spelling volgt.

Zelf vegetariër zijnde, zoowel uit ethisch beginsel, als uit gezondheidsoogpunt, sta ik dus weer geheel onbevooroordeeld tegenover deze nonsens.

1°. Kwam zijn eigen lezing zóó uit zijn beginselen voort, dat die hem zelf nog moest bekeeren.

Ieder verstandig mensch zal toestemmen, dat men eerst door iets wordt bekeerd en

*) Welk een waarde hebben congressen, waarop soortgelijke sprekers optreden! Dit Congres heeft, naar ik hoor, de Veg. Bew. een schade van ongeveer *f* 600. - gedaan.
Is het wonder?

er dan over gaat schrijven en niet andersom.

2°. Gooit deze Rein-leven-mensch zijn eigen ruiten in.

Wie al lust mocht gevoelen zich bij zijn beweging aan te sluiten, zal allicht denken: 'Jongens, nu moet ik eerst ook nog vegetariër worden, ik ben nu al geheel-onthouder, wat ook verplichtend is, en nu dit weer, dat wordt me te bar.'

We kunnen iemand, die zoo spreekt, geen ongelijk geven.

Volgens mij is deze onzin aldus te verklaren:

De schrijver, L.v. Mierop, is feitelijk een mislukte dominee. Nu hebben mislukte, zoowel als geslaagde dominee's, behoefte aan gehoor.

En wanneer zij niets verstandigs meer te vertellen hebben, dan beginnen zij maar onzin uit te kramen, dat het domme publiek, mits wat handig voorgezet, nog wel slikt.

Zoo herinner ik mij een anderen predikant, ditmaal een geslaagden, n.l. J. Tazelaar uit Weesp bij Amsterdam.

Bij de Rembrandt-viering, waarvoor Nederland indertijd nog al enthousiast was, wilde dit heer ook een woordje meespreken, alias meeschrijven. Hij kraamde zulke nonsens uit, o.a. dat Rembrandt doleerende was geweest, (de doleantie ontstond n.l. eenige eeuwen later) dat zijn brievenbus te klein bleek voor al de protesten daartegen.

Laten wij, auteurs, het publiek wakker schudden, opdat het niet langer zulke nonsens slikt.

Overzicht van de Week.

I. Partijdige Voorlichting.

Niet genoeg kan ik mijnen lezers wijzen op de opzettelijk-*partijdige* voorlichting onzer geheele Nederlandsche pers, waar het geldt het overnemen uit buitenlandsche couranten. Die pers toch neemt alleen over de goede en sympathieke artikelen uit de Bondgenootenpers, en daar neven de minder-gelukkig-gestelde uit de Duitsche, terwijl zij omgekeerd elken 'gruwel' den Belgen aangedaan breedvoerig uitmeet, maar zich *nooit* bezighoudt met de in Oost-Pruisen door de Russische kozakken bedreven *gruwelen,* waardoor geheel de Mazurische streek is *verwoest.* Telkens gebeurt het mij dan ook, dat mijne lezers mij d a n k e n , omdat ik voor hen citeer en uitknip uit *buitenlandsche* bladen datgene wat zij-zelven uitteraard niet lezen, enkel de Hollandsche couranten onder de oogen krijgend. Nog dezer dagen schreef eene dame mij, hoe mijn eerlijke voorlichting, juist in dit speciale opzicht, haar van lieverlede de oogen had geopend voor de *leugens* onzer pers. Ik zal dan ook getrouwelijk blijven voortgaan in dezen te getuigen vóór de waarheid, door de enkele herhaling der *feiten* zooals ze in de buitenlandsche couranten vermeld staan. En in het bijzonder zij heden den nadruk gelegd op de minne en van groote laagstaandheid getuigende wijze, waarop de Fransche pers zich dag aan dag verlustigt over de oneetbaarheid van het Duitsche voedsel, dank zij het uithongeringssysteem. Geen woorden zijn ruw en vuil genoeg voor deze zoogenaamd 'beschaafde en ridderlijke natie', waar het geldt uit te meten hoe 'gulzig' de Duitschers zijn, en hoe deze thans zijn veroordeeld tot 'varkens-voeder', 'aardappelenschillen' en nog veel walgelijker soorten van honger-stillen. Luister maar:

LE PAlN KK SUR L'AIR DE:
Au déjeuner, premier repas, Des pomm's de terr', dans un grand plat...

I

Au déjeuner, premier repas (*bis*).
Le kaiser liche un peu d' moka (bis);
Mais, du bout d' sa cuiller } bis.
Hé! la! } bis.
Qu'y trempe le kaiser? } bis
Un bout de pain KK.

II

Puis, au diner, *deuxièm' repas*,
Du chetodon[*)] *dans un p'tit plat.*
Et, quand vient le dessert,
Hé! là!
Que mange le kaiser?
Un bout de pain K K.

III

Quand vient l' souper, *dernier repas,*
Du bouillon maigre il s'enverra:
Après c' bouillon d' kultur
Hé! là!
Se mettra la ceintur'
Pour un bout d' pain K K.

IV

'*Des pomm's de terr' pour les cochons,*
Les épluchur's pour leurs patrons.'
Voilà ce que Guillaume,
Hé! là!
Dispense à son royaume
Avec du pain K.K.

*) Walgelijke soort stink-visch.

V

Chez nous, Français, pendant c' temps-là,
Tous les civils, tous les soldats
S'envoient, au nez des Boches,
Lonla!
De la bonne bidoche
Avec du pain polka!

THEODORE BOTREL.

(*Excelsior*).

Voor vertaling is dit smaad-vers niet geschikt. Maar wel kan ik het proza vertalen, waarin een ander Schadenfreude-artikel is geschreven, door Victor Borel, afgevaardigde voor het departement Vienne, voorkomend in de Nouvelle Revue. Deze 'ridderlijke' Franschman laat zich aldus uit:

Reeds is van het menu, *bij rijk en arm beide*, *geschrapt van lieverlede het kleine witte broodje*, *de boter*, *de melk*, *het versche vleesch. Wat dus overblijft is het brood KK*, *het conservenvleesch*, *worstwaren*, *gerookte visch*, *ingemaakte vruchten*, *de zomergroenten*, *en bovenal de aardappelen. Het moeten afstand doen van boter*, *en waarschijnlijk van vet*, *zal voor de Duitschers een groote ontbering zijn*, *die hun het KK-brood ongenietbaar zal maken. Zij zullen zich des te begeeriger werpen op de aardappelen*, *die waarschijnlijk bij alle maaltijden zullen voorkomen... Zij zullen zeer zonderlinge menu's moeten samenstellen*, *en zich blootstellen aan huidziekten* (spatieering is van mij,), *door aldus een zoo bloedverhittende voeding te moeten gebruiken. Maar zij zullen nog 't meest lijden onder het gemis van hun bier; meer nog dan door goede maaltijden vormen zich in de genotvolle vredes-dagen de fraaie Duitsche buiken.* (spatieering is van mij).

Is zulk een *min* artikel, zulk een weerzinwekkend *leedvermaak* over het droevigste en leelijkste wat er bestaat, namelijk het doen uithongeren van een geheele onschuldige bevolking van millioenen, waaronder ouden, vrouwen, kinderen, zieken in menigte, niet minstens evenzeer voor onze eerlijke (?) *Ned.* pers der vermelding waard als het verontwaardigd meedeelen, heel breedvoerig vooral, van een door een troepje Duitsche jongens gezongen vaderlandsch lied voor de ooren van Fransche gevangenen, als zijnde een 'onkiesch' feit! Toch vindt het Vaderland (dat nog een onzer eerlijkste en meest-neutrale couranten is) het noodig *alleen* laatstgenoemd hoogst onbeduidend feit mee te deelen in hare kolommen met het opschrift: 'Onsympathiek leedvermaak'. Natuurlijk, *hier* geldt het immers Duitschland een duw onder water te geven ten genoegen der overgroote meerderheid van anti-Duitsche abonnés.

Maar, het 'onsympathieke leedvermaak' waarvan *ik* hierboven twee staaltjes afdruk uit de ontelbaar-vele van dien aard, die dagelijks voorkomen in de Fransche en Engelsche pers, aangaande het oneetbare voedsel en de daaruit voortkomende ziekten, waartoe de Duitschers straks zullen veroordeeld zijn, dat 'onsympathieke - *Bondgenooten* - leedvermaak' het wordt *nooit* in de Holl. couranten gereleveerd.

Daarom doe *ik* het. -

Ook al kost het mij eenige abonnés, - en al moet ik leven van mijn pen!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De eerlijke Telegraaf.

Simpele overdruk uit de Nord-Deutsche Allg. Zeitung:

DUITSCHLAND EN NEDERLAND.

In een der hatelijke artikels, waarin de Amsterdamsche Telegraaf de zaak der Ententemogendheden tegen Duitschland verdedigt, veroorlooft dit blad zich een rechtstreeksche vervalsching van de uitlatingen[*)] *welke de plaatsvervangende staatssecretaris van buitenlandsche zaken in October van het vorige jaar tegenover den Nederlandschen afgevaardigde Troelstra heeft gebezigd.*

De heer Zimmerman, schrijft genoemd blad, was openhartig genoeg om te kennen te geven, dat een overwinnend Duitschland niet aan de politieke en territoriale integriteit van ons land raken, doch ons tot een economische toenadering d.w.z. tot een toetreding van Nederland tot het Duitsche tolverbond dwingen zou.

De Telegraaf speculeert er op, dat de herinnering aan wat de onderstaatssecretris werkelijk gezegd heeft, inmiddels vervaagd is.[*)] *Wij herhalen derhalve de uitlatingen van den onderstaatssecretaris, voor zoover zij op het economisch gebied betrekking hadden, en wel volgens den tekst, die in de Nederlandsche bladen is verschenen:*

'Omtrent de economische verhoudingen na den oorlog is nu nog niets met zekerheid te zeggen. Ik kan mij voorstellen, dat in aansluiting aan den oorlog een economische toenadering tusschen verschillende staten tot stand

*) *Spatieering is van mij.*

*) *Spatieering is van mij.*

komt en dat Nederland zelf het in zijn belang acht zich daarbij aan te sluiten. Maar ook in een dergelijk geval moet iets nieuws tusschen ons en Nederland niet anders dan op vriendschappelijke wijze tot stand komen.

De onderstaatssecretaris heeft dus met geen woord van dwang gewaagd, doch juist het tegendeel gezegd.

Commentaar is overbodig. Men herinnere zich alleen óók, hoe ik onlangs in de Lelie overnam het officiëel protest van onzen Ned. gezant te Parijs aangaande een door de Telegraaf verspreid *on*waar bericht. Zie Lelie van 13 Jan. ll. Overzicht v/d Week, 'Neutraliteit', waar ik schreef onder het hoofd: **Neutraliteit.**

Meermalen reeds wees ik op het groote gevaar, waarin Nederland wordt gebracht telkens door de partijdigheid van zeker deel der Ned. Pers. Thans is het reeds zoover gekomen, dat onze gezant te Parijs openlijk moet *waarschuwen* tegen de berichten van een Blad ten onzent, waarvan iedereen weet de 'onpartijdigheid' (?) en waarom:

De Echo de Paris vertelde onlangs op grond van een Telegraaf-artikel aan zijn lezers, dat de vluchtelingen in ons land onvoldoende verzorgd zouden worden.

Op last onzer Regeering is onze gezant daartegen opgekomen, door het volgende stuk in de N.-Y. Herald:

Nederlandsche Legatie,

Parijs, Maandag.

Aan den hoofdredacteur van de 'N.-Y. Herald',

Mijnheer!

Een Parijsch blad haalde dezer dagen een artikel in het Nederlandsche blad 'De Telegraaf' (Amsterdam) aan, volgens hetwelk de kampen, door de Nederlandsche regeering ter opneming van Belgische vluchtelingen ingericht, onvoldoende zouden zijn, uit een oogpunt van inrichting, voeding, en geneeskundige verpleging.

H.M.'s regeering heeft mij opgedragen, de krachtigste ontkenning tegenover deze kwaadwillige critiek te plaatsen.

Ik acht mij gelukkig, te kunnen bevestigen, dat de gezondheidstoestand der Belgische uitgewekenen zeer bevredigend is.

De verblijven zijn behoorlijk ingericht en verwarmd; slechts twee kampen, dicht bij de grens, zijn nog niet definitief gereed gemaakt wegens het voortdurende doortrekken van nieuwe aankomelingen.

De voeding is overal voldoende.

Wat dit betreft, hebben de Belgische minister, M. Van Helleputte, en baron Fallon, vertegenwoordiger van koning Albert, na een bezoek aan de kampen, de regeling geprezen, en de uitgewekenen zelven geven onophoudelijk hun dankbaarheid te kennen.

Voor de regeering en het volk van Nederland steekt er des te meer verdienste in deze hulp aan de beklagenswaardige Belgen, wier aantal ongeveer 1.200.000 bedraagt, wijl het land zeer zwaar onder den oorlog lijdt, en een leger van 350.000 man reeds gedurende vijf maanden over het geheele Koninkrijk verdeeld is ter verdediging van zijn grondgebied.

Hoogachtend

A. DE STUERS.

Gezant van H.M. de Koningin van Nederland.

(*Overgenomen uit het Vaderland).*

Hierbij zij nog opgemerkt, hoe de Telegraaf is *de* lijfscourant van de Bondgenooten-Bladen, waaruit deze alle hare onpartijdige (?) nieuwtjes over Holland dag aan dag halen. Hoe 'betrouwbaar' dit Hollandsch Blad is blijkt thans *afdoend* uit het getuigenis-zelve van niemand anders dan van onzen gezant te Parijs, *op last der regeering.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

De gedachtenwisselingen hebben ditmaal zooveel plaats ingenomen, dat ik de correspondentie - niettegenstaande er een overstelpend aantal brieven is ingekomen - heb moeten beperken tot 2½ kolom, slechts, in afwachting van het volgend nommer. Ik ging te gereeder daartoe over, waar de ged: gedeeltelijk antwoorden mijnerzijds noodzakelijk maakten, hetgeen dus evenzeer is een soort correspondentie, en waar bovendien in het voorgaande nommer bijzonder véél is geplaatst van mijn hand.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I.

De inzendster van onderstaande ged: richt het woord tot *mejuffrouw* van Haaften; waar deze heer voluit onderteekende met zijn waren naam, zij hier aan haar - en aan allen, die in deze ged: belangstellen, meegedeeld hoe de bewuste inzender in het 17 Maart nommer nl. is: de *heer* van Haaften.

Redactrice Holl. Lelie.

Aan I. Mej. L.A.A. van Haaften en II. Mevr. Hoogendijk-Hesse en verdere lezeressen en lezers der Holl. Lelie.

Zeer geachte Dames!

Sinds een viertal jaren behoor ik tot de trouwe

lezeressen der Holl. Lelie en heb nooit plaatsruimte voor een stukje van mijne hand verzocht; doch thans richt ik 't vriendelijk verzoek aan onze geachte Redactrice om ook aan mij eenige ruimte af te staan gedachtig aan de woorden van de Génestet:

'Als u het hart tot spreken dringt zoo spreek!'

Wélnu dan: Waar mej. Willy Bas in haar stuk van 17 Maart j.l. zoo gelachen heeft over het stuk van Mevr. Hoogendijk-Hesse (No. van 17 Febr. 1915) en Mej. v. Haaften in haar stuk van 24 Maart over het artikel van Mej. Willy Bas, zóó heb ik op mijne beurt het uitgeschaterd, toen ik het stukje las van Mej. v. Haaften (no. van 24 Maart).

Laat ik beginnen met een bekentenis.

Ik ben 26 jaar oud en heb reeds véél gelezen in de letterkunde van vele volken, doch nooit zulke oppervlakkige stukjes als van u beide dames die ik aan het hoofd dezes schreef.

Uit de stukken van mevr. Hoogendijk-Hesse blijkt dat HEd. van de wereld nog héél weinig gezien heeft, anders zoude zij een héél andere 'kijk' hebben op het leven en niet altijd maar doordraven op baar 'stokpaardje': *de Rein-Levenbeweging*, want die beweging is in hooge mate ziekelijk!

Ook zoude HEd. nog wel eens een lesje kunnen nemen bij mevr. Clara Donselaar geb. Carp, die in haar stuk van den *9den September 1914* ons een kijkje heeft gegeven in 't huwlijksleven van een drietal gezinnen uit den goeden stand; dat van dien aard was dat ook ik zeg met mej. Willy Bas: '*de jongelui zijn dwaas als ze trouwen, ze kunnen véél meer genieten van hun geld als zij ongehuwd blijven.*'

Ik ben in dezen brief volkomen onpartijdig, want geen dezer dames of heeren, die in de Holl. Lelie schrijven, heb ik ooit gezien of gesproken.

En nu kom ik aan mej. van Haaften. U schrijft met weinig waardeering over mej. Meta Nielsen en dat heeft mij geducht gehinderd. Volkomen juist schreef mej. Willy Bas: '*en de mooiste roosjes uit onze en uit buitenlandsche literatuur voor ons plukt en ze ons in de Holl. Lelie aanbiedt als een frisch en wèlriekend bouquet!*'

Vindt U dat nu waardeloos?

Verricht de samensteller eener bloemlezing uit onze en uit vreemde dichters geen heerlijk werk voor anderen, hoewel hij ze zelve niet schiep?

Is de samensteller eener '*Encyclopaedie*' er minder om nu hij de wetenschap van duizend *anderen* heeft verzameld en geordend?

En *Baedeker* met zijn voortreffelijke reisboeken!

Heeft hij ook niet de kennis van anderen verzameld?

En de *bibliothecaris* die met zorg rangschikt en catalogiseert wat over de geheele wereld over allerlei wetenschap geschreven werd?

Verricht deze óók niet *hóóg*staande arbeid?

En U ziet 'kleinachtend' neer op Meta Nielsen die in hare stukjes voegt wat andere schreven!

Begrijpt U nu waarom ik uw stukje in de Holl. Lelie van 24 Maart j.l. oppervlakkig noem? U kunt gerust nog met mevr. Hoogendijk-Hesse in de leer gaan bij de zoo veel jongere dames als Meta Nielsen en Willy Bas, want beide voeren voortreffelijk de pen.

U schreef: ja jonge dames vinden alléén de stukken van Meta Nielsen mooi!

Welnu, ik heb twee neven, een is arts en een advocaat. Ik heb de no's van 17 Juni 1914 en 3 Febr. 1915 (beide de artikelen van Meta Nielsen behelzende) aan hen ter lezing gegeven met verzoek aan beide om een schriftelijk oordeel.

No. 1 (mijn neef de advocaat).

'*Mijn lief nichtje! Mijn beste dank voor de gebonden no's der Holl. Lelie waarin de beide werkjes van mej. Meta-Nielsen.*

Ge vraagt mijn oordeel: Wèlnu met héél véél genoegen heb ik hare beide stukjes gelezen. Ze munten m.i. uit door keurigen vorm en bevatten menige lieve gedachte. De poëzie is heel aardig te pas gebracht en de schrijfster schijnt mij toe te zijn een lief beminlijk meisje van véél ontwikkelingsgaven. Ik hoop voor de Holl. Lelie zij nog menig stuk daarin mag schrijven en besluit daarom met de woorden:

Blijf goede God haar steeds nabij, opdat haar werk gezegend zij!'

(get.) JOHAN.

No. 2 (mijn neef de arts).

'*Lieve Kitty! Wat 'n aardige attentie mij die zoo wèlkomen no's der Holl. Lelie te zenden! Ik heb de beide stukjes van Mej. Meta Nielsen gelezen en ze ook laten lezen door een paar vrienden. Het is voor ons allen een alleraangenaamste lectuur geweest en wij vinden 't een hoogstaand, lief persoontje die goed kan stellen en juist weet op te merken. Ik zal er voor zorgen dat 't tijdschrift in mijn Leesportefeuille geregeld wordt opgenomen en inviteer je bij deze voor de eerstvolgende opvoering van* "*Pygmalion*" *van Shaw in de Stadsschouwburg. Ge hoort hier dan nog nader van.*

Wees met oom en tante zéér gegroet.'

t.à.t.

WIM.

Ik haal met opzet deze brieven aan, opdat mej. van Haaften hieruit lezen kan dat niet alleen *jonge dames* maar ook *heeren* van ontwikkeling en beschaving de stukjes van Meta Nielsen weten te waardeeren.

En wat nu de pijnlijke glimlach betreft die bij mej. van Haaften te voorschijn kwam toen ze las dat geen der vier broeders van mej. Willy Bas trouwplannen had, raad ik mej. v. H. nog eens te lezen het reeds gemelde artikel van Clara Donselaar geb. Carp en dan zal HEd. de jongelui toch niet zoo groot ongelijk geven. Ook mijne beide neven, wier briefjes ik hier afdrukte, zijn beide ongehuwd en hebben zooals zij mij meermalen verzekerden '*een heerlijk onbezorgd leven.*'. Laat mej. v. Haaften en mevr. Hoogendijk-Hesse nu maar troost vinden in de woorden van den grooten Franschman *Jean Jacques Weisz*, die eens schreef:

'*C'est une triste vérité, mais nécessaire à connaître, qu'en tout pays la grande majorité des hommes mérite peu d'estime; que les vices abondent, les vertus sont rares, la bêtise très commune, l'ignorance profonde, l'égoisme la passion dominante, et un vil intérêt le principal mobile de prèsque toutes leurs actions.*'

Freule ik ben U zéér erkentelijk voor de opname en blijf met onderscheiding uw bestendige lezeres

Amsterdam, 26 Maart 1915.

KITTY SMIT.

P.S. Ik verwijs de beide dames óók naar het artikel van *22 Juli 1914* (August de Jong).

II. Maandag, 15 Maart 1915.

Toevallig kreeg ik dezer dagen het N. Israëlitisch weekblad in handen, waarin ik vond: twee ingezonden stukken van de dames van Praag en van Son, waarin bedoelde dames beleedigd waren door eenige uitdrukkingen, gebezigd door Freule Anna de Savornin Lohman.

Mej. van Praag komt hierin wel op een bizondere manier tegenop. Ze zegt n.l. op heel sarcastischen toon: waarom zegt Freule Lohman niet *joden* in plaats van Israëlieten. *Ik* vind *ook* dat ze dit gerust mag doen, we *zijn* immers joden en dit is toch geen scheldnaam. Als Mej. van Praag er dan zoo trotsch op is tot dit volk te behooren, waarom mag men dan geen joden zeggen? Het geeft op deze manier den indruk dat zij er zich juist voor schaamt, daar zij zich die uitdrukkingen zoo aantrok.

Men zegt wel eens, die den schoen past trekt hem aan, maar de woorden van Freule Lohman gingen uitsluitend tegen de Russische en Pruisische joden en deze menschen, ik heb dit nu reeds van vele zeiden gehoord, beantwoorden precies aan de beschrijving van Freule Lohman. En waarom mag men dan, waar dit toevallig te pas komt, het kind niet bij den naam noemen. Als het werkelijk zulke vuile, vieze menschen zijn, dan is het heel gewoon dat men dergelijke menschen mijdt en zijn afkeuring er over uitspreekt; dit doen wij allen. Dat het toevallig joden zijn behoeven wij ons niet aan te trekken, en er ons zeker niet over beleedigd te gevoelen.*) Ik heb het altijd heel treurig gevonden dat deze menschen verjaagd worden, en ik zal de andere natiën niet voortrekken, maar dit moet men er bij begrijpen: er *is geen gevolg zonder oorzaak. Ik* ben er trotsch op jodin te zijn, doch niet wanneer ik aan deze menschen denk, maar wanneer ik denk aan onze kunstenaars als Israëls, Heyermans en Querido, aan onze groote mannen als Spinoza, Marx en den Duitschen dichter Heine. Of aan al de flinke menschen in het gewone burgerlijk leven, doch evengoed moet men de fouten zien, en niet direct, wanneer men maar het woord jood hoort, beleedigd zijn. Heusch Mevr. van Son, ik betwijfel het, wanneer bij *U*, als zioniste, genoemde menschen Uw huis binnen kwamen, U ze wel vol trots zou ontvangen. Zoolang men er geen persoonlijken last van ondervindt is het zoo gemakkelijk het voor de verdrukte partij op te nemen, wanneer men niet anders behoeft te doen dan mooi getoiletteerd een zionistenavond bij wonen, of wat geld schenken voor een boom te planten in Palestina of bloemetjes verkoopen waarvan de opbrengst komt ten bate der verdrukten, (dit laatste gaat in 't algemeen en niet tegen U persoonlijk). Dit is alles wel heel mooi en komt ook werkelijk wel die menschen een beetje ten goede, maar het is nog zoo heel, heel ver af van de saamhoorigheid, van de solidariteit die het Zionisme predikt. Wanneer er wel eens onrechtvaardig op de joden gescholden wordt, dan is het goed en zelfs plicht

*) Noot Red:
Dit is zéér juist gezegd en gevoeld.

er tegen te strijden, doch wanneer er fouten getoond worden en dit wordt van *alles* en *allen* gedaan, niet alleen van joden, dan doet men heel overdreven zich direct als slachtoffer aan te stellen.

N.N.

Antwoord Redactrice!

Ik dank N.N., - die mij tegelijk met dit stukje een zeer hartelijk schrijven zendt, - oprecht voor hare even ware als verstandige woorden, waaraan ik weinig anders heb toe te voegen dan dit eene: dat zij die onpartijdig willen oordeelen evengoed weten als elke Lelie-lezer of Lelie-lezeres, en als elkeen die mij-persoonlijk kent, hoe ik, wel verre van te zijn eene anti-semiete, integendeel behoor tot de beslist zeer *on*partijdiggezinden in zake de quaestie van Israëlieten. Zie ook de Lelie van 17 Maart j.l. met het daarin *her*drukte stuk: Christenen en Israëlieten (herdrukt uit den bundel Jonge Roeping, verschenen bij L.J. Veen, Amsterdam, welke is samengesteld uit verschillende Lelie-artikelen). Voor het overige, ik zeg het een anderen insgelijks Israëlitischen corr., den heer B., van harte na, die mij op dezelfde wijze particulier schreef als N.N. het bier doet in het openbaar:

'*Is het niet erg onpolitiek de weinige personen, die ons de hand boven het hoofd houden, van zich af te stooten, omdat de een of ander onder hen zijn afkeuring te kennen geeft over een groep behooren de tot de massa*, *zonder echter het doel te hebben de geheele groep te veroordeelen*'.

Mij ook lijkt dit doen van deze Israëlieten, ten mijnen opzichte, vrij onpolitiek. Maar.... aan *mijn* eerlijkheid en rechtvaardigheid ten hunnen opzichte zal deze wijze van handelen van sommigen onder de Joodsche pers even weinig veranderen als aan welke andere eerlijkheid of rechtvaardigheid mijnerzijds ook. Toen voor een paar jaar de R.K. pers het noodig vond mij uit te schelden en af te kammen, toen heeft mij dat niet doen terugkomen op mijn achting en eerbied voor R.K. liefdezusters of voor menig priester-leven, in het bijzonder wat de R K. zending aangaat. Zoo ook thans, waar het geldt de vrij-wel almachtige Israëlitische pers; zij moge er haar voordeel in zien mij uit te schelden, en van deze zaak een voorwendsel te maken om mij-persoonlijk te beleedigen, mijnentwege, dat strekt niet mij doch alleen haar-zelve tot oneer, en het zal *mij* geen vingerbreed doen afwijken van mijn eerlijk en rechtvaardig oordeel over het Joodsche volk, zooals ik het heb uitgesproken in het artikel Christenen en Israëlieten, herdruk in het 17 Maart-nummer.

Niet onaardig is het overigens hier, - nu van dit nietsje zulk een kunstmatig iets gemáákt wordt, - openlijk mee te deelen hoe ik, onmiddellijk na mijn antwoord aan *Etline van Son* te *Deventer*, ontving een d r e i g b r i e f van

een meneer v a n G e l d e r, *insgelijks* te *Deventer*, waarin hij mij meedeelde, naar aanleiding van dit antwoord, allen mogelijken invloed onder zijn geloofsgenooten - ‘w a a r o v e r h i j i n r u i m e m a t e b e s c h i k t e’, - te zullen aanwenden om mij schade te berokkenen als redactrice van de Lelie.

Ik vind commentaar beneden *mij* èn evenzeer beneden die Israëlieten, die f a t s o e n l i j k denken. -

Men kan er echter uit leeren hòe zeker soort menschen de pers weten te beïnvloeden door bangmakerij eenerzijds en door ophitsing anderzijds.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Aan den ‘Eenzame’ van de ‘Telegraaf.’

... Men ontmoet er hooggeplaatste officieren en ‘generaals die door de punthelmen worden gehypnotiseerd. Men vindt er zelfs onder de minderen onderofficieren die met de kieschheid van een koddebeier zich tot de uitvoerders maken van de geboden dier hooggeplaatste heeren...’

E. GIRAN, *de Eenzame*

(*Telegraaf*, *16 Maart Avond-ed.*)

Ik ben tot koddebeier gedegradeerd!...

Ik salueer!

Ik werk op bevel van generaals die door punthelmen enz...

Ik salueer!

- Ja Eenzame, ik weet dat Gij en de andere Telegraafapostelen een wereldhistorische zending vervult onder de *Hunnen*; dat gij bezig zijt U een monument te bouwen voor alles wat gijlieden doet voor verkrachte runderen en gerekwireerde vrouwen; dat gijlieden de blanke zielen van Joe Chamberlain en Cecil Rhodes, hierboven, in vreugdevolle beroering brengt; ik weet zelfs dat Keizer Wilhelm tegen von Hindenburg de namen ‘*Nicolaasstraat*’ en ‘*Telegraaf*’ fluisterde en booze tongen zeggen dat de Held van Tannenberg *toen* voor 't eerst verbleekte.

Nòg boozere tongen beweren dat het denkbare *Albion* Ulieden eenmaal een gedenkteeken zal bouwen van je zuiverst *Engelsch goud*, op de plaats waar eenige jaren geleden nog *concentratiekampen* stonden. En een van de relief-figuren zal vereeuwigen het merkwaardig oogenblik toen geniale! handen van den teekenaar Raemaekers een... punthelm drukte op den nobelen, eerlijken, fieren kop van *Christiaan de Wet.* Ziet Eenzame, op dat oogenblik heb ik mijn geweer gepresenteerd voor ‘de Telegraaf’ en z'n teekengenie. Dat was een dáád!

Ja het opzet van dien teekenaar is machtig - dat zegt ge goed - bijna al-machtig.

Maar zijn opzet is ook pienter, heel pienter. Want vooral dat onderschrift van de prachtteekening die de zeer *slechte* gelijkenis van generaal P. tot schoenpoetser ‘verheft’ heeft diepte van geest.

Dat onderschrift: ‘*wat vermeent gij U zóó de bemodderde laarzen te reinigen... ziet naar ons*, *(Telegraaf*) *hoeveel sneller en accurater wij de laarzen van Engeland* **schoon-likken!**’

Dat onderschrift was het schoonst.

Generaal P., die met eerlijke overtuiging van goed recht een veelgelasterde natie verdedigt, (al doet hij dat niet op zandstraatjournalistische wijze) - generaal P. zal niet voor een Telegraafpaal van den rechten weg gaan... maar de Wet, die oude groote vrijheidsheld, kon de Nicolaasstraat niet bereiken; die was op dat oogenblik in Gethsemane voor zijn benard volk.

O, de 'Telegraaf" is zoo dapper!

De 'Telegraaf' heeft maling aan 100 Duitsche legers en 'n dozijn 'dikke Bertha's'.

Schreef Alexander Cohen (sedert Alexander de Groote) niet in de feuilletonrubriek van Uw blad dat hij met een echte Browning op zak loopt om Duitschers neer te leggen? (Historisch!)

De moed van de 'Telegraaf' is gróót, zoo gróót als Albion's rijkdom aan goud.

Want werkelijk, waarachtig, er hoort moed toe een trouwen held, zoo vèr weg, den kroon van 't hoofd te slaan en er 'n punthelm voor in de plaats te stellen.

Bij God, daartoe is moed noodig!

- Uw artikel, geachte Eenzame, is au fond beschouwd nog niet zoo slecht.

Van alle Telegraaf-apostelen zijt gij dunkt me niet de minste-groote, oftewel: grootste minste.

Stuur uw copy naar een schriftkenner en hij zal u zeggen: 'oprecht, goedhartig en vervuld van liefde voor uw naaste (mits hij geen Duitscher is!)'

Maar hebt gij er werkelijk niets tegen, dat de vrienden van Duitschland ook hunne meening luide verkondigen? onder vier oogen gevraagd: meent u dat heusch werkelijk?

O die bliksems - of zijn 't minder mooie dingen? - van Lord Zeus van den Olympus in de Nicolaasstraat!

Zelfs professor Verrijn Stuart in Groningen weten ze te treffen.

Ik ben, met de kieschheid van een koddebeier, uitvoerder van de geboden der door punthelmen gehypnotiseerde generaals...

Ik salueer!

Want die zin beteekent in de Telegraaf, volgens den leer der evenredigheden, een prachtcompliment; maar doet ge nu zelf ook niet een beetje aan koddebeierij?

En heeft de zetter u misschien parten gespeeld?

Bedoelt u misschien instee van koddebeier ook Beier zonder 'kodde'?

Geeft dat geen punt méér op uw anti-Duitsch - neen - Duitschland lasterend apostelwerk?

'Ik werk op last!'

Maar Eenzame, het is niet erg netjes, om me zoo in m'n plichtmatigen arbeid aan de kaak te stellen! Want ik doe mijn plicht evenals gij.

En ik hoop mijn plicht te blijven doen. - -

Doch voor één uitdrukking in uw leerzaam artikel zeg ik u dank: - '*de vrouwelijke letterkundigen die de Hollandsche Lelie kweeken*' - zijn, volgens u, niet onder degenen die Duitschland steenigen.

Dat is schoone lof voor die letterkundige vrouwen en... lof voor Duitschland.

Zij begrijpen misschien 't best, neen ze *voelen* de geweldige grootheid van een heldenvolk dat wel zijn hartebloed wil geven voor 't Vaderland.

Echte grootheid van schier alle wereldhelden, eeuwen door, werd 't eerst door *vrouwen* begrepen.

Die zoeken bij de Lelie de nectariën: het beste deel.

Ja, die lof is dank waard!

Op last enz.

J. WATERMAN,
onder-officier.
Apeldoorn, 17-3-'15.

IV. Amsterdam, 12 Maart 1915.

Hooggeachte Freule!

Met een gevoel van ergernis hebben wij in den laatsten tijd kennis genomen van de '*onhebbelijke*' hoofdartikelen van mevr. Hoogendijk-Hesse.

Indien deze blijven verschijnen zullen wij voor Uw blad, dat wij reeds zoo lang lezen, moeten bedanken.

U hebt anders zoo'n goede staf van schrijfsters in de Lelie!

De lieve stukjes van Meta Nielsen in de nrs. van 17 Juni 1914 en 3 Febr. 1915!

Het aardige stuk van August de Jong van 22 Juli 1914; dat van mevr. Anna de Vries-Dijkstra van 28 Octr 1914; van mevr. Donselaar-Carp van 9 Sept. 1914 en van Paula Schoonhoven van 16 Dec. 1914.

Zie! het lezen *dier* stukken is een wáár genot óók al is men 't er niet altijd mede eens.

Wij hebben onder ons twaalven sinds eenigen tijd een club: '*de Gezelligheid*' en schaffen daarvoor aardige geschriften aan die dan worden voorgelezen en waarover wij dan spreken.

Doch wij *allen* (zonder uitzondering) hadden een groote antipathie tegen *toon, vorm* en *inhoud* van de stukken van mevr. Hoogendijk-Hesse.

Ik dacht dat na de afstraffingen door August de Jong, Meta Nielsen en Paula Schoonhoven zij haar onaangenamen toon zoude matigen.

Want inderdaad: de Holl. Lelie moet een *genot* zijn om te lezen en geen ergernis zooals de aanmatigende stukken van mevr. H. - H.!

De heele 'rein-leven' beweging komt ons *ziekelijk* voor daar ze onnatuurlijk is.

'die vrouwen zijn geen vleesch
noch visch
'Wie daarmede gaat trouwen
Trouwt met zijn begrafenis!

zong Speenhoff terecht!

Meta Nielsen heeft door haar lief stukje van 17 Juni '14 ons de oogen voor Alfred de Musset geopend. Wij hebben al zijn geschriften aangeschaft en genieten van die heerlijke lectuur!

Mag ik mijn stukje besluiten met twee zijner gedichtjes, opdat ook anderen ervan kunnen profiteeren?

I.
Dans un objet aimé qu'est ce que done que l'on aime?
Est ce du taffetas ou du papier gommé,
Un bracelet d'or - un peigne parfumé?
Non, ce que l'on aime en vous Madame
C'est vous-même.

II.
Créature d'un jour qui 't agites une heure,
De quoi viens tu te plaindre et qui te fait gèmir?
Ton âme 't inquiète et tu crois qu'elle pleure:
Ton âme est immortelle, et tes pleurs vont tarir,
Tes os dans le cerceuil vont tomber en poussière,
Ta mémoire, ton nom, ta gloire vont périr
Mais non pas ton amour, si ton amour t'est cher,
Ton âme est immortelle, et va s'en souvenir!

Dit is andere lectuur dan waarop mevr. H. - H. ons tracteert!

En zij eischt nog wel van ons:

1°. Wij moeten haar *lezen*

2°. Wij moeten haar *herlezen*

3°. Wij moeten het *bestudeeren!*

Iemand die dàt eischt (zie Holl. Lelie 3 Maart) moet heel iets anders presteeren!

Laat mevr. H. - H. gerust de pen voorgoed neerleggen! Niemand ter wereld die er iets bij verliest en laat zij dan denken aan de woorden van Beets:

‘Geen goed besluit berouwt, al doet het pijn,
‘Het goede is uit God! gezegend zal het zijn!

U vriendelijk dank zeggende voor de opname, met veel liefs en hoogachtend

Het clubje ‘*de Gezelligheid*’.
Namens het Bestuur
WILHELMINA KRAMER,
Secretaresse.

Antwoord redactrice.

In antwoord op het bovenstaande zij mej. Kramer meegedeeld, dat *dreigementen* altijd op mij een omgekeerde uitwerking hebben. Wil zij, om welke reden ook, voor de Lelie bedanken, mijnentwege. Wil zij op een of anderen grond iets daarin zien gewijzigd of veranderd, dan laat zich daarover redeneeren, mits zonder dreigementen. Op *dreigementen* antwoord ik onvoorwaardelijk: ik zal zelve wel beoordeelen hoe ik zal redigeeren en laat mij niet beïnfluenceeren door *dreigementen.*

Zooveel voor den toon van dit schrijven ten opzichte van mij-zelve. -

Wat den overigen inhoud aangaat, die is beslist onrechtvaardig tegenover mevr. Hoogendijk-Hesse. Men moge het al of niet eens zijn met deze, men moge hare artikelen vervelend of interessant vinden, dat is een quaestie van persoonlijken smaak, maar, niemand die eerlijk is kan haren beschaafden toon ‘onhebbelijk’ noemen noch iets ‘onhebbelijks’ aantoonen in den inhoud harer zakelijke stukken. Daarom is deze aanval op haar zoo onverdiend mogelijk. En, indien ik hem nochtans opneem, dan is het alleen omdat hij is geteekend, en omdat ik elkeen recht geef zijn of haar opinie te zeggen, mits - bij zoo persoonlijke aanvallen als deze - geteekend voluit. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V.

Hooggeachte Redactrice!

Met groote belangstelling neem ik steeds kennis van den inhoud van Uw blad, al krijg ik het als medelezer in leesgezelschap wat laat. (Zoo ligt op 't oogenblik voor mij 't nummer van 1 Jan. '15).

Vooral Uw eerlijk en moedig verdedigen van het Duitsche volk heeft mijn onverdeelde sympathie. Ook ik meen, gezien onze geschiedenis en den

loop der hedendaagsche gebeurtenissen volgende, dat wij in Duitschland niet onzen vijand hebben te zien en ik schaar mij volkomen aan Uw zij, wanneer ge de partijdigheid van enkele onzer bladen zoo scherp veroordeelt.

Maar meer nog dan Uw gevoelen tegenover Duitschland, heeft mij het proces in Uw eigen ziel getroffen, waarvan ge zoo eerlijk getuigenis aflegt.

Gij ook, al begrijpt ge nog niet, hebt U gebogen, en ge gelooft. En temidden van het krijgsrumoer en den onvrede op aarde is er in Uw ziel *vrede* gedaald en straks komt er naar we hopen *blijdschap*, een blijdschap, die alle verstand te boven gaat.

Uw ziel heeft in berusting zich neergelegd en ge hebt U gevoegd bij hen, die zingen:

> Wij zoeken te zamen het Leven,
> Het heerlijke Leven omhoog.

en Hij, die gezegd heeft: 'Zoekt en gij zult vinden,' Hij zal ook U verder geleiden. Een kind van zooveel gebeden zal niet verloren gaan.

En mag ik U nu een vraag doen? Een vraag die ik aan een eerlijk karakter als 't Uwe des te geruster doe. Deze is: Wilt Ge nu ook *onbevangen* het Calvinisme beoordeelen? Zie, in Uw 'Terugblik' van 6 Jan. trof het mij weer zoo, smartte en bedroefde het mij, dat de oude haat tegen het Calvinisme nog steeds in U woont en dat, vergun me dat ik 't zeg: ten onrechte.

Gij noemt daar, naar aanleiding van een antwoord van een Uwer familieleden, het Calvinisme: *steil*, *koud*, *hard*, *egoïstisch*, en ik *begrijp* het, dat ge zoo schrijft en voel den diepen weemoed Uwer ziel bij het hooren van zulke taal. Niet waar? dan sterven de kleine zaadjes van geloof, welke trachten te ontkiemen in stille zoekende gemoederen.

Maar een dergelijk antwoord is niet dat van het Calvinisme, maar van een zich noemende Calvinist. Uw familie zit U nog in den weg, bij het zuiver beoordeelen, en ik bid U, leer daar nu eens van afzien. Uw vader, toch ook een Calvinist, zei zulks toch niet. En in de belijdenisschriften van het Calvinisme staat het zoo anders. Hoor slechts: Geef ons, dat we U recht kennen en U in al Uw werken, in welke Uwe almachtigheid, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt, heiligen, roemen en prijzen en dat wij al ons leven, gedachten, woorden en werken alzoo schikken en richten, dat Uw Naam om onzent wille niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde.

En op een andere plaats heet het:

Geef dat wij en alle menschen onzen eigen wil verzaken en Uwen wil, die alleen goed is, zonder tegenspreken gehoorzaam zijn.

En nog elders:

Wil ons, arme zondaren, alle onze misdaden en ook de boosheid, die ons altijd aanhangt, om des bloeds Christi wille niet toerekenen, zooals wij ook dit getuigenis uwer genade in ons bevinden, dat ons gansche voornemen is, onzen naaste van harte te vergeven.

Me dunkt, als zóó een Calvinist spreekt tot zijn God, dat U hem niet steil, hard en koud kunt noemen.

En als hij belijdt, dat het niet genoeg is, wanneer we onzen naaste niet dooden, maar 'God verbiedende den nijd, haat en toorn, gebiedt dat wij onzen naaste

liefhebben als ons zelven en jegens hem geduld, vrede, zachtmoedigheid, barmhartigheid en alle vriendelijkheid bewijzen, zijn schade, zooveel als ons mogelijk is, afkeeren en ook onzen vijanden goed doen', dan zult ge hem toch geen egoïst noemen, maar één, die in allen ootmoed het bevel zijns meesters zoekt te volbrengen en Zijn voetstappen te volgen. - -

Ik wil niet mijn best doen om U tot het Calvinisme te 'bekeeren'. Vrede en zaligheid is alleen bij Hem, die gezegd heeft: 'Komt herwaarts tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt en Ik zal U rust geven.'

Maar ik zou zoo gaarne zien dat Gij met Uw groote gevoel voor eerlijkheid en recht ook ten opzichte van het Calvinisme een gelijk standpunt gingt innemen en het niet in de eerste plaats gingt beoordeelen naar wat sommigen ervan maken. Geloof me, ook onder de strenge Calvinisten zijn zulke ootmoedige, teere, warme, liefdevolle zielen, dat hun omgang is als het zachte lentekoeltje, dat de bloemknoppen doet openen en de kleine zaadjes doet ontkiemen tot heerlijk godgewijd leven.

W.B. GANZEVOORT.

Zwolle, Maart. 1915.

Antwoord Redactrice.

Geachte Heer.

In antwoord op Uw zeer gewaardeerd schrijven zou ik U willen vragen: 1ste Sluit niet reeds het zich noemen naar Calvijn in een *zonde* tegen 'Gods Woord,' waar Paulus-zelf heeft gezegd dat wij ons niet mogen noemen naar dezen of dien, maar alleen naar *Christus?* (Ik meen in de brieven aan de Kor:). 2de Vindt gij dat het 'Christendom' der voorgangers-Calvinisten, mijn oom Jhr: Mr. A.F. de Savornin Lohman, en de anti-revolutionaire leider dr: Abraham Kuyper, ook maar iets geméén heeft met het verzoenende en vergevende Christendom dat Christus, hun 'Heiland' (met hun lippen) **eischt?** 3de Kent gij de op gegevens in de archieven berustende *bewijzen* van Calvijn's heerzuchtig leven en streven in de stad Genève, bekrachtigd door zijn schandelijke vervolging van Servet en door diens marteldood. Zoo niet, dan ben ik zeker dat gij na kennismaking met deze *bewijzen* U niet zoudt *willen* noemen naar zulk een man. Mijn vader, door U terecht als oorspronkelijk calvinist aangehaald, (niet in zijn láátste levensjaren,) las deze bewijsstukken, vroeg, met zijn eerlijke, oprechte christen-natuur, aan dr: Abraham Kuyper hoe deze ze kòn rijmen met hetgeen Gods-Woord gebiedt, en kreeg ten antwoord: 'Och, U moet zulke boeken liever niet lezen.'! En ik-zelf heb mijn oom gewezen op dezen gruwel in Calvijn's leven, en kreeg een dergelijke uitvlucht ten antwoord: ''t Zal wel niet wáár zijn'. (Terwijl elkeen van de bewijsstukken kan kennis nemen in het archief-zelf te Genève.) -

Wáárom ons, indien we willen leven naar

'Gods woord,' noemen naar een Calvijn of een Luther of naar wien ook!? Ik herhaal, in den Bijbel-zelf wordt dit immers uitdrukkelijk verboden. En ik voor mij voel in bepaaldelijk Calvijn's leven noch leer ook maar iets van dat milde, dat vergevende, dat verzoenende, dat m.i. elken *waarachtige* godsdieristigen mensch eigen behoort te zijn, te meer waar hij is een voorganger en stichter van een richting. Met zeer vriendelijken dank voor Uw woorden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI.

Geachte Redactie!

Gaarne had ik voor het onderstaande een plaatsje in de 'Lelie':

In het no. van 16 Dec. j.l. komt een stukje voor van Mevr. Meijer-Schoonhoven, naar aanleiding waarvan ik wel iets zou willen zeggen.

Het geval van Mevrouw M. is geloof ik een bizonderheid. Het heeft meer iets van een roman of zelfs van een sprookje. Ik ben ook gehuwd en gelukkig. Maar mijn man spreekt tot mij niet van z'n goede fee, en ik behandel hem ook niet als een verwende jongen. Sommige vrouwen schijnen zelf ook van meening te zijn, dat de mannen met onderscheiding en verschooning behandeld moeten worden. Ik zou willen vragen: waarom? Zijn zij zoo zwak naar lichaam en geest of zoo te beklagen; waarom mag de eene echtgenoot niet weten wat den ander deert? Overigens heb ik geen dienstbodenquaesties, omdat mijn meisje haar werk goed doet. Zou dat misschien ook in de behandeling liggen, en dan: wij zijn zelf ook niet volmaakt, dus kunnen het evenmin en minder van een ander vergen.

De zachtheid waarvan de Gènestet spreekt, is goed tegenover het zwakkere en minder bedeelde b.v. armen, ongelukkigen en dieren, maar tegenover den man moeten wij karakter toonen en hebben, d.w.z. oprechtheid, trouw en eerlijkheid en bovenal moet het huwelijk door wederzijdsche hoogachting en liefde gesteund worden. Dan wordt men gelukkig!

Veel meer moesten ouders de karakters hunner kinderen vormen, door medelijden, oprechtheid en andere edele eigenschappen aan te kweeken en zelf te beoefenen.

Voor lichaam en verstand wordt tegenwoordig heel wat gedaan, maar wat doet men voor het onvergankelijke van den mensch! De meesten denken alleen maar aan de gezondheid van het lichaam en geld verdienen, en gelooven dan, wanneer ze hun kinderen een goede positie verschaft hebben, dat alles klaar is. Maar daarmee is hun *geluk* niet verzekerd. Dat merkt men vooral in dezen tijd van materialisme en winstbejag. Algemeen is er een zoeken naar geluk en liefde, welke men dus niet veel vindt tegenwoordig. Gelukkig dat die onvoldaanheid bestaat, het bewijst weder dat de mensch aan het aardsche alleen niet genoeg heeft.

Met beleefden dank voor de plaatsing en hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw dw. drs.

W.M.E SMIT-VAN DE WALL.

Noord-Scharwoude, 23 Mrt. 1915.

VII. Aan den Heer P.J. de Bruïne Ploos van Amstel.

Het is voor mij altijd een groote teleurstelling wanneer menschen - en vooral dezulke welke door maatschappelijke positie en ontwikkeling over 't algemeen worden aangezien als staande ver boven 't gewone publiek - worden aangezien als lui ‘die het kunnen weten’ in 't openbaar, op spottenden toon, cynische beschouwingen ten beste geven over iets wat een ander, volgens zijn beste weten, meent te moeten steunen en vooruithelpen.

Zijn de menschen dan over 't algemeen nog niet laks en oppervlakkig genoeg dan dat ze door zulke bespiegelingen nog meer moeten worden verhard in hun sleur en ongeloof in eenige verandering ten beste?

Is de oorlogstoestand van heden dan niet monsterachtig genoeg, dat daartegen moet worden geageerd, zoo krachtig als maar eenigszins mogelijk is?

Waar nu de Heer de Bruïne Ploos van Amstel zoo duidelijk ziet waarin de Anti Oorlog-Raad en Europeesche Statenbond te kort schieten aan practisch handelen, daar zou ik genoemden Heer willen toeroepen: richt U dan een betere en radicaler werkende bond op inplaats van af te breken zonder meer en U zoudt een goed werk doen, terwijl U nu door dit schrijven diegenen aanmoedigt, zij het ook indirect, die ten allen tijde de dingen liefst laten zooals ze nu eenmaal zijn. Nu moet U niet veronderstellen dat ik mij direct alle schoons beloof van de verschillende vereenigingen voor de Vredesbeweging en me verbeeld dat van ons handjevol Nederlanders zooveel kracht zal uitgaan.

O neen, 't is maar al te waar dat juist goede dingen altijd tergend langzaam tot stand komen, doch het is mij een levensbehoefte te veronderstellen dat uit *het goede* toch altijd iets goeds moet voortkomen te eeniger tijd. En al hebben wij vaak door levenservaring vele van onze jeugdidealen moeten verliezen, het geloof en vertrouwen in edele drijfveeren en hoogstaande eigenschappen bij enkele menschen, onverschillig van wat geloof en politieke kleur ze zijn, mag men nooit geheel prijsgeven. Zoo behoort dan naar mijn bescheiden meening ieder hoogstaand en weldenkend mensch sympathie te gevoelen voor wat er in elk streven goeds en edels is, ondanks aanklevende gebreken en doet men beslist kwaad, in 't openbaar te smalen op iets wat in dien geest begonnen is.

Niet *afbreken* maar *opbouwen* zij vooral in dezen ernstigen tijd het wachtwoord. O, ik weet wel dat wij vrouwen niets te reclameeren hebben; met ironie zoudt U misschien ontdekken dat desalniettemin zoovele *vrouwen* zich juist bij de A.O. Raad aansloten, hoogst waarschijnlijk uit aandrang op die manier dan toch iets uit te voeren in hun toestand van ontoerekenbaarheid en onmondigheid, waarin de man - of wil men liever - de wet haar plaatst. Nog nooit heb ik dit laatste zoo goed gevoeld als thans, in de allereerste plaats als moeder van dienstplichtige jongens, zoodat, wanneer ook wij nog ongewenscht in den Oorlog worden betrokken (wat U ook

nog haast aanbevelenswaardig vindt) ik ook als zoovelen zal worden genoodzaakt, het beste wat ik heb te offeren aan deze 'Wereldverdwazing' zooals Mr. H.G. Dresselhuys, Voorzitter der A.O.R., de Oorlog zoo terecht noemt. Want wat is een beter woord voor Oorlog? Ziet ieder helderdenkend mensch niet in dat door *vechten* toch nooit een geschil is uit te maken?

Heeft misschien de overwinnaar *gelijk* omdat hij sterker is, of de overwonnene *ongelijk* omdat hij niet zooveel menschen en oorlogstuig bezit? En toch beweren allen te strijden voor hun *goed recht*?

Ergo: Oorlog is onzin!

En voor zulk een onzin geven wij dan onze kinderen, waarvoor wij als ouders verantwoordelijk zijn!

O, ik ben niet van zins voor dienstweigering te pleiten, ik vind het, nu de oorlog er toch eenmaal is, maar 't verstandigste dat men zich zoo mogelijk maar aan de omstandigheden aanpast, ze neemt voor 't geen ze is, n.l. het natuurlijk gevolg, (straf zou men ook kunnen zeggen) van alle sleur en laksheid waarmee men tot nu toe steeds die dingen in zijn beloop heeft gelaten.

Ik vraag alleen maar: zal het nu altijd zoo blijven, of moeten wij ons nu eindelijk eens opmaken om tot betere toestanden te geraken? Verreweg de meesten zullen toch met mij inzien dat de tegenwoordige menschenmoord iets is uit den booze, iets is waartegen nooit genoeg kan worden geprotesteerd, iets is waarvoor ieder mensch zich dient te schamen, iets is waarvan ik niet begrijp hoe iemand daarvan de verantwoordelijkheid *kan* dragen. Welk laatste dan ook gelukkig nog niet het geval schijnt te zijn (getuige het steeds op een ander werpen der schuld).

Ruzie en verschil, haat en nijd zullen er in de wereld wel altijd blijven, doch ik kan niet inzien dat er geen weg bestaat om deze dingen te beslechten op andere manier. Laat een massamoord toch even onbestaanbaar en strafbaar zijn als gewone doodslag en laat het toch uit éénzelfde oogpunt worden beschouwd. O, ik weet wel dat ik niets nieuws verkondig en niets zeg wat voor mij al niet door velen is gezegd en gedacht, doch is het nog niet altijd beter te getuigen dan maar Gods water over Gods akker te laten vloeien? En nog beter dan getuigen is *doen.* Laten wij dan *doen,* allemaal waartoe we in staat zijn, om de Vredesbeweging vooruit te helpen en mogen hoogstaande mannen en vrouwen zich niet door spot en kleineering laten weerhouden, machtige bonden in dien geest te organiseeren!

Is het al niet erg genoeg dat 1900 jaar na Jezus' leven menschen, die zich naar Hem Christenen noemen, nog altijd niet hooger staan en zoo'n oorlog nog bestaanbaar is in onzen tijd? O meneer de B. Pl. v. A. wellicht vindt U mijn epistel ook lächerlich, zult u het zelfs als een goedkoop surrogaat van Prof. v. Vollenhoven beschouwen, doch ik hoop en vertrouw dat er in dezen tijd genoeg anderen zijn, ook in het buitenland en niet het minste onder de oorlogvoerende natiën, die, als ze tot kalm oordeelen in staat zijn, de tijd wel degelijk gekomen achten om eindelijk eens doeltreffende middelen te beramen, opdat zoo'n Oorlog, m.a.w. 'door vechten en dooden van onschuldige menschen tot zijn doel te geraken', ten eenenmale als onzinnig en menschonteerend voor altijd onmogelijk wordt gemaakt.

Dat voor dit doel alle rechtschapen menschen het hunne mogen doen!

Ik ben slechts een eenvoudige vrouw, zoodat mijn naam U niet zal interesseeren en teeken dus slechts als

VIII. On-hollandsch.

In de Telegraaf van 4 Maart jl. Avonduitgave, tweede blad, geeft de hooggeleerde heer prof. Hector Treub een uitvoerige beschouwing van wat *pro-hollandsch* is.

Lezen we zijne meening over Duitsche beschaving: kunst, wetenschap en techniek, dan houden wij het hart vast, wanneer wij eraan denken, dat wij eenmaal naar zulk dom en bevooroordeeld geschrijf beoordeeld worden.

Minstens diende toch een Nederlandsch hoogleeraar te weten, dat er een breede zoom van ons land is, wier bevolking in taal, karakter en gewoonten even dicht bij den Pruis staat als de Oostfries en de Westfaler.

Ik zal geene plaatsruimte vragen om zijn hooggeleerde op al zijne gedachtengangen te volgen, hoe gaarne ik dit zou doen. Ik zou gaarne zeggen wat *on-hollandsch* is, beschouwd van het standpunt van den Nederlander, die aan den grond zijner voorouders en zijne geschiedenis is gehecht.

On-hollandsch is om van Uw hoogverheven standplaats met steenen te werpen naar lompe, kleine luiden, die trachtten te smokkelen of een uitvoerverbod te ontduiken, omdat U beroering brengt in het buitenland door zulke gevallen breed uit te meten en daar *ten onrechte* den indruk vestigt, alsof vermaningen tot het volk noodig zouden zijn nààst de rechterlijke straffen.

On-hollandsch, omdat - naar Gij wel weet - het noodig is om de aandacht aan ernstiger zaken te wijden.

On-hollandsch, omdat Gij het eigen landgenooten aandoet, die door den rechter zwaar genoeg zullen worden gestraft.

On-hollandsch, om, terwijl Gij pro-hollandsch en neutraal wilt vereenzelvigen, Uwen landgenooten voortdurend den wensch wilt inboezemen van een Duitsche nederlaag. Omdat.... wij anders minstens Staats-Vlaanderen aan Duitschland zouden verliezen.

Hebben zij, die andere sympathieën hebben dan de Uwe, zóó in het openbaar en ophitsend geschermd met den tegenhanger, dat Engeland en Frankrijk - zij mochten dezen oorlog winnen - ons Zeeland en een stuk van Noordbrabant konden afnemen en het aan België geven, als zijnde voor hen de meest goedkoope vergoeding en hun tevens het voordeel biedende, dat de Schelde geheel kwam in handen van hun bondgenoot?

Zulke dingen, hooggeleerde heer, bespreekt geen rechtgeaard Nederlander in het openbaar

of het moest zijn om Uwe gevaarlijke volksmisleiding te bestrijden.

Laten wij, Nederlanders, die aanspraak maken op ontwikkeling, voorzichtig en zakelijk zijn in de voorlichting van landgenooten, opdat zij zich in benarde omstandigheden, in tijden van redeloosheid, radeloosheid en reddeloosheid, niet tegen ons keeren.

De geschiedenis toont ons vaak herhalingen.

Breda.

W. VAN VEEN

Civiel ingenieur.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Een noodkreet van de nationale verloting van kunstvoorwerpen.

Van Jhr. Mr. Dr. W. Roëll, voorzitter van de Nationale Tentoonstelling en Verloting van Kunstvoorwerpen ten bate van het Koninklijk Nationaal Steuncomité, ontvangen we een circulaire, die weinig minder is dan een noodkreet.

Er bestaat gegronde vrees, dat het aantal uitgegeven loten bij lange na niet verkocht zullen worden.

Vanwaar toch die weinige werkzaamheid en kooplust?

De prijzen zijn inderdaad schitterend en het aantal prijzen is bijzonder groot.

De tentoonstelling gaf een waar museum te zien van *meesterwerken uit de oude en nieuwe schilderschool*, bovendien een weelde van *oud porcelein*, waaronder stukken van hooge waarde, *kostbare meubelen*, heerlijke voortbrengselen van *nationale kunstnijverheid.* Volgens deskundige schatting bedraagt de waarde niet minder dan *honderdduizend gulden.*

Nog nooit is in Nederland een liefdadigheidsverloting van dit gehalte gehouden.

H.M. de Koningin, H.M. de Koningin-Moeder en Z.K.H. de Prins der Nederlanden gaven herhaaldelijk blijk van Hunne hooge belangstelling. De meest bevoegde deskundigen regelen de werkzaamheden en het toezicht.

Het doel, om met de opbrengst *zeer behoeftige landgenooten te steunen*, moet ieder sympathiek zijn.

Zeker, er is heel veel gevraagd, maar het is ook waar, dat we gespaard zijn gebleven voor de gruwelen van den oorlog, die behalve lichamelijke jammer en ellende, aan velen het honderdvoud zou gekost hebben van wat nu aan liefdadigheid is betaald.

Het *hoefijzerverbond*, dat niet zonder succes meewerkt, roept nog eenmaal ieder op om een paar weken nog aan het werk te gaan.

Huisbezoek, *overal*, kan alleen afdoende hulp verleenen. Ieder, die als medewerkster aan het Hoefijzerverbond bekend is, kan *loten in dépot* krijgen en de overblijvende terugzenden.

Wie koopen kan, zende een postwissel.

Doe het vooral dadelijk.

De trekking staat voor de deur. Deze kan niet langer uitgesteld worden.

De rijk geïllustreerde catalogus, een waar kunstwerk, kost 50 cent.

Het geïllustreerde correspondentieblaadje van het Hoefijzerverbond wordt gratis op aanvrage toegestuurd.

Loten worden gaarne gezonden door
A.C. BOS,
Kantoor Hoefijzerverbond, Egmond aan Zee.

Varia.

Nog eens madame Derwel.

Naar aanleiding van een artikel in een vorig nommer over het pracht-corset van madame Derwel, 19 Anna Paulownastraat, dat wordt gedragen door eene onzer bekendste actrices, wordt mij van verschillende zijden gevraagd naar den prijs. Het strijdt tegen de gebruiken dien hier openlijk te noemen. Dit echter kan ik mijne lezeressen verzekeren dat zij bij mevr. Derwel *goed* terecht kunnen in *alle* prijzen. Dat hangt af van het model dat zij kiezen, ook echter van haar eigen figuur, en ook van de stof en de afwerking. De goede coupe echter, en de moeite die madame Derwel zich persoonlijk geeft, die blijven precies hetzelfde zoowel wat de duurdere als wat de goedkoopere corsetten aangaat. Maar, het spreekt vanzelf alle waar is naar zijn geld. Een goed corset, met echte baleinen, en geheel naar den eisch van den tegenwoordigen tijd, is uitteraard duurder dan een goedkoop gewoon model; daarvoor echter blijft het ook steeds zijn vorm behouden, en blijft het onder alle omstandigheden goed en gemakkelijk zitten. Vele mijner lezeressen schreven mij dit getuigenis met dank.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Kunsten en Wetenschappen.

De kerkeraad contra het tooneel.

De Magistraat van den Haag verleende op 24 Maart 1783 vergunning aan Martinus Corver, om, te beginnen na Paschen en ‘tot kennelijk wederzeggen’, een Nederduitsche Schouwburg te mogen houden.

Corver was geen onbekende, en zijn schouwburg evenmin, want de Stedelijke regeering had hem reeds op 21 Juli 1766 een terrein in de Assendelftstraat verhuurd voor *f* 300. - met verlof om aldaar een schouwburg te stichten.

De tijdsomstandigheden waren echter in 1783 niet te best, en misschien wel daarom en om de bedestonden, welke gehouden wer-

den voor den Engelschen oorlog, moest Corver een nieuwe aanvraag doen.

De toestemming viel vooral niet in den smaak van den kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Gemeente in den Haag, en we zien dan ook in Burgemeesterskamer op 23 April 1783 binnenstaan eene commissie uit het gezegde college, terwijl de drie burgemeesters versterkt werden door het bijwezen van den schout.

Van de predikanten Muilman en Jorissen, vergezeld door den ouderling de Kempenaar, deed de eerste het woord.

Uit naam van den kerkeraad verzocht hij, ‘dat uit het midden van deze plaats mochten worden geweerd alle comediën, tooneelspeelen en vertooningen, en inzonderheid de Nederduitsche Comedie zoo nadeelig en schadelijk, als welke de vreeze Gods uit het herte verbannen, en geijle lusten aankweeken met verdere bijvoeging, dat, schoon het wel een waarheid is, dat er een stilstand van wapenen plaats heeft, echter diergelijke buitesporigheden, als onbetaamlijk zijnde, behoorden geweerd te worden’.

De kerkeraad had het tot zijn plicht gerekend dit onder de aandacht van Hun Edel Achtbaren te moeten brengen.

De Heer van Noord wijk repliceerde.

Hij gaf tot antwoord, ‘dat deze deputatie zijnde gekomen, nadat reeds bij den Magistraat was geresolveerd een Nederduitschen Schouwburg te permitteeren, daarover dus geen verdere deliberatie, noch veel minder alteratie kan plaats hebben’.

Reeds in 1782 had de kerkeraad een zelfde poging gedaan.

Immers oordeelende, vooral ter gelegenheid van de invoering der bedestonden, dat in tijden van verootmoediging ‘de tooneelspeelen die tot dartelheid ontlokten’, onvoegzaam waren, besloot het college het geheel ophouden der tooneelspelen te verzoeken, ja men ging zelfs zwanger van het voornemen om den steun in te roepen van Prins Willem V.

Dit liep door tot in 1783, en, hoewel er conferenties waren gehouden van Hof en Magistraat, hebben we gezien, dat de poging totaal mislukte.

We meenen hierbij te moeten vermelden, dat alle eeuwen door de kerk tegen het tooneel heeft strijd gevoerd. Nu immers ook.

De actie van 1782 en 1783 is een proeve uit vele.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Oud-Gemeente-archivaris.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve

geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Mevr. H. (recept voor brievengaarder). - Hartelijk dank voor Uw moeite. Ik heb veel dienst gehad van de ontvangen inlichting. Ook voor Uw begeleidend schrijven dank ik U zeer; wel verre van te veel van mijn tijd gevergd te hebben, beweest gij mij een vriendelijkheid Uwerzijds, terwijl Uw slotwoorden aan mijn eigen adres zeer door mij worden op prijs gesteld. -

J.H.D. - Inzake het gratis schenken van jenever aan onze Indische soldaten staat Uw tegenspraak tegenover de verklaring welke een hoofdofficier van het Ind. leger mij-persoonlijk meedeelde. Volgens hem werd elken ochtend (op Atjeh) op de nuchtere maag een of meer borrels aangeboden aan officieren en manschappen. Intusschen, gij spreekt ten stelligste tegen, maar laat er dan *letterlijk* op volgen:

Het voedings-tarief te velde schrijft weliswaar voor: 2 borrels jenever per dag, volgens een kleine maat, *doch stellig nooit op de nuchtere maag*, *en dan zoo verdeeld dat 1 borrel 's morgens en 1 's avonds genuttigd wordt.*

Waar gij dan verder schrijft zelf het voorbeeld te hebben gegeven van het niet te gebruiken, en op het milieu wijst waaruit deze soldaten meestal voortkomen, zoodat zij nochtans niet luisteren naar goeden raad, daar meen ik dat Uw tegenspraak veel meer berust op Uw persoonlijke opvatting dan op feiten. Het *feit*, dat 2 borrels zijn toegestaan, dat erkent ook gij. En mijn zegsman, die zeer vele jaren op Atjeh was, kan dus in de practijk andere toestanden hebben bijgewoond dan gij. Het komt hier slechts aan op mijn ook door U tenslotte toegegeven beschuldiging aan onze *regeering*, dat zij twee borrels gratis per dag toestaat, dus m.i. den reeds van huis uit uit een weinig-belovend milieu voortkomenden Indischen soldaat aanmoedigt tot en africht op alcohol-misbruik.

Ik noem het ‘veroveren’ per-se *moorden*, want,

wij christelijke natiën, beter-gewapend, uitgerust met alle moderne soorten van uitvindingen, gaan er op uit om meer of minder wilde volks-stammen te berooven van hun vrijheid, en tot onze koloniën te maken. Dit is een moorden op groote schaal, en zonder éénig recht, waarvoor ik veel minder excuus vind dan voor het om den broode moorden van b.v. de auto-bandieten. Alle koloniseerende natiën zijn auto-bandieten in het verfijnde genre. Dat de militair slechts de uitvoerder is van de staatkunde zijner regeering, geef ik U volkomen toe, zoodat ik ook niet hem-persoonlijk aanval, maar wèl de staatkunde der 'christelijke' natiën veroordeel. Overigens vind ik Uw redeneering de gewone onlogische. '*Hadden wij Atjeh niet genomen, dan had Engeland het gedaan.*' Dus, indien ik een beurs zie liggen, door mijn arme buurvrouw verloren, dan moet *ik* hem maar stelen, want, anders zou een derde haar opnemen, die óók die beurs zag vallen? Van een *particulier* zoudt gij zulk een redeneering eenvoudigweg gemeen en laag vinden, indien echter een 'regeering' hetzelfde doet, ten koste van duizenden en duizenden menschenlevens, dan mag het, en is het zeer natuurlijk! Terwijl gij het uit *zelfverdediging* en zelfbehoud 'schenden' der Belgische neutraliteit door Duitschland vermoedelijk heel leelijk vindt. En toch geldt het bij koloniseeren geen *zelfverdediging* maar *veroveren.* Ik verheug mij overigens bijzonder dat gij, als militair, het met mij eens zijt, dat de 'eer van den Belgischen koning' geenszins meebracht toe te laten de verwoesting van zijn land en van de welvaart van zijn volk. - Juist wat gij van bevoegde zijde verneemt, dat zeggen óók de Duitschers: België had een Bondgenootschap met Frankrijk en Engeland, en kòn dus niet anders dan voor deze zijn lieve vrienden de kastanjes uit het vuur halen. Juist daarom zeg ik mijnerzijds dan ook dat koning en regeering *dom* handelden. - Neen, over het militarisme denk ik nog steeds als vroeger. In het bedoelde artikel wordt m.i. de quaestie van zelf-verdediging in het binnenland verward met militarisme, Tegen oorlog, en het daaruit voortvloeiende militarisme, blijf ik per-se. Maar, dat er zoo iets moet zijn als een gewapende orde, dat geef ik U toe.

C.G.J. - Misschien verbeeldt Uw briefje 'geestig', misschien wil het 'hatelijk' zijn, misschien, wat ik voor Uw gezond verstand niet hoop, is het ernstig bedoeld, in elk geval ging het in de papiermand.

J.H. - Als 'geregeld lezer' zal dit antwoord U niet ontgaan. Uw stuk - waarmede ik het niet eens ben - zou ik nochtans onpartijdigheidshalve terstond opnemen indien gij Uw naam er onder hadt gezet. Maar, voor dergelijke *naamlooze* aanvallen tegen Duitschland, zult gij bij de Telegraaf en bij consorten stellig terecht kunnen, nooit of te nimmer bij mij.

A.C. - Indien ik Uw schrijven niet mag publiceeren, dan is het moeilijk U te antwoorden zonder in duistere taal te spreken voor anderen. De corr. is gemeen-goed, en moet dus begrijpelijk blijven. In hoofdzaak verwijs ik U naar mijn artikel in het 17 Maart-nommer ll: getiteld: Christenen en Israëlieten en verder naar de ged: in dit nommer door N.N., met bijschrift van mij. - Ik vind overigens dat deze zaak nu meer dan genoeg is besproken en behandeld. Plaatsgebrek gebiedt mij dus het hierbij te laten. Ik heb mijnerzijds niets bij of toe te voegen aan de bovenvermelde artikelen, die ik meen van a-z.

Mevr: A.R. - Principieel laat ik mij niet in met het zoeken van 'goede tehuizen' voor katten of honden ten behoeve van hen die gaan verhuizen, en die dan gemakshalve een ander komen lastig vallen met hunne beklagenswaardige huisdieren. Indien Uw moeder een poes heeft, dan vind ik het een *schande* dat zij haar wegdoet terwille eener verhuizing! Ziedaar mijn meening. Aan een dier heeft men zeer zeker evenveel verantwoordelijkheid als aan een mensch of kind dat men tot zich neemt. Want, voor dezen bebestaan nog wetten die hen beschermen, voor de dieren niet. Laat Uw moeder daarover eens *ernstig* nadenken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Rectificatie.

Naar aanleiding van een in het 17 Maartnommer. *overgenomen* ingez: stuk in het Vaderland, bevattend de meedeeling hoe er binnen een maand een buitengewone algemeene vergadering zou gehouden worden van de Dierenbescherming (naar aanleiding der reorganisatie nu *zeven jaren* aanhangig) schrijft mij Jhr: Engelen, Secretaris dier reorganisatie-commissie:

De vergadering van 'binnen een maand' is niet een A.V. maar eene Commissie-vergadering. Deze wordt a.s. Zaterdagavond (27 *Maart*) *gehouden. Wanneer de A.V. zal te beslissen hebben hangt volmaakt in de lucht!*

Op verzoek van Jhr: Engelen deel ik dit hier mede. Of de hh: leden der afd: zullen ingenomen zijn met dit slotbericht?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest Oorlogsliteratuur door Anna de Savornin Loman, getiteld: I. De economische oorlog, rede uitgesproken te Groningen, 1 Febr: 1915, door Dr. C.A. Verrijn Stuart. II. In Oorlogstijd. Uit het Dagboek van Stijn Streuvels, nog wachten, alsmede zeer vele corr: nog in manuscript zijnde.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

7 April 1915.
28ste Jaargang.
No. 41.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Lentezon en Wereldzon.

De lang-verwachte lentezon,
Die, als geen ander, gouddraad spon,
Als rag zoo fijn en teeder,
Was eindlijk weder opgegaan,
Brak door de neev'len heen zich baan,
Scheen over de aarde weder.

En 'k opende mijn vensters wijd,
Om al die zonne-heerlijkheid,
Vol vreugde in te halen;
O bron van licht en warmte kom,
Schijn over de aarde heen alom,
Met warme, gouden stralen.

Maar, toen de zon zoo stralend scheen
En alles lachte om mij heen,
Scheen plots mijn vreugd verdwenen,
't Was of ik zag, intenser zag,
De wreedheid van deez' lente-dag,
En stille moest ik weenen.

- - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -
O Algeest, Almacht, Wereldzon,
Des Leven's Licht en Liefdebron,
Verlicht het menschenharte,
't Hart van Uw kind, dat geestlijk blind,
Den weg naar Liefde en Licht niet vindt,
En dwaalt in rouw en smarte.

O neig Uw stralend Aangezicht
Naar de aarde heen, geef licht, geef licht
Aan grooten en aan kleinen;
Dan... zielevensters open, wijd,
Voor al die Zonne-heerlijkheid,
En 't donker zal verdwijnen.

J. v. REES - v. NAUTA LEMKE.

De Oorlogsjammer.

Nu we metterdaad leven als onder den donder van het geschut, past het wel ernstig te overwegen of aan die groote ellende in 't vervolg niet meer paal en perk ware te stellen. De bladen geven niet alleen zooveel mogelijk nieuws over den woedenden krijg, doch wijden ook beschouwingen over den oorlog als zoodanig. Nu is het niet onze bedoeling een ingewikkeld betoog op te zetten temidden van al die meeningen en raadgevingen. Een heel eenvoudig woord zij het slechts, dat, ware het beeld niet te vermetel, als baken in zee dienst moge doen.

Het is ons opgevallen, dat het Chr. beginsel ongeveer als van nul en geener waarde wordt geacht ter tempering van de gruwelen. De practijk pleitte schijnbaar daarvoor. Maar is niet een verkeerde uitlegging daaraan schuldig?

Wanneer Christus zegt: ‘Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar 't zwaard,’ dan behoeft een letterlijke opvatting den oorlog als 't ware niet in de hand te werken. Immers wijst Hij met dit zeggen op den strijd, die Zijn verschijning zou opwekken. Doch dit moet juist ook bij de internationale verhoudingen tot een prikkel zijn om den strijd niet in een vechtpartij te doen eindigen, maar veeleer door de macht der rechtspraak van een hooger rechtsgezag te doen beëindigen.

Het komt mij voor, nu wij den oorlog in onze onmiddellijke omgeving aan den gang hebben gezien, dat we met onze gedachten en meeningen over den geweldadigen krijg te veel teren nog op verouderde opvattingen. De oorlog wordt op school, in de geschiedenisboeken en in de pers te veel behandeld als een soort ridderlijke en edele strijd, terwijl we aan die Middeleeuwsche tournooiverheerlijking moesten ontwend zijn. Er is voorts zoo'n groote wijziging gekomen in de gruwelmachines, die gebruikt worden om levend en dood materiaal te vernietigen. 't Mooie, dat men misschien nog kon vinden aan een strijd van man tegen man, is er zoo veelszins af.

Ik geef toe: bewondering kan wekken een leger, dat in orde is; men kan respecteeren de intellectueele kracht, die noodig was om dat alles zoover te brengen. Maar moesten groote menschen iets dergelijks niet aan het kinderspel overlaten? Zijn zij, met rede begaafde wezens, die tot hun verstand zijn gekomen, nu juist de aangewezen personen om, ten einde een doel te bereiken, van dergelijke gruwel-middelen gebruik te maken? Stelt men zich eigenlijk wel voor, dat oorlog beteekent moord op groote schaal?

Soldaatje-spelen is aardig wanneer kinderen zich als spel er mee vermaken.

Om in ernst op die wijze de krachten te meten, gelijk het in den modernen oorlog toegaat, is op zijn zachtst genomen belachelijk voor wie weet wat dat krachten-meten inhoudt.

De diplomatie zit totnogtoe te veel in netten gevangen, die op machtsverhoudingen zijn gebaseerd. Daarin moet de verandering komen, dáár moet groote schoonmaak worden gehouden.

Wie de gedenkschriften van den beroemden staatsman en diplomaat von Bismarck leest, bewondert ongetwijfeld de genialiteit, waarmee hij de belangen van zijn land behartigt. Toch ziet hij in diens onvermoeid bezig zijn slechts een regeling van de machtsverhouding van zijn eigen land tot de omliggende landen, waarbij het *de* kunst is geheim of publiekelijk zijn land zooveel mogelijk bondgenooten te bezorgen.

Was niet juist 't bestaan van dergelijke bondgenootschappen een oorzaak mede voor 't ontstaan van den wereldkrijg, dien wij nu beleven?

Wil een land koloniën, laat hij ze trachten te koopen, maar zinne het niet op middelen om door middel van de kanonnetjes met geweld 't begeerde te verkrijgen. Ik weet wel, wij menschen vinden dikwijls iets moois in de krachtsinspanning, maar weegt het veroorzaakte leed op tegen de behaalde winst?

Menschen als Nietsche verheerlijken de kracht, zijn juist daarom zoo te keer gegaan tegen het Christendom, wijl het 't opnam voor 't zwakke en ellendige.

Wordt 't woord van den Christus: ‘Steek uw zwaard in de scheede, want die het zwaard trekken zullen door het zwaard vergaan,’ niet voor onze oogen bewaarheid?

Het nationaliteitenvraagstuk speelt onge-

twijfeld in den oorlog een rol, ofschoon de machtsverhoudingen der volken den doorslag geven. Dáárom is het te doen, om de grootste macht, ze worde dan verkregen op welke wijze ook.

Op 't stuk van den oorlog moet de wereld zichzelf herzien.

Er wordt zooveel geschermd met het woord Cultuur, beschaving en vooruitgang.

Ware het niet gewenscht zich de vraag te stellen of de volken met den modernen oorlog wel op den goeden weg der Cultuur zijn, de beschaving dan genomen in den hoogsten zin van het woord?

Evenals in 't maatschappelijk leven 't vuistrecht en 't lynchrecht door de geordende rechtspraak zijn vervangen, zou het ook niet hoog tijd worden de oorlogspractijk tusschen de volken te vervangen door het recht van arbitrage?

Misschien vinden sommige deze gedachten te pacifistisch getint, maar worden zij ons niet opgedrongen door ons verstand en door ons Christelijk gevoel?

De oorlog toch is een hel. Wie er bij tegenwoordig was kan niet anders getuigen. Moeten we daarom niet met alle macht die in ons is ons werpen op de verwezenlijking van een ideaal, dat ongetwijfeld prijzenswaard is en een reuzensprong zou zijn in de richting van den waren vooruitgang?

Mogen er al velen, zooals o.m. Steinmetz en Roosevelt, gelijk hij zegt in zijn autobiographie, beweren: de oorlog kweekt allerhande menschelijke deugden: als moed, vastberadenheid, geestdrift, uithoudingsvermogen, enz., moge de physieke en intellectueele, benevens (de som van) alle moreele kracht van een volk in den oorlog in oefening komen, - desniettemin kunnen bij nader inzien de middelen niet door den beugel.

Behoud van kracht en arbeidsvermogen is een gebiedende eisch in tegenstelling met de gewelddadige vernietiging.

De oorlog kan ons leeren, dat veel in den toestand der volken en veel in de bestaande maatschappij wijziging behoeft. Het ware te wenschen er wat meer oorspronkelijke gedachten opbruischten ter oplossing van bedoelde problemen en er niet in gedachteloosnawauwelen heul en troost werd gezocht, hetgeen ook in de wetenschappelijke wereld maar al te veel geschiedt.

Weliswaar is de publieke opinie door geschriften van graaf Tolstoï, van baronnesse Bertha von Sütner, door een voorbeeld als van den Amerikaan Carnegie en tallooze anderen reeds jaren aaneen bewerkt, doch niet zoo spoedig wordt het soldaatje spelen afgeleerd. Men verwarre intusschen niet dit hier genoemde doel met 't aandringen op behoorlijke verdedigingsmiddelen, zoolang de bestaande publieke meening is van kracht.

Iemand zeide mij onlangs het gevaar te zien in 't bestaan van die overgroote wereldrijken, verbrokkeling tot een aantal kleine landen zou een vooruitgang z.i. zijn. Nu leert wel de geschiedenis den val van die wereldrijken, ofschoon zij in hun bestaan een taak vervulden. De gedachte van beperking is nochtans niet kwaad. Bij overmatige bemoeiing wordt zelfs een wereldrijk zoo licht topzwaar.

Moge de Christelijke gedachte der naastenliefde in den vervolge steeds meer veroordeelen een oorlogspraktijk enkel om machtsuitbreiding en mogen de Regeeringen der volken in de erkentenis van één God van orde eerder eene oplossing zoeken in eene onderlinge regeling der verhoudingen dan in een kemphanengevecht met vlijmscherpe sporen, waarop de hedendaagsche oorlog gelijkt.

De Cultuur, de beschaving en de vooruitgang zouden er wel bij varen en 't Christendom zou hier in waarheid triumfen kunnen behalen.

De invloed van 't volk door middel van de Parlementen ware als practisch middel mede aan te bevelen.

J.B. NAAKTGEBOREN.

Overzicht van de Week.

Dezer dagen zag ik toevallig in een of andere courant, hoe onze Koningin gedurende haar verblijf in Amsterdam o.a. óók een bezoek heeft gebracht aan een der twee Tehuizen, door freule Elizabeth Boddaert opgericht voor verwaarloosde kinderen.

Over die Tehuizen, en over het nuttige werk der stichtster, heb ik 't reeds meer dan eenmaal gehad in de Lelie, zoodat ik daarover nu niets zal zeggen. 't Bezoek echter der Koningin bracht mij in herinnering, wat freule Boddaert-zelve mij vertelde van een ander bezoek ten harent, of, liever gezegd, in haar ‘Tehuis’, gebracht door de Koningin-Moeder.

't Geen freule Boddaert mij daaromtrent beschreef trof mij namelijk zeer, als een uiting van fijngevoeligheid onzer Koningin-Moeder. En ik vroeg en verkreeg daarom hare toestem-

ming om een en ander te publiceeren. Maar, er is zooveel belangrijks en ontzettends gevolgd daarna, dat het tot hiertoe in de pen bleef - totdat thans dit bezoek onzer Koningin bij freule Boddaert mijn geheugen opfrischt. -

Wel, ik-zelve ken het Tehuis waar de Koningin-Moeder is geweest, - met een heel steile, smalle trap, alles behalve geëigend voor 'koninklijke' bezoeken. De jongens hadden H.M. aangeboden een door hen vervaardigd fluweelen kussen, (geloof ik), en van de meisjes bestond het geschenk uit een eigen gevlochten mandje - dat freule Boddaert met orchideeën had doen vullen. - Het was zomer, en Koningin Emma droeg, behalve deze twee geschenken, die ze niet aan hare hofdame overreikte, óók nog een parasol en een waaier. Haar, met dat alles beladen, die steile ongemakkelijke trap te laten afdalen, dat scheen freule Boddaert zoo onbeleefd toe dat zij - van twee kwaden het beste kiezende - de etiquette verbrak door zelve het eerst het woord te richten tot Hare koninklijke bezoekster, met de bescheiden vraag Haar van mandje en kussen te mogen ontlasten. -

- - Doch zie, wat was daarop het lieve en fijngevoelige antwoord, met dien innemenden glimlach gegeven, waardoor de uit het Duitsche Rijk tot ons gekomen Duitsche prinses van Waldeck Pyrmont terstond alle Hollandsche harten veroverde sinds meer dan 25 jaren:

'*O neen*, *lieve freule*, *want ik ben er juist op gesteld die geschenken zelve te dragen. Den kinderen zou het stellig teleurstellen indien ik dat niet deed.*' -

Ziet gij, waarde lezers, ik weet wel dat men dergelijke 'lievige' verhaaltjes wel meer dan eens leest of hoort, waar het vorstelijke personen geldt. Ik ben echter steeds wantrouwig ze te gelooven, indien ik niet weet of ze wáár zijn, dan wel werden verzonnen tot bladvulling. In dit geval echter heeft freule Boddaert-zelve mij het bovenstaande verteld, zoodat er aan de waarheid van 't verhaal voor mij geen twijfel bestaat. -

En dan is er nog iets. In vele 'lievige' verhaaltjes van dien aard kan men nagaan hoe de vriendelijke en wellevende gezegden der vorstelijke personen *van te voren* behoorden tot het programma dat ze hadden af te werken, b.v. waar het ambulance-bezoeken geldt, of hospitalen-bezichtigingen, wanneer het natuurlijk voorgeschreven plicht is iets liefs te debiteeren. - Hier echter kon de Koningin-Moeder niet *vooraf* vermoeden hoe freule Boddaert Haar zou aanbieden de bewuste geschenken van Haar over te nemen; mitsdien kon dus óók haar fijngevoelig antwoord niet vóóraf zijn geprepareerd door den een of anderen hofdignitaris.

En ziedaar waarom ik het tooneeltje hier beschrijf; het teekent m.i. het *wezenlijk* méévoelen onzer Koningin-Moeder waar het geldt zich te geven aan anderen. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Lees buitenlandsche Bladen. I.

Zooals de meeste mijner lezers en vooral lezeressen zullen weten, zal er in de laatste dagen van April hier ter stede een internationaal vrouwen-congres voor den vrede plaats hebben. Er is, onder overgroote belangstelling, dezer dagen een bijeenkomst gehouden op de Witte Brug ter bespreking van een en ander, waar mevrouw Muysken-Kapteyn en Dr. Mia Boissevain het woord voerden op even gematigde als onpartijdige wijze. De laatste dame, die meer de practische voorbereidende

werkzaamheden behandelde, vertelde o.a. ook van de tegenwerking zoowel als van de instemming ontvangen uit de oorlogvoerende landen. Zij las vele brieven voor van in het bijzonder Engelsche instemming, en sprak óók van een door sommige Duitsche vrouwen gegeven verklaring van *niet* te willen meewerken. Thans lees ik in het Fransche Blad *Excelsior* het volgende, dat ik letterlijk vertaal:

In Holland.

Men bericht ons dat een internationaal vrouwencongres ten gunste van den vrede zal plaats vinden in April in Amsterdam.[*)]

Het congres zou voornemens wezen aan de oorlogvoerenden de voorwaarden te vragen waaronder zij bereid zouden zijn den oorlog te staken, en vervolgens de basis vaststellen van een toekomstigen toestand van arbitrage, waardoor oorlogvoeren onmogelijk zou zijn.

Wij verzekeren onze lezeressen, dat de Fransche feministische vereenigingen zich zullen onthouden van eenige deelneming aan dit congres, en dat zij zullen weigeren, zooals zij vanaf het begin van den oorlog deden, aan eenige vredesmanifestatie deel te nemen zoolang er nog één vijandelijk soldaat in Frankrijk en in België is te vinden.

*) *noot van mij, redactrice: Dit is een fout; het congres zal in den Haag zijn.*

Ik weet niet met welk recht 'la Vie feminine', dat, als onderafdeeling van het Dagblad Excelsior, hier spreekt namens de 'Fransche feministische vereenigingen' aldus optreedt. 'La Vie feminine' staat onder hoofdredactie van Valentine Thomson, dochter van den Franschen minister. In elk geval echter, of deze hier haar neus voorbijpraat, of niet, betreurenswaardig en afkeurenswaardig in èlk geval is deze *on*vrouwelijke verklaring in hooge mate. En het is met te méér vreugde dan ook dat ik kan verhalen hoe dr. Mia Boissevain vertelde van niet minder dan 30 Engelsche vrouwen die wèl zullen komen, evenals van 10 Duitsche, terwijl zij óók de overkomst van Fransche en Russische en Oostenrijksche afgevaardigden meldde. Dit congres moge geen practisch nut hebben wellicht, het is nochtans een van *plicht*, omdat het zich verzet tegen den gruwel van den oorlog, omdat het ons-vrouwen verzustert, en bovenal omdat het getuigt van ons goed recht dáár mede te spreken, waar de mannen buiten onzen wil of toedoen vermoorden en verwoesten onze welvaart en ons geluk. Mevrouw Muysken-Kapteyn heeft dit alles zeer goed uiteengezet in haar toespraak, en ik voor mij sluit mij aan van ganscher harte bij deze beweging, uitgaande van vrouwen uit neutrale zoowel als oorlogvoerende landen, vóór den vrede en tegen den gruwel van den oorlog.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

Duitschland heeft nu eenmaal den *naam* van het militarisme. 'Duitschland voedt zijn kinderen vanaf de wieg op tot soldaten,' - aldus de gewone onbewezen beschuldiging.

Wie echter vond uit voor *kinderen* het padvindersuniform met het *militaire* bijgedoe, wie anders dan de *Engelschman:* Lord Roberts, de onderdrukker van Transvaals-vrijheid.? En, als ge heden ten dage *Engelsche* modeplaten opslaat, the Queen, Ladies Pictorial, enz., wat vindt ge dan als *kinder*-modes: militaire blouses, jongetjes in khaki, met uniform-petten op; speciaal bij huwelijken, welke de Engelschen in hunne modejournalen steeds uitvoerig vermelden met den naam van bruid, bruidegom, en bruidmeisjes, enz., zijn de aanwezige *kinderen*-pages thans bijna zonder uitzondering gekleed als officieren, highlanders als militair, enz., enz.

En, wat doet nu ondertusschen Duitschland, dat Duitschland dat van al dit soort kinderachtig gedoe den *naam* heeft? 'Die Wahrheit' deelt het volgende mede, door het politieambt te München bevolen:

In den laatsten tijd vermeerderen steeds de gevallen dat grootere en kleinere jongens in uniform gekleed op de straat loopen, en zelfs het ijzeren kruis en militaire onderscheidingen dragen. Deze handelwijze is onpassend, en daarom worden de ouders uitgenoodigd hunne kinderen niet in uniform te steken.

De in de bakermat van het militarisme, namelijk in Berlijn verschijnende, Wahrheit voegt aan deze Beiersche politie-verordening toe:

Het zou zeer wenschelijk zijn dat deze ongepastheid overal op dezelfde energische manier werd behandeld. Indien de ouders van zulke kinderen zoo weinig smaak bezitten van zoo iets mooi te vinden, dan moet hun op een andere manier aan het verstand worden gebracht, dat andere menschen hierin iets aanstootelijks vinden.

Zoo is Duitschland hier metterdaad degene die het voorbeeld geeft door bij politieverordening, af te keuren in waarheid het den kinderen tot soldaatje-spelen aanmoedigen, waarin heden ten dage Engeland, Frankrijk, Nederland, enz., een wáár blijk van vaderlandsliefde schijnen te vinden. Terwijl dit soldaten-spelen door kinderen even bespottelijk is als weerzinwekkend.

Maar toch... Duitschland heeft den nàám van het ‘aankweeken’ van militarisme, zelfs reeds in jonge kinderen.

Wie heeft de *daad?*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Humor.

Heusch, dat gebeurt je niet alle dagen dat je op bed ligt met hoofdpijn, en dan, een ‘verslag’ lezend, begint te schaterlachen ondanks 't dubbel pijnlijke gevoel in je hoofd bij die beweging.! - -

En dat is mij gebeurd toch!

Ik lag namelijk overdag in mijn bed, zooals ik 't wel eens meer moet doen voor mijn hart. En ik had hoofdpijn. En ik had niets om te lezen. Of, liever gezegd, ik gevoelde nergens lust in, want er ligt op mijn slaapkamer steeds een heele stapel lectuur binnen mijn bereik. -

Brengt Marie mij de post met eenige brieven, enz.

Waaronder óók het droogste van alle bestaande lectuur geméénlijk: een ‘verslag’;

ditmaal getiteld: Mededeelingen van den Anti-trekhonden-bond.

Ik ben lid dezer zeer nuttige vereeniging. Ik sloeg het verslag op, eigenlijk gedachtenloos. -

Doch ziet, nauwelijks was ik met lezen begonnen of ik herkende in den geestigen stijl, in de heele wijze van het verslag in elkaar zetten, dien zin voor humor, die den meesten Nederlanders geheel en al ontbreekt, tengevolge van welk gemis zij dadelijk kwaad worden indien een enkele uitzondering op den regel wèl is toebedeeld met deze gelukkige gave.

Geen wonder dan ook dat Jhr. de Kock, de Voorzitter van den Anti-trekhonden-bond en de schrijver van de bovenbedoelde ‘Mededeelingen’, het, - blijkens zijn eigen geestige onthullingen daarin, - hard heeft te verantwoorden bij allerlei terstond over het minste geringste in hoogst-ernstige zwaarwichtige woede ontstekende dames en heeren.

Hij maakte het er naar dat zij boos zullen zijn - dat moet men erkennen, - want, wie tot zijn slachtoffers behoort, die kan het er mee doen.! Daar is b.v. eene dame die haar lidmaatschap op niet zeer redelijke gronden opzei, en, zooals dames gewoonlijk doen, terstond een vinnige briefkaart schreef toen ze daarop tot betaling van het in èlk geval nog verschuldigde jaar-bedrag werd uitgenoodigd. Hemeltje, wat wordt die juffrouw voor den lap gehouden! Ik heb, hoofdpijn inbegrepen, tot tranen toe gelachen om die bladzijden. Maar ik dacht meteen: 't Is beter Jhr. de Kock tot vriend te hebben dan tot vijand.

Neen, eigenlijk is *dat* niet juist! Zijn spot is niet vijandelijk, hij is alleen bijtend. Hier is ook trouwens geen sprake van een daad die vijandschap zijnerzijds zou verdienen, enkel van een die gerechten spot uitlokt. Laat mij daarom liever zeggen: het is verstandig te zorgen dat men Jhr. de Kock geen reden geeft tot *spotten.* - Want, dan is men goed af! Anderzijds, wáárom schrijven de menschen hem ook terstond zulke dwaze vinnige briefkaarten en bedankjes, als die welke hij als Voorzitter ontving, vinnigheden waartoe, blijkens zijn uitlegging, niet de minste reden bestond, en die dus een man met zijn humor bedeeld *moeten* uitlokken tot allervermakelijkste verslag-bladzijden. Ik zal de personen die dergelijke humoristische afstraffingen over zich brachten hier niet openlijk noemen, wil liever aanhalen den raken uitval over de rechterlijke macht, welke aanval kort en bondig zegt 't bespottelijke van al dat bewierooken, bij begrafenissen, pensioneeringen, enz.

Zeker! onze Rechters zijn volkomen intègre, *niemand twijfelt daar aan. En ook zeer knap zijn ze*, *dat is bekend*, *en kan men altijd lezen bij hun installatie of pensioneering. Maar toch*,

Ihre Saucen, *die oft so fettig sind,*

Sind unerquicklich für das Menschenkind!

Met een páár woorden is hier leuk de draak gestoken met de ‘knapheid’ onzer rechters. Op een andere plaats, als Jhr. de Kock meedeeling doet van hetgeen in verschillende bladen werd geschreven vóór of ten gunste van den Anti-trekhonden-bond, haalt hij ook de Holl. Lelie aan, en zegt, een drukfout bedoelende:

De Hollandsche Lelie zegt:

Wat de Anti-trekhonden-bond wil, *waar hij dat wil*, (*zette de zetter van de Hollandsche Lelie in plaats van waarom; bittere ironie uit de drukkerij! waar? waar*

anders dan in trekhonden-Nederland, *want ons Vaderland is vrijwel een unicum op dit gebied!*) *waarom hij dat wil*, *hoe hij dat wil.*

Is dat tusschenzinnetje niet kostelijk, waarin hij des zetters drukfout handig gebruikt om even op de droevige *waarheid* te wijzen, hoe ons land een *unicum* vrijwel is in zake trekhondenmishandeling.

Ik zou echter veel liever nog willen aanhalen de rest van deze hoogst-amusante 'Mededeelingen van den Anti-trekhonden-bond', want zij tintelen van leven en humor. Alleen, wijl het personen geldt wil ik hunne namen hier niet prijsgeven; zij kunnen het er so wie so reeds mee doen. Alleen dit wil ik zeggen: welk een hemelsbreed verschil met de gewone soorten van droge en elkaar onderling bewierookende verslagen, waarop andere hoofdbesturen ons vergasten - met het gevolg dat zulke verslagen bij iedereen onmiddellijk in de prullemand verdwijnen. Hier integendeel leest ge dóór van a-z enkel omdat de stijl zoo amusant is, en juist dáárdoor krijgt ge óók meteen kennis van datgene wat de Anti-Trekhonden-bond wil en doet. Ziedaar dus het *nuttige* vereenigd met het *aangename.* Waarlijk, men zou reeds enkel en alleen om de 'Mededeelingen' te ontvangen gaarne lid worden van dezen Bond, want immers, voor één gld. koopt men gewoonlijk de kat in den zak als men humoristische lectuur zoekt, en beklaagt zich dus die uitgave achterna. Hier echter steunt men een goed doel, en wordt meteen kostelijk geamuseerd - *en* leert en

leest heel veel wetenswaardigs over de afschuwelijke misdaden in zake het verfoeilijke trekhonden-stelsel en de volmaakt doellooze zóógenaamde wetten die bestaan om de arme dieren quasi te beschermen - en welke nóóit worden uitgevoerd. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Anonym.

M.J. de B. alhier zendt mij het onderstaande schrijven, met een uitknipsel uit de Matin, geteekend: *Un mobilisé:*

Hooggeachte Redactrice!

In de laatste nummers van de Lelie, las ik in het 'Overzicht van de Week' eenige artikelen van uw hand over het uithongeringssysteem door de Bondgenooten aan Duitschland toegepast, waarin U dat systeem ten zeerste laakte. Ik veroorloof mij hierbij een artikel (uit den 'Matin' geknipt) te voegen, en zou graag vernemen wat U daarover denkt.

Wat mij aangaat, ik vind dat die mobilisé toch wel gelijk heeft.

U bij voorbaat dankend, bied ik U, geachte Redactrice, de verzekering mijner hoogachting.

M.J. de B.,
Nassau Dillenburghstraat,
Hier.

Ik wil hem of haar die dit schrijft antwoorden hetzelfde wat een mijner vrienden *mij* antwoordde toen ik hem een overigens wèl geteekend artikel uit Le Matin aanhaalde:

'De Matin' - zei hij, (een inwoner van Amsterdam,) schouderophalend, - - 'dien stel ik, en elk fatsoenlijk mensch, gelijk met de betrouwbaarheid van de Telegraaf.'

Zoo ook denk *ik* er over. En zeker geldt dat in nog dubbele mate voor alles wat daarin anonym wordt geschreven en meegedeeld en verteld, in zake den oorlog door 'ooggetuigen', 'betrouwbare personen', 'mobilisé's', enz., enz. Is het niet keuken-praat van 't allerminste allooi wanneer b.v. zelfs een fatsoenlijk Blad zooals het Vaderland zich niet schaamt onder hare redactie-kolommen deftig af te drukken:

Een neutrale schrijver over duitschland.

LONDEN, 29 Maart (*Reuter*). - *Een aanzienlijk neutraal persoon, die zeer goed op de hoogte is van de Duitsche opvattingen en meeningen, publiceert een belangrijk artikel in de Morning Post over de oorlogskansen, zooals hij die heeft leeren kennen gedurende zijn laatste bezoek aan Duitschland.* (Volgt dan een Engelsch-gekleurd praatje).

Let wel, dat dit een *Engelsch* bericht is, gehaald uit een *Engelsch* Blad, en dat dus natuurlijk overvloeit van allerlei 'onthullingen' over Duitsche en Berlijnsche toestanden, - - terwijl de schrijver-zelf naamloos blijft. Mij doet zulk anonym geklets

steeds aan op de wijze van het *misselijke* gelaster dat in de wereld komt doordien '*De neef van mijn vrouws zuster*, *die het weer van zijn broers vriend heeft*' het heel stellig weet te vertellen, hoe de vork in den steel zit. Enz., enz. Als ik particulieren, mannen en vrouwen, op die wijze hunne naasten zie en hoor bekladden, dan vind ik hen *verachtelijk*, en dat vind ik óók alle die Bladen die *anonyme* gruwel- en andere oorlogs-beschouwingen opnemen, zonder dat ook maar eenige contrôle is, of kan, worden uitgeoefend aangaande de *bron* waaruit het verhaal kwam. -

Zooveel dus voor de praatjes van 'Un mobilisé'; met die *anonyme* praatjes laat ik mij even weinig in als met particuliere lasterpraatjes van anonymen aard over wien of wat ook. Maar wel zou ik M.J. de B., die naar het schijnt den Matin leest, willen vragen hoe hij of zij denkt over het *schandaal* door een hooggeplaatst Fransch militair begaan (Desclaux), in zake het stelen op groote schaal van levensmiddelen bestemd voor het leger, om ze toe te zenden aan zijne maîtresse, de schatrijke mevrouw Béchoff-David, eigenaresse van het bekende wereld-mode-huis in Parijs. Zulke dief-'militairen' heeft Duitschland niet aan te wijzen, voor zoover ik weet, zulke schobbejakken, die aldus de soldaten maandenlang bestelen op de lafhartigste wijze, om een schat- en schatrijke, maar innig-gierige maîtresse te voorzien van schapenbouten, koffie, rijst, enz. De voorlezing der minnebrieven van dit edele tweetal, de geheele wijze waarop dit weerzinwekkend schandaal, juist in deze ernstige tijden, is behandeld in Parijs als een mondain pretje, het teekent m.i. het *lage* peil waarop de Fransche 'cultuur' staat, in tegenstelling met de Duitsche. En, al is Desclaux-zelf streng gestraft met eerverlies en tuchthuis-straf, wat te zeggen van de 'verzachtende omstandigheden' aangevoerd door de rechters (?) voor de integendeel in geen enkel opzicht te excuseeren madame Béchoff-David, met hare weergalooze hebzucht bij zóóveel rijkdom, en ten koste van het leger! Evenals madame Caillaux en madame Steinheill is ook zij gespáárd op

alle mogelijke wijzen-om de intieme intrigues, waarvan het koppelende Parijs léét. Ziedaar de Fransche 'cultuur', *ik* prefereer de Duitsche, inbegrepen de militaire strengheid en orde die heerschen in Duitschland, en die ik voor mij meer op prijs stel dan onze Hollandsche lamlendigheid zijdens politieagenten, trekhonden-martelingen ten aanschouwe der onmachtige of onwillige politie, straatjongens-beleedigingen den vreemdelingen aangedaan, enz., enz.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Van het dagelijksche leven.

Restaurant-Royal, hoek Kneuterdijk Vijverberg, den Haag, het telkens van eigenaar wisselende, maar altijd opnieuw druk-bezochte afternoon-tea-restaurant van die Haagsche wereld, die op zulke plaatsen als deze stéédsis aan te treffen. - - - - -

Zooals gewoonlijk tegen 5 uur stroomt het zóó vol, dat telkens groepjes aan den ingang zich verdringen, geduldig wachtend op een plaats die zal ledig komen, of op een door een handigen kellner nog er tusschen geschoven extra-tafeltje. - - - - -

Hier kan je, van uit je hoekje, de nieuwe modes bewonderen (?)

Zomerhoeden, terwijl het bijtend koud is, zoo koud als we het in Januari niet gehad hebben! Met tegelijk lange bontmantels, en moffen, en reusachtige bont-drapeeringen een leelijke smakelooze tegenstelling vormend....

En, wat voor hoeden!

O ja, je ziet óók de platte elegante nieuwe modellen, gegarneerd met een vluggen vleugel of een enkele bloem, of ook die anderen, die kleine coquette toques en steekjes, die, op een heel fijn gezichtje en bij een heel flatteerend kapsel, en met een heel rank figuurtje, iets zoo al niet gedistingueerds dan althans toch àparts kunnen geven aan een zich tot het àparte genre leenende verschijning.

Maar, de groote meerderheid onzer Hollandsche groote zware vrouwen, zij ziet er uit met deze door den oorlog in de mode gekomen quasi-militaire hoofd-dekseltjes als... Alsof ze een flinken slag op haar hoofd hebben gehad in een dronkenmanspartij, waardoor haar hoed op een oor kwam te staan in het gevecht. Aan den eenen kant namelijk van het gelaat ziet ge niets dan zoo'n scheefgeslagen stukje zij of stroo, dat enkel een dikwijls zeer groote neus gelegenheid geeft om den hoek te kijken, aan den anderen kant ervan daarentegen vertoont zich veel te veel van het kapsel, in negen van tien gevallen een kapsel niet zich aanpassend noch aan het typisch Fransche hoedje, noch aan het typisch-Hollandsche gelaat. - -

Daarbij zorgen dan nog het Hollandsche gure klimaat en de scherpe Haagsche zeewind voor een rood glimmend teint en een blauwen neus.... Bekoorlijk geheel! - -

Het zit 'm in die slaafsche mode-nadoenerij. Maar zoo heel weinig dames hebben genoeg onafhankelijkheidszin en eigen oordeel en zelfstandigheidsgevoel om de kunst te verstaan te kiezen naar eigen figuur en eigen gelaat, en aan te passen aan eigen ik hetgeen 'mode' is... De Haagsche dame is in dat speciale opzicht overigens waarlijk niet de meestachterlijke in Holland, integendeel. Echter, indien ik dat zeg, dan versta ik daaronder zeer bepaaldelijk in de éérste plaats óók de

Haagsch-Indische-dame. O wat verstaat die over het algemeen zich te kleeden, zich *goed* te kleeden bedoel ik, met en zonder geld, duur of goedkoop, steeds echter, bijna zonder uitzondering, altijd met smaak, met zin voor die kleinigheden, die een toilet volmaken, die er cachet aan geven, col, handschoenen, jabot, guimpe, wat het ook zij van dien aard. En dan hebben de meesten harer het Indisch teint in haar voordeel, dat mat-bleeke of gelige teint, waarover een fluweel-waas ligt soms, en dat niet verandert door kou noch hitte, niet gaat glimmen, noch vlekken krijgt.

Als ge in den Haag een dame tegenkomt met kleine, heel goed geschoende voetjes, en met goedzittende handschoenen, en met een up to date smaakvol toilet zonder angstvallige echt-Hollandsche zuinigheid, let maar eens op, dan is ze in 99 van 100 gevallen èn naar haar type èn naar haar zangerigen tongval een Indische...

Van de bovengenoemde afschuwelijke quasimilitaire hoofddeksels gesproken, de ommekeer, bij het gedistingueerde publiek althans, *is* er al. Zie maar de allerliefste nieuwe groote modellen, die allerwege en vogue komen. De heer Hamburger, Noord-einde, den Haag, liet me zijn collectie zien, en vertelde me toen hoe, juist in dit opzicht, een groote en geluk-

kige wijziging is ingetreden in de allerlaatste mode.

Want, volgens mijn belofte, bezocht ik den heer Hamburger. De dame, die mij in het vóórlaatste nommer schreef over de haar bekende française m^{lle} Josso, thans daar, bij die firma, werkzaam, zond mij, uit dankbaarheid voor mijn moeite, haar, m^{lle} Josso's, portret, waarvan ik U hierbij te bereidwilliger een reproductie aanbied, omdat óók deze française reeds draagt de voormelde groote platte en flatteerende hoeden, niettegenstaande zij, als Parisienne, het type en het kapsel heeft dat zich eigent voor welk soort hoed ook. - Wel, ik voldeed dus aan mijn belofte en bezocht haar en den heer Hamburger, en, wat ik zag was inderdaad - zooals men dat trouwens van een zaak als deze is in elk geval kan verwachten - tip-top. Het is onmogelijk alle door de bekwame handen van m^{lle} Josso vervaardigde modellen te gaan beschrijven. Er komen immers ook elken dag nieuwe bij. Ik zag o.a. een hoed in gedempt rood stroo, met couteaugarneering, dien ik mij op een aardig jong gelaat, vooral bij blond haar, ideaal-flatteerend dacht, en waarvan ik den prijs, *f* 12.50, meen ik, spotgoedkoop vond, gegeven het zeer mooie fijne stroo. Een van zwart stroo met witte vleugels was in hetzelfde model, stond gekleeder, maar was niet duurder, en deed stemmiger aan. Een grijzen hoed voor ouderen zag ik, met zeer gedistingueerde grijze struis-veeren-versiering (groot), een allerliefsten eenvoudigen blauwen, met rood en blauw fluweel lint smaakvol gegarneerd, en met een rood fluweelen kin-band. Want de kinbanden, die zoo uiterst flatteerend werken, komen bij de grootere hoeden weer zeer in de mode, meest van smal fluweel.

Ook zag ik voor een jong meisje reeds een allerliefst wit-strooien modelhoed, met bloemen om den rand gegarneerd, een dier echt jeugdige hoeden, die men tegenwoordig zoo dikwijls helaas mist op nog zoo jonge gezichtjes, welker eigenaarsters zich meer rekenschap geven van grilligen wansmaak dan van wat haar flatteert. Een witte hoed met zachte rose rozen behoort in dit opzicht tot de meer gekleede modellen, terwijl ik een zeer àpart steekje niet onvermeld wil laten van blauw stroo met blauw lint, en een paar geel oranje zijden-rozen, een steekje dat op een goed-gekapte grijsharige dame zonder twijfel heel chic zal werken. - Maar, wáár zou ik ophouden met beschrijven? Er is een zoo rijke keuze. En eene die natuurlijk elken dag varieert. En ik. verklaar bovendien gáárne, de zaak van den heer Hamburger reeds kennende wist ik dat wel vooruit. Maar hij vertelde mij - en dat wil ik hier toch nog even meedeelen, - hoe zijn bekende nieuwe methode van haar-verbetering, waarmede hij reeds sinds eenigen tijd zoo groot succes heeft, zooveel van zijn tijd in beslag neemt, dat hij juist dáárom voortaan steeds eene française als Mlle Josso aan zijn hoedenzaak verbindt, opdat deze de clientele

Photo C. de Jong, den Haag, Zeestraat.
Mlle Josso.
Hoed van witte zijde met zwarte pas en nagemaakte zwarte aigrette.

die komt kijken kan te woord staan. Daarentegen blijft de heer Hamburger nog steeds zijn specialiteit maken van het *persoonlijk* de dames raden en helpen, waar velen harer ongegarneerde hoeden wenschen te zien verbogen of veranderd naar haar individueel gelaat of eigen smaak. Dit namelijk is een bijzonderheid van de firma Hamburger, dit *on*gegarneerde modelhoeden wijzigen naar elks gelaat en wenschen. Een coiffeur heeft uiteraard veel meer blik op hetgeen een gelaat flatteert dan een gewone modiste, en daardoor is de heer Hamburger reeds sinds jaren gewoon zijne

clientele in dit speciale opzicht ter wille te zijn. Welnu, wat dit betreft blijft hij-persoonlijk steeds ten dienste. Zulk een ongegarneerd model wordt dan opgezet, gespeld in de vereischte vormen, en daarna vernaaid en gegarneerd òf overeenkomstig een modelhoed òf wel naar den eigen wensch en smaak der koopster.

En dan nog iets. Ik schreef in dat voorgaande nommer, waarin ik dien brief over Mlle Josso vermeldde, over de door vele dierenvriendinnen gewraakte aigretten en reigerversieringen, welke eerste rang modezaken niet *kunnen* weigeren te leveren. Wel, men kan ze immers ook in *namaak* nemen. Ik heb in dit opzicht de meest volmaakte nabootsingen gezien bij den heer Hamburger, en waarvan de prijs dientengevolge niet te vergelijken is met den zeer hoogen van echte reiger veeren. Elke dierenvriendin kan dus op die gemakkelijke en goedkoope wijze bevredigd worden. Dit brengt mij meteen op een slotwoord aangaande de zeer billijke prijzen van vele dezer hoeden - iets wat men in een zoo uitgelezen zaak als die van den heer Hamburger willicht niet zou vermoeden. Reeds de tegenwoordige eenvoudige mode brengt echter die billijkheid mee, en ik ken dan ook menig jong meisje die liever in een seizoen drie hoeden heeft in de door mij vermelde genres, dan twee jaar achtereen loopt met een duren modelhoed, zoo als in vroegere jaren gewoonte was. Voor dezulken vermeld ik nog even een allerliefst blauw-strooien hoedje met saumon-kleurige zijden rozen, en lint-halsband, een dier jeugdige muts-achtige modellen, waardoor het haar zoo voordeelig tot zijn recht komt, vooral indien het een weinig krult; of ook dien anderen, in goudkleurig paille, waartegen het zacht-staal-blauw-fluweel-lint met de saumon-zijden rozen bijzonder-fijn tintte. - Maar zie, daar ben ik reeds weer op mijn stokpaardje. - En, als ik op hoeden kom.... Laten we nu maar hopen dat de heer Hamburger, bijgestaan door Mlle Josso, succes heeft van zijn werk en zijn moeite. Waarlijk, om goed gekleed te gaan is tegenwoordig het buitenland niet meer noodig - - ook niet wat de prijzen aangaat. - -

Goed-gekleed! Wat doet dat het oog aangenaam aan.! En.... wat is het in een vrouw veel verstandiger tot bereiking van een goed doel dan zich, zooals eenige jaren geleden mode was indien men behoorde tot

Photo C. de Jong, den Hang, Zeestraat.
Mlle Josso.
Hoed van zwart en wit stroo, met vleugels en zwart-zijden pas.

de vooruitstrevenden, te kleeden in het man-genre, of wel met een quasi-artistiek maar in waarheid heel slordig tintje, of ook, o horreur, op de wijze van: het kan mij niets schelen, ik ben verheven boven zoo iets als gedachte aan toilet! Gelukkig, die tijd schijnt voorbij! - Dat zag ik onlangs op de afternoon-tea op de Witte Brug, gehouden ter voorbereiding van het a.s. internationale vredes-congres, dat ons wacht in den Haag in het laatst van April. Lieve hemel, hoe vol! Ten slotte moest ook de hall van het hotel worden in beslag genomen, en daardoor kregen de beide spreeksters het dubbel druk, want nu moesten ze achtereenvolgens op beide plaatsen, in de zaal en in de hall, hare reden houden. Maar welk een keurige toiletten! O zeker, er wàren nog hobbezakken en manachtige verschijningen.! Alleen, men moest haar *zoeken.* Ze bleven verreweg in de minderheid. Im grossen und ganzen kon men al die honderden vrouwen zoo terstond overplanten naar welke mondaine

'tea' ook; ze zagen er welverzorgd en vrouwelijk uit, óók het Bestuur, ook de spreeksters, dr. Mia Boissevain en mevrouw Muysken-Kapteyn, ook de zeer vele dames die de congres kaarten verkochten en de thee beheerden.

En de zaak waarom het ging?

Wie zal het niet toejuichen dat de vrouw zich beijvert vóór den vrede, dat zij, uit alle landen ter wereld, uit de oorlogvoerende in de eerste plaats, hare stem laat hooren tegen dezen gruwel? Mevrouw Muysken-Kapteyn had daarom groot gelijk toen zij zeide dat wij-vrouwen, de moeders van de mannen, 't méést recht hebben in dezen mee te spreken, en mej: Boissevain had evenzeer groot gelijk in haar bemerking hoe het uitstellen van het congres - van wege de vele er aan verbonden bezwaren - gelijk zou staan met nutteloos wachten totdat de vrede er vanzelf komt. Ondanks die bezwaren *moet* het gehouden worden; zoo het geen practisch nut zal afwerpen waarschijnlijk, het is in elk geval een prijzenswaardige betooging van eensgezindheid tegen den oorlog, eene waaraan uit Engeland en Amerika reeds door 30, uit Duitschland door 10, uit Oostenrijk door 4, uit Rusland, Frankrijk, Italië, Servië en andere landen insgelijks door een of meer vrouwelijke afgevaardigden zal worden deelgenomen. Het is te hopen dat ook dan de loffelijke onpartijdigheid zal voorzitten, die thans de spreeksters bewaarden - dan, wanneer zoovele 'vijanden' zullen samenkomen.

Hier en daar zag ik op die vrouwen-theevergadering, als een witte raaf, - liever gezegd als een sombere zwarte vlek - een lid van 't mannelijk geslacht, en ik ben overtuigd dat dit 'sterkere geslacht' zich eerder zal laten tot goede gedachten brengen door smaakvol gekleede vrouwen als deze dan door dat onoogelijke soort van boven toilet zich verheven gevoelenden, dat in een vroeger tijdperk den boventoon voerde.
-

Eene vriendelijke lezeres schreef mij in het belang harer dochter dat zij, steeds met belangstelling de artikelen van mijn hand in de Lelie lezende, onlangs óók met aandacht kennis nam van een door mij geschreven aanbeveling van de Costuum-school Content-Duitz te Amsterdam. Evenals U ben ook ik van meening - aldus mijn correspondente - dat elke vrouw wijs en verstandig doet, die zelve leert knippen en naaien, en al wat bij het modevak behoort, hetzij als broodwinning, hetzij omdat zij voor het geval kan komen te staan van in een plaats te wonen waar geen goede costuumnaaister is, of waar de nieuwste modes niet terstond doordringen. Dus zou ik mijn dochter, als zij de Handels-school heeft verlaten, wel graag óók een naai- en knip-cursus laten doormaken in den geest der door U beschrevene, echter, ik woon niet in A/dam, wel in de onmiddellijke nabijheid van den Haag. Weet U dáár niet evenzeer een goed adres?

Ik wist niet terstond een Haagsch adres op te noemen, maar wel wist ik dat een Fransch nichtje van mevrouw Derwel, sinds den oorlog ten harent, zich op dergelijke wijze bekwaamt. Dus, dáár inlichtingen gevraagd. Madame Derwel en haar nichtje noemden mij toen de trouwens hier ter stede sinds 13 jaren welbekende mode-academie van mevrouw de Graaff, voorheen Denneweg, thans Anna-Paulownastraat 18[a], waarover zij ten hoogste tevreden zijn. En zij niet alleen! Mevrouw de Graaff heeft een groot aantal gedrukte getuigenissen, van dames die haar dank openlijk uitspreken voor het genoten onderwijs. Die getuigenissen,

vereenigd in een boekje - dat elkeen op aanvrage gratis kan krijgen - kan ik hier onmogelijk alle afdrukken, uit plaatsgebrek.

Een paar slechts uit de zeer velen:

> *Geachte Mevrouw DE GRAAFF.*
> Het doet mij genoegen U te berichten, dat ik als Leerares in het Costuumvak ben opgetreden, en mijn lessen druk bezocht worden, waarom ik U nogmaals dank voor de opleiding van U ontvangen.
> Hoogachtend
> ELISE DUITSCHMAN
> *Tilburg.*

Ondergeteekenden verklaren, dat zij met zeer veel voldoening geprofiteerd hebben van het even degelijk als aangenaam onderwijs in het Modevak, van Mevrouw G. DE GRAAFF ontvangen. Ten zeerste bevelen zij HEd. lessen aan.

Mevr. G.M. Sigal-Ensing, Nassau Odijkstraat 37.
Mevrouw C. Evers, Riouwstraat 110.
Mevrouw C.B. Desmet, v. Merlenstraat 42.
Mevr. J. Cremer, Laan van Nieuw Oost Indië 118.
Dora Doeleman. Leerares in het Costuumvak
L.v.N.O. Indië 110.
Zw. Rinses, Koningsplein 40.
Mevrouw D. Osieck, Jan van Nassaustraat 5.
Mevrouw M. Peters-Weijtens, Lange Poten 35.
J.W. Manten, Dennenweg 110a.

Rijswijk.
Mevrouw G. DE GRAAFF.
Directrice der Mode-Academie
Anna Paulownastraat 18a, Haag.
Mevrouw!
Wij gevoelen ons verplicht U onzen dank te betuigen voor de uitmuntende lessen die onze dochter D. van U heeft ontvangen op bovengenoemde Academie, waardoor zij thans in staat is de leiding van een bovengenoemde inrichting geheel op zich te nemen, hetwelk zij ook heeft uitgevoerd op Uw Academie onder Uwe Directie. Op grond hiervan heeft zij zich verbonden aan een atelier in een groote zaak in Den Haag, en hoopt de betrekking met primo Februari te aanvaarden. Naar Uw goedvinden kunt U deze dankbetuiging publiek maken, en ook daar dan nog bijvoegen dat ieder ander hun dochters met gerustheid naar Uw Academie kan zenden, wat betreft de vriendelijke, aangename en zedelijke omgang.
Hoogachtend
H. ASBERG.

Ik deed hier slechts een greep uit vele, zeer vele gedrukte getuigenissen van dien aard. Bovendien echter, mevrouw de Graaff - een allerbeschaafdste, vertrouwen-inboezemende, smaakvol-gekleede, nog jeugdige persoonlijkheid, - liet mij overigens zeer vele brieven en briefkaarten zien van particulieren aard, welke alle getuigden niet alleen van de groote verplichting en den dank die de schrijfsters gevoelden wegens het genoten onderwijs, maar óók van de prettige, aangename, vriendschappelijke verhouding, welke tusschen haar en de directrice der costuum-school is blijven bestaan. - Wat mij vooral frappeerde onder die vele brieven, dat was het groote aantal Indische dames die tot de auteurs ervan behoorden. Indische dames zijn practisch, èn zijn gesteld op toilet. Waar ze dus heel dikwijls zijn aangewezen in de binnenlanden op zelf-help, daar profiteeren ze van hun verblijf in den Haag - dat Europeesch-Nederl. Indië - om zich bij mevrouw de Graaff te gaan bekwamen. 't Spreekt vanzelven dat ik deze particuliere briefwisselingen niet mag publiceeren, maar ik twijfel er niet aan dat mevrouw de Graaff elkeen, die dit wenscht, zal willen bewijzen hoe ik niets te veel vertel, door ook haar, desverlangd, inzage te geven. Vele coupeuses ook betuigen, hetzij openlijk, hetzij particulier, haren dank voor de genoten opleiding, die haar terstond plaatsing verschafte. Ik zag o.a. in dit opzicht den naam Donker (den Haag) en Speyer (Arnhem). -

Wat nu de mode-academie-zelve aangaat, ieder die de Anna Paulownastraat kent, die weet dat deze is gelegen in het centrum der stad, een ruime breede deftige straat, waar dus uiteraard de huizen groote mooie kamers bevatten. Zoo ook hier. In de ateliers, die ik bezocht, scheen een vroolijk zonnetje, waaronder de jongere en oudere dames gezellig en huiselijk aan haren arbeid van knippen en passen en meten bezig waren onder leiding van assistenten, onderwijl de vriendelijke directrice mij te woord stond. Natuurlijk, op wensch kan men óók afzonderlijk les krijgen op een apart uur, of ook desverlangd een clubje van kennissen vormen, en dan met mevrouw de Graaff de lesdagen afspreken. Des avonds zijn er enkele cursussen tegen verminderde prijzen, voor de minder-gegoede klassen. Cursus I bestaat uit zes maanden, Cursus II eindigt met het uitreiken van een diploma, dat dus vooral in aanmerking komt waar het geldt

van het geleerde een beroep te maken. Natuurlijk mag men zelve alle stoffen meebrengen, en voor zichzelve werken. Ik zag o.a. van een vijftienjarige jonge dame keurig werk, mantel-cover-coat.

De gewone uren zijn van 9 ½ - 2 uur. Prijs van cursus I is *f* 35. - en voor den avond, drie malen per week, *f* 25. -. Deze cursus, die alles omvat van patroon-teekenen, maatnemen, knippen, coupe, afwerken, costumes, mantelpakken, enz., is uiteraard veel goedkooper dan cursus II, welke duurt tot de leerlinge zich kan aanmelden, na verkregen getuigschrift, tot directrice, of iets dergelijks, van een confectie-magazijn, of zelve zelfstandig een modezaak van costuum-naaien kan beginnen. In deze laatste cursus wordt ook de meisjes- en jongens-confectie geleerd.

Ik kan - helaas - niet uit eigen ervaring getuigen. Ik kan alleen zeggen: als *ik* dochters had, dan liet ik haar stellig, al ware ik nog zoo rijk, iets zoo met recht 'nuttigs' leeren als knippen en naaien, ware het niet om den broode dan in elk geval om het groote *genot* dat het geeft iets te kunnen vervaardigen naar eigen smaak en lust en figuur, uit die tegenwoordig zoo goedkoope 'coupons', die overal voor de winkelramen verleidelijk wenken tot koopen. En mijn kennismaking met mevrouw de Graaff gaf mij den indruk dat mijne dochters - die ik nooit hebben zal - daar zeker in een hoogstbeschaafde en fatsoenlijke omgeving zouden zijn. Ik kan mij dan ook volkomen begrijpen dat hare ex-leerlingen haar vriendschappelijk en hartelijk schrijven, en dat zij van sommigen harer, Indische dames, alleraardigste

foto's bezat als souvenir. Het spreekt namelijk vanzelven dat juist op een dergelijke academie de toon die er heerscht wordt aangegeven door de directrice-zelve en door haren invloed. Die invloed is hier niet gering te schatten. Overigens, gelijk gezegd, desverlangd kan men geheel afzonderlijk les nemen, of met kennissen afspreken. -

L.L. Maandag voerde mijn pad mij geheel toevallig naar den Station-weg.

Groote drukte, veel agenten, veel menschen.

Vraag: Wat is hier te doen?

Antwoord: De Koningin komt terug uit Amsterdam.

- Ik, gauw, gauw, het Maison de beauté in, naar madame Gimber, langs wier huis 72*c*, de Koningin natuurlijk zou rijden. Ze was wel niet thuis, maar de bediening stond mij gaarne toe voor het raam te staan om de 'blijde inkomste' af te wachten. En ik was wàt dankbaar, wijl het daarbuiten zoo koud aandeed als op den guursten November-dag. -

Daar kwamen ze dan aanrijden in de auto: onze Koningin, en onze Prins, en onze prinses Juliana. Ik beken dat ik het allermeest heb gekeken naar de laatste, die er met heur, door den heer Hamburger, den hof-coiffeur, Noordeinde, zoo oneindig veel verbeterd haar, en een grooten zwart-fluweelen hoed, heel aardig uitzag, en vol levendige belangstelling keek naar het aanwezige publiek. De Koningin-zelve leek mij iets donkers te dragen, iets van een bontmantel, meen ik, waardoor ook Zij er zeer goed uitzag. Het was een gezellige vriendelijke aanblik, de heele vorstelijke familie daar bij elkaar, in die auto. En, al ben ik voor mij zeer blij dat mevrouw Gimber haar Maison de beauté verlegt naar de Laan van Meerdervoort 71, die meer in mijn buurt is, ditmaal verheugde ik me toch bijzonder over haar nog op den Station-weg wonen, want daardoor heb ik, zonder koude, integendeel in een lekker warme kamer, en dood op mijn gemak, kunnen aanschouwen de terugkomst van de vorstelijke familie in de residentie - een van die echt-Haagsche dingen, die elk Hagenaar, en vooral elke vrouw, nu eenmaal graag bij woont. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(*Wordt vervolgd.*)

Kunsten en Wetenschappen.

Een tweede nut van boekerijen.

Het eerste nut, dat boekerijen opleveren, zit in het persoonlijk gebruik der boeken en geschriften, daarin opgeborgen.

Overigens lijkt een bibliotheek een dood kapitaal. Het ronddolen in de zalen, waar de kasten zijn opgesteld, kan hoogstens eenig genot geven door een mooien band, of ander bijzonder uitwendig voorkomen van het een of ander werk.

Daarom is men er in den laatsten tijd op bedacht om in de boekerijen bijzondere tentoonstellingen te organiseeren, waardoor zij een tweede nut kunnen geven.

Onder meer andere is de Hofbibliotheek te Weenen daarin reeds eenige jaren voorgegaan. De beste werken en handschriften worden seriesgewijze uit de kasten gehaald en opengelegd om door belangstellenden bekeken te worden.

Was Keizer Maximiliaan in 1575 reeds zoo zeer overtuigd van het nut, dat eene boekerij kan af werpen, dat hij kon spreken: ‘Eine auch noch so wohl versehene Bibliothek, die nicht zum Gebrauch offen steht, gleicht einer brennenden Kerze unter einem darübergestürzten Scheffel, deren Licht niemand wahrnehmen kann’, indien deze machtige Vorst thans leefde zou hij zeer zeker last hebben gegeven aan zijn boekbewaarder Hogo Blotius om de boeken en geschriften onder de oogen van het publiek te brengen, zonder dat de lectuur gewenscht werd. *Zien*, dat is 't tweede nut, - we herhalen het, van een bibliotheek. Door het zien komt men tot de studie.

Prijzenswaardig is het dan ook, dat onze Koninklijke boekerij in het Lange Voorhout tot lezen, tot studie gaat uitlokken door te laten zien. Nu er plaats en ruimte is gekomen zal men museumsgewijze met de boeken handelen. Het woord boeken hier in de uitgebreidste beteekenis genomen.

Als men weet, dat de Weener-bibliotheek bevat 800.000 deelen gedrukten, 27.000 deelen handschriften, authographen en incunabelen, 250.000 kopergravures, 55.000 muziekstukken en muziekwerken, 20.000 landkaarten en een papyrusverzameling, bevattende 1500 nommers, en we weten daarbij, dat de boekerijen van het Vaticaan en van het Britsch Museum nog grooter zijn, valt het gemakkelijk te begrijpen hoe gering het aantal dier cijfers is, dat onder de oogen van het

publiek komt. Tentoonstellingen van bij elkaar behoorende series, van op elkaar betrekking hebbende boeken en plaatwerken en manuscripten kunnen de belangstelling opwekken, aansterken of vervolledigen, en, buiten het gewone lezende, speurende en vorschende publiek, nog een *kijkend* publiek scheppen.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Oud-Gemeente-archivaris.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

P.K.-R. - Zijt gij niet dezelfde, die mij lang geleden hebt verzocht voor U een photo mee te brengen uit Menton? - Ik voldeed aan Uw wensch, zooals gij zult hebben gezien.

Nonnie. - Daar gij niet met Uw naam onderteekent, kan ik Uw stuk enkel opnemen als gedachtenwisseling; indien gij met Uw naam wilt onderteekenen, kan ik het alsnog als artikel plaatsen.

G.H. - Ik vind Uw slot-opmerking: ‘Niet voor de Lelie, 't geeft toch niets’, zéér juist. Want, waarom zullen we steeds redetwisten over 't zelfde? Laat ieder haar of zijn meening behouden, op de gronden die haar of hem betrouwbaar voorkomen.

J. v/d T. te G. - Uw artikel nam ik aan. Alle artikelen worden gehonoreerd, en per drie maanden volgt de uitbetaling door den uitgever.

J.L. te Apeldoorn. - Van Uw vertaalde schetsjes kan-ik geen gebruik maken. - Zendt s.v.p. niets van dien aard.

Kelling. - Naar aanleiding van één gedichtje wil ik niet een afdoend oordeel voor altijd uitspreken, temeer waar gij schrijft nog zoo jong te zijn. Echter, dit gedichtje is beslist niets, dat moet ik U eerlijk zeggen, noch naar gedachte, noch naar vorm. Dank voor Uw aardige woorden over de Lelie en over mijn artikelen en Uw belangstelling in mijn oordeel. Het spijt mij dat het niet naar Uw wensch uitvalt in dezen, maar ik mag U niets wijsmaken, nietwaar?

J.A.K. te D. - Ik geloof dat ik in dezen ongelijk heb door mij onduidelijk te hebben uitgedrukt, want mijn verontwaardiging gaat tegen de *predikanten*, wier plicht het is, als godsdienstleeraars, openlijk en van den kansel te prediken tegen elken oorlog, maar die inplaats daarvan ‘bidden voor de zegepraal’, of, in het beste geval, er het zwijgen toedoen - behoudens een heel enkele uitzondering. - Zooals gij zelf reeds opmerkt in Uw brief, ik heb in de bewuste correspondentie *overgenomen* de woorden van Jet, en niet mijn eigene gebruikt waar ik schreef van het stilzwijgen van ‘predikanten en onderwijzers’ over den oorlogsgruwel. Juist daardoor stond ik er dus niet voldoende bij stil dat den laatsten dit verwijt reeds daarom niet kon gelden, omdat ik, noch wie ook, weet wat ze hunnen kinderen leeraren op de school, binnenshuis dus. Natuurlijk geloof ik stellig dat velen hunner evenzeer zullen verwarren patriotisme en andere stopwoorden van dezen tijd met militarisme en oorlog, zooals dat óók geschiedt door vele andere hoogstaande menschen. Maar evenzeer geloof ik *U* gaarne dat er in dezen vele uitzonderingen ten goede zullen bestaan, en ik ben zoo vrij juist daarom eenige Uwer eigen woorden letterlijk over te nemen.

Ik wou, dat U de lessen eens bijgewoond had, die ik over vaderlandsche geschiedenis gegeven heb; dat U gehoord had, hoe ik gepoogd heb, nadat ik m'n jongens en meisjes eerst uitgelegd heb, waaruit oorlog alzoo ontstaat, hun tot de idée te brengen, dat, als er rechtbanken zijn voor personen, vennootschappen, gemeenten en provincies, er ook rechtbanken kunnen zijn voor volken en staten. En, zooals ik dat doe, doen honderden en duizenden van mijn collega's.

Als er sprake is van moed, dan vergeet ik nooit hun 't voorbeeld van den dienstweigeraar te noemen, alhoewel ik er tevens op wijs, dat hij tegen de wetten van zijn land in verzet komt. Nooit heb ik verzuimd hun te zeggen, dat ze niet moeten gelooven, dat onze voorouders zoo braaf en zoo eerlijk en trouw, terwijl al onze vijanden, slecht en oneerlijk en valsch waren. Evenmin heb ik nagelaten hun te zeggen, dat eerlijk voor zijn meening uitkomen, en steeds de waarheid betrachten, van meer moed getuigt, dan 't stormloopen opeen vijandelijke batterij.

In het bijzonder ben ik U dankbaar, en breng ik U mijn hulde, om hetgeen gij hier zegt over den dienstweigeraar, en diens *waren zedelijken* moed. Want inderdaad staat zoo iemand veel hooger dan de terstond tot vechten tegen den ‘vijand’ bereid-zijnde zóógenaamde vaderlandsverdediger - die in waarheid niets anders is dan een dom werktuig van een hoopje diplomaten en financiers.

In zake het door U gewraakte hoofdartikel van mevrouw van Rees, moet ge U tot haar-zelve richten, per ged.:, of hoe dan ook. Ik neem na-

tuurlijk geen partij vóór of tegen hetgeen de medewerkers schrijven.

Nu iets over de klacht die men, volgens U, herhaaldelijk hoort uit den mond van onderwijzers en onderwijzeressen.

'*'t Is of de tegenwoordige jeugd*, *de enkele goeden niet te na gesproken*, *geen eergevoel meer heeft!*

Wij schaamden ons vroeger om te zeggen '*die som ken ik niet.*' *Wij zaten een half uur*, *een uur of nog langer op een som (dit was en is nog de geijkte term). Maar tegenwoordig lezen ze een vraagstukje*, *denken na of niet na*, *en zeggen na een oogenblik:* '*Meneer*, *ik kan die som niet.' Dan wordt zoo'n kanniet geholpen; o! heel paedagogisch en theoretisch en methodisch door vragen geholpen! Maar*, *geholpen wordt hij toch! en leert niet door maar op die hulp rekenen.*'

Die woorden van U troffen me, juist van U, zelf een onderwijzer, en blijkbaar iemand die diep nadenkt, bijzonder; want ze raken dunkt me de kern van ons heele hedendaagsche maatschappelijke leven. *Er wordt nergens heden ten dage gewerkt op eerzucht*, *maar alles wordt geexcuseerd.* Dit is *mijn* opinie. De 'misdadiger' van vroegere jaren wordt tegenwoordig zoo lang onderzocht en bekeken, tot dokter Deze en professor Die hem 'ontoerekenbaar' verklaren in meerdere of mindere mate. In zijn verleden wordt gewroet totdat men eindelijk een ziekte of een ongelukkige liefde, of wat dan ook, heeft opgescharreld, die 'verontschuldigt' zijn misdaad, en *hem* eigenlijk meer maakt tot slachtoffer dan dengene dien hij vermoordde of beroofde. Wil iemand niet werken, dan is hij heden ten dage per-se zenuwziek, en, in plaats van, zooals vroeger het geval was, dit gebrek aan innerlijk evenwicht te beschouwen als een soort *zedelijke minderwaardigheid* (want, dat is het in 99 van 100 gevallen) schijnt hij of zij, die met deze kwaal is behept, terstond zeer interessant te worden daardoor, en, - dat is het groote ongeluk, - wordt daarin aangemoedigd door iedereen, doktoren en verpleegsters (voor wier zak het voordeelig is) in de eerste plaats, maar ook door ouders, familieleden, en vrienden. Iedereen heeft heden ten dage, in *alle* klassen der maatschappij, een of meer zenuwzieke familieleden, die deze *minderwaardigheid* in zedelijke wilskracht meer beschouwen als iets aparts en gedistingueerds, dan als een alles behalve sympathieke kwaal, waartegen ze uit alle macht moeten (en ook *kunnen*) strijden.

En zoo óók op de school! Hoe vele afzonderlijke scholen bestaan er heden ten dage niet voor diegenen die niet mee kunnen, die worden ontzien, die worden vertroeteld, die worden grootgebracht naar aparte systemen.! Vroeger zou een jongen of meisje dit een soort schande hebben gevonden, en de ouders-zelf evenzeer. Thans echter hoort het integendeel erbij op die wijze zichzelf te houden voor iets 'bijzonders', iets extrabegááfds, eigenlijk te begaafd om op de gewone manier mee te leeren! - Ik meen het daarom van harte wat ik reeds meermalen zeide: gezien de hedendaagsche jeugd *en* opvoeding, benijd ik geen mijner met kinderen gezegende (?) kennissen. O ja, als babies vind ik ze allerliefst. Maar, ze worden gauw genoeg groot. En dan is het, ook bij de meest verstandige ouderlijke leiding, niet altijd doenlijk den tijdgeest te keeren, - die juist *jonge* menschen zoo sterk beïnvloedt. Indien b.v. ik een jongen had, en hij wou en zou padvinderspelen, zou ik mij niet gerechtigd achten hem dat te beletten. En toch vind ik ook die uitvinding eene der duivelen, eene van aanstellerij, van uithuizigheid, en van zelfverheffing, en ook nog van oververmoeienis in zake de leeruren. En indien ik een meisje had, en zij wou en zou gaan studeeren, dan evenmin zou ik mij daartegen verzetten, ofschoon ik-voor-mij

in die academische opleiding noch practisch nut voor een later beroep, noch goeds voor een toekomstig huwelijk zie. - Zoo is er zooveel, waaraan niets valt te veranderen omdat de tijd het meebrengt! Misschien zal na dezen oorlog een verstandiger, gerijpter tijd aanbreken, en moest juist die oorlog dienen om ons in dit opzicht te doen ontwaken uit onze verweekelijking. - Wat Uw beschouwingen over dien oorlog aangaat, ik geloof dat gij zeer onpartijdig en eerlijk tracht te oordeelen, en ik waardeer ten zeerste Uw toon in dit opzicht. Maar, ik zou U willen vragen: *Kent gij de Duitsche natie.?* Zoo niet, dan geloof ik dat gij U, door hooren zeggen, een algeheel verkeerde voorstelling maakt van het zoogenaamde 'militarisme' daar. Heusch, dit stokpaardje wordt ten onzent zóó graag bereden, dat ook de te goeder trouw menschen als gij er op gaan zitten. Ik kan U alleen antwoorden: Het is *niet* waar. Elkeen die in Duitschland als rustig burger woont, die geniet er van een orde, en toezicht, en regelmaat, die heusch boven allen lof zijn verheven. Hebben wij-zelf dan géén staand leger, géén hooge belastingen om het militarisme en de vloot steeds op te drijven? - Alles wat de door U gelezen wit-, en grijs-, en oranjeboeken, enz., enz., vertellen, zie dat geloof ik niet zoo grif. Dat is toch ten slotte alles diplomatenonwaarheid, van de eene zijde èn van de andere. Mij gaat het omgekeerd als U; ik heb in vroegere dagen niet zulk een bijzondere sympathie gehad voor den Duitschen Keizer, maar ik heb thans eerbied voor zijn houding, zooals voor die van heel de Duitsche natie. Ik geloof dat hij is gedwongen, zeer tegen zijn persoonlijken zin, tot dezen oorlog, en dat hij bitter *lijdt* er onder, en juist daarom gevoel ik voor hem thans groot medelijden. Dat gij toegeeft hoe Grey, met zijn Engelsche huichelaarstronie bij uitnemendheid, veel meer had kunnen doen, - had hij gewild - vóór den vrede, dat vind ik zeer eerlijk in U. - En, weet ge wat mij oók zoo zeer trof in Uw brief: Uw wijze van schrijven over het lot der *dieren* in den oorlog, en over Uw innig medelijden met hen. Ik vind met U die episode uit de Belgische tooneelen een der gruwelijkste!

Tenslotte moet ik U nog heel hartelijk danken voor al hetgeen gij schrijft omtrent de belangstelling van U zelven en Uw gezin in de Lelie. Indien gij U niet geroepen acht om de indertijd door mij voorgestelde artikelen te schrijven, dan toch, in elk geval, hoop ik zéér dat gij zult voortgaan mijn correspondent te blijven. Want, zulke brieven als de Uwe zijn niet alleen mij-persoonlijk welkom, zy geven óók aanleiding m.i. tot een interessante gedachtenwisseling in

deze rubriek, omdat gij onderwerpen aanroert die ernstige zijden des levens raken, en dat doet op eene bijzonder onafhankelijke en dóórdenkende wijze, getuige Uw opmerking hierboven besproken, over hedendaagsch gebrek aan inwerken op de eerzucht der kinderen. - Daarom nogmaals hartelijk dank.

Dierenvriendin. - Uw beide bijdragen heb ik aangenomen; ook staat van U nog iets in proef. Het kan zijn dat het door U genoemde zich nog in Bad-Nauheim bevindt (zie corr. aan Henriëtte). Dit zal ik nazien. Hartelijk dank voor al Uw vriendelijke woorden. - En ook voor Uw loyale en verstandige wijze van schrijven in zake Uw anti-Duitsche opvattingen. Ik ben het geheel met U eens, dat die niet de minste verandering behoeven te brengen in onderlinge waardeering van weerskanten. Voor den heer van Haeften neem ik over, dat gij 't geheel ééns zijt met hem, en niet met mej. Meta Nielsen e.a - Ook voor Uw sympathie met mijn Indrukken hartelijk dank. Dikwijls, als ik aan die dagen toen beleefd terugdenk, dan betreur ik het zéér niet nog stéédst te zijn in Duitschland, waar die groote vreeselijke tijd al het kleine rondom ons, en in ons zelven ook op den achtergrond drong. 't Kleinzielige, bekrompene, eigenbelangzuchtige van ons 'neutrale' Holland, het is me in den begin als een soort koud waterbad op het lijf gevallen. Want, daar in Duitschland was je niet meer je eigen-ik, maar voelde je je een deel van één groote, gelijkvoelende, gelijkdenkende, geestdriftige en tegelijk geloovige massa. Zooiets moet men heusch hebben meebeléefd om het te kunnen begrijpen, en te weten hoe het je in de *innerlijkste* ziel beroert en meesleept. Nooit b.v. zal ik dien ontroerenden nacht van 2 Sept. vergeten, toen we allen ineens op straat stonden, door het klokkengelui om de inname van Reims.

En dan die vreeselijke gewonden-aankomst! Wie zoo iets heeft meegemaakt, die kan niet anders dan elken oorlog *verafschuwen.*

V.L. v. G. - Hartelijk dank voor Uw lieve briefkaart.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek blijft over de corr. aan **Jim, Mevr. E.G.** (**Ned.-Indië**), **Jenny L. te D., Lente, John, Jet, Mevr. van L.-H. te B., M.S. te A., Mimosa, Nora, 1813, Rosalius, Mevr. J.v.F. - v. R. den H., C.L.L. den H., Oidar., Mevr. D.-N. Amsterdam, H.v.W. te 's B., Mevr. v. E. (Ned.-Indië), Stania, Norma, H.K., Toetie, Mevr. S.v.d.W. te N., B.K. te B.** (voorloopig hartelijk dank voor hond-photo). **Indisch-gast**.

Om dezelfde reden moest uitblijven de reeds afgedrukte Correspondentie aan **Henriëtte** en **J.H.**

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Sluiting Red: Ged.

14 April 1915.
28ste Jaargang.
No. 42.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De Nederlandsche Anti-Oorlog-Raad.

Mevrouw X heeft gelijk, dat haar naam er niet toe doet. Hoofdzaak is toch niet wie iets zegt, maar wat er gezegd wordt. En ware dit niet zoo, dan deed het er in dit geval toch niets toe, aangezien Mevrouw X 'niets' zegt.

Dit niets-zeggen is haar volstrekt niet kwalijk te nemen. Zij verdedigde toch de Anti-Oorlog-Raad en de meest welsprekende verdediger daarvan kan inderdaad het niet verder brengen dan zwijgen. En met een dergelijke verdediging, een betere is er niet, veroordeelde Mevrouw X de Anti-Oorlog-Raad en stelde mij in het gelijk dat die Raad 'onzin' is.

Mevrouw X stelt herhaaldelijk de vraag of oorlog dan niet iets vreeselijks is en of men daaraan dan niet iets doen moet. Zij zegt 'Oorlog is onzin.' Dat is 'enfoncer une porte ouverte,' of dacht zij, dat iemand die de Anti-Oorlog-Raad onzin vindt, met oorlog dwepen moet.

In een ‘Van Dag tot Dag’ van 29 Juli 1906 schreef Charles Boissevain over den oorlog en deze immer idealiseerende journalist had

toen als onderwerp voor zijn schrijven gekozen het idealiseeren van den oorlog naar aanleiding van de zoo juiste woorden van Henry Campbell Bannerman: 'War is atrocious and barbarous.' In dat artikel noemde Charles Boissevain de schandalige en tevens bespottelijke Transvaal-Oorlog 'een heilige heldenzang.' Ik heb toen reeds in de Groene uiteengezet hoe dwaas en leugenachtig dergelijke uitingen zijn.

Jules Clarétie schreef: 'Atroce la guerre! Mais quelle gymnastique morale! Toutes les facultés de l' homme en èveil, et les meilleures: le courage, le dévouement, la décision, l' amour du prochain et l' amour du drapeau.'

Naastenliefde wordt opgewekt door den oorlog, waarbij de soldaten menschen die zij vijanden noemen moeten op hoog bevel doodschieten als wilde beesten!

Ik heb toen naar aanleiding van die woorden gezegd dat 'onverschillig waarom oorlog gevoerd wordt dit steeds een menschonteerend bedrijf is.' En daarmede is niets te veel gezegd. Iedere oorlog wordt gevoerd op een wijze, dat, nog afgescheiden van het schandelijke van den oorlog zelf, de wijze waarop die gevoerd wordt beneden alle kritiek is. En daarvoor is niet noodig nationale haat, zooals nu bestaat tusschen Duitschers en Engelschen. Gedurende den Burgeroorlog in Noord-Amerika streden landgenooten tegen elkander. In de 'History of the war for the Union' door Duykinck en in 'Senator Wade's report to the Senate in behalf of the Joint Committee on the conduct of the present war' lezen wij hoe die oorlog alleronmenschelijkst gevoerd werd. Een dier staaltjes is, dat de Zuidelijken de lijken hunner vijanden bemachtigden om van de beenderen oorlogstropheeën te maken. 'One witness deliberately avers, that the head of one of our most gallant officers was cut off, by an secessionnist to be turned into a drinkingcup on the occasion of his marriage.'

Duykinck zegt daarom ook zoo terecht: 'War in its best estate, with all the limitations which chivalry has imposed upon it, is the saddest evidence the world affords of the corruption and luck of wisdom in it. With all its courtesies and magnanimities, its brave shows and realities of self-sacrifice and valor, the honour, which it gains in its devotion of lofty principles, war is still the essence of barbarism, the greatest blot upon the civilisation of the century.'

Dat is heel wat wijzer en nobeler taal dan de woorden van Charles Boissevain, waar hij schreef: 'De barbaarschheid van een oorlog wordt door mij niet geoordeeld of gemeten naar het aantal slachtoffers dat valt of naar de reden waarom een oorlog begonnen wordt.'

De oorzaak van den oorlog is goed, is nobel, dan zijn alle barbaarschheden geoorloofd en die oorlog is toch niet barbaarsch vanwege het edele doel. Mooi zoo. Iedere oorlog is zulk een ramp, dat het schande is, dat men die niet steeds weet te voorkomen. En met goeden wil is iedere oorlog te voorkomen. Waarom gaf Agadir en Fashoda geen oorlog, en waarom was er nu niets aan te doen? Toen wenschte men geen oorlog, men voelde zich niet gereed, nu was men er wel klaar voor. Garnier, de beruchte autobandiet is een chevalier sans peur ni reproche vergeleken bij de diplomaten, die een oorlog niet verhinderen, en dan gedurende dien oorlog niet medevechten, maar rustig thuis in de parlementen mooie redevoeringen houden.

En met deze krasse afkeuring van den oorlog heb ik niet eens het oog op onze moderne oorlogen in onzen hypermoderne beschaafde tijden.

De moderne oorlogen met de duikbootoorlog tegen ongewapende passagiersschepen met de beschieting van onversterkte kustplaatsen, met het werpen van bommen op noncombattanten, met het bespuiten van vijandelijke loopgraven met brandbare

vloeistoffen om de verdedigers te doen verbranden heb ik daarbij niet eens op het oog. Dergelijke barbaarschheden behooren bij onze beschaving.

Maar zelfs de ouderwetsche oorlogen met het chevaleresque optreden van een d' Artagnan, zooals Dumas ons die beschrijft, of de schitterende Napoleontische oorlogen met den buitengewonen heldenmoed der strijders, waren beestachtig.

Ja, als men leest van de schitterende charges van Ney te Waterloo op de Engelsche liniën, of van het heldhaftig strijden van een klein Fransch legercorps tegen een twintigvoudige overmacht bij Fëre Champenoise, waarbij Alexander het gevaar niet achtende zich in het strijdgewoel mengde, omdat hij vol bewondering voor dat handjevol Franschen zeide: 'Je veux sauver ces braves' dan is men vol eerbied voor zulke soldaten en vergeet een oogenblik het vreeselijke van die menschenslachtingen. En als men denkt aan de houding van Tromp bij Duins, die zijn vijanden kruit

en lood aanbood als ze maar naar buiten kwamen dan vergelijkt men als Hollander gaarne die houding met die der Duitsche vloot, die haar snelheid gebruikt om Engelsche oorlogsschepen te ontkomen, maar ook in die tijden was dat meer nobele vechten toch schandelijk. En de bewering, dat het nu zooveel wreeder en beestachtiger worden van den oorlog eerder zou leiden tot een Wereldvrede is ook een utopie. Wij zijn eenvoudig teruggekeerd tot de tijden van Tilly en Wallenstein.

Neen, krachtiger anti-oorlogsgezind kan men niet zijn dan ik ben. Naar mijne meening is inderdaad geen enkele reden te vinden om oorlog te voeren, maar is dat daarom een reden om ons belachelijk te maken?

Gelooft iemand, dat die Anti-Oorlog-Raad ook maar het minste nut heeft? Immers neen, de oorlog wordt er geen minuut door bekort en geen enkele verdere oorlog wordt er door voorkomen. Geef dan iets beters zegt Mevrouw X. Ja, tegen inoperabelen kanker is niets te doen, wend je dus maar naar den kwakzalver of geef iets beters. Omdat er niets beters is, wordt toch de kwakzalver niet tot iets goeds. Ieder zal toegeven, dat het Nederlandsche klimaat buitengewoon onaangenaam is. Wij zullen dus met Mevrouw X. oprichten een Anti-Nederlandsch-Klimaat-Raad. Nonsens natuurlijk, het klimaat blijft hetzelfde. Maar dan roepen Mevrouw X. en de andere 'Medestandsters' van dien nieuwen Raad: 'Richt U dan een betere en radikaler werkende Bond op inplaats van af te breken zonder meer en U zoudt een goed werk doen.' Ja, ga je gang maar.

Mephisto zeide reeds: 'Und doch ist nie der Tod ein ganz willkomm 'ner Gast,' en Dastre in een van zijn zeer belangrijke artikelen het menschelijke leven besprekende zeide: 'Reste la mort, le dernier ennemi à vaincre.' Inderdaad is de dood een zeer onaangenaam iets. Waar die komt is rouw en verdriet, richten wij dus op de Nederlandsche Anti-Sterven-Raad; alweer nonsens, maar geef maar iets beters.

Dat is het juist: iets beters is er niet. Het eenige wat oorlog zou kunnen voorkomen is afschaffing der nationaliteit, dat is dus afschaffing van het begrip vaderlandsliefde, of juister bezegd uitbreiding van dat begrip, zoodat men niet eenige vierkante kilometers, maar de geheele aarde als zijn vaderland beschouwt. Waarom voert nu Noord-Holland niet meer oorlog met Utrecht of met Friesland? Omdat wij Noord-Hollanders gewend zijn aan de gedachte, dat ons vaderland grooter geworden is. Om dezelfde reden vecht nu Beieren en Saksen niet meer tegen Pruisen, zooals voor honderd jaar; maar men ziet wel in, eer het zoover komt dat de Aarde één gemeenschappelijk vaderland geworden is, nog vele eeuwen zullen moeten verloopen en de Hollander houdt ervan om in Commissies te zitten.

Buitendien zijn de tegenwoordige menschen, ook de Nederlanders, nog niet zoo beschaafd om een gemeenschappelijk vaderland te willen hebben met de Chineezen, menschen die men in Indië nog niet eens met Europeanen gelijk wenscht te stellen.

Maar als dat nu nog niet gaat wegens gegebrek aan ware beschaving, waarom ons dan kompromitteeren met een dergelijke onzinnige Vredesbeweging, als die Nederlandsche Anti-Oorlog-Raad is?

Onbegrijpelijk dat een ontwikkeld en nuchter denkend mensch als Schaper daaraan zijn naam geeft, evenals het onbegrijpelijk is dat een intellectueel man als prof. van Vollenhoven zijn naam verbonden heeft aan die onmogelijke internationale politie.

Maar juist omdat het zoo belachelijk is zien wij die Nederlandsche Anti-Oorlog-Raad een zachte dood sterven, vergeten en vergeven door iedereen. Nu wordt men er lid van, omdat zulk een handteekening een weinig kostbaar en

onschadelijk protest is tegen den oorlog, maar daarbij is het ook een belachelijk en onnut protest.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Vaderlandsliefde.

In onze dagen van geweldigen krijg is een beschouwing van de vaderlandsliefde stellig op haar plaats.

Bij het uitbreken van den wereldkrijg bleek uit de dagbladberichten, dat in al de bij den oorlog betrokken landen de straatbevolking haar volle goedkeuring door geestdriftige betoogingen aan den oorlog gaf. Of het een kleiner aantal schreeuwende betoogers geweest is, terwijl een grooter getal wijzeren met het leed over het naderend onheil in huis bleef, in elk geval kwam overal aan het licht, dat de bevolking, trots de verwachting van het tegendeel, eensgezind, alle veeten vergetend, de wapenen op den oproep der regeering opvatte, al waren ze

politiek anti-oorlogsgezind, of leefden ze wegens verschil in nationaliteit in onmin met hun beheerschers.

Een wonderlijk verschijnsel zoo'n bijna algemeene geestdrift bij de schare, die niemand meer verwachten zou bij alle vredebonden, vredescongressen en internationale vergaderingen met allerlei doeleinden. En toch... wie er aan denkt, hoe vóór bijna 19 eeuwen de Israëlitische schare vandaag juichte en jubelde ter eere van Christus, om Hem even later naar het kruishout te verwijzen, die weet, dat de massa gemakkelijk te beïnvloeden is. Mag ik ter verklaring van deze vlak tegenover elkaar staande uitingen verwijzen naar de boosheden in de lucht, waarvan Paulus in een zijner zendbrieven spreekt en naar de legioenen engelen, waarvan Jezus gewaagt? De schare staat als zoodanig onder den invloed van het satanisch gespuis, waarvan boven sprake is en dat gebruik maakt van de algemeen gewekte ontroering van oorlogsgeruchten en van de gemoedsgesteldheid van de groote massa, om werkzaam te zijn in den dienst der duisternis door de lage hartstochten te ontketenen. Gemakkelijk toch worden aanknoopingspunten gevonden in het weinig ontwikkeld verstand; in het materialistisch streven der menigte; in de grove zielsbesnaring met weinig gevoel voor vrede en recht; vooral echter in de van de jeugd af ingeprente chauvinistische vaderlandsliefde. Zoo wordt de menigte gemakkelijk een speelbal van de luchtboosheden, die zich vermeiën en verlustigen in het bloed, in de tranen en ellenden van den oorlog en van de vorsten en hun satellieten, die op hun sluwe wijze het geheele volk voor een voldongen feit plaatsen of voor een toestand, waaraan weinig meer te veranderen valt, omdat de lont reeds gereed gemaakt is, om de ontploffing te veroorzaken.

Blinde vaderlandsliefde is wel de voornaamste oorzaak van de vatbaarheid der volken om gemakkelijk in vervoering te komen en in haat tegen den vermeenden vijand uit te barsten, hoewel er natuurlijk van echte vijandschap geen sprake kan zijn. Op bevel der overheid ontketenen zich de lage hartstochten, die in het ruwe en donkere gemoed der massa huizen. De ingeprente vaderlandsliefde aan de schooljeugd, gevoegd bij den lagen beschavingstrap der menigte, levert voldoende materiaal voor beïnvloeding der booze geesten. Wat toch wordt als hoofdzaak van de vaderlandsche geschiedenis onderwezen? Is het niet een oorlogsgeschiedenis, die aan de jeugd wordt aangeboden? Krijgt het kind niet den stelligen indruk, dat de beste vaderlanders geweest zijn zij, die daarvoor gestreden hebben en daarvoor het leven lieten? Zij zijn de helden, voor wie ieder Nederlander de grootste vereering moet gevoelen. Door eenzijdige belichting ontstaat een scheeve voorstelling van feiten. Van den eigen voorzaat worden enkel goede daden vermeld, doch de vijand komt in zoo'n slecht daglicht, dat het niet anders kan, of het gevolg is, dat haat opgewekt wordt tegen elken vreemdeling, zoodat weinig noodig is om den aldus opgevoeden halfblinde in fellen haat te doen ontvlammen. Is dan vaderlandsliefde inplaats van een groote deugd, zooals algemeen aangenomen wordt, een afkeuringswaardig bezit voor een mensch? In geenen deele, doch evenals het met alle deugden gaat, die ondeugden worden, als niet de juiste maat gehouden wordt, zoo moet de thans nog algemeen-gangbare vaderlandsliefde uit de deugdenrij geschrapt worden, doch niet de bijzondere genegenheid, die ieder voor zijn geboortegrond voelt. Dat gevoel is de natuurlijkste zaak ter wereld, daar elk vanzelf de plek, waar hij het levenslicht zag, de onbezorgde jeugd bij liefhebbende ouders doorbracht en als man de maatschappij intrad, hooger stelt dan een streek hem onbekend, vooral als die

gevonden wordt ver van de grenzen. Iets anders is het zich blind te staren op eigen ingedeelde nationale voortreffelijkheden en daarbij af te geven op de bevolking van andere landen, omdat die misschien in vroegere tijden met onze vaderen in oorlog waren of dat men meent, dat zij heel wat lager plaats innemen op den zedelijken ladder, daardoor minderwaardig zijn en met een zekere minachting dienen bejegend te worden. Hierbij komen nog roem op eigen dapperheid en verhoovaardiging op bijzondere genegenheid van God (als God van Nederland aangeduid), om blinde vaderlandsliefde in het aanschijn te roepen.

In plaats van een edeldenkende ontstaat er een hoogmoedige en oppervlakkige natie, die door verkeerde opvoeding niet beantwoordt aan haar roeping van beschaafd volk. Wil een volk als geheel daarvoor doorgaan, dan moet de jeugd anderen grond onder de voeten gegeven worden als thans gebeurt. God moet niet aangeduid worden als de bijzondere beschermer van het rijk; men moet niet prat gaan op heldendaden van voorzaten

en zoo weinig mogelijk oorlogsgeschiedenis onderwijzen; er moet geleerd worden, dat oorlogvoeren tot de grootste onzinnigheden behoort en gelijk staat met moord, al geschiedt het op hooger bevel en dat alle menschen broeders zijn en kinders van een zelfden vader, hoewel de eene broeder op hooger trap van beschaving staat, dan de andere en de eene zuster een anderen godsdienst belijdt, dan de andere of misschien nog in onwetendheid zich buigt voor stoffelijke of denkbeeldige goden. Door zoo'n opvoeding komt algemeene naastenliefde in plaats van snoevenden grootheidswaanzin, een der ergste kwalen, waaraan een volk lijden kan. De oorlogen moeten dan van de aarde verdwijnen en worden alle geschillen in der minne en naar recht uitgemaakt. De ware geest van het Christendom komt dan eerst tot volle recht.

Helaas, zoo ver zijn we thans nog niet. Een pessimist zal zeggen, vooral op grond van de tegenwoordige tijdsomstandigheden, dat het nooit zoo ver komt en menig optimist zal sterk gaan twijfelen. Toch is het dwaas aan de eindelijke zegepraal van het licht over de duisternis te wanhopen. Vooral deze intreurige tijden zullen niet nalaten, om veler oogen te openen. Bij ijverige propaganda tegen den oorlog zal de vredesbeweging bij de velen, die het lijden der volken aanschouwen of het op een of andere wijze meemaken, moeten inslaan, vooral als het volk zich bewust wordt van zijn macht. En die macht bezit het reeds door zijn stemrecht.

Maar als Nederland nu zonder zijn wil wegens zijn neutraliteitsschennis in den Europeeschen oorlog betrokken wordt, hoe moet dan een verafschuwer van den oorlog zich gedragen? Zoodra het oorlogsgevaar optreedt, moeten eerst alle middelen in 't werk gesteld worden door mannen en vrouwen van invloed, om aan den krijg te ontkomen. Is de teerling echter geworpen naar de zijde van vernieling en verderf, dan legt de wet aan iederen dienstplichtige den last op als soldaat in het leger plaats te nemen, waaraan niet te ontkomen is. Het te velde trekken weegt voor hem zwaarder dan voor den soldaat, die het een eer vindt voor zijn geboortegrond te sterven. Hij, die er liever voor leeft, gaat met bloedend hart ten krijg, kalm en ernstig en laat over zich niet komen kwaden hartstocht, die het gemoed in vlammenden haat tegen den vijand doet ontbranden en den mensch verlaagt tot duivel, tot verscheurend dier. Natuurlijk laadt hij, die de hoofdbewerker van oorlogspartij is, zeer groote verantwoordelijkheid op zich. Het geweten en dat zijner medehelpers zal zich waarschijnlijk in hun blinden oorlogsroes wel niet luide doen hooren, want menschenslachting telt weinig mede bij hen, die het militairisme als moedermelk ingezogen hebben. De fijngevoelige, die verafschuwt, wat hem opgelegd wordt, behoeft zich wel niet verantwoordelijk te achten voor de onheilen, door hem veroorzaakt, maar toch drukt hem als een centenaarslast de opgedrongen soldatenplicht. Het is niet vrees voor den dood, die hem benauwt, want in den regel behoort hij tot de mannen, die in liefde en deugd hun dagen sleten en die weten, dat het sterven voor hun geen verschrikking behoeft te zijn, maar veeleer beteekent een gelukkigen overgang naar de zalige lichtsferen, waar vergeten kunnen worden de jammertooneelen op de donkere bloedaarde beleefd. Gelukkig als zulke strijders geleerd hebben met hun bezwaren en nooden tot Hem te gaan, die troosten en bemoedigen kan.

Vaderlandsliefde uit zich meestal ook in den vorm van liefde tot het hoofd van den staat en diens huis. Dit wordt gaarne gedacht als de verpersoonlijking van de natie. Gebreken en tekortkomingen worden gemakkelijk over 't hoofd gezien en deugden sterk vergroot. Het volk juicht en jubelt bij elke gelegenheid, al was het

staatshoofd misschien juist bezig geweest door een oorlogsverklaring het geluk en de welvaart van den staat aan de oorlogskans te wagen.

Het Nederlandsche volk blijft in toegenegenheid en liefde voor koningin Wilhelmina niet achter. Zij staat als telg van het Oranjehuis bij het grootste deel in hoog aanzien. Haar beminnelijke persoonlijkheid; haar persoonlijke toewijding en hulpverleening in gewone en buitengewone rampen, die het volk treffen; haar correct constitutioneele regeering van het land; de hoop van velen, dat zij door haar bekendheid en de vriendschappelijke betrekking met naburige staatshoofden en door haar bemoeiingen het land zal behoeden voor oorlogsrampen en dat zij als vrouw zich niet zoo licht zal laten verleiden dan wanneer een koning ons deel was, om aan den wereldoorlog deel te nemen, doen velen in dezen tegenwoordigen tijd met iets meerdere gerustheid aan een hoopvolle toekomst denken. - De moderne krijg valt verschrikkelijk tegen, daar zij in duur en wreedheid op niet hooger

standpunt mag geplaatst worden dan de barbarenoorlogen van voorheen. Het kan ook moeilijk anders, daar oorlog eenmaal niet te veredelen is. Hij moet alleen verdwijnen en dat zal hij door aaneensluiting en verbroedering van allen uit de verschillende natiën, die doordrongen zijn van de waarheid, dat de ware vaderlandsliefde niet bestaat in domme verheerlijking van eigen volksdeugden en dwaze minachting van die van naburen en verafwonenden, maar in de bevordering van alles, wat tot de zedelijke verheffing en de stoffelijke welvaart van den landzaat dienen kan, doch ook van hen, van wie we door landgrenzen of zeeën gescheiden zijn. Algemeene naastenliefde, die zich niet beperkt ziet door staatkundige grenzen, komt dan in de plaats van de onechte vaderlandsliefde, die nog allerwegen op den troon zit en vooral hoogtij viert bij de volken, die in den wereldkrijg betrokken zijn. Dat die oorlogsbron, een aanklacht vormend tegen ons onecht christendom, spoedig moge opdrogen!

K. VAN DER SLIKKE.

Overzicht van de Week.

I. Dierenbescherming en nog wat.

Onder de ged., in dit nommer komt een stuk voor van de 2de Secr. van de afdeeling dierenbescherming te Utrecht, welk stuk m.i. getuigt van een verzoenenden geest die helaas veel te veel ontbreekt in zake Dierenbescherming. Het is namelijk treurig, maar het is wáár, dat ik, sinds ik mijn eenlingstandpunt liet varen en mij noodgedrongen wierp in deze Dierenbescherming-Beweging, nooit zooveel onderlinge kleinzieligheid, haat, kwaadsprekerij en verguizing heb gehoord door personen-dierenbeschermers, over en weer, als in den Haag in het bijzonder, maar ook uit de afdeelingen in de provinciën.

Ik was vooruit gewaarschuwd. Juist daarom heb ik, die, evenals mej. Tadema, niet veel voel voor vereenigingsleven in het algemeen, mij stelselmatig steeds verre gehouden van speciaal Dierenbescherming-vergaderingen. Natuurlijk, ik was een lid van die instelling, maar voor de rest bepaalde ik mij er toe mijn eigen weg te gaan, te doen wat op mijn eigen weg ligt, en wat ik mijn eigen plicht acht. Toen ik echter de brochure ter bespreking ontving, waarin de schrijfster, mevrouw Lucie Thorbecke geboren baronesse Cats de Raet, met zoo ernstigen nadruk wijst op de misstanden in het Haagsche asyl, toen was het mijn plicht die brochure te brengen onder de oogen van het publiek, opdat het zelf kan onderzoeken en oordeelen. Volkomen onpartijdig voldeed ik daarop aan de uitnoodiging, ik mag zeggen aan de dringende schriftelijke beden des heeren Wolterbeek, penningmeester van voornoemd asyl, om te komen hooren naar zijn verdediging. En, in aansluiting aan wat hij mij liet zien en mij vertelde, geloofde ik hem op zijn woord als fatsoenlijk man. Mijn eigen ondervinding daarna, onder twee getuigen voorgevallen, bevestigt echter helaas de beschuldiging die hier in den Haag herhaaldelijk wordt gehoord tegen voornoemd asyl: De ingebrachte honden, zwervelingen, worden er, zonder geneeskundig onderzoek, onmiddellijk afgemaakt, zonder pardon. Die onder getuigen voorgevallen geschiedenis vertelde ik uitvoerig in het 1 April nommer van verleden jaar 1914. Ik wil er hier niet op terugkomen, ik wil slechts dit zeggen: De nieuwbenoemde directeur van

voornoemd asyl is toevallig de schoonzoon van den penningmeester voornoemd, den heer Wolterbeek, toevallig is die nieuwe betrekking juist noodig geoordeeld door het steeds over geldgebrek-klagende bestuur, toen voormelde-penningmeester-schoonzoon een baantje zocht, en toevallig is hij dus nu heel-goed bezorgd, door vrije woning plus duizend gulden salaris.

Maar - en dat is het wat ik reeds schreef in dat-zelfde 1 April-nommer 1914 - *indien* de voormelde schoonzoon zijn plicht deed als directeur, wat nood, dan konden er mijnentwege tien of twintig schoonzoons en familie-leden des heeren Wolterbeek baantjes krijgen aan het asyl. Want, het geldt hier, bij *mij*, geen strijd *tegen* personen maar *vóór* de dieren. En het spijt mij ernstig te moeten constateeren, hoe dit *mijn* standpunt geenszins wordt ingenomen door verreweg de meerderheid der Haagsche dierenbeschermers en asyl-vijanden of vrienden. Bij hen allen, - hoe meer ik met hen in aanraking kom, hoe méér ik dat met droefenis opmerk, - gaat het in de eerste plaats niet om de dieren te helpen, maar om mevrouw Deze te beschimpen en mejuffrouw Die belachelijk te maken, en U te vertellen dat op meneer X dit is aan te merken en op meneer Z dat, enz., enz. -

De Dierenbescherming is, in één woord, een broeinest van onderlinge afgunst, kwaadsprekerij, eerbejag om in het bestuur te blijven, of om er in te komen, maar.... om de *dieren-zelf* gaat het niet. Den goeden

uitzonderingen, die er zijn, niet te na gesproken.

Daartegen nu wil ik met alle kracht die in mij is protesteeren. Bij mij gaat het *alleen* om de dieren, - die geen andere verdedigers hebben dan de menschen, - en *niet* tegen welken persoon ook, óók niet tegen den heer Wolterbeek, of diens schoonzoon, den heer Driessen, den directeur van het Haagsche asyl, of den heer Jhr. Quarles van Ufford, Voorzitter van voornoemd asyl. De beide laatste personen sprak ik zelfs nooit, van dien eersten heb ik reeds eens verklaard hoe de indruk, dien hij toen op mij maakte, gunstig was, en, indien ik thans, met alle overtuiging die in mij is, tegen het directeurschap van zijn schoonzoon te velde trek, dan is dat enkel omdat ik door onder getuigen gestaafde feiten heb ondervonden, hoe deze heer m.i. te kort schiet in zijn plicht als directeur, *zoodat de weerlooze onbeschermde dieren daarvan het slachtoffer worden.* Enkel en alleen om *die* reden val ik thans den heer Driessen en het asylbestuur aan.

Maar voor de rest..... 'Men' heeft er tegen mij groote verwondering over uitgedrukt, dat ik zoo lief en vriendelijk schreef over den Voorzitter van het Hoofdbestuur der Dierenbescherming, Jhr. Klerck, niettegenstaande deze toch indertijd in de Dierenvriend is opgekomen tegen mijn Open Brief aan den Prins over diens jachtvermaak. Daar hebt ge weer 'men' in zijn gewone kleinzielige karakter! Dus, om een louter persoonlijk ietsje, dat tenslotte niets áf of toe-doet aan de beteekenis van den Voorzitter, Jhr. Klerck, als Dierenbeschermer, zou ik - naar de opinie van 'men' - dadelijk wraakzuchtig tegen hem moeten zijn, en trachten hem een beentje te lichten. Op dezelfde wijze heeft 'men' mij ingelicht dat zekere dierenbeschermster, - die ik hoogacht om wat ze deed en doet voor de dierenbescherming, - achter mijn rug (zij kent mij niet en ik haar niet) eenige onaangenaamheden over mij heeft gezegd. Mijnentwege, dat zal mij niet beletten haar precies dezelfde gevoelens van hoogachting inzake dierenbescherming toe te dragen, die ik steeds heb gehad, en die zij verdient.

Laat ons toch het over *personen* kibbelen en kwaadspreken verre houden van de Dierenbescherming; - inplaats van juist die Vereeniging te maken tot den boezem daarvan. Buitenstaanders keeren zich - en met recht - met walging af van al dat laffe, flauwe, kinderachtige, zelfs weerzinwekkende gedoe en.... lachen. Oók met recht!

Iets echter waarvan alweder de *dieren* het slachtoffer worden. Want dezulken weigeren dientengevolge de Dierenbescherming te steunen.

Op iederen dierenbeschermer kan men - als men kwaadspreken *wil* - evengoed iets aanmerken als op welk mensch ter wereld ook. Niemand is volmaakt, ook niet in zake dierenbescherming; de een vat die zoo op, de ander zus. Dat hangt óók al samen met onze individueele levensomstandigheden, finantiën, enz. Ik, b.v., die samenwoon met eene onbepaald dierenlievende vriendin, en met eene dienstbode, wier opoffering voor de dieren grenzenloos is, kan uiteraard méér voor hen doen in mijn eigen kleine woning, dan iemand die telkens van dienstpersoneel wisselt, of die een overigens goede en getrouwe, maar in zake de dierenliefde minder-fijn-voelende gedienstige heeft. - Waarom dus steeds bevitten en beoordeelen elkaar, en rondvertellen aan jan en alleman, dat Deze niet je ware dierenvriend is om die reden, en gene niet om deze, en dat mevrouw X. de dieren te gauw dood maakt, en juffrouw Y. veel te ziekelijk met hen omgaat, en freule Z. alleen naar rashonden kijkt, en Jhr. A. of B. eigenlijk wel méér nog zou kunnen doen dan hij reeds doet, enz., enz.? Worden met al die kwaadsprekerijen en ophitserijen de *dieren* gebaat?

Neen immers.

Ik-voor-mij ben reeds dankbaar en blij, indien de hij's of zij's met wien ik te doen heb tenminste geen dierenvijanden zijn, en iets, wat dan ook, doen voor het dier, en in het belang ervan. De een moge in zijn liefde verder gaan dan de ander, de een moge een ruimer opvatting hebben dan zijn nabuur, indien beiden tenminste slechts *iets* doen, dan vind ik hen reeds lofwaardig.

Met de quaestie der reorganisatie - waarvóór óók mej. Tadema is - heeft natuurlijk dit alles niets te maken. Die reorganisatie is een eisch van den tijd, welke eisch dringend vraagt om bevrediging. En, indien er in dit opzicht geen verkeerde elementen in het Hoofdbestuur waren, die opzettelijk tegenhouden om belangzuchtige redenen, die reorganisatie ware reeds lang een voldongen feit. Aan den anderen kant echter - dit heeft mij reeds lang op het hart gelegen - laat ons toch die kleinzielige persoonlijke veeten en haatdragendheden ter zijde zetten, en *enkel* zien op

het *belang van het dier.* Of Jhr. Klerck in den Dierenvriend tegen mij schreef of niet over mijn open Brief aan den Prins, wat doet dat af en toe aan het feit dat hij 30 jaren lang met ijver en goeden wil de dierenbescherming behartigde, en dat zijn naam en invloed, als Voorzitter, van beteekenis zijn voor een Vereeniging als deze.? Dat mevrouw X. over mij-persoonlijk iets onaangenaams zei, mag dat voor mij een reden zijn haar nu voortaan te miskennen in hare deugden van dierenbeschermster sinds vele jaren? - Neen immers. Laat iedereen er toch zoo, *en zoo alleen*, over denken, *in het belang der dieren.* Geen personen-quaesties, geen personen-*haat* maar dieren-*bescherming.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Eert het Verleden.... of na 25 jaren....

Ik zei het een vorige maal in een Lelienommer, hoe ik, door de omstandigheden, dezen winter een 'vergader'-mensch schijn te zijn geworden.

Wel, de aangenaamste en aan mij-zelve de meeste-voldoening-gevende was zeker die van 25 Maart j.l., toen ik mocht bijwonen, in de Bestuursvergadering der Afdeeling den Haag van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, de uitreiking aan onze Marie eener zilveren medaille, met fraai getuigschrift in lijst en achter glas, wegens *vijf en twintig jaren*:

Ter erkenning van Trouwen dienst.

Eigenlijk was *ik* maar de bijzaak in dezen, want, onze Marie is natuurlijk eerst sinds twaalf en een half jaar bij mijne vriendin, mej. Reijers, en mij in huis; hare medaille verkreeg zij eigenlijk omdat ze meer dan 25 jaren in eenzelfde familie (de familie Reijers) werkzaam was, maar, door *ons* twaalf en een half-jarig feest met haar, daardoor is eigenlijk de heele zaak ter sprake gekomen, en in orde gebracht. -

Ja, ik was dus in alle opzichten de bijzaak, maar aan mij viel toch de eer te beurt, den Voorzitter van het Bestuur, Jhr. Mr. van Doorn, lid van de 2de Kamer, die Marie met een zoo hartelijke en ware toespraak een en ander overreikte, met een paar woorden te danken, hem, en het geheele Bestuur. En dien dank wil ik hier nu openlijk herhalen, herhalen aan hem, den Voorzitter, aan den Secretaris, den heer Gaijmans, die ons zoo bijzonder welwillend te woord stond en van dienst was, aan de vrienden en aanwezigen ook, die op dien avond, door hùnne aanwezigheid, van hun belangstelling in onze Marie zoo hartelijk blijk gaven.

Ik wéét dat Marie daarvoor niet minder erkentelijk is dan ik. -

Maar, er is nog iets dat ik wil zeggen. Iets over verleden en heden. Wij hedendaagsche menschen zijn gewoon, voor een deel althans, het 'Nut' te beschouwen als iets verouderds. Wij verbeelden ons alles alleen te weten, terwijl het jonge geslacht, dat der backfischen en padvinders, het natuurlijk nog veel beter weet dan wij. Ik echter ben van de leer, al behoor ik wat mijn leeftijd aangaat nog tot de hedendaagschen, dat we veel, zeer veel kunnen *leeren van het verleden.* En die gedachte trof mij opnieuw voortdurend, toen de heer Jhr. Mr. van Doorn herinnerde aan de idee van den Stichter van het Nut, en aan de groote en goede beginselen die

hem bezielden: '*Waar een deel kwijnde, daar moest men hulp bieden.... Verder zou men betoogen dat wezenlijke vooruitgang alleen denkbaar is bij eenvoud van zeden*, *bij een soberen*, *ingetogen*, *nederigen*, *bescheiden*, *nauwgezetten en zachtmoedigen levenswandel*.'

Zie, mijn waarde lezeressen en lezers, met wien ik in dit Blad de hedendaagsche dienstboden-quaestie reeds meer dan eenmaal behandelde, zou in *die* opvatting door het Verleden niet zijn te vinden de oplossing Uwer hedendaagsche moeilijkheden? Steek eens de hand in eigen boezem. Waar is *Uw* eenvoud van zeden, *Uw* ingetogenheid, en *Uw* nauwgezetheid van levenswandel? - Met welk recht dan eischt gij dat alles voortdurend van Uw dienstboden, en ergert U dat ze hunnerzijds óók meedoen met den tijdgeest, welke helaas is een van *rechten* en *eischen*, en niet van onderlinge waardeering en onderlinge liefde?

Marie, onze Marie, (en ik was er in mijn hart Jhr. Mr. van Doorn bijzonder dankbaar voor dat hij sprak tot haar als van onze 'gezellin', want, als zoodanig beschouwen wij bëiden haar inderdaad), zij zat daar op dezen haren eere-avond, waartoe ze persoonlijk was uitgenoodigd, (zonder van iets te weten vooraf), in hetzelfde dienstboden-toilet waarin ge haar hier ziet gephotographeerd. O, niet op ons verlangen, maar naar haar eigen wil en keuze:

Haar hand rust op het ontvangen getuigschrift, en de rondte, die men ziet in het midden, is hare zilveren medaille, waarop gegraveerd staat:

> MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN HET ALGEMEEN
> Departement 's-Gravenhage
> aan
> MARIA CHARLOTTE CHRISTINA GEHNER
> Voor trouwen Dienst 1887-1915.

Want, Marie schäámt zich niet eene dienstbode te zijn, zij stelt er integendeel eene eer in dat zij in dit háár vak trouw en eerlijk diende totdat zij werd de ‘gezellin’ harer meesteressen. En daarom wilde zij-zelve dat ‘uniform’ dragen dat, m.i. met recht, háár trots is. Marie verdiende daarom ten volle de mooie toespraak, en de geschenken, die ze ontving, dank zij een zeer goede instelling uit een verleden tijd: de Maatschappij tot Nut van het Algemeen.

Maar, en dat wil ik hier zeggen, het feit dat zij, en dat wij-beiden, mijn vriendin, mej. Reijers, en ik, zulk een 25-jarig feest met elkaar mochten vieren, op 25 Maart j.l., dat óók danken wij alle drie aan het *verleden...* aan onze *opvoeding*, aan onze *ouders*.

Ik heb die van Marie nog gekend, ik weet dat ze brave, goede oude menschen waren, (de vader heeft als werkman zijn 25-jarìg jubileum gevierd, en is met eere gepensioneerd), maar ik weet óók bovendien uit Marie's eigen verhalen en uit die mijner vriendin, hoe deze ouders haar steeds voorgingen in dien ‘eenvoud van zeden,’ dien ‘nederigen, nauwgezetten levenswandel’, waaraan het heden ten dage zoo geheel en al ontbreekt juist in die klassen waaruit Marie voortkomt, de betere werkman-klassen, die zich heden ten dage inbeelden heel ‘beschaafd’ te zijn als ze méér geld uitgeven dan ze verdienen, en een brutalen toon aanslaan bij 't minste 't

geringste, maar die ondertusschen het eergevoel niet zoo ver drijven om te weigeren ‘kosteloos’ onderwijs, ‘kostelooze’ geneeskundige behandeling, enz., enz. Indien daarom uit onze Marie is gegroeid een plichtgetrouwe, liefdevolle en hartelijke levensgezellin als dienstbode, dan is dat in de eerste plaats de eere en de verdienste harer thans overleden ouders.

En wij - mijn vriendin en ik.

Den algemeen-vereerden en geachten predikant ds. Reijers, den vader mijner vriendin, heb ik-zelve niet gekend, wel wéét ik, door zijn dochter, en ook door anderen, hoe hij-ook geheel en al dacht in den geest van den Stichter van het Nut, en hoe hij zijnen kinderen voorging in een ‘ingetogen en nederigen levenswandel.’ En zijne echtgenoote, de moeder mijner vriendin, van haar kan ik het uit eigen ervaring getuigen, hoe wel zelden een oude dame mij zooveel eerbied afdwong door haar niets aan eigen-ik en alles aan anderen geven als deze hoogstaande predikantsvrouw, hoe zij, in tegenstelling van hedendaagsche vrouwen van hare wezenlijk hooge ontwikkeling, nooit prat ging daarop, maar integendeel steeds den nadruk legde op plicht en nauwgezetheid en eenvoud. Daarom weet ik niet te veel te zeggen indien ik verklaar, dat mijne vriendin zeker niet die verstandige levensopvatting zou hebben in zake de dienstbodenquaestie, die zij heeft, ware het niet dat hare ouders haar zijn voorgegaan in dit opzicht in gezonde en liefdevolle denkbeelden.

Maar nu ik-zelve!

Lieve lezers, het is zóó lang geleden, twaalf en een half jaar, (want ik was toen in het eerste jaar van mijn redactriceschap,) sinds ik 't onderstaande feit vermeldde, dat ik vooronderstel hoe het voor de meesten Uwer thans nieuw zal zijn. -

In elk geval, of ge 't U herìnnert of niet, het téékent mijn opvoeding in dezen, en daarom moet ik het nogmaals kortelijk in herinnering brengen. Ik zal toen een vier à zesjarig kind geweest zijn. Ik was - ik ben het helaas nog - driftig van aard. En ik had mij - waarover weet ik niet meer - heel boos gemaakt tegen de kindermeid, en haar heel leelijke woorden gezegd. Mijn vader kwam binnen op dat drift-tooneel, en, nadat ik eerst ook tegen hem mijn driftbui had gebotvierd, was ik al heel-gauw bereid hèm mijn ongelijk te erkennen en 'vergeving te vragen'.

Want, ik hield ontzettend véél van mijn vader - - van kind af tot aan den dag van zijn dood.

Doch ziet. Hij stelde een voorwaarde aan die vergiffenis zijnerzijds. Ik had in de allereerste plaats de kindermeid beleedigd. Háár had ik dus in de eerste plaats mijn excuses te maken. Eerst dan zou ik van hem vergiffenis ontvangen, en wat gáárne. Aldus klonk zijn antwoord.

Nu nog, na zoovele jaren, kan ik mij herinneren den tweestrijd in dat hoogmoedig kinderhartje - elk kind is van nature hoogmoedig, geloof ik - òf zonder den zoo vurig begeerden nachtzoen van den geliefden vader naar bed moeten gaan òf.... het trotsche kopje buigen en.... ongelijk bekennen aan de meid.

Ik wachtte tot de avond kwam. Ik trachtte den nachtzoen toch te veroveren. Ondanks het 'vergeving vragen' aan de kindermeid, dat ik niet wilde doen.

Maar.... ik kreeg hem niet. Mijn vader bleef op zijn stuk staan.

Zie, toen deed ik tenslotte om *zijnentwille* wat ik later inzag, - dóór die les juist, - dat ik uit eigen beweging *moest* doen. Door die levensles heb ik ingezien van toen af, hoe in ongelijk bekennen nimmer schande steekt als men ongelijk *hééft*, ook niet jegens een ondergeschikte. En, als ik thans, in wat het ook zij, naderhand begrijp Marie te hebben verongelijkt, dan zal ìk nooit aarzelen haar dat ongelijk eerlijk en onomwonden te zeggen, of voor een ondoordacht woord mijn excuus aan te bieden, maar anderzijds weet zij-zelve óók, hoe ik datzelfde van haar verlang indien het ongelijk is aan hare zijde, en hoe ik dan mijnerzijds sta op een eerlijk uitspreken daarvan harerzijds. -

Die zeldzaam-aangename verhouding tot haar, die gezonde levensopvatting aangaande onze plichten jegens onze ondergeschikten, ik dank haar aan mijn vader, - aan mijn ouders. -

Want, ook mijne moeder mag ik hier niet onvermeld laten. Ik herinner mij heel goed hoe er ook in háár tijd reeds familie-leden en kennissen te over waren, die beweerden dat *zij* 't zoo gelukkig trof altijd met hare dienstboden, in tegenstelling van eigen voortdurende wisselingen - precies op dezelfde wijze als *wij* dat nu omtrent onze Marie te hooren krijgen. Wel, mijne moeder had onder zich, reeds vanaf jong-meisje, toen zij het groote dubbele huishouden haars vaders bestuurde, een groot dienstpersoneel, van drie meiden, en vaste werkvrouw, vaste naaister, en oppasser, langen tijd een huisknecht. Ik zal niet beweren dat zij nimmer moeilijkheden had noch onaangenaamheden, maar ik weet hoe verscheidene hunner bij ons jaren bleven, en eerst door huwelijk vertrokken, hoe iedere dame graag een dienstbode had die bij mevrouw Lohman had gediend, vanwege al het goede wat deze haar leerde, en hoe anderzijds elk Asser jong-meisje uit den dienstbaren stand er op aasde bij mijne moeder te mogen dienen, om de goede, liefdevolle behandeling waarvan zij zeker kon zijn. Mijne moeder verstond die groote kunst, die maar zoo heel weinigen verstaan, zich *in te leven* in het bestaan harer dienstboden, met hen *mede te voelen*,

en toch de baas te blijven. Zij had voor hen een hart vol liefde. En zij heeft mij geleerd, van jongs af, dat een gezin, waarin men een of meer dienstboden houdt, moet worden samengehouden door een *liefde*-náást een plicht-band. -

- Ziedaar, wat ik daarom hier wil zeggen: Eere aan het Verleden, het door het hedendaagsche en het opgroeiende geslacht veel te veel miskende Verleden.

Dat Verleden riep een zoo verstandige instelling in het leven als Het Nut van het Algemeen, dat Verleden-óók was oorzaak dat onze Marie op 25 Maart jl. mocht doormaken een eeredag, dien zij haar gansche leven zal hooghouden als een schoone herinnering, want, dóór het Verleden groeide het Heden, dat haar en ons te zamen bindt niet als meesteressen en dienstbode, maar als menschen die elkaar waardeeren en liefhebben.

Dank aan den Stichter van het Nut van het Algemeen: Jan Nieuwenhuyzen, dank aan het Bestuur van de afdeeling 's-Gravenhage van het Nut, dank aan onze ouders, die van Marie, van mej. Reijers, van mij,

dank aan allen die tegenwoordig waren dien avond, en.... in de eerste plaats onzen dank, dien van mijne vriendin en mij, aan de heldin van dit 25-jarig feest: 'Onze Marie'.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Dierenbescherming.

De Hollandsche Lelie van 17 Maart l.l. bevatte een artikel onder bovenstaand opschrift.

Ik krijg de Lelie niet dadelijk na uitgave, zoodat ik bedoeld nummer eerst een paar dagen geleden las. Toch zou ik graag naar aanleiding van het artikel in quaestie een en ander toelichten.

De briefschrijver in het Vaderland spreekabusievelijk van een bestaande Haagsche afdeet ling. Eilieve, bestond zij maar!

Hare oprichting is juist een voornaam punt op de agenda der reorganisatie!

Omtrent den leeftijd van dit reorganisatieplan is schrijver ook gebrekkig ingelicht. De Statutenwijziging is niet sinds *zeven* jaar aanhangig, maar sinds *veertien* jaar. Den 29sten Juli 1901 werd zij aan de orde gesteld door de afdeelingen Nijmegen en Rotterdam. Sedert zijn de plannen niet meer van de baan geweest; zij hebben echter langzamerhand een zekerder en bruikbaarder vorm aangenomen.

De huidige toestand der Nederlandsche Vereeniging wil zich niet meer aanpassen aan de eischen, die men tegenwoordig aan eene organisatie stelt. Ook ik behoor tot de voorstanders eener meer geregelde samenwerking in onze beweging. Als afgevaardigde der Afd. Utrecht te dezer zake, heb ik mij nogal verdiept in de détails der hangende quaestie, waardoor 't mij duidelijk werd, dat eene spoedige afwikkeling van zaken zeer gewenscht is.

Al vinden wij nu echter het dralen, het terughouden van het Hoofdbestuur lastig, - we mogen niet vergeten, dat de Haagsche mannen de zorg voor het weerlooze dier al hadden opgevat in een tijd, toen wij alle het groote vraagstuk nog van verre stonden aan te kijken. Zij hebben dit werk liefgekregen, en als we billijk willen zijn dan moeten we begrijpen, dat eene reorganisatie daarvan het H.B. zwaar valt.

Men verwart m.i. echter de Dierenbescherming zelve te veel met haar Vereenigingsleven! 't Laatste moge in ongunstigen toestand verkeeren, - met de beweging en hare resultaten is dit geenszins 't geval.

In algemeenen zin hecht ik niet bijzonder aan het Vereenigingsleven; ik heb alle gelegenheid gehad, het van nabij te leeren kennen met z'n wijdloopige besprekingen, z'n opgesmukte jaarverslagen, z'n lakse leden, z'n onderling naijverig kibbelende bestuurders, waartusschen de degelijke, eenvoudige werkers meestal opzij moeten gaan voor snoevende beunhazen, of voor geweldenaars, die een zetel veroveren, om tot eigen-materieel belang te komen. - Neen, ik heb de holheid van het Vereenigingsleven te goed doorvoeld, om daarvan stevige resultaten te verwachten!

Maar, al is dit nu in de Dierenbescherming niet beter dan elders, toch kunnen we het collectief optreden niet missen. Het is een gewenschtdecorum tegenover de maatschappelijke autoriteiten, en 't boezemt het volk, dat gelooft in de macht der Vereenigingen, ontzag in. Van dit standpunt gezien, meen ik het de plicht van ieder, die belang stelt in der dieren lot, deze Vereenigingen krachtiger en doeltreffender te maken. Goddank echter geven deze organisaties ons geen beeld der Dierenbescherming. Zij, de machtige strooming, kent geen klein gedoe, geen teruggang: zij breekt zich baan trots menschelijk egoïsme en conventie.

Overal toch voelt men de weldadige werking der idéé.

Waar vroeger de onderwijzende krachten de Dierenbescherming verre hielden van hunne opleiding ‘tot alle Christelijke en Maatschappelijke deugden’, zooals de Wet dit uitdrukt, - daar worden nu de leerlingen opgevoed in belangstelling voor de dieren, - daar aanvaardt men nu dankbaar vlugschriften, boeken, platen en wat meer bevorderlijk kan zijn, om het kind te leeren hoe zijne verhouding tot de dierenwereld moet wezen.

Waar voorheen de predikers van het Evangelie meenden, dat Dierenbescherming buiten de lijn van hun arbeid lag, - daar vindt men nu enkele moedige baanbrekers, die van den kansel het goed recht der dieren bepleiten.

Waar voorheen slechts de nuttigheids-mannen op het slagveld waren belast met de verzorging der gewonde en zieke paarden, - daar worden nu, dank zij de bijeengebrachte gelden, humanitaire helpers aan die verpleging toegevoegd.

Waar voorheen onze medici een ondoordringbaren wal vormden rondom de gruwelen der Vivisectie, daar gelukte het der idée Dierenbescherming, een bres te schieten in dit cordon; zoodat de strijd tegen deze wederrechtelijke wreedheid niet langer door leeken wordt gevoerd.

Waar voorheen de circusmishandeling sanctie werd verleend door de publieke opinie, - daar mijden nu honderden deze ongerechte vermakelijkheden (?).

Waar voorheen door ieder, die het kon betalen, dierenbont werd gedragen, - daar zijn er nu duizenden, die zich met afschuw indenken in het lijden, dat voor dezen tooi noodzakelijk is, en die dus weigeren, zich te kleeden met dierenhuiden.

Waar voorheen vogels, vlerken, veeren, met name de reigeraigrette, een geijkte garneering voor vrouwenhoeden vormden, - daar zien we nu deze wreede artikelen veeltijds vervangen door strikken en bloemen.

Waar voorheen een aanklacht in zake dierenmishandeling eene rariteit was, - daar wijzen nu tal van rechterlijke veroordeelingen op aanklachten eenerzijds en erkenning van het dierenrecht anderzijds.

Waar voorheen ieder mensch dagelijks, onder Christelijk gebaar, een stuk van een vermoord dier verorberde, - daar vindt men nu eene groep van beteekenis, die geen bloedig voedsel meer gebruikt, om niet mede verantwoordelijk te staan

voor de bedrijven der abattoirs, en hun wreeden aanhang.

Waar voorheen de pers zich òf spottend, òf niet bezig hield met dierenleed, - daar staat zij nu, bijna zonder uitzondering, de belangen der dieren voor.

Waar een tiental jaren geleden nog geen enkel blad voor Dierenbescherming was opgericht, - daar bestaan nu twee Weekbladen en twee Maandschriften op dit gebied.

Waar voorheen zelfs ruwe dierenmishandeling, zonder eenig protest, op de openbare straat plaats kon hebben, - daar vindt nu de bedrijver van dit kwaad allerwege mannen, vrouwen en kinderen van elken stand gereed tot hulp van het weerlooze dier.

En zoo zou ik nog lang door kunnen gaan.

De Dierenbescherming vordert gestadig en stoort zich niet aan het gekibbel in haar Vereenigingsleven.

De idée groeit en met haar de kracht, om het idiëele tot werkelijkheid te maken.

JOH. WILH. TADEMA.

Utrecht, April 1915.

II.

Voor de belangstellende lezers en lezeressen in mijn streven, wil ik een woord laten hooren op den aanval op mij gericht, naar aanleiding van mijne hoofdartikelen en stukken in de Holl. Lelie: No. 31 No. 49 j.g. 1913-14 en No. 1, No. 18, No. 37 j.g. 1914-15.

Het *motief* van mijn arbeid, en het *doel* van mijn streven, hetwelk ik begon met de uitgave mijner brochure: ‘Overwegingen van een Vrouw voor Vrouwen’ in 1911, liggen zoo ver buiten de begrippen van zulke aanvallen, dat antwoorden daarop eene dwaasheid zou zijn.

Als ik voorbij een school kom waar de joelende kinderschaar uitdartelt, en één steekt zijn tong tegen mij uit, en een ander trekt een langen neus achter mijn rug, dan neem ik, en elk verstandig mensch met mij, daar geen notitie van.

Tevens breng ik een woord van dank aan den Heer v. Haaften voor zijne waardeerende woorden, in No. 39, '15, en aan onze Redactrice, dat ze even de onbezonnen jeugd bij het oor trok.

Zijn er ernstige en denkende *menschen,* die het niet met *mijne meeningen* eens zijn, met hen wil ik gaarne in het strijdperk treden.

‘Du choc des opinions jaillit la vérité’.

Arnhem.

S. HOOGENDIJK-HESSE.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Jhr. Engelen, Secretaris der z.g. Reorganisatie-Commissie, schrijft mij nader, in verband met wat ik schreef op bldz. 592 van de Lelie van 31 Maart, onder dagteekening van 3 April:

Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn over te nemen het communiqué opgenomen, in het hedenverschenen nummer van het orgaan der Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, opdat het juiste licht valle op den door U gepubliceerden slotzin mijner ‘rectificatie van een onbegrijpelijk misverstand.

Ik zou er prijs op stellen, zooals ik U reeds dadelijk schreef, die rectificatie uit te strekken tot die beruchte ‘zeven jaren’! Zelfs Jhr. de Kock gaat nu met die 7.... goochelen, moet ik wel zeggen, waar Z.H.W.G. volkomen juist eerst zelf er aan herinnert, dat de Commissie (*thans* bestaande uit *negen* leden) *drie* jaar geleden is ingesteld. Wil men teruggaan tot de jaren waarin de begin-symptomen werden waargenomen van een verlangen naar verandering, *dan* komt men er *zelfs* met 7 niet!

Varia.

‘Een gewetensbezwaar’.

Dit is de titel van een boek, van ruim 250 bladzijden, geschreven door Suze La Chapelle-Roobol, en uitgegeven te Amersfoort bij de firma Valkhoff & Co.

Ik wilde wel, dat de uitgevers Valkhoff & Co., en ook anderen, er *gewetensbezwaar* tegen hadden, dat zij aan een *bundel* verhalen, als algemeen en titel, dien van het eerste verhaal gaven. Zij verkoopen daardoor knollen voor citroenen. Immers hier bij het boek van Suze La Chapelle-Roobol, evenals bij zoo vele andere auteurs, gaat men af op den titel, en krijgt dan, in plaats van een flinken roman, zooals het lijkt, meerendeels een verzameling van grootendeels elders gepubliceerde stukjes, en dan koopt men een kat in den zak.

Als bij den titel ‘Een gewetensbezwaar’ gevoegd was: ‘*en andere verhalen*’, dan wist men waar men aan toe was, maar zóó is de mystificatie onvergeeflijk.

Immer voorwaarts is het uitgeversdevies van de firma Valkhoff & Co. Als in zoo'n fopperij de *vooruitgang* zit, dan weet ik 't wel!

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

'*s Gravenhage.*

Kunsten en Wetenschappen.

Blanketten.

‘Blanketten’ is het woord; ‘opschilderen’ drukt beter uit wat we bedoelen, want eigenlijk gezegd ligt in den wortel van het woord *blanketten* het poederen van gelaat, hals, armen, enz., alleen met *wit*, besloten, en het rood en het zwart worden toch evenmin versmaad.

De Franschman gebruikt in dezen zin een zelfstandig naamwoord, als hij zegt: ‘La beauté n'allait guère sans le *fard.*’ Het Duitsche *schminken* drukt ook meer het opschilderen uit.

Hoewel het poederen, vooral onder de half-Indische bevolking zeer algemeen is, wordt hier te lande niet veel aan het opschilderen gedaan buiten het tooneel en de tjingel-tjangels. Slechts een enkele maal hier in het hoofsche Den Haag ontmoet men eene dame uit den fatsoenlijken stand, die kunstmatig haar schoon heeft willen verhoogen, niet begrijpende dat het geknutsel terstond in het oog loopt, al moet een donkere voile het ietwat intense der kleuren temperen.

Het opschilderen van het gelaat is eene aparte kunst, vooral indien de aldus bewerkte dame niet onder het voetlicht bezien moet worden, of op den noodigen afstand van den beschouwer blijft.

Toch is het vreemd, dat bijna ten allen tijde de vrouw het noodig geoordeeld heeft haar schoon door kunstmiddelen te verhoogen, laat staan het lichaam met allerlei fraais te versieren.

Reeds vermeldt de Arabische schrijver Mohammed Ebn Djobaïr, dat hij, toen hij in 1138 onzer jaartelling Sicilië bezocht, de vrouwen niet minder besmeerd vond met zalf dan behangen met sieraden, en Benvenuto d'Imola spot met de pogingen der vrouw, ‘pour rendre pâle leur visage et blanche leur peau noire et rouge, pour colorer en fauve leurs cheveux et donner l'aspect de l'ivoire à leurs dents’.

Toch waren er wel uitzonderingen, want Dante haalt als voorbeeld aan de echtgenoote van Bellacione Berti die zoo schoon was, dat zij haar toilettafel kon verlaten zonder opgeschilderd te zijn.

De Florentijnsche dames waren bekend door hun ‘blanketten’.

Fazio degli Uberti verklaart zelfs, dat de duivelen der hel niet zoo zwart zijn als de kleuren die zij gebruiken om haar gelaat te schilderen.

Zij vergaten, dat wat de natuur geeft het langst blijft, en de waarschuwing gegrond was, dat al die zalfjes en smeerseltjes, in wonderbare kleuren, ten slotte de tanden *zwart* (?) en de lippen *groen*[1] (?) maken, ‘vieillissent la peau et donnent l'air malpropre.’

Als men dan ook Boccacio's Droom mag gelooven dan had *le fard* bij de vrouw heel wat in: ‘Elle s'occupait souvent à distiler et à faire des pastés. On ne voyait dans son cabinet qu'herbes, racines, feuilles, alambics, matras, cornues, fourneaux, et tout l'attirail des chymistes. Elle avait plus de phioles et de boîtes qu'un apothéquaire... Quand elle allait aux étuves, dont je croyois qu' elle devoit revenir bien nette, je la trouvois à son retour, aussi fardee qu'auparavent’.

Traité's verschenen en daardoor wrerd het kwaad in de hand gewerkt, zelfs al eindigt zoo'n boek met den raad om zich te houden aan de natuurlijke schoonheid.

Of wij nu dezen raad ernstig moeten opnemen, betwijfelen we, wijl Alberti, de auteur ervan, ook een werk schreef, getiteld: *la femme aux cents amants* -; misschien toch wel minstens een goede negentig te veel.

De moeders planteden deze liefhebberij voor het smeren op hare dochters over, zoodat de poëet Pistoja (15e eeuw) in ironie zingt van eene moeder, die zegt tot hare dochter:

‘Ne sors jamais sans fard, fillette,
Car tu es quelque peu noiraude.
Ouvre la bouche que je te nettoye les dents.
Fais bien valoir tes seins.
Mets ce voile blanc

1) Barberino.

Et répands sur ton visage ses parfums'

Zelfs de zedeleer ging er zich mede bemoeien.

Paudolfini preekte: blanket u toch niet, want niet op die wijze behaagt men den man.

Hij verkiest slechts een vrouw getooid door eenvoud en welvoeglijkheid. Ook zegt hij dat *le fard* zijn gevaren heeft. Denkt U een 'marmer', dat men elken ochtend beschilderde, en des avonds weder afwaschte; hoe zou er dat gaan uitzien!

Andrea Cermini, een schilder met groot gezag, omdat hij zoo uitstekend de juiste gelaatskleur wist te treffen, en daarom wel door dames geraadpleegd werd, zei kort en bondig: wasch u met water.

Daarentegen maakt Arios er een grapje van. Hoe heerlijk (?) moet het zijn de vrouw een kus op de lippen te drukken, en op een gekleurde vetlaag te land te komen.

En 'desalnietemin en evenwel nochtans' is het blanketten in wezen gebleven, en zal het wel in wezen blijven.

Eene vrouw gelooft zich nooit mooi genoeg te zijn, en de natuur wil het juist andersom, zooals de dierenwereld ons geeft te aanschouwen.

Niet het schitterende schoon boeit op den duur; wel het bescheidene. Ziel en hart moeten spreken: la rose la plus belle ne dure qu'un instant.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Oud-Gemeente-archivaris.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Henriëtte. - Uw bijdrage bevindt zich nog bij de in Nauheim achtergebleven copy. Zoodra ik gelegenheid heb, zal ik alles van daar laten overkomen, of wel het zelve gaan halen. Het laatste vind ik verkieslijker, zoodat ik om die reden wacht tot het klimaat wat warmer en zomerachtiger wordt, want, ik zal er in geen geval blijven, enkel slechts, *als* ik ga, alles wat nog achterbleef zelve daar gaan inpakken. Wat de rest van Uw brief aangaat, indien gij ook nu de Lelie zoo ‘interessant’ vindt, dan had ik het fatsoenlijker van U gevonden de ware reden te noemen aan den uitgever, in plaats van een voorwendsel te zoeken. Intusschen, fatsoen laat zich niet aanleeren. Zoo iets is ingeboren. Gij zult mij dan ook ten goede houden, dat Uw dubbelzinnige handelwijze mij geen lust doet gevoelen voor de zooveelste maal in beschouwingen te treden, juist met *U,* over het onderwerp oorlog, en Duitschland en België. -

J.H. - Neen, het is mij niet ‘ontglipt uit de pen’, dat ik mij verheug over ongelukken aan de lange-jacht-rijders en rijderessen overkomen (zie Overzicht v/d Week 37). Want, er zijn omstandigheden waarin men een dergelijke *harde les* noodig en nuttig moet achten in het belang van het weerlooze mishandelde dier. Zoolang Engeland's adel het voorbeeld geeft - en dientengevolge daarin wordt nagevolgd door den adel van het vasteland, - in het door wreede jachtvermaken vossen, herten, enz., op de afschuwelijkste wijze *kwellen*, zoo lang is er slechts één middel anderen daarvan terug te houden: *dat middel is de vrees voor 't eraan verbonden gevaar voor*

zichzelven. Ziedaar, waarom ik mij dus verheug wanneer een mooie jonge society-lady, als b.v. die dochter van de hertogin van Westminster, voor altijd ongelukkig wordt door haar verachtlijk lange-jacht-plezier. Zulk een afschrikwekkende ondervinding namelijk zal vele andere dames terughouden haar na te doen. Bovendien echter, dezulken, die zoo weinig zich rekenschap geven van de *plichten* die hare hooge positie van rijkdom en van beschaving haar opleggen, (deze vrouw was moeder reeds van verscheidene kinderen, dus geen back-fisch), zij *verdienen* dat ze worden gestraft aan eigen lichaam voor hare grenzenlooze wreedheid aan het vervolgde, aangeschoten, gemartelde dier. Zulke 'genoegens' zijn verfijnde, boosaardige, Nero-achtige vermaken, die getuigenis afleggen van besliste *laagstaandheid der ziel.* - Ik dank U overigens zeer voor den vriendelijken, waardeerenden toon van Uw schrijven. -

B.K. te B. - Ik hoop dat gij mijn photo - die ik U indertijd had beloofd - hebt ontvangen? Met leedwezen zag ik namelijk uit Uw schrijven, dat gij door ziekte niet thuis zijt. Wijl ik in zoo langen tijd niets van U hoorde, had ik ook U reeds gerangschikt onder hen voor wien mijn produitsche gezindheid een reden was met alle sympathie voor mij te breken. Nu vind ik mijnerzijds dit weliswaar onzin - hoevele persoonlijke vrienden bezit ik niet, die beslist anti-duitsch zijn, zonder dat dit mijnerzijds noch hunnerzijds eenige verwijdering tusschen ons geeft, - maar enfin, de gemoederen zijn nu eenmaal zóó verhit, en vooral de vrouwengemoederen, dat sommigen, schijnt het, in dit speciale opzicht van alle rede en billijkheidszin worden beroofd. Het doet mij dus veel plezier dat bij U de reden van Uw stilzwijgen niets te maken heeft gehad met dien ongelukkigen oorlog, en ik waardeer het zeer dat gij mij zoo hartelijk en oprecht schrijft. - Hoe heerlijk schrijft gij over al Uw dieren! Reeds die dierenliefde, die wij gemeen hebben, bindt ons samen. Precies zóó als die hond van U zou óók mijn Bennie zich 'misdragen,' ware hij op een dergelijk bezoek. - Inderdaad, den door U bedoelden naam ken ik. Maar, niet meer dan den náám, tengevolge van den kring waarin ik ben grootgebracht. - Inderdaad, in zake de onderlinge samenwerking der werkende vrouw ben ik in de laatste jaren van lieverlede tot een meer feministische opvatting gekomen; samenwerking is nu eenmaal in het leven noodzakelijk in sommige opzichten, wil men iets bereiken; en vooral de oorlog heeft mij de oogen geopend voor den grooten onbenutten invloed der vrouw, en voor het haar in elk geval aangedane onrecht, waar men hare mannen en kinderen moordt en dwingt voor een voorwendsel zich op te offeren, terwijl zij zelve máchteloos moet toezien. Ook ben ik het eens met hen die zeggen: Hadden wij-óók een Koning gehad inplaats van eene zoo vredelievende Koningin dan is het de vraag of wij niet reeds lang het lot van België hadden gedeeld. Want ook ik meen dat de houding onzer Koningin hier in zake de oorlogs-quaestie schitterend afsteekt bij die der vorsten van Europa, den Belgischen Koning vooraan. - Ja, dat ben ik met U eens dat men om te kunnen oordeelen steeds alles zou moeten weten, maar overigens, gelijk gij-zelve ook schrijft, in een geval als het mijne, spelen jaloezie, wraakzucht, kletszucht, enz., nog een extra woordje mee, waar het geldt van en over mij verhalen te verspreiden. Wie aan den weg timmert heeft veel bekijks - is een wáár

spreekwoord. Wel, ik timmer rustig voort - en láát ze kijken. En óók smalen en schimpen op mij als hun dat verlucht. In dat opzicht ben ik overigens in goed gezelschap; de besten en edelsten onder de menschen hebben altijd, indien ze hervormingen wilden, en eerlijk de waarheid zeiden, verguizing en spot moeten lijden. En ik vooronderstel dat zij er juist zoo over dachten en denken als ik: 't Kan me geen zier schelen; het bevuilt niet mij, maar degenen die het doen. - Nogmaals hartelijk dank.

Mevr: W.S.-van de W. te N.S. - Aan Uw verzoek is reeds voldaan. Vriendelijk dank voor Uw woorden aan mijn adres.

Toetie. - Uw drukproef liet ik U opnieuw toezenden met Uw briefkaart, opdat gij-zelf de gewenschte verbetering kunt aanbrengen. - Wie zal ontkennen dat Duitschland fouten aankleven? Van a-z ben ik dat met U eens. Zelf heb ik toch waarlijk in vredesdagen menigmaal geschreven in dien geest; ik herinner mij o.a. hoe ik, vóór een paar jaren, schreef over een Kaiserparade in Wiesbaden op een zoo anti-militaristische wijze, dat Hollanders mij zeiden - ik was toen in Duitschland -: ‘Ge zult er nog inloopen, *zeg* toch tenminste nooit zoo iets hier, anders wordt ge nog veroordeeld’. - Enfin, gij en ik denken over den oorlog als zoodanig geheel gelijk. Men kan de fouten eener regeering of van een stelsel afkeuren, en nochtans diep verontwaardigd zijn over de leugens die onophoudelijk en stelselmatig en met hebzuchtige bijredenen worden verspreid in onze eerlijke (?) pers aangaande Duitschland. Ik voor mij ben veel meer anti-militair *metterdaad*, dan de groote meerderheid der in theorie zoo luid over Duitschland's militarisme klagende schreeuwers hier te lande - die tegelijk verklaren terstond naar de wapens te zullen grijpen als er oorlog hier uitbreekt. *Ik* keur dat laatste onvoorwaardelijk af, en eer elken dienstweigeraar. - Maar nu iets over de trekhonden-quaestie. Ten eerste hebt gij volkomen gelijk dat men in Engeland in dergelijke zaken veel betere politie-verordeningen heeft, en ook dat de politie er veel beter optreedt dan ten onzent. Dat wij ‘een land zijn van tuchteloosheid en gebrek aan orde’, dat beaam ik U volkomen; ik juich het steeds van harte toe wanneer mannen als gij, van rang en positie, dit willen erkennen. Juist dáárom echter is het ook zoo weinig doeltreffend van de goede behandeling te gewagen, die hier en daar de een of andere trekhond ondervindt zijdens zijn meester; - uit eigenbelang immers alleen omdat het dier is zijn kostwinner. O ja, deze uitzonderingen hebben het natuurlijk niet zoo slecht, maar, gelijk gij-zelf óók toegeeft, op het platteland dáár heerschen de vréése lijke misstanden, dáár kunnen de eigenaars doen wat zewillen, daar zitten ze zelf op de veel te zwaar beladen karren, en gebruiken wreedaardig te kleine of verwonde of zieke honden - - zonder dat iemand de wet in toepassing brengt. Wil hier of daar een enkele politieagent, die het bij toeval ziet, nog eens meewerken door proces-verbaal op te maken, dan is de kantonrechter gewoonlijk uit zijn humeur wegens dien ‘overdreven ijver.’ Vraag maar eens bij de dierenbeschermingafdeelingen hoeveel tegenwerking juist *deze* heeren, de wet-uitvoerders, dikwijls geven, uit louter *luiheid.* M.i. is en blijft daarom afschaffing - zooals ook in Engeland en Amerika het geval is - het eenige radicale middel, en ik wenschte dat gij lid werdt van den Anti-trekhonden-bond, om daardoor in deze quaestie een goeden kijk te krijgen. - Uw definitie van instinct beaam ik. Mij ook maakt het steeds kregel als meestal juist

die domme menschen, wier beetje verstand niet kan staan in de schaduw van het intellect van een Durchschnitt-hond of kat of paard, U op hoogen toon komen vertellen dat ‘dieren geen ziel hebben en alleen de mensch goddelijk zou zijn’ Ja, als je zoo rondom je ziet, dan merk je nogal véél van die ‘goddelijkheid’, b.v. in kroegen, of thans in dezen oorlogsjammer! Met U geloof ook ik hoe het leven op deze aarde slechts is één ‘ontwikkelingsstadium’ uit velen die ons nog wachten hiernamaals, van sfeer tot sfeer. In die gedachte vind ik een grooten troost niet alleen, maar ook een bevredigende verklaring voor heel veel raadselachtigs en duisters. En, dat ook de dieren dan opnieuw zullen zijn bij ons, dat schijnt mij een zoo mooie en heerlijke toekomst, dat ik elkeen, die mij daarvan bewijzen meedeelt, van harte dankbaar ben, terwijl ik óók tegelijkertijd in die gedachte een eenigszins bevredigende oplossing vind voor het onverklaarbare lijden dat den armen dieren hier op aarde wordt aangedaan. - Ik houd mij steeds voor Uw vriendelijke correspondentie aanbevolen.

H.K. te H. - Ik dank U zeer voor Uw vriendelijk schrijven, en waardeer Uw woorden over de Lelie en over mijzelve zeer. Ook wil ik U met alle genoegen raden en helpen, en zeker kunt gij er van overtuigd zijn, dat ik-zelve te veel ondervond, om mij niet geheel en al te kunnen verplaatsen in het lot en leed van een ander. Evenals gij heb ook ik een zeer opgewekt karakter, en dat helpt inderdaad zoo véél mee om de dingen licht te dragen. Zoo vele menschen om mij heen - die het toch zoo goed hebben, zonder zorgen, zonder leed - loopen nochtans steeds met bekommerd gelaat, tobben over kleinigheden, jaloersch van anderen, zichzelf het korte leven noodeloos vergallend, zonder erbij stil te staan hoe snel het voorbij is. - Wat nu Uw versjes aangaat, die vind ik, schoon hier en daar niet volmaakt van vorm, nochtans niet zonder belofte, vooral om den gevoeligen inhoud ervan. Wáár gij ze zoudt kunnen plaatsen tegen honorarium, dat durf ik U niet voorspellen, want, elke redactie heeft in dat opzicht hare eigene opvattingen, hare vriendjes meestal die worden voorgetrokken, heeft dikwijls ook veel te veel copy reeds. Probeeren, steeds opnieuw probeeren, dat is het eenige wat ik U kan raden en, *vooraf* vragen *wat* ge betaald krijgt, (wijl ge honorarium verlangt, want vele redacties nemen in dat opzicht beet de eerstbeginnenden). De Holl: Lelie betaalt alle bijdragen; ik echter heb op dit moment veel te veel copy, om van een niet-abonné ongeteekende gedichtjes te willen aanvaarden. Het spreekt vanzelf dat ik in een geval als het Uwe abonnés en geteekende bijdragen laat voorgaan, al stel ik noch het een noch het ander als voorwaarde. - Ziedaar een oprecht en eerlijk

antwóord. Gij moogt mij, ook niet-abonné zijnde, nochtans steeds schrijven, waar ge de Lelie léést door een ander. -

Gé. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. Om Uw 'aanmerking' moest ik lachen! Wat ik van *U* gedacht heb? Dat weet ge wel, want dat hebt ge gelezen in een andere corr: En dat méén ik. Veel groeten.

Mevr: v. E. te S.-B. (N.-l.) - Het doet waarlijk goed uit Nederlandsch-Indië een zoo warm woord van instemming aangaande mijn waarheidsliefde vóór Duitschland te hooren als het Uwe. Ik beaam volkomen de hier letterlijk weergegeven passage uit Uw brief:

'*Dat malle gedweep met de Belgen alsof 't engelen waren! - - Wat hebben wij niet van Engeland een ellende gehad, en in 1830 van de Belgen! Dan de Engelschen tegen de Boeren!*' - - -

Never-mind, alles maar vergeten, en verdraaien, en opeten wat ge vroeger net omgekeerd schreeft, dat is zoo je ware Nederlandsche 'on' afhankelijke pers! Tot welke kruiperijen men daardoor komt bewijst het avondblad van het Vaderland van 8 April, dat ik zooeven uit de hand leg, en dat, in een van wierook-geur doortrokken hulde-artikel aan Koning Albert van België (de man is vandaag, 8 April, jarig), durft den volgenden even belachelijken als weerzinwekkenden onzin schrijven: '*En daarom*, *hoe tragisch ook de toestand moge zijn*, *hij is geen tragische maar een door millioenen benijde Koning, de monarch van Belgenland.*'

Ik vraag U, kan het belachelijker èn weerzinwekkender? Belachelijk, omdat wel niemand in *ernst* kan benijden den toestand van dezen koning zonder land, veroordeeld te strijden op slechts een klein streepje nog vrijen grond van zijn landje, maar vooral weerzinwekkend, omdat het nooit - al ware hij ook overwinnaar gebleven, - benijdbaar mag heeten duizenden en duizenden verwoeste levens op zijn verantwoording te hebben plus de verloren welvaart van een geheel volk. Ik laat de vraag, of koning Albert anders had *kunnen* handelen, hierbij geheel ter zijde. Want, ook al heeft hij dat niet gekund, dan óók is zijn lot *niet* benijdbaar, maar integendeel in de hoogste mate tragisch en verschrikkelijk. En ziedaar waarom ik dus die misselijke comedie-phrase èn weerzinwekkend èn belachelijk noem. Heeft hij schuld dan is hij niet 'benijdbaar', heeft hij 't niet, dan is hij het evenmin. En, indien 't wáár is wat de Fransche couranten zoo kwistig rondverspreiden, namelijk dat de Duitsche keizer geheel is vergrijsd, en er bekommerd en treurig uitziet, wel dan is dat m.i. een teeken van méér en èchter menschelijk gevoel dan de aanstellerij van het Dagblad: het Vaderland, om koning Albert onder déze omstandigheden 'door millioenen benijd' te durven noemen. - Bah.

Hartelijk dank voor Uw brief.

A.F.R. (Indische). - Ik ben bijzonder blij dat mijn antwoord U nog onder de oogen is gekomen. En ik hoop dat dit evenzeer 't geval zal zijn met deze corr., want mij dunkt dat gij onder deze omstandigheden allicht weinig plezier zult beleven van een reisje door Zwitserland. - 't Spijt mij overigens zéér dat ongesteldheid U weerhield de reis eerder te aanvaarden. Maar in ons ellendig klimaat zijn we nu eenmaal allen blootgesteld aan influenza en alle dergelijke vochtmisères. - Ja, ik begrijp dat mijn antwoord U 'hoop' gaf. Maar ik vrees toch dat die niet zal verwezenlijkt worden,

want ik weet niet hoe. Ik ben in deze dagen zóó overstelpt met van allerlei, dat ik zelfs mijn particuliere kennissen moet teleurstellen, en menige noodzaak-visite achterwege blijft. Laat in elk geval iets van U hooren omtrent den juisten datum.

Mevr. F. - v. R te den H. - Voor Uw lief schrijven dank ik U ten zeerste. Ik ben overtuigd dat gij, die zoo warm deelt in onze verhouding tot Marie, het hier in dit nommer voorkomende omtrent haar feest, met belangstelling zult lezen. - Het *is* jammer dat ik niet naar Nauheim kan gaan, maar ik geloof niet dat onder deze omstandigheden - zelfs al ware het mij-persoonlijk door mijn werk niet onmogelijk gemaakt - een badkuur vrucht zou dragen, want, te oordeelen naar wat ik in het najaar reeds heb bijgewoond, zullen alle gedachten èn alle beschikbare krachten geconcentreerd zijn op den oorlog. 1 Aug. is toch immers onder normale omstandigheden hoog-seizoen nog, en toch werd reeds toen onmiddellijk véél gesloten, 't Kurhaus, een deel der Badhuizen, vele winkels, enz. De doktoren ook werden voor een groot deel opgeroepen, en zij die achterbleven waren uiteraard meer vervuld met wat er ginds aan het front gebeurde dan met de patiënten. Hoe zal het *nu* zijn, nu er zoovelen méér nog van noode waren dan men eerst had gedacht, nu de toestand zooveel langduriger en ernstiger is geworden, nu waarschijnlijk het aantal gewonden in de lazaretten zich nog heeft vermeerderd, en nog meer doktoren zullen zijn opgeroepen.! In elk geval hoop ik mijn achtergebleven goederen zelve te gaan inpakken zoodra het warmer wordt.

- Cyriel Buysse heeft het incident beëindigd door in de Vlaamsche Stem op zeer beleefde wijze te schrijven; indien elk journalist zich tenslotte zoo fatsoenlijk gedroeg, dan zou zeker onze pers er wèl bij varen. Zooals ik echter reeds schreef in mijn eigen artikel aan hem, ik heb hem stéédsbeschouwd als een fatsoenlijk man, en veronderstel dus, dat zijn Belgische sympathieën hem parten speelden en verleidden tot iets wat niet ridderlijk is, namelijk onjuist citeeren en daardoor op den auteur een valschen schijn werpen. Enfin, zooals ik U zeg, hij heeft het door een tweeden ‘open brief’ goed gemaakt, dus, basta. Neen, gij valt mij waarlijk niet lastig, want integendeel zulke hartelijke in mijn leven zoo vriendelijk deelende brieven als de Uwe zijn mij steeds een steun en een vriendschapsband. - Hartelijk dank dus.

J.D.N. te Amsterdam. - Ik heb Uw gedichtje niet aangenomen, en het vernietigd, daar geen postzegel was ingesloten tot terugzending.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

21 April 1915.
28ste Jaargang.
No. 43.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Slaept niet die daer waeckt.*)

> En Frankrijk's haan leent hulp
> Aan Brabant's zwijnen wulp.
> De leeuw, die d'Ever zoekt,
> Door 't vliegend ras verkloekt,
> Keert brullend naar zijn tuin
> En schudt de fiere kruin. -

Zóó zongen onze grootvaders, door hun Koning Willem I te wapen geroepen om de oude grenzen en de eer des lands te verdedigen tegen onverhoedsch verraad. Zij hebben hun plicht vervuld gelijk hunne voorouders het hadden gedaan.

*) Deze maanspreuk staat gebeiteld in de poort der hoofdwacht te Embden in Oost-Friesland en pas in Vlissingen.

Het gemeentebest der Vereenigde Nederlanden, dat thans als een *historisch monument* ligt temidden van de elkaar bekampende machten, is meer dan eens gered van den ondergang door de eensgezindheid der voorouders en terecht vermeldde het later in Amsterdam opgerichte monument dan ook:

'Aan den Volksgeest van 1830/31.' - Hun plicht vervuld, de eer gered, zòò keerden onze grootvaders van den tiendaagschen roemrijken veldtocht terug in Augustus 1831.

Ze rusten, die de jaren 1815-1831 beleefden; hunne verhalen van het toen doorleefde kunnen wij, die het voorrecht hadden vader

en grootvader tot op hoogen leeftijd te bezitten, onzen kinderen mededeelen, - voor anderen zijn ze te lezen....

Zal later het tegenwoordig gebeuren door ons nageslacht met even groote onverschilligheid en met even weinig kennis van zaken worden besproken als ónze voorgeschiedenis en het lijden en strijden ònzer voorgangers door het thans levende geslacht worden beschouwd? Zouden er later geen wijze lessen te putten zijn uit de tegenwoordige geschiedenis en zou het verleden òns niet tot richtsnoer kunnen, ja! moeten dienen? -

De geschiedenis wordt zoo weinig gekend en hare lessen worden vergeten! -

En toch..., l'histoire se répète....

Een volksgeest, dat is de innerlijke gemoedsstemming, de aard, het karakter verandert in geen duizend jaren.

In ons Nederlanders huist nog de geest der voorouders, trots alle beschaving en geleerdheid en wij kunnen met gerustheid onze gedragslijn als natie regelen naar de gedragingen onzer voorouders, die door bitter lijden en na droeve ervaringen in 1578 het verbond der Zeven Vereenigde Nederlanden sloten bij de Unie van Utrecht, nadat de pacificatie van Gent eene mislukking was gebleken te zijn, eene mislukking van de ergste soort.

In deze dagen mag de natie wel eens herinnerd worden aan het door onze voorouders beleefde, in de eerste plaats aan wat onzen eigen grootouders overkwam.

Waarom zongen ze ‘de leeuw keert brullend naar zijn tuin?’ -

In den roes over de vernietiging van Frankrijk's militairisme, waaronder Europa eeuwenlang had geleden, lieten onze vaderen zich vinden tot een nieuw en innig verbond met de nakomelingen van hen, die in de 15^{e} eeuw in Spanje's armen waren teruggezonken, nog vóór de strijd met dat land een aanvang nam. Ze kenden de geschiedenis niet, ze hadden althans hare lessen vergeten! Bitter hebben ze geleden, onze grootouders, door deze onvoorzichtigheid. Alras miskend, verguisd, gehoond en gescholden, was hun oranjevorst het concentratie-punt van de aanvallen der zuidelijke ontevredenen. Augustus 1830 brak (nog plotseling) het verraderlijke oproer te Brussel uit en weldra werd overal de Nederlander, 't zij ambtenaar of rustig burger, verjaagd. Wij gaan de tooneelen voorbij die zich afgespeeld hebben in Brussel, Luik, Leuven, enz.; ze zijn alle analoog met den moord op onzen kolonel Gaillard, die bij de beenen door Leuven werd gesleurd, Nov. 1830, met de steeniging van onze gekwetste matrozen, in Antwerpen, met den moord op onze grenadiers in het park te Brussel. Temidden van vrede en welvaart werd op gewelddadige wijze het in 1815 door de groote mogendheden kunstmatig daargestelde koninkrijk uiteengescheurd. De grootouders hadden niet onze organisatie van 1914, kenden nog geen spoorwegen, stonden machteloos aanvankelijk, omdat het legerverband verscheurd, de legerreserve slecht georganiseerd was.

‘Te wapen!’ was het maanwoord van Koning Willem I en wij allen weten toch hoe aan deze roepstem gehoor werd gegeven. De steun van het oude gemeenebest was toen.... de oude schutterij, bestaande uit rustende en gewapende afdeelingen; maar daarnaast stonden de vrijwilligers, die hun leven veil hadden voor de eere des vaderlands, die eer waarop wij thans bogen! -

Vergeten zullen wij ze niet, de huisvaders, die hun leven boden en zelfs gaven voor de eer en het geluk van hunne nazaten; vergeten mogen we niet wat ze geleden

hadden en wat ze leden. We kunnen zonder bitteren wrok terugdenken aan de jaren 1815-1830 juist omdat onze grootvaders zichzelven voldoening verschaften al moest de gekwetste leeuw ook ‘brullend’ naar zijn tuin terugkeeren na den uitval.

Eerst bij Hasselt, daarna bij Leuven is de vijand uiteengeslagen en toen achtten de mogendheden den tijd gekomen tusschenbeiden te treden. Op 12 Augustus 1831 lagen onze troepen voor Leuven; eene afdeeling had den ijzeren berg aan den weg naar Brussel reeds bezet; *de Belgen verzochten en verkregen een wapenstilstand* en onze hoofdofficieren confereerden ten stadhuize van Leuven met sir Adair, Lord Russell en generaal Belliard toen plotseling, verraderlijk.... alle voorhanden geschut op onze *rustende* troepen werd afgevuurd.... De gevolgen waren ontzettend en Eenens, de uitvoerder van dit snoode plan, die het later tot Lt$^{nt.}$ Generaal heeft gebracht (!), zegt 44 jaren later in zijne beschrijving van dit feit ‘Ils étaient là devant vous qui nous trouvions renfermés dans Louvain’, daarmee te kennen gevende dat de gelegenheid te schoon was en dat het onuitstaanbaar was den gehaten ‘Hollander’ te moeten vlieden binnen de wallen van Leuven. Hij zegt ook in zijne verhandeling:

‘s'étant mis imprudamment sous le feu de nos Canous’, maar onze Generaal den Beer Poortugael, die ook zeer uitvoerig deze historie vermeldt in zijn werk ‘de 10-daagsche veldtocht’ (1906 blz. 302-327), zegt: ‘Eenens *wist* dat er wapenstilstand was’ en ‘ja! onvoorzichtig, maar dat was te vergeven, want zij geschiedde in het vast geloof aan wederzijdsche trouw en de moderne geschiedenis kende onder de beschaafde volken geen voorbeeld van zulk eene schending -; maar op Leuven is gevolgd Lombok! Had men toen voor den geest gehad hetgeen aan onze troepen, gelegerd in de vlakte voor Leuven's wallen, binnen het bereik van 's vijands kanonnen was overkomen, waarschijnlijk zou men voor veel gespaard zijn gebleven.’

Dit gebeurde 12 Augustus 1831, lezer, ten 12½ ure namiddag.

Een oud man, die ook deze feiten mede beleefd had, zeide aan steller dezes kort voor zijnen dood:

‘Gods molens malen wel eens langzaam, maar ze malen....; Gods gerechte vergelding voor deze en andere euveldaden, met voorbedachten rade volvoerd op onze niets vermoedende dápperen, kan niet uitblijven.’ - Dit teekent den ‘volksgeest’ uit die dagen! Het gebeente onzer grootvaders rust dáár, vóór Leuven, het Leuven van 1914! - Mocht ook een Fransche generaal Belliard uitroepen: ‘l'armée hollandaise est excellente,’ mogen ook wij met voldoening ons de ijzeren krijgstucht herinneren van die scharen vrijwilligers, wien het ontzegd werd zich te wreken en Leuven te stormen terwijl hunne vijanden reeds den weg naar Brussel namen, - we kunnen ons toch voorstellen dat een lied als hierbovenstaand aan hunne verkropte gevoelens lucht gaf. Immers toch na den volgenden dag, met goedvinden van de Engelsche en Fransche gedelegeerden, zegevierend dòòr Leuven te hebben mogen trekken moesten de overwinnende troepen terug naar de oude historische grenzen, gevolgd door de Fransche troepen, die telkens hunne verlaten kwartieren betrokken, die hen dus als een politiewacht ‘uitgeleide’ deden.

Ze hebben Leuven gespaard, ze werden, niet ‘barbaren’ gescholden, ze werden ‘lafaard’ gescholden en steller dezes is door Belgen verzekerd dat zij, Belgen, giene stien op den anderen gelaôte zoue èbbe’ als het hùn voor den Bosch of Breda was overkomen wat onze ‘laffe’ grootvaders vòòr Leuven beleefden! - Zouden wij, Nederlanders, alleen al uit eerbied voor onze eigen voorouders, niet een toontje lager moeten zingen bij de beoordeeling van het in Augustus 1914 in Leuven gebeurde? Is het ‘neutraal’ den in zóóvele opzichten verwanten buur te honen en te sarren, omdat die buur, thans ‘door eendracht sterk’, liever barbaar dan lafaard heette en niet twee ‘vrienden’ bij de hand had die den ‘Leeuw’ van den ‘Ever’ scheidden?

We lezen dat de Belg ‘niet in staat is tot den sluipmoord waarvan de Duitschers hen beschuldigen’. We lezen nog veel meer tegenwoordig, niet alleen in Echo Belge, Vlaamsche Stem, Lina van Tongeren, Jules Verbeeke's Oorlogsspion, enz., maar zelfs in de gewone dagbladen welke ons volk de *hedendaagsche* historie vertellen. Het is treurig dat het wààr is en het is waar dat het treurig is, maar zonder èènige kennis van de volksziel (die *blijft* en sterker voor den dag komt indien de rem van godsdienst en moraal loslaat) der in dezen oorlog betrokken rassen wordt er slechts gedacht aan den indruk van het oogenblik, alsof niet alles zijne oorzaken en gevolgen had (!)

De Belgische ‘Commissie’, na 80 jaren eindelijk eens (en met redenen!) samengesteld uit meerendeels Brabantsch sprekenden, zou in *Amerika* en *Afrika*, waar de verontwaardiging moet worden opgewekt tègen Duitsch land en over ‘de

verwoesting van Leuven', moeten beginnen met deze inleiding: onze grootvaders pleegden verraad, begingen sluipmoord, hoonden en scholden hen die Leuven spaarden; wij hebben heusch niet onverhoedsch de rustende Duitsche Landstormmannen overvallen, die 'barbaren' zijn beter behandeld dan de 'lafaards' van 1831.

Die 'Zuidnederlandsche' Commissie zal wel goed werk verrichten, maar.... Gods molens malen langzaam en toch malen ze!

Wij wenschen de geschiedenis 1914 'neutraal' te beoordeelen en daartoe schorten we ons oordeel over het gebeurde in Leuven Aug. 1914 liever op,[1)] maar wij wenschen op te komen als Nederlanders, persoonlijk gescholden voor lafaards, tegen het openlik en verkapt verguizen van onze stamverwanten en vrienden, de Duitschers, die in Leuven en elders in botsing kwamen met het Belgische karakter. - Men blijft niet neutraal indien

1) De verhalen, die steller dezes uit de mond vernam van hen, die 'Leuven 1914' meemaakten zijn analoog aan die van hen, die 'Leuven 1831' beleefden

men hèn 'barbaren' noemt, die nu eens *niet* 80 jaren of langer 'lafaard' wilden heeten, doch geen van beide scheldnamen verdienen!

De Nederlanden herbergen nog velen, die het niet langer verdragen dat hunne goede buren en verwante vrienden voortdurend worden gehoond door Nederlanders. Er is de laatste 40 jaren reeds genoeg gescholden op het volk dat, door eendracht sterk, in 1870 zijn rechtmatig eigendom, het vroeger in volle vredestijd uitgerookte en uitgemoorde Elzas-Lotharingen, - terugnam; dat door noeste vlijt en voorbeeldelooze orde en tucht zijn eigen Grootheid schiep en die Grootheid-op-elk-gebied thans heeft te verdedigen tegen overmachtige belagers - en ook zal verdedigen, dank zij zijne organisatie en zijn door zoovelen onbegrepen karakter!

l'Illustration (het bekende fr. tijdschrift) van 21 Oct. 1905, wist reeds te vertellen in 'Impérial Cauchemar' en 'Guillaume rêve' hoe Frankrijk en Engeland samen òver Holland Duitschland zouden aanvallen; dat opstel is voorzien van kaarten en doet óns den rol van verrader spelen....; l'Indépendance schettert daarna in 1910 over onze plannen ònze in 1604 zoo duurgekochte Schelde (Sluis!) te beveiligen (Vlissingen!) opdat onze buren niet genoodzaakt zouden worden te doen wat wij verzuimden, al was het ook onze goede burenplicht, n.l. krachtdadig beletten dat men òver ons gebied dat om zijn voorspoed gehate volk aanviel om, zooals de Temps het nu uitdrukt, 'het voorgoed te dwingen afstand te doen van de hegemonie.'*) De Temps berekent daarbij dat die 'hegemonie' uitliep op den tegenw. oorlog, maar de Temps mocht zich het door hartstocht verwrongen gelaat van Paul Déroulède nog wel eens herinneren, die te Champigny voor duizenden zijn haat en wraakzucht uitbrulde, die 'exaltait le patriotisme des masses, en évoquant les souvenirs....'

De Giornale d'Italia vergelijkt het gehuil over de Duitsche barbaarschheid met het verhaal van den Zwitserschen gardesoldaat, die een drenkeling toeriep: 'zachtjes verdrinken, de Paus slaapt!'

Het Deensche extrabladet schreef: als Engeland het gebruik van onze vlaggen geoorloofd acht dan ziet men daaruit dat de oorlog geene grenzen kent voor wat geoorloofd is en dat er geen kwaad is dat niet eene verdediging en schoone verklaring vindt.

Laat ons volk intussen bedenken dat het heden ligt in het verleden en de toekomst in het heden, dat we onze tegenw. stelling te danken hebben aan onze historie en dat we door onze buren in de toekomst zullen beoordeeld worden naar ons gedrag van heden.

Dit gedrag moet zijn in overeenstemming met onze tradities, moet berusten op de wijze lessen welke er te trekken zijn uit wat de voorouders beleefden en moet tot devies hebben:

> 'Slaept niet die daer waeckt'.
> G.W. VAN ZADELHOFF,
> *Een kleinzoon van een der Nederlanders*, *die in 1831 het geweer droeg voor het vaderland.*

*) Waardoor wij evenals het 'neutrale'' België *met open kusten* onze 'neutraliteit' hadden kunnen afkondigen!

P.S. In stede van te luisteren naar de hysterische leugens die zijn ziel vergiftigen, deed ons volk beter zijn eigen historie nog eens na te lezen, n.l. de wordings-geschiedenis van de Nederlanden langs geleidelijke en noodwendige banen.

De vreemdeling, die binnen onze poorten is en zelfs de nazaat van vroeger gastvrij opgenomenen geven de richting aan den tegenwoordigen volksgeest - eene richting die niet is in het belang van ons nageslacht.

Overzicht van de Week.

I. Wilhelm II en Koning Albert.

In het vorig nommer schreef ik in de corr. aan Mevr. v. E. te S.-B. (N.-I.):

'*Never-mind*, *alles maar vergeten*, *en verdraaien*, *en opeten wat ge vroeger net omgekeerd schreeft*, *dat is zoo je ware Nederlandsche* '*on*' *afhankelijke pers! Tot welke kruiperijen men daardoor komt bewijst het avondblad van het Vaderland van 8 April*, *dat ik zooeven uit de hand leg*, *en dat*, *in een van wierook-geur doortrokken hulde artikel aan Koning Albert van België* (*de man is vandaag*, *8 April*, *jarig*), *durft den volgenden even belachelijken als weerzinwekkenden onzin schrijven:* '*En daarom*, *hoe tragisch ook de toestand moge zijn*, *hij is geen tragische maar een door millioenen benijde Koning*, *de monarch van Belgenland.*'

Ik vraag U, *kan het belachelijker èn weerzinwekkender? Belachelijk, omdat wel niemand in ernst kan benijden den toestand van dezen koning zonder land*, *veroordeeld te strijden op slechts een klein streepje nog vrijen grond van zijn landje*, *maar vooral weerzinwekkend*, *omdat het nooit - al ware hij ook overwinnaar gebleven*, *- benijdbaar mag heeten duizenden en duizenden verwoeste levens op zijn verantwoor-*

ding te hebben plus de verloren welvaart van een geheel volk. Ik laat de vraag, of koning Albert anders had kunnen handelen, hierbij geheel ter zijde. Want, ook al heeft hij dat niet gekund, dan óók is zijn lot niet benijdbaar, maar integendeel in de hoogste mate tragisch en verschrikkelijk. En ziedaar waarom ik dus die misselijke comedie-phrase èn weerzinwekkend èn belachelijk noem. Heeft hij schuld dan is hij niet 'benijdbaar', heeft hij 't niet, dan is hij het evenmin. En, indien 't wáár is wat de Fransche couranten zoo kwistig rondverspreiden, namelijk dat de Duitsche keizer geheel is vergrijsd, en er bekommerd en treurig uitziet, wel dan is dat m.i. een teeken van méér en èchter menschelijk gevoel dan de aanstellerij van het Dagblad het Vaderland, om koning Albert onder déze omstandigheden 'door millioenen benijd' te durven noemen. - Bah.

Juist na het afdrukken van deze vergelijking tusschen koning Albert van België en den Duitschen keizer werd ik verrast door het geschenk van een Duitsch gezinden vriend, zijnde het laatste portret van Wilhelm II in 'veld-grauw', en inderdaad vertoonend dien bekommerden en verouderden trek op zijn hoogsternstig gelaat waarover de Franschen zich zoo kinderachtig-oppervlakkig verheugen, als strekte hem deze zijn droefenis over de ellende van heel zijn land en volk tot oneere. - Zie, ik kan niet nalaten, toen ik deze zooeven eerst genomen photo van den vroeger maar al te dikwijls ietwat te theatrale glimlachende houdingen aannemenden Duitschen keizer vergeleek met het placide welbehagelijke gelaat des konings van België, ook *nu* nog, tot de conclusie te komen dat laatstgenoemde niet den méést sympathieken indruk maakt in dezen, - op elk die onpartijdig is. Placide en zelftevreden in den bourgeois-zin heb ik Koning Albert met eigen oogen gezien, toen hij nog was de kroonprins, gedurende zijn ooms regeering. Wel, waarom *toen* niet? Hij amuseerde zich toen onschuldig op zijne wijze in Zwitserland, terwijl zijne vrouw en hare sinds overleden zuster, de kroonprinses van Beieren, dat deden op hare wijze, eenvoudig en huiselijk. Hij maakte bergtochtjes, zijbeiden tennisten, en coquetteerden en-passant een beetje, op onschuldige manier. - En, ik herhaal, waarom niet? Maar thans, nu *nog*, te zien op dat gelaat, na zóóveel verschrikkelijks, dienzelfden placiden welbehagelijken mondtrek, waarlijk dat doet, onder *deze* omstandigheden, vrij wat minder sympathiek aan dan het verouderd en vergrijsd en versomberd voorkomen van Wilhelm II, zooals hij in zijn eenvoudig veld-uniform, zonder aanstellerij, maar flink en krachtig, voor U staat op deze zijn láátste photo. - De beeltenis van koning Albert maakt den indruk alsof hij, wel verre van de verschrikkelijke tragedie van zijn volk mee te voelen, zich integendeel aangenaam gevleid vindt door al het 'held'gedoe, waarvan hijzelf dientengevolge de hoofdpersoon is, terwijl daarentegen de trekken van den Duitschen keizer weergeven, in hun verouderdheid en ernst, den ontzaggelijken innerlijken invloed dien het lijden en de dood van duizenden en duizenden zijner landskinderen op hem hebben, en waardoor zijn eigen levensvreugde is vergald en verdelgd.

Overwinnaar of niet - schuldig of niet - die vorst, die *menschelijk* voelt, kàn niet anders dan aldus-zelf meelijden onder de ontzettende hem opgelegde verantwoordelijkheid. En *phrasen* als die van het Vaderland behooren daarom heusch niet thuis in een courant welke 'vooruitstrevende' denkbeelden predikt. Zij zijn gedachtenloos neergeschreven vleierij, en niets anders.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Nog een staaltje van Fransche ‘ridderlijkheid’.

Onlangs citeerde ik een paar staaltjes van de ruwe en weerzinwekkende wijze waarop de Fransche couranten (die het Hollandsche publiek gemakshalve niet leest) zich dagelijks uitlaten over het afschuwelijke uithongeringssysteem, op Duitschland toegepast. Hieronder volgt een nieuw voorbeeld dezer laaghartige en onkiesche Schadenfreude:

I.

Gens de France et d'Angleterre
Et de la Belgique aussi,
Oyez l'émouvant récit
D'une lamentable affaire,
Qui s' déroula récemment
Chez le voisin allemand.

II.

Il s'agit dans l'occurrence
D'un contingent de cochons
Qui, la queue en tir'-bouchon,
Souriaient à l'existence.
Las! Un arrêt sans recours
Vient de raccourcir leurs jours.

III.

Le ministre de la guerre
S'aperçut un beau matin
Qu' à Breslau comme à Berlin
Ça manquait de pomm' de terre.
Comm' les porcs en mangeaient trop
Vous voyez d'ici l' tableau.

IV.

Ce fut comme au temps d'Hérode!
De rougissants innocents
Par douzaines et par cent
Fur'nt saignés avec méthode,
Puis débités en morceaux
Et salés dans de grands pots.

V.

Sans que la crainte les gagne
Ils sont morts les pieds en l'air,
En criant: 'Viv' le kaiser
Et la plus grande Allemagne!'
Ce civisme sans égal
Fit un effet kolossal.

VI.

Appuyé sur son grand sabre
C'est alors que le kaiser
Distribua des Croix de Fer
Et proféra des palabres.
C'est en poussant un sanglot
Qu'il termina par ces mots:

VII.

'*Oui, c'est une apothéose*
Pour le lard et le boudin!
Et si tout homme en son sein
Porte un cochon qui repose,
Tout cochon porte en son flanc
L'âme du peuple allemand.'

VIII.

Gens de France et d'Angleterre
Et de la Belgique aussi,
A ce scrupuleux récit
J' ajouterai, je l'espère,
Pour votre heureux avenir
Un bon conseil pour finir.

IX.

A Paris tout comme à Londres
Mangez tiède et buvez frais,
Dormez bien, *mais sans excès*,
Gardez-vous d'être hypocondres;
Tenez, *pour rester dispos*,
Le corps libre et les pieds chauds.

GEORGES FRAGEROLLE.

En zij, die zulke van alle ook maar de meest oppervlakkige geestigheid ontbloot zijnde misselijkheden ten beste geven in de grootste dagbladen van Parijs, zij durven zich te goede doen op hun fijnere cultuur boven die van Duitschland! Nog nooit heb ik in een der Witz-blâtter van dat Rijk - om van ernstige couranten niet eenmaal te spreken - zulke minne scheldtaal ontmoet als die welke men dagelijks - in bovenstaand genre - kan vinden in alle Fransche Bladen, en waarbij zonder eenigen twijfel de Engelsche pers zeer gunstig afsteekt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Treurig 'feminisme'.

Deelde ik in een vorig nommer mede hoe 'la Vie féminine', onder redactie van Valentine Thomson, dochter van den Franschen minister, zich in Excelsior tot tolk maakt van 'de Fransche vrouwenbeweging', die niets wil uit te staan hebben met het a.s. internationale vredescongres door de Holl. vrouwen georganiseerd, thans brengt de Engelsche Queen ìn hare Parijsche correspondentie eene mededeeling, die de verklaring, door mij uit Excelsior overgenomen, geheel bevestigt:

Onder het voorzitster-schap van Mevrouw Jules Siegfried en Mr. Anspach, *voormalig raadslid uit Brussel*, *met madame Marie Bonneviale*, *madame Marie Verone en Mr. Georges Lhermitte kwamen de leden bijeen van de 'Ligue pour le droit des Femmes'*, *voor de eerste maal sinds de oorlog uitbrak. Madame Marie Bonneviale las een uitnoodiging voor door de Hollandsche vrouwen gericht tot de vrouwen van alle natiën*, *om samen te komen voor een vredesconferentie in den Haag. - De Fransche vrouwen - zeide de spreekster - willen hiermede niets te maken hebben. Madame Marie Verone*, *de bekende vrouwelijke advocaat*, *deelde vervolgens de woorden mee*, *waarin de 'Ligue pour le droit des Femmes' hare weigering heeft vervat.*

De Queen-correspondente (Engelsche) voegt erbij, dat de speech van madame Marie Verone luide werd toegejuicht, en naar hare (der Engelsche correspondente) meening uitdrukt 'de gevoelens niet alleen der feministen, maar evenzeer van alle Fransche vrouwen.' -

Er behoort m.i. een treurig soort van 'ontwikkeling' tóe op *die* wijze het feminisme op te vatten! Immers, zoo ooit dan is hier de rol der *vooruitstrevenden* in goeden zin aan de vrouw als *vrede*-maakster! Het is onzin, zooals Marie Verone doet, te zeggen: Laat de Duitsche vrouw beginnen. - Dat *kan* zij niet, want zij, evenmin als welke andere

vrouw ook, heeft stem in het kapittel van den oorlog. Wel echter kan zij, als elke andere, protesteeren, zooals de vrouwen in Nederland dat door het congres willen beproeven, tegen het onrecht en de barbaarschheid van *elken* oorlog, en het is de plicht van elke waarachtig *vooruitstrevende* vrouw, tot welke natie zij ook behoort, in dat opzicht zij aan zij te staan. De opruiende praatjes van eene Valentine Thomson, en thans van de voorzitster van de 'Ligue pour le droit des Femmes' getuigen m.i. van een bedroevende bekrompenheid, waarbij de opvatting van hen die het a.s. internationale vredes-congres ontwierpen en willen bijwonen, - speciaal wanneer zij uit oorlogvoerende landen komen, - hoogst-sympathiek afsteekt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Oorlogsliteratuur.

I. De economische oorlog, rede uitgesproken te Groningen. 1 Febr: 1915.

door Dr. C.A. Verrijn Stuart
Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen. (uitgevers Rotterdam: Nijgh en van Ditmar).

'Wie, tijdens het hevig woeden van den strijd, over den oorlog spreekt in een neutraal land, behoort, uitteraard, dankbaar voor de onschatbare weldaad der neutraliteit, zich beperkingen aan te leggen in hetgeen hij zegt... Doch daaruit volgt nog niet dat een mokkend, laf verzwijgen van eigen oordeel nopens den ondergrond en het wezen van den oorlog geboden zouden zijn.'

Aldus zegt prof. Verrijn Stuart m.i. zeer naar waarheid, er bijvoegend met een vrij duidelijken wenk naar den partijdigen inhoud van sommige onzer Bladen: 'Zoo worden, meen ik, ook in andere neutrale Staten (Scandinavië, Zwitserland, om van de Ver. Staten niet te spreken) de plichten der neutraliteit niet opgevat. Ook in Nederland niet, wanneer men kennis neemt van hetgeen sommige onzer pers-organen onbelemmerd hun lezers bieden, mogen.' - Een goed verstaander heeft maar een half woord noodig - denk ik voor mij bij het lezen van dezen slotzin. Immers, tegenover de groote pers-vrijheid die bestaat waar het geldt 'Belgische gruwelen' te ontleden, hoe onbewezen vele ook daarvan zijn, of wel de Zeppelin-invallen in Engeland te critiseeren, enz., steekt eigenaardig af de soberheid van beschouwingen en feiten het Nederlandsch publiek door de pers geboden, ten gunste, althans ter verontschuldiging van Duitschland.

Professor Verrijn Stuart tracht noch Duitschland vóór te spreken, noch het te excuseeren. Hij is enkel, wat zoo heel weinigen helaas zijn, éérlijk; d.w.z. hij beschouwt en verklaart naakte onloochenbare *gegevens.* Hoor b.v. wat hij zegt op blz. 8: Men zal wellicht wijzen op feiten, welke aan zoodanige overigens gerechtvaardigde sympathie afbreuk moeten doen. Doch ik zou meenen dat te dien opzichte, inzonderheid voor ons land, een uiterste omzichtigheid van oordeel geboden is. Reeds waarschuwde professor Simons tegen het voetstoots gelooven van de, ook zelfs na onderzoek door de verschillende regeeringen, tegen den vijand geuite beschuldigingen. Contradictoir onderzoek ter plaatse kan niet geschieden, en de

‘Psychologie der Aussage’ levert overvloedige bewijzen, dat ook ooggetuigen van sterk emotioneerende feiten, te goeder trouw, geheel onjuiste verklaringen kunnen afleggen. Aan lateren blijve het voorbehouden om uit te maken, voor zoover dit mogelijk zal zijn, of sommige combattanten in dat opzicht zwaarder schuld drukt dan anderen.’ - Dit ook door mijzelve steeds ingenomen standpunt, namelijk, dat wij op dit moment niet zijn bevoegd tot oordeelen, wordt, helaas, te goeder èn te kwader trouw herhaaldelijk uit het oog verloren beide door de zóógenaamd vóórlichtende pers en door hare lezers. Juist daarom zij dit ernstige en bezadigde woord van den Groningschen hoogleeraar elkeen ter overdenking aanbevolen. - Hij gaat dan voort de vraag te stellen of Duitschland, indien het tot den oorlog werd gedwongen, in dat feit niet heeft een groote verontschuldiging voor datgene wat anders de strengste veroordeeling zou verdienen. Hij vraagt óók of het lot van Oost-Pruisen, Galicië, en de Boekowina minder beklagenswaardig is dan dat der streken waar de strijd woedt in het Westen. En verder legt hij den nadruk op het onrechtvaardige, van de cultuur-waarde van geheel het Duitsche volk te willen afmeten naar de allures van een Pruisischen luitenant, terwijl hij de noodzakelijkheid van het zoogenaamde militairisme verklaart niet alleen voor Duitschland maar ook voor de andere groote mogendheden - die immers ook, evengoed als Duitschland, die noodzakelijkheid hebben ingezien. ‘Kan iemand in waarheid meenen’ - aldus

vraagt professor Verrijn Stuart - ‘dat een oorlog, als thans gevoerd wordt, het middel zou kunnen zijn om het militairisme, in welke der staten ook, die er in betrokken zijn, te vernietigen?.... Zoo blijkt, hoe ook beschouwd, de leuze van den strijd tegen het Duitsche militairisme niet anders te werken dan als een doorschijnend masker, van wat in werkelijkheid strijd tegen Duitschland-zelf is, en teekent zich in dit, het eerst door Engeland uitgegeven parool, duidelijk de eigenlijke kern van dezen strijd, welke zich oplost in de vraag, of Duitschland als sterk zich ontwikkelende groote mogendheid een gelijkwaardige plaats naast Engeland zal kunnen blijven innemen.’

Ziedaar dus, óók volgens een zoo bevoegd beoordeelaar als deze hoogleeraar ‘des Pudels Kern’: ‘Na den Frankforter vrede zette zich de, reeds sedert de voltooiing van het Duitsche tolverbond aangevangen, krachtige ontwikkeling van bevolkings-cijfer en bedrijfsleven in Duitschland in ongekend snel tempo voort.... Innig verband tusschen wetenschap en bedrijfstechniek, taaie ijver en werkkracht, voorbeeldige organisatie waren het bovenal, welke den Duitschen handel, industrie en scheepvaart vooruit hielpen.... Natuurlijk wierp deze snelle ontwikkeling van het Duitsche bedrijfsleven voor de volkswelvaart rijke baten af en het Duitsche volksvermogen begon in absoluut cijfer het Engelsche te overtreffen’ (spatieering is van mij).

Aan de hand van deze gegevens toont professor Verrijn Stuart aan, hoe het dus in den grond gaat om Duitschland's vernietiging ten voordeele van speciaal Engeland. ‘Maar Engeland kan nu eenmaal geen continentalen evenmachtigen mededinger op handels- en scheepvaartgebied dulden. De geschiedenis leert het de eeuwen door.... Thans kwam Duitschland aan de beurt, gelijk Engeland straks allicht met Rusland zal moeten afrekenen, indien dit thans als overwinnaar uit den strijd komt.’ -

Ik moet mij helaas beperken in deze mijne aanhalingen, in de ernstige hoop echter dat zij den lezers voldoende zullen interesseeren om hen te doen overgaan tot de lezing zelve der zoo zakelijke en weldoordachte brochure in haar geheél. Een onbevooroordeeld en naar onpartijdige voorlichting verlangend mensch krijgt, door zulk een weldoorwrochte beschouwing, een juisten kijk op de in oppervlakkig courantengeschrijf zoo heel dikwijls gansch verdraaid voorgestelde oorzaken wáárom het in den grond gaat. - Een ding echter zij hier nog met allen nadruk vermeld, en dat is: hoe ook professor Verrijn Stuart opkomt tegen het tot in het oneindige uitgesproken verwijt als zou Duitschland den oorlog hebben gewild *omdat* het tot dien oorlog gereed was vooraf.

‘*Kriegsbereit* en *kriegsbegierig* zijn begrippen van ongelijke beteekenis’ - aldus de hoogleeraar, in zijn helderen logischen betoogtrant. ‘Ware Duitschland het laatste geweest, hoe dan te verklaren, dat het de gunstige gelegenheden, welke door het Fashoda-incident of de Russische revolutie, na den oorlog met Japan, geboden werden, onbenut liet voorbijgaan? Aan de vredelievendheid van Duitschland, in algemeenen zin, kan inderdaad niet worden getwijfeld!!

- - Waarlijk, het is gelukkig dat deze oorspronkelijk in eene studenten-vereeniging gehouden rede op veler verzoek thans in druk is verschenen, en daardoor komt onder de oogen van al diegenen, die het te doen is om de wáárheid, om éérlijke voorlichting. Immers, met nadruk zij het hier nogmaals gezegd, professor Verrijn Stuart zegt zelf hoe hij alle persoonlijke sympathieën terzijde zet, om enkel zakelijk en met feiten gestaafd te betoogen. En, aan die belofte houdt hij zich ten volle. Zijn argumenteering is vrij van ook maar eenige subjectiviteit. Maar juist daarom is zij temeer te

vertrouwen. Mogen velen in ons land het der moeite waard achten, naast hun lijfscourant óók te leggen deze met cijfers en feiten gestaafde beschouwing over: 'De economische oorlog'. Ik ben overtuigd dat aan menigeen een *geheel nieuw licht zal opgaan.*

II. In Oorlogstijd. Uit het Dagboek van Stijn Streuvels. (uitgever Amsterdam L.J. Veen).

Ziedaar nog een tweede iemand, die eerlijk zijn belofte houdt van enkel zakelijk te zullen blijven.

En zeker is deze zakelijkheid bijzonder te loven in een *Belg*, voor wien het uitteraard al heel moeilijk moet zijn, op dit oogenblik, en onder deze omstandigheden, tegenover de Duitschers objectief te staan.

Toch is Streuvels' Dagboek zóó vrij van allen haat, en van alle ophitsing, dat het in de eerste plaats hemzelf tot groote eer strekt, waar b.v. een Maeterlinck, en een Cyriel Buysse

zich tot de heftigste uitingen lieten verleiden, maar óók, in de tweede plaats, het Dagboek wordt een getuigenis vóór de Duitschers in België. Immers, waren deze werkelijk zóó 'gruwelijk' opgetreden als men voortdurend ons wil wijsmaken, dan zou het toch wel toevallig zijn dat *alleen* in het dorp waar Stijn Streuvels woonde daarvan niets is bemerkt - niettegenstaande daar een reuzenmassa is doorgetrokken, en niettegenstaande het verhaal van een door hen bedreven 'gruwel' ook dáár, in dat dorp, zoo hardnekkig de rondte deed, dat Stijn Streuvels-zelf tenslotte er aan ging gelooven, en daaromtrent schrijft: 'Het waren de drie ergste uren van mijn leven.' Immers, men vertelde niet meer en niet minder, dan dat de bovengenoemde reuzenmacht - waarvan het ontzaggelijk schouwspel door Stijn Streuvels zeer indrukwekkend wordt geschilderd - alle mannen tusschen 19 en 50 jaar had opgepakt en meegenomen. Er waren er reeds die wisten van fusilleeren, enz.

En.... wat bleek tenslotte?

Dat drie, zegge *drie*, dronken steenbakkers de Duitschers hadden uitgejouwd, tot hun straf door hen waren meegevoerd, maar weer waren losgelaten toen ze nuchter waren geworden.

Dat was de heele oorzaak eener *zoo* vreeselijke paniek, dat zij zelfs tenslotte óók Stijn Streuvels gansch en al meesleepte.

Met hoevele 'gruwelen', in onze eerlijke (?) pers uitvoerig beschreven, zal het niet aldus zijn geweest!...

Het strekt dezen Belg m.i. tot groote eer, dat hij zich niet ontziet dit alles zoo der waarheid getrouw, zoo onopgesmukt en eenvoudig, te vertellen in zijn Dagboek, in plaats van zijn landgenooten in den zak te kruipen door opgewonden aanklachten over onbewezen 'gruwelen'. Juist daarom, omdat dit Dagboek is van de hand van een Belg-zelf, en van iemand van reputatie, daarom is het een verklaring van groot gewicht, en legt het een schitterend getuigenis af hoe véél er blijkbaar opzettelijk wordt verzonnen en gelogen door niet-ooggetuigen, - waar immers een ooggetuige-zelf, van de beteekenis van Stijn Streuvels, zoo geheel anders, zoo eerlijk en onpartijdig, verhaalt de wáárheid.

Dat het boekske is geschreven in dien zangerigen, zoet-vloeienden, Vlaamschen toon, en in die lieflijk-bevallige woordekens, waarin Stijn Streuvels *de* meester is bij uitnemendheid, dat behoeft geen betoog.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Moeten de mannen en vrouwen volgens dezelfde begippen van moraliteit beoordeeld worden?
door C. Arntzenius.

Ziehier een brandende vraag, iets wat vele gemoederen in beroering brengt, maar een lastige en netelige quaestie.

Hoeveel is er in den laatsten tijd al over gestreden in de Lelie? Niet bepaald over deze vraag, maar tóch over heel veel, wat er mede in verband staat.

De een beweerde de man moest even kuisch zijn als de vrouw, waarmede hij huwde, de ander beweerde, dat kon niet, daar de man anders aangelegd is dan de vrouw.

Sommigen zeiden, dat de man tien jaar ouder moest zijn dan de vrouw, als hij trouwde, enz. enz. maar, naar mijn bescheiden meening, generaliseeren de beide partijen veel te veel. Moet niet elk geval veeleer beschouwd worden, als op zichzelf staand? Is de een niet hartstochtelijker van natuur dan de andere en valt dus den een, de kuischheid vol te houden, niet veel moeilijker dan den ander met een kalm temperament? Is de eene vrouw van 50 jaar niet veel jonger dan de andere en is het eene jonge mensch van 30 jaar niet veel geposeerder dan het andere? Op deze manier kunnen we wel aan den gang blijven met voorbeelden aanhalen maar werkelijk, die quaesties moeten alle individueel behandeld worden.

Met beide partijen ben ik 't dus niet absoluuteens.

Als wij een blik slaan om ons heen, valt 't ons dadelijk op, dat de tractementen van de meeste mannen niet zoo groot zijn om zoo gauw te trouwen en moeten ze dan zoo lang kuisch blijven?

Neen maar dat gebeurt ook niet. De man neemt een vriendinnetje en is daar zeker goedkooper mee af dan te trouwen; maar nu kom ik dan pas tot bovenstaande vraag:

Moet de man en de vrouw volgens dezelfde begrippen van moraliteit beoordeeld worden?

Dat de man dan een vriendinnetje neemt en daardoor ook niet naar de bordeelen gaat, vind ik goed, maar de vrouw dan?

Denkt men dat onder de vrouwen ook geen wezens zijn, die hartstochtelijk zijn aangelegd, net evengoed als de mannen?

Nu zal men antwoorden: ‘ja, maar de vrouw moet zich van meet af beheerschen en dat kan ze ook beter dan de man.’

Neen, neen, er zijn er bij, die dat niet kunnen. Men leze eens ‘de Arme Vrouw,’ van Jeanne Reyneke van Stuwe; ziet eens die Françoise, die krankzinnig wordt! Als zij een man ware geweest, was zij gezond geworden! Ziet eens Corry uit 't zelfde gezin, die haar kwaal doorgrondt. Zij heeft rendez-vous met haar amants, enz., is gezond. Terwijl de eene zuster uit fatsoen ten gronde gaat, is de andere er boven op, door zich niet te storen aan de maatschappij. Maar

hoè wordt er geoordeeld over zulke vrouwen, hoè wordt daarover gepraat?

Kijk, dát zou ik willen; of de uitvoering er van ooit tot stand zal komen of niet, ik weet 't niet, maar ik zou willen dat die vrouwen *niet* met den nek werden aangekeken, dat ze niet achter den rug om werden behekeld, dat men ze op *dezelfde* manier behandelde als de mannen, die er een vriendinnetje op na houden.

Laat de vrouw, *als* ze dat wil, met een vriend samen wonen, gelijk de man met een 'petite amie' en schimp er dan niet op.

Al staat de sexueele gemeenschap er heelemaal buiten, dan geloof ik, dat een vrouw toch liever met een man samen woont, dan met een vriendin, alleen daarom, omdat men zoo zelden sympathie vindt tusschen 2 vrouwen, n.l. om samen te wonen, alle mogelijke kleinigheden van elkaar te verdragen. Ze zijn dikwijls jaloersch van elkaar en niet altijd oprecht.

Nu is 't nog een groote *durf* om 't te doen, maar dat moet anders worden. Hoeveel vrouwen werken er in de maatschappij en komen in dezelfde betrekking als de mannen. Dikwijls wonen die vrouwen in een andere stad dan hun familie en dus op kamers en dan bekruipt hun zoo dikwijls de lust om gezelschap te zoeken. Heele avonden en Zondagen alleen te moeten zijn! Met vrienden uitgaan willen ze wel, maar durven dikwijls niet om het monster 'Men'. De man daarentegen, doet wat hij wil, is altijd vrij en niemand denkt er over, om er iets van te zeggen.

Gesteld dat de vrouw, louter en alleen uit *vriendschap* b.v. met een man samen woont, dan wordt ze tòch gehekeld! Kijk, dat is zoo onrechtvaardig in de maatschappij, dat er voor de vrouw, zooveel aan vast zit, als zij toevallig iets doet, wat volgens de openbare meening niet *mag!* En wat niet *mag* dat wordt vastgesteld, door *mannen* die *zelf* doen, wat zij de vrouw verbieden; niet alleen, dat zij vinden dat het niet geoorloofd is, maar nog erger, het fatsoen van de vrouw staat er mede op het spel!

Nu heeft de vrouw b.v. vroeger, door een misstap, een kindje gekregen; van de 10 mannen, zullen er 9 zoo'n vrouw niet willen huwen en als de man liefdesbetrekkingen heeft gehad vóór zijn trouwen, dat vindt men heel natuurlijk.

Ik vind b.v. niet noodig, dat de man kuisch blijft, mits hij oppast en zijn gezondheid niet benadeelt, maar men veroordeele dan ook niet een vrouw, die vroeger een misstap deed of een amant had.

Doordat de vrouw anders aangelegd is dan de man, zal zij vanzelf eerder kuisch blijven dan hij, maar de uitzonderingen van haar geslacht moeten niet veroordeeld worden; op deze manier zullen er minder zenuwzieke en minder abnormale vrouwen in de wereld zijn.

Zou de vrouw met het recht tot kiezen aan al deze toestanden een einde *kunnen* maken?

Amsterdam, 4 April 1915.

Gastvrij Holland.
door Elise Soer.

'**N**u heb ik eindelijk jullie "familieantiekje" te zien gekregen.'

'Zoo, ik dacht dat je alleen oogen voor mijn "nouveauté" zoudt hebben.'

'O, het egoïsme der moeders!'

‘O, de verblindheid van vriendinnen! Maar, zonder gekheid, zag je ooit zoo'n lief schepseltje als mijn kleinen Janneman? Een schat... met zijn roze knuistjes....’

‘En garnalenvingertjes.’

‘Wat beweer je daar? Jongen, hoor je het? Majesteitsschennis! Vraag ik daarvoor je tante Lien te logeeren, mijn lieve vriendin? 't Is me wat liefs! Komt zij om je te beschimpen? Dan wijzen we haar de deur, wij twee beidjes, ventje, en zij komt er nooit meer in, nooit meer, nooit meer!’

Een zoen op de miniatuurvingertjes bezegelde elk ‘nooit meer’ zoo grappig, dat Lien lachend bleef toekijken.

‘Ik vraag baby nederig vergiffenis,’ zeide zij.

‘O, die jongen van mij, hij geeft nu al aanleiding tot allerlei tooneelen, tot ijverzucht zelfs. Wat moet dat in de toekomst worden?’ zuchtte het moedertje grappig.

‘Slaat dat soms op mij?’ vroeg Lien verwonderd.

‘Neen, juist op haar, die je ons “familieantiekje” hebt genoemd. Je weet wel, onze oude Nita, en nog meer op baker.

Daar Nita nu zoo om en bij de tachtig is, beschouwt baker haar zoo'n beetje als een mummie. Maar geen idee van. Nita, die de trouwste hulp van grootma is geweest, bij al haar kinderen; die ook later bij geen enkele gewichtige gebeurtenis in de familie ontbrak - als jij, helaas, niet ziek wras geweest, hadt je haar op onzen bruiloft al ontmoet - Nita laat zich niet wegcijferen. Baker, goed en wel; maar Nita is opperhofmeesteres; flink, bijdehand, zorgzaam, hartelijk. Baker is evenwel ook een soort van grootmacht. Zij kan het niet goed zetten dat Nita hier logeert, juist nu, weet je; dat Nita een oogje op de huishouding houdt, voor mijn besten Frits zorgt; dat zij onomwonden haar meening zegt; kortom, dat Nita de oudste rechten heeft. En dus.... hoepla, mijn ventje, heerscht er een gespannen verhouding tusschen die twee.’

‘Pas op, Anna, geheimzinnige machten aan Janneman's wieg, van invloed op zijn toekomst misschien. Je kent het sprookje....’

‘Van de goede feeën en de booze? Ja, maar Nita is dan stellig een goede fee. Grootpa noemde haar schertsend: “mama's smaragd.” En 't is waar, ik weet het nu ook wel, 't is een nobele, trouwe ziel, een waar kleinood.

Wat grootpa voor haar gedaan heeft, haar, arm en ellendig als zij was, opgenomen in zijn huis, met dat kleine, onwijze deugnietje van een zus, och, dat heeft zij duizendvoudig vergolden. Je kunt je niet voorstellen hoe één zij geworden is met onze familie, hoe samengegroeid. Hoogheid en val, vreugde, verdriet, kommer, zorg, ziekte, alles heeft zij gedeeld. Wat al verrassingen bedacht zij voor ons, toen wij kinderen waren.... Hoeveel poppenkleertjes knipte en naaide zij met onuitputtelijk geduld, voor de levende poppen ook. Ik ben er niet altijd dankbaar voor geweest.... Maar ieder had respect voor Nita. Zoo wild en stout konden de ooms niet zijn of Nita had er de wind onder.

Zelfs toen zij volwassen waren, oefende Nita soms meer invloed op hen uit dan grootpa en grootma. Mama heeft 't mij wel eens verraden, dat Nita in allerlei geheimen werd ingewijd. Als er een goed woordje moest gedaan worden voor een oord, die wat al te los met zijn geld omsprong, Nita werd er voorgespannen. Als de ooms uit hun roer liepen - en met zes jongens was dat geen wonder - Nita bracht den wagen weer in 't spoor. Bij mijn broers ging het ook zoo en nog: Nita is bij hen het begin en einde van alle wijsheid. Je moet met mama over haar praten, Lien, die kent duizend kleine anecdoten van haar.’

‘Hoe aardig, zoo'n afgodje,’ vond Lien. ‘Ik zal zien, dat ik ook bij haar in gunst kom; dat schijnt zaak,’ schertste zij. ‘Op kostschool heb je me nooit veel van haar verteld, hoe kwam dat zoo?’

‘Och, als jong meisje heb je duizend andere dingen om over te praten,’ ontweek Anna. ‘Ik was toen geheel vervuld van alles wat mijn Frits betrof; jij was mijn vertrouweling, weet je nog wel?’

‘Of ik. Mijn post was geen sinecure.’

‘Sinds ik getrouwd ben, waardeer ik Nita veel meer dan vroeger. Ik was wel eens jaloersch van haar,’ bekende Anna naïef. ‘Mama was zoo dol op Nita, en ik, als eenige dochter, vond dat wel eens vervelend. Mama vond het grappig, als Nita zich geheel met ons vereenzelvigde. Ik, hoogmoedig ding, noemde haar bij mijzelve aanmatigend, als ze van “wij” sprak, daarmede de familie bedoelend.’

‘Hoe zoo?’

‘Wel b.v. bij het koopen van groenten.’

Lien schoot in een lach.

‘Ja, lach er niet om, 't is hooge ernst,’ zei het mevrouwtje ook lachend. ‘Ik weet nog, dat de groenboer eens te veel voor boerenkool vroeg; ik logeerde bij grootpa, was juist in de gang en hoorde Nita er een aanmerking over maken. De man beweerde, dat men aan het paleis - nota bene, bij de koninklijke hofhouding - ook zooveel betaalde. “*Wij* zijn de koning niet,” zeide Nita, “bovendien, toen *wij* nog minister waren, konden we zooveel betalen, maar nu niet meer....”

Ik vond dat bespottelijk gezegd, maar grootpa lachte er zich half ziek om, toen ik in mijn verontwaardiging hem het verhaal deed en.... nu vind ik het ook grappig,’ besloot het moedertje.

‘Je hadt het daar straks over een zusje van Nita.’

‘O, Katrientje, die is gelukkig niet meer in 't land der levenden; 't moet een vervelend idiootje zijn geweest. Ik heb haar niet gekend; zij stierf, toen mama nog

een kind was. Nita heeft veel verdriet van haar gehad. Er leeft nog een dochter van dat mensch, zij is getrouwd, heeft al aardig opgroeiende kinderen.... Waarom trekt mijn kleine schat zulke scheeve gezichtjes? Wat scheelt er aan, Janneman?' Anna maakte zich druk met haar kleintje, als een speelsch poesje. 'Weet je,' zei ze, toen het kindje weer rustig lag, 'nog niet lang geleden heb ik die geschiedenis pas gehoord. Doe maar tegen Nita of je er niets van weet, hoor. De ziel, zij heeft er nog verdriet van. Dat idiootje is maar kort bij grootpa en grootma aan huis geweest. Zij werd bij goede kinderlooze menschen uitbesteed. Nita bezocht haar trouw; wijdde al haar vrijen tijd aan dat kind; zij wilde alle onkosten alleen dragen. Ook kwam Katrientje wel eens bij haar zuster op bezoek. Mama heeft een herinnering aan haar alsof het een groote, houten pop was, altijd met hetzelfde haakwerk bezig; je kon geen woord uit haar krijgen. Met Nita alleen babbelde zij druk, doch met ma, de ooms en tantes was zij als met stomheid geslagen. Nu, dat ongelukkige schepsel werd opeens hevig ziek en toen ontdekte Nita dat zij moeder moest worden....'

'Stel je voor,' riep Lien.

'Ja, zelf heeft zij er geen begrip van ge-

had. Zij stierf bij de geboorte van haar dochter....'

'Och, hoe akelig,' huiverde Lien.

'Voor Nita was het iets vreeselijks, zij hield zoo op haar eerlijken naam. Schande, zorg en onkosten. Enfin, het arme wicht kon het niet helpen. Mijn grootouders steunden haar zoo kiesch mogelijk. Het kind werd een knap, een beetje wuft, ijdel meisje, gelukkig goed bij haar verstand. Nita hield haar in het oog. Zij trouwde vroeg. Er is niets op de menschen te zeggen. Nita houdt wel van haar achterneven en nichten; maar 't is een heel ander slag van lieden; zij voelt er zich niet thuis. Zij is aan die familie gekomen als Pilatus in het Credo, zei grootpa eens. O, ze heeft er zoo onder geleden en verweet zich niet genoeg op haar zuster te hebben gepast; maar niemand was het daarin met haar eens, dat troostte haar een beetje. Hemel, wat heb ik veel gepraat. Jij wilt ook altijd "het naadje van de kous weten," zooals Nita zegt. En mijn prins moet in zijn wieg. 't Is hoog tijd. Hij begint te geeuwen, zie maar. O, wat heeft mijn jongen een slaap; zijn groote bruine oogen worden zoo klein als kraaltjes. Toe, Lien, schel jij baker even. Als Janneman slaapt, ga ik met je naar Nita; want ik begrijp wel, nu je haar hebt ontdekt, wil je haar spreken ook. Zij kan heel interessant vertellen; maar soms.... suja, suja, kindje.... kun je geen woord uit haar krijgen.'

'Dus toch minder welbespraakt dan Janneman en zijn moeder.' Juist begon de kleine hevig te schreien. De jonge vrouw trok een dreigend gezicht tegen haar vriendin, sprong op en begon, het kind in de armen sussend, op en neer te loopen. 'Nita heeft een moeilijke jeugd gehad. Je moet haar eens vragen, je te vertellen waarom en hoe zij hierheen kwam. Waar blijft baker toch?'

'Geef mij het kindje even, je maakt je zoo moe.'

Juist werd er aan de kamerdeur getikt.

'O, daar is baker.'

'Baker is vanmiddag uit, mevrouw.'

Een lange, magere vrouw, keurig in het zwart, met breed zijden boezelaar voor en kanten mutsje op spaarzame, grijze, glad weggestreken haren, stond op den drempel. Haar van tallooze kleine rimppels doorploegd gezicht getuigde van hoogen ouderdom, maar de oogen straalden met een schier jeugdigen glans.

'Baker uit! Hemel, dat is waar ook, dat was ik vergeten,' riep het moedertje.

'Mag ik het kleintje soms helpen?' bood de grijze aan.

'O Nita, niets liever dan dat. Dit is nu onze Nita, Lien. Nita, mijn vriendin, juffrouw Hekker. Och Janneman's kruikje moet gewarmd worden en....'

De beide vrouwen, de eene in den opgang van het leven, teermooi, met nog iets kinderlijks in haar bleek gezichtje; de andere oersterk, maar o zoo dicht bij het graf, verdiepten zich in zorgen om den zuigeling, wiens hulpbehoevendheid zijn grootste kracht uitmaakte. Tante Lien, wier ongerepte jeugd bloosde van gezondheid en levenslust, verdeelde haar aandacht tusschen het beginnend en ten einde spoedend leven, met schier gelijke belangstelling.

Toen het kindje warm en rustig in zijn bedje lag, zag Nita de jonge moeder aan met iets bezorgds in haar blik. 'Ga nu zelf een beetje liggen,' ried zij vertrouwelijk.

'Ja, doe dat,' zei Lien, die met verwondering kleine zweetdroppels op het wasbleeke voorhoofd harer vriendin zag parelen. 'Je bent stellig moe.'

'Mevrouw is nog niet op krachten,' meende Nita half binnensmonds, 'en zij denkt dat zij weer alles kan.'

Het jonge vrouwtje lachte.

‘Heb je mama ook zoo beknord.... en grootmama?’

‘Mama was wel wijzer; maar grootmama, nou, dikwijls. Dat moest wel,’ voegde Nita er haast verontschuldigend aan toe, zich tot Lien keerend. ‘De oude mevrouw had tien kinderen, en toen mijnheer haar man minister was, kwam er heel wat kijken....

Zooveel visites ontvangen en op bezoek gaan, feesten meemaken, ook aan het hof.... “Bonne maman” was een prachtige verschijning. Ik was toen zelve nog jong en rap; door niemand liet zij zich liever kleeden dan door haar Nita. Och, och, wat is dat alles al lang geleden. Maar nu liggen gaan, mevrouwtje Anna, een, twee, drie.’

‘En mijn logee....’

‘Ik ga wat met juffrouw Nita praten, als ik mag,’ beloofde Lien.

Vlugger dan deze verwacht had, een vlugheid door jarenlange oefening verkregen en behouden, strekte Nita hare jonge meesteres op een sofa, schikte haar de kussens, tot zij ‘zalig’ lag en bijna onmiddellijk de oogen sloot. Nita streelde het lieve gezichtje even met haar dorre hand, die toch zeer zacht aanvoelde; wenkte Lien met een kleine

hoofdbeweging naar een aangrenzend vertrek, waarvan zij de deur liet openstaan.

‘Dit is mijn heiligdom hier in huis,’ zei de oude vergenoegd, ‘al de kinderen, waar zij ook wonen, houden een kamertje voor mij open of hebben een slaapplaats voor mij. Is dat niet aardig, juffrouw?’

‘O, en mag ik daar zoo maar binnenkomen?’ fluisterde Lien schuchter.

‘Natuurlijk, U is toch mevrouw Anna's vriendin. Maar U behoeft niet te fluisteren, dat zou mevrouw juist wakker houden, spreek maar heel gewoon, juffrouw.’

‘Ons gebabbel wordt dan een wiegeliedje,’ schertste Lien het nette vertrekje rondkijkend. 't Bevatte niet veel bijzonders; slechts een teekening, in lijst gevat, die aan een der wanden hing, trok de aandacht van het meisje. Zij stelde een dorpsstraat voor, met een vlammend winkelhuis op den achtergrond, waar soldaten in Fransche uniformen, uit den tijd van den eersten Napoleon, met van allerlei beladen, in- en uitliepen, blijkbaar plunderend. Enkele burgers met de handen in den zak werkeloos toeziende, maakten een ietwat komisch effekt in dit tragisch bedoeld tafereel. Blijkbaar was de teekening van een ongeoefende hand, zoo iets als de dierenschetsen uit onze eigen jeugd, met: ‘dit bedoelt een leeuw’ of ‘dit is een tijger’ er onder, uit vreeze dat onze ouders er een hond of een haas achter zouden zoeken. Nita volgde Lien's blik.

‘Dat winkelhuis stelt mijn ouderlijke woning voor,’ verklaarde de grijze; zij stond op en veegde onzichtbare stofjes met een doek van het glas. ‘Ja, 't was een lief idee van mijnheer Anton, een oom van mevrouw Anna, om dit zoo voor mij te teekenen, uit zijn hoofd,’ bewonderde zij ‘louter naar wat ik er hem van verteld had; maar 't lijkt zoo goed in mijn herinnering, 't lijkt precies. Ik stond er bij, toen hij het maakte, de lieve jongen! Telkens was het: “Zeg, Nita, was die straat zoo breed? Stonden er zooveel huizen? Keek jullie huis er recht op in? Had het zoo'n dak? Waren er twee of meer vensters? Zagen de soldaten er zoo uit?” En ik stond maar naast hem en legde hem uit hoe het was, en zoo is het ontstaan onder mijn oogen, net een wonder! Want, juffrouw, het leefde natuurlijk alleen in mijn herinnering. Het was alles gruis en asch, toen ik het 't laatst zag. Die teekening trekt overal met mij mede.’

Nita keek zeer ernstig, haar blik bleef echter helder. De tijd had hare tranen gedroogd. Behoedzaam gluurde zij nu om de deur naar hare slapende meesteres, luisterde naar de rustige ademtochten van moeder en kind, glimlachte tevreden en zette zich weder tegenover Lien.

Het jonge meisje had schik in het Rijnlandsch accent van het oudje, dat zij, trots een bijna zestigjarig verblijf in Holland, niet had afgelegd.

‘Dat waren vreeselijke tijden, juffrouw Nita,’ zeide zij met oprechte belangstelling.

‘Ja,’ knikte de grijze droomerig, als ging haar geest zoo diep terug in het lang verleden, dat hij maar langzaam tot woorden in het tegenwoordige kon komen. ‘Ja, juffrouw, het waren vreeselijke tijden. Have en goed te verliezen, och, daar komt men overheen, maar je vader mishandeld te weten, het schot te hooren, dat door zijn hart gaat.... O, juffrouw, zoo oud als ik ben, daar kom ik nooit overheen. Ik hoor het nog. Ik droom er soms nog van....’

‘Maar, juffrouw Nita, daar heeft mevrouw Anna mij nooit van verteld. Hoe kwam dat?’ Lien boog zich voorover.

‘Dat kwam door den oorlog, juffrouw. Ze zeggen het kwam door Napoleon. Och, van Napoleon weet ik niet veel. Hij was er niet bij, toen zijn soldaten ons dorp in brand staken.

Wat weet zoo'n groot heer, zoo'n keizer, van alles wat er in zijn naam gebeurt? Ik zeg maar, het kwam door den oorlog. Wat onrecht heet in vredestijd, is recht in den oorlog.

Moorden, plunderen, branden - ja, ja. Die zoo iets niet heeft meegemaakt, kan niet weten hoe het dan toegaat. Je leest er van, maar *weten* doe je het niet.'

'Wil je het mij niet eens vertellen, juffrouw Nita, of spreek je er liever niet over?'

'Ik heb het al dikwijls verteld,' zei Nita eenvoudig, met het praatgrage vele oude menschen eigen, 'waarom zou ik het nog niet eens een keertje doen? Maar 't blijft altijd een treurige geschiedenis. Ik was toen nog een jonge deern, die heel wat te doen had in huis en hof en in den winkel, al hadden wij, na moeders dood, een buurmeisje in huis genomen, dat mij vooral in den winkel hielp. Vader was burgemeester en moest daardoor veel in huis en hof aan ons, meisjes, overlaten. Hij was zoo'n goed man, streng en vlijtig en o zoo rechtvaardig; daarom hadden ze hem tot burgemeester gekozen. Wij waren trotsch op die eer, maar het moest

zijn ongeluk worden, dat moest het; ofschoon,' voegde zij er peinzend aan toe, 'wie weet wat hem nog bespaard is gebleven. Velen in dien tijd werden als krijgsgevangenen weggevoerd, juffrouw, ik heb later gehoord, dat zij in het groote leger van Napoleon moesten dienen, tegen eigen broeders vechten.... misschien was zoo iets nog verschrikkelijker voor vader geweest dan zijn gewelddadige dood....'

Lien begreep dat er eenig geduld zou vereischt worden, eer zij Nita's verhaal had gekregen; zij knikte dus maar, om het oudje op den goeden weg te houden en vroeg, 'Deden de Franschen een onverwachten inval in Uw dorp, juffrouw Nita?'

'O ja, juffrouw, 't was wel oorlog, maar 't gebeurde toch heelemaal onverwacht; 't moet een afgedwaalde bende zijn geweest. Och, ik weet het nog als den dag van gisteren.

Ik stond in den winkel; het was nog vroeg in den morgen, en mat een stuk linnen af voor twee vrouwen. Zulk mooi, fijn linnen, het geld er voor heb ik nooit gezien, en de arme koopsters zullen er ook wel niet veel aan gehad hebben.... Nu dan, ik stond dat linnen af te meten en ons meisje hielp aan iets anders, vader was naar het gemeentehuis. Ik herinner mij ook, dat het een mooie dag was; de zon scheen vol en warm in den winkel, mij haast recht in de oogen; daar stoof plotseling een buurman binnen en schreeuwde: "De Franzosen, de Franzosen! Ze komen, een heel leger, berg je...." Met wou hij wegvliegen; daar stond vader op den drempel en hield hem tegen. Wij waren als versteend van schrik en konden niet anders dan vader en buurman aankijken. "Laat mij los," gilde buurman, "ik moet overal waarschuwen." - "Wie heeft je dat opgedragen?" vroeg vader kalm. "Niemand, niemand," zei buurman; hij wrong zich als een aal om weg te komen. "Mijnheer de pastoor kwam vannacht van boven en heeft ze gezien." Hij voegde er iets bij dat ik niet verstond.

"Ga dan maar je gang," zuchtte vader en liet hem los.

"Kom mee," ried de ander, "vlucht, vlucht toch allemaal," schreeuwde hij tegen ons. "Eerst moet de gemeentekas in veiligheid," riep vader.

Nooit zag ik een gezicht zoo veranderen, als dat van buurman. Ik zie het weer voor mij, terwijl ik er van spreek. Hij lachte als iemand, die een goede tijding krijgt en liep vader achterna.

Onze klanten liepen ook weg, zonder te betalen; ik dacht daar pas later aan, het linnen namen ze mee. En ik ging met myn helpster in huis haastig een en ander bij elkaar pakken: een beetje geld, een beetje goed, wij wisten niet recht wat wij deden, noch wat wij moesten doen of waarheen wij zouden kunnen vluchten. Een klein zusje had ik, zij speelde met een schaapje, arm lam, dat zij zelve was; dit wilde zij inpakken en wond er allerlei van haar eigen kleertjes omheen. Zij was niet wel bij 't hoofd, juffrouw. Ik kleedde haar aan met hoed en doekje en wachtfe toen angstig vader af. Mijn helpstertje was naar haar eigen huis gegaan. Het heele dorp was in rep en roer geraakt. "Vlucht, vlucht, de Franzosen komen!" riepen zij. Maar waarheen moest ik vluchten? Vader moest het zeggen, moest met ons gaan. Het leek me een eeuwigheid, eer hij terugkwam. Hij droeg een kist, buurman hielp hem daarbij. Vader zag heel bleek en strak. "Ik kom dadelijk bij jullie," zei hij tot ons en ging in den moestuin met wat ik wist, dat de geldkist der gemeente moest zijn.

De grond brandde mij onder de voeten. Ik liep hem na met zusje aan de hand, in de andere droeg ik ons bundeltje. Ik zag hoe hij een gat in den grond groef, daar werd de kist ingestopt, het gat gedicht, alles ging zoo snel mogelijk; buurman hielp ijverig mee. Toen een paar planten in de losse aarde gestoken, die verborgen geheel, dat er

pas gegraven was. Nu pas zag vader, dat wij bij hem stonden. Buurman liep weg. “Kom mee,” zei vader, “en houd je goed.” Hij sprak streng, ik beefde van angst en akeligheid.

Onze tuin grensde aan het gebergte, juffrouw, daar achter boomen en struikgewas bevond zich een soort van grot, onvindbaar voor wie de plaats niet kende. Wij hadden er ons dikwijls uit de grap verstopt. Vader bracht er ons heen, zei dat hij in de buurt bleef, drukte ons op het hart wat er ook mocht gebeuren doodstil te zijn en ons daar schuil te houden, tot hij zelf ons kwam halen. Hij, als burgemeester, bleef op zijn post.’

‘Maar, juffrouw Nita, zoo'n open grot was toch een gevaarlijke schuilplaats,’ meende Lien.

(Wordt vervolgd.)

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week omgaand te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

H.v.W. - Ik dank U zeer voor Uw schrijven, en las met ingenomenheid Uw plan zich voorloopig hier te vestigen. Het zal U stellig in den Haag wèl bevallen. Zeker zijn er op Duinoord pensions te over te noemen, maar het zou aanbeveling verdienen mij eenigszins op te geven welke prijzen gij zoudt wenschen te besteden, en of gij een of twee kamers verlangt, aparte bediening wenscht, dan wel gezamenlijk dineeren prefereert, enz., enz. - Ik-voor-mij zou zeker geen abonnement nemen op een of andere courant, maar veel liever zelve precies de wenschen adverteeren. Indien ik U van dienst kan zijn, met alle genoegen. Ik zou namelijk misschien wel iets voor U weten, maar het hangt alles zoo af van Uw eischen en verlangens, wijl de pensions hier véle zijn. - 'Den ouden kennis' van mij, herinner ik mij nog wel, al is het lang geleden. Neen, een gepaste coquetterie in een vrouw vind ik zoo weinig een ondeugd, dat ik 't zelfs betreur indien haar die eigenschap ten eenenmale ontbreekt; dan verwaarloost zij zichzelve, krijgt een onaantrekkelijk uiterlijk, en verliest de bekoring van haar sexe. Natuurlijk bedoel ik *niet* die malle coquetterie der per-se zich jong-voordoende, giegelachtige, steeds nog 'uitgaande', en op een man azende 'jonge' dame van veertig jaren en ouder, maar wel die ingeboren en vrouwelijke behaagzucht, welke aan elken leeftijd past, en die ook de grijsharige, stemmige, maar goedgekleede oude-dame iets zoo aantrekkelijks en innemends blijft geven. - Ik vind het natuurlijk prettig dat de Lelie U zoo interesseert, en dat nog wel terwijl wij, in zake Frankrijk, zoo verschillende smaken hebben. Maar neen, dat is eigenlijk onjuist gezegd. Ik

verfoei dezen oorlog, maar, evenals gij, houd ik van Parijs, en de Fransche Riviera vind ik het ideaal om te wonen. Alleen, de Fransche volksaard, de Fransche literatuur óók, is mij niet sympathiek, zij doet mij oppervlakkig, blufferig, onecht aan, in tegenstelling van het gemoedelijke en huiselijke, schoon beslist-burgerlijke, den Durchschnitt Duitscher eigen. Echter, burgerlijk vind ik den Franschman evenzeer, en zéér-slecht-gemanierd; in die opzichten bezit hij m.i. een geusurpeerde reputatie, en hij is bovendien meestal nog onsmakelijk-vuil. De Engelsche natie heeft distinctie, netheid, goeden smaak, goede manieren. - Ik heb onlangs in een onzer groote hotels, met rijke Belgen overvuld, gedineerd. Iets meer vulgairs was niet denkbaar dan deze schreeuwerige, demi-mondain achtig-gekleede, vulgaire wezens; waren al die gezelschappen daarentegen van Engelsche nationaliteit geweest, dan zouden zij integendeel zijn opgevallen door fijne en welgekozen avondtoiletten, door uitstekende vormen, en door die gedistingueerde gelaatstrekken, die aan hun type eigenlijk veel meer het uitgesproken cachet van ‘knap’ geven dan wezenlijke regelmaat van lijnen of van figuur. Integendeel, beschouwt men Engelsche vrouwen uit een schoonheidsoogpunt, dan zijn zij dikwijls heel weinig ‘mooi’, maar bijna zonder uitzondering zijn ze, en in haar uiterlijk, en in haar doen, het tegendeel van ordinair, en hetzelfde geldt voor de Engelschen van het manlijk geslacht. - Nogmaals veel dank voor Uw schrijven, en, zooals gezegd, ik wil U gaarne van dienst zijn.

Rosalius. - Hartelijk dank voor Uw schrijven. Ja, ik kan mij Uw verlangen levendig voorstellen, maar, aan den anderen kant, wat hebt gij het goed, dat ge maar steeds zoo *kunt* voortleven. Die dame waarvan gij mij een kaart zondt is een nichtje van mij. De rest van Uw brief is te vertrouwelijk om te beantwoorden. Maar ik dank U zeer hartelijk voor dit mij betoonde vertrouwen, en blijf steeds in Uw wedervaren belangstellen. Wij kennen elkaar per corr: nu reeds zoo vele jaren!

C.L.L. te den Haag. - De heer, op wiens raad gij mij Uw gedichtje zondt, zal U misschien wel op deze corr: attent maken, voor 't geval gij de Lelie niet geregeld leest. Ik ben namelijk niet gewoon particulier te antwoorden. Het gedichtje is aangenomen.

Nora. - Die verandering in Uw leven zal, dunkt mij, voor U beiden heerlijk en troostbrengend zijn! - Neen, met het oog op den oorlog is het onmogelijk thans naar Nauheim te gaan voor langeren tijd; ik zou dan in dezelfde moeielijkheden geraken van het afgeloopen najaar, en niet mogen werken voor de Lelie, maar bovendien, ik vrees dat er onder deze omstandigheden niet veel kans zal zijn op het goede resultaat van een kuur. Daartoe moet de omgeving meewerken; die is in gewone tijden geheel en al aanpassend aan de behoeften der badgasten aan rust en genezing. Maar het spreekt vanzelven dat thans de gedachten van de Duitschers zullen zijn bij den oorlog, dat een groot gedeelte van het benoodigde personeel, op elk gebied, zal ontbreken tengevolge van het opgeroepen zijn, dat de gewonden en de lazaretten meer zorg zullen eischen dan de slechts weinig talrijke vreemdelingen, enz., enz. Neen, hoe lief Nauheim mij ook is, er nu een badkuur gaan doen, dat zou ik geld weggooien vinden. Hartelijk dank voor Uw briefkaart. Ik heb nog een schets van U, die ik zal plaatsen als feuilleton.

Mimosa. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. Ik vind het heel aardig van U mij zoo onmiddellijk dien brief te zenden. - Nietwaar, ik-ook denk zoo onophoudelijk aan de *ellende* van den oorlog voor *ieder* dier ongelukkigen, die thans, van welke natie ook, aan den oorlog worden geofferd, niet eenmaal wetend waarom het gaat, enkel vechtend omdat ze *moeten.* En juist daarom vind ik de houding van al degenen, die den oorlog aanmoedigen, zoo onbepaald slecht en min, en zoo strijdig met wezenlijken godsdienst, en wezenlijke vaderlandsliefde. Eene Duitsche vrouw zeide tot mij, toen ik nog in Duitschland was, en haren man gelukkig prees wijl hij, als 'schrijver', minder gevaar liep dan een gewoon soldaat: 'Wat geeft het; gezond komt niemand terug; is het niet gewond, dan toch voor het gansche leven ondermijnd door rheumatisme of zoo iets.' Dat was nog maar aan het begin van den veldtocht! Ik ben het daarom geheel met U eens: de keizers en koningen en diplomaten moesten *zelf* maar eens gedwongen zijn tot zulke ellende! Daarom juist walgt mij ook steeds zoo al dat aanstellerig gedoe over den 'eenvoud' van Koning Albert. Wat is die 'eenvoud' nog anders dan het meest comfortable rijkelui-leven, in een villa, met auto, hofdignitarissen, smakelijk diner, enz. Laat het, vergeleken bij vroeger, heel wat eenvoudiger zijn, dat doet toch immers niet af en toe aan het feit dat hij ook nú nog méér dan genoeg heeft, en noch van koude, noch van honger, noch van dorst heeft te lijden, noch nachten in de loopgraven doorbrengt, enz. *Dat* alles moesten zij, die dezen oorlog te zamen maakten, hebben te dragen zoowel van Duitsche als van Engelsche, Fransche, Belgische, Oostenrijksche, Servische zijde, ge zoudt eens zien hoe gauw dat hoopje vorsten en diplomaten *dan* den vrede maakte, coûte que coûte. Maar, waarom dwingen de volkeren hen niet daartoe? Dat is mij het groote raadsel, die dwaze gedweeheid van al die duizenden en duizenden menschen. In vredesdagen worden de meest onverklaarbare moorden begaan, terwijl nu geen enkele anarchist zich genoopt schijnt te voelen in te grijpen. En toch zou één enkele daad *nu* misschien een wijziging brengen. Maar veel meer nog zou het helpen indien de volken-zelf zich als één man vereenigden tot broeders, en dezen gruwel staakten van elkander dood te slaan en te verminken. Er is toch óók een Fransche revolutie uitgebroken, waarom thans niet een *Europeesche?* Eene die voor altijd een eind maakt aan het bestaan van *enkelingen*, die geheele volken dwingen tot oorlogvoeren. - Dat gij, ondanks Uw eigen persoonlijke moeilijkheden, nochtans dankbaar gestemd zijt voor de weldaden die alsnog Uw deel zijn, dat kan ik ook heel goed begrijpen, want inderdaad, reeds het feit alleen dat wij nog vrede genieten, dat stemt in deze dagen reeds tot grooten dank, en men kan onze regeering en onze Koningin niet genoeg prijzen voor hunne houding. - Hartelijk het beste gewenscht.

Mevr. F.T. te G.. - Het verheugt mij zeer dat gij, zoo ver weg wonend, van Uw kort bezoek aan den Haag hebt gebruik gemaakt om madame Derwel als corsetière te bezoeken, en, dat haar corset U thans zoo uitstekend bevalt, dat verwondert mij niets, want ik krijg zoo vele bedankjes voor mijn goeden raad ten haren opzichte, dat ik wat dit betreft uit plaatsgebrek niet alles kan afdrukken wat ik te lezen krijg. Waar gij echter een afdruk zóó uitdrukkelijk vraagt voor Uw kennissen, daar wil ik Uw getuigenis met alle genoegen herhalen:

Mevrouw Derwel heeft mij een corset gemaakt, dat niet alleen mijn geheele figuur verbetert, maar mij bovendien volmaakt gemakkelijk zit. Het laatste doet mij-zelve haast nog meer plezier dan het eerste, hoewel ik moet bekennen dat ik voor de loftuiging van mijn naaister over de ondergane figuur-verbetering ook niet

onverschillig ben, *want op mijn leeftijd ziet men er graag nog zoo goed mogelijk uit. Vindt U ook niet?*

Uw leeftijd noemt gij mij daarna, maar zal ik niet afdrukken om U niet te verraden, echter m.i. moet men er op èlken leeftijd nog 'zoo goed mogelijk' uitzien. Een verouderende vrouw heeft stééds het voorrecht, dat jeugd altijd biedt, verloren, en moet daarom dubbel opletten zichzelve niet te verwaarloozen. - Mevrouw Derwel is inderdaad eene Parisienne, gelijk gij reeds hebt vermoed. Zij bezit al den zin voor chic, der fran§aise eigen, maar het is háár geheim dat hare corsetten tegelijkertijd zoo volmaakt gemakkelijk zitten. - Wat gij mij verder schrijft is van te vertrouwelijken aard om het hier te kunnen behandelen, wel echter zou ik U beslist raden den een of anderen specialiteit te raadplegen in zake kinderziekten, want Uw dochtertje is nog op een leeftijd waarop zonder twijfel zoo iets kan veranderen, door een gunstigen moreelen invloed. Wees daarom voorzichtig in Uw keuze. Hartelijk dank voor Uw vertrouwen en de genomen moeite.

Jim. - Nu ik alles weet mag ik op Uw wensch niet ingaan; het is mijn plicht mij absoluut hierbuiten te houden. Bij eenig nadenken zult gij zelf dat inzien.

M.S. te A. - Hartelijk dank voor Uw schrijven. Het doet mij genoegen dat Uw vriend dezelfde ervaring heeft gemaakt in Duitschland, die ik-óók opdeed; een Duitscher-zelf schreef mij in dergelijken geest.

Mevr. v. L.H. te B. - Hartelijk dank voor Uw lief en hartelijk schrijven. Ik herinner mij dat gij indertijd dien wensch hebt geuit, en ik ben blij dat hij nu is vervuld. Uw vriendelijke woorden zijn voor mij recht aanmoedigend, en zulke brieven geven mij den lust tot werken en volhouden; daarvan kunt gij overtuigd zijn.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting Red: Ged.

28 April 1915.
28ste Jaargang.
No. 44.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Om ons heen.

> Bezint, eer gij begint,
> Want eerst gedaan en dan bedacht
> Heeft menigeen in leed gebracht.

Ierwijl vele vrouwen, wier jeugd tot het verleden behoort, niet ongenegen zouden zijn, om, indien zich slechts een aannemelijk huwelijkscandidaat voordeed, nog het voorbeeld van hare jongere getrouwde zusteren te volgen, is het tegenovergestelde waar te nemen in de breede rij van ongehuwde mannen van geposeerden leeftijd.

Moge er al eens aanmerkingen gemaakt worden op het humeur van sommige in hetzelfde geval verkeerende dames, die in haar jonge meisjes-periode aanzoeken afsloegen, wijl deze niet beantwoordden aan het toenmaals dikwijls te hoog gespannen

ideaal, het valt niet weg te cijferen dat ook onder de rubriek célibatairs legio grompotten, mopperaars en egoïsten gevonden worden, misschien nog veel meer dan bij het vrouwelijk element.

Deze oude vrijers schrikken terug van het huwelijk, want zij hebben er reeds zooveel slechte dingen van gehoord en gezien, dat zij er fijn voor bedanken nog in dien fuik verzeild te raken of zooals zij 't noemen nog in de kaars te vliegen, en zij zich in hunne oud-jongeheeren-gewoonten niet gekortwiekt wenschen te zien.

Bovendien hebben velen op het gebied der liefde reeds voor een groot deel den wissel gedisconteerd, de waarde ervan genoten.

Ondanks zekere onmiskenbare teekenen van het groeien der jaren blijven velen echter volharden bij eischen, die feitelijk voor hen uit den tijd zijn.

Met het getij moet men de bakens verzetten.

Zoo ook kunnen beide sexen op geposeerden leeftijd wederzijdsch niet meer die eischen doen gelden, welke jaren geleden als vanzelf spraken.

Nu voor de meesten dezer alleenloopende mannen vrijwel de kans verkeken is om nog eene officieele verbintenis te kunnen aangaan met eene jonge knappe vrouw van gelijken stand, liefst met fortuin en nog op den koop toe op hen gecharmeerd, vallen zij langzamerhand onder de rubriek verstokte celibatairs.

Edoch, het wonen op meestal slecht gemeubileerde appartementen, het getyranniseerd worden door dikwerf humeurige en berekenende hospita's, het eten in restaurants of aan heerentafels (waar telkens door huwelijk en vertrek gapingen ontstaan), of wel het weinig gezellige pension-leven, voldoet niet elkeen. Sommigen kunnen zich wonderwel hierin schikken, zien zoo nauw niet en verdeelen hun tijd, zooals b.v. in den Haag, tusschen hun kamer(s) of kantoor, de comfortable localiteit der Witte, de Spui- en Veenestraat, een wandelingetje en 't een of ander amusement.

Zij gevoelen niet het gemis van de vrouw, die in eene woning toch maar de gezelligheid aanbrengt; zij zijn onbevattelijk geworden voor een intiem huiselijk leven en vermijden zooveel mogelijk hunne vroegere thans getrouwde vrienden, houden alleen nog voeling met de kroeg-kennissen.

Anderen daarentegen zijn dit leven van harte beu en wenschen zich coûte que coûte een milieu te scheppen, waar eenige meerdere gezelligheid heerscht.

Zij hebben hiertoe echter in de allereerste plaats de hulp eener vrouw noodig, want ge lijk hunne ongehuwde vrouwelijke lotgenooten kunnen heeren moeielijk samenwonen. Er zou niet veel van terecht komen!

Voor de huishouding, de keuken, de boodschappen, het onderhoud der kleeding, de zorg voor het linnen, is toch vrouwelijke hulp onontbeerlijk.

Er wordt dus bij eventueele inrichting van eene woning uitgekeken, al naar gelang van de financieele draagkracht van den betrokkene, naar eene huishoudster, die met behulp van eene of meer dienstboden, of, als het niet anders kan, alleen de ménage zal bestieren.

Eindelijk is de zaak in orde en het factotum gevonden.

De stap is gedaan en deze weg, die zooveel gemakkelijker schijnt te zijn dan een formeel huwelijk, blijkt dikwijls later veel meer met voetangels en klemmen bezaaid te liggen dan eene officieele verbintenis.

Wat toch is het geval?

De titularesse is gewoonlijk iemand van geringe afkomst en beschaving, niet vrij van aanmatiging, en vastbesloten haar heer de teugels van het bewind uit handen te nemen zoodra zij daar de kans voor schoon ziet.

Vooral wanneer ‘meneer’ weinig toeschietelijk is, vormt zij een stilzwijgend verbond met de dienstbode, om haren meester zooveel mogelijk te exploiteeren, en hem onder den duim te krijgen, hetzij door lievigheidjes, hetzij door gebruik te maken van zijne kwetsbare plekken of zijne stokpaardjes te berijden.

Men kan als een vaststaand feit aannemen dat in de meeste gevallen de meid, meidhuishoudster, huishoudster of juffrouw zich rechten tracht aan te matigen, die

bij hare in-diensttreding nimmer in de bedoeling van den heer des huizes hebben kunnen liggen.

De laatste geraakte er echter, heel geleidelijk en piano aan, gewoonlijk tegen zijn zin, onder en moet als heer en meester dikwerf dansen naar de pijpen van zijn ondergeschikte.

Tenslotte heeft hij absoluut niets meer in te brengen; hare familie, die eerst in de keuken werd ontvangen, verschijnt evenals andere kennissen geregeld in de salon, wordt onthaald en tracht mede de lakens uit te deelen. Kortom, hij komt onder volledige curateele, gaat tot groote ergernis van zijne vroegere vrienden overal met haar heen, en wordt door haar als een kwajongen behandeld.

Het spreekt vanzelf dat bij zijn dood het vermogen aan zijne ménagère is vermaakt, indien hij niet reeds met haar was gehuwd.

Wij kunnen er daarom niet genoeg op wijzen, dat men reeds vanaf het begin tegenover iedere ondergeschikte met tact en waardigheid optrede en bij de minste aanmatiging en inbreuk de overtreedster onmiddellijk op haar nummer behoort te zetten en haar bij hernieuwde pogingen om in de rechten

van den werkgever te treden uit huis verwijdere.

Dit geldt niet slechts voor célibatairs en weduwnaars, doch ook voor alleenwonende dames, die uithoofde van ouderdom of zwakte veel moeten overlaten aan hare dienstbare(n). Te dikwijls toch is er tusschen meesteres en dienstbode, vooral wanneer de eerste zich niet meer zooals vroeger met de huishouding kan bemoeien, een aanhoudende strijd om de heerschappij in huis. Alle familiariteit van de mindere dient dus bij de eerste poging reeds den kop te worden ingedrukt, anders is het leed later niet te overzien en krijgt de ondergeschikte het bewind in handen. Dit sluit vriendelijkheid en inschikkelijkheid van de zijde der meesteres niet uit, doch er zijn zekere grenzen, die niet mogen worden overschreden.

Mocht in zulk een geval de dame, wier poids en prestige ernstig gevaar dreigen te loopen, geen raad meer weten, dat zij zich dan zonder uitstel wende tot een tactvol bevriend persoon, die krachtig kan optreden en de insinueerende dienstbare de deur wijze.

Men diene echter in het oog te houden, dat met deze verwijdering in de meeste gevallen diene gepaard te gaan een klinkende douceur, in overeenstemming met het aantal in de dienstbetrekking doorgebrachte jaren.

Nu wij de verhouding van de huishoudster tot den heer des huizes uit een minder gunstig oogpunt hebben bekeken is het niet meer dan billijk haar ook eens van eene meer aangename zijde in oogenschouw te nemen.

De persoon in kwestie kan zijn eene charmeuse, iemand begaafd met talenten en beminnelijke eigenschappen, die met vrouwelijken tact haar meester, den ouden vrijer uit meestal hoogere kringen dan de hare, weet te leiden, weet te boeien, en een gunstigen invloed op hem weet uit te oefenen. Er kan zich langzamerhand eene overeenstemming van gedachten, eene wederzijdsche groeiende sympathie vormen, die zich echter uit een oogpunt van convenance niet in het openbaar mag uiten.

Hoe pijnlijk moet het dan dikwijls zijn bij bezoeken van familie of kennissen met minachting te worden bejegend en te worden beschouwd niet als de vrouw des huizes, doch als eene ondergeschikte! Wat niet in het publiek mag geschieden, heeft derhalve binnenshuis plaats.

Mijnheer staat zijne huishoudster toe wat hij aan zijne eventueele echtgenoote zou toestaan, n.l. te vertoeven in de door hem bewoonde vertrekken.

Bij bezoek van familie en kennissen, retireert of vertoont zij zich, al naar mate de minder of meer liberale begrippen van de bezoekers en in overeenstemming met den padrone.

Komt nu de célibatair meer en meer onder de bekoring dezer vrouw, die hem goed verzorgt, vol attenties voor hem is, vatbaar blijkt voor meerdere beschaving, voor hem een aangenaam gezelschap is, dan doet hij verstandig met eens ernstig te gaan denken aan iets, dat hij tot dusver heeft nagelaten, t.w. aan een huwelijk met de vrouw, die eene leegte in zijn leven heeft weten aan te vullen.

Altijd namelijk wanneer zij over die eigenschappen van verstand en hart beschikt, die in staat zijn hem gelukkig te maken.

Zonder langer uitstel behoort hij haar dan zijn naam aan te bieden en haar te vrijwaren voor het voortduren eener situatie, die naar conventioneele begrippen incorrect is, althans indruischt tegen de opvattingen van de menschen om hem heen, en aanleiding kan geven tot allerlei minder aangename botsingen en onheusche bejegeningen.

Standsbegrippen en eventueele brouilles met familie en kennissen dienen in zulk een geval lichter te wegen, dan de fundeering van het toekomstig levensgeluk.

Wij hebben er gekend, die uit valsche schaamte, uit een misplaatst gevoel van grandeur, in gebreke bleven zulks te doen en bij hun dood hunne zeer presentabele vrouw-huishoudster verstoken lieten van het weduwenpensioen, dat zij anders als gehuwde vrouw zoude genoten hebben.

En dat voor vrouwen, die hun eenzaam oudeheeren-bestaan hadden opgevroolijkt, hen met zorg hadden verpleegd, voor hen meer waren geweest dan zoo menig familielid!

Tenslotte nog een woord over eene gelukkig niet veel voorkomende verhouding tusschen mevrouw en dienstbode.

Ons kwam een geval ter oore en het zal het eenige wel niet zijn, dat eene dame, in casu de gescheiden vrouw van een Indisch officier, in eene zoodanige intieme verhouding tot hare dienstbode stond, dat de laatste romannetjes las in de salon en op hare wijze musiceerde, terwijl 'mevrouw' de culinaire plichten behartigde, de kamers deed en den aschman hielp.

Tot overmaat van absurditeit trachtte me-

vrouw met hare protégée visites af te steken bij familieleden, die, zoodra zij vernamen, hoe de vork in den steel zat, niet meer van hare bezoeken gediend waren.

Ja, onze lieve Heer heeft rare kostgangers!

Den Haag.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

Contrabande.

Nu leest men dit, dan leest men dat
Van daar, van hier, van alles wat,
En heeft men alles nagegaan
Vraagt men, waar komt dat al vandaan?
Want 't geen ik gisteren heb gelezen
Wordt als onjuist nu weer bewezen.
Men meent, men gist, men denkt, men zegt,
Men raadt, men zoekt, men overlegt;
Maar wat er werkelijk geschiedt
Daarvan weet men 't ware niet.
En roept men nu ook al: 't Is schande!
De waarheid, ach! is contrabande.

P. BEL.

De Waarheid.
(Een Parabel.)

't Was markt, waar ongekleed de Waarheid zich dorst wagen,
Maar preutschheid duldde zulke schaamteloosheid niet;
Ze joeg de Waarheid voort van haar gebied,
Nadat ze haar had bont en blauw geslagen.

Nu was ze ontroostbaar, maar de Leugen, die haar ziet,
Zei: 'Waarom niet als ik, een maskerpak gedragen?
Schijnschoon is 't enkel wat de menschen vragen.
Doe zooals ik, dat spaart U voor verdriet!'

LKB.

Aan den Vooravond van het Internationale Vrouwen-Congres vóór den Vrede.

Maar wij, buitenstaanders, vragen ons af, wat zulke successen, met zóóveel inspanning en met zóó groote verliezen aan menschenlevens verkregen, afdoen tot de eindbeslissing, en als wij tenslotte zien dat de oorlog in zijn geheel nergens opschiet en een uitzicht op een eindoverwinning nog voor geen van de oorlogspartijen bestaat, dan verzet zich het gevoel tegen worstelingen en moordpartijen die groote ellende veroorzaken, zonder nochtans nuttig effect uit te oefenen op het geheele verloop van den krijg.

Zulk een gang van zaken heeft verder nog tot noodlottig gevolg, dat stee ls wordt gezocht naar nieuwe, en dan veelal minderwaardige, middelen om den tegenstander te bestrijden. En het menschelijk vernuft stelt zich gretig beschikbaar tot het uitvinden van zulke middelen. Mijnwerpers; bommen die giftige of verstikkende gassen verspreiden; bommen met uiterst vernielende werking, uit vliegtuigen naar beneden te werpen - al die dingen worden al gebruikt, maar men kan er zeker van zijn, dat, als de oorlog nog lang duurt, deze lijst steeds zal worden uitgebreid en wij hoe langer hoe gruwelijker middelen in toepassing zullen zien komen.

Generaal STAAL.
(*Hoofdartikel: Vaderland 23 April '15*).

De stemming, waarin ik in de laatste weken verkeer, wordt zoo kort en krachtig, zoo duidelijk en zoo waar weergegeven door de bovenstaande woorden van een militair van de beteekenis en den invloed van Generaal Staal, dat ik mij verheug ze boven dit mijn artikel te kunnen plaatsen. -

Zóó toch is het! Alle menschelijk gevoel verzet zich met elken dag méér, tegen de gruwelen, de afgrijselijkheden, de barbaarschheden van dezen oorlog. - En wij vragen ons af, met verontwaardiging en met medelijden: Hoe lang nog? Hoe lang nog? -

Wachter wat is er van den nacht? Wanneer zal de morgen aanbreken?

'De morgen, - ach, wanneer' -?

Er is een tijd geweest toen ik geschreven heb - in volle oprechtheid, - een véél misverstaand zinnetje, waarvan ik ook nu nog geen woord kan terugnemen: dat ik mij verheugde over den val van Luik. Ja, ik verheugde mij inderdaad, omdat ik, - toen de oorlog er eenmaal wàs, - in dien zoo spoedigen val, in die aanvankelijk zoo snelle zegepraal der Duitschers, zag daardoor een *spoedige* beëindiging van den krijg, dien ik, dat erken ik gaarne, voorspoedig wenschte (en nòg wensch) vóór Duitschland. -

Maar nu, nu het alles zoo anders is gekomen, nu zeg ik, even volmondig, en even eerlijk: ook al lijdt Duitschland morgen aan den dag een ontzettende nederlaag, *indien* die nederlaag ons slechts *vrede* brengt, een *einde* aan deze menschenslachting, dan zal ik mij verheugen, van ganscher harte verheugen. -

Want, deze oorlog, deze menschenslachting is een gruwel, is een *misdaad*, die ten hemel schreit. En *elk* middel, dat hem hoe eerder

hoe beter beëindigt, moet men toejuichen van ganscher harte. -

Is het niet verschrikkelijk b.v. wat ge leest, als de gewoonste zaak ter wereld, van dien door de Engelschen genomen heuvel, dien ze in de lucht lieten springen, terwijl hij geheel en al bezet was door Duitsche troepen, wier verminkingen, en in stukken gescheurde lijken zóó vreeselijk zijn geweest, dat zelfs de verslaggevers het niet wagen in al te uitvoerige bijzonderheden daarover te treden?

En is het niet evenzeer verschrikkelijk, dat de Duitschers met afschuwelijke verstikkingsmaterialen en stinkbommen hunne 'vijanden' bedwelmen, om ze dan, als weerlooze slachtoffers, met de bajonet te kunnen afmaken?

En zulke minne, verachtelijke practijken, zij heeten dagelijks in de couranten: op het 'veld van eer gesneuveld,' 'den heldendood voor het vaderland gestorven,' enz., enz.

Phrasen! Leugens!

Het gaat noch om het Vaderland, noch om de Eer, het gaat enkel en alleen omdat eenige diplomaten een oorlog wilden, gesteund achter de schermen door de finantieele belangen van enkelingen, groote bankiers, Krupp's, enz., en omdat deze diplomaten hunne vorsten gebruikten als werktuigen voor eigen eerof heerschzucht.

Het gaat om onderlinge jaloezie en afgunst op elkaars welvaart.

Het gaat erom elkaars land en volk te vernietigen, inplaats van naast elkaar te *bloeien* als groote rijken - en zij, die van deze weergalooze ellende straks de vruchten zullen plukken, zij zijn de *enkelingen.* Zooals in deze eeuw de Rothschild's naar boven zijn geklommen, zooals de Krupp's machtig zijn geworden, en de Ernst Cassel's, enz., enz.!

- O neen, ik verwacht niet dat dit vrouwencongres, van slechts zóó weinigen onderzoo velen, op dit oogenblik iets ook maar kan tot stand brengen van wezenlijke beteekenis vóór den vrede! Maar ik juich het toe als één getuigenis ten minste van gezond-nadenken en van betere en meer humane gezindheid temidden der steeds toenemende verdomming, waartoe deze oorlog de massa overal ter wereld brengt. -

- Of is het geen *verdomming*, indien ten onzent vrouwen zich niet schamen te gaan schrijven in militaire blaadjes over 'de noodzakelijkheid onze meisjes op te voeden tot een toekomst-geslacht, geschikt straks ter "verdediging van ons land";' is het geen *verdomming* wanneer we lezen, hoe Engelsche onderwijzers hunne leerlingen, van *zeven* en *acht* jaren, opstellen laten maken over wat zij zullen doen, *als* de Duitschers in Engeland invallen, om dan met verruktheid de onderstaande antwoorden wereldkundig te maken:

'Ik zou hen op den neus slaan, en op de vlucht jagen.' -

'Ik zou een bajonet weten te krijgen, en die in de oogen der Duitschers steken' (!)

'Ik heb genoeg geld in mijn zak om mij een mooie nieuwe bijl te koopen, en daarmee zou ik hen op het hoofd houwen'. - -

Het zijn *opvoeders*, uit het land nog wel dat zich bij uitnemendheid te goede doet op zijn christelijke deugden, uit Engeland, die *zulke* zaden zaaien in hunne hedendaagsche leerlingen. - Maar, zij niet alleen!

In elk land, de neutrale inbegrepen, woedt stéédsmeer haat, verdeeldheid, tweedracht, hebzucht, naijver. -

Predikanten, een heel enkele uitgezonderd hier en daar, geloovigen van allerlei soorten van godsdiensten en van richtingen schamen zich niet, òf stilzwijgend zich

bij dezen schandelijken gruwel neer te leggen, òf zelfs hem goed te keuren en openlijk aan te moedigen, onder verdraaiïng van 'Gods Woord' op de *godslasterlijkste* wijze.

Want immers, we weten allemaal, - ons *geweten* zegt het ons, - wàt en hòe we ook gelooven, - dat het nooit, onder géén omstandigheden, goed *kan* zijn aldus op de afschuwelijkste wijze uit te moorden, menschenlevens bij honderdduizenden te offeren, welvaart en geluk te verwoesten, van enkelingen en van geheele landen, en uit te strooien een vijandschap en volkeren-haat, die zal nawerken nog tot in verre nageslachten. -

We weten allen, zonder onderscheid, - ons *geweten* zegt het ons, - dat vaderlandsliefde en eerbesef, enz., hier leugens en phrasen zijn, en dat hetgeen geschiedt, van alle zijden, en door alle oorlogvoerende partijen, is een ten hemel schreiend zich vergrijpen aan het leven en het geluk van duizenden en millioenen onschuldigen, enkel en alleen omdat een paar enkelingen het uit eigenbelang zoo willen. Ik wil hier niet eenmaal spreken van bijkomstige dingen, niet zelfs van de weergalooze ellende en martelingen den dieren aangedaan, niet van de inbreuk op onze persoonlijke vrijheid, waardoor zelfs wij-neutralen worden belemmerd in reizen, worden in gevaar ge-

bracht op zee, waardoor finantiëele nadeelen worden toegebracht van allerlei aard, en iedereen, tot zelfs de meest-ver-afstaande, van tijd tot tijd ondervindt den druk van dezen wereldramp.

Dat waarvan ik wil spreken, het is het *on*zedelijke, het nooit door welke phrase ook, goed te praten *goddelooze* van week in week uit, en maand in maand uit, te herhalen van alle zijden der strijdvoerenden: Géén vrede alvorens de ander gehéél en al is overwonnen; m.a.w., alvorens zóóveel bloed en tranen zijn gevloeid, zooveel moord en wreedheid is geschied, dat de overwinnaar veilig kan treden over enkel lijken en verslagenen en verwoeste streken, en ongestraft kan afpersen aan de achtergeblevene onmachtigen milliarden en milliarden gelds.

Zulk een 'overwinning' moge 'eervol' heeten naar de phrasen der geschiedenisboekjes, ik, en elk eerlijk mensch met mij, wij noemen haar een *zedelijke* schande voor wie hem ook moge behalen, de Bondgenooten of Duitschland, wie het ook zij. -

Vrede, geef ons *vrede.* Laat die beklagenswaardigen, die gij dagelijks van alle zijden offert, die door stinkbommen worden bedwelmd, en wier lichamen door verraderlijke ondermijnde loopgraven in stukken vliegen, die met de bajonet op elkaar moeten inhouwen als losgelaten duivels, die, zoo ver van elkaar verwijderd dat ze zelfs niet weten met wien ze vechten, met moorddadige kanonnen elkaar uiteenrukken, laat al die *on*vrijwillige moordenaars en brandstichters en verkrachters van vrouwen en kinderen, laat die - door *uw* schuld o vorsten en diplomaten - tot oorlogsduivels geworden rampzaligen - dien gij de leugen op de mouw spelt dat zij een 'heldendood' sterven straks, - laat hen terug keeren naar hunne haardsteden, laat hun genieten van de lente die is gekomen, van het leven dat zoo kort is...

Niemand weet wàt Hierna komen zal....

Maar dit weten we allen, dat, *als* er iets is hierna, dat Iets nimmer zal goedkeuren deze schanddaad van den oorlog. - - En, indien er niets is, welnu, is het dan niet dubbel erg deze millioenen menschen van het korte aardsche bestaan ontijdig te berooven,... om een phrase, een leugen...?

Laat het genoeg zijn, laat het *nu* genoeg zijn. - Er is reeds meer bloed gevloeid dan één uwer, die dezen oorlog maakte, óóit kan verantwoorden. Bouwt thans op wat ge hebt verwoest, herstelt wat ge nog herstellen kunt, geeft terug aan de hunnen diegenen die nog leven.... Geef ons vrede - - Vrede.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gastvrij Holland.
door Elise Soer.
(*Vervolg en slot van No 43*).

'Minder gevaarlijk dan u denkt, juffrouw, de onze lag mooi verborgen. Er zijn daar overal in het gebergte van die holen; zij worden nog veel meer bewoond zelfs dan de meeste menschen weten. Soms zijn het verlaten steengroeven, maar de meeste zijn door de natuur gevormde gaten. Enkele hebben gangen, die weer naar diepere of hoogere daarachter gelegen ruimten voeren. Ook in ons hol was zulk een gang. Wij hadden er ons nooit ver in gewaagd. Het was er donker maar droog; want er zijn nog wel eens plassen. Ik zou ze haast ondergrondsche meren willen noemen, in

sommige van die holen. Er loopt wel eens een watersprank doorheen, en die zijn gevaarlijk, vooral voor kinderen, maar onze grot was een goede, onschuldige bergplaats. Honderdmaal heb ik later gedacht, waarom vader de geldkist van de gemeente daar niet liever verborgen heeft dan in den moestuin, maar, je geld begraven ligt bij ons, boeren, zoo voor de hand. Ook meende hij wellicht dat zijn kinderen minder gevaar liepen, als men ons ontdekte, wanneer we niets kostbaars bij ons hadden.... Vader had ons haastig goeden dag gezegd. "Zorg voor Katrientje, kind," waren zijn laatste woorden tegen mij. Dat heb ik gedaan, juffrouw, zoolang het arme schepsel leefde. Veel dank of genoegen heb ik er niet van gehad, maar och, zij was al wat me overbleef, na dien vreeselijken dag.' Nita zweeg, in gedachten verzonken.

'Kwamen de Franschen al gauw?' waagde Lien eindelijk te vragen.

'Ik weet het niet,' zei de oude langzaam. 'Ik zat in de grot op den grond, met Katrientje op schoot. Zij was van verveling in slaap gevallen. De tijd duurde me verschikkelijk lang. Door de struiken heen kon ik een klein deel van den moestuin overzien, juist het stuk waar de kist was begraven, en een deel van ons huis zag ik ook. Alles was er zoo akelig stil en verlaten. Ik hoorde geen kindergejoel, geen menschenstemmen. Zeker waren alle dorpelingen gevlucht, het gebergte in. Ik dacht aan mijn eten, dat ik te vuur

had gezet. Het zou wel deerlijk verbranden, vreesde ik. 't Is zonde, juffrouw, dat men aan zulke kleinigheden denkt in zoo'n tijd en zich daar bezorgd over maakt. Dat vader gevaar zou kunnen loopen kwam mij niet in het hoofd. Uit tijdverdrijf keek ik naar allerlei vogels, die in het groen speelden; ik geloof dat ik ook in slaap ben gevallen, ten minste ineens schrikten wij op, alle twee, door een rumoer zoo geweldig, als ik later nooit meer heb gehoord. Er schreeuwden vele stemmen door elkaar, klanken, die mij geheel vreemd en barbaarsch leken, deden mij begrijpen, dat de Franzosen ons dorp waren binnengevallen. Ik hoorde het gedreun van zware voetstappen, een vreemd gebons, alsof men alle deuren in onze straat tegelijk wilde openrammeien. Plotseling....' Nita's stem stokte, zij herstelde zich echter spoedig, 'plotseling viel er een schot, juffrouw, toen werd het een oogenblik stil. Katrientje begon luid te schreien. Ik deed wat ik kon, om haar tot bedaren te brengen, maar zij zweeg pas, toen ik gedreigd had, haar aan die vreeselijke soldaten te zullen overleveren, die zoo hard geschreeuwd hadden. Toen ontstelde zij nog meer, het schaap, kroop in een hoek en bleef daar stil ineengehurkt zitten. Ik lag op de knieën en spiedde tusschen de struiken door. Maar ik kon niets zien dan onzen stillen moestuin en de achterzijde van ons huis. Toen pas begon ik ongerust te worden over vader. Waarom had hij zich ook niet verscholen bij ons? Wat viel er uit te richten tegen zulke gillende duivels? Zij konden hem wel gevangen nemen, wat moest er dan van hem worden en van ons, twee verlaten meisjes.... Opeens bespeurde ik beweging in ons huis. O, hoe schrikte ik. Denk eens aan, juffrouw, die onmenschen haalden den heelen winkel leeg. Eerst wist ik niet wat zij er deden, maar ons magazijn kwam aan den tuinkant uit en daar zag ik ze bezig.... Het was haast niet uit te houden, voor mij. Ik wou opvliegen, er heen loopen, vader roepen, en ik mocht niet, ik kon niet, ik moest alles machteloos aanzien. Met heele balen, groote pakken beladen, liepen de vreemde kerels ook in den tuin, als zij bij vergissing door de achterdeur gingen. Sommigen vochten met elkander, rukten elkaar het goed af, scheurden en vernielden een boel. Het was een jammer dat alles aan te zien, maar niets bij wat mij nog wachtte. Opeens hoorde ik een eigenaardig geknetter en zag ik dat ons huis, ons eigen dierbaar huis, ging branden. Rook en vlammen sloegen op naar het dak, dat was met stroo gedekt, zooals de meeste huizen daar in dien tijd. De soldaten, blijkbaar half dronken, gingen door met plunderen. Sommigen van hen sprongen schreeuwend in den hof, met brandend stroo op hunne mutsen en kleeren; zij sloegen het woest lachend van zich af. Ik huilde van ellende. Waar bleef vader toch? Kon niemand, niemand die schelmen wegjagen? O, waarom waren alle mannen toch gevlucht, in plaats van zich te verweren? Waarom liet vader de brandklok niet luiden? Het was heel dom van me, juffrouw, zoo te denken, maar ik was nog geen twintig jaar, en uit mijn schuilhoek hoorde en zag ik veel onduidelijk. Ik wist niet hoeveel soldaten er waren, ik wist eigenlijk niets; maar wat ik zag maakte me half gek. In minder tijd dan ik U dit alles vertel, was ons huis een vuurzee; het brandde geheel af. Het hout, waarmee de wanden gedekt waren, het stroo, de goederen, alles was voedsel voor het vuur. Zoolang zij konden, bleven de soldaten er rondscharrelen, toen het niet langer ging, trokken zij af. Voorzichtig waagde ik mij eindelijk tusschen de struiken een beetje verder vooruit. Hoe zou het onze buren vergaan zijn? O, ik tuimelde van schrik terug. Overal zag ik vlammen, onze heele straat scheen te branden; trommen roffelden in de verte, luide bevelen klonken, voetstappen dreunden, karren ratelden.... maar al deze geluiden werden al flauwer en flauwer. Vader, waar kon vader zijn? Plotseling viel mij het schieten te

binnen. Zou er gevochten zijn? Zouden ze vader hebben vermoord? Bij dat vermoeden, juffrouw, draaide me opeens alles voor de oogen, ik verloor mijn bewustzijn. -

Hoe lang ik zoo lag, heb ik nooit geweten. Die dag duurde eindeloos. Ik kwam bij, doordat Katrientje mij schudde en aan de haren trok. Het kind had zeker veel angst uitgestaan; het zag rood van 't huilen en klaagde, dat het zoo'n honger had. Ik wist eerst niet hoe ik het had, maar toen, o juffrouw, het gevoel dat me toen bekroop, zal ik nooit vergeten. Ik wist opeens dat ik voortaan alleen op de wereld stond, met een onnoozel kind om voor te zorgen. Ik wist dat ik geen vader meer had, zoo goed alsof ik hem had zien sterven. Ik wist dat ik geen dak meer had boven mijn hoofd, dat ik zoo arm was als de mieren....'

Lien voelde hare oogen vochtig worden. Hoe treurig, deze deftige oude vrouw dit van haar verleden te hooren zeggen.

‘Trek het U niet aan, juffrouw,’ troostte Nita goedig, ‘trots alles heb ik reden tot dankbaarheid. Mijn leven is niet ongelukkig geweest. Hier, in uw gastvrij Holland, heb ik eerst een toevlucht, later een tehuis gevonden. Welhaast word ik tachtig jaar; bijna zestig daarvan heb ik doorgebracht in het gezin, dat ons, arme vluchtelingen, liefderijk opnam, nadat ik door goede bekenden, op een schuit die den Rijn afvoer, hierheen werd gebracht, met een lastig kind bij mij en niets dan het bundeltje in der haast bijeengeraapte spullen. Mijn moeders bijbel maakte er het kostbaarste van uit. Mijn geld was schoon op, toen ik te Arnhem aan wal stapte. Ik moet toen zoo geschreid hebben en zoo radeloos zijn geweest, dat de grootvader van uw vriendin, die toevallig, neen, wat zeg ik, door Gods hulp, ons voorbijkwam, mij medenam naar zijn huis. Zijn vrouw was ook uit Rijnland afkomstig. Van dien dag af had ik een nieuw tehuis gevonden. Ik kan daar niet dankbaar genoeg voor zijn.’

Haar zestigjarigen trouwen dienst, nu weder aan een vierde geslacht bewezen, bracht de oude vrouw niet in rekening. Lien vond haar zeer sympathiek.

‘Maar je verhaal is nog niet uit, juffrouw Nita,’ zeide zij.

‘Och, wat er daarna gebeurde, is haast nog miserabeler,’ overpeinsde Nita. ‘Door Katrientje's gejammer werd ik een beetje kalmer, ik moest voor dat kind toch iets doen, en juist toen ik met haar onze schuilplaats wou verlaten, kwam er weer een troep mannen in den tuin. Was dat toen? Ja, ik meen van wel, het moet wel zoo geweest zijn. Wij achteruit, in den grot. Katrientje hield op met haar geschrei, gleed uit mijn armen en verschool zich als een wild diertje in de donkere gang. Ik zag een Fransch officier, met veel goud op zijn uniform, eenigen van die ellendige soldaten, maar zij hielden zich nu heel koest, en.... onzen buurman, die druk met den officier al gebaren makend praatte. O, die schurk! Ik kan U zeggen, juffrouw, nu nog als ik daaraan denk, raak ik van streek. Hij kreeg loon naar werken, maar toch.... Ik begreep eerst niet wat er ging gebeuren, maar jawel. Ik zag buurman wijzen en draaien, dat het mij geel en groen voor de oogen werd. Opeens rukten de manschappen de planten, die vader er 's morgens instopte, uit den grond en groeven de geldkist op in een ommezien. Ik moest me aan een tak vasthouden, om niet te vallen. Buurman lachte, de officier keek scherp toe. Opeens zei hij iets tegen een zijner mannen, en daar zag ik dat ze onzen verraderlijken buurman aangrepen, hem de handen op den rug bonden, ofschoon hij jammerde, huilde en vloekte, dat iemand hooren en zien verging. Hij brulde letterlijk: ‘Ik wees jullie den weg, ik bracht jullie waar het geld was verstopt, vervl.... honden....’ Maar niemand lette op wat hij zei of verstond hem. Toen maakten allen zich weg uit den tuin, en het werd er zoo stil, zoo vreedzaam, dat had daar de rookende bouwval van ons huis niet gestaan en was er niet die gapende kuil geweest, waarin vader de geldkist zoo goed meende verstopt te hebben, ik had kunnen denken, dat ik droomde, juffrouw.

Katrientje kroop uit haar schuilhoekje en drong zich als een katje tegen mij aan. Ik liet haar naast me op den grond zitten, want ik kon niet langer op de been blijven, ik voelde me als verlamd. Flauw drong het eindelijk tot mij door dat Katrientje zachtjes snikte: ‘Ik heb zoo'n honger, zoo'n honger.’

Door de stilte in het dorp kreeg ik moed, en ook om iets eetbaars te zoeken, sloop ik met het bevende kind door den tuin naar wat ons huis was geweest. Och, als ik nog een beetje hoop had gehad, dat er iets was overgebleven, verdween die dadelijk, toen ik niets dan smeulende balken, hoopen zwart gebrand, verpulverd goed, een woeste warboel, die afschuwelijk rook, voor mij zag. De binnenhof was niet te

bereiken, wat er van onze koeien was geworden.... zeker weggevoerd bedacht ik later, toen meende ik, dat alles verbrand was. Ik stond maar verwezen te kijken naar die gruwelijke verwoestingen. Katrientje zette het opeens op een loopen, gillend van angst. Eerst dacht ik dat zij soldaten had gezien en keek om mij heen, maar er was niemand. Gauw ging ik haar achterna, eer zij bij dien smeulenden hoop een ongeluk had gekregen. Toen liepen we de straat op. Wij waren er de eenige wezens. Het heele dorp leek één puinhoop; overal zwart geblakerde, nog rookende muren, een oneindige verwoesting.... Vlammen sloegen nog hier en daar op....' Nita's oude stem werd zwakker. 'Katrientje zag hem het eerst, juffrouw; zij trok mij dien kant uit.... Voor het nog brandende raadhuis, op straat, lag vader.... ze hadden hem doodgeschoten.... Brave man, tot het laatst op zijn post! Allen waren weggeloopen; niemand kon me ooit vertellen wat er gebeurd was;

maar, dat hij met zijn eigen lijf het gemeentehuis heeft verdedigd, staat bij mij vast.

Katrientje greep vader bij een arm, zij wilde hem helpen opstaan; toen zij zag dat dit niet kon, ging zij schreien en schoppen; ik moest het onnoozel ding haast met geweld van vaders lijk weghalen. Ik werd wanhopig, niemand, niemand, die mij helpen kon. In wilde radeloosheid dacht ik aan de menschen, die hier allen den morgen van dezen zelfden dag nog tevreden en wel gewoond hadden; waar zaten zij? De Franzosen, die hier blijkbaar maar doorgetrokken waren op een plundertocht, hadden zich haast even snel en onverwacht uit de voeten gemaakt, als zij waren binnengevallen. Helaas, wat hadden zij aangericht in zoo korten tijd; want al werd het reeds avond, juffrouw, alles is daar in enkele uren gebeurd. Plotseling viel een stuk muur van het raadhuis met groot geweld, niet ver van ons, op straat. Een wolk van stof verblindde ons haast, brokken steen vlogen naar alle kanten. Ik greep Katrientje bij de hand en liep wat ik loopen kon de straat uit, het veld in. Daar vielen we beiden neer, doodmoe. Katrientje trok een paar wortels uit en verslond die, ik zat met mijn hand voor mijn oogen; de avondzon verwarmde mij, nu pas voelde ik hoe koud ik was; ik poogde te denken, te overleggen; maar mijn hoofd was als een rosmolen.

Toen kwamen er menschen uit de hoogerop liggende dorpen en gehuchten. Ons dorp lag aan den Rijn. Ik weet niet recht meer of zij ons vonden of dat wij naar hen toeliepen. Wat ik mij het beste herinner is vaders begrafenis. Op ons klein kerkhof werd hij bijgezet, dat was den volgenden morgen.

Een hoeve in de buurt had ons en nog andere van alles beroofde menschen, opgenomen. Ik hoorde veel geklaag en gejammer, verwenschingen, geschrei, uitbarstingen van woede, waarbij de mannen met vuisten op de tafel sloegen, maar alles ging langs mij heen. Soms had ik moeite menschen te herkennen, met wie wij jaren hadden verkeerd. Katrientje sliep, nadat zij haar buikje vol had gegeten. Ik zat bij de goede boeren, die ons meegenomen hadden, aan tafel, maar kon niet eten; met moeite dronk ik iets. Het verlies van ons huis, van al ons goed liet me ook koud, al werd ik daar erg over beklaagd; maar, dat vader dood was, dat was het vreeselijke, waaraan ik nietdurfde denken, uit vrees gek te worden en ik moest immers voor Katrientje zorgen....

Aldoor zag ik vader voor mij, daar liggen op straat, zijn kleeren met bloed bevlekt, zijn arm bleek, stijf gezicht.... Ik voelde de doodskoude van zijn hand en dan beefde ik zoo, dat ik er van schudde.

De boerin hielp mij te bed en bleef bij me zitten, tot ik, zeker van uitputting en ellende, in slaap viel.

Vader werd heel plechtig begraven. Heel het dorp was er bij. Alle menschen hadden tranen in de oogen, maar ik kon niet schreien, ik was als een steen van binnen. Waarom had niemand vader bijgestaan, niemand, niemand? Er waren toch zoovele mannen, zulke pootige kerels op ons dorp. En dan weer dacht ik dat ik droomde, dat al dat akelige maar een droom was....'

En de droom van het lang verleden nam Nita opnieuw gevangen; zij staarde voor zich uit, in diepe gedachten verzonken, terwijl zij met een van ouderdom bevende hand over haar zijden schort streek, als wilde zij de herinneringen effenen, die haar bestormden. Opeens glimlachte zij kalm, haast vergenoegd. 'Een mensch kan veel doormaken, juffrouw, je krijgt kracht naar kruis.'

Lien knikte zwijgend.

‘Toen vader begraven was,’ vervolgde Nita, ‘gingen de menschen, die er tijd en lust voor hadden, overleggen wat met Katrientje en mij te beginnen. Daar wij doodarm waren en de meesten onzer dorpelingen ook niet veel meer bezaten dan hun stukje grond en hun vee, voor zoover ze dat hadden kunnen redden, was er weinig lust ons hier of daar op te nemen, vooral om Katrientje. Ik kon mijn brood verdienen met werken, zei men, maar zoo'n arm idioot kind, dat gaf te veel last. Katrientje moest maar naar Keulen, in een gesticht, dan kon ik op de hoeve blijven, sloeg de boerin voor. Ik dacht aan vaders laatste woorden en weigerde van mijn zusje te scheiden. Had iemand in de buurt het kind willen opnemen, dan.... maar heelemaal naar Keulen.... en haar nooit meer zien, dat kon ik niet over mijn hart verkrijgen. Ik weet niet meer wie het voorsloeg, maar iemand sprak ervan, ons op een Rijnaak naar Holland te zenden; daar viel meer te verdienen dan hier. Een schipper, een goede bekende van vader, wou ons voor een kleinigheid medenemen.... Dit voorstel leek mij nog het beste.

Weg van die puinhoopen, weg van dat vreeselijke beeld, dat ik steeds voor oogen had.... Hoe ik moest leven in dat vreemde

land, waar ik niemand kende, waarvan ik zelfs de taal niet verstond, och, daar dacht ik niet aan. Iets in mij dreef mij voort. Vader was zoo goed geweest voor zijn dorpsgenooten, had zijn leven toch eigenlijk in dienst der gemeente geofferd; wij hadden ook nog familie hier en daar.... nu wou zich niemand over ons, verweesde kinderen, ontfermen. De meesten waren er vreeselijk aan toe door die brand en plundering, dat is waar, maar.... toch.... Buurmans verraad kropte mij ook in de keel; ik durfde niet naar hem vragen. Toevallig hoorde ik dienzelfden dag, dat men hem even buiten het dorp aan een boom had vinden hangen. Hij werd hevig beklaagd. Ik zei niets. Het was zijn gerechte straf, vond ik, al was die door onrechtvaardige handen voltrokken.

Een paar dagen later zakten wij den Rijn af, naar Holland. Van die reis herinner ik me absoluut niets meer. Er waren nog eenige vluchtelingen aan boord; ik had gemeend, dat zij ons eens een beetje zouden voorthelpen, maar toen we in Arnhem waren, ging ieder zijns weegs. Zij lieten mij staan, met een hoop goede raadgevingen, waar ik niets aan had. O, als de oude heer met zijn vrouw, toen zulke jonge hupsche menschen, zich niet over ons ontfermd hadden.... Maar U weet reeds, ik zei het U immers, hoe het ons daar ging, juffrouw, hoe edelmoedig en gastvrij zij zich aan ons betoonden. Het was mij of ik van de hel in den hemel kwram. Geen avond gaat voorbij, juffrouw, waarin ik niet Gods zegen afbid over het land en volk, dat ons zoo liefderijk opnam.'

28 Jan. 1915.

Van het dagelijksche leven.
(Vervolg van No. 41.)

Het was geen gelukkig debuut voor een *Duitsche* mode, dat zij zou worden ingevoerd, na het uitbreken van den oorlog, door die bekende dochter van een 'steinreichen' Berlijnschen finanz-mann, die voor enkele maanden had gehuwd een *Engelschen* lord, en die dus door dat huwelijk thans feitelijk behoort tot de 'vijanden'. Reeds die daadzaak op zichzelf maakte '*Der Kleiderkasten*', zooals zij, lady Mitford, hare mode étalage had gedoopt, weinig-populair, die daadzaak van haar Engelsch huwelijk, neven en naast haren *te* grooten rijkdom, waardoor hare mode-vindingen, onder leiding van artisten, en van wie daarvoor trachten door te gaan, van veel te kostbaren aard zijn geworden voor het groote publiek. *Der Kleiderkasten* was dientengevolge bestemd na zijn geboorte te overlijden, - elk mensch kon dat vooraf begrijpen, - maar bovendien.... zal ooit een Duitsche, speciaal een *Berlijnsche* vrouw, eene Duitsche mode weten te scheppen die er *ingaat*?

Toen ik nog was in Duitschland, in de eerste maanden van den oorlog, toen haalde men in Frankfürt a/M, - dat ongetwijfeld veel eleganter is dan Berlijn, maar ook in hoofdzaak alle modellen betrekt uit Parijs, - zeer twijfelend de schouders op over een 'Duitsche mode'. 'Onze dames hier zullen na den vrede zich toch weer in Parijs willen kleeden' - was de algemeene opinie. En inderdaad, ook mij lijkt dat niet onwaarschijnlijk. De vrouw is te zeer gewoon naar 'de' mode (die nu eenmaal komt uit Parijs) te vragen, dan dat zij er zich van zou durven rekenschap geven hoe hare eigen *individualiteit* heel dikwijls treurig ten onder gaat door deze slaafsche navolging-zucht. 'Eines schickt sich nicht für Allen'. Wat de Parijsche midinette, de

kleinvoetige française, met hare beauté du diable, zich dikwijls kan veroorloven, het maakt eene op zichzelf beschouwd soms zeer mooie *Germaansche* vrouw eenvoudig-weg **belachelijk.**

Daar hebben wij het! Eene *Germaansche* mode! Zou die zich voor ons, de Germaansche rassen, niet veel meer eigenen dan eene Fransche, - waar de françaises zijn van het zoo àndere, het *Latijnsche* ras? Wij behoeven in dat opzicht niet eens vèr te zoeken, omdat de 'flotte' en zoo elegante Wienerinn reeds lang schiep eene 'Wiener mode'. Aan de hand van Weenen kunnen we veel méér leeren dan aan die der verengelscht-duitsche nieuw-bakken kleindochter van Lord Redesdale met haren '*Kleiderkasten*'. De Germaansche vrouw namelijk is over het algemeen groot, krachtig-gebouwd, blond, waar de zuidelijke typen, de françaises, de Italianen, enz. zich veel meer kenmerken door piquante donkere gezichtjes en tengere kleine figuurtjes. Elk type, in haar eigen genre, kan héél bevallig en bekoorlijk zijn. Maar, voor elk type is een geheel verschillende kleeding noodig om die bekoorlijkheid te accentueeren, in plaats van te bederven. En daarom ligt, dunkt mij, voor de vrouwenbeweging, ook ten onzent, nog een breed veld braak waar het geldt 'de' mode. Ik heb hiermede geenszins op het oog reformkleeding, verbetering van vrouwenkleeding, al die reeds lang bekende zaken.

Neen, ik bedoel dat het der moeite waard zou zijn, indien eene artistiek-aangelegde vrouw, met eene behoorlijke opleiding vooraf in zake coupe, maatknippen, maatnemen, enz., den moed en de ondernemingsgeest bezat een zaak te openen, waarin zij hare clientele wist voor te lichten omtrent alles wat deze zoude behoeven naar elks individueele persoonlijkheid, inzake hoeden, japonnen, en vooral al die kleinigheden, die eigenlijk 'het' cachet geven aan vrouwenkleeding. De oorlog heeft den invoer belet van menig buitenlandsch modevoortbrengsel, hij wijst ook ons neutraal gebleven land daardoor aan in vele dingen op zelf-helpen. Welnu, juist daarom is het thans een tijd om zich te herinneren hoe wij, ook inzake ons uiterlijk, hemelsbreed verschillen van onze Latijnsche zusteren zonder daarom minder mooi of bekoorlijk te zijn dan zij. Ons *Germaansch* type is *anders* dan het Latijnsche; de vraag wat 'men' het mooiste vindt, die kan natuurlijk ten slotte alleen een zuiver-persoonlijke opvatting blijven. Wijvrouwen echter, willen we *behagen*, hebben met ons eigen type rekening te houden, evenals met ons klimaat; (ook dat laatste wordt zooveel vergeten, b.v. waar men op mistige dagen zich *ont*siert inplaats van *ver*siert met de onder de lachende zuiderzon van Monte Carlo zoo gedistingueerde witte hoeden en witte bonten). Het is het geheim eener vrouw van smaak voorzichzel vete kunnen beoordeelen wat zij kan dragen, en wrat niet. Maar... slechts heel enkele vrouwen zijn in staat zulk een oordeel te vellen voor zichzelve. En daarom is voorlichting voor de meesten harer dringend noodzakelijk. En daarom zou het te wenschen zijn indien de tot hiertoe mislukte pogingen om tot een 'Duitsche mode' te geraken overgingen tot eene welgeslaagde invoering van een *Germaansche* mode, berekend op het type der Germaansche vrouw. Zij, die zich in Parijs willen kleeden of Parijsche modellen prefereeren, zullen immers steeds ruime keuze genoeg vinden, en, waar haar type met het Fransche overeenkomt, daarin ook geen onrecht hebben. Integendeel. De quaestie echter der 'mode', en vooral der belachelijkheid van ééne 'mode' voor iedereen, zij is reeds zoo dikwijls ter sprake gebracht, dat het oogenblik wèlgekozen schijnt thans gebruik te maken van de opleving van het nationaal bewustzijn, om ook eens te wijzen op het dringend-aanbevelenswaardige eener meer zelfstandige houding der *Germaansche* vrouw in dit speciale mode-opzicht.

Dezer dagen, in een onzer groote restaurants dineerend, had ik alle gelegenheid dat verschil te constateeren tusschen 't Latijnsche ras en 't Germaansche, en 't belachelijke daardoor van een gelijke mode voor beide soorten van vrouwen-typen.

Daar, in dat restaurant, waren namelijk de rijke Belgen in talrijke mate vertegenwoordigd, die rijke Belgen, die hier in den Haag er zooveel toe hebben bijgedragen de sympathie voor hun volk als zoodanig te verminderen, omdat zij, zichzelven kostelijk amuseerend den ganschen winter, in onze 1ste rang hôtels en pensions, nochtans bijna niets verkiezen bij te dragen waar het weldadigheidsfeesten, enz., geldt ten behoeve hunner arme, van alles beroofde landgenooten.

Wel, gróót toilet maken deze Belgische dames, ondanks den oorlog en ondanks hare quasi bewondering voor den eenvoud en de droefenis harer Koningin, zoo opzichtig mogelijk en zoo kostbaar mogelijk. En het is, - in tegenstelling met het Engelsch gedistingueerd cachet, - een beslist 'grue'-genre waardoor vele harer méér *in het oog vallen* als hypermoderne verschijningen dan wel wezenlijk *het oog bekoren*, door mooie lijnen en zachte nuances. Intusschen, met dat al, zij, déze typen van Latijnsch ras, kunnen, door haar figuur, gelaat, bewegingen, zich deze excentriciteiten

veroorloven zonder belachelijk te worden, integendeel velen harer kan men noch chic noch een zekere soort perverse aantrekkelijkheid ontzeggen. Echter, kortweg *ridicuul* deden beslist die veel zwaarder gebouwde Hollandsche vrouwen aan, gewoonlijk met veel fleuriger gelaatstint, met grover gelaatstrekken, en geheel anderen lichaamsbouw, die de dwaasheid hadden gehad zich eveneens in zulke Parijsche 'Poiret'-vindingen - en andere allerlaatste nouveauté's te vertoonen. Bij haar ontbrak ook dat Fransche 'grue,' - dat 'midinette' voorkomen, dat weliswaar nooit samengaat met distinctie, maar dat nochtans kan zijn gracielijk of voor mannenoogen heel verlokkelijk. Zij, deze Germaansche typen, in hare eigen soort soms heel mooie verschijningen, zij waren er enkel in geslaagd zichzelven tot caricaturen, tot leelijke nabootsters te maken.

En waarom?

Omdat het initiatief ontbreekt. -

Omdat men zich nu eenmaal in het hoofd heeft gezet dat wat uit Parijs komt 'mode'

moet zijn voor *iedereen.* Zoodat die mode *moet* gevolgd worden. Ook in dat opzicht zijn wij 'slavenzielen'. -

Juist daarom waardeer ik 't dan ook dat de heer Hamburger, Noordeinde, hier, de coiffeur der Koningin, van wien ik in een vorig nommer sprak, niet alleen model-hoeden verkoopt, maar ook ze wijzigt en verandert en aanpast aan het gelaat der draagster. Zoo moest het zijn m.i. met elk kleedingstuk. De dames-zelf moesten in dit opzicht begrijpen, hoe de meestal geheel onervaren, enkel op verkoopen bedacht zijnde juffrouwen haar maar 't een of ander aansmeren, indien zijzelven niet mede opletten wàt haar staat, wèlke kleuren, welke modellen, korte of lange rokken, enz. -

Die korte rokken b.v.! Zij zijn op dit oogenblik, tengevolge van den oorlog, een soort 'rage' in Engeland, en vooral in Frankrijk. Men wil zich, met die vlugge rokjes aan, en met op het hoofd een soort politie-mutsje, een militair cachet geven.

Mijnentwege alweder, waar het geldt de spreekwoordelijk-geworden gracieuse kleine voeten der Parisiennes. En die daarenboven schatten besteden aan haar fijn schoeisel en aan hare zijden kousen. Maar ten onzent kunnen alleen de Indische dames, ik bedoel de Indo-Europeesche, aanspraak maken op dit voorrecht van zulke elegante voetjes en handjes te bezitten. Ik weet eene harer die, op mijn raad, bij de firma Dick, Spuistraat hier, veel billijker terecht kwam dan gemeenlijk het geval is waar het zulke fraaie schoentjes geldt als beslist verlangd worden door die korte rokken. Want, dat is 'the question.' Wij Hollanders zijn niet gewoon voor ons toilet ook maar de helft uit te geven van wat eene française ervoor besteedt. In Menton heb ik b.v. dames te over gekend uit de meest gewone middelklasse, die 30 en meer hoeden per seizoen droegen, en in huis nog geen dienstbode rijk waren. O, ik weet het wel, dezelfde geest komt er óók bij ons al aardig in, maar hij is toch nog maar aan het opkomen, de kleine beurs is nu eenmaal een factor waarmee de Hollandsche dame ten onzent moet rekening houden, vooral tegenwoordig, en vooral óók in zake leerwerk, dat zoo heel duur wordt. Wij Hollanders lijden daarenboven dikwijls aan overgevoelige voeten, en het is naar aanleiding daarvan dat ik U nog even een aardige ontdekking wil vertellen, in verband met mijn recommandatie van de firma Dick voor *die* speciale reden van gevoelige voeten. De bewuste dame namelijk, zeer duitschgezind (o wonder), was, eveneens op mijn aanraden, naar de Spuistraat getogen, en vertelde mij hoe zij uitstekend was geslaagd bij den heer Dick, in koopschoenen, voor een veel geringeren prijs natuurlijk dan zij anders steeds placht te betalen voor aangemeten schoenen. Echter - zoo had zij met leedwezen gezegd tot den heer Dick - 'ze vond het een naar idee dat de schoenen uit Amerika kwamen. Want Amerika deed toch in 't geheim zoowat mee met Engeland'. -

Waarop ze tot hare groote voldoening *en* blijdschap vernam hoe de zoo echt-Amerikaansch uitziende schoenen gemaakt worden in.... de Langstraat, in *ons* Vaderland! -

Gevolg: dat ze dadelijk nòg een tweede paar nam, en overal, uit een gevoel van nationalisme, reclame maakt voor de firma Dick. - - -

resultaten geeft. Nu wil zij van mij gaarne nadere inlichtingen daaromtrent hebben, opdat zij zich tot den heer Hamburger kan vervoegen over hare eigene chevelure. Ik méén zeker te weten dat deze heer reeds bezig is eene brochure samen te stellen, waarin hij een en ander vertelt van zijn nieuwe uitvinding. In afwachting daarvan wil ik intusschen gaarne dezer dagen bij bij hem aanvragen in hoeverre hij reeds nu bereid is in het publiek hierover mededeelingen te doen. En, zoo hij het mij toestaat, zal ik alsdan mijne correspondente inlichten. - - -

‘Zeg, daar komt mevrouw Gimber te wonen, daar, No. 71.’

Het is de Belgische, - want ze spreekt Fransch, met Belgisch accent, - die dit zegt. - -

De Hollandsche trekt den neus op: ‘O, die van de schoonheidsmiddelen! - - 'k Zou je danken.’ -

Maar hierop de Belgische, in radden tongval, en met veel gebaren:

‘'t Zou anders voor jou wàt goed zijn!’ (Het was der moeite waard daarbij haar èchtvrouwelijk-hatelijk-minachtend blikken te zien naar het inderdaad ietwat verwaarloosd teint der ‘vriendin’), ‘Je zoudt er een heele boel door leeren, door massage, en door stoombaden, en door electriciteit.’ - -

‘Ga jij er dan heen?’ - informeerde de Hollandsche, de jongere ‘vriendin’ monsterend met een van afgunst lang niet vrij-zijnden blik.

‘Natuurlijk. - Maar dat spreekt immers vanzelf. Iedereen bij ons, en in Parijs, en in Amerika, heeft 'n Maison de beauté noodig. Dat is net zoo vanzelf sprekend als dat je je 's ochtends wascht. - Op dat punt zijn jullie Hollanders heusch noch erg achterlijk.’ - -

De Hollandsche stootte haar aan. -

De Belgische scheen namelijk te denken dat de ‘achterlijke’ Hollanders ook voor het verstaan van Fransch nog te achterlijk waren. Want ze merkte in haar ijver gansch niet, hoe er glimlachend werd geluisterd door een of twee inzittenden. - Nu echter keek ze rond, ving daarbij den welgevalligen blik op van een meneer, die over zijn courant heen naar haar had zitten gluren. - - Toen, gauw de beenen over elkaar geslagen, opdat de coquette schoentjes goed te kijk kwamen. - En, met een kwijnende beweging, leunde ze, als moe van 't discours, achterover, een zelfvoldaan trekje om haar niet onbevallig babbelmondje. - -

De Hollandsche, stijf, effen, scheen in diepe gedachten te verzinken. -

Of ze mijmerde over een verjongingskuur bij madame Gimber?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(*Wordt vervolgd.*)

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de

correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Mej. Kramer te Amsterdam. - Uw stukje aan mevrouw Hoogendijk-Hesse kan ik slechts plaatsen indien gij mij toelaat één gedeelte te schrappen dat ik weiger op te nemen. Terwijl ik tegelijkertijd Uw *nauwkeurig* adres moet weten.

Liesbeth. - Ik zond U Uw stukje terug, ten eerste omdat ik geen plaatsruimte heb voor zulke kleine stukjes, ten tweede, omdat ik ze in elk geval alleen geteekend opneem, (juist uit gebrek aan plaatsruimte wil ik dergelijke schetsjes voortaan alleen geteekend plaatsen.)

H.S. te Rotterdam. - Onmogelijk Uw bijdragen te plaatsen, gelijk ik U reeds vroeger meldde.

Jenny L. te D. - Ik ben hartelijk blij dat wij in zake dierenbescherming zoo geheel en al gelijk denken, en dat gij-ook de partij trekt van het veelvuldig verongelijkte, en steeds aan de overmacht van den mensch overgeleverde dier. - Het door U meegedeelde geval neem ik hier over, omdat het U tot groote eere strekt, maar ook omdat het allen, die zulke schandelijkheden *lijdelijk* aanzien, eene aansporing moge wezen om, evenals gij het deedt, in te grijpen:

Toen ik nog op de H.B.S. was, zag ik eens op een morgen een beschonken man z'n paard slaan; 't dier ivas doodmoe en kon niet verder. De man ontstak hierover zoo in woede dat hij z'n mes trok en 't arme dier een steek in de schoft toebracht. Toen heb ik direct een agent gehaald; deze maakte proces-verbaal op, en constateerde een steek van 9 cM. diep. De dader is tot een maand gevangenisstraf veroordeeld. Ik vind dat dit mispunt veel meer gehad moest hebben.

U in dezen slotzin gelijkgevend, wil ik toch anderzijds erkennen, dat men integendeel zoowel den ijver van den agent als het veroordeelend vonnis moet loven, waar er helaas meestal zooveel wordt door de vingers gezien en goedgepraat ‘wegens gebrek aan bewijs.’ Die maand

gevangenisstraf zal dat mispunt in elk geval heugen, en ook zijn een afschrikwekkend voorbeeld voor anderen. Mijn oprechte hulde voor Uw flink optreden!

Waar gij dan in het vervolg van Uw brief een quaestie aanroert, die dezen winter voortdurend de gemoederen mijner lezers tegen of vóór mij bezighoudt, daar wil ik, opdat zij allen kunnen weten waarover wij het hebben, Uw eigen woorden letterlijk overnemen:

Nu nog een andere zaak. U naamt in 't nummer van 3 Mrt. een stuk van Prof. Steinmetz over uit 't 'Vaderland' over de gedeeltelijke afsluiting der Noordzee. Ik voor mij dacht, dat zooiets evengoed tot het oorlogsrecht behoorde, evengoed als b.v. het beschieten van versterkte steden. Die uithongeringsmethode is al door alle eeuwen toegepast. In de grijze Middeleeuwen werd de uithongeringsmethode vaak toegepast voor het veroveren van een kasteel, zonder vrouwen en kinderen te ontzien. - Evenzoo hebben de Spanjaarden Haarlem en Leiden laten uithongeren. Werden daar de vrouwen en kinderen ontzien? En wat hebben de Duitschers in 1870 gedaan met Parijs? - Ik wil hiermee volstrekt niet beweren, dat ik zulke dingen in de hedendaagsche 'beschaafde' (?) wereld kan goedkeuren; maar het kan toch ook zooveel bevreemding niet wekken. Ik vind uithongeren ook niet zoo extra veel minder dan moorden, oranden en onteeren der vrouwen en doodschieten.

Dat Engeland in den oorlog betrokken is geworden, doet het natuurlijk alleen uit eigenbelang. Engeland heeft nog nooit iets gedaan met een ander doel, dan er zelf voordeel uit te trekken. De geschiedboeken geven hiervan tallooze voorbeelden. De groote concurrentienijd met Duitschland zal het trouwelooze Albion wel bewogen hebben met D. in 't strijdperk te treden. Hierover ben ik het dus met U eens. - Maar niet inzake de houding van België. Hoe roerend mooi was België's antwoord op Duitschland's ultimatum van den laatsten Juli: 'Wij zullen onzen plicht doen.' Want hun plicht was elken indringer buiten te houden, evengoed als het de plicht van elken huisvader is, zijn huis tegen indringers te beschermen. België stelde zijn eer hooger dan zich voor tonnen gouds te laten omkoopen. Beter den heldendood te sterven, dan zich lafhartig aan den eersten den besten indringer over te geven. België is door alle eeuwen heen, door zijn ongelukkige ligging, het strijdtooneel geweest van geheel West-Europa. Reeds in 1302 in den sporenslag bij Kortrijk was dat zoo, en nu is 't weer de dupe van de kwesties der Europeesche mogendheden. 'k Heb diep medelijden met dat arme land, volk en koning, gelouterd door de smart.

Dan nog de gruwelen in België.

Zooals U wellicht bekend is, hebben tallooze Duitsche firma's gedrukte circulaires gericht aan hun Nederlandsche clientèle, (zoo ook de Duitsche voetbalbonds aan de Nederlandsche) dat Duitschland niet verantwoordelijk was voor de gruwelen in België. Zou men hier misschien met eenigen grond mogen zeggen: 'Qui s'excuse, s'accuse.' Ik wil zeer gaarne aannemen, dat er onder een groot leger, zooals dat van Duitschland is, ook veel uitschot is, en dat vele, zeer vele, Belgische gruwelen geschiedden buiten medeweten van de Duitsche autoriteiten. Maar de verwoesting van Leuven is toch van hoogerhand gelast. Ik dacht, dat in Duitschland, (waar de discipline zoo hoog ten top gevoerd is) zooiets niet mogelijk was.

Ik kan me best begrijpen, dat U, die Duitschland geregeld bezocht, met de D. sympathiseert. Mooi vind ik, dat U zoo ruiterlijk voor Uwe ideeën uitkomt, waardoor het mogelijk werd ook ronduit voor de mijne uit te komen.

Ziehier nu mijn antwoord op Uw zakelijk en gematigd schrijven, dat het correspondeeren met U zoo aangenaam maakt.

Ik heb het stuk van prof. Steinmetz niet aangehaald om den inhoud als zoodanig, maar wel om de onrechtvaardige wijze waarop deze professor is behandeld door zijn tegenstanders, die hem, onder goedkeuring van de Vaderlandredactie, naamloos, en soms op persoonlijk-beleedigende wijze aanvielen, waar diezelfde redactie uitdrukkelijk had geschreven boven *zijn* stuk dat het werd opgenomen *omdat* hij met zijn naam onderteekende. Over den inhoud als zoodanig heb ik geen opinie, want het spelen met het woord 'oorlogsrecht' vind ik in geheel dezen oorlog even walgelijk als laaghartig. Wat is 'oorlogsrecht' anders dan een barbaarschheid, die niet moest bestaan, en die, zooals thans de praktijk ook leert, telkens neerkomt, nu van de eene dan van de andere zijde, op 'het recht van den sterkste'. Dat gij de methoden der 'grijze middeleeuwen' aanhaalt, dat is natuurlijk een standpunt waarover moeilijk valt te redetwisten. Ik stel mij veeleer op dat van dien hoofdonderwijzer met wien ik in een vorig nommer correspondeerde, en die mij schreef hoe hij zijne kinderen leeraart, dat in den tachtig-jarigen oorlog ook van *onze* zijde lang niet alles zoo braaf en zoo lofwaardig is toegegaan als de geschiedenisboeken het voorstellen. Juist zóó is het; dit geldt ook thans; ook voor Duitschland èn de Bondgenooten. Ik heb met Duitschland medelijden, ik wensch het de zegepraal nu de oorlog er eenmaal *is*, maar, kan de vrede morgen gekocht worden door Duitschland's nederlaag, dan zou ik onvoorwaardelijk dien vrede wenschen. Want ik vind dezen oorlog als zoodanig een verschrikking, een gruwel, ik zou mij aansluiten bij elken *algemeenen Europeeschen* opstand, die hem per-se deed eindigen. - - Het 'roerende' van België's houding kan ik absoluut niet inzien. Laat mij echter beginnen met U te zeggen dat gij, evenals de meeste menschen, de Belgische regeering en den Belgischen Koning verwart met 'België'. Dit laatste *volk* heeft even weinig mee te spreken gehad als ons *volk* het heeft, indien morgen ook wij in den oorlog worden betrokken. De Belgische Koning en zijn regeering, zij alleen dragen de volgens U 'roerende' verantwoording van een geheel land en volk te hebben laten ondergaan, terwijl zij, door het aannemen der aangeboden oorlogsvergoeding tegen het laten doortrekken der Duitschers, zich hadden gevrijwaard voor al deze ellende. De vraag of die eisch van de Duitschers onrechtvaardig is geweest, doet m.i. niet af en toe aan het feit dat koning en regeering *in het belang van land en volk* hadden *moeten* toegeven - evengoed als Luxemburg dat deed. België was evenmin opgewassen tegen Duitschland's overmacht als Luxemburg; de Bondgenooten hebben

het daarenboven *niet* intijds geholpen ook nog. In zulk een geval vind ik toegeven aan den sterkere *plicht*, de hoogste zedelijke plicht, die er bestáát voor een vorst, - *van wiens beslissing in zulk een geval het lot afhangt van millioenen.* Ik heb in dat opzicht met een mijner lezers hier ter stede een gesprek gehad, dat ik voor U schriftelijk wil herhalen. Hij-ook was, als gij, van oordeel dat niemand zich zulk een '*onrecht*' kan laten welgevallen zonder naar de wapens te grijpen. Ik zeide hem daarop het volgende: 'Indien iemand van hooge positie en grooten invloed, laat ons b.v. stellen een minister, in Uw zaak binnentreedt, en van U een of ander kostbaar voorwerp verlangt voor niets, dat gij niet wenscht te verkoopen zelfs, zoudt gij dan, ter wille van het U door hem aangedane 'onrecht', U blijvend verzetten, dus niet willen toegeven, dan wel, omdat gij zijn grooten invloed van noode hadt, in zijn onrechtmatige handelwijze berusten - in het belang van uw zaak en uw gezin.? Na eenig nadenken gaf hij mij toe dat, indien de bewuste persoon inderdaad zich aan hem zou kunnen wreken door den ondergang zijner bloeiende zaak te bewerken, hij stellig, *terwille* van zijn vrouw en kinderen vooral, zou prefereeren toe te geven en het kostbare voorwerp zelfs voor niets af te staan.

Welnu, wat hier geldt voor een particulier, dat geldt m.i. in nog veel sterkere mate voor een koning, die de verantwoording draagt niet voor *een* maar voor honderden en duizenden gezinnen, en die daarenboven volstrekt niet verzocht werd voor *niets* te geven, maar aan wien een reusachtige finantieele vergoeding werd aangeboden, die hij in het belang van zijn onderdanen kon aanwenden. Voor mij persoonlijk is het daarom niet twijfelachtig dat Koning Albert zich liet leiden door zijn eigen sympathieën voor Frankrijk, en dat hij *dom* handelde, en niet in het ware belang van zijn onderdanen. Gij zult mij ten goede houden dat ik zinnetjes als 'Beter den heldendood te sterven dan zich lafhartig aan den eersten den besten indringer over te geven' vind thuisbehoorend in dien 'grijzen middeleeuwen-tijd,' dien gij zooeven hebt aangehaald. Er is m.i. niets 'heldhaftigs' in zulk van weerskanten duizenden en tienduizenden mannen als slachtvee offeren op de afschuwlijkste wijzen, om een vuil zaakje, der diplomatie, waarvan ze niet eenmaal 't fijne afweten, maar waarvan in elk geval zooveel vaststaat, dat het gaat om onderlingen naijver en jaloezie op elkaars welvaart tusschen Engeland en Duitschland. Weet ge *wat* een 'heldendood' is? Indien een brandweerman een vrouw of kind uit een brandend huis tracht te redden, en daarbij zelf omkomt. Indien een dokter of een verpleegster een besmettelijk-zieke verzorgt zonder vrees voor aansteking, en het offer wordt dier plichtsbetrachting. Een heldendood echter is nooit of te nimmer het in verwildering en verruwing doen sterven van kunstmatig, per oorlogsverklaring, tot elkaars vijanden gemáákte menschen, die, vóór die oorlogsverklaring, niet alleen elkaar niet persoonlijk kenden maar zelfs soms zeer gaarne mochten. Lees toch eens 'Die Waffen Nieder,' dat in al die opzichten zulk een verruimenden blik geeft. -

Dat gij diep medelijden hebt met de Belgen dat beaam ik van ganscher harte; - met hun koning heb ik 't geenszins. - Hetgeen gij vervolgens schrijft over de zoogenaamde 'Belgische gruwelen' is m.i. nu meer dan voldoende besproken en uitgelegd door elkeen die onpartijdig is; in de eerste plaats namelijk is een groot deel dezer 'gruwelen' *of* afdoend weerlegd *of* onbewezen gebleven, in de tweede kan het niet anders of elk leger heeft zijn monsters en ruwaards, die wreedheden en misdaden begaan onder den indruk van overwinning, alcohol, haat, alles in een woord wat men noemt den oorlogsroes, wat verlaagt den mensch van een met rede bedeeld wezen

tot een duivel in den ergsten zin. Ook de Duitschers-zelf zullen het U toegeven dat er van hun kant zeer vele verkeerdheden zullen zijn begaan, maar, gelooft gij werkelijk dat de Fransche soldaten, de Russische, de Engelsche, zonder onderscheid vrij uitgaan in dezen? En, vindt gij het rechtvaardig daarvoor ‘de’ Fransche, Russische of Engelsche natie verantwoordelijk te stellen? Neen immers. Waarom dan wèl de Duitsche? Alleen tegen dàt onrecht protesteer ik - op denzelfden grond waarop ik protesteer tegen de vaderlandsche geschiedenisboekjes welke onzen tachtigjarigen oorlog in het licht stellen als waren alleen de Spanjaarden en de Roomsch-katholieken misdadige wreedaards, en de Geuzen daarentegen de meest-beminnelijke en zachtmoedige martelaren des geloofs. Ik ben het geheel eens met dien hoofd-onderwijzer-correspondent, op wiens corr: met mij ik hierboven wijs, die terecht schrijft, hoe hij zijn leerlingen steeds inprent het onware van zulke leugen-voorstellingen. -

Voor het slot van Uw woorden dank ik U ten zeerste, want zij getuigen van een eerlijke waardeering van mijn standpunt, al is dat dan niet het Uwe. Juist zooals gij denk ik er over. Het spreekt vanzelf dat jarenlang verblijf in een land, en de omgang met een volk, sympathie of antipathie opwekt. Bij mij is het eerste het geval; men moge die sympathie niet deelen, men moet het in elk geval, als men eerlijk is, in mij waardeeren dat ik niet uit eigenbelang mijn vroegere vrienden den rug toedraai. Want, het eigenbelang brengt het zeer zeker mee in deze tijden anti-Duitsch te zijn! Dat Uw belangstelling nog is verhoogd door een en ander, dat verheugt mij, maar, eerlijk gezegd, het verwondert mij niet. Want diezelfde inenschen, die zich nu aan mij ergeren omdat ik wèl mijne meening zeg, zij zouden 't evenzeer doen indien ik had gezwegen, zooals mij van vele zijden, ook door den uitgever, is geraden. Dan namelijk zouden zij mij met recht laf en vreesachtig hebben gevonden, nu is mijne opinie niet de hunne, en bevalt hen dát weder niet, maar, zoolang ik de Lelie redigeer, zoolang zal ik eerlijk blijven die ik ben, en zeggen wat ik meen. Daarom veel dank voor Uw brief.

B.L. - Vriendelijk dank voor Uw schrijven. - Gij hebt het geheel bij het rechte eind in die quaestie. Ik geloof dat iedereen, die den een of anderen godsdienst van heel nabij kent, de fouten leert opmerken die de beoefenaars ervan aankleven. ‘Onderdanig’, zooals gij 't noemt, tegen mij te zijn, dat zou ik inderdaad heel laf vinden van U, daarin hebt gij volkomen gelijk; wij zijn

allen vrije menschen, tot welke klasse wij ook behooren. En innerlijke beschaving en innerlijke ontwikkeling hebben ten slotte niets met stand te maken. Nu hoop ik maar dat dit U onder de oogen komt, want inderdaad is het een uitzondering dat ik pres: ex: toezend. - Vriendelijk gegroet.

Jet. - Ja, dat is een zeer wàre opmerking van U, dat de 'machtelooze woede die doorschemert in het mij uitschelden het tegendeel bereikt van wat de scheldenden bedoelen'. In dat opzicht heb ik hun slechts dankbaar te zijn voor de reclame die zij zoo beleefd zijn voor mij te maken. -

Wat Uw opmerking aangaat over het onafhankelijk zijn in het de waarheid zeggen, niemand is onafhankelijk in *dat* opzicht, zoodra hij zijn eigenbelang laat meespreken, ik zeker niet, dat heb ik speciaal dezen winter menigmaal ondervonden in zake den oorlog. Maar, ook in verband met allerlei andere omstandigheden, is het voor mij precies even weinig gemakkelijk de waarheid eerlijk getrouw te blijven als voor andere menschen. Dat er echter natuurlijk bijzondere omstandigheden zijn, vakken, beroepen, enz. waardoor iemand gedwongen wordt tot stilzwijgen, dat spreekt vanzelf, en, als zijn beroep niet is dat van journalist, dan zie ik ook geen reden waarom hij in zulk een geval niet zijn mond het stilzwijgen zou opleggen.

- Ik geloof zeer zeker - in antwoord op Uw vraag - dat een Europeesch oproer, dus van alle volken te zamen, veel beter oplossing ware dan dit schandelijk en goddeloos elkaar doodslaan, verminken, vermoorden, waarvan wij nu reeds maandenlang getuige zijn. Indien slechts de menschen-zelf zoo wijs werden van in te zien het groote onrecht dat zij zichzelven aandoen door aldus blindelings te gehoorzamen aan eenige enkelingen, wien het slechts te doen is om eerzucht en eigenbelang! - Lieve Jet, geloof toch niet alles wat 'de' courant vertelt over Duitschland. Wie zegt U b.v. dat het wààr is, dat men het Duitsche volk zooveel wijsmaakt over zoogenaamde 'overwinningen'? Indien gij-zelf de Duitsche couranten léést, en mij zulke artikelen zendt, eerst dan kan ik met U redeneeren daarover. Wat mij aangaat, de Duitsche couranten die *ik* lees, die vind ik vrij wat soberder van toon dan de Fransche, die over het algemeen een pralenden blufferigen overwinningskreet aanheffen, speciaal le Matin, een soort Fransche Telegraaf, - alleen oneindig beter geredigeerd. Uw artikel zal ik met veel genoegen ontvangen. - Uw wensch voor mij, inzake aangename feestdagen, is in vervulling gegaan, want ik dankte aan het verblijf van Amsterdamsche kennissen hier ter stede bijzonder gezellige Paaschdagen. - Hartlijk gegroet.

Lente. - Het zou mij niet verwonderen indien mijn bewuste correspondentie aan U aan den steler onder de oogen is gekomen, zoodat hij, om die reden, voorzichtiger is geworden, wel wetend, dat hij zich schuldig maakt aan een vergrijp tegen de auteurswet, en erin kan loopen te eeniger tijd. - Neen, *ik* vind het niet 'vervelend' dat gij het altijd met mij eens zijt, zeker, waren *alle* lezers dat steeds, dàn zou ik 't wèl vervelend vinden, want dan ware het een bewijs van onbeduidendheid van den inhoud, indien iedereen 't steeds met alles eens ware; maar, in een enkel geval nu en dan stéédsinstemming te vinden, dat is een bewijs van geestverwantschap dat natuurlijk aangenaam aandoet. Heerlijk vind ik het dat Uw vader mijn meening deelt inzake den oorlog; het is opmerkelijk dat vrouwen in deze quaestie geheel en al oordeelen naar oppervlakkige gevoelsmotieven, zonder eenige rekening te houden

met de geschiedenis, met de feiten, met de onbetrouwbaarheid onzer couranten-gegevens, enz. enz. Ik zeg expresselijk *oppervlakkig*, wijl er m.i. hier geen sprake is van *wezenlijk* gevoel, want dan zou zich dat medelijden en die verontwaardiging ook moeten uitstrekken tot het evenals België verwoeste Oost-Pruisen. Neen, we hebben hier te doen met een door vele vrouwen elkaar napraten, als kippen zonder kop. - Voor Meta Nielsen en Willy Bas neem ik over, dat gij U verheugt over de door haar ondervonden bijval. - Over de zaak van Son ligt het niet in mijn bedoeling nog een enkel woord te zeggen; ik vind die zaak afgedaan door mijn antwoord, want ik geloof niet dat het mej: van Son ook maar een moment te doen was om die zaak als zoodanig. Voor dat geloof heb ik mijn zeer goede gronden.

- Ja, mij-ook is het steeds opgevallen dat het Joodsche familieleven bijzonder eerbied-afdwingend is, en dat er in de Joodsche gezinnen tusschen ouders en kinderen een mooien, tot in hoogen ouderdom voortdurenden band blijft bestaan. Uw opmerking: 'Wat dergelijke dingen betreft kunnen wij Christenen zeker nog veel van hen, de Joden, leeren', beaam ik dan ook geheel. Inderdaad, juist dóór hun hard werken komen de Israëlieten er boven op; dat wekt dan de jaloezie op der Christenen, en daardoor wordt dan door dezen den Joden dikwijls ten onrechte aangewreven, dat zij hun geld onrechtmatig verdienden. Voor de eerlijkheid van handeldrijvende Christenen heb ik niets méér respect dan voor die der Israëlieten. - Zeker wil ik heel graag meer van Uw particulier leven weten, want alle mijne correspondenten interesseeren mij steeds. Daarvan kunt gij overtuigd zijn. Veel dank.

ANNA DE SAVOENIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het vervolg van mijn 'Indrukken' wachten tot een volgend nommer, alsmede de overige Correspondentie.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

5 Mei 1915.
28ste Jaargang.
No 45.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden hij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Het opperbevel.

In verschillende Schaaktijdschriften wordt het schaken met den oorlog vergeleken. Tarrasch ging zelfs zoo ver een bepaalde partij te beschouwen als een evenbeeld van den slag bij Gravelotte.

Dat is natuurlijk onzin. Tusschen schaken en oorlogvoeren is absoluut geen enkele overeenkomst, behalve dat in beide gevallen de opperleiding den doorslag geeft, behoudens de opmerking van Houssaye ‘A la guerre comme au jeu rien ne prévaut contre la fortune’. Le Général Imprévu blijkt dikwijls de prachtigste combinaties in de war te sturen.

In ieder geval moet het opperbevel in bekwame handen zijn, en daarom ook moet de regeering zich niet met de legeroperaties bemoeien. Bij het beleg van Arras waren de drie Fransche Generaals de Chaulnes, de la Meilleraye en de Chatillon,

bevelhebbers van de drie Fransche legers, het niet eens wat men doen moest tegenover de ter ontzetting der vesting oprukkende Spaansche troepen. Daarom zonden zij de Fabert naar den Kardinaal de Richelieu te Doulans om instructies te vragen. Deze antwoordde zeer terecht; ‘Lorsque le Roi vous a confié le commandement de ses armées, il vous en a crus capables. Il lui importe peu que vous sortiez ou que vous ne sortiez pas de vos lignes; mais vous répondez de vos

têtes, si vous ne prenez pas la ville.' Wij vonden deze bijzonderheid in de Mémoires de Puységur, die het beleg van Arras in 1640 zelf bijwoonde. Richelieu toonde zich hier, zooals altijd, op de hoogte van zijn taak. Een regeering moet zich niet inlaten met de operaties te velde. De legeraan voerders behooren te weten wat zij doen moeten, maar het 'hoe' blijve aan hun eigen initiatief overgelaten.

In het uitstekende boek van Wallon, 'Les réprésentants du peuple en mission', lezen wij, dat men deze goede opvatting van Richelieu niet volgde in de oorlogen der Eerste Fransche Republiek. In 1792 veroverde Generaal de Montesquieu-Fésensac Savoye en verzekerde Frankrijk de neutraliteit van Zwitserland door niet de Zwitsersche grenzen te overschrijden, maar te onderhandelen. De Regeering zeide, dat hij daardoor had 'compromis la dignité de la France' en stelde hem in staat van beschuldiging waaraan hij ontkwam door uit te wijken naar Genève. Op dezelfde wijze werd Generaal Anselme, die Nice voor Frankrijk veroverd had, behandeld, op een onware beschuldiging van twee zijner dragonders bij de Conventie.

Het leger van Montesquieu komt nu onder bevel van Kellermann, dat van Anselme onder Biron. De dappere Kellermann wordt ook in staat van beschuldiging gesteld. Kellermann toch was een verrader, omdat hij zijn troepen oefenen wilde en die daaraan geen behoefte hadden. Ook werd n.b. van hem gezegd in de 'Lettres au Comité du salut public van 13 en 14 April 1793,' dat Kellermann 'a conquis les bonnes grâces des Prussiens à Valmy'. Door behulp van vrienden werd hij in zijn commando gehandhaafd, maar Biron wordt ondanks zijn moed en beleid overgeplaatst naar de Vendée en neemt zijn ontslag. Zijn opvolger is de dappere Generaal Brunet. Ondertusschen had het Comité du salut public ingesteld, dat twee afgevaardigden bij ieder legercorps aanwezig moesten zijn, niet slechts om op te letten en rapport uit te brengen aan het Comité du salut public, maar ook om met de meest uitgebreide volmachten op te treden tegen soldaten, generaals, kortom tegen iedereen. Brunet wordt door die volksvertegenwoordigers ontslagen en aangeklaagd bij de Conventie, omdat hij geen versterkingen gezonden had om Marseille te onderwerpen. Hij wordt ter dood veroordeeld en 14 November geguillotineerd.

Opnieuw wordt Kellermann beschuldigd met het gevolg, dat hij een jaar lang in de gevangenis verbleef. Hij wordt achtereenvolgens opgevolgd als bevelhebber van het Alpenleger door Doppet, Carteaux, Pellagra en Alexandre Dumas.

De vertegenwoordigers bij het Alpenleger, Albitte, Laporte en Salicetti beschuldigen daarop Bonaparte, omdat die te zamen met Robespierre met den vijand zou heulen. 'On voulait préparer des revers à l'armée des Alpes'.

Bonaparte wordt gearresteerd doch kort daarop weder vrijgelaten.

In 1794 wordt de beroemde Generaal Hoche beschuldigd en gevangen genomen en opgesloten in de Conciergerie. Slechts aan de Thermidor-Revolutie dankte hij toen zijn leven.

Ook namens het Ministerie van oorlog moesten die afgevaardigden de soldaten uithooren welke officieren wel en welke niet te vertrouwen waren.

Dat was dus wel de slechtste vorm van opperbevel die men zich denken kon. Een Comité van niet-militairen, die de generaals na doet gaan door afgevaardigden, die van 'l'art de la guerre' niet het minste begrip hebben, en buitendien de generaals veroordeelen en ontslaan moeten om redenen, die met de krijgsvoering niets te maken hebben. Het élan, het hooge moreel van de Fransche troepen der Eerste Republiek,

en het toeval, dat de vijanden van Frankrijk over niet één bekwaam bevelhebber te beschikken hadden, redde Frankrijk van een wissen ondergang.

Tegenover dien tijd van een zeer slecht opperbevel over de Fransche legers staat het Napoleontische tijdperk. Toen was het opperbevel geheel alleen in handen van Napoleon, en beter generaal is er nooit geweest. Als men zijn verschillende krijgsplannen bestudeert is men verbaasd over de steeds geniale conceptie, waardoor hij altijd weet te kiezen en te doen wat inderdaad het beste is. Zijn plan de campagne van 1815, dat zoo ongelukkig met Waterloo eindigde, is een der beste strategische plannen die men in de geheele krijgsgeschiedenis vinden kan. Toch zou een Napoleon ook nu met moeilijkheden te kampen hebben. In zijn tijd waren de legers niet zoo groot en kon hij dus het opperbevel van het geheele Fransche leger op zich nemen. Doch toen in 1812 het Groote Leger naar Rusland ging moest Napoleon wel zijn leger verdeelen. Hij streed

toen toch over hetzelfde enorme Oostelijke front, waarop nu de Russen tegen Oostenrijkers en Duitschers vechten. Zijn rechtervleugel stond toen onder bevel van den Koning van Westfalen, zijn centrum onder bevel van Prins Eugenius, terwijl hij zelf den linkervleugel aanvoerde. Toen bleken de fouten van zijn stelsel. Evenals dikwijls een knappe moeder een onhandige dochter heeft, zoo bleken de generaals van Napoleon niet in staat zelfstandig op te treden. Zijn beide legerafdeelingen, die niet direct onder zijn bevelen stonden, deden niets goed, zoodat Napoleon van het leger van den Koning van Westfalen kon zeggen: ‘L' état-major est organisé de manière qu'on n' y prévoit rien.’

Gedurende den geheelen oorlog van 1813 wisten de Geallieerden dat en luidde het consigne, dat het leger, dat Napoleon tegenover zich had, moest retireeren, de andere corpsen moesten zijn maarschalken aanvallen. Het opperbevel der Geallieerden was in 1813 ook in slechte handen. De Czaar, de Koning van Pruisen, Gneisnau, Jomini, Müffling, kortom ieder sprak mede en ieder had weer iets anders, maar het gebrek aan initiatief der maarschalken van Napoleon, die zich overal lieten slaan, en zooals Saint Cyr bij Culm niet tijdig wisten op te treden, gepaard met de enorme numerieke meerderheid der Geallieerden deed Napoleon toch verliezen. Toch toonde ook de geheele organisatie van het leger van Silezië, het leger van Blücher, hoe onbekwaam de leiding der Geallieerden was. Dat leger moest zooveel mogelijk buiten de actie worden gehouden om de Pruisen niet te veel invloed te doen krijgen. Daarom mocht Blücher zijn Staf niet kiezen zooals hij wenschte. Cavaignac zeide van dit leger: ‘Si jamais armée parut vouée à l' insuccès par l' opposition et les incessans conflits des chefs qui le commandaient, ce fut bien l' armée de Silésie.’

In 1814 gedurende den gigantenstrijd van Napoleon tegen Europa in Frankrijk was het weer hetzelfde. Napoleon schitterender dan ooit als opperbevelhebber, en de aanvoering der Geallieerden nog slechter dan in 1813. Schwarzenberg, Blücher, de Czaar en de Koning van Pruisen hadden steeds verschillende plannen en hunne verschillende raadgevers weer andere plannen. Daardoor ook gelukte het Napoleon van zijn strijd in Frankrijk zulk een romantische episode te maken. Zonder de dwaze flankmarschen van Blücher zouden de schitterende overwinningen van Champaubert, Vauchamps en Montmirail niet in de Fransche Geschiedboeken geboekstaafd zijn. De groote fout van het Napoleontische stelsel was echter, dat zijn maarschalken geen van allen in staat waren om zelfstandig aan het hoofd van een groot leger op te treden. Allen waren goede generaals, niet één was een goede maarschalk, een goed opperbevelhebber. Grouchy heeft dat nog eens duidelijk gedemonstreerd bij Ligny.

In 1870 werd de rol van Napoleon vervuld door v. Moltke. Deze was in 1800 geboren in, Mecklenburg-Schwerin en diende in zijn jonge jaren in het Deensche leger. Later werd hij luitenant van de Pruisische infanterie. Toen hij eindelijk Chef van den Grooten Generalen Staf geworden was, bemoeide hij zich vooral met den, volgens hem, aanstaanden en onvermijdelijken oorlog met Frankrijk. Aanvankelijk waren zijn plannen tegen Frankrijk zuiver defensief, maar na 1866 denkt hij slechts aan het offensief en lezen wij in zijn correspondentie ‘Offensive contre la France: Le résultat à atteindre, c'est d'unir de force toute l' Allemagne contre la France.’

De geheele mobilisatie en concentratie van het Duitsche leger werd vanuit Berlijn bestuurd door v. Moltke, zooals men in de Correspondance militaire du Màréchal de Moltke lezen kan.

En als men die Correspondance naleest, dan ziet men dat de Groote Generale Staf zich eigenlijk met niets bemoeit, maar dat alles geschiedt zooals v. Moltke het bepaald en gewild had. Maar v. Moltke wist zoo noodig ook wat over te laten aan het initiatief van zijn generaals. Alles was zoo uitstekend geregeld, dat men er met die Correspondance in de hand geen aanmerking op maken kan. De organisatie was, zooals ook een Fransch generaal schreef, zoo, dat ‘la perfection, la puissance n'ont jamais été surpassées à aucune époque de l'histoire’.

Zurlinden zeide: ‘Cette organisation peut être caractérisée en quelques mots: prépondérance de l'état-major, fondée sur la confiance absolue du souverain-généralisisme dans son chef d'état-major.’

Vergeten wij niet, dat het werk van v. Moltke niet onbeduidend verlicht werd door de volkomen onbekwaamheid der Fransche generaals. Feitelijk had v. Moltke en het Duitsche leger meer moeite met de in der haast bijeengeroepen nieuwe Fransche legers dan met de aanvankelijk bestaande legers van

het Derde Keizerrijk. Dezelfde Generaal Zurlinden deed de voorspelling, dat in den aanstaanden (den tegenwoordigen) oorlog ‘les armées seront amenées par les chemins de fer, en quelques jours de marche. Elles ne tarderont pas à se rencontrer. La période grave, presque toujours décisive, des grandes batailles se déroulera dans les deux ou trois semaines qui suivront la déclaration de la guerre.’

Zooals wij nu weten is die meening een dwaling gebleken. Ook de Duitschers waren van diezelfde meening. Daarom werd de neutraliteit van België geschonden, omdat men daardoor niet had een vestingoorlog in de Vogezen, maar dadelijk kon overgaan tot ‘la période grave, presque toujours décisive, des grandes batailles.’

Frankrijk dat geen oorlog wenschte was niet gereed, maar wel was er wat Zurlinden in dergelijke tijden terecht hoog noodzakelijk acht ‘l'énergie, le sang-froid du haut commandement et du gouvernement, au milieu des événements qui vont se précipiter, et se succéder presque sans intervalle.’

Dat heeft nu niet ontbroken. Le sang-froid van Joffre heeft hem geplaatst onder de beroemdste aanvoerders van alle tijden. Hij heeft die ‘période grave des grandes batailles’ weten te ontwijken, omdat hij wist, dat die beslissend zou zijn, maar in ongunstigen zin voor Frankrijk. Hij heeft zijn legers in orde en zonder groote verliezen weten terug te trekken, tegenover den onweerstaanbaren stortvloed der Duitsche legers. Hij heeft zijn legers aan het uitgestrekte front laten retireeren totdat hij wist: nu is het genoeg; en toen ging hij niet alleen over tot het defensief, maar zelfs tot het offensief met het voor de geheele wereld verassende resultaat, dat de Duitsche legers geslagen en teruggeworpen werden. Dat die overwinning op legers als de Duitsche niet beslissend kon zijn spreekt wel vanzelf, maar Joffre heeft gewonnen datgene wat in dezen oorlog het meeste waard is: ‘tijd’. Men zegt niet te veel met de bewering, dat Joffre zich in dezen oorlog heeft leeren kennen als een opperbevelhebber, die op één lijn te stellen is met Napoleon en v. Moltke.

De medegedeelde voorbeelden, die men met honderden uit de geheele wereldgeschiedenis zou kunnen aanvullen, leeren voldoende dat zoolang de beschaving nog niet zoo groot is, dat men het zonder leger stellen kan, de betrekking van opperbevelhebber van dat leger de gewichtigste is van alles. Van den opperbevelhebber hangt alles af, het moreel van den troep, het kiezen van de juiste posities, kortom alles. De oorlog van 1870 heeft geleerd hoe zonder goede leiding zelfs het dappere Fransche leger in enkele weken zoo te verslaan is alsof het een kudde schapen ware. Wel een bewijs dat Napoleon in zijn ‘Notes sur la situation militaire en Espagne 30 août 1808’ terecht zeide: ‘A la guerre les hommes sont rien, c'est un homme qui est tout.’ Klemt dit reeds voor ons land, temeer gaat dit op voor een land, dat behalve verdediging zijner neutraliteit ook nog eventueele offensieve plannen heeft. Dan moet zelfs het vreemde grondgebied geen onbekende van den opperbevelhebber zijn. Nu wij weten allen hoe de Groote Generale Staf op verschillende wijzen zich op de hoogte gesteld heeft van de gesteldheid van omliggende landen en van de verdedigingsmiddelen. Dat hebben wij gelukkig niet noodig

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Overzicht van de Week.

Eenige indrukken van het Vrouwen-congres vóór den Vrede, gehouden in den Haag in de laatste dagen van April.
I.

Op het oogenblik, waarop dit Blad ter perse moet, waarop althans de inhoud ervan gereed moet zijn, is het Congres nog niet geëindigd; het oorspronkelijk voornemen, van het Vrijdag-avond te sluiten, is namelijk reeds vervallen wegens de langgerekte besprekingen, en zoo zie ik mij genoodzaakt te volstaan met eenige indrukken te geven, zoowel van mij-zelve als van mevrouw Ovink-Soer, die zoo vriendelijk was met mijne perskaart te gaan in mijne plaats, toen ik-zelve was verhinderd. Gaarne had ik hier ook het gewaardeerd oordeel van nog eene andere medewerkster opgenomen, maar ongesteldheid verhinderde deze aan mijn uitnoodiging gevolg te geven. Het spreekt overigens vanzelven, dat een Weekblad als het onze niet, zooals een dagelijksche courant, een uitvoerig overzicht geeft van wat elk der spreeksters zeide. Dat zou mosterd na den maaltijd worden. En ook overbodig zijn, want.... neven veel zéér waars hebben we ook zeer veel te hooren gekregen, waarvan men alleen kan zeggen: ‘Words - Words - Words’. Het is

immers ten slotte overbodig op dit oogenblik een uitgebreid programma af te gaan werken, resoluties aan te nemen, vredesvoorstellen te overwegen, enz., enz. Zoolang de vrouw in geen enkel opzicht heeft mede te spreken in den oorlogsjammer, zoolang kan een congres als dit slechts de *algemeene* waarde hebben van een betooging voor den vrede, een internationale betooging, uitgaande van vrouwen één van zin in onvoorwaardelijken afschuw van welken oorlog ook. Zonder twijfel ware het daarom beter gebleven het bij die betooging, bij die mooie onderlinge sympathie van den eersten ontvang-avond te doen blijven, in plaats van dagen achtereen zich te vermeien in breedsprakigheden, die den machtigen eersten indruk verzwakken, en tot geen blijvend resultaat kunnen leiden.

Want, die eerste indruk, die van den ontvang-avond, was zonder twijfel een zeer stemmende. - Ik erken volmondig, een maandenlang verblijf gedurende den oorlog onder geestdriftige Duitschers, één van zin en één van ziel in matelooze zelfopoffering, het sleept ontzaggelijk mee, mij althans. Maar, als men dan zich op eenmaal ziet overgeplaatst in een internationale omgeving van enkel *vrede*-willenden, van vrouwen die zóó waarachtig-wáár spraken als o.a. frl. Heymann (Duitschland) en Madame Rosa Genoli, (Italië), dan voelt men zoo recht het éénzijdige van elke andere opvatting tegenover die breede, die alleen-wàre, welke onbepaald en zonder voorbehoud verlangt den *vrede*, den *vrede.* Zeer jammer vind ik het dan ook dat men in de volgende dagen eene Belgische dame toeliet in den loop der latere debatten te verklaren:

dat haar vrouwenhart bloedt bij de gedachte aan den oorlog, maar dat zij nooit een ontijdigen vrede kan verlangen, *zij wil geen vrede - hoezeer het tegen alles is, wat zij tot nu toe heeft gevoeld - zonder dat men haar het land teruggeeft*, *het geluk en de welvaart. Zij is Belgische voor alles!*[*)]

(*Mevr. HAMER.*)

Eene dergelijke verklaring namelijk behoort in geen enkel opzicht thuis in dit vredescongres, is geheel en al in strijd met de nobele en schoone woorden op den openingsavond geuit door *al* de spreeksters, van welke natie ook. Tot zulke inconsequenties echter komt men indien men dag aan dag 'vergadert', iedereen toelaat 'voorstellen' van de meestvèrstrekkende richting in te dienen, enz., enz. M.i. streefde het congres door deze uitgebreidheid en gewichtigdoenerij het mooie doel geheel voorbij. Voor ons vrouwen is het nog niet doenlijk ons in alle deze détails te verdiepen, wij kunnen, op dit oogenblik alleen daadwerkelijk handelen in dien zin, dat wij absoluut tegen elken oorlog zijn, om welke reden dan ook, en onder welke voorwendsels ook hij wordt gemaakt. In dien zin haal ik in het bijzonder de woorden aan van Frl. Rosika Schwimmer:

Ook willen de vrouwen haar medelijden toonen, *en hare droefheid over het sterven van zoovele jonge menschen*, *die nooit meer de schoonheid der aarde zullen zien.*

Voor de toekomst willen de vrouwen op dit congres, dat voorgoed een einde wordt gemaakt aan het bloedvergieten. Zij willen dat dit geschiede op de wijze, zooals zij in haar resoluties tot dusverre hebben verklaard.

Zij zijn thans eindelijk overtuigd, *dat physieke moed niet het hoogste is*, *dat men bereiken kan. Veel hooger is de zedelijke moed*, *die de vrouwen gebleken zijn te bezitten*, *meer dan de mannen.*

*) Nog veel erger maakte het later eene Engelsche. De presidente had *zulke* uitingen niet *mogen* toelaten.

De vrouwen, *die opkomen voor haar zonen*, *die zonder eenige noodzaak zijn geslacht*, *die treuren over hen*, *die den grond thans vullen*, *zij hebben niet te zien naar de Keizers*, *de Koningen en presidenten. Ook wanneer zij loyaal zijn jegens hen*, *zij hebben ook niet te achten op de grootendeels beheerschte pers*, *die de openbare meening heeft vergiftigd.* (spatieering is van mij).

Ook op den ontvang-avond (Dinsdag) werd door dr: Aletta Jacobs in dienzelfden vredelievenden geest, maar, tengevolge van hare positie van voorloopige presidente natuurlijk in meer algemeene woorden, waardig geprotesteerd tegen het schandelijk bloedvergieten.

'Wij beklagen' - zeide zij ongeveer - 'de jonge mannen, die, vóór zij tot hun vollen bloei zijn gekomen, zijn gevallen.'

En dr: Anita Augspurg uit München legde er, op dienzelfden avond, den bijzonderen nadruk op hoe ook in Duitschland vele vrouwen evenzoo denken als zij, waar zij zegt: 'Wij willen opbouwen, niet verstrooien, wij willen geen oorlog maar vrede.' - Eene Hongaarsche spreekster frl: Vilma Glücklich hamerde eveneens op diezelfde vredes-idee: 'De vrouwen moeten hare plicht vervullen, *alles* vergeten, alleen den vrede willen.' (een veel schooner opvatting m.i. van die taak der ware vrouw, dan die van de Belgische, hierboven aangehaald). Bijzonder geestig vertolkte madame

Rosa Genoli uit Milaan, met levendige gebaren en in rad-fransch, hare gevoelige enthousiaste begeerte naar vrede. 'In Italië' - zeide zij - 'heeft de vredes-beweging zich aangesloten bij den oorlog, uit hoogmoed. Wij zijn er trotsch op als wij-volkeren onze eigen vrijheid veroveren, maar telkens vallen we anderen aan om hun de hunne te ontrooven.'

Voor mij was de innige levendige voordracht dezer sympathieke bevallige Italiaansche, die zóóveel had te zeggen dat men haar tenslotte moest waarschuwen hoe de tijd om was, hetgeen zij alleraardigst opnam, wel het glanspunt van dien eersten avond, terwijl ik, in het algemeen gesproken, wil erkennen dat frl. Heymann, dr. Anita Augspurg, frl. Rosika Schwimmer en de Engelsche Miss Macmillan (benevens bovengenoemde mad. Rosa Genoli) het meest naar mijn eigen innerlijke overtuiging gesproken hebben, namelijk zonder er doekjes om te winden en zonder voorbehoud: *voor den vrede.*

In het bijzonder één zin van frl. Heymann releveer ik, waar zij zeide: 'In *elken* oorlog worden de vrouwen geweld aangedaan door de soldaten, die maanden lang leefden zonder vrouwen en gezin. Dat is een *consequentie*, die de krijgs-gruwel meebrengt in *elk* land. Het is onzin te zeggen, dat wij vrouwen door den oorlog beschermd worden, integendeel.' - Het optreden van deze met een bijzonder helderklinkend stemgeluid bedeelde, zeer gemakkelijk-sprekende dame was even beslistflink als beslist-vrede-lievend, en maakte op mij den aangenamen indruk van iemand die het *oprecht* méént zonder eenige persoonlijke ijdelheid, - hetgeen men niet van alle woordvoersters kon zeggen, speciaal de leidsters der beweging. Echter wil ik geenszins hiermede te kennen geven, dat er onder de overige spreeksters niet evenzeer velen waren, die juiste en goede dingen zeiden, want, ten eerste heb ik niet alle vergaderingen bijgewoond, en ten tweede zou het mij veel te ver voeren, indien ik alles wat ik hoorde en zag hier ging bespreken en herkauwen. In het bijzonder herinner ik mij die redenaarster, die vertelde - ik meen dat ze een Hongaarsche was hoe deze oorlogsellende haar voor het eerst van haar leven heeft doen optreden als 'spreekster', uit behoefte te getuigen tegen het vreeselijke van krijgvoeren. Zulke getuigenissen zeggen veel meer m.i. dan alle resoluties en moties. Zij zijn de eerlijke uiting van verontwaardiging en medelijden - uit *aanschouwen.*

Tenslotte nog een paar algemeene opmerkingen. De keuze van de presidente, Miss Jane Addams (Amerika), was, op zichzelf beschouwd, een daad van hoffelijkheid en hulde waartegen niets valt in te brengen, evenmin als tegen hare aantrekkelijke eenvoudige persoonlijkheid. Maar toch schijnt het mij toe dat het uitstekend-gesproken Engelsch eener vrouw uit een neutraal land (ik bedoel de voorloopige presidente mevr. dr. Jacobs) den aanwezigen nog onpartijdiger in de ooren moest klinken, in het bijzonder den Duitschers en Oostenrijk-Hongaren, dan datzelfde Engelsch vloeiend uit den mond van eene Amerikaansche. Immers, al is óók Amerika neutraal zoo goed als Holland, toch is het zoo stamverwant met Engeland, en voelt ook zoo mede voor dezen Staat, dat men door eene Amerikaansche méér wordt herinnerd aan Engeland dan door eene Hollandsche indien beide Engelsch spreken. - Bovendien echter: dr. Jacobs spreekt zeer goed Engelsch, maar doet het langzaam en zeer duidelijk, terwijl miss Addams hàre moedertaal uitteraard radder, en niet geheel zonder Amerikaansch accent sprak. Daarom scheen mij, ook uit een zuiver practisch oogpunt, deze keuze niet geheel juist. Mijn eigen plaats, vooraan onder de pers, maakte dat ik haar en alle

spreeksters uitstekend kon verstaan, maar van anderen, achter in de zaal, hoorde ik velerlei klachten dienaangaande.

Een ander misschien niet te verhelpen maar zeer zeker uiterst vermoeiend iets is het voortdurend herhalen van alles wat wordt gezegd, in Engelsch, Duitsch, Fransch. Voor hen die deze drie talen machtig zijn, wordt het op den duur ondoenlijk geduldig te blijven toeluisteren naar deze eindelooze repetities, evenals naar de voorlezingen van alle mogelijke briefjes en telegrammen, van niet-aanwezigen; iets waarop dr. Mia Boissevain ons bijzonder gaarne vergast, schijnt het, eerst op de tea gehouden op de Witte Brug eenige weken geleden, thans opnieuw, telkens en telkens. Mij dunkt dat de voorlezing der namen voldoende ware, zonder den dikwijls absoluut onbeteekenenden inhoud ook nog voortdurend te repeteeren. Dit neemt veel tijd, en berooft ons van lieverlede van allen lust tot toeluisteren.

Dat de onhebbelijkheid gedurende het spreken voortdurend praten en opmerkingen maken te door het publiek, storend werkt voor degene die aan het woord is, dat was een opmerking gemaakt zijdens het bestuur, ten

gevolge van de klacht uit het publiek dat men een Fransche vertolkster niet kon verstaan. Die bestuurs-opmerking was inderdaad zeer gegrond, want ik heb op zekeren ochtend in dat opzicht heel eigenaardige staaltjes bijgewoond van voortdurend lomp hardop praten door dames achter mij. Anderzijds echter moesten de dames zelven van het bestuur ook niet voortdurend heen en weer draaien van boven naar beneden, gedurende de vergadering, en, door dit slechte voorbeeld, zelven het publiek hinderen in de eerste plaats, en in de tweede aanmoedigen tot haar in dit verkeerde voorbeeld nadoen. En eindelijk, is het niet een paskwil om bovenaan het dagprogramma te drukken, dat men stipt op tijd zal beginnen, wanneer men den eersten ochtend reeds bijna een vol uur te laat aanvangt, zonder zich zelfs daarover te excuseeren? Geen wonder dan ook dat op die wijze de drie dagen niet genoeg blijken te zijn, en het congres zich uitstrekt tot in het oneindige.

Dat is m.i. jammer. Men bederft door een veel te langdurig gedoe wat zoo goed is begonnen.

Mijn eind-indruk op dit oogenblik is deze, dat het congres als waardige en verstandige internationale vrouwenbetooging vóór den vrede aller sympathie afdwingt, en een hoogst aangename impressie maakt, dat het echter veel te ver gaat in overschatting van zijn eigen beteekenis, door reeds nu zich te verdiepen in allerlei vèrstrekkende regelingen van ditten en datten, in zake toekomstgeschillen, - nu, op een moment waarop wij vrouwen immers niets nog hebben mee te spreken in den staat, óók zelfs niet in vredes-tijd.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

Op verzoek van de Redactrice der Holl. Lelie woonde ik, namens de pers, Donderdag de ochtendzitting bij van het Internationaal Congres van Vrouwen, en laat hieronder mijn indrukken volgen.

Wat mij wel 't meeste trof in deze bijeenkomst was de innige geestdrift, 't onverdeeld en algemeen meevoelen en meeleven van al die honderden vrouwen om mij heen met de spreeksters, en de door haar behandelde onderwerpen. Ach! de traditioneel toegestane vijf minuten bleken veel te kort voor de enthousiaste redevoersters om àl te zeggen wat haar naar de lippen welde. De presidentehamer moest maar al te dikwijls den vurigen woordenstroom onderbreken, en dan bad de spreekster ootmoedig om nog één minuut, een halve, er lag haar nog zooveel op 't hart. - Eene spreekster uit Washington stelde zich vóór, dat wanneer 't eigenlijke volk den oorlog niet meer wilde, deze ook niet zou kunnen ontstaan, en Miss Abbott was dit geheel met haar eens. - De volgende spreekster: Mevrouw Kadisch uit Magdenburg is ongetwijfeld geheel ter goeder trouw, doch haar ijver voerde haar wat te ver, toen zij, apropros van een duurzamen vrede, op de zijwegen van progroms en prostitutie afdwaalde. De haar toegemeten tijd bleek natuurlijk veel te kort om deze kwestie ook maar zeer oppervlakkig te behandelen, hoewel er onder 't publiek velen waren, die ongetwijfeld gaarne nog wat langer naar haar krachtig pleidooi geluisterd hadden. Misschien zou haar in de avondzitting gelegenheid worden gegeven dit voort te zetten.

Nu betoogde Mevrouw Zofia Galinska, vol gloed en overtuiging, dat de in bezitname van 't te voren vijandelijk land een ramp is voor overwinnaar en overwonnene beiden. De kiem voor een nieuwen oorlog wordt er steeds door gelegd.

Ook mevrouw Vilma Glücklich achtte den oorlog zoo zéér uit den booze, dat men zelfs over 't ontstaan, op welke wijze dan ook, niet moest reppen. Met ernstigen nadruk protesteerde zij tegen de wijze en waarop de oorlog in 't leven wordt geroepen. ‘Wanneer een geheel volk zich verzet, door woorden en daden toont, dat 't geen oorlog *wil*, welk parlement zou dien gruwel dan kunnen doordrijven’?- vraagt zij. Mevrouw Kulka uit Weenen meent eveneens, dat 't volk volle recht heeft in politieke zaken mee te spreken. Vooral de buitenlandsche politiek moest onderworpen zijn aan het oordeel van het geheele volk. Hierin toonde zij zich eens van ziel en zin met Rosika Schwimmer, die met vurige welsprekendheid haar anathema over den oorlog uitsprak ‘Oorlog is oorlog’, - sprak zij, - ‘langs democratischen of welken weg ook ontstaan, geheime verdragen zijn de groote geesel, die de oorlog geboren doet worden, dus, weg met geheime verdragen. Ze zijn uit den booze.’ Mevrouw Augspurg ziet wel practische bezwaren in 't openbaar maken van geheime verdragen, en roept dus met Mevrouw Schwimmer: ‘Veel liever in 't geheel geen verdragen.’

Miss Abbott geeft als hare meening, dat

geen volk ooit moet toestemmen in overgaan van zijn grondbezit in andere handen, en Emilie Greene zegt 't haar gretig nà. ‘Gebietsübertragung’ is voor een volk van de allergrootste beteekenis. 't Geheele volksbestaan gaat er mede gemoeid, men kan 't ééne volk niet oplossen in 't andere. Iedere annexatie biedt een voortdurend, dreigend gevaar voor den vrede. Elk volk zij 't recht toegestaan onder zijn eigen gouvernement te leven. En Emilij Napieralski *smeekt* 't Congres bijna, namens haar Poolsche zusteren in Amerika, om hulp. ‘Ach, mijn arm, verbrokkeld vaderland!’ zucht ze, ‘verdeeld onder nieuwe meesters, die het niet begeert, terwijl het den ouden heerscher van vroeger ook niet meer terugwenscht.’ Anna Lindhagen vraagt eveneens hulp en steun voor haar ongelukkig vaderland. En, dat toch ieders stem zich verheffe tegen het wederrechtelijk in bezit nemen van eens anders land, opdat ook daardoor de aanleiding tot 't zwaaien van den oorlogsfakkel voorkomen worde!’

Nu betreedt Mevrouw Genoli uit Triëst 't podium, en vertelt ons, als ooggetuige, dat het volk in Triëst den oorlog met Italië als een ‘actual danger’, beschouwt, en dezen niet wil. God geve, dat Italië zich niet laat meeslepen. Wanneer de volksstemming beslissend ware, dan bleef haar mooi land zeker buiten 't oorlogsgevaar. Daarom zou zij het met hart en ziel toejuichen als aan 't volk de beslissing werd gelaten wanneer er van uit de verte maar oorlog dreigde.

Mejuffrouw Bergsma gelooft, dat men de volkeren in dit opzicht niet op één lijn kan stellen, waar er zulk een groot rassenverschil bestaat. ‘In onze eigen koloniën b.v.,’ zegt ze, ‘is dit een kardinaal punt, dat van alle kanten beschouwd moet worden met groote aandacht -’.

Hoevele onderwerpen blijven er, naast dit, die een uitvoerige bespreking en gedachtenwisseling te over waard zijn, en hoe weinig tijd rest er nog maar!

Doch, al moest meestal het congres, uit den aard der zaak, veel in 't duister laten, waarop het gaarne zijn vol licht had laten vallen, zijn verfrisschende, weldadige invloed zal zeer zeker nog lang uitwerken.

En, al zal 't nu denkend en werkend geslacht het waarschijnlijk niet meer beleven, dat de staatkundige geschillen slechts op vredelievende wijze worden beslecht, en dus de idealen, die het Congres zich voorstelt, niet binnen afzienbaren tijd worden verwezenlijkt, in het streven er naar ligt reeds de kiem der verwezenlijking.

Den Haag, 30 April 1915.

MARIE OVINK-SOER.

Indrukken.
(*Vervolg van No. 39*).

Leuven staat in vlammen.....

Men leest dit korte telegram met een ernstig gelaat, want, de Duitscher is van nature te verstandig om zich dwaas op te winden of te verheugen over een daad waarvan de gevolgen zoo diep-tragisch kunnen zijn. - - Bovendien, de druk en de versombering van den oorlogstoestand laat zich steeds méér gevoelen.... Ook het vréeselijke besef van de geweldige verandering, die dit alles tenslotte kan teweeg brengen, voor Duitschland in het algemeen, voor Bad-Nauheim in het bijzonder,

wordt den achtergeblevenen van lieverlede steeds méér klaar, en belet hun zich aan voorbarige uitingen van enthousiasme te buiten te gaan.

- - - - Ik heb mij heden telegrafisch aan de ‘Internationale Demonstratie’ te Berlijn aangesloten, die daar wordt gehouden: ‘Om te getuigen voor de waarheid; omdat het schandelijk is dat men in elk opzicht tracht stemming te maken tegen Duitschland en vóór de geallieerden, op de meest onbillijke wijze.’ - Het comité dezer ‘Demonstratie’ is samengesteld uit vertegenwoordigers van alle landen, ook uit Holland. Zij, die niet in Berlijn wonen, kunnen zich telegrafisch aansluiten. Adres: Architecten-Haus Berlin. Ik mijnerzijds heb dit met temeer vreugde gedaan, omdat ik het werkelijk verachtelijk vind dat Holland zoo zichtbaar-opzettelijk de Reuter-telegrammen (Engelsch) toejuicht, en elke tijding ten nadeele van Duitschland, hoe blijkbaar leugenachtig ook, daarentegen met vreugde begroet. Mijn God, welk een onzinnige ongemotiveerde angst voor Duitschland's ‘overheersching’ straks steekt hier achter! Want, al die quasi-verontwaardiging over België, zij is tenslotte niets anders dan egoïsme, *vréés* voor een dergelijk lot! Indien de Belgische regeering, evenals de Luxemburgsche, de oorlogsvergoeding had aangenomen, dan ware er immers niets met België gebeurd.! Het ‘recht van den sterkere’ *is*

ongetwijfeld onrecht, maar, wat helpt het zich daartegen te verzetten ten koste van goed en bloed en verwoeste welvaart? Noch de Belgische regeering, die nu veilig zit in Havre, noch de koning van België zijn daarenboven *zelven* de slachtoffers, maar het *volk*, *hun* volk, het *hun* toebetrouwd, het onwetende, diepbeklagenswaardige volk, dat volk dat alléén lijdt thans door hun schuld en domheid. Wat ons vaderland betreft, Duitschland denkt er niet aan ons iets te doen! Het heeft dat, onze geheele geschiedenis door, steeds doorloopend bewezen! - Waarlijk, het woord van den Bijbel: dat God-zelf de menschen met blindheid heeft geslagen, het komt mij in dezen tijd gedurig in den zin. Want, wij zijn Duitschland aanverwant, ons vorstenhuis is Duitsch, ons ras is Germaansch, onze geschiedenis is doortrokken van het bloed dat *wel* Frankrijk en Engeland ten onzent deed vloeien, *niet* Duitschland! Wij zijn buren, elkander van noode hebbende naburen. Vele, o zoo vele Hollanders hebben Duitsch bloed in de aderen. - - En toch.! - - Een paar aan Engeland verkochte persorganen zijn voldoende om de stemming van het publiek op te hitsen tot de meest onnoozele vijandelijkheid tegen al wat Duitsch is -

Thans brengt zoowat elke post mij brieven van verontwaardigde Nederlanders, die mij te 'Duitschgezind' vinden.

Mijnentwege!

Wat is 'Duitschgezind?' Dat mij de Duitsche natie sympathiek is, het land, de levenswijze, de volksaard? Heeft dat alles dan ook maar iets te maken met den *oorlog* - dien ik óók thans nog even hevig verafschuw als in vredesdagen!? Maar, hij, die oorlog, *is* er, die geesel van de menschheid! En niet het Duitsche *volk* maakte hem, niet het Duitsche *volk* kan men verantwoordelijk stellen voor de gebeurtenissen van den krijg, de doortocht door België, enz., enz. Het *volk* is in *elk* geval even onschuldig daaraan als het Belgische of Fransche of Engelsche. Daarom dus, de vraag wde den oorlog tenslotte maakte daargelaten, het Duitsche *volk blijft* voor mij wat het in mijne ondervinding steeds was: beminnelijk, goedmoedig, eenvoudig van zeden. Maar bovendien, - en juist daarom heeft het mij in deze dagen een nieuwe sympathie afgedwongen, - het toont een eensgezindheid, een vaderlandsliefde, een geestdrift, een zelfopoffering, die men moet hebben bijgewoond om haar te kunnen begrijpen, en na te kunnen voelen. En, dat onze koudbloedige, vischachtige, eigenbelang berekenende Hollanders zich zelfs geen voorstelling weten te maken van zulk een eerbied-afdwingende algemeene volksstemming, zie dat kan ik mij zóó goed begrijpen, dat juist dáárom die vijandelijke houding zijdens Holland ten opzichte van Duitschland mij ook weer gansch niet verwondert. - Daarenboven, een goed deel aanstellerij en mode behoort óók tot het hedendaagsche doen ten onzent, en, dientengevolge, nu het eenmaal in Holland toonaangevend schijnt te zijn om den Belgischen koning te bewierooken, en de Duitschers voor barbaren te schelden, nu spreekt het vanzelf dat de groote 'men' dit alles dadelijk slavenziel-achtig nadoet. - Typisch is in dit opzicht de Telegraaf, welk Blad hier gelezen wordt door eene Hollandsche bekende van mij, die zoo goed is mij nu en dan op deze lectuur te vergasten (?) Tegen *mijn* zin natuurlijk. Maar de beleefdheid *dwingt* mij haar geduldig aan te hooren, als ze 't in haar hoofd krijgt mij die onnoozele praatjes voor te lezen als allernieuwste wijsheid. 'De Duitschers' - aldus dit eerlijke en welingelichte Blad - 'zijn eigenlijk slechts dáárom thans zoo dapper, omdat zij, na de jarenlange mishandelingen die zij in vredestijd hebben te ondergaan van hunne meerderen, thans blij zijn op hunne beurt anderen flink te kunnen "prügeln"'. - Van de Telegraaf verwondert mij dergelijke

onzin gansch niet, en ergert mij, - kennend het gehalte van het Blad, - óók nooit iets, van welken aard het ook zij. Daarvoor staat het niet hoog genoeg, om ergernis der moeite wraard te doen zijn. Maar wèl verwondert het mij dat een 'neutrale Staat' als Holland dergelijke uitingen ongestraft laat. Misschien vindt de regeering, evenals ik, het Blad te weinig hoogstaand om er hare aandacht aan te schenken. Voor zoover ik mij meen te herinneren was deze fraaie tirade van de hand van een zekeren Feenstra, een apotheker, die, evenals de Japanners, zijn studiën indertijd in Berlijn maakte, en, tot dank nu dapper trapt naar degenen bij wien hij in vredestijd zijn kennis zocht. Nu, deze beminnelijke eigenschap der *on*dankbaarheid onderscheidt immers ook juist de 'zielvolle' mensch van het 'redelooze' dier! Hoe goed herinner ik mij nog hoe diezelfde Telegraaf, - in de dagen waarin de dochter van den Duitschen keizer huwde -, zich uitputte in de meest kruiperige vleierijen ter eere van het Duitsche hof. In

het bijzonder een belachelijk-burgerlijk artikel uit die dagen is mij bijgebleven, waarin de verslaggever zich te buiten ging aan de meest overdreven bewonderingsbetuigingen, wijl het hem vergund was geweest, vanaf een tribune, het hooge vorstengezelschap.... te *zien* eten!! En dan durft men nog praten van democratische Hollanders en van voor hunne meerderen 'kruipende' Duitschers! - Enfin, met den wind draaien is tegenwoordig, schijnt het, mode in Holland! Want immers, de Boeren-krijg, en het Paul Krüger aangedane onrecht, dat alles heeft men geheel en al ter zijde gesteld, om thans Engeland te bewierooken als zijnde het land dat kampt 'voor het behoud der kleine Staten'! Dat deed het zeker óók toen het verraderlijk het *kleine* Transvaal van zijn vrijheid beroofde, en tot zijn vazal maakte!?

Aan het groothertogelijk slot hier in Friedberg, een half uur ongeveer afstand van Bad-Nauheim, aan dat slot waar voor drie of vier jaren de Tsaar heeft gewoond met zijn vrouw, de zuster van den Hessischen groothertog, is dezen nacht het hieronder afgedrukte versje aangeplakt gevonden:

Hier muss desinfiziert werden!

Es wohnte einst in diesem Haus
Der Obergauner Nikolaus.
Schon damals war er, das ist klar,
Der feige Blut- und Lügenzar.

Doch, liebe Leute, glaubt es mir,
Es ist noch Ungeziefer hier;
Treibt mit Insektenpulver aus
Die Läus und Flöh' von Nikolaus.

Wohl ist der Gauner heute weit,
Doch bleibt die Lehr' für spält're Zeit:
Sucht wieder einer hier die Ruh:
Ernst Ludwig, sperr die Türe zu!

'Ernst Ludwig' namelijk is de regeerende groot-hertog van Hessen, de broeder van de Tsarin, van welke laatste verteld wordt hoe haar verblijf op Schloss Friedberg, in haar eigen Hessen, dáár waar ze haar gelukkige jeugd doorbracht, voor haar is geweest een héérlijke vreugde en herleving temidden van haar angstleven om haar kind, den kleinen troonopvolger, (sindsdien zoo geheimzinnig ziek geworden). Ik-zelve heb den kleinen a.s. tsaar hier in Bad-Nauheim gezien in dat jaar, een toen nog zoo vlug en vroolijk zich bewegend ventje; en reeds in die dagen schreef ik: 'Ware *ik* de keizerin van Rusland, ik nam mijn kinderen bij elkaar, en bléef voorgoed waar ik was, in mijn eigen veilig landje, in dat Hessen waar men haar liefheeft, en zij veilig is.' - Zal deze beklagenswaardige vrouw zelve, - al moet zij thans oogenschijnlijk 'Russisch' meevoelen - niet thans dikwijls terugdenken met innig heimwee aan dit Friedberger Schloss, en aan het kalme leven toenmaals hier, zij die is een *Duitsche*, eene *Hessische* prinses!?

Overigens, den kinderachtigen inhoud van dit bovenstaand versje, dat uit haat en vijandschap werd geboren, daargelaten, het zou den Duitschers zeer zeker ten goede komen m.i., indien zij, als de vrede is teruggekeerd, afgeleerd zouden hebben die

overdreven beleefdheid en nederigheid tegenover vreemdelingen, speciaal tegenover Engelschen, waarvan zij evenmin vrij zijn als wij-Hollanders, en die hunne nationaliteit ten onder doet gaan, zooals dat met de onze reeds grootendeels het geval *is*.

Thans, eindelijk, worden b.v. hier in Nauheim de tallooze uithangborden verwijderd met: 'Englisch spoken', 'Modèles de Paris', enz.. - Of het echter ook zóó zal blijven na den vrede? Het ware zeer zeker te wenschen, óók voor Holland, speciaal voor den Haag, waar men immers geen grootere 'deftigheid' schijnt te kennen, dan zichzelf belachelijk te maken door quasi-Engelsche allures en dito Fransche gesprekjes. Op dit oogenblik beheerscht 'Der Wille zu einer deutschen Mode' geheel en al de groote firma's in Berlijn, Frankfort, enz. En inderdaad, hetgeen Parijs in deze modeopzichten in de laatste jaren heeft voortgebracht, het is zóó jammerlijk wanstaltigleelijk, dat men werkelijk niet naar die stad behoeft te gaan om te leeren hoe zich met *smaak* te kleeden.! Maar, aan den anderen kant, de opwekking tot een herhaling der totaal mislukte reform kleeding-idee van voor eenige jaren - waarvan in eenige Duitsche bladen sprake thans is, - zij is zonder twijfel geheel en al misplaatst. Want reformkleeding is leelijk en ongezond. Het voorstel van sommige Frankfürter Geschäfte, zich voortaan meer aan de Weener moden aan te sluiten, lijkt mij integendeel veel verstandiger. De Wienerinnen hebben immers steeds getoond zin te bezitten voor chic en voor goedzittende kleederen, zonder in de Fransche excentriciteiten te vervallen. Nochtans, ik voor mij geloof dat de vrede al deze schoone toekomstplannen zal doen ineenstorten, en dat men, ook in Duitschland, evenals ten onzent, weer zich

zal beijveren de Engelschen, en in het bijzonder de Franschen, na te doen in alles - als 'het' ideaal voor iedereen, die wil meedoen, bij uitnemendheid. Deze onzelfstandigheid heeft mij steeds in Holland geërgerd en getroffen als iets *on*waardigs, en reeds menigmaal heb ik o.a. gewezen op het belachelijke mengelmoes van vreemde woorden, waarin onze advertenties, van eerste ranghuizen, moeten worden gesteld om de 'voorname' clientele te behagen. Is het b.v. ook niet in de hoogste mate weerzinwekkend, wanneer Haagsche dames zich inbeelden een bijzonder gedistingueerden indruk te maken, omdat ze in de trams of in een restaurant luidruchtig Engelsch of Fransch radbraken? En dat geschiedt toch voortdurend!

Het vorige jaar heb ik-zelve hier eene mijner Hollandsche bekenden flink afgestraft om die reden, op eene wijze die haar voorgoed den lust heeft doen vergaan zich voortaan zoo mal aan te stellen. Wij, een gezelschap en ik, zaten op het Tennis-café; zij-ook was daar met anderen. Natuurlijk gaf ze zich een 'gedistingueerd' air door Engelsch te brabbelen. Ik nam toen de vrijheid, terwijl zij mij zeer goed kon verstaan, opzettelijk luide de opmerking te maken tot mijn omgeving, hoe iedereen onmiddellijk kon hooren aan haar accent dat zij en haar vriend evenmin Engelschen waren als wij, niettegenstaande alle hunne pogingen daarvoor dóór te gaan door dit stéédsaanstellerig in het Engelsch redeneeren. Vanaf dat oogenblik heeft zij het nooit meer gewaagd in mijn tegenwoordigheid een andere taal te spreken dan hare eigene: Hollandsch. Ach, toen op 31 Aug. de verjaardag werd gevierd van onze Koningin, en men daarom op het Kurhaus speelde het Wien Neerlandsch Bloed, toen had men haar plechtiglijk moeten zien oprijzen van haar fijn dîner, om hare 'patriotische' gevoelens daarmee te bewijzen! Waarlijk, een fraai patriotisme, - dat er zich voor schäämt Hollandsch te spreken!

De Hollandsche couranten, - die zeer laat en ongeregeld in mijn handen komen, - schilderen thans de 'hoogst gedrukte stemming in Berlijn.' Waaruit men kan zien hòe er ten onzent stelselmatig wordt *gelogen.* Mijn uitgever verheugde (?) mij gisteren met een ex. van een boek uit Holland, dat den titel heeft: 'Engeland strijdt voor het behoud der neutrale Staten.' Op die manier maakt men dus ten onzent op alle mogelijke wijzen stemming tegen Duitschland! In ons 'neutraal' land schijnt alles veroorloofd, indien het maar is *tegen* Duitschland? - Men behoeft o.a. slechts kennis te nemen van de wijze waarop het in Leuven voorgevallene in onze Bladen wordt geëxploiteerd (en, voor een groot deel is hetgeen daar is geschied tenslotte gebleken *on*waar te zijn), om te begrijpen welke vijandelijke stemming kunstmatig door onze pers wordt *aangekweekt* bij het groote publiek tegen Duitschland. -

Waarom?

Vraag dat aan de beurzen dezer eerlijke pers-heeren![*)]

Neen maar....! Eindelijk, eindelijk hebben we dan, onder de vele leugens die de Hollandsche couranten brengen, ook een hoogstgewichtige *daadzaak*, een *feit!*

Uit 'Het Vaderland' verneem ik namelijk het hoogstbelangrijk gebeuren uit de residentie, dat men besloten heeft.... per politieverordening voortaan te verbieden het dragen van onbeschermde hoedenspelden in de trams! -

*) Dit is geschreven in Duitschland, in Sept. '14. Zie wat mej. Rosika Schwimmer thans getuigt op het Vrouwencongres aangaande de *pers.* (Overzicht van de Week).

Waarlijk, de Hollanders zijn toch een snelhandelend, bij-de-hand, flink, en doortastend volk!! Op een moment waarop niemand meer *denkt* aan het dragen van lange hoedenspelden, wijl de groote hoeden immers geheel en al uit de mode zijn, op een moment waarop bovendien geheel de wereld in spanning is over dood en leven van honderden en duizenden menschenlevens, over den ondergang en het behoud van geheele staten en volken, op zulk een oogenblik heeft het Haagsch Gemeentebestuur niets gewichtigers te doen dan aan onbeduidende tramkwetsuurtjes, door *mogelijke* te lange hoedenspelden, te denken - terwijl gansch Europa zich ondertusschen verminkt en vermoordt op de vreeselijkste en gruwelijkste wijzen door de moorddadigste uitvindingen, en ook over ons vaderland-zelf de ernstigste gevaren dreigende zijn nu, juist nu, in deze láátste dagen méér dan ooit! - Bij ons heeft men toch wezenlijk altijd verbazend veel *gewichtigs* aan het hoofd!! Dat ziet men weer hier uit! Zeker komt dit gewichtig besluit ook daaruit voort, dat men zóó goed onderricht is door de Hollandsche pers over alles wat in Duitschland voorvalt, - zóó goed, dat men thans in gemoedelijke

onnoozelheid de gedachten durft richten op hoedenspelden-quaesties!! Bij gebrek zeker aan beter!

Terwijl de oorlog met Engeland of Duitschland over ons hangt als een zwarte wolk!....

En ons dan het lot van België onverbiddelijk wacht....

Zou de Haagsche Gemeenteraad niet alvast een som vaststellen voor een Roode-kruis-dienst - o, niet voor oorlogs-ellenden, maar voor tram-kwetsuren bij hoedenspeldenongevallen?

De heeren zijn nu toch immers zóó 'nuttig' begonnen dat het jammer zou zijn niet voort te gaan op dezen weg....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Aan de lezeressen en lezers van het Tijdschrift de Holl. Lelie.

Indien onze geachte Redactrice mij weder een plaatsruimte wil afstaan zal ik eens iets mededeelen van mijn verblijf in Edinburgh, waar ik 18 Januari j.l. aankwam; over mijn reis er heen zoo mede over de terugreis zwijg ik... Doch dit zweer ik: '*Zoolang deze afschuwelijke oorlog voortduurt*, *die spot met elke beschaving*, *ga ik niet meer over de zee. Het zijn* "*ondieren*" *die daar op de loer liggen om U en mij en honderden non-combattanten met wat zij bij zich hebben te vernietigen. De hel kan niet vreeselijker zijn*'. Doch ik zwijg er verder over.

Wie toch de zee absoluut over wil, moet 't dan op eigen risico maar doen. Moge God haar of hem behoeden!...

Ik kwam weder met mijn bagage in Amsterdam; vond alles wat ik achterliet aan, goede vrienden wèlvarend, alsook mijne kleine fox-terrier Darling, die mij toch na een afwezigheid van bijna drie maanden dadelijk herkende, en spoedig op mijn schoot sprong. Ik ga u nu iets vertellen over mijn verblijf in Edinburgh.

Diegenen uwer die bekend zijn met de gedichten van Beets herinneren zich misschien wel

> 'Als de kinderen groot zijn',
> en waarin dit lieve couplet:
> 'Dan wijze ik u de plekken die ik 't bekoorlijkst vond,
> Langs Rijn en Moezel, Clyde en Theems leide ik u dankbaar rond.
> Winandermeer en *Edinburgh* zijn die ik 't liefste zag,
> Dááheen zal ik u voeren voor onzen ouden dag.'

Nu, Edinburgh ligt héél lief. Nabij het station prijkt het trotsche 'North-British Station-Hotel aan Princes Street.

Deze mooie straat (de pantoffel-parade der beau-monde) herbergt bijna alle hotels van rang en het Monument van Walter Scott. Het is het eldorado der stad!

En wat de stad betreft kan men spreken van een *oud- en nieuw*-Edinburgh. Zoo mooi als het nieuwere deel is, zoo leelijk is het oude gedeelte. Het is de stad van kerken, monumenten en pleinen!

Bij het Edinburgh-Castle vindt men het bronzen standbeeld van den *Hertog van York*, in het midden der Highstreet dat van *Karel II*, bij het 'Royal Institution' dat

van *Koningin Victoria;* bij de Hoogeschool dat van *Robert Burns*, op het St-Andrew's plein dat van *Lord Melville* en dat van Graaf John *van Hopetown* en verderop de bronzen standbeelden van *George IV* en Sir Robert *Peel.*

Doch ik zal u iets vertellen over het interne leven dat ik leidde in een van de meest bekende boarding-houses.

Ik kwam daar op aanbeveling en bevond mij in cosmopolitisch gezelschap, o.a. twee Françaises, een Parijzenaar, twee Engelsche jonge dames, een jong mensch uit Dublin en ondergeteekende. 't Was een aardig gezelschap bij elkander en wat het verblijf gezellig maakte was dat wij overeenkwamen *niet* over den oorlog te praten. Wèl lazen wij elkanders dagbladen, doch vermeden den oorlog zorgvuldig.

Wat er mij het minste beviel was de tafel. Het vleesch was voortreffelijk, doch aardappelen en groenten heerlijk te koken als in Holland, Frankrijk en Zwitserland dat kende men niet. De aardappelen hadden veel overeenkomst met groote eendeneieren en de groenten waren alle in water gekookt; wat misschien uit gezondheidsoogpunt is aan te raden, doch het smakelijke er geheel aan ontneemt. De Engelsche dames en de Ier stonden om 7 uur 's morgens reeds op, doch gingen om 10 uur naar bed. Zij gebruikten afzonderlijk hun ontbijt; de Françaises, Parijzenaar en ik stonden 9 uur op en gebruikten ons ontbijt om 10 uur. Voor hen bestond 't uit warm vleesch of spiegeleieren met ham, voor ons uit ‘petit pains’ met melk-chocolade.

We maakten onder elkander gezellige groote wandeltochten. Bezochten o.a. de Higblands ‘highcovered with snow’ en woonden geregeld de godsdienst-oefeningen bij die in de buitenlucht op een der pleinen werden gehouden. In 't midden stond een piano en de musicus met een dikke jas aan en hooge hoed op begeleidde voortreffelijk onzen zang.

In een zéér mooi gedicht dat gezongen werd laat ik hier de woorden volgen:

This world is all a fleeting show
For man's illusion given;
The smiles of joy, the tears of woe,
Deceitful shine, deceitful flow,
There's nothing true but Heaven!

And false the light on glory's plume
As fading hues of even,
And Love and Hope, and Beauty's aloom,
Are blossoms gather'd for the tomb
There's nothing bright but Heaven!

Poor wanderers of a stormy day,
From wave to wave we're driven,
And fancy's flash and reason's ray
Serve but to light the troubled way,
There's nothing calm but Heaven!

De tijd werd te Edinburgh gezellig doorgebracht met groote wandeltochten en bij slecht weer met lezen.

Uit Holland ontving ik geregeld behalve de Holl. Lelie ook ‘Het Leven’ en ‘de Haagsche Post’.

Een oud no. van het Leven dd. 25 Augustus 1914, bevattende een stuk van Betsy Hoogewerf getiteld: ‘*Een flater*’, dat ik mede had genomen en dat mij hoe dikwerf ik 't ook las altijd vroolijkheid gaf, vertaalde ik in het Fransch en Engelsch om mijne huisgenooten er ook van te laten genieten.

Nu dáár heb ik succes mede gehad! Gelachen dat er werd om dat geestige stuk!

De Parijzenaar wilde 't in tal van Fransche bladen laten opnemen en de Engelsche jonge dames in dat van Engelsche. Nu, ieder die dat aardige stuk verzuimde om te lezen raad ik die lectuur aan. Freule, indien deze schrijfster haar pen eens in dienst stelde van de Holl. Lelie, wat zoude dat een prachtige aanwinst zijn! A bon entendeur...

Ook in de Haagsche Post van 20 Febr. jl. stond een aardig stuk van Jhr. X.: ‘uit het *Mondaine Leven*’ wat wellicht ook de lezeressen der Holl. Lelie wel zal interesseeren. Ik neem er iets moois uit over: *Doch* ‘*wat zou de diplomaat van heden*, *die in de toekomst zijne herinneringen wil neerschrijven*, *niet te vertellen hebben*, *waar onze* “*monde*” *lieftallige schoonheden telt als Freule Netty van der Wijck*, *Freule Sweerts de Landas of de ietwat Italiaansche freule van den Broek d'Obrenan*, *en zoo vele anderen. Lieftallige zeg ik*, *want in deze kwaliteit schiet het Hollandsche jonge meisje maar al te vaak te kort; en toch is er niets bekoorlijker*, *niets dat den man meer verovert*, *dan vrouwelijke lieftalligheid. Het heeft mij altijd in de beau-monde te Parijs en Nice, meer nog dan in Londen*, *Weenen en Berlijn, getroffen*, *hoezeer de jonge meisjes daar zijn opgevoed in de idee dat zij lief, zacht en bescheiden moeten zijn*, *en bovenal beleefd. Want hoe ontsiert onbeleefdheid zelfs de mooiste vrouw en hoezeer juist verhoogt beleefdheid uiterlijk schoon*’.

Ook deze zeer mooie aanhaling vertaalde ik in het Engelsch en Fransch op verzoek en die mooie Hollandsche stem zal thans ook klinken in Fransche en Engelsche Bladen!

Dat had zeker Jhr. X. nooit gedroomd!

Men ziet hieruit weder:

‘Onmiddellijk nut sticht niemand,
‘Meestal gaat 't langs een weg,
‘Die zich niet nagaan laat!

Spoedig echter zoude ons gezelschap uit elkander gaan.

Françaises en Parijzenaar hadden partij gemaakt met de Engelsche jonge dame en den Ier om gezamenlijk naar de Riviera te trekken. Men had mij ook gaarne mede gehad, doch tengevolge van den oorlog had ook ik finantiëel verlies geleden. In een Maatschappij wraarin ik eenige aandeelen had ontving ik in 1914 *f* 750.- dividend en nu *f* 150.- een verschil van *f* 600.- en ook andere bezittingen gaven minder rente zoodat ik over dit jaar circa *f* 1500. - minder inkomen heb dan in 1914 en toen was 't al *f* 400.- beneden 1913, alles tengevolge van dien ongelukkigen oorlog! Gelukkig heb ik nog ruim voldoende inkomsten om goed te kunnen leven; doch een reis en lang verblijf in dure hotels aan de Riviera dorst ik niet te ondernemen! Ik gaf nu aan mijne huisgenooten mijn poëzie-album en verzocht elk hunner als aandenken er iets in te schrijven.

De *Parijzenaar* schreef:

‘Que point d'adversité dans votre vie se mêle
‘C'est le souhait ardent de votre ami fidèle.

Miss *Coleridge* schreef:

‘Shrine of the mighty! Can it be
‘That this is all remains of thee?....
‘There points thy Muse to stranger's eye
‘The grave of those, that cannot die!
‘'t Were long to tell, and sad to trace
‘Each step from honour to disgrace....

BYRON.

Miss *Shelley* schreef:

Early to bed and early to rise
Makes a man healthy, wealthy, and wise.

B. FRANKLIN.

Dat sloeg op mij!

Mad^{elle} *Alice Marbeau* schreef:

Quand on perd, par triste occurence,
Son espérance
Et sa gaîté
Le reméde au mélancolique
C'est la musique
Et la beauté.

ALFRED DE MUSSET.

en nog een appendix:

‘La femme moderne fera de l'Européen
un nomade sans foyer ni familie.

Dr. G. LE BON.

Mad^{elle} *Olga Dubois* schreef:

Le chien du louvre.

Passant, que ton front se découvre:
Là plus d'un brave est endormi.
Des fleurs pour le martyr du Louvre
Un peu de pain pour son ami.

C'était le jour de la bataille:
Il s'élança sous la mitraille;
Son chien suivit.
Le plomb tous deux vint les atteindre;
Est-ce le maître qu'il faut plaindre!
Le chien survit.

Morne, vers le brave il se penche,
L'appelle, et de sa tête blanche
Le caressant

Sur le corps de son frère d'armes
Laisse couler ses grosses larmes
Avec son sang.

Des morts voici le char qui roule,
Le chien respecté par la foule,
A pris son rang;

L'oeil abattu, l'oreille basse,
En tête du convoi qui passe
Comme un parent.

Au bord de la fosse avec peine,
Blessé de juillet, il se traîne
Tout en boitant;
Et la gloire y jette son maître,
Sans le nommer, sans le connaître;
Ils étaient tant!

Gardien du tertre funéraire,
Nul plaisir ne le peut distraire
De son ennui;
Et fuyant la main qui l'attire,
Avec tristesse il semble dire:
‘Ce n'est pas lui.’

Quand sur ces touffes d'immortelles
Brillent d'humides étincelles
Au point du jour,
Son oeil se ranime, il se dresse,
Pour que son maître le caresse
A son retour.

Au vent des nuits, quand la couronne
Sur la croix du tombeau frissonne
Perdant l'espoir,
Il veut que son maître l'entende,
Il gronde, il pleure, il lui demande
L'adieu du soir.

Si la neige, avec violence,
De ses flocons couvre en silence
Le lit de mort,
Il pousse un cri lugubre et tendre
Et s'y couche pour le défendre

Des vents du nord.

C'est là, qu'il attend d'heure en heure;
Qu'il aime, qu'il souffre, qu'il pleure,
Et qu'il mourra.
Quel fut son nom? c'est un mystère;
Jamais la voix qui lui fut chère
Ne le dira.

DE LAMARTINE.

Het Iersche jongmensch, die vlot Fransch sprak, (hij was 2 maal zes maanden in Biarritz geweest) schreef het volgende:

A une femme.

Enfant! si j'étais roi, je donnerais l'empire,
Et mon char, et mon sceptre, et mon peuple à genoux,
Et ma couronne d'or, et mes bains de porphyre,
Et mes flottes, à qui la mer ne peut suffire,
Pour un regard de vous!
Si j'étais Dieu, la terre et l'air avec les ondes,
Les anges, les démons courbés devant ma loi,
Et le profond chaos aux entrailles féeondes,
l'Eternité, l'espace, et les cieux et les mondes,
Pour un baiser de toi!

VICTOR HUGO.

Eindelijk was de tijd aangebroken dat wij uit elkander zouden gaan. Een invitatie van de Engelsche en Fransche dames om voor mij het verblijf aan de Riviera te betalen wees ik vriendelijk maar zéér beslistaf. We zouden elkander veel schrijven en spraken de hartelijke hoop uit elkander weder eens te treffen. Nu dat is niet onmogelijk; want als de vrede geteekend is komen mijne finantiën weder geheel in orde.

Daar ik nu alleen was besloot ik *Glasgow* nog eens te bezoeken, de grootste stad in Schotland.

Wat een monumenten! o.a. een obelisk van Nelson en weder standbeelden van Robert Peel, Koningin Victoria en Walter Scott! De universiteit telt daar ongeveer 1500 studenten. De stad is bizonder gunstig gelegen voor den handel en er zijn rijke steenkolen- en ijzermijnen. De hoofdkerk aan St' Mungo gewijd is een mooi stuk van architectuur! Daar ik er geene kennissen maakte verbleef ik er slechts eenige dagen....

Te Amsterdam teruggekeerd heb ik eenige dagen absolute rust genomen. 's Avonds om 9 uur ging ik naar bed en sliep de eerste dagen tot 's middags 12 uur aan één stuk, alles tengevolge van de overspanning gedurende de zeereis.

Eenige dagen later bracht ik een bezoek aan de Stadsschouwburg en zag '*Pygmalion*' van Shaw.

Wat een heerlijk stuk! En wat een voortreffelijk spel! Wat beschikt de Kon. Vereeniging het Ned. Tooneel over goedekrachten!

Een waar genot het spel te bewonderen van Greetje Lobo-Braakensiek, van Gimberg en Schulze! en mevr. Chr. Poolman niet te vergeten!

Ik ga 't voor de 2e maal zien, want Shaw lanceert zooveel paradoxen dat 't voor één avond te véél is om goed te verwerken!

En daarna ga ik voor drie maanden naar een héél klein mooi dorpje om geheel uit te rusten, want mijn gestel heeft geleden door de zeereis, inplaats dat mijn zenuwen erdoor zouden versterkt zijn geworden.

Ben ik geheel hersteld dan hoop ik met twee vriendinnen naar Davos te gaan.

En nu Freule moet ik 't hierbij laten. Ontvang deze in wèlstand, zorg goed voor Uwe gezondheid.

Slechts op dien grondslag tieren alle andere gaven wèl.

Zoo leert onze eeuw terecht!

Dit is nu mijn derde brief.

No. 1. in Uw blad 17 Juni 1914.
No. 2. in Uw 3 Febr. 1915.
No. 3. in Uw 21 April 1915?
No. 4. nadat de vrede geteekend is.
Veroorloof mij te zijn met bestendige hoogachting
Uw trouwe lezeres
META NIELSEN.
Amsterdam, April 1915.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten ofbrieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen-worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Thais. - Ik antwoord U ditmaal dan maar kortheidshalve per Lelie-corr: - Naar zoo iets als door U wordt gezocht, voor Uw gezondheid, zal ik informeeren; ik weet vermoedelijk wel iets in dien prijs. Hoe jammer overigens! - Wat dat lange stuk van U aangaat, juist omdat het zoo lang is zult gij nog wel wat geduld moeten oefenen. Bij de plaatsing geldt niet altijd de vraag wie het éérst inzond, maar wel doen zich allerlei andere redenen gelden, verscheidenheid van inhoud, actueele onderwerpen, dito gedachtenwisselingen, plaatsruimte, enz. Indien gij redactrice waart, zoudt gij eens ondervinden hoe er van allerlei te pas komt bij zulk werk van het ineenzetten van een weekblad, waarvan zulk een ongeduldige auteur als gij U geen de minste rekenschap geeft. Hartelijk het beste gewenscht. Zoodra ik tijd heb zal ik U weer eens particulier schrijven. -

L.P. Amsterdam. - Voor Uw aanbod van den te vertalen roman moet ik bedanken. Ik hoop dat dit onder Uw oogen komt, want ik antwoord niet particulier, en zeker niet indien niet eenmaal postzegel tot dat doel is ingesloten. -

Rosalius. - Vriendelijk dank voor Uw briefkaart.

H.K. te H. - Ik ben recht blij dat mijn vorig antwoord U zooveel genoegen deed. Om U niet te verraden, wil ik op dezen brief niet veel antwoorden, maar U alleen zeggen dat hij mij zoo verheugt om Uw gelukkige en tevredene stemming ondanks veel leed. Wij hebben allen ons kruis te dragen, de een zus, de ander zoo, maar het wordt zooveel lichter wanneer men het blijmoedig opneemt. Ik heb in dat opzicht door het spiritualisme zeer veel geleerd. Ik geloof zeer zeker, dat dit aardsche leven slechts een eerste periode is van vele volgende die wij nog hebben dóór te maken, en dat de dood hier op aarde slechts is een overgang tot iets anders, tot een andere taak. Wij kunnen ons hier op aarde reeds onzen eigen hemel of onze eigen hel *maken* door onze innerlijke stemming. Immers, hoe wreekt b.v. gierigheid zich niet aan ons-zelven, hoe maakt die ondeugd hem of haar, die er zich door laat beheerschen, tot een ongelukkig en beklagenswaardig individu, altijd klagend en schrapend, inplaats van genietend, genietend zoowel door eigen leven vreugde als door dat groote genot van vreugde te kunnen geven aan anderen. En zoo gaat het eigenlijk met elke ondeugd. Zij straft zich reeds op aarde aan ons-zelven, terwijl daarentegen de innerlijke ziels-blijdschap niets heeft te maken met uiterlijke omstandigheden. Ik geloof dat ik-zelve, die zooveel doormaakte, ook in die speciale omstandigheden, in dat opzicht bijzonder goed kan oordeelen. Ik kan U de verzekering geven dat ik met den rijkdom van geen mijner kennissen zou willen ruilen, om den *innerlijken* vrede dien ik heb leeren vinden. Daarbij wil ik echter dankbaar erkennen, dat ik een zoo gelukkig huiselijk interieur heb, want, eenzaamheid is voor diegenen die behoefte hebben aan liefde-geven en liefde-ontvangen zonder eenigen twijfel de grootste levensbeproeving. -

Uw opmerking dat wij, in welke andere omstandigheden wij ook geraken, toch steeds behouden onze eigen innerlijke beschaving en innerlijke opvoeding, is volkomen wáár, evenals die andere dat beschaafde, van hooge-geboorte zijnde menschen, indien zij zich met liefde en toewijding aan een arbeid geven, dikwijls veel minder pretensie hebben dan de 'emporkömmlingen.' Billijkheidshalve wil ik anderzijds echter er ook op wijzen, dat de eerstgenoemden het uitteraard gemakkelijker hebben, omdat iedereen weet, vooral in ons klein land, wie en wat ze zijn, en tot welke klasse ze behooren, hoe eenvoudig en bescheiden ook hun optreden zij, hoe verwaarloosd misschien hunne kleeding, hoe gering hun inkomen. De tweede categorie daarentegen heeft, door geld of door betrekking, zich opgewerkt tot een hoogeren sport van den maatschappeljiken ladder, en is zich nu bewust hoe nijd en afgunst steeds klaar staan hunne bescheiden afkomst hun op hun brood te geven, en hen daardoor te vernederen. Zeker, zoowel het een als het ander is kleinzielig en oppervlakkig in de hoogste mate, en wij-menschen moesten zóó hoog staan van geen andere klasse-verschillen te erkennen, dan die welke door *zedelijke* meerderheid gevormd worden. Helaas echter, ik voor mij geloof niet dat de menschheid het ooit zoo ver zal brengen. En zeker niet in Uwen noch in mijn tijd. Want, op dit oogenblik ligt zij, de menschheid, nog steeds in het stof voor uiterlijkheden, kroontjes, eeretitels, uniformen, en..... rijkdom. En zoo is zij-zelve, de massa, de oor-

zaak dat die anderen zoo kleinzielig en zoo prat op hun voornaamheid of hun geld worden. - Ik hoop dat het U goed moge gaan, en dat ik nog eens van U zal hooren. Ik herhaal nog eens: om U niet te verraden heb ik dit antwoord in algemeene woorden geschreven. Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden aangaande onze Marie.

Lobelia. - Uw vraag is voor mij onmogelijk te beantwoorden, ofschoon ik U het raadsel volkomen zou kunnen oplossen, meen ik, want bijzondere persoonlijke omstandigheden liggen aan een en ander ten grondslag. Die omstandigheden echter wil ik hier niet bespreken, wijl ik de door U bedoelde persoonlijkheid ken. Vandaar dat ik die zaak hier niet openlijk wil aanroeren, ofschoon ik overtuigd ben dat hij zich in dezen niet fair gedraagt, althans laat bevooroordeelen door iets onaangenaams, wat hem persoonlijk overkwam. Meer dan dat kan ik U niet zeggen in het openbaar, ofschoon het gebeurde, dat ik bedoel, wèl is geschied in het openbaar. - Uw overtuiging dat ik er iets op te antwoorden zou weten is dus in dit geval zeer gegrond; vergat het publiek niet zoo heel spoedig, dan zouden er velen zijn die zich nog wel zouden herinneren wat ik bedoel. In dit geval echter *wil* men ook gaarne vergeten, evenals waar het thans Engeland en Transvaal geldt. - Ik wil U in den a.s. winter met alle genoegen ontvangen, maar of ik in den zomer daartoe gelegenheid zal hebben dat weet ik nog niet, vanwege de onzekerheid mijner eigene plannen. Vriendelijk dank voor Uw schrijven. -

Atjeh (kapitein) Indië. - Ik kon Uw handteekening niet zeer goed lezen, en heb daarom voor U het pseudoniem Atjeh genomen, wijl Uw beschouwing in hoofdzaak gaat over mijne opmerking inzake onze eigen wreedheden in Atjeh begaan (14 Oct.-nommer '14, - schrijft gij). Wel, waarde kapitein, indien gij vindt dat wij die wreedheden als ‘afgedaan’ kunnen beschouwen ‘omdat ze al een jaar of zeven, acht, achter ons liggen,’ zie dan denkt ge al héél gemakkelijk en onverschillig over wreedheden m.i. Gij beschouwt blijkbaar ons gedrag ten opzichte van Atjeh zooals de Hollanders thans het gedrag van Engeland ten opzichte van Transvaal beschouwen: ‘'t Is nu eenmaal gebeurd, basta! Nu is alles weer vergeten.’ Zoo echter denk ik er niet over. - Zeker heb ik wel degelijk inlichtingen ontvangen, van hoogst betrouwbare menschen en militairen, die waarlijk vrij wat langer op Atjeh vertoefden dan Uw ‘10 maanden’. Gelooft ge waarlijk dat tien maanden een voldoenden kijk geven op wàt ook van dien aard? Maar bovendien, onder wreedheden verstaan gij en ik waarschijnlijk niet hetzelfde. Ik versta er onder die dagelijksche misdaden, die elk zoogenaamd-‘beschaafd’-volk zich gedurig veroorlooft aan de overwonnen inboorlingen, misdaden die in de tropen dikwijls nog een speciaal karakter dragen, door de gevolgen van klimaat, drankmisbruik, vrouwengebrek, verren afstand van autoriteiten, enz., enz. Dat gij niet weet welke overleden generaal door mij is bedoeld, bewijst Uw groote onervarenheid, want elkeen hier in Holland zal U kunnen zeggen wien ik op het oog had in dat artikel, en hoe zijn naam is verbonden aan heel wat begane ‘gruwelen’, (waarvan natuurlijk de zegepraal het gevolg is geweest tenslotte; juist daarom heeft het hem niet aan eerbewijzen ontbroken). Maar juist die ingewijden, waarheen gij mij verwijst, die weten U te zeggen waaraan zulke overwinningen te danken zijn, aan welke meedoogenloosheid. Met *elken* oorlog ook is dat trouwens het geval, *kan* het niet anders zijn, en, wordt die oorlog bovendien gevoerd onder zoo ongelijke omstandigheden als steeds het geval is waar het blanken geldt tegen gekleurde rassen, dan zijn de eerstgenoemden nog dubbel schuldig. Want immers, de blanken zijn voorzien van de nieuwste uitrustingen op moordgebied, inzake

kanonnen, geweren, enz., enz., en de door hen aangevallen half-beschaafde volksstammen hebben noch deze uitrustingen ter hunner beschikking, noch discipline, noch een staand leger; zij zijn enkel aangewezen op hunne **waarachtige eerlijke** vaderlandsliefde, die hen drijft zich tot het uiterste te verdedigen. - De wijze waarop gij, (aan het adres van een Lelie-correspondent, die zich verontwaardigd toont over het gebruik in dezen oorlog der gekleurde rassen door Engeland) minachtend spreekt van 'de zwartjes' bewijst geheel en al Uw minachting voor het ras waarover gij door *on*recht de baas speelt. Het woord, gesproken door een der dames op het hier op dit oogenblik ter stede vergaderd-zijnde Internationale Vrouwen Congres voor den Vrede: dat elk land eenerzijds vecht voor eigen vrijheid en anderzijds zich niet schaamt de vrijheid zijner buren te willen aan banden leggen door veroveringszucht, dat woord is geheel en al van toepassing op ons gedoe ten opzichte van Atjeh. Gij vindt het 'en règle' dat 'de zwartjes' door Engeland en Frankrijk gebruikt worden, 'want zij maken deel uit van de georganiseerde krijgsmacht'. - Maar, juist *dat* zij dit doen, dat is **niet** en règle, zij zijn daartoe gedwongen Britsche en Fransche onderdanen te worden, zij zijn beroofd van hun vrijheid en van hun wil. En, dat zij, 'onder leiding van degelijke officieren minder te vreezen zijn dan het schuim der groote bevolkingscentra, dat nu eenmaal uit de legers niet te weren is', dat zal zeer waarschijnlijk inderdaad zoo zijn. Maar, dat *gij* dit argument aanvoert, dat is wèl een treurig bewijs van Uw egoïst blanke-standpunt. Mijn correspondente en ik wij vinden het namelijk een schande dat deze beklagenswaardige menschen worden gesleept uit hun klimaat en hun land om te vechten voor een hun geheel onverschillige zaak. Wij beklagen in de eerste plaats henzelven; voor ons zijn zij niet 'zwartjes' maar *menschen.* Juist deze laatste beschouwing in Uw brief bewijst mij het onoverkomelijk verschil van levensopvatting tusschen U en mij. Voor U is alles goed en geoorloofd wat door de *overmacht* is verkregen, en waardoor *on*recht wettelijk recht wordt. Voor mij bestaat iets hoogers en meer zedelijks, namelijk: onze plicht van *mensch aan mensch*, onverschillig van welk ras of welke kleur.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

12 Mei 1915.
28ste Jaargang.
Nº. 46.

Bericht.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Diepere oorzaken.

Wanneer men de geschiedenis der oorlogen nagaat dan bemerkt men dat van de vroegste tijden af oorlogen zijn gevoerd om verschillende motieven. De eerst bekende oorlogen waar de geschiedschrijver van gewaagt moeten meest veroverings-oorlogen zijn geweest, die natuurlijk met de minst mogelijke vernielingen en verwoestingen zijn gepaard gegaan; omdat men niet een woestijn verlangde, maar waardig bezit. Zoo de wereldoorlogen van Egypte, Babylonië, Perzië, van Alexander de Groote en anderen. Godsdienstoorlogen kwamen in die eeuwen niet voor, daar waren de menschen te verstandig voor.

De oorlogen der Romeinen waren ook veroverings-oorlogen, behalve die met Carthago, die zuiver belangen-oorlogen waren en daarom met verwoesting van steden, havens en bezittingen gepaard gingen, evenals nu.

De invallen van geheele volksstammen en horden in de tijden der volksverhuizing over Europa uitgestort, en waardoor het Romeinsche rijk uiteenviel, waren gedeeltelijk rooftochten van Hunnen, Vandalen, Gothen, Allemannen en vele anderen; gedeeltelijk veroveringstochten om zich daar te vestigen.

Met Constantijn, door de kerk de Groote genoemd, begonnen de godsdienstoorlogen. Kerk en Staat vereenigden zich tot uitbreiding

van hun macht en tot knechting van het volk. Vanaf dien tijd tot ver in de 17e eeuw werden die op de meest moorddadige en wreede wijze gevoerd, ter eere Gods en tot vermeerdering van de kerkelijke en wereldlijke macht. Zoo Karel de Groote, en later de Duitsche ridderschap in Pommeren, Lithauen en andere noordelijke landen. Gedurende de kruistochten en later in Spanje door Ferdinand en Isabella van Arragon en in Mexico, Peru en omliggende streken gepaard met roof, door gouddorst en Christelijk fanatisme opgewekt, gepaard met vermoording van de inwoners en verwoesting eener hoogstaande cultuur om van minder langdurigen niet te gewagen.

De 80- en 30-jarige oorlogen, waardoor een groot deel van Duitschland is verwoest en honderdduizenden in gevechten, op brandstapels en gevangenissen zijn omgebracht in den strijd tusschen godsdienstdwang en vrijheid. Ook al deze godsdienstoorlogen zijn blijkbaar noodig geweest voor de algemeene ontwikkeling. Er bestaat dus geen tegenstelling, geen antithese tusschen de Christelijke kerken en den oorlog, zooals beweerd wordt. Integendeel: Popen gaan de Russische soldaten voor in den strijd, met het kruis in de hand; geestelijken zegenen de wapens van het land waar zij wonen en ieder smeekt zijn God ‘hun’ land bij te staan. Wel bestaat er een antithese tusschen ‘de leer van Jezus’ en oorlog, wat zoo schoon door Ds. M. Beversluis is uitgelegd in zijn brochure: ‘Oorlog en godsdienst een onverzoenlijke antithese.’ Maar deze goddelijke leer belijden de christelijke kerken in facto niet, in werkelijkheid alleen met den mond, - èn tòch - een onderstroom van Liefde dringt ook hier door alle materie heen naar de oppervlakte en zal eenmaal die vergoding van het materialisme oplossen in een stroom van algemeene menschenliefde en zal de Geest de stof overwinnen en de zuivere leer van Jezus doen zegenvieren boven alle kerkelijke dogma's, ontdaan van de sagen en mythen die nu de geboorte van Jezus omringen.

Toen Jezus zijn goddelijke leer van ‘Liefde’ verkondigde was de wereld in het geheel niet rijp voor zulk een verheven ethische leer, vooral niet in Europa en ook nu nog niet. Daarom werden feitelijk de Kronieken van het Joodsche volk, als Gods woord in het O: T. verkondigd, met de hoofdleering: ‘Oog om oog en tand om tand’ en de God der Liefde veranderd in ‘een God der wrake’ dienstbaar gemaakt tot bevrediging van heerschzucht en machtsuitbreiding van Kerk en Staat; met vernietiging van alle vrijheid in geloof en maatschappij. De oneindige Liefdeleer liet men over aan de toekomst en aan enkele uitverkorenen.

Want Jezus' leer vindt zijn toepassing alleen nog maar in de hoogere sfeeren, hoewel ieder ‘hier’ den mond er van vol heeft.

De geestelijke evolutie van het menschdom staat nog op een laag standpunt in het algemeen beschouwd en heeft geen gelijken tred gehouden met de ontwikkeling van het koele verstand, dat thans hoogtij viert in de apotheose van het ‘materialisme’.

Hoogere belangen dan materieele bestaan er onder de groote menigte niet. Alles haakt naar rijkdom, geld, bezit om te komen tot genot, opwinding, vergetelheid en bedwelming; hoogere aspiratiën worden niet meer gekoesterd.

Aan hooger leven wordt niet meer geloofd: ‘eet, drink en vermaak u, al het andere is niets’ en als wij genoeg genoten hebben en verzadigd zijn, sterven wij en verdwijnen wij in het niet, is de leuze van velen, hoewel zij den mond vol hebben van God en godsdienst.

Het zijn deze gevoelens die de volken tot dezen oorlog hebben gevoerd; afgunst, wangunst, heerschzucht, alleenheerschappij om meer wereldlijk bezit; het zijn alleen materieele belangen, die hen drijven, hoewel de ‘oorzaken’ dieper liggen en zich

langzamerhand hebben opgehoopt, tot één vonk, één daad voldoende was om tot uitbarsting te komen.

Tot die oorzaken rekent men in de eerste plaats ‘het overdreven militairisme van Duitschland.’

Steeds zijn er militaire staten geweest die een bedreiging waren voor andere landen: Oostenrijk en Spanje vroeger en sedert eeuwen Frankrijk en Rusland.

Frankrijk heeft aan zich getrokken: Lotharingen, de Elzas, Zuid-Vlaanderen, Savoye, Nice en omgeving; later Algerië, Tunis, Marokko en een groot deel van Noord-Afrika en is nu woedend dat de beide eerste landen weder afgenomen zijn. Oostenrijk is nog in het bezit van een deel van Noord-Italië en heeft zich onlangs Bosnië en de Herzegowina toegeëigend. Rusland breidt zich steeds uit in Midden-Azië en Perzië. Pruisen werd eerst een veroverende staat onder Frederik de Groote, die Silezië veroverde. In 1864

werd Sleeswijk-Holstein ingelijfd. Zij hebben elkander dus niets te verwijten.

De oorlog met Oostenrijk was evenals in de 18e eeuw de Oostenrijksche en Spaansche successie-oorlogen een politieken oorlog evenals die met Frankrijk in 1871. De verovering van Elzas-Lotharingen was geen doel.

Vroeger voerden de vorsten oorlog met huurtroepen en vrijwilligers. Eerst Napoleon I, die voor zijn veroveringsoorlogen veel menschen noodig had, voerde de conscriptie in, wat door alle andere rijken, behalve Engeland, werd nagevolgd; terwijl Pruisen en later geheel Duitschland die uitbreidde tot 'algemeene dienstplicht', waardoor de enorme volkslegers werden geboren. Dit moest wel nagevolgd worden door al de groote staten, toen in 1871 gebleken was de groote voorsprong die het hierdoor op Frankrijk heeft gehad.

Maar de uitgaven voor deze groote legers, die nog telkens worden vermeerderd door de nieuwe vernielingswerktuigen te land, te water en in de lucht, dreigen een onduldbaren last te worden, die weldra niet meer te dragen zal zijn, en onvermijdelijk tot een uitbarsting in een of anderen zin moest leiden.

Men beschuldigt Duitschland de oorzaak te zijn hiervan, doch gedeeltelijk ten onrechte. Door zijn organiseerend talent, groote volkstucht, en noodzaak om steeds tegen alle zijden gewapend te moeten zijn, is het steeds direct gemobiliseerd in geval van gevaar; wat met de andere mogendheden niet het geval is. Vandaar de algemeene vrees voor het steeds gewapende Duitschland. Toch heeft het van 1871 tot 1914 in geen enkel opzicht misbruik ervan gemaakt, wat andere landen als Frankrijk, Rusland, Italië en Oostenrijk wel gedaan hebben.

Een andere vorm van dreigend militairisme is het 'Maritinisme en Imperialisme' van Engeland en deze spannen, van allen verreweg de kroon, daar het zijn streven is en steeds geweest is, de geheele wereld buiten Europa te beheerschen, na successievelijk Holland, Spanje en Frankrijk van de zee te hebben verjaagd en het leeuwenaandeel van den wereldhandel te hebben veroverd. Nu begint Duitschland een gevaarlijken concurrent te worden en poogt het Engeland te verdringen, hetgeen met alle macht moet verhinderd worden.

Een andere oorzaak tot opdrijving ook der enorme militaire uitgaven was: het onzinnig idee van 'de gewapende Vrede'. Het denkbeeld dat de Vrede alleen bewaard kon blijven door tot de tanden gewapend tegenover elkander te staan; wat natuurlijk tenslotte een geheel andere uitwerking moest hebben, n.l. juist verstoring van den Vrede.

Evenzoo het sluiten van verbonden tusschen verschillende rijken: Duitschland met Oostenrijk en Italië; Rusland met Frankrijk, waar zich later Engeland bijvoegde, in schijn om daardoor het Europeesch Evenwicht te verzekeren, in werkelijkheid om zich krachtiger te gevoelen, wanneer eenmaal de algemeen verwachte oorlog tegen Duitschland zoude losbreken.

De oorzaken daartoe stapelden zich langzamerhand op; eenige daarvan zijn de volgenden.

Om de enorme onkosten die de algemeene dienstplicht en de groote legers noodzakelijk na zich zouden sleepen voerde Bismarck het protectie-stelsel in, door de grenzen door zware tollen af te sluiten, en tevens om zijn eigen industrie te bevoordeelen, ten koste van die der andere landen. Deze volgden spoedig dit voorbeeld, behalve Engeland, Nederland en enkele kleine mogendheden, waardoor een stille industrie-oorlog ontstond, waarvan Duitschland het meeste voordeel trok,

ook gedeeltelijk door zijn artikelen, dikwijls onder de waarde, in andere landen in te voeren, voornamelijk in Engeland waar geen opgedreven in voerrechten werden geheven en waardoor dus diens industrie benadeeld werd. Men zou dit onedele concurrentie kunnen noemen. Engeland en zijne koloniën werden overstroomd door artikelen ‘made in Germany’. Ook in andere landen en koloniën was dit het geval en allen begonnen te beseffen dat hiertegen met kracht moest worden opgekomen, maar hoe? Dit kon alleen door geweld, meende men, wilde men zijn eigen industrie en handel niet ten gronde laten gaan. Dit is een van de groote reden van dien algemeenen haat tegen Duitschland. De toekomstige oorlog moest dus hoofdzakelijk worden een ‘handels- en belangen-oorlog’, de vernielendste, meest verwoestende, wreedste van alle oorlogen, die de lagere hartstochten van den mensch te voorschijn roepen; wangunst, haat, nijd, geldzucht, vernielzucht, diefstal en roof.

Een andere oorzaak was dat Duitschland zich overal in de wereld begon uit te breiden en ook andere mogendheden, vooral Engeland en Rusland, in hunne belangensfeeren be-

nadeelen. Langzamerhand begon het, in overleg en met toestemming van Turkije zijn invloed in Klein-Azië uit te breiden en naderde door den aanleg van den Bagdad-spoorweg de Perzische golf. Daardoor bedreigde het niet alleen Vóór-Indië, maar voornamelijk de belangen van Rusland en Engeland in Perzië, dat beiden kalmpjes aan bezig zijn onder zich te verdeelen. Dit moest dus belet worden en kon ook weder alleen door een oorlog geschieden. -

Oostenrijk verder heeft door de annexatie van Bosnië en de Herzogewina de Slavische belangen van Rusland, Servië en andere Slavische staten ten zeerste benadeeld, en belet dat zich daar langzamerhand een groot Slavisch rijk ontwikkelde onder suprimatie van Rusland. Ook dit kon alleen door geweld weder in het voor hen goede spoor gebracht worden en mogelijk de Slavische elementen in Oostenrijk zelf ervan losgemaakt worden.

Al deze ‘oorzaken’ en zeker nog velen daarbij maakten een algemeenen Europeeschen oorlog noodzakelijk en men wachtte maar op ‘de Vonk’, die al die brandstoffen aan zoude steken, en die was: ‘de moord op Ferdinand van Oostenrijk’ die binnen een maand geheel Europa in vuur en vlam zette, wel een bewijs dat die slechts een voorwendsel was, anders had zeer gemakkelijk een vergelijk tusschen Oostenrijk en Servië gevonden kunnen worden.

Duitschland, dat zooals hiervoren is bewezen, steeds gereed is om binnen eenige dagen tot den aanval over te gaan, viel in België, voordat Engeland of Frankrijk gereed waren dien inval af te weren.

De vraag is nu: was Duitschland genoodzaakt in België te vallen, met violeering van de neutraliteit van dit rijkje, die door alle mogendheden, ook door Duitschland, was gewaarborgd.

Op het Congres te Weenen in 1815 werden de Waalsche en Vlaamsche provincies van België vereenigd met de Nederlandsche provincies, tot een grooter Nederland. Nu is van algemeene bekendheid:

> Waar diplomaten samen komen,
> Vloeien steeds veel stroomen
> Champagne en andere wijnen;
> Toch altijd netjes, geheel geen zwijnen
> Maar het resultaat van al dat drinken
> Is: dat de wisheid gaat aan 't zinken;
> En 't slot komt dan slechts neer
> Op heel veel fouten en niets meer;
> En 't resultaat van de beslissing
> Is meestal een groote vergissing.

Zoo ook hier: 15 jaren later scheurden Walen en Vlamen zich af van Nederland, door Frankrijk daartoe aangezet, en met behulp der R.C. geestelijkheid.

Hadden die wijze diplomaten van Luxemburg en de Waalsche provinciën een grooter Luxemburg gemaakt en de Vlaamsche provincies bij Nederland gevoegd, dan was zeker een beter resultaat verkregen, en was Vlaanderen hoogst-waarschijnlijk van de rampen van dezen oorlog bevrijd gebleven.

Om de aspiratiën van Frankrijk te breidelen, werd op voorstel van Engeland het nieuwe België neutraal verklaard.

De eerste koning van België, Leopold van Coburg, van geloof Hervormd of Luthersch, sloot zich bij Engeland aan. - Zijn zoon Leopold II, Katholiek geworden,

integendeel bij Frankrijk. Hij en zijn clerikale ministers werden langzamerhand geheel door Frankrijk beheerscht en overgehaald tot het versterken van Namen en Luik tot sterke, nieuwe vestingen om tot bolwerk te dienen tegen Duitschland, voor een mogelijken aanval van die zijde. Ook Antwerpen werd met een nieuwen fortengordel omringd. Hierdoor werd door België de gewaarborgde neutraliteit zelf geschonden en was feitelijk Duitschland niet meer gehouden die te eerbiedigen. Vooral door de Fransche en Waalsche pers werden de Belgen tot haat tegen de Duitschers opgezet.

De onnoozele Vlamingen lieten zich langzamerhand, geholpen door den Fransch gezinden vorst en de Walen medesleepen, en zelfs hun taal werd verloochend door de ontwikkelde middenstand, niettegenstaande mannen als Gezelle, Verriest, Cyriel Buysse, Streuvels en anderen hun taal trachtte te beschaven. Later werd Koning Albert ook door Engeland overgehaald zich in het geheim aan te sluiten bij de Triple Entente voor het geval een oorlog uitbarstte met Duitschland; daarom ook de woede van *België*, Frankrijk en Engeland toen Nederland besloot de ingang der Schelde door een fort te Vlissingen te beschermen, waardoor Engeland belet werd België door de Schelde op te varen, bij te springen tegen Duitschland wanneer dit noodig mocht zijn.

Toen dan ook onverwacht de lang verwachte oorlog uitbrak was Duitschland *verplicht* België binnen te trekken om geen vijand in den rug te krijgen; bekend natuurlijk met de heimelijke overeenkomsten van dit rijkje met Frankrijk en Engeland. Een neutraal België bestond feitelijk niet meer,

dit was door zijn koning en ministerie verraden aan zijn groote buren, met welk voordeel en doel? dat weet men niet te gissen.

Of Duitschland, als België werkelijk neutraal was gebleven, deze neutraliteit toch had geschonden en toch er met zijn legers doorheen had getrokken, blijft een open vraag.

Wij willen hier verder geen beschouwingen houden over de wijze waarop de oorlog in België door Duitschers en Belgen is gevoerd, en vooral over de inmenging van het Waalsche volk als franc-tireurs. Mijn doel is alleen zoo mogelijk aan te wijzen de diepere oorzaken die er toe geleid hebben, en ook de schuld van België aan zijn eigen ongeluk.

Zeker zullen vooral de Vlamingen later beter gaan begrijpen waaraan zij hun noodlot hebben te danken; misschien doen zij dat nu al eenigszins, naar de symptomen die daarop wijzen en op uitlatingen van het volk door enkele correspondenten opgevangen.

Nijmegen.
M.C.E. STAKMAN.

De nationale Frauendienst in Duitschland.

Denzelfden dag toen die met geweld opgedwongene oorlogsverklaring aan Rusland de Duitsche mannen tot de wapens riep,*) deed ook het verbond der Duitsche vrouwenvereeniging Berlijn aan zijne ongeveer 3000 takvereenigingen een oproep, om evenzoo de Duitsche vrouwen in dienst voor het vaderland bereid te maken. Het plan van dit nieuwe vaderlandsche verbond, dat den naam van nationale vrouwendienst aannam, was om het medewerken der vrouwen tegen sociale oorlogsverlegenheden in alle opzicht tegemoet te komen, en hun werk bestond daarin, eerstens levensmiddelen en spijzen aan behoeftige kinderen, kraamvrouwen, enz. en hoofdzakelijk werk aan diegenen te geven die door den oorlog zonder hulp waren. De vereeniging van het Roode Kruis zou niettegenstaande aan de geblesseerden dezelfde verpleging en ondersteuning overlaten blijven. In de meeste Duitsche steden hebben zich dadelijk na het begin van den oorlog de lokale vrouwenvereenigingen aan het nieuwe hulpsverbond aangesloten, die zich dan in de verschillende plaatsen naar de lokale omstandigheden en behoefte meer of minder verder ontwikkelden. In menige steden werkt de nationale vrouwendienst in nauwe aansluiting met de vereeniging van het Roode Kruis en wijdt zich hoofdzakelijk kraamvrouwen en vluchtelingen te onderrichten, werk te verschaffen en nood te verhinderen. In vele plaatsen is ook de vrijwillige hulp der vrouwen direct in de stedelijke oorlogsverpleging overgenomen, en heeft dikwijls zulk groot succes ondervonden, dat het werkgebied van de nationale vrouwendienst aldaar tot eene nieuwe soort van stedelijke administratie aangegroeid is, zooals bijvoorbeeld in Hannover, waar het volk reeds van een vrouwenstadhuis spreekt.

In Hannover hadden de wethouders direct na

*) Noot red:
Dit artikel is mij door de auteur van uit Hannover toegezonden. *Ik* neem natuurlijk voor deze uiting geen verantwoordelijkheid op mij.

Frl. MATHILDE DREES, *2e Voorzitster* National Frauendienst Hannover.

het begin van den oorlog nieuwe inrichtingen gemaakt: eerst hulp voor de noodlijdende nabestaanden der soldaten, en dan de stedelijke hulp voor al diegenen die door den oorlog in nood geraakten. Die nieuwe Bureaux daartoe werden in het leege oude stadhuis aangelegd waar nu reeds sedert 7 maanden de nationale vrouwendienst onder leiding van het stedelijke bestuur, trouw en onvermoeid de vrijwillige aangename plichten waarneemt, dankbaar op deze wijze het bedroefde vaderland te helpen.

Vrouwen van den nationalen vrouwendienst zitten met de wethouders in het comité van de beiden hulpbureaux, ofschoon ook ver-

schillende afdeelingen bijna alleen door vrouwen bestuurd worden. Slechts weinig betaalde personen zijn er bij geplaatst om ook daardoor de nood aan werk praktisch tegen te werken, slechts weinig heeren hebben zich natuurlijk voor deze vrijwillige hulp bereid gevonden. Menige vrijwillige vrouw is door oudere plichten die zij daarbij vervullen moet goed aangeleerd, andere hebben door hun beroep gedurende den oorlog opgegeven om geheel vrij voor den dienst van het vaderland te zijn. Aan het hoofd van den nationalen vrouwendienst in Hannover staan twee bijzonder degelijke vrouwen die reeds lang in socialen dienst met succes gewerkt hebben. Het werk van den nationalen vrouwendienst in Hannover bevat 5 verschillende afdeelingen en in de stedelijke hulpbureaux

Frl. PAULA MULLER, *1e Voorzitster.* Frl. FRIEDE ROTTVIG, *1e Secretaresse.*

heeft men 6 afdeelingen. Het hulpbureau is in het benedenhuis van het oude paleis der Welfen, dat eenigen tijd als stadhuis gediend heeft, maar leeg stond nadat men een nog grooter en prachtiger stadhuis gebouwd had. Het stedelijke hulpbureau was alleen maar in de eerste étage; intusschen is ook de geheele tweede étage, en nu nog daarbij een nevenstaand gebouw voor dit gezegende werk ingericht. De eerste afdeeling van het oorlogshulpbureau protocolliseert eerst alle gaven voor ondersteuning en geeft ze dan aan het bureau van onderzoekingen waar eene geheele tros van dames is die onderzoeken moeten of de hulp benoodigd of onverdiend verlangd wordt. Gedurende den geheelen oorlog blijven deze dames met die huishoudingen in verbinding, die tot hunne afdeeling behooren, om hun te helpen en te troosten. Behalve dat heeft het oorlogsbureau een naaizaal, eene uitdeeling van werk en een informatie-bureau waar beproefde rechtsgeleerde heeren en dames, in alle rechtszaken raad geven. Een hulpbureau zorgt voor het betalen en voor de bezwaren van de huur, waarbij ook de hulp van den nationalen vrouwendienst ten nutte was, om daardoor kosten te vermijden en om vrede te stichten tusschen verhuurder en huurder. Het stedelijke hulpbureau heeft verschillende afdeelingen, een voor uitgave van levensmiddelen of middageten, een voor toevlucht van kinderen en een voor kraamvrouwen, een voor beschaamde armen, een

Op de verzamelplaats. Helpsters van Nat. Frauendienst bij het verstellen van geschonken kleedingstukken, die weder verder verstrekt worden.

voor uitgave van kleeren en schoenen en een waar geld-ondersteuning verdeeld wordt. Ieder geval wordt met zorg en nauwgezet onderzocht op welke wijze men tot een gelukkig resultaat komt. En ik wil hierdoor bemerken dat ook het Duitsche volk van den werkenden stand, die door den oorlog zoo schrikkelijk te lijden heeft de vele noodlijdende vrouwen en moeders dezen treurigen tijd met verhevenheid en moed dragen; en dat zij evenzoo als het geheele Duitschland aan de eigenlijke overwinning van de eerlijke Duitsche zaak gelooven. Sedert begin van het jaar is nog een zeer noodig en energisch gevoerd hulpbureau er bijgekomen: de levensmiddel-commissie, die helpen zal het

wreedzame onmeedogende verhongeringsplan van de Engelschen te niet te maken. Oorlogskookboeken zijn in druk gegeven en zijn voor niet te krijgen; kooklessen worden gegeven om deze nieuwe recepten te probeeren, voorlezingen worden gehouden, om steeds spaarzame spijzen te bereiden, opdat het groote Duitsche land tot de volgende oogst bestaan kan. Dagelijksch zijn er spreekuren voor alle vragen. Behalve dit heeft de nationale vrouwendienst in Hannover nog een toevluchtshuis voor werklieden waar fabriekmeisjes onder opzicht hunne maaltijden zelf koken, in huiswerk onderricht worden en nevens eenige theoretische lessen naaien en verstellen leeren. Ook eenige naaicursussen worden in de verschillende wijken voor niet ingericht, en deze worden druk bezocht. Benevens deze worden ook voorlezingen over hygiène, opvoeding en tegenwoordige geschiedenis gehouden door dames. En nevens deze verschillende opgaven heeft het onvermoeide comité van de nationale vrouwendienst nog tijd om oorlogsavonden in te richten, waar voorlezingen over den tegenwoordigen oorlog gehouden en huishoudelijk debatten besproken worden. Poëzie en muziek van verschillende kunstenaars geven ook voor korten tijd verlustiging en uitspanning en deze gemeenschappelijke uren dragen tot vriendschap der verschillende standen van vrouwen bij. Op deze wijze hebben de Duitsche vrouwen in Hannover evenzoo in andere steden van Duitschland getracht aan het groote werk der Duitsche mogendheid te helpen, dankbaar en trotsch dat zij in dezen harden oorlogstijd ook aan deze eindelijke overwinning en vrede bijdragen kunnen.

Dr. KATE WOLTERECK.

Overzicht van de Week.

I. Treurig feminisme.

Tegenover de daad van het Vrouwen-congres vóór den Vrede staat helaas de tegenwerking van de meeste leidsters der vrouwenbewegingen uit oorlog-voerende landen. Ik deelde reeds een paar staaltjes dier tegenwerking mede, en laat hieronder nog eenige volgen. De presidente van de ‘Ligue nationale des femmes françaises’ verklaart in de Matin: ‘Onder geen omstandigheden willen wij over den vrede onderhandelen, op het oogenblik waarop er nog vijanden staan in ons land. Wij weten dat de Duitsche vrouwen ongeveer ten getale van ruim 25 of 30 naar Holland zullen gaan. In onze oogen zou het een beleediging zijn voor alle moeders en alle Fransche vrouwen, die zoon of man natreuren, indien wij ons met vredesbesprekingen inlieten. Overigens schuilt hier, onder den schijn van ‘ìnternationaal’, een Duitsche propaganda!’ -

En, als eenig ‘bewijs’ voor deze láátste onzinnige verdachtmaking voert deze presidente vervolgens aan, dat men zijdens het congresbestuur heeft aangeboden alle reis- en verblijf-kosten te vergoeden, indien de door het congres vóór te stellen besluiten zouden worden goedgekeurd door de Fransche delegatie! -

Is het niet inderdaad treurig dat deze quasi-‘vooruitstrevende’ vrouw, ‘met verachting en verontwaardiging’ ‘namens de geheele Ligue nationale des femmes françaises’ alle dergelijke voorstellen om, althans zijdens de vrouwen, tot vrede te geraken aldus van de hand durfde wijzen? -

En, is het niet evenzeer treurig in de hoogste mate wat de bekende Juliette Adam, lid van ‘La Croisade des femmes françaises’ heeft geantwoord, volgens Excelsior,

aan Mrs. Ellinor Fell, eene Engelsche afgevaardigde naar het vrouwen-congres, welke Engelsche haar uitnoodigde: ‘om in Holland te komen brengen, uit naam harer Fransche zusteren, een welsprekend woord ten gunste van arbitrage, bemiddeling, wapenstilstand.’ - Waarlijk, zachter en gematigder dan Mrs Ellinor Fell het aldus uitdrukte kon het al niet, en toch had de zoo ‘ontwikkelde’ madame Julliette Adam geen ander antwoord hierop dan het bekrompene krijgsgehuil: ‘Op dit oogeblik tot de Fransche vrouwen spreken van arbitrage, bemiddeling, wapenstilstand, het zou zijn haar een afstand doen durven vragen van elk nationaliteits-gevoel. Het zou zijn mijn dooden verloochenen, thans iets anders te beproeven dan wat geschiedt, en m o e t g e s c h i e d e n ’. (spatieering van madame Adam). Deze dóór en dóór *bekrompen* brief is verzonden onder goedkeuring van de *geheele* Vereeniging: la Croisade des Femmes françaises.

Maar, wel het allertreurigst doet aan wat een Italiaansche vrouw, Dora Melegari heeft geschreven aan ‘la Vie feminine’, onder redactie van Valentine Thomson. Deze vrouw, behoorend tot een land dat tot hiertoe nog geniet de blijdschap en den zegen van den vrede, tot Italië, zij ontziet zich niet te ver-

klaren: ‘Wij vrouwen wenschen den oorlog met al de kracht die in ons is.’ Terwijl eene andere Italiaansche, Mlle Labriola, insgelijks verklaart: ‘Ik behoor tot die vrouwen, die zijn vóór de interventie van Italië tegen Oostenrijk in het Europeesch conflict. Wij arbeiden in dien zin, hetzij door de publieke opinie op te winden, hetzij door een hulpdienst te organiseeren.’

Waarlijk, heb ik geen gelijk ìn dat wat ik zeg op een andere plaats (in de correspondentie in dit nummer): de massa verdient niet beter dan geslacht en geofferd te worden, zoolang zij zóó blind zich onderwerpt aan den oorlogsgruwel, - de vrouwen vooraan!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Gelukkig.

Maar, er zijn gelukkig uitzonderingen. Ik spreek niet van Haar, die op dit oogenblik m.i. aan ons allen een eerbied-afdwingend voorbeeld geeft van vredebegeerte, van onze Koningin namelijk, van Wie het naar waarheid gezegd is reeds menigmaal: Ware zij een koning in plaats van een koningin, reeds lang waren óók wij in deze vreeselijke ellende betrokken geworden, en daarmede onvermijdelijk door België's lot getroffen, hetzij door Duitsche, hetzij door Bondgenooteninvasie. Onze Koningin is door hare hooge positie ìn dit opzicht tot een schitterend voorbeeld voor geheel Europa. - Zij echter aan wie ik, in verband met deze malle Fransche en Italiaansche ophitserijen, hier thans denk, is madame Rosa Genoli, óók eene latijnsche, eene Italiaansche, eene die, na op het Vrouwencongres zoo bijzonder-mooi en gloed-vol-innig vóór den vrede te hebben gesproken, thans een even krachtig pleidooi schreef voor dien vrede aan alle hare latijnsche zusteren. Daarmede bewijst deze kranige vrouw hoe de bewering hierboven van Dora Melegari: ‘Wij Italiaansche vrouwen wenschen den oorlog’ is *on*waar. Uitzonderingen in dit opzicht zijn er vele in Italië, gelukkig, - evenals in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Ziekenverpleging of....

Uit een brief van dr. Steiner, oorlogscorrespondent van den Berliner Lokal Anzeiger, citeer ik, volgens het Vaderland:

Wij gingen in een coupé eerste klasse. In een zindelijk bed ligt een Russisch officier met een gewond been. Voor zijn bed zitten drie jonge verpleegsters, en praten met den patiënt. De een heeft een roman in de hand, Germinal van Zola. Op tafel staan drie koppen thee en een fleschje half om half. Als wij binnenkomen wordt het plotseling stil, maar, nadat ik mij heb voorgesteld, gaat het gepraat weer verder. Ik krijg den indruk, dat in dezen trein der ellende goed geleefd en veel gelachen wordt. Ik krijg ook een onbestemd gevoel, dat deze elegante dames niet alleen den drang van hun goed hart gevolgd zijn, toen zij zich in dienst van de barmhartigheid stelden.

O, maar dat is een echt *Duitsche* opvatting, en natuurlijk nog wel zoo extra hatelijk omdat het den vijand geldt, - zal men mij wellicht toevoegen. Daarom zij hier

gelijktijdig vermeld een aller-amusantste plaat uit het *Engelsch* Weekblad *Punch*, dat *Engelsche* ‘liefdadige dames’ laat optreden onder den veelzeggenden titel: ‘Menschen die wij 't zouden gunnen óók geïnterneerd te worden.’ De dames (men moet eigenlijk de teekening-zelve zien om 't volle genot ervan te hebben) bezoeken een hospitaal, en bevelen op hooghartige wijze aan de *Engelsche* verpleegster:

‘Wij komen morgen met de auto, en zullen dan weer een paar patiënten afhalen voor een rit. Maar, denk er aan te zorgen voor méér in het oog vallende verbondenen. Den laatsten keer hebben wij een zoodje meegekregen, waaraan heelemaal niet viel te zien dat ze gewond waren.’ Zooals ik reeds zeide hierboven, de teekening-zelve accentueert zoo recht de nederige devotie der verpleegster voor de voorname liefdadige dames, en daarneven de vulgaire arrogantie dezer twee liefdadigen, wien het alléén te doen is om *op te vallen* door hare gewonden-ten-toon-stelling als allerlaatste mode-sport. (Zie ook: Van het dagelijksch Leven in ditzelfde nommer).

IV. Pers-voorlichting.

A.

De Matin heeft ontdekt dat Prinses Juliana een *Engelsche* leerares krijgt! Onder het reuzenhoofd: De erfgename van Holland zal eene *Engelsche* leermeesteresse krijgen deelt het Blad mede: Prinses Juliana der Nederlanden zal bij de intrede van haar zesde jaar schoolonderricht ontvangen, en wel door een Engelsche: miss B. Colien Stuart. -

Het gaat hier slechts om een drukfout - zullen sommigen zeggen. O neen! De drukfout namelijk is later nergens herroepen, maar integendeel hebben andere Fransche couranten gretig ditzelfde bericht verspreid eener *Engelsche* opvoedster onzer prinses.

Met welk doel? Dat behoeft men niet te vragen.

B.

'De Nederlander', - zooals ten onzent iedereen weet het orgaan der Chr. Historische partij, waarvan de leider is Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, mijn oom, een Blad door hem opgericht na zijn scheuring van Kuyper, een bij uitstek *protestantsch* Blad dus, - wordt telkens aangehaald in het Fransche Dagblad Excelsior met de geheel foutieve bijvoeging: *Katholiek* orgaan.

Opzet of vergissing?

Ik weet het niet. Maar, datgene waarop ik U, ook in verband met IV A, hierboven, wil wijzen naar aanleiding hiervan, het is op het *on*betrouwbare van pers-voorlichtingen. Even *on*waar toch als le Matin e.a. berichten verspreiden over de *Engelsche* leermeesteres onzer prinses en over het *Katholieke* Dagblad: de Nederlander, even *on*waar, te goeder of te kwader trouw, is dikwijls datgene wat onze pers op hàre beurt vertelt uit buitenlandsche Bladen. Men moet daarom die Bladen-zelf lezen, om althans een eenigszins juist oordeel te kunnen vormen. Maar, ook dan nog! Het is volkomen wáár wat Rosika Schwimmer zeide op het Vrouwen-congres: De pers *vergiftigt* de openbare meening. Zij doet dat meestal *opzettelijk,* en voor de rest door onbekwaamheid en onkunde harer anonym-blijvende, gewoonlijk geheel onbenullige medewerkers, kwajongens en dito juffers, die nog niet droog zijn achter de ooren, en, nauwelijks van de schoolbanken, hunne carrière beginnen als 'journalist' - in afwachting van iets beters.

Hoe zij aan die baantjes komen? Meestal door *protectie.* Dit gilde namelijk behoort tot eene klasse van zeer apart soort, waarvan de een den ander kent, en aan het een of andere 'krant'-bureau plaatst, van vader op zoon.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

V. Dierenbescherming, Groningen vooruit.

A.

Jim schrijft mij:

Veronderstellende U er een genoegen mee te doen, wil ik U zeggen dat in de stad Groningen het verboden is honden te laten trekken. Als geboren Groninger, en aldaar langen tijd gewoond hebbende, heb ik dikwijls gezien hoe blij de dieren waren als ze de stad naderden. Bij het z.g. Studentenpad, waar de Stad in het Noorden begint, komen de honden onder de karren weg. En, of ze dat plaatsje kenden!

Dit naar aanleiding van Uwe correspondentie met 'Toetie'. U ziet dus: wat Engeland en Amerika in dit opzicht kunnen, kan Groningen ook.

Ik wist dit niet, en ben er trotsch op dat beide mijne ouders van Groningsche afkomst zijn; (mijn moeder was eene freule Alberda van Ekenstein). Want inderdaad, het strekt deze stad tot gróóte eer, dat het in deze zaak zulk een schitterend voorbeeld geeft.

B.

Overgenomen uit: De Dierenvriend.

'Noblesse Oblige' wil eigenlijk zeggen:
'voorrechten leggen verplichtingen op.'

Een van de grootste voorrechten, den mensch gegeven, is de macht.

Macht is iets anders dan kracht.

Macht is moreel overwicht.

Wie misbruik maakt van zijn macht, handelt immoreel, dat is, in goed-Hollandsch: gemeen.

De mensch, die het aan zijn zorg toevertrouwde dier slecht behandelt of tot iets gebruikt, waartoe het niet geschikt is, handelt gemeen.

Wie een hond zware vrachten laat trekken of zich de pooten stuk laat loopen op sintel- of scherpe grintwegen handelt gemeen.

God hoort het geklaag en gejank van deze gemartelde dieren, als een beschuldiging tegen den eigenaar.

Ieder, die een dier in zijn macht heeft, bedenke: '*Noblesse Oblige*'.

A.I.A. VERMEER.

(*Ons van bevriende zijde toegezonden.*)

De beide spatieeringen zijn door mij aangebracht, omdat juist *deze* woorden extrawáár zijn. Machtsmisbruik jegens een dier is *gemeen.* Zoo *is* het. En alle spot ter wereld zal mij niet weerhouden stéédsop te komen voor de weerlooze dieren. Ik denk in dit opzicht aan de zoo schoone woorden, die ik onlangs aantrof in het Toekomstig Leven, van de hand van mevrouw van Rees-van Nauta Lemke:

Wij zijn zoo laf, en vreezen meest
De menschen meer dan God,
En minder, o veel minder steeds
De zonde dan den spot.

De ruwe meerderheid zal steeds hare kracht zoeken in laffen spot. Ik voor mij behoor liever tot de minderheid, die dien laffen spot treft.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

VI. Franschgezind.

Excelsior geeft openlijk een triomfantelijk overzicht van de *fransch*gezindheid ten onzent. Daaraan ontleen ik: 'Het is der moeite waard het Fransche publiek mededeeling te doen van den ijver en de zelfopoffering, die de vrienden van Frankrijk aan den dag leggen in deze ernstige tijdsomstandigheden om voor ons land sympathie te winnen onder de Hollanders. De afdeelingen van de 'Alliance française' in Groningen, Deventer, Leiden, Den Haag, Hilversum, Utrecht, le Cercle français van de Amsterdamsche Universiteit, vermenigvuldigen hare bijeenkomsten over de Fransche kunst, de Fransche literatuur, en de Fransche groote mannen. Onder de ijverigste bevorderaars van den Franschen invloed in Holland willen wij met nadruk aanwijzen professor Salverda de Grave, wiens voordrachten aan de Sorbonne (voor twee jaar) met zooveel sympathie zijn begroet door het Fransche publiek, den fijngevoeligen artist Ph. Zilcken, die zooveel vrienden telt in de Parijsche kunstwereld, den Amsterdamschen Predikant Giran, Louis Pierard, Belgisch journalist, medewerker aan ons Blad Excelsior, enz.' - Inderdaad, ik ben het met Exselsior eens, het is wèl der moeite waard dat Hollanders kennis nemen van de wijze waarop in Holland propaganda wordt gemaakt voor Frankrijk, en door wien. De auteur had ook den Belgischen medewerker van de Telegraaf niet moeten vergeten, Monet heet hij, - geloof ik. En er zijn er nog verscheidene méér te noemen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

Den Haag, 20 April 1915.
Aan Freule Anna de Savornin Lohman.

Geachte Freule!

Bij mijn laatste schrijven verwees U mij naar uw werk 'Jonge Roeping'; ik heb dit gelezen en mag niet anders zeggen dan, dat wat ge daarin zegt, genoeg bewijst dat *gij!* geene vijandin der joden zijt, maar zooals U zelf daarin doet uitkomen, dat nog zoo eene groote massa er niet zóó over denkt. Daarom is 't, dunkt me, van uw standpunt niet juist geweest om over die Russische (enz.) Kaftanjoden als vuilikken te spreken.... omdat die groote massa nog zoo gaarne op dit volk smaalt en zoude 't daarom te meer te verkiezen zijn, om, zooals ik in dat schrijven doe uitkomen, niet de eer aangedaan te worden om extra genoemd te worden, doch gewoon als Russen

enz. beschouwd te worden. Ik vertrouw wel dat U mij zult begrijpen.... ik dank U tevens voor uw antwoord, alsook voor de plaatsing dezer regelen en noem mij

Hoogachtend
Uw d. dr.
B. MEERLOO.

Antwoord Redactrice.

Geachte Heer.

U dankend voor uw eerlijk antwoord, kan ik U mijnerzijds alleen zeggen: tegen *te kwader trouw* iets uitleggen, daartegen is geen enkel journalist veilig. Uw eigen antwoord hierboven, het schrijven van verscheidene anderen, als b.v. de heer Belinfante, de heer Pinkusson, mej. N.N., en vele corr. in de corr.-rubriek, bewijst afdoend hoe *eerlijke* Israëlieten niet anders kunnen dan erkennen, dat ik geen anti-semiete ben, maar wèl het tegendeel. Met dit oordeel van eerlijke menschen ben ik tevreden; degenen die ter kwader trouw willen zijn zoeken morgen dit, overmorgen dat. Zoo ook hier. Het spreekt vanzelf - mijn antwoord aan mej. L. van Praag heeft dat bewezen - dat ik steeds bereid ben, iemand die zich door een misverstand gegriefd voelt mijne eerlijke excuses aan te bieden, maar opzettelijke kwade trouw laat mij steeds geheel en al koud.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Van het dagelijksche leven.
(Vervolg van No. 44.)

Toen ik in ‘het Vaderland’ las, naar aanleiding van het Vrouwen-congres vóór den Vrede, dat de presidente, Miss Addams, ‘geen decoratieve persoonlijkheid kan genoemd worden,’ ‘eene vrouw is van omstreeks 60 jaar, die een prettigen aangenamen indruk maakt,’ dat ‘dr. Augusta Augspurg er uitziet met haar kortgelokt haar en heur fluweelen japon als een edelman uit de middeleeuwen,’ enz. enz., zie toen dacht ik bij mijzelve: Het verschil tusschen de geslachten zal er wel nooit uitgaan, n'en déplaise alle mogelijke gelijkheidstheorieën, waarin óók het vooruitstrevende Vaderland nogal sterk is, juist óók in zake vrouwenvraagstukken. Immers, hoe zouden de mannen moord en brand schreeuwen over ons-vrouwen, gingen wij hunne vergaderingen

beschrijven op diezelfde wijze: ‘Meneer X, de president, is een kort dik mannetje, heeft een goedig blozend gelaat, maar ziet er niet bepaald imposant uit’, ‘meneer Y draagt een flipperdasje en socialistischen hoed,’ ‘meneer Z heeft een zeer gesoigneerde kleeding in tegenstelling van meneer A, die bepaald eerst naar een 1sten-rang kleermaker moet gaan’. ‘En meneer B. is zoo recht het type van een gentleman, met zijn innemend gedistingueerd voorkomen en mooie tanden en lieve vriendelijke manieren.’ (zie in dit verband het Vaderland over Miss Macmillan).

Enfin, het is, alles saamgenomen, héél natuurlijk. Een man zal *altijd* - al heeft hij in theorie nog zulke fraaie gelijkheidsdenkbeelden - zich laten influenceeren door de *vrouwelijke* eigenschappen en uiterlijkheden en bekoringen, en omgekeerd is een vrouw evenzeer voor al die dingen in een man niet ongevoelig, - al beweert ze ook honderd en duizend en eenmaal het tegendeel. Daarom ook betreur ik 't altijd oprecht, wanneer vrouwen, juist waar zij een of anderen op den voorgrond tredenden rol spelen, te weinig stilstaan bij haar uiterlijk voorkomen, en daardoor de goede zaak, waarover zij 't hebben willen, reeds van te voren kwaad doen. Uit de bovenstaande Vaderland-beschouwingen ziet ge weer hoè er op het *uiterlijk* wordt acht gegeven. Van de dames van het Vrouwen-Vredes-Congres kan men echter niet zeggen dat zij daarvoor onverschillig waren; over het algemeen kenmerkten zij zich door zorg voor haar toilet, en door keurig voorkomen, maar des te meer speet het mij bepaald, dat juist onder de Duitsche aanwezigen, - de goeden niet te na gesproken - meer dan eene dame was, die het gewone verwijt rechtvaardigde, dat eene Duitsche vrouw achterstaat in smaak, en in zin voor bekoring, bij de Latijnsche rassen, een verwijt waarin in het bijzonder de Fransche pers zich in deze laatste maanden dagelijks verlustigt. De reformkleeding b.v. is een zoo geheel en al overwonnen standpunt. - Die dames zelfs, die ten onzent voor een tiental jaren er de kunstdoenerige gefortuneerde leidsters van waren, hebben reeds lang haar toevlucht genomen òf tot corset óf althans tot gehéél-gewone japonmodellen, - dat het bepaald achterlijk aandeed daarvan nog hier en daar een enkele xemplaar dezer óók reeds in Duitschland terzijde gestelde mode-‘nuttigheid’ aan te treffen. Natuurlijk, - leent somwijlen figuur en gestalte er zich toe àlles te kunnen dragen, - dan kan men er óók in reform tenminste nog dragelijk uitzien wanneer men althans het gezond verstand bezit zich niet te laten verleiden tot die korte jakjes, zóógenaamde blouses, en hooge rokken met schouderbanden, die een tien jaar geleden elke vrouw tot een ‘hobbezak’ stempelden. Ik denk hierbij aan een Duitsche dame, lang en slank, met een frisschen teint, wier grijs-zijden losvallend corsetloos gewaad den indruk gaf van een eleganten tea-gown. Maar tegelijk ook heb ik een andere van dezelfde nationaliteit voor oogen, in kleurlooze tinten, in elk opzicht, in gelaat, haar, japon, alles in hetzelfde grauw-geel. En dan die japon, - het figuur zwaar en groot en lomp - zonder corset, maar toch aangesloten van vorm! Het was *afschuwelijk!*

Den Engelschen en Amerikanen moet men, als steeds, den eereprijs toekennen in de gave zich elegant te kleeden, met distinctie, en in de voor heur haar en heur figuur passende nuances. Miss Macmillan b.v. kon bij heur fleurig gelaat en mooi grijs haar zeker geen betere kleur kiezen dan het zwart waarin ik haar een paar malen heb gezien. En Miss Addams, van wie het Vaderland ons nu reeds verried dat zij ‘geen decoratieve figuur’ is te noemen, bezat den goeden smaak om óók niet te willen in het oog vallen, noch door meedoen in gróót toilet, noch door excentriciteiten van: ‘Het kan me niet schelen’, in dien anderen omgekeerden zin, waarin sommige leelijke

zeer-bekende vrouwen uitmunten, ook ten onzent, door te loopen in heel korte rokken, met heel gekke hoedjes op, en met heel uitgesproken malle kleeren aan. Neen, Miss Addams kon zich niet beter kleeden dan zij het deed, gegeven heur figuur en heur leeftijd, eenvoudig, donker, maar keurig.

Nu ik de Engelsche distinctie ten voorbeeld stel, nu wil ik óók opmerken hoe eene Engelsche of Amerikaansche mij in dat opzicht opviel door een uitgesproken fout in haar kleeding, een fout waaraan vele dames zich schuldig maken, namelijk het leelijke tentoonstellen der sous-bras. Gehuld in een zeer fijn voile-toiletje, droeg zij daaronder géén ondoorzichtige ondertaille, - met het gevolg dat men bij elke harer bewegingen (en zij gesticuleerde druk) groote breede witte sousbras zich zag afteekenen op hare bloote armen en onder haar doorzichtig zwart japonlijfje. Indien men sous-bras draagt, dan *moet* men zorgen dat die onzichtbaar blijven; het fijnste toilet wordt anders vulgair, en zelfs belache-

lijk. De door mij bedoelde dame is hiervan een zeer goed voorbeeld, wijl zij èn fijngekleed èn knap van voorkomen was, zoodat alles in haar voordeel meewerkte, had ze 't niet volkomen bedorven met die léélijke sousbras. In Holland en Duitschland heb ik deze fout meermalen geconstateerd; bij Engelsche dames daarentegen tot hiertoe nog nimmer.

Heel aardig deden aan de jonge meisjes, die ‘page’-diensten verrichtten, met hare groote blauwe en witte linten van den schouder afhangend; ze ‘deden’ in de zonnige vroolijke voorjaarsdagen die het congres begunstigden; licht en jeugdig, maar niet overdreven mooi gekleed, en vriendelijk en hulpvaardig optredend. Heel aardig óók was een voilejaponnetje van blauw (ruitje), waarvan de draagster, die ik later leerde kennen, mij vertelde het te hebben gekocht bij de firma Gerzon, hier en in Amsterdam, een japonnetje dat, neven het voorrecht een zeer gekleeden indruk te maken, het andere niet minder gróóte voorrecht bezat van volstrekt niet duur te zijn - zooals de bezitster mij verried.

Naar aanleiding van verschillende tot mij gerichte vragen door lezeressen, heb ik te beantwoorden in de eerste plaats de correspondente 1813, aangaande de nieuwe haarbehandeling door den heer coiffeur van H.M. de Koningin en Prinses Juliana, Noordeinde alhier. De heer Hamburger, bedoelde coiffeur, heeft zijne brochure daarover nog niet gereed, maar deelde mij reeds voorloopig mede, hoe hij in hoofdzaak natuur-geneeskracht verbindt met enkele plantaardige middelen, zoodat zelf-behandeling, na een consult met hem, uiterst gemakkelijk is. Ik raad mijne correspondente dit consult dus aan, schriftelijk of mondeling. Daar zij hier ter stede dikwijls komt, - zooals ik uit hare correspondentie weet - is het laatste misschien het meest practische van alles in dit geval.

Mevr. ‘Jo’ heeft gelezen in een der vorige Lelies over het uitstekend adres waar ik, na de geheele stad afgezocht te hebben, terstond slaagde in het vinden eener soort voile zooals ik ze in Parijs steeds overal kan koopen. Zij vraagt mij thans haar dit adres nog eens te willen herhalen, hetgeen ik gaarne doe; het adres is madame van Koert, Bazarstraat, modes, den Haag.

De corsetten- en hygiëne-quaestie, - die zoo nauw samenhangt, - doet ‘Yvonne’ informeeren of ‘het wààr is’ dat - gelijk een vriendin van haar ‘zich meent te herinneren’, - de corsetten van mevr. Derwel zijn aanbevolen openlijk in de Lelie door met name genoemde doktoren. Dit is inderdaad juist. Madame Derwel namelijk heeft mij indertijd gemachtigd te noemen de aanbeveling van haar adres door den zoo beroemden hart-specialiteit professor Wenckebach, vroeger te Groningen, thans te Straatsburg hoogleeraar, en eveneens noemde ik, onder hare goedkeuring, den naam van een ‘Medicinal-Geheimrat’, of zoo iets, in Baden-Baden, welke arts eene Hollandsche patiënte van hem had ondervraagd wáár zij haar zoo uitstekend hygiënisch corset had laten vervaardigen. Bedoelde patiënte nu was een cliënte van Madame Derwel, en deelde deze dit vleiend getuigenis mede. Ik kan mij den naam van den arts - dien ik indertijd inderdaad openlijk noemde in de Lelie - thans niet herinneren, en heb de bewuste Lelies niet hier bij de hand, van huis zijnde, maar wil gaarne bij gelegenheid naar zijn naam informeeren bij Madame Derwel-zelve.

Had ik ‘Yvonne's’ brief iets eerder ontvangen, dan had ik dit op straat kunnen doen, toen ik mevr. Derwel ontmoette, op weg naar ‘Villa Elisabeth’, een ziekenhuis in de Boschjes alhier,... waarheen zij een patiënte een corset ging passen. Ook dit feit is dus een bewijs hoe doktoren haar werk goedkeuren.

Mijne lezeressen zullen zich herinneren hoe ik dezer dagen vertelde van de echt-Hollandsche industrie: Holland huis, Willemspark weg 7 Amsterdam. 't Doet mij genoegen naar aanleiding daarvan de volgende briefkaart te hebben ontvangen:

Hooggeachte Freule Lohman.

Door Uw artikel aangelokt ben ik gisteren eens gegaan naar ‘Holland-Huis’ om een cadeau te koopen, en kan ik U zeggen, dat wij alleraangenaamst door Mèvrouw Lotsy zijn ontvangen en geholpen. U hebt heusch niet te veel gezegd: niet alleen is Mevr. L. een allervriendelijkste verkoopster, maar ook de dingen die zij ons liet zien waren bijzonder smaakvol en apart. Wij zijn dan ook volkomen naar onzen zin geslaagd, en ik wil niet nalaten U te danken, dat U onzen blik hebt gericht op dit prettige en smaakvolle magazijn.

Het is bijzonder vriendelijk en aardig van deze correspondente de moeite te nemen mij deze ondervinding te schrijven.

Dat zij, (de ondervinding,) aldus zijn zou, dat verwondert mij eigenlijk niet. Echter, niet iedereen is zoo beleefd voor een ontvangen informatie te danken. Aan kleinigheden als deze leert men zijn correspondenten kennen in veel opzichten. -

Laan van Meerdervoort, Laan van Mindersoort, Laan van Bouw-maar-voort, Laan van En zoo voort. Ziedaar de geestige benaming, die wij Hagenaars allen kennen voor die in haar aanvang, nog steeds zoo bij uitstek aristocratische Laan van Meerdervoort daar waar zij haar begin neemt vanuit de Zeestraat, om zich dan, sinds den Haag zich zóó uitbreidde, te verlengen tot in het oneindige, tot aan de Duinen toe.

- - Wel, Madame Gimber woont natuurlijk in dat eerste, dat aristocratische gedeelte, bijna vlak tegenover 'Bronovo', dat gedeelte dat nog steeds voert den titel Laan van Meerdervoort, en waar de deftige rijkelui-huizen staan, en de elegantjes wandelen, en de véle auto's losloopende honden doodrijden. Welk een reusachtig verschil in stand, haar vroeger Maison de beauté, Stationsweg, en dit keurige huis: 71 Laan van Meerdervoort! O zeker, ook de woning op den Stations-weg, met exquisen smaak ingericht, deed U alleraangenaamst aan. Echter, eerst moest ge er *komen*, door volksbuurten, en met tram-lijnen die dientengevolge veel minder elegant publiek hebben dan die welke thans naar haar voeren: lijn 7, lijn 3, lijn 13, b.v. En, de exquise smaak der inrichting is natuurlijk overgebracht naar het nieuwe Maison de beauté, waarvan ik een volgende maal méér hoop te vertellen, wijl plaatsgebrek het mij thans belet. Alleen dit wil ik zeggen, dat de eigenlijke behandeling-kamer veel grooter en ruimer en volledíger ingericht is nog, dan die van den Stationsweg, door den warmwater-aanleg, en door de voor ons-dames zoo aantrekkelijke aanwezigheid van groote spiegelkasten. Waarlijk, in die vriendelijke lichte omgeving, met de witte meubelen, en de vertrouwenwekkende verschijning der zoo aardig hollansch-fransch-duitsch babbelende Elzasser directrice is het een genoegen het gelaat te laten masseeren, - iets wat vooral hoofdpijnlijdsters bijzonder veel helpt, schijnt het.

Want, ofschoon het doel dezer massage niet is iets van geneeskundigen aard, maar enkel wordt toegepast om de lijnen en vormen te wijzigen, of den bloedsomloop te verbeteren, geeft toch die zachte en voorzichtige spierbewerking meteen aan vele dames een zenuwkalmeerend en aangenaam gevoel van rust. - Voor sommigen, die dit niet schijnen te weten, voeg ik hier nog bij, dat madame Gimber een gesloten huis bewoont, en geen enkel uitwendig teeken heeft van Maison de beauté.

Insgelijks naar een gesloten huis, en insgelijks naar het aristocratische Laan van Meerdervoort-gedeelte, nog vóór Bronovo, verwijs ik *Stania*, voor het adres van den heer photograaf Ebner, wiens photo van mij, onlangs in de Lelie opgenomen, haar zóó interesseert, en zóó treft door de artistieke uitvoering, dat zij mij verlof vraagt zich met hem-persoonlijk over het cliché in verbinding te mogen stellen. Ik begrijp haar vraag in dit opzicht niet volkomen, wil haar echter gáárne toestaan zich tot hem-zelven te wenden dienaangaande. Zijn huisnommer is 60, méén ik; maar ook zonder die toevoeging, zal haar brief aan hem terecht komen. Hij is algemeen bekend.

En nu tenslotte nog een paar tooneeltjes van de straat, van het dagelijksche leven.

I. Een 'landsverdediger', stom-dronken, waggelt over de Badhuiskade te Scheveningen. (Het is eigenaardig, dat er bij zulke gelegenheden nóóit politie-agenten te zien zijn juist op diezelfde plaatsen waar ze anders altijd rondwandelen in zalig nietsdoen). Aan zijn arm hangt een Scheveningsche vrouw, in de eigenaardige, alleen door de inwoonsters nog gedragen kleederdracht van Scheveningen, zoodat aan hare afkomst in dit opzicht geen twijfel kan zijn, en, weder aan hàren arm hangt een....

kind! Beklagenswaardig slachtoffer van slecht voorbeeld! Nu reeds immers is dit *kind* zelve niet nuchter, - arm schepseltje van misschien hoogstens 12 jaar! Joelend, brullend, natuurlijk door een gróót oploopje gevolgd, zwieren ze langs den openbaren weg. En ik vraag mij af: *Als* straks ook wij oorlog krijgen, als dan ook dit dronken mispunt moet vechten voor een zaak, die hem niets kan schelen, waarvan hij niets begrijpt, waarvan hij niets afweet, als hij dan op deze zelfde brute dronkenmans-manier rond zich slaat, en moordt op den 'vijand', verhit door alcohol, nog opgehitst bovendien door honger, ontbering, doodsangst, dan.... heet hij plotseling een 'held', een die misschien wel een ridderorde verdient, die, - zoo hij aldus sneuvelt, - wordt nagezegd te zijn 'gevallen op het veld van eer'. - Gedwongen mobiliseering, lediggang, alcoholmisbruik, reeds in vredestijd volgt hier het een uìt het ander, en máákt menigeen, die van huis uit oppassend was, tot een dronkaard en een mispunt. Wat echter wordt eerst uit dezulken als de oorlog hun *recht* geeft tot alle *on*recht, hen *dwingt* te worden moordenaars en vechtersbazen, en hen voor de gróótste misdrijven van dien aard beloont met den *leugen*-naam: 'held'...

II. Ik tram voorbij den Oud-Scheveningschen weg, dáár waar de kunstzaak Kleijkamp komt, en thans zieke soldaten worden

verpleegd. Een mij bekend Haagsch dametje, uit dien kring die met geen enkel pakje ooit loopt, die zich freule laat noemen in plaats van juffrouw, die zich te voornaam acht om als je blieft of dankje te zeggen tot een ‘mindere’, enz., enz., stapt, op hooge hakjes, en met een wit-voiletje voor het in den loop der jaren spichtig verzuurd-geworden gezichtje, gewichtig-doenerig het hek binnen. Thans is zij, die anders zelfs geen voile of handschoenen, in keurig vloeipapier verpakt, zelve naar huis zou willen dragen uit een winkel, als een lastdier opgetakeld, en beladen met boeken, papieren, portefeuilles.... Zij is namelijk ‘nuttig’ geworden. En, al is haar woning bijna vlak naast het bedoelde Huis, al heeft ze bediening in overvloed om een en ander te laten bezorgen, thans ‘staat’ het, - vindt ze - zelve met dat alles te sjouwen.

O, ja, het ‘staat’ zéér, - zéér interessant en nuttig staat het!!

(Zie ook Overzicht van de Week in dit nommer).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Jet. - Het *soort* van briefje neem ik U niets kwalijk, maar, hoe kort ook, of op welk vodje papier ook geschreven, *denk er s.v.p. steeds aan Uw ps: te herhalen.* Toevallig herinner ik mij op dit oogenblik 't Uwe, wijl ik U zoo juist had beantwoord op een vorigen brief, maar het spreekt vanzelf dat ik, bij een zoo uitgebreide corr:, en waar

de ps: dikwijls aanhoudend veranderen ook nog, niet kan onthouden van den eenen keer op den anderen. Het stukje heb ik aangenomen. Vriendelijke groeten.

L. de V. - Ik ben het volkomen met U eens dat er vele Christenbuurten zijn, die door kroegen, enz., evenzeer een hoogst onaangenamen indruk maken als zekere Jodenbuurten. De verschillende rasaard doet zich zoowel in deugden als in gebreken kennen, en, dat de Israëliet uit de eenvoudige volksklasse zich niet schuldig maakt aan kroegbezoek, dat heb ik steeds erkend (zie het artikel Christenen en Israëlieten, opnieuw opgenomen in een der vroegere Lelienummers.)

Wat Uw tweede vraag aangaat, evenmin als gij geloof ik, dat de gedoopte Israëlieten zich laten doopen uit overtuiging. Gij schrijft o.a.: '*Er is op de geheele wereld geen Jood die gelooft dat een Jood zich uit overtuiging laat doopen*, *en ik kan mij zelfs niet voorstellen dat een Christen dat gelooft*' *Die* volzin laat ik voor Uw rekening. Want, een Da Costa b.v. heeft zich m.i. zeer stellig 'bekeerd' uit volle en eerlijke geloofsovertuiging tot een zéér positief Christendom.

En een andere ex-Israëliet, die later in Amsterdam predikant werd, is op de preekstoel daar ter stede, om die reden doodgestoken door een fanatieken Israëliet. Vermoedelijk was eerstgenoemde dus uit volle overtuiging Christen geworden, althans dit heb ik steeds hooren vertellen. Intusschen, dergelijke uitzonderingen daargelaten, in hoofdzaak worden de Israëlieten enkel en alleen uit *eigenbelang* 'Christenen', daaraan hebt gij volkomen gelijk. Juist daarom herhaal ik voor mij dan ook steeds dat een Israëliet, die zich zijn geloof en afkomst niet schaamt, mij sympathieker is dan een die tracht door te gaan voor wat hij niet is: een 'Christen'. Aan den anderen kant echter, de maatschappijzelve máákt het den ongedoopten Israëliet zóóveel moeilijker tot eer en aanzien te geraken dan den gedoopten, dat ik-voor-mij (*al keur ik de daad als zoodanig ook af als laf*) daarom toch niet zóó ver ga van dezulken, indien ze overigens mij aantrekken, per-se te veroordeelen. Ieder mijner bekenden of vrienden doet wel eens dingen die ik afkeur, of zelve niet zou doen; dat is echter toch immers geen reden om dadelijk alle vriendschap met hen voor goed af te snijden. Dus, zelfs al ben ik in 't algemeen, met U, geheel overtuigd van de onoprechtheid der gedoopte Israëlieten inzake deze bekeering, dan is dat toch nog geen afdoende reden voor mij om niet met hen te willen omgaan. Er is zooveel ijdelheid, kleinzieligheid, lafheid in de wereld, Ik kan onmogelijk vergen van mijne Israëlitische bekenden dat zij-alleen in die opzichten moreel zoo veel hooger zullen staan dan de anderen. Wel herhaal ik U nogmaals dat ik een ongedoopten Israëliet veel eerlijker vind. De quaestie van geloof is natuurlijk bij de overgroote meerderheid der gedoopten absoluut bijzaak, voor hen is het alleen eene van deftigheid, van naam-Christen willen heeten. Maar, geven de Christenen-zelf daartoe niet alle aanleiding? Hoe gedurig hoort gij niet, als deze of die, wien het onvervalschte Israëlieten-dom staat gedrukt op zijn of haar geheele uiterlijk, huwt met een volbloed Christen of Christin: 'O maar hij (zij) is geen Jood, want hij is gedoopt'.! De *ras*-quaestie wordt op die wijze heel handig verward met de *godsdienst*-quaestie. Kan men dan zich verwonderen dat juist de Israëlieten, - die immers zoo bijzonder handig zijn in het zich weten

te pousseeren, - gebruik maken van deze *kinderachtigheid* der Christenen, en zich laten doopen om daardoor een der hunnen te *schijnen.* De Christenen nemen immers met dien *schijn* zoo gráág genoegen, al zegt ook uiterlijk en voorkomen en familie-naam de besliste waarheid van het tegendeel. - Ik hoop dat gij mij nu beter hebt begrepen?

1813. - Hartelijk dank voor Uw twee brieven. Ik vind het lief dat gij die dame hebt ontvangen. - En hoe aardig trof het, dat gij haar reeds kendet, althans van naam.! Nietwaar, zij is heel sympahiek. - Welk een misère toch, ook voor den handel, deze oorlog! En, aan den anderen kant wordt hij zoo in-gemeen aangekweekt juist door die enkelen die er voordeel van hebben, in de eerste plaats de Krupps, de Amerikanen die naar Engeland munitie leveren, en verder sommige eenlingen van dien aard. Dat is juist m.i. het vreeselijke dat, onder de leugenphrase van vaderlandsliefde, in heel dezen oorlog het afschuwelijkste eigenbelang enkel en alleen aan het woord is! En hoe lang nog! - Lieve 1813, ik heb met die aangetrouwde nicht van U, (of met de schoonzuster daarvan, ik begrijp niet goed *wie* van beiden Uw nicht is), nooit schoolgegaan, want die dame, die gij noemt, is veel ouder dan ik. Of gij vergist U, of zij jokt. Toen ik te A... schoolging, was zij reeds volwassen, en zij is geëngageerd geraakt en getrouwd nog vóór wij A... verlieten, d.i. vóór mijn zestiende jaar. Mij-persoonlijk-kennen kan zij niet; ik heb noch haar noch iemand van haar familie ooit gesproken, al weet ik natuurlijk zeer goed wie zij is, (daarvoor was A. in mijn tijd een te kleine plaats om dat niet te weten van iedereen). Zie voor Uw derden brief onder: Van het Dagelijksche Leven. -

Mevr. A.V.-B. (Ned.-Indië). - Ik ben overtuigd hoe iedereen, die mij-persoonlijk kent, U zal zeggen dat gij U ten eenenmale vergist. - Indien gij nog eens opnieuw schrijft, doe het dan duidelijker, want Uw brief is bijna onleesbaar aangekomen; - met een post-bemerking voorzien dienaangaande. Over den inhoud zal ik, om bovengemelde reden dat gij, mij niet persoonlijk-kennend, U geheel in mij vergist, niet met U in beschouwingen treden.

Jo. - Zie s.v.p. voor Uw vraag: Van het Dagelijksche Leven.

Oidar. - Alles wat gij over den oorlog en over de huichelachtige opvattingen dienaangaande zijdens zeker soort ‘Christenen’ schrijft, ben ik zoo volkomen met U eens, dat ik het woord voor woord beaam, en daarom hier wil overnemen:

Daarom kan ik me zoo ergeren aan sommige personen - dezulken die men vooral onder de ‘broeders’ aantreft - die je met groote zekerheid weten te vertellen dat zij alleen den waren godsdienst hebben, terwijl de nonsens duimen dik op hunne beweringen ligt. Komt men dan in het gesprek aan een gedeelte waar ze geen weg mee weten, dan heet het: ‘ja en toch zal de Heer alles goed met ons maken!’ Alsof dat, het feit dat er nu reeds millioenen menschen op ‘hoog’ bevel elkaar vermoord hebben, goed redeneert! 't Zal mij benieuwen of de Duitsche en Engelsche vaders en moeders, vrouwen en kinderen van de gewonden die we hier vervoerd hebben (blinden, lammen, arm- en beenloozen, ontmanden!), voldoende brood uit dergelijke phrazen kunnen zuigen. - Ik geloof (en hoop voor hen), van niet! Zijn er bij die zich daaraan vastklampen, dan is die godsdienst niets anders dan de uitwerking van eene

suggestie, *zooals thans de groote massa* '*begeistert*' *is door den oorlog, de massa*, *die zich laaft aan heldendood en vaderlandsliefde.* (*Een vader b.v. die champagne drinkt op zijn zoon die voor het vaderland gesneuveld is?!*) *Als het werkelijk zoo is*, *dat het menschdom gestraft moet worden voor zijne zonden* (*zooals die lammelingen - de broeders - ook durven beweren*), *dan vraag ik op mijne beurt*, *hoe het dan mogelijk is dat arme kinderen er zóó onder moeten lijden.* (*We hebben hier door obussen verminkte kindertjes gezien. Eén geheel verbrand aan het onderlijf*, *zooals ik rèeds in een stukje schreef.*)

Ik voor mij vind overigens dat de *kinderen* die aldus sterven er nog het best aan toe zijn, want ze weten nog minder af van het mooie leven dan de diep-beklagenswaardige volwassenen, wien men in de kracht hunner mannen-jaren, of ook reeds als jongelingen, die nog pas aan den ingang staan, dwingt te sterven, onder afgrijselijke folteringen meestal, om *niets*, om een *vuile* zaak, die met vaderland en eer *niets* heeft te maken. Het eenige wat m.i. de oorlog rechtvaardigt in zekeren zin, dat is de *domheid* der massa. Immers, zoolang die massa, in alle landen ter wereld, zich laat dwingen en binden door deze phrasen, en willig ter slachtbank trekt, zoolang verdient zij-zelve niet beter dan te worden geofferd door die enkelingen, die van hare domheid partij trekken. Wáárom, als één man, revolutioneert niet gansch Europa, schouder aan schouder, tegen deze menschenslachting.? Waarom reiken de sociaaldemocraten, de vrouwen óók, elkaar niet, over alle grenzen heen, de hand tot dat doel? Lees daarentegen hoe een zóógenaamde socialist als Van der Velde in België thans koek en ei is met koning Albert, terwijl *wij* hier de ongelukkige broodelooze Belgische bevolking kunnen onderhouden! Lees de kruiperige, oorlog-ophitsende antwoorden der Duitsche, Engelsche, Fransche vrouwenvereenigingen, in zake het hier ter stede gehouden Vrouwen-congres vóór den Vrede. Allen komen ze met *phrasen*, van de akeligste weerzinwekkendste soort. Waarlijk, zoolang de menschheid, in het algemeen genomen, zóó onzelfstandig-dom zich toont, zoolang is het geen wonder dat enkelen, vorsten, diplomaten, financiers, haar weten te gebruiken op de grofste wijze tot eigen voordeel. En hetzelfde geldt helaas van den godsdienst in verband met de massa. Want, wat gij daaromtrent schrijft, ook dat is zoo wáár, helaas. Behoudens een heel enkele uitzondering hier of daar, verdraait ieder predikant of geloovige, van welke richting ook, 'Gods Woord' precies naar eigen behoeften in dezen oorlog, en legt U uit dat die oorlog eigenlijk heel rechtvaardig en wijs en goed is, - door God-zelf ingesteld! Zooals gij zult hebben gelezen is ook de groote God-kenner Abraham Kuyper héél ver in zulk verdraaien van datzelfde 'Woord Gods', dat hij in andere opzichten zoo letterlijk mogelijk gelieft op te vatten. Alle deze quasi-Christenen redeneeren allen precies zóó als het in hun kraam te pas komt, nu eens letterlijk, dan weer overdrachtelijk. En slechts hier en

daar heeft een enkeling (uit verschillende richtingen) den moed der *waarheid*, - en voegt ons toe: Elke godsdienst en elk geloof *verbiedt* dit menschenslachten als een gruwel die niet *mag* zijn. Zóó is het. Maar, om dit te durven bekennen, moet men *moed* hebben, dien zedelijken moed, die veel hooger staat dan welke 'helden'-moed ook, geboren uit drankmisbruik, honger, wraakzucht, uitputting, al die oorlogsophitserij in één woord, die den soldaat maakt tot een vechtenden *bruut*, een *on*mensch - van welk land en voor welke zaak ook; om de eenvoudige reden dat oorlogvoeren *is* onmenschelijkheid. - Hetgeen ik nog van U heb, zal ik U terugzenden. Vriendelijk gegroet.

A.M. - Ik zal Uw afgedrukt stuk nog in dezen jaargang plaatsen, en het andere ter drukkerij zenden. Dank voor Uw briefkaart. Gij geeft geen ps op, zoodat ik Uw voorletters neem ter beantwoording. -

John. - Uw proza-stukje is te onbeduidend. Uw gedichtjes nam ik aan; gij hebt een zoo gevoeligen toon en een goeden vorm. - Indien Uw werk reeds is afgedrukt, dan komt het spoedig aan de beurt. Vergist gij U echter niet in dat opzicht? - Neen, dat ben ik niet met U eens, 'dat in een niet gelukkig huwelijk de schuld bijna altijd aan den man ligt.' Integendeel, ik geloof dat de schuld heel dikwijls bij de vrouw ligt, heden ten dage vooral, door verwaarloozing harer *plichten.* Vroeger was de vrouw in dat opzicht doordrongen van hare *plichten* indien zij huwde, thans is zij het enkel van hare *rechten.* Terwijl de man zijnerzijds toch, óók nu, draagt de finantieele zorgen, en de verantwoordelijkheid voor alles heeft, ziet men dagelijks vele meisjes huwen, die daarin niets anders schijnen te zien dan een algeheele vrijmaking van plichten, die aan de dienstbode(n) alles overlaten, daardoor heel veel geld van noode hebben, zich heel mooi kleeden, geheel voor haar genoegen leven, en dikwijls óók nog weigeren hare echtelijke verplichtingen na te komen, hetzij omdat zij geen kind willen, hetzij omdat zij van den echtgenoot als zóódanig niet langer willen weten. Maar, zelfs al wordt in dat laatste opzicht voldaan aan diens manbegeerte, dan nog wil het mij voorkomen dat menig huishouden te gronde gaat, althans tot een ongelukkig huwelijk wordt, door het verregaand egoïsme, de uithuizigheid, de onverschilligheid voor alle kleine dagelijksche plichten der hedendaagsche vrouw. Schuld echter heeft de man in zooverre aan dit alles, dat hij zoo ondoordacht en onberaden huwt de eerste de beste, die hem oppervlakkig bevalt, zonder zich rekenschap te geven van wat voor hem aan een huwelijk vastzit. Waar immers het kiezen aan hèm is, heeft hij het zoo gemakkelijk, maar laat hij zich nochtans zoo dom *nemen* gewoonlijk. Dit bewijst zonder twijfel dat de vrouw in den grond veel slimmer is dan hij. - In Uw tweeden brief behandelt gij een tooneelstuk, waarvan ik niet houd, evenmin als van den auteur. Hij en zijn genre zijn mij te grof. Wat de wijze van opvoering betreft, dezelfde klacht die gij slaakt is ook de mijne: Het ontbreekt aan verzorging van het *geheel.* Dat is de reden waarom ik ten onzent zoo weinig ga naar de comedie. Ten eerste vervalt men veel te veel in vertaalde stukken, meestal uit het Fransch, die in het oorspronkelijk soms wel aardig aandoen, als men ze ziet in Parijs, gespeeld door Franschen, maar waarvoor onze stijve Hollandsche acteurs niet zijn berekend, en ten tweede is Uw bemerking volkomen juist: men verzorgt ten onzent niet de bij-rollen, en daardoor valt het gehéél in het water.

- Die hond-geschiedenis is in-treurig, maar hetgeen gij mij daaromtrent schrijft is wèl een getuigenis vóór wat ik steeds zeg in dit opzicht: Onbekend maakt onbemind, en menigeen, die uit de hoogte oordeelt over honden, moet later erkennen, evenals in dat door U meegedeelde geval, hoe er geen beter en trouwer vrienden bestaan dan zij, ook inzake intellect. Ik-zelve heb dat vanaf mijn tiende jaar, toen ik mijn eersten hond kreeg, ondervonden. Mijn vader-ook had, evenals de door U bedoelde familie, vroeger geen huishonden bijgewoond, maar hij gaf zijn toestemming ertoe om mij, en omdat mijne moeder-óók zoo véél hield van honden. En ziet, niemand van ons was weldra méér gehecht aan dien hond, en aan zijn opvolgers, als juist mijn vader, niemand kon méér van hen verdragen, waardeerde hen onbepaalder dan hij. Naar mijne overtuiging zijn zij, die, dagelijks getuige zijnde van de liefde en trouw van een hond, nochtans vijandig jegens hem *blijven*, - beslist koude egoïsten zonder *wezenlijk* gevoel. Ik wil tenslotte nog citeeren uit Uw derden brief, wat gij zoo wáár schrijft over de brochure van Hilbrandt Boschma:

Ja, *zoo'n brochure moest veel meer gelezen worden*, *maar de meeste menschen leggen haar liever op zij*, *als veel te taai en te zwaar, en luisteren liever naar courantengeleuter, dat veel prettiger en aannemelijker klinkt. En dat een goede dosis sensatie bevat, zoodat ze kunnen genieten van allerlei gelogen en gefantaseerde of sterk overdreven akeligheden. Och*, *als men rondziet, zijn er toch nog verstandige menschen genoeg, maar de groote schreeuwers overstemmen ze nog te veel.*

Stania. - Ik heb U heden nog beantwoord onder: Van het Dagelijksch Leven. Plaatsgebrek belet mij Uw brieven thans te beantwoorden op deze plaats. Ik hoop nog steeds U particulier te schrijven. Voorloopig hartelijk dank.

N.B. (Drente). - Een post-pakket uit deze plaats kan ik alleen toeschrijven aan U. Hartelijk, hartelijk dank; voorloopig langs dezen weg. Ik schrijf particulier.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens het te laat komen van een paar Gedachtenwisselingen, konden zij niet in dit nommer worden opgenomen; en wegens plaatsgebrek moest een artikel over Vredes- en Oorlogs-literatuur, door Anna de Savornin Lohman, eveneens wachten.
REDACTRICE HOLL: LELIE.

19 Mei 1915.
28ste Jaargang.
No. 47.

Berichten.

Door een misverstand is mijn adres op dit Blad opgegeven als *veranderd.* Het *blijft* integendeel voorloopig, tot mijn huur om is, Hugo de Grootstraat 64. Ik ben namelijk min of meer zwervend doordien mijne woning in den Haag geheel en al wordt gerepareerd, op last van de bouwpolitie, wegens gedeeltelijke verzakking, enz. Dat ik, zoodra de huur om is, er niet in zal blijven, spreekt thans voor ons vanzelven, maar op dit oogenblik ben ik nu *tijdelijk* hier of daar, tengevolge van deze ineenzakking en de daaruit gevolgde *grondige* onderzoekingen en bevelen der bouwpolitie; mijn adres blijft dus tot nader order: Hugo de Grootstraat 64, daar de post alles terstond na-zendt aan het adres waar ik mij zal bevinden.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De Bijbel.

The Bible gives me a deep comforting sense that: things seen are temporal and things unseen are eternal.
HELEN KELLER.
Endless repetition, in and out season, has spoiled for us the freshness, the naïvete, the simple romantic charm of the Gospels. We hear them read far too often and far too badly, and all repetition is anti-spiritual.
OSCAR WILDE.

Zoolang als ik mij herinneren kan heb ik van den bijbel gehouden. Wanneer kinderen het niet doen, dan is het zeker in negen van de tien gevallen de schuld der ouders. Ik heb een gezin gekend waar de kinderen bij elke ongehoorzaamheid, bij elk klein vergrijp een hoofdstuk of een gedeelte ervan uit den bijbel moesten overschrijven of uit 't hoofd leeren. Wat zullen die kinderen, toen ze volwassen waren, een eerbied en ontzag, om

maar niet te spreken van liefde, voor den bijbel hebben gehad!

Voor de gewoonte, 's morgens aan het ontbijt in den familiekring iets uit den bijbel voor te lezen heb ik ook nooit groote sympathie kunnen gevoelen. Och, elke médaille heeft twee zijden, er kàn iets goeds in zijn, maar het leven is zoo druk, ook reeds voor de jeugd, en ik kan mij voorstellen, dat de aandacht niet onverdeeld zal zijn bij het voorgelezene, maar voor een groot deel bij de lessen, de moeilijke lessen, die ze maar half of in 't geheel niet kennen.

Bij ons was het geen gebruik, maar Zondags als we ‘goed’ waren geweest, bij wijze van belooning las moedertje uit den bijbel voor. Ze begon niet bij het begin en zoo machinaal den bijbel door. O neen, ze las wat mooi en geschikt en toepasselijk was. Veel later eerst heb ik begrepen, hoe tactvol zij dit deed, hoe ze met zorg en liefde koos, waardoor wij hem bleven liefhebben en mooi-vinden den bijbel ons leven lang.

Er wordt in het leven zoo dikwijls vergeten, dat vormen zonder inhoud niets beteekenen, doode dingen zijn. De vorm wordt maar al te vaak aangezien voor den inhoud zelf. Een gezin, waar elken dag uit den bijbel wordt voorgelezen, kán een godsdienstig gezin zijn maar is het daardoor nog niet. Evenmin als een school met den bijbel daarom persé een godsdienstige school behoeft te zijn.

Er is een tijd in mijn leven geweest, de tijd, die voor de meesten komt, dat ‘mijn geloof heel zwak en teeder, dreef henen op des twijfels vloed.’ Het was een droeve tijd, want verder, altijd verder dreef het van mij henen en gleed zacht en langzaam en ongemerkt de zee in, de oneindige zee.

Wat in dien tijd de bijbel voor mij was zou ik niet geheel onder woorden kunnen brengen. Alles, wat mijn moeder mij vroeger had voorgelezen, bleef ik mooi vinden, maar anders, op een andere manier, meer dan mooie sprookjes. Ik geloof, dat ik in mijn waan-wijsheid heel ‘geleerd’ en quasi-wetenschappelijk tegenover den bijbel stond; dat ik werkelijk eenigszins het gevoel had aan dat groote Sprookjesboek mijner jeugd ontgroeid te zijn.

En toch is dit ‘ontgroeid zijn’ aan den bijbel klinkklare onzin. Het berust op een dwaling, een misverstand, een niet-begrijpen van den bijbel en zijn beteekenis.

Toen de hervormers zich vrij vochten van Rome, niet meer wilden buigen voor het absolute gezag van den paus, hebben ze een papieren paus in zijn plaats gesteld en den bijbel als autoriteit erkend in godsdienstige zaken.

Waarschijnlijk was dit menschelijk, het gewone verloop. De natuur buiten en binnen in den mensch doet geen sprongen, gaat geleidelijk haar gang, volgt langzaam maar zeker den weg, den langen, moeilijken weg naar het einddoel, naar volmaking.

De reactie kon echter niet uitblijven. Zooals de hervormers waren ontgroeid aan de autoriteit van den paus zoo zijn ook langzamerhand in godsdienstige zaken velen ontgroeid aan de autoriteit van den bijbel. En.... zooals eveneens altijd gebeurt, hebben velen ook *hier* met het badwater het kindje zelf laten wegdrijven.

Omdat zij waren ontgroeid aan de *autoriteit* van den bijbel hebben zij zich verbeeld ontgroeid te zijn aan den bijbel-zelf. Men liet hem ongelezen en stelde hier zelfs een eer in, waarop men zich beroemde.

Een aardige illustratie hiervan is wat men verhaalt van Benjamin Franklin, wiens liefde en vereering voor den bijbel algemeen waren bekend. Eens toen hij zich te Parijs bevond, waar hij in de meest ontwikkelde kringen verkeerde, deelde hij mede een geschiedenis over heel oude patriarchale gewoonten te hebben gevonden, die

hem bijzonder getroffen had en die hij nu aan het oordeel van het gezelschap wilde onderwerpen. Op den daartoe bepaalden avond las Franklin hun met zijn mooie, boeiende stem het boek Ruth voor.

Allen waren vol bewondering en iemand uit het gezelschap merkte op, dat het zoo spoedig mogelijk moest gedrukt worden.

'O,' antwoordde Franklin, 'dit stuk is reeds gedrukt, het is een deel van den bijbel.'

Wat mijn persoonlijke meening aangaat, schijnt het vergoden van den bijbel mij even onzedelijk, even vreemd toe als het verguizen. Den bijbel aanvaarden als bindend gezag, als autoriteit in godsdienstige zaken komt mij even onmogelijk voor als hem niet lief te hebben, niet hoog te houden 'den kostelijken bijbel', zooals Walter Scott zegt, 'die alles biedt aan hem die zijn hood en zijn armoede gevoelt en zijn (des bijbels) rijkdom zoekt. Waarheid, die niet veroudert, vreugde, die niet doet walgen, een kroon, die nooit roest, verzachting van kommer, stilling van vreeze, zalige hoop en onvergankelijk leven zijn de gave Gods aan alle vereerders zijns Woords.'

Ja, beide schijnt mij even onmogelijk, want

hoe kán de bijbel geïnspireerd in verschillende tijden, door verschillende geesten, aan verschillende, hooger en lager staande, meer of minder mediumiek aangelegde, ontvankelijke menschen, waardoor de mededeelingen zuiverder of minder zuiver doorkwamen, hoe kàn de bijbel, *in zijn geheel*, als autoriteit gelden in godsdienstige zaken?

De bijbel is, zooals ik eens ergens las, een wapenkamer, waaruit ieder zijn geliefkoosd wapen haalt. Zelfs de duivel, zegt van Koetsveld, beroept zich op een bijbelwoord: 'Toen nam de duivel hem mede naar de heilige stad en stelde hem op de tinne des tempels, en zeide tot hem: 'Indien gij Gods zoon zijt, werp u zelf nederwaarts; want daar is geschreven, dat Hij zijnen engelen van u bevelen zal en dat zij u op de handen zullen nemen opdat gij niet te eeniger tijd uw voet aan een steen stoot.' (Matth. 4:6).

Hoe kàin dus ons godsdienstig geloof en leven gegrond zijn op den bijbel, *in zijn geheel?* Hoe kan men iets zwart noemen en tegelijkertijd wit?

Maar al neemt men den bijbel niet als autoriteit, als zuiver onfeilbaar Woord van God, als Wet bij al ons doen en laten, toch is indirect en onbewust veel in den bijbel wel degelijk richtsnoer van ons leven, staat in den bijbel eindeloos veel, dat ons helpt: het goede, dat ons helpt: God te vinden.

'Ik ken', zoo schrijft Heinrich Heine, 'een oud, eenvoudig boek, bescheiden als de natuur en natuurlijk als deze; een boek, dat in zijn werkpak evenmin groote aanspraken maakt als de zon, die ons verwarmt of als het brood, dat ons voedt. Een boek, dat ons zoo vertrouwelijk en vriendelijk aanziet als een oude grootmoeder, die ook dagelijks in dat boek leest met haar lieve, bevende lippen en met den bril op den neus; en dit boek draagt eenvoudig den naam van het Boek, den Bijbel.

Met recht noemt men het ook de Heilige Schrift; wie zijn God verloren heeft kan Hem in dit boek wedervinden, en wie Hem nooit heeft gekend, dien komt hier de adem van het goddelijk woord tegemoet.

De Joden, die verstand van kostbaarheden hebben, wisten zeer goed, wat zij deden, toen zij, bij de verbranding van den tweeden tempel, de gouden en zilveren offerschaal, de luchters en lampen, zelfs den borstlap van den hoogepriester met groote edelsteenen in den steek lieten en alleen den Bijbel redden. Dit was de ware tempelschat, en hij werd Godlof geen prooi der vlammen.'

Goddelijke bijbel! - altijd in *dien* zin als Jezus goddelijk was en zooals goddelijk zijn: heerlijke natuurtafereelen, een prachtige zonsop- of ondergang, de oneindige zee, de muziek van Beethoven, en nog meer - wie zou u *willen*, wie zou u *kunnen* missen?

De bijbelkennis uit den quasi-wetenschappelijken tijd van mijn leven is Goddank gebleken een dwaling, een hoogmoedswaan te zijn. En de sprookjes uit het groote sprookjesboek, waarvoor ik toen in mijn waanwijsheid de schouders optrok zijn *leven* geworden, heerlijk onsterfelijk leven.

O, hoe anders, hoe echt, hoe werkelijk is hij geworden, de goddelijke bijbel, hoe vol poëzie, overgoten met het heldere licht, dat ons het spiritualisme schenkt. Heilige openbaring van geesten, soms hoog, soms minder hoog, aan menschen, die er vatbaar voor waren, die het weer vertolkten op hun manier, afhankelijk van het meerdere of mindere licht, hun als medium geschonken.

God heeft zich altijd geopenbaard aan de menschen en doet dit ook nu, al naarmate wij er behoefte aan hebben en kunnen dragen.

Een volwassen mensch kan meer dragen dan een kind; wat goed en voldoende was voor de menschheid in haar kindsheid voldoet nu niet meer. Door hen die den Bijbel aannemen in letterlijken zin als Gods Woord, als wet en richtsnoer van hun leven, wordt vergeten dat God de eeuwig-werkende, de altijd en altijd door zich-openbarende is. Gods werk, Gods openbaring is toch niet met den Bijbel geëindigd en de Bijbel der christenen is niet de eenige bijbel der menschheid. ‘Menige Heiden gaat de Joden voor in 't koninkrijk Gods’, zegt de groote Godsgezant, de Christus.

Altijd door, ook nu, bezielt Hij Zijn profeten en zendt hen uit in de wereld. Er worden altijd weder nieuwe stukken geschreven aan het Boek der Openbaring, aan den Bijbel, aan alle Bijbels der menschheid. Bewust of onbewust is Gods liefde de bron, waaraan allen zich laven. Zijn licht schijnt over allen, ook over ‘heidenen’, die maar al te dikwijls zoogenaamde ‘christenen’ beschamen. Ook nu, in deze droeve, indroeve tijden schijnt Zijn Licht over de aarde heen, maar hoe zou het de duisternis kunnen verdrijven, als de menschen zelf die duisternis wenschen, en maken zoo dicht en ondoordringbaar?

Arme Christenen (?), arme volkeren van Europa, door waanzin bevangen, met blind-

heid geslagen, hoe zouden ze het licht kunnen zien?

En wij, die geestelijk meeleven met allen, die lijden, met al die bedroefden en beroofden en ongelukkigen, hoe met oogen door tranen beneveld, zouden *wij* het kunnen?

Met heimwee, met brandend verlangen, verlangen dat pijn doet en schrijnt in de ziel, hunkeren we naar licht, naar een glimp van licht. Want we weten, we voelen, dat ten slotte de waarheid zal zegevieren altijd en overal, en dat het Licht der Liefde machtiger is dan duisternis en zonde.

Dàt heeft het Boek der boeken, dat hebben alle bijbels der menschheid, dat heeft het Boek des Levens ons geopenbaard.

Iedere openbaring, tot ons gekomen door een menschelijk kanaal, (medium), is, zooals wij allen weten, doorgaans eenigszins gekleurd door de denkbeelden van het medium zelf, en elke mededeeling, die door een donker medium heengaat wordt steeds verduisterd. Hoe hooger de mensch (medium) staat, hoe reiner, hoe onzelfzuchtiger hij is, des te hooger ook de mededeeling (goddelijke openbaring) die een hooge geest door hem kan geven. De zieners der oudheid, de Hebreeuwsche zieners en profeten, alle pioniers voor waarheid en meer licht in alle tijden, toen en nu, zijn en waren mediums, geïnspireerd door geesten, ééns menschen op aarde.

Zoo is (evenals alle andere bijbels der menschheid) de Bijbel ontstaan, de Heilige Schrift, omdat hij is 'heilige' inspiratie. Ik bedoel hiermee niet, dat alles heilig is, wat in den Bijbel staat, dat het een richtsnoer, een regel moet zijn voor ons denken en gelooven, een wet voor ons leven. De openbaringen in den bijbel houden gelijken tred met de ontwikkeling der menschen, men moet ze daarom niet uìt de lijst halen van den tijd, waarin ze gegeven werden. Ook moet men, den bijbel lezende, niet vergeten, dat veel werd gegeven in gelijkenissen en beeldspraak. Voor ons nuchtere proza-menschen van het Westen is het niet altijd even gemakkelijk die beeldspraak te verstaan, vol Oostersche gloed en bezieling.

De bijbel is de onuitputtelijke bron van troost en opbeuring, mystiek, mysterieus, vol heerlijke visioenen, levenwekkend, levengevend, onze ziel dragend tot het onzichtbare, tot het groote mysterie, tot God zelf.

Wat hebben wij het liefgekregen, het boek der boeken, beschenen door dat andere, dat stralende, *verklarende* licht.

> *Ander* licht valt op de blaâren
> Van de boeken, die weleer
> Mij mijn moeder mocht verklaren;
> Ook dàt licht is van den Heer.

DE GENESTET.

Liefgekregen niet op de een af andere wijze, niet volgens dit of dat systeem, maar met al wat in ons voelen kan. Hoe anders dan vroeger, toen aan den éénen kant gold: 'geloof, of... gij zijt voor eeuwig verloren', en aan den anderen kant werd ingeprent, met klem, met nadruk, opdat het nooit zou worden vergeten - (en hoe jammer zou dat geweest zijn! -) vóór nog eigenlijk iets werd geloofd, wat vooral *niet* mocht worden geloofd, omdat het niets waren dan mythen, legenden en sprookjes, domme bakersprookjes allemaal.

Afbreken, altijd afbreken, vóór nog iets was opgebouwd, met proza voeden voor nog heilige poëzie de harten had verwarmd. Bloemen ontleden, haast voor ze nog waren geplukt, voor ze nog eigendom waren geworden, althans eenigszins; voor ze nog waren bewonderd, voor nog was genoten van schoonheid, kleur en geur.

O, dàt is het juist, wat wordt hij gehavend, verknoeid die goddelijke Bijbel, uit elkaar gerukt, beduimeld, afschuwelijk leelijk en onuitstaanbaar nuchter gemaakt. Een sprookjesboek, ja, maar toch eigenlijk niet eens zoo mooi als de sprookjes van Andersen of van Grimm.

Het mooiste wordt weggevaagd als in strijd met natuurwetten (die we ons verbeelden te kennen) en de Bijbel wordt onleesbaar gemaakt omdat hij zoo slecht wordt gelezen.

Men kan de goddelijkheid van den Bijbel niet bewijzen, maar... kan men liefde bewijzen? Kan men bewijzen, dat de zonneschijn weldadig is, ons heerlijk aandoet, en dat de muziek ons verheft, ons opvoert naar hooger sferen? Dat bewijst men niet, men voelt en ervaart het.

Ik meen dat Goethe reeds zeide: ‘de goddelijkheid van den Bijbel kan men niet bewijzen aan hen, die haar niet *voelen.* Eigenlijk wàt van al het mooie in en òm ons kan men wèl bewijzen aan hen die het niet voelen?

Maar de tijd zal komen, dat de goddelijkheid van den Bijbel zàl gevoeld worden door allen.

Dan zal waar zijn, - niet letterlijk n.l. maar naar den geest - wat Krede Ben Heik in Achmed bedoelt en aldus onder woorden

brengt: ‘Toen voelde het kind Marco, dat de Bijbel heilig was. Maar het was een andere heiligheid dan die de menschen kennen en waarvan de velen in de kerken spreken. Want dat, wat besproken kan worden, is niet heilig meer’.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Vrouwenkiesrecht.

Na afloop van het Internationaal Congres van Vrouwen hebben eenige der voornaamste afgevaardigden, op verzoek van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, voor de vrouwen te Rotterdam, die geen gelegenheid hadden het Congres bij te wonen, nog eens tegen den oorlog en tevens vóór het Vrouwenkiesrecht gesproken.

De Duitsche afgevaardigden waren reeds weder naar hun land vertrokken, zoodat wij met haar geen kennis hebben gemaakt.

De eerste spreekster was de presidente van het Congres, de eenvoudige en sympathieke Jane Addams uit Amerika. Wij hebben haar op welsprekende wijze hooren protesteeren tegen den gruwel van den oorlog en zij gaf ons de op het Congres besprokene en dus thans reeds bekende middelen aan om in de toekomst oorlog te voorkomen, waarbij zij de hoop uitsprak, dat het gehouden Vredescongres daartoe veel zou bijdragen.

Jammer genoeg was de rede van deze afgevaardigde niet geheel te volgen, doordat zij zeer rad en met een Amerikaansch accent sprak. Na de inspanning om haar te volgen, was het dan ook een herademing toen Miss Lawrence uit London, in zuiver Engelsch met klare stem en langzaam sprekende, haar toespraak begon.

Deze bekende Engelsche kiesrechtvrouw hebben wij hier te Rotterdam gezien en gehoord, maar gezien in de eerste plaats, want de kracht en de overtuiging, die van haar persoonlijkheid, zooals ze daar in ‘eveningdress’ voor ons stond, en van haar gebarenspel, waarvan de gloedvolle woorden vergezeld gingen, uitgingen, deze kracht en deze overtuiging hebben ons het standpunt begrijpelijk gemaakt, door de Engelsche vrouwen vóór den oorlog ingenomen: dat waar woorden niet helpen om van de mannen het kiesrecht te verkrijgen, wel tot verzet in daden moest worden overgegaan. Het klonk zoo heel natuurlijk, zooals zij dit met suggestief gebaar tot ons zeide, dat *woorden* ons niet meer konden baten, maar wij met *daden* voor den dag moesten komen om het der wereld duidelijk te maken, dat wij thans niet meer om het Vrouwenkiesrecht vraagden, maar het *eischten*, omdat het ons *recht* was.

En wij Hollandsche vrouwen, die met ons kalm, ingehouden temperament de wijze waarop de suffragettes in Engeland optraden vroeger afkeurden, wij voelden thans, als in openbaring, bewondering voor deze vrouw, die in de gevangenis gezeten had omdat ze daadwerkelijk protesteerde tegen een toestand, die volgens haar overtuiging onrecht was en waartegen zij daarom met het laatste haar overgebleven middel, het geweld, wilde, neen mòest protesteeren, omdat géén ander middel eenige uitwerking had gehad.

Wij koudbloedige Hollandsche vrouwen, wij moèsten sympathie voelen voor het hartstochtelijk temperament der suffragette, dat wij eerst thans begrepen. En daverend was dan ook het applaus dat haar woorden volgde.

Een zeer innemende spreekster was Mrs. Trench uit Californië, een beminnelijke oude dame, echte lady. Zij vertelde ons hoe zij als meisje van 16 jaar reeds overtuigd

werd van de billijkheid dat vrouwen het kiesrecht kregen, omdat er op verschillend gebied zooveel door den invloed van de vrouw te verbeteren valt, voornamelijk in het belang van het kind en op het gebied van weldadigheid. Haar geheele leven had ze aan deze overtuiging gewijd, en de voldoening had ze gehad, dat Californië de eerste staat was waar het Vrouwenkiesrecht ingevoerd werd. Nog 12 staten zijn daarop gevolgd, en onmogelijk was het, alles op te noemen wat vrouwen er hadden bereikt en verbeterd, genoeg was het echter te zeggen dat dit door de mannen werd erkend.

En zij eindigde met te vragen, waarom wij jonge vrouwen in Nederland, die zij als zoo beminnelijk had leeren kennen, niet hetzelfde van de mannen gedaan zouden krijgen wat zij in Amerika reeds zoo lang hadden verkregen - en om dat te trachten wekte zij ons op.

Mrs. Trench vond in haar voordracht herhaaldelijk gelegenheid om geestig te zijn, terwijl ze verder ons den indruk wist te geven, dat zij door haar jarenlang werkzaam zijn op het gebied van man en vrouw beiden, zelfs niet maar iets had ingeboet van haar echt vrouwelijke persoonlijkheid, welk ideaal toch ons vrouwen die voor kiesrecht strijden, steeds voor oogen moet staan.

De volgende spreekster was Mevrouw Genoli

uit Italië. Toen zij op het podium naar voren trad, werd de belangstelling opnieuw verlevendigd. Zij toch kwam uit het land waar de oorlog uit te breken staat en de kans had ze geriskeerd, dat zij, om op het Vredescongres te verschijnen, straks niet meer haar land binnen zou kunnen komen, althans niet zonder vele moeilijkheden en langs grooten omweg. Haar moed was niet minder dan die der Amerikaansche en Engelsche vrouwen, die de gevaarlijke oorlogszône te water niet hadden geacht en haar leven hadden gewaagd, om het hare bij te dragen ter bewerking van den Vrede.

Mevrouw Genoli, zeer sympathieke verschijning, vertelde ons op levendige wijze hoe in haar land elk uur de oorlog uitbarsten kon en hoe daar een opwinding bestaat en tot den oorlog wordt gedreven, zonder dat de menschen zich daar al evenmin rekenschap ervan geven wàt oorlog beteekent. Zij noemde, zeer onpartijdig, de politiek die tot den oorlog leidt een politiek van ‘je beurs of je leven’: van het grondgebied dat onaantastbaar eigendom van elk land moest zijn, moest worden afgegeven òf het volk moest worden overgegeven aan den gruwel van den oorlog.

Een levendig applaus volgde ook de rede van deze afgevaardigde. Met toenemende belangstelling en gespannen aandacht waren de verschillende spreeksters door de aanwezige vrouwen aangehoord, maar het glanspunt van den avond werd bereikt door het vertoog van Mejuffrouw Rosika Schwimmer uit Boedapest. Met schier ademlooze spanning volgde het gehoor, waaronder ook verscheidene heeren, de vol vuur en bezielde geestdrift uitgesproken voordracht van deze hartstochtelijke Hongaarsche.

't Zij mij vergund een deel van die rede hier woordelijk over te nemen, omdat spreekster het waard is in breeder kring dan den Haag en Rotterdam, waar zij optrad, te worden gehoord.

Mej. Schwimmer zeide dan dat op het Congres in den Haag de vrouwen met duizenden waren te zamen gekomen, maar dat deze duizenden millioenen vertegenwoordigden, millioenen vrouwen over de geheele wereld, die een einde aan den oorlog wilden. ‘Het helpt niet’, betoogde zij, ‘of wij vrouwen al huilend neerzitten omdat onze zonen vermoord, onze dochters verkracht en onze huizen verwoest worden - *om het heil van het vaderland.*

‘Wij vrouwen, die hier samen komen in dit kleine land, dat zoo groot is in zijn moed en zijn iniatief’, zoo ging zij voort, ‘wij weten dat er op andere wijze een einde gemaakt moet worden aan den oorlog. Wij weten dat als de oorlog uitgevochten wordt tot de laatste man in de loopgraven is gevallen, dat de wereld dan geen stap verder is, dat geen enkel probleem dan is opgelost geworden (luid applaus). Daarom moeten wij vrouwen de wereld zeggen dat er een einde aan moet komen, dat de strijd op andere wijze moet worden beslecht, wij vrouwen moeten waarschuwen dat als er geen einde aan het militairisme komt, wij weldra aan het einde van de wereld zullen staan (geestdriftige instemming).

De meeste vrouwen kwamen op het Congres met het idee *alles* te willen geven voor den vrede, waarom? omdat wij weten dat wij de moeders van het menschenras zijn en wij vrouwen dat ras van den ondergang moeten redden.’

Mej. Schwimmer vertelde vervolgens hoe zij, komende van onzen minister Cort van der Linden, aan wien zij met enkele andere afgevaardigden van het Congres, zooals daarop overeengekomen, de eindresolutie van het Congres had overhandigd met de bede om interventie, hoe zij toen in den electrischen trein naar Rotterdam een heer had ontmoet, die gewaagde van de overwinning der Oostenrijkers in de Karpathen

en haar vroeg of ze zich daarover niet verheugde. Zij zeide hoe zij toen geantwoord had, *dat zij zich daarover even weinig verheugde als wanneer de Russen de Oostenrijkers* zouden hebben verslagen (hartelijke toejuichingen). 'Er kunnen in den oorlog geen overwinningen worden behaald', had zij gezegd, 'het afslachten van menschen kunnen wij geen "Siege" noemen. Wij vrouwen zien dat der moeders zonen bij tienduizenden worden geofferd en géén echte vrouw kan er zich over verheugen dat er *aan welke zijde dan ook* een overwinning wordt behaald.' En zij herhaalde ons, dat elke echte vrouw het tot elken ontwikkelden man moest betoogen dat de oorlog, dat het militairisme een zinnelooze en misdadige verwording is van oude tradities, waaruit ze zijn voortgesproten (herhaald levendig applaus).

'*Omdat wij vrouwen geen diplomaten zijn,* (hier volgde geestdriftige instemming) zeggen wij het openlijk: wij kunnen niet rustig blijven zitten, wij moèten opstaan en onze stem verheffen als de mannen de gruwelijke ellende van den oorlog maar kalm blijven aanzien.

Dagelijks lezen wij van 'helden' in den oorlog, ook daartegen moeten wij protesteeren en zeggen: het is geen heldhaftigheid elkaar te vermoorden, het is niets dan een barbaarsche krachtmeting (luid applaus).

Wij vrouwen, we leven niet meer achter de coulissen en laten de mannen voor het voetlicht komen. Wij hebben niet alleen van de mannen te leeren, maar de mannen evengoed van de vrouwen. Wij moeten hun zeggen: 'wij poetsen niet meer alleen maar jelui schoenen blank en jelui loopt er op. Wij hebben beiden ons werk te doen en beiden zullen wij het loon krijgen (langdurige toejuichingen).

Wij zouden geen echte moeders van onze zonen zijn als wij, nu ze naar het slachthuis gevoerd worden, niets deden om dat te beletten. Vroeger hebben wij geduld gehad, nu richten we met geduld niets meer uit, thans is het zoover gekomen dat het menschelijk ras met totale vernietiging wordt bedreigd en wij komen daar tegen op, wij willen dat niet, ons moederlijk gevoel spreekt te sterk in ons, wij willen onze zonen redden uit het moeras waarin zij verzinken, wij willen de verdelging niet meer' (opnieuw langdurige toejuiching).

En hieraan vastknoopende het vraagstuk van het vrouwenkiesrecht, zeide Mej. Schwimmer, dat het meer dan ooit thans der vrouwen plicht is te ijveren voor haar kiesrecht. 'Het vrouwenkiesrecht is geen vraag meer door den tegenwoordigen oorlog, wij leven niet meer in een wereld die den mannen toebehoort, de oorlog is ons te hulp gekomen. De gelegenheid is nu daar, wij moeten ze benutten, en bij de vlam van dezen wereldoorlog staan wij moeders, wij millioenen vrouwen, en *wij* strijden niet voor een onbereikbaar iets, *wij* strijden niet voor een *waan-idee*, dat met brutaal geweld toch niet opgelost wordt, wij strijden voor wat recht is, en wij roepen de mannen toe: gij mannen hebt den oorlog gemaakt en wij vrouwen, wij willen den *Vrede.*'

Een applaus dat geen einde scheen te nemen, volgde het betoog van deze spreekster, die heel haar ziel in haar woorden en gebaren had gelegd. Hoe leefde ieder met haar mede en hoe voelde ieder eerbied voor de vrouw, die zóó voor haar overtuiging wist te spreken.

Na haar meesleepende redevoering wekte Freule Wichers van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht de aanwezigen op, voor zoover zij nog geen lid waren, zich aan te sluiten bij de Vereeniging. Zij wees er daarbij op, dat wij aan den vóóravond van grondwetsherziening stonden en dat het nu tijd was om ook in ons land het vrouwenkiesrecht doorgevoerd te krijgen. Zij vertrouwde dat de woorden van de buitenlandsche spreeksters genoeg hadden aangetoond, hoe noodig de invoering van vrouwenkiesrecht was en daarom vroeg zij de aanwezigen te ijveren voor de verwezenlijking van dezen rechtmatigen eisch.

Tot aansluiting bij de Vereeniging werd toen gelegenheid gegeven en ook in dit opzicht was de avond een groot succes, want vele der aanwezige vrouwen begaven zich spontaan naar het podium om met haar handteekening de eerste schrede te doen op den weg die voert naar de verwezenlijking van ons streven om medezeggingschap te krijgen bij de beslissing van zaken, waarvan het geluk en de voorspoed, ja het zijn of niet zijn van de mannen zoowel als van de vrouwen afhangt, den weg naar: Vrouwenkiesrecht.

HENRIETTE BEERSTECHER.

Gedichtje.

De oorlog heeft een slacht-offer gemaakt!

'k Beklaag hèm niet - de arme - door droeven waan
Gekroond tot held!
Ook niet zijn trouwsten vriend - 't gemis wordt straks
Vergeten.... dáárvoor zorgt wel de tijd!
En háár beklaag ik niet - de vrouw - die achterblijft;
Die vrouw óók zal zich troosten t' een'ger tijd.
- 't Klinkt hard - gaat zoo de weg van 't Leven niet?
En tóch - daar is er Eén - die eeuwig hem zal missen,
Eén ziel - die *blijft* in trouw herinneren aan
't Vroeg gestorven kind - haar lieveling - haar zoon!

Temidden van de onverschill'ge tranen,
Schijnheil'ge en gehuichelde voor menschenoogen,
Valt daar de *één'ge* traan, die niet vervaagd
Wordt door den tijd....
De traan der Moeder om haar kind!
Wat ook voorbij ga - niét haar smart. -
De zoon - die neerligt thans in eeuw'ge rust
Op 't bloed-doorweekte veld van wee,
Zál léven in het hart der Moeder,
Blijft leven daar, voor tijd en eeuwigheid.
En - als de treurwilg op het verre graf
Het dorre kleed in herfst laat vallen,
Dan voelt z' opeens de pijn, die haar het scheiden deed,
Totdat de Lente-zon de blaad'ren doet ontluiken
En tot haar spreekt van hèm - haar kind. -
Maar nü,
Van rijk en bloeiend Leven - na, wat wij noemen Dood! -

Den Haag.
ANNIE NAUTA.
Vrij naar een Fransche gedachte.

Oorlogs- en vredes-literatuur.

Van de door mij, onder den algemeenen titel: Vredes-gehuichel en vredes-literatuur, zoo met warmte aanbevolen brochure: *Oorlog en Christendom*, door Hilbrandt Boschma, is een 2de druk verschenen (prijs 20 cts). Men weet dat dit door een zeer beslist orthodox-geloovigen evangelist geschreven protest tegen den oorlog vergezeld gaat van een aanbevelend voorwoord van den modern-geloovigen predikant: dr. Louis A. Bähler. Het doet elk oprecht-geloovig mensch, van welke richting ook, m.i. innig goed dat deze twee mannen aldus een voorbeeld geven van die werkelijke éénsgezindheid in het streven naar het Hoogste, naar liefde en naar vrede, die elke waarachtige godsdienst leeraart, en waardoor de schande en de gruwel van èlken oorlog, en om welke reden ook die is gemaakt, vanzelf is *ver*oordeeld als uit den booze. -

Ds. M. Beversluis - ik ken hem niet persoonlijk - is steeds voor mij door zijn optreden en geschriften een zeer bijzondersympathieke figuur onder de Ned. Herv. predikanten. Hij is dit, om zijn *on*afhankelijkheid. Want hij heeft het stoute feit bestaan steeds openlijk krachtig en beslist vóór en over het spiritisme te spreken en te schrijven, waar zijn ambtsbroeders uit voorzichtigheid altijd een òf afkeurende òf althans stilzwijgende houding aannemen; en zoo ook thans, in deze verschrikkelijke oorlogsdagen, is hij weder een der zeer gróóte uitzonderingen onder de predikanten, die den moed vindt het evangelie der liefde beslist en onbepaald te stellen tegenover den oorlog, als zijnde twee absoluut *on*vereenigbare dingen.

'Oorlog en godsdienst eene onverzoenlijke antithese', aldus luidt de titel van een door hem uitgegeven brochure, waarin hij datgene doet wat geen zijner beroemde invloedrijke collega's, noch in de oorlogvoerende noch in de neutrale landen, de eerlijkheid heeft te doen: getuigen tegen elken oorlog *on*voorwaardelijk, als zijnde een *zonde*, en getuigen vóór den vrede óók *on*voorwaardelijk, als zijnde Christenplicht. In de eerste plaats ontzenuwt hij in zijn brochure op zeer juiste en afdoende wijze het argument van diegenen, die zich, om de oorlog uit een christelijk oogpunt te rechtvaardigen, beroepen op de oud testamentische oorlogs-verhalen, door aan te toonen hoe 'Israël's God' niet degene is dien Jezus Christus ons later heeft gepredikt, dien God van liefde vóór en boven alles, van Wien ons eigen geweten ons zegt, dat Hij-alleen kan zijn 'de' God van alle godsdiensten ter wereld, Hij, die de Liefde verpersoonlijkt. Dan wijst hij erop hoe, ontdaan van alle goed-bedoelde omslagdoekjes en idealen, óók de kruistochten reeds zijn geweest de voorboden van dat militarisme, waarvan wij thans in dezen wereld-oorlog een nieuw bewijs ontvangen, hoe het (het militarisme) alle *wezenlijke* godsdienstigheid doodt, en haat kweekt en broederdoodslag. Nog steeds leeft in het christelijk Europa het oude heidendom der Germanen voort, gelijk dan trouwens ook ronduit erkend wordt door den Kroonprins van Duitschland, in zijn Voorwoord van het werk 'Deutschland in Waffen'. Daarin toch zegt hij, de Duitsche Kroonprins: 'Reeds bij de oude Germanen werd de jongeling eerst dan voor vol aangezien, als hem de wapenwijding ten deel was gevallen. Deze van dappere voorouders geërfde geest is het ook geweest, die onze vaderen in de oorlogen van den grooten Keurvorst, van Frederik den Grooten, van den ouden Keizer, vooral in de roemrijke veldslagen van den veldtocht 1870-71, tot

onbedwingbare troepen samensmeedden. Deze oorlogzuchtige en trotsche gezindheid moeten we aankweeken en aan onze nakomelingen als heilig erfgoed overleveren.' - Na nog eenige andere citaten gegeven te hebben uit dit bij uitstek oorlogzuchtig boek van den Duitschen Kroonprins, gaat ds. Beversluis-zelf voort: 'Het is deze transactie van het Christendom met het Germaansche heidendom, deze idee van het schoone en goede van den krijg, als ze tot levenstaak wordt gekozen door den aan God gewijden ridder, die de geheele geschiedenis van het West-Europa beheerscht, van den tijd der kruistochten tot op heden.' In verband daarmede heeft hij, ds. Beversluis, den niet genoeg te prijzen moed het zoogenaamde heldgedoe van wijlen majoor Thomson, gesneuveld in Albanië, tot de ware proportie terug te brengen. 'Hoe komt het, dat b.v. aan een Thomson groote eer bewezen wordt bij zijn ongelukkigen dood', - vraagt hij, - 'terwijl er dagelijks duizenden vallen als slachtoffer van 't vervullen van hun plicht, dien zij even trouw en toegewijd vervulden als Thomson den zijnen, daar in Albanië, terwijl 't nut ervan voor het algemeen belang zeker grooter is dan dat van den dood van Thomson. Het is alsof nog altijd alle plichtsvervulling moet achter-

staan voor het vechten uit doodsverachting.' - Deze zoo ware woorden troffen *mij* in het bijzonder, omdat zij op een andere wijze hetzelfde zeggen wat ook-ik schreef bij den dood van Thomson, namelijk: over het geheel ongemotiveerde, ja-zelfs afkeurenswaardige van *deze* soort moorddadige plichtsvervulling zóó buitengewoon te eeren waar andere - die zedelijk van een gróótere waarde is dikwijls - geheel onopgemerkt voorbijgaat dagelijks. Ook ds. Beversluis legt er den nadruk op, evenals ik het deed, dat hij niets heeft tegen den *persoon* van majoor Thomson als zoodanig, dat zijn protest alleen is gericht tegen de hem ten deel gevallen vereering als *krijgsman*, als *broedermoorder.*

Moedig ook, gegeven de algemeen heerschende opvattingen, bekent ds. Beversluis hoe noch de godsdienst-oorlogen van een Willem van Oranje, noch die van een Gustaaf-Adolf zijn te verdedigen voor den rechtstoel van *werkelijke* vroomheid, want, zegt hij: 'Ook dit zijn menschenslachtingen, en daarom in strijd met den geest van Hem, die kwam om de menschen te behouden.' -

'Wat is godsdienst naar het voorbeeld en de leer van Jezus' - vraagt ds. Beversluis. En zijn antwoord daarop kan geen enkele 'christen', van welke richting ook, hem tegenspreken te zijn het juiste: 'Is het niet de gelijkvormigheid aan Jezus Christus den Barmhartige, die liever onrecht draagt dan onrecht doet, die haat met liefde, ruwheid met zachtmoedigheid, wreedheid met een gebed om vergeving beantwoordt? Zulk een godsdienst sluit buiten den hoogmoed, de eerzucht, de aanmatiging, sluit buiten de losbandigheid, de ruwheid, de wreedheid, sluit buiten alle wraakzucht, haat, en geweldpleging. Zulk een godsdienst kenmerkt zich door zachtmoedigheid, hulpvaardigheid, welwillendheid, door een liefde, die den naasten, ook tot een ander volk behoorenden, geen kwaad doet, maar in zijn openbaring een afspiegeling is van de ondoorgrondelijke oneindige en eeuwige liefde van God. En zulk een godsdienst zou vereenigbaar zijn met den oorlog?' -

Ziedaar de eerlijke, waarachtig godsdienstige taal van een *predikant*, van een die zich belijdt te zijn een *christen*, en als zoodanig wil verkondigen van den kansel den *christelijken* godsdienst. Waarlijk, ik erken volmondig, indien ds. Beversluis tot de Haagsche predikanten behoorde, zeker zou ik er grooten prijs op stellen onder zijn gehoor te gaan, ik, die daarom *niet* naar de kerk ga, omdat de predikanten, speciaal ook weer in deze oorlogsquaestie, steeds transigeeren met hun 'geloof'. Voor elk waarachtig christen, onverschillig of hij is modern of orthodox, *moet* het namelijk vaststaan, als hij *eerlijk* is in zijn overtuiging, dat oorlog en godsdienst is: een *onverzoenlijke antithese.* Maar, zoowel modernen als orthodoxen, zoowel ethisch-irenischen als calvinisten, allen transigeeren op de meest weerzinwekkende wijze met dit hun zóógenaamd christendom, dat zij enkel met de *lippen* belijden. En in *predikanten*, in hen die geroepen zijn om ons vóór te gaan, is zulk transigeeren, zulk *on*waar-doen, weerzin wekkend huichelachtig. De grooten dezer aarde, zij die den oorlog maakten, worden door hunnen hof prediker en hof-kapelaan nimmer gewezen op hun *zonde* daardoor, maar integendeel voort durend opgevleid, als waren zij werktuigen Gods; en, behalen hunne legers overwinningen, dan schamen deze 'dienaren van het woord Gods' zich niet voor zulke *afschuwelijke* menschenslachtingen openlijk God te 'danken', met gebeden en godsdienstige plechtigheden![*)] - Maar ook zij, die in dezen niet in den tweestrijd zijn van met hun wereldsche eer en aanzien te moeten breken, van te moeten offeren hun hof-prediker-

*) Zie ook Overzicht van de Week.

en hof-kapelaanwaardigheid om ter wille der *waarheid*, de gewone predikanten en priesters, die niets te verliezen hebben van dien aard, zij schamen zich niet, of uit angst te zwijgen, of brallend mee te lofzingen, en hun zoogenaamd Christendom aldus dagelijks te verloochenen. De Hilbrandt Boschma's, de ds. Bähler's en de ds. Beversluis', zij zijn helaas te *zoeken*, gehéél de wereld dóór, met een lantaarntje. Maar Gode zij dank, *zij* zijn het die ons, bedroefde leeken, de aan elke waarheidsliefde onder de predikanten ten slotte twijfelenden, weer moed geven in dat opzicht, en doen inzien hoe er ook hier goede graankorrels zijn onder zooveel kaf. Daarom ben ik ds. Beversluis, ben ik den evangelist Hilbrandt Boschma, ben ik ds. Louis Bähler dankbaar, innig dankbaar. Alleen de *waarheid*, wie ze ook predikt, kan ons vrijmaken, nooit de leugen. Deze mannen, ieder op hun wijze, ieder van een verschillende richting op godsdienstig gebied, zijn éérlijke christenen. En *daarom* gaat er invloed uit van hun getuigenis.

Langs wegen van eeuwige kracht. Een bijdrage tot den Vrede door C. de Jonge van Vladeracken. Deze brochure, à 15 cts ver-

krijgbaar, is geboren blijkbaar uit een oprecht, ècht-vrouwelijk-mooi verlangen naar vrede, vrede! Of echter een dergelijk door *gevoel* alleen geïnspireerd fantasietje zal bijdragen anderen te overtuigen, dat betwijfel ik helaas.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Overzicht van de Week.

I. Oorlog-verdwaasdheid.

A.

Zonder éénige commentaar, als de gewoonste zaak ter wereld, citeert het Vaderland uit een interview van d'Annunzio (Daily Chronicle): ‘Mijn toespraak’ (bij de onthulling van het Garibaldi-monument) ‘zal een oorlogshymne zijn, een hymne voor den heiligen oorlog, voor een grooter Italië.’ - Terwijl hetzelfde Blad in een ander nommer vertelt omtrent de geschiedenis van den Lusitania-ramp die ‘niet met drooge oogen te kunnen lezen’.

Is zulk meten met twee maten nu eigenlijk kwade trouw, dan wel - wat ik liever geloof - *verdwaasdheid?* Hoe immers kan men eenerzijds het direct gevolg van dezen verschrikkelijken oorlog, bovenbedoelde ramp van de Lusitania, aldus uitvoerig bejammeren (en deze slachtoffers zijn daarenboven immers maar enkele honderden onder de duizenden en tienduizenden, die op het oorlogsterrein vallen, of voor hun leven verminkt worden), en anderzijds geen enkel woord van blaam over hebben voor den afschuwelijken *ellendeling*, die een thans nog den zegen van den vrede genietend land, zijn eigen vaderland, op de onverantwoordelijkste wijze *ophitst* tot machts-uitbreiding door het den oorlogsgruwel aan te prijzen in ‘een hymne voor den heiligen oorlog’!

Het ééne, het *waarachtige* medelijden met de Lusitania-slachtoffers, sluit uit het andere, namelijk ook maar eenige verontschuldiging voor een d'Annunzio. Deze opgeblazen, verwaten, een rolletje willende-spelen *lafaard*, hij verdiende doodgeschoten te worden als een verrader van zijn vaderland.

En, elke anarchist, die *dat* deed, hij zou daarmee méér nut stichten m.i., dan door weerlooze vrouwen, als b.v. indertijd keizerin Elisabeth, of aankomende jongens, als wijlen den kroonprins van Portugal, verraderlijk overhoop te steken. Want, deze d'Annunzio zaait - onder goedkoope phrasen- en leugenpraatjes - den verschrikkelijken geest der ophitsing tot den oorlog, een ophitsing die straks regeering en koning zullen dwingen tot een besluit dat, - hoe ook de uitslag uitvalle, - millioenen menschen kost hun welvaart, geluk, leven, gezondheid.

Om van een zedelijke hoogere verantwoordelijkheid niet eenmaal te spreken.

B.

Wat is tegenover deze oorlogsellende alom de zoo in den breede uitgemeten ramp van de Lusitania?

Ik zal hier met geen enkel woord treden in beschouwingen of en in hoeverre Duitschland recht of gelijk had deze boot te doen zinken. Ik wil slechts wijzen op

het gejeremieer en misbaar, dat hier te lande en overal wordt gemaakt over eenige honderden slachtoffers, in elk geval vooraf *gewaarschuwde* menschen, terwijl de geheele wereld het ondertusschen kalm en rustig aanziet, ja als zeer 'heldhaftig' roemt, wanneer dagelijks op nog veel vréése lijker wijze èn in het Oosten èn in het Westen èn in de koloniën èn bij de Dardanellen evenzeer honderden en duizenden vermoord worden *tegen wil en dank*, omdat ze zijn *gedwongen* te vechten door hunne regeeringen voor een zaak, die ze noch begrijpen, noch kunnen begrijpen, - wijl die heele zaak slechts is een *voorwendsel* tot een *gewilden vuilen* oorlog.

Ja, honderden en duizenden militairen, Franschen, Duitschers, Belgen, Engelschen, Turken, Chineezen, Canadeezen, Japanners, Engelsch-Indiërs, enz., zij vallen elken dag, *onder de ongehoordste martelingen*, omdat ze kortweg van regeeringswege zijn *opgeroepen*, van heinde en verre zijn gehaald uit hun beroep, hun bestaan, hun gezin, hun thuis, als zijnde *dienstplichtigen*, wien het niet wordt gevraagd of ze iets voelen voor oorlog of voor de daaraan verbonden wreedheden, neen, die eenvoudig *moeten*, *moeten* strijden en sterven en gemarteld worden, of ze willen of niet.

Met 'droge oogen' schijnt 'men' dit alles zeer goed te kunnen lezen, het zelfs van den kansel te durven verheerlijken als zijnde 'Gods-wil'.

Maar ziet! Een groote passagiers-boot vergaat, getorpedeerd door de Duitschers, nadat deze vooraf voortdurend deze wijze van oorlogvoeren hebben aangekondigd; de opvarenden wisten dus *waaraan* ze zich blootstelden, aan *welk* gevaar. Ze hebben er om gelachen, zijn *vrijwillig* het waagstuk aangegaan - (de Amerikanen ontkennen dit geenszins); - vergeleken

bij de afgrijselijkheden van b.v. verstikking door stinkbommen, en van bajonet-gevechten, en afgerukte ledematen, en vermorzelde gezichten, en dagenlang op het slagveld moeten liggen lijden, misschien half-dood te vroeg worden begraven, of door paarden en kanonnen vertrapt worden, is *hun* dood daarenboven nog zacht - en.... de geheele pers, en de geheele 'men', wordt *nu* ineens heelontroerd, vindt *dit* oorlogsgedoe ongehoord-onbillijk, kan het niet lezen met droge oogen.

En de groote hoop der onnadenkenden kauwt natuurlijk alles van dien aard na. -

Maar menschen, denkt U dan de jammeren eens in van den *oorlog*, de *onnoodige* gruwelen van deze mensch-onteerende maanden-lange slachting! De geheele Lusitania-ramp ware immers uitgesloten geweest, indien deze onrechtvaardige oorlog niet ware. -

En toch leutert gij dáárover, over die rampalleen. En ziet intusschen rustig toe dat een van alle menschelijk gevoel ontblooten intriguant als d'Annunzio nog een land méér verleidt tot meedoen aan de algemeene oorlogs-verblinding.

En straks gaat ge diens theater-stukken applaudisseeren, en zijn gedichten aandoenlijk vinden. -

Als er een God is, dan zal Hij, daarvan ben *ik* overtuigd, dezulken als deze d'Annunzio zeker anders beoordeelen dan gij het doet, gij stomme, niet-nadenkende massa. Dan zal het mispunt misschien Hierna het loon wel tenslotte krijgen, dat ik-voor-mij hem hier op aarde reeds van harte gun, het loon van den *laffeling*, die, - om eigen eer, - duizenden en duizenden in het verderf stort. -

C.

Op een andere plaats in dit Blad haal ik aan de schoone brochure van dominee Beversluis: 'Oorlog en Christendom een onverzoenlijke antithèse.' En ik wijs er in dat artikel op, hoe de *eerlijke* Christenen van alle richtingen het erover eens zijn, dat Christus elken oorlog en elken broedermoord *verbiedt*, omdat hij liefde predikt, en nog eens liefde. Want *liefde* tot *elken* naaste is de grondtoon van geheel het Nieuwe Testament, is de wortel van èlken waarachtigen godsdienst. Welnu, mijne lezers, wat zegt gij, in verband met een en ander, van den bisschop van Londen;? (*protestant*; de Engelsche protestantsche kerk heeft namelijk bisschoppen, aartsbisschoppen, enz.). Deze hooggeplaatste, zich in de bijzondere gunst van het Engelsche publiek en van het Engelsche hof verheugende 'evangelie-dienaar' is onlangs, verkleed in een militair pakje, naar Frankrijk getogen om voor de Engelsche soldaten te preeken over Christus' liefdeleer!! Daarvan teruggekeerd hield hij eene rede in Londen, waaruit ik citeer uit 'the Queen': 'De eenige oogenblikken waarin hij, (de bisschop van Londen) vrees had gekend, was geweest in de uren vóór de oorlogsverklaring, want, als we toen niets hadden gedaan, dan had elke Engelschman zich voor zijn land moeten schamen (!) *Wij moeten de tanden op elkaar zetten en voortgaan* (spatieering van mij). 'Het is een strijd van internationale eer; **een strijd van christelijke beginselen.'** (spatieering is van mij).

Ik zal niet stilstaan bij de *lafheid* van zulke rustig en rijk in *paleizen* wonende, zelf buiten schot blijvende ophitsers, (deze bisschop woont in Fulham-palace, is ongehuwd, is schatrijk, verliest dus *niets* bij dezen oorlog). Ik zal óók niet stilstaan bij het

doodgemakkelijke ervan *anderen*, - die man en zonen, geld en goed, verliezen door dezen oorlog, - aldus op te dringen dat ze *moeten* volhouden, en daarmede een goed werk doen, en al dergelijke geméène phrasen méér. Reeds dat alles is een verachtelijkheid van *mensch* die niet genoeg is te laken.

Maar, datgene waarop ik wil wijzen, dat is op het gedrag van den *geestelijke*, van den zoo hooggeplaatsten, den zoo invloedrijken *predikant*, die openlijk durft zeggen: de oorlog is een strijd van **christelijke** beginselen! - Zulk een blasphemie schreit ten hemel. En, geeft U een grenzenlooze minachting voor 'de Kerk', in alle landen ter wereld, - tenminste voor hare vertegenwoordigers.

Gelukkig dat er dominee's Bähler, Beversluis en Boschma zijn, die er ànders over denken. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Franschgezind.

In het vorig nommer citeerde ik onder dit hoofd eenige aan een Fransch Blad ontleende namen van Hollanders, die openlijk propaganda maken vóór de Fransche cultuur, enz. ten onzent. Uit Le Matin vertaal ik thans nog woordelijk het onderstaande: 'Bij gelegenheid van den verjaardag van koning Albert van België, werd aan dezen een telegram van gelukwensching verzonden door den heer Regout, den grootsten industrieel van het land, voorzitter van het comité ten bijstand

van de Belgen, lid van de provinciale Staten van Limburg. Aan het einde van dat telegram sprak deze heer zijn hoop uit, dat des Konings wapenen mogen zegevieren.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Een onverdacht getuigenis of 'Common-Sense'.

'Common-sense', ziedaar een ècht Engelsche expressie voor een eigenschap waarvan het Engelsche volk allesbehalve misdeeld is, en waarvan het gelukkig óók blijk geeft in dezen oorlog, volgens het onderstaande *onverdachte Engelsche* getuigenis van W.C. Fitz-Gerald, die schrijft in 'the Queen', onder den veelzeggenden titel: Een schreeuwende oorlogsschande: 'De massa is, op zijn best genomen, lauw. De dokwerkers staken op een moment, waarop Lord Kitchener-zelf verklaart, dat de havens van Londen en Liverpool vol zijn met schepen, dat de kaden, die beladen zijn met munitie, enz., hem de grootste ongerustheid veroorzaken. In Birkenhead heerscht dezelfde toestand door tweeduizend hunner, niettegenstaande zij zich den nood bewust waren, en de Staats-secretaris van oorlog hen op de gevaren van de staking in deze omstandigheden ernstig wees. In de Londensche dokken was het gevolg van een andere staking, dat de Roode Kruis-zendingen naar het Belgische leger werden stopgezet. *Nooit werd arbeid zoo gezocht*, *nooit was arbeid zoo autocratisch*, *of zoo onverschillig offers te brengen voor het vaderland.* (Spatieering van mij). Nooit een spoor van zelfopoffering, maar wèl gejammer over voedsel-prijzen, en te hooge winsten van werkgevers.'

En dan gaat de schrijver voort de Engelsche aristocratie, den Koning en de Koningin, - die wel zoo goed willen zijn khaki-hof-ontvangsten te organiseeren - (welk een opoffering!) te loven.

Wel, wat mij betreft, ik breng de meest *onbepaalde hulde* aan de Common-Sense, het gezond-verstand, van het Engelsche volk, dat, juist door deze lauwheid, door deze stakingen, door dat opkomen voor eigen gezondheid en eigen welvaart, een prachtig voorbeeld geeft ten goede aan alle andere natiën. Met *vaderlandsliefde*, - dat toont het Engelsche volk zeer goed te begrijpen door deze wijze van handelen - heeft deze oorlog niets te maken. Hij is er een van hebzucht en van naijver, om machtsuitbreiding en economische voordeelen. Indien alle andere natiën zóó eenstemmig staakten als deze dokwerkers, zich zoo 'lauw' betoonden, inplaats van zich te laten blinddoeken door vorstenpraatjes en regeeringenphrasen, en d'Annunzio-zelfverheerlijking, waarlijk, deze gruwel der gruwelen ware wellicht nooit begonnen, althans zeker thans reeds tot een einde gekomen.

Common-sense. Ik herhaal het, deze eigenschap van gezond-verstand, die van veel méér waarde is dan aangeleerde ontwikkeling, het niet-zeer-'ontwikkelde' Engelsche volk bezit die eigenschap in véél hoogere mate dan dat van het continent. Het laat zich niet imponeeren door de door mij gespatieerde uitnoodiging van een schatrijken kruiperigen bisschop van London tot 'offers brengen aan het vaderland', welke uitnoodiging steeds uitgaat van diegenen die zelf veilig thuis zitten, en *anderen* laten vechten voor hun geldzak, van geestelijken, van koningen en koninginnen, menschen die zich al heel bijzonder zelfopofferend vinden, als ze geen bals geven, en, in plaats daarvan, met een mooien auto en een buigende hofhouding naar een

paar ziekenhuizen rondrijden of uit hun vollen zak een paar duizend gulden nemen ter leniging van den algemeenen nood, of ook van die regeeringen, die, zoodra de nood aan den man komt voor henzelven, bijtijds vluchten naar Bordeaux, naar Hâvre, enz., steeds voorzien van een dikken geldbuidel, en met de volkomen zekerheid dat hun eigen persoon er niet onder zal lijden, hoe 't ook uitvalt. (In dat opzicht hoop ik in een volgend artikel merkwaardig-schoone citaten te geven uit de pracht-oorlogsboeken van Stijn Streuvels, pracht-boeken van *eerlijkheid*).

Neen, zij die offeren, die alles moeten offeren, dat zijn de volkeren. Zij, die winnen, dat zijn daarentegen de eenlingen, de vorsten, de diplomaten, de bankiers en speculanten. En zulke, met het *vaderland* niets te maken hebbende intrigues, doorziet het Engelsche volk met nuchter gezond verstand. Daarvoor, voor zulk een gemeene intrigue van eenlingen, wil het noch zijn leven, noch zijn geld in den steek laten. E n h e t h e e f t g e l i j k , d r i e m a a l g e l i j k . Dacht elke natie er zóó over, we *moesten* vrede krijgen, enkel uit gebrek aan slachtvee.

Hulde daarom aan het gezond-verstand, aan de common-sense van het Engelsche volk! Het is ‘lauw’, omdat het weet dat het wordt bedrogen met *phrasen*, precies zooals *elk* der

strijdende volkeren dat wordt. En het Engelsche volk is, in tegenstelling van andere natiën, niet vatbaar voor *phrasen*-begeestering. Eere zij het daarvoor gebracht.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

De generale staf van 'De Telegraaf'.

De redactie-staf der 'Telegraaf' heeft een aanwinst gekregen:

PHILIP KÖRNER - **'n Deserteur!**

Het ochtendblad van Neêrland's 'grootste!' dagblad van Maandag 3 Mei bevat het debuutartikel van den Duitschen deserteur.

Erger U niet lezer(es)!

Schaam U niet over de schanddaad van een courant, die zich 'Hollandsch' noemt op dezelfde wijze als buitenlandsche schepen vaak ons rood-wit-blauw misbruiken.

Onze vaders, onze moeders en onze onderwijzers hebben ons geleerd, in de beste uren onzer jeugd, dat iemand die z'n vaderland verraadt het hout van z'n doodkist niet waard is.

In de bijbelsche geschiedenis staat een naam, zoo zwart als de eeuwige nacht:

'Judas'.

De Pharizeeërs gaven Judas 30 zilverlingen; de 'Telegraaf' geeft zoo'n Judas een kroon.

Schandelijk?!

Welneen: - logica!

De 'Telegraaf' rukte 'n eerlijk vaderlander den kroon van het hoofd (Chr. de Wet) en gaf dien aan.... Philip Körner, den deserteur, die zijns vaders huis wil zien branden!....

'n Schitterend span overigens, die generale staf van de 'Telegraaf':

De Belgen, Monet en Hans, professor Hector Treub (die volgens den picolo van het Doelen-Hôtel ook het vak van colporteur uitoefent), Louis Raemakers (die in Engeland niet minder beroemd is dan St. Cecil Rhodes en St. Joe Chamberlain) en, lest-best, Judas Körner (de deserteur).

En dat stel tracht de teugels der openbare meening te voeren van ons vaderland, welks ziel is neergelegd in de woorden van ons heldenlied:

> 'Het vaderland getrouwe
> Blijf ik tot in den dood!'

God behoede Neêrland!

JOS. WATERMAN.

Apeldoorn, 7 Mei '15.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

I. Vacantie-School 'Ons Huis'.

We mogen zeker wel bekend onderstellen, hoe sinds twee zomers ‘Ons Huis’ voor een menigte jonge buurtgenooten de zomervacantie tot een genot, een werkelijken *Vacantie*-tijd heeft mogen maken; hoe dat geschiedde tot groote vreugde van de kinderen niet alleen, maar tot even groote voldoening van de ouders, - en.... van de geheele buurt, die er merkbaar rustiger door was in die woelige weken!

Wie zich ook maar eenigszins kan voorstellen, *hoe* ze genoten: de kleintjes op 't speelterrein en in den tuin van ‘Ons Huis’ en de grooten in ons onvergelijkelijk lustoord ‘Oud-Roosenburgh’; wie zich kan indenken de ware, mooiste vacantie-stemming, de stemming van gelukkige kinderen, die genieten wat aan hun jeugd toekomt; wie daarbij bedenkt, dat 't hier geldt kinderen, wier bestemming meerendeels is een al dadelijk na de schooljaren beginnend leven van mee-werken en mee-zorgen voor het bestaan, die zal 't met ons eens zijn, dat deze vacantievreugd er *moet* zijn, elken zomer opnieuw, voor zooveel kinderen als maar mogelijk is.

We zijn er weer voor gereed! ‘Ons Huis’ zal zijn poorten weer wijd openzetten; en al kan ditzelfde helaas niet gezegd worden van ‘Oud-Roosenburgh’, dat in slooping en dus niet meer beschikbaar is, - we hebben het volle vertrouwen in ons Gemeentebestuur, dat reeds een desbetreffend verzoek onzerzijds in overweging heeft, en ongetwijfeld wel zorgen zal dat we ook dit jaar onze ‘*buitenafdeeling*’ hebben zullen.

Het hangt nu maar af van de mate waarin we geldelijk gesteund zullen worden, *wat* en *hoeveel* we zullen doen; en daarom doen we een beroep op ieder, die helpen kan, om ons dan ook met gulheid tegemoet te komen. Wie hierbij hoofdschuddend denkt aan de vele geldelijke offers, die in de huidige omstandigheden reeds van ieder gevergd worden, bedenke tevens dat het hier geldt wat eenvoudige blijheid, wat *zonneschijn* in kinderlevens, die van de *schaduw* ruimschoots hun deel krijgen.

Bijdragen worden gaarne ingewacht bij
C.P. VAN ASPEREN VAN DER VELDE,
Directrice van ‘*Ons Huis*’.

NOOT REDACTRICE

Gaarne voldoe ik aan het verzoek der Inzendster, en beveel het bovenstaande aan in de belangstelling der lezers. Men kan nooit te véél goed doen. Wèl te weinig.

II. Nederlandsche Anti-Oorlog Raad. (Opgericht 8 October 1914).

Secretariaat:
Theresiastraat 51.
s-Gravenhage.
Mei 1915.
Geachte Redactie,

Beleefd verzoeken wij U het onderstaande, dat naar ongeveer 2000 bladen hier te lande wordt toegezonden, in Uw blad op te nemen, hetzij als ingezonden stuk hetzij op eenige andere plaats, waarvoor wij U bij voorbaat onzen beleefden dank betuigen.

MANNEN EN VROUWEN VAN NEDERLAND.

Op de Internationale Bijeenkomst, welke van 7-10 April 1915, te 's-Gravenhage, op initiatief van den ‘Nederlandsche Anti-Oorlog Raad’ heeft plaats gevonden, waren 30 mannen en vrouwen van beteekenis, van uiteenloopende politieke en godsdienstige richtingen, personen van wetenschap en van parlementaire ervaring, beproefde,

jarenlange vredespropagandisten en personen, die in het bijzonder door dezen oorlog geworden zijn tot overtuigde strijders ten gunste van een toekomstigen duurzamen vrede, aanwezig. Zij behoorden tot tien verschillende landen: Amerika, België, Duitschland, Engeland, Hongarije, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk Zweden en Zwitserland. Bovendien waren telegrammen en brieven van instemming ingekomen van personen uit Denemarken, Frankrijk, Italië en Spanje.

Op deze Internationale Bijeenkomst werd eenstemmig een gemeenschappelijk Minimum-Programma vastgesteld, dat de beginselen bevat, naar welker verwezenlijking bij het eindigen van dezen oorlog moet worden gestreefd; een Manifest, door deze Bijeenkomst uitgevaardigd, wijst er voorts op, hoe het niet naleven dezer beginselen van invloed was op het uitbreken van dezen oorlog, en betoogt, hoe het ieders plicht en ieders belang is mede te strijden, opdat de toekomstige vrede op den grondslag dezer beginselen gesloten worde en aldus een duurzame vrede zij. Thans zullen dus in alle landen dezelfde beginselen worden gepropageerd, zal overal eenzelfde beroep op de openbare meening worden gedaan.

Tot dit doel is in het leven geroepen een '*Centrale Organisatie voor een Duurzamen Vrede*', die allen zal vereenigen, die door gezamenlijke krachtsinspanning willen bereiken, dat bij het sluiten van den vrede zoodanige beginselen zullen worden gehuldigd en zoodanige internationale hervormingen zullen tot stand komen, dat het toekomstige vredesverdrag niet de kiem tot nieuwe oorlogen zal in zich dragen.

De 'Nederlandsche Anti-Oorlog Raad' gelooft dankbaar te mogen zijn, dat deze internationale concentratie van krachten thans bereikt is. Indien ooit een internationale samenwerking van menschen, die de kans op volgende oorlogen zooveel mogelijk willen verminderen, iets groots zal kunnen tot stand brengen, dan is thans de gelegenheid hiertoe geopend door de stichting dezer internationale Centrale Organisatie, die personen vereenigt, welke tot dusverre vreemd tegenover elkander stonden. Wellicht ook zal deze internationale eensgezindheid van mannen en vrouwen van beteekenis niet nalaten een gunstigen invloed te oefenen ook op den duur van dezen oorlog. Indien daardoor de vrede slechts één dag werd bespoedigd, zouden duizenden menschenlevens en millioenen guldens worden bespaard, zou onze arbeid reeds een zegen voor de menschheid zijn geweest.

VOLK VAN NEDERLAND!

De zoo verantwoordelijke taak, om leiding te geven aan deze '*Centrale Organisatie voor een Duurzame Vrede*' is toevertrouwd aan het Bestuur van den 'Nederlandsche Anti-Oorlog Raad', versterkt met eenige personen uit het buitenland, die met ons zullen vormen het Uitvoerend Comité. De goede uitvoering dezer taak zal alléén mogelijk zijn, als de 'Nederlandsche Anti-Oorlog Raad' zal mogen blijven genieten den zedelijken, maar niet minder ook den financiëelen steun van het Nederlandsche Volk.

Reeds hebben zich ruim 17.000 Nederlanders persoonlijk als medestanders aangegeven. Maar groot blijft nog het aantal van hen, die zich daarvan onthouden hebben, veelal omdat zij niet gelooven, dat een Nederlandsche Vereeniging eenigen invloed, hoe klein ook, op den loop der wereldgebeurtenissen zou kunnen hebben. Dit bezwaar kan thans niet meer gelden. De 'Nederlandsche Anti-Oorlog Raad' met volle behoud van zijn Nederlandsch karakter, is thans tevens geworden het officieele middelpunt der internationale beweging voor een duurzamen vrede.

Juist om deze internationale taak goed te kunnen volvoeren, waartoe o.a. noodig zal zijn een voortdurend persoonlijk overleg met onze buitenlandsche leden van het Uitvoerend Comité, is véél geld noodig. Een ieder zal dit begrijpen.

Dankbaar voor de reeds ontvangen bijdragen, veroorlooft het Bestuur van den Nederlandsche Anti-Oorlog Raad' zich daarom een beroep op nieuwen financiëelen steun te doen. Wij wenden ons in de eerste plaats tot hen, die tot dusverre nalatig bleven het hunne bij te dragen ter bevordering van datgene, wat zij toch óók willen: het tot stand komen van een duurzamen vrede. Mogen duizenden hunner zich thans, ten bate van ons internationaal werk, als medestanders aanmelden, hun gaven ons doen toekomen.

Maar wij doen ook een beroep op hen, die ons reeds hun vertrouwen schonken en die, doordat zij medestander werden, reeds bijdroegen tot dit aanvankelijk door den 'Nederlandsche Anti-Oorlog Raad' bereikte nuttig gevolg. De dank zij het Nederlandsch initiatief tot stand gekomen 'Centrale Organisatie voor een Duurzamen Vrede' is een eerste, bescheiden stap op den weg, die door gezamenlijke krachtsinspanning tot den gewenschten vrede zal kunnen leiden. Helpt ons door nieuwe gaven dezen stap door steeds verdergaande te laten volgen!

Het Bestuur van den '*Nederlandsche Anti-Oorlog Raad*':

Mr. H.C. DRESSELHUYS, *Voorzitter.*
J.H. SCHAPER, *Onder-Voorzitter.*
Prof. Dr. D. VAN EMBDEN.
Mr. Dr. D.A.P.N. KOOLEN.
Mr. V.H. RUTGERS.

Mevr. W. ASSER-THORBECKE, *Penningmeesteres.*
Jhr. Mr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK,
Secretaris.
Theresiastraat 51, 's-Gravenhage.

Kunsten en Wetenschappen.

De roebel van een ongekroonden Czaar.

Wie op eenmaal een flinke duit gelds wil verdienen moet eens op zoek gaan naar dezen 'Roebel'. Er zijn er maar een tiental in omloop gebracht, en als men er een bezit krijgt men er het 30.000-voud voor terug.

De uitgeroepen, maar niet gekroonde Czaar is Grootvorst Constantijn, zoon van Paul I, broeder van den kinderloos gestorven Alexander I.

Er zijn meer reliquieën uit dien tijd, doch zij zijn zooveel mogelijk vernietigd.

Zoo werden o.m. alle portretten met het onderschrift: de Czaar Constantijn I, en alle stukken in zijn naam uitgevaardigd, ten vure gedoemd.

Enkele zilveren roebels met zijn beeltenis zijn den dans der vernietiging ontsprongen.

Toen het bericht van den dood van Czaar Alexander I Petersburg op 27 November 1825 had bereikt, was ieder van meening, dat zijn, in Warschau vertoevende broeder, hem moest opvolgen.

Terstond werd de eed van getrouwheid opgesteld. Des overleden Czaar's tweede zoon deed dien onmiddellijk, en hij begaf zich daarna naar de kazerne, waar hij zijn broeder Constantijn, als Czaar uitriep.

Zoo ging het in Moskou, zoo in andere steden. Gebeden voor den nieuwen Czaar werden in de kerken aan God opgedragen; portretten verschenen; staatsstukken werden in zijn naam uitgegeven.

Aan 's Rijks munt werd ook het bevel uitgevaardigd om de munten met zijn beeltenis te versieren. Op die wijze wilde men den nieuwen Czaar bekend maken onder het volk.

Een exemplaar werd aan Constantijn I te Warschau aangeboden. Daartoe deed een koerier een dollen rit van vier dagen, maar hij keek raar op zijn neus, toen Constantijn hem de munt voor de voeten wierp zeggende: ‘ik ben geen Czaar; enkel maar Grootvorst’. Hij kan geen anderen grond voor de handeling te weten komen, dan de vage aanwijzing: ‘de redenen zijn aan het Peterburgsche hof bekend’.

‘Cherchez la femme’.

De Grootvorst had zich laten scheiden van de Saksen-Coburgsche prinses, met wie hij gehuwd was, en een huwelijk aangegaan met eene Poolsche, Grudsinski genaamd.

Nu werd Nikolaas I Czaar. De roebels werden ingetrokken, even als alles wat op den ongekroonden Czaar betrekking had, en daardoor werden zij zeldzaam.

Ik houd mij aanbevolen zoo'n muntstuk als Paaschgeschenk te ontvangen!

Restaureeren van schilderijen.

Het restaureeren van schilderijen heeft zijn voor- en zijn tegenstanders. Zij, die gaarne een gaaf schilderij zien, versterken in grooten getale het cijfer der voorstanders, maar zijn te weinig technisch onderlegd om gewicht in de schaal te leggen.

Het is dan ook een vraagstuk, dat voornamelijk door technici, en dus in de eerste plaats door schilders, kan toegelicht worden, want met zekerheid het voor of tegen van 't restaureeren van schilderijen te beslissen is niet wel mogelijk.

Daarom des te meer is het belangrijk om kennis te nemen van wat de kunstschilder Herman Linde schrijft, in zake het restaureeren van kunstwerken uit de Rubenszaal in de Oude Pinakothek te München.

Hij toont zijn durf in 't uitspreken van zijn aanvalspleidooi door al dadelijk te schrijven: ‘Die Schäden an alten Gemälden entstehen, wie der Vergleich restaurierter Bilder mit unrestaurierten lehrt, zum grossen Teile erst durch das Restaurieren’.

Indien dit waar is zou men op nieuw aan 't restaureeren kunnen gaan, en zoo voortgaan totdat heel het vroegere schilderwerk door bij- en overschilderen door een nieuw was vervangen.

Moet men barsten, en eene enkele afschilfering, herstellen? Men denkt er immers niet aan om sculpturen of teekeningen bij te werken.

De Oude Pinakothek geeft sprekende voorbeelden, welke leeren kunnen, dat men niet moet restaureeren.

De onlangs geëxposeerde Rubensschilderijen: portret van Helene Fourment, en Diana in 't bad hangen naast een gerestaureerd portret van diezelfde dame, eerder model, later tweede vrouw van Rubens, en van zijn, ‘oogenschijnlijk’ gerestaureerde Susanna in 't bad.

Daaruit ziet men dat ‘die Porträts Rubens keineswegs so glasig waren, wie die restaurierten es sind, und dass seine figurenreichen Bilder durchaus nicht der Halbtöne und feinen Nuancierungen entbehrten, wie es die “Susanna” zum Beispiel tut’.

Trouwens Rubens is er nog goed afgekomen in vergelijking met Rembrandt en Dürer; bij hen ‘sind mit Abnahme des Lackes die Feinheiten und Lasuren, kurz die letzten harmonisierenden Töne verschwunden, und keine Kunst der Restauratoren ist imstande, dieselben wieder zurückzubringen’.

Conclusie: de beste wijze van restaureeren is... *niet* restaureeren!

Wij geven onzen Minister van Binnenlandsche zaken in overweging eene commissie te benoemen, samengesteld uit schilders, museum-directeuren en restaurateurs, die het vraagstuk grondig in studie neemt, en, zich later permanent constitueerende, tot voorlichting kan dienen.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Oud-Gemeente-archivaris.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel

tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Graaf Otto. Ik wensch U recht hartelijk geluk. Voor Uw vriendelijke woorden aan mij heel veel dank. Ja, dat hoop ik-óók, dat de band tusschen ons steeds dezelfde moge blijven. Niets is mij liever dan véél te zijn voor mijn abonnés en lezers.

M.K. - De meeste menschen stellen zich mij veel ouder voor dan ik ben, en zijn dan heelverbaasd als ze me ontmoeten. Dat komt, denk ik, omdat ik zóóveel zag en ondervond van het leven, dat het mij méér leerde dan aan menigeen, die veel ouder is dan ik. Mijne vriendin en ik hebben er altijd schik in wanneer we voor 't eerst met iemand kennis maken, omdat hij of zij bijna zonder mankeeren háár voor mij steeds houdt, want zij is reeds grijs, en veel zwaarder dan ik, waardoor zij ouder en ernstiger toont dan zij is. Maar, in elk geval, *is* zij inderdaad de oudste van ons beiden!

Arme, met U-zelve nog zoo in het ongereede levende M.K., hoe *kunt* gij denken dat ik ‘mij niets meer van U zou herinneren? Ik heb veel te veel steeds met U meegeleefd om niet precies alles nog af te weten van Uw strijd en Uw moeite en Uw teleurstellingen. Maar gij zult zien, alles komt nog terecht voor U. Uw leeftijd en Uw omstandigheden zitten U op dit oogenblik in den weg. Ik heb reeds zoo menigeen in zulke opzichten ineens zien gelukkig worden, die het nooit had gedacht. Jeugd is ongeduldig. Als men jong is, schijnt alles zoo onoverkomelijk. - Ik wacht nu maar eerst den langen brief af, dien gij mij belooft, alvorens ik op nadere bijzonderheden inga. Gij behoeft U in 't geheel niet te excuseeren omdat gij schrijft over U-zelve-alleen. Dat is zoo heel natuurlijk in omstandigheden als de Uwe. Dat kan niet anders. En Uw vertrouwen in mijn oprechte belangstelling in dat alles is niet misplaatst. Wees daarvan overtuigd. - Ja, inderdaad, het *is* verschrikkelijk dat, terwijl om ons de zon zoo heerlijk schijnt, en de vogels zingen, en de natuur bloeit, de menschen elkaar blijven vermoorden en dood-martelen. Maar, het is niet kwalijk te nemen aan U, dat gij Uw jonge leven niet vergalt met noodeloos treuren daarover. Daarmede zoudt gij immers niemand dezer ongelukkigen een dienst bewijzen. Wat gij wèl kunt doen, en *moet* doen, dat is, overal waar het te pas komt, getuigen vóór den vrede, tegen den oorlog, en, als ge ooit kinderen zult bezitten, herinner U dan en *breng in practijk* het woord, gesproken door een der woordvoerdsters van het Vrouwen-Congres vóór den Vrede: ‘Mijne kinderen zullen alleen over mijn lijk

mogen gaan dienen, in welken oorlog ook.' O, indien toch *alle* vrouwen zoo redeneerden, zoo *handelden!*

Carmen Sylva. - Hartelijk dank voor Uw brief. Het spijt mij echter zéér dat gij dien anderen aan mij hebt verscheurd. Ik zou hem nog eens opnieuw samenstellen in Uw geval, want, misschien kan ik U helpen. - Onverwachts is het mij, bij mijn druk leven, bijna nooit doenlijk bezoek te ontvangen, want, als ik aan mijn werk ben, dan word ik niet gaarne gestoord. De hondenjongens had Marie U echter zeker gaarne getoond; wij hebben op dit oogenblik nog een zwerveling erbij, een stumpertje, met Engelsche ziekte, maar een allerliefst diertje, en dat wèl leelijk is, maar kerngezond; niemand zal zich dus, omdat hij zoo leelijk is, over hem willen ontfermen, en wij zullen wel met hem blijven zitten. - Van mijn kant wil ik Uw paarden natuurlijk heel graag zien. Ik kom nogal dikwijls te A'dam, maar heb dan altijd zoo verbazend weinig tijd. - Nu begrijp ik Uw levensgeschiedenis beter, maar toch ziet gij op die photo er heel jong uit, nu ik Uw leeftijd weet. Op 't geen gij mij vertelt aangaande Uw leven, durf ik niet antwoorden, uit vrees U te zullen verraden. - Ik kan mij zoo begrijpen, dat Uw man lijdt onder het gure weer; mij gaat het evenzoo, juist daarom is voor mij het Hollandsche klimaat zoo absoluut verkeerd. - Nietwaar, het is onverantwoordelijkgeméén zooals de menschen doen met hun huisdieren; vandaag nemen zij ze, vertroetelen ze, morgen verhuizen ze, en laten ineens de arme schepsels aan hun lot over. Hartelijk gegroot.

Bussum (Pension). Inzendster van een Roode-kruisgedicht. - Gij geeft geen pseudoniem op, zijt blijkbaar niet op de hoogte van mijn adres, zendt ook geen postzegels ter terugzending. Uw op tweeërlei-wijze vervaardigd gedicht is op beide wijzen ongeschikt. Vernietigd.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Udo. - Gij hebt groot gelijk. Ik had reeds veel eerder van U iets moeten plaatsen. Het komt door dat plotseling vertrek uit mijn huis. Zendt mij iets als gij kunt, dan plaats ik het *dadelijk*, want ik heb de andere copy niet hier, kan die desnoods echter wèl halen. Het nieuws omtrent Uw plannen wist ik door onze gemeenschappelijke kennis. Vergeef mij mijn schijnbare achteruitzetting van U. Gij hebt volkomen gelijk.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Gedachtenwisseling aan Mej. Meta Nielsen, door Mevrouw v.d. Hulst, met naschrift van de redactrice, tot een volgend nommer wachten. Alsook vele correspondentie.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

26 Mei 1915.
28ste Jaargang.
No. 48.

Berichten.

Wegens de Pinksterdagen zijn de drukproeven van freule DE SAVORNIN LOHMAN niet intijds terug ontvangen, zijnde de navolgende artikelen van hàre hand: Overzicht van de Week (Op verzoek; Dierenbescherming en Reorganisatie A.B. en C.; Oorlogsverdwaasdheid). De Tulpenboom en de Lusitania. De Inwendige Stem. Oorlogs- en Vredes-literatuur, (dagboek van Stijn Streuvels). Correspondentie (Georges, M.G.H., J.S., Nicht van Henri van Wermeskerken, A.N., H.B., Mevr: van M.-G.-te V., Gé, B. de J.G., te Leeuwarden, H. van H.S.).
DE UITGEVER.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Oostenrijk.

Oostenrijk is een konglomeraat van verschillende volken, die absoluut niet bij elkander behooren. De zoogenaamde Dubbel-Monarchie, Oostenrijk-Hongarije, bestaat toch

niet enkel uit Oostenrijkers en Hongaren, maar in het Noord-Oosten en Zuid-Oosten vindt men slechts Duitschers, in het Noorden en in Bosnië en Herzogowina Slaven en in het aan Italië grenzende gedeelte Italianen, om van de in Galicië wonenende Polen niet te spreken.

Waarom blijven die verschillende volkstammen vereenigd? Werkelijk niet uit onderlinge toegenegenheid, hoogstens uit aanhankelijkheid voor den ouden Keizer. Dat er meer haat dan liefde tusschen de verschillende volken, die Oostenrijk-Hongarije vormen, bestaat, weet ieder die de Dubbel-Monarchie bezocht.

In Weenen zegt men van den reiziger, die naar Budapest vertrekt, dat hij naar Azië gaat. In Praag is degeen die Duitsch spreekt in geen enkel Hotel welkom, en in Hongarije is niemand welkom behalve de vreemde-

lingen, dat wil zeggen niet-ingezetenen van Oostenrijk.

Oostenrijk is altijd in de wereldgeschiedenis een uiterst vreemd begrip geweest. Wat men annexeeren kon deed men, tot zelfs België toe, een land dat in geen enkel opzicht bij Oostenrijk behoorde en in geen enkel opzicht Oostenrijk voordeel kon aanbrengen. België heeft Oostenrijk slechts eenige oorlogen bezorgd waarbij de Oostenrijksche legers op de traditioneele wijze geslagen werden. Toch bleef Oostenrijk, ondanks voortdurende nederlagen, één geheel. Tot een verdeeling zooals van Polen is het nog niet gekomen. Waarom niet? Uit ijverzucht; wordt toch Oostenrijk verdeeld dan kunnen niet alle mogendheden mededeelen, en zij die er niet bij winnen kunnen zijn er tegen.

Napoleon had de macht Oostenrijk als Staat te doen verdwijnen. De groote politieke fout van Napoleon is geweest dat hij dit niet gedaan heeft en integendeel door zijn huwelijk met een Maria Louisa zich als het ware met Oostenrijk verbond. In 1848 scheen het alsof de Hongaren de lang gewenschte zelfstandigheid zouden krijgen. De Oostenrijksche legers werden als steeds weer geslagen. Overal zegevierden Görgei, Klapka, Dembinski, Bem en andere Hongaarsche generaals over hunne Oostenrijksche tegenstanders. De kortzichtige Keizer van Rusland begreep toen niet, dat het in het belang van Rusland was dat Hongarije onafhankelijk werd, en zond den Oostenrijkers een sterk Russisch leger ter hulp. Hongarije werd onderworpen, maar de wraak van het nu overwinnende Oostenrijk, de galgen van Arad hebben den band tusschen beide deel en der Dubbel-Monarchie niet versterkt. Pruisen heeft daarop het werk ter hand genomen en in 1866 Oostenrijk uit Duitschland geworpen en den Oostenrijkschen invloed in Duitschland tot nihil gereduceerd. Bismarck, hoe groot staatsman hij ook was, dorst niet aan Oostenrijk te verdeelen, in zooverre dat hij het geheel Duitsche gedeelte van Oostenrijk bij Pruisen voegde. Hij geloofde integendeel dat het Pruisen's belang was Oostenrijk niet te verzwakken, maar door een ‘gouden brug’ voor Oostenrijk te bouwen dit tot een blijvenden vriend en bondgenoot te maken. Dat doel heeft Bismarck bereikt. Tot nu toe is de Nibelungen-Treue tusschen Duitschland en Oostenrijk aandoenlijk groot. Maar deed Bismarck verstandig? Daaraan meenen wij te moeten twijfelen. Ondanks het feit dat Oostenrijk een militairen staat is als Duitschland, met dezelfde militaire begrippen, heeft Oostenrijk in den oorlog nog nooit iets gepresteerd, en wat heeft Duitschland aan zulk een bondgenoot.

Omdat Oostenrijk naar ieders begrip slechts bijeen gehouden wordt door den ouden Keizer, wordt de oorlog van 1914 door zeer velen beschouwd als een dynastieke oorlog. Het gemeenschappelijke gevaar, het Slavische gevaar, moet Oostenrijk bijeenhouden ook na den dood van den Keizer.

Er zou dus van het tegenwoordige Oostenrijk-Hongarije slechts een klein onafhankelijk Hongarije met ongeveer 13 millioen inwoners overblijven.

Tegenover de enorme aanwas van Duitschland aan zijn Oostgrens zou het gemakkelijk Frankrijk tevreden kunnen stellen met den afstand van Elzas-Lotharingen, terwijl dan ook de annexatie van België absoluut onnoodig was ter bevrediging van den nationalen trots of ter goedmaking van de gemaakte onkosten en geleden verliezen.

Engeland zou meer dan tevreden gesteld zijn met het behoud van de voornaamste koloniën van Duitschland.

Bismarck zeide eens in den Rijksdag: ‘Er bestaat een land dat koloniën en kolonisten bezit, dat is Engeland. Een ander land heeft koloniën, maar geen kolonisten, dat is Frankrijk. Tenslotte is er een derde land, dat veel kolonisten, maar geen koloniën bezit.’ Na het zeggen dier woorden heeft de koloniale politiek Duitschland vrij veel koloniën bezorgd. Naar allen schijn worden door dezen oorlog de woorden van Bismarck omtrent Duitschland als koloniale mogendheid opnieuw waarheid. Nu doet dat er ook minder toe, de koloniën van Duitschland zijn wat de Franschen noemen ‘des colonies commerciales’ en daarvoor behoeft Duitschland geen koloniën in eigendom te bezitten. Overal in de geheele wereld ziet men, dat de Duitsche handelshuizen in aantal en aanzien het winnen van die van alle andere naties. Dat ziet men in Venezuela, in Columbia, ja in geheel Zuid Amerika, zoo goed als in alle andere deelen van de aarde. Een volk als het Duitsche kan men zijn koloniën afnemen, omdat voorloopig de Engelsche vloot het ‘Rule Britannia, rule the waves’ nog tot een axioma maakt, maar geen wereldvloot kan in vredestijd de Duitsche handel en energie verpletteren. En die energie is wel zoo groot, dat indien niet inderdaad een vrede gesloten

wordt, die ook voor Duitschland eervol is, de afrekening met Engeland, dat wil zeggen een nieuwe wereldoorlog, slechts een kwestie van tijd is. En dan zal Duitschland wel zorg dragen, dat de Duitsche vloot ook in aantal de meerdere is van Engeland, zooals zij nu reeds de gelijke is van Engeland, wat aangaat moed en zeemanschap der bemanning.

Een vrede op de door ons genoemde grondslagen, (verdeeling van Oostenrijk) zou inderdaad zeer langdurig kunnen zijn. Voorloopig waren toch vele redenen van oorlogvoering van de baan. Naar ik meen was het Talleyrand, die gezegd heeft: 'Si l' Autriche n'existait pas, l' Europe devrait l' inventer.' Met die woorden kan de beoefenaar der geschiedenis het niet eens zijn. Zonder een Oostenrijk zou het aantal oorlogen heel wat minder geweest zijn dan nu het geval is, want niettegenstaande Oostenrijk slechts oorlog voert om verslagen te worden, is men er nooit vredelievend geweest.

Het ongeluk is echter, dat nooit een dergelijke vrede gesloten kan worden, tenzij Duitschland overwinnend uit het strijdperk treedt. En is dit het geval, dan behoeft men er geen oogenblik aan te denken, dat Duitschland zijn beroemde 'Nibelungen-Treue' tegenover den eenigen Bondgenoot van Duitschland op die wijze loonen zou. Weliswaar zijn de inwoners van Oostenrijk er allen beter aan toe dan te voren, maar Duitschland sloot geen verdragen met de inwoners maar met het Rijk, en Duitschland beschouwt gesloten verdragen slechts dan als 'vodjes papier' als het naar zijne meening niet anders kan.

En gelooft iemand, dat het overwinnende Rusland toestaan zou, dat Duitschland zich op die wijze uitbreidde? Immers neen, evenmin als de Westelijke Geallieerden. Te recht of ten onrechte strijden die tegen het Duitsche militairisme en slechts in een vernietiging daarvan zien zij heil voor de toekomst, ook wat behoud van den vrede betreft. En zij zullen er niet aan denken het rijkste, best bevolkte gedeelte van Oostenrijk met Weenen er bij aan Duitschland te geven als compensatie voor den afstand van Elzas en Lotharingen.

Is die opvatting de juiste, dan zou dus inderdaad de oorlog van 1914 geprovoceerd zijn door Oostenrijk, of wat wellicht juister is door Duitschland, dat meent te vallen of te staan met een eenig onverdeeld Oostenrijk. Natuurlijk begeeft men zich hierbij op het terrein der gissingen. Geschiedenis is niet te schrijven gedurende een gebeurtenis, en een professor, die nu een werk schrijft over den oorlog van 1914, doet minst genomen monnikkenwerk.

Doch geheel en al onverschillig van de vraag hoe of de oorlog wel ontstond, doet zich het denkbeeld voor of wellicht niet bij de Vredessluiting het beste zou zijn Oostenrijk te verdeelen.

Iedere Vrede sluit in zich de kiem voor een nieuwen oorlog. Men noemt dat de 'Revanche-idee'. De groote moeilijkheid is dus een vrede zoo te sluiten, dat alle vijanden tevreden zijn met den nieuw geschapen toestand. Dat zou na dezen oorlog te bereiken zijn door Oostenrijk van de kaart te doen verdwijnen. Geen der onderdeelen van Oostenrijk is toch gesteld op het verdere gedwongen samengaan en ieder land van de nu strijdende partijen zou de noodige compensaties kunnen verkrijgen zonder dat dit kwaad bloed zette. De dupe van de historie zou het Oostenrijksche Vorstenhuis zijn, doch dat zou een nog te overkomen ramp zijn.

Men verwerpe het denkbeeld niet omdat Duitschland zich niet slechts met de genoemde Nibelungen-Treue aan Oostenrijk en aan het Oostenrijksche Vorstenhuis

bond, maar ook door plechtige verdragen. Plechtige verdragen bestaan niet en hebben nooit bestaan. Ook voordat v. Bethmann Holweg ze met een roerende openhartigheid 'vodjes papier' noemde, wist ieder denkend mensch, dat ze inderdaad nooit anders geweest zijn. Om dat te bewijzen behoeft men slechts een Geschiedenisboek op een willekeurige plaats open te slaan. Herinneren wij bijv. aan de samenkomst van Napoleon en Alexander te Tilsit. Alexander was door 'vodjes papier' aan Pruisen gebonden en wat deed hij te Tilsit? Hij sloot een verbond met Frankrijk en liet zijn bondgenoot in den steek. Zoo is het en zoo hoort het in de hoogere politiek 'Zonder moraal en zonder eerlijkheid en gevoel' daarmede brengt de Staatsman het het verste. En inderdaad zou na dezen oorlog de Vredesidee meer gediend zijn met een verdeeling van Oostenrijk, dan met oorlogsschattingen en afstand van grondgebied door de overwonnenen.

Op het oogenblik is de politieke leus de nationaliteitskwestie. Die kwestie wordt niet beter opgelost dan door nationaliteiten, die krachtens afstamming bij elkander hooren,

ook inderdaad saam te voegen. En zeer slecht wordt die nationaliteitskwestie gediend door midden in Europa een mozaïek-kaart te hebben van een aantal nationaliteiten, die saamgevoegd zijn uit dynastiek belang en uit onderlinge jalouzie der Groote Mogendheden.

Zooals vanzelf spreekt zou Duitschland het Duitsche gedeelte van Oostenrijk krijgen.

De grens van het Duitsche Rijk zou dan Oostelijk ongeveer de tegenwoordige grens van Oostenrijk en Hongarije zijn. Buitendien zou het buitenste deel van Bohemen met Karlsbad en Eger ook aan Duitschland komen.

Waarschijnlijk zou echter reeds hier de kiem voor nieuwe 'bloedige geschillen' gelegd worden. Want het nieuwe Grootere Duitschland zou er dan Tirol en Triëst wel bij hebben willen. Doch nemen wij voorloopig aan dat die deelen van Oostenrijk als zuiver Italiaansche streken aan Italië komen.

Rusland zou daartegenover de Slavische gedeelten van Oostenrijk verkrijgen, dus Galicië, Moravië, het niet Duitsche gedeelte van Bohemen en Croatie.

Rumenië verkreeg op dezelfde wijze krachtens het nationaliteitsbeginsel Transylvanië en Bukowina, terwijl Servië vergroot kon worden met Bosnië en Herzegowina. Natuurlijk zou ook Istrië aan Italië komen.

En toch zal Oostenrijk ook de tegenwoordige crisis doorstaan en als dubbel-Monarchie blijven bestaan. Beide partijen hebben belang bij het voortleven van dat konglomeraat van staatjes en volksstammen onder één beheer. Het beroemde 'evenwicht' van Europa, dat zich zoo lang verzette tegen de verdeeling van Turkije, verzet zich nog veel en veel sterker tegen een verdwijnen van Oostenrijk van de kaart. Juist daarom meenen zeer veel menschen dat deze oorlog een dynastieke oorlog is, een oorlog om het Habsburgsche Huis steviger op den wankelenden troon van Oostenrijk te vestigen. Of dit al of niet juist is zal de geschiedenis van dezen oorlog ons later vertellen, maar zeker is het dat deze oorlog voor de Habsburgers en voor diegenen die voorstanders zijn van het voortbestaan van Oostenrijk zeer gelegen kwam. Onverschillig hoe de uitslag ook is, zal er geen sprake zijn van een verdeeling van Oostenrijk, zooals vroeger van Polen, al is de mogelijkheid wel aanwezig dat Oostenrijk deelen van zijn grondgebied zal moeten verliezen zooals Galicië, of afstaan zooals Triëst en Tirol, kortom de Italiaansche gedeelten van de Dubbel-Monarchie.

Overigens zal Europa op het Vredes-Congres, onverschillig wie aan de winnende hand is, wel handelen volgens het principe, 'Puisque l'Autriche existe, l'Europe doit tout faire pour la conserver.'

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

Vrouw en Oorlog.

De vrouw staat buiten den oorlog en toch er midden in door haar hart. Haar natuurlijke opdracht is te verplegen, te troosten en te heelen. Wat zij genezen heeft en opgericht, wordt weer door den man in het heetst van den strijd gezonden. Mijn vaste overtuiging is, dat, wanneer de vrouw regeerde, deze oorlog niet ware begonnen. Met al haar krachten zou zij zich verzet hebben tegen deze groote menschenslachting. Haar vredelievende en verzoenende geest maakt haar diplomaat en filosofisch. Zij is niet

te onderwerpen aan domme tucht, dus antidisciplinair van natuur. Zij onderwerpt zich alleen aan de liefde. De vrouw, die het geslacht in zich draagt, is behoudend bij uitnemendheid. Zij, de levengeefster, de opvoedster, de ziel van alles.

Moge de man door zijn scheppenden geest boven haar uitblinken, en boven haar staan door meerdere kracht en uitvoeringsvermogen, haar grooter hart, haar fijnere intuïtie uitstralend boven aangeleerde wijsheid, leidt haar in gewetensvolle dingen den juisten weg.

Zoolang reeds is er gestreden door de vrouw om voor haar geslacht het pad te banen - opdat zij sta waar zij behoort - en alles tevergeefs - totdat de mannen nu zelf door den waanzin van den oorlog voor haar hebben plaats gemaakt. Zij neemt de plaats in van velen die op het slagveld strijden. Het ware niet noodig geweest dat de suffragettes geweld pleegden om te worden gehoord. De tijden brengen vanzelf het noodige aan, en werpen haar de rijpe vrucht in den schoot. Onder de bloedige vaandels geschaard, tracht de eene man den andere te dooden, de mensch die hem niets kwaad deed en met wien hij bevriend had kunnen zijn, bij diepere kennis en nadenken.

De beelddrager Gods verwoest zijn eigen beeld. De tempel, waarin de Geest woont, wordt door hem-zelf verbroken in blinden

haat. O, wanneer zullen de oogen opengaan, wanneer zal de mensch, tot zichzelven ingekeerd, begrijpen dat hij de hand slaat aan zichzelf. Één en ondeelbaar als het menschengeslacht is, wroeten zij in eigen ingewand, belasten eigen ziel met doodelijke schuld. Waan en eer, en moed en dapperheid, zij moeten door hun schoone woorden de bloedschuld dekken, die ten hemel schreit. Maar niet alleen moet de mensch tot erkenning komen dat alle geest van God is, maar ook moet hij leeren inzien dat in Gods wezen het mannelijk en vrouwelijk element te zamen smelten.

Wanneer men dus de vrouw weert in zaken, die zoozeer door verkeerde leiding de wereld in vuur en vlam kunnen zetten, wanneer men het beter, zachter en intuïtiever element weert, dan halveert men de godheid, schendt de goddelijke bedoelingen, verkleint en verscheurt Zijn hoogste intenties.

Zie nu wat er van de wereld geworden is, nu de man de hoogste leiding in handen heeft, en houdt. Indien wij vrouwen alles zoo in de war hadden gestuurd, dan zou het andere geslacht als één man tegen ons opstaan, ons verwijten en verwerpen.

Wij kunnen niets doen als conferenties houden, betoogingen voor den vrede, helpen en heelen, onze kinderen opvoeden met andere ideeën, zoodat het denkbeeld van vijandschap verdwijnt voor algemeene menschelijkheid. En dat is veel. Door de opvoeding houden wij toch het heft in handen, doch zoolang wij niet mede mogen stemmen in regeeringszaken, zullen onze zonen, echtgenooten en broeders toch van ons worden weggenomen en opgeroepen voor den strijd, ten spijt van de ingeprente menschelijker gedachten. Het eene daadzakelijke, afdoende en noodige is dus dat ook wij deelnemen in zaken, die ons hart en leven kunnen verscheuren, het land ten gronde richten, wanorde, verwoesting en slachting teweegbrengen. Het denkbeeld van vijand is ons niet zoo ingeschapen als de man. Men ziet reeds de kleine jongens als vechtersbazen tegen elkaar optreden, soldaatje spelen, trommelen en toeteren. Ik herinner mij uit mijn jeugd door verhalen van mijn broeder, dat de eene jongensschool de andere als vijandelijk beschouwde, ‘omdat deze toevallig om den hoek was.’ Zij togen er op uit met slingers en stokken, om na de klasse elkaar zooveel mogelijk toe te takelen. Mij is niet bekend dat de eene meisjesschool tegen de andere opstaat, die opwacht en uitdaagt. Wij hebben echter een intiemere vijand, waarvoor wij moeten waken: die *in ons-zelf*. De tong is het gevaarlijkste wapen der vrouw. Hoeden wij ons, ooit onze woorden te gebruiken voor minderwaardige doeleinden. Het woord is ook ons gegeven om voor recht en waarheid op te komen. ‘Schwarz Gewand und Schweigsamkeit, kleidt ein jeglich Weib gescheidt’. Deze ouderwetsche taal heeft nu uitgediend, en geen vrouw, die inziet waarheen de man de zaken leiden kan, zal voortaan zwijgen.

Onze oogen zijn geopend en wij behooren op onze hoede te zijn. Geen romantisch wanen van een heer der schepping waaraan wij onderworpen behooren te zijn, maar een wijs en verstandig en liefdevol samengaan in dingen, die van het hoogst belang kunnen zijn voor ons en voor het nageslacht.

Moge onze taak dan nu nog zijn die van troosteres en van verpleegster, de tijden zullen komen waarin deze bloedige functies niet meer noodig zullen zijn temidden der slagvelden. Wanneer de vrouw heeft afgedaan met alle zwakheid, waan en ijdelheid, wanneer zij, door God gesteund, geleid en vóórgelicht, ook in zich het godsbeeld voelt ontwaken. Een grootsche taak is voor ons weggelegd, en de dringende eisch van deze dagen is ook voor ons een vreeselijke waarschuwing om afgedaan te hebben met alles wat de vrouw vernedert, verkleint en kan verlagen - opdat wij

vanzelf het standpunt kunnen innemen waar het heilig recht van vrouw en moeder ons plaatst.

JOSEPHINE GIESE.

De Gevallenen.

Ze zien de lente niet weer stralen,
Die vielen op het ‘veld van eer’;
Het zoet gezang der nachtegalen,
Ze zullen 't hooren nimmermeer.

Ze zien niet weer den zomer bloeien,
De rozen en het rijpend graan,
De winden, die in 't loover stoeien,
Ze kunnen 't àl niet meer verstaan!

Ze hooren niet den regen ruischen,
En 't buld'ren van den stormwind niet,
Ze luist'ren niet der halmen suizen,
En 't zachte gefluister van het riet.

Deen juichtoon klinkt weer in hun harte
Bij 't zien van Moeder, Vrouw of Kind.
Zij - voelen ook niet meer de smarten,
Die ieder hier op aarde vindt.

Zoo zij ze zacht, de rust der helden
In 't eenzaam graf, in 't verre land;
Ook over die verlaten velden
Strekt God zijn trouwe Vaderhand.

K.B.

Sch.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan Mej. Meta Nielsen.

Geachte Mejuffrouw,

Vergun mij, naar aanleiding van het opschrift van Uw derden brief, een kleine aanmerking.

Zou 't niet beter geweest zijn, indien U aldus waart begonnen:

'Aan *sommige* lezers en lezeressen van de Holl: Lelie' -?

Ons b.v. laten Uw salonpraatjes geheel koud. 't Kan ons absoluut niet schelen, hoeveel U per jaar minder heeft te verteren, of wat een galante Ier in Uw album zet. Dat U drie maanden naar een klein, mooi dorpje gaat om geheel uit te rusten, interesseert ons ook al niet en dat dan Davos de eer van Uw bezoek krijgt, brengt ons ook niet in vervoering, op gevaar af zelfs, dat de U bewonderende jonge-dames, met op den achtergrond een neef advocaat en een neef arts, ons onmenschen zullen vinden.

Weet U wat U doet? Noodig die bewuste jonge-dames eens bij U op een kopje thee (ze wonen immers ook in Amsterdam) en vertel ze zoo onder ons eens alles wat U te zeggen heeft. Voor zoo'n gezellig babbeltje lijkt U me wel een geschikt persoontje, maar laat in de Lelie wildvreemde menschen buiten Uw persoonlijke aangelegenheden. En wat verder Uw reisindrukken betreft: dat er in Edinburgh 't een en ander te zien is, leeren we al op school en hoe er in Engeland gekookt wordt weet toch ook wel zoowat iedereen.

Als U eens een dagboek aanlegde?

Met onderscheiding

Mevrouw V.D. HULST.

Naschrift Redactrice.

Deze aanval lijkt mij eenigszins onbillijk, waar mej. Nielsen een 'reis-brief' publiceert. Over hare *principes* in vroegere gedachtenwisselingen kan men verschillend oordeelen, maar mij dunkt, dat de geachte inzendster zich waarschijnlijk bij dezen

aanval liet influenceeren door haar afkeurend oordeel dáárover, want wat is deze reisbrief anders dan een causerie van algemeenen aard.

REDACTRICE.

II. De Europeesche vrouw in Indië door Mevr. v. Helsdingen-Schoevers.

't Heeft nooit in de bedoeling van de schrijfster gelegen een propagandistische lofrede op Indië te houden en, daarin is ze volkomen geslaagd. Wie Indië op zijn zwartst wil zien, neme dit boekske ter hand. Menig Hollandsch meisje, vol heerlijke illusies over haar toekomstland, zal, na het lezen van het stuk, het met een wanhopig gevoel ter zijde schuiven en zuchten: 'Is er dan niets moois in Indië!' En met haar heb ook ik dien zucht geslaakt, na vergeefs één waardeerend woord omtrent het land van de altijddurende zon gezocht te hebben. Zeker, een Dorado is mijn Indië niet, en elke vrouw, die over ietwat energie beschikt, zal Luilekkerland nu juist niet als 'je ideaal' beschouwen. En al moge men niet tot 'de mooipraters sorteeren, die dat beminde Indië zoo gaarne van dienst willen zijn,' men zal de zwartgalligheid, waarmee het epistel geschreven is, gauw genoeg opmerken.

Mevr. v. Helsd. leidt hare brochure in met een praatje over huwelijken in Indië, die in de lagere maatschappelijke klassen voor het overgroote deel niet wettig gesloten zijn; een van de meest schokkende verschillen met de Europeesche maatschappij, waarover men echter met den Indischliberalen zedelijkheidsgeest heen stapt met een: 'daar wen je wel aan.' Als eventueele oorzaak dier groote rekbaarheid van Indische zedelijkheidsbegrippen, noemt schrijfster de alles-uitzettende warmte.

Is dan misschien de kou oorzaak van het in het leven roepen van zedelijkheidswet en wet op het vaderschap in Holland?

Zelfs Europeesche jongelieden zien er niets ongeoorloofds meer in een Inlandsche vrouw als onwettige levensgezellin te nemen om op goedkoope en gemakkelijke wijze verzorgd te worden, totdat ze onder de Europeesche meisjes een echtgenoote zullen hebben gevonden, waarna de noodhulp haar congé krijgt. Nog verder gaat dat 'gewend-raken', want eens vertelde een jong meisje met trots aan Mevr. v. H., hoe knap die schoone Inlandsche er wel uitzag, die nu toch voor haar was weggestuurd. Schrik niet, Hollandsche zuster, van zoo intens weinig kuisch gevoel en meen niet, dat een reinlevenbeweging toch een onmisbaar iets voor de Indische maatschappij blijkt te zijn, maar vraag tot welke categorie dat jong-meisje behoort en of de uiting van een enkeling het gevoel der overige dochters van Indië weergeeft!

Een felle critiek over 'de gemengde, wilde huwelijken, die dan ook alleen in Indië getolereerd worden', is niet gespaard. Is Mevrouw-zelf wel eens als jong meisje met heerlijk-reine idealen in zoo'n omgeving van wild-leven geweest en heeft ze toen de teleurstelling van haar mooi denken en voelen zien vallen, zich schrap-zettend tegen dat al, dat niet was zooals het behoorde? Heeft ze zich toen niet passief neergelegd bij het gewend-raken, maar haar vrijer denken laten gaan?

Kon ze wellicht onder degenen, die zoo wild leefden, een kennis tellen, die au fond toch een goede jongen was en voor wien nog zoo ontzaggelijk veel gedaan zou kunnen worden? Voelde ze mee het vreemd-zijn in een land, waarheen men vaak niet uit liefde was getogen, maar gedreven door den strijd om het bestaan, het missen van een gezelligen kring, omdat de man beschikt over weinig idee zich een knus tehuis te scheppen, Kon ze zich indenken den strijd, dien hij gestreden moest hebben tegen die leegte, die hij vergeefs trachtte te vullen met lectuur en muziek, toch ten slotte voelend het holle van een liefdeloos tehuis! En begreep ze, hoe hij zich van lieverlede begon te hechten aan haar, die zoo goed zijn huishouden bestuurde, die hem zoo'n groote toewijding toedroeg? Hoe groot vaak zijn behoefte aan aanspraak moest zijn, en hoe zij het eenige wezen was, tot wie hij zich kon wenden?

En heeft Mevrouw als jong-meisje wel eens een avondwandelingetje gemaakt in het Hoffelijke Den Haag? Toen zag ze toch zeker met nog grooter teleurstelling dan zooeven de opvallende onzedelijkheid, die daar ongegeneerd rondslentert trots de menschenmenigte. Die onzedelijkheid, sterk geprononceerd in den avond, spreekt die niet van even groot wild leven? Hier geldt het niet het toeven in een vreemd land om carrière te maken, het hunkeren naar degelijk damesgezelschap, waartoe men ruimschoots in de gelegenheid is, het missen van een gezelligen huiskring, van goede lectuur, muziek, van ontwikkeling. Ge ziet echter niet wie deelneemt aan dat leven, dat verdrinkt in de groote menschenmassa. ‘Indië heeft handjangwanden en Holland dikke steenen muren’ zegt Louise B.B. in haar Pionierster!

En zou het gros dier fiksche Hollandsche jongens werkelijk zoo'n dunk in hun psyche hebben gekregen van de tropische zon als Mevrouw v. H. het zich voorstelt? We hebben slechts Batavia, de koningin van het Oosten, aan te zien om te weten, hoeveel het moedig voorgeslacht heeft gewrocht. Voorwaar, zooiets kan alleen een flink, gezond ras presteeren en niet een kolonie van gedegenereerde types. En zulke kloeke mannen als voorheen telt Holland nog.

Dat de Hollandsche vrouw haar goeden invloed in Indië heeft doen gelden, is ontegenzeggelijk waar. Helaas dateert die niet van de 17e eeuw. Ter tijde der O.I. Compagnie toog niet de finefleur naar Indië, noch onder de mannen, noch onder de vrouwen. Verhaalt Kalff niet in zijn Studies (??) van een vrouw, die in Amsterdam achter de sinaasappelenkar had geloopen en in Indië als de echtgenoote van een der hoogste bestuursambtenaren werd gepresenteerd? Dit is niet een alleen-staand geval. Moeielijk valt het aan te nemen, dat vrouwen, die zich niet meer of weinig boven dat kaliber verheffen, een gunstigen invloed op den man hebben uitgeoefend. Momenteel is het anders. Met de jaren is het gehalte der in Indië gekomenen verbeterd. We zien een stroom van vrouwen uit de netste kringen naar Indië trekken. Vaak tellen ze niet alleen vrouwen hoogstaand in karakter, doch ook intellectueelen. Haar vruchtbare arbeid heeft echter dien graad niet bereikt, dat alle ruwheid en onbeschaafdheid is weggevaagd. Maar waar vinden we deze niet? De bewering van Mevrouw v. H, dat de beschaafdheid in Indië zoo weinig paal en perk kent, dat de Europeesche vrouw veelal is blootgesteld aan ongekuischte taal, behoeft een krachtig betoog. Elke vrouw beschikt immers over gaven, waarmee ze respect kan afdwingen. Dit is een zoo heilig wapen, dat de man er zich voor hoeden zal, in haar gezelschap ongekuischte taal uit te slaan. Allerminst zal de vrouw in Indië zich dan ook van krachttermen bedienen. En elkeen, die aanspraak wil maken op ‘beschaafd zijn’, zal

zich kanten tegen ongehoorde taal, op gevaar af bespottelijk preutsch genoemd te worden. -

De taak der Europeesche vrouw in Indië bepaalt zich niet alleen tot een baken en krachtige hulp zijn van den man, maar ze kan zich verder uitstrekken over uitgebreide arbeidsvelden, die nu nog braak liggen. Ik had gaarne gezien, dat de schrijfster dit nader had omschreven. Een opbouwende critiek zou een leiddraad kunnen zijn tot de voorbereiding voor de taak der Europeesche vrouw in Indië. Schrijfster klaagt over het ontbreken aan kunst, de achterlijkheid op artistiek gebied der Europeesche samenleving in Indië. Welnu Mevrouw, daar ligt weer zoo'n stuk braak veld. Hunker niet naar Westersche kunst, naar concert of tooneel door de beste Europeesche krachten weergegeven, die kan Indië U nog niet geven. Haak niet naar dingen, die in een land niet te vinden zijn, maar grijp aan datgene, wat Uw omgeving U biedt, ook al is ze in het begin wel wat vreemd. Indien werkelijk een kunstgevoel in ons spreekt, dan vragen we niet: 'Is die kunst Romeinsch of Grieksch', maar met gretigheid zullen we ons erin verdiepen. En in Indië is er kunst en wel Oostersche kunst. Het Indische volk is zelfs zeer artistiek aangelegd. Of is de schrijfster het mooie weef-en batikwerk voorbijgeloopen, is haar de Japarasche houtsnijkunst en het-fijne koperwerk ontgaan? Als controleursvrouw althans zal het gemakkelijk vallen, gegevens te verzamelen ter bestudeering ervan. Wat de batikkunst aangaat, zal ze dan tot de conclusie komen, dat er nog weinig voor gedaan is, en dat weinige is veelal in verkeerde banen geleid. Mooi placht men dat batikwerk te noemen, dat niets anders is dan mislukte ver-europeeschte kunstgewrochten! Roodkapje en Asschepoester, in grove lijnen, hebben de fijnere motieven der artistieke sidokmoektie verdrongen, die eens de lendenen der Indischen versierden. Men is er tuk op moderne helle Europeesche kleuren te gebruiken, waardoor het stemmig donker-rood en blauw of bruin en geel, dat het cachet aan de Indische batikkunst verleent, op den achtergrond wordt gedrongen. Ook de weefkunst neemt een niet onbelangrijke plaats in. Holland beschikt over een goede weefschool, die de Europeesche vrouw een kennis kan bijbrengen, welke haar van dienst zou kunnen zijn bij een bestudeering der Indische weefkunst.

Gewis, Indië is arm aan dergelijke Europeesche orchesten, maar waarom dan het Indische, de gamelan, weggecijferd? Vele Europeanen klinkt ze als ketelmuziek in de ooren, wat voornamelijk

voortspruit uit groote onbekendheid. Een goede gamelanbespeling treft men tegenwoordig alleen aan de Inlandsche hoven en bij enkele oud-Regenten aan. Wil deze kunst niet langzaam wegkwijnen, dan dient er serieus iets voor gedaan te worden, een prikkel gegeven tot herleving ervan. -

Nog schaarscher is de Serimpidans, uitsluitend aan de Javaansche hoven beoefend. Buitenstaanders noemen deze kunst van weinig beteekenis, het kennersoog noemt deze fijn-artistiek en.... zedelijk. Dat is voorwaar andere kunst - dan 't spel van een Mata-Hari!

Het ligt geenszins in mijn bedoeling uit te wijden over kunst, ik wilde slechts enkele voorbeelden geven uit den grooten hoop, die daar ligt te wachten op meerdere belangstelling. Met die belangstelling zal ook de prikkel gegeven worden tot herleving van zooveel schoons.

Dat de Indische maatschappij weinig vertegenwoordigd is op tooneelvoorstellingen of concerten, vindt niet zijn grond in het missen aan kunstgevoel. O, in geenen deele! De voornaamste factor is wel, dat de kosten enorm hoog zijn, zoodat alleen de meestgegoeden ervan kunnen profiteeren. Dat is dus een primaire oorzaak en geen secundair gevolg, zooals Mevr. v. H. het zich voorstelt.

Dat het Indisch publiek kieskeurig is, blijkt wel uit het feit, dat de declamaties van Albert Vogel (stukken van Shakespeare vooral), stukken als ‘Op Hoop van Zegen’, ‘Voerman Henschel’, enz., steeds stampvolle zalen trokken. Een der groote tooneelspelers (ik meen Chrispijn) heeft eens beweerd, dat het Indische publiek zich meer tot dergelijke dramatische stukken voelde aangetrokken, dan tot die van het luchtig genre ‘met stevig geaccentueerde Hollandsche platheden’. Vergelijk hier eens de zalen bij een voorstelling van ‘de Spaansche Vlieg’ en die van ‘een Midzomernachtsdroom’! En is het niet te verwonderen, dat het Indische publiek mokt, als Bouwmeester en Arnold Spoel eerst nu komen, nu ze niet meer bezitten hun jonge kracht en schoonheid in voordracht, maar slechts hebben aan te bieden versleten kunst?

Nog enkele woorden wilde ik wijden aan het Indo-vraagstuk. Het schijnt een zwak te zijn van vele schrijvers, als doorsnee-Indo, den kampongsinjo of de kampong-nonna te typeeren, die zich te hoog voelen voor Javaan en te laag staan om Europeaan te heeten.

Schrijfster meent, dat het meerendeel der Indo's van een goede opvoeding is verstoken, omdat het te kostbaar is de kinderen naar Europa te zenden of een der H.B. Scholen op Java te doen bezoeken. M.i. behoeft men niet in Europa geweest te zijn of een H.B.S bezocht te hebben, om goed opgevoed te heeten. Naast 3 H.B. Scholen beschikt Indië over M.U.L.O. Scholen, Norm. Scholen, pensionaten, kloosterscholen, een suiker-, een landbouw-, een handelsschool, particuliere cursussen tot opleiding voor opzichters van de Waterstaat, voor post en telegrafie, machinistenscholen, rechtschool, etc. etc. En al mogen niet alle die inrichtingen op één lijn gesteld worden met de Hollandsche, en al behoeft Indië nog meer onderwijsinstellingen, ze leveren elk jaar goede werkkrachten en stellen de Indo's in de gelegenheid een goede opvoeding en opleiding te genieten.

Laten we even een kijkje nemen in verschillende takken van bedrijf in Indië. Maakt het gros der krachten niet die der Indo's uit, afgezien van de allergeringste baantjes als klerken, enz.? De suikerindustrie, de posterijen, het corps van ambtenaren, de onderwijzers, enz., tellen die niet een groot aantal Indo's, die hun opvoeding in Indië

hebben genoten en tot de goed-geëdukeerden hooren. Dat zijn zij, die om financieele redenen niet naar Europa konden gaan of een H.B. School bezoeken, maar aangewezen waren op een vakopleiding.

De pauper, dat is de kampong-sinjo of- nonna, die echter niet den doorsnee-Indo weergeeft. Ze zijn de stiefmoederlijk bedeelden, die met zeer veel vooroordeelen te kampen hebben.

Arm nonnaatje, dat de stempel Uwer geboorte draagt op Uw gelaat. Men spot en lacht om Uw sjofel taaltje, dat het midden houdt tusschen Nederlandsch en Javaansch. Het valt U moeielijk U uit te drukken in een taal, die niet die van Uwen geboortegrond is, niet de voertaal is Uwer omgeving. Tot immoreel zijn zijt gij gedoemd, opgevoed als gij zijt in een kring, waar zedeloosheid en domheid den boventoon voeren. Niets rest er U dan de vloek Uwer zondige geboorte. De weinige gaven, waarop ge kunt bogen, zijn het goed hanteeren van de naald en Uw meesterschap op de Indische kookkunst. Daarmee tracht ge, trots de neerdrukkende factoren, het hoofd op te houden. Velen Uwer is echter het geluk niet beschoren als hulp in de huishouding aangenomen te worden of voor andere positieverbetering in aanmerking te komen, waarmee vaak Uw ondergang is uitgesproken. Niet enkel hoon en bitterheid zullen U echter deelachtig worden, doch ook gij moogt dingen naar menschenliefde. De wereld beschikt ook over edele menschen, zooals de vermaarde ‘Papa en Mama van der Steur’, die niet in U zien de Paria, behept met leelijke eigenschappen, doch een kind Gods. Onvermoeide werkers in hun liefdevollen arbeid tot Uw opheffing, laten ze zich niet ontmoedigen door de groote moeielijkheden waarmee ze te kampen hebben. Ze maken met U mee den strijd tot afwennen der leelijke eigenschappen van huis uit meegenomen. En schoon in blind egoïsme door Uw vader verstooten, zullen ze U leeren hoe roemrijk Uw voorgeslacht is geweest. En wijl gij niet uit volle borst zult kunnen meezingen het ‘Wien Neerlandsch bloed door d'aderen vloeit.... van vreemde smetten vrij’, ze zullen U leeren Uw vaderland lief te hebben. En trots de teleurstellingen, die ze vaak van U ondervinden, ze zullen niet in oppervlakkigheid U indolent noemen, maar een lans breken voor hun pauperkind. En ook de weesinrichtingen, waarin ge in de meest gunstige omstandigheden verkeert, getuigen van Uw noeste ijver en volharding in den strijd tegen het vooroordeel der wereld. En ik twijfel er niet aan, dat straks, als de Europeesche vrouw naar een arbeidsgebied uitkijkt, ze ook U in het sociaal werk zal gedenken. Dan zal ze laten vallen het veroordeel van Uw idolentie, dat wellicht plaats zal maken

voor bewondering. Ze zal niet met minachting bejegenen Uw krom Hollandsch vol Indiïsmen (koester echter geen ijdele hoop, dat ze die zal verheerlijken als het Afrikaansch-Hollandsch), maar ze zal waardeering vinden voor de gratie, waarmee ge Uw moedertaal spreekt, de Javaansche taal vol poëzie en woordmuziek in 'klanknabootsingen'. Dan zal ze een nieuw arbeidsveld hebben gevonden, de bestudeering dier melodieuse taal, waarvoor sedert kort meer belangstelling wordt gevoeld, en ten slotte zal ze die rangschikken naast de moderne.

Ik weet, dat, als straks de Indische huismoeders de beschouwing over haar huishouden lezen, ze dat iets ongehoords noemen; nog meer zal haar verontwaardiging stijgen, als ze met 'lakschapatisch' betiteld worden, beschuldigd van den dag te besteden aan praatjes met vriendinnen over bedienden, uitzien wat de buren doen, wippen in schommelstoel, kortom, te lui zijn om een vinger uit te steken. Onze Indische huismoeders zijn van den ouden stempel, die van studie weinig afweten. Een Hegel of Nietsche valt niet in de termen opgeslagen te worden, ze bepalen zich liever tot 'De Roos van Dekama' of een kookboek. Liever laten ze het conservatief gebod gelden: 'Ge zult de mannen niet voorgaan in het gebed', dan te fungeeren als geestelijk parvenu. Ja, ja, antiek zijn ze! In de oogen harer Hollandsche zusters mist ze vaak huismoederlijke gaven, want, Indische moeder, ge zet geen koffie, ge stopt geen kousen, ge wascht geen vaatwerk, enz. Maar wij, Uw Indische Nonnies, danken U, dat ge, in plaats van het geestdoodend stoppen, het ontwerpen onzer toiletten hebt geleerd, een onmisbaar iets in Indië, waar confectiewerk een ongekende weelde is. Uw kinderen waardeeren het, dat ge in plaats van vaatwerk te doen, ons hebt geleid in Uw tuin om liefde te kweeken voor groen en bloem. Ge leert ons, met Uw aangeboren kunstgevoel, bloempje naast bloempje te schilderen en zoo te vormen het groote kunstproduct, dat op feest of grafzerk prijkt. Koffiezetten hebt ge vervangen door lazaretwerk. Gewapend met cholerafleschje en verbandmiddelen trekt ge door de kampongs, lavend de zieken, lenigend den nood, wegcijferend rang en stand en gevend een groote naastenliefde.

Onze Indische huismoeder kookt als de beste kok. En hoewel ze het dagelijksch menu opmaakt en de verdere bereiding aan de keukenmeid wordt overgelaten, zal ze zelf de potlepel hanteeren als er gasten verwacht worden.

Van al die gaven maakt ze niet alleen gebruik als liefhebberij, maar aan velen harer komen die te stade als middel van bestaan. Talrijke pensions, bloemisterijen, modezaken worden beheerd door Indische dames, en zelfs zijn zij de groote leveranciers van kunstnijverheid. Toch heeten ze laksch-apatisch en lui!

En kletsen, Mevrouw, dat is internationaal! Dat is noch specifiek Hollandsch, noch Indisch te noemen.

Het bespieden der buren is niet Indisch, maar dorpsch.

Het weelderig groen en de groote erven belemmeren in Indië de bestudeering der buren.

Een dienstbodenvraagstuk bestaat in Indië niet, dat is te Europeesch! De een of andere, op wie de Hollandsche atmosfeer als schadelijk agens heeft gewerkt, kan het naar Indië meegebracht hebben, maar het blijft dan beperkt, even beperkt als het huren van een keukenmeid van 9-1 uur of van 6-9 uur, 'een uitvloeisel van on-Indische overdreven zuinigheid' zou onze huismoeder opmerken. Geklaag over bedienden in Indië zal minder te wijten zijn aan de zachtaardige, beleefde zwartjes dan aan de ontactvolle huisvrouw. Ze maken je halve leven in Indië uit, en niet met hun overweg

kunnen beteekent: zich van een hemel een hel geschapen te hebben, zeg ik in navolging van Creusesol.

Zeker: flinke, kloeke mannen en vrouwen, die heeft Indië noodig. Geen futlooze droomers, die uit gemakzucht naar het Dorado zijn getrokken om den geldbuidel spoedig vol te spekken en dan rustig in het vaderland te rentenieren en uit modezucht een ethische politiek voor Indië te propageeren. Daarom, mannen en vrouwen in Nederland, wilt ge naar Indië, gaat er gerust heen met Uw heerlijke idealen, maar zie allereerst ook de moeielijkheden onder oogen. En ik twijfel er niet aan, dat, als ge over ondernemingsgeest beschikt, ge er U flink doorheen zult slaan. Moeielijkheden vindt ge overal, en als ge die in Indië niet kunt overwinnen, zult ge die nergens meester worden. Idealen heeft elkeen; die loopen in Indië evenals overal gevaar échec te lijden. Eischt niet, dat een vreemd land zal zijn als Uw vaderland. 's Lands wijs, 's lands eer! Ge zoudt U anders nergens gelukkig en thuis voelen, en steeds lamenteeren over het nare land, dat U zoo degenereert!

NONNIE.

Leiden, 28 Febr. 1915.

Het Temperament.

Om de noodige menschenkennis te verzamelen, dient men te beginnen met de menscheid te bestudeeren, en wel zoodanig, dat men met vrij groote zekerheid kan aangeven, hoe A.B. of C. onder bepaalde omstandigheden zal handelen.

Dat standpunt van beschouwing heeft ongetwijfeld zijn eigenaardige bekoring; doch niet die bekoring moet oorzaak zijn, de gedane waarnemingen dienen ons tot verstandig ingrijpen in het leven, tot den juisten omgang met de menschen te leiden. Wie dan ook klaagt over menschen die zoo moeilijk te begrijpen zijn, bewijst daardoor dat hij weinig studie van dien omgang heeft gemaakt.

Om den rechten weg in den omgang met de menschen te vinden, is in de eerste plaats noodig: bekendheid met het menschelijk tem-

perament en zijne uitingen, want het temperament speelt een hoofdrol bij al onze handelingen, zoowel bij de goede als bij de slechte.

Temperament wil zeggen: eene vermenging van de dierlijke en de geestelijke natuur van den mensch: de wisselwerking van onze dierlijke natuur op geest en gemoed. De geaardheid is de kiem, het temperament de bloemen, het karakter de vrucht: - kind, jongeling, man.

Het temperament openbaart zich in vier hoofdvormen: het *sanguinisch*, *cholerisch*, *melancholisch* en *flegmatisch* temperament.

De oude Grieken dachten zich de wereld samengesteld uit vier elementen: lucht, vuur, aarde en water. Geen wonder, dat ze die bestanddeelen, vergelijkenderwijs gesproken, in het menschelijk temperament meenden te moeten weervinden.

De geneesheer Gallenus verbond ieder element met een vocht, en trachtte uit lucht met bloed het sanguinische, uit vuur met gal het cholerische, uit aarde met zwarte gal het melancholische en uit water met slijm het flegmatische temperament te verklaren.

Met deze vier soorten kunnen wij geheel en al volstaan. Alles wordt inderdaad willekeurig, wanneer wij deze, den Klassieken alle eer aandoende indeeling, die absoluut niet toevallig schijnt te zijn, verlaten. Het getal vier is des te verkieselijker, omdat wij ook vier elementen, vier jaargetijden, vier dagverdeelingen, vier hemelstreken, vier werelddeelen, vier hoofddeugden, enz. tellen. Zelfs de vier jaargetijden kan men op de temperamenten toepassen: de sanguinicus is de lente, de cholericus de zomer, de melancholicus de herfst en het flegma de winter.

Ieder mensch heeft zijn eigen temperament, maar, zooals er familie-gelijkenissen, zelfmoordenaars-, krankzinnigen- en leugenaarsfamilies bestaan, bestaan er ook familietemperamenten. Men moest dit inderdaad bij de keuze van een echtgenoot bedenken, maar - dan denkt men gewoonlijk aan andere dingen.

Diderot's Hoogepriester gebruikte bij trouwlustigen, vóór het aangaan van een huwelijk, den thermometer; steeg de *liquor* al te verschillend, dan hield hij de partijen niet voor elkaar geschikt; steeg hij in het geheel niet, dan moest het meisje in een klooster; steeg hij te hoog en al te snel, dan vond hij haar geschikter voor een publieke vrouw. Jongelieden liet hij in het eerste geval in het geheel niet trouwen, in het tweede moesten zij het monnikskleed aantrekken, tot stichting van rijke aandachtigen.

De sanguinicus is de *genietende*, de cholericus de *handelende*, de melancholicus de *verlangende*, en de flegmaticus de *lijdende* mensch.

De ondervinding leert, dat de vier temperamenten zelden geheel zuiver optreden; de meeste menschen hebben gematigde temperamenten en de meerderheid maakt alle vier door: in de jeugd zijn wij in den regel sanguinisch, in latere jaren cholerisch, na den oogst der ondervindingen meer of minder melancholisch, op hoogen ouderdom stomp als het flegma.

Ziekten zelfs veranderen dikwijls het temperament en hebben reeds sanguinici en cholerici in melancholici en flegmatici veranderd, zooals ook omgekeerd een hevige koorts den melancholicus in een vroolijk sanguiniscus.

Het *sanguinisch- of lichtbloedig* temperament heeft een oppervlakkigen, luchtigen aard, met zwakke en voorbijgaande aandoeningen.

Het *cholerisch of warmbloedig* temperament een onrustigen aard, met sterke en voorbijgaande aandoeningen.

Het *melancholisch of zwaarbloedig* temperament een zwaren, droevigen aard, met sterke en duurzame aandoeningen.

Het *flegmatisch of koudbloedig* temperament een matten, stompen aard, met zwakke en duurzame aandoeningen.

Met dit onderscheid wil verder niets gezegd zijn dan dat het eene tegen het andere in overwegende verhouding staat. Daarom is niet elke sanguinicus een vlinder, elk cholericus een heethoofd, elke melancholicus een tobber en elke flegmaticus een botterik. De mensch laat zich nu eenmaal niet naar de vier temperamenten classificeeren zooals planten naar stuifdraden.

Sanguinici en melancholici zijn meer vrouwen; cholerici en flegmatici meer mannen.

Sanguinici en cholerici hebben meest een edel, groot hart; melancholie en flegma leiden vaak tot gluiperigheden, streken vol Schadenfreude, en de cholerische Luther had gelijk, toen hij zeide: ‘Hüte dich vor den Schleichern, die Rauscher thun dir nichts!’ Deze begrijpen U, nadat hun roes vervlogen is, gene zijn in staat zelfs tot een stervende vrouw, die om licht verzoekt, te zeggen: ‘Laat mij slapen, men kan ook zonder licht sterven.’

De erbarmelijke flegma staat in verhouding tot den sanguinicus en cholericus als een zeekaart tot een landkaart, of als een slaapmuts tot een hoed.

Het vroolijke oog, de levendige blik, alle bewegingen van den *sanguinicus* duiden aan, dat hij zich slechts om het heden, niet om het verleden en de toekomst bekommert. Geen rimpel plooit zijn voorhoofd, scherts en amouretje spelen om den lachenden mond, die kus en smulzucht predikt; rozenkleur siert zijn wang, bachantisch rond zooals het geheele lichaam.

Hij gelijkt het edele paard, dat pijn slechts zelden een kreet afperst, doch vreugde en wellust doen hinniken. Met lof en goede woorden richt men alles bij hem uit, schelden en klappen maakt het schuw en onverzettelijk.

De sanguinicus leeft bij den dag, alsof elke dag zijn laatste ware, onderneemt dingen zonder rekening te houden met zijn middelen en krachten, schrijft bijzaken een groote waarde toe en knoeit over het gewichtigste heen; gaat het eindelijk mis, zoo zegt hij schouderophalend, met het ernstigste gezicht, dat men slechts zelden bij hem zag: 'Wie had dat ooit kunnen denken?'

Alle sanguinici laten zich door omstandigheden leiden en schijnen daarbij zoo ongedwongen, alsof een vrije wil ze leidde. Zij maken eeuwig en altijd plannen, die zij dadelijk voor uitgevoerd aannemen en hunne gedachten zijn dikwijls zoo dweepziek als Lavater's gedachten over de eeuwigheid.

Zij zijn licht te roeren, maar die geroerdheid gaat even licht voorbij en daarom moet men zich het oogenblik te nutte maken, evenals bij hunne beloften, want hij belooft eerlijk maar houdt zelden woord en hij krijgt bijna altijd gelijk die het laatst met hem gesproken heeft.

De sanguinicus vertelt scheppingen zijner fantasie als reine feiten, zonder juist te willen liegen; de levendigheid zijner verbeelding sleept hem mee, zooals het noodlot Napoleon, en alle schuld schuift hij ten slotte op zijn bloed: 'Cela est dans le sang' zegt de sanguinicus.

Zijn bloed is gelijk melk, die den geringsten tegenspoed van anderen schift. Hij lacht en helpt, want hij vindt zonder eenig eigenbelang of ijdelheid, zijn eigen genoegen in het genoegen en de tevredenheid van anderen. Glimlachend reikt hij zijn beurs, terwijl de cholericus over luiheid en bedelarij vloekt, de melancholicus uit zijn beurs een penninkske zoekt en de flegmaticus zich verwijdert zooals de Leviet uit het Evangelie.

Hij is een moeilijk te bekeeren zondaar, want hoewel hij onder tranen boetpsalmen aanheft, zoodra hij geboet heeft lacht hij weer en zingt drinkliederen in het bordeel der lichtzinnigheid.

Sanguinici zijn als de vogels onder den vrijen hemel en de leliën op het veld; zij zorgen en vragen niet: 'Wat zullen wij eten, wat drinken, waarmee ons kleeden?' Zij zijn geheel evangelisch en zeggen: 'Heeft niet elke dag zijn eigen plaag en is er geen Vader in den Hemel?'

Zij gelijken de zwaluwen, die in de bloeimaand verschijnen, bij ruw herfstweder echter verdwijnen. Standvastig blijven is niemand gegeven, het minst van allen den sanguinicus; - uit het oog uit het hart.

Men moet zelf sanguinicus zijn, om zich niet over vrienden te ergeren, die men gewichtige vragen voorgelegd heeft en die zij zoo weinig aanroeren, dat men herhaaldelijk schrijven moet: 'Wanneer je me weerschrijft, vergeet dan niet op mijn vragen te antwoorden.'

Sanguinici zijn niet voor diepe of treurige gemoederen; daarom is ook voor hen Kant's philosofie niet gemaakt, en geene geleerde, die een zeer geleerden strijd over het verwekken, met de woorden eindigde: ‘Ik verwek liever zelf!’ heeft den aard van alle sanguinici weergegeven.

Hoewel de sanguinicus van zinnelijke indrukken bijna geheel en al afhankelijk, bang voor inspanning, week, veranderlijk, karakterloos en zijn eigen slaaf is, maakt hij alles weer goed door zijn vroolijkheid, geestigheid en zijn leuke invallen, zijn argeloosheid, gezelligheid, buigzaamheid en meegaandheid. Hij is een aangenaam, geen slecht mensch. Men begunstigt hem, omdat men zich in zijn gezelschap behagelijk gevoelt.

Sanguinici vindt men het meest onder Italianen, maar nog meer onder Franschen. Dit bewijst reeds de groote rol die het woord *sang* bij hun speelt: Le sang est beau; cela est dans le sang; la force du sang, le droit du sang, sangfroid; - homme de sang, zelfs princes du sang.

Sanguinische vrouwen gaan in alles nog verder dan sanguinische mannen, en het beste voor hen is, ze zoo spoedig mogelijk aan den man te brengen. Zij houden, zoolang het maar kan, van mannen, - van donkere en

blonde evenveel - en daarna van den lieven God.

Den sanguinicus het naaste staat de *cholericus*, slechts met meer kracht en werkzaamheid, en vol hartstochtelijkheid, zelfzucht en trots. Handelen, verrichten in het groot, - (aan maatschappelijke werkzaamheid zal hij steeds boven eenzame meditatie de voorkeur geven), heerschen is hem behoefte, in het gevoel zijner kracht en zijner levendige verbeelding. Het gebiedende dat in zijn gelaat, en in zijn geheele gestalte staat uitgedrukt, spreekt zijn hooghartig: ‘zoo wil, zoo beveel ik!’ Bevelen moet hij, maar een ander moet die bevelen uitvoeren. Geweld en strengheid maken hem slechts onbuigzamer, hoewel goedheid en opmerkzaamheid hem *somtijds* ontwapenen.

Hij houdt van het theatrale, het vertoon. Hij schept behagen in de vreugde die hij zelf veroorzaakt, maar komt die vreugde uit anderer bron, dan verstoort de cholericus ze, dan is hij de spelbreker.

Hij is edelmoedig, niet van harte, maar uit trots. Hij is hebzuchtig, om mild te kunnen zijn en met die mildheid te kunnen pronken.

Waar de sanguinicus onbezonnenheden uit lichtzinnigheid begaat, daar begaat de cholericus ze uit heftigheid of te groot vertrouwen in zich zelf. Geduld kent hij niet en het ontbreken daarvan is voor hem wat de onbestendigheid is voor den sanguinicus.

Hij is bereid tot alle groote daden, tot de grootste inspanning voor het edele, groote en nuttige. Geen offer is hem te zwaar. Het vaderland rust zeker op zijn schouders. In de Fransche Revolutie zagen wij cholerische mannen en zelfs vrouwen, de dagen der Grieken en Romeinen waardig, doch in de burgerij minder dan in het leger.

De cholericus is even licht geneigd tot de grootste wandaden, ruwheden en misdaden als tot goede daden. Hij zet zijn leven op het spel om zijn boezemvriend te redden of zijn geliefde aan 't hart te drukken, doch met hetzelfde vuur bevredigt hij ook zijn wraakzucht met den ondergang van zijn tegenstander. Toegevendheid of vergiffenis komen niet in zijn woordenboek voor.

In hem huist het edelste enthousiasme, vernuft, oprechtheid, vrijgevigheid en edelmoedigheid, maar altijd gaat hij gehuld in een electrische donderwolk, die de kleinste prikkeling ontbranden en tot de ongelukkigste uitbarstingen kan brengen. Éen onverwachte krenking stortte zelfs menig cholericus in krankzinnigheid.

De cholericus haat de hooger geplaatsten en de lageren zijn slechts nullen voor hem. Nergens wil hij de tweede zijn; kan hij niet de eerste zijn, dan wil hij liever in 't geheel niets zijn - aut Caesar aut nihil - en natuurlijk bereikt hij lichter het *nihil.*

Cholerici zijn meer gevreesd dan bemind en zelve verachten zij de menschen. Bij hen moet men de ruwe naturen zoeken, vol hardheid en wreedheid, verschrikkelijk door hun koudheid en hun gebrek aan sympathie, ongeroerd door tranen, klagen en lijden, trotsche, onverschillige bandieten, ongevoelig voor menschheid, verstand en recht.

Juist de kracht van den cholericus, die met hoofd en lichaam erop loswerkt, zooals de kraaien op de noten, en door den muur wil, stoot zich het eerst aan den tegenstand van anderen, en toorn en verdriet is niet zelden zijn geheele uitkomst, want toorn is zijn alles-beheerschende hartstocht, zooals reeds zijn naam aanduidt. Hij spuwt rookwolken, steenen en vuur, zooals de Vesuvius, en houdt eerst op te razen, wanneer hij zijn lava uitgespuwd heeft.

Het is moeilijk met zulke heethoofden om te gaan, want men moet alles wat ze zeggen en doen goedvinden, ja, ze bewonderen, en niet woorden, slechts daden bekeeren hen.

De cholericus onder 't volk komt nooit uit processen, wanneer hij niet reeds in het hok zit.

Een zuiver cholerisch temperament is een zeer ongelukkig temperament, wanneer men niet souverein of bevelhebber is, die echter licht in een despoot ontaardt, - want in de ondergeschikte klassen schijnen nu eenmaal verstand en onbuigzaamheid den machthebbers gevaarlijk en niet recht bruikbaar.

Onder gelukkige omstandigheden is het cholerisch temperament het beste van alle. Luther was een der liefelijkste cholerici.... Maar Karel XII en Napoleon?

Een cholerisch temperament bezaten o.a. Sylla, Tiberius, de Kruisvaarders, Lodewijk XI, Hendrik VIII en Philips II, Robespierre à pied et à cheval (Robespierre en Napoleon).

Cholerici moesten zich de fabel van Phoebus en Boreas in het geheugen prenten: Ze wedden wie den reiziger het eerst van zijn mantel zou berooven. Boreas blies uit volle kracht, doch de reiziger wikkelde zich slechts te vaster in zijn mantel. Phoebus glimlachte en de reiziger legde zijn mantel. *Plus fait douceur que violence.*

Dikwijls is ziekte aan veel schuld en

eigenlijk moest men niet definitief over chole rici oordeelen, voordat ze... geanatomiseerd zijn.

Gewoonlijk zijn cholerici zwartharig, of ook roodharig; in werk- en tuchthuizen heb ik maar weinig blondharigen gevonden, die meest sanguinisch zijn.

Cholerische vrouwen met haar heroïsme, amazonen-aard en trotschen Juno-blik, zijn ware kwelgeesten en furiën; karikaturen tegenover zachte vrouwelijke naturen.

De rustige, neergeslagen blik van den *melancholicus,* zijn langzame gang en al zijn bewegingen, toonen aan, dat ook zijn innerlijk langzaam maar diep, en voor het abstracte en ideale, ernstige en verhevene gemaakt is.

Hij houdt van de eenzaamheid en de ondoordringbaarheid van een benauwde nevellucht, die hem nog somberder en humeuriger maakt dan hij gewoonlijk reeds is.

De sanguinicus is rijk aan gevoelens, de melancholicus arm. Wantrouwend tegen alles, roept hij steeds: '*O tempora*, *o Mores.*' Gene neemt alles oppervlakkig op, begint alles met de rooskleurige hoop van het welslagen, deze met alle mogelijke moeilijkheden. Hij belooft niets, want zoo hij iets wil beloven, denkt hij er zoo lang over na, tot de zwaarte der belofte hem doet terugschrikken. Van alles ziet hij de schaduwzijde. Doe een voorstel, hij antwoordt met een: 'Maar heb je wel bedacht....?' en als gij u wrevelig van hem wendt, zal hij U nog naroepen: 'Maar heb je er wel aan gedacht...?'

De melancholicus weifelt in een eeuwigen nevel en strijdt met het noodlot, zooals de tragische personen der Oudheid; hij weent en kermt als Petrarca, die niets boven het genot der tranen ging - the joy of grief. Lachende geestigheid is den melancholicus een gruwel, en daar hij geneigder is tot vrees dan tot hoop, zoo houdt hij meer van stille vreugden dan van luidruchtigheid, geniet liever in de fantasie dan met de zinnen.

Melancholie is het temperament van de zonderlingen en spruit voort, zooals de doctoren beweren, uit zwarte gal en dik bloed. Zij is helaas maar al te dikwijls de gezellin van het genie, dat zich overal tot middelpunt maakt en daarom het eerste aan krenkingen blootgesteld is. De meeste zelfmoordenaars stammen uit de treurige familie der melancholici, en zij zijn het waarschijnlijk, die hel, duivel en spoken uitgevonden hebben. Melancholici stichtten den onzin der mystiek en zijn de vaders van alle avontuurlijke, godsdienstige en philosofische systemen, alle muggezifterij en fantasterijen. Zij zijn in den regel groote zieners en voorspellers, maar gelijken Sancho, die een heelen nacht vol angst, zwevend boven een ondiepe sloot doorbracht, omdat hij een diepen afgrond onder zich dacht.

Zijn deugden zijn nuchterheid, bedachtzaamheid, soliditeit, standvastigheid en geduld. Hij schuwt den zwaarsten arbeid niet, en wat hij eenmaal begrepen heeft, is ook behoorlijk verteerd; hij is vlijtig, stipt, streng jegens zichzelf en anderen. Zijn fouten zijn: slecht humeur, lichtgeraaktheid, geslotenheid, wantrouwen, gierigheid, eigenzinnigheid.

Er is echter een soort melancholie, die veel edels heeft en zich op zekeren leeftijd juist bij de beste menschen voordoet, vooral wanneer zij de menschheid van bijzonder slechte zijde hebben leeren kennen, en ze in de teruggetrokkenheid jaagt. Zichzelf genoeg zijn, en de maatschappij ontberen kunnen, zelfs wanneer men zeer gezellig is, grenst, zooals elke overwinning op behoeften, zonder welke de gewone zielen moeilijk leven kunnen, aan het verhevene, wrordt echter door de laatste, wanneer ze recht beleefd zich uitdrukken, 'zonderlingheid' genoemd. Ruwe zielen vervallen in

gemelijkheid, die zich zelf en anderen kwelt, zachte beschaafde menschen in zwaarmoedigheid, wanneer ze in de menschheid teleurgesteld worden.

Onder melancholici vinden wij groote genieën, groote uitvinders en beroemde mannen, voornamelijk in abstracte wetenschappen; hun melancholie is dan minder een ziekte der gal dan wel die van het verstand.

De verschrikkelijkste soort melancholie was - Gode zij dank - de godsdienstige, waar de armen aan hun zaligheid twijfelden en zich nog bij levende lijve voor gebraad des duivels hielden. Ze woedde het verschrikkelijkst in kloosters, voornamelijk in nonnenkloosters en heerscht nog in verjongde mate onder schijnheilige sekten, die den grootsten zondaar het liefste is, zooals zich een Hernhutter uitdrukte.

Wat bij dieren de ingetrokken staart beduidt, is bij treurigen de afhangende onderlip; vandaar ook de Duitsche volkshumor, die in plaats van melancholisch 'mäulhanggoolisch' zegt.

Bij het *flegma* onderscheidt men twee soorten: ten eerste het goede, het groote flegma, dat langzaam in beweging wordt gebracht, maar dan ook volhoudt spijt alles en allen,

al zal het er ook aan bezwijken. Dit flegma is door Kant vergeleken bij een langzaam door den modder zeilend schip, hetwelk alles meeneemt, in tegenstelling met den kogel (het sanguinisch temperament) die door den modder vliegt en niets meedraagt. Langzaam in het besluiten, volhardt het in handelen en domineert daardoor over zijn omgeving, zonder iemand te grieven.

Maar daar is een tweede flegma, hetwelk genoemd kan worden ‘de vloek der menschheid’, een onnaspeurlijk gemoedsbestaan, het temperament der aandoenlijkheid, der onverschilligheid. De wereld staat in vlam, het raakt den flegmaticus niet; het vaderland is in gevaar, hij bekommert er zich niet om. Hij leeft een leven, dat geen leven mag heeten. Niets, absoluut niets is in staat hem tot iets schoons, iets heiligs te bewegen. Voor zoo'n temperament hebben we slechts deernis, diepe deernis.

Het flegma behoort tot de insecten en wormen, die een witachtig vocht of slijm na zich sleepen en bij wie de kop en de borst slechts los met het onderlijf, dat de hoofdzaak uitmaakt, samenhangen.

De flegmatici zijn *pecora campi* (vee des velds) die slechts vrees uit de sleur brengt en die zelden hun evenwicht verliezen, daar alle uitersten en heftige hartstochten verre van hun zijn. Met recht noemde men het flegma ‘boerentemperament.’ Voor geestigheid, vroolijke invallen, en alles, wat tot de fantasie behoort, heeft het geen zin. Het is lichter een kameel door het oog van een naald te dwingen dan het echte flegma tot vroolijkheid en lachen.

Het flegma gelijkt den wilde, die zich slechts tot dat bepaalt, wat hem onmiddellijk aangaat. Al zijn eischen beperken zich tot het *noli turbare circulos* (stoor mijn kring niet) en deze rust geeft hem een zekere zelfstandigheid, consequentie en practisch verstand.

Het aangeboren flegma neemt dikwijls de plaats in van de wijsheid, en gelijkmoedigheid en tevredenheid stellen het schadeloos voor de ontbering van honderd genietingen, doet zijn geslotenheid, zijn ernst, zijn gelijkmoedigheid, - wat velen voor nadenken houden - zijn verder niets dan stompe ideeënarmoede. Alle flegmatici zijn leerlingen van Pyrrhos; ze zijn zulke sleurmenschen, dat zij op de vraag: ‘Hoeveel is 8 × 3?’ eerst de getallen moeten omkeeren: ‘3 × 8 = 24.’

Hartstochtloos uit indolentie, en gevoelloos uit onverschilligheid, is dikwijls goedhartigheid in het gevolg van het flegma, maar bij eene slechte geaardheid vaak onbeschofte grofheid, vol streken.

Het flegma heeft zijn zaligste uren aan tafel en op de - W.C., waarheen ik nog nooit den moed heb gehad hem te volgen, en is het gelukkigst, wanneer het, verzadigd, slapen mag. De flegmatici liggen in hun gemakzucht als groote honden, die men urenlang plagen kan, zonder dat ze iets anders doen als knorren, maar zij leggen zich niet zoo gemakkelijk weer neer, wanneer ze eens op de been zijn. Rusten alleen is geluk, spreekt het flegma op zijn sofa of lievelingsstoel. Dat is het *summum bonum* (hoogste goed); zijn zinnebeeld de vleermuis, die, zich met de achterpooten in een spleet vastklemmende, zich in haar vleugels hult; de vampyr zuigt echter slapenden het bloed uit, waartoe ons flegma misschien te lui is, wiens geheele biografie is: ‘Hij leefde, nam een vrouw en stierf.’

‘Wat lang duurt, wordt goed’, is een lijfspreuk van het flegma. Valt er iets op den grond, zoo laat het liggen, tot nog iets erbij valt, dan gaat het oprapen in één moeite door.

Het korte ‘ja’ en ‘neen’ wordt tot gewoonte bij den flegmaticus; zijn ‘ja’ klinkt echter ruwer dan het ‘neen’ van den sanguinicus.

Zelden heeft hij aandoeningen, slechts aangename hoogstens; hij prikkelt geen ziel tot verzet, maar kan toch diegenen, die dikwijls met hem te doen moeten hebben, duivels maken, evenals de koude sneeuw den sledeliefhebber: ze kan zevenmaal vallen, voordat ze pakt en een pad verschaft.

Het flegma kan zich slechts moeilijk oriënteeren, zelfs wanneer het tien jaar in dezelfde stad gevegeteerd heeft. Hij zit evenals de oester in het kleine hoekje van zijn eigen ik, en omdat het slechts dit kent, doet hij alles in angstige betrekking op dit dierbare ik en wordt een harde, koude machine.

Het flegma gelijkt de onorganische lichamen, zonder warmte, koud als marmer en metaal, - onedele dieren hebben ook koud bloed. Het is een ellendig, beklagenswaardig iemand, een flegmaticus, en toch, wie heeft hem niet menigmaal benijd om zijn gelijkmoedigheid bij kleine kwellingen des levens, wanneer men, bij alle frivoliteit ervan, zijn evenwicht verloren voelde gaan.

De flegmatici zijn mij echter in het menschenrijk dat, wat in het dierenrijk de koudbloedige amphibieën en visschen zijn. Zonderling is mijn antipathie tegen het flegma, en toch verzoent mij iets er mee, wat goed is, hoewel mij het waarom raadselachtig blijft: Vele flegmatici leveren mooie dochters. Misschien zijn in het beslissende oogenblik papa en mama minder verstrooid dan de sanguinicus en cholericus, en is hun kracht grooter, omdat ze minder verspild is geworden.

Door zijn hang voor sleur is het flegma zeer bruikbaar voor ondergeschikte wezens, die zich gemakkelijk en gaarne naar anderen schikken en bij hun karakter van middelmatigheid het dikwijls verder brengen dan de spring-in-'t-velden. Zij zijn het beste geschikt voor zaken waarbij men inslaapt, doch onder hen vindt men ook brave juristen, rekenaars en theologen, en ook wel goede schoolmeesters en agenten.

II.

Het gezicht is het protocol van het karakter; het protocol van het temperament is echter het geheele lichaam, vanaf het gelaat, oog armen en houding tot aan de voeten of den gang.

De cholericus maakt Spaansche, lange stappen; de sanguinicus korte, snelle, Fransche; de melancholicus bedachtzame, Engelsche en het langzame flegma met zijn opgeblazen en zielloos gelaat maakt logge, Duitsche passen. Intusschen moeten we aan de schreden evengoed uitzonderingen en verschillen toeschrijven als aan de gedachten en blikken. Men ziet niet altijd bij gedachten aan het verleden naar de aarde, niet altijd bij blikken in de toekomst naar den hemel, bij gedachten aan het heden voor zich uit en bij gedachten aan - niets, rechts en links, en overal heen.

De kleur der cholerici en sanguinici is rood, die der melancholici en flegmatici bleek geel en aardkleurig.

De stem van gene is helder, doordringend, van deze mat, ruw schuchter.

De kleur van het haar is minder bepaald; toch zijn roodharigen meestal cholerisch, zwartharigen cholerisch-melancholisch, bruinharigen sanguinisch-cholerisch en blonden sanguinisch-flegmatisch; slechts zelden vindt men onder krankzinnigen blonde menschen.

Ten aanzien der hartstochten blijft eerzucht de hoofdhartstocht van den cholericus; wellust die van den sanguinicus, gierigheid plaagt den melancholicus en het flegma is alleen maar - buik.

Uit hun werken laten de temperamenten zich ook niet minder kennen, uit muzikale composities zoowel als uit schilderijen, uit brieven en gedichten. De sanguinicus zal geestig schrijven, de cholericus kort, vurig, scherpzinnig, de melancholicus langdradig, droog, duister, soms vroom, het flegma achteloos, slordig en het allerliefste - in het geheel niet.

Zeker priester gaf in zijn ‘Physionomie’ elk der vier temperamenten ook zijn eigen muziekinstrument; den sanguinicus fluit, viool, piano en harp; het flegma orgel, fagot en bas; den cholericus pauk, trompet, cimbaal; den melancholicus eveneens viool, bazuin en trompet, maar met dempers of sourdinen.

Wat de mode betreft, de sanguinicus maakt alles mee; hij houdt van levendige kleuren; de cholericus houdt van reinheid, zonder versiering en blijft in het midden;

de melancholicus geeft de voorkeur aan donkere kleuren en oude modes, evenals het flegma, dat echter van fletse kleuren houdt, en dus ook van wit en zilver.

Ook uit de wijze van het dragen van den hoed laat zich het temperament afleiden en nog meer uit houding en beweging der armen en voeten, uit het eten, drinken en dansen, uit het handschrift en zelfs uit de ligging in den slaap.

Zelfs onze urine, afgescheiden van leeftijd, weersgesteldheid, spijzen en dranken, richt zich daarnaar; de gezonde urine is citroengeel - dus die van den sanguinicus; die van den cholericus is reeds roodachtiger; die van den flegmaticus bleeker en die van den melancholicus heeft een bruingele, ja zelfs groenachtige kleur.

En nu eerst het lachen? Sanguinici en cholerici lachen lichter dan melancholici en flegmatici, die steeds het *rira bien qui rira le dernier* bedenken, en ernst en nadenken maken reeds buitendien onafhankelijker van zinnen- en fantasiespel. De melancholicus ergert zich over een stroohalm, wanneer geen blok in den weg en geen vlieg aan den wand is, en de sanguinicus spreekt met den Thebaanschen Hoogepriester Archias: '*Seria in crastinum*' - het ernstige morgen -.

Terwijl den cholericus alles in het heftigste vuur drijft, liefde, haat, en eer, is het vuur van den laatste hoogstens een stroovuur.

Het verhevenste schouwspel der natuur, de op- en ondergang der zon, roert den

melancholicus en het flegma, wanneer het tenminste geroerd wordt, geheel anders dan sanguinische en cholerische menschen. Melancholici worden met den herfst en winter treuriger, terwijl sanguinici altijd goede vrienden blijven met moeder natuur, ze moge groen, geel of wit worden; het gemurmel van een bron, een schaduwrijk boschje met de stemmen des wouds, een bloeiende streek, een heldere maannacht, zelfs sneeuwstorm en ijskegels, brengen hen dadelijk in dichterlijke stemming: hij denkt aan slede en ijsbaan, aan erwtensoep, warme kamers en bals.

Het *sanguinisch-cholerisch* temperament treffen wij aan bij de 'epoque' makende menschen, bij de grooten onder ons, die hun zegel zetten op den tijd, waarin zij leven. Met eenige melancholie erbij ontstaat de tyran, zooals Napoleon de Groote er een was.

Het *sanguinisch-melancholisch* temperament, mengsel van vuur en wantrouwen, verteert zichzelf.

Het *sanguinisch-flegmatisch* temperament telt onder zijn bezitters de gelukkigste menschen, onbenijde, rustige burgers, wier bestaan in stabiel evenwicht verkeert. Groote daden gaan van hen niet uit, maar ook geen laagheden. Opgewekt, kalm, bedaard en vroolijk, bewandelen zij hun levensweg. Het is het beste en gelukkigste temperament - dat ook anderen gelukkig maakt. Het is het temperament der kinderen des geluks, der vreugde des geestes en der goede luim. Het is het temperament der kinderen en der vrouwen.

Het *cholerisch-melancholisch* temperament, vereeniging van wantrouwen en kracht, geeft ongelukkige menschen.

Het *cholerisch-flegmatische* is zeer, zeer zeldzaam.

Het *melancholisch-flegmatisch* temperament is het afschuwelijkste temperament dat er bestaat. Wie met zulke lui om moet gaan, die wantrouwen aan flegma paren, die heeft hier een hel op aarde. Het wantrouwen te overwinnen is een reuzentaak, maar die toch gedeeltelijk te vervullen is. Maar een melancholisch-flegmatisch temperament verdragen eischt meer dan menschenkracht. Multatuli spreekt ergens van 'praten tegen een muur', maar dat beeld is hier nog te goed, want een muur geeft toch nog iets terug: de echo. 'Spreken tegen den modder', zou juister zijn; die geeft niets terug. Tegen zoo'n temperament is niets bestand: het oplichten van een mondhoek, het optrekken van een neusvleugel - geen woord - drukt onophoudelijk wantrouwen uit tegen ieder en alles.

Hoe moeten wij nu die verschillende uitingen beantwoorden? Wat moet onze houding tegenover die temperamenten zijn?

Tegenover den heerscher, die door vriendelijkheid toch niet te winnen is, ga men, zoodra men zijn karakter herkend heeft, dadelijk zoo ver men kan gaan, in overeenstemming met de wet der gewoonte, in de spreekwijze weergegeven: 'Zooals men de menschen went, zoo heeft men ze'.

Tegenover den prikkelbare, den uitermate sanguinische, stelle men geen flegma: dat zou ongelukken geven. Hem trachte men met verstandige zachtheid te sussen; vooral behoude men geen wrok over iets, wat hem in zijn drift ontsnapt is. Zoo'n onbesuisd woord stelle men voor als niet in ernst gemeend, en hij is ontwapend.

Domme, eigenzinnige menschen geve men eerst toe. Zijn ze niet al te dom, dan zullen ze die gedragslijn begrijpen en er dankbaar voor zijn. Zijn ze stijfhoofdig, zoo late men ze er maar eens inloopen, dan zijn ze genezen en zullen raad vragen. Men wake echter voor ongevraagde adviezen.

Tegenover twistzieke menschen handele men als tegenover dolle honden -.... die men uit den weg gaat.

Wantrouwende menschen trachte men te verdragen; men ga echter zijn eigen gang, zonder zich aan hun wantrouwen te storen. Dan heeft men tenminste rust voor zichzelf, en het wantrouwen bedaart.... misschien.

Tegen jaloezie, nijd- en wangunst is maar één middel: neemt de oorzaak dier gevoelens weg. Hebt gij meer haren dan een ander, ruk ze uit, hebt gij blanker vel dan een ander, vil U; zijt gij beter dan een ander, zoo sterf. Die jaloezie, die nijd is onuitroeibaar. Die staat bij de wieg der menschheid, die veroorzaakte in het begin der menschelijke geschiedenis - zooals de Bijbel die leert - een broedermoord.

2 Juni 1915.
28ste Jaargang.
No. 49.

Bericht.

Zij, die zich met 1 Juli a.s. op

DE HOLLANDSCHE LELIE

abonneeren, ontvangen vanaf heden de tot dien datum verschijnende nummers gratis.

A'dam, 2/6 1915.
L.J. VEEN, Uitgever.

Hoofdartikel
Ziekenverpleging.

Een langdurig verblijf als patiënt in twee bekende ziekeninrichtingen te 's Gravenhage, t.w. in het Roomsch-Katholieke Ziekenhuis en in het Roode Kruis, geven ons aanleiding tot de volgende beschouwingen en opmerkingen.

Gelijk velen weten wordt de eerstgenoemde inrichting sedert tal van jaren en wel hoe langer hoe meer gefrequenteerd door patiënten van allerlei richting, niet het minst door die uit vrijzinnige Protestantsche kringen.

Dit op zichzelf is reeds een bewijs dat de verpleegden, zonder onderscheid van geloof en opvatting, dezelfde behandeling genieten.

Dat die verpleging uitstekend is, blijkt uit het groote gebruik dat van dit ziekenhuis gemaakt wordt, zoodat dikwijls niet direct aan de aanvrage voldaan kan worden en men soms dagen moet wachten voor er plaats is.

De toewijding der R.K. Zusters behoeft eigenlijk niet nader besproken te worden; zoowel in de ziekeninrichtingen als daar buiten zijn zij ook bij de Protestanten zeer gezocht en geapprecieerd.

Hiervoor bestaan gegronde redenen. -

In de eerste plaats worden zij niet als verpleegsters aangenomen alvorens zij doorslaande bewijzen hebben gegeven van niet alleen bekwaam te zijn als zoodanig, doch ook uit te munten in karakterhoedanigheden, zoo onmisbaar in den omgang met zieken. -

Ten tweede bemoeien zij zich nimmer met de particuliere aangelegenheden der patiënten, weten hare plaats ten opzichte van deze, en houden zich in de oogenblikken, waarop hare hulp ontbeerd kan worden, onledig met de haar voorgeschreven geestelijke lectuur.

Door deze gedragslijn, waarin wij weder het scherpzinnige en practische beleid der R.K. organisatie ontwaren, kunnen de geestelijke zusters hare volle aandacht concen-

treeren op de verpleging en worden zij niet door zaken, die daar geheel buiten staan en welke hare nieuwsgierigheid zouden kunnen opwekken, afgeleid.

Hare toewijding en zelfverloochening kunnen volkomen zijn.

Haar geheele bestaan is er trouwens op ingericht om 'onzen lieven Heer te dienen,' zichzelve zooveel mogelijk weg te cijferen, en zich te geven aan de lijdende en hulpbehoevende menschheid.

Nu mogen andersdenkenden dit wellicht beschouwen als een soort van hemelbestorming, als een middel om in een volgend leven de zaligheid te verkrijgen voor de betoonde opoffering, wij voor ons kunnen niet aannemen dat alleen daarvoor afstand zou gedaan worden van de geneugten in dit ondermaansche.

Neen, er zijn andere redenen waarom de geestelijke zusters tot dezen staat geraakt zijn.

Zoowel de eer (wij stellen ons een oogenblik op het Roomsche-Katholieke standpunt) om den sluier te mogen dragen, en de roeping om nuttig werkzaam te zijn door het leed van anderen te verlichten, als wel teleurstellingen en verdriet van diversen aard nopen er vele jonge meisjes toe om religieuse te worden.

Of zij er later berouw van hebben?

De opgewektheid, de blijmoedigheid, die wij steeds kunnen waarnemen waar Roomsche zusters bijeen zijn, doen ons dit niet vermoeden.

Zelden zagen wij bij zulk een vermoeienden, alles behalve vroolijken werkkring, tevredener gezichten! En dat bij een minimum ontspanningsduur, slechts bestaande uit een paar halve uurtjes daags verpoozing in den tuin, terwijl de overige afleiding gevonden wordt gedurende het gemeenschappelijk maal en door de vervulling der Godsdienstplichten, als het bijwonen der mis, enz.

Want.... voor de Katholieken is het ter kerke gaan eene ontspanning, en worden de zuurzoete gezichten, die vele Protestantsche kerkgangers kenmerken, gemist....

Van wereldsche vermaken natuurlijk geen zweem!

Winstbejag daarbij ten eenenmale uitgesloten. Slechts de waarborg van een rustigen ouden dag, wanneer zwakte of ziekte haar, soms nog op niet bedaagden leeftijd, beletten de functies van pleegzuster te vervullen.

Twee opmerkingen moeten ons hierbij van het hart.

Zou het anaemisch uiterlijk van zoovele R.K. zusters niet voor een groot deel toe te schrijven zijn aan een te karig afgemeten quantum beweging in de frissche lucht en aan te groote inspanning binnenshuis?

Er zijn er die er als geesten uitzien en oud zijn op een leeftijd, dat anderen zich nog in de kracht van haar leven bevinden.

Bestaan er geen wettelijke voorschriften, waardoor ook hier het modus est rebus zou kunnen betracht worden?

Waarom kunnen zusters, wier gezondheidstoestand van dien aard is, dat zienderoogen hare krachten afnemen, niet af en toe rouleeren met anderen en b.v. 's zomers met vacantiekoloniën naar hei en strand gedirigeerd worden of op haar verhaal komen in geestelijke inrichtingen, als klooster (met ruimen tuin) of retraite, waar een lichteren dienst en langduriger verblijf in de buitenlucht een gunstigen invloed op hare gezondheid uitoefenen?

Moge dit al soms plaats hebben, genoeg gebeurt het zekerlijk niet, getuige het lijdende uitzicht van zoovelen.

Nog iets: waarom zijn b.v. in het R.K. Ziekenhuis, te 's Gravenhage, de zusters steeds in het donker gekleed en niet, gelijk in andere (ook R.K.) ziekeninrichtingen in Nederland en in het buitenland, in witte of licht-blauwe katoenen kleeding?

Is het laatste niet veel meer in overeenstemming met de eischen der hygiëne?

Het dragen van witte overtrekken op donkere kleeding beteekent toch uit een gezondheidsoogpunt al heel weinig.

Alvorens van het onderwerp R.K. Verpleging af te stappen, wenschen wij nog te zeggen, dat gerustelijk ieder anders denkende, dus ieder niet-Roomsch-Katholiek, zich in de R.K. gestichten kan doen verplegen zonder vrees te koesteren van lastig gevallen te worden over zijne denkwijze of geloof.

De R.K. geestelijkheid is in dat opzicht verdraagzamer dan sommige voorstanders en handhavers der leer van Calvyn.

Noch Rector noch Zusters maken ooit de minste toespeling op de gezindte waartoe de verpleegde behoort.

In Protestantsche Ziekenhuizen op Christelijken grondslag schijnt dit wel eens heel anders te zijn.

Althans ons zijn gevallen verhaald geworden, waarbij in eene dergelijke Ziekeninrichting aan vrijzinnige Protestanten, ja zelfs aan Israëlieten, die daar verpleegd werden,

het leven zuur gemaakt werd omdat zij er rond voor uit kwamen het niet eens te zijn met den geest dier inrichting. Vruchtelooze bekeering leidde tot veronachtzaming en onvriendelijke bejegening van de zijde van haar, die met de verpleging waren belast.

Toen een paar patiënten weigerden den (Zondags) dienst bij te wonen, zouden de deuren hunner kamers opengezet zijn, opdat zij dan toch nog genieten mochten van het gezang der psalmen.

Indien (en de verschillende zegslui wekten niet bij ons de overtuiging van zich aan overdrijving te hebben schuldig gemaakt of hunne mededeelingen te hebben verzonnen) het bovenstaande waar mocht zijn, geven wij ieder liberaal denkend mensch in ernstige overweging zulke ziekenhuizen te vermijden en zich liever te doen verplegen in neutrale of in R.-Katholieke, dan in de zoogenaamde 'Christelijke', waarin dergelijke handelingen plaats vinden.

Tot de kleurlooze ziekeninrichtingen, die een goeden naam hebben, behoort zeer zeker die van het Roode Kruis in de Jan van Nassaustraat.

Zij dient speciaal ter verpleging van patiënten, die aldaar eene operatie hebben te ondergaan.

Terwijl in het R.K. Ziekenhuis de Rector en de Moeder-overste de leiding hebben, is in het Roode Kruis eene Directrice het Hoofd der inrichting.

Dat deze betrekking geene sinecure is, behoeft geen betoog. De tegenwoordige titularesse, die tevens in hare functie als operatiezuster bij elk geneeskundig onderzoek en bij elke operatie tegenwoordig is en assisteert, is uithoofde harer betrekking belast met het toezicht en de contrôle over het personeel en de administratie, met de ontvangst der patiënten, en het bezoeken van deze, hetzij alleen, hetzij met den behandelenden geneesheer, kortom met de leiding van den inwendigen dienst.

Een stat geschoolde verpleegsters is voortdurend werkzaam en wij kunnen met voldoening verklaren, dat hare ijver en opoffering die van hare Roomsche zusteren evenaart.

Gelijk in bijna alle ziekenhuizen in de groote steden komen ook hier krachten te kort en wordt van directrice en verpleegsters veel gevergd.

De vrije dag (van de zusters) om de drie weken of om de veertien dagen (dit varieert naar gelang er minder of meer patiënten zijn), het uurtje wandelen 's-middags, een enkele vrije avond in de week en een jaarlijksch verlof van drie weken is heusch niet te veel, wanneer men in aanmerking neemt dat deze vrouwen den geheelen dag (of 's-nachts van 9 tot 9) in het touw zijn, bijna allen na eenigen tijd afnemen in lichaamsgewicht en sommigen, evenals men zulks bij lieden uit den winkelstand kan waarnemen, door haar aanhoudend op en neer tippelen min of meer gaan lijden aan platypodia.

Ook hier mag de verhouding der zusters onderling uitstekend genoemd worden.

Wij hebben kunnen opmerken dat onder haar die band bestaat, bekend als esprit de corps, en welke weder ten goede komt aan de patiënten.

Ook hier, ondanks het bijna dagelijks voorkomen van operaties, een onbezorgde, opgewekte geest.

Dat er veel mutatiën plaats hebben, ligt voor de hand en gemiddeld is hier dan ook om de vijf jaren ander personeel.

Hare toekomst is feitelijk niet rooskleurig.

Indien wij aannemen, dat de bezoldiging buiten kost en inwoning (en wellicht bewassching) door de bank varieert van *f* 250. - tot *f* 400. - 's-jaars, dan is dit niet voldoende om zich een avenir te verzekeren en zien de meesten, zoo zij al niet huwen, na verloop van korten tijd uit naar een werkkring die minder gebonden is en waarbij men nog iets van zijn leven kan profiteeren.

Men diene niet uit het oog te verliezen, dat de leeftijd van 20 tot ruim 30 er een is, waarop het nog niet te laat is om zich eene toekomst te verzekeren, waarbij minder van het physiek gevorderd wordt en de vooruitzichten ook finantieel beter zijn.

Van vergelding der diensten met pensioen is voor de verpleegsters nog heelemaal geen sprake, terwijl hare bezoldiging niet toereikend is om een dure verzekeringspremie te betalen.

Geen wonder dus, dat de meesten (en dit zal wel overal zoo zijn) slechts kort in de ziekenhuizen vertoeven en een groot deel het er op waagt zich te vestigen als particuliere verpleegster, wat wel wisselvalliger is, doch bij een weinig veine grootere voordeelen biedt nevens meer persoonlijke vrijheid.

Slechts een betere toestand kan in het leven worden geroepen door eene wettelijke regeling, omvattende alle verpleegsters, die werkzaam zijn aan openbare ziekeninrich-

tingen of aan particuliere, die wegens het patiëntengetal daarmede gelijk kunnen gesteld worden.

Evenals zulks bij rijks, provinciale en gemeentelijke ambtenaren en beambten het geval is, dienen dan bezoldiging, toekenning van verlof en van pensioen aan uniforme bepalingen onderworpen te zijn, en een minimum diensttijd, b.v. van tien jaren reeds recht te geven op pensioen, waarvan het bedrag berekend wordt naar den grondslag, welke de laatste jaren is genoten.

Dan alleen behoudt men steeds een voldoend aantal goede krachten en is geen verloop te duchten.

Ook zouden wij de zusters, die deel uitmaken van het R. Kruis en andere ambulances voor milde bepalingen in aanmerking wenschen te zien komen, b.v. door dubbeltelling van den tijd als zoodanig doorgebracht, voor pensioensvergelding. Dit alles is echter nog toekomstmuziek.

Het is aan mannen en aan vrouwen uit gezaghebbende kringen, die iets gevoelen voor verbetering der situatie hunner zwoegende zusteren, zoo onmisbaar voor de gemeenschap, om het hier bij wijze van proefballon los heengeworpene, nader uit te werken en een vasten vorm te doen aannemen. Er zal echter nog vrij wat water door de Maas vloeien, alvorens verbetering in deze tot stand gekomen zal zijn, eene verbetering, die echter (nu het eenmaal de richting uitgaat, dat alle bedrijven, met uitzondering van die van den handel, door Staat, Provincie of Gemeente geregeld en gesalarieerd worden) niet kan en niet mag uitblijven.

Nog een paar dingen blijven over ter bespreking.

Waarom zijn toch in sommige ziekeninrichtingen de verblijven der zusters, die een deel van haar leven besteden aan de verzorging harer medemenschen, zoodanig ingericht, dat zij bij eigen ongesteldheid verre ten achter staan bij die der opgenomen patiënten? Waarom ook de door haar bewoonde vertrekken niet aangesloten bij de centrale verwarming?

Waarom moeten zij bij den dikwerf zeer vermoeienden nachtdienst zich contenteeren met een plaatsje in keukentje of corridor, waarom haar daarvoor geen apart vertrek aangewezen?

Ons dunkt dat voor deze klasse arbeidzame en uiterst nuttige vrouwen nog heel wat beter gezorgd kan worden. Ter voorlichting van eventueele ziekenhuis-patiënten willen wij tenslotte nog even aanstippen dat het verschil tusschen 1ste en 2de klasse verpleegden vrijwel een wassen neus is. De afmeting van de vertrekken moge een minimum grooter zijn, deze gelijkvloers liggen, en het diner moge al een gerecht meer bevatten, doch de verpleging, de behandeling, is geheel dezelfde. Ook in de *2*de klasse zijn keurige kamers-alleen te verkrijgen en de kosten zijn veel geringer, terwijl de behandelende geneesheer zijne rekening natuurlijk in overeenstemming brengt met de klasse, waarin de patiënt verpleegd wordt.

Den Haag, 26 Maart 1915.

F.A. EBBINGE WUBBEN.

De inwendige stem.

Niet alsof ik het alreeds gegrepen heb, maar ik jaag er naar.

PAULUS...

Het hoofdartikel van mevrouw van Rees, getiteld: De Bijbel, in het voorlaatste nommer, trof mij.

Voor *mij* namelijk is de Bijbel geweest, van kind af, in mijn streng-orthodox calvinistische opvoeding, 'Het Boek der Boeken', waaruit werd vóórgelezen elken ochtend door mijn vader, waarvan elk woord 'wáár' was...

Ik beschouwde het als een soort bijzonder voorrecht, toen ik een kind was, dat *ik* dien heiligen Bijbel des ochtends voor mijn vader neerlegde, dat *ik* hem weer op zijn plaats mocht brengen na afloop der lezing. Zelfs de aanraking van het gewijde Boek was mij iets bijzonders. De groote, de familie-Bijbel, met het oude- en nieuwe-testament, en de psalmen, - een erfstuk, geloof ik, - was loodzwaar, in bruin leer gebonden, met zware zilveren sloten, waarin familiewapens waren gegrift, als ik mij goed herinner. Hem kon ik bijna niet torsen. En bovendien gebruikte mijn vader nog een afzonderlijk nieuw testament, een vertaling van Luther, waaromtrent ik mij herinner dat hij eens van een der calvinistische groote leiders, die bij ons logeerde, te hooren kreeg, hoe die vertaling van Luther 'niet uit God was'. - Alleen de staten-bijbel, - de èchte ouderwetsche vertaling van Dordt - deugde, volgens dien letterknecht, die óók vond, dat wij de psalmen maar moesten 'schreeuwen' bij de piano, indien we niet beschikten over voldoende

zangstemmen. ‘Schreeuwen’ was volgens hem beter dan lezen, ‘ter eere Gods.’ -

Dergelijke zifterige gesprekken hebben op mij van kind-af een weerzinwekkenden, neen, laat ik liever zeggen, beangstigenden indruk gemaakt. Daarom dan ook - geloof ik - heb ik den ‘heiligen’ Bijbel nóóit ‘liefgehad’, zooals mevrouw van Rees het zoo mooi beschrijft in háár geval. Hij is voor *mij* geweest het boek van bedreiging en verschrikking, van: Gij zult dit niet doen, en dat niet, of anders... gaat ge naar de eeuwige hel... het boek waarover in mijn tegenwoordigheid ernstig en heftig werd geredetwist, dat dit er zoo staat en dat zus, en dat op dezen of dien grond gene niet kon ingaan in den Hemel, en deze wèl. Enz., enz.

Het Nieuwe Testament! Het Evangelie der Liefde! Ik heb er niet veel van gemerkt. Want, ik ben een kind geweest juist in dien tijd der afscheiding, der doleantie, der zaaggeschiedenis in de Nieuwe Kerk door mijn oom Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman op touw gezet, der woedende polemieken tusschen de ‘christenen’ van de Heraut en de Standaard, en die der Ned. Herv. Kerk. Dat alles was de *practijk* van de evangeliën, die *ik* zag en bij woonde. Vermoedelijk zeiden daarom die Evangeliën-zelf mij niet veel van troost. De omgeving waarin ik opgroeide scheen immers niet des Heilands *leven* en *leer* ten voorbeeld te nemen, maar zich enkel krampachtig vast te klemmen aan enkele zijner uitspraken en woorden, om daarover te redetwisten, en elkaar in de haren te vliegen met woord en pen. De goddelijkheid van Jezus Christus, de verlossing van de zonde, en het ingaan Hierna in den Hemel, door het aannemen van Zijn ‘zoenoffer aan het kruis’, ziedaar de dogma's waarover men onder elkaar vocht en zich druk maakte, en waarom men anderen, die er anders over dachten, veroordeelde, en zich van dezulken onderscheidde als zijnde Gods-kinderen in hoogmoedige tegenstelling van hunne dwaalwegen. Maar de figuur van den barmhartigen, liefdepredikenden, vergevenden, verzoenenden, zachtmoedigen Heiland, die niet wederschold waar hij werd gescholden, en kwaad vergold met goed, op Hem werd nooit de nadruk gelegd als Voorbeeld; als zoodanig schijnt Hij voor de calvinisten van den Lohman-Kuyperianenkring en hunne navolgers niet te bestaan *in de praktijk van hun leven.* - - - - - -

.... Daarna is er wel een mooie tijd gekomen in mijn geloofsbestaan, een tijd waarin de stille onaangevochten vrede van de kleine gemeenschap der Duitsch-evangelische Kerk in den Haag, waarin ik gehéél toevallig werd ingeleid, mij zóó trof en boeide als een vredige haven, dat ik daarhéén vluchtte, uit al het krijgsgehuil weg van de doleantie en de zaaggeschiedenis, en mijn vader vroeg, en zijn toestemming verkreeg, mij dáár, in die kleine gemeenschap, te mogen laten ‘aannemen’. In die evangelische kringen óók heb ik christenen *metterdaad* ontmoet, orthodox-óók, maar geen calvinisten, menschen die de liefde behartigden in hun leven, en die trachtten te handelen naar Jezus Christus' voorbeeld; in die kringen heb ik voor het eerst gezien dat het ‘geloof’ niet steeds behoeft vergezeld te gaan van redegetwist en gevit over ‘Wat er staat’ en ‘Wat er niet staat’. De ziel van een kind is zoo héél teer, die van een nadenkend en godsdienstig-aangelegd kind kan men, de groote volwassen-men, zoo ontzettend véél kwaad doen. Ik heb in al die jaren, waarvan ik nu spreek, een zeer bijzonder *inwendig*-leven geleid, omdat ik onder een onrecht en druk leed, door huiselijke omstandigheden, waarvan ik hier niet wil spreken, maar waarvan ik kan zeggen dat zij mijn kindertijd en mijn jeugd vergiftigd hebben, door de schuld van een die een zware verantwoording aan mij en anderen draagt, (niet van mijn ouders), een strijd dien ik nooit zou hebben volgehouden, hadde ik in al die jaren niet een

onwrikbaar sterk geloof bezeten dat God-zelf het alles zóó wilde, zóó had beschikt, en dat God dan ook daarom Hierna mij, tot belooning voor mijn geduld in mijn lot, in den Hemel zou opnemen. - -

Hoe die Hemel zou zijn.... ik durfde er intusschen niet aan denken, want.... hij scheen mij vreeselijk vervelend toe, *als* ik er over dacht. Ik wist en hoorde immers van niets anders dan van Hallelujah-zingen en van witte-kleederen en van palmdragende engeltjes. -

Daarom trachtte ik dus maar niet te denken dááraan hoè het zijn zou daarginds. En was ik bang voor dien Hemel. - En toch was die Toekomst Hierna mijn eenige aardsche troost....

Maar de aardsche zonnestralen, de blijdschap van geloofsleven op aarde, die heb ik, - schoon door mijn vereenzaming tengevolge van de krankheid mijner moeder slechts schaars, - opgevangen in dat Duitsche Kerkje in den Haag op het Bleyenburg, en mede van hen die het bezochten, en die ik toen, uit een zeer natuurlijke reactie van mijn jongen

leeftijd, zag in een te ideaal, overdreven-volmaakt licht, waardoor ze mij later teleurstelden, omdat *ik* te veel had geëischt....

Toen kwam het groote wreede leven - en joeg als een stormwind om me, - en wierp me midden in den meest-onverwachten orkaan, van fortuinloosheid na een rijkelui-opvoeding van verwend kindje, - en ontnam me Thuis, - en vader en moeder, - en dwong me alleen rond te zwalken....

Toen ook leerde ik geheel andere menschen kennen dan tot hiertoe, atheïsten, modernen, ongeloovigen, - ik kwam in andere landen, ik verkeerde in gehéél andere kringen dan het eng-besloten aristocratische côterietje waarin ik was groot geworden. - -

Toen, in al dat leed, dat nieuwe, die zorgen, toen is het ook mij gegaan als de Genestet: 'Mijn geloof dreef henen op des twijfels vloed.'

Ik vooronderstel dat dit de twijfelperiode is geweest die ook mevrouw van Rees heeft gekend, naar haar artikel te oordeelen. Maar, wat mij betreft, ik heb niet, als zij, van dien tijd de heugenis behouden aan den Bijbel als aan iets moois, aan mooie verhalen, en lieflijke voorstellingen. Wat hij daarentegen altijd, ook toen, is gebleven voor mij, dat is een eerbiedafdwingend Boek waarvan de wonderbare voorspellingen zich steeds opnieuw aan ons bewaarheiden. Het is b.v. overbekend dat Voltaire, de groote vrijdenker, nooit heeft raad geweten met de merkwaardige profetieën van het oude testament ten opzichte der Joden. Alles wat dezen wordt voorzegd, indien zij zullen afvallen van God, zoowel ten goede als ten kwade, is in den loop der eeuwen inderdaad geschied. En wat Christus-zelf aan zijn eenvoudige visschers-apostelen, twaalf in getal slechts, voorzeide: dat zij de wereld het evangelie zouden brengen, is het niet *bewaarheid?* Heeft niet het Christendom het Heidendom te niet gedaan? Regeert niet de naam van den Christus de wereld? (Helaas, slechts zijn *naam.*) Zoo is er zooveel, voor hen die den Bijbel kennen; (de meesten kennen hem echter *niet,* vooral onder het opgroeiende geslacht). Er is zoo oneindig veel in den Bijbel gezegd en betoogd en voorspeld, dat is uitgekomen, niet als een waarzegger-gedoe, maar als een ernstige weldoorwrochte beschouwing, die zich bewaarheid heeft, of nog bezig is zich te bewaarheiden.*) -

Welnu, nooit heeft onder den harden strijd om het dagelijksch brood, onder ziekte of zorg, onder liefde of smart, onder de vertering van bruischend jong bloed, en hartstocht en jeugdverlangen, ooit de inwendige stem geheel gezwegen, die mij sprak, telkens opnieuw, van die wáárheid, die dóór dit alles *is* en spreekt in den Bijbel, waarheid van dat Iets, dat niet is van deze aarde, dat in dien Bijbel is te vinden....

En thans. -

Met de Genestet kan ik zeggen: 'Ander licht valt op de Blâren'.- - Ander licht--! Ja.... maar.... *licht*....!

Voor mij is thans de Bijbel een stuk van de eeuwige waarheid, - die ik niet begrijp maar waaraan ik toch geloof, - van die waarheid waarvan ieder onzer, die zoèkt, misschien iets bezit, spiritist, theosoof, calvinist, moderne, Roomsch-Katholiek, ieder onzer, die wáárlijk zoekt en wáárlijk tracht *goed te handelen.*

Wat is geloof?

Paulus' definitie daarvan lijkt mij nog altijd de schoonste: Het geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt en een bewijs der zaken die men niet ziet. (Hebr.

*) Denk ook aan het dreigement, dat de zonden der vaderen zullen worden gewroken aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht. (Dronkenschap; onzedelijkheid.)

11 vs. 1). Mijn geloof nu is dat aan een Hiernabestaan, waarin we zullen voortgaan op den weg, waarvan ons aardsche leven slechts één kort deel is. Hoe dat voortbestaan zal zijn. Eenige spiritisten zeggen het U met evenveel zekerheid als sommige orthodoxen den Hemel schijnen te kennen, maar ik-voor-mij meen dat we, ook in dat opzicht, moeten afwachten, en niet-weten. Echter, het licht dat voor mij is gevallen over de bladeren van het Boek der Boeken, den Bijbel, het straalt mij toe van uit de Overzijde, over de graven heen, en geeft mij hoop en vertrouwen. Bewijzen kan ik niets, wil ik zelfs niet eenmaal beproeven. Ik wil alleen zeggen, dat de inwendige stem, die altijd mèt mij is geweest, die nooit geheel zweeg, ook niet in de donkerste uren, tot mij zegt: Vrees niet, ik ben met U. Naar die stem wil ik luisteren. Soms spreekt ze maar o zoo onhoorbaar; en soms overdreunt haar het lawaai van het groote ratelende, roesemoesige leven. - Maar ik weet, ik voel, dat ze *is*, dat ze altijd heeft gesproken in mij, gesproken van een Iets dat is, en Wiens heilige geest zweeft over de wateren.... Zelfs nu, laat mij liever zeggen, juist nu, in deze vreeselijke oorlogsbeproeving, hoor ik die stem, hoor ik haar waarschuwing. En ik antwoord dengenen, die mij vragen: hoe kunt ge al deze ellende vereenigen met een God die *dit* toelaat: Dat doe ik ook geenszins, ik behoor geenszins tot degenen, die zoo iets vloekswaardigs durven schrijven op rekening van ‘Godswil’, maar ik denk aan de evangelie-

waarschuwingen van het 'laatste der dagen', als we zullen hooren van 'aardbevingen overal' en van 'oorlogen en geruchten van oorlogen' en van 'zonen en dochters, die zullen opstaan tegen hunne ouders,' enz., enz.*) En ik denk, dat *niet* God maar de *mensch*-zelf dezen vloekwaardigen gruwel op zijn verantwoording heeft, en dat de *mensch*-zelf zal moeten boeten Hierna voor wat hij-zelf misdeed, maar geenszins God zoo wilde en inrichtte. Het is niet Gods schuld als wij elkaar doodslaan, en haten, en onder leugen-phrasen elkaars leven en geluk en gezondheid verwoesten. God wil vrede en geluk. Maar Gods wegen zijn niet onze wegen. En, als we in dit aardsche stadium niet naar Zijn stem willen luisteren, dan zullen we Hierna des te méér moeten leeren, - zooals eene lieve, voor spiritualisme véél voelende oude-dame onder mijn kennissen het zoo gaarne uitdrukt.

Het Pinkster-feest is aanstaande, het Heilige-Geest-feest waarvan ik nooit veel heb begrepen, waarvoor ik zoo weinig voelde dientengevolge, toen ik ervan las en hoorde preeken in mijn jeugddagen als iets letterlijk zoo-gebeurds. Nu, nu het nieuwe licht valt voor mij over de Blâren van het Oude Boek, nu schijnt het mij, dat óók dat spreken met 'vele tongen' zoo héél verklaarbaar is voor al wie iets verstaat en begrijpt van het bovenzinnelijke dat er is om ons, en zich zoo onophoudelijk openbaart. Dat Bovenzinnelijke zelf, die Inwendige stem, zij zijn mijn godsdienst, mijn geloof. Een *stukje* slechts van de eeuwige Waarheid! O zeker! Ach 'de' Waarheid! Allen die haar zóó zeker meenen te bezitten, dat ze voor den naaste den Hemel 'op en toe sluiten met kort en hard betoog' (de Genestet's, leekendichtje), aan hen allen zou ik willen toeroepen met dienzelfden onvergelijkelijken leeke-dichter-predikant:

Gij hebt 'de' waarheid eedle vrouw...?
Vergeef, dat ik meteen
het nog maar half gelooven wou,
Ik dacht: God had ze alleen.

Zoo is het. *De* waarheid is niet van deze aarde. Wij kleine zoekende stervelingen vinden, langs o zoo verschillende wegen, slechts stukjes ervan; de eene weg is zus, de andere zoo, en het eene stukje moge heeten modern, het andere orthodox, het derde Roomsch-Katholiek, het vierde theosophie of spiritualisme of christian-science, of hoe dan ook, wat doet het er aan af of toe, zoo lang het slechts zijn zoovele uitingen van die Inwendige Stem, die ons waarschuwt: 'Er is een Iets, Iets goddelijks; 'de mensch leeft niet bij brood alleen.'

O het zij! Der onschuld vrede
Vluchte voor der kennis strijd!
Voer' de stroom des levens mede
Wat vergaan moet met den tijd!
Laat der kindsheid wondergaarde
Welken als een lentehof;
Smachte naar wat licht op aarde
Soms de balling in haar stof!

Toch, het Woord gaat niet verloren
Voor het hart, des Twijfels roof,
Uit den kampstrijd als herboren
Rijst het kinderlijk geloof!

*) Zie b.v. van het evangelie van Lukas: hoofdstuk 21.

Niet verloren, niet verloren
In wiens reine kinderziel,
Als het Godszaad in zijn voren,
Eens dat woord des levens viel.
't Leeft, 't schiet op, 't zal vruchten dragen,
Schoon 't verstikt scheen en vermoord,
't Brengt in late najaarsdagen
Nog zijn oogst en zegen voort!

Onvergeetlijk - schoon vergeten,
Onweerstaanbaar - schoon weerstaan,
Dringt vaak plotseling door 't geweten
Weer het woord der oude blaên;
In de nachtwaak, om de sponde
Van den zwerver daalt een klacht -
En de zondaar voelt zijn wonde,
En 't verloren kind versmacht!

't Zijn de aandoenlijke verhalen
En de lessen van weleer,
Ach, vernomen duizend malen
En geschonden duizend keer.
't Is een psalmtoon van 't verleden,
't Is een klachte van het kruis...
En zijn ziel keert in gebeden,
En de boetling reist naar huis!

(Onvergankelijk; DE GENESTET)
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.
Geschreven vóór Pinksteren 1915.

Overzicht van de Week.

I. Op verzoek.

Ik ontving den onderstaanden brief:
Hooggeachte Freule.
Daar ik eene trouwe lezeresse ben van uw blad, en zeer waardeer dat U de Duitschers, waaronder ik zoovele goede kennissen heb, steeds zoo warm verdedigt, en daarbij zoo flink de waarheid zegt, zoo stuur ik U ingesloten uitknipsel.
Uit principe lees ik dergelijke bladen niet, maar een logé liet het bij mij achter.
Daar ik geen vlotte pen heb, om mejuffrouw

Berdenis van Berlekom over dit meer dan onmogelijke inzendsel eens flink tot de orde te roepen, wilt U misschien wel zoo vriendelijk zijn er een hartig woordje over te schrijven.

Heerlijk vind ik het zooals U De Telegraaf ervan langs geeft.

Uw brief over Cyriel Buysse was ook meer dan kostelijk.

Hopende niet te veel beslag te leggen op uw kostbaren tijd blijf ik met de meeste hoogachting

Uwe Dw. Dn.

MARIE G.H.-U.

P.S. Menschen als Louis Raemaekers vind ik hoogst gevaarlijk voor de neutraliteit van ons land.

Het door de schrijfster ingesloten uitknipsel druk ik hier af:

Louis Raemaekers.

Hooggeachte Redacteur,

Mag ik s.v.p. uwe aandacht voor het volgende vragen.

De fijnvoelende artist Louis Raemaekers heeft, sedert het begin van den gruwelijken krijg, over den menschonteerenden inval in België zijne gevoelens geuit in teekeningen van machtig expressieve kracht.

Deze teekeningen, in het dagblad 'De Telegraaf' verschenen, zijn nu, door de hulp eener edelmoedige schenking, voor een groot getal als prentbriefkaarten gedrukt, en uitgegeven ten voordeele van het Fransche Roode Kruis.

Zij zijn bij den boekhandel Olivier, Rokin, Amsterdam, verkrijgbaar.

Mag ik in uw blad eene opwekking tot het steunen van deze uitgave schrijven, die in zoo hooge mate de belangstelling verdient.

U dankend, ben ik, met de meeste hoogachting,

Uwe

MARIE BERDENIS V. BERLEKOM.

Celebessstraat 13, 's-Gravenhage.

(*De Nieuwe Amsterdammer, 8 Mei 1915.*)

Ik voldoe gaarne aan den wensch mijner lezeres; door hare *eigen* woorden af te drukken, waarmee ik het geheel ééns ben wat aangaat haar verontwaardiging over de eenzijdige Raemaekers-platen. Dat mej. Berdenis van Berlekom die platen mooi vindt, is natuurlijk een persoonlijke opvatting; dat ze thans ten bate van het Fransche Roode Kruis verkocht worden, dat is m.i. nog het onschuldigste van de geheele zaak, omdat op die manier ten minste een weldadig doel wordt gediend. Maar, over de Telegraaf en de Raemaekers-producten erin overigens iets zeggen, heusch, dat vind ik beneden mij. 't Gaat mij als mijn correspondente-zelve, ik-ook lees het Blad niet, maar de Fransche pers brengt al zijn ophitser-artikelen getrouwelijk onder de oogen der lezers van Fransche couranten. (In vredes-tijd heb ik daarin nooit een Telegraaf-artikel geciteerd gezien, in welk Fransch blad ook, maar nu is die courant dàár te lande in eere gekomen). Wel, als ik dus, door die Fransche tusschenkomst,

dergelijke eerlijke en vaderlandslievende Telegraaf-praatjes onder de oogen krijg, dan denk ik altijd: onze regeering zal waarschijnlijk nuttiger dingen te doen hebben dan zich met dit soort literatuur in te laten. En ook voor de bedoelde Raemaekers-platen in datzelfde Blad geldt vermoedelijk 't zelfde.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Dierenbescherming en Reorganisatie.

Onder verwijzing naar de over dit onderwerp in vorige Lelies opgenomen artikelen, wil ik allen oprechten dierenvrienden, en in de eerste plaats de helaas zoo dikwijls onverschillig tegenover hunne Vereeniging staande *leden* der Ned. Vereeniging tot Dierenbescherming een en ander vertellen van een 12 Mei j.l. te Utrecht gehouden vergadering, waarin door de aldaar bijeengekomen afdeelings-afgevaardigden van verscheidene afdeelingen uit ons land het nu reeds zeven - anderen zeggen zelfs veertien - jaren aanhangige voorstel tot reorganisatie van het Hoofdbestuur met ernst werd aangepakt; omdat.... die reorganisatie nog steeds niet verder komt.

'Wijl de tijdsomstandigheden een bezwaar opleveren op dit oogenblik' - aldus werd door den algemeenen Voorzitter dienaangaande meegedeeld, op de Algem: jaarvergadering, gehouden in den Haag, in den afgeloopen winter. De dientengevolge te Utrecht vergaderde afdeelings-afgevaardigden waren met dien eigenaardigen afdoener niet tevreden. (Want, wat hebben de *tijdsomstandigheden* in 's hemelsnaam te maken met de reorganisatie van het Hoofdbestuur der Ned. Vereeniging tot bescherming van Dieren!) Op mijn vraag (ik was met enkele anderen als gast aanwezig) waarom men dan niet, vóór die onverwachte tijdsomstandigheden aanvingen, de reorganisatie had ten eind gebracht - waar immers de oorlog sinds tien *maanden* woedt, en de reorganisatie sinds zeven à veertien *jaren* in de maak is - op

die vraag bleven de aanwezigen mij met een veelzeggenden glimlach het antwoord schuldig. Hoe dit zij, en welke geheime drijfveeren achter deze zaak zitten, de te Utrecht aanwezige afgevaardigden betuigden, met uitzondering van een, hun volle instemming met het besluit nogmaals een *spoedige* herziening der statuten aan te vragen, en desnoods met alle middelen dóór te zetten, terwijl daarenboven de Voorzitter kon meedeelen, hoe hij ook van andere afdeelingen, verhinderd afgevaardigden te zenden, betuiging van instemming had ontvangen.

Naar aanleiding nu van dit prijzenswaardige besluit, wil ik niet in gebreke blijven er allen, die in de dieren waarachtig belang stellen, nog eens uitdrukkelijk op te wijzen, hoe het hier geenszins gaat om een *personen*-quaestie, geenszins om dezen of dien uit het Hoofdbestuur te knikkeren, maar enkel en alleen om de Vereeniging - die op een dood punt staat - te brengen tot nieuw leven, tot nieuwen bloei, tot *krachtsinspanning in het belang van het dier*, *door de wetten te verbeteren of te doen uitvoeren*, in één woord om haar, de Vereeniging, tot dit alles te brengen door een verjongingskuur welke zij hoog noodig heeft. Een der afgevaardigden sprak in dit verband van de kracht, de samenwerking, die uitgaat b.v. van den Ned. Toeristen-Bond en den Wielrijders-Bond, ik mijnerzijds dacht aan de Vrouwenkiesrecht-Vereeniging, die, door allerlei propaganda en door voortdurend voor de zaak ijveren, steeds leden werft, en oogen opent; (ik wijs in verband hiermede op mijn eigen toetreden tot die Vereeniging, juist dóór zulk overtuigend *werken*). Zij nu, die de reorganisatie der statuten van de Ned. Vereeniging tot Dierenbescherming met ijver voorstaan, zijn van meening dat juist in dit opzicht de tegenwoordige wijze van handelen of liever niet handelen geheel te kort schiet. We hooren een jaarverslag voorlezen, waarin alles is couleur de rose, en daarmee kunnen we naar huis gaan. En verder is het de dood in den pot, 't gansche jaar lang! Terwijl het ondertusschen, in alle beschaafde landen, Engeland vooraan, bekend is hoe wij-Nederlanders in zake dierenbescherming jammerlijk *achterlijk* zijn, zóó zelfs dat reeds meer dan eenmaal een vreemdeling in een onzer dagbladen schreef 'niet meer in Holland te willen reizen wijl hij of zij zich dagelijks ergerde aan de tooneelen van dierenmishandeling, de trekhonden-schande, enz.' - Juist nu, nu de oorlog, en de ook ten onzent daarmede gepaard gaande zorgen, uitteraard het Vereeniging-leven eenigszins een knak geven, ware het te wenschen dat de reorganisatie *in* dezen tijd tot stand kwam, opdat wij, als het weer vrede zal zijn eenmaal, geheel en al toegerust tot den strijd vóór het dier een flinke actie kunnen aanvangen, met een verjongde vereeniging, een actie *in het belang van het dier.*

Dáárom alléén - ik kan U er niet genoeg op wijzen lezers en lezeressen - is het te doen, niet om kleinzielige personen-quaesties tegen wien ook, niet om het Hoofdbestuur te doen vallen of te plagen, alléén om het te brengen tot inzichten van anderen aard in sommige dingen, om, in één woord, door gewijzigde statuten, een Vereeniging die thans kwijnt en niets krachtigs uitwerkt, te brengen tot haren plicht van *dierenbescherming*, *ijverige*, het geheele land omvattende dierenbescherming.

Ten slotte nog iets. - Ik heb, helaas, bij vele, zeer vele mij bekende Dieren beschermingleden de meest mogelijke onwetendheid opgemerkt in zake deze quaestie. Zij onthouden zich - wat ik mij, gegeven het gekibbel en het langdurige Jaarverslaggelees best kan begrijpen - van het bezoek der algemeene jaarvergadering, betalen hunne contributie, en halen verder over de heele Vereeniging of de schouders op met een minachtend: 'O de dierenbescherming doet toch niets', of wel interesseeren

zich gansch niet voor een mogelijke verbetering, vinden hunne contributiebijdrage al welletjes. Al dezulken nu zou ik gaarne willen vragen zich te doen *voorlichten* wáárom het gaat, juist óók opdat zij zich niet door anderen misschien laten wijsmaken als ware hier een personen-actie op touw gezet tegen den Voorzitter Jhr. Mr. Klerck, of tegen wien ook. Want, nog eens, dit is het geval *niet.* Voorlichting nu kan ieder, die deze verlangt, krijgen door mannen en vrouwen van naam en invloed, die sinds jaren en jaren voor deze reorganisatie werken op de meest belangelooze wijze. Ik ben bereid ieder die het mij vraagt meerdere adressen hunner op te geven - en vooral de Haagsche-leden maak ik hierop attent - want ik-zelve acht mij niet bevoegd, - zijnde een nieuwe medestrijdster - in dezen anders en meer te zeggen dan wat ik hier in de Lelie openlijk schrijf. Maar degenen, naar wien ik mijne correspondenten steeds gaarne zal verwijzen, zullen hun zeker alle mogelijke op-

helderingen willen verstrekken, en ik vraag daarom ieder Uwer, die lid zijt van de Dierenbescherming, *verschaf U die inlichtingen ten behoeve van de goede zaak*, - *die van het dier.*

B.

Hierboven zeg ik dat alles in het Jaarverslag van de Dierenbescherming-vereeniging steeds klinkt even mooi en goed. Een bewijs uit velen hiervoor levert hetgeen ik ontleen aan het voorlaatste nommer van 'De Dierenvriend', waarin ik een verslag vind van de hoofdbestuur-vergadering, aldus eindigend:

Onze klacht bij den Minister van Oorlog over het dooden van een meeuw door soldaten te Monster, *heeft*, *blijkens van den Minister ontvangen antwoord*, *tot een onderzoek geleid. Gebleken was dat de voorstelling van het geval*, *in de dagbladen gegeven*, *zeer overdreven was. Volgens den auditeur-militair waren voor strafrechtelijke vervolging geen termen aanwezig. Met krijgstuchtelijke bestraffing kon worden volstaan. Overeenkomstig dit adres is daarop gehandeld.*

De spatieering is van mij, want ik wensch daardoor den nadruk erop te leggen, dat alle dergelijke klachten steeds 'van bevoegde zijde' worden beantwoord met het gemakkelijk zich ervan afmaken 'dat de voorstelling in de dagbladen zeer overdreven was'. Speciaal waar het *dierenmishandeling* geldt.

C.

Uit hetzelfde verslag:

Van de gelegenheid om propaganda te maken voor onze Vereeniging, *tijdens het Internationaal Congres van Vrouwen*, *werd gebruik gemaakt door o.a. het geschriftje tegen het dragen van den reigerveer te verspreiden.*

Ik vraag U!.... Ware het geen plicht geweest, nu een *afgevaardigde* tegenwoordig was, openlijk en met nadruk te wijzen op de mishandeling en de ellende den *dieren* berokkend door dezen oorlog? Waar alle aanwezigen het erover eens waren, dat de menschen in dezen een gruwel aan elkander begaan, daar heb ik met leedwezen geconstateerd, hoe niet een enkele stem opging tegen den *dieren*gruwel in dezen. Ik wist, dat de Afgevaardigde der dierenbescherming aanwezig was. Ik heb getracht haar in haar huis te bezoeken, om bij haar aan te dringen het woord te nemen, maar ik trof haar niet thuis. Nu lees ik, dat het Hoofdbestuur de geschriftjes-verspreiding als éénige propaganda meedeelt. Maar, dáártoe was dan toch niet noodig een Afgevaardigde te zenden? Welk een kostelijke gelegenheid, om, namens de Ned. Dierenbescherming, op te komen vóór de paarden, de honden, enz., in verband met den oorlog, is hier weder verloren gegaan! - Ziedaar m.i. juist een *bewijs* van de weinige *kracht* die uitgaat van de tegenwoordige Vereeniging! Als de gewoonste

zaak ter wereld legt het Hoofdbestuur zich neer bij zulk een *stilzwijgende* vertegenwoordiging op dit gróót congres. Hoe geheel anders kwamen b.v. talrijke kiesrecht-strijdsters op vóór de zaak van het kiesrecht, als middel om, dóór de vrouw, tot verbetering van den toestand te geraken! - Ik wil hiermede der Afgevaardigde-persoonlijk niets onaangenaams zeggen, alleen wijzen op het gebrek aan energie, aan openlijk getuigen, waarvan zulk stilzwijgen, waar het geldt een zóó belangrijke zaak, blijk geeft zijdens het Hoofdbestuur.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Oorlog-verdwaasdheid.
Zie voorlaatste nommer.

In aansluiting aan hetgeen ik daaromtrent in het voorlaatste nommer schreef, haal ik de woorden aan die mij opvielen in het Oorlogs-Overzicht van het Vaderland, van 19 Mei jl.:

Veel meer dan een millioen jonge mannen zijn binnen den tijd van 9½ maand gevallen. De bodem der zee ligt bezaaid met de wrakken van schepen, en de lijken der grootendeels onschuldige passagiers.

Let wel op dezen zonderlingen gedachtengang, - die echter volmaakt dezelfde is van de gróóte onnadenkende massa! Van de lijken namelijk der op zee getorpedeerden wordt gezegd: *onschuldige* passagiers. Maar van de ongelukkige, tot den oorlog gedwongen, door dienstplicht onder de wapens geroepen militairen heet het enkel: meer dan een millioen jonge mannen zijn gevallen. Zonder toevoeging van beklag!

Ik vraag U: zijn dan die diep-beklagenswaardigen, die meer dan een millioen jonge, levenskrachtige, uit hun gezin en hun welvaart en hun bezigheden weggerukte mannen niet evenzeer *onschuldig*, als de slachtoffers het zijn van den duikbooten oorlog of van de mijnen?

Heeft Stijn Streuvels geen gelijk waar hij zegt, in zijn Oorlogsdagboek, dat het ‘vermakelijk’ wordt wanneer men, in zake *oorlog*, van recht, en van dit mag niet en dat mag wel gaat spreken? Militairen, dienstplichtigen, worden opgeroepen, gedwongen; zij *moeten* gehoorzamen; dáárom is hun droeve dood eigenlijk heel natuurlijk en gewoon vergeleken bij dien van de andere toevallige slachtoffers van den oorlog, door bijkomende omstandigheden! Kan het belachelijker en onlogischer...? Ja, het *zou* belachelijk zijn, ware het niet zoo diep-diep-treurig, dat de massa, ‘voorgelicht’ door

een zóó bekrompen-denkende pers, zóó weinig nadenkt, en daardoor, eeuw aan eeuw, den oorlogsgruwel helpt in stand houden tot haar eigen verderf. - -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Uit den ouden tijd, door A.J. Servaas van Rooyen. *Oud-Gemeente-archivaris.*

De geeselwoede in pesttijden door A.J. Servaas van Rooyen.

Wat de bekende geschiedvorschers op geneesen heelkundig gebied, met de daaraan verwante hulpwetenschappen, de heeren Banga, Daniels, Krul en Geyl voor ons land gedaan hebben doet de onvermoeide medewerker aan het Journal des Collectionneurs voor Zwitserland.

Eene uitgebreide serie monographieën van zijn hand legt daarvan getuigenis af.

Zoo schreef hij, onder meer, over de kleedij der pestdokters; gaf hij eene bijdrage over de geschiedenis der geneeskunde en der artsenij-mengkunde; commentarieerde hij de pestverordeningen voor de scholen en het volk in het laatst der 16e eeuw; behandelde hij de geschiedenis der syphilis; en schonk ons zijn hoogst belangrijke bijdrage over de zoogenaamde 'Ruhrepidemie'.

Thans heeft hij ons in den tweeden jaargang van het Zwitsersche oudheidkundige tijdschrift, - zoo straks genoemd - nedergelegd al zijne aanteekeningen omtrent de apothekerswinkels, voornamelijk wat betreft de vazen en potten in oud aardewerk en porselein; de flesschen, glazen en ander glaswerk; de vijzels, mortieren en stampers, en alle andere voorwerpen tot het vak behoorende, en welke dikwerf groote waarde hebben door de stof waaruit zij vervaardigd zijn, de wijze van bewerking, en de kunstenaarshand die het gewone gebruiksvoorwerp tot een kunststuk omschiep.

Reber is wat die zaken betreft een uitstekend verzamelaar, en de afbeeldingen, bij den tekst gevoegd, doen zien, welke kostbare stukken hij van dat alles bezit.

Niet het minst trok ons aan hetgeen hij vertelt over de pest en haar geschiedenis, waartoe zijn privaat-museum de stof levert, daarbij tot grondslag nemende zijn 'Considérations sur la peste', waarvan de 1e serie in 1900 te Weenen is verschenen.

Onder de afbeeldingen[1)] bij dezen tekst verdienen in de eerste plaats bezien te worden de twee curieuse figuren, voorstellende den geneesheer tijdens eene pestepidemie, in zijne bijzondere en allerkluchtigste kleedij.

Een ervan is genomen uit het werk van Dokter Manget, getiteld: Traité de la Peste, Genève 1721, en dat, - dit spreekt als vanzelf, - in Reber's Bibliotheek voorhanden is.

Het onderschrift luidt: Abrisz eines in Corduan-Leeder bekleideten, mit einem von Pest vertreibendem Rauchwerk angefull Nasen-Futer verschenen Doctors von Marseille. Der mit einem....[1)] den Puls soll fühlen',

1) Wat het geeselen betreft wijzen we op een zeer zeldzame prent van Broer Cornelis, Scène de flagellation, 17e eeuw.

1) *Onduidelijk.* Bedoeld zal worden een *staafje.* Deze afbeelding is ook gereproduceerd in *Mod. Kunst*, band XX onder Allerlei.

De andere afbeelding is eene reproductie van eene hoogst zeldzame gravure in Reber's bezit, en ongeveer uit hetzelfde jaar dagteekenende, als waarin het boek van Manget verschenen is.

Deze afbeelding heeft tot onderschrift ‘Habit des Médecins et autres personnes qúe visitent les Pestiféres. Il est de maroquin de levant (du Levant); le masque a les yeux de cristal, et un long nez rempli de parfums‘.

De gravure is van Jean Melchior Fusslinus.

De afgebeelde personen zien er allerbespottelijkst uit; zij doen denken aan de neusmaskers welke men in karnevalstijd opzet, terwijl het geheele gewaad van den een er vrijwel op ingericht is om elke vleeschelijke aanraking met den pestlijder te voorkomen. Vandaar het pols voelen door middel van een staafje.

In elk geval bewijzen deze beide prentjes op welk een laag standpunt de wetenschap in het eerste kwart der 18e eeuw nog stond.

Reber voegt daarbij verschillende notitie's, welke meerendeels tot heden onbekend waren, en documenten welke ongedrukt gebleven zijn.

Hoofdzakelijk behandelt hij de pestgeschiedenis van Genève.

Zoo vertelt hij, dat de Bisschop op den loop ging, en nog twee jaar leefde in Turin; dat men 7 April 1745 een pesthuis inrichtte, waarin twee personen werden gehuisvest, die het bestuur hadden en die daarvoor 18 stuivers per maand genoten. De inventaris bestond uit zes veeren bedden, zes lakens, en zes dekens

25 Juni 1490 werd na het uitbreken van de pest gepubliceerd, dat er niet gekaatst mocht worden, noch een ander spel gespeeld, dat verhitte. De badstoven mochten ook niet verwarmd worden, en er mocht geen muziek gemaakt worden, noch in eigen woning noch in het publiek.

In datzelfde jaar werd een chirurgijn-pestmeester aangesteld, die 4 gulden per maand als wedde ontving.

Toen de pest in September voorbij was

ontving hij voor zijne goede zorgen een gulden extra, en voor zijn burgerrecht behoefde hij niets te betalen.

In 1492 kwam deze ziekte wederom terug. De geïnfecteerde huizen werden gesloten, en de geïnfecteerden zelf van een teeken voorzien.

In 1503 werd aan de Rectors der scholen verboden school te houden en de gilden moesten hunne gewone maaltijden nalaten.

In 1504 werd het 'rederijken' verboden. Barbaarsch handelde men in 1526. De pestlijders moesten de stad verlaten, op straffe van gegeeseld te worden.

Twee jaar later handelde men een beetje verstandiger. De geïnfecteerden moesten veertig dagen quarantaine houden, en de armen of bedelaars, die niet ingezetenen waren, de stad verlaten.

In 1529 viel men weer in de oude kwaal terug. Zij die geïnfecteerd waren moesten Genève verlaten op straffe van er uit gesteenigd te worden. Dat was in Augustus, doch in September ging men nog hardvochtiger te werk. De hutten welke zich de zieken gebouwd hadden buiten de stad werden verbrand, en zij zelf met pieken verjaagd.

Een eeuw later handelde men al even gestreng. Het was er om te doen om de gezonden geheel van de zieken of geïnfecteerden af te scheiden. Daartoe bleven de meest barbaarsche straffen van vorige eeuwen gehandhaafd.

Dat het begrijpelijk is, dat er intusschen maatregelen werden genomen om de epidemieën te beperken of te voorkomen is duidelijk als men de pest-sterfte-statistiek der groote steden in 1352 kent. Florence, Venetië en Londen staan bovenaan met 100.000 dooden; Avignon volgt met 60.000, en Parijs met 50.000; dan komen Marseille, Straatsburg, Bazel, Saint-Denis met ongeveer 15.000; en voor Lübeck, Erfurt en het Hertogdom Limburg 9000, 6000 en 2000 dooden.

Dwaasheden gebeurden er genoeg tijdens zoo'n epidemie. Men verloor er eenvoudig zijn hoofd door.

Anecdotisch is het volgende. Prinses Austrichilde, haar einde voelende naderen, na aangetast te zijn geworden door de pest, verzocht haar gemaal Koning Gontran om de geneesheeren, die haar behandeld hadden, na haar overlijden te dooden. Aan dien wensch is gevolg gegeven. Dit moet in de zesde eeuw geschied zijn.

Zooals tegenwoordig nog in choleratijden zagen vroeger (vele) dweepzieke menschen een straf des hemels in een pestepidemie.

Zelfkastijding kwam daardoor meer en meer in de mode, en daaraan hebben we te danken de sekte der geeselaars. Ongelukkig genoeg verliep dit, - in het oog der mystieke lieden, - aan God welgevallig werk in eene manie, waardoor de corruptie der zeden zeer toenam en zich als eene andere pestepidemie over gansch Europa verspreidde en het geestelijk welzijn van millioenen verdierf.

Denk u duizenden van menschen, mannen en vrouwen, oud en jong, in processie, of op openbare pleinen bijeenvergaderd. De naaktlijven alleen bedekt door een mantel, welke telkens op zijde geschoven werd of opgelicht om elkaar de bastonnade toe te dienen.

Somtijds bediende men zich zelfs van geeselroeden, waarin spijkers zaten. Twee of drie maal daags werd de tuchtiging toegepast en somtijds drie weken achtereen.

Dat naakt bijeen zijn had echter ook wel andere gevolgen. De devotie kwam dikwerf uit minder zuivere en reine beweegredenen voort. Het vleesch werd dikwerf

door de geeseling tot hartstochtelijke uitbarstingen geprikkeld, en zedenbedervende tooneelen ontstonden.

Zoo deelen de Straatsburger Kronieken op het jaar 1349 de meest pikante onthullingen mede. Heel den Elzas werd door een troep geeselaars doorloopen en schandaliseerde heel de landstreek.

Rousseau's Confessions doen ons dergelijke ergerlijke tooneelen beter begrijpen, en de werken van geneeskundigen zijn daar om ons de uitwerking van het geeselen aan te toonen. Het was dan ook wel noodig, dat de Paus deze vrijwillige zelfkastijding verbood, en dat de politie de overspannen naturen in deze zaak in toom hield.

Boekjes als er een verscheen in het jaar 1698, onder den titel: Flagellum Salutis oder Heilung durch Schläge in allerhand schweren Krankheiten, zullen er zeker geen verbetering in gebracht hebben.

Dit curieuse boekje van K.F. Paullini is in herdruk opgenomen, als tweede deeltje, in den door J. Scheible, in de helft der 18e eeuw, te Stuttgart uitgegeven ‘Schatzgräber in den literarischen und bildlichen Seltenheiten, Sonderbarkeiten, u.s.w.’

Aan dit deeltje zijn nog toegevoegd eene verhandeling over de geneeskracht der muziek, en een bericht over de levensverlenging van mannen tot zelfs in het 115e jaar, door de uitademing van jonge meisjes gedurende beider gezamenlijke slaap. Zoo iets als van David!

Hoewel het boekje van Paullini het boetedoen, in de geeseling gelegen, niet behandelt, is het toch merkwaardig genoeg om de hoofdpunten aan te halen.

Behalve eene inleiding bevat het boekje vijf hoofdstukken en een ‘Nachtrag’.

Het nut van het geeselen wordt in die hoofdstukken aangetoond bij allerlei verrichtingen, bij ziekten van het hoofd, van het

middellijf, van het onderlijf, en bij allerlei koortsen.

De wijze van geeselen en de soort geeselroeden worden behandeld, en ongeloofelijk klinkt het, dat zelfs kiespijn door zoo'n tuchtiging te genezen zou zijn, evenals doofheid, razernij en lamheid.

Te sterke menstruatie valt ook al door de geeselroede te genezen, maar wat we van dat alles te gelooven hebben blijkt uit twee hoofdstukken, welke lijnrecht tegen elkaar over staan 'allzustarke Venuskitzel' wordt er even zoo goed door genezen als 'träge Beischlaf'.

Sterke voorbeelden van de geneeskracht der geeselroede worden bijgebracht.

Dat obstructie door eene geeseling beëindigd kan worden laat zich wel hooren, maar, men zou zoo zeggen, dat men met massage een zelfde uitwerking kon verkrijgen, welke minder pijnlijk is.

Van alles wordt in het boekje verhandeld. Zoo wordt o.m. de vraag behandeld: 'Ist auch ein ehrlicher Mann befugt, bisweilen seine Frau zu klopfen'.

Het *ja* dat op die vraag wordt gegeven komt overeen met wat de volksmond ons leert: stokvisch en een vrouw moeten geslagen worden, en in de 19e eeuw waren de Pruisische soldaten nog die meening toegedaan. In het grootvaderlijk huis ingekwartierd dreven zij de dienstboden voort met het dreigement: 'Sie müssen Prügel haben'.

Vergeten we niet te vermelden, dat ook het slaan met de hand of de vuist als geneeskrachtig wordt beschouwd door Paullini. Nu daarvan weten we mede te praten, want bij hevige aanvallen van lombago was de slotperiode steeds, dat de masseur mijne lenden met vuisten sloeg. *Probatum est*! Sedert heb ik geen aanvallen meer.

Met een kaakslag kan zelfs kiespijn genezen worden.

In een ander deeltje van Scheible's Schatzgräber is opgenomen de herdruk van een zeldzaam boekje getiteld: 'Von der Nützlichkeit der Geisselhiebe in medizinischer und physischer Beziehung und von den Verrichtungen der Lenden und Nieren von J.H. Meibomius (Aus dem Lateinischen übersetzt)'.

Van denzelfden is bijgevoegd een ander geschrift: 'die Nützlichkeit der Geisselhiebe in den Vergnügungen der Ehe, so wie in der ärtzlichen Praxis, und die Verrichtungen der Lenden und Nieren'.

Tot slot om de literatuur te completeeren, vindt men: 'Das Geisselen und seine Einwirkung auf den Geschlechtstrieb, oder das aüsserliche Aphrodisiacum, eine medizinischphilosophische Abhandlung. Nebst einem Anhang: über die Mittel, welche den Zeugungstrieb aufregen. (Aus dem Franzos 1788)'

Waar we deze titels opgeven doen we dit met het oog op onze uitspraak, dat de *zelfkastijdings*-geeselwoede gemakkelijk kon verloopen in een *genots*-geeselwoede.

Trouwens, dat alles wist onze Boileau ook reeds, want in 1700 verscheen zijn 'Historia Flagellantium', waarover zeker briefschrijver zijn gal uitspoog, in een brief, welke een doorloopende satire op den Abt is; hij noemt hem voortdurend 'den kleinen Flagellant'.

Het was Boileau echter hoofdzakelijk te doen om aan te toonen, dat de geeselwoede, van Heidenschen oorsprong, zoowel nadeelig voor de gezondheid van het lichaam is als van die der ziel.

Meer zullen we van dit alles niet zeggen; het *te veel* in deze materie kon hier ter plaatse schaden.

De stof is anders groot genoeg. Immers we telden in No. 1 van Weigel's Auswahl von wertvollen Büchern aus der Kultur und Sittengeschichte, niet minder dan 28 nommers onder de rubriek *Flagellantismus*. Het enkele uitschrijven der titels zou al reeds een belangrijke bijdrage geven voor dat onderdeel der kultuurgeschiedenis.

Zedelijk verval ligt er evenzeer aan ten grondslag als hooge moraal, godsdienstig dwepen en medisch kwakzalven.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand*

te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.
REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Georges. - Gij maakt het mij volstrekt niets lastig. Integendeel, ik sta steeds gaarne ten dienste mijner correspondenten, en vind het heel prettig dat gij de Lelie zoo gaarne leest. Zooals gij weet hebt gij mij drie brieven kort achter elkander geschreven, die ik nu gelijktijdig beantwoord onder het in den laatsten opgegeven pseudoniem. - Mej. Nielsen, over wie gij in den eersten brief een en ander schrijft, schijnt onder de Lelielezers veel anti- en sympathie beide te wekken. Zie de ged. in 't vorige nommer. - Waarom ‘ergert’ het U, dat ik ‘Duitschgezind’ ben, - zooals gij het uitdrukt? *Ik* erger me toch ook immers geen oogenblik aan U, wijl gij Franschgezind zijt, uitgesproken Franschgezind. Die ‘ergernissen’ aan elkaar in dit opzicht in zake dezen oorlog begrijp ik nooit. Door omstandigheden, aard, wat dan ook, zal de een voor dit land méér sympathie hebben, de ander voor een ander, maar waarom moet zulk meeningsverschil ‘kolossaal ergeren’ aan U, die overigens de vriendelijkheid zelve zijt, en Uw brief dus ook, ondanks mijn ‘pro-Duitsche gevoelens’, heel hartelijk beëindigt? Gij hadt onlangs moeten zijn op het Vrouwen-congres. Dat congres vóór den vrede verzusterde. Ik heb Engelsche en Fransche dames, die mij 't een of ander vroegen, met evenveel liefde terecht geholpen als Duitsche; en de spreeksters óók, speciaal de Duitsche, waren heusch zoo heel-weinig vijandelijk-gestemd jegens andere natiën. Ik voor mij vind dat mijn sympathie voor het Duitsche volk, voor het Duitsche land, geheel en al omgaat buiten den Duitschen Staat, of de Duitsche regeering, of die den oorlog al of niet maakten daarge laten. Ik heb in Duitschland veel liefs ondervonden, juist in héél moeilijke eenzame uren en toestanden, ik heb er vele, vele lieve vrienden gehad, en heb ze er nog, ik houd van het Duitsche leven, van de ‘gemütlichheit’, van den Duitschen volksaard, van de Duitsche muziek, de Duitsche natuur, de Duitsche dichters; in een woord, ik voel mij met Duitschland stamverwant. Van Fransche zijde heb ik-persoonlijk zuidelijk bloed in me, al is het reeds van eenige eeuwen her. Toch spreekt juist *dat* bloed, geloof ik, in mijn bartstochtelijk allesbehalve Hollandschvischachtig wezen. Maar nochtans geloof ik dat het Duitsche element (de Lohmans stammen uit Hanover, de de Savornin's kwamen hier te lande als uitgeweken Hugenoten, en zoo kwam de vermaagschapping), bij mij wèl het meest overheerscht. Overigens heb ik door mijne moeder, een Alberda van Ekenstein, ècht Hollandsch bloed. Als de meeste onzer Hollanders, de Koningin bovenaan, kan ik dus geenszins zeggen: ‘Van vreemde smetten vrij’ te zijn. - Wat Uw tweeden brief aangaat, ik zou U nooit in dat opzicht Uwer vraag onder mijn verantwoording durven verwijzen naar anderen, want ik begrijp het heele plan niet heel goed. Misschien wilt ge het mij nog eens nauwkeurig uitleggen? Maar in elk geval kan *ik* niet voorspellen hoe Uw voorstel zou worden opgenomen, daar men hier te lande nu eenmaal in al dergelijke dingen nog zoo achteruit is bij andere. Ik weet heel goed, dat al die dingen dáár in Frankrijk zoo veel breeder worden opgevat. Maar kom daar eens om bij ons! Wijl gij schrijft dat er geen haast bij is, wilt ge mij misschien nog eens later een en ander vertellen op meer duidelijke wijze; ik bedoel hòe gij U 't voorstelt. - Van die stad, waar gij wilt gaan wonen, weet ik niets. Over

het algemeen schijnt het mij in ons land voor een alleenstaande dame niet gemakkelijk toe om in een kleine plaats, waar zij niet thuishoort, een goeden kennissenkring te vinden. Maar ik kan er niet over oordeelen omdat ik nooit in dat geval verkeerde, steeds hier in den Haag verblijf hield als ik niet buitenslands was. Ik vind den Haag de meestinternationale stad van Holland, de minst-stijve, en ik blijf er ook alléén dáárom wonen, want het zee-klimaat is voor mij beslist zoo slecht-mogelijk. - 't Gaat mij als U, ik-óók heb maar één wensch: dat het *vrede* moge worden. Ik kan mij soms niet voorstellen, dat die mooie zorgelooze Meimaand in Bad-Nauheim, verleden jaar, toen niemand onzer aan oorlog dacht, ooit werkelijkheid is geweest. En, nog zoo korte dagen zelfs vóór den oorlog dacht niemand onzer aan die vreeselijke mogelijkheid. Ik las dezer dagen in de Revue des deux Mondes een zeer onpartigtijdig geschreven artikel van den Franschman F. Bac, die in diezelfde week vóór den oorlog vertoefde op een dito Duitsche Badplaats als Bad-Nauheim, en wiens ervaringen blijkbaar geheel de mijne zijn geweest. Des te opmerkelijker vind ik die beschrijving, wijl bovengemelde Franschman verkeerd heeft, zooals uit zijn artikel blijkt, met diplomaten en ingewijden, speciaal was hij bevriend met den regeerenden vorst en diens vrouw, eene zuster van den Duitschen Keizer, en nochtans, óók in dien kring, tot op het laatste toe bemerkte hij niets van ongerustheid of opwinding. Dat niemand den oorlog scheen te verwachten, en het 'Bade-leben' rustig-vroolijk-vriendelijk zijn gang ging, dat beschrijft hij op eenzelfde wijze als dat het geval was in Bad-Nauheim. Totdat, als een donderslag, inééns de beslissing viel. Ik voor mij zal dien vreeselijken Zondag, die reuzenletters op alle boomen en gebouwen: 'Deutschland mobilisirt' nooit vergeten. We waren allen als lam-geslagen. Er was geen geestdrift, geen schrik óók, het was als een slag dien men onverwachts op het hoofd krijgt, en waardoor de denkkracht wordt beneveld. Later, toen kwam de 'Begeisterung', de aandoening ook, de gedachte aan het: Wat nu? Maar op dien eersten, zoo wondermooien Zondag-avond, waarop het besluit werd aangeplakt, toen was het als een loodzwaar gewicht dat op ons viel, iets waarvan iedereen voelde hoe hij het tot hiertoe niet had *kunnen* gelooven; en toch moèst accepteeren thans. - - En te denken dat die verschrikking nu reeds tien maanden duurt! En dat het einde nog niet is te overzien!

Nu kom ik tot Uw allereersten langen brief. Wel, den aanvang heb ik reeds beantwoord hierboven. Ik vind het zoo héél-natuurlijk dat gij Franschgezind zijt maar... waarom mag ik of een ander zich niet, op even natuurlijke gronden als de Uwe, 'Duitschgezind' voelen? Waarom 'ergert' U *dat*

'kolossaal'? Mij 'ergert' het Franschgezinde in U of een ander niets. Laten wij elkander toch vrij laten. Ik moet er om lachen, om wat gij schrijft van de Hollanders, die gij 'vervelend' vindt, en waarvoor ge geen tijd hebt verdere karakterstudies te maken - schrijft gij. Dat doet mij terugdenken aan mijn eigen ervaringen met de Schotten, die ik nogal zwaar op de hand en te 'degelijk' vind, en die mij steeds zeiden: 'Ge moet ons eerst leeren *kennen*, om ons op de rechte waarde te kunnen schatten; wij Schotten geven ons niet gauw.' Ik was toen veel jonger, en veel ongeduldiger, en dacht dan altijd in stilte: Het leven is veel te kort om zóólang te moeten wachten vóór ge iemand kent; je bent al weer van elkaar gescheiden eer je, op die manier, iets van elkander verstaat en voor elkaar voèlt. - Voor mij is dat dan ook het aantrekkelijke in de Duitschers, de Zuid-Duitschers vooral, dat zij veel spontaner en gemakkelijker zich geven dan Hollanders. Ik ben als gij, ik geef mij gauw, ik ben in 't geheel niet 'Hollandsch' van aard. Maar met dat al moogt ge tot mij, sprekend den Haag geenszins zeggen: 'Uw stad'. Ik ben geen geboren Hagenaarster, en mijn ouders stammen van beide zijden uit het Noorden, uit de stad Groningen. Maar ik was nog geen zestien jaar toen mijn vader in den Haag werd benoemd, en sinds is den Haag steeds mijn Heimat geweest, altijd later ook; - *als* ik er een had ten minste.

In zake smaken verschillen we zeer, dat zie ik wel; want ik vind het Engelsche type en de Engelsche kleeding gedistingueerd, en het Fransche en Belgische type te veel opgedirkt. Natuurlijk zijn er overal uitzonderingen. Maar ik bedoel: over het algemeen genomen. Dat de Engelsche vrouwen *mooi* zijn, dat beweer ook-ik niet; wel hebben ze veelal een mooi frisch teint en mooi haar. Een Engelsch jong meisje vind ik oneindig frisscher en aanvalliger dan een Fransche backfisch van denzelfden leeftijd, - die meestal reeds niets eenvoudigs meer heeft, noch in gelaatsuitdrukking, noch in haartooi, noch in kleeding. - Dat de Hollandsche vrouw zich slecht kleedt, zonder persoonlijken smaak, dat ben ik weer heelemaal ééns met U, 'in een eeuwig-blauw mantelpak', zooals gij het uitdrukt. En zonder zin voor die kleinigheden, die een toilet volmaken. Dat komt omdat zij veel te veel *nadoet*, geen oog heeft voor kleuren, of voor eigen figuur en eigenaardigheden. Ik herinner mij heusch niet meer wat gij bedoelt met 'het opnoemen der Fransche gebreken'. Maar ik wil U graag toegeven dat zij, de Franschen, natuurlijk ook evenveel deugden hebben als ieder ander volk. Ik zou meenen dat ik den levendigen causerie-geest der Franschen dikwijls genoeg prijs, zoodat gij mij in dat opzicht geen verwijt behoeft te maken. En hun dierenbescherming, in tegenstelling van onze lauwheid, (actie in Parijs, door kunstenaren, kamerleden, ministers), heb ik met nadruk toegejuicht. Lees de oude Lelies maar eens over, dan zult ge zien dat ik van elk volk het goede waardeer, en het slechte opmerk; juist dàt leert men m.i. door véél reizen. Ik heb niet voor niets jaren achtereen gewoond aan de Fransche Riviera. En, geloof me, als men in een land wóónt, met eigen huishouding, zooals wij het steeds deden tot hiertoe, dan leert men de *inwoners* zoo geheel anders kennen, dan door een kort séjour in een hotel of pension, waar alles klaarstaat voor de gasten van verschillende nationaliteit.

- Neen, lieve Georges, eene 'cause de guerre' gaan maken van een zóó onschuldig meeningverschil als dit, dat zou ik al héél dwaas vinden. Gij hebt groot gelijk, dat gij zoo warm opkomt voor het land en de menschen die U lief zijn. Ik heb in alle landen, die ik ken, lief en leed en vriendschap ondervonden, en overal deugden gezien en gebreken, en ik ben, dóór het reizen, óók voor mijn eigen landgenooten rechtvaardiger geworden. M.i. geeft het vele reizen ons een ruimer kijk op de

menschen, en doet ons inzien dat de eene natie dit, de andere dat algemeene gebrek heeft, maar dat daartegenover dikwijls weer deugden staan, die men bij een ander volk integendeel niet zoo uitgesproken vindt. En bovendien, uitzonderingen zijn er stéédsvele, vooral waar het reizen en de opvoeding de menschen steeds méér veelzijdig maken. Tot slot dus: hartelijk gegroet, en laat nog eens van U hooren.

M.G.H. - Zie s.v.p. Overzicht v/d Week, in dit of in het a.s. nommer, (dat hangt af van de plaatsruimte). Vriendelijk dank voor Uw brief. Het incident Cyriel Buysse is besloten door een gentleman-like 'brief' van hem in de Vlaamsche Stem. Stel echter tegenover zijn partijdigheid in zake België de *on*partijdigheid van zijn beroemden landgenoot Stijn Streuvels, wiens Oorlogsdagboeken ik bespreek in dit of in het volgend nommer, en waarop ik met nadruk ook Uwe aandacht vestig.

J.S. - Ik heb het nu gedaan om U te plezieren, maar, zendt nu s.v.p. niet meer zulke schetsjes; liever artikelen. Voor schetsjes is geen plaats. Gij zult de proef reeds ontvangen hebben, denk ik. Vriendelijk dank voor Uw schrijven.

Nicht van Henri van Wermeskerken. - Ik weet niet beter dan dit pseudoniem voor Uw toezending te kiezen, daar gij blijkbaar particulier antwoord verwacht, en ik daarop niet kan ingaan. Zie de elke week herhaalde aankondiging dienaangaande boven aan het Blad. Het nicht-schap is geen reden of tot weigering of tot aanname van stukken; daarbij komt enkel en alleen de vraag te pas of het stuk geschikt is tot plaatsing. Deze schets is dat niet, omdat ik voor werk van dien aard geen plaats heb, van onbekenden, en geschreven onder pseudoniem. - Daarentegen zou ik artikelen, brieven, of iets actueels van dien aard over Argentinië wèl willen plaatsen, maar alléén mèt onderteekening, en nadat, ik ze eerst ter inzage heb ontvangen. Indien gij den uitgever meedeelt, dat gij gemachtigd zijt het honorarium te ontvangen, dan zal hij U dit zeker doen toekomen. Ik zend U het stuk terug.

A.N. - Zooals ge zult hebben gezien, dacht ik erover juist als gij, en deed dus precies wat gij hadt verwacht. Ik vond het bepaald aardig eindelijk weer eens een levensteeken van U te ontvangen.

K.B. - Ik vind Uw gedichtje bijzonder gevoelig, en vloeiend van vorm óók, en naar den inhoud zoo wáár. Het wordt dus gaarne geplaatst. Is reeds geschied.

Mevr. van M.G. - te V. - Hartelijk dank voor Uw schrijven. Uw sympathie is mij altijd zoo welkom. Dat ik Uw artikel gaarne aannam spreekt vanzelven. Helaas, ik-ook geloof, met U, dat wij-vrouwen - die daarenboven in het vredes-opzicht nog zijn in een zoo bedroevende minderheid - nog zijn als 'de stem eens roependen in de woestijn', zooals gij het uitdrukt. En als ik dan daarbij denk aan de kolossale kracht die één oogenblik scheen uit te gaan van Bertha von Suttner's: 'die Waffen nieder', dat zoo schoone en eerlijke getuigenis tegen den oorlogsgruwel, dan vréés ik dat het doel nooit zal worden bereikt. Aan den anderen kant echter houd ik steeds voor oogen dat eene andere vrouw, Mrs. Beecher Stowe, door één boek den stoot gaf aan de afschaffing der slavernij. Wie weet dus wat nog eenmaal wòrdt! - Het is in elk geval op dit oogenblik diep-bejammerenswaardig, dat nog zoo vele, vele vrouwen even dom-bekrompen den oorlog verheerlijken als de mannen het doen.*)

Gé. - O ja, Marie heeft Uw kaart ontvangen. Heeft ze U niet bedankt? Ik zal haar 't vragen. Zij was er héél gelukkig mee, als met élke attentie van dien aard. Maar, door dat geval met ons huis, heeft ze het wèl heel volhandig. En ze schrijft niet zoo vlug als ik - moet ge tot hare verontschuldiging bedenken. Hartelijk gegroet.

B. de J.G. te Leeuwarden. - Het is geen onvriendelijkheid geweest, dat ik U niet eerder beantwoordde. Ik voldeed deze week aan Uw wensch. Ik ben blij dat gij mij goed hebt begrepen over die Poolsche Joden. En ik dank U heel hartelijk voor Uw vriendelijke woorden dienaangaande. Het is zoo wáár wat gij schrijft, namelijk, dat de weldenkenden steeds de minderheid hebben. Juist daarom behoor ik-voor-mij maar liever tot de minderheid. Tegen verkeerd begrijpen kan niemand, nietwaar? Veel excuses voor mijn laat antwoord.

H.v.H.S. - Zooals gij zult hebben gezien, voldeed ik terstond aan Uw verzoek, want ik was het zeer eens daarmee. Inderdaad heeft de oorlog mij de oogen geopend voor de noodzakelijkheid, dat wij vrouwen ons moeten aaneensluiten, ook in zake het Kiesrecht. Ik heb dezen zelfden middag nog een interessant en aangenaam gesprek gevoerd dienaangaande met een lid van het Hoofdbestuur, zoodat gij ziet dat ik op weg ben mij voor die zaak meer en meer te interesseeren. Zoo zoo, dus ben ik - volgens het allerlaatste nieuws dat 'men' zoo stellig weet over mij - 'pas getrouwd met een Duitscher.' Nu, ik moet zeggen, dan heb ik 't niet gelukkig getroffen, juist nu, in dézen tijd! En wáár is hij? Aan het front? Of is hij misschien ook al reeds weer dood, en verklaart dàt voor 'men' mijn rustig-blijven samenwonen met mijn vriendin en onze Marie? Gij ziet dat ik-zelve zoo beleefd ben, - indien 'men's fantazie te kort schiet, - die wat aan den gang te helpen. Ik heb dezen winter heel veel zwart, en wit en zwart gedragen; misschien deed ik dat wel ter nagedachtenis van 'hem'? Ik wil op dat thema gaarne nog heel wat voortborduren, en 'men' nog véél dergelijke stof tot leuterkousen aangeven. Met alle genoegen wil ik het doen, als 'men' gebrek krijgt aan fantazie. - Ja-zeker, dat méén ik eerlijk, en zal ik van ganscher harte bekennen zoowel hier in Holland als in Duitschland, indien ik nog voor enkele dagen naar Nauheim mocht kunnen reizen: dat ik enkel den *vrede* wil, en dat mij *elke* afdoende nederlaag, welke partij ook er door wordt getroffen, innig zal verheugen *indien* die nederlaag slechts vrede geeft. Op deze wijze elkander blijven uitmoorden, dat is een

*) Intusschen met véél dank Uw later schrijven over de brochure van ds. Beversluys ontvangen.

vloekwaardigheid die ten hemel schreit. Als de gewoonste zaak ter wereld bericht b.v. Lord Kitchener, dat hij weer 300.000 man noodig heeft. Niemand die daarop zelfs eenige commentaar maakt. Het spreekt, schijnt het, voor iedereen vanzelf, dat het slachtvee *moet* geleverd worden. Neen, duizendmaal neen, voor niemand, die dezen gruwel ook maar één dag langer zou willen bestendigen, voel ik éénige sympathie. - Hetgeen mej: Schwimmer gezegd heeft op het Vrouwencongres was mij steeds uit het hart gesproken. Op die wijze denk ook-ik er over. En ik betreur het innig dat nog zoo vele, vele vrouwen, vooral ook in Frankrijk, de goede zaak des vredes tegenwerken, in plaats van haar uit alle macht te dienen. Met vaderlandsliefde heeft oorlog, en deze oorlog allerminst, ook maar iets te maken. *Integendeel.*

Mevr: S. de J.-v.W. den Haag. - Ik hóóp U in het a.s. nommer te beantwoorden. Hartelijk dank voorloopig voor Uw twee in goede orde ontvangen brieven.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Door het niet op tijd terug ontvangen der drukproeven van het Hoofdartikel: Zedelijkheid, door den heer C. Groustra, alsmede twee artikelen getiteld: I, De Nederlandsche Ministerraad en de Vaderlandsche Geschiedenis; II, Hoe het volk wordt opgevoed, door den Heer W. van Veen, konden deze niet in dit nummer worden opgenomen.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

9 Juni 1915.
28ste Jaargang.
No. 50.

Prijsvraag.

Voor dengene, die de beste vertaling van het op pagina 745 voorkomende Fransche versje: '**Questions d'Enfants**' weet te geven, stelt de uitgever **f 25.-** disponibel. Inzendingen worden door de redactrice beoordeeld en met bijvoeging van een abonnementsbewijs onder het motto: 'Prijsvraag' *vóór 1 September* a.s. ingewacht bij L.J. VEEN, Keizersgracht 485 Amsterdam.

De uitslag wordt dan in een der September-nummers gepubliceerd.

Ook degenen, die zich thans abonneeren, kunnen aan de prijsvraag meedoen en zenden wij op aanvraag dit nummer toe.

L.J. VEEN, Uitgever,
Amsterdam.

Bericht.

Zij, die zich met 1 Juli a.s. op
DE HOLLANDSCHE LELIE abonneeren, ontvangen vanaf heden de tot dien datum verschijnende nummers gratis.
A'dam. 2/6 1915.
L.J. VEEN, Uitgever.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Zedelijkheid.

Dit opschrift zal waarschijnlijk niet worden begrepen zooals ik het bedoel. In de gewone omgangstaal verstaat men onder zedelijkheid reinheid ten opzichte van 't geslachtsleven; onzedelijk noemt men iemand, die buitensporigheden begaat met betrekking tot de andere sexe of soms ook met eigen sexe.

Dit is evenwel maar een zeer beperkte opvatting van de ware beteekenis van zedelijkheid en onzedelijkheid.

Van alle geestelijke eigenschappen is zedelijkheid de hoogste. Het is de wil en de kracht, steeds het goede te doen. Wat baat het den mensch of zijn kennis de geheele wetenschap omvat, indien hij niet goed, deugdzaam, zedelijk is?

De kiemen voor de zedelijkheid moeten reeds in 't jonge kind gelegd worden. Dit is de taak der ouders en van de geestelijken, die elk overeenkomstig hun kerkleer

indrukken trachten te vestigen van de hoogste orde. Maar ook de onderwijzer is aangesteld om het kind zedelijk te maken. Zijn taak beperkt zich niet tot de verstandelijke ontwikkeling van het kind en de voorbereiding tot den arbeid en het leven in de maatschappij; zijn werk bepaalt zich niet tot het verstrekken van een kleine hoeveelheid kennis en 't aanbrengen van enkele onmisbare vaardig-

heden; zijn roeping is hooger, zijn taak ruimer. De onderwijzer moet zijn opvoeder: hij moet den geest van 't kind voeden, opvoeden tot zelfstandigen groei. 't Geen de onderwijzer aan 't kind geeft voor 't verstand, is van zoo ver strekkenden invloed en bekleedt zulk een groote plaats in 't kinderlijk leven, dat men moeilijk grenzen kan stellen aan zijn opvoeding tot zedelijkheid.

Natuurlijk moet met zedelijkheid gepaard gaan het inzicht van 't geen goed of kwaad is; er is verband tusschen moraliteit en intellect. Om deze reden hebben Duitsche paedagogen en philosofen een stelsel van onderwijs ontworpen (de concentratie), waardoor uit den aard en de volgorde der leerstof een innig verbonden gedachtenkring, een geheel van kennis zou ontstaan, waarvan de deelen op allerlei wijze met elkaar verbonden zijn. Hieruit moest dan, volgens deze wijsgeeren, noodzakelijk voortvloeien de wil om steeds het goede te doen: het zedelijk karakter. Wanneer toch, zoo ongeveer redeneerde (in korte trekken geschetst) Herbart, de voornaamste dezer philosofen, de geest vervuld is met bepaalde kennis en combinaties van kennis, gedachten, denkbeelden, begrippen, zullen daaruit vanzelf voortvloeien bepaalde strevingen, wilsuitingen, handelingen en daden. Want de gedachte is de moeder van de daad. Dit stelsel is door de Raaf in ons land geïntroduceerd, uitgelegd, uitgewerkt en verdedigd, doch heeft hier geen aanhangers gevonden en is, voorzoover mij bekend, alleen toegepast door Herbart zelf in zijn kwaliteit van gouverneur, opvoeder, van twee aanzienlijke jonge kinderen tot den jongelingsleeftijd toe.

Ook bestaat er in ons land een onberedeneerde afkeer van praten over zedelijkheid, van lessen in moraliteit, van onderwijs in zedeleer. Beter is het dan ook zedelijke gevoelens te wekken door voorbeelden en daden dan met woorden.

Maar dit ontslaat ontwikkelde ouders en onderwijzers, en wie meer met de opvoeding belast zijn, niet van de verplichting, zich op de hoogte te stellen van 't geen er van hen verlangd wordt; 't is van 't grootste belang dat zij weten wat het beteekent een kind zedelijk op te voeden, en voorzeker is het een gebrek in de opleiding van een onderwijzer, als men niet getracht heeft hem hiervan eenige notie te geven. *Eenige* notie, want gemakkelijk is het niet. Een opvoeder behoort voor 't juiste begrip van zedelijkheid en zedelijke vorming te weten in hoofdzaak wat de grootste denkers aller tijden hierover hebben gedacht en geschreven. Dus moet hij wijsbegeerte studeeren. Hij zal dan bij de wijsgeeren der Ouden, der Heidenen, dezelfde opvatting van zedelijk-zijn-en-leven vinden als bij de Christelijken. De zedelijkheid is dus vrij van elke kerkleer, van alle dogma's.

Een ieder kent het geweten. Wat het geweten ons zegt, moeten wij doen, heet het. Het tikkertje daarbinnen vertelt ons wat wij moeten doen (of laten). Jammer, dat het tikken vaak pas begint als de daad bedreven is. In verrassende overeenstemming met deze eenvoudige oplossing van de kwestie: wat is goed en wat is kwaad? is het antwoord van de wijsgeeren op de vraag: wat is zedelijke opvoeding? Dit antwoord luidt: zedelijke opvoeding is opvoeding tot plichtsbesef. En plichtsbesef is de duidelijk overtuigde bewustheid van innerlijk gehouden, gebonden zijn aan 't geen onze geest beseft en dus erkent als goed. Wat wij in 't gewone leven het geweten noemen, de kennis of bewustheid van 't geen goed of kwaad is.

Men kan bij de wijsgeeren twee hoofdrichtingen waarnemen. De eerste richting is van hen, die het plichtsbesef beschouwen als een inherent, onafscheidelijk, integreerend deel van ons geheele zedelijk leven. Aan 't hoofd van deze strooming staat de groote Koningsberger denker Immanuel Kant. De andere partij staat lijnrecht

tegenover Kant en zijn talrijke volgelingen en aanhangers; zij beschouwen plichtsbesef als iets buiten den mensch, zijn edele geaardheid en hooge roeping onwaardig. Een hunner geleerdste woordvoerders, de beroemde orthodoxe theoloog Richard Rothe, zegt in zijn work: *die Christliche Ethik:* 'Wat praat ge van plichtsbesef? Engelen kennen het niet. Plichtsbesef laat zien dat we nog dieren zijn. Neem dien dwang weg, ontwikkel den mensch zedelijk, geef hem innerlijke sensaties (gevoelsindrukken), dan wordt het goede weer, als oorspronkelijk, de natuur van den mensch.'

Maar juist om den mensch zedelijk te vormen willen we gebruik maken van het plichtsbesef.

Nu is plicht een heerlijk iets om hem aan een ander voor te houden, doch geheel anders klinkt ons dit nijdig afgebeten woord in de ooren als een ander ons op *onzen* plicht wijst. 't Is de vriend met ijzeren hand, die ons nooit met rust laat, die ons vaak stoort in onze liefste bezigheid of nietsdoen. Ieder kent het versje van de Genestet. En voorzeker,

hierin steekt een les voor den opvoeder van kinderen. Een kind is nog maar een mensch in wording. En plicht moet het *leeren*; de plicht moet hem niet voorgesteld worden als iets akeligs, maar als iets dat vanzelf spreekt. De kleine plichten van het kind zijn trouwens niet zoo moeilijk na te komen. Er wordt niet over gepraat, al doende leert het kind zijn plicht doen.

Kant beschouwt het plichtsbesef als den *grondslag* van het hoogste geloof, de *bron* van alle overtuigingen van hoogere orde. 'Plichtsbesef is bij Kant het hoogst menschelijke, het Goddelijke, het gevoel in den mensch, dat hij, afgezien van alle nut en voordeel, het goede beseft als de wet van zijn leven, als een onschendbaar gebod van zijn ziel.'

In zijn 'Kritik der reinen Vernunft' staat de volgende bladzijde:

Twee dingen vervullen den geest des menschen met steeds toenemenden eerbied en altijd stijgende bewondering: de sterrenhemel boven hem en het plichtsgevoel in hem. Ziet hij opwaarts naar den sterrenhemel, dan verzinkt zijn geest in het oneindige, dan wordt hij vervuld met het bewustzijn zijner volstrekte nietigheid en leert hij eerbiedig staren tot die groote Macht, uit Wien, door Wien en tot Wien alle dingen zijn.

Wordt hij door deze aanschouwing verbrijzeld en verootmoedigd, een gevoel van innerlijke vreugde en verheffing doorgloeit hem, als diezelfde mensch den blik naar binnen slaat en ziet, hoe zijn ziel aan het goede is gebonden als aan de macht, die hem opheft uit het bloot zinnelijk bestaan tot het hoogste mensch-zijn. Dan voelt hij zich ver boven de stoffelijke dingen, in de sfeer van den Eeuwige, kind van God.

Deze gebondenheid aan het goede, deze nimmer zwijgende stem in ons binnenste - het geweten - noemt Kant de Kathegorische Imperativ, d.i. het stellig gebod, waaraan niet te veranderen is, waarmee niet te transigeeren valt: *du sollst* en *du sollst nicht.*

Hier hebben we een houvast voor onze zedelijke opvoeding.

De vraag ligt voor de hand: hoe was het dan vóór Kant, toen men den Kathegorischen Imperativ nog niet kende?

Welnu, lang reeds vóór Kant hebben wijsgeeren van alle tijden en volken hetzelfde gedacht en op hun wijze uitgesproken.

'Wat moet ik doen', vroeg een student aan Meng-tse, den leerling van Kong-tse (Confucius, den grooten Chineeschen wijsgeer), 'wat moet ik doen, om een goed en dus gelukkig mensch te worden?' 't Antwoord luidde: 'Doe wat u van den Hemel geboden wordt.' 'Ja, maar,' was 't bezwaar van den student, 'hoe zal ik het rechte weten? De een leert dit, de andere dat.' Toen sprak Meng-tse: 'daal dan af in uw binnenste en verneem wat de Hemel zegt in uw ziel, dan zult gij het gebod van de Godheid zelf vernemen.'

Antigone, in Sophocles' treurspel[1)] van dien naam, voelt, dat de broederliefde haar beveelt haar gesneuvelden broeder te begraven en zij begraaft hem, tegen het gebod in van den Koning, haar vader, hoewel zij weet, dat zij daardoor met den dood zal boeten. En als zij voor den Koning komt en deze haar zegt, dat hij uit naam van de goden heeft bevolen, antwoordt zij, dat boven dit gebod van een mensch die zijn bevel voor dat van een god houdt, in haar ziel heeft gesproken het godsgebod van haar liefde, waaraan zij moest gehoorzamen.

Telkens ook, hoewel niet zoo tastbaar als Kant het heeft geformuleerd, staat in den Bijbel het plichtsbesef duidelijk uitgedrukt en wel op hoogst practische wijze,

1) Sophocles was een groot Grieksch treurspeldichter uit de Oudheid.

als stellig gebod, sprekende in voorbeelden en daden. De Bijbel is vol van zedelijk-doen. Mozes redeneerde niet, hij gebood: eert uw vader en moeder; hij zei niet: steelt niet, hij beval: gij zult niet stelen. 't Gebod van 't geweten: gij zult of gij zult niet! (Kant's Imperativ) stelde hij aan zijn volk kort en krachtig voor oogen.

Aan deze stem gehoorzaamde ook Hij, naar Wien wij ons met den schoonsten naam noemen, toen Hij sprak: niet mijn wil, maar Uw wil geschiede! toen Hij luisterde naar het heiligste, het edelste in Zijn binnenste.

Zedelijke opvoeders zijn ook de profeten. Bij hen geen redeneeren, geen accordeeren. ‘Zij grijpen den mensch aan in zijn zonde en schuldbewustzijn, roepen zijn geweten wakker’ en houden hem voor het eenige onveranderlijke Goddelijk plichtsbesef.

* *

De zedelijke opvoeding, die de onderwijzer aan de kinderen geeft, kan en mag zich dus niet beperken tot onthouding van het leeren of verkondigen van denkbeelden strijdig met de meeningen van andersdenkenden (wettelijk voorschrift), ze is geen kwestie van tusschen

de klippen doorzeilen, geen ontwijken, niet iets negatiefs; zij dient, evenals de opvoeding door de ouders, positief krachtig den wil te vormen voor het goede door eigen voorbeeld, daad, omgang, vertelling en lectuur.

Des te sterker drukt deze plicht op de ouders, daar de vrees dat de school, het leerinstituut, daarvoor geen tijd heeft, niet ongegrond is. Men wil van het lager onderwijs goede resultaten en zoekt - en begeert naar het schijnt - deze uitsluitend daar, waar ze gemakkelijk zijn te constateeren, in kennis en ontwikkeling, op 't gebied van 't intellect; nooit op dat der moraliteit. Trouwens het valt moeilijk hier tastbare uitkomsten waar te nemen. De voortdurende klachten over de vruchten van ons lager onderwijs - geuit door menschen die rijpe vruchten willen plukken in de lente - richten het trachten van onderwijzers en toezieners steeds op het aanbrengen van kennis en - kan het zijn - verbetering van methodes, ten einde vlugger of meer kennis te kunnen aanbrengen. Als verbeuzeld wordt de tijd beschouwd, die op school niet wordt besteed aan 't intellect; steeds zoekt men de scholen beter te maken, men bedoelt daarmee krachtiger, sneller werkend, en inderdaad worden zij daardoor slechter; hoe meer men 't onderwijs opdrijft tot overladens toe in de richting van de ontwikkeling van 't verstand alleen, hoe minder tijd er rest voor de vorming van den wil, voor 't kweeken van karakters, waaraar zoo'n groote behoefte bestaat in de maatschappij. 't Is een treurige waarheid, dat, ook door de ouders in 't algemeen, alleen maar wordt gelet op de verstandsontwikkeling die de school geeft; zedelijkheid, plichtsbesef, het hoogste, is iets bijkomends. Iemand doet in zijn betrekking, beroep of ambt zijn plicht, omdat hij er voor betaald wordt. Deze opvatting bestaat zeker bij 90 percent; hun zedelijkheid, hun plichtsbesef is een finantiëele kwestie.

Ontegenzeggelijk is dit voor een deel het gevolg van 't onderwijs op school, dat de vorming van den wil grootendeels verzuimt. Maar wordt er dan op de kerkelijke scholen geen opvoeding tot zedelijkheid gegeven? Hierop wil ik antwoorden dat dogma-onderricht aan kinderen niet vormend kan zijn. Indien echter de onderwijzer, zoowel de openbare als de kerkelijk bijzondere, voor zijn vertelling aan den Bijbel ontleent de voorbeelden van hoog zedelijke figuren, als hij vrij uit het Gewijde Boek zijn stof kiest *(mag* kiezen, en de openbare onderwijzer mag dit!), dan moeten daaruit heilzame resultaten voortvloeien voor de luisterende jeugd. Echter, als de school werkelijk opvoedend werkzaam zal kunnen zijn, dan moet de pressie, om steeds maar meer tastbare intellectueele resultaten te verkrijgen, plaats maken voor meer vrijheid, die gelegenheid geeft tot hooger waardeering en meer zorg besteed worden aan de vorming van de zedelijke beginselen. Want als dit niet gebeurt, blijft de toestand dezelfde: treurig.

Bij 't onderwijs in de geschiedenis wordt er naar gestreefd een korte samenhangende schets te geven van de geschiedenis van ons vaderland. (Dit doel wordt bij de meeste leerlingen, bij 't verlaten der school, niet bereikt). Men moest dit als bijzaak beschouwen en tot hoofddoel stellen de vrije keuze van de levende karakters, steunende en opgaande in één bewustzijn: het heilige moeten. Van hooger belang, van meer wezenlijk nut voor de kinderziel is de geschiedenis van den Vader des Vaderlands, ‘een koning in plichtsbetrachting’, of de historie van De Ruyter, die uit plichtsbesef zijn leven gaf, waar de Staten de vlag waagden, dan al de jaartallen onzer geheele vaderlandsche geschiedenis.

Daarom wensch ik aan te dringen bij allen die dit lezen, dat zij deze zaak overdenken, en als zij mijn overtuiging in meerder of minder mate deelen, hun invloed

aanwenden om de school - door wijziging van 't leerprogram allereerst - te vervormen tot een instituut voor zedelijke opvoeding even goed als voor intellectueele ontwikkeling. De rampzalige oorlog van 1914 doet zien dat we niet kunnen spreken van een beschaafde, doch hoogstens van een geleerde twintigste eeuw. Voor beschaving volstaat geen verstandelijke ontwikkeling, maar zedelijkheid is haar kenmerk en wezen. Zou het niet heerlijk zijn als over een vijftigtal jaren de school en de ouders zoo opvoedend hadden gewerkt, dat het groote meerendeel der soldaten niet meer wilden vechten, en ongeveer spraken als Antigone tot haar vader: Gij, mijn vorst (of aanvoerder), beveelt mij te strijden, maar meer dan U moet ik gehoorzamen de hoogere stem in mij die mij gebiedt: gij zult niet dooden.

Want dan alleen, en niet eerder, wanneer de menschen algemeen op dit hoog zedelijk (en Christelijk) standpunt staan, is de oorlog onmogelijk, terwijl in de tegenwoordigeR

wereld het hoogste intellect in dienst staat van den menschenmoord. Zedelijkheid alleen is een waarborg voor wezenlijken vooruitgang in beschaving; zedelijkheid is meer dan intellect.

C. GROUSTRA.

P.S. In dit opstel zijn de aanhalingen ontleend aan een rede van Professor dr. H. IJ. Groenewegen over 'Opvoeding tot Plichtsbesef', gehouden 5 October 1912 op een Onderwijzersvergadering te Dordrecht.

De vrijwillige landstorm.

In dagbladen, op vergaderingen, in brochures en tijdschriften hoort men niets dan: Alle hens bij de vrijwillige landweer, het vaderland is in gevaar. Ajo jongens en mannen geen één mag achterblijven; we moeten een leger vormen van een millioen en meer, anders worden we aangevallen en trekt de vijand onze grenzen over.

Ze moeten bang gemaakt worden voor onze dappere millioenen. Kom burgers, boeren en buitenlui, laat je inlijven, verlaat alles, werk, vrouw en kinderen, laat landbouw, bedrijf, handel en nijverheid in de steek. Leert marcheeren, wapens hanteeren; leert schieten en tirallieeren. Kijkt barsch naar de grenzen, maak ze bang die Duitsch zijn, want andere vijanden hebben we niet, anders behandelen ze ons net als de Belgen, die arme, onschuldige stakkers, die nooit een Duitsch soldaat eenig letsel hebben toegebracht, nooit op hen verraderlijk hebben geschoten, nooit iemand van hen hebben verwond of gekwetst en mishandeld?

Ze denken er wel niet aan ons aan te vallen, onze grenzen over te steken, integendeel; maar, jongens, je kunt niet weten, hé, en dan die Russen, en die Italianen en die Japanners, jongens, die springen zoo ver, in een wip zijn ze bij je.

Wat je regeering vroeger nagelaten heeft: de landstorm te organiseeren en allen inlijven die daarvoor maar eenigszins in aanmerking kunnen komen, en te zorgen dat ze goed bewapend en geëncadreerd en gekleed kunnen worden. Laten *wij* daar nu voor zorgen en met spoed, want het gevaar dreigt.

Laten wij toonen dat we verder zien dan die laksche lui, die zelfs geen kleeren hebben om de militie voldoende te kleeden, geen voldoende geschut, geen shrapnels, mitrailleurs en verder wapentuig. Laten we desnoods in onze burgerpakjes, met een militaire pet op, naar de grens trekken, met stokken en hooivorken; als de vijand onze dappere gezichten maar ziet, loopen ze als hazen weg, en nemen we hun geweren en kanonnen, en alles wat ze achtergelaten hebben.

Kom mannen, wie doen mee?

Het vaderland kan in gevaar komen, je kan het maar niet weten, op naar de grenzen.

Is er onzinniger beweging, uit angst en vrees in het leven geroepen, zonder te bedenken, hoe de regeering al die menschen moet voeden, kleeden, bewapenen, van officieren en kader voorzien en hoe gezorgd moet worden voor den geregelden gang van zaken in stad en land? Wat moeten we stellen tegenover de Engelschen bijv., de eenigen die gaarne zouden zien dat wij ook mede doen, evenals ze Italië hebben omgekocht, dat daardoor zijn eer en goeden naam voor eeuwig heeft verloren, en waartoe het ook Roemenië en Griekenland en wie weet wie nog meer tracht over te halen, door mooie beloften, geld en voordeelen, in de lucht.

Engeland is het alleen te doen om ook onzen handel te vernietigen en aan zich te trekken op welke wijze dan ook, vóór of tegen hen.

Waar zijn onze tientallen onderzeeërs, mijnleggers en torpedobooten, het eenige wat we ter zee noodig hebben, en die wij niet hebben alleen uit zucht om ook groot te doen met slachtschepen en groote kruisers. Onze marine-officieren kruipen niet graag in benauwde onderzeebooten, ze staan liever op een mooi schip. Dit zal nu wel anders worden.

Och, laten we ons niet opwinden, mannen van Nederland, wat eenmaal verzuimd is, kan niet in een slag goed gemaakt worden; en dat is ook niet noodig. Onze militie en landweer is voldoende om ons te verdedigen en de grenzen te bewaken en komt de nood aan den man, dan komen de vrijwilligers vanzelf, die achter onze waterliniën geoefend kunnen worden; daarop toch berust onze verdediging; niet op een millioenen leger in het veld.

Maar werkelijke nood is er niet en zal er ook niet komen. Vooral Duitschland zal alles aanwenden onze onzijdigheid te beschermen die voor hen alles waard is.

Het zijn spoken, waartegen de angstige drijvers willen strijden, omdat zij gevoelen dat

zij door hun voortdurende Duitsche hetzerij*) schuldig zijn aan landverraad, door moedwillige schending onzer neutraliteit door onzinnig partijkiezen, waar geen partij mocht gekozen worden.

Wij mogen alleen denken om Nederland en wat noodig is om dit buiten gevaar te houden. Laten we onze gronden bebouwen, zoodat er overvloed van graan en levensmiddelen komt en we niet meer afhankelijk zijn van anderen; laten we onze industrie uitbreiden waar we kunnen, onze handel bevorderen en in alle opzichten eerlijk zijn en blijven, dat is onze beste bescherming; en onze hoogstaande Regeering, met haar zorgende door allen beminde en hooggeachte Koningin, zullen dan wel zorgen dat onze neutraliteit zal gehandhaafd blijven en dat niemand er aan zal denken die te schenden; maar gaat zelf daartoe geen aanleiding geven.

Nijmegen.

M.C.E. STAKMAN.

Weemoed.

O, 'k zou zoo graag altijd in Lente leven.
Dan is mijn hart zoo licht, zoo jong, zoo blij,
Dan voel 'k me van al zware zorgen vrij,
En nimmer zou ik voor de toekomst beven.

Als 'k in de goud'en blauwe luchten stil zie zweven
De blonde en blanke wolkjes rij aan rij;
Als over bloemen gonst de nijvre bij,
In zonneglans groenen de jonge dreven....

Maar straks, na Zomer, komen de Herfstdagen,
Die maken al wat jong was droef en oud;
De wilde winden met hun woeste vlagen

Ze rooven ons het laatste bladergoud:....
Dan voel ik 't mooie in me sterven trage,
En wordt mijn lievend hart zoo kil, zoo koud.

JOHAN VAN GALEN LAST.

Overzicht van de Week.

I. Hoe het volk wordt opgevoed.

Onder de vele handelingen, van zoogenaamd onzijdige Nederlanders, die niet door den beugel kunnen, moge op het volgende de bijzondere aandacht worden gevestigd.

In het Algemeen Handelsblad van 28 Augustus 1914, Ochtendblad, leest men het volgende:

Onze bijzondere berichtgever seint ons *uit Ter Neuzen:*

*) O. a. door 'Telegraaf' en enkele andere bladen en bijzondere personen in den Haag en andere plaatsen.

Dank zij de groote voorkomendheid van het Gentsche gemeentebestuur, kon ik Woensdagmorgen met een auto een tocht meemaken naar het zuiden. *Doel van den tocht was vast te stellen, of en waar de Duitsche troepen zich in den omtrek van Kortrijk bevonden.* Er waren n.l. den vorigen dag verschillende troepjes gesignaleerd, die, zonder de bewoners der dorpen, waardoor ze trokken, te hinderen, hun tocht voortzetten, waarschijnlijk met het doel zich met de achterhoede van het groote Duitsche aanvalsleger te vereenigen.

We reden snel. Niets was te zien; in het rond niets dan bloeiende akkers en welig geboomte. In de dorpen echter, waardoor we gingen, heerschte hier en daar onrust. Een enkele maal werden wij aangehouden en werd ons verteld, dat men nog geen Duitschers gezien had. In Zulte veranderde dat plots; we werden door een aantal mannen zenuwachtig gewenkt stil te houden en men vertelde ons, dat er op een drietal kilometers afstand een troep Duitsche ruiters en wielrijders waren. Even beraad, toen reden we snel terug om het nieuws per telefoon uit Zulte aan Gent te melden, maar tevergeefs, de telefonische gemeenschap was nog niet hersteld. Toen vlug naar de Statie waar de chef op de hoogte was gebracht. Deze probeerde onmiddellijk telegrafisch en telefonisch verbinding te krijgen met het station Waereghem, het plaatsje waar de Duitsche troep heen trok, maar beide verbindin gen waren afgesneden.

Na kort beraad besloten we de Duitschers op te zoeken in Waereghem. In eenige minuten waren we in dat stille plaatsje; de auto fluks verborgen in een zijweg, een paar bewoners op wacht om den chauffeur zoodra noodig te waarschuwen, want anders viel onze wagen in handen van Duitschers. Zelf gingen we te voet op weg. Het plaatsje leek uitgestorven; hier en daar slechts eenige menschen aan de deur. De Duitschers waren grootendeels al verder. We zagen juist nog de achterhoede van den troep doorgaan, toen maakten we dat we wegkwamen, opdat wij nog met de auto ons gauw uit de voeten konden maken. Bijna waren we nog de dupe geworden. Een achtergebleven troepje Duitschers aan den weg ontdekte de auto, die zeer vlug reed, te harder toen we merkten, dat ze ons gezien hadden. Kort achter elkaar klonken twee schoten, blijkbaar op onze auto gemunt. In duizelingwekkende vaart ging het voort; gelukkig hadden de schoten geen doel getroffen.

Zeer vermoeid kwamen we in Gent terug. -

Zie hier, hoe een berichtgever van een der grootste Nederlandsche dagbladen zich leende tot spionage, waarvoor hij ongetwijfeld den kogel had kunnen krijgen en waarmee ons land in moeilijkheden had kunnen geraken, daargelaten dat duizenden landgenooten, die hunne vrienden en familie nu juist niet in België, maar in Duitschland

hebben, door zoo'n handeling worden gegriefd.

Het geval staat ongetwijfeld geenszins op zichzelf en is als zoodanig niet aangewezen om in het bijzonder in herinnering te worden gebracht.

Wel verdient echter te worden opgemerkt en onthouden, dat de heer Boissevain het verhaal aan zijne lezers deed, als ware het iets heel gewoons, terwijl ieder rechtgeaard Nederlander het vergift voor de volksziel moet vinden.

Wanneer de heer Boissevain in de 'Van dag tot dagjes' van zijn machtig blad zijne Fransche afkomst in herinnering brengt bij het op èn tusschen de regels uiten van zijne gallische sympathieën, dan stelt hij terecht een groot vertrouwen in de oud-germaansche gastvrijheid.

Welke ons Nederlanders evenwel niet mag weerhouden om in dezen moeilijken tijd goed in het oog te houden het streven van dezen vaderlander en van zijns gelijken om de massa, die de vaderlandsche geschiedenis niet kent, met zulke sympathieën te besmetten.

W. VAN VEEN.

II. De Nederlandsche Ministerraad en de Vaderlandsche Geschiedenis.

Een gemakkelijk te raadplegen bron, wier betrouwbaarheid inzake ambtelijke berichten niet te wenschen overlaat, de Nieuwe Rotterdamsche Courant, bevat in hare uitgave van 17 Mei 1915, Avondblad B, het antwoord van den raad van Nederlandsche ministers op het adres van den gemeenteraad van Antwerpen.

Daarin zeggen onze bewindslieden:

'De plicht der menschelijkheid, dien wij vervullen, is ons dierbaar, omdat wij in staat zijn eenigermate de rampen te verzachten, die het Belgische volk, *waarmede wij door zooveel banden der geschiedenis* en vriendschap *verbonden zijn,* moest ondergaan.'

Eene beleefdheid jegens de Belgen, in het bijzonder jegens hen die ginds in stadsbestuur, onderwijs, enz., hunne landgenooten onder moeielijken tijdsomstandigheden dienen, zal ieder Nederlander goedkeuren.

Zij, een Jan de Vos, een Braun, e.a., die in den storm der gebeurtenissen zoo weinig door ons genoemd worden, doch ons door hun karakter van alle Belgen het naast staan, zouden het onze regeering niet kwalijk genomen hebben, indien zij ook in een phrase *de geschiedenis* had laten rusten.

De besten onder de Vlamingen immers hebben hunne stamverwanten jarenlang gewaarschuwd om desgelijks te doen, omdat zij 1830 en alles, wat ònze vaderlandsche geschiedenis aan feitelijkheden heeft geboekstaafd: de moord op onze matrozen te Antwerpen, op onze soldaten te Brussel, de verraderlijke overval tijdens een wapenstilstand op onze troepen voor de wallen van Leuven, betreuren evenzeer als het verder liggend verleden.

De kern van het Vlaamsche volk zal het den Nederlander niet euvel duiden, dat hij zijne regeering vraagt om zijne eigen vaderlandsche geschiedenis niet te verdraaien in moeilijke tijden gelijk deze, omdat de juiste kennis dier geschiedenis het volk tot een eenheid maakt en het in staat stelt tot groote daden en groote offers.

Schande over landgenooten, die, van Fransche afkomst zijnde, de liefde voor dezen grond niet voelende en het eenige juiste richtsnoer in moeilijke tijden - de

vaderlandsliefde - missende, zich vermeten om het domme volk naar hunne zienswijze te leiden.

Dubbel schande over de leiders, die in wel overwogen bewoordingen zóó met een heilig bezit als onze vaderlandsche geschiedenis en de nagedachtenis onzer grootouders omspringen, ten tijde dat om hen heen de domme massa wordt verleugend en opgehitst, omdat zij de geschiedenis niet kent.

W. VAN VEEN.

III. De Tulpenboom en... de Lusitania.

Vandaag tramde ik voorbij een prachtigbloeienden tulpenboom; - die, op een mooi buiten, in het volle stralende zonlicht, onder een blauwen hemel, zijn vol-geopende bloemen koesterde in blijde lente-weelde. - -

En er kwam iets in mijn keel.... iets van tranen.

Want, ik kan nooit meer een tulpenboom zien, sinds dezen vreeselijken oorlog, of een herinnering komt bij me op aan een die niet meer is, en wiens trots op ‘zijn’ tulpenboom me zoo levendig in den geest komt thans. -

O, ik vind, op zichzelf beschouwd, een tulpenboom eigenlijk stijf; hij is voor mij bijlange niet het mooiste en aantrekkelijkste onder al het bloeiende en lieflijke van de rijke natuur. Hij is voor mijn smaak wat stijf,

wat koud, wat conventioneel - zou ik bijna willen zeggen.

En, juist zóó óók ging het mij met den man die thans daarginds ligt, gesneuveld ‘op het veld van eer’. Hij óók was, als zijn geliefde tulpenboom, stijf, koud, conventioneel een beetje, hij-ook liet mij, om al die redenen, nogal koel, dwong me geen gróóte vriendschap af...

Maar, nu is hij dood! Hij is niet door ziekte of ongeluk gestorven, niet weggenomen door dat onvermijdelijke-onbekende Iets, dat ons allen elken dag dreigt, en waartegenover we machteloos staan, waaraan we ons moeten onderwerpen, of we willen of niet. Neen, hij is weggerukt uit zijn jonge leven, uit zijn geluk, zijn welvaart, zijn gezin, zijn bezigheden, uit alles waarvan hij genoot, en wat hem lief was, *door menschenschuld*, eenvoudig omdat hij, als dienstplichtig-zijnde, *moest.*

Want, hij was geen ‘held’.

Hij gaf er zich niet voor uit in vredestijd dat hij den oorlog wenschte, of ook maar iets voelde voor militarisme; hij ging ten oorlog, toen de oorlog eenmaal wàs verklaard, met dat Duitsche stoïcisme, dat onbepaalden eerbìed afdwingt, omdat het noch klaagt, noch aan zichzelf denkt; maar hij ging zonder enthousiasme en zonder roembegeeren.... als een die *moet.*

En, hij is niet weergekeerd. Zijn bloed is sinds lang gedronken door Frankrijk's verwoeste velden...

En veel heeft hij achtergelaten wat hem lief was, en velen die hem liefhadden...

En voor zijn huis bloeit thans in schitterende pracht de tulpenboom, de inderdaad zeer schoone tulpenboom, waarop hij zoo bijzonder trotsch was, waarvan hij mij, met een voor zijn kalm doen zeldzaam enthousiasme, uitnoodigde: ‘Ga hem toch zien, ga hem toch zien,’... hij bloeit weer even mooi en even blijde als toen zijn oogen zich aan die schoonheid verlustigden het vorig jaar.

Maar hij, hij die nog zoovele jaren van hem had kunnen genieten, hij zal niet wederkeeren...

> Natuur - wat deert haar
> Uw vreugde, Uw leed?
> Ze is zielloos-lieflijk
> En reedloos wreed!

Neen, ik kan een tulpenboom niet meer aanzien zonder dat mij iets van tranen in de keel komt.

En de Lusitania? - Welk verband is er? - - - - vraagt gij mij.

Dit verband, mijne lezers, dat men de Lusitania-slachtoffers, die *gewaarschuwd* waren, die, voor een groot deel, uit puren overmoed tòch gingen juist met die boot, omdat ze aan het gevaar niet wilden gelooven, uitvoerig en overdreven beklaagt, dag in dag uit, terwijl men geen moment stilstaat bij de veel schandelijker *misdaad* van geheel den oorlog als zoodanig, die immers dagelijks duizenden en duizenden onschuldige dooden maakt, veel beklagenswaardiger nog m.i. dan deze Lusitania-slachtoffers, omdat zij, evenals mijn tulpen boom-bezitter, *moeten* vechten, of ze lust hebben of niet, *moeten*, als dienstplichtigen. Zoo weinig als hij, zoo weinig zijn die anderen gegaan uit vrije-begeerte. Integendeel, de meesten hunner, van *elke* natie ter wereld, gaan tegen wil en dank, met bezwaard gemoed, met bange vreeze in het hart van niet-wederkeerenzullen. Maar, zij *moeten.* Zij zijn nog dienstplichtig; zij *moeten* dus. En daarom geldt in de oogen der massa voor hen hetzelfde

onnadenkende antwoord, dat ik dezer dagen ontving van een zeer-ontwikkeld, zeer-beschaafd man: ‘Ja, maar dat zijn nu eenmaal de militairen; dat is heel iets anders dan de Lusitania-passagiers.’

Dus, omdat de eerste categorie, die der militairen, wordt *gedwongen* tot vechten, wordt ‘opgeroepen’ op zekeren dag tot een oorlog die hun niets kan schelen, die hun welvaart en geluk verwoest, en waarvan zij in 99 van 100 gevallen, op zijn best genomen, levens-lang-verminkt of verzwakt terugkeeren, omdat deze categorie geen wil heeft, niets heeft in te brengen, dáárom is háár lijden, en sterven, en gemarteld worden, en een helleleven-leiden, maand in maand uit in de loopgraven, heel geoorloofd en heel natuurlijk! En geen haan kraait er naar! En het eenige loon wat de ongelukkigen bij hun dood nakrijgen is: dat zij gestorven zijn als ‘helden’.

- - Maar ziet, een passagiers-boot vergaat, - op een ongeoorloofde of geoorloofde wijze, volgens krijgsrecht, doet er niet toe, want het geváár was van te voren uitdrukkelijk aangekondigd door Duitschland, door de Duitsche pers en door den Duitschen gezant in Washington, - en, omdat het thans geldt *niet*-militairen, niet-*gedwongenen* dus, menschen die zich integendeel vrijwillig blootstelden aan gevaar, dáárom wordt iedereen ontroerd en verontwaardigd, en voelt zijn hart van medelijden ineenkrimpen!

Mijn medelijden gaat uit naar *elk* slachtoffer, maar zeker in de allereerste plaats naar de soldaten, naar de duizenden en tienduizenden, uit alle volkeren ter wereld, die, als mijn tulpenboom-bezitter, zijn gevallen ‘op het veld van eer’, zonder eenige begeerte naar oorlog, zonder eenig verlangen uit te trekken, eerder bang voor gevaar dan belust er zich aan bloot te stellen uit overmoed en bravoure, maar die *moeten* vechten, die men *dwingt* uit te trekken ten oorlog als ‘militairen’, dienstplichtigen, die men ontrukt aan gezin, aan moeder, vrouw of kind, aan betrekking en belangen, alles zonder dat zij-zelven ook maar iets er aan kunnen doen.... op grond van het afschuwelijke dienst-plichtsysteem.

Tegen deze *eeuwige schande* der menschheid durft noch de pers, die integendeel aandringt op steeds méér militarisme, ook ten onzent, noch de geestelijkheid, noch de overheid optreden. Integendeel, al deze machten verheerlijken haar met de meest-uitgezochte le en-phrasen.

Maar, over het consequent gevolg ervan, de Lusitania-ramp, worden ineens krokodillentranen vergoten!

En de te goeder trouw menschen onder het publiek bauwen zulke phrasen onnadenkend na, zooals b.v. mijn hierboven bedoelde meneer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. De twee zijden.

Onlangs heb ik in een paar achtereenvolgende Lelie-nommers opgenomen eenige laffe en verachtelijke Fransche versjes, als bewijs hoe ruw en haatdragend en laag van ziel de oorlog maakt. Thans echter zendt mij een lezer een ander Fransch versje, om aan te toonen dat er (goddank) óók in de Fransche pers andere en betere stemmen opgaan. Gaarne neem ik het zeer-gevoelige versje hier over:

Questions d'Enfants.

Ils nous demandent tous, ce que c'est que la guerre
Et si ceux qui la font, ne sont pas bien méchants?
Sans doute ils sont heureux quand passe un militaire,
Mais les blessés, les morts, pour eux sont le mystère.
Lequel de nous saura répondre à ces enfants?
L'un trouve que les rois, quand ils ont des disputes,
Devraient se battre seuls, que cela vaudrait mieux
Que de voir succomber dans ces terribles luttes
Tant de pauvres soldats, qui s'égorgent pour eux.
Là, c'est une blonde enfant, effilant la charpie,
De son travail, joyeuse, elle suit les progrès,
Puis s'arrêtant soudain, rêveuse, elle s'écrie:
‘*Mais c'est curieux pourtant, dis-moi, mère chérie,*
Pourquoi les blesse-t-on, puisqu'on les soigne après?’
Un autre, un tout petit, le fusil sur l'épaule,
Demande à s'enrôler, ou, d'un air martial,
Tranchant avec son sabre une feuille de saule,
Jure, qu'aux ennemis, il fera bien du mal.
Un autre encore, ses boucles en arrière,
A genoux sur son lit, lève au ciel son oeil bleu:

‘Quand je dis, donne-nous la victoire, ma mère,
Les petits ennemis font la même prière;
Pour eux et nous alors, il faut donc deux bon Dieu?’
Oh questions d'enfants, oh problèmes sans nombre,
Que ces penseurs naïfs soulèvent chaque jour,
Devant vous, nous restons troublés et le coeur sombre,
Quand la guerre maudite étend sur nous son ombre,
Comment parler encore d'espérance et d'amour?

V. Vrouwelijk. (?)

Het onderstaande uitknipsel werd mij toegezonden, uitgeknipt uit de Courant: Suriname, Koloniaal Nieuws en Advertentieblad, van Vrijdag 9 April. Het is een gedeelte uit een ‘brief’ van Wilma Knaap uit Parijs. De schrijfster vertelt daarin, hoe ze op bezoek was bij een uit den oorlog wegens ziekte teruggekomen Franschen soldaat en diens moeder. Eerstgenoemde at een konijne-ragout, en beweerde dat ‘de zijne nog lekkerder was geweest’. Naar aanleiding daarvan deed hij toen het volgend verhaal:

- Heb ik het u niet verteld? Ik weet trouwens niet goed meer, het is gek, zoo leeg als mijn hoofd is: een kokosnoot!.... Nu, dames, luistert maar. - Wij waren in de Argonne, in bosschen waar het wemelt van konijnen, die, dat kunt u nagaan, heelemaal van streek zijn. Verbod om er op te schieten, maar men mag ze vangen. Men vangt er.... Dien morgen, bij het eerste ochtendkrieken, gingen wij naar het troepenkwartier terug, daar de kameraden ons waren komen vervangen. De vijand had zich koest gehouden, men marcheerde op zijn gemak, een beetje verspreid zelfs, door het heerlijke struikgewas, dat naar het vochtige mos rook - toen een konijn vóór mij verscheen! Ik storm op het beestje af, het weifelt.... Ik glijd uit en lig uitgestrekt, maar krijg mijn konijn bij zijn vol lijfje te pakken. Wat een ‘ratjetoe’, straks!.... Maar op hetzelfde oogenblik hooren wij achter ons lawaai, kreten, den drogen wind van geweerschoten.... Half gekeerd, het is een aanval in de loopgraven!

En mijn konijn? Het loslaten? Nooit! Ik

heb een touwtje in een zak, en in één handomdraai is het om me heen gebonden, op mijn rug, onder mijn kapotjas. Straks zal men weer terug zijn, niet? Wel, eerst acht-enveertig uur later zijn wij in het troepenkwartier teruggekomen: aanvallen, bajonetgevecht, enz. - En in al dien tijd spartelde mijn konijn, gaf schokken, gaf er mij ook! Ik had geen tijd om het beest los te laten, trouwens. Wij dwongen de Boches tot den aftocht, wij hadden een loopgraaf genomen: mijn konijn was in den strijd doodgegaan, ik leefde nog. Was het nog in leven, misschien had ik het losgelaten, uit vreugde. Wij hebben het opgegeten. Wat een ragoût, mama! Ja, beter dan die van u.... Och, na zoo'n gevecht heb je een razenden honger?

Mijn correspondent roept uit in gerechte verontwaardiging: 'Hoe vindt U zulk een misselijke dierenmishandeling! Straks heeten de "Boches" echter weer "barbaren".' - Wel, ik geef hem groot gelijk. Natuurlijk! Maar ik erken anderzijds, de oorlog op zichzelf *leidt* tot zulk een namelooze ontaarding en verruwing, hij doodt zoodanig alle besef in den mensch van alles wat edel is en goed, en wekt zulke verachtelijke leelijke instincten in hem op, dat niemand er zich over behoeft te verwonderen, indien èn de Fransche èn de Duitsche èn de Engelsche of Belgische of Oostenrijksche of Servische of Italiaansche of Turksche soldaten naast het menschenmartelen óók het dierenmishandelen voor 'heldhaftig' gaan aanzien.

Wat echter te zeggen van deze juffrouw Knaap, die, als de gewoonste zaak ter wereld, als een leuk grapje, zulke afschuwelijkheden in hare 'causerie' neerpent, waar of verzonnen, en zich niet schaamt daardoor hare eigen ongevoeligheid voor het dier, en vooral voor *wreedheid*, te toonen. In geheel dit droeve geval komt zij, de briefschrijfster, in een nog ongunstiger licht te staan dan de soldaatzelf die het feit beging. Voor hem geldt in elk geval nog het excuus van de oorlogsverruwing, voor haar daarentegen geen enkel. Ik herhaal alweder, zoolang zulke 'grappige' causerieën zonder commentaar gedrukt kunnen worden, zoolang ziet het er met de innerlijke beschaving van de menschen nog treurig uit.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
(*Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.*)

HoogwelGeb. Jonkvrouwe Anna de Savornin Lohman.

Mag ik U vriendelijk verzoeken opname van een klein stukje in uw Blad?

Aan mevr. van der Hulst.

Geachte Mevr.!

Uw stukje in het No. van 26 Mei j.l. heeft mij bedroefd. En ik dacht bij mij-zelf: 'wat zijn er toch *koude* menschen!'

Uw briefje aan mej. Meta Nielsen, de talentvolle schrijfster in de Holl. Lelie, zal honderden lezeressen en lezers hebben ontstemd!

Ge vraagt misschien waarom?

Ge treedt op tegen een jong meisje (ze is naar ik meen 26 of 27 jaar) waarvan U kunt weten dat ze geheel alléén staat in de wereld! Beide ouders overleden. Broeders of zusters heeft ze nooit gehad. Ooms en tantes allen overleden!

Alzoo *alléén* op de *wereld!* Gelukkig niet zonder middelen. Ze kan gelukkig goed rond komen!

Waar zij een 'home' mist, voelt ze niettemin behoefte zich te uiten en anderen door een blad iets van haar leven te vertellen!

In haar eerste stuk van 17 Juni 14 schreef zij aan een geheel haar onbekende de dame, naar aanleiding van een door die dame zéér mooi in de Holl. Lelie geschreven stuk: 'Neem mij aan als uwe dochter, ik verlang geen geld noch goed; doch uw voorbeeld is voor mij wellicht een baken in zee, een schitterende ster bij een dikwerf bewolkte hemel.'

Ik kreeg toen reeds sympathie met dat mij geheel onbekende jonge meisje!

En nu vergast ze honderden lezeressen en lezers op hare beschrijvingen van haar séjour in Engeland, Oostenrijk en Schotland! En ze keuvelt zoo gemoedelijk en vriendelijk met ons allen dat mijn geheel gezin als de Holl. Lelie komt als één man roept: 'Staat er een stuk in van *Meta 'Nielsen?'* Zoo ja, dan wordt er bijna om gevochten!

En niet alléén mijne dochters, ook mijn man en volwassen zoons *lezen* en *herlezen* hare aardige stukjes.

En nu gooit U een stortbad koud water over haar uit en schrijft o.a.: Wat kan 't ons schelen of U dit jaar minder inkomen hebt en wat een Ier in uw album schreef! en of ge naar een mooi dorpje gaat of naar Davos? 't Kan ons, zoo schrijft U, niets schelen!

Onze lieve Redactrice tikte U toch even, al was 't wat zacht, op uw vingers.

En behalve den advocaat en arts, die 't ook geheel oneens met U zijn, zullen 90% der lezeressen en lezers 't met mij en niet met U eens zijn.

Ik zeg met den advocaat, door mej. Kitty Smit aangehaald:

Blijf lieve God haar steeds nabij,
Opdat haar werk gezegend zij!

Met hoogachting
Uw dw.
Mevr. VAN DEN BERG.
Amsterdam,
29 Mei 1915.

Oorlogs- en vredes-literatuur.

II. Het Oorlogs-Dagboek van Stijn Streuvels.
Deel II.
Deel I-IV. (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam).*)

Er is zóó ontzettend-veel moois in deze bladzijden, geschreven door een *eerlijk* man, door een superieur-denkend mensch, dat ik niet weet wáár ik moet beginnen of eindigen met aanhalingen. -

Hier is namelijk een Belg aan het woord, iemand die dus allesbehalve Duitschgezind is uiteraard, die zelf, door den oorlog, have en goed verliet om naar Holland te reizen, die aan Duitschers inkwartiering moest verleenen, die van nabij den strijd heeft aanschouwd. Mij dunkt, geloofwaardiger, sympathieker *getuige* kan ik U dus niet voorvoeren, waar die Belg bovendien heet Stijn Streuvels, is de auteur van zoovele waarachtig-doorvoelde pracht-boeken als o.a. Dorpslucht, Langs de Wegen, Het Kerst-Kindeke, enz.

Om die doorvoelde boeken heb ik Stijn Streuvels altijd héél hoog-gesteld. O niet zoo zeer als kunstenaar. (Kunstenaars namelijk zijn gewoonlijk als menschen zoo héél, heel klein). Maar als mensch! En zie, het is juist de *mensch* Stijn Streuvels, die U in deze Oorlogs-Dagboeken zoo onbepaald eerbied afdwingt, om zijn superieur-onafhankelijk oordeel, dat zich niet laat beïnvloeden door zucht tot reclame, noch door begeerte het zijnen landgenooten naar den zin te maken met leugenverspreiding of holle phrasen.

Waar b.v. de Belg Maeterlinck geheel en al is verdwaasd in deze dagen van opwinding, en al zijn schoone levenswijsheid aan den dijk zette, om te hitsen en mee te brallen als de eerste de beste Telegraaf-gruwelen-schrijver, daar bewaart Stijn Streuvels onafgebroken zijn nuchteren, kalmen, eerlijken kijk. Juist nu, - nu iedereen weer zoo geheel en al averechts oordeelt over de, in verhouding tot de *algemeene* oorlogs-onrechtvaardigheid, maar zoo héél kleine gemeenheid van de Lusitania-torpedeering, is het der moeite waard aan te halen wat hij, Streuvels, zegt naar aanleiding van een in Antwerpen aangeplakt schimp-plakkaat wegens de Duitsche Zeppelins, in welk plakkaat o.a. werd gezegd, dat ‘Europa nu weet tot welken lagen trap het Duitsche militarisme gevallen is, en kent de laffe wapenen waarmede het strijdt,’ enz. - Na dit plakkaat in zijn geheel afgedrukt te hebben, bemerkt Stijn Streuvels zijnerzijds: ‘Als oorlogsmannen over wetten, rechten, en bladzijden over menschelijkheid beginnen, wordt het vermakelijk. Oorlog beteekent: elkaar uitmoorden, vernietigen. Nu heeft de beschaving echter in die moorderij een soort wet ingesteld, en verordeningen toegebracht. Daarbij verstaat men eene heele reeks verplichtingen, die men zichzelf en de tegenpartij oplegt, maar waarvan men juist zooveel in acht neemt alsdat men het wenschelijk oordeelt, volgens de omstandigheden. Al wie gerechtigd is te helpen moorden in 't groot, moet een uniform dragen, en de wapens bloot. Dit wordt vereischt, opdat men soldaten, die gerechtigd zijn tot dooden, zoude uitkennen van de burgerij, die niet doodt of mag gedood worden. Onder een of ander voorwendsel wordt de burgerij toch vermoord, of men besteelt ze, of men hongert ze uit - 't geen op 't zelfde neerkomt. - - - 't Geen men toepassen mag aan een obus, granaat of shrapnel, zijn explosie-vermogen, wordt niet

*) Deel I werd in een vroeger nommer besproken.

toegelaten aan den geweerkogel. Een kanon, dat met zijn twee wielen op den grond staat, mag schieten overal en op alles, maar een granaat, uit een luchtschip geworpen, heet barbaarschheid. En zoo is het met elke nieuwe uitvinding op vernielings-gebied; zoolang ze niet door wederzijdsch gebruik geheiligd werd blijft ze veroordeeld en als schandaligheid aangerekend.' - Is niet geheel deze koele, nuchtere, ironische uitlegging der *algeheele* oorlogsschande de éénig-ware, en juist nu - vooral wat begin en aanhef aangaat - volkomen toepasselijk op het zonderlinge Lusitania-gejammer, als ware *deze* onrechtvaardig heid zooveel erger dan al de rest der gemeenheden? Juist daarom haalde ik haar, deze beschouwing, het alleréérst aan, maar zij is eigenlijk uit het October-deel (III), en ik wil beginnen met éérst dat te bespreken van Sept: (II) Dat ik deel I reeds onlangs vermeldde, en van harte toejuichte om de onpartijdigheid ervan, zullen mijne lezers zich herinneren, maar het zakelijke en enkel feitenvertellende standpunt, dat Stijn Streuvels toen aankondigde te willen innemen, optredend als enkel geschiedschrijver, dat heeft hij, opzettelijk of onbewust, thans min of meer verlaten, om telkens eigen waarnemingen, beschouwingen, en opmerkingen er tusschen-in te lasschen, die de wáárde en de aantrekke-

lijkheid van deze zijn latere boeken oneindig verhoogen nog boven die van het eerste deel. Immers, bijgewoond heeft hij niet zoo heel veel merkwaardigs. Uit dat oogpunt zijn er velen die misschien meer nieuws vertellen dan hij; (althans zich daarvan den schijn geven).

Maar, inwendig mee-beleven, nadenken over alles wat zij zien in deze verschrikkelijke tijden, dat kunnen slechts de uitzonderingen, de superieure menschen. En het is de vrucht van dat inwendig mee-beleven, van dat nadenken op superieure, onafhankelijke wijze, die Stijn Streuvels ons geeft in deze drie láátste oorlogs-dagboeken, van Sept., Oct., November. Hoe volkomen voel ik, die in die maand Sept. nog vertoefde in Bad-Nauheim, in het zoo plotseling leeggestroomde, verlaten Bad-Nauheim, het hem na waar hij schrijft: 'De stilte drukt erger dan de beroering. Geen treingedruisch, geen fluiten, geen zware wagens, geen auto's of rijtuigen. Al die geruchten, waar wij onbewust in leefden, vormden iets als de polsslag van het landelijke leven - en nu zij er uit weg zijn, is 't de dood.' - Elders krijgen de liegende journalisten een welverdienden tik, als hij zegt: ''t Beste is maar er op los te fantazeeren als de thuisblijvende journalisten.' - Van dergelijke ironische opmerkingen wemelt het boek. Maar het bevat óók *getuigenissen*, die schitterend rechtvaardigen wat de Duitschers te dierzelfder tijd schreven in hunne couranten, wat ik-zelve heb hooren vertellen door Duitschers, die in België betrekkingen aan het front hadden, onder de strijders, namelijk: *dat Frankrijk België niet heeft geholpen.* Hoor maar: 'In het College van de Jezuïeten bezoeken we elf Fransche gekwetsten. Zij verklaren eenparig dat ze niet wisten wat ze hier kwamen doen. Ze werden aangevoerd door een ouden afgedankten generaal. Zij waren twee bataillons, onvolledig, zonder kanonnen, zonder kaart of eenige kennis van de topografie van Doornijk, en hadden te doen tegen het heele Duitsche legercorps, zonder dat zij eenige verkenning kregen, of wisten de sterkte van den vijand.' - Ik erken volmondig dat ik, - dergelijke beweringen toenmaals uit *Duitsche* monden vernomen hebbende, - ze niet geloofde juist om die reden. Nu worden ze *schitterend* bevestigd door een zoo onverdachten ooggetuige als de *Belg* Stijn Streuvels. De Fransche soldaten, aangevoerd door een ouden afgedankten generaal, wisten zelfs niet wat ze kwamen doen in België!! - M.i. is het daarom aldus de noodlottige domheid geweest van Koning Albert en diens regeering van op Fransche en Engelsche hulp te vertrouwen, in plaats van de Duitsche oorlogsvergoeding aan te nemen, door welke domheid ten slotte geheel het Belgenland is verwoest, en de dupe is geworden eener niet nagekomen belofte zijdens de geallieerden.

Mijne lezers herinneren zich zeker nog hoe ik in het voorlaatste nommer beloofde, naar aanleiding van mijn bewering, dat vorst en regeering steeds, in elk land, zich er bijtijds weten uit te draaien, eenige citaten te zullen geven - ter staving mijner redeneering - uit het Dagboek van Stijn Streuvels. Thans voldoe ik aan die belofte. ''s Lands Bestuur heeft Brussel verlaten en zit veilig verschanst in het versterkte Antwerpen; wij, met al de overige inwoners van België, worden weerloos overgelaten aan de goed- of kwaadwilligheid van den vijand.' - Ziedaar een dagboek-opmerking, die volkomen overeenstemt met die, welke ook-ik telkens maak in de Lelie, namelijk, hoe elke regeering steeds veilig en bijtijds zich verschanst, waar zij de weerlooze bevolking ten slotte, als het mis gaat, voor hàre misslagen en fouten laat boeten met have, goed en leven. Aan België hebben we dat gezien in uiterste consequentie. Elders, als Antwerpen valt, zullen we opnieuw hooren uit den mond van Stijn

Streuvels, hoe de bevolking tot op het laatst toe zand in de oogen werd gestrooid. Eerst echter wil ik, zijn dagboek gereedelijk en geleidelijk volgende, wijzen op blz. 8, waar hij zoo terecht wijst op de *verruwing* en *onzedelijkheid* en bandeloosheid, die deze jonge menschen, welke gedwongen worden tot strijden als zijnde dienstplichtigen, onvermijdelijk aangrijpt, en voor heel hun later leven ongeschikt maakt; (een opmerking die ik ook van Duitsche ouders menigmaal hoorde): 'Doodschieten ten koste van zijn eigen leven is de opperste deugd, voor 't overige zijn alle dwangveeren losgelaten, en wie zal er, na den oorlog, die jongens weer onder de pasmaat brengen der burgerlijke moraal.! Ik heb dezer dagen een briefkaart ontvangen van een vriend, een deftige beschaafde jongen. Hij schrijft: Ik word elken dag wat meer beest, en dus wat moediger soldaat.'

Op dezelfde droeve wijze heb ik-persoonlijk in Bad-Nauheim hooren getuigen een wegens ziekte met verlof teruggekomen zeer beschaafden jongen Duitscher. Zoon van zeer welgestelde

ouders, wier bloeiende zaak hij, eenig kind, reeds zelf bestuurde, dwong hem de oorlog, na een uitstekende opvoeding genoten te hebben, met een bezwaard gemoed tot het krijgsleven. En toen hij, gedurende die enkele dagen, teruggekeerd was, toen vertelde hijzelf, hoe het niet mogelijk zou zijn de verschrikkingen van het oorlogsleven vol te houden, 'indien men niet alle menschelijkheid en gevoel trachtte te vergeten, ja van lieverlede léérde, als iets van-zelf-sprekends, enkel bedacht te zijn op de meestlage instincten-bevrediging.'

Nu komt een gedeelte in het Dagboek dat ik vooral dáárom citeer, omdat het misschien velen mijner lezers zal duidelijk maken die eigenaardige stemming, die ik-óók doormaakte in die September-maand, zijnde toen, evenals Streuvels, in een oorlogvoerend land, - die stemming waarvan men hier in Holland geen begrip heeft gehad blijkbaar, niet *kon* hebben ook: 'De tragische grootschheid van het to be or not to be heeft al het overige verdreven, en er blijft nog enkel het leven, zonder meer. Alle schraapzucht, het geldzamelen.... dat voor 't meerendeel der menschen einddoel en oorzaak en reden was van ons bestaan - is stopgezet; geen praal meer, geen weeldevertoon, geen plezieren. Vroeger was het leven zoodanig vervuld met nietigheden, dat het uit zijn rechte wegen gedoold was, en zijn eenvoudigen zin had verloren. Alles wat vroeger 't leven verlustigde is weggevallen, en dat zonder dat wij het gemis sterk gevoelen, of het te zeer betreuren. Het gerucht rond Calmette's moord is plots gedoofd, en Madame Caillaux' beroemdheid is ineens gevallen; de moord op Jaurès laat niets dan een flauwen naklank, en de dood van Pius X is geen wereldgebeurtenis, die al de reporters van Europa in de weer brengt. - Er is geen plaats, tenzij voor den oorlog. Vroeger moest men alle bladen lezen, nu is het genoeg er één te zien.'

Men moet dat alles inderdaad in een zelf in den krijg betrokken land hebben doorvoeld, om te weten hoe het woord voor woord wáár is. De dagelijksche telegrammen, de vraag wie aan den winnenden kant is, ziedaar *alles* wat het leven beheerscht in zulk een éérsten tijd. Men is zichzelven niet meer. Men kan alles, en men leeft duizend levens. En toch doet men ten slotte niets dan in spanning wrachten. Toen de Paus overleed, toen werden in Frankfort de klokken geluid; in Nauheim stond het daaarop dadelijk vast dat dit enkel kon beteekenen de zoo vurig begeerde inname van Belfort! *Niemand* dacht aan den toch óók in Bad-Nauheim reeds bekend-geworden dood van den Paus! Er was één opwinding en vreugde over de verméénde overwinning. En toen eindelijk, tegen den avond, het misverstand zich ophelderde, werd er slechts een teleurgesteld schouderophalend: 'O zoo', gehoord, zelfs van den meest getrouwen Roomsch-Katholiek. Klokkenluiden was namelijk voor iedereen zóó beslist verbonden aan overwinningen, dat men het niet der moeite waard achtte, waar het gold zelfs de nagedachtenis van den katholieken opperherder. En zoo was het met alles. Ik heb er slechts één mensch gekend die, onder dat alles dóór, alleen leefde voor en dacht aan hare 'badkuur'. En die eene was eene Hollandsche.... en eene die natuurlijk niets mankeerde óók nog. Maar.... zulke karakters vindt men overal.

- - - - Laat mij overgaan tot blz: 47, waar Stijn Streuvels *op de meest afdoende wijze* logenstraft een der 'gruwelen'-verhalen, waarvan de Telegraaf en andere eerlijke (?) Bladen zich zoo graag tot tolk maken in, natuurlijk, *niet*-onderteekende aanklachten. Dat Stijn Streuvels de *waarheid* zegt wèl *met zijn naam eronder*, dat namelijk is een direct gevolg van het eerlijk-zijn. Laster gaat altijd graag schuil onder

pseudoniemen en voorletters, de wáárheid echter durft haar naam schrijven onder haar getuigenis. - Volgens het Vlaamsche Blad De Landwacht van 14 Sept: 1914 zouden er in het dorp Deerlijk gruweldaden zijn gepleegd door Uhlanen. Het geheele lasterverhaal - vermoedelijk ook kwistig ten onzent verspreid - wordt door Stijn Streuvels uit de Landwacht afgedrukt, om er dan op te laten volgen: ‘Ik ben ter plaatse geweest, en om der waarheidswille diene 't volgende gezegd: Eerst dat hier van ongehoorde gruwelen geen sprake kan zijn, verder is heel het relaas vol onnauwkeurigheden en valschen uitleg. De vrijwilligers hebben hier heel flauwe bezigheden volbracht, en het kan ook niet anders, omdat zij vastberadenheid missen.’ - Vervolgens deelt hij een *bewijs* dezer ‘flauwe bezigheid’ mede, waardoor een geheel lasterverhaal over ‘gruwelen’ is verbreid. Een bewijs dat te uitvoerig is om het hier op te nemen. Ik verwijs iedereen naar het boek-zelf.

Gij ziet het, lezers, ik had gelijk toen ik U steeds opnieuw wees op de *on*betrouwbaarheid van anonyme gruwel-verhalen. In de onmiddellijke omgeving-zelve heeft Stijn

Streuvels nagespeurd, *hoe* zij verzonnen waren. Maar, wie kan naspeuren, wie zou zich ook de moeite ertoe geven, de *on*geteekende 'ooggetuigen'-berichten te gaan controleeren, waarmee in die 'gruwel'-dagen zeker soort onzer pers, Telegraaf natuurlijk bovenaan, zich goedkoop en griezelig vulde. Het soort publiek namelijk dat de Telegraaf leest is van dat gehalte, dat 'griezeligheden' het alleraantrekkelijkste vind, het gehalte der minder ontwikkelden en zedelijk-laag-staanden. -

De opgeblazen toon van zeker soort blufmenschen krijgt een aardig tikje op blz: 67, waar de auteur in het licht stelt hoe Kortrijk zich heeft aangesteld alsof het 'Heel alleen en op zichzelf den oorlog wilde verklaren aan Duitschland. Door den loop der gebeurtenissen is dit alles weggevallen en gekoeld. Het stadje is ineengekrompen van schrik en ontsteltenis en bange verwachting.... gereed om echter weer op te springen, eens, wanneer alle gevaar in de omgeving zal geweken zijn.' Die welverdiende tirade zullen velen, óók in Holland, zich in den zak kunnen steken. O, wat zouden b.v. die hitsers, die nu zulk een groot woord voeren, in den angst zitten als de Duitschers hier in Holland invielen! Wat zou het illustre personeel van het St: Nicolaasstraatje, in welke fraaie buurt de Telegraafredactie zetelt, nederig staan buigen als een Duitsche officier de 'heeren' (?) kwam massregeln!! Het zou heusch een kijkje wáárd zijn!

Maar, plaatsgebrek dwingt mij het bij deze aanhalingen te laten. Alleen *moet* ik nog vermelden, hoe innig-waar Stijn Streuvels teekent die mìsselijke houding van het publiek, waarop ook-ik reeds zoo menigmaal de aandacht vestigde, als hij schrijft naar aanleiding van Transvaal: 'Niemand die 't nu geradig vindt een woord te reppen voor 't geen Engeland, een vijftien jaar geleden, met den Boerenoorlog heeft uitgericht, waardoor het over de gansche wereld 't afgrijzen en de schande wekte; - dat het alleen aan de groote mogendheden gelegen heeft, die het onrecht lieten geschieden om de heilige neutraliteit en hun eigenbelang niet te schenden, om 't geweld van elk weldenkend man tegen 't perfide Albion te zien optrekken. Nooit misschien is er in de heele geschiedenis zulk eenstemming en spontaan gevoel van sympathie ontsprongen over de bevolking van de heele wereld, als voor de verongelijkte Transvalers. En hoe ziet men het nu verkeerd? Engeland heet voortaan het loyaalste volk ter wereld, het strijdt om 't herstel van een ideaal - een recht dat werd geschonden'. -

Ik vind dat er van een Belg als Stijn Streuvels een extra-onpartijdigheidszin, maar vooral extra durf toe noodig is, om zulk een eerlijke en ware verdediging van zijn stand punt openlijk te durven uitspreken aangaande Engeland's zoogenaamde loyauteit en aangaande de misselijke gedweeheid waarmee wij-overige natiën die leugen opeten. Een man, die in deze omstandigheden aldus zijn koel en eerlijk oordeel bewaart, hij is één uit honderden en duizenden. Hij is, om met de Genestet te spreken, een *Iemand.* Ik zou iedereen willen vragen: Lees hem, en vraag dan U-zelven af wie gelijk heeft, de leugenachtige *anonym*-schrijvende journalisten in de pers, dan wel een ooggetuige als deze auteur van naam, deze Belg, die zich echter door 'quasi-vaderlandsliefde' niet laat verleiden, onder het goedkoope mom van zoogenaamde verontwaardiging, leugens te gaan verspreiden ter reclame van eigen-ik, en ter in den zak kruiperij van zijn koning of zijn regeering. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(Wordt vervolgd.)

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Thelma. - Als feuilleton kan ik Uw stukje plaatsen, maar ik had zoo gaarne eens iets van U ontvangen, dat grooter is en meer uitgewerkt. Uw

gedachten zijn gevoelig en goed, echter geeft gij U niet de moeite die te verwerken tot een geheel, waarin iets zit van méér beteekenis dan een korte voorbijgaande stemming. - Mijn roman zal ik in den nieuwen jaargang weer voortzetten. De oorlog is thans op zulk een dood punt gekomen, dat er, bij den aanvang van den nieuwen jaargang, geen bezwaar tegen is hem weer te vervolgen. Door die huis-ineenzakking ben ik nu heerlijk uit logeeren, dus moet gij mij maar niet al te zeer beklagen, want ik ben zoo verrukkelijk buiten, en heb zulke heerlijke lucht, en geniet zooveel goeds als ik maar kan wenschen. - Ja, die mobilisatie is een lange geschiedenis. En eene met ver-strekkende gevolgen in allerlei opzichten. Ik kan mij heel goed begrijpen dat zij U ergert en verveelt. Maar, bedenk eens hoe vreeselijk het zijn moet wanneer men zijn man naar het *oorlogs*terrein ziet gaan! De vrouwen, die dit goedkeuren of aanmoedigen, verlokt door de phrasen van zoogenaamde vaderlandsliefde, heldendood, en al die leugens meer, vind ik niet alleen olie-dom maar ook nog harteloos. En ik heb alle sympathie voor die vrouw, die in den Haag zeide op het Vrouwen-Vredes-Congres, dat zij hare zonen allen over haar lijk naar den oorlog zou willen zien gaan. - De plaats waar gij thans tijdelijk zijt ken ik niet, maar Amsterdam ken ik wel, en mij dunkt dat die laatste stad in den zomer al heel weinig aantrekkelijks heeft, en dat gij dus nu veel beter af zijt. Vriendelijk gegroet.

Lelie. - Heel veel durf ik U niet antwoorden uit vrees U te zullen verraden. Maar dit wil ik U zeggen, dat ik zoo innig blij was zulk een opgeruimden en tevreden brief te ontvangen, van iemand die weet te waardeeren wat zij heeft, en die hetgeen haar goeds is gegeven weet te genieten, in plaats van steeds te verlangen naar wat zij niet heeft - zooals de meeste menschen doen tot schade van hun eigen vrede, en dien van anderen erbij.

Er zijn zoo vele, vele menschen, vooral ook van Uw leeftijd, maar ook nog vele ouderen, die voortdurend blijven zoeken, in onbevredigd verlangen, in plaats van dankbaar stil te staan bij wat ze reeds bezitten. M.i. komt die innerlijke ontevredenheid en onrust daaruit voort, dat zij uit eigen-ik niet genoeg weten te halen, zoodat ze zich steeds verbeelden dat iets nieuws of iets anders aan hun geluk ontbreekt. Hebben ze dat dan echter verkregen, dan is het opnieuw niet naar hun zin, en willen ze wéér iets anders. Jaloezie, ongelukkige huiselijke omstandigheden, weeldezucht, eerzucht, enz., enz., zijn dikwijls mede de oorzaken, dat de meeste menschen niet de kunst verstaan van hun korte leven iets moois te maken. Het schijnt mij toe dat gij dit wèl doet, en dat gij Uw leven niet alleen nuttig voor anderen maar ook aangenaam voor U-zelve besteedt. Juist in een positie als de Uwe kan men zoo véél goed doen, en werkelijk zoo véél bijdragen tot de ontwikkeling van den naaste, in den goeden zin. Het komt mij voor dat gij niet alleen Uw betrekking maar ook Uw overig leven opvat op een mooie wijze voor anderen, en dáárdoor op eene voor U-zelve tevens Uw geluk bevorderende manier. Kent gij het orgaan: Het Club-orgaan, Maandblad van de Nederlandsche Onderwijzers-Propaganda-Club (voor drank bestrijding), redactie: B.J. Heijmans, A.H. Huibregtsen en J.H. Varenkamp? Dit gaat uit van hen, die speciaal de kinderen willen afhouden van alcohol, en zal zeker Uw goedkeuring wegdragen. Ik wist niet dat de omgeving in Uw streek zóó mooi is als gij 't beschrijft, maar ik kan mij voorstellen dat gij, waar dit aldus is, die plaats niet eenmaal zoudt willen ruilen voor een meer steedsche levenswijze. Met dat al, zooals ik aan het einde van Uw brief lees, datgene wat U máákte tot mensch, de innerlijke ondervinding,

die hebt gij mij nog niet meegedeeld. Indien namelijk wij vrouwen niet innerlijk geleefd hebben, dan worden we dor en droog en kil en jaloersch en verzuurd. En daarom begrijp ik dan ook heel goed dat gij Uw tevredenheid eerst hebt moeten veroveren op het leven en zijn strijd, en ik houd mij bij gelegenheid aanbevolen voor eenige bijzonderheden daaromtrent, zooals gij belooft. Hartelijk dank.

Rosalius. - Het hoofdartikel nam ik in dank aan.

Inzender plantage Suriname. - Hartelijk dank voor het gezondene, waarvan ik op een andere plaats gebruik maak. Uw verontwaardiging is mij, juist van iemand in Uw omstandigheden en leven, dubbel sympathiek.

Udo. - Ik heb U reeds de proef doen toekomen, en tegelijkertijd óók gezorgd dat Uw vroegere copy U werd toegezonden, waarvan gij reeds de drukproeven zult hebben ontvangen. Vriendelijk gegroet.

Georges. - Ik voldeed niet aan Uw verzoek; ofschoon ik het er niet mee eens ben, zou ik het stuk toch hebben geplaatst, indien gij met Uw naam hadt onderteekend. Wat mej. Nielsen aangaat, zie s.v.p. de ged. Gij zult daarin opmerken dat de meening omtrent haar werk zeer verschilt. Indien ik-zelve den reisbrief niet interessant hadde gevonden, geschreven in aardigen causerie-toon, dan zou ik hem niet hebben opgenomen. Mijn antwoord aan U zult gij in de vorige Lelie hebben gelezen.

1813. - Ik wil U eenige Fransche auteurs in den door U bedoelden geest opgeven: Pierre Veber, de Maupassant, Willy, (de vier Claudines, enz.), Zola natuurlijk, Abel Hermant; speciaal les demi-Vierges van Prevost en eenige anderen van zijn eerste werken. Die allen zullen in meerdere of mindere mate voldoen aan den wensch van Uw bloedverwant. Wat hebt gij toch veel misère! En gij blijft maar steeds even fiink en opgewekt! De oorlog is voor velen een ware finantieele ramp, maar het is maar het beste te bedenken, dat wij altijd nog er beter aan toe zijn dan de oorlogvoerende landen-zelf; zooals nu b.v. weer Italië, wat aangaat ten minste het goedgezinde gedeelte der bevolking, dat niet meedeed aan die onzinnige

ophitserij tot meedoen. Met diegenen, die zich zóó dom aanstelden, kan men natuurlijk geen medelijden hebben, maar wèl met de slachtoffers ervan.

Wat den coiffeur, den heer Hamburger, aangaat, ik zou U beslist een bezoek ten zijnent durven aanraden; dat bezoek zal U zeker niet tegenvallen, en hij kan U menigen goeden raad geven.

J.A.K. - Ik vind van U geen ps., en beantwoord U dus maar onder Uw voorletters. Uw ps. (en gij zijt nog wel een man) was, als in een vrouwenbrief, bijzonder-belangrijk, want, hetgeen ge daar zegt raakt 'des Pudels Kern'. Inderdaad namelijk, indien Duitschland ontwaakte, en al zijn generaals, admiraals, enz., wegtrapte - zooals Uw woorden letterlijk luiden, dan ware zulk een ontwaking van het gezond verstand een ware zegen. Echter, niet alleen voor Duitschland geldt dit, voor alle andere landen óók. Gij ziet nu weder aan Italië, welks handelwijze U dat ps. in de pen geeft, hóe domonnoozel het volk zich laat leiden. M.i. zal daarom nooit de toestand veranderen, nooit de oorlog de wereld uitraken, zoo lang de volkerenzelf als stommerikken zich laten blinddoeken door de phrasen en leugens en ophitserijen hunner regeeringen en vorsten - die intusschen zelf achter de schermen blijven en, als de nood aan den man komt, de vlucht nemen. Wat nu aangaat Uw bewering dat gij het Duitsche volk kent, op grond van Uw ervaringen met de Duitschers in ons land, ik geloof dat gij U gehéél vergist indien gij eene geheele natie wilt beoordeelen naar enkele individuen, die zelf verkeeren in abnormale omstandigheden, *omdat* zij zijn in den vreemde; zeg zelf, gelooft gij dat de Hollandsche natie en levenswijze naar haren waren staat met juistheid is te beoordeelen, b.v. naar eene Hollandsche nederzetting in Amerika of naar het doen en laten van enkele Hollanders in Duitschland of in Engeland of wáár ook? Zij, die in een ander land hun brood gaan verdienen, zijn in de eerste plaats niet altijd de beste elementen uit het volk waartoe zij behooren, maar kunnen bovendien, ook al is dit wèl het geval, toch niet meer beschouwd worden als zuivere vertegenwoordigers van hun ras en gewoonten, want zij passen zich uiteraard aan aan het land waar zij moeten wonen, zij nemen daarvan over de gebruiken, de opvattingen, enz., en dat alles, zooals het meestal gaat, veeleer in den slechten dan in den goeden zin. Neen, om het Duitsche volk grondig te kennen moet men er onder geleefd hebben, zooals ik, in de méést verschillende omstandigheden, in de méést verschillende streken, en geheel en al als inwoner, niet als pension- of hotel-gast voor enkele weken. Op die wijze ken ik niet alleen Duitschland naar zijn bevolking, maar ook Frankrijk, Engeland, Zwitserland, terwijl daarentegen mijn verblijf in andere landen, als b.v. Italië, Oostenrijk, Egypte, België, van korteren duur is geweest. Geloof mij, het Duitsche militarisme kunt gij niet meer haten dan ik het doe, maar m.i. heerscht dat verderfelijke militaire systeem dat *gij* bedoelt evengoed óók in andere landen, óók in Frankrijk, en bij ons; gij echter verwart m.i. militarisme met dien geest van tucht en orde, die Duitschland en de Duitsche opvoeding gunstig onderscheidt van de tuchteloosheid en wanorde speciaal ten onzent heerschend. - Hartelijk dank voor het overgeschrevene. Het eene wil ik gaarne gebruiken; wat de twee Duitsche versjes aangaat, ik ben het geheel met U eens, dat zij een treurig bewijs geven van de ontaarding, waartoe deze oorlogsgruwel leidt, en ik keur den inhoud even onbepaald af als gij het doet. Echter, ik kan mij wèl begrijpen dat, nu de oorlog eenmaal alle slechte instincten *moet* doen ontwaken, de haat van de Duitschers gróót is tegen Engeland in het bijzonder. Dat kan niet uitblijven, bij

de perfide rol door de Engelsche diplomatie gespeeld. En waarvan de Duitschers de dupe zijn. - Overigens geef ik U volkomen toe, dat de Duitsche Bladen en tijdschriften overvloeien van allerlei onsympathieke versjes en gedichtjes. Nog onlangs heb ik mij geërgerd aan een gedichtje, waarin eene Duitsche moeder werd beschreven, die hare drie zonen had zien sterven in den oorlog. Welk gedicht ten slotte eindigde: 'Maar als ik nog een vierden bezat, hoe gaarne zou ik hem offeren voor mijn Keizer en mijn land.' Zoo lang zulke nare, weerzinwekkende, onware phrasen worden gedrukt en worden mooi gevonden, zoo lang is het niet te verwachten dat ooit het volk zich verandert, en zelf den oorlog weigert. Want, zulke nonsens wordt overal verspreid. Ook in Fransche Bladen. - In zake de ruwe Ansichten, die gij bedoelt, heeft de Duitsche censuur-zelfingegrepen. Wat wilt ge dus beter bewijs vóór den goeden tucht-geest die heerscht in Duitschland? Gebeurt iets dergelijks in Frankrijk of België? Daar integendeel laat men iedereen zijn gang gaan, hoe onhebbelijker hoe mooier! Maar genoeg; gij en ik zijn in de hoofdzaak geheel en al geestverwanten. M.i. zijn alle wezenlijk *nadenkende* menschen, voor zoo ver zij eerlijk zijn, het ééns in zake het onzedelijke en ongeoorloofde van den oorlog. Onbepaald en zonder voorbehoud keuren zij dien af. Ik kan niet genoeg herhalen, dat zulke eerlijke, sympathieke, belangrijke brieven als de Uwe mij een groote steun zijn; ook wat gij zegt aan het slot van Uw brief is voor mij een wezenlijke hulp bij mijn arbeid. -

Toetie. - Op Uw allerlaatsten brief (ik heb nog een vroegeren van U) wil ik U even melden, hoe gehéél ééns ik het ben met U. Juist toen ik thuiskwam van een wandeling, met iemand die er precies zóó over denkt, vond ik Uw inzending, en verheugde er mij niet weinig over Het is zóó wáár wat gij zegt, en komt zoo volkomen overeen met hetgeen wij-beiden hadden besproken. Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

16 Juni 1915.
28ste Jaargang.
No. 51.

Prijsvraag.

Voor dengene, die de beste vertaling van het op pagina 745 (nommer van 9 Juni 1915) voorkomende Fransche versje: **'Questions d'Enfants'** weet te geven, stelt de uitgever **f 25.** - disponibel. Inzendingen worden door de redactrice beoordeeld, en, met bijvoeging van een abonnementsbewijs onder het motto: 'Prijsvraag' *vóór 1 September* a.s. ingewacht bij L.J. VEEN, Keizersgracht 485 Amsterdam.

De uitslag wordt dan in een der Septembernummers gepubliceerd.

Ook degenen, die zich thans abonneeren, kunnen aan de prijsvraag meedoen en zenden wij op aanvraag dit nummer toe.

L.J. VEEN, Uitgever,
Amsterdam.

Bericht.

Zij, die zich met 1 Juli a.s. op
DE HOLLANDSCHE LELIE

abonneeren, ontvangen vanaf heden de tot dien datum verschijnende nummers gratis.
A'dam, 16/6 1915.
L.J. VEEN, Uitgever.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te

herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De door den oorlog afgebroken roman van mijn hand, ‘De Zijp-Looyenga's,’ wordt in den nieuwen jaargang geregeld hervat.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Hoofdartikel
De beteekenis van Heinrich von Treitschke.

Meermalen kon men dezer dagen in de groote bladen lezen beschouwingen over den beroemden Duitschen geschiedschrijver von Treitschke. Een onzer tijdschriften gaf zelfs een biografie benevens een beknopt overzicht van zijn werken. Door dat alles opgewekt ondernam ik het zijne werken aan te vragen aan de Koninklijke Bibliotheek, die u in zulke ge-

vallen maar zelden verlegen doet staan. Een woord van hulde zij hier ingelascht voor de prompte bediening en voor de wijze waarop de verzameling zooveel mogelijk compleet wordt gehouden.

Het is in onzen tijd, nu alles zoo vlug gaat, niet maar een kleinigheid de 5 deelen Deutsche Geschichte, ieder boekdeel ruim 700 pagina's, eenigszins nauwkeurig te lezen. Voeg daar nog bij zijn 2 deelen Politik, voorlezingen gehouden aan de Universiteit te Berlijn, benevens Deutsche Kämpfe en ge hebt met zijn Bilder aus der deutschen Geschichte een overzicht van zijn arbeid.

Toen Bismarck's vrouw was gestorven en de begrafenis was afgeloopen nam hij een deel van von Treitschke's Deutsche Geschichte, zeggende ongeveer: Bij al 't voorbijgaande en vergankelijke is 't goed zich ter afleiding te verdiepen in de onvergankelijke beteekenis van Duitschland's Geschiedenis, waarna hij zich naar zijn studeerkamer begaf.

Met belangstelling las ik von Treitschke's beschouwingen over den oorlog. Hoe spreekt een enkele volzin als: Der Krieg ist für krankende Völker das einzige Heilmittel. Of deze: In dem Augenblick, wo der Staat ruft: Jetzt gilt es mir und meinem Dasein! musz die sociale Selbstsucht zurücktreten und jeder Parteihasz schweigen. Der Einzelne musz sein eigenes Ich vergessen und sich als Glied des Ganzen fühlen; er soll erkennen, wie nichtig sein Leben gegenüber dem Wohl des Ganzen ist. Darin eben liegt die Hoheit des Krieges, dasz der kleine Mensch ganz verschwindet vor dem groszen Gedanken des Staates; die Aufopferung der Volksgenossen für einander zeigt sich nirgendwo so herrlich wie im Kriege. In solchen Tagen scheidet sich die Spreu von dem Weizen. Jeder der 1870 erlebt hat, versteht was Niebuhr vom Jahre 1813 sagt, damals habe er empfunden ‘die Seligkeit mit allen Mitbürgern, dem Gelehrten und dem Einfältigen, ein Gefühl zu teilen - und jeder, der es mit Klarheit genosz, wird sein Tagelang nicht vergessen, wie liebend, freundlich und stark ihm zu Muthe war’.

Nog duidelijker komt uit de ideale opvatting van den oorlog in 't volgende, dat te lezen is op bl. 74 van dl. I der Politik. ‘Es ist gerade der politische Idealismus, der die Kriege fordert, während der Materialismus sie verwirft. Was ist das für eine Verkehrung der Sittlichkeit, wenn man aus der Menschheit streichen will das Heldenthum! Die Helden eines Volkes sind die Gestalten, welche die jugendlichen Gemüther erfreuen und begeistern; und unter den Schriftstellern bewundern wir als Knaben und Jünglinge die am meisten, deren Worte erklingen wie Trompetengeschmetter. Wer sich hieran nicht erfreut, der ist zu feig, um selbst die Waffen für das Vaterland zu führen.’

Merkwaardig is vanzelf in dit verband wat nu volgt met betrekking tot de Chr. wereldbeschouwing. Von Treitschke is van de meening, dat een oorlog ongeveer op één lijn is te stellen met handhaving van de gerechtigheid. ‘Alle Hinweisung auf das Christentum ist hier verkehrt. Die Bibel sagt ausdrücklich, dasz die Obrigkeit das Schwert führen soll, und sie sagt auch: “Niemand hat gröszere Liebe denn die, dasz er séin Leben lässet für seine Freunde.” Arisches Leben verstehen die nicht, die den Unsinn vom ewigen Frieden vortragen; die arischen Völker sind vor allen Dingen tapfer. Sie sind stets Mannes genug gewesen mit dem Schwerte zu schützen, was sie mit dem Geist errungen hatten. So hat Goethe einmal gesagt: “Die Norddeutschen waren immer civilisirter als die Süddeutschen.” Jawohl, denn sehen sie sich einmal die Geschichte der Fürsten Niedersachsens an; die haben sich immer geschlagen und

gewehrt, und darauf kommt es an in der Geschichte. Einseitig ist Goethe's Ausspruch unleugbar, aber ein wahrer Kern liegt darin. Unser altes Reich war grosz unter den Sachsen; unter den Saliern und Schwaben kam es herunter. So ist das Heldenthum, die Erhaltung der körperlichen Kraft und des sittlichen Mutes, einem edlen Volke wesentlich.'

Weinigen zijn in omstandigheden eens te zien hoe de groote leiders van een volk over den oorlog denken. De geschiedschrijvers van naam, zooals von Treitschke er ongetwijfeld een voor Duitschland is, drukken een stempel op het karakter en den geest van een volk. Denk slechts aan Livius bij de Romeinen. Wie, die klassiek werd gevormd, kent niet de geniale beschrijving van Hannibal's tocht over de Alpen. Groote schrijvers voeden een volk op. Wat Herodotus, Thucidides, Plato en anderen waren voor Griekenland, dat waren Schiller, Goethe en von Treitschke voor Duitschland. Daarom is in onze oorlogsdagen, voor hem die de volkerengeschiedenis bestudeert, goud waard een bladzij als de volgende, ook genomen uit Politik: 'Man musz sich alle diese Dinge nicht allein bei der Studirlampe betrachten; dem Historiker, der in der Welt

des Willens lebt, ist sofort klar, dasz die Forderung eines ewigen Friedens reactionär ist vom Grund aus; er sieht, dasz mit dem Kriege alle Bewegung, alles Werden aus der Geschichte gestrichen werden soll. Immer sind es nur die müden, geistlosen und erschlafften Zeiten gewesen, die mit dem Traum des ewigen Friedens gespielt haben. Die neuere Geschichte zeigt vorzüglich drei so geartete Perioden. Es war erstens die traurige Zeit nach dem Utrechter Frieden, nach Ludwigs XIV Tode; die Welt schien aufzuatmen; Friedrich der Grosze aber nannte scharfsinnig diese Jahre eine Zeit allgemeiner Entartung der europäischen Politik. Das heilige römische Reich in seinem damaligen lächerlichen Zustande, das unfertige Preuszen, das vor der Frage stand zu wachsen oder unterzugehen, alle diese unreifen Verhältnisse wurden von Aposteln der Vernunft für sittlich erklärt. Der ältere Rousseau, der Abbé Castel de Saint-Pierre und Andere traten auf und schrieben ihre verrückten Bücher vom ewigen Frieden. Die zweite Epoche, in der man wieder stark die Friedenspfeife rauchte, kam unter ähnlichen Verhältnissen nach dem Wiener Congresz. Die Wiener Verträge wurden als ratio scripta betrachtet; es sollte vernünftig und sittlich sein, dasz zwei edle Völker, die Italiener und die Deutschen, in alle Ewigkeit verstümmelt blieben. Die dritte Epoche erleben wir heute, wiederum nach einen groszen Krieg, der allen Idealismus in Deutschland zerstört zu haben scheint. Erschallt nicht heute laut und schamlos das wiehernde Gelächter der Gemeinheit, wenn irgend etwas zu Grunde geht, was Deutschland grosz gemacht hat? Die Fundamente unserer alten edlen Bildung werden jetzt zerstört, Alles was uns zu einer Aristokratie unter den Völkern gemacht hat, wird verhöhnt und mit Füszen getreten. Das ist denn allerdings die rechte Zeit auch wieder von einem ewigen Frieden zu fantasiren. Im Uebrigen lohnt es sich nicht der Mühe über diesen Gegenstand noch länger zu reden; der lebendige Gott wird dafür sorgen, dasz der Krieg als eine furchtbare Arzenei für das Menschengeschlecht immer wiederkehrt.'

Hier hebben we alzoo eene klassieke beschouwing, een de eeuwen getrotseerd hebbend stelsel met betrekking tot den oorlog in 't algemeen.

Eenigszins zonderling, doch van 't hoogste belang is wat onmiddellijk op 't bovengenoemde volgt.

'Mit Alledem wird nicht geleugnet, dasz mit dem Fortschritt der Cultur die Kriege nicht seltener und kürzer werden müszten. Alle Cultur geht darauf aus das Leben der Menschen harmonischer zu gestalten. Wie der jahe Wechsel von Sinnlichkeit und Askese, der dem Mittelalter eignet, heutigen Menschen nicht mehr natürlich ist, so kommt uns auch der Krieg, der einen vollständigen Bruch mit dem Gewohnten bezeichnet, eben darum so schreckhaft vor. Der feiner gebildete Mensch sieht zwar ein, dasz er feindliche Gegner, deren Tapferkeit er hochachtet, töten musz, er fühlt, wie die Majestät des Krieges grade darin besteht, dasz hier ohne Leidenschaft *gemordet* wird; *darum kostet ihm doch dieser Kampf viel mehr Ueberwindung als dem Barbaren.*

Und auch die volkswirtschaftlichen Verwüstungen des Krieges sind bei gesitteten Völkern viel gröszer als bei Barbaren. Namentlich durch Zerstörung des kunstvollen Creditwesens kann ein Krieg heute harte, furchtbare Folgen haben. Wenn es je dazu käme, dasz ein Eroberer in London einzöge, so würde die Wirkung gradezu entsetzlich sein. Dort laufen die Fäden des Credits von Millionen zusammen, und ein Eroberer von der Rücksichtslosigkeit Napoleon's könnte hier Verheerungen anrichten, von denen wir noch gar keine Vorstellung haben.

Aus dem natürlichen Abscheu der Menschheit gegen das Blutvergieszen, aus der Grösze und Qualität der modernen Heere folgt mit Nothwendigkeit, dasz die Kriege seltener und kürzer werden müssen, denn es ist gar nicht abzusehen, wie die Lasten eines groszen Krieges unter heutigen Weltverhältnissen längere Zeit getragen werden können. Aber es ist ein Trugschlusz daraus zu folgern, dasz sie jemals ganz aufhören könnten. Sie können und sollen nicht aufhören, solange der Staat souverän ist und anderen souveränen Staaten gegenübersteht.'

Men vangt hier een anderen toon uit op dan in 't vorige. Juist dit is ook 't punt, waar 't omgaat, de souvereiniteit der afzonderlijke Staten. Is echter die opperhoogheid wel geheel in orde? In 't burgerlijke leven is de mensch wel souverein in eigen kring, zooals men dat noemt, edoch hij moet met zijn medeburgers leven. Zijn naaste heeft ook rechten. Er zijn rechten en verplichtingen onderling. Zoo moet er ook een geordend Statenleven zijn. De verhouding moet eene vriendschappelijke worden. Men

moet niet enkel vertrouwen op de ruwe kracht. Bij burgers is er evenwel een Overheid. Hoe is dat echter bij de Staten? In dit verband is eigenaardig de begeerte der Staten om tegenwoordig met het oog op mogelijke vredesonderhandelingen de vertegenwoordiging bij den Pauselijken Stoel te herstellen, als zocht men een centraal zedelijk gezag, dat op nog andere machten rust dan op de scherpte des metalen zwaards.

Dit alles echter, eene betere, geordende verhouding der Staten ligt nog in windselen en is studiemateriaal voor een toekomstige Vredesconferentie.

Machiavelli zocht het wezen van den Staat in de Macht. 'Indem er den Staat von der Kirche losreiszt, reiszt er ihn los vom Sittengesetz überhaupt. Er sagt: der Staat soll nur dem Zweck seiner Macht nachgehen; was hierzu gut ist, ist richtig und notwendig.'

Een dergelijke leer nu behoort men algemeen te veroordeelen. Wanneer macht voor een Staat als 't hoogste wordt beschouwd en alle andere overwegingen daarvoor moeten wijken, is 't met de zedelijke levensbeschouwing van wie leiding geven al zeer treurig gesteld. - - - Niet algemeen bekend is wellicht ook, dat von Treitschke Holland in de *17e eeuw* voor een 'künstlichen' Staat houdt evenals Zweden, beide landen, die z.i. op den duur niet *die* overheerschende stelling in 't volkerenleven konden behouden, als daarvoor te klein van bevolking. Onze taal noemt hij een matrozendialect; vandaar, dat het zoo komisch klinkt. Erg liefelijk is deze vergelijking niet. Toch valt het op, dat onze taal niet bepaald rijk is om b.v. 't verhevene in woorden weer te geven en dat de beeldspraak aan 't gewone leven ontleend, min of meer platvloersch is.

Von Treitschke behandelt ook nog de quaestie der kolonisatie, die hij voor een groot volk als 't Duitsche beslist noodig acht, doch juist die uitbreiding van gebied levert de meeste moeilijkheden die een oorlog veroorzaken. We zien het aan Engeland, dat zoo ongeveer de halve wereld door 't zwaard en langs diplomatieken weg heeft verkregen. Duitschland, dat op handelsgebied een niet te versmaden factor is op de wereldmarkt en ook op allerlei ander terrein uitmunt, kan natuurlijk moeilijk tevreden zijn met 't geringe koloniaal gebied, dat het bezit. Er gaan zeer zeker vele Duitschers naar Amerika en in alle landen der wereld vestigen zich de Duitschers, maar deze gaan op in die volken en verliezen langzamerhand hun nationaal karakter. Daarom kan wie dit alles aanschouwt zeer goed de actie van Duitschland op koloniaal gebied begrijpen.

Doch de manier om die plannen te verwezenlijken door 't zwaard is totnogtoe bij de volken een fout geweest. Uit 't bovenstaande ziet men hoe een geschiedschrijver als von Treitschke 't volk ten opzichte van den oorlog heeft opgevoed. En nu stel ik slechts de vraag, zonder op dit oogenblik een oordeel uit te spreken over den bestaanden strijd, of eene dergelijke beschouwing van den oorlog wel goed is te noemen. Of niet alles er op wijst, dat een oorlog dikwijls te lichtvaardig wordt verklaard. Lees slechts hoe in Italië vele leiders den oorlog verheerlijkten om te laat 't volk te doen ontwaren hoe deerlijk men zich bedroog.

Aan de eene zijde doet de wetenschap al 't mogelijke om den mensch te sparen en te behouden, aan de andere zijde is er niet zelden eene lichtzinnige geringschatting van 't menschelijk leven, dat niettemin toch van zoo hooge waarde blijft.

J.B. NAAKTGEBOREN.

Overzicht van de Week.

I. Vrouwelijke eigenaardigheid.

‘Men’ verwijt mij nogal eens dat ik mijn eigen sexe te dikwijls afval. M.i. ten onrechte, want, het feit-zelf dat ik reeds sinds meer dan 12½ jaar samenwoon met twee vrouwen, voor wien ik, de eene als vriendin, de andere als dienstbode, de grootst mogelijke sympathie voel, bewijst wèl hoe ik-persoonlijk 't nogal héél goed kan vinden met mijn eigen geslacht, om niet eens te spreken van de zeer velen harer, die ik tel onder mijne goede trouwe vriendinnen, zoowel persoonlijk als schriftelijk. Wat ik echter wèl beweer, dat is hoe de vrouw in veel dingen geheel anders is dan de man, en dientengevolge nooit zal kunnen worden gelijk aan hem in innerlijken zin, (iets wat m.i. ook alles behalve wenschelijk zou zijn). De vrouw o.a. is onlogisch, en redeneert niet met haar verstand, maar slechts met haar gevoel. Heeft de een of andere verontwaardiging haar te pakken, te recht of ten onrechte, dan kunt ge evengoed trachten een stoel of een tafel te overtuigen als haar. Zij laat U uitpraten (*als* zij dat doet nog, en niet veeleer U telkens in de

rede valt), en zegt dan als eenig antwoord: ‘Ik vind het toch zoo of zus’. Basta.

Een bewijs van deze hare eigenaardige wijze van alle logica met voeten treden levert thans dagelijks de oorlog. Ik voor mij heb het dan ook reeds lang opgegeven met het gros der vrouwen te discussieeren over deze quaesties. Want, heeft een vrouw eenmaal een opinie, dan houdt zij die vol zonder zelfs naar tegenargumenten te luisteren, ‘'t Is zoo’, ‘'t Staat in de krant’, ‘Ik weet het van iemand aan “het”(!) front’, en dergelijke fraaie bewijzen méér, ziedaar waarmede ge het harerzijds moet doen. Zwijgen is dus maar het beste, wilt ge geen ruzie - -

Want, en dit is een andere echt-vrouwelijke eigenaardigheid, indien een vrouw op een dergelijk punt een uitgesproken overtuiging heeft, dan kan zij geen tegenspraak verdragen zonder boos te worden. (Waarschijnlijk juist uit gebrek aan argumenten).

Een prachtig bewijs voor deze mijne bewering levert een redactie-artikel uit het zeker allesbehalve anti-feministisch gezinde, vóór vrouwenkiesrecht stéédsijverende ‘Vaderland’ van Vrijdag 4 Juni 11. In dit redactie-artikel wordt namelijk besproken een in den Haag gehouden bijeenkomst, op het touw gezet tegen het tijdelijk gezantschap bij den Paus, en ik citeer daaruit woordelijk:

In het bijzonder de vrouwen zagen op het laatst rood van geloofshaat, en een pastoor had zich op dat oogenblik niet in hare nabijheid moeten wagen.

Uit zulk een geheel onverdachte bron als het Vaderland komt aldus hetzelfde getuigenis, dat ook-ik geef omtrent ‘de’ vrouw, (die ik uit een twaalf en halfjarig redactriceschap, en als auteur van veel en heftig besproken boeken nogal bijzonder goed ken). Zij, de vrouw, is namelijk in zake die quaesties, die haar sterk interesseeren, als b.v. dezen winter den oorlog, en speciaal de Belgische verovering, geheel en al kruidje roer mij niet, en opwinding, en ontoerekenbaarheid. Zij wordt ‘rood van geloofshaat’ (of van ‘Duitschenhaat’) indien men haar in hare opinie te na komt. En daarom valt met haar niet te redeneeren met argumenten Zij is een wezen van gevoel, en in zekeren zin strekt haar dit zeer zeker tot eere, maar zij is daardoor niet in staat zuiver te denken, zoodra haar passie is opgewekt. Natuurlijk, ook hier geldt het: de uitzonderingen bevestigen den regel.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. Slavenzielen.

In ‘the Queen’, een Engelsch Society-paper van algemeene gelezenheid, heb ik dezer dagen het volgend berichtje gelezen in een causerie uit Dublin, de hoofdstad van Ierland: ‘Op Vrijdag l.l. bezocht lady Wimborne, (de vrouw van den nieuwen onderkoning van Ierland) het hospitaal: ‘Mercers' hospital.’ - Volgt eene beschrijving hoe ‘beeldig’ (charmingly) hare Excellentie was gekleed, in rose, met een zwarten hoed, hoe vele ladies en hofheeren haar begeleidden, enz., enz. En dan komt wóórdelijk het walgelijk slot; ‘Hare Excellentie sprak een vriendelijk woord tot ieder der zeven en twintig gewonde soldaten, en aanvaardde een bouquet van den soldaat Neill, een ongelukkige, die beide voeten had verloren!!.’

Ik vraag U, lezers die nadenkt, zegt zulk een slavenzielhouding niet boekdeelen? In dezelfde causerie kan men lezen hoe lord Wimborne, de nieuwe onderkoning, die een der rijkste Engelsche aristocraten is, zijn beroemde polo-ponies liet overkomen naar Dublin, hoe hij en zijn vrouw de prachtigste diners geven aan de Iersche

‘hoffähigen’, enz., enz. Alles in dezen verschrikkelijken oorlogstijd! En toch is zulk een ongelukkige, die in den krijg zijn beide voeten moet missen, nog heel vereerd dat hij deze rijke vrouw, (die *niets* offert of verliest in den oorlog), een bouquet mag aanbieden als zij wel zoo goed wil zijn, ‘in beeldig rose gekleed’, hem en zijn gewonden kameraden een vriendelijk woord, in hof-statie, te komen toevoegen. Waarachtig, als ge zulke dingen leest, dan denkt ge telkens opnieuw: een menschheid, die nog zoo slavenziel-achtig denkt en voelt, zij verdient niet beter dan als slachtvee te gronde te gaan, gelijk geschiedt. Al de oorlogsjammer is niet om dezulken te betreuren, maar enkel voor de veel wijzere dieren, de paarden, honden, enz. Want immers, niet het Engelsche volk-alleen is zoo kruiperig. Integendeel, het Engelsche volk is misschien op dit punt nog minder slavenzielachtig dan het onze, of het Duitsche, of het Russische. O God, o God, wat een verachtelijk zoodje toch, zoowel de menschen die zulke likcauserieën *kunnen* schrijven in zulk een tijd als deze, als zij die tot zulke lik-daden in staat zijn als die van het aanbieden van een bouquet aan een rijke lady, - tot dank voor afgeschoten voeten....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Voor geloovige Roomsch-Katholieken.

Ten onzent vindt de R.K. pers het noodig over het algemeen zeer anti-Duitsch op te treden, althans de Belgische gruwelen te gebruiken tot een wapen, waarmede steeds opnieuw wordt geschermd tegen Duitschland. Vertelt diezelfde R.K. pers, die zoo kwistig citeert tegen Duitschland, óók het profane 'Ave Maria Moderne,' dat een Fransch Blad publiceert: le Phare de la Loire:

Nous nous faisons un plaisir de communiquer à nos lecteurs l'Ave Maria d'un brave poilu:

'*Je vous salue*, *Rosalie*, *pleine de charmes*, *la victoire est avec nous; vous êtes bénie entre toutes les armes; que votre pointe fouille les entrailles des Boches, et soit bénie!*

'*Sainte Rosalie*, *mère de la victoire*, *aideznous*, *pauvres soldats*, *maintenant*, *à l'heure de la revanche!... Ainsi soit-il*'.

Ik geef deze profanie in het oorspronkelijk Fransch, opdat ieder kan lezen dat ik niet overdrijf, indien ik beweer dat zulke schandtaal een beleediging moet zijn voor elk eerlijk Roomsch-katholiek gemoed, maar trouwens ook zelfs voor iedereen die eerbied heeft voor godsdienst van welken aard ook.

Maar.... zulke *Fransche* onhebbelijkheden verzwijgt onze eerlijke(?) pers stelselmatig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. De Telegraaf.

Het moet heúsch al heel vèr komen in ons land indien het zoodje, de persbroeders, iets zóó eerlijks over elkaar *durft* zeggen, als hetgeen ik overneem uit Het Vaderland van 5 Juni 1ste Avondblad redactie-artikel:

Dezer dagen is in de Nederlandsche pers eenige bezorgdheid tot uiting gekomen naar aanleiding van het voortdurende gestook van De Telegraaf tegen Duitschland, en een uiting van den Haagschen (*hoefijzer-*)*correspondent van het H. bl., die geen minder doel had*, *dan de meening te propageeren*, *dat het proclameeren door Duitschland van een annexatie van België tijdens dezen oorlog door Nederland zou moeten worden beschouwd als een casus belli.*

Dit toch zou, *naar de schr. betoogt*, *tengevolge hebben dat Nederland nog eenigen tijd zou blijven leven bij de gratie van Duitschland en van de politieke conjunctuur*, *tot deze voor dat rijk gunstig genoeg zou wezen om zijn slag te slaan.*

Met het oog daarop meent hij dat het zijn nut kan hebben, *wanneer men in Duitschland zoo spoedig mogelijk verneemt*, *wat er in Nederland ten aanzien van annexatie-gedachten betreffende België zoo al omgaat.*

Dit laatste is uit den aard der zaak altijd goed, *en temeer in zooverre daaruit dan tevens ten duidelijkste zal blijken*, *dat het voortdurende gesar en gestook van De Telegraaf door het beschaafde deel van Nederland niet wordt goedgekeurd.*

De door mij hier nog speciaal gespatiëerde slotzin moge óók mijn corr. Toetie (in ditzelfde nommer) bewijzen hoe elk verstandig mensch denkt in dezen over de

Telegraaf als ik. Toen ik, buitenslands zijnde, in Interlaken, vóór eenige jaren, plotseling het aanbod van de Telegraafredactie ontving mij aan dat Blad te verbinden, in plaats van Henri Borel, onder bijvoeging dat ik echter ten spoedigste moest besluiten, toen had ik van dáár uit geen gelegenheid te informeeren naar het mij totaal onbekende Amsterdamsche Blad. Ik nam het aanbod (rubriek tooneel en letteren) dus aan om de finantieele voordeelen voor mij. Een mijner broeders schreef mij later dat ik eerst beter had moeten informeeren. In Amsterdam zeiden heel goede vrienden, die ik daar heb, mij vervolgens terstond, hoe zij mijn verbintenis aan de Telegraaf betreurden. Maar met dat al was het Blad toen *niet* wat het nu is, wat het elken dag méér wordt. Ik zal er niet meer van zeggen dan dit: finantieel was het voor mij een groot nadeel dat ik, om mijn gezondheid, het toenmaals voor drie jaren gesloten contract reeds moest verbreken na één jaar; om alle overige redenen echter heb ik die verbreking steeds beschouwd als een hoogst-aangenaam slot van den meest onsympathieken werkkring dien ik ooit heb gehad....

En, nog eens, wat was het Blad toen, bij nu vergeleken!!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan Mej. Meta Nielsen.

Lieve Meta! Mag ik heel familiaar zijn en U zoo noemen? Ge zijt zoo vele jaren jonger dan ik en zoude mijne dochter kunnen zijn! Dus ik zal 't er maar op wagen.

Uwe drie brieven in de nos. van 17 Juni 1914, 3 Febr. 1915 en 5 Mei 1915 heb ik alle met *véél* belangstelling gelezen en óók *herlezen.*

Ik behoor tot hen die U in ruime mate sympathiek gezind zijn. Ge hebt een onderhoudende wijze van schrijven, gezellig, ge keuvelt! en dat trekt velen aan. Als ik U lees is 't of ge bij ons zit te praten en we door U met zoo vele mooie poëzie kennis maken. De aardige gedichtjes, die Uwe huisgenooten in Edinburgh in Uwe album schreven, (no. 5 Mei j.l.) vind ik in één woord: *lief.* Behalve dat van Alfred de Musset waren zij mij onbekend. Ik hoop dat wij nog menigmaal van Uw gezellige brieven mogen genieten. Arm kind! wat hebt ge uitgestaan op zee! Ik vermoed dat een duikboot de boot waarop gij waart in den grond had willen boren! en dat de Kapitein door goed en snel te manoevreeren ook Uw jong leven heeft behoed! En dat ge nu een lange rustkuur doet is *verstandig.*

Het stuk van mevr. van der Hulst was voor mij geen aangename lectuur!

Hoe is 't mogelijk dat een vrouw zoo schrijven kan!

Wij stonden er allen van verbaasd!

Gij die zoo véél behoefte hebt om U te uiten en ieder lief en vriendelijk tegemoet treedt, gij moet van een vrouw hooren: ‘och 't kan ons niets schelen of U geld door den oorlog verloren hebt of niet en wat gij en Uwe huisgenooten in Edinburgh deden of schreven!’

Zoude ik van haar mogen getuigen: ‘want slechts *liefde* was Uw leven, en beminlijk waart ge en goed!?’

Lieve kind! Ge hebt al véél gereisd en tal van mannen en vrouwen van verschillenden landaard gesproken! Wie heeft op Uwen leeftijd (ik meen 27) reeds Egypte en Constantinopel, Budapest, Weenen, Madrid en Edinburgh bereisd? en Petersburg!

En gij keuvelt er zoo gezellig over dat ook wij met U genieten!

Toch wensch ik U van harte nog eens toe een eigen-‘Home’ een echtgenoot, die U, talentvol schepseltje, op de handen draagt en een lief gezin in de toekomst! Want ge kunt toch niet altijd blijven reizen!

Mijn man en kinderen spreken over U als het ‘*Zwerfstertje*’, want als ik U las kwamen altijd de woorden van de Génestet mij in de gedachte zoo geheel op U van toepassing:

> ‘'t Was zwerven zonder doel,
> en zoeken zonder vinden,
> Genieten zonder smaak,
> en sluimren zonder rust,
> Er was geen heil'ge band
> die U aan d'aard moest binden
> 't Was leven zonder *last*
> en leven zonder *lust*!’

Weest U vriendelijk van mij gegroet.
Met onderscheiding.
Mevr. ANDREA-COOPS.

II. Aan Mevrouw van den Berg.

Geachte Mevrouw,

Wat noemt U koude, menschen? Menschen, wie het geschrijf van Mej. Meta Nielsen niet sympathiek aandoet? Wat toch zit er in die stukjes? Is het dan zoo belangrijk te weten dat zij 1500 gulden per jaar minder te verteren heeft? Of het feit dat ze ergens gaat uitrusten. U vindt blijkbaar dat zij wel steun noodig heeft, omdat zij alleen op de wereld staat. Maar hoevele duizenden meisjes staan er niet alleen op de wereld en dan geheel zonder middelen. Mej. M. Nielsen is beslist een bevoorrechte; als men de leeftijd van 25 jaar bereikt heeft dan is men, dunkt me, zelfstandig genoeg om het zonder ouders te stellen. Iedereen weet toch dat men zijn ouders eenmaal verliezen *moet.*

En waar ziet U het talentvolle in het geschrijf van Mej. Nielsen? Zoo'n causerie kan wel aardig zijn, maar is daarom nog niet talentvol. En U noemt mej. Nielsen ook maar ineens ‘schrijfster’. Enfin, al die dingen schijnen mij erg overdreven toe. Daarom reageer ik er ten tweede male op. Hier in den Haag kan ik U beslist verzekeren bestaat er geen 90% dat met Mej. Nielsen's stukjes zoo ingenomen is. Het tegendeel is waar. Tot nu toe ontmoette ik steeds menschen (op één dame na) die het geheel - evenals ik - met Mevr. Van der Hulst eens waren. Een ontstemming zooals die in Amsterdam schijnt te bestaan tegen Mevr. v.d. Hulst heb ik hier niet waargenomen. Ik ontmoet overigens heel veel menschen, met wie ik van gedachten hierover gewisseld heb. Persoonlijk heb ik niets tegen Mej. Nielsen; maar ik kom alleen op tegen 't overdreven gedweep en 't gebruik van woorden als ‘Talentvolle schrijfster’, ‘haar werk gezegend zij!’ en dergelijke expressies, die waarachtig niet op haar van toepassing zijn.

Het zal me verheugen als mej. Zitty Smit en Mej. W. Ban nu mij weer aanvallen. Het ligt ook niet in mijn bedoeling om ongelant tegenover Mej. Nielsen te zijn, ik protesteer alleen tegen haar geschrijf als zijnde voor mij en anderen absoluut zonder inhoud in groote tegenstelling met Uw opvatting en die van Uw aanhangers.

Inmiddels hoogachtend
L.A.A. VAN HAEFTEN.

III.

Geachte Jonkvrouw.

Een dezer dagen las ik in ‘de Telegraaf’ eene beoordeeling over het boek van Dr. Louis A. Bähler: ‘Geestdrift en Verontwaardiging.’

Hoewel de recensent veel goeds van het boek zegt, meent hij toch, dat de verschijning ervan eene mislukking is in een tijdsgewricht, waarop alles roept voor ‘weerbare’ mannen. -

Is het inderdaad zoover gekomen, dat een werk eene mislukking heet, omdat het niet weergeeft de kreet van hen, die om meerdere bewapening roepen. Omdat de

schrijver slechts heil ziet in *ont*wapening; slechts heil verwacht van hen, die niet langer willen strijden met bloedige wapenen; maar een begin wenschen te maken

met de regeering door het geestelijk wapen de ‘Liefde’.

Men meent, dat dit niet thuisbehoort in dezen tijd; en, oordeelend naar de haat der volkeren onderling, naar het bloedig drama, dat zich afspeelt in der *Christenen* landen, zouden wij bijna geneigd zijn te gaan gelooven in het recht van den sterkste, in het recht van wapengeweld.

Doch dit is slechts schijn.

De woorden van Jezus: ‘Hebt elkander lief als broeders,’ d: i: regeer door liefde; en: ‘Wie zijn leven wil behouden, zal het verliezen; maar wie zijn leven zal verliezen om mijnentwil, d: i: levende naar mijne lessen, naar mijn voorbeeld van liefde, onrecht verdragende, hij zal dat leven behouden.’ *Die woorden blijven eeuwig waar.*

Wanneer zal de menschheid het oor leenen aan die roepstem? Wanneer zal zij komen tot dat hooge ideaal ‘om te regeeren door liefde alleen?’

Ik vrees, helaas! niet vóór en aleer zij nederligt bebloed en verscheurd door die vermeende bevrijdingstheorie door de wapenen.

Eerst dan zal de waarde worden begrepen van die lessen, die heden nog met voeten worden getreden.

Eerst dan zal de naam Christen niet langer eene bespotting zijn in de oogen van Heidenen en Boedhisten, maar eene levende werkelijkheid worden.

Laat ons niet dwalen. Wij zullen maaien, wat wij hebben gezaaid. *Dat* is eene onverbrekelijke noodwendigheid.

Niemand schijnt er aan te denken, dat ook de volken, die hunne neutraliteit zoo angstig willen bewaren door bewapening, feitelijk rondloopen met dezelfde gedachten aan *bloedvergieten*, als het er op aan komt, als men hen te na mocht komen.

Of wij op een goudschaaltje wegen de gruwelen, die worden bedreven aan beide kanten doet er weinig toe. Oorlog meent te zijn: ‘**Gruwel**’ en wapenen zijn de middelen om die gruwel te bedrijven, en, let wel, *te bedrijven door verantwoordelijke schepselen*, *begaafd met verstand en hart.* Laat ons de wet van oorzaak en gevolg niet langer minachtend voorbijzien, maar op den voorgrond plaatsen. Er rekening mee houdend in ons eigen leven; want daarvan en daarvan alleen hangen af de gebeurtenissen der volkeren.

U dankzeggend voor de plaatsing

Met achting,

Arnhem, 7 Juni 1915.

N.E.G.

Van het dagelijksche leven.

(Vervolg van No. 46.)

O buiten, buiten gaat mijn hart
zoo heerlijk open....
En geurt en bloeit en zingt met
bloemenhof en woud;
- - - - - - - - - -
O buiten ken ik van die dagen,
die zoo zacht
Voorbij mijn dankend oog en koeler

voorhoofd zweven.

(DE GENESTET.)

De ramen van mijn kamer staan wijd-open. Ik zie in het groen, het heerlijke frissche voorjaarsgroen, over een groot park met dichte lommerrijke bloeiende kastanje-boomen, begrensd in de verte door een ideaal-lieflijk, donker-koel dennenlaantje....

Geen Haagsche straat-wanklanken om me heen..... Enkel de stilte van de natuur, die stilte, die toch nooit geluidloos is, omdat ge altijd iets hoort, een zingenden vogel, een gonzend insect, de wind die suizelt door het loover, heel dat onzegbare iets, in een woord, dat is één samenvoeging van onverklaarbare natuur-geluiden. -

En geen heete, vochtig-zware, van menschenadem bezwangerde stadsgeuren... In plaats daarvan de heerlijke versterkende Geldersche buitenlucht.... zonder dat ik zelfs behoef op te staan van mijn werk....

Het is een toeval, een bloot toeval, (*als* er zoo iets is als 'toeval'), dat me bracht hier op het Kurhaus-Heelsum, waar ik al deze voorrechten geniet.... Wel, ik kwam slechts om te zien, en ik ben er blijven 'hangen', zooals men dat noemt, tengevolge van deze heerlijke, lieflijke natuur-omgeving, gepaard aan de hoogst-aangename kennismaking met de vriendelijke innemende directrice der inrichting. Iedereen zou ik durven aanraden, na mijn eigen ondervinding: Kom, zie, en overtuig U. Want, dit moet ik vooropstellen: ik voor mij kan nooit recht genieten, ook niet in een hôtel of pension, indien de menschen met wien ik te doen heb, de eigenaar, de directie, de bediening, mij onsympathiek aandoen. Dan ga ik liever elders. En daarom wil ik dan ook vóór alles verklaren, dat ik alle lieflijkheid dezer pracht-omgeving hier-buiten niet half zoo zou waardeeren als ik het doe, ware het niet dat de directrice zulk eene beschaafde, innemende, en in alles ladylike optredende persoonlijkheid is, die alles doet om het haren gasten zoo aangenaam en naar wensch te maken, als maar mogelijk is, en die de kunst verstaat het zeer geriefelijk-ingerichte Kurhaus een smaakvol en gezellig voorkomen te geven, met overal veel bloemen, en met lichte, zachte, vroolijke kleuren op de slaapkamers, (in wit, rose, pitch-pine), in één woord met dat cachet van distinctie, waardoor iemand met een uitgesproken persoonlijken goeden smaak een *thuis* onderscheidt van de alledaagsche nietszeggende *hôtel*-eentonigheid. -

Het Kurhaus-Heelsum - *ik* wist het niet maar anderen schijnen het wel te weten, en daarom is het niet ondienstig te wijzen op de verandering - was **eertijds** een genees

kundige inrichting, met koude en warme baden, enz., onder leiding en toezicht van dr. Marx.

Vandaar dat alles is ingericht op een zoo grootsche schaal, en zoo hygiënisch; van daar ook het groote park, de vele en luchtige kamers met balcons, enz. Intusschen, *thans* is nog alleen de náám Kurhaus gebleven, en maakte de eigenaar ervan een gewoon hôtelpension, onder geheel nieuwe leiding, - die van mej. Kok, bovenbedoelde directrice, sinds verleden jaar reeds.

De photo, die ik hierbij geef van het geheel, doet m.i. echter geen voldoende recht aan de groote, mooie omgeving. Het hôtel-pension is gelegen aan den straatweg Arnhem-Wageningen, de tram stopt vóór het huis, en gaat

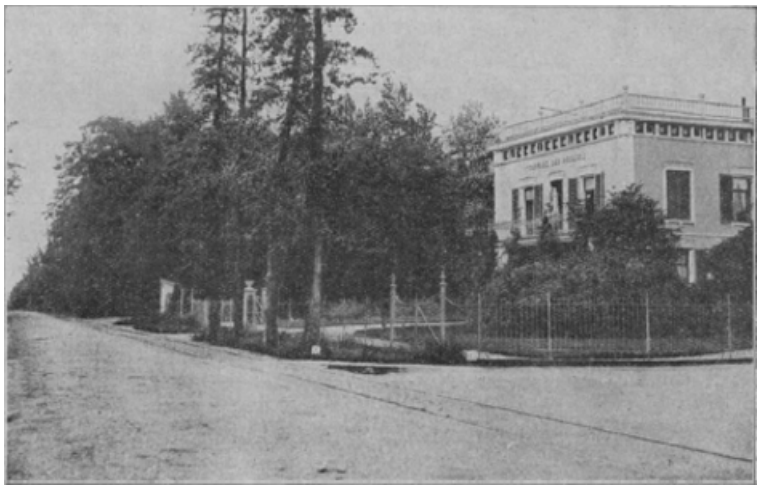

KURHAUS HEELSUM.

elk uur van Arnhem af.... Geen wonder dat reeds de Pinkster-dagen, die ik hier zeer aangenaam sleet, alvorens elders te gaan logeeren, vele vroolijke gasten brachten, uit den Haag, Arnhem, Delft, Utrecht, Amsterdam. En geen wonder óók dat speciaal Indische families hier graag zoeken die ruimte en vrijheid voor zich en hunne kinderen, die onze kleine gesloten huizen zoo dikwijls missen, óók buiten; hier, waar ze immers vinden wat men noemt in Indië de 'voorgalerij', en achter een dito 'achtergalerij', om niet te spreken van de andere ruime localiteiten, salon, groote en kleine eetkamer, rookkamer, last not least een grooten vóórtuin aan den hoofdweg, waarin het des avonds zoo aardig zit, met het echthollandsch theetafel-arrangement. De prijzen zijn 3.50 à *f* 4.- per dag, alles inbegrepen, en, voor hen die houden van een goede en rijkelijke tafel, durf ik gerust zeggen, dat zij tevreden zullen zijn in dat opzicht. Althans, indien iemand zou beweren dat hij hier niet genoeg krijgt, of dat het hier niet meer dan smakelijk is wat aangaat ontbijt, lunch, enz., dan zeg ik ronduit dat hij lastert. Er zijn namelijk altijd menschen die er hun kracht in zoeken, indien zij uit zijn voor hun eigen geld, aanmerkingen te maken op elk hôtel en op elk soort diner, hoe ook de directie zich uitslooft. Zij vinden daarin hun 'voornaamheid', - schijnt het! Maar ik herhaal, indien er zijn mochten, die zooiets zouden durven rond vertellen ten opzichte van dit Kurhaus, dan zouden ze liegen. Enfin, allen die *ik* sprak, waren hoogst tevreden, en roemden om strijd wat ze ontvingen voor hun geld.

Wat zal ik U nog meer vertellen? Dat Heelsum behoort tot de bevoorrechte plaatsjes van ons land, tot dat stuk Gelderland, dat Oosterbeek, Renkum, enz. telt onder zijn bekende aangename zomeroorden, wie onzer weet het niet! Heelsum is voor mijn

smaak lieflijker, vrediger, meer nog echt buiten, dan b.v. Oosterbeek, dat overigens vlak bij ligt, en dus voor elken goeden wandelaar te voet is te bereiken.

Die goede zijde heeft voor ons-neutralen de oorlog, voor ons Hollanders-speciaal, dat wij genoodzaakt zijn thans in ons eigen land te blijven, en het daardoor te leeren kennen. Mij-zelve althans is het zoo gegaan ten opzichte van deze heerlijke streek, en ik hoop dat velen mijn raad zullen volgen, en, hetzij voor korten, hetzij voor langeren tijd, eens zullen komen kijken naar de wezenlijk-geheel-eerst-klassige inrichting Kurhaus-Heelsum, waarvan men mij zeide, toen men er mij op attent maakte: Gij zoudt heusch iets zóó uitstekends misschien niet verwachten in die landelijke omgeving; - een getuigenis, dat ik, na eigen ondervinding, ten volle beaam, dankbaar en voldaan. - - -

om mijn aangename kennismaking met den schoenhandelaar die ze mij leverde bij een paar schoenen, en die niet een maal mijn naam weet, daar ik de schoenen contant betaalde, en zelve medenam. Ik-echter weet den zijnen van de doos, en doordien ik de bon van de garantie-kousen bij hem moet inleveren, en ik geef daarom zijn adres hier, als dat van een aanbevelenswaardige firma, indien men vriendelijk, beleefd, en vooral op solide wijze wil geholpen worden: firma J.B. Möller's Schoenhandel, Rijnstraat 34, Arnhem. De menschen hebben het aan zichzelf te wijten soms, indien hun zaak niet opneemt. Ik ben b.v. óók in Arnhem, voor een ander artikel, in een winkel geweest, waar men nauwelijks het der moeite waard vond te zoeken naar het door mij gevraagde; gevolg, dat ik dáár nooit meer zal terugkomen. Daarentegen trekt een voorkomende, hulpvaardige, en aangename behandeling elken kooper aan. Zoo ging het mij in zake de schoenen in quaestie. Dáárvoor kwam ik; de kousen nam ik er tenslotte bij, tengevolge van het aangename gesprek. En, als ik weer in Arnhem kom, en iets van dien aard noodig heb, zal ik 't zeker in de éérste plaats zoeken bij bovengemelde firma.

Dóór dezen heer Möller leerde ik ook kennen de firma Schievenkamp, Rijnstraat, instrumentmakers; alles goeds wat ik van den heer Möller zeg, geldt óók voor deze zaak. -

Een correspondente, nog wel dóór mij aan het adres gekomen der Hollandsche-Lelie, Plaats, den Haag, schreef mij onlangs (plaatsgebrek belette mij tot hiertoe haar brief te citeeren wijl deze rubriek slechts nu en dan verschijnt):

Hoe is het toch, *lieve freule*, *dat U nooit meer de Hollandsche Lelie noemt als modehuis.? Ik ben terstond er heengegaan toen ik ervan las in de Lelie*, *nu omstreeks drie jaren geleden*, *en ik ben zóó tevreden met alles*, *wat ik er koop Het is alles naar den laatsten smaak*, *en niet te duur*, *en men vindt altijd iets naar zijn zin. Ik begrijp heusch niet waarom U die zaak nooit meer noemt.* -

Inderdaad.... ik-zelve begrijp dat óók niet, want ik-óók houd véél van deze soort Holl: Lelie, en ik kan mijn lezeres tot hare geruststelling verzekeren, dat ik er precies zoo over denk als zij, en dat ik daarom mijn toevallig lang stilzwijgen daaraan toeschrijf, dat ik zooveel buitenlands was, juist ook in het afgeloopen jaar, en ook in het vorige; tengevolge waarvan ik niet altijd gelegenheid had mij op de hoogte te stellen der Holl.-Lelie-artikelen op de Plaats. Ook thans, nu ik dit schrijf, ben ik niet in den Haag. Maar vóór mijn vertrek van daar zag ik in de Holl: Lelie, Plaats, (niet te verwarren met die van de Hugo de Groot-str: 64, iets wat de post nog wel eens doet), o.a. heel-áparte zijden blouses, in crême en in wit, heel-aardige eenvoudige zomerjaponnetjes, o.a. vele witte, waarvan elke Indische, èn om den luttelen prijs, èn om de elegantie, een geheel uitzet zou zijn aan te raden, en in het bijzonder ook trof mij een donker blauw-satijn wandelcostume, van zoo veel goeden smaak en zulk een elegante afwerking, dat ik den naar verhouding zeer geringen prijs gewoon een raadsel vond, en dus ook vooronderstel hoe bedoeld costume wel reeds lang zal zijn gekocht door een dier verstandigen onder de vrouwen, die *weten* te koopen, d.w.z. die terstond zien wat zijn geld waard is, en wat coupe bezit, en wat niet.

Van coupe gesproken. Die juist ontbreekt in zoo véél confectie-goed; óók soms in dat van heel dure winkels. Ik ken er, waar ik zelfs nooit blijf stilstaan kijken voor de ramen, omdat men reeds in de étalage kan zien dat er geen goede stijl zit zelfs niet in de meest-kostbare der geëtalleerde japonnen en mantels. Al verandert en past en vernauwt en verwijdt de coupeur of de coupeuse zulk een *ver*knipt stuk ook nog zoo geduldig, het *kan* nooit goed passen, ook al is uw eigen figuur volmaakt. De firma's, die confectie-goed betrekken uit het buitenland, moeten daarom in dit opzicht zelf den juisten kijk hebben tot wien ze zich voor inkoop wenden. En in dezen heeft de eigenares der Holl. Lelie, Plaats, den Haag, een zeer goeden kijk. Hetzij hare confectie komt uit Brussel, of uit Londen, uit Parijs, of uit Berlijn, altijd zit er cachet in, coupe, ziet ge het terstond aan dat het goed zal zitten. Ik herhaal, mij frappeert de coupe het éérst indien ik dergelijke magazijnen bezichtig, omdat in dezen de dure prijs volstrekt niet altijd een waarborg is voor goeden stijl. Integendeel, sommige goedkoope winkels hebben uitstekende confectieartikelen, en sommige heel-fijne en heel-dure magazijnen munten uit door onsoliditeit in dit opzicht. Het omgekeerde is natuurlijk óók het geval dikwijls. Men moet daarom weten te kijken uit eigen oogen, zich niets laten wijsmaken. En... te rade gaan met eigen figuur en eigen oordeel en eigen beurs, en eigen wil óók. Vooral zich niets laten opdringen, niets laten aanpraten omtrent wat zoogenaamd zoo boort of zus. In 99 van 100 gevallen wordt men op die manier de beetgenomen dupe eener handige verkoopster. Juist daarom ook - waar

vele dames nu eenmaal geen eigen oordeel noch smaak bezitten - is een vertrouwd, solide adres, is de zekerheid bij iemand te zijn, die zelve smaak heeft en die goed weet te raden, zoo ontzettend véél waard. Met het oog dáárop geef ik dan ook juist mij de moeite dergelijke adressen hier bijeen te brengen. Hoe vele dankbetuigingen heb ik niet reeds ontvangen, hoe dikwijls zelve niet gehoord, als ik een japon kocht die mij terstond paste of heel gemakkelijk viel te veranderen: 'Wat hebt U echter ook een uitstekend corset; daarover past het zoo goed!' En altijd, als ik dan den naam van madame Derwel, den Haag, of van den heer Huijser, Amsterdam, noemde, dan vernam ik later hoe dat adres op die manier weer anderen was ter oore gekomen tot hunne tevredenheid. - Als ge ergens tevreden zijt, en goed en solide wordt behandeld, blijf er dan. Dit is in uw eigen belang, en het is óók billijk jegens hem of haar met wien ge te doen hebt.

Sommige menschen staan zoo weinig stil bij de *on*billijkheid van zulk, zonder reden, van den een naar den ander gaan, indien nommer een hun steeds goede waar leverde, en naar zijn beste weten raadde. M.i. heeft niet alleen de kooper recht, en volle recht, op een fatsoenlijke behandeling, maar de verkooper heeft dat zijnerzijds óók. Dat wordt zoo dikwijls vergeten door hen, die betalen. De verkooper op zijn beurt heeft weer anderen, die van hèm leven, te betalen. Indien hij dus door U zonder reden wordt afgedankt, dan doet gij m.i. hem, en óók die van hem afhankelijk zijn, groot onrecht. Gelijk ik hierboven zeide, de verkooper zijnerzijds jaagt soms, door onbeleefdheid en luiheid, een nieuwen klant voorgoed weg, maar anderzijds is het van een ouden klant beslist-onbillijk om een firma, die hem goed bedient, zonder reden te gaan verlaten voor een nieuwe. - Wij hebben in alle opzichten jegens elkaar *plichten*, niet enkel rechten.

Eene corr., mevr. v. S..., schrijft mij, dat een harer kennissen lijdende is aan een vingerkwetsuur, die, volgens verschillende doktoren, zou moeten worden behandeld door amputatie van een paar vingers, en dat zij in de Holl. Lelie heeft gelezen van een heer dien een dergelijk lot wachtte, indien niet een zoogenaamde kwakzalver hem daarvoor had bewaard na velerlei doktoren-mishandelingen. Zij vraagt mij dus nadere inlichtingen daaromtrent. Ik ben bereid haar het adres van den meneer in quaestie particulier op te geven, maar geloof niet dat dit zal baten, omdat bedoelde ‘kwakzalver’, naar hij, de meneer, mij indertijd meedeelde, niet meer behandelt; reeds sinds een páár jaar niet meer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Verplaatst
door Johanna Steketee.

Niemand begreep zijn verdriet, zijn groot verdriet, waaronder hij nu al dagen lang gebukt ging.

Hij sprak er dan ook met niemand over, dan met zijn kleinen jongen, wanneer ze samen wandelden in de boschjes om zijn huis.

Die begreep hem ook niet, kon hem niet begrijpen, omdat ie nog maar zoo'n klein baasje was, dat net loopen kon en zoo'n beetje stamelen, klankjes eigentlijk nog maar, die alleen zijn vader en zijn moeder verstonden.

Maar dat joggie gaf hem toch altijd 't gevoel, alsof hij hem begreep en daarom zei hij telkens weer, wanneer ze naast elkaar liepen en hij, de groote man, voorzichtig de kleine pasjes leidde: ‘En nou moeten we hier weg. Nou zijn we verplaatst naar den Haag. En hier buiten is 't zoo heerlijk, vooral nou in de lente he! En hoe vindt Nico dat nou?’

‘Ba. Ba Nico dat vin,’ stamelde hij dan, uit de toon van zijn vaders stem opmakend, dat het iets verdrietigs was, waarover ze 't hadden.

‘Je hebt gelijk mijn jongen,’ sprak hij dan mistroostig, ‘'t is ba, ba, dat we hier weg moeten.’

Dan was 't weer genoeg geweest en zweeg hij er verder over, maar terwijl 't kind naast hem voortdartelde, werd in hem 't verdriet nog al maar grooter.

Zoo heerlijk die groeiende lente buiten: al dat jonge, teedere groen, 't perzikboompje voor zijn huis als één bouquet, lila-rose.... 's Morgens wakker te worden, terwijl de vogels al tjilpten en zongen en juichten....

Terwijl de zon al maar straalde in glanzenden, levenwekkenden gloed....

O, nog nooit had hij 't geluk hiervan zoo doorvoeld, als nu hij 't verlaten moest, binnen veertien daag, half Mei.

Vijf jaar woonde hij nu buiten.

Hij was er zooveel sterker en gezonder en daardoor ook opgewekter geworden.

Als kind zwak, sukkelend, had hij altijd een neiging gehad om te tobben. Die neiging voelde hij nu weer boven komen en dan, dat wist hij, was het mis met hem, onverbiddelijk.

Om die tobberij te onderdrukken, trachtte hij de goede zijde, aan zijn verplaatsing verbonden, te zien.

Hij kon toch niet altijd klerk bij de posterijen blijven.

Hij moest vooruit, promotie maken. En dàt was niet mogelijk, wanneer hij op een dorp bleef hangen.

Daarvoor moest hij naar de stad, misschien nog wel naar verschillende steden, volgens de autoriteiten.

Er was niets aan te doen.

Wat grooter inkomen zou hem ook zoo goed te pas komen, later voor de opvoeding van kleine Nico.

Maar dan schudde hij weer zijn bleeke, goedige kop.

't Teere joggie had voorloopig niets beters noodig dan wat zon, wat boschlucht.

En voor hem waren ook die voordeelen zoo betrekkelijk, wanneer zijn gezondheid weer kwijnen ging.

Ze stapten weer op huis toe.

Zijn jonge vrouw stond aan de open deur.

‘Wat begint ie flink te loopen, man’, riep ze vroolijk.

‘En waar gaan we nou naar toe, Nico?’, vroeg de moeder. De melkboer, die nog aan de deur stond, moest 't hooren.

‘Haa Haag’, riep het kind.

‘En wat moet jij daar worden’?

‘Meneerke, Meneerke’, juichte hij, blij, dat hij 't lesje zoo goed had onthouden.

‘En wat zou je hier buiten zijn geworden?’

‘Boerke’, zei het kind op denzelfden afkeurenden toon, waarop hij ‘Ba’ zei.

‘Mooi zoo’, juichte de moeder, 't kindje in haar armen nemend.

De melkboer vond 't casueel voor zoo'n klein kind.

‘Jullie zijn maar wat blij, dat je naar den Haag moogt, he’, zei Helders, toen ze in huis waren.

‘Och, 'n stad heeft ook veel voor en later met de scholen, heusch, 't zal je zoo meevallen,’ meende Lize.

Maar hij zag zich op een klein bovenhuisje in een nauwe stadsstraat en dan keek hij rond zich in de vreedzame natuur, die zijn huis hier omgaf en voelde hij zijn verdriet weer onoverkomelijk....

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Mevr. N.E.-G. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden omtrent de opvoedende kracht van de Lelie. Aan Uw verzoek voldeed ik gaarne. Vriendelijk gegroet.

J.M.C. (**Java**). - Gij schrijft dat mijne gezonde denkbeelden U goed doen, en dat gij nog nooit zoo eerlijk en zoo oprecht zijt ingelicht. Voor die vriendelijke woorden ben ik U van harte dankbaar, en den raad dien gij er bij voegt wil ik gaarne ter harte nemen. Echter, in zake de dieren zal ik nooit genoeg hunne verdediging op mij kunnen nemen. Zij hebben helaas zoo weinigen die het openlijk voor hen durven opnemen. En zij-zelven kunnen niets tegen de overmacht van den mensch. Voor 't overige moet gij niet vergeten, dat de meeste menschen wel degelijk ‘sleur-menschen en laagstaanden zijn,’ zoodat men inderdaad *moet* rekening houden met hun voortdurend niet begrijpen-kunnen. Intusschen nogmaals veel dank voor Uw oprechte belangstelling, en voor Uw schrijven.

H.v.L. - Ik heb U eigenlijk reeds in de Overzichten v/d Week geantwoord hoè ik het gedoe vind over de Lusitania-ramp, als ware die misdaad nu eigenlijk de éénige uit den ganschen misdadigen oorlog! Er wordt altijd gemeten met twee maten, bij alle zaken ter wereld, maar zeer zeker is dat in dezen oorlog nog extra het geval. Intusschen walgt *mij* de heele oorlogsgruwel en het ‘heldengedoe’ van weerskanten nu reeds sinds lang zoo innig, en stuit het zoo tegen mijn menschelijkheidsgevoel, dat ik niets anders meer wensch of hoop dan vrede, hoe dan ook. Juist nu, nu de natuur zoo heerlijk is, en alles bloeit en lieflijk is om te aanschouwen, komt het mij afschuwelijker en gemeener dan ooit voor, dat elken dag duizenden en duizenden menschen elkaar moeten slachten en verminken op de zinnelooste wijzen, enkel en alleen omdat een troepje diplomaten het zoo heeft gewild.

't Is mij daarom een raadsel, dat er niet over geheel Europa één groote revolutie uitbreekt, om met beslistheid zulk een idioot-droeven staat van zaken den kop in te drukken. In plaats daarvan echter toont het volk overal in elk land zich zóó dom als nu weer in Italië, waar het, opgehitst door een hysterischen halven-dwaas als d'Annunzio, zelf den oorlog wil en eischt, den oorlog, die noch de regeering, noch den koning iets kost, maar integendeel henzelven, de massa, te gronde richt. - Reeds in vredestijd richt de enkele mobilisate, ook ten onzent, allerlei ellenden aan. Vraag b.v. maar eens rond in plaatsen, waar veel dienstplichtigen zijn ingekwartierd, naar de droeve quaestie der a.s. ongehuwde moeders, waaronder vele nauwelijks de kinderschoenen ontwassen zijn. Wat wordt er straks van zulke stumperds, van de meisjeszelven, en van de kinderen.? En de geslachtsziekten.? Wat men daaromtrent hoort is eenvoudig ten hemel schreiend. Stel U nu eens voor hoe nog die toestand zal verergeren in een door den oorlog bezocht land, waar lediggang heeft plaats gemaakt voor haat, verruwing, opwinding, dronkenschap, enz. - Voor den heer J. Waterman uit Apeldoorn neem ik gaarne over, dat gij hem ‘hulde en eerbied brengt voor zijn meening’.

- In antwoord op Uw vraag: ja, ik wéét dat er in den Haag en elders Duitsche professoren zijn geweest, die hunnerzijds de publieke meening wilden bewerken. Maar, of zij den goeden weg insloegen daartoe, meen ik te moeten betwijfelen. Aan handigheid en takt ontbreekt het m.i. op dit moment en in dezen oorlog den Duitschers beslist, ik bedoel niet de militairen, maar de diplomaten en de leiders en de pers. - Over dat asyl, dat gij recommandeert, loopen de meeningen der

inwoners dier stad zeer uiteen. Daarom blijf ik-voor-mij, het niet kennend uit eigen ervaring, liever buiten alle aanbeveling ervan. Wilt gijzelve het met Uw naam aanbevelen, daartegen heb ik niets. - Ik moest hartelijk lachen om het gebruik, dat, volgens U, gemaakt wordt door onze soldaten van sommige der ontvangen ‘nuttige’ cadeaux. Ik geloof, dat het met dergelijke druktemakerige lievigheden dikwijls zoo gaat. Als ik zoo iets hoor, dan denk ik altijd aan hetgeen mij een dame vertelde, die, zeer beschaafd maar niet met aardsche goederen bedeeld, genoodzaakt was geweest een geruimen tijd te liggen op een gemeenschappelijke ziekenzaal in een Amsterdamsch ziekenhuis. Eens per week, vertelde zij mij, kwamen de dames-bezitsters van groote villa's bloempjes brengen voor de patiënten, en deelden deze uit met zooveel drukte en genadigheid, dat de zieken reeds van te voren opzagen tegen de gedwongen lievigheid over en weer, en zich haastten, zoodra de bezoeksters vertrokken waren, de ontvangen ‘weldadigheid’ met verachting weg te gooien van louter ergernis. Zelve heb ik, in Glasgow logeerend, een Kerstmis-tooneel bijgewoond in zoo'n ziekenhuis, dat een onvergetelijken indruk op mij maakte van narigheid. Het was een groote zaal, waar vele herstellende en zwaar-zieke vrouwen te bed lagen, of reeds mochten opzitten. Een aantal jonge dames maakte muziek, en hield voordrachten om de patiënten ‘A merry Xmas’ te bezorgen, maar de uitgemergelde, lijdende, zwakke gezichten van velen dezer kranken drukten uit, hoe de vermoeienis en de opwinding van dat alles natuurlijk véél te groot was voor haar. Anderen kon men het aanzien hoe deze welgekleede, vroolijke, jonge schare haar meer verbitterde en jaloersch maakte dan wel ook maar eenige ‘dankbaarheid’ afdwong. Maar het meest-weerzin wekkende nog was in mijn oogen het kwistig onophoudelijk rondgaan van allerlei zware Xmas gebakken, taarten, kopjes thee, enz. De meesten grepen begeerig toe zoo dikwijls het haar werd aangeboden, en, toen ik eene der presenteerende dames vroeg of dit de gezondheid niet schaden zou, kreeg ik ten antwoord, ‘dat het er voor eens in 't jaar niet op aan kwam’. Er waren er echter ook, die met onwil en vermoeidheid haar hoofd afwendden, als wilden ze zeggen: Ga toch hoe eer hoe beter heen.

Ik ben overtuigd hoe de dames, die dit hadden georganiseerd, althans zij die mij hadden meegenomen, het oprecht en goed bedoelden. Maar het kwam mij reeds toen, toen ik zooveel jonger nog was, even onpractisch als aanstellerig en onkiesch voor. Liefdadigheid ontaardt zoo dikwijls in modesport; zij is in de meeste van dergelijke gevallen enkel een voorwendsel tot eigen plezier. - Hartelijk gegroet. Mijn particulier schrijven omstreeks Pinksteren zult gij ontvangen hebben?

Mevr. L. de P. - Ik heb Uw brief met aandacht en medelijden gelezen, maar ik begrijp niet heel goed wat gij van *mij* verwacht. Waarmede kan *ik* U helpen? Indien gij mij dat duidelijk maakt, dan zal het mij zeer aangenaam zijn U van dienst te wezen. Voorhands is het mij *niet* duidelijk. Ik antwoord slechts bij uitzondering particulier, en in dit geval was daartoe geen reden.

Mevr. S. de J.v.W. - Eindelijk volgt het antwoord op Uw brief. Ik heb zulk een uitgebreide corr. dat ik niet steeds in de gelegenheid ben zoo spoedig te antwoorden als ik 't zou wenschen. Gij vraagt mij hoe ik het vind, dat de Duitschers in Antwerpen: ‘Die Wacht am Rhein’ speelden, tengevolge waarvan een opstootje ontstond. En gij voegt erbij dat zij naar Uwe meening beter hadden gedaan een Belgisch volkslied te spelen. Wat het éérste gedeelte van deze Uw vraag aangaat, verwijs ik U naar hetgeen

ik hierboven schrijf aan H.v.L. namelijk: dat m.i. de Duitschers in dezen oorlog vele taktloosheden begaan, en daardoor veel aanleiding geven tot ergernissen, die zij zouden kunnen vermijden. Zoo ook in dit geval. Aan den anderen kant echter moet gij niet vergeten, dat zulk een concert is geregeld waarschijnlijk door een of andere ondergeschikte persoonlijkheid. En ook is het een feit dat men dan heden ten dage in dergelijke gevallen, zoodra een *Duitscher* iets van dien aard misdoet, een kabaal en lawaai aanheft in gansch de pers, dat achterwege blijft waar intusschen de geallieerden, speciaal de Franschen, evenzeer van tijd tot tijd zich schuldig maken aan zulke ophitserijen. Vandaar dat de Duitsche fouten van mond tot mond gaan in ons land, terwijl die van de overige volken in het duister blijven voor de groote 'men.' Te veel geëischt door U vind ik het, dat de Duitschers in Antwerpen een Belgisch lied zouden moeten gaan spelen. Van Uw standpunt begrijp ik, dat gij met hen, de Belgen, en met wat zij geleden hebben, medegevoelt, vergeet echter niet dat de Duitschers nu in hen zien 'vijanden', door hen overwonnen ten koste van hun eigen bloed en leven. Daarom kan men van hen, de Duitschers, niet vergen dat zij thans Belgische liederen zullen gaan spelen. Dat alles is immers juist het verderfelijke van den oorlog, dit aankweeken van ongemotiveerde haat en van onredelijke verbittering tusschen menschen, die vroeger als goede buren neven elkander leefden. Lees er het Dagboek van Stijn Streuvels maar eens op na, dan zult gij zien hoe deze Belg getuigt, dat men vóór den oorlog in zijn streek (rond Antwerpen) zeer Duitsche sympathieën had overal, en niets moest hebben van de Franschen. Nu echter is het alles omgekeerd, *door den wil der diplomatie.* - Voor den heer Ebner, photograaf, neem ik gaarne over dat gij de uitvoering en de kleur mijner photo zoo bijzonder-mooi vindt. - Ik ook verlaat mijn woning, zoodra de huur om is, zoodat wij zeker ver uit elkanders buurt zullen geraken, want, die welke gij gaat bewonen zal ik nooit kiezen, omdat ik meer houd van het andere gedeelte der stad. - Mijn jeugd was niet zoo gelukkig als gij 't U voorstelt, want mijne moeder heb ik nooit anders gekend dan ziek, en nog andere omstandigheden werkten er daarenboven toe mede een groote schaduw te werpen over mijn jeugd-jaren, maar met eerbied en liefde kan ik steeds aan mijne ouders terugdenken, dáárin hebt gij gelijk. En ik ben het - juist omdat ikzelve zooveel leed heb gekend in dien tijd, - zoo volkomen met U eens dat niets opvoedender en beter werkt voor het latere leven dan een zonnige blijde kindsheid. Vandaar dan ook dat uithuizige, quasi-'nuttige' moeders, die daarvoor haar eigen gezin verwaarloozen, mij steeds met

diepe verontwaardiging vervullen. Een kind is zoo gauw volwassen. Dan *moet* de moeder het afstaan. Schande daarom over haar indien zij het in de eerste levensjaren, waarin de ziel zoo fijn en teer is, overlaat aan vreemden en gehuurde hulp - voor welke 'nuttige taak' buitenshuis dan ook. Wat is immers nuttiger dan een mensch te vormen en op te voeden voor de toekomst! En, wie kan dat beter dan de moeder? Als zij *wil.* Maar bovendien! Welk een geluk ook, zulk een klein, van ons geheel afhankelijk wezentje te bezitten, van zijn vertrouwen, zijn liefde, zijn geloof in U zeker te zijn! Welk een dagelijksche blijdschap het steeds meer één met onszelf te doen worden door innigen omgang! Ik kan mij nooit begrijpen dat eene moeder dat geluk zoo dikwijls niet voelt, en in plaats daarvan een eerzuchtig rolletje wil spelen in de maatschappij, of wel het jonge meisje blijft uithangen, dat fietst en flirt, of ook zich toelegt op geleerd-doenerij, en kunst, en andere aanstellerijen. Voor ongehuwde vrouwen, die in zichzelven niet genoeg vinden, is dit alles surrogaat, dat men haar niet euvel mag duiden, maar in echtgenooten en moeders wordt zulk een gedragslijn misdadig en verachtelijk. - Het gekibbel in zake Dierenbescherming is inderdaad bedroevend. Toch heb ik hoop dàt er, dóór het leven in de brouwerij, ten slotte iets beters komt tot stand ten behoeve van de dieren. Stilzwijgen, en alles maar blauw blauw laten, is nu reeds zóó lang het systeem dezer Vereeniging, dat het goed is hoe nu eindelijk en ten langen leste, de afdeelings-besturen niet langer genoegen nemen met dezen toestand. Het is ook zéér bedroevend dat zóó weinig leden de algemeene jaarvergadering bezoeken. Indien zij bedachten welk een onrecht zij daardoor het dier aandoen, dan zouden er zeker velen, velen opdagen, die nu gemakshalve wegblijven. - 't Geen gij mij vertelt van die ervaring in zake het Haagsche asyl verwondert mij niets. Zulke ervaringen hoor ik dagelijks, vandaag van dezen, morgen van genen. - Neen, ik ga niet veel uit naar de Haagsche avondvermakelijkheden. In de eerste plaats heb ik er geen tijd voor, en in de tweede houd ik alleen van comedies, etc., als ik ze héél mooi vind, zoowel wat het stuk aangaat als wat de uitvoering betreft. Ik heb nogal heel veel moois gezien in het buitenland, en ik zie daarom liever in 't geheel niets, dan prulwerk en nagemaakte kunst. Indien het gansche samenspel niet zéér goed is, indien de decors een verarmden indruk maken, etc., dan is voor mij al het genot bedorven. Daarenboven hebben onze directies de ongelukkige gewoonte - waarschijnlijk gedwongen door den wansmaak van het publiek - vertaalde Fransche stukken op te voeren dikwijls, die, in Parijs, en door Fransche gracieuse acteurs en actrices gespeeld, soms wel aardig zijn, bij alle oppervlakkigheid, maar waartoe zich noch onze taal noch onze aard eigent, zoodat de spelers hier te lande een poveren indruk maken van stijfheid en onhandigheid, en de stukken U doen geeuwen van verveling. 't Is mij trouwens steeds een raadsel hoe uithuizigheid voor zoovele menschen iets van een behoefte schijnt te zijn. Zij *moeten* uit des avonds, naar een lezing, een avondje, een partijtje, een theater, een bioscoop, wat dan ook, als het maar is: niet thuis zijn. Ons beiden gaat het juist omgekeerd. Wij vinden onze avonden thuis een genot dat wij zoo hoogelijk waardeeren, dat zelfs prettige avond-uitgangen ons nochtans in zekeren zin een opoffering blijven.

Toetie. - In de vorige corr. beantwoordde ik kortelijk Uw laatste schrijven. Nu ontving ik opnieuw van U een bijdrage met brief, en wil dus vóór alles Uw twee brieven, dien laatsten en den eersten dien ik nog heb van vroeger, gaan beantwoorden, allereerst om U hartelijk dank te zeggen voor Uw uitvoerige en sympathieke correspondentie.

Gij en ik zijn geestverwanten, dat blijkt mij steeds uit alles wat gij schrijft, b v. ook over de natuur. Want, gelijk gij op een andere plaats in dit Blad kunt lezen, ik-ook voel zoo innig de wondere heerlijkheid van lente en zomer. En ik benijd U, die altijd buiten kunt wonen. Tot mijn zestiende jaar ben ik buiten, op een villa, opgegroeid, en, als kind, als men niets anders kent, en daarenboven in zich heeft - zooals ik, - een ontembaar verlangen om de wereld te leeren kennen, dan waardeert men dat alles niet. Maar later, later heb ik zoo dikwijls teruggesmacht naar dat wat ik toen zoo natuurlijk vond te bezitten dat ik het niet waardeerde: bloemen en buitenlucht. Deze zomer heeft mij in dit opzicht zoo veel rijkelijk genot reeds gegeven. Andere jaren namelijk ben ik meesttijds den heelen zomer in Bad-Nauheim, en, hoe lief het plaatsje ook is, het is een mondain badplaatsje, en heeft geen eigenlijk natuurschoon. Maar, in Heelsum, en daar waar ik heb gelogeerd, en nog ga logeeren, daar heb ik ingeademd de heerlijke frissche Geldersche lucht, de onvergelijkelijke bosch- en dennenlucht, die ik zoo oneindig prefereer boven zeelucht. En daar heb ik me meer dan ooit gevoeld *dankbaar* voor het heerlijke wonderschoone der *natuur* rondom mij, en ook heb ik meer dan ooit gedacht met innig meevoelen aan hen, die, terwijl de aarde bloeit en heerlijk is, moeten lijden en sterven om de meest gemeene redenen die men zich kán denken, om hebzucht en eerzucht van anderen, die achter de schermen blijven. - 't Geen gij over de ‘Lusitania-verdraaiing der feiten’ - zooals Uw woorden luiden - schrijft, is zoo waar. Ik denk er precies zoo over, en vind dan ook dat de Nieuwe Rotterdamsche Courant dit onlangs zoo uitnemend-waar en eerlijk in het licht stelde, namelijk dat het oorlog-voeren van beide kanten en op alle mogelijke wijzen is menschonteerend. Evenals gij-ook constateert, de Amerikanen hebben *getrotseerd* het aangekondigde gevaar, daarom is hun dood, hoe droevig en wreed ook, toch veel minder onbillijk dan die der tot vechten gedwongen soldaten en dienstplichtigen, de geheele wereld door. - Met U hoop ook ik nog steeds dat Duitschland de zege zal behalen, want over Duitschland en zijn beschaving en invloed denk ik precies als gij. Maar, aan den anderen kant, het is nu zóó ver gekomen dat ik elken beslissenden stap tot den vrede, ook al zou die den ondergang van Duitschland meebrengen, zou toejuichen, - omdat ik het oorlogvoeren als zoodanig vind een gruwel en een zonde; van welke gods-

dienstige richting men ook zij, als men eerlijk is, dan kan men immers niet anders dan weten en voelen hoe elke oorlog is een afschuwelijk misdrijf tegen alle zedelijkheid, hoe dat wat thans wordt begaan aan duizenden en tienduizenden menschen, mannen, vrouwen, kinderen, aan geheele streken óók, nooit is te verdedigen uit een zedelijk oogpunt. Hoe dan ook daarom het eind van zulk een misdadig gedoe worde bespoedigd, en ten koste van wien ook, ik zal het zegenen als er maar een eind komt! Ik heb nóóit véél geloof gehad in de innerlijke waarde van het gros van het menschdom, maar deze oorlog en hetgeen daarbij te kijken komt en geschreven wordt, dat alles heeft mijn achting voor 'het' menschdom, als geheel genomen, tot beneden nul doen dalen.

- Ik wenschte in zake de trekhonden-quaestie dat gij U wildet wenden tot Jhr. de Kock, Voorzitter van den Bond tot afschaffing van den trekhond, want ik meen zeker dat deze U beter en afdoender zal kunnen overtuigen dan ik-zelve, hoe alleen *wettelijke* afschaffing het groote misbruik dat in dezen wordt gemaakt, speciaal op het platteland, kan te niet doen. Zijn adres is 39 Duncklerstr., den Haag, en ik ben overtuigd dat hij U, op aanvrage, gaarne een brochure zal toezenden. Uw tweede brief is mij evenzeer uit het hart geschreven als de eerste het is. Waar de heerlijke zomer intusschen is gevorderd, daar herhaalt gij Uw loflied op hem, waarmede ik zoo volkomen instem. Het zingen van de vogels in den vroegen ochtend is iets zóó ontroerendmoois als men buiten is, dat men er alle slapeloosheid graag voor over heeft. En de gezichten over de heide, de lichteffecten in de bosschen! Het najaar haat ik eigenlijk; het is namelijk zoo droevig iets te zien sterven. De winter-zelf kan buiten zoo heel mooi zijn. Maar voor het najaar heb ik denzelfden angst dien ik heb voor schemeruurtjes. Dan is alles droeve, weemoedige herinnering aan wat voorbij is, aan wat ge hebt *gehad:* zonlicht en zomerweelde. -

- Gij schrijft in dezen tweeden brief over de 'slappe verantwoording' van Duitschland inzake de Lusitiana-quaestie, waar toch zoo geheel andere en betere gronden waren aan te voeren geweest. Zou dit niet daaraan zijn toe te schrijven, dat Duitschland de rechte mannen mist in dezen tijd? De Duitsche diplomatie heeft blijkbaar zich in de luren laten leggen; speciaal de Duitsche gezant in Engeland heeft m.i. een domme rol gespeeld. Ik lees nogal veel Engelsche couranten, en ik had daardoor reeds in vredestijd den indruk van hem, dat hij ijselijk blij was met zijn verblijf in Londen, en met de hem daar ten deel gevallen quasi-vriendschappelijke ontvangst, en daardoor veel te veel geloofde aan de oprechtheid dezer Engelsche huichel-naturen bij uitnemendheid, de Engelsche diplomaten. En ook de overige Duitsche diplomaten, met uitzondering van Von Bülow, munten geen van allen uit geestelijk. Er ontbreekt een Bismarck. Hoe onsympathiek die man-zelf m.i. ook is geweest, als diplomaat en als Duitscher was hij voor den toenmaligen Keizer van onwaardeerbaren steun, en misschien is het de straf, die de tegenwoordige Keizer wèl aan hem verdiend heeft, dat thans het Blaadje zich zoo keert. In die dingen denk ik zoo dikwijls: Er *is* toch eene Rechtvaardigheid. Bismarck immers is ten slotte door Keizer Wilhelm aan den dijk gezet op een unfaire manier, zóó als een jonge meesteres doet, die hare oude getrouwe dienstbode, tot dank voor alle vroegere hulp en zorg, de deur wijst zonder pardon. En na dien tijd is zijn staatkunde, die van den Keizer, steeds een wankelende en onbetrouwbare gebleven. Met thans dit treurige eindgevolg: een oorlog dien hij m.i. nooit heeft gewenscht wat hem-persoonlijk aangaat. Aan zijn persoonlijke begeerte naar vrede geloof ik pertinent. De raadselachtigheid echter

blijft 'm voor mij daarin, dat onschuldigen, menschen en dieren beide, moeten boeten thans voor die vroegere schuld van den Keizer aan Bismarck. Intusschen geloof ik met U dat wij dit alles Hierna van lieverlede zullen leeren verstaan, niet terstond, maar geleidelijk. Ik vind dat de geheele tegenwoordige toestand een groote overeenkomst heeft met hetgeen in de evangeliën, speciaal in dat van Lukas, wordt voorspeld omtrent 'het laatste der dagen'. Maar, of dit 'laatste' nu nog eenige eeuwen dan wel slechts eenige jaren beteekent, wie zal het zeggen! Dat wij Hierna van sfeer tot sfeer zullen reizen, in volle bewustheid, en niet, zooals theosofen aannemen, zonder te weten van ons vroeger aardsche leven, dat hoop en geloof ik steeds vaster. En, hoe minder we hier op aarde willen leeren en zien en opmerken, hoe meer we straks van meet af zullen moeten aanvangen. Dat óók geloof ik.

Dat gij de pers in de verschillende landen, en in het onze speciaal de Telegraaf met zijn ordinaire ophitserij, misselijk vindt, dat zal elk verstandig mensch met U eens zijn. Waarom de regeering dit laatste Blad niet vervolgt, - vraagt gij - ik voor mij geloof omdat zij, de regeering, het Blad niet ernstig neemt, *juist wijl elk verstandig mensch* over dit soort van voor de achterbuurt bestemde gruwelengehits de schouders ophaalt. - Ik kan niet nalaten Uw slot-opmerking over te nemen, omdat ik het er geheel mee eens ben:

Ik lees daar juist dat de Jains in Britsch-Indië een groot gebouw hebben voor asyl voor dieren, dat voederplaats en hospitaal is. Men brengt er de dieren samen, die door hun eigenaars in den steek zijn gelaten, als die te arm zijn om ze te voeden. Zoo vindt men er wel 3 à 4 honderd koeien en ossen, schapen, honden, die op den openbaren weg zijn opgevangen, zieke paarden, die en pension zijn gegeven, tallooze duiven. Op den dag dat de schrijver hen bezocht, waren er twee apen opgesloten omdat ze ondeugend waren geweest. Alle dieren worden met liefde ontvanyen en verzorgd. Daar kunnen ze hier een voorbeeld aan nemen.

Zoo is het goed!

Van harte verheug ik mij dat het heerlijke weder Uw ongesteldheid deed verdwijnen. Wat mijn eigen gezondheid aangaat, die kon wel beter zijn, want de Nauheimsche kuur heeft bij mij uitgewerkt. Maar ik ben zóó dankbaar voor den heerlijken zomer, en voor wat ik kan genieten buiten, en voor alle liefde en vriendschap, speciaal ook in dat opzicht, dat ik mij zou schamen ook maar één woord te klagen. Vriendelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

23 Juni 1915.
28ste Jaargang.
No. 52.

Prijsvraag.

Voor dengene, die de beste vertaling van het op pagina 745 (nommer van 9 Juni 1915) voorkomende Fransche versje: **'Questions d'Enfants'** weet te geven, stelt de uitgever **f 25.** - disponibel. Inzendingen worden door de redactrice beoordeeld, en, met bijvoeging van een abonnementsbewijs onder het motto: 'Prijsvraag' *vóór 1 September* a.s. ingewacht bij L.J. VEEN, Keizersgracht 485 Amsterdam.

De uitslag wordt dan in een der September-nummers gepubliceerd.

Ook degenen, die zich thans abonneeren, kunnen aan de prijsvraag meedoen en zenden wij op aanvraag dit nummer toe.

L.J. VEEN, Uitgever,
Amsterdam.

Berichten.

Zij, die zich met 1 Juli a.s. op
DE HOLLANDSCHE LELIE abonneeren, ontvangen vanaf heden de tot dien datum verschijnende nummers gratis.
A'dam, 16/6 1915.
L.J. VEEN, Uitgever.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar he onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De door den oorlog afgebroken roman van mijn hand, ‘De Zijp-Looyenga's,’ wordt in den nieuwen jaargang geregeld hervat.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Het ingezonden stuk van Jhr: Quarles van Ufford kwam te laat voor dit nommer en wordt dus in het volgende opgenomen.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

Hoofdartikel
Een Held.

Eigenlijk is dit opschrift niet precies wat ik bedoel. Helden zijn er vele; niet op de slagvelden, niet in den strijd van man tegen man alleen openbaart zich de heldenmoed; in vredestijd in allerlei omstandigheden, ongezien en on-

gekend door de groote menigte, wordt allerlei strijd gestreden, schrijnend leed met berusting gedragen; niet de man is dan de grootste, maar de vrouw in haar lijdelijke onderworpenheid, in haar heldhaftig berusten. De moeder, die haar eenig kind ten grave ziet dalen, is meestal kalmer dan de vader; zij, met haar groote liefde voor 't kind dat zij onder 't hart heeft gedragen, lijdt en zwijgt. Is ook haar levensvreugd vergaan, haar levensmoed blijft. En ook thans lijden de moeders het ergst. Wederom worden van haar gevergd de grootste heldhaftigheid, de duurste offers.

Maar niet over deze heerlijke heldhaftigheid, over dezen bijna bovenmenschelijken moed wilde ik spreken.

Ik heb op het oog den door allen of althans door de groote menigte, het volk, vergoden held, den Heros, den krijgsgod of liever krijgsduivel.

Waar is hij thans, de overwinnaar, die geheele legers als kaf voor den wind doet uiteenstuiven, duizenden doodt, duizenden wondt en de overigen op de vlucht jaagt, de man, die met één slag den oorlog uitmaakt?

Schijnt het niet, alsof in den tegenwoordigen krijg zoo'n held, zulk een heros onmogelijk is? 't Is waar, de Russen worden ten tweede male teruggeslagen, maar wederom houden zij wellicht stand en 't is te voorzien dat er een toestand zal volgen als voorheen en gelijk aan het westelijk front: een gekristalliseerde positie, waarbij 't vooruitdringen over eenige honderden meters op een enkel punt van het front duizenden menschenlevens kost aan den aanvaller, meer nog dan aan den verdediger. En men vraagt zich telkens af: waar is de groote, de geniale veldheer, die een beslissing kan brengen?

Voorzeker heeft geen leek zulk een staat van zaken voorzien. Zelfs schijnt het dat de bevelhebbers der strijdende volken niet verwachtten dat een oorlog met de reusachtige verdelgingsmaterialen van den modernen tijd zoo latent kon worden gevoerd. Als mollen ingegraven staan of liggen de legers onaantastbaar en met evenwichtige sterkte tegenover elkaar en elke geringe worsteling vergt honderden levens, maar geen beslissing volgt, geen volslagen overwinning brengt eenige verademing, een sprankje hoop op het vurig verlangde einde.

Betrekkelijk kort is het geleden, dat in de jaren '70 en '71 de ‘Schlachtendenker’ von Moltke van uit zijn bureau den oorlog bestuurde, elken zet op het schaakbord bestudeerde en met bijna wiskundige zekerheid het leger ter overwinning en naar Parijs voerde. Wel dwingen von Hindenburg's krijgsdaden bewondering af, maar tegen de legers, over lange eindelooze liniën in den grond begraven, vecht men ten langen leste vergeefs. Hier helpt geen moed, geen durf, geen doortastendheid, geen genie zelfs. Hier helpt niets dan de massa, die opgeofferd wordt, de donder van de kanonnen, de bommen, granaten en houwitzers; alleen de domme, brute kracht.

Wat spreken wij van de vroegere tijden als barbaarsch, van den nacht der Middeleeuwen, wij die thans den ijselijksten verdelgingskrijg beleven, die ons het hart van pijn doet ineenkrimpen? Bij dezen reuzenstrijd was al het vroegere slechts oorlogsspel. En zoo vreemd, zoo geheel nieuw is deze worsteling, dat wij tevergeefs uitzien naar het krijgsgenie, dat haar met één slag kan doen eindigen. Elke vergelijking met vroegere oorlogen gaat mank: wij beleven een nieuwe oorlogsformatie, de strijd in 't open veld vervormd tot een vestingkrijg, een toestand zooals zelfs de meest ervaren krijgskundige niet heeft kunnen denken.

Men kan den oorlog afschuwelijk vinden, den grootsten gruwel der menschheid, en nochtans zijn bewondering niet onthouden aan het krijgsgenie van een Napoleon.

Maar - terwijl wij zouden wenschen dat thans zoo 'n heros verrees als een deus ex machina, die het wonder verrichtte door doodslag en vernieling vrede te brengen aan de moede aarde - wij twijfelen of eenige kracht of macht in staat is iets te doen als een veldheer van weleer, en deze twijfel ontmoedigt ons. 't Zal strijden zijn to the very bitter end, tot de laatste man in de loopgraven is gedood en de oorlogsgod Mavors met de sikkel als eenige overwinnaar schrijdt over de ingestorte graven.

Wat zou zelfs een Napoleon vermogen in dezen krijg? Vermetelheid, snelheid, verrassende bewegingen, al de ideeën van het vruchtbaar genie, zij zijn nutteloos, nu de legers tot in de kleinste bijzonderheden van elkaars positie op de hoogte zijn, geen onverwachte overval, die zoo menigmaal met succes werd bekroond, is mogelijk. Gedoemd om aan de plaats gekluisterd een dapperen aanval af te weren of met opoffering van honderden levens een wanhopige bestorming te wagen zonder een resultaat dat in een redelijke verhouding staat tot de gevallen offers, is dit

aan beide zijden een krijg van onmacht, een worstelen zonder overwinning, kein frischer, fröhlicher Krieg.

Hoe anders in Napoleon's tijd! Getuige Marengo.

Nadat hij den 17 October 1797 Oostenrijk had gedwongen tot den vrede van Campo Formio, waarbij aan Frankrijk werd afgestaan de linker Rijnoever, een landstreek bijna dubbel zoo groot als Frankrijk aan Duitschland moest offeren in 't jaar 1871, vatte hij in 1800 het plan op de Italiaansche provinciën aan het Donau-rijk te ontrukken. De tocht over den Rijn en verder de Donau af naar Weenen lachte hem meer toe, maar generaal Moreau was bevelhebber van het Rijnleger en hij wist dat deze niet onder hem wilde dienen. Nog was zijn macht niet groot genoeg dat hij het wagen kon met dezen invloedrijken veldheer te breken, dus bleef hem slechts Italië als oorlogstooneel. In Genua lag Massena met 30,000 man. Iedere andere veldheer zou het zich als naaste taak gesteld hebben deze krijgsmacht op de dubbele of drievoudige sterkte te brengen, ten einde zich vanuit Genua op Lombardije te werpen, maar deze voor de hand liggende operatie was te gewoon voor Napoleon. Een geheel ander, schitterend krijgsplan had hij bedacht. Met een nieuw gevormd leger wilde hij door Zwitserland over den St. Gothard in Lombardije den Oostenrijkers in den rug vallen, den vijand alle verbindingslijnen afsnijden en hem zoo, misschien zelfs zonder bloedigen strijd of met een enkelen veldslag, tot overgave dwingen. Indien dit gelukte, dan zou Napoleon's roem tot nooit gekende hoogte stijgen, de eerste consul zou worden vergood in Frankrijk en Europa's ademlooze bewondering opwekken. Dat deze onderneming gewaagd was, kon hem geen oogenblik van het plan doen afzien, ja had voor hem nog grooter bekoorlijkheid. In trotsch vertrouwen op de onbekwaamheid van zijn tegenstander en de zekerheid van zijn krijgsgeluk waagde hij met frisschen moed. Den 6 December 1799 verzamelde hij een leger te Lyon, den 25 Januari 1800 ontving de Minister van Oorlog bevel een reserveleger van 50 tot 60.000 man te vormen, dat in drie afdeelingen te Lyon, te Dyon en te Châlons sur Marne gesplitst, onder 't onmiddellijk bevel van Napoleon zou komen. Dit leger was begin April op de been. Natuurlijk was nog slechts een gedeelte strijdvaardig.

Voor het welslagen der onderneming was noodig dat Zwitserland geheel ter beschikking stond van den bevelvoerder der Fransche legers. 't Was dus Moreau's taak met zijn tot 120,000 man versterkt leger de Oostenrijkers te verjagen van de noordgrens van Helvetië en tot aan de Donau bij Ulm terug te dringen. Zoodra dit doel bereikt zou zijn, moest Moreau 25,000 man in allerijl ter versterking van het reserveleger naar den St. Gothard doen oprukken, zoodat Bonaparte ongeveer in 't laatst van April met een leger van rond 80,000 man in Italië kon vallen om de Oostenrijkers te vernietigen. Maar dit mooie plan kon niet worden uitgevoerd, de omstandigheden waren sterker dan Napoleon.

Vooreerst was de Oostenrijksche generaal Melas in Italië een maand eerder den aanval op Massena bij Genua begonnen dan de eerste consul gehoopt en verwacht had. Met zijn armee van 70,000 man ongeveer gelukte het hem na veel verliezen het Fransche leger uiteen te drijven, 15,000 man in Genua op te sluiten en een even groot legertje uit de Riviëra naar 't noorden te verjagen. Hij hield een triomfalen intocht in Nizza, liet Genua nauw insluiten en zond 17,000 man ter vervolging van het vluchtende leger.

In deze omstandigheden oordeelde Bonaparte het beter niet op de troepen van Moreau te wachten, doch onmiddellijk met de hem ten dienste staande troepen Lombardije binnen te vallen. Moreau had de Oostenrijkers nog niet van de Zwitsersche grenzen verjaagd, Zwitserland en de St. Gothard waren niet te bereiken. De tocht over de Alpen moest dus westelijker geschieden. Napoleon koos den grooten St. Bernhard, in de nabijheid van 't meer van Genève, 't naast gelegen voor den opmarsch uit Dyon en in rechte richting naar Genua, wraar Massena ontzet moest worden.

Met 32,000 man begon de tocht. Den 6 Mei verliet de eerste consul Parijs. Te Genève aangekomen, ontving hij de blijde tijding dat Moreau overwinnend voorwaarts trok.

Intusschen was het reserveleger in vollen marsch over Lausanne naar Martigny aan den voet van den grooten Sint Bernhard gekomen en den 14 Mei begon de voorhoede onder generaal Lannes de beklimming van den pas, waarover eenmaal Hannibal met zijn Carthagers Napoleon was voorgegaan. Elken dag volgde een divisie; de paarden werden aan den teugel geleid, de kanonnen, in uitgeholde boomstammen vastgebonden, werden door de soldaten naar boven getrok-

ken, de overige krijgsbenoodigdheden door muildieren gedragen. Alles ging naar wensch. Geen vijand verhinderde den overgang. Het weer was altijd even mooi. Tengevolge van Napoleon's beleid, dat den geheelen tocht had geregeld, werd de moeilijke overgang zonder noemenswaarde verliezen uitgevoerd. Het kleine fort Bard aan de zuidelijke helling van 't gebergte, dienende tot versperring van het bovendal der Dora Baltea, trok Lannes om met omzichtigheid en geluk, daarop nam hij stormenderhand het verraste Ivrea in, versloeg aan de Chiusella een kleine afdeeling de rivier over, dan 2 Juni hield Bonaparte een schitterenden intocht in Milaan, waar hij voorloopig zijn intrek nam, de stichting van de Cisalpijnsche Republiek afkondigde en na herhaalde expedities Lombardije tot aan de Mincio van Oostenrijksche troepen zuiverde.

Ondertusschen waren ook Moreau's pogingen met succes bekroond en had deze generaal 15,000 man over den St. Gothard gestuurd, zoodat Bonaparte thans een leger van ongeveer 50,000 man onder zijn bevelen had, in den rug van den vijand, in 't bezit van

Oostenrijksche troepen onder bevel van generaal Haddik en opende zoo voor het leger den breeden toegang tot de vlakte van Piëmont. Aanhoudend stroomden nu nieuwe Fransche troepen het schoone land binnen, waar hier en daar slechts zwakke vijandelijke troepen zich bloot gaven aan hun zegevierende wapenen. De eerste gedachte was nu rechtstreeks op Turijn aan te rukken, waar zich toen Melas met een klein leger bevond en dan verder Genua te ontzetten, maar Napoleon veranderde van plan, hij trok oostwaarts, om geheel Lombardije te bezetten. Bij de Tessino versloeg hij generaal Wukassowich en trok alle Oostenrijksche magazijnen, wapenvoorraad en oorlogsbenoodigdheden en van de hulpbronnen van 't land zelf. Hij waande de verwezenlijking van zijn grootsch plan reeds nabij te zijn en was er enkel nog op bedacht zijn tegenstander den laatsten beslissenden slag toe te brengen. Ruim een derde deel van zijn leger zonderde hij af om de vijandelijke bezettingen in de citadellen van Milaan, Cremona en Turijn en den noordelijken oever van den bovenloop der Po in den omtrek van Chivazzo te bewaken; voor den te leveren veldslag bleven dus 36,000 man beschikbaar, waarmee Napoleon bij Pia-

cenza over de Po wilde trekken om dan rechtstreeks naar Alessandria tegen Melas op te rukken.

De Oostenrijksche generaal had tot nog toe steeds verkeerde maatregelen genomen. Daar hij, hoewel onderricht van de vermoedelijke nadering van den Corsikaan, niet wist waar deze de Alpen zou overtrekken, had hij verschillende kleine afdeelingen van elk ongeveer 3000 man post laten vatten bij verschillende Alpenpassen, welke kleine troepen gemakkelijk de een na de andere door het Fransche reserveleger waren verslagen en uiteengejaagd.

Tengevolge van deze overstrooming van de geheele uitgestrekte laagvlakte door de Fransche heirscharen was generaal Melas inderdaad in een bedenkelijke positie gekomen. Hij begreep dat het thans tijd was om onverwijld maatregelen te treffen tegen de dreigende ramp. Eerst begaf hij zich naar Turijn, verzamelde daar een legerschaar van 10.000 man, zond vervolgens bevelen aan de generaals Ott en Elsnitz om Genua en Nizza te verlaten en zich zoo snel mogelijk met hem te vereenigen. Zoo hoopte hij binnen weinige dagen over 40,000 man te kunnen beschikken om daarmee den onbeschaamden indringer voor zijn waagstuk te bestraffen. Doch Elsnitz, vervolgd en telkens verslagen door den Franschen bevelhebber Suchet, kwam met 7000 in plaats van 17,000 man te Alessandria, de plaats van samenkomst, aan, terwijl generaal Ott, die intusschen Genua had bezet en daar 16 bataljons achterliet, slechts met 10,000 manschappen Alessandria bereikte.

In dien tijd had Bonaparte zich meester gemaakt van al het land benoorden de Po en trok nu in snelle marschen naar den zuidelijken oever der rivier om daar zijn tegenstander den genadestoot te geven.

Den 6 Juni trok Murat met eene kleine afdeeling de rivier over en bezette Piacenza, waarvan de citadel in Oostenrijksch bezit bleef, tegelijkertijd bracht Lannes eenige uren verder stroomop zijne divisie op den rechteroever over en sloeg een Oostenrijksch detachement op Casteggio terug, den 7 en 8 Juni volgde hem een afdeeling van Victor's regimenten. Zoo waren reeds 9000 Fransche soldaten zuidelijk van de Po, maar plotseling kwam een hooge vloed, die alle bruggen wegsloeg en voor de overige soldaten den overgang onmogelijk maakte. De gevaarlijke toestand waarin de generaals Victor en Lannes verkeerden, afgesneden als zij waren van de overige Fransche troepen, gaf generaal Ott aanleiding hen aan te tasten; hij moest echter met groot verlies aftrekken.

Bonaparte, die door onderschepte Oostenrijksche berichten nauwkeurig op de hoogte was van den toestand in Alessandria en van Melas' verminderde strijdkrachten, oordeelde dat de keizerlijke veldheer op zijn vroegst den 14-den kon opmarcheeren. Hij begaf zich den 9-den over Pavia naar het leger en bracht den 11-den en 12-den alle overige divisies gelukkig over de rivier, en nadat hij de divisie van generaal Loison, 5300 man groot, ter bewaking van de citadel van Piacenza had achtergelaten, bereikte hij met de overige 30,800 man het aan de Scrivia gelegen Tortona. Van hier strekt zich over een lengte van 2 mijlen tot aan de Bormida, op welker westelijken oever Alessandria ligt, een ruime met graanvelden en wijngaarden bedekte vlakte uit, de weg van Tortona loopt eerst over het sierlijke dorp San Giuliano, komt een mijl verder aan het kleine vlek Marengo, passeert hier een diepe moerassige beek, de Fontanone, en loopt dan een half uur verder over de brug over de Bormida uit in Alessandria. Was het de bedoeling van den Oostenrijkschen generaal, zooals Bonaparte uit de onderschepte berichten opmaakte, snel naar het oosten op te rukken,

dan moesten zich troepen van zijn leger in de dorpen van die landstreken ophouden. Bonaparte zond dus den 13 Juni Victor en Lannes ter verkenning in de vlakte uit en volgde hen met Murat's ruiterij. Maar waar men kwam, was alles stil; de inwoners waren gevlucht en geen keizerlijke soldaat was te vinden. Eerst in den namiddag vond men in Marengo een zwakke keizerlijke bezetting, die na een kortstondig gevecht het dorp ontruimde en over de Bormida terugging. Daar deze plek wegens den overgang over de Fontanone van zoo overwegend belang was voor 't offensief van de Oostenrijkers, kwam den eersten consul het prijsgeven van deze stelling onverklaarbaar voor, en was hij geneigd zijn opvatting te laten varen. Een spìon had de tijding gebracht, dat de Oostenrijkers zich naar 't noorden wilden richten, over de Po, om vervolgens over de Tessino het op dit oogenblik zwak bezette Lombardije binnen te vallen. Maar tegen den avond kwam een bericht binnen van een Fransche bezetting aan de Boven-Po, dat daar niets van een vijandelijke beweging te bespeuren was. Rust in 't noorden en rust hier voor 't front. Napoleon

vreesde nu, dat Melas zich misschien zuidwaarts over Novi naar Genua op weg had begeven om zich te legeren achter de onneembare bergkasteelen in deze stad, die steeds open lag voor de Engelsche vloot, welke er den Oostenrijkschen bondgenoot van al 't noodige kon voorzien. Melas zou dan den slag ontwijken en door tijd te winnen zijn regeering gelegenheid geven hem voldoende hulp te doen toekomen, ten einde later de Franschen volkomen te verslaan. Dit plan, zoo het bestond, moest tot elken prijs worden voorkomen. Daarom liet Bonaparte Victor en Lannes met 14000 man in en om Marengo en een weinig achter hen Murat met 2000 ruiters in de vlakte staan, zond den pas uit Egypte teruggekeerden Desaix met 5300 man van Tortona naar Rivalta op den weg naar Novi ter verkenning uit en posteerde zich zelf dicht bij de Scrivia in Torre di Garifolo, op gelijken afstand van beide legerafdeelingen, met een reserve, gevormd uit de divisie van Monnier, 3600 man, twee regimenten ruiterij en de toen ter tijd 1200 man sterke lijfwacht des consuls. Zoozeer was Napoleon thans overtuigd dat de Oostenrijker den slag ontweek, dat hij op den ochtend van den 14-den, toen aan de Bormida de kanonnen reeds donderden, niet eens de ver achteruitstaande divisie van Lapoype, 3400 man sterk, bij zijn leger trok, maar ten noorden van de Po liet terugtrekken. Zoo meende hij aan alle zijden gedekt te zijn, terwijl hij door de versplintering van zijn strijdkrachten zich in werkelijkheid aan 't grootste gevaar blootstelde.

Want, wat Bonaparte dacht, was volstrekt niet het geval. Geen oogenblik had Melas, hoe oud hij was, er aan gedacht naar rechts of links uit te wijken, maar was integendeel slechts met één doel vervuld: er op los te slaan. Hij had ongeveer 32000 man voor Alessandria verzameld en was van plan daarmee den vijand uiteen te jagen. In den ochtend van den 14 Juni trokken zijn legerbenden over de brug van de Bormida, breidden zich uit naar links en rechts en stortten zich op de stellingen van Victor en Lannes bij Marengo. De Franschen verkeerden in groot gevaar, zij moesten strijden tegen een dubbele overmacht, maar deze ging zeer kalm te werk. Zes uur lang wisten de Franschen in bloedige gevechten, waarbij nu de eene dan de andere partij in 't voordeel was, in het dorp stand te houden, tot eindelijk de vijandelijke massa's hun beide flanken bedreigden, en bovendien gebrek aan munitie hen tot wijken noodzaakte.

In gesloten gelederen, kalm en sterk, aanhoudend beschoten en met groote verliezen trokken zij terug, toen tegen drie uur de eerste hulp, de divisie van Monnier, en onmiddellijk daarop de eerste consul met zijn dappere, maar kleine garde kwamen opdagen. In 't eerst, toen het kanongedonder zich had laten hooren, had Napoleon gedacht aan een voorpostengevecht, zoo stellig verwachtte hij dat de vijand den slag ontweek, maar toen hij eindelijk van Desaix bericht gekregen had, dat er bij Novi geen spoor van den vijand te ontdekken was, zond Bonaparte Monnier op marsch en stuurde een ordonnans naar Desaix met last dat deze zoo snel mogelijk naar Marengo moest oprukken.

Met Monnier's aankomst was de slag weer tot staan gekomen. Bonaparte gelastte hem op de uiterste rechter flank het plaatsje Castel-Ceriolo te bezetten en zoo van terzijde het voortdringen van de Oostenrijkers te verhinderen. Nauwelijks was dit echter geschied, of generaal Ott met zijn overmacht sloeg den nieuwen tegenstander weer uit het dorpje en dreef de brigades in verwarring op de vlucht; tegelijkertijd werd de Oostenrijksche aanval in 't centrum krachtiger. Hier bood het garde-bataljon langen tijd het hoofd aan de vijandelijke batterijen en de bestorming der cavalerie, maar moest ten laatste voor de overmacht wijken, zoodat voor de tweede maal het

Fransche leger aftrok en aan den voortgang der Oostenrijkers geen tegenstand meer werd geboden.

Melas was licht gewond en lichamelijk totaal afgemat. Hij zag dat de veldslag was gewonnen en reed weg om te rusten en zich te doen verplegen te Alessandria, nadat hij generaal Zach had opgedragen het vluchtende leger te vervolgen. Zijn regimenten verlieten in de blijdschap der overwinning de gevechtslinie, ja, een massa soldaten gingen uit het gelid om de talrijke in 't rond liggende lijken te plunderen.

Bonaparte had reeds het wanhopige besluit genomen, zich met het overschot van zijn troepen op den vijand te werpen om zich een doortocht te banen of te sterven, toen in vollen draf een ritmeester de komst van de divisie Desaix kwam berichten. De eerste Consul riep zijn generaal toe hun laatste krachten in te spannen om den aftocht te stuiten en reed den helper in den nood tot het dorp San Giuliano tegemoet. Een korte en vlugge bespreking volgde. Desaix oordeelde een hernieuwden aanval zeer beden-

kelijk, maar met een krachtig onderhouden geschutsalvo kon men wellicht een te slagen aanval van zijn divisie voorbereiden, en Bonaparte gaf bevel, de poging te wagen. De troepen van Murat, Victor en Lannes waren in den loop van den dag tot 9000 man geslonken, zoodat men in 't geheel nog maar over 19000 infanteristen en 1200 ruiters beschikte, waarvan evenwel 5000 man nog geheel versche troepen waren. De verschijning van Desaix had den moed der overige legerafdeelingen weder verlevendigd; men slaagde er in ze overal tot staan te brengen en zonder verwijl hernieuwde men den slag. De Oostenrijkers, die half in wanorde en in den waan der overwinning voortrukten, werden door het onverwachte geschutvuur totaal verrast. Wel trof een van hun eerste kogels generaal Desaix doodelijk, doch dit diende slechts om zijn troepen met woede en wraaklust te vervullen. In onstuimige drift stortten zij zich met de bajonet op de grenadiers van generaal Latterman, en een bloedig gevecht van man tegen man volgde. Dit oogenblik nam generaal Kellerman waar om met drie eskadrons dragonders den vijandelijken grenadiers in de flank te vallen en ze geheel te vernietigen. Want een panische schrik overviel de tot op dat oogenblik nog zoo dappere en strijdbare mannen; voor het handjevol ruiters wierpen zij de wapens neer of sloegen in wanorde op de vlucht, die weldra algemeen werd: het geheele leger volgde. Toen de schemering viel, was de nederlaag der Oostenrijkers volkomen, alle orde was verbroken; ruiters en infanteristen verdrongen elkaar in overhaaste vlucht over de Bormida om zich te bergen achter de beschuttende wallen van Allessandria. Meer dan 9000 dooden, gewonden en gevangenen lieten zij op het slagveld achter. Den Franschen was de overwinning op ongeveer 7000 man te staan gekomen.

Het geluk is met den stoutmoedige. Meer dan eens hing het lot van den dag aan een haar. Wanneer Monnier en later Desaix een half uur in hun opmarsch waren opgehouden, of als Melas, wat hij had kunnen en moeten doen, 10.000 man meer uit de Piëmonteesche vestingen bij zijn leger had getrokken, zoo was de overwinning der Keizerlijken zeker geweest en Napoleon's geniaal veldtochtsplan de risée van Europa geworden, terwijl thans, dank zij de fouten van den tegenstander, dank zij ook de onbezweken dapperheid van zijn troepen, voorbeeldeloos succes en onsterfelijke eer Napoleon ten deel viel. Melas, die nu alle hoop op een gelukkigen keer had opgegeven, zond den 15 Juni een onderhandelaar naar het Fransche hoofdkwartier en na wat over-en-weer praten werd een overeenkomst geteekend, waarbij den Oostenrijkers de aftocht achter de Mincio werd toegestaan en al het land bewesten deze rivier met de vestingen er in gelegen aan den overwinnaar kwam, zoodat enkel Toscane en Ancona in 't bezit der Keizerlijken bleef.

Onsterfelijke roem voor Napoleon! De veldslag bij Marengo is een der treffendste bladzijden, uit de krijgsgeschiedenis. En toch - wat is de geheele onderneming anders dan een waagstuk, een onverantwoordelijke roekeloosheid? Om den naam te hebben van groot, geniaal veldheer, stelde de eerste Consul 't leven van al zijn soldaten in de waagschaal. En hen, die niet sneuvelden, maar gewond bleven liggen, wachtte een dood van versmachting, van uitputting, van honger, van verbloeding. Wie met aandacht het bedrijf van zoo'n held overweegt, moet inzien dat alleen de grootste zelfzucht, het meest verwaten egoïsme tot zulke gruweldaden in staat is.

Wanneer zal de tijd komen dat zulke ‘groote’ daden genoemd worden bij hun waren naam: misdaden?

C. GROUSTRA.

De houding van Italië.

De Telegraaf schreef: ‘De bemanning der Duitsche onderzeebooten oefenen hunne roemlooze praktijken uit, op een wijze, die, indien er een internationale rechtspleging bestond, slechts met den strop gestraft zou worden’.

Te recht hebben die woorden de verontwaardiging der Duitschers opgewekt. De Duitsche Marine staat even hoog als het Duitsche leger en evenmin als het Duitsche leger ooit wreedheden bedreef, evenmin doet de Duitsche Marine ooit iets afkeurenswaardigs. Is het de schuld der onderzeebooten, dat die neutrale handelsschepen geen Engelsche oorlogsschepen zijn? Krieg ist Krieg, en van dat standpunt bezien, komt het er op een paar menschenlevens toch niet aan, als men het groote Duitsche vaderland verdedigt. En of die menschenlevens nu toebehooren aan neutralen, wat doet dat er toe. Gelooft men niet, dat het edele Duitsche volk berichten lezende omtrent het torpedeeren van Hol-

landsche, Grieksche en andere schepen, het niet jammer vindt, dat het niet-Engelsche schepen betreft. En is het niet te begrijpen, dat nu de Duitsche vloot getoond heeft niets tegen de Engelsche te vermogen, men het Duitsche volk wil laten zien dat men nog niet geheel en al van de zee verjaagd is.

Maar tegenover de Duitsche helden der onderzeebooten is het plicht de diplomaten te noemen. Op die menschen is meer dan ten volle van toepassing hetgeen wij hierboven van de Telegraaf citeerden. En die straf moest niet alleen op de Duitsche, maar op alle diplomaten worden toegepast. De Duitsche diplomaten zijn zelfs de meest schuldigen, omdat zij als diplomaat zoo slecht zijn.

Georges Blanchon zeide: 'La guerre devient surtout un moyen employé par les peuples pour s'enrichir: elle travaille pour l'avenir; elle ira jusqu'au bout des intérêts.' Onwaar in die woorden is, dat de volken oorlog maken, en gebruiken als middel om rijk te worden. Dat doen de diplomaten, zonder in te zien, dat de voorspoedigste oorlog nog een buitengewoon groote ramp voor ieder volk is. Prof. Jelgersma wees er op, het geval Hérail besprekende, dat die officier onder den noodlottigen invloed was gekomen van zijn tegenwoordige omgeving, waarbij 'dooden' regel was. Op diezelfde wijze komen de diplomaten langzamerhand onder den invloed van hun eigen voortdurende bedriegerijen, en zien niet eens meer in dat dit slecht is.

Emile Ollivier schreef o.a.: 'Ne ménageons pas l'admiration à Frédéric. Il a violé les traités et le droit des gens: qui s'est agrandi en les respectant?' Dat is de diplomatenmoraal. En dat weet ieder. Dezelfde Blanchon schreef in 1911: 'La neutralité de la Belgique, ne l'oublions pas, risque fort d'être violée par l'offensive allemande.'

Het is echter te begrijpen, dat in een dergelijke wereld men nooit zeker is van zijn resultaten. Bismarck, die het nogal gelukkig trof met de drie oorlogen, die hij het Duitsche volk opgedrongen heeft, was ook daarvan overtuigd. Hij zeide, dat de diplomaat nooit zeker is van zijn resultaten: 'Il est constamment tourmenté par l'incertitude de savoir si, finalement, il n'en résultera pas des conséquences nuisibles. Il n'est jamais assuré là-dessus. La politique a en cela une certaine ressemblance avec la sylviculture. Il y a chez nous une école de sylviculture au fronton de laquelle on lit cette inscription: Nous récoltons ce que nous n'avons pas semé, et nous semons ce que nous ne récolterons pas. L'homme politique, après la conclusion d'une affaire, si belle qu'elle paraisse, ne peut rien inscrire à son avoir avec certitude. Cela ne m'est pas arrivé, même après une paix aussi brillante que celle de Francfort.'

Dit zeide Bismarck niet in 1872, maar in 1897, wel een bewijs, dat hij over die vrede van Frankfort, die voor Duitschland slechts een gewapende vrede beteekende, niet bijzonder tevreden was.

Maar uit die woorden blijkt ook hoe bijzonder moeilijk het voor de Italiaansche diplomaten is om te doen, niet wat goed is, maar datgene wat achteraf zal blijken het voordeeligste te zijn. Want daarnaar wordt het werk van een diplomaat beoordeeld. Na den slag bij Sadowa zeide de aide de camp Baron von Steineker tot Bismarck: 'Excellence, vous voilà passé grand homme! Si le Prince Royal fut arrivé trop tard, vous étiez le plus grands des coquins.'

En de diplomaat, die in een moeilijk oogenblik beslissen moet, heeft behalve aan zijn land ook te denken aan eigen reputatie.

Wat moet Italië doen? Het verdrag, het verbond met Duitschland en Oostenrijk is evenals alle verdragen een ‘vodje papier’, maar waar zit het voordeel, en wanneer is het tijd in te grijpen. ‘Der den Augenblick ergreift, dass ist der rechte Mann’.

Den 3 November 1805 sloot Pruisen een verbond met Oostenrijk en Rusland te Potsdam. De Pruisische Koning en Alexander zworen elkander daarbij vriendschap en trouw bij het graf van Frederik de Tweede in de Garnizoenskerk. Daarbij beloofde Pruisen's Koning Napoleon een onaanneembaar ultimatum te stellen, om na weigering ook tegen Frankrijk op te trekken. Napoleon versloeg de Oostenrijkers bij Austerlitz en stelde Pruisen voor afstand te doen van Anspach aan Beieren en van Kleef en Neuchatel aan Frankrijk waarvoor het van Beieren een stuk grondgebied met 20000 bewoners zou krijgen en van Frankrijk Hannover. Ondanks het plechtige verdrag met Rusland en Oostenrijk teekende niet alleen Haugwitz, maar ook de Pruisische Koning dit verdrag, daarmede demonstreerende, dat ook toen ter tijde een verdrag met Pruisen niet veel waarde had. Dit verbondsverdrag met Frankrijk werd geteekend 26 Februari en 1 Juli daaropvolgende teekende de Koning een nieuw verdrag met Rusland, belovende gezamentlijk tegen Frank-

rijk op te trekken. Voor een groot deel was de Koningin door hare intriges daarvan de schuld. Zoo had zij zich door den Koning Kolonel doen maken van het regiment van Bayreuth. Op haar verjaardag liet zij veertien kinderen optreden in de uniform van den grooten Keurvorst, waarbij zij een voordracht hielden, waarin de overwinnaar van Rosbach aan haar de eer, de macht en het geluk van Pruisen toevertrouwde.

Geheel en al daargelaten het immoreele van die verschillende traktaten, dat toch is de ware diplomatie, koos Pruisen slecht zijn tijd. Voor de nederlaag der Oostenrijkers was grond om tegen Napoleon op te treden, na Austerlitz was dit dwaasheid, het was te laat. Maar dat zagen de Pruisische politici niet in, voor zij bij Jena en Auerstädt definitief geslagen waren.

Diezelfde moeilijkheid in het kiezen van zijn tijd kwam voor Oostenrijk toen Frankrijk en Engeland tegen Rusland streden bij Sebastopol. Had Oostenrijk toen Rusland ter hulp gekomen, dan ware nooit de voor haar zoo noodlottige Italiaansche oorlog gevolgd, waarbij Rusland Oostenrijk in den steek liet.

En in 1866 stond Napoleon voor hetzelfde vraagstuk. Maar hij dacht de beide tegenstanders van gelijke sterkte. Beiden zouden verzwakt uit het strijdperk treden, waarna hij zijne compensaties zou ontvangen. De schitterende overwinningen der Pruisen maakten Bismarck brutaal genoeg om alle compensaties te weigeren, waarop Napoleon in de kaart van Bismarck speelde door nu voor de belangen van Oostenrijk op te komen. Een alliantie met het geslagen Oostenrijk, met een lijk, wenschte Napoleon niet meer, maar het moest toch zoo min mogelijk verzwakt worden. Bij de vrede van Praag verloor Oostenrijk geen duim breed gronds, behalve Venetië, dat door bemiddeling van Frankrijk aan Italië kwam. De ‘gouden brug’, die Bismarck voor Oostenrijk bouwde, was de grondslag voor het verbond met Duitschland, terwijl Oostenrijk de steun van Napoleon vergat. Te recht zeide Bismarck: ‘Il eût bien mieux fait, dans l'intérêt de son pays et en vue des éventualités de l'avenir, au lieu de sauvegarder la puissance vaincue, de créer entre elle et son vainqueur une haine inextinguible.’

In 1870 verweet Thiers Napoleon: ‘On pouvait épargner ce malheur (Sadowa) à l'Europe, et un mot aurait suffi’. Maar Napoleon wist zijn tijd niet, verhinderde de oorlog niet en kwam niet tusschen beiden, toen het nog tijd was.

Die fout van Napoleon maakte niet slechts Pruisen machtig, maar was mede oorzaak dat Frankrijk in 1870 in den door Bismarck gestelden val liep.

In de Liberté van 6 Juli 1870 lezen wij dat Albert Duruy de Regeering verwijt, dat deze ‘a hésité huit jours à profiter de l'occasion qui s'offrait à lui pour venger Sadowa’, alsof Oostenrijk daarvoor zelf niet moest zorgen, Oostenrijk dat n.b. een welwillende neutraliteit tegenover Duitschland in acht nam, toen Frankrijk Sadowa zou wreken.

Het eenige land, dat bij een Europeeschen oorlog ter juister tijd is opgetreden voor datgene wat het toen zijn belangen achtte is Engeland bij den oorlog van 1878 tusschen Rusland en Turkije. Lord Derby verklaarde toen: ‘Si une intervention doit se produire, il vaut mieux attendre que les adversaires se soient épuisé par la guerre’. Verder verklaarde Lord erbij: ‘L'Angleterre restera neutre- mais elle s'efforcera de localiser et d'atténuer la guerre’.

In den oorlog had Rusland gewonnen, maar op het Congres te Berlijn was het Engeland en Bismarck, die de overwinning behaalden. Beaconsfield werd zeer enthousiast in Engeland ontvangen toen hij zooals hij zeide ‘de vrede en de eer’ medebracht.

Uit de enkele medegedeelde voorbeelden blijkt het hoe moeilijk het zelfs voor die slimme diplomaten is om hun slag te slaan, en men begrijpt in welke moeilijkheden de Italiaansche en Grieksche diplomaten verkeeren.

Italië deed een meesterzet op het Europeesche schaakbord met zich aan den oorlog te onttrekken, maar wat nu? Dat het reeds een overeenkomst met Oostenrijk gesloten zou hebben is natuurlijk niet waar. Het overwinnende Oostenrijk zou die overeenkomst toch niet nakomen, gedachtig aan het bekende 'vodje papier', terwijl bij de verdeeling van het geslagen Oostenrijk de Entente Mogendheden in hoofdzaak te beslissen hebben. Wacht dus Italië af totdat, op welke wijze ook, de vrede gesloten wordt, dan krijgt het ongeveer niets.

Het offensief der Duitsch-Oostenrijksche legers is gebroken, maar het defensief nog lang niet. Ieder gelooft en hoopt dat ook dit spoedig het geval zal zijn, maar dit is nog lang niet zeker. En als Italië nu het gewenschte grondgebied bezet, zonder daarin

door Oostenrijk gehinderd te worden, dan kan het toch moeilijk verder offensief tegen Oostenrijk aan den oorlog deelnemen. Oostenrijk en Duitschland strijden dan met onverzwakte krachten verder aan de beide fronten om bij een overwinning op de Entente Mogendheden zich te werpen op Italië, en wat zal dan den einduitslag van die laatste episode van den Europeeschen oorlog zijn? Waarschijnlijk een nederlaag van Italië. Van dat standpunt bezien zou dus voor Italië het eenige zijn een ultimatum in te dienen, evenals Japan dat deed, met de bedreiging Oostenrijk, dat is dus ook Duitschland den oorlog te verklaren bij niet inwilliging van de gestelde eischen. Het is te begrijpen, dat de Italiaansche diplomaten voor zulk een stap terugdeinzen en liever nog afwachten tot het waarschijnlijke einde van den oorlog duidelijker in het zicht komt, en zich meer nog dan nu afteekent wie de overwinnaar zal zijn.

'Maar dan zou het kunnen gebeuren dat de woorden van Napoleon over Oostenrijk: 'Oostenrijk komt altijd om een leger en om een idee te laat', ook op Italië van toepassing zouden zijn.

Gedachtig aan de ellende die de oorlog ook voor het Italiaansche volk zou beteekenen ware dit echter nog zoo kwaad niet. Ook de aanwinst van het verlangde grondgebied is geen voldoende compensatie voor de nasleep van den modernen oorlog. Maar zooals gezegd laten diplomaten zich nooit door menschelijke overwegingen leiden, dus ook in dit geval niet.

En daarom kon men er zeker van zijn, dat deze oorlog niet eindigen zou, niet eindigen kan alvorens Italië er aan deelgenomen heeft. Dat dit land daarbij de partij kiest van Frankrijk en Engeland was niet twijfelachtig, en dat daardoor de einduitslag van den geheelen oorlog nog zekerder ongunstig voor Duitschland en Oostenrijk zal zijn is ook duidelijk. Turkije telt niet mede, dat gaat waarschijnlijk evengoed als Oostenrijk te gronde. Zoodra men daar in den Balkan het eens is over de verdeeling van den Turkschen buit, zal men daar optreden, doch dit is bijzaak voor het geheel, bijzaak voor het beëindigen van dezen beestachtigen oorlog.

Daarom moet men zoo reikhalzend uitzien naar een beslissend succes der Entente-Mogendheden op één, of liever nog op beide fronten, dan treedt Italië op, en behoeft nog slechts het laatste bedrijf van den oorlog gespeeld te worden. Een bedrijf waar wij gelukkig geen rol in behoeven te vervullen. De rol van figurant, die de neutralen in het tegenwoordige drama vervullen, is trouwens reeds onaangenaam genoeg, zoodat ook niemand wenschen zal, dat wij nog tot de werkende leden van de troep zouden gaan behooren.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

De dag der kleine dingen.

Verzuim den dag der kleine dingen
Op aarde niet;
Een schijnbaar niets kan soms vertroosten
In groot verdriet.

Och, kleine vriend'lijkheden kunnen
Zoo dierbaar zijn;
Als medicijn voor diepe wonden
En angst en pijn.

Een enkel woord, welsprekend zwijgen,
Een stille traan,
Een blijde lach, ze hebben wond'ren
Van goed gedaan.

Ach, voelden wij ons meer gedragen
Door liefde altijd,
We zouden stralen om ons henen
Meer vriend'lijkheid.

Want hij alleen geeft licht en warmte
In duisternis,
Die zelf niet koud en onverschillig,
Niet donker is.

Wanneer wij met ons zelf en and'ren
In vrede zijn,
Is 't binnen in ons licht en stralend
Als zonneschijn.

Een schijnbaar niets,... maar licht en warmte
Straalt om ons heen,
En onbewust doen wij iets vriend'lijks
Aan menigeen.

Verzuim den dag der kleine dingen
Op aarde nooit;
Door vele kleintjes wordt het groote
Eenmaal voltooid.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Gods werk in ons.

Heel anders, dan wij meest verwachten,
Werkt God in ons Zijn werk;
Heel anders ook, dan wij soms wenschen,
Tracht Hij te vormen ons tot menschen,
In 't leven kloek en sterk.

Hij legt de kiem van eeuwig leven
In alle zielen neer,
Om rijke vruchten eens te dragen,
Na werk- en strijd- en worsteldagen,
Na struik'len keer op keer.

Hij werkt in ons en in ons leven
Met goddelijke kracht,
Hij leert ons strijden, bidden, hopen
En sluit ons Zijnen hemel open
Waar Zijne liefde ons wacht.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

De bloemen der Aarde.

De jonge, teere planten
Willen gekoesterd zijn,
Verlangen zorg en liefde,
En warmen zonneschijn.

De mooiste aardebloemen,
De kind'ren, groot en klein,
Ze willen groeien, bloeien,
In liefde-zonneschijn.

Verzorg en kweek de knoppen,
Zoo broos en teer en fijn,
Met wijsheid en met liefde,
Opdat ze eens bloemen zijn.

Verzorg en kweek uw kind'ren,
Als knoppen, teer en fijn,
Opdat ze eens goede menschen,
Vol liefde en waarheid zijn.

J. VAN REES-VAN NAUTA LEMKE.

Overzicht van de Week.

I. De ‘fatsoenlijke’ en ‘moedige’ Bernard Canter.

Bernard Canter kan dapper schetteren. Dat hebben we reeds meermalen gezien, zoowel anonym als met zijn ‘beroemden’ naam er onder.

Maar, o wee, als hij er inloopt. Dan is het met de dapperheid gedaan!

In een of ander Blaadje heeft hij onlangs zijn wijsheid gelucht over den Duitschen Keizer, op eene onhebbelijke manier, die hem een vervolging bezorgde.

Draagt hij thans moedig de consequentie van deze zijn edele (?) uitingen tegen dien Keizer?

Kunt ge begrijpen....

Tusschen schetteren.... en.... de gevolgen dragen als een man, dáárin is voor den dapperen van 't genre Bernard Canter een groot onderscheid.

Het openbaar ministerie heeft, bij de Rotterdamsche Rechtbank, waarvoor de dappere beschuldiger van den Duitscher Keizer is gedaagd, geëischt 'wegens beleediging van den Duitschen Keizer *f* 150.- boete subs. 30 dagen hechtenis.' -

En hoe redt hij, Bernardje, er zich nu uit - - met behulp van zijn advocaat?

Ach... nu heeft het dappere verontwaardigde Bernardje ineens *niet* bedoeld: den Duitschen Keizer, maar.... 'het Pruisische Regeeringstelsel' (Vaderland, Rechtzaken).

- - - Ja, lieve menschen, zulke edele, moedige, en.... strekerige voorlichters treden voor u op in de pers als 'journalisten'....

Loopen zij er dan in, door hun geschetter, dan hebben zij, op bovenstaande nobele wijze, den moed de gevolgen hunner *zoogenaamde* verontwaardiging te dragen, door langs een achterdeurtje op de vlucht te slaan....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II. De Telegraaf.

A.

In het vorig nommer heb ik een en ander meegedeeld over de welverdiende wijze waarop eindelijk, en ten langen leste, fatsoenlijke Bladen, als b.v. het Vaderland, zich gaan afwenden van pers-organen als de Telegraaf en zijn gehits. Thans neem ik over uit datzelfde Vaderland een bewijs hoe ik niets te veel zei, toen ik meermalen schreef dat een beschaafd-denkend mensch zich niet meer met dit orgaan, de Telegraaf, kan inlaten:

Ten slotte kon zij, De Telegraaf-redactie, het dan ook niet meer uithouden, en schreef onder het 'pleidooi' over beschaving en fatsoen het volgende onderschrift:

Slechts een enkel woord onzerzijds naar aanleiding van het bovenstaande. De Duitschers verdeelen de wereld in 'Kultur' en barbaarschheid, waarom zou het 'Vaderland' op dezelfde wijze ons land niet verdeelen in 'beschaafd' en 'onbeschaafd'. Zoo heer zoo knecht. Red. 'Tel.'

Men zal nu begrijpen dat en waarom wij op het betoog van den Haagschen medewerker van de Telegr. niet ingaan.

Met andere woorden: wij begeven ons niet in discussie met een blad, dat, na ons door een zijner fatsoenlijke medewerkers op beschaafden toon te woord te hebben laten staan, ons als redactie vervolgens een uitdrukking ('*Zoo heer zoo knecht*') *toevoegt, die alle discussie afsnijdt.*

Commentaar is hier overbodig.

Het Vaderland, een fatsoenlijke courant, ondervindt thans zelf, hoe ik nimmer te veel beweerde omtrent de Telegraaf-manieren. Het verklaart thans openlijk dat het met een der fatsoenlijke medewerkers van de Telegraaf, n.l. zijn Haagsche corr. in discussie zou kunnen treden, maar dat het met de Telegraaf-*redactie* zich niet kan inlaten. -

Nog eens, commentaar is hier geheel overbodig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

B.

De aanleiding tot dit bovenstaand 'fatsoenlijk' optreden van de Telegraaf tegen het Vaderland moge hier nog even vermeld worden voor hen (de denkenden in den lande) die het edele Blad negeeren, gelukkig. De aanleiding is dat het voortdurend ophitsen van het Amsterdamsche orgaan, - voor zeker soort niet nader aan te duiden menschen van groote interessantigheid - ten slotte aan het Vaderland en andere Bladen een ernstige waarschuwing in de pen gaf, waaruit ik citeer (redactie-artikel Zaterdag 5 Juni):

Het troepje vreemdelingen, dat, met een zonderling begrip van de plichten der gastvrijheid, door middel van heftige artikelen in de Telegr. ons land in den oorlog tracht te drijven, is Nederland niet.

Om met eenige andere bladen, die de quaestie bespraken, (de N.R. Ct., het N.v.d.D., prof. Verrijn Stuart in de N. Ct.) ernstig te waarschuwen tegen het spelen met vuur, waaraan men zich schuldig maakt, door mee te doen aan dat gestook.

Deze laatste aanhaling geef ik voornamelijk weer, omdat eruit blijkt hoe de fatsoenlijke pers in dezen éénstemmig is in haar oordeel over de Telegraaf. Terwijl ik tenslotte nog wil citeeren hoe niet alleen het oorlogsgevaar voor ons wordt gevreesd zijdens het Vaderland door dergelijke hitshandelingen van de Telegraaf, maar hoe het Blad met recht het gestook op zichzelf afkeurt:

Zelfs geheel afgezien van den oorlogstoestand is dat gestook zoo bedenkelijk voor de toekomst van ons vaderland.

Toch, het Vaderland neemt, *en met volle recht*, ten slotte een Blad als de Telegraaf-niet ernstig, want het schrijft elders, (steeds in datzelfde redactie-artikel van 5 Juni):

Het is, dat ons volk, in het algemeen genomen, niet naar den oorlog neigt, zelfs niet degenen, die een jongensachtig genoegen vinden in het lezen van de schamperheden, waarmee de Telegr. tot den oorlog tracht te drijven.

Juist zoo! Het zijn inderdaad niet-denkende menschen, en 'gruwelen'-gretig-verslindende juffers en dito soort publiek, die de Telegraaf 'schamperheden' zoo gaarne verslinden. En, - gelijk het Vaderland met recht constateert, - die zelfs zijn tenslotte niet vatbaar voor een *blijvenden* indruk van hetgéén hun in de Telegraaf-kolommen wordt opgedischt. Daarvoor zijn ze of te weinig-toerekenbaar, of te verstandig nog. Eigenlijk wordt dan ook de heele Telegraaf zelfs nog te véél eer aangedaan, dat men over zijn gestook schrijft. En ik blijf er daarom bij dat ik het stilzwijgen onzer regeering in dit opzicht - waarover velen mijner lezers zich verwonderen - dan ook beslist dááraan toeschrijf dat deze regeering eveneens het geheele gestook en de heele Telegraaf-redactie en hare lezers vindt beneden hare aandacht.

Waaraan zij, de regeering, *gelijk* heeft.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

III. Zure vrouwen.

Toen ik 'Het eene noodige', en bovenal de brochure: 'De liefde in de Vrouwen-quaestie' had gepubliceerd, toen heeft niets mij zoozeer geamuseerd, maar tegelijk óók met een soort medelijden vervuld voor deze onoprechten onder mijn geslacht, als de quasi-verontwaardiging van vele, bijna alle ongehuwde oudere juffers, die met woord en pen kwamen betuigen, in kuische verontwaardiging, dat ze nooit iemand hadden liefgehad, en dat ze behoefte aan man-liefde heel minderwaardig vonden,

enz. enz Toevallig nu kwam mij dezer dagen in handen een bekend Fransch tooneelstuk: l'Ange Gardien, waaruit ik citeer de volgende, in verband met het bovenstaande, zoo volkomen juiste uitspraak:

Car on ne déteste l'amour avec une telle fougue, *une telle ardeur... une telle horreur! que quand on est inconsciemment hantée par lui*, *quand il rôde autour de vous*, *quand on l'appelle*, *en l'outrageant!*

Natuurlijk is degeen, die deze zoo rake woorden schreef, een *man.* Ik durf wel zeggen dat ik, althans in *ons* land, de eenige ongehuwde schrijfster ben, die den moed en de oprechtheid heeft, in zake liefde en zinnenbegeerte volkomen oprecht te oordeelen over vrouwen-behoeften naar het innerlijke. Het is ontzettend dwaas, dom, en belachelijk, maar toch *is* het zoo, dat de vrouwen, zelfs óók de gehuwde, het 'fatsoenlijk', 'kuisch', enz., vinden indien ze den schijn aannemen geen behoefte aan sexueel verkeer te hebben gekend en die zich willen erkennen als iets normaals. Deze quasi-preutschheid is waarschijnlijk haar ingeboren, als een gevolg harer leugenachtigen aard. 'Want - - de vrouw *is* leugenachtig en *is* onoprecht van nature. Daaraan valt niets te ontkennen noch te veranderen.

Wel, indien men echter de zaak bekijkt van een zuiver-eerlijk, natuurlijk, gewoon standpunt, dan spreekt het immers vanzelven, dat elke vrouw met een normaal lichaam, en die normaal is aangelegd, evengoed behoefte heeft aan paring als *alles* in de natuur. En, indien allerlei omstandigheden, van welken aard ook, haar beletten dien drang te volgen, in of buiten het huwelijk, dan is zij al heel ridicuul waar zij zich wil voordoen dien drang nooit te hebben gekend. Integendeel, ik voor mij zou mij geneeren, ware ik in dit opzicht niet geheel en al normaal aangelegd, en hadde ik dientengevolge niet mijn innerlijk liefde-leven geleefd. Geloof me, lezeressen, de spiegel, dien een Franschman U hierboven voorhoudt, is volkomen betrouwbaar: zij, die zoo te keer gaan quasi, tegen liefde en zinnenbevrediging, zij juist zijn het die, door de *on*bevredigde behoefte eraan worden gekweld, die dag en nacht jaloersch zijn van die anderen, die wèl zich paarden, zoodat zij nu haren zuren troost zoeken in onwaarheid en leugen omtrent datgene wat ze *willen* naar beneden halen per-se, maar waarvoor ze nog zoo ontzettend graag zouden klaar staan indien.... er zich maar een gelegenheid toe bood.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden

toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Henri. - Uw naam herinner ik mij zeer goed uit dien verleden tijd, namelijk als zijnde dien van een dokter en zijn zuster uit de districten, met wien wij wel eens reisden. Uw brief deed mij buitengewoon veel genoegen. Ik was te jong toen in die dagen, te onervaren van de wereld en van hare gebruiken, en ik erken daarom van ganscher harte dat ik thans veel anders zou doen dan ik 't toen deed - deed niet uit moedwil maar uit onnadenkendheid en gebrek aan menschenkennis. Dat de Holl. Lelie U zoo veel sympathie voor mij heeft gegeven, las ik daarom van U met dubbele vreugde, en ik haast mij dan ook U omgaand voor Uw brief dank te zeggen. Natuurlijk kan het niet anders of Uw instemming met mijn voorlichting in zake de Duitsche zaak is mij evenzeer van harte een steun om voort te gaan op dien ingeslagen weg van eerlijke vóórlichting. Daarop toch heeft het publiek recht op voorlichting op onpartijdige wijze, en in plaats daarvan wordt het zoo partijdig-mogelijk *voorgelogen*, door bijna alle Bladen, een enkele, als b.v. de Nieuwe Rotterdammer, niet te na gesproken, want deze geeft zeer uitvoerige eerlijke, meedeelingen, van de eene zoowel als van de andere zijde, maar wordt nochtans gescholden ‘pro-Duitsch’. Dit trouwens wordt iedereen gescholden, die het waagt éérlijk te oordeelen. Ik bedoel natuurlijk niet in het particulier leven, maar in het openbare. Zoodra iemand den moed heeft, en zich de vrijheid veroorlooft, iets te schrijven en te doen drukken om een Duitsche zoogenaamde ‘barbaarschheid’ toe te lichten als zijnde overdreven, en als zijnde

niets erger of afkeurenswaardiger dan *alle* oorlogsbarbaarschheid als zoodanig, fluks komt een geheele zwerm gonzende en guizende en giftige journalistjes en ingezonden stukken schrijvers - meestal anonymi - en scheldt U uit, dat het een lust is. - - De algemeene jaloezie op Duitschland's welvaart, waartegen dit Rijk heeft te strijden gehad sinds den toenemenden bloei van '70, is m.i. de grondoorzaak van geheel deze ten hemel schreiende oorlogszonde tegen allen godsdienst en beschaving en menschelijkheid. Zij, de diplomaten, die zulk een zonde op hun geweten laadden, zullen haar zeker hebben te verantwoorden ééns, dat geloof ik stellig, op welke wijze dan ook; aan een vergelding voor onze daden in een volgend leven geloof ik namelijk stellig, al is het geenszins op de orthodoxe maar veel meer op de spiritistische wijze dat ik mij het voortbestaan denk. Maar de slachtoffers, de volken, zij verdienen het diepste medelijden. En het Duitsche volk staat voor mij in dat opzicht bovenaan, omdat het allerwege wordt gehaat en benijd wegens zijn arbeidzaamheid, zucht tot vooruitkomen, bescheiden levenswijze, (die daartoe een eerste factor is) enz. enz. Door deze en dergelijke ingeboren goede karakter-eigenschappen namelijk werd het Duitsche volk in alle opzichten steeds grooter en machtiger, en drong overal dóór, in allerlei landen en koloniën. Daarvoor, voor de dientengevolge bij anderen opgewekte haat en jaloezie en naijver, moet het thans bitter lijden. En, ook indien zijn regeerders en de kroonprinsen-partij schuld mogen hebben gehad aan de oorlogsverklaring, dan nog doet dit m.i. niets af en toe aan het onrecht dat thans der Duitsche natie wordt aangedaan als geheel, en zeer zeker óók speciaal in ons over het algemeen uitgesproken geallieerd-gezind vaderland. - Nogmaals, Uw vriendelijk schrijven was mij een aangename verrassing, waarvoor ik hartelijk dank zeg.

Carmen Sylva. - Gij zegt dat ik benijdbaar ben twee menschen te bezitten die mij zooveel liefde geven als mijn vriendin en onze Marie. Ik zeg U dit van harte na. En ik aanzie nooit het leven van geheel-eenzame vrouwen, of ik gevoel innig hoe bevoorrecht en rijk mijn leven is neven het hare. Laat mij er nog bijvoegen, dat ik ook ten opzichte van de meeste huwelijken datzelfde denk. Immers, liefde en liefdeleven is zoo iets geheel anders dan het banale getrouwdzijn. De vrouw, die wil ontkennen dat liefde en zinnen-bevrediging en moederschap *de* eigenlijke vervulling zijn van een normaal vrouwenleven, is m.i. absoluut onoprecht. Maar dat alles is geheel iets anders dan die vervulling gaan zoeken in een van 99 van 100 gevallen sleurhuwelijk. Indien ik rondom mij zie, dan geloof ik niet een mijner gehuwde kennissen te benijden in dit opzicht. En ik geloof óók niet dat de in zulke sleurhuwelijken geboren kinderen der moeder heel dierbaar kunnen zijn. Dat ook *ziet* men immers. Men ziet, hoe zulke moeders zich haasten om te zien naar gehuurde hulp, naar egoïste pretjes, naar alles wat haar de inspanning bespaart van het zelve moeten zorgen voor en verzorgen van het kind. Alle schoone theorieën, die zij over moederliefde houden, zijn in strijd met de nuchtere feiten van haar eigen dagelijksch leven. En dit komt m.i. logisch, omdat huwelijk en echtgenoot voor de meeste vrouwen geheel en al omgaat buiten *liefde* in den zin dien ik bedoel. - Aan den anderen kant geloof ik ook zeer zeker dat de groote meerderheid der banale vrouwen geene diepere liefde-behoefte gevoelt, en genomen wordt, en zich laat nemen, zonder heftige begeerten. Ik spreek in dezen dan ook van mijzelve alleen. En ik voor mij zou zeker niet kunnen gelukkig zijn als getrouwde vrouw op die banale wijze, die men in het huwelijksleven van mijn klasse bijna steeds ziet.

Maar ik ben afgedwaald. Gij schreeft bovenstaanden, door mij geciteerden zin naar aanleiding van het zilveren feest onzer Marie, en gij voegt erbij: ‘Het is een groot verschil in welk huishouden zoo'n meisje terecht komt’. Dat zeg ik U van harte na, en daarmede raken we m.i. de kern der dienstbodenquaestie dezer dagen. De hedendaagsche mevrouwen eischen, en de hedendaagsche dienstboden eischen nog veel méér (daar zij tegenwoordig zich onmisbaar weten, bij het heerschend gebrek aan dienstmeisjes), maar van onderlinge liefde en belangstelling in elkaars lot is slechts heel zelden sprake. Aan wie dan echter de hoofdschuld? M.i. aan de mevrouwen -, die meer voorrechten hebben dan de bij haar ‘in betrekking’ zijnde, nog nauwelijks de kinderschoenen ontwassen, slecht-opgevoede wezentjes, wier jeugd en ingeboren vrouwelijke behoefte aan opschik en ijdelheid m.i. twee groote verontschuldigingen zijn voor hare tekortkomingen - verontschuldigingen intusschen, waarmede de mevrouwen al heel weinig rekening houden.

Integendeel, terwijl deze zichzelven allerlei luxe en weelde veroorloven, en den heelen dag uit zijn (in de groote steden ten minste) verlangen zij van hare dienstbaren, gewoonlijk jonger en knapper dan zij-zelven, of, laat ons zeggen, minstens even jong en even knap, dat deze altijd opgeruimd, gewillig, bescheiden, ordelijk, welgemoed, dat eentonig huishoudelijk werk zullen verrichten dat mevrouw-zelve heden ten dage nooit zelve verstaat en integendeel verre beneden zich acht. Hoe weinige klagende mevrouwen staan er bij stil, hoe de tijd niet alleen den dienstmeisjes-stand maar ook den haren veranderde, hoe de *juffrouwen* Stastok, van Naslaan, enz., uit den Camera Obscura-tijd, thans alle zijn geworden druktedoenerige *mevrouwen* van wat ben je, en hoe de bescheiden en zedige ‘Koosjes’ en ‘Saartjes’ thans alle reuzenmoffen dragen, en freule willen heeten, en hoe Henriëttes Kegge geheel en al uit den tijd zijn, omdat elk jong meisje met zulk een fortuin en zulk een papa heden ten dage overal wordt geïnviteerd en wordt bewierookt, en ten slotte aan elken vinger een jonkheer of baron kan trouwen. Is het dus te verwonderen dat óók de dienstmeisjes door deze verandering van zeden, levenswijze, gewoonten, opvattingen zijn bezield geworden, dat zij-ook de zedigheid in den steek laten, en witte japonnetjes (ach zoo goedkoop immers heden ten dage) willen dragen, en een flatteerenden hoed willen opzetten, in plaats van de neepjesmuts of het cornet.?! Waarom, - ook al vindt

ge het feit als zoodanig jammer - met al dergelijke tijds-ideeën niet wat geduld gehad; waarom niet getracht de voor rede en vriendelijke woorden dikwijls heel vatbare jonge gemoederen te leiden door liefde en vriendelijkheid!? Dank zij de moderne opvattingen dezer dagen berust alles in de hedendaagsche maatschappij op *recht* over en weer. De dienstbode heeft 'recht' op zoo en zooveel dagen en avonden vrij, heeft 'recht' op een zeker aantal rijksdaalders als Kerstmis-St-Nicolaas- Nieuwjaars-verjaringsgeschenk. En daarmee uit. Dat zij echter óók en vóór alles recht heeft op Uw dagelijksche belangstelling in haar vereenzaming van meid-alleen, en haar niet-'thuis'-zijn in élk geval, ook al zijn er meerdere dienstboden, dat zij voortdurend blootstaat aan allerlei verzoekingen, slechte invloeden, verleidingen, door b.v. jongelui die de knappe dochter des huizes alleen kunnen ten *huwelijk* vragen, maar die de knappe dienstmeid stiekem op een prettig avontuurtje uitnoodigen, (en, zijn zij het niet, dan zijn er de dagelijksche leveranciers, de slagers-, bakkersknechten, enz.), wie der hedendaagsche mevrouwen die zoo een hoogen toon voeren over den dienstbodennood denkt er aan dit alles en staat er bij stil! - Ik ken onder mijne persoonlijke vrienden, en onder mijne correspondenten, verscheidene menschen, die, evenals wij onze Marie, hunne dienstboden jarenlang hebben, en die niets bemerken van die vreeselijke karakter-eigenschappen, van ondank en egoïsme, die, volgens vele hedendaagsche klaagsters en klagers, eigenlijk 'het' kenmerk zouden zijn van speciaal de dienstbare klasse. M.i. komt dat, omdat deze eerstgemelde categorie niet enkel eischt en commandeert maar óók zich verplaatst in den gedachtengang en de gevoelens der ondergeschikten, en tracht te zijn voor hen niet enkel rechtvaardige maar ook liefdevolle meesteressen en meesters. Enkel rechtvaardigheid is m.i. niet voldoende om een dienstbode aan U te binden; zij moet zich weten door Uw houding, Uw huisgenoote, een lid van Uw gezin. Ik ken een rijke familie waar de rechtvaardigheid ten volle heerschte, en waar nochtans de drie dienstboden gelijktijdig den dienst opzeiden, niet omdat zij 't er niet goed hadden - zooals zij-zelve aan onze Marie eerlijk getuigden - maar enkel en alleen omdat noch meneer, noch mevrouw, noch de volwassen dochters ooit iets meer tot hen zeiden dan het noodzakelijke. Er werd niets overbodigs of onredelijks van hen gevergd, alles ging even geregeld en ordelijk toe, het loon, enz., was voldoende - maar, ik herhaal hun eigen getuigenis: zij kregen nooit een onvertogen maar ook nooit een vriendelijk woord. En dááraan hadden zij behoefte. Uit gemis dááraan gingen ze alle drie heen! - En zulke families zijn zij, die vinden dat zij in elk opzicht hun 'plicht' doen, en dus heel erg te beklagen zijn dat de dienstboden nochtans hen niet genoeg waardeeren. Van de groote meerderheid, die niet eenmaal hare plicht doet, en onredelijk, onbeschoft, veeleischend, karig, enz. is, spreek ik niet eens. Dat deze het aan zichzelve te wijten heeft indien, bij het heerschend dienstbodengebrek, het in den val geloopen slachtoffer zoo spoedig mogelijk een anderen dienst zoekt, wien kan het verwonderen of het den gedienstige euvel duiden? Maar de zoogenaamde rechtvaardige, hunne 'plichten' getrouw nakomende meesteressen en meesters, denken zij er dan nooit over na, dat zij dáármee alleen niet kunnen volstaan, omdat zij eene vreemdelinge in huis nemen aan wie zij als zoodanig eene verantwoording dragen, eene vreemdelinge, die in elk opzicht minder is bevoorrecht dan zijzelve, en die daarom verdient geduld, medelijden, liefde! Moet zij, die vreemdelinge niet Uw intiemste en ruwste werkzaamheden verrichten, is zij ondertusschen niet de dagelijksche getuige van Uw leed en Uw genietingen. En gij vindt het veeleischend en onredelijk indien zij-ook zich jong

voelt en levenslustig en achter uw rug om haar eigen genietingen zoekt! Neen, heusch, ik beweer niet dat de tegenwoordige dienstmeisjes een aardig of prettig soort van dienstbodenstand is. Integendeel, dwaas-opgedirkt, met véél pretensies, met geen innerlijke beschaving, met een opgeplakt ‘fatsoen’ van dat niet willen en dit niet kunnen, en met ondertusschen een grondige dosis onfatsoenlijke opvattingen inzake andere dingen, toegerust met al dit soort eigenschappen vind ik haar, over 't algemeen genomen, heusch niet zulk een aantrekkelijk soort wezentjes om mee te doen te hebben. Maar.... zij alleen is niet zoo ondegelijk geworden. ‘De’ vrouw in 't algemeen, in alle standen, is er niet beter op geworden, is uithuiziger, is modezuchtiger, is meer doordrongen van eigen voornaamheid, is oppervlakkiger, dan de vroegere het was. Waar dus voor háár een andere maatstaf geldt, daar geldt die óók voor hare dienstbare zuster. Wat gij voor U-zelve verontschuldigt, voor Uw dochter natuurlijk vindt als gevolg der tijdsomstandigheden, dat geldt óók voor Uw dienstmeisjes. Wij zijn allen kinderen van onzen tijd, zij dus ook. En, zoo min als wij gelijken (en *willen* gelijken) op de juffrouwen van Naslaan en hàre toenmalige levenswijze, en zoo min als wij onze dochters opvoeden tot zedige Koosjes, met neergeslagen oogen, die niet mogen meespreken over kinderen-vreugde omdat zij nog geen moeder zijn, zoo min kunnen wij van onze dienstboden verlangen, dat zij harerzijds de degelijkheid en onderworpenheid en gedweeheid en standseerbied aan den dag blijven leggen van vroegere dienstboden-geslachten. Alleen met liefde en geduld en door zich in elkaars gevoelens en lot te verplaatsen, kan men er van weerszijden komen indien men samenleeft in één huis. En... dan *komt* men er.

Ook nu, kòmt men er dan! Dat zie ik dagelijks om me heen. Goddank. Dat getuigen vele, vele mijner correspondenten. Onze Marie en ons driemanschap mogen in ons samenleven een afzonderlijk iets zijn, dat geef ik gaarne toe, maar onze Marie verdiende in elk geval hare zilveren medaille niet alleen door de jaren bij ons, maar door die andere ook, die zij vroeger doorbracht in de familie Reijers; en, nevens haar, weet ik van vele dienstboden, oudere en jongere, die door hare meesteressen of meesters worden gewaardeerd, en die harerzijds óók bewijzen geven die waardeering ruimschoots te verdienen. Een mensch blijft een mensch, ook in dezen tegenwoordigen tijd. En als zoodanig heeft hij

of zij behoefte aan vriendschap en leiding en hulp en raad, indien hij is alleen en jong en onervaren in een geheel vreemde omgeving, en onder vreemde menschen, en bij weinig aangenaam werk. Wordt dat alles den dienstbare gegeven uit een meegevoeld en meebegrijpend gemoed, heusch, dan kan zulk een hedendaagsch mensch óók in onze dagen nog evengoed worden een hartelijkgezinde, getrouwe dienstbode als in de vroegere. Het kan echter niet van een kant komen. Wat men wil ontvangen, hartelijkheid, belangstelling, trouw, dat moet men óók weten te geven. En, als zijnde in de positie van de bevoorrechte, het éérst en het meest rijkelijk *geven* alvorens er kans is op *terug-ontvangen.* - Uw eigen woorden wil ik, als bewijs hoe gij het met mij eens zijt, hier overnemen:

De meeste tegenwoordige vrouwen hebben geen verstand van de huishouding, *nog minder van koken, hebben niets geleerd, van de huishouding, krijgen soms meisjes in hun huis die veel meer verstand daarvan hebben.*

Daar de jonge vrouw weinig verstand van werken heeft, *moet het dienstmeisje veel*, *veel te veel werk doen*, *soms slecht eten*, *en weinig loon.*

Want een ieder moet tegenwoordig zulk een '*stand*' *ophouden voor het oog der wereld, dat het*, *of uit den mond*, *of uit het dienstmeisje bezuinigd moet worden.*

Op de rest van Uw brief mag ik niet ingaan om U niet te verraden. Alleen wil ik U van ganscher, ganscher harte gelukwenschen met den goeden afloop. Al ben ik ongehuwd, en al heb ik geen kinderen, ik geloof toch dat ik zooiets beter kan navoelen dan menige vrouw die beide wèl is, echtgenoote en moeder, want m.i. komt alles aan in deze dingen op innerlijk meebegrijpen en op een warm hart voor anderen, en, hoe vele echtgenooten en moeders zijn en blijven niet steeds even koud en egoïst, en voelen enkel voor zich-zelve. Het is zoo wáár wat gij-zelve schrijft, namelijk dat veel mee-doormaken en veel-zelf-ondervinden ons leert ons verplaatsen en indenken in het lot van anderen. Althans, zoo is het mij gegaan. Toch, andererzijds, zij die niet *in* zich hebben medegevoel en naastenliefde, die leeren dat óók niet dóór het leven, maar blijven integendeel steeds even koud en zuur, ja worden dit soms nog méér na bittere ervaringen - die het leven niemand onzer spáárt. Hartelijk gegroet.

Poedel. - Vriendelijk dank voor Uw kaart. Zeker zal een corr. met U mij steeds aangenaam en sympathiek zijn. Dat gij nog tweestrijd gevoelt, dat begrijp ik best. Een plicht als deze wordt niet zonder moeite volbracht. Maar uw plicht is m.i. hier samengaande met Uw later geluk. - Heusch, ik vind U *eerlijk.* Gij hebt het gebeurde oprecht bekend aan die het moesten weten. En dat wat gij *mij* hebt opgebiecht was immers zoo eerlijk mogelijk, zonder eenige poging U-zelf te excuseeren. Hartelijke groeten.

D.B. te D. - Uw gedachten over den oorlog beaam ik volkomen. B.v. waar gij ironisch schrijft, dat 'iedereen weet wáár de schuld ligt', terwijl het immers vanzelf spreekt dat geen onzer dit zoo maar voetstoots kan uitmaken waar de oorzaken en aanleidingen tot dezen jarenlang voorbereiden oorlog zoo velerlei zijn en zoo gecompliceerd. En dan Uw uitdrukking: 'de *denkende* menschheid is helaas klein.' - Héél klein is die denkende menschheid helaas. Dat is zonder twijfel! Ook Uw woorden over de courant en de pers zijn zoo behartigenswaard:

Bij mij is een courant weinig meer dan de stem van een paar personen, die hun meening weergeven. De pers verbeeldt zich wel de uiting van het volk te zijn, toch m.i. wordt meer het volk geleid, (bewerkt) in de richting die de pers goedvindt dag aan dag heen te sturen, zoodat het volk de Courant napraat, omdat zoo weinig menschen zelf denken, dan dat de pers de publieke opinie weergeeft. De massa is helaas zoo gemakkelijk te leiden, ook ten kwade.

Deze woorden zijn de volkomen bevestiging van hetgeen ik, als eenige onder alle hier te lande schrijvende mannen- en vrouwen-journalisten, *openlijk* durf zeggen en durf drukken, tot woede van het perszoodje. *Precies* zooals gij het hierboven schrijft, zoo *is* het. Een troepje burgerschool-jongens, sommigen nog niet eenmaal geslaagd in hunne examens, door Vader-pers-man in zijn baantje gelanceerd, beheerscht, door 'de krant', de publieke meening. Deze kwajongens, enz. schrijven gedweelijk en opgeblazen wat hun door den hoofdredacteur en de richting van het Blad besteld wordt, schelden, oordeelen, hitsen, critiseeren, liegen er op los, alles totaal anonym, onder het veelzeggend hoofd: Rubriek 'Buitenlandsch nieuws', 'Binnenland', 'Kunst', 'Letteren', 'Muziek', 'Boekbeoordeeling' 'Kerk', wat niet al de 'krant' inhoudt van dien aard. En het publiek ontvouwt elken dag gewichtig deze anonyme kinderpraat, en gelooft ze als den bijbel, en zegt, (de vrouwen vóóraan): 'Het staat in de krant'. 'Dus,.... 't *is* zoo'.

Ik ben niet voor niets sinds vele jaren in dit vak werkzaam, en werkte niet voor niets mede aan de Telegraaf. Zóó leert men zien achter de schermen.

Maar ik moet eindigen door Uw aanhaling, voor den heer Zadelhoff, Utrecht, bestemd, weer te geven:

Ik zou alleen den heer Zadelhoff willen wijzen op de woorden van den Duitschen schrijver Hegel, die zegt: '*De geschiedenis leert alleen, dat zij de menschen nooit iets leerde.*' - *O, die woorden zijn zoo treurig, maar zoo juist.*

Ik-ook denk er zoo over, haalde dan dezelfde woorden aan in een vroegere Lelie. De geschiedenis leert de massa niets; de revolutie óók leerde niets, noch aan de aristocratie noch aan de massa. Naar aanleiding van Uwen brief zou ik U willen vragen of ik hem mag *publiceeren als artikel.?* De geheele beschouwing en de meedeeling over dat niet in den handel zijnde boekje vind ik zoo interessant. Mag ik hierop Uw antwoord? En, met of zonder Uw naam? Artikelen worden gehonoreerd. In elk geval vriendelijk dank.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

30 Juni 1915.
28ste Jaargang.
No. 53.

Prijsvraag.

Voor dengene, die de beste vertaling van het op pagina 745 (nommer van 9 Juni 1915) voorkomende Fransche versje: **'Questions d'Enfants'** weet te geven, stelt de uitgever **f 25.** - disponibel. Inzendingen worden door de redactrice beoordeeld, en, met bijvoeging van een abonnementsbewijs onder het motto: 'Prijsvraag' *vóór 1 September* a.s. ingewacht bij L.J. VEEN, Keizersgracht 485, Amsterdam.

De uitslag wordt dan in een der Septembernummers gepubliceerd.

Ook degenen, die zich thans abonneeren, kunnen aan de prijsvraag meedoen en zenden wij op aanvraag dit nummer toe.

L.J. VEEN, Uitgever,
Amsterdam.

Berichten.

Present-exemplaren en bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering, die de redactie, om welke reden dan ook, persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie, onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De door den oorlog afgebroken roman van mijn hand, 'De Zijp-Looyenga's,' wordt in den nieuwen jaargang geregeld hervat.

REDACTRICE HOLL: LELIE.

Hoofdartikel
De nieuwe Landstormwet.

Door de indiening van de wet op den landstorm, wordt het paskwil van ‘de vrijwillige landstorm beweging’ gelukkig te niet gedaan; dat soldaatje spelen zonder eenige verplichting op zich te nemen. Men kan komen om zich te oefenen of weg blijven, zooals men wil. De minister van Oorlog zegt daarvan, dat slechts een kleinigheid hiertoe noodig is: als de verjaardag van een tante of zoo iets.

De Regeering kan die vrijwilligers niet oproepen voor oefening buiten de plaats hunner inwoning, noch voor werkelijken dienst elders heenzenden.

Nu zal de Regeering de nieuwe landstormlichtingen die afgeoefend zijn kunnen indeelen bij het leger, waardoor de oudste landweer-

lichtingen tijdelijk naar huis kunnen gezonden worden met verlof en kan in alle opzichten, zij die nu al zoo lang aan de grenzen of elders staan, verlichting gebracht worden, hetgeen met die vrijwillige geurmakers nimmer het geval zou zijn geweest. Jammer alleen voor die plaatselijke grootheidjes die nu niet meer gewichtig zullen kunnen doen.

Het is niet de bedoeling van deze wet een millioenen leger op de been te brengen, maar om in elk opzicht klaar te zijn wanneer gevaar mocht dreigen en voornamelijk de troepen die al langer dan 10 maanden zwaren dienst doen, te verlichten.

Jammer dat enkele oorlogdrijvers van de indiening van dit wetsontwerp gebruik maken om de groote oorlogstrom te roeren en Nederland te suggereeren dat het zijn plicht is om ook in te grijpen en - natuurlijk Duitschland - aan te vallen. 'De Nieuwe Courant' van 14 Juni o.a. waarschuwt ten sterkste tegen deze verfoeilijke inblazingen van enkele sabreurs, al dragen ze geen sabels. In de laatste maanden begint deze oorlogzuchtige toon ook al in de groote tijdschriften te klinken: omdat ons volksbestaan zoude bedreigd worden door een overwinnend Duitschland. Daarom moeten wij mede helpen dat te verpletteren, voor het zoover komt. Wat een onzin, wat een verblinding en dat van professoren en bekende schrijvers? Natuurlijk luidjes, die wanneer zulk een ramp door hun schuld ons zoude treffen, kalmpjes op hun studeerkamers den uitslag zouden afwachten, een uitslag die natuurlijk voor ons land allertreurigst zoude zijn.

In datzelfde dagblad schrijft een correspondent over een tocht rondom Souchez:

Van eigenlijken haat, noch van eigenlijke geestdrift heb ik tot nu toe veel gemerkt op het slagveld. Er heerscht hier een bijzondere soort geestesgesteldheid, iets opzichzelf staands, iets dat wij buiten deze sfeer in het geheel niet kennen. Ja, toch zooiets als iemand voelt, die zich na lang tergen en tarten uit zijn plooi laat brengen, er op los slaat, en dan een poosje met gescheurde kleeren en bebloed gelaat zich afvraagt: Heb ik dat nu gedaan, of kunnen doen? Een soort dronkenschap vind ik het.

Ik verwonder me trouwens over me zelf. Soms zit ik te midden van lijken roerloos en onaangedaan alles gade te slaan. Ach de oorlog doet alles en allen verworden. Daarom begrijp ik zoo goed de verzuchting van dien jongen Duitschen officier, dien ik hoorde zeggen: 'Vervloekt zij de oorlog'. Het was een technisch student, die met een mitrailleur-afdeeling was gevangen genomen.

Als men zoo letterlijk waadt door bloed, als hier gewoonte is geworden, indien men zoo vijf dagen en nachten, wanneer men oog en oor opent niets hoort en ziet dan geweld en dood, als men niet anders waarneemt dan verwoesting en dood, dood en verminking, van al wat mooi was en leefde, ach dan bevangt ons een gevoel van hopeloosheid; wanneer, wanneer het einde? En wanneer ik dan hier uit bladen verneem dat er zijn, die meenen dat ook ons land, zelfs zonder rechtstreeks aangevallen te worden, zich moet storten in dien maalstroom, dan zou ik met stentorstem willen roepen: Laat af. Propageer liever vrede.

De lieden die zoo tuk zijn om ons partij te doen kiezen, kunnen immers dienst nemen in vreemdelingenlegioenen. Waarom, vraag ik me af, hebben sommigen die reeds verleden jaar propageerden voor deelneming aan den oorlog, hun pen nog niet verwisseld voor het geweer?

Zie hoe het oorlogstuig zelfs over zwaar gewonden trekt, omdat er nog geen tijd was in den onmenschelijken kamp de straten te ruimen.

Zie hoe gevallenen liggen te smachten en te zieltogen, zie hoe achter het front de gewonden met honderden worden gebracht, en zie vooral die groote kuilen met talrijke gesneuvelden, zie de versch geworpen aarde, getuigen van de wreedheid des oorlogs. En zie ook de droefheid die in de millioenen gezinnen wordt geleden. Zie ook hier, door de avondzon beschenen, de verwoeste dorpen, de huizen tot puin, de tuinen en velden omwoeld en vertrapt, met hier en daar enkele bloemstruiken, die gespaard schijnen als om de tegenstelling tusschen natuur en mensch grooter te maken. Ach neen! Ik wil en kan nu niet meer verhalen van al die dooden en het groote leed, het is al te verschrikkelijk.

En boven alles uit, dondert het kanon, knettert het geweer, en dreunen de slagen der ontploffingen.

En aan zulke gruwelen willen die opruiers waaronder Professors H. Treub, Kernkamp en dergelijken, ook ons land blootstellen? En waarom? Uit vrees en angst en uit grootdoenerij. Het is afschuwelijk. God behoede ons er voor! Gelukkig zal zeker onze zorgzame, anti-oorlogszuchtige Koningin en het kalme Ministerie hier wel voor zorgen.

Maar zulke uitingen van onbevoegden doen veel kwaad en worden door de buitenlandsche pers gretig opgenomen en van commentaren voorzien, die niet in ons voordeel zijn.

Eindelijk beginnen ook in de 2e Kamer enkele leden als v. Bijland, Troelstra e.a. aan te dringen over breideling van de pers en zijne uitingen, vooral tegen Duitschland. Men zegt dat de Regeering daarin niets vermag en het strafwetboek geen afdoend middel daartegen aangeeft: als eindeloos procedeeren.

De persvrijheid mag en kan niet aan banden gelegd worden. Alleen in streken waar de staat van beleg is afgekondigd zoude dit door het militair bestuur kunnen geschieden en de uitgave van zulk een blad verboden kunnen worden.

En waarom dit middel dan niet toegepast?

Ik weet niet of de Hollandsche linie, daaronder begrepen Amsterdam, in dien staat van beleg verkeeren.

Is dit niet het geval dan kan dit toch dadelijk door de Regeering gedecreteerd worden. En waarom niet? Men huivert om het burgerlijk gezag, vooral in Amsterdam, onder het militair bestuur te stellen. Waarom? Ook hier staat Nijmegen en de geheele grensstreek onder den staat van beleg en het burgerlijk bestuur heeft daarvan in het geheel geen hinder. Raadszittingen en alles wat des Burgemeesters is gaan gewoon hun gang. Alleen gaat het militair bestuur tegen het smokkelen o.a. en verbiedt personen, die herhaaldelijk daartegen zondigen, het verblijf in de plaatsen waar de staat van beleg bestaat en neemt alleen strenge maatregelen waar het Burgerlijk bestuur en de Justitie niet bij machte is onmiddellijk wettelijk op te treden, maar laat verder beiden met rust en laat hen besturen zooals in gewone tijden. Zoude dit in Amsterdam nu ook niet zoo kunnen geschieden? Men heeft toch ook daar wel ontwikkelde hoofdofficieren die niet militair zullen optreden, als dit niet hoog noodig is?

Dat militair bestuur zou nu bladen als de Telegraaf onschadelijk kunnen maken en de uitgaaf en verspreiding verbieden zoolang dit noodig mocht blijken.

Andere bladen zullen zich zeker daaraan spiegelen.

Mijninziens kan de Regeering dus wel degelijk ingrijpen en al zegt de Minister Cort van der Linden dat het Nederlandsche volk te kalm is om zich te laten ophitsen, ik ben daar zoo zeker niet van. Overal waar ik kom heerscht een sterke anti-Duitsche geest, vooral door die persstokerij. En, er moet ook voornamelijk rekening gehouden worden met de bevolking der landen waartegen geageerd wordt, die kan zich *wel* laten opwinden, die denkt dat die pers de uitdrukking is van de stemming van het land, en hare regeering noodzaken daartegen in te gaan, ook al omdat deze er voordeel in ziet, in haar belang, en daartegen kan de Minister niet zoo maar zijn opinie tegenover stellen. Worden die uitingen als motief genomen ons land aan te vallen dan kruipen die schetteraars in hun schulp, en schreeuwen dat dit de bedoeling niet is geweest, maar de truc is gespeeld en duizenden onschuldigen worden er het slachtoffer van. En dat noemt men dan nog Vaderlandsch liefde?

Nijmegen.

M.C.E. STAKMAN.

Het ‘moreel’ van den soldaat.

Om een leger ter overwinning te leiden is niet voldoende, dat het opperbevel in goede handen is. Napoleon zeide wel eens, dat de overwinning altijd was aan die partij, die over het grootste leger te beschikken had. Maar Napoleon heeft zelf bewezen, dat

dit niet absoluut juist is. Herhaaldelijk gelukte het hem te overwinnen, ondanks hij numeriek sterk in de minderheid was. Voor een groot gedeelte dankte hij die uitkomsten aan zijn genie. Houssaye noemt zijn overwinningen in 1814 gedurende den toenmaligen inval in Frankrijk, ‘une revanche du genie sur le nombre’. De vijanden van Frankrijk vreesden niet het dappere Fransche leger, niet zijn Maarschalken, maar slechts Napoleon. Daarom schreef Belliard terecht. ‘Pourquoi l'Empereur ne peut-il pas être partout’!

Maar ook een uitstekend opperbevelhebber als Napoleon zou niets kunnen uitrichten met een leger waarvan het moreel slecht is. Generaal de Négrier, schreef hierover: ‘Que la valeur d'une troupe dépends essentiellement de son moral, sur ce principe tout le monde est d'accord.’

Napoleon was ook in dat opzicht de beste opperbevelhebber, dien men zich denken kan, omdat hij zoo uitstekend in staat was om het moreel van zijn leger te verhoogen. Nooit zijn daartoe betere proclamaties geschreven dan de zijnen.

Wij herinneren bijv. aan zijn beroemde proclamatie aan het leger van Italië in 1796, toen hij het opperbevel daarover op zich nam. ‘Soldats, vous êtes mal nourris et presque nus. Le gouvernement vous doit beaucoup, mais ne peut rien pour vous. Je vais vous conduire dans les plus fertiles plaines du

monde; vous y trouverez honneur, gloire et richesses. Soldats d'Italie, manqueriez-vous de courage?'

Van de Franschen wordt speciaal gezegd, dat zij slechts moedig zijn zoo lang het voorspoedig gaat. Er is zelfs een oud spreekwoord: 'Français plus que hommes au venir, moins que femmes à la retraite.'

Napoleon was echter ook de man om in dergelijke oogenblikken den moed bij de soldaten er weder in te brengen. Gedurende zijn Italiaansche veldtocht hadden twee regimenten zich tijdelijk niet dapper gedragen, waren verjaagd en gevlucht. Napoleon sprak die in revue voor hem verzamelde soldaten aldus toe: 'Soldats, je ne suis pas content de vous. Vous n'avez montré ni constance, ni bravoure; aucune position n'a pu vous rallier; vous vous êtes abandonnés à une terreur panique; vous vous êtes laissé chasser de positions où une poignée de braves devait arrêter une armée. Soldats de la 39e et la 85e, vous n'êtes pas des soldats francais. Général chef d'état-major, faites inscrire sur leurs drapeaux: Ils ne sont plus de l'armée d'Italie.'

Met die woorden maakte hij van die regimenten helden. 'Qu'on nous mette à l'avantgarde, on verra si la 39e et la 85e sont de l'armée d'Italie.' Slechts enkele dagen later toonden deze dapperen welken invloed de woorden van Napoleon op hen uitgeoefend hadden.

Slechts na Waterloo gelukte dit niet: 'On n'écoutait plus les chefs, la panique commandait l'armée.' Voorbij Genappe werd de vervolging van het geslagen Fransche leger slechts voortgezet door Gneisenau met de dragonders en ulanen van generaal von Röder, een bataillon van het eerste Pommersche en een bataillon van het vijftiende regiment. Houssaye slaakt daarom de verzuchting. 'Chose vraiment incroyable, c'était devant quatre mille Prussiens que fuyaient trente à quarante mille Francais! Dat waren de Franschen 'moins que femmes à la retraite'. Hierbij kwam nog, dat het moreel van het laatste leger van Napoleon zeer slecht was. De soldaten waren dapper als altijd, maar hadden geen vertrouwen, omdat zij overal verraad vreesden en wisten dat geheel Europa tegen Frankrijk optrok. Daar is niet ten onrechte gezegd, dat de overwinning te Waterloo niet alleen behaald is door de Pruisen en de Engelschen, maar ook door de niet aanwezige Russen en Oostenrijkers. Het feit dat die op weg waren naar Frankrijk, moest op beide legers een tegenovergestelden moreelen invloed uitoefenen.

In vredestijd kan men soldaten oefenen, maar men kan ze op geen enkele wijze, dat geven wat men het moreel van het leger noemt. Het eenige wat men doen kan en dat is reeds veel, is te vermijden, alle zaken die oorzaak kunnen zijn dat dat moreel verminderd of zelfs geheel afwezig is.

De soldaat moet vertrouwen kunnen hebben in zijn chefs, maar ook in zijn kameraden. Daarom is het noodig dat men elkander kent en dus de regimenten samengesteld worden uit jongens van hetzelfde deel van het vaderland. Onjuist is de meening, dat indien de regeering een paar duizend man oproept, ze oefent en ze kleedt, dat er dan inderdaad een nieuw regiment gevormd is. Herhaalde malen is dit gebleken. Bekend is, dat in den slag van Liao-Yang de divisie Orlof bestond uit drie regimenten, waarvan twee samengesteld waren uit reservisten en een actief dienend was. Gedurende den slag kwamen de reservisten-regimenten onder invloed van een paniek en schoten toen op hun kameraden van het andere regiment met het gevolg, dat de geheele divisie geslagen werd, en daardoor ook de slag verloren werd. Hieruit

blijkt, dat men niet geheele regimenten uit reservisten of landstorm moet vormen. Als men die gedeeltelijk onderbracht in actief dienende regimenten dan zou de waarde van de reservisten enorm verhoogd worden. Dat dit in verschillende legers niet geschiedt, wordt veroorzaakt door de daaraan verbonden administratieve moeilijkheden. Maar die moeten dan maar op zij gesteld worden. De staat eischt van de burgers, dat zij zich beschikbaar stellen om den Staat te verdedigen. Goed, maar dan moet die Staat ook alles doen wat mogelijk is om de actieve waarde van het leger te verhoogen. Dat is een eisch, niet slechts van vaderlandsliefde, maar ook van welbegrepen eigenbelang. Hoe beter de troepen zijn, hoe geringer de eventueele verliescijfers.

Over het algemeen zal in de niet militaire staten, dat is dus in de tegenwoordige neutrale staten, Nederland, Zweden, Noorwegen en Denemarken, zoowel als in Frankrijk en Engeland het moreel der troepen in den aanvang van een oorlog niet bijzonder hoog zijn, omdat de bevolking anti-militair is en geen oorlog wenscht. Het klinkt mal ìn 1915 het woord anti-militair uit te spreken. Het

lijkt een verouderd begrip uit de middeleeuwen, maar toch een begrip, dat terugkeeren zal. Maar ook bij anti-militaire staten kan het moreel van het leger opgewekt worden, vooral ook door daden van den vijand. Men kent het oude gezegde: ‘Cet animal est bien méchant, Quand on l'attaque il se défend.’ Zoo gaat het dikwijls. Bij den inval in 1814 werd de inval der vijandelijke legers zonder ‘un frémissement de révolte’ ontvangen. ‘Pour réveiller les colères et les haines, il fallut le fait brutal et matériel de l'occupation étrangère avec son cortège de maux; les réquisitions, le pillage, le viol, le meurtre.’

Terwijl het moreel van de Napoleontische soldaten goed was en goed bleef, omdat zij streden voor en onder hun Keizer, waren nu ook de jonge recruten helden, dank zij het optreden der vijanden in Frankrijk.

Die jonge recruten ‘soudainement arrachés au foyer et jetés, quinze jours après l'incorporation, dans la fournaise des batailles’ werden Maries-Louises genoemd.

Die soldaten, die nauwelijks konden paardrijden en voor een groot deel niet konden schieten, gedroegen zich als de besten der Napoleontische soldaten van Marengo en Austerlitz. Slecht gekleed en slecht gevoed, doorstonden zij niet slechts de hevige koude, maar weken ook geen stap bij de geweldigste aanvallen der Russische infanterie en cavallerie. Die soldaten streden tegen een kolossale overmacht bij Fère-Champenoise onder Delort, Amey en Pacthod. In de Archives de la Guerre vindt men de Relation du général Delort, waarin men leest: ‘Il n'est personne, qui n'ait fait au delà de ce que prescrit l'honneur, mais je ne saurais trouver d'expression pour rendre témoignage aux gardes nationales. L'épithète de braves et d'héroique est sans force et sans énergie pour donner l'idée, précise de leur conduite. C'est la valeur la plus impassible en même temps qu'elle est la plus énergiquement active, selon qu'il faut recevoir la mort sans chercher à l'éviter ou conserver la vie pour prouver qu'on sait la défendre.’ En zoo was het moreel van het geheele Fransche leger in 1814. Slechts de Maarschalken, waaronder Marmont in de eerste plaats genoemd moet worden, verrieden de zaak van het vaderland. Toen Napoleon te Fontainebleau even voor het verraad van Marmont zijn Oude Garde toesprak en o.a. zeide: ‘Officiers, sous-officiers et soldats de ma vieille garde, l'ennemi est entré dans Paris. Dans peu de jours j'irai l'attaquer à Paris. Je compte sur vous’, was het alge meene antwoord: ‘Vive l'Empereur! A Paris! A Paris!’

Ook in 1870 was het moreel van het Fransche leger uitstekend, maar het opperbevel deugde niet Zooals Generaal Zurlinden zegt: ‘pour le maréchal Bazaine, l'art de la guerre paraît se résumer à occuper des positions, et à lutter pour les conserver.’ Daardoor was met het Fransche leger, met de ‘troupes régulières, si vaillant cependant’ niets te doen.

Dat het Fransche leger toen ondanks de zoo slechte leiding de uitstekend aangevoerde Duitsche legers, die buitendien numeriek sterker waren, zoo hardnekkig en dapper weerstand bood, is wel een bewijs van het hooge moreel van de Fransche legers van 1870.

De Russische legers hebben nooit te klagen gegeven wat betreft het moreele gehalte van de soldaten. Bekend is het gezegde van Napoleon, dat men de Russische soldaten niet slechts moet doodschieten, maar daarna zelfs nog omver werpen.

Bij het dappere optreden van het leger van Massena tegen de Russen onder Korsakoff bij Zurich in 1799 trok de divisie Gazan over de Limmat. Het eerste wat

gedaan moest worden was, de drie Russische bataillons die Closter Fahr bezet hielden, aantasten. Thiers zegt van dien aanval: ‘Ceux-ci s'étaient logés dans un bois et s'y défendirent bravement. Gazan les enveloppa, et fut obligé de tuer presque jusqu'au dernier homme pour les déloger.’

Diezelfde hardnekkigheid kenmerkt den Russischen soldaat altijd, zoodat men zeggen kan, dat het moreel van de Russische legers steeds hetzelfde is. Napoleon versloeg de Russische legers waar hij ze ook ontmoette. Te Austerlitz, Eylau, Friedland, Smolensk, Borodino, Malo Jarosletz kortom overal werden de Russchen geslagen, maar dank zij hunne hardnekkigheid nergens beslissend. Zoo was het in 1856 bij Balaclava en bij Inkermann en evenzoo in den Russisch-Japanschen oorlog.

Recouly deelt ons mede hoe ongunstig de toestand voor de Russen in Mandsjoerije was. De Chineezen waren de spionnen der Japanners, die steeds zeer goed op de hoogte waren van alles wat de Russische legers betrof. De Russen daarentegen wisten niets van hunne vijanden, niet hun getalsterkte en evenmin hunne posities. Toch verlaagde die depri-

meerende toestand het moreel der Russische legers niet. ‘Mais eux, trop sages ou trop fatalistes ils se résignaient à la chose fatale. Ils se battaient tout de même, sentant bien qu'ils ne pouvaient pas vaincre, entètés pourtant à se défendre et gagnant par leur ténacitè farouche de n'être jamais complètement vaincus.’

Dat zelfde zien wij in dezen oorlog ook gebeuren. De Oost Pruisische overwinningsberichten der Duitschers en de Karpathenoverwinningen der Oostenrijkers blijken na eenige dagen op niets te zijn uitgeloopen. ‘Complètement vaincus’ zijn de Russen ook tot nu toe in dezen oorlog niet. En dit alweer dank zij hunne hardnekkigheid.

Dat het moreel der Japansche troepen niet voor dat van de Russische legers behoeft onder te doen weten wij. In 1904 schreef Kolonel Kinkodo een artikel over den Russischen-Japanschen oorlog en wees op het enorme numerieke verschil, dat er in alle oorlogsopzichten tusschen Japan en Rusland bestond, alles ten nadeele van Japan. Maar, zegt Kinkodo, daartegenover bezit Japan iets anders. Verschillende eigenschappen van den Japanner stellen hem moreel boven zijn tegenstanders. Patriotisme is als het ware de Japansche godsdienst. Daarbij komt het intense familieleven. De eerbied die ieder heeft voor diegenen die voor het vaderland sterven, een eerbied, die haar hoogtepunt bereikt in het groote Yasukuni Jinjafeest ter eere van de schimmen der voor het vaderland gesneuvelde soldaten. Daardoor is geen enkel Japanner bang voor den dood, integendeel wordt die onder dergelijke omstandigheden, strijdende voor het vaderland, een buitengewoon geluk gevonden.

Kinkodo vertelt ook, hoe Japanners, die een gevaarlijke reis gaan doen, afscheid nemen van hunne familie. Dat afscheid is een soort Avondmaal. Een groote beker met water wordt aan al de aanwezigen aangeboden, die om de beurt daarvan iets drinken. Dat afscheid nemen ook soldaten of matrozen die voor een gevaarlijke oorlogsmanoeuvre uitgekozen worden of zich aangeboden hebben.

Zoo vertelt Kinkodo hoe die aandoenlijke plechtigheid plaats vond aan boord van den kruiser Asama door den Kapitein Yashiro ten opzichte van die Japanners, die zich aangeboden hadden om de haven van Port Arthur te blokkeeren door schepen te doen zinken.

Die kapitein zeide toen o.a.: ‘Gij allen die nu de haven van Port Arthur op die wijze gaat blokkeeren, hebt niet één kans op de honderd om levend terug te komen, zoodat ik nu als het ware het zelfde gevoel alsof gij allen mijne kinderen waart. Maar indien ik honderd kinderen had zou ik ze gaarne allen uitzenden om deze roemrijke onderneming voor het vaderland te doen.

En wat ook met U gebeuren moge doet uw plicht. Verliest gij uw rechterhand, bedien U dan van uw linker. Toch moet gij uw leven niet noodeloos opofferen, maar onder alle omstandigheden uw plicht doen.’ En dat deden zij allen.

Dat de Duitschers dat ook onder alle omstandigheden doen is bekend. Duitschers vragen niet of de oorlog rechtvaardig is of niet. Het vaderland is in gevaar dus moet door ieder gevochten worden. In dat opzicht staan Japanners en Duitschers volkomen gelijk. De verdediging en aanval van Kiau-Tschou is een prachtepisode uit dezen oorlog geweest. Beide partijen tot aan het einde onverschrokken alles opofferend voor het vaderland.

Doch al zijn alweer de motieven anders, dan behoeft ook de Engelschman wat ‘ténacité’ aangaat niet onder te doen vóor den Rus en wat plichtsbetrachting aangaat evenmin voor Duitscher of Japanner. Bij den Engelschman is het ook vaderlandsliefde,

meer eigenlijk nog wel vaderlandstrotsch. En daarbij beschouwt de Engelschman den oorlog evenals het geheele leven uit een sportief oogpunt, en geen Engelschman zou achter willen blijven als het voor het vaderland gaat en hij toonen kan een sportief dapper man te zijn.

Resumeerende kunnen wij zeggen, dat al mogen de gronden verschillend zijn, toch de legers der oorlogvoerenden niet behoeven te klagen over het moreel hunner troepen. Een erkend feit is, dat niets daarop zoo slecht inwerkt als overmatige vermoeienis. Daarom moeten de officieren er vooral zorg voor dragen, dat ze hunne troepen niet uitputten door onnoodige marschen en contramarschen.

Wij weten hoe in 1814 Blücher gered werd door de capitulatie van Soissons. Zonder die capitulatie zou zijn leger door Napoleon vernietigd zijn geworden. Dat leger was numeriek niet zwakker dan dat van Napoleon, maar door overmatige vermoeienis was het niets meer waard. Alle berichten spraken van ‘l'extrème fatigue’ van de troepen van Blücher. Bulow zeide zelfs honend tegen Blücher: ‘Den Leuten wird einige Ruhe wohl tun’.

Door die vermoeienis was het geheele leger van Blücher in een ongeloovelijken staat van wanorde geraakt. Houssaye zeide: ‘L'armée de Blücher était dans le pire état de fatigue et de misère’.

Willen wij nu ook een konklusie trekken wat betreft ons leger, dan moet volkomen worden toegegeven, dat het beter ware dat wij geen leger hadden. De tegenwoordige ontwikkeling der menschelijke beschaving maakt dit evenwel nog een onmogelijk ideaal. Er moet dus een leger zijn. Maar dan moet ook de meest overtuigde anti-militairist toegeven, dat het dan ook zoo goed mogelijk moet zijn.

Zoo goed mogelijk, beteekent in de eerste plaats, zoo sterk mogelijk, dus algemeene dienstplicht. Daarbij moet de regeering zorgen dat het moreel van dit maximaal-sterke leger ook goed kan zijn. Dat niet de soldaat weet, dat materiaal en forten in een slechten toestand verkeeren, maar dat integendeel alles zoo goed mogelijk in orde is. Dat vereischt veel geld, maar men vergete niet dat een krachtig leger een waarborg is voor onze neutraliteit en voor onze onafhankelijkheid.

Op zich zelf is het niet zoo erg Duitscher of Franschman te zijn, tenminste de ruim honderd millioen menschen, die dit toevallig zijn, gevoelen zich daarbij zeer gelukkig en tevreden, maar Nederlander zijn heeft iets voor, namelijk dat wij ten minste nooit een agressieve oorlog zullen beginnen. Onafhankelijk, behoeven wij niet mede te vechten om Balkanaangelegenheden, waartoe wij verplicht zouden zijn, indien wij de ‘zegeningen’ van een Duitsch bestuur mochten ondervinden.

En is eenmaal ons leger maximaal sterk en uitgerust, dan moet ook de verhouding van officieren en minderen ondanks een goede discipline zijn, als die van vrienden. Een feit is dat verscheidene jongelui, die n.b. als vrijwilliger dienst namen, zeiden: ‘Niets is geschikter om iemand anti-militairist te maken dan een jaar dienen.’ Dat komt door de vele kinderachtigheden die in dienst nog bestaan en den omgang van meerderen en minderen niet maken als van aanstaande kameraden, die naast en voor elkander strijden en sterven, in het belang van het bedreigde vaderland.

De leuze der Sociaal-Democraten: ‘Geen man en geen cent’, is prachtig, maar een toekomstleus, en wel voor de toekomst, die geen van de tegenwoordige stervelingen nog beleven zal. Daarom hebben de Sociaal-Democraten dan ook wijselijk die leus overal over boord geworpen. Een betere leus is, een onafhankelijk Nederland, onafhankelijk door zijn krachtig leger en vloot. En dat wordt thans wel algemeen ingezien.

P.J. DE BRUÏNE PLOOS VAN AMSTEL.

De Dardanellen.

Eens bood de straat der Dardanellen
een toonbeeld aan van liefde en trouw,
en nu, tot groote schande
van onmin, haat en rouw.

Hoe minden zich elkander
eens Hero en Leander.
In elken nacht, waar alles rust,
dan zwom hij over naar de kust,

deed daar van zijne liefde kond
aan de oevers van den Hellespont,
waar Hero hem te wachten stond.
Doch eenmaal bij onstuimig weêr
toen zonk hij in de diepte neer,
en waar zijn lijk kwam aangedreven
kon Hero zulks niet overleven.
Voor haar was liefde 't hoogste goed
en stortte zich toen in den vloed.

Moog' allen die te wapen snellen
gedenken hoe de Dardanellen
't graf werd van een liefdepaar.
Nu heerscht er moord en krijgsgevaar,
geen liefde wordt men er gewaar.
Zij toch alleen kan vrede geven,
waar zij woont eindigt alle strijd.
Ach, 't is de dood niet die ons scheidt,
maar 't Leven.

P. BEL.

Overzicht van de Week.

I. Jhr. Quarles van Ufford.... en de verwaarloosde dieren.

In mijn bus werd gestoken, (daar ik afwezig ben uit den Haag is de vertraging van opname dááraan toe te schrijven dat Jhr: Quarles van Ufford dien bus-weg prefereerde boven de post), het onderstaande ingez: stuk. Dat ik het op deze plaats opneem, is niet omdat ik den inzender ervan een bijzondere eer waardig keur, maar enkel omdat het hier gaat om de dierenquaestie, speciaal om die van het Haagsche asyl voor **noodlijdende** (?) dieren. (Zie

alle Haagsche trams, enz., en lees dan mijn Lelie-artikel met uitvoerige **bewijzen,** van 1 April: 1914.*)*

Aan de Redactie van de Hollandsche Lelie.

Mejonkvrouw,

Het is nu ongeveer 5 verrel jaars geleden dat ik U, *naar aanleiding van uwe artikelen tegen het Nederl. Toevluchtsoord voor Noodlijdende Dieren*, *vroeg: 'Gelooft U werkelijk daarmede 'het belang der Dieren te dienen?' Wanneer men met eerlijke wapenen in 't veld treedt is een ieders goedrecht.*

Uw antwoord en al die volgende nagenoeg eensluidende artikelen bewezen ons, *uwe lezers en mij*, *echter*, *dat het U niet om dat dierenbelang te doen was*, *maar dat andere motieven daarbij in 't spel waren.*

En nu zendt men mij No. 37 van 10 Maart j.l. om daarin te lezen eene aanbeveling van een hoedenwinkel. Duidelijk springt daar in 't oog dat andere motieven den voorrang bij U verdienen. Want ware Dierenliefde zoude U het groote vogelvraagstuk hebben doen bestudeeren en U zoude U wel gewacht hebben het dragen van Aigrettes en Paradijsvogels aan uwe lezeressen aan te bevelen.

Ik protesteer dan ook ten sterkste tegen dit uw schrijven en beschouw het dan ook maar als eene ondoordachtheid voortkomende uit onkunde en onbekendheid met het groote werk door zoovele ware Dierenvrienden gewrocht.

Dr. Buchland de groote Engelsche voorvechter zoude zekir tranen storten wanneer hij uw verslag gelezen had, *om niet te spreken van velen uwer landgenooten*, *die alles doen wat in hun vermogen is*, *om het uitroeien der vogels*, *inzonderheid der Exotische prachtvogels*, *tegen te gaan.*

Het ware een nobeler streven, *geachte freule*, *zoo U het dragen van vogellijken op de dameshoeden afkeurde en hielp bestrijden.*

Met beleefden dank voor de opname dezer regels.

L.J. QUARLES VAN UFFORD.

'-s Gravenhage, *11 Juni 1915.*

Antwoord redactrice:

Hoogwelgeboren Heer,

Niet zonder reden spreek ik U aan met Uwen adellijken titel. In de eerste plaats doe ik dat, omdat ik - tot mijn leedwezen - U niet kan noch wil aanspreken als 'geacht', maar U enkel kan aanbieden wat U toekomt als Uw geboorte-recht uit een maatschappelijk oogpunt. In de tweede plaats leg ik hierdoor voor hen, die Uw stuk en mijn antwoord zullen lezen, den vollen nadruk op dat voor U en mij, - die beide van adel zijn, - van dubbele toepassing zijnde woord: Noblesse oblige.

Noblesse Oblige, Jhr. Quarles van Ufford! *Ieder* onzer heeft m.i. de plicht niet te *liegen* noch te *lasteren*, maar ik weet hoe in de kringen waartoe gij en ik behooren op de 'plichten' van den 'adel' nog een dubbele nadruk wordt gelegd in zake eer, fatsoen, enz. Naar den schijn althans!

Welnu, openlijk, en onder overlegging van hieronder volgende bewijzen, noem ik U iemand die opzettelijk **onwaarheid** spreekt, en die zonder bewijzen beschuldigt.

Ziehier *mijn* bewijzen:

I. Gij schrijft in het hierboven geplaatste stuk aan mij *zonder eenig bewijsmateriaal te leveren* met één pennestreek, 'dat het mij niet te doen is om dierenbelang maar om andere motieven.'

Die zin, aldus klakkeloos neergeschreven, is natuurlijk berekend voor hen die toevallig enkel dit ééne nommer zullen lezen, en die dus niet bekend zijn met mijne *uitvoerige* op *feiten* berustende *onthullingen* omtrent het Haagsche asyl (?) opgenomen in het Lelienommer van 1 April 1914. In dat Lelienommer heb ik, onder het noemen van alle namen en getuigen der betrokkenen, onthuld de wantoestanden van het Haagsche dieren-asyl, de leugens óók waaraan gij, Jhr. Quarles van Ufford, Voorzitter van voornoemd asyl (?), U schuldig hebt gemaakt in Uw (in datzelfde nommer gepubliceerden) openlijken brief aan mij, enz. enz. Nogmaals, waar gij thans een enkelen zin klakkeloos neerschrijft zonder schijn of schaduw van bewijs, daar verwijs ik allen die deze, Uw *on*bewezen *on*waarheid, zullen lezen, naar het 1 April-nommer der Holl. Lelie van 1914, en ik herhaal: Gij spreekt opzettelijk *on*waarheid, want *ik* heb bewijzen geleverd, bewijzen die gij hierboven thans volkomen *negeert.* **Omdat gij ze niet kunt loochenen.**

II. Heel 'handig' misschien, maar, héél weinig-fatsoenlijk in elk geval, tracht gij thans mijn *eerlijken* aanval *met bewijzen* op het asyl (?), waarvan gij de Voorzitter zijt over te brengen op een ander terrein, door mij Uwerzijds in een geheel andere quaestie aan te vallen, alweder zonder bewijs, zonder namelijk *mijn* woorden te herhalen.

Immers, het is onwaar wat gij hier klakkeloos neerschrijft, als zou ik in No. 37 van 10 Maart hebben *aanbevolen* het dragen van aigrettes en paradijsvogels. *Ik* citeer ten bewijze woordelijk wat ik schreef in dat door

U niet-geciteerde stuk, handelende over het modemagazijn: madame van Koert, Bazarstraat, den Haag:

'*Dan ook zag ik voor de dame van middelbaren leeftijd een héél smaakvolle toque*, *met zwarte veeren*, *een steekje met grooten tulle strik*, *een steekmodel met reiger gegarneerd*, *even kostbaar als schijnbaar eenvoudig*, *een ècht àpart iets bij een goed-zittende eerste-rang tailleurcostume*, *een anderen*, *steek*, *minder duur*, *maar, met de witte aigrette*, *evenzeer uiterst soberkleedzaam.*' - (*Holl. Lelie No. 37 1915 blz. 538.*)

Dit nu is geen 'aanbeveling' om juist die soort hoeden te koopen maar behoort bij het geheele overzicht der verschillende aanwezige modelhoeden. Ten overvloede echter schreef ik in het 39 nommer (dus veertien dagen later) het volgende: **(dat gij volkomen negeert**).

P.S. Naar aanleiding van het bovenstaande wil ik meteen op deze plaats beantwoorden mej. J.J. van der H., *die zich niet kan begrijpen*, *dat eene dierenvriendin als ik tegelijk hoeden-aigrettes en reiger-veeren bespreek*, *wijl daarvoor vogels dienen. Haar zij hier medegedeeld*, *dat ik-zelve*, *juist om die reden*, *nóóit zulke hoeden draag*, *maar anderzijds anderen vrij laat. Indien ik hier eene modezaak beschrijf*, *dan heb ik rekening te houden met de vraag of die naar de mode is*, *of niet*, *en het is dan aan de lezeressen-zelven te kiezen door welke beginselen zij zich willen laten leiden. Mijn persoonlijke opvattingen zeg ik vrijuit*, *op elke wijze*, *in dit zelfde Blad*, *maar zij hebben niet te maken met die dergenen die*, *voor hun dagelijksch brood werkende*, *verplicht zijn de eischen van àlle soorten van cliëntele te voldoen. Daarenboven bedenke mej. J.J. van der H. wèl*, *dat óók de gróótste dierenbeschermers in dezen niet consequent zijn*, *of altijd kunnen zijn. De een is vegetariër, de ander niet*, *de een draagt bont*, *de ander niet; allen bijna dragen schoenen en handschoenen*, (*terwijl nochtans het daartoe vereischte leder wordt verkregen op een wijze*, *die ik afschuwelijk vind*). *In al deze en dergelijke gevallen oordeele dus ieder voor zichzelven. Ik voor mij ben het in de hoeden-quaestie geheel eens met mej. J.J. van H.*, *maar ik heb er nochtans geen bezwaar tegen ook die hoeden aan te kondigen*, *die reiger-veeren*, *of aigrettes hebben*, *want*, *het staat immers elke lezeres vrij in dezen haar eigen oordeel te volgen*, *even vrij als zij is om geen bontmantel te koopen of geen visch of vleesch op haren disch toe te laten. Indien het publiek-zelf in dezen meewerkt*, *dan*, *heusch*, *zullen de mode-winkels de éérsten zijn om deze zeldzame en kostbare vogels niet meer in te koopen.*

Gij ziet, Hoogwelgeboren Heer, *ik* kan **elk** woord dat ik schrijf verantwoorden met *bewijzen; gij* niet, gij liegt er op los **zonder** bewijzen. Reeds in dat 1 April-nommer 1914 toonde ik aan hoe Uw open brief aan mij *in* datzelfde nommer 'leugens' bevat, hoe gij o.a. *durft* vertellen, dat **gij** mij inlichtingen zoudt hebben gegeven over het Haagsche asyl, terwijl gij integendeel *niet* daar waart toen ik het kwam bezichtigen, en mij bovendien zelfs nog nooit, wáár ook, hebt ontmoet of hebt gesproken. Thans, opnieuw, toon ik aan dat gij liegt. Gij *citeert* namelijk niet *mijn* woorden, zooals ik het wel doe, neen, gij vertelt alleen wat ik, (volgens U), zou hebben geschreven. Vandaar dat ik - niet om *U* te overtuigen, want aan Uw kwade trouw twijfel ik niet meer - maar voor hen die Uw *on*bewezen beschuldiging zullen lezen hier woordelijk citeer *wat* ik schreef in n°. 37 en in n°. 39 (het laatste speciaal naar aanleiding van dat stukje in n°. 37). En vandaar óók dat ik met allen nadruk en

ernst verwijs *in het belang der verwaarloosde dieren* naar het uitvoerig artikel van mijn hand over het Haagsche asyl, opgenomen 1 April 1914, en bevattend onder meerdere bewijsstukken ook een open brief van U, Jhr. Quarles van Ufford, Voorzitter van genoemd asyl(?).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

P.S. Zooeven ontvang ik van eene lezeres een brief ter inzage, geschreven door een tot hiertoe vóór het Haagsche asyl(?) gunstig gestemden heer, die, na kennisneming der *feiten* meegedeeld in het 1 April-artikel 1914 der Holl: Lelie, aan de lezeres in quaestie meedeelt, hoe zijn opinie geheel is veranderd. Tegen *feiten* valt namelijk niet te redeneeren; vandaar dat de goedgezinden jegens de **verwaarloosde** dieren zich steeds méér afwenden van het Haagsche asyl(?).

II. What is in a name!

De brief (causerie), die mej. Meta Nielsen eenigen tijd geleden in dit Blad plaatste, schijnt bijzonder veel anti- en sympathie beide op te wekken. Wel zelden heeft een bijdrage in het redactie-gedeelte zoo veel scherp-aanvallende of ook warm-verdedigende pennen in beweging gebracht als de m.i. zeer onschuldige causerie van mej. Nielsen. Dat ik-zelve die causerie plaatste sluit natuurlijk

reeds uit dat ik haar verdedig. Had ik den 'brief' minderwaardig gevonden, ik had hem niet opgenomen. Anderzijds, buitengewooninteressant vond ik hem óók niet; ik vind dezen 'brief' eene causerie niet slechter noch beter dan de meeste die men ontmoet in Bladen van allerlei aard, naar den inhoud niet was hij bijzonder interessant, maar naar den stijl vlot, levendig, leesbaar gesteld. Et voilà tout!

- En ik vraag mij daarom af nu zóóveel verontwaardigde pennen in beweging geraken om haar te verwijten, dat ze meedeelde wat iemand in haar album schreef, en dat ze minder te verteeren heeft door den oorlog als zijnde dit zoovele voor het publiek hoogst onbelangrijke meedeelingen: What is in a name! Waarom mag mej. Nielsen niet zeggen in het openbaar, wat b.v. onze 'groote' Couperus week aan week in het Vaderland vertelt, nu eens hoe men hem in Groningen vereerde, dan wat hij van Scheveningen vindt, heden hoe zijn broers en zusters hem in Den Haag welkom heetten, morgen dat men hem op zijn verjaardag bloemen en kaartjes zondt. Enz. Enz.

Is dat alles nu ineens wèl belangrijk en wèl lezenswaard, omdat het komt uit de pen van een m.i. als journalist hóógst vervelenden, zelfverheerlijkenden, quasi-causeur, *beroemd* auteur: Louis Couperus?

Ja, als *auteur* stel ik Couperus héél hoog, als auteur van mondaine boeken is hij iemand van zeer groot, zeer uitgesproken talent. Maar, als hij in het Vaderland per week zoo en zooveel verdient aan een feuilleton, dan is niets zóó voel- en zóó tastbaar dan dat hij niet weet wat eigenlijk te zeggen, en daarom er maar op losleutert over zijn eigen dierbaar ik-heidje tot in het oneindige.

Mijnentwege.

Ik lees het niet. En daarmee basta. - -

En ik erger me er ook niet aan.

Juist *omdat* ik het niet lees. - -

Maar ik vraag me af, wanneer allerlei lezers zich zóó wanhopig druk maken omdat de onbekende mej. Nielsen het waagde in een causerie óók eens iets over haar-zelve te schrijven, is *dat* nu zoo veel minderwaardiger dan hetgeen de bekende Louis Couperus of de dito bekende meneer X of mevrouw Z in hunne causerieën dagelijks opdisschen, over eigen leven en gedachten?

What is in a name! Als mej. Nielsen nu maar eerst eens de aandacht heeft getrokken, met een door de een of andere kliek gunstig gecritiseerden gruwel-roman, dan kan zij óók er op losleuteren over zichzelve of over wat ook, zoo veel zij wil. Dan is het op eenmaal goud waard alles wat ze schrijft. Maar nu ze, als nog onbekende jonge vrouw, niets minder of slechter causeert dan honderden harer collega's het doen, nu wordt elk harer woorden gewikt en gewogen, en wordt de nijdige vraag: wat kan het ons schelen wat ge doet? haar terstond voor de voeten geworpen. Ik herhaal, niet om haar-persoonlijk te verdedigen schrijf ik dit, enkel om mijnerzijds te protesteeren tegen de onnoozelheid en napraterij van het lezend publiek. Het heeft geen eigen oordeel, neen, het laat zich de beroemdheden en de pers-grootheden geduldig vóórzetten door kliekjes-menschen. En dan bauwt het onnoozel na: 'Hoe allemachtig-interessant!' Zoo is het gegaan met den vroeger terecht overal uitgelachen van Deyssel, zoo met Querido, zoo met vele, vele anderen. Vriendjes, kliekjes, hebben deze 'beroemdheden' voortgestuwd! En, ofschoon niemand hun léést, durft diezelfde niemand toch niet anders, dan *doen* alsof hij hun geleuter voor heel beteekenisvol gelooft. Want, anders zouden ze immers zelf lijken te zijn niet 'up to date.'

III. Sympathiek.

Het doet zóó onsympathiek aan wanneer vrouwen in alle landen ter wereld, helaas ook in het onze, zich verklaren vóór den oorlog, en ‘heldendood’ en ‘vallen op het veld van eer’ toejuichen in plaats van het menschenmoorden af te keuren als zijnde een schanddaad, onvoorwaardelijk en zonder voorbehoud af te keuren, dat mij, juist in een *Duitsch* blad, het onderstaand gedichtje weldadig aandeed, omdat het is een lofwaardige uitzondering op de algemeene phrasenmakerij en ontaarding van vrouwelijk gevoel:

NUR MUTTER.

Von M. Voigt.

Ein eisern Kreuz auf der zerschoss'nen Brust,
Den Lorbeerzweig in der erstarrten Hand,
So bringen heim sie meines Lebens Lust.
Er starb für's Vaterland.

Und Stolz soll nun mein bebend Herz durchdringen;
Stolz auf den Sohn, so saget mir die Welt,
Weil er in diesem mörderischen Ringen
Gefallen ist als Held.

Ich aber schaue in sein liebes Antlitz.
Und Trän' auf Träne meinem Aug' entrinnt.
Ich sehe nicht den Kämpfer, nicht den Helden,
Ich sehe nur mein Kind.

Eere zij *deze* duitsche moeder - En eere óók het Blad (Fürs Haus), - dat deze schoone woorden *durft* opnemen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

IV. Avertenties - vreemde talen en... een brief.

Ik ontving den onderstaanden brief, dien ik de vrijheid neem, met weglating van den naam des inzenders, in zijn geheel te publiceeren.

DEN HAAG, den 13 Juni 1915.

Aan Jonkvrouwe Anna de Savornin Lohman.
Hugo de Grootstraat 64, den Haag.

Hooggeachte Freule,

Hoewel ik geen abonné ben van Uw blad 'De Hollandsche Lelie', lees ik Uw tijdschrift geregeld in eene leesportefeuille en volg ik met onverdeelde belangstelling de daarin voorkomende artikelen van Uw hand.

Vooral Uwe zoo zeldzaam neutrale artikelen over den oorlog vielen mij op en ik leerde U daaruit kennen als een volbloed Hollandsche, wie het welzijn van ons vaderland na aan het harte ligt.

Nu viel dezer dagen mijn oog op enkele annonces in Uw blad, en ik moet zeggen dat deze mij ten hoogste verbaasden.

In Uw nummer van 24 April j.l. komen n.l. drie advertenties voor, opgesteld in de Fransche taal n.l. één van Mevrouw Gimber, één van de firma Letitre en één van Mevrouw Derwel, (de laatste schijnt haar voorliefde tot de Fransche taal meen ik ook uit te strekken tot advertenties in de Haagsche Trams).

Het is mij onbekend of het advertentiegedeelte ook tot Uwe Redactie behoort en ik wil aannemen dat bovenstaand feit Uw aandacht is ontsnapt. U zoudt met mij echter vele lezeressen en lezers van Uw blad een groot genoegen doen, indien U in het vervolg zoudt kunnen bewerken dat deze advertenties in de Hollandsche taal werden opgesteld, zooals ook past in een zoo door en door Hollandsch Tijdschrift als de Hollandsche Lelie.

Hoogst aangenaam zou het mij zijn Uw antwoord hierop in Uw correspondentie-rubriek te te mogen vernemen. Inmiddels verblijf ik met de meeste hoogachting

R.P.

Waar ik-zelve zoo herhaaldelijk, en onder instemming van vele mijner lezers, protesteer tegen de dwaze aanstellerij ten onzent, van vreemde talen radbraken, in advertenties, conversatie, enz., daar verheug ik mij zéér over deze welkome gelegenheid te kunnen wijzen op het verschil tusschen een advertentie gesteld door

een Franschman en een geradbraakt mengelmoes van een ráár alleswat, door een Hollander gemaakt.

In de eerste plaats, het spreekt van zelven, dat *ik* noch finantieel betrokken ben bij de advertentie-rubriek noch iets, wat ook, te bevelen heb in zake de opname, plaatsing, enz., der advertenties. Dit alles gaat den *uitgever* aan. En ik ben blijde daaraan voor de zooveelste maal nog eens te kunnen herinneren.

Echter, ik ken èn mevrouw Gimber èn mevrouw Derwel persoonlijk, als zelve behoorend tot hare dankbare cliëntèle. Als zoodanig weet ik dus dat de eerste is eene Elzasserin (Fransche gedeelte) en de tweede eene Parisienne. Waar nu bovendien de zaken dezer beide dames zich bewegen op een gebied dat in Frankrijk van een veel grooter beteekenis is, en van veel meer zaak-kennis getuigt dan in andere landen, daar kan ik mij volkomen begrijpen dat beiden er bij voorkeur den nadruk op leggen, dóór hare Fransche advertenties, françaises te zijn, die in Parijs hare vak-kennis opdeden, en uit Parijs hare artikelen betrekken. Met de firma Letitre ben ik niet persoonlijk bekend. In het algemeen-gesproken echter ben ik van meening dat niet de zaken-menschen-zelf de Fransche of Engelsche advertenties prefereeren boven de Hollandsche, maar dat omgekeerd het publiek, het *Haagsche* publiek speciaal, de Hollandsche zakenmenschen dwingt min of meer dwaas-gestelde Fransche en Engelsche advertenties te maken, ten einde een indruk te geven van ‘chic’. Indien iedereen protesteert daartegen op de wijze van den hierboven optredenden correspondent, dan zal dit zeker zijn in het belang van ons nationaal bewustzijn. Het Haagsch publiek echter wil nu eenmaal uit aanstellerij bediend zijn door ‘coiffeurs,’ ‘tailleurs,’ enz., het wil ‘afternoon-tea's’ gebruiken, en gaan ‘dineeren’ en zitten in een ‘bar.’ Etc. Etc.

Aan wien de schuld?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Gedachtenwisselingen.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

I. Aan Mevrouw van den Berg.

Geachte Mevrouw,

Na den brief van den kouden heer van Haeften, welken heer ik voor zijn ridderlijkheid dank, (men behoeft dus nog geen warmbloedige Ier te zijn, om galant te wezen) heb ik niet veel meer te zeggen.

Alleen - smaken verschillen, geachte Mevrouw!

Neemt u me niet kwalijk, maar ik vind dat heele gedoe van mej. Nielsen aanstellerig. Dat gegeur met haar talenkennis en met haar uit volle beurs buitenlandsche reizen. - En dan - ja, dat komt natuurlijk ook vanwege mijn kouwelijkheid, zelfs die roerende passage in uw brief: ‘ik verlang geen geld of goed, doch neem me slechts aan als uw dochter.... deed me meer aan een tooneelscene denken. Nog al zuielijk (zooals mijn kleine jongen altijd zegt) dat, als je meer dan genoeg bezit, je naar geen geld of goed verlangt. - U schrijft niet of die bejaarde dame haar accepteerde. Ook al een koude misschien?

Neen heusch, alle gekheid op een stokje, ik draag juffrouw Nielsen heelemaal geen kwaad hart toe. - Ik herhaal, 't lijkt me zelfs wel een beminnelijk persoontje, maar haar schrijverij in de Lelie interesseert me niets.

Vindt U nu een mensch zonder familie zoo erg te beklagen? Stelt U voor, dat ze eens de jongste was uit een groot gezin, daardoor haar kapitaal enorm veel minder, dat ze haar eigen kostje moest opscharrelen of wel bij de talrijke broers en zusters om beurten logeeren, als de meid weg was, of een baby verwacht werd. Lijkt U dat zoo begeerenswaardig? En denkt U, dat men van zijn familie niets anders dan plezier heeft?

Ik zeg met mijnheer van Haeften: ‘mej. Nielsen is beslist een bevoorrechte!’ Jong, rijk en onafhankelijk - en dan al die warme Amsterdamsche harten! Ze behoeft heusch niet eenzaam te zijn, als ze dat niet wil. - Moederlijke vriendinnen met dochters, zoons en echtgenoot, jeugdige vriendinnen met neven arts en advocaat..

Met onderscheiding

Mevrouw V.D. HULST.

II. Amsterdam, 19 Juni 1915.
Weledelen Heer A.A. van Haeften 's Gravenhage.

Weledelen Heer!

Naar aanleiding van Uw stuk in de Holl. Lelie van 16 dezer ben ik wel verplicht U eenige regelen te schrijven, daar U schrijft: 't Zal me verheugen als mej. Zitty Smit (lees *Kitty* Smit) en W. Ban (lees *Willy Bas*) mij eens zullen antwoorden. Nu, dat doe ik graag en verwacht van Uw galanterie dat U mijn schrijven niet *on*beantwoord zult laten.

Ik was wat gaan zitten op mijn divan in mijn gezellige kamer, door mijne goede ouders zoo gezellig voor mij ingericht, en ik las in de ‘*Confessions*’ van I.I. Rousseau, toen de Holl. Lelie werd binnengebracht.

Het stukje van U en van mevr. Andrea-Coops stonden zoo ‘knusjes’ naast elkander en toen ik beide eens goed gelezen en herlezen had was mijne geheele instemming voor het stukje van mevr. Andrea-Coops. Want na het lezen van Uw stuk dacht ik aan de woorden van onzen nog niet vergeten dichter ‘de Genestet’:

> En thans mijn ochtendlied
> Stijgt als mijn avondbede,
> Heer! laat mij arm van *geest*
> Maar rijker zijn van *hart*!

Weet U waarom?

Als mevr. v.d. Hulst geschreven had naar aanleiding van het schrijven van Meta Nielsen dat ze tengevolge van den oorlog *f* 1500.- minder inkomen had: ‘Ja, lieve kind wij allen lijden onder dien afschuwelijken oorlog, de een meer, de ander minder, doch als gij U vergelijkt met duizenden anderen, dan hebt ge nog zoo véél voor boven talloos velen!’

Dan was de zaak volkomen ‘en règle’.

Doch om te schrijven: ‘'t Kan ons niets schelen of U gelden door den oorlog verloren heeft of niet’, dat vind ik harteloos en zeg met mevr. v.d. Berg en mevr. Andrea-Coops: ‘Dat is een *koude* vrouw mevr. v.d. Hulst, die zoo schrijft.’

Ook heb ik nog een zéér ernstige grief tegen uw stuk. U schrijft: ‘Op *26 jarigen leeftijd kan men het best* **zonder ouders stellen.**’

Hoe kunt U zoo iets schrijven?

In de arme klasse zegt men:

> ‘Al is een ouder nog zoo arm
> Toch dekt die warm’.

Als Uw idée een algemeene opinie is dan hoop ik nooit te trouwen! 't Heeft veel van ‘Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kan gehen!’

Mijnheer van Haeften, U moet nooit trouwen, want U zou verdriet beleven van Uwe kinderen. Stel U voor dat als zij volwassen zijn ze tegen U zeiden: ‘Papa, gaat gij met mama nu maar naar de andere wereld, geef ons eerst Uw geld (wij betalen dan misschien niet eens successiebelasting), want wij kunnen 't nu gerust zonder U beide stellen!! Foei!!!

Leg nu hiernaast de woorden van Hofdijk:

> ‘U heb ik nog te kort gekend
> mijn vader!
> Het morgenrood mijns levens
> zag te vroeg zijn blijde glanzen tanen,
> 't Werd in zijn opgang reeds
> bewolkt door uwen dood
> En 'k zag geen andere dauw
> dan droeve weduwtranen!
> Nochtans besef ik wie
> en wat gij zijt geweest;
> Mijn moeder is mij toch
> nog jaren bijgebleven
> En zij, die reine ziel,
> Die heerlijke geest,
> Zij kon heur liefde niet
> Dan harer waardig geven!
> Zij niet beminnen
> Dan wie edel was als zij;

Een gouden harte als 't hare
En 't helder hoofd nog vroeder
Dus steeds, mijn vader, dus:
verschijnt Uw beeltenis mij,
Weerspiegeld door de ziel
van mijn beminde moeder.

Zóó dan herdenk ik U
en mijne moeder één,
Zoo dan verbind ik ook
Uw beider dierb're namen,
En al dekt Uw beider stof
ook niet dezelfde steen.
In 't harte van Uw dierbaar kind
Leeft gij onscheidbaar samen.'

Als Uwe denkbeelden het gemeengoed zijn van *alle* jonge mannen, dan geef ik hen met August de Jong en zoovele anderen groot gelijk dat zij *on*gehuwd blijven. Dit erkende mevr. Donselaar-Carp ook in de Holl. Lelie van 9 Sept. 1914. De meeste vrouwen zijn 't niet waard dat een man zoo hard voor hen werkt. Als hij doodmoe van zijn werk de huiskamer binnentreedt, begint menige vrouw te weeklagen over de meid! Mevrouw *ziet* graag werken! en de meid is toch ook een mensch en ook wel eens moe van al het gecommandeer van zoo'n luie madame, die den geheelen dag in haar stoel hangt, alle feuilletons uit de couranten leest en de meid de baas laat in keuken, kelder en provisiekast!

Als *ik* een jongen was (waarom kan een mensch zich niet laten *ombakken!*) ik trouwde nooit, want ik zag onder weinig *koren* veel *kaf!*

Daar komt juist mijn neef de advocaat binnen en vraagt mij nog eens ter leen het no. der Holl. Lelie van 14 Juni 1914, waarin de eerste brief van Meta Nielsen.

Hij vond dien brief toch zoo mooi dat hij 't geheele artikel wilde laten typen om te behouden. Vraag eens, zeide hij mij, aan Freule Lohman of zij dien brief in den nieuwen jaargang nog niet eens weder plaatsen kan. Ze bevat zoo'n rijke schat aan menschen- en levenskennis als ik zelden bij een jong meisje zag. Zij zal er honderden zoo *véél* genoegen mede doen!

Ook haar brief in de Lelie van 25 Mei las ik met zoo véél genoegen.

En nu, mijnheer van Haeften, is mijn brief uit. Weest U niet boos over mijn openhartigheid!

Hoogachtend,
KITTY SMIT.

III. Haarlem, 23 Juni 1915.

Hooggeachte Redactrice.

Als trouw abonneé der Lelie verzoek ik U beleefd plaatsing voor het volgende:

Met Mevr. v.d. Hulst en den Heer van Haeften ben ik het volkomen eens, wat aangaat het overdreven geschrijf over Mej. Meta Nielsen van Mevr. v.d. Berg en Mevr. Andrea-Coops. Dat noem ik je nu nog eens een mensch over 't paard tillen. Waarin bestaat toch dat groote schrijverstalent van Mej. Nielsen. Mij, en ik denk veel anderen, interesseert alles wat Mej. N. schrijft absoluut niet. Ook ik behoor tot de ongevoeligen die het niets kan schelen waar Mej. N. zoo al haar tijd en geld stuk maakt. Hoogstens denk ik voor de zooveelste maal hoe ongelijk alles toch verdeeld is in de wereld. Ook ik had op mijn 26ste jaar noch ouders, noch familie en ook geen fortuin. Op dien leeftijd, en nu nog, werkte ik hard, omdat ik iedere bete broods zelf

moest verdienen. Mijn bescheiden reisplannen vonden uitvoering in de 14 dagen vacantie die ik per jaar genoot. En toch voel ik me nog bevoorrecht boven duizenden omdat werken werkelijk een zegen is, en het mijn geest en lichaam frisch en gezond gehouden heeft. Maar om nu werkelijk het medelijden van Mevr. Andrea-Coops te deelen voor 'het zwerfstertje' is mij onmogelijk even als er een verdienste in te zien dat Mej. N. reeds Egypte, Constantinopel, Budapest, Weenen, enz. bezocht heeft en ons dit in de causerietoon, die haar bij haar leven wel een tweede natuur zal geworden zijn, weet mede te deelen.

Een zwerfstertje is ze geheel voor eigen liefhebberij. Iemand met haar fortuin kan zich heel goed een eigen home inrichten en op de een of andere manier heel nuttig bezig zijn.

U dankend voor de plaatsing
Met Hoogachting
Uw dw.
MEJ. A. TIERIE
Kl. Houtstr. 48, Haarlem.

Strijd.
door Charlotte Taats

De invitatiekaart, zooeven door de dienstbode binnengebracht, aarzelend terugduwend in de breede enveloppe: 'We worden uitgenoodigd, man, met onze twee oudsten, voor een soirée bij de Hooghuyzens.'

Even hief de aangesprokene het hoofd op, over de courant gebogen. Het was een teer, bleek gelaat, waarin rustig-klaar de oogen, in tegenstelling met den weeken mond.

Een juichende meisjesstem voorkwam het antwoord. 'Bij de Hooghuyzens! Dol Ma! Dol! Hé toe, Pa, vind u dit nou er's goed. We hebben met ze kennis gemaakt, Em en ik, op 'n kunstavond bij de Burlo's en toen vroeg Mevrouw, of ik aan muziek deed en ik zei: 'ja, heel veel!' 'En dat Emmy schilderde op fluweel en satijn vertelde ik ook, hè Em?'

De naast haar zittende zuster knikte haastig: ja. Wat zou Pa zeggen?

De ernstige oogen, vastgehouden door het gelukkig-glimlachend gelaat van de vrouw tegenover hem aan de ontbijttafel, richtten zich langzaam op het jonge meisje, dat gesproken had. Toch volgde er geen antwoord, al deed een trilling van de mondhoeken dit vermoeden. Traag liet hij het courantenblad, naast zijn stoel, terugvallen in de vouwen, streek er langs met de vingertoppen, die fijn waren en lichtelijk beefden, legde het neer naast zijn bord en stond op. Even gleed zijn hand over het hoofd van het dochtertje, dat naast hem zat, half luid haar les leerend, zonder aandacht voor de anderen. Zij zag niet op naar den vader, die reeds den knop van de

deur in de hand had, toen hij, zich omwendend, iets scheen te willen zeggen, doch, op nieuw den deurknop vattend, de kamer verliet zonder een enkel woord gesproken te hebben.

De glimlach was verdwenen van het gelaat zijner vrouw, die, bezig de kopjes te wasschen, luisterend stond, gespannen volgend het geluid zijner voetstappen in de gang. Dat ellendige asthma 's morgens! Ze wist hem staan nu bij de deur, die naar het kantoor leidde, hijgend als een zwaar vermoeide en toch, wist ze ook, zou hij aanstonds weer, als het hoofd der firma, de leiding nemen, vast en krachtig, met onwrikbaren wil, zooals ze allen hem kenden. Bewondering gevoelde zij voor de geestkracht van haar lichamelijk zwakken man, door borstlijden geplaagd, dat hem, bij zijn van natuur stillen aard, die gedruktheid gaf, waarvoor naar haar inzicht, vroolijkheid de beste medicijn was. Immers er was geen grond voor dat zwaartillend wikken en wegen, wanneer er sprake was van buitengewone uitgaven, ook als die uitsluitend vermaak betroffen. Was haar man niet het hoofd eener bloeiende uitgevers - en boekhandelszaak, die hij, na den dood zijns vaders met succes leidde, zoo zei men algemeen. Zij noch haar dochters, die waarlijk, in den schoonen opbloei van haar jeugd, niet onder een korenmaat mochten geschoven worden, zouden voedsel geven aan die belachelijke zuinigheid. Getooid met talenten, waarvoor zij ze getrouwelijk les had laten geven - Coba toch zong en speelde piano, Emmy schilderde allerliefst - zouden ze geen slecht figuur maken in de salons, gereed haar beiden te ontvangen. Over Corrie, de jongste harer drie kinderen, maakte zij zich geen toekomst droomen: 'n ‘saai wicht’ noemden haar de klasgenooten en, dat Corrie dit onverschillig liet, ergerde haar. Toch scheen haar man zich tot dat kind getrokken te voelen meer dan de beide anderen.

‘Pa's lieveling’ noemden dezen haar, want had de man, wien alles wat een scherpen geur verspreidde - inzonderheid odeurs van wat naam ook - 'n gruwel was, het niet verdragen, dat zij eens in een dartele bui - bij Oor een zeldzaamheid - hem, met een geparfumeerd zakdoekje, het gelaat nog eens en nog eens bestreken had zonder dat hij haar terugstootte, al had zij toen zijn lippen zich zien bleek kleuren onder het jolige spel, hem een marteling. ‘Toe maar, Cor, toe maar!’ hadden de twee ouderen geroepen en zij had geen afkeurend woord doen hooren. Niet toegeven toch moest men aan zwakheden van dien aard! Hoe ter wereld kon, onder meer, de lucht van versch brood iemand hinderlijk zijn! Men moest veeleer blijde wezen, dat men het elken morgen warm uit den oven van de bakkerij ontving in dezen naren tijd!.... Zij zuchtte en tevens trof het haar, dat zij toch eigenlijk weinig had aan haar twee oudsten, die alle bezigheden in huis overlieten aan haar om zich enkel en alleen toeteleggen op de ontwikkeling harer talenten. Zij zelf had het niet anders gewild, nou ja, maar zóó als ze nu wéér, druk met elkaar pratend, even na Corrie, wier schooltijd het was, de kamer waren uitgegaan, zonder de geringste aanbieding van hulp voor wat ook, was toch wel ergerlijk.... Over die uitnoodiging zou zij met haar man nog wel eens praten, doch als hij het niet wilde....

Voor zijn lessenaar gezeten, de handen steunend op de armleuningen van zijn kantoorstoel, de schouders hooggehouden, staarde de pas binnengetredene voor zich uit, hoorbaar ademend. Bij wijlen sloten zich zijn oogen, als concentreerde hij zijn gedachten in zijn diepst innigst zelf. Dan vòòr zich heen in korte zinnen: Mijn vaders naam vrij te maken van schulden heb ik gepoogd - poog ik nog - ik wil dien den

goeden klank hergeven - neen, doen behouden - want weinigen bij zijn leven wisten - hoezeer die bezwaard was - hoe groot de verantwoording - die ik bij zijn dood op mij nam - toen ik mij stelde in zijn plaats - en aanvaardde - vrijwillig zoowel de lasten als baten - aan deze zaak verbonden.... Misschien deed ik verkeerd - den mijnen niet te openbaren - dat het groote huis - door ons bewoond - slechts ten deele het onze is - zoolang daarop hypothecaire schulden rusten... Is het valsche schaamte - is het hoogmoed - die mij deed zwijgen - en nog doet schroomen - door mijn zorgen het leven te versomberen van vrouwen - die toch niet begrijpen kunnen.... O, als ik een zoon had! - Maar zoo hij niet aan mijn zijde wilde staan - een andere zienswijze was toegedaan.... Toen, na een lange pauze, lieten de handen de armleuningen los en vouwden zich: 'Heer, zoo ik dwaal, wijs mij den beteren weg!'

De meesterknecht van de drukkerij had luid moeten kloppen om gehoord te worden. Nu was hij binnengetreden. Even rustte zijn blik op de gebogen figuur aan de lessenaar, den man van wien hij de gedistingeerde inge-

houdenheid kende en zoowel den mensch als den chef hoogachtte.

‘Voor de zetmachines is het personeel op 't oogenblik onvoldoende. Het smoutwerk hoopt zich op. De uitgaaf van boeken kan er door vertraagd worden.’

‘Neem ze aan, Wijnands, neem ze aan de jonge krachten, die ge behoeft.’ Helder, spontaan was het antwoord gekomen en de knecht ging heen, gerust als immer omtrent zijn meester, wiens streven, beter dan een, hij begreep, die den vader gediend had en nu den zoon volgde met de eigen trouw, den zoon die zou arbeiden, onverdroten, om het doel te bereiken, dat hij zich voorgesteld had, krachtiger na oogenblikken van weifeling, volhardend ook bij tegenstand, overwinnend ten laatste. Meermalen rees in hem, grommend, het vermoeden, neen, de hem wrevelig makende overtuiging, dat het leven een ondoorgrondelijk spel speelt met de teerste zielen.

‘Pa, mag ik bij u komen?’

‘Wat is er, Corrie?’

‘O, ik wou u even vertellen, dat ik 'n negen heb voor Geschiedenis en....’ Op de armleuning van den kantoorstoel had zij zich neergelaten en hij had tot zich getrokken het kind in welks geaardheid hij zijn eigen natuur meende te herkennen. 'n Tijdlang koutten zij, toen, als voer een gedachte lichtend door zijn geest: ‘Corrie, als je van school bent, zou je dan in de boekzaak willen komen? Je weet, meer vrouwen doen dit.’

‘In de boekzaak? Dat is in de bibliotheek om de boeken uit te reiken, die de dames komen halen om te lezen? O, prettig! Dan lees ik zelf ook den heelen dag!’

‘Neen, je zoudt ook in den winkel moeten verkoopen.’

‘Ook prettig, denk ik. Als ze dan komen om mooi postpapier met initialen en aardige Sint Nicolaas cadeaux, vraag ik Em om sachets te schilderen op satijn en fluweel... Pa, is u gierig?’

‘Gierig, kindje! Ik?’

‘Ja, ik dacht zoo, omdat u van morgen aan 't ontbijt... En daar in de brandkast’, - het vrijhangend been deed een aanwijzing in die richting, het andere steunde op den vloer - ‘is toch allemaal geld.’

‘Er liggen ook papieren in, die geen geld zijn en dan nog zou het niet aan mij behooren, maar aan mijn crediteuren.’

‘Crediteuren, Pa? Wat zijn dat?’

‘Dat zijn menschen die je crediet gaven, dus vertrouwd hebben en vertrouwen moet men nooit schenden, is 't niet, Corrie?’

‘Maar als ze je vertrouwen, dan vragen ze er toch niet om.’

‘Dit vragen te voorkomen is wat men eergevoel noemt.’

‘Ik zal aan Coba en Emmy zeggen, dat u niet gierig is, alleen maar eergevoel hebt. Schreit u Pa!’

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschap kring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nummers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

Alle brieven moeten, om in de d.a.v. week *omgaand* te kunnen worden beantwoord, uiterlijk Zaterdag-*ochtend* in mijn bezit zijn.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt vanzelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers, die in de corr:-rubriek thuisbehooren.

Toetie. - Ik liet U de drukproef zenden naar Uw gewoon adres. Nietwaar, bijna overal waar men komt treft men aan een anti-Duitsche stemming.! Echter bezit ik juist in die plaats waar gij nu zijt een paar zéér beslist Duitsch-gezinde lezers en lezeressen onder mijne trouwe correspondenten. Een dezer corresp. heeft ook een paar malen *in* de openlijke Lelie getuigenis afgelegd van deze besliste sympathie. Hier in Gelderland, waar ik mij op dit oogenblik waarop ik nu dit schrijf nog bevind, treft het mij intusschen, dat de menschen over het algemeen een zoo veel *gezonderen* kijk hebben op oorlog, dienstplicht, etc. dan de ziekelijk denkende stadslui, die steeds elkaars phrasen napraten. Ik heb hier meermalen met dezen en genen uit allerlei klassen gepraat, en over het algemeen is het oordeel zuiver en onbevangen, niet beïnvloed door leuzen en door leuterpraatjes. Een mijner Groningsche correspondenten (uit de provincie) schreef in den afgeloopen winter een ingez. stukje in de Lelie - dat gij U misschien herinnert - waarin hij-óók er op wees, dat men over het algemeen veel te weinig rekening houdt met de opinie der platteland-bewoners en buitenmenschen, en een volk te veel beoordeelt naar de gekunstelde smaken en onware opvattingen der groote-stads-menschen. Aan die opmerking van dezen correspondent denk ik hier dezen zomer dikwijls. Er is onder de buiten-menschen een gezonde eerlijke onbevangen kijk op het leven, die bij den stedeling helaas veel te veel verloren gaat, door nadoen en napraten en nietdurven.

Hetgeen gij over dien hond schrijft, - die blijkbaar dat sterven vooruit voelde - is m.i. niets ongewoons. Dat honden in zulke dingen

dikwijls een ‘tweede gezicht’ hebben is bekend. Welk een troost zal zulk een schat thans aan den overlevende bieden, dunkt mij! Mij ook ergert het gebruiken van de woorden ‘verdierlijkt’, ‘beestelijk’ enz. enz., steeds buitengemeen. Welk varken b.v. leeft zooals de mensch het doet dien men door dat woord van die levenswijze beschuldigt! En indien men zegt, telkens opnieuw, hoe de oorlog ‘verdierlijkt’, welk een *onzin* is dat dan! Geen enkel dier bezit zulke gemeene streken noch instincten als de menschen die dezen oorlog bedachten en uitvoeren! Maar het is zoo gemakkelijk, dom op het dier neer te zien, en zichzelf ‘met rede begaafd’ te vinden! Hartelijk gegroet.

Henri Constant. - Na de wijze waarop Uw moeder - ik vermoed althans dat gij een zoon zijt dezer dame - mij onlangs schreef, ben ik wel eenigszins verwonderd over Uw zending en vraag. Maar hoe dit zij, ik heb er niets tegen U eerlijk en onpartijdig mijn oordeel te zeggen; dit oordeel is dat de vorm en de welluidendheid Uwer gedichtjes m.i. belóóft, zoodat ik dan ook bereid ben het 2de, als het meest oorspronkelijke, te plaatsen: *Illusie.* Natuurlijk zou het voorbarig zijn U na één enkele zending te voorspellen een toekomst. Ik ben liever voorzichtig. Maar m.i. hebt gij wel aanleg en gevoel, en is er iets zangerig-welluidends in Uw thans gezonden versjes dat aange naam aandoet. Wenscht gij de twee andere terug?

v.d. H. den Haag. - Onder vriendelijke dankbetuiging voor Uw schrijven, deel ik U mede dat ik U proef liet toezenden van Uw gedichtje.

B.P. - Onder vriendelijke dankbetuiging voor Uw schrijven, verwijs ik voor mijn antwoord naar een andere plaats in dit Blad, wijl de hier door U besproken quaestie van te veel belang is om haar niet ten behoeve van alle lezers te behandelen en toe te lichten.

Gé! - In zake de Nielsen-verontwaardiging kies ik geen partij, alleen vestig ik Uw aandacht op het stukje What is in a name: van mijn hand (zie overzicht van de week). Het Fransche gedichtje (vertaling) (prijsvraag) moet gesteld zijn in poëzie. De vertaling moet voor alles goed zijn, en overigens zooveel mogelijk overeenkomen met het oorspronkelijke, maar, aan den anderen kant, spreekt het van zelf dat de vertaler of vertaalster eenige vrijheid heeft in zake de overzetting. 18 Juli ben ik niet meer te Heelsum, want dan hoop ik heerlijk uit logeeren te zijn in een ander deel van Gelderland, van waar mijn vrienden mij niet zouden laten gaan naar welke jaarvergadering ook; omdat ze vast besloten zijn mij een ‘Geldersche kuur’ te laten doen in de buitenlucht en de rust - iets waarop ik mij bijzonder verheug.

O.P.H. Malang. - Vriendelijk dank voor de mij toegezonden overdrukjes. Uw belangstelling is mij altijd een aangenaam bewijs van sympathie.

P.B. - Ik heb de gedichtjes aangenomen, en deed U de drukproeven toekomen.

R. te N.H. - Uw artikel nam ik aan, en doe U de proeven toekomen. -

E.W. den Haag. - Hartelijk gelukgewenscht. Ik had U een briefkaart willen schrijven. Maar de tijd ontbreekt mij hierbuiten meer dan ooit. Uw Haagsche buurt lokt mij juist *niet* aan. Maar het geldt in dezen een weinig: Onbekend maakt onbemind. Steeds namelijk woonde ik in het andere stadsgedeelte, daar waar ik nu òòk woon; reeds in den tijd mijner ouders woonde ik daar. Zoo komt het dat het door U thans bewoonde gedeelte voor mij is als een andere stad, indien ik er eene visite moet maken. Velen echter, die er wonen, roemen het zéér, als gij. Anderen, die er niet wonen, beweren integendeel dat het er minder gezond, meer-vochtig, is; verhuizen ga ik in elk geval vanwege die ineenstorting. Maar waarheen en op welke wijze dat hangt af van velerlei omstandigheden. - Ik zal het door U beloofde artikel gaarne ontvangen, en zond U van het bij Uw brief gevoegde reeds drukproef.

Inzender van een aangeteekenden brief (verleden jaar in Nauheim ontvangen), inhoudend geld voor een bepaald doel. Mijn nasporingen naar den bewusten persoon bleven tot hiertoe vruchteloos. Ik gebruikte toen dat geld voor een ander weldadig doel, voor een dier, dat ik redde. Door den oorlog, en al hetgeen daaruit volgde, heb ik U nooit nog geantwoord.

Mevr. C.T. te B. - Uw schets Strijd nam ik aan; gij ontvangt drukproef.

Nora. - Ik heb reeds zóóvele gedichtjes, dat in dit van U niet meer plaats, nu Mei voorbij is Hart lijk dank voor Uw schrijven. Ja, ik kan me begrijpen dat een verblijf in Uw familiekring steeds een heerlijke afleiding is. Maar mij dunkt gij woont thans wèl veel gezelliger dan vroeger nu gij die lieve bloedverwante bij U hebt. Ja ik-ook houd van tooneelstukken, maar niet van vertaalde. Het spel van mevrouw Holtrop heb ik steeds beschaafd gevonden. - Neen, ik heb Uw stukje niet gelezen, om de eenvoudige reden dat ik de Telegraaf niet lees, en het verwondert mij ook niet bijzonder, dat er niets inkwam op Uw verzoek in *dat* Blad, want, de menschen die de Telegraaf lezen, zij zullen m.i. niet die zijn die voor zulk een doel (dat niet heeft te maken met reclame noch gruwelen-gehits) kunnen voelen. - Waarom UW bede niet gedaan in een orgaan als het Handelsblad, de Nieuwe Rotterdammer, of een dergelijk door een ander gehalte gelezen publiek? - Neen, ik koop niet uit principe alles in ons land, want, als ik buitenslands ben, dan koop ik ook dáár wel eens iets. Hetgeen bovendien bij ons wordt gekocht, dat is heel dikwijls in het buitenland vervaardigd. Hartelijk gegroet, en ook nog veel dank voor Uw prent-briefkaarten. -
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moesten tot een volgend nommer wachten, de Overzichten van de Week: Zeer waar; Wáïr; Phrasen of hoe het volk zich in de luren laat leggen; Zelfvergoeding. Eveneens de Correspondentie aan **Mevr. van M.G. te V., John, B.W.** (**Ned.-Indië**), **G.H.** en **G.v.H.**

REDACTRICE HOLL. LELIE.